UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Ōrigenus Tōn Eis Tas Theias Graphas Exēgētikōn Apanta Ta Ellēnisti Heuriskomena

Origenes

Rothomagi, 1668

urn:nbn:de:hbz:466:1-19358

Visual Library

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Th. 1442a.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΑΣ

ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙ

ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ.

ORIGENIS

IN SACRAS SCRIPTVRAS

COMMENTARIA,

QVÆCVNQVE GRÆCE REPERIRI

POTVERVNT.

PETRVS DANIEL HVETIVS *Græca ex antiquis codicibus manu scriptis primus maxima ex parte in lucem edidit; quæ jam extabant, varias eorum editiones inter se contulit; Latinas interpretationes partim à se, partim ab aliis elaboratas Græcis adjunxit; universa Notis & Observationibus illustravit.*

PARS POSTERIOR.

Ex Legato Celm Principis Ferdinandi, Epi Paderb: et Monaster: Ao 1683.

Collegij Societ IESU Paderb:

ROTHOMAGI,

Sumptibus IOANNIS BERTHELINI

Bibliopolæ, via Iudæorum.

M. DC. LXVIII.

CVM PRIVILEGIO ET APPROBATIONE.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΑΣ

ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ.

ORIGENIS

IN SACRAS SCRIPTURAS

COMMENTARIA

QUÆCUNQUE GRÆCE REPERIRI

POTUERUNT.

PARS POSTERIOR.

ROTHOMAGI.

Sumptibus IOANNIS BERTHELINI

M. DC. LXVIII.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΤΟΜΟΣ α'.

COMMENTARIORVM ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM IOANNIS TOMVS PRIMVS.

Interprete AMBROSIO FERRARIO.

PRÆFATIO.

ΟΝ τρόπον οἶμαι ὁ πάλαι λαὸς A ἐπικληθεὶς θεοῦ εἰς φυλὰς διήρετο δυοκαίδεκα, καὶ τὴν ὑπὲρ τὰς λοιπὰς φυλὰς τάξιν λευιτικὴν, καὶ αὐτὴν κατὰ πλείονα τάγματα ἱερατικὰ καὶ λευιτικὰ τὸν θεραπεύουσαν. οὕτως νομίζω κατὰ * τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἄνθρωπον πάντα τὸν χριστοῦ λαὸν, χρηματίζοντα ἐν κρυπτῷ ἰουδαῖον καὶ ἐν πνεύματι περιτετμημένον, ἔχειν τὰς ἰδιότητας μυστικώτερον τῶν φυλῶν. ὡς ἔστι γυμνότερον ἀπὸ ἰωάννου B ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως μαθεῖν. οὐδὲ τῶν λοιπῶν προφητῶν τοῖς ἀκούειν ἐπισταμένοις, τὰ τοιαῦτα ἀποσιωπησάντων· φησὶ δὲ οὕτως ὁ ἰωάννης· καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβαίνοντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχοντα σφραγίδα θεοῦ ζῶντος, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς δ' ἀγγέλοις, οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, λέγων· μὴ ἀδικήσητε μήτε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, ἄχρι σφραγισωμεν τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν· καὶ ἤκουσα C τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων, ρμδ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν ἰσραήλ. ἐκ φυλῆς ἰούδα ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς ῥουβὴμ ιβ' χιλιάδες. καὶ μετὰ τὸν διηρῆσθαι τὰς λοιπὰς φυλὰς, πάρεξ τοῦ δὰν, ἑξῆς μετὰ πλείονα ἐπιφέρει· καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ, τὸ ἄρνιον ἑστὼς ἐπὶ τὸ ὄρος σιὼν, καὶ μετ' αὐτοῦ ρμδ'.

* Ἡ. τὸν

Quemadmodum qui olim populus Dei cognominabatur, in duodecim tribus, ordinemque Leviticum divisus erat, cum cæteras tribus honore præstantem, tum etiam Deum pluribus ordinibus sacerdotalibus, & Leviticis colentem; ita meo judicio quisquis fuerit Christi populus juxta interiorem cordis hominem, scilicet in occulto Iudæus, & spiritu circumcisus, tribuum ipsarum proprietates habet, idque sacratius (vt ab Ioanne ex Apocalypsi apertius possumus discere) cum nec reliqui Prophetæ ijs qui sciunt audire talia reticuerint. Sic autem inquit Ioannes: *Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei vivi, & clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus suis: Et audivi numerum signatorum; centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israël; Ex tribu Iuda duodecim millia signati; Ex tribu Ruben duodecim millia [signati.]* Cumque cæterarum tribuum divisionem fecisset, Tribu Dan omissa, deinceps post plura subjungit: *Et vidi, & ecce Agnus stans, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentia*

Rom. 2. 29.

Apoc. 7. 2, 3, & seq.

Apoc. 14. 1, 2, & seq.

nomen ejus, & nomen Patris sui scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem de cœlo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni. Et vocem audivi citharœdorum citharizantium citharis suis, & cantant quasi canticum novum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cũ mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum non est inventus dolus. Sine macula enim sunt [*ante thronum Dei*]. Quod autem hæc dicantur apud Ioannem de his qui crediderunt in Christum, qui etiam ipsi sunt ex tribubus, etiam si corporale ipsorum genus ad semen Patriarcharum non videatur referri, hunc in modum colligere possumus: *Nolite*, inquit, *nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque Dei nostri servos signaverimus in frontibus suis. Et audivi numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israël.* Cum igitur qui signantur ex omni tribu filiorum Israël in frontibus suis, centum quadraginta quatuor millia sint numero, & hi centum quadraginta quatuor millia virgines existentes, & cum mulieribus non coinquinati, in sequentibus apud Ioannem nomen Agni, & Patris ejus, in frontibus suis scriptum habere dicantur; quodnam aliud esse poterit sigillum frontibus ipsorum impressum, quam nomen Agni, & nomen Patris ejus, cum vtrisque in locis frontes, alicubi quidem sigillum, alicubi vero litteras nomen Agni, & nomen Patris ejus continentes habere dicantur? Quinetiam si hi qui sunt ex tribubus, ijdem sunt cum virginibus, vt antea ostendimus, pauci autem sunt ex Israël secundum carnem, qui credant: vt fortassis ausit quis dicere ne numerum quidem centum quadraginta quatuor millium compleri ex credentibus, qui sint ex Israële secundum carnem, perspicuum est eos qui ex gentibus divino adhæserunt verbo, constituere illa centum quadraginta quatuor millia eorum qui cum mulieribus non sunt coinquinati: adeo vt nõ sinamus à veritate aberrare dicentem primitias cujusque tribus esse virgines ipsius. Nam subjungitur: *Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum nõ est inventũ mendacium, irreprehensibiles enim sunt.* Nõ est autẽ ignorandum, sermonẽ de centum quadraginta quatuor millibus vir-

A χιλιάδες ἔχουσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν· καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης. καὶ ἡ φωνὴν ἣν ἤκουσα, ὡς κιθαρῳδῶν κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν. καὶ ᾄδουσιν ὡδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων. καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν εἰ μὴ αἱ ρμδ' χιλιάδες, οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς. οὗτοί εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· πάρθενοί γάρ εἰσιν. οὗτοι οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἐὰν ὑπάγῃ. οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ. καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη ψεῦδος, ἄμωμοί γάρ εἰσιν· ὅτι ὁ Ἰωάννης ὡδὶ τῶν εἰς χριστὸν πεπιστευκότων λέγεται, καὶ αὐτοὺς ὑπαρχόντων ἀπὸ φυλῶν, κἂν μὴ δοκῇ τὸ σωματικὸν αὐτῶν γένος ἀναφέρεσθαι τῷ σπέρματι τῶν πατριαρχῶν, ἔστιν οὕτως ὑπολαμβάνειν. μὴ ἀδικήσητε, φησὶ, τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, ἄχρι σφραγίσωμεν B τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν· καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων, ρμδ' χιλιάδες ἐσφραγισμένων ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ἰσραήλ· ἀκούω δὲ ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ἰσραὴλ σφραγίζοντας ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, ρμδ' εἰσὶ χιλιάδες τὸν ἀριθμόν. αἱ οὖσαι ρμδ' χιλιάδες ἐν τοῖς ἑξῆς τοῦδε τοῦ ἰωάννη λέγονται ἔχειν τὸ ὄνομα τοῦ ἀρνίου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, ὅσαι πάρθενοί, καὶ μετὰ γυναικῶν οὐ μεμολυσμέναι· τίς οὖν C ἄλλη εἴη ἢ σφραγὶς ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρνίου, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς τόποις τῶν μετώπων, λεγομένων ἔχειν τὴν μὲν τοῦ σφραγῖδα, τὴν δὲ τὰ γράμματα περιέχοντα τὸ ὄνομα τοῦ ἀρνίου, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ φυλῶν εἰ οἱ αὐτοί εἰσι τοῖς πάρθενοις, ὡς προαποδείξαμεν, ἀπαίνιος δὲ ὁ ἐκ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ πιστεύων, ὡς τάχα τολμῆσαι ἂν τινα εἰπεῖν μὴ συμπληροῦσθαι D ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ πιστευόντων, μηδὲ τὸν τῶν ρμδ' χιλιάδων ἀριθμόν. δῆλον ὅτι ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τοῦ θείου προσκεκολλημένων λόγῳ συνίστανται αἱ ρμδ' χιλιάδες μὴ γυναικῶν μεμιαμμένων, ὥστε μὴ ἐᾶν ἀποπίπτειν τῆς ἀληθείας τὸν φάσκοντα ἀπαρχὴν ἑκάστης E φυλῆς τοὺς πάρθενους αὐτῆς. καὶ γὰρ ὑπαφέρεται· ὅτι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ, καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη ψεῦδος, ἄμωμοί γάρ εἰσιν· οὐκ ἀγνοητέον δὲ ὅτι ὁ περὶ τῶν ρμδ' χιλιά-

δων προφήτων λόγος ὑποδέχεσθαι ἀναγωγήν· περιττὸν δὲ νῦν καὶ τὸν προκείμενον λόγον ὑποδιατίθεσθαι λέξεις προφητικὰς ταύτὸν παρὰ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἡμᾶς διδασκούσας· τί δὲ πρόκειται ταῦτ' ἡμῖν εἰπεῖν, ἐρεῖς ἐντυγχάνων τοῖς γεγραμμένοις, ἀμφιβόλοις, ἀληθὴς θεοῦ ἄνθρωπε, ὁ ἐν χριστῷ ἄνθρωπε, ὁ σπουδὴν εἰς πνευματικὸς ἔτι ἄνθρωπος· οἱ μὲν ἀπὸ τῆς φυλῆς δεκάτας ἢ ἀπαρχὰς ἀναφέρουσι τῷ θεῷ δῶρα τῆς λευιτῶν, καὶ ἱερέων, ἃ πρωτογόνια ἔχοντες ἀπαρχὰς ἢ δεκάτας· οἱ δὲ λευῖται ἢ ἱερεῖς πάντα δεκάτας ἢ ἀπαρχὰς δεχόμενοι, δεκάτας ἀναφέρουσι τῷ θεῷ δῶρα τῷ ἀρχιερεῖ, οἶμαι δ' ὅτι καὶ ἀπαρχάς. ἡμῶν δὲ τῶν προσιόντων τοῖς χριστοῦ μαθήμασιν οἱ μὲν πλῆθοι τῷ πολλὰ τῷ θεῷ γρωλάζοντες, καὶ ὀλίγας προσφέρουσι τῷ θεῷ ἀναπόντες, τάχα εἶεν ἂν οἱ ἀπὸ τῆς φυλῆς ὀλίγῳ πρεσβύτεροι τῆς ἱερᾶς ἐχόντες κοινωνίαν, καὶ ἐν βραχέσι θεραπευτικὸν τοῦ θεοῦ βίον ποιοῦντες· οἱ δὲ ἀνακείμενοι τῷ θείῳ λόγῳ, καὶ πρὸς μόνῃ τῇ θεραπείᾳ τοῦ θεοῦ γινόμενοι * * *

τῆς καθ' ἑαυτοὺς γλυκείας ἐλπίδος, ἀρχιερεῖς ἔσονται κατὰ τάξιν Ἀαρών, καὶ ἢ κατὰ τάξιν μελχισεδέκ· εἰ καὶ γλαφυρὸς αὐθυποφόρῳ πρὸς τοῦτο νομίζων ἡμᾶς ἀσεβεῖν ὁ τὸν ἀρχιερέως ὄνομα ταύτοσυγκατὰ ἐπ' ἀνθρώπων, ἐπεὶ πολλαχοῦ ἐν ἁγίοις μέγας ἱερεὺς προφητεύεται, ἐχρῆν δὲ ἀρχιερέα μέγαν διελυθῆναι τοὺς προφήτας ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι ὁ ἀπόστολος ἐπισημαινόμενος λέγων τὸν προφήτην εἰρηκέναι πρὸς χριστοῦ· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ, ἣ δὲ κατὰ τάξιν Ἀαρών. ἀφ' ἧς ἡμεῖς λαβόντες φαμὲν κατὰ μὲν τὴν τάξιν Ἀαρὼν αὐθυπόπους δύνασθαι εἶναι ἀρχιερεῖς. κατὰ δὲ τὴν τάξιν μελχισεδὲκ τὸν χριστὸν τοῦ θεοῦ· πάσης τούτου ἡμῖν προφάξεως αὐαχημούσης θεῷ, καὶ πολλοῖς τῶν εἴδ, * ὅτι πανδοκεῖον ὅτι τὰ χρείττονα, καὶ ἐκλεκτῶν ἡμῶν ἔχει πᾶσι αὐτὴν ἀπαρχὴν τῆς πολλῶν ἀπαρχῶν, εἴ γε μὴ σφαλησόμεθα τῷ νομίζοντες, ποίαν ἐχρὴν εἶναι κατὰ τὸ κατὰ σῶμα ἐκκλησιάζεσθαι ἡμᾶς ἀλλήλων διαφέρεσθαι, ἢ τὴν περὶ διαγκαλίς ἔξιτηρίων; καὶ γὰρ ἐλπιστέον εἶναι πασῶν τῶν γραφῶν εἶναι ἀπαρχὴν διαγγέλιον· ἀπαρχὴν οὖν προσήκειν, ἵνα ἢ τῆς ἀληθείας ὑποδεδημιουργημένου, ἵνα ἄλλην, ἢ τὴν

A ginum anagogicam interpretationem recipere; superfluum vero æque nunc, atque ab instituta disputatione alienum est, Prophetarum testimonia apponere, idem de ijs qui ex Gentibus crediderunt nos docentia. Atqui, quid hæc omnia sibi velint, dices, in hæc scripta incidens, ô Ambrosi, verè homo Dei, & homo in Christo, & qui pro virili contendis esse spiritualis, nec amplius homo; [audi igitur.] Alij quidem sunt ex tribus, qui decimas, & primitias offerunt Deo per Leviticos Sacerdotes, cum tamen ipsi nullis fruantur decimis, aut primitijs. Levitæ verò, & Sacerdotes in omnibus decimis fruentes, & primitijs, Deo decimas, atque etiam (vt opinor) primitias offerunt per Pontificem: eodem modo complures ex nobis qui ad Christi disciplinam accesserunt, majori ex parte in tuenda vita occupati, paucas actiones Deo offerentes, fortasse sunt ijs similes qui ex tribus parum communicant cum Sacerdotibus, & paucis cultores Dei nutriunt. Qui verò divino dicati sunt verbo, & in solo Dei cultu sincere, legitimeque immorantur, [Levitæ, Sacerdotesque vocari poterunt, juxta differentiam eorum motuum & actionum quæ huc, & illarum quæ illuc spectant. Fortassis autem præstantes, atque proximi] progenitoribus nobilitatis suæ, summi Sacerdotes erunt, juxta Aaronis ordinem, non juxta ordinem Melchisedech. Quod si quis objiciat, nos minus in hoc pie sentire, quod summi Sacerdotis nomen ad homines redigimus, quoniam sæpe Iesus magnus Sacerdos à Prophetis vocatur: *Habemus enim*, inquit, *Sacerdotem magnum, qui cœlos penetravit, Iesum filium Dei*, huic respondendum est Apostolum id notasse, cum diceret Prophetam de Christo locutum fuisse, cum inquit: *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, & non secundum ordinem Aaron; à quo & nos sumentes dicimus fieri posse vt homines juxta Aaronis ordinem sint summi Sacerdotes, cum juxta ordinem Melchisedech Sacerdotem esse ad Christum Dei filium pertineat. Toto itaque ordine vitæ, atque nostro instituto Deo dicato, quoniam ad præstantiora magno studio contendimus, cupientibusque nobis primitias ipsas omnes multarum primitiarum habere, nisi hoc existimantes decipimur, quænam aliæ nobis primitiæ præstantiores esse debuerunt, posteaquàm mutua corporis consuetudine sejuncti sumus, quam instituere de Evangelio disputationem? Etenim audendum est dicere omnium Scripturarum primitias Evangelium esse. Ex quo igitur tempore Alexandriam pervenimus, quasnam alias esse oportuit nostrarum actio-

Hebr. 4. 14.

Psal. 109 4.

* χ. ἐπὶ αὐτὸν ἀφ.

num primitias, quàm in Scripturarum primitiis? Sed sciamus necesse est non idem esse ἀπαρχὴν [quod est, si interpreteris, primitias,] & πρωτόγονημα [quod sonat primam genituram.] Siquidem post omnes fructus dedicatur ἀπαρχὴ [hoc est primitiæ] ; ante omnes vero fructus πρωτόγονημα [hoc est, prima genitura.] Proinde haud equidem quis aberrabit, si ex omnibus Scripturis, quæ in omnibus Ecclesijs & feruntur & creduntur esse divinæ, Mosis legem dixerit πρωτόγονημα [quasi primam genituram;] Evangelium vero ἀπαρχὴν [id est primitias :] quandoquidem post omnes Prophetarum fructus, qui fuerunt vsque ad dominum Iesum, perfectus ille sermo germinauit. Quod si propter interpretationem datam τῇ ἀπαρχῇ [hoc est, primitijs,] reclamet aliquis dicens rursum post Evangelia circunferri etiam tum Acta, tum Epistolas Apostolorum & iccirco hoc minus verum esse quod superius de hoc vocabulo tradidimus, nempe Evangelium totius Scripturæ ἀπαρχὴν [hoc est, primitias] esse; huic primum dicendum est, eorum qui in Christo sunt sapientes, quique adjumentum ob prædictas Epistolas afferentes opus habent testimonijs in Lege ac Prophetis positis, quò fidem sibi conciliant, mentem esse, vt Apostolica scripta sapientiæ plena quidem, & irreprehensibilia, & valde certa esse dicant, haud tamen similia huic dicto: *Hæc dicit dominus omnipotens.* Et hanc ob causam inspice complectatur, nec ne, suas Epistolas Paulus, cum dicit: *Omnis Scriptura afflatu prodita vtilis est*; & cum ait: *Dico ego, non dominus*; & illud: *Sic in omnibus Ecclesijs ordino*: itemque: *Qualia passus sum Antiochiæ, Iconij, Lystris*, & his similia, interdum ab ipso [scripta, & juxtà potestatem, non tamen secundum accuratam sinceritatem sermonum, qui sunt ex divina] inspiratione. Deinde huic etiam ostendendum est veterem Scripturam non esse Evangelium, quæ venientem non ostendit, sed prænunciat; omnem verò novam, Evangelium esse, quæ non solum (vt in Evangelij initio scriptum est) ait: *Ecce Agnus Dei, ecce qui aufert peccatum mundi*, verumetiam quæ varias opiniones, doctrinasque continet ejus, per quem Evangelium est Evangelium. Præterea si Deus posuit in Ecclesia Apostolos, & Prophetas, & Evangelistas, Pastoresque, & Doctores, cum accuratè examinaverimus quodnam sit Evangelistæ officium, & invenerimus pertinere ad eum non semper enarrare quonam pacto Servator cæcum à nativitate sanaverit, fœtentem mortuum excitaverit, vel aliquid supra hominum opinionem fecerit; non dubitabimus affirmare aliquo modo Evangelium esse

2 Cor. 6, 18. 2 Tim. 3, 16. 1 Cor. 7, 12, 17. 1 Tim. 3, 11. Ioh. 1, 30. Ephes. 4, 11.

εἰς τὴν ἀπαρχὴν τῶν γραφῶν ἐρχόμενον γεγενῆσθαι; χρὴ δὲ ἡμᾶς εἰδέναι ὅτι πᾶν ἀπαρχὴν τὸ πρωτόγονημα. πᾶν γὰρ τῶν καρπῶν ἀπαρχή, ἀλλ' οὐ πᾶν πρωτόγονημα· πᾶν τοίνυν φερομένων γραφῶν καὶ ἐν πάσαις ἐκκλησίαις θεῖ πεπιστευμένων εἰκότως θείων, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις λέγων πρωτόγονημα μὲν τὸν μωυσέως νόμον, ἀπαρχὴν δὲ τὸ εὐαγγέλιον. πᾶν γὰρ τῶν πάντων τῶν προφητῶν καρπῶν, τῶν μέχρι τοῦ κυρίου ἡμῶν, ὁ τέλειος ἐβλάστησε λόγος. εἰ δέ τις αὐτοπροφερῆ οἴοιτο τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀπαρχῶν φάσκων μὴ τὰ εὐαγγέλια τοῖς προφήταις φέρεσθαι τῶν ἀποστόλων, ἐν οἷς τοσοῦτόν γε ἂν σώζεσθαι τὸ προσαποδεδομένον περὶ ἀπαρχῆς, ὃ ἀπαρχὴν πάσης γραφῆς εἶναι τὸ εὐαγγέλιον· λεκτέον ἤτοι νοῦν εἶναι σοφῶν, ἐν χειρὶ ὠφελημένων, ἐν τῷ φερομένῃ ἐκκλησίᾳ διδομένων ἵνα πιστεύωσιν μᾶλλον ἐν τοῖς νομικοῖς καὶ προφητικοῖς λόγοις κειμένων, ὡσεὶ σοφά μὲν ἡ πιστὰ λέγειν ἡ σαφέστερα ὑπὸ παγμέγα τὰ ἀποστολικά, ἃ μὴν πλησία τοῦ· πάλιν λέγει κύριος παντοκράτωρ· καὶ τοῦ ὑπέρ τινος εἰ ἐπὰν λέγῃ ὁ παῦλος, πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, ἐμπεριλαμβάνει καὶ τὰ ἑαυτοῦ γράμματα, ἢ ὅτι· λέγω καὶ οὐχ ὁ κύριος, καὶ τό· ἐν πάσαις ἐκκλησίαις διατάσσομαι, καὶ τό· οἷα ἔπαθον ἐν ἀντιοχείᾳ, ἐν ἰκονίῳ, ἐν λύστροις, ἡ τὰ τούτοις παραπλήσια εἰσὶ τὰ ἀπὸ * * *

λόγων; ἢ καὶ τόδε πρόδηλον ὅτι ἡ πᾶσα μὲν οὐκ εὐαγγέλιον, ἀναγγέλλουσα τὸν ἐρχόμενον, ἀλλὰ καὶ προκηρύσσουσα· πᾶσα δὲ ἡ καινὴ, τὸ εὐαγγέλιόν ἐστιν, ἃ μόνον ὁμοίως τῇ ἀρχῇ τὸ εὐαγγελίου φάσκουσα· ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου· ἀλλὰ καὶ ποικίλας δοξολογίας περιέχουσα καὶ διδασκαλίας, δι' ἃ τὸ εὐαγγέλιόν ἐστιν· ἐπεὶ εἰ ὁ θεὸς ἔθετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, καὶ προφήτας, καὶ εὐαγγελιστὰς, ποιμένας τε καὶ διδασκάλους, ἐπὰν ἐξετάσωμεν τί ὁ ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ἵνα μὲ πάντως δικηάσαντας πάντα ζητῶν ὁ σωτὴρ τυφλὸν ἀπὸ γενετῆς ἰάσατο, ὀδωδότα νεκρὸν ἀνέστησεν, ἢ τι τῶν ὑπερδόξων πεποίηκεν, οὐκ ἀναγκασθῶμεν χαρακτηρίζομένου τὸ εὐαγγελιστοῦ, καὶ ἐν προφητικῷ λόγῳ ὡς εἰς πιστο-

ποίησιν τῆς περὶ Ἰησοῦ εὐαγγελίου πῶς εἰπεῖν τὰ A
λοιπὰ τῆς ἀποστόλων γεγραμμένα· ἀλλ' ὅσον ὅτι
τῇ δευτέρᾳ ἀποδόσει ὡς ὑποφέρουσι λέγω ὅτι
μὲν ὀφείλουσι γράφειν τὰς ὑπὸ τοσοῦδε εὐαγγέλιον, ὡς
ὃ κοινῶς πᾶσιν τοῖς καινὸν διαθήκων εὐαγγέ-
λιον ἡμῖν ὀνομασθέντων. λεκτέον ὅτι πολλα-
χῇ τῆς γραφῆς δύο ἢ πλειόνων ὡς αὐτὸ
ὀνόματι ὁμοιουμένων κυριώτερον ὅτι τὸ ἑτέ-
ρου τῆς λεγομένων κεῖται τὸ ὄνομα. οἷς λέγον-
τος τοῦ σωτῆρος· μὴ κληθῆτε διδάσκαλοι ὅτι ὁ
εἷς, ὁ ἀπόστολος φησι τεθεῖσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ B
καὶ διδασκάλους· οὐκ ἔσονται οὖν ὅτι διδά-
σκαλοι ὅσον ὅτι τῇ ἀκριβείᾳ τῆς τοῦ εὐαγγελίου
φωνῆς, ὅπως οὐκ ἔσται εὐαγγέλιον ὃ κἂν τὰς ὑπο-
τοσοῦδε πᾶν γράμμα, ὅταν τοιοῦτον ᾖ τὴν
διηγήσιν τῆς περὶ Ἰησοῦ πεφάξεων καὶ παθημάτων
καὶ λόγων αὐτοῦ· πλὴν ἀπαρχὴ πάσης γραφῆς
ὁ εὐαγγέλιον, ὡς πασῶν τῆς καὶ εὐχλιῶ ἡμῖν
πεφάξεων ἐξειλῶν ἀπαρχὼ πειράσομαι τὴς τῆ
ἀπαρχὼ τῶν γραφῶν· ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ δ'
ὄντων τῶν εὐαγγελίων, οἱονεὶ στοιχείων τῆ πίστεως C
τῆς ἐκκλησίας, ἐξ ὧν στοιχείων ὁ πᾶς συνέ-
στηκε κόσμος, ἐν χριστῷ καταλλαγεὶς τῷ θεῷ, κα-
θὰ φησιν ὁ παῦλος· θεὸς ἦν ἐν χριστῷ κόσμον κα-
ταλλάσσων ἑαυτῷ, ὃ κόσμον τὴ ἁμαρτίαν ἦρεν ἰησοῦς·
περὶ γὰρ τοῦ κόσμου τῆς ἐκκλησίας ὁ λόγος ἐστὶν ὁ
γεγραμμένος· ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴ
ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἀπαρχὼ τῶν εὐαγγελίων
τοῦτ' ὃ προτεταγμένον ἡμῖν ἀπὸ ζητεῖν δυνά-
μεν ἐρευνῆσαι ὃ κὺ ἰωάννου· ὃν γενεαλογούμενον
εἰπών, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀγνοεῖσθαι ἀρχόμενον· D
ματθαῖος μὲν γὰρ τοῖς προσδοκῶσι τὸ ἐξ ἀ-
βραὰμ ἢ δαβὶδ ἑβραίοις γράφων, βίβλος,
φησί, γενέσεως ἰησοῦ χριστοῦ υἱοῦ δαβὶδ, υἱοῦ
ἀβραάμ· ἢ μάρκος εἰδὼς * γράφει, ἀρχὼ
διηγεῖσθαι τοῦ εὐαγγελίου, πάντα εὐρισκόντων ἡ-
μῶν ὅ τε * * *

ἀλλά γε περὶ ὧν ὅτι ὁ ζῆλος αἰσχυνέσθω τοῦ E
ἰησοῦ τοὺς μείζονας καὶ τελειοτέρους περὶ ἰησοῦ
λόγους· ἁβρὸς γὰρ ἐκείνων ἀκράτως ἐφαι-
ρωσεν αὐτοῦ τὴ θεότητα, ὡς ἰωάννης προφητικῶς
αὖθις λέγοντα· ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ἐγὼ
εἰμὶ ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· ἐγώ εἰμι
ἡ ἀνάστασις· ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· ἐγώ εἰμι ὁ ποι-
μὴν ὁ καλός· καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει· ἐγώ εἰμι τὸ
α καὶ τὸ ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ
ὁ ἔσχατος· πολυπτύον τοίνυν εἰπεῖν ἀπαρχὼ

quæ scripserint Apostoli: cum ad Evange-
listæ munus attineat, adhortatoria etiam
oratione fidem ijs quæ de Iesu tradita sunt
acquirere. Quantum verò attinet ad hoc
quod secundo loco tradidimus, si objecerit
aliquis quod minus probè nominaverimus
totum Testamentum novum Evangelium,
eo quòd Evangelij inscriptionem non
habeant Epistolæ: huic dicemus Scriptu-
ras à nobis frequenter duas, vel plures
eodem vocabulo nuncupari, etiam si ma-
gis proprie vni earum illud attribuitur:
verbi gratia, dicente Servatore: *Ne vo-* *Matth. 23.*
cetis magistrum super terram, inquit Apo- 8 9.
stolus, magistros in Ecclesia ordinatos *Ephes. 4. 11.*
fuisse; non erunt ergo hi magistri secun-
dum exactam intelligentiam vocis hujus
Evangelij: sic etiam non erit Evangelium,
qualiscunque tandem illa fuerit Scriptu-
ra, quæ sub nomine Epistolarum fuerit, si
conferatur cum Scriptura quæ actiones,
passiones, sermonesque Iesu continet.
Attamen totius Scripturæ primitiæ est
Evangelium, actionumque omnium quæ
ex animi sententia nobis cessuræ sunt,
primitias facimus in primitijs Evange- *2. Cor. 5. 19*
lij. Arbitror verò ego, etiam si quatuor
sint Evangelia, veluti elementa fidei Ec-
clesiæ, ex quibus elementis totus con-
stat hic mundus Deo per Christum re-
conciliatus, sicut inquit Paulus, *Deus erat* *2. Cor. 5. 19.*
in Christo, mundum sibi reconcilians; cujus
mundi peccatum sustulit Iesus; de mun-
do enim Ecclesiæ sermo ille est scriptus:
Ecce Agnus Dei, qui aufert peccatum mun- *Ioh. 1. 30.*
di, Evangeliorum primitias Evangelium
esse Ioannis nobis propositum, cujus
sensum pro virili nostra jussi sumus abs te
investigare. Idque arbitror considerans
genealogiam texentem, & incipientem
ab eo qui genealogia caret. Nam Mat-
thæus quidem cum scriberet Hebræis, qui
venturum ex Abrahamo, & Davide ex-
pectabant: *Liber*, inquit, *generationis Ie-* *Matth. 1. 1.*
su Christi filij David, filij Abraham. Mar-
cus verò sciens [id quod] scribit, ini-
tium enarrat Evangelij, fortassis quòd
inveniamus [finem ipsius apud Ioannem,
qui in principio verbū Deū fuisse inquit.
Lucas etiam cum dixisset. *] Sed
nimirum majores perfectioresque de Iesu
sermones reservat ei qui supra pectus Ie-
su recubuit. Nullus enim illorum adeo
pure manifestavit illius divinitatem, vt
Ioannes, quippe qui inducat illum dicen-
tem: *Ego sum lux mundi*: *Ego sum vita*; *Ioh. 8. 12.*
veritas & vita: *Ego sum resurrectio*: *Ego* *& 4. 6. &*
sum ostium: *Ego sum pastor bonus*; & in *11. 25. & 10.*
Apocalypsi: *Ego sum α, & ω, princi-* *7. 9. 11. &*
pium & finis, primus & novissimus. Au- *Apoc. 1. 8*
deamus igitur dicere primitias Scriptu- *& 22. 1*
rarum omnium Evangelium esse; Evan-

geliorum vero primitias, Evangelium à Ioanne traditum; cujus sensum percipere nemo potest, nisi qui supra pectus Iesu recubuerit, vel acceperit à Iesu Mariam, quæ etiam ipsius mater fiat: adeo talem, tantumque esse necesse est, qui Ioannes alius sit futurus, vt quemadmodum Ioannes, itidem etiam & iste à Iesu Iesus existere ostendatur. Nam si nullus est Mariæ filius, judicio eorum, qui de ipsa sane senserunt, præterquam Iesus;

Lib. 19. 26. dicitque Iesus matri: [*Mulier*] *ecce filius tuus*, & non, ecce etiam hic est filius tuus: perinde est, ac si dixisset, Ecce hic B est Iesus quem genuisti. Etenim quisquis perfectus est, non amplius vivit ipse, sed

Gal. 2. 20. in ipso vivit Christus. Cumque in ipso vivat Christus, dicitur de eo Mariæ: Ecce filius tuus Christus. Quid ergo attinet dicere, quanta nobis opus sit mente, vt in testaceis abjectæ litteræ thesauris reconditum verbum digne valeamus interpretari; præsertim cum littera passim à quibusvis legatur, verbumque per vocem sensibile audiatur ab omnibus, qui auditum præbent corporalem? Qui enim ac- C curate apprehensurus sit, vere is dicat,

1. Cor. 2. 12. 16. oportet: *Nos autem Christi sensum habemus, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.* Quod vero omne Testamentum novum sit Evangelium, adduci possumus ad credendum ex his quæ Paulus dicit,

Rom. 2. 16. quando alicubi scribit: *Secundum Evangelium meum.* Inter scripta enim Pauli, nullus extat liber qui vocari Evangelium consueverit. Sed quicquid vel prædicavit, vel dixit, est Evange- lium; quæ vero prædicavit, & di- xit, hæc etiam scripsit: ergo ex his col- D ligitur ipsius scripta Evangelium esse. Quòd si Pauli scripta sunt Evangelium, profectò idem censendum est de Petri etiam scriptis, & vt in vniversum loquar, omnia quæ ipsius Christi confirmant adventum, & quæ stabiliunt præsentiam illius, quæque inducunt ipsam in animos cupientium suscipere Dei sermonem, stantem pro foribus, & pulsantem, & ingredi volentem in animas, sunt Evangelium. Sed tempus iam est accuratius exquirere quid vox Evangelij significet, & E quare hi libri inscriptionem hanc habeant. Est igitur Evangelium, oratio quæ bonam & convenientem rationi rerum annuntiationem continet, quæ lætum reddunt auditorem propter vtilitatem, simul atque ab ipso admissa fuerint quæ nuntiantur. Nec verò minus talis oratio est Evangelium, [quamvis] ex habitu audientis perpendatur: vel, Evangelium oratio est, [continens boni præsentiam cuicunque credenti: vel, oratio

A μὴ πασῶν γραφῶν ἐστὶ τὰ εὐαγγέλια, ἀλλ' ὧν
εὐαγγελίων ἀπτῆται ὁ κύριος Ἰωάννης, ἃ τὸν νοῦν
ἐδεὶς δύναται λαβεῖν μὴ ἀναπεσὼν ὅπερ ὁ τοῦ
Ἰησοῦ, μηδὲ λαβὼν ἐκ Ἰησοῦ τὴν μητέρα Μαρίαν
γνωρίζων καὶ αὐτὸς μήτηρα. καὶ τηλικοῦτον δεῖ γε-
νέσθαι δεῖ τὸν ἐσόμενον ἄλλον Ἰωάννην, ὥστε οἱο-
νεὶ τὸν Ἰωάννην δεικνύναι ὄντα Ἰησοῦν ἐκ Ἰησοῦ·
εἰ γὰρ οὐδεὶς υἱὸς μητρὸς, εἰ τοὺς υἱοὺς ἀπὸ αὐ-
τῆς δοξάζοντας, ἢ Ἰησοῦς, φησὶ δὲ Ἰησοῦς τῇ μή-
τρι· ἴδε ὁ υἱός σου, καὶ οὐκέτι· ἴδε καὶ ὅδε υἱός σου.
ἴσον εἴρηκε τῷ· ἴδε ὅτι ὅδε ἐστὶν Ἰησοῦς ὃν ἐγέννησας·
καὶ γὰρ πᾶς ὁ τετελειωμένος ζῇ οὐκέτι, ἀλλ' ἐν αὐ-
τῷ ζῇ Χριστὸς, καὶ ἐπεὶ ζῇ ἐν αὐτῷ Χριστὸς, λέγε-
ται ὧδε αὐτὸς τῇ μητρὶ· ἴδε ὁ υἱός σου ὁ Χριστός· κἀλίχυ οἷόν τε ἡμῖν δεῖ, ἵνα τὸν ἐν τοῖς
ὀστρακίνοις τῆς ὑπολῆς λέξεως θησαυροῖς ἐναπο-
κείμενον λόγον τοῦ κατὰ πάντων τῶν ἐντυγχα-
νόντων ἀναγινωσκομένων γραμμάτων, καὶ κατὰ
πάντων τῶν προσεχόντων τοῖς σωματικοῖς αἰσθη-
τηρίοις, εἰσάγῃ διὰ φωνῆς λόγου, ἐκλα-
βεῖν καὶ ἀξίαν διανοηθῆναι, τί δεῖ καὶ λέγειν;
τὸν γὰρ μέλλοντα τοῦτο ἀκριβῶς καταλαμβά-
νειν μὴ ἀληθείας εἰπεῖν δεῖ, ἡμεῖς δὲ νοῦν Χρι-
στοῦ ἔχομεν, ἵνα εἰδῶμεν τὰ κατὰ τοῦ θεοῦ χαρι-
σθέντα ἡμῖν· ἔστι δὲ παρεσταθῆναι ἀπὸ τῶν κατὰ
παῦλον λεγομένων περὶ τοῦ πᾶσι τοῦ κηρύσ-
σειν τὰ εὐαγγέλια, ὅταν τις γράφῃ· καὶ ὁ
εὐαγγελιόν μου· ἐν γράμμασι γὰρ παύλου, οὐκ
ἔγραψέ τις εὐαγγέλιον σωτῆρος κεκλημένον· ἀλλὰ
περὶ ὃ ἐκήρυσσε καὶ ἔλεγε, ταῦτα καὶ ἔγραφε. καὶ ἃ
ἔγραφε ἄρα εὐαγγέλιον ἦν· εἰ δὲ τὰ παύλου εὐαγ-
γέλιον ἦν, ἀκόλουθον λέγειν ὅτι καὶ τὰ πέτρου
εὐαγγέλιον ἦν, καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ συνιστάντα
τοῦ χριστοῦ ὑπόδημίαν, καὶ κατασκευάζοντα
τοῦ παρουσίαν αὐτοῦ, ἐμποιοῦντά τε αὐτοῦ τοῖς
ψυχαῖς τῶν βουλομένων δεχέσθαι τὸν ἐρω-
τα ὑπὲρ τοῦ θύραν, καὶ κρούοντα, καὶ εἰσιέναι θε-
λόντων εἰς τὰς ψυχὰς λόγον θεοῦ. τί ὃ θέλεται
δηλοῦν ἡ εὐαγγέλιον προσηγορία, ἢ ἀφ' τί
ταύτῃ ἔχει τοῦ ὑπογραφὴν ταῦτα τὰ βιβλία,
ἤδη καιρὸς ἐξετάσαι· ἔστι τοίνυν τὸ εὐαγγέλιον
λόγος περιέχων ἀπαγγελίαν προσφάτων καὶ
ὄντων ἀφ' ὧν ὠφελεῖ εὐφραίνοντα τὸν ἀ-
κούοντα ἐπεὶ προσδέξηται τὸ ἀπαγγελλόμενον·
ὠδὲν δ' ἧττον ὁ τοιοῦτος λόγος εὐαγγέλιόν ἐστι
κ ** πρὸς τὴν ὄψιν τῶν ἀκουόντως ἐξε-
τάζηται· ἢ εὐαγγέλιόν ἐστι ***

οἱ προφητικοὶ ἡμῖν ὅτι ἐφαρμόζει τοῖς ὅπτ- A affirmans adesse bonum, quod expectabatur. Omnes autem] quas prædiximus,
γελιζομένοις εὐαγγελίοις · ἕκαστον γὰρ εὐαγγέλιον definitiones ijs conveniunt, quæ inscribuntur Evangelia: vnumquodque enim
σύστημα ἀπαγγελομένων ὠφελήσεων τοῦ πιστεύον- Evangelium continens res nunciatas
τι, καὶ μὴ προεκδεξαμένῳ, τοῦ κρείττονος ὠφέ- vtiles credenti, ei qui à se illud non
λειαν ἐμποιοῦν, καὶ τὸ εὔλογον, εὐφραίνειν δι- rejecerit, cum pro suo jure afferat vdάσκον πῶς δι' ἀνθρώπους ὁ πρωτότοκος πά- tilitat m, jure optimo etiam lætitiam
σης κτίσεως χριστοῦ ἰησοῦ σωτήριον αὐτοῖς ὅπτι- affert, docens salutarem adventum ad
δημίαν · ἀλλὰ καὶ ὅτι λόγος ἐστὶν ἕκαστον εὐαγ- homines, & propter homines, primo-
γέλιον διδάσκων πῶς τῷ ἀγαθοῦ παρεῖς ἐν υἱῷ geniti omnis creaturæ, nempe Iesu
τοῖς ἐκλεκτοῖς προσδέξασθαι ἐπιδημίαν, Christi. Quinetiam quod Evangelium
πάντι τοῦ πιστεύοντι σαφές · ὅτι ὁ καὶ ἀγαθὸν B vnumquodque sit oratio, docens boni Patris in Filio adventum ad volentes eum
ἐπαγγέλεται λέγει τὴν βιβλίων τάξιν ὁ προσ- excipere, credenti cuilibet perspicuum
δοκηθεὶς οὐκ ἀφανές. ἀγαθὸν γὰρ ὁ βαπτιστὴς ἰωάν- est. Quod autem expectatum etiam bonum per hos libros promittitur, non est
νης ἡ πάντος τοῦ λαοῦ λαλοῦν φωνῇ φησι πέμ- obscurum: totius namque populi fere
ψας τοὺς ἰησοῦ · σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον ore loquens Baptista Ioannes in legatio-
προσδοκῶμεν; προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθὸν ne ad Iesum missa ait: *Num tu es ille ven-* Matth. 11. 3
τοῦ λαοῦ ὁ χριστὸς ἦν, ὡς ἂ κηρυσσόντων τῆς *turus, an alium expectamus?* Expectatum
προφητῶν μέχρι τῆς τοῦ τυχόντων, πάντες εἰς enim à populo bonum, Iesus erat; de quo
αὐτὸν ἔχον οἱ ὑπὸ νόμον καὶ προφήτας ταῖς ἐλ- Prophetis annuntiantibus, etiam è vulgo quilibet homines qui sub Lege &
πίσας, ὡς μάρτυρά ἡ Σαμάρεια λέγουσα · οἶδα Prophetis erant, in eo spem habebant; Sa-
ὅτι μεσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος χριστός. ὅταν ἔλ- C maritide illa hoc testante, atque dicente:
θῃ ἐκεῖνος, ἀπαγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα · ἀλλὰ καὶ *Novi quod Messias venit, qui dicitur Chri-* Ioan. 4. 25.
σίμων καὶ κλεόπας ἐμιλοῦντες πρὸς ἀλλήλους *stus. Cum ergo venerit ille, nobis nuntiabit*
περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τοῦ ἰησοῦ αὐ- *omnia.* Quin & Simon, & Cleopas inter
τοῦ ὃν χριστὸν ἀναστάντα, ἀδέπω γινώσκοντες se sermones conferentes de omnibus,
ἐγηγέρθαι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν φασι · σὺ μόνος quæ ipsi Iesu Christo, qui resurrexerat,
παροικεῖς ἐν ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ accidissent, nondum ipsum è mortuis
γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; εἰ- excitum fuisse scientes inquiunt: *Tu so-* Luc. 24. 18.
πόντος δὲ, ποῖα; ἀποκρίνονται, τὰ περὶ ἰησοῦ *lus peregrinus es Hierosolymis, neque cogno-* 19. & seq.
τοῦ ναζαρηνοῦ, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, *visti quæ facta sunt illic his diebus? cumque*
δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ θεοῦ, ὃ *ille dixisset, Quæ? responderunt, De Iesu*
D *Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens*
opere & sermone coram Deo & toto po-
pulo, & quomodo tradiderunt eum summi
Sacerdotes, & Principes nostri in condem-
nationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos
autem sperabamus, eum esse illum qui re-
dempturus esset Israël. Ad hæc Andreas
frater Simonis Petri, reperto fratre suo
Simone dicit: *Invenimus Messiam, quod* Ioh. 1. 41.
est, si interpreteris, Christus. Cumque paulopost Philippus reperisset Nathanaël-
lem, dicit illi: *De quo scripsit Moses in Le-* Ioh. 1. 45.
ge, & Prophetæ, invenimus Iesum filium
Ioseph Nazarenum. Quòd si quis repugnare velit primæ definitioni, quia ca-
E dant & alia sub eam quæ non inscribantur Evangelij titulo, dicatque Legem
& Propheticos sermones continere promissionem rerum convenienter rationi factam, quæ propter vtilitatem lætum reddunt auditorem, simul ac ab ipso approbatæ fuerint; respondebimus non habuisse Legem, & Propheticos sermones
ante Christi adventum, quia nondum

ἐπὶ τοῦ προδέξωνται τὰ ἀπαγγελόμενα. λε- ἐπιδημίας ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, ἅτε μηδέπω

adveniſſet ille qui in his contenta reſeraret myſteria, eam ipſam promiſſionem, quæ in Evangelij definitione continetur: Servatorem verò, ad nos cum acceſſiſſet, & vt Evangelium corpore eſſet præditum effeciſſet, perfeciſſe cum Evangelio, vt omnia eſſent inſtar Evangelij. [Neque præter propoſitum exemplo vterer, qui pauca. *] Quando enim filijs hominum divinitate ſua ablato, quod in Lege & Prophetis erat, velamine, Deum certis rationibus oſtendit palam oculos ponens his qui ſapientiæ ejus diſcipulis vellent fieri, quænam vera Lex Moſis contineret, quorum exemplum & vmbram colebant antiqui: & quæ-
1.Cor.10.11. nam ſit veritas rerum in Hiſtorijs contentarum, quæ in figura contingebant illis, propter nos ſcripta, ad quos fines ſeculorum deducti ſunt. Nullus ergo ad quem Chriſtus acceſſerit, vel in Hieroſolymorum vrbe, vel in Samaritarum monte Deum adorat. Sed cum didicerit Deum ſpiritum eſſe, ſpiritualiter illum colens ſpiritu, & veritate, non amplius ſub figuris Patrem vniverſorum, mundique opificem adorat. Quamobrem ante illud Evangelium, quod per Chriſti adventum eſt ortum, nihil rerum antiquarum Evangelium erat. Porrò Evangelium, quod eſt Novum Teſtamentum, cum nos à vetuſtate litteræ abduxiſſet, ſpiritus novitatem nunquam ſeneſcentem, & ad Novum Teſtamentum proprié pertinentem, quæ in omnibus eſt Scripturis, luce cognitionis illuſtravit. Si quidem neceſſe erat, vt id quod efficiebat vt in Teſtamento Veteri putaretur Evangelium eſſe, præcipue Evangelium appellaretur. Attamen nõ ignorandum nobis eſt Chriſti adventum, antequam corpore ad terras deſcenderet, intelligibilem multo ante factum fuiſſe perfectioribus, minimeque parvulis, quippe qui à pædagogorum, curatorumque cura, ac tutela liberi eſſent, ob oculos habentes plenitudinem eam temporis quæ mente cernebatur; vt erant illi Patriarchæ, & Moſes ille tantus ſervus, ac reliqui Prophetæ, qui Chriſti gloriam contemplati ſunt. Cæterum vt ante corporalem, & manifeſtum adventum ad perfectos advenerat, ſic etiam poſt divulgatam ipſius præſentiam ad eos qui etiamnum ſunt parvuli, quia ſint ſub curatoribus, & adminiſtratoribus, ac nondum pervenerint ad temporis plenitudinem, ſermones quidam præcurſores Chriſti advenerunt, animis puerilibus accommodati, qui jure pædagogi vocentur. At vero ipſe Filius, ipſe glorificatus Deus Verbum nondum advenit; nimirum expectans, vt Dei homines di-

A ἐλκυσθότος τῶ τὰ ἐν αὐτοῖς μυστήρια σαφηνίζοντος, οὐκ εἶχεν τὸ ἐπάγγελμα τῆς παρουσίας τοῦ σωτῆρος ὑποδημήσασθαι καὶ ὃ
B ἐστιν εὐαγγέλιον σωματοποιηθῆναι ποιήσαι, τῷ εὐαγγελίῳ πάντα ὡσὶ εὐαγγέλιον γενέσθαι. * * *

ὑμᾶς τῆς ἀνθρώπων τῆ θεότητι αὐτοῦ περιελὼν ὃ ἐν ᾧ νόμῳ καὶ προφήταις κάλυμμα πάντων ὁ θεῖος ἀπέδηξε, φανερῶς ἐπιδείξας τοῖς βουληθεῖσι τῆς σοφίας αὐτοῦ μαθηταῖς τίνα τὰ ἀληθινὰ τοῦ μωϋσέως νόμου, ὧν ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ ἐλάτρευον οἱ πάλαι, ἡ τίς ἡ ἀλήθεια τῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις περιεχομένων, ἅπερ τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις· ἐγράφη γὰρ δι' ἡμᾶς εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε· πῶς οὖν ὁ χριστὸς ἐπεδεδήμηκεν, ὅτε ἐν ἱεροσολύμοις, ὅτε ἐν ᾧ τῶν σαμαρειτῶν ὄρει σκηνῆ τῷ θεῷ· ἀλλὰ μαθὼν ὅτι πνεῦμα ὁ θεὸς, πνευματικῶς λατρεύων αὐτῷ
C πνεύματι ἡ ἀληθείᾳ, ἐκέπῃ τυπικῶς, σεσακευῆ πρὸ τῆ ὅλων πατρὶ ἡ δημιουργὸν· ἀκουῶ οὖν τῆς εὐαγγελίου, ὅ τι ἐστὶν ἀφ' ὧν χριστοῦ ἐπιδημία, εὐδὲν τῶν πάλαι εὐαγγέλιον ἦν· τὸ δὲ εὐαγγέλιον ὅπερ ἐστὶ δι' ἡμᾶς καινὴ, ἀπὸ τῆς ἡμᾶς παλαιότητος τοῦ γράμματος, πλὴν μηδέποτε παλαιουμένῳ καινότητα τοῦ πνεύματος, οἰκείαν τῆς καινῆς διαθήκης τυγχάνουσ, ἐν πάσαις ἀναπεφωτίσε γραφαῖς, τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως μετέλαμψεν· ἐχρῆν δὲ τὸ ποιοῦν τὴν ἐν τῇ
D παλαιᾷ διαθήκῃ νομιζομένου εὐαγγελίου εὐαγγέλιον ἐξαιρέτως καλεῖσθ εὐαγγέλιον· πλὴν οὐκ ἀγνοητέον χριστοῦ ἐπιδημίαν ὡ θεὸν τῆς τοῦ σῶμα ἐπιδημίας πλὴν νοητὸν γεγονέναι τοῖς τελειοτέροις ἢ νηπίοις, οὐδὲ ἔτι παιδαγωγὸς ὡ ἐπίτροπος ὑπὸ τυγχάνουσιν, οἷς τὸ νοητὸν τοῦ κύριον πλήρωμα ἐνέστη, πατριάρχαις, ὡ μωϋσεῖ τῷ θεράποντι, ἢ τοῖς προφήταις χριστοῦ πλὴν δόξαν προφήτας· ὥσπερ δὲ θεὸν τῆς ἐμφανοῦς ἢ τοῦ σῶμα ἐπιδημίας ἐπεδέμησε τοῖς τελείοις, ὅπω ὡ μὴ πλὴν κεκηρυγμένῳ παρουσίαν τοῖς ἔτι νηπίοις, ἅτε ἔτι ὑπὸ ἐπίτροπος τυγχάνουσι, καὶ οἰκονόμους, ὡ μηδέπω ὑπὸ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐφθακόσιν, οἱ μὴν θεόδρομοι χριστοῦ ἐπιδεδημήκασι παισὶ ψυχαῖς ἁρμόζοντες λόγοι, ἀλόγως αὖ κληθέντες παιδαγωγοί· αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς ὁ δεδοξασμένος θεὸς λόγος, οὐδέπω πεπληρωμένου πλὴν δέκης γενέσθαι παρεπιδημοῦντος τοῖς μόνοις χωρῆν αὐτὸ πλὴν

τὴν θεότητα ἀνθρώποις θεῦ· Ⓒ τοῦτο δὲ εἰδέ- A vinitatem illius percepturi decentem apναι ἐχρῆν, ὅτι ὥσπερ ὅστι νόμος σκιὰν ἔχειν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπὸ τῆς κτ' ἀλήθειαν καταγγελλομένου νόμου διὰ γραμμάτων, ὅτω Ⓒ εὐαγγέλιον σκιὰν μυστηρίων χριστοῦ διδάσκει τὸ νομιζόμενον ἀπὸ πάντων τῶν ἐντυγχανόντων νοεῖσθαι· ὁ δὲ φησιν ἰωάννης εὐαγγέλιον αἰώνιον, οἰκείως ἂν λεχθησόμενον πνευματικὸν, σαφῶς παρίστησι τοῖς νοοῦσι τὰ πάντα ἀνώπιον τοῦ αὐτὸ τῆ γοῦ τῆ θεῦ, Ⓒ τὰ παρεσάμενα μυστήρια ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῆ, πάντα τε B τοιαῦτα ὧν αἰνίγματα ἦν αἱ τοιαῦται αὐτῆ· τοῦτο δὲ ἀκόλουθόν ὅστιν ἐκλαμβάνειν ὅπ ὃν Ἰουδαῖον * * *

paratum faciant. Iam & hoc quoque sciamus necesse est: vt lex vmbram continet futurorum bonorum, quæ declarantur ab ea Lege quæ annuntiatur secundum veritatem; sic etiam Evangelium, quod vel à quibuscunque vulgaribus intelligi existimatur, vmbram docet mysteriorum Christi. Atque equidem quod Ioannes appellat Evangelium sempiternum, quod proprie dici posset spirituale, aperte vitis cordatis, & intelligentibus ob oculos ponit omnia de ipso Filio Dei, tum mysteria ab ipsius sermonibus exhibita, tum res quarum ænigmata ipsius actiones erant. His consequens est exponere vt [in manifesto Iudæus quis est, & circuncisus. * * *

Ⓒ βάπτισμα· παῦλος μὲν Ⓒ πέτρος ἐν φανερῷ πρότερον ὄντες οἱ ἰουδαῖοι, ὕστερον ἐν τῷ κρυπτῷ περιτομὴν τυγχάνειν ἀπὸ ἰησοῦ εἰλήφασι. τὸ ἐν φανερῷ εἶναι ἰουδαῖοι ἀφ' τῆ τῆ πολλῶν σωτηρίαν, καὶ οἰκονομίαν, ἃ μόνον λόγοις ὁμολογοῦντες, φῆναι Ⓒ ἀφ' τῆ ἔργων δεικνύντες· τὸ δ' αὐτὸ Ⓒ περὶ τῶ χριστιανισμοῦ αὐτῶν λεκτέον· ἐν ὥσπερ οὐκ ἔστιν ὠφελῆσαι δύνατον παῦλον τοὺς κτ' σάρκα ἰουδαίους, ἐὰν μὴ, ὅτε ὁ λόγος αἱρεῖ, περιτέμνῃ τὸν τιμόθεον, ἐν ὅτε βούλεται ὅστι ξυρήμενον, ἐν περιφοράν ποιήσαντα, ἐν ἀπαξαπλῶς τοῖς ἰουδαίοις ἰουδαῖον γεγενῆσθαι, ἵνα τοὺς ἰουδαίους κερδήσῃ. ὥπως τὸν σκηνίτην εἰς πολλῶν ὠφέλειαν οὕτω ἔστι δῆλον τοῦ ἐν χριστῷ χριστιανισμὸν μόνον δυνατὸν τοὺς τοιχθέντας ἐν τῷ φανερῷ χριστιανισμῷ βεβηκέναι ἐν περιλαβεῖν ὅπῃ τὰ κρείττονα ἐν αὐτέρω· διόπερ ἀναγκαῖον πνευματικῶς Ⓒ σωματικῶς χριστιανίζειν, ἐν ὅπου μὲν χρὴ, τὸ σωματικὸν κηρύσσειν εὐαγγέλιον, φάσκοντα μηδὲν εἶναι τοῖς σαρκίνοις, ἢ ἰησοῦν χριστὸν, ἐν τοῦτον ἐσταυρωμένον τοῦτο ποιητέον· ἐπὰν δὲ εὑρεθῶσι κατηρτισμένοι τῷ πνεύματι, ἐν καρποφορεῖν ἐν αὐτῷ, ἐραντές τε τῆς ἄνωθεν σοφίας, μεταδοτέον αὐτοῖς τοῦ λόγου ἐπομένους ἀπὸ τοῦ σεσαρκῶσθαι, ἐφ' ὃ ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· ζητοῦντα δὲ ἐξετάζοντες περὶ τῆ εὐαγγελίου ἃ μόνον εἰρηκέναι ἡγούμεθα, οἱονεὶ αἰσθητὸν εὐαγγέλιον νοητῷ ἐν πνευματικοῦ τῆ ὀπτικὴν ἀκριβοῦντες· ἐν νῦν προκεῖσθαι τὸ αἰσθητὸν εὐαγγέλιον μεταλαβεῖν εἰς πνευματικόν· τίς γὰρ ἡ διήγησις τοῦ αἰσθητοῦ εἰ μὴ μεταλαμβάνοιτο εἰς πνευματικόν; ἤτοι ὑθεμία

Sic christianus sit] & baptisma. Quin etiam Paulus quidem, & Petrus, qui in manifesto Iudæi antea erant, & circuncisi, postea tantum in occulto; tales vt essent, [sicuti prius in aperto] à Iesu accepetunt: cum non alia de causa etiam se in manifesto Iudæos esse, quàm propter multorum salutem, & propter ædificationem, non solum verbis fatentur, verum etiam factis declararent. Id quod etiam de eorum Christianismo censenduin est. Et quemadmodum Iudæis secundum carnem adjumento esse non potest Paulus, nisi quando evincit ratio circuncidat Timotheum, & quando consentaneum est tondeatur, oblationem offerat & vt in vniversum dicam Iudæis Iudæus efficiatur, vt Iudæos lucrifaciat: ita fieri nequit vt is qui multorum vtilitati expositus est, evehat ad præstantiora, & in sublime, melioresque reddat pet Christianismi in occulto existentis Legem eos qui exteriorem Christianismum sequuntur. Hanc ob causam, tum spiritu, tum corpore Christiani vt simus necesse est, & corporale Evangelium prædicare quando opus fuerit; dicendo carnalibus nihil nos scire, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Atque hoc quidem ita faciendum est. Cum autem inventi fuerint elevati spiritu, & in ipso fructificantes, amantesque sapientiæ cœlestis, hi participes efficiendi sunt verbi, & filij Dei regressi post incarnationem ad id quod erat in principio apud Deum. Cæterum hæc haud frustra nos disseruisse existimamus, Evangelij sensum accuratè investigantes, & Evangelium sensibile ab Evangelio intelligibili separantes. Etenim nunc nobis propositum est vt Euangelium sensibile transmutemus in intelligibile & spirituale; alioqui quæ enarratio erit Evangelij sensibilis, nisi accommodetur ad intelligibile &

ſpirituale? nulla ſanè, vel exigua, eaque vulgarium qui ex verbis ipſis vim eorum, quæ declarantur, percipere ſibi perſuadent. Verum tota contentio noſtra eo nobis dirigenda eſt, vt pertingere conemur profunditatem ſenſus Evangelici, accuratius indagantes veritatem in ipſo figuris nudam. Atque equidem ſi conſiderentur ea quæ annuntiantur in bonorum promiſſione; Apoſtoli quidem Ieſum prædicant; dicuntur quidem, ceu bonum, reſurrectionem etiam annuntiare, quæ ipſa aliquo modo eſt Ieſus, dicente Ieſu: *Ego ſum reſurrectio.* Ieſus verò quæ Sanctis repoſita ſunt evangelizat pauperibus, cohortans eos ad divina promiſſa. Quibus ſanè bonis annuntiationibus, vel Apoſtolorum, vel Servatoris noſtri, divinæ quoque atteſtantur Scripturæ: David enim de Apoſtolis, fortaſſis etiam de Evangeliſtis ait: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa:* [ac rurſum] *Rex virtutum dilectis* ſimul etiam docent, non compoſitionem verborum, non prolationem vocum, non elaboratam orationis pulcritudinem ad perſuadendum conducere, ſed virtutis divinæ ſuppeditationem. Quare Paulus etiam alicubi ſic inquit: *Non agnoſcam ſermonem iſtorum, qui ſunt inflati, ſed virtutem. Nec enim eſt in ſermone regnum Dei, ſed in virtute.* Et alias: *Sermo meus, & prædicatio mea non in perſuaſibilibus ſapientiæ verbis, ſed in demonſtratione ſpiritus, & virtutis.* Huic virtuti atteſtantes Simon, & Cleopas dicunt: *Nonne cor noſtrum ardens erat in via, quum reſeraret nobis Scripturas?* Verùm Apoſtoli, quia quantitas virtutis à Deo prædicantibus ſuppeditatæ eſt præſtans, multam habuere virtutem juxtà illud, quod apud Davidem dicitur: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa.* Porrò Eſaias, cum diceret: *Quàm pulchri ſunt pedes evangelizantium bona,* prædicationem intelligens Apoſtolorum maturam, & in tempore atque opportunè factam, dum viam ſternunt dicenti: *Ego ſum via,* laudat pedes incedentes per viam Chriſti Ieſu, ingredienteſque per oſtium ad Deum. Itaque bona evangelizant illi, quorum pedes ſunt pulchri, [bona inquam,] ſcilicet Ieſum. Nec miretur quiſpiam ſi nomine bonorum numero multitudinis, expoſuimus annuntiari Ieſum ab evangelizantibus: expoſitis enim rebus nomina habentibus, quibus Dei Filius nuncupatur, ſciemus quomodo multa bona ſit Ieſus, quem annuntiant ij quorum ſpecioſi ſunt pedes. Vita bonum eſt vnum, at Ieſus eſt vita. Bonum alterum

Ps. 11. 25.

Psal. 68. 11, 12.

1 Cor. 4. 19, 20.

1 Cor. 2. 4.

Luc. 24. 32.

Psal. 67. 11. Esa. 52. 7. Rom. 10. 15.

ἢ ὀλίγη καὶ τῶν τυχόντων ἀπὸ τῆς λέξεως αὐτοὺς πεπικότων λαμβάνειν τὰ δηλούμενα· ἀλλὰ πᾶς ἀγὼν ἡμῖν ἐνέσηκε πειρωμένοις εἰς τὸ βάθη τῆ εὐαγγελικοῦ νοῦ φθάσαι καὶ ἐρευνῆσαι τὴν ἐν αὐτῷ γυμνὴν τύπων ἀλήθειαν· τὴν δὲ διαγγελιζομένων ἐν ἀγαθῶν ἀπαγγελίαν τοιαύτην, οἱ μὲν ἀπόστολοι τὸν ἰησοῦν διαγγελίζονται· λέγονται μήτοι ὡς ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν διαγγελίζεσθαι, καὶ αὐτὴν πῶς οὖν ἰησοῦν; ἰησοῦς γάρ φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις· ἰησοῦς δὲ τὰ τοῖς ἁγίοις ἀποκείμενα διαγγελίζεται τοῖς πτωχοῖς, ὡρμηκόσιν αὐτὸς ἐπὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας· καὶ μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων διαγγελισθεῖσι, τὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν· ὁ μὲν δαυὶδ περὶ τῶν ἀποστόλων, φησὶ δὲ διαγγελιζόντων λέγων· κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς διαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τὸ ἀγαπητόν. ἅμα καὶ διδάσκων ὅτι ἡ στεῤῥότης λόγου, καὶ περιφορὰ φωνῶν, καὶ ἠσκημένη καλλιλεξία οὐδὲν πρὸς τὸ πείθειν, ἀλλὰ δυνάμεως θείας ὑπεροχή· διόπερ καὶ ὁ παῦλος ποῦ φησι· γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τὸν περισσεύοντα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν· οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει· καὶ ἐν ἄλλοις· καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πιθοῖς σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως· ταύτῃ τῇ δυνάμει μαρτυρεῖται ὁ σίμων καὶ ὁ κλεόπας φασιν· καὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν τῇ ὁδῷ, ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς; οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐπεὶ καὶ ποσότης ὀλίγη δυνάμεως ὑπερχορηγουμένης ὑπὸ θεοῦ διαφέρουσα τοῖς λέγουσιν, εἶχον τὸ πρὸς τὰ δαυὶδ λεγόμενον· κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς διαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ, πολλὴν δύναμιν· ἱκανὰς δὲ φάσκων· ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν διαγγελιζομένων ἀγαθά, ὃ ὡραῖον καὶ ἐν καιρῷ γινόμενον τῶν ἀποστόλων ὁδὸν ὑπὸν τὸν εἰπόντα· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, κήρυγμα ποιοῦσι, ἐπαγγελλόμενοι τοὺς διὰ τῆς πύλης ὁδοῦ χριστοῦ ἰησοῦ βαδίζοντας, διὰ τε τῆς ὑλεσιούσης πρὸς τὸν θεόν· ἀγαθὰ γὰρ διαγγελίζοντα ἔστι ὧν ὡραῖοί εἰσιν οἱ πόδες, τὸν ἰησοῦν· καὶ μὴ θαυμάσῃ τις εἰ πληθυντικῷ ὀνόματι τῶν τῶν ἀγαθῶν τὸν ἰησοῦν ὀξυλλήφαμεν διαγγελίζεσθαι· ὑπολαμβάνοντες γὰρ τὰ πράγματα καθ' ὧν τὰ ὀνόματα κεῖται ἃ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὀνομάζεται, συνήσομεν πῶς πολλὰ ἀγαθά ἐστιν ἰησοῦς, ὃν διαγγελίζονται ἔστι ὧν ὡραῖοί εἰσιν οἱ πόδες· ἓν μὲν γὰρ ἀγαθὸν ζωὴ, ἰησοῦς δὲ ζωή· καὶ ἕτερον

ἀγαθὸν φῶς τῷ κόσμῳ, φῶς τυγχάνον δηλονότι, καὶ φῶς τῶν ἀνθρώπων. ἅπερ πάντα ὁ υἱὸς εἶναι λέγεται τοῦ θεοῦ· καὶ ἄλλο ἀγαθὸν καὶ ὑπέρκειται τούτοις τὸ ζωὴ, καὶ ὁ φῶς, ἡ ἀλήθεια· καὶ τέταρτον τούτοις τοῦτο ἡ ὑπὲρ τούτων φέρουσα ὁδός· ἅπερ πάντα ὁ σωτὴρ ἡμῶν διδάσκει ἑαυτὸν εἶναι λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· πῶς δὲ οὐκ ἀγαθὸν ὁ ἀποπαξάμενον τὸν χοῦν καὶ τὸν νεκρότητα ἀναστῆναι τούτῳ τυγχάνοντα ἀπὸ τοῦ κυρίου, καθὸ ἀνάστασις ἐστιν, ὡς καὶ φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις; ἀλλὰ καὶ ἡ θύρα δὲ ἧς ἂν εἰς τὸν ἄκρον εἰσέρχεσθαι μακαριότητα ἀγαθόν· ὁ δὲ χριστὸς φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· ἵνα δὲ καὶ σοφίας λέγω, ἣν ἔκλυσεν ὁ θεὸς ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἢ προσέχαιρεν ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὀνθοφεμινόμενος τῷ πολυποικίλῳ νοητῷ κάλλει αὐτῆς, ὑπὸ νοητῶν ἀφθάλμων μόνων βλεπομένῳ, καὶ εἰς ἔρωτα τὸν ὂν θεῖον κάλλος καλοῦντα ἐραστὴν προκαλούμενον; ἀγαθὸν γὰρ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ, ὥσπερ μὴ τὸ προκείμενον διαγγελίζον ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες· ἀλλὰ καὶ ἡ δωδεκὰς τοῦ θεοῦ ἤδη ὄγδοον ἡμῖν ἀγαθὸν καταλέγεται, ἥτις ἐστὶν ὁ χριστός· ὃ σιωπητέον ἦν σοὶ τὸν μὴ τὸν πατέρα τῶν ὅλων θεὸν λόγον· σοὶ δὲ ὃς γέλασπον ἀγαθοῦ καὶ τοῦτο ὂν ἀγαθόν· μακάριοι μὲν οὖν οἱ χωρήσαντες ταῦτα τὰ ἀγαθὰ, καὶ παραδεξάμενοι ἀπὸ τῶν ὡραίων τοὺς πόδας τῶν διαγγελιζομένων αὐτά· πλὴν κἂν κορίνθιος τις ὢν κρίνοντος παύλου σοὶ εἶναι πῦρ αὐτὸν ἢ ἰησοῦν χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, τὸν δὲ ἡμᾶς ἀνθρωπε * μαρθάνων * τὰ **

τὰ ἐν ἀρχῇ τῶν ἀγαθῶν γινόμενος υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἰησοῦ ἀνθρωπος γινόμενος θεοῦ, ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀποθνήσκων τῇ ἁμαρτίᾳ· ὁ γὰρ ἐκάνος ὁ ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ἀπὸ δὲ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἣν ζῇ ὁ ἰησοῦς ὁ ζῇ ζῇ τῷ θεῷ, πᾶς ὁ σύμμορφος γινόμενος τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ λαμβάνει τὸ ζῆν τῷ θεῷ· τίς δὲ διαπέξεται εἰ ἀνθελκυστικὸν ἀγαθόν ἐστι, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ ἀπολύτρωσις; ἅπερ καὶ αὐτὰ οἱ ἰησοῦ διαγγελιζόμενοι διαγγελίζονται, λέγοντες ἀνθ' ἡμῶν γεγονέναι ἡμῖν δικαιοσύνην ἀπὸ θεοῦ, καὶ ἁγιασμὸν, καὶ ἀπολύτρωσιν· πρέπει δὲ ἀπὸ τούτων τὰ γεγραμμένα περὶ αὐτοῦ δυσεξαρίθμητα, πρισσὰ τὰ πῶς πλῆθος ἀγαθῶν ἐστιν ἰησοῦς, ἀπὸ τῆς δυσεξαριθμήτων καὶ γεγραμμένων καταστοχάζεσθαι τῆς ἀπαρχόντων μὲν ἐν αὐτῷ, εἰς ὃν ἐνδέκησιν ἅπαν ὁ πλήρωμα modo multitudo bonorum sit Ieſus, quæ in

A lux eſt mundi, lux vera, lux hominum: At hæc omnia dicitur eſſe filius Dei. Ad hæc, præterquã quod vita & lux eſt, aliud etiam eſt bonum, juxta conſiderationes noſtras, veritas ſcilicet. Rurſus eſt aliud bonum, quod eſt quartum bonum, nempe via, quæ ad hæc bona nos conducat. Hæc autem omnia Servator ſeipſum eſſe docet, dicens: *Ego ſum via, veritas, & vita.* Quomodo autem non bonum eſt reſurgere hominem excuſſo pulvere & mortalitate, hocque à Domino aſſequi, in quantum ipſe Ieſus eſt reſurrectio, qui etiam inquit: *Ego ſum reſurrectio?* Quin & oſtium etiam, per quod ad ſummam beatitudinem quis ingreditur, eſt bonum. At Chriſtus inquit: *Ego ſum oſtium.* Quid vero opus eſt verba facere de Sapientiã, quam *Condidit Deus in initio viarum ſuarum,* Prou. 8 22. in opera ſua, qua adgaudebat Pater ipſius, oblectatus in multifaria ipſius pulchritudine intelligibili, quæ ſolis intellectualibus oculis cernitur, quæque conſiderantem divinam pulchritudinem ad amorem cœleſtem invitat? Bonum enim eſt Sapientia Dei. At hoc quoque, præter ea quæ ſupra recenſuimus, ij annuntiant, quorum pedes ſunt pulchri. Potentia Dei præterea octavum nobis bonum annumeratur, qui eſt Chriſtus. Verumenimvero haud ſilentio prætereundum eſt illud Verbum, quod cum Patre vniverſorum eſt Deus. Namque & hoc bonum nullo alio bono eſt inferius. Itaque beati qui admiſerint hæc bona, quique perceperint ea, ab ijs qui pedes habent pulchros, atque qui evangelizant. Verumtamen quamvis Corinthius quiſpiam extiterit, apud quem affirmet Paulus ſe nihil ſcire, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc quidem crucifixum, admiſeritque edoctus hunc noſtri cauſa hominem factum; is jam principia bonorum ingreditur, homo Dei factus ab homine Ieſu, & ex morte ejus moriens peccato: *Etenim quod ille mortuus fuit peccato, mortuus eſt ſemel*: ex vita vero ipſius, quoniam Ieſus eſt illud quod vivit, vivit Deo vnuſquiſque, & conformis factus reſurrectioni ejus hoc aſſequitur, vt vivat Deo. Quis autem ambigat, an id quod per ſe juſtitia eſt, quodque per ſe ſanctificatio, atque per ſe perfecta redemptio eſt, ſit bonum? quæ etiam ipſa, Ieſum evangelizantes, evangelizant: dicentes eum *factum fuiſſe nobis juſtitiam à Deo, & ſanctificationem, & redemptionem.* Quæ autem ſcripta ſunt ab his de ipſo, vix numerari poterunt, docentia nos ſubtiliter conſiderare ex ijs bonis quæ difficulter numerantur, quæque ſcripta ſunt, quo- Rom. 6. 10. 1. Cor. 1 30.

ipſo quidem ſunt, in quem beneplaci-

tum fuit omnem plenitudinem divinitatis corporaliter habitare, haud tamen à litteris continetur: quid dico à literis? quando & de toto mundo dicat Ioannes: Ioan. 21. 25. *Nec ipse, opinor, mundus caperet eos qui scriberentur libros.* Dicere ergo Apostolos evangelizare Servatorem, perinde est ac si diceremus eos evangelizare bona omnia. Quamobrem hic est ille qui à bono Patre accepit, vt esset tot bona: vt vnusquisque eo quod capit, vel ijs quæ capit, cum per Iesum ea perceperit, fruatur bonis. Haud poterant autē Apostoli quorum pulchri sunt pedes, & horum studiosi imitatores evangelizare bona, nisi Iesus antea ipsis evangelizasset: Esa. 52. 6, 7. quemadmodum loquitur Esaias: *Ego ipse, qui loquebar, adsum, sicut opportunitas in montibus, sicut pedes evangelizantis pacem, sicut evangelizans bona, quoniam auditam salutem tuam faciam, dicens, Sion regnabit Deus tuus.* Quinam enim sunt montes, in quibus se loquentem affuturum dicit, nisi hi qui nulla re inferiores sunt ijs qui super terram sunt maximi, & altissimi? quos quæsitos oportuit ab his, qui Novi Testamenti ministri sunt idonei: scilicet vt servent præceptum dicens: Esa. 40. 9. *Super montem altum ascende qui evangelizas Sion, exalta cum fortitudine vocem tuam qui annuntias Hierusalem.* Nec mirere si evangelizaturis bona, bona quoque Iesus evangelizet, quæ non alia sunt à se ipso, quandoquidem seipsum illis evangelizat filius Dei qui ipsum discere queunt. Veruntamen qui ascendit montes, illis evangelizans bona, haud contemptui habet pauperes spiritu, à bono Matth. 5. 45. illo edoctus Patre, *qui Solem suum exoriri facit super bonos & malos, & qui pluit super justos & injustos.* Namque his quoque evangelizat, sicut ipsemet testatur, ex eo quod sumpto Esaiæ libro legit: Luc. 4. 18, 20, 21. *Spiritus Domini super me, propterea quod vnxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me, vt prædicem captivis remissionem, & cæcis visum. Cumplicatum enim librum cum reddidisset ministro resedit. Cumque omnium in eum defixi essent oculi, dixit: Hodie Scriptura hæc impleta est in auribus vestris.* Necessario [etiam illud sciendum est, omnem bonam actionem, erga Iesum factam hoc Evangelium continere, quomodo etiam continet mulieris illius præclaram illam actionem quæ mala opera cum admisisset, resipuisset que, boni odoris vnguentum] potuit, ob insignem & ex animo factam à malis mutationem, super Iesum fundere, quo facto tota domus, atque adeo quotquot illic aderant, illius vnguenti fragrantiam sensu perceperunt: quocirca etiam scriptum est:

ρωμα τῆς θεότητος καθοικῆσαι σωματικῶς, ἐμοὶ δοκῶ, ἀπὸ γραμμάτων κεχαρημένων· καὶ τί λέγω, ἀπὸ γραμμάτων; ὅτε γε καὶ ὅλον τὸν κόσμον φησὶν ὁ ἰωάννης· ὅτι οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία· τοιγαροῦν ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι τὸν ἀγαθὸν πατέρα οἱ ἀπόστολοι διαγγελίζονται, καὶ τὰ ἀγαθὰ διαγγελίζονται· ἔστι γὰρ ὁ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς τὸ ἀγαθὸν εἰληφὼς, ἵνα ἕκαστος ὁ χωρῶν, ἢ ἃ χωρεῖ, σὺν Ἰησοῦ λαβὼν, ἐν ἀγαθοῖς τυγχάνῃ· ἆρ οἶσθε τὸ B ἦ ἡδὺ οἱ ἀπόστολοι ὧν ὡραῖοι οἱ πόδες, καὶ οἱ τούτων ζηλωταὶ διαγγελίζεσθαι τὰ ἀγαθὰ, μὴ φθάσαντος Ἰησοῦ αὐτοῖς αὐτὰ διαγγελισαμένου, ὡς ὁ Ἡσαΐας φησί· αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι, ὡς ὅταν ᾖ καιρὸς ἐπὶ ὀρέων, ὡς πόδες διαγγελίζοντος ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς διαγγελίζόμενος ἀγαθὰ, ἵνα ἀκουσίως ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων, σιὼν βασιλεύσει σου ὁ θεός· πάντα γὰρ τὰ ὄρη ἐφ' ὧν αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεστιν ὁμαλεῖ, ἢ οἱ μηδενὸς ὄντες ἐπὶ γῆς ὑψηλοτάτων καὶ μειζόνων ὑπόνοιες; ὃς ἵνας ζητηθῇ παρ' ὧν ἀπὸ τῆς ἱκανῶν διακόνων τῆς καινῆς διαθήκης, ἵνα χρήσωσι τῷ λέγοντι ἐν- C τολῷ· ἐπὶ ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ διαγγελίζόμενος σιών, ὕψωσον τῇ ἰσχύι τὴν φωνήν σου ὁ διαγγελίζόμενος ἱερουσαλήμ· ἀ θαυμαστὸν δὲ εἰ τοῖς μέλλουσι διαγγελίζεσθαι τὰ ἀγαθὰ, ἐπισοῦς διαγγελίζεται τὰ ἀγαθὰ, οὐκ ἄλλα τυγχάνοντα ἑαυτῶν, ἑαυτὸν γὰρ διαγγελίζεται ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῖς δυναμένοις ἀ δι' ἄλλων αὐτὸν μαθεῖν· πολλῷ ὁ ὑπερβαίνων τὰ ὄρη καὶ διαγγελιζόμε- D νος αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ, μαθηθεὶς τῷ ἀγαθῷ πατρὶ ἀναδιδόντι τὸν ἥλιον ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχοντι ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους τὰς τῶν ψυχῶν ὠφελείας ἀχ ὑποφεύγει· καὶ τούτοις γὰρ διαγγελίζεται, ὡς αὐτὸς μάρτυρι λαοῦ τὸν Ἡσαΐαν καὶ δυνάστης· ὃ πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, διαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· πεπλήρωκε γὰρ ὁ βιβλίον, ᾧ ἀπόδους τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε· καὶ πάντων ἀτενιζόντων αὐτῷ φησί. σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· ἀναγκαῖον * * *

δυνηθῆναι ὅλῃ τῇ ἀπὸ τῆς κακῶν γνησίαν μεταίσασαν καρδίᾳ τὸ ἰησοῦ, καὶ πάντι τῷ οἴκῳ τῷ τὸ μύρον πολλῷ εἰς ἄθησιν πάντων τῆς ἐν αὐτῷ ἐμπεποικιλίας, ὅθεν καὶ γέγραπται· ὅπερ

ἀὐ κηρυχθῇ ὃ ἐὰν τοῦτο, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς· σαφὲς γὰρ ὅτι εἰς ἑαυτὸν τὰ εἰς τοὺς μαθητὰς εὐεργεσίας αὐτῷ ἐπιτιθεὶς λέγει· δέχεται γοῦν τοὺς ὑπὸ τῶν πενήτων λεγομένους φίλους τοὺς ἐποίησατε, ἐμοὶ ἐποιήσατε· ὥστε πᾶσα προσφορὰ ἀγαθὴ εἰς τὸν πλησίον ὑφ' ἡμῶν ἐπιτελουμένη εἰς τὸ ἐὰν τοῦτο προσφέρεται, ὃ ἐν τοῖς πλαξὶ τῆς καρδίας γεγραμμένον, καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἀξιωμένων τῆς τοῦ ὅλου γνώσεως ἀναγινωσκόμενον· ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐ τοῦτο ἐναπίτε μέρος ἐστὶ τοῦ εὐαγγελίου εἰς κατηγορίαν τῶν προδεδομένων τὰ εἰς Ἰησοῦν ἁμαρτανόμενα· ἡ γοῦν Ἰούδα προδοσία, καὶ ἡ τῶν ἀπιθῶς λαῶν καταβόησις φάσκόντων· ἆρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον, καὶ σταύρου, σταύρου αὐτόν, καὶ οἱ ἐμπαγμοὶ τοῦ αὐτὸν τὴν ἀκάνθῃ πεφανωσάμενον, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἐγκατατέτακται τοῖς εὐαγγελίοις· ἀκόλουθον ἂν τοίνυν εἴη νοῆσαι ὅτι πᾶς ὁ τοῦ Ἰησοῦ προδότης εἰ λελόγισται τοῦ Ἰησοῦ προδότης· πρὸς γοῦν τὸν ἔτι διώκοντα σαῦλον· σαῦλ, σαῦλ, τί με διώκεις; καὶ· ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις· πῶς γὰρ οἱ ἀχρήστους ἔχουσιν αἷς τὸν Ἰησοῦν ἀπιμάζοντες πεφανώσιν, οἱ ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου συμπνιγόμενοι λαβόντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ πλεσφορεῖσθαι· δεῖ οὖν φυλακτέον μήποτε καὶ ἡμεῖς ὡς τοῖς ἰδίαις ἀχαμάθαις πεφανώντες τὸν Ἰησοῦν ἀναγραφόμενοι τούτοις ἀναγινωσκώμεθα παρὰ τοῖς τὸν ἐν πᾶσι, καὶ παρὰ πᾶσι λογικοῖς ἢ ἀλόγοις Ἰησοῦν μαστίγωσι, ὄνι τε ξύπω μύρῳ ἀλείφεται, καὶ δεπνίζεται, καὶ δοξάζεται, ἢ οὐ τοῦ ἐναντίων ἀπιμάζεται, καὶ ἐμπαίζεται, καὶ τυπτεται· ἀναγκαίως δὲ ταῦθ' ἡμῖν εἴρηται δεικνύουσιν ὡς ἀγαθαὶ ἡμῶν αἱ πράξεις, καὶ αἱ ἁμαρτίαι τῶν πραττόντων τὰ εὐαγγελίοις ἐγκαταβέβοσται, ἤτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἢ εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον· εἰ δ' ἐν ἀνθρώποις εἰσὶν οἱ τεπιμημένοι διακονίᾳ τοῦ τοῦ εὐαγγελιστῶν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς εὐαγγελίζεται ἀγαθὰ, καὶ πτωχοῖς εὐαγγελίζεται, οὐκ ἔδει τοὺς πεποιημένους ὑπὸ τοῦ θεοῦ πνεύματα λειτουργοὺς, καὶ τοὺς ὄντας πυρὸς φλόγα, λειτουργοὺς, παρὰ τοῦ ὅλου παῖδας ἑτερῆσθαι τοῦ καὶ αὐτοὺς εἰ εὐαγγελιστάς· διὰ τοῦτο καὶ ἄγγελος ὀπτικὰς τοῖς ποιμέσι φησὶ, δόξαν ποιήσας παραλάμπειν αὐτούς· μὴ φοβεῖσθε, ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστι χριστὸς κύ-

A Vbicunque prædicatum fuerit hoc evangelium in omnibus gentibus, dicetur etiam iſtius factum ad memoriam ſuam. Matth. 26. 13. Porro perſpicuum eſt Chriſtum ſibi accepta referre, quæcunque in Diſcipulos ſuos collata fuerint. Vnde beneficium accipientes oſtendere volens, dantibus beneficium dixit. Quod his feceritis, mihi feceritis. Matth. 25. 40. Quamobrem quævis actio bona à nobis in proximum collata, ad Evangelium refertur, quod in Cœli tabulis inſcribitur, agnoſciturque, ac legitur ab omnibus B qui vniverſorum cognitione digni habiti fuerint. Cum ex adverſo etiam pars Evangelij accuſationem contineat eorum qui deliquerunt in Ieſum. Itaque Iudæ proditio, populique impij vociferatio dicentis: *Tolle hunc à terra, & crucifige, crucifige eum*, & irriſiones eorum, à quibus eſt ſpinis coronatus, & his ſimilia per ordinem in Evangelijs poſita ſunt. Quibus conſequens eſt vt conſideremus, quod quiſquis Ieſu Diſcipulos prodiderit, is reputetur Ieſum prodidiſſe. Hinc ad Paulum adhuc ſe perſequentem C [dicit Ieſus:] *Saul Saul cur me perſequeris?* Et illud: *Ego ſum Ieſus* [*Nazarenus,*] *quem tu perſequeris.* Qui vero ſpinas habent, quibus ſpretum Ieſum coronent, niſi hi qui divitiarum ſollicitudinibus ac præſentis vitæ voluptatibus ſuffocati, ex accepto Dei verbo nullum referunt fructum? Proinde cavendum eſt nobis, ne quando in eorum numerum redacti ac deſcripti qui Ieſum ſuis coronant ſpinis, hujus generis homines eſſe legamur ab ijs qui dicunt, quo pacto Ieſus, qui in omnibus, & penes omnes rationis compotes, & ſanctos commoratur, tum vnguento vngatur, tum convivio excipiatur, ac deinde glorificetur; tum contra ſpernatur, irrideatur D que ac vapulet. Neceſſario autem ſunt hæc nobis dicta, cum demonſtraremus omnes actiones noſtras bonas, & peccata delinquentium per ordinem in Evangelio eſſe poſita, aut ad vitam æternam, aut ad opprobrium, & confuſionem ſempiternam. Nec ſi inter homines aliqui ſint Evangeliſtarum miniſterio honorati, E ipſeque Ieſus bona evangelizet, atque etiam pauperibus evangelizet, iccirco oportuit Angelos factos à Deo ſpiritus, exiſtentes ignis flammam, & miniſtros Patris vniverſorum, hac laude privari, vt & ipſi non ſint Evangeliſtæ. Hanc ob cauſam, coram paſtoribus Angelus cum ſtetiſſet, eoſque gloria vndequaque illuſtraſſet: *Ne terreamini*, inquit, *ecce enim* Luc. 2. 10, *evangelizo vobis gaudium magnum, quod* 11. *erit omni populo: quoniam natus eſt vobis hodie Servator, qui eſt Chriſtus dominus,*

in civitate David: quando nondum intelligentibus [hominibus Evangelij mysterium ipsis] præstantiores cœlestis exercitus Dei, laudibus Deum vehentes dicant: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax; in hominibus bona voluntas*, hisque dictis pastoribus in cœlum sese recipiunt Angeli, nobis considerandum relinquentes, quomodo annuntiatum nobis ex ortu Christi Iesu gaudium, gloria etiam est in altissimis Deo; revertentibus in requiem suam, & in altissimis Deum glorificaturis per Christum ijs qui humiliati fuerant in pulverem. Mirantur etiam
Is 14. 11. Angeli pacem per Iesum futuram in terra, quæ locus est bellis infestus, in quem delapsus è cœlo Lucifer ille qui mane oriebatur, à Iesu est conterendus. Ad hæc & illud de Evangelio sciamus necesse est, Evangelium in primis esse Iesu Christi, qui est caput totius corporis eo-
Marc 1. 1. rum qui servantur, dicente Marco: *Initium Evangelij Iesu Christi:* deinde etiam Apostolorum: quo circa etiam Paulus
Rom. 2. 16. inquit: *Iuxta Evangelium meum.* Verumtamen vel totum Vetus Instrumentum, cujus figura est Ioannes, initium est Evangelij: nam Evangelium eo quod magnitudinem habeat, initium quoque, & quæ sequuntur, media scilicet, & fines habet: vel propter conjunctionem Novi Instrumenti ad Vetus, fines Veteris Instrumenti, quos Ioannes exhibuit, initium sunt Evangelij, dicente Marco:
Marc 1. 1, 2, 3. *Initium Evangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto: Parate viam domini, rectas facite semitas ejus.* Vnde subit mihi admirari, quomodo qui ab Ecclesiæ decretis dissentiunt, duorum Testamentorum duos asserant Deos, alioqui non parum his verbis convicti. Qui fieri enim potest, vt Ioannes Evangelij sit initium, vt ipsi putant, ad alterum pertinens Deum, Opificis mundi homo, & ignorans, vt asserunt, novam deitatem è Cæterum non vno eoque brevi, atque inter solos pastores obeundo munere funguntur Angeli evangelico; sed in fine sublimis, & volans Angelus Evangelium habens evangelizabit
Apoc. 14. 6, 7. omni populo, bono Patre novi perpetuo deferente eos, qui à se desciverint. Itaque inquit in Apocalypsi Ioannes ille Zebedæi filius: *Et vidi Angelum volantem per medium cœli, habentem Evangelium æternum, vt evangelizaret habitantibus super terram, & omni genti, & tribui, &*

ειος ἐν πόλει δαυὶδ, ὅτε καὶ μηδέπω δυ-
νατῶν * * *

ἀυτῶν ἀγαθὸς, τυγχάνοντες χαρτεία θεῦ, αἰνοῦν-
τες τὸν θεὸν λέγουσι· δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ
ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. ἃ ἔχον-
τα εἰπόντες ἀπέρχονται ἀπὸ τῆς ποιμένων εἰς τὸν
οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καταλιπόντες ἡμῖν νοεῖν πῶς
ἡ εὐαγγελισθεῖσα ἡμῖν διὰ τῆς γραφῆς χαρὰ
ἰησοῦ χριστοῦ, δόξα ἐστὶν ἐν ὑψίστοις θεῷ· τῆς πα-
τεινωθέντων εἰς χοῦν, ἐπιστρεφόντων εἰς τὸν
ἀνάπαυσιν αὐτῆς, καὶ ἐν ὑψίστοις διὰ χριστοῦ
μεγάλων δεξάζειν τὸν θεόν· ἀλλὰ καὶ θαυμά-
ζουσιν οἱ ἄγγελοι τὸν ὅτι γῆς εἰρήνην διὰ ἰησοῦ
εἰρήνην, τὸν πολεμικὸν χωρίον, εἰς ὃ ἐκπε-
σὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωῒ ἀνα-
τέλλων, νεκρὸς ἰησοῦ στεντρεύεται· πρὸς οἷς εἰ-
ρηνεύοις ἡ τότε πρὸς εὐαγγελίαν ἰσχύν, ὅτι πρω-
τον τῆς κεφαλῆς τοῦ ὅλου τῆς σωζομένων σώμα-
τος χριστοῦ ἰησοῦ ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον, ὡς φησιν ὁ
μάρκος· ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου χριστοῦ ἰησοῦ, ἤδη
δὲ ἡ τῶν ἀποστόλων τυγχάνει, διὰ λέγει ὁ
παῦλος· κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου· πλὴν ἡ ἀρχὴ
τοῦ εὐαγγελίου, ἔστι γὰρ αὐτοῦ μέγεθος ἀρχή, καὶ
τὰ ἑξῆς, καὶ μέση, καὶ τέλη ἔχοντος, ἤτοι πᾶσά
ἐστιν ἡ παλαιὰ διαθήκη, τύπου αὐτῆς ὄντος
ἰωάννου, ἢ διὰ τὸν συναφὴν τῆς καινῆς πρὸς
τὴν παλαιὰν τὰ τέλη τῆς παλαιᾶς διὰ ἰωάννου
προεικόνισται, φησὶ γὰρ ὁ αὐτὸς μάρκος· ἀρχὴ τοῦ
εὐαγγελίου ἰησοῦ χριστοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν
ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγ-
γελόν μου πρὸ προσώπου, ὃς κατασκευάσει
τὴν ὁδόν σου. φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοι-
μάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρί-
βους αὐτοῦ· ὅθεν θαυμάζειν μοι ἔπεισι πῶς δυ-
σὶ θεοῖς προσκάπτουσιν ἀμφοτέρους τοὺς διαθή-
κας οἱ ἑτερόδοξοι, οὐκ ἐλάττων ἡ ἐκ τούτου τοῦ
ῥητοῦ ἐλεγχόμενοι· πῶς γὰρ δυνατὸν ἀρχὴ εἶ-
ναι τοῦ εὐαγγελίου, ὡς αὐτοὶ οἴονται, ἑτέρου τυγχάνον
θεοῦ ὁ ἰωάννης ὁ τοῦ δημιουργοῦ ἄνθρωπος, καὶ
ἀγνοῶν, ὡς νομίζουσι, τὸν καινὸν θεότητα, ἐ-
μέλλε δὲ καὶ βραχέα σκοπεύουσα διακονίαν
διαπελικὴν ἄγγελοι, οὐδὲ μόνῳ τῷ περὶ τοὺς
ποιμένας μεμνημένῳ· ἀλλὰ γὰρ ὅτι τέλη με-
τέχοντες ἡ ἱκανόμενος ἄγγελος εὐαγγέλιον ἴσχυ-
σιν εὐαγγελίσασθαι πᾶν ἔθνος, τὸ ἀγαθοῦ παῖδες ἡ
πάντα καταλιπόντος τοὺς ἀποπεπωκότας αὐτῷ·
φησὶν οὖν ἐν τῇ ἀποκαλύψει ὁ τοῦ ζεβεδαίου
ἰωάννης· καὶ εἶδον ἄγγελον πετόμενον ἐν μεσου-
ρανήματι, ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον, εὐαγγελίσασθαι
ἐπὶ τοὺς καθημένους ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ

ὅτι πᾶν ἔθνος, καὶ * φυλακὴ, καὶ γλῶσσαν, A
λαὸν, λέγοντα ἐν φωνῇ μεγάλῃ· Φοβήθητε τὸν θεὸν, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ, καὶ προσκυνήσατε τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πηγὰς ὑδάτων· ἐπεὶ οὖν ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰ * * *

παλαιὰ διῆκται δόξα τοῦ ὀνόματος Ἰωάννης σημαινόμενον· ἐπεὶ ἐν τῷ μὴ ἀμάρτυρον εἶναι τοῦτο ἐκδοχὴν τοιαύτην, προσδησόμεθα ὃ ἐκ προφήτου περὶ τοῦ τῆς ἀληθείας βασιλέως εὑρόντες ἐρημῶν, καὶ Φιλίππου, ἀρξάμενος γάρ, φησὶν, ὁ Φίλιππος ἀπὸ τῆς ἁγίας γραφῆς τῆς· ὡς προβάτων ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν κύριον Ἰησοῦν· πῶς γὰρ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς προφήτου εὐαγγελίζεται Ἰησοῦν, εἰ μὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ εὐαγγελίου μέρος τι ὁ Ἡσαΐας ἦν; ἅμα δὲ καὶ τὰ ἐν προφήταις ἡμῖν εἰρημένα περὶ τοῦ δυνάσθαι εὐαγγέλιον εἶναι πᾶσαν θείαν γραφὴν, εὐλόγως δυνάσθαι δηλοῦσθαι, καὶ γὰρ εἰ ὁ εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ εὐαγγελίζεται, πολλοὶ δὲ οἱ περὶ τῆς σωματικῆς χριστοῦ ὑπεδημίας, χριστὸν εὐαγγελίζονται οὐτε τὰ ἀγαθὰ, ὡς ἀποδείξαμεν, πόθεν, πῶς εἰσιν οἱ λόγοι τοῦ εὐαγγελίου μέσος; ὅθεν εὐαγγέλιον λεγόμενον λαλεῖται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἡμεῖς ἐκλαμβάνομεν ἀπαγγέλλεσθαι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, οὐ μόνον τῷ εὐχρήστῳ τόπῳ, ἀλλὰ καὶ πάντι τῷ στήματι τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ γῆς, ἢ ὀφθαλμῶν καὶ γῆς· καὶ τί δεῖ ὅτι πλέον μνημονεύειν τῶν περὶ οὗ, τί ὃ εὐαγγέλιον ἐστι, λόγον, αὐτάρκως ἢ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀντεχόντων διαμένειν τὰ προσπλήσια συναγαγεῖν ἀπὸ τῶν γραφῶν, καὶ βλέπειν, τίς ἡ δόξα τοῦ ἐν Ἰησοῦ χριστῷ ἀγαθῶν ἐστὶ· ὃ εὐαγγέλιον διακονούμενον ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων, ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ ἀρχῶν, καὶ ἐξουσιῶν, καὶ θρόνων, καὶ κυριοτήτων, καὶ πάντων ὀνομάτων ὀνομαζομένων, οὐ μόνον ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, εἴγε καὶ ἐστὶν αὐτοῦ ὁ χριστός; αὐτοῦ που καταπαύσομεν τὸ περὶ τῆς συναναγνώσεως τῶν γεγραμμένων· ἤδη δὲ θεὸν αἰτησάμενοι ὅπως χριστὸν ἡμῖν ἐν αὐτῷ πνεύματι περὶ ἀναπτύξιν τῶν ἐν ταῖς λέξεσιν ἐναποτεθησαυρισμένων μυστικῶν νοῦ·

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· οὐ μόνον ὑμῖν πολλὰ φασι σημαινόμενα. εἰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς προφητείας· ἀλλὰ γὰρ εἴ τις τηρήσας συναγων πόθεν τοῦτο ῥέομεν, καὶ ἀκριβῶς ἐξετάζων εὑρήσει κεῖσθαι ἐν ἑκάστῳ τόπῳ τῶν γραφῶν ἐπί τινος τίθεσθαι, εὑρήσει καὶ τὸ θεῖον λό-

*χ. συλλαὶ

linguæ, & populo, dicentem voce magna: Timete Deum, & date illi honorem, quia venit hora judicij ejus, & adorate eum, qui fecit cœlum, & terram, mare, & fontes aquarum. Quia igitur [juxta veram intelligentiam oſtendimus] totum Vetus Inſtrumentũ, ſignificatũ per nomen Ioannis, [Evangelij initium eſſe,] ne ſine aliquo teſtimonio hæc dicantur, apponemus quæ referunt Acta Apoſtolica de Eunucho reginæ Æthiopum, & Philippo: *Incipiens enim, inquit, Philippus ab Eſaiæ Scriptura, quæ ſcilicet inquit: Tanquam ovis ad occiſionem ductus eſt, & tanquam Agnus coram tondente mutus, evangelizavit illi dominum Ieſum.* Quomodo enim incipiens à Propheta, evangelizat Ieſum, niſi pars aliqua eſt Eſaias principij Evangelij? Inſuper quod principio diximus, totam ſcilicet divinam Scripturam poſſe dici Evangelium, hinc confirmari poteſt. Namque ſi evangelizans evangelizat bona, omneſque qui ante adventum Chriſti corporalẽ fuere, Chriſtum evangelizant, qui eſt omnium bona, vt antea oſtendimus; quodammodo [divini] ſermones, [& Scriptura divina,] pars ſunt Evangelij. Quod Evangelium cum divulgandum eſſe dicatur in toto mundo, nos per totum mundum non tantum intelligimus terreſtrem hunc locum, ſed etiam omnem globum ex cælo & terra, vel ex cœlis, & terra. Sed quid opus eſt diutius protrahere ſermonem de eo quid ſit Evangelium, cum ex minime ſpernendis, copioſeque à nobis diſputatis ſimilia colligere valeamus ex Scripturis, & intueri quam gloriam bonorum in Chriſto Ieſu exhibeat Evangelium, tum ab hominibus, tum ab Angelis adminiſtratum & vt ego arbitror, etiam à Principatibus & Poteſtatibus, à Thronis & Dominationibus, ac deinde ab omni nomine, quod nominatur, non ſolum in hoc ſeculo, verum etiam in futuro, tum etiam ab ipſo Chriſto? [Hanc ob cauſam] hoc in loco finiemus, quæ narranda eſſe diximus ante interpretationem eorum, quæ præleguntur his ſcriptis. Iam vero Deum oremus, vt nobis ſit adjumento per Chriſtum in Sancto Spiritu ad explicandum myſticum ſenſum in verbis, perinde ac theſaurum reconditum.

In principio erat Verbum. Hanc vocẽ, principij, multa ſignificare, nõ tantum Gẽtiles fatentur. Sed etiam ſi quis obſervare, atq; intelligere voluerit, vndique colligens hoc nomen, & accurate exquirens, qua de re in ſingulis ſcripturarum locis poſitum ſit, inveniet multiplicem vocis hujus ſignificationem in divinis ſermonibus eſſe

Ioh. 1. 1.

se. Est namque principium aliud transitus, quod ad viam pertinet, & longitu-
Prou. 16.5. dinem, vt hæc verba declarant: *Viæ bonæ principium est facere justa.* Longissima enim via bona cum sit, ad eam in primis [pertinere eam Philosophiæ partem censendum est, quæ in rerum] actione versatur: quod ostenditur ex illis verbis, *facere justa*, cum quod reliquum est [viæ, id totum ad eam vim spectet, quæ in rerum cognitione, ac con]templatione est sita, in quam etiam contemplationem viæ ipsius finem desiturum opinor, simulatque advenerit restitutio quam vocant: eo quod tum temporis ne vnus quidem relinquendus [sit inimicus. Nam vere
1. Cor. 15. 25, 26. dicente Paulo illud: *Oportet enim eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos; & nouissimus hostis aboleatur mors, tum*] vna erit actio, nempe cognoscendi, contemplandique Deum eorum qui ad Deum pervenerint, duce eo Verbo quod est apud Deum: vt sic sint in cognitione Patris formati omnes accurate filius, vt nunc solus Filius novit Patrem. Nam si diligenter quis examinet, quando Patrem agnoscent hi, quibus revelat [Filius] qui [solus] Patrem novit, & consideret videntem nunc per speculum & in ænigmate, ipsum videre nondum cognoscentem, quemadmodum opus est nosse, haud aberrabit, si dixerit neminem novisse Patrem, etiam si Apostolus, etiam si Propheta quis fuerit, sed tum [Patrem ab his cognoscendum esse,] cum vnum erunt, sicut Filius, & Pater vnum sunt. Quod si quis putet nos à re digressos fuisse, quia hæc disseruimus, vnam principij significationem explanantes, sciat hic hanc digressionem ad rem, de qua agitur, & vtilem, & necessariam fuisse. Nam si principium, vt transitus est, & viæ, & longitudinis; principiumque viæ bonæ est facere justa, sciendum est quomodo omnis via bona principium habeat facere justa, post principium vero contemplationem. Rursum est etiam principium aliud generationis:
Gen. 1. 1. quod videri potest in hoc dicto: *In principio fecit Deus cœlum, & terram.* Sed apertius in Iob significatum hoc enuntia-
Iob. 40. 15. ri arbitror, his verbis: *Hoc est principium figmenti domini factum, vt illudatur ab angelis suis.* Posset enim quispiam existimare cœlum, & terram principio facta fuisse ante omnia, quæ sunt in mundi generatione. Sed melius est, vt sententiæ Iob habita ratione, cum multa sint quæ in corporibus facta fuere, primus eorum quæ sunt in corpore, factus sit ille, qui
Iob. 3. 8 appellatur draco, nominatus etiam alicubi magnum cete, quod vicit Dominus. Necessarium est autem considerare, an ille qui appellatur draco, æqualis factus sit sanctis

A λον ὃ πολύσημον τῆς φωνῆς· ἡ μὲν γάρ τις ὡς μεταβάσεως, αὕτη δέ ἐστιν ἡ ὡς ὁδοῦ τε καὶ μήκους, ὅπερ δηλοῦσι αἱ λέξεις· ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς ὁ ποιῆσαι τὰ δίκαια· τῆς γὰρ ἀγαθῆς ὁδοῦ μεγίστης τυγχανούσης, καὶ μάλα τοῦ θεωρητέον *
αἱ ὁ θεωρητικόν, ὅπερ προῖσαται δηλοῦ τῷ, ποιῆσαι τὰ δίκαια. καὶ ἡ τάξις *
ωρηται, εἰς ὃ καταλήγειν οἶμαι καὶ ὁ τέλος αὐτῆς ἐν τῇ λεγομένῃ ἀποκαταστάσει, μηδὲν καταλείπεσθαι * * *

B

μία παραξις ἔσεσθαι τοῦ θεοῦ, δηλοῦντος πρὸς αὐτὸν λόγου φθασάντων, ἃ δὴ καλοῦσιν τὸν θεόν. ἵνα γὰρ ὅτως ἐν τῇ γνώσει παῖδες μορφωθέντες πατρὸς ἀκριβῶς υἱὸς, ὡς νῦν μόνος ὁ υἱὸς ἔγνωκε τὸν πατέρα· εἰ γὰρ ὑπερβολῆς τις ἐξεπίστατο πότε γνώσονται οἷς ἀποκαλύπτει ὁ ἐγνωκὼς τὸν πατέρα, ἢ ἐλέγετο ὃ νῦν δι' ἐσόπτρου ἢ ἐν αἰνίγματι τὸν ἐλεγόμενον, ἐλέγετο δὲ πω ἐγνωκότα καθὼς δεῖ γνῶναι, οὐκ ἂν ἁμάρτοι λέγων μηδένα ἐγνωκέναι, κἂν ἀπόστολος, κἂν προφήτης ἢ τὸν πατέρα, ἀλλ' ὅταν γένωνται ἕν, ὡς υἱὸς καὶ πατὴρ ἕν εἰσιν· εἰ καὶ δόξειέ τις ἡμᾶς παρεκβεβηκέναι ἐν σημειώματι τῆς ἀρχῆς σαφηνίζοντας καὶ ταῦτα εἰρηκότας, δεκτέον ὅτι ἡ παρέκβασις πρὸς ὃ προκείμενον ἀναγκαία καὶ χρήσιμος ἦν· εἰ γὰρ ἀρχὴ ὡς μεταβάσεως ἐστι καὶ ὁδοῦ καὶ μήκους, ἀρχὴ δὲ ὁδοῦ ἀγαθῆς ὁ ποιεῖν τὰ δίκαια, ἔστιν εἰδέναι εἰ πᾶσα ὁδὸς ἀγαθὴ πῶς ἀρχὴν μὲν ἔχει ὁ ποιῆσαι τὰ δίκαια, μὴ ἡ τοῦ ἀρχοῦ τοῦ θεωρεῖσθαι, καὶ πάντως πρὸ τοῦ θεωρεῖσθαι· ἔστι δὲ ἀρχὴ καὶ ἡ ὡς χρείσεως, ἣ δόξαι ἂν ὅτι τῷ· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οἶμαι δὲ σαφέστερον ἐν τῷ ἰὼβ τοῦτο καταλελεῖφθαι ὃ σημαινόμενον καὶ τό· τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ πλάσματος πεποιημένον ἐκ καταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· ὑπολάβοι γὰρ ἄν τις τὴν ἐν γῇ σὺ τῇ τοῦ κόσμου τυγχανόντων ἐν ἀρχῇ πεποιῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἔτι δ', ὡς πρὸς ὃ δύσκολον ῥητὸν, πολλῶν ὄντων ἤδη ἐν σώματι γεγενημένων, πρῶτον τὸν ἐν σώματι τὸν καλούμενον ἔχειν δράκοντα, ὀνομαζόμενον δέ που καὶ μέγα κῆτος, ὃ καὶ ἐνικῆσαι ὁ κύριος· καὶ ἀναγκαῖον ὑπισχνεῖσθαι εἰ ἄξιον πρώτη καὶ ἀσώματον ζωὴν ζώντων ἐν μα-

C

D

E

καθεύστηκε τοῖς ἁγίοις, ὁ καλούμενος δράκων ἄξιος γελᾶται, ἀποπεσὼν τῆς καθαρᾶς ζωῆς, πρὸ πάντων ἐνδεδῆναι ὕλῃ καὶ σώματι, ἵνα διὰ τοῦτο χειματίζων ὁ κύριος διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν λέγῃ· τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴ πλάσματος κυρίου πεποιημένον ἐπιβαπτίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. δυνατὸν μέντοι τὸν δράκοντα μὴ ἁπαξαπλῶς εἶναι ἀρχὴν πλάσματος κυρίου, ἀλλὰ πολλῶν ἐν σώμασιν ἐπιβαπτίζεσθαι πεποιημένων ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχὴν τοιούτων εἶναι, δυναμένων τινῶν ὑπάρχειν ἐν σώματι, οὐχ ἅπασι. καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ τοῦ Ἠλίου ἐν σώματι, ἣ πᾶσα ἡ κτίσις, περὶ ἧς ὁ ἀπόστολός φησι· πᾶσα ἡ κτίσις συναναστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. ἡ δὲ ψυχὴ περὶ ἐκείνης ἐστὶ τὸ· τῇ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐκ ἐκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ***

A sanctis viventibus vitam immaterialem & incorpoream in beatitudine, delapsus vero ante omnes à pura vita, alligatus fuerit materiei, & corpori: vt propter hoc respondens Dominus per turbinem, & nubes dicat: *Hoc est principium figmenti domini, factum vt illudatur ab Angelis suis*; fieri enim potest vt draco non sit omnino principium figmenti Domini, sed vt multorum quæ facta sint in corpore, vt illuderentur ab Angelis, sit hic draco principium, cum possint aliqui existere in corpore; haud ita tamen. Etenim anima Eliæ in corpore est, atque etiam vniuersa creatura, de qua Apostolus dicit: *Tota creatura suspirat, & condolet vsque in præsens*, & fortassis de illa est hoc: *Vanitati creatura subjecta est non volens, sed propter eum, qui subjecit [eam, in spe*, vt in vanitate sint corpora, & ipsum facere corporalia, id quod necessarium est existenti in corpore. * Iob. 3. 8. Iob. 40. 19. Rom. 8. 22. Rom. 8. 20.

*] qui est in corpore, non lubens facit quæ sunt corporis. Hanc ob causam vanitati creatura subjecta est non volens: & qui non vult quæ sunt corporis, quod facit, spei gratia facit, tanquam si diceremus Paulum velle permanere in carne, non sponte, sed propter spem. Præferentem enim per se *resolvi, & cum Christo esse*, nihil est absurdi velle permanere in carne propter aliorum vtilitatem, & profectum in rebus, non tantum quas ipse sperat, sed etiam quas sperent hi, quibus est adjumento. Iam juxta hoc significatum, quo dicimus principium generationis, intelligere poterimus etiam illud Proverbiorum: *Deus creavit me principium viarum suarum, ad opera sua*, quod tamen potest etiam ad primum significatum viæ, eo quod dicatur: *Creavit me Deus principium viarum suarum.* Nec absurde vniversorum Deum dixerit quispiam principium palam eo procidens, vt Filij principium sit Pater, & principium creaturarum Creator, atque generatim entium principium sit Deus: confirmabit hoc Ioannes, cum dicendo: *In principio erat Verbum*, Verbum intelligit Filium, qui in principio esse dicitur, quia sit in Patre. Tertio illud ex quo, vnde tanquam ex præexistenti materia oriantur alia, principium existimant illi qui materiam ingenitam astruunt. Secus vero apud nos est, qui credimus ex non entibus Deum entia fecisse, vt mater illa septem martyrum in Macabæorum gestis, & pœnitentiæ Angelus in Pastore docuit. Ad hæc principium etiam est vel. 1. 15. veluti secundum formam, hoc pacto: si Phil. 1. 23. Prov. 8. 22. 2. Mach. 7. 28.

ἀρχὴ ὁ ἐν σώματι ἔχων εἰκὼν ποιεῖ τὰ τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο τῇ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη ἔχουσα, καὶ ὄντα ἐκοῦσα, καὶ ἔχοντα εἰκόνα ποιεῖν τὰ σώματος, ὁ ποιεῖ διὰ τὴν ἐλπίδα, ὡς εἰ λέγοιμεν παῦλον θέλειν ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ ἔχειν ἐκόντα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐλπίδα· προεπιμαρτύρομαι γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν χριστῷ εἶναι, οὐκ ἀλόγον ἂν εἴη θέλεσθαι ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ διὰ τὸν ἕτερον ὠφεῖσθαι, καὶ προσκοπὴν τιθέναι ἐν τοῖς ἐλπιζομένοις, ἃ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὠφελουμένοις ὑπ' αὐτοῦ· κατὰ τοῦτο δὲ ὡς γνώσεως σημαινόμενον τὸ ἀρχικὸν καὶ ὃ ὑπὸ τῆς Σοφίας ἐν προοιμίοις λεγόμενον ἐκδέξασθαι δυνατόν ἐστιν, ὁ θεὸς γάρ φησιν· ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. δεύτερον μέντοι καὶ ὅτι ὃ προῆν ἀναγκαῖον ἦν εἶναι, τοῦτ' ἔστιν ὃ ὡς ὁδὸν δεῖ ὃ λέγεσθαι· ὁ θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· οὐκ ἀπὸ πάντως δὲ καὶ τῶν ὅλων θεὸν ἱερός τις ἀρχὴν, σαφῶς προπάντων ὅτι ἀρχὴ ἦν ὁ πατήρ, καὶ ἀρχὴ δημιουργημάτων ὁ δημιουργός, καὶ ἁπαξαπλῶς ἀρχὴ τῶν ὄντων ὁ θεός. τὸ δὲ μυθίσεται ὃ δεῖ τοῦ· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, λόγον νοεῖν τὸν υἱὸν τὸ δὲ ἦν ἐν τῷ πρὸς λεγόμενον εἶναι ἐν ἀρχῇ· πεῖσον δὲ ὃ ἐξ ἧς οἰόμεθα εἶναι ἀποκεκρυμμένης ὕλης ἀρχὴν τὸ δεῖ τοῖς ἀγνοῦσιν αὐτὸ ὀπτασιαμένοις, ἀλλ' ἃ πρὸς ἡμᾶς τοῖς πεφωτισμένοις ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν ὁ θεὸς, ὡς ἡ μήτηρ τῶν ἑπτὰ μαρτύρων ἐν μακκαβαϊκοῖς, καὶ ὁ τῆς μετανοίας ἄγγελος ἐν τῷ ποιμένι ἐδίδαξε· πρὸς τούτοις ἀρχὴ καὶ ὃ καθ' ὃ λέγεται ὃ εἶδος

primogenitus omnis creaturæ, est imago Dei invisibilis, principium ipsius est Pater; similiter etiam Christus est principium eorum qui facti sunt secundum imaginem Dei. Nam si homines sunt secundum imaginem, imago vero secundum Patrem, juxta hoc quidem Pater principium est Filij; juxta illud vero, hominum principium est Christus, qui nascuntur non secundum imaginem [ipsius.] Congruet autem ad idem exemplum, contextus hic, *In principio erat verbum.* Est etiam principium disciplinæ, juxta quam intelligentiam dicimus elementa principium esse Grammatices, ob hoc dicit Apostolus: *Cum deberetis esse magistri propter tempus, rursum opus habetis vt doceamini quæ sint elementa principij sermonum Dei.* Sed duplex est principium disciplinæ; alterum natura, alterum respectu nostri: vt si dicamus de Christo, quod natura principium ipsius sit divinitas; quoad nos vero, qui non valemus ex magnitudine ejus veritatem de ipso assequi, humanitas, in quantum parvulis prædicatur Iesus Christus, & hic [crucifixus. Quare hac ratione Christum dicimus natura principium esse disciplinæ, secundum quod Dei sapientia, & Dei potentia est:] quoad nos vero caro factus est, vt habitaret in nobis, qui hoc modo tantum initio eum capere valebamus. Ac fortassis ob hanc causam non modo primogenitus est omnis creaturæ, sed etiam interpretatur homo Adam; eum dicente Paulo Adam his verbis: *Vltimus Adam in spiritum vivificantem.* Præterea dicitur etiam principium de actione, in qua actione inest finis quidam post principium, & observa an sapientia principium actionum Dei existens hoc modo intelligi possit esse principium. Iam cum tot nobis in præsentia succurrant principij significata, quærimus de quo intelligi oporteat illud: *In principio erat verbum.* Perspicuumque est hoc principium sumi non posse de principio transitus, aut viæ, & longitudinis. Liquet autem, quod neque de principio generationis. Veruntamen fieri potest, vt illud accipias tanquam principium, à quo, quod est faciens, quandoquidem *Mandavit Deus, & creata sunt.* Creator enim aliquo modo est Christus, quo dixit Pater: *Fiat lux*, & *Fiat Firmamentum.* Creatorque est Christus, tanquam principium, in quantum sapientia est: idcirco dictus principium, quia sapientia sit: dicente per Salomonem Sapientia: *Deus creavit me principium viarum suarum, ad opera ejus*, vt sit in principio Verbum, hoc est in sapientia: secundum quidem collectionem contem-

Hebr. 5. 12.

1. Cor. 15. 45.

Psal. 148. 5.

Gen. 1. 3, 7.

Prov. 8. 22.

ὅπως, εἴπερ εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἀρχὴ αὐτοῦ ὁ πατήρ ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ χριστὸς ἀρχὴ τῶν κατ' εἰκόνα γινομένων θεοῦ· εἰ γὰρ οἱ ἄνθρωποι κατ' εἰκόνα, ἡ εἰκὼν δὲ χριστὸν πατέρα, ὃ μὲν κατ' ὁ τοῦ χριστοῦ ὁ πατὴρ ἀρχή· ὃ δὲ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁ χριστὸς, γινομένων ἐστὶ χριστὸς ἀλλὰ χριστὸν τὸν εἰκόνα· ἁρμόσει δὲ τὸ· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, εἰς ὃ αὐτὸ πρόβλημα· ἔστιν ἀρχὴ καὶ ὡς μαθήσεως, καθὸ τὰ στοιχεῖα φαμὲν ἀρχὴ εἶναι γραμματικῆς, χριστοῦ τοῦτό φησιν ὁ ἀπόστολος, ὅτι ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τινα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ θεοῦ· ἔστιν δὲ ἡ ὡς μαθήσεως ἀρχὴ, ἡ μὲν τῇ φύσει· ἡ δὲ ὡς πρὸς ἡμᾶς. ὡς εἰ λέγοιμεν ὅτι χριστοῦ, φύσει μὲν αὐτοῦ ἀρχή ἡ θεότης. πρὸς ἡμᾶς δὲ, * ἡ ἀπὸ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ δυναμένους ἁψασθαι τῆς περὶ αὐτοῦ γνήσιας, ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ, καθὸ τοῖς νηπίοις καταλλαγεὶς ἰησοῦς χριστὸς, ὁ ὅπως ***

πρὸς ἡμᾶς δὲ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα σκηνώσῃ ἐν ἡμῖν, ὅτι μόνον πρῶτον ἀδὰμ χωρῆσαι δυνάμενοι. καὶ τάχα διὰ τοῦτο ὁ μόνον πρωτότοκος ἐστὶ πάσης κτίσεως, ἀλλὰ καὶ ἀδὰμ ἑρμηνεύεται ἄνθρωπος. ὅπερ δὲ ἀδὰμ ἐστι, φησὶν ὁ παῦλος, ὁ ἔσχατος ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν· ἔστι δὲ ἀρχὴ καὶ ὡς ἡ πρᾶξεως, ἐν ᾗ πρᾶξίς ἐστί τι τέλος μεθ' ὃ ἀρχόμεθα· καὶ ἐπίσκεψαι εἰ ἡ σοφία ἀρχὴ τῶν πράξεων ἐστὶ τοῦ θεοῦ ὅπως δύναται νοεῖσθαι ἀρχή· τοσούτων σημαινομένων ὅτι τοῦ πρόκειμένου ἡμῖν ὑποπεσόντων πρὸς ἀρχῆς, ζητεῖται ὅτι τίνος δεῖ λαμβάνειν τό· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· καὶ σοφίας οὐκ ἔστι τῆς ὡς μεταβάσεως, ἢ ὡς ὁδοῦ καὶ μήκους. οὐκ ἄδηλον δ' οὐδὲ ἔστιν ὅτι τῆς ὡς γενέσεως· πλεῖστα δυνατὸν ὡς ὅ ὑφ' ἕ, ὅπερ ἔστι πιεῖν, εἴ γε ἐνετείλατο ὁ θεὸς καὶ ἐκτίσθησαν· δημιουργὸς μὲν πῶς ὁ χριστός ἐστιν, τῷ λόγῳ ὁ πατήρ· γενηθήτω φῶς, καὶ γενηθήτω στερέωμα· δημιουργὸς δ' ὁ χριστὸς ὡς ἀρχὴ, καθὸ σοφία ἐστί, ᾧ σοφία ἐστὶ κεκλημένος ἀρχή· ἡ γὰρ σοφία φησὶν διὰ τοῦ σολομῶντος ὁ θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀρχῇ ᾖ ὁ λόγος, ἐν τῇ σοφίᾳ· τὸ μὲν τὴν σύλληψιν τῆς περὶ τῶν ὅλων θεωρίας καὶ νοημά-

των τῆς Σοφίας νοημάτων, καὶ δὲ τὸν περὶ τὰ
λογικὰ κτίσματα τὴν τε θεωρημάτων τοῦ λόγου
λαμβανομένων· καὶ ἐ θαυμαστὸν εἰ, ὡς προεφθέγξατο, πολλὰ ὢν ἀγαθὰ ὁ σωτὴρ, ἐνέπιτο-
κόμενα ἔχῃ ἐν αὐτῷ πρῶτα καὶ δεύτερα καὶ
τρίτα· ὁ γοῦν ἰωάννης ἐπήνεγκε φάσκων περὶ
τοῦ λόγου· ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· γέγο-
νεν οὖν ἡ ζωὴ ἐν τῷ λόγῳ, καὶ ἔστε ὁ λόγος
ἕτερός ἐστι τοῦ χριστοῦ, ὁ θεὸς λόγος, ὁ θεὸς
τὸν πατέρα, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. ἡ ζωὴ ἑτέ-
ρα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὅς φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ ὁ-
δὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή· ὥσπερ οὖν ἡ ζωὴ
γέγονεν ἐν τῷ λόγῳ, ἔστιν ὁ λόγος ἦν ἐν ἀρχῇ·
βάπτισον εἰ * ὃν τὸ ἐστὶ καὶ τῷ ὃ σημαινό-
μενον τοῦτο ἐκδέχεσθαι ἡμᾶς τό· ἐν ἀρχῇ ἦν
ὁ λόγος, ἵνα τῇ σοφίᾳ, καὶ τοὺς τύπους
τῶν συνημμένων τὴν ἐν αὐτῷ νοημάτων (τὰ πάν-
τα γίνῃ)· οἷμαι γὰρ ὥσπερ τοὺς ἀρχιτεκτο-
νικοὺς τύπους οἰκοδομεῖ) ἢ τεκταίνε) οἰκίαν καὶ ναῦν,
ἀρχὴν τὴν οἰκίας καὶ τὴν νεὼς ἐχόντων πῶς ἐν τῇ τε-
χνίτῃ τύπους καὶ λόγους. ὅτῳ τὰ σύμπαντα γε-
γονέναι τοὺς ἐν τῇ σοφίᾳ προεφαντασθέντας
κατὰ θεὸν τὴν ἐμῶν λόγους. πάντα· γὰρ ἐν
σοφίᾳ ἐπάισε· καὶ λεκτέον ὅτι κτίσας, ἵν' ὅπως
εἴη ᾖ, ἔμψυχον σοφίαν ὁ θεὸς, αὐτὴν ἐπέβλεψεν
ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῇ * * *

Vide Not.

ἐγώ
εἰμι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, τὸ α καὶ τὸ ω, ὁ πρῶ-
τος καὶ ὁ ἔσχατος· ἀναγκαῖον δὲ εἰδέναι ὅτι ὁ κα-
τὰ πάντα ὢν ὀνομάζεται ἀρχή, ἔστιν αὐτὸς· πῶς
γὰρ καθὸ ζωή ἐστι, δύναται εἶ) ἀρχή; ἢ τις
ζωὴ γέγονεν ἐν τῷ λόγῳ, δηλονότι ἀρχὴ τυγ-
χάνοντι αὐτῆς· ἔτι δὲ σαφέστερον εἰπεῖν, καθὸ
πρωτότοκός ἐστιν ἐκ τῶν νεκρῶν, ἔ δύναται εἶ)
ἀρχή· καὶ ἐάν τις ὑπομένῃ ἀζητήτως αὐτὸ
πάσας τὰς ὑπονοίας, μόνον καθὸ ὃ εἶ) σοφία
ἀρχή ἐστιν; οὐδὲ καὶ ὃ εἶ) λόγος ἀρχὴ τυγ-
χάνων, εἴγε ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν. ὡς εἰπεῖν
αὖ πάντα τεταρήκοντος * πρωτοτόκου τῶν
ὑπονοημένων ταῖς ὀνομασίαις τὸ πρωτότοκον
πάσης κτίσεως ἐστιν ἡ σοφία· ὁ θεὸς μὲν οὖν
πάντα ἓν ἐστι καὶ ἁπλοῦν. ὁ δὲ σωτὴρ ἡμῶν διὰ
τὰ πολλὰ, ἐπεὶ προέθετο αὐτὸν ὁ θεὸς ἱλα-
στήριον καὶ ἀπαρχὴν πάσης τῆς κτίσεως, πολλὰ
ἦν· ἢ καὶ τάχα πάντα τοῦτο καθαιρεῖ αὐτὸ

A plationis, & intelligentiarum de rebus vniuersis, considerata sapientia: secundum vero rerum contemplatarum communionem, ad ea quæ sunt rationis capacia, considerato verbo, [hoc est λόγῳ quæ ratio etiam dicitur,] Nec mirum si, vt prædiximus, multa bona existens Seruator in se contineat, quæ vno, & altero, item & tertio considerentur modo. Cum enim protulerit Ioannes de verbo loquens: *Quod factum est, in ipso vita erat*, ostendit factam fuisse vitam in Verbo. Neque vero Verbum hoc aliud est à B Christo, Deus existens, & Verbum apud Patrem, per quod facta sunt omnia: neque vita alia est à Dei filio, qui inquit: *Ego sum via, veritas, & vita.* Vnde non *Ioh. 14. 6.* secus atque vita facta fuit in Verbo, sic Verbum erat in principio. Proinde inspice an juxta hoc significatum possimus intelligere hoc dictum: *In principio erat Verbum*, [hoc est λόγῳ quæ ratio etiam dicitur:] vt secundum sapientiam, & secundum figuras collectionis intelligentiarum quæ sunt in ipsa, fiant omnia. C Opinor enim sicut domus, & navis fabricatur, vel ædificatur juxta figuras, & formas mentibus eorum qui structuræ præsident conceptas, domo, navique principium sumentibus ab his figuris, & rationibus quæ sunt in artifice: sic vniversa facta fuisse juxta rerum futurarum rationes, jam antea à Deo manifestatas in sapientia: *Omnia enim in sapientia fecit.* Di- *Ps. 103. 24.* cendumque est Deum, cum animatam sapientiam, vt ita loquar, creasset, illius curæ permisisse, vt [ex figuris, & speciebus, quas ipsa habebat, (opinor) subsistentiam, & plasmationem, & formas præberet entibus, & materiæ. Ego D etiam inspicio, an dicere possimus principium entium esse filium Dei, dicentem:] *Ego sum principium & finis, α & ω, primus & novissimus*; cum necessario *Apoc. 22. 13.* etiam sciendum sit nobis ipsum non esse principium, juxta omnia quibus nominatur. Qui enim fieri potest vt sit principium in quantum est vita, cum vita facta fuerit in Verbo, quod est ipsius vitæ principium? Manifestius præterea est ipsum non esse principium, quatenus primogenitus est ex mortuis. Quod si diligenter examinemus omnia ipsius cognomina, solum quia sit sapientia principium est, ne principium quidem existens in quantum est λόγῳ, id est Verbum, vel ratio; quandoquidem Verbum, vel ratio in principio erat. Adeo vt audacter ausit quis dicere antiquiorem omnibus quæ excogitantur nominibus primogeniti omnis creaturæ, sapientiam esse. Atque Deus quidem vnum est, & simplex: Seruator vero noster propter multa, quandoquidem proposuit illū Deus propitiationem, *Rom. 3. 2.*

& primitias omnis creaturæ, efficitur etiã A multa, vel etiã fortasse omnia hæc purgat ipsius creatura, quæ vniversa liberate valet. Hinc fit lux hominum, quando homines à vitio obscurati luce egent lucente in tenebris, & à tenebris non apprehensa: lux non futurus, nisi homines obscurati fuissent. Simile considerare possumus de eo quod dicitur primogenitus ex mortuis. Nam si ponamus mulierem deceptam non fuisse, nec Adam deliquisse, sed creatum hominem ad immortalitatem, immortalitatem obtinuisse, neque in puluerem mortis descendisset B Christus, neque mortuus fuisset ab existente peccato, aut erga humanum genus amore moriendum illi erat. Ac si hæc non fecisset, minime fuisset primogenitus ex mortuis. Disquirendum & illud, num forte etiam hominis pastor futurus non erat, si comparatus homo jumentis insipientibus non fuisset, neque
Ps. 48. 13, 21. similis illis factus. Nam si homines, & jumenta servat Deus; servat quæ servat jumenta, illis donando pastorem, quæ regem capere nequeunt. Explo- C ret ergo oportet, qui collegerit Filij nomenclaturas, quænam ipsarum ipsi accesserint, alioqui illi non accessuræ, si sancti incepissent, & perseuerassent in beatitudine, quotque eæ sint. Nam fortasse sola sapientia, vel etiam Verbum, vel vita, atq; omnino veritas permaneret, haud tamen omnia alia nomina, quæ nostri causa assumpsit. Verum enimvero beati illi, qui egentes filio Dei ejusmodi fuere, vt in posterum non eguerint medico qui male affectos curaret, ne- D que pastore, neque redemptione, sed sapientia, & verbo, ac justitia, vel siquid [aliud est ipse Christus] ijs qui ob perfectionem pulcherrima quæque ipsius percipere valent, Sed hæc sufficiant de eo, quod scriptum est: *In principio.* [Videamus nunc diligentius quisnam sit hic λόγος, [id est verbum, seu ratio,] quæ in ipso principio esse dicitur. Atque equidem] reputanti mihi quænam frequenter dicuntur de Christo ab ijs qui in ipsum credere volunt, mirari subit curnam tandem imposita nomina Seruatori nostro, E quæ vix numerari possunt, plerunque hi silentio pertranseant, atque etiam si eorum mentio facta fuerit, illa immutant non proprie, sed tropice, Iesum his nominibus appellari dicentes: in sola appellatione Verbi insistentes, veluti solum Verbum astruant esse Christum Dei; non perinde atque cæteris vocabulis, quibus ipse nuncupatur, indagantes vim significati ex hac voce λόγος. Iam in quo me mirari dicam multorum [ruditatem]

ἡ ἁγιασθεῖσα δυναμένη πᾶσα κτίσις· καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦτο τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ὅτε οἱ ἄνθρωποι κατὰ τῆς κακίας σκοτισθέντες δέονται φωτὸς τοῦ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνοντος, καὶ κατὰ σκοτίας μὴ καταλαμβανομένου, οὐκ ἄν, εἰ μὴ γεγόνεσαν ἐν τῷ σκότῳ οἱ ἄνθρωποι, φῶς ἀνθρώπων φῶς. Ὃ δ' ὅμοιόν ἐστι νοῆσαι τῷ ὅτι τοῦ ἑνὸς αὐτῶν πρωτότοκον τῶν νεκρῶν· εἰ γὰρ καθ' ὑπόθεσιν ἡ γυνὴ μὴ ἠπατήθη, καὶ ὁ ἀδὰμ μὴ παρεπέπωκει, κἀκεῖνος ἦν ὁ ἀνθρώπος ὅτι ἀφθαρσία κεκρατηκὼς τῆς ἀφθαρσίας, ὅτ' ἂν εἰς χρυὸν θανάτου καταβεβήκει, ὅτ' αὖ ἀπέθανεν οὐκ ὤφης ἁμαρτίας, ἢ ὀφλὼ τὸν φιλανθρωπίαν αὐτῶν ἐκλιπὼν ἀποθανεῖν· ταῦτα μὲν ποιήσας οὐκ ἐγένετο πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν· ὀφειλέτιον δὲ μήποτε καὶ ποιμὴν οὐκ ἂν ἐγένετο τῶν ἀνθρώπων, μὴ παραπλησιωθέντος τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, μηδ' ὁμοιωθέντος αὐτοῖς· εἰ γὰρ ἀνθρώπους ἐκτήνωσε σῶζει ὁ θεὸς, σώζει ἃ σώζει κτήνη, ποιμένα αὐτοῖς χαρισάμενος τοῖς μὴ χρῄζουσι τοῦ βασιλέα· βασανιστέον οὖν συναγαγόντα τὰς ὀνομασίας τοῦ ἰησοῦ, ἃ ποίαν αὐτῶν ἐπιγράψασιν, οὐκ ἂν ἐν μακαριότητι ἑξαμένων ἢ μενόντων τῶν ἁγίων γνώμεθα τὰ τοσάδε· τάχα γὰρ σοφία ἐλθοῦσα μόνον, ἢ καὶ λόγος, ἢ καὶ ζωὴ, πάντως δὲ καὶ ἀλήθεια. ἃ μὲν δὴ καὶ τὰ ἄλλα οἷα δ' ἡμᾶς προσείληφε· καὶ μακάριοί γε, ὅσοι δεόμενοι τοῦ ἰοῦ τοῦ θεοῦ τοιοῦτοι γεγόνασιν, ὡς μηκέτι αὐτοῦ χρῆσθαι ἰδεῖν τοὺς κακῶς ἔχοντας θεραπεύοντος, μηδὲ ποιμένος, μηδὲ ἀπολυτρώσεως, ἀλλὰ σοφίας, καὶ λόγου, καὶ δικαιοσύνης, ἢ εἴ τι *

τοῖς δὴ τελειότητα χωρῆσαι αὐτοῦ τὰ κεκλῃσμένα δυναμένοις· τοσαῦτα περὶ τοῦ, ἐν ἀρχῇ * * *

σκοπεῖν τὰ κατὰ ἰησοῦν πιστεύειν εἰς τὸν χριστὸν θεὸν ἀληθινὸν λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, πολλοστὰ δυσεξαριθμήτων ὀνομάτων τοσουτῶν ὅτι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, τὰ μὲν πλεῖστα παραπαίουσιν, ἀλλὰ καὶ εἴ ποτε μνήμην αὐτῶν ἀλλοίᾳ μεταλαμβάνουσιν, ἢ κυρίως, ἀλλὰ τροπικῶς ταῦτα αὐτὸν ὀνομάζεσθαι. ὅτι δὲ μόνης τῆς λόγος παρησηρείας ἰσταμένοι, οἱονεὶ λόγον μόνον φασὶν εἶναι τὸν χριστὸν τοῦ θεοῦ, καὶ οὐχὶ ἀναλόγως τοῖς λοιποῖς τῶν ὀνομαζομένων ἐπιγνῶναι τοῦ σημαινομένου τὴν δύναμιν ἐκ τῆς λόγος, φωνῆς· ὁ δὲ φημὶ παραμένειν τὴν τῶν πολ-

λῶν, σαφέστερον γὰρ ἐρῶ, τοιοῦτόν ἐστι· φησί που ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ ἐν ἄλλοις· ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις, καὶ πάλιν· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· γέγραπται δὲ καὶ τό· ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· εἴρηται καὶ τό· ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ πρὸς τὴν Σαμάρειτιν φάσκουσαν· οἴδαμεν ὅτι μεσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα, ἀποκρίνεται· ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· πρὸς τούτοις ὅτε ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν κύριος καὶ διδάσκαλος αὐτῶν εἶναι διὰ τούτων ὁμολογεῖ· ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος; καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γὰρ· ἀλλὰ καὶ υἱὸν εἶναι θεοῦ σαφῶς ἑαυτὸν καταγγελεῖ λέγων· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀπεστείλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον· υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι, καί· πατὲρ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα ὁ υἱὸς δοξάσῃ σε· εὑρίσκομεν δὲ καταγγέλλοντα ἑαυτὸν καὶ βασιλέα, ὡς ἐπὶ ἀποκρινόμενος ᾧ πιλάτῳ πρὸς τό· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; λέγῃ· ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἄν, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς ἰουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν· ἀνέγνωμεν καὶ τό· ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι· καὶ πάλιν· ἐγώ εἰμι ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· συναριθμείσθω τούτοις καὶ τό· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· καὶ πάλιν· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ πρόντος ὑποπεσόντα ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις κειμένων, παρεθέμεθα τοσαῦτα αὐτὸν λέγοντος εἶναι τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰωάννου ἀποκαλύψει λέγει· ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρός· ἰδοὺ, ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ πάλιν· γέγονα τὸ α καὶ τὸ ω, καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος· ἔστι δὲ οὐκ ὀλίγα τὸν μετὰ παρατηρήσεως ἐντυγχάνοντα ταῖς ἁγίαις βίβλοις, καὶ ἀπὸ τῶν προφητῶν παραπλήσια λέγειν οἷς ὅτι βέλος ἐκλεκτὸν ἑαυτὸν καλεῖ καὶ δοῦλον τοῦ θεοῦ καὶ φῶς ἐθνῶν· λέγει δὲ οὕτω ἠσαΐας· ἐκ κοιλίας μητρός μου ἐκάλεσέ με τὸ ὄνομά μου, καὶ ἔθηκε τὸ στόμα μου ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἔκρυψέ με ἔθηκέ με ὡς βέλος ἐκλεκτὸν, καὶ ἐν τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἔκρυψέ με, καὶ εἶπέ μοι, δοῦλός μου εἶ σὺ ἰσραὴλ, καὶ ἔν σοι δοξασθήσομαι· καὶ μετ' ὀλίγα· καὶ ὁ θεός μου ἔσται μοι ἰσχὺς, καὶ εἶπέ μοι μέγα σοί ἐστι τοῦτο κληθῆναί μοι παῖδα μου,

A (apertius enim loquar,) tale est. Inquit alicubi filius Dei: *Ego sum lux mundi*; & alibi: *Ego sum resurrectio*: & rursum: *Ego sum via, veritas, & vita*; scriptum est & illud: *Ego sum ostium*; dictum est etiam: *Ego sum pastor bonus*, & ad Samaritidem dicentem: *Scimus quod Messias venit, qui dicitur Christus: cum autem venerit ille, nuntiabit nobis omnia*; respondet: *Ego sum qui loquor tecum*. Ad hæc cum lavisset pedes Discipulorum, dominum se, & magistrum his verbis fatetur: *Vos dicitis dominum me, & magistrum; & bene dicitis, sum etenim*. Quin aperte, & clare se ipsum filium Dei esse pronuntiat, dicens: *Quem pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare: quoniam dixi, Filius Dei sum ego*: & illud: *Pater, venit hora; glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus glorificet te*. Invenimus etiam seipsũ pronuntiantẽ regem: veluti Pilato dicenti: *Rex es tu Iudæorũ?* respondens dixit: *Regnum meũ non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certaturi fuerant, ne traderer Iudæis; nunc autem regnum meum non est hinc*. Legimus & illud: *Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola*; & rursum: *Ego sum vitis, vos palmites*. Connumerentur his hæc quoque: *Ego sum panis vitæ*; & iterum: *Ego sum panis vivens, qui de cœlo descendi, & vitam mundo præbeo*. Et hæc quidem quæ Filius Dei se esse asserit, quæque nobis ad id de quo agimus, succurrerunt, ex Evangeliorum textu in medium protulimus. Sed addendum etiam illud est ex Ioannis Apocalypsi: *Ego sum primus, & vltimus, & vivens & factus sum mortuus. Et ecce vivens sum in secula seculorum*: & rursus: *Factus sum ego, à & ω, & primus & vltimus, principium & finis*. Sunt autem non pauca, atque his, quæ diximus, similia, quæ sumi ex Prophetis poterunt ab eo qui diligenter versatus fuerit in sanctis libris: veluti quod sagittam electam, & servum Dei, & lucem gentium seipsum appellat, Esaia dicente: *Ex vtero matris meæ vocavit me nomine meo, & posuit os meum quasi gladium acutum, & sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me quasi sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me, & dixit mihi servus meus es tu Israel, & in te glorificabor*, & post pauca: *Deus meus erit fortitudo mea. Et dixit mihi, magnum tibi est, vt voceris servus meus, & suscites*

Ioh. 8. 12. Ioh. 11. 25. Ioh. 14. 6. Ioh. 10. 9. Ioh. 10. 11. Ioh. 4. 25, 26. Ioh. 13. 13. Ioh. 10. 36. Ioh. 17. 1. Ioan. 18. 33, 36. Ioh. 15. 1, 5. Ioh. 6. 33, 35, 41. Apoc. 1. 17, 18. & 22. 13. Esa. 49. 1, 2, & seq.

tribus Iacob, & dispersionem Israëlis con- A
vertas. Ecce posui te in lucem gentium, vt
sis salus mea vsque ad extremum terræ. Sed
& in Ieremia ita seipsum agno assimilat:
Ier. 11. 19. *Ego sicut agnus innocens, qui ducitur ad sa-*
crificandum. Hæc itaque & his similia se-
ipsũ appellat. Porro innumera vocabula,
tum apud Euangelia, tum apud Apo-
stolos, tum apud Prophetas colligas li-
cebit, quibus filius Dei appellari gaudet:
videlicet vel ijs qui Euangelia scripse-
runt quid de ipso sentirent exponenti-
bus, vel Apostolis ex his quæ didice-
rant ipsum glorificantibus, vel Prophe- B
tis ipsius futurum aduentum præcinenti-
bus, & res illius varijs nominibus effe-
rentibus. Veluti Ioannes agnum Dei ip-
Ioh. 1. 29. sum prædicat, dicens: *Ecce agnus Dei, ec-*
ce qui tollit peccatum mundi: virum vero
Ioh. 1. 30. his, quæ sequuntur: *Hic est, de quo di-*
cebam, Post me vir venit, qui ante me fa-
ctus est, quoniam prior me erat: & ego
nesciebam eum. Sane in Catholica Epi-
stola Ioannes illum appellat aduocatum
1. Ioh. 2. 1, 2. animarum ad Patrem, dicens: *Si quis*
peccauerit, aduocatum apud Patrem habe-
mus Iesum Christum iustum. Subjungit e-
tiam, quod sit reconciliatio pro pecca- C
tis nostris; ad cujus similitudinem Pau-
lus appellat eum reconciliatorem, di-
Rom. 3. 25, 26. cens: *Quem proposuit Deus reconciliatorem*
per fidem in sanguine ipsius, propter remis-
sionem præteritorum peccatorum, quæ Deus
toleravit. Ad hæc prædicatus est etiam à
Paulo, potentia Dei esse, vt in Corin-
1. Cor. 1. 24. thiorum Epistola, quando dicit: *Christus*
est Dei potentia, & sapientia. Quod etiam
1. Cor. 1. 30. sanctificatio sit, & redemptio: *Factus est,*
inquit, *sapientia nobis à Deo, & justitia,* D
& sanctificatio, & redemptio. Quin etiam
Sacerdotem magnum eundem esse docet
Hebr. 4. 14. nos ad Hebræos scribens: *Habentes ergo*
Sacerdotem magnum, qui pertransivit cælos,
Iesum filium Dei, teneamus confessionem.
Prophetæ etiam præter hæc diversis eum
nominibus appellant. Iacob itaque dum
filios, Iudamque benediceret, *Iuda*, in-
Gen. 49. 8, 9. quit, *laudabunt te fratres tui. Catulus Leonis*
Iuda, ex germine fili mi ascendisti, recumbens
dormisti vt leo, & vt leonis catulus. Quis ex-
citabit illum? Cæterum præsentis non est
temporis singulis immorari, ostendendo
quomodo, quæ de Iuda dici videntur,
Christo conveniant. Atque etiam obje-
ctio, quæ jure inferri posset, scilicet:
Non deficiet princeps de Iuda, & dux de
femoribus ejus, [donec venerit cui repositum

τῆ φυλῆ ἰακὼβ, καὶ τὴν ἀφανισμὸν τοῦ ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι· ἰδοὺ τέθηκά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἱερεμίᾳ ὥσπερ αὐτὸν ἀρνίον ὁμοιοῖ· ἐγὼ ὡς ἄρνιον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι· ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ἁπλούστερον αὐτὸς ἑαυτὸν φησιν· ἔστι δὲ καὶ παρὰ τοῖς εὐαγγελίοις, καὶ παρὰ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ ἀφ' ὧν μυρίας ὅσας περιηγοῦνται στοιχειώσεις, ἃς κηρύσσει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅτι τὰ εὐαγγέλια γεγράφασιν τὴν ἰδίαν ἀφάνειαν τοῦ θεοῦ ἢ ὅτι ποτὲ ἔστιν ἐπισημῶν, ἢ τὴν ἀποστόλων ἐξ ὧν μεμαθήκασι δοξολογοῦντων αὐτὸν, καὶ τὴν προφητῶν προκηρυσσόντων αὐτοῦ τὴν ἐσομένην ἐπιδημίαν, καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπαγγέλοντων ἀφ' ἑτέρας ὀνόμασιν· οἷς ὁ σωτὴρ αὐτὸν ἀμφὶ θεὸν ἀναγορεύει λέγων· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. καὶ αὖθις ἀφ' ἑτέρου, ἧς ἐγὼ εἶπον, ὅτι ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν· ἐν δὲ τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ ἰωάννης παράκλητον περὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν πρὸς τὸν πατέρα φησὶ αὐτὸν εἶναι λέγων· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα ἰησοῦν χριστὸν δίκαιον· ἐπιφέρει δὲ ὅτι καὶ ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ᾧ παράπλησίως ὁ παῦλος λέγει αὐτὸν εἶναι ἱλαστήριον, φάσκων· ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ θεοῦ· κεκήρυκται δὲ ὑπὸ τοῦ παύλου σοφία εἶναι καὶ δύναμις θεοῦ, ὡς ἐν τῇ πρὸς κορινθίους ὅτι χριστὸς δύναμίς ἐστι καὶ θεοῦ σοφία· πρὸς τούτοις ὅτι καὶ ἁγιασμός ἐστι καὶ ἀπολύτρωσις ἐξ ἡμῶν γέγονεν, φησὶ, σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις· ἀλλὰ καὶ ἀρχιερέα μέγαν διδάσκει ἡμᾶς αὐτὸν τυγχάνειν πρὸς ἑβραίους γράφων· ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας· οἱ δὲ προφῆται παρὰ ταῦτα ἐν ἑτέροις ὀνόμασιν αὐτὸν κεκλήκασιν· ὁ μὲν ἰακὼβ ἐν τῇ πρὸς τοὺς υἱοὺς εὐλογίᾳ, ἰούδαν. σὺ γάρ· ἰούδα σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου, αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νώτου τῶν ἐχθρῶν σου· σκύμνος λέοντος ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου ἀνέβης· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος. τίς ἐγερεῖ αὐτόν; οὐ μὴν ἐνεστηκότα γε ἦν καιρὸν ἐστὶ πρὸς λέξιν ἕκαστα πῶς τὰ περὶ ἰούδα λεγόμενα πρὸς χριστὸν ἐστιν· ἀλλὰ καὶ αὐτοπροφόρα εὐλόγως ἐπινεύσῃ-

ναι δυναμένη, ᾗ. οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ
ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἐν
ἄλλοις εὐκαιρότερον λυθήσεται· οἶδε δὲ τὸν χρι-
στὸν ἰακὼβ καὶ ἰσραὴλ ὀνομαζόμενον ἡσαΐας
λέγων· ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ,
ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν
ἡ ψυχή μου· κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ·
οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κράξει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν
ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ· κάλαμον
συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφό-
μενον οὐ σβέσει, ἕως ἂν ἐκβάλῃ ἐκ νίκους B
τὴν κρίσιν, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦ-
σιν· ὅτι γὰρ ὁ χριστός ἐστι περὶ οὗ ταῦτα προ-
φητεύεται, σαφῶς ὁ ματθαῖος δηλοῖ ἐν τῷ
εὐαγγελίῳ μνησθεὶς ἀπὸ μέρους τῆς περικο-
πῆς, εἰπών· ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· οὐκ
ἐρίσει, οὐδὲ κράξει, καὶ τὰ ἑξῆς· καλεῖται δὲ καὶ
δαβὶδ ὁ χριστὸς, ὡς ἐπὰν ἰεζεκιὴλ προφη-
τεύσας πρὸς τοὺς ποιμένας ἐπιφέρῃ ἐκ προ-
σώπου θεοῦ· ἀναστήσω δαβὶδ τὸν παῖδά μου, ὃς
ποιμαινεῖ αὐτούς· οὐ γὰρ δαβὶδ ὁ πατριάρχης C
ἀναστήσεται ποιμαίνειν μελίων τοὺς ἁγίους, ἀλλὰ
χριστός· ἔτι δὲ ὁ ἡσαΐας ῥάβδον καὶ ἄνθος ὀνομά-
ζει τὸν χριστὸν ἐν τῷ· ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ
τῆς ῥίζης ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀνα-
βήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα
τοῦ θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦ-
μα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσε-
βείας, καὶ ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ·
καὶ λίθος δὲ ἐν τοῖς ψαλμοῖς ὁ κύριος ἡμῶν
εἴθ λέγεται οὕτως· λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ D
οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γω-
νίας· παρὰ κυρίου ἐγένετο αὐτὴ, καὶ ἔστι θαυμα-
στὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν· δηλοῖ δὲ τὸ εὐαγγέλιον,
καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὁ λουκᾶς, οὐκ ἄλλον ἢ
τὸν χριστὸν εἴθ τὸν λίθον. τὸ μὲν εὐαγγέλιον οὕ-
τως· οὐδέποτε ἀνέγνωτε, λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν
οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γω-
νίας· πᾶς ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συν-
θλασθήσεται. ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ λικμήσει αὐτόν·
ἐν δὲ ταῖς πράξεσιν ὁ λουκᾶς γράφει· οὗτός ἐ- E
στιν ὁ λίθος ὁ ἐξουδενωθεὶς ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδό-
μων ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας· ἓν δὲ τῶν
ἐπὶ τοῦ σωτῆρος τεταγμένων ὀνομάτων, ἀλλ'
οὐχ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον, ὑπὸ δὲ τοῦ ἰωάννου
ἀναγεγραμμένον ἐστὶ καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ λόγος πρὸς
τὸν θεὸν θεὸς λόγος· καὶ ἔστιν ἄξιον ἐπιστῆσαι
τοῖς τὰ τοσαῦτα τῶν ὀνομαζομένων παραπεμπομένοις, καὶ τούτῳ ὡς ἐξαιρέτῳ χρωμένοις, καὶ
πάλιν ἐπικείμενον μὲν διήγησιν ζητοῦσιν, εἴ τις αὐτοῖς προσάγοι αὐτὰ, ἐπὶ δὲ τούτων, ὡς τα-
φὲς προσιεμένοις τό· τί ποτέ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ λόγος ὀνομαζόμενος, καὶ μάλιστα ἐπεὶ συνε-

A *est.*] Alias commodius solvetur. Iam Esaias aliquoties novit ipsum Christum, appellari Iacob, & Israel, dicens: *Iacob dilectus meus auxiliabor ei: Israël electus meus, suscepit illum anima mea. Iudicium gentibus nuntiabit, non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus. Calamũ contritum non confringet, & linũ fumigans non extinguet, donec projecerit ex contentione judicium, & in nomine ejus gentes sperabunt.* Quod enim hæc de Christo Prophetæ nuntient, palam Matthæus ostendit in Evangelio, ex parte mutila citans, & dicens: *Vt impleretur quod dictum est per Prophetam: Non contendet, & non clamabit*: & quæ sequuntur. Vocatur enim David Christus: veluti quando Ezechiel prophetans ad pastores subjungit ex persona Dei: *Excitabo David servum meum, qui reget eos* Non enim David patriarcha exurget recturus sanctos, sed Christus. Ad hæc virgam, & florem appellat Christum Esaias his verbis: *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus cognitionis & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Dei.* Iam lapis etiam dicitur Dominus noster, ita in Psalmis: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris.* Declarat autem Evangelium, & Lucas in Actis non alium esse lapidem, quam Christum: Evangelium quidem sic: *Nunquam legistis, Lapidem, quem reprobraverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Omnis qui ceciderit super lapidem hunc, conteretur; super quem vero ceciderit, conteret eum.* In Actis vero Lucas scribit: *Hic est lapis ille, qui rejectus est à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli.* Cum igitur Verbum illud, quod erat in principio, Verbum, inquam, Deus apud Deum, vnum sit ex nominibus Servatori attributis, nec tamen ab ipso dictum, sed à Ioanne scriptum, operæ pretium fuerit instare ijs qui tot à nobis enumerata nomina prætermittentes, hoc solo Verbi vocabulo ceu præcipuo vtuntur: rursus eorum interpretationem, si qua quis protulerit, requirentes, & hoc vnum Verbi vocabulum admittentes: tanquam liqueat, quid sit filius Dei, Verbum nuncupatus, idque tum maxime quod con-

Esa. 42. 1, 2, 3, 4.
Mat. 12. 19.
Ez. 34. 23.
Esa. 11. 1, 2, 3.
Psal. 117. 22, 23.
Matth. 21. 42, 44.
Act. 4. 11.

Ps. 44. 2. tinue vtantur hoc dicto : *Eructavit cor meum verbum bonum* : existimantes Filium Dei paternam prolationem esse tanquam in syllabis positam : & idcirco hypostasin, & substistentiam illi, si accurate ipsos interrogemus, non tribuentes, neque essentiam ejus explanantes, nondum dicimus talem, vel talem, sed quomodocunque essentiam. Verbum enim pronuntiatum intelligere vel vulgaris quivis potest : at renuntient nobis & proferant Verbum tale per se vivere, quod vel non sit separatum à Patre, & hac etiam ratione neque subsistat, neque sit Filius ; vel quod sit separatum, & substantiam habens Deus Verbum. Itaque dicendum est non secus à nobis fieri debere, cum vocabulo Verbi ille nuncupatur, atque facimus singillatim in nominibus prædictis, cum ex proprietate nominis explicamus intelligentiam rei nominatæ : cúmque certas rationes adaptamus ad explicandum quomodo filius Dei hoc, vel illo nomine nuncupetur. Quæ enim est hæc privata istorum electio, non insistere in singulis quibusque spectando vim vocabuli : sed, vt ita dicam, cum quæsierint quomodo ostium, quomodo vitem, quanam etiam de causa intelligere debeamus eum esse viam, idem solum non facere, cum audis eum dici in Scripturis Verbum ? Vt ergo diligentius ac reuerentius assequamur ea quæ dicturi sumus in ea qua de agitur disputatione, scilicet quomodo filius Dei dicatur esse Verbum à nominibus ipsius, nobis à principio propositis, incipiamus necesse est. Nec ignoramus fore aliquos, quibus ejusmodi digressio major, quàm pro rei necessitate esse videatur : attamen animum adhibenti rei, qua de agitur, non parum vtile fuerit explorare sensa, de quibus nomina ponuntur, quorum etiam consideratio vtilis erit ad res quæ subsequuntur. Proinde cum semel in Theologiam de Servatore incidimus, invenientes, diligentia adhibita, quæ de illo feruntur, necessario non tantum eum ea parte considerabimus, qua λόγος [ideſt Verbum, & ratio] dicitur : sed etiam plenius, & vberius, pro virili nostra, reliqua vocabula quibus appellatur, tractabimus. Cum ergo dixerit seipsum lucem mundi ; etiam proxima, & similia huic voci, quæ quibusdam fortasse, non tantùm proxima & similia, sed etiam eadem videbuntur esse, examinabimus. Itaque lux est hominum, lux est vera, lux est denique Gentium. Quòd sit lux hominum, Evangelij, cujus institutur nunc à nobis interpretatio, initium testatur, dicens : *Quòd factum est in ipso vita erat : & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt.* Quòd etiam sit lux vera, ejusdem Evangelij

A χῶς χεῶνται τῇ· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, οἰόμενοι προφορὰν πατρικὴν οἱονεὶ ἐν συλλαβαῖς κειμένην εἶ) τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἢ καὶ τοῦτο ὑπόστασιν αὐτοῦ, εἰ ἀκριβῶς αὐτῶν πεῦσαι ἀνοίκοιμεν, ἢ ἀποδοῖεν, οὐδὲ οὐσίαν αὐτοῦ * ἀφηνιάζομεν, εἰδέναι φαμὲν τοιόνδε, * Χ. ἐφιλονείκουν ἢ τοιῳδέ, ἀλλ' ὅπως ποτὲ οὐσίαν * λόγον γὰρ ἀπαγγελλόμενον υἱὸν εἶ) νοῆσαι, ἢ παρὰ τυχόντι ἔστιν ἀμύχανον· καὶ λόγον ζῶντα καὶ ὄντα ἢ κεχωρισμένον τοῦ πατρὸς, καὶ καθ' ἑαυτὸ μὴ ὑφεστάναι, οὐδὲ υἱὸν τυγχάνοντα, ἢ καὶ B * κεχωρισμένον καὶ οὐσιωμένον, ἀπαγγέλλεσθαι * Χ. μὴ ἡμῖν θεὸν λόγον· λεκτέον οὖν ὅτι ὥσπερ καθ' ἕκαστον τῶν προφερομένων ὀνομάτων ἀπὸ τῆς ὀνομασίας ἀναπτυκτέον τῷ ἐνοοῦντι τὸ ὀνομαζόμενον, καὶ ἐφαρμοστέον μετὰ ἀποδείξεως πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦτο τὸ ὄνομα εἶ) λέγεται, ὅταν καὶ ὅτι τὸν λόγον οὕτω ὀνομάζεσθαι ποιητέον· πῆς γὰρ ἢ ἀποκλήρωσις ἐφ' ἑνὸς μὴ ἐκείνου μὴ ἴσασθαι ὅτι τῆς λέξεως, ἀλλὰ φέρε εἰπεῖν C ζητῶ πῶς οὗτοι ἐκδεκτέον θύραν, καὶ τίνα τρόπον, ἄμπελον, τίνα τε αἰτίαν, ὁδὸν, ὅτι δὲ μόνα τὸν λόγον οὕτω ἀναγκαῖον ἦν, ὃ προσπλησίον καὶ ποιητέον, ἵνα τοίνυν μᾶλλον δυσαπτικώτερον προσδεξώμεθα τὰ λεχθησόμενα εἰς τὰ περὶ τοῦ πῶς λόγος ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀρκτέον ἀπὸ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν προτεθέντων ὀνομάτων αὐτοῦ. καὶ ὅτι μὲν δόξῃ ποσὶ σφόδρα πρόσκαιρον εἶ) ὃ ζητεῖται ἴσως ἀνοήμων, πλὴν ὀκνησόμενος καὶ πρὸς ὃ προσκείμενον χρήσιμον ἔσεσθαι τὸ βασανίσαι τὰς ὑποίας, καθ' ἃς τὰ ὀνόματα κεῖται, καὶ D προσοδοῦ τι ὑπιφερομένου ὑπάρξῃ ἢ κατεπόησις τῶν προλαμβανόντων· ἅπαξ γὰρ εἰς τὸν περὶ τοῦ σωτῆρος θεολογίαν ἐμπεσόντες, μυσαττόμενοι * ἢ * Χ. ἢ δυσαμεῖς τὰ περὶ αὐτὸν μὴ ἐρεύνης ὑπείσοντες, πλημμέλειαν αὐτὸν καὶ μόνον ἢ λόγος ὅτι νοήσομεν, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπά· ἔλεγεν οὖν ἑαυτὸν εἶναι φῶς τοῦ κόσμου, καὶ τὰ προσκείμενα ταύτῃ τῇ ὀνομασίᾳ συνεξετάσεον, δόξαιεν ἂν ποσὶν οὐχὶ προσκείμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτῷ τυγχάνοντα· ἔστι γὰρ ὁ φῶς ὁ ἀληθινὸν, καὶ φῶς ἐστὶν· φῶς μὲν ἐνεφάνη ἐν τῇ τοῦ προκειμένου διαγελίᾳ ἀρχῇ, ὃ γέγονε γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνῃ, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβε· φῶς γὰρ ἀληθινὸν ἐν τοῖς ἑξῆς τῆς αὐτῆς γραφῆς ὑπογέγραπται· ἦν

ὃ φῶς ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· φῶς δὲ ἐνταῦθα ἐν τῇ ἁγίᾳ ὡς προεῖπομεν ἐδηλώθη τό· ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· φῶς δὲ κόσμου αὐτόν ὁ ἥλιός ἐστι, καὶ μὴ τοῦτον οἶδε ἀπαδόντες * καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ αὐτοῦ ὀνόματι προσαγορευθήσονται· ἀλλὰ φῶς μὲν αὐτὸν τυγχάνοντες οἱ γεγονέναι πρὸ μικροῦ λεγόμενοι * τῇ δ' ἡμέρᾳ, καθὸ φωτίζουσι τὰ ὑπὸ γῆς, ὅτι εἰσὶ φῶς ἀληθινόν· ὁ δὲ σωτὴρ ἡμῶν πᾶσι τοῖς λογικοῖς, καὶ νοημονικοῖς, ἵνα αὐτῶν ὁ νοῦς τὰ ἴδια ὁρατὰ βλέπῃ, τοῦ νοητοῦ κόσμου ἐστὶ φῶς· λέγω δὴ τῶν λογικῶν ψυχῶν τῶν ἐν τῷ αἰσθητικῷ κόσμῳ, καὶ εἴ τι πρὸς τούτοις συμπληροῖ τὸν κόσμον, ἀφ' ὧν ὁ σωτὴρ εἶναι ἡμᾶς διδάσκει· τάχα μέσος αὐτῶν τὸ κυριώτατον καὶ λαμπρότερον τυγχάνων, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἥλιος ἡμέρας μεγάλης χριστοῦ παντός. διὸ καὶ ἡμέραν φησὶ τοῖς τοῦ φωτὸς αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν· ἐργάζεσθε * ὡς ἡμέρα ἐστίν· ἔρχεται νύξ, ὅτε οὐκέτι δύνανται ἐργάζεσθαι· ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου· ἐπεὶ δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς φησιν· ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ· λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· τὸ δ' ἀπόλογον σελήνη καὶ ἀστροις ὑστερεῖσθαι ἐν τῇ πρὸς τὸν νυμφίον ἐκκλησίαν, καὶ τὰς μαθητὰς ἔχοντας οἰκεῖον φῶς, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ ἡλίου δεδεγμένους, ἵνα φωτίσωσι μὴ δεδυνημένους πηγὴν ἐν αὑτοῖς κατασκευάσαι φωτός· οὗ παῦλον μὲν καὶ πέτρον φῶς ἐρροῦν τοῦ κόσμου. τοὺς δὲ τυχόντας τῶν περὶ αὐτοῖς μαθητευομένων, φωτιζομένους μὲν, καὶ μὴν φωτίζειν ἑτέρους δυναμένους, τὸν κόσμον, ὃ κόσμου φῶς οἱ ἀπόστολοι ἦσαν· ὁ δὲ σωτὴρ φῶς ὢν τοῦ κόσμου φωτίζει, οὐ σώματα, ἀλλὰ ἀσωμάτῳ δυνάμει τὸν ἀσώματον νοῦν, ἵνα ὡς ἕκαστος ἡμῶν φωτιζόμενος, καὶ τὰ ἄλλα δυνηθῇ βλέπειν νοητά· ὥσπερ δὲ ἡλίου φωτίζοντος ἀμαυροῦται ὃ δύναται φωτίζειν σελήνη καὶ ἀστέρες, ὅταν οἱ ἁλιαπόμενοι ὑπὸ χριστοῦ καὶ ταῖς αὐγαῖς αὐτοῦ κεχωρηκότες, οὐδέν τινων ἀφανισμένων ἀποστόλων καὶ προφητῶν δέονται. τολμητέον γὰρ λέγειν τοῖς δεῖ, οὐδὲ ἀγγέλων, προσθήσω δ' ὅτι οὐδὲ τῶν χρησίμων δυνάμεων αὐτοῦ τῶν προσκυνητῶν μαθητευόμενοι φωτὶ· τοῖς δὲ μὴ χωροῦσι τὰς ἡλιακὰς χριστοῦ ἀκτῖνας οἱ ἄγιοι ἀφανισμοῦντες παρέχουσι φωτισμὸν πολλῷ ὑποφερόμενον ἐλαττοτέρα μόγις καὶ τῶν χωρῆν δυναμένοις, καὶ ὑπὸ

A gelij verba declarant, quæ mox subnectũtur: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Lux vero gentiũ ab Esaia appellatur, sicut prædiximus, illud illius testimonium proferentes: *Eccè posui te in lucem gentium, vt sis salus mea ab extremis terræ.* Esa. 49. 6. Cæterum lux mundi sub sensum cadens Sol est. Post hunc non inconcinne [etiam Luna,] ac denique reliquæ stellæ eodem nomine nuncupabuntur. Lux attamen cum hæc sint sub sensum cadens, eo quod terrestria illuminant, dicta apud Mosem quarto die facta fuisse, haud tamen lux sunt vera. At vero Servator noster illucescens his qui rationis sunt capaces, præstantissimis animarum eorum partibus, vt ipsorum mens propria aspectabilia cernat, intelligibilis mundi lux est. Nimirum animarum rationis capacium in hoc mundo sensibili existentium; & si quid præter hæc mundum complet: ex quo Servator noster esse nos docet. Fortasse ipse illius præcellens, præstantissimaque pars existens, vt ita dicam, Sol, qui faciat ad eos dicit qui lucis suæ participes erant: Operamini *dum dies est; veniet nox, quando nullus postea potest operari: quandiu sum in mundo, lux sum mundi.* Ioh. 9. 4, 5. Quoniam vero discipulis etiam dicit: *Vos estis lux mundi:* & *Luceat lux vestra coram hominibus:* non secus atque Lunam, & Astra, lucere existimamus sponsam Ecclesiam, & Discipulos qui propriam lucem habent, & ab illo vero Sole mutuatam, vt luceant illis qui lucis fontem in se præparare non possunt. Verbi gratia, Paulum quidem, & Petrum dicimus lucem mundi; vulgares vero, vel ipsorum Discipulos, qui illuminentur quidem, haud tamen illuminare alios possint, mundum: cuius mundi lux fuere Apostoli. At vero Seruator lux existens mundi, non corpora, sed incorpoream mentem incorporea potentia illuminat, vt tanquam à Sole illuminatus vnusquisque nostrum videre alia etiam intelligibilia possit. Vt autem Sole illucescente vis illa Lunæ & stellarum illuminandi obscuratur; sic hi qui à Christo illustrantur, quique splendores illius perceperunt, nullam operam desiderant aliquorum administrantium Apostolorum, vel Prophetarum, ac ne Angelorum quidem: audendum enim est veritatem dicere: proinde addam, neque præstantissimarum virtutum eos indigere, quos ipsa primigenia lux edocuerit. Porro ijs qui minime solares Christi radios capere valent, Sancti ipsi ministrantes lucem præbent, sed ea quam prædiximus longe inferiorem; cum vix alioqui hanc paruam

ipsi capere valeant mox ab ipsa pleni. Est A autem Christus lux mundi: est & lux vera ad eius lucis differentiam, quæ sensu percipitur; cum nihil quod sensu percipiatur sit verum, nec tamen quia quod sensu percipitur non est verum, idcirco falsum est; nam potest comparationem, proportionemque habere quod sensu percipitur ad illud quod animo cernitur, rationeque comprehenditur, cum interim sane recteque de omni non vero non prædicetur falsum. Quæro autem an idem sit lux mundi, & lux hominum. Ac B meum quidem judicium est majorem tunc lucis vim exhiberi, cum appellatur lux mundi, quam quando lux hominum. Nam mundus juxta vnum sensum, non tantum homines. Et Paulus in priore ad Corinthios Epistola majus quiddam esse, vel etiam diversum ab hominibus mun-
1.Cor 4.9. dum hunc astruit dicens: *Theatrum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.* Proinde observa an juxta vnum sensum mundus sit creatura illa, quæ liberanda dicitur ab interitus servitute in libertatem gloriæ filiorum Dei, cuius vehemens C desiderium revelationem filiorum Dei expectat. Observa autem addidimus, quod in medium producta fuerint ea verba: *Ego sum lux mundi*, quæ possunt etiam de Discipulis intelligi, cum eis quoque Iesus dixerit: *Vos estis lux mundi.* Siquidem sunt qui suspicantur præstantiores alijs creaturis eos esse homines, qui ab ipso Iesu sincere edocti fuerint. Quorum alij quidem hos homines natura, alij vero ratione quæ in actione difficiliori versatur, tales existere affirmant; majores enim labores, majoraque vitæ pericula, qui car- D ne ac sanguine constant habere, quam qui æthereo corpore. Nam neque lumina cœlestia dicunt corpora terrena si suscepissent, à periculis omnino, & à peccando immunia præsentem vitam transacturа. Cui etiam rationi qui fauent Scripturarum quarundam testimonijs enuntiantibus maxima de hominibus, supervenientiamque promissionis ad hominem pertinere dicentibus, vsuri sunt: cum tamen hoc ipsum de creatura, vel, vt intelleximus, de mundo testimonia hæc non E
Isai.17.21. promittant. Illud enim: *Vt ego, & tu vnum sumus, vt & ipsi in nobis vnum sint:*
1.Sam.12.26. & *Vbi ego sum, illic erit & minister meus*, aperte de hominibus scriptum esse [dicunt.] De creatura vero quod liberatur ab interitus corruptione in libertatem gloriæ filiorum Dei. * * Non silent autem etiam hoc; videlicet primogenitum omnis creaturæ, pro eo honore quo hominem præter cætera proseque-

ὡστ' πλεονεμφίοις· ἔστι γ' ὁ χριστὸς φῶς τοῦ κόσμου, φῶς δηλητικὸν πρὸς ἀπόφασιν λέγω αἰσθητῶν, ὑδενὸς αἰσθητῶς ὄντος ἀληθινοῦ· ἀλλ' οὐχὶ ἐπεὶ οὐκ ἀληθινὸν τὸ αἰσθητὸν, ψεῦδος τὸ αἰσθητόν· δυνάται γὰρ ἀναλογίαν ἔχειν τὸ αἰσθητὸν πρὸς τὸ νοητὸν, ὃ μὲν τὸ ψεῦδος ὑπολαμβάνεται κατηγορεῖσθαι τῶν οὐκ ἀληθινῶν· ζητῶ δὲ εἰ ταυτόν ἐστι τὸ φῶς τῷ κόσμῳ τῷ φωτὶ τῷ αἰσθητῷ, καὶ ἠρώμεθα πλείονα δύναμιν προσεσθαι τῷ φωτὶ, ὅτε φῶς τοῦ κόσμου προσαγορεύεται, ἢπερ φῶς τῶν αἰσθητῶν· ὁ γὰρ κόσμος οὐ μίαν ἐκδεχόμενος, ἀ μόνον ἀνθρώπους· ἀ πολλαχοῦ τὸ πλῆθος ἢ ἕτερον εἶδος τὸν κόσμον καλοῦντες τοὺς αἰσθητοὺς ὁ παῦλος πρὸς κορινθίους πρότερα λέγων· θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις· ὁρίσῃ γ' εἰ οὐ μίαν ἐκδοχὴν κόσμος ἐστὶν ἡ ῥυθμιζομένη κτίσις ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ, ἧς ἡ ἀποκαραδοκία τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται· ὁρίσῃ γ' προσεφήκαμεν, ὅτε ὁ φθειρόμενος δουλεύων τοῦ ἐγὼ φῶς εἰμι τοῦ κόσμου, συνεξεταζόντων ὅτι τῷ μαθητῇ εἰρημένον ὑμεῖς ἐστε ὁ φῶς τοῦ κόσμου· εἰσὶ γὰρ ὑπολαμβάνοντες μείζονας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τοῦ ἰησοῦ γνησίως μεμαθητευμένους τῶν ἄλλων κτισμάτων, οἱ μὲν φύσει τοιούτους γεγενημένους, οἱ δὲ ἐν λόγῳ τοῦ χαλεπώτερον ἀγῶνα· πλείους γὰρ οἱ πόνοι, καὶ ὑπὲρ σαρκὸς ἢ ζωὴ τὸ ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι πολιτευόμενον τοὺς ἐν αἰθερίῳ σώματι· οὐκ ἀν δύνατο ἐν ἠλίῳ φωστῆρες ἐν τοῦ αἰθηλαβοῦς τοῦ γήινα σώματα ἀκινδύνως καὶ πάντως ἀναμαρτήτως διαφυσᾶν τὸν ἐνταῦθα ζοφῶν· οἱ δὲ τοῦ λόγῳ τούτῳ περιτάμνοντες τὰ μέγιστα περὶ ἀνθρώπων, ἀποφαινομένοις χρήσονται λέξεσι τῆς γραφῆς ὁ φυσικώτερον τῆς ἐπαγγελίας ὅτι τὸν ἄνθρωπον φθαρὲν φασκούσας· ἃ μὲν ταυτὸν τοῦτο καὶ περὶ τῆς κτίσεως, ἃ ὡς ἐδεξάμεθα κόσμον ἀπαλλαγήσας· ὃ γάρ· ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ἐσμεν, ἵνα ὦ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσι, ὦ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται, σαφῶς περὶ ἀνθρώπων διαλαμβάνεται· περὶ γ' τῆς κτίσεως ὅτι ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ, καὶ προσδιδόασιν ὅτι μηδὲ εἰ ἐλευθερωθήσεται, ἤδη ἐν καινωσῇ τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ· ὃν ἀποστοπήσουσι δὲ ὅτοι καὶ ὁ τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως δηλῶν τὸν θεὸν τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ πάντα τιμὴν ἀνθρωπον μὲν γεγονέναι, ἃ μὴν

ζῶόν τι ἢ ἐν ὑσσωπῷ. Ἀλλὰ καὶ δεύτερον ἐξ A batur, hominem factum, non animal aliquod cœleſte. Quin etiam rurſus addunt miniſtram & ſervam cognitionis Ieſu ſtellam, quæ in Oriente apparuit, creatam fuiſſe, vel ſimilem reliquis aſtris, vel fortaſſe etiam præſtantiorem, quippe quæ omnium præſtantiſſimum deſignaret. Quod ſi gloriationes ſanctorum ſunt in afflictionibus, qui *ſciunt afflictionem parere patientiam, patientiam vero probationem, probationem vero ſpem, ſpem autem non confundere*; neque patientiam, neque probationem habebit non afflicta creatura æqualem, ſed diverſam: *Quoniam vanitati creatura ſubjecta eſt non volens*, ſed propter eum qui ſubjecit illam ſub ſpe. Cæterum qui non in animum inducit ſuum talia homini beneficia collata fuiſſe, alio voluntate tendens dicet creaturam, quæ vanitati ſuſpirans ſubjacet, affligi magis, quam hos qui ſuſpirant in hoc tabernaculo: quippe quæ tempore quamplurimo, idque cum multiplicatione, ſerviat humani certaminis vanitati. Quare enim nolens hoc facit? niſi quod vanitati ſubjectam eſſe, & non habere præcipuum vitæ ſtatum ſit contra eius naturam? quem quidem ſtatum, quia in mundi interitu, & in interitu vanitatis corporum liberatur, & ſolvitur, receptura eſt. Verum enimvero quoniam plura, quam quæ conveniant propoſitæ diſputationi, videmur diſſeruiſſe, redeamus vnde digreſſa erat oratio, memoria repetentes, qua de cauſa tum lux mundi, tum lux vera, tum denique lux hominum Servator dicatur. Explicatum eſt ergo eum lucem veram appellari, propter lucem mundi ſenſibilem: vel quod idem ſit eſſe lucem mundi, & lucem hominum, vel in diſputationem cadat, ſit nec-ne idem. Quæ neceſſario nobis inveſtigata ſunt propter eos qui nihil commentati ſunt, quare Servator diceretur Verbum: quo perſuaſum haberemus nos non ex præfinitione ſtare debere in ſolius vocabuli hujus, Verbum, intelligentia; cum minus ſit decens, vt hoc vocabulum per tranſlationem non exponatur, cum anagogice, atque allegorice exponamus illud Lumen mundi, atque multa alia, quæ in medium protulimus. Vt autem eo quod illuminet, illuſtrétque eas hominum partes, quas principales vocamus, vel generatim omnium qui rationis ſunt capaces, lux eſt hominum, & lux vera, & lux mundi: ſic eo quod auctor ſit omnis mortalitatis deponendæ, ingenerandique eam quam proprie vocamus vitam, reſurgentibus ex mortuis ijs qui eum ſincere receperint, appellatur reſurrectio. Hoc autem non modo in præſentia in his operatur, qui

Rom. 5. 3, 4, 5.

Rom. 8. 20.

κτίσις τῷ ἴσῳ, ἀλλὰ ἑτέραν, ἐπεὶ τῇ μα- B
ματαιότητι ἡ κτίσις ὑποτέτακται οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ
διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι· ὁ δὲ μὴ βουλό-
μενον τὰ τηλικαῦτα τῷ ἀνθρώπῳ κατασκευάζειν
* * σε χωρήσας τῷ προσελθόντι
φύσει τῇ ματαιότητι τῶν κτίσιν ὑποτασσο-
μένῳ θλίβεσθαι μᾶλλον ἐνάζειε ἢ οἱ ὄντες
ἐν τῷ σκηνώματι τούτῳ στενάζουσιν, ἅτε πλεῖον ὄσον
χρόνον καὶ πολλαπλασίονα τῷ ἀνθρώπων ἀγῶ-
νος τῇ ματαιότητι δουλεύοντι· διὰ τί γὰρ οὐχ
ἑκοῦσα τοῦτο ποιεῖ; ἢ ὅτι παρὰ φύσιν ἐστὶν αὐ- C
τῇ τῇ ματαιότητι ὑποτετάχθαι καὶ μὴ τὸ προ-
ηγουμένως ἔλαχε τῆς ζωῆς κατάστασιν; ἢν ἀπο-
λήψεται ἐλευθερουμένη ἐκ τῆς τοῦ κόσμου φθο-
ρᾶς καὶ τῆς τῶν σωμάτων ματαιότητος ἀπολυ-
ομένη· ἀλλ' ἐπὶ πλείονα καὶ ἃ νῦν ὁ προ-
κείμενος προβληματισμὸς ἐπιζητεῖ, ἐπα-
νῳμεν ὅθεν ὁ τῆς ἀρχῆς; ὑπομιμνή-
σκοντες διὰ τί φῶς τοῦ κόσμου ὁ σωτὴρ λέγεται,
καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ φῶς τῶν ἀνθρώπων.
Ἀποδίδοται μὲν γὰρ ὅτι διὰ μὲν ὁ φῶς τοῦ κόσμου
ὁ αἰσθητὸν λέγεται φῶς σημαῖνον, καὶ ὅτι ἤτοι
ταυτόν ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου τῷ φωτὶ τῶν ἀν- D
θρώπων, ἢ διαφέρεται ἐξέτασιν ὡς ταυτόν·
ἀναλήψεως δὲ διὰ τὸν μηδὲν ὀξυληφότας ἐκ
τοῦ λόγου εἶναι τὸν σωτῆρα ταῦτα φρονεῖν), ἵνα πε-
ισθῶμεν μὴ κατ' ἀποκλήρωσιν ἴσασθαι μὲν ὅτι τῆς
λόγος ἐννοίας, καὶ προσήκει τῷ λόγῳ μετα-
λήψεως τῆς δυναμένης μεταλαμβάνεσθαι,
ἀναλαβεῖν δὲ καὶ ἀλληγορῆσαι τὸν, φῶς τοῦ κόσμου,
φωτιεῖ, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν πολλῶν ἃ προφέρε-
θα· ὥσπερ δὲ τοῦ φωτίζειν καὶ καταλάμ-
πειν τὰ ἡγεμονικὰ τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἁπαξα-
πλῶς τῶν λογικῶν, φῶς ἐστιν ἀνθρώπων, καὶ
φῶς ἀληθινόν, καὶ φῶς τοῦ κόσμου. ὅπως ἂν
τοῦ διὰ τοῦ ἐνεργεῖσθαι τὸν ἀπόθεσιν πάσης
νεκρότητος, καὶ ἀμφίεσθαι τὸν κυρίως καλου-
μένου ζωὴν ἐκ νεκρῶν ἀνισταμένων τῶν ἁγίων
γνησίως κεχωρηκότων καλεῖται ἡ ἀνάστασις· τοῦτο
δὲ ἔστιν μόνον ὅτι τοῦ πρόντος ἐνεργεῖ τοῖς δυνα-

Rom 6.4. valent dicere: *Consepulti sumus cum Christo per baptismum*, cumque eo simul resurreximus: sed etiam multo magis cum prorsus omni deposita mortalitate, aliquis in 2.Cor.4.10. novitate vitæ ipsius filij ambulat: *Mortalitatem* vero *Iesu semper in corpore*, dum hic degimus, *circumferimus*, quando magnum fructum cepimus, *Vt vita Iesu in corporibus nostris manifestetur*. Quin etiam via, quæ est in sapientia, & actione eorum qui seruantur in ipso, facta circa permeationes, & explicationes de veritate in divino verbo, & circa actiones existentes in vera justitia, vim exhibet nobis intelligendi, quomodo Christus via dicatur, in quam viam nihil gestare debet, neque peram, neque pallium, ac ne baculum quidem, vel calceos, quibus induat pedes iter facturus. Sufficiens enim per se est hæc via ad omnia suppeditanda itineri necessaria, nullaque re omnino indiget quisquis hanc ingreditur, ornatus eo vestimento, quo ornatum esse eum decet, qui invitatus vadit ad nuptias, cum nulla res [similiter] molesta possit in hac via occurrere. Facile enim factu Prou. 30. 19. non est, teste Salomone, vt serpentis, &, vt ego arbitror, cujusvis etiam feræ vias inveniat quis supra petram. Quare nihil opus est baculo in via hac, quæ tantum abest vt contrariorum vestigia habeat, vt ne illorum quidem quæ mala sunt, ob soliditatem, vnde etiam petra dicitur, sit capax. Porro Vnigenitus veritas est, omnem omnium rerum juxta Patris voluntatem cum omni claritate rationem in se complectens, atque vnicuique in quantum est veritas pro illius dignitate & merito distribuens. Quod si- quis inquirat, num omne quod tandem cognitum est Patri juxta profunditatem, & divitiarum, & sapientiæ, & cognitionis ejus, Servator noster sciat, & causa glorificandi Patrem, quædam à Patre cognita esse dicat, quæ filius ignoret, cum alioqui possit ex æquo perinde atque ingenitus Deus apprehensiones prehendere; sciendum est Servatorem ipsum, quia sit veritas, nihil veri ignorare, idque tum maxime adjungendum est, solida si est veritas, ne claudicet veritas diminuta cognitione eorum quæ sunt in solo Patre, vt isti tradunt: vel ostendat aliquis, quædam esse, quæ cognoscuntur, quæ veritatis appellatione nuncupari non possunt, sed supra ipsam veritatem sita sunt. Cæterum perspicuum est principium, fontemque vitæ sincerioris ac purioris, atque à mixtione cujuscunque rei alienæ, proprie in primogenito omnis creaturæ

A μθμοις λέγειν, συνεταφημεν τῳ χριστῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ συνανεστημεν αὐτῳ· ἀλλὰ πολλῳ μᾶλλον ὅτε ἄκρως πασῃ τῃ ἐποθνῄσκειν νεκρότητι, ἐν τῃ αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου θνητότητι ζωῆς περιπατῇ· τὸν νέκρωσιν τοῦ ἰησοῦ ἐν τῳ σώματι πάντοτε ἐνεργοῦντα περιφέρομεν, ὅτε ἀξιολόγως ὠφελήμεθα, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ ἰησοῦ ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν φανερωθῇ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν σοφίᾳ πορεία, καὶ περιεργασία τῶν σωζομένων ἐν αὐτῃ γινομένη κατὰ τὰς περὶ ἀληθείας ἐν λόγῳ θείῳ διεξόδους, καὶ περιεργίας τοῦ κατὰ τὸν ἀληθῆ δικαιοσύνην, παρίστησιν ἡμῖν νοῆσαι πῶς ἀυτός ἐστιν ἡ ὁδὸς, ἐφ' ἧς * ὁδὸν * κ. ἐπὶν ἄρτον δεῖ, ἤτε πήραν, ἤτε ἱμάτιον, ἀλλ' οὐδὲ ῥάβδον ἔχοντα ἐπιτηδεύειν χρὴ, οὐδὲ ὑποδήματα ὑποδεδέσθαι κατὰ τοὺς πόδας· αὐτάρκης γὰρ ὅλη πάντως ἐφοδία αὐτὴ ἡ ὁδὸς, καὶ ἀνενδεὴς τυγχάνει πᾶς ὁ τοιοῦτος ὁπηδαίων, κεκοσμημένος ἐνδύματι ᾧ πρέπει κεκοσμῆσθαι τὸν ὅτι τὸν κλῆσιν τοῦ γάμου ἀπιόντα, οὐδενός τε χαλεποῦ διαπαμπὰν ἀπαντῆσαι κατὰ ταύτην τὴν ὁδὸν· ἀμήχανον γὰρ ὄλως ἔφεως ὅπου πέτρας βύρειν, κατὰ τὸν σαλομῶντα, φημὶ δ' ἐγὼ ὅπου καὶ βλάπτοντα ἰσχύει· δῆλον οὐδὲ χρεία ῥάβδου ἐν ὁδῷ, οὐδὲ ἴχνη τῶν ἐναντίων ἐχούσῃ, καὶ ἀνεπιδέκτῳ ἀφ' ὧν τέρπον, δῆλον καὶ πέτρα λέγεται, τῶν χθονίων τυγχάνουσα· ἀληθὲς δὲ ὁ μονογενὴς ὅτι πάντα ἐμπεριέχληφὼς τὸν περὶ τῶν ὅλων καὶ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς μετὰ πάσης βασιλικῆς λόγον, καὶ ἑκάστῳ καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἡ ἀλήθεια ὅτι μεταδιδοῦσ· ἐαν δέ τις ζητῇ εἰ ἐπιστὸ ὁπότε ἐγνωσμένον κατὰ τὸν πατρὸς καὶ τὸ βάθος τοῦ πλούτου τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ, ὁπίσεται ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ φαντασία τοῦ δοξάζειν τὸν πατέρα ἀποφαίνεταί τινα γινωσκόμενα κατὰ τὸν πατρὸς ἀγνοεῖσθαι κατὰ τὸν υἱὸν, δυμαρκῶντος ἐξισοῦσθαι παῖς καταλήψεσι τὸν ἀγεννήτου θεοῦ· ὁπιστέον αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀληθῆ εἶναι ὃν σωτῆρα, καὶ περιεκτέον ὅτι εἰ ὁλοκληρὸς ἐστιν ἡ ἀλήθεια, οὐδὲν ἀληθὲς ἀγνοεῖ, ἵνα μὴ σκάζῃ λείπουσα ἡ ἀλήθεια οἷς ὁ γινώσκει, καὶ ἐκείνοις, τυγχάνουσιν ἐν μόνῳ τῳ πατρὶ, ἢ δέκυται τις ὅτι ἔστιν * ὰ γινωσκόμενα τ ἀληθείας περιεργείας ὰ τυ- * Io. 7.8 χόντα, ἀλλὰ κατὰ αὐτὸν ὄντα· σοφὸς γὰρ ὅτι κυρίως τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀμιγοῦς θεός τι ἕτερον ζωῆς ἡ ἀρχὴ ἐν ᾧ περιεχόμενον πάσης κτίσεως τυγχάνει. ἀφ' ἧς οἱ μέτοχοι τοῦ χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν ἀληθῆ ζωὴν ζωὴν

τῷ πρὸ αὐτοῦ νομιζομένων ζῆν ἄπαρ. οὐκ A existere, à qua qui Christi sunt partici-
ἐχόντων τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὅπερ οὐδὲ τὸ ἀληθινὸν pes sumentes, veram vivunt vitam; cum
ζῆν· καὶ ἐπεὶ ἐν τῷ πατρὶ οὐκέτι ἡμέσθαι ἢ hi qui præter ipsum vivere existimantur,
τῷδε τῷ πατρὶ μὴ φθάσαντα, πρῶτον κά- vt veram lucem non habent, ita ne ve-
τωθεν ἀναβαίνοντα ἐπὶ πᾶν τὸ ἰδ θεότητα, δι' ram quidem vivant vitam. Iam ostium
ἧς ὡς κλεισιαγωγοῦσα διύαται καὶ ὅπι πᾶν quoque Servator inscriptus est: quoniam
πατρικὸν μακαριότητα, ἤγερα ὁ σωτὴρ ἀνα- in Patre non licet esse ei, qui non pe-
γέγραπται· φιλάνθρωπος δὲ ὢν, καὶ πᾶν ὁ- uenerit apud Patrem, primum ab imo as-
πωσοῦν ὅπι τὸ ἔθνικον ἀπολειφθέντος τῆ cendentem ad Filij divinitatem, per quam
ψυχῶν ἐσπᾶν, πᾶν ὅπι τὸν λογον μὴ ἀπευδόν- quis manu duci potest etiam ad pater-
των, ἀλλὰ δίκαν θεραπάτων οὐκ ἐξηπασμέ- B nam *: generis autem humani amans
νον, ἀλλὰ ἄλογον ὃ ἥμερον καὶ πρῶον ἐχόν- cum sit, & qualemcunque animorum ad
των, ποιμὴν γάρ· ἀνθρώπους γὰρ καὶ κτῆνη meliorem frugem inclinationem admit-
σώζει κύριος· καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἢ καὶ ὁ Ἰούδας ἀπέρ- tat, eorum qui ad [λόγον, ideſt] ad ratio-
απέρμα ἃ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ κτηνῶν· nem non festinant, sed ovium instar
πρὸς τύπος ὑπισκεπτέον ὅς ἀρχῆς τὸ χριστὸς exquisitam, sed irrationalem mansuetu-
πρόσηγορίαν, ἵ προσληπτέον τὸ βασιλεὺς ἵνα τῇ dinem, & lenitatem habent, pastor effi-
τῷδε θέσει ἡ διαφορὰ νοηθῇ· λέγεται δὲ ἐν τῷ citur: *Homines enim, & jumenta seruat* *Psalm.35.*
μὲν ψαλμῷ· ὀνομαστικῶς τὸ δικαιοσύνῃ, καὶ *Dominus.* Quin & Israël, & Iudas nedum 7.
αἰσθάνεται μεμισηκὼς τῷδε τοὺς μετόχους, αὐ- hominum, sed etiam jumentorum semen
τίκα τὸ χαρίεσθαι τύπῳ δικαιοσύνῃ προσε- seminat. Ad hæc à principio conside-
ληλυθέναι, ἐμπέναι, καὶ πᾶν ἀνομίαν μεμι- randum est Christi vocabulum, adjuncto
σηκέναι, ὡς ἂν ἅμα τῷ εἶ), πᾶν χρίσιν C etiam vocabulo regis, vt comparatione
* ὧν ἀπαρχὴν καὶ συγκτησθῆ λαβών, quid differant intelligatur. Cum itaque *Psalm.44.*
ἥτις χρίσις βασιλείας ὅπι ἁμπὼς ὅστι σύμβο- in quarto hic, & quadragesimo psalmo 8.
λον, ἓν ὅτι ἢ καὶ ἱερωσύνης, ἆρ' οὖν ὅπι- dicatur, amans justitiæ, & osor iniquita-
ἁμπτὸ ὅστιν ἡ τῆ υἱοῦ τῆ θεοῦ βασιλεία, καὶ tis, præ participibus, ob talem erga ju-
συμφυὴς αὐτῇ; καὶ πῶς οἷόν τε τὸν προπάτο- stitiæ amorem, ergaque iniquitatem odium
χον πάσης κτίσεως, οὐκ ὄντα βασιλέα ὕστερον promeruisse, vt vngeretur, tanquam non
βασιλέα γενόμενα, ὅτε ὃ ἠγαπηκέναι δικαιο- simul cum esse, vnctionem existentem
σύνην, καὶ ταῦτα τυγχάνοντα δικαιοσύνῃ; D concreatamque acceperit; quæ vnctio re-
μήποτε δὲ λανθάνῃ ἡμᾶς ὁ μὲν δὴ δεσπότης αὐ- gni; interdumque etiam sacerdotij mor-
τῆ χριστὸς ὤν, τῇ πᾶν ψυχῇ ὅτε ὃ ἀνθρώ- talibus est signum: censebis tu mortale
πινον καὶ τεταραγμένον, ἢ θρήνων γεγονυ- filij Dei regnum esse, nec simul cum eo
μένον μάλιστα νοήσεις, ὁ δὴ βασιλεὺς τῇ θεῖον; natum? Atqui qui fieri potest vt pri-
τῷδε μυθεῖται δὴ τῶν ὃς ἑβδομηκο- mogenitus omnis creaturæ rex efficere-
στοῦ πρώτου ψαλμοῦ λέγοντος· ὁ θεὸς τὸ κρί- tur, cum id antea non haberet? & id-
μα σου τῷ βασιλεῖ δός, καὶ πᾶν δικαιοσύνην σου circo quia justitiam dilexerit, cum sit ipsa
τῷ υἱῷ τῆ βασιλέως, κρινεῖ τὸν λαόν σου ἐν D justitia? Verum haudquaquam nos la-
δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχούς σου ἐν κρίσει· tere debet, vocabulum Christi ad eam
φῶς γὰρ εἰς Σολομῶντα ὑπογεγραμμένος ὁ naturam, qua est homo, præcipue per-
ψαλμὸς περὶ χριστοῦ προφητεύεται, καὶ ἄξιον tinere; juxta quam etiam anima ipsius
ἰδεῖν τίνι βασιλεῖ τὸ κρίμα δύναται δοθῆναι ὑ- dicitur turbata, & pertristis fuisse; vo-
πὸ θεοῦ ἡ προφητεία, καὶ τίνι υἱῷ βασιλέως, cabulum vero regis referri ad divinita-
καὶ ποίᾳ βασιλέως πᾶν δικαιοσύνῃ· ἡγούμεθα tem; id quod ex primo, & septuagesimo
δεῖν βασιλέα μὲν λέγεσθαι πᾶν προηγουμένῳ psalmo confirmare licet, dicente: *Deus* *Psal.71.1,*
τῆ προπάτορι πάσης κτίσεως φύσιν, ᾗ δέδο- *judicium tuum regi da, & justitiam tuam* 2.
ται ἀφ' ὃ ἁπλῶς ὃ κρίνειν· τὸν δὲ ἀνθρώ- *filio regis, vt judicet populum tuum in justi-*
πων οὖν ἀπείληφεν, ἁπ' ἐκείνης μορφούμενον, *tia, & pauperes tuos in judicio*; aperte
καὶ δικαιοσύνῃ ἐκτυπούμενον, ἑνὸν enim Salomoni inscriptus hic psalmus de
Christo prophetat: operæque pretium
est videre cui regi optet à Deo Prophe-
ta judicium dari, & cui filio regis, &
cujus regis justitiam. Meum itaque est
judicium, præcipuam primogeniti totius
creaturæ naturam, cui ob præstantiam
datum sit judicium, regem dici; filium
vero regis, eum quem assumpsit homi-
nem, ab illa formatum, & effigiatum se-
cundum justitiam. Quam rem sic se ha-
bere, vt credam adducor ex eo, quod
sub vnam & eandem rationem contractum

* χ. συνεχῶ

sint vtrunque : & quod quæ dicuntur, A non tanquam de duobus quibusdam, sed tanquam de vno enuntientur. Nam fecit
Eph. 2. 14 Servator *vtraque vnum*, cum hoc primum in seipso fecisset, eo quod sit primitiæ eorum, in quibus vtraque facta sunt vnum: vocem enim, *vtraque*, refero ad homines etiam illos, qui permixtam spiritu sancto habentes animam, spirituales effecti servantur. Vt igitur aliquos cernere est, quibus Christus est pastor, sicuti prædiximus, propter suam ipsorum mansuetudinem, & firmitatem, quæ inest in irrationali parte animæ : sic etiam aliquos videas, quibus rex sit ipse Christus, ob eam animæ partem quæ rationis magis est capax, per quam accedunt ad Dei cultum. Quorum quidem regem habentium sunt differentiæ, regnante in illis rege, vel magis secundum mysticam, & arcanam rationem, arcanius, ac divinius, vel imperfectius. Ex quo dixerim ego præcipuam, ac divinam vnigeniti naturam in illis regnare, qui eousque ratione pervenerunt, vt contemplati fuerint ea quæ corporea non sunt, & à Paulo vocantur [ἀόρατα, hoc est] inuisibilia, &
Rom. 1. [μὴ βλεπόμενα, hoc est,] quæ oculis non cernuntur, appellat * cum Christus [iuxta humanam naturam] regnet in illis, qui rationem tantum attigerunt rerum earum quæ sensu percipi possunt ; ex hisce rebus [sub sensum cadentibus] glorificantes eum qui fecit, vt etiam in ipsos, qui sub regno rationis sunt, ipse Christus regnaret. Neque vero offendatur vllus, separantibus nobis, quæ sunt in Seruatore, significationes, idem existimans etiam in substantia ipsius nos facere. Vel vulgaribus vero quibusque admodum etiam patebit quomodo Dominus noster, magister sit, & explanator his qui contendunt ad [pietatem] ac Dominus seruorum
Rom. 8. 15. illorum, qui *spiritum seruitutis habent ad timorem* : qui si proficiant, & ad sapientiam summo studio contendant, etiam
Ioan. 15. 15. hac digni habentur : *Quoniam seruus nescit, quid velit dominus ipsius*, nec amplius autem permanet Dominus, factus illorum amicus, id quod ipse docet, cum adhuc
Ioan. 13. 13. servi erant ipsius auditores ; dicens : *Vos vocatis me magistrum, ac dominum, & bene*
Ioan. 15. 15 *dicitis, sum etenim* ; alibi verò : *Posthac, non dico vos seruos, quia seruus nescit, quæ sit voluntas domini sui : sed dico vos amicos, quoniam permansistis mecum in omnibus tribulationibus meis.* Qui ergo in timore vivunt, (quem exigit Deus à servis non
Mal. 1. 6. bonis, vt legimus in Malachia, *Si Dominus ego sum, vbi est timor meus?*) servi sunt Domini, qui illorum vocatur Servator. Attamen nec his omnibus mani-

τῶ βασιλέως, καὶ προσάγομεν εἰς ὃ τῶθ' ὅτι ἔχομεν παραδέξασθαι ἀπὸ τῶ εἰς ἕνα λόγον σωῆξαι ἀμφότερα, καὶ τὰ ὑπερφυῶς, οὐκέτι ὡς περὶ δύο τινῶν ἀπαγγέλλεσθαι, ἀλλ' ὡς περὶ ἑνός · πεποίηκε γὰρ ὁ σωτὴρ τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸν ἀνθρωπίνων καὶ γενομένων ἀμφοτέρων ἐν * ἑαυτῶ πρὸ πάντων ποιήσας · * Χ. ἑαυτόν ἀμφοτέρων δὲ λέγω τὸ ὅτι τῆς ἀθεότητος, ἐφ' ὧν ἀνακέκραται τῶ ἀνθρώπω πνεύματι ἡ ἑκάστου ψυχὴ, καὶ γέγονεν ἕκαστος τῆς σωζομένων πνευματικῆς · ὥσπερ οὖν εἰσί τινες ποιμενικοὶ υἱοὶ τοῦ χριστοῦ, ἀφ' ὧν ἀπεκρύβη, ὡς προεφήκαμεν, πρᾶγμα μὴ τὸ θυσιάσαι, ἀλλοτριώτερον δέ. ὕτω τὸ βασιλευόμενοι οἱ κατὰ λογικώτερον προσιόντες τῆ θεοσεβείᾳ · καὶ βασιλευομένων διαφοραὶ, ἤδη μυστικώτερον τὸ ἀπορρητότερον καὶ θεοφιλέστερον βασιλευομένων, ἢ ἀποδεέστερον καὶ εἰπεῖν μὴ τοὺς μὴ τεθεωρικότας τὰ ἐξω σωμάτων, καλούμενα ἀοράτα τῶ παύλω ἀόρατα τὸ μὴ βλεπόμενα, ἐξω πάντως αἰσθητῶ λόγω γεγυμνασμένους, βασιλευομένους ὑπὸ τῆς προηγουμένης φύσεως τῶ μονογενοῦς · τοὺς δὲ μέχρι τῶ περὶ τῆς αἰσθητῆς λόγου ἐφικνεῖσθαι, καὶ ὑπὸ τούτων δοξάζοντας τὸν πεποιηκότα καὶ αὐτοὺς ὑπὸ λόγου βασιλευομένους, ὑπὸ τῶ χριστοῦ βασιλεύεσθαι · μηδεὶς δὲ προσκοπτέτω * διακρίνων ἡμᾶς τοὺς * Χ. διακεκριμένους ἐν τῆ σωτῆρι ὑπονοίᾳ, οἰόμενος ἐπὶ τῆ ὑσίᾳ ἡμᾶς ποιῶν · πρὸς δὲ τοὺς * τυχόντως σαφὲς, πῶς ὅτι διδάσκαλος τῆς εἰς * σωτηρίαν ὁ κύριος ἡμῶν, καὶ κύριος δούλων τῆς ἐπιτυχόντων πάθημα δουλείας εἰς φόβον προσκαλούντων, καὶ ὅτι τοῖς σοφίᾳ πεπιστευκόσιν, καὶ ἑαυτοὺς ἀξιωμένων . ἐπεὶ ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί θέλει ὁ κύριος αὐτῦ, ὁ μὴ κύριος γινόμενος αὐτῶν φίλος, καὶ αὖθις τοῦτο διδάσκει, ὅτε μὲν ἐπὶ δούλοι ὑπῆρχον οἱ ἀκροώμενοι, φάσκων · ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. ὅτε δὲ οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ὁ θέλημα τῦ κυρίου αὐτῦ, ἀλλ' ἐγὼ ὑμᾶς φίλους λέγω, ὅτι πάντα ἐγνωρίσθητε μοι ἐμοῦ ἐν πᾶσι τοῖς πειρασμοῖς μου · οἱ οὖν τὸν φόβον ἔχοντες, ὃν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τῆς ὑ καλῶν δούλων ὁ θεὸς, ὡς ἀνέγνωμεν ἐν τῆ μαλαχία · εἰ κύριός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου ; δοῦλοι τυγχάνουσι κυρίῳ τῶ σωτῆρος αὐτῶν καλουμένῳ · ἀλλὰ διὰ τούτων πάντων ὁ σοφὸς ἡ διήγησα πεῖρᾶται τὸ ὑπὸ : ὅτε ὃ τὸ · ὑπὸ

μυ εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, λέγεται
πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ. ᾧ ἀεὶ ὄντι ὁ σήμερον, οὐκ ἔνι γὰρ ἑσπέρα θεοῦ, ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι οὐδὲ πρωΐαν, ἀλλ' ὁ συμπαρεκτείνων τῇ ἀϊδιότητι τὸ αἰδίῳ αὐτοῦ ζωῇ, ἵν' ὕπως εἴπω, χρόνος, ἡμέρα ἐστὶν αὐτῷ σήμερον, ἐν ᾗ γεγέννηται ὁ υἱός. Ἀρχῆς γενέσεως αὐτοῦ ὕπως οὐχ εὑρισκομένης, ὡς οὐδὲ τῆς ἡμέρας· προσδοτέον τοῖς εἰρημένοις πῶς ὄντι ὁ υἱὸς ἀληθινὴ ἄμπελος· τοῦτο δὲ δῆλον ἔσται τοῖς στοιχοῦσιν ἀξίως χάριτος προφητικῆς τό· οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου, εἰ γὰρ ἡ καρδία ὁ διανοητικόν ἐστι. Ὁ δὲ εὐφραίνων αὐτὸ ὁ ποτιμώτατός ἐστι λόγος, ἐξιτῶν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ ἐνθουσιᾶν ποιῶν, καὶ μεθύειν μέθῃ οὐκ ἀλόγιστον, ἀλλὰ θείαν, ἵν' οὕτως καὶ ἰωσὴφ τοὺς ἀδελφοὺς μεθύειν ποιῇ, βλέπεται ὁ τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου οἶνον φέρων ἄμπελός ἐστιν ἀληθινή. Διὰ τοῦτο ἀληθινή, ἐπεὶ ἔστιν ἐχθὲ τὴν ἀλήθειαν, καὶ κλήματα τὰς μαθητὰς, μιμητὰς αὐτοῦ, καὶ αὐξοὺς καρποφορήσαντας τὴν ἀλήθειαν· ἔργον δὲ διαφορᾶς παραδεξασθαι ἄρτου καὶ ἀμπέλου, ἐπεὶ καὶ μόνον ἄμπελος, ἀλλὰ καὶ ἄρτος ζωῆς εἶναί φησιν· ὅθεν ἡ μήποτε εἶπεν ὁ ἄρτος βέβρωκε, καὶ ἐχυρωτέρους, καὶ στερεώτερον λέγεται καρδίαν ἀνθρώπου, ὁ δὲ οἶνος ἥδει καὶ εὐφραίνει δ διαχεῖ. Ὕπως τὰ μὲν ἠθικὰ μαθήματα, ζωὴν παρεπιδίδοντα τῷ μεμαθηκότι, καὶ πραγματεύεται, ἀρτός ἐστι τῆς ζωῆς, οὐκ ἀν ζωῦπα γνώματα λέγοιτο τῆς ἀμπέλου· καὶ εὐφραίνοντα, καὶ ἐνθουσιᾶν ποιοῦντα, ἀπόῤῥητα καὶ μυστικὰ θεωρήματα καταζυφοῦσι τὴν κυρίᾳ σκαπτόμενα, καὶ ἀ μόνον βέφεσθαι, ἀλλὰ καὶ τρυφᾶν ποιοῦσιν, ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου ἐργάσιμα οἶνος καλούμενα· πρὸς τούτοις * ᾧ πῶς προῆπτος καὶ ἑκάστος ἐν τῇ ἀποκαλύψει ἀναγέγραπται, ἔστι δὲ καὶ ὁ πρῶτος εἰς τυγχάνων τοῦ ἄλφα, καὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ καὶ ὁ ἔσχατος, ὢν ὁ αὐτὸς τῷ ω καὶ τοῦ τέλους· ἡδύνοιτ' ἂν οὖν τὴν λογικῶν ζώων ἐν πολλοῖς εἴδεσι διαφερόντων, εἶναί τι πρῶτον αὐτῶν, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ τὰ καθεξῆς, ἕως ἐσχάτου· καὶ ὁ μὲν ἀκριβὲς εἰπεῖν ἂν πρῶτον, καὶ ποῖον τὸ δεύτερον, καὶ ὅτι ἄνους ἀληθὲς ὁ τρίτον, καὶ ὕπως μέχρι τοῦ τελευταίου φθάσαι, ὃ πάνυ ἂν αὐθαίρετον, ἀλλὰ ὑπερ τῶν ἡμετέραν ἐστὶ φύσιν· σπουδάσαι δὲ καὶ παρελθεῖν τὰ εἰς ὃν τόπον ὡς οἷοί τε ἐσμὲν προσβάλλα· εἰσί τινες θεοὶ

A festè Filij nobilitas declaratur, sed tum, cum: *Filius meus es tu, ego hodie genui te,* dicitur ad illum à Deo, cui semper est hodie, neque enim est vespera Dei, neque mane, meo quidem judicio, sed tempus (vt ita dicam) simul se extendens cum illa ipsius ingenita, & sempiterna vita ipsi dies est hodie, in qua genitus est Filius; sic non invento originis ipsius principio, ficut neque diei. Insuper addendum est his quæ diximus, quomodo B Filius sit vitis vera. Ac profecto hoc perspicuum erit ijs, qui vt dignum est prophetica gratia, intelligunt illud: *Vinum lætificat cor hominis*, nam si cor pars διανοητικὴ ea est quæ cogitatione versat & agitat, ipsumque lætificat ratio, maxime potabilis, abducens à rebus humanis, & furere faciens, & ebrium esse ebrietate, non ea quidem quæ est aliena C à ratione; sed divina, qua etiam Ioseph fratres, vt puto, ebrios facit; merito is qui vinum cor lætificans affert, est vitis vera: ob hanc causam vera, quod racemos habeat veritatem, & palmites Discipulos, sui imitatores, & ipsos fructificantes veritatem. Difficile autem est differentiam proponere panis, & vitis, quandoquidem non vitem tantum, sed etiam panem vitæ seipsum appellat. Proinde vide ne forte quemadmodum panis nutrit, & cor roborat, confirmare cor hominis dictus, & vinum lætificat diffundens animum atque exhilarans, sic disciplinæ morales, [evangelicas intelligo docentes operari,] quæ vitam acquirunt eas ad- D discenti atque operanti, panis quidem sint vitæ, non tamen fructus vitis dicantur; theoremata vero arcana, & mystica, lætificantia, atque numine animum afflantia, quæ ingenerantur in ijs qui oblectantur in Domino, non solum nutriri, verumetiam oblectari desiderantes, vinum vocentur à vera vite pervenientia. Ad hæc [elaborandum nobis est] quonam pacto primus, & vltimus in Apocalypsi inscriptus est. Diversus, in quantum primus est, exi- E stens ab *a*, ideſt principio, & in quantum est vltimus, non idem existens cum *ω*, ideſt fine. Opinor itaque, cum animalia quæ rationem participant diuersarum sint specierum, aliud inter ipsa esse primum, aliud secundum, aliud tertium, & sic deinceps vsque ad vltimum; quorum sane quodnam sit primum, & secundum, & tertium, & sic vsque ad vltimum accurate dicere humani non admodum ingenij est, sed ejus quod naturam superet nostram. Conabimur tamen quæ ad hujus considerationis declarationem pertinere videbuntur pro virili nostra afferre in medium, atque elo-

Psalm. 2. 7.

Psalm. 103. 15.

qui. Sunt quidam Dij, quorum Deus
Psalm. 135. 2. Deus est, vt Prophetiæ loquuntur: *Con-*
Psalm. 49. 1. *fitemini Deo Deorum*: &, *Deus Deorum Dominus locutus est, & vocauit terram*: Deus autem, vt Euangelium tradit, non mortuorum Deus est, sed viventium. Vnde vivent s etiam Dij sunt, quorum Deus, Deus est. Quin etiam scribente ad Corinthios Apostolo juxta propheticas vo-
1. Cor. 8. 5. ces: *Quemadmodum sunt Dij multi, & domini multi*, nomen Deorum interpretati sumus, tanquam existant. Sunt vero etiam alij præter Deos, quorum Deus est Deus, qui vocantur Throni; & alij qui dicuntur Principatus; rursus præter hos alij qui dicuntur Dominationes, &
Eph. 1. 21. Potestates. Dicente autem Paulo: *Super omne nomen, quod nominatur non solum in seculo hoc, verum etiam in futuro*, credere debemus alia esse etiam, præter hæc, rationalia, quorum vocabula haud ita familiariter nobis sint in vsu, quorum vnum quoddam genus Saba vocabat Hebræus, ob eam causam dicens nomen formatum fuisse Sabaoth, qui princeps hujus ordinis esset, nec diversus à Deo. Præter hæc omnia est mortale rationale ipse homo. Vniversorum ergo Deus, genus primum quoddam rationale, quod cæteris honore excelleret, fecit; quod mea sententia eos complectatur, qui vocantur Dij; alterum in præsentia vocentur Throni; tertium vero Principatus sine diffidio. Sic autem rationali ad vltimum rationale descendendum est, quod non aliud fortasse fuerit, quam homo. Servator igitur divinius multo quam Paulus, factus est omnibus omnia, vt omnes vel lucrifaceret, vel perficeret: & manifeste homo hominibus, Angelis Angelus factus est. Cumque fidelium nemo ambigat hominem eum fuisse, Angelum etiam eum fuisse inducamur ad credendum, seruantes Angelorum apparitiones, & verba, quando potestatem eum apparet Angelorum habere: in quibusdam Scripturæ locis Angelis loquentibus; veluti illo in loco: *Visus est Angelus domini in flamma ignis de medio rubi, & dixit: Ego sum Deus Abraham, & Isaac,*
Esa. 9. 6. *& Iacob.* Quin etiam Esaias dicit: *Vocabitur nomen eius magni consilij Angelus.* Primus ergo, & vltimus est Servator, non quod non sit etiam media, sed idcirco duorum extremorum vocabulo gaudet, vt declaret se omnia fuisse. Inspice vero vtrum homo sit vltimum rationale; an ea quæ vocantur subterranea, quorum de numero sunt Dæmones, vel omnes, vel aliqui. Inquirenda sunt & illa, quæ Servator se factum per Prophetam Da-

ὧν ὁ θεὸς θεός ἐστιν, ὡς αἱ γραφαὶ φασιν· ἐξομολογήσθε τῷ θεῷ τῶν θεῶν, ὁ θεὸς θεῶν ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν· θεὸς δὲ τῶν ζώντων οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· ζῶντες ἄρα καὶ οἱ θεοί ὧν ὁ θεὸς θεός ἐστι, καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ γράφων ἐν τῇ πρὸς κορινθίους, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ, φησὶ, καὶ γεγραφηκὼς, ὅ τῶν θεῶν ἐξηλληφαμεν ὄνομα ὡς τυγχάνοντων· εἰσὶ δὲ παρὰ τοὺς θεοὺς ὧν ὁ θεὸς θεός ἐστιν ἕτεροί τινες οἱ καθίστανται θρόνοι, καὶ ἄλλοι λεγόμενοι ἀρχαὶ, κυριότητές τε, καὶ ἐξουσίαι παρὰ τούτους ἄλλοι· μετὰ δὲ τοῦτο· ὑπεὲρ πᾶν ὄνομα ὀνομαζόμενον, οὐ μόνον ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἄλλα παρὰ ταῦτα ἃ πᾶν σωτὴρ ἡμῶν ὀνομαζόμενα δεῖ πιστεύειν εἶναι λογικά· ὧν ἓν τι γένος ἐκάλεσεν ἑβραῖος παρὰ ἐξηγησάμενος τὸν σαβαὼθ ἀρχοντα ἐκείνων τυγχάνοντα, οὐχ ἕτερον τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι πᾶσι δοκεῖ λογικὸν ὁ ἄνθρωπος· ὁ τοίνυν πρῶτον τι τῶν πάντων γένος λογικὸν ἐποίησεν, ὥσπερ οἶμαι τοὺς κεκλημένους θεοὺς, καὶ δεύτερον ὅτι τοὺς πρόντος καλεῖσθαι θρόνους, καὶ τρίτον χωρὶς ὑφιστάσεως ἀρχάς· ὕστερον δὲ τὸ λογικὸν καταβατέον ὅτι ἔσχατον λογικὸν, τάχα οὐκ ἄλλο τι τοῦ ἀνθρώπου τυγχάνον· ὁ τοίνυν σωτὴρ φθάσεν πολλῷ ἢ παῦλος γέγονε τοῖς πᾶσι πάντα, ἵνα πάντας ἢ κερδήσῃ, ἢ τελειώσῃ, ἐ φανερὸς γέγονεν ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος, καὶ ἀγγέλοις ἄγγελος· καὶ πιστεῖ μὲν τὸν ἄνθρωπον ἄνδρα γεγονέναι οὐδεὶς τῶν πιστῶν ἀμφιβάλλει· πιστεῖ δὲ τὸ ἄγγελον, πειθόμεθα τηροῦντες τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιφανείας καὶ λόγους, ὅτε τὰς τῶν ἀγγέλων ἐξουσίας φαίνεται, ἔν ποι τόποις τῆς γραφῆς ἀγγέλῳ λεγόντων, ὥσπερ ὅτι τῷ· ὤφθη ἄγγελος κυρίου ἐν πυρὶ φλογὸς ἐκ βάτου, καὶ εἶπεν, ἐγὼ θεὸς ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ ἰακώβ· ἀλλὰ καὶ ὁ ἡσαΐας φησὶ· καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· πρῶτος οὖν καὶ ἔσχατος ὁ σωτὴρ οὐχ ὅτι ἐ τὰ μεταξὺ, ἀλλὰ τῶν ἄκρων, ἵνα δηλωθῇ ὅτι τὰ πάντα γέγονεν αὐτός· ὁπόταν δὲ πότερον ἄνθρωπός ἐστι τὸ ἔσχατον ἢ τὰ κεκλημένα καταχθόνια, ὧν εἰσι καὶ οἱ δαίμονες, ἤτοι πάντες, ἢ τινες· ζητητέον τὰ εἰς ἃ καὶ *

τὰ γεγραμμένα ὁ σωτὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ θεοπρεπῶς δαυὶδ φησι· καὶ ἐγενήθην ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος· ὥσπερ πλέον ἔχων

Ps 87 6. vid inquit: *Et factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber*; sicut plus habens

habens in hominibus, quia natus sit ex virgine, & ob reliquam vitam, supra vulgi opinionem, & admirabiliter transactam, ita inter mortuos non derelicta est anima eius in infernum, eo quod illic solus fuerit liber. Atque hunc quidem in modum primus est, & vltimus. Quod si sunt literæ Dei (vt certe sunt) quas Sancti legentes ea se dicunt legere, quæ sint in tabulis cœli, elementa illa, per quæ legenda sunt cœlestia, notiones sunt, in minutas partes diuisæ, nempe in α, & quæ sequuntur, vsque ad ω, de filio Dei. Rursus idem Dei Filius principium est, & finis. Sed secundum significationes non est idem. Nam principium cum sit, quatenus sapientia est, vt in Proverbijs didicimus, nam scriptum est: *Deus creavit me principium viarum suarum ad opera eius*, quatenus Verbum est, non est principium, quia in principio erat Verbum. Igitur significationes ejus continent principium, & secundum quiddam, & tertium, præter principium, & sic vsque ad finem: tanquam si diceret, Principium sum, quatenus sapientia sum; secundum autem, si forte sic contingeret dici, in quantum sum invisibilis: tertium, in quantum vita: quoniam quod factum est, in ipso vita erat. Quod siquis Scripturarum sensum investigans, idoneus est eum assequi, is quidem fortasse inveniet pleraque, quæ ad ordinem pertineant, atque finem ipsum, omnia autem non arbitror illum inventurum: apertius autem principium, ac finis secundum communem loquendi consuetudinem, de re continua, & vnita dici videntur: vt domus principium est fundamentum, & finis fastigium. Et sane summo angulari lapide existente Christo, toti corpori vnito eorum, qui servantur, adaptandum est exemplum hoc, omnia enim & in omnibus est Christus vnigenitus, qui vt principium in eo est homine, quem assumpsit, vt finis autem in vltimo, sanctorum scilicet, etiam in his qui sunt in medio existens. Est etiam Christus, vt principium quidem, in Adam, vt finis autem, in adventu suo. Iuxta illud: *Vltimus Adam in spiritum vivificantem.* Veruntamen hoc dictum congruet etiam explicationi harum vocum, primus, & vltimus. Cæterum si obseruaverimus, quæ superius à nobis dicta fuere de vocabulis primi, & vltimi, vbi tum ad species rationalium, tum ad filij Dei diversas appellationes, & significationes, orationem retulimus, habemus etiam differentiam primi, & principij, & vltimi, & finis, quinetiam ejus, quod esse dicitur α, & ω: sed neque obscurum est, quomodo Christus dicatur vivens, & mortuus, immo post hanc vocem mortuus, viuens in secula

Prou 8. 22.

1 Cor. 15. 45.

Apoc. 1. 17, 18.

seculorum. Quoniam enim non iuuabamur à præcedenti ipsius vita, peccato obnoxij, descendit ipse ad mortalitatem
2. Cor. 4. 10. nostram; vt nos ipsius Iesu peccato mortui mortificationem circunferentes, ordine capere possimus eam, quæ post mortificationem ipsius extitit, vitam in secula seculorum. Nam qui semper Iesu mortificationem in suo corpore circunferunt, etiam ipsam Iesu vitam habituri sunt in corporibus ipsorum clare apparentem, & hæc quidem ipse de seipso in
Isa. 49. 2, 3. libris Testamenti Noui enuntiavit. Apud Esaiam autem suum ipsius os à Patre positum esse dixit, veluti gladium acutum, & se absconditum fuisse sub vmbra manus ipsius, assimilatum interim sagittæ electæ, & in Patris pharetra absconditum: servum Dei vniversorum ab ipso vocatum, & Israëlem, & lucem gentium. Gladius itaque acutus est os filij
Heb. 4. 12. Dei, quoniam *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrantior quovis gladio vtrinque incidente, & pertingens vsque ad divisionem animæ simul, ac spiritus, compagumque & medullarum, & discretor cogi-*
Mat. 10. 34. *tationum, & notionum cordis*; præsertim cum venerit, non vt mittat pacem super terram, hoc est in res corporeas, & sensibiles; sed gladium, & vt discindat pernicioſam, vt ita loquar, corporis amicitiam, & animæ, quo anima permittens seipsam spiritui, qui militat adversus carnem, amicitiam cum Deo ineat; gladium inquam eum, qui, vt gladium acutum, habuit os iuxta propheticum sermonem. Quinetiam inspiciens aliquis tot divino amore sauciatos, non secus atque erat illa, quæ in Cantico Canticorum se hoc passam fatebatur, inquiens: *Amore vulnerata ego sum*;
Cant. 2. 5. is profecto non aliam inventurus est sagittam tam multorum animas amore Dei vulnerantem, quam eum, qui dicit: *Posuit me sicut sagittam electam.* Ad hæc quisquis intellexerit, quonam pacto Iesus factus sit Discipulis, non tanquam recumbat, sed tanquam ministrans, cum Filius Dei existens, pro liberandis ijs qui peccato serviebant, formam servi sumpserit; non ignorabit quomodo ad ipsum
Isa. 45. 3, 6. Pater dicat: *Servus meus es tu*, ac mox: *Magnum tibi est, vt voceris servus meus.* Nam nobis audendum est dicere, majorem, divinioremque, atque vere secundum imaginem Patris, Christi bonita-
Phil. 2. 6, 8. tem apparere, quando *Humilem præbuit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis*, quam, si rapinam arbitratus fuisset esse se æqualem

ναν· ἐπεὶ γὰρ οὐκ ὠφελήμεθα ἀπὸ τῆς προηγουμένης ζωῆς αὐτοῦ, ὁμοιωθεὶς ἐν ἁμαρτίᾳ, κατέβη ὅπως τῷ νεκρότητι ἡμῶν, ἵνα ἀποθανόντες αὐτῷ τῇ ἁμαρτίᾳ τῷ νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, τῷ μὴ τὴν νεκρότητα ζωὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων πάσῃ χωρῆσαι δυνηθῶμεν· οἱ γὰρ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι πάντοτε περιφέροντες, καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ ἕξουσιν ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν φανερουμένην, ἃ τοίνυν μὲν ἀπὸ τῆς τῶν καινῶν διαθήκης εὐαγγελίων ἐλέγετο ὑπ' αὐτοῦ περὶ ἑαυτοῦ· ἐν ᾧ τὸ Ἡσαΐα εἴρασκεν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τεθεῖσθαι αὐτὸν ὃ τόμα ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν, καὶ κεκρύφθαι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ, εἶναι ἐκλεκτὸν ἀποιωμένον, καὶ ἐν τῇ φαρέτρᾳ τοῦ πατρὸς κεκρυμμένον, δοῦλον τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ὑπ' αὐτοῦ κεκλημένον, καὶ ἰσχυρὸν, καὶ φῶς ἐθνῶν· μάχαιρα μὲν οὖν ὀξεῖα ἐστὶ τὸ στόμα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἐπεὶ ζῶν τυγχάνει ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, ἄλλως τε καὶ ἐλθὼν οὐκ εἰρήνην ὅτι τῷ γένει, τουτέστιν ὅτι τὰ σωματικὰ καὶ αἰσθητὰ βαλεῖν, ἀλλὰ μάχαιραν, καὶ διαφοράν τινων τῷ, ἵν' ὥπερ εἴπαμεν, διατεμεῖν φιλίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἵν' ἡ ψυχὴ διαδῶσα αὐτὸν τῷ πνεύματι τῷ συμβουλεύοντι καὶ τῆς σαρκὸς παθήματα, φιλιωθῇ τῷ θεῷ· μάχαιραν, ἢ ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν καὶ ὃν θεοφθόγγων λόγον ἔχει τὸ στόμα· ἀλλὰ καὶ βλέπων ποσάκις προῳδμήσας τῇ θείᾳ ἀγάπῃ, ὁμοίως τῇ ἀμοιβαίᾳ σπουδῇ τοῦτο πεποιηθέναι ἐν ᾧ ἄσματι τῶν ἀσμάτων φησὶ τοῦτο· ὅτι τετρωμένην * ἀγάπῃ ἐγὼ, ὃ τρῶσαν θέλοις τὰς τῶν τοιούτων εἰς ἀγάπην θεοῦ ψυχὰς οὐκ ἄλλο τι βρήσει, ἢ τὸν εἰπόντα· ἔθηκέ με ὡς βέλος ἐκλεκτὸν· ἔτι τε πᾶς ὁ συνιεὶς πῶς τοῖς μαθητευομένοις ὁ ἰησοῦς γεγένηται οὐχ ὡς ὁ ἀναχείμενος, ἀλλ' ὡς ὁ διακονῶν, μορφὴν δούλου ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν δουλευσάντων τῇ ἁμαρτίᾳ λαβὼν, οὐκ ἀγνοήσει πῶς ἔστιν ὁ πατὴρ φησὶ πρὸς αὐτὸν τό· δοῦλός μου εἶ σὺ. καὶ μάλα ὀλίγα· μέγα σοί ἐστι τοῦτο κληθῆναί σε παῖδά μου· ἐλλιπὲς γὰρ εἰπεῖν πλείονα, καὶ θειότερον, καὶ ἀληθῶς καθ' εἰκόνα τοῦ πατρὸς τὴν ἀγαθότητα φαίνεσθαι τοῦ χριστοῦ, ὅτε ἑαυτὸν ἐταπείνωσε, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου,

* κ. ἀγάπης

θανάτου δὲ σταυροῦ, ἢ εἰ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, καὶ μὴ βλαπτεῖς ὅτι τῇ τοῦ κόσμου

σωτηρίᾳ γενέσθαι δοῦλος· διὰ τοῦτο διδάξαι ἡμᾶς A
βουλόμενος μέγα δῶρον εἰληφέναι ἀπὸ τοῦ πατρὸς
τοῦτος δεδουλευκέναι φησί· καὶ ὁ θεός μου ἔσται μοι
ἰσχύς· καὶ εἶπέ μοι, μέγα σοί ἐστι τοῦτο κληθῆναί σε
παῖδά μου. μὴ γενόμενος γὰρ δοῦλος, οὐκ ἂν ἔστησε
τὰς φυλὰς τοῦ ἰσραὴλ, οὐδὲ τὴν διασπορὰν τοῦ ἰσραὴλ
ἐπέστρεψεν, ἀλλ' οὐδὲ γεγονὼς ἂν εἰς φῶς ἐθνῶν τοῦ
εἶναι εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· καὶ μέτριόν
γε τὸ δοῦλον αὐτὸν γενέσθαι, εἰ καὶ μέγα ὑπὸ τοῦ
πατρὸς εἶναι τοῦτο λέγεται, συγκρίσει ἀρνίου ἀ-
κάκου καὶ ἀμνοῦ· ὡς γὰρ ἀρνίον ἄκακον γε- B
γένηται ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ,
ἵνα ἄρῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ πᾶσι τοῦ
λόγου χορηγὸς, ὡμοιωθεὶς ἀμνῷ ἐνώπιον τοῦ
κείροντος ἀφώνῳ, ὅπως τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἡ-
μεῖς πάντες καταρθῶμεν, ἀναδιδομένῳ τρόπον
φαρμάκου ἐπὶ τὰς ἀντικειμένας ἐνεργείας, καὶ
τὴν τῶν βουλομένων ἀναδέξασθαι τὴν ἀλήθειαν
ἁμαρτίαν· ἀτονῆσαι γὰρ ὁ θάνατος τοῦ χριστοῦ
τὰς πολεμούσας τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει πεποίη-
κε δυνάμεις, καὶ ἐξελεύσεσθαι τὴν ἐν ἑκάστῳ τῶν C
πιστευόντων ζωὴν τῇ ἁμαρτίᾳ ἀφάτῳ δυνάμει·
ἐπεὶ δὲ ἕως πᾶς ἐχθρὸς αὐτοῦ καταργηθῇ, καὶ
τελευταῖός γε ὁ θάνατος, αἴρει τὴν ἁμαρτίαν,
ἵν' ὁ πᾶς γένηται χωρὶς ἁμαρτίας κόσμος· διὰ
τοῦτο ὁ ἰωάννης δεικνὺς αὐτὸν φησιν· ἴδε ὁ ἀμ-
νὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.
οὐχὶ ὁ μελίων μὲν αἴρειν, οὐχὶ δὲ καὶ αἴρων ἤδη,
καὶ οὐχὶ ὁ ἄρας μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ αἴρων, ἐπὶ τὸ γὰρ
αἴρειν ἐνεργεῖ ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἐν τῷ κόσ-
μῳ, ὡς ἀπὸ πάντος τοῦ κόσμου ἀφερετῇ ἡ ἁ-
μαρτία, καὶ παραδῷ ἕτοιμον βασιλείαν τῷ πα-
τρὶ ὁ σωτὴρ, τῷ μὴ εἶναι μηδὲ τὴν τυχοῦσαν D
ἁμαρτίαν χωροῦσαν τὸ ὑπὸ πατρὸς βασιλεύε-
σθαι, καὶ πάλιν ἐπιδεχομένην τὰ πάντα τοῦ θεοῦ
ἐν ὅλῃ ἑαυτῇ καὶ πάσῃ, ὅτε πληροῦται τὸ, ἵνα
γένηται ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ
ἀνὴρ πρὸς τούτοις λέγεται ὀπίσω ἰωάννου ἐρχό-
μενος, ἔμπροσθεν αὐτοῦ γεγενημένος, καὶ πρὸ
αὐτοῦ ὤν, ἵνα διδαχθῶμεν καὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦ
υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τὸν τῇ θεότητι αὐτοῦ ἀνακεκραμ-
μένον, πρεσβύτερον εἶναι τῆς ἐκ μαρίας γενέ-
σεως ὄν τινα ἄνθρωπόν φησιν ὁ βαπτίστης ὅτι
οὐκ ᾔδει· πῶς δὲ οὐκ ᾔδει ὁ σκιρτήσας ἐν ἀ-
γαλλιάσει ἔτι βρέφος τυγχάνων ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς
ἐλισάβετ, ὅτε ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς
μαρίας εἰς τὰ ὦτα τῆς ζαχαρίου γυναικός·
ἐπίστησον δῶν εἰ δύναται τὸ, οὐκ ᾔδειν, κατὰ τὰ
πρὸ σώματος λέγειν· εἰ δὲ οὐκ ᾔδει μὲν αὐ-

Deo, nec voluisset pro mundi salute fieri servus. Ob eam causam volens nos docere magnum donum se à Patre accepisse, quod sic serviverit, inquit: *Et Deus meus erit mihi fortitudo mea: Et dixit mihi, Magnum tibi est, vt voceris servus meus*: nam servus non factus, non excitasset Iacob, neque dispersionem Israël convertisset: sed neque futurus erat in lucem gentium, vt vsque ad extremum terræ salus esset. Et res quidem non vsque adeo magna est, quod servus ipse fuerit factus, quamvis à Patre hoc magnum esse dicatur, si conferatur cum agnello, & agno innocente: vt enim agnellus innocens, qui ducitur vt sacrificetur, factus est ille agnus Dei, vt auferat peccatum mundi, & qui omnibus sermonem suppeditat, etiam assimilatus est agnello sine voce coram tondente, vt morte ipsius omnes nos purificemur, quæ datur instar pharmaci adversus actiones adversarias, & adversus peccatum eorum, qui recipere cupiunt veritatem. Siquidem imbelles fecit mors Christi eas potentias, quæ humano generi bellum inferunt, & vindicabit à peccato vitam in vnoquoque credentium, potentia indicibili. Quoniam autem aufert peccatum, vt totus sine peccato sit mundus, idque facit donec vniversos hostes suos, atque adeo mortem ipsam, nempe vltimum hostem, devicerit, idcirco Ioannes ait, ostendens ipsum: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*: non inquit, qui tollet aliquando, neque item qui abstulit quidem ante, nunc autem non tollit, sed [tollit, inquit, quod assidue hoc agit, idest] tollit ab vnoquoque in mundo existente peccatum, neque cessat tollere, quoad è toto mundo sublatum fuerit peccatum, ac Servator tradiderit Patri regnum paratum, eo quod nullum, ac ne leve quidem peccatum superfuturum sit debellandum à Patre, & rursum suscipiens omnia Dei in toto seipso perfecte, quando impletur illud, vt sit Deus omnia in omnibus. Dicitur etiam præter hæc, vir veniens post Ioannem, ante ipsum factus, & ante ipsum existens, vt edoceamur etiam hominem filij Dei, divinitati ipsius commixtum ante fuisse, quam nasceretur ex Maria, quem hominem dicit se nescire. Quem tamen quomodo non norat, cum jam subsilijsset præ gaudio infans, & adhuc existens in vtero Elisabethæ, quando facta fuit vox salutationis Mariæ ad aures conjugis Zachariæ? Proinde observa, num quod Ioannes dicit se non nosse, referri possit ad id tempus, quo nondum ipse Christus in corpore apparuerat. Sin verò non norat ipsum Chri-

Is. 49.5.6.

Act. 8. 32.

Ioh. 1. 29.

stum, antequam id temporis apparuisset in corpore, cum tamen ipsum iam agnovisset existentem in vtero matris, fortasse discit quiddam aliud de eo, diversum ab illo quod agnoscebat, scilicet quod super quem delapsus Spiritus sanctus maneret super eum, hic esset qui baptizaret Spiritu sancto, & igni, ** quando vidit Spiritum descendentem, & super eum manentem. Attamen virum ipsum etiam antea existere norat Ioannes. Verum enimvero nullum vocabulum ex his, quæ supra diximus, æque Christi pro nobis patrocinium apud Patrem declarat, obsecrantis pro hominum natura, & eam expiantis, atque advocatus, & propitiatio, & propitiator: & advocatum quidem nuncupat eum Ioannes in Epistola sua dicens: *Si peccaverit quis, advocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum.* Dicitur etiam propitiatio ab eodem in eadem epistola: *Et hic propitiatio est pro peccatis nostris.* Similiter in Epistola ad Romanos, propitiator: *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem,* cujus propitiatorij erat vmbra quædam aureum illud propitiatorium duobus impositum Cherubin in intima, & Sancta sanctorum. Quomodonam vero advocatus, & propitiatio, tum etiam propitiatorium esse posset Iesus absque Dei potentia, quæ nostram abolet infirmitatem, & quæ in credentium animos influit, & à Iesu submnistratur, qui ea prior est, cum sit ipsa Dei potentia, [hoc est, αὐτοδυναμις,] per quem etiam dicat aliquis: *Omnia possum per Christum, qui me corroborat.* Quapropter Simonem quidem illum magum seipsum prædicantem esse potentiam Dei, quæ vocatur magna, scimus vna cum suo argento in interitum, & perditionem abijsse, eos vero omnes, qui quomodocunque sunt fortes, & fatentur Christum esse vere potentiam Dei, ipsum Christum (quatenus potentia est) participare credimus. Illud autem silentio non prætereundum, Iesum Dei sapientiam merito existere, & hanc ob causam hoc nomine appellari: quippe cum non in nudis visionibus Dei, & Patris vniversorum substantiam habeat sapientia ipsius, perinde atque phantasmata cogitationum humanarum. Quod si quis potest incorpoream substantiam variarum speculationum omnium rationes continentium, viventem, & veluti animatam considerare, is plane sciet Dei sapientiam omni creatura longe præstantem, ac bene de seipsa dicere: *Deus creavit me initium viarum suarum, ad opera*

1. Ioan. 2. b.

1. Ioan. 2. 1.

Rom. 3. 25.

Phil. 4. 13.

Proverbior. 8. 22.

πρὸ τοῦ δὲ τότε ἦκεν εἰς σῶμα, ἔγνω δὲ ἔτι ὄντα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς, τάχα μανθάνει τι περὶ αὐτοῦ ἕτερον παρὰ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐφ' ὃν μὲν ὃ πνεῦμα καταβαῖνον μένῃ ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· καὶ γὰρ εἰ ἤδει ἄλλον ὄντα ἐκ κοιλίας μητρὸς, ἀλλὰ γε ἐγίνωσκε πάντα τὰ περὶ αὐτοῦ· τάχα δ' καὶ ἦν ὅτι ἐστὶν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ὅτε παιδίαθεν τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· πλεῖω αὖθρα αὐτὸν τυγχάνοντα καὶ πρόσωπον ὃν ἤδη ὁ Ἰωάννης. ὁποῖόν δὲ τὸ προφητικῶν ὀνομάτων τὸ περὶ ἡμῶν πρὸς τὸν πατέρα προσασίαν αὐτοῦ δηλοῖ, παρακλήτου ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως καὶ ἱλασμοῦ * ὁ παράκλητος, καὶ ἱλασμὸς, καὶ ὃ ἱλαστήριον· ὁ μὲν παράκλητος ἐν τῇ Ἰωάννου λεγόμενος ἐπιστολῇ, ἐάν τις ἁμάρτῃ παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν χριστὸν δίκαιον. καὶ ἔστι ἱλασμὸς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καὶ ὁ ἱλασμὸς ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ λεγόμενος ἱλασμὸς ἐστὶ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς ῥωμαίους, ἱλαστήριον· ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως. ἱλαστήριον εἰς τὸ εἶναι, τὰ καὶ ἄγια τῶν ἁγίων σκιά τις ἐτύγχανε ὃ χρυσοῦν ἱλαστήριον, ὑπικείμενον τοῖς δυσὶ χερουβίμ· πῶς δ' ἂν παράκλητος καὶ ἱλασμὸς καὶ ἱλαστήριον, χωρὶς δυνάμεως θεοῦ ἐφανερώθησαν ἡμῖν τὰ ἀνθένησαν γνώσθαι οἵός τε ἦν, ὑπερβάσεως τῆς τῶν πιστευόντων ψυχῆς, ὑπὸ ἰησοῦ διακοσμούμενος, ὃς προφήτης ἐστὶν αὐτοδυνάμεως θεοῦ, δι' ὃν εἴποι τις ἂν· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με χριστῷ ἰησοῦ· διόπερ σίμωνα τὸν μάγον αὐτὸν ἀναγορεύοντα δύναμιν θεοῦ, ἣ καλουμένη μεγάλη, ἴσμεν ἅμα τῷ ἀργυρίῳ αὐτοῦ εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν κεχωρηκέναι· χριστὸν δὲ ὁμολογοῦντες διηνεκῶς εἶναι δύναμιν θεοῦ, πάντα τὰ ὅπως ποτὲ δυναμούμενα μετέχειν αὐτοῦ, καθὸ δυνάμεώς ἐστι, πεπιστεύκαμεν· μὴ παρεισπεπτώτω δ' ἡμῖν, μηδὲ θεοῦ σοφία βουλόμενος τυγχάνων, ὃ διὰ τοῦτο τοῦτ' ἔστι λεγόμενος· ὁ γὰρ ἐν ψυχαῖς φαντασίαις τοῦ θεοῦ καὶ παρὸς τῶν ὅλων τὸ ὑποστασιν ἔχει ἡ σοφία αὐτοῦ, καὶ τὰ αἰσθητὰ τοῖς διανοητικοῖς ἐννοήμασι φαντάσματα· εἰ δέ τις οἷός τέ ἐστιν ἀσώματον ὑποστασιν ποικίλων θεωρημάτων, περιεχόντων τὰς τῶν ὅλων λόγους, ζῶσάν, καὶ οἱονεὶ ἔμψυχον ὑπάρχειν δύναμιν, εἴσεται τὸ ὑπὲρ πάσαν κτίσιν σοφίαν τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν αὐτῆς λόγον· ὁ θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ,

δι' ὃν κτίσαι δεδύνηται ἡ παῦα κτίσις ὑφεσάναι, οὐκ ἀνένδοχος ἦν θείας σοφίας καθ' ἣν γεγένηται· πάντα γὰρ ἐν τῷ σοφίᾳ ἐποίησεν ὁ θεός· ἀλλὰ πολλὰ μὲν μετοχῇ σοφίας γεγένηται, οὐκ ἀπλαμβανόμενα αὐτῆς ἡ κτίσις· σφόδρα δὲ ὀλίγα ἃ μόνον πρὸς αὐτὸν καταλαμβάνει σοφίαν, ἄλλα καὶ πρὸς πολλὰ ἕτερα χριστοῦ τῆς πάσης τυγχανούσης σοφίας· ἕκαστος δὲ ἔχει σοφίαν καθ' ὅσον χωρεῖ σοφίας, τοσοῦτον μετέχει χριστοῦ, καθὸ σοφία ἐστίν· ὥσπερ ἕκαστος ἔχει δυνάμιν ἰσχύοντα κρείττονα ὅσον εἴληχε τῆς δυνάμεως, τοσοῦτον χριστοῦ καθὸ δυνάμις ἐστὶ κεκοινώνηκεν· ὃ ὡσαύτως περὶ ἁγιασμοῦ καὶ ἀπολυτρώσεως νοητέον· αὐτὸς μὲν γὰρ ἁγιασμός, ὅθεν οἱ ἅγιοι ἁγιάζονται ἡμῖν ὁ ἰησοῦς γεγένηται καὶ ἀπολύτρωσις· ἕκαστος δὲ ἡμῶν ἐκείνῳ τῷ ἁγιασμῷ ἁγιάζεται, καὶ καθ' ἐκείνην ἀπολύτρωσιν ἀπολυτροῦται· ὑπισχνοῦμαι δὲ εἰ μὴ μάτην ὃ, ἡμῖν, πρὸς τῷ ἀποστόλῳ περισκαλοῦμαι λέγοντι· ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις· καὶ εἰ μὴ ἐν ἄλλοις πρὸς ὃ χριστοῦ καθὸ σοφία ἐστὶν ἀπελελυμένως ἐλέγετο, καὶ καθὸ δυνάμις, ὅτι χριστὸς θεοῦ δύναμίς ἐστι, καὶ θεοῦ σοφία, καὶ νοεῖσθαι δεῖ μὴ καθάπαξ αὐτὸν εἶναι σοφίαν, μηδὲ δυνάμιν θεοῦ, ἀλλὰ ἡμῶν· νυνὶ δὲ ὅτι μὲν τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως πρὸς τῷ, ἡμῖν, καὶ τὸ ἀπόλυτον ἀνακέκραται, ὅτι δὲ τῷ ἁγιασμῷ καὶ τῇ ἀπολυτρώσει ἡ αὐτὴ ἀποφασις οὐκ εἴρηται· βλάβος ὅσα ἐπεὶ ὁ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες, εἰ αὐτῷ τῷ· ἡμετέρου ἁγιασμῷ ἁγιασμός ἐστιν ὁ πατὴρ· ὥσπερ χριστοῦ ὄντος ἡμετέρας κεφαλῆς, ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐστι κεφαλή· ἀπολύτρωσις δὲ ἡμῶν ὁ χριστὸς τῷ δι' ὃ τὸ ἠγοραζωμένῳ ἀπολυτρώσεως δεδημεύων· αὐτὸ δὲ τὸ ἀπολύτρωσιν ἐ ζητῶ τῷ πεπρασμένῳ καὶ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ μηδέποτε ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν εἰς αἰχμαλωσίαν κεκρατημένῳ· ἄπαξ δὲ ἁλισκαλέντων ἡμῶν, καὶ ὅ, ἁπλῶς ἡμῖν μὲν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ὅ ἁγιασμῷ καὶ τῇ ἀπολυτρώσει· καὶ ἡμῖν ὃ καὶ ἁπλῶς τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως, οὐκ αἰσχύνεσθαι ἑαυτὸν τὸν περὶ τῆς δικαιοσύνης λόγον· καὶ ὅτι μὲν ἡμῖν δικαιοσύνη χριστὸς, δῆλον ἐκ τοῦ· ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις·

ejus, per quam creationem potuit quæ- A
vis creatura subsistere, haud expers exi-
stens divinæ sapientiæ, per quam facta est:
quandoquidem, teste Dauide, *In sapien-* Psalm. 103.
tia fecit omnia Deus: sed multa quidem 24.
participatione sapientiæ orta sunt, quæ
vicissim non assequuntur eam qua creata
sunt, ex quo pauca sunt admodum, quæ
non modo possideant ex scipsis sapien-
tiam, verumetiam ex multis alijs, cum
Christus sit vniversa sapientia: & quili-
bet sapiens, quatenus sapientiam capit,
sit Christi (inquantum est sapientia) B
particeps: perinde atque quisque viribus
longe præcellens, quantum particeps est
potentiæ, tandundem etiam Christi (qua-
tenus est potentia) sit particeps. Quod
idem etiam de sanctificatione, & de re-
demptione sentiendum est. Ipsa siquidem
sanctificatio, vnde Sancti sumunt sanctifi-
cationem, & redemptio Christus no-
bis factus est: & vnusquisque nostrum illa
sanctificatione sanctificatur, & illa re-
demptione redimitur. Obserua autem,
an particulam, *nobis*, minime frustra ad-
diderit Apostolus dicens: *Qui factus est* C 1. Cor. 1. 30.
nobis sapientia à Deo, & justitia, & san-
ctificatio, & redemptio. Itidemque obser-
va Apostolum non ab re alibi dixisse ab-
solute Christum, Dei sapientiam, & Dei
potentiam, quatenus potentia, & sa-
pientia est, etiam si nos existimassemus
eum non esse potentiam Dei, neque sa-
pientiam in vniversum, sed nobis; nunc
autem lesum scribens Apostolus sapien-
tiam esse potentiam, aliquoti s voca-
bulum, *nobis*, addit, aliquoties non ad-
dit, absolute eum sapientiam, & poten-
tiam scribens, cum itidem interim non D
faciat, scribens eum esse sanctificatio-
nem, & redemptionem. Quocirca vide
(quoniam qui sanctificat, & qui sanctifi-
cantur ex vno omnes) an ipsius, qui est
nostra sanctificatio, sanctificatio sit Pa-
ter: quemadmodum ipsius Christi exi-
stentis nostri capitis, caput est Pater. Est
autem redemptio nostra Christus, eo quod
in captivitatem abducti opus habuimus
redemptione. Nec ipsius redemptionem
quæro, *Qui tentatus est per omnia juxta si-* Hebr. 4. 15.
militudinem absque peccato, sed nunquam
ab hostibus factus captiuus. Cum semel
autem distinxerimus inter voculam, *nobis*,
& voculam, simpliciter, sive absolute,
dicentes non simpliciter sanctificationem,
& redemptionem scribi à Paulo esse Chri-
stum, sed cum additamento, *nobis* (cum
potentia, & sapientia dicatur, & cum ad-
ditamento, *nobis*, & simpliciter sine vo-
cula, *nobis*) non sinere debemus inex-
ploratum sermonem de justitia. Et quod quidem justitia nobis sit Christus, per-
spicuum est ex eo: *Qui factus est nobis sapientia à Deo & justitia, & sanctificatio*; & 1. Cor. 1. 30.

redemptio. Quod si non invenimus ipsum justitiam simpliciter dici, quemadmodum simpliciter sapientia, & potentia Dei dicitur, vestigare debemus an ipsi Christo, quemadmodum sanctificatio est Pater, ita etiam justitia sit Pater. Neque enim injustitia est apud Deum, & justus, & sanctus est Dominus, & in justitia judicia eius. Iustus autem cum sit, juste omnia dispensat. Quod autem attinet ad id, quod Hæretici dicunt, diversum scilicet esse justum à bono, sed quod ipsi non explanant, existimantes justum quidem esse mundi Opificem, Christi autem Patrem bonum, mea sententia accurate examinatum posset dici de Patre, & Filio, Filio quidem existente justitia, qui accepit potestatem faciendi judicium, quoniam Filius hominis est, & judicabit orbem terrarum in justitia: Patre vero (eos, qui in filij justitia eruditi fuerint post Christi regnum beneficio afficiente) boni vocabulum operibus ostensuro, quando fuerit Deus omnia in omnibus. Cujus fortassis justitia Servator instruit omnia, temporibus idoneis, & ratione, & ordine, & punitionibus, & spiritualibus, vt ita loquar, auxilijs ipsius medicinalibus ad capiendum in fine Patris bonitatem. Cujus vim probe tenens Servator illi, qui sibi vnigenito dicebat: *Præceptor bone, cur me*, inquit, *appellas bonum? Nemo bonus nisi vnus, nempe ille Deus, ille Pater.* Simile vero etiam in alijs ostendimus, tum vero maxime in hoc, quod dicunt majorem esse aliquem [Demiurgo, hoc est] mundi Opifice, per mundi Opificem interpretantes Christum, per hoc vero majorem Patrem: hic igitur qui tot nominibus nuncupatur, advocatus, propitiatio, propitiatorium, compassus infirmitatibus nostris, tentatus in omnibus humanis juxta similitudinem sine peccato, magnus est Pontifex, non modo pro hominibus, sed etiam pro omni, quod rationis est capax, hostiam semel oblatam seipsum offerens; *Sine Deo* enim, vel *per gratiam Dei* (vt in quibusdam exemplaribus epistolæ ad Hebræos ponitur) *pro omni gustauit mortem*: sed sive sine Deo pro omni gustauit mortem, non solum pro hominibus mortuus est, verum etiam pro cæteris rationis capacibus: sive per gratiam Dei pro omni gustauit mortem, pro omnibus sine Deo mortuus est: per gratiam nanque Dei pro omni gustauit mortem: etenim absurdum est pro peccatis quidem humanis dicere eum mortem gustasse, non ita vero pro quibuscunque etiam alijs, qui præter hominem in peccatis essent, verbi gratia pro astris, nimirum neque astris omnino

Matt. 19. 16, 17.

Hebr. 4 15.

Heb. 2. 9.

Ἐαὰ δ' μὴ ὑρίσκωμθ ἁπλῶς αὐτὸν δικαιοσύνην, ὥσπερ ἁπλῶς ϕρόνησιν καὶ δύναμιν θεοῦ, βασκνιφέον εἰ καὶ αὐτὸ τῷ χριστῷ, ὥσπερ ἁγιασμὸς ὁ πατὴρ, ὕτω καὶ δικαιοσύνη ὁ πατὴρ, ϕ γὰ σὰ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ, καὶ δίκαιος καὶ ὅσιος κύριος, ϕ ἐν δικαιοσύνῃ τὰ κρίματα αὐτοῦ. δίκαιος δὲ ὢν, δικαίως τὰ πάντα διέπει. ὃ δὲ ὂν μὴ τὰς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως εἰς ὃ ἕτερον εἰπεῖν τὸν δίκαιον τὸ ἀγαθοῦ, μὴ ϕανωδὲν δὲ πρὸς αὐτοῖς, οἰκειῶσι δίκαιον μὲν εἶ) τὸν δημιουργὸν, ἀγαθὸν δ' τὸν τὸ χριστοῦ πατέρα, μετ' ἐξετάσεως ἀκριβῶς βασανισθὲν δύνασθαι λέγεσθαι ὅτι τὸ παρὸς καὶ τὸ ὑὸς· τῷ μὲν υἱῷ τυγχάνοντος δικαιοσύνης, ὃς ἔλαβεν ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ὄσι, καὶ κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ· τῷ δὲ παρὸς τοὺς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ δ' υἱὸν παιδευθέντας μετὰ τὴν χριστοῦ βασιλείαν ἀναγεννωμένους τὸν, ἀγαθὸς, προσηγορίαν ἔργοις δείξοντος, ὅταν γένηται ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· καὶ παρὰ τῇ αὐτοῦ δικαιοσύνῃ ὁ σωτὴρ ὑποπίζει τὰ πάντα, καιροῖς ἐπιτηδείοις, ϕ λόγῳ, καὶ παιδὶ, καὶ κολάσεσι, καὶ τοῖς ἴδ' ὕτως εἰπεῖν παθήμασι ψυχῆς αὐτοῦ ἰατρικοῖς ἐπιδήμασι, προσὸ χωρήσας ὅτι τέλος τὸν ἀγαθότητα τοῦ παρὸς, ἵν' ἵνα νοήσας προσὸς τὸν μονογενῆ λέγοντα· διδάσκαλε ἀγαθὲ, ϕησὶ, τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ θεὸς ὁ πατήρ· ὃ δ' ὅμοιον ἐν ἑτέροις ἐδείξαμθ, καὶ ὅτι τὸ μείζονά πως ὄν) τὸ δημιουργὸν, δημιουργὸν μὲν ὁμολογοῦντες τὸν χριστὸν, μείζονα δὲ τοῦτο τὸν πατέρα· ἐπεὶ δὴ ὁ τοσαῦτα τυγχάνων, ὁ παράκλητος, ὁ ἱλασμὸς, ὃ ἱλαστήριον, συμπαθήσας τοῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, τῷ πεπεῖρᾶσθαι κατὰ πάντα τὰ ἀνθρώπινα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας, μέγας ἐστὶν ἀρχιερεὺς, οὐχ ὑπὲρ ἀνθρώπων μόνων, ἀλλὰ καὶ πάντος λογικοῦ, τῷ ἄπαξ ϑυσίαν προσενεγκεῖν ἑαυτὸν ἀπροσκόπτων, χωρὶς γὰ θεοῦ ὑπὲρ πάντος ἐγεύσατο θανάτου, ὅσαι ἔν τισι κεῖται τῆς πρὸς ἑβραίους ἐπιγραφοῖς, χάριτι θεοῦ. εἴτε δὲ χωρὶς θεοῦ ὑπὲρ πάντος ἐγεύσατο θανάτου, ὃ μόνον ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀπέθανεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν λογικῶν. εἴτε χάριτι θεοῦ ἐγεύσατο τοῦ ὑπὲρ πάντος θανάτου, ὑπὲρ πάντων χωρὶς θεοῦ ἀπέθανε. χάριτι γὰ θεοῦ ὑπὲρ πάντος ἐγεύσατο θανάτου· καὶ γὰ ἄτοπον ὑπὲρ ἀνθρώπων μὲν αὐτὸν ϕάσκειν ἁμαρτημάτων γεύσασθαι θανάτου, οὐκ ἔπι δὲ καὶ ὑπὲρ ἄλλου τινὸς τῶν ἀνθρώπων ἐν ἁμαρτήμασι

γεγραμμένον. οὗ ὑπὲρ ἄστρων· ὕδε τ' ἄστρων πάν- A coram Deo puris existentibus, veluti le-
των καθαρῶν ὄντων ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὡς ἐν τῷ ἰὼβ gimus apud Iob: *Astra autem non sunt* Iob 25.5.
ἀνέγνωμεν· ἄστρα γὰρ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ *munda in conspectu eius*, nisi forte hoc hy-
μὴ ἄρα ὑπερβολικῶς τοῦτο εἴρηκεν· ὅθεν τοί- perbolice dictum est. Ob eam causam
τοι μέγας ἐστὶν ἀρχιερεύς, ἐπιδώσων πάντα magnus est Pontifex, quoniam regno Pa-
ἀποκαθίστησι τῇ τοῦ πατρὸς βασιλείᾳ, οἰκονο- tris omnia restituit, faciens ea repleri
μῶν τὰ ἐν ἑκάστῳ τῶν γεγονότων ἵνα πλη- quæ in vnoquoque mortalium desunt, vt
ρωθῶσιν, πρὸς δὲ χαρῆσαι δόξαν πατρικήν· capiant paternam gloriam. Sane hic ma-
ὅθεν ὁ ἀρχιερεὺς καθ' ἕνα ἕτερον τρόπον τὰ εἰ- gnus Pontifex iuxta aliam considera-
ρημένα ὑπονοεῖται· ἰούδας ὀνομάζεται, ἵνα οἱ ἐν B tionem Iudas vocatur, vt qui in occulto
κρυπτῷ ἰουδαῖοι μὴ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἰακὼβ ἰούδα sunt Iudæi, non à Iuda Iacob filio nomi-
ἰουδαῖοι χρηματίζωσιν, ἀλλὰ ἀπὸ τύπου, ὄντες nentur, sed ab hoc, existentes ipsius fra-
αὐτοῦ ἀδελφοί, καὶ αἰνοῦντες αὐτόν, ἀντιλαμ- tres, & laudantes eum, adipiscentes li-
βανόμενοι τῆς ἐλευθερίας, ὧν ἐλευθερωθέν- bertatem, qua liberantur ab ipso, & li-
τες ὑπ' αὐτοῦ, ῥυσθέντες ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, berati ab hostibus suis, ipso scilicet ma-
τὰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ κύπτου αὐτῶν ὑπιπτόντος, ὑπ' nus suas in illorum dorsum imponente,
αὐτοὺς ὑποτάξαντος αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ περισσῶς τῷ & subjiciente ipsos, quin etiam supplan-
ἀντικειμένῳ ἐνεργήσαν, μόνος τε ὁρῶν τὸν πα- tante actionem oppositam, præterea so-
τέρα, καὶ ὅτι ἀνθρωπος γεγένηται, ἰακὼβ ἔστι lus videns Patrem (etiam quando homo
καὶ ἰσραὴλ, ἀφ' οὗ ἂν περ γένηται φῶς, φω- C factus est) Iacob est, & Israël, à quo vo-
τὸς ὄντος τοῦ κόσμου, ἅπερ ἰακὼβ καλεῖται ἰα- cato Iacob, & Israël, ita vocamur etiam
κὼβ, καὶ ἰσραὴλ ὀνομαζόμενοι ἰσραὴλ· ἐπεὶ nos, Iacob, & Israël, vt ab ipso, qui est
δὲ ἀναλαμβάνει τὴν βασιλείαν ἀπὸ βασι- lux mundi, lux etiam nuncupamur. Quo-
λέως, ὃν ἑαυτῷ ἐβασίλευσε οἱ υἱοὶ ἰσραὴλ, καὶ niam autem assumit sibi regnum à Rege,
ὁ θεὸς τοῦ θεοῦ ἄρξαντες αὐτῶν, καὶ μὴ γνωρί- quem sibi præfecerunt filij Israël, id non
σαντες τὸν θεὸν, πολέμους τε τοῦ κυρίου πολε- suggerente Deo, quemque imperare fe-
μοῦσι ἑτοιμάζει εἰρήνην τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ λαῷ, πά- cerunt, Deo id non approbante, &
λαι δὲ ἀφ' οὗτο δαυὶδ προεσχηματίσθαι· καὶ quoniam bella domini gerens filio suo
μετὰ ταῦτα ῥάβδος, τοῖς δεομένοις ὑπιπτόντι καὶ (nempe populo) pacem præparat, fortas-
σκληροτέρας ἀγωγῆς, ἐὰν μὴ ἐν πρωτογενήσει ἑ- D sis hanc ob causam David vocatur: deinde
αυτοῦ τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ προσώπῃ τοῦ παιδός· virga, nimirum his, qui etiam-
ἀφ' οὗτο ἐὰν ῥάβδος καυθῇ, ἐξελθούσης, num laboriosa, ac duriore vitæ institu-
χάρ μένει ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἔξω τῆς προηγουμέ- tione indigent, cum nec dum seipsos a-
νης κατασάσεως εἶδος· ἐξελθὼν δὲ καὶ γε- mori, mansuetudinique Patris permiserint. Hanc ob causam si virga vocatur,
νόμενος ῥάβδος, οὐ μένει ῥάβδος, ἀλλὰ μὴν ἡ egredietur, neque enim manet intra se,
ῥάβδον ἄνθος γίνεται ἀναβαῖνον, καὶ πέρας τοῦ εἶ- sed extra primigenium statum esse vide-
δους ὁ ἄνθος ἀποδείκνυται τοῖς ἀφ' οὗ αὐτὸν tur. Cumque egressus fuerit factus vir-
γεγενέναι ῥάβδον ὑπισχνῆς πλοῦτον· ὑπι- ga, non manet virga, sed post virgam
σκέπτεται γὰρ ὁ θεὸς ἐν ῥάβδῳ τοῦ χειτοῦ τὰς exoritur flos ascendens. Vnde ipsam vir-
* Ἀλλοις ἀνομίας αὐτῶν ὧν ὑπισκέπτεται· ὃ δὲ * ἄλλος E gæ extremitatem florem esse conspiciunt
ἐὰν μὴ ἀφοσιωθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ, αὐτὸν γὰρ ἐλεεῖ, illi, qui ab eo facto virga visitati fue-
ὅτι δὲ βούλεται ὁ υἱὸς ἐλεεῖσθαι, ὁ πατὴρ ἐλεᾷ· rint. Visitabit enim Deus in virga (nem-
ἔστι δὲ ἐὰν μὴ ὑπὸ τῶν αὐτῶν λαμβανόμενον, ῥάβδον pe Christo) iniquitates eorum quos vi-
αὐτὸν γίνεσθαι καὶ ἄνθος, ἀλλὰ ῥάβδος μὲν τοῖς sitabit, misericordiam vero non disper-
δεομένοις κολάσεως, ἄνθος δὲ τοῖς σωζομένοις. get ab eo. Ipsum nanque miseratur: quan-
βέλτιον δ' οἶμαι τὸ πρότερον· πλὴν ἕτο προσ- doquidem quos miseratur Filius, misera-
θετέον καὶ τὸν τόπον, ὅτι ἕως ἀφ' τὸ τέλος, tur & Pater. Possumus autem non de
εἴ τινι μὲν γὰρ ῥάβδος, ἔστι πάντως ἄνθος, ὃς ijsdem accipere, factum fuisse ipsum vir-
μὴ εἴ τινι ἄνθος, ἐκείνῳ πάντως καὶ ῥάβδος, εἰ gam, & florem; sed virgam quidem
μὴ ἄρα ἐπεὶ ἔστιν ἄνθος τελειότερον τοῦ ἀνθοῦς, καὶ τοῦ ἀνθοῦν, ὅτι τῷ μηδέπω τελείως καρπο- egentibus punitione, florem vero his
qui seruantur; sed melius arbitror, quod prius dixi. Attamen hoc etiam in hoc loco addendum est, fortasse futurum vt cui fuerit Christus virga, sit illi etiam propter virgæ extremitatem omnino flos, sed non contra; neque enim si alicui flos, huic etiam est virga: nisi forte quia sit aliquid flore perfectius, & flos, ac ipsum florere dicatur de his qui nondum

perfecte fructificant ; perfecti enim illud A Christi capiunt, quod est flore præstantius ; qui vero ipsius virga tentati fuerint, simul cum ipsa virga futuri non sunt participes perfectionum Christi, sed tantum floris præcedentis fructus ipsius. Vltimo ante sermonem, Lapis est Christus reprobatus ab ædificantibus, & in caput anguli ordinatus ; quoniam enim lapides vivi ædificantur in fundamento, ipso Iesu Christo domino nostro existente summo angulari lapide, alijs lapidibus Apostolorum, & Prophetarum, eo quod ipse B sit pars structuræ, quæ est ex lapidibus viventibus in regione viventium, lapis appellatur. Hæc autem à nobis dicta sunt redarguere multos volentibus, qui privata quadam electione & vtuntur, & segnes sunt in indagando, nam tot nomina cum sint, quæ ad Christum referantur, in solo τῷ λόγῳ, [ideſt rationis, & sermonis] vocabulo acquiescentes non expendunt curnam tandem filius Dei, Deus in principio apud Patrem, inscriptus sit λόγος, per quem omnia facta sunt. Vt igitur propter actionem, eo C quod illuminet mundum, cujus est lux, lux mundi appellatur, & ex eo quod auctor sit deponendæ mortificationis, illi sincere adhærentibus, & resurgentibus recipiendi vitæ novitatem resurrectio vocatur, itemque propter aliam actionem, & pastor, & præceptor, & rex, ac denique sagitta electa, & servus ad hæc advocatus, propitiatio, & propitiator, sic etiam λόγος, [hoc est ratio] dicitur, [veluti] quicquid in nobis est à ratione alienum prorsus auferens, & nos præparans convenienter veritati, rationis participes esse, omnia vitæ opera tum vulgaria, tum perfectiora, propter hunc λόγον, [rationemque] ad Dei gloriam agentes, adeo vt vel manducando, vel bibendo gloriæ Dei studeamus : nam si ipsum participantes resuscitamur, illuminamurque, fortassis autem pascimur etiam vel regimur, quis non videat rationis capaces nos divinitus effici ipso λόγῳ, hoc est filio Dei, atque ipsa ratione, cuncta in nobis à ratione aliena, atque mortificationem ipsam, quatenus ratio est & resurrectio, abolente ? Quocirca inspice, an quodammodo ipsius, quatenus λόγος [hoc est ratio] est, participes sint omnes homines, quos eum inveniendi cupidos hac etiam ratione doceat Apostolus extra se quærere non debere dicens : *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum ? hoc est Christum ex alto deducere. aut Quis descendet in abyssum ? hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit Scriptura ? prope te verbum est valde in ore tuo, & in corde tuo*, perinde ac si ipse Christus etiam esset verbum, quod quæritur.

Rom. 10. 6, 7, 8.

φορτικῶν ὀνομαζομένων, οἱ τέλειοι δὲ ὑπὲρ τὸ ἄνθος χωροῦσι τοῦ χριστοῦ. * ἡ δὲ ῥάβδος αὐτοῦ πεπειραμένοι ἅμα τῇ ῥάβδῳ καὶ τῆς τελειότητος αὐτοῦ ἀλλὰ τοῦ ἄνθους τοῦ περὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ μεταλήψονται· τελευταῖον περὶ τοῦ λόγου ἦν λίθος ὁ χριστὸς ἀποδοκιμαζόμενος ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων, καὶ εἰς κεφαλὴν γωνίας καταπεπτόμενος· ἐπεὶ γὰρ λίθοι ζῶντες οἰκοδομοῦνται ὅτι θεμελίῳ ἑτέρως λίθοις τοῖς ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ χριστοῦ ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ὅτι δὲ εἷς) αὐτῶν μέρος τῆς οἰκ λίθων ζώντων, ἐν χώρᾳ ζώντων οἰκοδομῆς, λίθος προσαγορεύεται· ταῦτα δὴ ἡμῖν πάντα εἴρηται δι' τὴν πολλῶν ἀποκληρωτικὴν, καὶ ἀβασάνιστον, ἐκλέξαι βουλομένοις, ὅτι τοσούτων ὀνομάτων εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων ἕνεκεν ὅτι μόνης τῆς λόγος ὀνομασίας, οὐκ ἐξετάζοντες τί δήποτε λόγος ἦν) θεὸς ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν πατέρα, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἀναγέγραπται υἱὸς τοῦ θεοῦ· ὥσπερ τοίνυν τῷ τὸν ἐπέρχεται, οὐκ τοῦ φωτίζειν τὸν κόσμον ὃ φῶς ἐστι, φῶς κόσμου προσαγορεύεται, καὶ τῷ τὸ ποιεῖν ἀποπνεῖσθαι τῶν νεκρῶν τοὺς γνησίους αὐτοῦ προσιόντας, καὶ ἀθανασίαν καινότητα ζωῆς ἀνίσταμένους, ἀνάστασις κέκληται, καὶ τῷ ἑτέραν προφέρειν παιδεῖ ἐστὶ διδάσκαλος, ἐν βασιλεὺς, ζυγός τε ἐκλεκτὸν, καὶ δοῦλος, πρὸς τούτοις προσκέκληται καὶ ἱλασμὸς, καὶ ἱλαστήριον, ὕπως καὶ λόγος, καὶ πᾶν ὅτιοῦν ἡμῖν περαιροῦν, καὶ τῷ φιλοσοφίαν λογικοὺς κατασκευάζων, πρόφασις εἰς δόξαν θεοῦ προκόπτοντας, μέχρι τοῦ ἐναθλῆσαι, καὶ τοῦ πίνειν, εἰς δόξαν θεοῦ ἐπιτελοῦντας ἕνεκεν τοῦ λόγου καὶ τὰ κοινωνικώτερα καὶ τελειότερα τοῦ βίου ἔργα. εἰ γὰρ μετέχοντες αὐτοῦ φωτιζόμεθα καὶ φωτιζόμεθα, τάχα δὲ καὶ ποιμαινόμεθα, ἢ βασιλευόμεθα, δῆλον ὅτι τὸ ἐνθέως λογικοὶ γινόμεθα τὰ ἐν ἡμῖν φῶτα καὶ τοῦ νεκρότητα ἀφαιρούντος αὐτοῦ καθὸ λόγος ἐστὶ καὶ ἀνάστασις· ὑπάρχουσι δὲ εἰ μετέχουσι πῶς αὐτοῦ πάντες ἄνθρωποι, καθὸ λόγος ἐστὶ, δύνανται ζητεῖσθαι οὐκ ἔξω τοῦ ζητουμένου ὑπὸ τοῦ θείου αὐτὸν προφερομένων διδάσκει ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος λέγων· μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτέστι χριστὸν καταγαγεῖν, ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὸ ἄβυσσον; τοῦτέστι χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν, ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; ἐγγύς σου ῥῆμά ἐστι σφόδρα ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὡς δὲ αὐτὸ ὅλως χριστόν, καὶ ῥῆμα-

τοῖς δ' ζητεμένοις· ἀλλὰ καὶ ὅτε αὐτὸς φησιν ὁ κύ- A ritur. Quin etiam quando ipse dominus
ριος· εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ loquitur: *Nisi venissem, & loquutus fuis-* Ioh. 15.
εἴχοσαν· νυνὶ δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσιν περὶ τῆς ἁ- *sem eis, peccatum non haberent: nunc autem*
μαρτίας αὐτῶν, οὐκ ἄλλο νοητέον ἢ ὅτι ὁ λόγος *non habent quod prætexant peccato suo*; nihil
φησὶν οἷς οὐδέπω συμπεπλήρωται, μὴ εἶναι ἁμαρ- aliud intelligendum est λόγον (hoc est
τίαν, τούτους δὲ ἐνόχους αὐτῆς τυγχάνειν, οἳ δὴ Filium Dei, & rationem) dicere, quam
μετεσχηκότες ἤδη αὐτὸ παράπαν τοῦδε τοῦ ἐν- eos quibus nondum λόγος (ideſt ratio)
νοίας τοῦ ἐξ οὗ ἦτος ἐν ἡμῖν συμπληροῦ), καὶ completa est, peccatum non habere, sed
μόνως ὥσπερ ἀληθὲς τό· εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα illos tantum peccato obnoxios esse, qui
αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· φέρε γὰρ ὅπερ ἴσως τοῦ B participes effecti iam ipsius rationis, agunt
ἐφ' ἑαυτοῦ, ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται), τοῦτ' ἐξετάζωμεν νῦν, præter rationes, ex quibus hæc ratio in
πῶς δὲ ἀληθὲς τὸ μὴ ἔχειν ἁμαρτίαν τούτους οἷς nobis completur, in quem sensum tan-
οὐκ ἐλάλουν· πάντες γὰρ οἱ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ σωτῆρος ἔσονται ἁμαρτίας πάσης ἀπε- tum verum est illud: *Nisi venissem, & lo-*
λελυμένοι, ἐπεὶ οὐκ ἐπηλύτης ὁ βλεπόμενος κα- *quutus fuissem eis, peccatum non haberent.*
τὰ σάρκα ἰησοῦς· ἀλλὰ καὶ πάντες οἷς ἀδαμοῦς Age enim de Iesu aspectabili, (vt vulga-
ἀπήγγελται περὶ αὐτοῦ, οὐχ ἕξουσιν ἁμαρτίαν, καὶ res existimabunt) hoc expendatur, quo-
δῆλον ὅτι οἱ μὴ ἔχοντες ἁμαρτίαν κρίσιν οὐχ ὑπο- modo jam verum sit eos, ad quos non
μένουσιν· λόγος δὲ ὁ ἐν ἀνθρώποις ὢν μετέσχεν εἰρή- venerit, non habere peccatum. Namque
καμεν ὃ ἡμῶν δικαίως λέγει), ὅτοι καὶ τοῦτο C omnes qui fuerint ante Servatoris ad-
συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίαν, ὅπερ ἐν πάσῃ τῷ ὑφ' ἑαυ- ventum, ab omni peccato immunes futuri
τὸν παῖδα τυγχάνῃ, ὑπεξαιρουμένων τῶν sunt, quoniam non venerit aspectabilis
περάτων, ἢ τῆς ἀκρότητος, ἥτις ἐν μόνοις τοῖς te- juxta carnem Iesus. Quin etiam omnes
λείοις θεοῖς· καὶ μὴν οὖν ὃ πρότερον τό· εἰ μὴ quibus de eo nunciatum non fuerit, pec-
ἦλθον καὶ ἐλάλησα, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νυνὶ δὲ catum non habebunt. Vnde aperte se-
πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν, quitur etiam peccatum non habentes,
τοῦτ' ἐστὶ σκληρόν. καὶ ἡ δεύτερον· πάντες condemnationi non subjici. At λόγος,
ὅσοι πρό ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ, καὶ λῃσταί, [ideſt ratio,] quæ est in hominibus, cu-
καὶ οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα, πρὸ γὰρ jus participare genus nostrum diximus,
τῆς τελειώσεως τοῦ λόγου πάντα ψευκτὰ τὰ ἐν D bifariam dicitur, vel juxta complemen-
ἀνθρώποις, ἅτε ἐνδεῆ καὶ ἡμιτῆ, οἷς τελείως tum, quod omni inest qui puerilem
οὐχ ὑπακούει τὰ ἐν ἡμῖν ἄλογα, πρόβατα ἐπι- transcendit ætatem, detractis prodigiis,
κώτερον εἰρημένα· καὶ τάχα καὶ μὴν τὸ vel juxta summam perfectionem quæ in
πρότερον, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. καὶ ἡ τὸ δεύ- solis perfectis invenitur. Itaque juxta
τερον, θεὸς ἦν ὁ λόγος· τοῦτο δ' ἀκόλουθον priorem sensum intelligenda sunt hæc
* χ. εἴ τι ἔστι ζητῶ * ἔστι μεταξὺ τοῦ, ὁ λόγος σὰρξ ἐ- verba: *Nisi venissem, & loquutus fuissem*
ἔστι γένετο, καὶ, θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἐν τοῖς ἀνθρώ- *eis, peccatum non haberent*: juxta secun-
πινοις ἰδεῖν, οἷ ἀναστοιχειωμένου τοῦ λόγου ἀπὸ dum vero: *Omnes, quotquot ante me vene-* Ioan. 10. 8.
τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ σαρκὸς, καὶ ἐπὶ ταὐτὸν λεπτυνο- *runt, fures sunt & latrones, & non audie-*
μένου, ἕως γένηται ὅπερ ἦν ἐν ἀρχῇ θεὸς λόγος E *runt eos oves.* Nam antequam perficiatur
ὁ πρὸς τὸν πατέρα, ἃ λόγου τοῦ δόξαν εἶ- ratio, omnia quæ insunt hominibus, vi-
δεν ὁ ἰωάννης, μονογενοῦς, ὡς ἀπὸ πα- tuperabilia sunt, quia sint indiga, &
τρός· δοκεῖ δὲ καὶ ὁ λόγος υἱὸς εἶναι τοῦδε ὁ imperfecta, quibus etiam perfecte non
ἀπαγγέλλων τὰ κρύφια τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ, φύσ- obtemperant ea, quæ sunt in nobis ra-
λογον τοῦ καλουμένου ἡμῶν λόγου τοῦ τυγχάνον- tione carentia, tropice oves dicta. Ac
τος· ὡς γὰρ ὁ παρ' ἡμῖν λόγος ἀγγελός ἐστι τοῦ fortasse juxta primum sensum, λόγος
ἐκπεμπόμενος, ὥσπερ ἡ τοῦ θεοῦ λόγος (ideſt ratio) facta est caro; juxta se-
cundum vero, Deus erat ille λόγος, [hoc
est illa ratio.] Huic autem consequens est
quærere, num cernere possimus medium
aliquod in hominibus inter hanc particu-
lam, ratio facta est caro, & inter hanc,
Deus erat illa ratio, videlicet reelemen-
tata, atque in idem redeunte ratione il-
la, postquam fuerat facta caro tantisper
inferior facta, donec fieret, quod erat in
principio [apud Deum Deus λόγος, id-
est] ratio illa apud Patrem: cujus λόγου,
[& Filij Dei] gloriam vidit Ioannes vere
vnigeniti, veluti à Patre. Potest autem
Filius etiam sermo esse; eo quod renun-
ciet occulta Patris sui, qui mens existit perinde atque Filius, qui vocatur Sermo.
Vt enim apud nos sermo nuncius est earum rerum, quæ à mente cernuntur, sic ille

Dei Sermo, qui Patrem agnouit (nemine alioqui mortalium absque duce in cum intendere valente) Patrem agnitum revelat. Nullus enim agnouit Patrem, nisi Filius, aut ille cui Filius revelabit, in quantum Sermo est, magni existens

Is. 9. 6. consilij nuncius: cujus *Principatus factus est super humerum ejus*, regnavit enim eo quod in crucem suffixus est. Caterum in

Apoc. 19. 11. Apocalypsi sermo fidelis, & verus sedere dicitur in equo albo, mea sententia denotans vocis claritatem, quam insonat ad nos accedens veritatis sermo. Non est autem præsentis temporis ostendere vocabulum equi frequenter poni in voce Scripturæ, [in qua proponuntur] quæ nobis sint adjumento divinas disciplinas audientibus: tantum vnius, aut alterius

Prov. 21. 31. loci submoneamus: huius, *Fallax equus est ad salutem*, & illius: *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur.* Porro quod in quarto, & quadragesimo psalmo est scriptum:

Psal. 44. 1. *Eructavit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi*, frequentissime repetitum à multis tanquam nobis agnitum, haud intactum prætereundum est. Esto enim Patrem hæc dicere, quodnam dicent esse ipsius cor, vt sermo videatur bonus consequenter cordi? Si enim hæc vox λόγος, [idest ratio, vel sermo,] interpretatione non eget, vt illi existimant, abunde constat neque cordis vocabulum interpretatione egere, id quod est absurdissimum; existimare scilicet non secus cor partem Dei esse, atque est in nostro corpore. Sed admonendi sunt illi, quod quemadmodum manus, & brachium, atque etiam digitus Dei dicitur, nudum vocabulum acie mentis nobis non dispicientibus, sed examinantibus quonam pacto hæc sane, & vt Deo est dignum, sint accipienda, ita etiam nos intelligere debere, cor Dei esse ejus eam vim, quæ intelligentiam efficiat, & vniversa disponat; sermonem vero illud esse, quod, quæ in illo sunt corde, renunciet. Quis vero Patris consilium his, qui inter mortales digni extiterint, quique horum naturam superaverint, renunciat, nisi Servator? Forte autem non frustra positum est, *Eructavit*: cum hujus verbi [vice] alia innumera dici potuissent, nimirum, proposuit, vel protulit cor meum sermonem bonum; loquutum est cor meum sermonem bonum. Sed vide ne forte quemadmodum alicujus flatus occulti progressus in apertum est ructus eructantis, tanquam per hunc respirantis, ita veritatis speculationes non continens Pater eructet, faciatque harum figuras in sermone, qui etiam hanc ob causam vocetur invisibilis Dei imago, Et hæc

A ἐγινωσκὼς τὸν πατέρα, θεόθεν τῷ ἡμετέρῳ προσελθὼν ἀπὸ χρείας ὁδηγοῦ δυναμένῳ, ἀποκαλυπτὴς ὁ ἐγὼ πατέρα· οὐδεὶς γὰρ ἐγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἀν υἱὸς ἀποκαλύψῃ, καὶ καθὸ λόγος ἐστὶ μεγάλης τυγχάνῃ βουλῆς ἄγγελος ὢν, ἐφ' ἡλήθη ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῷ ὤμῳ αὐτοῦ, ἐβασίλευσε γὰρ ἅμα τῷ πεπονθέναι τὸν σταυρόν· ἐν δὲ τῇ ἀποκαλύψει ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καθέζεσθαι λέγεται λόγος πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ὡς οἶμαι πρὸς ἀν τὸ σαφὲς τῆς φωνῆς ὁ

B ἠχήσας, ὁ ἡμῖν ἐπιδημῶν ἀληθείας λόγος· ὁ δὲ πρόσκαιρος δὲ καιρὸν δηλοῖ, ὅτι ἐπὶ τῆς φωνῆς, πολλαχοῦ τῆς γραφῆς * δι' ὧν ὠφελούμεθα θείων μαθημάτων ἀκροώμενοι, καθὼς ἡ ἵππος παρασκευή. μόνον δὲ ἑνὸς καὶ δευτέρου ἐπομνηστέον, τοῦ· ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, καὶ· ὅτι ἐν ἅρμασι, καὶ ὅτι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα· Ὃ δὲ· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθὸν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου

C τῷ βασιλεῖ, ἐν τῷ μὲ' ψαλμῷ αἰσθητικώτερον μᾶλλον συνεχέσθαι ὑπὸ τῶν πολλῶν φερόμενον ὡς γνησιώτερον ἡμῖν, οὐκ ἀδιαστόχαστον ἑαυτέον· ἔστω γὰρ τὸν πατέρα ταῦτα λέγειν, τίς τῶν ἡ καρδία αὐτοῦ, ἵνα ἀκολούθως τὴ καρδία ὁ ἀγαθὸς λόγος φανῇ; εἰ γὰρ ὁ λόγος ἡ δόξα διηγήσεως, ὡς ἐκφύσει ὑπολαμβάνουσι, δηλονότι καὶ ἡ καρδία, ὅπερ ἐστὶν ἀτοπώτατον, νομίζειν τῇ καρδίᾳ ὁμοίως τῷ ἐν ἡμετέρῳ σώματι τῷ μέρος τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὑπομνηστέον αὖθις, ὅτι ὥσπερ χεὶρ ἡ βραχίων ἡ δάκτυλος ὀνομάζεται θεοῦ, οὐκ ἐρριμμένων ἡμῶν

D τῇ διάνοιαν εἰς φιλίαν τῇ λέξιν, ἀλλ' ἀξιαζόντων πῶς ταῦτα ὑπὸ θεοῦ συμβαίνει καὶ ἀξίως θεοῦ ἐστί, ὕπως καὶ τὴν καρδίαν τοῦ θεοῦ, τὴν νοητικὴν αὐτοῦ καὶ προνοητικὴν πᾶσι τῶν ὅλων δυνάμεων ἐκληπτέον, τὸν δὲ λόγον τῆς ἐν ἐκείνῃ δ' ἀπαγγελτικόν. τίς γ' ἀπαγγέλλῃ τὴ βουλὴ ἢ παῦρος ἴσῖς τῶν γνητῶν ἀξίοις ἢ πρὸ αὐτοῦ γεγονόσιν, ἢ ὁ σωτὴρ; τάχα γ' ἂν καὶ μάτην δ', ἐξηρεύξατο, μυσία γὰρ ἔτερα ἐδυνάτο λέγειν

E * ἢ ἐξηρεύξατο, προσέσχεν ἡ καρδία * Ita mss. μου λόγον ἀγαθὸν. ἔφθησεν ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθὸν· ἀλλὰ μήποτε ὥσπερ πνεύματός τινος ἀποκρυπτοῦ εἰς φανερὸν προόδος ἐστὶν ἡ ἐμοὶ τὰ ἐρευγόμενα, οἱονεὶ δῆθεν τούτων ἀναπνέοντος, ὕπω τὰ τῆς ἀληθείας θεωρήματα ἀπὸ στόματος ὁ πατὴρ ἐρεύγεται, ἢ ποιεῖ τὸν τύπον αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ, καὶ διὰ τοῦτο εἰκὼν καλουμένη

μέρω τῦ ἀορίςου θεῦ· ἢ ταῦτα μὲν ἵνα συμ
πεφιερόμενοι τῇ τῦ πολλῶν ἐκδοχῇ προσδε-
χώμεθα ἀπὸ τῦ παρόντος λέγεσθαι τό· ἐξηρεύ-
ξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· ἢ πρώτη δὲ
αὐτοῖς προσκαρτέον, ὡς ὁμολογουμένως ταῦ-
τα ἀπαγγέλοντος τῦ θεῦ. ὅθεν τί γὰρ μὴ ἐχὶ ὁ
προφήτης ἔσται λέγων πληρωθεὶς τῦ πνεύμα-
τος, ἢ προφερόμενος λόγον ἀγαθὸν περὶ προφη-
τείας τῆς περὶ χριστοῦ, στωμύλην αὐτὸν ἢ
δυσάκουστον τό· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον
ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ· ἢ
γλῶσσά μου καλαμος γραμματέως ὀξυγρά-
φου· ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώ-
πων· εἶτα πρὸς αὐτὸν τὸν χριστόν· ἐξεχύθη ἡ χά-
ρις ἐν χείλεσί σου· πῶς γὰρ εἰ ὁ πατὴρ ταῦτ' ἔλε-
γεν, ἐπιφέρεται τα· ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χείλεσί
σου, τό· διὰ τῦτο εὐλόγησέ σε ὁ θεὸς εἰς τὸν
αἰῶνα, ἢ μετ' ὀλίγα· διὰ τῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς
ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετό-
χους σου· αὐτοπεύθηκε δέ τις ἐναλλαγὴ ἐν τῷ
παρόντι τὰ ἐν τῷ ψαλμῷ ἀπαγγέλεσθαι τό· ἄ-
κουσον θύγατερ, ἢ ἴδε, ἢ κλῖνον τὸ ὦς σου, ἢ
ἐπιλάθου τῦ λαῦ σου, ἢ τῦ πατρός σου. ἢ γὰρ
ὁ προφήτης πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐρᾷ τό· ἄκου-
σον θύγατερ· ἢ χαλεπὸν δὲ δόξαι ἢ ἀπὸ
ἑτέρων ψαλμῶν ὅτι προσώπων γίνονται ἐπὶ
πλέον ἐνδειξαι, ὥστε καὶ ἐνταῦθα δυνάσθαι
ἀπὸ τῦ· ἄκουσον θύγατερ, τὸν πατέρα λέ-
γειν· προσθετέον δὲ εἰς τὸ περὶ τῦ λόγου ἐζέ-
τασιν ἐν τῷ· τῷ λόγῳ τῦ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθη-
σαν, ἢ τῷ πνεύματι αὐτῦ πᾶσα ἡ δυνά-
μις αὐτῶν· ἅπερ τινὲς ἠγνοηκότες ὅτι ἓν σωτῆ-
ρος καὶ ἓν ἁγίου πάσεσθαι πνεύματος, δυνά-
μεσι διηθοῦσι τὸν λόγον ἀπὸ τῦ θεῦ τοὺς οὐρανοὺς ἐστερεῶ-
σθαι, ὡς εἰ λέγοιεν λόγῳ δημιουργικῷ τὴν
οἰκίαν, καὶ λόγῳ ναυπηγικῷ τὸν ναὸν γεγο-
νέναι, ἅπερ οὖν λόγῳ θεοῦ τοὺς οὐρανούς, ἤτοι
ἑνὸς τυγχάνοντος σώματος, καὶ διὰ τῦτο κεκρα-
μένα τυγχάνειν ἐξ ἐναντίας τὸ ἐπιπολύρρυσον καὶ
διὰ τῦτο λυθῆναι τῶν λοιπῶν, καὶ καπωτέρω ἐστερεῶ-
σθαι, καὶ διὰ τὸ διάφορον ἐγκεκρᾶσθαι ἐξαιρέτως
τῷ θείῳ λόγῳ· ἐπεὶ οὖν προέκειτο τό· ἐν ἀρ-
χῇ ἦν ὁ λόγος, σαφῶς ἴδωμεν, ἀρχὴ δὲ μυ-
θευόντων τῶν ἐκ τῶν προοιμίων ἀποδίδοσθαι εἰρῆ-
σθαι ἡ σοφία, καὶ ἔστι προειπόντος ἡ σοφία
τῷ αὐτῷ ἀπαγγέλοντος λόγου, νοητέον τὸν
ἐν τῇ ἀρχῇ, τουτέστι τῇ σοφίᾳ, ἀεὶ εἶναι. ἔνθα
δὲ ἐν τῇ σοφίᾳ κεκρυμμένη ἀρχὴ μὴ κωλύε-
σθαι εἶναι πρὸς τὸν θεὸν, καὶ αὖθις θεὸν τυγ-
χάνοντα, καὶ ἢ γυμνὸν εἶναι αὐτὴν πρὸς τὸν θεὸν, ἀλλὰ ὄντα ἐν τῇ ἀρχῇ τῇ σ.

A quidem, vt illud: *Eructavit cor meum sermonem bonum*, dici à Patre intelligamus, multorum intelligentiæ adhærentes. Quibus tamen non statim cedendum, perinde ac constet Deum hæc enunciare: quare enim non Propheta ille loquatur plenus Spiritu sancto, & proferat sermonem bonum pertinentem ad prophetiam de Christo, continere ipsum non valens? scilicet: *Eructavit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi: lingua mea calamus scribæ velociter scribentis,* Psal 44. 1, 2, 3.
B *speciosus forma præ filijs hominum.* Postea ad ipsum Christum: *Diffusa est gratia in labijs tuis, * * propterea benedixit te Deus in æternum*; & post pauca: *Propter hoc unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis?* Verum illud objiciat aliquis (volens hæc Psalmi verba à Patre enunciari) *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum, & domum patris*, & dicat Prophetam non fuisse dicturum ad Ecclesiam, *Audi filia.* At ex alijs Psalmis difficile
C non fuerit ostendere personarum plerunque fieri immutationes, vt ab eo loco: *Audi filia*, possit hic Pater loqui. Iam indagantibus nobis vim sermonis, adjungendum est etiam hoc: *Sermone Dei cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum*, quæ quidam existimant de Servatore, & Spiritu sancto posita esse, cum etiam hunc sensum habere possint, cœlos Dei ratione firmatos fuisse, non secus ac dicimus domum ædificatam fuisse ratione illa, quæ est ars fabricandarum ædium, & navim compactam fuisse ratione illa, quæ est ars fabricandarum navium, sic etiam dicentes, cœlos Dei ratione firmatos fuisse, qui divinius corD pus assequuntur, quod etiam propter hoc Firmamentum vocatur, non habens quamplurimum fluxus, eamque facilitatem fluendi, quam cætera inferiora: propter quam differentiam, ac præstantiam dicimus etiam cœlum eximie divina ratione firmata fuisse. Quoniam igitur proponitur, vt aperte intelligamus hoc dictum: *In principio erat λόγος*, [hoc est sermo, sive ratio,] principium vero sapientiam dici explicatum est, testimonijs ex proverbijs sumptis, consideraturque sapientia ante sermonem ipsam annunciantem, intelligamus necesse est, sermonem in principio, hoc est sapientia, semper esse, cumque sit in sapientia quæ vocatur principium, non prohiberi esse apud Deum, cum sit etiam ipse Deus: nec apud Deum simpliciter est ipse, sed existens in principio (similiter sapientia)

est apud Deum; subjungit enim, & inquit: *Hic erat in principio apud Deum.* Poterat enim dicere, Hic erat apud Deum. Sed quemadmodum erat in principio, sic & apud Deum in principio erat. Et *Omnia per ipsum facta sunt*, existentem in principio, omnia enim Deus (teste Davide) in sapientia fecit. Ad hæc vt intelligamus Sermonem propriam habere inscriptionem, velut qui vitam per se assequatur, dicendum etiam est de potentijs, non de potentia. Hæc dicit Dominus potentiarum, multis in locis ponitur, nomine potentiarum intellectis quibusdam divinis animantibus, quæ rationis sunt capacia, quibus superior, & præstantior Christus est, non tantum sapientia Dei, sed etiam potentia dictus. Vt igitur virtutes complures sunt, quarum singulæ descriptionem habent, quibus differt Servator, sic etiam ὁ λόγος, [ideſt ille filius Dei, illa ratio] (etiam si illa ratio, quæ in nobis est, non habeat descriptionem) extra nos intelligetur Christus, iuxta ea quæ antea indagavimus, hypostasim habens in principio, hoc est in sapientia. Sed hactenus de eo quod est, in principio erat Sermo.

φία τῇ) πρὸς τὸν θεόν· ὑπιφέρει γοῦν καὶ φησιν· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· ἐδυνάτο γὰρ εἰρηκέναι, πῶς ἦν πρὸς τὸν θεόν· ἀλλ' ὥσπερ ἦν ἐν ἀρχῇ, οὕτως καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο οὕτως ἐν τῇ ἀρχῇ, πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ὁ θεὸς ἔκτισε τὸν δαβὶδ ἐποίησε· καὶ ἵνα εἰς ὃ προδιδάξασθαι τὸν λόγον ἰδίαν προσηγορίαν ἔχοντα, ὃς τυγχάνοντα ζῶν καθ' ἑαυτὸν, λεκτὸν καὶ πρὸ δυνάμεων, ἃ μόνον δυνάμεως· πάσης λέγει κύριος, τῶν δυνάμεων πολλαχοῦ κεῖται, λογικῶν τινων θείων ζώων δυνάμεων ὀνομαζομένων, ὧν ἡ ἀνωτέρω καὶ κρειττόων χρεισὸς ἦν, ἃ μόνον σοφία θεοῦ, ἀλλὰ καὶ δυνάμις προσαγορευόμενος· ὥσπερ οὖν δυνάμεις θεοῦ πλείονές εἰσιν, ὧν ἐκάστη κατὰ προσηγορίαν, ὧν ὁμοφύρει ὁ σωτὴρ, ὅτως καὶ λόγος, εἰ καὶ ὁ παρ' ἡμῖν τόκ ἔστι κατὰ προσηγορίαν) ὁ χρεισὸς ὅλως τὰ προεξητασμένα ἐν ἀρχῇ, τῇ σοφίᾳ, ἢ ὑπόστασιν ἔχων· τοῦτο ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ πρόντος ἀρκέσῃ εἰς τὸ· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος·

EXPLANATIONVM ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM

TOMVS SECVNDVS.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΤΟΜΟΣ β'.

Et Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.

Ioh. 1. 1.

SAtis pro viribus nostris, sacer Ambrosi, idemque frater Evangelio conformis, cum antehac disseruerimus, quid sit Evangelium, & quod, qualeve principium, in quo erat Sermo, & quisnam sit ille Sermo, qui erat in principio. Consequenter nunc consideremus quonam pacto Sermo ille erat apud Deum. Ergo vtile erit ad hoc explicandum colligere sermonem, qui scriptus est, factum fuisse ad quosdam. Verbi gratia, Sermo domini factus est ad Osee filium Beeri; &, Sermo factus est ad Esaiam filium Amos, de Iudæa, & de Hierusalem, &, Sermo factus est ad Hieremiam de siccitate. Quomodo ergo Sermo domini factus est ad

ΚΑὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· αὐτάρκως τῷ πρώτῳ δυνάμιν, ἱερὲ ἀδελφὲ ἀμβρόσιε, καὶ τῷ σοὶ εὐαγγέλιον μεμορφωμένε, ἐν οἷς πρὸ τούτων διδαξάντες τί ἐστιν εὐαγγέλιον, καὶ τίς ἡ ἀρχὴ, ἐν ᾗ ἦν ὁ λόγος, τίς τε ὁ λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ, ἀκολούθως νυνὶ σκεψόμεθα πῶς ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν· χρήσιμον τοίνυν συναγαγεῖν εἰς τοῦτο λόγον διαγεγραμμένον γεγονέναι πρός τινας, οἷον λόγος κυρίου ὃς ἐγένετο πρὸς ὡσηὲ τὸν τοῦ * βεεριὲ, καὶ ὁ λόγος ὁ γεγονὼς πρὸς ἡσαΐαν υἱὸν ἀμὼς, περὶ τῆς ἰουδαίας, καὶ περὶ ἱερουσαλὴμ, καὶ ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς ἱερεμίαν περὶ τῆς ἀβροχίας· πῶς οὖν λόγος

* Forte βεεχὶ

κυρίᾳ ἐλήμφθη πρὸς ὡσηέ, καὶ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ A Oſeam, & Sermo ad Eſaiam filium Amos,
ἡμούλμου πρὸς ἡσαΐαν τὸν ἀμώς, καὶ πάλιν ὁ & rurſus ad Hieremiam, * conſiderandum eſt, vt ſic collatione facta inveniri poſſit, quonam pacto Sermo ille erat apud Deum. Atque equidem vulgus ſimplicius exponet Prophetarum dicta, veluti ſermone domini, vel ſermone facto ad ipſos. Tu vero vide, ne forte vt dicimus hunc ad hunc fieri, ſic etiamnunc à nobis theologice conſideratus Filius, ſermo factus ſit ad Oſeam, miſſus ad ipſum à Patre: quod ad hiſtoriam quidem attinet ad Prophetam Oſeam filium Beeri, quantum vero ad myſticam rationem ad Servatum (ſonat enim Oſeas, ſi interpreteris, Servatus) filium Beeri, quæ vox, Puteos ſonat: efficitur enim quilibet eorum, qui ſervantur, putei filius, quia ſapientia Dei ex profundo ſcaturit. Nec mirum ſane eſt puteorum filium ſic eſſe ſanctum, qui ex ſtrenue factis frequente: filius nominatur: ideirco quidem quia luceant opera ejus coram hominibus, filius lucis nuncupatus: quia vero habeat pacem Dei, exuperantem omnem intelligentiam, filius pacis: atque etiam propter ſapientiæ vtilitatem, filius ſapientiæ: *Iuſtificata eſt enim*, inquit, *ſapientia à filijs ſuis.* Hunc igitur in modum ille etiam, qui diuino Spiritu omnia profunda Dei perſcrutatur, vt eloqui poſſit: *O profunditatem diuitiarum, & ſapientiæ, & cognitionis Dei*, poteſt eſſe puteorum filius, ad quem ſermo fiat Domini. Sic ſermo etiam ad Eſaiam venit docens, quæ in vltimis diebus eventura erant tum Iudeæ, tum Hieruſalem: eodem modo & ad Hieremiam diuina elatione elatum (nam ἰαὼ interpretatur, elatio.) Sed ad homines quidem, qui prius capaces non erant adventus filij Dei, qui eſt Sermo, fit ſermo; ad Deum vero non fit, quaſi qui antea non exiſteret apud ipſum, ſed eo quod ſit ſemper cum Patre, dicitur: *Et Sermo erat apud Deum*, non enim factus eſt apud Deum, & idem verbum, Erat, de Sermone prædicatur, quoniam in principio erat etiam tum, cum apud Deum erat, neque à principio ſeparatus, neque Patrem deſerens: & rurſus neque eo quod non ſit in principio factus, in principio, neque eo quod non ſit apud Deum, factus vt eſſet apud Deum (ante omne enim tempus, & ſeculum, in principio erat Sermo, & Sermo erat apud Deum.) Quoniam igitur vt inveniremus ſenſum verborum illorum: *Et Sermo ille erat apud Deum*, appoſuimus verba prophetica, quomodo factus ſit ſermo ad Oſeam, & Eſaiam, & Hieremiam, obſervavimuſque non parum differre, Fuit,

Mat. 11. 19.

Rom. 11. 33.

ἡμούλμος πρὸς ἡσαΐαν τὸν ἀμώς, καὶ πάλιν ὁ
λόγος πρὸς ἱερεμίαν πρὸς τῆς ἀναγκαίας, ὑπο-
σκοπτέον, ἵν' ὡς προσηκόντως θεραπεύσωμεν δυ-
νηθῶμεν πῶς ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν· ὁ μὲν δὴ
πολὺς ἁπλούστερον ἐκλήψεται τὰ ῥηθέντα τῶν προ-
φητῶν εἰρημένα, ὡς λόγου κυρίου, ἢ τοῦ λόγου
γεγονότος πρὸς αὐτούς· μήποτε δὲ ὡς φαῦλον τὸν
δέ τινα πρὸς τοῦδε γίνεσθαι, ὅτιπερ ὁ νῦν θεο-
λογούμενος υἱὸς λόγος ἐλήφθη πρὸς ὡσηὲ ἀποστα-
λεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς αὐτόν· καὶ μὲν τὴν ἱστορίαν B
* κ. ειπεῖ πρὸς τὸν μὲν οὖν * βεκρεὶ προφήτην ὡσηέ, καὶ δὲ
μυστικὸν λόγον πρὸς τὸν σωζόμενον· ὡσηὲ γὰρ ἑρ-
* κ. ειπεῖ μηνεύεται, σωζόμενος, μέν * βεκρεὶ, ἢ ἑρμηνεύε-
ται φρέατα· πηγῆς γὰρ ἐκ βάθους ἀναβλυστανούσης σο-
φίας θεοῦ ἅπαντες τῶν σωζομένων υἱοὶ φρεάτων εἰσί· καὶ σοφὸν
γοῦν ἐστιν ὅτιπερ υἱὸν φρεάτων εἶναι τὸν ἅγιον ἀπὸ τῶν
ἀνδραποδημάτων πολλαχοῦ μὲν ὀνομαζόμενον,
οὐδαμοῦ δὲ λαμπρὰν αὐτοῦ τὴν ἔργα ἐμπεσού-
σην τῇ οἰκουμένῃ, φωτός. οὐδαμοῦ δὲ ὃ ἔχειν
τινὰ εἰρήνην τοῦ θεοῦ τινὰ ὑπερέχουσαν πάντα C
νοῦν, εἰρήνης. ἔτι δὲ ὄφελός τινα ἀπὸ τῆς σοφίας
ὠφεῖσθαι, τέκνον σοφίας. ἐδικαιώθη γὰρ, φησὶν,
ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς· ὅπως οὖν ὁ
πάντα ἐρευνῶν θείῳ πνεύματι καὶ τὰ βάθη τοῦ
θεοῦ, ὥστε ἀποφθέγξασθαι αὐτόν· ὦ βάθος πλού-
του καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, δυνάσθαι ἐξ φρε-
άτων υἱὸς πρὸς ἓν ὁ λόγος κυρίου γένῃ· ὁμοίως
λόγος καὶ πρὸς ἡσαΐαν ἤρχετο διδάσκων τὰ ἐν
ἐσχάταις ἡμέραις ἀποβησόμενα τῇ ἰουδαίᾳ καὶ
ἱερουσαλήμ. ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς ἱερεμίαν D
θείᾳ μετεωρισμῷ ἐπῳδόμενα. ἑρμηνεύεται γὰρ,
μετεωρισμὸς ἰαώ· ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς ἀν-
θρώπους πρότερον ἢ χωρησάσης πάντα τῆς υἱῆς
τοῦ θεοῦ λόγου συμφώνους ὑπαδομένη, ὁ λό-
γος γίνεται. πρὸς δὲ τὸν θεὸν ἡ γίνεται, ὡς πρότε-
ρον οὐκ ὢν πρὸς αὐτόν· οὐδὲ δὲ ὃ ἀεὶ συνῆν
υἱῆς τῷ πατρὶ, λέγεται· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς
τὸν θεόν· καὶ γὰρ ἐλήφθη πρὸς τὸν θεὸν, καὶ τοῦ-
τὸν ῥῆμα ὃ, ἦν, τοῦ λόγου κατηγορεῖται, ὅτι
ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ ὅτε πρὸς τὸν θεὸν ἦν, ὅτε τῆς E
ἀρχῆς. χωριζόμενος, ὅτε τοῦ πατρὸς ἀπολή-
πτόμενος. καὶ πάλιν ὅτε ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος ἐν ἀρ-
χῇ γινόμενος ἐν ἀρχῇ, ὅτε ἀπὸ τοῦ μὴ τυγχάνοι
πρὸς τὸν θεὸν, ὅτι τῷ πρὸς τὸν θεὸν εἶναι γινό-
μενος· πρὸ γὰρ πάντος χρόνου καὶ αἰῶνος, ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν· ἐπεὶ δοί-
νιον εἰς εὕρεσιν ἦν· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν,
προθεμένοις λέξεις προφητικὰς, πῶς ἐλήνετο πρὸς
ὡσηέ, καὶ ἡσαΐαν, καὶ ἱερεμίαν, παρετηρήσαμέν τε ἀ τὰ

& Factus est à Verbo, Erat, addemus, A dum ad Prophetas sermo fit, Sermonem Prophetas illustrare luce cognitionis, facientem eos, tanquam coram videntes ea videre, quæ non intellexerant, antequam fieret ad eos Sermo ipse, apud Deum Deus existens, ex eo quod sit apud ipsum. Itaque fortasse talem quemdam ordinem intuitus Ioannes in sermone non præposuit, Deus erat Sermo, illis verbis: *Sermo erat apud Deum*, nihil alioqui, quod ad enuntiationes attinet, obstutura serie ad intelligendam vim seorsum cujuscunque pronuntiati: vnum nanque pronunciatum est: *In principio erat ille Sermo*; alterum ille: *Sermo erat apud Deum*, & deinceps: *Et Deus erat ille Sermo.* Sed quoniam fortasse ordinem quemdam declarat, quia positum sit primo loco hoc pronuntiatum: *In principio erat ille Sermo*, iuxta talem seriem: *Et Sermo erat apud Deum*, & tertio loco: *Et Deus erat Sermo*, ideireo dicitur: *Et ille Sermo erat apud Deum*, deinde: *Et Deus erat ille Sermo*, vt ille Sermo intelligi possit esse Deus, quia sit apud Deum. Cæterum magna obser- C vatione (non tanquam non callens elaboratum Græcorum dicendi genus) alibi quidem articulis vsus est Ioannes, alibi vero reticuit: in voce nanque, Sermonis, articulum cum addiderit, in Dei vocabulo aliquando id ponit, aliquando differentiæ gratia id non ponit. Nam cum Dei vocabulum ponitur de ingenito vniversorum auctore, articulum ponit, reticens illud, cum ille Sermo Deus nominatur. Proinde vide, ne forte vt in his locis differt Deus cum articulo, & Deus D sine articulo, sic differat etiam ὁ λόγος, [ideſt ille Sermo, vel illa ratio,] cum articulo, & λόγος, ideſt Sermo, sive ratio, sine articulo. Vt enim Deus ille, qui est in omnibus, ille Deus est cum articulo, & non simpliciter Deus, sine articulo, sic fons rationis (quæ vnicuique rationis capaci inest) ratio illa est, cum articulo; cum alioqui ratio, quæ in vnoquoque inest, non perinde proprie, atque illa ratio prima, [quam fontem hujus dico,] nominetur, dicaturque illa ratio, cum articulo. Et hinc solvi potest illud, E quod perturbat multos profitentes se Dei amantes esse, ac verentes duos prædicare Deos; & propter hoc in falsa, & impia dogmata incidentes; vel negantes proprietatem Filij esse aliam à Patris proprietate; cõfitentes Deũ esse cum nomine tantum, qui apud ipsos Filius appellatur; vel negãtes Filij divinitatem, & ponentes insius proprietatem, & essentiam per descriptionem existere aliam à Patre. Dicendum enim est illis, quod αὐτόθεος quidem, [hoc est, per se Deus,] Deus ille est cum articulo, propter quod & Servator in precatione ad

τυχοῦσῃ διαφορᾷ δ', ἐλλιπὴς ἦν, ἢ, ἐλλιπὲς, πρὸς τὸ, ἦν, προσθήσομεν ὅτι ἐν μὲν τοῖς πρὸς τοὺς προφήτας γίνεσθαι, φωτίζῃ τοὺς προφήτας τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως, πιστοὺς αὐτοὺς ἅττα ἐμπροσθεν βλέποντας ὁρᾶν ἃ πρὸ αὐτοῦ ἦν κατανοῦν· πρὸς δὲ τὸν θεὸν ὁ θεὸς ὢν τυγχάνων ἀπὸ δ' ἦν πρὸς αὐτόν· καὶ τάχα τοιαύτην τινὰ τάξιν ὁ ἰωάννης ἐν ᾧ λόγῳ ἰδὼν ἐπροσέταξε τὸ· θεὸς ἦν ὁ λόγος, δ', ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, ὅρον ὅτι τὰς ἀποφάσεσιν οὐδὲν αὐ κωλυούσης B τῆς εἱρμοῦ πρὸς ὃ καθ' αὐτὸ ἰδεῖν ἑκάστου τῇ ἀξιωμάτων τάξιν διὰ μνήμης· ἓν γὰρ ἀξίωμα τό· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ δεύτερον τό· ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ ἐξῆς, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· ἀλλ' ἐπεὶ τάχα τάξιν τινὰ δηλοῖ ὃ πρῶτον τεθεῖσθαι τό· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὃ ὕστερος ἐξῆς τό· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ τρίτον τό· καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, διὰ ὅτο ἵνα δυνηθῇ ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸν θεὸν εἶναι ὁ λόγος νοηθῆναι γινόμενος θεὸς, λέγεται· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, ἐπίτηδες· καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· πολύ δὲ εὐδοκιμημένως, καὶ οὐχ ὡς βιωτικὴν ἀκριβολογίαν σὺν ὑπισχνούμενος ὁ ἰωάννης ὅπου μὲν τοῖς ἄρθροις ἐχρήσατο, ὅπου δὲ ταῦτα ἀπεσιώπησεν, ὅτι μὲν ὃ λόγου προσηθεὶς τὸ, ὁ· ὅτι δὲ τῆς, θεὸς, προσηγορίας ὅπου μὲν τιθεὶς, ὅπου δὲ διαιρῶν· τίθησι μὲν γὰρ ὅ ἄρθρον, ὅτε ἡ θεὸς ὀνομασία ὑπὸ δ' ἀληθοῦς λαμβάνεται τῆς ὅλων αἰτίας, σιωπᾷ δὲ αὖθ ὅτε ὁ λόγος θεὸς ὀνομάζεται· ὡς δὲ διαφέρει κ' τοῦτους τοὺς τόπους ὁ θεὸς, καὶ θεὸς, ὅτως μήποτε διαφέρῃ ὁ λόγος καὶ λόγος· ὃν τρόπον γὰρ ὁ ὑπὸ πάσι θεὸς, ὁ θεὸς, καὶ οὐχ ἁπλῶς θεὸς, ὅτως ἡ πηγὴ δ' ἐν ἑκάστῳ τῶν λογικῶν λόγου, ὁ λόγος, δ' ἐν ἑκάστῳ λόγου οὐκ ἀν κυρίως ὁμοίως τοῦ πατρὸς ὀνομασθέντος καὶ λεχθέντος, ὁ λόγος· καὶ ὃ πολλοὺς φιλοθέους εἰ δυσχεραίνοντας ἐπὶ δυσὶ θεοῖς, καὶ διὰ ὅτο ἀθετοῦντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἅτοι ἀριθμοῦντας ἰδιότητα υἱὸς ἑτέραν διὰ τὸ παθεῖν, ὁμολογουμένως θεὸν εἶναι τὸν μέλλει ὀνόματος πρὸς αὐτοῖς υἱὸν προσαγορεύσωμεν. ἢ ἀριθμοῦντας τὸ θεότητα τοῦ υἱοῦ, πιθάνως ἢ αὐτὸ τὸ ἰδιότητα, καὶ τὸ οὐσίαν καὶ περιγραφὴν τυγχάνοντ' ἑτέραν τοῦ πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δυνάμενα· λεκτέον γὰρ αὖθις ὅτι πότε μὲν αὐτόθεος ὁ θεὸς ἐστι, διὰ τοῦτ' ἐστὶν ὁ σωτὴρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν πατέρα εὐχῇ· ἵνα

γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν. πρῶτος ὁ Α Patrē inquit: *Vt agnoſcant te illū ſolum verū* Ioan 17. 3.
τοῦτο ὁ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος *Deum*; quicquid vero eſt præter hunc,
θεοποιούμενον, οὐχ ὁ θεὸς, ἀλλὰ θεὸς κυριώ- qui αὐτόθεος dicitur, [hoc eſt per ſe Deus,]
* κ. λέγου- τερον αὖ * λέγοι τὸ ᾧ πάντως ὁ πρωτότοκος participatione, & communione divini-
σ πάσης κτίσεως, ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν tatis illius deificatum, non ille Deus cum
θεὸν εἶναι, πάσας τὰ θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἐπι articulo, ſed Deus ſine articulo magis
τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς πρὸς αὐτὸν θεοῖς, ὧν proprie dicēdum eſſe, quo nomine omni-
ὁ θεὸς θεός ἐστι, καὶ ὁ λεγόμενον· θεὸς no primogenitus omnis creaturæ, quip-
θεῶν κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν, pe qui cum primus ſit apud ipſum, at-
ἀφικνήσας ὁ γῆσθαι θεοῖς. ἀπὸ τοῦ θεοῦ trahens divinitatem ad ſeipſum, hono-
ἀρύσας εἰς ὃ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως, Β rabilior eſt reliquis Dijs, qui ſunt præter
καὶ ἐκείνοις καὶ τὴν αὐτοῦ χρηστότητα μεταδιδούς· ipſum, quorum ille Deus, Deus eſt, jux-
ἀληθινὸς οὖν θεὸς ὁ θεὸς, οἱ δὲ καὶ ἑκάστου μορ- ta id, quod dicitur: *Ille Deus Deorum do-* Pſalm. 49.
φούμενοι θεοὶ, ὡς εἰκόνες πρωτοτύπου· ἀλλὰ *minus loquutus eſt, & vocavit terram*, dans
πάλιν τῶν πολλῶν εἰκόνων ἡ ἀρχέτυπος εἰ- eſſe Dijs, à Deo hauriens abundanter,
κὼν ὁ πρὸς τὸν θεόν ἐστι λόγος, ὃς ἐν ἀρχῇ vnde ipſos efficiat Deos, & vnde illis
ἦν ὃν ἔχει πρὸς τὸν θεὸν ἀεὶ μένων θεὸς, εἰ juxta ſuam ipſius bonitatem ſuppediter.
καὶ αὐτὸ ἐφικτὸς, εἰ μὴ πρὸς θεὸν ἦν, καὶ Verus igitur Deus eſt ille Deus cum ar-
εἰκὸς πρόφασίν τινας τοῖς εἰρημένοις, ἐνὸς μὴ C ticulo: qui autem Dij efformantur ad
ἀληθινοῦ θεοῦ τῆς πατρικῆς ἀπαγγελομένης, πολλὰ ejus formam, velut imagines quædam
ἂν τὸν ἀληθινὸν θεὸν θεῶν πλήθουν τῇ μετοχῇ ſunt primi exemplaris. Sed rurſus multa-
θεῖ γινομένων, βλασφημούμενα τὸ τῆς πᾶσι κτί- rum imaginum archetypa imago eſt ille
σεσιν ὑπερέχοντος δόξαν ἐξισωσαι τοῖς λοιποῖς λόγος, qui eſt apud Deum in principio
τῆς θεὸς πρεσηγείας τυγχάνουσι πρὸς τὴν ἀ- exiſtens, quia ſit apud Deum ſemper ma-
ποδεδομένην διαφορᾶ, καθ' ἣν ἐφάπτεται πᾶ- nens Deus, haudquaquam id habiturus,
σι τοῖς λοιποῖς θεοῖς διάκονον εἶναι τῆς θεότητος niſi apud Deum eſſet; & haudquaquam
τὸν θεὸν λόγον, ἐν τούτῳ προσθετέον· ὁ γὰρ D Deus manſurus, niſi perpetuo perman-
ἐν ἑκάστῳ λόγος τῷ λογικῶν πάντων τὸν λόγον ἔχει ſiſſet in contemplatione paternæ profun-
πρὸς τὸν ἐν ἀρχῇ λόγον πρὸς τὸν θεὸν, ἔστα λόγον ditatis. Sed quoniam fortaſſe veriſimile
θεὸν, ὃν ὁ θεὸς λόγος πρὸς τὸν θεόν· ὡς γὰρ αὐτὸ eſt futurum, vt multi offendantur, quia
θεος, ἡ ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατὴρ πρὸς εἰκόνα, ἡ εἰκό- dixerimus vnum eſſe verum Deum, nem-
νας τὰ εἰκόνος, οὕτω καὶ εἰκόνα λέγονται εἶναι οἱ pe Patrem, & præter Deum verum mul-
αὐθρωποι, οὐκ εἰκόνες, ἅτως ὁ αὐτὸς λόγος tos factos Deos participatione Dei: ve-
πρὸς τὸν ἐν ἑκάστῳ λόγον. ἀμφότερα γὰρ πα- rentes gloriam ejus, qui omnem creatu-
σης ἔχει χώραν, ὁ μὲν πατὴρ, θεότητος, ὁ δὲ ram præcellit, æquari reliquis obtinen-
υἱὸς, λόγου· ὥσπερ οὖν θεοὶ πολλοὶ, ἀλλ' ἡμῖν tibus appellationem Dei ſine articulo,
εἷς ὁ θεὸς ὁ πατὴρ, καὶ πολλοὶ κύριοι, ἀλλ' ἡ- præter datam differentiam, per quam
μῖν εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός. ὕπως πολλοὶ λό- Deum λόγον diximus reliquis omnibus
γοι, ἀλλ' ἡμῖν βούλομαι ὕπως ὑπάρξῃ ὁ ὢν E Dijs miniſtrum eſſe deitatis, etiam hæc
* κ. εἰσὶν ἀρχῇ λόγος, ὁ πρὸς τὸν * θεὸν, ὢν ὁ θεὸς λό- differentia eſt apponenda. Ea enim ra-
ὢν γος· ὃς γὰρ ἂ χωρᾷ ἔστιν τὸν λόγον τὸν ἐν ἀρ- tio, quæ in ſingulis rationis capacibus
* κ. ἔστι ὢν χῇ πρὸς τὸν θεὸν, * ἢ τοιοῦτον γνωμένῳ ἔφικε ineſt, eandem comparationem habet ad
πρόσεξις, ἢ μιθέξις τῷ μετοχικοτων τύπος illam rationem, quæ in principio apud
Deum eſt, & Deus eſt λόγος, quam ha-
bet Deus λόγος, [ideſt ratio] ſine ar-
ticulo ad Deum illum cum articulo. Vt
enim Pater αὐτόθεος [hoc eſt per ſe Deus,
& verus Deus] ſe habet ad imaginem, &
ad imagines imaginis, quam ob cauſam
etiam dicuntur homines non eſſe imagi-
nes, ſed ad imaginem, ſic hunc in mo-
dum ſe habet ipſe λόγος, hoc eſt ipſa
ratio ad eam, quæ eſt in ſingulis, ratio-
nem. Vtraque enim locum obtinent fon-
tis, & originis, Pater quidem divinitatis;
Filius vero λόγος, [ideſt rationis.] Quemad-
modum ergo Dij multi, ſed nobis vnus
Deus eſt, nempe ille Pater; & multi Domini ſunt, ſed nobis vnus Dominus eſt Ieſus
Chriſtus: ſic multi etiam ſunt λόγοι, [hoc eſt rationes,] ſed nobis illum λόγον, [ideſt
rationem illam] precamur ineſſe, quæ eſt in principio, quæ eſt apud Deum, quæ eſt
Deus λόγος. Qui enim non capit λόγον hunc, [ideſt rationem,] quæ in principio apud
Deum eſt, aut ipſum aſſequetur, quatenus caro factus eſt, aut particeps efficitur

alicujus eorum, qui λόγον hunc, [id-
est rationem ipsam] assequuntur: si
vero nec alicujus quidem horum, qui
hujus rationis participes existunt, par-
ticeps effici poterit, in numero omnino
eorum erit qui à ratione alieni dicuntur.
Id autem, quod diximus, palam efficie-
tur ex exemplis de Deo illo, qui pro-
fertur cum articulo, & de illo λόγῳ cum
articulo, qui est Deus sine articulo, tum
etiam de Dijs, qui vel participant Deum,
vel Dij quidem dicuntur, nullo pacto au-
tem sunt; & rursus de λόγῳ Deo, & de
λόγῳ, qui factus est caro, necnon de
λόγοις, qui hunc quodam modo parti-
cipant, & λόγοι secundi, ac tertij ab
ipso dicuntur, & λόγοι esse existiman-
tur, cum tamen verè non sint, sed po-
tius, vt ita loquar, prorsus dici meren-
tur ἀλόγοι λόγοι, [hoc est rationes irratio-
nales,] quemadmodum etiam de ijs, qui
Dij quidem dicuntur, cum non sint, di-
ceret aliquis Dij non Dij: non secus
enim & hi vocantur ἀλόγοι λόγοι, hoc est
rationes ratione carentes. Atque ille
quidem Deus vniversorum, electionis
est Deus, & multo magis illius, qui
hanc servavit: deinceps eorum, qui ve-
re sunt Dij, & vt semel dicam, Deus
est viventium, & non mortuorum; at
vero Deus λόγος, fortasse Deus est eo-
rum qui in ipso sistunt omnia, quique
existimant ipsum esse Patrem. Sol autem,
& Luna, & astra, vt ante nos quidam
disseruerunt, illis attributa fuerunt, qui
minus digni habentur, vt illo titulo, ac
laude cohonestentur, vt Deus Deorum,
Deus ipsorum sit. Sic autem intellexe-
runt adducti verbis Deuteronomij, quæ
Deut 4.19. ita sese habent: *Ne cum suspexeris in cœ-
lum, & intuitus fueris Solem, & Lunam,
& omne cœli ornamentum, deceptus adores
ea, & servias eis, quæ ipsa distribuit Deus
tuus cunctis gentibus.* Vobis autem non
sic dedit dominus Deus tuus. Sed qui di-
stribuit cunctis gentibus Solem, & Lunam,
& omne cœli ornamentum Deus, cum
sic non dederit Israëli? Scilicet vt qui
non possunt ad intelligibilem recurrere
naturam, rebus corporeis, ac sub sen-
sum cadentibus divinitatem esse suspica-
ti, vel lubenter in his sisterent, non pro-
lapsi ad idola, & dæmonia. Deum igi-
tur alij quidem Deum vniversorum ha-
bent; qui vero hos proxime sequuntur,
in Christum Dei ipsius filium defixi sunt.
Tertij vero sunt, qui Solem, Lunam,
omneque cœli ornamentum [habentes]
à Deo aberrant, verumtamen errore lon-
ge præcellenti, præstantioreque, quam
eorum qui vocant Deos opera manuum ho-
minum, aurum, & argentum, artis excogitationes. At omnium vltimi sunt, qui dicati
sunt his, qui Dij quidem dicuntur, haudquaquam vero sunt. Similiter igitur aliqui
parti-

A Τούτου δὲ λόγου, ἢ ἀποπειρῶν δὲ μετέχειν τῶν με-
τεχόντος, ἐν πόσῃ ἀλλοτρίᾳ τοῦ λόγου ἔσῃ
καλουμένῳ· Σαφὲς δὲ ἔσται τὸ εἰρημένον ἐκ τῶν δε-
δειγμάτων τῶν περὶ τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ θεῶν
ἢ τοι μετεχόντων θεοῦ, ἢ λεγομένων μόνῳ, ἀδα-
μῶς δ' ὄντων θεῶν, καὶ πάλιν λόγου θεοῦ, καὶ
λόγου γεγομένου θεοῦ σαρκὸς, καὶ λόγων ἢ τοι με-
τεχόντων πως τοῦ λόγου, λόγων δευτέρων, ἢ
τρίτων, τῶν δὲ τοῦ πρώτων νομιζομένων
μόνῳ λόγων, ὄντων δὲ ἀληθῶς λόγων, ἀλλ',
B ἵν' ὕπως εἴπω, ὅλων τοῦτο ἀλόγων λόγων, ὥσπερ
καὶ ὅτι τῷ λεγομένῳ μόνῳ, ὄντων δὲ θεῶν
τάξαι τις ἂν αὐτὸ τὸ ἀλόγων λόγων ὅ ἐστι θεῶν
θεὸν· ὁ μὲν οὖν θεὸς τῶν ὅλων, τῆς ἐκλογῆς
ὢν θεὸς, καὶ πολὺ μᾶλλον τοῦ τῆς ἐκλογῆς σω-
τῆρος· εἴτ' ἐστὶ τῶν ἀληθῶς θεῶν ὢν θεὸς, καὶ
ἀπαξαπλῶς ζώντων, καὶ ὢν νεκρῶν ὢν θεός·
ὁ δὲ θεὸς λόγος τάχα τῶν ἐν αὐτῷ ἱστάντων ὅ
πάν, καὶ τῶν πατέρα αὐτὸν νομιζόντων ὢν θεός·
ἥλιος δὲ καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες, οἷς πιθὸς τῶν πρὸ
ἡμῶν διηγήσατο, ἀποπειράσῃ τοῖς μὴ ἀξίοις
C ὑπειληφέναι τὸν θεὸν τῶν θεῶν θεὸν αὐτῶν
εἶναι, οὕτω δὲ ἐξεδέξατο κινδένεις ἐκ τῶν ἐν
τῷ δευτερονομίῳ τὸν τρόπον τοῦτον ἐχόντων· μὴ
ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον,
καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐ-
ρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς, καὶ
λατρεύσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπένειμεν αὐτοῖς κύριος ὁ
θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ὑμῖν δὲ οὐκ ὥπως
ἔδωκε κύριος ὁ θεὸς σου. πῶς γὰρ ἀπένειμε πᾶ-
σι τοῖς ἔθνεσιν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πάντα τὸν
D κόσμον τοῦ οὐρανοῦ ὁ θεὸς, οὐχ ὥπως δεδωκὼς
αὐτὰ τοῖς ἰσραὴλ; τοῖς μὲν δυναμένοις
ὅτι τὴν νοητὴν ἀναδραμεῖν φύσιν, διὰ αὐτὸν
θεὸν κινημένης τοιούτους, ἀγαπητῶς κἂν
ἐν τούτοις ἵσταθῇ, καὶ μὴ πεσόντι ὅτι εἰδώλα
καὶ δαιμόνια· ὑποτυῶ οἱ μὲν θεὸν ἔχουσι τὸν τῶν
ὅλων θεόν. οἱ δὲ τούτοις δευτέροι ἰσάμωμοι
ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν χριστὸν αὐτοῦ. καὶ τρίτοι
οἱ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ πάντα τὸν κό-
σμον τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ θεοῦ μὲν πλανηθέντες, πλεί-
E πλάνην πολλῷ διαφέροντες καὶ κρείττονα τῶν κα-
λουμένων θεῶν ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, χρυ-
σὸν καὶ ἄργυρον, τέχνης ἐμμελήματα· τελευ-
ταῖοι δέ εἰσιν οἱ λεγομένοις μὲν θεοῖς ἀνακεί-
μενοι, ἀδαμῶς δ' ὄντες θεοί· ὅπου τίνων οἱ

μὲν οὖν μετέχουσιν αὐτοῦ τῷ ἐν ἀρχῇ λόγῳ, A participant quidem ipſius λόγῳ, [ideſt
ὃς ἦν πρὸς τὸν θεὸν λόγον, καὶ θεὸς ἦν λόγος, ὥσπερ rationis, ſive ſermonis,] qui eſt in
ὡσηέ, καὶ ἡσαΐας, καὶ ἱερεμίας, καὶ εἴ τις ἕτερος τοιοῦτον ἑαυτὸν παρέσχηται, principio, qui eſt apud Deum, qui
ὡς τὸν λόγον κυρίου ἢ τὸν λόγον γενέσθαι πρὸς αὐτόν. ἕτεροι δὲ eſt Deus, velut Oſeas, & Hieremias,
οἱ μηδὲν εἰδότες εἰ μὴ ἰησοῦν χριστὸν, καὶ τοῦτον & Eſaias, & ſiquis alius talem ſeipſum
ἐσταυρωμένον, τὸν γεγονότα σάρκα λόγον, τὸ exhibuit, vt ſermo domini, vel ſermo ad
πρῶτον νομίσαντες εἶναι τοῦ λόγου χριστὸν καὶ σάρκα se fieret; alij vero, qui nihil ſciunt, niſi
μόνον γινώσκουσι, τοιοῦτον δέ ἐστι τὸ πλῆθος Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum,
τῶν πεπιστευκέναι νομιζομένων. καὶ τέταρτοι λόγοις μετέχουσι τοῦ λόγου ὡς πρῶτα χωρίων B tantum ſecundum carnem agnoſcunt
λόγον προσειλήφασι, καὶ μήποτε οὗτοί εἰσιν Chriſtum, exiſtimantes ſe habere am-
οἱ μετειλημμένοι τοὺς εὐδοκιμοῦντας καὶ διαφέροντας plius nihil de Sermone, niſi quod caro
ἐν φιλοσοφίᾳ περὶ θεότητα αἱρέσεις. τέταρτοι factus eſt: cujuſmodi eſt multitudo eo-
δὲ τοῖς τύποις οἱ πεπιστευκότες λόγοις πρώτοις rum, qui credere putantur. Iam tertij ſe
διεφθορόσι καὶ ἀθέοις, τῷ ἑναρχῇ καὶ ἀρχέθεν ſermonibus aliquantulum illum Sermo-
αὐθεντικῷ προνοίαν ἀμαρτοῦσι, καὶ ἄλλοτε τέλος nem participantibus applicuerunt, per-
τοῖς τὸ καλὸν ἀποδεχομένοις· εἰ καὶ ἐδόξαμεν inde quaſi ſermones illi omnem ſermo-
δὲ παρεκβεβηκέναι, οἴμαι δ' ὅτι προσηκόντως nem præcellant. Et forte hi ſunt, qui
ἐμνήσθημεν ὑπὲρ ὧν φαῦλα ἰδόντα τέταρτα προσήγ- præclaras in Philoſophia, & præſtantes
ματα τοῦ θεοῦ ὄνομα, καὶ τέταρτα τοῦ C ſectas apud Gentiles exercent. Quarto
λόγος, τοῦτο πεποιήκαμεν· ἦν γὰρ ὁ θεὸς, καὶ vero loco ab his numerandi ſunt illi, qui
θεὸς, εἶτα θεοὶ δίχως, ὧν τὸ χρείττονος πάγ- ſermonibus prorſus corruptis, & impijs
* χ. ὑπερείχε μασιν * ὑπερέχει ὁ θεὸς λόγος ὑπερεχόμενος credideruntꝰ, evidentem, ac fere ſub ſen-
ὑπὸ τῆς τῶν ὅλων θεοῦ· καὶ πάλιν ἦν ὁ λόγος, ſum cadentem de medio tollentes provi-
πάλιν δὲ καὶ λόγος, ὁμοίως τοῦ ὁ θεὸς τῷ dentiam, aliumque finem quemdam, præ-
θεὸς· καὶ οἱ λόγοι δίχως, οἰκεῖοί τε αὐθεμπτοι ter bonum, honeſtumve approbantes.
οἱ μὲν τοῦ πατρὸς, μερίδες ὄντες αὐτοῦ καὶ Quod ſi digredi viſi ſumus, commode
τούτοις προσηκείωμοι, ὃς νῦν σαφέστερον ὁ λό- tamen id feciſſe remur, & appoſite, ni-
γος ἡμῖν πρόσκειται, οἱ ὅτι τὸν σωτῆρα φθά- mirum quod ad Dei nomen attinet, res
σαντες, καὶ ὃ πρῶτον ἐν αὐτοῖς ἱστάντες· καὶ τέ- D quatuor in eo inſpecturi, & totidem in
τοι οἱ προσήκοντες, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ nomine λόγος, [qui eſt ratio, ſive ſermo.]
ἀστέρας νομίζοντες θεοὺς, καὶ ἐν αὐτοῖς ἱσταμένους· Erat enim Deus cum articulo, & Deus
ὅτι πᾶσι δὲ, καὶ ἐν τῇ κάτω χώρᾳ οἱ τοῖς ἀ- ſine articulo, deinde Dij dupliciter.
ψύχοις καὶ νεκροῖς εἰδώλοις ἐκκείμενοι· ὃ δὲ [Quorum meliorem ordinem Deus Ver- Perionij interpretatio.
ἀπάλογον καὶ ὅτι πρῶτον τὸν λόγον θεῖσκα- bum ſuperat, à Deo rerum omnium ipſe
μεν, οἱ μὲν γὰρ αὐτοῦ τῷ λόγῳ κεκόσμηνται· ſuperatus erat rurſus ὁ λόγος, fortaſſis
οἱ δὲ προσηκόμενοί γε αὐτοῦ, καὶ δηλοῦσιν εἶναι autem & λόγος, eodem modo quo ὁ θεὸς
αὐτοῦ τοῦ προόντος λόγου, οἱ μηδὲν εἰδότες, εἰ & θεός. Verborum etiam duo ſunt ge-
μὴ ἰησοῦν χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, οἱ nera, quorum humana propria ſunt alia
τὸν λόγον σάρκα ὁρῶντες· καὶ τέτοι, ὃς προεὶ E quidem Patris, quod ejus partes ſint, &
ἐλαχέως εἰρήκαμεν· ἡ δὲ δι' λέγει περὶ τῶν his finitima, quæ nunc verbum apertius
νομιζομένων μὲν ἐν λόγῳ τυγχάνειν, ἀπεπε- & planius nobis explanat, quæ ad Ser-
πλωκότων δὲ οὐ μόνον αὐτοῦ τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ vatorem pervenerunt, & omni ex parte
τῶν ἰχνέων, καὶ μετεχόντων αὐτοῦ; ὅτος ἦν ἐν in eo adſtiterunt. Ac tertia ſunt, quæ
ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν, ὑφ' ὧν προσηκόμενοι ante commemoravimus, Solem ac Lunam
τελεῖων προσλάσιων τάγματα τέλεια διδάξας ἡ- & Stellas Deos eſſe exiſtimantia, & inteis
μᾶς ὁ εὐαγγελίστης συναφθαμεῖται τὰ τέλεια εἰς hærentia. Sed præter hæc omnia, ſunt
ἓν λέγων τό· ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· etiam in loco inferiore, quæ inanima &
mortua idola venerantur. Similia quo-
que de ijs quæ ad Verbum pertinent re-
perimus: alia enim ipſo Verbo ornata
ſunt, alia aliquo ei vicino, ac finitimo,
quod primum Verbum eſſe videtur, quæ
nihil ſciunt, niſi Ieſum Chriſtum, &
hunc crucifixum, eademque Verbum car-
nem vident. Tertia etiam, quæ paulo an- 2. Cor. 5. 16.
te diximus. Quid vero attinet de ijs dicere,
qui in Verbo eſſe exiſtimantur, ſed non
ſolum ab honeſto, verum etiam ab ejus
veſtigijs, atque ijs qui ejus ſunt participes,
aberrarũt?] *Hic erat in principio apud Deum.* Ambroſ.
Tribus prædictis propoſitionibus, tres or- Ferrarij interpretatio.
dines nos docens Evangeliſta, tria in vnũ connectit, dicens: *Hic erat in principio apud Deum.*

In prima propositione didicimus, in quo A erat λόγος: videlicet, quod in principio: & apud quem hic erat, videlicet, quod apud Deum: & quisnam λόγος erat, videlicet quod Deus. Tanquam ergo demonstrans Sermonem, quem ante dixerat Deum per particulam, *Hic*, & in quartam propositionem congregans illud: *In principio erat Sermo, & Sermo erat apud Deum, & Deus erat ille Sermo*; inquit. *Hic erat in principio apud Deum.* Potest tamen principij nomen sumi etiam de principio mundi, addiscentibus nobis per B hæc dicta, Sermonem illum antiquiorem esse rebus à principio factis. Nam si in principio fecit Deus cœlum, & terram, clarum est id, quod in principio erat, apertius esse eo, quod in principio factum est; nec solum firmamento, & arida, sed cœlo, & terra Sermo ille est antiquior. Forte autem non absurde quis inquirat, quare non sit dictum, In principio erat Sermo Dei; & Sermo Dei erat apud Deum; & Deus erat ille Sermo Dei. Sed consequitur, vt qui quærit, cur tandem non scriptum sit, In principio erat C Sermo Dei, & quæ sequuntur, plures enunciet esse Sermones, & fortasse diversi generis. Vel vnus quidem erit Dei Sermo, alter (vt ita dicam) Angelorum Sermo, alius item hominum, & ita in cæteris Sermonibus. Quod si vocabulum, Sermo, hoc modo se habebit, idem fortassis censendum erit de sapientia, & de justitia. Dictu autem absurdum est, plures vocabuli hujus, Sermo, appellationes proprie esse, & sapientiæ, & justitiæ. Convincemur etiam à veritate, minime à nobis quæri oportere plures ser- D mones, & sapientias, & justitias, quæ proprie sic nominentur. Nam vnusquisque confiteretur vnam esse veritatem: nec auderet aliquis dicere, aliam esse Dei veritatem, aliam Angelorum, aliam hominum; cum in natura entium vna sit de vnaquaque re veritas, quod si veritas est vna, perspicuum est, etiam sapientiam, quæ confirmatio, & demonstratio ipsius est veritatis, merito intelligi vnam esse: quippe cum ne ea quidem, quæ appellatur sapientia, nomen suum recte E tueri queat, si non adsit veritas. Quod si veritas vna, & sapientia vna est, vnus etiam Sermo sit oportet, annuncians veritatem, & sapientiam rerum earum, quæ simplices sunt, & apertæ, ad eos, qui sunt capaces. Nec hoc dicimus negantes esse veritatem, & sapientiam, & sermonem Dei, sed ostendentes vtilitatem, ob quam Evangelista reticuit Dei vocabulum, non scribens, In principio erat sermo Dei. Idem autem Ioannes etiam cum additione Dei nominat eum in Apocalypsi

προῆπον ὁ ἡμῖν τετιμῆν μεμαθηκαμεν ἐν τίνι ἦν ὁ λόγος, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν θεὸς τίνα ὄντος ἦν, ὅτι πρὸς τὸν θεὸν· οἱονεὶ οὖν δείκνυς τὸν προειρημένον θεὸν λόγον λέγει τὸν, ὅτος, ἐπὶ συνάγων εἰς τετάρτην πρότασιν τὸ τε· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ τὸ· ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, φησίν· ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν· δυνάσθαι μαρτύρια τὸ τῆ ἀρχῆς ὄνομα λαμβάνειν, καὶ ὅτι τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς, μαθητευόντων ἡμῶν ἀπὸ τῶν λεγομένων ὅτι προσβύτερος ὁ λόγος τῶν ἀποιημένων ἦν· καὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δῆλον, ἐν ἀρχῇ ἦν, ὅτι προσβύτερον ἐστὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ πεποιημένου, ὃ μόνον στερεώματος καὶ ξηρᾶς, ἀλλὰ οὐρανοῦ καὶ γῆς προσβύτερός ἐστιν ὁ λόγος· πάντα δὲ οὐκ ἀτόπως τις ζητήσει, διὰ τί οὐκ εἴρηται· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ· ἀκόλουθον δὲ ἐστὶ τὸν ζητοῦντα τί δήποτε οὐ γέγραπται, ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς, πλείονας ἀποφαίνεσθαι λόγους, καὶ πάντα ἑτερογλώσσους, ἢ ὁ μὲν τις τοῦ θεοῦ λόγος, ἕτερος δ' φέρε εἰπεῖν ἀγγέλων λόγος, καὶ ἄλλος ἀνθρώπων, καὶ ὅτως ἐπὶ λοιπῶν λόγων· εἰ δὲ λόγος, τάχα καὶ σοφία καὶ δικαιοσύνη· ἄτοπον δ' πλείονας φάσκειν εἶ, λόγους, προφητείας κυρίους τυγχάνειν, * καὶ τῆ σοφίᾳ καὶ τῆ δικαιοσύνῃ, καὶ πληθυσόμβα πρὸς τὸ μὴ δεῖν ζητεῖν πλείονας λόγους καὶ σοφίας καὶ δικαιοσύνας κυρίους ὅτως ὀνομαζόμενα ἀπὸ τῆς ἀληθείας· πᾶς γὰρ ὁστισοῦν ὁμολογήσειε ἂν μίαν εἶναι τὴν ἀληθειαν· ἃ γὰρ ἐπ' αὐτῆς τολμήσαί τις λέγειν ἑτέραν εἶναι τὴν τοῦ θεοῦ ἀλήθειαν, καὶ ἑτέραν τὴν τῶν ἀγγέλων, καὶ ἄλλην τὴν τῶν ἀνθρώπων· ἐν γὰρ τῇ φύσει τῶν ὄντων μία ἡ περὶ ἑκάστου ἀλήθεια, εἰ δ' ἀλήθεια μία, δηλονότι καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς, καὶ ἡ ἀπόδειξις σοφία τυγχάνουσα μία βούλοιτο ἂν νοεῖσθαι πάσης τῆς νομιζομένης σοφίας, ἀκεραιότερος τῆς ἀληθείας, οὐδὲ σοφίας ἂν ὑγιοῦς χρηματίζοιτο. εἰ δ' ἀλήθεια μία, καὶ σοφία μία, καὶ λόγος ὁ ἀπαγγέλλων τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν σοφίαν ἁπλοῦν καὶ φανερὸν εἰς τοὺς χωρητικούς, εἰς οὓς τυγχάνοι· καὶ ἀπὸ τούτου φανὲν ὁρμώμενοι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὸν λόγον εἶναι τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ δεικνύντες τὸ χρήσιμον τοῦ σιωπᾶσθαι, τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ ἀναγεγράφθαι· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ· ὁ αὐτὸς δ' ἰωάννης ἐν τῇ ἀποκαλύψει καὶ

* Χ. καὶ τῆς σοφίᾳ, καὶ τῆς δικαιοσύνης

μετὰ τῆς προσθήκης αὐτὸν ὀνομάζει τῆς θεοῦ λόγων· καὶ εἶδον οὐρανὸν ἀνεωγμένον, ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρὸς, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλὰ, ἔχων ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτὸς, καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον ἐρραντισμένον αἵματι, καὶ ἐκέκλητο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, λόγος τοῦ θεοῦ· καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐπὶ ἵπποις λευκοῖς, * ἐνδεδυμένοις βύσσινον καθαρὸν, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάξῃ τὰ ἔθνη, καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν λῆνον τοῦ οἴνου τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ὄνομα γεγραμμένον, ὁ βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων· ἀναγκαίως δὲ καὶ ἀπολύτως εἴρηται καὶ, λόγος, καὶ μετὰ προσθήκης, λόγος τοῦ θεοῦ. ὧν εἰ τὸ ἕτερον σεσιώπητο, ἀφορμὰς ἂν εἴχομεν τοῦ * παραδέξασθαι, καὶ ἀποπεσεῖν τῆς περὶ τῆς λόγου ἀληθείας. εἰ γὰρ λόγος μὲν ἀναγέγραπτο, λόγος δὲ θεοῦ μὴ εἴρητο, οὐ σαφῶς ἐμαθάνομεν ὅτι οὗτος ὁ λόγος, λόγος τοῦ θεοῦ ἐστι· πάλιν τ' αὖ εἰ λόγος μὲν θεοῦ προσηγορεύετο, λόγος δὲ ἀπολύτως, οὐκ εἴρητο κἂν πολλοὺς λόγους ἀναπλάσσοντες κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον τῶν λογικῶν ἔχεσιν, μάτην ἂν πολλοὺς κυρίως ὀνομαζομένους παραδεξάμεθα· καλῶς μέντοιγε διαγράφων τὰ περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ἀποκαλύψει ὁ ἀπόστολος, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς, ἤδη δὲ καὶ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ προφήτης, φησὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἑωρακέναι ἐν ἀνεωγότι τῷ οὐρανῷ, ἐφ' ἵππῳ λευκῷ ὀχούμενον· τί δὲ αἰνίττεται τὸ ἀνεῶχθαι τὸν οὐρανὸν, καὶ ὁ λευκὸς ἵππος, καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ καθέζεσθαι τὸν καλούμενον τοῦ θεοῦ λόγον, πρὸς τὸ εἰ τοῦ θεοῦ λόγον καὶ πιστὸν καὶ ἀληθινὸν, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρινοῦντα, καὶ πολεμοῦντα λεγόμενον, κατανοητέον, ἵνα ἔτι μᾶλλον προβιβασθῶμεν τῷ ἐκλαβεῖν τὰ περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ· κεκλεῖσθαι δὲ ἡγοῦμαι τὸν οὐρανὸν τοῖς ἀσεβέσι, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φέρουσιν, ἀνεῶχθαι δὲ τοῖς δικαίοις καὶ κεκοσμημένοις τῇ τοῦ * ἐπαρνίου εἰκόνι· τοῖς μὲν γὰρ ἅτε κάτω τυγχάνουσι, καὶ ἐν σαρκὶ ἔτι ὑπαρχουσιν ἀποκέκλεισται τὰ κρείττονα, οὐ συνιεῖσιν αὐτὰ, οὐδὲ τὸ κάλλος αὐτῶν δυναμένοις, ἐπεὶ μὴ βούλονται, κατανοεῖν ἐγκύπτοντες, καὶ μὴ ἐπιδιδόντες αὐτοὺς εἰς τὸ ἀνακύπτειν· τοῖς δὲ διαφέρουσιν, ἅτε τὸ πολι-

* Χ. ἐνδεδυμένοις

* Χ. παρεκδέξασθαι

* Χ. ἐπουρανίου

A dicens: *Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verax, & in justitia judicat, & pugnat. Oculi autem ejus, sicut flamma ignis: & in capite ejus diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse, & indutus erat veste tincta sanguine. Et vocatur nomen ejus Sermo Dei. Et exercitus, qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis vestiti byssino albo, & puro, & ex ore ejus procedit gladius [anceps, &] acutus, vt eo percutiat Gentes, & ipse reget eos virga ferrea, & ipse calcat torcular vini [furoris, &] iræ Dei omnipotentis, & habet in vestimento, & in femore suo nomen scriptum, Rex regum, & dominus dominantium.* Sed necessario, & absolute posuit Ioannes vocabulum, Sermo, & cum adjectione etiam, Sermo Dei. Nam si alterum tacuisset, occasionem habituri eramus admittendi multos sermones, & aberrandi à veritate hujus vocabuli, Sermo: ac si absolute scripsisset Ioannes, Sermonem, nec dixisset etiam cum adjectione, Sermonem Dei, non didicissemus aperte hunc Sermonem esse Sermonem Dei. Rursus si Sermonem Dei dixisset, nec absolute Sermonem, etiam multos Sermones fingentes juxta relationem ad vnumquemque eorum, qui sermone, ac ratione vtuntur, multos proprie sic nominatos admissuri fueramus. Itaque recte [Ioannes] Apostolus, & Evangelista, jam vero etiam propter Apocalypsin Propheta describens in Apocalypsi Sermonem Dei, se Dei Sermonem vidisse inquit, aperto cœlo, equo albo vectum. Ex quo etiam considerandum est, quod innuatur, quia cœlum sit apertum; & quia equus albus, & quia super ipsum sedeat ille, qui Sermo Dei vocatur, qui etiam præterquam est Sermo Dei, fidelis dicitur, & verax, & in justitia judicans, & bellans, vt eo magis proficiamus, cum intellexerimus quæ ad Dei Sermonem pertinent. Proinde arbitror ego impijs, & terrestrem imaginem gerentibus, cœlum esse clausum; apertum vero justis, & his qui insigniti fuerint supercœlestis imagine. Nimirum impijs quidem humi etiamnum repentibus, & in carne existentibus præstantiora sunt clausa, quia non intelligant ea, nec possint eorum pulchritudinem (quia nolunt) dispicere proni, nec erigere se conantes, cum justi, & excellentes,

Apoc. 19. 11, & seq.

Phil. 3. 20.

quia jus civitatis in cœlis habeant, cœleſtia contemplentur, Davidis clavi aperta; nempe divino Sermone aperiente ea, & manifeſtante, eo quod vehatur equo, hoc eſt vocibus ſignificata renunciantibus; albo, propter perſpicuam, & candidam, & lucidam cognitionem. Sedet autem ſuper equum album ille, qui vocatur fidelis, firmius, (& vt ita dicam) regalius inſidens in vocibus, quæ ſubverti non poſſunt, ac quovis equo velocius, ac celerius currunt, & gloria in ipſo impetu ſuperant adverſarium omnem ſimulantem ſe eſſe Sermonem, itidemque ſimulantem ſe eſſe veritatem, & apparentem veritatem. Vocatur autem fidelis, * non quia fidem alicui habeat, ſed quia fide dignus ſit. Nam Moſe teſte, fidelis, & verax eſt Dominus. Verax eſt etiam ad differentiam vmbræ, & figuræ, & imaginis: quoniam talis eſt ille Sermo, qui eſt in cœlo aperto; non enim talis eſt Sermo terreſtris, qualis cœleſtis, quia factus caro per vmbras, & figuras, & imagines loquitur. Multitudines ergo eorum, qui putantur credere vmbra Sermonis, non vero illo Sermone Dei, qui eſt in cœlo aperto, eruduntur. Propterea Hieremias inquit: *Spiritus perſonarum noſtrarum Chriſtus Dominus, cui diximus, in vmbra ipſius vivemus in gentibus.* Sic igitur Sermo ille Dei, qui fidelis vocatur, etiam verax vocatur, & in juſtitia judicat, & bellum gerit, quod juſtitia ipſa, ac judicio ipſo facultatem à Deo acceperit judicandi, & diſtribuendi, ex dignitate vniuſcujuſque entium. Nemo enim eorum qui juſtitiam, ac facultatem judicandi populum habent, ita in ſua ipſius anima omnino imprimere poterit, & juſtitiæ, & judicandi figuras ipſas, & ideas, vt nulla in re ſit inferior ea quæ ex ſe eſt juſtitia, & eo quod ex ſe eſt, judicio: quemadmodum neque qui pingit imaginem, potis erit pictura exprimere omnes rei depictæ proprietates. Propterea Davidem dixiſſe reor: *Non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens*, non enim generatim dixit, omnis homo, ſive omnis Angelus, ſed Omnis vivens, quoniam etiam ſi vitæ quis ſit particeps, & mortalitatem prorſus excuſſerit, ſic neque tui comparatione juſtificari poterit, perinde atque vita. Neque fieri poteſt, vt qui particeps eſt vitæ, & ob hoc vivens nominatur, ipſe ſit vita, nec qui compos eſt juſtitiæ, & idcirco juſtus dicitur, omnino ipſi juſtitiæ æquiparari poterit. Iam vero quemadmodum ad Dei Sermonem pertinet judicare in juſtitia, ita etiam ad ipſum pertinet bellum gerere in juſtitia.

Tim. 4. 20.

Pſal. 142 :.

Ἅλμα ἔχουσιν ἐν οὐρανοῖς, τὰ οὐράνια τῇ κλειδὶ τοῦ Δαβὶδ ἀνέῳγε θεωρούμενα, τῷ θείῳ λόγῳ ἀμύητοῦς αὐτῷ, καὶ ἀφωλίζοντος, ἀφ' ᾧ τοῦ ὀχεῖσθαι ἵππῳ, φωναῖς τὰ σημαινόμενα ἀπαγγέλλουσαις. λευκῷ, ἀφ' ᾧ φανερῷ καὶ λευκῷ, ᾧ φωλιὸν τῆς γνώσεως· καθέζεται δ' ὅτι τὸν λευκὸν ἵππον ὁ καλούμενος πιστὸς, ἱδρυμένος βεβαιότερον, ᾧ ἵν' ὕπως εἴπω, βασιλικώτερον ἐν φωναῖς ἀναστατωθῆναι μὴ δυναμένας πάντως ἵππου ὀξύτερον ᾧ τάχιον περιόσας, ᾧ προδοκιμάσας ἐν τῇ φορᾷ πάντα τὸν αὐθαιρετιστὴν ὑποκριτὴν λόγον νομιζόμενον λόγον, ᾧ ἀληθείας δοκοῦντα ἀλήθειαν· καλεῖται δ' πιστὸς ὁ ὅτι ᾧ λευκὸς ἵππου, ᾧ ἀφ' ᾧ πιστεύεται (ἢ), τοῦτέστι, τῷ πιστεύεσθαι ἄξιος· κύριος γὰρ κατ' ἐξοχὴν πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, καὶ ἀληθινὸς γὰρ πρὸς αὐτοδιγκελωλιὰς, καὶ τύπου, ᾧ εἰκόνος, ἐπεὶ ζῶντος ὁ ἐν οὐρανῷ λόγος. ᾧ γὰρ ὅτι γῆς ὁ ζῶντος, ὑποῖος ὁ ἐν οὐρανῷ, ἅτε γυμνὸμενος σαρξ, καὶ ἀφ' σκιᾶς ᾧ τύπων ᾧ εἰκόνων καλούμενος· τὰ δὲ πλήθη τῶν πεπιστευκέναι νομιζομένων τῇ σκιᾷ τοῦ λόγου, καὶ οὐχὶ τοῦ ἀληθινοῦ λόγου θεοῦ, ἐν τοῦ αὐτοῦ τοῦ ἐν οὐρανῷ τυγχάνοντος, μαθήσεται· διόπερ ὁ Ἱερεμίας φησὶ· πνεῦμα προσώπου ἡμῶν χριστὸς κύριος, ᾧ εἴπομεν, ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὅτος δὲ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ὁ πιστὸς καλούμενος, καὶ ἀληθινὸς καλεῖται, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει, καὶ πολεμεῖ τῇ αὐτοδικαιοσύνῃ καὶ αὐτοκρίσει, ὃ καταξίαν ἐκάστου τῶν ὄντων ἀποτίμων ἀπὸ τοῦ δύνασθαι λαοὺς ᾧ κρίνειν· τοιοῦτος γὰρ τῶν μετεχόντων δικαιοσύνης, καὶ τῆς ᾧ κρίνειν λαοὺς δυνάμεως, ὅτι πάντη ἐναποσφάξασθαι ἑαυτῷ τῇ ψυχῇ δυνήσεται τὸς τῆς δικαιοσύνης τύπους, καὶ τὸ κρίνειν, ὥστε ἐν μηδενὶ ἀποδεῖν τῆς αὐτοδικαιοσύνης, καὶ τῆς αὐτοκρίσεως, ὡς τοιοῦτο γεγράφων εἰκόνα, οἵος τε ἔσται μεταδοῦναι πάντων τῶν τὸ γεγραμμένῳ ἰδιωμάτων τῇ γραφῇ. ἀφ' τοῦτο δὲ νομίσαι τὸν Δαβὶδ λέγειν τό· ᾧ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν· ᾧ γὰρ ἁπαξαπλῶς εἶπε πᾶς ἄνθρωπος, ἢ πᾶς ἄγγελος, ἀλλὰ πᾶς ζῶν· ὅτι κἂν τῆς ζωῆς τῆς μετέχῃ, ᾧ πάντη τῶν νεκρότητα ἀποσῶσῃ), οὐδ' ὕπως ὡς τοῦ σε δικαιωθῆναι δυνήσεται παντελῶς τῇ ζωῇ, οὐδὲ δυνατὸν ὂν μετέχοντα τῆς ζωῆς, ᾧ ἀφ' τοῦτο ζῶντα, χρηματίζοντα, αὐτὸν γενέσθαι ζωῆς, ᾧ ἐν μετέχοντα δικαιοσύνης, ᾧ αὐτὸ ὃ δίκαιον καλούμενον ὀφείσθηναι πάντη τῇ δικαιοσύνῃ· ἔργον δὲ τοῦτο λό-

γου ὥσπερ κρίνῃ ἐν δικαιοσυνῃ, ἵνα πολε-
μῇ ἐν δικαιοσυνῃ, ἵν' ὁ τῶ τὰς ἐχθρὰς λό-
γῳ καὶ δικαιοσυνῃ ἵνα πολεμῇ, ἀμαυρου-
μένων τῇ ἀλόγων καὶ τῆς ἀδικίας, λέγεσθαι,
ἐνοικήσῃ καὶ δικαιώσῃ, ἐκβαλλων τὰ ἐναντία
τῆς ψυχῆς, τῶ, ἵν' ἵνα εἴπω, ὑπὸ σωτηρία
ἀγχιμαχωμενθέντος ὑπὸ χριστοῦ· ἐπὶ δὲ μᾶλλον
ὅτι τὸν τῶ λόγου πόλεμον ἰδῃ, ὃν πολεμῇ,
ἐπεμὲ αὐτὸς μὴ προσδύῃ τῶ ἀληθείας, ὁ δ'
ὑποκρινόμενος ἐστὶ) λόγος ὁ λόγος ὢν, καὶ ἡ
* ἑαυτῷ τῶ ἀναγορεύσασθαι ἀλήθεια· οὐκ ἀλή-
θεια τυγχάνουσα, ἀλλὰ ψεῦδος, φάσκη εἶναι
ἑαυτῶ τ' ἀλήθειαν· τότε γὰρ καθοπλισάμενος
ὁ λόγος τῷ ψεύδεσι αἰσθησι αὐτῷ τῷ πνεύ-
ματι τῶ στόματος αὐτῶ ἐν καταργῇ τῇ ἐπι-
φανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτῶ· ἐν ὅσῳ εἰ δυνα-
τῷ ἐν νοητὸν ἔσται ὑπὸ τῶ ἀποστόλου ἐν τῇ
πρὸς θεσσαλονικεῖς πρώτῃ ἐπιστολῇ. τί γὰρ
ὅτι ὃ αἰσθησιμενον τῷ πνεύματι τῶ στόματος
χριστοῦ, χριστοῦ τυγχανόντος λόγου ἐν ἀληθείας
ἐν σοφίας, ἢ ὃ ψεῦδος; ἐν τί ὃ καταργούμενον
τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας χριστοῦ, σοφίας ἐν
λόγῳ νοουμένης, ἢ πάσῃ ὃ ἐπαγγελλόμενον εἶ-
σοφία, τυγχάνον ἢ ἐν τούτων, ὧν ὁ θεὸς δράσ-
σεται ἐν τῇ πλανορλίᾳ αὐτῶν; ὅτι ὁ ἰωάννης θαυ-
μασιώτατα ἐν τοῖς περὶ τῶ ὀχουμένῳ τῷ λύ-
χῳ ἴσσπω λόγου φησὶ ἐν τό· οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ
αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός· ὡς γὰρ ἡ φλὸξ πυρὸς ὃ
λαμπρὸν ἅμα ἐν φωτιστικὸν, εἴπ ἢ ἐν πυρω-
δες ἔχει, ἐν αὐθαιρετὸν τῇ ὑλικωτέρων, ἵνα
οἱ, ἵν' ἵνα εἴπω, ὀφθαλμοὶ τῶ λόγου οἷς βλέ-
πεί, ἐν πᾶς ὁ μετέχων αὐτοῦ, τοσῷ τῷ ἀφῇ
τῇ ἐνυπαρχουσῶν αὐτῷ ἀναπλαμβάνεσθαι τῇ
νοητῇ, ἀμαύρωσι ἐν ἀφαιρέσει τὰ ὑλικώτερα ἐν
παχύτερα τῇ νοημάτων· πάντων ἢ τῷ ἰσχνό-
τητα ἐν λεπτότητα ἐκπέφυκε τῆς ἀληθείας τὰ
ὑποκοσμοῦν ψευδέσματα· πάνυ ἢ τεταγμένως
χρῆ τὸν ἐν δικαιοσυνῃ κρίνοντα, ἐν χρῆ ὃ ἐν δι-
καιοσυνῃ κρίνῃ πολεμοῦντα, ἐξῆς δὲ ὃ πο-
λεμῇ φωτίζοντα, ὑπερφέρεται γό· ὑπὸ τῷ κε-
φαλῇ ἐστὶ) αὐτῷ πολλὰ διαδήματα· εἰ μὲν γὰρ
ἓν ἦν ἐν μονοειδὲς ὃ ψεῦδος καθ' ἓ τὸν ὑφάνεν
ἐπιτομῇ ἐλάμβανεν ὁ νικήσας πιστὸς ἐν ἀληθι-
νὸς λόγος, ἐν ἓν διάδημα ἐδείκνυτο βούλό-
γως ἀναγέγραπτο ὁ ὑπερκρατήσας τῇ ἐναντίων
θεοῦ λόγος· νυνὶ δὲ πολλῶν ὄντων τῇ ἐπαγ-
γελλομένων τῷ ἀληθῆ ψευδῶν, καθ' ὧν γρα-
φεὶς ὁ λόγος πεφύκασι πολλὰ γινόμενα
τὰ διαδήματα τῇ κεφαλῇ τῶ παντὸς νικητῆρος
ἐδείκνυμενα, ὃ ἑκάστης ἢ ἀποστατησάσης ἐναρ-

A Vt ex eo, quod dicitur oppugnare hunc
in modum, ipsi Sermoni, & justitiæ inimicos, sublatis his qui à ratione sunt
alieni, & injustitia sublata, inhabitet,
& justificet: expellens contraria ab anima illius qui salutis causa (vt ita dicam)
captivus factus est à Christo. Sed apertius cernere possumus hoc Sermonis bellum, quod gerit cum Sermone ipso fungente legatione pro veritate, alter qui
cum non sit Sermo, fingit tamen se esse
Sermonem: itemque simulata veritas,
B quæ non est veritas, sed mendacium fingit, & prædicat se ipsius Sermonis esse
ipsam veritatem. Sed enim armatus Ser- 2. Thess. 2. 8.
mo contra mendacium, illud interficit
spiritu oris sui, & destruit apparitione
præsentiæ suæ. Et vide ân hunc sensum
subinnuere voluerit Apostolus hæc scribens in epistola ad Thessalonicenses.
Quid enim est, quod spiritu oris Christi
interficitur, cum Christus sit Sermo, veritas, & sapientia, nisi mendacium? Et
quid est illud, quod destruitur apparitione præsentiæ Christi, qui sapientia, &
C Sermo consideratur, nisi id omne, quod
profitetur se esse sapientiam, atque etiam
sapientia eatenus existens, quatenus Deus
per illud comprehendit eos, qui non
sunt sapientes vera sapientia in vafricie
ipsorum? Quare mire, ac supra modum
de Sermone disserens Ioannes, qui equo
albo vehebatur; inquit etiam illud: *Oculi ejus velut flamma ignis.* Vt enim flamma
clara, pariter & lucida, jam vero etiam
ignea est, & consumptrix materialium,
sic oculi (vt ita dicam) Sermonis, quibus & ipse videt, & quisquis illius fuerit particeps, præterquam quod percipiunt intelligibilia per ea, quæ in ipso
D insunt, conficiunt, & demoliuntur conceptus crassiores, & magis materiales,
omnibus, quomodocunque falsis gracilitatem, & tenuitatem veritatis fugientibus. Valde autem ordinate postquam
induxit Sermonem judicantem in justitia,
& vt judicet in justitia, bellum gerentem,
atque deinde post bellum, illuminantem,
illud subjungitur; in ipsius capite multa
esse diademata. Nam si vnum, & vniforme esset mendacium, de quo prostrato coronam acciperet victor, fidelis, &
verax Sermo, jure etiam Sermo, qui superasset Deo repugnantes, scriptus fuisset vno diademate insignitus. Nunc autem multa cum sint mendacia, quæ profitentur veritatem, adversus quæ bellum
gerens ille Sermo coronatur, multa sunt
etiam diademata capiti cuncta victoris
imposita. Quinetiam vnamquamque actionem rebellem superans, multis coronis ob victoriam multiplicem insignitur.

* χ. ἰωαννῶ

Dictus etiam post diademata capiti imposita nomen habere scriptum, quod nemo novit nisi ipse; novit enim solus quædam animatus hic Sermo, cum nullus intueri possit ea, quæ ille comprehendit, eo quod res, quæ continue generantur, longe inferiores sint natura ipsius. Atque etiam fortassis soli participes illius Sermonis quædam norunt, quæ sunt abscondita non participantibus illum. Porro Sermo ille Dei non nudus à Ioanne cernitur, dum equo albo vehitur, sed circundatus veste sanguine tincta, Sermo ille factus caro, vestigijs ingredi cœpit, & idcirco etiam mortuus, quia caro factus, ita vt sanguinem super terram suum profuderit, milite latus ejus pungente. Passionis namque illius, & veritatis, & instituti vitæ, quam tenuit in corpore nostro, nulla nos vnquam tenebit obliuio, etiam si fortasse quomodocunque pervenerimus ad altissimam, supernamque ipsius Sermonis, & Filij Dei contemplationem. Hunc Dei Sermonem cœlestes exercitus omnes sequuntur, Sermonem sequentes ducem, & imitantes eum in omnibus: idque tum maxime, cum non secus ac ipse insecendunt equos albos, omnia enim aperta sunt intelligentibus. Et quemadmodum fugit dolor, & mœror, & suspirium in fine rerum; sic arbitror fugere etiam obscuritatem, & dubitationem; omnibus sapientiæ Dei mysterijs diligenter, & manifeste in apertum productis. Considera vero albos equos eorum, qui sequuntur Sermonem, indutos albo, & puro bysso; & considera num quia byssus è terra oritur, byssina indumenta significent proprietates linguarum, quæ sunt in terra, quibus indutæ sunt voces, res aperte, & pure significantes. Hæc autem sumpta ex Apocalypsi, quæ docet nos, qualis sit Dei Sermo, prolixius tractavimus, vt accuratius, & subtilius, quæ ad ipsum Sermonem spectant, consideraremus. *Hic erat in principio apud Deum.* Ijs qui accurate non attendunt diversas in his, quæ enunciantur, propositiones, videbitur Evangelista eadem repetere, ac si nihil plus diceret his verbis: *Hic erat in principio apud Deum*, quam illis, Et ille Sermo erat apud Deum. Sed observemus necesse est, nos, quando dicimus, ille Sermo erat apud Deum, non addiscere quando erat, vel in quo erat apud Deum, juxta quartum pronunciatum additum. (Nam quatuor cum sint hoc in loco [ἀξιώματα, hoc est] pronunciata, quæ aliqui [προτάσεις, hoc est] propositiones appellant, pronunciatum quartum est: *Hic erat in principio apud Deum.* Insuper hæc propositio: *Ille Sermo erat apud*

Ioan. 1. 1.

A γαίας κεφαλῶν, πολλὰ διαδήματα τῷ νικᾶν πεπιστευται· ἐξῆς μὲν τὰ διαδήματα ἀναγέγραπται ἔχειν ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ αὐτός· ἔστι γὰρ ὁ ἔμψυχος λόγος ὁπτάσιά τινα μόνος, ἅπερ ὃ νοητὸς ἔστιν ἐν τοῖς ἐξῆς γνωτοῖς τῆς φύσεως αὐτοῦ θεωρεῖν ἔσται πάντα ἃ ἐκεῖνος καταλαμβάνει, θεωρῶν· τάχα δὲ καὶ οἱ μετέχοντες ἐκείνῳ τῷ λόγῳ μόνοι ἴσασι τοὺς μὴ μετέχοντας * ἃ ἴσασι τὰ μὴ εἰς ἐκεί- * Al. ἴσμεν.
νους φθάνοντα· ὁ γυμνὸς δὲ τοῦ ἰωαννικοῦ ὀφθαλμοῦ

B τοῦ ἵππου ὀχούμενος ὁ τῷ θεῷ λόγος, περιβέβλη) δὲ ἱμάτιον ἐρραντισμένον αἵματι, ἐπιφερόμενον εἰκάζεται ὁ γνήσιος λόγος σὰρξ, καὶ διὰ τὸ γεγονέναι σὰρξ ἀποθανεῖν, ὡς προσῆκεν αὐτὸν καὶ αἷμα ὑπὲρ τοῦ γένους, νύξαντος δὲ στρατιώτου τὴν πλευρὰν αὐτοῦ· ἐκείνῳ τῷ πάθους, πάλαι γὰρ καὶ ὁπωσποτε ἐν τῇ τοῦ λόγου ὑπολαμπάτῃ καὶ λυσιτελεστάτῃ θεωρίᾳ γνωσθέντα, καὶ τὰς ἀληθείας ἃ πάντα ὑπεκκαλύπτει, τὰς ἐν σώματι ἡμῶν γνωσθείσας δι' αὐτοῦ εἰσαγωγῆς· τούτου τοῦ

C τῷ θεῷ λόγῳ, τὰ ἐν τοῦ θεσπεσίου στρατεύματος ἀκολουθεῖ πάντα, λόγῳ ἐπόμενα ἡγεμονικῷ, καὶ μιμούμενα αὐτὸν ἐν πᾶσι, καὶ μάλιστα τῷ ὑπερβεβηκέναι ὁμοίως αὐτοῦ ἵπποις λευκοῖς, πάντα γὰρ ἐναντίον τοῖς νοοῦσι· ὃ ὥσπερ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμὸς ὑπὸ τῷ τέλει τῶν πραγμάτων, ὅτως οἶμαι ὅτι ἀπέδρα ἀσάφεια καὶ ἀπειρία, πάντων ὑπὸ μιᾶς καὶ ἁπλῆς πρόνοιαν τὰ τοῦ θεοῦ σοφίας μυστήρια· ὑπόκεινται δὲ τοῖς λευκοῖς ἵπποις ἀκολουθοῦντων τῷ λόγῳ,

D ἐνδεδυμένοις βύσσινον λευκὸν καθαρὸν, εἰ μὲν ἐπὶ βύσσου ἀπὸ γῆς ἦν, ἦν ὅτι γῆς ἐξηλέκτων, ὡς ἀμφισμήναι εἶναι αἱ σημαίνουσαι φωναὶ καθαρῶς τὰ πράγματα, τύποι τυγχάνουσι τὰ βύσσινα ἐνδύματα· ἔστω δὲ ὅτι πλέον ὁπόσα τῆς ἀποκαλύψεως διδασκούσης περὶ λόγου θεοῦ εἴρηται, ἵνα ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ νοήσωμεν· ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· τοῖς μὲν ἀκριβοῦσιν τὰς διαφορὰς ἐν τοῖς ἀπαγγελλομένοις προτάσεις δόξει ταυτολογεῖν ὁ εὐαγγελιστὴς, οὐδὲν πλέον λέγων ἐν τοῦ· ὅτος ἦν ἐν

E ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν, ἢ ὃ τὸ· ὃ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν· τηρητέον δὲ ὅτι ἐν μὲν τῷ· ὁ λόγος ἦν πρὸς ὃν θεὸν, ἢ μανθάνομεν ὃ πότε, ἢ ἐν τίνι ἦν πρὸς ὃν θεὸν, καὶ ὃ τέταρτον ἀξίωμα προσκείμενον· τέσσαρα γὰρ ἀξιώματα ἅπερ τινὲς προτάσεις καλοῦσιν, ἔστιν ἐνθάδε, ὡς ὃ τέταρτον· ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς ὃν θεόν· ἢ τοῦτο ἦν τὸ· ὁ λόγος ἦν πρὸς ὃν

θεὸν, ἢ τὸ· ὅτος ἦν, ἀλλ' ἁπλῶς πρὸς τὸν θεὸν, A
ἀλλὰ, πότε, ἢ ἐν τίνι πρὸς τὸν θεόν; ὅτος
γὰρ φησιν, ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· ἀλλὰ
καὶ ὁ, ὅτος, καθ' * ξιν ἐκφερόμενον νομι-
ζόντων ὅτι τῷ λόγῳ τεταχθαι, ἢ ὅτι τὸ θεῦ,
ἵνα δὲ μὴ συγχύτερον ἀρθυνάντες, ἵνα ἢ ὕλη
σύλληψιν τῆς προτέρων γινομένων ἐν τῇ, ὅτος,
προγνωσείᾳ, τῆς τε λόγος ὀτινοίας, καὶ τῆς
θεὸς, ἵνα ἡ δῆξις σωαγάγῃ εἰς ἓν ἐν τῇ ὀτι-
νοίᾳ δῆφ φορᾷ, ἃ γὰρ ἐν τῇ ὀτινοίᾳ αὐτῇ, λόγος,
ἐστὶν ἡ, θεὸς, ταῦτ' ἐν τῇ, θεὸς, ἡ, λόγος· τὰ- B
χα δὲ σωκεφαλαιώσις ἐστὶ τῆς πολλῶν προτά-
σεων εἰς μίαν πλοῦ· ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν
θεόν. καθὸ γὰρ ἐν ἀρχῇ λῶ ὁ λόγος ἃ μεμα-
θήκαμεν ὅτι πρὸς τὸν θεόν· καθὸ ἡ πρὸς τὸν
θεὸν ὁ λόγος ἦν, οὐκ ἐγνώσκομεν σαφῶς ὅτι ἐν
ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν ἦν· καθὸ ἡ θεὸς ὁ λόγος
ἦν, ἅπερ ὃ ἐν ἀρχῇ αὖθις εἰ ἐδηλοῦτο, ἅπερ ὅτι
πρὸς τὸν θεὸν ἐπύθόμεν· ἐν ᾗ τῇ, ταῦτα ἦν ἐν ἀρ-
χῇ πρὸς τὸν θεὸν, ἀπαγγελία τὺ, ὅτος, ὅτι τῷ
λόγῳ καὶ θεῦ νομιζόμενον, καὶ τῷ, ἐν ἀρχῇ, C
ἅτω σωατομένῳ, τῷ τε, πρὸς τὸν θεὸν,
προτιθεμένῳ, οὐδὲν προδιείπεται πρὸ ἐν τοῖς
τελεῖ προτάσεσιν, ὃ ἃ συλλαφηναῖται, σωα-
γομένων εἰς ἕν· ὀφὰ δὲ εἰ καθ' ὃ διαὖν ὀιομά-
ζεσθαι ὃ, ἐν ἀρχῇ, δυνατὸν ἡμᾶς μανθά-
νειν προβήματα δύο· ἓν μὲν ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
λόγος, ὡς εἰ καὶ καθ' αὑτὸν ἦν, καὶ μὴ πρός τος
πρὸς τινα· ἕτερον ἢ ὅτι ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν
ἦν, καὶ οἶμαι ὅτι ἃ ψεῦδος εἰπεῖν περὶ αὐτῶ, ὅτι
ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν, ἅπερ D
πρὸς τὸν θεὸν μόνον τυγχάνων, ἐπεὶ καὶ ἐν ἀρ-
χῇ ἦν, ἅτε ἐν ἀρχῇ μόνον ὢν, καὶ οὐκ ἐπὶ πρὸς
τὸν θεὸν ὢν, ἐπεὶ ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν
θεόν· πρώτως δὲ αὐτῶ ἐλήφετο· οὐδέποτε τῶ πρώ-
τῳ χάριν ἔχᾳ τὸ, δὶς, δευτέραν δὲ ἀεί· οὗ ἐν
τῇ πρὸς ῥωμαίους, παῦλος δοῦλος, φησὶ, χρι-
στοῦ ἰησοῦ κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς
εὐαγγέλιον θεοῦ ὃ προεπηγείλατο διὰ τῶ προ-
φητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐ-
τοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος δαυὶδ κατὰ E
σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ
πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν
ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἐλάβο-
μεν τὴν χάριν καὶ ἀποστολὴν, εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ
τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· ὁ γὰρ θεὸς ὁ διαλ-

Deum, non idem est cum illa, quæ inquit, Hic erat, non simpliciter apud Deum; sed quando erat apud Deum, scilicet: *Hic erat in principio apud Deum*: quin etiam illud, *hic*, per demonstrationem existimabitur positum fuisse, vel de Sermone, vel de Deo, ab eo qui minus diligenter investigaverit, vt etiam inveniat comprehensionem priorum, & comprehensionem considerationis hujus vocis Sermo, & hujus vocis Deus, factam in pronomine, *hic*: vt hæc demonstratio in vnum ea congreget, quæ consideratione sunt diversa, neque enim dum consideramus Deum, consideramus Sermonem; neque dum consideramus Sermonem, consideramus Deum. Fortassis autem summa est, & collectio trium propositionum in vnam hanc: *Hic erat in principio apud Deum*; quatenus enim in principio erat Sermo, non didiceramus, quod apud Deum: quatenus vero apud Deum Sermo ille erat, non agnoveramus aperte, quod in principio apud Deum erat: quatenus autem Deus ille Sermo erat, neque declarabatur ipsum in principio esse, neque quod apud Deum erat. Quod si dicente Evangelista: *Hic erat in principio apud Deum*, sub pronomine demonstrativo, *hic*, intelligatur, & Sermo, & Deus, & particula, *in principio*, sic conjungatur, addaturque etiam, *apud Deum*, nihil omittitur eorum quæ sunt in tribus propositionibus, quod summatim non comprehendatur redactis tribus propositionibus in vnum. Vide vero an fieri possit, vt etiam duas res dicamus, quia bis dicatur, *in principio*, alteram quidem, quod in principio erat ille Sermo, quasi etiam ex se esset, & non omnino apud aliquem; alteram vero, quod in principio apud Deum erat. Meumque est judicium absque mendacio dici posse de eo, quod & in principio erat, & in principio apud Deum, neque apud Deum solum existens, quoniam in principio erat, neque in principio solum existens, & non apud Deum existens, quoniam hic erat in principio apud Deum. *Omnia* Ioh. 1. 3. *per ipsum facta sunt*, [*& sine ipso factum est nihil.*] Numquam principem locum habet particula, per quem, sed semper secundum: veluti in Epistola ad Romanos: *Paulus servus*, inquit, *Iesu Christi*, Rom. 1. 1. 2. *vocatus ad munus Apostolicum, segregatus* & seq. *in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui genitus fuit ex semine David secundum carnem: qui declaratus fuit Filius Dei cum potentia, secundum spiritum sanctificationis, ex eo quod resurrexit è mortuis Iesus Christus dominus noster, per quem accepimus gratiam, & Apostolici muneris functionẽ, vt obediatur fidei inter omnes gentes super ipsius nomine.* Deus enim

Evangeliũ ſuum prænunciaverat per Prophetas, ſubminiſtrantibus Prophetis, & habentibus ſermonem illius, cui competit, *per quem*, & rurſum, Deus dedit gratiam, & Apoſtolici muneris functionem Paulo, & reliquis, vt obediant fidei omnes gentes; & dedit per Chriſtum Servatorem, habentem particulam, *per quem*. Et in Epiſtola ad Hebræos ipſe Paulus inquit: *In noviſſimis diebus loquutus eſt nobis in Filio, quem poſuit hæredem omnium, per quem fecit & ſecula*, docens nos Deum ſecula feciſſe per Filium. Vnigenito habente particulam δι' οὗ, [ideſt per quem,] dum ſecula fierent. Sic igitur hoc etiam in loco, ſi omnia per Sermonem facta fuerunt, non à Sermone facta fuerunt, ſed ab eo, qui ipſo Sermone major eſt, quem quis alium dixerit, quam Patrem ipſum ? Quærendum eſt & illud, an ipſe etiam Spiritus ſanctus per ipſum ſit factus, verum cum ſit, omnia per ſermonem facta fuiſſe. Ac meo quidem judicio, ſi quis dicat factum eſſe Spiritum ſanctum, & admittat omnia per Sermonem facta fuiſſe, is etiam fateatur neceſſe eſt, Spiritum ipſum à Sermone factum; nimirum Sermone ipſo antiquiore exiſtente ipſo Spiritu. Qui vero noluerit Spiritum ſanctum per Chriſtum fuiſſe factum, ſequitur, vt is vera credens, quæ in hoc Evangelio ſunt ſcripta, Spiritum ipſum ingenitum aſſerat. [Erit autem etiam aliquis tertius, præter hos duos, eum ſcilicet qui per Verbum factum fuiſſe Spiritum ſanctum concedit; & eum qui non factum eum exiſtimat; ſtatuens nullam eſſentiam conſtare Spiritus ſancti propriam, quæ à Patre & Filio diverſa ſit: ſed ſi animum advertat, fortaſſis diverſum eſſe potius à Filio Patrem exiſtimabit, quod is idem quod Pater ſit, quod ſine controverſia diſtinctio declaratur Spiritus ſancti à Filio hoc loco: *Qui verbum dixerit in Filium hominis dimittetur ei: qui autem blaſphemiam dixerit in Spiritum ſanctum, non dimittetur ei nec in hoc ſæculo, nec in futuro.* Nos autem qui tres Perſonas, Patrem, & Filium, atque Spiritum ſanctum eſſe credimus, & ingenitum nihil præter Patrem eſſe nobis perſuaſimus; Spiritum ſanctum & ijs omnibus quæ per Verbum facta ſunt, & ordine ijs omnibus quæ à Patre per Chriſtum condita ſunt, præſtantiorem eſſe, vt pium & verum concedimus & approbamus. Atque hæc forſitan cauſa eſt, cur ipſe Dei non dicatur eſſe Filius; quod ſolus Vnigenitus à principio natura Filius ſit, quo indigere videtur Spiritus ſanctus, miniſtran-

Heb. 1. 2.

Ioach. Previi interpretatio.

Matth. 12. 32.

ἄγγελον ἑαυτοῦ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν, ὑπηρετούντων τῷ προφητῇ, καὶ ἐχόντων ἐν λόγον ᾧ, δι' ὃ, καὶ πάλιν ὁ θεὸς ἔδωκε χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς, καὶ ἔδωκε διὰ χριστοῦ ἰησοῦ ᾧ σωτῆρος ἔχοντος δι' ὃ· καὶ ἐν τῇ θεοῦ ἐβραίοις, ὁ αὐτὸς παῦλός φησιν, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' ᾧ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε· διδάσκων ἡμᾶς ὅτι ὁ θεὸς τοὺς αἰῶνας πεποίηκε διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐν τῷ τοὺς αἰῶνας γίνεσθαι τοῦ μονογενοῦς ἔχοντος δι' ὃ. ὥστε εἰπὲ καὶ ἐνταῦθα εἰ πάντα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο, οὐχ ὑπὸ τοῦ λόγου ἐγένετο, ἀλλ' ὑπὸ κρείττονος καὶ μείζονος παρὰ τὸν λόγον· τίς δ' ἂν ἄλλος ὥστε τυγχάνῃ ἢ ὁ πατήρ; ἐξεταστέον δὲ μηθεὶς ὄντος τοῦ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, εἰ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' αὐτοῦ ἐγένετο· σαφὲς γὰρ ὅτι τῷ μὲν φάσκοντι γεγενῆσθαι αὐτὸ ἔστι, καὶ παραινοῦντι τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀναγκαῖον παραδείξασθαι ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο, πρεσβυτέρου τοῦ αὐτὸ τοῦ λόγου τυγχάνοντος· τῷ δὲ μὴ ἐκγεγενῆσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ χριστοῦ γεγονέναι, ἕπεται τὸ ἀληθῶν αὐτὸ λέγειν, σημαῖνει ἐν τῷ διαστηλίᾳ τάχα εἶναι κρίνοντι· ἔστω δέ τις καὶ τρίτος παρὰ τοὺς δύο, τὸν τὸ διὰ τοῦ λόγου παραδεδομένον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον γεγονέναι, καὶ ὃν ἀληθῆ αὐτὸν εἶναι ὑπολαμβάνοντα, δογματίζων μηδεμίαν ἰδίαν ὑφεστάναι τῆς ἁγίας πνεύματος ἑτέραν παρὰ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν· ἀλλὰ τάχα προεπιθέμενος μᾶλλον ἐὰν ἕ- * χ. ὦ τερον νομίζῃ εἶναι τὸν υἱὸν παρὰ τὸν πατέρα, τῷ τὸ αὐτὸ αὐτῷ τυγχάνειν τῷ πατρὶ, ὁμολογουμένως διαιρέσεως δηλουμένης τῆς ἁγίας πνεύματος παρὰ τὸν υἱὸν ἐν τῷ· ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα οὐκ ἔξεστιν ἄφεσιν ὅτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ὅτε ἐν τῷ μέλλοντι· ἡμεῖς μὲν πιστεύομεν ὑπάρχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα πάντων τυγχάνειν, ὧν πατέρα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἀληθῶν μηδὲν ἕτερον τῆς πατρὸς εἶναι πιστεύοντες, ὡς εὐσεβέστερον καὶ ἀληθέστερον, προσειλῆφθαι τὸ, πάντων διὰ τοῦ λόγου γεγονότων, τὸ ἅγιον πνεῦμα πάντων εἶναι τιμιώτερον, καὶ τάχα πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ χριστοῦ γεγονότων· καὶ τάχα αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ μὴ καὶ υἱὸν λέγεσθαι τοῦ θεοῦ, μόνου τοῦ μονογενοῦς ἔοικε τὸ ἅγιον πνεῦμα, διακονοῦντος αὐτῷ

φύσει υἱὸν ἀρχὴν ἔχοντος τυγχάνοντος, ᾧ χρήζειν

τῇ τῆ ὑποστάσι, ὃ μόνον εἰς ὃ εἶ, ἀλ- A te ipsius hypostasi, non solum vt sit, sed
λὰ καὶ σοφὸν εἶ, καὶ λογικὸν, καὶ δίκαιον, vt sapiens sit, & rationis particeps, &
καὶ πᾶν ὑπάρχειν καὶ αὐτὸ νοῆν τυγχάνειν, κτ̃ justus, & omne id quod eum esse intel-
μετοχὴ τῆ προσφερομένων ὑμῖν χαρισμάτων ligendum est, ex Christi notionum, quæ
ἐπινοιῶν· οἶμαι δὲ ὃ ἅγιον πνεῦμα τὸ, ἵν' ὕτως à nobis paulo ante commemoratæ sunt,
εἴπω, ὑλικὸν τῆ ἀπὸ θεοῦ χαρισμάτων πρό- participatione. Ego autem existimo Spi-
σχαν τοῖς δὲ αὐτὸ τὸ μεθεκτὸν ἀοὺ χορηγα- ritum sanctum, vt ita dicam, materiam
τίζεσιν ἁγίοις, τῆς εἰρημένης ὕλης τῆ χαρισμά- gratiarum, quæ à Deo proficiscuntur,
των, ἐνεργουμένης μὲν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, διακονου- suppeditare ijs, qui per ipsum, ejusque
μένης δὲ ὑπὸ τοῦ χριστοῦ, ὑφεστῶσης δὲ κτ̃ communionem sancti sunt, dum mate-
τὸ ἅγιον πνεῦμα· τὸ κυρ̃ με εἰς ὃ τοιοῦτ' ἔστιν B ria, quam dixi, charismatum, à Deo
ἔχειν ὑπολαβὼν παῦλος περὶ χαρισμάτων ἔτε quidem operatur, à Christo autem mini-
που γράφων· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, stratur, per Spiritum vero sanctum exi-
τὸ δ' αὐτὸ πνεῦμα. καὶ διαιρέσεις διακονιῶν stit. Quod quidem vt ita esse putem, fa-
εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος. καὶ διαιρέσεις ἐνεργη- cit Paulus, qui quodam loco de gratijs
μάτων εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτός ἐστι θεὸς, ὁ ἐνεργῶν scribit his verbis: *Divisiones autem gra-* 1. Cor. 12.
τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ἔχει δὲ ἐπαπόρησιν διαλύ- *tiarum sunt, idem autem Spiritus: & divi-* 4, 5, 6.
σασθαι τό· πάντα δὲ αὐτοῦ ἐλθόντος, καὶ ἀκηλωθῆναι τὸ *siones ministrationum sunt, idem autem Do-*
πνεῦμα ἡμῶν ὂν, διὰ τοῦτο γεγονέναι, *minus: & divisiones operationum sunt, idem*
πῶς οἱονεὶ προσημαίνει τὸ χριστοῦ ἐν τοῖς γρα- *autem Deus qui operatur omnia in omnibus.*
φαῖς, ἐν μὲν τοῦ ἡσαΐα ὁμολογοῦντος χριστοῦ, C Habet autem dubitationem, quod om-
ὐχ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀπεσταλῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ nia per ipsum facta sint, & ex eo sequa-
ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος, φησὶ γάρ· καὶ νῦν κύ- tur, vt Spiritus sanctus, qui factus est,
ριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ ab ipso factus sit: quomodo Christo in
εὐαγγελίῳ ἄφεσιν μὲν ἐπαγγελλομένῳ ὅτι τῆς εἰς quibusdam Scripturis anteponatur, cum
αὐτὸν ἁμαρτίας, ἀποφαινομένῳ δὲ περὶ τῆς εἰς Christus ipse in Esaia quidem se non so-
τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημίας, ὡς ὁ μόνον ἐν lum à Patre, sed etiam à Spiritu sancto
τούτῳ τῷ αἰῶνι μὴ ἐσομένης τῆς ἀφέσεως τῶν missum esse fateatur: ait enim: *Et nunc Esa.* 48. 16.
εἰς αὐτὸ δυσφημήσαντι, ἀλλ' ὅσοι ἐν ᾧ μόνον *Dominus misit me, ejusque Spiritus:* In Euan-
ᾖ· καὶ μήποτε ὁ πάντως μᾶλλον ὃ πιωτέρων gelio autem, cum remissionem promisit
ἦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ χριστοῦ, ὁ γοῦν ἀ- D in peccato, quod in ipsum committitur;
φεσις τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότι, ἀλλὰ διὰ τὸ pronuntiat autem de blasphemia in san-
χριστοῦ μὲν πάντα μετεῖναι τὰ λογικὰ, οἷς ctum Spiritum, non fore vt pateat non
δίδοται συγγνώμη μεταδεδεγμένοις ἀπὸ τῶν ἁ- solum in hoc sæculo, sed etiam in futu-
μαρτημάτων, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος τοὺς κα- ro ad ejus veniam & remissionem aditus
τηξιωμένους, μηδεμιᾶς εὔλογον εἶ συγγνώμης ei qui in illum blasphemaverit. Et for-
τυγχάνειν μὴ τηλικούτης δὲ τοιαύτης συμπνοίας tasse non propterea ei qui in Spiritum
θεῖς εἰς ὃ κακὸν ἔτι ἀποπίπτουσι δὲ ὀλισθη- sanctum peccaverit, non ignoscitur, quod
μένοις τοῖς ἔνυπάρχουσι πνεύματος συμβου- ipse Christo sit honoratior, eique ante-
λίας· Εἰ δὲ κτ̃ ὃ ἡσαΐαν φησὶν ὁ κύριος ἡ- ponatur, sed quod omnia in quibus est
μῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀπεσταλῆναι καὶ τοῦ πνεῦ- E ratio, Christo participant, quibus, cum
ματος αὐτοῦ, ἔστι καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἀποστεί- à peccatis discedunt, venia datur: eos
λαντος ὃν χριστὸν πνεύματος ἀπολογήσασθαι, autem qui sancto Spiritu digni judicati
ὐχ ὡς φύσει διαφέροντος, ἀλλὰ διὰ τὸν ἡμε- sunt, non consentaneum sit veniam con-
μένην οἰκονομίαν τῆς ἐναν θρωπήσεως τοῦ υἱοῦ sequi, cum tanto & tali instinctu, &, vt
τοῦ θεοῦ, ὑπαδυνόντος περὶ αὐτὸ τοῦ σωτῆρος· εἰ ita dicam inspiratione in malum iterum
δὲ ἐν τούτῳ προκόπτει τῶν λόγων ἀληθεύοις relabentes, & consilia Spiritus sancti, qui
καὶ ὃ ἅγιον πνεῦμα τὸν σωτῆρα ἐνανθρω- in eis inest, respuentes. Quod si id quod
πήσαντα, προσακτέον αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς est apud Esaiam scriptum, ait Servator noster se à Patre missum esse,
προς ἑβραίους λεγομένων ἐπιστολῆς τῶν ἀγγέλων & ab ipsius Spiritu, respondendum
est etiam hoc loco missum esse Chri-
stum à Spiritu, non quod natura dif-
ferat, sed propter Filij Dei conser-
vatoris nostri, qui se infra eum mi-
nuit, in humanitate sumenda, dispen-
sationem. Quod si quis ex eo offenditur,
quod in sumenda natura humana in-
fra Spiritus dignitatem Servatorem im-
minutum dixerim: hoc ei probandum est
ex ijs quæ scripta sunt in Pauli ad He-
bræos Epistola, in qua etiam Angelis mi-

norem Iesum fuisse propter mortis per-
Hebr. 2. 9. pessionem pronuntiat : ait enim : *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum.* Aut hoc etiam dici potest creatæ naturæ, vt à servitute interitus, corruptionisque liberaretur, atque etiam hominum generi beata ac divina virtute, vt ita dicam, incarnata opus fuisse, quæ ea etiam quæ in terra sunt corrigeret : & quodammodo hanc actionem ad sanctum Spiritum pertinere, quam cum ferre non posset, Servatorem offert & proponit, vt qui solus hoc certamen posset sustinere : Pater etiam vt princeps Filium mittens, vna Spiritum quoque mittit, quem certo tempore descensurum ad Dei filium, & vna hominum salutem operaturum, effecturumque promiserat. Id quod perfecit, tum, cum corporea specie columbæ ad eum post lavacrum volavit, & insistens non præterijt : quod fecit fortasse apud homines, qui ejus majestatem assidue ferre nõn poterant. Itaque significans Iohannes, & loquens de cognitione quisnam Christus esset, non solum Spiritus ad Iesum descensum narrat, sed cum descensu illius in ipso mansionem. Scriptum est
Ioh. 1. 33. enim hoc dixisse Iohannem : *Qui misit me baptizare, dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu & igne.* Non enim dicitur : *Super quem videris Spiritum descendentem* solum, quod fortasse etiam ad alios ipse descenderet, sed *descendentem & manentem super ipsum.* Hæc autem multum ac diu probata sunt ijs qui planius & apertius videre velint, si omnia per ipsum facta sunt, Spiritum etiam per Verbum factum esse, qui vna rerum omnium, inferior eo per quem factus est, intelligatur, etiamsi verba quædam nos in contrariam partem trahere videantur. Quod si quis Hebræorum Evangelium proferat, in quo Servator ipse hæc dicit: *Modo accepit me mater mea sanctus Spiritus, vno capillorum meorum, & me in montem magnum Thabor portavit ;* is dubitabit qui Spiritus sanctus qui per Verbum factus est, mater Christi esse possit. Sed hæc atque hoc non est difficile interpretari. Si enim is qui facit voluntatem Patris qui in cœlis est, ejus est & frater, & soror, & mater : & fratris Christi nomen non solum ad genus hominum venit, sed etiam ad ea quæ eo diviniora sunt ; nihil jam absurdum, alienumque erit, plus etiam quam eos, qui quod Patris qui in

βάπτονα δέξῃ· ὃ πνεῦμα ἅ θανάτου ἀποφυναμῶν τῶ παύλου γεγραμένα τὸν ἰησοῦ, φησὶ γάρ· ὃν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν ἰησοῦν διὰ τὸ παθημα ἅ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον· ἢ τάχα ἔστι καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι ἐδόκει ἡ κτίσις ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἀλλὰ καὶ ὃ τῶ ἀνθρώπων γένος μακαρίας καὶ θείας δυνάμεως ἐνεργοῦσης, ἥτις διορθώσεται καὶ τὰ ὑπὲ τῆς γῆς, ὃ ὥσπερεὶ ἐπέθεντο πῶς τῶ ἁγίω πνεύματι ἡ προσαξις αὐτῆ, ἵν' ἅπαξ ἀναμένον ἃ δυνάμενον προσδέχεται ὃν σωτῆρα, ὡς τὸ τηλικοῦτον ἆθλον μόνον ἐνεγκεῖν δυνάμενον, καὶ τῶ παθεῖς ὡς ἡγεμόνα ἀποστέλλοντος τὸν υἱὸν σωματοειδῆ καὶ συμπαραπέμπει ὃ ἅγιον πνεῦμα αὐτὸν ἐν χειρῶ ἀναγκαῖον καταβῆναι πρὸς ὃν υἱὸν τῶ θεῶ, καὶ συνεργῆσαι τῆ τῶ ἀνθρώπων σωτηρία· ὅτι δὲ πεποίηκεν ὅτε ὃ σωματικῶ εἴδει ὡσὶ περιστερᾶ ἐφάνη ἐπ' αὐτὸν μὴ ὃ λουθὲν αὐτῶ, καὶ ὑπισχνεῖται ἃ παραμενεῖν· τάχα ἐν ἀνθρώποις ὅτι πεποιηκότος τοῦς μὴ δυναμένοις ἀδιαλείπτως φέρειν αὐτῶ τὴν δόξαν. διό φησιν ὁ ἰωάννης περὶ ἅ γνῶναι ὁστις ποτέ ἐστιν ὁ χριστὸς καὶ μόνον πεμφθεὶς ἐπὶ τὸν ἰησοῦν καταβάσαν ἅ πνεῦμα ὡς περιστερᾶν καὶ μεῖναν ἐπ' αὐτῶ μοιλών· γέγραπται γὰρ ἐν τῶ κατὰ ἰωάννην ὅτι ὁ πέμψας με βαπτίζειν εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίω καὶ πυρί· ἃ γὰρ λέγεται, ἐφ' ὃν· ἀν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον μόνον, τάχα καὶ ἐπ' ἄλλος καταβεβηκὸς αὐτῶ, ἀλλὰ καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· ταῦτα δὲ ὑπολὺ ἐξήτασται σαφέστερον ἰδεῖν βουλομένοις πῶς, εἰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ τὸ πνεῦμα ἅγιον ἅ λόγου ἐγένετο, ἐν τῶ πάντων * τυγχάνων ὑποδεέστερον ὃ δι' ὃ ἐγένετο νοούμενον. εἰ καὶ λέξις τινὲς παρεισπᾶν ἡμᾶς εἰς ἐναντίον δοκοῦσιν· ἐὰν δὲ παρεισέλθῃ τις τὸ καθ' ἑβραίους εὐαγγέλιον, ἔνθα αὐτὸς ὁ σωτὴρ φησι· ἄρτι ἔλαβέ με ἡ μήτηρ μου ὃ ἅγιον πνεῦμα ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν μου, καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα θαβώρ, ἐπαποροῦσι πῶς μήτηρ χριστοῦ τὸ ἅγιον ἅ λόγου γεγενημένον πνεῦμα ἄγιον εἶ δυνάται· ταῦτα δὲ ἂν οὕτω ἅ χαλεπὸν ἑρμηνεῦσαι· εἰ γὰρ * ὁποῖον τὸ θέλημα ἅ πατρὸς ἅ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶν αὐτῶ, καὶ φθάνῃ τὸ ἀδελφὸς χριστοῦ ὄνομα ἃ μόνον ὅτι τὸ τῶ ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὰ τούτω θείοτερα ἔδεν ἄτοπον ἔσται μᾶλλον πάσης χριστιανῆσης μὴ-

* χ. τυγχάνον ὑποδεέστερον

* χ. ὁποῖον ἐστὶ

Τὸν χριστοῦ δηλῶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι μήτηρ· ἔτι εἰς τὸ· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ταῦτα ζητητέον, τῇ διανοίᾳ ὁ λόγος ἕτερός ἐστι παρὰ τὴν ζωὴν καὶ ὃ γέγονεν ἐν τῷ λόγῳ ζωὴ ἦν, ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· ἆρ' οὖν ὡς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἡ ζωὴ δι' αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ πῶς ἐστὶ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ σωτῆρος ἐπίνοιαι, ἢ καθ' ὑπεξαίρεσιν τὴν ἐκ αὐτοῦ νοητέον τὸ· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο; ὅταν δοκεῖ μοι εἶναι κρεῖττον· ἵνα τὸ συγχωρηθῇ δηλῶ τοῦ γεγονέναι τῷ ζωῷ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, τί λεκτέον περὶ τῆς * παρανομίας τοῦ λόγου σοφίας; ἐν γὰρ ὅτου δηλῶ τοῦ λόγου τὸ περὶ τὸν λόγον γεγονὸς· ὥστε χωρὶς τῶν ὑπεναντίων τῷ χριστῷ, πάντα δηλῶ τοῦ λόγου γεγονέναι τῷ θεῷ, ποιήσαντος ἐν σοφίᾳ αὐτὰ διὰ παντός. πάντα γάρ, φησὶν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, ἡ δηλῶ τῆς σοφίας ἐποίησας· ἴδωμεν δὲ μήπως τὸ· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὑποφερόμενον ἔχει τὸ· χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο· εἰ γὰρ πᾶν ὑποπολεῖ δηλῶ τῷ λόγου γεγονέναι, οὐδὲν χωρὶς τοῦ λόγου γεγένηται· οὐκέτι μόνον ἀκολουθεῖ τὰ χωρὶς τοῦ λόγου γεγονέναι τι, τὸ πάντα δηλῶ τοῦ λόγου γεγονέναι· ἔξεστι γὰρ οὐδένος χωρὶς τοῦ λόγου γεγονότος μὴ μόνον δηλῶ τοῦ λόγου γεγονέναι πάντα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν λόγον πνά· χρὴ δίκαιον εἰδέναι πῶς δεῖ ἀκούειν τοῦ, πάντα, καὶ πῶς τοῦ, οὐδέν· δυνατὸν γὰρ ὂν τοῦ μὴ περιωσκέναι ἀμφοτέρας τὰς λέξεις· ἐκδέχεσθαι, ὅτι εἰ πάντα δηλῶ τοῦ λόγου ἐγένετο, περὶ δὲ πάντων ὅσα καὶ ἡ κακία, καὶ πᾶσα ἡ χύσις τῆς ἁμαρτίας, καὶ τὰ πονηρὰ, ὅτι καὶ ταῦτα δηλῶ τοῦ λόγου ἐγένετο. τοῦτο δὲ ψεῦδος· κίνδυνος μὴ γὰρ δηλῶ τοῦ λόγου γεγονέναι ὀκνητέον, ἀλλὰ καὶ δηλῶ τοῦ λόγου τὰ ἀνδραγαθήματα, καὶ πάντα τὰ κατορθώματα κατωρθῶσθαι τοῖς μακαρίοις νοητέον προσήκειν· οὐκέτι δὲ καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ ἀποπτώματα· ἐξεληφασιν οὖν τινες τῶν ἀνυποστάτων εἶναι τῇ κακίᾳ, ὅτι γὰρ ἐκ ἀρχῆς, ὅτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, ταῦτα οὐδέν· καὶ ὥσπερ φιλῶν τινές φασιν εἶναι τὴν μὲν πόνων τὰ ἡδονὴ καὶ τὰ εἴδη, οὐσίαν δὲ ζῶον καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅτιπερ ὑπόλοιπον οὐδέν τυγχάνει παρὰ τὸ μὴ ὂν κατὰ θεοῦ, οὐδὲ δηλῶ τοῦ λόγου τῷ δοκοῦσῃ σύστασιν εἰληφέναι, καὶ ἐφίσταμενοι δυνατὸν ἀπὸ τῆς γραφῆς πλεκτικῶς ταῦτα ταῦτα ἀνθρώπου.

Ecclesiæ est, voluntatem faciant, Christi mater appellantur, matrem esse sanctum Spiritum.] Ad hæc quæramus oportet & illa in hoc dictum: *Omnia per ipsum facta sunt*, quia Sermo intellectione animi alius est à vita, & quod factum est in Sermone vita erat, & vita erat lux hominum: an vt omnia per ipsum facta sunt, sic etiam vita per ipsum facta sit, quæ est lux hominum, & aliæ Servatoris intellectiones: an omnia per ipsum facta fuisse intelligere opus sit, detractis his quæ in ipso sunt: quod mihi melius esse videtur. Vt enim concedatur ipsum fecisse omnia, eo quod vita (quæ est lux hominum) facta fuerit, quid dicendum de sapientia, quæ ante ipsum Sermonem consideratur? Nam profecto per Sermonem factum non est, quod excellit Sermonem. Quare omnia per Sermonem Deum facta sunt, præter ea, quæ considerantur in Christo, quia Pater fecerit ea in sapientia: *Omnia enim*, inquit, *in sapientia fecisti*, non per sapientiam fecisti. Videamus etiam quamobrem dictum sit; *Et sine ipso factum est nihil*, etiam si quibusdam videatur superfluum esse illud: *Sine ipso factum est nihil*, quod subjungitur his verbis: *Omnia per ipsum facta sunt.* Si omne & quicquid dixeris per Sermonem factum fuit, nihil sine Sermone factum fuit, tamen non sequitur, si sine Sermone non factum est aliquid, omnia per Sermonem facta fuisse. Nam fieri potest, vt, cum nihil sine Sermone factum fuerit, non tantum omnia per Sermonem facta sint, sed aliqua solum ab ipso facta fuerint. Proinde intelligamus necesse est, quonam pacto accipere debeamus vocabulum, *omnia*, & quomodo vocabulum, *nihil*. Fieri enim potest, ni explanaverimus vtrasque dictiones, si omnia per Sermonem facta sunt, & appellatione omnium comprehendatur & vitium, & omnis fusio peccati, & omnia prava, vt intelligamus etiam hæc per Sermonem facta fuisse, quod est falsum: creaturas enim per Sermonem factas fuisse nihil est absurdi: atque etiam beatos viros omnia præclare facta, & egregia facinora per Sermonem peregisse, nobis necessarium est intelligere: non item vero lapsus, & peccata. Exposuerunt igitur quidam, propterea quod non subsistat vitium, (neque enim fuit ab initio, ac ne in seculum quidem futurum est) ea nihil esse. Et quemadmodum Gentiles quidam genera, & species, veluti animal, & hominem, nihil esse dicunt, ita hi arbitrati sunt esse omne illud, quod nec à Deo, nec per Sermonem sumpserit apparentem subsistentiam. Et adnotamus num è Scripturis possint hæc accuratissime ostendi. Quan-

Ambrosij Ferrarij interpretatio.

* χ. ἀπονυμφίας

tum igitur attinet ad significata hujus vo- A culæ, nihil, & voculæ, *non ens*, synonyma videbuntur esse, cum non ens dicatur nihil, & nihil non ens. Itaque videtur Apostolus non entia dicere, non quæ omnino nequaquam sunt, sed ea, quæ sint prava, existimans prava non existere, quæ enim
Rom 4. 17. non erant, inquit, Deus velut entia vocavit. Quin Mardochæus etiam in libro Esther juxta Septuaginta, non exi-
Esth. 14. 11. stentes vocat inimicos Israël dicens: *Ne tradideris sceptrum tuum Domine non existentibus.* Possumus etiam adjungere, quo- B modo propter vitium mali appellentur non existentes, ex Dei nomine, quod
Exod. 3. 14, 15. scriptum est in Exodo: *Dixit enim Dominus ad Mosen: Existens hoc mihi est nomen.* Bonus Deus hæc loquitur judicio nostro, qui gloriamur esse de Ecclesia,
Matth. 19. 17. quem glorificans Servator dicit: *Nemo bonus nisi solus Deus, nempe ille Pater.* Igitur bonus idem est cum existente. Cum vero malum aut pravum contrarium sit bono, & contrarium existenti sit non existens, sequitur malum, & pravum esse non existens. Et fortassis hac ratione C adducti fuerunt, qui dicunt Diabolum non esse Dei opificium, in quantum enim Diabolus est, non est Dei opificium, in quantum vero illi contigit, Diabolo esse, factus cum sit (cum nihil creatum sit extra Deum nostrum) Dei
Perion. Ferrar. est opificium, [vt si parricidam Dei opus esse negaremus,] non auferentes ipsum à Deo factum fuisse, in quantum homo est. Namque ponentes etiam nos, eum esse sumpsisse à Deo, in quantum homo est, non ponimus hoc eum sumpsisse, D in quantum est interfector. Itaque omnes participantes ens (participant autem Sancti) merito erunt existentes, qui vero diffugiunt entis participationem, eo quod privati sint ente, facti fuerunt non existentes. Diximus autem superius, ens & nihil, synonyma, & vnivoca esse: & hanc ob causam, qui non sunt, nihil esse, & omne vitium etiam nihil esse, quoniam est non ens: & nihil vocatum, sine sermone factum fuisse, non connumeratum cum vocula hac, *omnibus.* Atque nos quidem pro virili ostendimus, quæ sint omnia facta per sermonem, & quid sit sine ipso quidem factum, nunquam autem existens, & hanc ob causam nihil vocatum. Sed arbitror Heracleonem, qui dicitur esse familiaris Valentini, enarrantem hoc dictum, *Omnia per ipsum facta sunt*, concte, & nullo teste adhibito excepisse mundum, & quæ in ipso sunt; à vocabulo, *omnia*, excludentem, quantum ad positionem suam, mundum,

A σημαινομένοις τῶν, οὐδὲν, καὶ ϗ, οὐκ ὄν, δόξει εἶ) συνώνυμα ϗ οὐκ ὄντος, οὐδενὸς δὲ λεγομένου, καὶ ϗ οὐδενὸς, οὐκ ὄντος· φαίνεται ὁ ἀπόστολος τὰ οὐκ ὄντα μὴ ὅτι τὰ μηδαμῶς μηδαμῶς ὄντων ὀνομάζων, ἀλλ' ὅτι τὰ μοχθηρὰν μὴ ὄντα νομίζων τὰ πονηρά· τὰ μὴ ὄντα γὰρ, φησὶν, ὁ θεὸς ὡς ὄντα ἐκάλεσεν· ἀλλὰ καὶ ὁ Μαρδοχαῖος, ἐν τῇ ϗ τοὺς ἐχθροὺς ἐκθήρ, μὴ ὄντας τοὺς ἐχθροὺς ϗ Ἰσραὴλ καλῶν λέγων· μὴ παραδῷς ὁ σκῆπτρόν σου κύριε τοῖς B μὴ οὖσιν· καὶ ἔστι προσαγαγεῖν πῶς διὰ τὸ κακίαν μὴ ὄντες οἱ πονηροὶ προσαγορεύονται οὐκ ϗ ἐν τῇ ἐξ ὀνόματος αὐχαφθομένῳ ϗ θεῷ, εἶπε γὰρ κύριος πρὸς μωϋσῆν· ὁ ὢν ϗτό μοί ἐστι τὸ ὄνομα· καθ' ἡμᾶς δὲ τοὺς διηρημένους εἶ) ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἀγαθὸς θεὸς ζῶντα φησιν. ὃν δοξάζων ὁ σωτὴρ λέγει· οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς ὁ πατήρ· ἐκκοινῶ ὁ ἀγαθὸς τῷ ὄντι ὁ αὐτός ἐστιν· ἐναντίον δὲ τῷ ἀγαθῷ ὁ κακὸν, ἢ ὁ πονηρὸν, καὶ ἐναντίον ὢν ὄντι τὸ οὐκ ὄν· οἷς ἀκολουθεῖ ὅτι τὸ πονηρὸν, ἢ κακὸν οὐκ ὄν· ἢ τάχα τοῦτο ἔσωσε τοὺς εἰπόντας τὸν διάβολον μὴ εἶ) θεοῦ δημιούργημα, καθὸ γὰρ διάβολός ἐστιν οὐκ ἔστι θεοῦ δημιούργημα, ὧδε συμβέβηκε διάβολος εἶ), ὑπὸς ὢν, οὐδενὸς κτίσαντος ὄντος, παρεξ ϗ θεοῦ ἡμῶν, θεοῦ ὄντι κτίσμα, ὡς εἰ ἐφάσκομεν ἢ τὸν φονέα μὴ εἶ) θεοῦ δημιούργημα. οὐκ αἰτιασόμεθα ϑ, ἢ ἀνθρωπός ἐστι μὴ πεποιῆσθαι αὐτὸν ὑπὸ θεοῦ· πάντες γὰρ ϑ, ἢ ἀνθρωπος τυγχάνει, ἀπὸ θεοῦ αὐτὸν ϑ εἶ) εἰληφέναι, ϵ ἡμεῖς ϑ τὸ φονεῦσαν ϑ, ἢ φονεύς ἐστιν, ἀπὸ θεοῦ ϗτ' αὐτὸν εἰληφέναι· πάντες μὲν οὖν οἱ μετέχοντες ϗ ὄντος, μετέχουσι ϗ οἱ ἅγιοι, βλάπτοντες δὲ ὄντες χρηματίζουσιν· οἱ ϗ ἀποστραφέντες τὸ ϗ ὄντος μετοχὴν, τοῦ ἐστερῆσθαι ϗ ὄντες, γεγόνασιν οὐκ ὄντες· προειποιμεν ϗ ὅτι συνωνυμία ἐστὶ ϗ οὐκ ὄντος, καὶ ϗ οὐδενὸς, καὶ ϗ διὰ ϗτο οἱ οὐκ ὄντες οὐδέν εἰσι, καὶ πᾶσα ἡ κακία οὐδὲν ἐστὶν, ἐπεὶ καὶ οὐκ ὂν τυγχάνει, καὶ οὐδὲν κεκλημένη χωρὶς γεγόνηται ϗ λόγου, τοῖς πᾶσιν ϑ συγκαταθεμενοῖς· ἡμεῖς μὲν οὖν κατὰ δύναμιν ἐπεδείξαμεν τίνα τὰ διὰ ϗ λόγου γεγονότα πάντα, καὶ τί ϑ χωρὶς αὐτοῦ γεγόμενον μὴ ὂν οὐδέποτε καὶ διὰ ϗτο οὐδὲν κεκλημένον· εἰκότως δὲ οἶμαι καὶ χωρὶς μάρτυρίας τὸν εὐαγγελίου λεγόμενον εἶ) γνώσιμον ἡγεμόνα ἀνηρημένον τὸ· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἐξαιρέσεως πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἀκλείστως τῆς πάντων ϑ ὕλην εἶναι τῇ ὑποθέσει αὐτῶν τὰ ϗ

κόσμος, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ διαφέρουσα. φη- A & quæ in ipso sunt; per Sermonem enim
σὶ γὰρ ὃ τὸν αἰῶνα ἢ τὰ ἐν τῷ αἰῶνι γε- inquit, non insignia, non seculum, non
γονέναι διὰ τοῦ λόγου, ἅπερ εἰκὸς πρὸ τοῦ quæ in seculo sunt, facta fuere; existimans
λόγου γεγονέναι· ἀναιδέστερον δὲ ἐπάιδων illa ante Sermonem fuisse. Impudentius
πρὸς τὸ· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, insuper instans ad illud: *Sine eo factum est*
μὴ βιαζόμενος τὸ· μὴ προσθῇς τοῖς λό- *nihil* (neque veritus illud: *Ne addideris ser-* Prou. 30. 6.
γοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε, καὶ ψευ- *monibus ejus, ne te redarguat, & mendax sis*)
δὴς φανῇ, προσπίθησι τῷ, οὐδὲ ἓν διὰ τοῦ illi nihil addit eorum, quæ in mundo sunt,
κόσμου καὶ τῇ κτίσει· καὶ ἐπεὶ προφανῆ ὄντα & in hac conditione. Et quoniam apertum
τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα σφόδρα βεβιασμένα, est dicta ipsius valde coacta esse, præter-
καὶ πρὸς τὸ * ἐνέργειαν ἐπαγγελόμενα, εἰ B que evidentiam pronuntiata (si quæ ipse
τὰ νομιζόμενα αὐτῷ θεῖα οὐκ ἀκλεῆ) διὰ πάν- divina opinatur, excluduntur à voce,
των. τὰ δὲ ὡς οὐκ ἔνι πάντελῶς φθε- omnium, quæ vero sunt opinione sua
γόμενα κυρίως πρόσωπα κεῖται), οὐκ ἐπιδεκτέον omnino corruptibilia proprie dicuntur
τῇ ἀκαιρίᾳ διὰ τοῦτο τὴν ἀποπίαν omnia) non immorandum nobis est in
ἐμφαίνοντα· εἰ γὰρ καὶ τὸ τῆς γραφῆς· χωρὶς his confutandis, quæ ex se absurditatem
αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, προσιέντα αὐτὸν αἰδῶ præ se ferunt. Quale est illud etiam quod
παρρησίας τῆς ἀπὸ τῆς γραφῆς τό· διὰ τοῦ Scriptura dicente: *Et sine ipso factum est*
κόσμου καὶ τῇ κτίσει, μηδὲ μὴν πιθανότητος ἀπο- *nihil*, ipse addit sine auctoritate Scriptu-
φαίνεσθαι πιστεύεσθαι ἀξιοῦσα ὁμοίως προ- ræ; nihil eorum, quæ sunt in mundo,
φήτης ἢ ἀποστόλοις τοῖς μεθ' ἑαυτοὺς καὶ ἀυ- C & creatione; quod neque cum proba-
τοῦ θυμοῦσι καταλείπουσι τοῖς καθ' αὐτοὺς καὶ μεθ' bilitate pronunciat, sed dignum se pu-
αὐτοὺς σωτήρια γράμματα· ἐπὶ δὲ ἰδίως καὶ τοῦ- tat, cui non secus atque Prophetis, vel
πάντα δὴ αὐτοῦ ἐγένετο, ὀξήκουσι φάσκων ὃν τὸ Apostolis credatur, qui cum auctoritate,
αἰτίαν προσῆκόντα τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου τῷ & inculpate reliquerunt sui similibus, ac
δημιουργῷ τὸν λόγον ὄντα, ὑ ὃν ἀφ' οὗ ἢ ὑφ' οὗ posteris suis salutaria scripta. Iam vero,
* χ. φέ- ἀλλὰ τὸν δι' ὃ, πρὸ ἦν ἐν τῇ συνηθείᾳ * φάσιν & hoc dictum: *Omnia per ipsum facta*
ἐκδεδρόμηκε τὸ γεγραμμένον· εἰ γὰρ, ὡς νοῦς, *sunt*, priuatim, atque secus quam alij,
ἢ διάνοια τῶν προσταγμάτων ἦν, ἔδει ἀφ' οὗ τὸ δη- exposuit dicens, Sermonem eum esse,
μιουργοῦ γεγράφθαι πάντα γεγονέναι κατὰ τὸν qui causam præbuerit generationis mun-
λόγου, οὐχὶ δὲ ἀνάπαλιν, ἀφ' οὗ τὸν λόγου κατὰ D di Opifici, nec tamen Sermoni compe-
τῷ δημιουργῷ· καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ, δι' ὃ, χρησά- tere particulam, à quo, vel ex quo, sed
μενοι ἀκολούθως τῇ συνηθείᾳ, οὐκ ἀμάρτυ- per quem, exponens id, quod scriptum
ρον τῶν ἐκδοχέων ἀφήκαμεν· ὁ δὲ τοῦς est, phrasim esse consuetam; sed si re-
* χ. ἀφή- ὃ μὲν * πεῖσαι σοι ἀπὸ τῶν θείων rum veritas erat, vt ipse putat, scri-
καμεν ἐν- γραμμάτων τὸν καθ' * ἑαυτὸν οὕτω φαίνεσθαι ptum fuisse oportuit, omnia per Opifi-
τεῦθεν τοῦ ἐπιθύσας ὃ δόξης, καὶ ἀναιδῶς αὐτῷ αὐτο- cem facta fuisse à Sermone, non vice
βλέψας· φησὶ γὰρ ὅτι οὐχ ὡς ὑπ' ἄλλου ἐνερ- versa per Sermonem ab Opifice. Et nos
γουῦντος αὐτὸς ἐποίει ὁ λόγος, ἵν' ἦν νοηθῇ τὸ, quidem cum vsi sumus vocula, per quem,
δι' αὐτοῦ, μὴ αὐτὸ ἐνεργοῦντος ἕτερος ἐποίει· perinde atque facit consuetudo, non sine
ὃ δ' οὐ προὔντος δὲ καιροῦ ἐλέγξαι τὸ μὴ ὂν δη- E teste expositionem dimisimus. At vero
μιουργὸν ὑπηρέτιν τοῦ λόγου γεγονότα ὃν ille præterquam quod suam opinionem
κόσμον πεποιηκέναι, καὶ ἀποδεικνύναι ὅτι ὑπη- è diuinis Scripturis non confirmat, vide-
ρέτης τοῦ δημιουργοῦ γενόμενος ὁ λόγος ὃν κόσ- tur & suspicatus fuisse veritatem, & im-
μον κατεσκεύασε· τῷ γὰρ τὸν προφήτην Δα- pudenter illi aduersatus dicens, non enim
βὶδ· ὁ θεὸς εἶπε, καὶ ἐγένηθησαν. ἐνε- faciebat ipse Sermo tanquam ab alio
τείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν· ἐνετείλατο γὰρ ὁ operante (vt sic intelligeretur vocula,
ἀγένητος θεὸς τῷ προσφάτῳ πάσης κτί- per quem) sed ipso operante alius fa-
σεως, καὶ ἐκτίσθησαν, ὃ μόνον ὁ κόσμος καὶ ciebat. Cæterum non præsentis est tem-
τὰ ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, poris probare quod mundi Opifex, &
fabricator fecerit mundum, non factus
minister Sermonis, & ostendere quod
Sermo, vt minister Opificis mundum con-
diderit. Iuxta Dauid enim Prophetam:
Deus dixit & facta sunt, mandauit, & Psalm. 32.
creata sunt; mandauit enim ingenitus 9.
Deus primogenito omnis creaturæ, &
creata sunt, non solum mundus, & quæ
sunt in illo, verum etiam reliqua omnia,
sive Throni, sive Dominationes, sive Po- Col. 1. 16.

testates, omnia enim per illum, & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia. Ad hæc in hoc dictum: *Et sine ipso factum est nihil*, non intacta finenda est oratio de vitio, quamvis enim admodum dissentanea atque absimilis esse videatur, ego nihil ferme facile contemnendum esse censeo. Quærendum enim est, an etiam vitium per λόγον, [idest rationem] factum sit, sumendo nunc λόγον, [idest rationem] attente, & diligenter pro eo λόγῳ, qui est in vnoquoque, quoniam & ipse ingenitus est singulis ab eo λόγῳ, qui erat in principio. Inquit igitur Apo-
Rom. 7. 8, 9. stolus: *Sine lege peccatum est mortuum*, & addit: *Veniente autem mandato peccatum revixit*, vniverse docens de peccato, quod peccatum ipsum nullam habeat operationem, antequam veniat Lex, & mandatum. Proinde cum λόγος, [idest ratio,] sit aliquo modo Lex, & mandatum, & non sit peccatum non existente Lege
Rom. 5. 13. (*Peccatum enim non imputatur, cum non*
Ioh. 15. 22. *sit Lex*) etiam rursus non erit peccatum, si non sit ratio, *Nam si non venissem*, inquit, *& loquutus eis fuissem, peccatum non haberent*. Aufertur enim prætextus omnis ab eo, qui voluerit se de peccato defendere, quoniam sermoni, & rationi in se existenti, ostendentique quid agendum, non paruerit. Vnde omnia vel fortasse etiam ipsa deteriora facta sunt per rationem, & sine ipso (exponentibus nobis simplicius voculam, nihil) factum est nihil. Nec rationi omnino vitio vertendum est, si omnia per ipsam facta sint, & sine ipsa factum sit nihil: quemadmodum neque magistro vitio vertendum est, qui discenti necessaria ostenderit, cum propter hujus disciplinas nullus defensionis peccanti relinquitur locus, perinde quasi ignoraverit, idque præsertim, si consideraverimus magistrum à discente inseparabilem: veluti enim magister inseparabilis est à discente, sic ratio in vnoquoque, qui rationis est compos, naturaliter existens, semper agenda suggerens, etiam si non obediamus illius præceptis, permittentes nos ipsos voluptatibus, & prætermittentes optima illius consilia. Vt autem oculo nobis ad bona ministro dato etiam abutimur in his, quæ honeste non videmus, perinde atque in auditu facimus, cum præbemus nos ipsos attentos audiendis canticis, quæ nos condemnant, auditionibusque nobis vetitis, sic contumeliam inferentes rationi, quæ in nobis inest, nec vbi oportet, illa vtentes, per ipsam transgredimur legem, quæ peccantibus inest ad judicium, & idcirco cum judicans, qui ipsam omnibus non prætulerit. Vnde etiam in-
Ioan. 12. 48. quit: *Sermo, quem loquutus sum, ipse condemnabit vos*, perinde quasi diceret, Ego

A εἴτε οὐσίαν, πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· ἔτι εἰς τὸ· χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, οὐκ ἀγύμναστον ἑαυτὸν καὶ τὸν περὶ τῆς κακίας λόγον. κἂν γὰρ στόμφρα ἀπεμφαίνειν δοκῇ, ἀ πάνυ τι δοκεῖ μοι διακριβεστέρου ἂν εἴη). ζητητέον γὰρ εἰ καὶ ἡ κακία ἀφ' οὗ τοῦ λόγου γεγένηται, νῦν λόγου περιεκτικῶς λαμβανομένου δ' ἐν ἑκάστῳ, ὡς καὶ αὐτὸς ἀπὸ δ' ἐν ἀρχῇ λόγου ἑκάστῳ γεγένηται. φησὶ τοίνυν ὁ ἀπόστολος· χωρὶς νόμου ἁμαρτία νεκρά, καὶ ὑπιόντος· ἐλθούσης δ' ἐντολῆς ἡ μὲν ἁμαρτία ἀνέζησε· καθολικὸν διδάσκων περὶ τῆς ἁμαρτίας ὡς μηδεμίαν ἐνεργάσαι αὐτῆς ἐχούσης περὶν νόμου καὶ ἐντολῆς· πῶς δὲ ἔχων ὁ λόγος νόμος ἐστὶ καὶ ἐντολή, ἐν οὐκ ἂν εἴη ἁμαρτία μὴ ὄντος νόμου. ἁμαρτία γὰρ μὴ ἐλλογᾶται μὴ ὄντος νόμου, καὶ πάλιν οὐκ ἂν εἴη ἁμαρτία μὴ ὄντος λόγου, εἰ γὰρ μὴ ἦλθον, φησί, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς,

B ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν, πᾶσα γὰρ ἀποφασις ἀφαιρεῖται δ' ὁλοσχερῶς ὅτι τὴν ἁμαρτίαν ἀπολογεῖσθαι, ἐπεὶ ἐνυπάρχοντος λόγου καὶ προδηλουμένου ὅ περακτέον μὴ πειθηταί τις αὐτῶν· ὥστε πᾶν πάντα μέχρι τοῦ νῦν γεγόνεν ἀφ' οὗ λόγου γεγένηται, καὶ χωρὶς αὐτοῦ, ἁπλούστερον ἡμῖν ἐκλαμβανόντων ὃ ἀδέν, ἐγένετο ὃ ἀδέν· καὶ ἀ πάντως ὁ λόγῳ ἐγκλητέον εἰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὡς οὐδὲ ἐγκλητέον ὁ διδασκάλῳ προδεδειχαντι τὰ δέοντα ὁ

C μανθάνοντι, ἐπεὶ ἀφ' ὧν τὰ τότε μαθήματα μηκέτι τόπος καταλείπεται ὁ ἀμυθάνοντι ἀπολογίας, ὡς περὶ ἀγνοίας, ἃ μάλιστα ἐδὲ νοσοῦμεν διδάσκοντος δ' μανθάνοντος ἀχρείστον· οἱονεὶ γὰρ διδάσκοντος τοῦ μανθάνοντος ἀχρείστος ἐστιν ὁ ἐνυπάρχων τῇ φύσει πᾶσι λογικῶν λόγος, ἀεὶ παροδηγῶν τὰ περακτέα, κἂν προκούωμεν αὐτοῦ πρὸ ἐντολῶν, ὑπεκδύντες αὐτοὺς ταῖς ἡδοναῖς, καὶ προπεμπόμενοι τὰς ὁρίσας αὐτῷ συμβολάς· ὥσπερ δὲ ὑπηρέτης ὁ ὀφθαλμοῦ ὅτι τοῖς χρείττοσιν ἡμῖν γεγυμνάσθαι, καὶ ἐφ'

D ὧν * οὐκ ἀκόνως ὁρῶμεν χρώμεθα, ὁμοίως καὶ τῇ * κ ὡς λως ἀκοῇ, ὅταν προέχωμεν ἑαυτοὺς ἀκροάσεσι κρίσεως ἀσμάτων, καὶ τ' ἀπηχουμένων ἀκουσμάτων, ὅπως ἐνυβρίζοντας τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, καὶ οὐκ εἰς δέον αὖπω χρώμενοι, δι' αὐτὸ προδηλοῦμεν εἰς κρίμα τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐνυπάρχοντος, καὶ ἀφ' τοῦτο κρίνοντος τὸν μὴ πάντων αὐτὸν προπεπόνθαμεν· ὅθεν καί φησιν, ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα αὐτὸς κρινεῖ ὑμᾶς, ἴσον διδάσκων ὃ·

E

ἐγὼ ὁ λόγος ὁ ἐν ὑμῖν οὐκ ἐνέχων αὐτὸς ὑμᾶς A
καταδικάσω τόπον ἀπολογίας καταλελειμμένον
ἔχοντας οὐδαμῶς. δόξει μήποτε διαφορέσει εἶ)
αὕτη ἡ ἐκδοχή, ἄλλον μὲν λόγον ὄν ἐν ἀρχῇ
ἡμῖν ἐξηλληφότων τὸν πρὸς τὸν θεὸν, τὸν θεὸν
λόγον. ἄλλως δὲ αὐτὸν νοοῦντων, ἅτε τὰ μέ-
γιστον ὅτι τῶν γεγονότων δημιουργημάτων τὰ
πάντα δι' αὐτοῦ ἐγίνετο, λέγεσθαι ἐφάσκοντας,
ἀλλὰ καὶ ὅτι πάντων τῶν λογικῶν ὑπὸ τοῦ γεγονό-
τος. ἃ λόγου χωρὶς, οὐδὲν ἀμφιβάλλομεν καὶ ζη-
τητέον εἰ καὶ ὃν ἐν ἡμῖν λόγον ὃν αὐτὸν λεκτέον ὃν B
ἐν ἀρχῇ καὶ ὃν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ ὃν θεοῦ λόγον, μᾶ-
λιστα ἐπεὶ καὶ ὡς ἕτερα τὰ τυγχάνοντα τοῦ
ὄντος ἐν ἀρχῇ πρὸς ὃν θεὸν λόγον ἔοικεν ὁ ἀπόστο-
λος διδάσκειν τὸ· μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς
ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτέστι χριστὸν κατα-
γαγεῖν, ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄβυσσον; τοῦτέστι
χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν· ἀλλὰ τί λέγει ἡ
γραφή; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν σφόδρα ἐν τῷ στό-
ματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ὁ γέγονεν * ἀπὸ
ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· ἔστι C
τινα δόγματα περὶ ὧν ἔσται καλύψωμεν τοῖς δόξα
τοῦ κατ' ἀλήθειαν σοφῷ πλέοντα ἴσως πρὸς ἀπόδειξιν
μή τινος ἀποδείξεως ἢ φαινομένης ἀποδείξεως;
καθάπερ φησὶ μόνον καὶ πάντα τὸν σοφὸν εἶ) ἱερέα,
τοῦ μόνου καὶ πάντα ὄντα σοφὸν ὀπτεύεσθαι ἔ-
χειν τῆς τοῦ θεοῦ θεραπείας, καὶ μόνον καὶ
πάντα τὸν σοφὸν εἶ) ἐλεύθερον ἐξουσίαν ἀπο-
φαίνειν ἀπὸ δὲ θείας νόμων εἰληφότα· καὶ πῶς
ἐξουσίαν ἢ ὀφείλοντα νομιμὸν ὀπίζεσθαι· καὶ τί
δή ποτε ἡμᾶς λέγειν περὶ τῶν κηρυσσομένων παρα- D
δόξων, πολλῆς ὕσης τῆς εἰς αὐτὰ πραγμα-
τείας, καὶ θορύβων συγκρίσεων τῆς πρὸς τὸ βέ-
λτιστα τῆς γραφῆς τῶν ἀπὸ αὐτῶν κ) τὰ πα-
ράδοξα ἀπαγγελλομένων, ἵνα ὅτι πίνων ὁ τῆς
θεοσεβείας λόγος συμφῇ καὶ ὅτι πίνων ὃ ἐναν-
τίον τοῖς ἀπ' ἐκείνων λεγομένοις βούλεται πα-
ρεμφῆναι δυνηθῶμεν· τούτων δὲ ἡμῖν μεμνῆ-
σθαι ζητῶσι τὸ· ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ
ἦν, ὅτι ὃ οἰονεὶ τῷ χαρακτῆρι τῆς παραδό-
ξου, καὶ εἴ δή εἰπεῖν παραδοξότερον παρὰ τὰ E
ἀπ' ἐκείνων λεγόμενα δυνάσθαι δύ τινα ἐ-
πόμενον τῇ γραφῇ δόξαι ποιοῦσι πλείονα.
ἐδὼ γὰρ ἱστορήσομεν ὃν ἐν ἀρχῇ λόγον, τὸν πρὸς
τὸν θεὸν, ὃν θεοῦ λόγον, τάχα δυνησόμεθα
μόνον ὃν τούτῳ, καθ' ὃ πιστὸς, μετέχοντα λο-

ille λόγος, ille in vobis insonans; ipse
vos condemnabo, cum nullum omnino
vobis locum reliquerim à ratione alie-
num. Verum coactior videbitur esse hæc
intelligentia, exponentibus nobis alium
λόγον in principio existentem λόγον apud
Deum; Deum λόγον; alium autem ipsum
considerantibus, quia non solum de præ-
cipuis opificijs, omnia per ipsum facta
fuisse dici diximus, verum etiam de om-
nibus, quæ fiunt ab his, qui λόγῳ, [&
rationis] sunt compotes, sine quo λόγῳ,
[ideſt ratione] nihil peccamus. Insu-
per quærendum etiam est, an is λόγος,
qui in nobis est, idem sit cum eo, qui
est in principio, & qui est apud Deum,
& Deus λόγος, præsertim quoniam tan-
quam hoc λόγῳ altero non existente, ab
eo λόγῳ, qui est in principio apud Deum,
videatur Apostolus illud docere: *Ne di-* Rom. 10. 6,
xeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? 7.
hoc est Christum deducere; vel quis descen-
det in abyssum? hoc est Christum ex mortuis
reducere. Sed quid dicit Scriptura? *Prope* Deut. 30.
te verbum est valde in ore tuo, & in corde 14.
tuo.

TOMVS TERTIVS.

Quod factum est in ipso vita erat, & Ioh. 1. 3, 4.
vita illa erat lux hominum.

QVædam sunt apud Gentiles dogma-
ta (Paradoxa quæ vocant) sapien-
ti suo tribuentia quamplurima, cum quæ-
dam demonstratione, vel apparenti de-
monstratione. Iuxta quæ inquiunt, so-
lum, & omnem sapientem esse sacerdo-
tem: eo quod solus sapiens cultus divi-
ni sapientiam teneat; solum etiam, &
omnem sapientem inquiunt esse liberum:
tanquam qui acceperit libertatem ex ani-
mi sui sententia operandi à lege divina,
libertatem etiam definientes legitimam
permissionem. Et quid opus est nos nunc
dicere de his, quæ Paradoxa appellan-
tur, cum multum operæ insumatur in
eis, & ea, quæ ab ipsis enunciantur jux-
ta Paradoxa collatione egeant cum vo-
luntate Scripturæ, vt in quibus cultus
divini ratio concordet, & in quibus
contrarium velit, his, quæ ab illis di-
cuntur, ostendere possimus? Horum au-
tem mentio facta est inquirentibus illud,
Quod factum est in ipso vita erat, pro-
pterea quod possit aliquis Scripturam se-
quens, complura hujusmodi ostendere,
quæ formam veluti habeant Paradoxo-
rum: quæque etiam (siquid, quod magis sit paradoxon, opus est dicere) magis sint Para-
doxa, quam quæ ab illis dicuntur. Nam si consideraverimus λόγον, [ideſt rationem,] &
Filium Dei in principio existentem rationem apud Deum, & rationem Deum, fortassis
eum solum, qui hujus particeps sit, in quantum est talis, rationis capacem dicere poteri-

mus : adeo vt enunciemus solum sanctum rationis capacem esse. Rursum si intellexerimus factam in Sermone vitam, juxta eum, qui dicit : *Ego sum vita*, dicturi sumus neminem extra Christi fidem vivere, sed omnes mortuos esse, qui Deo non vivant, & quod vivere ipsorum, sit vivere peccato, & idcirco, vt ita dicam, vivere ipsorum ad mortem pertineat. Inspice vero, an non hoc frequenter proponant divinæ Scripturæ, alicubi Servatore dicente : *An non legistis, quod dictum est in rubo : Ego Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, non est Deus mortuorum, sed viventium*, & : *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Cæterum quid dicere opus est de ipso Deo, vel Servatore ? Ambigitur enim vtrius sit vox illa, quæ apud Prophetas dicit : *Vivo ego, dicit Dominus.* Ac principio quidem videamus illud : *Non est Deus mortuorum, sed viventium*; quod perinde valet atque illud, non est peccatorum Deus, sed sanctorum Deus. Magnum enim Patriarcharum munus, Deum vice sui nominis illorum nomenclaturam applicuisse suæ propriæ appellationi Dei : quemadmodum etiam Paulus inquit : *Propter quod non erubescit Deus vocari Deus ipsorum.* Iraque Deus est patrum, & omnium sanctorum: nec alibi scriptum reperias, Deum esse alicujus impiorum Deum. Si ergo Deus sanctorum est, & Deus viventium esse dicitur, sancti sunt viventes, & viventes sancti : quippe cum sanctus non sit extra viventes, nec aliquis jam sit vivens, qui cum ipsa vita non etiam hoc habeat, vt sit sanctus. Idem fere de eo sentiendum est, quod ait : *Hilariter affectus ero erga Dominum in regione viventium.* Perinde ac si dixisset in ordine sanctorum, vel in loco sanctorum, nempe animi hilaritate propria, vel in ordine, vel in loco sanctorum existente, & perinde quasi nullus eam plene sit possessurus, qui vel ad ordinem sanctorum, vel ad locum sanctorum non pervenerit: ad quem accedat oportet quisquis hac in vita perceperit vmbram veluti, & imaginem veræ hilaritatis. Quin illud, Non justificabuntur coram Deo viventia omnia, declarat neminem, quantumlibet beatum, si cum Deo, ac justitia ipsius conferatur, justificari, veluti si tale quiddam altero exemplo diceremus, non splendebit lucerna vlla coram Sole; splendebit quidem omnis lucerna, sed tum, cum radiorum Solis splendore non illustratur. Iustificabitur etiam omnis vivens, at vero non coram Deo justificat

κεκρυμμένοις, πρὸς οὓς λαμψάτω αὐτοῖς ὁ φῶς· καὶ ὅρα εἰ κατὰ τοῦτο δὲ ὁ ἐν τῷ σκοτίᾳ ὄντες ὁρᾶν τὸν ἐν τῷ σκότει ὄντα· λαμψάτω ὁ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. ὁ γὰρ· λαμψάτω ὁ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ· τοῦτο γὰρ εἰ ἐνετέλλετο, ἀδυνάτων ἂν ἐδίδου ἐντολὰς, ὡσπερ καὶ τοῖς λύχνοις ἐμψύχοις ὄσιν ἐντολὰς ἐδίδου τὸ, λαμψάτω ὁ φῶς αὐτῶν ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου· οὐχ οἱ τυχόντες οὖν μόνοι τῶν ζώντων δικαιωθήσονται καθ' ἑνώπιον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ὡς ἐν ζώσι τῶν ἐλαττόνων διαφέροντες, ἢ ὅσῳ μᾶλλον ἅμα ἡ πάντων τῶν ζώντων δικαιοσύνη δικαιωθήσεται, ὡς πρὸς τὸν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην, ὡς εἰ καὶ ἅμα πάντα τὰ ὅσα γῆς νυκτερινὰ στιλπνοῖς φαῦλα φάσκων μὴ δύνασθαι ταῦτα φωτίζειν, ὡς πρὸς πᾶς τότε τὸν ἡλίου αὐγάς· καὶ ἐπιμένειν δὲ ἐν τῷ εἰρημένων νοητέον καὶ τό· ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος, πάντα τὸ κυρίως ζῆν, μάλιστα ἐν τῷ εἰρημένων περὶ τοῦ ζῆν, πρὸς μόνῳ τυγχάνοντος τῷ θεῷ· καὶ ὅρα εἰ διὰ τοῦτο δύναται ὁ τὸν εἰς ὑπερβολὴν ὑπερεχέτω νοήσας τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, καὶ ἀξίως θεὸν σωτῆρα τὸ· ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος; εἰρηκέναι περὶ θεοῦ, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, δύνασθαι τ' πρὸς τ' θεὸν ζώντων ἔχοντος τ' ἀρρεπτον πάντα τὸ ἀϊδιότητα ἔχοντα· καὶ τί διστάζομεν περὶ τῶν λοιπῶν, ὅτε περὶ ὁ χριστὸς ἔσχε τὸν τῆς παρὸς ἀθανασίαν; ἐγεύσατο γὰρ ὑπὲρ πάντος θανάτου· ἅμα δὲ ἐξετάζοντες τὰ περὶ τοῦ ζῆν τοῦ θεοῦ, καὶ ζωῆς ἡ τίς ὅστιν ὁ χριστὸς, καὶ ζώντων ἐν χώρᾳ ἰδίᾳ τυγχανόντων, καὶ ζώντων ἡ δικαιωθέντων ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ἀκολουθήσει τούτοις παραπεμπόμενοι τὸ, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, τὰ ὑποκείμενα συμπαραλαμβάνεσθαι περὶ τοῦ πρὸ ὑποθέσεως λογικὸν μὴ ἀσωμάτως ἔχειν, ὡς ἀχώριστον συμβεβηκὸς, τὸν μακαριότητα· ἐὰν γὰρ ἀχώριστον ἔχῃ τ' μακαριότητα καὶ τὸν περιουσιῶν ζωὴν, πῶς * ἔτι ἔσται δῆθεν ὁ περὶ θεοῦ λεγόμενον, * ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· χρὴ μὴν τοιγε εἰδέναι ὅτι πινα ὁ σωτὴρ οὐχ αὑτῷ εἰ) ἄλλ' ἑτέρῳ, πινα δὲ αὐτῷ καὶ ἑτέρῳ· ζητητέον δὲ εἴ πινα ἑαυτῷ καὶ ἀδενεῖ· ὁρᾷς μὴν γὰρ ἑτέρῳ ὄντι ποιμένι, οὐχ ὡς οἱ κατὰ ἀνθρώπεις ποιμένες ὅτιοῦν ἐν τῷ ποιμαίνειν εἰς ἑαυτὸν λαμβάνων, εἰ μὴ ἄρα τοῦ τῆς ποιμαινομένων ὠφέλειαν, ἀλλὰ φιλανθρωπίαν, ἰδίαν εἰ) λογίσαιτο· ἀλλὰ καὶ ὁδὸς ὅστιν ἑτέροις ὁμοίως, καὶ θύρα, ὁμολογουμένως

bitur, quando cum illis comparatur, qui inferne habitant, quique tenebris detinentur, apud quos lucebit illorum lux. Et vide num hac ratione intelligendum sit etiam illud, quod est in Evangelio: *Luceat lux vestra coram hominibus*: non enim dixit, Luceat lux vestra coram Deo, alioqui præceptum daturus impossibile, si hoc præcepisset, perinde ac si lucernis animatis præcepisset, vti lux ipsorum coram Sole luceret. Quamobrem non modo vulgus viventium non justificabitur coram Deo, sed nec etiam hi, qui ceu inter viventes inferioribus præstant; quodque magis etiam est, omnium viventium in vnum collecta justitia, comparatione Dei, non justificabitur, perinde ac si luminibus, quæ super terram sunt, nocturnis in vnum collectis dicerem ego, fieri non posse, vti splendorem afferant, splendorum hujus Solis comparatione. Per repetitionem vero eorum, quæ diximus, considerandum etiam illud est: *Vivo ego dicit Dominus*, cum proprium vivere præcipue ex his, quæ de vivendo differuimus penes solum sit Deum. Et vide num ob hoc possit Apostolus in hyperbolen vsque considerata Dei vitæ excellentia, &, vt dignum est Deo, intelligens illud: *Vivo ego dicit Dominus*, de Deo dixisse: *Qui solus habet immortalitatem*, nullo vivente præter Deum, immutabilem, inalterabilem divinitatem habentem, & quid ambigimus de cæteris, quando ne Christus quidem Patris habuerit immortalitatem? nam pro quocunque mortem gustavit. Cum vero inquiramus de his, quæ ad Deum viventem pertinent, & de vita, quæ est Christus, deque viventibus, qui sunt in sua regione, atque de viventibus etiam his, qui coram Deo non justificantur, consequenter his apponentes, qui solus habet immortalitatem, pariter etiam assumemus, quæ subintelliguntur, nempe quod omne quicquid dixeris rationis capax, non habeat substantialiter (ceu inseparabile accidens) beatitudinem. Nam si inseparabilem habeat beatitudinem, & præcipuam vitam, quomodo verum erit illud, quod de Deo dicitur, qui solus habet immortalitatem? Sciendum est attamen Servatorem non esse sibi ipsi aliqua, sed alijs; aliqua vero & ipsi, & alijs. Insuper quærendum est, an aliqua ipse habeat, quæ nullus alius. Namque palam alijs est pastor: non more pastorum, qui hominibus præsunt, vtilitatem ad se trahens, eo quod pascat; nisi forte eorum, qui pascantur, vtilitatem, benignitatis causa, propriam

Num. 14. 28.

1. Tim. 6. 16.

Hebr. 2. 9.

esse reputet. Quinetiam via est, alijs similiter etiam ostium, jam etiam in con-

fesso est, quod sit etiam virga; sibi vero ipsi, & alijs sapientia; fortassis etiam λόγος, [ideſt ratio.] Quærendum est insuper, num ex ea multitudine speculationum quæ sunt in ipso, in quantum sapientia est, sint aliquæ speculationes apud ipsum, quas reliqua natura generata percipere nequeat, quarumque sibi ipsi scientiam reservet. Nec inexaminata relinquenda est oratio de Spiritu sancto ob timorem: nam quod etiam ipse ab illo edoceatur, liquet ex eo quod de Paracleto, & Spiritu sancto dicitur:

Ioh. 16. 14, 15. *De meo accipiet, & annunciabit vobis*; sed diligentius inquirendum est, an cum docetur, omnia capiat, quæ defixis in Patrem oculis à principio existens Filius agnoscit. Si ergo Servator aliqua quidem est alijs, aliqua vero forsitan sibi ipsi, eaque vel nulli, vel vni, vel paucis, examinandum est, vtrum Servator, quatenus est vita illa, quæ facta est in Sermone, sibi ipsi, & alijs sit vita, an alijs: & si alijs, quibus alijs. Quamobrem si vita, & lux hominum idem sunt, inquit enim: *Quod factum est, in ipso vita erat; & vita illa erat lux hominum.* Et lux hominum, aliquorum est lux, & hæc non omnium, qui rationis sint capaces, propterea quod addita sit vocula, hominum, sed hominum est lux, vita erit etiam vita hominum, quorum etiam lux est. Et in quantum est vita, dici potest Servator non sibi ipsi, sed alijs vita, quorum est etiam lux. Hæc sane vita in λόγῳ, [hoc est in Dei filio] fit, inseparabilis ab ipso existens, simulatque facta fuerit; præexistat enim λόγος, [ideſt sermo, sive ratio] in anima oportet, qui ipsam expurget, vt post hunc, & ab ipso provenientem purgationem, omni prorsus ablata mortificatione, & infirmitate, pura, finceraque vita ingeneretur apud omnem, qui fecerit seipsum capacem Sermonis, in quantum Deus est. Cæterum duo singulatim observanda sunt, differentiaque eorum accurate examinanda, primum quidem λόγος, [id est sermo] est in principio, deinde quod vita in Sermone. Sed Sermo quidem in principio non est factus: nec enim fuit, quando principium fuerit absque Sermone, & ratione, quam ob causam dicitur: *In principio Sermo erat.* At vero vita in λόγῳ, [ideſt sermone] non erat, sed facta est, quandoquidem vita est lux hominum: cum enim homo nondum esset, neque lux hominum erat: considerata luce hominum, juxta relationem ad homines. Cæterum nemo nos vrgeat ratus nos hæc temporaliter enunciare, ordine exigente, primum, & secundum, & quæ deinceps, etiam si tempus non inveniatur, quando ternarius numerus, aut quartus, haudquaquam à sermone sub-

A δὲ καὶ ῥάβδος. ἑαυτῷ ὁ καὶ ἑτέροις Σοφία, πάλιν δὲ καὶ λόγος· ζητητέον δὲ εἰ συγκωρεῖ θεωρημάτων ὄντως ἐν αὐτῷ, καθὸ σοφία ἐστίν, ἔστι τινα θεωρήματα ἀχώρητα τῇ λοιπῇ πρὸς αὐτὸν γενητῇ φύσει, ἅπινα οἶδεν ἑαυτῷ· ἢ οὐκ ἀνεξέλεγκτον λόγον ἑαυτοῦ δῶμεν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διαλέγεσθαι· ἔτι μὴν γὲ καὶ αὐτὸ μαθητεύει * Σωφὸς ἐκ τοῦ λεγομένου πε- * χ. Θεὸς
εἰ παράκλητον καὶ ἁγίου πνεύματος, ὅτι ἐκ τοῦ
B ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· εἰ δὲ μαθητοῦ ἄμεινον πάντα χωρεῖ, ἀνενατενίζων τῷ πατρὶ ἀρχόμενος ὁ υἱὸς γινώσκει, ὅπιμελέστερον ζητητέον· Εἰ δέ τινι ὁ σωτὴρ ἃ μὲν τινα ἑτέροις, τινὰ δὲ πάντα παντὶ αὐτῷ, καὶ ἢ σεσιγημένοις, ἢ ἑνὶ, ἢ ὀλίγοις, καθὸ ζωή ἐστιν ἡ γενομένη ἐν τῷ λόγῳ ἕκαστον πότερον αὐτῷ καὶ ἑτέροις ζωὴ ἐστιν, ἢ ἑτέροις, καὶ ἑτέροις ποιὰ τούτοις· εἰ δὲ ζωή ἐστιν καὶ φῶς τῶν ἀνθρώπων, φησὶ γάρ· καὶ
C ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· ὃ δὲ φῶς τῶν ἀνθρώπων, λογικῶν ἐστι φῶς, καὶ τοῦτο ἤδη τῶν λογικῶν, ἵνα ὅτι τὸ κεφάλαιον ὄν, ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ φῶς, εἴη ἂν καὶ ζωὴ ἀνθρώπων ὧν καὶ φῶς ἐστιν· καὶ καθὸ ζωὴ λέγοιτο ἂν ὁ σωτὴρ οὐχ αὑτῷ, ἀλλὰ ἑτέροις εἶ) ζωὴ ὢν ἐστι καὶ φῶς· αὕτη ἡ ἐν ζωῇ τῷ λόγῳ ὑπαρχούσῃ ἀχώριστος αὐτῷ μὴ τὸ ὑπομένεσθαι τυγχάνουσα. λόγον γὰρ προϋπάρξαι τὸν καθαίροντα τοῦ ψυχικοῦ ἐν τῇ ψυχῇ δεῖ, ἵνα μὴ τῶν καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ καθάρσιν πάσης παραιρεθείσης νεκρότητος καὶ ἀσθενείας, ἢ ἀκραιφνὴς ζωὴ ἐγγένηται παντὶ τῷ λόγου καθὸ θεός ἐστιν αὐτὸν ποιήσασθαι χωρητικόν· τριττὸν ἡ τὰ δύο ἕν, καὶ τοῦ διαφέροντος αὐτῶν ἐξεταστέον· πρῶτον μὲν γὲ ἐν τῷ· λόγος ἐν ἀρχῇ. δεύτερον ἡ ἐν ᾧ· ζωὴ ἐν λόγῳ· ἀλλὰ λόγος μὲν ἐν ἀρχῇ οὐκ ἐγένετο, οὐκ ἦν γὰρ ὅτε ἡ ἀρχὴ λόγος ἦν, διὸ ἐγένετο· ἐν ἀρχῇ δὲ ὁ λόγος· ζωὴ δ' ἐν ᾧ λόγῳ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ζωὴ ἐγένετο, εἰ γε ζωή ἐστι τὸ
E φῶς τῶν ἀνθρώπων· ὅτε γὰρ οὐδέπω ἄνθρωπος ἦν, οὐδὲ φῶς τῶν ἀνθρώπων ἦν, οὐδὲ φωτὸς τῶν ἀνθρώπων ἦν τὸ πρὸς ἀνθρώπους ὁρᾶσθαι νοούμενον· μηδεὶς δ' ἡμᾶς θλιβέτω, χρονικῶς οἱ λόγοι ταῦτα ἀπαγγέλλειν, τῆς τάξεως τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὰ ἑξῆς ἀπαιτούσης, κἂν χρόνος μὴ δείκηται, ὅτε τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου ὑποβαλλόμενα τείνει, καὶ τέταρτα οὐδαμοῦ ἦν· οὐ

πρόπον πίνων πάντα δι' αὐτοῦ ἐγίνετο, καὶ χωρὶς A
πάντα δι' αὐτοῦ ἦν, ἃ γὰρ ἐκ αὐτοῦ ἐγίνετο οὐδὲ
ἓν, χωρὶς δὲ αὐτοῦ ἐγίνετο οὐδὲ ἕν. ὅπως δ'
γέγονεν ἐν αὐτῷ, χωρὶς ὃ ἦν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· ἢ
πάλιν χωρὶς ὃ ἐγίνετο ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἦν, ἀλλὰ
ὃ ἦν ἐν ἀρχῇ λόγος ἦν· τινὰ μοῦσαν τῶν ἀν-
τιγράφων ἔχει, ἃ τάχα οὐκ ἀπιθάνως, ὃ γέ-
γονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἔστιν· εἰ γὰρ ζωὴ ταυτόν ἐστι
τοῖς τῶν ἀνθρώπων φωτί, εὑρεθεὶς ἐν σκότει τυ-
χόντων ζῇ, καὶ εὑρεθεὶς τοῖς ζῶσιν ἐν σκότει
ἐστίν· ἀλλὰ πᾶς ὁ ζῶν ἢ ἐν φωτὶ γίνεται ἀρ- B
χῇ, ἢ πᾶς ὁ ἐν φωτὶ γινάρχων ζῇ· ὥστε
μόνον τὸν ζῶντα καὶ πάντα εἶ φωτὸς γὰρ,
φωτὸς δὲ υἱὸς, ἃ λάμπει τὰ ἔργα ἔμπροσθεν τῶν
ἀνθρώπων· πάλιν ἐπεὶ ἐστὶ τὰ παραλελυ-
μένα τῶν ἐναντίων νοεῖσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων
καὶ τῶν ἐναντίων, λέγεται δὲ καὶ ζωῆς καὶ
φωτὸς ἀνθρώπων, ἐναντίον ἢ τῇ ζωῇ θάνα-
τος, καὶ ἐναντίον φωτὶ ἀνθρώπων σκότος ἀν-
θρώπων, ἔστιν ἰδεῖν ὅτι ὁ ἐν σκότει τῶν ἀν-
θρώπων τυγχάνων ἐν θανάτῳ ἐστὶν, ἃ ὁ τοῦ C
τοῦ θανάτου περιπίπτων ἐκ συγχύσεως σκότος ἐστίν·
ὁ δὲ μνημονεύων τοῦ θεοῦ, ἐάν γε νοῶμεν τί ἐστὶ
μνημονεύειν αὐτοῦ, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ,
καὶ ἐστὶν εἰρημένον· οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ
μνημονεύων σου· εἴτε δὲ σκότος ἀνθρώπων, εἴ-
τε θάνατος ἐκ φύσεως τοιαύτης ἐστὶν, ἄλλου λόγου.
* κ. ἐκεῖνο ἡμῖν * ἡ μεταποτὲ σκότος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν κυ-
ρίῳ, κἂν μάλιστα ἅγιοι καὶ πνευματικοὶ ἤδη
γεγενημένοι ὦμεν. ὅπως ἔχῃ περὶ ἀνθ ἢ σκότος,
* ἰσ. δεκ- ὥσπερ * ὁ δεκτικὸς ὁ παῦλος σκότος ὢν γέγονε D
τικοῖς τοῦ γενέσθαι φῶς ἐν κυρίῳ· καὶ ὁ τοὺς οἰομέ-
νους εἶ φύσεις πνευματικὰς, ὥσπερ ὃν παῦλον
καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, οὐκ οἶδα εἰ σώζε)
ὃ ὃν πνευματικὸν εἶ ποτὲ σκότος, καὶ ὕστερον
αὖθις γεγενέται φῶς· εἰ γὰρ ὁ πνευματικὸς ποτὲ σκότος ἦν, ὁ λοιπὸς τίς ἐστιν; εἰ δ' ἀληθὲς
* ὅτι ὃ σκότος γεγενέναι φῶς, τίς ἡ ἀποκλήρωσις
κ. ἐστι τοῦ μὴ πάλιν σκότος διῶσθαι γενέσθαι φῶς; εἰ
* κ. ἐκεῖνό μὴ γὰρ ὅτι παύλου ἐλέγετο ὅτι * ἡ μεταποτὲ ἐν
τοτε σκότει, νυνὶ δὲ φωτινοὶ ἐν κυρίῳ· ὅτι δὲ ὧν
οἰόνται φύσεων ἀπολλυμένων, ὅτι σκότος ἦσαν, ἢ E
σκότος εἰσὶ, καὶ χάσεων εἶχεν ἡ περὶ φύσεων
κατάθεσις, νυνὶ δὲ ὁ παῦλός φησι γεγενέναι
ποτὲ σκότος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν κυρίῳ, ὡς δυνα-
τοῦ ὄντος τοῦ σκότους εἰς φῶς μεταβαλεῖν· ὁ χαλε-
πὸν ἢ τὰ περὶ πάντος σκότους ἀνθρώπων, καὶ
περὶ τοῦ θανάτου τούτου τυγχάνοντος τοῦ σκότου
τοῦ ἀνθρώπων ὀπτικῶς ἰδεῖν ἐν τῇ εἰρημέ-
νων, ὃ ἐνδεχόμενον ὁρᾶν τὰ τῆς ὅτι ὃ χρεὼν

strati erant. Vt igitur omnia per ipsum facta sunt, non omnia per ipsum erant, & sine ipso factum est nihil, non sine ipso erat nihil, sic quod factum est in ipso, non quod erat in ipso, vita erat. Et rursus non quod factum est in principio Sermo erat, sed quod erat in principio, Sermo erat. Quædam tamen exemplaria, & fortassis non improbabiliter habent: *Quod factum est, in ipso vita est*: quod si vita idem est cum luce hominum, nullus qui sit in tenebris vivit, nec vllus viventium est in tenebris, cum omnis, qui vivit, is etiam sit in luce, & omnis, qui sit in luce, is etiam vivat, adeo vt solus, & omnis vivens sit lucis filius; filius autem lucis, cujus luceant opera coram hominibus. Rursus, quoniam ex his, quæ disseruimus de contrariis, intelligi possunt contraria prætermissa, disseritur autem de vita, & luce hominum, contrarium autem vitæ mors est, & contrarium luci hominum, tenebræ hominum, videre est quod qui in tenebris existat hominum, is etiam sit in morte, & quæ mortis sunt agens, non alibi sit quam in tenebris. At qui memor est Dei (si consideraverimus, quid sit memorem esse Dei) non est in morte juxta illud, quod dicitur: *Nihil rei cum morte habet, qui memor est tui.* An vero tenebræ hominum, & mors, natura talia sint, nec ne, alterius est considerationis: *Nos eramus aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*, etiam si sancti, spiritualesque jam aliquo maxime pacto simus. Quisquis fuit aliquando tenebræ factus est perinde atque Paulus, tenebræ cum esset, capax & aptus, ut fieret lux in domino. Haud vero scio, an juxta opinionem eorum, qui naturas rentur spirituales, veluti Paulum, ac sanctos Apostolos, consistat, spiritualem esse aliquando tenebras, ipsumque postea lucem fieri; nam si spiritualis tenebræ quandoque fuit, terrestris qualis? Quod si verum est, tenebras factas fuisse lucem, quænam privata electio est, cur non omnes tenebræ lux fieri queant? Nisi enim de Paulo dictum fuisset: *Eramus aliquando in tenebris, nunc autem lucidi cum domino*, locum utique habuisset opinio de naturis in illis, quos arbitrantur esse naturæ deperditæ, quoniam tenebræ fuerant, vel tenebræ sunt. Nunc autem Paulus inquit se aliquando tenebras fuisse, nuncque esse lucem in Domino, quasi in lucem tenebræ transire possint. Haud autem difficile est cernentem uniuscuiusque contingentem mutationem in melius, vel in peius, diligenter perspicere ex his, quæ diximus, quæ ad omnes tenebras hominum, & quæ ad hanc mortem in tenebris hominum

Pſal. 6. 6.

Epheſ. 5. 8.

existentem pertinent. Cæterum valde coacte ad hunc contextum veniens Heracleon: *Quod factum est in ipso, vita erat*, in ipso interpretatus est, in hominibus spiritualibus: quasi Sermonem, & spirituales idem esse arbitratus fuerit. Et si non aperte id dixerit, at veluti causam reddens inquit: *Ipsam enim primam formationem, quoad ortum attinet, ipsis præbuit, ab alio prætermissa in formam & illuminationem, & delineationem propriam ducens, & ostendens.* Non observavit autem Paulum de spiritualibus loquentem eos homines esse, reticuisse: *Animalis enim, inquit, homo non recipit, quæ sunt spiritus: stultitia enim est illi: at spiritualis omnia dijudicat.* Nos enim dicimus non ab re nomen hominis à Paulo prætermissum, cum spiritualem diceret, eo quod præstantius quiddam spiritualis sit, quam homo: nempe homine, vel in anima, vel in corpore, vel in utrisque formam accipiente: non ita vero in spiritu, his longe diviniore; secundum cujus participationem prævalentem est spiritualis. Præterea vero quæ ad talem opinionem spectant, vel sine apparenti demonstratione enunciat, ne mediocrem quidem persuasionem attingere valens, differendo de hisce rebus. Sed de illo hactenus. Age vero inquiramus etiam nos hoc, scilicet num vita erat hominum tantum lux, & non potius cujusvis in beatitudine existentis. Nam si vita & lux hominum idem sunt, & hominum tantum sit Christi lux, hominum tantum etiam vita erit: hoc autem suspicari æque stultum est, atque impium, refragantibus aliis Scripturis huic intelligentiæ: siquidem quando proficiemus, erimus tanquam pares Angelis. Sed sic solvendum est dubium; si quid aliquorum esse dicatur, non continuo illud ad eos solos, de quibus id dicitur, pertinere. Sic igitur non si vita lux hominum dicitur, hominum tantum est lux. Poterat enim addi, vita erat hominum tantum lux, fieri enim potest ut lux hominum, aliorum quoque, præterquam hominum sit lux, perinde atque cum animalia quædam, & plantæ hominibus suppeditant, unde alantur, tamen alia quoque præter homines alere possunt. Hoc autem exemplum ex consuetudine sumptum est. Verum enimvero dignum est, ut è Scripturis Dei spiritu proditis, simile conferamus. Proinde hoc in loco inquirimus, num quicquam prohibeat, lucem hominum esse etiam lucem aliorum: dicentes non quia dicatur lux hominum continuo excludi alios ipsis etiam hominibus præstantiores, ne perinde sint lux, atque hoc φῶς ἀνθρώπων, ἤδη ἀπεκλεῖσθαι καὶ ἑτέρων παρὰ τοὺς ἀνθρώπους χρήζοντων, ἢ * ἀπ-

1. Cor. 2. 14, 15.

* Κ. ἀπ-
θρώπους

καὶ χρήσιμον ἑκάστου μεταβολῆς· πάνυ δὲ εἰκότως κατὰ τὸν τόπον ᾠκείωται ὁ Ἡρακλέων, τό· Ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, ἀξιολογεῖν ἐν αὐτῷ, εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πνευματικούς, οἰόνει τούτων νομίσας εἶναι τὸν λόγον καὶ τοὺς πνευματικούς· εἰ καὶ μὴ σαφῶς τοῦτ' εἴρηκε, καὶ ὡσπερεὶ αἰτιολογῶν φησιν· αὐτὸς γὰρ τὴν πρώτην μόρφωσιν τὴν κατὰ τὸν γλίσιον αὐτοῖς παρέσχε· τὰ δ' ἄλλα παρέντα εἰς μορφὴν καὶ εἰς φωτισμὸν καὶ διαγραφὴν ἰδίαν ἀγαγὼν καὶ ἀναδείξας· ἃ παρέτρεπε δὲ μὴ τὸ εἶναι τὴν πνευματικῶν παρὰ τὸ παύλῳ λεγόμενον, ὅτι ἀνθρώπους αὐτοὺς εἶναι ἀπεσιώπησε, ψυχικοὺς ἀνθρώπους δ' ἀγελεῖ τὰ τῆς πνεύματος τῆς σαρκός· ἔστι γὰρ αὐτοῦ. ὁ δὴ πνευματικὸς ἀναμφίνοια πάντα· ἡμεῖς γὰρ ἐμάθομεν αὐτὸν φάσκοντα ὅτι ὁ πνευματικὸς μὴ παρεσταθήκεναι ὁ, ἀνθρώπους. κρεῖττον γὰρ ἦ ἀνθρώπους ὁ πνευματικὸς, τῷ ἀνθρώπου εἶναι ἐν ψυχῇ ἢ ἐν σώματι ἢ σεσωματωμένοις λαμβανομένου, ἤγουν δὲ τὸ ἐν ᾧ τόπῳ θατέρῳ πνεύματι, ᾧ τὸ μεταλαμβάνειν ὀνομασθῆναι χρηματίζει ὁ πνευματικός· ἅμα δὲ τὸ τῆς ἰδιαίτης ὑποστάσεως, χωρεῖς καὶ φαινομένης ἀποδείξεως, ἀποφαίνεται, ἀλλὰ μετρεῖ τῆς τυχούσης πιθανότητος φθάσας εἰς ὃν περὶ * τινῶν διωρισθεὶς λόγον· καὶ ταῦτα μὲν περὶ ἐκείνων· φέρε δὲ καὶ ἡμεῖς τὸ τοῦτο ζητήσωμεν, εἰ ἡ ζωὴ ἦν μόνων ἀνθρώπων φῶς, τὸ μὴ πάντως ἀπιθανοῦν ἐν μακρολογίᾳ τυγχάνοντος· ἐπεὶ γὰρ ταύτην ἦν ζωὴ τὸ φῶς ἀνθρώπων, τὸ μόνων μὲν ἀνθρώπων εἴη ὃ δὲ χριστὸς φῶς, μόνων ἀνθρώπων τὸ ἡ ζωή· πόθεν δ' ὑποληπτέον ὅτι πλεῖον ἅμα καὶ ἀσιβὲς, αἱ μαρτυρουσῶν τῷ ἄλλων γραφῶν ταύτῃ τῇ ἐκδοχῇ· εἰ γὰρ τὸν προκείμενον, ἰσάγγελοι ἐσόμεθα· ὅτου δὲ λυτέον ὃ ἀπορηθέν, τὸ εἴ τι λέγεται πανῶν, ἐκείνων μόνων ἐστὶ τὸ λεγόμενον· ὅπως οὖν τὸ λέγεται φῶς ἀνθρώπων, μόνων ἀνθρώπων ἐστὶ φῶς· ἐτύπωτο γὰρ προσκεῖσθαι, ἡ ζωὴ ἦν, τὸ τῷ ἀνθρώπων μόνων φῶς. ἔξεστι γὰρ τὸ φῶς τῷ ἀνθρώπων, τὸ ἑτέρων παρὰ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι φῶς· ὡς ἔξεστι τάδε τὰ ζῶα, τὸ τάδε τὰ φυτὰ ἀνθρώπων ὄντα προφεῖν, τὸ ἑτέρων παρὰ τοὺς ἀνθρώπους τὰ αὐτὰ εἶναι βοφεῖν· τὸ τοῦτο οὖν ἀπὸ τῆς συνηθείας τὸ παράδειγμα· ἄξιον ἦ ἀπὸ τῆς θεοπνεύστων λόγων ὁμοίων αἰτησασθαι· ἐνταῦθα δίνειν ζητοῦμεν εἰ μὴ ἵνα κωλύῃ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἑτέρων εἶναι φῶς. λέγοντες ὅτι τὸ, ἐπεὶ λέγε-

* Κ. διωρισμένος

ἀνθρώποις ὁμοίων * εἶεν ὡς φῶς· ἀναλέγεται γὰρ καὶ ὁ θεὸς, θεὸς εἷς ἀβραάμ, καὶ θεὸς ἰσαάκ, καὶ θεὸς ἰακώβ, ὁ δὲ εὐλογητὸς ἐπιφέρει, ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, τὸ φῶς μηδενὸς ἑτέρου εἶναι ἢ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὅμοιον οὐκοῦν τὸν θεὸν ἀβραὰμ, καὶ θεὸν ἰσαάκ, καὶ θεὸν ἰακώβ, μηδενὸς εἶναι θεὸν, ἢ τῶν πατέρων μόνων τῶν πάντων πατέρων· ἔστι δὲ γε καὶ ἥλιος θεὸς, καὶ ὡς φησιν ἰωάννης, τὸ παῖδος αὐτῆς συμεὼν, καὶ θεὸς τῶν ἑβραίων· εἰ δ' αὖ καὶ τὸ ὅμοιον εἰ μηδὲν κωλύει εἶναι αὐτὸν καὶ ἑτέρων θεὸν, οὐδὲν κωλύει εἶναι τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑτέρων πλὴν τῶν ἀνθρώπους φῶς· ἄλλος δέ τις προσχηματίσμους τῶν· ποιήσωμεν ἄνθρωπον καθ' εἰκόνα, καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν, πᾶν ὃ καθ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν γεγονὸς θεοῦ, ἄνθρωπον εἶναί φησι, μυρίοις χρώμενος εἰς ὃ τοιαῦτα δείγμασιν, ὅτι οὐδὲν ἀλλοτρίᾳ τῇ γραφῇ ἄνθρωπον ἢ ἄγγελον φάναι· ὅτι γὰρ τῷ αὐτῷ πανοικτίρμων * ὁ κύριος ἢ ἄγγελος καὶ ἄνθρωπος προσηγορεία. ὥσπερ ὅτι τοῖς ξενισθεῖσιν ὑπὸ τοῦ ἀβραὰμ τρισὶν, καὶ ἡγουμένων ἐν ὁδοῖς δύο, καὶ ἐν ὅλῳ ᾧ εἰρμῷ τῆς γραφῆς. ὅτε μὲν ἄνδρες, ὅτε δὲ ἀγγέλοι εἶναι λέγονται· πολὺ δὲ τοῦτο νομίζων ἐρεῖ ὅτι ὥσπερ ὑπὸ τοῖς ὁμολογουμένοις ἀνθρώποις εἰσὶν ἄγγελοι, ὡς ὁ ζαχαρίας λέγων· ἄγγελος θεοῦ ἐγὼ μετ' ὀλίγα εἰμι, λέγει κύριος παντοκράτωρ. καὶ ὁ ἰωάννης ὡσαύτως γράφων· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὅτιπερ καὶ οἱ τοῦ θεοῦ ἄγγελοι ὑπὸ τοῦ ἔργου τοῦτο χρηματίζουσι, καὶ οὐ πρὸς τὴν φύσιν ἀνθρώπους καλουμένους· καὶ ἔτι μᾶλλον ὑποδηλοῖ ὅτι ὅτι τὸ κρεῖττον δυνάμεων τὰ ὀνόματα οὐχὶ φύσεων ζώων ἐστὶν ὀνόματα, ἀλλὰ τάξεων ὧν πρὸς ἃς καὶ λογικὴ φύσις τετύχηκεν ἀπὸ θεοῦ· θρόνος γὰρ οὐκ εἴδος ζώου, οὐδὲ ἀρχὴ, οὐδὲ κυριότης, οὐδὲ ἐξουσία, ἀλλὰ ὀνόματα προσηγμένων ἐφ' ὧν ἐτάχθησαν οἱ ὅπως προσαγορεύονται, ὧν τὸ ὑποκείμενον οὐκ ἄλλο τί ἐστιν ἢ ἄνθρωπος, καὶ τῷ ὑποκειμένῳ συμβέβηκε τὸ θρόνῳ εἶναι, ἢ κυριότητι, ἢ ἀρχῇ, ἢ ἐξουσία· καὶ ἐν τῷ ἰησοῦ τῷ τῆς ναυῆ κεῖται τό· ὤφθη τῷ ἰησοῦ ἄνθρωπος ἐν ἰερειχῶ, ὡς φησιν· ἐγὼ ἀρχιστράτηγος κυρίου δυνάμεως νυνὶ παραγέγονα· καὶ τοῦτο οὖν ὡς ἦν δυνάμενον ἐκλήθεται τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων καὶ φῶς πάντως λογικοῦ, πάντως λογικοῦ τοῦ καθ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ ἀνθρώπου τυγχάνοντος· τὸ αὐτὸ μὴ τοιχᾶ ὅτι τοιοῦτο ὀνομαζόμενον φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἁπλῶς

mines. Nam cum sit scriptum, Deum esse Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob, qui voluerit, quia dictum sit, vita erat lux hominum, lucem ad nullum alium præterquam ad homines pertinere, existimet oportet is pari modo, Deum nullius alterius Deum esse, nisi tantum horum trium patrum. Verum Solis profecto etiam est Deus; & ut inquit Iudith, *Iudith. 9. 2.* patris sui Symeon, atque etiam Hebræorum est Deus. Quamobrem si nihil prohibet Deum aliorum quoque esse Deum, eodem modo nihil prohibeat oportet, lucem hominum esse etiam aliorum, præterquam hominum, lucem. Porro alius quispiam etiam testimonio illo utens: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*, hominem esse dicit, quic- *Gen. 1. 26.* quid ad imaginem Dei sit factum, innumeris hac in re utens exemplis, nihil referre Scripturæ, hominem dicat, an Angelum, de eodem enim subjecto alicubi poni Angeli, & hominis vocabulum, quemadmodum in tribus illis, qui apud Abraham hospitio fuere excepti, & in duobus qui Sodomis fuerunt, & in tota Scripturæ serie, aliquando quidem Angeli, aliquando vero homines esse dicuntur. Quinetiam, qui hoc existimat, dicet, quod ut homines vocati sunt Angeli, apud eos, quos palam cernere est esse homines, quemadmodum Zacharias dicens: *Angelus Dei ergo vobiscum sum: dicit Dominus omnipotens*, & Ioannes, de quo scriptum est: *Ecce ego mitto Angelum meum an-* *Mal. 3. 1.* *te faciem tuam*, sic etiam qui Dei sint Angeli, hoc vocabulo nuncupati propter officium, qui non fuere vocati homines propter naturam. Præterea magis etiam hoc corroborabit, quoniam nomina in virtutibus præstantioribus non naturarum animalium sunt nomina, sed ordinum, quos hæc, & hæc, rationis compos natura sortita sit à Deo: Thronus enim non species animalis est, neque Principatus, neque Dominatio, neque Potestas species sunt animalis, sed rerum nomina, in quibus ordinati sunt, qui sic appellantur, quorum subjectum nihil aliud sit, quam homo, cui subjecto contingat esse vel Throno, vel Dominationi, vel Principatui, vel Potestati. Et in Iesu Nave ponitur illud, Visus est Iesu ipsi homo in Iericho, qui inquit: *Ego sum princeps* *Ios. 5. 14.* *exercitus potentiæ Domini, nunc accessi.* Secundum hoc ergo, ut æque valens, interpretabitur lucem hominum, lucem etiam esse cujuslibet qui rationis sit compos, quippe quia sit homo, ad imaginem, & similitudinem Dei. Sane lux ipsa trifariam nominatur, Lux hominum, & simpliciter Lux, & Lux

vera. Atque lux quidem est hominum, vel, ut ante ostensum est, nullo prohibente eam intelligere lucem etiam aliorum præter hominem esse, vel omnium, qui rationis sunt compotes, quique homines vocantur, quia facti sint ad imaginem, & similitudinem Dei. Quia vero lucem simpliciter hoc in loco Servator, in ipsius vero Ioannis catholica epistola, Deus lux esse dicitur, alius quidem existimat etiam hinc colligi, Patrem à Filio substantia non differre. Qui vero & diligentius observarit, & rectius loquutus fuerit, dicet; non idem esse lux, quæ in tenebris lucet ab illis non apprehensa, & lux, in qua haudquaquam sint tenebræ. Siquidem ea lux, quæ in tenebris lucet, tanquã supervenit tenebris; cumq; ab ipsis persequutionẽ patitur, &, ut ita dicã, insidiis petitur, non comprehenditur. At lux, in qua nullæ sunt tenebræ, neq; lucet in tenebris, neq; principio ab ipsis persequutionem patitur, ut ceu vincens publice declaretur, quod ab ipsis persequentibus non sit apprehensa. Tertio dicitur hæc lux, lux vera, qua ratione Pater veritatis, Deus amplior, & major est, quã veritas; & Pater cum sit sapiẽtiæ, præstantior est ipsa sapientia, hac etiã ratione excellit eum, qui est lux vera. Apertius autem Patrem, & Filium duas existere luces per hæc, à Davide sciemus psalmo quinto, & trigesimo, dicente: *In lumine tuo videbimus lumen.* Eadem sane lux hominum in tenebris lucens, lux vera, in sequentibus Euangelii lux esse mundi dicitur, dicente Iesu: *Ego sum lux mundi.* Quare neque hoc sinamus non animadversum, cur, cum potuisset scribere, quod factum est in ipso lux erat hominum, & lux hominum vita erat, contrarium fecerit, præponens vitam luci hominum: quamvis idem sit vita, & lux hominum, & dicendum, quod in his, qui participes sunt vitæ, quæ est lux hominum, primum nobis occurrat ipsos vivere vita beata, & antea dicta, deinde eos illustrari, supponatur enim vivere oportet, ut vivens illuminatus fiat; nec cõsequens fuisse illuminari eum, qui nondũ intellectus fuisset viuere, & superinduci illuminationi ipsum vivere. Quamvis enim idem sit vita, & lux hominum, considerationes tamen secundũ aliud, & aliud sumuntur. Hæc itaque lux hominum dicitur etiam lux gentium apud prophetam Esaiam, juxta illud: *Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium*: & huic luci confisus David in sexto, & vigesimo psalmo inquit: *Dominus illu-*

1. Ioh. 1. 5.

Psal. 35 10.

Ioh. 8. 12.

Esa. 42. 6.

φῶς, ἡ φῶς ἀληθινόν· φῶς μὲν οὖν ἀνθρώπων, ἤτοι, ὡς προαποδέδεικται, ἄδηλος κωλύοντος τὸ ἐκλαμβάνειν καὶ ἑτέρων παρὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ φῶς, ἢ πάντων τῶν λογικῶν διὰ τὸ καθ' εἰκόνα θεοῦ γεγονέναι ἀνθρώπων καλουμένων· ἐπεὶ δὲ φῶς ἁπλῶς ἐνταῦθα μὲν ὁ σωτὴρ, ἐν δὲ τῇ καθολικῇ ἔτι αὐτοῦ ἰωάννης ἐπιστολῇ λέγεται ὁ θεὸς εἶναι φῶς, ὁ μέν τις οἴεται ἐκ τούτου καταστασιάζεσθαι τὴν οὐσίαν μὴ διεσπάσθαι τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα· ὁ δέ τις ἀκριβέστερον τηρήσας, ὁ δὲ ὑγιέστερον λέγων, φήσει ἑαυτὸν εἶναι· τὸ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ φῶς, καὶ μὴ καταλαμβανόμενον ὑπ' αὐτῆς, καὶ τὸ φῶς, ἐν ᾧ ἀδαμῶς ἐστι σκοτία· τὸ μὲν γὰρ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ φῶς οἱονεὶ ἐπέρχεται τῇ σκοτίᾳ· καὶ διωκόμενον ὑπ' αὐτῆς, καὶ ἵν' ὅπως εἴπω ὑπερβαλλόμενον καταλαμβάνεται· τὸ δὲ φῶς ἐν ᾧ ἀδεμία ἐστὶ σκοτία, ὅτε φαίνῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ὅτε τῷ ἄρχειν διώκεται ὑπ' αὐτῆς, ἵνα καὶ ὡς νικῶν ἀναχαφθῇ τῷ μὴ καταλαμβάνεσθαι ὑπ' αὐτῆς διωκούσης· τρίτον ἦν τὸ λεγόμενον τοῦτο τὸ φῶς, φῶς ἀληθινόν, ᾧ δὲ λόγῳ ὁ πατὴρ τῆς ἀληθείας θεὸς πλείων ἐστὶ καὶ μείζων ἀλήθεια, καὶ ὁ πατὴρ ὢν σοφίας κρείττων ἐστὶ καὶ ἀμείνων, ἢ σοφία, τούτῳ ὑπερέχει καὶ ἔστι φῶς ἀληθινόν· διδασκόμεθα δὴ δύο φῶτα εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν ἀπὸ τοῦ δαβὶδ τυγχάνοντες ἀπὸ τούτων εἰσόμεθα, ὅταν φησὶν ἐν τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· ἐν φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς· ταυτὸν δὲ αὖθ' ὅτι φῶς τῶν ἀνθρώπων ὃ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαῖνον τὸ ἀληθινὸν φῶς, ἐν τοῖς ἑξῆς τοῦ διαψάλτου φῶς τε κόσμου ἀναγορεύει, φάσκοντος ἰησοῦ· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· σοῦδε τοῦτο ἦν ἀπροσημάντως ἐάσωμεν, ὅτι ἐνδεχομένου γενέσθαι, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ φῶς ἦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων ζωὴ ἦν, τὸ ἀμέσως πεποίηκε, προτάσσει γὰρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων φωτὸς, εἰ καὶ ταυτόν ἐστι ζωὴ καὶ ἀνθρώπων φῶς, τῷ προαπομνησαι ἡμᾶς ὅτι τῶν μετεχόντων τῆς ζωῆς τυγχάνοντες καὶ φωτὸς ἀνθρώπων τὸ ζῆν αὐτοὺς τοῦ προηγουμένου θείας ζωῆς προδήλου τὸ πεφωτίσθαι, ὑποκεῖσθαι γὰρ δεῖ τὸ ζῆν ἵν' ὁ ζῶν πεφωτισμένος ᾖ· οὐκ ἦν δὲ ἀκόλουθον πεφωτίσθαι τὸν μηδέπω ζῆν νενομικότα, καὶ ὑπολαμβάνεσθαι ὡς πεφωτίσθαι τὸ ζῆν· εἰ γὰρ καὶ ταυτόν ἐστιν ἡ ζωὴ καὶ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὖν γε ὑπόνοιαν καθ' ἕτερον λαμβάνομεν· ὅτι δὲ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων καὶ φῶς ἐστιν προδήλως τῇ προφήτῃ ἡσαΐᾳ λέγεται κατὰ τὸ· ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, καὶ τόπῳ ᾧ φωτὶ πεποιῶς ὁ δαβὶδ φησιν ἐν εἰκοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ· κύριος φωτισμός μου,

ὁ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; περὶ δὲ τοὺς A *minatio mea, & salus mea, quem timebo?* Sane *Psal. 26. 1.*
πλὴ περὶ αὐτῶν αἱ παλαισμοὶ ἐν συζυγίαις
μυθολογίας, ἢ οἰομένους ἐκ τοῦ ἢ ἀληθείας
περιβεβλῆσθαι λόγον ἢ ζωὴν, οὐκ ἀπίθανον ἐστὶ ταῦτα ἀπορῆσαι, πῶς γὰρ ἡ καὶ αὐτοὺς
σύζυγος τοῦ λόγου ζωὴ τὸ γεγονέναι ἐν ᾧ συζύγῳ λαμβάνῃ· ὃ γέγονε γάρ, φησὶν, ἐν αὐτῷ ἐλέγετο ᾧ ἐν τῷ προειρημένῳ λόγῳ ζωὴ ἦν· λεγέτωσαν οὖν ἡμῖν πῶς ἡ σύζυγος τοῦ λόγου ζωὴ γέγονεν ἐν ᾧ λόγῳ, ἢ πῶς μᾶλλον τὸ λόγου ἡ ζωὴ φῶς ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων· εἰκὸς δὲ B
τοὺς διαπορουμένους ἐν ταῖς ζητήσεσιν ἀναστρεπομένους, πληγὰς ὑπὸ τοῦ τοιούτου ἀπορήματος αὐτιπερισπᾶν ἡμᾶς, ἢ αὐτοὺς θλιβομένους, ἐὰν μὴ εὕρωμεν αἰτίαν δι' ἣν οὐχὶ λόγος εἴρηται τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ γινομένη ἐν τῷ λόγῳ ζωὴ, περὶ ἧς ταῦτα ἀποκρινώμεθα, ὅτι ζωὴ ἐνταῦθα οὐχ ἡ κοινὴ λογικῶν ἢ ἀλόγων λέγεται, ἀλλ' ἡ διαπομένη πως ἐν ἡμῖν συμπληρουμένῳ λόγῳ τῆς μετοχῆς ἀπὸ τοῦ πρώτου λαμβανομένης λόγου· καὶ ᾗ ἐσμὲν τοῦ ἀπο- C
γραφῆναι τὴν δοκοῦσαν ζωὴν, οὐκ ὄντα δὲ ἀληθῶς, καὶ ποθεῖν χωρῆσαι τὴν ἀληθῶς ζωὴν πρῶτον κινωνῆσαι αὐτῇ, ἣ τις ἀνομένη ἐν ἡμῖν ἐκ φωτὸς γνώσεως ὑπόστασις γίνεται· ἐκ παλαιᾶς αὐτὴ ἡ ζωὴ πρὸς οἷς μὲν δυνάμει καὶ οὐκ ἐνεργείᾳ φῶς ἐστὶ, τοῖς τὰ τῆς γνώσεως ἐζητακόσιν μὴ φιλοπονουμένοις, πρὸς ἑτέροις δὲ καὶ ἐνεργείᾳ γινομένοις φῶς, δῆλον δὲ ὅτι πρὸς οἷς καθορᾶται ὃ ὑπὸ τοῦ παύλου προεπαινούμενον· ζηλοῦτε τὰ χαρίσματα κρείττονα, μείζονα δὲ τῶν χαρισμάτων ὃ καὶ πάντων προτιθέμενον, ὅσπερ ἐστὶ λόγος σοφίας· ἢ τούτῳ ἕπεται λόγος γνώσεως· περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν, προδεικνύμενον ἀλλήλοις τῶν σημαινομένων σοφίας ἢ γνώσεως, ἃ τῷ πρόντι ἐστὶν εἰπεῖν χρεών· Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει ἢ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν· ἐπὶ μὲν τῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ προτέτακται, ζητοῦμεν φῶς, οἰόμενοι δ' ὅτι καὶ τῶν ἐναντίων καλουμένου
* σκοτίας· εἰ δὲ ὅτι δεικνυμένου τῶν ἀν- E
θρώπων φήσει ἐπὶ πάντα γνωκέναι ὅτι τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων δύο ἰδικῶν προσωπάτων ὁμοίως δὲ ἢ ἡ σκοτία αὐτῶν· ἔστι γὰρ ὃν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων κεκτημένον, ἢ κοινωνοῦν τῶν αὐτῶν αὐτῷ, ἔργα φωτὸς ἐπιτελεῖν, ἢ γινώσκειν φωτοειδῶν φῶς γνώσεως· τὸ δὲ αἰσθάνεσθαι καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων κρατεῖν, τῶν τε μοχθηρῶν

* Σκοτίας ἀνθρώπων ἴσως τὴν δοκιμαζούσας τὴν ἀνθρωπότητα.

ad eos qui fingunt fabulosū de seculis in conjugationibus commentum, & existimant à mēte, & veritate sermonem, vitamque jam ante emissos, & productos fuisse, haud absurdum est talia movere dubia. Quomodo enim vita sermonis, ut ipsi tradunt, conjunx esse sumit in marito? Quod factū est enim inquit in ipso (scilicet prædicto sermone) vita erat. Dicant ergo nobis, quomodo ipsa vita potius quam sermo lux sit hominum. Verum enimvero probabile est, ut viri meliore mente præditi, qui quæstionibus permoventur, dubitatione hac perculsi, ex adverso nos interrogent, urgeantque, ni invenerimus causam, per quam sermo non sit dictus lux hominum, sed vita quæ facta est in sermone ipso: quibus talia respondebimus, vitam hoc in loco non eam intelligi, quam communiter participant, & rationis capaces, & bruta, sed eam quæ completæ in nobis rationi supervenit, sumpta participatione ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου. [hoc est à ratione prima,] cujus in primis vitæ participes efficimur, ut ab apparente, nec vere existente vita abducamur, vitam illam vere existentem capere desiderantes, qua percepta mox in nobis oriri etiam dicimus fundamentum lucis cognitionis. Et fortassis ipsa hæc vita penes quosdam quidem potentia, non actu, lux est: nempe penes eos, qui minime, quæ ad cognitionem pertinent, inquirere contendunt: apud quosdam vero actu etiam factos jam lucem; quos eos esse perspicuum est, qui Pauli præceptum cum laude impleverint, nimirum: *Æmu-* 1. Cor. 12. 31.
D *lamini charismata utiliora*, quibus charismatibus utilius illud est, quod omnibus etiam præponitur, nempe sapientiæ sermo, quem mox cognitionis sermo sequitur. Iam vero quid differant inter se sapientiæ, & cognitionis significata ipsa mutuo inter se collata, non est præsentis temporis differere.

TOMVS QVARTVS.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt. Ioh. 1. 5.

ADhuc de hominum luce, quoniam in ordine prima est, inquirimus, atque etiam, opinor, de ejus contrario, nempe tenebris, de quibus nondum inquisivimus. De hominum autem luce inquam, quoniam fortasse lux hominum genus est duarum specialium rerum; atque etiam similiter tenebræ. Vt enim dicimus eum, qui possederit hominum lucem, quique ipsius splendores participaverit, lucis opera perficere, & illustratum luce scientiæ agnoscere etiam, sic è contrario

perſpecta, & conſiderata analogia, & proportione, dicimus prava opera, & habitam falſo ſcientiam, tenebras eſſe. Et quod quidem res ad agendum aptas, lucem ſoleat Scriptura ſacra dicere, inquit Eſaias: *Eo quod lux ſint mandata tua ſuper terram*, & David in decimo octavo
Pſal. 18. 9 pſalmo: *Mandatum tuum lucidum, illuminans oculos*; Quod vero præter mandata, & præcepta lux ſit quædam ſcientiæ, invenimus apud quendam ex Duodecim:
Oſ. 10. 12. *Seminate vobis ipſis ad juſtitiam, vindemiate ad fructum vitæ; illuminate vobis ipſis lucem ſcientiæ.* Veluti enim exiſtente alia luce ſcientiæ præter mandata, dicitur: *Illuminate vobis ipſis lucem*, non ſimpliciter lucem, ſed qualem? nempe lucem ſcientiæ. Nam ſi quævis lux, quam ſibi homo illuminat, lux ſcientiæ eſſet, fruſtra additum fuiſſet: *Illuminate vobis ipſis lucem ſcientiæ.* Rurſus quod tenebræ de pravis operibus ſumantur, ipſe Ioannes in ſua docet epi-
1. Ioan. 1. 6. ſtola, dicens: *Si dixerimus quod communicationem cum ipſo habemus, & ambulamus in tenebris, mentimur, & non faci-*
1. Ioh. 2. 9, 11. *mus veritatem*: & rurſus: *Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt uſque modo*: & adhuc: *Qui odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, nec novit quo vadat, quia tenebræ excæcaverunt ipſius oculos*, ſiquidem per ambulationem in tenebris indicat actionem vituperabilem. Quinctiam odio proſequi fratrem ſuum, nonne lapſus eſt ab ea, quæ proprie vocatur ſcientia? Quod autem qui ignorat divina, propter ipſum ignorare in tene-
Pſal. 81. 5. bris ambulet, inquit David: *Non cognoverunt, neque intellexerunt, in tenebris ambu-*
1. Ioh. 1. 5. *lant.* Illud vero obſerva, an idcirco dicatur: *Deus lux eſt, & tenebræ in eo ne unæ quidem ſunt*, non quia unæ ſint tenebræ, ſed vel propter genus duplex tenebrarum, vel etiam quia unaquæque ſpecies tenebrarum multas habeat pravas actiones, & multa falſa dogmata, unde tenebræ ſunt multæ. * Et nota Servatorem, cum de ſancto dixiſſet: *Vos*
Matth. 5. 14. *eſtis lux mundi*, non dixiſſe, ſanctus eſt lux mundi: & tenebræ in eo non ſunt ullæ. Proinde quæret aliquis: ſi de Patre poſitum eſt, quod tenebræ nullæ ſint in eo, quomodo ceu rem eximiam, & præcipuam hoc in ipſo dicemus eſſe, cum de Servatore quoque dicatur, quod omnino ſit impeccabilis, ita ut eum dicamus eſſe lucem, in qua nullæ ſint tenebræ? Ex parte itaque differentiam in ſuperioribus oſtendimus. Atque etiamnum illis, audacius addemus, ſi

A προσέξεων, καὶ τῆς νομιζομένης γνώσεως, οὐκ ὄσης κατ' ἀλήθειαν, τὸν λόγον τῆς σκοτίας ἐλέγομεν· καὶ ὅτι μὲν τὰ πρακτικὰ φῶς ὁ Ἑβραῖος εἴδει λόγος, φησὶν ὁ Ἡσαΐας, ὅτι φῶς τὰ προστάγματά σου ὅτι τῆς γῆς· καὶ ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ ψαλμῷ· ἡ ἐντολὴ κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς· ὅτι δὲ φῶς παρὰ τὰ προστάγματα, καὶ τὰς ἐντολάς ἐστι τι γνώσεως παρά τινι τῶν ιϚ' εὑρεθῆναι· παίδευε ἑαυτοὺς εἰς δικαιοσύνην, τηγήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς, φωτίσατε B ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως· ὡς γὰρ ὄντος τινὸς ἑτέρου φωτὸς παρὰ τὰς ἐντολὰς τῆς γνώσεως λέγεται τό· φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς, οὐχ ἁπλῶς φῶς, ἀλλὰ ποῖον φῶς; ὅτι τὸ τῆς γνώσεως· εἰ γὰρ πᾶν φῶς ὃ φωτίζει ἄνθρωπος ἑαυτῷ, φῶς γνώσεως ἦν, μάτην προσέκειτο τό· φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως· πάλιν ὅτι ἡ σκοτία ὅτι τῶν μοχθηρῶν ἔργων παραλαμβάνεται, διδάσκει ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ὑπερορᾷ ἰωάννης φάσκων· ὅτι ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μεθ' αὐτοῦ, καὶ ἐν C τῷ σκότει περιπατῶμεν ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάλιν ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι, καὶ ἔτι, ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· ὃ γὰρ ἐν τῷ σκότει περιπατῶν ἐμφανῆ τὴν ψυχικὴν προσέξιν. καὶ ὁ μισῶν δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἡ τῆς κυρίου κηδεμόνος γνώσεως ὄντων ἀποπτωμα; ὅτι δὲ καὶ ὁ ἀγνοῶν τὰ θεῖα καθ' αὑτὸ D ἀγνοῶν ἐν σκότῳ διαπορεύεται, φησὶν ὁ Δαβίδ· οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότῳ διαπορεύονται· ὑπόκειται δὲ ᾧ· ὁ δὲ φῶς ὅτι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία, εἰ μὴ διὰ τοῦτο λέγοιτο τῷ εἰ μὴ μέλαν σκοτίαν, ἀλλ' ἤτοι διὰ τὸ ψυχικὸν δύο, ἢ καὶ διὰ τὸ καθ' ἕκαστον τῶν ἰδικῶν πολλὰς εἶναι προσέξεις μοχθηράς, καὶ πολλὰ δόγματα ψευδῆ, πολλαί εἰσι σκοτίαι, ὧν οὐδεμία ἐν ᾧ θεῷ ὅτι, οὐκ ἂν λεχθείη ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὃ φησιν ὁ σωτήρ, τό· ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὅτι φῶς ὅτι ἓν κόσμου ὁ ἅγιος καὶ σκοτία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ οὐδεμία· ζητήσει δέ τις εἰ ὅλως τοῦ παθεῖν τε πάσχειν τό· σκοτία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ οὐδεμία, πῶς ὃ ἐξαίρετον ἐροῦμεν εἶναι ἐν αὐτῷ, πρὸς τὴν ἀναμάρτητον καὶ τὸν σωτῆρα νοοῦντες, ὥστε καὶ τοῦτ' ἐπ' αὐτῷ εἰπεῖν, ὅτι φῶς ὅτι, καὶ σκοτία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ οὐδεμία· ἐπὶ μέσους μὲν οὖν ἐν τοῖς αὐτέρω τῆς διαφορᾶς προεκτεθῆναι· βλεπόντων τε ἔτι ἐκείνοις καὶ νῦν προσθήσομεν ὅτι τὸν

εἰ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε τὸν χριστὸν, εἰ ἐποίησεν αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ὁ θεὸς, οὐκ ἂν δικαίως λέγοιτο περὶ αὐτοῦ, σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία· καὶ γὰρ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας περὶ ἁμαρτίας κατακρίνας τυγχάνει ὁ ἰησοῦς τῷ ἁμαρτίαν τοῦ ὁμοίωμα τῆς σαρκὸς ἁμαρτίας ἀνῃρηκέναι, οὐκέτι ἐξῆ πάντη ὑγιῶς λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, ὅτι σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία· προσθήσομεν δ' ὅτι καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, καὶ ἀσθενείας τὰς τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους τὰς τοῦ κρυπτοῦ τῆς καρδίας ἡμῶν ἀνθρώπου, δι' ὧν ἀσθενείας καὶ νόσους βαστάσας αὐτὰς ἀφ' ἡμῶν, περίλειπον ἔχειν τινὰ ψυχῇ ὁμολογῆ καὶ πεπαυσμένῳ, καὶ ῥυπαρᾷ ἰματια ἐνδεδύσθαι παρὰ τοῦ ζαχαρίου ἀναγεγραπται· ἅπαξ ὅτε ἐκδύεσθαι ἔμελλε, λέγεται εἰ ἁμαρτήματα· ὑπομένομεν οὖν ἐκ· ἰδοὺ ἀφήρηκε τὰς ἁμαρτίας σου. διὰ γὰρ τοῦ ἀνῃρηκέναι αὐτὸν τὰ ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν ἁμαρτήματα, πολλαχοῦ φησι· μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. καὶ· συ ἔγνως τὴν ἀφροσύνην μου, καὶ αἱ πλημμέλειαι μου ἀπὸ σου οὐκ ἐκρύβησαν· μηδεὶς δ' ἡμᾶς ὑπολαμβανέτω ταῦτα λέγειν ἀσεβοῦντας εἰς τὸν χριστὸν τοῦ θεοῦ. ᾧ γὰρ λόγῳ ὁ πατὴρ μόνος ἔχει ἀθανασίαν, τοῦ κυρίου ἡμῶν διὰ φιλανθρωπίαν θάνατον τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνυπόστατον, τούτῳ ὁ πατὴρ ἔχει μόνος τὸ· σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία, τοῦ χριστοῦ διὰ τὴν πρὸς ἀνθρώπους συμπαθειαν ἐφ' αὑτὸν τὰς ἡμῶν σκοτίας ἀναδεξαμένου, ἵνα τῇ δυνάμει αὐτοῦ καταργήσῃ ἡμῶν τὸν θάνατον, καὶ ἐξαφανίσῃ τὸ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν σκότος, ἵνα πληρωθῇ τὸ τοῦ ἡσαΐα· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτίᾳ φῶς εἶδε μέγα· τοῦτο δὲ τὸ φῶς, ὃ γέγονεν ἐν τῷ λόγῳ, τυγχάνον καὶ ζωὴ, φαίνει ἐν τῇ σκοτίᾳ τῇ ψυχῶν ἡμῶν, καὶ ὑπιδεδήμηκεν ὅπου οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου, οἵτινες διὰ τὴν πολυμιγῆ τοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὕλην, ἐν σκότῳ ἐπάγλῃ ἀγωνίζονται τοὺς μὴ πάντη ἐξέπω ἰσαμβρᾶς, ὑπὲρ τῶν αὐτοὺς περφωτισμένους φωτὸς χρηματισαι ὑός· καὶ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ τοῦτο ὃ φῶς διώκεται μὲν ὑπ' αὐτῆς, καταλαμβάνεται δέ· ἐαὶ δέ τις νομίσῃ ὃ μὴ γεγραμμένον ἡμᾶς παρεσπεῖσθαι ὃ διώκεσθαι ὃ φῶς ὑπὸ τῆς σκοτίας, ἀκουέτω ὅτι ἡ· ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβε, μηδαμοῦ τῆς σκοτίας διωξάσης ὃ φῶς, μήτιν λέγεται· ὡς δὲ ἔγρυσι νοῦν ἐκδέξασθαι δυναμένοις ἀκολούθως τοῖς γεγραμμένοις τὰ νομιζόμενα παρὰ-

A Christum non agnoscentem peccatum fecit Pater pro nobis peccatum, si fecit inquam Deus ille Christum pro nobis peccatum, dici non non posse de eo, tenebræ in eo non sunt vllæ. Quamvis enim in similitudinem carnis peccati, [de peccato damnavit Iesus peccatum, quod similitudinem carnis peccati assumpsit,] haud tamen omnino hæc de eo recte dicentur, scilicet quod nullæ tenebræ insint in eo. Addemus autem eum infirmitates nostras, & morbos assumpsisse, & animæ infirmitates, & morbos occulti cordis nostri hominis, quas infirmitates, morbosque quia à nobis sustulerit, dicitur apud Zachariam, animam pertristem, perturbatamque habere; atque vestibus sordidis indutus, quibus quoniam exuendus erat, dicuntur esse peccata. Subjungit ergo eodem in loco: *Ecce ego abstuli peccata tua*; eo enim quod ipse receperit in seipsum populi credentium peccata, frequenter inquit: *Longe à salute mea verba delictorum meorum*: Et, *Tu cognovisti insipientiam meam, delicta mea à te non sunt abscondita.* Nec vero suspicetur nos quisquam hæc dicere, minus pie Christum Dei colentes. Nam qua ratione solus Pater habet immortalitatem, quia Dominus noster [omnium nostrum nomine] mortem ob amorem erga genus humanum pertulerit, hac Pater solus habet, ut in ipso nullæ sint tenebræ: cum Christus, ut homines beneficio afficeret, tenebras nostras in seipsum receperit, ut potentia sua mortem nostram deleret, expelleretque animarum nostrarum tenebras, nimirum ut impleretur illud Esaiæ: *Populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnum.* Hæc itaque lux, quæ facta est in sermone, existens etiam vita, lucet in tenebris animarum nostrarum: & eo accessit, ubi erant mundi rectores tenebrarum [seculi] hujus, qui quia cum genere humano luctentur, in tenebras adducere eos contendunt, qui pro virili non instant, ut illuminati in filiorum lucis numero censeantur. Iam vero etiam hæc lux lucens in tenebris persequutionem patitur quidem à tenebris, sed non apprehenditur. Quod si quis putet nos addere quod non sit scriptum, nempe quod tenebræ lucem insequantur, audiat frustra illud dici, quod tenebræ eam non apprehenderunt, si nequaquam tenebræ lucem sunt persequutæ. Veluti autem intelligentibus, & mente præditis, per quæ intelligere possent, consequentia rerum scriptarum,

Hæc à Ferrario prætermissa è Perionio supplemus.

Rom. 8. 3.

Zach. 3. 4.

Psal. 21. 1.

Psal. 68. 6.

Isa. 9. 2.

quæ putarentur omissa ; scribit Ioannes tenebras lucem non apprehendisse. Nam si non apprehenderunt, persequutæ non apprehenderunt; quodque lucem tenebræ persequutæ fuerint, perspicuum est, tum ex his, quæ Servator perpessus est, tum etiam illi, qui illius disciplinam exceperunt, & secuti sunt, genuini ipsius filij, tenebris operantibus adversus lucis filios, & fugare volentibus lucem ab hominibus. At quoniam si Deus pro nobis, nullus etiam si velit, poterit aliquid adversum nos, quanto magis seipsos humiliabant, tanto plures existebant, prævalebantque admodum valde. Porro duobus modis tenebræ non apprehenderunt lucem : vel quia lux eas longo intervallo post se relinqueret, ut quam celeritate, pernicitateque cursus præstantem, ob propriam tarditatem ipsæ tenebræ, ne juxta quantitatem quidem, assequi possent, vel quia sicubi tenebræ luci insidias struere voluerint, atque certo quodam consilio, & per dispensationem supervenientes ipsas lux expectaverit, mox atque luci appropinquaverint, evanescunt. Attamen utroque modo tenebræ lucem non apprehenderunt. Necesse autem est nos in his versantes annotare, non, sicubi tenebræ nominentur, mox eas in pejorem partem sumi, verum Scripturam etiam in bonam partem aliquoties has accipere, quod qui diversa à nobis sentiunt, non dividentes, horrenda de mundi opifice dogmata admittentes ab ipso recesserunt, seipsos figmentis fabularum addicentes. Quomodo ergo, & quando, & num in meliorem partem, tenebrarum nomen sumatur, jam est ostendendum. Tenebræ, nubes, nimbusque in Exodo circa Deum esse dicuntur, & in Psalmo decimo septimo : *Deus posuit tenebras latibulum suum, in circuitu ejus tabernaculum ejus: tenebrosa aqua in nubibus aëris :* si enim quis consideraverit multitudinem contemplationum, & cognitionis de Deo, quam humana natura percipere nequeat, fortasse autem nec alij, qui geniti sunt, præter Christum, & Spiritum sanctum, sciet quonam pacto circa Deum sint tenebræ ; propterea quod nulla quantumlibet copiosa, atque ornata oratio explicare valeat, ac ne sciat quidem ex dignitate ipsius Dei, in quibus tenebris posuerit latibulum suum, qui hoc fecit, eo quod quæ de ipso sunt, ignorentur, imperceptibilia cum sint. Quod si quis hujusce modi expositionibus offendetur, is in sententiam nostram veniat, adductus tum à tenebrosis sermonibus, tum à thesauris Christo datis à Deo, tenebrosis, occultis, & invisibilibus : nec enim aliud opinor esse tenebrosos thesauros per Christum manifestatos : *Tenebras posuit Deus latibulum suum*, & : *Sanctus in-*

Psal. 17. 11.

λελοφθαι, ἔγραψαν, ὁ ἰωαννης τό · ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν · εἰ γὰρ οὐ κατέλαβε, διώξαντο οὐ κατέλαβε, καὶ ὅτι ἐδίωξεν ἡ σκοτία τὸ φῶς δῆλον ἐκ τε ὧν πέπονθεν ὁ σωτὴρ, καὶ οἱ παραδεξάμενοι αὐτοῦ τὰ μαθήματα, τὰ ἴδια τέκνα, τῆς σκοτίας ἐνεργούσης κατ' αὐτῶν τὸ φῶς, καὶ βουληθείσης ἀποδιῶξαι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ φῶς · ἀλλ' ἐπεὶ ἐὰν θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδεὶς, κἂν βούληται, δυνήσεται καθ' ἡμῶν, ὅσῳ ἑαυτοὺς ἐταπείνουν, τοσούτῳ πλείους ἐγίνοντο, καὶ κατίσχυον σφόδρα σφόδρα · διχῶς δ' ἂν σκοτία τὸ φῶς οὐ καταλήφοι, ἢ σφόδρα αὐτοῦ ἀπολειπομένη, καὶ διὰ τὴν ἰδίαν βραδύτητα τῇ ὀξύτητι καὶ ταχύτητι τοῦ δρόμου τοῦ φωτὸς, οὐδὲ κατὰ ὁ ποσὸν παραλαμβάνουσα δυναμένη, ἢ εἴ που ἐνεδρεύουσα βιαίως λάβοι τὸ φῶς τῷ σκότει, καὶ καθ' οἰκονομίαν προμένειν ἐπερχομένῳ αὐτῷ ἐγείρασα ἡ σκοτία τὸ φῶς ἠφάνιζεν, πλὴν ἑκατέρᾳ ἡ σκοτία οὐ κατέλαβε τὸ φῶς · διαλεκτέον δὲ ἐν τούτοις ἡμᾶς γλυκυμύθους ὀπτασιεύεσθαι ὅτι οὐ πάντως εἴ που ὀνομάζεται σκότος ὑπὸ τῶν χείρονα λαμβάνεται, ἐνδοιαστέον δὲ καὶ ὑπὸ τῶν κρείττονι διαλέγεσθαι. ὅταν γὰρ οἱ ἐπερόδοξοι μὴ δέον ἀσεβοῦσι λάμνοι δυσφημοῦσι περὶ τὰ δημιουργικὰ δόγματα παραδεξάμενοι ἀπέχῃ αὐτοῦ, ἀναπλάσμασι μύθων ἑαυτοὺς ὑποτιθέντες πῶς ἔσω, καὶ πότε, καὶ ὑπὸ τοῦ κρείττονος τὸ ὄνομα τοῦ σκότους παραλαμβάνεται, παραδεκτέον ἤδη · σκότος, γνόφος, θύελλα ἐν τῇ ἐξόδῳ περὶ ὃν θεὸν εἶ λέγεται, καὶ ἐν τῷ ιζ' ψαλμῷ · ὁ θεὸς ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, κύκλῳ αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. ἐὰν γάρ τις κατανόῃ τὸ πλῆθος τῶν περὶ θεοῦ θεωρημάτων, καὶ γνώσεως, ἣν τυγχάνομεν ἀνθρωπίνη φύσει, τάχα δὲ καὶ ἑτέρᾳ παρὰ χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα γνῶσις, εἴσεται πῶς περὶ τὸν θεόν ἐστι σκότος, καὶ ὁ ἀγνοούμενος τὸν καθ' ἑξῆς περὶ αὐτοῦ πλείονα λόγον, ἐν ᾧ σκότος ἔθετο αὐτοῦ τὴν ἀποκρυφὴν τῶν τὰ περὶ αὐτοῦ ἀγνοεῖσθαι, ἀχώρητα ὄντα, τῇ παντοικῶς · ἐὰν δέ τις τῶν τοιούτοις προσκόπτῃ ἐκδοχαῖς, προσαγέσθω ἀπὸ τῶν κρυπτῶν λόγων, καὶ τῶν ἀποδομένων ὑπὸ θεοῦ χριστῷ θησαυρῶν σκοτεινῶν, ἀποκρύφων, ἀοράτων. οὐκ ἄλλο γάρ τι ὑπολαμβάνω εἶναι τοὺς σκοτεινοὺς θησαυροὺς ἐν χριστῷ ἀποκαλυπτομένους τό · σκότος ἔθετο θεὸς ἀποκρυφὴν ἑαυτοῦ, καὶ · ὁ ἅγιος νοή-

σὴ σαφέστερον καὶ σκοτεινὸν λόγον· ὅτι σκευ-
δὲ εἰ ἀφ' τοῦτο φησιν ὁ σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς,
ὧν ἀκούσατε ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν
τῷ φωτί· τὰ γὰρ ἐν ἀπορρήτῳ καὶ μὴ ἐπηκόῳ
πολλῶν δύσγνωστα καὶ ἀσαφῆ αὐτοῖς παραδιδο-
μένα μυστήρια προσπάσει αὐτοὺς φωτιζο-
μένους, καὶ ἀφ' τοῦτο λεγομένους εἶ) ἐν φω-
τὶ ἀπαρρήσῃ πᾶσι τοῖς γινομένῳ φωτί·
παραδεξότερον δ' ἂν ὅτι τὴν ἐπαινουμένην σκό-
τους εἶπεν, ὅτι τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ φῶς,
καὶ καταλαμβάνει αὐτὸ, καὶ γίνεται ποτε, B
ἀφ' ὃ ἀγνοεῖται σκότος, ὃ μὴ ὁρᾶσιν τὴν
δυνάμιν αὐτὸ, ὅτω μεταβάλλον, ὥστε ὃν με-
μαθηκότα ἀποφαίνεσθαι γεγονέναι φῶς ὃ γνω-
σθέν ποτε κατάρχον αὐτοῦ σκότος· Ἐλθέτω αὖ-
θεφπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐ-
τῷ ἰωάννης· ἀκριβέστερόν τις ἀκούων τὸ, ἀπε-
σταλμένος, ἐπιζητῇ ὁ ἀπεσταλμένος ποθὲν ποῦ ἀ-
ποσταλείσῃ, ζητήσῃ πόθεν ὁ ἰωάννης ἀπεστάλη καὶ
ποῦ· σαφῆς δ' ὄντος τοῦ ποῦ, καὶ μᾶλλον τὸ ἰσο-
είαν ὅτι πρὸς τὸν ἰσραὴλ, καὶ τοὺς θελομένους C
αὐτὸ ἀκούειν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας διατρί-
βοντος, καὶ παρὰ τὸν ἰορδάνην ποταμὸν βαπτί-
ζοντος. καὶ ὁ βαθύτερον λόγον, ὅτι εἰς ὃν κόσ-
μον, κόσμον λαμβανομένῳ τῷ πρώτῳ* ὃ ποῦ
εἶναι μὲν θεοπρεπῶς, ὀξεπάσῃ πῶς δὴ λαμβανεῖν ὃ,
πόθεν· ὁπλούστερον ὁ βαπτίζων τὸ λέξιν, πάλ-
λα καὶ ἀποφαίνεται ὅτι ὥσπερ ὅτι τὸ ἀδὰμ
λέλεκται, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν κύριος ὁ θεὸς
ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν
γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, ὥστε καὶ ὁ ἰωάννης ἀπε- D
σταλῆ, εἴτε ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐκ τοῦ παραδείσου, ἢ
ὅθεν δήποτε ἑτέρωθεν πρὸς τὸν ὅτι γῆς τοῦτον
τόπον, καὶ ἀπεστάλη ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φω-
τός· ἔχει δὲ ἀμφιφορεὰν οὐκ εὐκαταφρόνητον
ὁ λόγος, ἐπεὶ καὶ παρὰ πολλὰ γέγραπται· τίνα
ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦ-
τον; ὅτε ἀποκρινόμενος ὁ προφήτης φησίν· ἰδοὺ,
εἰμὶ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με· ἐφ' ᾧ δὲ ὁ ἐνιστάμενος
τῇ βαθυτέρᾳ ἐμφανομένῃ ἀπορίᾳ ὅτι ὥσπερ
ὁ ἡσαΐας ἀπεστάλη, οὐχὶ ἀφ' ἑτέρου τόπου παρὰ E
τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλὰ μὴ ὁ ἑωρακέναι τὸν κύ-
ριον καθήμενον ὅτι θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ ἐπαι-
ρόμενον πρὸς τὸν λαὸν, ἵνα εἴπῃ· ἀκοῇ ἀκούσετε,
καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἑξῆς. ὅτω καὶ ὁ ἰωάν-
νης σωπωμένης τῆς ὀρχῆς τῆς ἀποστολῆς, ἀνα-
λογίαν ἐχούσης πρὸς τὸν ἀποστολὴν τοῦ ἡσαΐου,
ἀποστάλ) βαπτίζειν καὶ ἑτοιμάζειν κυρίῳ λαὸν
κατεσκευασμένον, καὶ μαρτυρῆν περὶ τοῦ φω-

A *telliget parabolam, & obscurum sermonem.* Verum considera, num ob hoc dicat Servator discipulis suis: *Idcirco Matth. 10.*
quæ in tenebris audistis, dicite in luce. 27.
Tradita enim ipsis mysteria, cognitu difficilia, & obscura, in loco secreto, & non in frequenti auditorio, jubet eos illuminatos, & ob hoc dictos esse in luce, renunciare cuicumque, quod lux extiterit. Admirabilius autem quiddam addam de tenebris laudatis: nempe has festinare ad lucem, eamque apprehendere, atque quæ olim fuissent tenebræ, B non dispicienti vim ipsarum, eo quod ignoraretur, sic immutari, ut cum is ad eorum scientiam pervenerit quæ ignorabat, enunciet, quæ didicerit, fuisse sibi aliquando tenebras, nunc autem lucem.

TOMVS QVINTVS.

Fuit homo missus à Deo, nomen illi Ioannes. Ioh. 1. 6.

C Accuratius aliquis intelligens vocem, missus (quoniam qui mittitur alicunde, & aliquo mittitur) quæret unde Ioannes sit missus, & quo. Cum vero liqueat quo, nimirum juxta historiam, quod ad Israel, & ad volentes eum audire in eremo Iudææ commorantem, & apud Iordanem fluvium baptizantem (juxta vero rationem profundiorem, in mundum, intelligendo per mundum, locum hunc terrestrem, ubi sunt homines,) inquiret quonam pacto particula, unde, sumi debeat. Itaque diutius dictionem examinans, forte etiam enun- D ciabit, quod quemadmodum de Adam scriptum est, quod *emiserit eum dominus* Gen. 3. 23.
Deus è paradiso voluptatis, ut coleret terram, è qua sumptus fuerat: ita Ioannes missus fuerit vel è cœlo, vel è paradiso, vel ex alia parte alicunde tandem ad hunc super terram locum; & missus fuerit, ut testaretur de luce. Habet autem non contemnendam objectionem sermo hic, quoniam scriptum sit apud Esaiam: *Quem mittam, & quis ibit ad populum* Isai. 6. 8.
hunc? & respondens Propheta inquit: *Ecce ego, mitte me.* Dicet enim qui adversabitur huic opinioni, quæ profundior apparet, quod quemadmodum Esaias missus est, non ab alio loco ad hunc mundum, sed postquam vidit Dominum sedentem in throno excelso, & E elato, ut ad populum diceret: *Auditu* Esai. 6. 6,
audietis, & non intelligetis, & quæ sequuntur, ita etiam Ioannem (suppresso principio missionis analogiam, & rationem habentis ad missionem Esaiæ) mitti ad baptizandum, & præparandum Domino populum instructum, & ad testificandum

de luce. His ita dictis ad primam ratio- A
nem solutiones tales adducuntur, as-
sensum attrahentes ad id, quod de Ioan-
ne profundius excogitatum est; ex eo-
Iohan. 1. 7. dem enim loco subjungitur: *Hic venit ad testificandum, ut testaretur de luce*, si enim venit, alicunde venit. Dicendum etiam est illi, qui hæc gravate admittit, id, quod in sequentibus à Ioanne dicitur, postquam vidit Spiritum sanctum descendentem, ceu columbam super Ser-
Ioan. 1. 33. vatore; inquit enim: *Qui misit me ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto, & igni*: quando enim ille, B
qui misit, hoc præcepit? at probabile est responsurum, qui hæc gravate admittit, ad interrogationem hanc, eum, qui ad Ioannem loquebatur, tum hæc verba dixisse ei, cum eum mitteret, ut baptizare inciperet. Adhuc autem admirabilius est illud ad probandum, quod alicunde ex alio loco missus sit Ioannes, qui corpus assumit, causam non aliam adventus sui in vitam habens, quam ut testa- C
retur de luce, quod repletus fuerit Spiritu sancto adhuc ex utero matris suæ, id quod dixit Gabriel, qui nunciavit Zachariæ quidem ortum Ioannis, Mariæ autem Servatoris nostri inter homines adven-
Luc. 1. 44. tum; & illud etiam: *Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis exultavit in gaudio infans in utero meo.* Proinde qui cavet ne quidquam vel injuste, vel casu, vel privata electione faciat; antiquiorem esse Ioannis animam, quam corpus admittat, necesse est, & antea subsistentem missam fuisse ad ministerium D
testandi de luce. Ad hæc haud ita contemnendum est etiam illud: *Hic est Helias, qui venturus est.* Quod si præualuerit
Matt. 11. 14. uniuersalis de anima opinio, tanquam quæ cum corpore pariter non seminetur, sed ante ipsum existat, ob variasque causas carnem, & sanguinem induat, particula, *Missus à Deo*, non videbitur amplius dicta, ceu res quædam eximia de Ioanne. Itaque omnium pessimus, homo peccati, filius perditionis dicitur
2. Thess. 2. 11, 12. apud Paulum mitti à Deo: *Propter hoc enim*, inquit, *mittit illis Deus actionem erroris, ut credant mendacio: ut judicentur quotquot veritati non credunt, sed sibi complaceant in injustitia.* At vide, num hanc E
quæstionem sic solvere possimus, nempe quod quemadmodum simpliciter omnis homo, eo quod creatus sit à Deo, homo est Dei; cum nullus homo sit Dei, nisi

τὸς· τούτων δ' ὕστερον λεχθέντων αὖ πρὸς ὃν προ-
τὸν λόγον λύσεις ἕλκει) συγκαθιεσιν ἐπιπολύ-
μενας πρὸς ὃ περὶ ἰωάννου βαθύτερον ἐπινοούμενον, αὐξῆσαι μὲ δυνάμενον). ὅτος ἦλθεν εἰς μάρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, εἰ γὰρ ἦλθεν, πόθεν ἦλθε· ἢ λεκτέον πρὸς τὸν δυσπαραδεκτοῦντα ὃ ἐν τοῖς ἑξῆς ἐπὶ ἰωάννου λεγόμενον ὅτι τῷ ἐσομένῳ ὃ πνεῦμα ὃ ἄνωθεν ὡς περιστερὰν καταρχόμενον ὅτι τὸν σωτῆρα· φησὶ γὰρ· ὁ πέμψας με βαπτίσαι ἐν τῷ ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς ὃ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, ὅτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· * τότε γὰρ πέμψας τοῦτ' ἐνετείλατο; ἀλλ' εἰ- * χ. τοῦτ.
κὸς ἀποκρίνεσθαι πρὸς ὃ πνεῦμα τοῦτο, ὅτι ὅτε Ferr.
δήποτε ἔπεμπεν ὅτι ὃ ἀρξασθαι βαπτίζειν, τότε τοῦτον τὸν λόγον εἶπεν ὁ χρηματίζων πρὸς αὐτὸν· ἔτι δὲ εὐπλεκτικώτερον πρὸς τὸ ἐτέρωθεν πόθεν ἀποσταλῆναι ὃν ἰωάννην ἐνσωματοῦσθαι, ἐπανθοῦσιν ἂν ἄλλως τῆς εἰς τὸν ἅγιον ἐπιδημίας ἕνεκεν, ἢ τῷ περὶ τοῦ φωτὸς μαρτυρίαν, ὃ πνεύματος ἁγίου πλησθῆναι ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, λεγόμενον ἐπὶ ζαχαρίᾳ, διαγγελιζομένου τοῦ μὲν ζαχαρίᾳ τὸν ἰωάννου γένεσιν, τῇ δὲ μαρίαμ τὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐν ἀνθρώποις ἐπιδημίαν, ᾗ τό· ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου· τοῦ γὰρ προφητικὸν τὸ μηδὲν ἀδίκως, μηδὲ κατὰ συντυχίαν, ἢ ἀποκλήρωσιν ποιοῦ ἀναγκαίου παραδέξασθαι, πρισβυτέραν ἴσως τὴν ἰωάννου ψυχὴν τοῦ σώματος, ᾗ πρότερον ὑφεστῶσαν πεπεῖσθαι ὅτι ἀξιωνίαν τῆς περὶ φωτὸς μαρτυρίας· πρὸς τούτοις δὲ ὁ καταφρονητέον καὶ τοῦ· ὅτός ἐστιν * ὁ λόγος ὁ μηνύων ἔρχεσθαι· * χ. ἐλεύσ.
ἐμὲ δὲ κρατεῖ ὁ καθόλου περὶ ψυχῆς λόγος, ὡς ὁ σπειρόμενος τοῦ σώματος, ἀλλὰ πρὸ τούτου τυγχάνουσης, καὶ διὰ ποικίλας αἰτίας ἐνδυομένης σαρκὰ καὶ αἷμα, τὸ· ἀπεσταλμένος ὑπὸ θεοῦ, ἀκέπι δόξῃ ἀξιάρετον εἶ) περὶ ἰωάννου λεγόμενον· ὁ γοῦν πάντων κάκιστος, ὁ ἀνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, λέγεται πρὸς τοῦ παύλου πέμπεσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, πέμπει ὁ αὐτὸς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τοῦ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ· τὸ δὲ ζητηθὲν ὅσα εἰ ὅτως λύσαι δυνησόμεθα, ἴσῃ ὥσπερ ἁπλούστερον πᾶς ἄνθρωπος θεοῦ,

πρὸς τοῦ ὑπὸ θεοῦ ὑπάρχειν ἄνθρωπός ἐστι θεοῦ, ἀλλ' ὃ χρηματίζει πᾶς ἄνθρωπος θεοῦ,

ἢ μόνος ὁ θεῷ ἀνακείμενος, ὃν ἔφην ἠλίας καὶ A qui Deo fuerit addictus, quemadmodum
οἱ ἐν ταῖς γραφαῖς ἀναγεγραμμένοι ἄνθρω- Helias, & qui in Scripturis inscribuntur
ποι θεοῦ, ὅτως διαλάβωμεν καὶ μὴν ὁ κοινότερον homines Dei; ita dici posse, communi-
πᾶς ἄνθρωπος ἀπεσταλῆναι λέγεται ἀπὸ θεοῦ, κυρίως ter omnem hominem à Deo missum esse;
δὲ λέγεσθαι ἀπεσταλῆναι ἀπὸ θεὸν οὐκ ἂν εἴης, ἢ proprie autem non alium à Deo mitti,
ὁπόταν ἔξαγνισμὸν θεῖα καὶ λειτουργία σωτηρίας quam qui ad ministerium diuinum, & ad obeundam humani generis salutem
ἕνεκεν ἀνθρώπων ὑποδεδεγμένος ᾖ εἰς in vitam aduenerit. Quamobrem non
ἀνάγκην τοῦ ὑπὸ θεοῦ ἐπ' ἄλλο τι ἀπεσταλῆναι invenimus, quod quisquam mittatur à
ἢ ὃν ἁγίων εἶναι νόμιμον· ὅτι μὲν τοῦ Ἡσαΐου Deo, positum, nisi de sanctis: de Esaia
ὡς προεμνήσθημεν· ὅτι δὲ τοῦ Ἱερεμίου· πρὸς B quidem, ut antea proposuimus: de Hie-
πάντας οὓς ἐὰν ἐξαποστείλω σε, πορεύσῃ· ὅτι δὲ remia vero: *Ad omnes, ad quos misero te,* Hier. 1. 7.
καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω σε πρὸς ἔθνη πα- *ibis:* de Ezechiel etiam: *Ecce ego mitto te* Ezech. 2. 3.
ραπικραίνοντα, καὶ ἀποστήσονταί μοι· δῆλον ὅτι ὁ πρὸς τὸ *ad gentes rebelles, & incredulas mihi.* Cæ-
προκείμενον πεποίηται τὰ παραδείγματα terum haud ita ad propositum sumpta
ἀποστολῆς τῆς εἰς τὸν βίον ζωοποιοῦ, ἀπο- fuisse videbuntur exempla missionis, cum
στολὴν λέγοντες αὐτὴν γινομένην, τοῦ ἐξωθεν τοῦ βίου nos quæramus de missione quæ fit ad hanc
ὄντος τοῦ βίου· πλὴν ἀλλ' ὅτως οὐκ ἀπίθανος μετά- vitam, & illa non aperte dicant aliquem
γειν τὸν λόγον ὅτι τὸ ζητούμενον, φάσκοντες ὅτι ὥσπερ existentem extra hanc vitam missum
μόνους τοὺς ἁγίους ἐφ' οἷς προεθέμεθα ἀποστέλλειν fuisse in hanc vitam. Attamen sic etiam
λέγεσθαι ὁ θεὸς, ὅτως καὶ ὅτι τὴν εἰς τὸν C his intelligendum esse, qui ad vitam mit-
βίον ἀποστελλομένων οὐκ ἀδεκτέον· καὶ ἐπεὶ ἁπλῶς tuntur. Et quoniam omnino in Ioannis
ἐν ᾧ τοῦ τοῦ ἰωάννου ἐσμὲν λόγῳ sermone versamur, ipsius missionem in-
ζητοῦντες αὐτοῦ ἀποστολὴν, οὐκ ἀκαίρως ὑπό- vestigantes, non importune opinionem
νοιαν ἡμέτεραν, ἣν τοῦ αὐτοῦ ἔχομεν, προθή- nostram, quam de ipso habemus, propo-
σομεν· ἐπεὶ γὰρ αἰνίττεται τοῦ αὐτοῦ προφη- nemus. Quoniam enim legimus pro-
τείαν· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ Mal. 3. 1.
προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου *meum ante faciem tuam, qui præparabit viam*
ἔμπροσθέν σου, ἐφίσταμεν μήποτε εἷς τῶν ἁγίων *ante te,* adnotamus num forte unus sanctorum Angelorum existens, præcursor
ἀγγέλων τυγχάνων ὅτι λειτουργία καταπέμπε- ad ministerium demittatur Servatoris nostri. Et mirum profecto est nihil, Christi
ται τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοδρόμος· ἐπεὶ οὐδὲν θαυμα- D primogeniti omnis creaturæ ob amorem
στὸν τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως ἐνσωματου- erga homines incarnati æmulatores, imi-
μένους καὶ φιλανθρωπίαν ζηλώσαντας τινας ἐν μι- tatoresque aliquos extitisse, quibus dulce
μήσεως γενέσθαι χρείσσους, ἀγαπήσαντας δὲ δι' fuerit ei benignitati, quam in ipsos osten-
τοῦ ὁμοίου τοῦ σώματος ὑπηρετῆσαι τῇ εἰς αὐ- disse, inservire, eadem corporis similitu-
τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ χρηστότητι· τίνα δ' οὐκ ἂν κινή- dine. Sed quemnam non moveret exul-
σαι σκιρτῆσαι ἐν ἀγαλλιάσει ἔτι ἐν τῇ κοιλίᾳ τυγ- tans in utero [matris suæ,] perinde ac
χάνων, ὡς τοῦ καινοῦ τῆς ἀνθρώπων ὑπο- communem hominum naturam excel-
στάσεως φύσιν; εἰ δὲ μὴ παρεσείσθη ὁ τῆς παρ' lens? Quod si quis admittat Precationem
ἑβραίοις φερομένων ἀποκρύφων ἢ ὑπογραφομέ- Ioseph inscriptam in his libris, qui apud
νου ἰωσὴφ προσευχὴν, ἄντικρυς τοῦτο τὸ δό- E Hebræos dicuntur apocryphi, mox hoc
γμα καὶ σαφῶς εἰρημένον οὐκ ἔσθ' ὅπως λήψεται. ὡς dogma etiam aperte dictum inde sum-
ἆρα οἱ ἀρχῆθεν ὁπωσοῦν ἐξαίρετόν τι ἰσχύσαντες τοῦδε pturus est: perinde quasi qui à principio
ἀνθρώπους, πολλῷ κρείττους τυγχάνοντες τῆς eximium aliquid præ hominibus habue-
λοιπῶν ψυχῶν ἀπὸ τοῦ εἶ ἄγγελοι ὑπὸ τοῦ ἀν- rint, longe meliores cæteris animabus,
θρωπίνου καταβεβήκασι φύσιν· φησὶ γοῦν ὁ cum Angeli essent, ad humanam descen-
ἰακώβ· ὁ δὲ λαλῶν πρὸς ὑμᾶς, ἐγώ εἰμι ἰακὼβ, derint naturam. Inquit ergo Iacob:
καὶ ἰσραὴλ, ἄγγελος θεοῦ εἰμὶ ἐγὼ, καὶ πνεῦ- *Ego qui ad vos loquor, Iacob sum, & Israël,*
μα ἀρχικὸν, καὶ ἀβραάμ, ἐξ οὗπερ ἐκτίσθη πρότερον *Angelus Dei sum ego, & spiritus primarius,*
πάντες ἔργου· ἐγὼ δὲ ἰακὼβ * ὁ *& Abraham, & Isaac ante omne opus creati fuerunt. Ego autem Iacob, vocatus ab*
καλούμενος τοῦτο ἀνθρώπων ἰακὼβ, ὄνομα δέ μοι ἰσραὴλ, ὁ καλούμενος τοῦτο θεοῦ ἰσραὴλ, ἀνὴρ *hominibus Iacob, nomen vero meum Israël, qui vocor Israël à Deo, vir videns Deum,*

* Κ. i Forte. ἐπὶ

quoniam ego primogenitus omnis animantis à Deo animati. Et subjungit: *Cum vero ego venissem à Mesopotamia Syriæ, exiuit Vriel Angelus Dei, & dicit se descendisse ad terram, & habitasse inter homines, & quod vocatus fuisset nomine Iacob, æmulatusque est, & pugnavit mecum, & luctatus est, mihi dicens, suum nomen primas habere supra nomen meum, & ante omnem Angelum. Interrogavitque eum de nomine suo, & quotus esset inter filios Dei. Nonne tu es Vriel octavus à me, & ego Israel Archangelus, potentia domini, & princeps tribunus militum inter filios Dei? Nonne ego Israël in persona Dei, minister primus, & invocavi nomine inextinguibili Deum meum?* Probabile enim est his à Iacob verè dictis, & ob hoc scriptis, etiam illud: *In utero supplantavit fratrem, suum*, prudenter tactum fuisse. Inspice vero num celeberrima quæstio de Iacob, & Esau solutionem habeat: quandoquidem *nondum natis pueris, cum neque boni quidpiam fecissent, neque mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est illi: Major seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau vero odio habui, Quid igitur dicemus? Num injustitia est apud Deum? Absit.* [Si autem cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est.] Non recurrentibus ergo nobis ad opera hanc vitam præcedentia, quomodo verum erit, injustitiam non esse apud Deum, si maior minori serviat, odio habitus, antequam digna vel servitute, vel odio faciat? Sed latius digressi sumus sermonem Iacob assumentes, & adducentes nobis in testimonium Scripturam haud ita facile contemnendam, ut confirmatior de Ioanne oratio ea esset, quæ astruit eum Angelum existentem, juxta Esaiæ vocem, in corpore adventisse testificaturum de luce. Sed hactenus de Ioanne homine. Arbitror vero ego quemadmodum vox, & sermo apud nos differunt, cum interdum proferri possit vox nihil significans absque sermone, itidemque sermo absque voce renunciari possit menti (veluti cum intra nos ipsos discurrimus) ita Ioannem etiam, veluti vocem existentem ad comparationem Christi, qui sermo est, differre à Servatore, qui juxta quandam considerationem sermo est. Ad hoc autem me invitat ipse Ioannes, quisnam tandem esset ad interrogantes respondens: *Ego vox clamantis in deserto, &c.*

Gen. 25. 23.

Hæc à Ferrario prætermissa ex interpretatione Perionii supplevimus.

ὁρῶν θεὸν, ὅτι ἐγὼ πρωτόγονος πάντος ζώου ζωωμένου ὑπὸ θεοῦ· καὶ ὑπιφέρει· ἐγὼ δ' ὅτε ἠρχόμην ἀπὸ μεσοποταμίας τῆς συρίας, ὤχλησεν ἀγγελικὸς ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ, καὶ εἶπεν ὅτι κατοικέω ὅτι τοῦ γῆν, καὶ κατοικέω ἐν ἀνθρώποις. καὶ ὅτι ἐκλήθην ὀνόματι ἰακώβ, ἐζήλωσε καὶ ἐμαχέσατό μοι, καὶ ἐπάλαιε πρός με, λέγων πρωτεύσειν ἐπάνω τοῦ ὀνόματός μου τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τοῦ πρὸ πάντος ἀγγέλου. καὶ εἶπα αὐτῷ· τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ * πρῶτός ἐστιν ἐν υἱοῖς θεοῦ· καὶ οὐ ἀγγελικὸς ὄχλος εἶμαι, κἀγὼ ἰσραὴλ ἀρχάγγελος, δυνάμεως κυρίου, καὶ ἀρχιλειτάρχης εἰμὶ ἐν υἱοῖς θεοῦ; οὐχὶ ἐγὼ ἰσραὴλ ὁ ἐν προσώπῳ θεοῦ λειτουργὸς πρῶτος, καὶ ἐπικαλεσάμενον ἐν ὀνόματι ἀσβέστῳ τὸν θεόν μου; εἰκὸς γὰρ τότων ἠγνόει τοῦ ἰακὼβ λεγομένων, καὶ ὄχι τῶν ἀναγεγραμμένων, καὶ τό· ἐν κοιλίᾳ ἐπέρνισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, σωνιτῶς γεγονέναι· ὑπὸ ἡμῶν ἢ εἰ τὸ ὀφειλόμενον τῷ ἰακὼβ καὶ ποτὲ ζήτημα λύσιν ἔχει, ἐπὶ μηδέπω γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ φαῦλον, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ θεοῦ μένῃ, μὴ ἐξ ἔργων ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος ἐῤῥήθη, ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἥσσονι, καθάπερ γέγραπται· τὸν ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ ἠσαῦ ἐμίσησα· τί οὖν ἐροῦμεν, μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ; μὴ γένοιτο· μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ φαῦλον, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ θεοῦ μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος ἐῤῥήθη· ὃ καταλειπόντων οὖν ἡμῶν ὅτι τὰ περὶ τῆς ὕλης τούτου ἔργα, πῶς δυνατὸν ἦν μὴ εἶναι ἄδικον παρὰ τῷ θεῷ τὸ μείζονος δουλεύοντος τῷ ἥττονι καὶ μισουμένῳ πρὶν ποιῆσαί τι ἄξιον τοῦ δουλεύειν ἢ τοῦ μισεῖσθαι, ὅτι πλέον ἢ προεξεθέμεθα παραλαβόντες τὸν περὶ ἰακὼβ λόγον, καὶ μάρτυρα ἐπάγοντες ἡμῖν οὐκ εὐκαταφρόνητον γραφὴν, ἵνα πιστικώτερον ὁ περὶ ἰωάννου ἡμῖν λόγος, καταδακτυλίζων αὐτὸν, καὶ τῷ τῆς ἠσαΐου φωνῇ, ἄγγελον ὄντα ἐν σώματι γεγονέναι ὑπὲρ τοῦ μαρτυρῆσαι τῷ φωτί· καὶ τοῦτο μὲν περὶ ἰωάννου τοῦ αὐθρώπου· ἡδύνατο δὲ ὅτι ὥσπερ ἐν ἡμῖν φωνὴ καὶ λόγος διαφέρουσι, δυναμένης μέντοι ποτὲ φωνῆς τῆς μηδὲν * συμβαινούσης προφέρεσθαι χωρὶς λόγου, οἵου τε ὄντος καὶ λόγου χωρὶς τοῦ νῦν ἀπαγγέλλεσθαι φωνῆς, ὡς ἐπάνω ἐν ἑαυτοῖς διεξοδεύσαμεν, οὕτω τοῦ σωτῆρος, καθ' ἕνα ὑπόνοιαν, ὄντος λόγου, διαφέρει ὁ τούτου ὁ ἰωάννης, ὡς πρὸς τὸ αὐτόφωτον ἡλιοειδὲς τυγχάνοντος λόγου φωνὴ ὤν· ὅτι τοῦτο δέ με προκαλεῖται αὐτὸς ὁ ἰωάννης, ὅστις ποτὲ εἶη πρὸς τοὺς πεπλανημένους ἀποκρινόμενος· ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε

* κ. τίνες Ferr.

* κ. τινὸς νόος

τ ὁδὸν κυρίε, εὐθείας ποιῆτε τὰς τρίβους αὐτ. A *parate viam domini, rectas facite semitas ejus.*
ἢ πάλαι διὰ τοῦτο ἀπιστήσας ὁ Ζαχαρίας τῇ γενέσει τῆς ἀκοῆς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ φωνῆς, ἀπόλλυσι τὴν φωνὴν, λαμβάνων αὐτὴν ὅτε γενᾶται ὁ προάγγελος τοῦ λόγου φωνή· ἐνωτίζεσθαι γὰρ δεῖ φωνῆν, ἵνα μετὰ ταῦτα ὁ νοῦς ὑπὸ τῆς φωνῆς λόγον δέξασθαι δυνηθῇ· διὰ τοῦτο γὰρ ἐν ὀλίγῳ προσεύχεσθαι τὸν Χριστὸν ὁ Ἰωάννης ὅτι τοῦ χριστοῦ, φωνῆς γὰρ πρὸ λόγου ἀκουσόμεθα· ἀλλὰ καὶ δείκνυσι τὸν χριστὸν ὁ Ἰωάννης, φωνῆ γὰρ πρέπει B
ται ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ βαπτίζεσθαι ὑπὸ Ἰωάννου ὁ χριστὸς, ὁμολογοῦντος χρείαν ἔχειν ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι· ἀνθρώποις γὰρ ὑπὸ φωνῆς καθαίρεται λόγος, τῇ φύσει τοῦ λόγου καθαίροντος πᾶσαν τὴν σημαινομένῃ φωνήν· καὶ ἁπλῶς ὅτι Ἰωάννης τὸν χριστὸν δείκνυσιν, αὐθεντικὸς θεὸν δείκνυσι, καὶ σωτῆρα τὸν ἀσώματον, καὶ φωνὴ τὸν λόγον· χρήσιμον δ' ἂν εἴη, ὥσπερ ὅτι πολλῶν ἡ τοῦ ὀνόματων ἐνέργεια, ὅπου καὶ ὅτι τοῦ τόπου τούτου ὃ ἰδὼν ὅ, τι σημαίνει C
ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ζαχαρίας· καὶ γὰρ ὡς ὄντος τινὸς οὐκ ἀκαταφρονήτου, καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος θέσιν, οἱ μὲν σεμνοὶ Ζαχαρίαν αὐτὸν καλεῖσθαι βούλονται, ξενιζόμενοι ὅτι τὴν Ἐλεάζαρ τὴν βιασάμενον ἰουδαίων αὐτὸν ἀνομάζειν. ὁ δὲ Ζαχαρίας γράψας τὸ Ἰωάννης ἔσται ὄνομα αὐτοῦ, ἀπολύεται τῆς ὀπισθόνης σιωπῆς· βούλομαι τοίνυν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ὀνομάτων, Ἰωάννης, τὸ, Ἰωά, χαρὶς τοῦ, ἦς, μεταλαμβανόμενον, ὅπερ ἴσμεν αὐτὸ ἔχει τὸ, Ἰωάννης. ἐπὶ κα D
ἄλλα ἡ καινὴ διαθήκη ἑβραϊκὰ ὀνόματα ἑλληνίσασα χαρακτῆρι αὐτὰ εἰποῦσα ἑλληνικῷ, ὥσπερ ὅτι, Ἰακὼβ, Ἰάκωβον, καὶ ὅτι συμεὼν, Συμεών· Ζαχαρίας δὲ μνήμη εἴη λεγέσθω· ἢ δὲ ἐξισάζει, θεοῦ μου, ὅρκος· ἢ θεοῦ μου ἑβδόμων· ἀπὸ θεοῦ ὃ χαρὶς ἐκ τῆς περὶ θεοῦ μνήμης καὶ τὸν τοῦ θεοῦ ἡμῶν ὅρκον τὸν περὶ τοὺς πατέρας, ἐγνώσθη ὁ Ἰωάννης, ἐτοιμάζων κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον, ὅτι τέλος τῆς
* Κ. ἡ ἐπὶ παλαιᾶς γνωμένης διαθήκης, * ἢ ἐπὶ ἑβδομάδος κτίσεως· δι' ὃ καὶ δικαίως γεγράφθαι ἀπὸ τῆς ἑβδομάδος τὸ θεοῦ ἡμῶν, τῷ μὴ θέλειν αὐτὸν παῦσιν, ἢ σωτῆρος ἡμῶν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν αὐτοῦ ἐμποιοῦντος τοῖς συμμόρφοις τῷ θανάτῳ αὐτοῦ γεγενημένοις καὶ ὄντο καὶ τὴν ἀναστάσεως· διὸ ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ· τὴν ἑτεροδόξων τινὲς πιστεύειν φάσκοντες εἰς τὸν χριστὸν, καὶ δόξῃ ὃ αἱρεσιάρχης ἕτερον παρὰ τὸν δημιουργὸν, ὡς ἀκόλουτον αὐτοῖς,

Et fortasse propter hoc incredulus Zacharias in ortu vocis Dei, quæ demonstrat sermonem, amittit vocem, sumens eam, nascente voce, quæ est præcursor sermonis. Vox enim auribus percipiatur oportet, ut postea mens demonstratum à voce sermonem excipere valeat. Idcirco etiam paulo antiquior Christo est Ioannes, quod ad ortum pertinet: vocem enim ante sermonem recipimus. Demonstrat etiam Christum Ioannes, quia voce demonstratur sermo; atque etiam baptizatur Christus à Ioanne, fatente se opus habere, ut ab ipso baptizetur, quia sermo purificatur à voce inter homines, cum natura vocem omnem significantem purificet sermo. Prorsusque cum Ioannes Christum ostendit, homo Deum ostēdit, & Servatorem incorporeum, & vox sermonem. Vt autem in rebus multis nominum euidentia est utilis, sic hoc quoque in loco utile erit videre, quid Zacharias, quidve Ioannes significent. Etenim perinde ac si esset aliquis non contemnendus, quod ad nominis positionem attinet, cognati quidem Zachariam appellandum censent ipsum Ioannem, dissentientes quia vellet eum Elisabeth Ioannem appellare: cum vero: *Ioannes erit illi nomen*, Zacharias scripsisset, à molesto silentio liberatur. Invenimus ergo in interpretatione nominum, Ioannes: & invenimus particulam, Ioa, seorsum sumptam, sine, nes, quod idem valere putamus, atque Ioannes; quoniam alia quoque Novum Instrumentum Hebræorum nomina græce reddiderit, forma græca pronuncians ipsa, veluti pro Iacob, Iacobum; pro Symeon, Simonem. Porro Zacharias memoria esse dicitur. Elisabeth vero Dei mei jusjurandum, vel Dei mei septimum. Ex memoria igitur de Deo, juxta jusjurandum Dei nostri, quod juravit ad patres, genitus est Ioannes (hoc est gratia à Deo) præparans Domino populum instructum: cum Vetus Instrumentum, quod est sabbatismi extremitas, pervenisset ad finem. Quare gigni non potuit ab hebdomada Dei nostri requies, quæ est post sabbatum: nimirum Deo Servatore nostro eam ingenerante secundum requiem suam in nobis, qui facti sumus morti ipsius conformes, & idcirco etiam resurrectioni. *Hic venit in testimonium, ut omnes crederent per ipsum.* Quidam ex his, qui ab Ecclesiæ decretis dissentiunt, credere se dicentes in Christum, & eo quod fingant Deum alium diversum à mundi fabricatore, ut est ipsis consequens,

Luc. 1. 59, & seq.

Ioan. 1. 7.

quens, non admittentes adventum ipsius à Prophetis prænunciatum fuisse, subvertere conantur Prophetarum testimonia de Christo, dicentes, opus non esse testibus Filio Dei: ut qui fidem sibi conciliaret, tum ex salutaribus sermonibus, quos denunciabat, potentia plenis, tum ex prodigiosis, & admirandis operibus, quæ vel quemlibet ex se perterrere poterant; & dicunt, si Mosi habita fuit fides, sermonis, virtutisque gratia, nullis præviis testibus, qui ipsum annunciarent egenti, atque etiam Prophetarum unusquisque receptus à populo fuit, veluti à Deo missus, quomodo Mose, atque Prophetis præstantior non poterit absque Prophetis de seipso testificantibus facilius quod velit perficere, & hominum generi adjumento esse? Superfluum ergo esse aiunt existimare, à Prophetis eum prænunciatum fuisse, qui de hoc anxii fuissent, si (ut illi dicerent) noluissent divinitatis novitatem admitti à credentibus in Christum, sed eos pervenire ad ipsum Deum, quem etiam ante Iesum Moses, & Prophetæ docuissent. Quamobrem respondendum est illis, quod multæ causæ esse cum possent, quæ ad credendum invitarent, & interdum aliquos, qui ab una miraculorum demonstratione non percellerentur, ab alia demonstratione permoveri, posse Deum complures causas hominibus præbere, ut admittant Deum, qui est super omnia genita, humanam assumpsisse naturam. Vnde etiam evidenter cernere est, nonnullos ex propheticis vaticiniis in admiratione Christi venire, tot Prophetarum, qui ante ipsum fuerunt, perculsos voce stabiliente quicquid ad locum pertinet in quo genitus fuit, & eam etiam regionem in qua enutritus fuit, & vim ipsius doctrinæ, & rerum admirabilium operationem, ac denique passionem humanam à resurrectione destructam. Quin hoc quoque considerandum est, quod prodigiosæ, & admirandæ potentiæ, eos quidem, qui Domini ætate extitissent, invitare poterant ad credendum, at non servassent post multa tempora evidentem demonstrationem, quinimmo fabularum etiam loco habitæ fuissent; plus enim potentiis, ac miraculis illius temporis potuit ad persuadendum prophetia, quæ nunc cum potentiis ipsis, & miraculis expenditur, & comparatur, confirmans prophetiæ indagatores, ut fidem habeant illis potentiis prodigiosis, & admirandis. Fortasse vero prophetica testimonia non tantum prædicant Christum venturum, hoc nos docentes, & nihil præterea, sed multam theologiam, & quomodo sese habeat Pater ad Filium, Filiusque

A ἃ προσιέμενοι τὴν ὑπόνοιαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς προφητῶν προκατηγγέλθαι, ἀναιρεῖν πειρῶνται τὰς ὑπὲρ τῆς προφητῶν περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας, φάσκοντες μὴ δεῖσθαι μαρτύρων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἔχοντα τὸ πιστευθῆναι ἄξιον ἔν τε, οἷς κατήγγειλε, σωτηρίοις λόγοις δυνάμεσι πεπληρωμένοις, καὶ ἐν παραστάσεσιν ἔργοις ἀῤῥῶδες καταπλήξαι πάντα δυναμένοις, καὶ φασιν, εἰ μισοῦς πεπίστευται διὰ τὸν λόγον, καὶ τὰς δυνάμεις, ἃ δεηθεὶς μαρτύρων περὶ αὐτῶν

B πάντων αὐτὸν καταγγελλόντων ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν προφητῶν παρεδέχθη ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς ἀπὸ θεοῦ ἀπεσταλείς, πῶς οὐχὶ μᾶλλον μισοῦς τε τῶν προφητῶν διαφέρων δυνάμεσι χωρὶς προφητῶν μαρτυρούσης περὶ αὐτοῦ αὐτὸς ὁ βούλεται, καὶ ὠφελῆσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος; παρέλκειν οὖν οἴονται τὸ ἀπὸ προφητῶν αὐτὸν νομίζεσθαι προκατηγγέλθαι, τοῦτο προσμαθόντων, ὡς εἰκὸς ἦν οἰκεῖον, τὴν τῶν κεκινοῦντας τὴν θεότητος παραδέξασθαι τοὺς εἰς

C Χριστὸν πιστεύοντας ἀ βουλομένων, ἀλλ' ὅτι ὃν αὐτὸν καταμαθεῖν θεὸν, ὃν καὶ πρὸ Ἰησοῦ μισοῦς καὶ οἱ προφῆται ἐδίδαξαν. λεκτέον οὖν πρὸς αὐτούς, ὅτι πολλῶν αἰτίων δυναμένων γενέσθαι προκεκηρυγμένων εἰς ὃ πιστεύειν, ἐνίοτε πάντων ἀπὸ τῆσδε μὲν τῆς ἀποδείξεως ἀ πλανωμένων, ἀπὸ ἑτέρας δ', ἔχειν τὸν θεὸν πλείονας ἀφορμὰς ἀνθρώποις παρέχειν, ἵνα παραδεχθῇ ὅτι θεὸς ὁ ἐπιφανὴς τῷ ἀνθρωπίνῳ ἐνηνοθρώπησεν· ἐναργῶς γοῦν ἔστιν ἰδεῖν τινας ἐκ

D τῶν προφητικῶν προῤῥήσεων εἰς θαυμασμὸν τοῦ Χριστοῦ ἐρχομένους, καταπλησσομένους τῷ τοσούτων περὶ αὐτοῦ προφητῶν φωνῇ, στοιχούσῃ τόπον γενέσεως αὐτοῦ, καὶ χώραν ἀνατροφῆς, καὶ ἰσχὺν διδασκαλίας, δυνάμεών τε θαυμασίων ποίησιν καὶ παθῶν ἀνθρώπινον ὑπὸ ἀναστάσεως καταλυόμενον· καὶ τοῦτο δ' ἐπισκεπτέον ὅτι αἱ μὲν παρόντες δυνάμεις τοὺς ἐπ' ὀλίγον χρόνον τοῦ Χριστοῦ γνησίους πεπεῖσθαι ὅτι ὁ πιστεύων ἐδύνατο. οὐκ ἔσωζον δὲ ὁ ἐμφατικὸν· μετὰ χρόνους πλείονας, ἤδη καὶ μύθους ἐξ

E ὑπονοηθείσας· πλέον γὰρ τῆς τότε γνωμένων δυνάμεων ἰσχὺ πρὸς πίστιν ἡ νῦν συνεξεταζομένη ταῖς δυνάμεσι προφητείᾳ, κἀκείνας ἀπιστεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἐρευνώντων αὐτὰς κωλύσῃ· τάχα δ' αἱ προφητικαὶ μαρτυρίαι, ἃ μόνον κηρύσσουσι Χριστὸν ἐλευσόμενον, οὐδὲ τοῦθ' ἡμᾶς διδάσκουσι καὶ ἄλλο, * ἀλλὰ πολλὴν θεολογίαν, οἵαν τε παῖδος πρὸς πατέρα,

* κ. τὴν, ἀπὸ

καὶ υἱὸ πρὸς πατέρα ὅτι μαθὼν, οὐκ ἔλαττον A Filiusque ad Patrem, discere licet non minus ex his, quæ Prophetæ de ipso annunciarunt, quam ab Apostolis magnificentiam Filii Dei narrantibus. Iam vero etiam qui ausus fuerit, tale quiddam potest præter hæc dicere, nempe aliquos Christi μάρτυρας, [hoc est, testes,] eo quod testificentur de illo, honore honestari, cui tamen nihil prorsus gratificentur propter ipsam testificationem de Filio Dei, ut omnes fassuri sunt de his, qui proprie Christi nominantur Martyres. Quid mirum igitur, si quemadmodum multi, Christi germani discipuli cõhonestati fuere, eo quod essent Christi μάρτυρες [hoc est testes,] ita etiam Prophetæ agnoscentes ipsum, id, muneris à Deo acceperint, ut eum præcinerent, docentes non solum quid illis, qui post Christi adventum futuri erant, sentiendum foret, verum etiam quid illis, qui sua tempestate essent? Quemadmodum enim qui non agnovit nunc Filium, neque Patrem habet, sic etiam de superioribus seculis considerandum est, quamobrem Abraham exultavit, ut videret diem Christi, & vidit, & gavisus est. Chorum ergo Prophetarum maxima vult gratia privare, quisquis noluerit oportere eos de Christo testari. Quid enim aliud æque excellens habebit prophetia ex inspiratione Spiritus sancti, si ab ea detrahantur, quæ ad Domini nostri dispensationem attinent? Vt enim nunc pietas, & religio eorum bene ordinata est, qui perite ad Deum universorum accesserint per mediatorem, & summum sacerdotem, & paracletum, declinaturus alioqui, nisi per ostium ingressus fuerit ad Patrem, sic etiam cultus antiquorum patrum divinus, tum intelligentia, tum fide, tum denique Christi expectatione sacer erat, & apud Deum charus. Quandoquidem observavimus etiam Deum se μάρτυρα, [hoc est testem] fateri, obsecrans omnes, ut idipsum de Christo etiam enuncient: nempe ut sint sui, & Christi imitatores, dum testimonium de eo præbent, quibus testatione est opus: inquit enim: *Estote mihi testes; & ego testis: dicit dominus Deus; & Filius quem elegi.* Quisquis autem testificatur de veritate, tum verbis, tum operibus, quomodocumque favens illi, is jure testis dicendus est: sed jam fraternitatis morem, qui admiratione prosequuti sunt (nempe affectum eorum, qui usque ad mortem certarunt pro veritate, vel fortitudine) eos proprie solos nominarunt Martyres, [seu testes,] qui sui ipsorum sanguinis effusione, divini cultus mysterio testimonium reddiderunt. Cum Servator etiam nominet omnes testimonium præbentes iis, quæ de se annun-

Isa. 43.10.

ciantur, μάρτυρες, [hoc est, testes,] cum in cœlum reciperetur dicendo Apostolis: *Eritis mihi testes tum in Hierusalem, tum in Samaria, & usque ad ultimum terræ.* Act. 1. 8.

Vt autem leprosus ille mundatus munus offert à Mose præceptum, ad testimonium hoc faciens iis, qui in Christum nondum crediderunt, sic ad testimonium afferendum infidelibus, tum Martyres, tum sancti cæteri testificantur, quorum opera coram hominibus lucent. Vitam enim degunt, in Christi cruce summam fiduciam habentes; & testificantes de vera illa luce. Et Ioannes ergo venit, ut testificaretur de luce illa, qui testificans clamavit, dicens: *Qui post me venit, ante me factus est, quia me erat honoratior, quoniam ex plenitudine ejus nos omnes accepimus, & grátiam pro gratia: quoniam lex per Mosen data est, gratia autem, & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit unquam: Vnigenitus qui est in sinu Patris: ille enarravit.* Tota ergo hæc oratio ex Baptistæ persona testantis de Christo dicta est, id quod multos latet opinantes ab illis verbis: *Ex plenitudine ejus omnes accepimus*, usque ad illa: *Ille enarravit*, ex Ioannis Apostoli persona dicta fuisse. Præter ante dictum vero Baptistæ testimonium (quod incipit ab illis verbis; *Qui post me venit, ante me factus est*, & definit in illa verba, *Ille enarravit*) etiam hoc est testimonium Ioannis post illud secundũ, quando ad eos, qui miserunt ex Hierosolymis Sacerdotes, & Levitas, (Iudæi nempe miserunt illos) fatetur, non negans verum, quod ipse non esset ille Christus, neque Helias, neque Prophęta ille, sed: *Vox clamantis in deserto: dirigite viam domini, dixit Esaias propheta.* Post hæc vero aliud ipsius Baptistæ de Christo testimonium est, quod docet etiam ipsius præcipuam hypostasim pervadentem in omnem mundum propter animas rationis capaces, cum inquit: *In medio vestri stat, quem vos nescitis, qui post me venit, cujus non sum ego dignus, ut solvam corrigiam calceamenti ejus.* At considera, num quia cor in medio totius sit corporis, inque corde animæ principatus, illud, quod ait: *In medio vestri stat, quem vos nescitis*, intelligi possit ratio, quæ in unoquoque est. Quartum vero Ioannis de Christo est testimonium humanam ipsius etiam passionem jam describens, cum dicit: *Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Hic est, de quo dicebam, Post me venit vir, qui ante me* Matth. 3. 4. Ioh. 1. 15, 16, 17, 18. Ioh. 1. 23. Ioh. 1. 27, 28.

Ἄλλος· Φησὶ γοῦν αὐδημιβαν ὁμνοῖς τοῖς ἀποστόλοις· ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἰουδαίᾳ, καὶ σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· ἔστι δὲ ὥσπερ ὁ καθαρθεὶς λεπρὸς τὸ προσενεχθὲν ὑπὸ μωσέως παρεσάγων δῶρον, εἰς μαρτύριον τῶν πιστῶν τοῖς μὴ πιστεύσασιν εἰς τὸν χριστὸν, ἵνα εἰς μαρτύριον τοῖς ἀπίστοις οἱ μάρτυρες μαρτυρῶσι, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ὧν λαμπτῆρα τὰ ἔργα ἐμφανεστάτην τὴν ἀνθρώπων· πολλὰ γὰρ παρρησιαζόμενοι ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ, καὶ μαρτυροῦντες περὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός· καὶ ἰωάννης πέμπων ἦλθεν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ὃς μάρτυρων κέκραγε λέγων· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο· θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο· πᾶς γοῦν ὅδε ὁ λόγος ἐκ προσώπου τοῦ βαπτιστοῦ μαρτυροῦντος τοῦ χριστοῦ εἴρηται, ὅταν λαμβάνῃ πᾶς οἰόμενος ἀπ' αὐτοῦ· ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, ἕως τοῦ· ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, ἐκ τοῦ προσώπου ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου λέγεται· πρὸς τὴν προφητικὴν δὲ τοῦ βαπτιστοῦ μαρτυρίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονε, καὶ λῆγουσαν εἰς τὸ· ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, καὶ αὕτη ἡ μαρτυρία ἐστὶν ἰωάννου μία ἐκείνου δευτέρα, ὅτε πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας ἐξ ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἰουδαίων αὐτοὺς ἀποστελλόντων, ὁμολογεῖ οὐκ ἀρνούμενος ὃ ἀληθὲς, ὡς ἄρα οὐκ αὐτὸς εἴη ὁ χριστὸς, οὐδὲ ἠλίας, οὐδὲ ὁ προφήτης, ἀλλὰ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, καθὼς εἶπεν ἡσαΐας ὁ προφήτης· μία δὲ τοῦ βαπτιστοῦ ἐστὶ καὶ ἄλλη μαρτυρία περὶ αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ ἐστι, τὴν προηγουμένην αὐτοῦ ὑπόστασιν ὅτι διδάσκουσα, δηλοῦσθαι ὅτι πάντα τὸν κόσμον, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς λογικὰς, ὅτε φησὶ· μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἐγὼ ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος· καὶ ὑπόσκεψαι εἰ δυνὸ τὸ ἐν μέσῳ τοῦ παντὸς εἶναι σώματος τὴν καρδίαν, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ τὸν ἐν ἑκάστῳ λόγον, δυνάσθαι νοῆσαι τὸ· μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· τετάρτη δὲ τοῦ τύπου μαρτυρία ἰωάννου περὶ χριστοῦ ἥδη καὶ τὸ αἰσθητὸν αὐτοῦ πάθος παραγράφουσα, ὅτε λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὗτός ἐστιν περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, ὅτι ὀπίσω μου ἔρχε-

ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν ὅτι πρῶτός μου A
ἦν, κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα φανερω-
θῇ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν ὕδατι
βαπτίζων· καὶ πεπομφὼς μαρτυρία ἀναγέγρα-
φεν λέγων· τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον
ὡς περιστερὰν ἐκ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν,
κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βα-
πτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν
ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν,
οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ, κἀ- B
γὼ ἑώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ
υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἐκ τῶν δὲ μαρτυριῶν τοῦ χριστοῦ ὅτι
δύο μαθηταὶ ὁ ἰωάννης, ὅτε ἐμβλέψας τῷ
ἰησοῦ περιπατοῦντι λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ·
μεθ' ἣν μαρτυρίαν ἀκουσάντων τῶν δύο μαθη-
τῶν τοῦ ἰωάννου, καὶ ἀκολουθησάντων τῷ ἰησοῦ,
στραφεὶς ὁ ἰησοῦς καὶ θεασάμενος τοὺς δύο ἀκο-
λουθοῦντας ἀποκρίνεται λέγων· τί ζητεῖτε; ἡ
πάλαι δὲ μέτρῳ μιᾷ ἐξ μαρτυρίας πάσεται μὲν
ὁ ἰωάννης μαρτυρῶν· ἰησοῦς γὰρ ὁ ἕβδομον C
προφητεύει τὸ· τί ζητεῖτε; πρέπουσα ἡ ὠφελη-
μένοις ὑπὸ τῆς ἰωάννου μαρτυρίας ἡ φωνὴ ἀνα-
γορεύουσα τὸν χριστὸν διδάσκαλον, καὶ ὁμολογοῦσα
τὸ οἰκητήριον πεφῦσθαι θεάσασθαι τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ·
φασὶ γὰρ αὐτῷ· ῥαββεί, ὃ λέγεται μεθερμηνευ-
όμενον, διδάσκαλε, ποῦ μένεις; καὶ ἐπεὶ, πᾶς
ὁ ζητῶν θεϊκῶς, ζητήσασι τὸν ἰησοῦν μονὴν
τοῖς ἰωάννου μαθηταῖς ὑποδείκνυσι λέγων αὐ-
τοῖς· ἔρχεσθε καὶ ὄψεσθε, πάλαι δηλῶν τῷ μὲν,
ἔρχεσθε· ὅτι τὸ θεωρητικὸν αὐτοὺς προσκτήσων. D
διὰ τοῦ, ὄψεσθε, τὸν ἀκολουθοῦντα τῇ κα-
τορθώσει τῶν θεωρίων θεϊκῶν πεπύστας ἐπαλ-
τοῖς βουλομένοις ὑποτάσσων, γινομένῳ δὲ
τῇ τοῦ ἰησοῦ μονῇ· τρύχεσθε δὲ τοῖς ζητήσασι
ποῦ μένῃ ἰησοῦς, ἀκολουθήσασι τῷ διδασκά-
λῳ, καὶ θεασαμένοις, παραμίσγει τῷ ἰησοῦ,
καὶ τὸν ἡμέραν ἐκείνην συνδιατρίβειν τῷ
υἱῷ τοῦ θεοῦ· ἐπεὶ γὰρ ὁ δέκατος ἀριθμὸς τετήρηται
ὡς ἅγιος, οὐκ ὀλίγων μυστηρίων ἐν τῇ δεκά-
δι ἀναγραφομένων, γεγονέναι νοητέον ἃ μά- E
τιον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸν δεκάτιον ἀναγρά-
φεσθαι ὥραν τῆς τοῦ ἰωάννου μαθητοῦ τοῦ τῷ
ἰησοῦ καταγωγῆς, ὧν ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς σίμω-
νος πέτρου ἦν, ὅστις ὠφεληθεὶς ἐν τῷ παραμε-
μυηκέναι τῷ ἰησοῦ, εὑρὼν ἴδιον ἀδελφὸν τὸν ἴ-
διον σίμωνα, πάλαι γὰρ προέτρεψεν οὐχ εὑρηκὼς,
φησὶν εὑρηκέναι τὸν μεσίαν, ὅ ἐστι μεθερμη-
νευόμενον χριστός· ἐπεὶ γὰρ ὁ ζητῶν θεϊκῶς,
ἐζήτησε δὲ ποῦ μένῃ ὁ ἰησοῦς, καὶ ἀκολουθήσας,
θεωρήσας αὐτοῦ τὸ μονὴν, παραμένει τῷ κυρίῳ ἐν τῇ δεκάτῃ ὥρᾳ καὶ θεϊκῇ· ἦν γὰρ θεός,

extitit, quia honorator me erat: Et ego ne- Ioh.
sciebam eum: sed ut manifestus fieret Israëli, & seq.
propterea veni ego, in aqua baptizans. Iam
quintum testimonium inscriptum est in
verbis illis: *Vidi Spiritum descendentem sic-* Ioh. 1. 32, 33.
ut columbam è cœlo, & mansit super eum,
& ego non noveram eum, sed qui misit me
ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit,
Super quem videris Spiritum descendentem,
& manentem super eum, hic est qui bapti-
zat Spiritu sancto; & ego vidi, & testifi-
catus sum, hunc esse Filium Dei. Porro
sexta jam vice testimonium perhibet
Christo in duobus discipulis Ioannes,
cum *intuitus Iesum ambulantem inquit,* Ioh. 1. 36,
Ecce agnus ille Dei. Post quod testimo- 37, & seq.
nium cum audissent duo discipuli Ioan-
nem, sequutique fuissent Iesum, con-
versus Iesus, & conspicatus duos sequen-
tes, respondet dicens, Quid quæritis? Et
fortassis non frustra post sex testimonia
cessat Ioannes testificari, & Iesus profert
in septimo, Quid quæritis? His insuper,
qui Ioannis testimonio adjuti fuerint,
vox est illa decens, quæ prædicat Chri-
stum magistrum, & fatetur filii Dei do-
munculam cupere se intueri. Nam di-
cunt: *Rabbi, quod dicitur ex interpretatione,* Ioh. 1. 38.
Magister, ubi manes? Et quoniam *Omnis*
qui quærit, invenit; quærentibus Ioannis
discipulis Iesu mansionem, eam ostendit
ipsis Iesus dicens: *Venite, & videte;* for-
tassis per vocem, Venite, invitans eos
ad eam philosophiæ partem, quæ in re-
rum actione versatur; per vocem vero,
Videte, contemplationem præclare facta
sequentem, omnino his futuram qui vo-
luerint, designans; existentem in Iesu
mansione. At qui quæsierant, ubi maneret
Iesus, quique sequuti, ac conspicati ma-
gistrum fuerant, deliberaverunt apud
Iesum permanere totam illam diem,
cumque Filio Dei morari. Verum enim-
vero cum decennarius numerus observa-
tus sit ut sanctus, cum mysteria non par-
va fuisse facta in decennario numero
inscribantur, intelligendum est non fru-
stra in Euangelio decimam inscribi ho-
ram, cum discipuli Ioannis apud Iesum
divertunt, ex quorum numero erat An-
dreas frater Simonis Petri, qui dum ma-
neret apud Iesum, adjutus, invento fra-
tre suo Simone (forte enim antea non
invenerat) Messiam se inveniisse inquit:
quod est, si interpreteris, Christus. Quo-
niam enim qui quærit invenit, quæsierat
autem ubi maneret Iesus; & sequutus,
cum perspexisset ejus mansionem, ma-
net apud Dominum decima hora, & in-
venit Dei Filium, Sermonem scilicet, &

sapientiam, & regitur ab ipso; hanc ob causam inquit, Invenimus Messiam: quæ vox à quovis dici poterit, qui invenerit Dei Sermonem; & qui ab ipsius divinitate regitur. Fructum vero mox offert Christo fratrem Simonem: quem ut munere Iesus singulari remuneraretur, in ipsum intuitus est; per illum intuitum declarans, se Simonis curam gerere; animæ illius parte præstantissima illustrata: potuitque Simon, eo quod Iesus in ipsum intuitus est, eousque stabiliri, ut ab opere stabili, firmoque cognomen traheret, & vocaretur Petrus. Sed dicturus est aliquis, cur tandem proposita nobis interpretatione verborum eorum: *Hic venit ad testificandum, ut testificaretur de luce illa*, omnia hæc transcurrimus? At dicendum, necesse fuisse Ioannis testimonia de luce illa demonstrare, ordinemque eorum exponere: atque utilitatem, quæ insequuta fuerit eos, apud quos testatus fuisset, factam post Ioannis testimonium à Iesu, ut perfectio testimonii Ioannis declaretur. Quin ante hæc testimonia Baptistæ exultatio præ gaudio in utero Helisabethæ propter Mariæ salutationem, testimonium fuit de Christo, testificante Baptista de divinitate conceptionis, & ortus Christi. Quid plura? vel ubique testis, & præcursor Iesu est Ioannes, participans illius ortum, & paulo ante mortem filii Dei moriens, ut non solum ad vivos, verum & ad expectantes libertatem à morte per Christum futuram, ante Christum adveniens, ubique domino pararet populum instructum; pertingit autem usque ad secundum, eumque divinitorem, Christi adventum Ioannis testimonium. *Si enim vultis*, inquit, *recipere eum, ipse est Helias, qui venturus est; qui habet aures audiendi, audiat.* Cæterum cum sit principium, in quo est Sermo (quod sapientiam esse ex Proverbiorum libro ostendimus) cumque etiam sit Sermo, atque vita in hoc facta, ac deinde vita etiam sit lux hominum, quæro cur tandem, cum homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, venerit ad testificandum, ut testificaretur de luce? non etiam venerit, ut testificaretur de vita, vel ut testificaretur de Sermone, vel de principio, vel de quacumque alia consideratione Christi? Proinde considera, an quoniam populus, qui sedebat in tenebris, viderit lucem magnam, & quoniam lux in tenebris lucet non deprehensa ab ipsis tenebris, illi qui sunt in tenebris (nempe homines) luce indigeant. Nam

Matt. 11. 14, 15.

A ὃν λόγον, καὶ τῷ Σοφίᾳ * βασιλεύεται * κ. ἡ
ἐπ' αὐτῷ, ὅθεν τοῦτό φησιν, εὑρήκαμεν τὸν μεσίαν· αὕτη δ' ἡ φωνὴ ἐπὶ παντὸς ἂν λέγοιτο
τοῦτον τὸν θεοῦ λόγον εὑρηκότος, ὃς ἐπὶ τῆς
ἡλότητος αὐτῷ βασιλευομένῳ· καρπὸν δὲ εὐ-
θέως προσάγει τὸν ἀδελφὸν τῷ χριστῷ, ᾧ σίμω-
νι ἐχαρίσατο ὁ ἰησοῦς τὸ ἐμβλέψαι αὐτῷ, ὅθεν
ὅτι ὅλῳ τῷ ἐμβλέψαι διατεταπῶσαι καὶ φωτίσαι
αὐτῷ τὸ ἡγεμονικόν. ἢ δεδώκασι ὅλῳ τῷ ἐμ-
βεβλεφέναι αὐτῷ τὸν ἰησοῦν ὁ σίμων βεβαιω-
θῆναι, ὥστε ἔργου τῆς βεβαιότητος καὶ τῆς στε-
B ρότητος ἐπώνυμος γενέσθαι, καὶ κληθῆναι πέ-
τρος· ἀλλ' ἐρεῖ τις τί δήποτε προκειμένων διηγή-
σασθαι τό· ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρ-
τυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, πάντα τοῦτα διεξε-
ληλύθαμεν· λεκτέον δ' ὅτι εἴδε προθεῖναι τὰς
μαρτυρίας τοῦ ἰωάννου τὰς περὶ τοῦ φωτός, καὶ
τὴν τάξιν αὐτῶν ἐκθέσθαι, τήν τε ἀκολου-
θήσασαν οἷς ἐμαρτύρησεν ὠφέλειαν, γνωσθῆναι κ
τὴν ἰωάννου μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ ἰησοῦ, ἵνα τὸ
C αὐξησαν τῆς ἰωάννου μαρτυρίας δηλωθῇ· καὶ
ὅτι μὲν οὖν ὁ μαρτυρῶν ἦν ἐν τῇ ἀγαλλιάσει
σκίρτησις τοῦ βαπτιστοῦ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆ ἐλισάβεθ, ὅτι
τῷ ἀσπασμῷ τῆς μαρίας, μαρτυρία περὶ χρι-
στοῦ ἦν, μαρτυρούσης τῇ ἡλότητι τῆς συλλήψεως
καὶ γνώσεως αὐτοῦ· καὶ τί γὰρ; ἢ πανταχοῦ μάρτυς
καὶ προόδους ὁ ἰησοῦ ἐστιν ὁ ἰωάννης, προ-
λαμβάνων τῇ γνώσιν αὐτοῦ, καὶ περὶ ὀλίγου τοῦ
D θανάτου ἀποθνήσκων τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ
μόνον τοῖς ἐν ζωῇ, ἀλλὰ καὶ τοῖς προσδοκῶ-
σι τὴν ἀφ' χριστοῦ ἀπὸ θανάτου ἐλευθερίαν,
πρὸ τοῦ χριστοῦ ἀπεσταλμένος, σωτῆρος ἑτοιμάσῃ
κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον· φαίνῃ δ' καὶ ὅτι
τὴν δευτέραν χριστοῦ παρουσίαν, καὶ ἥντερον
ἡ ἰωάννου μαρτυρία. εἰ γὰρ θελήτε, φησὶ, δέ-
ξασθαι, αὐτός ἐστιν ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.
ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω· ὅσπερ δ' ἀρχὴς ἐν
ᾗ ὁ λόγος, ἵν' ἦν ἐκ θεοῦ ἀπὸ τῆς προοι-
μιῶν ἀποδέξαμεν· οὗτος δ' καὶ τοῦ λόγου, γνω-
μένης τε ἐν τούτῳ ζωῆς, τῆς τε ζωῆς τυγχά-
νούσης φωτὸς ἀνθρώπων, ζητῶ τί δήποτε ὁ γε-
νόμενος ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ,
ᾧ ὄνομα ἰωάννης, ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα
μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός; ἀφ' τί δῶν οὐχ ἵνα
μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ζωῆς, ἢ ἵνα μαρτυρήσῃ
περὶ τοῦ λόγου, ἢ περὶ τῆς ἀρχῆς, ἢ ὁποιᾶς-
δήποτε ἄλλης ὑπονοίας τοῦ χριστοῦ; ὑπόκει-
ται δὲ εἰ μὴ ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότῳ φῶς εἶδε
μέγα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνῃ, μὴ
καταλαμβανόμενον ὑπ' αὐτῆς, οἱ ἐν σκότῳ τυγχάνοντες δέονται φωτὸς, τουτέστι οἱ ἀνθρω-

ποι· εἰ γὰρ ὁ φῶς τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνῃ, ἔνθα ἀδαμὰς ἐνέργεια σκοτίας τυγχάνῃ, τότε ων ὑπονοιῶν τῶ χριστοῦ κοινωνήσωμεν, νῦν κυρίως καὶ ὡς ὁ ἀκριβὲς μετέχοντες αὐτῶν· πῶς γὰρ μετέχομεν ζωῆς, οἱ ἔτι τὸ σῶμα τὸ θανάτου περικείμενοι; ὧν ἡ ζωὴ κέκρυπται σὺν τῷ χριστῷ ἐν τῷ θεῷ; ὅταν γὰρ ὁ χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθησόμεθα ἐν δόξῃ. ἐκ οἵου τε οὖν ἦν ὃν ἐλθόντα μαρτυρῆσαι περὶ τῆς ζωῆς τῆς ἔτι ἐν κρυπτομένης σὺν τῷ χριστῷ ἐν τῷ θεῷ, ἀλλ' ἐλθεῖν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ λόγου, λόγον ἡμῖν νοοῦντων ὅτι ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸν λόγον. ὅτι γῆς γὰρ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. καὶ ἦν ἂν μαρτυρία, εἰ καὶ ἐδόκει γίνεσθαι περὶ τοῦ λόγου, κυρίως δὲ λεχθησομένη περὶ λόγου ἡμουμένου σαρκὸς, ἀλλὰ τοῦ λόγου θεοῦ, διόπερ οὐκ ἦλθεν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ λόγου· πῶς δὲ μαρτυρία *ἐλέγετο γίνεσθαι περὶ τῆς σοφίας τοῖς, καὶν δοκῶσιν ἐγνωκέναι, ὡς ὁ καθαρῶς ἀγνοῦς καπανοῦσιν, ἀλλὰ ἐλλείπωσι δὲ ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγμασι; εἰκὸς μᾶλλον περὶ τῆς δοκούσης καὶ φωτὸς ἐκ χριστοῦ ὑπαδημίας ἐλεύσεσθαι μαρτυρήσοντα τὸν ἰωάννου, ἢ ἠλίου περὶ ζωῆς, ἐφ' ὀλίγου δὲν χριστὸν φανερωθήσεσθαι ἢ ζωὴν ἡμῶν, καὶ τότε μαρτυρήσῃ περὶ οὗ λόγου, ἐπιζητήσει τε ὁ περὶ τῆς σοφίας μαρτύριον. ἐασάτω δὲ δῆτα εἰ ἔνεστιν οἷς ἡ ἰωάννου μαρτυρία περιδρομὲς ἑκάστῃ τῶν τοῦ χριστοῦ ὑπονοιῶν· ταῦτα μὲν εἰς τό· ὅτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἑξῆς δὲ ὑπισκεπτέον τί δῆ νοῆν εἰς τό· ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ·

A si lux hominum in tenebris lucet, quando nulla omnino tenebrarum operatio erit, tunc alias Christi considerationes participabimus, cum minime ipsas proprie nunc, & certo participemus. Nam quomodo vitæ participes sumus, qui adhuc corpore hoc mortali circumdamur? *Quorum vita abscondita est una cum Christo* col. 3. 3. *in Deo? Cum enim Christus apparuerit vita nostra, tunc & nos cum ipso apparebimus in gloria.* Homo ergo nullus qui venisset, testificari poterat de vita etiamnum cum Christo abscondita in Deo. Sed neque B venit ad testificandum, ut testificaretur de Sermone: Sermonem considerantibus nobis in principio apud Deum, & Deum Sermonem: super terram enim Sermo factus est caro. Et fuisset testimonium (quamvis quibusdam videretur esse de Sermone) proprie dicēdum de Sermone, qui factus est caro, non autem de Sermone Dei, quare non venit, ut testificaretur de Sermone. Quomodo fieri vero poterat testimonium de sapientia pure, lucideque verum non dispicientibus, C etiam si existimarent se agnoscere, sed cernentibus per speculum, & in ænigmate? Proinde probabile est futurum, ut ante secundum, & diviniorem Christi adventum veniat Ioannes, aut Helias ad testificandum de vita, paulo antequam Christus manifestandus sit vita nostra; ac tum de Sermone testificaturi sint, ostensurique testimonium de sapientia. Indagatione autem eget, an in unaquaque consideratione de Christo testificatio Ioannis sit veluti præcursor. Hæc quidem in illud: *Hic venit ad testificandum; ut testificaretur de luce.* Deinceps vero considerandū est, qui commentari debeamus in illud: *Vt omnes crederent per illum.* D

ΕΚ ΤΟΥ Τεταρτου τομου τῶν εἰς * τὸν κατὰ ἰωάννην.

E QVARTO TOMO *In Euangelium secundum Iohannem.*

Μετὰ τρία φύλλα τῆς ἀρχῆς.

Tribus à principio foliis.

Interprete IOHANNE TARINO.

Ὁ διαιρῶν πρὸς ἑαυτὸν φωνὴν, καὶ σημαινόμενα, καὶ πράγματα, καθ' ὧν κεῖται τὰ σημαινόμενα, ὡς παρασκήπτων τῷ * φωναῖς ἀσυντάκτοις χρῆσθαι. ἐπεὶ ἐρωτῶν * εἰσέρχεται τὰ πράγματα καθ' ὧν κεῖνται αἱ φωναὶ, ὑγιῆ. καὶ μάλιστα ἐπεὶ ἐμολογήσαν οἱ ἅγιοι αἱρέσεις τὸν λόγον αὐτῶν καὶ τὸ κήρυγμα, οὐκ ἐν πειθοῖ σο-

QVi dividit apud se vocem & significata, & res pro quibus notiones ponuntur, non impinget ad solœcismum vocis, cum perscrutatus, res quibus significandis voces adhibentur, sanas & integras invenerit: maxime vero cum profiteantur viri sancti sermonem suum & præconium, non in persuasione sa-

1. Cor. 2. 4. pientiæ verborum, sed in demonstratione spiritus & potestatis esse.

Deinde ubi memoravit Euangelii solœcismum, pergit.

Sed Apostoli qui non ignorarent ad quæ impingerent, & in quibus studiis non essent versati, profitentur locutione se esse idiotas, nō intelligētia: existimandum enim est id non à Paulo solum, sed
1. Cor. 3. 18. à reliquis Apostolis dici: *Nos autem, &c.*
2. Cor. 4. 7. item illud: *Et thesaurum hunc habemus in testaceis vasis, ut sit exuperatio potestatis Dei, & non à nobis*, accepimus, quasi thesaurus dicatur qui aliunde desumptus est, thesaurus cognitionis & sapientiæ reconditæ: figlinis vasis, humili & apud Ethnicos despecta Scripturarum dictione vere declarata exuperantia divinæ potestatis: potuerunt enim veritatis mysteria & virtus sermonum, nihil obstante tenuitate dictionis, ad fines terræ pervenire, & Christi doctrinæ non fatua solum mundi, sed & sapientes interdum
1. Cor. 1. subjungere. Videmus enim vocationem, non quod nullus sapiens secundum carnem, sed quod multi secundum carnem sapientes. Sed & debitor ac obligatus est Paulus prædicans Euangelium non solum barbaris ejus sermonem tradere, sed & Græcis; nec solum imperitis, qui protinus assentiuntur, sed & peritis: factus enim à Deo erat idoneus minister Novi Testamenti, utens demonstratione spiritus & potentiæ, ut credentium assensio non sit ab humana sapientia, sed à potestate Dei. Si enim elegantiam & dictionis apparatum, ut scripta illa quæ Græcis admirationi sunt, divinæ literæ habuissent, existimasset aliquis non homines vicisse veritatem, sed apparentem consecutionem & dilectionis splendorem audientes prolectasse, & illecebris delinitos circumvenisse.

A φίας * τῶν λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως·

Εἶτα εἰπὼν τὸν τοῦ * εὐαγγελίου σολοικισμὸν, ἐπάγει·

Ἅτε δὲ οὐκ ἀσυναίσθητοι οἱ ἀπόστολοι τυγχάνοντες τῶν ἐν οἷς προσκόπτουσι, καὶ περὶ ἃ οὐκ ἠχόλυνται, φασὶν ἰδιῶται εἶναι τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. νομιστέον γὰρ αὐτὸ οὐχ ὑπὸ παύλου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀπο-
B στόλων λέγεσθαι. ἡμεῖς δὲ, καὶ τό· ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν οὗτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ἐξειλήφαμεν, ὡς θησαυροῦ μὲν λεγομένου τοῦ ἀλλαχόσε θησαυροῦ τῆς γνώσεως καὶ σοφίας τῆς ἀποκρύφου. ὀστρακίνων δὲ σκευῶν τῆς εὐτελοῦς καὶ εὐκαταφρονήτου παρὰ ἕλλησι λέξεως τῶν γραφῶν ἀληθῶς ὑπερβολῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ ἐμφαινομένης. ὅτι ἴσχυσε τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια, καὶ ἡ δύναμις τῶν λεγομένων
C οὐκ ἐμποδιζομένη ὑπὸ τῆς εὐτελοῦς φράσεως, φθάσαι ἕως περάτων γῆς, καὶ ὑπαγαγεῖν τῷ χριστοῦ λόγῳ οὐ μόνον τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τὰ σοφὰ αὐτοῦ· βλέπομεν γὰρ τὴν κλῆσιν, * οὐχ ὅτι οὐδεὶς σοφὸς κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὅτι οἱ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα. ἀλλὰ καὶ ὀφειλέτης ἐστὶ παῦλος καταγγέλλων τὸ εὐαγγέλιον, οὐ μόνον βαρβάροις παραδιδόναι τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ἕλλησι, καὶ οὐ μόνον ἀνοήτοις τοῖς εὐχερέστερον συγκατατιθεμένοις, ἀλλὰ καὶ σοφοῖς.
D ἱκανῶτο γὰρ ὑπὸ θεοῦ διάκονος εἶναι τῆς καινῆς διαθήκης, χρώμενος ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ τῶν πιστευόντων συγκατάθεσις μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ· ἴσως γὰρ εἰ κάλλος καὶ περιβολὴν φράσεως ὡς τὰ παρὰ ἕλλησι θαυμαζόμενα εἶχεν ἡ γραφὴ, ὑπενόησεν ἄν τις ἀληθείαν κεκρατηκέναι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐμφαινομένην ἀκολουθίαν καὶ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἐψυχαγωγηκέναι τοὺς ἀκροωμένους, καὶ ἠπατηκὸς αὐτοὺς προσειληφέναι;

ΕΚ ΤΟΥ Πέμπτου τόμου τῆς εἰς * τὸν ϗ ἰωάννου.

E QVINTO TOMO *In Iohannis Euangelium.*

Εἰς ὃ προοίμιον.

In Præfatione.

Eodem interprete.

ΕΠεὶ μὴ προκύλισμος ὃ πρὸς ἀδελφέας ἀφ' ἡμῶν ἔργον τῆς τοῦ θεοῦ ἐργολαβίας, ϗ ἀπόνοιαν τὰ πολλά σοι φιλάζειν κατὰ τοῦ θεοῦ σὲ καθήκοντι ἀξιοῖς, ἐγὼ σκολιὸν τὸν κάματον, ϗ παρεικάζομος τὸν τοῦδε θεοῦ πόνου ὅπερ τὸ χεάφειν εἰς τὰ θεῖα ἑαυτοὺς ὑπεδέδωκόσιν κίνδυνον, σπουδορρύσαιμι ἂν ἐμαυτὸν ὑπὸ τῆς γεαφῆς πεοαγόμενος τὰ πολλὰ ποιῆν βιβλία· φησὶ γὰρ ἐν τῷ ἐκκλησιαστῇ σολομῶν· υἱέ μου φύλαξαι τοῦ ποιῆσαι βιβλία πολλά· οὐκ ἔστι πεοασμὸς, ϗ μελέτη πολλὴ κόπωσις σαρκός· ἡμεῖς γὰρ εἰ μὴ ἔχοι νοῦν τινα κεκρυμμένον καὶ ἐπ' ἡμῖν αὐταφῆ ἡ λέξις ἡ προκειμένη αἴσθοιτο, πεοδεδιέναι ἂν τὸν ἐντολὸν, μὴ φυλαξάμενοι ποιῆσομεν βιβλία πολλά·

QVoniam non contentus id abſentis mei cauſa tibi operis ſumpſiſſe, ut mihi ſecundum Deum monitor eſſes & laboris exactor, poſtulas etiam ut pro meo in te officio, multa elaborem: ego laborem fugiens & eo periculo circumſeſſus quod à Deo impendet iis, qui ad ſcribendum in divinas literas ſeſe contulerunt, Scripturæ patrocinio tueri me poſſim multos libros ſcribere recuſans. Sic enim in Eccleſiaſte Solomon: *Fili mi, cave ut multos libros conſcribas: non eſt finis, & multa meditatio carnis defatigatio eſt.* Nos enim, niſi ſenſum abſtruſum, & nobis adhuc obſcurum propoſita illa Solomonis habet ſententia, præceptum id penitus perfregimus, qui non cavimus ne multos libros conficeremus. Eccl. 12. 12.

Εἶτα εἰπὼν ὡς εἰς ὀλίγα τῆς εὐαγγελίου ῥητὰ τέσσαρες αὐτῷ διϊωθήσομαι τόμοι, ἐπιφέρει.

Deinde poſtquam dixit [Origenes] ſe voluminа quatuor in pauca Euangelii verba abſoluiſſe, adjungit.

Ὅσον γὰρ ἐπὶ τῇ λέξει δύο σημαίνεται ἐκ τοῦ· υἱέ μου φύλαξαι τοῦ ποιῆσαι βιβλία πολλά, ἓν μὲν ὅτι οὐ δεῖ κεκτῆσθαι βιβλία πολλὰ, ἕτερον δὲ ὅτι εἰ δεῖ συντάξαι βιβλία πολλὰ, καὶ εἰ μὴ ὃ πρῶτον, πάντως ὃ δεύτερον. εἰ γὰρ ὃ δεύτερον, οὐ πάντως ὃ πρῶτον. πλεῖν ἐκτέρωθεν * δόξομεν μανθάνειν μὴ δεῖν ποιῆν βιβλία πλείονα· ἠδυνάμεθα γὰρ πρὸς τὸ νῦν ἡμῖν ὑποπεπτωκὸς ἰσταμένους, ὑπισχεῖσθαί σοι ὡς ἀπολογίαν ὃ ῥηθὲν· ϗ καθασπιδάσαντες ὃ πρόχειμα, οὐκ ἂν μηδὲ ὑπὸ ἁγίους πολλῶν βιβλίων συντάξεσιν ἐσχολακέναι, παύσασθαι πρὸς τὸ ἐξῆς τῆς κατὰ τὰς συνθήκας ἃς ἐποιησάμεθα πρὸς ἀλλήλους ὑποφορᾶν τὰ ἀφεπομένα σοι. καὶ τάχα σὺ πλησθεὶς ὑπὸ τῆς λέξεως πρὸς ὃ ἐξῆς ἀφ' ἡμῶν ξυνεχώρησας. ἀλλ' ἐπεὶ * τῷ γεαφῷ θύσανοειδότερος δοκεῖ ἐξετάζειν, μὴ προπετῶς ἑαυτῷ καθαιρεζόμενον ὃ νενοηκέναι, οὐκ ἂν φιλῷ τῷ λέξιν ἐξηλησμένην, ϗ οὐκ ὑπομένω, μὴ τῷ φαινομένῳ μοι ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ἀπολογίαν, ἢ χρή-

Quantum enim ex ipſa dictione conjicere licet, duo ſignificantur his verbis: *Fili mi, cave multos libros conficias:* primum quidem, non eſſe habendos multos libros, alterum, non eſſe multos componendos: & niſi primum, plane ſecundum; ſi verò ſecundum, non primum omnino, præterquam quod utrinque doceri videmur non eſſe complures libros conficiendos. Poteram autem ad id quod nobis ſub aciem ſermonis venit, adhærèſcens, ad te Scripturæ dictum excuſationis loco mittere, & confirmata re ex eo quod neque ſancti multorum librorum compoſitioni ſtuduerint, deſinere deinceps ſubjungere commentarios juxtà fœdus inter nos initum ad te tranſmittendos; & tu fortaſſe illo dicto Scripturæ commotus id mihi in poſterum conceſſiſſes: ſed quoniam Scripturæ cum recta mente & conſcientia excutiendæ ſunt, nec temere gaudendum quaſi eas intelligas ex eo quod nudam dictionem perceperis, rem non prolato, nec, quæ mihi videtur ſuffragari, defenſionem af-

* χ. διὰ ἔμων

* χ. ὃν κεφῶν

fero, qua uti contra me possis, si præter pactum aliquid fecero. Ac primum quidem, quando dictis illis historia consentire videtur, cum nemo sanctorum plures commentarios ediderit, nec multis libris sensa sua exposuerit, de hoc disputandum est. Qui vero reprehendet quod ad plura scribenda me accingam, Mosem talem ac tantum virum, quinque solos libros reliquisse dicet.

A σαιο αὖ κατ' ἐμοῦ, εἰ παρὰ τὰς συνθήκας ποιήσαιμι παρατιθείς· καὶ πρῶτόν γε ἐπεὶ δοκεῖ τῇ λέξει συναγορεύειν ἡ ἱστορία, οὐδενὸς τῶν ἁγίων ἐκδεδωκότος συντάξεις πλείονας, καὶ ἐν πολλαῖς βίβλοις τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐκτιθεμένου, περὶ τούτου λεκτέον· ὁ δὲ ἐγκαλῶν μοι εἰς σύνταξιν πλειόνων ἐργομένῳ τὸν τηλικοῦτον μασέα φήσει πέντε μόνας βίβλους καταλελοιπέναι·

EX EODEM TOMO QVINTO COMMENTARIORVM IN IOHANNEM.

Interprete HENRICO VALESIO.

IS vero quem Deus idoneum reddidit, qui Novi Testamenti minister esset, non litera, & verbis tenus; sed Spiritus ipsius; Paulus scilicet, qui ab Hierosolymis & finitimis locis usque ad Illyricum Euangelium adimplevit, non omnibus Ecclesiis, quas docuerat, scripsit sed & iis quibus scripsit, paucas admodum lineas exaravit. Petrus autem cui tanquam fundamento superstructa est Ecclesia Christi, adversus quam nec ipsæ inferorum portæ prævaliturae sunt, unam dumtaxat omnium consensu receptam reliquit Epistolam. Concedamus vero & secundam ejus esse: de hac enim ambigitur. Iam vero quid dicendum & de eo, qui in sinu Christi recubuit, Ioanne? Qui quidem vnum reliquit Euangelium, tametsi fateatur tot se libros scribere potuisse, quot nec orbis ipse terrarum posset continere. Scripsit prætera Revelationem; jussus silere, nec septem tonitruum voces perscribere. Scripsit etiam Epistolam admodum brevem. Sed concedamus si placet, & secundam, & tertiam ab illo scriptas esse; neque enim has genuinas illius esse omnes consentiunt. Ambæ tamen vix centum versus continent.

B Ὁ δὲ ἱκανωθεὶς διάκονος γενέσθαι τῆς καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος παῦλος. ὁ πεπληρωκὼς τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ ἱερουσαλὴμ, καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ ἰλλυρικοῦ, οὐδὲ πάσαις ἔγραψεν αἷς ἐδίδαξεν ἐκκλησίαις· ἀλλὰ καὶ αἷς ἔγραψεν, ὀλίγους στίχους ἐπέστειλε· πέτρος δὲ ἐφ' ᾧ οἰκοδομεῖται ἡ χριστοῦ ἐκκλησία, ἧς πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι, μίαν ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν. ἔστω δὲ καὶ δευτέραν. ἀμφιβαλλέται γὰρ· τί δεῖ περὶ τοῦ ἀνα-
C πεσόντος λέγειν ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ ἰησοῦ ἰωάννου; ὃς εὐαγγέλιον ἓν καταλέλοιπεν, ὁμολογῶν δύνασθαι τοσαῦτα ποιήσειν, ἃ οὐδὲ ὁ κόσμος χωρῆσαι ἐδύνατο· ἔγραψε δὲ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, κελευσθεὶς σιωπῆσαι, καὶ μὴ γράψαι τὰς τῶν ἑπτὰ βροντῶν φωνάς· καταλέλοιπε δὲ καὶ ἐπιστολὴν πάνυ ὀλίγων στίχων· ἔστω δὲ καὶ δευτέραν, καὶ τρίτην, ἐπεὶ οὐ πάντες φα-
D σὶ γνησίους εἶναι ταύτας. πλὴν οὐκ εἰσὶ στίχων ἀμφότεραι ἑκατόν·

Deinde Prophetis & Apostolis enumeratis, quorum singuli pauca, sed neque pauca conscripserunt, addit postea [*Origenes.*]

Εἶτα ἀπαριθμησάμενος προφήτας καὶ ἀποστόλους, ὀλίγα ἑκάστου, ἢ οὐδὲ ὀλίγα γράψαντος, ἐπάγει μετὰ ταῦτα·

Interprete IOHANNE TARINO.

Hæreo deinde ac caligantibus oculis vertigine æstuo, ne tibi obtemperans non obedierim Deo, neque sanctos sim imitatus, nisi jam propter vehementiam

Ἰλιγγιᾷν μοι ἐπέρχεται σκοτοδινιῶντι, μὴ ἄρα πειθαρχῶν σοὶ οὐκ ἐπειθάρχησα θεῷ, οὐδὲ τοὺς ἁγίους ἐμιμησάμην· εἰ μὴ σφαλλόμαι τοί-

νυν

νων ἐμφωτᾷ σωμαγορθύων ἀφ' ὃ πάνυ σε A amoris in te mei, quodque nolim molestiæ quidquam à me tibi afferri; erro ipse in hoc meæ causſæ patrocinio, & hasce excusationes comminiſcor. Ante omnia propoſuimus id ex Eccleſiaſte docente: *Fili mi, cave ut multos libros componas.* Huic compono ex Proverbiis ejuſdem Solomonis dictum hoc: *E multo ſermone non effugies peccatum; ſi parcas labiis, ſapiens eris.* Et quæro, an quomodocumque multa dicere, loquacitas ſit: ſi enim ita ſe res habet, & loquax eſt qui multa ediſſerit utilia, certe nec ipſe Solomon peccatum effugit, qui ter mille parabolas effudit, canticorum quinque millia, & de arboribus, à cedro Libani ad hyſſopum, quæ exit e pariete; præterea & de quadrupedibus, de volucribus, de reptilibus, & de piſcibus. Quomodo enim perfecte docere quis poteſt ſine illa nude intellecta loquacitate, cum & ipſa ſapientia dicat perditis: *Extendebam ſermones, & non attendebatis?* Paulum autem ab ortu ſolis ad mediam noctem aſſidue docuiſſe planum eſt, cum & Eutychus deferente ſomno prolapſus audientes conturbavit, quaſi mortuus. Si enim verum eſt: *E multo ſermone non effugies peccatum*, & verum eſt non peccaſſe Solomonem qui multa de ſupradictis diſſeruit, neque Paulum qui ſermonem ad mediam noctem produxit; quærendum eſt quæ ſit loquacitas; inde tranſgreſſis videndum eſt quinam ſint multi libri. Iam omnis Dei ſermo qui in principio erat apud Deum, non eſt multiloquium: non ſermones, ſermo enim eſt unus ex multis ſententiis compoſitus, quarum quælibet pars eſt totius ſermonis. Qui vero extra hunc pollicentur ſe continere digreſſionem & expoſitionem quamlibet, etſi quaſi de veritate ſermones ſint, novum ac inſolens dico, nullus ipſorū ſermo eſt, ſed ſinguli ſermones; nullibi enim unitas eſt, nullibi concentus & unum: ſed quod diſtracti ſint ſibique pugnent, unitas illis periit, & facti ſunt numeri, & fortaſſe numeri infiniti. Itaque congruenter his dicimus, qui à divino cultu alienum quidlibet dicit, loquacem eſſe; qui vero dicit quæ vera ſunt, etſi omnia dixerit, nihilque reliqui fecerit, unum ſemper dicit: neque in loquacitatis vitium incidunt ſancti, qui ſcopum habent unius ſermonis ſemper propoſitum. Si igitur multiloquium præceptis dijudicatur, non vero numero dictionum, vide an ita poſſimus,

Prov. 10. 19.

3. Reg. 4. 32, 33.

Prov. 1. 24.

Act. 20. 9, 10.

πολλὰ, πολυλογεῖν ὄντι. * εἰ γὰρ τοῦθ' ὕπος * Ἐὰν δὲ εἴπῃ τις ἐν πολλοῖς λόγοις πολλὰ εἴπῃ
ἔχει, ἡ πολυλογῶν ὁ πολλὰ διεξιὼν ὠφέλιμα, B
καὶ τὰς ὁ σοφωτάτου Σολομῶν οὐκ ἐκπέφευγε τὴν ἁμαρτίαν, λαβὼν τρεῖς χιλιάδας παραβολὰς, καὶ ᾠδὰς πεντακισχιλίας, καὶ περὶ τῶν ξύλων ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ, καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης ἀπὸ τοίχου· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν κτηνῶν, καὶ περὶ τῶν πετεινῶν, καὶ περὶ τῶν ἑρπετῶν, καὶ περὶ * ἰχθύων· πῶς γὰρ * Ἰχθύων
δυνάμεθα διδασκαλίαν ἀφθόγγου τινὸς χορδῆς τῆς ἁπλουστέρου νοημάτων πολυλογίας, καὶ αὐτῆς τῆς σοφίας φασκούσης τοῖς ἀπολλυμένοις· ἐξέτεινον C
λόγους, ἕως ἐκρεσείχετο· ὁ γὰρ παῦλος φαίνεται ἀπὸ τοῦ ἑσπέρας ἕως ἦν μέσης νυκτὸς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ὅτε ὁ εὔτυχος καταφερόμενος ὕπνῳ καὶ βαθεῖ ἐπάρξας τοὺς ἀκούοντας, ὡς τεθνηκώς· εἰ τοίνυν δῆλός τὸ· οὐκ πολυλογίας οὐκ ἐκφεύξῃ ἁμαρτίαν. δῆλος δὲ ὁ μὴ ἐκπεπονηκέναι πολλὰ περὶ τῶν προειρημένων τὸν σολομῶντα ἀπαγγείλαντα, μηδὲ τὸν παῦλον ἐκτεταικέναι μέχρι μεσονυκτίου, ζητητέον τίς ἡ πολυλογία, καὶ εἶδεν μεγάλως ἐστὶν ὅτι τὸ ἰδεῖν D
τίνα τὰ πολλὰ βιβλία· ὁ πᾶς δὴ τοῦ θεοῦ λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν, ὁ πολυλογία ἐστὶν, ὁ λόγοι. λόγος γὰρ εἷς σωμάτων οὐ πλήθους θεωρημάτων, ὧν ἕκαστον θεώρημα μέρος ἐστὶ τοῦ ὅλου λόγου· οἱ δὲ ἔξω τούτου ἀπαγγέλλομενοι πρείττω διέξοδον ἢ ἀπαγγελίαν ὁποίαν δήποτε, εἰ καὶ ὡς πρὸς ἀληθείας εἰσὶ λόγοι, ἢ πρεπεστέρου γε ἐρῶ, πρὸς αὐτῶν λόγος, ἀλλ' ἕκαστοι λόγοι. ἀδιαμοῦ γὰρ ἡ μονὰς, καὶ ἀδιαμοῦ ὁ σύμφωνον, καὶ ἓν· ἀλλὰ E
πρὸς τὸ διαπεπτωκέναι καὶ μάχεσθαι, τοῦ ἓν ἀπ' ἐκείνων ἀπόλεσθαι, καὶ γεγένηνται ἀριθμοὶ, καὶ * ὡς ἐμοῖς τάχα ἀριθμοὶ ἄπειροι. ὥστε κατὰ τοῦτ' αὐ * ὑμᾶς εἰπεῖν, ὅτι ὁ φιλόλογος δήποτε τῆς θεοσεβείας ἀλλότριον, πολυλογεῖ· ὁ γὰρ λέγων τὰ τῆς ἀληθείας, κἂν εἴπῃ τὰ πάντα ὡς μηδὲν παραλιπεῖν, ἕνα ἀεὶ λέγῃ λόγον, καὶ ὁ πολυλογοῦσιν οἱ ἄγροι τοῦ σκοποῦ τοῦ κατὰ τὸν ἕνα ἐχόμενοι λόγον· εἰ τοίνυν ἡ πολυλογία οὐκ ἐστὶ δογμάτων κείνεται, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ πολλῶν λέξεων ἀπαγγελίας, ὅρα εἰ ἄτοπα διωκόμεθα ἐν

* Χ. ἐχθύων

unum esse librum omnes sacros dicere, & multos libros, qui extra hos sunt. Sed quoniam testimonio mihi opus est à divina Scriptura, perpende num id mirifice exponere queam, ubi constituero de Christo secundum nos, non in uno scriptum esse libro, si communi sensu sacros libros intelligamus: scriptum est enim in quinque libris Mosis, dictum est in singulis Prophetis, in Psalmis, & omnino ut ipse Servator ait, in cunctis Scripturis, ad quas remittens nos, dicit: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Si nos igitur remittit ad Scripturas tanquam de se testimonium perhibentes, non ad hanc nos mittit, ad illam non item, sed ad omnes quæ de ipso pronunciant, quas in Psalmis caput libri appellat, dicens: *In capite libri scriptum est de me.* Qui enim hoc nude velit accipere: *In capite libri scriptum est de me*, de uno aliquo eorum, qui id continent declaret qua ratione hunc librum alteri anteponit. Sed ne quis existimet nos dictum illud ad librum Psalmorum referre: respondendum est illi, dici oportuisse, In hoc libro scriptum est de me. Nunc autem vocat omnia unum caput, quod in unum caput colligatur, qui de ipso ad nos sermo pervenit. Quid? vidisse Ioannem librum scriptum intus & foris, & obsignatum, quem nemo poterat legere, neque soluere signacula ejus, nisi leo de tribu Iuda, radix David, qui habet clavim David, qui aperit & nemo claudet; qui claudit & nemo aperiet? Vniversa enim Scriptura est quæ libro illo significatur: anterius quidem scripta, propter facilem illius expositionem; posterius vero, propter remotiorem & qui à spiritu est, sensum. Observandum est præterea, si fieri potest, quod demonstrat sanctos codices unum esse librum, qui vero his adversantur, multos; eo quod viventium unus sit liber, ex quo delentur qui indigni ipso facti sunt, ut scriptum est: *Deleantur de libro viuentium.* De his vero qui judicio subjiciuntur, non liber, sed libri dicuntur: ait enim Daniel: *Iudicium consedit, & libri aperti sunt.* Vnitati etiam divini libri testimonium adscribit Moses dicens: *Si dimittis populo peccatum dimitte; si non dimiseris, dele me ex libro tuo, quem scripsisti.* Et illud apud Esaiam sic interpretor: Non enim proprium est hujus prophe-

Ioan. 5. 39.

Psal. 39. 8.

Apoc. 5.

Psal. 68. 29.

Exod. 32. 32.

Isaiæ 29. 11, 12.

A βιβλίον τὰ πάντα ἅγια εἰπεῖν, πολλὰ δὲ τὰ ἔξω τούτων· ἀλλ' ἐπεὶ μαρτυρίου μοι δεῖ τοῦ ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς, ἐπίσκεψαι εἰ πληκτικώτατα δύναμαι τοῦτο παραστῆσαι, κατασκευάσας, ὅτι περὶ χριστοῦ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἐν ἑνὶ γέγραπται βιβλίῳ καινότερον ἡμῶν τὰ βιβλία νοούντων. γέγραπται γὰρ καὶ ἐν τῇ πεντατεύχῳ. εἴρηται δὲ καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν προφητῶν, καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς, καὶ ἁπαξαπλῶς, ὥς φησιν αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς, ἐφ' ἃς ἀναπέμπων ἡμᾶς φησιν· ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· εἰ τοίνυν ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐπὶ τὰς γραφὰς ὡς μαρτυρούσας περὶ αὐτοῦ, οὐκ ἐπὶ τήνδε μὲν πέμπει, ἐπὶ τήνδε δὲ οὔ. ἀλλ' ἐπὶ πάσας τὰς ἀπαγγελούσας περὶ αὐτοῦ, ἅς τινας ἐν τοῖς ψαλμοῖς κεφαλίδα ὀνομάζει βιβλίου, λέγων· ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ· ὁ γὰρ ἁπλῶς θέλων ἐκλαβεῖν τό· ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, ἐπὶ οἵου δήποτε ἑνὸς τῶν περιεχόντων, ἀπαγγελέτω τίνι λόγῳ τήνδε τὴν βίβλον ἑτέρας προκρίνει· ἵνα γὰρ μὴ ὑπολαμβάνῃ τὶς ἐπ' αὐτὴν τὴν τῶν ψαλμῶν βίβλον ἀναφέρειν ἡμᾶς τὸν λόγον, λεκτέον πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἐχρῆν εἰρῆσθαι, ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ γέγραπται περὶ ἐμοῦ. νῦν δέ φησι πάντα μίαν κεφαλίδα, τῷ ἀνακεφαλαιοῦσθαι τὸν περὶ αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐληλυθότα λόγον, εἰς ἕν· τί δὲ καὶ τὸ βιβλίον ἑωρᾶσθαι γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ ἰωάννου ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν, καὶ κατεσφραγισμένον, ὅπερ οὐδεὶς ἠδύνατο ἀναγνῶναι, καὶ λῦσαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, εἰ μὴ ὁ λέων ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ ἰούδα, ἡ ῥίζα δαβὶδ, ὁ ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ δαβὶδ, καὶ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείσει, καὶ κλείων καὶ οὐδεὶς ἀνοίξει; ἡ γὰρ πᾶσα γραφή ἐστιν ἡ δηλουμένη διὰ τῆς βίβλου, ἔμπροσθεν μὲν γεγραμμένη, διὰ τὴν πρόχειρον αὐτῆς ἐκδοχὴν, ὄπισθεν δὲ, διὰ τὴν ἀνακεχωρηκυῖαν καὶ πνευματικήν· παρατηρητέον πρὸς τούτοις εἰ δύναται ἀποδεικτικὸν τοῦ τὰ ἅγια μίαν τυγχάνειν βίβλον, τὰ δὲ ἐναντίως ἔχοντα, πολλὰς, τῷ ἐπὶ μὲν τῶν ζώντων, μίαν εἶναι τὴν βίβλον ἀφ' ἧς ἀπαλείφονται οἱ ἀνάξιοι αὐτῆς * γενόμενοι, ὡς γέγραπται· ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων. ἐπὶ δὲ τῶν κρίσει ὑποκειμένων βίβλους φέρεσθαι. φησὶ γὰρ ὁ δανιὴλ, κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν· τῷ δὲ ἑνικῷ τῆς θείας βίβλου τὸ μωσῆς μαρτυρεῖ λέγων· εἰ μὲν ἀφῆς τῷ λαῷ τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες. εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας· ἐγὼ καὶ τὸ παρὰ τῷ ἠσαΐᾳ οὕτως ἐκλαμβάνω· οὐ γὰρ ἴδιον τῆς τούτου προφη-

* χ γεγενημένοι

πίας, ὅ ἐστι τοῖς λόγοις τοῦ βιβλίου ἐσφραγισ- A
μένοις. μήτε ἀπὸ τοῦ μὴ ὀπισαμβώ γεγεν-
μαῖα ἀναγινωσκομένους, ἀλλὰ ὃ μὴ εἰδέναι
αὐτὸν γεγέννα, μήτε ἀπὸ τοῦ ὀπισαμβώ,
ἀλλὰ ὃ ἐσφραγίσθαι τὸν βίβλον· ἄλλα τοῦτο
ἐπὶ πάσης γραφῆς δηλοῦσι) δεομένης τοῦ κλεί-
σαντος λόγου ἀνοίξοντος, οὗτε γὰρ κλείσας καὶ
* χ. ἀνοί- οὐδεὶς ἀνοίξει. καὶ ἑπτὰ * ἀνοίξει, οὐκέτι οὐδεὶς
ξας ἀποδείσει δυνατὴ τὴν ἀπ' αὐτοῦ σαφηνεία παρεμ-
πεσεῖν· ἀλλὰ τοῦτο λέγει) ὅτι ἀνοίξει καὶ οὐδεὶς κλεί-
σει· ὃ παραπλήσιον ἐστὶ καὶ ὅτι ἡ εἰρημένη βί- B
βλος παρὰ τοῖς ἐξηκοντὰ ἑκατέροις σκληρεύεται, ἐν ᾗ
ἐγέγραπτο θρῆνος, καὶ μέλος, καὶ ᾠδή· πᾶσα
γὰρ βίβλος παρείληφε ὃ τῶν ἀπολυμένων ᾠδή, ἢ
ὃ παρὰ τῶν σωζομένων μέλος, καὶ τὸν παρὰ τῶν
μεταξὺ θρῆνον· ἀλλὰ καὶ ὁ ἑαυτῶν ἰωάννης μίαν
κεφαλίδα ἐν ᾗ γέγραπται τὸ ἐμπαρεῖναι καὶ τὸ
ὀπίσω, τῷ πᾶσαν νενόηκε γραφὴν, ὡς βί-
βλον μίαν ἠδίστην, καὶ τὰς ἀρχὰς νομίζων,
ἔτι τις αὐτῶν μασᾶται· πικρὸν δὲ τῇ ἐκείνου
τῶν ἐγνωκότων στωμυλίᾳ, τῇ περὶ αὐτὸ δυσ- C
φαινομένῃ· ἔτι παραθήσω εἰς τὸν τούτου ἀπό-
δειξιν ῥητὸν ἀποστολικὸν μὴ νενομικόν· ἀπὸ τοῦ
ἓν μυρίωνος, καὶ ὅτι τοῦτο αὐθεντοῦντων τὰ εὐ-
αγγέλια· ὃ γὰρ τὸν ἀπόστολον λέγειν, καὶ τὸ εὐ-
αγγέλιόν μου ἐν χριστῷ ἰησοῦ, καὶ μὴ φάσκειν εὐ-
αγγέλια, οὐκοῦν ἐφισάντες φασὶν, οὐκ ἂν πλεί-
όνων ὄντων εὐαγγελίων τὸν ἀπόστολον ἑνικῶς τὸ
εὐαγγέλιον εἰρηκέναι. ἐπισκοπεῖν ὅτι ὡς εἷς
ἐστὶν ὁ εὐαγγελιζόμενος πλείονες, ὥπως ἓν ὄντι
τῇ δυνάμει τὸ ὑπὸ τῶν πολλῶν εὐαγγέλιον D
ἀναγεγραμμένον· καὶ ὃ δηλοῦσι παντά-
πασιν ἓν ὄντων εὐαγγελίων. εἰ οὕτω τοίνυν
* χ. ἡμᾶς πᾶσαν * ὑμᾶς δυνάμεθα τί ποτέ ἐστὶ τὸ ἓν
βιβλίον, καὶ τί τὰ πολλὰ, νυνὶ μᾶλλον
φοβοῦμαι δὲ μὴ ὁ πλῆθος τῶν γεγραμμέ-
νων, ἀλλὰ διὰ τὴν δύναμιν τῶν νοουμέ-
νων, μήποτε παρεμπέσω τῷ παραβαίνειν τὴν
ἐντολὴν, ἐὰν τι παρὰ τὴν δηλωθεῖσαν ὡς δηλωθὲν
ἐκθῶμαι, κἂν ἐν ἑνὶ τῶν γεγραμμένων. ἐκεῖ
γὰρ ἔσομαι γεγλας βιβλία πολλὰ· καὶ νυνὶ δὲ E
τοσοῦτος γνώσεως ἐπαισιαμένων τῶν ἑτεροδό-
* χ. εὖ ξων τὴν ἁγίαν τοῦ * χριστοῦ ἐκκλησίαν, καὶ πολυ-
είδεσι στοιχήσεις φερόντων, ἐπαγγιομένας
δηλῆσαι τὴν εὐαγγελικὴν καὶ ἀποστολικὴν δόξαν
ξεων, ἐὰν σιωπήσωμεν μὴ παραπεσόντες αὐτοῖς
τὰ ὑγιῆ καὶ δηλητὰ δόγματα, ὑπερεμπόσουσι τὴν λι-
χνων ψυχῶν ἀποειλὰς ἐφῆς σωτηρίας, ὅτι τὰ ἀ-
πηρτισμένα ἀπεύδυσιν, καὶ δηλητὰς ἀκαθάρτα
* χ. ἐὰν· καὶ βδελυκτὰ * βρώματα· διὸ ἀναγκαῖόν μοι δοκεῖ εἶναι τὸν δυνάμενον παρεμπεσόν

tiæ, ut sint sermones libri obsignati, & non legantur ab eo qui nescit literas, neque ab eo qui scit, quia obsignatus est liber. Sed id verum est in universa Scriptura quæ indiget verbo Dei, quod clausit, ut aperiat; hoc enim claudet, & nemo aperiet: & cum aperuerit, nemo deinde potest dubitationem ad ipsius expositionem afferre. Ob eam rem dicitur: *Aperiet & nemo claudet.* Simile quid de libro, qui est apud Iezechielem, accipio, *in quo scripta erat lamentatio, & modulatio, & væ.* Omnis enim liber continet væ iis qui pereunt, & canticum de iis qui servantur, & de iis qui intermedij sunt, lamentationem. Sed Ioannes qui caput unum devoravit, cujus anteriora, & posteriora perscripta erant, Scripturam omnem intelligit, ut librum unum suavissimum, quamprimum percipitur, eum quis eum veluti mandit, acerbum vero uniuscujusque eorum, qui perceperunt sensui ac conscientiæ quæ ipsum prodit. Addam præterea ad ejus rei firmamentum, dictum Apostoli nusquam intellectum ab iis qui Marcionem asserectantur, qui proinde Euangelium aspernantur & improbant: quod enim ait Apostolus: *Secundum Euangelium meum in Christo Iesu*, nec dicit Euangelia, illi huic dicto imminentes asserunt, eo quod non plura sint Euangelia, Apostolum numero unitatis Euangelium dixisse; ob idque non intelligentes quemadmodum unus est, quem plures prædicant, sic unum esse virtute, quod à multis scriptum est Euangelium. Et revera quod per quatuor scriptum est, unum est Euangelium. Quare si hæc fidem facere apud vos possunt, quid sit unus liber, & quid multi, nunc magis sum solicitus, non quidem propter multitudinem scriptorum, sed propter vim intellectorum, ne forsan eo prolabar, ut mandatum transiliam, si quid præter veritatem tanquam veritatem exponam, vel in uno meorum commentariorum: tum enim fuero multorum librorum scriptor: cumq; nunc specie ac prætextu cognitionis alienarũ opinionum assectæ in sanctã Christi Ecclesiã insurgant, & multorum librorum compositiones divulgent, quibus Euangelicarum & Apostolicarum constitutionum expositionem pollicentur; si jam fileamus, nec illis salutaria & vera documẽta apponamus, avidas & jejunas animas cibi inopia expugnabunt; ad veritas & omnino impuras abominandasque escas festinantes. Quare necesse mihi videtur esse, eum qui sine fraude ac prævaricatione potest

Apoc. 10. 9, 10.

Rom. 2. 16.

pro Ecclesiastico sermone oratorem se interponere, & eos confutare qui falsam sibi cognitionem assumunt, stare adversus hæretica commenta, & excelsitatem Euangelici præconii illis opponere, in quo est plenissima consensio communis doctrinæ, Veteris, quod vocant, cum Novo Testamento. Tuque ipse adeo eorum penuria, qui meliora assererent, cum rationi pugnantem & absurdam fidem, quæ tua erat in Iesum pietas, minime ferre posses; iis te olim sermonibus tradideras, quibus postea usus ea, ut decebat, quæ data tibi est, prudentia, damnatis discessisti. Hæc autem dico ad eorum qui & dicere & scribere possunt, quatenus mihi apparet, defensionem. Sed & meam ipsius caussam dico, qui non eo instructu & habitu, quo esse oportet eum qui à Deo sit idoneus factus Novi Testamenti administer, non literæ, sed spiritus, audacius me ad dicendum projiciam.

A τὸ ἐκκλησιαστικὸν λόγου ἀποδεχόμενος, καὶ ἐλέγχειν τοὺς τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν μεταχειζομένους, ἴσασί τε καὶ τῇ αἱρετικῇ ἀναπλασμάτων ἀντιπαρατιθέντα τὸ ὕψος τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, * πεπληροφορημένῃ συμφωνίας δογμάτων * χ. πεκαινῶν, τῇ κεκρυμμένῃ παλαιᾷ θεοῦ τῷ ὀνομαζομένῳ καινῷ διαθήκῃ· αὐτός γὲ ἀπειρία τοῦ πρεσβεύοντα τὰ χρήσιμα, μὴ φέρον τὸν λόγον καὶ ἰδιωτικὸν πίστιν, ἀφεῖ τὸν θεὸν τὸν * ἐν σὲ ἀγάπην, ἐπιδεδώκεις ποτὲ σαυτὸν λόγοις, * χ. κόσμῳ

B ὧν ὕστερον τῇ δεδομένῃ σοι συνέσει καταχρησάμενος εἰς δέον, καθαιρεῖς ἀπέρχῃ· ταῦτα δὲ φημὶ καὶ ὃ φαινόμενόν μοι ἀπολογούμενος περὶ τῶν δεδομένων λέγειν καὶ γράφειν· ταῦτα δὲ ἐμαυτὸν ἀπολογούμενος, μὴ ἄρα ὁ τοιαύτης ὢν ἕξεως οἷός ἐστιν ἐν χρείᾳ τὸν παρὰ θεοῦ ἰκανούμενον διάκονον τῆς καινῆς διαθήκης, ὁ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος, τολμηρότερον ἐμαυτὸν ὡς ἀναγορεύειν ὑπεισέρχομαι·

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM TOMVS SEXTVS.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΤΟΜΟΣ ϛ'.

PRÆFATIO.

Interprete AMBROSIO FERRARIO.

OMnis quidem domus, quæ quantum C fieri potest firmissime construenda est, in ea parte, ubi cœli sit serenitas, ventorumque tranquillitas ædificatur: ne impediatur decentem recipere stabilitatem, ut talis esse possit, quæ sustineat impetum exundationis, & allisionem fluvii, & quæcumque solent, si contingat tempestas, atque vis venti, quænam ædificia putrida, ac debilia, atque quæ firma, & stabilia propriam virtutem receperint, declarare. Præcipue vero ædificium rationis compos, constans veD luti in promissione, & literis, contemplationum veritatis capax, potissimum tum probe ædificatur [Deo, una cum eo, qui optimum, præstantissimumque hoc opus perficere constituit, ædificante:] eum anima, pace illa, quæ omnem in-

Hæc à Ferrario præmissa, ex interpretatione Perionii supplevimus.

Πᾶσα μὲν οἰκία ὡς ἐνὶ μάλιστα τέρπεται καταισθανομένη ἐν εὐδίᾳ καὶ νηνεμίᾳ οἰκοδομεῖσθαι, ἵνα μὴ ἐμποδίζηται τὸν δέοντα πῆξιν αἰδέσθεν· ὅπως δυνήται καὶ τοιαύτη γενέσθαι, ὥστε ὑπομένειν πλημμύρας ὁρμὴν, καὶ προσέρηξιν ποταμοῦ, καὶ εἴ τι φιλῇ, χειμῶνος συμβαίνοντος, ἐλέγχειν μὲν τὰ σαθρὰ τῶν οἰκοδομημάτων, δήλην δὲ τὰ τῶν οἰκείαν ἀρετὴν ἀπολαμβάνοντα τῶν κατασκευασμάτων· ἐξαιρέτως δὲ ἡ τῶν τῆς ἀληθείας θεωρημάτων δεκτικὴ, λογικὴ ὡς ἐν ἐπαγγελίᾳ καὶ γράμμασιν οἰκοδομῶν, τότε μάλιστα οἰκοδομεῖται, καλῶς συνοικοδομοῦντος τοῦ προσθεμένου ὃ ἄριστον τοῦτο ἔργον ἐπιτελεῖν τῷ θεῷ, ἐπὶ μὲν καλλιτεχνίᾳ τῇ ὑπερεχούσῃ πάντα νοῦν εἰρήνῃ

χεωμένη ἡ ψυχὴ, πάσης τραχείας ἀλλοτειω- A
μένη, καὶ ἀδαμάντως κυμαινομένη · τοῦτα
δή μοι δοκοῦσιν ἀκριβῶς καταινενοηκότες οἱ
τῆ προφητικῆ πνεύματος ὑπηρέται, καὶ
οἱ τῆ εὐαγγελικῆ κηρύγματος διάκονοι ἀξίους
ἑαυτοὺς παρεληφέναι τῆ παρὰ τοῦ ἐν κρυ-
πτῷ εἰρήνην, ἀπὸ τῆ αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις δι-
δόντος αὐτὴν, τῆ εἰρηκότος · εἰρήνην ἀφίημι
ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν · ὃ κα-
θὼς ὁ κόσμος δίδωσιν εἰρήνην, καγὼ δίδωμι
ὑμῖν · ὑποσκοπῶν δὲ πότερον τοιαύτην τινὰ αἰτί- B
αν παρὰ τοῦ Δαβὶδ καὶ Σολομῶντα περὶ τῆ
ναῦ ἱστορεῖα. Δαβὶδ μὲν γὰρ πολέμους κυρίᾳ
πολεμῶν, καὶ πρὸς πλείονας ἱστάμενος ἐχθρὸς
ἑαυτῷ καὶ τῆ ἰσραὴλ, θέλων οἰκοδομῆσαι ναὸν
τῷ θεῷ, ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῆ ναθὰν κωλύε-
ται, λέγοντος πρὸς αὐτόν · σὺ οἰκοδομήσεις μοι
οἶκον, ὅτι μὴν ἀμάτων σὺ · Σολομῶν δὲ ὄναρ
ὃν θεὸν ἰδὼν, καὶ ὄναρ τινὰ σοφίαν λαβὼν,
ἐτηρεῖτο γὰρ τὸ ὄναρ τῷ λέγοντι, ἰδὺ πλεῖον Σο-
λομῶντος ὧδε, ἐν βαθυτάτῃ γαλήνῃ εἰρήνῃ, C
ὡς ἀναπαύεσθαι ἕκαστον ὑποκάτω τῆς
ἀμπέλου αὐτοῦ, καὶ ὑποκάτω τῆς συκῆς αὐ-
τοῦ, καὶ τῆς κῆ τοὺς χρόνους αὐτοῦ εἰρήνης ἐπώ-
νυμος τυγχάνων. Σολομῶν γὰρ ἑρμηνεύεται εἰ-
ρηνικός. διὰ τὴν εἰρήνην φυλάξῃ τὸν
διαβόητον οἰκοδομῆσαι ναὸν τῷ θεῷ · καὶ κῆ
τοὺς * αὐτὲ χρόνους, ὅτε νικᾷ ἡ δικαία τὸν
οἶνον, καὶ τὸν ἐχθρὸν βασιλέα, καὶ τὰς γυναῖκας,
ἀνοικοδομεῖται ὁ ναὸς τῷ θεῷ · τοῦτα δ' ἡμῖν
ἀπολογουμένοις θεός σε, ἱερὲ ἀμβρόσιε, εἴρη-
κεν, ἐπεὶ τὸν θαυμαστικὸν πύργον κῆ τὴν αὐλὴν D
σὺ προθύμως ἐν γράμμασιν οἰκοδομῆσαι θε-
λήσαντες ἐψηφίσαμεν μὴν καθαιρεῖν τὴν δα-
πάνην, εἰ ἔχομεν τὰ πρὸς ἀπάρτισιν, ἵνα
μὴ, * ἐμπαιζώμεθα ὑπὸ τῶν θεωρούντων, * Χ. ἐμπαι-
καταβαλόμενοι, ἀτελέσαι δὲ ἔργον μὴ δυ- ζωμένα
νηθέντες · ψηφίσαντες δὲ ἕτοιμα μὲν τὰ εἰς
ἀπάρτισιν τῆς οἰκοδομῆς ἡμῖν πρόντα, καὶ κα-
τηλιφαμεν, τῷ θεῷ δὲ πίστις δύναμιν τῷ πλη-
θύοντι ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσῃ, ὅτι ἀ-
γωνιζομένους ἡμᾶς αὐτοὺς τηρῆν τοὺς πνευμα- E
τικοὺς νόμους πλησθῆναι, καὶ ὡς τῶν ὑπερόρων-
μένων ὑπ' αὐτῆ προσκόπτοντες ἐν τῷ οἰκοδο-
μεῖν, φθάσωμεν καὶ ὑπὸ τὸν στέφανον τῆ οἰ-
κοδομήματος, κωλύσῃ πίπτειν τὸν θαυμαζόμε-
νον τὸ δῶμα τῆ λόγου, ἀπὸ μόνων τῶν ἐσε-
ρημένων τῆς στέφανος πεπτώντων τῶν πεπόν-
των, διὰ δ' ἀτελὲς τῶν οἰκοδομημάτων, φό-
νων αἰτίων τοῖς ἐν αὐτῷ τυγχάνουσι, καὶ πλημμελημάτων γινομένων · καὶ μέχρι γε τῆ πέμπτου τόμου,

telligentiam superat, utens summa tranquillitate potitur, ab omni tumultu liberata, & nullis undarum procellis agitata. Hæc igitur accurate cum perspexissent, & Prophetici spiritus interpretes, & Euangelicæ prædicationis ministri, mihi videntur seipsos dignos exhibuisse, qui acciperent pacem interiorem ab eo, qui eam dignis semper exhibet, quique dixit: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat pacem, ego do vobis pacem.* Proinde inspice, num quando tale quid innuat historia Davidis, & Salomonis de Templo. David siquidem hostes domini debellans, & contra plures instans sui ipsius, & Israëlis inimicos, volens ædificare templum Deo, à Deo per Nathan prohibetur dicente: *Non ædificabis mihi domum, quia vir sanguinum es tu:* Solomon autem qui Deum per somnium conspexit, quique etiam sapientiam per somnium cepit (servabatur enim revera dicenti: *Ecce plus quam Solomon hoc in loco*) in altissima pace existens, ita ut unusquisque sub sua vite, & sub sua ficu requiesceret, cognomen ejus pacis habens, quæ suo tempore contigerat (nam Solomon interpretatur, Pacificus) propter pacem, vacat ad ædificandum Deo celeberrimum templum. Quin Esdræ tempore, cum vinum, & inimicum regem, ac denique mulieres vincit veritas, reædificatur templum Deo. Hæc à nobis sint tibi dicta, ó sacer Ambrosi, pro defensione nostra: quoniam turrim Euangelicam ex sancto hortatu tuo volentes literis ædificare; supputavimus quidem sedentes sumptum, an habeamus ad ea quibus opus est ad perficiendum: ne illudamur reprehensi ab intuentibus, tanquam qui fundamentum quidem jecerimus, perficere vero opus nequiverimus. Cæterum supputatione facta cum deprehendissemus, perficiendæ fabricæ, ea quæ paraveramus, non sufficere, id totum Deo commisimus ditanti in omni sermone, & cognitione; credentes, quod nos ipsos leges servare spirituales conantes ditabit; & quod progredientes in structura adjuti his, quæ ipse suppeditaverit, ad ædificii etiam coronam perveniemus: quæ cum, qui ascenderit ad domum sermonis, cadere prohibet; cum ab his tantum domibus, quæ corona carent, cadant ii, qui cadunt, propter imperfectionem ædificiorum, quæ cædes, & casus causantur his, qui in eodem sunt loco. Iam ad quintum usque

Luc. 14. 2. & seq.

tomum, quamvis adversari nobis videretur Alexandriæ procella, quæ concessa fuere, loquuti sumus, Iesu increpante ventos, & undas maris. Ex hoc casu progressi, ex Ægypto, Deo nos liberante, qui eduxit populum suum ex ea; deinde inimico adversus nos acerbissime pugnante per suas novas literas, revera Euangelio inimicas, omnesque Ægypti ventos adversus nos concitante, stare me magis adhortabatur ratio ad certamen, & servare præstantissimam mei partem, quam importune conjungere restantem Scripturam, antequam rationis discursus tranquillitatem reciperet, ne forte cogitationes pravæ invalescerent in animam etiam meam procellam inducere. Quin absentes quoque, qui mihi de more adsunt, veloces scriptores, me prohibebant, quæ excogitassem, mandare literis. Nunc vero quando adversum nos ignitæ sagittæ multæ vanæ fuerunt factæ, Deo illas extinguente, & assueta anima nostra his, quæ cælestis sermonis causa contingunt, ferre cogitur facilius factas insidias, veluti aliquantum serenitatis nacti, non amplius differentes dictare volumus quæ restant, Deum magistrum in animæ nostræ adyto penetrali insonantem adesse precantes, ut fidem accipiat structura enarrationis Euangelii secundum Ioannem. Atque utinam audiat Deus preces nostras, ut corpus totius operis conjungere possimus, nec ulla posthac necessitas intercipiat, atque interrumpat scripturæ seriem. Cæterum scias ex multa nos promptitudine initium sexti tomi denuo facere, eo quod quæ antea interpretati fueramus Alexandriæ; nescio quo pacto nobiscum allata non fuerunt. Melius enim ratus sum, ne interim etiam hoc opus cum ignavia intermitteretur, quæ restabant prosequi, quam dum incertus sum inveniendi, quæ interpretati fueramus, expectare: hoc interim tempore, quod lucri non parva est accessio, pereunte. Et hæc proœmii loco satis sunto: nunc jam contextum sequamur.

Ioh. 1. 19. *Et hoc est testimonium Ioannis.* Secundum hoc est Ioannis Baptistæ de Christo scriptum testimonium, primo testimonio

Ioan. 1. 15, 18. incipiente ab illis verbis: *Hic erat, quem dixi; qui post me venit*, & desinente in ea, *Vnigenitus Filius Dei, qui est in sinu Patris, ille enarravit.* At vero non recte Heracleon suspicatur verba illa: *Nullus Deum vidit unquam*, & quæ sequuntur, dicta

A εἰ καὶ ὁ τῆ τῶν ἀξεξανδρέων χάριτι ἀπιστοσάλητον ἐδόκει, τὰ διδόμενα ἐπαγορεύσαμεν, ἐπιτιμῶντος τοῖς ἀνέμοις, καὶ τοῖς κύμασι τῆς θαλάσσης τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐκ τοῦ δὲ ἐπικοσόντος προσελαυνόντες ἐξηγκυάθημεν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου, ῥυσιάσθαι ἡμᾶς τοῦ θεοῦ τοῦ ἀξαγαγόντος τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτῆς· * ὑπὸ τε τοῦ ἐχθροῦ ἡμῖν καταγραλθυομένης δι' τῶν καινῶν αὐτοῦ γραμμάτων, τῶν πνοῶν ἐχθρῶν τῶν θαλασσίων, ἢ παρώξυνε τοὺς ἐν αἰγύπτῳ ἀνέμους τῆς πονηρίας καθ' ἡμῶν ἐγειρομένους, φιλία μᾶλλόν με ἐποίησε τὸν ἀγῶνα προσκαλεῖ ὁ λόγος, ἢ παρῆσαν ὃ ἡγεμονικὸν, μήποτε μοχθηροὶ λογισμοὶ ἀξιεύσωσι τὴν χάριτα ἢ τῇ ψυχῇ μου ἐπισαγαγεῖν, ἵνα μὴ ἀκαίρως πρὸν γαλήνην τοῦ διάνοιαν λαβεῖν σιωπήσῃ τὰ ἐξῆς τῆς γραφῆς· καὶ οἱ σιωπῶντες ἢ ταχυγράφοι μὴ πρόντες τὸ ἐγκαθαγῆναι τῶν ἐπαγορεύσεων ἐκώλυον· νυνὶ δ' ὅτε τὰ καθ' ἡμᾶς πεπυρωμένα πολλὰ, σβεννυμένος θεοῦ, βύθη ἡμεληκότα, ἢ ἐνδιαθέτως ἡμῶν ἡ ψυχὴ τοῖς συμβαίνουσι διὰ τὸν ἁγίων λόγον, φέρειν ῥᾴον βιάζεται ἰὰς γεγυμνωμένας ὑπεναντίας, ὡσπερεὶ ποσῆς αὔρας λαβόντες, οὐκέτι ἐπισπεύδομεν ὑπαγορεῦσαι τῷ ἀκούεσθαι βουλόμεθα, θεὸν διδάσκαλον ἐπηχοῦντα ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς ψυχῆς ἡμῶν πρῆναι βυζόμενοι, ἵνα τέλος λάβῃ ἡ τῆς τοῦ ἰωάννου διηγήσεως τοῦ ἁγίου οἰκοδομή· γένοιτο δ' ὁ θεὸς ἐπήκοος ἡμῶν τῇ εὐχῇ, εἰς ὃ σωθῆναι δυνηθῆναι τὸ σῶμα τοῦ ὅλου λόγου, μηκέτι μεσολαβήσῃ παύσεως, ἀκαιρεπλὴ τοῦ εἰρμοῦ τῆς γραφῆς ὑποιασοῦν ποτε ἐνεργήσασθαι δυναμένης· ἴσθι δὲ ὅτι ἀπὸ πολλῆς προθυμίας ἀδυτέων τοῦτο τὸ ἔργον ποιῆμαι ἔσχον τόμου, ἀφ' ὃ τε παρεθαρρύνθημεν ἡμῖν ἐν τῇ ἀξεξανδρείᾳ οὐκ οἶδ' ὅπως μὴ σκυλεύσθαι· βέλτιον γὰρ ἡγησάμεν, ἢ ἀφ' τοῦ μὴ ἀπερίκτως μοι τοῦτο ἔργον παρεθῇ, ἢ τοῦτον τὸν χρόνον ἤδη τῶν λοιπῶν ἀρέσασθαι, ἢ μὴ, μᾶλλον δὲ ἀφελήσασθαι τὰ παρυπαγορευθέντα ἡμῖν ἀναμένων, κέρδος οὐκ ὀλίγον ἀπολείσας ὃ τῶν μεταξὺ ἡμερῶν· καὶ ταῦτα μὲν αὐτάρκες πεπροοιμιάσθω, ἤδη δὲ ἢ τὰ λέξεως ἐχόμεθα· ἢ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ ἰωάννου· δευτέρα αὕτη ἀναγεγραμμένη ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ περὶ χριστοῦ μαρτυρία, τῆς πρώτης ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ· ἦν οὗτος ἦν ὃν εἶπον, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἢ ληγούσης εἰς τὸ· ὁ μονογενὴς υἱὸς θεὸς ὁ ὢν, εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο· ἢ χ ὑγιῶς δὲ ὁ ἡρακλέων ἐπαναμεμιγμένῃ· οὐδεὶς θεὸν ἑώρακεν πώποτε, καὶ τὰ ἑξῆς φάσκων εἰρῆσθαι οὐκ ἀπὸ τοῦ * μαθητοῦ, ἀλλ' * κ. ἐπ. Ε. Fort.

* Χ. μκ- ὀπτᾶ

ἀπὸ τοῦ * βαπτίσου· εἰ γὰρ καὶ αὐτὸν ὁ, οὐκ A fuisse non à Baptista, sed à discipulo. Nam si etiam opinione sua, quod *ex plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, quoniam lex per Mosen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*, à Baptista est dictum; quomodo non consequens est, eum qui ex plenitudine Christi acceperit, & gratiam secundam pro gratia prima, quique fassus fuerit datam fuisse per Mosem legem; gratiam vero, & veritatem per Iesum Christum factam fuisse ex his, quæ ex plenitudine in ipsum devenissent, tum intellexisse quomodo *Deum nullus vidit unquam*, tum etiam quod *Unigenitus ad sinum Patris existens*, hæc ipsi, & omnibus qui ex plenitudine ejus hausissent, enarraverit. Non enim nunc primum enarravit, *Qui est ad sinum Patris*, perinde quasi nullus antea idoneus extiterit accipere, quæ Apostolis enarravit, quandoquidem antequam Abraham existeret, docet nos Abraham exultasse, ut videret diem ipsius, gavisumque fuisse. Quin quod ait: *Ex plenitudine ipsius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia*, ut in superioribus diximus, arguit Prophetas etiam ex Christi plenitudine donum cepisse, gratiamque secundam pro prima eos sumpsisse: pervenerunt enim & illi à Spiritu manuducti, postquam introducti fuissent, atque exerciti in figuris, ad veritatis visionem. Quocirca non omnes Prophetæ, sed multi desiderarunt videre, quæ Apostoli viderunt. Nam si Prophetarum erat differentia, perfecti, & præstantes non desiderarunt videre, quæ viderunt Apostoli: viderunt enim ipsa. Qui vero non æque atque hi assequuti sunt, ut ad altitudinem sermonis ascenderint, appetiverunt ea quæ Apostoli per Christum cognoverunt. Nam illud, videre, non corporaliter dictum fuisse interpretati sumus, quemadmodum etiam illud, audire, spirituaLiter prolatum intelleximus: quippe cum is solus aures possideat, qui eas præparaverit ad audiendum Sermones Iesu: quæ res haud ita frequenter obtingit. Iam vero sanctos cæteris credentibus habentes plus quippiam, divinitatis mysteria ante corporalem Iesu adventum intellexisse, Dei Sermone eos edocente etiam antequam caro fieret (nam semper operatur, imitator Patris cum sit, de quo dicit: *Pater meus usque modo operatur*) considerare licet ex his etiam dictionibus, ubi Saducæis non credentibus Sermoni de resurrectione inquit: *Non legistis quod Deus in rubo dixit, Ego* Ioan. 5. 17. Marc. 12. 26, 27.

τῷ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο, ἀπὸ τοῦ βαπτίσου εἰρήκει, πῶς οὐκ ἀκόλουθον ὃν οὐκ ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ χριστοῦ εἰληφότα, καὶ χάριν δευτέραν ὑπὲρ προτέρας χάριτος, ὁμολογοῦντα τε διὰ μωσέως μὲν δεδόσθαι τὸν νόμον, τὴν δὲ χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν διὰ ἰησοῦ χριστοῦ γεγονέναι, οὐκ ἤδη B ἀπὸ τοῦ πληρώματος εἰς αὐτὸν ξυνελυδότων, νενοηκέναι πῶς θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε, καὶ τὸ ὂν μονογενὴς εἰς τὸν κόλπον ὄντα τοῦ πατρὸς τοῦτο ἐξηγήσειν αὐτὸν καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ πληρώματος εἰληφόσι προδεδωκέναι; ἀεὶ γὰρ νῦν πρῶτον ἐξηγήσατο, εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ὡς οὐδὲν ὀξυτηδείως πρότερον λελυμημένῳ λαβεῖν ὑπὸ τοῖς ἀποστόλοις δηλήσατο· εἰ γε πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι ὢν διδάσκει ἡμᾶς τὸν ἀβραὰμ ἠγαλλιάσθαι, ἵνα ἴδῃ τοῦτο ἡμέραν αὐ- C τοῦ, καὶ ἐν χαρᾷ γεγονέναι· καὶ γέ· ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ τὸ· χάριν ἀντὶ χάριτος, ὡς ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἰρήκαμεν, δηλοῖ καὶ τοὺς προφήτας ἀπὸ τοῦ πληρώματος χριστοῦ τοῦτο δωρεὰν κεχαρηκέναι, καὶ τοῦτο δευτέραν χάριν αὐτὴ τῆς προτέρας αὖθις εἰληφέναι. ἐφικνοῦνται γὰρ κἀκεῖνοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος χειραγωγούμενοι, μᾶλλον ἐν τοῖς τύποις εἰσαγωγὴν, ὅτι τοῦτο τῆς ἀληθείας θέαν· D διαφέρουσι δὲ πολλοὶ προφῆται, ἀλλὰ πολλοὶ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ οἱ ἀπόστολοι ἔβλεπον· εἰ γὰρ ἐν προφήταις διαφορὰ, οἱ τετελειωμένοι καὶ διαφέροντες οὐκ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ εἶδον οἱ ἀπόστολοι, πεφανέρωκασι γὰρ αὐτά· οἱ δὲ μὴ φθάσαντες ὁμοίως τούτοις εἰς ὃ ὕψος ἀναβῆναι τοῦ λόγου, ἐν ὁρίζῃ γεγόνασι τῶν τοῖς ἀποστόλοις διὰ χριστοῦ ἐγνωσμένων. ὃ γὰρ, ἰδεῖν, ἡμεῖς μὲν σωματικῶς εἰρῆσθαι ὑπειλήφαμεν, καὶ τὸ, ἀκοῦσαι, πνευματικῶς ἀπηχημάτιον νενοήκαμεν, μόνῳ δὲ ὧτα κτησαμένῳ ἀκοὴν παρεσκευασμένην E τῷ λόγου τοῦ ἰησοῦ· ὁ δὲ πάνυ ἀληθῶς ἦν· ἔτι δὲ καὶ τοὺς θεοῦ τὰ θρησκικὰς ὑπεδημίας τοῦ ἰησοῦ ἀγίους πλέον τι τῶν πολλῶν τὸ πιστεύοντας ἐδιδάσκοντος, τὰ τῆς θεότητος μυστήρια καταγγελλόμενα, τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ διδάσκοντος αὐτοὺς, καὶ πρὶν σὰρκωθῆναι ὁρᾶν. ἀεὶ γὰρ ἐνεργάζεται μιμητὴς τοῦ πατρὸς ὤν, φησὶ δὲ λέγων· ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται. ἔστιν ἀπολογήσασθαι καὶ ἀπὸ τούτων τῶν λέξεων, φησί που πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῷ τοῦ θεοῦ θεραπεύσαντος λόγῳ· οὐκ ἀνέγνωτε ὃ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus vero non est mortuorum, sed viventium. Si igitur Deum non pudet virorum horum vocari Deum, hique viri inter viventes à Deo numerantur, filiique Abraham sunt omnes credentes (quandoquidem infideli Abraham, qui positus est pater gentium à Deo, benedicuntur omnes gentes) ambigimus admittere viventes viventium agnovisse disciplinas, idque à Christo edoctos ante luciferum genito, antequam caro fieret? Cæterum ob eam causam vivebant, quoniam participabant dicentem: *Ego sum vita*, & percipiebant apparitionem non modo Angelorum, sed etiam Dei per Christum, tanquam tantarum promissionum hæredes: & fortasse videntes imaginem invisibilis Dei (quandoquidem qui vidit Filium, vidit & Patrem) quum intellexissent Deum, Deique sermones pro ipsius dignitate audissent, Deum vidisse, ipsumque audisse scribuntur. Arbitror vero ego eos, qui perfecte, & sincere filii Abraham extiterint, filios esse actionum ipsius Abrahæ, quæ intelliguntur esse spirituales, atque etiam filios esse scientiæ manifestatæ ipsi Abrahæ, quoniam quæ ipse cognovit, & fecit, ingenita fuerint illis, qui filii sunt patriarchæ, quemadmodum docet habentes aures, dicens: *Si filii Abraham essetis, opera Abrahæ faceretis.* Quod si *Sapiens intelliget quæ ex proprio ore protulerit, in labiis vero portabit animi candorem:* vel necessario quædam de Prophetis, tanquam non sapientibus (ut qui non intellexerint proprio ore prolata) inconsiderate enuncianda erunt, vel quod celebre est, & verum admittentes (nempe Prophetas sapientes esse) fatendum erit, quæ proprio ore protulerint, eos intellexisse, inque labiis gestasse animi candorem; & perspicuum est Mosen mentis acie legis veritatem, historiarumque apud se scriptarum allegorias juxta anagogen vidisse. Immo Iesus veram distributionem factam post destructionem novem & viginti regum intelligit, cum magis quam nos conspicere posset, quas veritates adumbrarent res à se gestæ. Quin perspicuum etiam est Esaiam, mysterium sedentis in throno, & duorum Seraphim, & alarum, ipsiusque altaris, & forcipis, & operimenti faciei, & pedum quod faciebant Seraphim vidisse. Rursus Ezechiel Cherubim, & ipsorum iter, & firmamentum super ipsos, & sedentem in throno vidit, quibus quid gloriosius sublimiusque? Et ne

Ioh. 11. 25.

Ioh. 8. 39

Prov. 16. 23.

ἐγὼ θεὸς ἀβραὰμ, καὶ θεὸς ἰσαὰκ, καὶ θεὸς ἰακώβ, θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· εἰ τοίνυν ὁ θεὸς οὐκ ἐπαισχύνεται θεὸς τῶν ἀνδρῶν τούτων κληθῆναι, καὶ ἐν ζωῇ ὑπὸ χειρὸς καταριθμουῦ), υἱοί τε τῆς ἀβραὰμ πάντες εἰσὶν οἱ πιστεύοντες, ἐπεὶ εὐδοκοῦμεν ὅτι πιστῷ ἀβραὰμ πάντα τὰ ἔθνη, πατρὶ τῶν ἐθνῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ πεφημίσμένῳ, διστάζειν τοὺς διδάσκεσθαι ἐγνωκέναι τοὺς ζῶντας τῶν ζώντων μαθήματα, μαθητευθέντας χειρὶ τοῦ ἐσαρκωμένου καὶ ἐμπολιτευσαμένου ἡμῖν δηλονότι Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἔζων, ἐπεὶ μετεῖχον τοῦ εἰπόντος· ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἐφορῶσιν ὡς τηλικούτων κληρονόμοι ἐπαγγελιῶν ὀπτασίας, οὐ μόνον ἀγγέλων, ἀλλὰ καὶ θεοῦ ἐν χειρὶ, καὶ τάχα ὁρῶντες τὸν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τὸν ἀόρατον, ἐπεὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν ἑώρακε τὸν πατέρα, διακεχαραγμένοι εἰσὶ θεὸν νενοηκότες καὶ θεοῦ λόγων θεοπρεπῶς ἀκηκοότες, ἑωρακέναι θεὸν, καὶ ἀκηκοέναι αὐτοῦ· ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι οἱ τελείως καὶ γνησίως υἱοὶ τοῦ ἀβραὰμ, τῶν πνευματικῶν νοημάτων πραγμάτων αὐτοῦ εἰσιν υἱοὶ, καὶ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ γνώσεως, τῶν ἐκείνῳ γνωσθέντων καὶ πεπραγθέντων ἐγγενομένων τοῖς γεννηθεῖσιν υἱοῖς τοῦ πατριάρχου, καθὰ διδάσκει τοὺς ἔχοντας ὦτα λέγων· εἰ τέκνα τοῦ ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ ἀβραὰμ ἐποιεῖτε· καὶ ὁ σοφὸς νοήσει τὰ ἀπὸ ἰδίου στόματος, ἐπὶ δὲ χείλεσι φορεῖται ὑπογνωμοσυνῶν, ἀναγκαῖόν ποθι περισσοῦ ἀποφαίνεσθαί τινα ὡς πεφημισμένων, ὡς ὁ σοφὸς, εἰ μὴ νενοήκασι τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, ἢ ὃ σύφημον καὶ ἀγαθὸς πεπαιδευμένους, ὅτι ἦσθη οἱ προφῆται σοφοὶ, ὁμολογεῖν νενοηκέναι αὐτοὺς ἀπὸ ἰδίου στόματος, καὶ ὅτι τοῖς χείλεσι προφορεῖται τὸν ὑπογνωμοσυνῶν, καὶ δῆλον ὅτι μωσῆς εἶδεν τοῦ νοῦ τὸν ἀλήθειαν τοῦ νόμου, καὶ τὰς κατ' ἀναγωγὴν ἀληθείας τῶν αὐτῷ ἱστορειῶν· ἰησοῦς δὲ τὸν ἀληθῆ κληρονομίαν γνομένην μετὰ τὸν καθαίρεσιν τῶν εἴκοσι καὶ ἐννέα βασιλέων σωΐᾳ, μᾶλλον κἀκεῖνος δυνάμενος σωφρόνων τινῶν ἀληθῶν σκιαὶ ἐτύγχανον τὰ δι' αὐτοῦ ὑπομνούμενα· δῆλον δ' ὅτι καὶ ἠσαΐας ὁ μυστήριον εἶδεν τοῦ ὑπὸ τοῦ θρόνου καθεζομένου, καὶ τῶν δύο σεραφὶμ, καὶ τῶν περάτων αὐτοῦ, ὅτε θυσιαστηρίου, καὶ τῆς λαβίδος, καὶ τῆς ὑποκαλύψεως τοῦ προσώπου, καὶ τῶν ποδῶν, γνομένης ὑπὸ τῶν σεραφὶμ· ἰεζεκιὴλ δὲ τὰ χερουβὶμ, καὶ τὴν πορείαν αὐτῶν, καὶ ὃ ἐπ' αὐτῶν στερέωμα, καὶ τί ἂν εἴη ἐνδοξότερον ὑψηλότερον; καὶ ἵνα μὴ

καθεζ-

κεῖθεν λέγων ὅτι πολὺ μηκύνω τὸν λόγον, βυ- A singulatim prosequens in longum protendam Sermonem, volens ostendere
λόμενος καταπαύζειν σὲκ ἠγάπων τοῖς ἀ- viros perfectos in superioribus ætatibus
ποστόλοις ἀπὸ χριστοῦ ἀποκαλυφθέντων ἐγνωκέ- non minus cognovisse, quam qui à Chri-
ναι τοὺς τετελειωμένους ἐν ταῖς προτέραις γε- sto revelationem habuerunt, quippe cum
νεαῖς, ἀποκαλύπτοντος αὐτοῖς τοῦ καὶ τοὺς ἀπο- his ille idem, qui Apostolos docuit, cul-
στόλους διδάξαντος τὰ ἀπόρρητα τῆς θεοσεβείας tus Dei mysteria abscondita retexerit,
* κ. ἔτι μυστήρια, * ὅπ ὀλίγα προσθεὶς κρίνω τοῖς ἐν- adhuc paucis additis judicandum legen-
τυγχάνουσι καταλείπω καὶ ὃ βούλονται περὶ τού- tibus relinquam, & considerandum de
των σκοπεῖν. φησὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς τοὺς ῥωμαίους hisce rebus, quicquid volunt. Nam in-
ἐπιστολῇ ὁ παῦλος· τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς quit in Romanorum Paulus epistola: *Ei* Rom. 16. 25,
στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα B *autem qui potest nos firmare secundum E-* 26.
μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερω- *vangelium meum, juxta revelationem my-*
θέντος δὲ νῦν διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατὰ *sterii, quod temporibus sempiternis est tacitum,*
τὴν ἐπιταγὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· εἰ *manifestatum autem nunc per Scripturas*
γὰρ διὰ γραφῶν προφητικῶν τὸ πάλαι σεσιω- *propheticas, & per apparitionem domini*
πημένον μυστήριον πεφανέρωται τοῖς ἀποστόλοις, *nostri Iesu Christi.* Si enim Apostolis
καὶ οἱ προφῆται ἐνόουν τὰ ἀπὸ ἰδίου σοφί- manifestatum est mysterium per Scriptu-
ας, ἅτε ὄντες σοφοί, τὰ πεφανερωμένα τοῖς ἀ- ras propheticas, olim tacitum, & Pro-
ποστόλοις οἱ προφῆται ἤδεσαν· ἐπεὶ δὲ πολλοῖς καὶ phetæ intelligebant, quæ proprio ore
κατεκρύπτετο, διὰ τοῦτό φησιν ὁ παῦλος· proferebant, quia sapientes essent, pro-
ἑτέραις γενεαῖς σὲκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀν- fecto quæ Apostolis manifestata fuere,
θρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀ- etiam Prophetæ intellexerunt. Quoniam
ποστόλοις αὐτοῦ, καὶ προφήταις ἐν πνεύματι εἶ- vero multis, & vulgaribus revelatum
ναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα, καὶ σύσσωμα· ἔστι δὲ εἰ καὶ non fuerat, ob eam causam inquit Pau-
ὅπως τις αὐτῷ περιεχθυσμὸν αὐτοποιεῖται ὑπὸ τῶν C lus: *Aliis ætatibus non innotuit filiis homi-* Eph. 3. 5.
μὴ τοῦτο δεχομένων τὸν λόγον, τὴν λέξιν τοιαύτην *num, quemadmodum nunc revelatum est*
ὅπως ἐκλάβῃ τὸ, ἀποκεκρυπτόμενον, μήποτε δι- *sanctis Apostolis ejus, & Prophetis per Spi-*
χῶς ἔστιν εἰδῇ, ἀποκεκρυπτόμενον. καθ' ἕνα μὲν τρό- *ritum: ut sint Gentes cohæredes, & ejus-*
πον ὅτε νοεῖται, καθ' ἕτερον δ' ἂν εἴη τὸ προ- *dem corporis.* Vide vero, an etiam ob
φητευόμενον, ὅτε πληρωθῆναι μέλλει, τότε objectionem, quam objicere possent hi,
δὲ ἀποκεκρύπτετο ὅτε ὑπετύπτετο πληρούμενον· qui non admittunt rationem nostram,
τὸ οὖν τὰ ἔθνη συγκληρονόμα, καὶ σύσσωμα, D sic interpretari possimus vocabulum, *re-*
καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν χριστῷ, *velatum*: nempe ut duobus modis dica-
ὅσον μὲν ὅπῃ τῇ γνώσει, ἕστασι τὰ ἔθνη συ- tur; uno quidem modo, quando id, quod
γκληρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα, καὶ revelatur, intelligitur, altero vero, quan-
πότε ἔσεσθαι, καὶ διὰ τί, καὶ πῶς ὄντα, καὶ do fuerit aliquid prophetatum, quod
πῶς ξένα τῶν διαθηκῶν τυγχάνοντα, καὶ ἀλ- futurum sit, & complendum: tum enim
λότρια τῆς ἐπαγγελίας, σύσσωμα καὶ συμμέ- revelatur, quando res impleta perfici-
τοχα ὕστερον ἐσόμενα ἤδεσαν οἱ προφῆται, ἀπο- tur. Quod igitur Gentes per Christum
κεκρυμμένως αὐτοῖς πάσι· ἀλλ' οὐχ ὅπως τοῖς sint cohæredes, & ejusdem corporis, &
νοοῦσιν, οὐχ ὁρῶσι δὲ ἐπιτετελεσμένα τὰ προφη- comparticipes promissionis in Christo,
τευόμενα ἀποκεκαλυμμένα τὰ ἐσόμενα, ὡς τοῖς E quantum quidem attinet ad cognitio-
τότε ὅλην θεωροῦσι τὴν σκέψασιν αὐτῶν ἅπερ nem, ut Gentes futuræ sint cohæredes,
γέγονεν ὅτι τοῖς ἀποστόλων. ἅπερ γὰρ, ὡς οἶμαι, & ejusdem corporis, & comparticipes,
ἐνοῦν τὰ πεφασμένα μᾶλλον τοῖς πατράσιν ἢ & quando cohæredes erant futuræ, &
προφήταις, ἀληθεύεται ὁ περὶ αὐτῶν τόπος· ὃ ἐπὶ quare, & quales essent, & quomodo ex-
ἑτέραις γενεαῖς σὲκ ἀπεκαλύφθη, ὡς νῦν τοῖς traneæ à testamentis, alienæque à pro-
ἀποστόλοις καὶ προφήταις, εἶναι τὰ ἔθνη συγκλη- missione, futuræ in posterum erant ejus-
ρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐ- dem corporis, & comparticipes, norant
Prophetæ, cum ipsis hoc revelatum fuis-
set. Intelligentibus vero tantum, & non
videntibus perfecta fuisse ea, quæ pro-
phetata fuerant, non sic revelata sunt
futura, ut iis, qui sub aspectum horum
eventum cernebant, quod factum est in
Apostolis: nam, ut [ad unum modum,]
arbitror eos non magis res intellexisse,
quam Patres, & Prophetæ; sic altero
modo verificatur de eis illud, quod aliis
ætatibus revelatum non fuit, quemad-
modum nunc Apostolis, Gentes esse cohæredes, & ejusdem corporis, & comparti-

cipes promissionis per Christum: quia A
præterquam quod intelligunt mysteria,
etiam actionem per rem perfectam
Mt. III. 13 17 intuentur. Quod autem ait: *Multi prophetæ, & justi cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt*, similem potest habere interpretationem: perinde quasi cupierint & illi videre mysterium olim prædictum dispositum incarnationis, & descensus filii Dei ad œconomiam passionis suæ compluribus salutaris; tanquam si, exempli grátia, tale quiddam aliud sumerémus: Esto aliquis Apostolus, qui intelligat verba ineffabilia, B
quæ non licet ad hominem loqui, sitque is non visurus secundum gloriosum Christi adventum divulgatum apud fideles, & tamen cupiat videre ipsum; rursus sunto alii duo, qui non solum non perceperint, atque intellexerint eadem, quæ Apostolus, sed impendio minus ipso etiam spem divinam possederint, atque hi deprehendant secundum Servatoris nostri adventum (quem cupiat quidem Apostolus juxta exem- C
plum, nec tamen videat) certe nec falso pronunciabimus hos duos vidisse, quæ cupierit Apostolus ille, vel Apostoli videre: nec omnino hanc ob causam necessario dicemus, eos prudentiores, beatioresque Apostolis. Ad hunc igitur modum neque Apostolos sapientiores Patribus, vel Mose, vel Prophetis dicturi sumus: hisque præcipue; qui diutius ob virtutem supernis apparitionibus, vel repræsentationibus divinis, & revelationibus grandium mysteriorum digni fuere habiti. Sed diutius commo- D
rati sumus in his inquirentes eorum dicta, qui propter opinationem glorificandi Christi adventum, dicunt longe sapientiores Apostolos, quam Prophetas, & Patres fuisse. Nam aliqui quidem Deum majorem finxerunt, aliqui vero hoc non ausi, quantum ex ipsorum verbis percipimus, propter dogmata, quæ explicatu difficilia sunt, Prophetas, ac Patres dono defraudant, quod illis à Deo donatum fuerat per Christum, per quem omnia facta sunt; nam si omnia, perspicuum etiam est, quæ illis re- E
velata fuerunt præclara, & peracta, signa sanctorum mysteriorum cultus Dei per ipsum facta fuisse: Iam quoniam undequaque sepiri necesse est generosos Christi milites pro veritate, nusquam pro virili fieri permittentes ingressum falsæ persuasioni, age & hæc consideremus. Nam fortasse primum Ioannis
Ioh. I. 15, 30 de Christo testimonium esse dicent: *Qui post me venit, ante me factus est, quia*

παῤῥησίας ἐν χριστῷ, ᾧ πρὸς τὸν νοῦν ἀνοιχθῆς τὰ μυστήρια, καὶ τὴν ἐνέργειαν δηλῶ τὸ πρᾶγμα τοῦς ὑπερλουμβάνω κατανοῆν· διὰ τοῦτο· πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν, τὴν ὁμοίαν ἔχει διήγησιν, οἱονεὶ ὑπεθυμήσθησαν κἀκείνων ἰδεῖν οἰκονομούμενον τὸ μυστήριον τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐνσωματώσεως καὶ καθόδου ὑπὲρ τὴν οἰκονομίαν τοῦ σωτῆρος τοῖς πολλοῖς πάθους αὐτοῦ, ὡς ὑπὲρ παραδείγματος καὶ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐλαμβάνομεν, ἔστω τινὰ τοῦ ἀποστόλων συνιέναι τὰ ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπου λαλῆσαι, μὴ ὀφείλοντα τὴν παρὰ τοῖς πιστευκόσι καταγγελθεῖσαν δευτέραν σωματικὴν ἰησοῦ ἔνδοξον ὑπόδημίαν, ὑπεθυμεῖν αὐτὴν ὁρᾶν, ἕτερον δέ τινα μὴ μόνον τὰ αὐτὰ τοῦ ἀποστόλου ἠκριβωκότα καὶ γινωκότα, ἀλλὰ καὶ πολλῷ αὐτοῦ χεῖρον αὐτεχόμενον τῆς θείας ἐλπίδος, καταλαμβάνειν τὴν δευτέραν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑπόδημίαν, ἣν ὑπεθυμεῖτο μὴν, καὶ ὁ παράδειγμα, ὁ ἀπόστολος, μὴ πιθανῶς ἐρεῖ· ψεῦδος δὴ ἐροῦμεν ὅτι οἶδε δύο * ἐπεθύμησαν ὁ ἀπόστολος ἰδεῖν ἢ καὶ ἀπόστολοι, πιθέαντα, καὶ ἡ πρώτως παρὰ τοῦτο σωφρονεστέρους αὐτοὺς ἢ μακαριωτέρους αἰτίαν λέγειν τοῦ ἀποστόλων· ὅτως οὐδὲ τοὺς ἀποστόλους σοφωτέρους τοῦ πατέρων, ἢ μωσέως, καὶ τοῦ προφήτου, ἐ μάλιστα τοῦ ὑπερπλῆσαι δι' ἀρετὴν ἀξιωθέντων ὑποφαντασιῶν, καὶ ἐμφανισιῶν θείων, καὶ ἀποκαλύψεων μυστηρίων μεγάλων· ὑπερπλέον δὲ διατεινάμενοι ἐξεταζοντες περὶ τούτων· ὅτι τῇ φαντασίᾳ δὲ δοξάζειν τὸν χριστοῦ ὑπόδημάτων πολλοὶ σοφωτέρους τοὺς ἀποστόλους τοῦ πατέρων καὶ τοῦ προφήτου λέγοντες, οἱ μὲν ἕτερον ἀναπλάσαι θεὸν μείζονα, οἱ δὲ μὴ τοῦτο τολμήσαντες, ὅσον ὅτι ἐξ αὐτῶν λόγων, δόγμα δὲ ἀδιασκέπτων τοῦ δογμάτων χρεωκοποῦσι τὸν δεδομένον τοῖς παλαιοῖς καὶ τοῖς προφήταις ἀπὸ θεοῦ δόξαν χριστοῦ δωρεὰν, δι' ὃ τὰ πάντα ἐγένετο. εἰ δὲ τὰ πάντα, δηλονότι καὶ τὰ ἐκείνοις ἀποκαλυφθέντα καλὰ καὶ παραδεδομένα σώζοντα μυστηρίων θεοσεβείας ἁγίων, ἐπειδὴ πάντη * φροντιστέον τοῦ πῶς γυμνοῦς χριστοῦ γραπτέον· * κ. φρόντιστέον τοῦ ἀληθείας, ἀδάμαντι κρατοῦντας τοῦ δυνατὸν ἐστὶ περιδύειν ἐῶντας εἰσέρχεσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ ψεύδους πιθανότητα· φέρε καὶ ταῦτα σκοπήσωμεν. τάχα γὰρ φήσουσι τὸν πρότερον ἰωάννην περὶ χριστοῦ μαρτυρίαν εἶ· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου

ἦν. Ὃ δὲ, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ τοῖς ἑξῆς, εἰρῆσθαι ἐκ προσώπου τοῦ μαθητοῦ. ἀναλογώτερον δὲ καὶ ἁπλούστερον ὡς βιαιοσμῷ καὶ ἀνακολουθοῦντι τῷ ἐκδοχῇ· πόθεν γὰρ εἰκὸς ὃ οἴεσθαι αἰφνίδιον οἷονεὶ ἀκαίρως διακοπέσθαι τὸν τοῦ βαπτιστοῦ λόγον ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ μαθητοῦ, καὶ πάντι που καὶ ὁπῃοῦν ἀκούσαντι συμφρόνως λεγομένων ὑπεισαμένῳ ἁρμὸν ὃ τοῦ εἱρμοῦ τῆς λέξεως· ἦτος ἦν ὁ εἰπών, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· διδάσκει δὲ ὁ βαπτιστὴς πῶς ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονεν ἰησοῦς ὁ πρῶτος αὐτοῦ, ἐπεὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἦν, διὰ τοῦτο· ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. διὰ τοῦτο γάρ φησιν· ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· διὰ τοῦτο ὃ νοεῖ αὐτὸν πρῶτον μου ὄντα καὶ τιμιώτερον παρὰ τῷ πατρὶ, ἐπεὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐγώ τε, καὶ οἱ πρὸ ἐμοῦ προφῆται εἰλήφαμεν, χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ προφητικὴν, καὶ αὐτὴ χάρις τῆς κῆ τοῦ προαιρεσιν ἡμῶν ἀποδεχθεῖσα πρὸ αὐτῆς· διὰ τοῦτο ὃ καὶ ἔμπροσθεν γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. ἐπεὶ καὶ νενοήκαμεν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ εἰληφότες, τὸν μὲν νόμον διὰ μωσέως δεδόσθαι, οὐκ ἀπὸ μώσεως. τὴν δὲ χάριν, καὶ τὴν ἀλήθειαν διὰ ἰησοῦ χριστοῦ οὐ δεδόσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γεγονέναι, τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτῶν τὸν τε νόμον διὰ μωσέως δεδωκότος, τὴν χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν διὰ ἰησοῦ χριστοῦ πεποιηκότος, χάριν δὲ καὶ ἀλήθειαν πεποιηκότος διὰ ἰησοῦ χριστοῦ τὴν ἐπ' ἀνθρώπους φάσιν· διαγνωσθέντων τὰ ἀκουσάντων τῆς λέξεως τῆς φασκούσης· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο, οὐ σαφηνισθησόμεθα, ὡς ἐναντιούμενοι τοῖς τὴν φωνὴν ὅντες, ὃ· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή. εἰ γὰρ ἰησοῦς ὅστις ὁ φάσκων· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, πῶς ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἦν; αὖ τις γὰρ τῆς δι' ἑαυτοῦ οὐκ ἦν, ἀλλὰ νοητέον ὅτι ἡ αὐτοαλήθεια ἡ ἀσώματος, καὶ ἣν ὅπως εἴπω πρωτότυπος τῆς ἐν τοῖς λογικοῖς ψυχαῖς ἀληθείας, ἀφ' ἧς ἀληθείας οἷονεὶ εἰκόνες ἐκείνης ἐνυπάρχουσι τοῖς φρονοῦσι τὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο, οὐδ' ὅλως διά τινος, ἀλλ' ὑπὸ θεοῦ ἐγένετο· ὡς καὶ ὁ λόγος, οὐ διά τινος ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ ἡ σοφία ἦν ἣν ἔκτισεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ὁ θεὸς, οὐ διά τινος,

prior me erat: & illud: *Ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia*, & quæ sequuntur, dictum fuisse ex persona Discipuli. Vnde necesse est intelligentiam hanc refellere, ceu coactam, & non consequentem. Admodum enim violentum est existimare repente adeò, & importune Baptistæ orationem interruptam fuisse ab oratione Discipuli. Et sane vel cuilibet, qui tantillum judicare sciat contextum orationis eorum, quæ dicuntur, lectionis series aperta est: *Hic erat, quem dixi, qui post me venit, ante me factus; quia prior me erat.* Docet autem Baptista, quomodo ante se factus sit Iesus, dicta ipso Baptista prior, quia sit primogenitus omnis creaturæ, per illa verba: *Quoniam ex plenitudine eius nos omnes accepimus.* Ob hanc enim causam inquit: *Ante me factus est, quoniam prior me erat*, & ob hanc causam intelligo eum priorem me existere, & apud Patrem honorabiliorem esse, quoniam ex ejus plenitudine, tum ego, tum Prophetæ, qui me antecesserunt, sumpserimus, nempe gratiam diviniorem, & majorem, & propheticam, pro ea gratia, quæ secundum electionem nostram recepta est; ob hanc autem causam ante me etiam factus est, quoniam prior me erat, quia ex plenitudine ejus eum hausissemus, intelleximus etiam legem per Mosen, non à Mose datam fuisse: gratiam vero, & veritatem per Iesum Christum non solum datam, sed etiam factam fuisse. Nempe Deo, & Patre ipsius, tum legem per Mosen dante, tum veritatem, & gratiam per Iesum Christum faciente: gratiam autem, & veritatem per Christum faciente, quæ homines prævenit. Candidius enim, & simplicius interpretantes ea verba: *Gratia & veritas per Iesum Christum facta est*, non discruciabimur, perinde quasi contraria his sit illud: *Ego sum via, veritas, & vita*: nam si Iesus est, qui dicit: *Ego sum veritas*, qui fieri potest, ut veritas per Iesum fiat, cum aliquis per seipsum non fiat? Sed intelligendum est, quod αὐτοαλήθεια ea, quæ est per se veritas, ipsa illa, quæ est substantialis, &, ut ita dicam, primum exemplar illius veritatis, quæ in animabus inest rationis capacibus, à qua veritate, veluti imagines illius impressæ fuere spectantibus veritatem, non per Iesum Christum facta est, neque omnino per aliquem, sed à Deo. Quemadmodum enim neque sermo ille, qui in principio erat apud Deum, non est per aliquem: neque sapientia illa, quam creavit initio viarum suarum Deus, non est per aliquem: sic

neque veritas illa est per aliquem. Verum quæ apud homines est veritas, per Iesum Christum facta est; verbi gratia, veritas, quæ in Paulo inest, cæterisque Apostolis, per Iesum Christum facta est. Nec mirum est, si veritas cum sit una, multas quasi veritates ab illa dicamus diffluere. Vidit enim David ille pro-
Psal. 30 23. pheta multas veritates dicens: *Veritates exquiret Dominus*, non enim unam exquirit veritatem veritatis ipsius Pater, sed multas, per quas servantur, qui eas habent. Simile vero quiddam huic orationi de veritate, & veritatibus dictum invenimus de justitia, & justitiis. Ipsa enim justitia, quæ ex se est, & substantialis, Christus est, qui factus est nobis sapientia à Deo: justitiaque, & sanctificatio, & redemptio [perfecta.] Ab illa autem justitia ea justitia formatur, quæ in unoquoque inest, ita ut in his, qui servantur, multæ fiant justitiæ: hanc ob
Psal. 10. 8. causam etiam scriptum est: *Iustus Dominus, & justitias dilexit*: sic enim in veris exemplaribus, & cæteris traditionibus juxta Septuaginta, & ipso Hebraico invenimus. Inspice vero num isto modo alia quoque, quæ Christus esse dicitur singulariter, pro proportione multiplicata, plurium numero efferri possint: verbi gratia, Christus est vita nostra, quemadmodum Servator ipse inquit:
Ioann. 14. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*: & Apo-
Col. 3. 4. stolus: *Quandocumque Christus manifestatus fuerit vita nostra, tunc & vos cum illo manifestabimini in gloria.* Rursus in
Psal. 62. 4 Psalmis scriptum: *Melior misericordia tua super vitas.* Nam quia Christus in unoquoque inest vita, ideo multiplicantur vitæ; fortassis isto modo & illud inquirendum: *Num experimentum quæritis ejus,*
2. Cor. 13. 3. *qui in me loquitur Christus?* Fermè enim in unoquoque sancto Christus invenitur, & fiunt per unum Christum multi Christi, illius imitatores, & transformati ad illius similitudinem, qui est imago Dei: unde per Prophetam inquit Deus:
1. Par. 16. 22. *Ne tetigeritis Christos meos.* Quod igitur in enarrando visi sumus præterisse; nempe: *Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*, obiter explicuimus; insuper ostendentes Ioannis Baptistæ hanc esse vocem; adhuc etiam per hæc verba testimonium reddentis filio Dei. Iam ergo videamus secundum Ioannis testimonium: E Hierosolymis Iudæi, ceu affines Baptistæ, qui ex genere sacerdotali erant, Sacerdotes mittunt, & Levitas interrogaturos, quis tandem esset
Ioh. 1. 20. 21 Ioannes. At ille dicens: *Non sum ego Christus*, veritatis confessionem edidit, nec ut aliquis suspicari posset, per hæc verba: *Non*

A ὅπως οὖσα ἡ ἀλήθεια ἀφ' ἑνός. ἡ δὲ πρὸς ἀνθρώπους ἀλήθεια, ἀφ' ἑνὸς χριστοῦ ἐλήλυθεν· οἷον ἡ ἐν παύλῳ ἀλήθεια καὶ τοῖς ἀποστόλοις, ἀφ' ἑνὸς χριστοῦ ἐλήλυθε· καὶ οὐ θαυμαστὸν μιᾶς ὄντος ἀληθείας, οἷονεὶ πολλὰς ἀπ' ἐκείνης λέγειν ἐῤῥυηκέναι· οἶδε γοῦν ὁ θεοφόρητος δαυὶδ πολλὰς ἀληθείας λέγων· ἀληθείας ἐκζητῶν κύριος, ὃ γὲ τὴν μίαν ἐκζητῶν ἀλήθειαν ὁ πατὴρ αὐτὸς, ἀλλὰ τὰς πολλὰς, δι' ὧν σώζονται οἱ ἔχοντες αὐτάς· ὃ δ' ὅμοιον ἔφη περὶ τῆς ἀλη-
B θείας καὶ τῶν ἀληθῶν λόγων, δύναιτο τις εἰρηκέναι περὶ δικαιοσύνης καὶ δικαιοσυνῶν· ὃ γὰρ αὐτὸ δικαιοσύνη ἡ καθόλου χριστός ἐστιν, ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις· ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς δικαιοσύνης ἡ ἐν ἑκάστῳ δικαιοσύνη τυποῦται, ὡς γίνεσθαι ἐν τοῖς σωζομένοις πολλὰς δικαιοσύνας· ὅθεν ἠ γέγραπται, ὅτι δίκαιος κύριος, καὶ
C δικαιοσύνας ἠγάπησεν. ὅτε γὰρ ἐν τοῖς ἀκριβέσιν ἀντιγράφοις εὕροιμεν, καὶ τοῖς λοιπαῖς παρὰ τοὺς ἑβδομήκοντα συνῳδοῦσι, καὶ τῷ ἑβραϊκῷ· ἐπίσκεψαι δὲ εἰ δυνατὸν ὁμοίως καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα χριστὸς εἶναι λέγεται ἐνικῶς, πληθυντικὰ ἀναλόγως ὀνομάζεσθαι πληθυντικῶς, οἷον χριστός ἐστιν ἡ ζωὴ ἡμῶν, ὡς αὐτὸς ὁ σωτὴρ φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· καὶ ὁ ἀπόστολος· ὅταν χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ· ἐν ψαλμοῖς δὲ πάλιν ἀναγέγραπται· κρεῖττον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωάς· ὅθεν γὰρ τὸν ἐν ἑκάστῳ
D χριστὸν ὄντα ζωὴν, πληθύνονται αἱ ζωαί· ἴσχα δὲ ὅτω ζητητέον καὶ τό· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χριστοῦ; οἷονεὶ τὸ καθ' ἕκαστον ἄλλον χριστὸς βούλεσθαι, καὶ γίνονται ἀφ' ἑνὸς χριστοῦ πολλοὶ χριστοὶ, οἱ ἐκείνου μιμηταὶ, καὶ κατ' αὐτὸν εἰκόνα ὄντα θεοῦ μεμορφωμένοι, ὅθεν ὁ θεὸς ἀφ' ἑνὸς τῶν προφήτου φησί· μὴ ἅψησθε τῶν χριστῶν μου· ὃ πάντως ἐδόξαιμεν παρελκυθέναι διηγούμενοι τό· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ
E χριστοῦ ἐλήλυθε, τοῦτο νυνὶ κατὰ ὀλίγον αὐτυξάμενοι· ἅμα δὲ προεκθέμενοι ὅτι τοῦ βαπτιστοῦ ἰωάννου ἐστὶν ἡ φωνὴ, ἐπ' ᾗ καὶ ἀφ' ἑνὸς πάντων μαρτυρουμένου ὑφ' ἑαυτοῦ θεοῦ· ἤδη οὖν ἴδωμεν τὴν δευτέραν ἰωάννου μαρτυρίαν· ἀπὸ ἱεροσολύμων ἐκδαῖοι, ὡς συγγενὲς ὄντες τοῦ βαπτιστοῦ, ἀπὸ ἱερέων ἱεραπκοῦ τυγχάνοντες, ἱερεῖς πέμπουσι, καὶ λευίτας πυνθανομένους ὅστις ποτὲ εἴη ὁ ἰωάννης· ὁ δὲ λέγων τό· ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ χριστὸς, δι' αὐτοῦ τούτου ὁμολογίαν ἀληθείας πεποίηται, καὶ οὐχ, ὡς ἄν τις ὑποληφθείη, ἀφ' οὗ· οὐκ εἰ-

μι ὁ χριστὸς, ἠρνήσατο· ὁμολογία γάρ ἐστιν ἀρνησις ἡ εἰς δόξαν χριστοῦ λέγειν μὴ αὐτὸν εἶναι χριστόν· ἅπαξ γὰρ οἱ πεμφθέντες ἀπὸ ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευῖται ἀκούσαντες ὅτι μὴ ἐστὶν αὐτὸν ὃν προσδοκῶμεν χριστὸν, πυνθάνονται πάλιν τὸν δεύτερον ἐλπιζομένην περὶ αὐτοῦ ὑμῖν ὀνόματος ἡλίαν, εἰ αὐτός εἶη ἐκεῖνος· λέγει δὲ μὴ τυγχάνειν ἡλίας, πάλιν ὁμολογῶν ἀληθῆ τὸ· οὐκ εἰμὶ, ὃ ἀληθές· ἐπεὶ δὲ πολλῶν προφητῶν γενομένων ἐν ἰσραὴλ, εἷς τις ὁ κατὰ μωσέως προφητευθεὶς ἐξαίρετος προσεδοκᾶτο καὶ ὃ φάσκειν ῥητόν· προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμὲ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ ἔσται πᾶσα ἡ ψυχὴ, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τρίτον ἐρωτῶσιν οὐκέτι εἰ προφήτης εἶη, ἀλλ' εἰ ὁ προφήτης· ἐν τούτῳ ὃ ὄνομα ἐκείνου ἐκεῖ ὅτι χριστοῦ παντὸς, ἀλλ' οἰομένων ἕτερον εἶναι τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι), αὐτὸς γινώσκων ὃν ἦν προδρομος ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ χριστὸς καὶ ὁ προφήτης ὁ προφητευόμενος, φησὶν, ὃ, πάντα δοκεῖ ἀποκρινάμενος, εἰ χρεὼν τοῦ ἀνδρὸς πρωτοκλίτου. ὃ γὰρ ἡγοῦμαι προφήτης εἶναι· καὶ ἐν τούτοις ὅλοις τοῖς ἀποκρίσεσιν ἡ δευτέρα μαρτυρία ἰωάννου, ἕως τοῖς αὐτοῖς ἀποκρισιν ἀπαγγελοῦμεν τοῖς πέμψασιν, ἐωλὸν ἀπὸ προφητικῆς κατηγγελε φωνῆς τὸς τοῦ ἡσαΐου ὄντος ἐκείνου· φωνὴ βοώντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου· ἄξιον δὲ ζητῆσαι πότερον τετέλεσται ἡ δευτέρα μαρτυρία, ἢ τρίτη γὰρ πρὸς ἀπεσταλμένους ἐκ τῶν φαρισαίων, καὶ βουλομένους τι μαθεῖν, τί δήποτε βαπτίζει, μήτε χριστὸς, μήτε ἡλίας, μήτε ὁ προφήτης τυγχάνων, ἐν ᾧ· ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι, μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, οὗ οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος, ἡ μέσης τῆς δευτέρας ἐστὶ καὶ ὃ ἀπαγγελλόμενον πρὸς τοὺς φαρισαίους· ἐγὼ δ' ὅσον οὐκ ἐκ τῆς λέξεως σχολάζεσθαι, εἰ ποιμὶ αὐ τρίτου εἶναι μαρτυρίαν ὃν πρὸς τοὺς ἀπεσταλέντας ἀπὸ τῶν φαρισαίων λόγον· παρατηρητέον μέντοι γε ὅτι ἡ πρώτη μαρτυρία ὃ ἐνθεον τοῦ σωτῆρος προφήτου. ἡ δὲ δευτέρα τὸν ὑποκρινόμενον τῶν διαλεγόντων μήποτε ἰωάννης εἴη χριστὸς καταμαθοῦσα. ἡ δὲ τρίτη τὸν ἀοράτως τοῖς ἀνθρώποις παρόντα κηρύττει ὅσον οὐδέπω ἐλθοῦσιν· πρώτη δὲ ἐξῆς μαρτυρεῖται, καθ' ἃς δεκάμηνος μαρτυρεῖται, ἐκάστην λέξιν ἰδιωμάτων τῆς δευτέρας, καὶ τρίτης μαρτυρίας, τῶν

A *ſum ego Chriſtus*, negavit, neque enim negatio eſt, ad Chriſti gloriam dicere ſe non eſſe Chriſtum. Cæterum cum audiſſent qui miſſi fuerant è Hieroſolymorum urbe Sacerdotes, & Leuitæ, ipſum non eſſe Chriſtum expectatum, de ſecundo, qui ſperabatur (nempe Helia) cuius nomen magni apud ipſos fiebat, percunctantur num ipſe ille eſſet. Quo dicente ſe non eſſe Heliam, rurſus dicendo, *Non ſum*, fatetur verum. Quoniam vero Prophetæ multi cum eſſent in Iſraël, vnus quiſpiam præcipue expectabatur prophetatus à Moſe, iuxta verbum illud dicens: *Prophetam ſuſcitabit Dominus Deus noſter ex fratribus veſtris, ſicut me, ipſum audite, & omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, ex populo ſuo exterminabitur*; tertio interrogant, non ſi Propheta eſſet, ſed an Propheta ille. Et hoc non ponentibus illis nomen de Chriſto, ſed alterum eſſe ipſum præter Chriſtum exiſtimantibus; ipſe cognoſcens illum, cuius præcurſor eſt, (nempe quod Chriſtus eſt, quod Propheta eſt ille prophetatus) reſpondet, Non: reſponſurus fortaſſe, næ, (quæ vox eſt aſſentientis) ſi abſque articulo interrogaſſent; cum non ignoraret ſe Prophetam exiſtere. In omnibus his etiam reſponſionibus ſecundum Iohannis teſtimonium non abſolutum fuit, donec petentibus reſponſionem renunciandam his; qui eos miſerant, ſeipſum è voce prophetica Eſaiæ manifeſtavit, quæ ſic ſeſe habet: *Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini.* Quæſitu autem dignum eſt, utrum abſolutum ſit ſecundum teſtimonium, & tertium incipiat ad eos, qui miſerant ex Phariſæis, & volentes intelligere, cur tandem baptizaret, cum neque Chriſtus, neque Helias, neque Propheta exiſteret, in illis verbis: *Ego Baptizo in aqua, ſed in medio veſtrum ſtat, quem vos neſcitis, ipſe eſt, qui poſt me veniens, ante me factus eſt, cuius non ſum ego dignus, ut ſoluam corrigiam calciamenti*, an pars ſecundi teſtimonij ſit reſponſio ad Phariſæos. Verum ergo quantum coniectare ex lectione valeo, dicturus ſum tertium teſtimonium eſſe reſponſionem ad eos, qui miſſi fuerant ex Phariſæis. Obſeruandum inſuper quod primum teſtimonium divinitatem Servatoris demonſtrat: alterum ſuſpicionem ambigentium, num forte Iohannes eſſet Chriſtus, purgat: tertium inviſibiliter hominibus præſentem prædicat illico venturum. Verum ante teſtimonia ſequentia, ex quibus qui demonſtratur, teſtimonium accipit, videamus ſingulas dictiones ſecundi, & tertij teſtimonij: hoc

B Dent. 18. 18, 19.

C

D

Ioh. 1. 27, 28.

E

primum obſervantes, duas legationes fieri ad Baptiſtam, alteram è Hieroſolymis à Iudæis mittentibus Sacerdotes, & Levitas, ut interrogarent eum, Tu quis es? alteram à Phariſæis mittentibus, atque præterfactam reſponſionem Sacerdotibus, & Levitis, dubia moventibus. Obſerva ergo, quomodo propter perſonam ſacratam, & leviticam, cum manſuetudine, atque diſcendi aviditate dicuntur ea verba: *Tu quis es?* & illud: *Quid ergo Helias es tu?* & illud: *Num propheta ille es tu?* & ad hæc: *Quis es? vt reſponſum demus his, qui miſerunt nos: Quid dicis de te ipſo?* Neque enim quicquam præfractum, temerarium ve ineſt in horum interrogatione, ſed omnia convenientia veris Dei cultoribus. Cum contrà qui miſſi fuerant à Phariſæis, Levitis alioqui & Sacerdotibus, minime anxie diſquirentibus ea quæ dicta fuerant, vocibus veluti cõtumelioſis, & inhumanioribus cum Baptiſta agunt, per illud: *Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neq; Helias, neq; ille Propheta?* Et fere non intelligere volentes, veluti prædicti Levitæ, & Sacerdotes, hi mittunt, ſed prohibere volentes à baptizando. Cum fortaſſis exiſtimarent ad nullum alium pertinere baptizare, quàm ad Chriſtum, vel ad Heliam, vel ad Prophetam. Iam qui accurate ſcripturam legere voluerit, diligentiam is adhibeat oportet, obſeruare neceſſarium cum ſit, quæ dicuntur, à quibus, & quando dicuntur: vt per totos ſanctos libros inveniamus perſonis apte tributum ſermonem.

Ioh. 1. 21.

Ioh. 1. 25.

TOMVS SEPTIMVS.

Tunc miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis Sacerdotes, & Levitas, vt interrogarent eum, Tu qui es? & confeſſus eſt, & non negavit, & confeſſus eſt, Non ſum ego ille Chriſtus.

Ioh. 1. 19, 20

QVos mittere legatos ad Iohannem Iudæi debebant, & vnde, niſi eos, qui præcellere exiſtimabantur, & à Hieroſolymorum loco ſuper omnem terram bonam celebrato, ubi templum erat Dei? Iohannem itaque tanto cum honore interrogant. De Chriſto vero nihil tale Iudæos feciſſe ſcriptum eſt. Sed quod Iudæi ergà Iohannem faciunt, iſthuc Iohannes ergà Chriſtum fecit, per ſuos diſcipulos interrogans: *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* Et Iohannes quidem ad eos, qui venerant, confeſſus cum fuiſſet, & non negaſſet ſubinde illud: *Ego vox clamantis in deſerto*, enunciat: Chriſtus vero, tanquam qui maius teſtimonium quam Iohannes haberet, ref-

Matth. 11. 3.

A ωεφῆτον ὑπειτηρήσαντες ὅτι δύο ἀπεστολὰς πέ-
νονται ωεὸς τὸν βαπτιςὴν, μία μὲν ἀπὸ ιε-
ροσολύμων ὑπὸ ἰουδαίων ωεμπόντων ἱερᾶς καὶ
λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτόν· σὺ τίς εἶ. ἑτέ-
ρα ὑ φαρισαίων ἀποςελλόντων, καὶ ωεὸς τὴν
γεγενημένην ἀπόκρισιν τοῖς ἱερεῦσι καὶ λευίταις
ἐπαπορούντων· ωῶς ἁπλῶς ποτ' οὖν ωῶς τῷ
ἱεραπικὸν καὶ λευιτικὸν ωεόσωπον ὄντι μεθ' ἡμερό-
τητος λεγόμενα καὶ φιλομαθείας, τό· σὺ τίς
εἶ; καὶ τό· τί οὖν, σὺ ἠλίας εἶ; καὶ τό· ὁ
B ωεοφήτης ἀρ' εἶ σύ; καὶ ὅτι τύτοις, τίς εἶ;
ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς ωέμψασιν ἡμᾶς, τί
λέγεις ωερὶ σαυτῦ; ὡδὲν γὰρ ωῶδες ὡδὲ
θρασὺ ἐν τῇ τύτων ἐςὶ ωύσει, ἀλλὰ ωάντα
ἁρμόττοντα ἀκριβέσι θεραπευταῖς θεῦ· οἱ ὑ
ἀπὸ τῆ φαρισαίων ἀποςελλόμενοι, ὡδὲν ωε-
ριεργαζομένων ωερὶ τὰ εἰρημένα τῇ λευιτῇ καὶ
ἱερέων, οἱονεὶ ὑβριςικὰς καὶ ἀπανθρωποτέρας
ωροσάγουσι τῇ βαπτιςῇ φωνὰς λέγε τῦ· τί
οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ ὐκ εἶ ὁ χριςὸς, ὡδὲ
C ἠλίας, ὡδὲ ὁ ωροφήτης; καὶ ἁπλῶς ἐ μανθά-
βειν βελόμενοι, ὡς οἱ ωεφρημένοι ἱερᾶς & λευίτης
ἀποςέλλασιν, ἀλλὰ κωλῦσαι ἀπὸ τῦ βαπτί-
ζειν, ἴσως οἰόμενοι ὡδενὸς ἑτέρου ἔργον τυγ-
χάνειν ὂ βαπτίζειν ἢ χριςῦ, καὶ ἠλίᾳ, καὶ τῦ
ωροφήτυ· καὶ ωολυπραγμόνως ἐξετάζειν τὸν ἀκρι-
βῶς ἐξεταζόμενον τῇ γραφῇ ποιητὸν, τηρεῖν
ἀναγκαῖόν ὄντος τὰ λεγόμενα ὑπό τινων, καὶ
ωότε λέγεται, ἵνα εὐρίσκωμεν ὃ τοῖς ωροσώ-
ποις ἁρμόζοντας ωεπεταγμένους λόγους ἐ ὅλων
D τῶν ἁγίων βιβλίων· τότε ἀπέςειλαν οἱ ἰουδαῖοι
ἐξ ἱεροσολύμων ἱερᾶς καὶ λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν
αὐτὸν, σὺ τίς εἶ; καὶ ὡμολόγησε, καὶ ὐκ ἠρ-
νήσατο, καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι ἐγὼ ὐκ εἰμὶ ὁ
χριςός· καὶ πάνυ ἐχρῆν ωροσῦσάν τινας ωεμφθῆ-
ναι ωερὶ τὸν ἰωάννην ἀπὸ ἰουδαίων, καὶ ωόθεν, ἢ
τοὺς διαφέροντα νενομισμένους καὶ ἐκλεγῆναι θεῦ
ἀπὸ τῆ ὀξηλεγμένη ωᾶσι ωᾶσαν τὴν λεγο-
μένην γῆν ἁγιάζειν τόπου ἱεροσολύμων, ἔνθα
ὁ ναὸς ἦν τῦ θεῦ; ἰωάννᾳ μὲν ὅσον μὴ ωοσαύ-
της ωτωχίαν τιμᾶς· ωερὶ χριςῦ δὲ ἡδὲν
τοιῦτον ἀμαγράφηται γεγονέναι ὑπὸ ἰουδαίων,
ἀλλ' ὥσπερ ἰουδαῖοι ωερὶ ἰωάννᾳ ωοιῶσι, τῦτο
ἰωάννης ωερὶ χριςὸν διὰ τῶν ἰδίων μαθητῶν
ωτωχάνομος· σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον
ωροσδοκῶμεν; καὶ ἰωάννης μὲν ωερὶ τῶν ἐλα-
χιςοδόξως ὁμολογήσας καὶ μὴ ἀρνησάμενος ὕςε-
ρον τό· ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀπο-
φαίνεται· χριςὸς ὑ τῶν ἀποκρισιν ωοιῆσαι, ὡς

μείζονα τὴν μαρτυρίαν ἰωάννου ἔχων λόγοις καὶ ἔργοις φάσκων · πορευθέντες ἀπαγγείλατε ἰωάννῃ ἃ βλέπετε καὶ ἀκούετε , τυφλοὶ ἀναβλέπουσι , χωλοὶ περιπατοῦσι , λεπροὶ καθαρίζονται , κωφοὶ ἀκούουσι , πτωχοὶ εὐαγγελίζονται , περὶ ὧν διεξιόντες , σοὶ δόντος , ἐν τοῖς οἰκείοις ἀμφιλεγόμενα τόποις · ἴσως δ' ἂν οὐκ ἀβλαβῶς τὸν ὑπηρέτην τι φήσομεν τῶν ἱερέων καὶ λευιτῶν πευθανομένων ἰωάννου , καὶ , εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς , ἀλλὰ , σὺ τίς εἶ , ἀποκρίνεται ὁ βαπτίστης , οὐχ ὅτῳ ἐχρῆν εἰπεῖν πρὸς τὸ , σὺ τίς εἶ ; ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ , ἀλλ' ὅτῳ οἰκείως ἂν ἐλέγετο εἰ ἦν πυνθάνει , σὺ εἶ ὁ χριστός ; ἥρμοσε γὰρ πρὸς τὸ · σὺ εἶ ὁ χριστός , τὸ · ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ χριστός · πρὸς δὲ τὸ · σὺ τίς εἶ ; τὸ · ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ · λεκτέον δὲ πρὸς τοῦτο ὅτι , ὡς εἰκὸς , εὐλαβὲς τὸν ἱερέων καὶ λευιτῶν , ἐμφανιόντων μὲν ὑποψίαν ὑποπλήψεως μήποτ' εἴη βαπτίζων χριστὸς ; γυμνότερον δὲ ὀνομάσαι τοῦτο ὑπὲρ τοῦ μὴ δεκτὸν εἶναι πρὸς τῆς φυλαττομένων · ὅθεν βουλόμενος ὑπὲρ τοῦ παρ' αὐτῶν ὑποψίαν πρῶτον ἀφελέσθαι ψευδῆ τινα περὶ ἑαυτοῦ , εἶθ' ὕστερον δηλῶσαι ὃ ἦν ὅς ὄν , οὐκ εἶναι χριστὸς , πρὸ πάντων ἀποφαίνεται · δηλοῖ γὰρ ὃ τοιοῦτόν τι αὐτοὺς ὑπονοεῖσθαι ἡ δευτέρα ἐρώτησις , καὶ ἔτι ἡ τρίτη · ἐπεὶ γὰρ τῇ δευτέρᾳ τῇ τιμῇ ἐλπιζόμενον μὴ καὶ μετὰ χεῖρα αὐτοῖς πεπιστευμένος ἦλίας εἶη ὑπολαμβανόμενος , ἀποφαινομένου τοῦ ἰωάννου ὡς οὐκ εἴη ὁ χριστὸς , ἐρώτησαν , τί οὖν σὺ ἦλίας εἶ ; ὃ εἶπεν , οὐκ εἰμὶ · ὃ τρίτον εἰ αὖθις εἴη ὁ προφήτης βούλονται μαθεῖν , ἢ ἀποκρινομένου ὅ , τί , οὐκέτι ἔχοντες ἰδικῶς ὄνομα ἐλπιζομένου ὑπεδημίσαν αὖθις εἰπεῖν , φασὶ , τίς εἶ ; ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς . τί λέγεις περὶ σαυτοῦ ; τοῦτο δηλοῦντες , ταῦτα μὲν οὐκ εἶ , ἅπερ ἐλπιζόμενα τῷ ἰσραὴλ προσδοκᾶται , ὅστις ἂν βαπτίζῃς οὐκ ἴσμεν · διόπερ τοῦτο ἡμᾶς δίδαξον , ἵν' ἔχωμεν ἀπαγγεῖλαι τοῖς ἡμᾶς δι' τοῦτο πέμψασι πρός σε · ἐπὶ δὲ τῷ τὸ ἐχόμενον τῶν προκειμένων προσθῆσομεν , ὅτι ὁ χριστὸς τῆς χειρὸς ὑπεδημίας ἔσαινε τὸν λαὸν , ἤδη πως ὑποπτικὸς περὶ τὰ ἔτη τῷ ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ ἰησοῦ , τῷ ὀλίγῳ δυώτερον μέχρι τῆς ἀναδείξεως τοῦ κηρύγματος · διόπερ , ὡς εἰκὸς , τῶν γραμματέων καὶ νομικῶν τὸν ἐλπιζόμενον , ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν καταλαβόντων αὐτὸ ὃν χρόνον , ὑπὸ προσδοκώντων , ἐπετύμπανεν θευδᾶς , οὐκ ὀλίγον πλῆθος ; ὡς ὁ

ponsionem facit sermonibus , & operibus dicens : *Ite & renunciate Iohanni , quæ auditis , & videtis : cæci visum recipiunt, claudi ambulant , leprosi mundantur , surdi audiunt , pauperes lætum accipiunt euangelij nuncium* ; de quibus commodius , Deo dante , in suis disputabimus locis. Fortasse autem non sine causa quis instaret, cur tandem Sacerdotibus , & Levitis interrogantibus Iohannem,non, si ipse esset Christus , sed , Tu quis es ? respondet Baptista non id , quod par erat ad illud , Tu quis es ? Ego vox clamantis in deserto, sed quod apte dictum fuisset , si interrogassent,Tu es Christus?conveniebat enim ad illud , Es tu ille Christus ? illud , Ego non sum Christus , ad illud vero , Tu quis es ? Ego vox clamantis in deserto. Dicendum vero ad hoc , quod ex interrogatione videbat Ioannes (ut probabile erat) timiditatem Levitarum , & Sacerdotum præ se ferentium quidem suspicionem opinionis , num forte is , qui baptizat , esset Christus , sed apertius illud nominare , ne viderentur petulantes , caventium. Vnde jure , ut in primis omnem ipsorum suspicionem tolleret , quam de seipso falsam habebant , deinde sic ostenderet veritatem , ante omnia enunciat illud , Non sum ego Christus. Declarat autem tale quiddam suspicatos eos fuisse secunda , atque etiam tertia interrogatio. Heliam enim cum venturum sperarent , atque plurimi facerent , eum esse suspicantes honore ipsi Christo proximum , atque secundum , enunciante Iohanne se non esse Christum , interrogant , Quid ergo Helias es tu ? & dixit,Non sum : tertio num ipse esset ille Propheta scire volunt ; quo respondente , Non , cum non amplius possent dicere privatim nomen alicuius , qui ad se accessurus speraretur, inquiunt , Quis es ? ut responsum demus his , qui miserunt nos ? quid dicis de teipso ? hoc innuentes : Hæc quidem non es , quæ Israëli futura expectantur , qualis autem sis , qui baptizas , nescimus : quare isthuc nos doceto , ut possimus renunciare his , qui hanc ob causam nos ad te miserunt. Rursus vero etiam hoc his, quæ proposita sunt , proximum addemus ; videlicet quod tempus adventus Christi commoverat populum : quod quidem tempus iam aliquo modo instabat circa annos , qui erant ab ortu Iesu, & paulo superius vsque ad demonstrationem prædicationis. Quocirca Scribis , & legis peritis , ut probabile erat , iam expectantibus eum , qui sperabatur , quia tempus illius è divinis scripturis collegerant , tumultuatus est Theudas non parva multitudine congregata , tanquam , opinor ,

Matth. 11. 4. 5.

Act. 5. 35. 37.

Christus esset, & post illum Iudas Galilæus in diebus professionis. Consentaneum ergo est, cum Christi adventus ferventius expectaretur, divulgaretur que, Iudæos ab Hierosolymis Sacerdotes, & Levitas misisse ad Ioannem, per illud, Tu quis es? discere volentes, num fateretur seipsum esse Christum: *Et interrogaverunt eum, Quid ergo, Helias es tu? & dicit, Non sum.* Verum enimvero quis audiens Iesum dicentem de Ioanne: *Si vultis accipere, ipse est Helias, qui venturus est*, non quæsiturus sit, quonam pacto ad interrogantes: *Helias es tu?* dicat Ioannes: *Non sum*; atque etiam quomodo opus sit intelligere Ioannem esse Heliam venturum, juxta id, quod à Malachia est dictum, sic habens: *Et ecce ego mitto vobis Heliam Thesbiten, antequam veniat dies domini magna, & manifesta, qui restituet cor patris erga filium, & cor hominis erga proximum suum, ne veniam, & percutiam terram funditus.* Quin Angeli oratio ad Zachariam stantis à dextris altaris incensi, quem ipse etiam Zacharias conspexit, simile quiddam his, quæ dixit Malachias, per hæc verba ostendit: *Et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium: & vocabis nomen ejus, Ioannes:* & post pauca: *Ipse præcedet coram ipso cum spiritu, & virtute Heliæ, ut convertat corda patrum ad filios, & contumaces ad prudentiam justorum, ut præparet domino populum instructum.* Ad primum igitur aliquis dicet Ioannem ignorasse seipsum esse Heliam: & fortassis hac ratione usuri sunt, qui favent opinioni eorũ, qui ponunt [μετενσωμάτωσιν, hoc est,] transcorporationem: perinde quasi anima subinde induat corpora, prorsus immemor anteactæ vitæ. Sed & hi ipsi dicturi sunt aliquos ex Iudæis huic dogmati assentientes de Servatore dixisse eum fortassis unum quempiam esse ex Prophetis, qui resurrexisset non ex veteribus monumentis, sed ab ortu. Qui fieri enim poterat, ut palam cum innotuisset Mariam ipsius esse matrem, putaretur que Ioseph faber illi pater esse, existimarent eum unum quendam ex Prophetis existere à mortuis resuscitatum? Quinetiam illo testimonio Geneseos hi utentes: *Delebo universam resurrectionem*, statuent in certamine virum ab hoc dogmate stantem, gnarum soluendi è Scripturis divinis fallaces probabilitates adductas. Cæterum alius Ecclesiasticus orationem eam, quæ âstruat transcorporationem, veluti falsam respuens, nec admittens Iohannis animam γεγραφῶν λύειν εἰς ἀγῶνα παρεισήκοσιν ἰσάριθμον τοῖς τὸ δόγμα * ἔτερον δέ τις οὐκ κκήσιαστικὸς * Κ. ἕτερος. ἢ ὡσὲ ἐν τῷ μετενσωματώσεως ἀποπτύων * ἄτε λόγον, μὴ παρὰ σπέρμα ὃ πλὴ ψυχὴν ἰουδαίου λέγειν ἡλίαν

Ἀχρεὸς, οἶμαι, σωσαγαὼν, καὶ μετ' ὀκτὼν ἰούδας ὁ γαλιλαῖος ἐν ταῖς τῆς ἀπογραφῆς ἡμέραις· εἰκὸς οὖν θερμότερον τῆς χριστοῦ ἐπιδημίας προσδοκωμένης καὶ λαλουμένης, ἰουδαίους ἀπὸ ἱεροσολύμων τοὺς ἱερεῖς καὶ λευίτας πέμψαι πρὸς τὸν ἰωάννην, λέγοντας· σὺ τίς εἶ; μανθάνειν βουλόμενοι εἰ αὐτὸς χριστὸς εἶναι ὁμολογήσει· καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, τί οὖν, σὺ ἠλίας εἶ; καὶ λέγει, οὐκ εἰμι· τίς οὖν δύ ζητήσαι τὴν ἀκούοντων ἰησοῦ λέγοντος ὅτι ἰωάννης, εἰ ἐθέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, πῶς πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας τί· σὺ ἠλίας εἶ; λέγει ὁ ἰωάννης, οὐκ εἰμι, πῶς ἂν νοῆσαι δεῖ τὸν ἰωάννην αὐτὸν δεῖ ἠλίαν τὸν μέλλοντα ἔρχεσθαι κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ μαλαχίου ἵνα ἴδητε· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, πρὶν ἐλθεῖν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, μὴ ἐλθὼν κατάξω τὴν γῆν ἄρδην· καὶ ὁ τοῦ ὀφθέντος ἐν τῷ ζαχαρίᾳ ἀσπίλου κυρίου ἑστῶτος, ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος λόγος πρὸς τὸν ζαχαρίαν, παραπλήσιόν τι ἐμφαίνων τοῖς ὑπὸ μαλαχίου εἰρημένοις λέγει τάδε· καὶ ἡ γυνή σου ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰωάννην. καὶ μετ' ὀλίγα· αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἑτοιμάσαι κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον· πρὸς δὴ τοῦτον ὁ μὴ πρὸς ἐφ' ὅτι ἑαυτὸν ἠγεῖτο ἰωάννης ἠλίαν ὄντα, καὶ τάχα τοῦτο χρήσονται οἱ ἐκ τούτων τῶν περὶ μετενσωματώσεως πρισάμενοι λόγῳ, ὡς τῆς ψυχῆς μεταμφιεννυμένης σώματα, καὶ ἐκ πολλῶν μεμνημένης τοῦ προτέρου βίου· οἱ δ' αὐτοὶ δῆθεν ἐρεῖσι καὶ πᾶσι τοῖς ἰουδαίων τὸ δόγμα συγκαταθεμένους πρὸς σωτῆρος εἰρηκέναι, ὡς ὁρᾷ εἴ τις εἴη τῶν ἀρχαίων προφητῶν ἀνῳκὼς ἐκ ἀπὸ τῶν μνημείων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γηθόσεως· πῶς γὰρ ἐδύνατο ἁφῶς δεικνυμένης τῆς μητρὸς αὐτοῦ μαρίας ὑπολαμβανομένου τε παῖς αὐτῷ τυγχάνειν ἰωσὴφ τὸ τέκτονος, νομίζειν ἕνα τινὰ τῶν προφητῶν αὐτὸν τυγχάνοντα ἐγηγέρθαι ἀπὸ τῶν νεκρῶν; καὶ ὦ· ὀξαλείψω πᾶσαν τὴν ὀξανάστασιν, ἀναγραμματίζων ἐν τῇ γηθόσῃ οἱ αὐτοὶ γεώμυροι τὸν περιφρονητὴν πίστεως ἀπατηλὰς παρεισομένας ἀπὸ τῶν

ἠλίαν ποτὲ γεγονέναι τῶ προφητικῶ λόγω τῶ ἀγγέλω χρήσασθαι, ψυχὴν ἠλίου μὴ ὀνομάσαντος ὅτι τῆς ἰωαννου ἡμέρας, ἀλλὰ πνεῦμα καὶ δύναμιν ἐφ' ᾧ· καὶ αὖθις προελθόντα ἐνάντιον αὐτῶ ἐν πνεύματι, καὶ δυνάμει ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐφ' μυείων δεικνύμενος ἀποδεικνύναι γραφῶν, ἕτερον εἶ) ὂ πνεῦμα τῆς ψυχῆς, καὶ τῶν ὀνομαζομένην δυάμιν τῶ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς, πρὸς ἂν οὐκ ἔστιν νῦν παραπλήσια τὰ πολλὰ, ἵνα μὴ πολὺν ἐν λόγον προεκτείνωμεν· ἐρκεῖσθαι δ' ὅτι τῶ πρώτως πρὸς * κ. 7ϕ μὲν ὁ ἀφαιρεῖν δυάμιν πνεύματος, * τὸ πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σε, καὶ δυάμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· πρὸς δὲ τὰ ἐν τοῖς προφήταις πνεύματα, ἅτε διεδρημένα αὐτοῖς ὑπὸ θεῦ, οἱονεὶ ἰδίων ὀνομάζεσθαι κτήματα, τὸ πνεῦμα προφητῶν προφήταις ὑποπίπτειν, καὶ τὸ· ἀναπέπαυται ὁ πνεῦμα ἠλίου ὅτι ἐλωαιε. ἔτω γὰρ ἔοικεν ἄτοπον, φησίν, ἔσεσθαι ἐν ἰωαννου ἐν πνεύματι καὶ δυάμει ἠλίου ἐπιστρέφοντα καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐφ' τῶδε ὁ πνεῦμα ἠλίου λέγεσθαι ἐν μέλλοντα ἔρχεσθαι. εἰς προδομυίαν ἡ τεκεῖν καὶ ἵστε χρήσει τῶ λόγω· εἰ ὁ τῶν ὅλων θεὸς οἰκειωθεὶς ἐκ ἁγίοις ἀπὸν γῆ, ὅτις ὀνομαζόμενος θεὸς Ἀβρααμ, καὶ θεὸς ἰσαακ, καὶ θεὸς ἰακωβ, πόσῳ πλέον ὁ ἅγιον πνεῦμα οἰκειωθὲν ἐκ προφήταις πνεῦμα αὐτὸν χρηματίζειν οἷόν τε ἔσται, ἐν ᾖ ὅτις πνεῦμα ἠλίου, καὶ πνεῦμα ἰησοῦ, λεγόμενον ὁ πνεῦμα; ὁ αὐτὸς τε ὅτις οἰκλησιαστικὸς ἐρεῖ δυάσθαι μὲν τὰς ἐπαληθούσας τῶν προφητῶν εἶ) ὂν ἰησοῦν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ἠπατῆσθαι, κατά τε ὁ προφερόμενον δόγμα, καὶ ἐκ ὁ ὑποληφθέντα αὐτὸν ἕνα τῶν προφητῶν τυγχάνειν, δυάσθαι δ', πρὸς ὁ ἐκ ὁ νομίζειν αὐτὸν τῶν προφητῶν εἶ) ἕνα, πάλιν, καὶ ψευδοδοξεῖν, καὶ ἐκ τὸ ἀγνοεῖν αὐτὸν ὃν λεγόμενον πατέρα, καὶ τὴν ὅτιν μήτερα; οἴεσθαί τε αὐτὸν ἀπὸ τῶν μνημείων ἐγηγέρθαι· καὶ πρὸς ὃ ἐν ἡμέσῃ τε περὶ τῆς ἐξαναστάσεως ἀπεκρίσατο ὁ οἰκλησιαστικὸς χρώμενος ὃν· ἐξαίσιόν γέ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε κάϊν, τῆς ἐξαναστάσεως καὶ ὅτι γενέσεως καιμένης· ἴδιος γὰρ πρὸς ὃ τοιοῦτον ἀπορηθὲν ἑτέρως παρὰ ὃν ὑποκαμπτόντα μετενσωμάτωσιν ἀπολογούμενος ἐρεῖ ἐφ' μὲν τὰ ὀρθίως κατασκευαζόντα λόγω τινὶ εἶ) ὂν ἰωαννην ἠλίαν ὃν μέλλοντα ἔρχεσθαι, ἀποκρίσθαι ἡ πρὸς τὰς ἱερᾶς καὶ λευίτας ὃ, ὃκ εἰμι, τοιαστάμενον ἓ βουλήματος τῆς ἐρωτήσεως αὐτῶν· ἃ γὰρ τοῦτο ἤθελεν ἡ προλεγομένη ἐξέτασις τῶν

A aliquando Heliam fuisse, prædicta oratione Angeli usurus est, qui non nominaverit Heliæ animam in ortu Iohannis, sed spiritum, & virtutem, per hæc verba: *Et ipse præcedet cum spiritu, & virtute Heliæ, vt corda patrum ad filios convertat*, infinitis Scripturarum locis ostendere valens, aliud esse spiritum, & id quod nominatur virtus spiritus, aliud esse animam: de quibus tempestivum non est nunc multa in medium afferre, ne in immensum orationem protrahamus. Quocirca ad ostendendum virtutem spiritus differre [ab anima,] contentus erit [Ecclesiasticus] in præsentia B illo testimonio: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Ad ostendendum vero eos spiritus, qui sunt in Prophetis (ut qui illis à Deo donati sint) veluti illorum mancipia esse, eo utetur: *Spiritus Prophetarum Prophetis subijcitur*, & illo: *Requieuit spiritus Heliæ super Helisæum.* Isto enim modo nihil absurdi erit, inquiet, ut Iohannes convertens in spiritu, & virtute Heliæ corda patris ad filios, dicatur propter hunc spiritum, Helias, qui venturus est; ad quorum C confirmationem etiam hac ratione utetur: Si uniuersorum Deus familiaris factus sanctis, Deus ipsorum fit, sic nominatus Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, quanto magis Spiritus sanctus familiaris factus Prophetis, Spiritus ipsorum haberi poterit, ut hunc in modum spiritus dicatur, spiritus Heliæ, & spiritus Esaiæ? Dicerque hic ipse Ecclesiasticus, potuisse quidem eos qui suspicati fuissent [unum, solumque] Prophetarum esse Iesum è mortuis resuscitatum, decipi, tùm ex prædicto dogmate, tùm ex suspicione, quòd ipse unus ex Prophetis esset, sed præterquam quod existimarent eum unum ex Prophetis esse, atq; ex monumentis resuscitatum fuisse, labi eos etiam, & falsa opinari potuisse, ignorando quisnam pater ipsius diceretur, & quænam eius esset mater. Ad illud etiam, quod est in Genesi de voce Resurrectionis, occurret Ecclesiasticus utens eo testimonio: *Resuscitauit mihi* Gen. 4. 25 *semen aliud Deus pro Abel, quem interfecit Cain*, voce Resurrectionis posita, etiam de nativitate. Proinde hic ad primam dubitationem alio modo; quam is, qui suspicatur transcorporationem, respondens dicet: per ea quidem, quæ nuper probata sunt, Iohannem ratione quadam Heliam esse venturum, respondisse vero Sacerdotibus ac Levitis, Non sum, coniectantem interrogationis ipsorum voluntatem. Nec enim intendebat hæc inquisitio prima

Iohanni facta à Sacerdotibus, & Levitis, vt discerent, an idem spiritus in vtroque esset; sed an Iohannes esset ille ipse Helias, qui assumptus fuerat, nunc apparens iuxta Iudæorum expectationem absque ortu, quem fortasse etiam ignorabant, qui missi fuerunt ab Hierosolymis, ad quam interrogationem merito respondet, Non sum, neque enim Helias ille sursum receptus alternaverat corpus, dictus Ioannes. At contra primus ille, cuius sensum proposuimus existimantis transcorporationem hinc astrui, immorans in examinatione dictionis, dicet ad alterum minime consequens esse Zachariæ tanti sacerdotis filium in senectute vtriusque genitum parentibus, præter omnem humanam expectationem, ignorari à tot Iudæis, qui erant Hierosolymæ, & ab ijs, qui missi fuerunt ab ipsis Levitis, & Sacerdotibus nescientibus ipsum natum fuisse, & maximè
Luc. 1. 65. testificante Luca timorem ingruisse super vicinos eorum, nempe Zachariæ, & Elisabethæ, & quod in tota montana Iudææ divulgabantur omnia verba hæc; quod si ortus Iohānis ex Zacharia non ignorabatur, miserantque Iudæi ab Hierosolymis per Levitas, & Sacerdotes interrogaturi, Helias es tu? perspicuum esse, hoc eos dixisse, verum putantes esse dogma de transcorporatione: [quod] ceu patrium esset ipsorum, & non alienum ab arcana doctrina, quæ apud ipsos traditur: addetque etiam hanc ob causam Iohannem dicere, non sum Helias, quòd ignoraret, quodnam vitæ genus ante transegisset. His igitur non contemnendam probabilitatem habentibus, rursum Ecclesiasticus dubitabit contra illum priorem, an illius Prophetæ sit, qui à spiritu illuminatur, qui ab Esaia prophetatur, qui à tali, tantoque Angelo, priusquam nasceretur, prædicitur pariendus, qui ex plenitudine Christi accepit; qui gratiam talem; ac tãtam participavit, qui intellexit veritatem per Iesum Christum factam fuisse, qui talia ac tanta de Deo, ac de ejus Vnigenito illo, qui ad sinũ patris est, enarravit, mẽtiri, atque etiam hæsitare, non agnoscentem quod erat. Oportebat enim de rebus obscurioribus assensionem inhibere, neque concedendo, neq; tollendo propositionẽ. Quomodo autem rationi consentaneũ nõ erat, si multorũ tum temporis dogma hoc fuisset, vt dubitaret Iohannes de seipso, nũ quando anima sua in Helia fuerit? Quin ad historiam provocabit Ecclesiasticus illum priorem auditurum ab his, qui scire profitentur, quæ apud Hebræos arcana sunt, [& evulgare sit nefas,] num dogma ali-

ἰωάνην ἀπὸ τῶν ἱερέων καὶ λευιτῶν, σὺ μανθάνει εἰ σὺ αὐτὸ πνεῦμα ἐν ἀμφοτέροις ἐτύγχανεν, ἀλλ' εἰ ὁ ἰωάννης αὐτὸς ἦλίας ὁ ἀναλημφθεὶς, νυνὶ ὑποφαινόμενος κατὰ τὴν ἰουδαίοις περιδοκώμενον, χωρὶς γενέσεως, ἣν πάλαι καὶ ἴσασιν οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων ἀποσταλέντες πρὸς ἣν πᾶσιν εἰκῆ τὸν ἀποκρίνεσθαι τό· οὐκ εἰμι· εἰ γὰρ ἦλίας ὁ ἀναλημφθεὶς ἀμοίρως σώματος ἐλπίζει ὁ ἰωάννης ὀνομαζόμενος· ὁ δὲ πρῶτος καὶ ὃν νῦν προφήκαμεν διομολογεῖν μετενσωμάτωσιν ἐνίοις δοκεῖν κατασκευάζεσθαι, προσδεχθείσαν τὴν βασάνον τῆς λέξεως ἐφ' ἣν πρὸς τὸν δεύτερον ὅτι οὐκ ἀκόλουθον ὃν τηλικοῦτο ἱερέως ζαχαρίου υἱὸν ὅτι γήρα γεγηρακότων ἀμφοτέροις γονεῦσι παρὰ παῦ δόξαν πεφύκεναι προσδόκιαν ἀγνοεῖσθαι ὑπὸ τῶν τοσούτων ἐν ἱεροσολύμοις ἰουδαίων, καὶ τῶν πεμφθέντων ὑπ' αὐτῶν λευιτῶν καὶ ἱερέων, καὶ γινωσκόντων ὅ γεγονέναι αὐτὸν, καὶ μάλιστα λαοῦ μαρτυροῦντος ὅτι ἐφύετο ὅτι πάντας φόβος τοὺς περιοικοῦντας αὐτοὺς, δῆλον ἦ ὅτι ὃν ζαχαρίαν καὶ τὸν ἐλισάβετ, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς ἰουδαίας διελαλεῖτο πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα· εἰ ἦ οὐκ ἠγνοεῖτο ἡ ὀκ ζαχαρίου γένεσις ἰωάννου, ἔπεμπον ἦ οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων ἰουδαῖοι ἀφ' τῶν λευιτῶν καὶ ἱερέων πυθόμενοι τό· σὺ ἦλίας εἶ; δῆλον ὅτι τοῦτο ἔλεγον ὃ ὡς μετενσωματώσεως δόγμα οἰόμενοι εἶ ἀληθὲς, ὡς πάτριον τυγχάνον, καὶ οὐκ ἀλλότριον τῆς ἐν ἀπορρήτοις διδασκαλίας αὐτῶν· ἀφ' τοῦτο ἂν λέγει· ὐκ εἰμι ἦλίας, ὁ ἰωάννης, ἐπεὶ ἀγνοεῖ ὃν ἴδιον πρότερον βίον· τούτων δὴ οὐκ εὐκαταφρόνητον πιθανότητα ἐχόντων, πάλιν ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀπορήσει πρὸς τὸν πρότερον, εἰ κατ' ὃν προφήτην ἐστὶν ἐπὶ τῷ πνεύματος φωτιζόμενον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν προφητευόμενον, ἐπὶ τε τηλικοῦτῳ τῷ ἀγγέλῳ, πρὶν γενέσθαι, τεχθήσεσθαι προῤῥηθέν, ὃν τῷ πληρώματος χριστοῦ εἰληφότα, χάριτος τηλικαύτης μετεχικότα, τὴν ἀλήθειαν δι' ἰησοῦ χριστοῦ γεγενῆσθαι γνωρικότα, πρὶ θεὸν καὶ τὸ μονογενὲς τῷ εἰς ὃν κόλπον τοῦ πατρὸς διηγησάμενον τὰ ζωαῦτα, ὃ ψεύσασθαι, καὶ ὅσῳ ἦν ὀκ ἐγνωκότα κἀν ὑπομεῖναι· ἐρεῖν γὰρ πρὸ τῆ ἀδηλοτέρων ἐπέχειν, ὁμολογῆσαι, καὶ μήτε τιθέναι, μήτε αἴρειν τινὸ πρότασιν· πῶς ἦ, οὐκ ἦν εὔλογον, εἰ πολλῶν τοῦτο δόγμα ἐτύγχανεν, ὑπάρξαν ὃν ἰωάννην πρὸ αὐτοῦ, μήποτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ποτε ἐν ἠλίᾳ ἦν; καὶ ὅτι τ' ἱστορίαν ἦ ὁ ἐκκλησιαστικὸς προσκαλέσει ὃν πρότερον πυθόμενον παρὰ τῶν ἀποῤῥήτων ἐγνωκέναι πρὸ ἑβραίοις ἐπαγγελλομένων, εἰ τοιοῦτόν τι δόγμα ὑπῆρ αὐτοῖς· ἐὰν

γὰρ μηδαμῶς φαίνεται τοῦθ' ὕπως ἔχον, δῆλον A quod huiusmodi sit apud ipsos : nam si
ὅτι * ἐμέδασεν ὁ τῆς πρώτης λόγου · οὐδὲν nullo loco appareat, hoc hunc in modũ se
τοίνυν ἧττον ὁ ἐκκλησιαστικὸς χρήσεται τῇ πρα- habere, perspicuum est illius prioris ratio-
πεδεδομένῃ λύσει, ἔτι καὶ αὐτὸς ὁ ζήλημα τῆς nem dissipatam esse. Quamobrem nihi-
πυθομένων παρέσεται ἀπαιτούμενος · εἰ γὰρ ὡς lominus Ecclesiasticus solutione vtetur,
* κατεσκεύασαν οἱ πεμψάντες ἴσασι γεγεννημένον quam ante explicavimus, adhuc etiam ip-
ἐκ Ζαχαρίου καὶ Ἐλισάβετ τὸν Ἰωάννην, καὶ se voluntatem interrogantium produci in
πολλῷ πλέον οἱ πεμφθέντες ἦσαν ἐξ ὧν medium postulans. Nam si illi, qui mise-
καὶ ἦλθεν ἡ τοῦ ὕπως ἐξεφάνης runt, sciunt, vt is probavit, genitum ex
συγγενὴς Ζαχαρίου παρειδόξως θυγάτηρ τί νοή- Zacharia, & Elisabeth Iohannem fuisse,
σαντες πιστεύσαιεν τὸ · σὺ Ἠλίας εἶ ; ἄνδρες B atque etiam multo magis ij qui missi fue-
ἐξεγνωκότες ἀμέλλησαν αὐτὸν ὡς εἰς τὸν οὐρα- rant, ex genere cum essent sacerdotali,
νόν, καὶ προσδοκῶντες ἐπιδημίαν αὐτοῦ ; τάχα quibus clam futura non erat clara, atque
ἂν ἐπεὶ πρὸς τῇ συντελείᾳ προσδοκῶσιν admiranda soboles Zachariæ cognati tam
Ἠλίαν πρὸ χριστοῦ καὶ ὅτι τοῦτο χριστόν, οἱονεὶ illustris, quid cogitarunt interrogantes
δοκιμώτερον φαίνονται ἐρωτῶντες, εἰ σὺ εἶ ὁ Es tu Helias ? viri, qui legerant Heliam
προκαταληψόμενον τὸν πρὸ χριστοῦ ὅτι συντε- in cœlos receptum fuisse, & qui expectabant adventum eius ? Fortassis igitur quoniam consummationis tempore Heliam ante Christum expectant, & post Heliam Christum, veluti tropicè interrogare videntur, Num tu es ille prænuncians venturam ante Christum, consummationis tempore, prædicationem ? Et scienter ad hoc respondet, Non sum. Præterea vero Ecclesiasticus instans ad ea, quæ inquirit alter, qui ostendere tentat, non latuisse Sacerdotes ortum Iohānis adeo manifestum factum, eo quod divulgata fuerint omnia verba hæc per mōtana Iudææ, dicet multos simili errore deceptos fuisse in Servatore: quoniam alij quidem Iohānem Baptistam ipsum, alij Heliam, alij Hieremiam, aut unum Prophetarum dicerent: quemadmodum & Discipuli interroganti Domino, cum venisset in partes Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi: dixerunt. Quin Herodes dicens: *Cui ego præcidi caput, Iohannes iste est; ipse surrexit à mortuis*, videtur nescisse de Iesu, quæ divulgabantur ab his, qui dicebant: *Nonne hic est ille fabri filius? Nonne mater eius vocatur Maria? & fratres eius Iacobus, & Ioses, & Simon, & Iudas, & sorores illius nonne omnes apud nos sunt?* Nihil ergo mirum dicet Ecclesiasticus esse sic alios in Servatore deceptos fuisse, cum multi alioqui cognoverint ipsius ortū ex Maria: quemadmodum etiam de Iohanne mirum non est, alios quidem ipsius ortum ex Zacharia sciuisse, alios vero ambigere, utrum Helias apparuerit in Iohanne. Nec profecto locum magis habet addubitatio de Iohāne, utrum ipse sit Helias, quam de Servatore, ne forte ipse sit Ioannes. Quorum Heliæ quidem formam ex sola dictione, & non à sensu refellere [facile erat] propter illud: *Vir pilosus, & zona pellicea circa lumbos suos circumcinctus*: Iohannis vero forma præcognita fortasse,

Matth. 16.

4. Reg. 1. 8

* κ. ἐκτέθεται τὸ ἐμέδασεν ἀντὶ τοῦ ἐξέβαλεν τῆς πρώτης λόγου

* κ. κατεσκεύασεν

* κ. λείπει τὸ ἀπὸ τῆς ἀμαθίας * ἀποβαλέσθαι, ἀφ' ὧν · αὐτὸν δασύν, καὶ ζώνην δερματίνην περιεζωσμένον περὶ τὰ ἰσχία αὐτοῦ. τὸ δὲ Ἰωάννου τὸ εἶδος προεγνωσμένον πάλαι, οὐδὲ πρόδη-

neque similis existens formæ Iesu, nihilominus suspicionem habuit, ne forte Iohannes à mortuis resurrexerit, mutato nomine, dictus Iesus. Iam quod ad nominis mutationem attinet, nescio unde, veluti in Apochryphis, moti Hebræi tradant Phinees illum, qui est Eleazari filius (qui absque dubio produxit vitam vsque ad multos Iudices: sicuti legimus in libro Iudicum) ipsum esse Heliam, & immortalitatem ipsi promissam in Numerorum libro, per pacem nominatam [fœdus,] eo quod zelum habuit: vnde commotus zelo diuino percusserit Madianitidem, & Israëlitam, & cessare fecerit furorem (vti vocant) Dei, iuxta id, quod scriptum est: *Phinees filius Eleazar filij Aaron, cessare fecit furorem meu, quoniam zelum habuit pro me.* Quamobrem nihil est mirum, si qui suspicabantur eundem esse Phinees, & Heliam; vel recte dicentes, vel non (nec enim hac de re proposita nobis est nunc inquisitio) eundem esse putabant Iohannem, & Iesum. Vel profecto hac de re ambigebant, scireque volebant, num ipse esset Iohānes, & Helias. Præcipue vero atque alio tempore inquirenda est diligentius, diutiusque indaganda ratio de substantia animæ, deque principio formationis eius, atque ingressu ipsius in corpus hoc terreum. Indagandum etiam, quid iniunctum sit vitæ uniuscuiusque animæ, atque de eius recessu ex hac vita, & an contingat illam denuo in corpus, an non, & eadem periodo, & eadem dispositione, nec ne; & num in eodem corpore, an in alio; quod si in eodem, utrum manente eodem secundum subiectum, sed mutato secundum qualitatem, an etiam idem futuro secundum subiectum, & qualitatem, & num semper eodem corpore vsura sit, an immutatura illud. In quibus etiam illud, quid proprie sit [μετενσωμάτωσις, idest] transcorporatio, quidque hæc differat ab incorporatione, [quæ græce est ἐνσωμάτωσις,] indagare necesse erit, & num sequatur, vt qui astruit mutanda corpora, seruet mundum incorruptibilem. In quibus necessario ponendæ erunt rationes eorum, qui volunt ex Scripturarum auctoritate, vt anima simul cum corpore seminetur, & quæ sequuntur ipsas: &, vt semel dicam, oratio de anima, copiosa alioqui, & ad interpretandum difficilis, si undequaque colligi debeat ex his, quæ sparsim posita sunt in Scripturis, proprium requirit opus. Quamobrem nunc decenter ex his, quæ de Iohanne, deque Helia conquisita sunt, cum breviter perscrutati simus quæstionem, ad cætera transeamus.

πλήσιον τυγχάνων ᾧ χαρακτῆρι ἡ ἰησοῦ, ὑδὲν ἧττον ὑπόνοιαν ποι παρεσχηκέναι μήποτε ὁ ἰωάννης ἀνέστη ἐκ νεκρῶν ἰησοῦς μεταονομαζόμενος· ἢ τὸν μὲν μεταονομάσθαι γε, ὡς ἐν ἀπορρήτοις, ἃς οἶδα πόθεν κινούμενοι οἱ ἑβραῖοι παραδιδόασι φινεὲς, ὃν ἐλεαζάρου υἱὸν, ὁμολογουμένως παραπεινάσαι πολὺ ζωὴν ἕως πολλῶν κριτῶν, ὡς ἐν τοῖς κριταῖς ἀναγινώσκομεν, αὐτὸν εἶναι ἠλίαν, καὶ ὃ ἀθάνατον ἐν τοῖς ἀριθμοῖς αὐτῷ διὰ τῆς ὀνομαζομένης εἰρήνης ἐπηγγεῖλθαι· ἀφ' ὧν ζηλώσας θείῳ ζήλῳ κακοῦργος ἀνελὼν τὸν μαδιανίτην καὶ τὸν ἰσραηλίτην, καὶ καταπαῦσαι ὃν λεγόμενον θυμὸν τοῦ θεοῦ, ᾧ ὃ γεγραμμένον· φινεὲς υἱὸς ἐλεάζαρ υἱοῦ ἀαρὼν κατεπαῦσε τὸν θυμόν μου, ἀφ' ὧν ἐζήλωσε τὸν ζῆλόν μου· θαυμαστὸν δὲν ὑδὲν εἰ οἱ τὸν αὐτὸν ὑπολαμβάνοντες φινεὲς καὶ ἠλίαν, ἤτοι ὑγιῶς λέγοντες, ἢ μή, ἃ γὰρ περὶ τούτου νῦν προκεῖται ἐξετάζειν, ὃν αὐτὸν ἐνόμιζον εἶναι ἰωάννην τὸν ἰησοῦν. ἢ ἐπιζητόν γε περὶ τούτου, μαθεῖν τ' ἐβούλοντο εἰ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ ἰωάννης, καὶ ἠλίας· περιττοτέρως δὲ ἐν ἄλλοις ἀκριβεστέρῳ ἐξεταστέον, καὶ ὅτι πλεῖον τὸν λόγον ἐρευνητέον ὃν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ψυχῆς, καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συστάσεως αὐτῆς, καὶ τῆς εἰς τὸ γήϊνον σῶμα εἰσκρίσεως αὐτῆς, τοῦ τε ἀκριβεστέρου ἕνεκεν ἐκείνης εἶδε, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῆς. καὶ εἰ ἐνδέχεται αὐτὴν εἰσκεκρίναι δεύτερον ἐν σώματι, ἢ μή. καὶ τῇ αὐτῇ περιόδῳ, καὶ τῇ αὐτῇ διαθέσει, ἢ ἄ. καὶ τῷ αὐτῷ σώματι, ἢ ἑτέρῳ. καὶ εἰ τῷ αὐτῷ, πότερον καθ' ὑποκείμενον μόνον τῷ αὐτῷ, καὶ ὃ ποιότητα μεταβαλλόμενον. ἢ καὶ καθ' ὑποκείμενον, καὶ ποιότητα ἰσομοίρως ᾧ αὐτῷ, καὶ εἰ ἀεὶ τῷ αὐτῷ σώματι χρήσεται, ἢ ἀμείψει αὐτό· ἐν οἷς ἀ τὶ ὅτι κυρίως μετενσωμάτωσις ὀνομαζομένη διήσει. τί τε αὖτη διαφέρει ἐνσωματώσεως. καὶ εἰ ἀκολουθεῖ τῷ λόγον μετενσωμάτωσιν ἄφθαρτον τηρῆν τὸν κόσμον· ἐν οἷς ἀναγκαῖον ἔσται παραθέσθαι καὶ τοὺς λόγους τῶν θελόντων καὶ τὰς γραφὰς συναείρεσθαι τῇ ψυχὴν τῷ σώματι, καὶ τὰ ἀκολουθοῦντα αὐτοῖς, καὶ ἁπλῶς ὁ περὶ ψυχῆς λόγος πολὺς καὶ δυσπερινόητος ὢν, ἀναλεγόμενος ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς σποράδην κειμένων, ἰδίας δεῖται πραγματείας· διόπερ νῦν καὶ ὁ προκείμενος ἐκεῖσε περὶ ἠλίου καὶ ἰωάννου ἐζητημένων ὑπὲρ βραχὺ ἐξεπάσαντες ὁ προβλημα, μετιώμεν ὅπερ τὰ ἑξῆς· ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη· οὐ. εἰ

1.Sa. 1. 31 *Es tu Propheta ille? & respondit non.* Si

ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάνου, καὶ A Lex, & Prophetæ vsque ad Iohannem; quid aliud diceremus Iohannem esse, quam prophetam? quemadmodum pater eius Zacharias plenus Spiritu sancto prophetans inquit: *Et tu puer propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini; ad præparandum vias eius*; nisi forte quis sumat vocem, *vocaberis*, non esse dictam pro eo quod est, eris, idque potissimum, quod Servator dixerit eis, qui existimabant eum esse Prophetam: *Quid existis in desertum ad videndum? Prophetam? etiam dico vobis plusquam Prophetam.* Observandum autem, quod ea verba, *Etiam dico vobis*, ponant Iohannem esse Prophetam, nec auferant eum Prophetam esse, quod si præterquam quod est Propheta, etiam maior quam Propheta à Seruatore dicitur, quomodo si Propheta est, Sacerdotibus ac Levitis interrogantibus, Propheta es tu? respondit, Non. Dicendum autem ad hoc non idem esse, Propheta es tu ille, [cum articulo,] & es tu Propheta, [sine articulo.] Similia obseruauimus ante, quid differat, ille Deus, [cum articulo,] & Deus [sine articulo,] & ille sermo, & sermo. Quoniam ergo in Deuteronomio scriptum est: *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris mei similem, ipsum audietis. Futurum est autem, vt omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminetur è populo suo*; expectabatur quispiam eximie Propheta, qui simile quid Mosi habens mediatorem ageret inter Deum, & homines, & acceptum à Deo Testamentum Nouum discipulis traderet: atque in singulis Prophetis agnouerat populus Israël neminem eorum hunc extitisse, qui à Mose prophetatus fuerat. Vt ergo de Iohanne ambigebant: num forte ipse esset Christus, sic etiam, num esset ille Propheta. Nec mirum si ambigentes de Iohanne, an forte ipse esset Christus, diligenter non inuestigarunt, an ipse esset Christus, & ille Propheta. Sequitur enim, vt qui hac de re sic interrogant, ignorent etiam quod ipse, qui sit Christus, sit etiam ille Propheta. Latuit autem multos ea differentia, quæ est inter Prophetam illum, cum articulo, & Prophetam, absque articulo, veluti etiam Heracleonem, qui hisce dictionibus inquit. Sic igitur Iohannes fassus est se Christum non esse, neque Prophetam, neque Heliam: opus cum alioqui fuisset hunc locum sic interpretantem perscrutari, vera nec ne Iohannes narret dicens se neque Prophetam, neque Heliam esse. Verum cum loca hæc non considerasset ille in commentariis, quæ reliquit, talia fine vlla examinatione præterijt, quædam admodum paucula, eaque indiligenter examinata

τί ἄλλο ἂν λέγοιμεν εἶ) Ἰωάνην ἢ προφήτην; ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ζαχαρίας πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου προφητεύων φησί· καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ, προπορεύσῃ γὰρ ἐνώπιον κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ· εἰ μὴ ἄρα τις ὑποληψεται τῷ· κληθήσῃ, μὴ εἰρημένῳ τῷ, ἔσῃ, καὶ μάλιστα ἀφ' ὧν πρὸς τοὺς διομένους αὐτὸν προφήτην εἶ) εἰρηκέναι τὸν σωτῆρα· Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ, λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου· προσ- B τηρητέον ἦ ὅτι ὃ, ναὶ λέγω ὑμῖν, πίθησι τὸ προφήτην εἶ) τὸν Ἰωάνην, καὶ οὐκ ἀφαίρησι τὸ προφήτην αὐτὸν εἶ)· ἐὰν ᾖ πρὸς τῷ προφήτης τυγχάνῃ καὶ περισσότερον προφήτου· ἀπὸ τῶν σωτῆρος λέγηται, πῶς ἂν εἰ προφήτης ἐστὶ, πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ λευίτας ἐρωτῶντας· ὁ προφήτης εἶ σύ; ἀπεκρίθη· οὔ; λεκτέον ἦ πρὸς τοῦτο ὅτι αὐτὸν ἐστιν· ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ, προφήτης εἶ σύ· Τὰ δὲ ὅμοια τετηρήκαμεν ἐξε- ταζοντες, τί διαφέρει ὁ, ὁ θεὸς, τοῦ, θεὸς, καὶ, C ὁ λόγος· τοῦ, λόγος· ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ δευτερονομίῳ γέγραπται· προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμὲ ἀκούσεσθε, καὶ ἔσται πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολεθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, προσδοκᾶτο ἐξαιρέτως τις προφήτης ὅμοιον μισοῦ τι ἔχων, ὃ μεσιτεύσαι θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ὃ λαοῖς παραδῶσαι ἀπὸ θεοῦ διαθήκην τοῖς μαθητευομένοις τῷ χριστῷ· ἓν καθ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐγίνωσκον ὁ D λαὸς ἰσραὴλ μηδένα ἐκείνων εἶ) ὃν γεγονότα τῶν μωσέως προφητευθέντα· ὥσπερ οὖν ἐδίσταζον περὶ Ἰωάνου, μή ποτε αὐτὸς χριστὸς ἦν, ἢ μὴ ποτε ὁ προφήτης· ἢ θαυμαστὸν ἦ εἰ μὴ ἠρίθμουν ὅτι αὐτὸς ἐστὶ χριστὸς, καὶ προφήτης, οἱ διστάζοντες περὶ Ἰωάνου μήποτε αὐτὸς χριστὸς ἦν· ἀκόλουθον γὰρ τοῦ περὶ τούτου διστάζειν, τὸ ἀγνοεῖν ὃν αὐτὸν εἶ) χριστὸν καὶ ὃν προφήτην· ἔλαθε ἦ τοὺς πολλοὺς ἡ διαφορὰ τοῦ, ὁ προφήτης, καὶ, προφήτης, ὡς καὶ τὸν ἡσαΐαν, ὅστις αὐτὸ E λέξει φησιν, ὡς ἆρα εἶ Ἰωάννης ὁμολογήσει μὴ εἶ) ὁ χριστὸς, ἀλλὰ μηδὲ προφήτης, μηδὲ ἠλίας. καὶ δέον αὐτὸν ὅπως ἐκλαβόντα ἐξετάσαι τὰ κτ * χ. ἰησοῦ φῶλακ τοὺς τόπους, πότερον ἀληθεύῃ, * ἢ λέγων μὴ εἶ) προφήτης, μηδὲ ἠλίας, ἢ ὑδέ, μὴ ὑπεισήσας τοῖς τόποις, ἐν οἷς καταλέλοιπεν ὑπομνήμασιν, ἀνεξετάστως παρελήλυθε τὰ τηλικαῦτα, στρόφια ὀλίγα, καὶ μὴ ἐβασανισμένα

in sequentibus dicens, de quibus mox dicturi sumus. *Dixerunt ergo ei, quis es, vt responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de te ipso?* Illud quod dicunt hi, qui missi fuerant, hoc valet: Aduenerámus discendi gratia, quod rebamur te esse, & agnouimus te non esse talem, restat post hæc, vt abs te audiamus quis sis, vt renuntiemus his, qui miserunt nos, responsum tuum de te. *Ego vox clamantis in deserto, Dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias Propheta.* Vt ille, qui proprie filius est Dei non alius à sermone cum sit, sermone vtitur (ipse enim in principio sermo ille erat, & ille λόγος, Deus apud Deum) sic Iohannes, minister illius sermonis (si proprie Scripturam intelligamus) non alius cum sit à voce, voce vtitur ostendente sermonem. Qui etiam cum intellexisset prophetiam de se apud Esaiam dictam fuisse, vocem se esse inquit: nec vocem clámantem in deserto, sed vocem clamantis in deserto: nempe illius, qui stabat, & clamabat: *Siquis sitit, veniat ad me, & bibat*: dicendo & illud: *Dirigite viam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis reddetur humilis, & erunt omnia obliqua in viam rectam.* Vt enim scriptum est in Exodo Mosi à Deo dici: *Ecce dedi te Deum Pharaoni, & Aaron frater tuus erit tuus Propheta*, sic intelligendum est in his rationem quandam, & analogiam esse Iohannis ad sermonem Deum, qui est in principio, etiam si vndequaque similitudo non quadret. Vox enim demonstrans, & ob oculos ponens sermonem illum, Iohannes erat. Quamobrem valde apte non alia punitione plectitur Zacharias (cum dixisset Angelo: *Qui cognoscam isthuc? ego enim sum senex, & vxor mea prouectæ iam ætatis*) quam priuatione vocis, eo quod non credidisset ortui vocis iuxta dictum Gabrielis ad ipsum: *Ecce eris tacitus, nec poteris loqui ad eum vsque diem, quo hæc fiant, eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur tempore suo.* Hic itaque Zacharias cum *postulata tabellula scripsisset dicens, Iohannes est nomen eius, & mirati fuissent omnes*, recepit vocem: *Apertum est enim illico os eius, & loquebatur benedicens Deum.* Vt autem disputantes quonam pacto intelligendum esset, Sermonem esse Dei filium, declarauimus quæ in mentem venerunt, sic iuxta conuenientem consequentiam, quoniam Iohannes venit ad testificandum, homo missus à Deo, vt testificaretur de luce, vt

Ioh. 1. 22.

Ioh. 1. 23.

Ioh. 7. 37.

Luc 3. 4, 5.

Exod. 7. 1.

Luc. 1. 18.

Luc. 1. 20.

Luc. 1. 63, 64.

ἐν τοῖς ἑξῆς εἰπών, περὶ ὧν διάκονος ἐρῶμεν· εἶπον ἂν αὐτῷ, τίς εἶ, ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς; τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ; δυνάμει τοῦτο λέγουσιν οἱ ἀποσταλέντες, ὅτε ὑπονοοῦντες εἶναί σε ἐληλύθαμεν μαθησόμενοι, ἔγνωμεν σὲ οὐκ ὄντα· λείπεται ὁ μετὰ ταῦτα ἀπό σου ἀκοῦσαι ὅ, τίς εἶ, ἵνα τοῖς πέμψασι τὴν ἀπόκρισιν περὶ σοῦ ἀπαγγείλωμεν· ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης· ὥσπερ ὁ κυρίου υἱὸς ὁ θεὸς οὐχ ἕτερος λόγος τυγχάνων, παρὰ τὸν λόγον, αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ λόγος ἦν ὁ πρὸς τὸν θεὸν ὁ λόγος θεός. οὕτως ὁ Ἰωάννης ὁ ὑπηρέτης ἐκείνου τοῦ λόγου, εἰ κυρίως ἀκούομεν τῆς γραφῆς, οὐχ ἕτερος ὢν φωνῆς, παρὰ τὴν φωνὴν δεικνύσης τὸν λόγον· διὸ καὶ περὶ ἑαυτοῦ προφήτας τοῦτο ὧν Ἡσαΐας εἰρηκώς, φησὶν εἰ) φωνή, οὐχὶ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλὰ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, τοῦ ἐνεστῶτος, καὶ κεκραγότος, αἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω· λέγοντος καὶ τό· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ· πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν· ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ ὁδῷ λέγεται πρὸς μωσέα λέγεσθαι ὑπὸ θεοῦ· ἰδοὺ δέδωκά σε θεὸν Φαραώ, καὶ ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης. οὕτω νοητέον αἰνίγματόν τι τούτοις, εἰ καὶ μὴ πάντη, ὅμοιον εἰ) τὸν ἐν ἀρχῇ λόγον θεὸν καὶ Ἰωάννην· φωνὴ γὰρ διδακτικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἐκείνου τοῦ λόγου ὁ Ἰωάννης ἦν· διόπερ πάνυ ἁρμοζόντως οὐκ ἄλλη κολάσει περιέβαλλεν ζαχαρίαν εἰπόντα πρὸς τὸν ἄγγελον· πῶς τί γνώσομαι τοῦτο; ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς, ἢ τῇ στερήσει τῆς φωνῆς, δι' ὧν τὴν ἀπιστίαν τῆς γνησίου τῆς φωνῆς, καὶ ὃ εἰρημένον κατὰ τὸ γαβριὴλ πρὸς αὐτόν· ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρις ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν οὐκ ὑπέστρωσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πλησθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν· οὕτως δὴ ὁ ζαχαρίας, ὅτε αἰτήσας πινακίδιον ἔγραψε λέγων· ἰωάννης ἐστὶν ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμασαν πάντες, ἀπελήφθη τὴν φωνήν· ἀνεῴχθη γὰρ ὁ στόμα αὐτοῦ παραχρῆμα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν θεόν· ὥσπερ δὲ καὶ διαλαμβάνοντες περὶ τοῦ πῶς δεῖ νοητέον λόγον εἰ) ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τὰ κατηξιωμένα ἐδηλώσαμεν· οὕτως καὶ τὴν ἁρμόζουσαν ἀκολουθίαν· ἐπεὶ ὁ Ἰωάννης ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα θεσπέσιος ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός,

ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ, νοητέον φω- A
νὴν ἐξ) μόνην χωρῆσαι καὶ ἀξίαν τὸν ἀπαγ-
γελλόμενον λόγον δυναμένην, ὃν ἰσάκουσαν, ἢ μά-
λιστα τοῦτο σωθήσομεν, ἐὰν ὑπομνησθῶμεν ὧν
προεθέμεθα, διηγούμενοι τὸ · ἵνα πάντες
πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ, ὧδε τοῦ · ὅτος ὅστι περὶ οὗ
γεγραπται · ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου
πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου
*ἔμπροσθέν σου. * Ὡς οὖν ἡ μὴ ἐξ) αὐτὸν τὴν
φωνὴν λέγοντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλὰ βοαζίζες ἐν τῇ
ἐρήμῳ · ὁμοῦ γὰρ βοᾶν τό · εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, B
*ἀρίλκ ἢ λέγει · ἐνδείκνυ) ἢ ὅ αὐτὸ τοῦτο * ὃ λέγειν μὴ
βοῶντα. βοᾷ γὰρ ἢ κέκραγεν, ἵνα δὲ οἱ παρόντες ἢ
λέγοντος ἀκούσωσι, ἢ οἱ βαρύηκοοι σπουδῶσι ἢ
μεγέθους τῆς λεγομένων, μὴ μεγέθους ἀπαγ-
γελλομένης φωνῆς, βοηθῶν τοῖς τε ἀφεστῶσι θεῷ,
ἢ τοῦτο ὀξὺ τῆς ἀκοῆς ἀπολαλυκόσι. Διὰ τοῦ-
το γὰρ καὶ ἐστήκει ὁ ἰησοῦς, ἢ ἔκραξε λέγων.
ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, ἢ πινέτω.
Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ,
ἢ κέκραγε λέγων · Διὰ τοῦτο καὶ καλθύει ὁ C
θεὸς τὴν πατέρα βοᾶν ἐν τῇ φωνῇ λέγοντος.
βόησον, καὶ φησὶν εἶπον, τί βοήσω; ἐὰν δὲ μὴ
πάμπαν λῆς ἢ ἢ νοητὴ τῆς βοώντων φωνὴ με-
γάλη, ἢ ἡ βραχεῖα, οὐδὲ αὐξῆσαι πέφυ
κεν, ἢ πέφυκεν ἀκούειν, ἀκούει τῆς ὅπως βοώ-
των ὁ θεὸς, ὁ λέγων πρός μωσέα · τί
βοᾷς πρός με; οὐκ αἰσθητῶς βεβοηκότα. ὃ
γὰρ αἰσθητὸν ἀπαγγέλλειν τοῦτο ἐν τῇ ἐξόδῳ, μεγά-
λως ἢ πέφυκεν ἀκουσθῆναι μόνῳ θεῷ φωνὴν βεβοη-
κότα διὰ τῆς ψυχῆς · Διὰ τοῦτο ἢ δαβὶδ φη- D
σι · φωνῇ μου πρὸς κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐ-
πήκουσέ μου · χρεία ἢ τῆς φωνῆς τῆς βοώντος ἐν
τῇ ἐρήμῳ, ἵνα καὶ ἡ ἐρημωθεῖσα θεοῦ ψυχὴ, καὶ
ἔρημος ἀληθείας. τίς γὰρ ἄλλη χαλεπωτέρα
*κ. ἐρη- ἐρημία ψυχῆς θεοῦ, ἢ πάσης ἀρετῆς * ἠρη-
μωμένης; διὸ δὴ ἔτι σκολιῶς περιόντα διορ-
θοῦν διδασκαλίας, ὅτι τὸ εὐθύνατε τὴν ὁδὸν
κυρίου παρακελεύεται · ἵνα τινα ὁδὸν εὐθύνῃ μὲν ὁ
μηδαμῶς τὴν σκολιότητα τῆς τοῦ ὄφεως πο-
ρείας μιμούμενος, ὁ ἢ τοὐναντίον ἐναντίος διαστρέφῃ ·
εἰδὼς ἢ ἐπιπλήττει ἅμα τοῖς ὁμοίοις ὁ τοιοῦτος, E
διὸ δὴ · ἵνα τί διαστρέφετε τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς
εὐθείας; ἢχῶς ἢ ὁδὸς κυρίου εὐθεῖα), κατά τε τὸ
θεωρητικὸν, βλεπόμενον ἐν ἀληθείᾳ ἀπερεμπτως
ἢ ψεύδους, ἢ μὴ ὃ πρακτικὸν, μὴ τοῦ ὑγιῆ διαι-
ρεῖσθαι ἢ πρακτέα, ἀρμοδίᾳ πρὸς ἕξεως ἀποδιδο-
μένης ᾧ πρὸς τὸν πρακτέων ὑγιῆ λόγῳ · καὶ
ἵνα ἀκριβέστερον τὸ · εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυ-
ρίου, νοήσωμεν, εὔκαιρον ἔσται προβαλόντες

omnes crederent per ipsum, intelligere debemus Iohannem vocem esse, quæ sola capere valeat sermonem annuntiatum: potissimumque hoc intelligemus, si memoria repetemus, quæ ante proposuimus enarrantes ea verba: *Vt omnes crederent per ipsum*, in eo loco: *Hic est de quo scriptum* Matth. 11. 10. *est: Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem tuam.* Illud etiam egregie, quod non ait, se vocem dicentis in deserto, sed clamantis in deserto: etenim qui clamat: *Dirigite viam Domini*, etiam dicit; sed contingit ut quispiam non clamans, hoc ipsum etiam dicat. Clamat vero, & vociferatur, ut & qui sunt procul à dicente, audiant, & qui ad audiendum sunt tardi, rerum, quæ dicuntur, magnitudinem intelligant: voce pronunciata cum magnitudine opem ferens tum his qui à Deo recesserint, tum his qui auditus acuitatem perdiderint. Hanc ob causam enim stabat etiam Iesus, & clamabat dicens. *Si quis sitit, veniat ad me, &* Ioh. 7. 37. *bibat.* Hanc ob causam Iohannes etiam testificatur de eo: *Et dicens clamabat.* Hanc Ioh. 1. 15. ob causam iubet Esaiam Deus clamare in *voce dicente, Clama; cui respondet Esaias,* Isa. 40. 6. *Quid clamabo?* At vox precantium, quæ intelligentia percipitur, quamvis magna, neque prolixa omnino fuerit, neque adauxerint illi clamorem, ac vociferationem, audit tamen hunc in modum precantes Deus, Mosi dicens: *Quid ad* Exod. 14. 15 *me clamas?* qui sensibiliter non clamaverat; neque enim scriptum est in Exodo, Mosen sensibiliter clamasse, cum per precationem ea voce valde clamasset, quam solus Deus audit. Hanc ob causam David etiam inquit: *Voce mea ad Dominum* Psal. 76. 2. *clamavi, & exaudivit me.* Opus est autem voce clamantis in deserto, ubi anima etiam Deo, atque veritate destituta; quodnam enim aliud desertum asperius, quam anima, quæ Deo, atque omni virtute sit destituta? eo quod adhuc oblique ambulet egens doctrina, invitetur ad dirigendam Domini viam, quam quidem viam ille dirigit quidem, qui nequaquam serpentis iter tortuosum imitatur, pervertit vero qui huic est contrarius. Quamobrem acerbius reprehenditur etiam talis similibus verbis per illud: *Quare pervertitis vias Domini rectas?* Cæterum bifariam via Domini dirigitur, primum propter contemplationem, quæ manifestatur in veritate, absque ulla permixtione mendacij: deinde propter actionem, si quis cum probe perviderit quid agendum, actionem convenientem rationi rectæ suggerenti agenda in opus produxerit. Vt accuratius vero intelligamus illud: *Dirigite viam Domini*; opportunum erit

citare', quod in Proverbiorum libro est dictum: *Ne declinaveris ad dexteram, neque ad sinistram.* Qui enim in utramlibet inclinat, is amisit illud dirigere, factus non amplius cura, & consideratione dignus, quando transgressus fuerit itineris rectitudinem. *Quoniam* enim *iustus Dominus, & iustitias dilexit, & rectitudines vidit vultus eius*, illud, quod videt, illuminat. Hanc ob causam qui est in consideratione, & tutela, utilitatem ex hac cura, & protectione capiens, inquit: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Itaque stemus in viis, iuxta Hieremiæ dicta, & videntes interrogemus semitas Domini sempiternas: & videamus, quænam sit via bona, & ambulemus in ea: perinde atque Apostoli, qui steterunt, & interrogarunt semitas Domini sempiternas: nempe Patriarchas, & Prophetas, quorum literas cum interrogassent, postea ipsos intelligendo, viderunt viam bonam, nempe Iesum dicentem: *Ego sum via*, & ambulaverunt in ea. Bona enim via est, quæ ad Patrem ducit, bonum hominem de thesauro suo proferentem bona: & bonum servum, & fidelem. Cæterum hæc quidem via angusta est, vulgaribus, & alioqui carnis amantibus, qui iter per eam facere non possunt; sed eadem etiam pressa, & trita est ab his, qui vim faciunt, vt per eam eant: quoniam non est dicta premens, sed pressa. Nam qui non soluerit calceamenta pedum suorum, neque sincere admiserit, quod locus, in quo stat, vel etiam, per quem ambulat, terra sancta est, is premit viventem viam, & sentientem proprietates facientis iter. Ducet præterea hæc via ad eum, qui, vita cum sit, dixit: *Ego sum vita.* Seruator namque, in quo uniuersa est virtus, variis modis potest intelligi, & significari. Hinc illi, qui ad finem nondum pervenerit, sed adhuc progreditur, ac proficit, est via; illi vero, qui omnem mortalitatem deposuerit, vita. Per hanc viam qui ambulat, docetur nihil in illam tollere; quia ipsa panes habet, & quæ ad vitam pertinent; ne virga quidem egens, quod nihil in illa possint hostes; sed neque calceis, quia sancta sit. Valet autem tantundem illud: *Ego vox clamantis in deserto*, & quod sequitur, ac si diceres: Ego sum ille, de quo scriptum est: *Vox clamantis*, ut clamante Iohanne, vox huius etiam clamet: *Dirigite viam Domini.* Maledicentius autem Heracleon de Iohanne, & Prophetis differens inquit Sermonem esse Seruatorem; vocem per Iohannem intelligi; sonum vero esse universum Prophetarum ordinem. Contra quem dicendum,

Deut. 4. 27.

Psal. 10. 8.

Psal. 4. 7.

Ierem. 6. 16.

Matth. 10. 10.

ὁ ἐν τοῖς προοιμίοις εἰρημένον· * μὴ ἐκκλίνῃς μήτε ἐξιστορά. ὁ γὰρ ἐκκλίνων εἰς ὁποτέραν ὁ εὐθὺν ἀπολώλεκεν, οὐκ ἔτι ὑπισχνῆς ἄξιος γινόμενος, ὅταν παρεκβαίνῃ τὴν τῆς πορείας εὐθύτητα· ὅτι γὰρ δίκαιος ὁ κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε, καὶ εὐθύτητα εἶδε ὁ φωτίσων αὐτόν, ὥσπερ ἡ ὁρᾷ φωτίζει· ἀφ' οὗτο ὁ ὑπισχνούμενος ἀπλανεβασίλυπος τῆς ἀπὸ τῆς ὑπισχνῆς ὠφελείας φησίν· ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς ὁ φῶς τῦ προσώπυ συ, κύριε· γῶν ὖν τίνων, καὶ τὰ ὑπὸ ἱερεμίᾳ εἰρημένα, ὅτι στῆναι ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἰδόντας ἐρωτήσωμεν τρίβους κυρίυ αἰωνίας, καὶ ἴδωμεν ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, ὡς προέφησεν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἐρωτήσαντες τὰς κυρίυ αἰωνίους τρίβους, τὰς πατριάρχας, καὶ τὰς προφήτας, ὧν τὰ γράμματα ἐρωτήσαντες ὕστερον ὡς νενοκέναι αὐτὰ εἶδον τὴν ἀγαθὴν ὁδὸν ἐπιτυῦ ἰησυῦ ὄντα ἐπίνοια· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἐπορεύθησαν ἐν αὐτῇ· ἀγαθὴ γὰρ ὁδὸς ἡ ἀπάγυσα τὸν ἀγαθὸν πατέρα ὃν ἀγαθὸν δῶρον ἐκ τῆς ἀγαθῆς θησαυρῆς προτείνοντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὃν ἀγαθὸν δοῦλον καὶ πιστόν· αὕτη δὲ ὁδὸς στενὴ μὲν, ὑπὸ πολλῶν δὲ χαιρόντων ἐβαδίσθη αὐτὴν, καὶ μεγαλοπάρκων, ἀλλὰ καὶ τεθλιμμένη· ὑπὸ τῶν βιαζομένων πορεύεσθαι δι' αὐτῆς ἐστιν ὁδὸς· ἐπεὶ οὐκ εἴρηται θλίβουσα, ἀλλὰ τεθλιμμένη· θλίβει γὰρ ζῶσαν τὴν ὁδὸν καὶ αἰσθομένην τῶν ἰδιωμάτων τῶν ὁδεύοντος ὁ μὴ ὑπολυσάμενος τὰ ὑποδήματα ἐκ τῶν ποδῶν, μηδὲ χαλάσας ἐκβαλὼν ὅμως ὅτι ὁ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκεν ἢ καὶ ἐν βαδίζει, γῆ ἁγία ἐστὶν· ἀποξῆ γὰρ ὅτι τὸ ζῶν ὄντα ὃν ἐπάτησε· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή· ὁ γὰρ σωτὴρ εἰς ὢν πᾶσά ἐστιν ἀρετὴ παῖς ὑπνοίαις πολὺς ἀφ' τοῦτ' ἔστιν, ὧν μὴ μηδέπω φθάσαντι ὅτι ὁ τέλος, ἀλλ' ἔτι προκόπτοντι, ὁδός. ὁ δ' ἤδη πᾶς νεκρότητα ἀποθεμένῳ, ζωή· ταύτην τὴν ὁδὸν ὁδεύων διδάσκει μηδὲν αἴρειν εἰς αὐτὴν ἔχοντας ἄρτυς, καὶ τὰ πρὸς ζωὴν, ἀφ' ὧν μηδὲν διαιάσσειν τοὺς πολεμίους ἐν αὐτῇ σανδαλάδες λέγων. καὶ ἔτι αἰγία ἐστὶν, ἀλ' ὑποδημάτων· δύναμαι μὴν τοι γε τό· ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ὃ ἑξῆς, ἴσον εἰ· ὧ· ἐγώ εἰμι ἐκεῖ ὃ γέγραπται· φωνὴ βοῶντος, ὡς βοᾶται εἰ· ὃν ἰωάννην, καὶ τάττε τὴν φωνὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ βοᾶν· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίυ· δυσφημότερον ἢ ὁ ἡρακλέων. περὶ ἰωάννυ καὶ τῶν προφητῶν διαλαμβάνων, φησὶν ὅτι ὁ λόγος μὲν ὁ σωτήρ ἐστιν, φωνὴ δὲ ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡ διὰ ἰωάννυ διαγινομένη, ὄχλος δὲ πᾶσα προφητικὴ τάξις· λεκτέον δὲ πρὸς αὐτὸν

* Vid. Num.

αὐτὴν, ὅπ ὥσπερ ἐαὶ ἄδηλον σάλπιγξ φωνὴν δῶ, ἢ εἰς παρασκευάζεσθαι εἰς πόλεμον, καὶ ὁ χρεὶ ἀγάπης ἔχων γνῶσιν μυστηρίων, ἢ προφητείας, γέγονε χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. ὅπως εἰ μηδέν ἐστιν ἕτερον ἢ ἦχος ἢ προφητικὴ φωνὴ, πῶς ἀπέμπων ἡμᾶς ἐπ' αὐτῷ ὁ σωτὴρ, ἐρευνᾶτε, φησὶ, τὰς γραφὰς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. καὶ εἰ βούλεσθε μοῦσι, ὅπερ ἐστὲ αὐ ἐμοί. πεῖ γὰ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε. καὶ καλῶς ἐπροφήτευσεν περὶ ὑμῶν ἡσαΐας λέγων· ὁ λαὸς ὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· σὺν οἶδα γὰ εἰ ὃν ἄσημον ἦχον παραδέχεται τις βλόγως ὑπὸ τῆ σωτῆρος ἐπαιδεύθη, ἢ ἵνα τι παρασκευάσῃ ἀπὸ τῆ γραφῶν, ὡς ἀπὸ φωνῆς σάλπιγγος ἐφ' ἃς ἀναπεμπόμεθα εἰς ὃν τοὺς τὰς αἱρετικὰς ἐνεργείας πόλεμον, ἀδήλῳ φωνῆς ἠχῷ τυγχάνοντες· τίνα δὲ τρόπον εἰ μὴ ἀγάπην εἶχον οἱ προφῆται, καὶ διὰ τῆτο χαλκὸς ἦσαν ἠχοῦντες, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον, ὅτι τὸν ἦχον αὐτῶν, ὡς σκῆνος εἰλήφασιν, ἀναπέμπει ὁ κύριος ὠφεληθησόμενος; σὺκ οἶδα δ' ὅπως χωρὶς πάσης κατασκευῆς ἀποφαίνεται τ φωνὴν οἰκειοτέραν ἑαυ ᾧ λέγων, λόγον γίνεσθαι, ὡς ἂ τ γυναῖκα εἰς ἄνδρα μεταπίθεσθαι· ἂ ὡς ὄρεξιν ἔχων ἂ δογματίζειν, ἂ πιστεύειν, ἂ προκόπτειν, ὃ ἦχον φησιν ἔσεσθαι τ εἰς φωνὴν μεταβολὴν, μαθητῆ μὲν χώραν διδοὺς τῆ μεταδοκήσῃ εἰς λόγον φωνῆ, ἢ δῆλα δὲ τῆ ἀπὸ ἦχος εἰς φωνήν· ἂ εἰ μὴ ἴσως ὅπως ποτὲ πιθανότητα ἐφερεν ὅτι ὃ αὐτὰ κατασκευάσαι, κἂν ἠναισάμεθα περὶ τ τέτων αἰαπρεπῶς· ἀρκεῖ γὰ εἰς αἰαίρεσιν ἡ ἀδιαμύθητος ἀπόφασις· ὅ ὧν ὑ ὑπεθέμεθα ἐν τοῖς πρὸ τέτων ἐξετάσαι πῶς κεκίνη), νῦν φέρε διαλάβωμεν· ὁ μὲν γὰ σωτὴρ, κ ὃν κεφαλέωνα, φησὶν αὐτὸν ἂ προφήτην, ἂ ἠλίαν· αὐτὸς ὑ ἑκάτερον τέτων ἀρνεῖται· ἂ προφήτην μὲν, ἂ ἠλίαν ὁ σωτὴρ, ἐπεὶ αὐ ἐν λέγῃ ἀπ' αὐτὸν, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτὸ, φησὶ, διδάσκει. ὅταν ὑ μείζονα προφήτην ἂ ἐν γυναιξὶ γεγαικῶν, τότε αὐτὸν τ ἰωάννην χαρακτηρίζει· αὐτὸς δ', φησὶ, περὶ ἑαυ ἐρωτώμενος ἀποκρίνεται ὁ ἰωάννης, ἀ τὸ περὶ αὑτόν· ἐσκε ὑ βάσανον ἡμῖν περὶ τέτων κ τὸ δυνατὸν πεποιήμεθα, μὲν ἀπροσμύθητον ἐᾶντες τὴν λεγομένων ὅρων συγκρίναι τοῖς ὑπὸ κεφαλέωνος, ἅτε σὺκ ἐξουσίαν ἔχοντος τῆ λέγειν ὃ ἐβούλετο, ἀποφαίνεσθαι. πῶς γὰ ὃν περὶ αὐτὸν ἐστὶ τὸ ἠλίαν αὐτὸν καὶ προφήτην εἶ), καὶ

A quemadmodum si incertam vocem tuba dederit, nullus adornatur ad bellum, & qui sine charitate mysteriorum cognitionem, seu prophetiam habet, factus est æs resonans, aut cymbalum tinniens, ita si nihil aliud vox prophetica sit, quam sonus, quomodo remittens ad eam nos Servator dicit: *Scrutamini Scripturas, quia vos videmini in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testificantur de me?* Et: *Si credidissetis Mosi, credidissetis utique & mihi: de me enim ille scripsit*; Et: *Bene prophetavit de vobis Esaias dicens, Populus hic labijs me honorat.* Haud enim scio, an rationabiliter admittet aliquis incertum sonum à Seruatore laudari: vel an liceat ex Scripturis (ad quas remittimur) ceu à voce tubæ adornari ad bellum contra oppositas actiones, si sonus dederit incertam vocem. Quonam enim pacto, si charitatem non habuerunt Prophetæ, ob eamque causam veluti æs resonabant, aut tanquam cymbalum tinniebant, ad sonum ipsorum, ut illi interpretati sunt, remittit nos Dominus inde utilitatem percepturos? Rursus etiam nescio, quomodo absque vlla probatione enuntiet vocem sermoni valde accommodatam, sermonem fieri: quasi vero mulierem in virum transmutet. Præterea quasi potestatem habens condendi dogmata, & fidem sibi acquirendi, & proficiendi, futurum inquit, ut sonitus mutetur in vocem, loco discipuli statuens vocem transeuntem in sermonem, loco vero servi sonitum transeuntem in vocem. Quod si quomodocumque attulisset aliquas probabiles rationes in his astruendis, laborassemus etiam nos in his refellendis. Sed sufficit ad hæc refellenda nuda, simplexque negatio. Sed age, quod distuleramus in præcedentibus inquirere, quomodo motus fuit, nunc differamus. Servator, iuxta, Heracleonem, Iohannem ipsum dicit, & Prophetam, & Heliam: quorum utrumque se esse negat [Iohannes ipse;] præterea Prophetam, & Heliam, cum Servator ipsum dicit, (inquit Heracleon,) non ipsum Iohannem declarat, sed quæ sunt circa ipsum: cum vero maiorem etiam Prophetis, & his, qui sunt inter natos mulierum, tunc ipsum Iohannem designat. Proinde inquit Heracleon; Iohannes ipse interrogatus, de seipso respondet, non de his, quæ circa seipsum sunt. Cæterum magnam diligentiam de hisce rebus pro virili adhibuimus, ut nihil non confirmatum omitteremus, quo compararentur termini, quos vocant, cum his, quæ enunciata fuerunt ab Heracleone: quippe qui non habeat potestatem dicendi quicquid velit. Qua enim ratione, ne leviter quidem, probare conatur hoc (quod

Matth. 15. 7, 8.

scilicet Iohannes, quatenus est Prophe- A
ta, & Helias, & vox clamantis in deser-
to) esse ex numero eorum, quæ sunt cir-
ca ipsum, sed utitur exemplo, quod quæ
sunt circa ipsum, sint veluti vestimenta
diuersa ab eo: & quod interrogatus de
vestimentis, an ipse vestimenta esset, non
respondisset illud, Næ? Quomodo enim
vestimenta Iohannis hoc sit, esse Heliam
venturum, non admodum, ut ab hoc tra-
ditum est, clare video: fortasse dici ali-
quo modo cum possit, ut à nobis est dic-
tum: qui ut potuimus, exposuimus illud, B
cum spiritu, & virtute Heliæ, hunc spiri-
tum Heliæ in potentia esse spiritum ani-
mæ Iohannis. Cæterum qui demonstra-
re volunt, quare Sacerdotes, & Levitæ
fuerint hi, qui à Iudæis missi fuerunt, ut
interrogarent Iohannem, non male dice-
rent, idcirco ex hoc ordine missos, quia
conveniens esset hos in Dei cultu iugiter
perseverantes, de hisce rebus interroga-
re, ac solicitos esse. Nec illud valde ex-
quisite protulit, Iohannem ex tribu Levi-
tica esse, quemadmodum antea dubitan-
tes nos indagavimus: quia si agnovissent C
Iohannem, ortumque eius, illi qui missi
fuerant, quomodo habuissent locum in-
terrogandi, an ipse esset Helias? Rursum
in illis verbis, *Num Propheta ille es tu?*
nihil præcipuum existimans significari ex
articuli adiectione, dicit eos interroga-s-
se, num Propheta esset, rem multis com-
munem addiscere volentes. Præterea ve-
ro non solus Heracleon, sed, quantum
ego videre potui, omnes etiam, qui à no-
bis diversa sentiunt, ut pote qui perexi-
guam, ac tenuem dubitationem distin-
guere non possunt, Iohannem suspicati D
sunt Helia, atque Prophetis omnibus ma-
iorem esse: propterea quod nemo surre-
xerit inter natos mulierum maior Iohan-
ne, non videntes duobus modis verum
esse, quod dicitur, neminem Iohanne
maiorem esse inter natos mulierum: non
solum quia ipse sit maior omnibus, verum
etiam quia sint aliqui ipsi æquales. Nam
verum est, multis Prophetis ipsi æqualibus existentibus, neminem eo maiorem
esse propter gratiam ipsi datam. Existi- E
mat autem confirmari Iohannem esse ma-
iorem, quia prophetatus fuerit ab Esaia,
perinde quasi nemo ex eorum numero,
qui aliquando prophetarunt, hoc hono-
re dignatus fuerit: vere veluti despiciens
Testamentum Vetus, quod vocant: nec
obseruans ipsum Heliam prophetatum
fuisse. Prophetatur enim Helias à Mala-
chia dicente: *Ecce ego mitto vobis Heliam* Mal. 4. 5.
Thesbiten, qui reducet cor patris erga filium.
Quin etiam Iosias (ut in Regum tertio le-
gimus) nominatim prophetatur à Propheta, qui ex Iuda advenerat, dicente (cum

τοῦ αὐτὸν ὁ φωνὴν ἀῶν εἶ) βοῶντος ἐν τῇ ἐ-
ρήμῳ, οὐδὲ κ᾽ ὁ τυχὸν παρῆλθεν ἀποδεικνύ-
ναι, ἀλλὰ χρῆται παραδείγματι ὅτι τὰ περὶ
αὐτὸν οἱονεὶ ἐνδύματα ἦν ἕτερα αὐτοῦ, ᾗ ὅτι
αὐτὸν ἐρωτηθεὶς περὶ τῶν ἐνδυμάτων, εἰ αὐτὸς εἴη
τὰ ἐνδύματα, ἀπεκρίθη αὐτὸ, ναί; πῶς γὰρ
ἐνδύματα ὅ εἶ) ὃν ἠλίαν ὃν μέλλοντα ἔρχε-
σθαι ἰωάννης, ὃ πάνυ τι κατ᾽ αὐτὸν θεωρῶ.
Τάχα καθ᾽ ἡμᾶς ὡς δεδωκόμεθα διηγησαμέ-
νους ὅ, ἐν πνεύματι ᾗ δυνάμει ἠλίου, δυναμένων
πῶς λέγεσθαι τοῦτο ὅ πνεῦμα ἠλίου ἐν δυνάμει εἶ)
ᾗ ἰωάννου ψυχῆς. Θέλοντες παρέχειν λόγ᾽ τί
ἱερεῖς ᾗ λευίτας οἱ ἐπερωτῶντες ἀπὸ τῆς ἰουδαίων
πεμφθέντες εἰσὶν, ᾗ κακῶς μὲν λέγοι ὅ, ὅτι τάττις
φυσικὸν ἦν παρὰ τέκνων πολυτεκνούμενον καὶ
πεινᾶν θαι τοῖς τοῦ θεοῦ φροντισταῖς ᾗ
πάνυ ὀξυπαιδεύτως ὅ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὢν τῆς
λευιτικῆς φυλῆς ἦν, ὥσπερ ἀπορεῖτες ἡμᾶς
ἐξητάσαμεν, ὅτι εἰ γνῶσιν ὃν ἰωάννην οἱ πεμ-
φθέντες, ᾗ τοῖς γνοῦσιν αὐτὸν, πῶς χώραν εἶχον
πυνθάνεσθαι παρὰ τοῦ, εἰ αὐτὸς ἠλίας ἐστίν; ᾗ
πάλιν ἐν τῷ παρὰ τοῦ, εἰ ὁ προφήτης εἶ σύ;
μηδὲν ἐξαίρετον σημαίνεσθαι τοῦ τοῦ
προφήτην τοῦ ὀρθρου, λέγει ὅτι ἐπηρώτησεν
εἰ προφήτης εἶη ὃ κοινότερον βουλόμενοι μα-
θεῖν· ἔτι δὲ ᾗ μόνος Ἡρακλέων, ἀλλ᾽ ὅσοι ἐκ
ἐμοῦ ἰσοτιμία ᾗ πόντος οἱ ἐπιεικέστεροι οὐτιοῦν ἀμ-
φιβολίαν ἀφαιρεῖσθαι μὴ δεδωκόμενοι, μεί-
ζονα ἠλίου ᾗ πρώτιστον τῶν προφητῶν ὃν ἰωάννην
ὑπολαμβάνειν, ὡς τό· μείζων ἐν γεννητοῖς γυ-
ναικῶν ἰωάννης βάπτης ἐστὶν, ὃν ἐροῦντες ὅτι ἀλη-
θὴς ὅ, οὐθεὶς μείζων ἰωάννου ἐν γεννητοῖς γυ-
ναικῶν, ἢ οὐχὶ τό· ᾗ

τοῦ καὶ τῶ ἱεροβοὰμ θυσιάσειεν · πάδε λέγει κύριος . ἰδοὺ, υἱὸς τέκτε) τῶ δαβὶδ ἰωσίας ὄνομα αὐτῶ · φασὶ δέ τινες καὶ ὃν σαμψὼν ἐκ τοῦ ἰακὼβ θεοφιτθύεσθαι λέγοντος · δαὶν κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν, ὡς εἷς ἐκ μιᾶ φύλη ἐν ἰσραὴλ . ἐπεὶ ἀπὸ τῆς φυλῆς τῶ δαὶν ἡμόλυνος ὁ σαμψὼν ἔκρινε δὲ ἰσραὴλ · καὶ τοῦτο ἦ εἰς ἔλεγχον τῆς θεοφιτείας ἀποφαμένω μηδένα πλεῖω ἰωάννου θεοφιτθύεσθαι εἰρήκατω , τοῦτο εἰρηκότος ἐν τῶ θέλειν αὐτὸν διηγεῖσθαι τί τό · ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῆ ἐρήμω · καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν φαρισαίων , καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν , καὶ εἶπαν αὐτῶ · τί οὖν βαπτίζεις , εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστὸς , οὐδὲ ἠλίας , οὐδὲ θεοφίτης ; οἱ μὲν ἀπὸ ἱεροσολύμων πέμψαντες τὰς ἐρωτήσομένους ὃν ἰωάννην ἱερεῖς καὶ λευίτας , μαθόντες ὅστις τε οὐκ ἦν ὁ ἰωάννης , καὶ ὃς ἦν , συμφοιτήσεσθαι ἠτιάζησιν οἰόνει συνεκπεπλήσμενοι ὄχλῳ τῆς σιωπῆς , καὶ ἐμφαίνοντες ὃ παρεμβήσεσθαι τὰ εἰρημένα , ὅτι ἁρμόζει τῆ τῶ βοῶντος ἐν τῆ ἐρήμω φωνῆ εἰς ὃ θύνειν τὴν ὁδὸν κυρίω , ὃ βαπτίζειν · οἱ δὲ φαρισαῖοι , ἅτε χὴ ὄνομα ὄντες ἠκριβωμένοι τινες , καὶ σωσιῴδεις , ὃ μὴ ὁμονοεῖν πρίσασι τοῖς ἐν τῆ μητροπόλει ἰεβαίοις , καὶ τοῖς λητουργοῖς τῆς τῶ θεῶ θεραπείας , ἱερεῦσι , καὶ λευίταις , ὄχλῳ τῶ ἀποτείλαι οἰονεὶ ὀπιπλητικῶς , καὶ ὃ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς κωλυτικῶς τῶ βαπτίζειν , τὰς ἐρωτήσομένους , τί οὖν βαπτίζεις ; εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστὸς , οὐδὲ ἠλίας , οὐδὲ ὁ θεοφίτης ; καὶ πάντα εἰ συνκλώσαιμεν εἰς ἓν ἐμφαινόποιοντες τὰ ἐν τοῖς θαλαμείοις γεγραμμένα , ἵποιεῖν δὲ νῦν μὲν αὐτὸς τοῦτο εἰρηκέναι . ὕστερον ἦ οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὸς ὑπιδεδωκὼς τῶ βαπτίσασθαι ἀκηκοέναι ὑπὸ τῶ ἰωάννω τί · γεννήματα ἐχιδνῶν , τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς ; ποιήσατε οὖν ἀξίως καρπὸς τῆς μετανοίας · τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῶ βαπτίσω εἰρῆσθαι οὐδὲ ὦ ματθαῖε , ἰδὼν ὃς πολλοὺς τῶν φαρισαίων καὶ σαδδυκαίων ἐρχομένους ὑπὸ τὸ βάπτισμα , δῆλον ὅτι οὐκ ἔχοντας καρπὸς μετανοίας , καὶ φαρισαϊκῶς ἀλαζονευομένους ἐν ἑαυτοῖς ὑπὸ ὦ ἀβραὰμ ὡς πατρί . διόπερ ὑπιπλήσσων ὑπὸ τῶ τὸν ζῆλον ἠλίου καὶ τῶν κοινωνίαν τῶ ἁγίω πνεύματος ἔχοντος ἰωάννου · ὑπιπλητικὸς γὰρ λόγος ὁ , μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς , πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραὰμ, καὶ διδασκαλικὸς ἐπεὶ τῶ καὶ τοὺς διὰ τῶν λίθων καρδίαν ἀπίστως λίθους ὀνομαζομένους δυνάμει θεῦ μεταβαλεῖν οἵους τε ὄντας ἐκ λίθων εἰς τέκνα ἀβραὰμ , ὑπὸ γεγόνασιν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶ θεοφίτου, μὴ φθάσαντες πῶς θεῖεν αὐ-

etiam adesset Hieroboam iuxta altare) *Hæc dicit Dominus. Ecce filius nascitur Davidi, Iosias nomine.* Inquiunt etiam nonnulli Sampsonem à Iacob prophetatum fuisse, dicente : *Dan iudicabit suum ipsius populum, quemadmodum etiam una tribus in Israël*, quoniam è tribu Dan genitus Sampson iudicavit Israëlem. Sed hactenus de prophetia, propter eum, qui enunciavit præter Iohannem prophetatum fuisse neminem : & hæc dixit volens aliquid differere in illud : *Ego vox clamantis in deserto. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis : Et interrogaverunt eum, ac dixerunt ei. Quid ergo baptizas, si tu non es Christus ille, neque Helias, neque Propheta ille ?* Qui quidem ab Hierosolymis Sacerdotes, & Levitas inrerrogaturos Iohannem miserant, cum didicissent quis esset, vel non esset ipse Iohannes, decentissime quiescunt : veluti silentio faventes, & demonstrantes, se admittere, quæ audissent, quod baptizare conveniat voci clamantis in deserto ad dirigendam viam Domini. Contra vero Pharisæi (ut qui iuxta nomen suum divisi quidam, & seditiosi essent) se eadem non sentire demonstrant cum Iudæis existentibus in vrbe metropoli, & cum ministris cultus divini, ac Sacerdotibus, & Levitis : mittendo qui veluti increpantes, ac prohibentes, quantum in ipsis esset, baptizare, interrogarent : *Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neque Helias, neque Propheta ille ?* Et fortasse si unum in corpus connectamus, quæ in Evangelijs sunt scripta, dicturi sumus nunc quidem eos hæc dixisse, deinde vero nescio quo modo eos, cum se baptismo dedissent, à Iohanne audisse illud : *Progenies viperarum qui vos docuit fugere à ventura ira ? Facite igitur fructum dignum pœnitentia.* Hæc enim apud apud Matthæum dicta sunt à Baptista, cum vidisset multos Phatisæorum, & Sadducæorum venientes ad baptisma. Sed liquet eos pœnitentiæ fructus non habere, atque pharisaice apud seipsos gloriari de Abraham tanquam patre: quocirca sævius obiurgantur à Iohanne zelum Heliæ habente iuxta communicationem Spiritus sancti. Obiurgativa enim oratio est illa, quæ inquit : *Ne cogitetis dicere apud vos ipsos patrem Abraham:* didascalica autem illa, quod infideles (ob cor lapideum lapides dicti) immutari possint virtute Dei, ex lapidibus in liberos Abrahæ, quoniam erant in oculis Prophetæ, non fugientes illius divinum obtutum. Quam

1. Reg. 13. 2.

Gen. 49. 16.

Ioh. 1. 24.

Matth. 3. 7. 8.

Matth. 3. 9.

Matth 3. 9. ob causam illud ab ipso dicitur : *Dico vobis posse Deum è lapidibus istis suscitare liberos Abrahæ.* Et quoniam cum non fecissent fructum pœnitentia dignum, veniunt ad baptisma, convenientissime ipsis illud dicitur: Matth. 3. 10 *Iam vero, & securis ad radicem arborum posita est, omnis igitur arbor non faciens fructum bonum exciditur, & in ignem conjicitur* : veluti ipsis aperte dicens; Quoniam venistis ad baptisma, cum non feceritis fructum pœnitentiæ, arbor estis non faciens fructum bonum, excidenda ab acutissima, & validissima secuHeb. 4. 12. ri: nempe à sermone vivente, & efficaci, qui penetrantior est quovis gladio vtrinque incidente. Cæterum Pharisæorum de se prædicationem produxit Lucas in Luc. 18. 10, 11. medium, per illud : *Duo homines ascenderunt in Templum, vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat : Deus gratias ago tibi, quod non sum quales cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, qualis etiam hic publicanus.* Quando propter hæc verba, Luc. 18. 24. publicanus *domum suam descendit iustificatus magis, quam ille* ; additur etiam, omnem exaltantem se, humiliari. Vt hypocritæ igitur (iuxta Seruatoris ad ipsos objurgatoria verba) veniunt ad baptisma, non latentes baptizantem, quod adhuc haberent viperarum, & aspidum venenum sub labijs suis : Psal. 13. 3. *Venenum enim*, inquit, *sub labijs eorum.* Cumque verè venenum haberent, ut venenum serpentis, id etiam expressérunt per hanc amaram interrogationem : *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque propheta ille ?* Quibus ego dicere possem, tanquam Christo, atque Helia propheta baptizantibus, cum vox clamantis in heremo hanc facultatem non acceperit: Inhumaniter, ô boni, interrogatis missum nuncium ante faciem Christi ad præparandum viam eius coram ipso, universa ipsius, qui ad hunc locum attinet, ignorantes mysteria: nam is cum sit Christus (vel si nolitis) & ille Propheta, ipse non baptizavit, sed discipuli ejus. Proinde 3 Reg. 18. undenam vobis persuasum est Heliam venturum ad baptizandum, qui neque ligna altari superposita tempore Achab, eaque egentia balneo, ut comburerentur (cum apparuisset per ignem Dominus) baptizaverit ? Iubet enim Sacerdotibus, ut isthuc facerent, nec id tantum semel, nam dicit : *Denuo id facite : cumque denuo id fecissent, tertio inquit, id facite & tertio id fecerunt.* Cum ergo ipse tum non baptizarit, sed alijs cesserit

τῷ ὄχλῳ · λέγω ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, ἀπ' αὐτῶν λέγων · καὶ ἐπεὶ μὴ ποιήσαντες καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας ἔρχονται ὅτι ὁ βάπτισμα ἁρμονιώτατα πρὸς αὐτὸς λέγεται τό · ἤδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται · πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται , καὶ εἰς τὸ πῦρ βάλλεται · οἱονεὶ γὰρ ἀπτικρὺς φησὶ πρὸς αὐτούς , ἐπεὶ ἐληλύθατε ὅτι ὁ βάπτισμα * ποιήσαντες · κ. μὴ
B καρπὸν μετανοίας, δένδρον * ἔχων μὴ ποιοῦν καρ- * κ. ἔτι
πὸν καλὸν, ἐκκοπησόμενον ἀπὸ τῆς ὀξυτάτης καὶ δυνατωτάτης ἀξίνης τοῦ ζῶντος λόγου , καὶ ἐνεργοῦς , καὶ τομωτέρου ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον · πρὸς ἔφησε ὃ ὃν τῶν Φαρισαίων πρὸς
* αὐλολόγων καὶ ὁ λαγὼς δίκην δ' αὐθρωποι δύο * κ. ἰωῶν
λόγων
ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι , ὁ εἷς Φαρισαῖος , καὶ ὁ ἕτερος τελώνης · καὶ ὁ Φαρισαῖος φαδεὶς ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν προσηύχετο · ὁ θεὸς εὐχαριστῶ σοι , ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιC
ποὶ τῶν ἀνθρώπων , ἅρπαγες , ἄδικοι , μοιχοὶ , ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης · ὅτε δίκην τούτων τῶν λόγων ὁ τελώνης μᾶλλον αὐτὸς εἰς τὸν οἶκον κατεβαίνει δεδικαιωμένος , καὶ ὑπολήφθη πάντα τὸν ὑψοῦντα ἑαυτὸν ταπεινοῦσθαι · ὡς ὑποκρι-
τοὶ τοίνυν , καὶ τὰς σωτῆρος πρὸς αὐτοὺς , ἐλεγκτικοὺς λόγους ἔρχονται ὅτι τὸ βάπτισμα , ἢ λανθάνοντας τὸν βαπτίζοντα , ἐπ' ἔχοντες τὴν ἐχιδναῖον ἰὸν ὑπὸ τοὺς χείλεσιν αὐτῶν καὶ τὸν τῶν ἀσπίδων · εἰς γὰρ ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη
D αὐτῶν · ἀληθῶς τε ὑμεῖς αὐτὸς καὶ τῷ ὁμοίωσιν τῆς ὄφεως ἦν ἐμφαινόμενος , καὶ δίκην τῆς πικρᾶς ταύτης ἐρωτήσεως τῆς · τί οὖν βαπτίζεις , εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστὸς , οὐδὲ ἠλίας , οὐδὲ ὁ προφήτης ; πρὸς ὃς εἰπομὶ ἂν ὡς χριστοῦ , καὶ ἠλίᾳ , καὶ τῷ προφήτῃ βαπτίζοντων , τῆς ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ φωνῆς τοῦ βοῶντος ταύτην τὴν ἔξουσίαν μὴ εἰληφέναι , ὦ ἄνδρες ; ἀπηνῶς πεπαίδευσθε τὰ ἀποκαλύψεις ἀγγέλων προ προπορεύεσθαι τοῦ χριστοῦ , κατασκευάσαι τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ , ὅλως τοῦ καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ ἀγνοοῦντες μυστήρια · ὁ γὰρ χριστὸς ἦσθα ὢν , κἂν μὴ βούλησθε , αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν , ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ , αὐτὸς ἂν ὁ προφήτης · πόθεν δὲ ὑμῖν πεπίστευται ἠλίαν βαπτίσειν τὸν ἐλευσόμενον ; ἢ δὲ τὰ ὅτι τὰ τοῦ θυσιαστηρίου ξύλα , καὶ τοὺς τοῦ ἀγαλοῦ λίθους , διόλωμα λαβεῖν , ἵνα ἐκκαυθῇ ; βαπτιζόμενος ἐν πυρὶ τοῦ κυρίου , βαπτίσματος
ἐπικελεύει γὰρ τοῖς ἱερεῦσι τοῦτο ποιῆσαι , ἅ μόνον ἅπαξ , λέγει γὰρ · δεύτερώσατε , ὅτε καὶ ἐδευτέρωσαν . καὶ τελευτώσατε , ὅτε καὶ ἐτέλεσαν · ὁ τοίνυν μὴ αὐτὸς βαπτίσας τότε , ἀλλ' ἑτέρως

τῆς ἔργῳ πεδαχωρήσας, πῶς χῦ τὰ ὑπὸ τῦ A hanc provinciam, quomodo cum acceſſerit juxta Malachiæ vaticinium, baptizaturus eſt? Igitur Chriſtus in aqua non baptizat, ſed Diſcipuli ejus: ſibi ipſi reſervans baptiſmum in Spiritu ſancto, & igni. Porro Heracleon admittens Phariſæorum ſermonem recte prolatum, perinde quaſi tum Chriſtus, tum Helias, tum denique Prophetæ omnes debitores eſſent baptizandi iſdem verbis, inquit, quibus ſolis opus eſt baptizare: cumque à nobis ſit redargutus ex his, quæ diximus, idque præſertim, qui per Prophetam illum intellexerit Prophetam quempiam vulgarem (neque enim oſtendere poteſt Prophetarum aliquem baptizaſſe) non inſcite ait Phariſæos, non quia vellent diſcere, ſed ex propria verſutia interrogare. Quoniam vero neceſſarium nobis eſſe videtur in medium afferre Evangeliorum verba ſimilia huic contextui, quem in manibus habemus (& hoc ſingulatim ad finem uſque eſt faciendum, quo quæ diſcrepantiam habere videntur, conſona oſtendantur, atque item vt explanentur, quæ veluti ſingulare quidpiam privatim habent) age id etiam hoc in loco faciamus. Illud enim, *Vox clamantis in deſerto, dirigite viam Domini*, apud diſcipulum Ioannem ex perſona Baptiſtæ dicitur; apud Marcum vero tanquam principium Evangelij Ieſu Chriſti ex Eſaiæ voce hunc in modum eſt ſcriptum: *Initium Evangelij Ieſu Chriſti, prout ſcriptum eſt in Eſaia propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam qui præparaturus eſt viam tuam ante te, Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius.* Cæterum non ponitur in Propheta: *Dirigite viam Domini*, quod citavit Ioannes. Proinde vide, ne forte Iohannes decurtans illud: *Parate viam Domini, rectas facite ſemitas Dei noſtri*, ſcripſerit: *Dirigite viam Domini*: quæ verba Marcus duas prophetias duobus in locis dictas à duobus Prophetis in unum colligens fecit: *Prout ſcriptum eſt in Eſaia propheta: Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas ejus.* Illud enim: *Vox clamantis in deſerto*, mox ſcriptum eſt poſt hiſtoriam narrantem, Ezechiam ex morbo convaluiſſe. Illud autem: *Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam*, à Malachia. Quod autem fecit Iohannes abbrevians textum à ſe citatum, id Marcus etiam ipſe in alia dictione repræſentavit; quandoquidem, dicente Prophe-

Marc. 1. 1, 2, 3.

Mal. 3. 1.

μαλαχίᾳ λεγόμενα ὑπεδημήσας βαπτίζῃ ἐμὲ λέγεις; χριστὸς οὖν οὐκ ἐν ὕδατι βαπτίζῃ, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτῦ· ἑαυτῷ γὰρ τηρῶν τὸ ἁγίῳ πνεύματι βαπτίζειν, καὶ πυρί· πεδιαδεξάμενος δὲ ὁ ἡρακλέων τὸν τῶν φαρισαίων λόγον, ὡς ὑγιῶς εἰρημένον περὶ τῦ ὀφείλεσθαι τὸ βαπτίζειν χριστῷ, καὶ ἠλίαν, καὶ πάντα τοὺς προφήτας, αὐτοῖς λέξεσι φησιν, οἷς μόνοις ὀφείλεται τὸ βαπτίζειν. ὁ οὖν τῶν εἰρημένων μὴ ἡμῖν ἔναγχος ἐλεγχόμενος, μάλιστα μὲν ὅτι κινόστερον τὸν προφήτην νενόηκεν. ἐ γὰρ ἔχει δεῖξαί τινα τῶν προφητῶν βαπτίσαντα. οὐκ ἀπιθάνως δέ φησι πεπυσμένους τὰς φαρισαίους τῦ τῶν αὐτῶν πανουργίας, καὶ οὐ μαθεῖν θέλοντας· ἐπεὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν φαίνεται προσπαθεῖαι τὰς ὁμοίας τῷ εὐαγγελίων λέξεις τοῖς ἐν χερσὶ βιβλίοις, καὶ τῦτο καθ' ἕκαστον μέχρι τέλους ποιῶν ὑπὸ τῦ τὰ μὲν σύγκριτον δοκοῦντα ἀποδείκνυσθαι σύμφωνα, τὰ δ' ὅμως ὡς ἔχοντα ἕκαστον κατ' ἰδίαν φωνίζεσθαι, φέρε καὶ ἐνταῦθα ποιήσωμεν. ὁ γὰρ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίε, οὐδὲ ὡς ὁ μαθητὴς ὁ ἰωάννη ἐν προσώπῳ τῦ βαπτιστῦ λέγεται· οὐδὲ ὁ ὡς μᾶρκος, ὡς ἀρχὴ τῦ εὐαγγελίῳ ἰησῦ χριστῦ τὸ ἡσαΐᾳ γεγραμμένον ἀναγέγραπται ἔτως· ἀρχὴ τῦ εὐαγγελίῳ ἰησῦ χριστῦ, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ· ἰδὼ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μῦ πρὸ προσώπῦ σῦ, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σῦ· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίε, εὐθείας ποιῆτε τὰς τρίβῦς αὐτῦ· ἐ κέκται μέντοιγε ἐν τῷ προφήτῃ· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίε, ὅθεν προέβετο ὁ * μᾶρκος· μήποτ' ὢν ὁ ἰωάννης ὑπεπεμνόμενος ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίε, εὐθείας ποιῆτε τὰς τρίβῦς τῦ θεῦ ἡμῶν, ἀπέγραψεν· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίε· ὅπερ ὁ μᾶρκος δύο προφητείας ἐν διαφόροις εἰρημέναις τόποις ἀπὸ δύο προφητῶν εἰς ἓν συνάγων πεποίηκε· καθὼς γέγραπται ἐν τῷ ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ· ἰδὼ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μῦ πρὸ προσώπῦ σῦ, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σῦ· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίε, εὐθείας ποιῆτε τὰς τρίβῦς αὐτῦ· τὰ μὲν γὰρ· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, μὴ τὴν τοῦ τῦ ἐζεχίᾳ ἰσχνείαν αἰσχύνῃς ἐν τῇς ὁσιᾳ εὐθέως γέγραπται· τὸ δέ· ἰδὼ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μῦ πρὸ προσώπῦ σῦ, ἐκ τὸ μαλαχίᾳ· ὅθεν ἡ ἐποίησεν ὁ ἰωάννης ὑπεπεμνόμενος ὃ προέβετο ῥητὸν, τῦτο ἐπ' ἄλλης λέξεως ὁ μᾶρκος ἐν ἄλλῃ ἐνέφηνεν· ὁ μὲν γὰρ προφήτης φησὶν· ἑτοιμά-

* κ. ἰωάννης

ta : *Parate viam Domini , rectas facite semitas Dei nostri* , scripserit ipse : *Parate viam Domini , rectas facite semitas eius*; idem fecit etiam in illis verbis : *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam , qui præparabit viam tuam ante te* : addens , *ante te* , quod positum non fuerat à Propheta. Insuper diligentiam adhibentes in illud : *Et qui missi fuerant , ex Pharisæis , & interrogaverunt eum* , nos præposuimus Pharisæorum interrogationem (quod Matthæus eam tacuerit) his , quæ scripta sunt facta fuisse apud Matthæum dicentem ; quod intuitus Iohannes multos Pharisæorum , & Sadducæorum venientes ad baptisma dixerit illis : *Progenies viperarum* , & quæ sequuntur , consequens cum sit primum eos interrogasse , tum vero advenisse. Hoc etiam obiter observandum est , quod exeuntibus tum Hierosolyma , tum tota Iudæa , tum vero tota regione fluvio Iordani circumjecta , sua ipsorum peccata confitentibus , Matthæo nullum dicente eos verbum à Baptista audisse objurgatorium , & asperum , sed solos Pharisæos , & Sadducæos , eosque multos , cum venirent , conspectos audisse illud : *Progenies viperarum* , & quæ sequuntur. Marcum consequenter , quia non nominarit Pharisæos , neque Sadducæos , nullum objurgatorium verbum narrare dictum fuisse à Iohanne his , qui ad se venerunt , cum accessissent ad eum tota Iudæa , ac Hierosolymitæ omnes , & baptizarentur ab eo in Iordane , confitentes peccata sua. Quin & hoc necessario addamus oportet , nempe vtrosque , Matthæum videlicet , & Marcum dicere , totam Hierosolymam , totamque Iudæã , ac omnem circumjectam Iordanis regionem , vel totam Iudæam regionem , & Hierosolymitas omnes confiteri peccata sua , sed cum Matthæus induxerit venientes ad baptisma Pharisæos , & Sadducæos , non tamen confitentes peccata sua , probabile esse , atque rationi consentaneum , vt hanc ob causam audierint : *Progenies viperarum*. Cæterum ne nos existimes importune , quæ quatuor Evangelistæ dixerunt , contulisse , inquirentes quæ pertinent ad eos , qui missi fuerant ex Pharisæis , & interrogaverunt Iohannem. Nam si bene adaptavimus Pharisæorum interrogationem scriptam apud discipulum Iohannem , baptismo ipsorum posito apud Matthæum , consequens erat inquirere , quæ ad hæc loca etiam intelligenda pertinebant , & quas

A σατε τὴν ὁδὸν κυρίου. εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν· ὁ δὲ μάρκος· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ· τὴν δ' ὁμοίαν ἐπιτομὴν πεποίηται καὶ ἐπὶ τοῦ· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου· παρέθετο γὰρ τὸ προκείμενον τό· ἔμπροσθέν μου· * ὅτι ἐπὶ τὸ, ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν φαρισαίων, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, ἐξετάζοντες ἡμεῖς προετάξαμεν τὴν ἐρώτησιν τῶν φαρισαίων, ὡς σεσιωπημένην παρὰ τῷ ματθαίῳ, τοῦ ἀναγεγραμμένου γεγονόναι παρὰ τῷ ματθαίῳ, ὅτι ἰδὼν ὁ ἰωάννης πολλοὺς τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα εἶπεν αὐτοῖς· γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἀκόλουθον γὰρ ἐστι πρῶτον πυθέσθαι, εἶτ' ἐλήλυθέναι· καὶ τοῦτο παρατηρητέον ὅτι ὁ μὲν ματθαῖος ἐκπορευομένους πρὸς τὸν ἰωάννην, τὰ ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσαν τὴν ἰουδαίαν, καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ ἰωρδάνου, ἐπὶ τῷ βαπτίσασθαι ἐν τῷ ἰωρδάνῃ ποταμῷ, ἐξομολογουμένους ἑαυτῶν τὰς ἁμαρτίας, οὐδένα λόγον ἐπιπληκτικὸν, καὶ ἐλεγκτικόν φησιν ἀκηκοέναι ἀπὸ τοῦ βαπτιστοῦ, μόνους δὲ τοὺς ὁωραμένους πολλοὺς τῶν φαρισαίων, καὶ σαδδουκαίων, ἐληλυθότας ἀκηκοέναι τό· γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ τὰ ἑξῆς· ὁ δὲ μάρκος οὐδέν φησιν ἐπιπληκτικὸν εἰρῆσθαι ὑπὸ τοῦ ἰωάννου τοῖς ἐληλυθόσιν, οὖσι πάσῃ τῇ ἰουδαίᾳ, καὶ ἱεροσολυμίταις πᾶσι, καὶ βαπτιζομένοις ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἰωρδάνῃ * ἦν ἐξομολογουμένοις τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἀκολούθως τῷ μηδὲ ὠνομακέναι τοὺς φαρισαίους καὶ σαδδουκαίους· ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον ἡμᾶς παραθέσθαι, ὅτι ἀμφότεροι μὲν, ὅ τε ματθαῖος, καὶ ὁ μάρκος ἐξομολογουμένους τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν φασι βαπτίζεσθαι, πᾶσαν ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσαν τὴν ἰουδαίαν, καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ ἰωρδάνου, ἢ πᾶσαν τὴν ἰουδαίαν χώραν, καὶ τοὺς ἱεροσολυμίτας πάντας· ὁ δὲ ματθαῖος εἰσάγει μὲν ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα τοὺς φαρισαίους, καὶ σαδδουκαίους, οὐ μὴν ἐξομολογουμένους τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· διόπερ εἰκὸς καὶ τοῦτο εὔλογον εἶναι αἴτιον τοῦ ἀκηκοέναι αὐτοὺς, γεννήματα ἐχιδνῶν· μὴ ὑπολάβῃς δ' ἡμᾶς καὶ ἀκαίρως τὰ ἀπὸ τῶν ἑτέρων εὐαγγελίων παραπεθεῖσθαι τὰ ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων ἐκ τῶν φαρισαίων καὶ ἐρωτησάντων τὸν ἰωάννην ἐξετάζοντας· εἰ γὰρ καλῶς ἐφηρμόσαμεν τὴν τῶν φαρισαίων πεῦσιν, ἀναγεγραμμένην παρὰ τῷ μαθητῇ ἰωάννῃ, τῷ βαπισμῷ αὐτῶν παρὰ τῷ ματθαίῳ κειμένῳ, ἀκόλουθον ἦν ἐξετάσαι τὰ κατὰ τοὺς τόπους, καὶ παραθέσθαι τὰ εὑρεθέντα

ρήματα· ὁμοίως ὃ ὁ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς τὸ· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, μέμνηται ἀπὸ ἰδίου προσώπου, ὅτε· ἐγένετο ῥῆμα θεοῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν περίχωρον τοῦ ἰορδάνου, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων ἡσαΐου τοῦ προφήτου· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ· * προσέθηκε δὲ ὁ λουκᾶς καὶ τὰ ἐξῆς τῆς προφητείας· πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος, καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείας, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ· ὁμοίως ὃ μάρκος ἀναγράψας τό· εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ, ὑπερπεμψάμενος, ὡς προφήτευσεν, τό· εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν· αὐτὸ δὲ τοῦτο· καὶ ἔσται πάντα σκολιὰ εἰς εὐθείας, καὶ τραχεῖς, πάντα δὲ αὐτὰ ἐνίκησε, εἰς εὐθύτητα πεποιηκέναι πληθυντικόν, εὐθείας· ἔπειτα ὃ καὶ αὐτὸ τὸ τραχεῖαι εἰς πεδία, ἐποίησε καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας· παραλιπών τε, καὶ οὐφθήσεται ἡ δόξα κυρίου, προέθετο τὸ ἑξῆς τό· καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ· χρήσιμοι δὲ αἱ παραθετήρησις πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὑπτερῶσθαι τὰς εὐαγγελίστας τὸ προφητικόν· ἔτι δὲ καὶ τοῦτο παρατηρητέον ὅτι τὰ μυήματα ἐγένοντο, καὶ τὰ ἑξῆς, ὁ μὲν ματθαῖος πρὸς φαρισαίους καὶ σαδδουκαίους ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα εἰρῆσθαί φησιν, ἑτέρους ὄντων παρὰ τοὺς ἐξομολογουμένους τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, καὶ μηδὲν τοιοῦτον ἀκούοντας· ὁ δὲ λουκᾶς πρὸς ὄχλους πορευομένους ὄχλους βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ φησὶ εἰρῆσθαι διαλαφάν, καὶ ποιήσας δύο τάγματα βαπτιζομένων, ὅσα παρὰ τῷ ματθαίῳ θεωρεῖται· εἰκότως δὲ καὶ ὅτε, ἐπεὶ οἱ ὄχλοι οὐκ ἐν ἐπαίνῳ τάσσονται, ὡς τοῖς τηρῶσι σαφὲς ἔσται, τοῖς ὄχλοις εἰσάγλλεγοντα τὸν βαπτιστὴν τὰ μυήματα ἐγένετο, καὶ τὰ ἑξῆς ἐπὶ μὲν τοὺς φαρισαίους, καὶ σαδδουκαίους, ποιήσατε, εἴρηται ἐνίκησε, καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας. πρὸς δὲ τοὺς ὄχλους πληθυντικῶς, ἄξιοι καρποὺς τῆς μετανοίας· τάχα γὰρ οἱ μὲν φαρισαῖοι τὸν ἐξαίρετον ἀπαιτοῦνται καρπὸν μετανοίας, οὐκ ἄλλον ὄντα τοῦ ὑμᾶς, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστεως. οἱ δὲ ὄχλοι οὐδὲ ἀρχὴν ἔχοντες ἀγαθῶν, πόθεν ἀπαιτοῦνται τοὺς καρποὺς τῆς μετανοίας· διόπερ πρὸς αὐτοὺς τὸ πληθυντικὸν * εἴρηται· λέγεται πρὸς τοὺς φαρισαίους· μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ·

* χ. τρεῖς ἰδίως

A inveniſſemus obſervationes addere. Meminit autem Lucas, perinde atque Marcus ex perſona propria eorum verborum: *Vox clamantis in deſerto*, hunc in modum: *Factum eſt verbum Domini ad Iohannem Zachariæ filium in deſerto. Et venit in omnem regionem finitimam Iordani, prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, ſicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Eſaiæ Prophetæ dicentis: Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius.* Addidit autem Lucas, quod reliquum erat prophetiæ: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis reddetur humilis, vertenturque diſtorta in vias rectas, & aſperæ viæ in planas, videbitque omnis caro ſalutare Dei*: perinde atque Marcus, cum ſcripſiſſet: *Rectas facite ſemitas eius*, decurtans, vt prædiximus, illud: *Rectas facite ſemitas Dei noſtri.* In illis vero verbis: *Erunt omnia obliqua in rectum*, vocem, *Omnia*, prætermiſit, plurium etiam numero, *Rectas*, dicens, quod, *Rectum*, ſingulari numero dictum fuerat. Ad hæc etiam pro eo, quod eſt, *Aſpera in planitiem*, fecit, *Et aſperæ viæ in planas.* Cumque prætermiſiſſet illud, *Videbitur gloria Domini*, addidit deinceps, *Et videbit omnis caro ſalutare Dei.* Præter hoc vero, conferunt etiam hujuſmodi obſervationes ad demonſtrandum decurtata fuiſſe ab Evangeliſtis prophetica. Ad hæc vero obſervandum eſt illud, *Progenies viperarum*, & quæ ſequuntur, Matthæum narrare, dictum fuiſſe Phariſæis, & Sadducæis adventantibus ad baptiſmum, diverſis exiſtentibus ab his, qui confitebantur peccata ſua, & nihil tale audiebant: Lucam vero, egredientibus turbis, vt baptizarentur ab ipſo, hæc dicta fuiſſe; non facientem duos ordines eorum, qui baptizabantur, quod apud Matthæum invenimus. Sed iure Matthæus Baptiſtam inducit dicentem turbis, Progenies viperarum, & quæ ſequuntur, quando turbæ in bonam non ſumuntur, vt obſervantibus perſpicuum erit. Phariſæis præterea, & Sadducæis numero ſingulari dictum eſt: *Facite fructum dignum pœnitentia*; turbis vero numero plurium, *fructus dignos pœnitentia.* Fortaſſis enim fructus pœnitentiæ eximius à Phariſæis exigitur, qui non alius eſt, quam Ieſus, & fides erga ipſum; à turbis autem neque principium bonorum habentibus omnes exiguntur pœnitentiæ fructus. Quamobrem plurium numero, fructus facite, dixit ipſis Baptiſta. Illud etiam præter hæc Phariſæis dicitur: Ne cogitetis apud voſmetipſos dicere, patrem habemus Abraham.

Luc. 3. 2, & ſeq.

* χ. ἵνα ἴδῃ

Hæc à Fr. varie mutilata & Perionij interpretatione supplevimus.

* [Multi enim nunc principium habent, putantes se ad divinum verbum introduci, vt accedant ad veritatem. Itaque dicere secum in animo incipiunt, Patrem habemus Abraham.] Pharisæi vero non incipiunt, sed multo ante hoc cogitant. Vtrique tamen prædictos lapides offensos audiunt, quasi ex his suscitari possent liberi Abrahæ ipsi, suscitaturos ab insensibilitate, & mortificatione. Observa autem Pharisæis (iuxta id quod dictum fuit

Os. 10. 13. apud Prophetam: *Comedistis fructum mendacem*] habentibus fructum mendacem B

Addenda hæc quoque ex Perionio

dici: *Omnis igitur arbor non faciens fructum bonum exscinditur* [*& in ignem mittitur*: turbis autem quæ nullo modo fructum ferunt: *Omnis ergo arbor non faciens fructum, excidetur.*] Id enim, quod fructum non habet, ne bonum quidem fructum habet; quamobrem dignum est, ut exscindatur: quod autem fructum habet, id non omnino fructum bonum habet, quare jure & ipsum à securi deijcitur. Cæterum si accuratius exquisierimus, fieri non posse videbimus, vt id, quod nuper excoli sit cœptum, etiam si fructificet, C primos afferat fructus bonos. Contentusq; est agricola primam arboris culturam convenientes fructus proferre, tum vero procedente tempore post hos qualescunque fructus, sumpturus etiam fructus bonos, adhibitis purgationibus agriculturæ convenientibus. Quin Lex etiam huic nostræ intelligentiæ attestatur dicens, oportere eum, qui plantaverit, impurgatum triennio sinere, quod plantaverit; non comes rei plantatæ fru-

Levit. 19. 23, 24. ctibus: *Tres enim*, inquit, *annos vobis fructus impurgatus non comedetur, quarto autem anno erit omnis fructus sanctus, laudabilis Domino.* Iure ergo ad turbas absque additione boni dicitur: *Omnis igitur arbor, quæ non facit fructum, exscinditur, & in ignem conjicitur*, postquam per triennium instructæ pervenerint ad annum quartum, non facientes aliquem fructum sanctum, laudabilem Domino. Hæc autem omnia, quamvis per digressionem videantur à nobis dicta, comparantibus etiam quæ cætera Evangelia dicant, non importune tamen ascita, ne- E que aliena à præsenti consideratione judicio sunt meo. Pharisæi enim mittunt ad Iohannem post Sacerdotes, & Levitas ab Hierosolymis missos, ad interrogandum ipsum, quisnam esset, interrogantes: *Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neque Helias, neque ille Pro-*

A οἱ μὲν γὰρ ὄχλοι νῦν ἀρχὴν ἴσχουσι, δοκοῦντες εἰσάγεσθαι εἰς τὸν θεῖον λόγον τῆς προσιέναι τῇ ἀληθείᾳ, διόπερ ἀρχονται λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· οἱ δὲ φαρισαῖοι οὐκ ἄρχονται, ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ τοῦτο δοξάζουσι· πλὴν ἑκάτεροι τοὺς προῃρημένους λίθους διακρουόμενοι ἀκούουσι δυνάσθαι ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, ἀπὸ τῆς ἀναισθησίας καὶ νεκρότητος ἀναστοιχειοῦντες· τοῖς μὲν δὲ ὅτι τοῖς μὲν Φαρισαίοις, καὶ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ προφήτῃ· ἐφάγετε καρπὸν ψευδῆ, ἔχουσι μὲν καρπὸν ψευδῆ λέγεται· πρὸς ὃν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται τοῖς ὅλως ὂν ὄχλοις ὑδὲ καρποφοροῦσι· τὸ πρὸς ὃν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν ἐκκόπτεται· τὸ μὲν γὰρ μὴ ἔχον καρπὸν, οὐδὲ καλὸν ἔχει καρπόν· διόπερ ἐκκοπῆς ἐστιν ἄξιον. τὸ δὲ ἔχον καρπὸν, ἀ πρώτως καλὸν ἔχει καρπὸν, διόπερ καὶ αὐτὸς βουλόμενος ἀπὸ τῆς ἀξίνης καθαίρεται· ἐὰν δὲ ἀκριβέστερον ἐρευνήσωμεν τὰ περὶ τὰς καρπὰς, θύρωθεν ἐπὶ ἀμήχανον τὸ ἐξ τῆς γεωργήσαι ἐρχόμενον, καὶ καρποφορῆσαι τὰς πρώτας ἐνεγκεῖν καρπὰς καλάς· ἀγαπᾷ ὁ γεωργὸς πρῶτον τὰ ἐνεγκεῖν αὐτὰς ὑποβάλλοντας καρπὰς τῷ ἀρχομένῳ γεωργίας· ὕστερον οὐδὲν ἧττον προπόντων γεωργικῇ καθαρσίων μὴ τὰς ὁποίας δή ποτε καρπὰς λημψόμενος ἢ καρπὰς καλάς· καὶ ὁ νόμος ὁ ταύτῃ τῇ ἐκδοχῇ ἡμῶν μάρτυρι λέγων * δεῖ δὲ φυτεύοντα τρία ἔτη πρὸ ἀ- * χ. δεῖν
καθάρτου ἐᾶσαι τὸ πεφυτευμένον, οὐκ ἀδιεμβρύων αὐτὰ τῶν καρπῶν· τρία γὰρ, φησὶν, ἔτη ὑμῖν ὁ καρπὸς ἀπερικάθαρτος, ἃ ἐρωθήσεται. ᾧ δὲ τεταρτῳ ἔτει ἔσται πᾶς ὁ καρπὸς ἅγιος αἰνετὸς ᾧ κυρίῳ· βουλόμενος οἶνον πρὸς τοὺς ὄχλους χωρὶς τῆς τοῦ καλοῦ προσθήκης λέγεται· πρὸς ὃν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται· καὶ ὃ ὅτι πλεῖον δὲ φέρον καρπὸν ὅμοιον τῇ ἀρχῇ, δένδρον τυγχάνον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται· ἐπεὶ ἐνταῦθα τὰς μὴ τὸ τρίτον ἐπαγωγὰς ἐν τῇ τετάρτῃ δημόσιος μὴ ποιῇ καρπὸν ἅγιον, αἰνετὸν τῷ κυρίῳ· βούλεται ὁ πάντα εἰ καὶ μὴ προμεφάσεως ἡμῖν εἰρῆσθαι δοκεῖ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν λοιπῶν εὐαγγελίων, οὐκ ἄκαιρα δὲ ἐμοὶ φαίνεται, οὐδὲ ἀλλότρια τῆς ἐνεστηκυίας σκέψεως· Φαρισαῖοι γὰρ ἀποστέλλουσι πρὸς τὸν ἰωάννην, μὴ τοὺς ἀπὸ ἱεροσολύμων ἱερεῖς, καὶ λευίτας, πυνθανόμενοι ἐρωτῆσαι αὐτὸν ὅστις εἴη, ἐξετάζοντες· τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστὸς, οὐδὲ ἠλίας, οὐδὲ ὁ προ-

φήτης;

φήτης; καὶ ἐξετάσαντες ἐνταῦθα ἑξῆς παραγινόμενοι βαπτισόμενοι, ὡς ὁ ματθαῖος ἀναγράφει, ἀκούουσι δὲ τὰ ἁρμόζοντα αὐτῶν τῇ ἀλαζονίᾳ καὶ ὑποκρίσει· ἐπεὶ δὲ ὅμοια ἦν τὰ τούτοις εἰρημένα τοῖς λεγομένοις πρὸς τοὺς ὄχλους, ἐχρῆν τὴν τῶν ῥητῶν σύγκρισιν καὶ σαφηνείαν ποιήσασθαι. ὧν γινομένων πλείονα ἀπήντησεν ἡμᾶς ἡ ἀκολουθία θεωρῆσαι· ἔτι δὲ καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις δεόντως προσθήσομαι· δύο τάγματα πεμπόντων παρὰ τῷ ἰωάννῃ ἀναγέγραπται, ἓν μὲν ἰουδαίων τῶν ἀπὸ ἱεροσολύμων ἀποστελλόντων ἱερεῖς καὶ λευίτας. ἕτερον δὲ φαρισαίων ἐπαπορούντων διὰ τί βαπτίζει· καὶ ἀποδεδώκαμεν ὅτι μετὰ τὴν πεῦσιν οἱ φαρισαῖοι παραγίνονται βαπτισόμενοι μήποτ' οὖν πρὸ τούτων οἱ πρὸ τούτων ἀποστείλαντες ἀπὸ ἱεροσολύμων ἰουδαῖοι παραδεξώμενοι τοὺς ἰωάννου λόγους, ἅτε πρότεροι τῶν φαρισαίων πέμψαντες, καὶ πρότεροι ἔρχονται· ἱεροσόλυμα γὰρ, πᾶσα ἰουδαία, καὶ ἀκολούθως πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ ἰωρδάνου ἐβαπτίζοντο ἐν ᾧ ἰωρδάνῃ ποταμῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. ἢ ὡς ὁ λουκᾶς φησιν· ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ ἰουδαία χώρα, καὶ οἱ ἱεροσολυμῖται πάντες, καὶ ἐβαπτίζοντο ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἰωρδάνῃ ποταμῷ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· ὅτε μέντοι ματθαῖος τοὺς φαρισαίους, καὶ σαδδουκαίους, πρὸς οὓς λέγεται· γεννήματα ἐχιδνῶν; ὅτε λουκᾶς τοὺς ὄχλους τὴν αὐτὴν ἐπίπληξιν ἀκούοντας εἰσάγουσι, ἐξομολογουμένους τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· ἄξιον δὲ ἐπαπορῆσαι πῶς πάσης τῆς ἱεροσολυμίτων πόλεως, καὶ πάσης τῆς ἰουδαίας, καὶ πάσης τῆς περιχώρου τοῦ ἰωρδάνου βαπτιζομένων ἐν τῷ ἰωρδάνῃ ὑπὸ ἰωάννου, ὁ σωτήρ φησιν· ἐλήλυθεν ὁ ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, μήτε ἐσθίων, μήτε πίνων, καὶ λέγετε, δαιμόνιον ἔχει· καὶ πρὸς τοὺς πυθομένους, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; λέγει· κἀγὼ ἐρωτήσω ὑμᾶς ἕνα λόγον, ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ· τὸ βάπτισμα τὸ ἰωάννου, πόθεν ἦν; ἐξ ἀνθρώπων; ὅτε καὶ διαλογιζόμενοί φασιν· ἐὰν εἴπωμεν, ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ διὰ τί οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ· λύεται δὲ τὸ ἀπορηθὲν οὕτως. φαρισαῖοι, ὡς προτετηρήκαμεν, οἱ ἀκούσαντες, γεννήματα ἐχιδνῶν, οὐ πεπιστευκότες αὐτῷ, παραγίνονται ἐπὶ τὸ βάπτισμα, εἰκὸς ὅτι τὸν ὄχλον φοβούμενοι, καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἐκείνους ὑπόκρισιν ἀξιοῦντες λούσασθαι, ἵνα μὴ δοκοῖεν ἐναντιοῦσθαι τοῖς τοσούτοις· φρονοῦντες γοῦν αὐτὸν ἀπ' ἀνθρώπων ἔχειν, καὶ οὐκ ἀπ' οὐρανοῦ τὸ βαπτίζειν, διὰ τὸν ὄχλον, μήποτε λιθασθῶσιν, φοβοῦνται ὅπερ ὑπολαμβάνουσιν εἰπεῖν· ὥστε οὐκ ἐναν-

A *pheta?* cumque interrogassent hoc in loco, deinceps profecti, vt baptizarentur (vt scribit Matthæus) audiunt convenientia fastui, & simulationi suæ. Porro quoniam his eadem fere, quæ turbis dicta fuerant, postulabant hæc collationem, atque explanationem, quæ dum fiunt, plura compulit nos consequentia rerum considerare. His insuper, quæ diximus, necessario illud addemus, Iohannem scribere duos ordines esse mittentium: alterum quidem Iudæorum mittentium ab Hierosolymis Sacerdotes & B Levitas; alterum vero Pharisæorum addubitantium quare baptizet. Tradidimus etiam Pharisæos post interrogationem profectos fuisse, vt baptizarentur. Proinde vide, ne fortè Iudæi, qui ante Pharisæos miserant ab Hierosolymis, admissa Iohannis oratione, quia priores Pharisæis miserint, priores etiam veniant. Hierosolyma enim, & tota Iudæa, & consequenter omnis regio Iordani finitima baptizabantur ab ipso in Iordane fluvio, confitentes peccata sua: vel vt Lucas in- C quit: *Egrediebatur ad ipsum tota Iudæa regio, & Hierosolymitæ omnes, & baptizabantur ab ipso in Iordane fluvio confitentes peccata sua.* Cæterum neque Matthæus Pharisæos & Sadducæos, quibus dicitur, *Progenies viperarum*, neque Lucas turbas eandem increpationem audisse inducunt confitentes peccata sua. Illud vero dubitatione dignum est, quomodo cum tota Hierosolymitarum vrbs, & tota Iudæa, & tota regio Iordani finitima baptizarētur à Iohāne, Servator dicat: *Venit Iohannes Baptista neque manducans, neq; bibens, & dicitis, Dæmonium habet:* & interrogantibus, *In qua potestate hæc facis?* dicit: *Interrogabo & ego vos vnum verbum; quod si dixeritis mihi, dicam etiam ego vobis, in qua potestate hæc facio: Baptismus Iohannis vnde erat? è cœlo, an ex hominibus? quando & disceptantes inquiunt: si dixerimus è cœlo, dicet, Quare non credidistis illi?* Sed solvitur hunc in modum dubitatio: Pharisæi, vt antea observavimus, qui audierant, *Progenies viperarum*, nec illi crediderant, accedunt ad baptismum, E timentes, vti probabile est, turbam, atque propter illos simulate volentes lavari, ne tot hominibus aduersari viderentur. Sentientes igitur ipsum ab hominibus, non è cœlo habere baptismum, timent, quod suspicantur dicere, ne fortè lapidentur à turba. Quare quæ Servator

Ioh. 1.25.

Matth. 3.5, 6.

Marc. 1. 5.

Matth. 11. 18.

Matth. 21. 13, 24, 25.

Pharisæis locutus est, contraria non sunt his, quæ scripta fuerunt in Evangelijs de multitudine eorum, qui apud Iohannem baptizati fuerunt. Cum alioqui temeritatis Phariſeorum fuerit dicere Iohannem habere dæmonium, & Iesum in Beelzebul dæmoniorum principe virtutes edidisse.

TOMVS OCTAVVS.

Ioh. 1. 27, 28. *Respondit illis Iohannes dicens, Ego quidem baptizo vos in aquâ: in medio autem vestri stat quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, cujus non sum dignus vt solvam corrigiam calceamenti.*

Equidem Heracleon existimat Iohannem respondere his, qui à Pharisæis missi fuerant, quod ipse volebat, non ad id quod illi interrogaverant, non advertens se incusare Prophetam insciticæ, si aliud interrogatus, de re alia respondet: (cavendum enim nobis est hoc, dum colloquimur, tanquam vitium.) Contra, nos dicimus maximè appositam esse responsionem. Namque ad illud: *Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus?* quid aliud dici oportuit, quàm ostendere baptisma suum esse corporale? *Ego enim*, inquit, *baptizo aquâ*: cumque hoc respondisset ad illud: *Quid ergo baptizas?* ad alterum: *Si tu non es ille Christus*, laudes enarrat de præcipua, ac præcedenti substantia Christi: nempe quod Christus tantũ virtũ habet, vt invisibilis etiã sit divinitate suâ, omni homini præsens, & per vniversum orbẽ extensus: quod declaratur per illud: *In medio vestri stat ille*, [*quem vos nescitis*.] Et quoniam nihil tale expectantes Christi adventum Pharisæi de ipso videbant, tantum suspicantes eum esse hominem sanctum, concinne redarguit Phariſæorum ignorantiam, qui ipsius excellentiam ignorabant, adijciens: *Quem vos nescitis*, illis verbis: *In medio vestri stat.* Et ne quis suspicetur eum, qui sit invisibilis, quique penetret ad omnem hominem, & ad totum mundum, diversum esse ab eo, qui humanam sumpsit carnem, & super terram est visus, & cum hominibus est conversatus, conjungit illis verbis: *In medio vestri stat, quem vos nescitis*; illud: *qui post me venturus est.* Cujus cùm excedente, & exuperante excellentia intellexisset Iohannes suam ipsius naturam superari, ob quam ambigebant nonnulli, an ipse esset Christus, ostendere volens quanto inferior esset Christi magnitudine, ne quis de se cogitaret aliquid supra id, quod videt, aut audit à semetipso, dicit etiã illud: *Non sum ego dignus, vt solvam ejus*

A πῶλαι ὑπὸ τῦ σωτῆρος εἰρημένα πρὸς τὰς φαρισαίους, τοῖς ἀναγεγραμμένοις ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τῦ πλήθους τῶν ὑπ' αὐτῦ τῦ ἰωάννη βαπτισαμένων· τῦ δράσους ὄ τῶν φαρισαίων ἦν δαιμόνιον ἔχειν λέγειν ὃν ἰωάννην καὶ ἐν βεελζεβοὺλ, τῦ ἀρχοντι τῶν δαιμονίων τὰς δυνάμεις φάσκων τὸν ἰησῦν πεποιηκέναι· ἀποκρίνατο αὐτοῖς ὁ ἰωάννης λέγων· ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· αὐτός ἐστιν ὁ ὀπίσω μὲ ἐρχόμενος, ὃ οὐκ B εἰμι ἐγὼ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτῦ τὸν ἱμάντα τῦ ὑποδήματος· ὁ μὲν ἡρακλέων οἴεται ὅτι ἀποκρίνεται ὁ ἰωάννης τοῖς οὐκ ὄντα φαρισαίων πεμφθεῖσιν, ὃ πρὸς ὃ ἐκεῖνοι ἐπηρώτων, ἀλλ' ὃ αὐτὸς ἐβούλετο ἑαυτὸν λανθάνων ὅτι κατηγορᾷ ὃ προφήτου ἁμαρτίας, εἰ γε ἄλλο ἐρωτώμενος περὶ ἄλλα ἀποκρίνεται· χρὴ γὰρ καὶ τοῦτο φυλάττεσθαι ὡς ἐν κοινολογίᾳ ἁμάρτημα τυγχάνον· ἡμεῖς δὲ φαμὲν ὅτι μάλιστα πρὸς ἔπος ἐστὶν ἡ ἀπόκρισις· πρὸς γὰρ τὸ· τί οὖν βαπτίζεις, εἰ C σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστός; τί ἄλλο χρὴν εἰπεῖν, ἢ τε τὸ ἴδιον προσῆκον βάπτισμα σωματικώτερον τυγχάνον; ἐγὼ γὰρ, φησὶν, βαπτίζω ἐν ὕδατι· καὶ τοῦτο εἰπὼν πρὸς τὸ· τί οὖν βαπτίζεις; πρὸς ὃ δύτερον, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστὸς, δοξολογήσω περὶ τῆς προηγουμένης οὐσίας χριστοῦ διηγεῖται, ὅτι δυνάμει τοσαύτῃ ἔχει, ὡς ἐν ἀόρατος εἶ) τῇ θειότητι αὐτῦ, πρὸν πάντι ἀνθρώπῳ, πάντι γὲ καὶ ὅλῳ τῷ κόσμῳ συνεκτεινόμενος, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τῦ· μέσος ὑμῶν ἕστηκε· ἐπεὶ οὖν οἱ προσδοκῶντες χριστοῦ ἐπιδημίαν φαρισαῖοι τηλικῦτον περὶ αὐτὸν ἐώρων, ἀνθρωπον τέλειον ἅγιον μόνον ὑπολαμβάνοντες αὐτὸν εἶ) ἐμμελῶς ἐλέγχει τε περὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτῦ φαρισαίων ἀγνοίαν, προσπθεὶς τῷ· μέσος ὑμῶν ἕστηκε, τῷ· ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· ἵνα μή τις ὑπολάβῃ ἕτερον εἶ) τὸν ἀόρατον καὶ διήκοντα ὅλα πάντα ἀνθρωπον, ἢ καὶ ὅτι ὅλον τὸν κόσμον, πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ ὅτι τῆς γῆς ὀφθέντα, ὃ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντα συνάπτει τῷ· μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, τῷ· ὀπίσω μὲ ἐρχόμενος, τουτέστι μοῦ ἐμὲ φανερωθησόμενος· ὃ καὶ τὸν ὑπερβάλλοντα ἡμῶν ὑπερέχον σημαίνει πρὸς τὸν ἑαυτῦ φύσιν, ἀμφιβαλλομένην ὑπό τινων, μήποτ' αὐτὸς ᾖ ὁ χριστὸς, ὅσον ἀπολείπεται τῆς τῦ χριστοῦ μεγαλοπρεπῶς παρῃσημένος βλέμματος, ἵνα μή τις εἰς αὐτὸν λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτῦ τὸν ἱμάντα τῦ ὑ-

δύμαζος, αἰνιττόμενος τὸ ἀχίχημὲς εἰ τὸν περὶ A *corrigiam calceamenti*, illud innuens se
τῆς ἐνσωματώσεως αὐτοῦ λόγον, οἱονεὶ δεδεμένον, minime idoneum esse, qui de ipsius Chri-
καὶ κεκρυμμένον τοῖς μὴ νοῦσι λῦσαι καὶ σαφηνίσαι, sti incorporatione rationem (quæ veluti
ὥστε ἄξιόν τι τῆς τοσαύτης ὑπεδημίας ligata est, & occultata non intelligenti-
εἰς ὕστερον ἐφηκούσης συμπεσαμένης εἰπεῖν· ἐὰν bus) solvat, explicetque: dignum ali-
ἄκαιρον ἢ ὀξετάζωσιν ὑμῖν τό· ἐγὼ βαπτίζω quid dicendo de tanto adventu in tan-
ἐν ὕδατι, πρὸς ὁμοίας τῶν βαπτιζομένων τοῦδε tam brevitatem contracto. Verùm enim-
λόγου τούτου λέξις, καὶ συγκρῖναι τῇ παρεκ- vero haud importunum fuerit inquirenti-
μενούσῃ· φησὶ τοίνυν ὁ ματθαῖος, ἰδὼν πολλοὺς bus nobis illud: *Ego aqua baptizo*, addere,
τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων, ἐρχομένους ἐπὶ siquid simile de hoc dixerint Evangelistæ,
τὸ βάπτισμα, μετὰ τὰ ὑποπλακτικὰ τοῦδε ὧν B & cum re, qua de agitur, conferre. Ita-
ὀξετάζομεν, ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ἐν ὕδατι βαπτί- que Matthæus inquit, eum conspexisset
ζω εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσ- multos ex Pharisæis, & ex Sadducæis
χυρότερός μού ἐστιν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑ- venientes ad baptismum (post verba in-
ποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν crepatoria, de quibus inquisivimus) *Ego* Matth.3.
πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· σύμφωνον τῷ κυ *quidem vos aqua baptizo ad resipiscentiam:*
ἰωάννου λόγῳ, τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἐν ὕδατι *at ille, qui post me venturus est, potentior*
βαπτίσματος φέρειν τοὺς πεμφθέντας ἐκ τῶν φα- *me est, cujus non sum idoneus, vt calcea-*
ρισαίων λέγοντι· ὁ δὲ μᾶρκος, ἐκήρυσσε, φη- *menta portem: ipse vos baptizabit Spiritu*
σὶν, ἰωάννης λέγων· ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός *sancto, & igni*: cum sermone Ioannis
μου ὀπίσω, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι C conveniens narrante confessionem ba-
τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· ἐγὼ ἐβά- ptismi ad eos, qui missi fuerant ex Pha-
πτισα ὑμᾶς ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν risæis. At Marcus: *Prædicabat* (inquit) Marc 1.
πνεύματι ἁγίῳ· πρὸς πλείονας, καὶ πάντας Iohannes *dicens: Venit, qui fortior est me,* 8.
τοὺς ἀκούοντας διδάσκων ταῦτα κεκηρύχθαι· ὁ *post me, cujus non sum idoneus, vt procum-*
δὲ λουκᾶς φησιν ὅτι προσδοκῶντος τοῦ λαοῦ, καὶ *bens solvam corrigiam calceamentorum ejus.*
διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐ- *Ego quidem baptizo vos aqua, ille vero ba-*
τῶν περὶ τοῦ ἰωάννου, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ χρι- *ptizabit vos Spiritu sancto.* Ad complu-
στὸς, ἀπεκρίνατο λέγων πᾶσιν ὁ ἰωάννης· ἐγὼ res, & omnes audientes docens hæc præ-
μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυ- dicata fuisse. Rursum Lucas inquit, quod
ρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱ- expectante populo, & cogitantibus om-
μάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· αὐτὸς ὑμᾶς nibus in cordibus suis de Iohanne, an ipse
βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· ἔχοντες esset Christus, responderit Iohannes di-
τοίνυν τὰς ὁμοίας λέξεις τῶν παταίων φέρε κοι- cens vniversis: *Ego quidem aqua baptizo* Luc. 3. 16.
τὸ δυνατὸν ἴδωμεν ἰδίᾳ τὴν νοῦν ἑκάστης, καὶ *vos, sed veniet, qui potentior est me, cujus*
ὡς διαφερούσας, ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ ματθαίου, *non sum dignus solvere corrigiam calceamen-*
ὃς καὶ πρωτοδέδοται τοῖς ἐθνεσιν ὁ εὐαγγέλιον, τοῖς *torum. Ipse vos baptizabit Spiritu sancto*
ἐθνεσιν ἐκδεδωκέναι τὸ εὐαγγέλιον, τοῖς ἐκ *& igni.* Tenentes igitur quatuor Evan-
περιτομῆς πιστεύσιν· ἐγὼ μὲν, φησὶν, ὑμᾶς βα- D gelistarum similia verba, age videamus
πτίζω εἰς μετάνοιαν, οἱονεὶ καθαίρων, καὶ ἀπο- pro virili seorsum vniuscujusque verbi
τρέπομενος ἀπὸ τῶν χειρόνων, καὶ ὅπως μετάνοιαν sensum, & differentias, initio sumpto à
ποιήσασθαι παρακαλῶν· ἑτοιμάσαι γὰρ κυρίῳ λαὸν κατ- Matthæo: qui primus cæterorum traditur
ασκευάσαντον ἐγὼ ἐλήλυθα, καὶ χώραν δοῦναι τῷ Evangelium tradidisse Hebræis, qui ex
βαπτίσματος τῆς μετανοίας ὑπερπίπτειν ἐν μοὶ circumcisione crediderant: *Ego vos*, in- Matth.3.11
ἐμὲ ὄντα, καὶ ἀφ' ὅτου ἰσχυρότερον πολλῷ τῆς quit, *aqua baptizo*; veluti purgans, &
ἐμῆς δυνάμεως, καὶ χρεῖττον ὑμᾶς ὠφελήσοντι· deterrens à rebus malis, & ad resipiscen-
ὁ σωματικὸν γὰρ τὸ σκεῦος βάπτισμα, ὃν tiam invitans: vt præpararem enim po-
μετανοοῦντα πληροῦντος ἁγίου πνεύματος, καὶ pulum instructum ego veni: & ad præ-
θειοτέρου πυρὸς πᾶν ὑλικὸν ἀφανίζοντος, καὶ parandum locum resipiscentiæ per ba-
πᾶν γενέσεως ἐξαναλίσκοντος, ὁ μόνον ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος αὖθ', ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἕξεω- D ptismum post me venturo, qui hac etiam
ratione longe potentius, præstantiusque
quam mea sit potentia, vobis adjumento
futurus est. Si quidem illius baptismus
non est corporalis, cum resipiscentem re-
pleat Spiritus sanctus, qui igne divinio-
ri quicquid vel materiale, vel terrenum
fuerit, demolitur, consumitque. Et hoc
non tantum in eo, qui ipsum admiserit,
sed etiam in eo, qui audierit ipsum haben-

tes. Tanto autem est me fortior, qui post me venturus est, vt ne ea quidem, quæ ad amictum spectant extremarum potentiarum, quæ sunt circa ipsum, ferre queam, quippe cum manifesto expositæ non sint, neque vulgus ea ferre sustinens existimare possit me idoneum esse, qui ea feram. Igitur non novi vtrum prius dicam, meamne multam imbecillitatem, quæ ne vilia quidem Christi (magnarum rerum circa ipsum existentium comparatione) ferre queat, an divinitatem illius eminentem, & toto mundo majorem, quandoquidem ego, qui tantam accepi gratiam, vt prophetia dignus habitus fuerim, quæ meum adventum ad vitam hominum prædiceret, illis verbis: *Ego vox clamantis in deserto*; & : *Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam*: Ego, cujus ortum Gabriel adstans coram altari admirabiliter annunciavit, patre meo in senectute existente: Ego, ad cujus nomen Zacharias mox vocem recepit, atque etiam prophetandi munus per ipsam: Ego, de quo Dominus testificatus est, neminem inter natos mulierum me majorem existere; neque calceamenta ejus idoneus sum portare; quod si non calceamenta, quid dicendum de vestimentis ejus? quis tantus, qui totam illius vestem custodire queat? quis est qui cogitaturus sit, se comprehensurum rationem eam, quam habet tunica à summo inconsutilis, quia sit per totum contexta? Illud vero observandum, quod quatuor Evangelistis dicentibus, Iohannem fateri sé advenisse ad baptizandum aquâ, solus Matthæus huic rei addiderit, *Ad resipiscentiam*, nimirum docens vtilitatem futuram baptismatis ei, qui ex proposito baptizaretur, quæ ad resipiscentem perveniens ei, qui accederet non resipiscens, asperius judicium futura esset. Sciendum est insuper, quemadmodum prodigiosæ virtutes in curationibus à Servatore factis, notæ existentes eorum, qui semper à λόγῳ, [ideſt filio Dei] liberantur tum ab omni ægritudine, tum à mollitie, profuerunt (etiam corporaliter factæ,) invitantes ad fidem eos, qui beneficio afficiebantur; ita lavacrum aquæ symbolum, & nota existens purificationis animæ, ablutæ ab omni sorde malitiæ, nihilominus, etiam ex se, esse principium, ac fontem munerum divinorum propter potentiam invocationum adorandæ Triadis ei, qui se exhibuerit deitati. Divisiones enim donorum sunt. Testimonium autē meis verbis præbet historia

Is. 40. 3 Mal. 3. 1.

A τῶν ἀκούοντος· τοσοῦτον δὲ ὅσον ἐμοῦ ἰσχυρότερος ὁ μετερχόμενος, ὡς μηδὲ τὰ τῆς περιβολῆς τῆν περὶ αὐτὸν δυνάμεων ἐλάττων, ἐγὼ γυμνῶν ὑπαρχόντων, ὥστε καὶ τὰς τυχούσας μοι αὐτὰ δυνάσθαι, ἱκανόν με τυγχάνειν βαστάσαι, μηδὲ ὅλως τὰ ὑποδήματα φέρειν· οὐκ οἶδα δὲ ὁπότερον εἴπω, πότερον τὴν πολλὴν μου ἀσθένειαν, τὰ εὐτελῆ τὰ χριστοῦ συγκρίσει τῆν περὶ ἑαυτὸν μειζόνων, φέρειν μὴ δυναμένην, ἢ ὅλως τὸν ἐκείνου ὑπερβάλλοντα, καὶ μείζονα πάντος B κόσμου θειότητα· εἶτε ἐγὼ ὁ τηλικαύτην χαρὶν σας λαβεῖν, ὡς ἐν προφητείας ἀξιωθῆναί με, προλαβούσης τὰ περὶ τῆς εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἐπιδημίας μου, ἐν ᾧ· ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καί· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου· ἐγὼ ᾧ τοῦ ἡλίου γαβριὴλ ὁ πρωτοκλὴς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ παραδόξως διηγγείλατο ἐν γήρᾳ γεγηκυίᾳ ᾧ πατρί μου. ἐγὼ ἐφ' ᾧ τῷ ὀνόματι ζαχαρίας ἅμα ἀπέλαβε τὴν φωνὴν, ἐ ὁ προφητεύσειν C δι' αὐτῆς. ἐγὼ ὁ ὑπὸ τοῦ κυρίου μου μαρτυρούμενος, ὡς οὐκ ἐστι μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ἐμοῦ ἀδεὴς τυγχάνω, οὐδὲ τὰ ὑποδήματα βαστάσαι ἱκανός· εἰ μὴ γὰρ μηδὲ τὰ ὑποδήματα, τί λεκτέον περὶ τῆν ἐνδυμάτων αὐτοῦ; τίς ἔσται * ὁ ἐξετάσειν αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον τηρῆσαι δυνήσεται; τίς, ὃς νοήσει ὅν ἐν τῇ ὑφάσει χιτῶνα ἄρραφον ἔχει· ὃ δὲ ὅλως ὕφασμα τυγχάνει καταλαβεῖν ὃν ἔχει λόγον; πρὸς τετρημένον δὲ ὅτι τῆν τεσσάρων εὐαγγελικῶν τὸ * ἐνδύματι ὁμολογεῖ ἰωάννην ἐλθόντα βαπτίζειν, μόνος D ματθαῖος τοῦτο προστέθεικε ὃ, εἰς μετάνοιαν, διδάσκων ὃ, ὅτι τὸ βαπτίσματος ὠφέλειαν ἔχεσθαι τῆς προαιρέσεως τοῦ βαπτιζομένου, τῷ μετανοοῦντι μὲν εἰλικρινῆ, μὴ ὑπὸ δὲ προσιόντι εἰς κρίμα χαλεπώτερον ἐσομένην· χρὴ δὲ εἰδέναι ὅτι ὥσπερ αἱ κατὰ τὰς γραφὰς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος θεραπεῖαι τερατώδεις δυνάμεις, σύμβολα τυγχάνουσαι τῆν ἀεὶ λόγῳ τῆς θεᾶς ἀπαλλαττομένων πάσης νόσου καὶ μαλακίας, οὕτως ἦπερ καὶ σωματικῶς ἠμύμενοι * ὧν * χ. ὑπὲρ ἡμῶν, εἰς πίστιν προσκαλεσάμενοι τοὺς ἐπιστρεφομένους τῷ θεῷ. ἔστι γὰρ ὁ ἁγιασμὸς τοῦ ὕδατος λουτρὸν, σύμβολον τυγχάνον καθαρσίου ψυχῆς, πηγὴ ῥύπον ἀπὸ κακίας ἀποπλυνομένης, οὐδὲν ἧττον καὶ κατ' αὐτὸ τὴν ἐμπεριέχουσαν ἑαυτὸν τῇ θειότητι τῆς δυνάμεως τῆν τῆς προσκυνητῆς τριάδος ὑπακοήσιν ὄντων, ἢ χαρισμάτων θείων ἀρχὴ καὶ πηγή· διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσί· μαρτυρεῖ δέ μοι τῷ λόγῳ ἡ ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων πράξεσιν ἀναγεγραμμένη ἱστορία,

ωδε τῆ ὄψις ἐναργῶς τότε ὁ πνεῦμα τοῖς A in Actis Apostolorum scripta de eo,
βαπτιζομένοις ὑπεδεδήμηκεν, μεθυφεστά- quod adeo evidenter tunc advenerit
σης αὐτοῖς τῆς ὕδατος τοῖς γνησίως πορευο- Spiritus his, qui baptizabantur, præ-
μένοις ὁδόν, ὡς καὶ τὸν μάγον Σίμωνα κατα- fluente viam aqua his, qui sincere ad
πλαγέντα θέλειν μὲν τὴν χάριν ταύτην ἀπὸ τῆς ipsum accedebant; adeo vt Simon ille
πέτρου λαβεῖν, ἐβούλετο δὲ ὁ δικαιότατος Θεὸς Magus obstupefactus vellet à Petro hanc
τῆ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· καὶ τοῦτο δὲ προσ- gratiam accipere, velletque rem justissi-
σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰωάννου βάπτισμα ὑποδε- mam per mammona iniquitatis. Quin &
έστερον ἐτύγχανε τοῦ βαπτίσματος Ἰησοῦ διδο- hoc insuper notandum, quod Iohannis
μένου ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἡμεῖς οὖν ἐν ταῖς baptismus Iesu baptismo, quod dabatur
προτέραις βεβαπτισμένοι εἰς ὃ Ἰωάννου βά- B per discipulos ejus, inferior erat. Qui
πτισμα, μηδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἀκούσαν- ergo in Actis baptizati erant in Iohan-
τες βαπτίζονται δεύτερον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων. nis baptismo, & neque, an Spiritus san-
Ὁ γὰρ τῆς ἀναγεννήσεως ὑπὲρ ὧν Ἰωάννης ἀλ- ctus esset, audierant, denuo ab Apos-
λὰ τοῦτο ὧν Ἰησοῦ διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐγίνε- tolo baptizantur, quia regeneratio non
το, καὶ παλιγγενεσίας ὀνομαζόμενον λουτρόν, apud Iohannem, sed apud Iesum per
μετ' ἀνακαινώσεως γινόμενον πνεύματος, τῆς ἐν Apostolos suos fiebat, atque etiam re-
τοῖς ὑπερεχομένου, ἐπειδὴ τοῦτ' ἐστὶν, ἐπι- generationis quod dicitur lavacrum, quod
πέμπω τὸ ὕδατος, ἀλλ' ὃ πᾶσι μετὰ τὸ ὕδωρ fiebat cum renovatione spiritus, qui
ἐπιπέμπεται· καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον etiam nunc præfertur aquæ, (quoniam
τῆδε ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον· ἤδη δὲ καὶ τὰ μάρκου C à Deo est,) sed non omnibus post aquam
καταπονησώμεθα, ὃς ἀνέγραψε κηρύσσοντα τὸν imprimitur, & ingeneratur. Et hæc qui-
Ἰωάννην, ταῦτα μὲν εἰρηκέναι τῷ τὸ· ἔρχεται dem hactenus, quod ad inquisitionem
ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου· ἐπιδιωκτικῶς γὰρ attinet eorum, quæ sunt in Evangelio
ταῦτα τῷ· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός secundum Matthæum. Proinde jam Mar-
μού ἐστιν· ὄφελ ἔτι δὲ τὰ αὐτὰ ἐν τῷ, οὐκ εἰ- cum etiam consideremus: qui prædican-
μὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδη- tem quidem Iohannem eadem scripsit
μάτων αὐτοῦ· ἕτερον μὲν γὰρ ὁ βαστάζειν τὰ dixisse, inxta illud: *Venit potentior me*
ὑποδήματα, δῆλον ὅτι ἤδη λελυμένα ἀπὸ *post me*; hæc enim æquè valent, atque
τῶν τοῦ ὑποδεδεμένου ποδῶν· ἕτερον δὲ τὸ κύ- ea verba: *Qui post me venturus est, potentior me est*; non amplius vero eadem, Marc. 1. 7. 8.
ψαντα λῦσαι ἐν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων D dum inquit: *Non sum idoneus procumbens solvere corrigiam calceamentorum eius.* Aliud
αὐτοῦ· καὶ ἀκόλουθον γε μηδενὸς σφαλλομένου est etenim gestare calceamenta; iam scili-
τῶν θαυμασίων, μηδὲ ψευδομένου ὡς εἴποιεν αὐ- cet soluta à pedibus calceati: aliud
τοὶ πιστεύοντες ἀμφότερα, καὶ διαφόρως καιρὸς etiam, procumbentem solvere corrigiam
εὑρηκέναι τὸν βαπτιστὴν καθ' ἕτερον καὶ ἕτερον νῦν calceamentorum. Proinde consequens
κινούμενον· ὃ γὰρ περὶ τῆδε αὐτῶν, ὡς οἴονταί τι- est nullo ex Evangelistis vel fallente, vel
νες οἱ ἀπεμνημονεύοντες· διαφόρως πεπλήκτησθαι mentiente, vt dicerent qui credût vtraque,
μὴ ἀκριβοῦντες τὴν μνήμην ἕκαστον τῆδε εἰ- Baptistam diversis temporibus dixisse se-
ρημένων, ἢ γεγραμμένων· μέγα μὲν ὂν ὁ βα- cundum aliam, & aliam mentem motum.
πτίσας τῷ Ἰησοῦ τὰ ὑποδήματα. μέγα δὲ καὶ Non enim de ijsdem rebus variè loquuti
ὅτι τὰ σωματικὰ αὐτοῦ κάτω πως γεγραμ- E sunt Evangelistæ, vt quidam expositores
μένα, κύψαι γὰρ τῷ πρὸς εἰκόνα κάτω putant, accurate non inquirentes singu-
θεάσασθαι, λῦσαι ἕκαστον τῆδε τῷ μυστη- la dicta, vel facta. Atque magnum qui-
ρίου τῆς ἐνσωματώσεως ἀσαφῆ, οἱονεὶ τὸν ἱ- dem est gestare Iesu calceamenta, sed
μάντα τῶν ὑποδημάτων τυγχάνοντα· εἷς γὰρ magnum etiam est illud, procumbentem
ὁ τῆς ἀσαφείας δεσμὸς, ὥσπερ καὶ ἡ μία τῆς ad ipsius corporalia deorsum facta (con-
γνώσεως κλείς, ἵνα δὲ ὁ μείζων ἐν γυναι- siderandi causa imaginem inferiorem) sol-
ξὶν γυναικῶν καθ' αὐτὸν ἱκανὸς λῦσαι, ἢ ἀνοῖ- vere obscura quæque mysterij incarnatio-
ξαι, τῆ δήσαντος καὶ κλείσαντος μόνῳ δωρη- nis, quæ veluti sunt calceamentorum
θέντι οἷς ἐθέλοι ὁ λῦσαι, καὶ ἀνοῖξαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων καὶ τὰ κεκλεισμένα· εἰ δὲ corrigia; vnum enim est obscuritatis vin-
culum, sicut etiam vna scientiæ est cla-
vis, quæ ne ipse quidem major inter na-
tos mulierum ex se solvere, vel aperire
idoneus est; nempe eo solo ligante, ape-
rienteque, qui quibus ipse velit, elargi-
tur, solvere, & aperire corrigiam calcea-
mentorum, atque etiam quæ clausa sunt:

Quod si mysticus est calceamentorum locus, ne hunc quidem præterire dignum est. Igitur opinor hominis assumptionem (cum carnem & ossa recipit Dei filius) alterum esse calceamentorum, alterum autem esse descensum ad infernum, quisquis tandem sit ille infernus, & ad carcerem cum Spiritu iter. Illud de descensu ad infernum scribitur in quintodecimo psalmo: *Non derelinques animam meã in infernum.* Et de itinere cum Spiritu ad carcerem apud Petrum in Catholica Epistola: *Mortificatus enim, inquit, carne, sed vivificatus spiritu: in quo etiam profectus Spiritibus, qui erant in carcere, prædicavit: qui inobedientes fuerunt quondam, cum expectabatur Dei lenitas in diebus Noe, cum apparabatur arca.* Qui itaque, vt dignum est vtrisque adventibus, orationem habere potest, corrigiam solvere calceamentorum Iesu idoneus est, etiam ipse mente procumbens, pariterque cum descendente in infernum descendens, & à cœlo, & à mysterijs divinitatis Christi descendens ad ipsius apud nos adventum necessario factum, cum hominem subinduit. Porro qui hominem subinduit, etiam mortuum subinduit: *In hoc enim Iesus mortuus est, & resurrexit, vt & mortuis, & viventibus dominetur:* [ob eamque causam & vivum, & mortuum ligavit, ideſt, & eum qui in terra, & eum qui est apud inferos, vt & in vivis dominetur & in mortuis.] Quis ergo idoneus est procumbens solvere corrigiam talium calceamentorum? eaque soluta non dimittere, sed ex altera idoneitate ea recipere, & gestare, eo quod circumferat in memoria, quæ intellexerit? Nec illud sinatur intactum, Lucam, similiterque Iohannem vocem, procumbens, omisisse. Et fortassis quidem contingit, vt qui procubuerit, solvat juxta id, quod est dictum, sed facile factu est etiam, vt qui observat altitudinem intervalli, & spatij existentis à λόγῳ [filio Dei,] inveniat calceamentorum solutionem (quæ, cum quis ea quærit, ligata apparent) ut ea quis cum solverit calceamenta, quæ separabilia sunt, videat λόγον [Dei filium] per se nudum rebus inferioribus. Perscribit autem Iohannes: *Non sum ego dignus,* quod idem non est cum illis verbis: *Non sum ego idoneus:* fieri enim potest, vt qui dignus non sit, sit idoneus; contra qui dignus sit, nondum sit idoneus. Si enim etiam ad id, quod expedit, data sunt dona, nec id tantum ex proportione fidei, Dei humanum genus amantis officium erit prævidentis nocumentum ex elatione, vel inflatione insequutura, ne digno qui-

Psal. 15. 10.

1. Pet. 3. 18, 19, 20.

Rom. 14. 9.

Hæc à Pertario prætermissa è Perionio supplevimus.

A μυστικὸς ὁ περὶ τῶν ὑποδημάτων τόπος, οὐδὲ τοῦτον παρελθεῖν οἶμαι τοίνυν τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅτε σάρκα καὶ ὀστέα ἀναλαμβάνει ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ὃ ἕτερον εἶναι τῶν ὑποδημάτων, τὸν εἰς ᾅδου καταβασιν, ὅστις ποτέ ἐστιν ὁ ᾅδης, καὶ τὸν εἰς φυλακὴν μετὰ τοῦ πνεύματος πορείαν· τὸ λοιπὸν περὶ τῆς εἰς ᾅδου καταβάσεως τὸ· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς τὸν ᾅδην, ἐν τῷ ψαλμῷ εἴρηται· καὶ περὶ τῆς ἐν φυλακῇ πορείας μετὰ πνεύματος παρὰ τῷ πέτρῳ B ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ· θανατωθεὶς μὲν, φησὶ, σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι· ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, ἐν ἡμέραις νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ· ὁ τίνων κατ' ἀξίαν ἀμφοτέρων τῶν ἐπιδημιῶν τοὺς λόγους παραστῆσαι δυνάμενος, τὸν ἱμάντα λύειν τῶν ἱκανὸς ἐστὶν ὑποδημάτων, καὶ αὖθις παρὰ νεκρῶν, καὶ συνκαταβαίνων τῷ καταβεβηκότι εἰς ᾅδου, καὶ ἀπὸ C θεαιτοῦ, καὶ τῶν περὶ τῆς θεότητος χριστοῦ μυστηρίων καταβαίνων ὅτι τὸν φύσει καὶ ἀναγκαίως ἀναγομένων πρὸς ἡμᾶς αὐτὸν ἐπιδημίαν, ὅτε τὸν ἀδελφὸν ἀνεδήσατο· ὁ δὲ τὸν ἀδελφὸν ὑποδησάμενος καὶ τὸν νεκρὸν ἀνεδήσατο· εἰς τοῦτο γὰρ ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. καὶ διὰ τοῦτο ζῶντα καὶ νεκρὸν ἀνεδήσατο, τουτέστι τὸν ἐν γῇ, καὶ τὸν ἐν ᾅδου, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ· τίς οὖν ἀρα ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν D ἱμάντα τῶν τοιούτων ὑποδημάτων, καὶ λύσας μὴ ἐάσαι; ἀλλὰ καὶ δευτέραν ἰκανότητα ἀναλαβὼν αὐτὰ, καὶ βαστάσαι, διὰ τοῦ ἐν τῇ μνήμῃ περιφέρῃ τὰ νοηθέντα; μὴ ἀνεξέταστον δὲ ἐάσωμεν δὲ καὶ τὸν λουκᾶν τὸν ἰωάννην εἰρημένον· καὶ τάχα ἐνδέχεται μὲν κύψαντα λῦσαι καὶ ὃ περιφερόμενον. δυνατὸν δὲ καὶ τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀπὸ τοῦ λόγου ἐπιτήματος φυλάττοντα, ὁρᾶν τὸν λύσιν τῶν ἐν ταῖς ζητήσεσι δεδεμένων ὑποδημάτων. ἵνα δὲ αὐτὰ τὰς λύσας τῶν χωρισθέντων ὑποδημάτων E ἴδῃ λόγον γυμνὸν τῶν ὑποδεεστέρων καθ' αὑτὸν ὢν ὁ θεός· ὃ ἐστὶν οὐ τὸ μὴ εἶναι ἱκανὸν, τῷ μὴ εἶναι ἄξιον αἰσχράφῃ ὁ ἰωάννης. δυνατὸν γὰρ μὴ ὄντα ἄξιον γενέσθαι ἱκανόν. δυνατὸν δὲ καὶ ἄξιον ὄντα μηδέπω εἶναι ἱκανόν· εἰ γὰρ καὶ θεὸς ὁ συμφέρον δίδοται τὰ χαρίσματα, καὶ οὐ μόνον κατὰ τὴν αἰσλογίαν τῆς πίστεως, φιλανθρώπου εἴη θεοῦ ἔργον, προορωμένου βλάβην ἀπὸ οἰήματος ἐπακολουθήσουσαν, ἢ φυσιώσεως ὃ καὶ

τῶν ἀξίᾳ ποτε μὴ δίδοναι τὴν ἱκανότητα· οἰ- A dem aliquando idoneitatem dare. Ac-
κεῖον γὰρ τῆς χρηστότητος τοῦ θεοῦ νικᾶν ἐν τοῖς commodatum est autem ad naturam
εὐεργετοῦσι τὸν εὐεργετούμενον προλαμβάνοντα bonitatis Dei, vincere in conferen-
τὸν ἐσόμενον ἄξιον, καὶ πρὶν γένηται ἄξιος κοσ- dis beneficijs eum, in quem beneficia
μοῦντα αὐτὸν τῇ ἱκανότητι, ἵνα μὴ τὴν ἱκανό- conferuntur, anticipareque eum, qui
τητα ἔλθῃ ὅτι ὃ γενέσθαι ἄξιος ἢ μὴ πρότερος dignus futurus est, atque ornare idonei-
ἀπὸ τοῦ εἶναι ἄξιος φθάνων ὃν δωρούμενον, καὶ tate, vt post idoneitatem assequatur esse
προλαβὼν αὐτοῦ τὰς χάριτας, ἔλθῃ ὅτι ὃ dignus. Ne talis dignus omnino cum fue-
γενέσθαι ἱκανὸς· ὁ τοίνυν ἰωάννης φησὶ περὶ rit, præveniens Deum munera largien-
μὲν τοῖς ποσὶν οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, περὶ δὲ τοῦ tem, ipsiusque gratias anticipans, ad hoc
ἰωάννου οὐκ εἰμὶ ἄξιος· οὐκ ἀποκλείεται ὁ ὅς· B pertingat, vt sit idoneus. Ergo apud
γε ἔλεγεν οὐδὲ πω ὢν ἱκανὸς γεγονέναι ἱκανὸς, tres Evangelistas se non esse idoneum
εἰ καὶ μὴ ἄξιός πω ἦν· καὶ πάλιν ὅτι ἔλεγεν inquit Baptista, apud Iohannem autem
οὐκ εἰμὶ ἄξιος οὐκ ὢν ἄξιος ἐφθακέναι ὅτι ὃ non esse dignum. Nec profecto qui di-
γενόμενος ἄξιος· εἰ μή ἆρα τις ἐρεῖ ὅτι ὃ καὶ ἐ- xit, se nondum existere idoneum, ex-
ξίαν τῆς λύπης * βασάξεως αὐτῶν, μὴ cluditur, quin factus fuerit postea ido-
χαρῆσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἥκειν ποτε, ἀ- neus, etiam si nondum dignus esset; qui
ληθεύομενον ἔχειν ὃ μηδέποτε γενέσθαι ἱκα- vicissim quum dixit se non esse dignum,
νὸν λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων, cum non esset dignus, non excluditur,
καὶ ἄξιον τοῦ αὐτοῦ. ὅσα δὲ ἐκ χωρήσω- quin ad hoc non pertigerit, vt esset di-
μεν ἐπὶ ὑπολείποιμεν τὸ μηδέπω γενομέ- C gnus. Nisi forte quis dicturus est, eo quod
να, ἐπεὶ ὅταν συντέλεσῃ ἄνθρωπος, τότε ἀρ- mortalis natura non capax sit, neque
χεται, καὶ ὅταν παύσῃ, τότε ἀπορηθήσεται, καὶ possit illo pertingere aliquando, vt cal-
τὸ ἰησοῦ μὲν στόμα σοφίαν. ἐπὶ τοίνυν τῶν ὑποδη- ceamenta ipsa solvere, atque gestare
μάτων τὴν τῶν ποσὶν ὑπὸ ὀνομαζόντων possit, vt dignum est ipsis; Iohannem
διαστολὰς διαπλέκωμεν, συγκρίνοντες vera narrantem habere illud, vt nunquam
ἐκεῖνα τοῖς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἰωάννου ἐνίκων fuerit idoneus, ac ne dignus quidem sol-
ὀνομαζόντι· οὐκ εἰμὶ ἱκὸς, φησὶν, ἐγὼ ἄξιος ἵνα vere corrigiam calceamentorum pro di-
λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος· πάν- gnitate ipsius Christi; quia quamvis mul-
τα ἂν νικώμενος ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ta cognitione percepimus, adhuc relin-
δωρεὰ εἴληφε, μηδέπω ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἄξιος D quantur tamen multa, nondum intelle-
ὢν λῦσαι τὸν ἱμάντα τοῦ ἑτέρου τῶν ὑποδη- cta: *Quoniam cum absolverit homo tunc in-* Eccles.18.7
cipit: & cum quieverit tunc incertus erit:
μάτων, γοήσας αὐτοῦ τὴν ἐν ἀνθρώποις ὑπο- juxta lesu filij Sirach Sapientiam. Adhuc
δημίαν καὶ ἧς ἡ μάρτυς· ἐπεὶ οὐκ ἔλαττον αὐ- de calceis hunc in modum apud tres E-
τοῦ ἦν καὶ τῆς ἐξ ἧς καλήσεως, οὐκ εἰδότι vangelistas nominatis differamus, illos
πότερον ἰησοῦς ἐστιν ὁ καιρὸς ἐρχόμενος, ὅτε conterentes cum illo calceo, qui apud
ἀπὸ τῆς φυλακῆς γένεσθαι ἔμελλεν ἀποκεφα- discipulum Iohannem numero singulari
λισθείς, ἢ ἕτερον προσδοκᾶν ἐχρῆν, διὸ τοῦ- nominatur: *Non sum enim ego*, inquit, *di-*
το τὸ σαφέστερον ὕστερον ἐπαπόρησιν ἡμῖν δη- *gnus, vt solvam ejus corrigiam calceamenti.*
λωθήσεσθαι καὶ νῦν αἰνιττόμενος, φησὶ τό· οὐκ εἰ- Fortassis igitur victus à Dei gratia mu-
μὶ ἐγὼ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τῶν nus accepit (nondum alioqui quantum
ὑποδημάτος· ὁ δὲ οἰόμενος διεστραμμένον in se erat dignus existens) solvendi cor-
τοῦτο εἰρῆσθαι, εἰς ὅλον τὸν σωμάτιον τὸ περὶ rigiam alterius calceamentorum, cum
τῶν ὑποδημάτων, καὶ τὸ ὑποδήματος, ἵνα οἱονεὶ λέ- perspexisset illius inter homines adven-
γῃ, ἀδαμὰς ἄξιος εἰμὶ λῦσαι τὸν ἱμάντα, tum, de quo & testificatur. Sed quo-
οὐδὲ τὴν ἀρχὴν, κἂν τῶν ἑνὸς ὑποδήμα- niam deficiebat illi comprehensio rerum,
τος, ἢ καὶ ὅπως δυνατὸν εἰς ἓν συνάγεσθαι τὰ quæ sequuturæ erant, nescienti, an Ie-
* περὶ τὰ τέσσαρα εἰρημένα· εἰ γὰρ ὁ ἰωάννης sus esset etiam illo venturus, quo futu-
rum erat, vt ipse ex carcere decollatus
accederet, an alium oporteret expecta-
re; ob hanc causam dubitationem illam,
quæ nobis postea apertius declaratur,
etiam innuens, inquit illud: *Non sum*
ego dignus, vt solvam ejus corrigiam cal-
ceamenti. Quod si quis existimarit curio-
sius hoc à nobis dictum fuisse, is in idem
congregabit; quod dictum est de calcea-
mentis, & calceamento, vt veluti di-
cat, Haudquaquam dignus sum solve-
re corrigiam (ne in principio quidem)
vnius calcei; vel etiam hunc in mo-
dum in vnum adduci possunt, quæ quatuor Evangelistæ dixerunt. Si enim Iohannes

* χ. περὶ τὰ τέσσαρα, ἢ περὶ τῶν τεσσάρων

intelligebat, quæ pertinent ad adventum Christi ad nos, dubitabatque de rebus sequentibus, vera narrat dicens, se non idoneum, qui solvat corrigiam calceamentorum. Nec enim vtraque solvit, qui vnum solverit; vera etiam narrat dicens, *corrigiam calceamenti*, quoniam, vt prædictum est, etiamnum dubitat de eo, an ipse sit ille venturus, & etiam ille expectandus, an alter. Quin, quod ad id attinet: *In medio vestri stat, quem vos nescitis*; hæc differenda sunt de Filio Dei λόγῳ, per quem omnia facta sunt, subsistente substantialiter secundum subjectum, & idem existente cum sapientia. Hic enim per vniversam orbis machinam permeat, vt quæ semper fiunt, per ipsum fiant; & de vniversis, quæcunque
Ioh. 1. 3. proferuntur, semper verum erit: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est*
Psal. 103. 24. *nihil*: & illud: *Omnia in sapientia fecisti.* Quod si per omnem creationem, atque vniversam mundi fabricam permeat, in medio scilicet etiam eorum stat, qui interrogabant: *Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neque Helias, neque Propheta ille?* In medio, inquam, stat λόγος ipse, [hoc est ratio,] & Filius Dei à Patre firmatus vbique. Vel verba ea: *In medio vestri stat*, sic intelligantur, quia homines vos estis rationis compotes, idcirco in medio vestri stat, eo quod in medio sit totius corporis ea animæ pars præstantissima (principatum quam vocant) Scripturis inviolatæ fidei ostendentibus, eam in corde existere. Qui igitur in sui ipsorum medio λόγον, [hoc est rationem] habent, cum interim non differant vel de ipsius natura, vel à quo fonte, & principio venerit, neque tandem quomodo confirmaverit ipsos, hi in medio sui ipsorum λόγον, [& rationem] se habere nesciunt. At Iohannes ipsum novit, proinde quod ait: *Quem vos nescitis*, contumeliose dictum ad Pharisæos, ostendit Iohannem agnovisse, quem illi ignorarent. Quam ob causam etiam Baptista ipsum agnoscens, novit post se venturum, in medio existentem, hoc est post se, & post doctrinam à se in baptismo datam, advenientem ad eos, qui secundum sermonem, [seu rationem] abluti fuerint. Non idem autem significatur hoc in loco per vocem, *Post*, & quando Iesus mittit nos post seipsum: illic enim post ipsum esse jubemur, vt incedentes per ipsius vestigia, perveniamus ad Patrem; hoc vero in loco, vt declararetur Iesum post Iohannis doctrinas (quandoquidem hic venit, ut omnes crederent per ipsum) accedere ad eos, qui antea præparati fuissent, atque purificati per inferiora ad perfectum λόγον, [seu rationem.]

A στωϊκὴ μὲν γὰρ περὶ τῆς ἐνδιαθέτου αὐτοῦ διαθέσεως, ἐπιπόρῳ δὲ περὶ τὴν ἔξιν, ἀληθεύει λέγων καὶ τὸ μὴ εἶναι ἱκανὸν λύσαι τὸν ἱμάντα τῆς ὑποδήματος, ἢ γὰρ λύει ἀμφοτέρους λύσας τὸν ἕνα· ἀληθεύει δὲ λέγων καὶ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος, ἐπεὶ, ὡς προείρηται, ἔτι ἀμφιβάλλεται περὶ τοῦ, πότερον αὐτός ἐστιν ἐρχόμενος, ἢ ἕτερος, ὁ κατὰ τὴν προσδοκίαν· καὶ περὶ τοῦ μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, τάχα ἀμφιβολίαν ἔχει τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὸν λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ὑφεστηκέναι οὐσιωδῶς καὶ
B ὃ κατοικείμενον τοῦ αὐτοῦ ὄντος τῇ σοφίᾳ· ὅλος γὰρ δι' ὅλης πεφοίτηκε τῆς κτίσεως, ἵνα ἀεὶ τὰ γινόμενα δι' αὐτοῦ γίνηται, καὶ περὶ πάντως ἀληθὴς ᾖ τὸ· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν· καὶ τὸ· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· εἰ δὲ δι' ὅλης τῆς κτίσεως πεφοίτηκε, δῆλον ὅτι καὶ τῶν πυθανομένων, τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὐδὲ Ἠλίας, οὐδὲ ὁ προφήτης; μέσος ἕστηκεν ὁ αὐτὸς ὁ βέβαιος ὢν λόγος, ὑπὸ
C τοῦ παρὸς ἐπειλημένος πάντα χῇ· ἢ τό· μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ἀκουέσθω, ὅτι ὑμῶν τῶν λογικῶν, διὰ τὸ εἶναι ὑμᾶς λογικοὺς, μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὡς τοῦ παντὸς σώματος ἐν μέσῳ ὂν ὃ ἡγεμονικὸν, ἀποδείκνυται καὶ ὡς γραφὰς ἐν τῇ καρδίᾳ τυγχάνον· οἱ τοίνυν ἔχοντες τὸν λόγον ἐν μέσῳ ἑαυτῶν, μὴ διαλαμβάνοντες δὲ περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ, μηδὲ ἀπὸ ποίας πηγῆς καὶ ἀρχῆς ἐλήλυθεν, μηδ' ὅπως ποτὲ συ-
D νέστησεν αὐτοῖς, ὅτι μέσον αὐτῶν ἔχοντες οὐκ ἴσασιν· ὁ δὲ ἰωάννης αὐτὸν οἶδε· τὸ γὰρ· ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ἀνειδιστικῶς * γενόμενον πρὸς τοὺς Φαρισαίους, ἐμφαίνει ὃν λόγον, τὸν ἐπιμελῶς ἐγνωκέναι ὃ παρ' ἐκείνων ἀγνοούμενον· διὸ καὶ γινώσκων αὐτὸν ὁ βαπτιστὴς οἶδεν ὀπίσω αὐτοῦ ἐρχόμενον, τὸν ἐν μέσῳ τυγχάνοντα, τυγχάνει μετ' αὐτὸν καὶ πλεῖον παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι διδασκαλίαν δεδομένα τοῖς τὸν λόγον ἁπλουστέροις· ἃ ἑαυτὸν δὲ σημαίνεται οὐκ εἰς, ὀπίσω, φωνὴν ἐνταῦθα δὲ, καὶ ὅταν ὁ ἰησοῦς πέμπῃ ἡμᾶς ὀπίσω ἑαυτοῦ. ἐκεῖ μὲν γὰρ, ἵνα κατ' ἴχνη βαίνοντες αὐτοῦ φθάσωμεν πρὸς τὸν πατέρα, ὀπίσω αὐτοῦ
E γίνεσθαι κελευόμεθα· * ἐνταῦθα δέ, ἵνα δηλωθῇ ὅτι μὴ τὰς ἰωάννου διδασκαλίας, ἐπεὶ ἐλήλυθεν ἐκεῖ, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ, εἰς προδιηρτισμένους ὑπὸ ἐκείνου προσελθεῖν, καὶ προκαθαρμένους ἀπὸ τῶν κάτω, * καὶ ἐν τέλειον λόγον· * ἰδ. κεῖ

* γενόμενον
* καὶ ἐν μέσῳ ἑ

Præcipue

προηγουμένως μὲν ὃν ἔστηκεν ὁ πατὴρ ἀμετάπτωτος, καὶ ἀναλοίωτος ὤν. ἔστηκε δὲ καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀεὶ ἐν τῷ σώζειν, κἂν γένηται σὰρξ, κἂν μέσος ᾖ ἀνθρώπων, ἀκαταλαμβανόμενος, ἀλλ' οὐδὲ βλεπόμενος. ἔστηκε δὲ καὶ διδάσκων, προκαλούμενος πάντας ὅτι ὁ πινέτω ἀπὸ τῆς ἀφθόνου πηγῆς αὐτοῦ· εἰστήκει γὰρ ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐκραύγαζε λέγων· ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω· ὁ δὲ Ἡρακλέων τὸ· μέσος ὑμῶν ἔστηκε, φησὶν, αὐτὴ τῇ, ἤδη παρεστι, καὶ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἐμφανὴς ὅστις ἤδη πᾶσιν ὑμῖν. διὰ τί ποτ' οὖν ἡ περιφορὰ προσῆκεν αὐτὸν διὰ ὅλης τῆς κόσμου· λεκτέον γὰρ πρὸς αὐτὸν, πότε γὰρ ἦν παρὼν; πότε δ' οὐκ ἔστιν ἐν ᾧ κόσμῳ; ἔφη τοῦτο ἡ διαλήθεια λέγοντος· ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ διὰ ὅτι ἦν ἐν τοῖς πρὸς ὃν ὁ λόγος, ὁ ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, οὐκ οἴδασιν αὐτὸν, ἐπεὶ οὐδέπω τὸ κόσμος ἔγνωκεν, ὁ δὲ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· ποῖον δὲ χρόνον διέλειπε τὸ ἐν ἀνθρώποις εἶναι; ἢ οὐκ ἐν Ἡσαΐᾳ ἦν λέγοντι· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, καὶ· ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσι· λεγέτωσαν δὲ εἰ μὴ ἐν Δαβὶδ ἦν, οὐκ ἀφ' αὐτοῦ λέγοντι· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ὅτι σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. καὶ ὅσα οὐκ ἀποσώπησε χρεὼν ἐν ψαλμοῖς ἀναγέγραπται· ἢ τί με δεῖ καθ' ἕκαστον ἀποδεικνύναι δυσεξαρίθμητον ὄντας ἀποφῆσαι ἐναργῶς διωμάμενον ὅτι ἀεὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἦν, πρὸς ὃ ἐλεύσεται μὴ τοίνυν εἰρημένου τὸ· ἤδη πάρεστι, καὶ ἔστιν ἐν κόσμῳ, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ, εἰς διήγησιν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέωνι τὸ· μέσος ὑμῶν ἔστηκεν; οὐκ ἀπιθάνως δὲ πρὸς αὐτῶν λέγεται ὅτι τὸ· ὀπίσω μου ἐρχόμενος, τὸ πρόδρομον εἶναι τὸν Ἰωάννην τοῦ χριστοῦ δηλοῖ. ἀληθῶς γὰρ ὡσπερεὶ οἰκέτης ὢν προτρέχει ὁ κύριος· πολὺ δὲ ἀπλούστερον τὸ· οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος, ἐξείληφεν ὅτι οὐδὲ τῆς ἀτιμοτάτης ὑπηρεσίας τῆς πρὸς τὸν χριστὸν ἄξιος εἶναι φησὶ τὸν βαπτιστὴς ὁμολογεῖ· πλὴν μὴ τούτῳ τῷ σκοδρῷ οὐκ ἀπιθάνως ὑποβέβληκε τὸ· οὐκ ἐγώ εἰμι ἱκανὸς, ἵνα δι' ἐμὲ κατέλθῃ ἀπὸ μεγέθους, καὶ σάρκα λάβῃ, ὡς ὑπόδημα, περὶ ἧς ἐγὼ λόγον ἀποδοῦναι ἢ δυνάμην, οὐδὲ διηγήσασθαι, ἢ ἐπιλῦσαι τῷ περὶ αὐτῆς οἰκονομίαν· ἀδρότερον δὲ καὶ μεγαλοφυέστερον ὁ αὐτὸς Ἡρακλέων κόσμον τὸ ὑποδημα οὐκ ἀξιάρμοστος, μετέφη ὅτι τὸ ἀπ' ἐσχάτου ἀποφήσασθαι

A Præcipue itaque ſtat Pater immutabilis, & inalterabilis exiſtens, ſtat autem & Sermo ipſius ſemper, dum ſervat, etiam ſi fiat caro, etiam ſi in medio ſit hominum, non comprehenſus, ſed neque viſus; ſtat autem & docens, invitans omnes ad bibendum à fonte ſuo abundanti. Stabat enim Ieſus, & clamabat dicens: *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat.* At Heracleon, *In medio veſtri ſtat*, interpretatur, Iam adeſt, & eſt in mundo, & inter nos omnes homines iam viſibilis B eſt, qua interpretatione tollit, quod docuimus, nempe quod ipſe diſcurrat, ac permeet per totum mundum. Dicendum enim ad illum, quando enim non adeſt? quando autem non eſt in mundo? præſertim Evangelio dicente: *In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt*, [*& mundus eum non cognovit.*] Et ob hanc cauſam hi etiam, ad quos eſt ſermo, Ille, quem vos neſcitis, neſciunt eum, quoniam nondum è mundo egreſſi fuerant, mundus vero eum non cognovit. Sed quo tempore ceſſavit inter homines eſſe? C An non erat in Eſaia dicente: *Spiritus Domini ſuper me, propterea quòd unxit me.* & *Manifeſtus factus ſum in his, qui me non quærebant.* Rurſus dicant, an in Davide non erat, non à ſemetipſo dicente: *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus*: & quæcumque in Pſalmis ex perſona Chriſti ſcripta ſunt? Cumque evidenter docere queam Ieſum ſemper inter homines eſſe, ad convincendum non recte Heracleonem exponendo, *In media veſtri ſtat*, expoſuiſſe, D Iam adeſt, & eſt in mundo, & in homine, quid opus eſt me ſingulatim argumenta congerere, cum ea vix enumerari queant? Non abſurde tamen apud eum dicitur, quod verba illa: *Qui poſt me venit*, declarant Iohannem præcurſorem Chriſti exiſtere: vere enim non ſecus atque ſervus præcurrit Dominum. Longe vero ſimplicius ea verba interpretatus eſt: *Non ſum ego dignus, vt ſolvam ejus corrigiam calceamenti*, perinde quaſi fateatur Baptiſta his verbis, ſe neque dignum, qui vltima officia in Chriſtum E conferat. Attamen poſt hanc expoſitionem ſatis probabiliter ſubjunxit, Non ſum ego idoneus, vt mei gratia deſcendat à magnitudine, & carnem accipiat, ceu calceamentum, de qua rationem reddere ego non valeo, neque enarrare, vel ſolvere de ipſa diſpenſationem. Rurſus minus prudenter, atque animoſius Heracleon ipſe eum per calceum interpretatus eſſet mundum, ad rem magis impiam tranſit, nempe ad enunciandum, hæc

omnia intelligi etiam oportere de mundi fabricatore, intelligendo per Iohannem, personam Fabricatoris mundi. Existimat enim mundi Opificem inferiorem Christo existentem, hoc per hæc verba fateri, quod est omnium impijssimum. Nam Pater qui misit illum, viuentium Deus (vt etiam ipse Iesus testatur) nempe Abraham, Isaac, & Iacob, & idcirco Dominus cœli, & terræ, quod ea fecerit, hic etiam solus bonus, & major est misso. Quod si minus prudenter (ut antea diximus) ab Heracleone excogitatum est, omnem etiam mundum calceamentum esse Iesu, non arbitror oportere, vt illi assentiamur. Quomodo enim cum tali

Isa. 66. 1. intelligentia servabitur illud: *Cœlum mihi sedes est, terra autem subsellium pedum meorum*, quod testimonium sic sumit Iesus,

Matth. 5. 34, 35. perinde quasi Pater id dixerit? *Non enim juraveritis*, inquit, *per cœlum, quoniam sedes est Dei; neque per terram, quoniam subsellium pedum ejus est.* Proinde quomodo si docuerimus totum mundum, intelligendum esse calceamentum Iesu, illud

Jerem. 23. 24 intelligetur: *Nonne cœlum, & terram ego impleo, dicit Dominus?* Veruntamen dignum est, vt inspiciamus, vtrum quia Sermo, & sapientia, hoc est Filius Dei per totum mundum permeet, Pater vero sit in Filio, vt appositum, verba intelligenda sint, an præcipue circumcingens omnem creaturam, propterea quod Filius sit in ipso, donaverit Servatori, quasi post se secundo, & Deo λόγῳ existenti per totam creaturam permeare. Ac potissimum his, qui dispicere queunt tanti cœli indeficient m motum, vt quod circumducat ab oriente in occidentem vsque tantam stellarum multitudinem, dignum erit quæsitu, quænam sit ea vis tanta, & talis in toto mundo existens. Nam aliud hanc dicere audere præter Patrem, & Filium,

Iohn. 1. 29 fortasse non est pium. *Hæc in Bethabara facta sunt, trans Iordanem, vbi erat Iohannes baptizans.* Quod in omnibus fere exemplaribus ponatur: *Hæc in Bethania facta sunt*, non ignoramus, & videtur hoc etiam antea factum fuisse: vnde apud Heracleonem etiam Bethaniam legimus. Sed persuasi sumus non *Bethaniâ*, sed *Bethabara* legere, cum ad loca perveniſſemus, ut Iesu, discipulorumque ejus, ac Prophetarum vestigia inspiceremus. Bethania namque, ut ipse inquit Evangelista, patria Lazari, & Mariæ, & Marthæ, quindecim stadijs à Hierosolymis distat, qua Iordanes fluvius, lato computo, abest stadijs circiter octoginta supra centum,

A ταῦτα πάντα δεῖν ἀκριβάσθαι τὸ περὶ τοῦ δημιουργοῦ τούτου λέγειν τοῦ Ἰωάννου νοουμένου· οἴεται γὰρ τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου ἐληλυθέναι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ὁμολογεῖν διὰ τούτων τῶν λέξεων, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἀσεβέστατον· ὁ γὰρ πέμψας αὐτὸν πατὴρ, ὁ τῶν ζώντων θεὸς, ὡς αὐτὸς Ἰησοῦς μαρτυρεῖ, τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Ἰακὼβ, ὁ διὰ τοῦτο κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι πεποίηκεν αὐτὰ, εἷς καὶ μόνος ἀγαθὸς, καὶ μείζων τοῦ πεμφθέντος· εἰ δὲ καὶ,

B ὡς προέφημεν, ἀδρότερον νενόηται καὶ πᾶς ὁ κόσμος ὑπόδημα ἔστω τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἡγεμονεύοντος· πῶς γὰρ μὴ τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως σωθήσεται τὸ· θρόνος μοι ὁ οὐρανὸς, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, μαρτυρούμενον ὡς περὶ τοῦ παρόντος εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ; μὴ γὰρ ὀμόσῃ, φησὶ, τὸν οὐρανὸν ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, μηδὲ τὴν γῆν, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· πῶς δὲ μὴ τὸν ὅλον κόσμον ὑπόδημα νοήσαντα τὸν Ἰησοῦ παραίνησαι, νοήσωμεν τό· ὁ γὰρ

C θρόνον τε τὸν οὐρανὸν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος· πλὴν ἄξιον ἔτι ἦσαι πότερον τῷ τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν διὰ παντὸς διϊκνεῖσθαι διὰ ὅλου τοῦ κόσμου, ὃν δὲ πατέρα ἐν ᾧ υἱῷ ἐστὶ, ὡς προεθέμεθα, ταῦτα δεῖ νοῆσαι. ἢ ὁ περιγραμμένως περιλαμβάνων πάσην τὴν κτίσιν, αὐτὸς ὢν ὅλον ἐν αὐτῷ, ἐμφέρεσθαι τῷ σωτῆρι ὡς μετ' αὐτὸν δευτέρῳ, καὶ θεῷ λόγῳ τυγχάνοντι, διὰ ὅλης *ἐπιτάσεως τῆς κτίσεως· καὶ μάλιστα τὰ

variae lectiones

D τοῖς δυναμένοις καταφέρειν τὸν τοῦ πανυπερτάτου θρόνου ἀπεριλήπτου κίνησιν, ἀπὸ ἀνατολῶν ὅπῃ δύσεως συμπεριαγόντα ἑαυτῷ τὸ τοσοῦτο πλῆθος ἀστέρων ἄπλετος, ἄξιον ἔσται ζητήσεως περὶ τοῦ, τίς ἡ ἐνυπάρχουσα δυνάμις τοσαύτη, καὶ τηλικαύτη τῷ παντὶ κόσμῳ· ἕτερον γὰρ περὶ ὃν πατέρα καὶ ὃν υἱὸν τολμῆσαι εἰπεῖν, μήποτε ἄκρα ὁσιότης; ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐλέγετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων· ὅτι μὲν οὖν ἐν πᾶσι τοῖς ἀντιγράφοις κεῖται· ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐλέγετο, οὐκ ἀγνοοῦμεν. ἐφάνη τε ἡμῖν καὶ ἔτι πρότερον γεγονέναι. καὶ γοῦν κατὰ Ἡράκλεωνα γράφοντες Βηθανίαν αὐτὸν ἐπονομάζομεν· ἐπιστάμενοι δὲ μὴ δεῖν, Βηθανίαν, ἀναγινώσκειν, ἀλλὰ Βηθαβαρᾶ, ἡγούμενοι ἐν τοῖς τόποις ὅπου ἱστορεῖται τὴν ἰσχὺν Ἰησοῦ, καὶ τὴν μαθητείαν αὐτοῦ, καὶ τὴν προφητείαν. Βηθανία γὰρ, ὡς ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς φησὶ, κώμη τοῦ λαζάρου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Μαρίας καὶ Μάρθας, ἀπέχει τῶν Ἱεροσολύμων σταδίους εἴκοσι πέντε. ἧς πόρρω ἐστὶν ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς, ὡς ἀπὸ σταδίων πλατεῖ λόγῳ μτ'. ἀλλὰ σοβαρὸς τῇ Βηθανίᾳ τόπος ἐστὶν

περὶ τὸν Ἰορδάνην· δείκνυσθαι δὲ λέγουσι
γὰρ καὶ τὴν ὄχθην τοῦ Ἰορδάνου τὰ Βηθαρᾶ, ἔνθα
ἱστοροῦσι τὸν Ἰωάννην βεβαπτικέναι· ἔστι τε ἡ ἑρ-
μηνεία τοῦ ὀνόματος ἀκόλουθος τῷ βαπτίσματι τοῦ
ἑτοιμάζοντος κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον·
μεταλαμβάνεται γὰρ εἰς οἶκον κατασκευῆς. ἡ
δὲ Βηθανία εἰς οἶκον ὑπακοῆς· πῶς γὰρ ἄλλα-
χόσε ἐχρῆν βαπτίζειν ἢ ἐν ἀποταλεύσει ἄγγελον
τοῦ προσώπου τοῦ χριστοῦ κατασκευάσαι τὴν
ὁδὸν αὐτοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἢ εἰς τὸν τῆς κα-
τασκευῆς οἶκον; πόσα δὲ οἰκειότερα πατρὶς τῇ B
τοῦ ἁγιωτάτου μερίδα ἀπολειφθῆναι μὴ ἀφαι-
ρεθέντα αὐτῆς βρίαμα, καὶ τῇ περισπωμένῃ
δι' αὐτὸν ὑποδοχὴν μέρθα, καὶ ὡς τῶν
ἀδελφῷ, φίλῳ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένῳ,
Λαζάρῳ, ἢ Βηθανία ὁ τῆς ὑπακοῆς οἶκος;
ἃ καταφρονητέον οὐκ ἐν τῷ περὶ τὰ ὀνόματα ἀ-
κριβείας τοῦ ἀβασκάνως ἐκλαμβάνειν σωιέ-
ναι τὰ ἅγια γράμματα· ὃ μᾶλλον ἡμῖν τη-
θῆναι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἀντιγράφοις τὰ περὶ τῶν
ὀνομάτων πολλαχοῦ, ἢ ἀπὸ τούτων αὖ τις πεί- C
θοιτο ἐν τοῖς διαγγελίοις· ἢ περὶ τοὺς ὑπὸ τῶν
δαιμονίων καταχρημιζομένους ἢ ἐν τῇ θαλάσ-
σῃ συμπνιγομένους χοίρους οἰκονομίαν ἀναγέγρα-
φθαι γεγονέναι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν γεργεσηνῶν.
γέργεσα δὲ τῆς Ἀραβίας ἐστὶ πόλις, ὅτε θα-
λάσσαν, ὅτε λίμνην πλησίον ἔχουσα. ἢ οὐκ
ἂν ἄτοπος περιφανὴς Ἰουδὼς καὶ βιάλεκτον οἱ
διαγγελισταὶ εἰρήκεσαν, ἄνδρες ἐπιμελῶς γι-
νώσκοντες τὰ περὶ τὴν Ἰουδαίαν· ἐπεὶ δὲ ἐν
ὀλίγοις ἔστιν εἰς τὴν χώραν τὴν γαδαρη- D
νῶν, ἢ πρὸς τοῦτο λεκτέον. γάδαρα μὲν πό-
λις μέν ἐστι τῆς Ἰουδαίας, περὶ ἣν τὰ θερμὰ
τοῦ θερμὰ τυγχάνει, λίμνη ἢ κρημνοῖς περιφε-
κλεῖται ὕδατι ἐστὶν ἐν αὐτῇ * θαλάσσα·
ἀλλὰ γέργεσα, ἀφ' ἧς οἱ γεργεσηνοί, πόλις
ἀρχαία περὶ τὴν νῦν καλουμένην πετρεαῖαν
λίμνην, περὶ ἣν κρημνὸς περιφερὴς τὴν λίμνην,
ἀφ' οὗ δείκνυται τοὺς χοίρους ὑπὸ τῶν δαιμόνων κα-
ταβεβλῆσθαι· ἑρμηνεύεται δὲ ἡ γέργεσα, πα-
οικία ἀποβελλόντων, ἐπώνυμος ὅσα τάχα E
προφητικῶς ἐκ περὶ τὸν σωτῆρα πεποίηκασι
προκαλέσασθαι αὐτὸν μεταβῆναι ἐκ τῆς ὁ-
μοίων αὐτῇ οἱ τῆς * χείρονος πολίτου. ὃ δ' ὅ-
μοιον περὶ τὰ ὀνόματα σφάλμα πολλαχοῦ τῶν
νόμων καὶ τῶν προφητῶν ἐστιν ἰδεῖν, ὡς ἀκριβώ-
σασθαι ἀπὸ ἑβραίων μαθόντας, καὶ τοῖς αὐτο-
γράφοις αὐτῶν τὰ ἡμέτερα συγκρίναντας, μᾶλ-
λον δὲ τοῖς μηδέπω διαγραφῶν ἀκριβῶν ἀκούειν, καὶ θεοδοτίωνος, καὶ συμ-
μάχου· ὀλίγα τοίνυν προβησόμεθα ὑπὲρ τοῦ φιλομαθοῦς ὠφεληθῆναι περὶ

sed neque locus est circa Iordanem, qui A
nomen commune habeat cum Bethania. Dicunt autem ostendi circa tumulos Iordanis Bethabara, vbi Historiæ dicunt Iohannem baptizasse, estque nominis interpretatio consequens baptismati præparantis Domino populum instructum. Est enim, si interpreteris, Domus instructionis. Bethania vero, Domus obedientiæ. Nam profecto vbi baptizare opus erat ei, qui missus fuerat ante faciem Christi ad præparandum viam ipsius coram ipso, quam in domo instructionis? Quænam vero magis propria est patria ipsi Mariæ, quæ elegerat bonam partem à se non auferendam, & Marthæ in diversa distractæ propter susc ipiendum Iesum, atque ipsarum fratri Lazaro, qui à Seruatore amicus dicitur, quam Bethania obedientiæ domus? Itaque contemnenda non est accurata circa nomina diligentia ei, qui voluerit probe intelligere sanctas literas. Peccatum equidem frequenter fuisse in gentilium exemplaribus, indeque errata in Euangelijs translata facile quis credat. B
Dispensatio namque circa porcos è rupe præcipitatos, & in mari suffocatos à Dæmonijs, scriptum est fuisse in loco Gerasenorum. Gerasa autem vrbs est Arabiæ, neque mare, neque stagnum in propinquo habens. Nec mendacium adeo apertum, quodque facile redargui posset, dixissent Euangelistæ, viri diligenter agnoscentes regionem Iudææ. Quoniam vero in paucis exemplaribus inuenimus in locum Gadarenorum, ad hoc etiam est dicendum, Gadaram quidem civitatem esse Iudææ, circa quam celeberrima balnea sunt, haudquaquam vero in ea esse stagnum, vel mare præcipitijs adjacens. At Gergesa, à qua Gergesæi, vrbs est antiqua juxta stagnum quod nunc Tiberiadis vocamus, juxta quam rupes est stagno adjacens, è qua ostenditur porcos à dæmonibus in præceps delatos fuisse. Interpretatur autem Gergesa, Habitatio ejicientium, fortasse cognomẽtum sortita propheticæ illius rei, quam locorum cives erga Seruatorem fecerunt, obsecrantes eum, vt è finibus suis excederet. Tale subinde erratum in Lege, & Prophetis circa nomina licet cernere, vt accurate perspeximus ab Ebræis edocti, cum ipsorum exemplaribus nostra comparantes, quæ testimonium habent ab editionibus Aquilæ, & Symmachi, & Theodotionis, quæ nondum sunt depravatæ. Pauca igitur apponemus in studiosorum gratiam, quo in his diligentius versentur. Vnus fi- C D E

Luc. 8.

liorum Levi primus in pluribus exemplaribus Geſon nominatus eſt, pro eo, quod eſt Gerſon, ejuſdem nominis exiſtens cum primogenito Moſis, nomine vere utriſque poſito, quod geniti fuiſſent in terra aliena habitantes. Rurſus Iudæ ſecundus apud nos quidem Aunan eſſe dicitur, apud Ebræos vero Onan, quod eſt, Labor ipſorum. Ad hæc in profectionibus filiorum Iſrael in Numerorum libro
Num. 33. 6. invenimus, quod profecti ſunt ex Sochoth, & caſtra fixerunt in Buthan: cum Ebraïcum pro Buthan, Æman habeat. Et quid me opus eſt tardantem plura apponere, cum veritatem, quæ eſt in nominibus, cuivis volenti, tum inquirere, tum agnoſcere ſit in promptu? Sed in primis ea Scripturarum loca ſuſpecta habere debemus, ubi pariter complurium nominum eſt enumeratio: veluti in libro Ieſu Nave ſunt, quæ ad diviſionem hæreditatis pertinent: & in primo Paralipomenon à principio per ordinem uſque ad ea, quæ in principio ſunt ſuper

* Similiter autem in Eſdra. Nec vero parvipendenda ſunt nomina, cum res utiles ex eis ſignificentur locorum interpretationi. Cæterum haud eſt nũc opportunum inſtituere ſermonem de ratione nominum, omittendo quæ ſunt propoſita. Quamobrem videamus quæ ad Evangelicam lectionem ſpectant. Iordanes quidem interpretatur, Deſcẽſus ipſorum; huic autem (ut ita dicam) vicinum eſt nomen Iared, quod & ipſum interpretatur, Deſcendens, quoniam genitus eſt Malaleeli, ut in libro Enoch eſt ſcriptum (ſi cui placet admittete librum ut ſanctum) his diebus, cum filij Iſrael deſcenderent ad filias hominum: quo deſcenſu quidam ſuſpicati ſunt innui animarum ad corpora deſcenſum: filias hominum metaphorice terrenum habitaculum dici exiſtimantes. Si igitur hoc ſic ſe habet, quis erit fluvius deſcenſus ipſorum, ad quem non deſcendentem proprio deſcenſu, ſed deſcenſu hominum, quicunque venerit, purificatione egeat, niſi Servator noſter, diſterminans eos, qui à Moſe hæreditatem acceperint ab his, qui proprias partes acceperũt per Ieſum? Hujus igitur impetus, qui ſunt per fluvium
Pſal. 45. 5. deſcendentem lætificant, ut in Pſalmis eſt ſcriptum, civitatem Dei, non Hieruſalem ſub ſenſum cadentem, nec enim Hieruſalẽ habet adjacẽtem fluvium, ſed inculpatam Dei Eccleſiã ædificatã ſuper fundamẽtum Apoſtolorum, & Prophetarum ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu exiſtente Dominо noſtro. Iordanis itaque intelligẽdus

κεφαλαίου χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. Ἰορδάνην μέντοι γε νοητέον τὸ θεῖον λόγον ὃν γε-

Α ζῶπα· εἰς τὸν υἱὸν λαβὶ ὁ θεσπὸς γασὼν ἐν τοῖς πλείοσι τῶν ἀπογράφων ὀνόμασιν, ὢν τὸ γηρσὼν, ὁμώνυμος τυγχάνων τῷ θεσπίσαντι μωσέως, ἑκατέρων διὰ τὸν προοίκιαν ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ γενομένων τὸ ὀνόμαζος ἐπίμιος κεμβύκ· πάλιν τῶν ἰούδα παρ' ἡμῖν μὲν ὁ δάυτερος ὠνὰν εἴρηται, παρὰ δ' ἑβραίοις ὠναὶ ὅστι, πόνος αὐτῶν· πρὸς τύτοις ἐν τοῖς ἀπογράφοις τῶν υἱῶν ἰσραὴλ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς εὕρομεν ὅτι ἀπῆραν ἐκ σοχὼθ, καὶ παρενέβαλον εἰς βυθάν. τὸ δὲ ἑβραϊκὸν αὐτὶ βυθὰν αὐμὰν λέγει· καὶ τί με δεῖ διατείνοντα πλείονα παρατίθεσθαι, πρόχρος τῷ εὐλομένῳ τὴν ἐξετάζειν καὶ γινώσκειν τὰ κῦρ τὰ ὀνόματα ἀληθῆ; μάλιστα δ' ἐπανορθωτέον τοὺς τόπους τῶν γραφῶν, ἔνθα καταλόγος ἐστὶν ἅμα ὀνομάτων πλήθων, ὡς ἐν τῷ ἰησοῦ τὰ περὶ τὰς κληρονομίας, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν παραλειπομένων ἀρχῆθεν ἑξῆς, μέχρι τοῦ ἐν τῷ ὑπὸ ἐν λαῷ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ᾧ ἔσδρας· καὶ ὁ νῦν λεγ. καταφερομένων τῶν ὀνομάτων, πραγμάτων σημαινομένων ἀπ' αὐτῶν χρησίμων τῇ τῶν τόπων ἑρμηνείᾳ· οὐκ εὔκαιρον δὲ νῦν ἐν περὶ τῆς θεωρίας τῶν ὀνομάτων ἐξετάσαι λόγον, ἀφέλιμον τῶν προκειμένων· ἰέρδανος τοίνυν τὰ τῆς διαγλικῆς λέξεως· ἰορδάνης μὲν ἑρμηνεύεται κατάβασις αὐτῶν· τοῦτο δ', ἵν' ὕπως εἴπω γλωττικῶς τὸ ὄνομα τῷ ἰαρὲδ, ὃ καὶ αὐτὸ ἑρμηνεύεται, καταβαίνων, ἐπειδὴ γεγέννηται τῷ μαλελεὴλ, ὡς ἐν τῷ ἐνὼχ γέγραπται, εἰ τῷ φίλον προσδέχεσθαι ὡς ἅγιον τὸ βιβλίον· ταῖς ἡμέραις τῆς τῶν υἱῶν τῶν θεῶν καταβάσεως ὅτε τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἵνα τινὰ καταβασιν αἰνίσσεσθαί τινες ὑπολήφασι τὴν τῶν ψυχῶν κάθοδον ὅτι τὰ σώματα, θυγατέρας ἀνθρώπων δοκιμώτερον δ' ἴσως ὀκλῶδες λέγεσθαι ὑπολήφεσθαι· εἰ δὲ τοῦτ' ἔστιν, τίς ἂν εἴη ποταμὸς καταβασις αὐτῶν, ἐφ' ὃν ἐρχόμενον καταίρεσθαι δεῖ οὐκ ἰδίαν καταβασιν καθαιρεθησόμενον, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων, ἣ ὁ σωτὴρ ἡμῶν διαιρῶν τοὺς ὑπὸ μωσέως κληρονομηθέντας ἀπὸ τῶν διὰ ἰησοῦ τὰς οἰκείας ἀπολαμβανόντων μερίδας; τοῦτο δὴ τῷ διὰ τοῦ καταβαίνοντος ποταμοῦ τὰ ὁρμώμενα δύφεύγουσιν, ὡς ἐν ψαλμοῖς εὕρομεν, τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ τὴν αἰθιπὶν ἱερουσαλὴμ, ἣ γὰρ ἔχει παρακείμενον ποταμὸν, ἀλλὰ τὴν ἄμωμον τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, οἰκοδομημένην ὅτι ἐπὶ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν, ὄντος

νόημον ⟨ρημα, ⟩ σκηνώσαντα ἐν ἡμῖν, Ἰησοῦν A est ille Dei sermo, qui factus est caro, &
δὲ ὃν κληρόδοτήσαντα ὁ μὴ λήφειν ἀνθρώπιον, habitavit in nobis; Iesus inquam, qui
ὥσπερ ἐστὶ ⟩ ἀκρογωνιαῖος λίθος, ὁ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ quicquid assumpsit humanum, hæreditarium fecit: quod est etiam summus angularis lapis, quod etiam ipsum in divinitate filii Dei factum, ex eo, quod ab ipso assumptum fuerit, lavatur, & tum capit simplicem, & sine dolo columbam Spiritus, sibi colligatam, nec amplius avolare valentem. *Super quem enim*, inquit, *videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat Spiritu sancto.* Propter hoc qui acceperit Spiritum manentem super ipsum Iesum, baptizare poterit ad se accedentes, Spiritu sancto in ipso permanente. Sed trans Iordanem, in partibus extra Iudæam vergentibus, in Bethabara baptizat Iohannes: præcursor illius existens, qui venit non iustos, sed peccatores ad resipiscentiam vocaturus, quique docet non opus sanis medico, sed male habentibus. Etenim in remissionem peccatorum datur lavacrum. Cæterum probabile est, aliquem, qui non intellexerit diversas de Servatore notiones, offensum iri pro explicata Iordanis interpretatione, eo quod Iohannes dicat: *Ego baptizo aqua, sed qui post me venturus est, is est me fortior, ipse vos baptizabit Spiritu sancto.* Ad quem sic est dicendum: quod ut sermo Dei potabilis existens, aliquibus quidem aqua, aliquibus vero vinum lætificans cor hominis, nonnullis etiam sanguis est propter illud: *nisi biberitis sanguinem meum, non habetis in vobis ipsis vitam.* Quin cibus dictus, non eadem ratione consideratur panis vivens, & caro; sic ipsum existere aliquibus quidem aquæ baptisma, & spiritus, & ignis, aliquibus etiam baptisma sanguinis. De quo ultimo baptismate inquit, ut quidam dixerunt, hoc: *Baptismate ego baptizari habeo, & aliquò coarctor, donec illud perfectum fuerit.* Huic consona discipulus Iohannes scripsit in epistola dicens, spiritum, aquam, & sanguinem, tria esse, quæ facta fuerint unum. Cumque viam, & ostium se esse fateatur, palam est omnino, eum non esse ostium, cui sit via, nec amplius viam esse illi, cui sit ostium. Quotquot ergo initiantur primis elementis sermonum Dei, accedentes ad vocem clamantis in deserto: *Dirigite viam Domini*, accedentes inquam trans Iordanem, ad vocem existentem apud domum præparationis, diligenter præparent se, ut præcedenti præparatione percipere queant spiritualem sermonem, qui imprimitur per illuminationem spiritus. Continenter igitur rei propositæ colligentes, quæ ad Iordanem pertinent, accuratius con-

τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἁγίῳ· διὰ τοῦτο λαβὼν B
ὁ πνεῦμα μένον ἐπ' αὐτὸν Ἰησοῦν, ἐν αὐτῷ
μείναντι βαπτίζειν τοὺς ἐρχομένους αὐτῷ δυνηθῇ· πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τὰ ἔξω τῆς Ἰουδαίας
νέμοντα κλίματα, ἐν τῇ Βηθαραβᾷ βαπτίζει ὁ
Ἰωάννης, πρόδρομος ὢν τοῦ ἐλευσόμενος καλέσαι οὐ δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς, διδάσκοντος μὴ χρείαν ἔχειν τοὺς ἰσχύοντας ἰατροῦ, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἔχοντας· καὶ γὰρ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ὁ λουτρὸν δίδοται· εἰκὸς δέ τινα τῶν
διαφόρως ὑπονοίας τοῦ σωτῆρος μὴ νενοηκότα προσκόψαι τῇ ἀποδοθείσῃ τῷ Ἰορδάνῃ C
ἑρμηνείᾳ, ὅτι ὃ λέγει ὁ Ἰωάννης· ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι, ὁ δὲ ἐρχόμενος μετ' ἐμὲ ἰσχυρότερός μού ἐστιν, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν
πνεύματι ἁγίῳ· πρὸς ὃν λεκτέον ὅτι ὥσπερ
ποτὲ τυγχάνων ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, οἷς μέν ἐστιν
ὕδωρ, ἑτέροις δὲ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώπου, ἄλλοις δ' αἷμα διό· ἐὰν μὴ
πίητε μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ἀλλὰ καὶ τροφὴ λειρόμενος ὁ μὲν ὁ αὐ-
τὸ νοοῦσι ἄρτος ζῶν καὶ σάρξ· ὅπως ὁ αὐτὸς D
ἐστὶ βάπτισμα ὕδατος, καὶ πνεύματος, καὶ πυρὸς,
τισὶ δὲ καὶ αἵματος· ὡς δὲ τὸ τελευταῖον βαπτίσματος, ὡς τινες, φησὶν ἐν ᾧ· βαπτίσμα
δ' ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι, ἕως
ὅτου τελεσθῇ; τούτῳ τε συμφώνως ἐν τῇ ὑπο-
στολῇ μαθητὴς Ἰωάννης τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕ-
δωρ, καὶ τὸ αἷμα μυήσεται τὰ τρία εἰς ἓν γε-
νόμενα· καὶ ὁδὸς δήπου καὶ θύρα ἐστὶ ὁμολο-
γῶν, ⟨φησὶ⟩ ὅτι μηδέπω τυγχάνων θύρα ὢν
ἔτι ὁδός ἐστι, καὶ μηκέτι ὁδὸς ὢν ἀλλὰ θύρα· πάν- E
τες δὴ οἱ στοιχειούμενοι τῇ ἀρχῇ τῶν λογίων τοῦ
θεοῦ, τῇ φωνῇ τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ βοῶντος· εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, πορευόμενοι, πέραν Ἰορ-
δάνου τυγχάνοντα δηλονότι τῆς οἰκίας τῆς κατα-
σκευῆς, εὐτρεπιζέσθωσαν πρὸς τὸ δυνηθῆναι
ἀπὸ τῆς προητοιμασίας χωρῆσαι τὸν πνευμα-
τικὸν λόγον, ἐγκόμβιον ἀπὸ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ
πνεύματος· ἐχομένως δὲ τῶν προκειμένων τὰ
περὶ τοῦ Ἰορδάνου συνάγοντες ἀκριβέστερον ὃν

sideremus fluvium. Deus igitur per Mosen traducit populum per mare rubrum, cum fecisset, ut aqua ipsis murus esset à dextris, & à sinistris. Iesus vero traducit eum per Iordanem. Cum legisset autem Scripturam Paulus, non amplius secundum carnem illi militans, (noverat enim legem spiritualem esse) spiritualiter docet nos interpretari, quæ contigerunt in transitu maris rubri, dicens in priore ad Corinthios epistola: *Nolo vos ignorare, fratres, omnes patres nostros sub nube fuisse, omnesque per mare transiisse, & omnes in Mose baptizatos fuisse in nube, & in mari, & omnes eundem cibum spiritualem comedisse, & omnes eundem potum spiritualem bibisse, bibebant enim ex spirituali sequente eos petra, at vero illa petra erat Christus.* Quibus consequenter petamus etiam nos, ut à Deo accipiamus intelligentiam spiritualem transitus Iordanis per Iesum, dicentes de hoc etiam dixisse Paulum: Nolo vos ignorare, fratres, quod omnes patres nostri per Iordanem transierunt, & omnes in Iesu baptizati fuerunt in spiritu, & in fluvio. At Iesus Mosi succedens figura fuit Iesu Christi, qui Evangelica prædicatione illi œconomiæ, quæ per legem erat, successit: quam ob causam, etiam si omnes in Mose baptizantur in nube, & in mari, amarum attamen nonnihil, & salsum habet illorum baptisma, adhuc timentium inimicos ab ipsis, & clamantium ad Dominum, dicentiumque Mosi: *Propterea quod non essent monumenta in Ægypto, eduxisti nos, ut interficeres in heremo, [quid hoc facere voluisti, ut educeres me ex Ægypto?]* At vero baptisma in Iesu in fluvio vere dulci, & potabili multa eximia præ illo baptismate habet: nimirum quia jam clareret, acciperetque decentem ordinem Dei cultus. Arca enim testamenti Domini Dei nostri, & Sacerdotes, & Levitæ præcedunt, sequente populo, sequenteque illo cultores Dei. Cæterum his, qui percipiunt mandatum de sanctificatione, dicit Iesus, nempe populo: *Sanctificamini in crastinum, faciet Dominus mirabilia.* Quin Sacerdotibus etiam præcipit cum arca testamenti præcedere coram populo, quando etiam mysterium ostenditur œconomiæ Patris ad Filium superexaltatum ab ipso, qui dedit illi hoc munus, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confitea-

1 Cor. 10. 1, & seq.

Exod. 14. 11.

Ios. 3. 5.

Philipp. 2. 8, 10, 11.

A ποταμὸν νοήσωμεν· ὁ θεὸς τοίνυν διὰ μωσέως διαβιβάζει τὸν λαὸν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, αὐτὸ τὸ ὕδωρ αὐτοῖς ποιήσας τεῖχος ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, διὰ δὲ τοῦ ἰησοῦ τὸν ἰορδάνην· ἐντυχὼν δὲ τῇ γραφῇ ὁ παῦλος, οὐκέτι κατὰ τὴν σάρκα στρατευόμενος αὐτῆς· ἤδει γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· πνευματικῶς διδάσκει ἡμᾶς ἐξειληφέναι τὰ τῆς κατὰ τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διόδου, λέγων ἐν τῇ πρὸς κορινθίους προτέρᾳ· οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ πνευματικὸν ἔπινον πόμα· ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ χριστός· οἷς ἀκολούθως καὶ ἡμεῖς αἰτήσωμεν λαβεῖν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ νοῆσαι πνευματικῶς τὴν διὰ ἰησοῦ δίοδον τοῦ ἰορδάνου, λέγοντες ὅτι εἶπεν ἂν καὶ περὶ τούτης ὁ παῦλος· οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες διὰ τοῦ ἰορδάνου διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν ἰησοῦν ἐβαπτίσαντο ἐν τῷ πνεύματι, καὶ τῷ ποταμῷ· τύπος δὲ ὁ διαδεξάμενος ἦν μωσῆν ἰησοῦς τοῦ διαδεξαμένου τὴν διὰ τοῦ νόμου οἰκονομίαν τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι ἰησοῦ τοῦ χριστοῦ· διόπερ εἰ καὶ πάντες ἐκεῖνοι εἰς μωσῆν βαπτίζονται ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, πικρὸν μέν τι ἔχει καὶ ἁλμυρὸν τὸ ἐκείνων βάπτισμα, ἔτι φοβουμένων τοὺς ἐχθροὺς παρ' αὐτῶν, καὶ ἀναβοώντων πρὸς τὸν κύριον καὶ τῷ μωσῇ λεγόντων· παρὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν μνήματα ἐν αἰγύπτῳ, ἐξήγαγες ἡμᾶς θανατῶσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ· τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν, ἐξαγαγὼν ἐξ αἰγύπτου; τὸ δὲ εἰς ἰησοῦν βάπτισμα, ἐν τῷ ἀληθῶς γλυκεῖ, καὶ ποτίμῳ ποταμῷ πολλὰ ἔχει παρ' ἐκεῖνο ἐξαίρετα, ἤδη τρανουμένης καὶ πρέπουσαν τάξιν λαμβανούσης τῆς θεοσεβείας· κιβωτὸς γὰρ τῆς διαθήκης κύριου τοῦ θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἱερεῖς καὶ λευῖ) πορεύονται, τοῦ λαοῦ ἑπομένου τοῖς θεραπευταῖς τοῦ θεοῦ, κἀκείνου δὲ τοῖς χωροῦσι τὴν περὶ ἀγνείας ἐντολήν· ἰησοῦς δὲ λέγει τῷ λαῷ· ἁγνίσασθε εἰς τὴν αὔριον, ποιήσει ἐν ἡμῖν κύριος θαυμάσια· καὶ τοῖς ἱερεῦσι μετὰ τῆς κιβωτοῦ τῆς διαθήκης κελεύει προπορεύεσθαι ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ, ὅτε καὶ τὸ μυστήριον τῆς τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν ἰησοῦν οἰκονομίας ἐμφαίνεται, ὑπερυψούμενον ὑπ' αὐτοῦ διδόντος χάρισμα, ἵν' ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται

ὅτι κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· δῆλον γὰρ τοῦτον δηλοῦσι τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ ταῦτα· καὶ εἶπε κύριος πρὸς Ἰησοῦν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἄρξομαί σε ὑψοῦν ἔμπροσθεν παντὸς λαοῦ Ἰσραήλ· καὶ ἀκροατέον δὲ κυρίως ἡμῶν Ἰησοῦ λέγοντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· προσάγετε ὧδε, καὶ ἀκούσατε τὸ ῥῆμα κυρίου τοῦ θεοῦ ὑμῶν· ἐν τούτῳ γνώσεσθε ὅτι θεὸς ζῶν ἐν ὑμῖν ἐστιν. ἐν γὰρ τῷ βαπτίσασθαι εἰς Ἰησοῦν γνωσόμεθα ὅτι θεὸς ζῶν ἐν ἡμῖν ἐστι· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ποιήσαντες, ἐν αὐγούστῳ, ἤρξαντο τῆς ἐξόδου ποιεῖσθαι· ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ Ἰησοῦ μὲν τὸν διοδεύειν τὸν Ἰορδάνην, τῇ δεκάτῃ δὲ τοῦ μηνὸς κατεστρατοπέδευσαν ἐν γαλγάλοις, ὅτε πρῶτον ἔδει λαβόντα τὸ πρόβατον ἐπονομάσαντα τοὺς βιωχθησομένους, μὴ τὸ Ἰησοῦ βάπτισμα· ἐν τῇ ἀκροτόμῳ πέτρᾳ τοῦ Ἰησοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ, ὅπου ποτὲ ἀπερίτμητοι ἦσαν τοῦ ἐξελθεῖν ὅτε ἀπὸ Αἰγύπτου, περιετέμοντο. τὸν δὲ ὀνειδισμὸν τῆς Αἰγύπτου ἀφεῖλε κύριος ὁμολογεῖ τῇ ἡμέρᾳ δὲ εἰς Ἰησοῦν βαπτίσματος, ὅτε Ἰησοῦς πρῶτον ἐκάθαρεν τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ· λέγεται γάρ· καὶ εἶπε κύριος τῷ Ἰησοῦ ἐν ναυῇ, ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφῄρηκα ὄνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν· τότε ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πάσχα τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, πολλῷ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἱλαρώτερον, ὅτε καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς ἀγαθῆς γῆς ἄζυμα, καὶ νέα φορὴ τοῦ μάννα κρείττονα· διὰ γὰρ ὅτι τῷ κατ' ἐπαγγελίαν γῆν ἀπειλήφασι, τοῖς ἐλαφροῖς αὐτὸς ἐστιν θεός· ὁ δὲ ὄφελε τοῦ τελικωτέρου Ἰησοῦ δεύτερον ἄρτον τυγχάνειν πρὸ τοῦ ἔσεσθαι τοῦτον τῷ ἀληθῆ ἀγαθὸν νοήσαντι γῆν, καὶ τῷ ἄνω Ἱερουσαλήμ· ὄφελε δὲ καὶ ἐν τῷ ἀπὸ διαγγελίᾳ κεῖσθαι· οἱ πατέρες ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔφαγον τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον· ὁ φαγὼν τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· τὸ μὲν γὰρ μάννα εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δεδόμενος ἄρτος ἦν τροφικὸς, ἄρτος τοῖς ἔτι παιδαγωγουμένοις χορηγούμενος, ἄρτος τοῖς ἀπὸ ἐπιτρόπων καὶ οἰκονόμων ἀρμοδιώτατος· ὁ καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ γῇ νέος ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς, Ἰησοῦ τροφοδότου, θεμελίου, ἄλλου δὲ μηδενὸς τεθέντος, ἢ τοῦ κειμένου, ὃς ἐστιν Χριστός, ἄρτος ἦν οἰκείων ζωτικώτερος, τοῖς τῷ παθεῖν κληρονομίαν ἔχειν τῷ τελείᾳ τελειότητι * δεῖ ἀπολαβεῖν δυναμένοις ἀποδιδόμενος· ὄφελε ὁ μὲν ἐκείνῳ ὑπεπαδιδόμενος ἄρτος, παῖς λογωδεστάτων δέκα ἐτῶν δυνάμενος φαγεῖν ἄρτον, ζήσεσθαι εἰς τὸν αἰῶνα· ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἀκαίρως ὅλην προεπεθέσθαι τὴν

A tur, quod Iesus Christus Dominus est ad gloriam Dei patris. Per hæc enim declarātur illa, quæ sunt in libro, qui inscriptus est Iesu Naue: *Et dixit Dominus ad Iesum, In die hac incipiam exaltare te coram filijs Israël. Accedite huc, & audietis verbum Domini Dei nostri: in hoc agnoscetis Deum viventem in vobis esse.* Cum enim baptizamur in Iesu, agnoscimus Deum viventem in nobis esse. Et illic quidem (nempe in Ægypto) facientes pascha, principium exitus faciunt. At vero apud Iesum post transitum Iordanis decima primi mensis castrametati sunt in Galgalis: quando primum oportebat, qui accepisset ovem, convocare conviuaturos post baptisma Iesu. Petra autem acutissima circunciduntur filij Israël à Iesu, nimirum quod omnes filij eorum, qui egressi fuerant ex Ægypto, incircumcisi essent, & opprobrium Ægypti fatetur Dominus se auferre in die baptismatis in Iesu, quando Iesus undequaque purificavit filios Israel. Scriptum est enim: *Et dixit Dominus ad Iesum filium Nave: In die hac devolui à vobis probrum Aegypti.* Tunc fecerunt filij Israël pascha quartadecima die mensis, longe quam in Ægypto hilarius, quando etiam comederunt è frumento terræ sanctæ azyma, & novum cibum meliorem manna. Neque enim cum terram promissionis acceperint, vilioribus cibat eos Deus: neque duce tali Iesu inferiorem panem assequuntur. Hoc etiam perspicuum erit consideranti veram, sanctamque terram, nimirum supernam Hierusalem. Hanc ob causam in illo etiam Evangelio illud ponitur: *Patres vestri in deserto manducaverunt manna, & mortui sunt. Qui hunc verò panem manducaverit, is victurus est in æternum.* Manna etenim illud, etiam si erat panis à Deo datus, erat tamen panis profectus, & augmenti his suppeditatus, qui etiamnum indigerent pædagogis, eratque panis convenientissimus his, qui sub tutoribus, & curatoribus erant. At vero panis recens demessus, mediatore Iesu, in terra sancta è frumento terræ (ea quæ alij laboraverunt metentibus ipsius discipulis) illo pane longe vitalior erat: qui distribuitur ijs, qui recipere possunt paternam hæreditatem propter perfectionem. Quocirca, qui etiamnum illo pane eruditur, & instituitur, rationabiliter mortem susci pere potest: at vero qui pertigerit ad panem illo posteriorem, manducaveritque ipsum, is profecto in æternum vivet. Hæc autem non intempestive ap-

Ios. 3. 8, 9, 10.

Ios. 4. 19.

Ios. 5.

Ioh 6.50,51

Gal. 4. 2.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

posita fuisse reor, inquirentes de Iohannis baptismate, quod efficiebatur à Iohanne apud Iordanem in Bethabara. Sed hoc etiam observandum est, quod Helias subvehendus turbine in cœlum, acceptum pallium suum involuens, percusserit aquam, quæ huc, & huc divisa est; & transierunt ambo; ipse scilicet, & Heliæus: aptior enim, qui subveheretur, factus est, baptizatus in Iordane, quoniam transitum per aquam admirabiliorem, vocavit Paulus, ve superius posuimus, baptisma. Propter hunc igitur ipsum Iordanem capit Helisæus per Heliam donum illud, quod cupierat accipere dicens: *Sit quæso duplex portio spiritus tui super me.* Et fortassis hanc ob causam duplex accepit donum in spiritu Heliæ super se ipsum, quoniam bis transivit Iordanem. Semel quidem cum Helia, secundo cum accepto pallio Heliæ percussit, *Et dixit, ubi est Deus Heliæ? etiam ipse? Et percussit aquas, & divisit huc, & huc.* At si quis offendatur hoc dicto, *Percussit aquam*, propter ea, quæ superius à nobis sunt tradita de Iordane, nempe quod Iordanis figura fuerit sermonis Filij Dei, qui humilem se reddidit æque ac nos: dicendum est perspicuum esse apud Apostolum, quod Christus sit petra, quæ bis percutitur virga, ut bibere possint è spirituali sequente eos petra. Est igitur ille verbero, qui in dubitatione, antequam discat quod quæritur, contraria profert sermonis conclusioni, à quibus liberans nos Deus interdum quidem sitientibus dat potum, interdum vero quod invium nobis, & imperceptibile est propter profunditatem, pervium illud præparat divisione sermonis, cum quamplurima ex ratione dividendi nobis manifestentur. Ad hæc ut admittamus interpretationem de potabilissimo, & gratiarum pleno Iordane, utile nobis erit apponere Naaman illum Syrum à lepra mundatum, & quæ dicuntur de fluminibus apud hostes cultus divini. Atque de Naaman quidem scriptum est, quod venerit cum equitatu, & curru, & steterit ante fores domus Heliſæi, quodque miserit Helisæus nuncium ad illum, dicens: *Profectus lavare in Iordane septies, & restituetur tibi caro tua, & mundaberis.* Quando etiam commovetur indignatione Naaman non intelligens, quod Iordanis noster js sit, qui immundos ob lepram liberat ab immunditia, sanatque, non ille Propheta, quandoquidem Prophetæ officium est mittere ad illud, quod sanitatem affert. Non intelligens igitur

4.Reg.2.9.

4.Reg.2.14.

4.Reg 5.10

προφήτης. προφήτης γὰρ ἔργον πέμψαι ἐπὶ τὸ θεραπεῦσαι· μὴ συνιεὶς πόσον ὁ τῆς

ἰορδάνου

τοῦ Ἰορδάνου βαπτίσματος, ἐν ᾧ ἁγιαζομένου ὑπὸ Ἰωάννου μνημόνευσε, ἐξεζομένου· ἔτι δὲ καὶ τόδε τηρητέον ὅτι μέλλων ἀναλαμβάνεσθαι Ἠλίας ἐν συστρεμματῷ, ὡς εἰς τὸν οὐρανόν, λαβὼν τὴν μηλωτὴν αὐτοῦ, καὶ εἰλήσας ἐπάταξε τὸ ὕδωρ, ὅπερ διηρέθη ἔνθα κἀκεῖθεν, καὶ διέβησαν ἀμφότεροι, δηλονότι αὐτὸς καὶ ὁ Ἐλισσαῖος. βαπτισθεὶς γὰρ πρὸς τὸ ἀναληφθῆναι γεγένηται ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαπτισθείς, ἐπεὶ τὸν διὰ ὕδατος παραδοξότερον διάβασιν βάπτισμα, ὡς προειρήμεθα, ὠνόμασεν ὁ Παῦλος· διὰ δὲ αὐτὸν δὴ τοῦτον Ἰορδάνου χάριν ὁ θεοβέλπτου χάρισμα διὰ Ἠλίου ὁ Ἐλισσαῖος λαβὼν, εἰπών· Γενηθήτω δὴ διπλᾶ ἐν πνεύματί σου ἐπ' ἐμέ· καὶ τάχα διὰ τοῦτο διπλοῦν ἔλαβε τὸ χάρισμα ἐν πνεύματι Ἠλίου ἐφ' ἑαυτόν, ἐπεὶ διῆλθε δὶς Ἰορδάνου, ἅπαξ μὲν μετὰ τοῦ Ἠλίου, δεύτερον δὲ ὅτε λαβὼν τὴν μηλωτὴν τοῦ Ἠλίου ἐπάταξε τὸ ὕδωρ, καὶ εἶπε· ποῦ ὁ θεὸς Ἠλίου ἄφρων; καὶ ἐπάταξε τὰ ὕδατα, καὶ διῄλθεν ἐνθα κἀκεῖθεν. ἐγὼ δέ τις προσσόπῃ τοῦ· ἐπάταξε τὸ ὕδωρ, διότι τὰ διαδεδομένα ἡμῖν διὰ τοῦ Ἰορδάνου, ὡς τύπος ὢν ὅ τε κατάβασιν ἡμῶν καταβαίνοις λόγου. λεκτέον ὅτι διὰ τὸ ἀποστόλου σαφῶς ἡ πέτρα χριστὸς ἦν, ὅτι τῇ ῥάβδῳ δὶς πεπλήσσετο, ἵνα δυνηθῶσι πιεῖν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἔστιν οὖν τις καὶ ἀγαπώντων πληγὴ ἐν τῇ ἐπαπορήσαι, πρὶν μαθεῖν τὸ ζητούμενον, τὰ ἐναντία προφερομένων τῷ λόγῳ συμπεράσματι, ὧν ἀπαλλάττων ἡμᾶς ὁ θεὸς, ὅτε μὲν διψῶσι δίδωσι ποτόν· ὅτε δὲ τὸ ἄμα ἡμῖν καὶ ἀχώρητον διὰ τὸ βάθος δίδοται τὴν διαιρέσει τοῦ λόγου προσκαλούμενος πλείονα τῶν διαιρετικῶν λόγων ἡμῖν σαφηνιζομένων· ἔτι δὲ εἰς τὸ προσδέχεσθαι τὸν περὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦτον καὶ χαριστικώτατον ἑρμηνείαν, χρήσιμον προσκεῖσθαι δὲ τι ἀπὸ τῆς λέπρας καθαιρομένου Ναιμὰν τὸν Σύρον, καὶ τὰ λεγόμενα περὶ τῶν προσκυνούντων τῆς θεοσεβείας ποταμῶν· περὶ μὲν δὴ Ναιμὰν γέγραπται ὅτι ἦλθεν ἵππῳ, καὶ ἁρμάτι, καὶ ἔστη ὀπίσω τῆς θύρας οἴκου Ἐλισσαιέ, καὶ ἀπέστειλεν Ἐλισσαιὲ ἄγγελον πρὸς αὐτὸν λέγων· πορεύθεις λοῦσαι ἑπτάκις ἐν τῷ Ἰορδάνῃ καὶ ὑποστρέψει ἡ σὰρξ σου σοι καὶ * καθαρισθῇ· ὅτε καὶ θυμωθεὶς Ναιμὰν ἐν νοῒ ὅτι ὁ Ἰορδάνης ἡμῶν ἐστιν ὁ ἀπολύων τὰς ἀπὸ τῶν λεπρῶν ἀκαθαρσίας καὶ ἰώμενος, οὐχὶ ὁ

* Χ. τάχα ἐλαθεὶς MS. Δ. καθαρισθῇ.

ἰορδάνην μέγα μυστήριον ὁ Ναιμὰν φησιν. ἰδοὺ διέλογον ὅτι πάντως ἐξελεύσεται πρός με, καὶ στήσεται, καὶ ἐπικαλέσεται ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπιθήσει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν τόπον, καὶ ἀποστήσει τὸ λεπρόν. τὸ γὰρ ἐπιθεῖναι τὴν χεῖρα λέπρα, καὶ καθαρίσαι μόνη τοῦ κυρίου μου ἰησοῦ ἔργον ἦν, ὃ μόνον εἰπόντος αὐτοῦ μὴ πίστεως ἀξιώσαντι, ἐὰν θέλῃς δύνασαί με καθαρίσαι, τὸ θέλω, καθαρίσθητι. πρὸς γὰρ ὃ λόγῳ, καὶ ἥψατο αὐτοῦ, καὶ ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τῆς λέπρας αὐτοῦ. ἔτι δὲ πλανώμενος ὁ Ναιμὰν καὶ οὐχ ὁρῶν ὅσον ἀπολείπονται οἱ ἕτεροι τῶν ἰορδάνου ποταμοὶ πρὸς θεραπείαν τῶν πεπονθότων, ἐπαινεῖ τοὺς τῶν δαμασκηνῶν πολιτῶν ἀβανὰ καὶ φαρφὰρ λέγων· οὐχὶ ἀγαθὸς ἀβανὰ καὶ φαρφὰρ πόταμοι δαμασκοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ὕδατα ἰσραήλ; οὐχὶ πορευθεὶς, λουσομαι ἐν αὐτοῖς, καὶ καθαρισθήσομαι; ὥσπερ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς ὁ πατήρ, ὅτως ἐν ποταμοῖς οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ ὁ ἰορδάνης, καὶ λέπρας ἀπαλλάξαι δυνάμενος ὃν μὴ πίστεως τὴν ψυχὴν λυόμενον εἰς ὃν ἐπίστευσε· διὸ καὶ ἀφ' ἧς τὸν κλαῖον αἰσχρᾶφθαι πᾶσι τοῖς βαβυλῶνος ποταμοῖς καθεζομένους τὰς μνησθέντας τῆς σιών· ἄλλων γὰρ ὑδάτων γευσάμενοι μὴ τὸν ἅγιον ἰορδάνην οἱ ἀφ' ἧς τὴν ἀκρίαν αἰχμαλωτευθέντες, εἰς ὑπόμνησιν καὶ ποθὴν ἔρχονται τοῦ οἰκείου καὶ σωτηρίου ποταμοῦ· ὅθεν ὅτι τὴν ποταμὸν βαβυλῶνος φασιν· ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν· καὶ ἐλάσαμεν· καὶ ἐκλαύσαμεν· καὶ ὁ ἱερεμίας δὲ ὑπιπλήσσει τοῖς θέλουσιν αἰγύπτιον ὕδωρ πιεῖν, καὶ καταλείπουσι τὸ ἐξ ὕψους καθαρὸν καταβαῖνον, καὶ ἐπώνυμον τῆς καταβάσεως τυγχάνον, ὃν ἰορδάνην, λέγων· τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ αἰγύπτου τοῦ πιεῖν ὕδωρ γιών; ἢ τὸ ὡς ὁ ἑβραϊκὸν ἔχει, τοῦ πιεῖν ὕδωρ σιών, ὅθεν ἡ νῦν προφέρεται λέγων· ὅτι δὲ ἡ ὁθεὶ αἰνιττῶν ποταμὸν ὁ πρηνὴς λόγος δῆλον ὡς ἐν τοῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς λαλεῖται πολλαχοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἐζεκιὴλ * λεπτί τι ὅτι φησὶν βασιλέα αἰγύπτου, τὸν δράκοντα τὸν μέγαν, ὃν ἐγκαθήλωσον ἐν μέσῳ ποταμῶν, αὐτὸν λέγοντα· ἐμοί εἰσιν οἱ ποταμοί, καὶ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς, καὶ ἐγὼ δώσω παγίδας εἰς τὰς σιαγόνας σου, καὶ προσκολλήσω τοῖς ἰχθύσι τῶν ποταμῶν πρὸς τοὺς πτερυγάς σου, καὶ ἀνάξω σε ἐκ μέσου τῶν ποταμῶν σου, καὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τῶν ποταμῶν, καὶ καταβρόξῃ σε ἐν πάχει, καὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τῶν ποταμῶν· ὅτι προσώπῳ τῷ πεδίῳ σου πεσῇ, καὶ οὐ μὴ συναχθῇς, καὶ οὐ μὴ περισταλῇς· πῶς γὰρ σωματικὸς δράκων ἐν τῷ σωματικῷ τῆς αἰγύ-

A Iordanis magnum myſterium Naaman inquit: *En, cogitaram apud me: Omnino exibit, & ſtans invocabit nomen Domini Dei ſui, imponetque manum ſuam ad locum, & curabit lepram.* Etenim manum lepræ imponere, & curare ſolius Domini mei Ieſu officium eſt, qui non tantum dixit cum fide pronuncianti: *Si vis potes me mundare; Volo, mundus eſto*: præterquam quod enim loquutus eſt, tetigit etiam eum, & mundatus fuit à lepra ſua. Errans etiam Naaman, nec videns, quantum cæteri fluvij Iordane ſint inferiores, B quantum attinet ad curandum eos, qui morbo affecti ſunt, laudat Damaſci fluvios, Arbana, & Pharpha, dicens: *An non bonus eſt Arbana, & Pharpha fluvij Damaſci præ omnibus aquis Iſraëlis? Nonne profectus lavabor in eis, & mundabor?* Vt enim nullus bonus, niſi unus, nempe Deus, ſic inter fluvios nullus eſt bonus, niſi Iordanis, etiam à lepra liberare valens eum, qui cum fide lavat animam in Ieſu. Proinde meum eſt judicium, ſcriptum fuiſſe omnes ſedentes ſuper flumina Babylonis propter hunc flere, memo- C ria repetentes Sion. Deducti enim ob vitium in captivitatem, cum alias deguſtaſſent aquas poſt ſanctum Iordanem, in memoriam, deſideriumque veniunt proprij, & ſalutaris fluvij. Propterea de fluvijs Babylonis inquiunt: *Illic ſedimus* (nimirum ſtare nequeuntes) *& flevimus.* Quando etiam Hieremias minatur volentibus Ægyptiam aquam bibere, & relinquentibus aquam è cœlo deſcendentem, & deſcenſus agnomen habentem Iordanem, dicens: *Nunc igitur quid eſt tibi in* D *via Ægypti, vt bibas aquam Geon, & ut bibas aquam fluviorum*, vel ut Hebraicum habet, *bibere aquam Seor?* de qua nunc propoſitum non eſt dicere. Quod autem non de his fluminibus, quæ ſenſu percipiuntur, præcipuus ſit ſermo Spiritui loquenti in Scripturis à Deo inſpiratis, id licet etiam cernere ex his, quæ ab Ezechiel prophetantur ad Pharaonem regem Ægypti, [quæ ſic habent: *En ego ad te ô Pharao Rex Ægypti,*] *draconem magnum, ſedentem in medio fluviorum, te ipſumque alloquentem, Mihi ſunt fluvij, & ego feci eos, & dabo laqueos in maxillas tuas: adglutinabo piſces fluvij,* [*fluvij cum* E *pennis tuis, teque è medio flumine tuo reducam, & omnes piſces fluminis tui*] *& deijciam te celeriter: & omnes piſces fluvij coram facie terræ tuæ cadent, & non congregaberis, & non ornaberis.* Quem enim ſerpentem corporalem, in corporali Ægypti

4. Reg. 5. 9, 10, 11.

Matth. 8, 2, 3.

An 4. Reg. 5. 12.

Pſalm. 136. 1.

Hier. 2. 18.

Ezech. 29. 3. & ſeq.

Hæc ex Interpretatione Pariſienſi ſupplevimus.

fluvio visum fuisse prodiderunt vnquam historiæ? Proinde vide ne forte fluvius Ægypti locus sit draconis inimici nostri: qui ne Mosen quidem puerum interficere quivit. Vt autem draco est in Ægypti fluvio, sic Deus est in fluvio lætificante civitatem Dei, nam Pater est in Filio. Hanc ob causam qui ad ipsum pergunt, ut lauentur, probrum deponunt ex Ægypto ductum, aptioresque fiunt, ut subvehantur, & mundantur à lepra, duplicationemque donorum accipiunt, atque etiam fiunt ad Spiritus sancti receptionem parati, nimirum ad aliud flumen non advolant columba. Quamobrem magnificentius considerato Iordane, ipsiusque lavacro, ac Iesu, qui in ipso lavatur, tum [Bethabara, hoc est] domo institutionis, tantum utilitatis à fluvio hauriamus, quantum egemus.

πῶν ποταμῷ ὀφθεὶς ἱστόρηταί ποτε; ἀλλὰ μήποτε χωρίον ἐστὶ τῆ ἐχθρᾶ ἡμῶν δράκοντος ὁ τῆς αἰγύπτου ποταμός, μηδὲ παιδίον ἀποκτεῖναι μοσέα δυνηθείς· ὡς γὰρ δὲ δράκων ἐν τῆ αἰγυπτίῳ ἐστὶ ποταμῷ, ἅτως ὁ θεὸς ἐν τῆ εὐφραίνοντι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ ποταμῷ. ὁ πατὴρ γὰρ ἐν τῷ υἱῷ· διὰ τοῦτο οἱ * καταλιμπάνοντες τὰς αἰγύπτου, καὶ ἐπιτηδειότεροι πρὸς τὸ ἀναλαμβάνεσθαι γίνονται, καὶ ἀπὸ τῆς μιαρωτάτης λέπρας καθαιζόμενοι, καὶ διπλασιασμὸν χαρίσματων, καὶ ἕτοιμοι πρὸς πνεύματος ἁγίου παραδοχὴν * γεινόμενοι, ἀλλ- * κ γι νονται λῳ ποταμῷ οὐκ ἐφιστάμενοι τῆς πνευματικῆς περιστερᾶς· διὰ γὰρ θεωρητέον νῦν σπεύδοντες ἐν ἰορδάνῃ, καὶ ὃ ἐν αὐτῷ λουτρὸν, καὶ ὃν ἰησοῦν ἐν αὐτῷ λουόμενον, καὶ τὸν τῆς καταβοθρᾶς οἶκον, ὅσον δεόμεθα τοσαύτης ὠφελείας ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἀρυσόμεθα· τοσοῦτον ἐλέπτει τὸν ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν· πρότερον ἡ μήτηρ τοῦ ἰησοῦ, ἅμα τῷ συλλαβεῖν αὐτὸν, τῇ μητρὶ τοῦ ἰωάννου καὶ οὕτω ἐκείνου τυγχανούσῃ, ἐπεδήμει, ὅτε μορφάζοντος τοῦ μορφαζομένου ἀκριβέστερον ἡ μόρφωσιν χαρίζεται, σύμμορφον ἐνεργῶν αὐτὸν γενέσθαι τῇ δόξῃ αὐτῆς, ὥστε διὰ τὸ κοινὸν ἡ μορφὴ ἰωάννου τὸ χαῖρον ὑποτοπάσθαι τυγχάνειν, καὶ ἰησοῦν ἰωάννου ἀμαρτάνειν οὐ νεκρῶν νομίζεσθαι, πρὸς τοὺς μὴ διακρίνοντι τὴ εἰκόνα ἀπὸ τοῦ τὴ εἰκόνα· νῦν δὲ ὁ ἰησοῦς μετὰ τὰ προεξεταζόμενα μαρτύρια ἰωάννου πρὸς αὐτὸν, αὐτὸς ἐλέπεται ὑπὸ τοῦ βαπτιστοῦ ἐρχόμενος πρὸς αὐτόν· προσκυνητέον ἐστὶν ὅτι οὐκ μὴν διὰ τὴν τοῦ μορφὰς ἀσπασμὸν φωνὴν ἐληλυθυῖαν εἰς τὰ ὦτα τῆς ἐλισάβετ, σκιρτᾷ ὁ βρέφος ἰωάννης ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς, τότε, ὡς * ἀπὸ τῆς γῆς, λαμβάνοντος πνεῦμα ἅγιον· * Vide Not. ἐλήλυθε γὰρ, φησὶν, ὡς ἤκουσε τὸν ἀσπασμὸν τῆς μαρίας ἡ ἐλισάβετ, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς, καὶ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου ἡ ἐλισάβετ, καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπεν· ἔνθα γὰρ ὁ ἐλέπεται ὁ ἰωάννης τὸν ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει, ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἀκοὴ γὰρ τῆ περὶ τοῦ χριστοῦ πρότερον τὸν παιδίον ἐστὶ, καὶ μὴ θεωρία αὐτοπάθης αὐτῶν γάρ· ὅτι μεμύησται εἰς τὴν μόρφωσιν ὠφέλησεν ὁ ἰωάννης ἀπὸ τοῦ ἔτι μορφαζομένου τοῦ κυρίου, χαιρομένου ἐν τῇ μήτρᾳ πρὸς τὴν ἐλισάβετ, τοῦ κεκρατηκότος τὴν εἰρημένων περὶ τοῦ, φωνὴν μὲν εἰδὲν ἰωάννην, λόγον δὲ τὸν ἰησοῦν, ἤκουσεν ἔφη· *

TOMVS NONVS.

Ioh. 1. 30. *Postero die videt Ioannes Iesum venientem ad se.*

PRius Iesu mater, simulatque ipsum concepit, ad Iohannis matrem, eamque uterum ferentem pergit, quando qui formatur accuratiorem formationem donat ei, qui formabatur, conformem illum efficiens suæ gloriæ, adeo ut ob formam communem, Iohannes crederetur esse Christus, & item Christus Iohannes esse à mortuis excitus putaretur apud eos, qui non discernunt inter imaginem, & inter eum, qui est secundum imaginem; nunc autem ipse Iesus post ea, quæ antea accurate examinavimus, testimonia Iohannis de ipso, videtur à Baptistâ veniens ad illum. Sed obiter observandum est, quod illic per vocem salutationis Mariæ, quæ pervenit ad aures Elisabeth, exilit Iohannes infans in utero matris, tum veluti à sancta Maria sumentis Spiritum sanctum: *Evenit enim*, inquit, *ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, subsilivit infans in utero eius, & repleta est Spiritu sancto Elisabeth, & exclamavit voce magna.* Hic autem *Videt Iohannes Iesum ad seipsum venientem, & dicit: Ecce ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*: in rebus etenim præstantibus, per auditum primum quis eruditur, deinde oculatus testis ipsarum rerum fit. Sed profecto adjuvari Iohannem ad formationem à Domino, qui adhuc cum formaretur perrexit in matre ad Elisabetham, ei perspicuum erit, qui tenuerit, quæ disseruimus, dum diceremus Iohannem esse vocem, Iesum vero sermonem: magna enim vox

Luc. 1. 41. 42.

γὰρ μεγάλῃ φωνῇ τοῦ ἐν τῇ ἐλισάβετ πλη- A fit in Elisabeth repleta Spiritu sancto ob
ρωθείσῃ πνεύματος ἁγίου ἀφ᾽ ὧν ἀσπασμὸν Mariæ salutationem, vt lectio ipsa docet
τῆς μητρίας, ὡς αὐτὴ ἡ λέξις παρίστησιν ὅτως hunc in modum habens: *Et exclamavit* Luc. 1. 42.
ἔχουσα· καὶ ἀνεφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ, δῆλον *voce magna*, scilicet Elisabeth, *& dixit.*
ὅτι ἡ ἐλισάβετ, καὶ εἶπεν· * γὰρ φωνὴ τοῦ Vox enim salutationis, Mariæ, quæ per-
ἀσπασμοῦ τῆς μητρίας γενομένη ἐν τοῖς ὠσὶ τῆς venit ad aures Elisabeth, replevit Iohan-
ἐλισάβετ ἐπλήρωσε τὸν ἰωάννην ἑαυτῆς· διὸ nem se ipsa; quam ob causam subsilit Io-
καὶ σκιρτᾷ ὁ ἰωάννης, ἡ οἱονεὶ σῶμα τοῦ υἱοῦ, hannes, materque veluti os filij, & Pro-
καὶ * προφήτης ἡ μήτηρ τοῦ, αἰσθομένη phetissa efficitur, voce magna excla-
κραυγῇ μεγάλῃ, καὶ λέγουσα· εὐλογημένη σὺ mans, ac dicens: *Benedicta tu inter mulie-* Luc. 1. 42.
ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοι- B *res, & benedictus ille fructus ventris tui.*
λίας σου· ἤδη γὰρ δυνάσθαι ἡμῖν γίνεσθαι Iam vero à nobis aperte perspici potest
καὶ ἡ μετὰ σπουδῆς πορεία τῆς μητρίας εἰς τὸ ὀρεινὸν, tum Mariæ iter ad montana cum festi-
καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου, καὶ ὁ natione, tum ingressus in domum Zacha-
ἀσπασμὸς οὗ ἀσπάζεται τὸν ἐλισάβετ· ἵνα γὰρ riæ, ac deinde salutatio, qua salutat Eli-
μεταδῷ ἀφ᾽ ἧς ἔχει, δι᾽ ἣν συνείληφε, δυνά- sabeth. Hæc enim omnia eveniunt, ut
μεως τοῦ ἰωάννη ἔτι ἐν τῇ μήτρει τυγχάνοντι Maria faciat participem Iohannem (etiam-
τῆς μητρὸς ἡ μαρίαμ, καὶ αὐτοῦ μεταδώσοντι τῇ num in utero matris existentem) eius
μήτρει ἀφ᾽ ἧς ἔλαβε χαρίτος προφητικῆς τῶν potentiæ, quam habet ab eo, quem con-
τοιούτων ἤδη ἐν τῇ μήτρει τυγχάνοντι ceperat, qui quidem Iohannes & ipse
τῆς μητρὸς ἡ μαρίαμ, καὶ αὐτοῦ μεταδώσοντι τῇ participem facturus erat matrem illius
μήτρει ἀφ᾽ ἧς ἔλαβε χαρίτος προφητικῆς τῶν gratiæ propheticæ, quam acceperat. Et
τοιούτων ἤδη ἐν τῇ μήτρει τυγχάνοντι τοῦ decentissime profecto in montana tales
προφήτου ἰωάννου· καὶ εὐλογώτατά γε ἐν τῇ ὀρει- dispensationes perficiuntur, cum nihil
νῇ αἱ τοιαῦται οἰκονομίαι ἐπιτελοῦνται, σεσοβημένου C magni capi possit ab his hominibus, qui
μεγάλῃ χωρεμβῶν ὑπὸ τῆς ἁγίας τῶν παπει- valles ob humilitatem vocandi sunt. Ideo
νότητα χειλέων κληθησομένων· καὶ ἔνθα μὲν hoc in loco post Iohannis testimonia; pri-
μὴ τὰς ἰωάννου μαρτυρίας, πρώτην μὲν τὴν mum quidem quod dicitur à Iohanne
ὑπὸ κεκραγότος λεγομένην καὶ θεολογοῦντος. clamante, ac theologum agente; alterum
δευτέραν δὲ τὴν ἐκ τῶν ἱερέων, καὶ λευίτῶν, τὴν vero ad Sacerdotes, & Levitas ab Hiero-
ἀπὸ ἱεροσολύμων ὑπὸ ἰουδαίων ἀπεσταλμένην. solymis à Iudæis missos; tertium ad eos,
καὶ τρίτην τὴν πρὸς τοὺς ἐκ τῶν φαρισαίων qui ex Pharisæis existentes acerbius in-
πικρότερον ἐρωτήσαντας, ἰησοῦς ἤδη βλέπεται terrogarunt, Iesus iam videtur ab eo, qui
ὑπὸ τοῦ μαρτυρήσαντος, ἐρχόμενος πρὸς αὐ- testimonium perhibuerat venienti ad se,
τὸν ἔτι προκόπτοντα καὶ βελτίονα γινόμενον. D adhuc proficientem, melioremque eva-
ἧς πρωτοπῆς καὶ βαπτίσεως σύμβολον ἡ ὠνο- dentem; cuius profectus, & ad meliora
μασμένη ἄθεσις. οἱονεὶ γὰρ ἐν ἕξις φωτισμῷ, progressus, nota est ea dies, quæ postera
καὶ δευτέρα ἡμέρα τοῦτο τὰ πρότερον ὁ ἰησοῦς dicitur; veluti enim in sequenti illumina-
ἔρχεται, ὁ μόνον γινωσκόμενος ὡς μέσος ἑστη- tione, & in postera die propter ea, quæ
κὼς ὁ τοῦ οὐκ εἰδότων, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ ὁρώμενος præcesserant, Iesus venit, non tantum
ἥκων τοῦ ζοῦτα πρότερον ἀπεφηναμένῳ· πρώ- ignotus (tanquam qui in medio steterit
τῃ οὖν ἡμέρᾳ αἱ μαρτυρίαι γίνονται. καὶ δευ- etiam nescientium) sed jam etiam veniens
τέρα ἰησοῦς πρὸς ἰωάννην ἔρχεται. τρίτη δὲ conspicuus ei, qui hæc antea annuncia-
ἑξῆς ὁ ἰωάννης μετὰ δύο μαθητῶν, ἐνιδὼν ἰη- rat. Prima ergo die testimonia fiunt.
σοῦ περιπατοῦντι εἶπεν τό· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, E Altera Iesus ad Iohannem venit. Tertia
πρέπει τοὺς πρόσω ἀκολουθῆσαι τῷ ὑιῷ autem Iohannes (cum staret cum duo-
τοῦ θεοῦ. καὶ τετάρτη θελήσας ἐξελθεῖν εἰς τὴν bus discipulis, intuitusque esset Iesum am-
γαλιλαίαν ὁ ἐξ ἡμῶν ζητῆσαι τὸ ἀπολωλὸς, bulantem, ac dixisset, Ecce agnus ille
εὑρίσκει φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ· ἀκολούθη- Dei) præsentes admonet, uti sequantur
μοι. τῇ δ᾽ ἀπὸ τῆς τετάρτης, ἥτις ἐστὶν ἕκτη Filium Dei. Iam in quarta die, cum exire
τοῦ ἐληλυθέναι ἡμῖν κατειλεγμένων, ὁ γάμος γί- vellet in Galilæam, ille qui exijt ad quæ-
νεται ἐν κανᾶ τῆς γαλιλαίας, οὗ εἰ εἰσόμε- rendum quod perierat, invenit Philip-
θα ἡμόμοι τῷ τόπον· προσκυνητέον δὲ pum, & dicit ei, Sequere me. Die vero
ὅτι καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἁγιωτέρα μαρία πρὸς τὴν ὑστερεραν ἐλισάβετ ἔρχεται, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ tertia post quartam, quæ sexta est in ea-
rum numero, quas à principio recensui-
mus, nuptiæ fiunt in Cana Galilææ, de
quibus videbimus cum ad locum hunc
pervenerimus. Illud etiam obiter obser-
vandum, quod Maria illa præstantior ve-
nit ad Elisabeth inferiorem, & filius Dei

ad Baptistam, ex quibus id vtilitatis ca-
pimus, ut impigri simus ad ferendam o-
pem inferioribus, & ad mediocritatem
conservandam. Quoniam autem apud
Iohannem discipulum, vnde ad Baptistam
Iohannem veniat Servator, non dicitur,
hoc discimus ex his, quæ Matthæus scri-
Matth 3.13 pſit: *Tunc advenit Iesus à Galilæa ad Iordanem ad Iohannem, ut baptizaretur ab illo.*
At Marcus etiam locum Galilææ addidit
Marc. 1.9. dicens: *Et evenit in diebus illis ut veniret Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizaretur à Iohanne in Iordane.* Porro Lucas locum
quidem reticuit, unde Iesus advenit, præ-
termittendo, quæ alij scripserant, sed
quod ab illis non didicimus, ipse nos
Luc 3.21. docet; sic igitur post baptismum ascen-
denti ipsi apertum est cœlum, & descen-
dit Spiritus sanctus corporea specie, sicut
columba. Rursus dicente Matthæo, Do-
minum prohibitum à Iohanne dicente
Matt 3.14. Servatori: *Mihi opus est, ut abs te baptizer, & tu venis ad me*, nullus quidpiam addi-
dit, ne eadem repeterent. Quinetiam
Hic quædam à Fermio prætermissa ex Perionio supplenda sunt Iob. 1, 29. Matt. 3.15. [quod ei à Domino responsum est: *Sine modo, sic enim decet nos implere*] *omnem*
iustitiam, solus scribit Matthæus. *Et dicit: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi.* Iam vero cum quinque animalia
offerantur super altare, terrestria tria, a-
lata duo, quæsitu dignum mihi vide-
tur, cur tandem à Iohanne Servator di-
catur Agnus, & nullum caterorum, at-
que etiam, cur agnum ex genere ovium
appellarit, cum animalia hæc terrestria in
unaquaque trium ætatum offerantur.
Quinque autem animalia hæc sunt, vi-
tulus, ovis, capra, turtur, & columba.
Sunt etiam ætates cujuslibet animalis
terrestris hæ, vitulus, bos, vitellus, aries,
agnellus, agnus, hircus, capra, hœdus;
alatorum vero, columbarum quidem ju-
gum, sed id tantum pullorum, & turtu-
rum iugum perfectum. Inquirendum er-
go est ei, qui accurate spiritualem ra-
tionem victimarum comprehendere vo-
lucrit, quorum cœlestium exemplari, &
umbra hæc fiebant. Itemque quanam
ratione sanciat sermo unumquodque a-
nimal sacrificari: privatimque colligenda
sunt, quæ de agno dicuntur. Quod au-
tem sermo victimatum intelligendus sit
de quibusdam mysterijs cœlestibus, do-
Hb 8.5. cet Apostolus dicens: *Qui exemplari, & umbræ cœlestium deserviunt*: & rursum:
Hb 9.23 *Necesse ergo est, ut exemplaria verum, quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificentur; ipsa vero cœlestia mundentur victimis præ his potioribus.* Cæterum in his singulis in-

θεὸς ὃν βαπτίζω, δι' ὧν εἰς ὃ αὔξησον
θεὸς τὸ ὠφελῆν τὰς ἡμέρας, καὶ μετριότη-
τα ὠφελώμεθα· ἐπεὶ ἡ παρὰ τοῦ μαθητοῦ
ἰωάννη, πόθεν θεὸς ὃν βαπτίζην ὁ σωτὴρ ἔρ-
χεται, ἃ λέγεται, τοῦτο μανθάνομεν ἀπὸ τῆς
ματθαίε γραφῆς· τότε παραγίνεται ὁ ἰησοῦς
ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἐπὶ τὸν ἰορδάνην, θεὸς τὸν
ἰωάννην, ἵ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτε· ὁ δὲ μάρκος
ἡ τὸν τόπον τῆς γαλιλαίας θεοσέθηκεν εἰπών· ἡ
ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἦλθε ἰησοῦς
ἀπὸ ναζαρὲτ τῆς γαλιλαίας, καὶ ἐβαπτίσθη
εἰς τὸν ἰορδάνην ὑπὸ ἰωάννε· λυκᾶς ἡ τὸν
μὲν τόπον ἀπεσιώπησεν ἔθεν ἰησοῦς ἔρχεται,
παραχαράσσας τοῖς εἰρηκόσι τὸν λόγον, ὅσα δὲ
ἀπ' ἐκείνων ἃ μεμαθήκαμεν, αὐτὸς ἡμᾶς
διδάσκει, ὡς ἀνα μὴ ὁ βάπτισμα αὐτε θεοσερχομένω ἀνεῴχθη ὁ οὐρανὸς, καὶ κατέβη τὸ
ἅγιον πνεῦμα σωματικῷ εἴδει, ὡς θεόπτευ-
ται· πάλιν ὁ ἰωάννης κεκωλυκέναι τὸν κύριον
λέγοντα παρὰ σωτῆρι· ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σε
βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ θεός με, παρὰ ματ-
θαίῳ εἰρηκότι θεοῖς θεοσέθηκεν, ἵνα μὴ θεω-
ρῶσι, ἃ ὁ ὑπὸ ἅ κυρίε δὶ θεὸς ἀνθρ
εἰρημένον· ἄφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν
ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην, μόνος
ἀκριβῶν ὁ ματθαῖος· καὶ λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς
τὸ θεῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τὸ κόσμε·
πέντε ζῴων προσφερομένων ὅτι ὁ θυσιαστή-
ριον, περὶ μὲν χερσαίων, πτηνῶν δὲ δύο,
ἄξιόν μοι ζητῆν φαίνεται τί δή ποτε ὑπὸ τὸ
ἰωάννε ὁ σωτὴρ ἀμνὸς λέγεται, καὶ οὐδὲν τῶν
λοιπῶν· ἀλλὰ καὶ ὅτι τῶν χερσαίων καθάπα-
σιν περὶ ἡλικίαν προσαγομένων, ἀπὸ τε
βοὸς τῶν προβάτων τὸν ἀμνὸν ὠνόμασε·
πέντε δὲ ζῷα ταῦτά ἐστι, μόσχος, προβα-
τον, αἴξ, πρόβατον, περιστερά· καὶ γ' ἡλικίαι
ἑκάστε τῶν χερσαίων αὐτῶν, μόσχος, βοῦς, μο-
σχάριον, χριός, ἀμνὸς, ἔριφος, τράγος, αἴξ,
ἔριφος· πτηνῶν μὲν, περιστερᾶς μὲν ζεῦγος
νεοττῶν μόνων, τρυγόνων ζεῦγος τέλειον· ζη-
τητέον δὲ τῷ βουλομένῳ ἀκριβῶς ὃν περὶ τῶν
θυσιῶν πάντων τὸν καταλογὸν λόγον, πάν-
των ἐπουρανίων *ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ ταῦτ' ἐλάτ-
τοις, καὶ ἕκαστον τῶν ζῴων ὅτι πάνυ νομοθετῆ ὁ
λόγος θύεσθαι, καὶ ἰδίᾳ σπουδακτέον τὰ περὶ ἕ
ἀμνῦ· ὅτι δὲ ὁ περὶ τῶν θυσιῶν λόγος περὶ πά-
των ἐπουρανίων μυστηρίων νοεῖσθαι ὀφείλει, φησί
που ὁ ἀπόστολος· οἵτινες ὑποδείγματι, καὶ
σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων· καὶ πάλιν ἀναγκαῖον ἦν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς τούτοις καθαρίζεσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας· τὸ δὲ κα-

* ὑποδείγματι τε ἐπὶ
ε σκιᾶ

θ᾽ ἐνδυωηθῆναι τὸ τῶν θυρόντα σκιαβδὸν τ᾽ ὄντ᾽ ἀλη-
θοῦς χριστοῦ γεγονυμένην τῷ πνευματικῷ νόμῳ,
ἡ ἀληθεια σφόδρα μᾶλλον τυγχάνον τῆς ἀν-
θρωπίνης φύσεως, οὐδενὸς ἄλλου ἔργον ἢ τῶ
τελείων ὄντ᾽, τῶ δι᾽ αἰτίαν ἔξιν τὰ ἀναπτέρια
γεγυμνασμένα ἔχοντος πρὸς διάκρισιν καλῶ τε
καὶ κακῶ, δυναμένου ἀπὸ τῆς θεσεως ἀληθευό-
σης εἰπεῖν · σοφίαν δ᾽ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις·
καὶ ἀληθῶς ὀπὶ τούτων ὄστιν εἰπεῖν, καὶ τῆ τού-
τοις ἀναπλησίον, ἵν᾽ σοφὸς τῆ ἀρχόντων
τούτω τῶ αἰῶνος ἐγνωκε · πλὴν ὃν ἀμνὸν ἐν
τῆς θυσίαις ἔ ἐνδελεχισμῶ θυείσκωμεν παρα-
φερόμενον · ὅτω δ᾽ γέγραπται · καὶ τοῦτό ὄστιν
ἃ ποιήσεις ὀπὶ τῶ θυσιαστηρίω · ἀμνὸς ἐνιαυ-
σίους ἀμώμους δύο τὴν ἡμέραν ὀπὶ δ᾽ θυσια-
σθέσιν ἐνδελεχῶς, καρπωμα ἐνδελεχισμῶ · ὃν
ἀμνὸν ὃν ἕνα ποιήσεις δ᾽ πρωΐ, καὶ ὃν ἀμνὸν
ὃν δεύτερον ποιήσεις δ᾽ δειλινόν · καὶ δέκατον σ-
μιδάλεως πεφυραμένης ἐλαίῳ κεκομμένῳ τῷ
τετάρτῳ τῶ εἶν οἴνου τῷ ἀμνῷ ᾧ ἑνί · καὶ
ὃν ἀμνὸν ὃν δεύτερον ποιήσεις δ᾽ δειλινόν, κ᾽ C
τὴν θυσίαν τὴν * πρωΐτην, καὶ κ᾽ τὴν * χ. κατὰ τὴν θυσίαν
σπονδὴν αὐτ᾽ ποιήσεις * ὀσμὴν δυσίας, καρ- * εἰς
πωμα κυρίῳ, θυσίαν ἐνδελεχισμῶ εἰς τὰς γε-
νεὰς ὑμῶν, ὀπὶ θύρας τῆς σκηνῆς τῶ μαρτυ-
ρίου ἔναντι κυρίου, ἐν οἷς γνωσθήσομαι ἐν δό-
ξῃ μου, κ᾽ * ἁγιασθήσομαι τῇ σκηνῇ τῶ μαρτυ- * χ. ἁγιάσω
ρίου · ποία δ᾽ ἑτέρα θυσία δύναται ἐνδελεχισ-
μῶ εἶ τῷ λογικῷ νοητὶ, ἢ λόγος ἀκμάζων,
* χ. συμ- λόγος ἀμνὸς * συμβολικὴς καλούμενος, ἅμα
βολικὸς τῶ φωτίζεσθαι τὴν ψυχὴν, ἀναπεμπόμενος · D
αὕτη γὰρ ἀεὶ εἶη ἐφικτὴ τῶ ἐνδελεχισμῶ θυσία,
ὡς πάλιν ὀπιτελῆς τῆς ἐν τοῖς θειοτέροις
ἀμαρτιῶν ἀναφερόμενος · ἃ γὰρ ἀεὶ δύναται
ἁμαρκῆν ὁ εἶ ἐν τοῖς κρείττοσιν, ὅσον κεκλη-
ρωται ἡ ψυχὴ, σωιζέσθαι ᾧ γήϊνος καὶ βα-
ρὺνται σώματι · ἐν᾽ δὲ τις ζητῇ τί ἐν τοῖς με-
ταξὺ τῆς ἕω, καὶ ἑσπέρας ποιήσῃ ὁ ἄγιος,
μεταφερέτω ἀπὸ τῆ κ᾽ τ᾽ λατρείαν ἐν λό-
* χ. ἐκεῖ- γον, ἔπειτα καὶ ἐν τοῖς * ἀκολουθῆ · καὶ
νοις, ἐκ. κολου- γὰρ ἐκεῖ οἱ ἱερῆς ἀρχὴν μὲν τῆ θυσίαν E
θῆ τῶν προσφέρουσι τὸ τῶ ἐνδελεχισμῶ, ἐξῆς δὲ
προ τῆς ἑσπερινῆς τὸ ἐνδελεχισμῶ ἅμα καθ᾽
ὃν νόμον λοιπὰς · οἷον περὶ πλημμελείας,
ἢ ἀκουσίων, ἢ σωτηρίω θυσίας, ἢ ζηλο-
τυπίας, ἢ σαββάτου, ἢ νουμηνίας, καὶ
τῶν λοιπῶν, ἃ μακρὸν ἂν εἶη ὀπὶ τὸ πα-
ρόντος λέγειν. ὅτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ
τῆ περὶ τῆς εἰκόνος λόγω τετυπωμένοι πρὸς
ἀρχὴν τῆς ἀναφορᾶς, ἵς ὄστιν ὁ χριστὸς, διαλαμβάνειν περὶ πολλῶν, καὶ ἀπελιμπανόντων

Aventam victimam Legis spiritualis per Christum factam enarrare (veritas major, quam pro captu humanæ naturæ) nullius alterius opus est, quam perfecti, nempe eius, qui sensus exercitatos habet ad dijudicandum, tum bonum, tum malum, quique ex affectu vera narrante dicere potest: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et vere de hisce rebus, hisque simillimis dicere possumus: *Quam nullus principum seculi huius cognovit.* Verumtamen agnum in sacrificijs ἐνδελεχισμῶ [hoc est jugis oblationis] invenimus oblatum. Sic autem scriptum est: *Et hæc sunt, quæ facies in altari: Agnos anniculos duos immaculatos per singulos dies super altare jugiter oblationem endelechismi. Agnum unum offeres mane, & alterum vespere, & decimam partem similaginis mixtam oleo contuso cum quarta parte vini in agno uno. Et agnum alterum offeres vespere, iuxta sacrificium primum, & iuxta libamen ipsius odorem fragrantiæ oblationem Domino. Sacrificium endelechismi in generationes vestras ad ostia tabernaculi testimonij coram Domino, in quibus agnoscar tibi illic in tantum, ut loquar ad te, ibique ordinabo filijs Israël, & sanctificabor in gloria mea, & sanctificatione sanctificabo tentorium testimonij.* Verum enimvero quænam alia intelligibilis victima ἐνδελεχισμῶ [hoc est jugis oblationis] esse potest λογικῷ [hoc est ei, qui sermonis compos est, & sermocinatur] quam sermo floridior, symbolice dictus agnus, qui simulatque illustratur anima, offertur, (hæc enim esse potest matutina endelechismi victima) & offertur etiam, cum mens cessat versari in rebus divinioribus. Non enim potest semper sufficere, ut sit in præstantioribus anima, quandiu illi contigerit, conjunctam esse huic terreno, & aggravanti corpori. Quod si quærat quis, quid facturus sit sanctus, eo tempore, quod est inter mane, & vesperam, transferat sermonem ab hisce rebus, quæ ad cultum Mosaicum pertinent, & deinde Evangelica potiora sequatur. Vt enim Legis veteris Sacerdotes principium victimarum offerunt endelechismi victimam, ac deinde ante vespertinam victimam endelechismi, cæteras ex Lege (verbi gratia pro delicto, vel pro his quæ sponte non committuntur, vel pro salute, vel pro precatione, vel pro zelotypia, vel pro sabbato, vel pro novilunio, & reliquis, quæ longum esset in præsentia recensere) sic etiam nos à sermone de imagine, qui est Christus, oblationem facere incipientes, de multis, hisque uti-

lissimis differere poterimus. Rursusque in his, quæ Christi sunt, finientes, ad vespe-
tam veluti, noctemque perveniemus, ve-
nientes ad corpora etiam. Sin vero ser-
monem exquirimus de Iesu demonstrato
à Iohanne, iuxta id: *Ecce agnus ille Dei,
qui tollit peccatum mundi*, insistentes in ipsa
dispensatione corporei adventus filij Dei
ad vitam hominum; agnum non alium
existimabimus quàm hominem; hic enim
Isa. 53.7. *Veluti ovis ad cædem ductus est, & tanquam*
Hier. 11.19 *agnus coram tondente se mutus*; dicens: *Ego
tanquam agnus innocens ducor, ut immoler.*
Apoc. 5.6 Quam ob causam, & in Apocalypsi vi-
detur Agnus stans ceu immolatus. Hic
igitur Agnus occisus purificatio factus
est, juxta quasdam rationes occultas to-
tius mundi, pro quo, ob amorem, quo
Pater humanum genus prosequitur, cæ-
dem etiam suscepit, suo ipsius sanguine
nos peccatis venditos redimens ab eo,
qui nos seduxerat. Porro qui Agnum
hunc ad sacrificium offerebat, Deus in
homine erat, magnus Sacerdos, qui hoc
Ioh. 10. 18. declarat per ea verba: *Nullus animam
meam à me tollit, sed ego à memetipso pono
eam. Potestatem habeo ponendi eam, & rur-
sum potestatem habeo sumendi eam.* Et sane
huius victimæ cognatæ sunt cæteræ, quа-
rum notæ sunt legales; per cæteras vero
victimas huic victimæ cognatas, effusio-
nes intelligo sanguinis generosorum Mar-
tyrum, qui non frustra conspiciuntur sta-
re à discipulo Iohanne juxta cœleste al-
Ps. 14. 10. tare. *Sed quis sapiens, & intelliget hæc,
vel prudens, & agnoscet hæc?* Ad hæc
altioris contemplationis est vel tantillum
exequi rationem de hujuscemodi victi-
mis, quæ purgant eos, pro quibus offe-
runtur. Consideranda ergo est ratio sa-
crificatæ filiæ Iephte, qui propter hanc
filios Ammon vicit, cui quidem voto pro-
pensa fuit ea etiam, quæ offerebatur, ad
Iudicum 11. 35. 36 patrem dicentem: *Apertum est os meum
adversum te ad Dominum*, respondens: *Et
si aperuisti os tuum adversum me ad Domi-
num, fac votum tuum.* Atque simulachrum
quidem crudelitatis per hæc producitur
illius, cui tales pro hominum salute per-
ficiuntur victimæ, sed profecto mente ge-
neriosiore, quæ calleat solvere, quæ di-
cuntur contra providentiam, egemus, ut
simul de omnibus, quæ veluti secretiora
sunt, & supra humanam naturam, nos
Sap. 17. 1. excuseimus: *Magna enim indicia Domini,
eaque ægre, nec facile narrantur, atque ob
hanc causam rudes animæ enarraverunt.*
Notum autem, atque testatum cum sit

διωκόμεθα· ἢ πάλιν ἐν τοῖς περὶ Ἰησοῦ
καταλήξαντες ὅτι τῷ οἴονεὶ ἑσπέραν φθάσο-
μεν, καὶ νύκτα, ἐρχόμενοι καὶ ὅτι τὰ σωμα-
τικά· ἐὰν δὲ τὸν λόγον ἐξετάζωμεν τὸν περὶ τῆς
διηγουμένης Ἰησοῦ τοῦ Ἰωάννου, τοῦ τὸ· Ἴδε
ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρ-
τίαν τοῦ κόσμου, ἱστάμενοι ἐπ' αὐτῷ τῷ οἰ-
κονομίᾳ τῆς σωματικῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ εἰς τὸν
τῶν ἀνθρώπων βίον ὀπτεύσομεν τὸν ἀμνὸν σὺν
ἄλλοις τοῖς αἰνέταις παρεληφόμενα· διὰ γὰρ
B ὡς ἐνέβαλεν ὅτι σφαγὴν ἦλθε, καὶ ὡς ἀμ-
νὸς ἐνώπιον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος λέγων·
ἐγὼ ὡς ἄρνιον ἄκακον ἀχθόμενον τοῦ θύεσθαι·
δῆλον δὲ ἐν τῇ ἀποκαλύψει ἄρνιον ὀφθὲν ἑ-
στηκὸς, ὡς ἐσφαγμένον· ἔτος δὲ ὁ ἀμνὸς σφα-
γεὶς καθάρσιον γεγένηται, καθ' ἅπας ἀπορρήτους
λόγους, τοῦ ὅλου κόσμου, ὑπὲρ ὃν καὶ τὸν τοῦ
πατρὸς φιλανθρωπίαν καὶ τὸν σφαγὴν ὑπε-
δέξατο, ὠνούμενος τῷ ἰδίῳ αἵματι ἀπὸ τῆς
τῶν ἁμαρτίας ἡμᾶς πεπρασκυίας ἀγορά-
σαντος· ὁ δὲ προσαγαγὼν τὸν ὃν ἀμνὸν ὅτι
τῷ θυσίαν, ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἦν θεὸς, μέ-
γας ἀρχιερεύς, ὅστις τοῦτο δηλοῖ λέγων· Οὐδεὶς
αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τί-
θημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι
αὐτὴν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν·
καὶ αὕτη θυσία συγγενὴς εἶναι μοι
δοκεῖ τῶν λοιπῶν, ὧν
σύμβολόν εἰσιν αἱ νομικαί· λοιπὰ δὲ καὶ συγ-
γενῆ τούτῃ τῇ θυσίᾳ θυσίαι εἶναι μοι
Φαίνονται τὰ τῶν γενναίων μαρτύρων αἵματα, ἃ
μάτην ὁρωμένων ἐσθίειν ὑπὸ τῶν μαθη-
τῶν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀρχιερέως θυσιαστηρίῳ·
τίς ὁ σο-
φὸς; καὶ συνήσει ταῦτα; σπουδὴ, καὶ ὀπτανώ-
σωμεν αὐτά; πρὸς ὃ ὅτι θεωρητικώτερον κἂν
ὀπτισθῆ τοῦ δικαίου τὸν περὶ τῶν ζώντων
θυσιῶν λόγον, καθαιρουσῶν τὰς ὑπὲρ ὧν προσά-
γονται· καταντητέον τὸν λόγον τῆς ὁλοκαυτω-
θείσης θυγατρὸς Ἰεφθάε, ὑπὲρ ταύτῃ θύλῳ
νικήσαντος τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν ἢ σπουδάσασι καὶ
ἡ ὁλοκαυτωθεῖσα, λέγουσα πρὸς τὸν πατέρα
εἰπόντα· ἀνέῳξα δὲ* στόμα σου κατ' ἐμοῦ πρὸς Κ. τὸ
κύριον, καὶ εἰ ἀνέῳξας τὸ στόμα σου κατ' ἐμοῦ πρὸς τὸν
πρὸς κύριον, ποίει τῷ θυνῷ σου· ἔμφασις
μοι δοκεῖ πολλῆς ἀμαθοῦς ὑπὲρ τούτων * παρὰ * Ἰακώβ. ἀγγέλ. Γρ.
* * ὑπὲρ τοιαύτων ὑπὲρ σω· Γρ
τηρίας ἀνθρώπων ὀπτελεῖσθαι θυσίαι· μεγα-
λοφυεστέρα ἡ νῦ, ἢ βλέποντος * τὰ λεγόμενα· Κ. τὸν
κύ τῆς προνοίας λύσιν χρήζομεν, ἵν' ἅμα λεγόμενον
πολλῶν, ὡς ἀπορρητότερον ὄντων, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπινον φύσιν ἀπολογώμεθα· με-
γάλαι γὰρ αἱ κρίσεις τοῦ θεοῦ, δυσλήπτοι, ὅθεν ὀλίγοις ψυχαῖς ἐπλανήθησαν· μερί-

τύρωσι γὰρ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι πολλοί πινες λοιμικῶν ἐπιπλήξαντων νοσημάτων ἑαυτὸς σφάγια ὑπὲρ τῶν κοινῶν παρεδίδοσαν. καὶ παραδέχεται ταῦτ' ἔτως μαρτύριον ὁ πιστὸς κλήμης, ὑπὸ παύλου μάρτυρα λέγοντος· μετὰ κλήμεντος, καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς· τὸ ὁμοίαν δὲ ἔχει ἀπέμφασιν παρὰ τῷ ἁγίῳ τὴν τῶν πολλῶν λαθραίων μυστηρίων κατηγορίαν, καὶ τὰ παρὰ τῶν μαρτύρων θεοστυγούμενα. δικαιοῦντος δὲ θεοῦ μᾶλλον ἡμᾶς ἀποδέξασθαι πάσας ὑπομένοντας αἰτίας ἐν ᾧ ὁμολογοῦμεν αὐτοῦ τὴν θειότητα, ἵνα τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν τοσούτων νομιζομένων κακῶν, τοῖς βραχὺν χρόνον, λόγῳ συμπαθεύνευσθέντας τῷ θελήματι τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας· καθάλυσιν οὖν νομιστέον γίνεσθαι δυναμένων κακοποιῶν. ὅθεν καὶ θανάτου τῶν ἁγίων μαρτύρων, οἵ τῆς ἀπονοίας αὐτῶν, καὶ τῆς ὁμολογίας τῆς μέχρι θανάτου, καὶ τῆς εἰς θεὸν εὐσεβοῦς προθυμίας, ἀμβλυτέρους τὸ ὀξὺ τῆς ἐκείνων καὶ τὸ πάροντος ὑπεύθυνος, ὥστε ἀμβλυνομένης καὶ ἀπονισάσης τῆς δυναμέως αὐτῶν τὰ ἑτέρους πλείονας τῶν ἐνισχημένων δοῦναι ἐλευθερωθέντας. ἡ δὲ ἄρσις ἡ ποιησαμένη δυνάμεις ὑπεκείλυσε* ἐφάπτον καὶ ὁλαπλοῦν· ἀλλὰ καὶ οἱ παθόντες ἂν, μὴ ἀπονησάντων τῶν ἐνεργησάντων εἰς ἑτέρους τὰ χείρονα, οὐκέτι πρόσκαιρον δώσι τῷ πάθει, ἀκήρυκτος δὲ ἡ τοιαύτη ὑσία προσαγόντος τοῦδε τὴν ἀπεκείλυσιν δυνάμεων, ὡς οἱ ἀπὸ μέρους ἐχρησάμενοι ἐκείνῳ χρησίμῳ πρὸς τὸ προσκείμενα τοιαύτη, ὑπὸ ἀφαιρῶν δ' ἰσόλον, ἢ κατακοιμίζων ἐπωδῇ ἢ δυνάμεί τινι, κενῶν αὖθ' ἕν, πολλοὺς ὠφελησάντων τὴν ὕστερον πεισομένων τι ἀπ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἀνῄρητο, ἢ κατακεκοίμητο, ἢ ἕν ἰῶ κεχένωτο· εἰ δή τι καὶ τῶν δηχθέντων τινὶ φανερὸν γένοιτο πρὸ τοῦ ὑπὸ ᾧ δήγματι βλαβῆναι ἀποθανόντι ᾧ βλαβέντι, ἢ ὑπομείνῃ νεκρὸν, ἢ ἐφάψαι δ' τεθνηκότος, ἢ γεύσατο μέρος δόξει, ἴσως ἂν καὶ ᾧ προπεπονθότι ἴασις καὶ ὠφελησία ἀπὸ δ' τὸ βλαβέντι αἴρησις· τοιοῦτόν τι δὴ νοητέον τῷ θανάτῳ τῶν εὐσεβεστάτων μαρτύρων γίνεσθαι, πολλῶν ἀφαίρεσίν τινι δυνάμεί ὠφελημένων ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτῶν· προσδιατείνασθαι δ', ὑπὲρ τῶν δ' ἐξαίρετον ἰδεῖν τοῖς ὡς πρόσφατον ὑπὸ σφαγὴν ἀχθέντος, καὶ ὡς ἀμνὸν ἐνώπιον τοῦ κείραντος ἀφώνου, ᾧ περὶ τῶν μαρτύρων λόγῳ, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν τεθνηκότων δεῖ λοιμικὰ καθεστῶτα διηγήματα· εἰ γὰρ τέθεται μὲν ὑπὸ ἑλλήνων δ' μύθου ἱστορῆ,

Apud Gentiles, multos cædi pro communi hominum salute seipsos tradidisse, cum pestilentes morbi suam patriam invasissent. Et hæc eveniſſe admittit non sine causa Scripturis credens Clemens ille fidelis, de quo hunc in modum testificatur Paulus dicens: *Cum Clemente, & reliquis coadjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.* Philipp. 4. 3. Similem habent dissimilitudinem apud eum, qui velit mysteria, quæ multos latent, incusare, quæ de Martyribus traduntur; Deo magis approbante, ut vel asperrima supplicia suscipiamus, dum confitemur illius divinitatem, quam à tot rebus, quæ malæ existimantur, liberari ad breve tempus, sermone nostro ubique sequentes voluntatem inimicorum veritatis. Quamobrem existimare debemus destructionem fieri potentiarum maleficarum per mortem sanctorum Martyrum, veluti tolerantia, & confessione usque ad mortem, atque erga pietatem promptitudine, habetantibus, & mitigantibus feritatem insidiarum tyrannorum illorum, contra tot cruciatus patientem, ut hebetata, & debili reddita potentia ipsorum, alij etiam plures victis, dimitterentur liberati eo onere, quo potentiæ malæ instantes eos gravabant, & lædebant. Quinetiam Martyres ipsi, qui passi sunt, postea non incidunt in supplicia, quamvis non debilitatis, ac delassatis his, qui alios malis afficiunt, nimirum quia is, qui talem victimam obtulit, vicit hanc contrariam potentiam, tanquam si ex parte hac uteretur similitudine utili ad ea, de quibus agitur: Qui interficit, aut carmine sopit animal venenatum, aut ipsum vi quapiam vacuum reddit à veneno, is in multos beneficia confert, qui in posterum aliquid passuri erant, nisi interfectum illud, vel sopitum fuisset, vel veneno evacuatum. Atque etiam si alicui morso manifestum fiat, & liberatus ille à nocumento per morsum contracto, defigat oculos in mortuum, qui læsit, vel inscendat mortuum, vel attingat mortuum, vel gustet huius partem, fiet sane antea passo medicina, & beneficium ab eo, qui interfecisset id, quod lædebat. Simile quiddam fieri morte pijssimorum Martyrum existimandum est, multis ex ipsorum morte indicibili quadam vi adjumentum sumentibus. Cæterum multum immorati sumus de Martyribus verba facientes, atque enarrantes de his, qui perierunt ob pestilentes constitutiones, ut videremus excellentiam illius, qui ductus est velut ovis ad cædem, quique sicut agnus coram tondente fuit mutus. Nanque si aliqua Gentibus non falso historijs mandata

* χ. ἐφίστ. ἴσως

sunt; aliquâ vero tum de Martyribus sunt dicta, qui fuerunt mundi purgamenta; tum de Apostolis, qui omnium rejectamenta ob hanc causam dicuntur, quid, & quantum sentiendum est de Agno illo Dei, qui ob hanc causam sacrificatur, ut tollat peccatum [non paucorum, sed totius] mundi, pro quo & passus est? *Quamvis enim peccet aliquis, advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi;* quoniâ *Servator est omnium hominum, & maxime fidelium: Qui suo ipsius sanguine chirographum, quod adversus nos erat, delevit, & illud sustulit è medio affixum cruci*, ut ne vestigia quidem peccatorum perpetratorum inveniantur: *Qui expoliatos principatus ac potestates ostentavit palam triumphans in ligno.* Itaque afflicti in mundo docemur confidere, confidendi causam hanc esse edocti, quia mundus sit victus, quem perspicuum est victori subjectum fuisse. Vnde etiam omnes gentes absolutæ ab his, qui ante prævaluerant, serviunt ipsi, quoniam liberavit mendicum à potente, per propriam passionem, & pauperem, cui nullus erat adjutor. Hic igitur Servator humiliato calumniatore (eo quod seipsum humiliaverit) cum intelligibili Sole permanet, coram splendidissima Ecclesia (quæ tropice Luna dicitur) à generatione in generationem. Et cum hostes per passionem sustulisset potens & fortis in bello Dominus poculo purificatorio indigēs (quod à solo Patre ob recte facta dari potest) prohibet Mariam seipsum tangere dicens: *Ne me tangas, nondum enim ascendi ad Patrem meum, sed vade, & dic fratribus meis: Vado ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.* Cæterum cum pergit victorijs, trophæisque onustus, cum corpore, quod ex mortuis resurrexerat: (quomodo enim aliter intelligere oportet illud: *Nondum ascendi ad Patrem meum?* & illud: *Vado ad Patrem meum?*) nunc aliquæ quidem potentiæ dicunt: *Quis est iste, qui accedit ex Edom rubra vestimenta habens ex Bosor? adeo speciosus?* Qui vero præibant illum, illis, qui præfecti erant portis cœlestibus, inquiunt: *Tollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ.* Præterea vero interrogant, veluti aspectu ipso, ut ita dicam, ipsius dexteram videntes cruentatam, eumque totum replutum operibus strenuè gestis:

Hæc supplenda ex initio præcedentis Pervnij.

1. Ioan. 2. 1. 2.

1. Tim. 4. 10.

Col. 2. 14. 15.

Ioh. 20. 17.

Isa. 63. 1.

πὰ ὃ καλῶς εἰρῆ περὶ μαρτύρων, εἰρῆσθαι περὶ καθαρμάτων τοῦ κόσμου γινομένων, καὶ περὶ πάντων περικαθάρματα λεγομένων εἶναι τοῦτα περὶ ἀποστόλων, τί τὸ ἀποπομπαῖον καὶ πηλίκον περὶ τοῦ ἀμνοῦ τοῦ θεοῦ, διὰ ὅτο θυομένου, ἵνα ἄρῃ ἁμαρτίαν οὐκ ὀλίγων, ἀλλ' ὅλου τοῦ κόσμου, ὑπὲρ οὗ καὶ πέπονθε; κἂν γάρ τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν χριστὸν δίκαιον. καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐκ ὀπὶ περὶ ἡμετέρων ὃ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ἐπεὶ σωτήρ ἐστι πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν· ὁ ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ᾧ ἐαυτῷ ἄρμασι, καὶ αἴρας αὐτὸ ἐκ τοῦ μέσου, ἵνα μηδὲ ἴχνη κἂν ἀπαληλιμμένων τῶν ἁμαρτημάτων βλέπωσιν, καὶ προσπλώσας τῷ ξυλῳ. ὃς ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ θριαμβεύσας ἐν ξύλῳ· καὶ θαρρεῖν χρὴ θλιβόμενοι ἐν τῷ κόσμῳ διδασκόμεθα, πλὴν αἰτίαν τοῦ θαρρεῖν μανθάνοντες τοῦτο ἔστι) ὅ νενικῆσθαι τὸν κόσμον, καὶ δηλονότι ὑποτετάχθαι τῷ νικήσαντι αὐτόν· ὅθεν τοῦτο πρώτα τὰ ἔθνη ἀπειθέντα ἀπὸ τῆς πρότερον ὑπερκρατούντων δηλοῦσιν αὐτῷ, ὅτι ἐρρύσατο πλανῶν ὀκ δυνάμει ἰδίᾳ τοῦ ἰδίου παθους, καὶ πένητα * ὡς ὑπῆρχε βοηθός· σῶν δὲ ὁ σωτὴρ παπεινώσας συνεφώνει, διὰ τοῦ ἑαυτὸν ταπεινοκένει, συμπαθήσας ᾧ νοητῷ ἡλίῳ, τῇ τῆς λαμπρᾶς ἐκκλησίας, τροπικώτερον σελήνης λεγομένης, τυγχάνων γλεῶν ἡμεαῖς· ἀγελῶν δὲ διὰ τοῦ παύειν τὰς πολεμίους ὁ ἐν πολέμῳ δυνατὸς ὢ κραταιὸς κύριος καθαρσίῳ δεόμενος τοῦ ἀπὸ μόνου τοῦ παῖδος αὐτῷ δωθῆναι ὅτι τοῖς δύο καθάρμασι δυναμοῦ, κωλύει αὐτὸν ἅψασθαι πλὴν μύρια λέγων· μή μοι ἅπτου, ὕπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα, ἀλλὰ πορεύου, καὶ εἰπὲ τοῖς ἀδελφοῖς μου, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν. καὶ θεόν μου, καὶ θεὸν ὑμῶν· ὅτε δὲ πορεύεται νικηφόρος καὶ τροπαιοφόρος καὶ τῶν ὀκ νεκρῶν ἀναστάντος σώματος. πῶς γὰρ ἄλλως δεῖ νοῆν τὸ· ὕπω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου; καὶ τὸ· πορεύομαι δὲ πρὸς τὸν πατέρα μου; τότε μὴν τινες λέγουσι δυνάμεις· τίς ἐστὶν ὁ παραγινόμενος ἐξ ἐδώμ ἐρύθημα ἱματίων ὀκ ἔσωρ, ὕπως ὡραῖος; οἱ δὲ προπέμποντες αὐτὸν τοῖς ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν πυλῶν τεταγμένοις φασὶ τό· ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελθέσθω ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ἐπὶ ᾧ πυνθανόντων, οἱονεὶ, εἰ δή ὕτως εἰπεῖν, ἠμαγμένῳ αὐτῷ βλέποντες πρὸ διξαι, καὶ ὅλον πεπλυμένον τοῦ ἀπὸ τῆς ἀγιστείας ἔργων, διὰ

διὸ τί σὺ ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, ὡς τὰ ἐν ληνῷ πεπατημένων; ληνὸς πλήρους καταπεπατημένης, ὅτι καὶ ἀπεκρίνετο· κατέβλεψα αὐτούς· ἀληθῶς γὰρ ὅτι τύποις δεδίδωμι τὸ πλυνὸν ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ· πᾶς γὰρ ἀσθενείας ἡμῶν λαβὼν, καὶ τὰς νόσους βαστάξας, πάντος τε τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν, καὶ τοὺς πόνους ὑπηρετήσας, πάλαι ποτὲ βάπτισμα εἴληφε· ὁ πάντος δὲ ὑστερονοοῦντος αὐτῷ πρὸς τοὺς δυσεφίκτοις μεῖζον, ὡς δ' οἶμαι, αὐτὸν ἐφικνεῖσθαι· βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι, ἕως ὅτου τελεσθῇ· ἵνα γὰρ πληρέστερον βασανίζων τὸν λόγον τῷ πρὸς τὸ ὑπὲρ πάντα πλείστων ὑστερονόημα, λεγέτω καὶ ἡμῖν οἱ τὸ βάπτισμα τὸ μέγιστον, ὑπὲρ ὃ ἄλλο οὐκ ἔστι νοῆσαι βάπτισμα, νομίσαντες αὐτὸ εἶναι τὸ μαρτύριον, ἢ δή ποτε μὴ τοῦτο λέγει τῇ μητρί· μή μου ἅπτου; ἐχρῆν γὰρ μᾶλλον ἑαυτὸν ἐμπρέχειν τῇ ἀφῇ, ἅτε τὸ τέλειον βάπτισμα δι' ὧν μυστηρίων τὰ πάθη εἰληφότα· ἀλλ' ἐπεὶ, ὡς προείπομεν, τὰ κατὰ τὴν αὐτεπαγγέλτων σώτηρα πεποίηκεν, ἐδόθη τοῦ πλυνὰ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, αἰνίττεται πρὸς ὃν γεωργὸν τὸ ἀληθινὸς ἀμπέλου πατέρα, ἵν' ὡς ἀπλυνάμενος, μὴ τὸ ἀμάζιναι εἰς ὕψος, αἰχμαλωτεύσας τὴν αἰχμαλωσίαν καταδὴ φέρων τὰ ποικίλα χαρίσματα τοῖς διαμεμερισμένας τοῖς ἀποστόλοις γλώσσας, ὡσεὶ πυρὸς, ἐς τὰς παρεστηκότας ἐν πάσῃ προσόψει ἀγίους ἀγγέλους, καὶ ῥυσομένους αὐτούς· πρὸς γὰρ τούτων τὴν οἰκονομίαν, ἅτε μηδέπω κεκαθαρμένοι τὸν ἐχόντων ἀγγέλων πρὸς αὐτοὺς ὁπτασίαν, τάχα δ' αὐτῶν βλεπομένων πως τοῖς μὴ διεπεπαιδευμένοις, καὶ καθαρμένοις· ὑπὸ δ' ἰησοῦ πρᾶσιν· τὸν γὰρ ἰησοῦ μόνη φιλανθρωπίας ἦν μὴ ἀμαρτωλῶν, καὶ τελωνῶν ἀδίψη, ἐς πίνειν, καὶ παρέχειν ἑαυτὸν τοῖς πόδας τοῖς δακρύοις τῆς μετανοούσης ἁμαρτωλῷ, καὶ μέχρι θανάτου καταβαίνειν ὑπὲρ ἀσεβῶν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγούμενον τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, καὶ κενὸν ἑαυτὸν τὸν τοῦ δούλου λαμβάνοντος μορφὴν· ταῦτα δὲ πάντα ὑπετέλεσεν, μᾶλλον δὲ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῦ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ὑπετέλεσ, ἢ ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἀγαθὸς· ὁ δὲ σωτὴρ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, πάντα δὲ τὸν κόσμον ὠφεργέτηκεν, ἐπεὶ θεὸς ἐν χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, πρότερον διὰ τὴν κακίαν ἐχθρὸν γεγενημένον, ὁδῷ, καὶ τάξει τὰ ὠφεργετήματα ὠφεργετῇ, οὐκ ἀθρόως λαμβάνων ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, πάντας τοὺς ἐχθρούς· λέγει

A *Quare rubra sunt vestimenta tua sicut calcantium torcularis pleni? Calcavi eos.* Vere ob hæc indiguit, ut lavaret in vino stolam suam, & vestimentum suum in sanguine uvæ. Infirmitates enim nostras cum sumpsisset, ægritudinesque portasset, totiusque mundi peccatum cum sustulisset, & in tot beneficia contulisset, fortassis tum baptismum accepit quovis alio, qui apud homines excogitari potest, majorem, de quo reor eum dixisse: *Baptismo habeo baptizari, & aliquo modo coarctor, donec perfectum fuerit.* Vt enim audacius orationem explorans instem ad ea, quæ plurimi sentiunt, dicant nobis, qui martyrium ipsius baptismum existimant, maximum esse, supra quem alium excogitare baptismum non liceat, cur tandem post hoc dicat Mariæ: *Ne me tangas*: oportebat enim seipsum magis exhibere tangendum, tanquam qui per mysterium passionis baptismum sumpsisset perfectum. Sed quoniam, ut prædiximus, rebus adversus adversarios præclare gestis, opus habebat lavare in vino stolam suam, & in sanguine uvæ vestimentum suum, ascendit ad agricolam veræ illius vitis, nempe Patrem, ut illic lotus, postquam ascendisset in altum, captivata captivitate descenderet, varia ferens charismata, nempe divisas Apostolis linguas veluti igneas, atque etiam ad futuros in omni actione sanctos Angelos, liberaturos ipsos. Ante has enim dispensationes, purificati nondum cum essent, capaces non erant Angelorum ad se adventus, fortassis ne Angelis quidem ipsis adesse volentibus his, qui nondum optime instituti, purificatique à Iesu fuissent. Solius enim Iesu benignitatis erat cum peccatoribus, & publicanis manducare, & bibere, atque suos ipsius pedes præbere lachrymis resipiscentis peccatricis, & ad mortem usque pro impijs descendere, non rapinam arbitrantem se esse æqualem Deo, & inanientem semetipsum, servi formam sumpta. Hæc autem omnia perficiens, Patris magis voluntatem ipsum tradentis pro impijs perficiebat, quam suam ipsius. Bonus etenim est Pater; Servator vero imago est bonitatis ipsius; porro toti mundo officia conferens, quoniam Deus in Christo mundum sibi ipsi reconciliat, antea propter malitiam inimicum factum, tum via, tum ordine officia confert his rebus, in quas ipse beneficia confert, non subito accipiens scabellum pedum, nempe inimicos om-

Isa. 63. 2. 3.

Gen. 49. 11.

Luc. 12. 50.

Philipp. 2. 7.

nes. Dicit enim ad ipsum uniuscujusque A
Psal 109. 1, 2 nostri Dominum Pater : *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Et hæc fiunt quoad ultimus inimicus, nempe mors, ab ipso de-
1. Cor. 15, 26 structus fuerit. Si vero consideraverimus, quid sit subijci Christo (idque
1. Cor. 15, 28 maxime ex illis verbis : *Cum autem ipsi omnia subjecta fuerint, tunc ipse Filius subijcietur ei, qui omnia sibi subjecit*) ut dignum est bonitate Dei universorum, intelligemus Agnum Dei, tollentem peccatum mundi. Verum non omnium pec- B
catum ab Agno aufertur, nempe eorum, qui non dolent, quique non affliguntur, donec ablatum fuerit. Spinæ namque non tantum infixæ, sed etiam altius radicatæ in manibus sunt cujuscunque per vitium temulenti, quique sobrietatem perdiderit ; juxta illud, quod in Pro-
Prov. 26. 9. verbijs dicitur : *Spinæ nascuntur in manu temulenti.* Quantum vero doloris parient in eo, qui tales plantas admiserit in corpus suæ ipsius animæ, jam dicere difficillimum est. Nam abscindatur oportet à sermone Dei viventis, penetrantiore C
quovis gladio utrinque incidente, & efficaci, & supra omnem ignem comburente, quisquis eo profunditatis suæ ipsius animæ admisit vitium, ut factus sit terra spinas germinans. Et profecto opus erit ad hujusmodi animam ignem mitti inventientem spinas, propeque eas stantem, ac penetrantem sua ipsius divinitate, nec combusturum areas, vel spicas camporum. Verum enimvero Agni tollentis peccatum mundi, idque per propriam cædem incipientis, complures D
sunt viæ ; quarum aliæ quidem manifestæ possunt esse vulgo, aliæ vero vulgus latentes his, qui divina sapientia digni habiti fuerint, quibus solis sunt notæ. Quid enim opus est recensere quot vijs ad credendum veniat quis intet homines, cum liceat unicuique, dum adhuc in hoc est corpore, ex se id considerare ? Veruntamen per vias credendi licet peccatum quoque tollere : per flagella, per spiritus malos, per morbos difficillimos, per infirmitates laboriosissimas. Quis ergo novit quæ sunt etiam post hæc ? Cæ- E
terum necessarium fuit, ne respueremus eum, qui assequi videtur veram intelligentiam sermonis illius, qui dicit : *Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi,* diutius de hisce rebus differere, ut scientes nos & furore Dei aliquando redargui, & ita Dei corripi, neminem ob amorem ergo genus humanum, vel ad hyperbolen usque, finentis omnino irredargutum, atque non correptum, omnia faciamus, ut talibus redargutionibus, at-

γὰρ αὐτῷ ὁ πατὴρ ὧ κυρίῳ ἑκάστου ἡμῶν· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ ταῦτα γὰρ ἕως ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς, ὁ θάνατος ὑπ' αὐτοῦ καταργηθῇ· ἐὰν δὲ ὁ ὑποτάσσεσθαι ὧ χριστῷ νοήσωμεν ὅτι πότ' ἐστί, μάλις' ἂν τὸ· ὅταν δὲ αὐτῷ πάντα ὑποταγῇ, τότε αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται ὧ ὑποτάξαντι αὐτῷ πάντα, ἀξίως τ' ἀγαθότητος ἔτ' ὅλων θεὸν νοήσωμεν ὃν ἀμνὸν τοῦ θεοῦ αἴροντα τὰν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ὃ πάντων γ' ἡ ἁμαρτία ὑπὸ τοῦ ἀμνοῦ αἴρεται, μὴ θρηνούντων, μηδὲ βασανιζομένων, ἕως ἀριθῇ· ἀνάγκη γὰρ ἢ μόνον ἐμπρῆσαι, ἀλλὰ καὶ βαθυρριζῶσαι ἐν ταῖς χερσὶ πάντος τοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ καλοῦ μεθυσθέντος, καὶ ὃ νήφειν ἀπολωλεκότος, καὶ ὃ ἐν παρρησίαις εἰρημένου· ἀκανθῶν φύσιν ἐν χερσὶ βαστάζειν μεθύσῃ, ὅσον πόνον ἐνεργάσονται ὧ τοῖς ἰδίοις φυτοῖς εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα τ' ψυχῆς παραδεξαμένῳ *ἤδη γὰρ λέγειν· κατατμηθῆναι γὰρ ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργοῦς, καὶ καυστικωτέρου πάσης μαχαίρας δισόμυ λόγου ζῶντος καὶ μαχαίρας παντὸς μᾶλλον διϊκνουμένου, καὶ ἐνεργοῦς, καὶ καυστικωτέρου πυρὸς δυνάμενον, τὸν ὅστις ποσῶν εἰς βάθος τ' ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸν κακίαν χωρύσηται, ὡς γῆν εἶναι αὐτὸν γῆν ἀκανθοφόρον· καὶ δεῖσαι ὅστις τὸν ἰδιωτικὸν ψυχικὸν πεμφθῆναι τὸ δύεσθαι τὰς ἀκάνθας πῦρ, καὶ μέχρι αὐτῆς κεκαυμένον ἀφ' ἑαυτοῦ θέτητα, ὃ μὴ περιεκαρπῶσαν ἀλωνὰς ἢ σάχνας πεδίων· αἴροντος γ' τὸν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἁμνοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς ἰδίας σφαγῆς ἀρχομένου· ὁδοὶ τυγχάνουσι πλείονες, ὧν αἱ μὲν σαφεῖς εἶεν τοῖς πολλοῖς δυνάσται, αἱ δ' τοῖς τοιούτοις λανθάνουσαι τοῖς τῆς θείας σοφίας ἀξιωμένοις, οἷς μόνοις εἰσὶ γνώριμοι· τί γὰρ δεῖ λέγειν ὅσων ὁδῶν τις ὅστι ὁ πιστεύειν ἄρχεται ἐν ἀνθρώποις, ἔτι ἐν ταύτῃ τοιαύτῃ σώματι πρὸν ἑκάστῳ καθ' αὐτὸν ὑποσκοπεῖν; πλὴν ἀφ' ἧς ὁδῶν ὅστι τὸ πιστεύειν καὶ αἴρεσθαι τὰν ἁμαρτίαν, ἀφ' μαστίγων, καὶ πνευμάτων πονηρῶν, καὶ νόσων χαλεπωτάτων, καὶ μαλακιῶν ὑπερφυεστάτων· * τί ἂν οἶδε καὶ τὰ μὴ ταῦτα; ἀναγκαῖον δ' ἦν γάρ τὸ μὴ ἀμελεῖσθαι ὃν δοκοῦντα τῇ ὀξετάσει τοῦ λόγου παρακολουθεῖν ὃ λέγοντος· ἰδὲ ὁ ἀμνὸς ὃ θεοῦ, ὁ αἴρων τὰν ἁμαρτίαν ὃ κόσμου, ὑπιπλέον περὶ τούτων ἀφορισθῆν, ἵν' εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν θεοῦ ὄντων ἐλεγχθῆναι, καὶ ὀργῇ θεοῦ παιδευθῆναι, ἀφ' ὃ εἰς ὑπερβολὴν φιλανθρωπον ὀρθένα πάντα αὐτολεκτον καὶ ἀπαράδοτον ἑαυτοῦ, πάντα ποιήσωμεν * εἰς ὃ δεήσει τοιούτων ἐλέγχων, καὶ τῆς ἀφ' ὑπο-

* χ. ἐστὶ
* χ. τὰς μὴ

νωτάτων παιδείας · ὑπισχνεῖσθον ἢ ὡς ἐντυγχάνοντα τὰ ἐν τοῖς προτέροις ἡμῖν εἰρημένα, μὴ προσθέσεως πλειόνων παραδειγμάτων, περὶ ὧν τι σημαίνεται καὶ τίνι γραφὴν ἐκ τῆς κόσμος, φωνῆς · ἃ γὰρ ἄλλοτε ἐγκατέλιπον παραλλαγήν · οὐκ ἀγνοοῦμεν δέ τινα κόσμον ἐξηλληφέναι τὴν ἐκκλησίαν μόνην, κόσμον ἔσθαι καὶ κόσμον, ἐπεὶ καὶ φῶς λέγεται καὶ κόσμου · ὑμεῖς ἐστε, φησὶ, τὸ φῶς καὶ κόσμου · κόσμος δὲ καὶ κόσμου ἐκκλησία, κόσμου αὐτῆς γενομένη χριστοῦ, καὶ προτοῦ φωτὸς καὶ κόσμου · καταγνωτέον δὴ εἰ μὴ τοῦ αὐτοῦ κόσμου φῶς εἶναι λέγεται ὁ χριστὸς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ · ἀλλ' ὅτε μὲν χριστὸς φῶς καὶ κόσμου ἐστὶ, τότε τῆς ἐκκλησίας ἐστὶ φῶς . ὅτε δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ φῶς καὶ κόσμου, μήποτε τῆς προσηλυτῶν εἰσὶ φῶς, ἑτέρων ὄντων παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, ὥσπερ ἐπὶ παύλου περὶ τούτου εἴρηται ἐν τῇ προοιμίᾳ τῆς προτέρας πρὸς τοὺς κορινθίους ἐπιστολῆς γράφοντα · τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα καὶ κυρίου ἡμῶν χριστοῦ · ἐὰν τις ὑπονοῇ καὶ κόσμου φῶς λέγεσθαι τὴν ἐκκλησίαν, οἱονεὶ καὶ λοιπὸν ὄχλους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἀπίστων, εἰ μὴ προφητικῶς ἔστι δεῖξαι τὸν περὶ τέλους λόγον ἐκλήψεται, τάχα ἴσχει χώραν ὃ λεγόμενον · εἰ δὲ ὡς ἤδη γινόμενον, ἐπεὶ ὃ φῶς πιστοὶ φωτίζει ἐκεῖνο ἔστι φῶς, δεικνύτωσαν πῶς ὁ λοιπὸν ὄχλος φωτίζεται ὑπὸ τῆς πληρωθείσης τοῦ κόσμου ἐκκλησίας · εἰ δὲ ἔστι δεικνύναι καὶ δύνανται, ὑπισχνούμεθα μήποτε ὑγιῶς ἐξηλλάχθαι φῶς μόνῃ τῇ ἐκκλησίαν, κόσμον δὲ τοὺς ὑπικαλουμένους · ἡ δὲ ἐξῆς φωνὴ κεῖται ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον τοῦ ὑπομνήσαντα ἑρμηνεῦσαι τὰς γραφὰς τοῦτοις τὸ δίκαιον. ὑμεῖς γάρ, φησὶν, ἐστὲ ὃ ἅλας τῆς γῆς, τάχα τῆς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων νοημάτων, ὧν ἅλας εἰσὶν οἱ πεπιστευκότες, ἅμα καὶ τηρεῖσθαι τὸν κόσμον ἀφ' ὧν πιστεύειν τυγχάνουσι · τότε γὰρ ἡ σωτηρία ἔσται, ἐὰν ὁ ἅλας μωρανθῇ, καὶ μηκέτι ἢ ὃ ἁλίζον, καὶ σωτῆρα τοῦ γῆν · ἐπεὶ σαφὲς ὅτι ἐὰν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, καὶ ψυγῇ ἡ ἀγάπη ὅτι τῆς γῆς, ὡς καὶ αὖθις τοῦ σωτῆρα δισκητὴν προσηνέχθαι περὶ τῆς ἐν τῇ ὑπιδημίᾳ ἑαυτοῦ φωνοῦ, λέγοντα · πλὴν ὁ υἱὸς ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τοῦ πίστιν ὅτι τῆς γῆς ; τότε σωτήρια ἔσται τοῖς αἰῶσι · λεγέσθω δίκαιον ἡ ἐκκλησία κόσμος, ὅτε ὑπὸ τοῦ σωτῆρος φωτίζεται · ἡμεῖς δὲ ζητοῦμεν εἰ τῷ τό· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τοῦ ἁμαρτίαν τοῦ

A que correptione ea, quæ sita est in rebus asperrimis, atque molestissimis, non egeamus. Consideret insuper Lector oportet quæ supra sunt à nobis dicta, cum appositione complurium exemplorum de eo quod est, quid significetur juxta Scripturam per vocem Mundi; nec enim consentaneum esse putavi repetere. Non ignoramus autem quendam exposuisse per mundum Ecclesiam solam, mundum, & ornamentum existentem mundi. Quandoquidem lux etiam mundi dicitur: *Vos enim estis* (inquit) *lux mundi.* Mundus autem & ornamentum mundi est Ecclesia, Christo existente mundo, & ornamento Ecclesiæ, quippe qui sit prima lux mundi. Considerandum autem est, num ejusdem mundi lux esse dicatur Christus, & Discipuli ejus. Proinde vide, ne, quando Christus lux est mundi, fortassis lux sit Ecclesiæ, quando vero discipuli ejus lux sunt mundi, invocantium sint lux, qui diversi sunt ab Ecclesia. Quemadmodum à Paulo dictum est in proœmio prioris Epistolæ ad Corinthios scribente *ad Ecclesiam Dei cum omnibus, qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi.* Si quis suspicetur Ecclesiam dici lucem mundi, hoc est reliqui generis hominum, & infidelium, siquidem prophetice hoc interpretabitur propter sermonem de consummatione, fortasse locum habet illud, quod dicitur; sin vero tanquam jam factum id considerabit (quoniam lux alicujus illustrat illud, cujus est lux) ostendant quomodo reliquum genus illustratur ab Ecclesia peregrinante in mundo. Quod si hoc ostendere nequeunt, advertant, num recte exposuerimus lucem esse Ecclesiam, & mundum invocantes. Sed vocula, quæ sequitur, posita in Evangelio à Matthæo tradito exprimet enarrationem ei, qui diligentissime scrutatur Scripturas: *Vos enim*, inquit, *estis sal terræ*; fortasse per terram intelligens reliquos homines, quorum sal sunt, qui credidetunt, auctores existentes, ut mundus servetur propterea, quod credant: tunc enim consummatio erit, si sal infatuatus fuerit, & non sit amplius, qui saliat, conservetque terram. Quoniam liquet, si impleta fuerit iniquitas, & refrigerit charitas super terram (ut etiam Servator ipse dubiam profert vocem de his, qui in suo ipsius adventu erunt dicens: *Veruntamen cum venerit filius hominis, num inveniet fidem super terram?*) futuram consummationem seculi. Dicatur itaque Ecclesia mundus, quando à Servatore illustratur. Nos autem quærimus, an propter illud: *Ecce agnus ille Dei, qui*

1. Cor. 1. 2.

Matth. 5. 14.

Matth. 5. 13.

Luc. 18. 8.

tollit peccatum mundi, interpretari debeamus mundum spiritualiter esse Ecclesiam (ablatione peccatorum circumclusa in sola Ecclesia.) Quomodo enim quod à discipulo suo in epistola dicitur de Servatore, qui propitiatio est pro peccatis,
1. Ioan. 2, 2. interpretabimur, sic habens: *Si quis peccaverit advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi.* Quando quod apud Paulum est, huic reor esse simile,
1. Tim. 4, 10 sic habens: *Qui est Servator omnium hominum, maxime fidelium.* Rursus ad hunc locum Heracleon veniens, absque aliqua approbatione, & appositione testimoniorum, enunciat Iohannem tanquam Prophetam dicere, *Agnus Dei*, & ut excellentior, quam Propheta dicere, *Qui aufert peccatum mundi.* Quorum primum existimat de corpore ejus dici, secundum vero de eo, quod est in corpore, quia agnus imperfectus sit in ovium genere. Atque tale etiam sit corpus comparatione inhabitantis in ipso. Perfectionem vero, inquit, si volebat corpori attribuere, arietem ipsum immolandum dixisset. Sed non arbitror necessarium esse post tot inquisitiones factas, eadem hoc in loco repetere, contendentes contra ea, quæ dixit Heracleon parum docte. Tantum hoc adhuc notetur, quod, ut vix mundus capax illius fuit, qui seipsum inanivit, sic agno, & non ariete opus fuisse ad illius auferendum peccatum.

Ἐν καινότητι ἑαυτὸν, ὅτιος ἀμνὸς, καὶ ὁ κριὸς ἐδέκθη, ἵνα ἄρθῃ.

λείπεται οἱ τόμοι, ἑβδόμῳ, ἢ ὀγδόῳ, ἢ ἐνάτῳ.

κόσμου, κόσμον νοητέον ὑγιῶς τὴν ἐκκλησίαν, περικλειομένην δ' ἀφαιρέσει τῶν ἁμαρτιῶν εἰς μόνην τὴν ἐκκλησίαν· πῶς γὰρ ὁ ἐν τῇ ὑπερορίᾳ ὢν δ' αὐτὸς μαθητὴς ἐρημίαν περὶ δ' σωτῆρος ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν τυγχάνοντες διηγησόμεθα ὅτιος ἔχον· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα ἰησοῦν χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου· καὶ ὁ παρὰ τῷ παύλῳ δὲ τούτων νομίζω εἶναι περιπλήσιον, ὅτιος ἔχον· ὃς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν· πάλιν ἐν τῷ τόπῳ ὁ θεοκλείων ἡμῶν νόμος, χρεὶς πάσης καταισχύνης, καὶ παρθένιος μάρτυρείων, ἀποφαίνεται ὅτι ὁ μὲν· ἀμνὸς δὲ θεοῦ, ὡς προφήτης, φησὶν ὁ ἰωάννης. ὁ δὲ· ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν δ' κόσμου, ὡς τελειότερον προφήτου· καὶ οἴεται ὁ μὲν πρότερον περὶ δ' σώματος αὐτοῦ λέγεσθαι, ὁ δὲ δεύτερον περὶ δ' ἐν τῷ σώματι, τῷ δὲ ἀμνὸν ἀτελῆ εἶ ἐν τῷ τῶν προβάτων γένει· ὅτιος δὲ καὶ ὁ σῶμα προσῆκεν δ' ἐνοικοῦντος αὐτοῦ· ὃ δ' εἰ πέλεον εἰ ἐβούλετο, φησὶ * τῷ σῶμα· ὃ μαρτυρήσαν, κριὸν * εἰπὼν αὐτὸ ὃ μέλλον θύεσθαι· μηδ' ὅτιος ἀλλ' οὐδὲ ἀναγκαῖον μὴ πληρωθῆς γεγραμμένας ὀξετάσεις * * παίζειν περὶ τὸν τόπον, ἀγωνιζομένους πρὸς τὰ βούτελως ἐστὶ δ' ἐρημίαν· μόνον δὲ τοῦτο ὀπτεον, ὅτι ὥσπερ μόλις ἐχώρησεν ὁ κόσμος

* χ. τῷ σώματι
* χ. ἐξιέναι

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM

TOMVS DECIMVS.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΤΟΜΟΣ ι'.

Ioh. 2. 12, & seq. POstea descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Instabat autem pascha Iudæorum, & ascendit Hierosolymam Iesus, & reperit in templo eos, qui vendebant boves, & oves, & columbas, & mensarios sedentes: Cumque fecisset flagellum ex

ΜΕτὰ τοῦτο κατέβη εἰς καφαρναοὺμ αὐτὸς, ὁ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ, καὶ οἱ μαθηταί· καὶ ἐκάθισαν οὐ πολλὰς ἡμέρας· καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα ὁ ἰησοῦς· καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας, καὶ πρόβατα, καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους· καὶ ποιήσας ὡς

φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβαλεν ἐκ A funiculis, omnes ejecit è templo oves simul, ac boves: & mensariorum æs effudit, & mensas subvertit, & his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, nec facite domum Patris mei, domum mercatus. Recordati vero sunt discipuli eius, quod scriptum est: Zelus domus tuæ exedit me. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum nobis ostendis quandoquidem ista agis? Respondit Iesus, & dixit eis: Destruite templum hoc, & in tribus diebus suscitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus suscitabis illud? At ille dicebat de templo corporis sui. Quum ergo suscitatus esset è mortuis, recordati sunt discipuli eius, quod hoc dixisset illis, & crediderunt Scripturæ, & sermoni, quem dixerat Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in paschæ die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa eius, quæ edebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, nec opus haberet, ut aliquis testaretur de homine. C Ipse enim sciebat quidquid esset in homine.

τῆς ἱερᾶς, τά τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὰ κέρματα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε, καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν· ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμπορίου. τότε ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμμένον ἐστίν, ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεταί με. ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπαν αὐτῷ, τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς; ἀπεκρίθη B Ἰησοῦς καὶ εἶπε· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ· ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγε, καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· ὡς δὲ ἦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα, ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ C ὄνομα αὐτοῦ θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει· αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ χρείαν εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· * ἐν αὐτοῖς ἀναγεγραμμένοι ἀριθμοὶ, κατὰ τίνα ἀναλογίαν ἁρμόζοντα ἑκάστῳ τοσάγματα, γραφῆς ἐξιώσεσθαι· ἐξεταστέον D ἐστὶν μήποτε μία τῶν ἑβδομήκοντα ἀριθμοὶ, ἐξαιρέτως τὸν περὶ ἀριθμῶν τοῖς τὰ τοιαῦτα ἐξηκριβωκόσι διδάσκει λόγον· ταῦτα δὲ μοι ἐν ἀρχῇ τῆς δεκάτης τόμου λέγεται πρός σε, πολλαχοῦ ὁρῶντι τῆς γραφῆς ἀγαθοφερούσης περιστάσεις τετυχότα τὸν δέκα ἀριθμόν· ὡς ἔνεστι καί σοι θαυμαστῶς καταφανῆ, ἐλπίζοντι δὲ λήψεσθαι ἀπὸ θεοῦ πλέον τι καὶ εἰς τόδε τὸν τόμον, ὅσον ἵνα ἐπαρχθῇ τῇ δυνάμει, ἐμπρέπειν ἑαυτὸν τοῦ δωρήσασθαι τὰ κάλλιστα ἐκλιμβάνοντα θεῷ E πειρώμεθα· ἑκτέον δὲ τὸ βιβλίου ἐντεῦθεν· μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καφαρναοὺμ αὐτὸς, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ, καὶ οἱ μαθηταὶ, καὶ οὐκ ἔμεινεν ἐκεῖ πολλὰς ἡμέρας· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ γράψαντες τὰ εὐαγγέλια μὴ δὴ περὶ δὴ ἀφέσεων αἰτίαν τὸ ἀναχωρῆσαι ἐκ τῆς Ἰουδαίας Φασὶν αὐτὸν ἀναχεχωρηκέναι. ματθαῖος δὲ καὶ λουκᾶς πρότερον γεγονέναι ἐν ναζάρετ, μετὰ ταῦτα καταλείποντα αὐτὰ ἐληλυθέναι κατοικήσαντα εἰς καφαρναούμ. ὁ δὲ ματθαῖος, καὶ μάρκος καὶ αἰτίαν τινὰ λέγουσι τοῦ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἀναχεχωρηκέναι, τὸ ἀκηκοέναι, ὅτι ἰωάννης παρεδόθη· ἔχει δὲ ὕστερος τὰ ῥητὰ, τοῦ μὲν ματθαίου· τότε ἀφίη-

NVmeri, qui in ipso Numerorum libro scripti fuerunt, juxta quandam proportionem convenientem unicuique rei, Scriptura digni habiti sunt. Inquirendum autem est, an unus ex Mosis libris Numerorum inscriptione notatus, rationem numerorum eximie doceat eos, qui hujuscemodi accurate investigare valent. Quæ mihi ad te in principio decimi tomi dicuntur, tum intuenti frequenter numerum denarium assequutum fuisse privilegium Scripturæ excellentis, ut tibi quoque licet diligenter considerare, tum speranti etiam fore, ut aliquid majus à Deo in hunc Tomum accipiam; quod ut contingat, pro viribus præbere nos ipsos Deo tentemus, qui cupit optima largiri; sed incipiendus hinc est liber. *Postea descendit Capharnaum ipse, & mater ejus, & discipuli ejus, & manserunt ibi non multis diebus.* Etiam cæteri tres, qui Evangelia scripserunt, inquiunt Dominum in Galilæam secessisse, post ipsius contra Diabolum certamen. Matthæus autem, & Lucas prius cum venisset Nazareth, postea illa relicta profectum habitasse Capharnaum. Matthæus vero, & Marcus causam etiam quandam dicunt, cur ipse inde discesserit, nempe quia audisset Iohannem ab Herode in carcerem conjectum fuisse. Habent autem se sic verba; Matthæi quidem: *Tunc omittit il-* Ioh. 2 11.

* κ. ἐν αὐτῷ ἀριθμοὶ βιβλ. κτλ.

Matth. 4, 11. & seq. lum Diabolus, & ecce Angeli accedebant, & ministrabant ei. Cum audisset autem Iesus, Iohannem traditum esse, secessit in Galilæam; & relicta Nazareth profectus habitavit in Capharnao maritima, & in finibus Zabulon, & Nephtalim, ut impleretur quod dictum fuerat per Esaiam Prophetam, dicentem: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, & post ea, quæ dicta sunt in Esaia, dicit: Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere: Resipiscite, instat enim regnum cœlorum. Marc. 1, 13. & seq. Marcus vero: Et erat, inquit, in deserto dies quadraginta, & tentabatur à Satana: eratque cum feris, & Angeli ministrabant illi. Postquam autem traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilæam prædicans Evangelium Dei, nempe Impletum est tempus, instatque regnum Dei. Resipiscite, & credite Evangelio. Deinde cum enarasset de Andrea, & de Petro, Iacoboque, ac Iohanne, scribit hæc: Et ingressus Capharnaum statim, sabbatis docebat in Synagoga. Luc. 4, 13. & seq. Lucas vero: Et cum consummasset, inquit, tentationem Diabolus, recessit ab illo usque ad tempus. Et reversus est Iesus virtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per universam regionem de ipso, & ipse docebat in Synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus: & venit in Nazara, ubi erat nutritus, intravitque secundum consuetudinem suam die sabbatorum in Synagogam. Cumque docuisset, quæ in Nazaris ab ipso dicta fuerant, furoremque eorum, qui erant in Synagoga, adversus ipsum, ut qui ejecissent eum è civitate, ac duxissent usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum ædificata, ut præcipitarent eum, & ut transiens per medium illorum ibat, superaddit hæc: Luc. 4, 31. Et descendit Capharnaum civitatem Galilææ, & docebat illos sabbatis. Veritatem de hisce rebus oportet repositam esse in his, quæ animo cernuntur, aut si dissonantia non solvatur, recedere à fide Evangeliorum, tanquam quæ vere non sint scripta per Spiritum, neque sint diviniora, neque optimo ordine commentata, utroque enim modo dicitur Scriptura ordinata fuisse. Dicant enim nobis qui recipiunt quatuor Evangelia, & existimant apparentem dissonantiam non dissolvi per anagogen, præter prædicta à nobis dubitationes de quadraginta diebus tentationis, qui minime locum habere possunt apud Iohannem, quando fuit in Capharnao Dominus. Nam si post sex dies ab eo tempore, postquam baptizatus est Iesus, fuit in Capharnao (sexta die fa-

A σιν αὐτὸν ὁ διάβολος, καὶ ἰδοὺ ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διηκόνουν· ἀκούσας δὲ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς Γαλιλαίαν, καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲθ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καφαρναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼν, καὶ Νεφθαλείμ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος· γῆ Ζαβουλὼν. Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν, καὶ λέγειν· μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ὁ δὲ Μᾶρκος, καὶ ὧδε, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσ-

B σαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ· μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ, ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε τῷ εὐαγγελίῳ· ἐπὶ πᾶσι δὲ προηγάπησε καὶ περὶ ἀνδρίας, καὶ πέτρου, Ἰακώβου τε, καὶ Ἰωάννου ἀδελφοῦ αὐτῶν· καὶ εἰσπορευόμενος εἰς Καφαρναοὺμ, καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν ἐδίδασκεν

C εἰς τὴν συναγωγήν· ὁ δὲ Λουκᾶς, καὶ συντελέσας, φησὶ, τὸν πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ, καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ φήμη ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περιχώρου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων, καὶ ἦλθεν εἰς Ναζάρα, οὗ ἦν τεθραμμένος, καὶ εἰσῆλθε

D κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγήν· ἀναστὰς δὲ ἐν Ναζάρει αὐτοῦ εἰρημένα, καὶ τὸν κατ' αὐτὸν θυμὸν τῶν ἐν τῇ συναγωγῇ, ἐκβαλόντων αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἀγαγόντων ἕως ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, ὥστε κατακρημνίσαι αὐτὸν, καὶ ὡς διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ὁ κύριος ἐπορεύετο, ὑποστρωτὴ ἔρχεται, καὶ κατῆλθεν εἰς Καφαρναοὺμ πόλιν τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι· * τὴν περὶ τῶν ἀλη- * Κ. διὰ θειαν ἐπιζητεῖσθαι ἐν τοῖς νοητοῖς, μὴ λυομένης τῶν τῆς διαφωνίας ἀφεῖσαν τῆς περὶ τοῦ διαγελίων πίστεως, ὡς οὐκ ἀληθῶν, οὐδὲ * διοτε- * Κ. εἰσὶ ρων πνεύματι γεγραμμένων, ἢ ὑπὸ τετυχημέ- μέλι γε νως ἐπομεμονωθέντων. ἑκατέρως γὰρ λέγεται γεγραμ μένων στενοχωρεῖσθαι ἡ τῶν γραφή· λεγέτωσαν γὰρ ἡμῖν οἱ τεσσαρακονθήμεροι τὰ τέσσαρα διαγέλια, καὶ τὸν δοκοῦντα διαφωνίαν οἰόμενοι μὴ λύειν τοῖς ἐπαπορήσουσι περὶ τοῦ τεσσαρακοντα τὸ πειρασμοῦ ἡμερῶν ὑδαμῶς δυναμένων χώραν ἔχειν περὶ τοῦ ἰωάννη, πότε γέγονεν ἐν τῇ καφαρναοὺμ ὁ κύριος· εἰ γὰρ μὴ ἓξ τὸ ὅτι ἑβαπτίσθη ἡμέρας, τῇ ἑκτῃ γεγονυίας τῆς

τὸν ἐν καπᾶ τῆς γαλιλαίας γάμων οἰκονομίας, δῆλον ὅτι ὅτε πιπράσκω, ὅτε ἐν ναζάρεθ ἐλήλυθε, ὅτε ἰωάννης πω παρεδέδοτο· μᾶλλον οὖν τὸ καφαρναοὺμ, ἔνθα ἔμεινεν ὐ πολλὰς ἡμέρας, τοῦ πάσχα τῶν ἰουδαίων ἐγγὺς ὄντος ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα, ὅτι ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τὰ τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, καὶ ἐκχεῖ τῶν κερματιστῶν τὰ κέρματα· ἔοικε δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ὁ τῶν φαρισαίων ἄρχων νικόδημος νυκτὸς πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν καὶ ἀκηκοέναι, καὶ ἐξεῖναι ἐκ τοῦ βαπτίσματος λαβεῖν· μᾶλλον δὲ ἦλθεν ὁ ἰησοῦς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἰουδαίαν γῆν, καὶ ἐκεῖ διέτριβε μετ' αὐτῶν, καὶ ἐβάπτιζε καθ' ὃν καιρὸν ἦν καὶ ἰωάννης βαπτίζων ἐν αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ * ἀλείμ, ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ, καὶ παρεγίνοντο καὶ ἐβαπτίζοντο· οὔπω γὰρ βεβλημένος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ ἰωάννης, ὅτε καὶ ἐζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν ἰωάννου μετ' ἰουδαίων περὶ καθαρισμοῦ, καὶ ἦλθον πρὸς τὸν ἰωάννην λέγοντες περὶ τοῦ σωτῆρος τό· ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν· ἀκηκόασιν ἀπὸ τοῦ βαπτιστοῦ λόγως ὃς ἔστιν ἀπ' αὐτῆς τῆς γραφῆς ἀκριβέστερον λαβεῖν· εἰ ὁ πιστευομένοις ἡμῖν περὶ τοῦ, * γέγονε πρῶτον ἐν τῇ καφαρναοὺμ ὁ ἰησοῦς, τῇ λέξει ματθαίου, καὶ τῶν λοιπῶν δύο ἀκολουθούντες φήσομεν μὴ ὃν πιεσμὸν, ὅτε καταλείπων τὸν ναζαρὲθ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καφαρναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν· πῶς ἅμα ἀληθῆ ἔστι ἐρῆσι τό τε παρὰ τῷ ματθαίῳ, καὶ μάρκῳ εἰρημένον, ὡς ἀφ' οὗ ἀκηκόεναι αὐτὸν περὶ τοῦ ἰωάννην παραδεδόσθαι, εἰς τὴν γαλιλαίαν ἀναχωρήσαντος· καὶ ὅ παρὰ τῷ ἰωάννῃ μὴ καὶ διὰς οἰκονομίας πρὸς τῇ ἐν καφαρναοὺμ μονῇ κεῖσθαι, καὶ τὴν * ἱεροσόλυμα δοῦναι, τήν τε εἰς τὴν ἰουδαίαν ἐκβασιν καθόδου, ὅτι ὅπου βεβλημένος ἦν εἰς φυλακὴν ὁ ἰωάννης, ἀλλ' ἐβάπτιζεν ἐν αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ σαλείμ; καὶ ὅτι ἄλλων δὲ πλειόνων εἴ τις ὀτιμελῶς ἐξετάζοι τὰ διαφέρια περὶ τῆς κατὰ τὴν ἰσοτείαν ἀσυμφωνίας, ἵν' ἕνα καθέκαστον πιεσώμεθα κατὰ ὃ δυνατὸν παραδῆσαι, σκοδφριάσας ἅπαντι ἀποχήσεται τὸ κυρίῳ ὡς ἀληθῶς τὰ διαφέρια, καὶ ἀποκληρωτικῶς ἑνὶ αὐτῶν προσθήσεται, μὴ τολμῶν πάντα αὐτοῖς τὸν περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν πίστιν, ἢ προσιέμενος τὰ πάντα ἐν ἀληθὲς αὐτῶν οὐκ ἐν τοῖς σωματικοῖς χαρακτῆροι· ἐπεὶ δὲ τὸ ποιῶ ὑπόκειται τοῦ βουλήματος τοῦ διαφερίων παρὰ τοῖς πιστοῖς λαβεῖν, καὶ τοῦτο ἡμῖν λεκτέον· ἔστω πρόκειμον βλέπειν τῶν πυθμένα

A cta dispensatione, & miraculo in nuptijs, in Cana Galilææ) perspicuum est, neque tentatum fuisse, neque in Nazaris fuisse, neque Iohannem adhuc traditum fuisse. Itaque post Capharnaum, ubi mansit non multos dies, cum Pascha esset Iudæorum in propinquo, ascendit Hierosolymam, quando è templo ejecit tum oves, tum boves, & mensariorum æra effudit. Videtur autem Nicodemus Pharisæorum princeps, noctu ad ipsum principio venisse Hierosolymam, audisseque, quæ licet ex Evangelio accipere. *Post hæc au-* Ioh. 3. 22.
B *tem venit Iesus, & discipuli ejus in terram* 23.
Iudæam, & illic morabatur cum eis, ac baptizabat, quo tempore erat Iohannes in Aenon juxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & veniebant, ac baptizabantur. Nondum enim conjectus fuerat in carcerem Iohannes, quando *Orta* etiam *quæstio est ex discipulis Iohannis de purificatione cum Iudæis. Et venerunt ad Iohannem* Ioh. 3. 25.
C *dicentes de Servatore: Ecce is baptizat, &* 26.
omnes veniunt ad eum. Audierant enim Baptistæ verba, quæ accuratius ex ipsa Scriptura licet assumere. Quod si interrogantibus nobis quando primum fuit in Capharnao Christus, qui lectionem Matthæi, reliquorumque duorum sequuntur, dicent, post tentationem, quando relicta Nazareth profectus habitavit in Capharnao, quæ est civitas maritima: quomodo simul verum esse dicent & illud, quod apud Matthæum, & Marcum dictum est, Iesum scilicet secessisse in Galilæam, tanquam qui audisset Iohannem traditum fuisse; & illud, quod positum est apud Iohannem, scilicet nondum fuisse Baptistam conjectum in carcerem, sed baptizare in Aenon juxta Salim? id quod ponitur post mansionem Domini in Capharnao, & post ascensum ad Hierosolymam, indeque ad Iudæam descensum, ac post multas alias œconomias, & dispensationes. Quin si de alijs compluribus diligenter quis exquisierit Evangelia de dissonantia secundum historiam, quam singulatim tentabimus pro virili ob oculos ponere, vertigine affectus, vel renuet confirmare Evangelia tanquam vera, &
E judicio suo sibi eligens quod voluerit, alicui ipsorum Evangeliorum adhærebit, non audens funditus infirmare de Domino nostro fidem, vel admittens quatuor esse Evangelia, veritatem ipsorum non in formis, & characteribus corporalibus esse adjunget. Vt autem aliquam considerationem sententiæ, ac voluntatis Evangeliorum de hisce rebus sumamus, nobis hoc est dicendum. Esto quibus-

dam ſpiritu Deum videntibus, hujuſque ſermones ad ſanctos, atque præſentiam, qua illis ſe offert, præcipuis temporibus profectus ipſorum (atque hi plures numero exiſtant, & diverſis in locis, nec ſimilibus omnino beneficijs affecti) eſto inquam propoſitum his ſingulis, ſua renunciare, quæ ſpiritu tum Deo, tum de ſermonibus ejus, ac de apparitionibus ad ſanctos vident, ita ut hic quidem renunciet, quæ dicuntur, vel aguntur à Deo in tali loco huic juſto, ille vero quæ alius per oracula, vel audierit, vel receperit, & alius præter duos prædictos velit nos de aliquo tertio docere. Eſto autem etiam aliquis quartus, perinde atque hi tres faciens, conferantque hi quatuor inter ſe de quibuſdam, quæ ſpiritus illis ſuggeſſerit, & de alijs brevi oratione renuncient, adeo, ut hujuſmodi ſint illorum narrationes: Viſus eſt Deus huic hoc tempore, hoc in loco, & hæc illi fecit, hunc in modum, ſi illi apparuerit tali forma, & manu duxit ad hunc locum, ubi hæc fecit. Secundus eodem tempore, quo hæc dicta ſunt facta fuiſſe apud primum, referat Deum viſum fuiſſe in quadam urbe cuipiam ſecundo (quem ipſe velit) exiſtenti in loco valde remoto à loco prioris, & alios eodem tempore ſermones à Deo huic, quem ſecundum poſuimus, habitos fuiſſe dicat. Similiter de tertio, & quarto exiſtimandum eſt. Conſentiant autem hi, ut prædiximus, inter ſe vera de Deo nunciantes, deque ipſius erga aliquos beneficijs, in quibuſdam narrationibus, quas ipſi renuncient. Apparebit igitur hiſtoriam eſſe exiſtimanti horum narrationem, quæ propria ſunt imaginis hiſtoriæ, ad res veras accommodare, & ei, qui arbitratur Deum eſſe in loco ſecundum circumſcriptionem, eodem tempore nequeuntem plures de ſeipſo ingenerare viſiones pluribus, in pluribus locis, nec plura etiam ſimul dicere, impoſſibile eſſe, ut hi quatuor, quos ſuppoſuimus, vera narrent ex eo, quod facile factu non ſit Deum eſſe in hoc quodam certo tempore, quia etiam conſideratus fuerit eſſe in loco ſecundum circunſcriptionem, & huic, & illi, hæc, & illa dicere; & facere hæc, & his contraria, & (ut ita dicam) ſedentem ſimul, & ſtantem eſſe, in hoc quidem tempore dicentes eum ſtantem hæc dixiſſe, & alia feciſſe in loco eodem ſedentem. Vt igitur ſenſus

τὸν θεὸν, καὶ τὰς τούτῳ τοῖς τὰς ἀλλας λόγους, τῷ τε παῤῥησίας, ἣν πάρεστιν αὐτοῖς ἐξαιρέτοις καιροῖς τῆς προκοπῆς αὐτῶν ὑπεραγομένοις, πλέοσιν ὅσοι τὸν ἀριθμὸν, καὶ οὐ διαφόροις τόποις, οὐκ ὁμοίοις τε πρὸς εὐεργεσίας εὐεργετουμένοις, ἑκάστῳ ἰδία ἀπαγγέλλειν, ἃ βλέπει τῷ πνεύματι περὶ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ λόγων αὐτοῦ, περί τε τοὺς ἀλλους ἐμφανειῶν, ὥστε τόνδε μὲν περὶ τοῦδε, τοῦδε δὲ δικαίῳ καὶ τόνδε ἐν τόπον λεγομένων ὑπὸ θεοῦ, καὶ προστιθεμένων ἀπαγγέλλειν. τόνδε δὲ περὶ ἑτέρων χρησμοδοτουμένων, καὶ ὑποτελευτώντων, ἢ ἄλλον περί τινος τούτων τοῦδε τοὺς προειρημένους δύο διδάσκειν ἡμᾶς διδάσκειν. ἔστω δέ τις καὶ τέταρτος τὸ ἀνάλογον τοῖς τρισὶ περί τινος ποιῶν. συμφερέσθωσαν δὲ οἱ τέσσαρες ὅτι περί τινων ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῖς ὑποβεβλημένων ἀλλήλοις, καὶ περὶ ἑτέρων ἐν ὀλίγῳ προαγγελλέτωσαν, ὥστε εἶναι τοιαύτας αὐτῶν τὰς διηγήσεις, ὥφθη ὁ θεὸς τοῦδε καὶ τόνδε τὸν χρόνον ἐν τοῦδε τοῦ τόπῳ, καὶ τοῦδε αὐτῷ πεποίηκεν. ὅτας εἰ αὐτῷ ὑποφαινόμενος τοιῷδε τῷ σχήματι, καὶ ἐχλεσγώγησε * τόνδε τὸν τόπον, ἔνθα πεποίηκε * χ. εἰς τοῦδε. ὁ δεύτερος καὶ τὸν αὐτὸν τοῖς εἰρημένοις γεγονέναι τοῦδε τῷ προτέρῳ χρόνον ἐν τινι πόλει * ἀπαγγέλλετω τὸν θεὸν ὥφθαι, ᾧ * κάτεγνωσται καὶ αὐτὸς νοεῖ, τινι δευτέρῳ ὄντι ἐν πολὺ ἀπεχρονισμένῳ τόπῳ τοῦδε τὸν τόπον τὸν τῷ προτέρᾳ, καὶ ἑτέρους λόγους αναγραφέτω καὶ ὃν αὐτὸν χρεὼν εἰρῆσθαι ὡς καὶ τῷ ὑποθεσιν εἰληφαμεν δευτέρῳ. τὰ δὲ συμπλήσια περὶ τοῦ τρίτου, καὶ τὰ τέταρτα νοητέον. συμφερέσθωσαν δὲ, ὡς προεῤῥήκαμεν, ὅτι τὰ ἀληθῆ ἀπαγγέλλοντες περὶ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ θεοῦ πινας διεργασιῶν αὐτοῦ ἀλλήλοις, ὅτι πινων ἀπαγγελμένων ὑπὸ αὐτῶν διηγήσεων. δόξῃ τισὶν τῷ ἰσοείαν εἶναι νομίζουσι τῷ τούτων γραφὴν εἶδος εἰκόνος ἰσοειοῦς * προσθεῖσιν ὅτι παρεστῶσα τὰ προσώπατα, καὶ ὃν θεὸν ὑπολαμβάνοντι καὶ περιγραφὴν εἶναι ἐν τόπῳ, μὴ δυνάμενον τῶν αὐτῶν πλείονας ἑαυτῶν ἐμποιῆσαι φαντασίας πλείοσιν, ἐν πλείοσι τόποις, καὶ πλείονα ἅμα λέγειν, * δυνατὸν εἶναι ἀληθεύειν ὡς ὑπὸ τεσσάρων τοσούτων ἐκλεγομένων τέτταρας, τῷ ἀδύνατον εἶναι ἐν τῷ δέ τινι τῷ πεπερασμένῳ χωρῷ τὸν θεὸν εἶναι, ἅτε καὶ καὶ περιγραφὴν αὐτὸν γενομένου ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ τοῦδε, καὶ τοῦδε λέγειν τοῦδε, καὶ τοῦδε, καὶ ποιεῖν τοῦδε, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία, ἢ, φέρε εἰπεῖν, καθεζόμενον ἅμα, καὶ ἑστῶτα εἶναι, εἰ ὁ μὲν τῶνδε τῷ χωρῷ λέγων αὐτὸν ἑστῶτα τοῦδε τινα εἰρηκέναι, ἢ πεποιηκέναι ἐν τοῦδε τῷ τόπῳ, ὧδε καθεζόμενον· ὥσπερ ὃν ὅτι

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ὅτι τύπων, ὧν ὁ Μωσέως, ἐκληφθεὶς ὁ
νὸς τῆς ἱστορίας, χαρακτῆρι βεβληθέντων ἡ-
μᾶς διδάξαι τὰ ὑπὸ τῶν νῦν αὐτῶν τεθεωρημένα,
ἀδεμίαν δὲ εὑρεθῆναι ἔχων διαφωνίαν, εἰ οἱ τέσσα-
ρες εἶεν σοφοί. ὅπερ νοητέον καὶ ὅτι τῆς ποικίλων
ἐχόντων διαγελιστῶν, καταχρησαμένων μὲν πολ-
λοῖς τῶν κατὰ τὸ τερατῶδες, καὶ παραδοξότατον τῆς
δυνάμεως ἰησοῦ πεποιημένοις, καὶ ἐμπεμπτοῖς,
ἐνίοτε ὅπου καὶ προσυφαίνων τῇ γραφῇ μὴ λέ-
ξεως, * ὡς πρὸς αὐτῆς, τὸ καθαρῶς νοη-
τὸν αὐτοῖς παρατιθέμενον· ὃ καταγινώσκω δὴ B
που καὶ ὅ, ὡς κατὰ τὸν ἰσραήλ, ἕτερος γινό-
μενον, ποὸς δὲ χρήσιμον τῶν μυστικοῦ σκο-
πῷ μεταπλάσαι πως αὐτὸν, ὥστε εἰπεῖν ὅ ἐν
τόπῳ γινόμενον, ὡς ἐν ἑτέρῳ. ἢ ὅ ἐν τῷδε
* κ. εἶτα τῷ καιρῷ, ὡς ἐν ἄλλῳ, καὶ ὃ * ὅτιος εἰ ἐ-
παγγελλόμενον μετά τινος προσλαλιᾶς αὐτὸς
* κ. τε τοιούτου * πεποιηκέναι· προσέκειτο γὰρ αὐτοῖς ὅτε μὲν
ἐνεχώρει ἀληθεύειν πνευματικῶς ἅμα, καὶ σω-
ματικῶς. ὅτε μὴ ἐνεδέχετο ἀμφοτέρως, προ-
κρίνειν δὲ πνευματικὸν τὸ σωματικοῦ. σωζομένου C
πολλάκις τοῦ ἀληθοῦς πνευματικοῦ ἐν τῷ σωμα-
τικῷ, ὡς αὖ εἴποι τις, ψευδεῖ· ὡς εἰ καὶ ἀπὸ
τῆς ἱστορίας λέγοιμεν ὅτι ὁ ἰακὼβ φάσκων τῷ
ἰσαὰκ, ἐγώ εἰσαυ ὁ πρωτότοκός σου υἱός, τῷ
μὲν δὲ πνευματικὸν ἀληθεύει, μεταλαβὼν τῆς
πρωτοτοκίων ἤδη ἐν τῷ ἀδελφῷ προπολευ-
μένων, καὶ λαβὼν τῆς στολῆς τῆς τε ἐσθῆτος
δερμάτων δν ἐξώθεν χαρακτῆρα εἰσαυ αὐα-
λαβὼν, καὶ γινόμενος χαρὰς τῆς αἰνέσεως δν
θεὸν φωνῆς ἡσαῦ, ἵνα χάριν λάβῃ πρὸς δ δι- D
λογηθῆναι ὕστερον ὁ ἡσαύ· πάντα γὰρ εἰ μὴ ἠυ-
λόγησε ἰακὼβ ὡς ἡσαῦ, οὐκ ἂν τοῦδε ἡσαῦ
καθ' ἑαυτὸν δέξασθαι τὴν εὐλογίαν οἷός τε
ἦν· καὶ ὁ ἰησοῦς πολλὰ ὅτι ταῖς ὑπονοί-
αις, ὧν ὑπονοιῶν εἰκὸς τοὺς διαγελιστὰς δια-
φόρους ἐννοίας λαμβάνοντας, ἐνίοτε καὶ συμ-
* κ. ἀλλο- φερομένους * ἄλλως πρὸς πάντων διαγεγραφέναι
λοις τὰ διαγέλια· εἰ μὴ ἀληθὲς εἰπεῖν τοῦ, ὡς ποὸς
τὴν λέξιν, ἀνύπαρκτον πρὸς τὸ κυρίου ἡμῶν,
ὅτι γέγονεν ἐκ δαυὶδ, καὶ ὃ γέγονεν ἐκ δα- E
υὶδ· ἀληθὲς μὲν δὴ ὅ, γέγονεν ἐκ δαυὶδ.
ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος φησὶ· τοῦ γινομένου ἐκ
σπέρματος δαυὶδ κατὰ σάρκα, εἰ ὅ σωμα-
τικὸν αὐτοῦ ἐκλάβοιμεν· ψευδὲς γ' αὐτὸ τοῦτο
εἰ ὅτι τῆς θειοτέρας δυνάμεως ἀκούσειεν, ὅ γε-
γονέναι αὐτὸν ἐκ σπέρματος δαυὶδ· ὡρίσθη
γὰρ υἱὸς θεοῦ ἐν δυνάμει. καὶ τάχα διὰ τοῦτο αἱ
ἁγίαι προφητεῖαι ὅτε μὲν δοῦλον, ὅτε δ' υἱὸν
αὐτὸν ἀναγορεύουσι. δῆλον μὲν, διὰ τὴ

perceptus hiſtoricorum, charactere & forma in his, quos ſuppoſui, volentes nos docere, quæ mens ipſorum perſpexerit, nullam inveniretur habere diſſonantiam, ſi quatuor fuerint ſapientes, ſic etiam in quatuor Evangeliſtis rem ſe habere intelligendum eſt, abutentibus multis tum dictis, tum factis Ieſu, juxta illius prodigioſam, & admirabiliſſimam potentiam: interdum etiam attexentibus ad Scripturam cum dictione veluti de ſenſibilibus, quod illis puro ac ſolo intellectu manifeſtatum erat. Non reprehendo autem ipſos aliquo pacto tranſpoſuiſſe ad utilitatem myſticæ conſiderationis harum rerum, id, quod (quantum attinet ad hiſtoriam) alio modo factum fuerat: ita, ut quod uno loco factum fuerat, tanquam in alio geſtum ſit, narrarent; & quod uno tempore, tanquam in alio; & illud quod uno modo pronuntiatum fuerat, cum quadam alteratione referrent. Propoſitum enim illis erat vera narrare, & ſpiritualiter, & corporaliter, ubi liceret; ubi autem non contingebat utrumque, rem præferre ſpiritualem rei corporeæ: ſervata ſæpe veritate ſpirituali, in corporali (ut aliquis diceret) mendacio. Quemadmodum ſi etiam ex hiſtoria diceremus Iacob dicentem Iſaac; Ego ſum Eſau primogenitus tuus filius, ſecundum intellectum ſpiritualem narraſſe vera: & participem factum primogeniturarum, quæ in fratre jam perierant, & recepta forma, & figura Eſau externa per veſtem hædinarum pellium: atque factus Eſau ſine voce laudante Deum, ut deinde locum inveniret Eſau ad benedictionem conſequendam. Nam fortaſſe, ni benedictus fuiſſet Iacob, tanquam Eſau, ne Eſau quidem capere quiviſſet ex ſe benedictionem. Ieſus igitur multa eſt ſecundum varias notiones, ex quibus probabile eſt Evangeliſtas notiones ſumentes diverſas, interdum etiam alias de quibuſdam conſentientes ſcripſiſſe Evangelia. Verbi gratia; verum eſt, quod ad textum attinet, contraria dicere de Domino noſtro, nempe eum genitum ex David, & non genitum ex David. Verum etenim eſt genitum fuiſſe ex David (ut etiam Apoſtolus inquit: *Genitum ex ſemine David ſecundum carnem*) ſi ad corpus ipſius referamus: falſum autem hoc ipſum eſt, ſi de diviniore ipſius potentia intellexerimus eum genitum fuiſſe ex ſemine David. Declaratus namque filius Dei fuit cum potentia. Et fortaſſis hanc ob cauſam divinæ Scripturæ aliquoties eum ſervum, aliquoties eum Filium prædicant; ſervum

Rom. 1, 3.

Rom. 1, 4.

quidem propter ſervi formam, & quia ex Davide; Filium vero Dei propter potentiam ſuam primogenitam: ſic verum eſt dicere eum hominem, & non hominem; hominem quidem propter illud, quod mortis eſt capax; cæterum non hominem, propter illud, quod homine eſt divinius. Ego autem arbitror etiam Marcionem reſpuentem doctrinam ſanam, & reijcientem ipſius ex Maria ortum, enunciaſſe eum juxta divinam naturam genitum ex Maria non fuiſſe, & hanc ob cauſam auſum fuiſſe delere hos locos ex Evangelio, cui ſimile quiddam paſſi fuiſſe hi videntur, qui illius humanitatem tollunt, ſolam illius divinitatem admittentes, atque his contrarij, qui divinitatem eius obliterant, hominem eum hominum omnium iuſtiſſimum, & ſanctiſſimum faſſi. Quia qui introducunt opinionem, quia non intellexerint eum, qui ſeipſum ad mortem uſque humiliavit obediens factus uſque ad crucem, & ſolam ejus eam partem, quæ perturbationibus vacat, quæque ſuperior eſt quovis tali caſu imaginaverunt, privare nos pro virili ſua volunt eo homine, qui hominum omnium ſit iuſtiſſimus, valens etiam per ſeipſum ſervari (ut enim per unum hominem mors, ſic per unum hominem vitæ iuſtificatio) utilitatem nobis alioqui non percepturis ex Filio Dei, ſi remoto homine talis eſſet, qualis erat in principio apud Patrem Deum, neque hominem aſſumpſiſſet, qui omnium primus, & omnibus honorabilior, ac longe omnibus purior valeret ipſum capere, poſt quem poterimus unuſquiſque noſtrum tantum, ac talem, qualis erat, ipſum capere, ſi locum magnitudini eius convenientem in anima noſtra præpaverimus. Hæc mihi dicta ſunt declarare volenti, via ſpiritualis intelligentiæ, apparentem Evangeliorum diſſonantiam. In eundem autem locum hujuſmodi etiam exemplo utendum eſt, ſcilicet Paulum carnalem ſe eſſe venditum ſub peccato dicere, nec quidquam dijudicare poſſe; ſpiritualem vero omnia dijudicare poſſe, & à nemine judicari: & carnalis quidem hæ ſunt voces: *Non enim quod volo, hoc facio, ſed quod odi, hoc facio*; ſpiritualis vero, Quod volo, hoc facio, & quod odi, non facio. Quinetiam qui raptus fuit uſque ad tertium cœlum, & audivit arcana verba, diverſus erat ab eo, qui dicebat: *Pro hac re gloriabor, pro me ipſo autem non gloriabor.* Sin vero etiam Iudæis fit quaſi Iudæus, ut Iudæos lucrifaciat, & his, qui

1. Cor. 2. 15.

Rom. 7, 14, 15.

2. Cor. 12. 5

δῦλυ μορφὴν τὴν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ. ὑὸν δὲ, κατὰ τὸ πρωτότοκον αὐτῆς δυνάμιν· ὅτως αὐτὸν ἀληθὲς εἶπεῖν ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἄνθρωπον. ἄνθρωπον μὲν διὰ τὸ θανάτου δεκτικόν· οὐκ ἄνθρωπον δὲ τὸ ἀνθρώπου θειότερον· ἐγὼ δ' οἶμαι καὶ τὸν μαρκίωνα παραδεξάμενον ὑγιῆς λόγους, ἀθετοῦντα αὐτοῦ τὴν ἐκ μαρίας γένεσιν, κατὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ φύσιν ἀποφήνασθαι, ὡς ἔρα οὐκ ἐγεννήθη ἐκ μαρίας, καὶ διὰ τοῦτο τετολμηκέναι περικεκόφθαι τοὺς τόπους ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου. ᾧ παραπλήσιον πεπονθέναι φαίνονται οἱ ἀναιροῦντες αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ μόνην αὐτοῦ τὴν θεότητα παραδεχόμενοι, οἵ τε τούτοις ἐναντίοι, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ περιγράφαντες, ὃν ὁ ἄνθρωπον ὡς ἄλλον, καὶ δικαιότατον πάντων ἀνθρώπων ὁμολογήσαντες· καὶ οἱ τὴν δόκησιν εἰσάγοντες, ὃν ταπεινώσαντα ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, καὶ σταυροῦ γεγονότα μέχρι σαρκὸς μὴ νοήσαντες, μόνον ὃ ἀπαθὲς καὶ κρεῖττον πάντες τοιοῦτο συμπαθήσαντες φαντασθέντες, ἀποστερῶ ἡμᾶς ὃ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ἦλιν τοῦ πάντων ἀνθρώπων δικαιότατον ἄνθρωπον, ἐ δυναμένου δι' ἐκείνου σώζεσθαι. ὡς γὰρ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ὁ θάνατος, ὅτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ τῆς ζωῆς δικαίωσις. οὐκ ἂν χωρεῖς τοῦ ἀνθρώπου χωρησάντων ἡμῶν τὸν ἀπὸ τοῦ λόγου ὠφέλιαν, μὴ ὄντος ὁποῖος ἦν τὸν ἀρχὴν πρὸς τὸν πατέρα θεὸν, καὶ μὴ ἀναλαβόντα ἄνθρωπον, ὃν πάντων πρῶτον, καὶ πάντων τιμιώτερον, καὶ πάντων μᾶλλον καθαρώτερον ἀνὴν χωρῆσαι δυνάμενον. μεθ' ὃν καὶ ἡμεῖς δέξασθαι οἷοί τε αὐτὸν ἐσόμεθα, ἕκαστος ἴσον τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον, ἐποῖος ἦν, * αὐτῷ ποιήσωμεν καὶ πλίκην χώραν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· πάντα εἴρηται * τῆς ἐμφαινομένης ἀσυμφωνίας τῶν εὐαγγελίων ἀναιροῦσα θέλοντι οὐδὲν τῆς πνευματικῆς ἐκδοχῆς· εἰς δὲ ὃν αὐτὸν τόπον καὶ τοιούτῳ παραδείγματι χρηστέον, ὅτι παῦλος ὁ μὲν σαρκικὸς πεπρᾶσθαι λέγει ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ οὐδὲν ἀνακρίνειν οἷός τε ἦ· ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνειν πάντα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεσθαι· καὶ τὸ μὲν σαρκικὸν ἔστι φωνή· ἃ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω. ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. τὸ δὲ πνευματικόν, ὃ θέλω πράσσω, καὶ ὃ μισῶ οὐ ποιῶ· ἀλλὰ καὶ ὁ ἁρπαγεὶς ἕως τρίτου οὐρανοῦ, καὶ ἀκούσας ἄρρητα ῥήματα, ἕτερος ἦν τοῦ ὃν λέγοντα· περὶ τοιούτου καυχήσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι· εἰ δὲ καὶ τοῖς ἰουδαίοις ὡς ἰουδαῖος γένωμαι, ἵνα ἰουδαίους κερδήσω, καὶ τοῖς ὑπὸ νό-

* κ. ἐν

* κ. τῆς ἐμφαινομένης ἀσυμφωνίας

μον * κερδήσῃ. Τοῖς τε ἀνόμοις, ὡς ἀνό- A sub lege erant, tanquam sub lege esset, ut eos, qui sub lege erant, lucrifaceret, 1 Cor. 9.20, & his, qui sine lege erant, tanquam esset sine lege, cum non esset sine lege Deo, sed obnoxius legi Christi, ut lucrifaceret exleges, & infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaceret, perspicuum est inquirendas esse diligenter rationes hujus rei; idque privatim in singulis, sive cum efficitur tanquam Iudæus, sive cum tanquam sub lege, sive cum est quasi sine lege, sive interdum etiam efficitur infirmus. Verbi gratia, illa quæ dicit propter veniam, non propter imperium, tanquam infirmus existens, dicit: *Quis enim*, inquit, *infirmatur, & ego non infirmor?* Cum autem tondetur, oblationem offert, vel Timotheum circuncidit, fit Iudæus. Quando autem Athenienſibus inquit: *Inveni aram, in qua inscriptum erat; Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego vobis annuncio*; & illud: *Sicut & quidam vestratium Poetarum dixerunt: Hujus enim & genus sumus*, his, qui sine lege erant, fit tanquam sine lege: pietatem testibus firmans impijssimis, & illo, qui dicit: *Ab Iove principium*, illo illius hemistichio, *Nam hujus progenies etiam sumus*, abusus ad id, quod volebat. Fortasse vero interdum his, qui non sunt Iudæi, sed sub lege, fit sub lege. Cæterum hæc exempla non solum utilia sunt in rebus Servatoris, verum etiam in rebus Discipulorum, de quibus etiam ipsis est quædam secundum textum dissonantia. Nam fortasse Simon, qui à suo fratre Andrea invenitur, & audit: *Tu vocaberis Cephas*, cogitatione diversus est ab eo, qui videtur cum fratre à Iesu deambulante juxta mare Galilææ; diversus etiam ab eo, qui cum illo Andrea pariter audit: *Venite post me, faciam vos pisc-atores hominum.* Decebat enim, ut qui renunciabat solidiori ratione de λόγῳ, [hoc est de filio Dei,] qui factus est caro, qui etiam ortum hanc ob causam non scripsit filij Dei existentis in principio apud Deum, ne inventum quidem apud mare, indeque vocatum dicere, sed narrare inventum à fratre, qui mansit apud Iesum hora decima, qui etiam eo quod sic inventus fuerit, mox acceperit nomen Cephæ. Nam qui videtur à deambulante juxta mare Galilææ, vix aliquando etiam post illud accipit: *Tu es Matth. 16. Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam.* Et Iesum quidem apud Iohannem agnoscunt baptizare Pharisæi in discipulis ejus, cum alijs rebus præcipuis etiam hoc faciens. At apud tres Iesus haudquaquam baptizat. Insuper Baptista Iohannes apud ejusdem nomi-

* ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσῃ

* φύλακι

μὴ ὢν ἄνομος θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος χριστοῦ, ἵνα κερδήσῃ τοὺς ἀνόμους. καὶ τοῖς ἀσθενέσιν ἀσθενὴς, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσῃ, δῆλον ὅτι ὀφείλοιμεν ἂν αὐτοῖς τοὺς λόγους, ἰδίᾳ μὲν τοῖς ἰουδαίοις, ἰδίᾳ δ' ὅταν ἐσμὲν ὡς ὑπὸ νόμον, καὶ ἄλλοτε ὅτε ἐσμὲν ὡς ἄνομος, ἐὰν ὦμεν ἢ ὅτε ἐσμὲν ἀσθενὴς· εἰ δὲ λέγοι τις συνηνόμευεν, ἢ κατ' ὑπεραγὼν ἀσθενὴς ὢν λέγοι· τίς γὰρ, φησὶν, ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; ὅτε δὲ ἔυρεπτο, καὶ περιεφέρη περιφέρῃ, ἢ τὸν πρόθεσιν πε- B ειτέμνη, ἰουδαῖος ἦν· ὅτε δὲ ἀθηναίοις φησὶν· εὗρον βωμὸν ἐν ᾧ ἐγέγραπτο, ἀγνώστῳ θεῷ· ὃ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτο ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν· καὶ τό· ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος ἦν, ἀναβιβάζων μάρτυρας τοὺς ἀσεβεστάτους, καὶ ᾧ εἰπόντι· οὐκ οἶδας ἀρχόμεθα. τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν, καταχρησάμενος πρὸς ὃ ἐβούλετο· παχὺ δ' ἐλάβ' ὅπως τοῖς μὴ ἰουδαίοις, ὑπὸ νόμον δὲ, ὑπὸ νό- C μον ἦν· ταῦτα δὲ ἐ μόνον εἰς τὰ περὶ τῆς σωτῆρος χρήσιμα ἡμῖν ἐστι τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν μαθητῶν, περὶ ὧν καὶ αὐτῶν ἔστι τις ἡ ῥητὴν διαφωνία· τάχα γὰρ τῇ ὑπονοίᾳ διεισκόμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ σίμων ἀνδρέου, καὶ ἀκούων· σὺ κληθήσῃ κηφᾶς, ὅπερ ἐστὶ λεγόμενον πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν· καὶ ὁ μὴ παρὰ τοῦ ἰωάννου ἰησοῦς γινώσκεται παρὰ τοῖς φαρισαίοις βαπτίζων ἐν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, βαπτίζων μᾶλλον καὶ πλείονας ἄλλων ἀξαιρέτων, καὶ τούτων ποιῶν· ὁ δὲ παρὰ τοῖς τρισὶν ἰησοῦς οὐδαμοῦ βαπτίζει· εἰπὲ δὲ καὶ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης μέχρι πολλοῦ παρὰ τῷ ὁμω-

nis Evangeliſtam perſeverat non conjectus in carcerem. Contra apud Matthæum fere tentato Ieſu in carcerem traditur, quam ob cauſam ſecedit etiam Ieſus in Galilæam, cavens trudi in carcerem: quando ne carceri quidem traditus inveniitur Baptiſta apud Iohannem. Proinde quis adeo ſapiens, & in tantum idoneus eſt, ut totum Ieſum ex quatuor Evangeliſtis diſcat, quique valeat unamquamque rem privatim agnoſcere, omneſque Chriſti, vel peregrinationes, vel ſermones, vel opera, quæ ſinguli narrarunt, videre, & præſertim ea, quæ in præſenti loco Servatorem feciſſe remur conſequenter ſexto die, quando facta eſt diſpenſatio illa nuptiarum in Cana Galilææ, & quando eum deſcendiſſe remur cum Matre, & Fratribus, atque Diſcipulis in Capharnaum, quod interpretatur, ager conſolationis? Ad agrum namque conſolationis poſt epulum illud vino celebre cum Matre, cumque diſcipulis venire Servatorem neceſſe erat conſolaturum Diſcipulos, atque eam animam, quæ ex Spiritu ſancto conceperat; & eos qui illic utilitatem perceperunt: conſolaturum inquam è fructibus in agro pleno futuris. Quærendum attamen, qua re ad nuptias Fratres ejus non vocentur: ſed neque erant illic, nec enim dictum eſt, In Capharnaum deſcendunt cum ipſo, & matre ſua, & Diſcipulis. Inſuper quærendum, quare nunc non ingrediuntur Capharnaum, neque aſcendunt ad ipſam, ſed deſcendunt. Quare vide, an hoc in loco per Fratres intelligendæ ſint hæ potentiæ, quæ cum ipſo deſcenderunt, quæ etiam ad nuptias vocatæ non ſunt ob ea, quæ prædiximus: cum infra, & in locis humilioribus, juventur ij, qui Chriſti habentur diſcipuli, & alterius generis homines, quoniam, ſi vocatur mater ejus, ſint quidam proficientes, & fructificantes, ad quos etiam deſcendit Dominus ipſe cum miniſtris verbi Dei, & diſcipulis, tales adjuvans, matre ſibi etiam aſſiſtente. Sane habitatores in Capharnao videntur non capere diuturniorem Ieſu, eorumque, qui cum ipſo deſcenderant, apud ſe conſuetudinem, unde manent apud ipſos non multis diebus. Nam ager conſolationis infernæ non capit illuminationem de multis dogmatibus, rerum tenuium cum ſit capax. Præterea ut videamus differentiam eorum, qui plus, vel minus ſuſcipiunt Ieſum, addendum eſt verbis illis: *Illic manſerunt non multis diebus*, illud quod dicitur à Domino reſuſcitato ex mortuis

A νύμφῃ διαγελιςῇ Δ᾽ φρκῆ, μὴ βεβλημένος εἰς
φυλακήν· ὁ γὰρ τοῦ ματθαίου γράδον ἰη-
σοῦ πειραζομένου εἰς τὴν φυλακὴν παραδίδο-
ται· διὸν ἡ ἀναχωρεῖ ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν γαλι-
λαίαν παρεισάμενος τὸ φυλάσσεσθαι ἐν τῇ φυλα-
κῇ· ἀλλ᾽ οὐδὲ εὑρίσκεται ἐν τῷ ἰωάννῃ ὁ βα-
πτιςὴς παραδεδόμενος εἰς φυλακήν· πῶς δ᾽ ἔ-
στιν σοφὸς, ἡ ὅτι τοσοῦτον ἰσχύει, ὡς πεύσε-
σθαι τὸν ἰησοῦν ἀπὸ τῶν πατέρων διαγελιςῶν μα-
θητῶν, καὶ ἕκαστον διαχωρῆσαι, νοῆσαι, & πά-
B σας αὐτοῦ τὰς καθ᾽ ἕκαστον τόπον ἰδίας ὑπιδημίας,
καὶ λόγους, καὶ ἔργα; ἢ μήποτε τὸν παρα-
κείμενον τόπον, ἀναλόγως νομίζομεν τῇ ἕκτῃ
ἡμέρᾳ τὸν σωτῆρα, ὅτε γεγάμηται ἡ ἐν τὸν
γάμον οἰκονομία ἐν κανᾶ τῆς γαλιλαίας, κα-
ταβεβηκέναι ἅμα τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς,
καὶ τοῖς μαθηταῖς εἰς τὴν καφαρναοὺμ, ὅπερ
ἑρμηνεύεται, ἀγρὸς παρακλήσεως; ἐχρῆν γὰρ μὴ
τὴν ἐν τῷ οἴνῳ ὠφελίαν καὶ εἰς ὃν τῆς παρα-
κλήσεως ἀγρὸν ἅμα τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς μαθη-
C ταῖς ἐληλυθέναι ὃν σωτῆρα, παρακαλέσοντα
ὅτι τοῖς ἐν τῷ πλήρει ἀγρῷ ἐσομένοις καρποῖς
τοὺς μαθητευομένους καὶ τὴν στυφληφυΐαν αὐ-
τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς ἀγίας πνεύματος, ἢ τὰς
ἐκεῖ ὠφελημένας· ζητητέον μήποτε διὰ τί
εἰς μὲν τὸν γάμον ἡ καλοῦνται οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ,
ἀλλ᾽ οὐδὲ ἦσαν ἐκεῖ, ἃ γὰρ εἴρηται· εἰς δὲ
τὴν καφαρναοὺμ καταβαίνουσι μετ᾽ αὐτοῦ καὶ τῆς
μητρὸς αὐτοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν· ἔτι δὲ ἐξετα-
τέον διὰ τί νῦν οὐκ εἰσέρχονται εἰς τὴν κα-
D φαρναοὺμ, μηδὲ ἀναβαίνουσιν εἰς αὐτὴν,
ἀλλὰ καταβαίνουσιν· ὅρα δὲ εἰ ἐνταῦθα τοὺς ἀ-
δελφοὺς αὐτοῦ τῶν συγκαταβεβηκυῖαν αὐτῷ δυ-
νάμεων ἐκληπτέον, ἃ καλυμμένων εἰς ὃν γά-
μον καθ᾽ ἃς εἰπαμεν διηγήσεις, κατωτέρω δὲ
ἐν ὑποδεεστέρᾳ τῶν χρηματιζόντων μαθητῶν &
χριστοῦ, καὶ ἄλλα εἴδους ὠφελημένων. ὅτι εἰ
καλοῦνται μήτηρ αὐτοῦ, εἰσί τινες καρποφοροῦν-
τες, περὶ ὃς αὐτὸς τε καταβαίνῃ ὁ κύριος
σὺν τῇ ὑπαρχούσῃ & λόγῳ, καὶ μαθηταῖς,
τοὺς τοιούτους ὠφελῶν, καὶ τῆς μήτρος αὐτῷ
E συμπροόδους· ἐοίκασί γε οἱ καλούμενοι καφαρ-
ναοὺμ μὴ χωρεῖν τὴν ὑπερπλέον διατείνουσαν
περὶ αὐτοῖς τοῦ ἰησοῦ, καὶ τῶν συγκαταβαινόντων
αὐτῷ. ὅθεν μένουσι μὲν παρ᾽ αὐτοῖς, ἀ μὴν
πολλὰς ἡμέρας. τὸν γὰρ πλειόνων δογμάτων
φωτισμὸν ὁ τῆς κατωτέρω παρακλήσεως ἀγρὸς
ἀ χωρεῖ, ὀλιγωτέρων τυγχάνων δεκτικός· πα-
ραθατέον δὲ πρὸς ὃ θεωρῆσαι διαφορὰς τῶν

ὑπερπλέον ἢ ἔλαττον δεχομένων ὃν ἰησοῦν, ἐν ᾧ· ἐκεῖ ἔμειναν ἀ πολλὰς ἡμέρας, τὸ ἐν τῷ

χῆ μαθητῶν τῶ ἀναστάντι ἐκ νεκρῶν μεμαθητευμένοις λεγόμενον, ἢ ἀποστελλομένοις μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, ὅπως ἔχωσι· ἴδε, μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· τοῖς μὲν γὰρ πάντα ὅσα ἐνδέχεται φύσιν ἀνθρωπίνην γνῶναι ἐπ' ἐσχάτῳ τυγχάνουσι εἰσομένοις, * * ἀνάπαλιν ἡμέρας πλείονας ποιοῦσι τοῖς μακαριωτάτοις ἢ· πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ὡσεὶ δὲ τὸν ἐν καφαρναοὺμ, φησὶν ὃς, ὡς ὑποδεεστέρας καταβαίνουσιν, ἃ μόνον ὁ ἰησοῦς, ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ, οὐκ ἐμμένειν δὲ πολλὰς ἡμέρας· ἐκεῖθεν δὲ οὐκ ἀλόγως ζητήσειν τινας. εἰ μὴ πάσας τὰς ἡμέρας τούτου τοῦ αἰῶνος οὐκ ἔτι ἔσεσθαι ὁ εἰπών· ἴδε ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ, μὴ τοῦτον χωρησάντων αὐτῶν, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ὃ γὰρ, ἕως, οἱονεὶ παρεγραφήν τινα δηλοῖ χρόνου· λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι ἃ ἑαυτῶν ἐστὶ, μεθ' ὑμῶν εἰμι, * * τάχα οἷς κρείττοσιν λέγοιμεν οὐκ ἐν τοῖς μαθητευομένοις εἶναι σωτῆρα, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν, * ὅσον ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἐφαπλοῦν ὅτι τῷ τοῦ αἰῶνος συντέλειαν· ἐπεὶ δὲ τῷ τοῦ κόσμου σωματοῦντος αὐτοῖς τὴν συντέλειαν αὐτοῦ ἐνστῆναι ὅσον ἐπὶ τῇ αὐτῶν προαιρέσει θεωρήσωσι, τότε οὐκ ἔτι μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς γενόμενος τὸ ἰησοῦ ἐρεῖ τό· οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ χριστός, ἢ τό· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χριστοῦ; ταῦτα δὲ λέγομεν τηροῦμεν πῶς ἰδίᾳ ἡ τῆς πρόνοιας ἐκδοχῆς ὃ, πάσας τὰς ἡμέρας λέγεσθαι, τὰς ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ ἑφεξῆς τῇ αὐθεντίᾳ φύσει καταλαβεῖν ἐπ' ἐσχάτου τυγχάνοντα· ἔστι γὰρ καὶ ἐκείνης τῆς ἑρμηνείας τηρουμένης ὀπτήσασα * ὃ, ἐγὼ, ἵνα ὁ μὲν ἕως τῆς συντελείας μὴ τῶν ἀποστελλομένων μαθητεύειν πάντα τὰ ἔθνη ἢ ὁ κενώσας ἑαυτὸν, καὶ τὸν τοῦ δούλου μορφὴν λαβὼν ὡσπερεὶ δὲ * τοῦτο ἕτερος ἐν τῇ καθεξῆς ὢν, τῇ φησὶ τοῦ κενῶσαι, ἑαυτὸν μὴ τὸν συντελεσθέντα τοῦ αἰῶνος, γένηται μετὰ τούτων, ἕως ἂν τοῦ πατρὸς τεθῶσι πάντες οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. μὴ τοῦτο ὅτε παραδίδωσιν ὁ υἱὸς τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, τῷ πατρὶ ἐρωτῶσι αὐτοῖς τό· ἴδε ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, πότερον δὲ, πάσας ἡμέρας ἕως τοῦδε τοῦ χρόνου, ἢ ἁπλῶς, πάσας τὰς * ἡμέρας * τοῦδε πάσας, ἀλλὰ πᾶσαν, ἔνεστι σκοπεῖν ὃ ἐκλογιζόμενος· νῦν γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἀ-

A apud Matthæum, discipulis missis ad docendum omnes gentes, sic habens: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Namque agnituris quidem quæcunque agnoscere potest humana natura, dum hic degit, [dicitur demonstrative hoc: *Ecce ego vobiscum sum:* de omni vero ortu, & illuminatione, quæ his exoritur, qui speculantur,] quæque dies plures ob oculos ponit beatissimis, illud: *Omnibus diebus usque ad consummationem seculi*; de his autem, qui sunt in Capharnao, ad quos, utpote infra existentes, B descendunt non solum Iesus, verumetiam Mater ejus, & Fratres ejus, & Discipuli, dicitur: *Illic manserunt non multis diebus.* Credibile autem est aliquos non sine causa quæsituros, an post omnes hujus seculi dies non amplius futurus sit cum his, qui eum acceperint usque ad consummationem seculi, ille, qui dixit: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi*; nam particula, *usque*, veluti circunscriptionem quandam denotat temporis. Proinde ad hoc etiam est dicendum, non idem esse, vobiscum sum, C [& in vobis sum.] Quamobrem fortasse magis proprie diceremus, non in Discipulis Servatorem esse, sed cum ipsis, qui mente non prævenerint consummationem seculi. Cum vero instantem consummationem mundi viderint sibi crucifixi, quantum ad illorum conatum attinet, tunc non amplius cum ipsis, sed in ipsis existente Iesu, dicent illud: *Non amplius vivo ego, sed vivit in me Christus:* Gal 2,20. & illud: *An experimentum quæritis loquentis in me Christi?* 2.Cor.13.3. Hæc autem dicimus, D observata privatim à nobis aliquo modo ea expositione, quæ docet omnibus diebus usque ad consummationem seculi dici juxta ea, quæ humana natura comprehendere potest, dum hoc in mundo existit; nam possumus etiam servata illa interpretatione notare vocabulum, *Ego*, ut ille, usque ad consummationem, cum his, qui mittentur ad docendum omnes gentes, sit, qui evacuavit seipsum, forma servi sumpta: tanquam si hoc dixisset, quod sit cum his post consummationem seculi alius: E existens in statu præcedenti suam inanitionem, quando à Patre positi fuerint omnes inimici Christi subsellium pedum suorum; post hæc, cum tradiderit Filius regnum Deo, & Patri, Patre dicente illis: *Ecce ego vobiscum sum.* Vtrum vero omnibus diebus usque ad hoc tempus, an simpliciter omnibus diebus [absque vocula, usque, &] an non, omnibus, sed, omni, dicet, potest qui velit considerare. Nunc enim quæ pro-

posita sunt, nos non permittunt usque adeo ab oratione digredi. Sane Heracleon ipse enarrans: *Postea descendit in Capharnaum*, alterius rursus dispensationis principium inquit declarari, voce, *descendit*, non ocioſe dicta: & inquit Capharnao significari hæc extrema mundi, hæc materialia, ad quæ descendit. Et quia non aptus (inquit) ésset locus, nihil ea in civitate vel feciſſe, vel loquutus fuiſſe dicitur. Quamobrem ſi in reliquis Evangeliſtis ſcriptum fuiſſet, nihil in Capharnao Dominum noſtrum vel feciſſe, vel dixiſſe, fortaſſe dubitaſſemus recipere ipſius interpretationem. Nunc autem Matthæus quidem Dominum noſtrum, relicta Nazareth, profectum habitaſſe Capharnaum civitatem maritimam, & exinde initium prædicandi feciſſe inquit, dicentem: *Reſipiſcite, inſtat enim regnum cælorum.* Marcus vero, poſtquam tentaſſet Dominum Diabolus, poſtquam traditus fuiſſet Iohannes in carcerem, nobis annunciat Dominum adveniſſe in Galilæam prædicantem Evangelium Dei: ingrediuntur etiam Capharnaum poſt electionem quatuor piſcatorum ad functionem muneris Apoſtolici, ſtatimque ſabbatis docuit in Synagoga, & obſtupeſcebant ſuper doctrina illius. Quinetiam actionem quandam eum feciſſe in Capharnao ſcribit, ſtatim enim inquit: *Erat in Synagoga eorum homo ſpiritui immundo obnoxius, & exclamavit dicens: Ah quid rei nobis tecum eſt Ieſu Nazarene? veniſti ad perdendum nos? novi te, quis ſis, nimirum ille filius Dei. Et increpavit illum Ieſus dicens, Obmuteſce, & exi ab homine. Et cum diſcerpſiſſet eum ſpiritus immundus, exclamaſſetque voce magna, exiit ab eo. Et obſtupuerunt omnes.* Et ſocrus Simonis liberatur in Capharnao à febri. Ad hæc Marcus inquit, veſperi curatos fuiſſe omnes male habentes, & qui à dæmonijs agitabantur. Quin etiam Lucas ſimilia cum Marco loquitur de Capharnao dicens: *Et venit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos ſabbatis. Et ſtupebant ſuper doctrina ejus, quia cum poteſtate conjunctus erat ſermo ipſius. Et in Synagoga erat homo habens ſpiritum Dæmonis immundi, & exclamavit voce magna dicens: Eia, quid tibi nobiſcum eſt Ieſu Nazarene? veniſti ad perdendum nos? ſcio te, quis ſis, ſanctus ille Dei. Et increpavit illum Ieſus dicens, Obmuteſce, & exi ab eo. Et*

Matt. 4.17

Marc. 1.14 & ſeq.

Luc. 4.31, & ſeq.

παυτεῖ τὰ προκείμενα ὅτι ποσῶν παρεκβῆναι τῷ λόγῳ· ὁ μὲν οὖν ἡρακλέων ὅ, μὴ δεῖ κατιέναι εἰς καφαρναοὺμ, ἀλλὰ διηρθρωμένως ἄλλης πάλιν οἰκονομίας ἀρχὴν φησὶ δηλοῦσθαι, τὸ κατέβη, κατίβη· καὶ φησι τὴν καφαρναοὺμ σημαίνειν τοῦτο τὰ ἔσχατα τοῦ κόσμου, τοῦτο τὰ ὑλικὰ εἰς ἃ κατῆλθε, καὶ λέγει ὃ ἀνοίκειον, φησὶ, εἶναι τόπον, οὐδὲ πεποιηκώς τι λέγεται ἐν αὐτῇ, ἢ λελαληκώς· εἰ μὲν οὖν μηδὲ ἐν τοῖς λοιποῖς εὐαγγελίοις πεποιηκώς τι, ἢ λελαληκὼς ἐν τῇ καφαρναοὺμ ὁ κύριος ἡμῶν διεσαφήσατο, τάχα ἂν ἐδισταξάμεν τοῦ τὸν ἐρμηνείαν αὐτοῦ τοῦ παραδέξασθαι αὐτοῦ τὴν ἑρμηνείαν· νυνὶ δὲ ὁ ματθαῖος καταλιπὼν φησὶ τὸν κύριον ἡμῶν τὴν ναζαρὰ, ἐλθόντα κατοικήσαντα εἰς καφαρναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν, καὶ ἀπὸ τότε ἄρξασθαι αὐτὸν κηρύσσειν καὶ λέγειν· μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ὁ δὲ μᾶρκος ἀπὸ τοῦ τὸν διάβολον πειρασμοῦ, μὴ τὸν παραδοθῆναι τὸν ἰωάννου ἀπαγγέλλει ἡμῖν εἰς τὴν γαλιλαίαν κηρύσσοντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ ἐληλυθέναι τὸν κύριον· καὶ μὴ τὴν εἰς ἀποστολὴν ἐκλογὴν τῶν δ' ἁλιέων εἰσπορεύεσθαι εἰς καφαρναοὺμ, καὶ εὐθὺς τοῖς σάββασιν ἐδίδασκεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἐξεπλήσσοντο ὅτι τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· ἀλλὰ δὲ προσῆκεν αὐτὸν μνημονεύειν ἐν καφαρναοὺμ, ὅθεν γὸ, φησὶν, ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἦν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, καὶ ἀνέκραξε λέγων· ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ ἰησοῦ ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ· καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς λέγων· φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ· ὅτε ἐσπάραξεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ φωνήσαν φωνῇ μεγάλῃ ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐθαμβήθησαν ἅπαντες· καὶ ὁ πενθερὰ σίμωνος τοῦ πυρετοῦ ἀπαλλαγέντα ἐν τῇ καφαρναοὺμ· ὡς τοῦτο ὁ μᾶρκος φησὶ ἐσπέρας γενομένης ἐν τῇ καφαρναοὺμ τεθεραπεύσθαι πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ δαιμονιζομένους· καὶ ὁ λουκᾶς δὲ τὰ προσπλήσια τῷ μάρκῳ ἀπαγγέλλει τῆς καφαρναοὺμ λέγων· καὶ ἦλθεν εἰς καφαρναοὺμ πόλιν τῆς γαλιλαίας, καὶ ἦν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι, καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ λῶ ὁ λόγος αὐτοῦ· καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ λῶ ἄνθρωπος ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ, ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ ἰησοῦ ναζαρηνέ; οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ· καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς λέγων· φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἀπ'

αὐτῷ· ὅτε ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ μηδὲν βλάψαν αὐτόν· μὴ τοίνυν ἀπαγγέλλῃ ὡς ἀναστὰς ὁ κύριος ἀπὸ τῆς συναγωγῆς εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος, καὶ ἐπιτιμήσας τῷ ἐν τῇ πενθερᾷ αὐτοῦ πυρετῷ ἀπήλλαξεν αὐτὴν τῆς νόσου. μεθ' ἡλίου δυσμὰς συμβαίνειν ἔφασαν, φησί, τοὺς πάντας ὅσοι εἶχον ἀσθενοῦντας νόσοις ποικίλαις ἦγον αὐτοὺς πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς ἐθεράπευεν αὐτούς· ἐξήρχετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ πολλῶν κραυγάζοντα, καὶ λέγοντα, ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· καὶ ἐπιτιμῶν οὐκ εἴα αὐτὰ λαλεῖν, ὅτι ᾔδεισαν χριστὸν αὐτὸν εἶναι· τοίνυν ἢ πάντα τοῦτο τὸν ἐν καφαρναοὺμ σωτῆρα εἰρηκέναι ἢ πεποιηκέναι ἀποφησόμεθα, ἐπεὶ τῆς ἐλεήμονος τοῦ θεοῦ πρόνοιαν λέγοντος, ἀφ' οὗτος οὐδὲν πεποιηκώς τι λέγεται ἐν αὐτῇ, ἢ λελεληκώς. ἢ γὰρ δύο ὑπονοίας διδόντα χρὴ αὐτὸν ἢ καφαρναοὺμ, ἢ παρεῖσθαι τὸν, ἢ πεισθῆναι τοῦτο ποιῆσαι μὴ δυνάμενος ἀφίσταθαι τοῦ λέγειν ὃν σωτῆρα ματθαῖον τινὶ τόπῳ ὑπεδεδημηκέναι· ἡμᾶς δὲ, θεοῦ δίδοντος, γνώμονι χρὴ τοιούτοις χωρίοις τῆς συναναγνώσεως ὅπου δόξαι μηδὲν ἰδιαίτερον ὑπεδημηκέναι χωρίοις τισὶ, πειρασόμεθα ὃ μὴ μάταιον τῆς ὑπεδημίας αὐτοῦ φανεῖσθαι· ἔτι γὰρ ὁ ματθαῖος εἰσελθόντος τοῦ κυρίου εἰς τὴν καφαρναοὺμ φησὶν ἑκατόνταρχον αὐτοῦ προσελθεῖν λέγοντα· ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς δεινῶς βασανιζόμενος, καὶ ἀκηκοέναι μεθ' ἕτερα εἰρηκότα τοῦ κυρίου πρὸς αὐτόν· ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοι, καὶ τὰ περὶ τῆς πενθερᾶς συμφώνως τοῖς ἄλλοις δυσὶ καὶ αὐτὸς πρᾶξαι· ἡγοῦμαι γὰρ φιλάνθρωπον, καὶ ταχὺν τοῦ ἐν χειρὶ φιλεπαθεῖ σωτῆρα ἀπὸ τῶν τεσσάρων διαγελίων πάντα τὰ περὶ τῆς καφαρναοὺμ ἀναγεγραμμένα, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ λόγους, καὶ ἔργα τοῦ κυρίου, καὶ ὁσάκις εἰς αὐτὴν ἐπιδεδημηκε, καὶ ποτὲ μὲν λέγεται καταβεβηκέναι εἰς αὐτὴν, ποτὲ δὲ εἰσεληλυθέναι, καὶ πόθεν· ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις συντιθέντα οὐκ ἐάσει ἡμᾶς ἁμαρτεῖν εἰς τὸν περὶ τῆς καφαρναοὺμ σκοπὸν· πλὴν εἰ μὴ νοσοῦντες οὐκ ἀναστρέφονται, καὶ ἄλλαι δυνάμεις οὐκ γίνονται, τό τε κηρύσσειν· ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἦν ἔργον, ἔοικεν εἶναι σύμβολον, ὡς κατὰ τὰς ἀρχὰς καταδεξάμενος, καθάπερ τινὸς χωρίου παραλήπτου ἐν ἱστορίᾳ γνωμόνα, παραλέσθαι τὰ ἐφ' οἷς ἐδίδαξε, καὶ πεποίηκεν οὐκ ἔστι χωρίου περιληπτικός· ἰσμὲν γὰρ τόπων ὀνόματα ἐπάνυμα τυχά-

cum projecisset illum, Dæmonium in medium, exijt ab illo, nihilque illi nocuit. Et postea narrat, quomodo surgens Dominus è Synagoga ingressus est in domum Simonis, & cum increpasset febrim in socru ipsius, liberavit eam à morbo. Post quam liberatam, *Occidente*, inquit, *Sole omnes, qui habebant infirmos variis morbis, ducebant illos ad eum, at ille singulis manus imponens sanabat eos. Exibant autem Dæmonia à multis clamantia, ac dicentia: Tu es ille Filius Dei, & increpans non sinebat ea loqui, quod sciebant ipsum esse Christum.* Hæc autem omnia docuimus ex his, quæ Servator, vel dixit, vel fecit in Capharnao, ut redargueremus Heracleonis interpretationem, dicentis: Hanc ob causam Iesus dicitur neque feciſſe aliquid in ea, aut loquutus fuisse. Aut enim considerationes duas urbi Capharnao tribuat etiam ipse, & doceat, & persuadeat qualesnam sint; aut hoc facere non valens, dicere cesset Servatorem frustra in locum advenisse. At nos (Deo dante) cum pervenerimus ad hunc textum, conabimur manifestare, non vanum fuisse illius accessum, etiamsi ex lectione ferme appareat eum ad aliqua loca profectum nihil feciſſe. Præterea vero Matthæus ingrediente Domino in Capharnaum, inquit, Centurionem ad ipsum accessisse dicentem: *Famulus meus decumbit domi paralyticus, ac graviter discruciatur:* & post alia, quæ Dominus de ipso dicit, audisse: *Vade, & sicut credidisti, fiat tibi*: & de Petri socru consona alijs duobus etiam ipse docuit. Proinde honorificum, & Christi studioso decorum arbitror esse, colligere ex quatuor Evangelijs omnia quæ de Capharnao sunt scripta, sermonesque in ea habitos, & opera Domini, & quoties ad ipsam accessit, & ut aliquando quidem descendisse ad ipsam dicitur, aliquando vero ingressus fuisse; & unde. Hæc enim inter se collata non sinent nos aberrare in his, quæ ad intelligentiam civitatis Capharnai pertinent. Cæterum etiamsi ægrotantes illic curentur, & aliæ virtutes illic fiant, inde tamen incipit Dominus prædicare, quod instat regnum cœlorum: id quod videtur signum esse (ut principio suboſtendimus) loci cujusdam humilioris, qui fortasse consolationis locus efficitur per Iesum dantem illi solamen ex his, quæ illic docuit, & fecit in loco, qui est Consolationis ager: scimus enim etiam locorum nomina ejusdem

Matt. 8. 6, 13.

nominis esse cum rebus per Iesum factis. Quemadmodum Gergesa urbs, ubi rogaverunt eum locorum illorum cives, ut è finibus suis discederet, interpretatione est, Habitatio eijcientium. Rursum de Capharnao hæc etiam observavimus, in ea non solum prædicare Dominum incepisse, Instat cœlorum regnum, verum (ut tres Evangelistæ tradunt) primas illic etiam virtutes edidisse. Quorum nullus in his paradoxis, quæ primum facta fuisse scripsit in Capharnao, imitatus est in notando primo miraculo discipulum Iohannem dicentem: *Hoc initium signorum edidit Iesus in Cana Galilææ.* Neque enim erat initium signorum illud, quod editum fuit in Capharnao, eo quod præcedens, ad præcipuum signorum filij Dei sit ἡ ἀνάψυξιν (hoc est exhilaratio illa, quæ mœrorem omnem aufert, accessione rerum honestarum, & pulchrarum) λόγῳ & Filio Dei non sic per curationem declarante propriam pulchritudinem, dum curat ægre affectos, quantum in exhilarandis his sobrio poculo, qui, quia sani sint, indulgere valent convivio publico. *Et proximum erat Pascha Iudæorum.* Sapientissimi Iohannis diligentiam mecum reputans, quærebam, quid sibi velit additamentum, *Iudæorum.* Quæ enim alia gens habet paschatis solennitatem? Quocirca cum suffecisset dicere, In propinquo erat paschа, vide, ne forte paschа Iudæorum dicatur ad differentiam paschatis diuini: quandoquidem alterum est paschа humanum, nempe eorum, qui non celebrant illud ex voluntate Scripturæ: alterum vero divinum; verum scilicet, quod spiritu, & veritate perficitur ab his, qui Deum spiritu, & veritate adorant. Audiamus igitur Domini de paschate legem sancientis verba, quando etiam primum nominatum fuit in Scriptura: *Et loquutus est Dominus ad Mosen, & Aaron in terra Aegypti dicens: [Mensis iste vobis initium mensium erit: primus erit vobis in mensibus anni. Loquere ad universum cœtum filiorum Israël, dicens:] Decima mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias, & domos suas:* & post pauca, in quibus nondum paschа nominatim dictum fuerat, subjungit: *Sic autem illum comedetis: renes vestri circumcincti erunt, & calceamenta vestra in pedibus vestris, & baculi in manibus vestris, & comedetis ipsum cum festinatione, paschа est enim Domini:* nec dicit, Paschа est vestrum. Et paulo post sic nominat solennitatem: *Et erit, si dixerint vobis filij vestri, quæ est ista*

Ioh. 2. 1.

Exod. 12. 1, 2, 3. & seq.

Hæc ex interpretatione Petavij supplevimus.

νοντα τοῖς κύ ὂν ἰησοῦ σημείοις · ὥσπερ τὰ γέγραπται, ἔνθα παρεκάλεσαν αὐτὸν μεταβῆναι ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν οἱ τῆς * χώρων πολίται), ἑρμηνεύεται, παροικία ἐκβεβληκότων · ἔτι δὲ ἐν τούτῳ τῶν καφαρναούμ τετηρήκαμεν, ὅτι οὐ μόνον ἐν αὐτῇ κηρύσσειν τὸ · ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἤρξατο. ἀλλὰ κύ τοὺς ἓξ εὐαγγελιστὰς τὰς πρώτας δυνάμεις ἐκεῖ πεποίηκεν · οὐθεὶς δὲ τῶν τολμηρῶν ἐφ' οἷς παράτολμα ἀναγράφει παραδόξοις ἐν τῇ καφαρναούμ γεγυμνασμένοις τῷ μαθητῇ ἰωάννῃ ὅτι ταύτην πρώτην ἔργων σημείων πεποίηκεν λέγοντος · ταύτην ἀρχὴν τῶν σημείων ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς ἐν κανᾶ τῆς γαλιλαίας. ἡ γὰρ ἀρχὴ τῶν σημείων ἡ ἐν καφαρναούμ, τῶν παρηγορημένων μὲν σημείων ἐστὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τὴν ἀνάψυξιν · ἀλλὰ τοῖς ἀνθρώποις συμπαθήσασι * καὶ πρακτικὸν, οὐχ ὅτως τῷ θεραπείαν ὑπεδεικνυμένῳ ἡ ὅτως τοῦ λόγῳ ἴδιον κάλλος, ἐν ᾧ διεκρίνην τὰς πεπονηθότας, ὅσον ἐν τῷ ὑγιάνην τῶν ὑπαίθρῳ πάσαι τὰς ὄψεις τοῦ ὑγιαίνειν καὶ ὠφελίᾳ χολάζειν δυναμένους · καὶ ἐγγὺς ἦν ὁ πάσχα τῶν ἰουδαίων · τίνι τοῦ σοφωτάτου ἰωάννου ἀξιεπαίνως ἀκριβάζειν καὶ ἐμαυτὸν, ἐζήτουν τί βούλεται αὐτῷ ἡ προσθήκη, τῶν ἰουδαίων · ποίου γὰρ ἄλλου ἔθνους ἐστὶν ἑορτὴ ὁ πάσχα; διὸ ἀπαρκὲς ἦν εἰπεῖν · καὶ ἦν ἐγγὺς ὁ πάσχα · μή ποτε ὁ ἐπεὶ ὁ μόν τι ἐστὶ πάσχα ἀνθρώπινον τῶν μὴ κατὰ βούλησιν τῆς γραφῆς ὑπιτελουμένων αὐτό. ὁ δέ τι θεῖον, ὁ ἀληθὲς, πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ ἐνεργούμενον ὑπὸ τῶν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνούντων τὸν θεὸν ἀποδιέσαλται πρὸς τὸ θεῖον, ὁ λεγόμενον τῶν ἰουδαίων · ἀκούσωμεν γοῦν τοῦ κυρίου νομοθετοῦντος τὸ πάσχα, ἡ φησι, ὅτε καὶ προῤῥήθη ὀνόμασιν ἐν τῇ γραφῇ · καὶ εἶπε κύριος πρὸς μωϋσῆν καὶ ἀαρὼν ἐν γῇ αἰγύπτῳ λέγων · ὁ μὴν ὑμῖν ἀρχὴ μηνῶν, πρῶτός ἐστιν ὑμῖν ἐν τοῖς μησὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ · λάλησον πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν ἰσραὴλ λέγων, τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τούτου λαβέτωσαν ἕκαστος πρόβατον κατ' οἴκους πατριῶν · καὶ μετ' ὀλίγα ἐν οἷς δὲ δεῖπνον ὁ πάσχα ὀνομάζει εἰρήκει ὑπιφέρει · οὕτω δὲ φάγεσθε αὐτό · αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι, καὶ τὰ ὑποδήματα ὑμῶν ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ αἱ βακτηρίαι ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καὶ ἔδεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς. πάσχα ἐστὶ τοῦ κυρίου · ἡ γὰρ φησι, πάσχα ἐστὶν ὑμῶν · καὶ μετ' ὀλίγα δεύτερον ὅτως ὀνομάζει τὴν ἑορτήν · καὶ ἔσται ἐὰν λέγωσι πρὸς ὑμᾶς οἱ υἱοὶ ὑμῶν, τίς ἡ λατρεία αὕτη;

καὶ

ϗ ἐρῆτε αὐτοῖς, θυσία ὅ πάσχα ἔ κυρίῳ, ὡς ἐσκί- A
πασε τὰς οἰκίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ · ϗ πάλιν δὲ
μετ' ὀλίγα · εἶπε δὲ κύριος πρὸς Μωϋσῆν ϗ
Ἀαρὼν λέγων · Ἵτος ὁ νόμος τοῦ πάσχα, πᾶς
ἀλλογενὴς οὐκ ἔδεται ἀπ' αὐτοῦ · ϗ πάλιν μετ'
ὀλίγα · ἐὰν δέ τις προσέλθῃ πρὸς ὑμᾶς προ-
σήλυς, ϗ ποιῇ ὅ πάσχα κυρίῳ, περιτμη-
θήτω αὐτοῦ πᾶν ἀρσενικόν · οὐδαπηρτέον γὰρ
ὅτι ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἑνὰς μόνῃ λέγεται, πάσχα ὑ-
μῶν. ἀλλ' ἅπαξ μὲν ἐν οἷς προεθέμεθα χω-
εῖς πάσης προσθήκης. ῥῆς δ', ὅ πάσχα τοῦ B
κυρίου · πρὸς δὲ τὸ βεβαιῶσαι τοῦτο ὅπως
ἔχῃ περὶ τῆς διαφορᾶς ἔ πάσχα κυρίου, ϗ
πάσχα Ἰουδαίων, ἴδωμεν ϗ τὰ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ
τοῦτον τὸν τρόπον εἰρημένα · τὰς νουμηνίας ὑμῶν,
ϗ τὰ σάββατα · ϗ ἡμέραν μεγάλην οὐκ
ἀνέχομαι. νηστείαν, ϗ ἀργείας, ϗ τὰς νουμη-
νίας ὑμῶν, ϗ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισῶ ἡ ψυχή
μου · οὐκ ἴδιόν γέ ἑαυτῷ φησιν ὁ κύριος τὰ ὑ-
πὸ τῶν ἁμαρτανόντων ὀπτηλούμενα, ὑπὸ τῆς
ψυχῆς αὐτοῦ, εἴ τίς ποτε ὄφι, μισούμενα, ὥτε C
τὰς νουμηνίας, ὥτε τὰ σάββατα, ὥτε ἡμέραν
μεγάλην, ὥτε νηστείαν, ὥτε τὰς ἑορτάς · ἐν
μυστηρίῳ τῇ νομοθεσίᾳ τῆς ἐξόδου περὶ σαββά-
του ταῦτα λέγεται · Εἶπε δὲ Μωϋσῆς πρὸς
αὐτούς, τοῦτο ὅ ῥῆμα ὃ ἐλάλησε κύριος, σάβ-
βατα ἀναπαυσις ἁγία τῷ κυρίῳ. ϗ μετ' ὀλί-
γα · εἶπε δὲ ὁ Μωϋσῆς, Φάγετε, σήμερον γὰρ ὄφι
σάββατα τοῦ κυρίου · ϗ ἐν ἀριθμοῖς πρὸ τού-
του ἐφ' ἑκάστῃ ἑορτῇ θυσιῶν, ὡς ἑορτῆς ὔσης
κατ' ὸν νόμον τῆς ἐνδελεχισμοῦ, ϗ ἑκάστης ἡ- D
μέρας, ταῦτα γέγραπται · ϗ ἐλάλησε κύριος
πρὸς Μωϋσῆν · ἀπάγγειλαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ϗ
ἐρῆς πρὸς αὐτοὺς λέγων · τὰ δῶρά μου, δόματα
μου, ϗ πώματά μου εἰς ὀσμὴν εὐωδίας φυλάξητε
προσφέρειν μοι ἐν ταῖς ἑορταῖς μου · ϗ ἐρῆς
πρὸς αὐτοὺς, ταῦτα τὰ καρπώματα, ὅσα
προσάξετε τῷ κυρίῳ. ἰδίας γὰρ ἑορτὰς ἀνό-
μασε, ϗ ὰ τῶν νομοθετημένων, τὰς ἐγκε-
κριμένας ἐν τῇ γραφῇ, ϗ δῶρα αὐτοῦ, ϗ δόμα-
τα αὐτοῦ · ὅμοιον δέ τι τούτοις ὄφι ϗ περὶ τοῦ E
λαοῦ ἐν τῇ ἐξόδῳ ἀναγεγραμμένον, ὅτις ὑπὸ
τοῦ θεοῦ ἴδιος ἔθνος λέγεται, ὅτε μὴ ἁμαρτάνῃ.
Ἀποκηρύττων γοῦν ἐν τῇ μοσχοποιΐᾳ λαὸν Μωϋ-
σέως ὠνόμασε · πρὸς μὲν γὰρ Φαραὼ ἐ-
ρῆς, φησὶ, τάδε λέγει κύριος, ἐξαποστείλον τὸν
λαόν μου, ἵνα λατρεύσῃ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ · ἐὰν
δὲ μὴ θέλῃ ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν μου, ἰδοὺ ἐ-
γὼ ἀποστέλλω ὅτι σε, ϗ ὅτι τοὺς θεράποντάς σου, ϗ ὅτι τὸν λαόν σου, ϗ ὅτι τοὺς οἴκους σου
κυνομυίαν, ϗ πλησθήσονται αἱ οἰκίαι τῶν ἀγυπτίων τῆς κυνομυίας, ϗ εἰς τὴν γῆν ἐφ' ἧς εἰσιν

religio? dicetis ad eos: Victima eſt paſcha Domini, quoniam protexit domos filiorum Iſrael. Rurſumque poſt pauca: Locutus eſt autem Dominus ad Moſen, & Aaron dicens: Hæc eſt lex paſchatis, alienigena ex eo non comedet. Et rurſus poſt pauca: Si acceſſerit ad vos proſelytus, & fecerit paſcha Domini, circuncidetis omne ipſius maſculinum. Cæterum illud obſervandum eſt, quod in Legis ſanctione nullibi dicatur, paſcha veſtrum, ſed in his, quæ citavimus, ſemel tantum paſcha, abſque ullo additamento, & ter, paſcha Domini. Vt vero confirmemus hoc ſic ſe habere de differentia paſchatis Domini, & paſchatis Iudæorum, videamus quæ in Eſaia hunc in modum ſunt ſcripta: *Novilunia veſtra, & ſabbata, & diem magnam non tolero: jeiunium, & ſegnitiem, & novilunia veſtra, & feſtivitates veſtras odit anima mea.* Minime enim ad ſeipſum proprie pertinere inquit Dominus, quæ à peccatoribus perficiuntur, [ab anima ejus, ſi quæ tandem illa eſt, odio habita] non novilunia, non ſabbata, non diem magnam, non iejunium, non feſtivitates. Rurſum in legis latione Exodi hæc dicuntur: Dixit autem Moſes ad eos, *Hoc eſt verbum, quod locutus eſt Dominus: Sabbata requies, ſancta erunt Domino.* Et poſt pauca: *Dixit autem Moſes, Comedite, hodie enim ſunt ſabbata Domino.* Et in Numeris ante has victimas, quæ offeruntur in ſingulis feſtivitatibus, perinde quaſi ſinguli dies feſti ſint juxta legem Endelechiſmi, [ideſt jugis oblationis,] hæc ſcripta ſunt: *Et locutus eſt Dominus ad Moſen: Renuntia filijs Iſrael, & loquere ad eos dicens: Dona mea, munera mea, oblationes meas in odorem ſuavitatis perſeverabitis offerre mihi in feſtivitatibus meis, & dices eis, Hæ ſunt primitiæ, quas offeretis Domino; ſuas enim feſtivitates, & dona ipſius, & munera ipſius, quæ expoſita ſunt in Scriptura offeretis: non quæ ſunt eorum, qui legem accipiunt. His quiddam ſimile ſcriptum eſt in Exodo de populo, quem Dominus non peccantem ſuum eſſe cum dixiſſet, rurſus eundem, quia vitulum conflaſſet, abdicans, Moſis populum nominavit. *Ad Pharaonem*, inquit, *dices, Hæc Dicit Dominus Deus, Dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi in deſerto: ſi vero nolueris dimittere populum meum, ecce ego mittam in te, & in ſervos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas muſcas caninas, & in terram, in qua ſunt,*

Exod. 12. 26, 27.

Exod. 12. 43, 48.

Hæc in Ferrariana interpretatione diſſerata ſupplemimus.

Exod. 16. 23, 25.

Num. 28, 1, & ſeq.

Exod 8, 21, & ſeq.

in ea immittam, & glorificabo in die illa terram Geſem, in qua populus meus ineſt, eatenus ut in illa non ſit muſca canina: ut ſcias quoniam ego ſum Dominus, Dominus univerſæ terræ. Et dabo differentiam, ponamque differentiam inter populum meum.

Exod. 32.7. *Ad Moſen autem locutus eſt Dominus dicens: Vade, deſcende celeriter, impie enim geſſit populus tuus, quos eduxiſti ex terra Aegypti.* Quamobrem ut populus non peccans, populus Dei eſt; peccans non item: ita & feſtivitates cum Domini anima eas proſequitur odio, peccantium ſunt feſtivitates; cum vero eas Dominus ſancit, Domini eſſe dicuntur. Verum feſtivitatum una eſt etiam paſcha, quod in Evangelij propoſita ſcriptura, non Domini, ſed Iudæorum paſcha dicitur.

Leuit. 23.2. Rurſus alibi inquit: *Hæ ſunt Domini feſtivitates, quas ipſas vocabitis ſanctas.* Ex Domini itaque voce non licet his, quæ docuimus, contradicere. Verum ex epiſtola ad Corinthios probabiliter aliquis

1. Cor. 5.7. quærat, cur Apoſtolus ſcribat: *Etenim paſcha veſtrum pro nobis immolatus eſt Chriſtus*, non paſcha Domini immolatus eſt Chriſtus: ad quæ dicendum eſt, vel Apoſtolum dixiſſe ſimplicius, paſcha noſtrum immolatum, quod pro nobis immolatum ſuit, vel omnem eam feſtivitatem, quæ re vera ſit Domini, quarum una eſt paſcha, non in hoc ſeculo, neque ſuper terram, ſed in futuro, & in cœlis, inſtante cœlorum regno, celebratum iri. Quin de feſtivitatibus illis unus

Oſ. 9.5. duodecim Prophetarum inquit: *Quid facietis in diebus celebritatis, & in diebus feſtivitatis Domini?* Et in epiſtola ad He-

Heb. 12.22, 23. braeos Paulus: *Acceſſiſtis ad montem Sion, & ad civitatem Dei viventis Hieruſalem ſupercœleſtem, & ad myriadas Angelorum: nempe ad celebritatem, & Eccleſiam primogenitorum ſcriptorum in cœlis.* Et in epi-

Col. 2.16,17 ſtola ad Coloſſenſes: *Non igitur judicet aliquis vos in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut in novilunio, vel ſabbatis, quæ ſunt umbra futurorum.* Porro autem manifeſtare, quonam pacto feſtivitates (quarum umbra apud Iudæos corporales erat) perfectionemque filij Dei percepturi ſimus in ſupercœleſtibus, ſub illam veram legem, primum puerorum more inſtructi apud curatores, & œconomos, donec aderit ea temporis plenitudo, quæ illic eſt, officium eſt illius ſapientiæ, quæ in myſterio abſcondita fuit, prorſuſque ejus eſt ſapientiæ contueri, quæ de cibis lege ſanciuntur, quæ nota ſunt eorum, quæ nutritura ſunt, fortemque redditura animam noſtram. At ve-

ἐπ' αὐτῆς. καὶ προσδοξάσω τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῷ λαῷ μου, ἐφ' ἧς ὁ λαός μου ἔστιν ἐπ' αὐτῆς, ἐφ' ᾧ οὐκ ἔστι κωμμυῖα, ἵνα εἰδῆς ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ κύριος πάσης τῆς γῆς. καὶ δώσω διαστολὴν ἀνὰ μέσον τοῦ ἐμοῦ λαοῦ· πρὸς δὲ Μωϋσέα ἐλάλησε κύριος λέγων· βάδιζε, καταβῆθι· ὁ γὰρ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἀγύπτου· ἄσπερ οὖν ὁ λαὸς μὴ ἁμαρτάνων μόν, τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἁμαρτάνων δὲ οὐκ ἔτι λέγεται εἶναι αὐτοῦ. ὕπου καὶ αἱ ἑορταί, ὅτε μὲν μισοῦνται ὑπὸ τῆς τοῦ κυρίου ψυχῆς, τοῦ ἁμαρτανόντων εἰσὶν εἰρηκέναι· ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ κυρίου νομοθετοῦνται, κυρίου εἶναι προσαγορεύονται· τῆς δὲ ἑορτῆς μία ἐστὶ καὶ ὁ πάσχα, ὥσπερ ἐν τῇ προκειμένῃ τοῦ εὐαγγελίου γραφῇ, ἐν τοῦ κυρίου, ἀλλὰ τῆς Ἰουδαίων εἶναι λέγεται· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, οὕτως, φησὶν, αἱ ἑορταὶ κυρίου, ἃς καλέσετε αὐτὰς κλητὰς ἁγίας· ἀπὸ μὲν οὖν τῆς τοῦ κυρίου φωνῆς οὐκ ἔξεστιν ἀπολέγειν οἷς προεθήκαμεν· πιθανῶς δέ τις ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου ζητήσει ἐν τῇ πρὸς κορινθίους ἐπιγραφόντος· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη χριστός. ἐὰν γὰρ φησὶ, τὸ πάσχα κυρίου ἐτύθη χριστός· ἐπὶ πρὸς τοῦτο ἦν λεκτέον ἴσως ὅτι ἁπλούστερον πάσχα ἡμῶν τυθὲν τὸ δὲ ἡμᾶς τυθὲν εἴρηκεν. ἢ ὅτι πᾶσα ἑορτὴ ἀληθῶς κυρίου, ὧν μία ἐστὶ τὸ πάσχα, οὐκ ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὐδὲ ὅτι γῆς, ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἐν οὐρανοῖς, ἐκτάσης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὑποπλεοθήτεται· καὶ πρὸς ἐκείνων γε τῶν ἑορτῶν ὁ μὲν εἰς τῶν ιβ' προφητῶν φησι· τί ποιήσετε ἐν ἡμέραις πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέραις ἑορτῆς τοῦ κυρίου; ὁ δὲ παῦλος ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους· ἀλλὰ προσεληλύθατε σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει, καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς· καὶ ἐν τῇ πρὸς κολασσαεῖς· μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, καὶ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων, ἃ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων· τίνα δὲ τρόπον ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ὧν σκιὰ τοῖς σωματικοῖς ἰουδαίοις ἦν, ἑορτὰς οἱ μὲν ἐκτὸς ὢν ἀληθῆ προτερον παιδαγωγούμενοι νόμον πρὸς ἐπιτρόποις καὶ οἰκονόμοις, ἕως τὸ σκῆπτρον πληρωμα τοῦ χρόνου ἐκῇ, καὶ τὸν τελεότητα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ χωρήσωμεν, ἔργον σοφίας τῆς ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένης ὅτε φανερῶσαι, καὶ τὰ περὶ ἑρωμάτων νομοθετήμα-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

εἰκῆ δὲ φαντασωθέντα τινα τὸ πέλαγος τῆς τούτων νοημάτων, καὶ βυλόμενον σῶσαι πῶς ἡ χῦ τύπον λαβεῖν ὑποδείγμα καὶ σκιά ὅτι τῆς ἐπουρανίων, τά τε θύματα, καὶ τὸ πρόβατον νοῆσαι βυλόμενον, προχωρῆσαι καὶ ὧν ἀποστόλῳ ἐπαρκεῖ μὲν ἡμῖν δὲ φρόνημα βυληθέντι ἀπὸ τῆς γηΐνων περὶ τὰ νόμου δογμάτων, δ' πάνυ δὲ προφήσεσθαι πῶς ταῦτα μέλλει γίνεσθαι· ἐάν δὲ καὶ ἑορτῆς μία τὸ πάσχα ὅτι ὧν μέλλοντα ἀνάγονται ἀδύνατα, ἔτι μᾶλλον ὑποσκεπτέον πῶς καὶ νῦν τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη χριστὸς, καὶ μὴ ταῦτα τυθήσεται· ὀλίγα δὲ εἰς τὴν ἐπαπόρησιν τῶν δογμάτων προσθετέον ἡμῖν ἰδίας δεομένων πραγματείας ἀξιῶ-

* χ. πάν, ρέτα καὶ πολυειδῶς, * πάντος τε τὸν κῦ νόμον μυστικὸν λόγον, καὶ ἰδίᾳ τῶν κῦ ταῖς ἑορταῖς, καὶ ἔτι ἰδικώτερον περὶ τὸ πάσχα· ἰσταμένων μὲν οὖν τὸ πάσχα προβατόν ὅτι θυόμενον, λαμβανόμενον ἑκάστῳ κατ' οἴκους πατρικῶν, καὶ ὅτι πελώμενον μυριάσι σφαζομέναις ἀμνῶν, καὶ ἐρίφων, πλείοσι κῦ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἴκων τοῦ λαοῦ· τὸ δὲ ἡμῶν πάσχα ἐτύθη χριστός· καὶ πάλιν ἐκείνων μὲν ὅτι τὰ ἄζυμα, ἀφανιζομένης πάσης ζύμης ἐκ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν· ἡμεῖς δὲ ἑορτάζομεν, δ' ζύμῃ παλαιᾷ, οὐδὲ ζύμῃ κακίας, καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας, καὶ ἀληθείας· εἰ δὲ ὅτι τι πεῖον παρὰ τὰ εἰρημένα δύο πάσχα τοῦ κυρίου καὶ ἀζύμων ἑορτὴ, ἀκριβέστερον ἐξεταστέον ἆρα ὁ ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύων ἐκείνης τῆς ἐπουρανίων ἐκείνων, καὶ δ μόνον βρώματα, καὶ πόματα, καὶ νεομηνίας, καὶ σάββατα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑορτὰς σκιὰν εἶ τῶν μελλόντων· προῆκται δὲ τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· τὸ πάσχα ἡμῶν, ἐτύθη χριστὸς, ἐπαπορήσας πρὸς αὐτὸν ταῦτα, εἰ τύπος ὅτι τοῦ χριστοῦ θύσεως τὸ παρὰ ἰουδαίοις προβατον, ἤρκει ἂν ἓν, καὶ μὴ πολλὰ θύεσθαι περὶ αὐτοῦ προβατα, ὥσπερ εἷς ὅτιν ὁ χριστὸς. ἢ πολλῶν θυομένων προβάτων, οἷον πολλοὺς χριστοὺς θυομένους ἀκολούθως ᾧ τύπῳ ζητητέον. ἵνα δὲ τὴν παραπλοκὴν ποιώμεθα, πῶς τὸ θυόμενον προβατον χριστοῦ περιέχῃ εἰκόνα, τοῦ μὲν προβάτου ὄντος τῶν τηρούντων τὸν νόμον θυομένων. χριστοῦ δ' ὄντος τῶν παρανομούντων αὐτὸν ἀναιρεμένων; ἔτι δ' πῶς ὅτι χριστοῦ τὸ φάγονται τὰ κρέα ταύτῃ τῇ νυκτὶ ὀπτὰ πυρὶ, καὶ ἄζυμα ὅτι πικρίδων ἔδονται, ἑρμηνευτέον, καὶ τὸ· ὠμὸν ἔδεται ἀπ' αὐτοῦ ὠμὸν, οὐδὲ ἠφθρωμένον

ro aliquem temere imaginatum fuisse tantarum intelligentiarum pelagus, volentemque servare, quomodo cultus præsentis loci specimen, atque umbra sit supercœlestium, volentemque intelligere victimas, & ovem, præcedere, ac superare erit Apostolum, qui prudentiam quidem nostram erigere voluit à dogmatibus de lege terrenis, parum tamen ostendit quomodo futura sint hæc. Sin vero etiam festivitates, quarum una est pascha, ad futurum seculum reducuntur, adhuc magis considerandum est, quomodo etiam nunc pascha nostrum immolatus sit Christus, & in posterum immolabitur. Cæterum ad hanc dogmatum nostrorum perplexitatem pauca sunt nobis addenda, quæ tractatu egerent præcipui, ac magni libri, quæque omnino requirerent mysticam in lege existentem rationem, & præsertim rerum earum rationem, quæ sunt in festivitatibus, atque etiam magis præcipue eorum, quæ ad pascha pertinent. Quocirca Iudæorum quidem pascha, ovis est, quæ immolatur, quam singuli sibi sumunt per domos familiarum, & perficitur cum pluribus myriadibus agnorum, & hœdorum occisis, juxta proportionem numeri domorum populi. Nostrum vero pascha pro nobis immolatus est Christus. Rursus illi azyma habent, cessare facientes de domibus suis fermentum: nos festivitates agimus non in fermento vetere, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis, & veritatis. An vero præter illa duo, quæ diximus, sit quoddam tertium pascha Domini, & festivitas azymorum, accuratius examinandum est, eo quod illa exemplo, & umbræ rerum supercœlestium serviant, nec tantum cibi, & vasa, & novilunia, & sabbata, sed etiam festivitates umbræ sint futurorum. Primum igitur Apostolo dicente: *Pascha nostrum immolatus est Christus*, de hisce dubitabit aliquis, dicens: Si ovis apud Iudæos figura erat immolationis Christi, vel oportuisse unam, non plures oves immolari, quemadmodum unus est Christus; vel cum multæ immolarentur oves, multos etiam (ut ita loquar) immolandos fuisse Christos, consequenter figuræ. Vt autem hoc prætermittamus, quærendum est, quomodo ovis, quæ immolatur, contineat Christi imaginem, cum hæc immoletur ab ijs, qui servant legem; Christus interimatur ab his, qui eam transgrediuntur. Inquirendum est etiam, quomodo de Christo illud interpretandum sit: *Edent carnes hac nocte assas igni, & azyma edent cum intybis*; & illud: *Non comedetis ex eo crudum,*

1 Cor. 5. 8.

Exod. 12. 8. & seq.

neque elixatum aqua, sed tantum assa igni: caput cum pedibus, & intestinis comedetis, nec relinquetis ex eis usque mane, & os non comminuetis ex eis. Quærendum est insuper, quomodo Iohannes videatur uti hoc Evangelij dicto, perinde quasi referatur ad œconomiam Servatoris, & ad illud tempus, quando sine lege jubentur ovem comedentes os non conterere. Dicit autem sic: *Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui cum eo crucifixus erat: ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt ejus crura, sed unus militum lancea latus ejus fodit. Et continuo efflUxit sanguis, & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium ejus. Et ille scit, quod vera dicat, ut & vos credatis. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo.* Quin alia innumera sunt præter hæc ad lectionem Apostoli examinanda, & de paschate, & de azymis. Examinanda autem, ut antea diximus, scriptione accurata longissimi libri. Nunc autem veluti per compendium hæc in medium afferentes, quæ apparent dubia propter propositam lectionem, sic solvere tentabimus. Illud etiam memoria repetentes: *Hic est ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, quoniam & in paschate ex agnis, inquit, & hœdis sumetis. Videtur etiam Iohannes Evangelista cum Paulo consentiens similia dubia habere his, quæ à nobis indagata sunt. Dicendum autem est ad hoc, si *Sermo factus est caro*, & inquit Dominus: *Nisi manducaveritis carnem filij hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habetis vitam in vobis:* & : *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die: caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus verus est potus; qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo;* fortasse hanc esse carnem Agni tollentis peccatum mundi, & hunc esse sanguinem, de quo ponere necesse sit super duo liminaria, & super utrumque postem in his domibus, in quibus comedimus pascha. Atque ex hujus agni carnibus comedere oportet in mundi tempore, quod est nox; assas vero carnes esse manducandas cum pane ex azymis: quandoquidem Dei sermo non tantum est caro. Inquit igitur: *Ego sum panis vitæ*: & : *Hic est panis, qui de cœlo descendit, ut qui ex ipso comederit, non*

Iob. 19. 31. & seq.

Iob. 1. 29.

Isai. 6. 53, & seq.

Ioan. 6. 48, 50, 51.

ἐν ὕδατι, ἀλλ' ἢ ὀπτὰ πυρί. κεφαλὴν σὺν τοῖς ποσὶ καὶ τοῖς ἐνδοσθίοις. οὐκ ἀπολείψετε ἀπ' αὐτοῦ· ἕως πρωΐ, καὶ ὀστοῦν οὐ συντρίψετε ἀπ' αὐτοῦ τὰ δὲ καταλειπόμενα ἀπ' αὐτοῦ ἕως πρωὶ κατακαύσετε· ἔοικε δὲ ὃ, ὁσουῦν οὐ συντρίψετε ἀπ' αὐτοῦ, ὁ ἰωάννης ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κεχρῆσθαι, ὡς μὴ ἀφεθησομένῳ ὅτι τῷ πρὸ ἐν σωτῆρι οἰκονομίᾳ, καὶ ὅτε ἐν τῷ νόμῳ κελεύοντι τὸ πρόβατον ἐσθίοντας ὀστοῦν αὐτοῦ μὴ συντρίβειν. λέγει δὲ ὅτως· ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ σταυρωθέντος αὐτῷ· ὅτε δὲ ἦλθον ἰησοῦ ἐλθόντες, ὡς εἶδον ἤδη αὐτὸν τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη, ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε. καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ, καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστιν ἡ μαρτυρία, καὶ ἐκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύητε. ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ· ὀστοῦν αὐτοῦ οὐ συντριβήσεται· καὶ ἄλλα δὲ μυρία τοιαῦτα ἐστὶ τὰ ἐκ τοῦ τὴν ἀποσολὴν λέξιν αἰτιολογησόμενα, καὶ περὶ τοῦ πάσχα, καὶ ἀζύμων, ἐξεταθησόμενα δὲ, ὡς προεῤῥήκαμεν, προσηγμένης πολυβίβλου συγγραφῆς· νῦν δὲ ὡς ἐν ἐπιτομῇ λέξῃ τὰ προκειμένην λέξιν; ταῦτα προβαλλόμενοι, τὸ φαινόμενα ὡς ἐν ἐναντίοις ἔπειν λύειν πειρασόμεθα, ὑποτιθέντες καὶ τὸ· ὅτος ἐστὶν ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐπεὶ καὶ ἐν ᾧ πάσχα ἀπὸ τῆς ἀμνάδων, φησὶ, καὶ ἐρίφων λήψεσθε· δόξαι γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς συναίδων τῷ παύλῳ τοιαῦτας ἐνέχεσθαι τῇ ἐξεταστικῇ ἀπορίαις· λεκτέον ὃ ὅτι, εἰ ὁ λόγος γέγονε σὰρξ, καὶ φησιν ὁ κύριος, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα μου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθής ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθής ἐστι πόσις· ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, μήποτε αὐτή ἐστιν ἡ σὰρξ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνὸς, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ αἷμα αὐτοῦ δεῖ ὑπὲρ τῶν δύο σταθμῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν φλιῶν ἐν ταῖς οἰκίαις, ἐν οἷς ἐσθίομεν τὸ πάσχα, καὶ ἀπὸ τοῦ τὸ ἀμνοῦ τοῦτο δεῖ φαγεῖν κρεῶν ἐν τῷ τοῦ κόσμου χρόνῳ, ὃς ὅστι νυξ. ὀπτὰ δὲ τῷ πρὸ πυρὶ βρωτὸν μὴ ᾖ ἀπὸ ἀζύμων ἄρτος, ὁ γὰρ θεοῦ λόγος οὐ μόνον ὅστι σὰρξ· φησὶ γοῦν, ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ ὅτος ὅστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων. ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ

ἀποθάνῃ· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· ἐκ ἀγνοητέον μὴν ὅτι πᾶσα τροφὴ καταχρηστικώτερον ἄρτος λέγεται, ὡς ὅτι μωϋσέως ἐν τῷ δευτερονομίῳ γέγραπται· τεσσαρακοντα ἡμέρας ἄρτον οὐκ ἔφαγε, καὶ ὕδωρ οὐκ ἔπιεν, αἰτιᾶται δ', ὅτε ξηρᾶς, ὅτε ὑγρᾶς μετέλαφε τροφῆς· τοῦτο δέ μοι τετήρηται ἀφ' οὗ τὸ καὶ ἐν τῷ κυρίῳ ἰωάννῃ λέγεσθαι· καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σάρξ μού ἐστιν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· ἤτοι δὲ ἀφ' ὧν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν μετανοίας τῷ κυρίῳ θεὸν λύπην λυπηθέντων, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἡμῖν ἐργαζομένην, ὅτε πικρίδων ἐσθιομεν κρέα τοῦ ἀμνοῦ, καὶ τὰ ἄζυμα. ἢ ἀφ' ὧν τὰς βασάνους ζητοῦντες καὶ ῥεφόμενοι ἀπὸ τῶν θεωρημάτων τῆς ἀληθείας θεωρημάτων· οὐκ ἀμέλει δεῖν βρωτέον τὸν σάρκα τοῦ ἀμνοῦ, ὥσπερ ποιοῦσιν οἱ τῆς λέξεως δοῦλοι, τρόπον ἀλόγων ζώων, καὶ ἀποτεθηριωμένων πρὸς τὰς ἀληθῶς λογικὰς, ἀφ' τοῦ στωϊκὰ βούλεσθαι τὰ πνευματικὰ, λόγῳ μεταλαμβάνοντες θείων ἀπηχειωμένων· φιλοτιμητέον ἢ τοῦ εἰς ἕψησιν μεταλαμβάνοντα τὰ ὠμὰ τῆ γραφῆς, μὴ ὅτι δὲ πλαδαρώτερον, καὶ ὑδαρέστερον τὸ σκελευμένον μεταλαμβάνῃ τὰ γεγραμμένα, ὅσοι ποιοῦσιν οἱ κηκιδωμένοι τῆ ἀκοὴν, καὶ ἀπὸ μοῦ τῆς ἀληθείας ἀποστρέφοντες αὐτὰ, ὅτι ἢ δὲ ἀνειμένον τὸ ὑδαρέστερον τῆς πολιτείας μεταλαμβάνοντες τὰς * κατ' αὐτὰ ἀναγκάς· ἡμᾶς ἢ τοῦ ζέοντος *, τοῖς διδομένοις ὑπὸ θεοῦ ἀφυπόστοις λόγοις, ἐποίησε ἱερεμίας εἰλήφῃ ἀπὸ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν· ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου πῦρ, ὀπτὰ ποιήσωμεν τὰ κρέα τοῦ ἀμνοῦ, ὡς τε τοὺς μεταλαμβάνοντας αὐτῶν λέγειν χριστοῦ ἐν ἡμῖν λαλοῦντος, ὅτι ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν τῇ ὁδῷ, ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς· εἰς ἢ δ' τοιοῦτον ἥκομεν ζητήσαι * πυρὶ ὀπτῆσαι ἢ ἥξῃ τὰ τοῦ ἀμνοῦ κρέα, σβεστέον τῷ ὁμολογίᾳ δ' ἐπιπονθεῖ ὅτι τοῖς λόγοις τοῦ θεοῦ παθὼς ἱερεμίας λέγων· καὶ ἐλέγετο ὡς πῦρ καιόμενον, φλέγον ἐν τοῖς ὀστέοις μου, καὶ πεφλεγμαι πεπύτευν, καὶ ἡ δυνάμαι φέρειν· ἀρκτέον δὲ ἐν τοῖ ἐσθίειν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, τουτέστι τῶν κορυφαιοτάτων καὶ ἀρχικῶν δογμάτων περὶ τῆς ἐπουρανίων. καὶ καταληκτέον ὅτι τοὺς πόδας, τὰ ἔσχατα τῆς μαθημάτων τὰ ζητούμενα περὶ τὰ τελευταίας ἐν τοῖς ὑπὸ φύσεως, ἤτοι τῆς ὑλικωτέρων, ἢ τῆς καταχθονίων, ἢ τῆς πονηρῶν παθημάτων, καὶ ἀκαθάρτων δαιμονίων· ὁ γὰρ περὶ αὐτὰ λόγος ἕτερος ὢν αὐτῶν, ἐναποκείμενος τοῖς μυστηρίοις τῆς γρα-

A pereat: *Ego sum panis, qui de cœlo descendi: siquis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.* Nec sane ignorandum est, omnem cibum abusive panem dici, quemadmodum de Mose scriptum est in Deuteronomio: *Quadraginta diebus panem non* Deut. 9 9.
comedit, & aquam non bibit, pro eo quod est, neque siccum, neque humidum gustavit cibum. Quod idcirco observavi, quia dicat Iohannes in suo Evangelio: *Et* Ioh. 6. 51.
panis etiam, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Cæterum in intybis comedimus carnes agni, & azyma, vel
B cum nos pœnitet peccatorum nostrorum, & affligimur ea tristitia, quæ ex Deo est, quæque operatur nobis pœnitentiam, pœnitere nesciam in salutem, vel cum ob vexationes, & tormenta quærentes enutrimur ab ipsis veritatis speculationibus: Non comedenda est igitur agni caro cruda, perinde ac faciunt literæ servi, more animantium ratione carentium, & sævientium contra eos, qui idcirco ratione vere utuntur, quia velint intelligere spiritualia,
C id quod ratione caret ferarum agrestium immutantes. Sed elaborandum est transmutanti cruditatem Scripturæ ad coctionem, ne in aliquid humidius, & aquosius, & dissolutum transmutet ea, quæ scripta sunt: quod faciunt prurientes auribus, & à veritate quidem avertentes se ipsos, ad remissam & flaccidam vivendi rationem sua instituta transmutantes. Nos vero ferventi spiritu, & ignitis sermonibus à Deo datis, quales Hieremias sumpserat ab eo, qui sibi di-
D cebat: *Ecce ego dedi sermones meos in os* Hier. 5 14.
tuum ignem, assas faciemus Agni carnes: ita ut qui illas participent, dicant: *Cor nostrum ardens erat, loquente in nobis* Luc. 24 32.
Christo, & illud: *Quum reserabat nobis scripturas.* Quod si ad hanc rem opus erit nos quærere, ut assemus Agni carnes igne, in medium afferenda erit confessio, ubi in sermonibus de passione Dei Hieremias dicit: *Et factum est ut* Hier. 20. 9.
ignis comburens, & ardens in ossibus meis: & resolvar, & sustinere non possum. Incipiendum autem est, dum comedimus,
E à capite, hoc est à supremis, & primarijs dogmatibus de rebus supercœlestibus; & desinendum in pedes; nimirum in ultimas disciplinas, quærentes de ultima natura in entibus, vel de rebus materialibus, vel terrestribus, vel malis spiritibus, & impuris Dæmonibus. Nam fieri potest, ut sermo de ipsis diversus existens ab illis sublimibus reconditus in

* κ. κατ' αὐτὸς
* κ. πυὶ ὀπτῆσαι ἢ ἥξῃ τὰ

mysterijs Scripturæ, per pedes Agni nominatus sit. Quin ab intestinis, & interioribus, & abstrusis non recedendum est. Sed ad Scripturam totam perinde atque ad unum corpus accedamus oportet, nec collacerandæ, dissecindendæque sunt, tum constantissimæ, tum fortissimæ harmoniæ totius compositionis ipsius; id quod fecerunt, qui quantum in ipsis est, unius unitatem spiritus, in omnibus Scripturis existentem, collacerant. Et sane hæc prædicta ex agno prophetia, una sola nocte tenebrarum, quæ sunt in præsenti vita, nos nutriat; tanquam enim exoriente die rerum post præsentem vitam futurarum, sic nos nihil reliquum facere debemus de cibo solum nobis in præsentia utili. Cum enim nox præterierit, ac supervenerit postea dies, azymum habentes haudquaquam ex veteribus, & ex his, qui inferne fermentant, panem comedimus, nobis eousque profuturum, donec post azymum fuerit nobis datum manna: hoc est angelicus ille, & non humanus cibus. Ab unoquoque igitur nostrum immoletur ovis in omni domo familiæ nostræ. Facile etiam factu sit, ut aliquis transgressor sit Legis, non mactans ovem, alio universum servante mandatum, mactante, & coquente, & os ejus non confringente. Et sic, ut quam brevissime dicam, consone apostolicæ intelligentiæ, & evangelico Agno designetur Christus esse immolatum pascha. Neque enim existimandum est historica historicorum esse figuras, & corporalia corporalium, sed corporalia spiritualium, & historica rerum, quæ mente percipiuntur: ut ascendamus oratione ad tertium etiam pascha perficiendum in myriadibus Angelorum: nimirum conuentu omnium celeberrimo, & perfectissimo, atque ἐν μακαριωτάτῃ, [hoc est beatissimo] exitu, de quo disserere non est nunc necessarium, cum etiam hæc latius, & copiosius, quam lectio exigat, disputaverimus. Verum non impervestigatum sinendum est, quomodo in propinquo erat pascha Iudæorum, quando erat Dominus simul cum matre, & fratribus, & discipulis in Capharnao. Atque in Evangelio quidem secundum Matthæum dimissus à Diabolo, cum advenissent, ministrarentque illi Angeli, audisset Iohannem traditum fuisse, secessit in Galilæam, & relicta Nazara profectus habitavit in Capharnao. Deinde cum incepisset prædicationem, elegisset quatuor piscatores Apostolos, docuisset in Synagogis totius Galilææ, sanasset sibi allatos, in montem ascendit, dicitque beatitudines, &

A φῆς δυώδεκα τροπικώτερον πόδες ὠνομάσθαι τὴν ἀμνόν· καὶ τὰ ἐνδοθίων δὲ ἐσωτερικῶν, καὶ ἀποκεκρυμμένων οὐκ ἀφεκτέον· ὡς ἐπὶ δὲ σώματι τῇ ἁπάσῃ προσιλθετέον γραφῇ, καὶ πᾶς ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῆς πάσης συνθέσεως αὐτῆς διοικονομίας καὶ τερπνότητος σπουδαῖός τε σπουδαστέον, οὗπερ καὶ ἀφομοιῶσαι οἱ πάντα ἑνότητα τὴν ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς πνεύματος ὅσον ἐπ' αὐτοῖς σπουδάζοντες· αὐτὴ μόνη ἡ ἀπὸ τῆς ἀμνοῦ προφερομένη προφητεία τὴν νύκτα μόνων ἡμᾶς τρεφέτω τὴν ἐν τῷ B βίῳ σκότους. ὡς γὰρ τῆς διαλαμψάσης τῆς ἡμέρας τὴν μετὰ ταύτην ἡμέραν, οὐ βίον τινὰ τοῦτον δεῖ καταλιπεῖν ἕκαστον ἡμῖν τῆς ὅλης τὰ πρόντος μόνα χρήσιμα ἡμῖν ὄντα βοσκῆς· παρελθούσης γὰρ τῆς νυκτὸς, καὶ ἐπελθούσης τῆς μετὰ ταῦτα ἡμέρας, ὃν μηδαμῶς ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων καὶ καπωτέρων ζυμώντων ἄζυμον ἔχοντες ἄρτον φαγόμεθα, χρήσιμον ἡμῖν ἐσόμενον, ἕως δοθῇ τὸ μετὰ τὸν ἄζυμον μάννα, ὁ ἀγγελικὸς καὶ μὴ ἀνθρώπινος C βοσκή· ἑκάστῳ τοίνυν ἡμῶν θυέσθω τὸ πρόβατον ἐν πάσῃ οἴκῳ πατρικῆς ἡμῶν, καὶ δυνατὸν ἔστω τόνδε μόνον τινὰ παραβαίνοντα, μὴ θύοντα τὸ πρόβατον, ὃν ὁ πᾶσαν φυλάσσων τὰ ἐντολὰν θύοντα, καὶ ἑψοῦντα, καὶ ἐσθίοντα αὐτὸ μὴ συντρίβοντα· καὶ ἕτως ἐν βεβαίοις συμφώνως τῇ ἀποστολικῇ ὀκδοχῇ, καὶ ὡς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀμφὶ ἀποδίδοσθαι τὸ τυπὸν πάσχα χριστός· ὁ γὰρ νομιστέον τὰ ἰσραηλικὰ ἰσραηλικῶν εἶναι τύπους, καὶ τὰ σωματικὰ σωματικῶν, D ἀλλὰ τὰ σωματικὰ πνευματικῶν, καὶ τὰ ἱστορικὰ νοητῶν. φύσεται τοῦ λόγου ἕνεκα ὅτι τὸ τοῦτον πάσχα θυόμενον ἐν μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει θυομένῃ τελειοτάτῃ, καὶ μακαριωτάτῃ ἐξόδῳ νῦν οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον, καὶ τάχιον ὀπτανθὲν καὶ πρωϊαίτερον, περὶ ὃ ἀπήτει τὸ ἀναγκαῖον, εἰρημένων ἡμῖν· οὐκ ἀζήτητον δὲ οὐδὲ ἀσκεπτον· τὸ δὲ πῶς ἐγίνετο ἦν τὸ πάσχα τοῖς ἰουδαίοις, ὅτε ἦν ὁ κύριος ἅμα τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐν τῇ καφαρναούμ· ἐν μὲν οὖν τῷ E κατὰ ματθαῖον ἀφεθεὶς ἀπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ἀγγέλων προσελθόντων, καὶ διακονούντων αὐτῷ, ἀκούσας ἰωάννην παραδεδόσθαι, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, καὶ καταλιπὼν τὴν ναζαρὰ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καφαρναούμ· ἔπειτα ἀρξάμενος κηρύσσειν, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς τέσσαρας ἁλιεῖς ἀποστόλους, διδάξας τε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὅλης τῆς γαλιλαίας, καὶ θεραπεύσας τοὺς προσενεχθέντας αὐτῷ ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος, καὶ λέγει τοὺς μακαρισμοὺς, καὶ τὰ

ἐχόμενα αὐτῶν · τελέσας δὲ ἐκείνην τὴν διδασκαλίαν , καταβὰς ἐκ τοῦ ὄρους εἰσέρχεται εἰς Καφαρναοὺμ δεύτερον , κἀκεῖθεν ἢ ἐμβὰς εἰς πλοῖον περᾶ εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν . προσκληθεὶς τε μεταβῆναι ἀπὸ τοῦ ὄρους αὐτοῦ , ἐμβὰς εἰς πλοῖον διεπέρασε , καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν , ἔνθα θεραπείας ὁλοτελέσας πολλὰς τοὺς τῆσδε πάσας , καὶ τοὺς κώμας , διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν · καὶ ἄλλα ἢ πλεῖστα μὴ τοιαῦτα τοῦ , πρὶν ὁλοσημειώσασθαι τὸν ματθαῖον ὃν τῷ πάσχα καιρόν · καὶ πρὸς τοῖς λοιποῖς ἢ εὐαγγελιστὰς μὴ τὸν ἐν τῇ Καφαρναοὺμ Διατελεῖν , ἀλλ οὐκέτι ἦν τοῦτο ἐγγὺς ὃ πάσχα ἐστὶ λεγόμενον · σῶσαι ἢ ὃ ἔλεγμα τοῦ ἀνδρὸς ὅτιν ἐννοήσαντα τὰ περὶ τῆς Καφαρναοὺμ εἰρημένα ἡμῖν ἐν τοῖς πρὸ τούτων · ἐνδιατρίβειν πλησίον τυγχάνοντι τῷ τῶν ἰουδαίων πάσχα ὀλίγῳ βελτιωμένῳ τοῦ αὐτὸ , καὶ χρείττων αὐτοῦ τυγχάνουσα , ἢ μᾶλλον ἐπεὶ ἐν ταῖς πάσχα τοῦ ἰουδαίων διεσκεδασται ἐν τῷ ἱερῷ οἱ πωλοῦντες τὰς βοὰς , καὶ τὰ πρόβατα , καὶ τὰς περιστερὰς · δι ὃς ἔτι μᾶλλον προσκεῖται μὴ τῷ κυρίῳ , ἀλλὰ τοῦ ἰουδαίων ἐστὶ ὃ πάσχα · ὡς γὰρ οἶκος τοῦ πατρὸς γέγονεν οἶκος ἐμπορίου τοῦτο τοῖς μὴ ἀγαπᾶσιν αὐτόν . ὅπου γὰρ ὃ πάσχα κυρίου δοῦλον πιον , ἢ ἰουδαϊκὸν πάσχα τοῦτο τοῖς ταπεινοτέρων καὶ σωματικώτερον αὐτὸ σκιαζομένοις · θυσιαστήριον ἢ ἐν ἄλλοις ἔσχε ἰδίαν καὶ τὰ περὶ τοῦ χρόνου τοῦ πάσχα , περὶ τοῦ ἐκείνου ἰσημερίαν γινομένου , καὶ εἰ τι ἕτερον ἀπαιτεῖ ὃ προβλημα ἐπεξεργάσασθαι · ὁ μὲν τοῖς ἡρακλείων , αὕτη , φησὶν , ἡ μεγάλη ἑορτὴ , ἢ γὰρ πάθους τοῦ σωτῆρος τύπος ἦν , ὅτε ἐ μόνον ἐπῆρτο ὃ προβατον , ἀλλὰ καὶ ἀπέπαυσιν παρεῖχεν ἐαθιόμενον , καὶ θυόμενον τοῦ πάθους τοῦ σωτῆρος ὃ ἐν κόσμῳ ἐσήμαινεν , ἐαθιόμενον ἢ τοῦ ἀπαυσιν τοῦ ἐν γάμῳ · προθέμεθα ἢ αὐτοῦ τοῦ λέξιν , ἵνα ὡς ἐν τηλικούτοις ἀναστρέφῃ ὃν ἀέρα παρεμμένως , καὶ ὑδαρῶς , μὴ μηδενὸς καταστοχαστικοῦ θεωρήσαντος , μᾶλλον αὐτοῦ καταφρονήσωμεν · ὃ αὖθις εἰς ἱεροσόλυμα ἀναβὰς , καὶ εὑρὼν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας , καὶ περιστερὰς , καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους , ὃ ποιήσας φραγέλιον ἐκ σχοινίων ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ , τά τε πρόβατα , καὶ τοὺς βόας , καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὰ κέρματα , καὶ τὰς τραπέζας ἀνέτρεψε , καὶ τοῖς τοὺς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν · ἄρατε τοῦτα ἐντεῦθεν , μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου , οἶκον ἐμπορίου · τότε ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμ-

quæ his ſunt proxima. Cum vero finiſſet illam doctrinam, deſcendiſſetque de monte, denuo Capharnaum ingreditur, indeque ingreſſus navim, tranſit ad locum Gergeſenorum, è quorum finibus rogatus decedere, cum navim conſcendiſſet, trajecit, & venit in civitatem ſuam, ubi quibuſdam ſanitate reddita circumibat civitates omnes, & vicos, docens in Synagogis eorum. Aliaque quamplurima poſtea fiunt, antequam adnotet Matthæus paſchatis tempus. Quinetiam apud alios Evangeliſtas, poſtquam diverſatus fuiſſet in Capharnao Dominus, non invenitur, quod dicatur paſcha eſſe in propinquo, quorum conſilium ſervare poterit, qui cogitarit, quæ in ſuperioribus de Capharnao diſſeruerimus, nempe dum ibi diverſaretur, in propinquo eſſe ludæorum paſcha, maxime quoniam in paſchate Iudæorum inveniuntur in templo vendentes boves, & oves, & columbas; propter quæ etiam non additur, Domini, ſed Iudæorum eſſe paſcha. Vt enim domus Patris facta eſt domus mercatus apud eos, qui ipſam non ſanctificabant, ſic etiam paſcha Domini factum eſt humanum, & Iudaicum paſcha apud eos, qui illud abjectius, & corporalius elegerint. Cæterum alias commodius videre erit, etiam quæ ad paſchatis tempus pertinent, quod circa vernum æquinoctium contingit, & ſiquid aliud quæſtio, qua de agitur, poſtulat expoliendum. Sane Heracleon hæc magna, inquit, eſt feſtivitas, figura enim paſſionis Servatoris erat, quando non ſolum interficiebatur ovis, verum etiam comeſa præberet requiem; & immolata quidem paſſionem Servatoris in mundo ſignificabat, comeſa vero requiem futuram in nuptijs. Appoſuimus autem verba ipſius, ut cum viderimus virum hunc tantis in rebus nullo apparatu verſantem, ſed contemptim, & ſine firmitate, magis ipſum deſpiciamus.

Vid. Not.

TOMVS VNDECIMVS.

Et aſcendit Hieroſolymam Ieſus, & reperit in Templo eos, qui vendebant boves, & oves, & columbas, & menſarios ſedentes, & cum feciſſet flagellum è funiculis, omnes ejecit è templo, oves ſimul, ac boves; & menſariorum æs effudit, & menſas ſubvertit, & his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte iſta hinc, nec facite domum Patris mei domum mercatus. Recordati vero ſunt Diſcipuli ejus

Ioh. 2. 13. & ſeq.

scriptum esse, zelus domus tuæ comedit me.

NOtandum quidem est Iohannem scribere secundum Iesu opus fuisse repertos ab ipso vendentes oves, & boves, & columbas in Templo; cum cæteri fere in fine, vicinum illud faciant dispensationi illi, quæ erat tempore passionis: & Matthæus quidem sic: *Cum intrasset Iesus Hierosolyma, commota est universa civitas dicens, Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est Iesus ille Propheta à Nazareth Galilææ: & intravit Iesus in Templum, & ejecit omnes vendentes, & ementes in templo; mensasque mensariorum, & cathedras vendentium columbas subvertit, & dicit eis: Scriptum est: Domus mea, domus precationis vocabitur, at vos facitis illam latronum spelunca.* At Marcus: *Et veniunt Hierosolyma: ingressusque Iesus in templum cœpit ejicere eos, qui vendebant, & emebant in templo: & mensas argentariorum, sellasque vendentium columbas subvertit: nec permittebat, ut quisquam deportaret vas per Templum; & docebat dicens illis: Nonne scriptum est, Domus mea, domus precationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam latronum speluncam.* Lucas vero: *Et ut appropinquavit videns civitatem, flevit super illa, dicens: O si cognovisses & tu, & quidem hoc die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent, [curares,] nunc autem occultata sunt à filijs tuis, quia supervenient tibi dies, [cum circundabunt te inimici tui vallo,] & cingent te, & coangustabunt te undique, & solo æquabunt te, & filios tuos, qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris Tempus visitationis tuæ. Et ingressus in Templum cœpit ejicere vendentes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptum est, Domus mea, domus precationis est, vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Præterea hoc etiam observandum est, quod his, quæ dicta sunt apud tres Evangelistas in ascensu Domini ad Hierosolyma, in quo hæc fecit in templo, similia scripserit Iohannes post multa fuisse facta, nempe post alterum ipsius adventum ad Hierosolyma à præsenti diversum. Sunt autem hunc in modum considerandæ: atque in primis quæ à Matthæo traduntur: *Cum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem olivarum, tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis: Ite in vicum, qui è regione vestri est, & statim invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea; solvite & adducite mihi, & si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet, & continuo dimittet eos. Hoc autem factum est, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam & pullum filium subjugalis. Discipuli autem abeuntes fecerunt sicut præcepit illis Iesus, & adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & sedere fecerunt eum desuper. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via, alij autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant eum, & quæ sequebantur clamabant dicentes: Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis. Et cum introisset Hierosolyma, commota est universa civitas dicens: Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ.* Hæc Matthæus. Marcus autem: *Et cum appropinquassent Hierosolymis ad Bethphage & Bethaniam ad montem olivarum, mittit duos discipulos suos, & dicit eis: Ite in castellum quod contra vos est, & statim introeuntes illuc invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo hominum unquam insedit, solvite eum & adducite. Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite: Dominus his opus habet, & mox illum remittet huc. Abierunt autem & invenerunt pullum alligatum ante ostium foris in bivio, & solvunt eum. Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut præcepit illis Iesus, & dimiserunt eos. Et adduxerunt pullum ad Iesum, & imposuerunt ei vestimenta sua, & sedit super eum. Et multi vestimenta sua straverunt in via, alij autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in via. Et qui præcedebant, & qui sequebantur clamabant dicentes: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, benedicta quæ venit in regnum patris nostri David, Hosanna in excelsis.* Lucas autem: *Et cum appropinquasset Hierosolymis, & venisset Bethphage & Bethaniam ad montem qui vocatur Olivarum, misit duos discipulorum suorum, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, in quo introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo hominum unquam insedit, solvite eum & adducite. Et si quis vos interrogaverit: Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus his opus habet. Abierunt autem missi, & invenerunt sicut dixerat illis stantem pullum, & solventibus illis dixerunt ad illos domini pulli: Quid solvitis pullum? Qui dixerunt: Quia Dominus his opus habet. Et adduxerunt eum ad Iesum, & jactantes vestimenta sua pullo, imposuerunt Iesum. Ascendente autem illo, sternebant vestimenta sua in via. Et cum jam adpropinquaret jam descensui montis Olivarum, cœpit omnis turba discipulorum gaudentium laudare Deum voce magna de omnibus virtutibus quas viderant, dicentes: Benedictus qui venit Rex in nomine Domini, pax in cœlo, & gloria in excelsis. Et quidam de turba Pharisæorum dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Et respondens ait illis: Dico vobis, si hi tacuerint, lapides clamabunt.* Hæc Lucas. Ioannes autem: *Sequenti die turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audisset quia venit Iesus Hierosolyma, accepit ramos palmarum, & processit obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. Invenit autem Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion, ecce Rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit eum à mortuis. Propterea & obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.* Hæc Ioannes. Quæ igitur ex his omnibus ad Templum pertinent, ea nunc videamus.

Matth. 21. 10, & seq.

Marc. 13 15, & seq.

Luc. 19. 41 & seq.

Matt. 21. 1, & seq.

μόν ἐστιν, ὁ ζῆλος τῆς οἰκίας σου καταφάγεταί με· σημειωτέον ὅτι ὁ μὲν ἰωαννης δύο τερον ἔργον τοῦ ἰησοῦ αἰσχρᾶφῆ ὃ περὶ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ εὑρεθέντων ὑπ' αὐτοῦ πωλούντων βόας, καὶ προβατα, καὶ περιστερᾶς· οἱ δὲ λοιποὶ μᾶλλον περὶ τοῦ τέλους, ὅτι τῆς τοῦ παῦρος οἰκονομίας ὃ προδιαπλήσιον ποιοῦσιν. ὁ μὲν ματθαῖος ὕτως· καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς ἱερουσόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις λέγουσα, τίς ἐστιν οὗτος; οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ἰησοῦς, ὁ ἀπὸ ναζαρὲτ τῆς γαλιλαίας· καὶ εἰσῆλθεν ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερᾶς· καὶ λέγει αὐτοῖς, γέγραπται, ὁ οἶκος μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον λῃστῶν· ὁ δὲ μᾶρκος· καὶ ἔρχονται εἰς ἱερουσόλυμα, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν ἀνέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερᾶς, καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τις διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, οὐ γέγραπται ὅτι ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ πεποιήκατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν· ὁ δὲ λουκᾶς· καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν τὴν πόλιν ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ, λέγων, ὅτι εἰ ἔγνως ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ὅτι σε, καὶ περικυκλώσουσι, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἀφήσουσι λίθον ἐπὶ λίθον ἐν σοι, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας, λέγων αὐτοῖς, γέγραπται, καὶ ἔσται ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς· ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο προδιατηρητέον ὅτι τοῖς εἰρημένοις προδῆ τοῖς πεισὶν ὅτι τῇ εἰς ἱερουσόλυμα αὐόδῳ τοῦ κυρίου, καθ' ἣν ταῦτα πεποίηκεν ἐν τῷ ἱερῷ, τὰ προδιαπλήσια διήγραψεν ὁ ἰωαννης μὴ πολλὰ γεγονέναι, μὴ ἑτέραν αὐτοῦ παρὰ τὴν ὀκτωδωμίαν τοῖς ἱεροσολύμοις· ὅπου ὃ καλανοητέον τὰ εἰρημένα, καὶ προσῶτόν γε τὰ ματθαίῳ λεχθέντα· καὶ ὅτε ἤγγισεν εἰς ἱερουσόλυμα, καὶ ἦλθεν εἰς βηθφαγῆ πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητὰς, λέγων αὐτοῖς· πορεύεσθε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς, λύσαντες ἀγάγετέ μοι· καὶ ἐάν τις ὑμῖν τι εἴπῃ, ἐρεῖτε ὅτι ὁ κύριος τούτων χρείαν ἔχει, καὶ εὐθέως ἀπολύσει αὐτούς. τοῦτο δὲ γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· εἴπατε τῇ θυγατρὶ σιὼν, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται σοι πραΰς καὶ ἐπιβεβηκὼς ὑποζυγίου καὶ πώλου υἱοῦ ὑπαζυγίου. πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐποίησαν καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν. ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ, ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ. οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαυὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς ἱερουσόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις λέγουσα, τίς ἐστιν οὗτος; οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ἰησοῦς ὁ ἀπὸ ναζαρὲτ τῆς γαλιλαίας. ὁ δὲ μᾶρκος· καὶ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς ἱερουσόλυμα καὶ βηθφαγῆ καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς· ὑπάγετε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εἰσπορευόμενοι εἰς αὐτὴν εὑρήσετε πῶλον ὄνου δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἐκάθισεν· λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε· καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, τί ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστέλλει πάλιν ὧδε. καὶ ἀπῆλθον καὶ εὗρον πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ λύουσιν αὐτόν. καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς· τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. καὶ ἤγαγον τὸν πῶλον πρὸς τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐπιβάλλουσιν αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτόν. καὶ πολλοὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν ἐν τῇ ὁδῷ, ἄλλοι δὲ στιβάδας κόπτοντες ἐκ τῶν ἀγρῶν. καὶ οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες· ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη ἐν βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς ἡμῶν δαυὶδ, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. ὁ δὲ λουκᾶς· καὶ ὡς ἤγγισεν ἤδη εἰς ἱερουσόλυμα, καὶ βηθφαγῆ καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ καλούμενον ὄρος ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, λέγων αὐτοῖς· ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε πῶλον ὄνου δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἐκάθισεν· λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε· καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, διὰ τί λύετε; οὕτως ἐρεῖτε αὐτῷ ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς ἑστηκὸς τὸν πῶλον, καὶ λυόντων αὐτῶν εἶπον οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς αὐτούς· τί λύετε τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐπιρίψαντες τοῖς ἱματίοις τὸν πῶλον ἐπεβίβασαν τὸν ἰησοῦν. πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. καὶ ἐγγίζοντος ἤδη αὐτοῦ πρὸς καταβάσει τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξατο ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίροντες αἰνεῖν τὸν θεὸν φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν ὧν εἶδον δυνάμεων, λέγοντες· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. καί τινες τῶν φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν· διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· λέγω ὑμῖν, ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. ταῦτα ὁ λουκᾶς. ὁ δὲ ἰωαννης· τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ ἰησοῦς εἰς ἱερουσόλυμα, ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον· ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. εὑρὼν δὲ ὁ ἰησοῦς ὀνάριον ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό, καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον· μὴ φοβοῦ θυγάτηρ σιὼν, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. ταῦτα οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ ἰησοῦς τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν γεγραμμένα ἐπ' αὐτῷ, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ ὅτε τὸν λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ἀκούσαντες αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον τοῦτο. ταῦτα ὁ ἰωαννης. ἃ μὲν οὖν ἐκ πάντων τούτων πρὸς τὸν ναὸν ἀναφέρεται, ταῦτα νῦν ἴδωμεν.

ἀγάγετέ μοι, καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, τί ποιεῖ- A
τε· ἐρεῖτε ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει. εὐθὺς
δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς· τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα πλη-
ρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος·
εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου
ἔρχεταί σοι πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ὄνῳ καὶ πώλῳ
υἱῷ ὑποζυγίου· πορευθέντες οἱ μαθηταὶ, καὶ ποιή-
σαντες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἤγα-
γον τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτῶν
τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν· ὁ δὲ
πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ B
ὁδῷ· οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες αὐτὸν, καὶ ἀ-
κολουθοῦντες ἐκέκραξαν· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ,
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου· ὡ-
σαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· ἐξῆς δὲ τόπον ὅτι· καὶ
εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱερουσόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ
πόλις, ἄ που καὶ προδεδήμευται ἐν τοῖς πρὸ τούτου·
δευτέρᾳ δὲ τὰ μέλλει· καὶ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς
Ἱερουσόλυμα, εἰς Βηθφαγὴ, καὶ Βηθανίαν πρὸς
τὸ ὄρος τὸ ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μα-
θητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, ὑπάγετε εἰς τὴν C
κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν. καὶ εὐθὺς πο-
ρευόμενοι εἰς αὐτὴν εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον,
ἐφ' ὃν οὐδεὶς ὔπω ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύ-
σαντε αὐτὸν, καὶ φέρετε. καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, τί
ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει,
καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧδε· καὶ ἀπῆλθον, καὶ εὗρον
πῶλον δεδεμένον πρὸς θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμ-
φόδου, καὶ λύουσιν αὐτόν· καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστώ-
των ἔλεγον αὐτοῖς, τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶ-
λον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς εἶπεν Ἰησοῦς, καὶ D
ἀφῆκαν αὐτούς, καὶ φέρουσι τὸν πῶλον πρὸς τὸν
Ἰησοῦν, καὶ ἐπιβάλλουσιν αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐ-
τῶν, ἄλλοι δὲ στοιβάδας κόπτοντες ἐκ τῶν ἀ-
γρῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν ὁδόν· καὶ οἱ προάγον-
τες, καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἐκέκραζον· ὡσαννὰ, εὐ-
λογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου· εὐ-
λογημένη ἡ ἐρχομένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς
ἡμῶν Δαβὶδ, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· καὶ εἰ-
σῆλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ πε-
ριβλεψάμενος πάντα, ὀψὲ ἤδη ὥρας τῆς ὥρας, E
ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν ιβ', τῇ ἐπαύ-
ριον ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας ἐπείνασεν·
εἶτα μετὰ τὴν ξηραινομένης συκῆς οἰκονο-
μίαν, ἔρχονται εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ εἰσελθὼν
εἰς τὸ ἱερὸν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας,
καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ λοιποῦ τόπου τοῦ δήπου· καὶ ἐλθό-
των ὡς ἤγγισεν εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν, πρὸς τὸ
ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν
μαθητῶν λέγων· ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε πῶ-

solvite, & adducite mihi: & siquis vobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion; Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subjugis. Profecti autem Discipuli fecerunt sicut præceperat illis Iesus, & adduxerunt asinam, & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & insedit illis. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Alij autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Porro turbæ, quæ præcedebant, & sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David: benedictus qui venit in nomine Domini: Hosanna in altissimis. Deinde vero sequuntur: *Et cum intrasset ipse Hierosolyma, commota est universa civitas*: quæ in superioribus citavimus. Nunc vero verba Marci consideremus: *Et cum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage, & Bethaniam juxta montem olivarum emittit duos è discipulis suis, & dicit illis: Abite in vicum, qui è regione vestri est, & statim ingredientes in illum invenietis pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit, solvite eum, & adducite. Et siquis vobis dixerit, cur facitis hoc, dicite quod Dominus eo opus habet: & continuo illum mittet huc. Abierunt autem, & invenerunt pullum alligatum juxta ianuam foris in bivio, & solvunt illum. Et nonnulli eorum, qui illic stabant, dicebant illis: Quid facitis solventes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Iesus: & sinebant illos, & adduxerunt pullum ad Iesum, & injecerunt illi vestimenta sua, [seditque super illum. Multi vero vestimenta sua sternebant in viam.] [Alij autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in via.] Et qui præcedebant, quique sequebantur clamabant dicentes: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Benedictum quod venit regnum nomine Domini patris nostri David, Hosanna in altissimis. Et ingressus est Hierosolymam, & in Templum Dominus, & cum circunspexisset omnia, iamque tempus esset vespertinum, egressus est Bethaniam cum Duodecim: & postero die, cum exisset Bethania, esurijt.* [Et post ficus arefactæ mysterium, veniunt iterum Hierosolyma.] *Et ingressus in Templum cœpit eijcere vendentes*, & quæ sequuntur hunc in modum à Luca narrata: *Et evenit cum appropinquasset ad Bethphage, & Bethaniam juxta montem, qui vocatur olivarum, misit duos discipulorum suorum dicens: Abite in castellum, quod est ex adverso, in quod in-*

Marc 11.13 & seq.

Hæc è Pariviana interpretatione supplevimus.

Hæc supplevimus è Parisiensi.

Luc 19.29 & seq.

μαθηταῖς λέγων· ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε πῶ-

troeuntes invenietis pullum alligatum, in quo nemo hominum vnquam sedit; solvite, & adducite: & si quis vos interrogaverit, Quare solvitis? sic dicetis eis, Quia Dominus eo opus habet. Abierunt autem qui missi erant, & invenerunt sicut dixerat. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ipsis: Quare solvitis pullum? at illi dixerunt: Quia Dominus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Iesum: injectisque vestimentis suis super pullum imposuerunt Iesum. Proficiscente autem illo sternebant vestimenta sua in via. Et cum appropinquaret jam ad descensum montis olivarum, cœperunt omnis multitudo Discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus, dicentes: Benedictus rex, qui venit in nomine Domini: Pax in cœlo, & gloria in altissimis. Et quidam Pharisæorum è turba dixerunt illi: Magister increpa Discipulos tuos: quibus respondens ipse ait: Dico vobis, si hi tacuerint, lapides clamaturos. Et ut appropinquavit intuitus civitatem, flevit super illa, & quæ sequuntur à nobis posita. Atque Iohannes post illud: Ascendit Iesus Hierosolymam, & reperit in Templo vendentes oves, & boves, pluribus interjectis alterum Domini enarrans ad Hierosolymam ascensum, post eam cœnam, quæ Bethaniæ fuit, ante sex dies paschatis, in qua Martha ministrabat Lazaro accumbente, hæc inquit: Posteroo die turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audisset, quod veniret Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Osanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, rex Israëlis. Nactus autem Iesus asellum insedit ei, sicut scriptum est: Ne metue filia Sion: ecce rex tuus venit, sedens super pullum asinæ. Porro hæc me necessario fecisse reor, etiam si quamplurima Evangelistarum verba citarim, ut ostenderem dissonantiam, quæ est in textu. Tribus quidem in uno, eodemque Domini ad Hierosolymam adventu dicentibus ea, quæ multi existimant eadem esse cum his, quæ Iohannes etiam scripserit; Iohanne vero hæc, quæ exposuimus, referente facta fuisse in duobus Domini ascensibus ad Hierosolymam, atque diversis, distantibusque actionibus: enarrante etiam Dominum interim ad diversa loca profectum fuisse. Itaque meum est judicium minime ostendi posse apparentem dissonantiam, consonam existere his, qui in hisce rebus, nihil,

Ioan. 12. 12, & seq.

Zach. 9. 9.

λον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισε, λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε, καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, Διὰ τί λύετε; οὕτως ἐρεῖτε, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει· ἀπελθόντες δὲ οἱ μαθηταὶ, * εὗρον ὡς εἶπεν αὐτοῖς· λυόντων δὲ αὐτῶν τὸν πῶλον εἶπαν οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς αὐτούς, τί λύετε τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπαν, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπιρίψαντες αὐτῷ τὰ ἱμάτια ἐπὶ τὸν πῶλον ἐπεβίβασαν τὸν Ἰησοῦν· πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ· ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ καταβάσει τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξατο ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίροντες καὶ αἰνοῦντες τὸν θεὸν φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν ὧν εἶδον δυνάμεων, λέγοντες· εὐλογημένος ὁ βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου· ἐν οὐρανῷ εἰρήνη, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπαν πρὸς αὐτόν. διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου, ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε· λέγω ὑμῖν, ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται· καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν τὴν πόλιν ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ, καὶ τὰ ἑξῆς, ἃς προτεθείμεθα· ὁ μὲν Ἰωάννης μετὰ πλεῖστα ὅσα τοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς, καὶ θύσας ἐν τῷ ἱερῷ τὰς πωλούσας τὰς βόας, καὶ πρόβατα, ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα ἐν Βηθανίᾳ δεῖπνον, ἐν ᾧ ἡ μὲν Μάρθα διηκόνει, ὁ δὲ Λάζαρος ἀνέκειτο, τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον, ὡσαννά, εὐλογημένος ὁ ὀνόματι κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ· εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὀνάριον ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῷ, καθὼς ἐστι γεγραμμένον· μὴ φοβοῦ θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου· ταῦτα δὲ νομίζω, εἰ καὶ ὑπέπλεκον τῇ λέξεως προτεθείμεθα τὴν διαφωνίαν, ἀναγκαίως πεποιηκέναι, ὡς ἂν τοῦ καταξῆσαι τὸν τοῦ ῥητὸν διαφωνίαν. τὴν μὲν γὰρ ἐν μιᾷ τῇ αὐτῇ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπιδημίᾳ τοῦ κυρίου λεγόντων τὰ νομιζόμενα παρὰ τοῖς πολλοῖς τὰ αὐτὰ εἶναι καὶ τὴν Ἰωάννην γεγραμμένα. τὴν δὲ Ἰωάννου ἐν δυσὶ καὶ πολλαῖς παρέξει διαφορὰς, μεταξὺ διαλαμβάνων, καὶ εἰς διαφόρους τόπους ἐπιδημοῦντος τοῦ κυρίου, εἰς Ἱεροσόλυμα σπεύδοντος ἀπαγγέλοντος γεγενῆσθαι τὰ σκανδαλισθέντα· ἐγὼ μὲν οὖν ἀπολογήσασθαι ἀδύνατον εἶναι τοῖς μηδὲν πέρα τῆς ἱστορίας ἐν τούτοις σκοπουμένοις παρατηρεῖν τοῦ

δοκεῖσθαι συμφωνον εἶναι ἀρχήν· εἰ δέ τις οἴεται μὴ ὑγιῶς ἡμᾶς ἐξηληφέναι, σωφρόνως ἀντιχαράττω τῇ ἰδιώτῃ ἐμοῦ ἀποφάσει· τὰ δὲ κινοῦντα ἡμᾶς εἰς τὸν τῶν τόπων συμφωνίαν αἰτήσαντες ὃν δίδοντα πᾶσι τοῖς αἰτοῦσι, καὶ ὀξέως ζητοῦσιν ἀγωνιζομένοις, κρύπτοντές τε ἀπὸ τῶν αἰσχυνόντων ἡμᾶς τοῖς τῆς γνώσεως κλεῖθρα τὰ κεκρυμμένα τῆς γραφῆς, ταύτην τὴν διδομένην ἡμῖν δύναμιν ἐκθησόμεθα τοῦτον· καὶ πρῶτόν γε ἴδωμεν τὸν τοῦ ἰωάννου λέξιν ἀρξομένην ἀπὸ τοῦ· καὶ ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα ὁ ἰησοῦς· ἱεροσόλυμα τίνων ἐστὶν, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον διδάσκει ὁ κύριος, τοῦ μεγάλου βασιλέως πόλις, οὐκ ἐν κοιλάδι, ἢ κάτω που κειμένη, ἀλλ' ἐν ὑψηλῷ ὄρει φκοδομημένη, καὶ ὄρη κύκλῳ αὐτῆς, ὃς ἡ μεθοχὴ αὐτῆς ἐστὶ τοῦ αὐτοῦ. ἐν ᾗ οὐκ ἀναβαίνουσι οἱ φυλαὶ κυρίου, μαρτύριον ἐν τῷ ἰσραὴλ· καλεῖται δὲ ἡ πόλις αὕτη καὶ ἱερουσαλὴμ, εἰς ἣν σοδοὶς τῷ ὅτι γῆς ἀναβαίνει, σοδοὶ εἰσέρχεται. ἐν πᾶσά γε ἡ φυσικὴν ἔχουσα διαφορὰν ψυχὴ, καὶ ἐξὸν τοιαύτην νοητῶς διάθεσιν, τοιούτης τῆς πόλεως πολίτης γενέσθαι· καὶ δυνατὸν ἐν ἁμαρτίᾳ τινὶ καὶ ὂν ἱεροσολυμίτην· δυνατὸν γὰρ ἐν τοῖς εὐφυεστάτοις ἁμαρτάνειν, εἰ μὴ ὑπερέφαινεν τῷ ἁμαρτίαν τέλειον, ἀπολύσας τὸν εὐφυέα, ἐν μίαν τῶν ἀλλοτρίων τῆς ἰουδαίας πόλεων, καὶ μόνον προικήσονται ἀλλὰ καὶ ἐγγραφησόμενος· ἀναβαίνει εἰς ἱεροσόλυμα ἰησοῦς, μὴ ὃ βοηθήσας τοῖς ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας, καὶ ἐξῆς εἰς τὸν καφαρναοὺμ καταβεβηκέναι, ἵνα ποιήσῃ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις τὰ γεγραμμένα· οὗτος γὰρ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπερ ἐστὶν ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς ἐν λέγεται τοῦ σωτῆρος, τυγχάνειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ ἐν τῇ εὐαγγελίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ὑγιαίνοντος λόγου, τινὰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς ἐμπορίαν ποιοῦντας οἶκον· καὶ ἀεί τινας εὑρίσκει ὁ ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ· ποτὲ γὰρ ἐν τῇ ὀνομαζομένῃ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶν οἶκος θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, οὐκ εἰσί τινες κερματισταὶ καθήμενοι, δεόμενοι πλησίον ἐκ τοῦ ἀπὸ ἰησοῦ πεποιημένου φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, καὶ κρίζοντες κολλυβισταὶ τοῦ ἐκχεῖσθαι αὐτῶν τὰ κέρματα, ἀναστρέφεσθαί τε αὐτῶν τὰς τραπέζας; ποτὲ δ' οὐκ εἰσὶν οἱ ἀποδιδόμενοι ἐμπορικῶς, ὡς ἐχρῆν τηρεῖν ἐπ' ἀρότρου, βοῦς, ἵνα βάλλοντες ἐπ' αὐτὸ τὰς χεῖρας, καὶ μὴ στρεφόμενοι εἰς τὰ ὀπίσω ἡμῶνται τῇ τοῦ θεοῦ βασιλείᾳ εὐθεῖοι; ποτὲ δ' οὐκ εἰσὶν οἱ παρημφιεσμένοι τὸν τῆς ἀδικίας μαμωνᾶ τῇ τῆ ὕλῃ τοῦ κτᾶσθαι αὐτοῖς πρικόντων προβάτων; ἀλλὰ δὴ

A præter historiam admittunt. Quod si quis nos recte non exposuisse retur, contra hanc nostram intelligentiam prudenter scribat. Cæterum postulantes ab eo, qui dat omni petenti, & omni conanti acute quærere, itemque eum pulsantes, ut nobis aperiantur scientiæ clavibus occulta Scripturæ, juxta vires nobis suppeditatas exponemus, quæ nos monent ad horum concordiam, cumprimis videntes Iohannis textum incipientem ab illis verbis: *Et ascendit Iesus Hierosolyma*: Est igitur Hierosolyma, ut ipse Dominus docet in Evangelio secundum Matthæum, civitas regis magni, non in convalle, vel inferne alicubi posita, sed in alto monte ædificata, ac *montes in circuitu ejus, cujus participatio ejus in idipsum. Et illuc ascenderunt tribus Domini, testimonium Israëli.* Vocatur etiam hæc civitas Hierusalem, ad quam nullus eorum, qui manent in terris, ascendit, neque ingreditur, sed quælibet anima, quæ naturalem habet celsitudinem, vimque acute intelligendi, perspiciendique intelligibilia, hujus civitatis est civis. Fieri etiam potest, ut in peccato sit etiam Hierosolymita: quod possint etiam optimo ingenio præditi peccare (ni celerius post peccatum redeant) perdentes aptitudinem illam, & futuri in una earum civitatum, quæ alienæ sunt à Iudæa, non solum advenæ, verum etiam in ea nomen suum daturi. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam, postquam opem tulisset his, qui erant in Cana Galilææ; ac deinde Capharnaum descendit, facturus Hierosolymis, quæ sunt scripta. Reperit ergo in Templo, quod & domus Patris Servatoris esse dicitur, hoc est in Ecclesia, vel in annunciatione ecclesiastici & sani sermonis, quosdam, qui domum Patris, domum mercatus facerent. Ac semper aliquos reperit Iesus in Templo. Quando enim in ea, quæ dicitur Ecclesia, quæ est domus Dei viventis, columna, & firmamentum veritatis, non sunt aliqui mensarij sedentes, quibus opus sit plagis ex flagello è funiculis à Iesu facto? Rursus quando non sunt argentarij, quibus sit opus illorum æs effundi, ac mensas ipsorum subverti? Quando item non sunt, qui mercatorum more vendunt boves, quos oportuit servare ad aratrum, ut injectis ad ipsum manibus, nec ad posteriora conversi, regno Dei sint apti? Sed quando non sunt præferentes mammonam iniquitatis ovibus, quarum causa efficitur, ut ipsi honore honestentur? Sunt etiam complu-

Psalm. 124. 2. Psalm. 121. 3. 4.

res, qui ſinceritatem, & puritatem privatam omni amaritudine, & bili ſpernant, etiam lucri infelicis cauſa prodentes diligentiam eorum, qui tropice columbæ dicuntur. Cum igitur reperit Servator in Templo, quod eſt domus Patris, vendentes boves, & oves, & columbas, & menſarios ſedentes, expellit illos, uſus flagello è funiculis à ſe facto, una cum ovibus, bobuſque venalibus, ipſorum etiam pecunias congregatas effundens, tanquam indignas, quæ ſimul tenerentur, & ipſarum inutilitatem oſtendens. Subvertit etiam, quæ in avarorum erant animis, menſas, dicens his, qui columbas vendebant: Auferte iſta hinc, ne poſthac in templo Dei vendantur. Arbitror vero ego Ieſum ipſum edidiſſe ſigna, per ea, quæ dixit, profundius, ut nos intelligeremus ſignificari per hæc, quod non amplius in poſterum perficiendus eſſet cultus à Sacerdotibus in Templo illo, juxta cultus ſub ſenſum cadentes, neque Legem ſervari poſſe amplius conſtanter, ſaltem ut volebant corporales Iudæi. Neque enim expellente Ieſu boves, & oves, jubenteque inde auferri columbas, futurum erat, ut in multum temporis immolarentur boves, & oves, & columbæ, juxta Iudæorum morem. Sic Ieſu effundente nomiſmata, quæ figurabant homines corporales non habentes Dei formas, & impreſſiones, legis conſtitutio, quæ veneranda eſſe videbatur, propter occidentem literam diſſolvenda, effundendaque erat, & adveniente Ieſu, atque utente adverſus populum flagellis, transferendum erat ſacerdotium ad eos, qui ex gentibus credidiſſent in Deum per Chriſtum à Iudæis; à quibus etiam auferendum regnum Dei dandum erat genti facienti fructus ejus. Fieri vero etiam poteſt, ut naturaliter Dei templum ſit anima rationi obtemperans; corpore ſuperior propter ingenitam ſibi rationem exiſtens, ad quam è Capharnao inferne poſita, nimirum in humilioribus, aſcendit Ieſus: in qua reperiuntur terreni, antequam à Ieſu erudiatur, caſtigetur-que, & fatui, & beſtiales motus, atque ea, quæ nos, cum non ſint, in bonis ducimus, quæ expelluntur à Ieſu, ratione contexta ex dogmatibus demonſtratiuis, & objurgatorijs, ne anima domus Patris ſui ſit amplius domus mercatus, ſed recipiat Dei cultum, qui peragitur juxta cœleſtes, ſpiritualeſque leges, tum pro ſua, tum pro plurium ſalute.

A πολλοί εἰσι καὶ οἱ τῆ ἀδόλῳ, καὶ ἀκεραίᾳ, ἐσπουδάκασι γε πάσης πικρότητος ἢ ζημίας κεφαφερούσης, καὶ παλαιπώρῳ κέρδους ἕνεκεν παραδιδόντες τὴν τῶν ἐμπικωτέρων λεγομένων περιστερῶν ἐπιμέλειαν· ἐπηρὸ οὖν θύρη ὁ σωτὴρ ἐν τῷ ἱερῷ, οἴκῳ τε πατρὸς, τύπτοις πωλοῦσας τοὺς βόας, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ περιστερὰς, καὶ τὰς κερματιστὰς καθημένους ἐξελαύνῃ αὐτοὺς, χρησάμενος τῷ ἐκ σχοινίων ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένῳ φραγέλλῳ, ἅμα τοῖς ἐμπορικοῖς προβάτοις, καὶ βουσὶν αὐτῶν, ἢ ἐκχεῖ ὡς μὴ ἄξια τὰ συνέχεσθαι τὰ κέρματα, δίκην αὐτῶν ὃ ἄλγεσον· ἀναξέπτ τε τὰς ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν φιλαργύρων τραπέζας, λέγων καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν, ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, ἵνα μηκέτι ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ θεοῦ ἐμπορεύωνται· οἶμαι δὲ ὅτι καὶ σημεῖον πεποικέναι αὐτὸν, ὅτι τῶν εἰρημένων βαθύτερον, ὥστε σύμβολον ἡμᾶς νοῆσαι γεγονέναι ταῦτα τὰ μηκέτι μέλλειν τὸν περὶ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο λατρείαν ὑπὸ τῶν ἱερέων κατὰς αἰωνίους θυσίας ὑπιτελεῖσθαι, μηδὲ τὸν νόμον τηρεῖσθαι, καθ' ὡς ἐβούλοντο οἱ σωματικοὶ Ἰουδαῖοι, διώκεσθαι ἔτι ἅπαξ· ἐπεὶ γὰρ ἐκβάλλοντος τοὺς βόας, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ κελεύοντος ἐκεῖθεν ἄρεσθαι τὰς περιστερὰς, οὐκέτι δὲ βόες, καὶ πρόβατα, καὶ περιστεραὶ ὑπὸ πολλῶν ἐθύοντο τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἔμελλον, καὶ οἷόν τέ ἐστι τὰ νομίσματα τῶν σωματικῶν νόμων, τὰ μὴ τῷ θεῷ ἐχόντων τὸν χαρακτῆρα, τύπους τυγχάνοντα ἐκκεχύσθαι, ἐπεὶ ἡ σεμνὴ εἰκὼν ἀνεκαίσα τὸ κτίσμα γράμμα νομοθεσία, ἐπεῖ ἐλλυθέντος, καὶ τοῖς τοῦ λαοῦ μάτην χρησαμένοις, ἐκλυέσθαι, τὰ ἐκκεχύσθαι ἔμελλε, μεθιεμένης τῆς ὑπεκκαπῆς ὑπὸ τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύοντας, εἰς θεὸν διὰ χριστοῦ πιστεύοντας, τὰ ἀρεμένης ἀπ' ἐκείνων τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, διδομένης τε ἐν ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς· διώκεται δ' ἡ φύσει ἱερὸν εἶ) ἡ διφυὴς ἐν λόγῳ ψυχὴ, ἀφ' τὸν συμπεφυκότα λόγον ἀνώτερω τυγχάνουσα τοῦ σώματος, εἰς ἣν ἀπὸ τῆς καφαρναὺμ, κάτω που κειμένης πανταχόθεν, ἀναβαίνῃ ὁ ἰησοῦς, ἐν ᾧ θεώρειται τὰ θεοῦ τῆς ἀπὸ ἰησοῦ παιδεύσεως γήϊνα, καὶ αἰσθητὰ, καὶ ψαλπὰ κινήματα, ἃ τὰ νομιζόμενα, οὐκ ὄντα δὲ καλὰ, ἃ ὧν τῷ πεπλεγμένῳ ἐξ ἀποδεικτικῶν * ἐλεγκτικῶν δογμάτων λόγῳ ἀπελαύνεται ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ, ἵνα μηκέτι ὁ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ οἶκος ἐμπορεῖον ᾖ, ἀλλὰ ἀποληφθῇ τῷ χριστῷ τὰς ἀγαπὰς, καὶ πνευματικὸς νόμος ὑπιτελεσθῇ ὑπὸ σωτηρίας αὐτῆς τε καὶ πλήθους θεραπείαν τοῦ θεοῦ· σύμ-

* fr. εὐ

βολον ὁ τῷ μὲν γένων ὁ βῶς, γεωπόνος γάρ. τῷ δὲ μὴ ποιμὴν ὁ τῶν κτίνωδῶν ὁ τοιοῦτος, ἐπὶ δὲ ὁ ζῷον ἀνθρωποδῶδες τοῦτο πολλὰ τῷ ἀλόγων ἐστί. τῷ δὲ κέρδων καὶ ἀβεβαίων λογισμῶν, ἡ περιστερά. τῷ δὲ νομιζομένων καλῶν, τὰ κέρματα. ἐὰν δέ τις προσκόπτῃ τῇ τοιαύτῃ ἀποδόσει, ἀφ' ὧν καθαρὰ εἰς τὰ παρεμπεφθέντα εἰς τὸν γραφικὸν ζῶα, λεκτέον ὅτι ἀπίθανος ἂν ἦν ἡ γραφὴ τῷ τὸν ἐνδεχομένως ἱστορίαν γεγονέναι ἀπαγγελλομένην. * ἢ ἐν B ᾧ ναῷ γε τοῦ θεοῦ οὐκ οἴόντε ἦν ἀπαγγέλλεσθαι γεγονέναι ἑτέρων τοιούτων ζῴων * ἀγέλαι εἴσοδον, τὰ εἰς ἐμπορείαν ἄλλων παρὰ τὰ θύματα. διόπερ τῷ ὑπὸ τῶν ἐμπόρων καὶ τοὺς τῶν ἰουδαϊκῶν ἑορτῶν χάριν ἠγορασμένων, ἐπισκηνούντων τῷ ἐξωτέρῳ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ ταῦτα τὰ ζῷα, ἐπεσκέψατο ὁ θεραπευτής, ὡς οἶμαι, καὶ γεγυμνασμένος συγχρησάμενος τρόπῳ. κατάγνωσις δὲ μέλλῃ τῆς ἀκριβεστέρας ἐξετάσεως ὑπισχνήσῃ εἰ καὶ ὃ ἐν ᾧ εἶχε τότε C ἄξιωμα τοῦ ἱεροῦ ἦν, νομιζομένου γε τοῦ τελικοῦτος, ὃ τηλικοῦτο ποιῆσαι θαρρῆσαι, ὡς τε ἐξελάσαι πλῆθος ἐμπόρων ὅτι τῷ ἑορτῷ ἀνελησόμενον τοσοῦτο ἀποδόσθαι λαῷ προβάτων ἀριθμόν, κατ' οἴκους πατρικῶν αὐτῶν, ἐν πλήθουσι μυριάδων ἀριθμῷ τυγχάνοντα, καὶ ἐν τοῖς πλουσιωτέροις, ὃ τηλικαῦτα βέβαμένοις προθεσμένους, περιστερᾶς τε, ἃς πνες πολλοὶ ὡς ἐν πομπῇ ἀγοραζόμενοι ὠνοῦντο D αὐ. τῷ τε φραγελλίῳ μὴ ὕβρεως κατηγορῆσαι τῶν ἱερῶν σκηνώματα * ἴδιον τῷ τὰ χρήματα, ὃ ἀνατρεπομένας τὰς τραπέζας. τίς δὲ τῷ σκηνοποιῶν φαντασίᾳ ὑπὸ τοῦ νομιζομένου πρὸς ἀλλοις βυτελῶς τυπτόμενος, ἢ ἀπολαυόμενος, οὐκ ἂν ὑπιλαβόμενος κατιδόντι, ἢ σκληρὸς τὸν δίκην ἐποιήσατο; ἢ τοῦτο τοσοῦτο πλῆθος τῶν σπουδαζόντων δοξαίων σπερμῶν καὶ θεοῦ ἐχόντων ὑπονοούμενον ἢ ὃν ἱερὸν τοῦ θεοῦ λαμβάνοντα τὰ χρυσία, καὶ ἑαυτῷ φαντάζεσθαι ὅτι E ὃ δέλεασον τὸ ναὸν πλέκοντα, εἰ μὴ ἐμφανὲς * τοῦς τῷ αὐθάδει καὶ θρασυτέρῳ καὶ * τὸ ἅπαντον· μία δὲ καθαφυὴ τῆς τοῦς τοῦτο ἀπολογίας καθαλείπεσθαι τῷ καὶ τὸν ἱερεῖαν σῶσαι θέλοντι, ἢ θειοτέρα τοῦ ἰσοῦ δυνάμεις οἷς τε ὄντες, ὅτε ἐκίνετο, ἢ θυμὸν ἐχθρῶν ἀναπνέοντα σβέσαι, ἢ μυελῶν θεία χάρις ἀφειμένου, καὶ λογισμὸς θορυβοῦντας διασκεδάσαι· κύριος γὰρ διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν, καὶ ἀθετεῖ δὲ λογισμὸς λαῶν, ἡ δὲ βουλὴ τοῦ κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει· ὥστε μηδενὸς τῷ

Motuum sane terrenorum nota est bos, cum sit agricultor; fatuorum, & bestialium ovis, quoniam præ omnibus brutis, servile est animal; levium vero, & instabilium cogitationum, columba; eorum vero, quæ in bonis ducimus, nomismata. Quod si quis expositione hac offenditur, quia pura sint animalia, quæ in Scripturam fuere assumpta, dicendum est dubiæ fidei futuram Scripturam secundum contingentem historiam, si narraret ingressa fuisse alia animalia etiam ad mercaturam, præter ea, quæ immolabantur; quod dici non posset aliorum animalium gregem, præterquam purorum, fuisse in templo Dei. Quapropter Evangelista, judicio meo, usus est re illa, quam mercatores fecere, qui advenerant temporibus Iudaicarum festivitatum, induxerantque animalia hæc in Templi vestibulum exterius. Porro cui curæ est accuratior inquisitio, considerabit, an juxta dignitatem præsentis vitæ erat, ut Iesus rem talem auderet facere; extrudere videlicet mercatorum multitudinem, qui ad diem festum astenderant, distributuri boves ditioribus, & tanto populo oves mactandas per domos familiarum, quæ multorum millium complerent numerum; atque eos, qui in rebus talibus gloriantes producturi in medium erant columbas, quas multi empturi erant, ceu in conuentu celeberrimo convivaturi. Considerabit hic etiam, an numulariorum erat, non accusare Iesum contumelioſe propter suas ipsorum effusas pecunias, & mensas subversas. Quis autem flagello è funiculis verberatus, expulsusque ab eo, qui penes eos habebatur vilis, hunc adortus non inclamasset, totis viribus sese vlciscens? cum præsertim tantam haberet multitudinem eorum, qui sibi æque contumeliam fieri credebant, fauentem sibi adversum Iesum? Insuper consideremus Dei Filium funiculos sumentem, sibique flagellum texentem, ad extrudendum è templo, an non repræsentet, præter audaciam, & temeritatem, inordinatum etiam quiddam. At vero vnum relinquitur defensionis suffugium contra hæc volenti etiam historiam servare: vis quædam Iesu divinior, qui poterat, cum vellet inflammatum inimicorum animum extinguere, & multa hominum millia superare gratia divina, & cogitationes tumultuantium dissipare: *Dominus enim dissipat consilia gentium, & spernit cogitationes populorum; consilium autem Domini* Psalm. 32. 10, 11.

in sempiternum perstat : adeo ut historia præsentis loci (si tamen hæc facta fuit) ostendat nullis quantumlibet admirabiliter ab ipso factis, atque invitantibus ad fidem eos, qui viderunt, virtutem nunc editam minorem fuisse : quam etiam majorem pronuntiare possumus, quam quod in Cana Galilææ sit aqua in vinum mutata ; nimirum quod illic inanimem materiam mutaverit, hoc vero in loco tot myriadum ingenia, præstantissimasque animæ partes subjugarit. Cæterum observandum est matrem Iesu dici adesse nuptijs, vocatumque fuisse Iesum cum Discipulis suis, neminem vero præter Iesum numerari Hierosolymam ascendisse, viderique Discipulos etiam adfuisse, quandoquidem recordati sunt scriptum esse : *Zelus domus tuæ comedit me.* Ac fortasse in singulis discipulis erat Iesus Hierosolymam ascendens, quocirca non dictum est : Ascendit Iesus Hierosolymam, & discipuli eius : quemadmodum descendit Capharnaum ipse, & Mater ejus, & Fratres, & Discipuli ejus. Sed jam cognata huic loco (nimirum quod ejecti fuerint è Templo, qui illud facerent domum mercatus) apud cæteros posita consideranda sunt. Ac sane videamus in primis, quæ sunt apud Matthæum dicentem : Ingresso Domino Hierosolymam, commotam fuisse universam civitatem, dicentem, Quis est hic ? narrantemque ante hæc de asina, & pullo, sumptis jussu Domini à duobus discipulis ab ipso missis à Bethphage, & inventis in vico è regione ipsius existente : vbi & à duobus discipulis solvitur asina antea alligata ; jussis, siquis quid illis dixisset, respondere : Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Narrat etiam Matthæus per hæc impleri prophetiam factam dicentem : *Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subjugis*, quam apud Zachariam invenimus : & inquit profectos discipulos, cum fecissent, quæ illis jussisset Iesus, asinam adduxisse, & pullum, atque imposuisse super eos vestimenta sua ; Dominumque illis, nimirum asinæ, & pullo, insedisse : tum scilicet, cum turba stravit vestimenta in via, & alij ab arboribus resectos ramos in via sternerent, præcedentibus, ac sequentibus turbis, quæ clamarent : *Osanna filio David : Benedictus qui venit in nomine domini, Osanna in altissimis.* Verumtamen postquam ingressus est horum gratia Hierosolyma, commota

Matth. 2. 5.
Zachar. 9. 5.

A σφόδρα παραδόξως ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων, καὶ προκαλεσαμένων διὰ τῆς θειότητος εἰς πίστιν τοὺς τεθεωρηκότας, ἐλάττονα ἐμφαίνειν ἐνεργηθεῖσαν δύναμιν τὴν κατὰ τὸν τόπον ἱστορίαν, εἴ γε καὶ αὐτὴ γεγένηται, καὶ μείζονα δ' αὐτήν ἐστιν ἀποφήνασθαι τῆς γεγενημένης περὶ τοῦ ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας μεταβεβληκότος ὕδατος εἰς οἶνον, ὧν ἐκεῖ μὲν ἄψυχον ὕλην εἶναι τὴν γεγενημένην, ἐνθάδε δὲ τῶν τοσούτων μυριάδων δεδουλῶσθαι τὰ ἡγεμονικά. B παρατηρητέον μέντοιγε ὅτι ἐν μὲν τῷ γάμῳ ἡ μήτηρ τοῦ ἰησοῦ εἶναι λέγεται, κεκλῆσθαι δὲ ὁ ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. εἰς δὲ τὴν καφαρναοὺμ καταβεβηκέναι οὐδεὶς πλὴν ἰησοῦ κατείλεκται. φαίνονται δ' ὕστερον καὶ οἱ μαθηταὶ παρόντες, εἴ γε ἐμνήσθησαν, ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεταί με· καὶ τάχα εἰ ἑκάστῳ τῶν μαθητῶν ὁ ἰησοῦς ἀναβαίνων εἰς ἱεροσόλυμα ἦν, διόπερ οὐκ εἴρηται τό· ἀνέβη ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὥσπερ κατέβη εἰς καφαρναοὺμ αὐτὸς, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ, καὶ C οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· ἤδη δὲ τὰ συγγενῆ τῷ τόπῳ, ἐκβεβλῆσθαι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τοὺς ποιοῦντας αὐτὸν οἶκον ἐμπορίου, παρὰ τοῖς λοιποῖς κείμενα κατανοητέον. καὶ πρῶτόν γε τὰ παρὰ τῷ ματθαίῳ, ὅς φησιν εἰσελθόντος τοῦ κυρίου εἰς ἱεροσόλυμα σεσεῖσθαι πᾶσαν τὴν πόλιν λέγουσαν, τίς ἐστιν οὗτος; πρὸ δὲ τούτων διηγεῖται τὰ περὶ τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον, ληφθέντα προστάξει τοῦ κυρίου, ὑπὸ δύο μαθητῶν ἀποστειλέντων ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ βηθφαγῆ εἰς τὴν κατέναντι D αὐτῆς κώμην εὑρημένα, ὅπου καὶ λύεται ὑπὸ τῶν δύο μαθητῶν ἡ πρότερον δεδεμένη ὄνος, κελευσθέντων, ἐάν τις αὐτοῖς εἴπῃ τι, ἀποκρίνασθαι ὡς ἄρα ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει, καὶ εὐθὺς αὐτοὺς ἀποστελεῖ· ἀπαγγέλει δὲ πληροῦσθαι προφητείαν διὰ τούτων γεγενημένων τὴν φάσκουσαν· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς ἔρχεται πραΰς, ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, ἥν τινα παρὰ τῷ ζαχαρίᾳ εὑρομεν. ὡς δὲ πορευθέντες οἱ μαθηταὶ, καὶ ποιήσαντες ὡς E προσέταξεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ἤγαγον τὸν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον, ἐπέθηκαν, φησὶν, ἐπ' αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἑαυτῶν, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν ὁ κύριος, δῆλον δ' ὅτι καὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου, ὅτε καὶ ὁ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ, ἄλλοι δὲ ἐκόπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ ἔστρωσαν ἐν τῇ ὁδῷ τῶν προαγόντων, καὶ ἀκολουθούντων ὄχλων κεκραγότων· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαβίδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· πλὴν ὡς διὰ ταῦτα εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς ἱεροσόλυμα ἐσείσθη

πᾶσα πόλις λέγουσα · τίς ἔστιν οὗτος ; οἱ A est universa civitas dicens, Quis est hic? Et turbæ videlicet, quæ præcedebant, & sequebantur, responderunt interrogantibus, dicentes : *Hic est ille Iesus Propheta : ille à Nazareth Galilææ : & intravit Iesus in templum Dei, & ejecit omnes vendentes, & ementes in templo, mensasque mensariorum, & cathedras vendentium columbas subvertit, & dicit eis : Scriptum est, Domus mea, domus precationis vocabitur ; at vos facitis illam speluncam latronum.* Interrogemus igitur eos, qui nihil ultra historiam propositum fuisse rentur Matthæo Evangelium scribenti, quid illud erat perurgens uti mitterentur duo Discipuli in vicum, qui erat è regione Bethphage, asinam alligatam repertam, & pullum cum ea soluturi, & adducturi ad eum. Quid autem scriptione dignum fecit Iesus asinæ insidens, & pullo, & ingressus civitatem. Cur autem prophetans Zacharias quæ de Christo postea evenerunt : *Gaude valde filia Sion*, inquit, *annuncia filiæ Hierusalem. Ecce rex tuus venit tibi justus, & servans ; mansuetus, & ascendens super subjugum, & pullum novum ?* Nam si prophetia hæc tantum prædicit id, quod Evangelistæ corporaliter repræsentant, consequentiam prophetiæ servent nobis, literæ insistentes, sic habentem : *Exscindam currus ex Ephraim, & equum ex Hierusalem, & exscindetur arcus bellicus, & multitudo : & pax ex Gentibus, & imperabit aquis usque ad mare, & à fluviis usque ad exitus terræ*, & quæ sequuntur. Sciendum est etiam Matthæum non protulisse textum, provt jacet apud Prophetam ; pro eo namque quod erat : *Exulta vehementer filia Sion, annuncia filia Hierusalem*, fecit : *Dicite filiæ Sion*, abbrevians illud, quod Propheta dixerat, tacuit, & *justus, & servans ipse*, cum dixisset, ut positum est, *mansuetus, & ascendens* : & pro eo quod erat, *super subjugum, & pullum novum*, inscripsit, *super asinam, & pullum filium subjugis.* Quin Iudæi quoque prophetiæ seriem cum his quæ de Iesu scripta sunt conferentes, non vulgariter nos urgent : petentes, quomodo Iesus exsciderit currus ex Ephraim, & equum ex Hierusalem, exscideritque arcum bellicosum, ac fecerit quæ sequuntur. Sed hactenus quidem de prophetia : Quod si longitudinem viæ prætendent, nihil dignum invenientes œconomia Filij Dei in sermone de asina,

Matth. 21. 11. & seq.

Zach. 9. 9.

ὄχλοι, δῆλον ὅτι θεασάμενοι καὶ ἀκηκοότες, ἀπεκρίνατο τοῖς ἐρωτῶσι τίς εἴη, τὸ. οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης Ἰησοῦς, ὁ ἀπὸ Ναζαρὲτ τῆς Γαλιλαίας · ὃ εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς. καὶ λέγει αὐτοῖς · γέγραπται, ὁ οἶκός μου οἴκος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον λῃστῶν · πεῦσω- B μεθα δὴ τὰ πέρα τῆς ἱστορίας μηδὲν ἀναγκαῖον νομίζοντες προσκεῖσθαι γράφοντι τῷ Ματθαίῳ τὸ βάσγελιον, τί ἦν τὸ ἐπιφέρον πεμφθῆναι τοὺς μαθητὰς δύο εἰς τὴν κατέναντι τῆς Βηθφαγῆς κώμην, ἅμα τε δήσοντας αὐτὰς ἀγαγεῖν πρὸς αὐτόν ; τί δὲ ἄξιον ἀναγραφῆς ἦν γνώριμον τῷ ἐπιγραφέντι ὄνῳ, καὶ πώλῳ, καὶ εἰσπλεύσαντι εἰς τὴν πόλιν ; τί δὲ μὴ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεύων ὁ Ζαχαρίας φησὶ · χαῖρε σφόδρα C θύγατερ σιών, κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος, καὶ σώζων. αὐτὸς πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ὄνῳ ὑποζυγίῳ, καὶ πώλῳ νέου εἰ γὰρ προφητεία αὕτη ὡς πρὸς τοὺς βαγγελιστὰς διαλελυμένον σωματικὸν μόνον προλέγει, τῷ ἀκηκοότι τῆς προφητείας σωζέτω πάντα ἡμῖν οἱ ὅπῃ ἓν γράμματος ἰσάκμονοι ὅπως ἔχωσιν. καὶ ὀζολοφρύσει ἅρματα ἐξ Ἐφραὶμ, καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὀζολοφρυωθήσεται τόξον πολεμικὸν, D καὶ πλῆθος, καὶ εἰρήνη ἐξ ἐθνῶν, καὶ καταρξὴ ὑδάτων ἕως θαλάσσης, καὶ ποταμῶν δὲ ἀκολουθίας γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς · ἰστέον μήποτε ὅτι οὐχ ὡς κεῖται πρὸς τοῦ προφήτου ἡ λέξις, ὠφέλησε αὐτὸν ὁ ματθαῖος. φησὶ γὰρ τό · χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών, κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ, πεποίηκεν · εἶπατε τῇ θυγατρὶ σιών. ὑπεστεμμένος δὲ προφητικὸν πρεσβύτης, δίκαιος, καὶ σώζων αὐτὸς, καὶ εἰπὼν ὡς κεῖται τό · πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς, αὐτὸ τὸ · ὅπῃ ὑποζύγιον, E καὶ πῶλον νέου, ἀνέγραψεν · ὅπῃ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου · καὶ ἱκανοὶ δὲ συνεξετάζοντες ὃν τῆς προφητείας εἰρμὸν τοῖς περὶ Ἰησοῦ ἀναγεγραμμένοις, οὐκ ἀνακαφρύνητε ἡμᾶς θλίβουσιν ἀπαντῶντες πῶς ὁ Ἰησοῦς ἐξωλόθρευσεν ἅρματα ἐξ Ἐφραὶμ, καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξωλόθρευσε τόξον πολεμικὸν, καὶ τὰ ἑξῆς πεποίηκε · καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς προφητείας · ἐπεὶ ὁ μῦκος τῆς ὄνου ἀπάσαντα, μηδὲν ἄξιον τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ οἰκονομίας ὑπειληφότες εἰς ὃν περὶ τῆς ὄνου καὶ πώ-

& pullo, primum quidem, qui quindecim ſtadijs utuntur exiſtentibus parva diſtantia, non admodum conſentaneam defenſionem viæ afferent; deinde vero cauſam nobis dicant, quomodo ad viam tam brevem duobus jumentis opus habeat, *Inſedit enim*, inquit, *illis*. Præterea illud etiam: *Si quis vobis aliquid dixerit, dicite quod Dominus his opus habet, ſtatimque dimittet eos*, non arbitror dignum eſſe divinitate Filij Dei; ut dicamus tali naturæ fatendum eſſe ſibi opus eſſe aſina ſoluta à vinculis, & pullo cum ea veniente. Magnum enim omne ſit oportet, dignumque bonitate ejus, quo Filius Dei opus habeat. Ad hæc vero plurima turba veſtimenta ſua ſternens in via, tolerante hæc Ieſu, & non increpante, ut perſpicuum eſt ex his, quæ alij narrant, nimirum: *Si hi tacuerint, lapides clamabunt*, haud ſcio, an non oſtendant ſtolidam cauſam ipſius, ſi nihil aliud ex his declaratur, qui ob hæc lætatur. Iam ramos ab arboribus exciſos in via ſterni aſinis pertranſeuntibus, & impedimenta anteponi injuria potius afficientis, quàm excogitata laus videri poteſt. Cæterum his ſimilia, de quibus dubitavimus eorum cauſa, qui è Templo ejecti fuere ab ipſo, atque etiam majora hoc in loco dicenda ſunt. In Evangelio enim Iohannis ementes eijcit, dicente Matthæo, omnes eum ejeciſſe tum vendentes, tum ementes in templo. Longe autem major, ut probabile eſt, ementium, quàm vendentium erat numerus. Notemus etiam, an non ſupra dignitatem Ieſu erat, qui putabatur filius eſſe fabri, omnes è Templo ejicere vendentes, & ementes; niſi forte, ut etiam illic diximus, potentia diuiniore ſubegit omnes, qui acerbiora apud alios Evangeliſtas, quàm apud Iohannem, audiunt. Nam narrante Iohanne illis dictum fuiſſe à Ieſu: *Nolite facere domum Patris mei domum mercatus*, apud alios redarguuntur feciſſe domum precationis ſpeluncam latronum, nequeunte domo Patris fieri ſpelunca latronum, ſed eouſque à peccatoribus adducta, ut ipſa fiat mercatus domus. Non tantum vero (precationis omnino Patris domus cum ſit) neglecta latrones etiam ſuſcipiet, domus illorum non exiſtens, ſed etiam ſpelunca efficietur, res minime facta à diligentia architectonica, & rationis compote. Atque hæc quidem videre, quomodo ſe habeant, mente, atque in-

Ioh. 2. 6

A λα λόγον, πρῶτον μὲν οἱ ἐ ςαδίοις βραχὺ
διαςήμασι ἔσι πρὸς χρώμενοι, ὑ πάνυ π
ἀπολογίαν εὔλογον κομιῶσι τῆς ὁδοῦ. δεύτε-
ρον δ πῶς δύο κτηνῶν εἰς τὴν ὅπω βραχεῖαν
διῆξαι ὁδὸν, λεγέτωσαν ἡμῖν. ἐπεκάθισε γὰ,
φησὶν, ἐπαὐτῶν· ὅπ δὲ κ τό· ἐαί τις ὑ-
μῖν εἴπῃ, ἐρεῖτε ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει,
εὐθὺς δ ἀποςελεῖ αὐτούς, οὐκ οἶμαι ἄξιον εἶ
τὸ μεγέθος τῆς τοῦ υἱῦ θειότητος, ὥςτε εἰπεῖν
τῇ τηλικαύτῃ φύσει χρείαν ὁμολογεῖν ἔχειν
B ὄνον ἀπὸ δεσμῶν λυομένης, καὶ πῶλον σὺν αὐ-
τῇ ἐρχομένῳ· δεῖ γὰ μέγα εἶ πᾶν, ᾧ χρείαν
ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, κ ἄξιον τῆς χρηςότητος αὐ-
τοῦ· πρὸς δὲ τούτοις ὁ ςρωννύων αὐτῷ τὰ ἱμά-
τια πλῆθος ὄχλος ἐν τῇ ὁδῷ, ἀνεχομένου τού-
των τοῦ ἰησοῦ, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος, ὡς δῆλον
ὂν τῷ πρὸς ἄλλους κτλμένων· ἐὰν ὅτοι σιωπή-
σωσιν, οἱ λίθοι κεκράξουσιν, οὐκ οἶδα εἰ μὴ
βλακείαν τινὰ ἐμφαίνοντι τῷ ὅτι τοῖς τοιούτοις,
εἰ μηδὲν ἄλλο ἀπ' αὐτῶν δηλοῦται, δοξομέ-
C νομένου, καὶ κατασκομένης κλάδους ἀπὸ τῶν δέν-
δρων ςρωννύσθαι ἐν τῇ ὁδῷ ὄνων διερχομένων,
ἐμποδίζειν μᾶλλον δόξαι ἂν εἶ τοῖς ὀχλουμένοις,
ἢ ὡς λελογισμένην ἀποδοχὴν· ὅσα δὲ ἐπιπορεύ-
σαμεν ἐκ τοῦ τοῦ ἱεροῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκβαλλο-
μένων, ταῦτα καὶ *ὅτι τι μείζονα ἐνταῦθα λέκ- * χ. ἐν τ. μέ. ἐν τῷ
τέον· ἐν μὲν γὰ τῷ κτ ἰωάννην ἐκβάλλειν τοὺς
ἀγοραζόντας· ὁ δὲ ματθαῖος φησιν ὅτι ἐξέβα-
λε πάντας τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοραζόντας ἐν
τῷ ἱερῷ· πολλῷ δ ὡς εἰκὸς ἀριθμὸς τοῦ ἀγο-
D ραζόντων πλείων ἐςὶ τοῦ τοὺς πωλοῦντας·
εἰ ὀπτήσαιμεν εἰ μὴ ὁ πάντας ἐκβάλλεσθαι
τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοραζοντας ἐν τῇ ἱερῷ,
τοῦτό ὁ ἀξίωμα τὸ νομιζομένου υἱὸ τέκτονος
εἶ ἐτύγχανεν, εἰ μὴ ἄρα, ὡς κάκῃ ἐλέγο-
μεν, θειοτέρα δυνάμει τοὺς πάντας ἐπέ-
παυεν, χαλεπώτερα ὅσον ὅτι τοῖς λοιποῖς εὐαγ-
γελισταῖς τοῦτο ὃν ἰωάννην ἀκούσαντας· ὁ μὲν
γὰ ἰωάννης φησιν αὐτοῖς εἰρῆσθαι ὑπὸ τοῦ ἰη-
σοῦ· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμ-
πορίου· οἱ δ λοιποὶ σπήλαιον λῃςῶν ἐλέγχον-
Ioh. 2. 6 τα πεπεικότες τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, ὑ χω-
ρήσοντος τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς, ὥςτε γενέσθαι σπή-
λαιον λῃςῶν, ἀλλὰ μέχρι τούτου ὑπὸ τῶν
ἁμαρτανόντων φερομένου, ὡς οἶκον ἐμπορίου αὐ-
τὸν γενέσθαι· μόνον δ τῆς προσευχῆς οἶκος ὑ
πάντως οἶκος τοῦ πατρὸς ὢν ἀμελητὸς ὑ λῃςῶν
τοσοῦτον ἀφανίζεται, ὑ μηδόλως αὐτῶν οἶκος, ἀλλὰ
σπήλαιον, προσῆκμα οὐχ ὑπὸ ἀρχιτεκτονι-
κῆς, καὶ λογικῆς ἐπιμελείας γεγενημένον. * ὃ μὲν οὖν ἰδεῖν ἔχει ἢ ἔχει ταῦτα, νῦ ἀληθὲς Vide Not.
τῷ

ξ διδάσκοντος τοῖς λέγουσιν · ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ A
ἔχομεν , ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαριζόμενα
ἡμῖν , μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς εἶναι πεποίθαμεν · ὃ δὲ
γὰρ ἀγνοοῦσιν ἡμᾶς ὅτι τὸ ἡγεμονικόν , οἱονεὶ
ὀφθαλμοὶ , ὀπίσω δεῖ εἶναι τῆς τῆς καλῆς νύμ-
φης χριστοῦ ὀφθαλμοὺς , ὡσεὶ ὧν φησιν ὁ νυμ-
φίος · ὀφθαλμοί σου περιστεραὶ , τάχα αἰνιττό-
μενος πρὸς τὸ πνευματικὸν κατασυντικὴν δυνά-
μιν , ἀφ' οὗ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς περι-
στερὰν ἐληλυθέναι ὅτι ἐπ' αὐτόν , καὶ ἐν ἐν
ἑκάστῳ αὐτῶν . ἀλλ' ὅμως οὐδ' οὕτως ἔχοντες σὺν B
ἀποκηπουμεν , ψηλαφῶντες τοὺς εἰρημένους τοὺς
ζωῆς λόγους , πρέπειν λαβέσθαι αὐτῶν τοὺς
ἀπορρέοντας εἰς ὃν μὴ πίστεως ἀψάμενον δυ-
νάμεως · ἰησοῦς τοίνυν ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ,
ὅστις εἰσέρχεται εἰς τὸν ἱεροσόλυμα καλούμενον
ψυχὴν , ὀχούμενος τῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν λε-
λυμένῃ ἀπὸ τῶν δεσμῶν ὄνῳ . λέγω δὲ πρὸς ἀ-
φελέσι τὴν παλαιᾶς διαθήκης γράμμασι , * σα- * χ. ἐ-
φηνιζομένης ὑπὸ τῶν λυόντων αὐτὰ μαθητῶν φηνιζο-
δύο . τῷ τε ὅτι τὴν ἀπαπείαν τῆς ψυχῆς ἀνάγον- C μένοις
τος τὰ γεγραμμένα , καὶ ἐπ' αὐτοῖς αὐτὰ ἀλλη-
γοροῦντος . καὶ τῷ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ καὶ ἀληθινὰ
διὰ τῆς ἐν τῇ σκιᾷ κειμένων προκατάπτος . ὀχεῖ
δὲ καὶ τὴν νέαν πόλιν , τὴν καινὴν διαθήκην , ἐν ἀμ-
φοτέραις γὰρ ἔστιν εὑρεῖν ὃν καθαίροντα ἡμᾶς τὸν
ἀληθείας λόγον , καὶ ἀπελαύνοντα τὰς πωλούσας ,
καὶ ἀγοράζοντας ἐν ἡμῖν πόρους λογισμῶν · μόνος
δ' εἰς τὸ ἱεροσόλυμα ψυχὴν οὐκ ἔρχεται , ἀλλ'
οὐδὲ μετ' ὀλίγων πίων · πολλὰ γὰρ τὰ προάγοντα
ὃν πεφύκασιν ἡμᾶς λόγον θεοῦ δεῖ ἐν ἡμῖν γενέσθαι , D
καὶ ἕπεσθαι πλῆθος ὅσα τὰ ἐπόμενα αὐτῷ . πρῶτα
μὲν ποιεῖν αὐτὸν ὑμνεῖσθαι καὶ δοξάζοντα , καὶ ὃν ἅγιον
κόσμον καὶ περιβολὴν αὐτῷ ὑποτιθέντα , ἵνα
αὐτῷ τὰ σχήματα μὴ ἁπτηται γῆς ἔχοντα τὸν
* χ. ὄχε- * βαρὺν ὄντα καταβεβηκότα ἐπὶ σωτῆρα αὐτοῦ ἐλθόντα
σθαι εἰς αὐτοὺς · ἵνα δὲ ἔτι μᾶλλον ὑπερτέρω τῆς γῆς τυγ-
χάνωσιν οἱ ὀχοῦντες αὐτὸν πεφυκότες καὶ καινοὶ λό-
γοι τῶν γραφῶν , ἐκκόπτεσθαι κλάδους δεῖ
ἀπὸ τῶν δένδρων , ἵνα βαίνωσιν ὅτι τῶν βλά-
στας ἐκκειμένων · δυνάμεθα δὲ οἱ προάγοντες ,
καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ ὄχλοι δηλοῦν καὶ τὰς ἀγ- E
γελικὰς συνεργείας , πνὰς μὲν ὑπερεπιζώσας
* χ. ἀυξεῖ αὐτῷ τὴν ὁδὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν , δι' ὧν * αὐ-
κατασμυ- τὸν κατασμύνεται . πνῶν δ' ἐπακολουθούντων τῇ αὐ-
νεῖ τοῦ ἐν ἡμῖν παρουσίᾳ , ὡσεὶ ἧς πολλάκις εἰρη-
κότες νῦν εἰς τοῦτο μάρτυρας ὁ λεξόμενος · καὶ
* χ. εἰ- τάχα οὐκ ἀλόγως ὄνῳ * εἴκασι τὰς ὡδεισάν-
κασι τας φωνὰς τὸν ἄγοντα αὐτὸν εἰς τὸν ψυχὴν
λόγον · ἀχθοφορεῖ γὰρ τὸ ζῶον , πολὺ δὲ δὴ

telligentia vera, data his, qui dicunt: *Nos autem mentem Christi habemus, ut videamus, quæ à Deo donata sunt nobis;* 1. Cor. 2. 16, 12. esse credimus supra captum nostrum. Neque enim ea animæ pars præstantissima, principatum quam vocamus, in nobis est pura: sed ne oculi quidem puri sunt, quales oportet esse oculos pulchræ sponsæ Christi, de quibus inquit sponsus: *Oculi tui columbarum*: fortasse innuens Cant. 1. 15 vim acutæ intelligentiæ, quam habent spirituales, propterea quod etiam super Dominum, atque super singulos ipsum habentes, Spiritus sanctus, sicut columba advenit: attamen sic etiam affecti non tardabimus contrectantes dictos vitæ sermones, periculum facere percipiendi vim ipsorum diffluentem in eum, qui cum fide tetigerit. Est igitur Iesus Dei sermo, qui ingreditur in animam, quæ vocatur Hierosolyma: vectus asina, quam Discipuli à vinculis solverunt; vectus inquam asina, hoc est literis Veteris Instrumenti simplicibus, quas explanarunt, illas solventes Discipuli duo: altero ad animæ medelam reducente ea, quæ scripta sunt, ejusque gratia per allegorias illa tractante; altero futura, eaque vera bona per ea, quæ in vmbra posita erant, edocente. Sed vehitur etiam novo pullo, hoc est Novo Instrumento: in utrisque enim invenire licet veritatis sermonem nos purificantem, expellentemque cogitationes omnes in nobis vendentes, & ementes. Solus autem ad Hierosolymam, animam non venit: sed neque cum paucis quibusdam: multa enim sint in nobis oportet præcedentia sermonem nos perficientem, aliaque quamplurima ipsum sequentia, nimirum omnia ipsum laudantia, & glorificantia: propriumque ornamentum, ac vestem ipsi supponentia, quo vehicula ipsius terram non tangant, habentia eum, qui è cœlo descendit, in se requiescentem. Vt autem magis sint supra terram ipsum vehentes, nimirum Scripturarum sermones novi, & veteres, excindantur rami de arboribus oportet, ut ascendant super ea, quæ rationi convenienter sunt exposita. Cæterum præcedentes ipsum, ac sequentes turbæ declarare possunt angelicas cooperationes: aliquibus quidem præparantibus illi viam in animabus nostris, quibus ipsi honestentur, aliquibus vero adventum ipsius intra nos sequentibus. Qua de re sæpius cum disseruerimus, nunc ad hoc testibus non egemus. Ac fortasse non ab re assimilavi asinæ voces, quæ circunsteterunt Sermonem, ducentes ipsum ad animam: nam & animal est asina onera gestans, & multum pon-

deris, onusque grave, declaratur ex Scriptura, præsertim Veteris Instrumenti, ut perspicuum est inspicienti, quæ apud Iudæos fiunt. Sed non sic pullus, ut asina, gestat onera, quamvis enim grave sit omne onus literæ non valentibus id, quod spiritus habet, sursum tendens, ac leviſſimum capere, minus tamen oneris habet Instrumentum Novum, quàm Vetus. Proinde quosdam novi, qui asinam quidem alligatam, esse interpretarentur ex circumcisione credentes, quos à multis vinculis solviſſent hi, qui sincere per Filium Dei spiritualiter edocti fuere; pullum vero Gentiles, qui antequam Iesu sermonem susciperent extra omne impositum jugum existentes, nullo coërcebantur freno, sed soluti erant, ac voluptatis amantes. Quamvis autem hi non disseruerint de præcedentibus, & sequentibus turbis, non improbabile tamen fuerit dicere præcedentes esse Mosen, & Prophetas: sequentes vero sanctos Apostolos; de quibus omnibus, quam ingrediantur Hierosolymam, & in quam domum habentem multos venden-
tes, & ementes expulsos à Filio Dei, quantum ad hunc sermonem spectat, quærendum est. Ac fortaſsis hæc est illa, quæ sursum est Hierusalem, ad quam ascendet Dominus, more aurigæ regens, tum ex circumcisione, tum ex Gentibus credentes, præcedentibus ipsis, ac sequentibus vel Prophetis, & Apostolis, vel ministrantibus ipsi Angelis (nam possunt sic declarari ex præcedentibus, & sequentibus ipsum, ut nunc dicitur:) quæ habebat ante ascensum ipsius eos spiritus, qui spirituales astutiæ in cœlestibus dicuntur, vel Chananæos, & Chettæos, & Amorræos, & hostes populi, & omnino alienos, cum illic etiam aliquo modo impleri posset prophetia dicens: *Terra vestra deserta, civitates vestræ igni succensæ: ipsam regionem vestram alieni devorant*; hi enim sunt, qui cœlestem Patris domum, Hierusalem sanctam, domum precationis inquinantes, speluncam etiam fecerunt latronum, non aliorum, quam sui ipsorum, qui argentum habent adulteratum, dantes accedentibus obolos, & collyba, vilia, & contemptibilia nomiſmata. Hi sunt, qui dum cum animabus luctantur, preciosiora ab illis auferunt, deprædanturque præstantiora, ut dent ea, quæ nullius sunt pretij. Attamen profecti Discipuli inveniunt asinam alligatam, & non habentem Iesum, propter impositum Legi velamen, & solvunt. Quin invenitur, & pullus cum ea: quoniam utraque ante Iesum perierant: dico autem tam eos,

Eph. 6. 12.

Esa. 1. 7.

ἄχθος καὶ φορτίον βαρὺ δηλοῦται ἀπὸ τῆς λέξεως, καὶ μάλιστα τῆς παλαιοτέρας. ὡς δῆλον τοῖς ἐφιστάνσι τοῖς κατὰ Ἰουδαίων γινομένοις. οὐχ ὅπως δὲ ὁ πῶλος ἀχθοφόρον, ὡς ὄνος· εἰ γὰρ καὶ βαρὺ πᾶν τὸ τοῦ γράμματος φορτίον ἐστί, τὸ ἀνώφορον καὶ κουφότατον τὸ πνεύματος χωρὶν μὴ δυναμένοις, ἀλλά γε ἐλαφρὸν ἔχει βάρος τὸ καινὸν γράμμα παρὰ τὸ παλαιότερον· οἶδα δέ τινας τὴν μὲν δεδεμένην ὄνον ἐξελκυσθείσας τὰς ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντας, πολλῶν δεσμῶν κατὰ τὴν γνησίως τοῦ λόγου πνευματικῶς μεμαθητευμένων ἀπολυομένους, τὸν δὲ πῶλον τὰς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, αὐτὰς πρὶν παραδέξωνται τὸν ἰησοῦ λόγον, καὶ ἔξω πάντος ὑπεικόντος ζυγοῦ, καὶ ὃ ἀφνιακτικὸν καὶ φιλήδονον γεγυμνασμένος· εἰ καὶ μὴ εἰ- * κ. παρήκασι δὲ ὅτι τοὺς προάγοντας μετὰ, καὶ τοὺς προφήτας, τοὺς δὲ ἐπακολουθοῦντας τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, οἵ τινες ἅπαντες εἰσέρχονται εἰς ποίαν ἱεροσόλυμα, ὅσον καὶ τοῦτον τὸν λόγον ζητητέον, ἔχοντα πωλοῦντας, καὶ ἀγοράζοντας πολλοὺς, ἐξελαυνομένους ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· καὶ τάχα ἡ ἄνω ἱερουσαλὴμ, εἰς ἣν ἀναβιβάσεται ὁ κύριος, νικιζῶν τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἐθνῶν πιστεύοντας, προαγόντων αὐτὸν, καὶ ἀκολουθόντων, εἴτοι προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, ἢ τῶν λειτουργούντων αὐτῷ * ἀπ' ἀγγέλων. δυνάται γὰρ καὶ ὅπως δηλοῦσθαι ἀπὸ τῶν προαγόντων, καὶ ἀκολουθούντων αὐτῷ, * λέγεται τὰ νῦν. ἢ εἶναι περὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῦ τὰ λεγόμενα πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἢ τοὺς χαναναίους, καὶ χεττᾶίους, καὶ ἀμορρᾶίους, καὶ τὰς λοιπὰς πολεμίους τῷ λαῷ, καὶ ἁπαξαπλῶς τὰς ἀλλοτρίας, κἀκεῖ πῶς δυναμένης τῆς προφητείας πεπληρῶσθαι λεγούσης· ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι, τὸ χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτό. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ τὸν ὑρώνιον καὶ παῦτος οἶκον τὰ ἁγία ἱερουσαλὴμ, ὃν οἶκον τῆς προσευχῆς μαλιοῦντες, καὶ σπήλαιον λῃστῶν ποιήσαντες, οὐκ ἀλλων ἢ ἑαυτῶν, ἀργύριον ἔχοντες ἀδόκιμον, καὶ διδόντες ὀβολοὺς, καὶ κόλλυβα τοῖς προσιοῦσιν, εὐτελῆ καὶ οὐκ ἀφορόλογα νομίσματα· ἅτοι εἰσὶν οἱ λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ψυχῶν, ὧν τῶν παλαιὸν αὐτῶν, τὰ πλείονα, καὶ συλῶσι τὰ κρείττονα, ἵνα δῶσι τὰ μηδενὸς ἄξια· πλὴν παρελθόντες οἱ μαθηταὶ εὑρίσκουσι τὸν δεδεμένην ὄνον, καὶ λύουσι. ὃ ὑπεκείμενον κάλυμμα τοῦ νόμου ἰσχυὸν οὐκ ἔχοντος· ἐν ὁ πῶλος ὁ μετ' αὐτῆς εὑρίσκεται, ἐπεὶ ἀμφότερα πρὸς ἰησοῦν ἦν ἀπολωλότα, λέγω δὲ οἱ

ἐκ περιτομῆς, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ὕστερον πι-
στεύσαντες· πῶς δὲ οὗτοι εὐθὺς πάλιν ἀποστέλ-
λονται μετὰ τὸ ἐπικαθεσθέντα τὸν ἰησοῦν εἰς τὰ
ἱεροσόλυμα ἀναβεβηκέναι, οὐκ ἀκίνδυνον εἰ-
πεῖν, μυστικὸν γὰρ ἐχόμενον τῆς περὶ τῶν ἁγίων
εἰς ἀγγέλους μεταβολῆς, ἀποσταλησομένους
κατὰ τὸν μετὰ τοῦτον αἰῶνα, παραπλησίως τοῖς
εἰς διακονίαν ἀποσταλησομένοις λειτουργικοῖς
πνεύμασι διὰ τοὺς κατά γε ταῦτα μέλλοντας
κληρονομεῖν ζωὴν αἰώνιον· εἰ δὲ ὄνος καὶ πῶλος
τὰ παλαιὰ καὶ τὰ καινὰ εἴη γράμματα, οἷς ὁ
λόγος ὀχεῖται τοῦ θεοῦ, οὐ πάνυ τι χαλεπὸν
ἔσται παραστῆσαι πῶς ἀποστέλλονται τοῦ λόγου ἐν
αὐτοῖς φανέντος, οὐ μένουσι μετὰ τὸ εἰσελθεῖν εἰς
ἱεροσόλυμα τὸν λόγον ἐν τοῖς ἀποβεβληκόσι
πάντας τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράζοντας λο-
γισμούς· ἐγὼ δὲ οἶμαι μὴ ματὴν κώμην τε
εἶναι τὸν τόπον τοῦτον, ὅπου ἦν ἡ δεδεμένη ὄνος,
καὶ ὁ πῶλος, καὶ τοῦτο ἀνώνυμον· κώμη γὰρ ὡς
πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ πάντα κόσμον ἡ πᾶσά ἐστι
γῆ, ὅπου ἐστὶν ἡ δεδεμένη ὄνος καὶ ὁ πῶλος, καὶ
ἡ κώμη αὐτάρκως χωρὶς προσθήκης ἑτέρου ὀ-
νόματος καλουμένη· ἀπὸ βηθφαγῆ δὲ ὁ ματ-
θαῖός φησιν ἀποστέλλεσθαι τοὺς παραληψομένους
τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον, ἥτις τόπος ἦν ἱερατι-
κὸς, οἶκος σιαγόνων ἑρμηνευόμενος· καὶ ταῦτα
μὲν κατὰ δύναμιν εἰς τὰ παρὰ τῷ ματθαίῳ
λεκτέον, τοῦ ὁλοκλήρου καὶ παρὰ ταῦτα ἀκριβε-
στέρου λόγου εὐκαιρότερον, ὅταν εἰς τὸ κατὰ ματ-
θαῖον ἡμῖν λέγειν δοθῇ, λεχθησομένου· ὁ δὲ
μάρκος, καὶ ὁ λουκᾶς πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν
οὐδεὶς πῶ ἀνθρώπων ἐκάθισεν, εὑρῆσθαί φησι
κατὰ τὴν πρόσταξιν τοῦ κυρίου ὑπὸ τῶν δύο
μαθητῶν, ὅντινα λύσαντες ἤγαγον πρὸς τὸν κύ-
ριον· προστίθησι δὲ ὁ μάρκος ὅτι εὗρον τὸν πῶ-
λον δεδεμένον πρὸς θύραν, ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφό-
δου· τίς δὲ ἔξω; οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, οἳ ἦσαν
ξένοι τῶν διαθηκῶν, καὶ ἀλλότριοι τῆς ἐπαγγε-
λίας τοῦ θεοῦ, ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ οὐχὶ ὑπὸ
στέγην ἢ οἰκίαν ἀναπαυόμενοι, δεδεμένοι ταῖς
ἰδίαις ἁμαρτίαις, καὶ λυόμενοι ὑπὸ τῆς προει-
ρημένης διπλῆς ἐπιστήμης τῶν ἰησοῦ γνωρίμων·
οἱ δὲ δεσμοὶ τοῦ δεδεμένου πώλου, καὶ αἱ ἁμαρ-
τίαι παρὰ τὸν ὑγιῆ γεγενημέναι λόγον ἐλεγ-
χόμεναι ὑπ' αὐτοῦ, θύρας τυγχάνοντος ζωῆς,
πρὸς ἐκείνην λέγω δὴ * τῆς θύρας ἦσαν οὐκ
ἔνδον, ἀλλ' ἔξω· τάχα γὰρ ἔνδον τῆς θύρας δε-
σμὸς γενέσθαι τῆς κακίας οὐ δύναται· ἐστήκασι δέ
τινες παρὰ τῷ δεδεμένῳ πώλῳ, ὡς ὁ μάρκος
φησὶν, οἶμαι ὅτι οἱ δήσαντες αὐτὸν, ὡς λουκᾶς ἀναγράφει; εἶπαν οἱ κύριοι τοῦ πώλου πρὸς τοὺς

A qui ex circuncisione, quam eos, qui ex Gentibus postea crediderunt. Verum enimvero dicere quomodo mox rursus hi mittuntur, postquam insidens asinæ Dominus Hierosolymam ascendit, dici non potest sine periculo, res alioqui mystica, & mutationi sanctorum in Angelos conjuncta, mittendos in futuro seculo, perinde atque illi administratorij spiritus, qui mittuntur in ministerium eorum, qui hæreditatem sortientur vitæ æternæ propter hæc. Quod si asina, & Hebr. 1. 14.
B pullus literæ veteres, & novæ sunt, quibus sermo ille Dei vehitur, haud admodum difficile fuerit ostendere, postquam insederit super illis Sermo, & postquam ingressus fuerit Hierosolymam, quomodo remittantur non manentes inter eos, qui ejecerunt à se cogitationes omnes vendentes, & ementes. Arbitror vero ego non frustra etiam vicum, eumque sine nomine esse locum hunc, vbi alligata asina erat, & pullus. Vicus enim comparatione totius ornatus, qui est in cœlo, universa est terra, ubi est alligata
C asina, & pullus: & vicus contentus vocari absque adjectione alterius nominis. A Bethphage vero Matthæus inquit missos fuisse, qui assumerent asinam, & pullum. Sane hæc Bethphage locus est, quem (si interpreteris) vocare possis Domum maxillarum sacratam. Et hæc quidem habuimus, quæ dissereremus pro virili de his quæ sunt apud Matthæum, pleniorem, atque accuratiorem sermonem habituri, nacti commodiorem occasionem interpretandi Evangelium à Matthæo traditum. At Marcus, & Lu-
D cas pullum alligatum, super quem nullus hominum sedisset, repertum dicunt juxta Domini jussionem à duobus Discipulis, quem solutum ad Dominum duxerint. Addit autem Marcus repertum pullum alligatum ad januam foris in bivio: sed quis foris erat, nisi Gentiles, extranei à testamentis, & alieni à promissione Dei; in bivio non sub tecto, domove acquiescentes, proprijs peccatis vincti, & soluti à prædicta duplici scientia familiarium Iesu. Vincula vero alligatæ asinæ, & peccata facta circa sa-
E nam doctrinam redarguta ab ipso, qui erat janua vitæ, respectu illius januæ vitæ, non erant intra januam, sed foris. Nam fortassis intra januam fieri nequit vinculum vitiositatis. Steterunt autem, ut Marcus scribit, quidam apud alligatum pullum, nimirum qui ligaverunt ipsum, ut Lucas scribit; dixeruntque pulli Domini ad Discipulos: Cur pullum sol-

* Χ. τὴν θύραν

vitis ? Domini enim qui subjecerant, & ligaverant peccatorem, iniqui, & exleges sunt, qui respicere nequeunt in verum Dominum liberantem pullum à vinculis ipsorum. Quoniam ergo inquiunt Discipuli: Dominus illo opus habet, nihil valentibus pravis Dominis respondere, ducunt ad Iesum pullum nudum, & substernunt proprium ornamentum, ut injectis vestimentis Discipulorum insidens Iesus quiescat. Cætera ex his, quæ dicta sunt apud Matthæum, non admodum obscura erunt: nempe quonam pacto veniunt Hierosolyma, & ingressus Templum cœperit ejicere vendentes, & ementes è Templo: vel ut appropinquauit intuitus civitatem flevit super illam, cumque ingressus esset Templum cœpit ejicere vendentes. In aliquibus etenim habentibus in se Templum, ejicit omnes vendentes, & ementes in Templo, in alijs vero non admodum parentibus sermoni Dei tantum facit initium ejiciendi vendentes, & ementes. Præter hos vero sunt etiam tertij, in quibus cœpit ejicere tantum vendentes, non etiam ementes. Verum apud Iohannem omnes ejiciuntur flagello ex funiculis plicato vna cum ovibus, & bobus. Inspice vero diligenter an alterationes rerum scriptarum, dissonantiæque dissolvi possint tropo anagogico: nimirum unoquoque Evangelistarum diversas actiones τῷ λόγῳ, [hoc est Filij Dei,] describente in diversis animarum moribus: non eadem, sed similia quædam perficientes. Quin differentia etiam illa, quæ videtur esse de ascensionibus Domini ad Hierosolymam apud Iohannem, qui Evangelium, quod in manibus habemus, aliter quàm tres, scripsit, ut exposuimus in verbis ipsorum, sic solum servari potest, Iohanne similia asserente, & dicente, excisis ab arboribus ramis, vel frondibus ex agris, & stratis in via, ramos palmarum multam turbam, quæ venerat ad diem festum, accepisse, & processisse obviam ei clamantem: Benedictus qui venit in nomine Domini; & rex ille Israëlis. Cæterum ab ipso Iesu inquit Iohannes repertum asellum, super quem sedit Christus; majus quiddam nobis ob oculos ponens per hunc asellum sic tropice dictum, qui beneficium majus accepit non ab hominibus, neque per homines, sed per Iesum Christum. Quin ne Iohannes quidem ipse protulit prophetiam ijsdem verbis, sed pro ea dixit:

A μαθηταὶ· τί λύετε τὸν πῶλον; κύριοι γὰρ οἱ ἐπισταξαντες, καὶ δήσαντες τὸν ἡμαρτηκότα, τοιοῦτοι, οἵτινες δὲ δυνάμενοι αὐτοῖς ἀντιλέγειν τῷ ἀληθῶς κυρίῳ ἀφέλκοντι τῷ δεσμῷ αὐτῶν τὸν πῶλον· ὅτι φασὶν οἱ μαθηταί· ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, μηδὲν δυναθέντων τοῖς πονηροῖς κυρίοις ἀποκρίνεσθαι, ἄγουσι πρὸς τὸν Ἰησοῦν τὸν πῶλον γυμνὸν, ἐπιῤῥίπτουσι τὸν ἴδιον κόσμον, ἵνα τοῖς ἐπιβληθῇ τῷ μαθητῶν ἱματίοις ἐπικαθεζόμενος ὁ κύριος ἀναπαύσηται· τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ τῶν εἰρημένων παρὰ τοῦ ματθαίου ἐὰν πού τι ἔχῃ ἀσαφὲς, πῶς ἔφθασεν ἔρχεται εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, ἢ ὡς ἤγγισεν ἰδὼν τὴν πόλιν ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτὴν, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας· ἐν οἷς μὲν γὰρ τῶν * ἐχόντων τὸ ἱερὸν ἐν αὐτοῖς, ἐκβάλλει πάν- * ἐχόν-τως
B τας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· ἐν ἑτέροις δὲ μὴ σφόδρα πειθομένοις τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ μόνον τὴν ἀρχὴν ποιεῖται τοῦ ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας· πρό τινος δέ ἐστι καὶ τούτους, ἐν οἷς ἤρξατο ἐκβάλλειν μόνους τοὺς πωλοῦντας, ὀλίγῳ δὲ καὶ τοὺς
C ἀγοράζοντας· οἱ δὲ καὶ παρὰ ἰωάννῃ πάντες, ἅμα τοῖς προβάτοις, καὶ τοῖς βουσὶ καὶ πλακέντι ἐκ ἱερείων φραγέλλιον ἐκβάλλοντος· ἐπίστησον δὲ ὅτι μελῶς, εἰ δυνατὸν ὡς πάς γε ἐνδιαλαβὼν τὴν διαγεγραμμένην, καὶ τὰς διαφωνίας διαλύεσθαι παρὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς τρόπον· ἑκάστου τῶν διαληλιθότων διαφέροντος διαφόρους τὸ λόγου ἐνεργείας, ἐν διαφόροις ἤθεσι ψυχῶν, ἃ τὰ αὐτὰ, ἄλλα τινὰ παραπλήσια ἐπιτελέσας· καὶ ἡ δικαία δὲ διακοπὴ
D τῶν εἰς ἱεροσόλυμα ἀνόδων τοῦ ἰησοῦ, παρὰ τὸν ὃν ἐν χερσὶν διαληλιθὸν ἀναγραφὴν, ἑτέρως παρὰ τοὺς πεῖς, ὡς ἐξεθέμεθα τὰς λέξις αὐτῶν, ἵνα μόνως σώζεσθαι δυνάμενα τοῖς παραπλησίοις παράγμασιν ἐπιπεσόντος τοῦ ἰωαννου, ἀπὸ τῶν κοπτομένων ἀπὸ τῶν δένδρων κλάδων, ἢ στιβάδων ἐκ τῶν ἀγρῶν, καὶ στρωννυμένων ἐν
E τῇ ὁδῷ, βαΐα τῶν φοινίκων εἰληφέναι, λέγοντος τὸν πολιὰ ἐξελθυθέναι εἰς ἑορτὴν ὄχλον, καὶ ἐξελθυθέναι εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ κεκραγότα· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ· πολὺ ὕστερος ἐπ' αὐτῷ φησι τοῦ ἰησοῦ βουλεσκεσθαι τὸ ὀνάριον, ἐφ' ὃ καθίζεσθαι ὁ χριστὸς, πλέον τι παρὰ τοῦτο τροπικώτερον δηλουμένου ὀναρίου παρίστασθαι, μείζονα εὐεργεσίαν χωρήσαντος τοῦ οὐκ ἀπὸ ἀνθρώπων; οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ ἰησοῦ χριστοῦ· οὐδὲ ἰωάννης γ' ἀν̣ωλεξεῖ ὁ παρὰ τοῦ πνεύματος ὀξέως

τὸ, Μὴ φοβοῦ θύγατερ σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται, καθήμενος, ἐπὶ πῶλον ὄνου, ὅτι ἐστὶ ζύγιον, καὶ πῶλον νέον· τὸ δὲ, μὴ φοβοῦ ἡ θυγάτηρ σιών, οὐδ' ὅλως εἴρηται· πλὴν ἰδωμεν κατὰ πόσων ἐκτεθέντος τοῦ θεοφθεγκτοῦ λόγου, εἰ μὴ χαίρειν σφόδρα θυγατέρα σιὼν ἀναγκαῖον· πῶς γὰρ κρεῖττονα τούτης θυγατέρα ἱερουσαλὴμ, ἢ μόνον χαίρειν σφόδρα, ἀλλὰ καὶ κηρύττειν δεῖ τοῦ βασιλέως αὐτῆς ἐρχομένου τῷ δικαίῳ, καὶ σώζοντος, καὶ πραέως, ἐφὶ τοῦ B ἐπιβεβηκέναι ζῷ ἐπὶ ζυγίῳ καὶ πώλῳ νέῳ πώλῳ· πᾶς γὰρ ὁ δεξάμενος αὐτὸν, σκέπει φοβηθήσεται τὰς τῆς ἐπιδόξου ὡς πλισμένας πίς πιθανοῖς λόγοις, ἁρματα ἐφραὶμ λεγόμενα, κατὰ τοῦ κυρίου ἐξολοθρεύόμενα, οὐδὲ ὃν φόβον ἵππον εἰς σωτηρίαν, θελουμένη ὀπτηθυμίαν τοῖς ἀγαθοῖς οἰκειωμένην, καὶ πολλὰς τοῦ ἐν ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντας θελόντων, καὶ * ὃν ὑγιῆ λόγον προσίεσθαι, βλέπουσα· ἔστι δὲ χαίρειν ἄξιον ὅτι τοῦ ἐξολοθρεύεσθαι κατὰ τοῦ ὀχεμένου τοῦ κατοχυρίου, καὶ τοῦ νέου πώλου πολὺ C πλέον πολεμικὸν, σκέπει τοῦ πεπυρωμένων ἐλαῶν τοῦ ἐχθροῦ καταιρόντων τοῦ προδεξαμένου ὃν ἰησοῦν εἰς ὃ ἑαυτοῦ ἱερὸν· ἔσται δὲ καὶ πλῆθος μεγὰ εἰρήνης, ἀπὸ τοῦ ἐθνῶν, ἐν τῇ ἱερουσαλὴμ τοῦ σωτῆρος ὀπτηθμίας, ἀρχόντος τοῦ ὑδάτων, ἵνα σωτεύῃ τὰς κεφαλὰς τοῦ δρακόντων ὅτι τοῦ ὕδατος, καὶ πατήσωμεν τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, φθάνοντες ἕως τοῦ διεκβολαῦ πάντων τοῦ ἐπὶ γῆς πεζευθέντος· ὁ μὲν θεῖος μῶκος περὶ τῆς ὀνικῆς χαράξεως εἰρῆσθαι κατὰ τοῦ κυρίου, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ὅπως ἀνθεσπίτων ἐκάθισε, δοκεῖ μοι ἀνιτέον εἶναι ὃ μηδέπω ποτὲ λόγῳ κατοτιζομένῃ ἑαυτὸς πρὸ τῆς ἐν αὐτοῖς ὀπτηθμίας τὸς ὕστερον πεπιστευκότας· τάχα γὰρ ἀνθεσπίτων μὲν οὐδεὶς πω καθίσας ἐπὶ ὃν πῶλον ἦν, θηρίον ἢ τοῦ ἀλλοτρίων τοῦ λόγου δυνάμεών τινες ἐπεκάθισαν, ἐπεὶ ὁ πλοῦτος τοῦ αἱρεθέντων δυνάμεων, ἃ πρὸ τοῦ τοῦ θεοφήτη ἠπαφε ὅτι ὄνων φέρεσθαι, καὶ καμήλων λέγεται ἀφὶ τούτων· ἐν τῇ θλίψει ἢ E τῇ τενοχωρίᾳ λέων ἃ σκύμνος ἐκβαῖνον, καὶ ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων· οἳ ἔφεσιν ὅτι ὄνων ἢ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν· πυκτέον δὲ πάλιν τοῦ φιλῆ τῇ λέξει προσεχόντων, εἰ μὴ κατ' αὐτὸς ματαίως δὴ δόξαι γεγράφθαι τό· ἐφ' ὃν οὐδεὶς ὅπως ἀνθεσπίτων ἐκάθισε· τίς γὰρ τοῦδε ἄνθεσπον καθέζεται ὅτι πῶλον; καὶ

A *Noli timere filia Sion : ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ* : pro eo, quod est : *Ascendens super subjugalem, & pullum novum.* Illud vero : *Noli timere filia Sion*, haudquaquam dictum est. Veruntamen cum exposuerint omnes propheticum sermonem, videamus, an non necessario gaudendum sit filiæ Sion, atque hac præstantiori filiæ Hierusalem non solum valde gaudere, verum etiam prædicare necesse sit regem suum advenientem, justum, & servantem, & mansuetum, eo quod super subjugalem, & B pullum novum ascenderit. Quisquis igitur ipsum receperit, non in posterum formidabit diversæ sectæ homines eloquentiæ viribus armatos, qui currus Ephraim dicuntur, & à Deo excindi, quique multos lædunt, Hierusalem habitare, & intendere volentes sanæ doctrinæ : non formidabit etiam equum fallacem ad salutem, hoc est desiderium insanum, & rebus sub sensum cadentibus familiare. Adhęc gaudere dignum est, eo quod ab eo excindatur arcus bellicus, qui vehitur super subjugalem, & C pullum novum, non valentibus amplius inimici ignitis sagittis adversus eum, qui receperit Iesum in suum templum. Erit autem in Hierusalem multitudo ex Gentibus cum pace, Servatoris adventu, imperantis aquis, ut conterat capita draconum in aqua, & ut calcentur vndæ maris à nobis pervenientibus usque ad exitus fluviorum omnium, qui sunt super terram. Cæterum quod Marcus de pullo scribens à Domino dictum fuisse inquit : *Super quem nemo vnquam hominum sedit*, innuere mihi videtur, quod D hi, qui postea crediderunt, nunquam rationi antea se ipsos subdidissent, quam Iesus inter ipsos adveniret. Nam fortassis hominum nemo unquam insederat pullo, cum alioqui ex feris, vel ex his potestatibus, quæ à ratione alienæ erant, aliquæ insedissent : quandoquidem divitiæ adversariarum potentiarum etiam apud Esaiam Prophetam super asinos, & camelos ferri dicantur : *In tribulatione, & angustia leo, & catulus leonis, inde etiam volantia genimina viperarum, ferentium super asinos, & camelos divitias suas.* Proinde rursum interrogandi sunt, qui nudæ literæ sunt intenti, an non judicio suo frustra scriptum fuisse videatur : *Super quem nemo vnquam hominum sedit.* Quis enim, præter hominem, super pullos asinorum sedet ? & nos quidem sic. Videamus vero quæ Heracleon dicat, inquiens Domini ascensum ad Hierosoly-

Ioan. 12. 15

Zach. 9. 9.

Psalm. 73. 13.

Zach. 9. 10. Marc. 11. 2.

Esa. 30. 6.

* χαὶ ἰσχ. τῷ ἐν ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντι θελόντων· καὶ ὃν ὑγιῆ λόγον προσίεσθαι, βλέπουσα.

* Χαὶ ἰσχ. ἐφ' οὗτα μὲν τὰ ἡμέτερα· ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ ἡρακλέωνος, ὃς φησι τὸν * ἱερουσαλὴμ ἀνόδον

mam significare ascensum à materialibus ad animalem locum, imaginem existentem Hierosolymæ. Illud etiam: *Invenit in Templo*, non dictum fuisse existimans de locis supernis, ne intelligeremus vocationem solam, sine Spiritus ope adjuvari à Domino; existimat enim Templum esse Sancta sanctorum, in quæ solus summus Pontifex ingrediebatur, quo etiam proficisci spirituales arbitror illum dicere; vestibulum vero (ubi etiam Levitæ erant) arbitratur notam esse earum animarum, quæ inveniuntur in salute extra Pleroma. Adhæc inventos in Templo vendentes boves, & oves, & columbas, & sedentes mensarios dici exposuit pro his, qui nihil gratiæ tribuunt, sed mercaturam putant, & lucrum, ingressum extraneorum in Templum; victimas proprij lucri, & avaritiæ causa ad cultum Dei suppeditantes. Quinetiam Iesum è funiculis fecisse flagellum, non ab alio illud accepisse, suo more pronunciat: flagellum imaginem esse dicens potentiæ, & actionis Spiritus sancti efflantis, & expellentis malos; & inquit flagellum, linum, sindonem, & cætera talia, imaginem esse potentiæ, & operationis Spiritus sancti. Postea sibi assumit, quod scriptum non est, nimirum quod flagellum ad lignum ligatum erat; quod lignum interpretatus est figuram esse crucis; & inquit hoc ligno consumptos, & deletos aleatores, mercatores, omnemque malitiam. Nec scio quomodo nugans dicat flagellum ex hisce duabus rebus paratum fuisse, quærens quomodo à Iesu factum fuerit illud: neque enim ex pelle, inquit, mortua illud fecit, ut Ecclesiã præpararet non amplius speluncam latronum, & mercatorum, sed domũ Patris sui. Dicendum est etiam id, quod maxime est necessarium, de divinitate ex hoc contextu ipsi Heracleoni. Nam si Templum, quod Hierosolymis erat, domũ proprij Patris dicit esse Iesus, factumque fuerat Templum illud ad gloriam ejus, qui cœlum, terramque creavit, quomodo non statim edocemur, non putare Filium Dei alicujus alterius filium esse, quam ejus, qui cœlum, terramque condidit? Ad hanc ergo domum Patris Iesu, tanquam existentem domum precationis, etiam Christi Apostoli (ut in illorum Actis invenimus) ab Angelo jubentur profecti stare, & loqui populo omnia hæc vitæ verba. Quinetiam per portam speciosam illic precaturi, veluti ad domum precationis proficiscuntur: haudquaquam hæc facturi, nisi ipsum eundem cum eo nouissent

A * σημαίνῃ τ' ἀπὸ τ' ὑλικῶν εἰς ὃν ψυχικὸν τόπον, * κ. ἐν τυγχάνοντα εἰκόνα τῆς ἱερουσαλὴμ, αὐάβασιν δ' κωλύω· ὃ δέ· εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐχὶ τῷ αὐτὸ οἴεσθαι εἰρῆσθαι, ὡς τῆ μὴ τῶ κλῆσιν μόνην νοηθῆναι τῶ χωρὶς πνεύματος βοηθεῖσθαι ὑπὸ τ' κυρίου· ἡγεῖται γὰρ τὰ μὲν ἅγια τῶν ἁγίων εἶναι ὃ ἱερὸν, εἰς ἃ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς εἰσίῃ, ἔνθα οἶμαι αὐτὸν λέγειν τὰς πνευματικὰς χωρᾶς. τὰ δὲ τ' προναοῦ, ὅπερ ἓ οἱ λαβόντα, σύμβολον εἶναι τῶν ἔξω τῶν πληρώματος ψυχικῶν, διεστραμμένων ἐν σωτηρίᾳ· πρὸς τέτοις τὰς διεστραμμένας ἐν τῷ ἱερῷ, πωλοῦντας βόας, καὶ πρόβατα, καὶ τραπεζίτας, καὶ τὰς καθημένας κερματιστὰς, ὠνεῖδίζειν λέγεσθαι αὐτὰ τῶν μηδὲν χάριτα διδόντων, ἀλλ' ἐμπορείαν καὶ κέρδος τῶν ἴδιον εἰς τὸ ἱερὸν εἴσοδον νομιζόντων, τῶ ἰδίᾳ κέρδους καὶ φιλαργυρίας ἕνεκεν, τὰς εἰς τὸν λαβρισίαν τῶ θεῶ θυσίας χορηγούντων· καὶ ὃ φραγέλιον δὲ πεποιῆσθαι ἐκ σχοινίων ἐκ τῶ ἰησοῦ, καὶ οὐ περὶ ἄλλα λαβόντος ἐξωτερόπως ἀπαγγέλλ, λέγων ὃ φραγέλιον εἰκόνα * τυγχάν τῆς δυνάμεως, ἓ ἐνεργείας τῶ ἁγίου πνεύματος σκιφουσῶσης τὰς χείρους, καὶ φησι τὸ φραγέλιον, καὶ ὃ λινὸν, καὶ τὸν σινδόνα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, εἰκόνα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας εἶναι τῶ ἁγίου πνεύματος, ἑπόμενα ἑαυτῷ προστίληφε ὃ μὴ γεγραμμένον, ὡς ἀρα εἰς ξύλον, τύπον σκολιῶν εἶναι τῶ φαυλῶ, φησὶ τούτῳ ὦ ξύλῳ ἀναλῶσθαι, καὶ φανίσθαι τὰς κυβείας, ἐμπόρους, καὶ πᾶσ' τ' κακίαν, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως φλυαρῶν φησιν ἐκ δύο τύπων προγεγραμμένων φραγέλιον κατασκευάζεσθαι, ζητῶ τὸ ὑπὸ τ' ἰησοῦ ῥηθέν. ὃ γὰρ οὐκ ἀπὸ παθῶν, φησὶ, νεκρᾶ ἐποίησεν αὐτὸ, ἵνα τὸν σκηνὴν καταστρέψῃ σκέπη λῃστῶν καὶ ἐμπόρων σπήλαιον, ἀλλὰ οἶκον τῶ πατρὸς αὐτῶ· λεκτέον ὃ ἀναγκαιότατον περὶ τ' θεότητος, καὶ οὐκ ἀπὸ ῥητῶν τ' τῶν πρὸς αὐτόν· εἰ γὰρ ὃ ἐν ἱεροσολύμοις ἱερὸν οἶκον τῶ ἰδίου πατρὸς φησιν εἶναι ὁ ἰησοῦς, ὅτο δὲ ὃ ἱερὸν εἰς δόξαν τ' κτίσαντος ὃν ὑπερανὸν καὶ τὸν γῆν γέγονε, πῶς οὐκ ἀπείρους διδασκόμεθα μὴ ἑτέρᾳ τινὲς νομίζειν υἱὸν εἶναι παρὰ ὃν ποιητὴν ὑπερανῦ καὶ γῆς, υἱὸν τῶ θεῶ; εἰς ὃν οἶμαι τὸν οἶκον τ' πατρὸς ἰησοῦ, ὡς οἶκον τυγχάνοντα τῆς προσευχῆς, καὶ οἱ τ' χριστ' ἀπόστολοι, ὡς ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν δύναμαι, ὑπὸ τ' ἀγγέλω κελεύον) προβαίνοντες στῆναι, καὶ λαλῆν τῶ λαῶ πάντα τὰ ῥήματα τ' ζωῆς ταύτης· ἀλλὰ καὶ ἀφ' τῆς ὡραίας πύλης ἐκεῖσε προσεύξασθαι, ὡς εἰς οἶκον προσευχῆς, προσέρχον) οὐκ ἂν τ' τοιήσαντες, εἰ μὴ ὃν ἄλλον ἤδεσ

θεῷ τῷ ὑπὸ τῶν ἐκθαζόντων ὃν ναὸν ἐκείνῳ A Deum, qui adorabatur ab his, qui templum illud Deo consecrarant. Quocirca obedientes Deo, magis quam hominibus Petrus, & Apostoli dicunt: *Deus patrum* Act. 5. 30. *nostrorum suscitavit Iesum, quem vos interemistis suspensum in ligno*: non enim ab alio Deo sciunt excitum Iesum è mortuis, nisi à Deo patrum, quem Christus glorificans, Abraham, & Isaac, & Iacob Deum dicit esse, non mortuorum, sed viventium. Atque etiam quomodo Discipuli, si domus non fuisset ejusdem Dei cum Deo Christi, recordati fuissent verborum illorum: *Zelus domus tuæ comedit me*, quæ dicuntur in psalmo sexagesimo octavo. Sic enim ponitur in Propheta, *comedit*, tempore præsenti, & non *comedet* tempore futuro. Diligit autem eximie Christus domum Dei in unoquoque nostrum, nolens ipsam fieri domum mercatus; neque volens, ut domus precationis spelunca fiat latronum: quippe qui Dei zelantis sit filius, si candido animo tales Scripturarum voces audimus, à rebus humanis per metaphoram desumptas: ad demonstrandum, quod Deus nolit alieni quicquam à voluntate sua admisceri animæ, omnium quidem hominum, sed præcipue eorum, qui admittere volunt divinissimam fidem. Attamen sciendum est, psalmum octavum, & sexagesimum habentem: *Zelus domus tuæ comedit*, & post pauca: *Dederunt in escam meam fel, & in siti potaverunt me aceto* (quæ utraque in Evangelijs sunt scripta) ex persona Christi dici, nullam personæ loquentis ostendentem mutationem. Valde etiam inobservanter Heracleon illud: *Zelus domus tuæ comedit me*, dici putat ex persona earum Potentiarum, quæ ejectæ fuerunt, & consumptæ à Servatore, non valens seriem prophetiæ servare. Nam nobis intelligentibus hæc ex ejectarum, & consumptarum Potentiarum persona dici, consequens est judicio suo, ut ab illis etiam dicantur verba illa: *Dederunt in escam meam fel*, quæ in eodem scripta sunt psalmo: sed, ut probabile est, illum turbavit vox, *comedit* (perinde quasi à Christo dici non posset) non videntem morem Scripturarum hominum affectus Deo, & Christo tribuentium.

* χ. οἱ μὲν λοιδοροῦντες

* χ. τῶν ἐκπεπτωκότων τὴν θειότητα πίστεως ἀποδέξασθαι θελόντων

* χ. τὸν ἐκπεπτωκότα τὸν

* χ. τὸν ἐκπεπτωκότα

ἀλλ' ὡς εἰκὸς ἐπάσχεν αὐτὸ τὸ καταφάγεταί με, ὡς μὴ E δυνάμενον ὑπὸ ζήλους ἀπαγγέλλεσθαι, ἃ χωρεῖται ὃ ἔθος τῶν ἀληθοπαθῶν περὶ θεοῦ καὶ χριστοῦ λόγων.

ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. οἱ σωματικοὶ καὶ τοῖς ἀνθρωποῖς

TOMVS DVODECIMVS.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, quod ista facias? Respondit Iesus, & dixit eis, Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud. 1. h. 2. 18, 19.

CORporis amantes, ac rerum sensibilium, nunc jam mihi videntur in-

nui Iudæi : qui ægre ferentes expulsos A fuisse à Iesu, qui domum Patris faciebant domum mercatus, rebus ab ipso gestis signum postulant, ex quo signo Filius Dei, quem illi non recipiunt, videatur hæc decenter facere. Sed conjungens Servator sermonem de corpore suo, perinde quasi loqueretur de templo illo, interrogantibus : *Quod signum ostendis, quod hæc facias*, respondet : *Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.* Nam etiam si vel alia decem signorum millia potuisset ostendere, certe ad illud: B *Quod hæc facis*, nullum aliud ostendere poterat : proinde mentionem Templi fecit, pro signis à Templo diversis. Attamen utraque tum Templum, tum corpus Iesu juxta unam intelligentiam, figura mihi esse videntur Ecclesiæ : eo quod hæc ædificata sit ex viventibus lapidi-
1. Petr. 2. 5. bus ; facta *Domus spiritualis in sacerdotium sanctum ; superædificata supra fundamen-*
Eph. 2. 20. *tum Apostolorum, & Prophetarum, & Iesu Christi, qui est lapis angularis*, re vera Templum existens. Sin vero propter il-
1. Cor. 12. 27. lud : *Vos estis corpus Christi, & membra ex* C *parte*, videatur junctura, & convenientia lapidum Templi destrui, dissipatique (ut in primo, & vigesimo scriptum est psalmo) Christi ossa ab insidijs, quæ sunt in persequutionibus, & tribulationibus, & ab his, qui bellum inferunt unitati Templi ob persequutiones, erigetur Templum, & suscitabitur corpus tertia die post diem malitiæ in ipso instantem, atque post diem consummationis hac posteriorem. Tertia enim in cœlo novo, & terra nova instabit dies : quando ossa D hæc, nempe domus Israël in magna dominica excitabuntur morte devicta, adeo ut facta resurrectio Christi à crucis passione, contineat mysterium resurrectionis totius corporis Christi. Vt autem corpus illud Iesu sensibus obnoxium cruci affixum est, sepultumque, & postea excitum, sic totum sanctorum Christi corpus cum Christo cruci affixum est, &
Gal. 6. 14 nunc non amplius vivit. Vnusquisque enim illorum perinde atque Paulus, in nulla re alia gloriatur, præterquam in E cruce Domini nostri Iesu Christi : per quem ipse mundo crucifixus est, & mundus illi. Quamobrem non tantum una cum Christo cruci fuit affixus unusquisque, ac mundo, sed etiam una cum Christo sepelitur : *Sepulti enim sumus una cum Christo*, inquit Paulus, addens etiam (veluti ad quempiam resurrectionis arrabonem perveniſſet.) Et cum ipso sur-
Rom. 6. 4. reximus : postea in quadam novitate vitæ

φίλοι δοκεῖτέ μοι νῦν * δὲ τῶν Ἰουδαίων δηλοῦσθαι, * Vt. Ed.
οἱ πνες ὅτι τοῖς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἀπελαυνομένοις,
ποιεῖσιν οἶκον ἐμπορίου ὃν οἶκον ὁ παῖς ἀγα-
νακτῶντες, προφάσεσιν ὑπ' αὐτῶν πεπεπο-
μένοις, ἀπαιτοῦσι σημεῖον, καλὸν σημεῖον προπόν-
τες φανήσεται ὁ λόγος, ὃν μὴ προσδέχονται
ἐκεῖνοι, ταῦτα ποιῶν · σωτὴρ
ὡς ἕνα τὸν περὶ τοῦ ἱεροῦ σκεῖτε * ὃ περὶ τοῦ * Vt. Ed.
ἰδίου σώματος λόγον, ἀποκρίνεται πρὸς τό · τί
σημεῖον δεικνύεις, ὅτι ταῦτα ποιεῖς ; τό · λύσατε
τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ
αὐτόν · εἰ γὰρ καὶ μυρία ὅσα σημεῖα ἄλλα δεί-
κνυσιν οἷός τε ἦν, * ἀλλ' ὅτι σε περὶ ὃ, ὅτι Vid. Not.
ταῦτα ποιεῖς, πάντα τὸν ναὸν παρέποντας αὐτὸ
τῶν ἑτέρων οὐδὲν τῶν ναὸν σημείων ἀπεκρίνατο ·
ἀμφότερα μάντευσα τό τε ἱερὸν, καὶ ὃ σῶμα τοῦ
Ἰησοῦ, καὶ μίαν τῶν ἐκδοχῶν τύπος μοι εἶναι φαί-
νεται τῆς ἐκκλησίας, ὃ ἐκ λίθων ζώντων οἰ-
κοδομεῖσθαι αὐτῷ, οἶκον πνευματικὸν εἰς ἱε-
ράτευμα ἅγιον γινομένην, ἐποικοδομουμένην ὑπὸ
τῶν θεμελίων τῶν ἀποστόλων, καὶ προφητῶν, ὄν-
τος ἀκρογωνιαίου χριστοῦ Ἰησοῦ, χρηματίζοντος ναόν.
ὅθεν ὁ φ. ἡμεῖς δέ ἐστε σῶμα χριστοῦ, καὶ μέλη
ἐκ μέρους, κἂν λύεσθαι δὲ ἡ τῶν λίθων τοῦ
ναοῦ ἁρμονία δοκῇ καὶ διασκορπίζεσθαι, ὡς
ἐν τῷ ψαλμῷ γέγραπται, πεφώτα τὰ ὀστᾶ τοῦ
χριστοῦ κατὰ τὸν ἐν διωγμοῖς καὶ θλίψεσιν ὄντος
λόγον, ἀπὸ τῶν προσπολεμούντων τῇ ἑνότητι τοῦ
ναοῦ ἐν διωγμοῖς, ἐγερθήσεται ὁ ναὸς, καὶ ἀνα-
στήσεται τὸ σῶμα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μᾶλλον ἐπι-
σκιάζων ἐν αὐτῷ κακίας ἡμέραν, καὶ τῷ μᾶλ
ταύτῳ τῆς σωτηρίας · τρίτη γὰρ ἐν τῷ καινῷ
οὐρανῷ καὶ καινῇ γῇ ἐσταθήσεται, ὅτε τὰ ὀστᾶ
ταῦτα, πᾶς οἶκος ἰσραὴλ ἐν τῇ μεγάλῃ κυρια-
κῇ ἐγερθήσεται, τῷ θανάτῳ νενικημένῳ, ὥστε
καὶ τῶν ἠμομένην ἀνάστασιν τοῦ χριστοῦ ἀπὸ τοῦ
κ. ὃν σαρκὸν παθοῦς προείκων μυστήριον τῆς
ἀναστάσεως τοῦ πάντος χριστοῦ σώματος · ὥσ-
περ γὰρ ἐκεῖνο ὃ ἀληθῶς τοῦ Ἰησοῦ σῶμα ἐσταύ-
ρωται, καὶ τέθαπται, καὶ μηκέτι τοῦτο ἐγήγερται,
ὅτως τὸ ὅλον τῆς ἁγίων χριστοῦ σῶμα συνε-
σταύρωται καὶ νῦν, οὐκέτι ζῇ · ἕκαστος γὰρ
* τῆς, ὡς παῦλος, ἐν ὁσῳνὶ ἄλλῳ καυχᾶται · * Vt. Ed.
ἢ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν χριστοῦ Ἰησοῦ, δι' ὃν
ὁ αὐτὸς κόσμος ἐσταύρωται, καὶ κόσμος αὐτῷ ·
ὁ μόνον οὖν χριστῷ συνεσταύρωται καὶ κόσμῳ
ἐσταύρωται, ἀλλὰ καὶ χριστῷ συνετάφησαν ·
συνετάφημεν γὰρ, φησὶ, τῷ χριστῷ, ὁ παῦ-
λος · καὶ ὡσαύτως ἐν τινι ἀρραβῶνι ἀναστά-
σεως ἠμόμενος λέγει τό · συνανέστημεν αὐτῷ, ἐπεὶ ἐν καινότητι ζωῆς τινι περιπατεῖ,
ὡς

ὡς τὴν ἠλπιζομένην μακαρίαν, καὶ τελείαν ἀνάστασιν μηδέπω ἀνεστάς· ἤτοι οὕτω νυνὶ μὲν ἐσταύρωται, μετὰ δὲ ταῦτα θαπήσεται, ἢ νῦν θαπτέται καὶ ἀρθεὶς ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ποτὲ μέν, καθὸ νυνὶ τέθαπται, ἀνέστηκε· μέγα δέ ἐστι τὸ τῆς ἀναστάσεως, καὶ δυσθεώρητον τοῖς πολλοῖς ἡμῶν μυστήριον, ὅ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς λέγεται τῶν γραφῶν τόποις, ἀλλ' ἥκιστα δὲ ἐν τῷ ἰζεκιὴλ ἀφ' ὅτου τὸν ἀπαγγέλλει· καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ κυρίου, καὶ ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι κυρίου, καὶ ἔστησέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καὶ τοῦτο ἦν μεστὸν ὀστῶν ἀνθρωπίνων, καὶ περιήγαγέ με ἐπ' αὐτὰ κυκλόθεν κύκλῳ, καὶ ἰδοὺ πολλὰ σφόδρα ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου, καὶ ἰδοὺ ξηρὰ σφόδρα, καὶ εἶπε πρός με, υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ζήσεται τὰ ὀστᾶ ταῦτα; καὶ εἶπα, κύριε, κύριε, σὺ οἶδας ταῦτα. καὶ εἶπε πρός με, προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὀστᾶ ταῦτα, καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς, τὰ ὀστᾶ ξηρά, ἀκούσατε λόγον κυρίου. καὶ μετ' ὀλίγα· καὶ ἐλάλησε κύριος πρός με λέγων, υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὀστᾶ ταῦτα πᾶς οἶκος ἰσραὴλ ἐστι. καὶ αὐτοὶ λέγουσι, ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, ἀφῃρέθημεν καὶ ἡμεῖς· οἷς γὰρ ὀστοῖς λέγεται, ἀκούσατε λόγον κυρίου, ὡς ἀφθαρτοποιοῖς λόγῳ κυρίου, ἅτε ἔσον ἐν οἴκῳ ἰσραὴλ, ἢ τῷ χριστοῦ σώματι, πρὶν ἢ ἔλεγεν ὁ κύριος· διεσκορπίσθη πᾶσα τὰ ὀστᾶ μου, τὸ σωματικὸν ἡμῶν καὶ ὑλικὸν μὴ διεσκεδασθέντων, ἀλλὰ μηδὲ σεσηπεδόντος πνεῦ ἐξ αὐτῶν· ὅτε ἡ γῆ αὐτὴ ἡ ἀνάστασις τῆς ἀληθινῆς, καὶ τελειοτέρα χριστοῦ σώματος, τότε τὰ μέλη τοῦ χριστοῦ τὰ νυνὶ, ὡς πρὸς τὸ μέλλον, ξηρὰ ὀστᾶ συναχθήσεται, ὀστοῦν πρὸς ὀστοῦν, καὶ ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν, οὐδενὸς τῶν ἑστραμμένων ἁρμονίας καταντήσοντος εἰς τέλειον ἄνδρα, εἰς τὸ μέτρον τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ· καί τότε πολλὰ μέλη τὸ ἓν ἕξει σῶμα, πολλῶν τοῦ σώματος μελῶν πολλῶν ὄντων γινομένων ἑνὸς σώματος· τοῦ δὲ χρίσαι πόδες, καὶ χεῖρες, καὶ ὀφθαλμοί, καὶ ἀκοαί, καὶ ὀσφρήσεως τῶν συμπληρούντων ἴδια μὲν τῷ κεφαλῇ, ἴδια δὲ τοὺς πόδας, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μελῶν, τά τε ἀσθενέστερα, καὶ ταπεινότερα, καὶ ἀσήμοτα, καὶ δυσήμοτα μᾶλλον δοῦναι ὅτι ποιήσαντι, ὃς συνκεράσας τὸ σῶμα· καὶ τότε μᾶλλον τοῦ νυνὶ ὑστερούντι περισσοτέραν δοὺς τιμὴν, ἵνα μηδαμοῦ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνᾶσι τὰ μέλη, καὶ εἴ τινα πάθοι ἕν μέλος, συμπαθήσει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται, συνχαίρει τὰ πάντα· ταῦτά μοι ὀκνοτέως τοῦ ἰησοῦ, καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ ὑπεληφυτομένων, πε-

A ambulat: tanquam qui beata illa, & perfecta resurrectione nondum resurrexerit. Vel igitur nunc quidem crucifixus fuit, postea vero sepelitur; vel nunc sepelitur sublatus etiam è cruce, aliquando (quatenus sepultus nunc fuit) resuscitaturus. Cæterum magnum est resurrectionis nostræ mysterium, prorsusque contemplatu difficile, quod cum in aliis Scripturarum locis, tum vero etiam apud Ezechielem his verbis annunciatur: *Et facta est super me manus Domini, & eduxit me in spiritu Domini, & posuit me in* B *medio campi, qui erat plenus ossibus hominum, & circunduxit me per ea in gyrum: erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer: & dixit ad me: [Fili hominis si vivent ossa hæc? Et dixi, Domine, tu scis hæc. Et dixit mihi,] Vaticinare de ossibus istis, & dices eis, Ossa arida audite verbum Domini:* & post pauca. *Et locutus est ad me Dominus dicens: Fili hominis ossa hæc, domus est universa Israël: & ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, periit spes nostra, abscisi sumus.* Quibus enim ossibus dicitur, *Audite verbum Domini*, tanquam quæ sentiant verbum Domini, tanquamque quæ sint domus Israël, nisi Christi corpori, de quo dicebat Dominus: *Dissipata sunt ossa mea?* cum alioqui ossa ipsius dissipata non fuerint, ac ne unum quidem ex ipsis contritum. Proinde cum efficitur resurrectio hæc, veri, & perfectioris corporis Christi, tunc membra Christi (nimirum ossa ea, quæ in præsentia futuri comparatione sunt arida) conjungentur: os scilicet ad os suum, & junctura ad junctura: D nemine, qui privatus sit junctura, occursuro in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi: & tunc membra multa unum erunt corpus, cum omnia corporis membra, quæ multa sunt, fient unius corporis. At usum pedis, manusque, atque oculi, ac denique auditus, & olfactus, complentibus singulatim quidem caput, singulatim vero pedes, & cætera membra, tum imbecilliora, tum abjectiora, ac ea, quæ putantur indecora, & decora, solius Dei est facere: qui simul temperabit corpus, E etiam magis, quam nunc, copiosiorem honorem addens ei, cui deerit, ne dissidiũ sit in corpore, sed invicem alia pro alijs sollicitudinem eandem gerãt membra. Et sive patitur unum membrum, simul patientur omnia membra, sive glorificatur unum membrũ, simul gaudebunt omnia mẽbra. Hæc sunt à me dicta, nec præter institutum, de Templo, deque ex ipso expulsis, de

Ezech. 37. 1, & seq.

Hæc supplemus ex interpretatione Petrionij.

Ezech. 37. 11.

Psalm. 21. 15.

Eph. 4. 13.

1. Cor. 12. 24, & seq.

quo Servator dicit: *Zelus domus tuæ comedit me*: atq; etiam de Iudæis petentibus signũ sibi ostendi, ac denique de Domini ad ipsos responsione, conjungentis sermonem Templi sermoni proprij corporis, & dicentis: *Destruite Templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.* Ab hoc enim templo, quod est corpus Christi, expellantur hæc oportet, quæ rationis capacia non sunt, & quæ mercaturam exercent, ut non in posterum sit domus mercaturam exercentium. Destrui etiam hoc templum ab his qui insidiantur sermoni Dei necesse est, cumque dirutum fuerit, tertia, quam prædiximus, die excitari: quando etiam Discipuli ejus recordabuntur, quod dixerit Filius Dei, antequam destrueretur templum, perfecta tunc cum cognitione, fide etiam ipsorum: & credent sermoni, quem dixerit Iesus. Quin unusquisque, qui erit hujusmodi (Iesu illum purificante) cum deposuerit, quæ aliena sunt à ratione, ac vendentia, propter inhabitantis in se Filij Dei zelum destruetur, ut à Iesu erigatur: non tertia die, quod ad propositam lectionem attinet; nec enim scriptum est, Destruite Templum hoc, & ego tertia die illud erigam; sed in tribus diebus. Erigitur autem templi erectio, postquam destructum fuerit, prima, & secunda die, & perficitur in totis tribus diebus. Quamobrem, & facta est resurrectio, siquidem una cum Christo crucifixi sumus, unaque cum ipso sepulti. Et quoniam non satis est ad integram resurrectionem illud verbum, consurreximus omnes in Christo; [addidit,] vivificabimur, *unusquisque autem in suo ordine: primitiæ Christus, deinde qui sunt Christi, in adventu ejus: postremo finis.* Resurrectionis etiam illud est, prima die in Paradiso esse Dei; resurrectionis item, quando apparens, *Ne me tangas*, inquit, *nondum enim ascendi ad Patrem meum.* At perfecta est resurrectio, cum vadit ad Patrem. Quoniam vero quidam confunduntur, cum venerint ad locum de Patre, & Filio adducentes illud: *Invenimur autem & falsi testes Dei, quod testati fuerimus adversus Deum, quod excitaverit Christum, quem non excitavit*; & his similia declarantia alium esse eum, qui excitavit, ab eo, qui excitatus fuit; & illud: *Destruite Templum hoc, & in tribus diebus ego erigam illud*; existimantes ex his ostendi numero non differre Filium à Patre, sed unitum substantia, atque etiam utrosque subjecto existentes propter quasdam intelligentias diversos, non propter hypostasin dici

1. Cor. 15 22, & seq.

Ioh. 20. 17

1. Cor. 15. 15.

κωμῳδῶ τυγχάνοντας ἀμαθεῖς καὶ τινας ὑπονοίας διαφόρους, ἢ κατ' ὑπόστασιν λέγειν πα-

A εἰ δὲ λέγει ὁ σωτήρ· ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατα-
φάγεταί με, εἴρηται, περὶ τε αἰτούντων σημεῖον ἰουδαίων αὐτοῖς δεῖξαι, καὶ τῆς δι' αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίσεως, συνάπτοντος τὸν περὶ ναοῦ λόγον * τῷ περὶ ἰδίου σώματος, καὶ* κ. τ. λ.
φάσκοντος· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ἀπὸ γὰρ τούτου δεῖ ναὸν, ὄντος σώματος χριστοῦ, δεῖ ἀπαλλάττεσθαι τῶν τοιούτων τὰ ἄλογα, καὶ ἐμπορικὰ, ἵνα μηκέτι οἶκος ἐμπορίου ᾖ· ἢ ὅταν τὸν ναὸν λυθῆναι δεῖ ὑπὸ τῶν
B ὑπενεδρευόντων τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ τὸ λυθῆναι τῇ προσηκούσῃ ἡμῖν τρίτῃ * μὴ ἐ-* κ. ἰδί-
γερθῆναι· ὅτε καὶ οἱ μαθηταὶ, ὅτε ἔλεγε περὶ τοῦ ἐγ-
λυθῆναι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, αὐτὸ μεμαθηκότες τοῦτο δὲ ἔλεγε, τὸ * πιστεῦσαι, τελεσθέντες αὐ-* κ. τὸ
τῷ μὴ τῆς γνώσεώς ὅτι καὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ σὺν
καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ ἰησοῦς· καὶ ἕκαστος δὲ
τῷ τοιοῦτος, ἰησοῦ αὐτὸν καθαίροντος, ἀποθέμενος
τὰ ἄλογα, καὶ τὰ πωλούμενα, διὰ τὸν τῶν ἐν
αὐτοῖς λόγῳ ζῆλον καταλυθήσεται, ὅπως τῷ
C ὑπὸ ἰησοῦ ἐγερθῆναι, ἢ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, οὐκ
ὅτι τῇ προκειμένῃ λέξει, ἢ γὰρ γέγραπται·
λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερῶ
αὐτόν, ἀλλ' ἐν τρισὶν ἡμέραις· ἐγείρεται δὲ ὁ
τοῦ ναοῦ τῇ προτέρᾳ μὲν ὁ λυθῆναι ἡμέρᾳ, καὶ
τῇ δευτέρᾳ, τελεῖται δ' αὐτοῦ ἡ ἔγερσις ἐν ὅ-
λαις ταῖς τρισὶν ἡμέραις· διὰ τοῦτο καὶ γέγονεν
ἀνάστασις, καὶ ἔσται ἀνάστασις, εἴ γε συνεταφη-
μεν τῷ χριστῷ, καὶ συνανέστημεν αὐτῷ· καὶ
ἐπεὶ * ἀνακεῖ εἰς τέλος ἅπαν ἀνάστασιν ὁ, συνα-* κ. ἰδ
D νέστημεν, ἐν τῷ χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσον- ἀρχῇ
ται, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· ἀπαρχὴ
χριστος, ἔπειτα οἱ τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ
αὐτοῦ, εἶτα τὸ τέλος· ἀνάστασις γὰρ ἦν καὶ ὁ ἐν
τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ ὀφθεὶς ἐν τῷ προφήτῃ
τοῦ θεοῦ, ἀνάστασις δὲ, ὅτε φαινόμενος φησὶ
μὴ μου ἅπτου, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν
πατέρα· τὸ δὲ τέλειον τῆς ἀναστάσεως ἦν, ὅτε
E ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα· ἐπεὶ δὲ οἱ συγχεόμενοι ἐν τῷ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ τόπῳ, συναγόντες τὸ· εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν χριστὸν ὃν οὐκ ἤγειρε, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια δηλοῦντα ἕτερον εἶναι τὸν ἐγείραντα παρὰ τὸν ἐγηγερμένον, καὶ τὸ· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν, * οἷον τὸ οὐκ ἄκτιστον ποιήσαντα* κ. τὸν
μὴ διαφέρειν τῷ ἀριθμῷ τὸν υἱὸν τοῦ πα-
τρὸς, ἀλλ' ἕν, τὸ μόνον οὐσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπο-

τέρα καὶ υἱόν· λεκτέον πρὸς αὐτοὺς πρῶ- A Patrem, & Filium: illis respondere de-
τον μὲν τὰ προηγουμένως κατασκευαστικὰ ῥητὰ bemus, in primis quidem ea verba, quæ
τῆ ἑτέρᾳ ἕξει ὅτι υἱὸν προσῆκε τὸν πατέρα, καὶ præcipue astruant alium esse Filium à Pa-
ὅτι ἀναίσχυντον υἱὸν πατρὸς ἔξει υἱόν, καὶ τὸν pa- tre, & quod necessario Filius sit Patris
τέρα ὑπὸ πατέρα. μεθ' ὃ τοῦτο οὐκ ἄτοπον ἔστι filius, & Pater Filij sit pater; tum vero
τὸν ὁμολογοῦντα μηδὲν δύασθαι ποιῆσαι, εἰ μή non absurdum esse, eum, qui fateatur se
τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα, ἢ λέγοντα ὅτι ὃ δ' ἂν nihil posse facere, nisi quod viderit Pa-
ὁ πατὴρ ποιῇ, ταῦτα ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς ποιῇ, τὸν νεκρὸν trem facientem, quique dicat, Quicquid
ὅσῳ τὸ σῶμα ἦν ἐγηγερκέναι, ἢ πατὴρ ὢν αὐτὸς ὅτι Pater facit, similiter etiam Filius facit,
προσεληλυθὼς, ὃν προηγουμένως λεκτέον ἐγηγερκέ- corpus, quod mortuum erat, excitasse;
ναι τὸν χριστὸν ἐκ νεκρῶν· ὁ μὲντοιγε Ἡρακλέων B Patre hoc illi donante: qui Pater præci-
τὸ, ἐν τρισὶ, φησὶν αὐτὸ δ', ἐν τρίτῃ, μὴ ἐρευνή- pue dicendus est Christum excitasse è
σας, καίτοιγε ὑπισχνούμενος * ὃ ἐν τρισὶ, πῶς ἐν τρισὶν ἡ mortuis. Sane Heracleon, In tribus, in
ἀνάστασις ἐνεργηθήσεται ἡμέραις· ἔτι δὲ καὶ τὴν τρίτην quit, pro eo quod est, In tertia, non per-
φησὶ τὴν πνευματικὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ οἶον) δηλοῦσθαι scrutatus (quamvis notarit voculam, Tri-
τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀνάστασιν, τοῦτον δὴ ἀκόλουθόν bus) quomodo in tribus diebus peraga-
ἐστι πρῶτον λέγειν εἶ) τὴν χοϊκὴν ἡμέραν, καὶ tur resurrectio. Atque etiam præterea
τὴν δευτέραν τὴν ψυχικὴν, ἐν ᾗ γεγενημένης τῆς tertiam diem appellat spiritualem, in
ἐκκλησίας τῆς ἀναστάσεως ἐν αὐταῖς· ἔοικε qua declarari putant Ecclesiæ resurrec-
μοὶ τοίνυν τὰ ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον tionem. His consequens est, ut prima
* χ. ἐνεγ- γὲ μάρκον αἰτιολογαμμύρα * διαβολία ψευ- C dies terrestris, secunda animalis dicatur,
κλίτε δομαρτύρων πρὸς τὸ τέλος τῆ διαβολῆ κατη- non facta Ecclesiæ resurrectione in ipsis.
γορούντων τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, τὸν Videntur equidem, quæ scripta sunt in
ἀναφορὰν ἔχειν ὅτι τὸ· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, Evangelio secundum Matthæum, & Mar-
καὶγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ὁ μὲν γὰρ cum à falsis testibus, in fine Evangelij
ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ, οἱ δὲ accusantibus Dominum nostrum Iesum
κατανοοῦντες περὶ τοῦ ἐκ λίθων οἰκοδομηθέντος Christum, relationem habere ad illud;
ναοῦ λέγεσθαι τὰ ἐνταῦθα εἰρημένα ἔφασκον κα- *Destruite Templum hoc, & ego in tribus*
τηγοροῦντες· ὅθεν ἔφη, δύαμαι καταλύσαι τὸν *diebus erigam illud.* Ille enim de Templo
ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἄλλον corporis sui dicebat, quæ illi suspicantes
ἀχειροποίητον οἰκοδομῆσαι. ἐπὶ ὡς ὁ μάρκος, ἡμεῖς ἠκούσαμεν D de eo Templo dici, quod ex lapidibus
αὐτοῦ λέγοντος ὅτι, ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦ- ædificatum fuerat, quæ hic dicta sunt,
τον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλ- dixerunt accusantes: *Hic dixit: Possum* Matth 26.61
λον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω. ὅτε καὶ ἀρχιε- *destruere Templum Dei, & in triduo illud* 61.
ρεὺς ἀναστὰς εἶπεν αὐτῷ· οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί *ædificare*: vel ut Marcus: *Nos audivimus* Marc. 14.
σοῦ καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ἰησοῦς ἐσιώπα. *hunc dicentem, Ego diruam Templum hoc* 58, 60, 61.
ἐπὶ ὡς ὁ * λουκᾶς φησὶ· καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς *manu factum, & tribus diebus aliud non*
* χ. κατ- εἰς μέσον ἐπηρώτησε τὸν ἰησοῦν λέγων· οὐκ ἀπο- *manu factum extruam*, quando & sum-
λουκᾶς κρίνῃ οὐδέν; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ mus Sacerdos surgens dixit: *Nihil res-* Matt. 26. 62.
ἐσιώπα, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο οὐδέν· νομίζω *pondes? cur isti adversum te testificantur?*
δ' ἀναγκαίως τοῦτο προσκατεσθέσθαι τῷ διὰ- *At Iesus tacebat*: vel ut Matthæus in-
* χ. ἐχου- φορεῖν * ἔχοντος ὅτι ὃ ἐν χρεσὶ ῥητὸν· εἰ πε- E quit: *Et surgens summus Sacerdos in me-*
σι *dium interrogabat Iesum dicens: Non res-*
σῶν οἱ ἰουδαῖοι, παραφέροντα τὴν ἐξ ἔτεσιν οἰκο- *pondes quicquam? cur isti adversum te di-*
δομήθη ὁ ναὸς ἔστ', εἰ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις *cunt testimonia? At ille tacebat, neque*
ἐγερεῖς αὐτόν; πῶς παραφέρονται καὶ ἐξ ἔτεσιν *quicquam respondebat.* Arbitror vero ne-
* χ. λέγει οἰκοδομῆσαι φασι τὸν ναὸν οἱ ἰουδαῖοι * λέγον)· *cessario etiam hæc citata fuisse relatio-*
οὐκ ἔχομεν εἰ τῇ ἱστορίᾳ κατακολουθοῦντι. γέ- *nem habentia ad eum textum, qui est*
γραπται γὰρ ἐν τῇ τρίτῃ τῆς βασιλείας, ὡς ἡτοί- *præ manibus. Dixerunt ergo Iudæi: Qua-* Ioh. 2. 20.
μασθη τοὺς λίθους, καὶ τὰ ξύλα τρισὶν ἔτεσιν· ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ ἔτει, μηνὶ δευτέ- *draginta, & sex annis ædificatum est Tem-*
ρῳ; βασιλεύοντος τοῦ βασιλέως σολομῶντος ὅλου ἰσραήλ, ἐνετείλατο ὁ βασιλεὺς, καὶ *plum hoc, & tu in tribus diebus eriges il-*
lud? Quomodo quadraginta & sex an-
nis extructum fuisse Iudæi dicant Tem-
plum hoc, si historiam sequamur, dicere
non possumus. Nam in tertio Regum
scriptum est, quod *præparaverint lapides,* 3 Reg. 5. 17.
& ligna tribus annis. In quarto autem & 6. 1, 2,
anno, mense secundo, regnante rege Solo- & seq.
mone super Israël, mandavit Rex, & tol-

lunt lapides grandes, lapides pretiosos pro fundamento domus: atque lapides impolitos, & sculpserunt eos filij Solomonis, & filij Hiram: jeceruntque eos pro fundatione in quarto anno, & fundaverunt domum Domini in mense Nisan (is est secundus mensis.) Vndecimo autem anno in mense Baal, qui est mensis octavus, perfecta est domus per omnes partes suas, & juxta cunctam dispositionem suam. Vt ergo etiam præparationem ejus cum tempore structuræ annumeremus, undecim annorum numerus non completur ad structuram Templi. Quamobrem quomodo Iudæi dicunt quadraginta, & sex annis ædificatum fuisse Templum hoc? Nisi forte quis, qui urgeretur, contenderet ostendere tempus quadraginta & sex annorum compleri ab eo tempore, quo David inquit ad Nathan prophetam, consulens de ædificatione Templi: *En ego habito in domo cedrina, & arca Dei manet in medio tentorij.* Nam etiam si prohibitus fuit, ceu vir sanguinum, ipsum ædificare, at saltem videtur se exercuisse circa colligendam materiam Templi. Inquit ergo in primo Paralipomenon libro Rex David cunctæ congregationi: *Solomon filius meus, in quem feliciter complacuit sibi Dominus, juvenis est, & delicatus: opusque magnum est, quoniam non homini, sed Domino Deo ædificat. Præparavi ergo illi pro viribus meis ad domum Dei mei construendam, aurum, argentum, æs, & ferrum, ligna, lapides Soëm, & plenitudinis: lapidesque sumptuosos, & varios, & omnem lapidem pretiosum, & Parium, & marmor, ut complacerem in domo Dei mei: est etiam mihi, quod acquisivi, aurum, & argentum: & ecce dedi in domum Dei mei in altitudinem: ex tot præparavi in domum sanctorum tria millia talentorum auri ex Suphir, & septem millia talentorum argenti probati, ut incrustetur ex ipsis domus Dei per manus artificum.* Regnavit enim David annis septem in Hebron, & tria supra triginta in Hierusalem. Quare si poterit quis ostendere principium præparationis Templi fuisse, colligente eo materiam convenientem à tempore quinti anni regni sui, poterit, si urgeatur, dicere de quadraginta sex annis. Alius vero quispiam dicet Templum, quod ostenditur, non esse illud à Solomone extructum, nam eversum fuit captivitatis temporibus; sed quod Esdra ædificaverit: de quo non possumus aperte ostendere orationem vera narrantem de quadraginta, & sex annis. Apparet etiam apud Maccabaica

2. Reg. 7. 2.

1. Paralip. 29. 1, & seq.

ἄρασι λίθας μεγάλας τιμίας εἰς θεμέλιον τοῦ οἴκου, καὶ λίθους ἀπελεκήτους, καὶ ἐπελέκησαν οἱ υἱοὶ Σολομῶντος, καὶ οἱ υἱοὶ Χιρὰμ, καὶ ἔβαλον αὐτούς· ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει, καὶ ἐθεμελίωσαν τὸν οἶκον κυρίου ἐν μηνὶ νισὰμ, καὶ τῷ δευτέρῳ μηνί· ἐνδεκάτῳ ἐνιαυτῷ, μηνὶ βαὰλ, ὃς ἦν μὴν ὄγδοος συνετελέσθη ὁ οἶκος εἰς πάντα λόγον αὐτοῦ, καὶ εἰς πᾶσαν διάταξιν αὐτοῦ· ἵνα οὖν καὶ τὸν ἐπισυναγόμενον συνκαταλογισώμεθα τοῦ χρόνου τῆς οἰκοδομῆς ἑνδεκα ἔτη τὰ πρὸς τῷ ὁ συμπληροῦται εἰς τὸν οἰκοδομικὸν τοῦ ναοῦ· πῶς δὴ οἱ Ἰουδαῖοι λέγουσι, τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος; εἰ μὴ ἄρα τὶς διασάφησις φιλοτιμήσηται παραδῆσαι τοῦ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἐπὶ πλημμελῶν χρόνον, ἀφ' οὗ ὁ Δαβὶδ φησι πρὸς Νάθαν τὸν προφήτην, διαλυσάμενος περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ· ἰδοὺ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίνῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς· εἰ γὰρ κεκώλυ), ὡς ἀνὴρ αἱμάτων οἰκοδομῆσαι αὐτόν, ἔοικέ γε ἠσχολῆσθαι περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ὕλης τοῦ ναοῦ· φησὶ γοῦν ἐν τῇ προσευχῇ τῶν προσηλυτομένων Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ· Σολομὼν ὁ υἱός μου, εἷς ἐν ἠρέτικεν αὐτὸν κύριος, νέος καὶ ἁπαλὸς, καὶ τὸ ἔργον μέγα, ὅτι οὐκ ἀνθρώπῳ οἰκοδομὴ, ἀλλὰ κυρίῳ θεῷ· ἐγὼ πάσῃ τῇ δυνάμει ἡτοίμακα εἰς οἶκον θεοῦ μου χρυσίον, ἀργύριον, χαλκὸν, καὶ σίδηρον, ξύλον, λίθους σοὴμ, καὶ πληρώσεως, καὶ λίθους * πολυτελείας, καὶ ποικίλους, καὶ πάντα λίθον τίμιον, καὶ πάριον πολύ· ἔτι ἐν ᾧ εὐδόκησά μοι ἐν οἴκῳ θεοῦ μου, ἔστι μοι ὃ περιπεποίημαι χρυσίον, καὶ ἀργύριον, καὶ ἰδοὺ δέδωκα εἰς οἶκον κυρίου μου εἰς ὕψος, ἐκτὸς ὧν ἡτοίμασα εἰς τὸν οἶκον τῶν ἁγίων, τρισχίλια τάλαντα χρυσίου τοῦ ἐκ Σουφεὶρ, καὶ ἑπτακισχίλια τάλαντα ἀργυρίου δοκίμου, ἐπαλεῖψαι ἐν αὐτοῖς τοὺς οἴκους τοῦ θεοῦ, ἀφ' χειρὸς τεχνιτῶν· ἐβασίλευσε γὰρ ὁ Δαβὶδ ἑπτὰ ἔτη ἐν χεβρὼν, καὶ λγ' ἐν ἱερουσαλήμ· ἐὰν οὖν δύνηθῇ ἀποδεῖξαι τὶς ἀρχὴν τῆς περὶ τοῦ ναοῦ κατασκευῆς γεγονέναι συνάγοντος αὐτῷ τὸν ἐπιτιθέντα ὕλην ἀπὸ τοῦ ε' χρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δυνήσεται διασάφησις * τις τῶν μὲ ἐπὶ εἰπεῖν· ἄλλος δέ τις ἐρεῖ ὃν δεικνύμενον μὴ ὂν ὑπὸ σολομῶντος ᾠκοδομημένον εἶναι ὃν οἶκον, κατειρήκῃ καὶ τὰς τῆς αἰχμαλωσίας χρόνους, ἀλλὰ τὸν ὑπὸ ἔσδρα οἰκοδομηθέντα, περὶ ὃ οὐκ ἔχομεν πεπεισμένως ὃν τῶν πο-

* χ. πολυτελείας

* χ. τὶς

σαράκοντα καὶ ἓξ ἐπὶ ἀποδεῖξαι ἀληθευόμενον λόγον· ἔοικε δὲ καὶ τὰ μακκαβαϊκὰ

πολλή τις ἀκαταστασία γεγενέναι περὶ τὸν λαὸν καὶ τὸν ναόν, καὶ οὐκ οἶδα εἰ ποτε ἀνῳκοδομήθη τοσαῦτοις ἔτεσιν ὁ ναός· ὁ μὲν ἱστορικὸς Ἡρακλέων μηδὲ ἐπιζητήσας τὴν ἱστορίαν φησὶν ὃν Σολομῶνα τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσι κατασκευασκέναι τὸν ναόν, εἰκόνα τυγχάνοντα τοῦ σωτῆρος, καὶ τὸν δ' ἀριθμὸν, εἰς τὴν ὕλην, τουτέστι τὸ πλάσμα ἀναφέρει. τοῦτο δὲ τὸ τεσσαράκοντα, ὁ τέσσαρές ἐστι, φησὶν, ἡ ἀπερίσπλοκος, εἰς τὸ ἐμφύσημα, καὶ τὸ ἐν ᾧ ἐμφυσήματι σῶμα· ὅσα δὲ εἰ δυνατὸν τὸν μὲν μὴ ἀφὸ τεσσάρων τοῦ κόσμου B στοιχεῖα ἐν τοῖς * ἀγωνισμένοις εἰς τὸν ναὸν ἐγκαταπαύσασθαι λαμβάνῃ. τὸν δὲ δ' ἀφὸ τοῦ ἑκτη ἡμέρᾳ γεγενέναι ὃν δοῦλον. ὁ δὲ φησὶν ὁ ἕλλην περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ· ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγε, καὶ ἐπίστευσαν τῇ Vide Notas γραφῇ, καὶ ᾧ λόγῳ, ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· * εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἰδίου ναοῦ αὐτοῦ εἴρηται, ζητήσαι ἄξιον πότερον ἁπλούστερον τοῦτο ἐκλεκτέον, ἢ ἕκαστον τῶν φυλαττομένων περὶ τοῦ ναοῦ φιλοπ- C μητέον φυλάττειν εἰς ὃν περὶ τοῦ σώματος Ἰησοῦ, λόγον, ἤτοι ὃ εἰλήφειν ἐκ τῆς προθέσεως, ἢ τῆς ἐκκλησίας σώματος αὐτοῦ λεγομένης εἶναι, ὡς καὶ ἡμᾶς μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀποστόλου ὀνομάζεσθαι· ὁ μὲν οὖν τις τοσαῦτα τῶν ἀνὴρ ἀπαλλάττων ᾧ ἀποχινώσκειν ἕκαστον διώλεσθαι τοῦ κῡ ὃν ναὸν ἀναφέρειν ὅπῃ ὃ σῶμα, ὁποτέρως αὐ ἔχῃ, ὅπῃ ὃ ἁπλούστερον καθαρθύξεται, λέγων ἀφὸ τοῦτο σῶμα ἑκατέρως νοούμενον ὃν ναὸν ὠνομάσθαι, ἐπεὶ ὥσπερ D ὁ ναὸς δόξαν εἶχε θεοῦ καθοσιωτὴν ἐν αὐτῷ, ἅτις εἰκόνα καὶ δόξαν θεοῦ ὑπάρχοντα τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, ὃ σῶμα, ἢ τὴν ἐκκλησίαν ἀναλαμβανόμενα ναὸν θυλόγως εἰρῆσθαι θεοῦ· ἡμεῖς δὲ ὃ μὲν περὶ ἑκάστου τῶν ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν περὶ τοῦ ναοῦ εἰπεῖν δυσδιήγητον ὁρῶντες, καὶ πολλῷ τῆς λέξεως ἡμῶν μεῖζον, ἄλλως τε καὶ ἀπὸ κῡ τὴν προθεσμίαν γραφῶν, ὑπερβαινόμενα· πλὴν ἐν τοῖς τοιούτοις, E μάλιστα ἀφὸ ὃ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην ἐστὶ φύσιν, καὶ κῡ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν, ὃ ἴδιον τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἐμφαίνεσθαι πεφύκαμεν, σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκε πρίσασης, καὶ καταλαμβανόντες ἑαυτοὺς πνεύματος σοφίας ἐσομένους, ὡς ὃ τὰ τηλικαῦτα ἱερωσυνικῶς νοῆσαι, ὡς ἐνὶ μάλιστα δι' ὀλίγων τὴν περὶ τούτου τοῦ κῡ ὃν τόπον ἀφηγήσασθαι πειρασόμεθα, ἥ ἐκκλησίαν, καὶ εἶναι

A multam inconstantiam, & confusionem fuisse circa Templum, & circa populum; & haud scio, an tunc reædificatum fuerit tot annis. Sane Heracleon, ne inspecta quidem historia, Solomonem inquit quadraginta, & sex annis ædificasse Templum existens imaginem Servatoris: & numerum senarium ad materiam, hoc est ad plasma, refert: de numero quadragenario inquiens: Quaternarius numerus est, qui non implicatur cum flatu, & illud semen, quod est cum flatu. Tu vero vide, num possis accipere per quadragenarium numerum quatuor elementa mundi, quæ ponuntur in angulis Templi; per senarium vero, hominem sexta die factum. *At ille dicebat de Templo corporis sui. Cum ergo surrexit è mortuis, recordati sunt Discipuli ejus, quòd hoc dixisset illis, & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixerat Iesus.* In illud, quod Iesus corpus suum vocavit Templum, quæsitu dignum est, simpliciterne hoc accipiendum sit, an contendendum sit singula, quæ de Templo scribuntur, referre ad sermonem de corpore Iesu, videlicet quod ipse ex Virgine sumpsit, vel ad Ecclesiam, quæ ipsa etiam corpus Christi dicitur; & ob quam nos etiam membra ipsius Christi apud Apostolum nominamur. Atque molestijs quidem seipsum liberans aliquis, & desperando singula referre se posse, quæ de Templo dicuntur, ad corpus, utrolibet modo se habeat, ad intelligentiam simpliciorem confugiet, dicens idcirco corpus utroque modo intellectum, Templum nuncupatum fuisse, quod quemadmodum Templum illud gloriam Dei habebat in seipso habitantem, ita imago, & gloria Dei existens primogenitus omnis creaturæ repræsentans corpus suum, vel Ecclesiam, Templum Dei rationabiliter fuerit dictum. Nos vero videntes quidem difficile esse de singulis rebus Templi disserere, quæ in Regum tertio dicuntur, longeque majus oratione nostra, alioqui etiam ad præsentem scriptionem non pertinens, differimus. Imo in talibus, præsertim quia supra naturam sit humanam, & juxta Dei sapientiam, proprietatem Scripturæ Dei afflatu proditæ repræsentare; postulantes sapientiam, nobis ob oculos repræsentantem sapientiam illam in mysterio reconditam, quam nullus principum cognovit, & deprehendentes nos ipsos eximij spiritus sapientia egere, ad intelligendum talia, ut Sacerdotem decet; quam paucissimis poterimus describere hujus loci intelligentiam tentabimus, edocti à Petro Ecclesiam corpus esse, & domum

Ioh. 2. 21.

1. Cor. 2. 7. 8.

Dei ex lapidibus viventibus ædificatam, domum ſpiritualem in ſacerdotium ſanctum, ita ut Davidis filius ſit hanc ob cauſam Chriſti figura, ædificans Templum: qui poſt bella, pace altiſſima facta, ædificat ad gloriam Dei Templum, in terreſtri Hieruſalem, ne poſterum cultus Dei perficiatur in tentorio ſubinde mutabili, ſingulas res Templi ad Eccleſiam referre tentabimus. Fortaſſis enim ſi inimici omnes ſubſellium fiant pedum Chriſti, & ultimus inimicus, nempe mors, aboleatur, perfectiſſima pax erit, quando Chriſtus erit Solomon, quem ſi interpreteris, eſt Pacificus: impleta in ipſum prophetia, quæ dicit: *Cum his, qui odio habebant pacem, eram pacificus.* Ac tunc unuſquiſque vivens lapis pro dignitate præſentis vitæ erit Templi lapis: alter quidem in fundamento Apoſtolus, vel Propheta portans ſuperimpoſitos: alter vero poſt eos qui ſunt in fundamento, portatus quidem & ipſe ab Apoſtolis, alios ſed ipſe etiam portans infirmiores cum Apoſtolis: atque etiam alter quidam lapis erit penitiſſimus, ubi arca, & Cherubin eſt, & propitiatorium: alter vero lapis veſtibuli, & alius adhuc extra veſtibulum Levitarum, & Sacerdotum lapis altaris, in quo offeruntur fructuum oblationes. Porro harum rerum œconomia, & miniſterium concredetur ſanctis Virtutibus, nempe Angelis Dei, quarum aliquæ quidem ſunt Dominationes, vel Throni, vel Principatus, vel Poteſtates; aliquæ vero his ſubjectæ: quarum figuram gerunt ſexcenti illi ſupra tria millia præfecti, præfecti principes conſtituti ſuper opera Solomonis: & ſeptuaginta chiliades geſtantium onera: & octoginta chiliades lapicidarum in monte facientes operas: & præparantes lapides, & ligna. Et obſervandum, quod qui ſcribuntur geſtare onera, numeri ſeptenarij ſint cognati. Rurſum lapicidæ, & ſcalpentes lapides, ut convenienter ſint in Templo, octonario numero ſunt ſimiles. At præfecti illi ſexcenti exiſtentes, numeri ſenarij perfectioni, ut qui in ſeipſum multiplicetur, conjunguntur. Iam vero præparationes lapidum, qui tolluntur, & aptantur ad ſtructuram, tribus annis perfectæ, oſtendere mihi videntur ſolum tempus intervalli cognati triadi, quæ ſempiterna eſt. Quæ omnia quidem erunt, cum pax perfecta fuerit poſt annos quadringentos, & triginta œconomiæ rerum factarum, dum egrederentur ex Ægypto. [atque earum,

Hæc ſuppleta è Periocis.

ἐκ τῆς οἰκοτομίας τῶ καὶ τῶ ἀπ' αἰγύπτου ἐξόδου πραγμάτων * τετρακοσία καὶ τριακοντα,

* Τοῦ κόσμου καὶ Τετραετηρίδος.

A θεῶ ἐκ λίθων ζώντων οἰκοδομούμενον, οἶκον πνευματικὸν εἰς ἱεράτευμα ἅγιον μανθάνοντες ἀπὸ τῶ πέρυσι τυγχάνον, ὡς τὸν οἰκοδομοῦντα τὸν ναὸν υἱὸν Δαυὶδ καὶ τοῦτο χριστοῦ ὄντα τύπον, μετὰ τοὺς πολέμους εἰρήνης βαθυτάτης γενομένης οἰκοδομῆται εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ τὸν ναὸν ἐν τῇ ὑπαγαίῳ ἱερουσαλὴμ, ἵνα μηκέτι τοῦδε μετακινητοῦ πραγματι τῇ σκηνῇ λατρεία ὑπιτελῆται, ἕκαστον τῶν καθ' ὃν ναὸν καὶ τὸ ἐκκλησίαν ἀμάλγα πειρασόμεθα· τάχα γὰρ ἐὰν

B πάντες οἱ ἐχθροὶ ὑποπόδιον γένωνται τῶν χριστοῦ ποδῶν, καὶ ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς θάνατος καταργηθῇ, ἡ τελοῦσα εἰρήνη ἔσται, ὅτε χριστὸς ἔσται σολομὼν, ὅσαν ἱερωνύται, εἰρηνικὸς, πληρουμένης τῆς προφητείας εἰς αὐτὸν λεγούσης· μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην ἤμην εἰρηνικός· καὶ τότε ἕκαστος τῶν ζώντων λίθων, καθ' τὴν ἀξίαν τοῦ ἐνεστῶτος βίου, ἔσται τοῦ ναοῦ λίθος. ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ θεμελίῳ ἀπόστολος, ἢ προφήτης βαστάζων τοὺς ὑπικειμένους. ὁ δὲ καὶ μετὰ

C τοὺς ἐν τῷ θεμελίῳ ὢν μὲν τῶν ἀποστόλων βαστάζόμενος, καὶ αὐτὸς σὺν τοῖς ἀποστόλοις συμβαστάζων τοὺς ὑποδεεστέρους. καὶ ὁ μὲν τις ἔσται λίθος τῶν ἐνδοτάτων, ἔνθα ἡ κιβωτὸς, καὶ τὰ χερουβὶμ, καὶ τὸ ἱλαστήριον· ἕτερος δὲ τοῦ περιβόλου. καὶ ἄλλος ἔτι ἔξω τοῦ προβόλου τῶν λιθοτῶν, καὶ ἱερέων, λίθος τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὁλοκαρπωμάτων· τὰς δὲ περὶ τούτων οἰκονομίας, καὶ λειτουργίας ἐγχειρισθήσονται ἁγίαις δυνάμεις, ἄγγελοι θεοῦ, οἱ μυρίαδες ὧσαι κυριότητες, ἢ θρόνοι, ἢ ἀρχαὶ, ἢ ἐξουσίαι. οἱ δὲ τοῦτοις ὑποτεταγμένοι

D ὧν τύποι οἱ τρισχίλιοι καὶ ἑξακόσιοι ἄρχοντες ὑπίσταντο, ἄρχοντες καθεσταμένοι ὑπὸ τῶν ἔργων τῶν ζηλωτῶν, καὶ ἑβδομήκοντα χιλιάδες τῶν αἰρόντων ἄρσιν, ⁊ αἱ τῶν λατόμων ὀγδοήκοντα χιλιάδες ἐν ᾧ ὄρει, οἱ ποιοῦντες τὰ ἔργα, καὶ ἐξιμάσθμοι τοὺς λίθους ⁊ τὰ ξύλα· προσδιατηρητέον ἡ ὅτι οἱ μὲν αἰανεγραμμένοι αἴρειν ἄρσιν, ἑβδομάδος εἰσὶ συγγενεῖς. οἱ δὲ λατόμοι, καὶ ὁκτυποῦντες τοὺς λίθους, πρὸς ὃ ἁρμονίας αὐτοὺς γενέσθαι ἐν ναῷ ὀγδοάδι προσηκόντως· οἱ δὲ ὑπίσταντο ἑξακόσιοι τυγχάνοντες, τῇ τοῦ ἐξ τελείῳ ἀριθμῷ οἱονεὶ ἐφ' ἑαυτὸν πολυπλασιαζομένῳ συναπτόντως· τὰ μὲν τοίνυν τῆς ἑτοιμασίας τῶν λίθων αἰρομένων, καὶ ὑπεκπιζομένων εἰς τὸν οἰκοδομὸν τεσσὶν ἕτεσιν ὑπιτελεῖσθαι ἐμοὶ δοκεῖ τοῦ ἐν αἰωνίῳ τῷ τελείῳ συγγενοῦς σχήματος ὄντων τοιούτων· οὕτω γὰρ ἔσται, ὅταν εἰρήνη τελεωθῇ μετὰ

E ἔτη τοὺς οἰκοτομίας τῶ καὶ τῶ ἀπ' αἰγύπτου ἐξόδου πραγμάτων * τετρακόσια καὶ τριακοντα,

* Τοῦ κόσμου καὶ Τετραετηρίδος.

καὶ τῷ κῷ πλὴ ἄγυπτον οἰκονομηθέντων μῦ A quæ per Ægyptum cum Iosue mystice
Ἰησοῦ, καὶ λ' ἔτη τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ gestæ sunt] Et post annos triginta te-
θεοῦ διαθήκης, ὡς ἔστ ἀπὸ τῆ ἀβραὰμ ὅτι stamenti ad Abraham : ut sint ad Abra-
πλὴ ἀρχὴν τῆς οἰκοδομῆς τῦ ναῦ σαββατικὸς ham usque ad principium ædificatio-
ἀριθμὸς δύο, τὸν ἑπτακόσια καὶ ἑβδομήκοντα, ὅτε nis Templi, sabbatici, hoc est septe-
καὶ ἐντελεῖται ὁ βασιλεὺς λίθους εἰς ὃν θεμέλιον τῦ narij, numeri duo: nempe septingentesi-
οἴκου, ἀλλὰ λίθους μεγάλους, τιμίους, ἀπελεκη- mus, & septuagesimus : quando etiam
τους, ἵνα πελεκηθῶσιν, ἀκ ἐστὶ τῆ τυχόντων mandabit rex [noster Christus septua-
ἐργασίᾳ, ἀλλ' ἐστὶ τὸ θεμέλιος ὑμῶν· τῦτο ginta chiliadibus humeris onera gestan-
γὸ ἐν τῇ τρίτῃ τῆ βασιλέων γεγραμμένον εὕ- tium, ne obvios, & vulgares tollant]
ρομεν· τότε δὲ ἀφ' πλὴ πολλὴ εἰρήνη καὶ B lapides, ad domus fundamentum : sed la-
ὁ τῆς τύρε βασιλεὺς χειρὰμ συνεργῆ τῇ οἰκοδο- pides grandes, pretiosos, non scalptos:
μῇ τῦ ναῦ, δίδως ἑαυτῆ τὸς υἱὸς τοῖς υἱοῖς τῦ qui non à quibusvis artificibus scalpan-
σολομὼν, συμπελεκᾶν τὰς μεγάλας, καὶ πο- tur, sed à Solomonis filijs : nam hoc in
* χ. πεῦ, μίους λίθους τῶ ἀγίῳ * καὶ αὐτὸς τετάρτῳ ἔτει Regum tertio scriptum invenimus. Tunc
Ιστῆ Text ἱδρυμένους εἰς τ θεμελίωσιν τ οἴκου κυρίε· ἐγγὸς etiam propter multam pacem, Tyri rex
ἀδὴ μὴ τοιγε ἐπὶ στωπελεῖται ὁ οἶκος τῶ ὀγδόῳ Hiram coadjuvat ædificationem Templi,
μηνὶ τ ὀγδόῳ ἔτους ἀπὸ τ θεμελιώσεως· σοφὸν γ datis suis ipsius filijs Solomonis filijs, ut
ἄτοπον ἔσται ἀφ' μέσου τῆς μηδὲν πέρας τῆς i- scalpant grandes, & pretiosos lapides
στορίας οἰομένοις ἀφ' τότων δηλῶσθαι δυσωπη- sanctæ domus, etiam in quarto anno, se-
κοὺς λόγοις προσαγαγὼν πρὸς ὃ ὡς πυθ- C dentes ad fundationem domus Dei: cæ-
μένες γραμμάτων ζητῆσαι τῆ πυθμένος νῦν terum octonario numero annorum com-
ἐν τούτοις ἄξιον· ἄρα γὸ οἱ τῆ βασιλέων υἱοὶ pletur domus, octavo mense octavi an-
ἐφόλκιον τῇ πελεκήσει τῆ μεγάλων καὶ τιμίων ni à fundatione. Nihil autem absurdi
λίθων, ἀναλαμβάνοντες τέχνην βασιλικῆς εὐ- erit, existimantibus præter historiam de-
θηνείας ἀλλοτρίαν; καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆ λιτοφόρων, clarati per hæc aliud nihil, in medio ser-
καὶ λατόμων, ἔτ ὑπηρετῆ, τῦτ' ἐστὶ χρόνε τῆς ἑ- mone verba adhibere, quibus pudore
τοιμασίας τῆ λίθων, καὶ τῆς ὑποσημάσεως τῆ perfundantur, & flectantur ad quæren-
δομοίων ὡς ἔτυχεν ἀναγέγραπται; ἔχοιμι δὲ ἂν dum in his, ceu literis spiritus, sensum
ἄγαν ἐν εἰρήνη κατασκευαζόμενον οἶκον τῷ θεῷ spiritu dignum. An regum filij vacabant
ᾠκοδομῆσθαι χωρὶς σφύρας, καὶ πελέκεως, καὶ D sculptioni grandium, & pretiosorum La-
παντὸς σιδηρᾶ σκεύης, ἵνα μηδὲν ἀκολυθῇ θω- pidum, sumpta arte à regia generositate,
ρυβῶδες ἐν ᾧ ναῷ τῦ θεῦ· πάλιν δὲ ἄπορῶ & nobilitate aliena? An etiam numerus
πρὸς τὰς τῇ λέξει δυσλύοντας, πῶς δυνατὸν humeris onera gestantium, & lapicida-
ὀγδοήκοντα χιλιάδων λατόμων τυγχανόντων λί- rum, & præfectorum, ac postremo tem-
θοις ἀκροτόμοις ὀργῆς ᾠκοδομῆσθαι τὸν οἶκον τῦ poris præparationis lapidum, rerumque
θεῦ, σφύρας καὶ πελέκεως, καὶ παντὸς σκεύης σιδηρᾶ similium vulgariter inscriptus est? Scili-
μὴ ἀκουσθέντος ἐν ᾧ οἴκῳ αὐτῦ, ἐν τῷ οἰκοδομεῖσθαι cet Deo ædificari necesse erat domum
αὐτὸν· ἀλλὰ μήποτε οἱ λατομεύμενοι λίθοι sanctam, quæ in pace construebatur, si-
ζῶντες ἀψοφητὶ, καὶ ἀπερράχως λατομῶνται ἔξω ne malleo, & securi, & quovis ferri in-
τῦ κῦ ὃν ναὸν, ἵνα ἕτοιμοι ἔλθωσιν ὅτι ὃ E strumento, ut turbulentum nihil seque-
ἁρμόζον αὐτοῖς τῆς οἰκοδομῆς χωρίον; καὶ ἀνά- retur in Templo Dei. Proinde rursus
βασις δέ τις ἔσται ἐν οἴκῳ τῦ θεῦ μὴ γεγω- contra hos, qui literæ serviunt, quæstio-
νιωμένη, ἀνακλάσεις βύσεως ἔχουσα· γέγρα- nem moveo: qui fieri poterat, ut chilia-
πται γάρ, καὶ ἑλικτὴ ἀνάβασις εἰς τ μέσον, καὶ des octoginta lapicidarum cum essent,
ἐκ τῆς μέσης ὅτι ἐς τελεσθῆναι· ἑλικτὸν γὸ ædificaretur domus Dei lapidibus duris,
ἔχειν ἔδει τ ἐν ᾧ ναῷ τῦ θεῦ αὐλὸν τῆς ἕλι- candidis, neque malleo, neque securi,
κος ἀναβάσης ὃν ἰσαίτατον κύκλον μιμεμενῆς· seu aliquo ferri instrumento audito in
ἵνα ᾖ ζῶν ὁ οἶκος βέβαιος ᾖ, ὡς ἔτι μάλιστα, domo ipsius, dum ipsa ædificaretur? Vi-
de vero, ne forte viventes lapicidis lapi-
des, sine strepitu secti, & tumultu exci-
dantur alicubi extra Templum, ut para-
ti veniant ad structuræ locum conve-
nientem. Quin ascensus quidam est cir-
ca domum Dei non habens angulos, sed
flexiones rectarum linearum. Scriptum
est enim: *Et ascensus flexuosus erat ad me-* 3. Reg. 6. 8.
dium thalamum ; & à medio usque ad ter-
tium laqueare. Flexuosum enim esse ne-
cesse erat in Dei Templo ascensum ip-
sum : linea obliqua ascensu ipso imitan-
te circulum æquissimum. Iam vero ut domus hæc sit firma, ædificantur illi quam

pulcherrime vincula quinque per totam domum unius cubiti altitudine : ut innuatur debere nos ascendere in sublime à rebus sensibilibus ad eos sensus, quos divinos vocant : contuendi, ac contemplandi causa res eas, quæ animo cernuntur. Porro beatiorum lapidum locus ille esse videtur, qui vocatur Dabir : ubi arca testamenti Domini erat, & chirographum (ut ita dicam) Dei, nempe tabulæ scriptæ digito ipsius. At tota
3. Reg. 6. 21. domus inauratur : *Totam enim*, inquit, *domum auro circunquaque auravit usque ad perfectionem domus.* Præterea duo Cherubin in Dabir erant, quod proprie interpretari non potuerunt, qui res Ebraicas in Græcum transtulerunt. Abusive autem quidam hunc locum dixerunt Templum, quod honorabilius Templo existeret. Cæterum quæ in domo sunt, fiunt tota aurea, in signum, quod mens omnino perfecta accuratam discretionem habeat rerum, quæ mente percipiuntur, quæ quoniam omnino pervia, & cognoscibilia non sunt, fabricatur velamen aulæ, penitissimis non retectis Levitarum, & Sacerdotum compluribus. Quæritur autem dignum est, quomodo tanquam rex dicatur Solomon ædificare Templum, & Hiram tanquam architectus : quem accitum recepit Solomon filium conjugis
3 Reg. 7. 13, 14. viduæ ex Tyro, & patre Tyrio, & è tribu Nephtalim : faber ærarius, & plenus sapientia, & agnitione ad faciendum omne opus ex ære : qui cum adductus fuisset ad regem Solomonem, fecit omnia opera. Proinde inspicito, an forte Solomon accipi possit in primogenitum omnis creaturæ ; Hiram vero in hominem, quem hic primogenitus assumpsit ab hominum congregatione (sonat enim Tyrij, si eos interpretemur, Continentes) hominem natura genus continentem, qui impletus omni arte, & scientia, & agnitione, adductus est, cooperans primogenito omnis creaturæ, ut ædificet Templum, in quo struuntur etiam portulæ prominentes, ut splendores lucis Dei capi possint, & ut Ecclesia (quid enim oportet me singula recensere ?) rationem habens spiritualis domus, & Templi Dei, inveniatur corpus Christi. Vt enim prædixi, sapientia egemus ea, quæ in mysterio est recondita, & quæ soli illi est perceptibilis, qui dicere po-
1. Cor. 2. 16. test : *Nos autem Christi mentem tenemus*, ut singula, quæ dicta sunt, spiritualiter interpretemur juxta illius voluntatem, qui disposuit, ut hæc scriberentur. Alioqui etiam singula hæc exponere non est præ-

οἰκοδομῆσαι ἔνδεισμοι αὐτῷ δι' ὅλης οἰκου πέντε ἐν πήχει ὁ ὕψος, ἵνα ἡ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὅτι δεῖ τὰς καλουμένας θείας αἰσθήσεις ἀναβαίνειν ἐπὶ τὰς νοητ

σαι· ἐν τούτοις ἓν αὐτάρκη πρὸς τὸ ἰδεῖν τῶν A sentis lectionis. Quamobrem sufficiant
ὀκνηρὸς δὲ ἔλεγεν πρὸς τὸν ναὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ· hæc ad videndum, quomodo ille dicebat
ἄξιον δὲ μὴ τοῦτο ἰδεῖν εἰ δυνατὸν τὰ ἱστορού- de templo corporis sui. Cæterum dig-
μενα γεγονέναι ἢ ὃν ναὸν συμβεβηκέναι ποτε, num est, ut post hæc inspiciamus, an
ἢ συμβήσεσθαι περὶ ὃν πνευματικὸν οἶκον. facile factu sit, ut hæc, quæ historia re-
δόξει δὲ ὁ λόγος θλίβειν ἑκατέρωθεν· εἴ τε γὰρ fert facta fuisse in Templo, evenerint
ἐροῦμεν οἷόν τε γενέσθαι, ἢ γεγονέναι πού λόγον aliquando, seu eventura sint circa do-
τοῖς περὶ τὴν ἱερείαν περὶ ὃν ναὸν, * δυσκόλως mum spiritualem. Videtur vero nos
μετάθεσιν τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν προσδέξον- utrinque urgere ratio: nam sive dicamus
ται οἱ ἀκούοντες, πρῶτον μὲν ἅμα ὃ μὴ βούλε- fieri posse, ut hæc fiant, vel quadam ra-
σθαι, δεύτερον ἢ ὅμα ὃ ἀπιθάνως ἔοικεν B tione facta fuisse in domo spirituali, gra-
τῶν ἀγαθῶν ἔσεσθαι· εἰ δὲ βουλόμενοι ἀδέπτα vate admittent, qui audiunt, talium bo-
τηρεῖν τὰ ἅπαξ δοθέντα τοῖς ἁγίοις ἀγαθὰ, σὺκ norum transmutationem: primum qui-
ἐφαρμόσομεν τὰ τῆς ἱστορίας, δέξονται ὁμοίου τι τοῖς dem, quia illis sic non lubeat, deinde quod
ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐν τύπῳ ποιῆν, τὸν συμ- dissentaneum sit bonorum transmutatio-
φωνίαν τῆς διηγήσεως τῆς γραφῆς ἀρχόθεν μέχρι nem futuram esse. Sin vero volentes im-
τέλους μὴ φυλάττοντες· εἰ μέντοιγε μὴ mutabilia servare, quæ semel sanctis da-
μέλλομεν γραφικῶς καὶ ἰουδαϊκῶς πᾶς τοῖς πρὸς ta fuerunt bona, nō accōmodabimus quæ
τὴν ἀρχὴν, μάλιστα δὲ ὧν ἡσαΐα ἀναγεγραμ- historia narrat; quiddam Hæreticis simile
μένας ἐπαγγελίας νοῦν, ὡς * στοιμένας τοῦ videbimur hac in re facere: enarrationis
τοῦ ὅτι γῆς ἱερουσαλήμ. ἀλλ' ἴσως εἰ μὴ τοῦ C Scripturarum consonantiam non servan-
αἰχμαλωσίαν καὶ τοῦ καταστροφὴν τοῦ ναοῦ λέγε- tibus à principio usque ad finem. Nisi
σθαί τινα ἐνδοξα συμβεβῆναι εἰς οἰκοδομὴν τοῦ tragice tamen, atque Iudæorum more,
ναοῦ, καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς αἰχ- promissiones eas, quæ apud Prophetas,
μαλωσίας, λέγειν ἡμᾶς γεγονέναι τὸν λαὸν, & præsertim Esaiam scriptæ sunt, intel-
καὶ ἠχμαλωτεῦσθαι ὃν ναὸν, ἐπανιεληλύσεσθαι lecturi sumus, [si post captivitatem, ever- *Hæc suppleximus ex Pareo-nio.*
δὲ ὅτι τοῦ ἰουδαίαν, καὶ τοῦ ἱερουσαλήμ, καὶ sionemque Templi nonnulla præclara
οἰκοδομηθήσεσθαι τοῖς ἐντίμοις λίθοις τοῦ ἱερου- eveniisse ad Templi ædificationem, po-
σαλήμ· σὺκ οἶδα δὲ εἰ μακρᾶς χρόνων περιό- pulique statum & constitutionem à ca-
δοις ἀνακυκλουμένας τὰ τοιαῦτα πλήσια πάλιν ptivitate dicantur, dicere] nos fuisse
δυνατὸν γενέσθαι, ὡς ὅτι τὸ χρεών· ἔχει δὲ D Templum necesse est, & captivatum
τοῦ ἐπαγγελιαῦ ἐν τῷ ἡσαΐᾳ ὕτως· ἰδοὺ fuisse populum, sed rediturum ad Iu-
ἐγὼ ἑτοιμάζω σοι θώθρακα τὸν λίθον σου, καὶ dæam, & Hierusalem, atque lapidibus
τὰ θεμέλιά σου σαπφείρου, καὶ θήσω τὰς ἐπάλ- pretiosis Hierusalem ipsam ædificandam.
ξεις σου ἴασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυσταλ- Haud scio autem, an temporum perio-
λον, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτοὺς, καὶ dis longis revolutis similia fieri possint,
πάντας τοὺς υἱούς σου διδακτοὺς θεοῦ, καὶ ἐν πολ- veluti in pejus. Habent autem promis-
λῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰ- siones apud Esaiam hunc in modum: *Ecce* Esa. 54. 11.
κοδομηθήσῃ· καὶ μετ' ὀλίγα φοβοῦ τοῦ αὐτοῦ *ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum,* & seq.
ἱερουσαλήμ· καὶ ἡ δόξα τοῦ λιβάνου πρός σε ἥξει *& fundamenta tua sapphirum: & ponam*
ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πεύκη, καὶ κέδρος ἅμα *propugnacula tua jaspin: & portas tuas la-*
δοξάσουσι τὸν τόπον ἁγίου μου· καὶ πορεύσονται *pides crystalli, & loricam murorum tuorum*
πρός σε δεδοικότες υἱοὶ ταπεινωσάντων, καὶ προ- *lapides electos: & omnes filios tuos à Deo*
ξυναύτων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις κυρίου σιὼν *doctos: & in pace multa filij tui, & in ju-*
ἁγία ἰσραήλ, διὰ τὸ γεγενῆσθαί σε ἐγκαταλε- *stitia ædificaberis.* Et paulo post ad ipsam
λειμμένην, καὶ μεμισημένην, καὶ σὺκ ἦν ὁ βοη- Hierusalem: *Et gloria Libani ad te veniet* Esa. 60. 13.
θῶν· καὶ θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, θύφε- *in Cyparissō, & pino, & cedro una cum* & seq.
σύνιν γενεῶν γενεᾶς, καὶ θηλάσεις γάλα ἐ- *glorificantibus locum sanctum meum. Et*
θνῶν, καὶ πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι, καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ σώσων σε, καὶ ἐξαρυόμενός *ibunt ad te timentes filij eorum, qui te hu-*
σε θεὸς ἰσραήλ· καὶ ἀντὶ χαλκοῦ, οἴσω σοι χρυσίον· ἀντὶ δὲ σιδήρου, οἴσω σοι ἄργυρον· ἀντὶ *miliaverunt, & irritaverunt te, & voca-*
E *beris civitas Domini Sion sancti Israëlis, pro*
eo quod fueris derelicta, & odio habita, nec
esset, qui tibi opem ferret. Et ponam te
exultationem sempiternam: jocunditatem ge-
nerationum generationibus, & sugesis lac gen-
tium, & regum divitias comedes: & cognos-
ces quod ego Dominus servans te, & eruens
te Deus Israël: pro ære afferam tibi aurum,
& pro ferro adducam tibi argentum: pro

* Duos videtur allegare

* χ. ἰσοφίσει

ligna æs, & pro lapidibus ferrum: & dabo
principes tuos in pace, & episcopos tuos in
justitia. Iniquitas non audietur ultra in ter-
ra tua, neque contritio, & miseria in ter-
minis tuis: sed vocabuntur salutare muri tui,
& portæ tuæ sculptura. Sol non erit tibi
ultra in lucem diei, neque ortus lunæ lumen
præbebit tibi noctu: sed erit tibi Christus lux
sempiterna, & Deus gloria tua: non enim
occidet tibi sol, & luna tua non deficiet: erit
enim Dominus tibi lux sempiterna, & com-
plebuntur dies luctus tui. Hæc enim aperte de futuro seculo prophetat filiis Israël in captivitate degentibus, ad quos
Matth. 15. 24. missus est ille, qui dicebat: *Ego non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israël.* Quod si captivi existentes hæc in patria sua recipient, quando etiam proselyti ad ipsos venient per Christum, & ad ipsos diffugient, secundum quod dici-
Es. 54. 15. tur: *Ecce proselyti ad te venient per me, & ad te diffugient*, perspicuum est, quod captivi qui in Templo fuere aliquando, etiam ad illud rursus redibunt reædificandi, pretiosissimi lapides facti. Nam
Apoc. 3. 12. vincens quispiam in Apocalypsi apud Iohannem, promissionem habet, ut sit columna in Dei templo, extra non exiturus. Cæterum hæc omnia à me dicta sunt, ut breuem saltem intelligentiam habeamus rerum Templi, & domus Dei, & Ecclesiæ, & Hierusalem, de quibus singulatim dicere non est præsentis temporis. At accuratissimam, diligentemque vel ad vulgarem vsque inquisitionem circa hæc faciant hi necesse est, qui non defatigantur legendo prophetias quærere in eis spiritualem sensum. Sed hactenus de templo corporis sui. Verum e-
Ioh. 2. 22. nimvero quoniam, *Simulatque surrexit è mortuis, recordati sunt Discipuli ejus, quod hoc dixerit, & crediderunt Scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus*, intelligendum est, quod ad textum attinet, Discipulos, postquam Dominus è mortuis resuscitasset, intellexisse quæ de Templo dicta fuerant, referri ad passionem ejus, & resurrectionem; repetentes quod verba illa, *In tribus diebus erigam illud*, resurrectionem declarabant: quando etiam crediderunt Scripturæ, & sermoni, quem dixerat Iesus: cum antea dicti non fuerint credidisse Scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus. Nam fides proprie illius est, qui tota anima admittit illud, quod creditur in baptismo. Quod autem ad superiorem intelligentiam attinet, quo-

A ξύλων, οἴσω σοι χαλκόν· ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον· καὶ δώσω τοὺς ἄρχοντάς σε ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σε ἐν δικαιοσύνῃ· καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἔτι ἀδικία ἐν τῇ γῇ σε, οὐδὲ συντέλεια καὶ παλαιπωρία ἐν τοῖς ὁρίοις σε, ἀλλὰ κληθήσεται σωτήριον τὰ τείχη σε, καὶ αἱ πύλαι σε γλύμμα· καὶ οὐκ ἔσται σοι ἔτι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀπὸ τῆς σελήνης φανεῖ σοι τὸ
B καὶ ἡ σελήνη σοι οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ κύριός σοι φῶς αἰώνιον, καὶ πληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σε· ταῦτα γὰρ σαφῶς περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος προεφητεύεται τοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ οὖσιν ὁμοῖς ἰσραὴλ, ἐφ' οὓς ἦλθεν ἀποσταλεὶς ὁ λέγων· οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ· εἰ δὲ αἰχμάλωτοι ὄντες ταῦτα ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν ἀπολήψονται, ὅτε καὶ προσήλυτοι προσελθόντων αὐτοῖς ἀφ' τοῦ χριστοῦ, καὶ ἐπ' αὐτὸν
C καταφεύξονται τὸ λεγόμενον· ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονταί σοι δι' ἐμοῦ, καὶ ὅτι σε * καταφεύξονται, δῆλον ὅτι περὶ τοῦ ναοῦ τυγχάνοντές ποτε οἱ αἰχμαλωτευθέντες, καὶ πάλιν οἰκήσε ἐπανελεύσονται ἀνοικοδομηθησόμενοι, τιμιώτατοι γεγονότες λίθοι· νικῶν γάρ τις καὶ ὡδὲ τῆς ἰωάννου ἐν τῇ ἀποκαλύψει ἐπαγγελίαν ἕξει στύλος ἔσεσθαι ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ, μὴ ἐξελεύσόμενος ἔξω· ταῦτα δέ μοι πρὸς εἴρηται ὑπὲρ τοῦ κατὰ ἐν
D ἐκκλησίᾳ περὶ νοίας γνώσεται ἡμᾶς τὸν χν τὸν ναὸν, καὶ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν οἰκοδομήν, καὶ τὸν ἱερουσαλὴμ προφητῶν, περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κτ μέρος· τὸν δὲ ἀκριβεστάτην καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος περὶ ταῦτα ὀφειλῶν ἐζήτησεν ποιητέον ἵνα μὴ ἀπαυδῶσι πρὸς τὰς ἐν τῷ ἐντυγχάνειν τῶν προφητείας ζητεῖν ὃν ἐν αὐταῖς πνευματικὸν νοῦν καμάτους· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ· ἐπεὶ δὲ ὅτε ἠγέρθη ὡς νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἔλεγε, καὶ ἐπίστευσαν τῇ
E γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ ἰησοῦς, σκεπτέον, ὡς κτ φέρει, ὅτι οἱ μαθηταὶ μὴ ἐγηγέρθαι ὡς νεκρῶν ἔν κύριον, σωθῆναι τὰ περὶ τοῦ ναοῦ εἰρημένα ἀναφέρεσθαι εἰς ὃ πάθος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι ὃ, ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν, ἢ ἀνάστασιν ἐδήλωσε, ὅτε καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ ἰησοῦς, προτερον δὲ μαρτυρημένοι πεπιστευκέναι τῇ γραφῇ, οὐδὲ τῷ λόγῳ τούτῳ ὃν εἶπεν ὁ ἰησοῦς· κυρίως γὰρ πίστις ἐστὶ κτ ὁ βάπτισμα ὃ ὅλῃ ψυχῇ προδεχομένου ὃ πιστευόμενον· ὡς δὲ πρὸς τὸ ἀνα-

γωγὴ , ἐπεὶ προεῖρηται ἡμῖν ἡ ἐκ νεκρῶν A niam prædicta fuit nobis resurrectio totius corporis Domini è mortuis, sciamus
ἀνάστασις τοῦ παντὸς τοῦ κυρίου σώματος , εἰδέναι χρὴ ὅτι οἱ μαθηταὶ ὑπομνησθέντες ἐκ τῆς ἀποτελεσμάτων τῆς , ὅτε ἦσαν ἐν τῷ βίῳ , μὴ ἠκριβωμένης αὐτοῖς γραφῆς , ὑπὸ ὄψιν γενομένης , καὶ φανερωμένης τίνων ἐπουρανίων ὑποδείγματα καὶ σκιὰ ἐτύγχανε , πιστεύσουσι οἷς προτέρων οὐκ ἐπίστευον , καὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἰησοῦ , ὃν πρὸ τῆς ἀναστάσεως , ὡς ἐβούλετο ὁ λέγων , ἐσυνῆκαν· πῶς γὰρ δυνατόν τις πιστεύειν κυ-
* Dele alia quid ; forte ἐκείνου? εἰως λέγεσθαι τὴν γραφὴν , ὃν ἐν * τῷ ἁγίῳ B πνεύματος νοῦν μὴ θεωρῶν , ὃν πιστεύεσθαι μᾶλλον ὁ θεὸς βούλεται , ἢ ὃ τοῦ γράμματος ἦλημα ; καὶ τοῦτο λεκτέον μηδένα τοῦ κατὰ σάρκα προπατόντων πιστεύειν τοῖς πνευματικοῖς τοῦ νόμου , οἷς μηδὲ τὴν ἀρχὴν φαντάζεσθαι· πολὺ φασι μακαριώτερους εἶναι τοὺς μὴ ἰδόντας καὶ πιστεύσαντας , τοὺς ἑωρακότων καὶ πεπιστευκότων , προεκδεχόμενοι τὸ ἐν τῷ κατὰ ἰωάννην ὅτι τέλος εἰρημένον περὶ τοῦ θωμᾶ ὑπὸ τοῦ κυρίου· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες . εἰ γὰρ C μακαριώτεροι εἶναι τοὺς μὴ ἰδόντας καὶ πιστεύσαντας τοὺς ἑωρακότων καὶ πεπιστευκότων . κατὰ γοῦν τὴν ἐκδοχὴν αὐτῶν τοὺς ἀποστόλων μακαριώτεροι οἱ μὴ τοὺς ἀποστόλους εἰσὶν , ὅπερ ὄντι πάντων ἠλιθιώτατον· ἰδεῖν δὲ τῷ νῷ τὰ πιστεύοντα ὃν ἐσόμενον μακάριον , ὡς οἱ ἀπόστολοι , δυνηθέντα ἀκοῦσαι τό· μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν ὅτι βλέπουσι , καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν ὅτι ἀκούουσι , καὶ τό· πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε , καὶ οὐκ εἶδον , καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε , D καὶ οὐκ ἤκουσαν· ἀγαπητὸν δὲ καὶ τὸν ὑποδεέστερον λαβεῖν μακαρισμὸν λέγοντα · μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες· πῶς δὲ μακαριώτεροι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ ὑπὸ τοῦ θεοῦ μακαριζόμενοι ὅτι τοῖς τεθεωρημένοις , τοῦ μὴ φθασάντων ὅτι τῷ τοῦ πίστιν ἴσαν ; ὁ δὲ συμεὼν ἀγαπᾷ εἰς τὰς ἀγκάλας λαβὼν τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ , καὶ θεασάμενος αὐτὸ εἶπε · νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα , κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ , ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν E σου · δεῖ δὲ φιλοπονητέον ἀνοίγειν τοὺς ὀφθαλμοὺς , κατὰ τὸν σολομῶντα , ἵνα ἄρτων ἐμπλησθῶμεν· φησὶ γάρ· διάνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου , καὶ ἐμπλήσθητι ἄρτων· καὶ τοιοῦτά μοι δοκῶ τὸ· ὑπίστευσαν τῇ γραφῇ , καὶ ᾧ λέγω , ὃν εἶπεν ὁ ἰησοῦς , εἰρήσθω , ἵνα ὃ τέλειον τῆς πίστεως ἐκ τῆς περὶ πίστεως ἐζητασμένων καταλαβωμεν ἡμῖν δεδήσεσθαι ἐν τῇ μελλούσῃ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσῃ τοῦ παντὸς ἰησοῦ σώματος , τῆς ἁγίας ἐκκλησίας αὐτοῦ· ἔσται γὰρ ὅτι γνώσεως

niam prædicta fuit nobis resurrectio totius corporis Domini è mortuis, sciamus oportet quod admoniti Discipuli per effectus Scripturæ, quam antea, quando erant in vita, accurate non intelligebant, sub aspectum factæ, & manifestatæ, admonitique quorum cœlestium exemplaria erant, & umbra, rebus illis crediderunt, quibus antea non crediderant, atque sermoni Iesu, quem ante resurrectionem, sic volente illo qui loquebatur, non intellexerunt. Qui enim fieri potest, ut proprie quis credere Scripturæ dicatur non contemplans sensum Spiritus sancti, qui in ipsa est; quem credi mavult Deus, quam literæ voluntatem? Iuxta hanc intelligentiam nullus ex his, qui secundum carnem ambulant, credere dicendus est rebus spiritualibus Legis, quarum principium ne imaginatur quidem. Verum beatiores, inquiunt, qui non viderunt, & crediderunt, his, qui viderunt, & crediderunt, qui exponunt quod in fine Evangelij Ioannis dicit Dominus ad Thomam: *Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Sed non beatiores inquit eos, qui non viderunt, & crediderunt his, qui viderunt, & crediderunt: alioqui juxta hanc intelligentiam, Apostolis posteriores beatiores sunt Apostolis ipsis, quod est fatuissimum omnium. Proinde mente videat oportet, quæ creduntur, qui beatus futurus est, perinde atque Apostoli, illud audire valens: *Beati oculi vestri quia vident, & aures vestræ qui audiunt*; & illud: *Multi prophetæ, & justi cupierunt videre, quæ videtis, & non viderunt; & audire, quæ auditis, & non audierunt.* Amabile tamen etiam est minorem accipere beatitudinem dicentem: *Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Quomodo enim non beatiores oculi, qui à Iesu beatificantur ob res visas his, qui non pervenerunt ad talium rerum visionem? Simeon igitur contentus sumpsisse in ulnas salutare Dei, illudque contemplatus dixit: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.* Quocirca contendamus necesse est aperire oculos, juxta Solomonem, ut impleamur panibus. Inquit enim: *Aperi oculos, ut repleare panibus.* Sed hactenus de eo, quod dicitur: *Crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixit Iesus*: ut ex his, quæ de fide exquisivimus, perfectionem fidei dari nobis comprehendamus in magna resurrectione totius corporis Christi: nempe sanctæ ipsius Ecclesiæ. Nam quod de

Matth. 13. 16, 17.

Luc. 2. 29, 30.

Prov. 20. 30.

1. Cor. 13. 9, 10, 12. cognitione est dictum: *Nunc cognosco ex parte*, id etiam consequenter de quovis bono dici arbitror, quorum unum est etiam fides. Quamobrem, *Cognosco nunc ex parte; cum vero venerit perfectio fidei, destruetur quod ex parte est*; fide ea, quæ per formam subsistit longe præcellente illa fide, quæ per speculum (ut ita loquar) est, & in ænigmate, perinde atque præsens cognitio. *Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus videntes, quæ faciebat, signa. Ipse vero Iesus non credebat seipsum illis, eo quod ipse cognosceret omnes, nec opus haberet, ut testificaretur quis de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.* Quærat aliquis quomodo seipsum non crederet Iesus his, de quibus testatum fuerat, quod crederent: ad quod dicendum est, non his, qui credunt in ipsum, non se credere Iesum, sed his, qui credunt in nomine ejus. Differt enim credere in ipsum, ab eo, quod est, credere in nomine ipsius. Itaque qui per fidem non est judicandus, non judicatur eo quod credat in ipsum, non eo quod credat in nomine ipsius. Inquit enim Dominus: *Qui credit in me, non judicatur*; at non item, qui credit in nomine meo non judicatur. Nec tamen inquit, Qui credit in me jam judicatus est. Fortassis enim qui credit in nomine ipsius, credit quidem, quare indignus est, qui jam judicatus sit, sed minor eo est, qui credit in ipsum. Quam ob causam credenti in nomine ipsius, seipsum non credit Iesus. Ipsum igitur, potius quam suum nomen habeamus necesse est: ne in nomine ejus virtutes facientes audiamus, quæ ab ipso dicta audierunt, qui gloriabantur in nomine ipsius. Sed confidamus imitatores facti Pauli dicere: *Omnia possum in Iesu Christo me corroborante.* Illud autem observandum est, quod superius quidem dicat prope esse pascha Iudæorum, hic vero non in paschate Iudæorum, sed in paschate Hierosolymis erat Iesus; & illic quidem quando Iudæorum dicitur pascha, non dictum est dies festus, hic vero scriptum fuisse Iesum esse in die festo: Hierosolymis enim existens Christus in paschate erat, & in die festo multis credentibus etiam in nomine ipsius. Ac profecto illud etiam observandum est, multos dici credere non in ipsum, sed in nomine ipsius: qui vero in illum credunt, hi sunt, qui ambulant per viam arctam, atque angustam ducentem ad vitam, quæ à quampaucissimis invenitur. Fieri attamen potest, ut multi ex his, qui in nomine ipsius credunt, recumbant cum Abraham, Isaac, &

Ioh. 2. 23, & seq.

Ioh. 3. 18.

Phil. 4. 13.

A εἴρηται· ὅτι γινώσκω ἐκ μέρους, τόδε ἐστὶ πάντως καλῶς ἀκόλουθον οἶμαι λέγειν· ἐν δὲ τῇ ἄλλων ἡ πίστις· διὸ καὶ, ὅτι πιστεύω ἐκ μέρους, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον τῆς πίστεως τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται, τῆς μὲν εἴδους πίστεως πολλῷ μᾶλλον διαφερούσης τῆς, ἵν' ἁπλῶς εἴπω, δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, ὁμοίως τῇ νῦν γνώσει, πίστεως· ὡς δὲ ἦν ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα, ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει· αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν αὐτὸν αὐτοῖς, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ χρείαν εἶχεν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν· ζητήσαι τις ἂν πῶς τοῖς μεμαρτυρημένοις πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ, οὐκ ἐπίστευεν ὁ Ἰησοῦς· λεκτέον ὅτι πρὸς τοῦτο ὅτι οὐχὶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ἡ πιστεύει ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· διαφέρει γὰρ τοῦ πιστεύειν εἰς αὐτὸν, τὸ πιστεύειν εἰς ὄνομα αὐτοῦ· ὁ μὲν διὰ πίστιν μὴ κριθησόμενος ἐστὶ εἰς αὐτὸν πιστεύειν ἡ κρίνεται, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· φησὶ γὰρ ὁ κύριος· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ κρίνεται· οὐχὶ δὲ, ὁ πιστεύων εἰς τὸ ὄνομά μου οὐ κρίνεται· ἐκεῖσε δέ φησιν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἤδη κέκριται· πάσχα γὰρ ὁ πιστεύων εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, πιστεύει μὲν, διὸ καὶ οὐκ ἔστιν ἄξιος ἤδη κεκρίσθαι. *ἔλαττον δὲ ἐστὶ τοῦ πιστεύοντος εἰς αὐτόν. διὰ τοῦτο τοῦ πιστεύοντι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἑαυτὸν οὐ πιστεύει ὁ Ἰησοῦς· αὐτοῦ τοίνυν μᾶλλον, ἢ τὰ ὀνόματος αὐτοῦ ἔχεσθαι δεῖ, ἵνα μὴ τοῦ ὀνόματι αὐτοῦ δυνάμεις πιστεύοντες ἀκούσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ ὀνόματι μόνῳ καυχησαμένων αὐτοῦ εἰρημένα· ἀλλὰ θαῤῥήσωμεν μιμηταὶ τοῦ παύλου γινόμενοι εἰπεῖν· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με χριστῷ Ἰησοῦ· παρατηρητέον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι αἰωτέρω μὲν, ἐγγὺς, φησὶν, ἦν τὸ πάσχα τῆς ἰουδαίων, ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐν τῷ πάσχα τῆς ἰουδαίων, ἀλλ' ἐν τῷ πάσχα ἱεροσολύμοις ἦν ὁ Ἰησοῦς. καὶ μὲν ὅτι ἰουδαίων λέγεται τὸ πάσχα, οὐκ εἴρηται ἑορτή. ἐνταῦθα δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀναστρέφεται ἐν τῇ ἑορτῇ· ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις γὰρ τυγχάνων ἐν πάσχα καὶ ἑορτῇ ἦν, πολλῶν πιστευόντων καὶ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· τὸ δὲ παρατηρητέον γε ὅτι πολλοὶ οὐκ εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ πιστεύειν λέγονται. οἱ δὲ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες, εἰς τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην εἰσὶν ὁδεύοντες, ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν, ἣν ὀλίγοι τῶν ὀλίγων εὑρίσκουσιν· δυνατὸν μέντοι γε πολλοὺς τῶν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ πιστεύοντων ἀνακλιθῆναι μετὰ ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ,

B

C

D

E

* Χ. ἐλάττων

καὶ ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ἐπεὶ A πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῆς καὶ δυσμῶν ἥξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, τυγχανούσῃ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς, ἐν ᾗ πολλαὶ μοναί εἰσι· καὶ τοῦτο δὲ τηρητέον ὅτι πολλοὶ πιστεύοντες εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οὐχ ὡς ἀνδρέας, καὶ πέτρος, καὶ ναθαναὴλ, καὶ φίλιππος πιστεύουσιν. ἀλλὰ τῇ μαρτυρίᾳ ἰωάννου πείθονται λέγοντος· ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ἢ τῷ ὑπ' ἀνδρέου εὑρεθέντι χριστῷ, ἢ τῷ εἰπόντι τῷ φιλίππῳ ἰησοῦ· ἀκολούθει μοι, ἢ τῷ φάσκοντι φιλίππῳ· ὃν ἔγραψε μαϋσῆς, καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν ἰησοῦν υἱὸν τοῦ ἰωσὴφ ἀπὸ ναζαρέτ· οὗτοι δὲ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει, καὶ σημεῖα πιστεύουσιν, οὐκ εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁ ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευσεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, πάντας γινώσκων, καὶ μὴ χρείαν ἔχων, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ ἀνθρώπου, ὧν γινώσκειν τί ἐστιν ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων· ὧν δέ· οὐ χρείαν εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ C ἀνθρώπου, εὐκαίρως χρηστέον, εἰς παράστασιν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ δυναμένου θεωρεῖν περὶ ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων, καὶ μηδαμῶς μαρτυρίου δεῖσθαι τοῦ ἀπό τινος· τὸ δέ· οὐ χρείαν εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ ἀνθρώπου, ἀντιδιαστελτέον πρὸς τὸ, οὐ χρείαν ἔχει ἵνα τίς μαρτυρήσῃ περί τινος· εἰ μὲν γὰρ τὸ, ἀνθρώπου, * λαμβανόμενον ἐπὶ πάντος τοῦ κατ' εἰκόνα θεοῦ, ἢ πάντος λογικοῦ, οὐ χρείαν ἔξει ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ αὐτοῦ, τοῦ περὶ οὐδήποτε τῶν λογικῶν, D ἀφ' ἑαυτοῦ γινώσκων τοὺς πάντας κατὰ τὴν δεδομένην αὐτῷ δύναμιν ἀπὸ τοῦ πατρός· εἰ δὲ τὸ, ἀνθρώπου, τηρήσαιμεν ὑπὸ τοῦ θνητοῦ λογικοῦ ζώου μόνον, ὁ μέν τις ἐρεῖ χρείαν ἔχειν αὐτὸν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τῶν ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲ ἀρκοῦντα ὁμοίως τοῖς ἀνθρωπίνοις γινώσκειν καὶ τὰ περὶ ἐκείνων· ἄλλος δέ τίς φησι τὸν κενώσαντα ἑαυτὸν μὴ χρείαν ἔχειν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ ἀνθρώπου, χρείαν δὲ ἔχειν περὶ τῶν κρειττόνων ἢ κατὰ ἄνθρωπον· καὶ τοῦτο δὲ E ζητητέον πόσα σημεῖα αὐτοῦ θεωροῦντες οἱ πολλοὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· οὐ γὰρ ἀναγέγραπται σημεῖα πεποιηκέναι ἐν ἱεροσολύμοις, εἰ μὴ ἀρά γεγένηται μὲν σημεῖα, οὐκ ἀναγέγραπται δέ· σκόπει δὲ εἰ δυνατὸν εἰς σημεῖα λογισθῆναι τὸ πεποιηκέναι φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, καὶ πάντας ἐκβεβληκέναι τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν τὰ κέρματα ἐκκεχυκέναι, καὶ τὰς τραπέζας ἀνατετραφέναι· πρὸς μέντοιγε τοὺς ὑπονοήσαντας ἂν περὶ μόνων ἀνθρώπων

* Χ. λαμβάνειν

A Iacob in regno cœlorum: quoniam *Multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorum*: quæ domus est Patris, in qua mansiones multæ sunt. Atque etiam hoc observandum est, multos credentes in nomine ipsius, non quemadmodum Andreas, & Petrus, & Nathanaël, & Philippus, credere, sed testimonio Iohannis parere dicentis: *Ecce agnus ille Dei*; vel Christo ab Andrea reperto; vel ipsi Iesu dicenti ad Philippum: *Sequere me*; vel Philippo dicenti: *Quem scripsit Moses, & Prophetæ invenimus, Iesum filium Ioseph à Nazareth.* Hi autem crediderunt in nomine ejus, videntes ipsius signa, quæ faciebat; etiam signa credentibus non in ipsum, sed in nomine ejus, non credebat Iesus seipsum eis, omnes agnoscens, & non opus habens, ut quis testificaretur de homine: eo quod agnosceret singulatim, quid esset in unoquoque homine. Hæc verba: *Non enim opus habebat ut aliquis testificaretur de homine*, opportune utenda sunt ad demonstrandum, quod Filius Dei à seipso videre singulas res hominum valeat; nulloque omnino testimonio cujusquam eum egere. Cæterum verba illa: *Non opus habebat ut quis testificaretur de homine*, distinguenda sunt ab illis: Non opus habet ut quis testetur de aliquo. Nam si hanc vocem, Homine, sumamus de quovis, qui sit ad imaginem Dei, vel de omni rationis compote, non opus habebit Christus, ut quis de ipso testetur (de quocunque tandem dixeris rationis compote) à seipso cognoscens omnes juxta facultatem à Patre sibi traditam. Sin vero hanc vocem, Hominis, observaverimus de mortali animante rationis compote, alius dicturus est Christum ipsum opus habere, ut quis testetur de his, quæ sunt supra hominem, ut qui hæc perinde atque humana cognoscere non sufficiat. Alius autem quispiam inquit eum, qui seipsum inanivit, non opus habere, ut quis testetur de homine, sed opus habere, ut quis testetur de his, qui præstantiores sunt hominibus. Quin hoc etiam quærendum est, quot signa ipsius multi videntes, crediderunt in eum. Non enim scriptum est signa fecisse Hierosolymis: nisi fortasse facta signa scripta non fuerunt. Proinde considera, an inter signa reputari possit, quod fecerit è funiculis flagellum, omnes è Templo eijciendo, tum oves, tum boves, atque argentariorum æs effundendo, & mensas subvertendo. Ad eos profecto, qui sus-

Matt. 8. 2.

Ioh. 1. 43. 45.

picantur de solis hominibus, non opus habere ipsum testibus, dicere oportet duo Evangelistam illi attribuisse; alterum, quod agnoscat omnes; alterum, quod opus non habeat, ut quis testetur de homine. Nam si omnes agnoscebat, etiam omnes, qui essent extra hæc corpora, agnoscebat, atque quid esset in homine: quippe qui major existeret his, qui in prophetando manifestant, & judicant occulta cordis omnia, quæ Spiritus illis suggerit in apertum ducentes. Cæterum illud: *Agnoscebat quid esset in homine*, sumi etiam potest de virtutibus malis, vel bonis operantibus in hominibus. Nam si dederit quis locum Diabolo, ingreditur in illum Satanas; quemadmodum dedit Iudas, cum jam Diabolus misisset in cor ejus, ut traderet eum: quam ob causam post buccellam intravit in illum Satanas. Sin Deo locum dederit, beatus fit: *Beatus enim, cujus est illi retributio à Deo, & ascensio in corde ejus à Deo.* Quare agnoscis, ô Fili Dei, omnia agnoscens, quid sit in homine. Sed cum jam satis scriptionis sumpserit duodecimus tomus, hic finiemus sermonem.

Psal. n. 83. 6.

A μὴ χρείαν ἔχειν αὐτὸν μαρτύρων, λέγει ὅτι δύο αὐτῷ ὁ εὐαγγελιστὴς μεμαρτύρηκε, τό τε γινώσκειν πάντας, καὶ τὸ μὴ χρείαν ἔχειν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ ἀνθρώπου· εἰ γὰρ πάντας ἐγίνωσκεν, οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον ἐγίνωσκε, καὶ πάντας τοὺς ἔξω τοιούτων σωμάτων· ἐγίνωσκέ τε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἅτε μείζων τυγχάνων τῶν ἐν τῷ προφητεύειν ἐλεγχόντων, καὶ κρινόντων, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας εἰς φανερὸν ἀγόντων πάντων ὧν τὸ πνεῦμα ὑποβάλλει αὐτοῖς· δύναται δὲ τό· ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λαμβάνεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργουσῶν δυνάμεων χειρόνων ἢ κρειττόνων ἐν ἀνθρώποις· εἰ μὲν γὰρ δίδωσί τις τόπον τῷ διαβόλῳ, εἰσέρχεται εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς ὥσπερ ἔδωκεν ἰούδας, τοῦ διαβόλου βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα παραδῷ τὸν ἰησοῦν· διὸ καὶ μετὰ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς· εἰ δὲ δίδωσι τόπον τῷ θεῷ, μακάριος γάρ· μακάριος γὰρ οὗ ἐστιν ἀντίληψις αὐτοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀνάβασις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ· γινώσκεις τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ γινώσκων πάντα, υἱὲ τοῦ θεοῦ· ἤδη δὲ τὴν αὐταρκῆ περιγραφὴν εἰληφότος καὶ τοῦ δεκάτου τόμου, ἐνταῦθα ποῦ καταπαύσω μὲν τὸ βιβλίον·

B

C

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM

TOMVS DECIMVS TERTIVS.

Tibi quidem, Dei amantissime, ac pijssime Ambrosi, non videbatur fortasse scindendus sermo Samaritidis, ita ut illius pars esset in duodecimo tomo, & reliqua quæ restabant in tertio decimo. Sed quoniam videbamus duodecimum commentariorum tomum satis scriptionum accepisse, visum est nobis desinere in sermonem Samaritidis, ubi loquebatur ipsa de puteo, quemadmodum Iacob illud dederit, & ipse ex eo biberit, & filij ejus, & pecora ejus, tertium decimum tomum incepturis, ubi Dominus ad ipsam respondet: *Respondit Iesus & dixit illi: Omnis, qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam ego illi dedero, fiet fons in eo aquæ salientis in vitam æternam.* Hoc

Ioh. 4. 13, 14.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΤΟΜΟΣ ιγ'.

Ἴσως μὲν * ἀνέδειξέ σοι, φιλοθεώτατε καὶ εὐσεβέστατε ἀμβρόσιε, ὃν περὶ τῆς σαμαρείτιδος λόγον μὴ διακοπῆναι, ὥς τε μέρος μέν τι αὐτοῦ εἶναι ἐν τῷ δεδωκάτῳ τόμῳ, τὰ δὲ ἑξῆς ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ, ἀλλ' ἐπεὶ ἱωρῶμεν αὐταρκῆ περιγραφὴν εἰληφέναι τὸν δωδέκατον τῶν ἐξηγητικῶν, ἔδοξεν ἡμῖν καταλῆξαι εἰς ὃν τῆς σαμαρείτιδος λόγον, περὶ * τούτου λεγομένου ὑπ' αὐτῆς φρέατος, ὡς ὁ ἰακὼβ ἔδωκεν αὐτὸ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ, ἵνα ἀρξώμεθα τοῦ τρισκαιδεκάτου ἀπὸ τῆς ἀποκρίσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν πρὸς αὐτήν· ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται πηγὴ ἐν αὐτῷ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· δεύτερον τοῦτο ἀποκρίνεται

* Χ. ἐν ἐδείξεσι

* Χ. τε

πρὸς τὴν σαμάρειτιν ὁ ἰησοῦς, πρότερον μὲν λέγων· εἰ ἤδεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι· δός μοι πεῖν, σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν. ἐν νῦν, ὡς προτρέπων αὐτὴν ὅτι ὃ αἰτήσαι ζῶν ὕδωρ, λέγει τὰ ἐκκείμενα. καὶ ὅτι μὲν ὡς πρότερον οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ἐπαπορεῖ περὶ τῆς συγκρίσεως τοῦ ὑδάτων ἡ σαμάρεια, μὴ ὂν τὴν δευτέραν ἀπόκρισιν τοῦ κυρίου προδιξαμένη τὴ εἰρημένα φησί· δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ· πάντα γὰρ δόγμα τί ἐστι, μηδένα λαμβάνειν θείαν δωρεὰν μὴ αἰτήσαντα αὐτόν· ὃ αὖθις γὰρ τὸν σωτῆρα ἡμῶν τοῦ ψαλμοῦ προτρέπει αἰτεῖν ὁ πατὴρ, ἵνα αὐτοῦ δωρήσηται· οὕτω διδάσκει ὁ υἱὸς λέγων· κύριος εἶπε πρός με, υἱός μου εἶ σύ, αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη, τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου, τὰ πέρατα τῆς γῆς· καὶ ὁ σωτὴρ φησιν· αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν, λαμβάνει· πεισθεὶς μὲν οὖν ἡ σαμάρεια αἰτήσαι τὸν ἰησοῦν ὕδωρ, εἰκὸς, ὡς προεί-πομεν, τυγχάνουσα γραμμάτων ἑτεροδόξων, περὶ τὰς θείας ἀναγινωσκόντων γραφὰς, ὅτε ἀκέκλη περὶ τῆς συγκρίσεως ἀμφοτέρων τῶν ὑδάτων· καὶ ὅρα ἐκ τῶν ἐπεπόνθει, πῶς πίνουσα ἐκ τοῦ νομιζομένου αὐτῇ βαθέως εἶναι φρέατος, οὐκ ἂν ἐπαύετο, οὐδὲ τῆς δίψης ἀπηλλάττετο· ἴδωμεν οὖν τί σημαίνεται ἐκ τῶν· πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ἔστι δὲ ὅτε μὲν τῆς, διψῶν φωνῆς, καὶ ἐκ τῆς πείνην, κατὰ δύο σημαινόμενα, ἓν μὲν καθ' ὃ δεόμεθα τροφῆς, κενωθέντες, καὶ ὀρεγόμενοι αὐτῆς, ὡσπερ * τούτου ὑστεροῦμεν ἡμῖν ὀλιγοστοῦντος. ἕτερα δὲ καθ' ὃ πολλάκις οἱ πένητες, καὶ ἐν ἀπορίᾳ ὄντες, τὴν ὀλιγαρκείαν φασὶ κεκορεσμένοι, ὃ πεινῆν, ἢ διψῆν· καὶ μαρτυρεῖ γε ἡμῖν, μὲν ὁ προφήτης ἐν τῇ ἐξόδῳ, ὅτε ἀπορούντες τροφῆς τῇ * ἐννεακαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ, τῷ μηνὶ τῷ δευτέρῳ ἐξεληλυθότων αὐτῶν ἐκ γῆς αἰγύπτου, διεγόγγυζε πᾶσα συναγωγὴ υἱῶν ἰσραὴλ ὅτι μωϋσεῖ, καὶ ἀαρὼν, καὶ εἶπαν πρὸς αὐτοὺς οἱ υἱοὶ ἰσραὴλ· ὄφελον ἀπεθάνομεν πληγέντες ὑπὸ κυρίου ἐν γῇ αἰγύπτῳ, ὅτε ἐκαθίσαμεν ὅτι ἦν λιβάτων ἦν κρεῶν, καὶ ἠσθίομεν ἄρτους εἰς πλησμονὴν, ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρημον ταύτην, ἀποκτεῖναι πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ· εἶπε δὲ κύριος πρὸς μωϋσῆν· ἰδοὺ ἐγὼ ὄμβρω ὑμῖν ἄρτους ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐξελεύσεται ὁ λαὸς, καὶ συλλέξουσι τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν, ὅπως πειράσω αὐτοὺς εἰ πορεύσονται τῷ νόμῳ μου, ἢ οὔ· πεινώντων γὰρ καὶ ἀπορούντων τῆς ἀναγκαίας τρο-

* κ. τοῦ τούτου νῦν

A respondet secundo Iesus ad Samaritidem: primum quidem dicens: *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi quod bibam, tu fortassis ab eo petijsses, & dedisset tibi aquam vivam*; & nunc quando admonens ipsam, ut peteret aquam vivam, dicit, quæ recensuimus, & ad primam quidem responsionem nihil loquitur Samaritis, sed addubitat de comparatione aquarum, post secundam vero Domini responsionem admittens, quæ ab ipso dicta fuerant: *Da mihi hanc* (inquit) *aquam*. Fortassis enim dogma est, B neminem donum divinum accipere præter petentem illud. Quamobrem Servatorem ipsum Pater ipse admonet per Psalmum uti petat sibi donari, docente nos ipso ac dicente: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Dicit etiam Servator: *Petite & dabitur vobis, omnis enim qui petit, accipit*. Paret quidem Samaritis ut petat aquam à Iesu, imago existens, ut prædiximus eorum, qui ab Ecclesiæ C decretis dissidentes, sunt in divinis Scripturis exercitati, quando audit de comparatione utrarumque aquarum. Et vide ex his, quæ passa fuerat, quomodo bibens ex puteo, quem ipsa existimabat profundum, nec refocillaretur, nec à siti liberaretur. Proinde videamus, quid ex illis verbis significetur: *Omnis qui biberit ex hac aqua sitiet iterum*. Porro vocis sitiendi, & vocis esuriendi quoad sensum humilem, & corporalem attinet, duæ sunt significationes; altera cum vacui cibo egemus, illo quod appetimus D humido destituti; altera cum sæpe pauperes, & qui sunt in egestate rerum necessariarum dicunt, etiã si satiati fuerint, se esurire vel sitire. Primæ quidem testimonium habes in Exodo, quando egentes cibis *decima nona die, mense secundo, cum egressi fuissent Iudæi è terra Ægypti, murmuravit universa congregatio filiorum Israël adversus Mosen, & Aaron, & dixerunt ad ipsos filij Israël: Vtinam periissemus percussi à Domino in terra Ægypti, quando* E *sedebamus super lebetes carnium, & quando comedebamus panes ad saturitatem, cur eduxit nos ad hanc solitudinem, ut interficeret fame cunctam congregationem? Dixit autem Dominus ad Mosen: Ecce ego pluo vobis panes è cœlo, & egredietur populus, & colligent singulis diebus, ut tentem an ambulaturi sint in lege mea nec ne.* Esurientibus enim & egentibus necessario cibo, magnam [murmurationem faciebant] ipsorum

Ioh. 4. 10.

Psalm. 2. 7, 8.

Matt. 7. 7, 8.

Exod. 16. 13 & seq.

Exod. 15. 24. 25. sermones, quia aqua egentes, & sitientes murmurabant adversus Mosen, dicentes: Quid bibemus? quando clamavit Moses ad Dominum, & Dominus ostendit illi lignum, & projecit illud in aquam, & dulcis facta est aqua. Et paulo post cum venissent in Raphidim, scriptum est populum sitisse illic propter aquam, illicque murmurasse populum adversus Mosen. Potro secundæ significationis exemplum apud Paulum reperias dicentem: 1. Cor. 4. 11. *Vsque ad horam præsentem, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus.* Primo B modo sitire, & esurire necessario contingit sanis corporibus: altero modo his, qui sunt pauperes. Igitur quærendum etiam est ex his verbis: *Omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum*, quali significatu vocabulum sitiet dicatur. Atque in primis quidem etiam si quod ad sensum humilem, & corporalem attinet, aperte declaretur, quod quamvis satietur ad præsens is, qui biberit, mox tamen subtracto potu eandem passionem sit perpessurus, hoc est rursum sititurus siti, quam à principio habuerat, restitutus, quamC obrem illud etiam subjungit: *Qui autem biberit ex aqua, quam ego illi dabo, fiet in eo fons aquæ salientis ad vitam æternam:* quem fontem in seipso qui habet quomodo sitire poterit? præcipue tamen ac principaliter horum verborum intelligentia talis erit: Qui participat, inquit, profunditatem [humanæ sapientiæ, prudentesque] rationes, receptis, intelligentijsque profundissime hausis, & judicio suo inventis, tamen rursum secundo cogitans denuo dubitabit de his in quibus requieverat, atque etiam rerum, quæ D quæruntur apprehensionem formans, perceptam à se profunditatem eloqui non poterit. Quare etiam si correptus aliquis veri similitudine eorum, quæ dicuntur, condescenderit, eandem tamen dubitationem in se existentem postea inveniet, quam etiam habebat, antequam illa disceret. At vero mea [inquit Christus] ratio est, ut fons vitalis potionis fiat in eo, qui receperit, quæ à me promittuntur: tantaque beneficia in eo collaturus sum, qui sumpserit aquam meam, E ut fons salientium aquarum, inventor omnium, quæ quæruntur, scaturiat in ipso, intelligentia saliente, & fortassis transvolante consequenter huic aquæ, facile mobili: ipso actu saliendi, & transiliendi, ferente ipsum in sublime, nimirum ad vitam æternam. *** Vt autem Cant. 2. 8. in Cantico Canticorum de Sponso differens Solomon: *Ecce*, inquit, *iste venit*

φῆς * ὅσον ὅτι οἱ λόγοι. Ἀλλὰ ἡ ὕδατος ἀπο- * Χ. λείπει
ερωῶντες δὲ διψῶντες διεγόγγυζον * τῷ μωϋσῇ, * Χ. τῷ
τί πίομεν, ὅτε ἐβόησε μωσῆς πρὸς κύριον,
καὶ ἔδειξεν αὐτῷ κύριος ξύλον, καὶ ἐνέβαλεν αὐ-
τὸ εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἐγλυκάνθη τὸ ὕδωρ. Καὶ μεῖ'
ὀλίγα ἡνίκα ἦλθον εἰς ῥαφιδείν, λέγεται ὅτι
ἐδίψησεν ὁ λαὸς ἐκεῖ ὕδατι, καὶ ἐγόγγυζεν
ὁ λαὸς ἐκεῖ ὅτι μωϋσεῖ. Δόξει δὲ τὸ δεύ-
τερον τῶν σημαινομένων εἶναι παρὰ τῷ παύλῳ
παράδειγμα λέγον· ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ
πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν· τὸ
μὲν δεῖν πρῶτον πεινῆν καὶ διψῆν ἀναγκαίως
γίνεται τοῖς ὑγιαίνουσι σώμασι· τὸ δὲ δεύτε-
ρον τοῖς πενομένοις συμβαίνει· ζητητέον δὲ
καὶ ἐκ τῶν· πᾶς ὁ πίνων ἐκ τούτου τοῦ ὕδατος
διψήσει πάλιν, ποῖον διψῆσαι λέγεται· πρῶ-
τον ὡς ὅτι σωματικοῦ * ἢ καὶ τάχα τὸ δηλούμε- * Χ. εἰ
νόν ἐστιν, ὅτι κἂν πρὸς τὸ παρὸν κορεσθῇ, ἀλλ'
ὑστέρως ἀποδιψαδήσεται τοῦ ποτοῦ τὸ αὐτὸ πάθος
πείσεται ὁ πιών, τουτέστι διψήσει πάλιν, εἰς * ὁ. * Χ. ἐμοῦ
μοίαν τῷ ἀρχῆθεν ἀποκαλεσάς· ὅπερ φέρει οὕτω·
ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ,
γενήσεται πηγὴ ἐν αὐτῷ ὕδατος ἁλλομένου εἰς
ζωὴν αἰώνιον· τίς δὲ ἐν ἑαυτῷ ἔχων πηγὴν,
διψῆσαι οἷός τε ἔσται; τὸ μὲν τοιοῦτο πεφυσιωμένως
δηλούμενον, πιθανὸν δὴ εἶη· ὁ μεταλαμβάνων
* ἅ, φησί, βάθος λόγων, καὶ πρὸς ὀλίγον διά- * Χ. ἐν
παύσῃται, πλανηθεὶς ὡς βαθύτατα τοῖς
αἰνιττομένοις ἡ εὐσκεπτον δοκοῦντα τὰ νοήμα-
τα, ἀλλά γε πάλιν δύσπορον ὑπισχνεῖται ἐπαπο-
ρήσειν * πρὸς τούτων ὅσοις ἐπαυξήσειν Vide Not.
Τοιοῦτο δέ τι τύπον πρὸς τὴν ζητουμένων
κατάληψιν, ἃ διώκεται τὸ νομιζόμενον ἐπ'
αὐτοῖς βάθος πλανᾶν· διόπερ κἂν σπουδαι-
σθεὶς συλλάβηταί τις τῇ πίστει τῶν λε-
γομένων, ἀλλά γε ὕστερον εὑρήσει πάλιν αὐτὸν
ἀπορίαν τινὰ ἐμποιοῦσαν ἐν αὐτῷ, ἣν πρότερον
οὐκ ἦν πάσι τινα μαθεῖν· ἐγὼ δὲ πιστὸν ἔχω λό-
γον, ὥστε πάλιν ἐμέσθαι τὸ ζωτικὸν πό-
μασμα ἐν τῷ παραδεξαμένῳ τὰ παρ' ἐμοῦ ἀ-
παγγελλόμενα· καὶ ὅτι τοσοῦτόν γε ὁ λαβὼν τὸ
ἐμὸν ὕδατος ἐξεργατεῖσεται, ὥστε πηγὴν ὑ-
ρετικὴν πάντων τῶν ζητουμένων ἁλλομένην
ἐν αὐτῷ αὖθις πηδώντων ὑδάτων, τῆς ἀφανείας
ἀλλομένης, καὶ πάντα διϊπταμένης, ἀκολού-
θως ἂν δύκινητο τούτῳ ὕδατι, φέροντι αὐτὸ τὸ
ἁλλεσθαι καὶ πηδᾶν ὅτι ὁ αἰώτερον ὅτι τῶν
αἰώνιον ζωήν· οἷ * * * πρὸ τοῦ ἁλλομένου,
ὡς φησιν, εἰς πρὸ αἰώνιον ζωήν· ὥσπερ γὰρ πρὸ τοῦ
νυμφίου ἐν ᾧ ἁμαρτῶν ἁμαρτάνων δίκαιος ἀναλαμβάνεται φησιν· ἰδοὺ ἔρχεται πηδῶν ὅτι ἐφ' ὄρη,
δίκαι-

ἁλλομένους ὅτι τοὺς βουνούς. ὡς γὰρ ὁ σύμφιος ὅτι τὰς μεγαλοφυεστέρας καὶ θειοτέρας παρὰ ψυχὰς, ὄρη λεγομένας, ὅτι δὲ τὰς ὑποδεεστέρας διανύεται, βουνοὺς ὀνομάζομεν, ὅτως οὖν ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, ὃ δίδωσιν ὁ ἰησοῦς, πηγὴ φέρεται εἰς τὸν αἰώνιον ζωὴν, τάχα ὁ ἐκ τοῦ πηδήσας μὴ τὸν αἰώνιον ζωὴν, εἰς τὸν ὑπὲρ τὸν αἰώνιον ζωὴν πατέρα. χριστὸς γὰρ ἡ ζωή. ὁ δὲ μείζων τοῦ χριστοῦ, μείζων τῆς ζωῆς· πίνει δὲ ὁ πιὼν ἐκ τοῦ ὕδατος, ὃ δώσει ὁ ἰησοῦς, ἔξει τὸν ἁλλόμενον ἐν αὐτῷ πηγὴν ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ὅτε πληροῦται ὃ μακαριζόμενος ὅτι τοῦ πίνειν, καὶ διψᾷν τὸν διακαιοσύνην ἢ ἐπαγγελία· φησὶ γὰρ ὁ λόγος· μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὸν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται· καὶ τάχα ἐπεὶ πέπωκεν, οὐ διψᾷ· δέ τις εἰς τὸν δικαιοσύνην περὶ τοῦ χορτασθῆναι, ὑπὲρ τοῦ κορεσθῆναι ἐμποιητέον ὃ πίνειν καὶ διψᾷν, ἵνα εἰπωμεν· ὃν ἔχρον ὑπεπιθεῖ ἡ ἐλαφος ὅτι τὰς πηγὰς τοῦ ὕδατων, ὅτως ὑπεπιθῇ ἡ ψυχή μου πρὸς σε ὁ θεός· ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρὸν, τὸν ζῶντα, πότε ἥξω; καὶ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ; ἵν' οὖν διψήσωμεν, καλὸν ὅτι πίῃ πρῶτον ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ἰακὼβ, ἃ λέγοντα αὐτῷ ὁμοίως τῇ σαμαρείτιδι, φέαρ· ὁ γὰρ σωτὴρ οὐδὲ νεῦ πρὸς τὸν ἐκείνης ἀπόμπτον λόγον, ἐκ φρεάτος φησὶν ἓν ὕδωρ, ἀλλ' ἁπλῶς φησι· πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσῃ πάλιν· εἰ δὲ μὴ ἐλύσει χρήσιμον ἐκ τοῦ πιεῖν ἀπὸ τῆς πηγῆς, ἵνα αὐ ἐκαθέζετο ὅτι τῇ πηγῇ ὁ ἰησοῦς, ἐκ τοῦ ὅτου ἔλεγε τῇ σαμαρείτιδι· δός μοι πιεῖν· παρατηρητέον οὖν ὅτι ᾧ αὐτούσῃ ὃ ὕδωρ τῇ σαμαρείτιδι ὃν ἰησοῦν, οἱονεὶ ἐπαγγέλλετο προέξειν ἐκ ἔτερ' αὖθ' ἃ γὰρ ἄλλο τόπῳ, ἀλλ' ἢ τοῦδε τῇ πηγῇ λέγων αὐτῇ· ὑπαγε, φώνησον ὃν ἀνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε· ἔτι δὲ διψήσωμεν εἰ δυνάμεθα διαλαθεῖν ὃ ἐπεγχθὲς τῆς περὶ αὐτῆς τῇ ἀληθείᾳ ὁμιλησάντων, καὶ συνεσομένων ὠφελείας, παρὰ τοῦ νομιζομένου ὠφέλειν γίνεσθαι ἡμῖν ἀπὸ τῶν γραφῶν, κἂν νοηθῶσιν ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ὃν μὴ πίονται ἀπὸ τῆς πηγῆς τοῦ ἰακὼβ διψῆν πάλιν, ὃν δ' πίονται ἐκ τοῦ ὕδατος ὃ δίδωσιν ὁ ἰησοῦς, πηγὴ ὕδατος ἐν ἑαυτῷ ἅλλεσθαι εἰς ζωὴν αἰώνιον· ὃ γὰρ τὰ κυριώτερα καὶ θειότερα τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ, ἔνια μὲν ἀ χεχώρηκε γραφή, ἔνια δὲ οὐδὲ δι' ἀγγέλου φωνῆ· καὶ τὰ δὴ ἤδη τῶν σημαινομένων, ἡ γλῶσσα ἀνθρωπική· ἔστι γὰρ ἃ ἄλλα πολλὰ,

A *saliens super montes, transiliens colles;* nam hoc pacto super generosiores, divinioresque animas, montes dictas, salit Sponsus, transilit vero deteriores dictas colles: sic hoc in loco fons factus in eo, qui biberit ex aqua, quam dat Iesus, salit ad vitam æternam, fortassis etiam saliturus ultra vitam æternam, nempe ad Patrem existentem supra vitam æternam. Est enim Christus vita: proinde qui major est Christo, vita etiam est major. Cæterum tunc fontem in seipso existentem aquæ salientis ad vitam æternam habebit, B qui biberit ex aqua, quam dat Iesus; quando promissio completur hominis, cui promittitur beatitudo, eo quod esurierit, & sitierit justitiam; inquit enim Filius Dei: *Beati qui esuriunt, & sitiunt* Matth. 5. 6. *justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Et fortassis quoniam esurire, & sitire [justitiam satiari est,] siquis justitiam, antequam satietur, fecerit, is famem, & sitim ingeneret in se oportet, ut saturetur, illud dicturus: *Quemadmodum desiderat cervus* Psal. 41. 2. *ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea* 3. C *ad te Deus. Sitivit anima ad Deum: nempe ad illum fontem, ad illum viventem: quando veniam, & videbor coram facie tua?* Vt ergo sitiamus, bonum est è fonte Iacob ut in primis bibamus: illum, non perinde atque Samaritis, dicentes puteum. Nam Servator ad illius respondens sermonem, ne nunc quidem ex puteo inquit aquam esse, sed simpliciter inquit: *Omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum.* Quod si bibenti ex illo fonte nulla proveniisset utilitas, haudquaquam sessurus fuerat apud fontem Iesus, neque D dicturus Samaritidi: *Da mihi quod bibam.* Proinde observandum est, quemadmodum petenti à se aquam Samaritidi non alibi promiserit Iesus illam se daturum, quam apud fontem, dicens illi: *Vade ad* Ioh. 4. 16. *vocandum virum tuum, & veni huc.* Adhuc autem inspiciamus, num quia qui biberit ex fonte Iacob, sitiat iterum; qui vero biberit ex aqua, quam dat Iesus, fontem in seipso habeat aquæ salientis ad vitam æternam, innui possit diversam esse utilitatem eorum, qui cum ipsa veritate consuetudinem habuere, habituri- E que sunt, ab ea utilitate, quam nobis oriri existimamus ex Scripturis, etiam si accurate intellectæ fuerint; præsertim cum quædam ex principalioribus, divinioribusque Dei mysterijs nec capere potuerit Scriptura, quædam etiam nec vox humana: nam quædam significationes divinæ cum sint, lingua est humana: *Sunt namque etiam multa, quæ* Ioh. 21. 25.

fecit Iesus, quæ singulatim si scribantur, nec ipsum arbitror mundum capturum qui scriberentur libros. Quin & quæ loquuta sunt
Apoc. 10. 3. septem illa tonitrua scripturus Iohannes
2. Cor. 12. 4. prohibetur: & Paulus se audisse inquit indicibilia verba, non quæ non liceret alicui loqui, licebat enim ad Angelos ea loqui, ad homines non licebat:
1. Cor. 6. 12. *Omnia quidem licent, at non omnia expediunt.* Sin vero audivit ineffabilia verba, quæ fas non esset ad hominem loqui, arbitror ego universæ cognitionis elementa quædam minima, brevissimasque introductiones esse uniuersas Scripturas, etiam si accurate intellectæ fuerint. Quamobrem vide, num fons Iacob, ex quo bibebat aliquando Iacob, sed nunc non bibit; atque etiam bibebant filij sui, sed nunc potum habent illi priori potu præstantiorem; quin biberunt etiam pecora eorum, possit esse universa Scriptura; aqua vero Iesu, illud esse possit, quod est supra ea, quæ scripta sunt: non omnibus autem scrutari licet, quæ sint superiora his, quæ scripta sunt, nisi qui assimilatus
Ecclesiastic. 3. 20. fuerit ipsis; ne objurgetur audiens: *Te difficiliora ne quæras: & te fortiora ne vestiga.* Quod si dicimus aliqua esse supra ea, quæ scripta sunt, non hoc dicimus ea posse multis esse nota, sed Iohanni, qui audiens, scribere etiam qualia essent ea tonitruum verba non permittitur; cumque ea didicisset, ea non scribit, ut parcat mundo: rebatur enim ne ipsum quidem mundum capturum, qui scriberentur, libros. Quinetiam, quæ Paulus didicit, sunt supra ea, quæ scripta sunt, quandoquidem homines ea loquuti sunt; & quæ oculus non vidit, sunt supra ea, quæ scripta sunt; & quæ auris non audivit, scribi non possunt. Quin quæ in cor hominis non ascenderunt, fonte Iacob sunt majora: quippe quæ à fonte aquæ salientis ad vitam æternam manifestantur his, qui cor hominis non amplius habent, sed dicere
1. Cor. 2. 11, 13. valent: *Nos autem mentem Christi habemus, ut videamus, quæ à Deo donata sunt nobis: quæ etiam loquimur non in sermonibus, quos humana sapientia docet, sed quos docet Spiritus sanctus.* Et inspice an fieri possit, ut humana sapientia non loquatur falsa dogmata, sed quæ veritatem confirment, & ad homines posteriores perveniant; quæ vero Spiritus edocet, sint fortasse fons aquæ salientis ad vitam æternam. Introductiones ergo sunt Scripturæ, à quibus accurate intellectis, & nunc nominatis fons Iacob, ascendendum est ad Iesum, ut nobis largia-

ἃ ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, ἅπινα ἐὰν γραφῶσι καθ' A
οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι * χωρήσειν τὰ γραφόμενα βι- * Ν. τὸν κόσμον χωρήσειν
βλία. καὶ ὅσα ὁ ἐλάλησεν αἱ ζ' βρονταὶ μηνῶν
γράφειν ἰωάννης, κωλύεται· ὁ δὲ παῦλος ἀ-
κηκοέναι φησὶν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἔξὸν
τινὶ λαλῆσαι ἦν, ἐξὸν γὰρ ἦν αὐτῷ λαλῆσαι ἀν-
θρώποις, ἀνθρώποις δὲ οὐκ ἔξῆν· πάντα μὲν
γὰρ ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· * ἃ δὲ ἤκου- * Fort. εἰ
σεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν, φησὶν, ἀν-
θρώπῳ λαλῆσαι, οἶμαι ὃ τῆς ὅλης γνώσεως
στοιχεῖά τινα ἐλαχίστας, καὶ βραχυτάτας εἰ) εἰ- B
σαγωγὰς ὅλας γραφὰς, κἂν πάνυ νοητῶσιν ἀ-
κριβῶς· ὅσα παραῦν εἰ δύναται ἡμῖν πηγὴ
τοῦ ἰακὼβ, ἀφ' ἧς ἔπιέ ποτε ὁ ἰακὼβ, ἀλλ' οὐκέ-
τι πίνει νῦν, ἔπιον δὲ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ νῦν
ἔχουσι τὸ κρεῖττον σκεῦος ποτοῦ, πεπώκασι δὲ
καὶ τὰ θρέμματα αὐτῶν, ἡ πᾶσα εἰ) γραφή·
τὸ δὲ τοῦ ἰησοῦ ὕδωρ, ὃ γέγραπται· ἡ
πᾶσι ὃ ἔξεστιν ἐρευνᾶν τὰ γεγραμμένα, C
ἐὰν μή τις αὐτῶν ἐζομοιωθῇ, ἵνα μὴ ὀπιπλήσ-
σωμεν ἀκόων τὸ· χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει, καὶ
ἰσχυρότερά σου μὴ ἐρεύνα· ἐὰν δὲ λέγωμεν τὰ
γεγραμμένα εἶναί τινα, ἃ τοῦτ' φαμὲν
ὅτι γνωστὰ τοῖς πολλοῖς εἰ) δύναται, ἀλλὰ
ἰωάννην ἀκοῦσαι, καὶ γράφειν αὐτὰ μὴ ὀπιζήτου-
μένων, ἕνεκα ἵνα τὰ τῶν βροντῶν ῥήματα, καὶ
μαθόντα, καὶ σιγὰ ὃ φείδεσθαι τοῦ κόσμου
ἃ γράφοντα αὐτά· ὠήθη γὰρ μηδὲ αὐτὸν ὃν κό-
σμον χωρεῖν τὰ γραφόμενα βιβλία· ἀλλὰ καὶ
ἃ ὁ παῦλος μεμάθηκεν ἄρρητα ῥήματα, D
γεγραμμένα ἂν, εἴγε τὰ γεγραμμένα ἀν-
θρώποι λελαλήκασι· καὶ ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶ-
δεν, ἔστιν γεγραμμένα, καὶ ἃ οὖς
οὐκ ἤκουσε γραφῆναι δ' δύναται· καὶ τὰ ἐπὶ
καρδίαν ἀνθρώπου μὴ ἀναβεβηκότα, μείζο-
να ἔστι τοῦ τοῦ ἰακὼβ πηγῆς, ἀπὸ πηγῆς ὕ-
δατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον φλυαρήματα
τοῖς οὐκέτι καρδίαν ἀνθρώπου ἔχουσιν, ἀλλὰ
δαιμόνιος λέγω· ἡμεῖς γὰρ νοῦν χριστοῦ ἔχο-
μεν, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαριζόμε-
νοι ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀν-
θρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς
πνεύματος· καὶ ὑπόκρισον εἰ οἷόν τ' ἐστὶν ἀνθρω-
πίνῃ σοφίᾳ μὴ τὰ ψεύδη καλῶν δόγματα,
ἀλλὰ τὰ στοιχειώδη τῆς ἀληθείας, καὶ εἰς τὰς
ἐπανθρώπους φλυάρους. τὰ γὰρ διδακτὰ πνεύ-
ματος, τάχα ἐστὶν ἡ πηγὴ τοῦ ἁλλομένου ὕδα-
τος εἰς ζωὴν αἰώνιον· εἰσαγωγαὶ οὖν εἰσὶν αἱ γρα-
φαὶ, ἀφ' ὧν ἀκριβῶς νενοημένων, νυνὶ ὀνομα-

ζομένων πηγῆς τοῦ ἰακὼβ, ἀναβατέον πρὸς τὸν ἰησοῦν, ἵν' οὗτος ἡμῖν χαρίσηται πηγὴν τοῦ ἁλ-

λομένῳ ὕδατος εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐχ ὁμοίως ὃ πᾶς αὐτὴς ἀπὸ τῆς πηγῆς τῦ ἰακὼϐ, εἰ γὰρ ἔπινεν ἰακὼϐ ἐξ αὐτῆς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτῦ, δηλῶσα δὲ καὶ ἡ σαμαρῖτις διέρχεται ἐπ' αὐτῦ, καὶ αὐτὴς, μήποτε καὶ ἄλλως ἔπινε, καὶ ὑπισημότερον ὁ ἰακὼϐ σὺν τοῖς υἱοῖς. ἄλλως γὰρ καὶ ἁπλούστερον, καὶ κτηνωδέστερον, καὶ τὰ θρέμματα αὐτῦ. ἄλλως γὰρ ἴσως ὅτι ἰακὼϐ, καὶ τὰς υἱὰς, καὶ τὰ θρέμματα αὐτῦ ἡ σαμῖτις· οἱ μὲν γὰρ χῦ τὰς γραφὰς σοφοὶ πίνουσιν, ὡς ὁ ἰακὼϐ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῦ· οἱ δὲ ἁπλούστεροι, καὶ *ἀκεραίστεροι οἱ λεγόμενοι πεπίϐασι χριστοῦ, πίνουσιν ὡς τὰ θρέμματα τῦ ἰακὼϐ. οἱ δὲ προεκδεχόμενοι τὰς γραφὰς, καὶ δύσφημά τινα συνιστάντες, παρεφάσει τῆ κενοπαθείᾳ αὐτὰς, πίνουσιν ὡς ἡ πρὸ τῦ πιστεῦσαι εἰς ἰησῦν σαμῖτις ἔπινε· λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ, κύριε δός μοι τῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ διέρχωμαι ἐνθάδε αἰτλν· ἤδη δεύτερον κύριον καλοῦσα τὸν σωτῆρα ἡ σαμῖτις. πρότερον μὲν ὅτε Φησί· κύριε ὔτε αἴτλμα ἔχεις· ἢ τὸ φρέαρ ὑπὲρ βαθύ, ὅτε δὲ ὑπισχνῦ πόθεν ἔχεις τὸ ζῶν ὕδωρ, καὶ εἰ μείζων εἶ τῆ νομιζομένῳ παρὰ σοῦ ἰακώϐ. νυνὶ γὰρ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀπὸ τῆ ὕδατος, ἧ γινομένη πηγῆς ἐν τῷ πίνοντι ὕδατος ἁλλομένῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ εἰ ὡς ἀληθῶς τό· σὺ αἰτήσας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν, δῆλον ὅτι εἰπῶσα· δός μοι τῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μηκέτι ἀπορῶ διψῶσα, μηδὲ διέρχωμαι ὧδε πρὸς τὸ φρέαρ τὸ ἰακὼϐ, λαϐὲ τὸ ζῶν ὕδωρ, ἵνα μηκέτι ἀπορῆ διψῶσα, μηδὲ διέρχωμαι ὅτι ἡ πηγὼ τῦ ἰακὼϐ, λαϐὲ τὸ ἁπλῶν, ἀλλὰ χωρὶς τῦ ὕδατος τῦ ἰακὼϐ θεωρῆσαι πρὸ ἀληθείᾳ ἀγγελικῶς καὶ *ὑπὲρ ἀνθρωπον * θεωρῆσαι. ϐέϐηλοι γὰρ οἱ ἄγγελοι δέονται τῆς τῦ ἰακὼϐ πηγῆς ἵνα πίωσιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ ἔχει πηγὼ ὕδατος ἁλλομένῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον γεγυμνασμένω, καὶ ἀπακαλυφθέντα ἀπὸ αὐτῦ τῦ λόγυ, καὶ αὐτῆς τῆς σοφίας· ἃ θεωρῆσαι μόνοις ὃ ἕτερον παρὰ ὃ ἐκ τῆς πηγῆς τῦ ἰακὼϐ ὕδωρ χωρῆσαι ὃ ὑπὸ τῦ λόγυ διδόμενον, μὴ ὑπομελέσαντα ἀρρεπῶς ἐκ τῦ διψᾶν, ἕως τῦ διέρχεσθαι τὴ αὐτλν ἐντεῦθεν, * ὡς τὸν χῦ ὧδε πολλὰ ἐνδεῖν τοῖς πολλοῖς ὡς ὑπισχνῦν ἐναγυμνασμένοις τῷ αὐτλν ἀπὸ τῆς τῦ ἰακὼϐ πηγῆς· λέγει αὐτῇ, ὕπαγε φώνησόν σε τὸν ἄνδρα, καὶ ἔλθε ἐνθάδε· ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ καὶ εἶπεν, οὐκ ἔχω ἄνδρα· ἐλέγομεν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὸν ἀρχοντα τῆς ψυχῆς νόμον, ᾧ ἕκαστος ὑπετάξεν ἑαυτὸν, ὅταν εἰ ὃν ἀνδρα· νυνὶ γὰρ ὃ ἀπεκ-

A tur fontem aquæ salientis ad vitam æternam. Cæterum non similiter omnis haurit è fonte Iacob: nam etiam si bibebat Iacob, & filij ejus, & pecora ejus, atque etiam Samaritis illa venit ad fontem ipsum, & haurit, vide ne aliter, & prudenter biberit Iacob cum filijs; aliter, & simplicius, moreque magis pecuino biberint pecora ejus: rursus biberit etiam aliter quam Iacob, & filij, & pecora ejus, Samaritis illa. Qui enim docti sunt in Scripturis, bibunt sicut Iacob, & filij ejus; rudiores vero, & simpliciores, B qui dicuntur oves Christi, bibunt perinque atque oves Iacob: tum aliqui laudantes Scripturas, & quædam constituentes male dicta, prætextu quod eas intellexerint, non secus bibunt, atque bibebat Samaritis illa, antequam crederet in Iesum. *Dicit ad illum mulier: Domine da* Ioh. 4. 15. *mihi hanc aquam, ne sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.* Iam secundo prædicat mulier Dominum Servatorem: primum cum dicit: *Domine neque hausto-* Ioh. 4. 11, *rium habes, & puteus altus est*; quando 12. C etiam interrogat, unde habeat aquam, & num major sit Iacob, qui putabatur esse pater ejus: & nunc etiam, quando petit aquam illam, quæ in bibente sit fons aquæ salientis ad vitam æternam: & si quidem verum est illud: *Tu petisses* Ioh. 4. 10. *ab eo, & dedisset tibi aquam vivam*, perspicuum est, eo quod dixerit: *Da mihi hanc aquam*, accepisse viventem aquam, ne in posterum egeret sitiens, neque veniret ad fontem Iacob hauriendi causa, sed posset sine aqua Iacob angelice videre veritatem supra hominem existen- D tem: nam neque Angeli egent fonte Iacob, ut bibant, sed unusquisque ipsorum in seipso fontem habet aquæ salientis ad vitam æternam, orientem ac retectum ab ipso sermone Dei filio, atque sapientia ipsa. Neque enim facile factu est, ut aquam, quæ à Filio Dei datur, diversam existentem ab aqua fontis Iacob accipiat aliquis, qui se non diligentissime exercuerit veniendo, & inde hauriendo, eo quod sitiat; perinde atque ille, qui petit hanc aquam frequenter inter multos magnos homines, ut qui diutius exerciti E fuerint hauriendo è fonte Iacob. *Dicit illi: Vade, voca virum tuum, & veni huc;* Ioh. 4. 16, *Respondit mulier, & dixit: Non habeo vi-* 17. *rum.* Diximus etiam in superioribus hunc virum, esse legem, quæ princeps sit animæ; [nam habet unusquisque instituta quædam, ac mores, sub quibus tanquam sub lege vivit,] cui unusquisque seipsum subjecerit. Nunc vero etiam illud Apo-

stoli ex epistola ad Romanos ad hanc rem testimonium adducemus dicentes:

Rom. 7 & seq. *An ignoratis fratres, (scientibus enim Legem loquor,) quod Lex tantisper dominatur homini, quoad vixerit?* vixerit autem quis? nempe Lex, communiter intelligentibus nobis Legem. [nam mulier obnoxia viro, viventi viro obligata est Legi, tanquam si diceret, viventi viro, qui vir est Lex.] Mox rursum inquit: *Quod si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri,* veluti liberata est mulier à lege mortua: nec amplius opera mulieris erga virum exercet: deinde inquit: *Proinde vivente viro, adultera vocabitur, si se junxerit alteri viro; sin autem mortuus fuerit vir, libera est à lege viri, ut non sit adultera, si*

Hæc superflua esse Origenis Periodo. *juncta fuerit alteri viro.* [Lex autem litera mortua est, neque jam adulter est animus, si junctus fuerit alteri viro] nimirum ei legi, quæ est ex spiritu: mortuo autem viro mortua esse mulier aliquo modo dicetur etiam viro, adeo ut nos hunc in modum exponamus illud.

Rom. 7.4 *Itaque, fratres, vos quoque mortificati estis Legi per corpus Christi, ut jungeremini alteri, nimirum ei, qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus Deo.* Si igitur Lex est vir, & Samaritis habet virum aliquem, quia seipsam juxta intelligentiam sanorum verborum subjecerit legi alicui, juxta quam vult vivere unusquisque ab Ecclesiæ decretis dissidens; & si vult etiam hoc in loco divinus sermo animam manifestari Ecclesiæ decretis dissentientem, quæ sibi ipsi præfecerit legem principem, ut spreto viro, ceu non legitimo, quærat alterum, nuptura alteri viro, nimirum Sermoni filio Dei, qui resuscitatus est ex mortuis non mutandus, neque moriturus, sed sempiternus, manens, & regnans

Rom 6.9, 10. omnesque inimicos subijciens: *Christus enim excitatus à mortuis non amplius moritur, mors illi ultra non dominabitur, quod*

Ebr. 10 12, 13. *enim mortuus est, peccato mortuus est semel; quod vero vivit, vivit per Deum,* in dextera ejus sedens, donec omnes inimici ejus positi fuerint subsellium pedum ipsi. Si hæc, inquam, ita se habent, ubinam debebat Iesus manifestare eum, qui putabatur esse Samaritidis, virum non esse illius, nisi apud fontem Iacob, si à seipsa mulier non negasset virum? hanc ob causam dicit illi Iesus: *Vade, & voca virum tuum, & veni huc.* Iam vero veluti nonnihil habens aquæ salientis ad vitam æternam, eo quod dixisset: *Da mihi hanc aquam*, nec fallere quiret qui prædixerat: *Si tu petijsses ab eo, dedijsset*

λω ὃν ὁ θεὸς ῥωμαίοις ἐπιστολῆς εἰς τὸ παρ-
τύρειον παραθησόμεθα, λέγοντες· ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελ-
φοί. γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ. ὅτι ὁ νόμος κυ-
ριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; τίς δὲ ζῇ;
ἀπὸ χρόνου λαμβανόντων ἡμῶν ὃν νόμον, ὁ νό-
μος· εἶτ' οὕτως φησίν· ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ
ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ. ὡς εἰ ἔλεγε ζῶντι
ἀνδρὶ, ὅστις ἐστὶν νόμος ὤν· εἶτα πάλιν φησίν·
ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νό-
μου τοῦ ἀνδρός. οἱονεὶ γυνὴ κατήργηται ἀποθα-
νόντος τοῦ νόμου, καὶ οὐκέτι τὰ τῆς γυναικὸς ὡς
πρὸς ἄνδρα ἐνεργᾷ, εἶτα λέγει· ἀρ' οὖν ζῶν-
τος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένη-
ται ἑτέρῳ. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα
ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχα-
λίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἀπέθανε γὰρ ὁ
νόμος κατὰ τὸ γράμμα, καὶ οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ
μοιχαλὶς γενομένη ἀνδρὶ ἑτέρῳ, τοῦ νόμου, τοῦ
κατὰ τὸ πνεῦμα· ἀποθανόντος δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῇ
γυναικὶ, ἀποτεθνηκέναι πῶς ἂν λέγοιτο ἡ γυ-
νὴ τοῦ ἀνδρὶ, ὥστε ἵνα ἡμᾶς συλλαμβά-
νῃ τὸ· ὥστε ἀδελφοί μου καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθη-
τε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ, εἰς
τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερ-
θέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ θεῷ· εἰ γοῦν
νόμος ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, ἐὰν μὲν σαρκικῆς ᾖ πρὸς ἄν-
δρα, ὑποτάξασα ἑαυτὴν καὶ τῷ προκεκδε-
χθαι τὸν ὑπαγόντων λόγων νόμῳ τινὶ, καθ' ὃν
ζῆν ἕκαστος τῶν ὑπερδόξων θέλῃ· ἐθέλοι ἐν-
ταῦθα τὸν ὑπερόδιξον ψυχὴν ὁ θεῖος λόγος πα-
ραπεῖσθαι ὃν ζήτησε ἑαυτῇ νόμον * ἀμελι- * Χ. ἀν-
ζῆναι, εἰς ὃ καθαρθησόμενον αὐτὸν, ὡς ἂν λαχήσειε
νομίμως ἀνδρὸς, ζητῆσαι ἄνδρα ἕτερον, εἰς ὃ γα-
μεῖσθαι αὐτὸν ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἀναστη-
σομένῳ λόγῳ, μὴ μιαιτεφομένῳ, μηδὲ πεθη-
κομένῳ, * ἀλλὰ ἰδίῳ μὲν ὄντι, ἐν βασιλεύοντι, * χ. ἐν
πάντας τε τοὺς ἐχθροὺς ὑποτασσοντι· χριστὸς ἀϊδίῳ μίσητι
γὰρ ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἐπ' ἀποθνήσκει, θά-
νατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει· ὃ γὰρ ἀπέθανε τῇ
ἁμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ
θεῷ, ἐν δεξιᾷ ὢν αὐτοῦ, ἕως πάντες οἱ ἐχθροὶ
αὐτοῦ ὑποπόδιον τεθῶσιν αὐτοῦ· τὸ δὲ ἐᾶσαι ἐ-
λεσθῆναι τὸν νομιζόμενον ἄνδρα τῆς σαμαρεί-
τιδος, ὡς οὐκ ἄνδρα, ἢ παρὰ τῇ πηγῇ τοῦ
ἰακὼβ, ὑποτοῦ ἰησοῦ, εἰ μὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ
γυνὴ ἠρνήτο τὸν ἄνδρα· διὰ τοῦτο λέγει αὐτῇ ὁ
ἰησοῦς· ὕπαγε, φώνησόν σου τὸν ἄνδρα, καὶ ἐλθὲ
ἐνθάδε· εἰ δ' ἔχρυζε τι ἤδη τῶν ἀλλομένων εἰς
ζωὴν αἰώνιον ὕδατος, δι' ὃ τὸ εἰρηκέναι· δὸς
μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, καὶ ἀφιδυσὴν τὸν προπαγγελόμενον ὅτι, σὺ μὲν ᾔτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκέ

στι ὕδωρ ζῶν · ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ , καταγνῶσα A *tibi aquam vivam ; Respondit mulier* , condemnans
ἑαυτὴς ὅτι τῇ κοινωνίᾳ τῇ πρὸς τὸν τοιοῦτον ἀν- seipsam, quod cum hujusmodi
δρα , καὶ εἶπεν , Οὐκ ἔχω ἄνδρα · λέγει αὐτῇ ὁ viro consuetudinem habuisset, *&* dicit,
Ἰησοῦς · καλῶς εἶπας , ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω , *Non habeo virum. Dicit illi Iesus : Bene* Infra 4. 17,
πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες , καὶ νῦν ὃν ἔχεις , οὐκ *dixisti , non habeo virum , nam quinque vi-* 18.
ἔστι σου ἀνὴρ · τοῦτο ἀληθὲς εἴρηκας · * ἓξ) πᾶσαν *ros habuisti , & nunc quem habes , non est*
tuus vir , hoc vere dixisti. Arbitror quod
omnis anima, quæ introducitur ad eam,
quæ est per Scripturas, pietatem in Christo, incipiens ab his rebus, quæ sensibus
sunt obnoxiæ, & quæ corporeæ vocantur, habeat priores quinque viros ; unoquoque sensu virum aliquem faciente:
B postea vero quam habita consuetudine
cum his, quæ sensu percipiuntur, emergere quis volens, & conversus ad ea,
quæ animo cernuntur, impegerit in sermonem spiritualem non sanum, prætextu allegoriæ, hic post quinque viros ad
sextum pergit, dato, ut ita dicam, repudij libello quinque primis, & decernens cum sexto habitare. [Atque ut
Iesus adventu suo nos in ejusmodi viri
conspectum, consensumque duxit, cum
illo consuetudinem habemus & vivimus.]
C Verum cum advenerit Sermo Domini,
disseruerituque nobiscum, negantes illum virum, dicimus : *Non habeo virum* : quando etiam laudat nos Dominus dicens :
Bene dixisti , non habeo virum. Illud vero:
Hoc vere dixisti , veluti objurgatorium
est ; perinde quasi mulier in superioribus non vera dixerit. Ac fortasse verum non
erat Iudæos cum Samaritanis commercium non habere, ipso Iesu, ut in superioribus diximus, commercium habente
cum Samaritanis, ut illis esset adjumento. Ac ne illud quidem verum est : *Neque hausterium habes , & puteus altus est :*
D fortassis etiam neque illud, quod Iacob
ex puteo biberit, & filij ejus, & pecora ejus ; nam si Iacob, & filij ejus, & pecora ejus non similiter biberunt, ut mulier
Samaritis, existimatque illa similem se
omnino potum, atque eundem bibisse cum Iacob, & filijs ejus, & pecoribus
ejus, perspicuum est falsa eam dixisse.
Sed jam videamus quid Heracleon hoc in loco sentiat : inquit autem [fontem illum,] imbecillem, & temporariam, &
E deficientem fuisse vitam, illiusque gloriam ; mundana enim, inquit, erat : & existimat se demonstrationem afferre [per fontem] significari vitam mundanam, eo
quod pecora Iacob ex eo biberint ; & siquidem imbecillem, & temporariam, & deficientem accepisset cognitionem eam
quæ est ex parte, nempe cognitionem
è Scripturis provenientem, comparatione verborum indicibilium, & quæ ad hominem eloqui non est fas, omnem

Hæc è Perionij interpretatione deprompta sunt.

scilicet præsentem cognitionem, quæ per speculum est, & per ænigma, & quæ

destruitur, cum venerit illud, quod perfectum est, haudquaquam illud reprehendissemus: sin vero isthuc agit, ut reprehendat vetera, reprehendendus est ipse. Porro quod ait aquam, quam dat Servator, ex spiritu esse, & ex ipsius potentia, vera narrat: quin hæc verba: *Non sitiet in æternum*, ijsdem pene verbis interpretatus est sic dicens: Vita æterna est vita ipsius, & quæ nunquam corrumpitur, sicut prima illa aqua, quæ est ex puteo, sed manens: nequit enim auferri donum, & gratia Servatoris nostri, quæ neque consumitur, neque corrumpitur, in eo qui particeps ipsius fuerit. Porro autem cum primam vitam corruptibilem dederit, siquidem eam corruptibilem vitam dixit, quæ est secundum literam, quærens, & inveniens ablatione velaminis vitam eam, quæ est ex spiritu, recte dixit: sin vero corruptibilem dicens, accusat vitam veterum, perspicuum est eum hoc facere, tanquam qui non videat bona illa umbram habere futurorum illorum. Cæterum non inscite interpretatus est vocem salientis aquæ, dicens eos qui è supernis illam abundanter suppeditatam participarent, vicissim etiam ea scaturire, quæ sibi suppeditata fuerint. Sed & Samaritidem laudat, ut quæ suæ ipsius naturæ fidem ostenderit æqualem, & constantem: non motam ob ea, quæ illi dicebat Servator; cui etiam nos annuimus, si propositum laudat, nihil de natura veluti excellenti innuens; sin vero ad naturale opificium refert, quod Servatori obtemperarit Samaritis, quasi hoc non omnibus insit, subvertenda est illius oratio. Nescio vero quomodo Heracleon, quod scriptum etiam non est, assumens dixerit in hoc dictum: *Da mihi hanc aquam*, brevi à Sermone Dei Filio stimulatam mulierem odio habuisse etiam locum illius putei, qui dicebatur Iacob. Præterea in illud: *Da mihi aquam hanc, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum*, inquit mulierem hæc dicere ostendentem labore hauriri, & cum difficultate parari aquam illam ad irrigandum non aptam, neque nutrientem. Vnde enim potest ostendere aquam Iacob irrigationi aptam non esse, nec nutrientem? Adhuc in hæc duo verba: *Dicit illi*, inquit Heracleon: scilicet tale quid dicens: Si vis accipere hanc aquam, vade, voca virum tuum: & existimat virum, quem Samaritidis esse Servator dicit, Pleroma Samaritidis esse, ut profecta cum illo ad Servatorem, reportare ab ipso potentiam, & unionem, & commixtionem ad Pleroma suum posset: cum Christus non dixerit,

γινομένην γνῶσιν, καταργουμένου ὅτου ἔλθῃ τὸ τέλειον, οὐκ ἂν αὐτὸ ἐνεκαλέσαμεν· εἰ δὲ ὅλως ἐπὶ τῷ διαβάλλειν τὰ παλαιά, τοῦτο ποιεῖ, ἐγκλητέος μᾶλλον εἴη. Ὃ δὲ δίδωσιν ὕδωρ ὁ σωτὴρ, φησὶν εἶναι ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἀψευδόμενος· καὶ εἰς τὸ, Ἃ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀποδέδωκεν αὐτοῖς λέξεσιν ἄτας, αἰώνιος γὰρ ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ μηδέποτε φθειρομένη, ὡς καὶ ἡ πρώτη ἡ ἐκ τοῦ φρέατος, ἀλλὰ μένουσα. ἀναφαίρετος γὰρ ἡ χάρις καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, καὶ μὴ ἀναλισκομένη, μηδὲ φθειρομένη ἐν ᾧ μετάσχοντι αὐτῆς· φθειρομένου δὲ τοῦ πρώτου διδοὺς εἶναι ζωὴν, εἰ μὲν τοῦ τὸ γράμμα ἔλεγε, ζητεῖ τὴν περιαιρετὴν τοῦ καλύμματος γινομένου ἢ κρύπτοντα τὸ πνεῦμα, καὶ δύσκριτον, ὑγιῶς ἂν ἔλεγεν· εἰ δὲ πρώτην φθορὰν κατηγορεῖ τῶν παλαιῶν, δῆλον ὅτι τοῦτο ποιεῖ, ὡς μὴ ὁρῶν τὰ ἀγαθὰ τῶν μελλόντων * ἔχειν σκιᾶς· οὐκ ἀπίθανος * Χ. ἔχει ὁ ἑρμηνεύσας ὁ, ἀλλομένου, δηλήσατο, καὶ τὰς μεταμβαινούσας τοῦ ἄνωθεν ἐπιχορηγουμένου πλουσίως, καὶ αὐτὰς ἐκβλύσαι εἰς τοὺς ἑτέρων αἰῶνιον ζωὴν τὰ ἐπικεχορηγημένα αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ ἐπαινεῖ τοῦ σαμαρίτην ὡς ἀνενδεξαμένου τὸ ἀδιάκριτον καὶ καλλιλλον τῇ φύσει ἑαυτῆς πίστιν, μὴ ἀφικριβάσαν ἐφ' οἷς ἔλεγεν αὐτῇ· εἰ μὲν οὖν τοῦ προαιρεῖσθαι ἀποδέχεται, μηδὲν τοῦ φύσεως ἀγνοοῦμεν, ὡς ἀφαιρούσης, καὶ ἡμεῖς αὐ συνατιθέμεθα· εἰ δὲ τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἀναφέρει τοῦ τῆς συγκαταθέσεως αἴτιον, ὡς ἐπὶ πᾶσι ταύτης πρέπουσης, ἀναιρετέον αὐτοῦ τὸν λόγον· οὐκ οἶδα δὲ πῶς ὁ Ἡρακλέων τὸ μὴ γεγραμμένον σκολιῶν φησι πρὸς τὸ· δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ὡς ἤδη θερμὴν ἀφανυχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ λόγου ἐμίσησε λοιπὸν καὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον τοῦ λεγομένου * ζῶντος ὕδατος· ἔτι γὰρ καὶ * Χ ἐκεῖθεν ὁρμᾶται πρὸς τό· δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ διέρχομαι ἐνταῦθα ἀντλεῖν, φησὶν ὅτι ταῦτα λέγει ἡ γυνὴ ἐμφαίνουσα τὸ ὀλίμοχθον, καὶ δυσπόριστον, καὶ ἀζυθον ἐκείνου τοῦ ὕδατος· πόθεν γὰρ δείκνυναι ἔχει ἄζυθον εἶναι τὸ τοῦ ἰακὼβ ὕδωρ; ἔτι γὰρ ὁ Ἡρακλέων πρὸς τά· λέγει αὐτῇ, φησὶ δῆλον ὅτι τοιοῦτό τι λέγων, εἰ θέλεις λαβεῖν τοῦτο τὸ ὕδωρ, ὕπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου· καὶ οἴεται τὸν σαμαρείτιδος ὄν λεγόμενον εἶναι τοῦ σωτῆρος ἄνδρα, τὸ πλήρωμα εἶναι αὐτῆς, ἵνα σὺν ἐκείνῳ γενομένη πρὸς τὸν σωτῆρα κομίσηται παρ' αὐτοῦ τοῦ δυνάμει, καὶ τοῦ ἕνωσιν, καὶ τοῦ ἀνάκρασιν τοῦ πρὸς τὸ πλήρωμα αὐτῆς δυνηθῇ· ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀνδρὸς, φησὶ, κοσμικοῦ, ἐ-

λεγῃ αὐτῇ, ἵνα καλέσῃ, ἐπεὶ ὡς οὐκ ἦν εἰ A inquit Heracleon, mulieri de homine
ὅτι οὐκ εἶχε νόμιμον ἄνδρα· παρεδήλωσε δὲ ἐν- mundano, ut vocaret, quoniam non
τεῦθεν βιάζεται λέγων αὐτῇ Ὑπαγε φώνησον ignorabat eam legitimum virum non ha-
τὸν σωτῆρα εἰρηκέναι· φώνησον σου τὸν ἄνδρα, bere. Cæterum manifeste hoc in loco
καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε, δηλοῦντα τὸν ἀπὸ τοῦ πληρώματος σύζυγον· vrgetur dicens, quod mulieri Servator
εἰ γὰρ τοῦθ' οὕτως εἶχεν, ἐχρῆν αὐτὸν καὶ dixerit: *Vade, voca virum tuum, & veni*
κατὰτὸν ὑπον φωνητέον ἔσαι ἄνδρα *, ἵνα σὺν *huc*, significans maritum, quem ex Ple-
ιε αὐτῷ ἔλθῃ πρὸς τὸν σωτῆρα· ἀλλ' ἐπεὶ ὡς romate habebat: nam si hoc sic se ha-
ἠγνόουν φησὶ κἀγὼ ὁ νοούμενος ἠγνόουν ἴδιον bebat, oportuerat virum dicendo, mo-
ἄνδρα, κἀγὼ δὲ ὁ ἁπλῶς ἠκούετο εἰπεῖν ὅτι μει- dum etiam, quo vocandus erat, dicere,
χὸν, ἐκ δὲ ἄνδρα εἶχε, πῶς ἐκ μᾶλλον ἔσαι B ut cum ipso ad Servatorem pergeret.
προσέταττον ὁ λέγων· Ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄν- Sed quoniam (ut Heracleon inquit)
δρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε· εἶτα πρὸς τοῦτο· juxtà intelligentiam spiritualem ignora-
ἀληθὲς εἴρηκας, ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχεις, φησίν, ἐπεὶ bat virum suum, secundum vero simpli-
ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ εἶχεν ἄνδρα ἡ σαμαρῖτις, cem intelligentiam erubescebat dicere,
ὃν γὰρ αὐτῆς ὁ αἰὼν ἐν τῷ αἰῶνι· ἡμᾶς μὲν quod mœchum haberet non virum, quo-
οὖν ἀμέγνωιλεν· πέντε ἄνδρας ἔσχες· πρὸς ὃ modo non frustra imperabit dicens: *Va-*
τῷ πνευματικῷ εὔσταθεν· ἐξ ἀνδρὸς ἔσχες. καὶ ἐρ- *de, voca virum tuum, & veni huc?* Dein-
μηνεύεται γε τὴν ὑλικὴν πᾶσαν κακίαν δηλοῦσθαι ὅτε de ad illud: *Vere dixisti quoniam virum*
τῷ ἐξ ἀνδρῶν, ἢ σωσπερ πλεκτὸν καὶ ἐπλησία- *non habeo*, inquit: Quoniam in mundo
ζον, πρὸς λόγον παρεβύετο, καὶ ἐνυβριζομέ- C virum non habebat Samaritis, viro suo
νη, καὶ ἀθετουμένη, καὶ ἐγκαταλελειμμένη ὑπ' existente in Æone. Atque nos quidem
αὐτῷ· λεκτέον ὃ πρὸς αὐτὸν ὅτι εἰ μὲν ἐπόρ- legimus: *Quinque enim viros habuisti*: apud
νευεν ἡ πνευματικὴ, ἥμαρτανεν ἡ πνευματικὴ. Heracleonem vero invenimus: *Sex viros*
εἰ δὲ ἥμαρτανε πνευματικὴ, δένδρον ἀγαθὸν *habuisti*: interpretaturque per viros sex
οὐκ ἦν ἡ πνευματικὴ. καὶ γὰρ ὁ θεολόγιον, universam malitiam materialem declara-
ὅ διώκαθαι δένδρον ἀγαθὸν καρπὸς πονηροὺς ἐνεγ- ri, cui complicata fuerat, cuique appro-
κεῖν· καὶ δῆλον ὅτι οἰκείοις αὐτοῖς τὰς μυθο- ximarat præter rationem fornicans, con-
ποιίας· εἰ δὲ ἀδιώατον ὄντι ὃ ἀγαθὸν δένδρον φέ- tumelijs affecta, & separata, & derelic-
ρειν πονηροὺς καρπούς, ἢ ἀγαθὸν δένδρον ἡ σαμα- ta ab ipsis. Sed ipsi Heracleoni dicen-
ρῖτις, ἅτε πνευματικὴ τυγχάνουσα, ἀκόλουθον αὐτῇ D dum est: si fornicata est spiritualis, pec-
λέγειν ὄντιν ὅτι ἤτοι οὐκ ἦν ἁμαρτία ἡ πορνεία αὐτῆς, cassse spiritualem, si vero peccavit spiri-
ἢ οὐκ αὐτὴ ἐπόρνευσε· λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ, κύ- tualis; arborem bonam non fuisse spiri-
ριε θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ· οἱ πατέρες tualem, juxta enim Evangelium: *Non*
ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· καὶ ὑμεῖς *potest arbor bona malos fructus ferre*: pro-
ο κ. δεῖν λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις * ἔσαι ὁ τόπος, ὅπου inde aperte illis perire, quæ finxerunt:
προσκυνῆν δεῖ· πρῶτον νῦν ἡ σαμαρῖτις κύριον quod si fieri nequit, ut arbor bona ma-
ἀναγορεύει τὸν σωτῆρα ἡμῶν, ὅτι δὲ τελευταῖον los ferat fructus, & arbor bona est Sa-
ἀπαγγέλλεται τοῦτο περὶ αὐτοῦ εἰρηκέναι· πολλῷ maritis, quia sit spiritualis, consequens
γοῦν πω οἶεν αὐτὸν εἶναι τῶν προφητῶν κρείττονα, E illi est dicere, quod aut fornicatio ejus
οὐδὲ τῶν προφητευθέντων, ἀλλά τινα προ- non sit peccatum, aut quod hæc non est
φήτην· καὶ ἡ ἑτεροδοξος γνώμη τῶν παρὰ τὰς fornicata. *Dicit ad eum mulier: Domine*
γραφὰς καλινδουμένων * διελεγχθὲν αὐτῆς τῶν *video te esse prophetam: Patres nostri in* Iob. 4. 19.
κ. ταλ. χείσα τε προτέρων πέντε ἀνδρῶν, ὃ τοῦ μετ' ἐκεί- *monte hoc adoraverunt, & vos dicitis* 20.
αυτ. νους καταλιφθέντος ὑπ' αὐτῆς δόξαντος εἶναι ἄν- *Hierosolymæ locum esse, ubi oporteat ado-*
δρα, τὸν ἐλέγξαντα λόγον ὃ δυναμοῦν ἀρ- *rare*. Tertio jam Samaritis Servatorem
χῆθεν ὃ ἔστιν ἰδεῖν, προφήτην εἶναι φησιν, οἱ- nostrum Dominum prædicat, quando
ονεὶ θεῖόν τινα, καὶ ἔχοντά τι τοῦ ἀνθρωπίνου etiam scriptum est ultimo hoc eam illi
χρῆσον, ὃ μὴ δυνάμενον ὅσον ἦν· διόπερ φησὶν dixisse: attamen nondum credit eum es-
se Prophetis præstantiorem, neque quem
Prophetæ prædixerint, sed Prophetam
aliquem. Sententia etiam ab Ecclesiæ
decretis dissentiens eorum, qui versan-
tur in Scripturis, quinque illis viris in
apertum sibi productis, cumque illis eo
quem ipsa post illos occuparat, quique
existimabatur vir esse, λόγον, & Sermonem
Filium Dei, qui illos manifestarat, non
valens à principio cernere, Prophetam
esse inquit, ceu diuinum quempiam, eum-
que habentem homine quid majus: haud
tamen tantum, quantum erat: quam ob causam inquit, veluti quæ sustulisset ali-

quo modo oculos, & se existimaret in visione fuisse: *Video te esse Prophetam.* Sane quod ad illud attinet: *Patres nostri,* & quæ sequuntur, agnoscenda est Samaritanorum cum Iudæis differentia, de loco, quem illi rebantur sanctum: nam Samaritani montem sanctum existimantes eum, qui vocatur Garizim, Deum ibi adorant: cujus meminit Moses in Deuteronomio sic dicens: *Et præcepit Moses populo in die illa dicens: Hi stabunt ad benedicendum populum in monte Garizim, cum transierint Iordanem Symeon, Levi, Iudas, Isachar, Ioseph, & Benjamin: & hi stabunt in execratione in monte Gebal: Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan, & Nephtalim.* Iudæi autem Sion montem divinum esse rati, propriumque Dei illum rentur esse locum, electum à Patre universorum: & hanc ob causam dicunt, in ipso ædificatum fuisse Templum à Solomone, omnemque Leviticum, sacerdotalemque cultum illic perfici: quas suspiciones utraque gens sequens, existimavit patres in hoc, vel illo monte adorasse Deum. Quod si usque in hodiernum diem contenderent aliquando Iudæi cum Samaritanis, addubitabit uterque ad alterum; dicetque sane Samaritanus Iudæo, præsentem mulieris scriptum sermonem: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*, ostendens Garizim; *Vos autem dicitis Hierosolymæ locum esse, ubi oporteat adorare.* Sed quoniam Iudæi gerunt imaginem eorum, qui sanæ sunt opinionis; Samaritæ autem eorum, qui ab Ecclesiæ decretis dissident; beatificant consequenter Samaritæ Garizim: qui mons interpretatur, Discissio, vel, Divisio; cum etiam separatio, & divisio juxta historiam decem tribuum, quæ divisæ fuerunt à reliquis duabus, facta fuerit temporibus Hieroboam, qui & ipse interpretatur, Divisio populi: Iudæi autem Sion, quem si interpreteris sonat, Specula. Sed probabile est dubitaturum aliquem, quare benedictiones fiant in monte Garizim apud Mosen: ad quod dicendum est, quoniam vox Garizim Discissionem, & Divisionem significat, Discissionis quidem significatum sumendum esse, cum scinditur populus à Hieroboam, habitatque Samariam Rex; Divisionis vero vocem, sumendam esse in bonam partem, quia apposite sapientes utantur divisione in unaquaque propositione disputabili: necessaria existente divisione ad cognitionem veritatis. Quocirca quia nondum venit hora illa dicta à Domino, quando

Deut. 27. 11, 12, 13.

A οἱονεὶ ἀναβλέψασά πως καὶ ἐν θεωρίᾳ νομίσασα γεγονέναι· θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ· εἰς τοῦτο, οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ τὰ ἑξῆς, ἰστέον τὴν σαμαρειτῶν πρὸς ἰουδαίους διάστασιν, περὶ τοῦ νομιζομένου αὐτοῖς ἁγίου τόπου· οἱ μὲν γὰρ σαμαρεῖς τὸν καλούμενον γαριζεὶν ὄρος ἅγιον νομίζοντες, ἐν αὐτῷ προσκυνοῦσι τῷ θεῷ, οὗ μέμνηται μωσῆς ἐν τῷ δευτερονομίῳ οὕτως λέγων· καὶ ἐνετείλατο μωσῆς τῷ λαῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ λέγων· οὗτοι στήσονται εὐλογεῖν τὸν λαὸν ἐν

B ὄρει γαριζεὶν, διαβάντες τὸν ἰορδάνην συμεὼν, λευὶ, ἰούδας, ἰσάχαρ, ἰωσὴφ, καὶ βενιαμείν· καὶ οὗτοι στήσονται ἐπὶ τῆς κατάρας ἐν ὄρει γαιβαὴ ῥουβὴν, γὰδ, καὶ ἀσὴρ, ζαβουλὼν, δὰν, καὶ νεφθαλείμ· οἱ δὲ ἰουδαῖοι τὸ σειὼν θεῖόν τι νενομικότες, καὶ οἰκεῖον τοῦ θεοῦ ἐκεῖνον οἴονται εἶναι τὸν ἐκλελεγμένον ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων τόπον, καὶ διὰ τοῦτο ἐν αὐτῷ ᾠκοδομῆσθαι τὸν ναὸν ὑπὸ τοῦ σολομῶντος λέγουσι, καὶ πᾶσαν τὴν λευιτικὴν καὶ ἱερατικὴν λατρείαν ἐκεῖ ἐπιτελεῖσθαι·

C ἀκολούθως δὲ ταύταις ἑκάτερον ἔθνος ταῖς ὑπολήψεσι νενόμικε τοὺς πατέρας ἐν τῷδε ὄρει προσκεκυνηκέναι τῷ θεῷ· καὶ εἴ ποτε δὲ μέχρι τοῦ δεῦρο συγκατέβαινον ἀλλήλοις εἰς λόγον σαμαρεῖς καὶ ἰουδαῖοι, ἑκάτερος πρὸς τὸν λοιπὸν ἐπαπορήσει, καὶ ἐρεῖ γε ὁ σαμαρεὺς τῷ ἰουδαίῳ, τὸν τῆς ἐνθάδε ἀναγεγραμμένον γυναικὸς λόγον· οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, δεικνὺς τὸ γαριζεῖν. ὑμεῖς δὲ λέγετε ὅτι ἐν ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου προσκυνεῖν δεῖ· ἀλλ' ἐπεὶ ἰουδαῖοι μὲν, ἀπ' αὐτῶν γὰρ ἡ σωτηρία,

D εἰκόνες εἰσὶ τῶν τοὺς ὑγιαίνοντας φρονούντων λόγους. σαμαρεῖς δὲ τῶν ἑτεροδόξων, ἀκολούθως τὸ μὲν γαριζεὶν θεοποιοῦσιν οἱ σαμαρεῖς, ὅπερ ἑρμηνεύεται, διατομὴ, ἢ διαίρεσις. καὶ τῆς κατὰ τὴν ἱστορίαν διατομῆς, καὶ διαιρέσεως τῶν δέκα φυλῶν διατετμημένων ἀπὸ τῶν λοιπῶν δύο γεγενημένης κατὰ τοὺς τοῦ ἱεροβοὰμ χρόνους, ὃς καὶ αὐτὸς ἑρμηνεύεται, δικασμὸς λαοῦ. ἰουδαῖοι δὲ τὸ σειὼν, ὅπερ ἐστὶ, σκοπευτήριον· εἰκὸς δέ τινα ἐπαπορήσειν διάτι αἱ παρὰ μω-

E σεῖ εὐλογίαι ἐπὶ τοῦ γαριζεὶν γίνονται. λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι ἐπείπερ σημαίνει ἡ γαριζεὶν φωνὴ τὴν διατομὴν, καὶ τὴν διαίρεσιν, τὸ μὲν τῆς διατομῆς σημαινόμενον ληπτέον ὅτι σχίζεται ὁ λαὸς ὑπὸ τοῦ ἱεροβοὰμ, καὶ οἰκεῖ τὴν σαμαρείαν ὁ βασιλεύς· τὸ δὲ τῆς διαιρέσεως, ἐπὶ τῆς εὐλογίας, τῶν σοφῶν τῇ διαιρέσει τεταγμένως χρωμένων ἐφ' ἑκάστου τῶν προβλημάτων, ἥτις ἐστὶν ἀναγκαία πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας κατανόησιν· ὅσον μὲν οὖν οὐδέπω ἐλήλυθεν ἡ ὑπὸ τοῦ κυρίου εἰρημένη ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ

ὄρει

ὄρει τούτῳ οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσουσι τῷ A neque in monte hoc, neque Hierosolymæ adorabunt Patrem, fugiendus est
πατρί, φευκτέον τε τὸ σαμαρειτῶν ὄρος, καὶ ἐν mons Samaritanorum, & interim in
σιὼν, ὅπου ἐστὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, προσκυνητέον Sion, ubi est Hierosolyma, Deus ado-
τὸν θεὸν, ἅτε Ἱεροσόλυμα πόλις εἶναι λέγε- randus; quæ Hierosolyma civitas regis
σθαι παρὰ τοῦ χριστοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως· magni dicitur à Christo. Sed quænam
πόσις δ' ἂν εἴη ἡ πόλις τοῦ μεγάλου βασιλέως, τὰ alia civitas erit Regis magni, & vera Hie-
ἀληθινὰ Ἱεροσόλυμα, ἢ ἡ ἐκκλησία ἐκ λίθων rosolyma, nisi Ecclesia ex vivis lapidibus
ἐμψύχων ζώντων; ἐνταῦθα δὲ ἱερατεύματα ἄ- ædificata, ubi est sacerdotium sanctum,
γιον, πνευματικὴ θυσία προσφέρονται τῷ ubi spirituales offeruntur hostiæ Deo à
θεῷ παρὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ὃν πνευματι- spiritualibus, & ab his qui spirituа-
κὸν νενοηκότων νόμον· ἐπὰν δὲ ἐνῇ ὃ πλή- B lem intellexerint legem? Cum enimvero
ρωμα τοῦ χρόνου, τότε οὐκ ἠκριτέον τὴν ἀλη- aderit plenitudo illa temporis; adhæc
θινὴν προσκύνησιν καὶ τέλεια θεοσέβειαν τε- cum quis nequaquam in carne, sed in
λεῖσθαι ἐν Ἱεροσολύμοις· ἔτι ὅταν τις ὁλόπλη- spiritu fuerit; nec amplius in figura, sed
μμελὴς ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, καὶ totus in veritate, & taliter instructus, ut
μηδαμοῦ ἔτι ἐν τύπῳ, ἀλλὰ πᾶς ἐν ἀλη- seipsum similem reddat eorum adorato-
θείᾳ, τοιοῦτος κατασκευασμένος, ὥστε ὀξυωπεῖ- rum, quos Deus quærit, tunc non cen-
σθαι αὐτὸν οἷς ζητεῖ προσκυνητὰς ὁ θεός· διὸ sendum est veram adorationem, perfe-
ὃ μὲν· ἔρχεται ὥρα, γέγραπται, καὶ οὐ μὴν ὅ ctumque Dei cultum Hierosolymis per-
πρῶτον ἦν προσκύνει, καὶ νῦν ἐστι. οὐ δὲ ὁ fectum iri. Bis autem scriptum est: *Venit*
δεύτερόν φησιν ὁ διαγνώστης· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, C *hora*; sed primum cum non addide-
καὶ νῦν ἐστι· καὶ εἰμή γε ὅ μὴ πρότερον rit Evangelista: *Et nunc est.* Secundo
δηλοῖ τὸν ἔξω σωμάτων προσκυνῆσιν ἐκτε- inquit: *Sed venit hora, & nunc est.* Ac,
σωμένου καὶ τὴν τελειότητα. ὃ δὲ δεύτερον mea quidem sententia, prima lectio de-
τὴν τοῦ ἐν εἴδει τούτου ὡς ἐνδέχεται καὶ ἀνθρω- clarat futuram adorationem extra cor-
πίνῃ φύσει προσκυνῆσιν τελεμμένων· ἔξεστιν pora propter perfectionem: altera pro-
οὖν καὶ ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προ- fectum eorum qui perficiuntur in hac
σκυνῆν τοῦ πατρὶ, ὅτε οὐ μόνον ἔρχεται ὥρα, vita, quoad licet humanæ naturæ. Quam-
ἀλλὰ καὶ νῦν ἐστι, καὶ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις δῆ- obrem licet adorare Patrem, & spiritu,
λον ὅτι ποσῶν μόνον φαινομένως τυγχανόν- & veritate, quando non solum venit ho-
τῶν νομιζόμενα· ὅτε γοῦν γέγραπται· ἔρχεται ὥρα ra, verum etiam venit hora, & nunc est:
καὶ νῦν ἐστιν, οὐκέτι λέγεται τὸ· ὅτε ἐν τῷ & quando Hierosolymis esse existima-
ὄρει τούτῳ, ὅτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ mur propter eos, qui eorsque tantum
πατρὶ, ὥσπερ εἴρηται, ὅπου ὅ, ἔρχεται ascenderunt. Quando ergo scriptum est:
ὥρα, καθὼς τὰ, νῦν ἐστιν, φυσιολογηθέντα· ἔτι *Venit hora, & nunc est*, non amplius
μυρίοις ὁμοίαν φιλοδοξίαν τῇ ὅτι τὰ νο- dicitur: *Neque in monte hoc, neque Hie-* *Ioh. 4. 21.*
μιζόμενα φρέατος εἰρημένα ἔχει ἡ σαμαρεῖτις *rosolymis adorabitis Patrem*, ut dictum est:
τοιαῦτα λέγουσα, οὐκ τι γὰ, μὴ σὺ, φησὶ, [cum illud: *Venit hora*, sine hoc toto: *Supplemi-*
μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἰακὼβ, ὃς δέδωκεν *Et nunc est*, scripsit.] attamen falsa opi- *mus hæc ex*
ἡμῖν ὁ φρέαρ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ D natur Samaritis hæc dicens: non aliter *Perionio.*
οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ· ἐνταῦθα quam cum putabat fontem Iacob dici
δὲ τὸ· οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προ- puteum. Illic etenim inquit: *Num tu* *Ioh. 4. 12.*
σεκύνησαν· ὁ δὲ ἡρακλέων εἰς τὰ αὐτὰ ῥήμα- *major es patre nostro Iacob, qui dedit no-*
τα λέγει θυμικῶς ὁμολογηκέναι τὴν σαμαρεῖτιν *bis hunc puteum, & ipse ex eo bibit, &*
τὰ παρ' αὐτῷ πρὸς αὐτὸν εἰρημένα· *filij ejus, & pecora ejus?* Hic autem: *Et* *Ioh. 4. 20.*
καὶ φησὶν, ὅτι ὁ μόνα, φησὶν, ὁρῶν τὰ πάντα, *patres vestri in monte hoc adoraverunt.*
ψευδόμενος ἑκάτερος, καὶ γὰ οἱ ἄγγελοι τὰ Cæterum in his verbis inquit Heracleon
τοιαῦτα διιδεῖν εἰδέναι, καὶ ὁ προφήτης ἅ honeste Samaritidem fassam fuisse, quæ
πάντα οἶδεν· οὐκ μέρους γὰ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, καὶ E sibi Iesus dixisset: Solius enim Prophe-
προφητεύομεν καὶ γινώσκομεν· μὴ δὲ ταῦτα ἐπαινῶ tæ (inquit Heracleon) est omnia cerne-
ὡς πρεπόντως τῇ αὐτῆς φύσει ποιησάσην τὴν σαμαρεῖτιν, re: utrobique mentiens, cum etiam An-
geli hujusmodi cernere queant, & Pro-
pheta non videat omnia: *Ex parte enim* *1. Cor. 13. 9.*
cognoscimus, & ex parte prophetamus:
etiam si prophetemus, vel agnoscamus.
Deinde Samaritidem laudat, tanquam
quæ decenter naturæ suæ fecerit, quæ

neque mentita sit, neque continuo fassa fuerit turpitudinem suam, persuasamque Iesum Prophetam esse, ipsam inquit interrogare eum, ostendentem simul etiam causam, per quam fornicata fuerit; nimirum quod propter ignorantiam Dei, & divini cultus, ut quæ neglexerit etiam omnia sibi ad præsentem vitam necessaria, quam alioquin ignorantiam hac in vita semper habuisset: neque enim (inquit) venisset hæc ad puteum, qui erat extra urbem. Sed nescio quomodo existimaverit ostendi causam fornicandi, vel ignorantiam divini cultus causam fuisse delictorum: sed hoc videtur extemporaliter dixisse absque ulla verisimilitudine: hisque addit eam volentem discere quomodo Deum adorans, & illi grata, liberaretur à fornicatione, illud dixisse: *Patres nostri in hoc monte adoraverunt*, & ea, quæ sequuntur. Sed facile admodum redarguuntur hæc dicta: unde enim liquet, eam discere velle, quo pacto Deo grata liberaretur à fornicatione? *Ioh. 4. 21.* *Dicit illi Iesus: Crede mihi mulier, venit hora, quando neque in hoc monte, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.* Quando visus est Heracleon aptissime in hæc præcedentibus observasse non dictum fuisse illi: *Mulier crede mihi*, nunc autem hoc illi adjunctum fuisse, tunc non inscitam observationem observavit, cum dixisset per montem intelligi Diabolum, vel mundum ejus: quandoquidem pars una est, inquit, Diabolus totius materiæ; mundus vero universus malitiæ mons desertus, & habitatio ferarum, quem adorabant omnes ante Legem, & Gentiles. Per Hierosolymam vero intelligi dicit creationem, vel Creatorem, quem adorabant Iudæi. Quin rursum existimavit montem esse creationem, quam Gentiles adorarent; Hierosolymam autem Creatorem, quem Iudæi colerent. Vos ergo, inquit, veluti spirituales, neque creationem, neque mundi Opificem adorabitis, sed Patrem veritatis: ac illam sane adjuvat, inquit, tanquam jam fidelem, & quæ annumeretur adorantibus eum in veritate. At vero nos per hoc dictum: *Neque in monte hoc*, declarari existimamus illud, quod Dei cultum appellant hi, qui ab Ecclesiæ decretis dissident, existens in imaginatione sermonum, qui sunt cognoscibiles, & qui existimantur alti; per illud vero: *Neque Hierosolymis*, regulam Ecclesiæ juxta multos declarari existimamus: quam etiam ipsam sanctus, & perfectus transcendet, acutius, & apertius, & divinius adorans Pa-

καὶ μήτε ψευσαμένῳ, μήτε αὐτίκρυς ὁμολογήσαντι τὴν ἑαυτῆς αἰσχημοσύνην, πεπεισμένῳ τέ φησιν αὐτὸν ὅτι προφήτης εἴη, ἐρωτᾶν αὐτὸν, ἅμα τὴν αἰτίαν ἐμφαίνουσάν οἱ δι' ἣν ἐξεπόρνευσεν, ὅτι * ἀγνοίαι θεοῦ, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας ἀμελήσασαν, καὶ πάντων τῶν καὶ τὸν βίον αὐτῇ δυναμένων, ἃ ἄλλως ἀεὶ τὸν ἐν τῷ βίῳ τυγχάνουσιν. ἃ γὰρ δὴ, φησὶν, αὐτὴ ἤρχετο ἔτι ὃ φρέαρ ἔξω τῆς πόλεως τυγχάνον· οὐκ οἶδα ἢ πῶς ἐνόμισεν ἐμφαίνεσθαι * τὴν αἰτίαν τῆς ἐκπεπορνευκέναι, ἢ ἄγνοιαν αἰτίαν γεγονέναι ὅτι τῶν πλημμελημάτων, καὶ τοῦ θεὸν λατρείας, ἀλλ' ἔοικε ταῦτα ὡς ἔτυχεν ἐρρεθηκέναι, χωρὶς πάσης πιθανότητος· προσήκει δὲ τούτοις ὅτι βουλομένη μαθεῖν πῶς καὶ τίνι θαρεσήσασα, ἢ θεῷ προσκυνήσασα ἀπαλλαγείη τῆς πορνείας, λέγει τό· οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ τὰ ἑξῆς· σφόδρα δὲ ὅτιν οὐ ἐλεγκτα τὰ εἰρημένα· πόθεν γὰρ * ὅτι θέλει) μαθεῖν τίνι θαρεσήσασα ἀπαλλαγείη τῆς πορνείας; λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· πίστευέ μοι γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε * ἐν ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί· ὅτε ἔοικε πιθανώτατα τετηρηκέναι ὁ Ἡρακλέων ἐν τούτοις ὃ ὅτι μὴ πρὶν προτέρων μὴ εἰρῆσθαι αὐτῇ, πίστευέ μοι γύναι, νῦν δὲ τότε αὐτῇ προστετάχθαι, τότε ἐπιβόλλουσι δὲ μὴ ἀπίθανον προσδοκήσαι, εἰπὼν ὅτι ὄρος μὲν τὸν διάβολον λέγεσθαι, ἢ τὸν κόσμον αὐτοῦ, ἐπίσης μέρος μὲν ὁ διάβολος ὅλης τῆς ὕλης, * φησὶν ἐκεῖ, ὁ δὲ κόσμος ὅ συμπᾶν τῆς κακίας ὄρος, ἔρημον οἰκητήριον θηρίων, * ὡς προσκυνοῦντες πάντες οἱ πρὸ νόμου καὶ οἱ ἔθνικοί· ἱεροσόλυμα δὲ τὸ κτίσιν ἢ ὃν κτίσην ᾧ προσκύνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ δευτέρως ὄρος μὲν ἐνόμισεν εἶ τὴν κτίσιν * οἱ ἔθνικοὶ προσεκύνουν. ἱεροσόλυμα δὲ ὃν κτίσην * οἱ Ἰουδαῖοι ἐλάττουσιν· ὑμεῖς δέ, φησὶν, οἱονεὶ οἱ πνευματικοὶ ἔτε τῇ κτίσῃ οὐδὲ τῷ δημιουργῷ προσκυνήσετε, ἀλλὰ τῷ πατρὶ τῆς ἀληθείας· καὶ συμπαραλαμβάνει γε, φησὶν, αὐτούς, ὡς ἤδη πίστιν, καὶ συναριθμουμένους τοῖς τὴν ἀλήθειαν προσκυνοῦσι· ἀλλ' ἡμεῖς τὸν μὲν ἐν φαντασίᾳ γνωστικῶν λόγων καὶ νομιζομένων ὑψηλῶν ὄνομα ζοιμεν τὸν θεὸν ἑξῆς τοῖς ὑπερδόξοις * ὑπολαμβάνοντες δηλοῦσθαι λέγεσθαι τὸ· ἔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. ὃν κατὰ μίαν τὴν πολλὴν τῆς ἐκκλησίας, ἣν καὶ αὐτὸν ὁ τέλειος καὶ ἄγιος ὑπεραναβήσεται θεωρη-

A

B

C

D

E

* χ. δὲ

* χ. ὧν

* χ. ἢ

* χ. φησὶν

* χ. ὃ

* χ. ὃ ὃ

* χ. ὃν

* χ. ὧν

πικώτερον καὶ σαφέστερον προσκυνῶν τῷ πατρὶ, λέγει τό· ἔτε ἐν ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε

τῷ πατρί· ὥσπερ γὰρ καθὼς ὁμολογήσαμεν ἀλ- A trem. Vt enim (quod , & Iudæi fatebuntur) Angeli Hierosolymis non adorant Patrem, eo quod longe melius Patrem adorent quam Hierosolymis , etiam sic qui affectu id habent , ut pares sint Angelis , neque Hierosolymis Patrem adorabunt, sed longe melius his , qui sunt Hierosolymis: etiam si propter eos , qui Hierosolymis habitant , consuetudinem habent cum Iudæis Hierosolymæ degentibus , facti Iudæi , ut Iudæos lucrifaciant. Sed Hierosolyma mihi considerentur , ut antea ostendimus , atque etiam similiter Iudæi. Quando vero neque in monte hoc , neque Hierosolymis quis adorat, quia venerit iam hora , is filius factus, Patrem cum fiducia adorat : quam ob causam non dictum est , Neque Hierosolymis adorabitis Deum , sed, Neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

QVARTVSDECIMVS TOMVS.

Vos adoratis , quod nescitis ; nos adoramus, quod scimus , quoniam salus ex Iudæis est. *Ioh. 4. 22.*

PEr vocalem , *Vos* , quod ad expositionem attinet , intelliguntur Samaritani ; quantum vero ad anagogen , illi qui in scripturis diversa à nobis sentiunt: sic per vocalem, *Nos* , quantum ad propositum , intelliguntur Iudæi ; quantum ad allegoriam , ipse Dei Sermo , ipse Dei Filius , & qui in ipsum transformantur, salutem habentes à scriptis Iudaicis : nam manifestatum nunc mysterium manifestum est per scripturas propheticas , & per adventum Domini nostri Iesu Christi. Vide vero annon improprie , & præter consequentiam verborum Heracleon differuerit , exponens illud , Vos, pro eo quod est , vos Iudæi , & Gentiles. Quale autem est , ut ad Samaritidem dicatur , vos Iudæi ? vel ad Samaritidem, vos Gentiles ? sed profecto nescient , qui ab Ecclesiæ decretis dissident, quod adorant, figmentum esse non veritatem ; fabulam, non mysteria ; at vero qui Creatorem adorat , præsertim juxta Iudæum occultum , & juxta sermones Iudaicos spirituales, novit quod adorat. Sed longe melius est ipsius Heracleonis dicta in medium apponere , quæ ab eo libro sumpsit, qui Prædicatio Petri inscriptus est ; insistereque etiam ad ea , disquirentes sit neene genuinus liber , an nothus , an mixtus : quam ob causam libentes hæc differimus ; tantum illud notantes , librum ipsum docere , perinde quasi Petrus docuerit non oportere Gentilium more adorare , materialia laudantium , atque servientium lignis , & lapidibus ; neque Iudæorum more Deum colentium ; quandoqui-

dem & ipsi hi soli Deum scire existimati ipsum ignorant: servientes Angelis, & Mensi, & Lunæ. Vnde quæramus necesse est, cui cultum corporalem exhibeant Iudæi, nam illis propositum fuisse offerre victimas creatori universi perspicuum est. Proinde operæ pretium est videre, quod in Apostolorum Actis scriptum est: *Convertit se Deus, & tradidit eos ad colendam militiam cœli.* Nescio autem, quomodo Servatore palam dicente salutem ex Iudæis esse, qui ab Ecclesiæ decretis dissident negent Deum Abraham, & Isaac, & Iacob, qui fuere patres Iudæorum. Præterea si implet Servator Legem, & ut impleantur, quæ scripta sunt in Prophetis, hæc, & hæc fiunt tempore adventus Domini, quomodo non liquet, quonam pacto salus ex Iudæis fiat? idem enim Deus Iudæorum, & Gentium: *Quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem:* non enim destruimus Legem per fidem, sed stabilimus Legem per fidem. *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem spiritu, & veritate.* Qui minime se profitentur adorare Patrem, hos ne nominare quidem oportet adoratores Dei: sed ex omnibus profitentibus se adorare mundi Opificem si quidam non amplius sint in carne, sed in spiritu, spiritu quia ambulent, desideria carnis non perficientes; & aliqui non in spiritu sint, sed in carne, & secundum carnem militent: tunc dicendum est veros adoratores esse eos, qui Patrem adorant spiritu, non carne; veritate, non figuris: non veros vero, eos qui sic se non habent. Ille etiam qui non particeps fuerit spiritus vivificantis, quique spiritualia Legis non sequens à litera occidente in servitutem redactus fuerit, hic verus non erit adorator, nec spiritu adorabit Patrem. Imo hic ipse, totus figuris, & rebus corporeis addictus, cum se maxime assequi existimaverit; tunc figura, & non veritate Deum adorat, & idcirco verus adorator esse non valens: fortasse concessum est aliquando convenienter rationi, ut verus adorator, spiritu & veritate adorans, quædam faciat quæ figura sint, ut quos figura irretierit summa dispensatione ab ea liberatos ad veritatem adducat: id quod Timotheo Paulum fecisse apparet, fortassis autem in Cenchris, & Hierosolymis, veluti in Aposto-

Act. 7. 42.

Rom. 3. 29, 30, 31.

Ioh. 4. 23.

A ἐπίστασθαι θεὸν, ἀγνοοῦσιν αὐτὸν, λατρεύοντες ἀγγέλοις, καὶ μηνὶ, καὶ σελήνῃ· ζητητέον μέντοιγε, ὡς πρὸς τὸ ἀληθὲς, τίνι ἡ σώματικὴ λατρεία ἐγίνετο ὑπὸ ἰουδαίων, ὅτι μὲν γὰρ προκείμενον ἦν αὐτοῖς προσφέρειν τὰς θυσίας τῷ κτίστῃ τοῦ παντὸς τοῦτο δῆλον· ἄξιον δὲ ἰδεῖν τί ἐστι τὸ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων γεγραμμένον· ἔστρεψε δὲ ὁ θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατείᾳ τοῦ οὐρανοῦ· οὐκ οἶδα πῶς τοῦ σωτῆρος ἀντίκρυς φάσκοντος, ὅτι B ἡ σωτηρία ἀπὸ τῶν ἰουδαίων ἐστὶν, οἱ ἑτερόδοξοι ἀρνοῦνται τὸν θεὸν τοῦ ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ ἰακὼβ, τῶν πατέρων τῶν ἰουδαίων· ἔτι δὲ εἰ πληροῖ ὁ σωτὴρ τὸν νόμον, καὶ ἵνα πληρωθῇ τὰ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένα τὰ δέ τινα καὶ τάδε γίνεται κατὰ τὴν τοῦ κυρίου ἐπιδημίαν, πῶς οὐ σαφὲς τίνα τρόπον ἡ σωτηρία ἐκ τῶν ἰουδαίων γίνεται; ὁ αὐτὸς γὰρ θεὸς ἰουδαίων, καὶ ἐθνῶν· εἴπερ εἷς θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ C τῆς πίστεως· οὐ γὰρ καταργοῦμεν νόμον διὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ ἱστάνομεν νόμον δι' αὐτῆς· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ· τοὺς μὴ δ' ὅλως ἐπαγγελλομένους προσκυνεῖν τῷ πατρὶ οὐδὲ ὀνομάζεσθαι δεῖ προσκυνητὰς τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ πάντων ἐπαγγελλομένων προσκυνεῖν τῷ κτίσαντι, *οἱ μὲν μηκέτι ὦσιν ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, τῷ πνεύματι περιπατεῖν καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς μὴ ἐπιτελεῖν. οἱ δὲ μὴ ὦσιν ἐν D πνεύματι, ἀλλ' ἐν σαρκὶ, καὶ κατὰ σάρκα στρατεύονται. τότε λεκτέον ἀληθινοὺς μὲν προσκυνητὰς τοὺς προσκυνοῦντας τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι, καὶ μὴ σαρκὶ, καὶ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ μὴ τύποις. οὐκ ἀληθινοὺς δὲ τοὺς μὴ οὕτως ἔχοντας· καὶ ὁ γράμματι δὲ τῷ ἀποκτίννυντι δεδουλωμένος, πνεύματος δὲ τοῦ ζωοποιοῦντος μὴ μετειληφὼς, μηδὲ τοῖς πνευματικοῖς ἀκολουθῶν τοῦ νόμου, οὗτος ἂν εἴη ὁ μὴ ἀληθινὸς προσκυνητὴς, καὶ πνεύματι μὴ προσκυνῶν τῷ πατρί· ὁ δ' E αὐτὸς οὗτος ὅλος τῶν τύπων, καὶ τῶν σωματικῶν ὅταν ἐπιτυγχάνειν πάνυ δοκεῖ, τότε ἐν τύπῳ, καὶ οὐκ ἐν ἀληθείᾳ προσκυνεῖ τῷ θεῷ, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀληθινὸς δυνάμενος χρηματίζειν προσκυνητής· τάχα δέδοταί ποτε εὐλόγως καὶ τὸν ἀληθινὸν προσκυνητὴν ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντα τυπικά τινα ποιεῖν, ἵνα τοὺς τῷ τύπῳ δεδουλωμένους οἰκονομικώτατα ἐλευθερώσας τῶν τύπων προσαγάγῃ τῇ ἀληθείᾳ, ὥσπερ φαίνεται παῦλος ἐπὶ τιμοθέου πεποιηκὼς, τάχα δὲ καὶ ἐν κεγχρέαις, καὶ ἱεροσολύμοις, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστό-

* Χ. 6 ii

λων γέγραπ̃ται. τηρητέον δ̃ ὅτι οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ οὐ μόνον ἐν μελλούσῃ ὥρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐνεστηκυίᾳ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· ἀλλ' ἐν πνεύματι οἱ προσκυνοῦντες, ὡς εἰλήφασι προσκυνοῦντες ἐν ἀρραβῶνι πνεύματος, ὅπερ* τὸ πρόσωπος προσκυνοῦσιν ἐν* πνεύματι, ἅ ὅτε πρὸ χαρήσονται τὸ πνεῦμα προσκυνήσουσι τῷ πατρί· εἰ δ̃ ὁ βλέπων δι' ἐσόπτρου, καὶ ἀ λαθὲς ὁρᾷ βλέπει, ὡς δείκνυται τούτοις τοῖς κατόπτροις ὑπὸ πρὸ ὠδὶ ὁρῶντα δεινῶν, βλέπει δ̃ παῦλος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πλησιοι αὐτῷ δι' ἐσόπτρου νῦν*, δηλ̃ ὅτι ὡς βλέπει, ὅτε καὶ προσκυνεῖ τῷ θεῷ, ἐν αἰνίγματι προσκυνεῖ· ὅταν δ̃ ἔλθῃ ἡ ὥρα ἡ μετὰ τοῦτο ἐνεστηκυῖαν ἐνεστομένη, τότε ἔσται ἡ προσκύνησις ἐν ἀληθείᾳ, τῇ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ οὐκέτι δι' ἐσόπτρου θεωρουμένη· τὸ μυστήριον, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὁ Ἡρακλέων οἴεται εἶ̃, ὁ ἐν αἰῶνι, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐλθόντες. ὅτοι γὰρ, φησὶν, ἠδέσθη ὑπὸ προσκυνῶσι, καὶ ἀληθῶς προσκυνοῦντες· ἀλλὰ καὶ τὸ· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐστὶν, ἐπεὶ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, φησὶν, ἐγεννήθη, ἀλλ' οὐκ ἐν αὐτοῖς· διὰ γὰρ εἰς πάντας αὐτὸς διέδραμε, καὶ ὅτι οὐ σκιὰν τῶν ἔργων ἐξῆλθεν ἡ σωτηρία, καὶ ὁ λόγος εἰς τὴν οἰκουμένην. καὶ δ̃ ὁ ἰουδαῖον ἐκ τῶν ἰουδαίων τὴν σωτηρίαν διηγῆται γεγονέναι, ἐπεὶ δ̃ εἰκότες δ̃ὴ τῶν ἐν τῷ πληρώματι αὐτῶν εἶ̃ νομίζονται. ἐλεγχῶν δ̃ αὖθις καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἕκαστον τῶν ἐν τῇ λατρείᾳ δεικνύων πῶς ἐστιν εἰκὼν τῶν ἐν τῷ πληρώματι, εἴγε μὴ μόνον φωνῇ τοῦτο λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀληθείᾳ φρονοῦσιν αὐτῷ· πρὸς τούτοις τό· ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖσθαι δεῖ τὸν θεὸν, * ἡγεμὼν λέγει ὅτι οἱ πρότεροι προσκυνηταὶ ἐν σαρκὶ καὶ πλάνῃ προσκύνουν τῷ μὲν πατρὶ, ὥστε καὶ ὅλον πεπλανῆσθαι πάντας τοὺς προσκυνητὰς τῷ δημιουργῷ, ἐπιφέρει γε ὁ Ἡρακλέων ὅτι ἐλαφρὸν τῇ κτίσει, ἐπὶ τῷ κατ' ἀλήθειαν κτίσῃ, ὅς ἐστι ζητεῖ, εἴ γε πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν· ἐπεὶ γὰρ ὁ πατὴρ ζητεῖ τοὺς προσκυνητὰς αὐτοῦ. * οὐ ζητεῖ ὁ πατὴρ, δηλ̃ ἵνα ζητῇ, ἀλλὰ ἐπειδὴ τοὺς ζητοῦντας καὶ σῶσαι βούλεται, ὡς πάντας καθαίρων καὶ παιδεύων τῷ λόγῳ, καὶ τοῖς ὑγιέσι δόγμασι, καταπαύων ἀληθῶς τὰς προσκυνήσεις· ἀπωλείαν δὲ φησὶν ὁ Ἡρακλέων ἐν τῇ βαθείᾳ ὕλῃ τῆς πλάνης τὸ οἰκεῖον τῷ πατρὶ, ὅταν ζητῶμεν, ἵνα ὁ πατὴρ ὑπὸ πρὸ οἰκείων προσκυνῆται· εἰ μὴ ὅτι ἑώρα τὸν περὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ προβάτου λόγον, καὶ τὸ ἀποπεσόντος τοῦ τῆς υἱοῦ, κατ' ἀποδεξώμεθα

A lorum Actis ſcriptum eſt. Obſervandum vero eſt veros adoratores non ſolum in futura hora, verum etiam in præſenti, adorare Patrem ſpiritu, & veritate. Sed qui ſpiritu adorant ſpiritum, quem acceperunt ſpiritum adorantes, in arrabone ſpiritus nunc adorant: tunc ſpiritu Patrem adoraturi, cum totum perceperint ſpiritum. Quod ſi is qui videt per ſpeculum, non videt verum, uti hæc optime callentes oſtendunt his imaginarie videntibus, & per ſpeculum adorat Deum, videtque Paulus nunc per ſpeculum, ſuique ſimiles, perſpicuum eſt Paulum ſic adorare Deum, quemadmodum videt, atque etiam per ſpeculum adorare Deum: cum vero venerit hora poſt inſtantem futura, tunc erit adoratio in veritate, quæ facie ad faciem non amplius per ſpeculum videtur. Sane ea verba: *Nos adoramus*, Heracleon eſſe retur cum, qui eſt in Æone, & qui cum ipſo venerunt: nam hi, inquit, noverunt, quem adorant, ſecundum veritatem adorantes. Quin illud etiam: *Salus ex Iudæis eſt*, quoniam in Iudæa genitus eſt, inquit, non inter ipſos; quia in omneis ipſos animi propenſionem non habuerit, & quoniam ex illa gente egreſſa eſt ſalus, & ſermo in orbem terrarum: juxta intelligentiam vero ſpiritualem, ex Iudæis narrat factam fuiſſe ſalutem, quoniam hi ſimilitudines eſſe exiſtimantur eorum, qui ſunt in Pleromate: ſed oſtenderet neceſſe erat ipſe, ejuſque ſequaces, quomodo unuſquiſque ſit ſimilitudo eorum, qui ſunt in Pleromate; modo non ſola voce hoc dicant, ſed vere hoc ſentiant. Præterea enarrans illud, in ſpiritu, & veritate adorari Deum, priores adoratores, inquit, carne, & errore adoraverunt eum, qui Pater non erat: quare eadem etiam ratione decepti fuere omnes, qui adorarunt mundi Opificem; ſubjungitque Heracleon eos ſerviſſe creaturæ, non ei, qui in veritate Creator erat, qui eſt Chriſtus, quandoquidem *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Etenim Pater tales quærit, qui ipſum adorarent.* Si quærit Pater, per Filium quærit, qui venit ad quærendum, & ſervandum quod perierat: quos purificans, & erudiens ratione, & ſanis dogmatibus præparat eſſe veros adoratores. Perijſſe autem Heracleon inquit, in profunda materia erroris rem familiarem Patri, quæ quæritur, ut à familiaribus adoretur. Itaque hunc quidem ſermonem ſi intellexiſſet de ovium perditione, & de Filio, qui à Patre deciderit, ſaltem admiſiſſemus ipſius enar-

rationem: sed nescio quid tandem aperte doceant de perditione spiritualis naturæ, qui ipsum sequuntur, fabulantes, & nihil apertum nos docentes de seculis, vel temporibus, quæ fuere ante ipsam perditionem: neque enim manifestare valent rationem suam: hanc ob causam prætermisimus ipsos sponte, tantum dubij. *Spiritus est Deus, & eos qui adorant* Ioh. 4. 24. *eum, spiritu, & veritate oportet adorare.* Cum multi multa de Deo, deque ejus essentia enunciarint, adeo ut quidam illum corporeæ, & tenuis, & cœlestis naturæ dixerint; alij incorporeæ; rursum alij Deum has naturas transcendere dixerint potentia, & excellentia essentiæ suæ, operæ pretium est ut videamus ân à Scripturis divinis habeamus causas ad dicendum aliquid de Dei essentia. Atque hoc quidem in loco dicitur quasi essentia ejus esse spiritus: *Spiritus est Deus*, inquit; in Lege vero ignis dicitur; scriptum est enim: *Deus noster ignis consumens* Ebr. 12. 29. *est*: apud Iohannem vero lux: *Deus enim,* 1. Ioh. 1. 5. inquit, *lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ.* Si ergo simplicius hæc intellexerimus, nihil præter lexim perscrutantes, occasionem habebimus dicendi Deum esse corpus, cum interim, quæ nos sequantur absurda hoc dicentes vulgarium non sit cernere: quia pauci disseruerint de corporum natura, & maxime de his corporibus, quæ ornantur ratione, & providentia: quanquam generali sermone dicant providentem, & prospicientem ejusdem essentiæ esse cum his, quibus prospicitur; perfectum tamen, & diversum ab eo, cui prospicitur. Admiserunt autem, quæ repugnabant rationi ipsorum absurda, qui volunt Deum esse corpus, quia non valerent contra eos, qui evidenter, & rationabiliter pugnabant, resistere: quæ dico excipiendo eos, qui quintam naturam corporum, præter elementa esse dicunt. Quod si omne corpus materiale naturam habet propria ratione sine qualitate existens, vertibilem autem, & alterabilem, & per omnia mutabilem, & qualitates capientem, quas illi mundi Opifex imprimere voluerit; etiam necesse est Deum materialem existentem, vertibilem esse, & alterabilem, & mutabilem, & illos quidem non pudet dicere Deum corruptibilem esse, corpus cum sit; sed corpus spirituale, & cœleste, præcipue secundum principatum ipsius: corruptibilisque cum sit, idcirco eum non corrumpi, quod non habeat corrumpentem. At nos eo quod non videamus consequentia, si corpus eum dixerimus, & per Scripturam tale corpus, nempe spiritum, & ignem consumentem, & lucem, quæ necessario hanc opinionem

A αὐτῷ τῷ διήγησιν· ἐπεὶ ἡ μυθοποιοῦντες οἱ ἀπὸ τῆς γραφῆς αὐτῆς, οὐκ οἶδ' ὅτι ποτε φανερῶς παρεισάγει περὶ τῆς ἀπωλείας πνευματικῆς φύσεως, σαφῶς διδάσκοντες ἡμᾶς περὶ ἧς περὶ τῆς ἀπωλείας αὐτῆς χρόνων, ἢ αἰώνων. σαφῶς γὰρ τεράτων διωλογίαν ἑαυτοῖς ὁ λόγος. διὰ τοῦτο αὐτὰς ἐκόντας παραπεμψόμεθα, ποσῶν ἐπαπορήσαντες· πνεῦμα ὁ θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν· πολλῶν πολλὰ περὶ τοῦ θεοῦ λεγομένων, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὥστέ τινας μὲν εἰρηκέναι * καὶ ὃν σωματικῆς φύσεως λεπτο- * Ἀ. οὐ
B μερῆ καὶ ἀεροειδῆ, τινὰς δὲ ἀσωμάτου, καὶ ἄλλως ὑπὲρ ὀνόματα οὐσίας προσρήσεις καὶ δυνάμεις, ἄξιον ἡμᾶς ἰδεῖν εἰ ἔστιν ἀφορμὰς λαβεῖν ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν περὶ ὅ εἰπεῖν τι περὶ οὐσίας θεοῦ· ἐνταῦθα μὲν οὖν λέγεται οἱονεὶ οὐσία ἐστὶν αὐτοῦ τὸ πνεῦμα. πνεῦμα γὰρ ὁ θεὸς, φησὶν ὁ τῷ νόμῳ πῦρ, γέγραπται γάρ· ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον. ἀλλὰ μὴν καὶ φῶς, ὁ θεὸς γὰρ, φησὶ, φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία· ἐμοὶ μὲν οὖν ἁπλούστερον τούτων ἀκούσασθαι, μηδὲν πέρα τῆς λέξεως περιεργαζόμενοι, ὥστε ἡμῖν λέγειν σῶμα εἶναι τὸν θεὸν, πῶς δὲ ἡμᾶς δεῖ διελθεῖν ἄποπα τοῦτο λέγοντας ὑπὸ πολλῶν ἐστιν εἰδέναι. ὀλίγοι γὰρ διειλήφασι περὶ τῆς τῶν σωμάτων φύσεως, καὶ μάλιστα τῆς ὑπὸ λόγου καὶ προνοίας κατακοσμουμένων· καίτοι τὸ προνοεῖν τῆς αὐτῆς οὐσίας λέγοντες εἶναι τοῖς προνοουμένοις ὁμοιαζῆ λόγῳ τέλειον, ἀλλ' οὐ τὸ προνοούμενον· παρεδέξαντο δὲ τὰ ἀπεμπολῶντα
D τῷ λόγῳ ἄπορα οἱ θέλοντες εἶναι σῶμα τὸν θεὸν, ἅτε μὴ δυνάμενοι εὐπαρέπτειν ἐκ λόγου ἐναργῶς παριστάμενα· ἄπορα δὲ φημι καθ' ὑπεξαίρεσιν τῆς πέμπτης λεγόντων εἶναι φύσιν σωμάτων παρὰ τὰ στοιχεῖα· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ὑλικὸν ἔχει φύσιν· τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἄπτιον τυγχάνον, ῥεπτικὸν δὲ, καὶ ἀλλοιωτικὸν, καὶ δι' ὅλων μεταβλητικὸν, καὶ ποιότητας χαρᾶσσον, ἃς ἐμὲν βάλοιτο αὐτῇ περιφέρειαν ὁ δημιουργὸς, ἀναγκαῖον καὶ τὸν θεὸν ὑλικὸν ὄντα ῥεπτὸν εἶναι, καὶ ἀλλοιωτὸν, καὶ
E μεταβλητόν. καὶ οὐκ ἀφορμὴν ἂν λάβοιμεν λέγειν ὅτι καὶ φθαρτός ἐστι σῶμα ὤν, σῶμα δὲ πνευματικὸν, καὶ ἀεροειδὲς, μάλιστα τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ. φθαρτὸν δὲ ὄντα μὴ φθείρεσθαι ὡς μὴ εἶναι τὸν φθείροντα αὐτὸν λέγωσιν· ἡμεῖς δὲ δῆλα ὅτι μὴ ὁρῶντες τὰς ἀκολουθίας, ἐὰν σῶμα αὖθις λέγοντες, καὶ δῆλα δὴ γραφὴ τοιοῦτόν τι σῶμα, πνεῦμα, καὶ πῦρ καταναλίσκον, καὶ φῶς, ὃ * ἀκόλουθος ἐπόμενον τούτοις μὴ πα- * Ἀ. εὐγενὲς

, & lucem, quæ necessario hanc opinionem

σαθεχόμενοι, ἀσχημονήσομεν ὡς ἠλίθιοι τὰ ἐναργῆ λέγοντες· πᾶν γὰρ πῦρ ζωῆς δεόμενον φθαρτόν ἐστι. καὶ πνεῦμα πνεῦμα, εἰ ἁπλούστερον ἐκλαμβάνοιμεν τὸ πνεῦμα, σῶμα τυγχάνον, ὅτι διεξέρχεται ὅσον ὅτι τῇ ἑαυτοῦ φύσει εἰς ὃ παχύτερον μεταβολαῖ· ὥστε οὕτω ἐν τούτοις, ἵνα τηρωμεν τὰς λέξεις τὰ τοιαῦτα ἄτοπα δεχόμενοι, καὶ δύσφημα περὶ τοῦ θεοῦ, ἢ ἐφοδεύσωμεν ὥσπερ καὶ ὅτι ἄλλων πλείονων ποιοῦμεν, καὶ ἐξετάσωμεν τί δυνάμεθα δηλοῦν ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι πνεῦμα, ἢ πῦρ, ἢ φῶς εἶναι ὁ θεόν. καὶ πρῶτον λεκτέον ὅτι ὥσπερ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα, χεῖράς τε, καὶ πόδας εὑρίσκοντες γεγραμμένα τοῦ θεοῦ, ἐπὶ ὃ καὶ πτέρυγας, μεταλαμβάνομεν εἰς ἀλληγορίαν τὰ γεγραμμένα, καταφερόντες τῇ μορφῇ ἀνθρώπων πρέπλησιον προσπιπτόντων τῷ θεῷ, καὶ βλέπομεν γε τοῦτο ποιοῦμεν. ὅπως καὶ ὅτι τῇ εἰρημένων ὀνομάτων τὸ ἀκόλουθον ἡμῖν ποιητέον. καὶ δηλόν γε ἀπὸ τῶν φαινομένων ἡμῖν πρακτικωτέρου. φῶς γάρ ἐστιν ὁ θεὸς καὶ τῶν ἰωαννίου, καὶ σκοτία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ οὐδεμία. πῶς δὲ φῶς αὐτὸν νοητέον καὶ ὅσον ἡμῖν συνετώτερον ὑποκείμεθα, διχῶς γὰρ τὸ φῶς ὀνομάζεται, σωματικῶς τε, καὶ πνευματικῶς, ὅπερ ὅτι νοητόν, καὶ ὡς μοὶ αἱ γραφαὶ δοκοῦσι λέγειν, ὁρατὸν, ὡς δ' αὖ ἄλλοις ὀνομάσαιεν, ἀσώματον. καὶ τὰ γε σωματικὰ προσδήλωμα ὁμολογούμενον τοῖς τῶν ἱστοριῶν προσδεχομένοις, τὸ πᾶσι δὲ τοῖς ὑοῖς ἰσραὴλ ἦν φῶς, ἐν πᾶσιν οἷς κατελύνοντο· τὰ δὲ νοητὰ καὶ πνευματικὰ ἔν τινι τῶν δώδεκα· σπείρατε ἑαυτοῖς εἰς δικαιοσύνην, ζυγήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς, φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ σκότος κατ' ἀναλογίαν δικαίως λεχθήσεται. καὶ τὰ μὲν κοινότερον λεγόμενα προσδήλωμα· καὶ σκοτίζει ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέρας, καὶ τὸ σκότος σκοτίζει νύκτα· τὰ δὲ νοητὰ· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς· τότων ὄντων ἐχόντων, ἄξιον ἰδεῖν τί ἁρμόζει νοεῖν ἡμᾶς περὶ θεοῦ λεγόμενα φῶς, ἐν ᾧ σκοτία ἐστὶ σκοτία· ἆρα γὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὁ θεὸς φωτίζον φῶς ἐστιν, ἢ τοὺς νοητοὺς, περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης φησί· φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε καθεύσω εἰς θάνατον; νομίζω δὲ προφανὲς πᾶσι τὸ ἐπὶ οὐκ αὐτὸ τοῦ ἡλίου ἔργον ποιεῖν λέγοντα τὸν θεὸν, ἑτέρῳ προσχαρίσασθαι φωτίζειν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν μὴ καταισχυνομένων εἰς θάνατον· ὡσαύτως φωτίζει ὁ θεὸς τὸν νοῦν ὧν κρίνει ἀξίους εἶ-

A sequantur absurda non admittentes, erubescamus veluti fatui dicentes contra aperta, & evidentia. Omnis enim ignis opus habens ut alatur, corruptibilis est, & omnis spiritus (si simpliciter intelligamus spiritum) corpus cum sit, accipit quod ad suam naturam attinet, mutationem in rem crassiorem: ergo his fiet, ut vel servantes verba, tot absurda & inexplicabilia de Deo admittamus; vel eadem via incedendum est, quemadmodum etiam in pluribus faciemus: exquirendumque, quid innui, & declarari possit cum Deus, dicitur spiritus, vel ignis, vel lux. Ac principio dicendum est, ut oculos, & palpebras, & aures, & manus, & brachia, atque etiam alas, & pedes, scripta de Deo invenientes, transmutamus quæ scripta fuerint in allegoriam, spretis his, qui Deo similem hominibus formam attribuunt, hocque jure facimus; sic etiam nobis idem faciendum esse, in prædictis nominibus: ac profecto id liquet ex re, quæ videtur nobis magis in usu esse: *Deus enim lux est*, secundum Iohannem, & *tenebræ in eo non sunt ullæ*. Quomodo autem lux ipse intelligendus sit pro virili cordatius consideremus: dupliciter lux dicitur, tum corporaliter, tum spiritualiter, hoc est, quæ mente cernitur, & ut Scripturæ dicerent, quæ sub visum non cadit; seu, ut Gentiles, incorporea. Et corporalis sane lucis manifestum exemplum est illud his, qui hanc Scripturam accipiunt: *Omnibus autem filiis Israël erat lux in omnibus, in quibus versabantur.* Spiritualis vero exemplum est apud quendam Prophetam ex Duodecim: *Seminate vobis ipsis justitiam, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis ipsis lumen cognitionis.* Rursus similiter per comparationem, & proportionem bifariam dicentur tenebræ: quarum, quæ communius dicuntur, exemplum est illud. *Et vocavit Deus lucem diem, & tenebras vocavit noctem.* Tenebrarum vero intelligibilium hoc est exemplum: *Populus qui sedebat in tenebris, & umbra mortis, vidit lucem magnam.* His sic habentibus dignum est cernere, quid nobis conveniat intelligere de Deo, cum lux dicitur, in qua nullæ sunt tenebræ: utrum Deus lux est illuminans corporeos oculos, an intelligibiles; de quibus & Propheta dicit: *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.* Existimo autem apertum cuicunque esse nos haudquaquam dicturos, Deum solis officium facere, si alij cedat munus illustrandi eorum oculos, qui dormituri non sunt in morte: ergo illuminat Deus eorum mentem, quos dignos judicat propria illu-

i. *Ioh.* i. 5.

Gen. 1. 5.

Isa. 9. 2.

Psal. 12. 4.

mination. Quod si mentis est illustrator, A
Psal 26.1 juxta illud, quod dicitur: *Dominus illuminatio mea*, necesse est ipsum, qui mente cernitur, qui sub visum non cadit, qui est expers corporis, ipsius mentis, quæ sub visum non cadit, lucem esse [corpore carentem,] quod [Deus] ignis consumens [dictus] nequaquam corporalis [ignis esse] videatur, qui consumat corpora, veluti ligna, fœnum, stipulam; sed si [cernantur in nobis] ligna, fœnum, stipula, sit Deus noster ignis, talis materiæ consumptor, qui dicitur ignis consumens: [decetque profecto, Dominum] talia consumere, delereque pejora: quo facto dolores arbitror, laboresque oriri nullo corporeo tactu circa principatus, & partes animæ præstantissimas, ubi structura fuerit digna, quæ consumetur. Lux ergo Deus nominatur, translatione sumpta à luce corporea ad inuisibilem, & incorpoream lucem, sic dictus propter vim illuminandi oculos intelligibiles. Appellatur etiam ignis consumens consideratione habita ab eo igne, qui est corporeus, & con- C
sumptor talis materiæ. Simile quiddam mihi videtur esse Deus, cum spiritus dicitur: quoniam enim vivificatione ea, quæ media est, & quæ communiori vocabulo vita appellatur, dicta etiam corporalis flatus vitæ spiritus nostri, videntes vivificamur à spiritu; inde sumptum fuisse arbitror, ut Deus ducens nos ad vitam veram spiritus dicatur. Spiritus enim, more sacræ Scripturæ, dicitur id quod vivificat, non ea vivificatione, quæ est media, sed diviniori: etenim litera occidit, & ingenerat mortem, non eam, D
quæ est separatio corporis ab anima, sed mortem, quæ animam à Deo, & Domino suo, & sancto Spiritu separat. Vide
Psalm. 103. 29, 30. igitur, ne forte illud: *Auferes spiritum ab eis, & deficient*; & illud: *Emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ*, melius exponeremus de divino Spiritu: existimantes, quod qui privatur divino Spiritu, terrenus efficiatur; cum contra qui aptum seipsum fecerit ad susceptionem ipsius, & eum acceperit, renovetur, & denuo creetur. Hujusmodi E
quiddam est illud: *Insufflavit in faciem ejus flatum vitæ, & factus est homo in animam viventem*: adeo, ut & inspirationem, & flatum vitæ, & vitam animæ spiritualiter intelligamus. Quoniam autem vis prædicta nacta animam sancti, quasi domunculam aptam, seipsam exhibet ad permanendum, ut ita loquar, in ea, &

τῶ οἰκείω φωτισμῶ· εἰ ὁ νοῦ ὢν φωτιστὴς, καὶ ὁ λογιώμενον· κύριος φωτισμός μου, αἰσθητὴν αὐτὸν νοητὸν τυγχάνοντα, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀσώματον, * τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸν καταλαμβάνειν φῶς * * * τῶ μήποτε καὶ πῦρ καταναλίσκόμενον * * ὁ μὴ * * σωματικὸν * * ἀναλωτικὸν εἶναι δοκεῖ, οἷον ξύλων, καὶ χόρτου, καὶ καλάμης· εἰδὲ * * ξύλα, καὶ χόρτον, καλάμην, μήποτε τὸ ἀναλωτικὸν τῆς τοιαύτης ὕλης πῦρ ὁ θεός ἐστι * τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐξαφανίζειν τὰ χείρονα, ἃ γινομένου ἀλγηδόνας οἶμαι καὶ πόνους γίνεσθαι, οὐκ ἀπό τινος σωματικῆς ἐπαφῆς περὶ τὰ ἡγεμονικὰ, ἔνθα σωτήρια ἢ τοῦ καταναλίσκεσθαι ἄξια οἰκοδομή· φῶς οὖν ὀνομάζεται ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ φωτὸς μεταληφθεὶς εἰς ἀόρατον καὶ ἀσώματον φῶς, διὰ τὸν ἐν τῶ φωτίζειν νοητὲς ὀφθαλμοὺς δυνάμιν ἔχειν λογικοῦ· πῦρ τε προσαγορεύεται καταναλίσκον, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ πυρὸς, καὶ καταναλωτικὸν τῆς τοιάσδε ὕλης νομοθετοῦντος· τοιοῦτόν τί μοι φαίνεται καὶ περὶ τὸ πνεῦμα ὁ θεός. ἐπεὶ γὰρ εἰς τὸ μέσον καὶ κοινότερον καλυμμένον ζωὴν, * ὁπῶντες δὲ περὶ ἡμᾶς πνεύματος, * καὶ ὑπὸ τοῦ καλυμμένου σωματικώτερον πνεῦμα ζωῆς ζωοποιούμεθα ἀπὸ τοῦ πνεύματος, καταλαμβάνω ἀπ' ἐκείνης εἰληφθαι τὸ πνεῦμα λέγεσθαι τὸν θεὸν πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ἡμᾶς ἄγοντα· τὸ πνεῦμα γὰρ καθ' τὴν γραφὴν λέγεται ζωοποιεῖν, φανερὸν ὅτι ζωοποίησιν, ἡ τὴν μέσην, ἀλλὰ τὴν θειοτέραν· καὶ γὰρ τὸ γράμμα ἀποκτείνει, καὶ ἐμποιεῖ θάνατον, ἡ δὲ καθ' ὃν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· μήποτε δὲ καὶ τὸ· ἀποστελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, βέλτιον ἐκλαμβάνομεθα ἀπὸ τοῦ πνεύματος καταλαμβανόμενοι ὧν ὁ τελειούμενος τῶ θείω πνεύματος χοϊκὸς γενέσθαι, ὑποπεσὼν τε ἑαυτὸν ποιήσας πρὸς τὸ δοχεῖον αὐτοῦ, καὶ λαβὼν αὐτὸ ἀνακτᾶσθαι καὶ * σωθήσεσθαι· τοιοῦτον δ' ἂν εἴη καὶ * εἰ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὥστε εἶναι τὸ ἐμπύσημα, καὶ ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ ζωικὸν τῆς ψυχῆς πνευματικὸν ἀνακτᾶν ἡμᾶς· ἐπεὶ ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις οἷον οἰκητήριον ὑποπεσοῦσα τῶ ἁγίω ψυχικῶ, ὑποδέδωσιν ἑαυτὸν τῆ ἐν αὐτῆ,

ἵν'

ἐν αὐτοῖς εἶπεν, μόνῃ γεγράφθαι νομιστέον τό· ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς θεὸς, καὶ αὐτοί ἔσονταί μοι λαός· πλείονος μέντοι γε συγγυμνασίας δεόμεθα εἰς τὸ τελειωθέντας ἡμᾶς, καὶ τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ ἀποστόλου αἰσθητήρια γεγυμνασμένα, * διακριτικὸς γινόμενος ἀγαθοῦ τε καὶ κακῶν, δικαίων τε καὶ ψευδῶν, καὶ θεωρητικὸς νοητῶν, ἵνα δυνηθῶμεν ὑπιμελέστερον καὶ θεοπρεπέστερον καὶ ὁ ἐνδεχόμενον ἀνθρωπίνη φύσει νοῆσαι πῶς ἐστὶν ὁ θεὸς φῶς, καὶ πῦρ, καὶ πνεῦμα. καὶ ἐν τῇ γ' τῆς βασιλειῶν ὁ γινόμενον πνεῦμα κυρίου πρὸς ἠλίαν διάδηλα ὑποβάλλει περὶ θεοῦ· εἶπε γάρ, ἐξελεύσῃ αὔριον, καὶ στήσῃ ἔναντι κυρίου ἐν τῷ ὄρει, ἰδοὺ παρελεύσεται κύριος, καὶ πνεῦμα μέγα, καὶ κραταιὸν διαλύον ὄρη, καὶ συντρίβον πέτρας ἐνώπιον κυρίου. οὐκ ἐν τῷ πνεύματι κύριος· ἐν ᾧ ἄλλοις βούλῃ· ἐν τῷ πνεύματι κυρίου. μετὰ δὲ πνεῦμα σεισμός, οὐκ ἐν τῷ σεισμῷ κύριος. καὶ μετὰ τὸν σεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ κύριος. καὶ μετὰ δὲ τὸ πῦρ φωνὴ αὔρας λεπτῆς· καὶ πάλαι γε ἐν ὅσοις δεήσει γίνεσθαι περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ κυρίου δηλοῦται διὰ τούτων, ἆρα τὸ πρέπον * καὶ εἴη καιρὸν διηγήσασθαι τινα ὑμῖν περὶ τοῦ θεοῦ, ὅστις ἐστὶν, ἢ τίς ἐμοὶ; οὐδεὶς γὰρ ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀποκαλύπτοντος τοῦ υἱοῦ γνῶμεν πῶς πνεῦμά ἐστιν ὁ θεὸς, καὶ φιλοπρεπήσωμεν ἐν πνεύματι τῷ ζωοποιοῦντι, καὶ μὴ γράμματι τῷ ἀποκτείνοντι προσκυνῆν τὸν θεὸν, καὶ ἐν ἀληθείᾳ σέβειν αὐτὸν, καὶ μηκέτι τύποις, μηδὲ σκιαῖς, καὶ ὑποδείγμασι, ὡς ἂν εἰκὲ οἱ ἀγγέλοι ὑποδείγμασι καὶ σκιᾷ * καὶ ἀμυθήτοις λατρεύουσι τῷ θεῷ, ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς, καὶ ἐπουρανίοις ὄν τοῦ τάξιν τῆς μελχισεδὲκ ἀρχιερέα ὁδηγὸν ἔχοντες τῆς ὑπὲρ τοὺς δεομένων σωτηρίας λατρείας, καὶ μυστικῆς καὶ ἀπορρήτου θεωρίας· εἰς μύστιν τὸ· πνεῦμα ὁ θεὸς, ὁ ἡρακλέων φησὶν. ἄχρωτος γὰρ, καὶ καθαρὸς, καὶ ἀόρατος καὶ θεία φύσις αὐτοῦ· οὐκ οἶδα δ' εἰ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ταῦτα εἰπὼν, πῶς ὁ θεὸς πνεῦμά ἐστι· τὸ δὲ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν σαφηνίζειν τομίζων φησὶν ἀξίως τοῦ προσκυνουμένου πνευματικῶς καὶ ἀρχικῶς. ἐπεὶ γὰρ αὐτοῖς ἡ αὐτὴς φύσεως ὕπτες τῷ πατρὶ πνεῦμά ἐσιν, ὕπτινες καὶ ἀληθείας καὶ ἃ καὶ πλημμὴν προσκυνοῦσι, καθὸ καὶ ὁ ἀποστολος διδάσκει λέγων λογικὴν λατρείαν τὴν τοιαύτην θεοσέβειαν· ὑπισχνοῦμαι δὲ οἱ μὴ σφόδρα ἐστὶν ἀσεβὲς ὁμοούσιον τῇ ἀϋλοτάτῃ φύσει καὶ παμμακαρίᾳ εἰ λέγειν τὸν προσκυνεῖσθαι ἐν πνεύ-

* Ut. ἔχοντες διακριτικὸς

* Forte ἐν ἐπουρανίοις

propter hoc illud ſcriptum eſſe etiam exiſtimandum eſt: *Inhabitabo in eis, & deambulabo inter ipſos, & ero illis Deus, & ipſi erunt mihi populus*: multa ſane exercitatione egemus, ut perfecti, & exercitati in his, quæ Paulus vocat ſenſoria, dijudicare poſſimus bona, & mala; vera, & falſa: videreque intelligibilia, quo diligentius, & ut Deo magis eſt decens, juxta vires humanæ naturæ, intelligere poſſimus, quomodo Deus ſit lux, quomodo ignis, quomodo ſpiritus. Quin in Regum tertio talia quædam de Deo ſuggerit Domini ſpiritus ad Heliam factus: dixit enim: *Egredietur cras, & ſtabit coram Domino in monte, & ecce præteribit Dominus, & ventus magnus, fortis, diſſindens montes, & confringens petras coram Domino*, at Dominus non eſt in vento: in alijs vero exemplaribus invenimus: *In ſpiritu Domini poſt ventum illum commotio ſolum: in commotione Dominus, & poſt commotionem ignis, neque in igne Dominus, poſt ignem autem, vox auræ tenuis*; & fortaſſe in quantis oporteat nos verſari pro cognoſcendo, atque apprehendendo Domino, declaratur per hæc verba, quæ non eſt præſentis temporis enarrare. Decuit autem nos aliqua de Deo dicere, quiſnam ſit, vel de Filio (nam Patrem nemo agnovit, niſi Filius) ut etiam nos, revelante Filio, agnoſcamus, quonam pacto Deus ſit ſpiritus, & contendamus Deum adorare ſpiritu vivificante, non litera occidente, cumque colere veritate, non amplius figuris, & exemplaribus, perinde atque Angeli, qui non exemplaribus, & umbra cœleſtium Deo deſerviunt, ſed rebus intelligibilibus, & ſupercœleſtibus: ſummum illum Sacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedech pro orantium, atque egentium ſalute, habentes ducem cultus myſtici, atque ineffabilis viſionis. Sane in ea verba: *Deus eſt ſpiritus*, inquit Heracleon, immaculata, & pura, & inviſibilis eſt divina ipſius natura. Sed hæc cum dixerit, haud ſcio an docuerit nos, quomodo Deus ſit ſpiritus. Illud etiam, Adorantes oportet adorare ſpiritu, & veritate, ratus ſe declarare inquit pro dignitate ejus, qui adoratur ſpiritualiter, non carnaliter: etenim ipſi ejuſdem naturæ cum Patre exiſtentes, ſunt ſpiritus, qui ſecundum veritatem, & non ſecundum errorem adorant, quemadmodum & Apoſtolus docet dicens rationabilem cultum, talem Dei cultum. Sed annotabimus, an non valde ſit impium dice-

Exod. 33. 11, 12.

Rom. 12. 1.

re quod adorantes Deum ſpiritu, [& veritate,] ejuſdem ſint eſſentiæ cum ingenita illa, & undequaque beata natura, quos paulo ante dixerat Heracleon lapſos fuiſſe, cum Samaritidem diceret ſpiritualis exiſtentem naturæ, meretricatam fuiſſe. Quod ſi [Heracleon, ac ſui ſequaces] admiſerint ſpiritualem naturam, quæ ſit ejuſdem eſſentiæ [cum divina, & undequaque beata natura, ut ipſi tradunt,] meretricari, prophana, & impia, & irreligioſa de Deo ſequuntur rationem ipſorum: ac ne ſine periculo quidem [conferri poſſunt] hæc inter ſe, atque imaginari, præſertim cum audiamus Servatorem dicentem: *Quare qui miſit me major me eſt*, nec tolerantem admittere oblatam ſibi boni appellationem, propriam, & veram, & perfectam, ſed gratioſe admodum referentem eam ad Patrem, cum increpatione illius, qui volebat glorificare Filium, omnibus, quæ facta ſunt, antecellentem cum Spiritu ſancto, non comparatione, ſed exuberanti excellentia: [qui tanta aut majore præſtantia à Patre ſuperatur, quanta ipſe atque Spiritus reliqua non quælibet ſuperant:] quanta enim eſt doxologia Filij antecellentis Thronos, Dominationes, Principatus, Poteſtates, atque omne nomen, quod nominatur non ſolum in hoc ſeculo, verum etiam in futuro, [& præterea ſanctos Angelos, ac Spiritus, & animas juſtas? * etiam dicere. Sed tamen cum ipſe tantis ac talibus naturis præſtet eſſentia, antiquitate, & poteſtate, ac divinitate (eſt enim animatum Verbum) Patri nulla re comparatur. Eſt enim imago ejus bonitatis, ſplendorque non Dei, ſed ejus gloriæ, ejuſque lucis æternæ; & radius, non Patris, ſed ejus poteſtatis; ſinceraque præpotentis ejus gloriæ fluxio, & ſpeculum immutabilis ejuſdem operationis, per quod ſpeculum Paulus & Petrus, eiſque ſimiles Deum vident, qui ait: *Qui vidit me, vidit Patrem meum, qui miſit me.* [*Dicit ei mulier: Scio Meſſiam venturum eſſe, qui dicitur Chriſtus, cumque venerit ille, annunciabit nobis omnia.* Dignum eſt, ut videamus, quonam pacto Samaritis nihil plus admittēs, quam quinque Moſis libros, Chriſti adventum expectat, veluti tantum à Lege nunciatū: ac profecto conſentaneū eſt, eam futurum hujus adventum ſperaſſe ex benedictione, quam Judæ Iacob dedit dicens: *Juda te laudabunt fratres tui: manus tuæ in cervice hoſtium tuorum: genu flectent tibi filij patris tui;* & poſt pauca: *Nō deficiet dux de Iuda, & princeps de femoribus ejus, do-*

Hæc ſupplevimus è Perionio.

Perionij interpretatio.

ματι τῷ θεῷ, ὃς περὶ Ἡρακλέος εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἡρακλέων ἐκπεπωκώς, τὴν σαμαρίτιν λέγων πνευματικῆς φύσεως οὖσαν πεπορνεύκεναι, ἀλλ' ἢ * χοροῖσιν * * ὅτι πάντας. * χρ- * * * τὴν αὐτὴν δικτικόν * ἕστιν εἰ δὲ ἐδέξαλο τὸ παρεῦσαν ἡ πνευματικὴ φύσις, ὁμοούσιος οὖσα * * φύσια καὶ ἄθεα καὶ ἀσεβῆ ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ τῷ κατ' αὐτὸς περὶ θεοῦ· οὐδὲ φαντασιωθῆναι ἀκίνδυνόν ἔστιν ἀλλήλοις, πλησίον τῶν σωτῆρα λέγοντι· ὁ πατήρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστι, ἢ ἀφ' τοῦτο μὴ ἐνεγκόντι μηδὲ τιμὴ, ἀγαθὸς, προσηγορίαν τὴν κυρίαν, καὶ ἀληθῆ, καὶ τελείαν προσδέξασθαι αὐτὸ προσφερομένην, ἀλλὰ ἀσαφέσηλι * τὴν διηγείτως τῷ πνεύματι μεῖ' * κ ἐπιπλ ἐπιτιμήσεως· ποῖος * ὃν ἐκλόμενον· προσδέξεται * Fort. γὰρ τὸν υἱὸν, πάντων μὲν τῶν γεννητῶν προέχον, ἀ συγκρίσ, ἀλλ' ὑπερβαλλόσῃ ὑπεροχῇ φαμὲν τὸν σωτῆρα, ἢ τὸ πνεῦμα ὃ ἅγιον, ὑπερέχόμενον ποσῶτον ἢ καὶ πλέον ἀπὸ τῶ παῖος, ὅσῳ ὑπερέχει αὐτὸς καὶ ὃ ἅγιον πνεῦμα τῶν λοιπῶν, ἃ τῶν τυγχάντων· ὅση γὰ δοξολογία τῶ ὑπερέχοντος θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, ἃ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ ἢ ἐν τῷ μέλλοντι, ποῖος τούτοις καὶ ἁγίων ἀγγέλων, ἢ πνευμάτων, καὶ ψυχῶν δικαίων, * καὶ λέγειν· ἀλλ' ὅμως τῶν θεὸς τῶν * κατὰ τὸ καὶ τηλικούτων ὑπερέχων ὢσία, καὶ παρουσία, ἢ δυνάμις, καὶ θειότητι. ἔμψυχος γάρ ἐστι λόγος. καὶ σοφία, καὶ συγκρίσ) κατ' εἰκόνα τῶ πατρὸ· εἰκὼν γάρ ἐστι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, καὶ ἀπαύγασμα ἃ τῶ θεοῦ, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τῶ ἀϊδίου φωτὸς αὐτοῦ, καὶ ἀτμὶς ἃ τῆς παῖος, ἀλλὰ ἢ δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἀπόῤῥοια εἰλικρινὴς τῆς παμβασιλικῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, διὰ ἐσόπτρου παῦλος, καὶ πέτρος, ἢ οἱ θεασάμενοι αὐτὸς βλέπουσι τὸν θεὸν λέγοντα· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα ὃν πέμψαντά με· λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ, οἶδα ὅτι μεσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος χριστός· ὅταν ἔλθη ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα· ἄξιον ἰδεῖν πῶς ἡ σαμάρεις πλέον τῆς πενταβύβλου μωσέως μηδὲν προσιεμένη, τὴν προσδοκίαν χριστοῦ, ὡς ἀπὸ τῶ νόμου μόνου κηρυσσομένην προσδοκᾷ, ἢ εἰκὸς γε ἐκ τῆ βλογίας τῆ ἰακὼβ τῆς πρὸς ἴουδαν ἐλπίζειν αὐτὸ ἔσεσθαι καὶ τὴν ἐπιδημίαν λόγους· ἰούδα σε αἰνέσουσιν οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρες σου ἐπὶ νώτου τῶν ἐχθρῶν σου, προσκυνήσουσί σοι υἱοὶ τοῦ πατρός σου· καὶ μετ' ὀλίγα· σὺν ἐκλείψει ἄρχων ἐξ ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν

αὐτὸ, ἕως αὐ ἔλθη τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ· καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν· εἰκὸς δὲ καὶ σκοπήσαντας τὰ βαλαὰμ ὃ αὐτὸ αὐτοὺς ἐλπίζειν, τῆς τε· ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν, καὶ ὑψωθήσεται ἡ γὼγ βασιλεία, καὶ αὐξηθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ· θεὸς ἀδήγησεν αὐτὸν ἐξ αἰγύπτου, ὡς δόξα μονοκέρωτος αὐτοῦ, ἔδεται ἔθνη ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τὰ πάχη αὐτῶν ἐκμυελιεῖ, καὶ ταῖς βολῖσιν αὐτοῦ κατατοξεύσει ἐχθρούς, ἐκοιμήθη ἀναπαύσατο ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἀναστήσει αὐτόν; οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλογηθήσονται, καὶ οἱ καταρώμενοί σε κεκατάραται· καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς δὲ φησιν αὐτὸς βαλαάμ· δείξω αὐτοῖς, καὶ οὐχὶ νυῦ· μακαρίζω, καὶ οὐκ ἐγγίζει· ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ ἰακὼβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ ἰσραὴλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγοὺς μωὰβ, καὶ περιοικήσει πόλεις τοὺς υἱοὺς σήθ, καὶ ἔσται ἔδωμ κληρονομία· καὶ ἔσται ἡ κληρονομία ἡσαῦ ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ, καὶ ἰσραὴλ ἐποίησεν ἐν ἰσχύϊ, καὶ ἐξεξηράνθη ἐξ ἰακὼβ, καὶ ἀπολεῖ σωζόμενον ἐκ πόλεως· ὑπισχνεῖται γὰρ εἰ καὶ ἡ τῶ μωσέως περὶ ἰούδα εὐλογία εἰς χεῖρας διαφέρεσθαι καὶ τοῖς σαμαρεῦσιν ἀν σεσοδοκοίη ὅτας ἔχουσα· εἰσάκουσον κύριε φωνῆς ἰούδα, καὶ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἔλθοις αὐ· αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἅμα κρίνουσιν αὐτῷ, καὶ βοηθὸς ἐκ τῶν * χ. αὐτῷ ἐχθρῶν * αὐτῶν ἔσῃ· ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῖς παρεισερχομένοις σαμαρεῦσι τὸν ἰωσὴφ, ἐφίσημι μήποτε πλέον τε τῷ ἰακὼβ εἰς ὃν ἰωσὴφ πνεῖς εὐλογίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶ μωσέως ἐκ δέχεσθαι λέγεσθαι εἰς τὸ χεῖρας περικοπάν· ᾧ δὲ ἐναλλαγὴν ἔξεσται ἀπ' αὐτῆς τῆς γραφῆς λαβεῖν τὰ ῥητά, καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ εἰδὼς μωσέα πολλὰ ἀναγεγραφότα τὰ περὶ χριστοῦ προφητείας φησὶ τοῖς ἰουδαίοις· εἰ ἐπιστεύετε μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε· τυπικῶς μὲν οὖν καὶ αἰνιγματωδῶς ἀναφερόμενα εἰς τὸν χριστὸν τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ νόμῳ πολλὰ ἔστι ὅσα ἔστιν εὑρεῖν. γυμνότερα δὲ καὶ σαφέστερα ἐγὼ οὐκ ὁρῶ ὅτι τῶν προφητῶν ἄλλα τινὰ παρὰ ταῦτα· μεσίας μὲν γὰρ ἑβραίοις καλεῖται, ὅπερ οἱ μὲν ἑβδομήκοντα, χριστὸς ἡρμήνευσαν. ὁ δὲ ἀκύλας, ἠλειμμένος· θεωρητέον δὲ τὸ· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀπαγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα, πότερον ἀπὸ παραδόσεως τῆς σαμαρείτιδι εἴρηκεν, ἢ ἀπὸ τῶ νόμου· οὐκ ἀγνοητέον μήποτε ὅτι ὡς περ ἀπὸ ἰουδαίων αἰτεῖται ὁ ἰησοῦς ἓν ὃ μόνον λέγων, * χ. δοθείσης * χ. δοθείσῃ * χ. δοθείσης ἀλλὰ καὶ ἀποδεικνύς. ὅτας ἀπὸ σαμαρέων * δωσίθεός τις ἀνὴρ ἔφασκεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν προφητευόμενον χριστὸν, ἀφ' ὃ δὴ μέχρι εἰσὶν οἱ * δωσιθεανοὶ, φέροντες καὶ βίβλους τινὰς * δωσιθέου,

A nec venerint reposita illi, & ipse expectatio gentium. Quin verisimile est Samaritanos ex prophetijs Balaam idem speraſſe: & ex hac præsertim: *Egredietur homo ex semine ejus, & dominabitur gentibus multis, & exaltabitur regnum Gog, & regnum ejus augebitur: Deus deducet eum ex Ægypto: gloria ejus veluti gloria unicornis: devorabit gentes inimicorum suorum, & crassities illorum medulla privabit, & jaculis suis inimicum impetet: decumbens requievit, ut leo, & ut catulus leonis: quis excitabit eum? benedicentes te benedicentur, & execrantes te execrati sint.* Quin in sequentibus etiam inquit ipse Balaam: *Apparebo illis, & non nunc: beatificabo, & non approximat: exurget astrum ex Iacob, & exurget homo ex Israël, & vulnerabit duces Moab, & captivos ducet omnes filios Seth, & erit Edom hæreditas: & erit hæreditas Esau inimicus ejus, & Israël fecit in fortitudine, & excitabitur ex Iacob, & perdet servatum ex urbe.* Inspicies vero num forte Samaritanis quoque complaceat ut Mosis benedictio ad Iudam, referatur ad Christum, sic habens: *Exaudi Domine vocem Iuda, & ad populum ejus, quæso, venias: manus ejus simul judicant eum, & adjutor sibi ab inimicis ejus eris.* Sed quoniam gloriantur Samaritani de Patriarcha Ioseph, inspicio num forte aliqui benedictionem Iacob ad Ioseph, & benedictionem Mosis accipiant dici de Christi adventu. Poterit autem quisquis voluerit ex ipsa Scriptura sumere verba. Quin Servator ipse sciens Mosen multa de Messiæ prophetia scripsisse, ad Iudæos inquit: *Si Mosi crederetis, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit.* Quamobrem quamplurima invenire licet scripta in Lege tum typice aperte, tum obscure, quæ referantur ad Christum. Apertiora vero alia, & manifestiora præter hæc, ego in præsentia non video. Messias quidem lingua Hebræorum dicitur, quod Septuaginta interpretati sunt, Christus; Aquilas vero, Vnctus. Intuendum & illud: *Cum venerit ille, renunciabit vobis omnem veritatem*, vtrum ex traditione id dixerit Samaritis, an ex Lege. Nec sane ignorandum est, ut Iesus seipsum non solum esse ex Iudæis Messiam dicebat, & demonstrabat; sic Dositheum etiam quendam extitisse ex Samaritanis, qui seipsum diceret Messiam prophetatum, à quo usque nunc Dositheini sunt, libros Dosithei circumferentes, & fabulas quas-

Num. 24. 7, & seq.

Num. 24. 17, & seq.

Deut. 33.

Ioan 5.46

Ioan 4. 25.

dam enarrantes de eo, perinde quasi ille non perierit, sed alicubi in hac vita degat. Et hæc quidem, quod ad lectionis seriem attinet. Quinetiam diversæ sectæ mulier apud fontem Iacob, quem puteum putabat, quem mente suspicatur esse perfectiorem λόγον, [id est Sermonem,] hunc Christum nominans inquit: *Cum venerit ille, annunciabit nobis omnia*; præsens autem cum esset ille, qui & expectabatur, & sperabatur: *Ille ego sum, qui tecum loquor*, inquit. Sed vide quid Heracleon dicat: inquit enim: Expectabat Ecclesia Christum, & persuasa erat de eo quod solus ille omnia novit.

Ioh 4.26, 27. *Dicit illi Iesus: Ego sum, qui loquor tecum; & interim venerunt Discipuli ejus, mirabanturque quod cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit: Quid quæris, aut cur loqueris cum ea?* Inquirere debemus sicubi Christus evangelizavit seipsum, locaque inter se conferre, veluti: *Ego sum qui de me ipso testimonium fero, & testatur de me, qui misit me Pater*; & illud: *Si crederetis Mosi, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit*, & si quid horum simile dictum est in aliquo Evangelio. Veruntamen quod ad lectionis seriem attinet, ab ipso hinc discimus, quod mansuetus, quod mitis, & humilis corde sit, talibus de rebus differere non spernens cum muliere aquam gerente, & ob multam paupertatem ex urbe egressa, ac laborante in hauriendo aqua. Ac profecto mirantur Discipuli supervenientes, qui præviderant magnitudinem divinitatis in ipso, miranturque, quomodo tantus cum muliere loqueretur, sed nos jactantia, ac superbia ducti simplices despicimus, obliti illud singulatim

Gen. 1.26. ad quemvis hominem pertinere: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitu-*

Psal. 32.15 *dinem nostram*: & memoria non repetentes fingentem in utero, & fingentem singulatim corda hominum omnium, & intelligentem in omnia opera eorum, non agnoscimus quod abjectorum, & parvulorum Deus est auxiliator, & susceptor infirmorum, succurrens desperantibus, & eos qui deplorati sunt servans. Vtitur autem hac muliere veluti Apostola ad eos, qui erant in urbe, in tantum eam sermonibus inflammans, ut dimissa hydria sua mulier abierit in civi-

Ioh. 4.29, 30. tatem, dixeritque hominibus: *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcumque feci: an hic est ille Christus? tunc ex urbe exierunt, & venerunt ad ipsum*; mulierem hanc non posthabens apertissime, seipsum ostendit sermo Dei

τοιᾶδε μὲν μὴ ὕστερόν τοτε σαφέστατα ἐμφανίζῃ ἑαυτὸν ὁ λόγος, ὡς ἐλθόντας τοὺς μαθητὰς γυ-

μύθους τινας περὶ αὐτοῦ διηγούμενοι, ὡς μὴ τελευτήσαντα θανάτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ εἴδει τινὶ τυγχάνοντος· ἡ δὲ μὲν ὡς πρὸς τὸν λέξιν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἑτεροδόξος πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ Ἰακώβ, φρέαρ μὲν αὐτὸς εἶ) νομιζομένῳ * γνώμην, * Fort. γνώμη ἐν καταλαμβανομένῳ εἶ) τελειότερον λόγον τοῦτον χριστὸν ὀνομάζουσά φησιν· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος ἀναγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα. πρὸς ἣν αὐτὴν ὁ πρεσβυτερώτερος, καὶ ἐλπιζόμενος, φησὶ τό· ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· ὅσα δὲ καὶ τὸν ἡρακλέωνα τί φησὶ λέγειν χρὴ ὅτι προσδέχετο ἡ ἐκκλησία τὸν χριστὸν, καὶ ἐπέπειστο περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ πάντα μόνος ἐκεῖνος ἐπίσταται· λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· καὶ ὅτι τοῦτο ἦλθον αἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. σοβεῖς μέντοιγε εἰπὲ· τί ζητεῖς, ἢ τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς; ζητητέον εἴ που χριστὸν ἑαυτὸν διηγγέλλεται, καὶ συνιστέον ταῦτα ἀλλήλοις, ὡς οἷόν· ἐγώ εἰμι ὁ μάρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μάρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. καὶ ἐν τῷ· εἰ ὅτι ἐπιστεύετε μωσεῖ, ὅτι ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐνδεχόμενον ἐν τινι τῶν εὐαγγελίων εἰρῆσθαι· πλὴν ὅσον ὅτι τῶν ῥητῶν μανθάνομεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν ὅτι πρᾶός ἐστι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, μὴ ὑπερηφανῶν περὶ τηλικούτων προσωμάτων διαλέγεσθαι ὑδροφόρῳ γυναικὶ διὰ πολλὴν πενίαν ἐξιοῦσαν τὴν πόλιν, καὶ καμνούσῃ εἰς τὸ ὑδρεύσασθαι· θαυμάζουσί γε καὶ οἱ μαθηταὶ ἐπελθόντες προεπεωρακότες τὸ μέγεθος τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος, καὶ θαυμάζουσι τίνα ἔχουσιν ὁ τηλικοῦτος μετὰ γυναικὸς ἐλάλει· ἡμεῖς δὲ ἀπὸ ἀλαζονίας, καὶ ἀπὸ ὑπερηφανείας ἀγόμενοι τὰς ὑποτελεστέρας ὑπεροράμεθά τε ἐπιλανθανόμενοι τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρωπον εἶ) τό· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ μὴ μεμνημένοι ὅτι πολλοὺς ὄντας κοιλίᾳ, καὶ πλάσαντος κατὰ μόνας τὰς καρδίας πάντων ἀνθρώπων, καὶ συνιέντος εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ γινώσκομεν ὅτι ταπεινῶν ὄντων ὁ θεὸς βοηθὸς, καὶ ὑπολήπτωρ ἀσθενούντων, καὶ ἀπογνωσμένων σωτὴρ· οἱονεὶ δὲ καὶ ἀποστόλῳ πρὸς τὰς ἐν τῇ πόλει χρῆται τῇ γυναικὶ ταύτῃ, ὅτι τοσοῦτον ἐξάλλας αὐτὰς ἐποίησε τῶν λόγων, ὥστε ἀφεῖσα τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ ἀπελθοῦσα εἰς τὴν πόλιν εἶπε τοῖς ἀνθρώποις· δεῦτε, ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα ἃ ἐποίησα· μήτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ὅτε ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν, καὶ τῇ

μάζων εἰ καὶ αὐτη ἐξίσωσε ἦλυς τις ὀξαπάτη- A
τος ὅσα * τύχη τῆς ὁμιλίας πρὸς αὐτὸν τῶ
λόγω · πλὼ πεθόμενοι καλῶς ὑπὸ τῦ λόγυ
πεμφθῆναι γίνεσθαι οἱ μαθηταὶ ὡς ὁπὶ πλήτσιν,
ὡσὲ ἐπαπορῆσι περὶ τῆς πρὸς τὸν σαμάρειτην
ζητήσεως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινολογίας · τά-
χα δὲ καὶ καταπλήξασι τὸν πολλὸν χρηστό-
τητα τῦ λόγυ συνκαταβαίνοντος ψυχῆ ὀξυθυμού-
σιων, καὶ πεποιθύια ὁπὶ ὃ ὄρος σαμαρείας ·
διόπερ γέγραπται · ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναι-
κὸς ἐλάλει · ὃ δὲ ἡρακλέων δέ φησι πρὸς τὸ · B
ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι, ὅτι * εἶπε πίστιν ἡ σα-
μάρεια περὶ τῦ χριστῦ, ὡς ὅτε ἐλθὼν πάν-
τα ἀπαγγελεῖ αὐτῆ, φησί · γίνωσκε, ὅτι σκῆνος
ὢν προσδοκᾶς, ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι · καὶ ὅταν
ὡμολόγησεν ἑαυτὸν τὸν προσδοκώμενον ἐλήλυ-
θέναι, ἦλθον, φησὶν, οἱ μαθηταὶ πρὸς αὐτὸν,
δι' ὃς ἐλήλυθε εἰς τὴν σαμάρειαν · πῶς γὰρ οὐκ
τὸς μαθητὰς ἐλήλυθει εἰς τὴν σαμάρειαν, οἵ
τινες καὶ πρότερον αὐτῶ συνῆσαν; ἀφῆκεν δὲ
τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ, ὡς ἀπῆλθεν εἰς τὴν C
πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις · δεῦτε, ἴδετε
ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα ·
μήτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ὁ μὲν οὖν σωτὴρ ἀνα-
γεγραφέναι τὸν εὐαγγελιστὴν καὶ τὰ περὶ τῆς ἀφέ-
σεως τῆς ὑδρίας, ἵν' που ἀφῆσα ἡ γυνὴ ἀπῆλ-
θεν εἰς τὴν πόλιν · καὶ μὴν ἔν τῶ λέξει, σπου-
δῶ ἐμφανῆ πλείονα τῆς σαμαρείτιδος κατα-
λειπόσης τὴν ὑδρίαν, καὶ ποθῶν περιποιῆσαι
τῶ σωματικῶ, καὶ παπεινοτέρα καθήκουσα, ὅσον
τῆς τῶν πολλῶν ὠφελείας · φιλανθρωπότερα δὲ D
κεκίνηκεν ἡ ἐνθυσιῶσα τοῖς πολίταις εὐαγγελί-
σασθαι τὸν χριστὸν, μαρτυρῆσαι αὐτῶ εἰρηκό-
τι αὐτῆ πάντα ἃ ἐποίησε · καλῶ δ' αὐτοὺς ὅτι ὃ
ἰδὼν ἄνθρωπον λόγον ἔχοντα μείζονα ἀνθρώ-
που. τὸ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ὀφθαλμοῖς αὐτὸ ἄνθρωπος
ἦν · καὶ οὖν καὶ ἡμᾶς ὑπολαμβανομένους τῶν σω-
ματικωτέρων, καὶ ἀφιέντας αὐτὰ, σπεύδειν ὅτι ὃ
μεταδιδόναι ἧς μετελήφαμεν ὠφελείας ἑτέρους.
ὑπὲ τῦτο γὰρ προκαλῆται ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπαί-
νων τοὺς εἰδόσιν ἀναγινώσκειν ἀναγράφων τῆς γυ-
ναικός. πρὸς μέντοι τῶ αἰνεῖν σκοπητέον E
τίς ἡ ὑδρία, ἣν ἀφίησι σπουδαιοτέρων πως τῶ
ἰησῦ λόγοις ἡ σαμάρεια, καὶ πάλα τὸ δοχεῖον τῆς
σωτηρίου πηγῆς ὅτι βαθύτερη ὕδατος, τῆς δι-
δασκαλίας, ὧν ἐφορᾷ προτέρων ὀξυτελίζου-
σα ἀποτίθεται ἐν τῶ κρείττονι τῆς ὑδρίας, λα-
βῦσα ἐκ τῦ ὕδατος τῦ ἡμομένου ἤδη ἐν αὐτῆ
ἀρχῆς ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον ·
πῶς γὰρ ἂν τῦ ὕδατος τύτυ μὴ μετειληφῦα,

Filius, adeo ut cum veniſſent Apoſtoli mirarentur, ſi cum hac femella, & quæ facile decipi poſſet, dignaretur colloqui Sermo Filius Dei. Attamen omnia præclare fieri à Sermone perſuaſi Diſcipuli, non increpant Ieſum, nec dubitant de diſputatione ejus cum Samaritide, vel de Samaritidis collocutione cum Ieſu: fortaſſis vero etiam obſtupuerant de multa bonitate Filij Dei condeſcendentis animæ ſpernenti Sion, & ſpem in montem Samariæ habenti: quam ob cauſam ſcriptum eſt: *Mirabantur, quod cum muliere loqueretur.* Heracleon vero in ea verba: *Ego ſum qui loquor tibi*, inquit, Samaritidi, quoniam perſuaſa fuerat Chriſtum, cum veniſſet, omnia illi annunciaturum, dicere Ieſum hæc verba: [Scito illum] quem tu expectas [me eſſe qui tecum loquor: & cum ſeipſum eum eſſe qui venturus expectaretur, confeſſus eſſet.] Inquit etiam Heracleon: Venerunt ad eum Diſcipuli, quorum cauſa venerat in Samariam. At quonam pacto Diſcipulorū cauſa in Samariam venerat, qui cum illo prius fuerant? *Reliquit, inquit, mulier hydriam ſuam, & civitatem adyt, & hominibus ait: Agite, videte virum, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci: an hic eſt ille Chriſtus?* Non fruſtra reor ſcripſiſſe Evangeliſtam de dimiſſione hydriæ, quod reliquerit illam mulier profecta ad urbem, oſtendens (quod ad textum quidem attinet) ſtudium majus, quam pro Samaritide, ut quæ reliquerit hydriam, non ſic cordi habens corporeum, & humile officium, ut multorum utilitatem: humanitate enim mota eſt, quæ voluit civibus evangelizare Chriſtum; ipſi teſtimonium dans, quod omnia, quæcunque feciſſet, ſibi dixerit. Invitat autem ipſos ad videndum hominem, habentem rationem ac ſermonem, longe homine præſtantiorem: id enim quod de eo noſtris oculis aſpectabile erat, homo erat. Quamobrem obliviſcamur & nos neceſſe eſt rerum corporalium, hiſque omiſſis feſtinemus ad communicandam alijs, quam participaverimus, utilitatem. Ad hoc namque invitat Evangeliſta laudem ſcribens mulieris prudenti lectori: ſed ad altiorem intelligentiam intendendus eſt animus, quænam ſcilicet ſit hydria, quam relinquit Samaritis, quæ aliquo modo acceperat Ieſu ſermones; & fortaſſe vas aquæ nobilitatæ ob profunditatem doctrinæ, his rebus, quas antea curabat, ſpretis, reponit apud eum, qui vaſe longe præſtantior eſt; cum ſumpſiſſet ex illa aqua, quæ jam in ſe facta fuerat principium fontis aquæ. Quomodo enim ſi non particeps talis aquæ fuiſſet,

Ioh. 4. 28, 29.

quomodo, inquam, humane Christum civibus prædicasset, admirans eum sibi omnia quæcunque fecisset renuntiantem, nisi particeps facta fuisset aquæ salutaris per ea verba, quæ audierat? Rebecca sane, & ipsa hydriam habens super humeros, antequam Abrahæ filius finem loquendi faceret in cogitatione, egrediebatur virgo specie pervenusta: quæ quoniam non perinde atque Samaritis hæc hauriret, descendit ad fontem, & implet hydriam, eique ascendenti accurrens Abrahæ filius dixit: *Potum præbe mihi* B *quæso*, nempe pauculum aquæ ex hydria tua. Quoniam igitur filius erat Abraham, contentus fuit vel tantulum aquæ ex hydria Rebeccæ sumere: & festinavit Rebecca, & deposuit hydriam super humeros suos: potum illi præbens, donec cessaret à bibendo. Quoniam igitur laudabilis erat Rebeccæ hydria, non relinquitur à Rebecca, sed Samaritidis hydria relinquitur, hora existente sexta. Hoc igitur in loco mulier annunciat Christum; in fine vero Evangeliorum, resurrectionem Servatoris enarrat Apostolis C mulier, ante omnes ipsum conspicata. Sed neque huic, tanquam quæ renunciarit perfectionem fidei, gratiæ à Samaritanis habentur dicentibus: *Non amplius propter loquelam tuam credimus: ipsi enim audivimus hunc esse vere Servatorem mundi.* Neque illi conceduntur primitiæ tangendi Christum, dicentem ei: *Noli me tangere*; quia Thomas auditurus erat: *Affer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum.* Omnia autem erant, quæ fecit mulier, consuetudo cum quinque D viris, & post hos condescensio ad sextum, qui legitimus vir non erat; quem cum negasset, hydriamque reliquisset, honeste in septimum requievit, [afferens utilitatem ijs quoque qui ijsdem dogmatibus imbuti urbem incolebant, idest institutionem verborum, quæ non recta sanaque sunt, eamdem quæ mulier erat;] quæ etiam in causa fuit, ut illi è civitate exirent, & venirent ad Iesum. Magna autem observatione Iesum rogant Samaritani in sequentibus, non ut ma- E neat in civitate, sed apud ipsos, hoc est, ut sit in principatu eorum, [animæ parte præstantissima:] nam fortasse nequibat Iesus in civitate eorum manere, quandoquidem etiam ipsi ex civitate exierant, optime facientes, & venerant ad eum. Quod autem hujuscemodi quædam innuantur, causas nobis præbente Evangelista accuratissime ad sensum anagogicum, hoc est ad sublimiorem intelligentiam, ex his verbis dijudicandum est.

Gen. 24. 45. 46.

Ioh. 4. 42.

Ioh. 20. 17, 27.

Hæc à Fortunio prætermissa, è Perionio supplenimus.

Φιλανθρώπως χρηστὸν τοῖς πολίταις ἀκήρυκτε, θαυμάζουσα αὐτὸν ἀπαγγέλοντα πάντα ἃ ἐποίησεν, εἰ μὴ μετειλήφει δι' ὧν ἤκουε τοῦ σωτηρίου ὕδατος; ῥεβέκκα μέντοι καὶ αὐτὴ ὑδρίαν ἔχουσα ὅτι τῷ ὤμῳ, πρὶν σκοτωθέσαι λαβεῖν ἐν τῇ ὑδρίᾳ τὸν παῖδα τοῦ Ἀβραάμ, ὀξέπορεύετο καλὴ τῇ ὄψει παρθένος. ἥτις ἐπεὶ μὴ ὁμοίως ἤντλει τῇ σαμαρείτιδι, καταβαίνει ὅτι τάχιστα πρὸς τὸ πηγεῖον καὶ πληροῖ τὴν ὑδρίαν. * ἀναβάσῃ τε αὐτῇ ὑπεδέχετο εἰς σκιὰν τοῦ ἀβραάμ παῖς, καὶ εἶπε· πόσον με μικρὸν ὕδωρ ἐκ τῆς ὑδρίας σου· ἐπεὶ γὰρ παῖς ἦν τοῦ Ἀβραάμ ἠγάπα καὶ μικρὸν ὕδατος ἀπὸ τῆς ὑδρίας ῥεβέκκας λαβεῖν. καὶ ἔσπευσεν ἡ ῥεβέκκα, καὶ καθεῖλε τὴν ὑδρίαν ἀπὸ τοῦ βαστάζοντος αὐτῆς, καὶ ἐπότισεν αὐτόν, ἕως ἐπαύσατο πίνων· ἐπεὶ οὖν ἦν ἐπαινετὴ ἡ τῆς ῥεβέκκας ὑδρία, ἡ καταλείπεται ἀπ' αὐτῆς, ἡ τῆς σαμαρείτιδος, ὅτε ὥρα ἕκτη, ἀφίεται· ἐνταῦθα μὲν δὴ τοῖς σαμαρείταις γυνὴ διαγελίζεται ὃν χρηστὸν, ὅτι πάλαι ἦν τοῦ διαγελίου, ἐπὶ τῷ ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις ἡ πρὸ πάντων αὐτὸν θεασαμένη γυνὴ διηγῆται· ἀλλ' ὅτε αὐτὴ ὡς ὁ τέλειον τῆς πίστεως εὐαγγελισαμένη δι' ἧς ἐπιστεύθη ὑπὸ τῶν σαμαρειτῶν λεγόντων· οὐκέτι διὰ τὴν λαλιάν σου πιστεύομεν. αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου· ἐκείνη τε τῷ ἁπτομένῳ τῆς ἀφῆς τοῦ χριστοῦ ἀπιστούσῃ, λέγοντος αὐτῇ· μή μου ἅπτου. ἔμελλε γὰρ θωμᾶς ἅψεσθαι· φέρε δὴ δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλλε εἰς τὴν πλευράν μου· πάντα ὅ ἦν ἃ ἐποίησεν ἡ γυνὴ, ἡ περὶ τὰς ἑπτὰ ἄνδρας κοινωνία, καὶ μετ' ἐκείνας ἡ περὶ τὸν ἕκτον ἤδη γήσιον ἄνδρα συγκαθέσασα, ὀνειναμένη, καὶ τὴν ὑδρίαν καταλιποῦσα, ἑβδόμην σημαίνει ἀναπαύεσθαι, προξενοῦσα τὴν ὠφέλειαν καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς πρωτέρων αὐτῇ δόξης ἀνθρώπων οἴκησι πόλιν, τὴν οἰκοδομὴν τῆς μὴ ὑγιαῖν λόγων, τὴν αὐτὴν τῇ γυναικί. οἷς καὶ αἰτία γίνεται ἐξελθεῖν τῆς πόλεως, καὶ ἐλθεῖν πρὸς τὸν ἰησοῦν· πάνυ δὲ προπαιτηρημένως ἐν τοῖς ἑξῆς οἱ σαμαρῖται ἐρωτῶσι τὸν ἰησοῦν, μὴ ἵνα μείνῃ ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ περὶ αὐτοῖς, τυγχάνειν ἵνα γένηται ἐν τῷ ἡγεμονικῷ αὐτῶν· τάχα γὰρ οὐκ ἦν δυνατὸν μεῖναι αὐτὸν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐξῆλθον βουλόμενοι ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ὅτι δὲ διατέθειταί τινα διηγήσασθαι ἀκριβέστερα, εἰς τὰς * σωματικὰς ἀφορμὰς ἡμῖν διδόντος τὸ διαγελιστοῦ

* χ. ωδ. βέις

* χ. ωμ. γέγονεν.

ἐκ τῶν καπαρίτων · πρότερον μὲν γὰρ- A
πιμ · ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως , καὶ ἤρχοντο
πρὸς αὐτόν . καὶ μετ' ὀλίγα · ἐκ δὲ τῆς πόλεως
ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρούσης
ὅτι, εἶπέ μοι πάντα ἃ ἐποίησα · ὡς οὖν ἦλθον
πρὸς αὐτὸν οἱ σαμαρῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι
παρ' αὐτοῖς · καὶ προέτιον ἦν ἐκ τῆς πόλεως
ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν , & δεύτερον ἦλθον πρὸς
αὐτὸν οἱ σαμαρῖται, ἐπ ὄνπερ τρόπον τὴν πηγὴν
τοῦ ἰακώβ · ὁ γὰρ φάντασμα κεκινημένος ἐκεῖθεν · B
& ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς · ὁ μέντοι
ἐπιμεῖναι ἢ μετὰ τοῦτο ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν,
ἀλλ', ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας · ἀλλὰ γὰρ ἐν τοῖς
ἔξω τῆς εἰρηται · μὴ ἢ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν
ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλὰ · & ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν ὅσον γὰρ
ἐστὶ διανοηθῆναι, πόσα ἡ οἰκονομία τῆς ὠφελείας τῆς
σαμαρίταις πρὸς τὴν πηγὴν γεγένηται τοῦ ἰακώβ · ὁ
γὰρ ἡρακλέων τὸν ὑδρίαν τὸν δεκτικὴν ζωῆς ὑποκαμβάνει εἶναι λέγειν , τὴν ἔννοιαν , & τὸν δυνάμεως τὸν πρὸς τὸ σωτῆρος, ἵνα τινα καταλιποῦσα, C
φησὶ , περὶ αὐτοῦ , τοιοῦτον ἔχουσα πρὸς τὸν
σωτῆρα τὸ τοιοῦτον σκεῦος, ἐν ᾧ ἐληλύθη λαβεῖν ὃ
ζῶν ὕδωρ, ὑπέστρεψεν εἰς τὸν κόσμον διαγγελιζομένη τὴν κλῆσιν τοῦ χριστοῦ παρουσίαν · διὰ γὰρ
τοῦ πνεύματος καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος προσάγεται ἡ ψυχὴ τῷ σωτῆρι · καταύσησον δὲ εἰ δύναται ἐπαναμεῖναι τυγχάνουσα ἡ ὑδρία αὕτη πάντα
ἀφιεῖσθαι · ἀφῆκε γὰρ , φησὶ , τὴν ὑδρίαν
αὐτῆς ἡ γυνή · ὁ γὰρ προσκεῖται ὅτι ἀφῆκεν
αὐτὴν πρὸς τὸ σωτῆρι · πῶς ἢ καὶ οὐκ ἀπὸ
δοκοῦν καταλιπεῖν αὐτὴν τὸ δεκτικὴν τῆς D
ζωῆς ἀφέσεσιν , ἢ τὴν ἔννοιαν τοῦ δυνάμεως
τῆς πρὸς τὸ σωτῆρος, καὶ τὸ σκεῦος ἐν ᾧ
ἐληλύθη λαμβάνων ζῶν ὕδωρ, ἀπεληλυθέναι
εἰς τὸν κόσμον χωρὶς τούτων, διαγγελίσασθαι τῇ
κλήσῃ τὴν χριστοῦ παρουσίαν ; πῶς δὲ & ἡ πνευματικὴ μὴ τοσούτοις λόγοις ὁ πείσῃ σαφῶς
περὶ τοῦ χριστοῦ ; ἀλλὰ φησι . μήτι οὗτος ὁ χριστός ; καὶ τὸ · ἐξῆλθον ἢ ἐκ τῆς πόλεως , διηγήσατο διότι τὸν ἐκ τῆς προτέρας αὐτῶν ἀναστροφῆς ὅσης κοσμικῆς , καὶ ἤρχοντο διὰ τῆς E
πίστεως , φησὶ , πρὸς τὸν σωτῆρα · λεκτέον δὲ
πρὸς αὐτὸν , πῶς μὴ περὶ αὐτῆς τὰς δύο
ἡμέρας ; ὁ γὰρ τετήρηκεν ὁ προπρεπόμενα ἡμεῖς τοῦ * ἐν τῇ πόλει αὐτὸν ἀναγκαζόμενα μεταμηκένας τὰς δύο ἡμέρας · ἐν τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ λέγοντες · ῥαββεῖ , φάγε · μὴ τοῦ τοῦ τὸ ποτὸν οἰκονομίαν, καὶ τοῦ διδασκαλίαν τῆς διαφορᾶς περὶ ὑδά-

* ἐκ ὧν Pont.

Primum quidem scriptum est : *Exierunt ex civitate , & venerunt ad eum* , & post pauca : *Ex civitate autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum , propter sermonem mulieris , quæ testificabatur dicens : Iesus dixit mihi omnia , quæcunque feci. Vt ergo venerunt ad eum Samaritæ rogaverunt eum , ut maneret apud ipsos.* Igitur prius , cum ex civitate ad eum venissent , etiam denuo venerunt ad eum Samaritæ , adhuc existentem apud fontem Iacob , nec enim inde discesserat , & rogaverunt eum , ut maneret apud ipsos. Nec scriptum est postea , quod ingressus sit civitatem , sed : *Mansit ibi duos dies.* Quinetiam in sequentibus non dictum est : Post duos vero dies exivit ex civitate , sed scriptum est , *exivit inde* : quantum enim ad intelligentiam pertinet , omnis œconomia utilitatis erga Samaritanos facta est apud fontem Iacob. Porro Heracleon hydriam esse existimat dispositionem , & notionem susceptivam vitæ , atque etiam ejus potentiæ , quæ à Servatore est : quam relinquens , inquit , apud ipsum , hoc est habens apud Servatorem tale vas , in quo ad sumendam vivam aquam venerat , reversa est in mundum , nuncians voce præsentiam , & adventum Christi : per spiritum enim , & à spiritu anima ad Servatorem adducitur. Igitur considera , laudabilisne esse possit hæc hydria , quæ omnino relinquitur : *Dimisit enim* , inquit , *hydriam suam mulier :* non enim additur , quod dimiserit eam apud Servatorem. Sed quomodo non absurdum erit eam , quæ deseruisset , dispositionem , & notionem susceptivam vitæ , & potentiæ , à Servatore manantem , & vas , in quo venerat , ut acciperet aquam vivam , abijsse in mundum sine his , ut Evangelizaret voce Christi adventum , & præsentiam ? Quomodo etiam hæc spiritualis post tot sermones persuasa clare non est de Christo , sed inquit : *An hic est ille Christus ?* Quin & illud : *Exierunt è civitate* , exposuit pro prima eorum conversione , quæ mundana erat , & venerunt per fidem , inquit , ad Servatorem : sed ei respondendum est : Quomodo manet duos dies apud ipsos ? non enim observavit , quod nos proposuimus , scriptum scilicet non esse , eum duos dies in civitate mansisse.

Ioh. 4. 30.

Ioh. 4. 39.

Ioh. 4. 40.

Ioh. 4. 28.

QVINTVSDECIMVS TOMVS.

Interim rogabant eum Discipuli dicentes : Rabbi comede.

Ioh. 4. 31.

POst œconomiam potus , & post doctrinam diversitatis aquarum , con-

sequens erat inscribi, quæ ad cibum pertinebant. Samaritis itaque cum rogaretur potum, dubitat propter eum, qui petierat, neque enim poterat dare Iesu dignum illo potum, num se jussam aquam porrigere, vellet Iesus beneficio afficere per hunc potum. Dicebat igitur à Samaritide * *

Porro Discipuli, qui civitatem adierant, ut cibos emerent, cum eos apud homines diversæ sectæ ex animi sententia inveniſſent, nempe sermones quosdam convenientes, dicunt illi, Comede, tempus illud idoneum rati, ut Iesus comederet, in quo mulier civitatem petierat, venturique erant ad eum Samaritani, cum alioqui cibum coram ullo hospite illi non appositum esset. Ac fortassis futurum erat, uti Samaritis conturbaretur, si vidisset Discipulos magistro apponere volentes cibaria, quæ vel in Samaria emisſent, vel emisse verisimile esset: neque merito coram Samaritanis volentibus suam ipsorum derelinquere civitatem dixissent: *Rabbi comede*, ideo bene additum est: *Interim rogabant eum Discipuli, dicentes: Rabbi manduca.* Sed quam ob causam scriptum sit, Rogabant ipsum, & non, Dicebant illi, dignum est cernere: simplicius enim scriptum fuisset: Interim dicebant ei Discipuli: Rabbi comede. Proinde rogare, ut comedat, & supplicare eum, & precari, fortassis aliquid innuit ante supplicationem, atque etiam interdum post supplicationem. Vide vero, ne forte vereantur Discipuli, ne Sermo Dei Filius proprijs alitus sit, vel fortificatus cibis, & ideo orent eum, comedere inventos cibos. His enim quæ inveniunt Discipuli, semper nutrire λόγον volunt, ut fortificatus, & validus, & corroboratus, diutius affideat ipsum nutrientibus: vicissim nutriens apponentes illi cibos. Hanc ob causam jubet stare ad ostium, & pulsare, ut si quis ostium aperuerit, ingrediatur ad eum, & cœnet cum illo, ut postea convivator possit vicissim convivio excipi à λόγῳ, qui apud illum cœnaverit. Sane Heracleon, inquit, Discipulos voluisse cum Iesu communicare, quæ emisſent, atque à Samaria attulisſent. [Hæc autem commemorat, ut aliqua * quinque fatuæ virgines * à sponso. Quomodo autem arbitror * eadem habere * quibus occlusis fatuis virginibus operæpretium est videre ea quæ Discipulorum accusa-

Perionij interpretatio.

A των, ἀχλήθην ἦν καὶ τὰ τοῦδε ἔφης ἀναγεγράφθαι· ἡ μὲν οὖν σαμάρεις αἰτησαμένη πεῖν ἀφ' ἧς ἠπόρησεν αὐτῆς, οἱονεὶ ἡ ἀφ' ἧς ἐν αἰτήσηται, ἄτε γὰρ εἶχε δῶναι τῷ Ἰησοῦ ἄξιον αὐτῷ πόμα, εἰ καλῶς ἐν τῇ ἐκείνου αἰτησάσῃ ὁρίζαι ἐβούλετο διεργατῆσαι ἀφ' τούτῳ τῷ πεῖν δεδωκυῖαν· ἐωρεπτον ἤδη * *

* ἀπὸ τῆς σαμαρείτιδος· οἱ δὲ μαθηταὶ * ἀπεληλυθότων εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἔφασ ἀγοράσωσιν, ἤτοι βόρκατος ἐπιτηδείως ἔφασ τοῦτ' εἶναι τοῖς ἐπιτηδείοις λόγοις τινας ἁρμόζοντας, * αὐτῷ, φάγε, καιρὸν νομίσαντες ἐπιτήδειον εἶ) αὐτῷ ἔφασ τὸν μεταξὺ τῷ ἀπελθεῖν εἰς τὴν πόλιν τὴν γυναῖκα, ἢ τὸ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν τοὺς σαμαρείτας, ἐπ' ὀφθαλμῶν γὰρ ἔχειν παρεπίστασθαι αὐτῷ τῷ ἔφασ, ἴσως ἐπιτειβίσεις ἂν τῆς σαμαρείτιδος εἰ ἐώρα τοὺς μαθητὰς τὰ ἀπὸ τῆς πόλεως αὐτῆς ἔφιμα, ἤτοι ὄντα, ἢ νομιζόμενα παραπέμπειν βουλομένους τῷ διδασκάλῳ· ἀλλ' οὐδὲ ἐνώπιον τῆς σαμαρείτιδος δεόντως ἂν ἐκέλευον· ῥαββὶ φάγε, λεγόντων καταλείπειν ἑαυτῷ τὴν πόλιν. Διὰ τοῦτο καλῶς προσκείται τό· ἐν τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ λέγοντες· ῥαββὶ, φάγε· Διὰ τί δὲ αὐτὸν ἠρώτων, καὶ ἴσως, *

B

* ἄξιον ἰδεῖν τοῦτο γὰρ ἐπέζητεῖτο· ἐν ᾧ δὲ μεταξὺ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταί· ῥαββὶ φάγε. τάδε καὶ ἐρωτᾷ ἵνα φάγῃ, ἢ ἱκετεύῃ * δεῖσθαι πάσχα τι δηλοῖ πρὸ τῆς ὀξυτάσεως, ἐνίοτε ἡ καὶ μετὰ τὴν ἐξέτασιν· καὶ ὅρα μήποτε βλεπόντων) μὴ * ὁ λόγος * τῆς οἰκεί * * ἢ ἰσχυροποιούμενος ἔφασ, ἐρωτῶσιν αὐτὸν διείσκυμφώς ἐδέσθαι· οἷς γὰρ διείσκυσιν οἱ μαθηταὶ ἀεὶ θέφιν τὸν λόγον ἐθέλοντα, ἵνα ἰσχυροποιούμενος, ἢ τρεφόμενος, καὶ δυναμούμενος ὑπάρχον τοῦ μένῃ τοῖς αὐτὸν τρέφουσιν, αὐτρέφων τοὺς τοιούτους αὐτῶν τὰ βρώματα· Διὰ τοῦτο ἐγκαλοῦσιν ὅτι τὴν βύσσαν, ἢ κριθήν, ἣν ἐαύτης ἐξήνεγκαν τὴν βύσσαν εἰσέλθη πρὸς αὐτὸν, ἢ δειπνήσῃ μετ' ἐκείνης, ὥστε ἔχειν δυνηθέντα τὸν δειπνήσαντα δυνηθῆναι ἀπὸ τοῦ δειπνήσεως λόγων τοῦτο δὲ αἰνιττόμενος· ὁ δὲ νεανίσκων φασὶν ὅτι ἐβούλετο καινοῦν αὐτῶν ἐξ ὧν ἀγοράσαντες ἀπὸ τῆς σαμαρείας κεκομικέναι· τάδε φασὶν

C

D

E

ἵνα τινα * * αἱ πέντε μωραὶ παρθένοι * * * * *
* * * ἀπὸ τοῦ νυμφίου· πῶς δ' εἶναι * * ἃ αὐτὰ ἔχειν * *
ἐρωτᾷ * * ἃς ἀποκλεισθείσας μωρὰς παρθένους, ἄξιον ἰδεῖν κατηρεφθεῖν

παρείχοντα τῇ μαθητῇ τοῖς αὐτοῖς χειμωμένοις ταῖς μυσαῖς πρὸς ἔτοις · ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸ ἀνόμοιον τῷ φωτὶ πρὸς ἔψιν, καὶ τὸ ποτὸ πρὸς τὰ ῥεύματα * *
σπουδὰς αἰτιάσασθαι τὸ ὀκνηρόν καὶ ἂν κατὰ τὸ δυνάμενον σαφῆ ποιῆσαι τὸν λόγον ἐλέγχῃ αὐτὸν ἀφ' πλήθους παραμυθήσασθαι καὶ παρασκευάζοντα τῷ ἰδίαν ὀκνηρίαν · ὁ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς · ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν , ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε · ὃ μὲν ἀνενδεὴς ὢν χρῄζει βρώσεως, τὸ γὰρ χρῄζειν βρώσεως οὐκ ἔστιν ἀνενδεές , καὶ ἄλλον ὅτι ὁ ἐαυτῶν ὢν μὴ χρῄζων βρώσεως ἑαυτῷ , ἀλλὰ χρῄζων καὶ δεόμενος αὐτῆς · καὶ τὰ μὲν σώματα ἅτε τῇ φύσῃ ὄντα ῥευστὰ πέφευγε τῆς ἔψεως αἰεὶ πληρώσης τὸν τόπον τῶν ἀπορρεόντων · τὰ κρείττονα σώματος πέφευγε τοῖς ἀσωμάτοις νοήμασι , καὶ λόγοις , καὶ πράξεσιν ὑγιέσιν , οὐχὶ εἰς ὃ μὴ ἔδει ἀφανισθῆναι , εἰ μὴ πέφευτο . οὐδὲ γὰρ σώματα μὴ φθαρήσεσθαι εἰς ὃ μὴ ἔδει ἀφανίζεσθαι . ἀπόλυσιν γὰρ ὃ ἔδει διὰ δὲ ὅτι ἃ πέφευγε τοῖς τοιοῖσδε τῆς ἀφθαρσίας τῶν σωμάτων φύσεως · ἃ δὲ τὰ διόλυσα ἔψεως σώματα ἅττε τοῖς ἀπὸ τῶν ποιοτήτων δέεται, καὶ δὲ ποσότης ἔψεως ἡ αὐτὴ πᾶσιν ἀρκεῖ , ἅπερ νοητέον καὶ ὅτι τῶν κρειττόνων πρὸς τὰ σώματα . ἐν γὰρ τούτοις τὰ μὲν πλείονος, τὰ δὲ ἐλάττονος δεῖται ἔψεως , ἃ τῶν ἴσων ὄντα χαρακτικά · ἀλλ' οὐδὲ ἡ ποιότης τῶν ῥεόντων λόγων , καὶ νοημάτων τῶν ἐν θεωρίᾳ πρᾶξέων τῶν τάκτις ἁρμοζόντων ἡ αὐτὴ ἁρμόζει πάσαις ταῖς ψυχαῖς · ἀλλὰ γὰρ καὶ λαχανώδη καὶ στερεὰ ἔψει ἁρμόζει καὶ ἔν αὐτῶν καιρὸν δέεται τὰς δεομένας τῆς ἀπὸ τούτων ὠφελήσεως. τὰ μὲν γὰρ ἀρτιγένητα βρέφη, ὡς φησιν ὁ πέτρος, ὃ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθεῖτε, καὶ εἴ τις τῶν νηπίων ἔχοι ἐπιθυμίαν , πρὸς ὃς φησιν ὁ παῦλος. γάλα ὑμᾶς ἐπότισα , ὃ βρῶμα. ὁ δὲ ἀσθενῶν ἀφ' ὃ μὴ πιστεύει, λάχανα ἐσθιέτω · καὶ τοῦτο γὰρ ὁ παῦλος διδάσκει λέγων · ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα. ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθιέτω · ἢ ἔστι γέ ποτε ξενισμὸς λαχάνων μετὰ φιλίας καὶ χάριτος , ὥσπερ καὶ μόνοι ἀπὸ φάτνης μετ' ἔχθρας · τελείων δὲ ἐστιν ἡ στερεὰ ἔψις , τῶν ἀφ' πρὸ ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα λόγοις, πρὸς ἀφάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ · ἔστι δέ τις καὶ δηλητήριος ἔψις , ἵν τινα μανθάνομεν ἐκ τῆς τετάρτης τῶν βασιλειῶν , λεγόντων πρὸς τὸν ἐλισαῖέν τινων · θάνατος ἐν τῷ λέβητι , ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ · καὶ ἡ μὲν τίς ἐστι τῶν ἀλογωτέρων ψυχῶν πυθμενικὴ πανοῦργος ἔψις , καὶ ἄλλη

A tionem continent, eodem modo quo fatuæ virgines dormientium. Hoc autem eandem rationem habeat lucis ad cibum, quam potus ad cibum habet * accusare, reprehendereque interpretationem. Quanquam pro virili parte id quod ait planum facere debuit, & pluribus docere, confirmans interpretationem suam.] *At ipse dixit eis : Ego cibum habeo comedere , quem vos nescitis.* Id quod sibi sufficit, non eget cibo ; proinde quod cibo eget, non sibi sufficit. Hinc perspicuum est comedentem comedere , non quia non egeat ; sed quia egeat, & valde egeat. Et corpora quidem, quia natura fluxibilia sunt, nutriuntur cibo replente locum eorum, quæ defluunt ; sed quæ ipso corpore præstantiora sunt, nutriuntur intelligentijs incorporeis, & sermonibus, actionibusque sanis : non quod ad non esse dissolverentur, nisi nutrirentur, nam eiusmodi corpora hæc, quæ non nutriuntur, ad non esse dissolvuntur ; sed quod quæ excellentioris sunt naturæ, quam corpora, perdant esse talia, si talibus non nutriantur. Vt autem corpora quæ cibo egent , non his aluntur cibis qui à qualitatibus procedunt, neque eadem ciborum quantitas omnibus sufficit, sic etiam intelligamus oportet de his, quæ sunt meliora, & præstantiora corporibus : inter hæc enim aliqua copiosiore , aliqua minore cibo egent, tanquam quæ eandem mensuram non capiant : sed neque qualitas sermonum, & conceptuum in contemplatione, qui sunt actiones his convenientes, eadem congruit omnibus animabus. Quinetiam holus, & cibus solidus non eodem tempore eos nutriunt, qui ex ipsis fructum aliquem percepturi sunt : nam infantes recens nati, ut inquit Petrus, lac doli nescium, idque animi, non corporis desiderant : idque etiam desideret, si quis infantium Corinthiorum habet, ad quos inquit Paulus : *Lactis vos potu alui, & non cibo* : infirmus vero, eo quod non credat, holera comedit. [Atque hoc etiam docet Paulus his verbis : *Et alius quidem credit se manducare omnia : qui autem infirmus est, holus manducat.*] Ac profecto melius est aliquando holera cum pace comedere, quam vitulum cum inimicitia, & odio : perfectorum vero est solidus cibus, nempe eorum, qui per lectionem exercitata habent sensoria ad cognoscendum tum bonum, tum malum. Est etiam quidam cibus mortificus, quem discimus ex quarto Regum, dicentibus quibusdam ad Helisæum : *Mors est in lebete , ô homo Dei.* Quinetiam est alius earum animarum, quæ rationis non sunt compotes, cibus

Vid. Not. 1. Ferrarij interpretatio. Ioh. 4. 32. 1. Petri. 2. 2. 1. Cor. 3. 2. Rom. 14. 2. Hæc à Ferrario præmissa è Perionio supplemus. 4. Reg. 4. 40.

herbarius, & alius fœnum, & ſtipula: quæ ſignificantur per ea Pſaltæ verba:
Pſal. 22. 1, 2 *Dominus paſcet me, & nihil mihi deerit; in locum herbæ virentis accubare me fecit: ſuper aquam refocillationem præbentem nu-*
Eſa. 11. 7. *trivit me.* Atque etiam Eſaias ait: *Leo ut bos paleas comedit.* Quinetiam fœnum jumentis in domo Rebeccæ Abrahæ filii apponunt. Quod ſi quis rationabilior fuerit, & hanc etiam ob cauſam intelligibilis homo panem intelligibilem manducat, quemadmodum ſcriptum eſt in
Pſalm. 103. 15. Pſalmis: *Panis confolidat cor hominis*, & vino intelligibili non alius, quam homo oblectatur: [*Vinum enim*, inquit, *lætificat cor hominis*;] ſed ratione aſcendamus neceſſe eſt ab irrationalibus, & ab hominibus uſque ad ipſos Angelos, quandoquidem etiam ipſi nutriuntur ſibi omnino non ſufficientes. Panem igitur Angelorum manducavit homo; beatuſque ſane Abraham, qui tribus illis, qui ſibi apparuerunt, apponere potuit azyma ſubcineritia. Sed rurſus eo redeat, unde defluxerat oratio; nimirum ad ſermonem de cibo Chriſti, quem Diſcipuli non noverunt: vere enim dicit
Ioh. 4. 32. Ieſus: *Ego habeo cibum manducare, quem vos neſcitis.* Quod enim agebat Ieſus voluntatem Patris, à quo miſſus fuerat, faciens, & perficiens illius opus, hoc Diſcipuli non norant. Verum ut apertius intelligantur ea verba: *Ego habeo cibum manducare, quem vos neſcitis*, loquatur Paulus Corinthijs lacte opus habentibus, non ſolido cibo, qui etiam lac biberant, non cibum, eo quod cibi participes eſſe non poſſent; [his, inquam, loquatur Paulus:] *Ego habeo cibum manducare, quem vos neſcitis.* Semperque profecto qui præſtat deterioribus, hiſque qui videre nequeant ea, quæ vident præſtantiores, dicet: *Ego cibum habeo manducare, quem vos neſcitis.* Nec ſane abſurdum erit, ſi dixerimus non ſolum homines, & Angelos indigere cibis intelligibilibus, verum etiam ipſum Dei Chriſtum: nanque ipſe etiam (ut ita dicam) ſemper inſtruitur à Patre, qui nullius eget ſibi ſufficiens. Sumit autem cibos vulgus diſcentium à Diſcipulis Ieſu, qui jubentur turbis apponere; Ieſu vero Diſcipuli ab ipſo Ieſu, veruntamen interdum etiam à ſanctis Angelis: at Filius Dei à ſolo Patre cibos ſumit, abſque ullo mediatore. Itidem non abſurdum erit, Spiritum ſanctum nutrire dicere. Proinde inquirenda eſt Iectio Scripturæ, quæ nos hoc edoceat. Totum autem myſterium vocationis, & electionis, cibi ſunt illius magnæ cœnæ:
Matth. 22. Luc. 14. 16. *Homo enim*, inquit, *fecit cœnam magnam,*

A ἀγρὸς ἢ ἄγχυρα, ἅπερ σημαίνεται διὰ τῶν κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με· καὶ ὁ νήσας δέ φησι· λέων ὡς βοῦς ἄχυρον φάγεται· ἀλλὰ καὶ χόρτον τοῖς κτήνεσιν ἐν τῷ οἴκῳ τῆς ῥεβέκκας παρεπιθέσθαι τοῖς παισὶν Ἀβραάμ· εἰκὸς δέ τινι ἢ λογικώτερος, ἐκ διὰ τοῦτο καὶ νοητὸς ἀνθρωπος καὶ νοητὸν ἄρτον ἐσθίει, ὡς ἐν ψαλμοῖς γέγραπται· ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου, B καὶ τῷ νοητῷ οἴνῳ εὐφραίνεται οὐκ ἄλλος ἢ ἀνθρωπος, οἶνος γὰρ εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου. ἀναβατέον δὲ τῷ λόγῳ ἀπὸ τῶν ἀλόγων ἐκ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι τοὺς ἀγγέλους ἐκ αὐτοὺς τρεφομένους, ἀ γλῶσσα πτύστι μένεις· ἄρτον γοῦν ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. μακάριός γε ὁ Ἀβραὰμ δυνηθεὶς τοῖς ὑπερφυσιν αὐτῷ τέκνοις ἐκφυρίας ἀζύμους προσθεῖναι· ἀλλ' ἤδη ὅπῃ τὸν προκείμενον λόγον τὸν περὶ τῆς τροφῆς τοῦ Χριστοῦ ὁδευτέον, ἵν' οἱ μαθηταὶ περὶ C οὐκ ἤδεσαν· λήθουσι γὰρ λέγων ὁ Ἰησοῦς· ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· ὅπερ γὰρ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν τελείων αὐτοῦ τὸ ἔργον, τοῦτο οὐκ ἤδεσαν οἱ μαθηταί· ἵνα δὲ νοηθῇ πανοτέρως τί· ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, λεγέτω καὶ ὁ παῦλος τοῖς γείαν ἔχουσι γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς, κοσμικοῖς, καὶ γάλακτος ποτιζομένοις, ἐξ οὐ ἔρχεται, τῷ μηδέπω αὐτοὺς δυνασθαι βρώματος μεταλαμβάνειν· ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· καὶ ἀεί γε ὁ ἀγαθοφόρων τοῖς καταδεεστέροις, οὐ μὴ δυναμένοις τὰ αὐτῷ τοῖς κρείττοσι θεωρεῖν ἐρεῖ· ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· οὐκ ἄτοπόν γε λέγειν μὴ μόνον ἀνθρώπους καὶ ἀγγέλους ἐνδεεῖς εἶναι τῆς νοητῆς τροφῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν χριστὸν τοῦ θεοῦ. καὶ αὐτὸς γὰρ ἴσμεν εἰπόν, ὅτι πεπαύμεθα ἀεὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ μόνου ἀνενδεοῦς καὶ αὐτάρκους αὐτῷ· λαμβάνει δὲ τὰ βρώματα ὁ μὲν πλοῦς τῶν μαθητευομένων ἀπὸ τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ, κελευομένων παρατιθέναι τοῖς ὄχλοις. οἱ δὲ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ ἀπ' αὐτοῦ * τοῦ, πλεῖον ἔσθ' ὅτε καὶ ἀπὸ * χ ini ἁγίων ἀγγέλων. ὁ δὲ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ πατρὸς μόνου λαμβάνει τὰ βρώματα, ἀ ἄνθρωπος· οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τρέφεσθαι λέγειν· ζητητέον δὲ λέξιν γραφῆς ὑποδησόμενοι ἡμῖν τοῦτο· ὅλον δὲ τὸ μυστήριον τῆς κλήσεως καὶ ἐκλογῆς, τὰ ἐν τῷ μεγάλῳ δείπνῳ ὅτι βρώματα· ἀνθρωπος γάρ, φησὶν, ἐποίει δεῖπνον μέγα, καὶ τῇ ὥρᾳ τοῦ

δεῖπνον ἔπεμψε καλέσαι τοὺς κεκλημένους. καὶ A cœnæque tempore misit, qui vocarent invitatos: relegendæque sunt, omnino ex Evangelijs parabolæ, quæ de cœnis loquuntur. Quinetiam per Esaiam promissiones habemus comedendi, & bibendi dicentem: *Ecce servi mei comedunt, vos autem esurietis: ecce servi mei bibunt, vos autem sitietis.* Ad hæc ipsum hominem ponit Deus apud Genesin in Paradiso deliciarum, datis illi legibus, ut quædam comederet, quædam non comederet: manusuesque erat immortalis homo, si ex omni ligno Paradisi comedisset, præterquam è ligno cognoscendi bonum, & malum. Vide quæ in primo, & vigesimo Psalmis dicuntur de his qui adorarunt, eo quod comederint: *Comederunt enim*, inquit, *homines & adoraverunt terram*; propterea: *Non interficiet Dominus fame animam justam*: sed quando injusti efficimur, immittet famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbi Dei. Quanto igitur magis proficimus, tanto meliora, ac plura comedimus, donec fortasse perveniamus ad id, ut eundem cibum comedamus cum Filio Dei, quem in præsentia Discipuli non norant. Hoc in loco nihil dixit Heracleon. *Dicebant igitur Discipuli inter se: Num aliquis attulit illi aliquid ad edendum.* Etiam si carnaliter retur Heracleon hæc à Discipulis dici, tanquam qui adhuc humi repant, Samaritidem imitantes dicentem: *Neque haustorium habes, & puteus altus est*; dignum est, uti cernamus, num forte aliquid divinius videntes Discipuli dicant inter se: *Num quis attulit illi, quod edat?* fortassis enim rebantur potentiam aliquam angelicam attulisse illi, quod ederet; & fortassis idcirco docebantur majorem esse illum cibum, quem manducare habebat, qui erat, ut faceret voluntatem ejus, qui eum miserat, perficeretque opus illius. *Dicit illi Iesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, Patris, & perficiam illius opus.* Decens cibus Filio Dei, quando efficit voluntatem paternam; hoc velle in seipso faciens, quod est & in Patre: ita ut voluntas Dei sit in Filij voluntate immutabili à voluntate Patris; ne sint amplius duæ voluntates, sed voluntas: quæ una voluntas auctor est Filio Dei dicendi: Ego, & Pater unum sumus: & hanc ob voluntatem qui vidit Filium, vidit etiam eum, qui misit ipsum. Ac decens profecto est, ut hunc in modum effici voluntatem Patris à Filio intelligamus: à qua voluntate

καὶ ἐλεγκτέον γε ἀπὸ τῆς βδελυγελίων τὰς περὶ δείπνων παραβολάς· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἡσαΐου ἐπαγγελίας φαγεῖν εἰσι καὶ πιεῖν λέγοντος· ἰδοὺ οἱ δοῦλοί μου φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε· ἰδοὺ οἱ δοῦλοί μου πίονται, ὑμεῖς δὲ διψήσετε· ἔτι μὴν ἐν τῇ ὕλῃ εἰς τὸν παράδεισον τῆς τρυφῆς πάντα τὸν ἄνθρωπον ὁ θεὸς, νόμους περὶ ἑαυτῶν πάντα τινὰ, καὶ μὴ ἐαυτῶν πάντα δοὺς, καὶ ἀθάνατος ἂν ἔμεινεν ὁ ἄνθρωπος, εἰ ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ B βρώσει ἔφαγεν, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ ἔφαγεν· ὅσα καὶ ἐν εἰκοστῷ ψαλμῷ λεγόμενα περὶ τῶν προσκυνούντων ἀφ' ὧν βεβορώκεναι· ἔφαγον γάρ, φησὶ, καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πίονες τῆς γῆς· διόπερ οὐδαμῶς λιμοκτονήσῃ κύριος ψυχὴν δικαίαν· ἀλλ' ὅταν ἀδικοι γινώμεθα, ἐξαποστελεῖ λιμὸν ὄχι τὸν τοῦ, ὃ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον θεοῦ· ὅσον οὖν προκόπτομεν, χρείττονα C καὶ πλείονα φαγόμεθα, ἕως τοῦτο φθάσωμεν ὅτι τὸν αὐτὸν βρῶσιν φαγεῖν παρ' ὑμῶν τοῦ θεοῦ, ἣν ὅτι τοῦ πατρὸς οἱ μαθηταὶ οὐκ οἴδασιν· οὐδὲν γὰρ εἰς τοῦτο λέξιν εἶπεν ὁ ἡρακλέων· ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους· μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; εἰ καὶ σαρκικῶς ὑπολαμβάνῃ ταῦτα λέγεσθαι ὁ ἡρακλέων ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὡς ἔτι ταπεινοτέρων ἀφωσιωμένων· καὶ τοῦτο σαμάρειαν μιμουμένων λέγωσιν· ὕστερημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ὑπὸ βαθύ, ἄξιον ἡ- D μᾶς ἰδεῖν μήποτε βλέποντές τι θειότερον οἱ μαθηταὶ, φασὶ πρὸς ἀλλήλους, μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; ἴσως δ' ὑπονοοῦσιν ἀγγελικήν τινα δύναμιν ἐννοοῦσαν αὐτῷ φαγεῖν. καὶ εἰκὸς ὅτι ἀφ' τοῦτο ἐδιδάσκοντο ὅτι μεῖζόν ἐστιν ὃ εἶχε βρῶμα φαγεῖν, ὅταν ἢν ποιῇσαι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ τελειῶσαι τὸ ἔργον αὐτοῦ· λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς· ἐμὸν βρῶμά ἐστιν ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον· πρέπουσα βρῶσις ἐν υἱῷ τοῦ E θεοῦ, ὅτε ποιητὴς ἓν τὸ πατρικὸν θελήματος, ἕν τὸ θέλειν ἐν ἑαυτοῖς ποιῶν, ὅταν ὦ καὶ ἐν τῷ πατρὶ, ὥστε εἷς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐν τῷ θελήματι τοῦ υἱοῦ ἀναλλοίωτον τοῦ θελήματος τοῦ πατρὸς, εἰς τὸ μηκέτι εἶναι δύο θελήματα, ἀλλὰ θέλημα. ὅταν ἓν θέλημα ᾖ πατὴρ ἓν λέγειν τὸν υἱόν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ ὅμοιον ἕν τὸ θέλημα ὁ ἰδὼν αὐτὸν ἑώρακε τὸν υἱὸν, ἑώρακε γὰρ καὶ τὸν πέμψαντα αὐτόν· καὶ πρέπον γε μᾶλλον ὅτε τοῦτον ἡμᾶς πιστεῦσαι ὑπὸ

omnia, quæ sunt extra volentem, bene A facta fuerunt: quando non opus est, ut curiosi in indaganda voluntate existimemus hoc esse facere voluntatem illius, qui misit ipsum, dum ipse Filius aliqua, quæ sunt extra, facit: illud enim (dico autem illud, quod extra volentem) factum seorsum à voluntate prædicta, non est tota voluntas Patris; cum alioqui tota voluntas Patris à Filio sit effecta, cum velle Dei natum in Filio faciat hæc, quæ velit voluntas Dei: solo Filio faciente totam Patris voluntatem à Patre perceptam: quam etiam ob causam imago B ipsius est: id quod etiam de Spiritu sancto considerandum est. Cæterum reliqui sancti nihil quidem facient præter voluntatem Dei, [atque omnia profecto, quæ facient, facient secundum voluntatem Dei,] haud tamen ut tota Dei voluntas imprimatur in eis. Quin hoc sanctum præ illo sancto plus, atque expressius percipiet ex voluntate paterna, comparatione alterius, quo sancto rursus aliud sanctum excellentius percipiet. At omnem, universamque Dei voluntatem ille C faciet, qui dixit: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me.* Post hæc igitur aliquanto de Deo inquit gratiose admodum: *Nihil potest Filius accipere à se ipso, nisi viderit Patrem aliquid facientem: quæ enim Pater facit, ea similiter Filius facit; Pater diligit Filium, & omnia illi ostendit, quæ ipse facit;* & fortassis hanc ob causam imago est Dei invisibilis: etenim voluntas, quæ in ipso est, imago est [primæ voluntatis; & quæ in eo est divinitas, imago est] veræ D divinitatis: imago etiam existens bonitatis Patris, inquit: *Cur me vocas bonum?* Et sane voluntas hæc cibus est Filij Dei, atque illi proprius ideo cibus est, quod voluntas est. Quod autem voluntas sit, quæ pertinet ad dispositionem, declarat qui subjungitur contextus, secundo dicens, post executionem voluntatis perfici opus Dei. Sed diutius considerandus est hic contextus, ut intelligamus hoc dictum, nempe: *Perficiam opus ipsius.* Atque aliquis quidem simpliciter dicet injunctum opus illius esse, qui jussit: E veluti si, verbi gratia, diceremus eos qui fabricant, quique terram arant, dicere se perficere opus illius, qui eos sumpsisset ad aliquod opus obeundum, dum perficerent illud, cujus gratia assumpti fuerant: alius vero dicturus est, si perficiatur opus Dei à Christo, liquere hoc imperfectum fuisse, antequam perficeretur. Sed quomodo imperfectum erat opus existens Dei? rursusque quomodo perficitur Dei voluntas ab eo, qui dixit: *Qui misit me, major me est?* sed per-

Ioh 5. 19, 20.

Hæc sup plenius è Persona Matth. 19. 17.

ἔστ᾽ οὖν ὁ θέλημα ἔστ᾽ παρὸν, ἀφ᾽ ὃ θελήματος ἐκ τοῦ ἔξω τῶν θέλοντος καλῶς ἐχόντος, ἅπαξ μὲν περιεργασαμένους ἡμᾶς τοῦ περὶ ἔστ᾽ θελήματος νομίζειν εἶναι ὁ ποιῶν ὁ θέλημα ἔστ᾽ πέμψαντος, ἐν τῷ τάδε πνα τοῦ ἔξω ποιῶν· ἐκεῖνο γὰρ, λέγω δὲ ὅ ἔξω ἔστ᾽ θέλοντος, γινόμενον χωρὶς ἔστ᾽ προηρημένου θελήματος, οὐχ ὅλον μὲν ὁ θέλημα ἔστ᾽ παντός· πῶς δὲ ἔστι ὁ θέλημα ἔστ᾽ παντός, ὑπὸ ἔστ᾽ γινόμενον, ὅτι ὁ θέλει ἔστ᾽ θεοῦ γινόμενον ἐν ᾧ υἱῷ ποιεῖ τοῦτο, ἄνωθεν βούλεται ὁ θέλημα ἔστ᾽ θεοῦ· μόνος γὰρ ὁ υἱὸς πᾶν ὁ θέλημα ποιεῖ χωρήσας ἔστ᾽ παντός. διὸ καὶ εἰκὼν αὐτοῦ. ὑπισκεπτέον γὰρ καὶ τοῦτο ἔστ᾽ ἁγίου πνεύματος, τοῦ λοιπὰ ἅγια ἐστὶν μὲν * πᾶσαν πᾶσι ὁ θέλημα ἔστ᾽ θεοῦ· Fort. πᾶσι. ἁ μὴν τοῦγε ἀκριβῶς ὁ κύριος ὁ πᾶν θέλημα ἔστι τυποῦσθαι· καὶ γάρ ἐστ ὁ ἅγιον πᾶσι τόδε ὁ ἅγιον μεῖζον ἢ πλῆθος, ἢ πλῆθος ἢ ἐκλεπτότερον συγκρίσις ἑτέρᾳ χαρίσεται ἅπαν ἔστ᾽ πατρικὸν θελήματος, τοῦ πάλιν πρὸς ἐκεῖνο ἔσῃ τι ἄλλο διαφέροντος χαρὸν· πᾶν γὰρ τοῦ ὅλον τὸ θέλημα ἔστ᾽ θεοῦ ποιήσῃ ὁ εἰκών. ἔρασμά ἐστιν ἵνα ποιήσω ὁ θέλημα ἔστ᾽ θεοῦ ἔστ᾽ πέμψαντός με· μᾶλλον τὸ γὰν φησιν θυμαείσιος καὶ ἔστ᾽ θεοῦ ἐσθὲν δωρεᾶ) ὁ υἱὸς ποιῶν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἐὰν ποιῇ ὁ πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ πάντα διὰ ταῦτα εἰκών ἐστι ἔστ᾽ θεοῦ τῆς ἀοράτου· καὶ γὰρ τὸ ἐν αὐτῷ θέλημα εἰκὼν τοῦ προόντος θελήματος, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ θεότης εἰκὼν τῆς ἀληθινῆς θεότητος· εἰκὼν δὲ καὶ τῆς ἀγαθότητος ὢν τοῦ πατρὸς φησι· τί με λέγεις ἀγαθόν; καὶ τοῦτό γε τὸ θέλημα ἔρασμά ἐστι τοῦ υἱοῦ ἴδιον αὐτοῦ· διὸ ἔρασμά ἐστιν ὃ ἔστιν· ὅτι δὲ ὁ περὶ τῆς διαθέσεώς ἐστι ὁ θέλημα δηλοῖ ἡ ὑπιφερομένη λέξις δεύτερον λέγουσα μετὰ τὴν πίσιν τοῦ θελήματος ὁ τελειοῦσθαι ὁ ἔργον ἔστ᾽ θεοῦ· ὑπιπλέον γὰρ καὶ τούτου θεωρητέον, ἵν᾽ εἰδωμεν τί ἐστι καὶ τί· τελειώσω αὐτοῦ ὁ ἔργον· εἰ μὲν οὖν τις ἁπλούστερον ἐρᾷ ὅτι ὁ προστεταγμένον ἔργον ὅταν αὐτοῦ ἔστ᾽ προστάξαντος, ὡς εἰ ὅτι πραγματεύεσθαι ἐλέγομεν τοὺς οἰκοδομοῦντας ἢ γεωργοῦντας φαίημεν τελεῖν ὁ ἔργον τοῦ λαβόντος αὐτοὺς ὅτι ὁ ἔργον, ἐν ᾧ ποιῆσαι ἐλήφθησαν· ὁ δέ τις ἐρᾷ ὅτι εἴπερ τελεῖται τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ὑπὸ τοῦ χριστοῦ, δῆλον ὅτι τοῦτο πρὶν τελωθῆναι ἀτελὲς ἦν· πῶς οὖν ἀτελὲς ἦν ἔργον τυγχάνον τοῦ θεοῦ; καὶ πῶς ὁ ἔργον τοῦ θεοῦ τελεῖται ὑπὸ τοῦ εἰποντος· ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν· ἢ ὃ πε-

λείωσις τοῦ ἔργου ἡ τῆς λογικῆς τελείωσις ἦν· τῷ- A
ζ γὰρ ἦλθεν ἀτελὲς ἐν τέλειον ποιῆσαι ὁ γεγόμε-
νος σὰρξ λόγος· ἀρ' οὖν ὁκ ἁπλῶς ἀτελὲς ὃ ἔργον
ἦ πέμπεται ὁ σωτὴρ ὃ ἀτελὲς τελειῶσαι; ἢ
πῶς οὐκ ἄτοπον ὃν μὲν πατέρα ἀτελῆς ποιη-
τὴν γεγονέναι, ὃν δὲ σωτῆρα ὃ ἀτελὲς τετε-
λειωκέναι κπαθὲν ἀτελές; ἡγοῦμαι δὴ ἐν τοῖς
τόποις βαθύ τι θεῖον τι ἐναπκεῖσθαι μυστήριον· τάχα
γὰρ ἐν πρώτῃ ἀτελὲς ὃ λογικὸν ἦν ἅμα τῷ τεθεῖσθαι
ἐν ᾧ ἐνδέεσθαι· πῶς γὰρ ἂν ὃ πρώτη ἀτελὲς
ἐτίθετο ὁ θεὸς ἐν ᾧ ἐνδέεσθαι ἐργάζεσθαι αὐτὸν B
ἢ φυλάττειν; ὁ γὰρ δυνάμενος ἐργάζεσθαι ξύλον
ζωῆς, ἢ πρώτη ἢ ἐφ' ὑστέρῳ ὁ θεὸς, ἢ μὴ ταῦ-
τα ἐξαπέτειλεν, ὃν μὴ ὑλότομος λέγοιτο ἀτελὴς·
μήποτε οὖν τέλειος ὢν, πῶς ἀτελὴς ἔδει τὸν
ἐνδεκτὸν ὄντα γένεσθαι, καὶ ἐδεήθη τοῦ τελεώ-
σοντος αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀτελείας, καὶ διὰ τοῦτο ἐ-
πέμφθη ὁ σωτὴρ, πρῶτον μὲν ἵνα ποιήσῃ τὸ
θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, ἐργάτης αὐτοῦ καὶ
ἐνεργὸν γενόμενος, δεύτερον ἢ ἵνα τελειώσῃ ὃ
ἔργον τοῦ θεοῦ, καὶ ἕκαστος τετελειωμένος οἰκεῖ- C
θῃ τῇ φρενᾶ ζωῇ καὶ τῇ σοφίᾳ σωῇ· τελείων
δέ ἐστιν ἡ φρενὰ ζωὴ, ἢ διὰ τὸ ἕξιν τὰ αἰ-
σθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων, πρὸς διά-
κρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ, καὶ ὁ λαλῶν σοφίαν
φησὶ· σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, καὶ
ὅταν ἕκαστος ἡμῶν, ἔργα θεοῦ, ὑπὸ ἰησοῦ τελεω-
θῇ, ἐρῇ· τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν
δρόμον τετέλεκα, τὸν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν
ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος· ἐ μό- D
νος δὲ ὁ ἀνθρωπος ὑστέρησεν ὐκ τελείᾳ ὄτι ὃ
ἀτελὲς, ἀλλὰ καὶ ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ τὰς θυ-
γατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαί εἰσι, ἔλα-
βόντες ἑαυτοῖς ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο καὶ
ἀπαξαπλῶς πάντες οἱ ἀπολείποντες τὸ ἴδιον οἰ-
κητήριον, καὶ μὴ τηρήσαντες τὸν ἑαυτῶν ἀρ-
χηγόν. ἀρχηγὸν δὲ λέγω, ὃ τὸν προδιδομο-
μένην ὑπόστασιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀντιδιαστελλόμενον
τέλει, καὶ προδιδομένου προσώπου, ἵν' ὥσπερ
τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἀρχὴ τις ἦ εἰς ἐν ᾧ προδε- E
δεισθαι ἦν, τὸ τέλος διὰ τὸν προβῆναι τάχα
ἐν ἄδῃ κάτω, ἢ ποῦ ζώντων χωρίων. ὅτω καὶ
ἑκάστῳ τῶν ἀποτελωκότων οἰκεία τις ἀρχὴ
τυγχάνει δεδομένη· τελειῶν μέντοιγε ὁ ἰησοῦς ὃ
ἔργον τοῦ θεοῦ, λέγω δὲ πᾶν ὃ λογικὸν, ἢ ἀ
τὸν ἀνθρωπον μόνον, ᾧ ὃν αὐτὸν ἕπον αὐ-
τὸ τελοῦ· τὰ μὲν γὰρ μακαριώτερα πειρόμενα

fectio operis perfectio erat naturæ illius, quæ rationis est compos. Ad hanc enim naturam, quæ rationis est compos, imperfecta cum esset, perficiendam venit Sermo Dei Filius factus caro. Num ergo creatum est imperfectum opus, & mittitur Servator ad illud imperfectum perficiendum? sed quomodo non est absurdum, si dixerimus Patrem rei imperfectæ auctorem fuisse, Servatorem vero eam imperfectam, creatamque imperfectam perfecisse? Igitur meo judicio profundius aliquod mysterium hoc in loco repositum est: nam fortassis id, quod rationis est capax, tum cum in Paradiso positum fuit, imperfectum omnino non erat. Alioquin qui posuisset Deus rem imperfectam in Paradiso, quæ operaretur, & custodiret eum? Nec enim consentaneum est, uti imperfectus is dicatur, qui operari possit lignum vitæ, & omnia, quæ plantaverat Deus, & postea Deus eum inde extruserit. Proinde vide, ne forte perfectus cum esset homo, imperfectus sit factus ob inobedientiam, egeueritque aliquo, qui ipsum ab hac imperfectione liberaret, & hanc ob causam missus fuerit Servator, primum quidem, ut faceret voluntatem ejus, qui misit ipsum, operarius illius etiam hoc loco factus, deinde vero, ut perficeret opus Dei, & unusquisque factus perfectus assueſceret solido cibo, ac cum sapientia consuetudinem haberet. *Perfectorum autem est solidus cibus, nempe eorum qui per lectionem sensoria exercitata habent ad dijudicandum, tum bonum, tum malum:* [& qui loquitur] *sapientiam, inquit: Sapientiam loquimur inter perfectos:* & cum unusquisque nostrum, qui opus Dei sumus, perfectus factus fuerit, dicet: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; posthac reposita est mihi corona justitiæ.* Nec solus homo lapsus est, cum perfectus esset, ad imperfectum, sed *Filij* etiam *Dei*, qui *cum vidissent filias hominum pulchras esse, acceperunt sibi ex omnibus, quas elegissent:* & generatim omnes, *Qui deseruerunt propriam habitationem*, & non servaverunt suum ipsorum principium. Nec dicens principium, principatum dico, qui comparatur potestati; sed principium dico, quod fini opponitur, quodque cum primo conjunctum est: ut quemadmodum homini principium essendi in paradiso fuit, finis vero propter transgressionem fortassis in inferno deorsum, vel in aliquo loco simili; ita singulis prolapsis da-

Hebr. 5. 14.
1. Cor. 2. 6.
2. Tim. 4. 7.
Iud. 6.

tum sit proprium quoddam principium. Cæterum perficiens Iesus opus Dei, dico autem quicquid rationis est capax, non tantum hominem, uno eodemque modo ipsum perficit: si quidem ea, quæ beatiora sunt, parentia sermoni & ratio-

ni, non egentia labore, solo sermone & ratione perficiuntur; alia vero non credentia sermoni & rationi, laboribus egent, ut post labores, rationibus postea aliquando adducta, his perficiantur. Veruntamen hæc utraque, scilicet, Patris sui [voluntatem] facere, qui misit illum, & opus illius perficere, unus & proprius cibus Iesu sunt. Heracleon per hæc verba: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me*, Servatorem inquit enarrare Discipulis id, cibum suum esse quod loquebatur cum muliere: dicens Patris voluntatem, quæ ipsius cibus, & requies, & potentia erat. Sane Patris voluntatem esse dicebat, ut homines Patrem cognoscerent, & servarentur: quæ res erat opus Servatoris; qui ipsius causa rei Samariam missus fuerat, hoc est in mundum. Ipsum ergo cibum Iesu, interpretatus est colloquium cum Samaritide: id quod existimo aperte cuicunque videri, tum abjecte, tum coacte interpretatum fuisse. Quomodo autem voluntas Patris sit cibus Servatoris; quomodo etiam voluntas Patris sit requies, aperte non ostendit. Loquitur enim alicubi Dominus, perinde quasi non omnis voluntas Patris sit illius requies: *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste verumtamen non quod ego volo, sed quod tu.* Sed vnde etiam habet, quod potentia Servatoris sit Dei voluntas? *Nonne vos dicitis, quod adhuc menses sunt quatuor, & messis venit? Ecce dico vobis; levate oculos vestros, & videte regiones jam albas esse ad messem.* Contra eos, qui existimant simplicius hæc dicta fuisse, dubia movenda sunt, ut persuasum habeant, spiritualia & nuda rebus sub sensum cadentibus & corporalibus Servatorem sæpius loquutum fuisse: si enim tempus, quando Iesus hæc loquebatur, ante messem mensium quatuor spatio erat, perspicuum est hyemem fuisse: messis enim incipit fieri circa mensem qui apud Ebræos Nisan appellatur, quando agitur Pascha; adeo ut aliquoties azyma faciant Iudæi ex novo frumento. Sed esto illo mense non esse messem, sed in mense post illum proxime sequente, qui apud eos appellatur etiam hoc tempore illius mensis, qui hyems summa est. Cum igitur ostenderimus, cum hæc diceret Iesus, tempus non fuisse messis, nec existentis, nec proximæ fini, demonstratum nobis erit id de quo agitur. Observandum itaque post œconomiam, quæ facta fuit in

Matth 26. 39.

Joh. 4. 35

λόγῳ, μὴ δεηθέντα πόνων, μόνῳ τελειῶται τῷ λόγῳ. ἕτερα δὲ ἀπροσδεήτως τῷ λόγῳ χρήζει πόνων, ἵνα μὴ τοὺς πόνους, λόγοις προσαχθέντα ὕστερόν ποτε τύχοις τελειωθῇ· πλὴν ἀμφότερα ταῦτα ἐν βρώσει ἐστὶν ἴδιον υἱῷ, * τό τε ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ τὸ τελειῶσαι τὸ ἔργον αὐτοῦ· ὁ δὲ Ἡρακλέων βρῶσίν φησι τοῦ· ἐμὸν βρῶσίς ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, φησὶ διηγεῖσθαι τὸν σωτῆρα τοῖς μαθηταῖς ὅτι τοῦτο ἦν τὸ σπουδάζειν μὴ τὴν γυναικός. βρῶμα ἴδιον λέγων τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ἐτρόφη, καὶ ἀνάπαυσις, καὶ δύναμις ἦν· θέλημα δὲ πατρὸς ἔλεγεν εἶναι τὸ γνῶναι ἀνθρώπους τὸν πατέρα, καὶ σωθῆναι, ὅπερ ἦν ἔργον τοῦ σωτῆρος, τοῦ ἕνεκα τοῦτο ἀπεσταλμένου εἰς σαμάρειαν, τοῦτέστιν εἰς τὸν κόσμον· βρῶμα οὖν ἐξείληφε τὸν υἱὸν, καὶ τί μὴ τὸ σαμαρείτιδος συζήτησιν, ὅπερ νομίζω σαφῶς πᾶσι τῷ ὁρᾶσθαι καὶ παφανῶς ἐξειλῆφθαι καὶ βεβιασμένως· πῶς οὖν ἐτρόφη τοῦ σωτῆρος τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, σαφῶς οὐ προέκρισε· πῶς δὲ καὶ ἀνάπαυσις τὸ θέλημα τοῦ πατρός· λέγει γὰρ ὁ κύριος ἀλλαχοῦ, ὡς οὐ * πάντες τοῦ πατρικοῦ θελήματος ἀναπαύσεως αὐτοῦ ὄντες· πατὴρ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλά τί σοι· πόθεν δὲ καὶ ὅτι δύναμις τοῦ σωτῆρος τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ; οὐκ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· πρὸς τὸν ὑπολαμβάνοντας ἁπλούστερον, καὶ σωματικώτερον εἰρῆσθαι τό· οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ταῦτα ἐπανορθωτέον, ἵνα πεισθῶσι νοητὰ πολλάκις, γυμνὰ αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν λελαλημένα τὸν σωτῆρα· εἰ γὰρ ὁ χειμὼν, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν ἰησοῦς, ὁ πρὸ τετράμηνός ἦν θερισμοῦ ἦν, δῆλον ὅτι χειμὼν ἦν. θερισμὸς οὖν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ἀρχέσθαι λέγεται πρὸ τῶν ἑβδομήκοντα καλουμένων νίτου μιᾶς, ὅτε ἄγεται τὸ πάσχα, ὡς ἐνίοτε τὰ ἄζυμα ἀπὸ νέου σίτου αὐτοῖς ποιῆσαι. ἀλλ' ἔστω μὴ κατ' ἐκεῖνον ὁ μιᾶς εἶναι θερισμὸν, ἀλλὰ τὸν ἑξῆς ἐκείνῳ ὃν καλοῦμεν πρὸ αὐτῶν * εἰ γὰρ, καὶ ὕπνος ὁ πρὸ τετράμηνός καιρὸς ἐκείνου ἦν μιᾶς ἀκμῆς ἐστι χειμών· ἐπὰν οὖν δείξωμεν ὅτι ὅτε ἔλεγε ταῦτα, ὁ πρὸ τοῦ θερισμοῦ χειμὼς ἦν ἔτι ἀκμάζοντα, ἢ ἐγγὺς πω ἦν λήγειν ὄντα, ἀποδεδειγμένον ἡμῖν ἔσται τὸ προκείμενον· τηρητέον δὲ ὅτι μὴ πᾶν ἐν τῇ κατὰ τὴν γαλιλαίαν, πρὸ δὲ μεζονοέλλη-

* χ. τοῦ θέλημα

* χ. εἶναι ἢ ἦν

Vide Not.

χὰς εἰς οἶνον ὕδωρ, οἰκονομίαν, καταβεβηκέναι A Cana Galilææ circa mutationem aquæ in
λέγεσθαι ὁ κύριος εἰς καφαρναοὺμ αὐτὸς, καὶ ἡ vinum, descendisse dici Dominum Ca-
μητὴρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ, καὶ οἱ μαθηταὶ, pharnaum, cumque ipso Matrem ejus,
ἔνθα ἔμειναν ἀ πολλὰς ἡμέρας· καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ & Fratres, & Discipulos, ubi manserit
πάσχα τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα ὁ non multos dies: fuisseque in propinquo
ἰησοῦς, ὅτι εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας, Pascha Iudæorum, & Hierosolymam as-
καὶ προβατα, καὶ τοκιστὰς, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν cendisse Iesum, cum omnes in Templo
ἀναγεγραμμένων, ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοι- inventos vendentes boves, & oves, &
νίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ εἶπόν columbas, & cætera, quæ scripta sunt,
τινα πρὸς τὸν νικόδημον, μὴ τοῦτο ἦλθεν αὐ- facto flagello è funiculis, ejecit è Tem-
τὸς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἰουδαίαν γὴν, B plo; dictisque quibusdam ad Nicode-
καὶ ἐκεῖ διέτριβε μετ' αὐτῶν, καὶ ἐβάπτιζε· πόσον δὲ mum, postea venisse ipsum, & Disci-
χρόνον οὖν ὑπολαμβάνομεν διατετριφέναι ἐν τῇ pulos ejus in terram Iudæam, & illic
ἰουδαίᾳ χρόνον βαπτίζοντα μὴ τὸ πάσχα; ἢ γὰρ commoratum fuisse cum eis, & bapti-
σαφῶς γέγραπται· καὶ φαίνεται διὰ τὸ ἐγνωκέ- zasse. Quantum igitur temporis pone-
ναι τοὺς φαρισαίους ὅτι ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς mus eum in Iudæa consumpsisse bapti-
ποιεῖ, καὶ βαπτίζει ἢ ἰωάννης, ἀφεὶς τὴν ἰουδαίαν, zantem post Pascha? non enim aperte
καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ὅτι ἔδει scriptum est: & apparet eo quod co-
αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς σαμαρείας, καὶ ἐλθεῖν gnoverint Pharisæi Iesum plures Dis-
ἐλθόντα παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ ἰακὼβ, φησὶ τό· οὐχ cipulos facere, & baptizare, quam Io-
ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερι- hannes, Iesum Iudæam reliquisse, pro-
σμὸς ἔρχεται; ἰδοὺ δέ τις ἐπάρατον μὴ τὸ πάσχα fectumque in Galilæam, cum oporteret
πλείονων μηνῶν διατετριφέναι ἐν τῇ ἰου- eum transire per Samariam, venisse ad
δαίᾳ τὸν ἰησοῦν βαπτίζοντα μετὰ τῶν μαθητῶν fontem Iacob, ubi inquit hæc verba:
αὐτοῦ, ὥστε ἐνεστηκέναι ἤδη τὸν περὶ τετράμηνον *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor*
τοῦ θερισμὸν χαιρὸν, προσθετέον αὐτῷ ὅτι δύο *sunt menses, & messis venit?* [*Ecce dico*
ἡμέρας μείνας ἐκεῖ πρὸς τοῖς σαμαρεῦσι, μετὰ C *vobis; levate oculos vestros, & videte re-*
ταῦτας ἐξῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, καὶ αἰνα- *giones jam albas esse ad messem.*] Quod
γέγραπται, ὡς ἐικὸς ἦν τὸ πάσχα παρεγγεγραμμένον si quis existimat plurium mensium tem-
καὶ τῶν ἐν ἱεροσολύμοις πεπραγμένων αὐτοῖς, ὅτε pus consumpsisse Iesum post Pascha in
ἦλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Iudæa, baptizantem cum Discipulis suis,
γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες ὅσα ἐποίησεν ἐν adeo ut jam instaret tempus, quod erat
ἱεροσολύμοις, ἐν τῇ ἑορτῇ· καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον ante quartum mensem messis; adjun-
εἰς τὴν ἑορτήν· ἀλλ' ἐικὸς ὅτι ἐρεῖ τις πρὸς gendum est illi, quod duos dies cum
τοῦτο οὐδὲν λυπεῖν πλείονα αὐτὸν διατετρί- mansisset illic apud Samaritanos, post
φθαι ἐν τῇ ἰουδαίᾳ χρόνον ἐληλυθέναι ὅτε τὴν hos exierit in Galilæam; scriptumque es-
πηγὴν τοῦ ἰακὼβ, ἀπιόντα εἰς τὴν γαλιλαίαν, se, quod (perinde quasi nuper Paschate
ὅτε ἔτι τετράμηνος, εἶπεν, εἰς ὃν θερισμόν· facto, rebusque quas ipse egerat Hiero-
καὶ οὐδὲν ἄτοπον ὄντας γαλιλαίους διὰ τὰ D solymis) cum venisset in Galilæam, ex-
πρὸ τούτου μηνῶν αὐτὸν ἡμέρᾳ ἐν ἱεροσολύ- ceperint illum Galilæi, quicquid viderant quæ-
μοις προδέχεσθαι αὐτόν· λεκτέον δὲ πρὸς αὐ- cunque Hierosolymis fecisset in die festo.
τοὺς ὅτι προῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν ἦλ- Venerant enim etiam ipsi ad diem festum.
θεν εἰς τὴν κανᾶ τῆς γαλιλαίας, ὅπερ πρότε- Sed probabile est aliquem ad hæc dictu-
ρον πεποίηκε τὸ ὕδωρ οἶνον, ἔνθα καὶ τὸν τοῦ βα- rum, nihil obstare plurimum temporis
σιλικοῦ υἱὸν νοσοῦντα ἐν τῇ καφαρναοὺμ εἰπὼν τῷ eum in Iudæa commoratum venisse ad
πατρὶ αὐτοῦ· ὁ υἱός σου ζῇ, ἐθεράπευσε· καὶ fontem Iacob, abeuntem in Galilæam,
μετὰ ταῦτα ἐν ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ quando dixit, Adhuc quatuor menses
ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα, ὅτε ὃν τριακοντα ὀκτὼ sunt ad messem, nec quicquam absurdi
ἔτη ἔχοντα ἐν τῇ ἀσθενείᾳ προσλυπὴν ἐθεράπευσεν. esse Galilæos eum excepisse propter ea,
ἦν δὲ αὐτὴ ἡ ἑορτὴ τοῦ πάσχα ἐκεῖ, ὃ quæ in præcedentibus mensibus ipse Hie-
rosolymis egisset. Sed respondendum est
illis, quod profectus in Galilæam vene-
rit Canam civitatem Galilææ, ubi an-
tea fecerat ex aqua vinum, ubi etiam
Reguli filium ægrotantem in Caphar-
nao curavit, patri ipsius dicens: *Fi-* Ioh. 4. 50.
lius tuus vivit: & postea, hic erat
dies festus Iudæorum, & ascendit Ie-
sus Hierosolymam, quando paralyti-
cum octo, & triginta annos haben-
tem se in infirmitate curavit. An ve-
ro hic dies festus, Paschatis erat, non

additur enim nomen ejus. Vrget autem sequens historia, & maxime quod post pauca subjungitur: *Proximus erat dies festus Iudæorum Scenopegia.* His igitur diutius examinatis, consequens est dispicienti profundius sensum Scripturarum quærere, quid cogitans Iesus Discipulis dixerit: *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit: Ecce dico vobis; levate oculos vestros, & videte regiones albas esse jam ad messem.* Quemadmodum autem dicebamus aquas accurate examinantes in sermone Samaritidis, ita hoc etiam loco faciemus: quis enim jam non sit fassurus dictum hoc; *Levate oculos vestros, & videte regiones albas esse ad messem*, spirituale esse, nudumque his rebus, quæ sensu percipiuntur? cui consequens etiam erit, uti dicant Discipuli post quatuor menses futuram messem colligentium fructus, quantum ad suum intellectum in messem, quæ ostendebatur à Iesu. Existimamus ergo in his Discipulorum verbis, quatuor menses sunt, & messis venit, talem inesse sensum. Complures discipulorum τὸ λόγου, [hoc est Filij Dei,] considerantes difficiliorem esse veritatem, quam quæ ab humana natura percipi facile possit, cum differuerunt de ea vita, quæ est altera à præsenti, defatigati in apprehendendo fine earum rerum, quæ in præsenti vita quæruntur, veritatem se apprehensuros existimant, cum quatuor elementa transcenderint, cum quibus cognationem habent. Proinde dicunt Discipuli, messem, quæ juxta Domini vocem est consummatio curantium, & convehentium opera veritatis, fieri post instantem quaternitatem. Porro mensium nomen convenienter sermoni corporeo de messe sumptum est. Nec enim dicere oportebat: Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor dies sunt, & messis venit; vel, Adhuc quatuor anni, & messis venit: idque potissimum, quoniam Filius Dei vulgum, & corpori deditos velit latere; & mysticum celans, & id quod simplicius est, ostendens, ut aperti esse existimentur sermones à Servatore prolati. Vel fortassis Discipulorum voluntas, dicentium: *Adhuc sunt quatuor menses, & messis venit*, talis est: Quatuor sunt sphæræ quatuor elementorum, quæ subjectæ sunt naturæ cœlesti; in medio quidem, & maxime inferne sphæra est terræ: circa hanc est sphæra aquæ: tertia est aëris: quarta ignis: post quam sphæra Lunæ, & cæterarum. Notemus etiam, ne forte Discipuli existiment, eos veritatem per-

Ioh. 7. 2.

Ioh. 4. 35.

A προσκείσθω τὸ ὄνομα αὐτῆς· γενοχωρήσει δ' ἀκόλουθον τῇ ἱστορίᾳ, & μάλιστα ἐπεὶ μετ' ὀλίγα ὑπιφέρεται, ὅτι ἦν ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία· τούτων δὴ διὰ πλεῖον ἐξεταζομένων ἀκόλουθόν ἐστι τῷ βαθύτερον ἐνορᾶν τῷ κατὰ τὴν γραφὴν ζητεῖν τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν εἰπόντων ὁ Ἰησοῦς τό· οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται· ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· ὥσπερ οἱ ἐλέγομεν ὅτι τὸν κατὰ τὸ σαμαρίτην τὰ περὶ τοῦ ὑδάτων ἐξετάζοντες, ὅτω δὲ ἐκβαίνει ποιήσωμεν. τίς γὰρ οὐκ ἂν ὁμολογήσαι τὸ· ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη, πνευματικὸν εἶναι καὶ γυμνὸν αὐτῶν πνευματικόν; ᾧ ἀκόλουθον; ἆρ' εἴη καὶ τὸ τοὺς μαθητὰς λέγειν μὴ τετράμηνον εἶναι τὸν θερισμὸν ὃν συγκριτὸν, ὅσον ὅπερ τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν, τοῦτο τοῦ ἰησοῦ διακονοῦντος θερισμῷ· νομίζουσιν οὖν ἰδιωτικά τινα εἶναι τὰ τοὺς μαθητὰς λέγειν ὅτι τετράμηνός ἐστι καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται· οἱ πλῆθος τῶν τὸν λόγον μαθητῶν ἐννοοῦντες δυσεφικτον εἶναι τὴν ἀληθεστέραν φύσιν τοῦ ἀληθοῦς, ὅτε διϊλήφασι περὶ ἑτέρας τοῦδε τοῦ ἐνεστηκυίας ζωῆς ζωῆς, ἀπαυδήσαντες ὅτι τὰ πρόκειται περὶ ὃ περὶ τῶν ζητουμένων τέλος, ὑπολαμβάνουσι μὴ τοῦ περὶ τὰ δ' τῶν στοιχείων συγκρίσεως, ὑπερβαίνοντες ταῦτα, καταλήψεσθαι τοῦ ἀληθοῦς· φασὶν οὖν κατὰ τοῦ κυρίου φωνὴν οἱ μαθηταὶ περὶ τοῦ θερισμοῦ, ὅστις ὅστιν ἡ συντέλεια τῶν συγκομιζόντων τὰς ἀληθείας ἔργων, ὅτι μετὰ τὴν ἐνεστηκυῖαν τετράδα τῶν. τὸ δὲ τῶν μισῶν ὄνομα πρὸς ὃ πρέπον τῷ περὶ τοῦ θερισμοῦ λόγῳ σωματικῷ εἰλῆφθαι· ἃ γὰρ ἐχρῆν φάσκειν· οὐχ ὑμεῖς λέγετε, ἔτι τέσσαρες μῆνές εἰσι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἢ, ἔτι τέσσαρα ἔτη, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; μάλιστα ἐπεὶ καὶ τοῖς πολλοῖς καὶ σωματικωτέροις λανθάνειν ὁ λόγος βούλεται. κρύπτων μὲν ὃ μυστικὸν, ἐμφαίνων δὲ τὸ ἁπλούστερον εἰς ὃ σαφῶς εἶναι νομίζεσθαι τοὺς ἀπαγγελλομένους ὑπὸ τοῦ σωτῆρος λόγους· ἢ τάχα ὃ τῶν μαθητῶν βούλημα λεγόντων· ἔτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται, τοιοῦτόν ἐστι· τέσσαρές εἰσι σφαῖραι τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὑποκείμεναι τῇ αἰθερίᾳ φύσει, ἐν μέσῳ μὲν καὶ κατωτάτω τῆς γῆς, περὶ αὐτὴν ὃ ἡ τοῦ ὕδατος, καὶ τρίτη ἡ τοῦ ἀέρος, τετάρτη ὃ ἡ τοῦ πυρὸς, μίαν δὲ ἡ τῆς σελήνης, καὶ ἑξῆς· καὶ ὑπισχνου-

μὴ μήποτε ὑπολαμβάνωσιν οἱ μαθηταὶ περὶ ὃ καταρρωτέα ὑσία ὑμομβύους τοὺς ἐντὸ-

B C D E

σαν προεσκευασμένους καθελήφθαι ὁ ἀλη- A cepturos, qui hinc instructi discesserint,
θὴς, ὅτου δὲ τὸν ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ διώκεσθαι σφαῖ- & prope puriorem essentiam perve-
ραν, μὴ καθαφθαρεὶς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἥτις nerint, quando possit quis non corruptus
ἐστὶν ὕλη τῆ πηγῆς ἐν τοῖς περὶ τῆς * peccato ignis etiam sphæram transire,
quæ quidem ignis sphæra materia est uni-
* αἰσθήσεως τόπους * χω- versi in * Hanc
ρείοις. Τοιούτου δὲ τοῦ καταληφθέντος διελέγχει opinionem, ceu non sanam, redarguens
ὡς οὐχ ὑγιῆ φησιν ὁ ἡμέτερος ὁ σὰρξ λόγος τοῖς Sermo ille caro factus ad eos, qui talia
ταῦτα νομίζουσι τό· οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηνός credunt, inquit: *Nonne vos dicitis, quod*
ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἰδοὺ λέγω *quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce*
ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεά- *dico vobis, levate oculos vestros, & vi-*
σασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερι- B *dete regiones jam albas ad messem.* Facile
σμὸν ἤδη· καὶ γὰρ ἀδύνατον ἡμῖν φαίνεται πε- factu non esse certe nobis videtur, non
ρὶ ἑνὸς αὐτῶν ἐν τούτοις πᾶσι ἀλληγορεῖσθαι de spiritus messe eum in his differere,
θερισμῶ, ἐπεὶ καὶ τὸν ἁπλούστερον ἐκδε- quandoquidem sententia eorum qui sim-
χόμενόν ἀληθὲς λόγιον ἐπιπλήττει τοῖς μαθη- plicius exponunt, vera loquentes Disci-
ταῖς νομίζουσιν, ὡς οἴονται, μὴ τετράμηνον pulos objurgat Dominus existimantes, ut
ἔρχεσθαι τὸν θερισμὸν, ἔν τινα ἐν τοῖς πρὸ τού- hi putant, post quartum mensem ven-
των προεφήσαμεν μὴ πάνυ τι διώκεσθαι μὴ turam messem, quam in superioribus
*κ' ἔτους τετράμηνον ἐκφήσασθαι. * Ἀλλ' ὅμως δὲ οὖν εἰς proposuimus non admodum posse post
τὴν παρόνσιαν ἡμῖν μαθητῶν διορθούμενος φησι quartum mensem consistere. Alioquin
τό· οὐχ ὑμεῖς μὴν τάδε λέγετε; ἐγὼ δὲ τάδε C Discipulorum etiam opinionem fere cor-
φημί· πρὸς τούτοις πῶς ὄκνον ἄπορον τὸ μὴ· rigens, inquit: Nonne vos dicitis? at
ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ πάντα ἀλ- ego hoc dico. Ad hæc quomodo absur-
ληγορῆσαι σαφῶς, καὶ τό· θεάσασθε τὰς dum non est allegorice palam in omni-
χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη, τάδε bus non explicare hoc dictum: *Levate*
πρὸς τῶ * ἐρχόμενον τοῦτο· οὐχ ὑμεῖς *oculos vestros*, & hoc: *Videte regiones jam*
λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς *albas ad messem esse*; in eo vero, quod
ἔρχεται, μὴ ἀλληγορικῶς σκληθῆ; ὡς ὁ κεκ- ante hoc positum est, nempe: *Nonne*
λεωμένος μύθοιτο ὁμοίως τοῖς πολλοῖς ὅτι τῆς λέ- *vos dicitis, quod adhuc menses quatuor*
ξεως ἔμφυτον μὲν οἰόμενος αὐτὸν ἀνάγεσθαι· φη- *sunt, & messis venit*, idem faciendum
σὶ γοῦν ὅτι τῶν τῆδε γινομένων λέγει θερισμὸν, D non censere? Attamen Heracleon, non
ὡς τότε μὲν ἔτι διωρίαν ἔχοντος τετράμηνον secus atque multi, literæ affidet, ratus
τῆδε θερισμῶ, ἃ αὐτὸς ἔλεγεν, ἤδη ἐνεστῶτος, eam anagogicum sensum non recipere.
καὶ τὸν θερισμὸν ὄκνα οἶδ' ὅπως ὅτι τῆς ψυχῆς Inquit ergo Jesum loqui de messe eorum
ἐξείληφε τὴν πιστεύοντων, λέγων ὅτι ἤδη ἀκ- qui generantur, perinde quasi hæc mes-
μαῖοι καὶ ἕτοιμοί εἰσι πρὸς θερισμὸν, καὶ ἐπι- sis, spatium quatuor mensium determi-
τηδείοι πρὸς τὸ σωαχθῆναι εἰς ἀποθήκας, τού- natum habeat, quam ipse dicebat jam
τοις δὴ πίστεως εἰς αἰώνιον σωτηρίαν, ὅσαι γε ἕτοιμοι, instare. Nec scio quo pacto etiam mes-
ἢ γὰρ πᾶσαι. αἱ μὲν γὰρ ἤδη ἕτοιμοι ἦσ, φησὶν, sem interpretatus sit de anima creden-
αἱ δὲ μέλλουσι, αἱ δὲ μηδήσουσιν, αἱ δὲ ἐπιτείνουσι) ἤδη. tium, dicens eos jam maturos, & para-
Ταῦτα μὲν οὖν ὁκνος εἶπε. πῶς δὲ οἱ μαθη- tos ad messem esse, atque etiam idoneos,
ταὶ ἐπαίροντες τοὺς ὀφθαλμοὺς δύνανται βλέ- E qui inducantur in horreum, hoc est per
πειν τὰς ψυχὰς ἤδη ἐπιτηδείους ὄσας πρὸς θ', fidem in quietem; si tamen sint parati,
ὡς οἶεται, εἰς ἀποθήκας εἰσαχθῆναι, οὐκ οἶδα nec enim omnes parati sunt: nam ani-
εἰ δύνασθαι παραδοῦναι. καὶ ἔτι γε πῶς ὅτι τῶν marum aliquæ paratæ fuerant, inquit,
ψυχῶν ἀληθὲς τό· ἄλλος ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος aliquæ erant se præparaturæ, [nempe il-
ὁ θερίζων, καὶ· ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, ὃ οὐχ læ animæ:] & aliquæ quidem jam semi-
ὑμεῖς κεκοπιάκατε. τίνα δ' ἕξωθεν τὸ· ἄλλοι κε- nantur: [aliquæ vero seminandæ sunt.]
κοπιάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσ- Hæc quidem ille. Sed nescio an ipse
εληλύθατε, δυνατὸν ὄντι παρὰ δίξασθαι ὅτι ostendere possit, quomodo Discipuli elevantes oculos videre possint animas jam
idoneas existentes (ut putat) ut in hor-
reum inducantur: quinetiam quomodo
de animabus verum est hoc: *Alius qui*
seminat, & alius est qui metit; & illud: *Ego misi vos ad metendum, quod vos non* Joh. 4. 37.
laborastis: quomodo etiam fieri potest ut 38.
illud de anima intelligatur: *Alii laboraverunt, & vos in laborem illorum introis-*
stis? Quamobrem per messem nos intelligimus messem fructus, qui colligitur

in vitam æternam, juxta perfectionem rationis, quæ in notionibus nostris, seminis instar, ingenita multo labore perficitur. Cæterum quomodo ab alio seminatur, & ab alio metitur, in sequentibus disseremus. *Ecce dico vobis, levate oculos vestros, & videte jam loca alba esse ad messem.* In multis Scripturæ locis positum est hoc dictum: *Levate oculos vestros*, divina nos oratione admonente uti attollamus, elevemusque tum sensus, tum vim videndi inferne jacentem, & pronam, nec erigere se valentem, ut perfecte sublimia contempletur; quemadmodum in Esaia: *Levate oculos vestros, & videte, quis vobis hæc omnia ostendit.* Servator etiam beatitudines dicturus, elevatis oculis ad Discipulos, inquit: Beati hi, & hi: nullus enim Discipulus germanus Iesu, jacet inferne, quemadmodum neque ille, qui in Abrahæ sinibus requiescebat: ex quo qui in dominatu dives fuerat, cum elevasset oculos, videt Abraham, & Lazarum in hujus sinibus. Ad hæc mulier illa contracta, nec caput erigere omnino valens, cum à Iesu erecta fuisset, contractionem atque infirmitatem erigendi sese deponit, ut elevet oculos. Nec ullus profecto est, qui perturbationibus obnoxius, & carni adhærens, vel rebus materialibus commixtus, mandatum servaverit dicens: *Levate oculos vestros*: quamobrem ne loca quidem visurus est iste, etiam si jam alba sint ad messem. Præterea nullus, qui operatur opera carnis, levavit oculos. Porro alba sunt ad messem jam loca, quando adest Dei sermo aperiens, & illustrans omnia Scripturæ loca, quæ plena sunt, adveniente Iesu: fortassis etiam omnia, quæ sensu percipiuntur, vel ad ipsum usque cœlum, atque usque ad ea, quæ in ipso sunt, alba sunt loca parata jam ad messem, elevantibus oculos: palam uniuscujusque rei ratione illis ob oculos exhibita, qui receperunt, eo quod transformentur ad eandem imaginem à gloria in gloriam, [similitudinem] oculorum, qui viderunt quomodo singula, quæ facta fuerant, bona essent. Hoc enim dictum, vidit Deus singillatim, quæ creata sunt, bona esse, tale est: inspexit Deus cujusque rei rationes, easque vidit bonas esse propter rationes, quibus unumquodque creatum erat. Quod si quis sic non intelligit hoc dictum: *Et vidit Deus, quod bonum esset*, enarret nobis, quomodo in his verbis: *Educant aquæ*

Is. 40. 26.

Gen. 1. 20.

A τῆς ψυχῆς· ἡμεῖς δὲ τὸν θερισμὸν συναγομένου καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐκλαμβάνομεν, κατὰ τὴν τελείωσιν τοῦ σπερματικῶς ἐγκειμένου κατὰ τὰς ἐννοίας ἡμῖν λόγου ἀπὸ γεωργίας πλείονος τετελειωμένου· πῶς δὲ ὑπὸ ἄλλου σπείρεται, καὶ ὑπὸ ἄλλου θερίζεται ἐν τοῖς ἑξῆς διαληψόμεθα· ἰδοὺ λέγω ὑμῖν ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· πολλαχοῦ τῆς γραφῆς κεῖται τό· ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, προ-
B τρεπομένου ἡμᾶς τοῦ θείου λόγου ὑψοῦν, καὶ ἐπαίρειν τὰ φρονήματα, καὶ τὸ διορατικὸν κάτω που κείμενον, καὶ συγκύπτον, μὴ δυνάμενόν τε ἀνακύψαι εἰς τὸ πάντελες μετεωρίσαι· ὥσπερ ἐν ἡσαΐᾳ· ἐπάρατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· καὶ ὁ σωτὴρ δὲ ὅτε μέλλει τοῖς ἐν πεδίῳ συναχθεῖσι λέγειν τοὺς μακαρισμοὺς, ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγει τό· μακάριοι οἵδε καὶ οἵδε· οὐδεὶς γὰρ γνήσιος ἰησοῦ
C μαθητὴς κάτω ἐστὶν, ὡς οὐδὲ ὁ ἀναπαυόμενος ἐν τοῖς τοῦ ἀβραὰμ κόλποις· ὁ γοῦν πλούσιος ὑπάρχων ἐν βασιλείοις ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς βλέπει τὸν ἀβραὰμ, καὶ τὸν λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ· πρὸς τούτοις ἡ συγκύπτουσα, καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ πάντελες ἰησοῦ αὐτὴν ἀνορθώσαντος, ἀποτίθεται τὸ συγκύπτειν καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἀνακύπτειν, ἵνα ἐπάρῃ τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ οὐδείς γε ἐν πάθεσιν ὤν, καὶ τῇ σαρκὶ προσετηκώς, ἢ τοῖς ὑλικοῖς ἐμπεφυρμένος ἐτήρησε τὴν λέγουσαν ἐντολήν· ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν· διόπερ ὁ τοιοῦτος
D οὐδὲ θεάσεται τὰς χώρας κἂν ὦσι λευκαὶ πρὸς θερισμὸν ἤδη· ἔτι δὲ οὐδεὶς ἐργαζόμενος τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμούς· λευκαὶ δὲ αἱ χώραι πρὸς θερισμὸν ἤδη εἰσὶν, ὅτε πάρεστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος σαφηνίζων καὶ φωτίζων πάσας τὰς χώρας τῆς γραφῆς πληρουμένης ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ αὐτοῦ· τάχα δὲ καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ μέχρι γε αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, αἱ λευκαί εἰσι χώραι, ἕτοιμοι πρὸς θερι-
E σμὸν τοῖς ἐπαίρουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς, σαφῶς παρισταμένου τοῦ περὶ ἑκάστου λόγου τοῖς ἀνειληφόσιν, ἐκ τοῦ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦσθαι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, * ὀφθαλμῶν ἑωρακότων, πῶς ἕκαστον τῶν γενομένων καλὸν ἦν· τὸ γὰρ, εἶδεν ὁ θεὸς καθέκαστον τῶν κτισμάτων λεγόμενον ὅτι καλὸν, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ἐνεῖδεν ὁ θεὸς τοὺς λόγους ἑκάστου, καὶ εἶδε πῶς καθ' οὓς γέγονεν ἕκαστον τῶν κτισμάτων λόγους, ἐστὶ καλόν· εἰ δὲ μὴ οὕτως τις παραδέχεται τό· εἶδεν ὁ θεὸς, ὅτι καλὸν, διηγησάσθω πῶς ἐν τῷ· ἐξαγαγέ-

* Fern. ἐμείωσιν ὀφθαλμῶν

πα τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετ- A
νὰ πετόμενα ὅτι τῆς γῆς καὶ ὃ στερέωμα τοῦ ὐ-
ρανοῦ, σώζεται τό· εἶδεν ὁ θεὸς, ὅτι καλὸν, ἢ
μᾶλιστα ἐπὶ ἐποίησιν ὁ θεὸς τὰ κήτη τὰ με-
γάλα, ὁ λόγος ὁ περὶ ἑκάστου τούτων ὢν ὀρ-
θὸς θεῖ τὸ καλόν· τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τῶν.
ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὰς ζώσας καὶ κτήνη, καὶ
τετράποδα, καὶ ἑρπετὰ, καὶ θηρία τῆς γῆς καὶ
κτήνη, λεκτέον, οἷς ἢ ὑπεφέρεται τό· εἶδεν ὁ
θεὸς ὅτι καλόν· πῶς γὰρ καλὸν τὰ θηρία καὶ
τὰ ἑρπετὰ, εἰ μὴ ὁρᾷ ὁ λόγος ὁ περὶ αὐτῶν B
ὄντι τὸ καλόν; τοῦτο δ' ἡμῖν λέγεται ἀφ'
ὑ· ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσα-
σθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν
ἤδη, προτρέποντος τοῦ κυρίου τοὺς μαθητὰς
λόγῳ τοὺς ἀκροατὰς ἐπαίρειν τοὺς ὀφθαλμοὺς
ὁπότε τὰς χώρας τῆς γραφῆς, καὶ ὁπότε τὰς χώ-
ρας τοῦ ἐν ἑκάστῳ τῶν ὄντων λόγου, ἵνα πῶ
λευκότητα, ἢ πῶ λαμπρότητα θεάσηται τις τῆ
τῆς ἀληθείας παμφαοῦς φωτός. πρώτα γὰρ ἐνώ-
πιον τοῖς νοῦσι, καὶ οὐ σαλομῶν, ὁρᾶται δὲ τοῖς C
βουλομένοις ἀποτείνασθαι ἀφορμὴν· ὁ θερίζων
μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν
αἰώνιον, ἵνα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερί-
ζων· ποσαχῶς ὁ θερισμὸς ἐν τῇ γραφῇ λέγε-
ται, ἢ ἐφ' ὅσον ἔοικεν νομίζω αἰσχρῶν ἐστὶ)
παραθέσθαι, ἵνα καὶ ὃ δυνατὸν ἡμῖν κοπια-
σάντες τοῦ σπουδαιοτέρου δυνηθῶμεν ἐνταῦθα ἰ-
δεῖν ὁπότε τινες τὴν πλείονων τάξεται ἡ λέξις·
ἐρωτῶμεν δὴ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον, ἡνίκα προσ-
ῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ κυρίῳ λέγοντες· ἀφο- D
σίωσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων
τοῦ ἀγροῦ, διδασκαλίαν περὶ ταύτης τοῦ κυ-
ρίου, μαθητέρα λεγόντων· ὁ δὲ θερισμὸς συντέ-
λεια αἰώνός ἐστιν. οἱ δὲ θερισταὶ ἄγγελοί εἰσιν·
ἀλλὰ μὲν ἢ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ περὶ τοῦ πλήθους
τῶν πιστευόντων ἀπρονοήτων διδασκαλίας βασάνισις
αὐτοῖς περὶ ὧν πιστεύουσι, φησὶν ὁ σωτὴρ ἡμῶν· ὁ
μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται παυόλιγοι· δεήθητε
οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ὅπως ἐκβάλῃ ἐρ-
γάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ· ὡσὲ τύπος ὁ E
ἀπόστολος σπέρμα μὲν ὀνομάζει, τὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ
εὐπρέπειαν, ἢ ἁμάρτημα τῶν ἀνθρώπων. θερισμὸν
δὲ τὰ ὀφθέντα ἐνεργὰ κατορθώματα ἢ ἁμαρτήματα
ἑκάστου καὶ τὴν ἀξίαν ἀποκαλυφθέντα, ὅπερ λέγων·
ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει· ὅτι
ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει
φθορὰν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ
πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον· καθ' ὅσον δὲ
πεπληροῦται τὸ σημαινόμενον νομίζω καὶ τὸν

reptilia animarum, quæ victuræ sint, & volatilia alata super terram in firmamento cœli, servetur Deum vidisse, quod bonum esset, idque potissimum, quod fecerit Deus cete magna: sed ratio uniuscujusque harum rerum Deo perspecta res bona est. Idem censendum est de illis verbis: *Educat terra animam viventem* Gen. 1. 24. *juxta genus, quadrupeda, & reptilia, & feras terræ*: quibus subjungitur etiam: *Vidit Deus, quod bonum est.* Quomodo enim feræ, & reptilia bonum sunt, nisi ratio earum bonum est? Quæ à nobis dicuntur propter illud: *Levate oculos vestros, & videte loca jam alba esse ad messem*, Filio Dei, qui Discipulis aderat, auditores monente, ut elevarent oculos ad loca Scripturæ, & ad loca rationis, singulis entibus innatæ, ingenitæque, ut albedinem, splendoremque lucis veritatis, quæ ubique est, aliquis videat: *Omnia enim coram intelligentibus*, teste So- Prov. 8. 9. lomone, *rectaque his, qui sensum distribuere volunt.*

C TOMVS SEXTVSDECIMVS.

Qui seminat mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, ut qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. Ioh. 4. 36.

QVot modis in Scriptura messis dicatur, & in quot significationibus ponatur, dicere oportet: idque necessario apponendum reor, ut possimus, significatione hujus nominis nobis pro viribus perspecta, ex pluribus videre, in quanam ponendum sit. Dicemus ergo doctrinam Domini, qui in Evangelio Matthæi, cum accessissent Discipuli ad eum dicentes: *Edissere nobis parabolam* Matth. 13. *zizaniorum agri*, de hoc nomine post 36, 39. alia dicit: *Messis est finis seculi, messores Angeli sunt.* At vero etiam alio in loco de multitudine credentium, & opus habentium doctrina, quæ illis manifestet ea, quæ credunt, Servator inquit noster: *Messis quidem multa, operarij autem pau-* Matth. 9. *ci; obsecrate ergo Dominum messis, ut e-* 37, 38. *mittat operarios in messem suam.* Ad hæc Apostolus semen quidem nominat benignitatem, [quam exhibent homines proximo suo in præsenti vita,] vel peccatum eorum; messem vero ea, quæ unicuique merito reposita sunt, vel ob præclare facta, vel ob peccata, quæ in præsenti vita quisque egerit, sic dicens: *Quicquid enim seminaverit homo, hoc etiam* Gal. 6. 7, 8. *metet; quoniam qui in carne seminat, de carne messurus est corruptionem: at qui spiritu, è spiritu metet vitam æternam.* In aliqua vero simili significatione arbitror

etiam Prophetam, qui in Psalmis circumfertur, dixisse: *Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Ponitur etiam hoc nomen frequenter, ut loqui consuevimus, quemadmodum in libro Ruth hisce verbis: *Veneruntque Bethlehem, cum messis hordeacea inciperet.* Expositis itaque in præsentia quinque significationibus messis, manifestum est hoc in loco messem non accipi ut loqui consuevimus; sed ne pro fine quidem, & consummatione, neque enim hoc modo loqui consuevimus: Qui seminat mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam. Neque de messoribus Angelis consentaneum est nos hoc in loco intelligere admonitionem de metendo. Sed ne cum hoc quidem dicto: *Qui seminat in carne, de carne messurus est corruptionem, & qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam*, fieri potest, ut intelligamus hæc verba convenire posse: *Qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.* Iuxta enim apostolica dicta idem est, qui seminat, & metit, sive in carne, sive in spiritu; & ob hoc etiam congregans vel corruptionem, vel vitam æternam: in præsentibus vero alius est, qui seminat, alius qui metit. In Psalmis etiam idem similiter seminat, & idem metit, juxta dictum, quod proposuimus ab Apostolico differens, ratione sacratiore, & occultiore: nam dictum Apostolicum simplicius prolatum est, non docens de diversa natura seminum, unde sumantur. At quod è Psalmis proposuimus, declarare mihi videtur animarum nobilium descensum, quæ venerint in hanc vitam, cum salutaribus seminibus, quæque invitæ fere venerint suspirantes, sed redierint cum exultatione, eo quod egregie laboraverint, & auxerint, & multiplicarint semina, cum quibus venerant. Alius autem est, qui seminat, & alius, qui metit in præsenti orationis contextu. Dicetque profecto Heracleon, & secum fortassis sentiens alius etiam Ecclesiasticus, propter hanc expositionem, hæc verba dicta fuisse in ea significatione, qua dictum est: *Messis quidem multa, sed operarii pauci*, eo quod essent parati ad messem, & idonei, qui inducerentur in horreum, hoc est in requiem per fidem: essentque idonei ad salutem, & ad susceptionem verbi [Dei;] secundum Heracleonem quidem, quia tales creati fuerint, & talem habuerint naturam;

Psal. 125. 5, 6.

Ruth. 1. 22

A τοῦ Φιτὸν φερόμενοι ἐν ψαλμοῖς εἰρηκέναι· οἱ πορευόμενοι ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θερίσουσι· πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν· κεῖται δὲ ὄνομα πολλαχοῦ καὶ ὅτι τῆς σιτοποιΐας, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ Ἀφῆκε τύπων· οὕτω καὶ παρεληλύθασιν εἰς Βηθλεὲμ ἐν ἀρχῇ θερισμοῦ κριθῶν· πέντε δὲ ὄντες τοῦ προκειμένου σημαινομένων, φαμὲν μὴ ὅτι καὶ ὃ ἐν τῇ συνηθείᾳ δηλούμενον ἐνταῦθα εἴρηται, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι τῆς σωτηρίας τεταγμένον· ἵνα γὰρ ἐν τῇ σωτηρίᾳ θερίζων, μισθὸν λαμβάνῃ, καὶ συνάγῃ καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον. ἵνα τοίνυν τῶν θερισάντων ἀῤῥένων ὁ προφητικὸν εἰς ὃ θερίζειν βούλεται ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τοῦτ· ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸ· ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθορὰν· καὶ ὁ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον, οἷόν τε ἐνταῦθα λαμβανόμενόν τό· ὁ θερίζων μισθὸν B λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον· κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀποστολικὴν ῥητὰ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ σπείρων, καὶ ὁ θερίζων, εἴτε εἰς τὴν σάρκα, εἴτε εἰς τὸ πνεῦμα, ἐξ ἀφ' ἑαυτοῦ σπείρων, ἤτοι φθορὰν, ἢ ζωὴν αἰώνιον· κατὰ δὲ τὰ ὑποκείμενα, ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων· ὁμοίως δὲ ὁ αὐτὸς μὲν σπείρει, καὶ θερίζει, καθὼς προβέβληται ἐν ψαλμοῖς ῥητὸν, διαφέρει τῆς ἀποστολικῆς τῆς μυστικωτέρας καὶ ἀπορρητοτέρας· ὃ μὲν γὰρ ἀποστολικὸν ἁπλούστερον εἴρηται, καὶ διδάσκει περὶ τῆς διαφόρου C φύσεως τῶν σπερμάτων πόθεν λαμβάνεται· τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ψαλμῶν δοκεῖ μοι δηλοῦν περὶ τοῦ καταβάσεως τῶν βαρυτέρων ψυχῶν προβεβλημένων εἰς τὸν βίον τοῦτον, μετὰ τῶν σωτηρίων σπερμάτων, καὶ προβεβλημένων γε, οἷονεὶ ἀκουσίως μετενεχθεισῶν, ἐπανερχομένων δὲ ἐν ἀγαλλιάσει, διὰ τὸ καλῶς γεωργηκέναι, καὶ αὐξηκέναι, καὶ πεπληθυνικέναι τὰ σπέρματα, μεθ' ὧν ἐληλύθασιν· ἄλλος δέ ἐστιν ὁ σπείρων, ἄλλος ὁ θερίζων ἐν τῇ προκειμένῃ λέξει· καὶ ἴσως γε ὁ Ἡρακλέων, τάχα δ' τοῦτο καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμπροφερόμενός τις καὶ ἐκκλησιαστικὸς, ὅτι καὶ τό· ὁ θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι, σημαινόμενον, ὁμοίως τούτοις εἰρῆται τῆς ἑτοίμους πρὸς θερισμὸν, καὶ ἐπιτηδείους πρὸς τὸ κλιθῆναι εἰς τὴν ἀποθήκην, διὰ τῆς πίστεως εἰς ἀνάπαυσιν οὖσι), καὶ ἐπιτηδείους πρὸς σωτηρίαν, καὶ προσδεχθῆναι τὸν λόγον, καὶ μὲν τὸν Ἡρακλέωνα διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν, καὶ τὴν φύσιν·

κῆ δὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸν, καὶ λίαν πνα θυ- A ſecundum Eccleſiaſticum vero, propter
ξεπισμὸν τῆ ἡγεμονικῆ ἑτοίμως πρὸς τε-
λείωσιν, ἵνα μὴ ᾖ θερισθῆ· λεκτέον οὖν πρὸς
τοὺς ἅπας ἀκριβεξαμένους, εἰ βούλονται προσδέ-
ξασθαι μήποτε γεγονέναι πρὸ τῆς τῆ σωτῆρος
ἡμῶν ἐπιδημίας θερισμὸν πολυπλήσιον ᾧ ἅπα-
τες δὴ ἐλπιδέντι ἀπὸ τῆ χρόνων τῆ βασιλι-
κῆ κηρύγματος· εἰ γὰρ ὡς ἔστ) ὁ θερισμὸν
πολλὰ πολλοὶ πεπιστεύκασι, καίτογε ὀλίγων
ὄντων τῆ ἐργατῶν ἀπεσταλων, ὡς πρὸς ὃ
πλῆθος τῆ πολυδεξαμένων ὁ λόγον, ἤγουν B
δηλῶ τὸ θεάσασθαι τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι
πρὸς θερισμὸν ἤδη, οὐδεὶς πρὸ τῆς σωματικῆς τῆ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας πεπίστευκε,
ἀλλ' οὐδὲ γέγονέ τις πιστεύοντων ἐργάτης, ὅ-
περ ἐστὶν ἀπιστότατον φάσκειν, ἀλ' ἐκεῖνον, ὁ μισ-
θὸς, καὶ τὰς προφήτας μήτε τῶ τῆ ἐργατῆ
ἐφικέναι χρόνον, μήτε τῶ τῶν θεραπευο-
μένων, ἢ εἶναι καὶ πρότερον γεγονασιν ἐργά-
ται ᾧ θερισταὶ, οὐδὲν δεῖξαι προσδέξον ὁ σω-
τὴρ ἐπαγγέλλεσθαι τοῖς ἐπαίρουσι τὰς ὀφθαλ- C
μὰς, ἵνα θεάσωνται τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι
πρὸς θερισμὸν ἤδη· ἐκ τούτων δὲ δυνατὰ
πως ἔστ) σαφὲς ὅτι οὐδὲν τῆ προφημένων
ἔστιν ἐνθάδε νοούμενον κῆ ὃν θερισμόν· ἀλλ'
οὐδὲ ὃ προσῆκε ᾧ ἀποστόλῳ ἐν ἄλλῳ τό-
πῳ νοηθὲν ἐνθάδε ἁρμόσαι λέγοντι· ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει· ζητῶμεν οὖν ἕκαστον σημαινόμενον παρὰ
τοῖς προαποδεδομένοις εἰς τό· οὐχὶ ὑ- D
μεῖς λέγετε ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; καὶ εἰς τό· ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. ὁ δὲ περὶ τῆς σαφηνείας τῆ γραφῆ φανὴς λόγος, ἢ ὁ περὶ τῶ, πῶς πάλιν ὅσα ὁ θεὸς ἐποίησε καλὰ λίαν, εἴρηται ἡμῖν ὁ θερισμὸς, ὃν τινα ὁ θερίζων δύο καρποὺς τῶ θερίζειν ἔχει. ἵνα μὲν ὅτι λαμβάνῃ μισθὸν, ἕτερον δὲ ὅτι σωάγῃ καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον· ᾧ νομίζω E
δεῖν μὲν τὰς μὴ τοῦτο ἐπαγγελίας ἐσημῆναι κῆ τὸ γεγραμμένον· ἰδοὺ κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτῆ ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κῆ τὸ ἔργον αὐτῆ, εἰρῆσθαι τό· μισθὸν λαμβάνῃ. δεῖν δὲ τὸν ἀπ' αὐτοῦ τῆς θεωρείας ὠφέλειαν, ἀπ' οὗ ἐν κῆ φύσιν ἔσχεν ὡς τῷ, ᾧ τῇ λογικῇ θεωρητὸν τυγχάνουσαν, ᾧ χωρὶς ἑτέρων προσῆκε τούτῳ ἐπαγγελίας γεγράφθαι τό· σωάγῃ καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον· ὅπερ θεωπάθειάν πνα τῆ ἡγεμονικῆ δηλοῖ, ὡς ἐν τῷ τοίτῳ τῆ γρα-

quandam diligentem præparationem ejus partis animæ, quæ præſtantiſſima eſt, paratæ, & promptæ ad perfectionem, ut etiam metantur. Sed dicendum eſt his, qui hunc in modum expoſuerunt, an velint admittere nunquam factam fuiſſe ante Servatoris noſtri adventum meſſem ſimilem illi meſſi, quæ ſic ſperabatur à temporibus Evangelicæ prædicationis. Nam ſi quia erat meſſis multa, multi crediderunt, quanquam paucis exiſtentibus operarijs Apoſtolis, comparatione multitudinis ſuſcipientium verbum Dei; vel quia [non] vidit regiones jam eſſe albas ad meſſem, nullus ante corporalem Servatoris noſtri adventum credidit, neque etiam fuit aliquis operarius credentium, quod eſt abſurdiſſimum dictu, ſi Abraham, & Moſes, & Prophetæ, nec operariorum, nec eorum qui metunt habeant locum; vel ſi etiam antea fuere operarij, fuitque meſſis: nihil admirabile videbitur Servatorem annunciare elevantibus oculos, ut videant regiones jam albas eſſe ad meſſem. Ex his clare perſpici poteſt, nihil eorum, quæ ſupra diximus, hoc in loco intelligi de voce meſſis. Sed neque quod apud Apoſtolum alio loco conſideravimus, hic congruit dicentem: *Qui parce ſeminat, parce & metet; & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Quæramus igitur ſeptimam ſignificationem convenientem his, quæ ſupra differuimus in illud: *Nonne vos toh. 4 35,36 dicitis, quod adhuc quatuor menſes ſunt, & meſsis venit?* & in hoc: *Ecce dico vobis, levate oculos veſtros, & videte regiones jam albas eſſe ad meſſem:* ſitque meſſis nobis ratio, ſive oratio aperta, de perſpicuitate Scripturarum (veluti quomodo omnia, quæ fecit Deus, ſint valde bona) quam meſſem qui merit, duos fructus metendi habet: alterum quod accipit mercedem; alterum quod colligit fructum in vitam æternam, Et arbitror per eas promiſſiones, quæ poſtea futuræ ſunt juxta id, quod ſcriptum eſt: *Ecce Dominus, & merces ejus in manu ejus, If. 40 10 ut reddat unicuique ſecundum ea quæ geſſerit,* dictum fuiſſe: *mercedem accipit*; propter punientem autem ex ipſa cognitione utilitatem, quæ ex ſe ſecundum naturam in mente ineſt, etiam in rationali natura, ceu egregium quiddã, & inſigne exiſtẽs, etiam præter promiſſiones, quæ aliæ ſunt ab ipſis ſcriptum fuiſſe: *Qui colligit fructum in vitam æternam:* quæ res beneficiũ quoddam, & commodum τῆ ἡγεμονικῆ, [ſive mentis principalis,] oſtendit: quemadmodum

in tertio Stromaton libro expoſuimus, enarrantes dictum illud: *Pater tuus, qui in abſcondito videt, reddet tibi* [*in manifeſto.*] Heracleon dici exiſtimat: *Qui metit, mercedem accipit*, quoniam Servator ſeipſum dicat meſſorem, mercedemque Domini noſtri eſſe exiſtimat eorum qui metunt ſalutem & reſtitutionem, eo quod ipſe in eis requieſcat: in his vero verbis: *Fructum colligit in vitam æternam*, fructum dictum fuiſſe exiſtimat, vel quia id quod colligitur, fructus ſit vitæ æternæ, vel quia ipſa collectio vita etiam æterna eſt. At reor hoc in loco coactam eſſe illius interpretationem, dicentis Servatorem accipere mercedem, & confundentis mercedem, & collectionem fructus in unum, manifeſte duas res Scriptura in medio ponente, ut ſupra oſtendimus. Quamobrem ſi aſſequuti fuimus elevationem oculorum Apoſtolicorum, viſionemque regionum, jam ad meſſem albarum, eodem modo accurate inquiramus oportet, quid ſit hoc dictum: *Ut qui ſeminat, ſimul gaudeat, & qui metit.* Exiſtimo igitur eum in omni arte, & ſcientia, quæ pluribus ſpeculationibus conſtet, ſeminare, qui principia inveniat: quæ alij aſſumentes, curioſiuſque ea examinantes, viciſſimque alijs tradentes inventa ſua, auctores ſunt poſteris, ex his quæ invenerint, non valentibus principia invenire, & ſequentia conjungere, & ſummam manum artibus, & ſcientijs imponere, ut plenum fructum percipiant: non ſecus, atque in meſſe, hujuſmodi artibus, & ſcientijs completis. Quod ſi hoc verum eſt in artibus, & quibuſdam ſcientijs, quanto magis in ea arte, quæ ars eſt artium, & ſcientia ſcientiarum, conſpicere id licet? Inventa enim à majoribus curioſius cum indagaſſent poſteri, occaſionem ſucceſſoribus ſuis, qui hæc inventa cum diligentia adjiſſent, tradiderunt, ut unum veritatis corpus cum ſapientia conjungerent. Igitur completo toto opere artis artium, qui ſeminat, ſimul gaudet, & qui metit, Deo viciſſim in unum finem omnes congregante. Proinde vide an ſeminantes ſint Moſes, & Prophetæ, qui ſcripſerunt ea *quæ pertinent ad noſtram admonitionem, in quos finis ſeculorum devenerunt*, quique prædicaverunt adventum Chriſti; qui meſſuerunt autem, ſint Apoſtoli, qui Chriſtum receperunt, videruntque gloriam ejus, conſonam propheticis, & rationabilibus de ipſo ſeminibus: quæ demeſſa fuere [à ſeculis,] propter accuratam indaginem, & intelligentiam myſterij, abſconditi ſi τῇ τῶν ἐπιξεργασίαν καὶ κατανόησιν τὰ κεκρυμμένα μυστήρια ἀπὸ τῶν αἰώνων, φανερω-

Matth 6.4

1. Cor. 10. 11.

ματίων προῃρησάμην διηγούμενοι τὸ· ὁ πατήρ σου, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι· ὁ μὲν ἡρακλέων τὸ· ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, εἰρῆσθαι νομίζει, ἐπεὶ θερίζει ἑαυτὸν λέγει ὁ σωτὴρ, καὶ τὸν μισθὸν τῷ κυρίου ἡμῶν ἐκκλησιαστικὴ εἶναι τῶν τῆς θεριζομένων σωτηρίας ἀποκαθίστασιν ὡς ἀναπαύεσθαι αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς. ὃ δέ· ὁ σπείρων καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, φησὶν εἰρῆσθαι, ἢ ὅτι ὁ σπειρόμενος καρπὸς ζωῆς αἰωνίου ἐστὶν, ὃ καὶ αὐτὸ ζωὴ αἰώνιος· ἀλλὰ αὐτόθεν νομίζω σαφὲς εἶναι τῷ διήγησιν αὐτὸ φάσκοντος τὸν σωτῆρα μισθὸν λαμβάνειν, καὶ συναγόντος τὸν μισθὸν ἐκ τῶν σπαρέντων εἰς ἓν, ἀπτόητος τὰς γραφὰς δύο πράγματα παρεισάγοντες, ὡς προδιηγησάμεθα· οἱ τίνων ὑπιτετύχηκεν ἡμῖν ἡ ἐπόψεως τῶν ἀποστολικῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ θέα τῶν χωρῶν λευκῶν ἤδη πρὸς θερισμὸν ὡσῶν, ἤδη ἀκολούθως τούτοις ἐξετάσεον τί τό· ἵνα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων· οἴομαι δὲ ὅτι ὑπὸ πάσης τῆς οὐκ πλείονων θεωρημάτων τέχνης ἐκ ὑπεισήμης, σπείρῃ μὲν ὁ τὰς ἀρχὰς εὑρίσκων, ἃς πρὸς ἕτεροι προσλαμβάνοντες, ἐπεξεργαζόμενοι αὐτὰς, ἑτέροις τὰ κατὰ αὐτῶν εὑρήματα παραδιδόντες, ἀφ' οἷς ὧν εὑρήκασι γένοιντο τοῖς μείζοσιν ἀ δυνηθεῖσι τάξαι ἀρχὰς εὐρεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς ὑπισταλαι, καὶ ὁ τέλος τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ὑπεισήμης ὑπιθεῖναι, τῷ συμπληρωθεισῶν τῶν τοιούτων τεχνῶν καὶ ὑπεισήμης πλήρη τὸν καρπὸν ὡς ἐν θερισμῷ αὐτῶν ἀπολαβεῖν· εἰ δὲ τοῦτο ὑπὶ τεχνῶν ἐστιν ἀληθὲς καί τινων ὑπεισήμης, πόσῳ πλέον ὑπὶ τῆς τέχνης τῶν τεχνῶν καὶ ὑπεισήμης τῆς ὑπεισήμης ἐστὶ σκοπεῖν; τὰ γὰρ εὑρεθέντα κατὰ τῶν προτέρων ἐπεξεργασάμενοι οἱ μετ' αὐτὸν παραδεδώκασι τοῖς ἐξῆς ἀξεπαστικῶς προσοῦσι τοῖς εὑρεθεῖσιν ἀφορμαῖς, τοῦτο ἐν σῶμα τῆς ἀληθείας μετὰ σοφίας συναχθῆναι· πληρωθέντος δὲ τοῦ παντὸς ἔργου τῆς τέχνης τῶν τεχνῶν, ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων, τοῦ ἀμφοτέρους θεὸν εἰς ἓν πάντας τέλος συνάγοντος· ὅσα δὲ εἰ οἱ μὲν σπείροντές εἰσι μωσῆς, καὶ προφῆται χρήσιμα τὰ θεῖα νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατέντησε, καὶ κηρύξαντες τὴν χριστοῦ ὑπόσχεσιν. θερίσαντες δὲ, οἱ τὸν χριστὸν παραδεξάμενοι, καὶ πεθαμβηθέντες τὴν δόξαν αὐτοῦ ἀπόστολοι, συμφωνοῦσαν τοῖς προφητικοῖς περὶ αὐτοῦ * λογικοὶ ὁ πέρυσι, θε- * Ἀ λογικοὶ πέρυσι

θέντες ὑπ' ἐκάστου τῶν καιρῶν, ὅταν ἐτέρας ἡμέρας σὰρξ ἐπιφανῇ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ & προφήταις. σπέρμα δὲ ἦν ὁ πᾶς λόγος τῆς ἀποκαλύψεως μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, καὶ νῦν φανερωθέντος διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὅτε ὁ φῶς ὁ ἀληθινὸν πεποίηκε τὰς χώρας, * ἐπιλάμψαν αὐτοῖς, λευκὰς εἰς θερισμὸν ἤδη· κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον αἱ χῶραι ἐν αἷς κατεβέβλητο τὰ σπέρματα, αἵ νομικαὶ καὶ προφητικαὶ εἰσι γραφαί, αἵτινες οὐκ ἦσαν λευκαὶ τοῖς τὴν παρουσίαν τοῦ λόγου μὴ κεχαρηκόσι, γίνονται δὲ τοιαῦται τοῖς μαθητευομένοις τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, καὶ πειθομένοις λέγοντι· ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· ὡς γνήσιοι τέκνου καὶ ἡμεῖς χριστοῦ μαθηταὶ ἐπαίρωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς, & τὰς χώρας ἐσπαρμένας ὑπὸ μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν θεασώμεθα, ἵνα εἰδῶμεν τὴν λευκότητα αὐτῶν, καὶ πίνα ἤδη θερίσαι ἔστιν αὐτὸν καὶ συναγαγεῖν καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, μὴ τὸν καὶ μισθὸν ἐλπίζοντα ἀπολαβεῖν ἀπὸ τοῦ κυρίου τῶν κόσμων, καὶ * χορηγούντων σπερμάτων· τὸν μὲν οὖν τὸν σπείροντα ὁμοῦ καὶ τὸν θερίζοντα χαίρειν, ὅτε ἀπέδρα ὀδυνη, & λύπη, καὶ στεναγμός, ἐν ᾧ μέλλουσι αἰῶνι, πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσει τ' ἀναγκαῖον ὅτι πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι καὶ ἀνακλιθήσονται μετ' Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὁ δὲ καὶ ἤδη πάντα τὸν σπείροντα μετὰ πάντας τοὺς θερίζοντας χαίρειν εἴ τις δικαίως συγχωρήσαιτο, νοησάτω ὅτι θερισμός πως ἦν τις ἡ μεταμόρφωσις Ἰησοῦ ἐν δόξῃ φανεισῶν, οὐ μόνον τοῖς θερισταῖς, Πέτρῳ, καὶ Ἰακώβῳ, καὶ Ἰωάννῃ, τοῖς συναναβάσιν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τοῖς σπείρασι Μωσῆ καὶ Ἠλίᾳ. ἅμα γὰρ αὐτοῖς χαίρουσιν, ὁρῶσι τὸν δόξαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἣν πρὸ τοσούτου προωτισμένου ἦν τοῦ παθεῖν, καὶ φωτίζουσι τοὺς ὁρῶντας προϊδεῖν, οὐχ ἑωρακέναι μόνον, καὶ Ἠλίαν, ὡς νῦν θεάσονται ἅμα τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· ὡς κοινῶς δὲ ἴσον δυνάμενον λαμβάνομεν τό· ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα ὁ σπείρων ἐμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων, ὅτι ἐν τοῖς ἔξω πλείονας λέγεσθαι τοὺς θερίζοντας, καὶ πλείονας τοὺς κεκοπιακότας, δῆλον ὅτι εἰς ὃ σπείρει· λέγεται γὰρ ὡς πρὸς πολλοὺς θερίσας τό· ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· καὶ ὡς πολλῶν ἐν τῷ σπόρῳ κεκμηκότων τό· ἄλλοι

* χ. ἐπιλάμψαν

* χ. χορηγούντων

diti quidem à seculis, sed retecti in nouissimis temporibus; quod in alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum revelatum est nunc sanctis ejus Apostolis, & Prophetis: semen vero sit universa illa ratio illius *mysterij siue arcani consilij, quod temporibus æternis tacitum, nunc* per revelationem, & *per Scripturas propheticas*, atque per adventum Domini nostri Iesu Christi innotuit: quando lux illa vera regiones fecit (illis illucescendo) jam albas esse ad messem. Secundum hanc igitur rationem regiones, in quibus conjecta fuere semina Legis, ac Prophetarum sunt Scripturæ, quæ albæ non erant, quod non recepissent præsentiam, & adventum sermonis Filij Dei: tales vero fiunt his, qui edocti fuerint à Filio Dei, quique illi paruerint dicenti: *Attollite oculos vestros, & videte regiones jam albas esse ad messem.* Attollamus igitur etiam nos, ceu germani Christi discipuli, oculos, & regiones à Mose, cæterisque Prophetis seminatas intueamur, ut videamus iparum albedinem: quo etiam modo iam eas metere libeat, & congregare ipsarum fructum in vitam æternam: sperantes etiam mercedem à Domino vicorum, & largitore seminum. Itaque seminantem simul, & metentem gaudere, cum aufugerit dolor, & mœror, & suspirium, in futuro seculo fatebitur quidem, quisquis legerit futurum, ut *multi ab Oriente, & Occidente veniant, & accumbant cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum.* Iam vero omnem seminantem cum omni metente gaudere si quis ambigat admittere, consideret quod aliquo modo messis fuit transformatio Iesu, qui visus est in gloria, non solum metentibus, Petro, Iacobo, & Iohanni, qui cum ipso ascenderant, verum etiam seminatoribus Mosi, & Heliæ: cum ipsis enim pariter gaudent videntes gloriam Filij Dei, quam à Patre illustratam, illustrantemque videntes antea non viderat Moses, & Helias, vt nunc vident simul cum sanctis Apostolis: perinde autem, quasi universale sit hoc dictum sumimus: *Ille qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit*, eo quod in sequentibus plures dicantur esse qui metunt, & plures qui laboraverint, nimirum in seminando. Dicitur enim veluti ad multos messores: *Ego misi vos ad metendum, quod vos non laborastis*: & quasi multi sint, qui in semine laboraverint, similiter dicitur: *Alij*

1. Pet. 1. 20

Rom. 16. 25. 26.

Matt. 8. 11.

Ioh. 4. 36.

Ioh. 4. 38.

laboraverunt, & vos in laborem eorum introistis. Proinde æquivalet universali hæc propositio : *Ille qui metit, mercedem accipit* : & sensus talis est : omnis qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, vt omnis qui seminat, simul gaudeat, & omnis qui metit. Hæc autem aliqui quidem promptè admittent, non ambigentes quin manifestata sint sanctis Apostolis in aduentu Christi, qui eis illustravit omnem Scripturam luce cognitionis, quæ occultata fuerant ipsi Mosi, & Prophetis : alij vero verebuntur admittere, non audentes dicere Mosen virum tantum, & Prophetas, adhuc agentes in humanis, non assequutos fuisse quæ Apostoli intellexissent : præsertim cum hæc in Scripturis sint seminata, quas ipse Moses, ac Prophetæ administraverint. Sed illi primi hoc dicto vtentur : *Multi Prophetæ, & iusti cupierunt videre quæ vos videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt* : & hoc etiam : *Ecce plusquàm Salomon hoc in loco* : & illo etiam : *In alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum revelatum est nunc sanctis Apostolis ejus, & Prophetis, vt sint gentes cohæredes, & ejusdem corporis, consortesque promissionis in Christo.* Adducent etiam hi illud, quod Daniel post visionem scripsit : *Surrexi, & non erat qui intelligeret* : & illud Esaiæ : *Sermones hujus libri sunt, veluti liber hominis signatus : quem ipsum si dederint homini nescienti literas dicentes : Lege, dicet : Nescio literas : & dabunt illum homini scienti literas, & dicet, non possum legere, eo quod signatus sit.* Rursus alij hæc omnia hac sententia destruent : *Sapiens intelliget, quæ ex ore suo prodibunt, & in labijs suis gestat sapientiam* : dicentes Mosen, & vnumquemque Prophetarum intellexisse, quæ ipsi administraverint, non tamen vt alijs etiam traderent, reuelarentque mysteria ; Apostolos vero, vt qui tempore revelationis extiterint, dicere : *State, & tenete traditiones, quas edocti fuistis* : & illud : *Quæ audisti à me per multos testes, hæc propone hominibus fidelibus, qui idonei erunt alios etiam docere* : dicentque, Si desiderarunt multi Prophetæ, & iusti videre, quæ viderunt, & audierunt Apostoli à Servatore loquente, non omnino desiderasse Scripturas Legis, & Prophetarum, sed his majora : nempe quæ Servator Apostolis enunciasset, præter spiritualia Legis, & abstrusa Prophetarum, de quorum numero illud erat : *Audivi*

Matt. 13. 17
Matt. 12. 42
Eph. 3. 5, 6.
Dan. 8. 27.
Isa. 29. 11, 12.
2. Thess. 2. 15.
2. Tim. 2. 2.
Matt. 13. 17

A κεκοπιάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. ἴσον δὲ δύναται καθολικῷ τό· ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, καὶ τὸ ἑξῆς τοιοῦτον, πᾶς ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα πᾶς ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ πᾶς ὁ θερίζων· ταῦτα δὲ οἱ μὲν ἑτοίμως παραδέξονται, μὴ διστάζοντες περὶ τοῦ τὰ ἀποκεκρυμμένα ταῖς πάλαι γενεαῖς καὶ αὐτῷ μωσεῖ, καὶ τοῖς προφήταις πεφανερῶσθαι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις κατὰ τὴν τοῦ χριστοῦ ἐπιδημίαν,
B φωτίσαντος αὐτοῖς τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως τῆς πάσης γραφῆς. ἕτεροι δὲ ὀκνήσουσι προσέσθαι, μὴ τολμῶντες λέγειν τὸν τηλικοῦτον μωσέα, καὶ τοὺς προφήτας μὴ ἐφθακέναι ἔτι ὄντας ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ ἐπὶ τὰ τοῖς ἀποστόλοις νενοημένα, καὶ τοῦτο ταῖς θείαις γραφαῖς ἐνεσπαρμένα, ταῖς ὑπ' αὐτῶν διακονηθείσαις· χρήσονται δὲ οἱ πρότεροι τῷ· πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσε. καὶ· ἰδοὺ πλεῖον
C σολομῶντος ὧδε. καὶ τῷ· ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ, καὶ προφήταις εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρόνομα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν χριστῷ. καὶ τῷ ἐν ᾧ δανιὴλ γεγραμμένῳ μετὰ τινα ὅρασιν ὅτι, ἀνέστην, καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών. καὶ τῷ ἐν ᾧ ἠσαΐα· εἰσὶν οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τούτου, ὡς βιβλίον ἀνθρώπου ἐσφραγισμένον, ὃ ἐὰν δῶσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ μὴ ἐπισταμένῳ γράμματα λέγοντες, ἀνάγνωθι, ἐρεῖ, οὐκ ἐπίσταμαι γράμ-
D ματα. καὶ δώσουσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα, καὶ ἐρεῖ, οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφράγισται γὰρ· οἱ δὲ δεύτεροι ταῦτα πάντα διαλύσονται τῷ· σοφὸς νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, ἐπὶ δὲ χείλεσι φορεῖ ἐπιγνωμοσύνην, λέγοντες μωσέα καὶ ἕκαστον τῶν προφητῶν τὰ διακονηθέντα ὑπ' αὐτῶν νενοηκέναι, οὐχ ὥστε καὶ ἑτέροις παραδοῦναι καὶ ἀναπτύξαι τὰ μυστήρια· τοὺς μέντοιγε ἀποστόλους, ὡς ἐν καιρῷ ἀποκαλύψεως γενομένους εἰπεῖν· ἀνστήκετε, καὶ κρατεῖτε
E τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι, καὶ ὅτι εἰ ἐπεθύμουν πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἰδεῖν ἃ ἔβλεπον οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἃ ἤκουον, λέγοντος τοῦ σωτῆρος· οὐ πάντως τὰ τῶν νομικῶν γραφῶν καὶ προφητικῶν ἐπεθύμουν, ἀλλὰ τούτων μείζονα ἀπαγγελόμενα, πρὸς τοῖς πνευματικοῖς τοῦ νόμου καὶ τοῖς ἀπορρήτοις τῶν προφητῶν, ὑπὸ τοῦ σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις, ὁποῖα ἦν τό· ἤκουσα

ἀρρήτα

ἀῤῥήτα ῥήματα, ἃ οὐκ ἔξον ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, καὶ παραπλήσια τοῖς κατὰ τὸν παράκλητον. Πρὸς δὲ τούτοις τὸν ἐν κλήτῃ λεγομένοις· ἔτι δὲ καὶ * τούτοις τὸ ῥητὸν θεασώμεθα, ὃ φησί τινα διηγήσασθαι τὸν θερίζοντα μισθὸν λαμβάνειν, καὶ συνάγειν καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον ὁ διαγραφεὺς λέγων· ἵνα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίζων· εἰ γὰρ ἵνα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνῃ, καὶ συνάγῃ καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, τάχα ὁ σπείρων κοινωνῶν τῷ μισθὸν λαμβάνοντι τοῦ θερίζοντος, καὶ τῇ συναγωγῇ τοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον συναγομένου καρποῦ, ἅμα τοῦ θερίζοντι χαρήσεται· ἄλλος δέ τις ἐρεῖ ὅλα τὰ νομικὰ καὶ τὰ προφητικὰ ἀκριβῶς καὶ πνευματικῶς ἐκδοχὴν γενομένα μωσεῖ καὶ τοῖς προφήταις, καὶ ὡς ἐχρῆν κεκαλυμμένως καὶ ἐσκεπασμένως ἀναγεγραμμένα καὶ ἐσπαρμένα εἶναι· ἐπεὶ γὰρ λόγον σοφὸν ἐὰν ἀκούσῃ ὁ πεπαιδευμένος, αἰνέσει αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτὸν προσθήσει, δῆλον ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἀπέρμασιν ἀπερρηγόσι καὶ βαθυτέροις χρησάμενοι, τοῖς κατὰ μωσέως καὶ τοὺς προφήτους γενομένοις, ἐφικοιβήκασιν ὅτι τὸ εἰς πολλὰ πλασίονα φθάσαι τῆς ἀληθείας θεάματα, ἀνοίξαντες αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ φωτίζοντος αὐτῶν τὰς διανοίας, καὶ λύσαντος τὰ πολλαπλασίονα θερισμοὺς τῶν πολλῶν χαρᾶν· οὐχ ὡς κατιδεῖν περὶ δὲ οἱ προφῆται καὶ μωσῆς ἤρξαντο ὅσα οἱ ἀπόστολοι χριστοῦ ἰησοῦ ἐπιδημίαν, ἀλλ' ὡς προσμένοντες τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἐχρῆν μετὰ τῆς ἐξαρτύσεως τῆς ἰησοῦ χριστοῦ ἐπιδημίας, καὶ ἐξαίρετα προδεδηλωμένα πώποτε ἐν τῷ κόσμῳ ἢ γεγραμμένα ἀποκαλυφθῆναι ἀπὸ τοῦ οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγησαμένου τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν κενώσαντος καὶ μορφὴν δούλου εἰληφότος· ἐν ᾧ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ἀληθινὸς, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων· εἴτε γὰρ ὁ ἀπὸ τοῦ τεχθῆναι δὲ τὴν ἐπιδημίαν ληφθὲν προδείγμα ἐκλαμβάνομεν τὰ κατὰ τὸν τόπον, σαφὲς πῶς ἀληθινὸς λόγος ἐστί· ἄλλον μὲν γὰρ εἶναι τὸν σπείροντα, ἄλλον δὲ τὸν θερίζοντα. εἴτε κατὰ τὸ ἑτοιμάζειν μὲν μισθὸν τοῖς προφήταις, τεθεωρηκέναι δὲ λευκὰς ἡμένας τὰς χώρας τοὺς ἐπαίροντας τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς διανοίας τὸ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ἵνα θεάσωνται πῶς ἤδη λευκαὶ πρὸς θερισμὸν ἤδη, ᾧ ἅπαν δῆλον πῶς ἄλλος ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων· σκόπει δὲ εἰ ὃ, ἄλλος καὶ ἄλλος, δύναται νοηθῆναι ὁ μὲν ἐκεῖνος μὲν ὅτι τοιᾷδε δίκῃ ἀγωγῇ δικαιοῦται, τούτους δὲ ὅτι ἑτέρᾳ τῇ ἐκείνου, ὥστε εἶναι ἄλλον μὲν τὸν νομικὸν, ἄλλον δὲ τὸν διαγραφικὸν· πολλῷ

A *arcana verba, quæ non licet ad hominem loqui* : & similia his, quæ dicuntur à Paracleto. Præterea vero etiam in his contextum consideremus, quemadmodum quendam esse metentem, qui mercedem accipiat, & congreget fructum in vitam æternam, narrat Evangelista dicens: *Qui seminat simul gaudeat, & qui metit.* Nam si, ut qui seminat simul gaudeat, etiam qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, fortassis qui seminat participans mercedem cum metente, & collectionem fructus, qui convehitur in vitam æternam, simul cum metente gaudebit. At alius dicturus est, omnia legalia, & prophetica Mosen, ac Prophetas accurate intellexisse, juxta spiritualem intelligentiam, &, ut oportebat, tecte, & considerate scripta seminata esse. Quoniam autem: *Si sermonem sapientem audierit sapiens, laudabit eum, & ad ipsum addet*, Apostoli scilicet rerum magis reconditarum, & profundarum usi seminibus, quæ Moses, & Prophetæ distribuissent, eo pervenerunt, ut assequerentur visiones veritatis multo copiosiores, nimirum Iesu illorum oculos attollente, & illucescente illorum mentibus, quæ copiosiores visiones messis regionum albarum erant. Cæterum non quia fuerint abjectiores Prophetæ, ac Moses, à principio [non viderunt] omnia, quæ Apostoli in adventu Christi; sed quia veluti expectabant temporis plenitudinem: quo quidem tempore cum eximij illius Iesu Christi adventu revelanda erant etiam excellentiora his, quæ unquam vel dicta, vel scripta fuerint in mundo, ab eo, qui non rapinam arbitratus est se Deo æqualem esse, sed seipsum exinanivit, forma servi accepta. *In hoc enim sermo verax est, quod alius est, qui seminat, alius qui metit.* Sive secundum exemplum ab artibus, & scientijs sumptum interpretemur præsentia, clarum est, quod verus sit sermo: *Alius est qui seminat, alius est qui metit*: sive eo quod seminarit Moses, & Prophetæ, viderunt regiones albas esse, qui levaverunt oculos juxta præceptum Domini nostri Iesu Christi, qui eis præceperat ut viderent quomodo regiones jam albæ essent ad messem; etiam sic manifestum est, quonam pacto alius sit qui seminat, alius qui metit. Considera vero num alius, & alius iccirco dicatur, eo quod illi justificētur quidem tali vitæ institutoshi vero alio, præter illud: adeo ut alterum legalem, alterum Evangelicum dicamus. Attamen

* γρ. ἐν κλήτῃ τῇ ἐν γενέσει. γρ. τῷ.

2. Cor. 12. 4.

Ioh. 4. 36.

Ecclesiast. 21. 15.

Ioh. 4. 37.

simul gaudent, uno fine utrisque repo- A sito ab uno Deo per unum Christum in sancto Spiritu. At Heracleon sic enarravit hæc verba: *Vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit*: Gaudet quidem, inquit, qui seminat, & quoniam seminat, & quod species quædam seminum ipsius congregantur, spem eandem etiam de cæteris habens; qui vero metit, similiter aliquid metit: sed primus quidem qui seminat, incepit, secundus vero est ille qui metit; non enim eodem tempore poterant utrique incipere: opus enim B erat, ut primum seminaretur, tum meteretur. Itaque cessante à satione satore, tum messor metet: in præsentia equidem utrique proprium opus operantes simul gaudent, commune gaudium seminum, perfectionem rati. Præterea in eo dicto: *In hoc est sermo verus, quod alius est qui seminat, & alius qui metit*, inquit: Alter quidem supra locum, Filius hominis seminat, sed Servator cum sit & ipse Filius hominis metit, & messores congregat, nempe eos, quos Discipuli rentur Angelos; unumquemque ad suam ipsius C animam. Non admodum autem clare exposuit, qui sint duo filij hominis, quorum alter seminat, alter etiam metit.

Joh. 4. 38 *Ego misi vos ad metendum, quod vos non laborastis, alij autem laboraverunt, & vos in eorum laborem introistis.* Haud est difficile videre ex his, quæ supra diximus, quomódo miserit Iesus Discipulos ad metendum illud, in quod ipsi non laborarint, sed majores sui: cum enim laborarit Moses, & Prophetæ, ut percipere quirent intelligentiam mysteriorum, quorum vestigia in suis ipsorum scriptis reliquerunt, in Mosis, ac Prophetarum laborem introiere Apostoli à Iesu edocti; metentes, & congregantes in horrea suæ ipsorum animæ sensum in illis reconditum. Ac semper certe Sermo ille, & Filius Dei majorum labores clariores facit his qui germane discere cupiunt, etiam si non æque laborent, atque hi qui seminarunt. Est & hoc quoque considerandum inter omnia, quæ de alijs metentibus dicuntur; num quando Angelis E ad satus hominū ordinatis, cooperatores perfectionis eorum, qui seminati fuerunt Apostoli, in aliorū laborem ingrediantur, metentes, & fructus in his qui adjuvabantur invenientes, quos Iesu adventus paratos ad messem, etiam ante quatuor menses qui sperabantur, fecerat. Quod si hæc ita se habent, dignum est, ut inspiciamus, num ministerium Angelorū quod impendunt animas in corporibus seminādo,

ἅμα χαίρουσιν ἑνὸς τέλους ἀπὸ ἑνὸς θεοῦ δι' ἑνὸς χριστοῦ ἐν ἑνὶ ἁγίῳ πνεύματι ἀμφοτέροις ἀπεκδεχόμενοι· ὁ δ' ἡρακλέων τὸ ἴσα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίζων, ἕτω διηρήσαθαι· χαίρει μὲν γὰρ, φησίν, ὁ σπείρων, ὅτι σπείρει, καὶ ὅτι εἴδη τινα τοῦ σπερματικοῦ αὐτοῦ στοιχήσαται, ἐλπίδα ἔχων τοιαύτην καὶ περὶ τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θερίζων ὁμοίως τι καὶ θερίσει. * ἄλλο μὲν γὰρ ἔδει τοὺς πρώτους ἄρξασθαι σπείρειν, ἄλλο δὲ τοὺς δευτέρους θερίζειν, ἐπεὶ οὐ τὸ αὐτὸ ἐδύναντο ἀμφότεροι ἐργάζεσθαι. ἔδει γὰρ πρῶτον σπαρῆναι, εἶτα ὕστερον θερισθῆναι· παυσαμένου μὲν τοῦ γε τοῦ σπείροντος σπείρειν, ἔτι θερίζῃ ὁ θερίζων. ὅτι μὲν τοίνυν τοῦ πρόντος ἀμφοτέροι τὸ ἴδιον ἔργον ἐνεργοῦντες ὁμοῦ χαίρουσι, κοινὴν χαρὰν τὴν τοῦ σπερματικοῦ τελειότητα ἀγάλλοντες· ἔτι δὲ καὶ εἰς τοῦτο· ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ λόγος ἀληθινὸς, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων, φησίν· ὁ μὲν γὰρ ἐκεῖ ἐν τόπον * ὑὸν ἀνθρώπου σπείρει· ὁ δὲ σωτὴρ ὢν καὶ αὐτὸς υἱὸς ἀνθρώπου θερίζει, καὶ θερισταὶς πέμπει τοὺς ἀπὸ τοῦ μαθητοῦ γινομένους ἀγγέλους, ἕκαστον δὲ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν· ἐν πάνυ δὲ σαφῶς ἐξέθετο τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ ἀνθρώπου τίνες εἰσὶν, ὧν ὁ εἷς σπείρει, καὶ ὁ εἷς θερίζει· ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε, ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε· ἐ χαλεπὸν ἐκ τοῦ περιεργοτέρων θεωρῆσαι πῶς ἀπέστειλεν ὁ ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς θερίζειν τοῦτο, εἰς ὃ οὐκ αὐτοὶ κεκοπιάκασιν, ἀλλ' οἱ πρὸ αὐτοῦ· καμόντος γὰρ μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν, ἵνα χαρῇσι δυνηθῶσι νοῆσαι τὰ μυστήρια, ὧν τὰ ἴχνη ἐν τοῖς γράμμασιν ἑαυτῶν ἡμῖν καταλελοίπασιν, εἰς τὸν μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν κόπον οἱ ἀπόστολοι εἰσεληλύθασιν, ἰησοῦ μυσταγωγοῦντος, θερίζοντες καὶ συνάγοντες εἰς τοὺς ἀποθήκας τῆς ψυχῆς ἑαυτῶν τὸν * σκεπτικοῖς νοεῖν· καὶ ἀεὶ δ' ὁ λόγος τοῖς μαθητευομένοις γνησίως ποιῇ τὴν τῶν προτέρων καμάτων συνεργίαν, χωρὶς τῶν ὁμοίων τοῖς σπείρασι κόπων· εἰς ὅλα δὲ τὰ περὶ τῶν ὑπὸ ἄλλων θερισμένων καὶ τοῦτο διασκεπτέον, μήποτε ἀγγέλων ὅτι τοῖς προφῶς τῶν ἀνθρώπων τεταλαιπωρημένων οἱ συνεργοὶ τῆς τελειώσεως τῶν ἐσπαρμένων ἀπόστολοι εἰς τὸν ἑτέρων καμάτων εἰσερχόμενοι θερίζοντες καὶ καρπὸς ἐν τοῖς ὠφελημένοις εὑρίσκοντες, ὕστερον ἢ ἰησοῦ ἑτοίμως πρὸς θερισμὸν καὶ πρὸ τῆς ἐλπιζομένης πρὸ μηνῶν παρουσίας· ἐὰν δ' οὕτως ἔχῃ, ἄξιον ἐστὶ θεωρῆσαι εἰ καμάτου ἐστὶν ἡ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸ ἐναπείρεσθαι ψυχὰς σώμασι

* Forte, ἐπὶ τοὺς πρώτους ἄμης

* Pro τόπον

* Pro σκεπτικοῖς

λειτουργία, δύο πνὰ συναγήοντων τῇ φύσῃ ἐναντίων εἰς κρᾶσιν μίαν, καὶ ἐν καιρῷ τῆς πλάσεως μόνῳ, ἀρχομένων τε τοῦ ἑκάστου πείθειν οἰκονομίαν, καὶ εἰς τελεσφόρησιν φερομένων τὸν φερόπλασμόν· ἀλλ' ἐρεῖ τις τοῖς ἐναντίον εἶναι ὃ λέγεσθαι πλάττειν τὸν θεὸν ἐν τῇ πλάσει· αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλασάν με· καὶ μεταπλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐβουλήθη σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας ἡγίακά σε· φησὶ τοῦτο λεκτέον ἐπὶ ὥσπερ ὁ νόμος διετάγη δι' ἀγγέλων, λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, δῆλον δ' ὅτι κατὰ θεὸν λαληθεὶς, ἵνα καὶ ἐνδέχηται καὶ ἀφ' ἧς πεπλασμένων ὅτι τῆς γνώσεως ἀγγέλων θεὸν πλάσιν ἐν κοιλίᾳ λέγειν· οὐκ οἶδα εἰ χώραν ἔχῃ εἰς ὃ ὑπερημμένον ἐστὶ τοιοῦτόν τι λέγειν, ὅτι οἱ ἐπόντες· αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, ἰσως καὶ δαυὶδ μερίδος ὄντος θεοῦ ἐπλάσθησαν, καὶ ἱερεμίας ἀκούων· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἔπλασά σε, ὡς τῆς μερίδος ἐσόμενος τοῦ θεοῦ πέπλασται κατ' αὐτόν· οἱ δὲ τῆς ἑτέρων μερίδος ὄντες κατὰ τῆς λαχόντων αὐτὸς πλάττονται· καὶ ἀδιεξοδότερόν γε ὄντος ὁ λόγος * ἐκλείψαι τό· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν, τοῦτο λέγοντος τοῦ θεοῦ πρὸς τῶν ἀνθρώπων, ὡς προκαταρχομένου δ' ἔργου ὅσα ἔργα ὕστερον ἐν * λείπει τι κατὰ τῆς λειπῶν, * φησὶν ὁ λόγος κτῆσιν οἰκείαν μερίδα γίνεσθαι, τοῖς λέγουσι τοῦ θεοῦ· ποιήσωμεν ἄνθρωπον, οἷς καὶ φησιν ὅτι τῆς τῆς ἀφαλέκτων συγχύσεως· δεῦτε καταβάντες ἐκεῖ γλῶσσαν συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν· ταῦτα δὲ οὐκ ἀποφαινόμενοι λέγομεν, πολλῆς γὰρ βασάνου τὰ τηλικαῦτα χρῄζει, ἵν' εὑρεθῇ πότερον ὧδέ ἔχει, ἢ ἑτέρως· ἃ καταφρονητέον δὲ ἐν τῇ τοιαύτῃ σκέψει, ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων μερὶς ἐστὶ τινος κτῆ τό· ὅτι διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, καὶ ὡς διέσπειρεν υἱοὺς ἀδάμ, ἔστησεν ὁρία ἐθνῶν κτῆ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ, ἐγένηθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ ἰσραήλ· εἰ δὲ μερὶς ἐστὶ * πάντων ἑκάστου τινὰς, διασπείραντος τοῦ θεοῦ τοῦ ἀδὰμ υἱούς, ἕκαστος μὲν τῶν ἀγγέλων καὶμοὶ περὶ τὴν ἰδίαν μερίδα οἰκονομοῦσι τὰ κατ' αὐτόν. ἐν δὲ τῇ σωτῆρος ἐπιδημίᾳ λαμβάνονται αἰχμαλωτιζόμενοι εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ χριστοῦ ἀπὸ τῶν πάντων μερίδος, ἀφ' ἧς ὑπηρετοῦντων τῷ εὐαγγελίῳ ἀποστόλων, καὶ εὐαγγελιστῶν, καὶ διδασκάλων, κατὰ τοῦ χριστοῦ, καὶ προσαγομένων εἰς τὸ γένεσθαι τὰ ἔθνη κληρονομίαν τοῦ χριστοῦ· μήποτε οὖν διὰ τοῦτο δύναται ἀφ'

laboriosum sit; quippe qui duo quædã cõgregent, quæ natura sunt contraria, in unum temperamentum, & in tempore ordinato, quique incipiant uniuscujusque œconomiam facere, & ad perfectionem producant hominem antea plasmatum. Sed dicet aliquis contrarium his esse, quod Deus dicatur hominem plasmare tum hoc dicto: *Manus tuæ fecerunt me, & plasmaverunt me*; tum illo: *Antequam formavem te in ventre, novi te; & antequam de vulva exires, sanctificavi te.* Ad quod respondendum est quod quemadmodum Lex per Angelos ordinata, & dictus sermo per Angelos fuit stabilis (cum alioqui perspicuum sit eum à Deo dictum fuisse) ita etiam contingere in generatione, ut per Angelos mediatores Deum plasmare dicamus. Sed haud scio an huic nodo solvendo tale quid adduci possit: nempe quod Iob, & David, partis Dei cum essent, dicentes: *Manus tuæ fecerunt mè, & plasmaverunt me*, à Deo plasmati fuerint: Hieremias etiam audiens: *Antequam formavem te in utero, novi te*, ceu partis Dei futurus, ab ipso formatus fuerit; alij vero aliorum existentes partes, ab his formantur quibus sorte obtingunt. Et laboriosius profecto interpretabitur hæc oratio: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*, hoc dicente Deo de omnibus hominibus, & de opere antegresso: quod deinde opus & à cæteris fit, secundum propriam partem, ad quos fit sermo: Deo his dicente: *Faciamus hominem*: quibus etiam inquit in confusione linguarum: *Venite, & descendentes confundamus illic illorum linguam.* Hæc autem non definientes dicimus, cum alioquin hæc multa egeant examinatione, ut inveniatur hoc, an illo modo res se habeat: attamen non est parvipendenda hæc interpretatio; unusquisque homo pars est alicujus; juxta illud: *Quando dividebat Altissimus gentes, & quando filios Adam constituit terminos populorum, juxta numerum Angelorum Dei: factusque est pars Domini populus ejus; Iacob funiculus hæreditatis ejus.* Quod si omnino unusquisque alicujus est pars*, quia Deus disseminarit filiis Adam, unusquisque quidem Angelorum laborat circa suam partem, disponens, quæ ad ipsam pertinent. Sed in adventu Servatoris assumuntur captivati, ut obediant Christo ex omnium parte per ministrantes Evangelio Apostolos, & Evangelistas, & Doctores, à Christo: adducunturque, ut sint gentes hæredes Christi. Vide igitur, ne forte propter hoc dici

Gen. 1. 26.

Gen. 11. 7.

Deut. 32. 8. 9.

pssit Apostolis post paulo audituris: *Ite, docete omnes gentes*, illud: *Alij laboraverunt, & vos in laborem illorum introistis.* Quod si sancti Angeli reliquas partes, præter electam, sortiti fuerint, & ordinati sunt ad sationem animarum, nihil absurdi consequitur, seminantem simul gaudere, & metentem post messem. Verum Heracleon inquit, neque per ipsos, neque ab ipsis (intelligit autem Apostolos) seminata fuisse hæc semina: Qui laboraverunt, inquit, sunt Angeli, quibus hæc cura credita est: per quos veluti mediatores seminata sunt, & nutrita. Porro in hoc dictum: *Vos in laborem eorum introistis*, hæc protulit: Non idem est labor seminantium, & metentium: illi enim in frigore, & aqua, & labore terram fodientes seminant, & per totam hyemem sarrientes satagunt, & sylvas extirpantes; qui vero in fructum paratum ingressi fuerint, læti metunt. Cæterum prudens Lector conferens quæ nos diximus, cum his quæ dixit Heracleon, videre poterit, utrius expositiones sint probabiliores.

τῶτο λέγεσθαι τοῖς ἀποστόλοις μετ' ὀλίγον ἀκουσομένοις· πορεύεσθε μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, τό· ἄλλοι κεκοπιάκασι, & ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε· εἰ δὲ ἄγγελοί εἰσιν οἱ τὰς λοιπὰς μερίδας παρὰ τὴν ἐκλεκτὴν ἐληχότες, καὶ ὅτι τῆς Δημιουργίας τὰς ψυχὰς Δημιουργημένοι, ὅσον ἐστὶν ἄτοπον τὸν σπείροντα ὁμοῦ χαίρειν, & τὸν θερίζοντα μὴ ὃν θερισμόν· ὁ δ' Ἡρακλέων φησὶν ὅτι οὐδὲ αὐτῶν, οὐδὲ ἀπ' αὐτῶν ἐσπάρη ταῦτα τὰ σπέρματα. φησὶ γὰρ τῶν ἀποστόλων· οἱ γὰρ κεκοπιακότες εἰσὶν οἱ τὴν οἰκονομίας ἄγγελοι, δι' ὧν ὡς μεσιτῶν ἐσπάρη καὶ ἀνεβλάστησε· εἰς δὲ τὸ· ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε, τοῦτο ἐξέφατο· ὡ γὰρ ὁ αὐτὸς σπὸς σπειρόντων καὶ θερίζοντων. οἱ μὲν γὰρ ἐν κρύῳ, καὶ ὕδατι, & κόπῳ πολῷ σκάπτοντες σπείρουσι, καὶ δι' ὅλης χειμῶνος * τὴ μέλλουσιν σκάλλοντες, & τὰς ὕλας σκλέροντες· οἱ γὰρ εἰς ἕτοιμον καρπὸν εἰσιλθόντες θέρους εὐφραινόμενοι θερίζουσιν· ἐξέφη γὰρ συγκρίνων ταῦτα ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα τῶν ἐντυγχάνοντι, καὶ τὰ ὑπὸ τῆ Ἡρακλέωνος, ὁρᾶν ἐποία τῶν ἀκηκοότων ὀφείλοντα εὐδοκιμεῖν ἑρμηνεία· ἐκ γὰρ τῆς πόλεως ἐκεῖνος πολλοὶ ὑπέρ αὐτῶν τῶν σαμαρειτῶν διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς, μαρτυρούσης ὅτι εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· τῆς σαμαρείτιδος καταλιπούσης τὴν ὑδρίαν, καὶ ἀπελθούσης εἰς τὴν πόλιν, ὑπὲρ τοῦ διαγελάσασθαι τὰ παρὰ τῆ σωτῆρος, καὶ τῶν πιστευόντων τῷ λόγῳ τῆς γυναικὸς ἐρχομένων πρὸς τὸν κύριον, ἐν τῷ μεταξὺ ὁ σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς σωτυγχάνων παρῄνει τοὺς προειρημένους λόγους ἐρωτῶντων τῶν μαθητῶν ὅπως φάγῃ· μὴ γὰρ δὲ λεγθῆναι πρὸς τοὺς μαθητὰς τὰ μὴ δυάμενα ἐκπασμένα, ἐπιμαλαμβανόμενοι ἡ γραφὴ τὰ παρὰ τῶν ἐληλυθότων ἐκ τῆ πόλεως πρὸς αὐτὸν, καὶ πιστευσάντων διὰ τὴ μαρτυρίαν τῆς γυναικὸς λεγούσης, ὅτι, εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· εἰ δὲ κρατῆσαι τῶν αὐτέρων εἰρημένων παρὰ τῆς σαμαρείας καὶ τῆς σαμαρείτιδος, καὶ τῆς τῦ ἰακὼβ πηγῆς, ὃ χαλεπὸν ἰδεῖν τίνα δύπον ὑπομένοντες λόγῳ ὑγιεῖς οἱ προεκκαλημμένοι ἐν ἑτεροδιδασκαλίαις καταλείπουσι τὴν οἰκουσαν τῶν δογμάτων πόλιν, καὶ ἐξερχόμενοι αὐτῆς ὑγιαίνοντες πίστεσι, μιᾶς τινος παρὰ τὴ τῦ ἰακὼβ πηγῆ προστάσης χεχωρηκέναι τὴν σωτῆριον διδασκαλίαν, καὶ καταλιπούσης τὸν προειρημένον ὑδρίαν, ὑπὲρ τῦ καὶ ἑτέρους ὑπὸ τὸ ὁμοίως ὠφεληθῆναι προκαλέσασθαι· ὁ δ' Ἡρακλέων τῆς μὲν ἐκ τῆς πόλεως, αὐτὴ τὲ, ἐκ τῆ

* χειμῶνος λέγει

TOMVS DECIMVSSEPTIMVS.

Ioh. 4. 39. *Ex urbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt propter sermonem mulieris testantis eum dixisse omnia quæcunque fecisset.*

CVm hydriam reliquisset, abijssetque in civitatem Samaritis, ut annunciaret quæ à Servatore audierat, cumque venirent ad Dominum credentes sermoni mulieris, interim Servator Discipulis loquens verba fecit superius dicta, obsecrantibus Discipulis, ut comedat: postquam autem dicta fuissent ad Discipulos, quæ pro virili indagavimus, resumit Scriptura narrationem de his qui venerant è civitate ad ipsum, & de his qui crediderant per testimonium mulieris dicentis eum dixisse sibi omnia quæcunque fecisset. Quod si memores sumus eorum, quæ superius diximus de Samaria, & de Samaritide, & de fonte Iacob, non difficile est videre, quonam pacto qui assequuti fuerint sanam doctrinam, cum antea occupati fuissent in doctrinis ab Ecclesiæ decretis dissidentibus, relinquunt veluti dogmatum civitatem, & egressi ex ea in vacuum, aliquo modo credunt, cum una quæpiam mulier antea perceperit apud fontem Iacob salutarem doctrinam, & reliquerit prædictam hydriam invitatura alios, ut similiter juventur. Sane Heracleon interpretatus est, *Ex*

κόσμῳ ἐξείληφε. Τὸ δὲ, διὰ τὸν λόγον τ γυναικὸς, A *urbe*, pro, è mundo : illud vero, *Propter*
τυτέστι, διὰ τῆς πνευματικῆς ἐκκλησίας, καὶ *sermonem mulieris*, hoc est, inquit, pro-
ἐπισημαίνεται γε τὸ, πολλοὶ, ὡς πολλῶν ὄντων *pter* spiritualem Ecclesiam ; notatque il-
ψυχικῶν. τὴν δὲ μίαν λέγει τὴν ἄφθαρτον *lud*, *multi*, quasi multi sint animales:
τῆς ἐκλογῆς φύσιν, καὶ μονοειδῆ, καὶ ἑνικήν. *unam vero naturam electionis asserit*
ἔφημεν δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὡς οἷόν τε ἦν, πρὸς *esse incorruptam, & uniformem, & sin-*
ταῦτα· ὡς ὃν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ σαμαρῖται, *gularem*: quibus nos institimus in supe-
ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ ἔμεινεν *rioribus pro virili.* *Vt ergo venerunt ad* Ioh. 4. 40.
ἐκεῖ δύο ἡμέρας, καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν *eum Samaritani, rogabant eum, ut apud* 41.
διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· ὅθεν ἀπιθάνως τις *ipsos maneret, & mansit illic duos dies,*
συλλογᾶται τό· Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλ- B *& multo plures crediderunt propter sermo-*
θητε, καὶ εἰς πόλιν σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλ- *nem suum.* Non inscite quis conferet hoc
θητε, τῷ ῥητῷ τύπῳ. ἐρωτηθεὶς dictum : *In viam gentium ne abieritis, &* Matth. 10. 5.
γὰρ ὁ σωτὴρ μεῖναι παρὰ τοῖς σαμαρείταις, *in civitatem Samaritanorum non ingredie-*
ἔμειναν ἐκεῖ δύο ἡμέρας, ὁ εἰπών· εἰς *mini*, cum hoc contextu : rogatus enim
πόλιν σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· δῆλον οὖν ὅτι Servator, ut maneret apud Samaritanos,
καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ * συνεισελυθῆσθαι αὐτῷ· *mansit illic duos dies, qui dixerat : *In*
λεκτέον δὲ πρὸς τοῦτο ὅτι τὸ μὴ εἰς ὁδὸν ἐ- *viam gentium non ingrediemini* : unde
θνῶν ἀπελθεῖν, ὅ ἐστιν ἀναλαβεῖν τι δόγμα ἐθνι- *perspicuum est Discipulos ejus cum ipso*
κὸν, ἀλλότριον τῆς ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁδεῦσαι *civitatem ingressos non fuisse. Ad quod*
κατ' αὐτό. Τὸ δ' εἰς πόλιν εἰσελθεῖν σαμαρειτῶν, τὸ *dicendum est, quod ire in viam gentium,*
ἔν τινι ψυδωνύμῳ γνώσει τῶν λεγόντων νομι- C *sit recipere aliquod dogma gentile, alie-*
κοῖς, ἢ προφητικοῖς, ἢ εὐαγγελικοῖς, ἢ ἀποστολικοῖς *num ab Israële Dei, & ambulare in illo;*
παραιτησάμενον λόγοις· ἔξεστι δὲ καταλιπόντων σα- *ingredi vero in civitatem Samaritano-*
μαρειτῶν τὴν ἰδίαν πόλιν, καὶ ἐλθόντων πρὸς *rum, sit adhærere alicui scientiæ falso*
τὸν ἰησοῦν διὰ τὸν τῆς ἰακὼβ πηγὴν, ἀπο- *nominatæ, eorum qui se dicunt adhibere*
δεξαμένων τὴν προαίρεσιν τῶν πιστευόντων ὃν *mentem legalibus, vel propheticis, vel*
ἰησοῦν, μεῖναι παρὰ τοῖς ἐρωτήσασιν· οἶμαι δ' *Evangelicis, vel Apostolicis sermonibus.*
ὅτι καὶ τετρημερίας ὁ ἰωάννης ἡ πεπόηκε τὸ· *Relinquentibus autem Samaritanis pro-*
ἠρώτων αὐτὸν οἱ σαμαρῖται εἰσελθεῖν εἰς τὴν σα- *priam urbem, & venientibus ad Iesum*
* χ. ἐλεῖς μάρειαν, * εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ μεῖναι D *apud fontem Iacob, licet Iesu admitten-*
παρ' αὐτοῖς· ἢ γὰρ ἴσμεν ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *ti eorum, qui crediderant, propositum,*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *manere apud ipsos rogantes. Arbitror-*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *que Iohannem cum judicio non fecisse:*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *Rogabant eum Samaritani, ut Samariam*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *ingredereturr, vel, ut ingredereturr civi-*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *tatem: non enim idem est, manere apud*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *credentem, &, ingredi in civitatem ip-*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *sius. Quin lectio sequens non inquit*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *manssisse eum in civitate illa duos dies,*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *vel quod manserit in Samaria, sed man-*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *sit illic, hoc est penes eos qui rogarant.*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *Manet enim Iesus apud eos qui rogant,*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *& præcipue cum rogantes eum egrediun-*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *tur ex urbe sua, & veniunt ad Iesum,*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *Abraham veluti imitati parentem Deo*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *dicenti : *Egredere de terra tua, & de co-* Gen. 12. 1.
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *gnatione tua, & domo patris tui.* Manst
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *autem duos dies penes eos, à quibus ro-*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *gatus fuerat (nondum enim capiebant*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *tertium illius diem) quoniam miracu-*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *losum aliquid capere non poterant, perin-*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *de atque concives Canæ Galilææ tertia*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *die cum Iesu cœnantes in nuptijs. Prin-*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *cipium igitur quod multi crediderunt ex*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *Samaria, sermo fuit mulieris testificantis*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *dixisse sibi Iesum omnia quæcunque fe-*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ *cisset; incrementum vero, & multiplica-*
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν *tio eorum, qui multo plures crediderunt,*
αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν ἑωρακὼς ὅτι τὸ μεῖναι παρὰ
τοῖς πιστεύουσι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν

non amplius propter sermonem mulieris, sed propter sermonem ejus; quod non æque ipse Sermo, [seu Filius Dei] agnoscatur, cum aliquis de ipso testificatur, atque cum ipse à se ipso illustrat, & erudit percipientem discipulum. At Heracleon in hæc loca hæc inquit: Apud ipsos mansit, & non in ipsis; & duos dies, videlicet præsens seculum, & futurum tempus nuptiarum, vel tempus ante passionem suam, & post passionem suam: quod tempus apud ipsos cum degisset, & multo plures proprio sermone convertisset ad fidem, separatus est ab illis. Ad quam ipsius apparentem observati nem (scilicet quòd, apud ipsos, & non, in ipsis, scriptum fuerit) dicendum est, quod illud dictum: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi*, simile sit huic: *Apud ipsos mansit*: non enim dixit, in vobis sum. Præterea dicens duos dies esse, vel hoc præsens seculum, & futurum, vel tempus ante passionem, & post passionem, neque supervenientia secula post futurum seculum consideravit; de quibus inquit Apostolus: *Vt ostenderet in superventuris seculis*; neque perspexit, quod Iesus non solum ante passionem, verum etiam post passionem conversatur cum his qui ad ipsum venient, & postea separatur: semper enim cum Discipulis est, nunquam ab eis discedens: adeo ut etiam dicant: *Vivo autem non amplius ego, sed vivit in me Christus. Mulieri autem dicebant: Non amplius propter loquelam tuam credimus, ipsi enim audivimus, & scimus quod hic est vere Servator mundi.* Negant fidem eam quam habebant propter loquelam mulieris, eo quod hac præstantiorem invenissent, audito Servatore ipso, adeo ut agnoverint hunc esse vere Servatorem mundi. Ac certe melius est proprijs oculis cernere τὸν λόγον, [id est Filium Dei,] ipsumque audire docentem, sine instrumentis, & citra docentes, visa imprimentem τῷ ἡγεμονικῷ, [hoc est animæ principatui,] invenienti veritatis figuras manifesto; quam non videntes ipsum, neque ab illius illustratos potentia, doctrinam percipere de illo per ministros qui illum viderint. Difficillimum enim factu est, ut affectionem eandem, quæ in principatu animæ illius qui viderit efficitur, patiatur ille qui edocetur ab eo, qui ipsam viderit: unde etiam longe melius est per speciem ambulare, quam per fidem. Hanc ob causam aliqui per speciem ambulantes in præcipuis dicentur esse charismatibus, nempe in sermone sapientiæ per Spiritum Dei, & in sermone scientiæ juxta eundem Spiritum: qui vero per fidem ambulant, etiam si do-

Matth. 28. 20.

Eph. 2. 7

Gal. 2. 20

Ioh. 4. 42.

2. Cor. 5. 7.

A ϛ-θύοντων, οὐκέτι διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· ἀ γὰρ ὁμοίως αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ θεωρήσαι ὁ λόγος, φωτίζων τὸν χαρακτῆρα, ἢ ὅτε δι' ἑτέρου λεγόμενος μαρτυρήσαι· ὁ δὲ ἡρακλέων εἰς τοὺς τόπους ταῦτα φησι· παρ' αὐτοῖς ἔμεινε, καὶ οὐκ ἐν αὐτοῖς. καὶ δύο ἡμέρας, ἤτοι τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, καὶ τὸν μνηστικὸν τὸν ἐν γάμῳ, ἢ τὸν παρὰ τὰ πάθη αὐτοῦ χρόνον, καὶ τὸν μετὰ τὸ πάθος, ὃ παρ' αὐτοῖς ποιήσας, πολλῷ πλείονας διὰ τοῦ ἰδίου λόγου ὑπερβάλλας εἰς πίστιν ἐχωρίσθη ἀπ' αὐτῶν· λεκτέον ὅτι παρὰ τὸν δοκοῦντα αὐτοῦ παραπήρησιν, ὅτι παρ' αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐν αὐτοῖς γέγραπται, ὅτι ὅμοιον τῷ, παρ' αὐτοῖς, ἐστί τό· ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας· ἃ γὰρ εἶπεν, ἐν ὑμῖν εἰμι· ἐπὶ δὲ λέγων τὰς δύο ἡμέρας, ἤτοι τὸν ὃν αἰῶνα εἶδε, καὶ τὸν μνηστὸν, ἢ τὸν παρὰ τὸ πάθος, καὶ μὴ τὸ πάθος, ὅτε τὰς ὑπερχρονίους αἰῶνας μὴ τὸν μνηστὸν γενόμενον, παρεῖ ὡς φησιν ὁ ἀπόστολος· ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ὑπερχρονίοις, ὅτε ὁρᾷ ὅτι ὁ μόνον παρὰ τὰ πάθος καὶ μὴ τὸ πάθος σωθεῖς τοῖς ἐρχομένοις πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, καὶ μὴ τοῦτο χωρίζεται, ἀεὶ γὰρ μετ' αὐτῶν ἐστι, μηδέποτε καταλείπων αὐτοὺς, ὥστε καὶ λέγειν αὐτούς· ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ χριστός· τῇ δὲ γυναικὶ ἔλεγον, οὐκέτι διὰ τὴν λαλιάν σου πιστεύομεν. αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθῶς οὗτός ἐστιν ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου· ἀρνοῦνται τὴν διὰ τὴν λαλιὰν τῆς γυναικὸς πίστιν, * χρῆσθαι ἐκείνης θέλοντες D ἀκηκοέναι αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος, ὥστε καὶ εἰδέναι ὅτι ἀληθῶς οὗτός ἐστιν ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου· καὶ βέλτιον γέ ἐστιν αὐτοπτεῖν ἡμᾶς τὸν λόγον, καὶ χωρὶς ὀργάνων διδάσκοντος ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ φαντασιοῦσθαι διὰ τοῦ διδασκόντων τὸ ἡγεμονικὸν, θεῖσαν * πανόπτικα τοῖς τῆς ἀληθείας τύποις, ἃ μὴ ὁρῶντα αὐτὸν, μηδὲ ἀπὸ τῆς δυνάμεως φωτιζόμενον αὐτοῦ διακρίνειν τὴν ἐωρακότων αὐτὸν, ἀκοῦσαι τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον· ἀμείνονον γὰρ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα γινόμενον παρεῖ τὸ ἡγεμονικὸν πάθος παθεῖν ὃν ἀπὸ τοῦ ἑωρακότος καὶ ἀποστελλοντος αὐτὸν διδασκόμενον· καὶ κρεῖττόν γε διὰ εἴδους παρεπαθεῖν, ἢ διὰ πίστεως· διὰ τοῦτο οἱ μὲν οἰονεὶ διὰ εἴδους παρεπατοῦντες ἐν τοῖς θεοπνεύστοις λέγεσθαι ἐν χαρίσμασι, λόγῳ σοφίας διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, καὶ λόγῳ γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. οἱ δὲ διὰ πίστεως εἰ καὶ χαρίσματα

B

C

D

* Vet. ὑμᾶς Per. χριστὸν

* κ. τῶν ἐκείνου

ὅστιν ἡ πίστις χῦ τὸ, ἄλλῳ ὃ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, τῇ τάξει τῶν προτέρων εἰσὶν ὕστεροι· ἐξεταστέον ὃ πότε τε πῶς λέγῃ παῦλος· Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους. πῶς γὰρ, ὡσὶ πολλοὶ νοοῦσι, διὰ πίστεως, τε οὐ διὰ εἴδους περιπατῇ ὁ ἐμβριθέσατα λέγων· οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐχὶ ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν κυρίῳ; ἰδωμεν οὖν τὸ ῥητὸν πῶς δῆ σκληρόν τί· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους, διαλαβόντες αὐτὸ ἀπὸ τ ἀνωτέρω ὅτως * ἔχει· ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο ὁ θεὸς, ὁ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα τ πνεύματος· θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τ κυρίου· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους· δῆλον δ' ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ὅτε ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τ κυρίου. θαῤῥοῦντες μᾶλλον εὐδοκοῦμεν ἐκδημῆσαι ἐκ τ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν κύριον· τούτων ὅπως εἰρημένων εἰς τί νοῆσαι ἡ ὁ ἐνδημεῖν τῷ σώματι καὶ ἐκδημεῖν ἀπὸ τ κυρίου, ἢ τί τὸ ἐκδημῆσαι ἐκ τ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν κύριον, ἑαυτοὺς πυθώμεθα ἢ περὶ τ ἀποστόλου ἐρωμεν. πότερον ὅτι ἐνδημοῦμεν τῷ σώματι ἐξεδήμει ἀπὸ τ κυρίου, ἢ ὅτι ἐκδημοῦμεν τ σώματος ἐνεδήμει τῷ κυρίῳ· ἀλλὰ σαφὲς, ἐπεὶ οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες θεῷ ἀρέσαι οὐ δυνάνται, οἱ δ' ἅγιοι οὐκ εἰσὶν ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς. παῦλος οὖν ἦν ἐν σαρκὶ, οὐδὲ ἐν σώματι, ἀληθεύει γὰρ λέγων· δοκῶ ὃ κἀγὼ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν. οὐκ ἐνδημεῖ ὁ τῇ σαρκὶ καὶ σώματι, τ ἐνδημοῦντος τῷ σώματι διὰ πίστεως περιπατοῦντος, οὐ διὰ εἴδους· καὶ ὅρα εἰ δυνάμεθα τῆς ἀποστολικῆς ἀκριβείας εἶναι ὃ μὴ ταυτὸν φάσκειν ἐν σαρκὶ εἶναι καὶ ἐνδημεῖν σώματι· οἱ μὲν γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες θεῷ ἀρέσαι οὐ δυνάνται, οἱ δὲ ἐνδημοῦντες σώματι ἐκδημοῦσιν μὲν ἀπὸ τ κυρίου, πλεῖω διὰ τῆς πίστεως περιπατοῦσιν, εἰ καὶ μηδέπω χωρῶσι διὰ εἴδους· καὶ οἶμαι ὅτι ἐν σαρκὶ μὲν εἰσιν οἱ χῦ σαρκα φρατυόμενοι, ἐνδημοῦσι δὲ τῷ σώματι, καὶ ἐκδημοῦσιν ἀπὸ τ κυρίου οἱ τὰ πνευματικὰ τῆς γραφῆς μὴ νοοῦντες, ἀλλ' ὁλοσαρκείμενοι αὐτῇ, καὶ τῷ σώματι· πῶς γὰρ οὐκ ἐκδημεῖ ἀπὸ τ κυρίου, εἰ ὁ κύριος ὁ πνεῦμά ὅστιν, ὁ * μὴ δυνατὸς χωρῆσαι ὁ ζωοποιοῦν πνεῦμα, καὶ πνευματικὸν τῆς γραφῆς; πλεῖω διὰ πίστεως ὁ τοιοῦτος περιπατῇ, ἐκδημεῖ δὲ ἐκ τ σώματος, καὶ

num sit fides, juxta illud: *Alij autem fides, in eodem spiritu*, in ordine priorum sunt ultimi. Cæterum inquiramus oportet quando, & quomodo dicat Paulus: *Per fidem enim ambulamus, non per speciem*: quomodo enim, ut multi rentur, per fidem, & non per speciem ambulat, qui grauissime dicit: *Nonne sum liber? nonne sum Apostolus? nonne Dominum nostrum Iesum Christum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino?* proinde videamus, quomodo intelligendum sit illud: *Per fidem enim ambulamus, non per speciem*, reassumentes ex superioribus ipsum sic habens: *At Deus qui vos in hoc ipsum paravit, Deus est: qui etiam dedit arrhabonem Spiritus. Itaque bono animo simus semper, & scientes, quod cum domi sumus in corpore, peregrinamur à Domino; per fidem enim ambulamus, non per speciem*; (scilicet cum domi existentes in corpore, peregrinamur à Domino) *confidentes, magis probamus peregre abesse à corpore, & præsentes adesse apud Dominum.* His sic dictis intelligendi causa, quid sit præsens esse in corpore, & peregrinari à Domino; itemque quid sit peregre abesse à corpore, & præsens adesse ad Dominum, nos ipsos interrogemus, quid de Apostolo dicturi simus: utrumne quod domi existens in corpore peregre absit à Domino, an quod peregre agens à corpore præsens adsit apud Dominum? Sed perspicuum est id; nam quoniam qui in carne sunt, Deo placere non possunt, & sancti non sunt in carne, sed in spiritu; quandoquidem Dei Spiritus habitat in ipsis; Paulus neque in carne, neque in corpore erat: nam vere dicit: *Opinor autem quod & ego spiritum Dei habeam*: sed neque in carne, neque in corpore habitabat: cum is, qui corpus inhabitat, per fidem ambulet, non per speciem. Ac vide num apostolicæ diligentiæ possit esse, ut esse in carne, & habitare in corpore, non idem esse dicamus: etenim qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Rursus qui habitant in corpore, peregre quidem absunt à Domino, veruntamen per fidem ambulant, etiam si nondum perceperint per speciem. Et eos quidem in carne arbitror esse, qui secundum carnem militant; corpus vero inhabitare, & peregre abesse à Domino, eos esse qui sensus Scripturæ non intelligentes, corpore toti sunt ipsi Scripturæ addicti: alioquin quomodo non peregre abest à Domino, si Dominus Spiritus est, qui nondum percipit Spiritum vivificantem, & sensum Scripturæ spiritualem? Attamen per fidem, qui hujusmodi est, ambulat, peregre cum absit ille à corpore, &

1. Cor. 12. 9.
2. Cor. 5. 7.
1. Cor. 9. 1.
2. Cor. 5. 5. & seq.
Rom. 8. 8.
1. Cor. 7. 40.

* χ. ἴχει

* Forte, μὴ δυνατὸς χωρῆσαι

tendat ad Dominum, qui spiritualia
1. Cor. 2. 15. spiritualibus conferens, factus *spiritualis omnia dijudicat, ipse à nullo dijudicatus.* Hæc quanquam à nobis per digressionem in apostolica verba dicta videntur, maxime tamen necessaria sunt ad differentiam sermonis Samaritanorum, non amplius propter loquelam mulieris credentium, sed quia viderunt, & audierunt hunc esse Servatorem mundi. Nec mirum sane debet esse quosdam per fidem ambulare, non per speciem; quosdam per speciem, id quod majus est, quam ambulare per fidem. Porro Heracleon simplicius cum exposuisset hoc dictum: *Non amplius propter loquelam tuam credimus*, abesse inquit vocabulum, solam. Præterea in illud: *Ipsi enim audivimus, & vidimus hunc esse Servatorem mundi*, inquit: Homines ab hominibus primum instructi Servatori credunt, at simulatque in sermones ejus inciderint, non amplius propter solum humanum testimonium, sed propter ipsam veritatem
Ioh. 4. 43, 44. credunt. *Post duos vero dies exijt inde in Galilæam; ipse enim Iesus testatus est Prophetam in propria patria honorem non habere.* Valde inconsequens videtur oratio: quid enim commune habet hoc dictum: *Ipse enim Iesus testatus est Prophetam in propria patria honorem non habere*, ad illud, quod exierit ipse post duos dies à Samaritanis, apud quos manserat, & in Galilæam abierit? nam si patria ipsius fuisset Samaria, illicque contemptus fuisset, & hanc ob causam non commoratus ultra duos dies, consequenter dictum fuisset: *Ipse enim Iesus testatus est Prophetam in propria patria non habere honorem.* Quinetiam si scriptum fuisset: *Post duos autem dies exijt in Galilæam*, nec profectus est ad suam patriam; *ipse enim Iesus testatus est Prophetam in propria patria honorem non habere*, etiam hoc modo locum habiturum fuerat id, quod dicitur: & fortassis voluntas contextus talis est: sed Iohannes, ceu sermone rudis, obscure scripsit, quod mente conceperat. Etenim in aliquem Galilææ locum receperant eum [Galilæi,] qui viderant omnia, quæcunque Hierosolymis fecisset in
E die festo; quod non est dictum ab Evangelista qui scripsit post hoc Iesum profectum fuisse Canam Galilææ: resecat autem sese Evangelista, nec dubitat de re proposita. Cum ergo prædixisset quonam pacto reliquit Iudæam, proficiscereturque in Galilæam Dominus, cumque narrasset quæ dicuntur prope locum

A ἐνδημῆ πρὸς Ὃν κύριον ὁ τὰ πνευματικὰ τοῖς πνευματικοῖς συγκρίνων, ᾧ γινόμενος πνευματικὸς, ὁ πάντα ἀνακρίνων, αὐτὸς δὲ ὑπ' ἀνακρινόμενος ὑπ' οὐδενός· ζητητέον ἡμῖν εἰ ᾗ μὴ πρὸς ἔκθεσιν τῶν εἰς τὰ ἀποστολικὰ ῥητὰ εἰρῆσθαι δοκῇ, ἀλλά γε ἀναγκαιότατα πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ λόγου τῶν σαμαρειτῶν ὄχλων, ὀκνεῖν δεῖ τὴν λαλιὰν πιστεύοντας τῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἀκηκοότων, ᾧ εἰδότων ὅτι ὁ τοιοῦτος ἐστιν ὁ σωτὴρ τοῦ κόσ
* * τοιγε θαυμαστὸν πρός τινων μὴ
B διὰ πίστεως περιπατῆν, ᾧ μὴ διὰ εἴδους
* ων δὲ διὰ εἴδους τὸ μεῖζονος πρῶτον
ὃ διὰ πίστεως περιπατῆν· ἁπλούστερον ὁ ἀκηκόαμεν τό· οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν, φησὶ λείπειν ὃ, μόνων. ἔτι μὴν γὲ πρὸς τό· αὐτοὶ γὲ ἀκηκόαμεν, ᾧ οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου, φησίν· οἱ γὲ ἀνθρωποι ὃ μὲν πρῶτον ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκόμενοι πιστεύουσι τῷ σωτῆρι, ἐπὰν δὲ ἐντύχωσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὅτι οὐκέτι διὰ
C μόνων ἀνθρωπίνων μαρτυρέμενοι, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀλήθειαν πιστεύουσι· μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν. αὐτὸς γὲ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει· πάνυ ἀνακόλουθος ἡ λέξις φαίνεται. τί γὲ κοινὸν πρὸς ὃ ἐξελθεῖν αὐτὸν μετὰ δύο ἡμέρας ἀπὸ τῆς σαμαρείας, πρὸς οἷς ἔμενε, καὶ εἰς τὴν γαλιλαίαν ἀπέρχεσθαι, τό· αὐτὸς γὲ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει· εἰ
D μὲν γὲ ὧν πατρὶς αὐτῷ ἡ σαμάρεια, ᾧ ἐπίμεμπτο οὖσα, ὡς διὰ τοῦτο ἐξελθεῖν μὴ διατρίψαντα πλέον ἡμερῶν δύο, ἀκολούθως ἂν εἴρητο τό· αὐτὸς γὲ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει· ἀλλὰ ᾗ εἰ ἐβούλετο· μὴ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἀλλ' οὐκ ἐβούλετο ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, αὐτὸς γὲ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει, ᾗ ὅπως χώσαν ὃ λεγόμενον εἶχεν ἄν. ᾗ πάλαι ὃ μὲν βλέμμα τῆς ῥητῆς τυτέσιν. ὡς ἰδιώτης γὲ τῷ λόγῳ ὁ ἰωάννης δυσπαραστάτως ἔφασιν ὃ γενόμενον· εἰς γὲ τινα τόπον τῆς γαλιλαίας ἐδέξατο αὐτὸν, ἑωρακότες πάντα ὅσα ἐποίησεν ἐν ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ
* ὧν εἴρηται, ἀλλὰ ᾗ μὴ τοῦτο ὅτι ἦλθεν εἰς τ* χ. ἰα
κατὰ τῆς γαλιλαίας ἀνέχεται· καθικνεῖται δὲ ἑαυτῷ ὁ διαγελιστὴς, ᾧ οὐκ ἀπορᾷ ᾧ προκειμένου· προφήτων γοῦν τινα τόπον ἀφῆσι τὸν

ἰουδαίαν, ᾧ ἄπεισιν εἰς τὴν γαλιλαίαν ὁ κύριος, διηγησάμενός τι, ὑπὲρ οὗ ἔδει αὐτὸν διέρχεσθαι

διὰ

διὰ τῆς σαμαρείας, τὰ λεγόμενα πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν ἰακὼβ τῷ ἰωσὴφ παρὰ τῇ πηγῇ τοῦ ἰακώβ, καὶ πῶς ἔμεινε δύο ἡμέρας παρὰ τοῖς σαμαρείταις, ἀποδίδωσι τὴν εἰς γαλιλαίαν ἄφιξιν αὐτοῦ, καίτοιγε οὐκ ὀλίγων μεταξὺ εἰρημένων· ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προείπομεν βελτίονός τινος σύμβολον εἶναι τὴν ἰουδαίαν ἄνω που κειμένην, ἐλάττονος δὲ τὴν γαλιλαίαν, κατὰ τοῦτο ἐπισκοπεῖς δεομένων καὶ τῶν ἐλαττόνων ὁ φιλάνθρωπος θεὸς οὐ καταφρονεῖ, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς σαμαρείτας τάχιον καταλιπὼν, ὑπὲρ τοῦ τοῖς προθύμως αὐτὸν ἀποδεξαμένοις γαλιλαίοις ἐπιστῆναι, καὶ τὸν τοῦ βασιλικοῦ υἱὸν ἰάσασθαι· ταῦτα δὲ εὖ τῇ γαλιλαίᾳ ποιήσας, ἐνστάσης τῆς τῶν ἰουδαίων ἑορτῆς ἀναβαίνει εἰς ἱεροσόλυμα, τὴν ἑορτὴν κρείττονα καὶ ἱλαροτέραν τῇ ἑαυτοῦ ποιῶν ἐπιδημίαν· εἴδωμεν δὲ καὶ τί ἐστι καὶ τό· αὐτὸς γὰρ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει, καὶ ἀξίως τοῦ ἰησοῦ μαρτυροῦντος, ζητητέον τὸν τῆς λέξεως νοῦν· πατρὶς δὴ τῶν προφητῶν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ἦν, καὶ φανερόν ἐστι τιμὴν παρὰ ἰουδαίοις μὴ ἐσχηκέναι, λιθασθέντας, πρισθέντας, περασθέντας ἐν φόνῳ μαχαίρας, ἀποθανόντας, διὰ τὸ ἀτιμάζεσθαι περιεχθέντας ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερουμένους, θλιβομένους, κακουχουμένους· καὶ ὀνειδίζονται δὲ ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτούς· τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου; οἵ τινες ἐπὶ τέλει καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι προφήτην, δι' οὗ οἱ προφῆται προφῆται γεγένηνται, ἀτιμάσαντες, αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτὸν, ἔλεγον· τετίμηνται δὲ ἐν τῇ ἐμῇ πατρίδι πάντες οἱ προφῆται, καὶ ὁ ἀπὸ θεοῦ ἀναστὰς κατὰ τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα ὑπὸ μωσέως· προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμὲ αὐτοῦ ἀκούσεσθε· * οὐ πατρὶς γὰρ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς τῷ παραπτώματι τοῦ ἰσραὴλ τὴν σωτηρίαν εἰληφόσι· καὶ ἐν ἄλλοις δὲ γέγραπται· οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ χρήσιμόν γε τὸ συγγενὲς τούτῳ ῥητὸν συναγαγόντας ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων ἰδεῖν πότε, καὶ ἐπί τινι ᾧ σωτῆρι τοῦτο εἴρηται· θαυμάσαι δέ ἐστι τὸ ἀληθὲς τῆς ἀποφάσεως τοῦ σωτῆρος φθάσαν οὐ μόνον ἐπὶ τοὺς ἁγίους προφήτας, ἀτιμασθέντας παρὰ τοῖς οἰκείοις, καὶ ἐπ' αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ἔν τινι σοφίᾳ διατρίψαντας, καὶ καταφρονηθέντας ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ὥστε τινας

A quem dedit Iacob Iosepho apud fontem Iacob, quoniam oportebat eum transire per Samariam, & quomodo mansisset apud Samaritanos duos dies, assignat accessum illius in Galilæam: quanquam interim non pauca fuissent dicta. Verum quoniam in superioribus Iudæam prædiximus notam esse melioris cujusdam rei, quia in sublimi posita esset, deterioris vero rei Galilæam, & hac ratione Deum humani generis amantem eos qui visitatione egeant, quique sint inferiores non despicere; hanc ob causam illis celeriter B relictis, affuturus erat Galilæis qui illum prompte receperant, & Reguli filium curaturus. Cum hæc in Galilæa fecisset, instante Iudæorum festo Hierosolymam ascendit, solemnitatem meliorem, festivioremque suo ipsius adventu facturus. Sed videamus quid sit: *Ipse enim Iesus testatus est Prophetam in propria patria honorem non habere*: atque ex Iesus dignitate hoc testificantis, quæramus hujus contextus intelligentiam. Patria igitur Prophetarum in Iudæa erat, manifestumque C est honorem illis habitum non fuisse apud Iudæos, quia fuere lapidati, secti, tentati, in occisione gladij pereuntes, ut probro essent, circumeuntes [in velleribus ovium,] in pellibus caprinis, posthabiti, tribulati malis vexationibus. Ac profecto Iudæis convitiatur is, qui coram eis dicebat: *Quem Prophetarum non sunt persequuti patres vestri? qui etiam occiderunt eos, qui de adventu justi prædixissent*: qui etiam postremo Prophetam omnibus eminentiorem cum sprevissent, *Tolle, tolle, crucifige eum*, dixerunt. Honorati autem sunt in mea patria Prophetæ, & is etiam qui à Deo excitatus est, juxta ea quæ de ipso à Mose dicta sunt: *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster è fratribus vestris mei similem; ipsum audietis*: patria enim ipsius in Gentibus inest, quæ lapsu Israëlis salutem receperunt. In alijs etiam scriptum est: *Nullus Propheta acceptus est in patria, & in domo sua*: utileque profecto fuerit contextu his testimonijs cognato in unum collecto, videre quando, & quo in E loco Servator hoc dixerit. Libet autem admirari veritatem enunciationis Servatoris, quæ non tantum ad sanctos Prophetas, spretos à familiaribus, & ad ipsum Dominum pertinuit, sed ad eos etiam qui aliqua sapientia claruerint: qui adeo contemptui civibus fuere habiti, ut

Act. 7. 52.
Deut. 18. 15
Rom. 11. 11.
Luc. 4. 24.

* Ferr. πατρίς

vel ad mortem ducerentur: quæ libet ex Græcorum historia colligere de his qui in philosophiæ, & astronomiæ, vel in quibusvis tandem volueris disciplinis consenuerunt. Proinde convitiantium sunt

Matt. 13. 55. 56. etiam hæ voces: *Nonne hic est fabri filius? nonne mater ejus dicitur Maria, & fratres ejus sunt apud nos? unde ergo huic hæc omnia?* Atque etiam, quod summa admiratione dignum est, contigit hoc in Prophetis, ut quod in eis erat vivum, non honorarint cives; quod mortuum vero esset, foverint, ædificantes ipsorum monumenta, & ornantes: ædificantur autem Prophetarum monumenta, & ornantur, cum relicto quis spiritu vivificante, latente in sensibus literarum ipsarum, fovet, & ornat literam occidentem; pulchritudinem prophetiæ ratus positam esse in nuda literarum intelligentia: quod quidem facere solent tum Pharisæi, tum Scribæ, quibus, Væ, dicitur à Domino; quorum alteri nempe nudæ literæ cognomento dicti sunt Literarij, sive Scribæ: Pharisæi vero, eo quod divisi sunt, perdiderintque divinam vnitatem: nam Pharisæi, si interpreteris, ijdem sunt,

Ioh. 4. 45. atque Divisi. *Cum ergo venit in Galilæam, receperunt eum Galilæi, vt qui vidissent omnia, quæ Iesus Hierosolymis fecisset, in die*

Hæc supplevimus è Perionio. *festo*: [*& ipsi enim venerant ad diem festum.*] Dignum est ut videamus causam propter quam receperint Galilæi Servatorem in Galilæam profectum, num tanta sit, vt in stuporem, admirationemque Servatoris conjecti illum excipiant: præterea ad quæ referendum sit hoc dictum, perinde quasi multa essent, quæ Hierosolymis fecisset Iesus: *Cum omnia vidissent, quæ fecisset Iesus Hierosolymis in die festo.* Sed ne superius quidem quic-

Ioh. 2. 14. & seq. quam invenimus, nisi quod *invenerit in Templo vendentes boves, & columbas, & mensarios sedentes, factoque è funiculis flagello omneis è Templo ejecerit, tum oves, tum boves, & mensariorum æs effuderit, & mensas subverterit, & columbas vendentibus dixerit: Tollite hinc ista, nec facite domum Patris mei domum mercatus.* Quid ergo in his tanti est, vt horum gratia moti Galilæi Dominum reciperent? quos, quia hunc recipiant, testatur Evangelista Hierosolymam cum venissent, vidisse omnia, quæ illic Iesus fecerat? Ad quod respondendum est, si memores fumus eorum quæ diximus in eum locum, quæ declarabant non minorem potentiam Servatoris apparuisse in ejiciendis illis,

A αὐτῶν καὶ τὸν ὅτι θανάτῳ ἀποζῆναι· ἔξεστι δὲ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀναλέξασθαι τοὺς φιλοσοφησάντων καὶ ἀστρονομησάντων ἢ ὁποίοις δήποτε μαθήμασι διαφερόντων· ἀπημαζόντων δὲ καὶ αὖται φωναί· οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριάμ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωσῆς καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας; καὶ ἀδοξότατόν γε ὅτι τῷ προφήτῃ τοῦτο συμβέβηκε, ὃ μὲν ζῶν αὐτὸν ἐτιμήκασιν οἱ

B πολῖται, ὃ δὲ νεκρὸν ᾠκοδόμησαν οἰκοδομοῦντες αὐτοῦ τὰ μνήματα, καὶ κοσμοῦντες· οἰκοδομὴ δέ ἐστι τὰ μνήματα τοῦ προφήτου, καὶ κόσμος αὐτά, ὅτε ὁ ζωοποιοῦν πνεῦμα καταλιπὼν τις ὃ ἐνυπάρχον τοῖς ῥήμασι τοῦ γράμματος αὐτοῦ, θεραπεύει, καὶ διακοσμεῖ ὃ ἀποκτένον γράμμα, ὃ κάλλος οἰόμενος προφητείας ἐν τῇ ψιλῇ ἐπιδοχῇ τοῦ γράμματος· ἦρται δὲ τοῦτο τῶν παραπεζομένων ἀπὸ τοῦ κυρίου γραμματέων, καὶ Φαρισαίων. γραμματέων μὲν ὀνο-

C μαζομένων τοὺς ἐπωνύμους φιλοὺς τοῦ γράμματος. Φαρισαίων δὲ τοὺς ἀποδιηρημένους, καὶ τῇ θείᾳ ἑνότητι ἀπολωλεκότων· Φαρισαῖοι γὰρ ἑρμηνεύονται, οἱ διηρημένοι· ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες ἃ ἐποίησεν ἐν ἱεροσολύμοις, ἐν τῇ ἑορτῇ. ἐκ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν· ἄξιον ἰδεῖν τὴν αἰτίαν τῆς τοῦ γαλιλαίων προσδοχῆς, ἵνα προδείξαντος ὃν σωτῆρα ἐλθόντα εἰς τὴν γαλιλαίαν, εἰ* τηλικαύτην, ὥστε καὶ- * Χ. ἴσ. λικοῦτον

D πληξιν αὐτοῖς ἐμποιῆσαι, καὶ θαυμασμὸν τοῦ σωτῆρος, εἰς ὃ προσδέξασθαι αὐτόν. ἔτι δὲ ὅτι τινα ἀναφέρεται, οἷονεὶ πολλὰ ἃ ἐποίησεν ἐν ἱεροσολύμοις ὁ Ἰησοῦς, τὸ· πάντα ἑωρακότες ὅσα ἐποίησεν ἐν ἱεροσολύμοις, ἐν τῇ ἑορτῇ· ἰδεῖν δὲ σύνεσιν ἔχοντι προσῆκον ἢ ὅτι εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας, καὶ πρόβατα, καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους, καὶ ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὰ κέρματα, καὶ τὰς

E τραπέζας ἀνέστρεψε, καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν· ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου· τί οὖν τηλικοῦτόν ἐστιν ἐν τούτοις, ὥστε κινδύνους ἐπ' αὐτοῖς τοὺς γαλιλαίους δέξασθαι τὸν κύριον, μὴ τυρουμένους ἀφ' ἑαυτῶν δίχα θεῖναι, ἐπεὶ ἐλθόντες εἰς τὴν ἑορτὴν ἐν ἱεροσολύμοις πάντα ἑωρακότες ἃ ἐποίησεν ἐκεῖ ὁ Ἰησοῦς; εἰ μεμνήμεθα τῶν εἰρημένων εἰς ὃν τόπον ἀποδεικνύοντων ἐκ ἐλάττονα δύναμιν ἐμφαίνεσθαι τοῦ σωτῆρος ἐν ἐκείνοις, τοῦτο τὸν ἐνεργήσαντα εἰς

τυφλὸς ἀναβλέψαι, καὶ κωφὸς ἀκοῦσαι, καὶ χω- A quàm cum operabatur, vt cæci visum
λὸς περιπατῆσαι, λεκτέον ὅτι μήποτε ὅσῳ λο- reciperent, surdi audirent, claudi am-
γισάμενοι ἐνιοι τῶν γαλιλαίων, ἢ κατα- bularent, Galilæos fortasse cum vidis-
πλαγέντες τῷ θειότητι τοῦ ἰησοῦ, ἐλθόντα αὐ- sent, quod nunquam rati fuissent, per-
τὸν εἰς τὴν γαλιλαίαν ἐδέξαντο, πάντα ἑωρα- culsos divinitate Iesu, ipsum in Gali-
κότες ὅσα ἐποίησεν ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις· τὰ δὲ læam adventantem excepisse, nimirum
πάντα ταῦτα ἴσως, ὡς ἐκ προνοίων φερόμενα ἐκ- eum omnia vidissent, quæ Hierosolymis
βεβλῆσθαι ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ τά τε πρόβατα, τοὺς βόας, fecisset. Quæ sane omnia hæc fuere; oves
καὶ τὰ κολλυβιστῶν ἐκκεχύσθαι τὰ κέρματα, καὶ τὰς & boves, flagello è funiculis facto, è
τραπέζας ἀνατετράφθαι. μετ' ἐξουσίας γὰρ εἰρῆσθαι templo ejectos fuisse, æraque argenta-
τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν, ἄρατε ταῦτα ἐν- B tiorum effusa, mensasque subversas: dic-
τεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμ- tumque cum potestate fuisse vendenti-
πορίου· οἶμαι δὲ μηδὲ ταῦτα μόνα αὐτὸν πεποιη- bus columbas: Tollite hinc ista, nec
κέναι τότε, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα, ἐπιφέρεσθαι facite domum Patris mei domum mer-
γὰρ * ἑκάστοις· ὡς ὁ λόγος ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐν catus. Opinor verò non istæc tantum,
τῷ πάσχα, ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν tum ab ipso facta, sed alia etiam signa,
εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα eo quod his inferatur: *Cum autem esset* Ioh. 2. 23.
ἃ ἐποίησεν, ἐφ' οἷς καὶ ὁ νικόδημός φησι· ῥαβ- *Hierosolymis in die festo paschatis, multi*
βί, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκα- *crediderunt in nomine ipsius, videntes ip-*
λος, οὐδεὶς γὰρ δύναται τὰ σημεῖα ταῦτα ποιεῖν *sius signa quæ fecisset*: propter quæ etiam
ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ· C Nicodemus inquit: *Magister scimus te à* Ioh. 3. 2.
πολλῷ ἔξεστι γαλιλαίοις ὄντας ἑορτάζειν ἐν ἱερο- *Deo venisse magistrum: nemo enim potest*
σολύμοις γενόμενον, ὅπου ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ, καὶ *hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fue-*
θεωρεῖν πάντα ὅσα ἐποίει ἐκεῖ ὁ ἰησοῦς, καὶ μάλι- *rit Deus cum eo.* Attamen potes Galilæus
στα τίνα πρόπον ἐκβάλλοι ἅπαντα ἐκ τοῦ ἱεροῦ σὺν σχοινίοις φερό- si es diem festum agere, Hierosolyma
μενα· εἶτ' αὐτοῦ πεποιημένου πάντας τοὺς πω- profectus, vbi templum est Dei, &
λοῦντας βόας, καὶ προβατεῖς, ἅ τε προβατεῖα, καὶ videre omnia quæ illic fecerit Iesus: ac
τοὺς βόας, καὶ τὰ λοιπά· ἀρχὴ γὰρ ἡ ἐν ἱεροσο- præcipuè quonam pacto flagello è fu-
λύμοις ἑορτὴ τοῖς γαλιλαίοις δεῖ τὸν ἐξελθόντα niculis à se facto, omnes ejiciat qui
ἐν ἰῷ τοῦ θεοῦ ἐλθόντα πρὸς αὐτούς. μὴ γὰρ ἑω- boves, oves, & columbas vendant: ipsas-
ρακότες τὰ ἐν τῇ ἑορτῇ, οὐκ ἂν ἐδέξαντο αὐτόν. D que oves, & boves, & cætera. Festivitas
ἢ οὐδὲ αὐτοὺς μὴ προβεβιασθαι πρὸς τὸ λα- enim quæ Hierosolymis agebatur initium
βεῖν αὐτὸν, ὥσπερ δὴ σπουδαίως ἐπεδήμησε κα- Galilæis fuit ad excipiendum Dominum
ταλιπὼν τοὺς ἐρωτήσοντας αὐτὸν μένειν παρ' αὐ- venientem ad ipsos: alioquin nisi vi-
τοῖς· οἱ μὴν πίστιν δικαίως ἔν τε ἰησοῦν ἐδέξαντο dissent quæ fecisset in die festo, non
καὶ τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. φησὶ γάρ· ὁ ἐμὲ δε- recepturi erant ipsum: sed ne ipse
χόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· πρῶτον quidem adeo studiosè ad eos accessisse,
ἐν ἰδίᾳ ὁδῷ, τυπέσι σωτηρίας τὰ ἐν ἱεροσολύμοις nisi antea præparati fuissent ad eum
ἔργα τοῦ ἰησοῦ πάντα, ἵνα δέοντος καθαίρῃ ὁ bono animo excipiendum, cum relin-
ἱερὸν, ἀποκαθιστὰς αὐτὸ εἰς ὃ εἶ) οἶκον τοῦ πα- queret eos, penes quos rogabatur ma-
τρὸς, καὶ μηκέτι οἶκον ἐμπορίου, ἵνα μὴ ὁ E nere. Equidem qui Iesum exceperint,
θεωρήσαντα ταῦτα, τὸν ἐνεργήσαντα ταῦτα λόγον ijdem etiam receperint eum, qui ipsum
δεξώμεθα. οἶμαι δ' ὅτι μὴ πάντα τὰ ἐν ἱεροσο- misit; inquit enim: *Qui me recipit, re-* Luc. 9. 48.
λύμοις θεωρήσας ἔργα τοῦ ἰησοῦ ὁ δεξὲ) ὢν ἰησοῦς, *cipit eum, qui me misit.* Principio igi-
ἢ οὐδὲ ὑπεδημήσῃ τ, ἧς σύμβολον ὑπεδημίας, tur videndum est, hoc est, intelligen-
ὑπεδημίαν ταύτην τοῖς μὴ πρότερον ἀναβεβη- dum quæ opera Hierosolymis fecerit Ie-
κόσιν εἰς τ ἑορτὴν, καὶ μὴ πάντα τεθεαμένοις sus, quonam pacto expurgat Tem-
ὅσα ἐποίει ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις· ἦλθεν οὖν πάλιν plum, illud restituens vt sit domus
εἰς τ κανᾶ τῆς γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ Patris, nec amplius domus merca-
ὕδωρ οἶνον * ὅστις ἐχαρίσατο τῷ τοῦ βα- tus: vt postquam hæc consideraverimus, Sermonem [Filium Dei,] qui
hæc operatus sit, recipiamus: futu-
rumque arbitror, vt qui non viderit
opera omnia quæ Hierosolymis opera-
tus sit Iesus, non suscipiat Iesum, vel
neque accedet Iesus [eo adventu, *Hæc sup-*
cujus hic est nota, & figura] ad eos *plevimus è*
qui antea non ascenderint ad diem fe- *Perionio.*
stum, nec contemplati fuerint, quæ-
cunque Hierosolymis fecerit. *Venit ergo* Ioh. 4. 46.
rursus Canam Galilææ, vbi fecerat ex aqua
vinum. Quæcunq; percepimus de civitate

* Fort. ἑκάστοις

Cana, superius diximus; sed non A frustra bis Iesus Canam proficiscitur. Proinde vide ne forte significet hoc duos in mundum Servatoris nostri adventus: semel quidem, vt convivas exhilaret; secundo vero, vt morti proximum non Regis, sed Reguli cujusdam filium curaret. Et fortassis Regulus erat Abraham, vel Iacob, quorum filium populum existentem, cum plenitudo gentium intraverit, servabit in fine. Possunt etiam Filij Dei adventus esse duo in anima: prior quidem vinum suppeditans ex aqua B factum ad jucunditatem convivantium; alter omnem relictam infirmitatem, & quicquid mortem minatur, auferens: Nihil autem mirum est Iesum multa pro salute multorum facere, quandoquidem multa eorum, quæ gessit, latent: quorum figuræ sunt reliqui inscripti loci. Bis Canam hanc proficiscitur, sibi ipsi stabiliens possessionem eorum qui ex hac terra in Patrem per ipsum crederent.

TOMVS DECIMVSOCTAVVS. C

Ioh. 4. 46, 53. *Et erat quidam regulus cujus filius infirmabatur in Capharnao, & cætera, Et credidit ipse, & domus ejus tota.*

NOn admodum vsitatum invenimus apud Iudæos Reguli nomen: vnde neque quantum ad historiam cogitatione assequimur, quis sit iste Regulus, & cujus Regis sit cognominis. Itaque simplicior existimabit Regulum hunc hominem D esse aliquem Herodis Regis. Rursus alter huic similis dicturus est è Cæsaris domo hunc fuisse Regulum, tum temporis aliquid in Iudæa exigentem, tractantemve: neque enim aperte invenitur, quod fuerit Iudæus, quoniam non sequitur indigenam eum fuisse illorum locorum, eo quod filius suus in Capharnao ægrotabat. Ostenditur autem illius dignitas etiam ex hoc, quod illi descendenti occurrisse dicuntur servi, dicentes filium ipsius viuere: plurium enim numero servi dicuntur. Habeat igitur historia vt lubet, ele- E gantiusque se habeat Reguli filius juxta Servatoris vocem hora septima liberatus à febri, domusque ejus tota credat. At age pro virili nostra vestigemus, cujus rei nota esse possit hic Regulus, & filius ejus. Magnum igitur Regem, cujus civitas vera Hierosolyma sunt, & Regem regnantium peregre profectum ad regionem longinquam accipiendi sibi regni causa, & redeundi, & venientem Regem alium neminem scimus, nisi dicen-

νᾶ, ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰπομεν· δύο δὲ ἐ μόνων ὀπτηδημίας ἐν καινᾷ τῇ ἱστῷ γίνεσθαι· μήποτε γὰρ σημαίνει τὰς δύο τῆ σωτῆρος εἰς τὸν κόσμον ὀπτηδημίας, τὴν μὲν πρώτην, ἵν' ἀφρόφην τοῖς συνεστιωμένοις· τὴν δὲ δευτέραν, ἵνα ὃν ἐγγὺς θνήσκον ἢ θανάτῳ ἢ βασιλέως υἱόν, ἀλλά τινος βασιλικῆ ἀνάσσης· ἢ τάχα ὁ βασιλικὸς ἀβεραμμίλ, ἢ ἰακώβ, ὧν υἱὸν ὄντα τὸν λαὸν μὴ ὃ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν σώσῃ ὀπτὶ τέλους· δύναται καὶ δύο ἢ λόγω εἶ ὀπτηδημίαι ἐν τῇ ψυχῇ. ἡ μὲν πρώτη τὸν ἐξ ὕδατος γλυκάνοντα οἶνον χορηγοῦσα, εἰς ἀφροστοιῶ τῶν συνεστιωμένων. ἡ δὲ δευτέρα πᾶσαν τὴν καταλειπομένην ἀσθένειαν καὶ ὃ πρὸς θάνατον κινδυνώδες ἀπειργάσατο. ἔστιν δὲ θαυμαστὸν εἶ, ἐπεὶ καὶ τὰ πλείονα τῶν ἔργων τοῦ θεοῦ ὄντα ἐν ἀποκρύφοις· πολλὰ γὰρ σωτηρίας τῶν πολλαχῆ ποιῶν ὁ ἰησοῦς, ὧν τύποι τὰ λοιπὰ ἐπιγεγραμμένα χωρία, δι' ἧς τῇ κτήσιν τῶν ἀπὸ ταύτης τῆς γῆς πιστευόντων εἰς τὸν πατέρα δι' αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ τις βασιλικὸς, ἢ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν καφαρναούμ, ἕως· καὶ ὀπτίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη· ἐ πάνυ ἀνείσκεσθαι τοῦτο ἰουδαίοις τετιμημένον ὃ ἢ βασιλικῆ ὄνομα, ὅθεν τοῦτο ὅσον ὀπτὶ τῇ ἰσοτιμίᾳ ὀπτιφαλλόμενον, ἐν ᾧ τις ἰῶ ἔστι ὁ βασιλικὸς, καὶ τίνος βασιλέως ἐπώνυμος· ὁ μὲν ἂν ἀκριβέστερος οἰηθείη τῶ βασιλέως ἡρῴδου τινα εἶναι θεῖον εἶ τῶν ἐν βασιλικόν· ἕτερος δὲ τῶν ὁμοίως ἐρεῖ τῆς καίσαρος οἰκίας γενόμενον τῶν βασιλικὸν προσήκοντά τι πρὸς τὸν ἰουδαίαν τότε· τοῦτο γὰρ σαφῶς ἀνείσκεσθαι ἰουδαῖος ὤν, ἐπεὶ οὐκ ἀκλυθεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀσθενικέναι ἐν καφαρναούμ οἰκεῖον αὐτὸν εἶ τῇ κῶμ τοὺς τόπους· ἐμφαίνεται δὲ αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα καὶ ἐκ τοῦ ἤδη αὐτοῦ καταβαίνοντος τοὺς δούλους αὐτῷ ἀπαντικέναι λέγοντας ὅτι ὁ παῖς αὐτοῦ ζῇ· πληθυντικῶς γὰ οἱ δοῦλοι εἰρῆσθαι· *ἰκέτο τύνυν ὅπως ποτὲ τὸ τῆς ἰσοτιμίας, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλικοῦ κομψότερον ἐχέτω τὸν τῆς σωτῆρος λόγον, τῇ ἑβδόμῃ ὥρᾳ ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τοῦ πυρετοῦ, καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη πεπιστευκέτω· φέρε δὲ κῶ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἐρευνήσωμεν τίνος ἔστ σύμβολον εἶ δυνάσθαι καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· μέγαν δὲ βασιλέα, ἧ πόλις ἐστὶ τὰ ἀληθινὰ ἱεροσόλυμα, καὶ βασιλέα τῶν βασιλευόντων, τὸν πορευθέντα εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι, καὶ ἐπαναστάντα βασιλέα ἕτερον ἄλλον ἴσμεν, ἢ τὸν εἰπόν-

* Fort. ἰστ. Fort. ἰσότιμ.

τα. ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ
σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγ-
μα κυρίου· τοῦτο τὴν ἡμέραν οἱ ἰδόντες, καὶ εὐ-
φρανθέντες, πάντες εἰσὶ βασιλικοὶ, καὶ οἱ πι-
στεύοντες εἰς τὸν πατέρα δι' αὐτοῦ ἐπώνυμοι τυγ-
χάνουσι τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὧν ἕνα πού ζητοῦ-
μεν, καὶ τὸν ἀσθενήσαντα υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ τού-
του ἀκόλουθα· ἐλέγομεν δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι
πάντα λαὸν υἱὸν εἶναι τοῦ ἀβραάμ, ὡς καὶ αὐ-
τοὶ αὐχοῦντες φασι· σπέρμα ἀβραάμ ἐσμεν,
καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε. καί· μὴ σὺ
μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀβραάμ, ὅστις ἀ-
πέθανεν; ὡς ἐπ' αὐτῷ δὴ καυχωμένῳ τῷ λαῷ
τοῦτο τοὺς λοιποὺς, καὶ μετ' αὐτὸν πατέρας,
φησὶ καὶ ὁ σωτήρ· μὴ ἄρξησθε λέγειν ὅτι πα-
τέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ, ἢ μὴ δόξητε λέγειν
πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ, δύναται ὁ θεὸς
ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ·
ἀλλὰ καὶ ὁ ἡσαΐας πρὸς τὸν λαὸν φησιν· ἐμβλέ-
ψατε εἰς ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς
σάρραν τὴν ὠδίνασαν ὑμᾶς· καὶ τί δεῖ λέγε-
σθαι τὰ μεγάλα πάντα μηκύνειν τὸν λόγον, σαφὲς ἐν-
τεῦθεν ὅτι αὐτὸς πρῶτος χρηματίζει πατὴρ τοῦ λαοῦ,
διὸ καὶ ἐξαιρέτως ὀνομάζεται πατήρ; ὑποπτεύ-
ομεν τοίνυν ὃν μὲν βασιλικὸν εἶναι τὸν ἀβραάμ,
ὃν δὲ ἀσθενήσαντα αὐτοῦ υἱὸν ἐν καφαρναούμ,
καὶ μέλλοντα ἀποθνήσκειν, τὸ ἰσραηλιτικὸν γένος,
ἀσθενῆσαν ἐν τῇ θεοσεβείᾳ, καὶ τῇ τηρήσει τῶν
θείων νόμων, καὶ πρὸς τὸ ἀποζεῖσθαι τοῦ θεοῦ
ζηλούμενον ὑπὸ πεπυρωμένων ζήλων τῶν ἐχθρῶν
πεπυρωμένον, καὶ διὰ τοῦτο πυρέσσειν λεγόμενον·
φαίνεται δὲ μέλλειν τοῖς προεξελκυδόσι δυσὶν υἱοῖν
τοῦτον ἄλλοις τισὶ τοῦ λαοῦ, ὡς ἐν τοῖς μακκα-
βαϊκοῖς γέγραπται μὴ πολλὰ ἔσται ἔτη τῆς ἱε-
ρεμίου ἀναλήψεως· ἅτις ἐστὶν ἱερεμίας ὁ τοῦ θεοῦ
προφήτης ὁ πολλὰ εὐχόμενος περὶ τοῦ λαοῦ·
ὅρα τοίνυν εἰ δυνατὸν ἐκλαμβάνειν ἡμᾶς ὅτι ὁ
ἀβραὰμ βασιλικός τις ὢν νοσήσαντος αὐτῷ τοῦ
υἱοῦ, ἀποθνήσκειν μέλλοντος, ἀξιοῖ βοηθῆναι ὑπὸ
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐν καπερναούμ, γλώσσαν πρὸς
αὐτὸν, καὶ ἐρωτᾷ ἵνα καταβῇ, καὶ ἰάσηται αὐτοῦ
τὸν υἱὸν, ἔμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν· τὸ δὲ· ἐὰν μὴ
σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, λεγόμενον πρὸς αὐτὸν,
τίνα διαφορὰν ἔχει ὅτι τὸ πλῆθος τῶν υἱῶν αὐτοῦ,
πάντα γὰρ ἐπ' αὐτὸν· ὡς γὰρ ἰωάννης προσδοκῶν
τὴν χριστοῦ ὑποδημάτων πρεπόμενον δοῦλον σημεῖον,
ἵνα δι' αὐτοῦ γνῷ τὸν προφητευόμενον. τὸ δὲ ση-
μεῖον ἦν· ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς
τοῦ θεοῦ, οὕτως καὶ οἱ προκεκοιμημένοι ἅγιοι προσδοκῶντες καὶ τὸν ἐν σώματι τοῦ χρι-

A tem: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo* Psal.2.6,7.
super Sion montem sanctum ejus: divulgabo
præceptum Domini: hujus diem qui viderint, & lætati fuerint, omnes sunt Reguli; & qui credunt in Patrem per ipsum, Regni illius sunt cognomines: quorum vnum quendam quærimus, & ipsius filium qui ægrotarit, & cætera quæ de hoc scribuntur. Diximus autem in superioribus omnem populum filium esse Abrahæ, quemadmodum etiam ipsi gloriantes fatentur: *Nos semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus vnquam*; & Iohan.8.33. 53.
B illud: *Num tu major patre nostro Abraham, qui mortuus est?* Perinde enim quasi populus gloriaretur in ipso magis quam in cæteris patribus, ijsque etiam, qui post ipsum extitissent, inquit Servator: *Ne cœperitis dicere patrem habemus Abra-* Matth.3.9.
ham, vel ne cogitetis dicere, patrem habemus Abraham, nam potest Deus de lapidibus his suscitare semen Abrahæ. Quin Esaias
C quoque ad populum inquit: *Inspicite in* Esa. 51.2.
Abraham patrem vestrum, & in Sarram, quæ vos peperit. Et quid opus est exemplis fermonem producere, manifestum cum sit quod ipse Abraham sit primus pater populi: propter quod singulariter etiam nominatur pater? Suspicamur igitur Regulum esse Abraham, ejus vero filium, qui etiam moriturus in Capharnao ægrotavit, Israëliticum genus, quod ægrotaverat in Dei cultu, & observatione divinarum legum; & etiam Deo ut moreretur, ferventibus, ut ita loquar, inimici sagittis fervefactum fuerat, unde etiam fervere, ideſt febricitare dicitur. Apparet autem sanctis, qui antea ex hac
D vita emigrarint, curam esse de populo; quemadmodum in Macchabæorum gestis scriptum est, postquam plurimos annos ab obitu Hieremiæ: *Hic est Hieremias Dei* 2. Machab. 15. 14.
propheta, qui multum orat pro populo: Vide ergo num exponere possimus, quod Abraham Regulus quispiam existens, ægrotante sibi filio, eoque morituro Dominum rogat pro filij laborantis sanatione profectus ad ipsum, & obsecrans ut descendat, & curet suum filium jam moriturum. Illud vero, quod ad ipsum
E dicitur: *Nisi signa, & prodigia videritis,* Iob. 4.48.
relationem habet ad multitudinem filiorum ejus, & fortassis ad ipsum etiam: ut enim Iohannes Christi adventum expectans, expectabat signum datum, ut per eum agnosceret eum qui prophetabatur; signum vero erat: *Super quem videris Spi-* Iohan. 1.33.
ritum descendentem, & manentem super eum, hic est Filius Dei; sic etiam Sancti, qui antea è vita decesserant, expectantes

Christi adventum in corpore, à signis, & prodigijs eum manifestandum expectabant, per hæc credentes in eum qui sperabatur. Obsecrat autem uti Dominus celeriter descendat ad suum ipsius filium ægrotantem, sollicitus existens, ne mors præoccuparet victum infirmum; febrimque sermone expellit Christus, renuncians patri filium periclitantem vivere, per illud: *Vade, filius tuus vivit.* Habet etiam hic Regulus non solum filium, verum etiam servos, quorum nota erant vernæ Abrahæ, & hi quos argento emerat (forma quædam credentium abjectior, & humilior;) hi consuetudinem habentes cum filio febricitante, vident illius salutem, occurruntque patri vitam sanati annunciantes, eumque lætum reddentes illo verbo: *Filius tuus vivit*, qui antea non cogitarant Filium Domini vivere. Non frustra autem hora septima relinquit eum febris, nam numerus nota est quietis. In Capharnaum sane; hoc est in consolationis agro; est ille filius qui ægrotat, & curatur (nempe genus quoddam ægrotantium quidem, sed qui non omnino sint sine fructibus) creditque perfectissime pater, agnita filij salute, Christo credens cum tota domo sua. Quomodo autem descendens Iesus à Iudæa in Galilæam hoc signum secundum fecerit, in sequentibus indagabimus pro virili, cum ad contextum pervenerimus. Considerandum etiam est, num potentiæ alicujus ex his qui huic seculo imperant, imago sit Regulus; num etiam filius ejus imago sit eorum qui existunt sub potestate, seu populi præstantis, &, ut ita dicam, veluti electionis apud ipsum: num etiam infirmitas ejus sit affectus prauus, præter principis propositum; & civitas Capharnaum sit imago loci mansionis sibi subditorum. Existimo enim aliquot ex principibus obstupefactos propter potentiam, & divinitatem Iesu, confugisse ad eum, & orasse pro sibi subditis. Alioquin cur quæso homines pœnitentiam recipiunt, ex infidelitateque ad fidem transeunt; idem vero in potentijs dicere veremur? Vel nobis dicat aliquis causam, cur homines carnem, & sanguinem induti confugere possint mutati ad Deum per Christum; eos verò qui puriori natura utantur, [idem non posse, sed] omnes incapaces esse credendi in Servatorem, minimeque obstupescere propter prodigiosas virtutes, quas ipse fecerit. At ego reor etiam circa eas potentias, principatus quos vocant, aliquid

A σοῦ ὀπτὰ ἡμέρας, ἀπὸ τῶν σημείων καὶ τῶν τεράτων ἐκδρακτήριζον αὐτὸν, ἵνα τούτων τῶν ἐλπιζομένων πιστεύοντες. Ἔρχεται ὁ βασιλικὸς ὃν κύριον καταβῆναι πρὸς τὸ νοσοῦν παιδίον ἑαυτοῦ, σπουδάζοντος μὴ προλάβῃ ὁ θάνατος κρατήσας τὸν κάμνοντα, καὶ ἀπελαύνῃ γε ὃν πυρετὸν λόγῳ ὁ Ἰησοῦς, ἐπαγγελλόμενος τῷ πατρὶ τὸν μέλλοντα ζῆν κινδυνεύοντες, ἵνα τοῦτο· πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ· οὐκοῦν ὁ οὗτος ὁ βασιλικὸς οὐ μόνον υἱὸν, ἀλλὰ καὶ

B δούλους, οὓς σύμβολον ἦσαν οἱ οἰκογενεῖς τῆς ἀβραάμ, εἶδός τι πιστευόντων ταπεινότερον, καὶ ὑποδεεστέρων. ὅτοι πιστεύοντες τῷ κάμνοντι παιδίῳ θεωροῦσι τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπαντῶσι τῷ πατρὶ, διαγγελίζόμενοι τὴν ζωὴν τοῦ θεραπευθέντος, ἵνα τοῦτο· ὁ παῖς σου ζῇ, διαφέροντες ὅτι οὐκ ἐφρόνουν πρότερον περὶ τοῦ παιδίου τοῦ βεβαίου ὅτι ἔζη· οὐ μάτην δὲ ὥραν ἑβδόμην ἀφῆσιν αὐτὸν ὁ πυρετὸς, ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἀναπαύσεως ἐστὶ· ὁ ἐν Καφαρναοὺμ μέντοι γε ὢν ὁ νοσῶν καὶ θεραπευόμενος,

C ὁ ἐν τῇ τῆς βασιλικῆς ἀρχῇ· χῶρός τις κακοπαθῶν μέν, οὐ πάντη δὲ ἔξω καρπῶν γεγονυῖαν· καὶ τελεσπάτρ γόνιμος τῷ πατρὶ τῆς υἱοῦ σωτηρίας ἡ πίστις γένῃ, πάντοτε πιστεύοντι χρηστῷ· καταλιπὼν ἡ ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν πῶς τοῦτο δεύτερον σημεῖον ποιήσειν ὁ Ἰησοῦς κῇ ὃ δυνατὸν ἐν τοῖς ἑξῆς χωρήσομεν κῇ τὴν λέξιν ἐρευνήσομεν· εἰ ἡ δυ-

D ναμεώς τινος εἰκὼν ἐστὶν ὁ βασιλικὸς τῶν ἀρχόντων τούτου τοῦ αἰῶνος, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ τῆς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὑποφόρου τινὸς αὐτοῦ λαοῦ, καὶ, ἵν' ὕπερ εἴπω, οἱονεὶ τῆς περὶ αὐτοῦ ἐκλογῆς, ἡ τι ἀσθένεια αὐτοῦ ἡ παρὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀρχόντος ὀρθότης μοχθηρά, καὶ ἡ καφαρναοὺμ τῆς χώρας τῆς μοῦσης τῆς ὑπ' αὐτὸν ἡ εἰκὼν ὄντι σκεπτέον· οἶμαι γὰρ καὶ τῶν ἀρχόντων τινας καταπλαγῆναι τὴν δυνάμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν θέσιν τοῦ, προσπεσόντας αὐτῷ, καὶ ἐξιωκέναι περὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν οἰκονομουμένων· ἐπεὶ τί δήποτε ἀνθρωποι μὲν μετανοοῦσι ὅτι δύνανται, καὶ

E ἐξ ἀπιστίας εἰς πίστιν μεταβάλλουσιν, ὅτι δὲ τῶν δυνάμεων ὁ καταπλήσσων λέγειν οὐκ ἐτολμῶ; ἢ λεγέτω τις ἡμῖν τί ὁ αἴτιον τῆς δυνάσεως μὴ τοὺς ἐνδεδεμένους σαρκὶ καὶ αἵματι μεταβάλλοντας καταπεφυγεῖν ὅτι ὃν θεὸν ὄντα χριστὸν, τοὺς δὲ καθαρωτέρα τῇ φύσει χρωμένους πάντας * ἀνεπιλέκτως εἰς τὸν σωτῆρα πίστεως, καὶ τοῦ ὅτι πᾶς τοιαῦτα δυνάμεσιν

* sic. lin. πάντας. Rom. ἀνεπιλέκτως.

ὑπ' αὐτοῦ γινομένης καταπλήξεως· ἐγὼ δὲ νομίζω καὶ περὶ τοὺς ἀρχοντάς τι γίνεσθαι,

μεταβάλλοντας ὅτι τὸ εἶλπον ἐν τῇ χριστοῦ ὅτι- A factum fuisse, immutatas in melius in
δημία, ὥστε πνας ὅλας πόλεις, ἢ καὶ ἔθνη οἰ- Christi adventu: adeo ut quædam integ
κιότερον πολλοὶ ἐληλέναι τὰ πρὸς τὸν χριστόν· ræ urbes, vel etiam gentes commodius
καὶ οὐδέν γε ἄτοπον τῷ τοιούτῳ τῶν ἀνδρῶν quam multi habuerint, quæ ad Christum
ἕνεκα τὸ λέγεσθαι πρὸς τὸν βασιλικόν· ἐὰν μὴ pertinent. Et profecto juxta hanc in-
σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε· telligentiam nihil absurdi erit, ut ad Re-
διώκεται γὰρ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ παρα- gulum dicatur: *Nisi signa, & prodigia* Ioh. 4. 48.
καλῶν ὁ βασιλικὸς ῥηθήμενος πρὸς αὐτὸν ὅπως *videritis, non credetis.* Potest autem &
καταβῇ εἰς τὸ χωρίον τῆς νόσου τοῦ παιδίου, καὶ de potentia Dei Regulus obsecrare, pro-
ἰάσηται τὸν νενοσηκότα· ἀλλ' οὐ * πάντως κατα- fectus ad ipsum, ut descendat ad locum
* fort. πάντως οὐδέπω βεβηκέναι δὴ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ βασιλικοῦ πυρέτ- B infirmitatis filij, & medeatur ægroranti:
οὐδέπω τοῦτο· ἀρκεῖ γὰρ τὸ· ὁ υἱός σου ζῇ, πρὸς σωτη- sed non omnino descendisse opus est ad
ρίαν λεγόμενον τοῦ παιδὸς δραστικὸν ὄντος τοῦ filium Reguli febricitantem: sufficit enim
λόγου, καὶ ποιητικὸν ὧν θέλει ὁ λέγων· ἔοικε illud: *Filius tuus vivit*, dictum ad salu-
δὲ βασιλικὸν ὁ ἡρακλέων λέγειν τὸν δημιουργὸν, tem filij, quippe cum efficax sit sermo,
ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐβασίλευεν τῶν ὑπ' αὐτὸν, ὀλίγα efficiensque eorum omnium, quæ velit
δὲ τὸ μικρὰν αὐτοῦ καὶ παρεσκευασμένην εἶναι τῷ loquens. Videtur autem Heracleon di-
βασιλείαν, βασιλικὸς ὀνομάσθαι, οἱονεὶ μικρός cere Regulum mundi Opificem; quod &
τις βασιλεὺς ὑπὸ καθολικὸν βασιλέως τεταγ- ipse imperium haberet in subditos sibi:
μένος ὑπὸ μικρᾶς βασιλείας. Ὃν ἦν ἐν καφαρ- sed quod parvum, & temporarium es-
ναουμ υἱὸν αὐτὸν διηγήσατο τὸν ἐν τῷ ὑποβε- C set ipsius regnum, nominatum fuisse Re-
βηκότι μέρει τῆς μεσότητος τοῦ θεοῦ θαλάσσαν, gulum, veluti parvum quendam Regem,
τυτέστι τῷ σωματικῷ τῇ ὕλῃ, καὶ λέγει ὅτι ὁ ordinatum à Rege universali: filium ve-
ἴδιος αὐτοῦ ἀνθρωπος ἀσθενὴς, τυτέστιν ὁ κατὰ ro ejus in urbe Capharnao existentem
φύσιν ἔχων ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἁμαρτήμασιν ὢν. εἶτα interpretatur illum esse, qui sit in humi-
ὁ ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν, φησὶ δ' liori parte medietatis juxta mare, hoc
ἐκεῖ τῶν ἄνωθεν ἰουδαίας· οὐκ οἶδα ὃ ὅπως εἰς est in ea parte quæ conjuncta est mate-
τὸ· ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, κινηθεὶς οἴεται καταπέ- riæ: inquitque quod servus ipsius homo
πεσθαι τὰ δόγματα τῶν ὑποπιπτόντων ἀθανα- infirmus existens, hoc est non secundum
τον εἶναι τὴν ψυχὴν, εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλεσθαι naturam se habens, in ignorantia, &
ὑπολαμβάνων καὶ τὴν ψυχὴν ἐν D peccatis fuerit: deinde quod dicitur à
ἅδου καὶ πυρί· καὶ οὐκ ἀθάνατον γε Ludæa in Galilæam, exposuit pro eo quod
εἶναι ἡγήσατο τὴν ψυχὴν ὁ ἡρακλέων, ἀλλ' ἐ- est à superna Iudæa. Nescio quomodo au-
κατηδείως ἔχοντα πρὸς σωτηρίαν, αὐτὴν λέ- tem motus in ea verba: *Erat enim mori-*
γων εἶναι· ὃ ἐνδυόμενον ἀφθαρσίαν φθαρτὸν, καὶ *turus*, existimet subverti eorum opinio-
ἀθανασίαν θνητὸν, ὅταν ὅταν κατεποθῇ ὁ θάνατος nem qui animam immortalem ponunt;
αὐτῆς εἰς νῖκος· πρὸς τοῦτο καὶ τὰ· ἐὰν μὴ σημεῖα eodem conjici existimans tum animam,
καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε, λέγε- tum corpus, & interire in gehenna: nec
σθαί φησιν οἰκείως πρὸς ὃ πιστὸν προσωπον immortalem esse existimat Heracleon a-
διὰ ἔργων φύσιν ἔχον, καὶ δι' αἰσθήσεως πείθε- D nimam, sed apte habentem ad salu-
σθαι, καὶ οὐχὶ λόγῳ πιστεύειν· ὃ δὲ· καταβῆναι, tem, ipsam esse dicens incorrupti-
πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου, ὀλίγῳ τὸ τέλος bile illud, quod induit incorruptibilita- 1. Cor. 15. 54.
τῆς νόμῳ τὸν θάνατον εἰρῆσθαι νομίζῃ, ἀναι- tem; & mortale, quod induit immorta-
ρῶν ὀλίγῳ τὴν ἁμαρτίαν· πρὶν τελέως σῶν, litatem, cum mors ipsius animæ absorpta
φησὶ, θανατωθῆναι τὰς ἁμαρτίας, δεῖται ὁ fuerit in victoriam. Ad hæc, illud etiam:
πατὴρ τοῦ μόνου σωτῆρος, ἵνα βοηθήσῃ τῷ υἱῷ *Nisi signa, & prodigia videritis, non cre-*
τυτέστι τῇ ἰδίᾳ φύσει· πρὸς τοῦτο τό· ὁ *deritis*, dici inquit proprie ad talem per-
υἱός σου ζῇ, καὶ ἀτυφίαν εἰρῆσθαι τοῦ σωτῆρος sonam, quæ per opera, & per sensum
ἀξιολήψεν, ἐπεὶ οὐκ εἶπε, ζήτω, οὐδὲ ἐνέφη- naturam habeat obediendi, non autem
νεν αὐτὸς προεχῆσθαι τῷ ζωῇ· λέγει δ' ὅτι credendi per rationem. Hoc etiam: *Des-* Ioh. 4. 49.
cende, priusquam moriatur filius meus, dictum fuisse putat, eo quod mors quam E
lex infert (nempe lege interficiente propter peccata) sit finis. Antequam igitur perfecte moriatur filius propter peccata, eget Pater solo Servatore, ut opem filio ferat, hoc est tali naturæ. Præterea verba illa: *Filius tuus vivit*, interpretatus est dicta fuisse à Servatore propter modestiam, quoniam non dixerit: *Volo*, neque ostenderit seipsum præstitisse illi vitam. Dicit etiam

quod cum descendisset ad infirmum, liberasseque eum ab infirmitate, hoc est à peccatis, ac vivificasset propter remissionem, dixerit: *Filius tuus vivit*: additque huic dicto: *Credidit homo*, quod facilis ad credendum sit etiam mundi Opifex, quodque possit Servator etiam non præsens curare: seruosque Reguli interpretatus est Angelos Opificis mundi, renunciantes illis verbis: *Filius tuus vivit*, quod commode, & probe haberet, non amplius agens à se aliena; & hanc ob causam existimat servos renunciare Regulo, quæ ad salutem filij pertinebant: primosque existimat Angelos videre actiones hominum in mundo, an fortiter, & sincere vitam degant ab eo tempore, quo Christus advenit. Ad hæc per horam septimam dicit designari naturam sanati. Demum: *Credidit ipse, & domus ejus tota*, interpretatus est dici de angelico ordine, deque hominibus ipsi [Effectori mundi] conjunctioribus. Inquit etiam inquiri de quibusdam Angelis, utrum servabuntur, necne; nempe de his, qui descenderunt ad filias hominum. Quinetiam virorum effectoris mundi perditionem declarari existimat hoc dicto: *Filij regni exibunt in tenebras exteriores*, Esaiamque de his prophetare illud: *Filios genui, & exaltavi; ipsi autem spreverunt me*; quos filios alienos, & semen nequam, & injustum appellat, vitemque quæ fecerit spinas. Et hæ quidem sunt commentationes Heracleonis, quas & audacius, & magis impie dictas oportuerat multo apparatu demonstrari, siquidem veræ erant. Sed nescio quomodo etiam de animæ immortalitate dubitat, cum non exposuerit, quot sint ex mortis voce significationes. Verum enim significatum oportebat cum consideratione, & diligentia videre: & an juxta omnes significationes, anima sit mortalis, necne: nam si ex eo quod peccare potest anima quæ peccat, ipsa moritur, etiam nos eandem hoc modo mortalem dicimus: quod si universalem dissolutionem, & demolitionem ejus, mortem existimat, nos non admittemus, ne animo quidem dispicere valentes substantiam mortalem transeuntem in immortale, & naturam corruptibilem in id quod est incorruptibile: hoc enim est perinde ac si diceremus transire aliquid à corpore in rem incorpoream; perinde quasi subjectum aliquod commune sit naturæ corporum, & rerum incorporearum: quod manet, quemadmodum manere dicunt materiale hisce in rebus clarissime, qualitatibus transeuntibus in incorruptibilitatem. Cæterum

Matth. 8. 12.

Is. 1. 2.

καθαρὰς ποιῆς ὃν καθαίρεται, καὶ ἰασάμενος αὐτὸν τῆς νόσου, τυτέστι τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀφεὶς τῆς ἀφέσεως ζωοποιήσας εἶπεν· ὁ υἱός σου ζῇ. καὶ ὅτι λέγει ποιῆς τὸ· ὅτις δυσὶν ὁ ἀνθρωπος, ὅτι εὔπιστος καὶ ὁ δημιουργός ἐστιν, ὅτι δυνάμενος ὁ σωτὴρ καὶ μὴ παρὼν θεραπεύειν. δῆλος ἦ δ' βασιλικῷ ὀξείληφε τὰς ἀγγέλους δ' δημιουργῷ, ἀπαγγέλοντας ἐν τῷ· ὁ παῖς σου ζῇ, ὅτι οἰκείως ἐχ ἕξειν ἔχει, περιόντων μηκέτι τὰ ἀλλότρια, καὶ ὅτι νομίζει ἀπαγγέλλειν τῷ βασιλικῷ τὰς δῆλας τὰ περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ σωτηρίας, ἐπεὶ καὶ περιόντας οἴεται βλέπειν τοὺς περιόξεις τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων τὰς ἀγγέλους, εἰ ἐρρωμένως καὶ εἰλικρινῶς * πολιτεύῃ ὁ ἀπὸ τῆς δ' σωτηρος ὀπτηδημίας· ἵνα ποιῆς τὴν ἑβδόμην ὥραν λέγει, ὅτι ἀφ' τῆς ὥρας χαρακτηρίζεται ἡ φύσις δ' ἰαθέντος· ὅτι πᾶσι τὸ· ὅτις δυσὶν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη, δηλοῦσθαι ὅτι τῆς ἀγγελικῆς εἰρῆσθαι τάξεως, καὶ ἀνθρώπων τῆς οἰκειοτέρων αὐτῷ· ζητεῖσθαι δέ φησι περὶ τινων ἀγγέλων εἰ σωθήσονται, ἢ καταλόγων ὅτι εἰς τῆς ἀνθρώπων γυναῖκας· καὶ τῆς ἀνθρώπων δὲ τὴν δημιουργὸν τὴν ἀπώλειαν δηλοῦσθαι νομίζει ἐν ᾧ· οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐξελεύσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, καὶ περὶ τέκνων ἐν ἀσεμίαν προφητεύειν τὸ· υἱὸς ἐλίμνησα, καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν, ἄσπινας υἱὸς ἀλλοτρίους, καὶ σπέρμα πονηρὸν, καὶ ἄνομον καλῶ, καὶ ἀμπελῶνα ἀκάνθας ποιήσαντα· καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἡρακλέωνος, ἄφαρ πολυπραγμονέστερον καὶ ἀσεβέστερον εἰρημένα ἐμοὶ μετὰ πολλῆς καταφρονήσεως ἀποδεδεῖχθαι, εἴγε μὴ ἀληθῆ· οὐκ οἶδα ἦ πῶς καὶ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἀπιστῶ, μὴ ἐκλαβὼν πόσα σημαίνεται ἐκ τῆς, θανατος, φωνῆς· καθορᾶται γὰρ ἔδει τὸ σημαινόμενον μετ' ἐπισκέψεως καὶ ἀκριβείας ἰδεῖν εἰ καὶ τὰ πάντα σημαινόμενα θνητὰ ἐστιν. εἰ μὲν γὰρ ὅτι δεκτικὴ ἁμαρτίας, ψυχὴ δὲ ἡ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθανεῖται, καὶ ἡμεῖς ἐροῦμεν αὐτὴν θνητήν· εἰ δὲ τὴν παντελῆ διάλυσιν καὶ ἐξαφάνισιν αὐτῆς θάνατον νομίζῃ, ἡμεῖς οὐ προσησόμεθα, οὐδὲ μέχρι ὀπτασίας ἰδεῖν δυνάμενοι ὑσίαν θνητὴν μεταβάλλομεν εἰς ἀθάνατον ἢ φύσιν φθαρτὴν ὅτι ὃ ἄφθαρτον· ὅμοιον γὰρ τοῦτο τῷ λέγειν μεταβάλλειν τι ἀπὸ σώματος εἰς ἀσώματον, ὡς ὑποκειμένου τινὸς κοινοῦ τῆς τῶν σωμάτων καὶ ἀσωμάτων φύσεως. ὅπερ μένει, ὥσπερ μένειν φασὶ τὸ ὑλικὸν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ, τῶν ποιοτήτων μεταβαλλομένων εἰς ἀφθαρσίαν· ἑαυτὸν δὲ ὅτι τῷ

τῇ φθαρτῇ φύσιν ἐνδύεσθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ τὴν φθαρτὴν φύσιν μεταβαλεῖν εἰς ἀφθαρσίαν· τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τῆς θνητῆς λεκτέον, ὅ μεταβαλλούσης μὲν εἰς ἀθανασίαν, ἐνδυομένης δὲ τὴν ἀφθαρσίαν αὐτῷ· ἐπεὶ πρὸς τὴν ψυχικὴν φύσιν * νομθῇ δὲ ἔργων καὶ αἰσθήσεως πιστεύεσθαι, καὶ οὐ λόγων, πυνθανόμεθα αὐτοῦ περὶ Παύλου, ποίας φύσεως ἦν. εἰ μὲν γὰρ πνευματικῆς πῶς ἂν ἐφ' τῆς τοιαύτης ἐπιφανείας πεπίστευκεν; εἰ δ' ὅτι ἄλλως ἐδύνατο πιστεῦσαι ἢ ἐφ' τῆς τοιαύτης ἐπιφανείας, ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸν καὶ αὐτῶν ἐν ψυχικόν· πῶς γὰρ καὶ ἀσεβὲς ὁ θεὸν δημιουργὸν τῶν ἀγγέλων αὐτῶν θεωρῆσαι ὁ ἐρρωμένον καὶ ὁ εἰλικρινὲς τῆς πολιτείας τῆς κατὰ τὸν δυνάμεως τῶν σωτῆρος ἐλπιστόν, καὶ πῶς ὁ ἐναργὲς τῶν περὶ τῶν δημιουργὸν λόγων, ἔτι δὲ καὶ πῶς τὸν γραφὴν τὸν λέγουσαν· εἰ κρύβητι ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις, κἀγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; ἢ· κύριος ἐπάζων νεφρούς, καὶ καρδίας, ἢ κύριος γινώσκων τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρώπων κἂν ὦσι μάταιοι· πῶς γὰρ σώσει ἢ τὸ· ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἔτι γὰρ μέλλον εἰ φύσις γεγαρακτηρίζεται τὰ ἐσόμενα ἀπὸ τῶν ἀριθμῶν τῆς ὥρας, εἰ φύσις τῆς ἀσεως γινομένη ἢ εἰκαίῳ τῇ ἀναπαύσει ἀριθμῷ; τὸ δὲ ἐνδεχομένας εἶναι ψυχικῶν, ὅτι τέλος ὧν ἐξεθέμεθα, ὅτι αὐτοῦ εἰρημένων ἀναγεγραμμένον, μανιῶν μία χωρισθῆναι ἐστι, καὶ ἑτέραν φύσιν εἰσάγοντος τὸ φθαρτὸν, ὃ οὐ βούλεται· τοῦτο γὰρ πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, ἐλθὼν ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν· ὃ ῥητὸν ἀμφίβολόν ἐστι, σημαίνει γὰρ τὸ μὲν ἁπλοῦν, ἐν τῇ ἀπὸ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν ἐπιδημία ὁ ἰησοῦς δύο σημεῖα πεποίηκεν, ὧν τὸ μὲν ἐν υἱὸν τοῦ βασιλικοῦ δεύτερόν ἐστι, τὸ δὲ τί ἁπλοῦν, δύο σημείων ὄντων ἃ ἐποίησεν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ ὁ ἰησοῦς, τὸ δεύτερον πεποίηκεν ἐλθὼν ἀπὸ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ δεκτὸν ἀληθὲς, καὶ γὰρ τὸ πρότερον ἀπὸ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν ἐλθὼν πεποίηκε, τὸ δὲ πρότερον ἐστι τὸ τότε τὸν μεταβαλεῖν τὸ ὕδατος εἰς οἶνον, ὅ ἐστι γέγονεν ἐν τῇ ἐπαύριον τῆς ἀνδρίας ὃν ἀδελφὸν σίμωνος πέτρου πυθόμενον, ποῦ μένῃ, τότε δεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας μεμαθηκέναι παρὰ τοῦ κυρίου. γέγραπται γάρ· τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει φίλιππον· ἴσως δὲ τὴν οἰκονομίαν εἰδόμενα νοῆσαι, ὡς ἐπισημῶσθαι ὃν διαλήλυθεν τότε τὸ δεύτερον τοῦτο σημεῖον γεγονέναι, καταλθόντος ἀπὸ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν τοῦ κυρίου· ἐλέγομεν ἢ ἐν

A non idem est corruptibilem naturam induere incorruptionem; & corruptibilem naturam transire in incorruptionem. Eadem etiam & de natura mortali dicenda sunt, quæ non immutatur in immortalitatem, sed eam induit. Præterea quandoquidem animalem animam existimavit per opera, & sensum credere, non autem per rationem; interrogemus eum de Paulo, cujus naturæ erat: nam si naturæ spiritualis, quomodo per prodigiosam apparitionem credidit? quod si non aliter quam per apparitionem prodigiosam credere poterat, consequitur juxta illorum opinionem etiam ipsum animalem fuisse. Sed quomodo non impium est, & præter evidentem rationem de mundi Opifice, quod ante mundi Opificem Angeli ejus viderint sanum, & sincerum modum vivendi eorum, qui propter potentiam Servatoris meliores facti fuerint contra Scripturam dicentem: *Num occultabitur homo in locis latentibus, & ego non videbo eum?* & : *Dominus scrutans renes, & corda*; & : *Dominus cognoscens cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Quomodo etiam servat illud: *Qui videt omnia ante ortum ipsorum?* Si natura sanati designatur ab horæ numero, sit natura medicamenti facta numero qui accommodatus est ad quietem? Quod vero scriptum est propter corruptionem eorum qui sunt animales, in fine eorum quæ exposuimus, ab eo dicta fuisse, æquivocatio utentis est, & introducentis quartam naturam, quod ipse non approbat. *Hoc autem rursus secundum signum fecit Iesus, veniens à Iudæa in Galilæam.* Hic contextus est ambiguus; habet enim talem significationem, quasi Iesus duo signa fecerit, cum veniret à Iudæa in Galilæam, quorum signum de filio Reguli sit secundum: & quod duo signa cum sint quæ fecerit Iesus in Galilæa, secundum fecerit veniens à Iudæa in Galilæam: estque hoc receptum, & verum; neque enim cum proficisceretur à Iudæa in Galilæam primum fecit, sed primum fecit, quando mutavit aquam in vinum: factumque est postera die, [fuitque etiam in causa,] ut Andreas frater Simonis Petri interrogans ubi maneret, circa decimam diei horam apud Dominum maneret; scriptum est enim: *Postridie voluit exire in Galilæam, & invenit Philippum.* Sed vide num intelligere possimus œconomiam: eo quod notarit etiam Evangelista hoc secundum signum factum fuisse, cum descenderet Dominus à Iudæa in Galilæam. Diximus autem in superioribus duos Ser-

Jer. 23. 24. Psal. 7. 10. Psal. 93. 11. Dan. 13. 42. Ioan. 4. 53. Ioan. 1. 43.

vatoris noſtri adventus in Canam accipi posſe pro duobus ipſius ſuper terram adventibus: quæ quidem terra, quia facta ſit poſſeſſio ejus qui accepit poteſtatem omnem, ita in terra, quemadmodum in cœlo, idcirco καινὴ appellata eſt. Primo itaque adventu nos poſt lavacrum cum ipſo convivantes exhilarat, etiam donans ut bibamus è vino potentiæ ſuæ, quod quidem aqua erat, quando hauriebatur antea; ſed vinum facta eſt, quando immutavit illam Ieſus. Etenim vere ante Ieſum Scriptura erat aqua; ſimul autem atque venit Ieſus, facta eſt nobis vinum. Secundo vero adventu liberat à febri, tempore judicij quod illi à Deo concreditum fuit ut judicet, liberans à febri, & perfectè ſanans Reguli filium, ſive Abrahæ, ſive Principis alicujus, qui Regulus nominetur. Et hæc quidem veluti prætereundo ſuperiores expoſitiones; quarum quoniam memores nos eſſe oportet, dicendum eſt fieri poſſe ut omnis creatura duplicem illius adventum hunc ad ſe conſideret. Proinde inſpicies num principalis dicendus ſit hac ratione primus, ſequens vero ſecundus: adeo ut in principali exhilarentur hi qui eum receperint; in ſecundo vero liberentur ab omni morbo, & ab ignitis inimici ſagittis hi qui noluerant antea de ejus vino bibere. Et primum quidem miraculum indiviſum eſt, nam Canæ eſt, & qui aquam vertit in vinum, & qui bibunt: ſecundum vero miraculum quandam veluti ſeparationem habet: nam filius Reguli ægrotans non erat ubi Ieſus: non enim erat in Cana, ſed in Capharnao: & Sermo quidem potentiæ à Cana egreditur, nam, *Filius tuus vivit*, in Cana dictum eſt; opus vero Sermonis efficitur in Capharnao; illic enim ægrotus Reguli filius Sermone curatus eſt hora ſeptima: invenimuſque hunc à Ieſu curatum, qui non putabatur illi adeſſe, atque etiam Centurionis ſervum. Etenim procul ab illo cum eſſet non proficiſcitur Dominus ad domum Centurionis, qui dixit: *Domine num ſum idoneus, ut ſub tectum meum intres, ſed tantum dic verbum, & ſanabitur puer meus*: propter quod inquit ad ipſum: *Vade, & ut credidiſti fiat tibi.* Obſervavimus autem utroſque ægrotantes in Capharnao fuiſſe, ſcilicet Reguli filium, & Centurionis ſervum. Quin ſocrus etiam Petri proſtrata, febri laborabat in Capharnao, cujus manus cum attigiſſet proſtratam ſanavit, adeo ut erecta miniſtraret illi: & hi quidem die

Matth. 8. 8, 13.

Αἵτις αὐτέρω δυάσθαι τὰς δύο εἰς τ̃ χθμᾶ τ̃ σωτ̃ρος πιθῆ ἐπιδημίας εἰς σύμβολον λαμβάνεσθ τ̃ δύο αὐτ̃ εἰς τ̃ γλ̃ ἐπιδημιῶν, ἥτις πρ̃δὰ ὃ κτῆμα αὐτ̃ γεγονέναι εἰληφότος πᾶσαν ἐξουσίαν ὡς ἐν ἐρανῷ καὶ ἐπὶ γ̃ς, καινὴ ὠνομάσθη· τ̃ μὲν οὖν πρ̃τέραν ἐπιδημίαν μ̃ ὃ λαβὸν ἡμᾶς ὑφορᾶτ συνδιατρίβειν αὐτ̃, καὶ διδὺς τ̃ ἐκ τ̃ς δυνάμεως αὐτ̃ οἶνον πιεῖν, ὕδατος μὲν τυγχάνοντος, ὅτε ἐτράπη τὸ πρ̃τερον· οἶνον δ̃ ἡμοιώθη, ὅτε * αὐτὸν μετ- * κ. ἐπ. τεπείκασιν ἰησ̃ς. καὶ γὰ ἀληθ̃ς πρὸ μὲν ἰησ̃ ἡ γραφὴ ὕδωρ ἦν, ἀπὸ δὲ τ̃ ἰησ̃ οἶνος ἡμῖν γεγένηται· τ̃ δευτέραν ἐπιδημίαν ἀπολύει τ̃ πυρετ̃, κ̃ τὸν καιρὸν τ̃ς κρίσεως ἐπιστ̃σθη κρίνειν ἀπὸ τ̃ θε̃, ἀπολύων τ̃ πυρετ̃, καὶ ἰώμενος πυρπολὰς τὸν τ̃ βασιλικ̃ υἱόν, εἴτε ἀβεκὰμ, εἴτε ἀρχόντος τινὸς ὀνομαζομένου βασιλικ̃ κ̃ τοιοῦτο μὲν, ὡς πρ̃ς τινα δηλῆσαι παραξύσας τὰς πρ̃τέρας. ἐπεὶ δ̃ μεμνῆσθαι ἡμᾶς * ἑαυτῶν δε̃, λεκτέον ὅτι δυνατὸν πάσῃ * κ. ἐν τῇ κτίσει αὐτ̃ τὴν διπλῆν ταύτην νοε̃σθαι ἐπιδημίαν· ἐπισήσεις δ̃ εἰ πρ̃τερογενομένην μὲν κ̃ τὴν πρὸ ταύτης λεκτέον, ἐπομένην δ̃ τὴν δευτέραν. ὥστε * τὴν μὲν πρ̃τερογενομένην * κ. ἐπὶ τ. εὐφραίνεσθαι τοὺς προδεξαμένους αὐτὸν, τ̃ δ̃ δευτέρᾳ πάσης νόσου ἀπολύεσθαι, καὶ τῶν πεπυρωμένων τ̃ ἐχθρ̃ βελῶν τοὺς μὴ βεβληθέντας πρ̃τερον τ̃ οἴνου αὐτ̃ πιεῖν· καὶ τὰ μὲν τ̃ς πρ̃τ̃ς δυνάμεως ἀμεσιτά ἐστιν, ἐν καναῒ γὰ ὁ ποιῶν τὸ ὕδωρ οἶνον, καὶ οἱ πίνοντες. τὰ δ̃ τ̃ς δευτέρας οἱονεί ἔχ πινα μεσιτὸν, ὁ γὰ βασιλικὸς υἱὸς νοσῶν οὐκ ἦν ὅπου ἰησ̃ς. ἦ γὰ ἦν ἐν καναῒ, ἀλλ' ἐν καφαρναούμ. ἐξ ὁ μὲν τ̃ δυνάμεως λόγος ἀπὸ τ̃ς χθμᾶς ἐξέρχεται, ὁ γὰρ· ὁ υἱός σου ζ̃ῃ, ἐν χθμᾷ εἴρηται· τὸ δὲ τ̃ λόγου ἔργον ἐν καφαρναούμ ἦν, οὐκ ἦ γὰ νοσῶν ὁ τ̃ βασιλικ̃ υἱὸς λόγῳ ἐθεραπεύθη τ̃ ἰησ̃ τ̃ ἑβδόμην ὥραν· τοῦτον δ̃ λόγῳ ἐνέσκηψε θεραπευθήνατι ἀπὸ μὲν πρ̃ῆς νομιζομένου αὐτ̃ τ̃ ἰησ̃, κ̃ τὸν τ̃ ἑκατοντάρχου δ̃λον· καὶ γὰ ἀπ' ἐκείνου εἰς τὴν οἰκίαν τ̃ ἑκατονταάρχου ἦ γ̃ὰ ὁ κύριος, εἰπόντος· κύριε οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθ̃ς, ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγῳ, κ̃ ἰαθήσεται· διό φησι πρ̃ς αὐτὸν· ὕπαγε, κ̃ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοι· τετρήκασιν δ̃ κ̃ ὅτι ἐν καφαρναὺμ ἀμφότερα ἦσαν νοσοῦντες, ὅ τε τ̃ ἑκατονταάρχου παῖς, κ̃ ὁ τ̃ βασιλικ̃ υἱὸς, κ̃ ἡ πενθερὰ δὲ πέτρα βεβλημένη ἐπύρεσσεν ἐν καφαρναούμ, ἣς ἁψάμενος τ̃ς χερὸς ἰάσατο τὴν βεβλημένην, ὡς ἐγερθεῖσαν διακονε̃ν αὐτ̃· κ̃ ὅτι μὲν

ἡμέρας ἐθεραπεύθησαν ἐν καφαρναούμ. ὁ μὲν τοῦ βασιλικοῦ υἱὸς ὥρᾳ ἑβδόμῃ, ὁ δὲ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς, καὶ ἡ τοῦ πέτρου πενθερὰ περὶ τὸ ὀψίας· ὀψίας δὲ ἡμωδρύης, καὶ ὃν ματθαῖον, ἐν καφαρναούμ θεραπεύσας αὐτὸς δαιμονιζομένους πολλοὺς, καὶ ἐξέβαλλε τὰ πνεύματα λόγῳ, καὶ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσε· βραδίων οὖν τινες κατὰ ἰησοῦν ἐθεραπεύοντο, καὶ ἕτεροι τάχιον· οἱ μὲν ὀψίας, βραδίον, ὡς ἐλάττονες ὄντες, δαιμονῶσι γὰρ, καὶ ἔχουσι κακῶς, ἢ ἡμέρας πεθεραπευμένων· φιλοπονητέον δὲ συναγαγεῖν τοὺς τόπους ἔνθα εὑρέθησαν οἱ δεόμενοι θεραπείας, καὶ σημειωτέον ἐν ποίοις τόποις ἄλλα γέγονε σημεῖα, καὶ τὰ παρὰ τοῖς κάμνουσι· οἷον ἐν τῇ σαμαρείᾳ σημεῖον ἦν τό· πέντε ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν οὐκ ἔστι σου ἀνήρ. ἐφ' ᾧ καὶ καταπλαγῆσα ἡ γυνὴ φησι· θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ, τοῖς τε πολίταις λέγει· δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα, μήτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; θαυμαστέον δὲ καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ, πῶς, καὶ ἀφ' τί, καὶ ὅτι τισὶ πεπραγμένους λέγουσι· τοῦτο γὰρ μόνων τῶν ἰδίων θαυμασίων, καὶ ὀξυπαθούντων ταῖς βασάνοις βρίσεις κατὰ βραχὺ τὰς καρπὰς τῶν πόνων, τὸ ἐν ψαλμοῖς αἰλογίαν λέγουσιν· τὰς καρπὰς τῶν πόνων σου φαγεται· ἔτι πρὸς τό· τοῦτο δὲ πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, καὶ τοῦτο λεκτέον, ὅτι ἑνὶ μὲν ὀνόματι μόνον τὰ τέρατα, εἴ πού γε λέγει, μὴ τῶν σημείων ἀναλέγεται, ὡσπερεὶ τῶν· ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε· πολλαχοῦ δὲ τὰ σημεῖα χωρὶς τῶν τεράτων ἴδητε, οὐ ἕτερον καὶ νῦν· καὶ ζητητέον γε οἵ ἔχει τινα διαφορὰν πρὸς ἄλληλα τὰ τέρατα καὶ τὰ σημεῖα· οἶμαι δὲ τὰς μὲν παραδόξους καὶ περατίνας δυνάμεις κατ' αὐτὸ τὸ παράδοξον, καὶ σκυθρωπὰς τῷ συνήθει, θαυμάσιόν τε, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον γινόμενον τέρατα ὀνομάζεσθαι. τὰ δὲ δηλωτικά τινων ἑτέρων παρὰ τὰ γινόμενα, σημεῖα λέγεσθαι· διόπερ καὶ ἔστι τῶν μὲν παραδόξων τὸ ὄνομα τῶν σημείων δυσίσκιον. * ἤρωτα παρὰ δὲ γνήσιος σημεῖον λέγεται κατὰ τὸ θεῖον ἐν τύποις· παρεμπεπόνθατε τῷ σαρκὶ ὑμῶν πάσῃ ἀρσενικὸν, καὶ παρεστιμπόσατε τῇ σαρκὶ τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν· καθαρὸν δὴ μόνα τὰ τέρατα ὀνομάζεται, ἐπεὶ οὐκ ἔστι τι παράδοξον γλύμμον ἐν τῇ γραφῇ, ὃ μή ἐστι σημεῖον, καὶ σύμβολον ἑτέρου, παρὰ δὲ αὐθεντῶς γεγραμμένον· ὡς εἴπερ ἦν τεράστιόν τι γλύμμον καὶ συμβολικὸν ἑτέρου, ἐγέ-

A existente curati fuere in Capharnao; nam Reguli filius hora septima, Centurionis servus, & Petri socrus ante vesperam: *Vespera vero facta*, juxta Matthæum *attulerunt illi* in Capharnao *multos à dæmone vexatos: spiritusque ejecit sermone, omnesque male habentes curavit.* Tardius ergo quidam, celerius alij curantur à Iesu: sed qui curantur sero, vel tardius, ceu inferiores existentes curantur, quippe qui à Dæmone vexentur, magisque male habeant, quam hi qui in die curati fuerunt. Proinde contendendum nobis est, ut congregemus loca, ubi inventi fuere qui curatione egebant, notandumque est, quibus in locis alia facta fuerint signa, & ubi sint ægrotantes: veluti in Samaria signum erat: *Quinque viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir*: propterea cum obstupuisset mulier, dixit: *Video te Prophetam esse*, civibusque dicit: *Agite videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci, num quid hic est Christus?* Observanda sunt etiam verba ipsius, ubi & quamobrem, & propter quæ facta dicuntur. Hujuscemodi namque solis observationibus, & indagationibus, invenies * Lydios lapides: brevi laborum tuorum fructus manducaturus. Præterea huic dicto: *Hoc rursus secundum signum fecit Iesus*, hoc etiam addendum est: nullibi prodigia sola nominari, sed sicubi scribantur, ascribi etiam signa: quemadmodum in his verbis: *Nisi signa, & prodigia videritis, non credetis*; frequenter vero signa sine prodigijs inveniri: quemadmodum etiam hoc in loco. Proinde quærendum est, habeant, necne differentiam aliquam inter se prodigia, & signa: & arbitror ea facta, quæ superant opinionem, quæque prodigiosa sunt, eo quod ipsam opinionem, & consuetudinem transcenderint, sintque admiranda, & supra hominem, prodigia nominari; quæ vero aliquid innuant præter ea, quæ fiunt, signa dici. Quam etiam ob causam nomen signi invenitur in his, quæ non sunt præter opinionem: veluti signum nominatur à Deo in his: *Circumcidetur vobis omne masculinum, & circumcidetis carnem præputij vestri, & erit in signum testamenti inter me, & vos.* Nullibi autem sola prodigia nominata sunt: quoniam non est aliquid paradoxon in Scriptura, quod non sit signum, & nota alterius rei, præter id, quod sensibiliter fit: quoniam si fuisset prodigiosi aliquid factum alterius rei non index, scriptum fuisset hoc pro-

Vid. Not. Iob. 4. 18, 19. Iob. 4. 29. Iob. 4. 48. Gen. 17. 10, 11.

digium feciſſe Ieſum, vel Moſen (ut ita dicam) vel aliquem ſanctorum. Quando igitur edocemur à Scriptura oportere quærere cujus ſignum ſit id, quod factum eſt, dicitur: *Hoc autem rurſus ſecundum ſignum fecit Ieſus*: quando autem Regulo ceu probro datur, quod crediturus non ſit abſque viſione prodigiorum, non amplius dicitur: *Niſi ſigna videritis, non credetis*: non enim ſigna facta invitant ad credendum, in quantum ſigna ſunt, ſi contingat, ut ſignum non ſit etiam prodigium: ſed dicitur: *Niſi ſigna, & prodigia videritis, non credetis*: vobis quidem credentibus propter prodigium, nobis autem præter hoc etiam honorem illi deferentibus propter illud, cujus illud eſt ſignum. Quæres autem in ſeptuageſimo ſeptimo pſalmo: *Sicut diſpoſuit in Ægypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Taneos*, utrum ſubjecto necne differant ſigna, & prodigia; an eadem in quantum ſigna ſunt, facta ſint in Ægypto, cum ipſa etiam Ægyptus ad intelligibilia quædam reducatur; in quantum autem prodigia, facta ſint in campo Taneos; cum alioquin prodigia, in quantum prodigia, neque campus Taneos, in quantum eſt campus Taneos, allegoriam capiant. Quinetiam prodigia in quantum ſigna ſunt, ſenſu anagogico egent, & campus Taneos, in quantum eſt Ægyptus. Cæterum hoc in loco finiemus etiam decimumoctavum tomum continentem explanationem eorum, quæ ſunt à principio uſque ad ſeptimum iter Ieſu: nam primum Bethara proficiſcitur cum baptizatur apud Iordanem; ſecundo profectus Canam Galilææ ex aqua vinum fecit; tertio Capharnaum deſcendit, & congruit, ut ubi ſint ægroti, deſcendat; quarto Hieroſolymam redit; quinto commoratur cum Diſcipulis in terra Iudææ; ſexto in Samaria apud fontem docuit, quæ pro viribus indagavimus; ſeptimo demuo proficiſcitur Canam Galilææ: in ſequentibus vero, Deo dante, diſſeremus de his, quæ ab ipſo facta ſunt Hieroſolymis in die feſto Iudæorum.

Pſalm. 77. 12.

A χαταλο ἀὺ τῦτο ὃ τέρας πεποιηκέναι ὃν ἰησοῦν, ἢ φέρε εἰπεῖν μωσέα, ἢ τινα τῶν ἁγίων· ὅτε μὲν οὖν διδασκόμεθα ἀπὸ τῆς γραφῆς δεῖν ζητεῖν ὅ, ἢ σημεῖόν ἐστι ὃ γεγονὸς, λέγεται· τῦτο δὲ πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς· ὅτε δὲ ὁ βασιλικὸς ὠνείδίζετο ὡς ὐκ ἂν πιστεύσων χωρὶς τῶ θέας τὸ παράδοξον, οὐκέτι λέγεται· ἐὰν μὴ σημεῖα ἴδητε, ὐ μὴ πιστεύσητε. ὐ γὰ τὰ σημεῖα γινόμενα παρακαλεῖται ἵνα ὃ πιστεύῃ, ἢ σημεῖά ἐστιν, ἐὰν τύχῃ ὃ σημεῖον μὴ ᾖ· καὶ τέρας, ἀλλά· ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, ὐ μὴ πιστεύσητε, ὑμῖν πιστεύουσιν ἀφ' ὃ παράδοξον, ἡμῖν ὃ θεὸς τέτῳ καὶ ἀφ' ὃ, ἢ ὅτι σημεῖον, ὀπτιλάβεται αὐτῶ· ζητήσεις δὲ ὃ ἐν ἑβδομηκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· ὡς ἐθετο ἐν αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτῦ ἐν πεδίῳ τάνεως, πότερον τῶ ὑποκειμένῳ διαφέρῃ τὰ σημεῖα, καὶ τέρατα, ἢ τὰ αὐτὰ ἢ μὲν σημεῖά ἐστι γενόμενα ἐν αἰγύπτῳ, ἡ αὐτὴ τῆς αἰγύπτου ἀναγομένης ὀπτί τινα νοητά. ἢ δὲ τέρατα, ἐν πεδίῳ τάνεως, ὅτε τῶν τεράτων, ἢ τέρατα, ὅτι ὃ πεδίον τάνεως, ἢ πέδιον τάνεως, ἀλληγορεμένων, ἀλλὰ καὶ τὰ τέρατα, ἢ σημεῖά ἐστι, δέηται ἀναγωγῆς, καὶ τὸ πέδιον τάνεως, ἢ αἴγυπτος· αὐτόθι δὲ καταπαύσαμεν καὶ ὃν τεσσαρεσκαιδέκατον τόμον περιέχοντα διήγησιν τῶν μέχρι τῆς ἑβδόμης ἀρχὴν ὀπτιδημίας τῦ ἰησοῦ· πρῶτον μὲν γὰ ἐν βαθαρᾷ παρὰ τῶ ἰορδάνῃ βαπτιζόμενος γίνεται· δεύτερον δὲ τῇ κανᾷ τῆς γαλιλαίας ὑπεδημήσας ὃ ὕδωρ οἶνον ποιεῖ· τρίτον εἰς πλὴ καφαρναὺμ καταβαίνει, καὶ ἁρμόζει γε ὅπῃ καταβαίνῃ ᾖ τοὺς ἀσθενοῦντας· τέταρτον εἰς ἱεροσόλυμα ἀνέρχεται· πέμπτον εἰς πλὴ ἰουδαίαν γῆν συνδιατρίβει τοῖς μαθηταῖς· ἕκτον ἐν τῇ σαμαρείᾳ παρὰ τῇ πηγῇ τῦ ἰακὼβ ἐδίδαξεν, ἃ κατ' δυνάμιν ἐζητήσαμεν· ἑβδομον ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας δεύτερον γίνεται· ἐν ᾧ τῶν ἑξῆς, θεῦ διδόντος, ἀπολησόμεθα περὶ τῶν ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἰουδαίων ἐν ἱεροσολύμοις πραγμένων αὐτῶν καὶ ἑρμηνεύων.

B C D

Αεῖπτειν οἱ γάμοι Γεωαρεσκιδέκατος, πονηκαιδέκατος, ἑκκαιδέκατος, ἑπτακκιδέκατος, ὀκτωκαιδέκατος.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΤΟΜΟΣ ιθ'.

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM TOMVS DECIMVS NONVS.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου. εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε. * ὁ μὲν πρὸς τὰς αὐτὰς ὁ λόγος διὰ ὁ λέγων· καὶ μὲ οἴδατε πόθεν εἰμί, * ὁ φάσκων· Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου, ἀπίκρυς ἂν ἔδοξεν ἐναντίον εἶναι ὃ λεγόμενον· νυνὶ δὲ ὃ μέν, καὶ με οἴδατε, πρός τινας ἦν ἱεροσολυμίτας ἀπαγγέλλεται εἰρηκέναι· μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστί· ὃ δὲ, ὅτι οὔτε ἐμὲ οἴδατε, καὶ ὃ ἑξῆς, πρὸς τοὺς εἰπόντας αὐτῷ φαρισαίους· σὺ μαρτυρεῖς περὶ σεαυτοῦ, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· πλὴν καὶ τοῖς ἱεροσολυμίταις ἅμα καὶ τοῖς πρότερον, καὶ τοῖς φαρισαίοις ἅμα καὶ τοῖς νῦν ἐξεταζομένοις φησὶν ὅτι, Ὃν πατέρα οὐκ οἴδατε. τοῖς μὲν ἱεροσολυμίταις ἅμα τύπων· ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· ἐγὼ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμὶ κἀκεῖνός με ἀπέστειλε. τοῖς δὲ φαρισαίοις ἅμα τὸ· Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου. εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε· καὶ ζητήσαι ἂν τις εὐλόγως ὅπως, εἴπερ ἀληθὲς τό· ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε, οἱ ἱεροσολυμίται πρὸς ὃ φησι· καὶ μὲ οἴδατε, οὐκ οἴδασι τὸν πατέρα· προσεπιτείνει δὲ πῶς εἰς τὸν τρόπον ἀποφαίνεται ὁ ἰωάννης ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ ταῦτα λέγων· ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν· πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. εἰ γὰρ ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, καὶ ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει, δῆλον ὅτι οἱ ἱεροσολυμίται, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, τὸ μὴ γινώσκειν τὸν πατέρα, ἀρνούμενοί τὸν πατέρα, ἀρνοῦνται καὶ τὸν υἱόν. εἰ δὲ ἀρνοῦνται τὸν υἱόν, πῶς τό· καὶ μὲ οἴδατε, ἀληθές; πάλιν οἱ αὐτοὶ εἰ οἴδασι τὸν υἱόν, ἅμα τό· καὶ ἐμὲ οἴδατε, ἐπεὶ ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει, ὁμολογοῦσι τὸν πατέρα· εἰ δὲ ὁμολογοῦσι

Respondit Iesus, *Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, & Patrem meum sciretis.* Si oratio dicens: *Et me scitis, unde sim*, & ea, quæ dicit: *Neque me scitis, neque Patrem meum*, ad eosdem diceretur, palam videretur contrarium esse, quod dicitur: nunc vero illud, *Me nostis*, ad quosdam dicitur Hierosolymitas, qui dixerunt: *Num vere cognoverunt Principes hunc esse illum Christum? sed hunc scimus, unde sit, at Christus cum venerit, nullus agnoscet unde sit*; hoc vero: *Neque me scitis*, & quod sequitur, ad Pharisæos dicitur, qui dixerunt illi: *Tu testificaris de te ipso, testimonium tuum non est verum.* Veruntamen Hierosolymitis etiam per superiora, & Pharisæis per præsentia, quæ nunc examinamus, inquit quod Patrem non norint: Hierosolymitis per illa: *A me ipso veni, sed est verax, qui me misit, quem vos non nostis: ego novi eum, quia ab ipso sum, & ille me misit*; Pharisæis vero per hæc: *Neque me scitis, neque Patrem meum; si me sciretis, & Patrem meum sciretis.* Ac certe merito quis quæreret quomodo Hierosolymitæ, ad quos inquit: *Et me scitis*, non norint Patrem, si verum est illud: *Si me sciretis, & Patrem meum sciretis.* Adauget autem loci difficultatem Iohannes in Epistola catholica hæc dicens: *Qui negat Patrem, negat etiam Filium: omnis enim qui negat Filium, is ne Patrem quidem habet*: quod si qui negat Patrem, is negat etiam Filium; & qui Filium fatetur, is etiam Patrem habet, perspicuum est Hierosolymitas, quod ad contextum attinet, negantes Patrem, eo quod Patrem non agnoscant, negare etiam Filium: proinde si Filium negant, quomodo verum est: *Et me scitis?* Rursus si hi Filium norunt propter illud: *Et me scitis* (quoniam qui fatetur Filium, habet etiam Patrem) fatentur Patrem: quod si fatentur Patrem, quo-

Iob. 8. 19.
Iob. 7. 28.
Iob. 7. 26. 27.
Iob. 8. 13.
Iob. 7. 28. 29.
1. Iob. 2. 22. 23.

nam pacto verum est illud: *Sed est verax, qui me misit, Pater, quem vos nescitis?* Quibus respondendum est aliquando Servatorem de se ipso veluti homine differere, aliquando de diviniori natura, eaque unita ingenitæ Patris naturæ. Cum enim dicit: *Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum*, hoc loquitur sciens, non Deum, sed hominem quæri ad mortem: cum vero inquit: *Ego, & Pater unum sumus; Ego sum veritas & vita; Ego sum resurrectio*, & his similia, non docet de eo homine qui quærebatur. Isto igitur modo de his etiam quæ à nobis in præsentia quæruntur, ut similiter solvantur, considerandum est: illud enim: *Et me scitis, & unde sim scitis*, de se ipso homine disputat; hoc vero: *Neque me scitis, neque Patrem meum*, de divinitate. Illis enim verbis: *Et me scitis, & unde sim scitis*, hæc præposita sunt: *Dicebant quidam ex Hierosolymitis: Nonne hic est quem quærunt interficere? & ecce cum fiducia loquitur, nec quicquam illi dicunt. Num vere cognoverunt principes hunc esse Christum? sed hunc scimus unde sit: at Christus cum venerit nemo agnoscet, unde sit*: his vero: *Neque me scitis, neque Patrem meum*, hæc sunt præposita: *Dixerunt ergo ei Pharisæi, tu de teipso testificaris: testimonium tuum non est verum: respondit Iesus, & dixit illis: Etiam si ego testificor de me ipso, testimonium meum verum est, quia novi unde veni, & quo vado: vos secundum carnem judicatis, ego non judico quenquam; atque etiam si judico ego, judicium meum verum est, quod solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater.* Ex his ergo perspicuum est à Hierosolymitis dictum fuisse: *Hunc scimus, unde sit*, hoc referentibus ad ortum ipsius in Bethleem: sciebantque hunc esse, cujus mater dicebatur Maria, & fratres ejus Iacobus, & Iohannes, & Simon Iudas; quam ob causam assentitur etiam his qui dixerant: *Scimus unde sit*, per hæc verba: *Et me scitis, & unde sim scitis.* At Pharisæis de diviniori natura differens, & ut aliquis diceret, in quantum est primogenitus omnis creaturæ, hæc dixit: *Si ego testificor de me ipso, testimonium meum verum est, quia scio unde veni, & quo vado.* Quamobrem interrogantibus eum contra hæc, & dicentibus: *Vbi est pater tuus?* respondet, ut aliquis diceret, alius existens ab eo qui dicit: *Et me scitis*, & inquit: *Neque me scitis, neque Patrem meum.* Cæterum

Ioh. 8. 40.

Ioh. 7. 25, & seq.

Ioh. 8. 13, & seq.

πατέρα, πῶς ἀληθὲς τό· Ἀλλ' ἔστιν ὁ πέμψας
με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε; λεκτέον δὲ πρὸς ταῦτα
ὅτι ὁ σωτὴρ ὅτε μὲν περὶ ἑαυτοῦ, ὡς περὶ ἀνθρώπου
διαλέγεται, ὅτε δ' ὡς περὶ θειοτέρας φύσεως,
καὶ ἀνωμαλίᾳ τῇ ἀληθείᾳ τὸ παθητὸς φύσει· ἐπεὶ
μὲν γὰρ λέγει· νυνὶ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι,
ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, τοῦτό
φησιν εἰδὼς τὸ ζητούμενον ἀναιρεθῆναι εἰ δ'
θεὸς, ἀλλὰ ἄνθρωπον. ἐὰν δὲ· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ
ἓν ἐσμεν, καὶ ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ
ζωὴ, καὶ ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀνάστασις, καὶ τὰ τούτοις
ὅμοια, ἃ περὶ τοῦ ζητουμένου ἀναιρεθῆναι ἀν-
θρώπου διδάσκει· ὅπως οὖν καὶ ὅτι περὶ τοῦ
πρὸν ἡμῖν ζητουμένου ἐκ τῶν συμφερόντως παρα-
κειμένων, δῆλον· καὶ με οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμὶ,
περὶ ἃ αἰνίττεται ἑαυτὸν διαλέγεσθαι, ὃ δέ· ὅτε
ἐμὲ οἴδατε, ὅτε τὸν πατέρα μου, περὶ τῆς θεότητος
τοῦ μὲν λόγου· καὶ με οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰ-
μὶ, ταῦτα παρεστάκασιν· ἔλεγον οὖν τινες ἐκ
τῶν ἱεροσολυμιτῶν· οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀπο-
κτεῖναι, καὶ ἴδε παῤῥησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐ-
τῷ λέγουσι· μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρ-
χοντες ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ἀλλὰ τοῦτον οἴ-
δαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ χριστὸς ὅταν ἔρχηται,
οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστί. ᾧ δέ· ὅτε ἐμὲ οἴδατε,
οὐκ ἂν πατέρα μου ταῦτα· εἰπὼν οὖν αὐτοῖς οἱ
φαρισαῖοι, σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία
σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, καὶ εἰ-
πεν αὐτοῖς, κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀ-
ληθὴς ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλ-
θον, καὶ τοῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ τῷ σαρκὶ κρίνε-
τε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα· καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ,
ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθινή ἐστιν, ὅτι μόνος οὐκ
εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με πατήρ· δῆ-
λον οὖν ὅτι τοῦτον ὅτι νῦν μὲν τῷ ἱεροσολυ-
μιτῶν ἐλέγετο· τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν, ἀπα-
φερόντων ὅτι ὃ ἐν βηθλεὲμ αὐτὸν γεγενῆσθαι
καὶ ὁπωσδήποτε ἐν ὅπερ ἦν ἡ μήτηρ ἐλέ-
γετο μαρία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἰάκωβος, καὶ
ἰωάννης, καὶ σίμων ἰούδας. διόπερ καὶ μαρτυ-
ρεῖ τοῖς εἰρηκόσιν· οἴδαμεν πόθεν ἐστὶ νῦν τὰ·
καὶ με οἴδατε πόθεν εἰμὶ· τοῖς δὲ φαρισαίοις
τό· καὶ ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθὴς
ἐστιν ἡ μαρτυρία μου. ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ
πῆ ὑπάγω, τῇ θειοτέρᾳ φύσει διαλεγόμενος
ἔφασκε ταῦτα, ᾗ, ὡς ἂν εἴποι τις, καθ' ὃ πρω-
τότοκος πάσης κτίσεως ἦν· διόπερ τοῖς περὶ
ταῦτα πυθομένοις αὐτὸν καὶ εἰρηκόσι· πῶς ἐστιν ὁ
πατήρ σου; ἀποκρίνεται ὡς ἂν εἴποι τις ἔπεσε
τῶν τὰ λεγόντων· καμὲ οἴδατε, καὶ φησι· καὶ ὅτε ἐμὲ οἴδατε, ὅτε τὸν πατέρα μου· ᾧ ὃ

ποτὲ τὸν περὶ Φαρισαίων λόγον, ὅτι μὴ νοοῦντες ὅτι A
περὶ τοῦ θεοῦ τοῦ ὅλων ἔλεγε τὸ· μαρτυρεῖ περὶ
ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ, * ἐπεὶ ἐζητοῦντο
περὶ τοῦ θεοῦ ταῦτα λέγεσθαι, νομίζοντες ὅτι ἐν τόπῳ
ὁρᾶται ὁ θεός, καὶ διὰ τοῦτο ἀποκρίνεσθαι, ποῦ
ἐστὶν ὁ πατήρ σου; χρὴ μαρτύρια εἰδέναι ὅτι οἱ ἑτε-
ρόδοξοι νομίζουσι σαφῶς ἐντεῦθεν περίσσευ-
τον, μὴ τὸν θεὸν ᾧ ἐλατρεύομεν ἰουδαῖοι πατέρα
εἶναι τοῦ χριστοῦ. Εἰ γὰρ τοῖς φαρισαίοις λαλοῦσι
τοῦ δημιουργοῦ, φασὶν, ἔλεγεν ὁ σωτήρ· ὅτε
ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν πατέρα μου, σαφὲς ὅτι ἕτε- B
ρον ὄντα τοῦ δημιουργοῦ τὸν πατέρα ἰησοῦ Φαρι-
σαῖοι οὐκ ἠδεσαν· ἀλλ' οὐδὲ ἱεροσολυμῖται,
οἷς προεφήτευε· ἀλλ' ἔστιν ἀληθὴς ὁ πέμψας
με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ταῦτα λέγουσιν, ἅτε
μὴ ἐπιγνόντες τὰς θείας γραφὰς, μηδὲ τὴν
συνήθειαν τῆς ἐν αὐταῖς λέξεως κατανοήσαντες·
κἂν γὰρ διεξοδεύσῃ τις δυνάμενος τὰ περὶ τοῦ θεοῦ ὀρ-
θότερον μεμαθηκὼς ὅτι τούτῳ λατρευτέον μόνῳ
δικαίῳ, μὴ εἰδὼς δὲ καλῶς, τοῦτον φασιν οὐκ ἔχειν
γνῶσιν θεοῦ· εἴ τις γοῦν ἄλλος ἠδέ τι περὶ τοῦ θεοῦ C
δημιουργοῦ, καὶ τῆς ἱερατικῆς αὐτοῦ θεραπείας,
δῆλον ὅτι ἐκ τῆς ἱερέως υἱοὶ, τοῦτο τὴν λα-
τρείαν ἀσκήσαντες· ἀλλ' ὅμως ἐπεὶ ἡμάρ-
τανον, λέγεται ταῦτα περὶ αὐτῶν ἐν τῇ πρώ-
τῃ βασιλειῶν τοιαύτῃ· καὶ οἱ υἱοὶ ἡλεὶ, υἱοὶ λοιμοὶ οὐκ
ἐγνωσαν τὸν κύριον· πολυπράγμονες γὰρ περὶ ἑτερο-
δόξων, ἐξ ὧν περὶ τοῦ δημιουργοῦ λέγεσθαι πά-
σχομεν, οὐκ ἐγνωσαν τὸν κύριον· καὶ ἀποκρινομένων
ὅτι περὶ τοῦ δημιουργοῦ ὅτι ταῦτα, ζητήσωμεν D
διὰ τί εἴρηται περὶ τῶν υἱῶν ἡλεί· οὐκ ἐγνω-
σαν ὅτι κύριον, πότερον διὰ τοὺς περὶ θεοῦ
δημιουργοῦ λόγους, ἢ διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν·
σαφὲς ὂν ὅτι διὰ τὴν πονηρίαν λέγονται μὴ ἐ-
γνωκέναι τὸν κύριον· καὶ οὐ περὶ τῶν υἱῶν ἡλεὶ μό-
νον ὅτι τοῦτο εὑρεῖν, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄλλων βα-
σιλευσάντων ἐν ἰσραὴλ καὶ ἰούδᾳ ἁμαρτω-
λῶν· ὅτε πάντως καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὸν πα-
τέρα οὐκ ἤδεσαν, οὐδὲ γὰρ ἐβίων κατὰ
τὸ τοῦ δημιουργοῦ βούλημα· ἔστι δὲ καὶ ἄλλο
σημαινόμενον τοῦ γινώσκειν τὸν θεὸν, ἕτερον ὄν- E
τος τοῦ γινώσκειν τὸν θεὸν, ὃ πιστεύειν
φίλως εἰς τὸν θεὸν, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ· ὅσα
ὁ νόμος λαλεῖ, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ αὐ-
τό· * ἢ δῆλον ὅτι καὶ τὰς προφητείας, ὧν * τὰ
ῥήματα, ὡς ἐν ἄλλοις ἐπεδείξαμεν, νόμος λέγε-
ται· εἴρηται τοίνυν ἐν ψαλμοῖς· ἀνάπαυσατε καὶ
γνῶτε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός· τίς δ' οὐκ ἂν ὁμο-
λογήσαι πιστεύσαι χρεών ἐστι ταῦτα λαῷ πι-
στεύοντι εἰς τὸν δημιουργὸν, ὅπως γνῶναι οὐκ

ruditatis Pharisæorum erat, vel non intelligere Iesum de Deo universorum loqui, dum diceret: *Testificatur de me, qui misit me, Pater*; vel si intelexerant de Deo hæc dici, existimare Deum esse in loco, & idcirco respondere: Vbi est Pater tuus. Verum scire oportet, quod hinc manifeste ostendi putent Hæretici, Deum, cui serviebant Iudæi, non esse Patrem Christi: nam si Pharisæis servientibus mundi Effectori, inquiunt, dicebat Servator: *Neque me scitis, neque Patrem meum scitis*, manifestum est Pharisæos non nosse Patrem Iesu alterum existentem à mundi Effectore. Sed ne Hierosolymitæ quidem, inquiunt, eum norant, quibus supra dixerat: *Sed est verax, qui misit me, Pater* [*quem vos nescitis:*] quæ dicunt, quia non legerunt Scripturas divinas, neque observaverunt consuetudinem locutionis ipsarum: quamvis intelligere quis possit quæ ad Deum pertinent, à patribus edoctus huic soli serviendum esse, si vivat is non bene, hunc non habere cognitionem Dei. Si quisquam igitur alius novit, quæ ad mundi Effectorem pertinent, & quæ ad cultum sacerdotalem, perspicuum certe est inter hos fuisse filios Heli sacerdotis, qui nutriti fuere in Dei cultu. Attamen eo quod peccaverint, scripta sunt hæc de illis in primo Regum: *Et filij Heli, filij pestilentes non agnoverunt Dominum.* [Interrogemus enim eos qui etiam sectam sequuntur, annon de Opifice hoc scriptum sit: *Non cognoverunt Dominum:*] & respondentibus illis, hæc ad mundi Effectorem pertinere, quæremus quamobrem de filijs Heli dictum sit: *Non cognoverunt Dominum*: utrum propter rationes de Deo mundi fabricatore, an propter malitiam ipsorum: sed liquet propter malitiam, eos dici non agnovisse Dominum: quam rem non solum in filijs Heli invenire licet, verum etiam in alijs, qui cum regnarint in Israël, & Iudæa, peccatores fuere. Isto igitur modo Pharisæi Patrem non norant, cum non viverent ex sententia Patris. Cum autem diversæ sint significationes agnoscendi Deum, diversum quoque est agnoscere Deum, & credere nude in Deum: ut liquet ex eo: *Scimus autem quod quæcunque Lex loquitur, his hæc loquatur qui sunt sub Lege*; an non perspicuum est etiam Prophetas, quorum verba, ut in alijs ostendimus, Lex dicuntur. Dictum est igitur in Psalmis: *Vacate, & agnoscite, quod ego sum Deus.* Quis autem non fateretur se credere hæc scripta fuisse populo credenti in mundi Opificem; quem agnoscere non valeat, qui

1. Reg. 2. 12. Hæc à Theodoreto.

Rom. 3. 19.

Psalm. 45. 10.

non vacarit, purificaritque mentem, dignis hoc munere habitis his, qui oculis divinioribus Deum considerant, videntque quia cor mundum fecerint, quemadmodum testatur Dominus dicens: *Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* Matth. 5. 8. Simul etiam in eo dicto: *Nemo agnovit Patrem, nisi Filius*, dicturi sumus, non idem esse agnoscere Patrem, & illi credere. Vnde illud dictum: *Nemo agnovit Patrem, nisi Filius*, non pugnat cum hoc: *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad justitiam.* Rom. 4. 3. Quod si quis existimet nos vim facere, qui dicamus non idem esse credere, quod agnoscere, contingereque aliquando, ut aliquis credat, qui non habeat cognitionem rei ab ipso creditæ, Iesum audiat dicentem ad eos, qui in ipsum crediderant, Iudæos: *Si manseritis in sermone meo, agnoscetis veritatem, & veritas vos liberabit.* Ioh. 8. 31. 32. Observa enim quod ante ea verba: *Si manseritis in sermone meo, agnoscetis veritatem*, scriptum sit: *Dicebat igitur Iesus ad eos, qui crediderant illi, Iudæos*; & quod quæ dixerit erant: *Si manseritis in sermone meo, agnoscetis veritatem.* Multa autem est differentia inter cognoscere conjunctim cum credere, & inter credere solum: *Alij enim per spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo cognitionis, alij fides in eodem spiritu.* 1. Cor. 12. 8, 9. Et hæc quidem ut ostenderemus aliud esse agnoscere Deum, ab eo quod est credere in Deum. Hoc vero quod ad accuratam interpretationem attinet, his quæ diximus addemus; merito aliquem dicturum ad Pharisæos, quibus inquit Iesus: *Neque me scitis, neque Patrem meum, sed neque in Patrem meum creditis*: cum ei qui à Patre missus fuerat non crediderint; & qui negat Filium, is ne Patrem omnino quidem habeat: omninoque inquam, quia neque secundum fidem, neque secundum cognitionem. Vide vero an non alio etiam modo Scriptura dicat eos qui alicui rei commixti, unitique fuerint, illam agnoscere cui commixti fuerint, communicaverintque; ante talem vero unionem, & communionem, etiam si rationes aliqua de re assequantur, non agnoscere illam. Hinc Adam cum diceret de Eva: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea*, non agnoscebat conjugem; cum vero illi adhæsit, tum dictum est illud: *Agnovit autem Adam Evam conjugem suam.* Gen. 2. 23. Gen. 4. 1. Quod siquis irrideat, quod de Dei cognitione tractantes acceperimus illud exemplum: *Cognovit autem Adam conjugem suam*, primum quidem illud is notet: *Hoc mysterium magnum* Eph. 5. 32.

εἰ μὴ ἁγιάσαντα, καὶ ἐκκαθάραντα τὸν νοῦν ἡμῶν τοῖς νοήτοις, καὶ θειοτέροις ὀφθαλμοῖς βλέποντας τὸν θεὸν, ὡς ὁ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ πεποιηκέναι τὴς χάριτος ταύτης ἀξιωθέντας, ὡς ὁ σωτὴρ μαρτυρῆ λέγων· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται· ἅμα δὲ καὶ πρὸς τὸ· οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, φήσομεν ὅτι ἀδύνατόν ἐστι τὸ γινώσκειν τὸν πατέρα, τῷ πιστεύειν αὐτῷ· ἐπεὶ μήπω οὕτω τὸ· οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούλεται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι, ἐφικτὸν ἦν τοῖς εἰς δικαιοσύνην· εἰ δέ τις οἴεται ἡμᾶς βιάζεσθαι λέγοντας μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τὸ πιστεύειν τῷ γινώσκειν, καὶ ἐνδέχεσθαι πιστεύειν μὲν, οὐκ ἔχειν δὲ γνῶσιν τῶν πιστευομένων· ἀπ' αὐτοῦ, τοῦ ἰησοῦ ἀκουσάντων λεγόντος πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ ἰουδαίους· ἐὰν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς· δῆλον γὰρ ὅτι πρὸς τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ἰουδαίους, καὶ ἃ ἔλεγεν ἐκείνῳ· ἐὰν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν· πολὺ δὲ διαφέρει τὸ πρὸς τῷ πιστεύειν γινώσκειν, τοῦ πιστεύειν μόνον, ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· καὶ ταῦτα μὲν ἴσως τὸ διαφέρον ἑτέραν εἶναι τὴν γινώσκεσθαι τὸν θεὸν τοῦ πιστεύεσθαι· ὡς δὲ πρὸς τὸ ἀκριβὲς καὶ ἅπτον τοῖς εἰρημένοις προσαποδώσομεν, ὅτι πρὸς ὃς φησιν· ἔτι ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου, φανερόν ἐστιν, ὅτι λόγῳ οὐκ εἴπέ τις, ἀλλ' οὐδὲ πιστεύετε εἰς τὸν πατέρα μου, διὰ γὰρ τοῦτο ἐπισυνάπτει· ἀλλ' εἰ ἐγνώκειτε ἂν ἐμὲ, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· ἀπὸ τοῦ νῦν ἐγνώκατε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν· ἐν μὲν τοῖς πρώτοις ἐνόμισεν ἀρκεῖν τὸ πιστεύειν αὐτοὺς, ὅτε ἔφη· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν· ὁρᾷς δὲ εἰ μὴ ἄρα ἄλλως ἡ γραφὴ τοὺς ἀνακεχραμμένους τινὶ καὶ ἑνωθέντας γινώσκειν σκήνωμά φασιν ἀνεκφοίτητον καὶ κεκοινωνήκασι. πρὸ δὲ τῆς τοιαύτης ἑνώσεως καὶ κοινωνίας κἂν τοὺς λόγους καταλαμβάνωσι περί τινος, ἀγνοήσουσιν ἐκεῖνο· ὁ γὰρ ἀδὰμ περὶ τῆς εὔας λέγων· οὗτο νῦν ἐστὶν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, οὐκ ἤδει τὴν γυναῖκα· ὅτε γὰρ αὐτῇ ἐπελήφθη, τότε εἶρηται· ἔγνω δὲ ἀδὰμ εὖαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ εἴ τις γε προσκόποι διὰ τὸ πρόδηλον ἡμᾶς εἰς τὸν περὶ θεοῦ γνῶσιν παρὰ-

δῆλόν τό· ἔγνω δὲ ἀδὰμ εὖαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρὸν μὲν ὂν· ὃ μυστήριον οὗτο μέγα ἐστὶν

ἐστὶν ἐπιστηρίσω. δεύτερον δὲ αὐτὸ παρὰ θέτω τοῦ
περὶ ἄρρενος καὶ θηλείας λεγόμενον παρὰ τῷ
ἀποστόλῳ. τῇ αὐτῇ λέξει χρῆται περὶ * ἀν-
θρώπου κυρίου. ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶ-
μά ἐστι, καὶ ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦ-
μά ἐστιν· ἐγνωκέτω μὲν οὖν ὁ κολλώμενος τῇ
πόρνῃ τὴν πόρνην, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ γυναικὶ
τὴν γυναῖκα, μᾶλλον δὲ τούτου καὶ ἁγίως ἐγνω-
κέτω ὁ κολλώμενος κυρίῳ τὸν κύριον· εἰ δὲ
τοῦθ' οὕτως ἔχει, φαρισαῖοι τὸν πατέρα οὐκ ᾔδε-
σαν, οὐδὲ τὸν υἱόν, καὶ ἀληθὴς ἦν ὁ λέγων· οὔτε
ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου· εἰ δὲ μὴ οὕ-
τως ἐκλαμβάνοιμεν, λέγω δὲ κατὰ τὴν τελευ-
ταίαν ἐκδοχήν, τὸ, γινώσκειν, αὐτὶ τοῦ, ἀνακε-
κρᾶσθαι καὶ ἡνῶσθαι, διηγείσθω τίς τό· νῦν δὲ
γνόντες θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ
τό· ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· κατὰ γὰρ ἡμᾶς ἔγνω
κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ ἀνακραθεὶς αὐτοῖς, καὶ μετα-
δεδωκὼς αὐτοῖς τῆς ἑαυτοῦ θειότητος, καὶ ἀνελληφὼς
αὐτοὺς, ὡς ἡ τοῦ εὐαγγελίου λέξις φησίν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ
χεῖρα, ἐν τῇ χειρὶ τοῦ πατρὸς ὄντων τῶν εἰς τὸν σωτῆρα
πεπιστευκότων· διὸ καὶ εἰ μὴ πέσοιεν ἀπ' αὐτῆς,
ἑαυτοὺς μακρύνοντες ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ θεοῦ,
οὐχ ἁρπαγήσονται. οὐδεὶς γὰρ ἁρπάζει ἐκ τῆς
χειρὸς τοῦ πατρός· μετὰ ταῦτα ζητήσεις εἰς τὸ
αὐτὸ, λέγω δέ· οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὐδὲ τὸν πατέ-
ρα μου, εἰ ἔστι γινώσκοντά τινα τὸν θεὸν μὴ γι-
νώσκειν τὸν πατέρα· εἰ γὰρ ἑτέρα αὐτοῦ ἐπίνοιά
ἐστι, καθ' ὃ ἐστι πατὴρ, καὶ ἑτέρα καθ' ὃ ἐστιν ὁ
θεὸς, τάχα ἐστί τινα γινώσκειν μὲν τὸν θεὸν, μὴ
γινώσκειν δὲ τὸν πατέρα, παρὰ τὸ εἶναι αὐτὸν
θεὸν, μὴ γινώσκειν δὲ τὸν πατέρα· φησὶν οὖν
ὁ σωτὴρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῇ μαρίᾳ· πορεύου δὲ πρὸς
τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· πορεύομαι πρὸς
τὸν πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου, καὶ
θεὸν ὑμῶν· καὶ ἔστι γε τοῖς ἑτεροδόξοις λέγειν * χα-
ριζομένων αὐτοῖς, ὅτι οὐκ ἔγνωσε τὸν πατέρα μαῦ-
σῆς καὶ οἱ προφῆται). ὅπερ τάχα οὐκ ἔστιν ἀληθὲς, ὅτι
πάντως ὁ μὴ ἐγνωκὼς τὸν πατέρα οὐκ ἔγνω τὸν
υἱόν. ὁ μὲν γὰρ υἱὸς ἔγνω τὸν πατέρα, ὁ δὲ θερά-
πων τὸν κύριον· καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ἀσεβήσαιμεν λέ-
γοντες ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔγνω τὸν κύριον. υἱὸς γὰρ ὢν
οὐ πεπείραται τοῦ πατρὸς δεσπότου. οὕτω τηροῦντες
τὸν αὐτὸν θεὸν οὐδὲν ἄτοπον * παραδεξάμεθα λέ-
γοντες ὅτι τῷ μὲν υἱῷ ἔπρεπε γινώσκειν τὸν πα-
τέρα, τῷ δὲ θεράποντι τὸν κύριον, καὶ οὔτε ὁ
θεράπων ἔγνω τὸν πατέρα, οὔτε ὁ υἱὸς τὸν κύ-
ριον· μυρίων γοῦν οὐσῶν εὐχῶν ἀναγεγραμ-
μένων ἐν τοῖς ψαλμοῖς, καὶ τοῖς προφήταις,
ἀλλὰ καὶ τῷ νόμῳ, οὐ πάνυ τι, εὑρομεν * εὐξόμενόν τινα, καὶ λέγοντα τὸν θεὸν πατέρα,

* Χ. ἀνθρώπου καὶ κυρίου

* Χ. χαριζόμενον

* Χ. παραδεξάμεθα, ἢ παραδεξάμεθα

* Χ. εὐξάμενον

A est; deinde autem apponat, & conferat, quod dicitur apud Apostolum de mare, & fœmina (nam eadem dictione utitur de homine, & de Domino) *Qui adhæret*, inquiens, *meretrici, unum est corpus; & qui adhæret Domino, unus est spiritus.* Itaque qui adhæret meretrici, meretricem agnoscat; qui adhæret conjugi, conjugem agnoscat, immo, potius quam hoc, qui adhæret Domino, & sancte agnoscat Dominum. Quod si hæc ita se habent, Pharisæi non norant, neque Patrem, neque Filium: verusque est sermo dicens: *Neque me scitis, neque Patrem meum.* Si vero isto modo non exponamus, dico autem secundum ultimam intelligentiam, verbum, agnoscere, pro eo, quod est, commisceri, & uniri, exponat aliquis illud: *Nunc autem agnoscentes Deum, magis autem agniti à Deo*: & illud: *Agnovit Dominus eos, qui sunt ejus.* Iudicio enim meo, agnovit Dominus eos, qui sunt ejus, commixtus illis, & suam ipsius divinitatem illis participans, assumensque ipsos, ut Evangelica lectio habet, in sua ipsius manu: quippe cum in manibus sint Patris, qui crediderunt in Servatorem: quamobrem etiam non rapientur, ni ab ipsa cadant elongantes se à manu Dei; nullus enim eas rapit de manu Patris. Posthæc inquires in illud dictum: *Neque me nostis, neque Patrem meum*, num sit aliquis, qui agnoscat Deum, & Patrem non cognoscat. Nam si alia illius notio est, in quantum Pater, alia in quantum Deus, fortassis aliquis cognoscat Deum, nullam Patris cognitionem habens, nisi quia sit ipse Deus. Inquit igitur Servator post resurrectionem Mariæ: *Vade ad fratres meos, & dic illis: Vado ad Patrem meum, & Patrem vestrum, & Deum meum, & Deum vestrum.* Ac profecto gratificando illis, qui ab Ecclesiæ decretis dissident, dicere possumus Mosen, & Prophetas, Patrem Christi non agnovisse: quæ res fortassis est vera, quod omnino non agnovit Patrem, quia Filius agnoscit Patrem; servus dominum: & quemadmodum impie non diceremus Filium non agnovisse Dominum, quia Filius cum sit, non tentatur à Patre domino; ita servantes eundem Deum, nihil absurdi admittemus dicentes decere ut Filius agnoscat Patrem, servus Dominum: quia neque servus agnoscat Patrem, neque Filius Dominum. Cum innumeræ igitur precationes in Psalmis sint scriptæ, & Prophetis, atque etiam Lege, non admodum invenimus aliquem qui Deum patrem appellet: si-

1. Cor. 6. 16, 17.

Gal. 4. 9.

2. Tim. 2. 19.

Ioh. 10. 28, 29.

Ioh. 20. 17.

quidem precationes Deo fundentes, non dicunt Pater: fortassis, quoniam non agnoverunt Patrem: fundunt autem illi preces veluti Deo, & Domino, expectantes eum, qui effudit spiritum adoptionis, non minus super illos, quam super credentes per eum in Deum, post ipsius adventum: nisi forte intelligibilem adventum Christi ipsi habuerunt, factique perfecti habuerunt aliquando adoptionis spiritum; clam autem, & non manifeste omnibus dicebant, vel scribebant Deum, & Patrem, ne præoccuparent gratiam toti mundo per Iesum effusam, omnes invocantem ad filiorum adoptionem, ut enarraret Dei nomen fratribus suis, Patremque in Ecclesiæ medio laudaret, secundum quod scriptum
Psal. 21. 23. est: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.* Quod ipse quidem sit Deus Prophetarum, mundique procreator, multis ex locis videre possumus, sed in præsentia sufficiat concionem Stephani ex Actis ad populum
Act. 7. 2. & seq. hunc in modum dicentis, videre: *Viri fratres, & patres audite: Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ, cum esset in Mesopotamia, antequam habitaret in Chara, dixitque ad eum: Egredere è terra tua, & cognatione tua,* & quæ sequuntur: per totam enim orationem citra contradictionem cernere licet Prophetarum Deum patrem esse Christi Iesu. Idem cernere etiam licet ex Apostolo
Rom. 1. 1, 2. & seq. epistola ad Romanos, in his: *Paulus servus Iesu Christi, vocatus ad munus apostolicum, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo genito ex semine David secundum carnem: declarato Filio Dei cum potentia propter Spiritum sanctificantem, ex eo quod resurrexit à mortuis Iesus Christus Dominus noster, per quem accepimus gratiam, & apostolici muneris functionem, ut obediatur fidei in omnibus gentibus, pro nomine ejus, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi; omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis, & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Ex his enim palam didicimus mundi procreatorem, Deum Prophetarum, & Patrem Christi, Deum, & Patrem nostrum. Pharisæi igitur non solum cognitionem non habebant Patris Christi, qui Legem dedit, quatenus Pater est, seu quatenus Deus: sed ne citra controversiam quidem ipsi credebant, quatenus Pater erat Iesu, & Deus ipsius, atque etiam fortasse, quatenus Deus erat, qui omnia creaverat. Sed ne Iesum quidem norant, & bene Servator eos redarguit dicens: *Neque me*

* τῷ θεῷ πατέρ· πάχα ἐπεὶ οὐκ ἔγνωσ̄ σαν· * κ. πα-
τέρα· βύχονται δ̄ αὐτοῖς ὡς θεῷ καὶ κυρίῳ, τ̄ τ̄ι
προσδεχόμενοι τὸν δ̄ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας οὐ-
χέοντα οὐκ ἔλαθον ἐπ' ἐκείνους ἢ ὅπως μ̄ῆ
πρωϊσθῇ εἰς θεὸν ἀφ' * τῆς πιστευόντας· * Fort. τὸ-
εἰ μὴ ἄρα ἠννοητὸ αὐτοῖς γεγόνεναι ἐπιδημία *
χριστοῦ, καὶ ἦσαν ποτε τελειωθέντες δ̄ τῆς υἱο-
θεσίας πνεῦμα· ἐν ἀποῤῥήτῳ δ̄ καὶ ἐγκρυφῇ
πᾶσιν ἔλεγον ἢ ἔγραφον δ̄ θεὸν πατέρα, ἵνα
μὴ προκαταλάβωσι τ̄ ἀφ' δ̄ ἰησοῦ * ὄνομα· * κ. ἐ-
μβρύω πάντι τ̄ κόσμῳ χάριν, πρὸς τὸ καλεῖσθαι χριστοῦ
ὅπ τ̄ υἱοθεσίαν, ἵνα διηγήσῃ τὸ ὄνομα δ̄ θεοῦ
τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνή-
σῃ τὸν πατέρα κ̄ῦ· δ̄ γεγραμμένον· διηγήσομαι
τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλη-
σίας ὑμνήσω σε· ὅπ μεμάθηκε ὁ αὐτὸς ὅτι θεὸς τ̄
προφητ̄, καὶ δ̄ κόσμου δημιουργὸς, πολλαχόθεν μὲν
ὅτι θεωρῆσαι· ἀρκεῖ δ̄ ὅπι δ̄ πρόντος θεωρῆσαι
τιμὸ τε σφαῖρ ἀπὸ τ̄ προσβάσεων πρὸς τὸν λαὸν
δημηγορέιν ὕπω λέγοντος· ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πα-
τέρες ἀκούσατε· ὁ θεὸς τ̄ δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ
ἡμῶν ἀβραὰμ ὄντι ἐν τῇ μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ
οἰκῆσαι αὐτὸν ἐν χαρράν· καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν,
ἔξελθε ἐκ τ̄ γῆς σου, καὶ ἐκ τ̄ συγγενείας σου, καὶ πά-
βεις· δ̄ ὅλης δὲ τ̄ λόγου διαπορήσαι ἔστι μαθὼν
ὅτι τ̄ προφητ̄ θεὸν πατέρα εἶ χριστοῦ ἰησοῦ,
καὶ ἐκ τῆς πρὸς ῥωμαίους ἐπιστολῆς δ̄ ἀποσ-
τόλου· παῦλος δοῦλος χριστοῦ ἰησοῦ, κλη-
τὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον
θεοῦ, ὃ προεπηγείλατο διὰ τ̄ προφητ̄
αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ
γενομένου ἐκ σπέρματος δαβὶδ κ̄ῦ κατὰ
σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει, κ̄ῦ πνεῦμα ἁ-
γιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν ἰησοῦ χριστοῦ δ̄
κυρίου ἡμῶν, δι' δ̄ ἐλάβομεν χάριν, καὶ ἀποσ-
τολὴν, εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν,
ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλη-
τοὶ ἰησοῦ χριστοῦ· πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ ἀγαπη-
τοῖς θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρή-
νη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χρι-
στοῦ· σαφῶς γὰρ ἀπὸ τούτων μεμαθήκαμεν ὅτι
ὁ δημιουργὸς, καὶ θεὸς τ̄ προφητ̄, καὶ πατὴρ
δ̄ χριστοῦ, θεός τε καὶ πατὴρ ἡμῶν ἐστι· φαρι-
σαῖοι τοίνυν οὐ μόνον γνῶσιν οὐκ εἶχον, ὅτε κατὰ
ὁ πατὴρ, ὅτε κατὰ ὁ θεὸς, τ̄ δεδωκότος τὸν
νόμον παῖδος δ̄ χριστοῦ· ἀλλ' οὐδ' ὅπῃς ὤοντο αὐ-
τῷ ὁμολογουμένως μὲν κατὰ ὁ πατὴρ ἰῷ ἰησοῦ καὶ
θεὸς αὐτῷ, πάχα δὲ κατὰ ὁ ὁ θεὸς ὁ κτίσας τὰ
πάντα ἰῷ· ἀλλ' οὐδὲ ὃν χριστὸν ἠγνόησαν καὶ κα-
λῶς ἐλέγχει αὐτοὺς ὁ σωτὴρ λέγων· ὅτε ἐμὲ οὔ-

δατε, ὅτε τὸν πατέρα μου οἴδατε· τοῦτο ζη- A *scitis, neque Patrem meum scitis.* Insuper
τῶ, πότερον ἴσον δυνάσθαι τῷ· εἰ ἐμὲ ἤδητε, hæc quæro: utrum hoc proloquium; Si
καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδητε, τό· εἰ τὸν πατέ- Patrem meum sciretis, & me sciretis,
ρα μου ἤδητε, καὶ ἐμὲ ἂν ἤδητε, ἢ οὔ· ἐγὼμαι idem valeat cum illo, Si me sciretis, &
μὴ ἴσον τοῦτο δυνάσθαι ἀλλήλοις, τῷ ἀνα- Patrem meum sciretis, an non. Et arbi-
βαίνειν ἀπὸ τῆς γνώσεως τοῦ υἱοῦ ὅτι τῷ γνῶσιν tror hæc inter se non æquipollere, eo
τὸ παρὸν ὂν γινώσκοντα ὂν πατέρα, ἢ μὴ quod qui Patrem agnoscit, ascendat à
ἄλλως ὁρᾶσθαι τὸν πατέρα ἢ τῷ ὁρᾶσθαι cognitione Filij ad cognitionem Patris,
ὂν υἱόν. ὁ γὰρ ἑωρακώς, φησὶν, ἐμὲ, ἑώ- nec alio modo videatur Pater, quam vi-
ρακε ὂν πατέρα ὂν πέμψαντά με· οὐκ sione Filij; *Qui enim vidit me*, inquit, *Ioh. 14. 9.*
ἀῶ δὲ εἰρηκέ τό· ὁ ἑωρακὼς ὂν πατέ- B *vidit Patrem*, qui misit me; nec tamen
ρα ἑώρακέ με, ἐπειδὴ ὁ τὸν λόγον τε- dixisset, Qui vidit Patrem, vidit me, quo-
θεωρηκὼς τοῦ θεοῦ, θεωρεῖ ὂν θεὸν, ἀνα- niam qui Sermonem Dei videt, videt
βαίνων ἀπὸ τοῦ λόγου πρὸς τὸν θεόν· ἀμήχα- Deum, ascendens à Filio ad Patrem; fieri
νον δὲ ὄντι μὴ ἀπὸ τοῦ λόγου θεωρήσαι ὂν θεόν· enim nequit, ut videat quis Deum non
καὶ ὁ θεωρῶν τῶ σοφίαν ὧ ἔκτισεν ὁ θεὸς πρὸ habens ducem λόγον, [seu Sermonem, &
τῶν αἰώνων εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἀναβαίνει ἀπὸ τοῦ γνω- Filium Dei:] & qui cognovit Sapientiam
κέναι τῶ σοφίαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτῆς· ἀδύ- quam creavit Deus ante secula ad opera
*χ. πρακ- νατον δὲ χωρὶς τῆς σοφίας *προσαγωγῆς νοη- sua, à cognitione Sapientiæ ascendit ad
γωγῆς θῆναι ὂν τῆς σοφίας θεόν· ὃ αὖθ ἑρεῖς καὶ τῆς ipsius Sapientiæ Patrem: fieri etiam ne-
ἀληθείας. ὁ γὰρ νοῶ τις τὸν θεὸν, ἢ θεωρῶ C quit, ut sine hujus Sapientiæ ductu intel-
αὖθ, καὶ μὴ τοῦτο τῶ ἀληθῆ· ἀλλὰ πρότε- ligatur Sapientiæ Deus. Quod idem de
ρον τῶ ἀληθῆ, ἵν' ὦσιν ἐλθῆ ὅτι ὁ ἐνι- veritate dices: non enim intelligit ali-
δὼν τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν ὑπερέκφυσιν τῆς οὐσίας δυ- quis Deum, vel videt ipsum, & postea
νάμις, καὶ φύσιν θεοῦ· καὶ τάχα γ' ὡσαύτως καὶ τὸν veritatem; sed antea veritatem, ut isto
ναὸν ἀναβαθμοί τινες ἦσαν εἰς τὰ modo veniat ad contemplandam essen-
ἅγια τῶν ἁγίων, ὥσπερ οἱ πρῶτοι ἡμῶν ἀναβαθ- tiam, vel essentia superiorem potentiam,
*χ. ἐμπ- μοὶ *ὁμοφυὴς ὂν θεοῦ, καὶ *εἷς τῶν ἀνα- & naturam Dei. Ac profecto fortasse
*χ. ὥστις βαθμῶν *ὁμοφυὴς ὂν πρῶτος ὅτι τὰ κάτω quemadmodum gradus quidam erant in
*χ. ἐμπ- ὁ δὲ τούτου αὐτότερος, καὶ ὥστις ἐφεξῆς μέχρι τοῦ Templo, per quos ingrediebatur aliquis
ρηκοῖς αὐτοῦ. ὥσπερ οἱ μὲν πρῶτοι εἰσὶν ἀναβαθμοὶ D in Sancta sanctorum, ita omnes gradus
ὁ σωτὴρ· ὁ δὲ ὅλῳ πρῶτος κατωτέρω ὁ ἀν- nostri unigenitus est Filius Dei: & sicut
θρώπινον αὐτοῦ, ᾧ διαβαίνοντες ὁδοῦμεν, καὶ primus graduum Vnigenitus est in rebus
τὰ ἑξῆς αὐτοῦ ὄντα ἢ πάντων ἐν τοῖς ἀναβαθ- inferis, itemque secundus primo supe-
μοῖς ὁδὸν, ὥστε ἀναβῆναι δι' αὐτοῦ ὄντος καὶ ἀγ- rior, & sic deinceps usque ad supremum;
γέλων, καὶ τῆς λοιπῶν δυνάμεων· καὶ κατ' ἐκεῖνος sic omnes gradus sunt Servator: cujus
ὑπεροχὰς δὲ αὐτοῦ, εἴ γε ἕτερόν ἐστιν ὁδὸς, καὶ humanitas gradus inferior veluti primus
θύρα πρὸς ἀπόντησαι δεῖ τῇ ὁδῷ, ἵνα μὴ est: per quam gradientes emetimur om-
τοῦτο ὅπως φθάσῃ τις ὅτι τῷ θύραν, καὶ πρόβα- nem graduum viam, & deinceps ea, quæ
τον χρήσασθαι αὐτῷ καθ' ὃ ποιμνίῳ ἐστὶν, ἵνα ipse est: ita ut ascendamus per ipsum,
τις δυνηθῇ αὐτοῦ ἀπολαῦσαι καὶ βασιλέως, ὅτα- E qui Angelus est, & cæteræ potentiæ.
σθαι τὲ αὐτοῦ πρῶτον ὡς ἀνθρ, ἵνα πρῶτον Quinetiam propter considerationes de
πρὸς ἡμῶν τῷ ἀμαρτίαν, καὶ μὴ τοῦτο κεκα- ipso; quandoquidem aliud est via, & a-
θαρισμένον φάγωμεν αὐτοῦ τῆς σαρκὸς, τῆς ἀ- liud ostium; primum pergamus per viam
ληθινῆς τροφῆς. καὶ ὀλιμελέστερόν τι τὰ πρόσ- necesse est, ut postea isto modo perve-
κειμα τύπος ἐξετάσας καὶ προσλαβὼν ἀκόσ- veniamus ad ostium; & ad utendum eo,
τε· εἰ ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν πατέρα μου οἴδατε, καὶ ἀπὸ præcipue in quantum est pastor, ut quis
ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν πατέρα μου οἴδατε· τοῦτο τὰ etiam eo ut Rege frui possit: juvarique
ῥήματα ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ διδά- ab ipso, primo gradu, ceu agno, ut in
σκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ σεσὶς ὑπίασιν αὐτὸν, ὅπ ὥπω ἐληλύθη ἡ ὥρα αὐτοῦ· εἰ μή τι χρήσιμον primis tollat peccatum nostrum; ac po-
Ioh. 8. 20. stea purificati comedamus ipsius carnem, nempe verum cibum: cumque quis dili-
gentius perscrutatus fuerit his proxima, perceperitque illud, audiet: Si me sciretis, & Patrem meum sciretis, & quoniam me scitis, & Patrem meum scitis. *Hæc verba loquutus est in Gazophylacio, docens in Templo, & nullus eum apprehendit, quod nondum venerat hora ejus.* Nisi aliqua es-

ſet utilitas, eo quod prædicta nunciata fuere, ac dicta à Servatore in Templo, haudquaquam additurus fuerat Evangeliſta his, quæ dixerat Ieſus: *Hæc verba loquutus eſt in Gazophylacio, docens in Templo*: & frequenter ubi additur: Hæc verba loquutus eſt in tali loco; ſi indagaveris, invenies quod ſit illi additamento conſentaneum. Vt igitur intelligatur aliquid, quare à Ieſu dicta fuerint hæc verba in Gazophylacio, apponemus ea quæ à Luca, & Marco didicimus; qui mentionem Gazophylacij fecerunt. Et hæc quidem Lucæ ſunt verba: *Cumque reſpexiſſet in divites munera ſua in Gazophylacium mittentes, vidit pauperculam quandam viduam mittentem minuta duo, & dixit: Vere dico vobis hanc pauperem viduam pluſquam omnes miſiſſe: nam omnes hi ex eo, quod ſibi redundat, miſerunt in dona Dei; hæc autem ex penuria ſua univerſam ſubſtantiam, quam habebat, miſit.* Marci vero verba ſic ſe habent: *Et cum ſederet Ieſus ex adverſo Gazophylacij, ſpectabat quomodo multitudo mitteret æs in Gazophylacium: & multi divites mittebant multa: & venit quædam vidua pauper, miſitque minuta duo qui eſt quadrans: vocatiſque ad ſe Diſcipulis ſuis dicit illis: Amen dico vobis, vidua hæc pauper plus miſit, quam omnes, qui miſerunt in Gazophylacium: nam omnes ex eo, quod illis ſupererat, miſerunt; at hæc è penuria ſua omnia, quæcunque habebat, miſit, totam ſubſtantiam ſuam.* Quid autem ego velim obſervans additionem verborum, nempe quod Gazophylacium erat in Templo, pro intelligentia contextus Iohannis, quo de agitur, jam dicemus. Sive Templum Dei, & quæ in Templo ſunt, ſenſu anagogico exponimus, ſive ſpiritualem ſermonem, huic conſequenter Gazophylacium etiam, quod in Templo erat, diligenter conſiderabimus: quod quidem Gazophylacium locus cum ſit numiſmatum, quæ offeruntur ad honorem Dei, & ad diſpenſationem requiei pauperum, quid aliud ſunt numiſmata, quam divini ſermones imaginem magni Regis impreſſam habentes, qui conſiderantur à menſarijs probatis, gnaris dividendi probata ab improbatis, quæ mentiuntur ſe eſſe probata, & ſervantibus illud Ieſu mandatum: *Eſtote probi trapezitæ*: & Pauli doctrinam dicentis: *Omnia probantes, quod bonum eſt tenete, ab omni ſpecie mala abſtinete vos?* Vnuſquiſque autem inferat ad ædificationem Eccleſiæ ferens ad Gazophylacium, quod mente cernitur, quæcunque poteſt ad honorem

Luc 21. 1, 2 & ſeq.

Marc. 12. 41, & ſeq.

1. Theſſ. 5. 21, 22.

A λῶ μαθεῖν ἐκ τῶ τὰ προφητικὰ ἀπηγγέλθαι ὑπὸ τῶ σωτῆρος λελαληκέναι ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ οὐκ ἂν προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιστὴς οἷς εἶπεν ὁ ἰησοῦς τὸ · ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ , καὶ πανταχῆ γε ὅπου προσκείσεται ταῦτα τὰ ῥήματα ἃ ἐλάλησεν ἐν ᾧδέ τινι τόπῳ , ἐπιζητήσας εὑρήσεις τὸ προσθήκης εὔλογον · ἵν' οὖν νοηθῇ τί τὸ ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ταῦτα τὰ ῥήματα τὰ κατὰ τὸν ἰησοῦ εἰρῆσθαι, πρὸς ἃ διανοήσομεθα ἄφωθεν ἀπὸ λογικῆς B μύρκου μαθητείας, ὁμοιασθήσεται ὁ γαζοφυλάκιον · ἀπὸ μὲν τῶν λογικῶν ταῦτα · ἀναβλέψας δὲ εἰς τοὺς βάλλοντας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τὰ δῶρα αὐτῶν πλουσίους , εἶδέ τινα χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν λεπτὰ δύο , καὶ εἶπεν · ἀληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα αὕτη πτωχὴ πλεῖον πάντων ἔβαλε. πάντες γὰρ οὗτοι ἐκ τῶν περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ. αὕτη δὲ ἐκ τῶ ὑστερήματος αὐτῆς πάντα τὸν βίον ἑαυτῆς * εἶ. * χ. ἐ τὸ χον ἔβαλεν · ἀπὸ δὲ τῶ κ μύρκου · καὶ ἐστὼς ὁ * χ. ἐ τὸ ἰησοῦς κατέναντι τῶ γαζοφυλακίου , ἐθεώρει * καὶ ἐ ἔχ. C πᾶσιν ἔβαλε χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον , καὶ ἔβαλλον πλούσιοι πολλά · ἐλθοῦσα δὲ μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο , ὅ ἐστι κοδράντης · καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτῶ εἶπεν αὐτοῖς · ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλε τῶν βαλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. πάντες γὰρ ἐκ τῶ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον. αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν , ὅλον τὸν βίον αὐτῆς · τί δέ μοι θέλεται ἡ τῶν ῥητῶν παρόδεσις τηρήσαι ὅτι τὸ γαζοφυλάκιον ἐν τῷ D ἱερῷ λῦ, νῦν τῶ νοῆσαι τὸν προκειμένων ἰωαννῆ λέξιν , ἴδη λέξωμεν · εἰ τὸ ἱερὸν σημαίνομεν τῶ θεῶ , καὶ κ' ὃν ναὸν , εἴ τε τὸν πνευματικὸν λόγον , τότε ἀκολούθως καὶ τὸ ἐν ᾧ ἱερῷ γαζοφυλάκιον καταινοήσωμεν , ἐπεὶ ὅστι τόπος νομισμάτων εἰς τιμὴν θεῶ , ἢ οἰκονομίαν ἀναπαύσεως πενήτων προσφερομένων , τίνες νομίσματα τίνα ἂν εἴη ἢ οἱ θεῖοι λόγοι τὴν εἰκόνα τῶ μεγάλω βασιλέως ἐντετυπωμένην ἔχοντες , ὑπὸ δοκιμῶν τραπεζιτῶν θεωρούμενοι, τῶν χωρίζον βεβαμμένων ἀπὸ τῶν δοκίμων τὰ ἀδόκιμα , προσποιούμενα δὲ εἶ) δοκίμα , καὶ τρέποντων τὴν ἐντολὴν ἰησοῦ λέγουσαν · δόκιμοι τραπεζῖται γίνεσθε , καὶ τὴν παύλου διδαχὴν φάσκοντος · πάντα δοκιμάζετε , τὸ καλὸν κατέχετε , ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε · ἕκαστος δὴ σπουδὴς φερέτω εἰς οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας , φέρων ὅπῃ ὃ νοητὸν γαζοφυλάκιον * ὃς διώλεσθαι εἰς τιμὴν τῶ * χ.

Vide Notam

θεῦ καὶ ὠφέλιαν τοῦ κοινοῦ· ἐπεὶ δέ ἐστιν ὠφεληθῆναι ὁ κοινὸν διχῶς, ἀπό τε λόγων, καὶ ἀπὸ πράξεων, ὧν ὁ δίκαιος * πρὸς ἄπερ, καλῶς καὶ αὐτὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ γαζοφυλάκιον· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἴσοι οὐδ' ὁμοῖοι * πάντως αἱ δυνάμεις ἐν ᾧ βίῳ τύχῃ, εἴγε ἔδωκεν ὁ οἰκοδεσπότης ᾧ μὲν πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἕν, ἑκάστῳ καὶ τὴν ἰδίαν δύναμιν, ἀποδίδωσι ὁ ἐμψυχῶν τὸν λόγον ἐνορᾶν τῇ δυνάμει τὸ διδόντων εἰς ὃ διηγησάμεθα γαζοφυλάκιον, ὃς ἀποδίδοται, καὶ τῇ ποσότητι τῶν συνισταμένων ἐνορᾶν μόνῃ· διὸ καὶ ἐπεί ἐστι πλείονα δυνάμενος, ὀλιγώτερα μὲν ὡς πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν αὐτῷ δύναμιν ποιῶν, πλείονα δὲ ὡς πρὸς ἑτέρων σύγκρισιν ἐλάττονα δυναμένων, καὶ ἀποδίδοται τὰς ὅλῃ δυνάμει τὰ ἐλάττονα πεποιηκότας τῶν τὰ πλείονα συνεισενεγκόντας ἐκ δυνάμεως πολλαπλασίονα φέρειν δυναμένης, γέγραπται ἃ προεθέμεθα τῷ λουκᾷ καὶ τῷ μάρκῳ· ἅμα δὲ διδάσκει τὰ ῥηθέντα τούτων τὸν νοήσαντα τούτων πνευματικῶς, μηδεπώποτε τοὺς νομιζομένους διαφέρειν ἐπαρεσκεῖν καὶ τοῖς ὡς πρὸς ἀνθρώπων κρίσιν ὑποδεεστέρων· ὁ γὰρ πέπεισται * πίστιν ὑπολαμβανομένων πλείονα καὶ κρείττονα ποιεῖν συγκρίνων ἑαυτὸν τοῖς ὅσον ὅτι αὐθεντικὴν κρίσιν ἐλάττονα πρᾶξαι, ὅτι πάντα ἃ δεδώκαμεν πεπόκεν, ἢ ὅλως ὁ * πάντα οἷός τε ἦν ἀπαρτῆσαι ἀπὸ τοῦ λόγου * ἀποδέδωκεν· ἀνέβλεψεν οὖν εἰς τοὺς βάλλοντας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τὰ δῶρα αὐτῷ πλουσίους ὁ ἰησοῦς, καὶ ἰδὼν τὴν πενιχρὰν χήραν λεπτὰ βάλλουσαν δύο, τάχα τῷ γνωστικῷ τρόπῳ καὶ τῷ πρακτικῷ ἀπλανέστερον περὶ τῶν θείων φρονοῦσαν, καὶ ἀμάλγουν τοῖς βιοῦσιν, εἶπεν, ἀληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλε· καὶ τοῦτο * εἰποὺν καθορᾷν τινα ἔφαμεν πολλαπλασίονα δυνάμενοι φέρειν εἰς τὸ κοινόν, οἱ ὅσον ὅτι τῇ δυνάμει πλούσιοι ὄντες τῷ πρεσβεύοντας αὐτοῖς εἰς βάθος εἰς τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ * ἐλαχίστη μέρεσιν ὧν οἷοί τε ἦσαν συνισταμένοις· κατανοεῖ δὲ καὶ τὰ τῆς χήρας ὑστερήματα, καὶ ὅτι βιασαμένη ἑαυτὴν πάντα ὅν εἶχεν βίον ἐνέγκειν εἰς τὸ ἐν τῷ ἱερῷ γαζοφυλάκιον, προσφέρουσα πάσῃ τῇ δυνάμει ἑαυτὴν τῷ θεῷ· ἀεὶ τοίνυν ὁ ἰησοῦς καὶ μὲν τὸν λουκᾶν ἀναβλέπων εἰς τοὺς βάλλοντας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους τὰ δῶρα αὐτῷ, ὁρᾷ καὶ τὴν πενιχρὰν χήραν βάλλουσαν λεπτὰ δύο· καὶ ὁ μὲν μάρκος ἐπὶ κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου θεωρεῖ τινα εἶπον πᾶς ὁ λαὸς βάλλει καὶ δυνάμειν τὸν νοητὸν χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον, καὶ ὡς μόνος δυνάμενος βλέπειν τοὺς πλουσίους

Dei, & utilitatem communem. Quoniam vero communitas duobus modis juvatur, verbis, & operibus, quæ justus agit; pulchre hæc etiam opera referuntur ad Gazophylacium, quod mente cernitur. Sed quoniam non æquales, ac ne omnino quidem similes omnibus sunt vires in hac vita; quandoquidem dedit paterfamilias uni quinque talenta, alteri duo, & alij unum, unicuique secundum propriam potentiam; animatus hujus Sermo laudat quos laudat, respiciens ad potentiam mittentium in illud, quod interpretati sumus Gazophylacium; non respiciens ad solam quantitatem rerum, quæ offeruntur; quam etiam ob causam scripta sunt, quæ ex Luca, & Marco apposuimus. Et quoniam est aliquis qui plura potest, pauciora quidem faciens, quam pro potentia in se existenti, sed plura comparatione eorum qui minus possunt; magis laudantur hi, qui totis viribus suis fecerunt pauciora, quam hi qui plura intulerint ex potentia, quæ ferre valeat longe copiosiora. Pariter etiam docetur his dictis is qui spiritualiter hæc considerarit, quod qui putantur præcellere, extollere se non debeant contra eos qui judicio hominum sunt tenuiores: non enim certus est fidelis, existimans se meliora & copiosiora facere, conferens seipsum cum minima agentibus, quod omnia quæ potuit fecit; vel quod per Sermonem, & Filium Dei non poterant exigi ab eo omnia, quæ reddidit. Respexit ergo ad eos divites Iesus qui munera sua mittebant in Gazophylacium: & intuitus pauperculam viduam minuta duo mittentem (fortassis cogitantem simplicius de rebus divinis contemplatione, & actione & consequenter his viventem) dixit: Vere dico vobis viduam hanc pauperem plus, quam omnes misisse: quod dixit despiciens quodammodo divites qui multo copiosiora ferre in commune valentes, quod ad potentiam attinet, ex eo quod illis redundabat, mittebant in munera Dei partem minimam eorum, quæ inferre poterant. Considera etiam viduæ penurias, & quod vim sibi inferens, omnem quam habebat, substantiam tulerit in Templum, in Gazophylacium, offerens omnem potentiam suam Deo. Semper igitur Iesus juxta Lucam respiciens in divites mittentes munera sua in Gazophylacium, videt etiam pauperculam viduam mittentem minuta duo. Iuxta Marcum vero cum sederit ex adverso Gazophylacij videt, quonam modo omnis populus mittit pro viribus suis æs spirituale in Gazophylacium: &, tanquam qui solus videre possit divites, vide-, quæ-

* Forte, πάντα. Pro. πρὸς τὰ. * Forte, πάντα

* Forte, τὸ σύστασιν. Mox ἀφέρειν

* Forte, ἃ ἐπάνω

* Forte, εἶπε

* Forte, ἐλαχίστην

* Forte, ἰλάσκεται

nam tandem mittat in illud pro viribus suis etiam anima paupercula, & egena: quæ quia quod potest mittit, præ multis divitibus justificatur etiam. Nec alloquitur Iesus veluti vulgares, sed, quemadmodum Marcus inquit, Discipulos suos. Etenim nunc vocatis ad se Discipulis suis dicit illis illud, educens eos ut videant non quemadmodum homo, sed quemadmodum videt Deus, homo enim videt in facie, Deus vero in corde: *Amen dico vobis viduam hanc pauperem plus omnibus misisse, qui mittant in Gazophylacium*, & quæ sequuntur. Sed quidnam quæso putas me velle hoc longo hyperbato, cum propositum sit narrare hæc verba, quæ loquutus est Iesus in Gazophylacio docens in Templo, nisi ostendere, quod omnibus inferentibus in Gazophylacium Templi, quæ in communi alimento futura essent egentibus, necesse sit uti Iesus magis quam omnes inferat quæ utilitati sint futura, nempe verba vitæ æternæ, & doctrinæ de Deo, & de se ipso? Ac splendidius profecto quovis numismate illud erat: *Ego sum lux mundi*: quod dictum fuit in Gazophylacio: & illud: *Si me sciretis, & Patrem meum sciretis*; sed & omnia quæ sunt in illo loco [splendida sunt.] Atque aurum sane omne, cæterorum qui in Gazophylacio ferebant, quæ habebant, arena erat pauca comparatione verborum Iesu. Sapientia siquidem erat quivis ejus sermo, de qua dicitur: *Omne aurum coram sapientia est pauca arena; & ceu cœnum reputabitur argentum coram ea*: & hæc certe considerabunt, quotquot edocti sunt audire sapientiam illam, quæ annunciatur inter perfectos, in mysterio absconditam: quam prædestinat Deus ante secula ad justorum suorum gloriam. Considerabunt hæc etiam, qui dispicere valent sapientiam Dei longe excellentiorem sapientia hujus seculi, vel principum seculi hujus, qui destruuntur, ceu qui utantur proprijs Prophetis, & tueantur qualescunque sermones, alios præter veritatem: nam cæteræ sapientiæ, quæ veluti aurum reputantur arena, sunt parva coram sapientia, quam creavit Deus principium viarum suarum ad opera sua; argentumque splendida & eloquens multorum oratio ceu cœnum reputabitur coram castis sermonibus Domini, qui igniti sunt, & purgati, & probati septuplum, quia processerunt ab illo Sermone qui erat in principio apud Deum. Cæterum testimonia ex libro qui inscribitur Sapientia, alias apposuimus, ut videremus vim dicti illius: *Hæc verba loquutus est Iesus in Gazophylacio docens in Templo*: observetur enim expo-

Ioh. 8. 12.

Sap. 7. 9.

1. Cor. 2. 7.

εἶδεν εἴ ποτε πτωχὴ καὶ ὑστερουμένη βαλεῖ ὅλη δυνάμει, ἀφ' ἑαυτῆς· τοῦτο δικαιοῦται παρὰ τοὺς πολλοὺς πλουσίους· ἀφ' ὑπερτῶν λέγει, ἀλλ' ὡς φησιν ὁ μάρκος, τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ὁ νῦν γὰρ προσκαλούμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λέγει αὐτοῖς, διδάσκων βλέπετε, μὴ ὡς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ὁ θεός. ὁ ἄνθρωπος γὰρ ὁρᾷ εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ θεὸς ὁρᾷ εἰς καρδίαν, τουτέστιν· ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλέον πάντων ἔβαλε τῶν βαλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον, ἢ γὰρ ἐξῆς· τί δή μοι ταῦτα πρὸ τοῦ βούλεται, προκειμένην διηγήσασθαι τὸ· ταῦτα τὰ ῥήματα ἃ ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, ἢ παραδεῖξαι ὅτι πάντων συμφερόντων ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ τῷ ἱερῷ τοῦ θεοῦ τὰ χρήσιμα τοῖς δεομένοις, μᾶλλον πάντων ἐχρῆν τὸν ἰησοῦν φέρειν τὰ ὠφελήσοντα, ἅπερ ἦν ῥήματα ζωῆς αἰωνίου, καὶ διδασκαλία περὶ θεοῦ, καὶ ἑαυτοῦ; καὶ πρώτως γε νομίσματος πολυφθέγγου ἦν τὸ· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ εἰρημένον, καὶ τὸ· εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ᾔδητε, καὶ ὅλα τὰ κατ' τὸν τόπον· καὶ ὁ πᾶς γε τῶν λοιπῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον φερόντων ἃ εἶχεν χρυσὸς ἦν μικρὸν ὀλίγον, ὡς πρὸς τὰ ἐκεῖνα ῥήματα· σοφία γὰρ ἦν πᾶς ὁ λόγος αὐτοῦ· πᾶς ὁ χρυσὸς ἐν ὅλῃ σοφίᾳ ψάμμος ὀλίγη, καὶ ὡς πηλὸς λογισθήσεται ὀργυρος ἐναντίον αὐτοῦ· καὶ ταῦτά γε σαφῶς νοηθήσεται τοῖς κατακρίνειν μεμαθηκόσι τὴν τοῖς τελείοις λαλουμένης σοφίας ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς τὴν τῶν δικαίων αὐτοῦ δόξαν, ἣν δυναμένοις ἐνορᾶν ὑπερέχειν σοφίας θεοῦ πᾶσαν τῆς σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἢ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων οἱονεὶ προφήταις ἰδίοις χρωμένων, τῶν ὁποιανδήποτε λόγων ἑτέρων πρὸ τῆς ἀληθείας προτιμωμένων· ψάμμος γὰρ ὀλίγη αἱ λοιπαὶ σοφίαι χρυσοῦ εἰ νομιζόμεναι ἐν ὅλῃ σοφίᾳ ἦν ἔκπυστον ὁ θεὸς ἄρχειν ὁδὸν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, καὶ ὀργυρος ὁ τῶν πολλῶν λαμπρὸς καὶ πιθανὸς λόγος ὡς πηλὸς λογισθήσεται, τῶν ἀγνῶν λογίων κυρίου τῶν πεπυρωμένων καὶ κεκαθαρισμένων ἑπταπλασίως, καὶ δοκίμων, ἅτε προσεληλυθότων ἀπὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν λόγου· ἀφ' οὗ ἀπὸ τῆς ὑπογεγραμμένης σοφίας ἄλλως πρεσβεύεται εἰς ὃ στομωθῆναι τῷ δυνάμει τοῦ· ταῦτα τὰ ῥήματα ἃ ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ· τηρείσθω γὰρ ἡ παρὰ τῶν πλου-

σίων, καὶ τῆς πενιχρᾶς χήρας διήγησις, ὡς ἀ- A sitio de pauperibus, deque vidua pau-
πορίπτου, * ἐπεί τις γε μιμητὴς ἔστι χριστοῦ, percula, ut explicata est, & si quis
ἥκετε ἐπὶ τὸ μὴ ἐν τόπῳ τοιοῦτον ἱερὸν τοῦ θεοῦ, imitator est Christi veniat ad Tem-
ἐδράων ᾧ νῷ, καὶ ἀκολουθῶν ᾧ πνεύματι χά- plum Dei quod mente cernitur, & non
ραγαγῆσαι αὐτὸν ἐπ' αὐτὸ δυναμένῳ, καὶ φέρειν τὰ est in loco, mente iter faciens, & se-
δίκαια νομίσματα, ῥήματα ζωῆς αἰωνίου, ἅπερ ὁ quens spiritum, à quo manu duci ipse ad
γαζοφυλάκιον, καὶ ἔργα ἀκόλουθα τοῖς τοιούτοις ῥή- Templum ipsum potest, afferatque pro-
μασιν· ἀλλ' εἰ δὲ μήτε πενιχρά τις ἦμεν, μήτε χήρα bata numismata, nempe verba vitæ æter-
εἴη φέρειν μηδὲν πλέον δυναμένη δύο λεπτῶν, næ ad Gazophylacium, & opera hujus-
μήτε πλούσιος ἐκ μόνων περισσευμάτων φέρων, cemodi verbis consona. Atque utinam
ἀλλὰ πολλὰ ὧν πλοῦτον αἰσπασθεὶς τῷ θεῷ· ἰησοῦς B aliquis nostrum non sit illa vidua, quæ
ὁ δὲ πάντα ἃ εἶχε ῥήματα ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζο- ferre plus nil valet duobus minutis, ne-
φυλακίῳ διδάσκων, ἀλλὰ τοσαῦτα ὅσα ἐχώρει τὸ que dives afferens ex eo solo, quod re-
γαζοφυλάκιον, οὐδὲ γὰρ αὐτὸν γε οἶμαι χωρεῖν ὁ dundat, sed omnes divitias Deo dedicet.
κόσμον ὃν ὅλον ὁ θεὸς λόγον· ὁμῶς δὲ τοσαῦτα Cæterum non omnia quæ habebat ver-
ῥήματα ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ λαλῶν καὶ ba loquutus est Iesus in Gazophylacio
διδάσκων ὁ ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, οὔπω οὐδενὸς docens, sed tot, quot capiebat Gazo-
κρατοῦντός πω, καὶ αὐτὸν γὰρ οἱ λόγοι ἰσχυρότε- phylacium: nam ne mundum quidem
ροι ἐτύγχανον τοῦ πάσαι αὐτὸν θελόντων· καὶ ipsum totum arbitror capere Dei ver-
ὅσον γε λέγειν, οὐδεὶς αὐτὸν πάσαι τοῦ ἐπι- bum. Attamen tot verba in Gazophy-
βουλεύοντων αὐτῷ. ἀλλ' ἐὰν σιωπήσῃ, τότε κρα- C lacio loquens, & docens Iesus in Tem-
τηθῆναι· ὅθεν ἐπεὶ ἐβούλετο ὑπὲρ τοῦ κόσμου πα- plo nondum ab ullo tenetur; verba nan-
θεῖν, δεδεζόλυμος ὑπὸ τοῦ πιλάτου, ὃ μα- que ipsius fortiora erant ipsum appre-
στιγόλυμος σιωπᾷ, εἰ γὰρ ἐλελαλήκει, οὐκ ἂν ἐπ hendere volentibus: & certe quamdiu
ἐγένετο αὐτῷ ὃ ἐσταυρῶσθαι ἐξ ἀσθενείας, ἐπεὶ loquitur, tamdiu nemo illi insidias struen-
οὐκ ἔστιν ἀσθένεια ἐν οἷς ὁ λόγος λαλεῖ. tium apprehendere eum valent; sed si
ὥνπ δὲ αὐτὸς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ οὐδέπω ἡ tacuerit, tunc tenetur; unde interroga-
ὥρα ἐνέστηκεν τοῦ πιασθῆναι αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι tus à Pilato, & flagellatus, quod vellet
ἐν τῷ ἱερῷ. χειμάρρουν δέ πια ἐχρῆν εἶναι D pro mundo pati, tacet: alioquin si lo-
τὸν τόπον, ἔνθα ἐβούλετο πιασθῆναι ὁ ἰησοῦς, καὶ quutus fuisset, non crucifigendus ex infir-
ἐδιώκετο· ἀλλὰ καὶ καιρὸν τὸ κρατηθῆναι αὐτὸν mitate, quoniam non est infirmitas in
οὐκ ἐδεῖ εἶναι ἡμερινόν· ὁ γὰρ ἰούδας λαβὼν τὴν his, quæ Sermo Filius Dei loquitur: cum-
σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων, καὶ φαρισαίων que exisseret in Gazophylacio, nondum
ὑπηρέτας, ἤρχετο οὐκ μὴ φανῶν, καὶ λαμ- instabat hora, qua prenderetur; sed ne-
πάδων, καὶ ὅπλων· ὡσεὶ ἢ τῷ ἥπω ἐλήλυ- que oportebat eum prehendi in Tem-
θειν ἢ ἔφη αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῦ πρὸ πλειόνων plo: torrentem esse necesse erat locum,
διελήφαμεν, οἷς χρὴ καὶ εἰς τὰ παρόντα· ubi volebat Iesus prehendi, & ubi pote-
Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς· ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζη- rat prehendi. Quinetiam tempus, quo
τήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· D capiendus erat, minime diurnum esse o-
ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· καὶ portebat: *Nam Iudas cum accepisset co-* Iohan. 18.3.
ταῦτα ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων *hortem, & à principibus Sacerdotum, ac*
ἔλεγεν τοῖς προφήταις οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ *Pharisæis ministros, venit illuc cum later-*
πλείονα ἕως δὲ ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ *nis, & facibus, ac armis.* Cæterum de
γενέσθαι, ἐγώ εἰμι· μὴ ὢν τόπον τὸν λόγον δράν- hoc dicto: *Nondum venerat hora ejus*, in Ioh. 8.20.
των λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτὸν, ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ superioribus disseruimus pluribus verbis,
ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅτε παράγων εἶδε τὸν ἀπ' quibus etiam in præsentia uteris. *Rursus* Ioh. 8.21.
γενετῆς τυφλὸν, ὡσεὶ δ' εἰσόμεθα, θεοῦ διδόντος, *ergo dixit illis: Ego vado, & quæretis*
γενόμενοι ἐπὶ τὸν τόπον· λέγει ταῦτα, ἵνα ὃ ἐπι- *me, & in peccato vestro moriemini: quo*
φερόμενον γένηται· ταῦτα γὰρ αὐτοῦ λαλοῦντος ἐπί- *ego vado, vos non potestis venire.* Et hæc
στευσεν εἰς αὐτὸν, οἷον οἱ πένητες ἐρχόμενοι ἐπὶ γα- in Gazophylacio, in Templo cum loque-
retur, addidit superioribus: nec solum
hæc, sed alia multo plura vsque ad eum
contextum: *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Post hunc autem sermonem cum
lapides tulissent Iudæi, ut lapidarent eum,
Iesus absconditit se, & exiuit è Templo:
quando prætereiens vidit cæcum à nativi-
tate, de quo scimus, Deo dante, cum
ad locum pervenerimus. Hæc autem
loquitur, ut eveniat id, quod subjungi-
tur: *Hæc eo loquente, crediderunt in eum*
nimirum pauperes, qui ad Gaz phyla-

* fort. ὁ ut Iren.

cium venerant, inde accepturi quæ pos- A
sent, & quæ sibi distributa fuissent. Itaque multi crediderunt in eum, sed non multi agnoverunt eum; quoniam ex his qui crediderunt in eum, manentes in sermone ejus, verè facti Discipuli ejus agnoscunt veritatem; sed non multi ex his qui crediderunt in eum, manent in sermone ejus; ac ne multi quidem vere efficiuntur illius Discipuli: proinde ne multi quidem agnoscunt veritatem, & veritate liberi non redduntur: admodum enim pauci capiunt veritatem. Sed quinam B
agnituri sunt eum, nisi exaltantes eum?
Ioh. 8. 28. ut etiam ipse docet dicens: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc agnoscetis quod ipse sum:* nullus autem eum exaltat, qui lacte alitur præparans seipsum ad susceptionem cibi solidi: quamobrem tali di-
1. Cor. 2. 2, cit: *Judicavi me nihil scire inter vos, nisi*
3. *Iesum Christum, & hunc crucifixum:* penes quem etiam sermonis minister in infirmitate versatur, ut inquit Paulus talibus: *Ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo versatus sum apud vos.* Inquit igitur illi Dei sermo, ille Dei Fi- C
lius, rursum docere incipiens in Gazo-
Ioh. 8. 21. phylacio in Templo. *Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini.*
Ioh. 8. 30. Quæro propter hoc dictum: *Hæc eo loquente multi crediderunt in eum*, num quid ad omnes præsentes dixerit: *Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini*; an potius ad eos, quos, quia non credidissent, noverat in peccato suo morituros, non valentes pone ipsum sequi; non valentes autem, eo quod nollent; nam si volentes non po- D
terant, haudquaquam illis rationabiliter diceretur: *In peccato vestro moriemini.* At vero aliquis contra hoc dicturus est: si hæc dicebat non permanentibus in fide, quomodo talibus dicit: *Quæretis me.* Nam quærere Iesum sæpenumero est bonum, quod idem fere sit, quod quærere sermonem, & veritatem, & sapientiam. Sed respondebis hoc verbum, quærere, dici aliquando de his, qui insidias struunt:
Ioh. 7. 30. quemadmodum in illo dicto: *Quærebant eum prehendere, & nemo in eum injecit manus, quod nondum venisset hora ejus:* E
Ioh. 8. 37. & in hoc: *Novi vos Abraham semen esse, sed quæritis me interficere, quod sermo meus non capit in vobis:* denique etiam in
Ioh. 8. 40. hoc: *Nunc autem quæritis me interficere hominem qui loquutus sum veritatem vobis, quam audivi à Patre.* Quam etiam ob causam dicitur illud eum non bene quærentibus: *Et quæretis me:* quod contra-
Matth. 7. 8. rium non est ei dicto: *Omnis qui quærit in-*

ζοφιλακίου, ἵν' ἑκάστου λάβωσιν ἃ ἐαὐ δυνώμεθα καὶ ἃ ἐαὐ μεμαθήκασι παρ' αὐτοῖς· πολλοὶ μὲν οὖν ὑπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἀ πολλοὶ δ' ἔγνωσαν αὐτὸν, ἐπεὶ τῶν πεπιστευκότων εἰς αὐτὸν, οἱ μένοντες ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ἀληθῶς γνήσιοι μαθηταὶ αὐτοῦ γινόμενοι τυγχάνουσι τῆς ἀληθείας· οὐχὶ δ' οἱ πολλοὶ τῶν πεπιστευκότων εἰς αὐτὸν μένουσιν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὐδὲ οἱ πολλοὶ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταὶ γίνονται· ὥσπερ οὐδὲ πολλοὶ γινώσκονται ἀληθῶς, καὶ εἰ μὴ ἀλήθεια * ἐλευθεροῖ, ἐλεύθεροι οὐ γίνονται. Vid. Not.
στοιδρὰ γὰρ ὀλίγοι χωροῦσι τὴν ἐλευθερίαν· τίνες δέ εἰσιν οἱ γνωσόμενοι ἢ οἱ ὑψοῦντες αὐτόν; ὡς αὐτὸς διδάσκει λέγων· ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι· οὐδεὶς δὲ αὐτὸν ὑψοῖ γάλακτι προσῳκειωμένος, παρασκευάζων ἑαυτὸν εἰς προσδοχὴν τῆς στερεᾶς τροφῆς. διόπερ ὁ τοιοῦτος λέγει· ἔκρινα μηδὲν εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, ὡσὰν καὶ ὁ τοιοῦτος ἐν ἀσθενείᾳ ἦν, ὡς φησιν ὁ παῦλος τοιούτοις· κἀγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ, καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς· φησὶ τοίνυν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἀρχόμενος παιδεύειν δευτέρων μαθημάτων τὴν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν τῷ ἱερῷ· ἐγὼ ὑπάγω καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ζητῶ δῆτα τὸ· ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος πολλοὶ ὑπίστευσαν εἰς αὐτὸν, μήποτε ἀπεὶς πάντας τοὺς παρόντας λέγῃ τό· ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, ἀλλὰ πρὸς τούτους ὡς ἤδη μὴ πιστεύσαντας, διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῶν ἀποθανουμένους, καὶ μὴ δυναμένους ὀπίσω αὐτοῦ ἀκολουθῆσαι, μὴ δυναμένους δὲ δῆλα τὸ μὴ θέλεσθαι· εἰ γὰρ βουλόμενοι οὐκ ἐδύναντο, οὐκ ἂν εὐλόγως αὐτοῖς ἐλέγετο τό· ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ἐρῇ δέ τις πρὸς ταῦτα, εἴπερ τοῖς ἐμμένουσι τῷ μὴ πιστεύειν ταῦτα ἔλεγε, πῶς τοῖς τοιούτοις φησὶ τό· ζητήσετέ με; πολλαχοῦ γὰρ ἀγαθὸν τὸ ζητεῖν ἐν ἱησοῦ, ταυτὸν πῶς τυγχάνον τῷ ζητεῖν λόγον, καὶ ἀλήθειαν, καὶ σοφίαν· ἀλλ' ἐρῇς ὅτι καὶ ἐπὶ βουλευσαμένων ποτὲ λέγεται τὸ, ζητεῖν, ὥσπερ ἐν τῷ· ἐζήτουν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι ἄπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. καὶ ἐν τῷ· οἶδα ὅτι σπέρμα ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν· καὶ ἐν τῷ· νυνὶ δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ θεοῦ· δῆλα καὶ λέγεται

τοῖς μὴ καλῶς ζητοῦσι τό· καὶ ζητήσετέ με, οὐκ ἐναντίον ἐστὶ· πᾶς ὁ ζητῶν διείρηκε· καὶ

καὶ ἀεὶ δὲ διάφοροί εἰσι τῶν ζητούντων τὸν Ἰησοῦν, καὶ A
πάντων γνησίως, καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, καὶ
ὃ ὠφεληθῆναι ἀπ' αὐτοῦ ζητοῦντων αὐτόν· εἰσὶ γὰρ
καὶ μυρίας ἀποπεπλωκυίας τῷ καλῶς πεφυκότας
ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν. διὸ καὶ μόνοι οἱ ὀρθῶς
ζητοῦντες αὐτὸν εὑρήκασιν εἰρήνην ἔσχον, οἱ καὶ κυρίως
λέγοντ' ἂν αὐτὸν ζητεῖν ὃν ἐν ἀρχῇ λόγον,
πρὸς τὸν θεὸν λόγον, καὶ ἵνα αὐτοὺς προσάγοι
τῷ πατρί· πρῶτον γὰρ, καὶ ἐμφανιζόμενος ὁ
λόγος, ἐπὰν μὴ προδεδεγμένῃ ἀπλῆς ὁ ὑπάρ-
χῃ, καὶ λέγῃ· ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ἐὰν ἀπελθόν- B
τος γε αὐτοῦ ζητῶμεν αὐτὸν, οὐκ εὑρήσομεν
αὐτόν· ἀλλ' ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἡμῶν ἀποθανούμεθα· οἷδε δὲ ἀπό τινος ὑπάγει, καὶ τίνι προσ-
μένει, μηδέπω θεωρούμενος, ἵν' ἐν καιρῷ
* Fort. θεί- ῥᾳ ζητηθείς * καὶ τοῖς ἔτι ἔχουσιν αὐτὸν
ειεν. καὶ μὴ τεθεωρηκόσιν αὐτὸν λέγεται· μὴ εἴπῃς ἐν
τῇ καρδίᾳ σου, τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν;
τοῦτέστι χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ τίς καταβήσεται
εἰς τὸν ἄβυσσον; τοῦτέστι χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀνα-
γαγεῖν· ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; ἐγγύς σου τὸ ῥῆ- C
μα σφόδρα ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ
σου· τοιοῦτος γὰρ φιλανθρώπως ὁ σωτὴρ ὑποδείκ-
νυσι καὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας, ἵνα μὴ
ζητῶσιν αὐτὴν ἔξω ἑαυτῶν, μηδὲ λέγωσιν, ἰδοὺ ὧδε, ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ, φησὶ γὰρ αὐτοῖς· ἡ βα-
σιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστι· καὶ ὅσον γε σώ-
ζομεν τὰ ἐναπαρέντα ἡμῖν τῇ ψυχῇ τῆς ἀλη-
θείας σπέρματα, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς, οὐδέ-
πω ἀπελήλυθεν ἀφ' ἡμῶν ὁ λόγος· ἐὰν δ' ἀπὸ
τῆς τοῦ κακίστου χύσεως διαφθαρῶμεν, D
πότε ἡμῖν ἐρεῖ, ὑπάγω, ἵνα κἂν ζητῶμεν
αὐτὸν, οὐχ εὑρήσωμεν, ἀλλ' ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἡμῶν
ἀποθανούμεθα, καταλαμβανόμενοι ἐν αὐτῇ, καὶ
προδεδεγμένοι ὑπὸ τούτῳ ὑπὸ τοῦ τε-
ταγμένου ὅπως τοῦ ἀπαγειν τῶν ψυχῶν, καὶ
τὸν εἰπόντα· ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἀπαιτοῦ-
σι τὴν ψυχήν σου ἀπὸ σου· καὶ χρὴ μὲν προσθεῖν
αἰεξέτασον οὖν καὶ τό, ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν
ἀποθανεῖσθε· εἰ μὲν κινούμενον λαμβάνεται, δῆ-
λον ὅτι οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῶν E
ἀποθανοῦνται, οἱ δὲ δίκαιοι ἐν δικαιοσύνῃ· εἰ
δὲ τὸ, ἀποθανεῖσθε, καὶ ὃν ἐμβριθῆ τοῦ χριστοῦ
θάνατον λαμβάνεται, ὡς δ' ὁ θεὸς θάνατον ἡ-
μῶν τηκόντος ἀποθνήσκοντος, δῆλον ὅτι οἷς ταῦτα
ἐλέγετο, οὐδέπω ἀπεθνήκεσαν· καὶ ζητήσεις
πῶς εἰ μὴ πεφύσηται ὅτι ἔξω μιμούμενοι πο-
τε ἀποθανεῖσθαι· ἀπαιτήσεται δέ τις καὶ ὁ θεὸς
τοῦτο λέγων ὅτι κατ' ἐκεῖνο καιρὸν ὃ μηδέπω
πεφύσηται οὐδὲ ὁ θεὸς θάνατον ἁμαρτήματι ἴσῃ, καὶ ὁ θεὸς ὃς ὁ λόγος, οὐδέπω τὸν ὁ θεὸς θάνατον ἀ-

venit. Ac certe, differentiæ semper sunt quærentium Iesum, cum omnes non sincere, & pro sua ipsorum salute, & ut ab eo juventur, quærant eum. Sunt enim aliqui innumeris argumentis, quæ ab honesto deflexerunt, quærentes Iesum: quamobrem soli rectè quærentes eum pacem invenerunt: qui etiam proprie dicentur ipsum quærere in principio existentem Sermonem, Sermonem apud Deum, ut ipsos adducat ad Patrem. Assistens autem ille λόγος, [id est ratio, & Filius Dei,] & notiones suggerens, nisi admissus fuerit, minatur se abiturum, & dicit: *Ego vado*; eum nobis postea, si abeuntem quæsierimus, non inventuris, sed in peccato nostro morituris. Novit autem à quo discedit, & apud quem manet, nondum inventus, ut in tempore quæsitus inveniatur: quibus profectò isto modo habentibus eum, nec adhuc illum videntibus dicitur illud: *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est Christum deducere; vel, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit Scriptura? admodum prope te est verbum in ore tuo, & in corde tuo.* Proinde his etiam benigne Servator ostendit, quæ ad regnum Dei pertinent, ne quærant illud extra seipsos, neque dicant: *Ecce hic, vel ecce illic:* inquit enim: *Regnum Dei intra vos est:* & quamdiu quidem servamus animæ nostræ ingenita veritatis semina, ejusque principia, nunquam à nobis discedit ille λόγος, [id est ratio, & Filius Dei.] Quod si malitiæ dissolutione corrupti fuerimus, tunc nobis dicturus est: Abeo; non inventuris illum, etiam si quæramus maxime, sed in peccato nostro morituris, deprehensis in eo, & assumptis ab his qui ordinati sunt, ut repetant animam; juxta dicentem: *Insipiens, nocte hac animam abs te tuam repetunt.* Sed ne hoc quidem dictum: *In peccato vestro moriemini*, absque indagine prætereundum est: nam si communiter accipiatur, perspicuum est peccatores in peccato suo morituros; justos vero in sua justitia: sin vero, *moriemini*, accipiatur de morte, quæ est inimica Christi, ut is pereat, qui ad mortem peccavit; perspicuum est nondum perijsse eos, quibus hæc dicebantur. Quæres etiam, quonam pacto qui non crediderant se vivere in infirmitate, morituri sint aliquando; præsertim cum aliquis in horum defensione sit responsurus incredulitatem in illo tempore nondum fuisse peccatum ad mortem: & id-

Rom. 10. 6, 7, 8.

Luc. 17. 21.

Luc. 12. 20.

circo illos penes quos loquebatur Servator, ad mortem non peccasse: vivebant illi tamen in infirmitate animæ suæ, eratque infirmitas illa ad mortem: propterea videns illos miserè ægrotantes, atque de illorum salute desperans dicebat: *Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini.* Dicamus igitur quod infirmitas illa illis ad mortem erat, tanquam à Iesu edocti differentiam infirmitatis: infirmabatur nanque Lazarus, sed noverat medicus infirmitatem hujus non esse ad
Ioh. 11. 4. mortem: quamobrem inquit: *Infirmitas hæc non est ad mortem.* Hanc ob causam si suscipiamus infirmitates ipsorum ægrotantium, adhibeamus animum ne quando ad mortem ægrotemus, morbo facto immedicabili, cum adhuc spes esse posset. Pariter etiam apertius erit hoc dictum: *Quo ego vado, vos non potestis venire*, quod subjungitur verbis illis: *Et in peccato vestro moriemini:* quando enim moritur quis in suo ipsius peccato, quo vadit Iesus, non potest abire: nullus enim mortuus
Psalm. 113. 17, 18. sequi potest Iesum: quandoquidem, *Mortui non te laudabunt Domine, neque omnes qui descendunt in infernum, sed nos viventes laudabimus Dominum.* Ad hæc huic dicto: *In peccato vestro moriemini*, illud Ezechielis adjunges hunc in modum
Ezech. 18. 20. se habens: *Anima peccans ipsa moritur*: mors enim animæ peccatum, non omne tamen meo judicio, sed illud, quod dicit
1. Ioh. 5. 16, 17. Iohannes, ad mortem: qui pariter etiam distinguit peccatum aliquod mortem esse animæ, & item aliquod infirmitatem esse ejus: fortassis etiam tertio modo peccatum aliquod damnum est animæ, quod
Matth. 16. 26. scilicet ex eo liquet: *Quid utilitatis habebit homo, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* & ex eo: *Si*
1. Cor. 3. 15. *cujus opus exustum fuerit, damnum habebit.* Atque in peccato quidem moriëtibus inquit: *Vado & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quo ego vado, vos non potestis ve-*
Ioh. 13. 36. *nire*; ad Petrum vero: *Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea*: licet enim Discipulis Iesu esse præparatis nunc ad sequendum Christum abeuntem ad Patrem; sequuturis alioquin postea, cum diligentia, & arte iter facientibus, præceptorem, & Sermonem Dei. Cæterum propter ea quæ à nobis de fine considerata sunt, credibile est aliquem notaturũ illud: *Quo ego vado vos non potestis venire*, dicturumque ad hoc, licere nunc quidem istis non posse, sed futurum ut in posterũ possint hi etiam, quandoquidem si est quoddam præsens seculum, aliud etiam sit

μὴ τηκώμεθα, ἀλλ' ἔζων μὲν ἐν ἀσθενείᾳ τῆς ψυχῆς * αὐτοῖς· ἡ δὲ ἀσθένεια ἐκείνη πρὸς θά- * Κ. ἐκεῖνα νατον ἦν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἰατρὸς ἐλέπων ὀλε- θρίως αὐτοὺς ἀσθενοῦντας, ἔλεγεν ὑπηγεῖ αὐ- τοῖς τοῦ θεραπεύειν· ἐγὼ ὑπάγω καὶ ζητήσε- τέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. * Εἰπούμεν δὲ τό· ἐπεὶ ἡ ἀσθένεια ἐκείνη ἦν * Κ. ἐστιν πρὸς θάνατον, ἅτε μαθόντες ἀπὸ τοῦ ἰη- σοῦ διαφορὰν ἀσθενείας, ἡ μὲν δὴ καὶ ὁ ἰατρὸς ἔλεγεν, ἀλλ' ἤδη ὁ ἰατρὸς, ὅτι ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ B πρὸς θάνατον ἦν· διὰ τοῦτο φησι· αὐτη ἡ ἀ- σθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον· διὰ τοῦτο καὶ ἀπλαμβανόμεθα τῆς ἀσθενείας ἑαυτῶν ἀσθενούντων, προσέχωμεν μήποτε πρὸς θάνα- τον ἀσθενήσωμεν, μεταβαλόντος τῆς νόσου * ἀπὸ Vid. Not. τοῦ ἐπὶ αὐτοῖς εἰς δυνάσθαι ὅτι τὸ αἴλατον· ἅμα δὲ σαφέστερόν πως ἔσται καὶ τό· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, ὑπιφερό- μενον τοῦ· καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖ- σθε. ὅταν γὰρ ἀποθάνῃ τις ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἁμαρτίᾳ, ὅπου ὑπάγει ὁ ἰησοῦς, οὐ δύναται ἀπελθεῖν· οὐ- δεὶς γὰρ νεκροὺς ἀκολουθεῖν δύναται τῷ ἰησοῦ. οὐ- δὲ γὰρ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσι σε, κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς ᾅδην. ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες εὐλογήσομεν τὸν κύριον· ἔτι πρὸς τό· ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, προσθήσω ὃ ἐν τῇ ἐξεχιὴλ ἔτοιμον ἔχει· ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕ- τη ἀποθανεῖται, θάνατος γὰρ ψυχῆς ἁμαρτία. οἶ- μαι δὲ ὅτι οὐ πᾶσα, ἀλλ' ἣν φησιν ἰωάννης, πρὸς θάνατον, ἅμα δὲ καὶ διαφέλλει ὅτι τις ἁ- μαρτία θανατοῖ ὅτι ψυχῆς, καί τις ἁμαρτία ἀ- σθένεια αὐτῆς· πάχα δὲ καὶ πεῖσον τις ἁμαρτία D ζημία ψυχῆς ἐστιν * ἁμαρτία, δηλονότι ἐν ᾧ * Κ. ἐφελη- τί ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος, ἐὰν ὅλον τὸν κό- σμον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσῃ, ἢ ζημιωθῇ; καὶ ἐκ τοῦ· εἴ τινος οὐ ἔργον κατα- καήσεται, ζημιωθήσεται· τοῖς μὲν οὖν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἀποθανουμένοις φησὶν, ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθα- νεῖσθε. ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. τῷ δὲ πέτρῳ· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δυνάσαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον· ἕξεσι γὰρ μαθητευόμενον τῷ ἰησοῦ, νῦν μὲν μὴ προσκυλάσθαι πρὸς ὃ ἀκολουθῆν αὐ- τῷ ἀπόντι πρὸς ὃν πατέρα, ὕστερον δὲ ἐξ ὑπομελείας κατ' ἴχνη βαίνοντα ἀκολουθεῖν τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἕπεσθαι τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ· εἰκὸς δὲ ὅπ ἀφ' οὗ τὰ περὶ τέλους ἡμῶν ὑπο- ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, ἢ πρὸς τοῦτο ἐρεῖ ὅπ * Κ. ἐ ἐξεσι νῦν μὲν δυνῆσθαι, ὕστερον * δὲ δυνήσῃ, καὶ εἰκὸς ὅτι ὃς ἐνέτυχες αἰῶν, καὶ ἄλλος δυνα- σθαι

μῦσιν, ὅτι περὶ ὧν λέλεκται, ἃ δύνασθε A futurum, ad quos dictum est, non potestis
ἐλθεῖν καὶ ὃν ἐνεστηκότα αἰῶνα, πολὺς ὁ venire in præsenti seculo: verum multum
λείπων εἰς τὸν συντελούμενον αὐτὸν ὄντα χρόνον, superest temporis ad consummationem se-
ἃ δύνανται ἐλθεῖν ὅπου Ἰησοῦς, τοῦτέστιν, ὅπου ἡ ἀ- culi, in quo venire non possunt eo, ubi est
λήθεια, καὶ ἡ σοφία, καὶ ὁ λόγος, τοῦτο γάρ Iesus, nimirũ ubi est veritas, ubi est Sapien-
ἐστιν ὅπου Ἰησοῦς· οἶδα δέ τινας, ἃ μόνον ἐν τῷ tia, ubi est Sermo Dei Filius, hoc enim est,
αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κατα- ubi est Iesus. Novi autẽ quosdam, qui non
μένοντας ὑπὸ τῆς ἰδίας ἁμαρτίας, ὡς τούτους solum in hoc seculo, verum etiam in fu-
Χ. τοῖς περὶ ὧν φησιν ὁ λόγος· ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ turo à proprio peccato detineantur: ve-
πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, luti istos, de quibus Filius inquit Dei:
οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι· ἃ μήποτε εἰ μὲν ἐν τῷ *Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, Marc 3.29.*
μέλλοντι αἰῶνι, ἤδη ἂν ἦν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερ- *non habet remissionem, neque in præsenti*
χομένοις· ὁ μήποτε Ἡρακλέων ἐκδέχεται τὴν *seculo, neque in futuro*: nec tamen sequi- B
περὶ τῆς φυλακίου λέξιν, ἂν εἶπεν εἰς αὐ- tur, non habet remissionem in futuro se-
τήν. Εἰς ἣ τὸ· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ culo, ergo nec in superventuris seculis.
δύνασθε ἐλθεῖν. Φησὶ γάρ· πῶς ἐν ἀγνοίᾳ, καὶ Sane Heracleon exponens dictionem Ga-
ἀπιστίᾳ, καὶ ἁμαρτήμασιν ὄντες, ἐν ἀφθαρσίᾳ zophylacij, nihil dixit in eam. In hoc
δύνανται γενέσθαι; μηδὲ ἐν τούτῳ κατακόπτων autem dictum: *Quo ego vado, vos non*
ἑαυτόν. εἰ γὰρ οἱ ἐν ἀγνοίᾳ, καὶ ἀπιστίᾳ, καὶ ἁ- *potestis venire*, inquit, Quomodo qui in
μαρτήμασιν ὄντες, ἐν ἀφθαρσίᾳ δύνανται ignorantia, & in infidelitate sunt, & in
Χ. ἐν ἀ- γενέσθαι, πῶς οἱ ἀπόστολοι ἀγνοία ποτὲ, καὶ C peccatis, incorruptibiles fieri possunt?
γνοίᾳ ἐν ἀπιστίᾳ, ἐν ἁμαρτήμασι γενόμενοι, ἐν ἀφ- neque hac in re sibi ipsi consentiens: nam
θαρσίᾳ γεγόνασι; δύνανται οὖν οἱ ἐν ἀγνοίᾳ, si in ignorantia, & in incredulitate, &
καὶ ἐν ἀπιστίᾳ, καὶ ἐν ἁμαρτήμασι γενόμενοι in peccatis existentes, fieri non possunt
γενέσθαι ἐν ἀφθαρσίᾳ, εἰ μεταβάλλοιεν, δυ- incorruptibiles, quomodo Apostoli quĩ
νατὸν αὐτοὺς μεταβαλεῖν· ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, aliquando fuere in ignorantia, & in in-
μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει· ὅπου ἐγὼ credulitate, & in peccatis, facti sunt in-
ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; Φασὶ τι· corruptibiles? proinde possunt, qui in
μή τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει· ὅπου ἐγὼ ὑπά- incredulitate, & in ignorantia, & in
γω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; ἵνα δὴ καὶ δοθῇ peccatis sunt, fieri incorruptibiles, si im-
ἀπλώσεσθαι αὐτοὺς εἰρηκέναι τι· μή τι ἀποκτεί- mutentur; facileque etiam factu est eos
νῃ ἑαυτόν; πῶς οἱ δυνάμενοι ἀποκτεῖναι ἑαυ- mutari. *Dicebant ergo Iudæi: Nunquid seipsum Ioh. 8. 22.*
τοὺς, κἂν μὴ ἀναιρῶσιν ἑαυτοὺς, μηδὲ γίνων- *interfecturus est, quod dicit: Quo ego vado, vos*
Χ. ἀπ- ται ὅπου ὁ ἀναιρῶν ἑαυτὸν ἔρχεται, δύ *non potestis venire*. Dignum quæstitu est, un-
ται denam moti Iudæi ad illud dictum: *Quo ego*
νανται ἀπιέναι ὅπου ὁ ἀναιρῶν ἑαυτὸν ἀπέρχεται; λεκτέον *vado, vos non potestis venire*, dicant: *Nun-*
οὖν πρὸς τὸ ζητούμενον τοῦτο τοῖς ὑπομελέτε- *quid interfecturus est seipsum, quod dicit: quo*
ρον καὶ βαθύτερον ἀκούσαι τὴν λεγομένων ὑπὸ *ego vado, vos non potestis venire?* Vt vero etiã D
Ἰουδαίων ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, σαφὲς ὄντων ὅτι κα- detur simplicius eos dixisse: *Nũquid interfe-*
τά τινας παραδόσεις ἀπορρήτους καὶ ἀποκεχωρη- *cturus est seipsum*, quomodo qui poterant
κυίας ἔλεγον, ὡς ἐγνωκότες ἕτερα παρὰ ταῦτα καινὰ seipsos interficere, etiam si non interficiant
καὶ κατημαξευμένα· ἐπεὶ δὲ ἴδωμεν ὅτι τῆς seipsos, neque vadant eo quo vadit qui
παρὰ θύραις τὴν ῥητὴν ἐκφάνσεως, τότε ζητήσω- seipsum interficit, eo abire non possunt E
μεν εἰ καὶ τοῦτο ὑπὸ αὐτῶν περὶ τοῦ σωτῆρος λέ- quo recedit qui seipsum interficit? Ita-
γεται, βαθύτερόν τι βλεπόντων· ὅτι μὴ κατα- que respondeant oportet ad hæc quæsi-
* Ἴσως ἀ- μαξευμένους λόγους, καὶ μὴ κατημαξευμένους ta, qui diligentius, & profundius intel-
πόκρυφον * ἔφασκον ὃν ἄδολον ἐν βεελζεβοὺλ τῷ ἄρ- ligunt quæ à Iudæis dicuntur in Evan-
χοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, gelijs, clarum esse Iudæos multa secundum
πάντως γὰρ περὶ δαιμόνων τι μεμαθηκότες, καὶ quasdam traditiones occultas, & sepa-
τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν ὀνόμα βεελζεβούλ. Ταῦτα δὲ ratas loqui; tanquam qui alia cognorint
ἐν πάσῃ τι ἐν τοῖς φερομένοις κατὰ βίβλοις, καὶ præter ea quæ publica erant & trita. Cum
autem viderimus ex appositione dictorum
illa, tunc quæremus num etiam hoc ab
ipsis de Seruatore dicatur, videntibus
quiddam profundius. Quoniam vero se-
cundum separatas, minimeque vulgares
rationes, vel sermones dicebant eum qui
sine dolo erat, in principe Dæmoniorum
Beelzebul ejicere Dæmonia, omnino de
Dæmonibus, deque eorum principis Beel-
zebul nomine nonnulla didicerant, quæ
haud ita ponuntur in libris qui circum-

feruntur : etiam testimonio Servatoris, falsis existentibus sermonibus de Beelzebul : *Si ego præsidio Beelzebul ejicio dæmonia, filij vestri cujus præsidio ejciunt?* Cum enim admisisset esse quendam Beelzebul, & qui illius præsidio dæmonia ejiceret, dissidium veluti quoddam Satanæ operari, eo quod secum ipse dissideret, hæc inquit. Atque illi quidem errabant dicentes per Beelzebul Servatorem dæmonia ejicere ; perceperant tamen esse quendam Beelzebul principem dæmoniorum. Quinetiam cum dicunt de Iesu quod ipse sit Iohannes qui à mortuis resurrexit, vel unus aliquis Prophetarum, talia de Servatore cogitant, dogma omnino habentes de anima, ut antea accurate exquisivimus de Iohanne tractantes. Proinde probabile est eos alia innumera, vel ex traditione, vel ex occultis libris scire, præ multis. Videamus igitur etiam in hoc : *Nunquid interfecturus est seipsum*, an facile factu sit Iudæos non intellexisse quicquam communius, vel simplicius ; perinde quasi ipse seipsum è vita educeret, vel laqueo, vel gladio, vel qualicunque tandem via eorum qui hinc seipsos liberant : & maxime quoniam existimant ipsum interfectum, eo arbiturum, quo difficillimum factu sit eos proficisci: & nisi circa nomina superstitiosi simus, sed intueamur res, non invenientes uti alijs nominibus de rebus, fortasse divinius, ut ita dicam, aliquo modo se interfecit Dominus : quam rem sic ostendemus : quia omnium animæ, qui ab hoc corpore discedunt, repetentibus quibusdam eas ad hoc ordinatis, assumantur, ubi probabile est esse huic muneri obeundo ordinatos, qui ipsis animabus sint præstantiores ; illud enim : *Insipiens, hac nocte repetunt abs te animam tuam*, tale quid declarat. Quod si quis dicat hoc dici posse de malis, non de viris præstantioribus, deque his qui probe vixerint, illud notet, annon Dominus [de seipso] singulare quiddam præ omnibus qui in corpus advenerint, de seipso dicat : *Nemo tollit à me animam meam; sed ego pono eam à meipso, & habeo potestatem ponendi eam, & iterum habeo potestatem sumendi eam.* Consideremus enim quid sibi velit, qui relinquit corpus, & exit sine via ferente ad mortem : scilicet exiens sine vijs violentis, vel sine morbis : rursusque cum voluerit, rediens, utensque instrumento corpore, quod reliquerat : [ab hoc enim tali animum non repeti reperiemus.] Ac decens profecto est de Iesu anima isto modo dicere mortem fuisse : ipsumque ostendere volentem

Matth. 12. 27.

Luc. 12. 20.

Ioh. 10. 18.

Hæc à Petro in suppl. animus.

μάρτυρία τῦ σωτῆρος ἡ ψεύδη τὰ βεελζεβὺλ λόγων ὄντων · εἰ ἐγὼ ἐν βεελζεβὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διαδεξάμενοι γὰρ ὅ εἶναί τινα τὸν βεελζεβὺλ, καὶ ὃν ἐν αὐτῷ ἐκβάλλοντα δαιμόνια οἱονεί μερισμόν τινα ἐνεργῆν τῆ σατανᾶ λέγεσθαι ἐφ' ἑαυτὸν, τοῦτό φησιν · ἐσφάλησθε μὲν οὖν λέγοντες ἐν βεελζεβὺλ ὑπὸ τῦ σωτῆρος ἐκβεβλῆσθαι τὰ δαιμόνια, κατελήφθη γ' ὅτι εἴη τις βεελζεβὺλ ἄρχων δαιμονίων · ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λέγουσι περὶ τῦ ἰησοῦ ὅτι αὐτός ἰωάννης ὁ βάπτης, ἀναστὰς ἀπὸ τῶν νεκρῶν, ἢ εἷς τις τῶν προφητῶν, πάντως δόγμα ἔχοντες περὶ ψυχῆς, ὡς ἐξητάσαμεν ἐν τοῖς περὶ ἰωάννυ, τοιαῦτα περὶ τῦ σωτῆρος ὑπονοοῦσιν · εἰκὸς δὲ καὶ ἄλλα μυρία, ἢ ἐκ παραδόσεως, ἢ ἐξ ἀποκρύφων αὐτοὺς εἰδέναι παρὰ τοὺς πολλούς · ἰδωμὲν οὖν καὶ εἰς τὸ · μήτι ἀποκτενῆ ἑαυτόν; εἰ δύναται μὴ καινότερόν τι ἢ ἁπλούστερον νενοηκέναι, ὡς ἑαυτὸν ἐξαγαγόντος ἢ βίᾳ, ἢτοι ἀγχόνῃ, ἢ ξίφει, ἢ ὁποιαδήποτε ὁδῷ τῶν ἐντεῦθεν ἑαυτοὺς ἀπαλλαττόντων, καὶ μάλιστα ἐπεὶ οἰόμεθα αὐτὸν * ἀποκτείνοντα * χ. ἀπὸ ἀπελθεῖσθαι εἰς τόπον εἰς ὃν ἀδύνατον ἦν αὐτοὺς ἡμᾶς, καὶ εἰ μὴ δεισιδαιμονοῦντές γε περὶ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ βλέποντες τὰ πράγματα μὴ * βδελυσσόμενα ἄλλοις ὀνόμασι χρῆ- * χ. δὲ συσθαι τῶν πραγμάτων, τάχα, ἵν' ὕτως εἴπω, θειότερόν τινος ἀνὴρ ἀπέκτεινεν, ὥσῳ ὕπως περίεσμεν · πάντων μὲν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀπαλλαττομένων τῦ σώματος, ἀπαιτούμεναι πάλιν αὐτὰς τῶν ὑπὸ τοῦτο τεταγμένων, παραλαμβάνομεν · εἰκὸς ὅτι κρεῖττος εἰσὶ τῶν ψυχῶν ὑπὸ τούτῃ τῇ διακονίᾳ τεταγμένοι. τὸ γὰρ · ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ, τοιοῦτόν τι δηλοῖ · ἐὰν δέ τις φάσκῃ τοῦτο μὲν δύνασθαι ὑπὸ τῶν χειρόνων λέγεσθαι, ἀ μέντοι καὶ ὑπὸ τῶν κρειττόνων, ἢ καλῶς εἰρῆσθαι, ὑπισχνήσατο εἰ μὴ ἐξαίρετόν τι παρὰ πάντας τοὺς ἐν σώματι γινομένους περὶ ἑαυτὸν ἀπαγγέλλων ὁ κύριος φησιν · οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν · νοήσωμεν * γὰρ τίνας τε ἐάλειται καταλείποντα τὸ σῶμα, ἢ * Pro γὰρ ἐξιόντα χωρὶς ὁδῦ τῆς φερούσης ὅπῃ ἔν θανάτου, ἤγουν ἀφ' βιαίων ὁδῶν, ἢ ἀφ' νόσων, καὶ πάλιν ἐπὰν θέλῃ ἐπανιόντα, καὶ χρώμενον ὀργάνῳ τῷ σώματι ὃ καταλέλοιπε. ὃν γὰρ τοιοῦτον ἐρῶμεν ἀπαιτεῖσθαι τὴν ψυχήν · καὶ πρέπει γε ὑπὲ τῆς ἰησοῦ ψυχῆς ὕτω λέγειν ἔν θανάτου γεγονέναι, καὶ αὐτὸν παρεσκευακέναι βουλόμενον τοῖς

μαθητὰς ὁ ἐξαίρειον τῆς ἐντεῦθεν αὐτοῦ ἀ- A Discipulis nobilitatem discessus hinc sui,
παλλαγῆς, εἰρηκέναι τό· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυ- dixisse: *Nemo tollit à me animam meam, Ioh. 10.18.*
χήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' *sed ego pono eam à meipso*: hoc enim neque Moses, neque Patriarcharum aliquis,
ἐμαυτοῦ· τοῦτο γὰρ οὔτ' ἂν Μωϋσῆς, οὔτε τῶν neque Prophetarum, ac ne Apostolorum
πατριαρχῶν τις, οὐ προφητῶν, οὔτ' ἂν τῶν ἀποστόλων τις εἶπε τῶν Ἰησοῦ, ἐπεὶ πάντων ἂν ψυχαὶ quidem aliquis dixit præter Iesum [quippe cum omnium hominum animi ab eis auferantur.] Proinde hoc considerato, manifestum esse illud potest quod in septimo & octogesimo psalmo dictum est hoc modo, ex persona Servatoris: *Inter mortuos liber.* Notans autem Evangeliorum scripta de discessu hinc suo, invenies in illis non dissonantem intelligentiam scriptorum de exitu suo: nam si mortuus fuisset perinde, ac illi latrones qui cum eo crucifixi fuere, & quorum milites fregerunt damnatorum crura, haudquaquam dicere possemus animam à semetipso Iesum posuisse, sed aliqua via morientium. At nunc Iesus *voce valida Matth. 27. cum clamasset, emisit spiritum*: cumque 50.
etiam, quasi Rex, reliquisset corpus, & cum potentia operatus fuisset, quæ judicabat consentaneum esse facere, statim *velum templi scissum est à sursum, Matth. 27.*
usque deorsum, & terra mota est, & *51. & seq.*
petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt: & egressi è monumentis post resurrectionem ejus, ingressi in sanctam civitatem apparuerunt multis: ita ut Centurio, & qui cum illo erant, servantes Iesum, viso terræmotu, & quæ fiebant, valde timuerint, dicentes: *Vere filius Dei erat hic.* Fortassis igitur ut in traditionibus de Christo erat eum nasciturum in Bethleem, proditurumque ex tribu Iuda, juxta sanas intelligentias propheticorum sermonum; sic de morte ipsius etiam erat, quod Christus seipsum liberaturus esset modo quo diximus; & certe probabile est eos intellexisse eum qui sic proditurus esset, abiturum in locum quo nec hi quidem hæc intelligentes proficisci possent: adeo ut non simpliciter illud dixerint, sed juxta quandam traditionem: *Nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, Quo ego vado, vos non potestis venire?* Quod si etiam hæc loquuntur Iudæi, ambigue hæc loquuntur: Nam dicere: *Nunquid interfecturus est seipsum,* tale quiddam est. Nec sane mirum est eos de Christo ambigere, quando etiam in superioribus cum turbæ audissent sermones Iesu, dicerent: *Hic est vere Pro- Ioh. 7. 40,*
pheta ille: alij: Hic est ille Christus: qui- & seq.
dam autem dicebant: Numnam ex Galilæa Christus venit? Nonne Scriptu-

Hæc è Pe-
tavio sup-
plenimus.

* fort. ἀ-
πολέσθαι

* Χ. εἰσελ-
θεῖν

* Χ. ὦσιν

μνημείων μὴ τῷ ἐγεῖραι αὐτὸν, * εἰσελθόντες εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. ὡς ὂν ἐκατόνταρχος, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν, καὶ τὰ γενόμενα, φοβηθέντες σφόδρα, λέγοντες· ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος· ἴσχα οὖν ἐν τοῖς περὶ χριστοῦ παραδόσεσιν ἦν, ὥσπερ τὸ γεγράφθαι αὐτὸν ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ὃ οὐκ φυλῆς ἤδει ἀναιρήσεσθαι ἐκ τῆς ὑμῶν ἐκδοχῆς τοῦ προφητικοῦ λόγου, ὅτι καὶ περὶ θανάτου αὐτοῦ, ὡς ἑαυτὸν ἐκ εἰπόμενον ἕξειν ἀπαλλάξαντος τοῦ εἶναι. καὶ εἰκὸς ὅτι ἠδέσθη τὸν ὅτι ἐξελεύσεται ὄπισθεν ἀπελθόντα εἰς χώραν ἔνθα οὐκ ἠδυνάμεθα γενέσθαι ἡμεῖς οἱ ταῦτα νοοῦντες, ὥστε μὴ ἐκ τοῦ ἁπλούστερον * αὐτοῦ εἰρηκέναι, ἀλλὰ κατά τινα περὶ χριστοῦ παράδοσιν τὸ· μή τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; ἢ εἰ λέγουσι δὲ ταῦτα οἱ ἰουδαῖοι, δι' ἀκριβείας αὐτὰ φασι, τὸ μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν; τοιοῦτόν τι· καὶ θαυμαστὸν ἀμφιβάλλειν αὐτοὺς περὶ χριστοῦ, ὅτε γε καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀκούσαντες τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ ἔλεγον· οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης. ἄλλοι δὲ ἔλεγον· οὗτός ἐστιν ὁ χριστός. οἱ δὲ ἔλεγον· μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ χριστὸς ἔρχεται; οὐχ ἡ

Pars II. M n iij

vadicit, quod ex semine David, & de Beth-
leem castello ubi erat David, Christus ve-
niet? quando etiam dissensio orta est in
turba propter eum. Sed paulo post illa
Ioh. 7. 46. & seq. scriptum est respondisse ministros: *Nun-
quam isto modo loquutus est homo*: adeo
ut Pharisæi admirantes sermonem ejus
dixerint: *Num vos etiam decepti estis?
num aliquis ex Principibus, vel ex Pha-
risæis in eum credidit? Annon turba hæc,
quæ non agnoscit Legem, execrabiles sunt?*
quando etiam eum dixisset Nicodemus:
Num Lex nostra judicat hominem, nisi prius
audierit ab ipso, & cognoverit, quid fa-
ciat? responderunt: Num, & tu Galilæus
es? scrutare, & vide quod à Galilæa Pro-
pheta non egreditur, neque surgit. Sed
quomodò simplicius poterant intelligere
futurum ut seipsum interficeret, audien-
Ioh. 8. 12. & seq. tes eum dicentem: *Ego sum lux mundi;
qui sequitur me, nequaquam ambulaverit
in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Ad
quem Pharisæi dixerunt: Tu de teipso te-
stificaris; testimonium tuum non est verum.
Respondit Iesus, & dixit eis: Etiam si ego
testimonium perhibeo de meipso, verum est
testimonium meum, quia scio unde venio,
& quo vado. Vos secundum carnem judi-
catis, ego non judico quenquam: porro e-
tiam si judicem ego, judicium meum ve-
rum est, quia solus non sum; sed ego, &
qui misit me, Pater. Quin & in Lege ve-
stra scriptum est, quòd duorum hominum
testimonium verum est: ego sum is, qui
testimonium fero de meipso, & testimo-
nium fert de me, qui misit me, Pater.*
Cur vero verisimile erat, quod seipsum
interfecturus esset post tot verba tam
magnifice à se hunc in modum dicta:
Ioh. 8. 19. *Neque me scitis, neque Patrem meum; si
me sciretis, etiam Patrem meum sciretis?*
Credibile enim est eos, perinde atque
hæc verba, intellexisse illud: *Ego vado,
& quæretis me, & in peccato vestro mo-
riemini; quo ego vado, eo vos non pote-
stis venire.* [Cui etiam Iudæi respon-
Hæc sup-
plentur ex
Persione.
runt, *Numquid interficiet semetipsum, quia
dicit, Quo ego vado, vos nos potestis ve-
nire?*] Valde etiam ostenditur potestas
ejus tum in eo quod libera potestate, &
voluntate ipse moriatur relicto corpore;
tum etiam in hoc dicto: *Ego vado*; &
fortassis, quia dixit: *Ego vado*, subjun-
gitur, *Et quæretis me.* Verisimile enim
est eos qui forte fortuna adessent, illum
hunc in modum è vita discedentem quæ-
rere, sed eo quod perirent in peccatis
suis, neque post hæc omnia pudefacti,

γεγραπται ὅτι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται; ὅτε καὶ σχίσμα γεγένηται ἐν τῷ ὄχλῳ δι' αὐτόν· ἀλλὰ καὶ μετ' ὀλίγα ἐκείνων λεγόντων ὅτι οὐδέποτε ἐλάλησεν οὕτως ἄνθρωπος. ὡς καὶ τοὺς Φαρισαίους εἰρηκέναι τοῖς θαυμάζουσι τὸν λόγον αὐτοῦ· μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἔπιστευσεν εἰς αὐτὸν, ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων; * ἀλλ' ἡ ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον ἐπάρατοί εἰσιν; ὅτε καὶ Νικόδημος εἰρηκώς τινα πρὸς αὐτοὺς, καὶ μὴ ἀκούσῃ πρῶτον παρ' αὐτοῦ, καὶ γνῷ τί ποιεῖ; ἀπεκρίθησαν· μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον, καὶ ἴδε ὅτι ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγείρεται. ὅθεν ἐπείρεται· πῶς δὲ ἐδύναντο ἁπλούστερον νοῆσαι αὐτὸν ἑαυτὸν ἀναιρήσοντα οἱ ἀκούσαντες αὐτοῦ λέγοντος· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν μοι οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς· πρὸς ὃν οἱ Φαρισαῖοι εἰρήκασιν, ὅτι σὺ περὶ σαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. οἷς ἀπεκρίνατο ὁ Ἰησοῦς λέγων· κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ οὐ τίνων κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα, καὶ ἐὰν κρίνω ἐγώ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν, ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. Ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν· ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ· πῶς πιθανὸν πρὸς τὸ ἀποκτεῖναι ἑαυτὸν, μὴ τὸν μεγαλοφυέστερον εἰρηκέναι τῶν τοιούτων λόγους· ὅτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου· εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε. εἰκὸς γὰρ ὅτι τὸν ὅμοιον ἐζεδέχοντο καὶ τὸ· ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν πρὸς ὃν καὶ ἀπεκρίναντο οἱ Ἰουδαῖοι· μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; πόθεν δὲ καὶ ἐμφαίνεται ἡ ἐξουσία αὐτοῦ αὐτεξουσίως αὐτὸν ἀποθνήσκειν, καταλιπόντα τὸ σῶμα, καὶ ἐν τῷ· ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ἴσως ἀφ' ᾧ τό· ἐγὼ ὑπάγω, ὃ ὑπιφερόμενον ἦν τό· καὶ ζητήσετέ με· εἰκὸς γὰρ καὶ τοὺς παρατυχόντας ὅπως αὐτῶν ἀπαλλασσομένῳ τῆδε ζητῆν αὐτόν. ἀφ' ᾧ δὲ ὁ ἐν

* Forsitan ἐξ ὑ

τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῶν ἀποθνήσκει αὐτὸς, μηδὲ μὴ πώποτε ἴσως δυσωπηθέντας περὶ ὧν μὴ

διαπτικῶς εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ · μήτι ἀποκτενεῖ A ut non ambigue de ipso dicerent : *Nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, quo ipse abit, non posse nos illum sequi?* Existimo etiam quod malignius nominantes illud quod erat in traditione de morte Christi, qui ad eos venerat, & non glorificantes eum è vita isto modo discedentem, dixerunt: *Nunquid seipsum interfecturus est?* Licebat quidem ambigue dicere, sed cum consensu ejus gloriæ, quæ erat penes mortem ejus, & quasi hunc in modum dicere : Nunquid anima ejus, quando ipse vult, exibit derelicto corpore, & hanc ob causam, inquit, quo ego vado, eo vos non potestis venire? Simul etiam observabis, quia discessuimus quomodo è vita discesserit, illud : *Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit Duodecim seorsum, & in via dixit illis : Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, & Pharisæis, & Scribis, & condemnabunt eum morti, & tradetur gentibus conspuendus, & flagellandus, & crucifigendus, & tertia die resurget.* Quod si quis respondeat illud : *Ab eo tempore cœpit ostendere Discipulis suis, quod oporteret eum Hierosolymam proficisci, & multa pati à principibus Sacerdotum, & Pharisæis, & Scribis, & interfici*; & illud : *Futurum est, ut Filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget*, dices, quod interfecerunt eum omnes dicentes : *Crucifige, crucifige eum*, & hi qui rei fuerunt mortis ipsius: etiam si præoccupans milites venientes, ut frangerent crura ejus, cum clamasset voce valida, expiraverit. Hinc etiam illud adjunges : *Omnis inveniens me occidet me*; & illud : *Omnis qui interfecerit Cain, septuplo vindicabitur* : quomodo enim omnis inveniens eum, occidet eum, si unus anticipaverit interficere eum : vel quomodo omnis qui interfecerit Cain, septuplum punietur, cum multi non interfecerint eum? nam veluti de multitudine dicta est vox, *omnis* : fortassis etiam humanius cum intellexisset Petrus quæ dicta sunt à Servatore, inquit: *Propitius esto tibi domine, non erit hoc tibi.* At vero Servator increpans eum, quasi non bene intellexerit quod dictum fuerat, inquit: *Vade retro me, Satana, scandalum mihi es, quoniam non sapis, quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.* Vide vero annon etiam quod apud Paulum dicitur : *Seipsum tradidit pro nobis hostiam Deo*, sit tale : sic igitur solum servare poteris summum sacerdotem in seculum secundum ordinem

ἑαυτὸν, *ὅτι ἄπειμι, μὴ δύνασθαι αὐτὸν ἀπελθεῖν; οἶμαι δ' ὅτι καὶ κακηθέστερον ὀνομάζοντες τὸ κατὰ πάθος τοῦτο περὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ εἰς αὐτοὺς ἐληλυθότος, καὶ μὴ δοξάζοντες τὸν οὕτως ἀπαλλαττόμενον τοῦ βίου εἰρήκασι· μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν; ἐνῆν μὲν διαπτικῶς μὴ εἰπεῖν, μετ' εὐφάσεως δὲ τῆς παρὰ τοῦ θανάτου δόξης αὐτοῦ, καὶ οἱονεὶ ὅτου εἰπεῖν, μή τι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ὅτε αὐτὸς βούλεται, ἐξελεύσεται καταλιφθέντος τοῦ σώματος, B καὶ διὰ τοῦτό φησι τό· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· ἅμα δὲ καὶ παρατηρήσῃς διὰ τὰ εἰρημένα ἡμῖν περὶ τοῦ, πῶς τὸν βίον ἐξελήλυθε, τό· καὶ ἀναβαίνων εἰς ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς παρέλαβε τοὺς δώδεκα κατ' ἰδίαν, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ εἶπεν αὐτοῖς· ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ γραμματεῦσι, καὶ *κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, * παραδοθήσεται C τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι, καὶ μαστιγῶσαι, καὶ σταυρῶσαι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται· ἐὰν δέ τις αἰσχυνθείη τὸ ἀπὸ ὅτου ἤρξατο ὀκνήσῃ τοῖς μαθηταῖς ἑαυτοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, καὶ Φαρισαίων, καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τό· μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται, ἐρεῖ ὅτι ἀπέκτειναν αὐτὸν οἱ λέγοντες πᾶσι· σταυρῶ, σταυρῶ αὐτὸν, καὶ οἱ D ὀλιγώμενοι ἔνοχοι τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. εἰ καὶ παραλαβὼν τὰς στρατιώτας ἐρχομένους διαπλήξαι τὰ *σκέλη, κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἐξέπνευσε· * παραδήσῃ ἂν εἰς τοῦτο τό· πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀποκτενεῖ με, καὶ τό· πᾶς ὁ ἀποκτείνας καὶν ἑπτὰ ἐκδικούμενον παραλύσει· πῶς γὰρ πᾶς ὁ εὑρίσκων τὸν καὶν ἀποκτενεῖ αὐτὸν, ἑνὸς ἀποκτείναντος αὐτὸν ἐν αὐτῷ *τῷ παραγληφότος; ἢ * ἐπεὶ πᾶς ὁ ἀποκτείνας *κἀν ἑπτὰ * ἀδικούμενον παραλύσει, οὐκ ἂν πολλῶν ἀποκτεναντων αὐτὸν; ὡς γὰρ περὶ πλήθους εἰρηται τό· πᾶς· τάχα δὲ καὶ ὁ μὲν πέτρος αἰσθητικώτερον ἐκλαβὼν τὰ εἰρημένα κατὰ τοῦ παθεῖν φησι· ἵλεώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· ὁ δὲ σωτὴρ ἐπιτιμᾷ αὐτῷ, ὡς μὴ καλῶς ἐξηληφότι τὸ εἰρημένον φησίν· ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ παύλου λεγόμενον, ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν τῷ θεῷ, ὅσα εἰ μὴ τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτως μόνους δυνήσῃ σώσαι αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα ἀρχιερέα κατὰ τὴν τάξιν

Melchisedech, & agnum Dei tollentem peccatum mundi oblatum hostiam Deo, non ab impijs, sed à pijs Pontificibus. Hæc quidem nos tradidimus pro viribus explorantes propositum dicentium: *Nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit: Quo ego vado, eo vos non potestis venire:* postquam audivissent tales, tantosque sermones, quos superius dixerat Iesus. Credibile autem est, quosdam offensos hac interpretatione, tanquam coacta, existimare eos simplicius dixisse: *Nunquid interfecturus est seipsum*, perinde quasi Iesus interfecturus esset seipsum, & futurus in loco eorum qui sibi ipsis manus intulerint, & ob hoc sunt puniendi, Iudæis non valentibus ob hoc illo ire, propterea quod obnoxij non essent illi peccato de seipsis. At vero hi notent num possint Iudæi subcogitare Iesum hæc dixisse condemnantem seipsum, veluti profecturum ad locum supplicij, quo non poterant illi proficisci, quantum attinet ad hanc intelligentiam, quasi Iesus melior, ac præstantior esset: vel consequens erit dicere, Iesum, si loquebatur hoc cogitans, & volens seipsum interficere, melius putare seipsum interficere, quam non se interficere. Heracleon sane, perinde quasi hoc dictum fuerit simplicius: *Nunquid interfecturus est seipsum*, inquit quod maligne cogitantes Iudæi hæc loquerentur, seipsos etiam ostendentes ipso Servatore majores, & existimantes se quidem profecturos ad Deum in requiem sempiternam; Servatorem autem ad corruptionem, & ad mortem, vi sibi ipsi illata, quo seipsos non existimabant profecturos: & ijsdem verbis inquit Iudæos existimare Servatorem dicere; Ego mihi ipsi vi illata ad corruptionem profecturus sum, quo vos non potestis venire. Sed haud scio, quonam pacto cum dixisset Iesus: *Ego sum lux mundi*, & quæ sequuntur, possit dicere, Ego, mihi ipsi vi illata, profecturus sum ad corruptionem. Sin vero dicat aliquis, Servatorem hoc non dixisse, sed hoc Iudæos subcogitasse, dicet scilicet Iudæos cogitasse de eo, quod corrumpuntur qui sibi ipsis mortem conscifcunt; & nihilominus Iesum hæc facturum, etiam si futurum crederet ut corrumperetur, & puniretur: id quod erat modis omnibus fatuum. *Et dicebat illis: Vos ex infernis estis, ego è supernis sum; vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.* In superioribus etiã dixit: *Qui de terra est, de terra loqui-*

Ioh. 8. 24.

Iohan. 3. 31. 32.

μβιχισεδὲκ, καὶ τὸν ἀμνὸν τῦ θεῦ ὃν αἴροντα τὰν ἁμαρτίαν τῦ κόσμυ, προσφερόμενον θυσίαν τῷ θεῷ, οὐχ ὑπὸ ἀσεβῶν ἀλλ' ὑπὸ * ἀρχιερέως ὁσίβας. ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖς κῆ * Fort. ap. χιερέων δυνάμιν βασανίζοντες τὸ ἐνθύμημα τῶν λεγόντων τό. * μὴ ἀποκτενῦ ἑαυτὸν, ὅτι λέγῃ, ὅπυ ἐγὼ * χ μὴ ὑπάγω, ὑμῖς ὐ δύνασθε ἐλθεῖν, μῆ ὃ ἀκηχοέναι τηλικῦτον τῶν προημαρτηκότων ὑπὸ τῦ ἰησῦ λόγον οὐκ ἀδόκιμον. εἰκὸς δέ τινας προσκόπτοντας ὡς βεβιασμένῃ τῇ ἑρμηνείᾳ οἴεσθαι ἁπλούστερον αὐτὸς εἰρηκέναι τό· μὴ τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὡς τῦ μὲν ἰησῦ ἀποκτεινομένυ ἑαυτὸν, καὶ ἐσομένυ ἐν χώρᾳ τῶν ἑαυτὸς ἁμαρτανόντων, καὶ κολασθησομένων ὅτι τῦτο, τῶν δὲ ἰουδαίων τοῦτο μὴ δυναμένων οὐδ' γενέσθαι, τοῦδὲ μὴ τῶν αὐτῶν ἐνόχοις αὐτὸς γίνεσθαι τοῖς ἑαυτῶν ἁμαρτήμασι. ἀλλὰ ἐν αὐτοῖς ὑπισχνάσθω εἰ δύνωνται οἱ ἰουδαῖοι ὑποτετακέναι τὸν ἰησῦν ταῦτα εἰρηκέναι ἑαυτὸν καταδικάζοντα, ὡς ἀπελθησόμενον εἰ τόπον κρείττονος, ἔνθα οὐκ ἐδύνατο γενέσθαι, ὅσον ὅτι τῇ ὑποδοχῇ ταύτῃ, οἱονεὶ κρεῖττονος αὐτῦ. ἢ ἀκόλυθον ἔσται λέγειν ὅτι εἴπερ τῦτο νοῶν ἔφασκεν ὁ ἰησῦς, ἐβουλόμυς ἑαυτὸν ἀποκτεῖναι, κρεῖττον ἐνόμιζε τὸ ἑαυτὸν φθεῖραι τοῦ μὴ τῦτο ποιῆσαι. ὁ δὲ νεκρακλέων μύθους ὡς ἁπλούστερον εἰρημένυ τῦ· μὴ τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, φησὶν ὅτι πονηρῶς ὑφαλμιζόμενοι οἱ ἰουδαῖοι ταῦτα ἔλεγον, καὶ μείζονας ἑαυτοὺς ἀποφαινόμενοι τῦ σωτῆρος, καὶ ὑπολαμβάνοντες ὅτι αὐτοὶ μὲν ἁπελεύσονται πρὸς τὸν θεὸν εἰς ἀνάπαυσιν αἰώνιον· ὁ δ' σωτὴρ εἰς φθορὰν καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν ὑφαιρεισάμενος, ὅπυ ἑαυτοὺς οὐκ ἐλεγόντως ἀπελεύσῃ, καὶ αὖθις λέξεσι φησιν ὅτι ὡσεὶ τοιοῦτόν τι λέγων ὁ σωτὴρ οἱ ἰουδαῖοι, ὅτι ἐγὼ ἐμαυτὸν ὑφαιρεισάμενος εἰς φθορὰν μέλλω πορεύεσθαι, ὅπυ ὑμεῖς δ' δύνασθε ἐλθεῖν· οὐκ οἶδα δ' πῶς κῆ ὃν εἰπόντα· ἐγώ εἰμι ὁ φῶς τῦ κόσμυ, καὶ τὰ ἑξῆς, ἢ λέγειν ὅτι ἐγὼ ἐμαυτὸν ὑφαιρεισάμενος εἰς φθορὰν μέλλω πορεύεσθαι· εἰ δέ τις λέγῃ μὴ ὃν σωτῆρα ταῦτα εἰρηκέναι, τοὺς δ' ἰουδαίους * αὖπο' ὑποτε- * χ αὖ νενοηκέναι, δῆλον ὅτι ἐρῦ τὰς ἰουδαίους πεφρενηκέναι περὶ αὐτῦ, ὅτι φθείσονται οἱ ἑαυτὸς ὑφαιρεισάμενοι, ὃ οὐδὲν ἦττον ἐποίᾳ ταῦτα πεισθέντες φθαρήσεσθαι, καὶ κολασθήσεσθαι, ὅπερ ἐῶ πλέον· καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς· ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἔστε, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. ὑμεῖς ἐκ τῦ κόσμυ τύτου ἔστε, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τῦ κόσμυ τύτυ· καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἔλεγε τό· ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λα-

λεῖ·

λῆ. ὁ ὢν τῦ οὐρανῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάν- A tur; *qui è cœlo venit, supra omnes est,*
των ἐστὶν, ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, τῦτο μαρ- *& quod vidit, & audivit, hoc testa-*
τυρῆ· εἰ τοίνυν ὁ ὢν τῆς γῆς, ὢν τῆς γῆς *tur.* Si igitur qui de terra est, de terra
λαλῆ, καὶ ὁ ὢν τῦ οὐρανῦ ἐρχόμενος, ὃ ἑώρακε loquitur; & qui è cœlo venit, quod vi-
καὶ ἤκουσε, τῦτο μαρτυρῆ, ζητήσεις τοίνυν πότε- dit, & audivit hoc testatur, quæres utrum
ρόν ποτε ταυτόν ἐστι τὸ ὢν τῆς γῆς εἶναι τῷ ὢν τῦ idem sit esse è terra, & esse ex infernis;
κάτω εἶναι, ἢ ἕτερον· ἅμα δὲ παρατηρήσεις ὅτι an diversum: simul autem observabis
καλῶς οὐκ εἶπεν, ὁ ὢν ὢν τῦ οὐρανῦ ὢν τῦ quod illic non dixerit, Qui est è cœlo,
οὐρανῦ ἐστὶ, καὶ ὢν τῦ οὐρανῦ λαλῆ· ταχὰ γὰρ ὁ etiam è cœlo loquitur; nam fortassis Ser-
σωτὴρ οὐκ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ ἦν, μάλιστα καθ' ὃν πα- vator non erat è cœlo. Non erat, præ-
ρέσχεν πᾶσι κτίσεως ἦν. τὸ γὰρ ὢν τῦ οὐρανῦ, ὁ sertim in quantum est primogenitus om-
δεύτερος ἄνθρωπος ἦν ἐξ οὐρανῦ, ὡς καὶ ὁ παῦ- B nis creaturæ. Quod enim attinet ad vo-
λός πῦ φησιν· ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὢν γῆς, cem, è cœlo: secundus homo est è cœlo: 1. Cor. 15.
χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ἐξ οὐρανῦ· καὶ ἐνταῦ- quemadmodum alicubi Paulus dicit: *Pri-* 47.
θα δὲ ἡ ὑπόθεσις πότερόν ποτε ταῦτὸ λέγῃ ἐν τῷ· *mus homo è terra terrenus, secundus homo*
ὑμεῖς ὢν τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ὑμεῖς ὢν τύτῳ τῦ κόσμυ *è cœlo.* Atque etiam hoc in loco nota-
ἐσμι, ἢ ἕτερόν ἐστι τὸ εἶναι ὢν τῆς γῆς, καὶ ὅ, εἶναι bis utrum tandem idem dicat dicendo:
ὢν τῷ κόσμῳ τύτῳ· ὃ δ' ἔμπροσθεν ζητήσεις καὶ ἐν τῷ· *Vos ex infernis estis*, & : *Vos ex mundo*
ἐγὼ ὢν τῶν ἄνω εἰμὶ, καὶ· ἐγὼ οὐκ εἰμὶ *estis*, an diversum sit esse è terra, ab eo
ὢν τῦ κόσμυ τύτῳ· ἄξιον γὰρ ἰδεῖν τί ὃ ὢν τῶν quod est esse ex hoc mundo. Simi-
ἄνω ἐστὶ, καὶ τί ὃ μὴ ὢν τῦ κόσμυ τύτῳ ἐστὶ· C liter etiam in his verbis quæres: *Ego è*
ἔφα τοίνυν εἰ μὴ ὁ τῶν ὅλης γένεσιν καὶ *supernis sum*, & : *Ego non sum ex hoc*
σωμάτων αἰσθητῶν, τῷ καταλελοιπέναι τὰ *mundo.* Dignum enim est ut inspiciamus,
κρείττονα ὢν τῆς γῆς ἐστιν, ἕξις ὅσον ἐστὶν ὢν quid sit ex supernis esse, & quid sit non
τῆς γῆς, ὢν τῆς γῆς λαλῆ, ὑψηλότερόν τι esse ex hoc mundo. Vide igitur an qui
μὲν διανοίας ὀλέπειν, ἢ λέγειν· ὁ δ' αὖθις καὶ assumpsit ortum à materia, & corpori-
ὢν τῶν κάτω ἐστὶν· ἄλλη μέντοι γε ἡ ὑπόνοια ἢ bus, eo quod meliora reliquerit, sit è ter-
ὢν τῶν κάτω, καὶ τῆς γῆς. κάτω γὰρ ὥσπερ τό- ra: qui quatenus est è terra, de terra lo-
πῳ τινὶ νοῆται, ὅπως καὶ δόγμασι, καὶ διά- quitur, altius aliquid intueri, vel dicere
νοια· καὶ πῶς γε ὁ τοιῦτος δόγμασι ἢ διά- non valens; qui idem etiam ex infernis
νοια χρώμενος, ἁπλᾶ ἐστὶν ὢν τῶν κάτω ὢν τῶν D est: nam alia est consideratio esse ex in-
κάτω ἐστὶν· ἀλλὰ καὶ ὁ διακόσμιος κόσμος, ὑ- fernis, alia esse è terra: vox enim, infer-
λικὸς γενόμενος, διὰ τὰς διηνεκῶς * τὰς ne, consideratur in quodam veluti loco,
ἐνύλως ζωὰς πάντως μᾶλλον ἔχει διαφορὰς, οἵτι- itidem in dogmatibus, & in discursu men-
νες πάντες, ὡς μὲν πρὸς τὰ ἄυλα, καὶ τὰ ἀόρα- tis: omnisque profecto talibus dogmati-
τα, καὶ τὰ ἀσώματα κάτω εἰσὶν, ἐ τόσον τῷ bus, & discursu mentis utens, quæ sunt
τόπῳ, ὅσον τῇ πρὸς τὰ αἰσθητὰ συγκρίσει· ὅσον ex infernis, ex infernis est. Atque etiam
δὲ ὅτι τῶν κόσμῳ τόποις κόσμια συνεξεταζόμενα, hic mundus visibilis, materialis existens,
εἴεν ἂν τινες τόποι οἱ κάτω, καὶ ἄλλοι ἄνω. τὰ propter eos qui materiali vita egent, lo-
μὲν γὰρ παθήματα κάτω ἐστὶ, τὰ δὲ ἀφάνια ἄνω, ca quidem habet diversa: quæ sane om-
ὡς ἔχει τῦτο τὸν μὲν ὢν τῶν κάτω πάντως ἐστὶν ὢν nia comparatione rerum immaterialium,
τῷ κόσμῳ τύτῳ. τὸν δὲ ὢν τῦ κόσμυ τύτῳ, μὴ E & invisibilium, & corpore carentium,
πάντως ἐστὶν ὢν τῶν κάτω· ὁ γὰρ πολίτης τῶν σω- inferna sunt; non in loco, sed compa-
μάτων ὅσα εἰσὶν μέν πως ὢν τῦ κόσμυ τύτῳ, ratione rerum invisibilium. Quantum
μένω ὢν τῶν τοπικῶς κάτω. πάλιν δὲ αὖθις ὡς autem ad hunc mundum attinet, inqui-
πρὸς συγκρισιν τῶν νοητῶν, ὢν τῶν κάτω· ὁ γὰρ πᾶς ratur inter loca mundi, num quædam
ὁ τῶν βλεπομένων πολίτης, καὶ παρερχομένων, καὶ sint loca inferne, quædam superne: terræ
πρὸς καιρῶν ὢν τῶν κάτω ἐστὶ, κἂν ἐν συγκρίσει πό- enim proxima inferne sunt, cœlestia ve-
πων ὢν τῶν ἄνω τύχῃ τυγχάνῃ· ἔξεστι μέντοιγε τὸν ro superne; adeo ut hac ratione qui ex
ὢν τῶν κάτω, καὶ ὢν τῷ κόσμῳ τύτῳ, καὶ ὢν τῆς infernis sit, is etiam sit ex hoc mundo;
at vero qui ex hoc mundo sit, non om-
nino sit ex infernis. Vide enim an mu-
niceps corporum aliquo pacto sit ex hoc
mundo, non tamen ex infernis localiter:
veruntamen ipse etiam ex infernis est,
comparatione rerum quæ mente percipiuntur: etenim omnis municeps eorum
quæ videntur, quæque pertranseunt, &
quæ sunt temporalia, ex infernis est,
etiam si comparatione locorum sit ex su-
pernis: licetque profecto cuicunque, qui
ex infernis, & ex hoc mundo, & è ter-

ra fuerit, immutari, & fieri è supernis, nec amplius ex hoc mundo esse: alij etiam licet, ex hoc seculo cum sit, fieri
Ioh. 15. 19. è cœlo, dicente Discipulis Servatore: Ex mundo eratis, & ego vos è mundo elegi, nec amplius ex hoc mundo estis: quandoquidem enim venit Servator quærere, & servare quod perierat, venit eos transfaturus ad superna qui inferne erant, & adscripti cives inter eos qui inferne erant. Quinetiam ipse est, qui descendit in inferiores partes terræ, propter eos, qui erant in infimis partibus terræ. Quinetiam ascendit super omnes cœlos, viam præparans volentibus, atque etiam his qui ipsius Discipuli sincere fuerint, ad ea quæ sunt supra omne cœlum, hoc est ad ea quæ sunt extra corpora. Quod si cupis à Scriptura discere, quis sit ex infernis, itemque quis sit è supernis, audi illud: *Vbi fuerit thesaurus vester, illic*
Matth. 6. 21. *erit & cor vestrum*; & illud: Si quis thesauros recondiderit in terra, ex ipso quod recondit thesauros in terra, ex infernis efficitur; sin vero thesauros recondiderit in cœlis, nascitur è supernis, & assumit imaginem supercœlestis: atque etiam alius cum penetrarit omnes cœlos, in fine invenietur beatissimo. Sint autem utriusque opera, qualia dixi: ita ut dicamus opera carnis facere eum qui ex infernis est; fructum vero spiritus facere eum qui est è supernis; atque rursus amorem erga hunc mundum facere hominem ex hoc mundo existentem; quoniam secundum Iohannem, qui habet amorem Dei, ille non est ex hoc mundo; qui autem non diligit mundum, nec ea quidem, quæ in
Gal. 6. 14. mundo sunt diligit, sed dicit: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*, & cœpit diligere Dominum Deum suum ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex tota mente sua, eo quod non prematur talis amor ab amore mundi, & ab his, quæ sunt in mundo. Fieri enim nequit ut simul existat amor erga mundum cum amore erga Deum; quemadmodum fieri nequit ut simul existant lux, & tenebræ; Christus, & Beliar: item fieri nequit ut idem Templum sit Templum Dei, & Templum idolorum. Iam quasi differant inter se loca quæ inferne sunt, superlatiue dicitur:
Psal. 87. 7. *Posuerunt me in lacu infimo*, & illud:
Eph. 4. 9. 10. *Qui descendit ad infimas partes terræ, hic etiam est qui ascendit*: quocirca coram
Psalm. 21. 30. Christo *procident omnes descendentes ad inferiores partes terræ* in infernum, quoniam verum est illud: *Non est in morte, qui*

μεταλαβῇν, καὶ γενέσθαι ἐκ τῆς ἄνω, ἢ μηκέτι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὀψὲ ἐκ μέρους τοῦ κόσμου τούτου, ἐκ τῶν ἐφεξῆς δέ. φησὶ γοῦν τοῖς μαθηταῖς· ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, κἀγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, & οὐκέτι ἔστε ἐκ τοῦ κόσμου. ἐπεὶ γὰρ ἦλθεν ὁ σωτὴρ ζητῆσαι, & σῶσαι τὸ ἀπολωλός, ἦλθε τὰς κάτω μεταλήψεσθαι ὅτι τὰ ἄνω· & γὰρ εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι, διὰ τοὺς ἐν τοῖς κατωτάτω τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ἐπάνω ὑπεραίρων πάντων τῶν οὐρανῶν, εὐθυποιῶν τοῖς ἐκλεκτικοῖς, καὶ γνησίως αὐτοῦ μαθητευομένοις, τὴν φέρουσαν ὁδὸν ὅτι τὰ ὑπερκόσμια πάντων τῶν οὐρανῶν, τουτέστιν ὅτι τὰ ἔξω σωμάτων· εἰ δὲ καὶ παθεῖν μαθεῖν ἀπὸ τῆς γραφῆς πῇ ἐστιν ὁ ἐκ τῆς κάτω, καὶ πῇ ἐστιν ὁ ἐκ τῆς ἄνω, ἄκουε· ἔπου ὅπου ὁ θησαυρὸς ἑκάστου, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ἐστίν. ἐὰν τις θησαυρίζῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θησαυρίζειν ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἐκ τῆς κάτω γίνεται. ἐὰν δέ τις θησαυρίζῃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, γίνεται ἄνωθεν, καὶ ἀναλαμβάνει τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου· ἀλλὰ καὶ ἄλλος διελθὼν πάντας τοὺς οὐρανοὺς ἐν τέλει εὑρίσκεται μακαριώτατος· εἴη δ' ἂν & τὰ ἑκάστου ἔργα, οἷ εἶπα, ὥστε εἰπεῖν μὲν τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς ποιεῖν τὸν ἐκ τῆς κάτω, τὸν δὲ καρπὸν τοῦ πνεύματος τὸν ἐκ τῆς ἄνω, καὶ πάλιν τὴν πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον ἀγάπην τὴν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἐπεί, καθ' ὃν ἰωαννίζει, ὁ ἔχων τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ὃς οὐκ ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐδὲ τὰ ἐν κόσμῳ, ἀλλὰ λέγων· ἐμοὶ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ, καὶ χαρὰν ὁ ἀγαπᾶν κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, τοῦ μὴ θλίβεσθαι τὴν τοιαύτην ἀγάπην ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν κόσμον ἀγάπης, & τὸ ἐν τῷ κόσμῳ· ἀμήχανον γὰρ συνυπάρχειν τὴν πρὸς τὸν κόσμον ἀγάπην τῇ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπῃ, ὡς ἀμήχανον συνυπάρχειν ἀλλήλοις φῶς & σκότος, ἢ χρυσὸν καὶ τὸν κεραμέα, ἢ τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ναῶν πεπληρωμένων εἰδώλων· ὡς διαφορᾶς μυρίας ὄσας τῶν κάτω πρὸς ἄλληλα, λέγω) ὑπερτεθεικὼς τὸ· ἐθέντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ & τὸ· εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς ὁ καταβάς, οὗτός ἐστιν ὁ ἀναβάς. ὥσπερ ἐνῆν πάντα τὰ χρυσοῦ πρεπτοῦ μὴ

πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, εἰς ᾅδου· ἐπεὶ ἀληθὲς τό· οὐκ ἔστιν

ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι; ἐὰν δέ τις ἀνθυποφέρῃ τὸ καταβαίνειν αὐτὸν εἰς τὰ κατώτερα τῆς γῆς, ὀπτέον ὅτι ὀπὶ τῶν καταβαινόντων εἰς γῆν εἴρηται τό· προσπεσοῦνται· ἔμπροσθεν γὰρ τοῦ χριστοῦ, γόνυ κάμψουσιν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, τινὲς μὲν πρότερον, τινὲς δὲ ὕστερον προσπεσοῦνται αὐτῷ· ἢ ἴσως οἱ ὀπὶ γῆς προσπεσοῦνται καὶ πρὸ ἑτέρων ὑποπεσοῦνται· χλεύασον γὰρ τὸ ὕστερον ὑποτάσσεσθαι, ὃς καὶ ἐχθρὸς ἐσχάτος καταργεῖται ὁ θάνατος· μὴ τοίνυν ζήτησις εἰ, ὡσαύτως ὄντι τῷ κάτω ᾅδῃ φορᾷ ᾅδῃ ὃ λέγεσθαί τι καταστάτου, ἅτινα καὶ τῷ ἄνω ᾅδῃ φορᾷ, μᾶλλον ἐπεὶ κληρονομία ἐστὶν ἡ βασιλεία οὐρανῶν, πάντων κληρονομούντων οὐρανῶν ὄντων αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἐχόντων ὃ εἶδ) αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ὀπὶ τῆς νοητῆς * βάσεως τῆς ψυχῆς ᾅδῃ τῶν κακίαν, καὶ τὰ μοχθηρὰ δόγματα, καὶ νοητῆς ἀναβάσεως αὐτῆς ὀπιζητήσας, οὐχ ἁπλῶς εὑρήσεις ᾅδῃφορᾶν ὀπιπλέον νοητῶν καταβαινόντων νοήσεις· ἅμα δὲ ὄφελ εἰ μᾶλλον μυστικώτερον, καὶ οὐ τοπικῶς, ἴδε τὸ ἰησοῦ ψυχῆς ἀνιόντος τὸ· ἀνέβαινε καταβαίνων πάντων τῶν οὐρανῶν, οὐ γὰρ νοητὴ ἀνάβασις ἐκείνης τῆς ψυχῆς ὑπερπεπήδηκε καὶ πάντας τοὺς οὐρανοὺς, καὶ, ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ἤδη ἔφθασε πρὸς αὐτὸν τὸν θεόν· πλὴν ἔστι τις καὶ ἕτερος κόσμος παρὰ τὸν ὁρατὸν τοῦτον καὶ αἰσθητὸν κόσμον ἐν σωματικῷ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸν οὐρανὸν καὶ γῆν, κόσμος, ἐν ᾧ ἔστι τὰ μὴ ὁλεπόμενα; καὶ ὅλον τοῦτο κόσμος αἰσθητὸς, κόσμος δὲ ὁλεπόμενος, καὶ νοητὸς κόσμος· ὃν τῇ θεᾷ, καὶ ᾧ καλῶς ἐνόψονται οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, προσδυσπερισζόμενοι ᾅδῃ τὸ ἐνορᾶν αὐτῷ ὅτι τῷ μετελθεῖν, ὡς τ' αὐτὸν καὶ αὐτὸν ὁρᾶν, ὡς ὁρᾶσθαι πέφυκεν ὁ θεὸς, ὃν θεόν· ζητήσεις δὲ εἰ καθ' τι τῶν σημαινομένων δεῖ λέγειν ὁ προφήτης κόσμος εἶδ) κόσμος, καὶ μᾶλλα καθ' ὃ σοφία ὅτιν ἡ πολυποίκιλος· τῷ γὰρ εἶδ) πάντας ὑποσοιεῖ τοὺς λόγους, καθ' οὓς γέγονεν πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐν σοφίᾳ πεποιημένα, ὡς φησιν ὁ προφήτης· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, ἐν αὐτῇ εἶπ αὐ ἡ γῆ κόσμος, τοσούτῳ ποικιλώτερος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ διαφέρων, ὅσῳ διαφέρει γυμνὸς πάσης ὕλης τοῦ ὅλου κόσμου λόγος τοῦ ἐνύλου κόσμου, οὐκ ἀπὸ τῆς ὕλης, ἀλλ' ἀπὸ τῆς μετοχῆς τοῦ λόγου, καὶ τῆς σοφίας, τῆς κοσμούντων τὸν ὕλιον κεκοσμηκότων καὶ ὄφελ εἰ διώκοιμι ὁ λέγων· οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἡ ψυχὴ τοῦ ἰησοῦ ἐμπολιτευόμενον ἐν τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἐν ᾧ τῷ σώματι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, καὶ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ ἀκαθαρσία, καὶ ἡ πλεονεξία, καὶ ἡ εἰδωλολατρία, καὶ ἡ μοιχεία, καὶ ἡ πορνεία, καὶ ἡ μέθη, καὶ ἡ κραιπάλη, καὶ ἡ ἀσέλγεια, καὶ ἡ ἔχθρα, καὶ ἡ ἔρις, καὶ ἡ ζῆλος, καὶ ἡ ὀργὴ, καὶ ἡ ἐριθεία, καὶ ἡ διχοστασία, καὶ ἡ αἵρεσις, καὶ ἡ φθόνος, καὶ ἡ φόνος, καὶ ἡ μέθη, καὶ ἡ κῶμος, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· ἐν τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἐν ᾧ τῷ σώματι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, καὶ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ ἀκαθαρσία, καὶ ἡ πλεονεξία, καὶ ἡ εἰδωλολατρία, καὶ ἡ μοιχεία, καὶ ἡ πορνεία, καὶ ἡ μέθη, καὶ ἡ κραιπάλη, καὶ ἡ ἀσέλγεια, καὶ ἡ ἔχθρα, καὶ ἡ ἔρις, καὶ ἡ ζῆλος, καὶ ἡ ὀργὴ, καὶ ἡ ἐριθεία, καὶ ἡ διχοστασία, καὶ ἡ αἵρεσις, καὶ ἡ φθόνος, καὶ ἡ φόνος, καὶ ἡ μέθη, καὶ ἡ κῶμος, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν·

A *memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi?* Quod si contra quis objiciat ipsum etiam descendere ad inferiores partes terræ, observabis dictum esse de descendentibus verbum, procident: nanque ex his qui coram Christo cadunt, quique genu flectunt in nomine Iesu, quidam antea, quidam post coram eo cadent: & fortassis qui sunt super terram, ante cadent, & ante alios subijcientur: malorum namque est ultimo subijci; quam ob causam *Vltimus etiam inimicus abolebitur, nempe mors.* Posset quæres num quemadmodum locorum quæ sunt inferne, ita etiam eorum quæ sunt superne, sit differentia: idque præsertim, quoniam regni cœlorum hæreditas nobis obtingat: qui cœli omnes hæreditate nobis obtingentes cum sint superne, non similiter tamen habent illud superne. Quinetiam si notaveris intelligibilem descensum animæ propter malitiam, & prava dogmata, & intelligibilem ipsius ascensum, non parvam invenies differentiam: latius enim considerabis intelligibiliter descendentes. Simul etiam vide, an sacratiori modo, & non localiter intelligas de anima Iesu, qui ascendit super omnes cœlos: nam intelligibilis ascensus illius animæ ultra etiam omnes cœlos transilijt, jamque (ut ita dicam) ad ipsum pervenit Deum. Verumtamen est alius mundus præter hunc visibilem, & sensibilem mundum constantem è cœlo & terra, vel è cœlis & terra, in quo sunt quæ videntur: & hoc totum est alius mundus inaspectabilis, mundus, qui non videtur, mundus intelligibilis: cujus visione, & pulchritudine fruentur qui puro sunt corde, quo hujus mundi intelligibilis visione antea bene parati penetrant vel ad ipsum Deum videndum, quatenus videri natura potest Deus. Insuper etiam quæres, an juxta aliquam significationem possit primogenitus omnis creaturæ esse mundus: & præsertim in quantum est sapientia multiformis: eo enim quod sint in sapientia omnes rei cujuscunque rationes, juxta quas facta sunt omnia, quæ facta fuere à Deo, ut inquit Propheta: *Omnia in sapientia fecisti*, in ipso etiam mundus fuerit, tanto picturatior, ornatior, atque etiam præstantior mundo sensibili, quanto ratio mundi nuda ab omni materia præstat hoc mundo materiato, non propter materiam, sed participatione illius λόγου, [id est illius Filij Dei, qui est vera ratio,] & participatione sapientiæ, quæ mundum, & ornamentum afferunt materiæ omnium, quæ mundo insignita fuerint. Ac vide num possit anima esse Iesu, quæ dicit: *Ego non sum ex hoc mundo*, conversans in

1. Cor. 15. 26.

Psal. 103. 24.

Eph. 3. 10.

* Forte καθέστως

Vid. Not.

illo toto mundo, omnemque eum perlustrans, manuque ducens ad eum eos qui didicissent nihil inferne habere mundum illum intelligibilem; quemadmodum neque iste, siquis accurate perpendat, quicquam superne habet. Alioquin quomodo mundus iste habere aliquid supernе potest, cujus conditio est dejectio? neque enim oscitanter legendum est illud: Ante dejectionem mundi: cum sancti convenienter, & studiose nomen hoc τῆς καταβολῆς, [hoc est dejectionis] propter talem intelligentiam finxerint. Alioquin dicere poterant πρὸ κτίσεως, [hoc est, ante conditionem] mundi, nec uti dejectionis vocabulo. Totus itaque mundus, & quæ in ipso sunt, in dejectione sunt; at vero extra dejectionem totius mundi existunt germani Iesu Discipuli, quos è mundo elegerat, ut non amplius essent è mundo, tollentes crucem suam,

Ioh. 8. 25. & sequentes eum. *Dixi ergo vobis quod moriemini in peccatis vestris; nisi enim crediderit is quod ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Quando dixit illis, Moriemini in peccatis vestris, nisi quando dixit, Quæritis me, & in peccatis vestris moriemini? Quid vero est in causa ut homines moriantur in peccatis suis, nisi non credere Iesum esse Christum? ipse enim inquit: *Nisi crediderit is quod ego ipse sum, moriemini in peccatis vestris?* Quod si quis non credit Iesum esse Christum, moritur in peccatis suis; scilicet qui non moritur in peccatis suis, is Christo credidit. At vero qui moritur in peccatis suis, etiam si dicat se Christo credere, quantum ad veritatem ipsi non credidit: nam etiam si dicatur fides, sed sit sine operibus, hujusmodi fides mortua est, ut legi-

Iac. 2. 20. mus in epistola, quæ Iacobi nomine circumfertur. Quis igitur putas est credens, nisi ille qui eo pervenit, ut non cadat (quantum ad hæc verba pertinet) in ea peccata, quæ sunt ad mortem, eo quod affectus sit secundum rationem, & coaluerit cum ea? quantum vero ad illa

1. Ioh. 5. 1. verba: *Omnis qui credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est*, ut non peccet in ullo eorum, quæ fiunt præter rectam rationem? Insuper memoria repetens ea quæ est primogenitus omnis creaturæ, considerabis quid sit: *Nisi crediderit is, quod ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Verbi gratia, qui credit quid sit justitia, injuriam non inferet; & qui crediderit in sapientiam, quod satis explorate perceperit, cognoveritque eam, is nec fatuum aliquid loquetur, nec faciet. Ad hæc qui crediderit λόγῳ, [id est rationi, & Filio πιστευκὼς εἰς τὸν σοφίαν, οὐκ ἂν π μωρὸν λέγοι, ἢ ποιοῖ. * εἰπὲ ὁ πιστεύσας

A πολυωρῶν ὅλῳ κόσμῳ ἐκείνῳ, καὶ πάσῃ αὐτῶν ἐπιπερχόμενος, καὶ χειραγωγῶν ἐπ' αὐτὸν τοὺς μαθητευομένους * οὐδὲν ἔχει ἐκεῖνος ὁ * Fort. ἐστὶν κόσμος κάτω, οὐδὲ ἔστι, ὡς πρὸς ὃ ἀκριβῶς ἐξετάζοντι, ἄνω· πῶς γὰρ δύναται ἔχειν τι ὁ κόσμος οὗτος ἄνω, ὃ ἡ κτίσις καταβολή ἐστιν; ὃ γὰρ ὡς ἔτυχεν ἀκουστέον τοῦ, πρὸ καταβολῆς κόσμου, ὀνόματα διαφόρων ἐπινοίαν πλειόνων ὀνομάτων ἀξίων ὄ, τῆς καταβολῆς· καλῶς εἰδύναντο λέγειν πρὸ κτίσεως κόσμου, καὶ μὴ χρήσασθαι τῷ τῆς καταβολῆς ὀνόματι· ὅλος δὲ ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐν καταβολῇ ἐστιν. ἔξω δὲ καταβολῆς κόσμου πάντες γεγόνασιν οἱ τοῦ ἰησοῦ γνήσιοι μαθηταί, ὡς ἐξελέξατο ἐκ τοῦ κόσμου, ἵνα μηκέτι ὦσιν ἐκ τοῦ κόσμου, ἀφέντες δὲ σφᾶς ἑαυτοῖς, καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ· εἶπον δὲ ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· πότε εἶπεν αὖθις· ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἢ ὅτε ἔφασκε, * ζητεῖτέ με, * Χ. ζητεῖ με καὶ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε; τί δέ ἐστιν τὸ αἴτιον τοῦ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν ἀποθνήσκειν ἀνθρώπους, ἢ τὸ μὴ πιστεύειν ὅτι ἰησοῦς ἐστιν ὁ χριστός; αὐτὸς γὰρ φησιν· ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· ὁ μὲν οὖν πιστεύων ὅτι ἰησοῦς ἐστιν ὁ χριστός, ἀπεθανάτισεν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἑαυτοῦ, δῆλον ὅτι ὁ μὴ ἀποθνήσκων ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ πεπίστευκε τῷ χριστῷ· ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἑαυτοῦ, κἂν λέγῃ πιστεύειν τῷ χριστῷ ὡς πρὸς τὰληθὲς οὐ πεπίστευκεν αὐτῷ· ἐὰν δὲ λέγηται μὲν πίστις, χωρὶς δὲ ἔργων τυγχάνῃ, νεκρά ἐστιν ἡ τοιαύτη, ὡς ἐν τῇ φερομένῃ ἰακώβου ἐπιστολῇ παραδεδόσθαι· τίς οὖν ἀρά ἐστιν ὁ πιστεύων, ἢ ὁ πεπονθὼς ἐκ τοῦ ἐγκρατῆσθαι τῷ τὸν λόγον, καὶ συμπεφυκέναι αὐτῷ τὸ μὴ ἁμαρτάνεσθαι αὖ, ὅσον μὲν δὴ τὰ τοιαῦτα τοῖς ῥητοῖς, εἰς τὰ λεγόμενα πρὸς θάνατον ἐξ ἁμαρτήματα; ὅσον δὲ ὅτι τῷ· πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι ἰησοῦς ἐστιν ὁ χριστός ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, καὶ ἁμαρτάνει καὶ πρὸς ὀπαδοποιοῦν τὴν τοῦ τὸν ὀρθὸν γινομένων λόγον· ὅτι δὲ μᾶλλον ἐσκοτίσθη τι ὅστις· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἃ ἐστὶν ὁ παρεπόμενος πάσης κτίσεως ἀναλογιζόμενος· εἰ ὁ πιστεύων τί ἐστιν ἡ δικαιοσύνη, οὐκ ἂν ἀδικήσαι· καὶ ἀφ' τὸ πεπεισμένον ἥτις ἐστὶν ἡ σοφία, * Fort. τοῦ

ᾧ ἐν ἀρχῇ πρὸς ὃν ὁ λόγος, ἐν ᾧ κατα- A
γενοηκέναι αὐτὸν, οὐδὲν ἀλόγως ποιήσαι· πρὸς
τοῦτοις ὁ πιστεύων ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡ-
μῶν, οὐκ ἂν τι πολέμιον ἢ στάσεως ἐνεργοίη·
ἀλλὰ καὶ εἴπερ χριστός ἐστιν ὁ μόνον θεοῦ σοφία,
ἀλλὰ καὶ θεοῦ δύναμις, ὁ πιστεύων αὐτῷ καθ'
ὃ δύναμίς ἐστιν, οὐκ ἂν εἴη πρὸς τὰ καλὰ ἀ-
δυνατος· ἀναγκαίως δὲ νοοῦντες αὐτὸν ὑπο-
μενοῦμεν, καὶ ἰσχὺν λέγω τὸ· εἰ νῦν τίς ἡ ὑπο-
μονή μου; οὐχὶ κύριος; καὶ τὸ· ἰσχύς μου, καὶ τὸ·
* χ. ii ὑπόστασίς μου ὁ κύριος, φήσομεν * ὅτι ἐνδιδόμεν B
αὐ
πρὸς πάντας, ἃ πιστεύομεν αὐτῷ καθ' ὃ ἐστὶν
ὑπομονή. καὶ εἰ ἀσθενοῦμεν, ἃ πιστεύομεν
αὐτῷ καθ' ὃ ἐστὶν ἰσχύς· ἐὰν δὲ ἀπαλεγόμενος τὰς
λοιπὰς ὑπονοίας τοῦ χριστοῦ, καὶ ἁλεπῶς σκο-
πήσῃς εὑρήσεις τίνα ἕξιν ὁ μὴ πιστεύων ἐν
χριστῷ ἀποθανεῖται ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ·
γινόμενος γὰρ ἐν τοῖς ἐναντίοις τῇ ὑπονοίᾳ ὧν ἐστὶν
ὁ χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἀποθνήσκει ταῖς ἁμαρτίαις· C
ἔλεγον οὖν αὐτῷ, σὺ τίς εἶ; ἀκόλουθον ἦν τοὺς
ἀκροωμένους μὴ πολλῆς ἐξουσίας ἀπαγγελλομέ-
νου ὑπὸ τοῦ κυρίου, πυνθάνεσθαι τίς εἴη ὁ
χ. ii ταῦτα λέγων. ἐνέφαινε γὰρ * τὸ εἶναι δοκοῦντα
μείζονα, καὶ θειοτέρᾳ τινὶ φύσει τυγχάνειν ὁ
σωτὴρ φάσκων ὅτι, ἐὰν μὴ πιστεύητε ὅτι ἐγώ
εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. τί δὴ
οὖν τίς εἶ, οἱονεὶ αἰτιώμενον ἦν ἀπόκρισιν, ὅτι
ἐγώ εἰμι ὁ χριστός, ἢ ἐγώ εἰμι ὁ προφήτης,
ἢ ἐγώ εἰμι ἠλίας, ἢ πάλιν, ἐγώ εἰμι ἄγγελος
θεοῦ· οὐκ, ἀλλ' ἐπεὶ μή ἕν τι τούτων ἦν, ἀπλοῦν D
δέ τι ἀνθρώπου τυγχάνων, παραφέρεται γνησίως λό-
γους τηλικούτους·

Dei,] qui erat in principio apud Deum; dum illius cognitione fruitur, nihil à ratione alienum facturus est: sic qui credit, quod ipse est pax nostra, haudquaquam quidpiam operabitur dissidij, aut belli. Quinetiam quandoquidem Christus est non solum Dei sapientia, verum etiam Dei potentia, qui credit illi, in quantum potentia Dei est, haudquaquam erit impotens ad præclara. Proinde necessario eum considerantes patientiam, & fortitudinem, propter illud: *Et nunc quæ est patientia mea nonne Dominus?* etiam fortitudo mea, & substantia mea Dominus, dicemus quod si credimus ad labores, non credimus illi, in quantum est patientia; & si infirmamur, non credimus ei, in quantum est robur. Quod si collegeris cæteras Christi considerationes, non difficulter invenies ex his quæ diximus, quonam pacto qui non credit Christo, moriatur in peccatis suis. Nam qui fuerit in his, quæ contraria sunt considerationi earum rerum quæ est Christus, in suis peccatis moritur. *Dicebant ergo illi: Tu qui es?* Consequens erat, ut audientes quæ à Iesu dicebantur cum multa potestate, interrogarent quis esset talia loquens: videbatur enim esse aliquis homine major, & natura quædam divinior, Servator dicens: *Nisi credideritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Illud ergo: *Tu qui es?* veluti postulantium est responsum, Ego sum Christus: vel, Ego sum ille Propheta: vel, Ego sum Helias: vel, Ego sum Angelus Dei: neque enim, nisi unus ex his esset, ac similis eis, proferret talia verba gemina. Psal. 38. 8.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΤΟΜΟΣ κ'.

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM TOMVS VIGESIMVS.

Ἐικὸς ὑπαναχρῶντας εἰς ὃ κατὰ E
Ἰωάννου εὐαγγέλιον πόνον, φιλοθεώτατα
καὶ φιλομεθέστατα ἐν κυρίῳ ἐμβεβήσιε, εὐχόμε-
θα ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν
εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι, λαβεῖν
κόσμους πλήρεις, καὶ ἵν' ὅτως εἴπω, ναοὺς,
καὶ μηδὲν ἔχοντας ἄφωνον, τὸ εὐαγγέλιον κα-

Vigesimum tomum in Evangelium à Iohanne traditum commentaturi, Dei amantissime, atque in Domino exercitatissime Ambrosi, decentissime precamur è plenitudine Filij Dei (in quem propenso animo fuit omnis plenitudo divinitatis habitare) accipere sensus plenos, &, ut ita dicam, solidos, nihilque vacui habentes: ut Evangelium,

quod à nobis examinatur ; manifestetur ; nihil nobis omittentibus eorum quæ indaginem requirant, quæque committi debeant cõmentationibus ; neque item exuberantibus, ubi non sit opus, ac ne pervertentibus quidem Servatoris nostri Iesu mentem. Atque utinam Deus nobis mittat suum ipsius Verbum, quod seipsum ostendat, ut profunditatem ipsius, donante Patre, videre possimus. *Novi quod Abrahæ semen estis,* Ioh. 8. 37. *sed quæritis me interficere, quoniam sermo meus locum non habet in vobis.* Hic contextus : *Novi quod Abrahæ semen estis,* videtur non considerantibus quid significet vox, semen, & quid significet vox, filius, pugnare cum illo contextu qui mox inferendus est, quique ad eosdem Ioh. 8. 39. dicitur, nempe : *Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.* Vt ergo hæc considerentur, videamus in primis corporaliter filij, & seminis differentiam. Ac certe perspicuum est, quod semen illius cujus est semen, rationes in seipso contineat adhuc pausantes, & reconditas : filium vero exoriri, & subsistere, mutato semine, & operante in materiam sibi appositam à muliere, & ex nutrimentis collectis formatum, & ad ortum diligenter præparatum. Quod si aliquid alicujus est proprie filius, quod ad corporalia attinet, ex semine ortum est ; cum tamen si aliquid est semen, non continuo sit filius. Hæc cum præfati fuerimus, si quidem corporaliter intelligendus esset ille contextus : *Novi quod Abrahæ semen estis*, illud omnino videretur sequi, ut hi quibus loquebatur essent filij Abrahæ ; concesso quod semen sit etiam filius, & non dato juxta accuratam intelligentiam. Sed quoniam exmoribus, & operibus judicantur filij Abrahæ, vide ne forte designandi sint qui sunt semen Abrahæ ex rationibus quibusdam seminalibus, insitis, ut opinor, quibusdam animis : & quemadmodum, quod ad corpus attinet, non omnes homines semen sunt Abrahæ ; ita juxta ea quæ nunc explicuimus, quinam sint semen Abrahæ, ne homines quidem omnes advenerunt ad hanc hominum vitam cum rationibus omnino seminalibus ingenitis suis animabus : quorum causam, propter magna judicia, eaque dictu difficilia (quæ videntur ab his qui mentem Christi perceperunt, ut videant quæ à Deo sibi donata sunt) pauci comprehendere possunt, qui diligentius commentati sunt, quæ ortum præcedant, quæque sint in ortu cujuscunque. Ac profecto hujusmodi perturbant quemlibet : qui etenim hæc proposuerit non

τὰ ἐζεταζόμενα ἡμῖν ἀποκαλυφθῆναι, καὶ μήτε παραλειπόντων τι ἡμῶν τῶν δεόντων ἐξετάζεσθαι, καὶ ὑπομνηματικοῖς γράμμασι πραγθῆναι, μήτε ὡς ἂν δὲ περισσεύοντας, μήτε παρεκδεχομένων τὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν νοῦν· θεὸς δῶῃ ἡμῖν πέμψαι αὐτὸν τὸν λόγον ἑαυτὸν ἐμφανίζοντα, ἵνα τὸ βάθος αὐτοῦ, δωρεμένου τοῦ πατρὸς, θεασώμεθα· οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραὰμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν· δόξῃ μάλιστα περιέχειν τοῖς μὴ καταγνοῦσι τὰ σημαινόμενα ἀπὸ τῆς, σπέρμα, φωνῆς, καὶ τῆς, τέκνον, τό· οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, πρὸς ὃ οὐδέπω ἐπενεχθησόμενον, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς λεγόμενον· εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε· ἵν' οὖν τοῦτο θεωρηθῇ, ἴδωμεν πρῶτον σωματικῶς σπέρματος καὶ τέκνων διαφοράν· καὶ σαφὲς γε ὅτι τὸ μὲν σπέρμα πολλοὺς ἔχει τοὺς λόγους τῆς σπερείσεως ἐν ἑαυτῷ, ἔτι ἡσυχάζοντας καὶ ἀποκειμένους. τὸ δὲ τέκνον μεταβαλόντος τοῦ σπέρματος καὶ ἐργασαμένου τῷ παραβεβλημένῳ αὐτῷ ὕλῃ ἀπὸ τῆς γεωργικῆς, καὶ τῆς ὑποστωσαμένων ἔμφυτον μορφωθὲν, καὶ εἰς ἡμέραν ὡρεπιαθὲν, ὑφίσταται, καὶ εἴ τι μέσης ἐστὶ κυρίως τέκνου πρὸς, ὡς πρὸς τὸ σωματικὸν, ἐκ σπέρματος ὑπάρξαν. εἰ δέ τι ἐστὶ σπέρμα, καὶ πάντως τέκνον ἦν· τούτων δὲ ἡμῖν παραβεβλημένων, εἰ μὲν σωματικῶς ἐχρῆν νοεῖν τό· οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἔδοξεν ἂν πάντως ἀκολουθεῖν τὸ, καὶ τέκνα ἦτε τοῦ Ἀβραάμ· πρὸς ὃ ὁ λόγος, συγχωρουμένου ὅτι ἐστὶ σπέρμα ἐστὶ καὶ τέκνον, καὶ μὴ κατὰ τὸ ἀκριβὲς διδομένου· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων κρίνεσθαι καὶ ἔργων τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, μήποτε ἀπό τινων σπερματικῶν λόγων συγκαταβαλλομένων πού, ὡς οἶμαι, ψυχαῖς, διαχαρακτηρίζειν τὰς ὄντως σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. καὶ ἴσως, ὡς κατὰ τὸ σωματικὸν, οὐ πάντες ἄνθρωποι σπέρμα εἰσὶ τοῦ Ἀβραάμ, οὕτω κατὰ τὸ νοεῖσθαι ἀποδιδόμενα τοῦτο, τίνες εἰσὶ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, δῆλον ὅτι οὐ πάντες οἱ ἄνθρωποι μετὰ πάντα σπερματικῶν λόγων τῆς αὐτῆς ἐγκαταπαρέντων αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς τῷ εἴδει τῆς ἀνθρώπων διαδεδομήκασι· τὴν δὲ τούτων αἰτίαν κατὰ μεγάλας κρίσεις καὶ δυσδιηγήτους, θεωρουμένας ὑπὸ τῆς εἰληφότων τὸν χριστοῦ νοῦν, ἵνα ἴδωσι τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαριζόμενα αὐτοῖς, ὀλίγοις ἔστι δυνατὸν καταλαβεῖν, τοῖς ὑπιμελέστερον τὰ περὶ γενέσεως ἐξ ὧν ἐν γενέσει καὶ ἑκάστῳ διληφόσι· καὶ * ὑπερβάλλει δὲ πάντα τὰ τοιαῦτα, συνιέντα μὲν ταῦτα, μὴ ἀ-

* Fort. ἐστὶ ἔχειν

χριβῶσαι ὁ, κινδυνεύω παρακινδυνεύειν ἑαυτὸν τῷ A adhibita diligentia, in periculum ſcipſum
καὶ τῶν πιστῶν, εἴπερ ὃ λέγω, καὶ διαπυθέσθαι conjicit: quandoquidem dicere, atque
τὰ τοιαῦτα ἀσφαλὲς, καὶ ἀληθεύειν, καὶ explicare talia (ut maxime vera dicantur) periculoſum ſit: & certe periculoſum eſt, propterea quod opus ſit diſpenſatori myſteriorum Dei tempus quærere proferendi talia dogmata, abſque moleſtia auditoris: nam ut temporis rationem habeat, nedum inſpiciat is neceſſe eſt, ne vel parcior quam res poſtulet in loquendo ſit, vel redundans: id quod vitij gignitur præter rectam rationem; ſed diligentius etiam perpendat opportet utrum conſervi ſint, quibus traduntur talia, an ſervi cujuſpiam alterius, qui diverſus ſit à Domino dominantium. Quod autem neceſſario perpendenda ſint hæc omnia à diſpenſatore myſteriorum Dei, docet Scriptura, dicens: *Quinam eſt ſidelis diſpenſator ac prudens, quem præficiat Dominus famulitio ſuo, ut det in tempore demenſum conſervis ſuis.* Non omnes ergo homines ſemen ſunt Abrahæ: neque enim ſuis animis ingenitas habent rationes, quæ valeant, ſi excolantur, facere filios Abrahæ. Quærat igitur aliquis ad hæc, dicens fieri quidem poſſe, ut vituperatione ſit dignus, qui genitus ſemen Abrahæ, non etiam filius ipſius fiat; ſed quo pacto jure incuſaretur non faciens opera Abrahæ, qui ne principio quidem habet ut ſit ſemen Abrahæ, à quo proficiſcitur eſſe filios Abrahæ. Ad quæ reſpondebimus (hiſtoria tanquam ſcala utentes, & veſtigia veritatis hujus loci quærentes in literis) ſi cum non eſſet quis Abrahæ filius, nullius juſti ſemen eſſet, etiam culpa vacare peccans poſſet; quippe qui nullam honeſti cauſam à feminibus haberet. At nunc ut in ſeminibus corporalibus alter quidem complurium juſtorum ſemen eſt, alter vero pauciorum (ut perſpicuum erit ex his, quæ dicentur) ita etiam eſſe dicendum analogon in ſeminibus myſticis. Abraham vigeſimus genitus eſt à Protoplaſto (nam decem generationes ſunt ab Adam uſque ad Noe, & decem à Noe uſque ad Abraham) fuereque fratres Abrahæ Nachor, & Arram (nanque hos tres filios habuit Thara) atque Nachor quidem, & Arram non erant ſemen Abrahæ, ſed ne ipſe quidem Abraham ſemen erat Abrahæ: ſed erant hi tres ſemen juſtorum: cum quæratur adhuc inter nepotes Adam, in quibus annumerandus ſit Abraham ipſe: veluti Seth, quem excitavit Dominus pro Abel; & Enos, qui *ſperavit invocare nomen Domini Dei*; & Enoch, qui *placuit Deo poſtquam genuit Mathuſala annis*

Vid. Not.

τοιούτων δογμάτων, ὅλως παντὸς ὃν ἀκούοντος, καὶ ὃ μέσον παρεκβαῖνον ἢ ἐλλείπον τος, ἢ πλεοναζούσης, καὶ ὁ καιρὸς τηρῶν), πρὸς τὸ ὀρθὸν λόγον γινόμενα, καὶ ὁπόσα μελέσθαι δεῖ ἐξετάζειν πότερον σπουδαῖοί εἰσιν οἷς παραδίδονται τοιαῦτα, ἢ δοῦλοι ἄλλου τινὸς παρὰ τὸν κύριον τῶν κυριευόντων· ὅτι B δὲ δεῖ πάντα ταῦτα ἐξετάζειν τὸν οἰκονόμον τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ πρόδηλον ἡ φάσκουσα λέξις· τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃν καταστήσῃ ὁ κύριος ἐπὶ τῆς οἰκετείας αὐτοῦ τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις ἑαυτοῦ; ἃ πάντες δεῖ εἰσὶν ἀνθρωποι σπέρμα τοῦ ἀβραάμ, οὐδὲ γὰρ ἔχουσι τοὺς λόγους συγκατασπαρμένους αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς δυναμένους, εἰ γεωργηθεῖεν, ποιῆσαι τέκνα τοῦ ἀβραάμ· καὶ ζητήσαι τις ἂν πρὸς ταῦτα φάσκων ὅλα διευα- C θεῖν μὲν φακὸς ἔστι) ὁ μὴ ὢν σπέρμα τοῦ ἀβραάμ, εἰ μὴ ἐγένετο αὐτοῦ γνήσιος· πῶς δ' ἂν δικαίως μεμφθείη μὴ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ ἀβραάμ, ὁ μηδὲ τῷ ἀρχῇ ἔχων τὸ εἶναι σπέρμα τοῦ ἀβραάμ; ἀφ' οὗ δ' ἄρχεται τὸ γινέσθαι τέκνα τοῦ ἀβραάμ; ἐρευνῶμεν δὲ πρὸς ταῦτα ὡσπερεὶ ὑπιδάφρα χρησάμενοι τῇ ἱστορίᾳ, καὶ τὰ ἴχνη τῆς ἀληθείας ζητοῦντες ἐν τοῖς γράμμασιν, ὅτι εἰ μὲν μή ἐστί τις υἱὸς τοῦ ἀβραάμ, οὐδενὸς δικαίου σπέρμα ἦν, ἠ D δυνήκλητος ἐτύγχανε τῶν ἁμαρτωλῶν τις, μηδεμίαν ἔχων ἀπὸ σπερμάτων ἀφορμὴν τοῦ καλῶς ποιεῖν· ὥσπερ ὅτι τῶν σωμάτων, ὁ μὲν τῶν ὄντων πλειόνων δικαίων σπέρμα, ἕτερος δὲ ὀλιγοτέρων, ὡς δῆλον ἔσται ἐκ τῶν λεγομένων· ἔστι δὲ καὶ τῶν ἀναλογῶς λεγόμενον ἐν τοῖς θηλυκοῖς. Ἄβραὰμ εἰκοστὸς γενόμενος ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου. δέκα γὰρ γενεαὶ ἀπὸ ἀδὰμ ἕως νῶε. καὶ δέκα ἀπὸ νῶε ἕως ἀβραάμ. καὶ τοῦ ἀβραὰμ γενήσασθαι ἀδελφοὶ ναχὼρ, E καὶ ἀρράμ. οἱ γὰρ τρεῖς ἦσαν υἱοὶ θάρα· ναχὼρ μὲν οὖν, καὶ ἀρράμ οὐκ ἦσαν σπέρμα τοῦ ἀβραάμ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ἀβραὰμ σπέρμα ἦν τοῦ ἀβραάμ. ἦσαν δὲ σπέρμα οἱ τρεῖς δικαίων μέν, ὡς ζητουμένων ἔτι ἐν τῷ γῇ τὸν ἀδὰμ ἐν οἷσιν ἀριθμητέον αὐτὸν, τοῦ σὴθ, ὃν ἐξανέστησεν ὁ θεὸς αὐτὶ τοῦ ἄβελ, καὶ τοῦ ἐνὼς, ὃς ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ, ἢ τοῦ ἐνὼχ, ὃς εὐηρέστησε τῷ θεῷ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν μαθουσάλα, ἔτη διακόσια. καὶ τοῦ

Luc. 12. 42.

Gen. 4. 25, 26.

trecentis; & Noë, de quo dictum est:
Gen. 6. 9. *Vir justus, & integer erat suo seculo Noë: Deo placuit Noë*; & Sem, cujus primi appareat Dominum Deum in Geneseos libro vocatum fuisse Deum: ut hisce verbis clarum est:
Gen. 9. 26. *Laudandus Dominus Deus Sem.* Cæterum præter hos justos, hi quoque Tharæ tres filij semen erant reliquorum. Proinde quod diximus de semine Abrahæ, idem censendum est etiam de semine Sem, Noë, & superiorum justorum, quorum proprietates Abraham, Nachor, & Arram in ortum venientes seminaliter sumpsisse in communi videntur. Et Abraham quidem justorum omnium se præcedentium rationes seminales, quas in seipso habebat, cum excoluisset, his etiam addidit sanctam suam qualitatem; nempe eam, quæ erat in proprio semine: cujus participes esse possent, qui post ipsum vocarentur semen Abrahæ. At vero Arram minimam sui ipsius, paternorumque in seipso seminum curam fecisse videtur: unde in rerum naturam producere Loth spirantem saltem aliquantum salutis potuit. Porro Nachor utrisque fratribus inferior fuisse videtur. Quamobrem licet ei qui non sit semen Abrahæ, esse semen Noë; eo quod omnino genitus sit, juxta diluvij historiam, à Noë, per successionem; quod si hoc, etiam semen Enoch, omninoque etiam semen Enos, & Seth. Incertum autem est nobis in multis posteris Noë, quisnam sit semen Sem, quis semen Cham, quisque sit semen Iaphet, & sic deinceps: cum nullus sit tamen, qui omnino sit seminis justorum expers. Inspicio autem num forte facile factu sit, ut qui non sit semen Abrahæ, habeatque occasiones quas habuit Abraham ex prioribus seminibus, talis fieri possit, ut similis sit Abrahæ: etiam si alioquin semen illius non sit. Vt enim Abraham non ex semine Abrahæ existens, sed ex eorum quos supra recensuimus, factus est Abraham, sic facile factu est, ut quis alter fiat Abraham, si coluerit meliora sibi ingenita semina: nec omnino erit ex semine Abrahæ, sed ipse etiam idoneus erit seminare, tanquam Abraham. Interpretamur autem hæc omnia referentes quæ dicuntur non ad corpora, nec ad homines, sed ad quædam intelligibilia, & ad rationes plures, vel pauciores, quas participant divertsimode descendentes, vel venientes in lucem; fortassis aliquo etiam modo ascendentes. Inspicies etiam num ad talia semina, atque etiam ad semina eorum qui accipiebant in seipsos ipsa quæ sua nominabantur, illud referri possit:
Psalm. 125. 6. *Euntes ibant, & flebant mit-*

A νωε, καὶ ἔτι εἴρηκεν ὅτι ἀνὴρ θεοσεβὴς δίκαιος τέλειος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, τῷ θεῷ εὐηρέστησε νωε. καὶ τὸν σημ, ὃν κύριος ὁ θεὸς τοῦτον φαίνεται ἐν τῇ γενέσει καταχθονιεύειν θεὸς, ὥσπερ σαφὲς ἔστιν ἐκ τῶν· εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τοῦ σημ· τῶν δὲ λοιπῶν τοῦδε τούτου ὅτι ἦσαν οἱ ῥίζης τοῦ θάρα υἱοὶ σπέρμα· ὥσπερ οὖν εἴπομεν τοῦτο τοῦ σπέρματος τοῦ ἀβραάμ, τοῦτο νοητέον καὶ τοῦ σπέρματος τοῦ σημ, καὶ νωε, καὶ τῶν ἀνωτέρω δικαίων, ὧν τὰς ἰδιότητας σπερματικὰς B καὶ δεκτικὰς κοινῇ ἀφληφέναι εἰς γένεσιν ἐρχόμενοι ἀβραάμ, καὶ ναχὼρ, καὶ ἀρράμ· ἀλλ' ὁ μὲν ἀβραάμ *γεγεωργηκέναι ὡς οἷόν τε ἐαυτῷ σπερματικοὺς λόγους πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ δικαίων, καὶ τούτοις προστεθεικέναι ἀγίαν ἰδίαν ποιότητα, τοῦτο ἔστιν ὅλον αὐτοῦ σπέρμα, ὃ ἐδυνάσθη μετέχειν οἱ μετ' αὐτὸν καλούμενοι σπέρμα ἀβραάμ· ὁ δὲ ἀρράμ ὅτι ἐλάχιστον ἑαυτοῦ ὑπεμέλησε πεποιῆσθαι, *καὶ τῶν πατρικῶν ἐν ἑαυτῷ σπερμάτων, ὅθεν δεδύνηται προβεβηκὼς C πέντε καὶ ὀπτὼ σου τῆς σωτηρίας τὸν λώβ· ὁ δὲ ναχὼρ ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν ἐλάττων γεγονέναι· ἔξεστι τάχιστα μὲν ὅτι σπέρματος τοῦ ἀβραάμ, τοῦ πάντως ἀφῃρημένου τὸν καθαρισμὸν ἰσοείδου ἀπὸ νωε τοῦ ἐξῆς γεγονέναι, εἰ σπέρμα νωε. εἰ δὲ τοῦτο, καὶ σπέρμα ἐνὼχ, πάντως ἢ ἐκ σπέρματος ἐνὼς, ἢ σήθ· ἄδηλον δ' ἡμῖν ὅτι τῶν πολλῶν κατωτέρω τοῦ νωε, τίς *σπέρματος σημ, καὶ τίς τοῦ χαμ, ἢ τίς τοῦ ἰαφὲθ, ἢ τῶν ὅτι κατωτέρω. πλὴν οὐκ ἔστι τις μηδαμῶς μετέχων D σπέρματος δικαίων· ἐφίσταμαι ἢ μήποτε δυνατὸν ἔχοντα τὰς ἀφορμὰς, ἃς εἶχεν ὁ ἀβραὰμ ἐκ τῶν προτέρων σπερμάτων, γένεσθαι τὸν μὴ ὄντα σπέρμα τοῦ ἀβραὰμ τοιοῦτον, ὡς αὐτὸν εἶναι ὄντα ἀπὸ τοῦ ἀβραὰμ ἀζωμιωθῆναι τοῦ ἀβραάμ· ὡς γὰρ ἀβραὰμ οὐκ ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ τυγχάνων, ἀλλὰ τῶν προφημένων γέγονεν ἀβραάμ. ἅτινα δυνατόν τινα καὶ κρείττονα τῶν ἐν αὐτῷ συνηθροισμένων γεωργήσαντα, γενέσθαι ἄλλον ἀβραάμ, ὃ πάντως ἐκ σπέρματος ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἱκανὸν σπεῖραι, ὡς ἀβραάμ· ὅλων δὲ τούτων ἀνελιττόντων αἰνιττόμενοι τὰ λεγόμενα οὐκ ὅτι σώματα, ἢ ἀνθρώπους, ἀλλ' ὅτι τινὰ νοητὰ ἢ λόγους πλείονας, ἢ ἐλάττονας, ὧν μετέχουσι διαφόρως οἱ καταντῶντες εἰς γένεσιν, ἢ εἰσιόντες, ἴσως δ' ἂν καὶ τινὰς ἀνιόντες· διζητήσῃς δ' εἰ δύναται ὅτι τὰ τοιαῦτα σπέρματα ἤδη, ἢ τὰ εἰς ἑαυτοὺς λαμβανόντων αὐτὰ ἴδια ὀνομαζόμενα ἀναφέρεσθαι τό· πορευόμενοι ἐπορεύοντο, ἢ ἔκλαιον, *

* χ γρ. ναχχωρ

* χ ἴσως

* χ τὸ σπ. μετὰ

* χ δεῖ λεῖπ

εσπε

ἐοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· εἴ τις γὰρ δύναται, τῷ μὴ κλαυθμὸν πορείαν πολλῶν ψυχῶν εἰς γένεσιν ἐρχομένων καταινοήσαι, φθορῶν τε σπέρματα, ἅτε πλειόνων δικαίων, ἢ ὀλιγοστέρων, καὶ ἀδίκων, τὸ ὁμοίως. καὶ ἐνοείτω θεωρῶν ὡσπερεὶ γεωργὸς ἀγανακτοῦντας περὶ ὧν ἔχουσι σπερμάτων, πῶς τὰ μὲν γεωργήσουσι, λέγω δὲ τὰ διαφέροντα, τὰ δὲ μὴ σπείρουσιν, εἶτα ἔρχονται καὶ μὴ χρόνων σπερμάτων· ποῖον γὰρ εἰκὸς κλαυθμὸν κλαίειν τούτους περὶ ὧν φησιν ὁ λόγος· πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον, αἴροντες τὰ σπέρματα αὐτῶν; καὶ ἐλπίς γε ἀγαθὴ ἔστιν ἐν τοῖς πορευομένοις, καὶ κλαίουσιν, αἴρουσι τὰ σπέρματα ἑαυτῶν. ὅτι γὰρ ὡς ὀλίγον ἐρχόμενοι ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν· τάχα δὲ ἕτεροι ἄλλον περὶ ὧν εἶπεν αἴ. πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐγέλων, αἴροντες τὰ σπέρματα ἑαυτῶν, οἷς ἀκολουθήσαι τὸ· ἐρχόμενοι ἥξουσιν ἐν κλαυθμῷ, αἴροντες τὰ δράγματα ἑαυτῶν, περὶ ὧν εἶπεν αὖ· ἐξηράνθη ὡσεὶ χόρτος δωμάτων, ὃς πρὸ τοῦ ἐκσπασθῆναι, ἐξηράνθη. ὃ οὐκ ἐπλήρωσε τὸν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων, καὶ τὴν κόλπον αὐτοῦ ὁ τὰ δράγματα συλλέγων, καὶ οὐκ εἶπαν οἱ παράγοντες, εὐλογία κυρίου ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ὅρα εἰ δυνάμεθα τὸ βαθύτερον καὶ μυστικώτερον λέγεσθαι ἀπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τό· μακάριοι κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε. καὶ τό· οὐαὶ οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε· ὅσῳ μᾶλλόν τις μεταλαμβάνει τῶν ἀμεινόνων καὶ πλείονας φέρει δικαιοσύνης λόγους, ὡς διὰ τοῦτο μᾶλλον γεγράφθαι τό· σπέρμα αὐτοῦ καλεσθήσεται αὐτῷ, υἱοὶ Ἰακώβ, ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ· διὰ τοῦτο δέ πως εἰ καὶ τοῦ περὶ Ἰωάννου εἰρημένου, μείζων ἐν γυναικῶν γεγέννηται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής ἐστιν· ἐν τούτοις δὲ γινώσκομεν τοῖς τόποις θεολόγος εἰ μὴ λόγον ἔχει τὸ ἀφανίζεσθαί τινα τῶν σπερμάτων ὑπὸ θεοῦ, ἵνα μὴ πλείονα τὰ κακὰ ἢ ὅπερ τῆς γῆς, σπειρομένων τῶν μὴ ἐχόντων ἀφορμὰς ἀπὸ κρειττόνων σπερμάτων γεωργήσειν τὰ ἀπὸ διαφερόντων σπερμάτων. διὰ τοῦτο γὰρ καθάκλυσμὸς γέγονε, ἵνα ἐξαφανισθῇ τὸ καινὸν σπέρμα, οὐκ ἂν δυνηθέντων τῶν ἀπ' αὐτοῦ γινομένων ἔχειν τι γεωργήσωσιν, εἰ μὴ τὰ ἀπὸ τοῦ ἀδὰμ μόνα· ὅτι ὁ καθάκλυσμὸς ὑπὲρ τοῦ ἐξαφανισθῆναι τὸ σπέρμα τὸ καινὸν γεγόνηται παιδεία ἢ ὀπτιγραμμένη τοῦ σολομῶντος σοφίᾳ διὰ τύπων· ὅπως ὁ ἀπ' αὐτῆς ἀδικος ἐν ὀργῇ αὐτῆς, δῆλον δ' ὅτι τῆς σοφίας, ἀδελφοκτόνοις συναπώλετο ὑμῖν. εἰ δὲ καθακλυζομένῳ μοι πάλιν ἔσωσε σοφία δι' ὑτελοῦς ξύλου τὴν

A tentes semina sua. Consideret enim qui potest quarundam animarum iter, venientium in ortum cum fletu, & semina ferentium; vel plurium justorum, vel pauciorum, atque injustorum similiter. Is etiam intuens veluti agricolas pro seminibus quæ habeant sollicitos consideret, quomodo hæc quidem excolant, nempe semina præstantia; illa vero non quidem seminent, quandoquidem venient etiam cum pravis seminibus. Qualem enim fletum probabile est hos plorare, de quibus inquit Sermo: *Euntes ibant, & flebant, mittentes semina sua?* Ac profecto bona spes est in euntibus, ac flentibus, mittentibus semina sua: hi nanque tanquam omnino *venientes venient in exultatione, portantes manipulos suos.* Et fortassis etiam alij venerunt, de quibus illud dici posset: Euntes ibant, & ridebant, mittentes semina sua: quos illud sequetur: Venientes autem venient cum plorâtu, portantes manipulos suos: de quibus dici posset: *Geniti sunt veluti gramen domorum; quod antequam evelleretur, exaruit: cujus non implevit messor manum suam, & sinum suum, qui manipulos colligit: & non dixerunt prætereuntes: Benedictio Domini super vos.* Et vide, num hac ratione sacratius, & profundius dixerit Servator noster: *Beati, qui nunc flent, quoniam videbunt*; & illud: *Væh vobis qui nunc videtis, quoniam plorabitis, & flebitis.* Atque sane quanto quis est seminis juniorum justorum, tanto plures justitiæ fert rationes, adeo ut propter hoc scriptum sit: *Semen Abraham, servi ejus; filij Iacob, electi ejus.* Propter hoc etiam aliquo modo de Iohanne illud dictum est: *Major inter natos mulierum Iohanne Baptista nemo est.* Ad quæ loca cum perveneris, adhibe animum, num rationem habeat deleri à Deo quædam semina, ne mala multiplicentur super terram, dum hi seminant qui nullas occasiones habent à melioribus progenitoribus excolendi præstantia semina: hanc enim ob causam diluvium fit, ut deleatur Cain semen: posteris ipsius alioquin habere non valentibus aliquid, quod excolerent, nisi semina ab Adam provenientia. Quod vero diluvium seminis Cain delendi causa factum fuerit, Sapientiæ liber Solomoni inscriptus, his verbis docet: *Recedens autem ab ipsa* (nempe Sapientia) *injustus in ira sua perijt, cum animis fratricidis: per quem inundatam terram rursus servavit Sapientia, vili ligno justum gubernans.* Quin-

Psalm. 125. 6.

Psal. 125. 6

Psalm. 128. 6, 7, 8.

Luc 6. 21, 25.

Psal. 104. 6.

Matth. 11. 11.

Sap. 10. 3, 4.

etiam idem mihi videtur docere de Sodomis Solomon, eos cum sua ipsorum terra incendio perijsse memorans, *quorum etiamnum malitiæ testimonio fumosum restat solum, & plantæ intempestivum fructum ferentes.* Ac certe Dei boni officium fuit Sodomorum terram delere, & quicquid relictum ex ea fuisset humiditatis arefaciendo, ne in posterum oriretur vitis Sodomorum, neque malleolus Gomorræ, neque uva iræ, neque botrus amaritudinis, ac ne vinum quidem, furor draconum, & venenum aspidum insanabile. Simile quiddam dices etiam de Ægyptijs, de quibus dictum est: *Occidit in grandine vineam eorum, & moros eorum in pruina:* boni enim Dei est interficere vineas Ægyptiorum, & moros impiorum. Hæc adjuncta institutæ disputationi de seminibus Abrahæ vel alicujus justi sint nobis dicta, ut ostenderemus quomodo Servator eis dixerit: *Novi quod semen Abrahæ estis: &, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.* Cæterum de filijs Abrahæ opera Abrahæ facientibus commodius, Deo dante, differemus, cum ad explorationem illius contextus pervenerimus. Ei ergo, qui fuerit Abrahæ semen, licet etiam fieri, si diligentiam adhibeat, ejus filius: quemadmodum factu facillimum est, ut nulla diligentia, nullaque cultura adhibita, hoc etiam perdat, quod semen erat. Porro hi ad quos erat sermo, nondum erant deploratæ spei, sciente Jesu eos etiamnum Abrahæ semen esse, ac videnti eos nondum amisisse facultatem eam qua fieri poterant Abrahæ filij: tanquam enim facile factu esset, ut præter quam quod semen essent Abrahæ, etiam filij efficerentur, inquit ad eos: *Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.* Vt autem sunt quidam semen Abrahæ, sic alij existentes semen, non sunt semen: dicente Daniele: *Semen Chanaan, & non Iuda:* sic alij aliorum sunt, & non sunt, dicente Sapientia: *Semen execratione devotum ab initio.* Quinetiam his addemus, quod ut in rebus corporalibus unum interdum semen operari valens magis proficit, quam multa semina: sic cernere etiam liceat in seminibus spiritualibus. Id autem quod dico ex his quæ mox dicentur liquebit: quoniam enim qui seminat, rationes à majoribus acceptas in seipso habet & ingenitas, aliquando quidem prævalet ejus ratio: idque quod gignitur, editur seminanti simile; aliquando vero ratio fratris ejus qui seminavit, vel patris, vel avunculi, adde etiam avi prævalet: quam ob causam, qui in lucem eduntur, oriun-

Sap. 10. 7.

Deut. 32. 32. 33.

Psal. 77. 47.

Dan. 13. 56.

Sap. 12. 11.

A δίκαιον κυβερνήσασα· ὃ αὖθ δὲ μοι δοκεῖ πρῖ-
σάντ᾽ ἂν ὁ* σολομὼν ἐξαφανισμὸς καὶ τῆς γῆς * κ. εἰσὶ
αὐτῶν, ὧν ἔτι μάρτυρεῖον τῆς πονηρείας καπνίζο-
μένη κατέστηκε χέρσος, καὶ ἀτελέσιν ὥσπερ κάρ-
ποφοροῦντα φυτά· καὶ ἀγαθῶ γε θεοῦ ἔργον ἰῶ
σοδόμων ἐξαφανίσαι πιὼ γλῶ, καὶ πρῶ ὅπως
ὑπολείπῃ τοιῶδε ξηράνας αὐτῆς, ἵνα μη-
κέτι γένηται ἄμπελος σοδόμων, μήτε κλημα-
τὶς χολιώδρας, μηδὲ σταφυλὴ χολῆς, μηδὲ
βότρυς πικρίας, μηδὲ οἶνος, θυμὸς δρακόντων,
B καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἰάτρος· τὸ δ᾽ ὅμοιον ἐρῆς καὶ
περὶ τῆ αἰγυπτίων περὶ ὧν εἴρηται· ἀπέκτει-
νεν ἐν χαλάζῃ πιὼ ἄμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς
συκαμίνους αὐτῶν ἐν τῇ πάχνῃ· ἀγαθῶ γὰρ θεῶ
ἀποκτείναι ἀμπέλους αἰγυπτίων, καὶ συκαμίνους
τῆ ἀσεβῶν· ταῦτα προκείμενα τῇ ἐξετάσει
περὶ σπερμάτων λόγω ἀβραάμ, ἢ πνος τῆ δι-
καίων ἡμῖν εἴρηται, ὑπὲρ τῆ φυλαττῶν πῶς καὶ
τίνα τρόπον εἴρηται τοῖς αὐτοῖς ὑπὸ τῶ σωτῆρος
τό· οἶδα ὅτι σπέρμα ἀβραάμ ἐστε, καὶ τό· Εἰ
C τέκνα τῶ ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τῶ ἀβραάμ
* ποιεῖτε· περὶ μὴν τοιῶν τέκνων ἀβραάμ τὰ ἔργα * κ. ποιεῖ-
τῶ ἀβραάμ ποιούντων, θεῶ διδόντος, δύκοιεύ- τε
τερον ἐρεῖμεν, φάσκοντες ὅτι τιὼ βάσανον
ἐκείνης τῆς λέξεως· ἔξεστι γοῦν σπέρμα τῶ
ἀβραάμ τυγχάνοντα μὴ εἶναι αὐτῶ δι᾽ ὑπερ-
μελείας καὶ τέκνον. δυνατὸν γ᾽ οὖν καὶ ἐξ ἀμελείας
καὶ ἀγεωργησίας ἀπολέσαι καὶ ὃ ἦν αὐτῶ
σπέρμα· ἤτοι μὴν τοιγε * ἔτι ἐλπίδων ἦν περὶ * κ. ἦν ἐλπὶς
ὧς ὁ λόγος, εἰδότος τῶ ἰησοῦ ὅτι σπέρμα ἔτι ἦ-
σαν
D σαν τῶ ἀβραάμ, καὶ θεωρῶντος ὅτι οὐδέπω
ἀπολωλέκασιν ὃ δυνάσθαι ἡμεῖσθαι τέκνα τῶ
ἀβραάμ· ὡς γὰρ δυνατῶ ὄντος τῶ αὐτὸς ἡμεῖ-
σθαι τέκνα τῶ ἀβραάμ, φησὶν ὃ εἰ) αὐτὸς
σπέρμα φησὶν αὐτοῖς· εἰ τέκνα τῶ ἀβραάμ ἐστε,
ταῦ ἔργα τῶ ἀβραάμ ἐποιεῖτε· ὡς δὲ εἰσί τινες
σπέρμα τῶ ἀβραάμ, ἤτοι ἄλλοι, ὡς ὁ δα-
νιὴλ φησι, σπέρμα τῶ χαναάν, καὶ οὐκ ἰού-
δα· καὶ ἄλλοι, ὡς ἡ σοφία, σπέρμα κατηρα-
μένον ἀπ᾽ ἀρχῆς· καὶ εἰς τοῦτο γ᾽ φήσομεν ὅτι,
ὥσπερ κῆ τὰ σωματικὰ ἀπὸ πολλῶν σπερμά-
των προκόπτῃ μᾶλλον ἐνεργῆσαι δυνηθὲν ἕν
E ὅτι ἔν τι σπερμάτων, ἤτοι ὃ ἐστι ἴδιον καὶ ὅτι τι πνεῦ-
ματικῶν σπερμάτων· ὃ γ᾽ λόγω ἔστι σαφὲς ἐκ τῶ
λεχθησομένων. ἐπεὶ γὰρ ἔχῃ ἐν ἑαυτῶ σπερμα-
τικός τε, καὶ συλλογικὸς λόγος ὁ σπείρων ὅτι μὲ κατ-
τῆ ὁ αὐτὸ λόγος, καὶ ἀποκτε) ὃ ὁμοιώμενον τῶ
σπείραντι ὅμοιον, ὅτι δὲ ὁ λόγος ἔχῃ ἀδελφῶ τῶ
σπείραντος, ἢ τῶ θείω τῶ σπείραντος, ἐνίοτε καὶ
πάππων ἔχῃ σπείραντος, περὶ ὧ λέγονται οἱ ἀπεπ-

κτόνθμοι ὅμοιοι τοῖσδε, ἢ τοῖ δε· ἔστι γὰρ ἰδεῖν ὅτι κρατοῦντα τὸν λόγον τῆς γυναικὸς, ἢ τοῦ πατρὸς τῆς γυναικὸς, ἢ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, ἢ τοῦ πάππου αὐτῆς, καὶ τὰς ἐν ταῖς μίξεσι βασάνους, ἅμα πάντων σπερμάτων ἕως ὑπερκρατήσῃ τὸ τῆς ἀνθρωπικῆς λόγου· ταῦτα δὲ μεταγέσθω ὅτι ἡ πεπληρωμένη ψυχὴ νοητῶν σπερμάτων, ἐλπιζόντων ἀπό τινων ὀνομαζομένων πατέρων αὐτῆς, καὶ ὃ τοιοῦτο ὃ πολυκίνητον ἢ δυσκίνητον τοῦ ἡγεμονικοῦ, καὶ τὸ ὅτι τοιαῖσδε φαντασίαις ὑπάρξασιν ἀναγκαίως ἂν γένοιτο οἱονεὶ σπερματικαί τινες τῶν πατέρων λόγοι, ὧν γεωργυμένων ἔσται τὸ τέκνον, ὁ μὲν τοῦ Ἀβραὰμ, δῆλον δ' ὅτι οὐδὲ ὁ Νῶε ἄλλος ἢ τοῦ Ἰωὴλ, οὐχ ἧττον δὲ εἰ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ἄλλος τοῦ Χαναὰν, καὶ ἄλλος τινὸς τῶν δικαίων, ἢ τῶν ἀδίκων· πλὴν οὐ μὴν ὁμοίων, καὶ τῶν αὐτοῖς ἐλπιζομένων σπερμάτων, ἀλλ' οὐδὲ ἐλπιζομένοις τοῖς κενοῖς σωτηρίων, καὶ ἀγίων σπερμάτων. εἰ μὴ ἄρα δυσκολήσει τις ἡμᾶς, καὶ εἰς ἅπαν ἀναπτύσσων τὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ βοηθὸν, οὐκ ἀπογνώσεσθαι καὶ τοὺς κακίστους, καὶ χρεῖς ἁγίων σπερμάτων εἰσελθόντας εἰς τὸν βίον, καὶ δυσκολήσας ἀπὸ τοῦ· δυνατός ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ· τὰ δὲ εἰρημένα πάντα περὶ σπέρματος Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ ἀνάλογον τούτῳ ἐχόντων διδόντες ἀναδεξόμεθα, εἴπερ προδεξόμεθα

Vide Not. * ὃ καὶ ὁ σωματικὸν εἰρῆσθαι τό· οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ τό· οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον, καὶ ὅσα τοιαῦτα εἴρηται παρεγκλισίως· εἰκὸς δὲ ὅτι, ὡς ἦν ὁ λόγος, μὴ χωρῶν τὸν λόγον, οὐ δυνάμενον εἰς αὐτοὺς, διὰ βραδυτῆτα μεγέθους ἰδίου τοῦ λόγου αὐτοὺς, χωρῶν, ἐπείπερ ἦν ἔτι σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ μόνον· εἰ γὰρ πρὸς τὸ εἶναι σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, ἠνέργησεν, καὶ εἰς μέγεθος, καὶ αὔξησιν τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ ἐπεδεδώκει, καὶ τῇ αὐξήσει τοῦ σπέρματος τοῦ Ἀβραὰμ, οὐκ ἐχώρησεν ἂν ὁ τοῦ Ἰησοῦ λόγος· καὶ μέχρι γε τοῦ δοῦναι φῆσαι ὅτι ὁ λόγος οὐ χωρεῖ ἐν τοῖς μὴ προκόψασιν ἀπὸ τοῦ εἶναι σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, μηδὲ * αὐτοῦ ἐλπιζόντων εἰς τὸ γενέσθαι * αὐτοῦ τέκνα· ὅτι οὐ καὶ ἀποκτεῖναι θέλουσι τὸν λόγον, καὶ ὡσπερεὶ στρεβλοῦσαι αὐτὸν, τὸ μέγεθος μὴ χωροῦντες αὐτοῦ· ἀεί γέ ἐστι θεωρεῖν τοὺς μὴ χωροῦντας τὸν λόγον, διὰ τὸ θραυστὰ αὐτοὺς εἶναι σκεύη, θέλοντας ἀποκτεῖναι τῷ εὐστόμῳ τοῦ μεγέθους τοῦ

* χ. μεταλήψεται λόγῳ, ὡς δυναμένων χωρῆσαι μὴ τῷ στρεβλοῦν αὐτοῦ, καὶ * μέλη αὐτοῦ, οἷς ἐλθὼν ἐγκόπτει

A tur his, vel illis similes. Cernere vero etiam est rationem conjugis, vel fratris ejus, vel avi ejus prævalere, juxta concussiones quæ sunt in mixtionibus, dum simul omnes eousque concutiuntur, quoad prævaleat aliqua ratio seminalis. Hæc igitur transferantur ad animam seminibus intelligibilibus plenam, quæ venerint à quibusdam qui patres ejus dicuntur, & veluti seminales quædam patrum rationes perficiantur, propter multam mobilitatem, agilitatemque, & intensionem ad tales imaginationes ejus partis animæ quæ præstantissima est, quæ si excolantur, erit aliquis filius, hic quidem Abrahæ, Noë nihilominus etiam filius: ille vero Noë; non ita tamen ut etiam Abrahæ sit filius: rursus alius Chanaan, & item alius alicujus justorum, vel injustorum. Attamen nec cum similibus, ijsdemque seminibus venimus omnes, nec etiam vacuus salutaribus, & sanctis seminibus venit quispiam. Nisi forte hac in re quis non refellat, præsidium à Deo proveniens adducens in medium; quod ne de pessimis quidem desperat, qui nullis seminibus optimis in vitam venerint: & sane ex hoc dicto refellere nos quis potest: *Potens est Deus ex hisce lapidibus* Matt. 3. 9. *suscitare filios Abrahæ.* Cæterum omnia quæ diximus de semine Abrahæ, deque his qui similitudinem cum hoc habent, jure admittemus, si admittamus juxta corporalem intelligentiam dictum fuisse illud: *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierant domus Israël*; & illud: *Ne in Israële quidem tantum fidei inveni*; & quæ his similia dicta sunt. Videntur autem hi ad quos est sermo non capere sermonem, qui præ præstantia magnitudinis suæ, quæ supra ipsos erat, non habebat locum in eis; quandoquidē semen Abrahæ adhuc tantū erant. Quod si Abrahæ semen cum essent, addidissent illud Abrahæ semen excolere, ut magnum fieret, & augeretur, accrevisset illud certe ad incrementum, magnitudinemque seminis Abrahæ: atque percepissent Iesu sermonem. Et hactenus quidem dices Sermonem non cadere in eos qui non eo usque profecerunt, ut semen Abrahæ cum essent, fierent etiam ejus filij. Hi etiam interficere volunt Sermonem, velutique ipsum conterere, magnitudinem non capientes ejus. Proinde aliquos semper est cernere non capientes Sermonem, quod breviora sint eorum vasa, volentes interficere unitatem Sermonis: quasi cum ipsum interfecerint, capere possint contritionem ejus, & dividere eum in his in quibus fuerit. Hic

sane Sermo veluti ad suos interfectores inquit: *Dispersérunt undequaque ossa mea.* Psal. 21. 15. Itaque si ex nobis aliquis semen est Abrahæ, & adhuc in se locum non habet Sermo Dei, ne quæso quærat interficere Sermonem, sed ex semine Abrahæ immutatus in filium Abrahæ, Sermonem hactenus non perceptum capere poterit.

TOMVS VIGESIMVSPRIMVS.

Ioh. 8. 38. *Ego quæ vidi apud Patrem meum, loquor; & vos, quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.*

VT homines quosdam dicimus ab initio ipsosmet filij Dei spectatores fuisse, de quibus Lucas inquit: Luc. 1. 2. *Sicuti tradiderunt nobis hi qui ab initio ipsimet spectatores, ac ministri fuere Sermonis*; sic Servatorem etiam dicemus ipsummet spectatorem esse eorum quæ sunt apud Patrem: & hanc etiam ob causam dictum illud fuisse: Ioan. 10. 22. *Nemo agnovit Patrem, nisi Filius*: cum homines, quibus Filius revelat, non sint autoptæ, hoc est per se spectatores. Ac etiam præsens contextus: *Ego quæ vidi apud Patrem meum loquor*, palam declarat Servatorem autoptam esse eorum quæ sunt in Patre. Sed quæres num aliquando futurum sit, ut Angeli ipsi visuri sint quæ sunt apud Patrem, nullo mediatore, ac ministro intercedente, videntes ea: nam quando viso quis Filio viderit Patrem qui misit illum, per Filium videt Patrem: cum vero videt aliquis Patrem, perinde atque Filius; atque videbit Filium apud Patrem is, quasi non aliter ac Filius autoptes, ac per se spectator Patris, & eorum quæ Patris sunt, erit, non amplius mediante imagine Patris, 1. Cor. 15. 24, 28. considerans res Patris. Et sane reor hoc esse finis, cum tradiderit regnum Deo Patri, & quando Deus erit omnia in omnibus. Itaque Servator, quæ vidit apud Patrem, loquitur; Iudæi vero, qui crediderunt ei, non viderunt apud Patrem, sed audierunt à Patre, ut quæ audierint, faciant: hanc ob causam inquit Ioh. 8. 38. ad eos Dominus: *Vos igitur, quæ audivistis à Patre, facite.* Sed quærat aliquis, quando Iudæi qui Domino crediderant, à Patre audierint: ad quod qui simpliciter intellexerit hæc verba: *Quæ vos audivistis à Patre, facite*, dicet eos audivisse à Patre, eo quod Pater per Mosen, & Prophetas sanxerit, quæ in Lege, & Prophetis scripta sunt, facienda; quo testimonio quisquis contra eos qui ab Ecclesiæ decretis dissident usus fuerit, is docebit non alium esse Deum qui hanc dederit Legem, & Prophetas, quã Christi Patrem. At vero aliis his etiã

A Λέγω· ὅτω ὁ λόγος ὡσπερεὶ αἰελῶσιν αὐδὸν φησὶ τό· διεσκορπίσθησάν πάντα τὰ ὀστᾶ μου. Εἰ γὰρ οὖν τις ἡμῶν ὅστι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἔτι ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ χωρεῖ ἐν αὐτῷ, μὴ ζητείτω ἀποκτεῖναι τὸν λόγον, ἀλλὰ μεταβάλλων ἀπὸ τοῦ εἰ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι ὁ ἡμέθημεν τέκνον τοῦ Ἀβραάμ, δωνήσεται χωρῆσαι ὃν τίως οὐκ ἐχώρει λόγον θεοῦ· ἃ ἐγὼ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρὶ λαλῶ. καὶ ὑμεῖς οὖν ἃ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε· ὥσπερ καὶ Ἀβραὰμ καὶ τινας εἴπεμψαν ἀπ' ἀρχῆς αὐθεντας γενομένας τοῦ λόγου, ὡσεὶ ὧν ὁ λαὸς φησι· καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, ὅτω καὶ σωτῆρα αὐτόπτην λέξομεν εἶναι τὸν παρὰ τῷ πατρὶ, καὶ τοῦτο εἰρῆσθαι τό· ὃ σὺ εἶς ἔγνω τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐκ ἔστ αὐθεντων οὖν * αὐθέντας ἀπεκαλύψη· δηλοῖ δὲ ὅ· αὐτόπτην τὸν ἐν τῷ πατρὶ τυγχάνοντα ὃν σωτῆρα σαφὴς ἡ προκειμένη λέξις ἐν τῷ· ἃ ἐγὼ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρὶ, λαλῶ· ζητήσας δ' ἄν εἴ ἔστι B ποτὲ, ὅτε οἱ ἀγγελοι αὐτοὶ ὄψονται τὰ παρὰ τῷ πατρὶ, οὐκέτι διὰ μέσου καὶ ὑπηρέτου βλέποντες αὐτά· ὅτε μὲν ὁ ἑωρακὼς ὃν υἱὸν ἑώρακε τὸν πατέρα ὃν πέπεμφεν αὐτὸν, ἐν ᾧ τις ὁρᾷ ὃν πατέρα. ὅτε δὲ ὡς ὁ υἱὸς ὁρᾷ ὃν πατέρα, καὶ ὁρᾷ παρὰ τοῦ πατρὶ ὄψεται τις, οἱονεὶ ὁμοίως τοῦ υἱοῦ αὐτόπτης ἔσται τῶν παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἔσται τῶν παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐκέτι διὰ τῆς εἰκόνος ἐνορῶν τὰ παρὰ τοῦτο δὲ ἡ εἰκὼν ὅστι· καὶ νομίζω γε τοῦτο εἶναι τὸ τέλος, ὅταν παραδιδοῖ τὴν C βασιλείαν ὁ υἱὸς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ ὅταν ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ὁ μὲν οὖν σωτὴρ ἑωρακὼς παρὰ τοῦ πατρὶ, λαλεῖ. οἱ δὲ πιστεύσαντες αὐτοῦ ἰουδαῖοι οὐκ ἑωράκασι μὲν παρὰ τοῦ πατρὶ, ἤκουσαν δὲ παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἵνα ποιῶσιν ἃ ἤκουσαν· διόπερ φησὶν αὐτοῖς ὁ κύριος· καὶ ὑμεῖς οὖν ἃ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε· ζητήσαι δ' ἄν τις, πότε ἤκουσαν παρὰ τοῦ πατρὸς οἱ πεπιστευκότες τοῦ κυρίου οἱ ἰουδαῖοι· καὶ πρὸς ὅτο ὁ μέν τις φήσει, ἁπλούστερον ἀκούσας τὸ· ἃ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε, ὅτι ἤκουσαν παρὰ τοῦ πατρὸς, τοῦ ὄν πατέρα κεχρηματικέναι διὰ μωσέως, καὶ τοῦ προφήτου ἐν νόμῳ, καὶ προφήταις ἀναγεγραμμένα ποιητέα. ὅστις τοῦ ῥηθῶ πρὸς τὸς ἑτεροδόξως χρώμενος, σαφῶς προῖσται ὅτι οὐκ ἄλλος ὅστι τὸν τὸν νόμον, καὶ τὸς προφήτας δεδωκότος ἄλλος ὁ χριστοῦ πατήρ· ἕτερος συγχρώ-

Forte, ἀπὸ ὧν

D

E

nuit is docebit non alium esse Deum qui hanc dederit Legem, & Prophetas, quã Christi Patrem. At vero aliis his etiã

μος ἐκ Θ̃υ· πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τ̃ πατρὸς, καὶ μαθὼν ἔρχεται πρὸς με, οὐχ ὅτι τὸν πατέρα ἑώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ Θ̃ πατρὶ, οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα, ἐφ' ὅτι εἰσί τινες τῶν ἐνσωματωμένων ψυχῶν, πρὶν εἰς ὑλικὸν ἐλθεῖν, μεμαθηκυῖαι παρὰ Θ̃ πατρὶ, καὶ ἀκούσασαι αὐτοῦ, ἅ τινες καὶ ἔρχονται πρὸς τὸν σωτῆρα, ὧν ἦσαν καὶ οἱ νῦν ὀζεταζόμενοι πεπιστευκότες αὐτῷ Ἰουδαῖοι, πρὸς οὓς ἔλεγε· ὑμεῖς οὖν ἃ ἠκούσατε παρὰ τ̃ πατρὸς, ποιεῖτε· καὶ ἐφ' ὅτι εἰσὶν οἱ καλούμενοι σπέρμα Ἀβραάμ· καὶ πάλιν δ' αὖ τις ἀπλέγοι φάσκων ὅτι ὅ μὲν, πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τ̃ πατρὸς καὶ μαθὼν ἔρχεται πρὸς ἐμὲ, ἐμφαίνῃ πάντας ἔρχεσθαι πρὸς τὸν σωτῆρα ὃν ἀκούσαντα παρὰ τ̃ πατρὸς, καὶ μεμαθηκότα παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ· καὶ ὑμεῖς οὖν ἃ ἠκούσατε παρὰ τ̃ πατρὸς, ποιεῖτε, ἀπαγγέλλοιμεν πρὸς τοὺς ζητοῦντας ἀποκτεῖναι ὃν εἰδὼς τὸ θεῖον Ἰουδαίους, οἷς καὶ ὡς μηδέπω ὄντι τέκνοις τ̃ Ἀβραὰμ λέγεσθαι τό· εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τ̃ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε, προίσηται ὃ μηδέπω τούτοις καρπὸς ἔχειν τὸ ἐλπιζόμενον παρὰ τὸν σωτῆρα· πρὸς δὲ τοὺς ἁπλέγοντα ἀπορτίσεσθαι τῆς, μὴ ζητῶν εἶναι φάσκων τό· πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τ̃ πατρὸς καὶ μαθὼν, ἔρχεται· ἐκ ὑμεῖς οὖν ἃ ἠκούσατε παρὰ τ̃ πατρὸς· ὁ μὲν γὰρ πρὸς ὃ ἀκούσας παρὰ τ̃ πατρὸς μαθὼν, πάντως ἔρχεται πρὸς τὸν σωτῆρα· οἱ δὲ ἀκούσαντες μὲν, μὴ πάντως δὲ καὶ μεμαθηκότες, οὐδέπω τέκνα εἰσὶ τ̃ Ἀβραάμ· πεῶτα νοήσωμεθα δ' αὐτὸ τῆς φύσεις εἰσαγόντων, καὶ εἰς τὸ, ὅτι ὁ λόγος ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, ἀποδιδόντ τῇ κακοκλέους, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ χωρεῖ, ὅτι αἰσθητικοὶ διὰ τοῦτο, ἢ τῇ γνώμῃ, πῶς οἱ αἰσθητικοὶ κατ' οὐσίαν ἦσαν τ̃ παρὰ Θ̃ πατρὸς; ἀλλὰ πότερόν ποτε φθαρτὰ ἦσι τ̃ ζητοῦσι, ἢ ἀλλότριοι ὑπῆρχον αὐτ̃; εἰ γὰρ ἀλλότριοι, πῶς ἦσαν παρὰ Θ̃ πατρὸς σαφῶς, ὡς οἶον, λεγομένων πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους ὅτι, διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι οὐκ ἔστε ἐκ τ̃ προβάτων τ̃ ἐμ̃; εἰ μὴ ἄρα θλιβόμενοι ἑτέρῳ ἀτόπῳ ἑαυτοὺς παραβάλλουσι λέγοντες, παρὰ μὲν τ̃ πατρὸς ἀκηκοέναι τὰς ἀλλοτρίας, μὴ ἀκούειν δὲ τοὺς αὐτοὺς τούτους παρὰ τ̃ σωτῆρος· εἰ δ' οἰκεῖοι τ̃ σωτῆρος ἦσαν, ἐκ τῆς μακαρίας φύσεως, πῶς ἐζήτων αὐτὸν ἀποκτεῖναι; καὶ πῶς ὁ τ̃ σωτῆρος λόγος οὐκ ἐχώρει ἐν αὐτοῖς; ἀποκρίνασθω, ἐκ εἰπάτω αὐτῷ· ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. δόξειν ἂν τάχα ἀπόκριτον ἔτοι πεποιῆσθαι πολὺ πεπτωκότερον ἐκδεξάμενοι παρὰ τ̃ τὰς αὐτῶν [illegible] σωτὴρ, ἢ ὡς ὁ κύριος ἔλεγε· ὁ μὲν γὰρ Ἰησοῦς ἀναφέρων ὅτι ὃν θεὸν ἔφασκε πα-

verbis utens: *Omnis qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me*; non quod Patrem quis viderit, nisi qui est apud Patrem, hîc vidit Patrem, dicturus est ex animabus quæ corpora induant quasdam esse quæ antequam oriantur, edoctæ fuerint apud Patrem, atque ab eo audierint, quæ etiam veniant ad Servatorem, atque ex earum numero fuisse hos Iudæos, quos sibi cum credidissent, interrogat, alloquiturque Dominus dicens: *Vos igitur, quæ audivistis à Patre, facite.* Dicet etiam hos esse, qui vocentur semen Abrahæ. Rursum huic alius contradicet dicens hæc quidem verba: *Omnis qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me*, ostendere quod qui à Patre audierit, & ab ipso didicerit, veniat omnino ad Servatorem; illa vero: *Vos igitur, quæ audivistis à Patre, facite*, dicta ad Iudæos quærentes interficere Filium Dei (quibus etiam, tanquam qui non essent filij Abrahæ, dicitur: *Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis*) docere hos nondum habere fructus veniendi ad Servatorem. At vero ad hunc sic contradicentem respondebit alius, non idem esse: *Omnis qui audit à Patre, & didicit, venit ad me*, cum his verbis: *Vos igitur, quæ audivistis à Patre, facite*: illum namque, præterquam quod à Patre audierit, & didicerit, etiam venire ad Servatorem; hos vero qui audierint quidem, non omnino didicerint etiam, nondum esse Abrahæ filios. Sed interrogentur à nobis qui naturas introducunt, quique in hoc contextu: *Sermo meus locum non habet in vobis*, juxta Heracleonem explicant eum idcirco locum in eis non habere, quia sint natura, vel animo inhabiles, quomodo inhabiles natura à Patre audierunt? Sed utrum tandem hi erant oves Christi, an ab ipso alieni? quod si erant alieni, quomodo audierunt à Patre, palam, ut putant, dicente ad alienos: *Propter hoc vos non auditis, quod non estis ex ovibus meis?* Nisi forte cum urgeantur, in aliud absurdum seipsos conjiciunt, dicentes à Patre quidem audisse alienos, hoc vero ipsos non audire à Servatore; sed si familiares erant Servatoris, & beatæ illius naturæ, quomodo quærebant eum interficere? & quomodo Servatoris sermo non habebat locum in eis? *Responderunt, & dixerunt ei Pater noster Abraham est.* Videntur hi abjectius longe respondere, quam dixerit Dominus, declarantes quis ipsorum esset pater: si quidem Iesus ad Deum referens

Ioh. 6.45.

Ioh. 8.37.

Ioh.10.26.

Ioh. 8.39.

dixerat : *Vos igitur facite , quæ audi-*
Gen. 17. 4. 5. *vistis à patre* : hi vero abjectius patrem gentium , patrem suum fatentur dicentes : *Pater noster Abraham est.* Quod si quis eos defendens , tanquam qui bene responderint , dicet , Iesu dicente : *Facite quæ audivistis à patre* , & voculam, patris , referente ad Deum , eos dicere, *Pater noster Abraham est* , ceu modestos, & nolentes sibi tribuere , quod filij Dei essent , perspicuum est hoc etiam à Servatore corrigi , ceu falso dictum his verbis : *Si filij Abrahæ estis , facite opera Abrahæ.* Neque vero absurde præter hæc quærat etiam aliquis , quomodo Servator , qui eis ne filijs quidem esse Abrahæ concedebat , dicere posset : *Vos igitur quæ audivistis à patre , facite* : relata voce , patris , ad Deum : nam qui Abrahæ filius non est , qualicunque modo virtutem posterorum Abrahæ imitando , is vituperabilis perinde atque hi ad quos est sermo , multo magis non erit filius Dei. Proinde vide an etiam ad hoc dicere possimus (quoniam non dictum fuit ; Facite igitur etiam vos , quæ audivistis à patre vestro , vel à patre nostro , sed à patre) quod licet aliquis sit pater , non continuo tamen pater etiam sit eorum qui non sunt filij Abrahæ , nec formati à semine Abrahæ in filijs Abrahæ : vel hæc verba indefinite dicta quæ audivistis à patre , sumi possunt pro eo quod est , à Patre meo , ut declarant illa verba : *Quæ ego vidi apud Patrem loquor* ; quæ idem valent , ac si dicas , apud Patrem meum. Verum enimvero edocentur etiam in sequentibus quorumnam Deus sit pater,
Ioh. 8. 42. per hæc , quæ loquitur Servator : *Si Deus pater vester esset , diligeretis utique me.* Ac profecto liquet , qui filium quærant interficere , illum non diligere , & non diligentes eum , filios Dei non esse : unde perspicuum efficitur hæc verba : *Facite quæ audivistis à patre* , non minus valere , ac
Ioh. 8. 39. si dictum fuisset , à patre vestro. *Dicit illis Iesus : Si filij Abrahæ estis , facite opera Abrahæ.* Respondeant , qui ex his quæ gessit Abraham , elegerunt unum quoddam opus , nempe :
Rom. 4. 3. *Credidit Abraham Deo , & imputatum est illi ad justitiam* , & hoc existimant esse , ad quod referantur hæc verba : *Facite opera Abrahæ* , ut etiam concedatur illis fidem esse opus , quod minime concederent , qui auctoritatem
Iac. 2. 20. illam admittunt : *Fides sine operibus mortua est* , neque hi qui intelligunt melius esse justificari ex fide , quam ex operibus legis , & dicant quare non dictum sit singulariter : *Si filij Abrahæ*

A ἀ οὖν ὑμεῖς οὖν ἀ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ποιεῖτε. οἱ δὲ ταπεινότερον τὸν τοῦ ἔθνους προσλεγόμενον ἑαυτῶν πατέρα, λέγοντες · ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι · βοηθῶν δ' αὐτοῖς τις, ὡς καλῶς ἀποκριναμένοις, φήσει ὅτι ὡς μέτριοι, καὶ μὴ διδόντες ἑαυτοῖς εἶναι υἱοῖς θεοῦ, τοῦ Ἰησοῦ λέγοντος · ἀ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε, καὶ αἰαφέρεσθαι ὅτι τὸν θεὸν φασιν · ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι, δῆλον δὲ ὅτι καὶ τοῦτο διδυμὴ ὁ σωτὴρ, ὡς ψευδῶς εἰρημένον παρὰ τοῦ · εἰ τέκνα
B τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε · οὐκ ἀπόπως δὲ ἂν τοῦτο ζητήσαι τις διὰ τί ποτε καὶ τὸν σωτῆρα ὄντα μὴ συγκαταλέγεσθαι τοῖς αὐτοῦ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ τὸ λεγόμενον αὐτοῖς · καὶ ὑμεῖς οὖν ἀ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε, ἀναφερομένου τοῦ, παρὰ τοῦ πατρὸς, ὅτι τὸν θεόν · ὁ γὰρ μὴ ὢν τέκνον τοῦ Ἀβραὰμ οὐ δῆ Vid. Not.
πού μὴν τὸν Ἀβραάμ, φαίνεται, ὡς ὅτι παρὰ ὃς ὁ λόγος, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἔστι τέκνον τοῦ θεοῦ · ὅρα εἰ καὶ παρὰ τοῦτο δυνάμεθα λέγειν,
C ὅτι οὐκ εἰρηκεν, ἀ ὑμεῖς οὖν ἀ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ἢ, παρὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς, ὅστις καὶν ᾖ πατὴρ, ἀ πολλοὶ καὶ τῶν μὴ τέκνων τοῦ Ἀβραάμ ἐστι πατὴρ, καὶ μὴ μεμορφωμένων ἀπὸ σπέρματος Ἀβραὰμ ὄντι τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ · ἢ ἀδιορίστως εἰρημένον τό · ἀ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, δυνάμεθα λαμβάνεσθαι αὐτὴ τοῦ · ἀπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ ὅτο ἔχει σαφὲς ἐν τοῦ · ἀ ἐγὼ ἑώρακα παρὰ τοῦ πατρί, λαλῶ, ἴσον δυναμένου τῷ παρὰ τῷ πατρί μου · καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς ἢ διδασκόμεθα τίνων
D ἐστὶν ὁ θεὸς πατὴρ διὰ ὧν καὶ οὕτω λέγει ὁ σωτήρ · εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ · σαφὲς ἢ ὅτι οἱ ζητοῦντες ἀποκτεῖναι τὸν * ἰησοῦν οὐκ ἠγάπων αὐτόν . μὴ ἀγαπῶντες ἢ * κ. ἰωὴ
αὐτὸν οὐκ ἂν ἐχρημάτιζον οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ . ὥστε δῆλον ὅτι τό . καὶ ὑμεῖς οὖν ἀ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε, οὐκ ἴσον δυνάμενον τῷ, παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν · λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε · οἱ * ἐν τῇ ὀπτιλεξάμενοι τῆς τοῦ Ἀβραὰμ ἔργων * Χ ἰωὴ
E τό · ὀπτίσθητι δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ τοῦτο νομίζοντες εἶναι ἐφ' ὃ αἰαφέρεσθαι τό · τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε, ἵνα καὶ συγχωρηθῇ αὐτοῖς ὅτι ἔργον ἐστὶν ἡ πίστις, ἃ συγχωρηθὲν ἂν αὐτὸ τῆς παραδεχομένων τό · πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστι, οὐδ' αὐτὸ τῆς ἀκουόντων ὅτι διαφέρει τὸ δικαιοῦσθαι ἐκ πίστεως, ἢ ἐξ ἔργων νόμου ἀπολογήσῃ διὰ τί οὐκ εἰρηκεν · εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ

ἐστε, τὰ ἔργα τῦ ἀβραὰμ ποιῆτε, ἐνικῶς, ἀλλὰ A *estis*, *opus facite Abrahæ*, sed numero
πληθυντικῶς, τὰ ἔργα τῦ ἀβραὰμ ποιῆτε, ἴσον, ὡς οἶμαι, τυγχάνον τῷ· πάντα τὰ ἔργα τῦ ἀβραὰμ ποιῆτε· εἰ γὰρ ἴσον ἐστὶ τῷ· τὰ πάντα τὰ ἔργα τῦ ἀβραὰμ ποιῆτε, καὶ μήτε σωματικῶς παιδίσκη δεῖ προσεπιλαβέσθαι τὸν ἔχοντα γαμετὴν, μήτε μὴν τῇ παλαιᾷ τῆς γεγαμηκυίας ἐν γήρᾳ ἄλλην γυναῖκα λαβεῖν, ὃν τρόπον τὰ σωτῆρος ὑφήνηται θέλοντα τέκνον ἀποδεχθῆναι τῦ ἀβραὰμ, ἐκ τῦ ποιεῖν τὰ ἔργα τῦ ἀβραὰμ· σαφῶς καὶ ἐντεῦθεν μανθάνομεν, B
ὅτι δεῖ πᾶσαν τὴν τῦ ἀβραὰμ ἀλληγορεύοντα ἱστορίαν ἕκαστον πνευματικὸν ποιοῦντα ἤδη προκεχωκότων ἀπ' αὐτῆς, ἀξιάκουστον ἀπὸ τῦ· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τῦ οἴκου τῦ πατρός σου, εἰς τὴν γῆν ἣν σοι δείξω. εἰρημένου δὲ μόνον τῷ ἀβραὰμ, ἀλλὰ καὶ πάντι ᾧ ἐσπερμάνω τέκνα αὐτῦ· ἔστι γάρ τις καὶ ἑκάστῳ ἡμῶν γῆ, καὶ ἡ μετὰ τὸ θεῖον χρηματισμὸν ἐκ ἀγαθῆς συγγενείας, καὶ ὁ μετὰ δέους φθάσαντος εἰς ἡμᾶς λόγος θεῦ * τῦ πατρὸς ἡμῶν, δι' ὃ πνα ἄπαντα τῇ λόγῳ θεῦ διὰ σὲ ἡμᾶς ἐπεξελθεῖν, εἴπερ ἀκούομεν τῦ σωτῆρος λέγοντος· εἰ τέκνα τῦ ἀβραὰμ ἐστε, τὰ ἔργα τῦ ἀβραὰμ ποιῆτε· ὅτε γὰρ φθάσομεν, ὡς καταλιπόντες τὴν ἡμετέραν γῆν, ἐφ' ἣν δείξει ἡμῖν γῆν ὁ θεὸς τὴν ἀληθῶς ἀγαθὴν, καὶ ὄντως πολλὴν, καὶ ἀπὸ κυρίου τῦ θεῦ παρεῖπε δεδοσθαι τοῖς ποιήσασι τὸ προσπεταγμένον ἐν τῷ· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου· καὶ ὡς καταλιπόντες συγγένειαν ἣν τις κεκλήκει εἰς ἔθνος ἐσόμενα μέγα, καὶ μᾶλλον ἢ τῇ ἀνθρώπῳ. καὶ ὡς καταφρονήσαντες D
οἴκου πατρὸς ἐκ ἐπαινετῦ, βλογηθησόμεθα, μεγαλυνομένου τῦ ὀνόματος ἡμῶν, γενόμενοι βλογητοὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς τοὺς μὲν βλογοῦντας ἡμᾶς βλογηθῆναι παρὰ τῦ θεῦ, τοὺς δὲ καταρωμένους παρὰ κατέρων ἔσεσθαι, πᾶσάν τε τῆς φυλῆς ἐν ἡμῖν βλογηθῆναι. ὅτε καὶ πρὸς ἡμᾶς εἴποι ἂν ὁ λόγος· ἐπορεύθη, ὡς εἴρηται πρὸς ἀβραὰμ, καὶ ἐπορεύθη ἀβραὰμ, καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ κύριος· οἶμαι δ' ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ὀπίσω ὁ λὼτ ἕψεται ἡμῖν, ἅ συμβολεῖ E
λέγω· καὶ ἄγελε μετ' αὐτῦ λὼτ, καὶ ἐπαναβάντες εἰς γῆν χαναὰν διοδεύσωμεν τὴν γῆν ἕως τῦ τόπου συχέμ, ὅτε τῇ αἰσθήσει τῆς διανοίας προκόπτοντες, ἕως ἴδωμεν ὅτι τὴν δρῦν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ὀφθήσεται ἡμῖν κύριος ὁ θεὸς ὁ ὀφθεὶς τῷ ἀβραὰμ, καὶ ἐπαγγείλεται τῇ τὴν ὑψηλὴν δρῦν, γῆν δῦναι τοῖς νοητοῖς τῆς ψυχῆς ἡμῶν καρποῖς· ᾧ δὴ νοήσαντος ἐστὶ τὸ·

est, *opus facite Abrahæ*, sed numero plurium, *Facite opera Abrahæ*: quod meo judicio perinde valet, ac si dictum fuisset: *Omnia opera Abrahæ facite*. Sin vero idem est ac si diceremus: *Omnia opera Abrahæ facite*, & neque corporaliter adhærere ancillæ debet is qui uxorem habet; neque defunctæ conjugi aliam in senectute conjugem superinducere, juxta Servatoris interpretationem, volentis eum declarari Abrahæ filium, qui Abrahæ opera fecerit, palam hinc discimus necesse nobis esse, ut allegorice intelligentes omnem Abrahæ historiam, singula quæ ipse corporaliter fecit, spiritualiter à nobis fiant: incipientes ab eo dicto: *Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monstravero tibi*: id quod sane dictum est non soli Abrahæ, verum etiam cuicunque, qui ipsius filius sit futurus; est enim quædam uniuscujusque nostrum terra, atque quædam ante divinum responsum non bona cognatio; & postremo quædam domus patris nostri, antequam perveniat sermo Dei ad nos; quæ omnia nobis propter sermonem Dei damnanda sunt, & omittenda, si Servatorem audimus dicentem: *Si filij estis Abrahæ, opera facite Abrahæ*: sic enim perveniemus quia reliquerimus terram nostram ad eam terram, quam nobis ostendet Dominus: nempe ad terram vere bonam, vereque multam, quàm à Domino Deo dari par est his, qui quod jubet in illo dicto: *Egredere de terra tua*, peregerint. Quinetiam tanquam qui reliquerimus cognationem non bonam, erimus in gentem magnam, eamque majorem quam hominum: tanquamque qui despexerimus domum patris nostri illaudabilem, benedicemur, magnificato nomine nostro, & ad tantam benedictionem pervenientes, ut vel nobis quoque benedicentes à Domino benedicantur, nobisque maledicentes, diris devoveantur, atque etiam omnes familiæ terræ in nobis benedicantur: quando etiam nobis sermo ille dicetur: *Egressus est Abraham, quemadmodum loquutus ei fuerat Dominus*. Existimo autem futurum ut in principio, & aliquandiu Loth nos sequatur, cujus nota illud fuit: *Ambulavit cum eo Loth*, & redeuntes in Chanaan pertranſibimus regionem, usque ad locum Sichem: sic ascensione cogitationis proficientes, donec perveniamus ad quercum altam. Videbitur etiam nobis Dominus Deus, qui visus est Abrahæ, ac promittet circa quercum altam semini intelligibili animæ nostræ dare terram. Porro ad eum qui hæc verba

Gen. 12. 2

Gen. 12. 4

Gen. 12. 4, & seq.

* Vers. ol. καὶ ἡ

considerauerit: *Facite opera Abrahæ*, pertinet quoque aram ædificare Domino; Domino, inquam, qui nobis quoque apparet, ubi est quercus alta; posteaque recedere à loco altæ quercus, quasi ad montem, & à monte ad orientem Bethel (quod si interpreteris, est, Domus Dei) ubi figet tentorium suum: Bethel quidem tanquam ad mare, Angæ vero tanquam ad orientem: si interpreteris enim Angæ, sonat, Festivitates, atque is profecto ceu proficiens post hæc rursum Domino ædificabit aram; jam etiam invocare valens in nomine Domini, per ordinemque inde solvens, qui futurus est filius Abrahæ, factus aliquo modo ducendi exercitus peritior, intelligensque ad quot bella seipsum præparare oporteat, castrametabitur in solitudine; postea cum famem ortam in terra sentiet, in Ægyptum descendet, illic habitaturus, ne adversum quoque se prævaleat fames, quæ super terram prævaluerit; descendetque in Ægyptum cum conjuge sua eleganti forma, pactis quibusdam cum ipsa constitutis, quo se mansuete Ægyptij illius causa utantur, sintque illi in Ægypto oves, & vituli, & asini, & servi, & ancillæ, & muli, & cameli, de quibus singuli, a'icujus sapientis, & qui profunda Scripturæ docte penetrare possit, officium erit dicere: & certe generatim omnem Abrahæ historiam explorantes, & quæcunque de ipso sunt scripta, quæ unum dicunt, & aliud innuunt, spirituales spiritualiter omnia facere conabimur. Vide vero an non aperte ex his quæ in hoc loco indagavimus constet sapientis cujusdam esse, & omni virtute ornati, fieri Abrahæ filius. Quid enim opus est dicere, quanta opus sit sapientia, ut Abrahæ opera consideremus? quantaque opus sit potentia, ut ea faciamus? Sed quali sapientia, qualique potentia egemus, nisi Christi, qui est Dei potentia, & Dei sapientia? Cum ergo scriptum sit: *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*, consequenter huic dixeris: si filij Isaac estis, facite opera Isaac: similiterque de Iacob, & de singulis sanctis patribus. Contra singuli peccantes generatim quidem filij sunt
1. Ioh. 3.8. Diaboli, quoniam *Qui facit peccatum, ex Diabolo natus est*; private vero vel Cain, vel Cham, vel Pharaonis, vel Nabuchodonosor, vel alicujus impiorum. Consequenter etiam his dices unumquemque ex hac vita migrantem proficisci ad suos

ἔργα τ̃ ἀβρααμ ποιῆτε, ἢ ὃ οἰκοδομῆσαι θυσιαστήριον κυρίῳ, ᾧ ὤφθη ἡ ὑψηλὴ δρῦς ὀπτανομένῳ ἡμῖν, ἢ μετ̃ ταῦτα ἀπιέναι ἀπὸ τ̃ πάτης τ̃ ὑψηλ̃ς δρυὸς ὡς ὄπτι ὄρος, ἢ τ̃ ὄρους κ̃ τ̃ς ἀναβολ̃ς τ̃ς βαιθὴλ, ὄ ἑρμηνεύεται οἶκος θεοῦ, ἔνθα πήξῃ ἑαυτ̃ τὴ σκηνὴν, τ̃ς μὲν βαιθὴλ ὡς ὄπτι κ̃ θαλάσσαν, τ̃ς δὲ, ἄγχας ὡς ὄπτι καὶ ἀνατολάς. ἑρμηνεύεται δὲ ἄγχας, ἑορτ̃). ἢ ὡς προκόπτων γε ὁ τοιοῦτος μετ̃ ταῦτα δεύτερον οἰκοδομήσῃ ᾧ κυρίῳ θυσιαστήριον ἤδη ἢ ὀπικαλέσασθαι δυνάμενος ὄπτι ᾧ ὀνόματι τ̃ κυρίου, ἢ ἐξῆς ἀπαίρων κακεῖθεν, ὁ ἐσόμενος τέκνον τ̃ ἀβρααμ, ἱκανός πως στρατηλικώτερος, ἢ σκοπεῖς ποῦ ὅσας πολεμίους αὐτὸν παρασκευάσασθαι δεῖ, στρατοπεδεύσῃ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετ̃ ταῦτα πεῖραν λιμοῦ λήψῃ) τ̃ ὄπτι τ̃ς γ̃ς, ἢ εἰς τὸ αἴγυπτον καταβήσεται πάροικήσων ἐκεῖ, ἵνα μὴ ἢ αὐτ̃ κατισχύσῃ ὁ λιμὸς ὁ ἐπιὼν ὄπτι τ̃ς γ̃ς, ἢ καταβήσῃ εἰς αἴγυπτον μετ̃ τ̃ς θυγατρὸς αὐτ̃ γυναικὸς, σκοπ̃ς πρὸς ποῖόν τινα * ἔσται, ἑαυτὸν δὲ αὐτῷ οἱ αἰγύπτιοι χρήσονται, ἢ χρώνται ἐν αἰγύπτῳ αὐτ̃ πρόβατα, ἢ μόσχοι, ἢ ὄνοι, ἢ παῖδες, ἢ παιδίσκαι, ἢ ἡμίονοι, ἢ κάμηλοι. περὶ ὧν ἑκατέρων σοφῶ τινος, ἢ ὄπτι τὰ βάθη τ̃ς γραφ̃ς ὀπτισαμένως φθάνῃ δυναμένῳ ἔργον ἂν εἴη λέγειν· ἢ ἁπλ̃παπλῶς γε πᾶσαν τὴν κ̃ ὅλην ἀβρααμ ἱστορίαν βασανίζοντες, ἢ ὅλα τὰ περὶ αὐτ̃ γεγραμμένα, ἅπινά ὄστιν ἀλληγορούμενα, ὡς πνευματικὴ πνευματικῶς ποιῆν πειρασόμεθα· ὅρα ᾗ εἰ μὴ σαφῶς ἀπὸ τ̃ς ἐξετάσεως τ̃ν κ̃ ὧν τόπων πεπρίσται ἡμῖν, ὅτι σοφ̃ τινος, ἢ πάσῃ ἀρετῇ κεκοσμημένῳ ὃ γενέσθαι τ̃ ἀβρααμ τέκνον· τί γὰρ δεῖ λέγειν ὅσης σοφίας χρήζομεν εἰς ὃ ποιῆσαι αὐτά; ποίας ᾗ σοφίας, ἢ ποίας δυνάμεως δεόμεθα, ἢ χρεισοῦ, ὃς ὄστι δύναμις, ᾗ θεοῦ σοφία; ὃ μὲν οὖν γεγραμμένον ὄστιν· εἰ τέκνα τ̃ ἀβρααμ ἐστε, ᾗ ἔργα τ̃ ἀβρααμ ποιῆτε ἀκολούθως δ' ἂν τοῦτο εἴποις, εἰ τέκνα τ̃ ἰσαὰκ ἐστε, τὰ ἔργα τ̃ ἰσαὰκ ποιῆτε. ᾗ ὁμοίᾳ ᾗ περὶ τ̃ ἰακὼβ, ᾗ ἑκάστῳ τ̃ ἁγίων πατέρων· ᾗ ὁκ ἂν ἁμαρτάνων ἕκαστος τ̃ ἀμαρτημότων χρηκῶς μὲν τέκνον ὄστι τ̃ διαβόλου. ἐπεὶ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ὁκ τ̃ διαβόλου γεγένηται. ἤδη ᾗ ὃ ἰδικώτερον, εἴτε τ̃ κάϊν, εἴτε τ̃ χὰμ, εἴτε τ̃ φαραὼ, εἴτε τ̃ ναβουχοδονόσορ, εἴτε τινος τ̃ ἀσεβ̃ν· τάχα ᾗ ἀκολούθως ἑρεῖς ὅτι ἕκαστος ἀπολιπόμενος τ̃ βίον τοῦτον ἀπελεύσεται πρὸς τὰς ἰδίους πατέρας

ρας· νομιστέον γὰρ οὐ μόνῳ τῷ ἀβραάμ, ἀλλὰ
καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις λέγεσθαι πρὸς τῇ ἐξόδῳ
τό· σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου, οὐ-
κέτι δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἁ-
γίοις τό· μετὰ εἰρήνης. τοῖς δὲ τετελειωμένοις, καὶ
πνευματικῶς μακροημεροῖς γενομένοις καὶ τό·
τραφεὶς ἐν γήρᾳ καλῷ, ἐπείπερ πολιά ἐστι
φρόνησις ἀνθρώποις, καὶ στέφανος καυχήσεως γή-
ρας, καὶ δόξα τοῖς ἀληθινοῖς, καὶ θείοις πρεσβυ-
τέροις αἱ κοσμοῦσαι αὐτοὺς νοηταὶ πολιαί· νῦν
δὲ ζητεῖτε * ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀ- B
λήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ θεοῦ·
οἱ ζητοῦντες ἀποκτεῖναι, ἐπεὶ θεὸς οὐκ ἀποκτίν-
νυται, κἂν ἀποκτιννύωσιν, ἄνθρωπον ἀποκτιν-
νύουσι· κἂν ζητῶσιν ἀποκτεῖναι, μήπω ἀποκτιν-
νύντες, οὐχὶ θεὸν νομίζοντες εἶναι, ᾧ ἐπιβουλεύω-
σιν, ὡς ἀνθρώπῳ ἐπιβουλεύουσιν· οὐδεὶς γὰρ πειθό-
μενος εἶναι θεὸν τοῦτον, ᾧ ἐπιβουλεύει, ἐπιβουλεύ-
σαι ἂν αὐτῷ· ἔστι δὲ ἀεὶ θεωρῆσαι τοὺς τῷ λόγῳ τοῦ
θεοῦ ἐπιβουλεύοντας, ὅτι ἀποκτεῖναι ζητοῦσι, καὶ
ἐξαφανίσαι αὐτὸν ἄνθρωπον, αὐτόν, τουτέστιν ἀν- C
θρώπινον, καὶ θνητὸν εἶναι ὑπολαμβάνοντες,
ἢ καὶ τῷ ἀνθρωπινωτέρῳ αὐτοῦ, καὶ βλεπο-
μένῳ ἐπιτίθενται· ἵνα δὲ καὶ ἀποκτείνωσι τὸ
σῶμα τοῦ * λόγου σαφῶς, ὅτι μετὰ ταῦτα οὐδὲν
δύναται ποιῆσαι περισσότερον· διόπερ οὐ φοβη-
τέον ἡμῖν ἀποκτιννύντων τὸ σῶμα, μετὰ δὲ
ταῦτα ἐγόντων περισσότερόν τι ποιῆσαι, οὐδὲ
φοβητέον ἀπὸ τῶν ἀποτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ
ψυχὴν τοῦ λόγου μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι·
ἀλλ' εἰ τοιοῦτός τίς ἐστι λόγος, ὥστε καὶ τὸ σῶμα
αὐτοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν, τῷ ἄξια εἶναι ἀπω- D
λείας, ἀπολλύσθαι δύνασθαι, φοβητέον τὸν
δυνάμενον * θεὸν λόγον, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα
ἀπολέσαι, καὶ ἐξαφανίσαι, εἴτε ἐν γεέννῃ, εἴτε
ὅπως βούλεται· ὁ κύριος γὰρ ἰησοῦς ἀναλοῖ τῷ
πνεύματι τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ καταργεῖ τῇ
ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας ἑαυτοῦ τὸν ἀντικείμενον
λόγον, καὶ ἐπαιρόμενον ἐπὶ πάντα λεγόμενον
θεὸν ἢ σέβασμα· καὶ ζητοῦσί γε οὗτοι πρὸς οὓς
ὁ λόγος ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν
λελάληκεν, ἣν ἤκουσε παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ εἴλη- E
φε· κἂν ἁπλούστερον μέντοιγε κατὰ τὸν τόπον ἐκ-
λαμβάνωμεν, σαφῶς ἐδίδαξεν ὁ σωτὴρ ὅτι τὸ
ζητούμενον ὑπὸ ἰουδαίων ἐπὶ τῷ ἀναιρεθῆναι
αὐτόθεος οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἄνθρωπος, ὃς καὶ ἀνη-
ρέθη· θεὸν οὐ θεμιτὸν ἀποθνήσκειν λέγειν, διό-
περ ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν λόγος, ὅστις καὶ
θεὸς λόγος ἦν, οὐκ ἀπέθανε· ζητήσεις δὲ ἐπεὶ
γέγραπται ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, πότερόν

A patres: omnibus enim hominibus decedentibus è vita, non soli Abrahamo dici censendum est: *Tu autem ad patres tuos ibis*, etiam si non omnibus hominibus addatur illud, *cum pace*. At vero perfectis, hisque qui spiritualiter longævi fuerint, illud etiam additur: *In senectute bona*: quandoquidem *Canicies hominibus est prudentia*, & *Corona gloriationis est senectus*, & gloria veris ac divinis senibus canicies illæ sunt, quæ mente cernuntur, ipsos ornantes. *Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem loquutus sum vobis, quam audivi à Deo.* Iesum qui quærunt interficere, quoniam Deus non interficitur, etiam si interficient, hominem interficient. Quod si quærunt interficere, & nondum interficiant, insidias illi veluti homini struunt, non Deum esse existimantes, cui struuntur insidiæ. Nam nullus existimans Deum esse, cui struuntur insidiæ, insidias illi strueret. Cernere vero licet quosdam aliquo modo semper Sermoni Dei struentes insidias, quoniam interficere quærunt eum, & delere: tanquam hominem ipsum (hoc est humanum, & mortalem) esse existimantes: qui vel humaniorem ipsius partem, & quod videtur, invadunt: sed vt corpus etiam Sermonis interficiant, perspicuum est eos amplius aliquid facere non posse. Quamobrem non est nobis timendum ab his qui occidunt corpus, nihil reliqui postea quod faciant habentes: neque timendum est ab his qui occidunt corpus, animam vero Sermonis interficere non valent: sed timendus est Dei Sermo, qui potest & corpus, & animam perdere, & delere, sive in geenna, sive quo ei lubitum fuerit: cum eiusmodi sit quispiam Sermo, ut corpus, & animam habeat, quæ perdantur, quia sint perditione digna, quem sermonem sibi aduersarium Dominus Iesus conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui efferentem se aduersum omnem qui dicitur Deus, aut numen. Et sane hi, ad quos est sermo, quærunt interficere hominem qui veritatem loquutus est, quam audivit, & accepit à Patre. Etiam si simpliciter locum hunc interpretemur, aperte Servator docuit, quod is quem quærebant Iudæi, ut morti traderent, Deus non erat, sed homo qui etiam interfectus est. Nam Deum dicere mori nefas est: & hanc ob causam Verbum illud, quod erat in principio apud Deum, quod etiam Deus Verbum erat, non mortuum fuit. Sed quæres quoniam scriptum sit: Verbum caro factum est,

Gen. 15. 15.
Sap. 4. 9.
Prou. 16. 31.
Ioh. 8. 40.
2. Thess. 2. 8. 4.

utrum tandem Verbum caro factum, ea quod factum sit caro, factum etiam sit homo, aut non sit factum homo: nam si factum est homo, potest ipsum quæri ut interficiatur: quod si non fuerit factum homo, Verbum etiam caro factum non interfectum, restitutum est; suntque singula ipsius restituta ad hoc, quod erat antequam fieret caro. *Hoc Abraham non fecit.* Quod nullo modo Abrahæ facile factu erat, si non fecit Abraham, ideoque postea contigit, destruere atque abrogare videtur hunc
Ioh. 8. 40. contextum: *Hoc Abraham non fecit*; quibusdam ad hoc dicturis, frustra dici: *Hoc Abraham non fecit*, si id nullo modo fieri poterat ætate Abrahæ: non enim natus erat Abrahæ tempore Iesus. Sed dicerem ego, quoniam veluti in laudem dici Abrahæ opinor hæc verba: *Hoc Abraham non fecit*; juxta doctrinam Servá-
Ioh. 8. 56. toris docentis ac dicentis: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum, & vidit, & gavisus est*, fuisse Abrahæ tempore hominem qui veritatem, quam à Deo audisset, loqueretur: quem tamen Abraham ipse interficiendum non curarit. Et observa quod homo, qui tropice intelligitur in Iesu, nunquam non advenerit in hanc vitam, & post tempora historiæ sui ipsius, & antea. Hanc ob
Hebr. 6. 4 & seq. causâ fieri non posse existimo, ut *qui semel illuminatus fuerit, quique donum cœleste gustaverit, particeps factus Spiritus sancti, gustaveritque bona Dei verba, ac virtutes futuri seculi, si excidet, denuo reponatur per pœnitentiam*, ab integro crucifigens sibimet ipsi Filium Dei, & infamans, vel ante crucifigens, *vel denuo crucifigens Filium Dei, infamansque*, sive antequam corporalis Servatoris nostri adventus historijs mandaretur, sive post. Non enim qui nunc post illuminationem, cæteraque Dei in se beneficia peccat, Filium Dei crucifigit propter peccata ad quæ recurrit, nihil perficiens illius actionis quæ communius dicitur corporalis ad crucifigendum Filium Dei, non idem etiam antea fierat, & qui peccat postquam audierit divina verba, antea crucifixerat Filium Dei. Quod si cui placet admittere, quod in Actis Pauli scriptum est, tanquam à Servatore dictum: *Denuo debeo crucifigi*, existentem isto modo etiam ante accessum, quando eadem causa est dicenti: *Iam debeo crucifigi*; quamobrem enim non etiam antea crucifixus est, ut crucifigendus est denuo? Vide vero, an non tantum sanctorum,

πότε ὁ λόγος σὰρξ λόγος ὢν γενέσθαι σὰρξ, γένοιτο καὶ ἄνθρωπος, ἢ ἃ γέγονεν ἄνθρωπος· εἰ μὲν γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, δυνατὸν αὖθις ἐζητῆσθαι ἀναιρεθῆναι. εἰ δὲ μὴ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὁ ἐνσώματος σὰρξ λόγος οὐκ ἀναιρεθεὶς ἀπεκατέστη, καὶ ἕκαστα ἐκάστῳ ὅτι τοῦτο ἦν πρὶν γενόμενα σάρξ· τοῦτο ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησε· τὸ μηδαμῶς δυνατὸν παραδῆναι τῷ ἀβραὰμ, εἰ μὴ ποιήσειν ἀβραὰμ, ὡς ἔτυχεν, ἀναιρεῖσθαι δόξει τό· τοῦτο ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν· εἴποιεν γὰρ ἂν πρὸς τοῦτο τινες, ὅτι μάτην λέγεται τό· τοῦτο ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν, εἰ μὴ οὐκ ἐποίησε τὸ μηδαμῶς δυνατὸν γενόμενον τῷ ὄντι χρόνον αὐτῷ· ἃ γὰρ ἐγεγόνει τῷ ὄντι χρόνον αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· ἀλλ' ἐπεὶ τό· τοῦτο ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν, οἱονεὶ ἐν ἐπαίνῳ λαμβανόμενον εἰρῆσθαι τῷ πρὸς τὸ ἀβραὰμ, εἴποιμι ἂν ὅτι τῷ ὄντι διδάξαντα λόγον τό· ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα εἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη, καὶ γενέσθαι μὲν καὶ ὅτι τὸ ἀβραὰμ ἄνθρωπον λαλοῦντα ὧδέ πως ἔκρισε περὶ τοῦ θεοῦ ἀλήθειαν, ἃ μέλλει ἐζητῆσθαι αὐτὸν ἀνῃρῆσθαι· ὑπὸ δὲ ἀβραὰμ· καὶ ὑπέλησεν ὅτι οὐκ ἔστιν ὅτε ὁ τῷ ὄντι ἰησοῦς ὑπερικῶς καὶ μόνος ἄνθρωπος οὐκ ἐπιδήμει τῷ βίῳ, καὶ μὴ τοῖς τῆς κατὰ αὐτὸν ἱστορίας χρόνοις, ἢ πρότερον· τοῦτο δ' οἰόμεθα πρῶτα ὂν ἅπαξ φωτισθέντα, καὶ γευσάμενον δωρεᾶς ἐπουρανίου, * μετέχοντα πνεύματος ἁγίου, * καὶ καλὸν γευσάμενον θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινισμὸν ποιεῖν * ἑαυτοῖς εἰς μετάνοιαν, κατὰ πρόσωπον ῥῆτα ἢ ἀναστατοῦντα ὃν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγματίζοντας, εἴτε πρὸ τῆς ἱστορουμένης σωματικῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, εἴτε καὶ ὕστερον· ὁ γὰρ οὐ νῦν μὴ ὢν φονεύων, καὶ τοῖς λοιποῖς εἰς αὐτὸν τοῦ θεοῦ ὑπερβασίας ἁμαρτήμασι ἀναστατῶν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ἴδια ἁμαρτήματα ἐφ' ἃ ἐπαλινδρόμησεν, οὐδὲν τοῖς καινότερον λεγομένης σωματικῆς πρὸς τὸ σταυρῶσαι ὃν νῦν τοῦ θεοῦ ἐπιστολάς. ἀλλ' ὃ καὶ πρότερον τοῦτο ἐγένετο, καὶ ὁ ἁμαρτάνων μὴ ὢν ἀκοῦσαι θείων λόγων παρεσταύρου ὃν υἱὸν τοῦ θεοῦ· εἰ τὸν ὃ φίλον παραδεδέχθαι τὸ σὺ τὸ παύλου πρόσρησιν ἀναγεγραμμένον, ὡς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένον· ἤμουν μέλλω σταυροῦσθαι, ἵνα τοῦτο ὡς μὴ πρὶν ἐπιδημίαν παραδεδέχθαι τό· ἄμουν μέλλω σταυροῦσθαι γινόμενον, ὅτε καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας, ὅταν τὰ αὐτὰ αἴτια ᾖ δι' ἃ λέγεσθαι αὖ· ἤδη μέλλω σταυροῦσθαι· διὰ τί γὰρ ἐγὼ ὡς ἄμουν μέλλω σταυροῦσθαι, καὶ πρότερον ἐσταύρωτο; ὅτε δὲ εἰ μὴ μόνον τὴν

μῦ τῆς παρουσίας ἐστὶν αὐτῶν φωνή· τῷ χριστῷ συνεσταύρωμαι, ἵνα δὲ καὶ τῶν πρότερον, ἵνα μὴ διαφέρειν λέγωμεν τοὺς μετὰ τὴν παρουσίαν ἁγίους, μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν· καὶ τὸ, ζῶ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ χριστός, λεγέσθω μὴ μόνον ὑπὸ τῶν μετὰ τὴν παρουσίαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν προτέρων· ἐφίσημι δὲ καὶ τάδε· θεὸς ἀβραάμ, καὶ θεὸς ἰσαὰκ, καὶ θεὸς ἰακώβ, θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, εἰρημένα ὑπὸ τοῦ σωτῆρος μήποτε διὰ τοῦτο ζωστῆς εἶεν ἀβραάμ, ἰσαὰκ, καὶ ἰακώβ, ἐπεὶ δὲ αὖ καὶ συν- B ταφέντες τῷ χριστῷ * συνανέστησαν αὐτῷ, ἢ πάντως μὲν τῷ σωματικὴν τοῦ ἰησοῦ ταφὴν, ἢ σωματικὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ· τοῦτο πρὸς τὸ· τοῦτο ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησε· τί δὲ τοῦτο ἢ ὃ ζητῆσαι ἀποκτεῖναι δοῦλον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκεν ὑμῖν ἣν ἤκουσε παρὰ τοῦ θεοῦ; ἀποδίδωμεν γὰρ ὡς ἀρὰ μὲν τῶν ἰουδαϊκῶν παθημάτων οἰκονομία οὐκ ἔστιν ὅτε τοῖς ἁγίοις οὐκ ἦν· εἰ δὲ διδασκαλίας ταῦτα, ὡσαύτως ὑπονενοήκαμεν ἐν ἄλλοις, ἕτερος τοῦδε ὁ καιρὸς περὶ μυστικώτερον C ἀβραὰμ ὁμοίως παθόντα τὰ μὲν ὑπὲρ ἐξεταλίσαι πειράσει ζητῶν τὴν ἑκάστου τῶν ἀκολουθίαν· ὑμεῖς πιστεύετε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν· ὅσον ὅτι τῷ ῥητῷ τούτῳ οὐκ ἔστι σαφὲς τινὰ δηλῶν εἰπὼν πατέρα τὸν πεπιστευκότων αὐτῷ ἰουδαίων, καὶ μηδέπω ἐγνωκότων τὴν ἀλήθειαν. πρὸς οὓς γὰρ ταῦτα πάντα φησὶ, καὶ εἰ μὴ ἐπιφέρετο μετ' ὀλίγα· ὑμεῖς ἐκ τοῦ D πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν, κἂν σαφὲς οὐκ ἐγνώκεμεν ὃ ἐκάλυμμα τοῦ εἰρημένου· ἀ θαυμαστὸν γὰρ εἰ τοῖς πεπιστευκόσιν αὐτῷ ἰουδαίοις, μηδέπω μείναντι αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ, ἵνα ἀληθῶς αὐτοῦ γνήσιοι μαθηταὶ, καὶ γνῶσιν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐλευθερωθήσονται ὑπ' αὐτῆς, ἔλεγε τό· ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ἐπιφέρεται τό· ὑμεῖς ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστέ· κἂν γὰρ ἀπίστως ἔχῃ ὃ τοιοῦτο λεγόμενον περὶ πεπιστευκότων μὲν αὐτῷ, καὶ μαθητευθέντων πῶς, ἤδη δὲ ἀληθῶς γεγαπεπιστευκότων μαθητῶν τοῦ ἰησοῦ, ὅμως κατάνοητέον ἐστὶ ὃ ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ ὑπὸ ἰωάννου εἰρημένον περὶ ἡμῶν θεοῦ, καὶ ἡμῶν διαβόλου· ὁ ποιῶν γὰρ, φησὶ, τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει· εἰς τοῦτο ἐπεφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου· πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μέ-

A qui post Christi adventum fuere, sit vox illa: *Cum Christo crucifixus sum*, sed æque ad priores etiam pertineat, ne differre dicamus sanctos, qui post Christi adventum fuere, à Mose, & Patriarchis. Vox illa quoque: *Vivo ego, non amplius ego, sed vivit in me Christus*, æque etiam dicatur non solum de sanctis, qui post Christi adventum fuere, verum etiam de his, qui antea. Obseruo etiam & hoc dictum Seruatoris: *Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus autem non est mortuorum, sed viuentium*, num forte Abraham, & Isaac, & Iacob, propter hoc sint viuentes, quoniam & ipsi cum Christo consepulti resurrexerunt; non tamen corporalis sepulturæ Iesu, vel corporalis resurrectionis eius instar. Hæc hactenus de eo quod est: *Abraham hoc non fecit.* Quid autem hoc est aliud, nisi quærere interficere hominem, qui veritatem loquutus fuerit, quam à Deo audierit? Tradimus enim, & docemus nunquam defuisse sanctis spiritualem Iesu adventum, atque dispensationem. Quod si hæc (perinde atque in alijs consideravimus) ad sensum anagogicum reduxeris, alius hæc omnia huius loci similiter explanare tentabit, ad mysticum Abraham ea referens, omissa vulgari explanandi consuetudine quærens horum singulorum consequentiam: *Vos facitis opera patris vestri.* Quod ad dictum hoc attinet, clarum non est, quem patrem Iudæorum, qui sibi crediderant, quique nondum agnoverant veritatem, velit dicere: ad hoc enim hæc omnia loquitur, quod nisi post pauca intulisset: *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere*, ne nunc quidem agnosceremus (saltem aperte) consilium loquentis. Nec mirum profecto, si ad eos Iudæos qui ei crediderant, nec tamen tantum temporis in sermone eius permanserant, ut vere ipsius facti discipuli agnoscerent veritatem, ut ab ea liberarentur, dixerit: *Vos facitis opera patris vestri*; & illud etiam, quod in sequentibus subjungitur: *Vos ex patre Diabolo estis.* Quamuis enim inhumanum hoc dictum videatur ad eos qui ei crediderant, quique aliquo modo ab eo edocti fuerant, non tamen eo vsque vt vere discipuli Christi dicerentur, attamen necesse est consideremus illud à Iohanne in Catholica Epistola dictum de filijs Dei, deque filijs Diaboli: *Qui committit peccatum ex Diabolo est, quoniam ab initio Diabolus peccat. Ad hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera Diaboli: omnis qui natus est ex Deo, peccatum non committit, quoniam semen ipsius in eo manet,*

Gal. 2. 19.

Gal. 2. 20.

Matt. 22. 32.

1. Ioh. 3. 8. 9. 10.

& non potest peccare, eo quod ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij Diaboli: omnis qui non facit justitiam, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum. Quibus verbis sic habentibus, considera an non aperte dictum sit: *Omnis qui committit peccatum, ex Diabolo est.* Proinde in quantum peccatum committimus, nondum exuimus ortum ex Diabolo, etiam si credere in Iesum existimemur; & consequens est hoc dici à Iesu Iudæis qui ei crediderant: *Vos facitis opera patris vestri*, relationem habente voce, patris, ad Diabolum, propter illud: *Vos ex patre Diabolo estis.* Quod si omnis qui committit peccatum, est ex Diabolo; omnis qui non est ex Diabolo, non committit peccatum. Quinetiam si ad hoc apparuit filius Dei, vt soluat opera Diaboli, quia huic non exhibuerimus nos ipsos soluenti opera Diaboli, nondum deposuimus esse filij Diaboli: quia ab operibus agnoscimur cujus filij simus: ex quibus etiam perspicuum est, non propter opificium aliquem Diaboli filium esse, neque quia sic creatus fuerit filius quispiam in hominibus dici Dei: immo manifestum est quod qui aliquando fuerit Diaboli filius, effici possit filius Dei. Id quod etiam Matthæus hunc in modum manifestat Servatorem dixisse scribens: *Audistis dictum esse: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: At ego dico vobis: Diligite inimicos vestros, & orate pro persequentibus vos, ut sitis filij Patris vestri qui in cœlis est.* Orate enim, ut orantes pro persequentibus vos, & inimicos vestros amore prosequentes, filij efficiamini patris cœlestis: si quis antea ex vobis non fuerit illius filius. Quoniam autem manifesti sunt filij Dei, & filij Diaboli, propter id quod superius dictum est de Diaboli filijs, nempe: *Qui committit peccatum ex Diabolo est*; de filijs vero Dei: *Omnis qui natus est ex Deo peccatum non committit, quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, eo quod ex Deo natus est*, perspicuum est hominem omnem, qui compleuerit rationem, vel filium Dei, vel filium Diaboli esse. Aut enim committit peccatum, aut non committit: cum nihil sit inter, committere peccatum, &, non committere peccatum: & si quidem peccatum committit, Diaboli est; sin vero peccatum non committit, ex Deo natus est. Conjuncta sunt autem enuncia-

Matt. 5. 43, & seq.

A νει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται· ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου· πᾶς ὁ μὴ ὢν δίκαιος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· τῶν ῥητῶν τοίνυν τούτων οὕτως ἐχόντων κατανόησον εἰ μὴ σαφῶς εἴρηται ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὅσον ποιοῦμεν ἁμαρτίας, οὐδέπω τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου γένεσιν ἀπεδυσάμεθα, κἂν πιστεύειν εἰς τὸν ἰησοῦν νομιζώμεθα, καὶ οὗτο

B ἀκόλουθόν ἐστι τῷ λέγεσθαι τοῖς πεπιστευκόσιν ἰουδαίοις ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ· ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ἀναφερομένου τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὸν διάβολον, διὰ τό· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· εἰ δὲ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστί, πᾶς ὁ μὴ ὢν ἐκ τοῦ διαβόλου οὐ ποιεῖ τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ καὶ εἰπὼν εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ὅσον οὐδέπω τὰ ἐν ἡμῖν ἔλυσεν ἔργα τοῦ διαβόλου, τῷ μὴ παρε-

C σηκέναι ἡμᾶς ἑαυτοὺς τῷ λύοντι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, οὐδέπω ἀπεθέμεθα τὸ εἶναι τέκνα τοῦ διαβόλου, ἀπὸ τῶν καρπῶν ἐπιγινωσκόμενοι τίνος ἐσμὲν υἱοί· καὶ ἐκ τούτων μέντοιγε δῆλόν ἐστιν ὅτι οὐ διὰ κατασκευὴν υἱός τις ἐστὶ διαβόλου, οὐδὲ διὰ τὸ οὕτως δεδημιουργῆσθαι, υἱός τις ἀνθρώποις λέγεται τοῦ θεοῦ, καὶ δῆλον ὅτι δύναται ὁπότε υἱὸς τοῦ διαβόλου γενέσθαι υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅπερ σαφὲς καὶ ὁ ματθαῖος ποιεῖ ἀναγράφων τὸν σωτῆρα οὕτως εἰρηκέναι· ἠκούσατε

D ὅτι ἐῤῥέθη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπήσατε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένεσθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· προσεύχεσθε γὰρ, ὅτι ἐκ τοῦ, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων, ὁ μὴ πρότερον τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρὸς, ὕστερον αὐτοῦ γῆ υἱός. ὅτι διὰ τό· ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου,* προει-

E ρημένων περὶ μὲν τῶν τοῦ διαβόλου τέκνων, ὅτι ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστί. περὶ δὲ τῶν τοῦ θεοῦ, ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, σαφὲς ὅτι πᾶς ἄνθρωπος συμπεπληρωκὼς τὸν λόγον, ἤτοι τέκνον τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἢ τέκνον τοῦ διαβόλου· ἤτοι γὰρ ποιεῖ ἁμαρτίαν, ἢ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, οὐδενὸς ὄντος μεταξὺ τοῦ ποιεῖν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ ἁμαρτίαν μὴ ποιεῖν. καὶ εἰ μὲν ποιεῖ ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν. εἰ δὲ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται· ἔχεται δὲ τῆς ἐν τούτοις περὶ τέκνων θεοῦ καὶ τέ-

* ἐν. πρ. ἐρεθίνων

κεων διαβόλου ἀποφάσεως τὰ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπι- A
στολῇ λεγόμενα περὶ τῶν ὄντων ἐν τῷ υἱῷ τοῦ
θεοῦ, καὶ τῶν μὴ ἑωρακότων αὐτόν. πᾶς γάρ,
φησὶν, ὁ ἐν αὐτῷ μένων, οὐχ ἁμαρτάνει, πᾶς
ὁ ἁμαρτάνων οὐχ ἑώρακεν αὐτόν· σάκκῳ εἰ πᾶς
* οὐ. ὁ ἐν * αὐτῶν οὐχ ἁμαρτάνει, ὁ ἁμαρτάνων, οὐ μένει
ἐν τῷ υἱῷ. ἐν ᾧ μένει. εἰ πᾶς ὁ ἁμαρτάνων οὐχ ἑώρακεν αὐ-
τὸν, οὐ ἑώρακας αὐτὸν οὐχ ἁμαρτάνοντα· ἅμα δὲ καὶ ση-
μειώσῃ τι νοεῖν ὁ ἰωάννης εἶπε τό· πᾶς ὁ ἁμαρτά-
νων οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ· ἑώρακεν αὐτὸν,
ὡς ἀεὶ δυναμένων εἶναι τῶν ὁρώντων τὸν υἱὸν τοῦ B
θεοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ἑωρακέναι αὐτὸν μεταλαμβα-
νόντων δυνάμεως πρὸς τὸ μηδαμῶς ἁμαρτά-
νειν· ἔπι φήσεις ὅτι, ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πα-
τρὸς ὑμῶν, ὅτε μὲν λέγειν αὐ πρὸς τοὺς υἱοὺς
τοῦ διαβόλου, ὅτε πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ θεοῦ· οἱ
μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντες ποιοῦσι τὰ ἔργα τοῦ πα-
τρὸς αὐτῶν διαβόλου. οἱ δὲ κατορθοῦντες ποιοῦσι τὰ
ἔργα τοῦ πατρὸς αὐτῶν θεοῦ· εἰκὸς ἦ ὀκνεῖν
τινὰ κινηθήσεσθαι μὴ ἄρα δυνάμενα ὁ αὐ-
τὸς, τῷ ποιεῖν ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ ἔργα αἱρέ- C
σεσι, διὰ μὲν τὰ ἀγαθὰ τέκνον εἶναι θεοῦ, διὰ
δὲ τὰ ἐναντία τέκνον τοῦ διαβόλου· ἀλλὰ τί πο-
τε πρὸς τῶν ἀλογώτατον εἶναι, δεικνύναι ἀπὸ τῆ
ῥητῆς; ἀπαιτήσει γὰρ ὁ ἰωάννης ὅτι πᾶς
ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι
σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δυνάται ἁ-
μαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται· πᾶς τοί-
νυν ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ.
οὐ μέντοι γεγραπται ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ
τοῦ διαβόλου δικαιοσύνην οὐ ποιεῖ, ἀλλ' ὁ ποιῶν D
τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστί· πάλιν οὐχ
ὥσπερ εἴρηται, ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ
διαβόλου ἐστὶν, ἵνα τις ἀναγέγραπται, ὁ ποιῶν
τὴν δικαιοσύνην ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι· καὶ πρόσχες
πῶς διαφορεῖς τὴν παράστασιν, ἵνα ζῶπον
μὴ πάσης ἀκριβείας ὁ ἰωάννης εἴρηκεν, ὥστε
οὐ θαυμάσαι τινὰ πῶς ἀληθῶς, καὶ, ὡς δὴ
εἴποιέν τινες, διαλεκτικῶς ἐξενήνεγκεν αὐτὰς, μὴ
τὰ ὅμοια παραστήσαι περὶ τῶν ἐκ τοῦ
διαβόλου, καὶ τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὁμοίως δ' ἂν
ἐξήνεγκεν, εἰ ἐποποικέ, ὥσπερ τό· ὁ ποιῶν E
τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν, ἵνα τις, ὁ
ποιῶν τὴν δικαιοσύνην ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν. ἢ
ὅτι ὥσπερ ἀνέγραφεν, ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος
ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ἐποποικέ τό·
πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ διαβόλου δικαιοσύ-
νην οὐ ποιεῖ· μήποτε ἦ καὶ τῷ, ἐστὶν, εἰρη-
μένῳ ὅτι τοῦ ἐκ τοῦ διαβόλου, μὴ χρησαμένου
ὅτι τοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἢ τῷ, γεγεννημένος, φύσα-

tioni horum de filijs Dei, & filijs Diaboli, quæ in Epistola ipsa dicuntur de his qui sunt in Filio Dei, deque his qui non viderunt eum: *Omnis enim* (inquit) 1. Ioh. 3. 6.
qui in eo manet, non peccat; & omnis qui peccat, non vidit eum. Igitur si omnis qui in illo manet non peccat; qui peccat, non manet in Filio: & si omnis qui peccat, non vidit Filium; qui vidit Filium, non peccat. Pariter hoc etiam notabis, quid sibi velit Iohannes dicens: *Omnis qui peccat, non vidit Filium*: quasi his verbis, *Vidit ipsum*, innuens semper aliquos esse posse qui videant filium Dei, quique ex ipsius visione participent potentiam nunquam peccandi. Præterea dices hæc verba: *Vos facitis opera patris vestri*, aliquando quidem dici ad filios Diaboli, aliquando vero ad filios Dei: qui peccata namque committunt, opera patris sui Diaboli committunt; at vero qui præclare se gerunt, opera faciunt Patris sui Dei. Sed probabile est futurum ut aliquis ex his moueatur, cogitans an faciendo bona, & mala seorsum, idem propter bona filius Dei, & propter mala filius Diaboli esse possit. Sed hoc præterquam quod absurdissimum est, non innuitur ex dictis. Enunciat nanque Iohannes quod unusquisque qui ex Deo natus est, peccatum non faciat, quod semen illius in seipso habeat, nec posse hunc peccare, eo quod ex Deo natus sit: *Omnis igitur qui ex Deo natus est, peccatum non committit*: nec tamen scriptum est quod omnis natus ex Diabolo, justitiam non committit: sed qui committit peccatum, ex Diabolo est. Rursus non quemadmodum dictum est de eo qui committit peccatum, ex Diabolo est; ita scriptum est, Qui committit justitiam, ex Deo est. Et adhibe animum ad differentias propositionum, quonam pacto cum omni diligentia à Iohanne dictæ fuerint: adeo ut miretur aliquis, quomodo irreprehensibiliter, & vt quidam dicerent, dialectice, illis vsus fuerit: cumque similia afferret de his qui sunt ex Diabolo, deque his qui sunt ex Deo, similiter extulisset si fecisset, quemadmodum, Qui peccatum committit, ex Diabolo est, ita Qui justitiam committit, ex Deo est: vel si quemadmodum scripserat: Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non committit, fecisset: Omnis qui natus est ex Diabolo, justitiam non committit. Annon etiam sapientissime admodum posuit verbum, *est*, & vocabulum, *genitus*; verbum, *est*, dictum de eo qui ex Diabolo est, non ponens de his qui

ex Deo sunt ; & vocabulum , *genitus* : scriptum de his qui sunt ex Deo , non ponens de his qui sunt ex Diabolo : extulit enim eum qui ex Deo est, vocabulum , *genitus* , ponens de eo ; quod si etiam de Diabolo posuisset , peius quiddam ostensurus erat , quam si dixisset , Est ex Diabolo : atque etiam si posuisset verbum, *est* , de eo qui est ex Deo, quemadmodum posuit de eo qui ex Diabolo est, minus ostensurus fuerat de eo, qui ex Deo natus est : cum longe melius sit genitum fuisse ex Deo , quam ex Deo esse. Sed dicet aliquis quasdam creaturas esse ex Deo , quæ omnino genitæ non sint ex Deo , hasque omnino inferiores esse omnibus quæ à Deo dicantur genita esse. Ac certe cum perveneris ad differentiam illam quæ est inter, esse ex Diabolo , & inter, genitum esse ex Deo , quæres num forte aliquis sit, qui etiam ex Diabolo sit natus: cum omnino qui sit ex Diabolo, non continuo etiam natus sit ex Diabolo : cùm si sit aliquis ex Deo , non omnino sit etiam natus ex Deo. Proinde formatur , delineaturque qui natus est ex Deo , si peccatum non committat , eo quod semen Dei in ipso maneat , & à potentia Dei in se existente ingenita vim habeat in posterum non peccandi. Dicitur etiam in extremo hujus Epistolæ : *Omnis qui natus est ex Deo , non peccat sed qui genitus est ex Deo , servat seipsum , & malus ille non tangit eum* . [Quod si is qui ex Deo natus est , seipsum tuetur & servat , nec improbus , ideſt Diabolus , ipsum attingit ,] qui seipsum non servat ne malo illo tangatur , non genitus est ex Deo ; & omnis quem tangit malus ille , non genitus est ex Deo ; tangit autem malus ille eos qui seipsos non servant. Quoniam vero nullo facto intervallo ad eos , de rebus Abraham hoc infertur : *Facite vos opera patris vestri*, quærebamus num forte propter primum Abrahæ datum mandatum hoc scriptum sit. Primum nanque divinum mandatum ad eum sic habet : *Egredere de terra tua, de cognatione tua , & de domo patris tui , & vade ad terram , quam ostendam tibi.* Exivit ergo Abraham de domo patris sui , quod non feciſſe convincuntur hi qui reprehenduntur , eo quod non bene dixerint : *Pater noster Abraham est* ; nam si filij Abrahæ faciunt opera Abrahæ, & primum opus est exire de terra sua , & de domo patris sui , & proficisci ad eam terram quam illi ostendit Deus , & hanc

1. Joh. 5. 18.

Hæc à Servatio præterissa à Perionio suppleximus.

Gen. 12. 1.

γεγραμμένον ὅτι πᾶς ἐκ τοῦ θεοῦ , μὴ συλλογισάμενος ὅτι πᾶς ἐκ τοῦ διαβόλου , πολὺ σοφώτερα ἐξέδωκεν ; ἐπῆρε γὰρ τὸν ἐκ τοῦ θεοῦ γεγεννημένον λαβὼν ἐπ' αὐτοῦ , ὅπερ εἰ καὶ ὅτι τοῦ ἐκ τοῦ διαβόλου εἴρητο ἂν , τὶ ἐνέφαινε πρὸς τὸ , ἐκ τοῦ διαβόλου ὄντα . ἀλλὰ καὶ εἰ ἦν ὡς ὅτι τοῦ ἐκ τοῦ διαβόλου ἔλαβε τὸ · ἐστὶ , ἐποιήσε ὅτι τοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ , ἔλαττον ἂν περὶ. τὸν ἐκ τοῦ θεοῦ πρίσῃ , πολλῷ κρείττονος τυγχάνοντος τοῦ γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ , πρὸ τοῦ εἶ) ἐκ τοῦ θεοῦ · φήσας δέ τις ὅτι τινὰ τῶν κτισμάτων ὄντι μὲν ἐκ τοῦ θεοῦ , ἀ μέντοι γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ , καὶ πάντως τούτων ἐλάττονα ἔχειν τάξιν ἐν τῷ πάντα τὰ γεγεννῆσθαι λεγομένων ἐκ τοῦ θεοῦ· καὶ ὁμοίως γε ἔχει τὸ διαφέρειν , τοῦτο ἐκ τοῦ διαβόλου , τὸ γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ , ζητήσεις μήποτέ ἐστί τις ὁ καὶ γεγεννημένος ἐκ τοῦ διαβόλου , ὥστις πάντως καί ἐστιν ἐκ τοῦ διαβόλου , ἀ πάντως τὸ ὄντος ἐκ τοῦ διαβόλου γεγεννημένον . ἢ πάλιν ἐστί τις ἐκ τοῦ θεοῦ , ἀ πάντως ἢ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ , οὐκέτι δὲ πάντως τὸ ὄντος ἐκ τοῦ θεοῦ , γεγεννημένον ἐκ τοῦ θεοῦ · χαρακτηρίζεται μήτοι ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ , τῷ ἁμαρτίαν μὴ ποιεῖν , ἅτε τοῦ σπέρμα τοῦ θεοῦ ἐν αὐτῷ μένον , καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνου δυνάμεως ἐνυπάρχοντος αὐτῷ εἱγημένον τοῦ μηκέτι δύνασθαι ἁμαρτάνειν · καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις ἢ λέγεται τῆς ἐπιστολῆς , ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει , ἀλλὰ ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτὸν , ἢ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ · εἰ ἢ ὁ γεννηθεὶς ἐκ ἢ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτὸν , καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ · ὁ μὴ τηρῶν ἑαυτὸν ἵν' ὁ πονηρὸς αὐτοῦ μὴ ἅπτηται , ἀ γεγόνηται ἐκ τοῦ θεοῦ , ἢ πᾶς ἀ ἅπτεται ὁ πονηρὸς , ἀ ὁ γεγόνηται ἐκ τοῦ θεοῦ . ἅπτεται ἢ ὁ πονηρὸς τῶν μὴ τηρούντων ἑαυτούς · ἐπεὶ ἢ * τὰς παρὰ ἀβραὰμ ἐντολὰς γεγενῆς ἠμοιβὴν μεταξὺ διαλείμματος ὑπιφέρεται · ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα ἢ πατρὸς ὑμῶν , ἐζητοῦμεν μήποτε διὰ τοῦ ἢ ἀβραὰμ πεφοτὸν διεδεδόμενον ἐντολὴν τοῦτο ἀναγέγραπται . ὁ πρῶτος ἢ χρηματισμὸς πρὸς αὐτὸν ὧδε ἔχει· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου , καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου , καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου , καὶ ἄπελθε εἰς τὴν γῆν ἣν ἂν σοι δείξω · ἐξῆλθεν οὖν ἀβραὰμ ἐκ τοῦ οἴκου ἢ πατρὸς αὐτοῦ , ὅπερ ἂ ποιήσασιν οἱ ἐλεγχόμενοι , ὅτι τὸν μὴ ὑγιῶς εἰρηκέναι · ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀβραὰμ ἐστιν · εἰ γὰρ τὰ τέκνα ἢ ἀβραὰμ , ποιεῖ τὰ ἔργα ἢ ἀβραὰμ , ποιεῖτον ἢ τῶν ἔργων ἐστὶ ὃ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ , ἢ ἐκ τῆς συγγενείας ἑαυτοῦ , καὶ ἐκ ἢ οἴκου τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ , καὶ ἀπελθὼν εἰς τὴ

* τὰς scribitur, quod fortasse Ken.

λῶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο A ob causam hi, ad quos est sermo, re-
ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ λόγου ἐλέγχονται, ὡς οὐκ ὄντες τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, δῆλον ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐξελη-
λυθότες οὐδὲ οἴκῳ τῷ πατρὸς ἑαυτῶν ὑπάρ-
χοντες, ὡς ἔτι τοῦ πονηροῦ παῖδες ὄντες, καὶ
ἔτι ποιοῦντες τὰ ἐκείνου τοῦ πατρὸς ἔργα· τού-
των ἡμῖν εἰς τὸ ῥηθὲν εἰρημένων, σαφῶς
δόξομεν ἐλέγξασθαι τοὺς νομίζοντας ἐντεῦθεν πα-
ῖδας εἶναι τοῦ διαβόλου· εἰ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτοῖς, ἡμεῖς οὐκ πορνείας
ἐγεννήθημεν, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν· B
ζητῶ μή ποτε ἐλεγχθέντες ὡς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ,
πικρότερον ἀποκρίνονται οἱ λεγόμενοι πεπιστευκέναι αὐτῷ Ἰουδαῖοι ἀναπεκαλυμμένως ἀηδοῦ-
μενοι οὐκ πορνείας γεγεννῆσθαι τὸν σωτῆρα, ὡς
εἰκὸς ὄντα νουθετοῦντες τοῦ μὴ ἀναδέχεσθαι
τὸν ἀληθινὸν καὶ παθητὸν αὐτὸν Ἰησοῦν
οὐκ τῆς πρώτης· καὶ γὰρ πάνυ μοι φαίνεται ἄλογον εἶναι αὐτοὺς ἀπορρίψαι τὰ ῥήματα
τοῦτο ἔπος, ὅτε γὰρ πρὸς τὰ πρότερα, ὅτε
ἀκολούθως τοῖς ἐξῆς εἰρῆσθαι δεικνύει, ἢ ἁ- C
πλούστερον νοηθεὶς τό· ἡμεῖς οὐκ πορνείας ἐγεννήμεθα, ὃ εἰρημένον ἐστὶν αὐτοῖς· ἀλλὰ ἓν
ἐπὶ πατέρα ἴδιον * ἔλεγον τὸν θεὸν ὁ σωτήρ, * χ Iun. ga. Forte.
οὐδένα ἀνθρώπων πατέρα εἶναι ἑαυτῷ ὁμολο-
γῶν δίχα τοῦ· ἡμεῖς οὐκ πορνείας ἐγεννήμε-
θα, εἰκὸς αὐτοὺς ὑπολαβεῖν πάλιν προσκρού-
σασθαι τοῦ· ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν, ὡσὶ
ἔλεγον, ἡμεῖς μᾶλλον ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν
θεόν, ἤπερ σύ, ὁ φάσκων μοῦ οὐκ πορνείας γε-
γεννῆσθαι, οὐκ πορνείας ὁ γεγεννημένος, καὶ D
διὰ τοῦτο οὐκ πορνείας γεγεννῆσθαι λέ-
γων ἕνα πατέρα ἔχειν μόνον τὸν θεόν, τῶν ὁμο-
λογούντων τὸν πατέρα θεὸν, οὐκ ἀγνοούντων
καὶ ἀνθρωπον πατέρα· ἀλλ' ἐρεῖ τις οὖν αὐτῷ
ὅτι νοήματα ἀνθρώπων ἦν ῥήματα τὰ πεπιστευκότων αὐτῷ Ἰουδαίων· καὶ πρὸς τοῦτο ἡητέον
ὅτι εἰρημένα ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ θεοῦ αὐτοὺς λόγῳ
τοῦ· ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ ἀλη-
θῶς μαθηταί μού ἐστε, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλή-
θειαν, ὡς ἂν δυναμένων αὐτῶν μένειν ἐν τῷ ἰη- E
σοῦ λόγῳ, καὶ μὴ μένειν, οὐκ ἀδύνατον ὦ τι-
νας ἐν τῷ ἐλέγχειν μὴ μεμενηκέναι αὐτὸν ἐν
τῷ λόγῳ, καὶ μὴ μείναντας πικρότερον καὶ προσ-
κρούσεως εἰρηκέναι τό· ἡμεῖς οὐκ πορνείας ἐ-
γεννήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν· δο-
κεῖ δέ μοι ὅτι καὶ φιλονεικότερον ἀπεκρίναντο·
εἰπόντες γὰρ πρότερον, σπέρμα Ἀβραάμ ἐσ-
μεν, καὶ οὐδὲν ἧττον ὁμολογήσαντες
διὰ τοῦτο· ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν, ἀκό-

TOMVS VIGESIMVS SECVNDVS.

Dixerunt ergo illi, nos ex stupro non sumus nati, sed unum patrem habemus Deum. Ioh. 8. 41.

QVæro num fortè Iudæi illi qui dicuntur Domino credidisse, redarguti quod non sint filij Abrahæ, acerbius respondeant illi, recte innuentes Seruatorem ex stupro natum fuisse: hoc suspicantes, vt probabile est, quod admissus non fuerit celebris, atque diuulgatus illius ortus ex virgine. Admodum enim præter rationem, atque præter rem de qua agitur, videntur mihi hæc verba ipsi effutisse; cum neque ad superiora, neque consequenter posterioribus dictum fuisse possit, ac ne simpliciter quidem intelligi, illud: *Nos ex stupro non sumus nati*, quod ipsi dixerunt. Quinetiam quoniam patrem suum dicebat Deum Seruator, neminem hominem patrem sui ipsius confitens, probabile est ipsos illi dicto: *Nos ex stupro non sumus nati*, subjungere rursum inimici facti illud: *Vnum patrem habemus Deum*: tanquam si dicerent; nos potius quam tu habemus vnum patrem Deum, qui te ortum dicis ex virgine, cum natus sis ex fornicatione: qui etiam dicis te vnum solum patrem habere Deum, quia jactes te natum ex virgine; fatentibus alioqui nobis Deum patrem, non tamen negantibus hominem etiam nos habere patrem. Sed dicet aliquis hæc sic intellecta non posse esse verba eorum Iudæorum qui illi crediderant. Ad quod dicendum est quod cum principio dictum fuisset illis illud: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & agnoscetis veritatem*, perinde ac possent manere in sermone Iesu, & non manere, non difficillimum factu esse quosdam redargutos non mansisse in sermone ipsius: cumque non mansissent, acerbius, & repugnanter illud dixisse: *Nos ex stupro non sumus nati, vnum patrem habemus Deum.* Videntur mihi contentiosius quoque respondisse: cum enim antea dixissent: *Semen Abrahæ sumus*, & quasi hoc manifestius per illud: *Pater no-* Ioh. 8. 31, 32.

ſter Abraham eſt, confeſſi fuiſſent, atque audiviſſent ad illud: *Si pater veſter Abraham eſſet, opera Abrahæ faceretis*, majorem Abrahamo ſuum ipſorum patrem ſatentur dicentes: *Unum patrem habemus Deum.* Ac fortaſſis eo quod aliqui homines ſint ex Diabolo, alij vero orti ex Deo, omnes recte diceremus qui geniti ex Deo eſſent, ex ſtupro ortos fuiſſe. Non enim ex ſponſa, ſed ex meretrice materia gignit, vel creat Diabolus eos qui ab ipſo ſunt: quinetiam immodicè affecti, & affixi rebus corporalibus adglutinantur meretrici materiæ, facti cum ipſa unum corpus: cum hi qui ex Deo fuerint geniti, à meretrice materia recedant, etiam adglutinentur Domino, uniti Sermoni illi qui in principio erat apud Deum, & Sapientiæ ipſius, quam creavit principium viarum ſuarum ad opera ſua; vt ſint cum ipſa unus ſpiritus: *Qui enim adglutinatur meretrici, unum eſt corpus, qui verò adglutinatur Domino, unus ſpiritus eſt.*

1. Cor. 6. 16, 17.

Dixit illis Ieſus: Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis utique me: ego enim ex Deo exivi, & venio. Quoniam qui naturas introducunt utuntur hoc textu, enarrantes ipſum, [ac ſi dixiſſet Ieſus:] Tanquam agnatum vobis ac fratrem agnoviſſetis me, atque veluti proprium dilexiſſetis me, ſi Deus pater veſter eſſet; movenda ſunt contra ipſos dubia hunc in modum: Erat quando Paulus oderat Ieſum; eumque oderat, cum deprop. larctur, & perſequeretur Eccleſiam Dei, veraque narrans dicebat illi primum Dei oraculum: *Saul, Saul, quid me perſequeris?* Cum ergo verè dixerit illud: *Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis utique me*; perſpicuum eſt quoque illud, quod cum hoc convertitur, rectum eſſe: Si me non diligeretis, nequaquam Deus pater veſter eſſet. Ergo Deus pater non eſt eorum qui non diligunt Ieſum: cumque tempus fuerit quo Paulus non diligebat Ieſum, ſequitur quoque tempus fuiſſe quo Deus pater Pauli non erat: non ergo natura Paulus erat Dei filius, ſed poſtea factus eſt Dei filius: quando etiam rectè aſſumeremus id quod ſequitur illud quod præcedit conjunctum dicens: Atqui, ó Paule, Deus pater eſt tuus, diligis ergo Ieſum. Quin etiam ante tempora fidei Pauli, cum verum eſſet illud: ſi Deus pater veſter eſſet, diligeretis vtique me, rectè aſſumere poſſet Ieſus dicens: Atqui, ó Paule, me non diligis, non ergo pater tuus Deus eſt. Quando autem Deus efficitur alicuius pater, niſi quando aliquis ſervaverit mandata?

Act. 9. 4.

σαντες πρὸς ἕτο τό· εἰ τέκνα ἦτε Ἀβραὰμ ἐτε, τὰ ἔργα ἂν Ἀβραὰμ ποιεῖτε, μείζονα τὸν Ἀβραὰμ ὁμολογοῦσιν ἑαυτῶν εἶναι τὸν πατέρα λέγοντες· ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν· τάχα δὲ ἀφ' ὧν οἱ μὲν ἀνθρώπων πνας μὲν εἶναι ἐκ τοῦ διαβόλου, ἕτερους δὲ γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ, πάντας ἂν ὑγιῶς λέγομεν τοὺς μὴ γεγεννημένους ἐκ τοῦ θεοῦ, ἐκ πορνείας γεγεννῆσθαι· οὐ γὰρ ἐκ νύμφης, ἀλλ' ἐκ πόρνης τῆς * ὕλης ἔδε * Fem. g. γεννᾷ ὁ διάβολος ἢ ποιεῖ τοὺς ἐξ αὐτοῦ, ὅπ- Alias γονὰς
νες καὶ τοῖς σωματικοῖς προσαπτόμενοι, καὶ προσκολλώμενοι κολλῶνται τῇ πόρνῃ ὕλῃ, ἓν σῶμα, ἓν ὄν τοῦ θεοῦ γεγεννημένων ἀφισαμένων τῆς πόρνης ὕλης, καὶ κολλωμένων τῷ κυρίῳ, καὶ ἑνωμένων τῷ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, ὧν ἐκτίσεν ἀρχὰς ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἵνα γένωνται πρὸς αὐτῷ ἓν πνεῦμα· ὁ μὲν γὰρ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν· ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν·

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἥκω· ἐπεὶ δὲ οἱ τὰς αὐτοῦ εἰσάγοντες χρῶνται τοῖς ῥήμασι δηγούμενοι αὐτοῖς, ὅτι ὡς οἰκεῖον αὐτὸν ὑμῶν καὶ ἀδελφὸν ἐπέγνωτέ με, ἀλλὰ καὶ ὡς ἴδιον ἠγαπήσατε ἂν ἐμέ, εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἐπαπορητέον ὅπως πρὸς αὐτοὺς, ἦν ὅτε παῦλος ἐμίσει τὸν ἰησοῦν, ἐμίσει δ' αὐτὸν ὅτε ἐπόρθει, καὶ ἐδίωκε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀληθῶς γε ἔλεγεν αὐτῷ ὁ προφήτης χρηματισμός· σαὺλ, σαὺλ, τί με διώκεις; Εἶπεν οὖν ἀληθὲς τό· εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. δῆλον ὅτι καὶ τὸ τοῦτο ἀκολούθως ἔχον ὑμῖν, εἰ μὴ ἠγαπᾶτέ με, οὐκ ἂν ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν· οὐκοῦν τὸν μὴ ἀγαπῶντα τὸν ἰησοῦν οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς πατήρ· παῦλος δὲ ἦν ὅτε οὐκ ἠγάπα τὸν ἰησοῦν, ὥρα καιρὸς ὅτε ὁ θεὸς παύλου πατὴρ οὐκ ἦν. ἡ φύσει ὥρα παῦλος θεοῦ υἱὸς ἦν, ἀλλ' ὕστερον γέγονε θεοῦ υἱὸς, ὅτε καὶ ὑγιῶς ἂν προσλαβοιμεν τὸ ἀκόλουθον τοῦ ἠγημένῳ τὸ συνημμένῳ λέγοντος ὅτι, ἀλλὰ μὴν ὁ θεὸς, ὦ παῦλε, πατήρ σού ἐστιν, ἀγαπᾷς ὥρα τὸν ἰησοῦν· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς χρόνων τῆς πίστεως παύλου, ἀληθὲς ἦν ἂν εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμὲ, ὑγιῶς ἂν προσλαβεῖν οἰονεὶ λέγοντα τὸν ἰησοῦν, ἀλλὰ μὴν ἐμὲ οὐκ ἀγαπᾷς, οὐκ ὥρα ὁ θεὸς πατήρ σού ἐστιν, ὦ παῦλε· πότε δὲ ὁ θεὸς πατὴρ γίνεταί τινος, ἢ ὅταν τηρήσῃ τις τὰς ἐντολὰς, εἰ δὲ μὴ

πρότερον

προτερον ἂν τις υἱὸς ᾖ ἐν τοῖς οὐρανοῖς παρὼν υἱὸς A quibus, cum antea non esset aliquis filius Patris cœlestis, efficitur ipsius filius; quando etiam pater ducens hunc ad regenerationem pater ipsius efficitur, & habetur ipsius pater. His adjungere possumus quæ in Evangelio secundum Matthæum scripta sunt hunc in modum: *Audistis dictum esse: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum; at ego dico vobis: Diligite inimicos vestros, & orate pro his qui vos persequuntur, ut sitis filij Patris qui in cœlis est.* Adhibe autem animum ad illud: *Ut sitis filij Patris vestri, qui in cœlis est*, ostendens quod qui antea non est filius illius Patris qui est in cœlis, deinde illius efficiatur filius. Cumque diligenter observaveris illud, *vestri*, quod additur vocaculo, *Patris*, sic enim scriptum est: *Ut sitis filij Patris vestri*, quæres, *utrum* simplicius illud dictum sit, an peccantibus exemplaribus additum sit illud, *vestri*. Nihil enim quæsissemus, si scriptum fuisset: Ut sitis filij Patris illius qui in cœlis est: & præsertim quoniam videntur hæc repugnare, ut aliquis sit filius non simpliciter Patris illius qui est in cœlis, sed sui patris: nam si est pater ipsius, non efficitur postea filius ipsius: sin vero ipsius filius efficitur, non erat antea ipsius pater. Illud simul observabis, eo quod ex his qui censentur credere, quidam servi Dei, rursum alij dicantur filij Dei, an forte non qualecunque mandatum, sed quædam per excellentiam præclare acta faciant aliquem, qui ea objerit, effici filium Dei. Quamobrem cum in Matthæo multa sint dicta, illud observa: *Ut sitis filij Patris vestri qui in cœlis est*, quod subjungitur illis verbis. *Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, & orate pro his qui vos persequuntur.* Elucet enim similitudo erga Deum, atque imitatio ipsius diligentis omnia entia, & nihil abominantis eorum quæ fecit, & omnibus parcentis: quandoquidem ipsius Domini animarum amantis sunt omnia, in eo qui diligit inimicos suos, & precatur pro his qui persequuntur eum. Alioquin quomodo convenienter subjungeretur illud: *Ut filij sitis Patris vestri qui in cœlis est*, illis verbis: *Dictum est, Ne committas adulterium: at ego dico vobis, Quicunque aspexerit mulierem ad concupiscendam eam, jam adulterium commisit in corde suo cum ea*, atque illis de perditione unius membrorum, ne totum corpus conijciatur in gehennam? Quinetiam si subiungeretur: *Dictum est antiquis*, & post illud:

Matt. 5. 43, 44, 45.

Matt. 5. 27, 28.

Matt. 5. 33, 34.

γενόμενος τοῦτον, ὡς υἱὸς αὐτοῦ ᾖς, * χρηματίζῃ πιστὸν πατήρ· ἔστι δὲ προσαχθῆναι εἰς τοῦτο ἀπὸ τῆς ὅτως ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον βιβλίῳ γεγραμμένων· ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς· προσέχει γὰρ τῷ· ὅπως γένησθε υἱοὶ B τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἐμφαίνοντι ὅτι ὁ πρότερόν τις ὢν υἱὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρὸς ὑὸς αὐτοῦ γένηται· ἐπιμελῶς δὲ τηρήσας καὶ τὸ ὑμῶν τὸ προσκείμενον τῷ, τοῦ πατρὸς, ὑπὲρ ὅτου, ὑμῶν, γέγραπται γάρ· ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ζητήσας πότερον ἁπλούστερον εἴρηται, ἢ τῶν συγγράφων ἡμαρτημένων προσκεῖται τὸ, ὑμῶν· οὐδὲν γὰρ ἂν ἐζητήσαμεν, εἰ ἐγέγραπτο, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς. καὶ μάλιστα ἐπεὶ δοκεῖ C μάχεσθαι ταῦτα ἀλλήλοις τὸ γίνεσθαι υἱόν τινα, μὴ ἁπλῶς τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρὸς, ἀλλὰ τοῦ ἰδίου πατρός· εἰ μὲν γὰρ αὐτοῦ πατήρ ἐστιν, οὐχ ὕστερον γίνεται αὐτοῦ υἱός. εἰ δὲ γίνεται αὐτοῦ υἱός, οὐκ ἦν αὐτοῦ πατήρ· ἅμα δὲ ἐπιστήσῃς ἀφ' οἱουδήποτε μὲν τῶν πεπιστευκέναι νομιζομένων λέγεσθαι θεοὺς ἑτέρους δὲ τοῦ θεοῦ, ἑτέρους δὲ χρηματίζειν αὐτοῦ υἱοὺς, μήποτε μὴ ἡ τυχοῦσα ἐντολὴ, ἀλλά τινα κατ' ἐξαίρετον καθορθώματα ποιοῦσι νομίζεσθαι υἱὸν θεοῦ ὃν καθορᾷς σαφῶς D πολλῶν ὄντων ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον εἰρημένων σωτῆρός τό· ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὑπερέρεται γάρ· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς· καὶ γὰρ ἐμφαίνεται ἡ πρὸς θεὸν ὁμοιότης ἡ μίμησις αὐτοῦ ἀγαπώσης τὰ ὄντα πάντα, καὶ μηδὲν βδελυσσομένου ὧν ἐποίησε, καὶ φιλανθρώπου πάντων· ἐπεύχεται αὐτῷ τῇ φιλοψύχῳ διαθέσει ὅστις τὰ πάντα, ἐν οἷς ἀγα- E πῶντι τοὺς ἐχθροὺς ἑαυτοῦ, καὶ προσευχομένῳ ὑπὲρ τῶν διωκόντων αὐτόν· πῶς δ' ἂν ἁρμοσθὴν ἦν ὑπερεῤῥεθὲν τό· ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, τοῦ· ἐῤῥέθη ὁ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ τοῖς περὶ τῆς ἀπωλείας ἑνὸς τῶν μελῶν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ὅλον εἰς γέενναν ἀπελθεῖν τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ εἰ ἐπιφέρεται· ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις,

Non peierabis, sed persolues Domino jura- A *menta tua: at ego dico vobis, Ne juretis omnino; vt sitis filij Patris vestri qui in cœlis est*, multum profecto offendiculi ex se fecisset: nunc autem ut ille Pater cœlestis exoriri solem facit super malos & bonos, sic unusquisque filiorum Dei dilectionem in semetipso veluti solem habens, hanc exoriri facit etiam super malos, cum suos ipsius dilexerit inimicos. Ac rursum quemadmodum pluit Deus super justos, & injustos, ita sanctus, veluti pluviam quandam demittit B precationem super eos qui deorsum degunt, eo quod illum persequebantur, pro talibus etiam orans. Hæc in illud, quod mihi explanandum incidit: *Si Deus pater vester esset, diligeretis utique* Ioh. 8. 42. *me.* Videamus vero, & illud: *Ex Deo exivi, & venio*: cum quo conferre illud Michææ utile videtur sic habens: Mich. 1. 2, 3, 4. *Audite populi sermones, & attendat terra, & omnes, qui in ea sunt, & erit Dominus testis contra vos: Dominus, inquam, de domo sancta sua: ecce egreditur Dominus de loco suo, & descendet, & calcabit* C *super excelsa terræ, & commovebuntur montes sub illo, & valles liquescent, sicut cera à facie ignis; & sicut aqua quæ descendens per præceps defertur*: & vide an forte æquipolleat illud: *Exivi à Deo*, cum illo: *Dominus egreditur de loco suo*: quoniam quando Filius in Patre est, antequam seipsum inaniat, veluti locus ipsius est Deus: & si quis consideret ipsum existentem in principali illa Dei forma, videbit nondum egressum à Deo Filium ipsius, & Dominum nondum e- D gredientem de loco suo; cum vero cum hoc statu contulerit statum illius qui seipsum inanivit, ex eo quod formam servi assumpserit, intelligit quomodo Filius Dei exierit, & venerit ad nos, ac veluti extra eum qui misit illum factus fuerit; etiam si alio modo non dimiserit illum solum Pater, sed est cum ipso qui etiam est in Filio, quemadmodum Filius est in Patre. Sin vero non consideraveris alio modo esse Filium in Patre, quam erat antequam exiret à Deo, videbitur repugnare egressum esse à Deo, E & egressum à Deo esse adhuc in Deo. Cæterum alij illud: *Exivi à Deo*, exposuerunt pro eo quod est, genitus sum ex Deo: quos sequitur Filium dicere ex substantia genitum fuisse Patris, veluti diminuti, & carentis substantia Filii quam ante habebat, quando gene-

Οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, πολλὴν ἂν ἀφορμὴν ἐπιπόνησε προσκοπῆς. νυνὶ δὲ ὥσπερ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατὴρ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ὅτι πονηροὺς καὶ ἀγαθούς, ὅπως ἕκαστος * τὸν ἐν τῷ θεῷ οἱονεὶ ἥλιον ἐν ἑαυτῷ † ἀγάπην ἔχων, οὕτω καὶ ἀνατέλλῃ καὶ ὅτι πονηρούς, ἐπὶ ἀγαπήσῃ τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθρούς· καὶ πάλιν ὥσπερ βρέχει ὅτι δικαίους, καὶ ἀδίκους, ὅπως οἱονεί τινα τοιαύτην προσευχὴν ὁ ἅγιος καταπέμπει ὅτι τοὺς κάτω πάντα τυγχάνοντας, ἀφ' ὧν διώκεν αὐτόν, καὶ περὶ τούτων προσευχόμενος· ταῦτα μὲν εἰς ὃ ὑπεσχόμεθα ὑμῖν πραγματεύσασθαι, τό· εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ· ἴδωμεν δὲ καὶ τό· ἐγὼ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἥκω. εἰς ὃ χρήσιμόν μοι φαίνεται προβαθέσθαι ὃ ἐκ μιχαίου ἔστιν εἰρημένον· ἀκούσατε λαοὶ λόγους, καὶ προσεχέτω ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ, καὶ ἔσται κύριος ἐν ὑμῖν εἰς μαρτύριον, κύριος ἐξ οἴκου ἁγίου αὐτοῦ. διότι ἰδοὺ κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου ἑαυτοῦ, καὶ καταβήσεται, καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς, καὶ σαλευθήσεται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ αἱ χειμάρρους ῥαγήσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός, καὶ ὡς ὕδωρ καταφερόμενον ἐν καταβάσει· καὶ ὅσα μήποτε ἰσοδυναμεῖ τὸ· ἐξῆλθον παρὰ τοῦ θεοῦ, τῷ· κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. ἐπεὶ ὅτε ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί ἐστιν, ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, πρὶν ἑαυτὸν κενῶσαι, οἱονεὶ τόπος αὐτοῦ ἐστιν ὁ θεός. καὶ εἴ τις γε νοήσαι ὃν πρὸ τοῦ κενῶσαι ἑαυτὸν ἐν τῇ προσηγορίᾳ ὑπάρχοντα θεοῦ μορφῇ, ὀψόμεθα τὸν μηδέπω ἐξεληλυθότα ὑπὸ τοῦ θεοῦ υἱὸν αὐτοῦ, καὶ κύριον τὸν μηδέπω ἐκπορεύόμενον ἐκ τοῦ τόπου ἑαυτοῦ. ἐπεὶ δὲ ἐκείνη τῇ καταστάσει τοῦ υἱοῦ συγκρίνῃ τίνα ἐν τῷ ἀϊδιότητι τῷ θεοῦ μορφὴν ἑαυτὸν κενώσαντα, σωνήσῃ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ ἧκε πρὸς ἡμᾶς, καὶ οἱονεὶ ἔξω γεγένηται τοῦ πέμψαντος αὐτόν. εἰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον οὐκ ἀπέστη αὐτὸν μόνον ὁ πατήρ, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἐστι, καὶ ἔστιν ἐν τῷ υἱῷ, ὥσπερ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ πατρί· καὶ εἰ μὴ κατ' ἄλλον γε τρόπον νοήσαις εἶναι ὃν υἱὸν ἐν τῷ πατρὶ, ὡς μὲν πρὶν ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, δεῖξαι προσέχειν μάχιμον ὃ ἐξεληλυθέναι ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ ἄλλοι δὲ τὸ· ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, δυνησόμεθα αὐτὸ τοῦτο, γεγέννημαι ἀπὸ τοῦ θεοῦ, οἷς ἀκολουθοῦσι τῆς οὐσίας φάσκειν τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι τὸν υἱόν, οἱονεὶ μεμερισμένου καὶ λείποντος τῇ οὐσίᾳ, ἣν πρότερον εἶχε, τοῦ υἱοῦ, ἐπεὶ γέννησις τὸν υἱὸν, ὡσὶ

Vtin. Sm.

νοήσαι τις ἔτο ἂν ὅτι τὸν ἐγκυμόνων · ἀκηλεθὲς ἦ A ravit Filium : tanquam si consideraret
ἡ αὐδὶς καὶ σῶμα λέγει τὸν πατέρα καὶ τὸν aliquis hoc etiam in prægnantibus. Con-
υἱόν, καὶ διηρῆσθαι τὸν πατέρα, ἅπερ ἐστὶ δό- sequitur autem illos dicere Patrem &
γματα ἀνθρώπων, μηδ' ὄναρ φύσιν ἀσώματον Filium corpus esse, ac Patrem dividi:
καὶ ἀσώματον περιπεπαυμένων, ἔστιν κυρίως ἐ- quæ dogmata hominum sunt eorum qui
κεῖνα· ὅτι δὲ δῆλον ὅτι ἐν σωματικῷ τόπῳ δώ- ne per somnium quidem rerum quæ ani-
σουσι τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν τόπον ἐν τόπῳ mo cernuntur, & incorpoream natu-
ἀμείψαντα σωματικῶς διεστεδηκότες τῇ εἰσ, ram (quæ proprie est substantia) ima-
καὶ ἠλλοιῶσθαι ἐν καταστάσει, ὥσπερ ἡμεῖς ginati sunt : vnde etiam perspicuum est
ἐξηλλάγημεν· οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυ- hos in corporali loco Patrem esse datu-
θα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλε· ταῦτα νομίζω B ros, & Filium immutato loco, ex loco
λέγεσθαι, ὡς τινων ἀφ' ἑαυτῶν ἐρχομένων, καὶ ad hanc vitam deveniſſe, nec mutaſſe
μὴ ἀπεσταλμένων ὑπὸ τοῦ παντός· οὕτω μὲν οὖν statum ex statu, ut nos interpretati
ἀνθρώπων ἴσως, διδασκαλείαν, ἢ προφη- sumus. *Neque enim à memetipſo veni,* Ioh. 8. 42.
τείαν ἀποστελλομένων, διδασκόμεθα καὶ ἀπὸ τοῦ *ſed ille me miſit.* Hæc arbitror dici per-
Ἱερεμίᾳ, ἔνθα γέγραπται· Οὐκ ἀπέστελλον τοὺς inde quaſi à ſemetipſis veniant quidam,
προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον· εἰ δὲ καὶ δυνάμεις τι- non miſſi à Patre, doctrinam, vel pro-
νες μὴ ἀποστελλόμεναι ἀπὸ τοῦ παντὸς ἔρχονται phetiam promittentes. Atque de talibus
πρὸς ἀνθρώπους ὑπηρέτας, καὶ εἴ τινες ἐν αὐ- quidem hominibus docemur à Hieremia, Hier. 23.
τοῖς εἰσιν ἐξ ὧν οὐκ ἐξελήλυθαι καὶ τύπῳ ἀπο- apud quem ſcriptum eſt : *Non mittebam* 21.
στολικῷ τοῦ μὴ ἀποστέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ· οὐκ *Prophetas, & ipſi currebant.* An vero po-
ἀζήτητον ἢ ἑαυτὸν ἐν τόπον ἢ εἰς ὃν πάλιν tentiæ etiam aliquæ non miſſæ à Patre
venerint ad homines, notabis : & an
aliquæ inter ipſas egreſſæ ſint à Deo,
& idcirco peccarint, quia miſſæ non
fuerint ab ipſo. Nec prætereundus eſt C
locus abſque indagine de ſermone ani-
mæ : nam fortaſſis Ieſu anima in ſua ip-
ſius perfectione exiſtens, in Deo, &
in plenitudine erat ; & inde egreſſa,
quia miſſa fuerat à Patre, aſſumpſit cor-
pus ex Maria : aliæ vero non ſic exie-
runt à Deo ; hoc eſt non à Deo miſ-
ſæ, neque à divina voluntate præ-
miſſæ. *Quare dicta mea non agnoſcitis?* Ioh. 8. 43.
quia non poteſtis audire ſermonem meum. Vos,
inquit, non poſſe ſermonem meum au-
dire in cauſa eſt, quod dicta mea non
agnoſcatis. Vnde primum comparanda D
nobis eſt vis audiendi divinum ſermo-
nem, ut deinde omnia Ieſu dicta agnoſcere
poſſimus ; licet enim illi qui antea non va-
lebat audire ſermones Ieſu, poſtea eo per-
venire, ut poſſit audire illos, quoniam quã-
diu non medicaverit alicuius auditum Ser-
mo, ac filius Dei dicens muto, Adaperire,
non poteſt ille audire. Simul atque autem
ſolutum fuerit vinculum quod occaſionẽ
præbebat ſurditatis, tunc audire quis pote-
rit Ieſum; quando etiam cognoſcere poteſt
ipſius dicta. Alioquin dicant nobis illi qui
exiſtimant hiſce verbis conſtitui dogma de E
naturis, utrum poterant illi, quibus medi-
catus eſt poſtea, muti adhuc exiſtentes au-
dire, an non? ſed cum liqueat eos non po-
tuiſſe, perſpicuum eſt licere immutari ab
impotentia audiendi ſermones Ieſu, ad au-
diendum illos, & non propter naturam
incurabiliter habentem, quando non
poteſt aliquis audire : ſuntque hæc po-

* corr. ἐκεῖ

ψυχῆς λόγον, πάλαι γὰρ ἡ μὲν ἔτ * ἐν ψυχὴ
ἐν τῇ ἑαυτῆς τυχούσῃ τελειότητι ἐν θεῷ, καὶ
ἐν πληρώματι ἦν, καὶ ὁρμηθὲν ἐξελήλυθεν
πρὸς ἀποστάλθαι ἀπὸ τοῦ παντὸς μνήσθητι ὃ ὁν
τῆς μιᾶς σώματι· ἄλλαι δ' οὐχ ὅτως ἐξῆλθον
ἀπὸ τοῦ θεοῦ, τουτέστιν οὐκ ἀπεσταλμέναι, οὐδὲ
ἀπὸ τοῦ θείου βουλήματος προηγμένῃ· ἆρα τί
τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνα-
σθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν· αἴτιον φησὶν ὅτι τὸ ὑμῖν
μὴ γινώσκεσθαι τὴν ἐμὴν λαλιάν ὃ μὴ δύ-
νασθαι ὑμᾶς ἀκούειν τοῦ λόγου μου· προηγεῖσθαι
δὲ δυνάμιν τοιαύτην ἀκούειν οὗ θείου λό-
γου, ἵνα μὴ τοῦτο οἷοί τε ὦμεν καὶ γινώ-
σκειν πάσαν τὴν ἰησοῦ λαλιάν· ἔξεστι γὰρ προ-
ηγεῖσθαι τοῦ δυνάμενον ἀκούειν τὸν λόγον ἰησοῦ ὕστε-
ρον φθάσαι ὅτι ὃ ἀκούειν δυνάσθαι αὐτόν·
ἐπεὶ τὸ ὅσον μὴν ἐδέπω ἰάσθη τις τῆς ἀκοὴν ἀ-
πὸ τοῦ λόγου τοῦ λέγοντος τοῦ κωφοῦ, διανοίχθη-
ναι, τὸ δύνασθαι ἀκούειν· ἐπειδὴ ὁ λυθῇ ὁ αὐτὸς
τῆς κωφότητος σειρὸς, τότε ἀκούειν τῆς οἷος
ἔσται τοῦ ἰησοῦ ὅτε καὶ γινώσκειν δύνασθαι αὐτοῦ τὴν
λαλιάν· ἢ λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ νομίζοντες καὶ
ἐξ τούτου στοιχεῖσθαι ὃν περὶ φύσεως λόγον,
πότερον ἐδύναντο ἐν κωφοὶ ὄντες ἀκούειν, ὡς ὕ-
στερον ἰάσθαι, ἢ οὐκ ἐδύναντο; ἀφῆς γ' ὅτι
τοῦ οὐκ ἐδύναντο, δῆλον ὅτι ἔξεστι μεταβαλεῖν
ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι ἀκούειν τοῦ ἰησοῦ λόγου,
ὅτι τὸ ἀκούειν αὐτῶν, καὶ ἐ ἐξ φύσιν αἰτίας ἔχουσιν, ὅτι ἐ δύναται τις ἀκούειν, καὶ

issimum dicenda his qui ab Ecclesiæ decretis dissident, gaudentes allegorijs, & sanationum historiam reducentibus ad curationem animæ, quam Iesus liberat ab omni morbo, & ab omni mollitie. Arbitror vero ego vocabulum, audire, positum nunc esse pro intelligere quæ dicuntur: vocabulum vero, agnoscere, pro eo qui percipiens assentitur, illustratus luce cognoscendi ea. Sane Heracleon suspicatur causam reddi, cur ipsi audire non possint Iesu sermones, neque illius dicta cognoscere

Ioh. 8. 44. per illud: *Vos ex patre Diabolo estis*, istisque verbis inquit: Quare autem non potestis audire sermonem meum? an quoniam ex patre Diabolo estis, pro eo quod est, ex essentia Diaboli? manifestans de cætero naturam ipsorum, cum prædixisset ipsos neque Abraham esse filios, haud enim odio prosequerentur illum; neque Dei, ex quo non diligebant illum. Cæterum si illud: *Vos ex patre Diabolo estis*, exposuisset, ut in superioribus exposuimus nos, & dixisset, quia adhuc ex Diabolo estis, non potestis audire sermonem meum, admisissemus etiam illius enarrationem: nunc autem aperte dicit quosdam homines esse [ὁμουσίους, hoc est] ejusdem substantiæ cum Diabolo, qui alterius est substantiæ, ut existimant illius etiam sectatores, ab his, quos vocant animales, vel spirituales.

TOMVS VIGESIMVS TERTIVS.

Ioh. 8. 44. *Vos ex illo patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere illius Diaboli.*

Ambiguus est contextus: [proinde quoque duplex ex eo elici potest sensus:] alter, ut sit quasi Diabolus habeat patrem, ex quo patre (quantum ad contextum attinet) ostendantur hi esse, ad quos est sermo. Alter (qui etiam melior est) vos ex hoc patre estis, de quo prædicatur Diabolus. Atque ambiguus quidem futurus erat hic contextus, si etiam omisso primo articulo, dictum fuisset ex patre, & non ex illo patre, attamen apertius apparuisset voluntas contextus. Et quidem qui faveret credenti esse aliquem Diaboli patrem, cujus filios videatur dicere hos, ad quos est sermo, verbis quæ subjunguntur usurus est sic

Ioh. 8. 44. se habentibus: *Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quoniam mendax est, & pater suus*: dicetque mendacium esse Diabolum, diversum vero ab hoc esse mendacij patrem: sed non rectè hoc diceretur; nam magis conveniet mendacium contrario dicentis: *Ego sum veritas*: dico autem contrario Christi, cui mendax est

A μάλιστα ταῦτα περὶ σωκτέον τοῖς ἑτεροδόξοις, χαίρουσι τῇ ἀλληγορίᾳ, καὶ ἀνάγουσι τὸν περὶ τῶν ἰάσεων ἱστορίαν ὅτι πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς θεραπείαν, ἀπολυομένης ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ πάσης νόσου, καὶ πάσης μαλακίας· νομίζω γὰρ ὁ μὲν ἀκούειν νῦν ὅτι τῷ σωτῆρι παρεῖναι τοὺς λεγομένων. ὁ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ καταλαμβάνοντα συγκατατίθεσθαι τῇ φωνῇ τῆς περὶ τῶν λεγομένων γνώσεως * πεφωτισμένων· ὁ μὲν τοίνυν ἐκκλεῖον ὑπολαμβάνει αἰτίαν ἀποδιδόναι τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἀκούειν * τὸν ἰησοῦ B λόγον, μηδὲ γινώσκειν αὐτοῦ τὸν λαλιὰν ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· αὐτοῖς γοῦν λέξεσί φησι, διατί τὴν δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν; ἢ ὅτι ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ; αὐτὸ δὲ, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ διαβόλου, * φανερὸν αὐτοῖς λοιπὸν τὸν φύσιν αὐτῶν, ὃν προεῖπεν αὐτοὺς, ὅτι ὄντες τοῦ ἀβραὰμ εἰσι τέκνα, οὐ γὰρ ἂν ἐμίσουν αὐτὸν. οὐδὲ τοῦ θεοῦ, ἀφ' οὗ οὐκ ἠγάπων αὐτόν. καὶ C εἰ μὲν τὸ· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διηγησάμεθα, ἢ ἔλεγε διὰ τὸ ἐπ ὑμᾶς εἶναι ἐκ τοῦ διαβόλου, οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, καὶ παραδεξάμεθα αὐτοῦ τὴν διήγησιν· νυνὶ δὲ δῆλός ἐστιν ὁμουσίους τινὰς τῷ διαβόλῳ λέγων αἰθέριους, ἑτέρας, ὡς οἴονται οἱ ἀπ' αὐτοῦ, οὐσίας τυγχάνοντι πρὸς οὓς καλοῦσι ψυχικοὺς, ἢ πνευματικούς· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ πατρὸς ἡμῶν θέλετε ποιεῖν. D ἀμφίβολος ἡ λέξις ἐστὶ, δυνάμει γὰρ ἀπ' αὐτῆς ἓν μὲν, ὡς ἄρα ἔχει ὁ διάβολος πατέρα, οὗ τοῦ πατρὸς ὄντων ὅτι τῷ ῥητῷ ἐμφαίνομεν εἶναι ὅτι πρὸς οὓς ὁ λόγος. ἕτερον δὲ ὃ βέλτιόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς ἐκ τοῦδε τοῦ πατρός ἐστε, καθ' ὃν κατηγορεῖται τὸ, διάβολος· ἀμφίβολον μὲν οὖν αὐτὸ λεγόμενον, καὶ εἰ ἦν εἰρημένον τὸ πρότερον ἀρδηλότερον δ, τί πλὴν μᾶλλον ἀνεφαίνετο σαφέστερον δ βούλημα τοῦ ῥητοῦ. μήποτε ὁ σωματοειδῶν ὡς εἶναί τινα τοῦ διαβόλου πατέρα, ᾧ ὑμᾶς δόξει λέγειν τοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος ὄντας χρήσεσθαι ὡς ὑπὸ φερομένῳ ἔχοντα· ἔστιν λαλεῖν τὸ ψεῦδος, E ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ὃ * φησι ψεῦδος μὲν εἶναι τὸν διάβολον, ἄλλον δὲ τοῦ εἶναι τὸν τοῦ ψεύδους πατέρα· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔστι λεχθήσεται, μᾶλλον γὰρ τὸ ψεῦδος ἐναντίως ἔχει τοῦ ἐπὶ τῆς ἀληθείας· ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀλήθεια· λέγω γὰρ ὡς αὐτηρέστερον, ὃ ψεύστης ἐστὶν

* κ. τοῦ πεφωτισμένου Ven.

* Fort. τὸν ἰδίου λογου

* Χριστὸν Ven.

* Fort. φάσκει

ὁ πατὴρ ὁ διάβολος ὤν. Ἀλλ' εἰκός τινα
προσκόψαι τοῦ ψεύδους εἶναι. Ὃ μὲν οὖν ἐλέγομεν, οὐκ ἐπὶ ψευδεῖ ἐσόμενον, ἐὰν τὴν ὑποστάσει ἕτερον μηδὲν ψεύδους ᾖ πρὸς ὃν παραλήλυθε τὸ ἀπώλεια ἦμεν, καὶ μὴ ὑπάρξῃ εἰς ὃν αἰῶνα, εἰρημένον ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ σοὶ τινος λέγοντος περὶ τοῦ κακίαν μεταβεβληκότος εἰς ὃ ἦμεν ἀπώλειαν, καὶ ὁμοιότητα παραμυθούμενος καὶ ὅτι σὺ ἔσῃ ψεύδης εἶναί τινα τῇ ὑποστάσει οὐ κατασκευῇ, ἀλλὰ οὐ μεταβολῆς, ἢ ἰδίας προαιρέσεως, τοιοῦτόν τι λέγω ἦμεν, ἵνα καινὸς ὀνομάσω, πεφυσιωμένον· φεύγων γοῦν τις ὡς ἄτοπον ὃ φάσκειν εἶναι ψεύδους τὸν διάβολον, ἐρῶ καὶ πᾶσιν ἐφαρμόζειν τοῖς ψευδομένοις τὸ· ὅταν λαλῇ ὃ ψεύδης, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι δὲ ἐκάστῳ τῶν ψευδομένων ψεύδος ἐστὶν λαλῆσαι ἐκ τῶν ἰδίων ἢ ψεύδεσι λαλεῖ· ἀλλὰ καὶ τὸ· ψεύστης ἐστὶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀναγκαῖόν ἐστι δι' ὃν ἕκαστον ὃν προφερόμενον ψεύδους ἐκ τοῦ ἀκούοντος εἶναι αὐτῷ πατέρα εἶναι ἢ λαλεῖ ψεύδης, καὶ οὐκ ἀπιόντος τινὸς ἔξωθεν ἡ ἑαυτὸν ἀπόδοσις· καὶ ἵνα μὴ ὡς προσκείμενα τῇ ἀμφιβολίᾳ ἢ ἐκκλίνῃ νῦν ὑμῖν ἐκ τοῦ εἰρήσθω· ἐπεὶ δὲ διηγούμενοι τὰ ὑμῶν ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, προσλαβόντες καὶ εἰς ὅτι εἰρήκαμεν, πολλαχόθεν τὸν φανέντα ἡμῖν εἰς τὴν διήγησιν χρήσιμα συναγαγόντες, οὐκ ὀλίγας νῦν προσδέξασθαι ἀφορμὰς τῷ τόπῳ· πλὴν εἴ τις τῷ ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγενῆσθαι, ἢ μὴ κατήργησε τὰ ἀπ' ἐκείνου γεγενημένα ἐξ ἑαυτοῦ, ὅτος οὐ μίαν, ἀλλὰ πλείονας ἐπιθυμίας τοιούτου παρὸς ποιεῖν ἐθέλει, ἢ τὸν ἐν πάσῃ ὑφ' διαβόλου ἐπιθυμιῶν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ διαβόλῳ ἐπιθυμιῶν γεγενημένων, σαφὲς ὅτι αἱ ἐκείνου ἐπιθυμίαι φέρημα ὕλης εἰσὶ καὶ φθορᾶς, ἃς κυρίως ἔχθρας εἶναι τις αὖ εἶναι θεοῦ θεόν· φόνος μὲν οὖν καὶ ἀδικίας, καὶ πλεονεξίας φάσκειν εἶναι τὰς ἐκείνου ἐπιθυμίας, γεγενῆσθαι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς προπλασίως τούτοις ἐπιθυμίας, οὐκ ἀπεμφαίνει, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἀκαθαρσίας τῇ φύσει ἐναντίας τυγχανούσας τῇ καθαρότητι λέγειν εἶναι τὰς ἐκείνου ἐπιθυμίας, ἀφ' ὧν αἱ πρὸς τὰ ἀκάθαρτα ἐπιθυμίαι γένοιντο τέκνοις τοῦ διαβόλου, οὐ δυσπροσδέκτον ὅτι πρὸς τὰ κοινὰ λέγειν εἶναι τὰς ἐκείνου ἐπιθυμίας, ἢ μοιχείας, ἢ παιδεραστίαν, ἢ μαλακότητα οὐκ ἀχαρῆ ἂν τις προσδέξοιτο· κἂν ἀπορῇ πῶς αἱ ἐπιθυμίαι

A pater, qui Diabolus est. Sed consentaneum est aliquem offensum iri, eo quod dixerimus Antichristum esse mendacium: vituperabilem non amplius futurum, si hypostasi, & essentia nil aliud sit mendacium: contra quem cum attuleris in medium illud: *Perditio factus es, & non eris in seculum*, quod in Ezechiele dictum est de quodam, qui propter vitium immutatus fuerat, ut esset ipsa perditio, tu similiter etiam proferes aliquem non esse natura mendacium, ex creatione, sed ex mutatione, & proprio proposito talem factum fuisse, & sic, ut nove dicam, naturatum. Quamobrem non fugiens quis ceu absurdum dicere Antichristum mendacium esse, dicet omnibus etiam congruere mentientibus hoc dictum: *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Cum enim mendacium, quod in singulis mentientibus inest, loquitur, ex propriis mendacis loquitur. Quinetiam si referas hæc verba: *Mendax est, & pater eius*, ad vnumquenque proferentem mendacium ex suo ipsius ore, dicasque hunc esse patrem eius mendacij, quod loquitur, huiusmodi sane assignatio absurda non erit. Sed dicta hæc sunto veluti adiacentia amphiboliæ contextus nobis expositi. [Sequitur *Et desideria patris vestri vultis facere.*] Enarrantes illa verba: *Vos opera patris vestri facite*, antevertimus etiam in hoc differere; frequenter alioqui colligentes quæ nobis utilia visa fuerant ad enarrationem. Proinde sine causa nunc hoc in loco non immorabimur: nisi quod ortus fuerit aliquis ex Diabolo, eo quod committat peccatum, & hunc ab illo ortum non aboleverit, hunc non vnum, sed plura desideria talis patris velle facere: cumque desideria quæ sunt in omnibus filijs Diaboli nascantur à desiderijs, quæ sunt in Diabolo, perspicuum est desideria illius esse prudentiam materiæ, & corruptionis, quas proprie inimicas dixerit aliquis esse aduersus Deum. Atque cædes quidem, & iniustitias, & auaritiam, si quis dicat illius esse desideria, quæ generent desideria his similia in filijs eius, non differentanea loquitur: atque etiam generaliter dicere immunditias, naturæ illi purissimæ contrarias existentes, esse illius desideria, à quibus desideria ingenerentur Diaboli filijs ad res immundas, non gravate admittendum est: dicere etiam fornicationem, vel adulterium, vel amorem obscœnum in pueros, vel mollitiem, esse illius desiderium, facile quis etiam admiserit. Quod si dubitet quis, quonam pacto hæc

Ezech. 28. 19.

desideria in hominibus oriantur à de- A siderijs quæ sunt in illo, quantum ad verba attinet, veluti quiddam universale doceatur de desiderijs quæ sunt in hominibus, quod velint homines desideria patris sui facere; quia omnia quæ præter legem desiderant, antea fuerint desiderium patris sui; tale enim est quod dicitur: *Desideria patris vestri vultis facere*, ad hunc dicendum est Diabolum desiderare vt corrumpatur, verbi gratia, hic puer, illa adulterium committat, hi fornicentur; & hæc de- B siderando ingenerate his qui valent illi obsequi desiderium faciendi, quæ ille cupiat effici: ut hac ratione dicat aliquis Diabolum committentem fornicationem, aut adulterium, prius fornicacari, & prius adulterium committere, quam hominem. Idem etiam dices de omni peccato: verbi gratia, Diabolus argentum non desiderat, at amat argenti cupidos facere; facereque homines rerum materialium affectibus obnoxios: quod ipsius desiderium facere volunt hi qui argentum non aliter C quam voluntate amant. Quamobrem omnia quæ acturi sumus, inspiciamus oportet, & examinemus, ne forte quod facere volumus, sit ex desiderijs Diaboli: ut cum viderimus Diaboli desideria, desinamus velle ea facere; scientes omnem, qui Diaboli desideria facere voluerit, ex Deo patre haudquaquam esse posse, sed factum fuisse Diaboli filium, atque etiam formatum & factum ad imaginem mali patris, eo quod velit peioris desideria facere, à quo proficiscuntur, formanturque terrestris illius D imagines: primus enim terrenus ille, eo quod primus delapsus fuerit à rebus melioribus, & desiderauerit alteram vitam, præter vitam præstantionem, dignus factus fuit, ut esset principium non creaturæ, non operis, sed figmenti Domini; factus ut illuderetur ab Angelis eius. Nostra vero principalis substantia in ea parte est, quæ ad similitudinem est Creatoris. Altera vero ex culpa in figmento, quod è puluere terræ est sumptum. Atque equidem si obliti E veluti substantiæ melioris quæ in nobis est, ei figmento quod est è pulvere, subdiderimus nos ipsos, pars etiam præstantior imaginem terreni sumet; sin vero intelligentes quod factum est ad imaginem, & quod sumptum est è pulvere terræ, inclinauerimus ad hunc, ad cuius imaginem facti sumus, erimus etiam ad similitudinem Dei; omni affectione erga materiam, & erga corpora, atque etiam erga aliquem eorum qui

κάστα ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τῶν ἐν ἐκείνῳ γένους ἐπιθυμιῶν, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, οἷονεί καθολικῶ τινος προτιμᾶται περὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐπιθυμιῶν, ὡς ἄρα θέλουσιν οἱ ἄνθρωποι τὰς ἐπιθυμίας τῶν πατρὸς αὐτῶν ποιεῖν, ὥστε πάντα ἃ ἐπιθυμήσαι προλαμβάνομεν, πρότερον ἐπιθυμίας εἶ τῶν πατρὸς αὐτῶν. τοιοῦτον γάρ ἐστι τὸ· καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. λεκτέον δὲ πρὸς ταῦτα ὅτι ὁ διάβολος ἐπιθυμεῖ φθαρῆναι τόνδε, φέρε εἰπεῖν, τὸν παῖδα, καὶ μοιχεῦσαι παῖδε, ἢ πορνεῦσαι τήνδε. καὶ τάχα ἐπιθυμῶν ἐμποιεῖ τοῖς δυναμένοις αὐτῷ ὑπηρετήσασθαι ἐπιθυμίαν ἃ ποιῆσαι, ἅ φησιν ἐκεῖνος ἐνεργῆσαι θέλειται, ὡς ἀφ' οὗ τοῦτο ὂν ἐνεργῆσαι τὸν πορνείαν, ἢ τὸν μοιχείαν πρότερον λέγειν ἢ ἄνθρωπον πορνεύειν ἢ μοιχεύειν· ὃ δ' αὖ ἐπὶ πάσης ἁμαρτίας ἐρεῖς, οἷον διάβολος ἀργυρίων μὲν οὐκ ἐπιθυμεῖ, ἐπιθυμεῖ δὲ φιλαργύρους ποιῆσαι καὶ προσπαθεῖς τοῖς ὑλικοῖς πράγμασι. ταύτῃ δὲ τὸν ἐπιθυμίαν αὐτῶν θέλουσι ποιεῖν οἱ οὐκ ἄλλως ἢ παρὰ θέλειν φιλοῦντες ὃ ἀργύριον· διόπερ αἰσχρὸν ἐστιν ἐφιέσθαι ἡμᾶς πάσιν οἷς θέλομεν ποιεῖν, καὶ ἐξετάζειν, μήποτε ὃ θέλομεν ποιεῖν ἐκ τοῦ τὸ διαβόλου ἐπιθυμεῖν ἐστιν. ἵνα ἐκ τῆς τεθεωρηκέναι τὰ ἐκ τοῦ τοῦ διαβόλου ἐπιθυμεῖν, παυσώμεθα θέλειν ποιεῖν ἐκεῖνα, εἰδότες πρῶτα ὃν θέλοντα ποιεῖν τὰς τοῦ διαβόλου ἐπιθυμίας, ἐκ παρὸς μὴ ἐνδεχομένως εἶ ὄντ, διαβόλου δὲ γεγονέναι τέκνον, καὶ ἀπὸ τοῦ θέλειν ποιεῖν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς, μορφούμενον, καὶ κατ' εἰκόνα γινόμενον τοῦ πονηροῦ παρὸς ἀφ' οὗ ἔρχονται, ἐκ τυποῦνται οἱ ἐκεῖνα τοῦ χοϊκοῦ εἰκόνες. πρῶτος γὰρ χοϊκὸς ἐκπεσὼν παρὰ πρώτου ἀπὸ πραγμάτων τοῦ κρειττόνων, ἢ ἐπιθυμητικὸς ἑτέρας παρὰ τοῦ κρείττονα ζωῆς ζωῆς, ἄξιος γεγονὼς τοῦ ἄρχειν αὐτῶν εἶ), ὅτι κτίσματος, ἀλλὰ πλάσματος κυρίου, πεποιημένον ἐκπαπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· καὶ ἡμῶν ὁ ἐν πρώτῃ μοίρᾳ ὑπόστασις ἐστιν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσματος· ἡ δὲ ἐξ ὑλικῆς ἐν τῷ ληφθέντι ἀπὸ τοῦ χοῦ τῆς γῆς πλάσματι· καὶ οἱ μὲν ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τῶν ἐν ἡμῖν κρείττονος οὐσίας, ὑποπέσουμεν ἑαυτοὺς τῷ ἀπὸ τοῦ χοῦ πλάσματι, καὶ τὸ κρεῖττον τοῦ εἰκόνα καὶ ὃ ληφθὲν ἀπὸ τοῦ χοῦ τῆς γῆς, ὅλον προσνεύσομεν ὑπὸ τοῦτον, ἢ κατ' εἰκόνα γενόμενοι, ἐσόμεθα ἢ καθ' ὁμοίωσιν θεοῦ, πάσῃ τοῦ πρὸς ὕλην ἢ σώματα προσπαθείᾳ, καὶ τοῦ πρός τινα τῶν καθ' ὁμοίωσιν ἀπο-

λείφθησαν · ἐπεὶ ἡ κτ Ὡς θείας γραφὰς * ὧν A sunt ad similitudinem, abolita. Quo-
ἐπιθυμία τῷ μέσον ἐστὶν, οὐκ εἰδύας τὸν ἕλ- niam autem ἐπιθυμία [hoc est desi-
ληνικὸν τῷ σημαινομένων τοῖς τὰ τοιαῦ- derium] indifferens est in Scripturis di-
τα διαφερόντως ἀκριβῶσαι, ὥστ' εἴ τι μὲν ἄ- uinis, non agnoscentibus accuratam
ριστον, βούλησιν ὀνομάσαι, ὧν ἐπίζηλον βέλ- vocabulorum significationem à Gen-
τιστον ὄρεξιν. Τὸ δὲ φαῦλον, ἐπιθυμίαν, ὧν φα- tibus qui diligenter differuere tradi-
σιν εἶ) ἄλογον ὄρεξιν, ἢ σφόδρα ὄρεξιν, λέ- tam, qui διάφορον [hoc est, quod induſtrium,
κτέον ὅτι πᾶσα γοῦν ἡ φύσις τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ſtudioſumque est] nominent βούλημα
ἰδίου παντὸς θέλειν πείθει, ὥσπερ καὶ πᾶσα φύσις [hoc est voluntatem] eam definien-
τὰ ἔργα τοῦ ἰδίου παντὸς, τοῦ μὲν * σπέρμα tes appetitum rationi conſentaneum;
ἀλλὰ παντὸς ἀλλότριον τυγχάνοντος. ὅπερ δέ ἐστιν B quod vero malum est, ἐπιθυμία,
ὁ θεός. τοῦ δὲ * σπέρμα πονηροῦ παντὸς, ἐξ ὑπ- [hoc est desiderium,] quod dicunt esse
αρχῆς ὄντος παντὸς, οὐδεὶς ἂν ἐπέσπεσέ τις ἐν appetitum à ratione alienum, vel vehe-
αὐτῷ πατρὶ τὸν πονηρίαν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ θεοῦ mentem appetitum; dicendum est om-
ἐκβεβηκὼς γεγένηκεν αὐτὸς. Ὃ μὲν οὖν τῶν nem naturam genitam desideria patris
ἐξεταζόμενον κτ. ἐν τοῖς ἐπιθυμίας τοῦ πα- sui velle facere: quemadmodum etiam
τρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν, σαφὲς ὅτι ἀναφέρεται omnis natura facit opera patris sui; in
πρὸς τὸν διάβολον, προηγουμένως δὲ ὑμᾶς primis quidem illius patris sancti, in-
ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου εἶναι ἢ ἐπιφερομέ- geniti existentes, qui est Deus; illius
νως τοῦ ἐκείνου ἀνθρωποκτόνου ὧν ἀπ' ἀρχῆς. vero in primis mali patris, qui ex nullo
ἐν οἷς ἕκαστον δὲ ἀεὶ ἢ μόνον τῷ ἐκ τοῦ διά- est patre: quippe in quo nullus pater
βόλου, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ τοῦ θεοῦ, ὑγιῶς λεχθείη effecerit, ut subsisteret pravitas, sed
τὸ, τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε poi- aversio à Deo genuerit eam. Quod igi-
εῖν· λέγονται γάρ πως εἶ) καὶ θεοῦ ἐπιθυμίαι, tur nunc examinatum à nobis est, nem-
ὁμολογούμενον αὐτὸ τῷ ἐκλόγων· ἐν γοῦν τῷ pe, *Vos desideria patris vestri vultis facere*,
ψαλμῷ εἴρηται· τὰ κρίματα τοῦ θεοῦ ἀληθινὰ, C perspicuum est ad Diabolum referri,
δεδικαιωμένα ὅλα ἃ αὐτοῦ, ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ cum superius dictum sit: *Vos ex patre* Ioh. 8. 44.
χρυσίον, καὶ λίθον τίμιον πολύν· καὶ, ὡς πα- *Diabolo estis*, & subiungatur: *Ille homicida*
ρὰ τῷ αὐτογράφῳ ἔχει, ἢ· Τὰ ἐπιθυμήματα ὑπὲρ *erat ab initio*. Quinetiam ad vnum-
χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν, φησὶν ὅτι quemque, siue is fuerit ex Diabolo,
τὰ * ἐπιθυμήματα τοῦ ἐπιθυμῆσαί τινα αὐτῶν ἀξίαν siue ex Deo, recte dicetur: *Vos desideria*
ἐστὶν, ὡς τὰ βούλεσθαι καὶ βούλεσθαι, καὶ τὰ ἀγαπη- *patris vestri vultis facere*. Dicuntur enim
τὰ καὶ ἀγαπᾶσθαι· ὥσπερ οὖν τὰ * βουλήματα D etiam Dei quædam esse desideria; isto
μᾶλλον ἐστὶ θεοῦ βούλεσθαι, καὶ τὰ ἀγαπητὰ modo sic dictis voluntatibus ipsius: un-
μᾶλλον ἐστὶ θεοῦ ἀγαπᾶσθαι, ὅτου καὶ τὰ * ἐπι- de in xviij psalmo dictum est: *Iudi-* Psal. 18.
θυμήματα μᾶλλον δὴ ἐστὶ θεοῦ βούλεσθαι ἐπιθυ- *cia Domini vera, simulque iusta desi-* 10, 11.
μητὴν, βούλεσθαι ἐπιθυμοῦσαν ἡμῶν ἀκκλ- *deria: super aurum, & lapidem pretiosum*
όντων, ὡς προεφέραμεν, ἢ ἐπιθυμίας· καὶ ὁ σω- *multum*. Quod si legas: *desiderabilia*
τὴρ δὲ φησὶν· ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πά- *super aurum, & lapidem pretiosum*
σχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν· πρὸ E *multum*, ut quædam habent exem-
δὲ τοῦ καὶ φαύλου εἶ) ἐπιθυμία λέγεται μόνη τὸ plaria; dices desiderabilia digna esse
ἐν χρῆσι ῥητόν. Οὐδὲν δὲ ἧττον προσθετέον ut aliquis desideret ea; sicut lauda-
καὶ τό· ὃς ἂν ἐπιβλέψῃ γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυ- bilia, ut laudentur; & diligibilia, ut
μῆσαι αὐτὴν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρ- diligantur. Vt igitur benedicta magis
δίᾳ αὐτοῦ· καὶ πῶς δὲ ὁ ἐπιθυμῶν ἁπλῶς ἐπιθυ- à Deo benedicuntur, & diligibilia
μεῖ, ὡς οὐδὲ ὁ βουλόμενος πῶς τὸ ἀ- magis à Deo diliguntur; sic etiam
πόντα θέλει· ὅτου δὲ προσδεκτέον desiderabilia rationabilius multo à
Deo desiderantur: candidius, & in
bonam (vt diximus superius) par-
tem accipientes ἐπιθυμίαν, [hoc est
desiderium] dicente etiam Seruatore:
Desiderio desideraui hoc pascha manduca- Luc. 22.
re vobiscum, antequam patiar. Quod 15.
vero etiam in malam partem sumatur
desiderium, etiam si sufficere potest
præsens contextus quem nunc tracta-
mus; nihilominus tamen ille etiam ad-
dendus est: *Qui inspexerit mulierem ad* Matt. 5. 28.
desiderandum eam, iam adulterium in cor-
de suo cum ea commisit. Porro qui desiderat, non omnino id quod abest de-
siderat; quemadmodum neque qui vult, is omnino absentia vult. Hoc autem

præmuniuimus, propter desideria Dei, & perfectorum desideria. Quisquis ergo alicuius filius fuerit, is etiam patris sui desideria vult facere; suique patris opera facit. [Sic enim etiam Seruator, & Patris sui desideria vult perficere, & eiusdem opera perficit. Itemque peccati filius, & perditionis filius patris sui cupiditatibus obedire vult, patrisque sui opera efficit:] omnino que in potestate nostra qui sumus homines, vel Dei, vel Diaboli sumus opera: & quæ facere volumus, vel desiderium est patris nostri boni cœlestis, vel Diaboli, qui est inimicus illi: & si quidem facimus opera Dei, volumusque eius desideria facere, filij sumus Dei: sin quæ Diaboli sunt agimus, volentes quæ ille desiderat facere, ex patre Diabolo sumus. Quamobrem inspiciamus non solum quæ agimus, verum etiam quæ volumus. Vt enim aliquis sit Diaboli filius, sufficit vel solum velle illius desideria facere: & fortassis etiam hac de causa post illud: *Vos facitis opera patris vestri*, dictum est: *Vos desideria patris vestri vultis facere*: vt hinc discamus nos esse Diaboli filios, si vel solum velimus facere quæ Diabolus desiderat. At aptissime quis ad hæc diceret sufficere etiam, ut simus filij Dei, velle desideria illius facere, etiam si opera illius non faciamus: sed dicendum est quod necesse sit ei qui velit desideria Dei facere, ut etiam faciat opera Dei: non enim solum velle, verum etiam operari (ut inquit Paulus) ex Deo: cum hoc bonum velle sequatur omnino operatio, veluti sua (ut ita dicam) coniux: *Diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum*: nec Deus omnino bonum velle, imperfectum sinet, qui facit omnia opera valde bona. Quin ne excogitari quidem potest bonum velle, non coniuncta in tali voluntate operatione bona bono velle. Sane operatio velle coniuncta est, etiam si plerunque rationi conuenienter impediatur à prouidentia, quando pro aliqua universali utilitate, vel pro qualicunque utilitate, opus est interrumpi opus malum, secundum voluntatem. Sed in hæc inquit Heracleon: Hi, ad quos est sermo, ex substantia Diaboli erant: perinde quasi Diaboli substantia diversa sit ab essentia sanctorum Angelorum rationis compote. Ac mihi simile quiddam in hoc passus fuisse videtur, atque ille qui diversam essentiam dicit esse oculi sani, & oculi perperam videntis; & alteram esse essentiam audi-

Hæc à Ferrario præmissa è Perionio suppleuimus.

Philip. 2. 13.

Rom. 8. 28.

ἀφ' ἑαυτῶν ποιοῦμεν τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, ἢ τὰ τοῦ διαβόλου, καὶ ἐν τούτοις ἐσμὲν ἢ τοῦ θεοῦ ἢ τοῦ διαβόλου.

κρίσις· ὡς γὰρ ἐν τούτοις ἀλλ' ἡ οὐσία διαφο- A tus vitiati, alteram auditus sani. Vt
ρὰς, ἀλλά τι αἴτιον συμβέβηκε τῷ διαφε-
ρόντι, ἢ τῷ προσῆκον, ἵνα πάντας τὸ πεφυ-
κὸς λόγῳ ἀκολουθεῖν ἢ ἀκολουθητικὴν οὐ-
σίαν ἢ αὐτὴ ᾖ, εἴτε ἀκούειν τὸν λόγον,
εἴτε μὴ ἀνιᾶται πρὸς αὐτόν· τί γὰρ διαφέρει ἐφ'
ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ὁ ἀκολουθῆσαι τῷ
μὲν ἀκολουθοῦντος, οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν, εἰ
καὶ μὴ ὁ συνιὼν τὴν εἱρημένων, ὁ μὲν τις
ἀποκρίνας συγκατέθετο τῷ λεγομένῳ, ὁ δ' ἀφί-
* γ. εἰπεῖν γυσι πρὸς αὐτὸ· πολλάκις δ' εἰποιμι ὅτι B
ἐμοὶ συγχωρηθῇ τοῦτο ὅ ἀδύνατον, λέγω δὴ ὃ
ἐστὶ οὐσίας ἑτέρας, καὶ ἀεπίδεκτον τὴν κρειττό-
νων ὃν διάβολον, ἵνα μὴ ἐκείνῳ ἀπολογησά-
μεθα, ὡς ἀδαμῶν αἰτίᾳ τῆς πονηρίας, ὃ δ'
ἔγκλημα τῷ αὐτὸν οὐσιώσαντι καὶ δημιουργήσ-
αντι προσάψομεν, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἀλογώτα-
τον· πρόδηλον δὲ ὅ πρόκλητον ἔσται τοῖς κα-
θαρὸν νοῦν ψυχῶν ἀνθρωπίνων οὐσίαν, καὶ ἐνι-
δόντι ὅτι ἀμήχανόν ἐστιν, ὥσπερ σώματα διαφὰ
σώματα εἶναι ἀνθρώπινα ἑτέρας καὶ ἑτέρας οὐ- C
σίας, οὕτω καὶ ψυχὰς διαφὰ ψυχὰς, καὶ νοητι-
κὸν διαφὰ τὸ νοητικὸν, καὶ τὸ διανοητικὸν πα-
ρὰ τὸ διανοητικόν· τὸ δ' ὅμοιον ἐρεῖς καὶ ἐπὶ τῇ
λογικῇ, καὶ ἐπὶ τῇ ἐν ψυχῇ δυνάμεων, τῆς τε
μνημονικῆς, καὶ τῆς ἄλλης φανταστικῆς· ἀνάγκη
γὰρ, εἰ ἐπιδέχεται ἀνθρώπου τις περὶ ἕτερον,
καὶ ἑτερογνώμων εἶναι τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, καὶ
γὰρ ἑτερογνώμων εἶναι, φέρε εἰπεῖν, τῷ μνημονι-
κῷ, καὶ τῷ διανοητικῷ, διαφὰ τῷ διανο-
ητικῷ· ἐξεταζέσθω δὲ ὁ λόγος καὶ τούτων, D
ἃ ὁμοίως ἂν νοῆσαι καὶ διανοηθῆναι· ὥστε καὶ
διαπλησίως ἐσωκεχωρηκέναι, ἢ ὑπολαμβά-
νειν ἂν φασιν ἐκεῖνοι πνευματικὸν, καὶ
ὃν λέγουσιν ἐστὶ χοϊκὸν, ἆρα γὰρ ὁ διαπλή-
σιον ἐν διαφόροις γένεσιν οὐσίας, ἢ διὰ τοῦτο
διαπλήσιον γέγονε τὸ παῖδος, ἐπεὶ ὁμοίωσιν
ᾧ τοῦτο ᾧ συμβέβηκε ὁ παῖδος· ὁ μὲν οὖν
φαίη τοῖς αὐτὰς τύπους φαντασιῶν, καὶ συν-
καταθέσεων, καὶ διανοήσεων, καὶ μνημονεύ-
σεων γεγονέναι ἐν τοῖς ἑτερουσίοις ἄλλον· ὁ δ' E
ἐν τοῖς ὁμοουσίοις οὐ μέσως ὡς διὰ ταῦτα εἶ-
ναί τινα καὶ ἄλλῳ οὐσίαν ἐν αὐτοῖς, ἠλίθιον·
διαφανισάτωσαν γὰρ διὰ τὰς δυνάμεις ταύ-
τας ἑτέραν τινὰ οὐσίαν μὴ νοοῦσαν, μηδὲ διανο-
ούμενον, μηδὲ μεμνημένον, μηδὲ φανταζο-
μένον, ἐν οἷς φασιν εἶναι πνευματικοῖς κρίτ-
τονα τῆς νοήσεως, καὶ διανοουμένης· ἢ ἐν τοῖς

enim in his non essentia diversa, sed causa quædam contigit, ut auditus, oculusque vitiarentur; sic cuiuscunque natura apti ad assequendam rationem essentia assecutiva, eadem est; siue rationem admittat, siue eam renuat. Quod enim in nobis hominibus differat vis illa quæ assequuta est, ab ea quæ non assequitur, haud equidem dicere queam; etiam si post dictorum intelligentiam alter quidem ea laudans acquiescat dicto, alter vero illud renuat. At frequenter diximus, si concessum fuerit essentias esse diversas, minimeque rerum præstantium capacem Diabolum esse, futurum esse, ut ille à nobis defendatur, perinde quasi pravitatis non sit auctor: notam alioquin inusturi ei qui illum creauit, quique ipsi essentiam est largitus: id quod omnium absurdissimum est. Manifesta autem erit absurditas intuenti humanarum animarum essentiam, & inspicienti quod quemadmodum fieri nequit ut corpora humana magis quam alia humana corpora, sint alterius, & alterius essentiæ, ita fieri non posse vt animæ magis quam aliæ animæ, & res ad intellectum spectans magis, quam res ad intellectum spectans, & vis cogitandi magis quam vis cogitandi, sit alterius essentiæ. Idem dices etiam de eo quod rationis est compos, & de potentijs quæ sunt in animo; nempe de poteutia memoriæ, & de potentia sic imaginandi. Si enim homo præ alio homine alterius est substantiæ, alterius quoque generis necesse est esse animæ potentias, & genere (ut ita dicam) differre memoriæ potentiam, à memoriæ potentia; & discurrendi potentiam, à potentia discurrendi. Sed certis agamus, exemplo utentes eorum, quæ similiter intelligunt, & discurrunt: ita ut unus spiritualis, alter terrestris (ut illi loquuntur) similiter assentiantur, vel assensionem inhibeant, aut abnuant, utrum hæc similitudo fuit in diversis essentijs, an potius passio similis fuit, quoniam id cui contingit passio, erat ejusdem essentiæ? Atque equidem si dixerint easdem figuras imaginationum, & assensionum, & recordationum, & discursuum factas fuisse in his quæ essentia differant, alienum est à ratione; sin vero dicent eos qui sunt eiusdem essentiæ, quandam & aliam in se habere essentiam particularem ab illis diversam, fatuum erit. Ostendant præter has potentias alteram quandam essentiam esse non intelligentem, neque considerantem, neque reminiscentem, neque imaginantem, esse in his quos spirituales appellant, & in his quos terrestres, meliorem potentia intelligendi, atque co-

gitandi, vel similem, vel peiorem: neque enim dicturi sunt meliorem. Sed consentaneum est eos dicturos, quemadmodum contingit, ut ex eodem sigillo similiter imprimatur dissimilis essentia, puta auri, argenti, stanni, plumbi, & ceræ, sic facile factu esse ut ex ijsdem imaginationibus imprimantur figuræ in diuersas essentias habentibus, & imaginantibus, simile etiam de discursu, de intelligentia, & reminiscentia dicturi. At vide ne forte, etiam si admodum persuasibilis hæc videatur oratio, corripere magis, ac decipere sic collata possit, quam persuadere illi qui exemplum accurate annotarit. Ac de imagine illud quidem possum ostendere quod figura in auro, qua ratione figura est, similis illi figuræ quæ est in argento, proprietatem ostendat, cur facta sit potius in auro, quàm impressa sit in argento, vel in cæteris materijs. Quare vicissim nobis ostendant illi proprietatem eius quod admisit majorem figuram vel minorem, vel infimam, ac tentent saltem nugari, ac circumloqui diuersam essentiam figurarum susceipientium similiter impressionem: quod cum exhibuerint, enuntiabunt quidem, sed non demonstrabunt. Hactenus de Heracleone, qui exposuit, *Ex patre Diabolo*, pro eo quod est, ex substantia patris Diaboli: qui rursus in hoc dictum, *Desideria patris vestri vultis facere*, disputat dicens Diabolum non habere voluntatem, sed desideria: cuius dicti absurditas apparet ex se, dum omnibus in confesso est illum mala velle. Colliges etiam tu ipse (etiam si in præsentia non sit nobis ad manus, quod in medium adducamus,) an alicubi in Scriptura positum sit vocabulum, velle, de Diabolo. Inquit etiam post hæc Heracleon hæc dicta fuisse, non ad terrenos natura existentes Diaboli filios, sed ad eos qui sunt animales, factos Diaboli filios positione: ex quibus possunt quidam natura, & positione, filij Dei esse. Inquit præterea hos fieri Diaboli, eo quod dilexerint, faciantque Diaboli desideria, cum natura huiusmodi non sint. Disputat etiam vocabulum filiorum trifariam intelligi debere: primum natura, alterum voluntate, tertium dignitate. Natura, inquiens, illud est, quod genitum est à quodam genito, quod etiam proprie filius vocatur: voluntate vero, cum quis voluntatem faciens alicuius animi sui judicio filius, cuius facit voluntatem, vocatur: postremo digni-

χείοις, ἤτοι ὅμοιόν, ἢ χείρονα. οἰκὸς γὰρ φάσκειν κρείττονα· ἀλλ' εἰκὸς αὐτοὺς ἐρεῖν ὅτι ὥσπερ ἐνδέχεται ἀπὸ τῆς αὐτῆς σφραγῖδος ὁμοίως τυπωθῆναι τὸ ἀνόμοιον οὐσίαν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ κασσιτέρου, καὶ μολίβδου, καὶ κηροῦ, οὕτω δυνατὸν ἀπὸ τῶν φαντασιῶν τοὺς ὁμοπλησίους ἐγγενέσθαι τύπους τοῖς ἐν διαφόροις οὐσίαις τυγχάνουσι, καὶ φαντασιώδεσι, τὸ δ' ὅμοιον καὶ ὅτι διανοίας, καὶ νοήσεως, καὶ μνημονεύσεως φήσουσιν· ἀλλ' ἔσα μήποτε, κἂν πάνυ πιθανὸς ᾖ ὁ λόγος ἔστ' ἀκοῇ, σοφίζεσθαι δυνάσθαι* εἰ ὁμοίως κ. τ. λ. ὁμοίως μᾶλλον, ἢ σοφίζεσθαι δυνάσθαι μᾶλλον, ἢ ἂν πείθῃ ὃν ἀκριβῶς τῷ ὁμοίως ὁμοιοπαθεῖ λημμάτι ὑπεξήσηται· ὅτι μὲν γὰρ τῆς εἰκόνος ἔχω δεῖξαι* ὅτι ἐν χρυσῷ ὁ τύπος ὁ ἐν See Note ἀργύρῳ, ἢ μᾶλλον ὁ τύπος, ὁμοπλήσιος δείκνυται τῷ ἰδιότητα τὴν ἐν χρυσῷ γεγονέναι, ὁμοπαθῆ τῷ ἐν ἀργύρῳ τετυπῶσθαι, ἢ ταῖς λοιπαῖς ὕλαις· ὥστε τοίνυν ἡμῖν ἐπιδεικνύτωσαν ἰδίωμα τῆς δεξαμενῆς τύπον χρείττονα, ἢ ἐλάττονα, ἢ ἐπανορθώσεσθαι, καὶ πειράσθωσαν κἂν παραλαλῆσαι τὸ περὶ δεξαμενῶν τῷ ἀόριστον τῶν τύπων παρεμπλησίους διαφορὰς οὐσιῶν. μὴ γὰρ προϊσάντες ἀποφανοῦνται μόνον, οὐκ ἀποδείξουσι δέ· τοιαύτη γὰρ περὶ ὧν ἡ ἀκολούθως λόγον εἰπόντες τὸ· ὃν τῆς πατρὸς τῆς διαβόλου, αὐτὴ τῆ, ὃν τῆς οὐσίας τῆς πατρὸς, εἰρήκασι· πάλιν εἰς τὸ· τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν, διαφέλλεσθαι λέγων ὃν διάβολον μὴ ἔχειν θέλημα, ἀλλ' ἐπιθυμίας, καὶ ἐμφαίνεσθαι αὐτῶν ὃ* διαιρόντων τῆ λόγω. θέλειν γὰρ· κ τοῦ Stuartii. τὰ πονηρὰ πᾶς ἄν τις ὁμολογήσαι εἶναι σκηνος· συναίξεις δὴ καὶ αὐτὸς, οἶμαι ὅτι τὸ πρόχειρον ἐν παρεγχείρῳ οὐκ ἔχοιμι ἂν δεῖξαι εἴ που ἐν τῇ γραφῇ ὃ θέλειν ὅτι τῆ διαβόλῳ πέφυκεν· μὴν ταῦτά φησιν ὁ ἡρακλέων ὡς δῆλα ταῦτα εἴρηται, ἢ πρὸς τοὺς φύσει τῆ διαβόλῳ υἱοὺς, τοὺς χοϊκοὺς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ψυχικοὺς θέσει υἱοὺς διαβόλου γεινομένους· ἀφ' ὧν τῇ φύσει δύνασθαί πινες καὶ θέσει υἱοὶ θεοῦ γενέσθαι· καί φησί γε ὅτι διὰ τὴν ἠγαπηκέναι τὰς ἐπιθυμίας τῆ διαβόλῳ, καὶ ποιεῖν, τέκνα ὅτι τῆ διαβόλῳ γίνονται, ἢ φύσει ὄντες υἱοὶ ὄντες· καὶ διαφέλλεται ὡς δῆλα περιχωῦ δεῖ ἀκούειν τῆς τέκνα ὀνομασίας, πρῶτον φύσει, δεύτερον γνώμη, τρίτον ἀξίᾳ· τὸ φύσει μὲν, φησὶ, τὸ γεννητὸν ὑπό τινος γεννητοῦ, ὃ δὴ κυρίως τέκνον καλεῖται. γνώμῃ δ', ὅτε τὸ θέλημά τις ποιῶν τινος δι' τὸ ἑαυτοῦ γνώμην, τέκνον ἐκείνου ἢ ποιεῖ τὸ θέλημα καλεῖται. ἀξίᾳ δὲ, καθ' ὃ λε-

γεγαμ πνες γεέννης τέκνα, & σκότους, ἢ αἰο-
μίας, & ὄφεων, καὶ ἐχιδνῶν γλυκήματα· ἢ
γὰρ γεννᾷ, φησὶ, ταῦτά τινα τῇ ἑαυτῆς φύσει.
φθείρουσι γὰρ, ἢ ἀπαλίσκουσι τοὺς ἐμβληθέν-
τας εἰς αὐτὰ, ἀλλ' ἐπεὶ ὑπερβάλλει τὰ οἰκεῖα
ἔργα τέκνα αὐτῶν εἴρηκεν· τοιαύτην δὲ διαφο-
ρὰν διέδωκεν, οὐδὲ καθ' ὁπόσον ἀπὸ τῶν
γραφῶν προεμυήσεται τὴν ἰδίαν διήγησιν· εἰ-
πωμεν δ' ἂν πρὸς αὐτὸν ὅτι εἰ μὴ φύσει,
ἀλλὰ ἀξίᾳ γεέννης τέκνα ὀνομάζεται, ἢ σκό-
τους, ἢ ἀνομίας. φθείρουσι γὰρ ταῦτα, καὶ
ἀπαλίσκουσι μᾶλλον, ἤπερ σωίζουσι, πῶς ὁ
παῦλός φησί που τὸ ἡμᾶς φύσει τέκνα ὀρ-
γῆς ὡς καὶ οἱ λοιποί; ἢ λεγέτωσαν ἡμῖν ὡς οὐκ
ἔστιν ἀναλωτικὸν, & μᾶλλον κατ' αὐτὸν φθο-
ρεῖον, ἢ ὀργῆς τέκνα ἡμᾶς· πάλιν φησὶν
ὅτι τέκνα τοῦ διαβόλου νῦν λέγει τούτους, οὐχ
ὅτι γεννᾷ τινας ὁ διάβολος, ἀλλ' ὅτι τὰ ἔργα τοῦ
διαβόλου ποιοῦντες ὁμοιοῦνται αὐτῷ· πόσῳ
βέλτιον ἦν πρὸ τοῦ διαβόλου τέκνων τοὺς
ἀποφαίνεσθαι, ὡς ὁμοιουμένων αὐτῷ τῇ ποιᾷ
τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἢ τὸ διὰ τῆς οὐσίας, & τῷ κα-
ταβολῇ, τῷ χωρὶς ἔργων, τέκνων διαβόλου
χρηματιζόντων; ὁ κύριος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ'
ἀρχῆς, ἢ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ
ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· ἐπεὶ δέ τις κοινότερον ἀν-
θρωποκτόνος, ὁπωσοῦν ἀπεκτονὼς ἄνθρω-
πον, ὃς τίς ἐστι ἢ μέσος, καθ' ὃν ἢ ζήλῳ θεοῦ
τι ποιήσει ὁ φιλεῖς ἀποκτείνας ἐν ἱερωσύνῃ
παρανόμοντα, ἢ τῷ μαθητῇ, αἰ ἀνθρωποκτό-
νος ἢ φακὸς ῥηθήσεται, ἢ ὁ δαυὶδ ἐν ὀνόμα-
τι κυρίου τῶν δυνάμεων θεοῦ, πολλῷ τάξεως ἱε-
ρωσύνῃ ἐν γολιάθ, ζητητέον τῷ ἀληθινῷ ἀν-
θρώπῳ ζωῇ, ἢ ἐν ἐναντίον ταύτῃ θανάτῳ
αὐτοῦ, ἵνα νοηθῇ ὁ φακὸς ἀνθρωποκτόνος, ἢ
ὅσον μὲν ὅτι τῆς ἰσραὴλ φησὶ ἐν ἁμαρ καὶ
τῷ θεῷ ὅσον οὐχ ἡμαρτήκασιν μὴ ἀνηρκέναι·
ἢ ἡ ἡμέρα ἔφασαν ἀπὸ τοῦ ἀπεξυλισμοῦ ξύ-
λου, θανάτου & τεθνηκέναι, οὐκ ἄλλου τινὸς ἀ-
ποκτείναντος αὐτοὺς ἢ τοῦ ἀνθρωποκτόνου διά-
βολου, ὅτε τῷ θεῷ διὰ τοῦ ὄφεως ἠπάτησε, ἢ
ἡ θεὰ δέδωκε τοῦ ἀνδρὶ ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἢ ἔφα-
γεν ὁ ἀνήρ· καὶ μυστικῶς τὰ ἑαυτῶν τοῦ δογ-
μάτων, νοήσας τὸ· οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ
ζήσομαι, ἢ διηγήσομαι τὰ ἔργα κυρίου, ἢ ὃ
λέγω τοῦ σωτῆρος πρὸς τοὺς σαδδουκαίους ἀπορ-
ρητότατα τοῖς συνιέναι τοῦ λεγομένου δυναμέ-
νοις εἰρημένον ἐν τοῦ κατὰ ματθαῖον περὶ τῆς ἀ-
ναστάσεως τῶν νεκρῶν· οὐκ ἀνέγνωτε ὃ ῥηθὲν

A tate, iuxta quod dicuntur quidam gehennæ filij, & tenebrarum, & iniquitatis, & serpentium, & viperarum progenies. Non enim generant hæc, inquit, talia quædam sua ipsorum natura, cum potius corrumpant, consumantque eos qui in se conjecti fuerint: sed quoniam effecerint illorum opera, eorum filij vocantur. Hanc autem differentiam cum dederit, cumque ne tantulum quidem suam narrationem ex Scripturis confirmarit, respondebimus illi, si non natura, sed dignitate vocantur gehennæ filij, B & tenebrarum, & iniquitatis; nam hæc corrumpunt, consumunt, magis quam confirmant, quomodo Paulus hoc inquit: *Natura eramus filij iræ, sicut & cæteri?* Alioquin dicant nobis iram illam, cuius nos natura filij eramus, non consumere, & ex se maxime non corrumpere. Rursum inquit Diaboli filios à Iesu hos dici, non quod Diabolus generet, sed quod Diaboli opera facientes assimilati fuerint ipsi. At vero quanto melius est idcirco eos Diaboli filios haberi, quia illi assimiles sint faciendo opera C ri, quia illi assimiles sint faciendo opera eius, non essentiam, neque per creationem, in qua nulla sunt opera? *Eph. 2. 3.*

TOMVS VIGESIMVSQVARTVS.

Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. *Ioh. 8. 44.*

QVoniam generatim homicida est ille, qui quomodocunque interfecerit hominem quì etiam est indifferens, iuxta id quod etiam fecit Phinees qui Israelitam interfecit fornicantem, & Madianitam; & Dauid D etiam absque vituperatione dicetur homicida, qui in nomine Domini Dei virtutum coram acie Israelis interfecit Goliath, quærendum est quænam sit hominis vera vita; & rursum quæ sit huius mors, veræ vitæ contraria: vt intelligamus quisnam sit vituperabilis homicida. Et quantum quidem ad historiam pertinet, dices Adam, & Euam tamdiu interfectos non fuisse, quamdiu non peccaverunt; mox vero perijsse in E ea die, qua de ligno vetito comederunt: nullo alio interficiente eos, quam homicida illo Diabolo; quando Euam decepit serpentem, & Eua dedit viro de ligno, & comedit vir. Quantum vero ad profundiora dogmata, si consideraueris dictum illud: *Non moriar, sed viuam, & enarrabo opera Domini*, & illud à Seruatore dictum ad Sadducæos occultissime his, qui quod dictum erat intelligere qui- *Psalm. 117. 17.* de resurrectione mortuorum: *Annot. Matth. 22. 31. 32.*

rent, in Euangelio à Matthæo tradito

legistis quod dictum est vobis à Deo qui ait : *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob ? Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium* : & in Euangelio à Luca tradito : *Quod vero resurgant mortui etiam Moses ostendit iuxta rubum, cum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob : Deus autem non est mortuorum, sed viuentium, omnes enim viuunt illi.* Ad hæc etiam in Euangelio secundum Marcum : *De mortuis, qui resuscitentur : Non legistis in libro Moſi, quomodo in rubo loquutus sit illi Deus dicens : Ego ille Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob ? non est Deus mortuorum, sed Deus viuentium* : [si hæc, inquam, consideraueris] videbis, si viuit, quia ex mortuis resurrexerit, Abraham, & Isaac, & Iacob, hos fuisse mortuos, antequam viuerent. Videbis etiam neminem proprie dici mortuum, qui ante non vixerit. Inspice vero etiam hoc : *In Adam omnes moriuntur, & in Christo omnes viuificabuntur.* Quibus verbis neque mors media significatur hoc dicto : *In Adam omnes moriuntur*, neque indifferens vita, quæ neque bonum per se est, neque malum, in illo : *In Christo omnes viuificabuntur*, & videbis vitam hominis qui est ad imaginem : cuius vita considerata, intelliges quonam pacto homicida ille interfecerit viventem hominem ; recte dicendus homicida, non quia unum quempiam priuatim interfecerit, sed propter uniuersum genus à se interfectum : unde in Adam omnes moriuntur. Hoc vero homicidium operatus est, cum incepisset ab initio : per huius homicidium unusquisque rem ipsam considerans, suumque ipsius corpus, & cui accommodatum sit, hoc dicturus est, seipsum dicens miserum, eo quod in Adam perierit : *Infelix ego homo, quis me liberabit ex hoc corpore morti obnoxio ?* videns etiam quonam pacto dictum sit illud : *In pulueremortis deduxisti me*, & illud : *Humiliasti nos in loco afflictionis*, & illud : *Corpus nostrum humile.* Est etiam occultius quiddam, propter quod homicida ille ab initio princeps sit huius mundi, inquam, hoc est terrestris loci, ubi sunt homines quos interfecit. Atque homicida quidem interfecit nos, nos vero Dei gratia consepulti sumus Christo, & consurreximus illi, conformes facti resurrectioni eius, & in novitate vitæ ambulantes. At vero homicida ille princeps est interfectorum, itemque mortuorum : nullius viventis valens princeps esse. Quod si latius consideraveris quæ scripta sunt de mortuis, veluti

Luc. 20. 37, 38.

Marc. 12. 26.

1. Cor. 15. 22.

Rom. 7. 24.

Psalm. 21. 16.

Psalm. 43. 20.

Philip. 3. 21.

ἡμῖν λεγόντος ὑπὸ τοῦ θεοῦ λέγοντος · ἐγώ εἰμι θεὸς Ἀβραάμ, καὶ θεὸς Ἰσαάκ, καὶ θεὸς Ἰακώβ, οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων . καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν · ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν, ὡς λέγει, ὅτι ἐπὶ τῆς βάτου κύριον τὸν θεὸν Ἀβραάμ, καὶ θεὸν Ἰσαάκ, καὶ θεὸν Ἰακώβ. οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν · ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ νεκρῶν, οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ἐγείρονται, ἐν τῇ βίβλῳ Μωσέως, ὡς εἶπεν ὅτι ἐπὶ τῆς βάτου αὐτῷ ὁ θεὸς λέγων, ἐγώ εἰμι θεὸς Ἀβραάμ, καὶ θεὸς Ἰσαάκ, καὶ θεὸς Ἰακώβ · οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων, ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε νεκροὶ ἦσαν ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ ἰακώβ, νεκροὶ ἦσαν πρὶν ζήσωσι . νεκρὸς δὲ κυρίως οὐθεὶς λέγεται μὴ πρότερον ζήσας · ἐπίστασο δὲ καὶ τοῦτο · ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται . ἐν οἷς ὅτε ὁ μέσος θάνατος σημαίνεται ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάντες ζωοποιηθήσονται, καὶ οὔτε τὸ ἀδιάφορος ζωὴ, καὶ μήτε ἀγαθὸν ὄντα καθ' αὑτὸ, μήτε κακὸν, ἐπὶ τοῦ · ἐν ᾧ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται, καὶ οὔτε τὸν ζωὴν ἔχοντα κατ' εἰκόνα ἀνθρώπου · νοήσας δὲ αὐτοῦ τὸν ζωὴν, σκοπήσῃς πῶς ἔφθειρεν ὁ ἀνθρωποκτόνος ἀπέκτεινε δὲ ζῶντα ἄνθρωπον, ἢ μᾶλλον πῶς ἕνα ἰδίως ποιόν, ἀλλὰ δι' ὅλου τοῦ γένους, ὃ ἀπέκτεινε, καθ' ὃ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσι, ὑγιῶς λεχθήσεται ἀνθρωποκτόνος· ταύτην δὲ τὴν ἀνθρωποκτονίαν εἰργάσατο, ἀρξάμενος ἀπ' ἀρχῆς, δι' ἧς ἀνθρωποκτονίας αὐτὸς ἕκαστος τὴν νοοῦντων αὐτὸ, καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, καὶ τίνι οἰκεῖον ἐστι, τοῦτο ἐρεῖ θρηνῶν ἑαυτὸν ὅτι τὸ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνῄσκειν, τὸ · ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος . τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; βλέπων καὶ τίνα τρόπον εἴρηται τὸ · εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγές με , καὶ τὸ · ἐταπείνωσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως , καὶ τὸ · σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν· ἔστι δὲ καὶ ἀπορρητότερόν τι δηλοῦν ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἄρχων ὢν τοῦ κόσμου τούτου, λέγω δὴ τοῦ τερρεστρίου τόπου, ὅπου εἰσὶν, οὓς ἀπέκτεινεν, ἄνθρωποι · ὁ μὲν οὖν ἀνθρωποκτόνος ἀπέκτεινεν ἡμᾶς . ἡμεῖς δὲ χάριτι θεοῦ συνετάφημεν χριστῷ, καὶ συνανέστημεν αὐτῷ, εἶτα σύμμορφοι γεγόναμεν τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, καὶ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατοῦμεν · ὁ δὲ ἀνθρωποκτόνος ἀρχὴ τῆς ἀπηρημένων τοῦ ἀρχὴ τῶν νεκρῶν, ζώντος δὲ οὐδενὸς ἠμφάσθω δυνάσθαι· ἐὰν δὲ ὁπλότερον ὑπείληφῃς καὶ περὶ τῶν νεκρῶν γε-

γραμμένοις, οἷον ὅτι· εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ, ὥσπερ τίνα τρόπον ἀρχὴ ὢν θανάτου ὁ Ἰησοῦς τοῦ ἀποθανεῖν καὶ τοῖς νεκροῖς κυριεύῃ· ἔτι ἀπέθανε γὰρ Ἰησοῦς, ἵνα καὶ νεκρῶν κυριεύσῃ· ὅσον μὲν οὖν ζῇ ὁ ἄνθρωπος, τὴν μὲν φορὰν τοῦ χοϊκοῦ εἰκόνα. ἀποθνήσκων δέ, καὶ ἀμαρτάνων ὑπὸ τοῦ ἀνθρωποκτόνου, ἅμα τῇ στερήσει τοῦ θείου εἰκόνος, καὶ ἀναλαμβάνει τὸ τοῦ χοϊκοῦ, καὶ νεκροῦ. νεκρὸς γὰρ ὁ χοϊκὸς, ὥσπερ ζῶν ὁ ἐπουράνιος. καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων θεός· δίκαιον εἰ μὲν σωζόμεθα ἐν καινότητι ζωῆς περιπατοῦντες, ὁ θεὸς ἐστιν ἡμῶν· εἰ δὲ ἔτι ἐσμὲν ἐν νεκροῖς, ὁ θεὸς οὐ νεκρῶν ἐστὶ ὁ ἡμῶν οὐκ ἔσται θεός· προσήκει δὲ τῇ ὀξυτάτῃ τοῦ περὶ τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου, καὶ ὃ ἰδίᾳ τινας νεκροὺς μόνους, οὐκ ἐν ἄλλῳ δὲ ἢ ἐν χριστῷ νεκρούς, οἳ καὶ πρῶτον ἀναστήσονται· περὶ ὧν ἐν μὲν τῇ πρὸς κορινθίους ἔτω λέγεται· σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα· ἐν δὲ τῇ πρὸς θεσσαλονικεῖς· τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν * λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας· ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς, ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ ὕτω πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα· καὶ ἀγάπην ζώντας μὲν εἶναι ἐν χριστῷ τοὺς πεπλανημένους, καὶ μηδαμῶς ἐπαμφοτερίζοντας ἐρωτῶμεν. νεκροὺς δὲ ἐν χριστῷ τοὺς βεβαπτισμένους μὲν τῷ ἐν χριστῷ πίστιν, καὶ πεφυτευμένους εἶναι καλῶς, καὶ μέλλοντας ἤδη καθορθωκότας, ἀλλ' ἔτι ἀμαρτάνοντας, ἤγουν κατ' ἄγνοιαν τοῦ ἀκριβοῦς περὶ δικαιοσύνης ἀληθοῦς λόγου, ἢ, καὶ ἀδύνατον νικωμένους τοῖς κριμάτων, ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦ πνεύματος σαρκός· καὶ τούτοις γε ἀκόλουθόν ἐστι τὸν παῦλον ἀμαθανόμενον ἑαυτῷ, λέγειν ὅτι ἤδη κατωρθωκέναι, τό· ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι· ὡς δὲ εἰρήκαμεν νεκροὺς, ὅτι μάλιστα δέονται τῆς ἀναστάσεως, ὅτε τοῦ ζώντων δυναμένων ἁρπαγῆναι ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, εἰς ἀέρα, πρὶν πρῶτον τοὺς ἐν χριστῷ νεκροὺς ἀναστῆναι· δίκαιον γάρ ἐστιν· οἱ νεκροὶ ἐν χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς, καὶ τὰ ἑξῆς· βαπτισθεὶς δὲ εἰ καὶ δίκαιον τῷ ἀνθρωποκτονίαν αὐτὸν οὐκ ἂν συστάντα τὰ ὑπὸ τοῦ βαπτισθέντος ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ σκληθέν-

A hoc: *In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt mortuorum, ac viventium sit princeps*, videbis quomodo per mortem Iesu ne mortuorum quidem amplius sit ille princeps. Mortuus est enim Iesus, vt mortuis etiam dominetur: atque quamdiu vivit homo, non gerit imaginem terreni; sed cum moritur, interficiturque ab homicida illo, tum perdit Dei imaginem, tum recipit imaginem terreni, & mortificatur: mortuus enim est terrenus, quomodo vivus est supercœlestis; & Deus non est Deus mortuorum, sed viventium: ergo si quidem consurreximus in novitate vitæ ambulantes, Deus est noster: quod si adhuc inter mortuos sumus, cum Deus non sit mortuorum, ne nostri quidem erit Deus. Cæterum institutæ disputationi de eo quod est, qui erat homicida ab initio, proximum est, ut videamus aliquos quidem mortuos esse, sed non in alio, præterquam in Christo: qui etiam primum resurrecturi sunt: de quibus in epistola sic ad Corinthios dicitur: *Clanget tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos immutabimur.* In epistola vero ad Thessalonicenses: *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quod nos qui vivemus, & reliqui erimus in adventu Domini, nequaquam præveniemus eos qui dormiunt: quoniam ipse Dominus cum hortatu, & voce Archangeli, ac tuba Dei, descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primum, deinde nos qui vivemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus, in occursum Domini in aëra, & sic semper cum Domino erimus.* Itaque arbitror perfectos, & qui nequaquam amplius peccata committant, viventes esse in Christo; mortuos vero in Christo eos esse qui affecti quidem sint secundum eam fidem, quæ est in Christo, quique deliberant optime vivere, haud tamen illud assequuti iam fuerint, vel propter ignorantiam accuratæ, & veræ rationis de iustitia, vel infirmitatem iudiciorum quæ victa fuerunt à carne concupiscente aduersus spiritum. Ac profecto his consequens est Paulum sibimetipsi conscium iam præclare se gessisse, dicere illud, *Nos viventes.* Cæterum, quos diximus mortuos, hi maxime indigent resurrectione, cum ne viventes quidem rapi possint in nubibus in occursum Domini in aëra, antequam primum resurgant mortui in Christo: quocirca scriptum est: *Mortui in Christo resurgent primum, deinde nos qui vivemus,* & quæ sequuntur. Inspicies autem num etiam propter homicidium suum effecerit, vt essent ea quæ non erant super

Rom. 14. 9.

1. Cor. 15. 52.

1. Thes. 4. 15. & seq.

* κ. ἐν λόγῳ

terram maledictam, propter opera eiecti à paradiso delicjarum Adam. Verumtamen factus fuit homicida hic ab initio rerum existentium, qui opinor factus principium figmenti Domini invidit his quæ creata fuere vt essent: sic invidia mors introivit in mundum: semper homines Diabolo occidente, in quibus viventibus vitam invenerit, donec omnibus inimicis positis sub pedes filij Dei, ultimus hostis mors abolebitur. Videamus vero etiã de hoc: *In veritate non stetit.* Atque omnis quidem ac solus ille qui rectà firmiter habet dogmata, & propter firmitatem dogmatũ perpetuo cõstantis est sententiæ, nullo infortunio, nullo corporali prætextu concussus, is stetit in veritate: qui vero etiamnum appetitu vehementiore rerum venerearum, vel qualicunque culpa concutitur, ita ut aliquantulum dimoveatur ab honesto, is merito non stetisse existimetur in veritate. Sed hæc oratio pervenit ad eas naturas quæ sunt extra carnem, & sanguinem: est enim etiam in illarum vita necessario dicendum eas quæ præclare se gesserint, stare in veritate: sin vero aliquis hunc in modum non vixerit, is non stetit in veritate. Sed obsérvo ne forte unum quiddam, & uniforme sit, stare in veritate; varium vero ac multiplex, non stare in ea: quibusdam conantibus in ea stare, sed id assequi non valentibus, quod pedes habeant tremebundos, ut ita dicam, & vacillantes; alijs vero, etiam si hoc modo affecti non fuerint, in periculo tamen constitutis, ne idem sibi contingat; qualis erat qui dicit: *Mei autem pene moti sunt pedes*: rursumque etiam alijs in ea labentibus, de quibus dici opinor: *Qui ceciderit super petram conteretur.* Ad hoc stare in veritate Dominus adhortans Mosen, dixit ad eum: *Ecce locus apud me, & stabis super petram*: nam si petra Christus erat, Christusque inquit: *Ego sum veritas*, fortassis hoc dictum, *Stabis super petram*, idem est atque hoc; stabis supra veritatem: id quod vix post multa tandem contingit alicui. Vnde ad id etiam usque temporis, quo dicta fuere hæc verba Mosi: *Ecce locus apud me est, & stabis super petram*, Moses non steterat supra petram. Quod siquis diligentius inspexerit naturam humanam non facile valentem se mundare à falsis dogmatibus, is visurus est quemadmodum omnis homo est mendax, ita etiam nullum hominem stare in veritate: nam si aliquis non est amplius mendax, aut stat in veritate, huiusmodi sane non est homo; adeo vt Deus illi, suique similibus di-

Iean. 8. 44.

Psal. 72. 2.

Matth. 21. 44.

Exod. 33. 21.

τος ἀπὸ τῆ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἀδὰμ, συγκεκλεισμένος ἦν· πλὴν ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπὸ τῆς τῶν ἐνεστηκότων γένεσεν ἀρχῆς, ὅτις αἰμυθιωμένος ἀρχὴ πλάσματος κυείᾳ, ἐφθόνησε τοῖς κτισθεῖσιν εἰς ὃ εἶδ). ὅπου φθόνος θανάτου εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἀεὶ ἐν οἷς ἐὰν εὕρῃ ζῶσιν ἀνθρωποκτονῶν, ἕως ἂν πάντων τῶν ἐχθρῶν ὑποτεθέντων τοῖς ποσὶ τῦ υἱῦ τῦ θεῦ, ἔσχατος ἐχθρὸς αὐτῦ θάνατος καταργηθῇ· ἰδωμὲν δὲ καὶ περὶ τῦ· ὁ ὢν ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκε· πᾶς μὲν ὁ μόνος ὁ ὑγιὴς, βεβαίως ἔχων δόγμασι, ὁ διὰ τὴν βεβαιότητα τῦ δογμάτων ἄσηστος τοῖς κρίμασι τυγχάνων ἐν πάσῃ καιρῷ, ὁ ὑπὸ μηδεμίας σεισάσεως, ἢ τινος σωματικῆς * προφάσεως, εἰ δύο ὑποληφθῇ, τῦ πόνων, ἢ σφοδροτέρας ὀρέξεως ἀφροδισίων, ἢ ὁποιασδήποτε αἰτίας σαλευόμενος, ὡς τ' ἂν ὑπὸσον μετακινηθῆναι ἀπὸ τῆ καλῆ, δίκαιος ἂν ἑστηκέναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ νομίζοιτο· ὅτις δὲ ὁ λόγος φανερὸν καὶ ὅτι τοῖς ἔξω σαρκὸς καὶ αἵματος φύσις· ἔστι γὰρ ὁ ἐν τῇ ἐκείνων ζωῇ τὰ κατορθοῦντα ἑστηκέναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ δεύτερος λέγω· εἰ δέ τις μὴ ἔστως βιοῖ, οὐχ ἕστηκεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλ' ἐφίσταμαι μήποτε ἓν μὲν τι ὁ μενοῦδες ὅστι ὃ ἑστηκέναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ποικίλον δέ τι ὁ πολύτροπον ὃ μὴ ἑστηκέναι ἐν αὐτῇ, πόνων μὲν τρεμώσας, ἵν' ἔστως ὀνομάσω, τοῖς βάσεσι, ὁ σφαλμάσις διαζομένων ἑστάναι ἐν αὐτῇ, καὶ μηδέπω τοῦτο ἐχόντων. ἑτέρων δὲ ὅτι μὲν ἐπεποιθότων, ἐν κινδυνῳ δὲ ὄντων ἐν τούτῳ ἡμέλης καθεστηκότων, ὁποῖός ὅστιν ὁ λέγων· ἐμοὶ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες, καὶ ἄλλων ὁ πεπλανημένων ἐν αὐτῇ, περὶ ὧν οἶμαι λέγειν τό· πᾶς ὁ πεσὼν ὅτι τὸν λόγον τῦτον συνθλασθήσεται· ὅτι τοῦτο ὃ ἑστάναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ προτρέπων ὁ κύριος μωσέα εἶπε πρὸς αὐτόν· ἰδοὺ τόπος παρ' ἐμοὶ, καὶ φησὶ ὅτι τῆς πέτρας· εἰ γὰρ ἡ πέτρα χριστὸς ἦν, χριστὸς ἦ φησὶν· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, μήποτε τὸ, φησὶ ὅτι ἡ πέτρας, ἴσον δύναται τῷ, φησὶ ὅτι τῆς ἀληθείας· μόλις δέ ποτε τοῦτο καὶ μὴ πολλὰ ἐπιγίνεταί τινι· μέχρι τοῦδε τοῦ· ἰδοὺ τόπος παρ' ἐμοὶ, καὶ φησὶν ὅτι ἡ πέτρας, μωσῆς οὐδέπω ἑστηκὼς ὅτι τῆς πέτρας· καὶ εἴ τις γε ὑπομελέστερον ἐνίδοι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οἷός * θύρως δυναμένη καθαρθῆναι ἀπὸ ψευδῶν δογμάτων, φήσειεν ὅτι ὥσαύτως πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, ὅτως πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἔστηκεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ· εἰ γὰρ τίς ὅστιν * ὁ ψεύστης ἔστι, ἢ ἕστηκεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ὁποῖός οἷόν ἔστιν ἄνθρωπος, ὥστ' ἂν εἴποι αὐτοῦ, ὃ τοῖς

* Vid. Not.

* χ. ἐν χερσὶ

* χ. ὁ ψεύστης ἐστὶ. scil. Fort.

ὁμοίοις αὐτῷ ὂν θεόν· ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες, οὐκ ἐπενεχθησομένου αὐτῷ τοῦ· ὑμεῖς δὲ δὴ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε· εἴ τις οὖν καὶ ἄλλος οὐχ ἕστηκεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, δῆλον ὅτι καὶ ὁ διάβολος ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος. καὶ ἡ αἰτία γε τοῦ μὴ ἑστηκέναι αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ τοῦτον εἴρηται ὂν τρόπον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· διὰ τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, ἐπεὶ περὶ ἠπάτηται, καὶ ψευδῆ ὑπολαμβάνει. καὶ ἠπάτηται αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ, τούτων χείρων εἶναι λογισθεὶς τῶν λοιπῶν ἀπατωμένων, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ τούτου ἀπατῶνται· αὐτὸς δὲ ἑαυτῷ δημιουργός ἐστι τῆς ἀπάτης· ἄξιον δὲ ζητῆσαι πῶς λέγεται τό· ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, εἶναι πότερόν ποτε οὐδὲν ἀληθὲς ἔχει δόγμα, ἀλλὰ πάντα ὅσα δοξάζῃ ψεύδη ἐστίν. ἢ ὅτι μετέχει χριστοῦ, ὡς οἱ χριστοῦ μέτοχοι μετέχουσι τοῦ εἰπόντος· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. οἱ γὰρ μετέχοντες αὐτοῦ, μετέχουσιν αὐτοῦ, * καὶ οὐ καθ' ὅ ἐστιν ἀλήθεια, καὶ διὰ τοῦτο ἀλήθειά ἐστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ τρίτον δ' ἂν ἐν ᾧ τύπῳ τοιοῦτον προσαπορηθείη, ἐπιστησόντων τινῶν εἰ χρὴ λέγειν μὴ εἶναι ἀλήθειαν ἐν τῷ ὁτιποτοῦν ψεῦδος ὑπολαμβάνοντι, κἂν μετὰ πολλῶν ἀληθῶν τοῦτο νομίζῃ· ὡς γὰρ ψεῦδος ὂν ἐκ μυρίων ὅσων ἀληθῶν, καὶ ἑνὸς ψεύδους συμπεπλεγμένον, οὕτως ἐν ᾧ δοξάζοντι μετὰ πολλῶν ἀληθῶν ἓν ψεῦδος, οἱονεὶ ὂν τοιοῦτόν ἐστι συμπεπλεγμένον, ὥστ' ἂν εἰπεῖν ὅτι ἐν ᾧδε οὐκ ἔστιν ἀλήθεια· δείκνυμι δὲ τὸν μετὰ πολλῶν ἀληθῶν ἓν ψεῦδος ὑπολαμβάνοντα, καὶ τὰ τρία γε δόξει ἔχειν λόγον, τινὸς μὲν φήσοντος κατὰ τοῦτο εἰρῆσθαι τό· οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, ἐπεὶ οὐ μετέχει χριστοῦ, ὧγε καὶ προσπολεμεῖ· ἑτέρου δὲ ἐπεὶ περὶ οὐδὲν ἀληθὲς φρονεῖ, ἀλλ' ἐν πᾶσι διέψευσται, καὶ διὰ τοῦτό ἐστι διάβολος, καὶ πονηρός, καὶ χείρων πάντος ὑπονοοῦν πταίοντος, ὅτι τάχα ἐν μὲν τοῖς πολλοῖς ἐστί τι καὶ ἀληθὲς μετὰ πολλῶν ὧν σφάλλονται. ἐν δὲ τούτῳ οὐδὲν ἀληθές· καὶ τρίτος δέ τις συναγορεύσει τῷ λοιπῷ λέγων ἀμήχανον εἶναι λογικόν τι τυγχάνον ζῶον περὶ πάντων ψευδοδοξεῖν, καὶ περὶ μηδενὸς, κἂν ἀσθενῶς ὡς ὂν ἀληθὲς ὑπολαμβάνειν· πάντως γοῦν κἂν τοῦτο ἔχει ὁ διάβολος δόγμα ἀληθὲς περὶ αὐτοῦ ἐννοῶν ὅτι λογικός ἐστι, καὶ ὅτι ὂν τοιόνδε μὲν ἄνθρωπός ἐστι, ὂν τοιόνδε ἄγγελος, καὶ ὂν τοιὸν μὲν σῶμα, * καὶ ποιὸν σῶμα, ἄλλον δέ τι ἕτερον σώματος· ἀλλ' ἵνα καὶ ὂν τελευταῖον μὴ λέγῃ, καὶ μὴ ἐννοῇ, ἀλλά γε αὐταρκῇ τὰ πρῶτα πρὸς ὂν

A cat: *Ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes.* Nec illud de eo subiungetur: *Vos autem sicut homines moriemini.* Quod si quisquam alius non stetit in veritate, profecto is fuit Diabolus, qui ab initio fuit homicida: & causa sane cur ipse non steterit in veritate, dicta est hunc in modum: *Veritas Dei in eo non est.* Hanc autem ob causam non est in eo veritas, quoniam deceptus est, falsaque opinatur; ipseque à seipso deceptus est, peior his cæteris deceptis habitus, quod illi quidem decipiuntur ab hoc, ipse autem sibi fabricator, & auctor est deceptionis. Sed dignum quæsitu est quomodo veritas non dicatur in eo esse: utrumne tandem quia nullum dogma verum habet, sed quæcunque opinatur falsa sint, an potius quia particeps Christi non est, ut sunt participes Christi dicentis: *Ego sum veritas*; qui enim participes sunt illius, illius sunt participes, in quantum est veritas, & idcirco veritas in eis est. Rursum tertio addubitabitur hoc in loco, quibusdam annotaturis num dicere oporteat non esse veritatem in eo qui qualecunque mendacium opinatur, etiam si cum multis veris ipsum opinetur. Vt enim falsa est complexio ex innumeris quæ valde vera sint, & uno mendacio constans, sic in eo qui cum multis veris unum mendacium opinatur, talis ferme est complexio, & copulatio, ut in illo dicamus veritatem non esse. Ostendo autem cum multis veris unum mendacium suspicantem, & tria videbuntur habere rationem: aliquo quidem dicturo propter hoc dictum fuisse: *In veritate non stetit*, quoniam particeps non sit Christi, quippe cui etiam inferat bellum; altero autem, quoniam nil vero cogitet, sed mentitus sit, propter quod etiam Diabolus sit, & malus, & peior quocunque cadente, quoniam fortassis in multis sit etiam aliquid veri admixtum illis multis, quibus falluntur, in hoc vero nihil sit verum. Atque etiam tertius patrocinabitur reliquo, dicens fieri non posse, ut aliquod animal rationis compos ita de omnibus falsa opinetur, ut de re nulla (saltem imbecilliter) cogitet verum. Nam omnino saltem hoc Diabolus dogma verum habet, quod seipsum rationis compotem esse intelligit; quodque talis etiam homo est; itidemque Angelus; quodque corpus est tale; & quale corpus; & aliud quiddam à corpore diversum. Sed ut demum non dicat, nec consideret; at saltem satis sunt prima, ut verum

Psalm. 81. 6, 7.

Ioh. 8. 44.

* Ἢ ὡς καθ' ὅ ἐστιν ἀλήθεια.

* Ἐν. καὶ ποιὸν σῶμα, ἄλλο δέ τι

esse non possit de eo, quod nihil veri cogitat. Atque nos quidem hoc dictum: *In veritate non stetit*, intelligimus non tanquam ostendentes naturam talem, neque docentes fieri non posse ut ipse stet in veritate. Heracleon vero in hæc inquit hoc: Natura ipsius ex veritate non est, sed ex eo quod contrarium est veritati; nimirum ex errore, & ignorantia. Quocirca inquit neque stare in veritate, neque veritatem in-seipso habere potest; ex natura sua proprium habens mendacium; naturaliter aliquando non valens dicere veritatem: dico autem quod non solum ipse mendax est, verum etiam pater ipsius priuatim, pater ipsius, exponens, naturam ipsius; quandoquidem ex errore, & falsitate constat. Quæ omnia Diabolum liberant omni vituperatione, & culpa, & accusatione: nullus enim iure vel vituperaret, vel inculparet, vel accusaret non natum aptum natura ad præstantiora. Quamobrem infelix potius, quam vituperabilis est Diabolus, iudicio Heracleonis. Sciendum vero est, quemadmodum Diabolus in veritate non stetit, quoniam non est veritas in eo, sic etiam qui sint ex patre Diabolo in veritate non stare, quoniam veritas non sit in ipsis: cuiusmodi sunt omnes etiamnum peccantes; etiam si Christi se dicant esse: omnis enim *qui committit peccatum, ex Diabolo est. Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quoniam mendax est, & pater eius.* Quoniam exponentes illud *Vos ex patre Diabolo estis*, memores huius dicti anticipavimus dicere quæ nobis tum in hunc textum succurrerunt, quærentes quid sit mendacium, & quid sit pater eius, expendenda quoque nunc sunt cum illis quæ à nobis dicentur. Et arbitror ego omnem spiritum malum, & fallacem mendacium esse: cumque unusquisque horum loquitur, ex proprijs loquitur, non ex his quæ Dei sunt: horumque mendax pater Diabolus est. Vnde vero moti fuerimus ut diceremus omnem malum spiritum mendacium esse, nunc in medium adducemus. Scriptum est in tertio Regum: Sic dixit Michæas vocatus ab Achab prophetandi causa, utrum sibi conduceret ire ad bellum, an non: *Vidi Deum Israëlis sedentem in solio suo, & omnis exercitus cœli stabat iuxta eum ad dexteram eius, & ad sinistram eius: dixitque Dominus; Quis decipiet Achab Regem Israël, & ascendet, & cadet in Rammoth Galaad? cumque alius aliud diceret, egrediebatur Spi-*

1. Ioh. 3. 8.
Ioh. 8. 44.
3. Reg. 22. 19. & seq.

μὴ αὖ δυνάσθαι εἶ) ἀληθὲς περὶ αὐτοῦ τι. ὅτι γοῦν ἀληθὲς φησιν· ἡμεῖς μὲν οὖν τὸ· ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ἀκούομεν οὐχ ὡς φύσιν τοιαύτην ἐμφαίνοντος, ἢ ὅτε δ' ἀδύνατον περὶ τὸ ἑστηκέναι αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ παρίστάντες· ὁ δὲ ἡρακλέων εἰς τοῦτο φησι τό· ἡ γὰρ οὐκ ἐκ τῆς ἀληθείας ἡ φύσις ἐστὶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἀληθείᾳ, οὐκ πλάνης καὶ ἀγνοίας· ὅθεν φησὶν ἢ ὅτε ἕστηναι ἐν ἀληθείᾳ, ἢ ὅτε οὐδ' ἐν αὐτῷ ἀλήθειαν δύνασθαι, οὐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἴδιον ἔχων τὸ ψεῦδος, φυσικῶς μὴ δυνάμενός ποτε ἀλήθειαν εἰπεῖν. λέγω δ' ὅτι οὐ μόνος αὐτὸς ψεύστης ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἰδίως πατὴρ αὐτοῦ ἐκλαμβάνων τὸν φύσιν αὐτοῦ· ἐπεὶ οὖν ἐκ πλάνης καὶ ψεύσματος συνέστηκε τοῦτο δὲ ὅλως ῥύεσθαι τὸν διάβολον πάντως φάσκων, καὶ ἐγκλήματος, καὶ μέμψεως· εὐδεὶς γὰρ βλάβης αὐτὸν φάσκει, ἢ ἐγκαλέσαι, ἢ μέμψαιτο τῷ μὴ πεφυκότι πρὸς τὰ κρείττονα· ἀτυχὴς μᾶλλον ἢ ψυκτὸς ὁ διάβολος κατ' ὃν ἡρακλέωνά ἐστιν· ἰστέον μέντοιγε ὅτι ὥσπερ ὁ διάβολος ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ οἱ ἐκ πατρὸς τοῦ διάβολου ὄντες ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἑστήκασιν, ὅτι ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς. πάντες δὲ τυγχάνουσιν οἱ ἔτι ποιοῦντες ἁμαρτίας, κἂν λέγωσιν εἶ) χριστοῦ· πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διάβολου γεγόνασιν· ὅταν λαλῇ ὁ ψεύδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· παραλαβόντες μὲν εἰς τὸ· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διάβολου ἐστὲ, ἐμνημονεύσαμεν τοῦ ῥητοῦ, καὶ τὰ ὑποπεσόντα ἡμῖν εἰς αὐτὸ εἰρήκαμεν, ζητοῦντες τί ὅ τε ψεῦδος, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, συνεξεταζέσθαι* δὲ καὶ τὰ λεγησόμενα νῦν ἐκείνοις· πᾶν πνεῦμα πονηρὸν καὶ ἀπατηρὸν νομίζω εἶ) ψεῦδος, καὶ ἕκαστον τούτων ὅταν λαλῇ, ἐκ τῶν ἰδίων, καὶ μηδαμοῦ ἐκ τῶν θεοῦ λαλεῖ· τούτων δὴ ὁ ψεύστης πατὴρ διάβολός ἐστι· πόθεν δὲ ἐκινήθημεν εἰς τὸ πᾶν χρῆναι πνεῦμα ψεῦδος εἰπεῖν, νυνὶ προθησόμεθα· ἐν τῇ γ' τῶν βασιλειῶν ὡς ὁρᾷ μιχαίας κληθεὶς ὑπὸ τοῦ * ἀχαὰβ εἰς ὃ προφητεῦσαι πρὸς αὐτὸν πότερον αὐτῷ κατεῖπε πορευθῆναι εἰς ῥαμμὼθ * γαλαὰδ, εἰς πόλεμον, ἢ ἡσυχίαν, τὸ· εἶδον θεὸν ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ εἱστήκει πρὸς αὐτὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, καὶ εἶπε, τίς ἀπατήσει τὸν * ἀχαὰβ βασιλέα ἰσραὴλ, καὶ ἀναβήσεται, καὶ πεσεῖται ἐν ῥαμμὼθ γαλαάδ; καὶ εἶπεν * οὗτος ἔν σοι· καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα

* Χ. κ. ρκδ
* Χ. κεφ. κβ
* Χ. κβ. κδ

πνεῦμα, καὶ ἔστη ἐνώπιον κυρίου, καὶ εἶπεν, ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν· καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν κύριος, ἐν τίνι; καὶ εἶπεν, ἐξελεύσομαι, καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς εἰς τὸ στόμα πάντων τῶν προφητῶν σου τούτων· καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν βασιλειῶν λέγει Μιχαίας πρὸς τὸν Ἀχαάβ, ἀκούσατε λόγον κυρίου· εἶδον τὸν κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ δύναμις τοῦ οὐρανοῦ εἱστήκει ἐν δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ, καὶ εἶπε κύριος, τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαάβ βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ ἀναβήσεται, καὶ πεσεῖται ἐν Ῥαμμὼθ Γαλαάδ; καὶ εἶπεν οὗτος, ἄλλος δὲ ῥῆμα, καὶ ἔστη ἐνώπιον κυρίου καὶ εἶπεν, ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν, καὶ εἶπε κύριος, ἐν τίνι; καὶ εἶπεν, ἐξελεύσομαι, καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς ἐν στόματι πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ· σαφῶς οὖν ἀφ' τούτων δηλοῖ ὅτι πνεῦμά τί ἐστι τὸ ψευδὲς πνεῦμα, πολλὰ ὅμοια ἔχει αὐτῷ ψευδῆ πνεύματα ἀπὸ τοῦ ψεύστου παρῆκται εἰληφότα τὸ εἶναι ψευδῆ πνεύματα, καὶ τοῦ ψεύδους, καὶ τῶν κακιῶν, καὶ ἐπεὶ ὅτι κατ' οὐσίαν· τὸ μὲν οὖν ἅγιον πνεῦμα, ἢ ἀγγελικὸν πνεῦμα, ὅταν λαλῇ, οὐκ ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς σοφίας. ὅσαν δηλοῦται καὶ ἐν τῷ Σωτῆρι Ἰησοῦ· ἔνθα φησὶ τὸ τοῦ διδασκάλου διδάσκων, καὶ, φησὶν, οὐκ ἐμὰ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· τὸ μέντοι ψεῦδος ὅταν λαλῇ, οὐκ ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· οὐκ ἐκ τῶν ἰδίων ἐλάλησε καὶ ὁ ἐν τῇ γ' τῶν Βασιλειῶν ψεῦδος πνεῦμα ἀπατῆσαι τὸν Ἀχαάβ· πολλαχοῦ δηλοῖ ὅτι, ψεῦσις, ὄνομα ὁμοίως πάσχει ὅτι τε τοῦ γνησίου τὸ ψεῦδος λέγει, καὶ ὅτι τοῦ ἀψεύστου· ἐνταῦθα μὲν γὰρ περὶ τοῦ ἀψεύστου λέγεται τὸ· ὅτι ψεῦσις ἐστὶ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἐν δὲ ψαλμοῖς τὸ· ἐγὼ δὲ εἶπον ἐν τῇ ἐκστάσει μου πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· ταῦτα δὲ προτεθέμεθα, ἵνα πᾶσαν δυνάμεθα τὸ Vid. Not: ἐσμὲν ἄνθρωποι, καὶ σπεύδωμεν γενέσθαι θεοί, ἐπείσαν ὅσον ἐσμὲν ἄνθρωποι, ψεῦσις ἐσμὲν, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ψεύδους ψεῦσις ἐστίν· ὅμοιον δὲ ἐστὶ τὸ μετέχειν ἡμᾶς ἑνὸς, καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ σημαινομένου ἀπὸ τοῦ ὀνόματος προσήκοντος· ἡμᾶς λέγω, ἐὰν εἴπωμεν ἄνθρωποι καὶ τὸν ἄφρονα ὃ ψεῦσις εἴρηται· ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι· εἰ μεμνήμεθα πρὸς τίνας ἐστὶν ὁ λόγος, ὅτι πρὸς τοὺς ἀπιστοτέρους αὐτῶν Ἰουδαίους, ἐπαγγελίαν λαμβάνοντας ὅτι ἐὰν μείνωσιν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Ἰησοῦ, τότε ἀληθῶς αὐτοῦ ἐσόμενοι μαθηταὶ, καὶ γνώσονται

ritus quidam, & coram Domino ait; *Ego decipiam eum*: dixitque ad eum Dominus: *Qua in re?* dixit: *Egrediar, & ero spiritus mendacij in ore omnium Prophetarum eius.* Et in secundo Paralipomenon, ipse Michæas ad Achab & Iosaphath inquit: *Audite verbum Domini: Vidi Dominum sedentem in solio suo, & omnis potentia cœli stabat ad dextram eius, & ad sinistram eius, & dixit Dominus: Quis decipiet Achab Regem Israel? & ascendet, & corruet in Rammoth Galaad? cumque alius aliud dixisset, egressus est Spiritus, & stetit coram Domino, & dixit: Ego decipiam eum: & dixit Dominus: Qua in re? & dixit: Egrediar, & ero Spiritus mendax in ore omnium Prophetarum eius.* Aperte igitur ex his declaratur quod est aliquis Spiritus mendax, ac Spiritus etiam similes, Spiritus esse mendaces: quippe qui à Patre suo mendace acceperint esse Spiritus mendaces propter mendacium, & propter vitium; non quia propter essentiam, & naturam sint tales. Atque Spiritus quidem sanctus, vel angelicus Spiritus cum loquitur, non ex proprijs loquitur, sed loquitur à sermone veritatis, & sapientiæ: id quod etiam manifestat Iohannis Euangelium, in quo de Paracleto docens Seruator inquit: *De meo accipiet, & annunciabit vobis.* Qui vero ex proprijs loquitur, mendacium loquitur: ex proprijs enim loquutus est etiam ille in tertio Regum Spiritus mendax decipiens Achab. Veruntamen obserua vocabulum, mendax, similiter positum fuisse de Diabolo, qui mendacium genuit, & de homine. Atque hoc quidem in loco dicitur de homine, & de Diabolo: *Mendax est, & pater eius*: in Psalmis vero de homine solum: vt illud: *Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax.* Verum hæc omnia in medium adduximus, vt quoad fieri potest fugiamus esse homines, festinantes filij Dei effici: quoniam quamdiu homines sumus, mendaces sumus, sicut & pater mendacij mendax est. Simile est autem participare nos vnum, & nomen eius, & participare rem ab ipso nomine significatam: nos dico, si manserimus homines, & Diabolum qui mendax est dictus.

1. Paral. 18. 18, & seq.

Ioh. 16. 14, 15.

Psal. 115. 11

TOMVS VIGESIMVSQVINTVS.

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Ioh. 8. 31.

SI memores sumus ad quos loquitur; nempe ad eos qui crediderant ei Iudæos, qui promissionem acceperant, si permansissent in sermone Iesu, tum vere discipulos eius futuros, & agni-

turos veritatem liberantem eos ; dubitabimus quomodo talibus dicat : *Ego autem quia veritatem dico vobis , non creditis.* Proinde vide ne forte iuxta unam conſiderationem fieri poſſit , ut quis illi credat , & iuxta aliam conſideratione illi non credat : verbi gratia, qui credunt in Ieſum crucifixum tempore Pontij Pilati in Iudæa ; non credunt autem in eum qui natus eſt ex Maria virgine, hi in eum credunt, & in eum non credunt. Rurſumque qui credunt in Ieſum qui fecit in Iudæa ſigna , & prodigia quæ ſcripta ſunt ; non credunt autem in Ieſum filium ejus qui fecit cœlum, & terram , in Deum credunt , & non credunt. Ac rurſus qui credunt in Patrem Ieſu Chriſti , non credunt autem in Opificem , factoremque huius Vniverſi , hi in eum credunt , & non credunt. Atque equidem qui credunt in Factorem cœli, & terræ ; non credunt autem in Patrem Ieſu Crucifixi tempore Pontij Pilati , in Deum credunt , & non credunt. Ne igitur ſtatim ſit contrarietas, perinde quaſi qui hoc ſcribit hujuſmodi Evangelium , non itidem hoc perſpexerit , dices quod dicens eis qui crediderant ei Iudæis : *Ego autem quia veritatem dico vobis , non creditis mihi* , ſecundum unam conſiderationem credentibus , ſecundum aliam conſiderationem non credentibus hæc dixerit. Et certe conſentaneum eſt credidiſſe quidem eos juxta apparentiam propter prodigia , & non credidiſſe dictis ipſius profundioribus. Proinde hoc dictum, *Quia veritatem dico , non creditis mihi,* convenit cum illo: *Agnoſcetis veritatem;* Joh. 8. 32. quod perinde eſt , ac ſi non agnoſcerent veritatem : tanquam ſi diceret ; quatenus prodigia facio , creditis mihi ; quatenus autem veritatem dico , non creditis mihi. Hoc nunc in multis cernere poſſis admirantibus quidem Ieſum , cum illius hiſtoriæ intendunt ; haud ita vero credentibus , ſimul atque profundior , ac major , quàm pro captu ipſorum , explicata fuerit illis ratio , ſed ſuſpicantibus illam eſſe falſam. Quocirca intendamus , ne forte nobis etiam dicat Sermo Dei filius : *Quia veritatem dico , non creditis mihi : Quis ex vobis arguit me de peccato ?* Sermo Dei Filius cum aperte voluntatem ſuam ob oculos poſuiſſet , ita ut ne unus quidem audientium contradicere poſſet , etiam hæc dicit , viſum perſtringens eorum qui ſibi non aſſentiebantur : ſi non oſtenditis ea quæ dicuntur peccata eſſe , jam jure à vobis exigo conſenſum. Magnam autem fiduciam habet Ser-

Joh. 8. 45, 46.

A Ἡ ἀλήθεια ἐλεύθερόϑ αὐτὸς, ἐπαπορήσομεν τὲς τοῖς τοιέτοις φησίν · ἐγὼ ϑ ὅτι τ ἀληϑῆ λέγω, ϑ πιϑύετέ μοι · ϑ ἐπίστευον εἰ δυνατόν τις τ αὐτ κατά τινα μὴ ἐπινοιαν πιϑύϑ , ϑ ϑ ἑτέραν μὴ πιϑύϑ. οἷ , ϖ ἐνδεδίγμαϑος ἔτυχεν, οἱ πιϑύοντες μὴ εἰς ὃν ὅτι ποντίῳ πιλάτ ἰησῦν ἐσαυρωμμένον ἐν τῇ ἰϑδαίᾳ , μὴ πιϑύοντες ϑ εἰς ὃν γεγννημμένον ἐκ μαρίας τ πρϕήτν, ϑτοι εἰς ὃν αὖϑν πιϑύσι , ϑ ϑ πιϑύσι · ϑ πάλιν οἱ πιϑύοντες μὴ εἰς τὸν ποιήσαντα ἐν τῇ ἰϑδαίᾳ ϖ ϑναγεγραμμένα τέρατα , ϑ σημεῖα ἰησῦν , μὴ πιϑύοντες ϑ εἰς ὃν ἰησῦν * τ πο- * Vide ἡσάντος τὸν ϑρανὸν καὶ τὴν γῆν , εἰς * ὃν πιϑύϑσι , ϑ ϑ πιϑύσι · πάλιν τε αὖ οἱ πι- Ten. ϑύοντες μὴ εἰς τὸν πατέρα ἰησῦ χριϛοῦ, μὴ πιϑύοντες εἰς ὃν δημιϖργὸν , ϖ ποιητὴν τῶν ὅλων πάντων , ὅτοι εἰς τὸν αὖϑν πιϑύσι , ϑ ϑ πιϑύσιν · ἀλλὰ ϖ οἱ πιϑύοντες μὴ εἰς ὃν ποιητὴν ϑρανῦ καὶ γῆς , μὴ πιϑύοντες δὲ εἰς ὃν πατέρα ἰησῦ τ ἐσαυρωμμένν ὅτι ποντίῳ πιλάτῳ, εἰς ὃν ϑεὸν πιϑύσι , ϑ ϑ πιϑύσιν. ἵν οὖν μὴ ϖδὰ πόδας ἐναπίωμα ἦ , ὡς μὴ συνεωρακότος τ γράφοντος ὃ διαλέγεται ὃ τοιῦτον, φήσις ὅτι ὁ λέγων ϖρὸς τὸς πιϛευκότας αὐτῷ ἰϑδαίους τό · ἐγὼ ϑ ὅτι τὴν ἀλήϑειαν λέγω , ϑ πιϑύετέ μοι , πιϑύσι κατά τινα ὑπόνοιαν καὶ καθ ἑτέραν μὴ πιϑύσι ταῦτα ἔφασκε · ϑ εἰκὸς ὅτι ὑπίϑυον μὲν αὐτοῖ κατὰ ὃ ὁρατὸν ϖῷ τὰ τεράτια . οὐκ ὑπίϑυον ϑ τοῖς βαθύτερον ἐπ αὐτ λεγομένοις · ϑ ἀρμόζῃ γε τῷ · γνώσεϑε τὴν ἀλήϑειαν, λεγομένῳ μὴ ἐγνωκόσι τὴν ἀλήϑειαν, ὃ , ὅτι τὴν ἀλήϑειαν λέγω , ϑ πιϑύετέ μοι , ὡς ἔλεγε, καθ ὃ μὲν τεράτια ποιῶ , πιϑύετέ μοι , καθ ὃ ϑ τὴν ἀλήϑειαν λέγω, ϑ πιϑύετέ μοι · τοῦτο δ ἀ ϑ νῦν ὅτι πολλῶν ἴδοις , ϑαυμαζόντων μὲν ὃν ἰησῦν ἐπὶ ἐνορῶσι τῇ ἱϛορίᾳ αὐτ ἰσορέια, μηκέτι ϑ πιϑύοντων ἐπὶ βαθύτερς, ϑ μείζων τῆς ἕξεως αὐτῶν ἀνϕπύσσεται λόγος, ἀλλ ἐναντιϑύντων αὐτὸν ἔλεγξιν · διόϖερ ϖροσχώμεν μή ποτε ϑ ἡμῖν εἴπῃ ὁ λόγος , ὅτι τὴν ἀλήϑειαν λέγω ϑ πιϑύετέ μοι . τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγξει με ϖερὶ ἁμαρτίας ; ὁ λόγος ἐκὰν ϕανῶς αὐτῷ ϖαρίσᾳ ϑ ἔνλημα , ὡς μηδαμῶς δυνηϑῆναι δυσωπῶν τὸς μὴ συνϕϑεγγομένους , ὅτι εἰ μὴ ἐλέγχετε τὰ λεγόμενα ἡμῖν ἁμαρτήματα, ἀπαιτῶ ἂν δικαίως ἤδη τὴν συγκαϑάϑεσιν · ἔχω ϑ καὶ κ ϑ ῥητὸν παῤῥησίαν ϑ

σωτῆρος ἡ λέξις, μηδενὸς μὴ δὐναμένου εἰπεῖν μὴ πεποιθότος τῇ ὅτι οὐ μὴ ἡμαρτηκέναι, τό· τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; μόνῳ γὰρ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε, πεπειραμένοις καὶ πάντα καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας, ταῦτα πρὸς πάντας τοὺς πώποτε ἐγνωκόσι δύναται εἰπεῖν δυναμένῳ· ἀκούω δὲ τοῦ· τίς ἐξ ὑμῶν, λεγομένου οὐ πρὸς τοὺς παρόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλον τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὡς εἴ τις ἐσαφηνίζετο, τίς ἐκ τοῦ γένους ὑμῶν, ἢ πῶς ὁποῖος δήποτε ἄνθρωπος ἐλέγξαι με δυνήσεται περὶ ἁμαρτίας; ἀλλ' οὐ δῆλον ἐπὶ τοῦτοις· καὶ τὸ δυνατὸν δὲ ἀνθρωπίνη φύσει πρὸς τὸ· μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ, πάντι τρόπῳ φιλοπονητέον τοιούτου ἀσφαλοῦς καθαρᾶς συνειδότος παρρησίαν πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὥστε ἂν εἴπῃ ἡμᾶς περὶ τῆς ἕξεως, καὶ μὴ πάνυ ἀρχὴν τῆς πίστεως χρόνῳ πρὸς ἕκαστον τῶν ἡμᾶς γνωσκόντων τό· τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ γὲ μὴ δυνατὸν τοῦτο, ἐξ ὃν λόγον συμπεπληρώκαμεν, εἰπεῖν· τοῦτο δὲ ὁ πρὸς ἀνθρώπους μόνον οὐ εἶπεν ὁ σωτήρ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διάβολον, καὶ τοῖς ἐπ' αὐτὸν δυνάμεως μηδὲν ἐχόσης εἰπεῖν εἰς ἔλεγχον τὸν περὶ ἁμαρτίας αὐτοῦ· ἐν τούτῳ γε ἀνάγκην ἔσχε τοῦ· ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐδέν· δυνατὸν δὲ ἐκ πολλῆς ἐπιμελείας τὸ ἀπὸ τινος ἀσφαλοῦς χρόνου παρρησίαν πρὸς ὃ εἰπεῖν ἡμᾶς τοῦ ζητοῦντος καθ' ἡμῶν ἀφορμὴν διάβολον, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ πρὸς τὸν τῆς ὀργῆς καιρόν· τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι; ἄξιον ἰδεῖν τὴν ἐπιφάνειαν ἐκ τοῦ πράγματος. τοῦτο γὰρ ἐροῦμεν εἰ καὶ σκῆπτρον πρὸς ὃ ὁ λόγος οὐκ ἀπεκρίναντο πρὸ δέοντος ἀπόκρισιν ἐξενέγκαντες· εἴποι γὰρ ἄν τις, διὰ τοῦτο οὐ πιστεύομεν, ἐπεὶ οὐ θεωροῦμεν ἵνα ποτὲ ὁ λέγει ἐστὶν ἀλήθεια. οὐ θεωροῦμεν δὲ τῶν μηδέπω κεκαθαρμένων ἡμῶν τοῖς τῆς φύσεως ὀφθαλμοῖς τὰς ἀληθείας ὄψεις· οὐ ἐσμὲν τοιοῦτοι ἐσμὲν, οὐκ ἐσμὲν ἐκ τοῦ θεοῦ. εἰ οὐδέπω ἐσμὲν ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' οὐ τῶν ἀληθείας ὄψεις θεωρητικοὶ οὐκ εἰσὶ κεκαθαρμένοι, τῶν ὀπτικῶν καλύπτεσθαι, ἢ πεπαχύνθαι, ἢ τεθολῶσθαι αὐτοὺς ὑπὸ τῆς κακίας· κατανοοῦντες δὲ ἐπὶ τὸ κυρίως πιστεύειν, καθ' ὃ πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ὁ χριστός ἐστιν, ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, καὶ ἀναπαυόμενοι ὅσῳ τῷ ὄντως πιστεύειν ἀπολαμπόμεθα, ταῦτα ἀποκρινόμεθα, τῷ δυνατὸν

A vatoris oratio in hoc dicto, nullo homine cum ea confidentia, quæ nascitur ex non peccasse, dicere valente: *Quis ex vobis arguit me de peccato*, sed solo Domino nostro dicere hæc valente ad omnes qui unquam illum cognoverunt: qui peccatum non fecit, *per omnia tentatus juxta similitudinem, absque peccato.* Quod autem dixit: *Quis ex vobis*, sic intelligo, ut id ad non præsentes tantum, sed ad universum hominum genus dictum sit: tanquam si sic explanaretur: Quis ex vestro genere, vel quis qualiscunque tandem sit ille homo, arguere poterit me de peccato? at certe nemo. Propter autem hoc dictum: *Imitatores mei estote, & ego Christi*: omni modo contendendum nobis est, ut juxta vires humanæ naturæ talem recipiamus fiduciam mundæ conscientiæ erga omnes homines, ut dicamus in futurum, ac post fidei principium ad singulos nos agnoscentes: *Quis ex vobis arguet me de peccato*, etiam si factu facile non est, ut hoc dicamus, cum complevimus rationem. Cæterum non ad homines tantum Servator dixit hoc, sed etiam ad Diabolum, atque ad Potentias illi subjectas, nihil valentes, quod ipse peccaret, ipsi objicere. Et hoc sane consequens est illi. *Venit princeps mundi hujus, & in me non habet quicquam, & nihil in me invenit.* Possumus vero etiam nos ex multa diligentia per aliquod tempus fiduciam recipere ad dicendum Diabolo quærenti adversum nos occasionem, cum animam efflamus: *Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?* Dignum est ut videamus quid innuatur ex hac interrogatione: at hoc videbimus, etiam si illi, ad quos erat sermo, non responderint proferentes conveniens responsum: respondere enim posset aliquis; hanc ob causam non credimus, quoniam non videmus quonam pacto illud quod dicit, sit veritas; non videmus autem eo quod nondum mundati sint in nobis illi oculi, qui vim perspiciendæ veritatis natura habent. Et quoniam tales sumus, non sumus ex Deo; quod si nondum ex Deo sumus, etiam oculi vim perspiciendæ veritatis habentes mundi non sunt, vel quia cooperti sint, vel quia sint crassi, vel quia sint turbidi propter vitium. Ac considerantes diligenter quidem quid sit proprie, juxta illud dictum: *Omnis qui credit quod Jesus Christus est, ex Deo genitus est*, sentientesque quantum absimus ab hoc credendi modo, hæc respondeamus:

Num. viii. 7.

Hebr. 4. 15.

1. Cor. 11. 1.

Joh. 14. 30.

Joh. 8. 46

1. Joh. 5. 1.

obsecrantes medicum oculorum animæ, ut sua ipsius tum sapientia, tum amore, quo genus humanum prosequitur, omnia faciat, quo aperiantur oculi nostri adhuc clausi ab ignominia nostra, propter vitium; juxta illud: *Cooperuit nos ignominia nostra*; & confitentibus nobis exaudientur causæ, cur nondum credamus, & quasi male affectis, atque medico egentibus opem ferens Dominus cooperabitur nobis ad percipiendum donum credendi, tertio loco apud Paulum positum, dum recensetB dona; nimirum post donum sapientiæ, & post donum scientiæ, quibus subjungit: *Alij fides per eundem spiritum*: de quo dono & alibi inquit: *A Deo nobis donatum est, non solum ut in ipsum credamus, verum etiam ut pro ipso patiamur.* Atque equidem si quis efficaciam credendi notarit, videbit manifesto non vulgare donum, quod quis credat nulli alij, præterquam soli vero: præsertim cum plura dogmata, eaque varia divulgentur à multis vera se docere promittentibus. Hoc enim iamC probati etiam nummularij officium est, quem si quis perfectum nominarit, haud aberrabit; cum etiam in Hebræorum Epistola scriptum sit: *Perfectorum est solidus cibus, nempe horum, qui propter assuetudinem sensus habent exercitatos ad discretionem boni pariter, & mali. Qui ex Deo est, verba Dei audit; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Qui diversarum naturarum introducunt commentum, quique dicunt filios Dei natura tales existere, eosque solum capaces esse verborum Dei propter cognationem, quam cum Deo habent, ex hoc etiam loco existimant, se probare quod proposuerint: hoc contextu quemD mordicus etiam tenent in suam opinionem trahentes rudes, & sine iudicio, nec valentes respondere ad probabilitatem voluntatis contextus, neque videntes eius solutionem hunc in modum se habentem: si palam est, quotquot receperunt lucem veram, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, non quia sint ex Deo, recepisse eam (nam si eo quod essent ex Deo recepissent illam, haudquaquam de eisE scriptum fuisset: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis credentibus in nomen eius, potestatem ut filij Dei fierent*) liquere etiam eos qui non sunt ex Deo, potestatem non habere aliquo pacto filios Dei fieri, antequam acceperint veram lucem. Immo qui acceperint, ne filij quidem Dei adhuc sunt, sed potestatem accipiunt filios Dei fie-

Ierem. 3. 25.

1. Cor. 12. 9.

Phil. 1. 29.

Hebr. 5. 14.

Ioh. 8. 47.

Ioh. 1. 12.

τες τὸν τῆς ψυχῆς ὄφεων ἰατρὸν τῇ ἑαυτοῦ σο-
φίᾳ, & φιλανθρωπίᾳ πάντα ποιῆσαι & ἐπὶ
τῷ ἀποκαλυφθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἔτι
κεκαλυμμένους ἀπὸ τῆς αἰσχύνης τῆς καθ' ἡμᾶς κακίας ἀπ-
μίας ἡμῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦτο· ἐπεκάλυψεν
ἡμᾶς ἡ ἀτιμία ἡμῶν· ἐπακούσεται γὰρ ἡμῶν ὁ-
μολογούντων τὰ αἴτια τοῦ μηδέπω ἡμᾶς πιστεύειν,
καὶ ὡς κακῶς ἔχουσι τῷ χρῄζουσιν ἰατροῦ συνεργήσει πρὸς τὸ χαρίσασθαι ἡμᾶς τὸ εἰς τὸ
πιστεύειν χάρισμα, τρίτον παρὰ τῷ παύλῳ ἐν
ᾧ καταλέγει τὰ χαρίσματα τεταγμένον, μετὰ
τὸν τῆς σοφίας λόγον, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας λό-
γον, οἷς ἑπιφέρει· ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ
πνεύματι, εἶτα ἑξῆς χαρίσματος & ἐν ἄλλοις
φησίν· οὐκ ἀπὸ θεοῦ ὑμῖν ἐχαρίσθη, ἀ μόνον εἰς
χρεῖσσον πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πά-
σχειν. καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας δὲ ἑπιζητήσωμεν σα-
φὲς * ἔσεσθαι ὅτι οὐχὶ τυχοῦσα δωρεά ἐστι τοῦ * Χ. ἴσως
θεοῦ, πλήρωσις δογμάτων ἀληθῶν ἀπὸ πολ-
λῶν κηρυσσομένων τὸ διδάσκειν τὸ ἀληθὲς ἐπαγ-
γελλομένων, ὃ μηδενὶ ἢ μόνῳ τῷ ἀληθῆ πι-
στεύσαντι· τοῦτο γὰρ ἤδη καὶ δοκίμου παραζητεῖ ἔρ-
γον τυγχάνειν, ὃν τέλειον ὀνομάζων οὐκ ἂν * ἀ- * Χ. ἴσως
μαρτήσατε, καὶ ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους γεγραμ- ἁμαρτ.
μένῃ τῷ· τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν
διὰ τὸ ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα
ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ· ὁ
ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ ἀκούει· διὰ
τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔ-
στε· δοκοῦσιν οἱ τὸ πρὸς διαφόρων φύσεων εἰσά-
γοντες μυθοποιΐαν, καὶ λέγοντες εἶναι φύσει ἐκ
τοιούτους κατασκευῆς ἰδίας θεοῦ μόνον διὰ τὸ
πρὸς θεὸν συγγενὲς δεκτικὰς τοῦ τῶν θεοῦ ῥη-
μάτων, καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύναι, ὃ προ-
κείμενον αὐτοῖς, συναρπάζοντι μέλει ἀπὸ τού-
του τοῦ ῥητοῦ προσδιατείνοντες αὐτῷ τοὺς ἀκρί-
τους καὶ μὴ δυναμένους πρὸς τὸν παραυτίκα τῆ
χρήσεως τοῦ ῥητοῦ ἀπόντα, μηδὲ βλέποντας
αὐτοῦ τὸν λύσιν ἥτις ἔχοισ᾽ ἄν. εἰπεῖν ὅσοι ἔλα-
βον τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα
ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἵνα εἰ
καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ εἰλήφεισαν αὐτό. εἰ γὰρ τῷ εἰ
ἐκ τοῦ θεοῦ εἰλήφεσαν αὐτό, οὐκ ἂν πρὸς ἀπὸ
αἰτιολογίαν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύ-
σιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. δῆλον ὅτι οἱ μὴ ὄντες
ἐκ τοῦ θεοῦ πρὶν μὴ λάβωσι τὸ ἀληθινὸν, οὐδὲ
ἐξουσίαν πως ἔχουσι τοῦ τέκνα θεοῦ γενέσθαι· ἐπεὶ
δ᾽ λάβωσιν αὐτὸ, τέκνα μὴ οὐδέπω γενο-
μένα θεοῦ, ἀλλ᾽ ἐξουσίαν λαμβάνουσι, διὰ τοῦ

ἐλληφέναι ὃ φασ, ἡμέαθαι τέκνα θεῦ. τότε ἠμόυμοι ὀκ τῦ θεῦ, & τὰ ῥήματα ἀκήκοσιν αὐτῦ, οὐκέτι ἁπλύστερον πιςεύοντες μόνον, ἀλλ' ἤδη & ὀξυτικώτερον καταυοῦντες τὰ τῆς θεοσεβείας πεάγματα. οἱ μὴ ὡσαύτως φιλοτιμησάμενοι ἔτι, τέκνα μὲν ἠ γίνονται θεῦ, οὐδὲ ὀκ τῦ θεῦ, ἐξ ὧν τέτο ὀκ ἀκήκοασι τὰ ῥήματα αὐτῦ, οὐδὲ σωίασι τῦ ἐλληφέναι

* χ. πὸ αὐτῶν · μόνοι δὲ ἐν τῇ * πεώτῃ τέκνων τῦ θεῦ * καταξιῶν, τῇ πεπιςευκότων μόνον, δόλοι θεὸν, ὦ ἐλήφθαναι ὃ τῆς υἱοθεσίας εἰς φόβον πνεῦμα, ἐν μὴ ἐσπαδακέναι πεοβλῆναι ἐν πεοκόψαι, ὥστε ἐν ὃ τῆς υἱοθεσίας χαρῆναι, ἐν ᾧ κράζουσιν οἱ ἔχοντες αὐτὸ Ἀββὰ ὁ πατήρ · ὅτι γὰ καθ' ὅλα ἀνθεώπου ἀρχὴν ὑὸς ὄντι θεῦ, δῆλον μὲν ἐν τῷ · ἡμεῖς τέκνα φύσει ὀργῆς, ὥσπεο παῦλος ἐκεῖ ἔφη τέτο εἰρηκώς. σαφὲς δ' ἐν τῷ · ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τὺς ἐχθεὺς ὑμῶν, ἐν πεοσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τῦ πατεὸς ὑμῶν τῦ ἐν ἐρανοῖς · εἰ γὰ παῦλος φύσει ὀργῆς ὑὸς, πῶς ὑπὲρ παῦλον ὄσον ὅτι τὴν καταςκευὴν ὀκ ὀργῆς υἱὸς, πεὶν ἢ λαβεῖν ἐξεσίαν τέκνα θεῦ ἡμέαθαι, & πεὶν τὸ τέκνον ἡμέαθαι θεῦ; ἐν εἰ ὀκ ἄλλως γίνεταί τις υἱὸς τῦ ἐν ἐρανοῖς πατεὸς, ἢ ὀκ τῷ ἀγαπᾶν τὺς ἐχθεὺς ἑαυτῦ, & πεοσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν διωκόντων αὐτὸν, δῆλον ὡς οὐδεὶς ᾧ φύσει ἔτι ὀκ τῦ θεῦ, τὰ ῥήματα τὰ θεῦ ἀκήκοε, ἀλλὰ παλαβὼν ἐξεσίαν τέκνον θεῦ ἡμέαθαι, & χεηςὸν ἀναθὲν εἰς δέον τῇ ἐξεσίᾳ, & παλαπεκέναι τὺς ἐχθεὺς, & πεοσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηεαζόντων, ἡμόυμος υἱὸς τῦ ἐν ἑαυτοῖς πατεὸς, τότε ὄντι ἐκ τῦ θεῦ, ἐν τὰ ῥήματα τῦ θεῦ ἀκήκοε, σωιὸς αὐτῶν & ὑπερήμερω αὐτῶν ἀναλαμβάνων. ὃ ὧν ἴδιον ἦν ὅλων, ἀλλὰ τέκνων ὄντι θεῦ, τῇ πᾶσαν μὲν καταργηθήσαν ἡμῶν, πλὴν δὲ ἀπὸ θεῦ ἀληθοῦς, ἐξὸν τῦ τῆς υἱοθεσίας πνεύματος · ἅμα δὲ ὑπομελέτερον καταυοητέον πῶς δεῖ λέγεσθαι τό · τὰ ῥήματα τῦ θεῦ ἀκήκοε, ᾧ ὅμοιόν ὄντι καὶ τό · τὰ ἐμὰ πεόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκήκοεν ·

* χ. ἀκήκ εἰ γὰ ὄντι φίλης σωηκόης θέσιος τὸ * ἀκήκοε λαβεῖν, καὶ οἱ ψυχικοὶ θεὸς χρόνον πιςεύοντες ἔσονται ὀκ τῦ θεῦ, μεμαετυεημένοι ὑπὸ τῦ λόγυ ὅτι πεὸς καιρόν τινες πιςεύουσιν · εἰ δὲ τῦ ὃ, ἀκήκοε, ὀκλαβοιμεν ὄντι τῦ τυφλῦ ἀνθεώπε, δῆλον ὅτι κἂν ἐν ἑνὶ ἁμαετάνων, ὀκ ἔστιν υἱὸς θεῦ, ὅσα ἡμᾶς μὴ ἀθλίβειν τὺς λέγοντας ὀκ μεθοδολῆς γίνεσθαί τινα υἱὸν θεῦ, ἐκείνως δὲ μὴ πάνυ δύνασθαι δυναμένους

A ri, & tunc ex Deo geniti, etiam verba Dei audiunt: non amplius tantum simpliciter credentes, sed iam acutius res divini cultus intelligentes. Porro qui huiusmodi esse non contenderint, nec filij Dei fiunt, nec sunt ex eo; & hanc ob causam neque audiunt verba ipsius, neque intelligunt voluntatem illorum, sed manent in statu præcedenti filios Dei; nempe in statu eorum, qui tantum crediderunt, serui Dei, eo quod acceperint seruitutis spiritum in timore, nec contenderint eo procedere, & proficere, ut etiam adoptionis filiorum spiritum acciperent, per quem clamant illum habentes, Abba pater. Quod enim generatim nullus homo ab initio sit filius Dei, palam est tum ex hoc dicto: *Eramus natura filij iræ* (id quod Paulus etiam de seipso dixit) tum ex eo: *Dico autem vobis; Diligite inimicos vestros, & orate pro persequentibus vos, vt sitis filij Patris vestri cœlestis*: nam si Paulus natura filius iræ erat, quis non filius iræ, antequam accipiat potestatem filium Dei fieri, & antequam filius Dei efficiatur, superior est Paulo, quatenus ad creationem attinet? Quod si non aliter efficitur aliquis filius Patris cœlestis, nisi diligendo suos ipsius inimicos, & orando pro persequentibus se, perspicuum est nullum hominem, eo quod natura sit ex Deo, verba Dei audire, sed quia acceperit potestatem ut filius Dei efficiatur, eaque utatur commode, & eo quod dilexerit inimicos, & oraverit pro se lædentibus, factus filius Patris cælestis, tunc esse ex Deo, & verba Dei audire, intelligens ea, & scientiam illorum recipiens: quæ res non propria est seruis, sed his qui sunt Dei filij, qui omnem quidem ortum destruxerunt, sed ortum à Deo receperunt, duce spiritu adoptionis. Pariter illud etiam diligenter considerandum est, quomodo accipi opus sit hoc dictum: *Verba Dei audit*: cui simile est illud: *Oves meæ vocem meam audiunt*. Nam si vocabulum audiendi de nudo sumamus consensu, etiam animales ad tempus credentes ex Deo erunt: de quibus Seruator inquit quosdam esse qui ad tempus credant. Rursum si verbum audiendi, sumamus pro eo quod est, seruare mandata, perspicuum est vel in uno peccantem, non futurum filium Dei: quod quidem non nos premit, qui dicimus ex mutatione unumquenque filium Dei fieri, sed illos qui neque seipsos, neque ijsdem disciplinis imbutos facile offendere possunt

Ioh. 10.

[ἀναμάρτητους, hoc est] impeccabiles. Quod si, audire, sumamus pro eo quod est intelligere, & considerare, ostendant aliquem omnes hunc in modum Novi Testamenti sermones audientem: ut illum dicamus filium Dei, si expositio illius in sacris inversionem non recipiat: nos enim etiam in his magnum quendam, & admirandum imaginantes esse eum, qui iam filius Dei effectus est, non inscite indicavimus quisnam sit ille qui ex deo est, explanantes illud: *Qui est ex Deo, verba Dei audit.* Vide vero paradoxon quod ex contrarijs emergit, scilicet quod aliquis filius Dei alio sit magis filius Dei, & quod alius filius Dei sit magis alio in duplo filius Dei: quod quomodo ex contrario ostendatur, sic proponemus. In Evangelio à Matthæo tradito secunda comminatio ad Pharisæos, & scribas sic se habet:

Matth. 23. 15. *Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia obitis mare, & terram, ut faciatis unum proselytum; & cum fuerit factus, facitis illum filium gehennæ, duplo magis quam vos estis*: igitur hac ratione, neque quidam natura sunt filij gehennæ, neque gehennæ filij ex æquo sunt illius filij, si alius duplo magis quam alius est gehennæ filius. Quod si alius duplo magis quam alius est gehennæ filius, cur non etiam perditionis, & mortis, & tenebrarum, & cæterorum, quorum qui varie peccant sunt filij? Quod si in his sic se res habet, cur non etiam filij lucis alij duplo magis quam alij erunt, & filij vitæ, & filij sapientiæ, atque etiam hunc in modum filij Dei? quod si duplo alius magis quam alius efficitur filius Dei, cur non etiam multipliciter, & tanto multipliciter, quanto multipliciter dignum est considerare esse primogenitum totius creaturæ filium Dei super omnes, qui sunt filij Dei, & non amplius habent spiritum servitutis in timore, sed acceperunt spiritum adoptionis? Fortassis igitur plura cum sint verba Dei, non solum quæ scripta sunt, verum etiam ineffabilia, & quæ homini dicere nefas est, & ea de qui-

Ioh. 21. 25. bus inquit Iohannes: *Nec ipse opinor mundus caperet eos qui scriberentur libros*, quilibet qualiacunque verba Dei audiens, & intelligens, iam ex Deo est; & quanto plura verba Dei audierit, tanto magis efficitur ex Deo: ut iam re vera aliquis qui audierit omnia verba Dei nostri nominetur filius Dei, si hoc apparuerit in aliquo qui accipiat spiritum perfectæ adoptionis, & eximie nascatur filius Dei, & omnino, & totaliter,

ἀναμάρτητους ἑαυτοὺς, ἢ τοὺς ἐν τοῖς ἀνω μαθήμασι· εἰ δὲ ὃ, ἀκούσῃ, λαμβανόμενον ὅτι ἡ συνιέναι, ἢ νοῆσαι, δείκνυσι πάντα τὰ ῥήματα ἀκούοντα ὅτι τῆς καινῆς διαθήκης λόγων * εἷς κείμενον εἴπωμεν υἱὸν θεοῦ, εἰ μὴ ὄπισθέχοιτο ἀναστροφὴ εἰς τὰ ἄγια γράμματα ἡ ἐκδοχὴ αὐτῶ· ἡμεῖς γὰρ καὶ ἐν τούτοις μέγα τι καὶ θαυμαστὸν εἶ) φαντάζόμενοι ὃν ἤδη υἱὸν θεοῦ, οὐκ ἀλεξησόμεθα δικαίως τῆ ἐν τῶ θεῶ ἀξιληφότες τὸ· ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ ἀκούει· * ἤδη δὲ καὶ ἐν τῆ ἐναντίων παραδόξον ἀνεφάνη ἀποδείξαι δυνατὸν ἔχειν· τί δὲ τὸ παράδοξον, ἢ τὸ εἶναί τινα ἕτερον υἱὸν θεοῦ μᾶλλον υἱὸν θεοῦ, καὶ διπλάσιον ὡς ἕτερον ἕτερον εἶ) υἱὸν θεοῦ; πῶς δ' τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐναντίων δείκνυται, ὧδε προθησόμεθα· ἐν τῶ κατὰ ματθαῖον, ὁ περὶ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων δεύτερος παλαισμὸς ὧδέ πως ἔχει· οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον, καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν· οὐκοῦν τοῦτο ὅτι φύσει υἱοὶ γεέννης εἰσί τινες, ἀπὸ ὁπόσης οἱ τῆς γεέννης υἱοὶ υἱοί εἰσιν αὐτῆς, εἴη ἕτερος ἑτέρου διπλότερον υἱός ὅστιν αὐτῆς. Εἰ δ' ἕτερος ἑτέρου διπλότερός ὅστιν υἱὸς τῆς γεέννης, δῆλον τί ἐκεῖ ἢ τῆ ἀπωλείας, ἢ τῶ θανάτου, ἢ ὧν σκότους ἢ τῶν λοιπῶν ὧν οἱ διαφόρως ἁμαρτάνοντες εἰσὶν υἱοί; εἰ δ' ὅτι τούτων, διὰ τί οὐκεῖ υἱοὶ φωτὸς διπλότεροι ἕτεροι ἑτέρων ἔσονται ἢ υἱοὶ ζωῆς, ἢ υἱοὶ σοφίας; ὥσπερ δὲ υἱοὶ θεοῦ, εἰ δὲ διπλάσιον ὡς ἕτερος τοῦ ἑτέρου υἱὸς τοῦ θεοῦ, δῆλον τί οὐκεῖ ἢ πολλαπλασιόνως, ἢ τοσαυτοπλασιόνως ὁποσαπλασιόνως ἄξιον νοῆσαι ἐστὶν πρωτότοκον πάσης κτίσεως υἱὸν τοῦ θεοῦ, παρὰ τοὺς λοιποὺς υἱοὺς τοῦ θεοῦ, ἢ τοὺς μηκέτι πνεῦμα δουλείας ἔχοντας εἰς φόβον, ἀλλ' εἰληφότας πνεῦμα υἱοθεσίας; τάχα οὖν ὥσπερ πλειόνων ὄντων τῶν ῥημάτων τοῦ θεοῦ, ἃ μόνον τῶν ἀναγεγραμμένων, ἀλλὰ ἢ τῶν ἀῤῥήτων, ἃ οὐκ ἔξον ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, ἢ τούτων περὶ ὧν φησιν ὁ ἰωάννης· οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία, πᾶς μοι οἰωνταιοῦν ῥημάτων ἀκούων τοῦ θεοῦ ἤδη ὅστιν ἐκ τοῦ θεοῦ· ὅσῳ δ' πλείονων ἀκούσῃ ῥημάτων τοῦ θεοῦ, τοσαυτοπλείονος ἐκ τοῦ θεοῦ· ὡς, * εἰ δεῖ ὥπως ὀνομάσαι, πάντων ἀκούσας τῶν ῥημάτων τοῦ θεοῦ, ἐπί γε τούτου φθάνῃ ὅπου τινα τῶν λαμβανόντων δ' τὴν υἱοθεσίας πνεῦμα, τελείως ἢ ὑπερβολικῶς ἐκ υἱὸς θεοῦ, καὶ πάντη, ἢ ὅλῳ ὅλων, ἢ ὅλως ἐκ

* χ. ἵνα ἐκεῖνα

* χ. ἔστι δὲ

τοῦ θεοῦ· βέλτιον μὲν ἑρμηνεύεται ὁ ἀκριβὴς τοῦ ὅλου ἢ ὅλος, ἁπλούστερον ὅλος τοῖς δόγμασι, καὶ πάσῃ τῇ γνώσει, καὶ πᾶσι τοῖς μυστηρίοις, ὥστε καὶ εἰπεῖν ὅλον, καὶ ἐξ ὅλου γεγονέναι ἐκ τοῦ θεοῦ τὸν εἰδότα πάντα τὰ μυστήρια, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ μὴ τύχοντα τῆς τελείας ἀγάπης καθορᾷ τὴν κατόρθωσιν· ἔσται δ' εἰ* δώσεται ἀκωλύτως τοῦτο· ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, εἴποι ἂν * τις τοιοῦτον, καὶ ἐκ μέρους ἐσμὲν υἱοὶ τοῦ θεοῦ· καὶ πάλιν· ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, καὶ τὸ ἐκ μέρους καταργηθῇ, καὶ τὸ τέλειον τοῦ γίνεσθαι ἡμᾶς υἱοὺς θεοῦ ἐλευσόμενον, καταργᾶν τὸ ἐκ μέρους γεγονέναι υἱόν τινα τοῦ θεοῦ· μὴ ἀζήτητον δ' ἐάσαντα καὶ τὸ πῶς ἐπὶ τοῦ πότερον ποτὲ δυνατὸν ἐκ μέρους μὲν εἶναι τινὰ τῆς διαφερούσης μοίρας τὸν θεὸν πατέρα, ἐκ μέρους δὲ τῆς ἐναντίας, ἢ ἔστιν ἀμήχανον ὄντως ἔχειν· ὡς σκοπεῖσθαι πῶς λέγονται υἱοὶ πολλοὶ ἑνὸς πατρὸς, πότερον διὰ τοὺς προγόνους, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων, ἢ καὶ διὰ τοιαύτην τινὰ ἐνθύμησιν· λαβόντες ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, πάντα προσλαμβάνομεν, ἵνα γενώμεθα ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ ῥήματα αὐτοῦ ἀκούωμεν, καὶ προκόπτωμεν * καὶ τῷ μᾶλλον καὶ ὁ εἰς ἐκ τοῦ θεοῦ, ἵνα προκόπτωμεν καὶ ἐν τοῖς ἀκούειν ῥημάτων τοῦ θεοῦ, πλείονα ἐκ τούτων ἀεὶ φανέντες, ἐάς πάντα χωρήσωμεν τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ, ἢ ὅσα γε ἐνδέχεται χωρῆσαι, καὶ νῦν, καὶ μὴ τοῦτο τοὺς ἀξιωθέντας τῆς υἱοθεσίας πνεύματος· ὁσάκις δὲ ῥημάτων λεγομένων τοῦ θεοῦ ἐκ ἀκούομεν, τυγχάνει, καὶ συμβαίνει αὐτῶν, τοσαυτάκις νομιστέον ἐλλείπεσθαι, ὡς οὐκ ὄντας ἐκ τοῦ θεοῦ· διὸ ἔστι γὰρ οὐκ ἀκούει ὁ μὴ ἀκούων ῥημάτων θεοῦ, ἐπεὶ οὖν ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστι, καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔστι περὶ ἑαυτοῦ· κατίδοιμι ἂν ἐγὼ ποτὲ λαβὼν ἤδη ἐξουσίαν τέκνον θεοῦ γενέσθαι, καὶ δυνάμενος ἐκ τοῦ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων, γενέσθαι υἱὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός· ἀποκρίνονται οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς ὅτι σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; εἰκὸς ἐπὶ τούτῳ πολλάκις, καὶ ὃ σιωπώμενον, ὑφ' ἑαυτῶν ἔλεγον τοῦτο τοῦ σωτῆρός τινες, σαμαρείτην μὲν αὐτὸν ὀνομάζοντες, ὡς διαφωνοῦντα Ἰουδαίοις, διαφανισμοῦ τοῖς σαμαρείταις· διὸ καὶ συλλαβόντες Ἰουδαῖοι σαμαρείτην, ἐν πολλοῖς διαφωνοῦντες δόγμασι περὶ ἐκείνου· ἄξιον δὲ ὅσοι ζητοῦσι * σαμαρίτην ὃν μέλλοντα αἰῶνα ἀγνοοῦντα, καὶ μηδὲ τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνοντα προσεμένειν ὃν σωτῆρα

A & totus. Candidius autem sunt intelligendæ illæ voculæ, totaliter, & totus, ut respondeant totis dogmatibus, toti cognitioni, & totis mysterijs, adeo ut totus, & totaliter dicat se genitum ex Deo, qui noverit omnia mysteria, & omnem cognitionem, feliciter etiam gestis quæ sunt perfectæ dilectionis. Vide vero an is cõsequenter huic dicto: *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus,* 1. Cor. 13. 9. 10. possit dicere, Et ex parte sumus filij Dei: & rursum: *Cum venerit quod perfectum est, abolebitur quod ex parte est*; & illud cum venerit ut perfecte efficiamur filij, non amplius ex parte efficietur aliquis filius Dei. Nec hoc sinatur intactum, num fieri possit ut aliquis ex parte sit filius præstantioris partis, nempe divinæ, & ex parte sit alterius partis contrariæ; an potius hoc impossibile sit sic se habere. Similiter inquires quomodo multi unius patris dicantur filij, utrum propter proavos, & propter successores illorum, & propter talem considerationem. At vero cum acceperimus potestatem ut efficiamur filij Dei, omnia faciamus ut simus ex Deo, & verba eius audiamus, ut proficiamus etiam quia sumus ex Deo, proficiamus etiam quia audimus verba Dei, plura ex his verbis semper manifestantes, donec omnia perceperimus verba Dei, quæ vel nunc, vel in posterum percipere possunt ijs qui spiritu adoptionis digni habiti fuerint. Quoties autem verba quæ à Deo dicuntur, non audimus, hoc est, ea non intelligimus, toties consentaneum est nos redargui, perinde quasi non simus ex Deo: nam propter hoc non audit, qui non audit verba Dei, quoniam ex Deo non est, & ex Deo non est propter seipsum: etiam si aliquando acceperit potestatem fieri filius Dei, possitque diligendo inimicos, orando pro his, à quibus læditur, fieri filius Patris cœlestis.

TOMVS VIGESIMVSSEXTVS.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es, & dæmonium habes? Ioh. 8. 48.

COnsentaneum est propter id quod tacetur, quod frequenter inter se hæc quidam de Seruatore dicerent, Samaritanum illum appellantes, tanquam qui res Iudaicas adulteraret, non secus atque Samaritani: non enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis, in multis dogmatibus ab illis dissidentes. Sed profecto quæsitu dignum est quomodo Samaritanis futurum sæculum negantibus, & ne animæ quidem perma-

nentiam admittentibus , ausi fuerint Servatorem dicere Samaritanum , qui quam plurima docuerat , & de resurrectione , & de iudicio. At fortassis hoc dicunt illum mordentes , perinde quasi eadem quæ illi decreta poneret. Verisimile est etiam aliquos existimasse eum non ex affectu de futuro seculo , de resurrectione , de iudicio docere , sed Samaritice affectum (perinde ac nihil reliquum foret post hanc vitam) simulationis causa propter opinionem quam habebant Iudæi , & ut illis placeret , de resurrectione , deque æterna vita verba facere. Quin Dæmonium quoque eum habere dicebant, propter ipsius sermones , qui hominum captum transcendebant , quibus patrem suum dicebat Deum , seque è cælo descendisse , quodque esset panis vitæ longe melior manna , adeo ut qui ex hoc pane comederet , victurus esset in æternum , aliaque innumera quibus Euangelia repleta sunt. Potest etiam propter suspicionem eorum circa Beelzebul dictum fuisse ; Tu dæmonium habes , quandoquidem quidam in Beelzebul principe Dæmoniorum existimabant eum eijcere Dæmonia , tanquam qui in se haberet Beelzebul. Atque inimici quidem dicentes ipsum habere Dæmonium , illi viderint : nos vero illi credamus dicenti: *Ego Dæmonium non habeo* : neque enim potest Dæmonium cæcorum oculos aperire , vel hæc signa facere quæ scripta sunt , quorum etiam vestigia , & reliquiæ , vel usque in præsens fiunt in Ecclesiis , in nomine Domini. Præterea quærat aliquis cur respondentibus Iudæis , non illis qui crediderant ei , duoque crimina ei impingentibus , nempe *Samaritanus es tu* , & : *Dæmonium habes* , non ad duo , sed ad unum , nempe , *Dæmonium habes* , respondet dicens : *Ego dæmonium non habeo.* Et vide an ad hoc applicari possit illud illius parabolæ , quæ est apud Evangelium Lucæ ; nempe de eo qui cum descenderet à Hierusalem in Hiericho , incidit in latrones; quem cum Sacerdos , & Leuita præterijssent , Samaritanus iter faciens venit ad eum , & viso eo misericordia motus est , & cum accessisset obligavit vulnera eius , infundens oleum , & vinum. Nam si poterit quis de hac parabola disputans ostendere ad nullum alium , præterquam ad solum Servatorem , referri posse quæ de Samaritano dicuntur , qui semimortuum , & delapsum in latrones curavit , is ostendet etiam quare Servator non negarit se Samaritanum. At vero alius , quia differant apud Paulum Iudæi ab his qui

A ἐπάλμησαν εἰπεῖν , τὸν διάσωσιν καὶ κρίσιν πλάσται ὅσα διδάξαμεν . ἀλλὰ μήποτε ὡς λοιδοροῦντες αὐτὸν τοῦτο λέγωσι , καὶ ὑπόληψιν τοῦ αὐτὰ ἐκείνους δογματίζοντα · εἰκὸς δὲ ὅτι πρὸς καὶ ἄρτον αὐτὸν μὴ ἀπὸ ἀληθείας τὰ περὶ μέλλοντος αἰῶνος , καὶ τὰ περὶ κρίσεως , καὶ ἀναστάσεως διδάσκειν , ἀληθεύοντα μὲν σαπρότητος , ὡς μηδενὸς μᾶλλον ὂν βίον ἀποκρύπτειν τοῖς ἀνθρώποις , προσαποίησιν δὲ ἔνεκεν , τοῦ δόξαν καὶ ἀρέσκειν τοῖς ἰουδαίοις , τὰ περὶ ἀνα-

B στάσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς προφερόμενον · τὸ δαιμόνιον δὲ ἔχειν ἔλεγον αὐτὸν , ἀπὸ τοὺς ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῦ λόγους , δι' ὧν πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεὸν , καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι , καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ τῆς ζωῆς ἄρτος πολλῷ κρείττων τοῦ μάννα , ὡς ὃν φάγοντα τοῦτον ὃν ἄρτον ζήσεσθαι εἰς τὸν αἰῶνα , καὶ ἄλλα μύρια ὧν πεπλήρωται τὰ εὐαγγέλια · δυνάμενον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ περὶ τοῦ βεελζεβοὺλ ὑποπτεύεσθαι αὐτὸν ἐρρῆσθαι , σὺ δαιμόνιον ἔχεις , ἐπειδήπερ τινὲς

C ἐν βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐνόμιζον αὐτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια . οἱονεὶ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν βεελζεβοὺλ · οἱ μὲν οὖν ἐχθροὶ εἰσαῦθις λέγοντες αὐτὸν δαιμόνιον ἔχειν . ἡμεῖς δὲ αὖπαλιν μεθα φάσκοντι · ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω , ἀδέλφοὶ δυνάμει τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαι , ἢ ταῦτα τὰ σημεῖα ποιῆσαι , ἃ γε ἀναγέγραπται , ὧν τὰ ἴχνη καὶ λείμματα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὀνόματι Ἰησοῦ μέχρι νυῦν ἔστι · μὴ ταῦτα ζητήσωμεν ἀεί ποτε δύο δυσφημίας αὖπαλιν προσαφέρον-

D τοῦτε · σαμαρείτης εἶ σὺ , καὶ τοῦτο · δαιμόνιον ἔχεις , τῷ ἀποκριθέντων αὖπαλιν ἰουδαίων , οὐκ ἐκείνων τῷ πεπιστευκότων αὖπαλιν , μὴ πρὸς τὰς δύο ἀπεκρίνετο , ἀλλὰ πρὸς μόνῳ τῷ , δαιμόνιον ἔχεις , εἰπών · ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω · καὶ ὅρα εἰ δυνατὸν πρὸς τοῦτο γενέσθαι τὸ τὸν ἐν τῇ χθὲς λυκαβηττῷ διαγελίῳ ἀναβαίνοντες , καὶ τὸν ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς ἱερειχὼ καταβαίνοντες , καὶ ἐμπεσόντες εἰς τοὺς λῃστὰς , ὅπνια ὁ μὲν ἱερεὺς ἀνεπαύσατο , καὶ ὁ λευίτης . ὁ δὲ ὁδεύων

Luc. 10. σαμαρείτης ἐλθὼν κατ' αὐτὸν ἐπὶ ἴδιον αὐτὸν ἐ-

E σπλαγχνίσθη , καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα , ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον · ἐὰν γὰρ δυνηθῇ τις διαλαμβάνων περὶ τῆς παραβολῆς δεῖξαι ὅτι μηδένα ἢ ὅτι τὸν σωτῆρα ἀναφέρεται τὰ περὶ τοῦ σαμαρείτου , ὃς τὸν ἡμιθανῆ καὶ ἐμπεσόντα εἰς τοὺς λῃστὰς ἰάσατο , παρέλιπε καὶ διὰ τί οὐκ ἠρνήσατο εἶναι σαμαρείτης · ἄλλος δὲ διὰ τοῦ παύλου διαφορὰν ἰουδαίων , καὶ

sunt

τῷ κατὰ νόμον θεωρήσας, ὡς διδασκαλῶν τὸν ὑπὸ A
νόμον εἰς τὸν σαμαρείτην, & μᾶλλον παῦλον κατα-
λαβών ὃν σωτῆρα τοῖς πᾶσι πάντα γεγενημένον, ἵνα
τὸν τιμίον καρπὸν, ἐφ' ᾧ πᾶν τὸ εἰς νόμον
αὐτῶν γεγονέναι ὡς ὑπὸ νόμον, οἱονεὶ καὶ σαμαρείτου
γεγονέναι. καὶ τοῦτο μὴ ἠρνῆσθαι τὸ εἶναι σαμαρείτης
τὸν τρίτον δέ τις τὴν ἑρμηνείαν τοῦ σαμαρείτου
ἐκλαβών, σημαίνοντος τὸν φύλακα, φήσει ὅτι εἰ καὶ
κατ' ἄλλο ἔλεγον σαμαρείτην αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι,
ἀλλὰ τὸ σημαινόμενον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐκλαβὼν
οὐκ ἠρνήσατο αὐτό, εἰδὼς ὅτι φύλακός ἐστι τῶν ἀνθρω- B
πίνων ψυχῶν, & περὶ οὗ εἴρηται· ἰδοὺ οὐ νυστάξει,
οὐδὲ κατανύσει ὁ φυλάσσων τὸν ἰσραήλ, καὶ τό·
φυλάσσων τὰ νήπια ὁ κύριος· σωμὴρ μὲν γὰρ τὴν
ἑβραίοις λέγουσι τὸν φύλακα, ὅτεν καὶ τοὺς σαμαρεῖς
πρῶτον ὠνομάσθαι φασὶ διδάσκοντες ἐξ οὗ ὁ ὑπὸ τῶν
ἀσσυρίων βασιλέως φύλακας, αὐτοὺς πεπέμ-
φθαι τῆς γῆς τοῦ ἰσραὴλ, μὴ πολυανθρωπίαν
ἐξεπιοῦσι λέγουσι τὸν φύλακα, ὅτου ἕνεκα καὶ τοὺς σαμαρεῖς
πρῶτον ὠνομάσθαι φασὶ διδάσκοντες ἐξ οὗ ὁ ὑπὸ τῶν
ἀσσυρίων βασιλέως φύλακας, αὐτοὺς πεπέμ-
φθαι τῆς γῆς τοῦ ἰσραὴλ, μὴ πολυανθρωπίαν
ἐξεπιοῦσι, & ἑτέρως φασὶ τὸν ἰούδαν ἰσραὴλ ἐξ οὗ τὰς
πολλὰς ἁμαρτίας αἰχμαλωτιζόντος εἰς τὰς
ἀσυνείας· ἀπεκρίθη ἰησοῦς, ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ C
ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτι-
μάζετέ με· ἐγὼ δὲ ζητῶ τὴν δόξαν μου. ἔστιν
ὁ ζητῶν καὶ κρίνων· εἰ δὲ πεφυτευμένον ξύλον
παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων τοιοῦτόν ἐστιν,
ὡς τὸν καρπὸν αὐτοῦ διδόναι ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ
μηδὲ φύλλον αὐτοῦ ἀποῤῥεῖν, ἀλλὰ πάντα ὅσα
ἂν ποιῇ κατευοδοῦσθαι, τί νομιστέον περὶ τοῦ σω-
τῆρος ἡμῶν ἰησοῦ, ἢ ὅτι αὐτὸς ὢν ὁ ξύλον τῆς
ζωῆς, καὶ ὁ εἶναι σοφία, καὶ τὴν σοφίαν τοῦ εἶναι)
ξύλον ζωῆς πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς, καὶ
καρποφορεῖ, καὶ τὰ ἕτερα παρὰ τοὺς καρποὺς φύλ- D
λα τοιαῦτα ἔχει, ὡς μηδὲ ἓν αὐτῶν ἀποῤῥεῖν·
διὰ τοῦτο οὐδένα τῶν ἰησοῦ λόγων, καὶ ταῦτα μὴ
χρεωκοπῆσαι ἀξιωθέντα κατὰ τὴν ἁγίων μαθητῶν
αὐτοῦ, ὡς ἔτυχεν ἀναγνωστέον. ἀλλὰ πᾶσαν σπου-
δὴν καὶ τοῖς νομιζομένοις εἶναι) σοφοῖς παρεγκει-
τέον, οὐκ ἀπογινώσκοντα ὅτι & παρ' ὧν
ἀνυπονόητον & ἁπλῶς εἶναι) νομισθέντα λόγον αὐ-
τοῦ βυρεῖσθαι τοῖς ὀρθῶς ζητοῦσιν ἄξιόν τι τῆς
ἱερᾶς γράμματος ἐκείνης. εἰ δέ που μὴ εὑρίσκομεν,
ἡμᾶς καὶ οὐ λόγον τοῦ ἰησοῦ αἰτιατέον, ὡς ἐ πλέ- E
ονται τῆς ἐν πληρώματι μεστῶν ἀληθείας καὶ σο-
φίας δογμάτων· ταῦτα δέ μοι εἰρῆται βουλομέ-
νῳ ἐξιτάσαι τό· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω· δι' ὃ
διδασκόμεθα πάντες οἱ τῷ εὐαγγελίῳ ἐντυγ-
χάνοντες πλείονα ἃ οὐκ ἴδαμεν καὶ πρὶν ἐν-
τυχεῖν τῷ εὐαγγελίῳ. τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἤδη καταστέ-
ον· ἁρμόσει καὶ τοῖς γραφὰς τοὺς ἁμαρτάνουσιν
πολλὰ ποιεῖν παρὰ τὸν λόγον, ὃ δὲ ἄλλο ἢ τῷ

sunt sub Lege, considerans, & sensu ana-
gogico pro his qui sunt sub Lege Samari-
tanos intelligens, invenienſque Servato-
rem magis quam Paulum omnibus omnia
factum fuisse, ut omnes lucrifaceret, dicet
eo quod factus sit sub Lege his qui sub Le-
ge erant, veluti etiam Samaritanum fuisse
factum; & idcirco non negasse etiam se
Samaritanum fuisse. Rursus aliquis tertius
interpretationem Samaritani intelligens
significantis custodem, dicturus est quam-
vis alia consideratione dixerint Iudæi Ie-
sum Samaritanum, ipsum tamen significa-
tione nominis perspecta, illud se esse non
negasse: scientem se custodem animarum
hominum, de quo etiam dictum est: *Ecce non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israël,* &: *Custodiens parvulos Dominus.* He-
braei etiam Somer dicunt custodem, sicque
tradunt Samaritanos primum appellatos
fuisse, quod missi fuerint ab Assyriorum
Rege ad custodiam terræ Israël, post ca-
ptivitatem Israëlis, qui diversus erat à Iu-
da: qui etiam Israël propter peccata mul-
ta in captivitatem deductus fuit Assyrio-
rum. *Respondit Iesus: Ego Dæmonium non ha-
beo, sed honoro Patrem meum, & vos igno-
minia affecistis me: ego non quæro gloriam
meam; est qui quærit, & iudicat.* Si lignum
iuxta decursus aquarum plantatum hu-
iusmodi est, ut fructum suum in tempo-
re afferat, ita ut ne folium quidem
eius defluat, sed cuncta quæcunque fe-
cerit felicem habeant successum, quid
existimandum est de Servatore nostro
Iesu, nisi quod (cum sit lignum vitæ
quatenus est sapientia) fructificat etiam,
ut sapientia sit lignum vitæ omnibus re-
cipientibus eam, sed folia præter fru-
ctus talia habens, ut ne vnum quidem
ex ipsis defluat? hanc ob causam nul-
lum Iesu verbum (præsertim quod ha-
bitum dignum fuerit scriptione à sanctis
ipsius Discipulis) vulgariter intelligen-
dum est. Quinetiam omnis diligentia
adhibenda est à nobis his etiam quæ exi-
stimantur aperta; non desperantes in
eius sermone, etiam si extemporaneus,
& simplex esse credatur, inveniri sem-
per aliquid illius ore sacro dignum à re-
cte quærentibus; quod si aliquando non
inveniamus, nos incusandi sumus, non
illius sermo, tanquam qui non spiret
ex plenitudine dogmata plena veritatis,
& sapientiæ. Quæ mihi dicta sunt vo-
lenti inquirere de eo: *Ego Dæmonium
non habeo*: per quod omnes Evangelium
legentes rem docemur, quam ante-
quam Evangelium legeremus non no-
veramus: quæ qualisnam sit conside-
randa est. Convenit iuxta Scripturas
peccantes multa facere præter rationem,

Psalm. 120. 4. Psal. 114. 6.

4. Reg. 17.

Ioh. 8. 49. 50.

non ob aliud nisi quia facti fuerint capaces operationis mali spiritus, vel voluntatis immundi Dæmonis. Non dubitarunt igitur vel ea quæ existimantur esse levia peccata Dæmonijs tribuere illi qui dixerunt repentinam iram, similiterque detractionem Dæmonium esse. Consentaneum est Dæmonijs in nobis imaginationes imprimentibus, in nosque operantibus innumera alia nos iuxta illorum voluntatem facere: & ut inter homines nullus est absque sordibus, & nullus iustus super terram, qui faciat bonum, & non peccet; sic etiam nullus est semper à Dæmonijs mundus, & perpetuo factus incapax operationis horum. Quocirca allegorice interpretantes curationes in Evangelio positas, in quibus sunt etiam Dæmonum expulsiones, dicemus Iesum ab illis omnibus semper Dæmonas expellere, qui propterea quod curati fuerint à Filio Dei, non amplius admittunt Dæmonum operationes: quamobrem solius Iesu vocem esse reor (qui solus expoliavit Principatus, & Potestates ostentavit palam, & triumphans eas in ligno trophæum adversus omnem potentiam contrariam statuit crucem) ita dicere: Ego Dæmonium neque habui, neque habeo, ac ne habiturus quidem sum: quemadmodum illud etiam dixit: *Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.* Possumus quidem etiam nos proferre, & dicere: *Dæmonium non habeo*, sed refellemur perinde, atque hi qui cum negaverint se insanire, ipsis factis convinceuntur mentitos fuisse. Annon manifestum argumentum nos insanire, quando statum habentes insanientium clamamus, excandescentia, & ira accensi? vel cum rabie agitati, & tanquam hinnientes proprias etiam coniuges instar equorum equarum amore insanientium conscendimus, post tergum eijcientes quicquid Deus dixerit de sedandis affectibus? Quinetiam quia abjecti, & obscuri à mœrore detineamur: propriaque generositate eorum qui rationis sunt compotes amissa, obliviscimur ne unum quidem passerem absque Deo in laqueum cadere, iustaque esse quarumlibet rerum quæ hominibus contingunt iudicia, quid dicturi sumus, nisi nos hæc pati, quia vicerit nos Diabolus, & quia etiam animæ partem præstantissimam (principatum quam vocant) offuscarit, turbidaritque? Quinetiam timores rerum non timendarum, gaudiaque elata de rebus nihili, quorum sunt actiones? annon Dæmonum qui impleverunt eos qui cum veritate dicere nequeunt: *Ego Dæmonium*

Iob. 14. 4.

Iob. 14. 30.

δεκτικὰς αὐτὰς γεγενῆσθαι ἐνεργείας πονηροῦ πνεύματος, ἢ ἀκαθάρτου δαιμονίου. Οὐκ ὠκνησαν οὖν καὶ τὰ νομιζόμενα αὐτὰ ἐλαφρὰ εἶναι τοῖς ἁμαρτήμασιν δαιμονίοις προσάπτειν οἱ φήσαντες τὴν ἐξουλίαν δαιμόνιον εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν καταλαλίαν. εἰκὸς δὲ καὶ ἄλλα μύρια δαιμόνια φαντασιούντων ἡμῖν, καὶ ἐνεργούντων, κατὰ τὸ ἐκείνων θέλημα ποιεῖν. καὶ ἔστιν ὡς ἀνθρώποις ὥσπερ οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, καὶ οὐδεὶς δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς ποιήσει ἀγαθὸν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεται, ὕτω καὶ οὐδεὶς ἀεὶ ἀπὸ δαιμονίων καθαρεύσας, καὶ μηδέποτε ῥυόμενος τῆς ἀπὸ τούτων ἐνεργείας ἀνεπιδέκτος· διὸ πᾶν ἀλληγορεῦντες τὰς ἐν τῷ διαγωγίᾳ θεραπείας, ἐν αἷς εἰσι καὶ τῶν δαιμονίων ἀπελάσεις, ἐροῦμεν πάντων ἀεὶ ἀπελαύνεσθαι τὰς δαίμονας ὑπὸ Ἰησοῦ, τῶν διὰ τὸ τεθεραπεῦσθαι ὑπὸ τοῦ λόγου μηκέτι προσδεχομένων τὰς τῶν δαιμόνων ἐνεργείας· μόνου πίνυ νομίζω εἶναι Ἰησοῦ φωνὴν, τὸν μόνον ἀπεκδυσαμένου τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ὀξυσίας, καὶ δειγματίσαντος ἐν παῤῥησίᾳ, καὶ θριαμβεύσαντος ἐν ξύλῳ βάπαν κῦ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ὃν σωρὸν εἰπόντος, ὥσπερ τὸ· ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν, ὕτως καὶ τὸ· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, οὔτε ἔσχον, οὔτε ἕξω· πῶς γὰρ φωνὴν δυνάμενα μὴ καὶ ἡμᾶς παρενέγκασθαι καὶ λέγειν· δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλ' ἐλεγχθησόμεθα ὁμοίως τοῖς ἀρνησομένοις παρὰ τῶν δαιμονᾶν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παραπλησίοις ἀποδεχθεῖσιν ὅτι ἐψεύσαντο· ἢ οὐκ * ἔλεγχον τῶν δαιμονᾶν ἡμᾶς, ὅταν μανιῶν καταστάσιν ἔχοντες βοῶμεν ἀπὸ ὑμῶν, καὶ ὀργῆς φλεγόμενοι, ἢ λελυσσηκότες; καὶ ὥσπερ οἱ χρεμετίζοντες κατὰ τῶν ἰδίων γαμετῶν δίκην ἵππων θηλυμανῶν ὀπιβαίνομεν, ἐμβάλλοντες τὰς περὶ ἀποβλήτων λόγους θεῶν εἰς τὰ ὀπίσω; ἀλλὰ κἂν ταπεινοὶ ὦμεν συνεφῶς ὑπὸ τῆς λύσσης καθελκόμενοι, ὦ ὃ ἴδιον τῶν λογικῶν γεγονὸς ἀπολέσαντες ὑπολαμβάνομεν ὃ μόνον θεῶν σφενδόνη μὴ πεσεῖν εἰς παγίδα, ἢ ὃ δίκαια εἶναι τὰ περὶ ἑνὸς ἑκάστου συμβαίνοντα ἀνθρώπων κρίματα, ὅτι φήσομεν, ἢ ὅτι ἡ τῶν δαιμονίων ἡμᾶς νικήσαντος, ἢ ὃ ἡγεμονικὸν ἡμῶν δολώσαντος τοῦτο πάσχομεν; ἀλλὰ ἢ φόβοι τῶν ἀφόβων, καὶ περιχάρεια ἐπὶ τοῖς μηδενὸς ἀξίοις, πίνων αὖ ἔτι ἐνεργήματα, ἢ δαιμόνων πληρωσάντων τοὺς μὴ δυναμένους μὴ ἀληθείας λέγειν· ἐγὼ δαιμόνιον

οὐκ ἔχω; ἀλλ' εἰκὸς τινας τοὺς ἁγίους πατριάρχας, ἢ τὸν ἱερὸν θεράποντα, ἢ τοὺς θαυμασίους προφήτας, ἢ τοὺς δυνατωτάτους τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἀποστόλους φιλονεικίας εἰς τὸ ζητῆσαι δυσωπῆσαι ἡμᾶς· ὡς ὁρᾶν καὶ ὅτι εἴποιεν ἂν ὁμοίως τοῦ Ἰησοῦ· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω. πρὸς οὓς ἔξεστιν εἰπεῖν, ὁρᾶτε καὶ ὅτοί ποτε ἥμαρτον, ἢ ψεῦδος τὸ πάντας γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀληθὲς τό· ὑγιεῖς καθαροὺς ἀπὸ ῥύπου, ἢ δὲ πεφωρημένως εἴρηται τό· οὐκ ἔστι δίκαιος ἐπὶ γῆς, ὃς ποιήσει ἀγαθὸν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσει; Ἀλλὰ σαφὲς ὅτι ἀληθεῖς αἱ πᾶσαι γραφαὶ, καὶ οὐκ ἀεὶ ἐξ ἀρχῆς ἐδυνήσετο λέγειν, ἢ δι' οἱ μεταβαλλόντες ὅτι ὃν τρόπον εἶπον, τό· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω· ἀλλ' ἡ μόνου τοῦ κατ' ὃν σωτῆρος νοουμένου ἀφ' ἧς ἦρξατο ἀρχῆθεν ἐκ φωνῆ, ἀφ' οὗ τοῦτο κωλύεται καὶ ἀληθεύεται μόνον τὸν πατέρα τιμήσαντος· ὑγιεῖς γὰρ πάντες ἢ * τὴν μὴ τιμωμένων ὑπὸ θεοῦ, τιμᾷ δὲ ἀπαιτοῦντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ τιμώμενα· πῶς γὰρ λεκτέον ὃν τιμᾷ δὲ πατέρα, ὁ μηδὲ τὴν ἀρχὴν δὲ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας λαβών; ὑγιεῖς δὲ ἔχει τὸ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας ἁμαρτάνων, ὁ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ γεγεννημένος, οὐχ ἁμαρτάνει· καὶ πῶς τιμᾷ δὲ πατέρα ὁ τιμὴν δόξαν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ἢ ἀργύριον, ἢ δὲ χρῆσιν πλοῦτον, ἢ δὲ ὁπωσοῦν ἀγαθὸν ἢ κάλλος, ἢ ἁπαξαπλῶς τι τῶν οἰκείων τῇ ὕλῃ καὶ τῇ φθορᾷ; δῆλον οὖν πῶς τὸ σωτῆρος ὅτι φωνή· τιμῶ δὲ πατέρα, ἰδοὺ ὅσα δυνάμεις φιλοτιμητέον, συμμαρτυρούσης ἡμῖν τῆς συνειδήσεως ἐν πνεύματι ἁγίῳ εἰπεῖν, ἀποδιδόσι * τοῦ τῷ τιμίῳ τῷ τιμίῳ, καὶ μηδετέρῳ ἀποτιμωμένῳ αὐτοῦ· καὶ καλῶς γε ὁ ἐλλόντος τὸ πληρώματος τοῦ χρόνου ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ γενέσθαι ἐκ γυναικὸς, καὶ γενέσθαι ὑπὸ τὸν νόμον, ὡς ὑπὸ τὸν λέγοντα νόμον τυγχάνων τό· τίμα τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένῃ), οὐδένα ἄλλον ἔχων πατέρα ἢ τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς θεὸν φησιν· ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου· ἐρεῖμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοιοῦτόν τινα φωνὴν, νοήσαντες τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν, καὶ λουσάμενοι κατ' αὐτὸ ὅτι δεῖ γενέσθαι υἱοὶ θεοῦ, καὶ μηκέτι καλεῖν πατέρα ὅτι τῆς γῆς τοὺς υἱοὺς γεγονέναι τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς παῖδας, καὶ ἀδελφοὶ δὲ εἰπόντος· πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου, καὶ θεὸν ὑμῶν· δῆλον οὖν ὅτι κωλύεται καὶ τελεοῦται εἰπόντος τοῦ Ἰησοῦ· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα

A non habeo. Sed consentaneum est futuros aliquos qui sanctos Patriarchas, vel servum illum sacrum, vel admirandos Prophetas, vel potentissimos Servatoris nostri Iesu Apostolos in hanc disputationem afferentes, nos refutent, quasi hi perinde atque Iesus dicturi sint: *Ego Dæmonium non habeo*: ad quos dicere licet, num hi aliquando peccarint, an falsum est illud: *Omnes peccaverunt, ac* Rom. 2. 23. *destituuntur gloria Dei?* num etiam verum non est illud: *Nullus mundus est à sorde?* Iob. 14. 4. annon dictum est cum consideratione: B *Non est iustus super terram, qui faciat bonum, & non peccet?* annon perspicuum est omnes Scripturas veras esse? Igitur non semper, neque ab initio poterant hi dicere, ac ne hi qui transeunt ad vitam virtute constantem: *Ego Dæmonium non habeo*, sed solius hominis qui consideratur in Servatore vox est illa, Ab initio: qui etiam hanc ob causam proprijssime, & perfectissime solus Patrem honoravit. Nullus enim honorans aliquid eorum quæ honorantur à Deo, honorat spernentem quæ C ille honoret. Alioquin quomodo dicendus est aliquis honorare patrem, qui ne à principio quidem spiritum adoptionis perceperit? Nam nullus habet adoptionis spiritum peccans: *Qui enim* 1. Ioh. 3. *ex Deo genitus est, non peccat.* Præterea 18. quomodo honorat quis patrem, honorans glorium quæ est ab hominibus, vel argentum, vel terrenas divitias, [aut pulchritudinem quæ ex carne & sanguine constat] vel generatim quæ sunt D propria materiei, & interitus? Itaque perspicuum est quomodo Servatoris vox illa sit: *Ego honoro Patrem*, quam pro virili contendere nos etiam debemus dicere, tribuentes Deo, & Patri honorem, nec vlli alij tribuentes ipsum, contestante nobis conscientia in Spiritu sancto. Ac pulchre profecto cum advenisset temporis plenitudo, missus à Deo ut ex muliere nasceretur, fieretque sub lege, quasi qui esset sub lege dicente: *Honora patrem tuum, & matrem tuam,* Matth. 15. *ut bene sit tibi*, nullum alium habens pa- 4. E trem, nisi Deum cœlestem, inquit: *Sed ego honoro Patrem meum.* Dicemus vero etiam nos hanc vocem, si consideraverimus regenerationis lavacrum, lotique in eo, ut efficiamur filij Dei, non amplius vocabimus patrem super terram, eo quod facti fuerimus filij Patris cœlestis, fratresque dicentis: *Vado ad pa-* Ioan. 20. *trem meum, & patrem vestrum, Deum* 17. *meum, & Deum vestrum.* Quamobrem perspicuum est, quod proprijssime, & perfectissime dicente Iesu: *Ego Dæmonium non habeo, sed ego honoro Patrem meum;*

* χ. τῷ τιμίῳ

Hæc supplemus è Versione.

unusquisque nostrum imitator eius, quoad A fieri potest, & omnia potens in Christo Iesu eum corroborante dicturus etiam est : Ego Dæmonium non habeo, sed cohonesto patrem meum. Cæterum quis inter mortuos versans, in sepulchrisque habitans dicere poterit : *Ego Dæmonium non habeo ?* vel quis quippiam aliud honorans præter Deum, Verbumque ipsius, ac præter id quod à Verbo præcipitur (cum sit necesse honorem illi tribuere) & alteri honorem tribuens, [decenter honorem se illi tribuere existimans,] dicturus est tanquam Iesu discipulus : *Sed honoro Patrem meum ?* cui dicto proximum est hoc : *Et vos ignominia afficitis me*, quod dictum est ad eos qui illum contemptui habebant, quique illi dicebant : *Nonne benedicimus nos, quod Samaritanus es tu, & Dæmonium habes?* existimantes, quod male dixerant, se bene dixisse : male enim cogitantes enunciarunt Servatorem Samaritanum, & Dæmonium habentem. Nec vero existimandum est illis solis tunc dictum fuisse : *Vos ignominia me afficitis*, sed his C etiam qui perpetuo Christum, qui est iustitia, ignominia afficiunt per ea quæ iniuste agunt, atque etiam his, qui ignominia potentiam Dei afficiunt, quæ
1.Cor.1.24. est Servator (Christus enim est Dei potentia) ex his quæ efficiunt in debilitate, & infirmitate. Quinetiam cuicunque spernenti Dei sapientiam dicetur : *Vos ignominia me afficitis* : quan-
1.Cor.1.24. doquidem Christus etiam est sapientia, [atque etiam pax.] Quod si quispiam est ex ipso, is pacem etiam cum hominibus omnibus habeat oportet, adeo D
Psalm.119. 7. ut dicat propheticum illud : *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus*, opus etiam est ut recipiat pacem superantem omnem Dei intelligentiam, corque custodientem sensus eius qui eam receperit. Quod si quis bellandi cupidus mordeat etiam, incusetque ac devoret proximum, sitque etiam plenus perturbationis, causa seditionis existentis in suo ipsius animæ principatu, huic E
Eph. 2. 14. etiam dicetur · *Vos ignominia me afficitis*, Christus enim pax nostra est. Rursus quoniam
Ioh. 3. 20. *Qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem*, luxque est ille
Ioh. 8. 12. qui dixit : *Ego sum lux mundi*, perspicuum est quod qui male agit ignominia lucem afficiens, ignominia etiam Christum afficiat : auditurus etiam : *Et vos ignominia me afficitis.* Et quid opus est in longum protrahere sermonem, explicantem, & ostendentem quinam sint qui à Iesu redarguantur, & qui sint qui audiant ab ipso : *Vos ignominia me afficitis*, cum manifesti sint ex his quæ explicuimus, & ex his quæ his consequen-

μν, οἱ μιμηταὶ αὐτοῦ, ἕκαστος κατὰ δύναμιν τὰ-
χα ἰσχύσας ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν χριστῷ Ἰησοῦ,
καὶ αὐτὸς ἐρῶ τό· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τι-
μῶ τὸν πατέρα μου· τίς δὲ νεκροῖς συνὼν, καὶ ἐν
τάφοις οἰκῶν δυνηθείη ἀφ' εἑαυτοῦ τὸ· ἐγὼ δαιμό-
νιον οὐκ ἔχω, ἢ τίς ἄλλο τι τιμᾷ τὸν θεὸν, καὶ τὸν
λόγον αὐτοῦ, ἢ ὃ ἐστὶ τοῦ λόγου προφορικὸν
ἡμῖν, ἑτέρῳ δὲ τιμὴν διδοὺς, δέον * τῷ δὲ τιμὴν + κ. ἀπο-
ἀποδιδόναι αὐτῷ, εἰποὶ ἄν, ὡς Ἰησοῦ μαθη- Fort.
τὴς, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου· ἐξὸν ἐστὶ τού-
τοις τό· καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με, εἰρημένον πρὸς
τοὺς ἀτιμάσαντας αὐτὸν, καὶ εἰπόντας αὐτῷ τό· οὐ
καλῶς λέγομεν ἡμεῖς ὅτι σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ
δαιμόνιον ἔχεις; οἰηθέντες τὸν κακῶς εἰρημένον
καλῶς λελαληκέναι. κακῶς γὰρ νοοῦντες σαμα-
ρείτην καὶ δαιμόνιον ἔχοντα τὸν σωτῆρα ἀπεφή-
ναντο· νομιστέον δὲ τὸ· καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με,
οὐχὶ καὶ ἐκείνοις μόνοις εἰρῆσθαί ποτε, ἀλλὰ καὶ
τοῖς ἀεὶ ἀτιμάζουσι, δι' ὧν πραττόντων πρὸς τὸν
ὀρθὸν λόγον, ὃν τῷ θεῷ, καὶ ἀτιμάζουσι, δι' ὧν
ἀδικοῦσι, τὸν χριστὸν, ὅς ἐστι δικαιοσύνη· καὶ
ἀτιμάζουσι, δι' ὧν κατὰ ἀδυναμίαν καὶ ἀσθενείαν
ὑπιτελοῦσι, τῷ τοῦ θεοῦ δυνάμει, ἥτις ἐστὶν ὁ
σωτήρ· χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις· καὶ πάντη δὲ
τὴν ἐξαδενοῦσαν σοφίαν λεπτύνει αὐτὸ· ὑμεῖς ἀτι-
μάζετέ με, ἐπειδὴ χριστὸς καὶ σοφία ἐστίν· ἀλ-
λὰ καὶ εἰ δέον ἦν ἐξ αὐτοῦ ἵνα μὴ πάντων ἀν-
θρώπων εἰρηνεύσῃ, ὥστ' ἂν εἴποι ὁ προφήτης
ἐκεῖνο, μετὰ τοῦ μισούντων τὴν εἰρήνην ἤμην
εἰρηνικὸς, καὶ δέον φιλαθρῆσαι τὴν ἀσφάλειαν
θεοῦ πάντα νοοῦ εἰρήνῃ, φρυάττεται τὸν κατ-
δίαν, καὶ τὰ νοήματα τῆς ἀνθληφθείσης αὐτοῦ·
* ὁ δὲ πολεμικός τις εἴη, καὶ διάκτων, καὶ κα- + κ. ὁ
ταπιὼν θυμὸς, καὶ κατεσθίων τὸν πλησίον, καὶ Fort.
πεπληρωμένος τῆς ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ἑαυτοῦ ταρ-
σεως τοῦ παθῶν, καὶ τάχα ἂν λεχθείη τό· ὑ-
μεῖς ἀτιμάζετέ με, χριστὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρή-
νη ἡμῶν· ἐπὶ δὲ ἐπειδὴ πᾶς ὁ φαῦλα πεφρό-
νων μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς,
φῶς δέ ἐστιν ὁ εἰπών· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κό-
σμου, δῆλον ὅτι φαῦλα πεφρόνηται, ἀτιμάζων
τὸ φῶς, ἀτιμάζει χριστὸν, καὶ αὐτὸς ἀκουσό-
μενος τό· καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με. καὶ τί με
δεῖ ὅτι πλέον μηκύνειν τὸν λόγον, ἀναπτύσσον-
τα, καὶ δείκνυντα τίνες εἰσὶν οἱ ἐλεγχόμενοι ὑπὸ
τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀκούοντες ὑπ' αὐτοῦ τό· ὑμεῖς ἀ-
τιμάζετέ με, σαφῶν ὄντων ἐκ τῶν ἀποδεδο-
μένων, καὶ τῶν δυναμούντων τούτοις ἀκολούθως αὐ-

τοῖς στεφάνοις αὐτῶν ; μὴ τοῦτο ἴδιόν τι ὄντι τοῦ ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου. ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων· ζητεῖ ὁ θεὸς, ὡς ἡμῖν ὃν ὑὸν ἑαυτοῦ, ἐν ἑκάστῳ τῶν εἰληφότων αὐτὸν, τὴν δόξαν τοῦ χριστοῦ. ἴσως που εὑρήσει μὲν ἐν τοῖς ἐπιμελουμένοις ἑαυτῶν, καὶ ἐξεργαζομένοις τὰς εἰκαταφυτευθείσας ἐπ' ἀρετὴν ἀφορμάς· οὐχ εὑρήσει δὲ ἐν τοῖς μὴ τοιούτοις, καὶ μὴ εὑρίσκων κρινεῖ ἐκείνους ἐν οἷς οὐχ εὑρίσκει τὴν δόξαν τοῦ υἱοῦ ἑαυτοῦ, περὶ ὧς ἐρεῖ, Δι' ὑμᾶς δι' ὑμᾶς πάντοτε τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ἐπαπορήσει δ' ἄν τις διὰ τί· ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων, εἰ χρὴ τοῦτο διαφέρειν ὅτι ὁ θεὸν, σαφῶς τοῦ σωτῆρος εἰρηκότος· Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· ἀλλ' ἔφη εἰ δυνάσαι πρὸς τοῦτο χρήσασθαι τῷ· ἃ δυνάμει ἐγὼ ποιῶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστὶν· ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· εἰ γὰρ καθὼς ἀκούει ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, οὕτως κρίνει ζητῶν οὐ τὸ ἴδιον θέλημα, ἀλλὰ τὸ πέμψαντος αὐτὸν πατρὸς, καὶ δίκαιον τοῦτο δικαία ἐστὶν ἡ κρίσις αὐτοῦ, μήποτε κωλύτερον ἡ κρίσις, ἐὰν κρίνῃ ὁ ἀκούων, οὐκ ἔστι τοῦ ἀκούοντος, ἀλλὰ τοῦ λέγοντος ἀκούοντι· κἂν λέγῃ δὲ ὅτι ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστὶν, ἄκουε ἐν ᾧ αὐτὸ διαγελίῳ λεγόμενόν τοῦ. πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστιν. εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένον τό· πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι δῆλον ὅτι ᾧ αὐτὸ ἡ κρίσις τοῦτ' ἔστι φησιν· ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστὶ, τοῦ πατρός ἐστιν ἡ κρίσις· εἰ γὰρ τοῦ πατρός ἐστιν ἡ κρίσις, δυνάσαι λελύσθαι τὸ ἐπιπορευόμενον * τοῦτο, ἐγὼ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου ; ἔστιν ὁ ζητῶν, καὶ κρίνων· ἔχει δέ που καὶ ἀτοπίας ἔμφασιν ἁρμόττουσαν τῷ σωτῆρι τὸ λεγόμενον ἐν ᾧ· ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου, οὐδὲν γὰρ πάνυ ἔωρειτο αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἀπαιτῆν, καὶ ὅτι τούτῳ κρίνῃ τοὺς μὴ ἀποδεδωκότας αὐτῷ, ἀλλ' ἐχρῆν τὸν πατέρα δόξαν δεδωκότα τῷ υἱῷ ἀπαιτῆν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀποστερούντων, καὶ κρίνειν αὐτούς· ὅτι τοίνυν τάχα ὁ καὶ σωτὴρ μιμητὴς ὢν τοῦ πατρὸς, ζητεῖ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν μεμφομένων τὰ περὶ θεοῦ. καὶ εἰ μὴ εὕροι τὴν τοῦ πατρὸς δόξαν, ἐν τοῖς κρίναι αὐ ἐκείνους, ὡς ἐζημίωσαν λαβεῖν κρίσιν ποιῶν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν· ὁ μὲν τοίνυν ἡσυχλέων τό· ἔστιν ὁ ζητῶν, καὶ κρίνων, οὐκ ἀναφέρει ὅτι τὸν πατέρα, τοιαῦτα λέγων, ὁ ζητῶν, καὶ κρίνων, ἐστὶν ὁ ἐκδικῶν

A ter coniungi possunt ? Post hæc videamus, quid sit : *Ego non quæro gloriam meam : est qui quærit, & iudicat.* Quærit Deus (qui nobis suum ipsius Filium dedit) in singulis qui eum receperint, gloriam Christi : quam quidem inveniet in his qui sui curam egerint, quique diligenter excolunt natura sibi ingenitas ad virtutem causas. Alioquin hanc non inventurus in his qui huiusmodi non fuerint, & non inveniens iudicat eos in quibus non invenit gloriam Filij sui, ad quos dicet : *Per Is. 52. 5. vos nomen meum male audit inter Gentes.* Addubitabit etiam aliquis propter hoc : *Est qui quærit, & iudicat*, num ad Deum referri hoc opus sit, cum palam dixerit Servator : *Pater neminem judicat, sed Ioh. 5. 22. omne iudicium dedit Filio suo, ut omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem.* At vide an ad hoc uti possis eo dicto : *Non possum ego facere à me ipso quicquam : sicut audio, iudico, & iudicium meum verum est, quoniam non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Nam si, ut audit à Patre Servator, sic iudicat, quærens non suam, sed Patris qui eum misit gloriam, & hanc ob causam iustum est eius iudicium ; fortassis iudicium quod iudicat qui à Patre audit, non est audientis, sed magis proprie eius qui dicit audienti. Sin vero etiam dicit : *Iudicium meum iustum est*, audi eum in ipso Evangelio dicentem : *Omnia mea tua sunt* : nam si verum est quod à Servatore dictum est : *Omnia mea tua sunt*, perspicuum est iudicium etiam ipsum, de quo inquit : *Meum iudicium iustum est*, Patris esse iudicium : quod si Patris est iudicium, potest solui dubium huius dicti : *Ego autem non quæro gloriam meam ; est qui quærit, & iudicat.* Habet autem quandam modestiæ emphasim convenientem Servatori quod dicitur : *Ego non quæro gloriam meam :* neque enim admodum decebat illum, ut gloriam exigeret, & ob hoc iudicaret eos qui illi illam non reddidissent : sed oportebat, uti Pater qui gloriam Filio dederat, exigeret eam ab his qui eum illa privabant, iudicaretque eos. Propter hanc fortassis etiam Servator imitator Patris cum esset, gloriam Dei quærit ab his qui didicerunt quæ sunt Dei : & nisi invenerit in aliquibus Patris gloriam, iudicabit illos, tanquam qui potestatem acceperit faciendi iudicium, quoniam Filius hominis est. Heracleon sane in illud : *Est qui quærit, & iudicat*, [ad Patrem non refert, cum hæc dicat, *Qui quærit & iudicat*] qui me vindicat *Hæc suppleamus è Perionio.*

* Χ. περὶ τοῦ· ἐγὼ

(inquit) est minister ad hoc ordinatus, qui non temere gladium portat, vindex Regis: Moses autem est hic, quemadmodum superius illis dixit Iesus dicens: *In quem vos speravistis*: postea subiungit: Qui iudicat, & punit est Moses, hoc est ipse legislator. Postea dubium contra seipsum movet Heracleon dicens: Quomodo igitur dicit omne iudicium sibi traditum fuisse? & existimans se solvere obiectionem, hæc inquit: Pulchre dicit, nam Moses tanquam minister, voluntatem Christi faciens iudicat, quemadmodum apparet etiam in hominibus evenire. Quomodo vero alij tanquam inferiori Servatore (nempe ut ipse putat Demiurgo, & mundi effectori) iudicium tribuat, neque ostendere potest, cum aperte sit scriptum: *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio*: & illud: *Potestatem dedit ipsi iudicium faciendi, quoniam filius hominis est.*

Ioh. 5. 45.
Ioh. 5. 22.
Ioh. 5. 27.

A με, ὁ ὑπηρέτης ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος, ὁ μὴ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορῶν, ὁ ἐκδικος τοῦ βασιλέως· μωσῆς δέ ἐστιν * ὅπως, καθὰ προεί- * χ. ἐστί
ρηκεν αὐτοῖς λέγων· εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίσατε· εἶτ' ἐπιφέρει ὅτι ὁ κείνων, ἢ κολάζων ἐστὶ μωσῆς, τουτέστιν αὐτὸς ὁ νομοθέτης· καὶ μὴ τοῦτο φησὶ ἑαυτὸν ἐπαπορῆ ὁ ἡρακλέων λέγων· πῶς οὖν ἃ λέγει τῷ κείσιν πᾶσαν κρῖσιν δεδόσθαι αὐτῷ; καὶ νομίζων λύειν τὴν ἀντιφορὰν ταῦτά φησι· καλῶς λέγει, ἡ γὰρ κρίσις ὡς ὑπηρέτης τοῦ θέλημα τοῦτο ποιῶν κείνου, ὥσαφ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων φαίνεται γινόμενον· πῶς δ' ἄλλῳ τινὶ ὑφειμένῳ τῷ κείσιν, ὡς ὑποδεεστέρῳ δημιουργῷ καθ' ὃν νομίζει, τῷ δημιουργῷ, ἀποδείκνυσθαι διώλεσι, σαφῶς γεγραμμένου· οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κείνῳ κέκρικέ τινα. ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ τοῦ· ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ κείσιν ποιῶν, ὅτι υἱός ἀνθρώπου ἐστίν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρέσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ὥσ-

B

C

Ioh. 8. 51. *Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.*

ΤΟΜΥS VIGESIMVSSEPTIMVS.

ΩΣΠΕΡ ἐστί τις ζωὴ ἀδέφορος, ἡ μήτε ἀγαθὸν, μητὲ κακὸν τυγχάνουσα, καθ' ἣν λέγομεν ζῆν καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ τὰ ἄλογα ζῷα. καὶ ἑτέρα δέφορος, ἀλλ' ἀγαθὸν, ὡσεὶ ἧς φησιν ὁ παῦλος· ἡ ζωὴ ἡμῶν κέκρυπται σὺν τῷ χριστῷ ἐν τῷ θεῷ, καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. ὅπως τὸν μὴ ἐναντίον τῇ * δεφόρῳ ζωῇ θάνατον ἀδέφορον * χ. ἐλιτ-
ἐρῇς. ὃν γ' ἐξῆρον τῷ εἰπόντι, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή, πονηρόν τινα, καὶ χαλεπὸν θάνατον, ὃν ὁ ἀπο-

D

Col. 3. 3.
Ioh. 11. 25.

1. Cor. 15. 26.

Rom. 5, & seq.

* I. non peccarunt.

Rom. 5. 16.

θνήσκων, ἐστὶν ἐν τῷ θανάτῳ· ὡσεὶ δ' ἐλέγαπαν· ἔχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· ἐ ὡσεὶ τοῦτο γε τὸ θανάτῳ νομιστέον λέγειν τὸν ἀπόστολον ταῦτα· δι' ὃ τοῦτο, ὥσαφ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ ὅτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. ἄχρι γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ ἀδὰμ μέ-

E

χρι μωσέως, καὶ ὅτι τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως ἀδὰμ, καὶ μετ' ὀλίγα· εἰ γὰρ ἐν ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνὸς, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος, καὶ τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ * βασιλεύσει διὰ * χ. βασι-
τοῦ ἑνὸς χριστοῦ ἰησοῦ· ὡς γὰρ ἐστὶν ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθων, καὶ ὁ ἔχατος ἐχθρὸς χριστοῦ καταργηθησόμενος; καὶ τίς

Quemadmodum est quædam vita, quæ nobis est indifferens, neque bonum, neque malum existens, iuxta, quam etiam impios, & animalia bruta vivere dicimus; & altera quæ non est indifferens, non malum, sed bonum existens, de qua inquit Paulus: *Vita nostra abscondita est cum Christo in Deo*; & ipse Dominus noster de seipso: *Ego sum vita*: ita mortem eam quæ contraria sit indifferenti vitæ, indifferentem dixeris: illam vero quæ est inimica dicenti: *Ego sum veritas*, malam quandam, & asperam mortem; qua qui moritur, est in morte: de qua scriptum: *Vltimus inimicus, aboletur, nempe mors.* Ac profecto de hac morte censendum est Apostolum hæc loqui: *Propter hoc quemadmodum per unum hominem peccatum intravit in mundum, etiam per peccatum mors, & sic in omnes homines pertransiit, eo quod omnes peccaverunt. Vsque ad Legem enim peccatum erat in mundo: peccatum enim non imputatur non existente Lege, sed regnavit mors ab Adam vsque ad Moſen, etiam in eos qui * peccarunt ad similitudinem transgressionis Adam*: & post pauca: *Etenim si per unius delictum mors regnavit per unum, multo magis hi qui exuberantiam gratiæ, & iustitiæ accipiunt per vitam regnabunt auctore uno Iesu Christo.* Quænam enim est mors quæ per peccatum introivit in mundum, nisi ultimus inimicus Christi abolendus? & quænam

ὁ εἰς πάντας ἀνθρώπους θάνατος διελθὼν, τῶν πάντας ἡμαρτηκέναι, ἢ αὐτὸς ἐστὶν ὃς ἐβασίλευσεν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως· Μωσῆς γάρ, τουτέστιν ὁ νόμος, ἕως μέχρι τῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ἐπιδημίας. Ὥστε βασιλεύσει γε ἐν ἑνὸς παραπτώματι, ἀφ' ἑνὸς, ἕως οἱ τὴν ἀφθαρσίαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δικαιοσύνης λαβόντες ἐν ζωῇ βασιλεύσωσι διὰ τοῦ ἑνὸς χριστοῦ Ἰησοῦ. τοῦτον οὖν τὸν θάνατον ὁ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα ὁ τὸν λόγον τοῦ μονογενοῦς, ὃς προσβύτερα πάσης κτίσεως τηρήσας, πεφυκότα κωλύειν θεωρεῖ- B σθαι τὸν θάνατον· οὕτω δὲ ἀκουστέον τοῦ· ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ὡς εἰ χαρισάμενος ὁ Σωτὴρ λέγων φῶς τοῖς ἀκούουσιν, ἔφασκεν αὐτοῖς, ἐάν τις τὸ ἐμὸν τοῦτο τηρήσῃ φῶς, σκότος οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀδύνατον γὰρ γενέσθαι σκότος ᾧ τετήρηται ὁ φῶς· εἰ μήποτε ἀπολέσαι τις τοῦτο ὁ φῶς, ἵνα μὴ ἀπολωλεκὼς βλέπῃ τὸ σκότος· ὅτω πίστις καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν γέγονεν ἡ ζωή· C ἀρχὴ δὲ ἡ ἀρχή, τουτέστιν ἡ σοφία, ἡ λέγουσα· ὁ θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἐν ᾗ τῷ ἐν αὐτῇ λόγῳ ἐν ᾧ γέγονεν ἡ ζωή, διδάξει, ὃ φησί· ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ἅμα γὰρ τηρήσῃ τις τὸν λόγον, καὶ τὴν ἀρχέγονον αὐτοῦ γνωρίμως ἐν αὐτῷ ζωὴν, ἥτις ἅμα ἦν φῶς ὄντι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαῖνον, ὃ μὴ καταλαμβανόμενον ὑπ' αὐτῆς· ἐὰν οὖν οἱονεὶ πτοηθὰν ὁμιλῶν ὁ προφή- D της λέγῃ, τίς ὅστιν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; * ἀποκρινόμεθα μαθόν- *χ. ἐπεκτείνεται
τες ἀπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ὃ ἐρῶμεν ὅτι ἄνθρωπος ὅστις, ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον, ὃς τηρεῖ τὸν λόγον τὸν εἰπόντος, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ἅμα δὲ ἐν τῷ τόπῳ ζητῶ μήποτε τὸ· εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπὸ κοινοῦ λεπτέον, ὥστ' αὐτὸ εἶναι τοιοῦτον τὸ ὅλον, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, θάνατον οὐ E μὴ θεωρήσῃ. καὶ γὰρ ἔοικεν ὅτι τοσοῦτον τις μὴ θεωρεῖ τὸν θάνατον, ὅσον τηρεῖ τὸν τοῦ ἰησοῦ λόγον. ἅμα γάρ τις ἀπώλεσεν αὐτὸν, καὶ θάνατον ἐθεώρησεν· εἰ δὲ καὶ ἀναβέχλη τις δύναται ὅτι τὰς βαθυτέρας λόγους, καὶ νοῆσαι πῶς λέγοιτ' ἂν τὸ· εἰς χθὸν θανάτου κατήγαγές με, καὶ λοιπὸν παύλου· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; θεωρήσει τινὰ ἕξιν ὅσον μὴ ἐτηρήθη ὁ λόγος, θάνατος οὐκ ἐθεωρήθη τῷ

A mors illa est quæ in omnes homines pervasit, eo quod omnes peccaverint, nisi hæc, quæ etiam regnavit ab Adam vsque ad Mosen. Moses autem, hoc est Lex, fuit vsque ad Servatoris nostri Iesu Christi adventum. Ac profecto regnavit unius delicto per unum, quo vsque qui exuberantiam gratiæ, & iustitiæ accipiunt per vitam, regnent auctore uno Iesu Christo. Hanc igitur mortem non videbit in æternum, qui sermonem Vnigeniti, & primogeniti omnis creaturæ servaverit, natura aptum ad prohibendum, ut mors non videatur. Sic igitur intelligendum est: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*, perinde ac si hæc loquens, quia donasset lucem audientibus, diceret illis, Si quis meam hanc servaverit lucem, tenebras non videbit in æternum. Nam fieri non potest ut tenebræ oriantur illi, qui servat hanc lucem; atqui si hanc lucem quis perdiderit futurum est, ut mox talis videat tenebras. Isto igitur modo vita facta est in Sermone, qui in principio erat apud Deum. Quocirca principium, hoc est sapientia, quæ dicit: *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera eius*, de sermone in seipsa existente, in quo facta est vita, docebit, & dicet: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*: pariter enim servat quis sermonem, & vitam in ipso factam, ab ipsoque inseparabilem, quæ etiam vita lux est hominum lucens in tenebris, & ab ipsis non apprehensa. Si igitur veluti percunctans Propheta dicat: *Quis est homo qui vivet, & non videbit mortem?* respondebimus à Servatore nostro edocti, & dicemus; Ille homo vivet, & non videbit mortem, qui servat sermonem dicentis: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Hoc in loco pariter quæro num forte vocabulum, *in æternum*, intelligendum sit communiter: ut totum sit huiusmodi: Si quis sermonem meum servaverit in æternum, mortem non videbit in æternum. Videtur enim aliquis tamdiu non videre mortem, quamdiu sermonem servat Iesu, simul enim atque quis eum perdiderit, mortem etiam vidit. Quod si recurrere quis potest ad profundiores rationes, & considerare quomodo dicatur ab homine: *Et in pulverem mortis adduxisti me*, & à Paulo: *Quis me liberabit ex corpore hoc mortali?* videbit etiam quomodo quamdiu servatus fuerit sermo, tamdiu mors visa non fuerit Rom. 5. 12. Psal. 88. 49. Psalm. 21. 16. Rom. 7. 24.

rit ab eo qui ipsum servarit: & quomodo, cum quis ægre attendens observationi sermonis, & circa eius custodiam negligens factus, eum cessarit custodire, tunc mortem viderit, non apud alium, quam apud seipsum. Ac profecto dogma, legemque sempiternam censendum est hoc esse, perpetuo dicendum esse his qui receperint sermonem: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Vt autem (ut ita dicam) diutius visæ tenebræ aciem illius qui viderit obtundunt, sic mors conspecta ab eo qui sermonem non servarit, interimit, & mortificat, excæcatque faciem contemplationi assuetam, adeo ut opus habeat eo qui cæcorum oculos aperit. Ac profecto existimo idcirco cæcos, quorum nota fuerunt cæci, qui in Evangelio scribuntur amisisse oculos, eo quod, sermonem cum non servassent, mortem

Ioh. 8. 52. conspexerint. *Dixerunt ei Iudæi: Nunc cognovimus quod Dæmonium habes.* Complures, hique sapientes omne genus peccati (cuius una etiam species est, peccatum in sermone) non aliunde oriri existimant, quam à pravis iudicijs. At vero qui Scripturis sacris tanquam divinis crediderunt, sic disputant de hominibus præter rationem operantibus, tanquam absque Dæmonijs, vel qualibuscunque Potentijs contrarijs peccata non perficiantur. Quamobrem Iudæi etiam existimabant Iesum iuxta Dæmonis operationem dixisse: *Amen amen dico vobis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Quod passi sunt, quia nec sermonem servaverunt, nec vim dicti viderunt. Nam mortem quandam sciens Iesus inimicam esse rationi, qua moriantur peccantes, & hanc in æternum non videri diceret ab eo qui sermonem ipsius servaverit, illi de communi morte dictum esse existimantes, aberrare arbitrati sunt (cum mortuus fuisset Abraham, cæterique Prophetæ) dicentem neminem in æternum mori, qui manda-

Ioh. 8. 52, 53. ta sua servarit. *Abraham mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in æternum; num tu maior es patre nostro Abrahamo qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis?* Etiam si iuxta simpliciorem intelligentiam videtur apertum esse id, quod Iudæi suspicati fuerant, respondentes ad Servatoris sermonem de Abraham, cæterisque Prophetis, perinde quasi illi

A τηρεμῶτι αὐτόν· ὅτε δὲ τις καμὼν ἐν τῇ προσοχῇ, καὶ τηρήσας τὸν λόγον, ἢ ἀπροσεκτήσας περὶ τὸ τηρεῖν, οὐκ ἐπ' αὐτὸν τετήρηκε, τότε τὸν θάνατον ἐθεώρησεν, ὃ πρὸ ἄλλου ἢ πρὸ ἑαυτοῦ· ἐνομίσθη γε τοῦτο δόγμα εἶναι, καὶ νόμον αἰώνιον, ἀεὶ αὐ ἡμῖν λεχθησόμενόν τε καὶ λαβεῖν τὸν λόγον, τὸ· ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ὥσαπερ δὲ, ἵν' ὅπερ ὀνομάσω, ὀπτικὸν δεωρηθὲν τὸ σκότος * ἀφαιρῇ τὰς ὄψεις τὸ θεωρή- * χ. ἐφ.
B σαντος, ὅπως θεωρηθεὶς ὁ θάνατος ὑπὸ τοῦ μὴ λόγον μὴ τηρήσαντος θανατοῖ, καὶ νεκροῖ τὸ θεωρήσαντα αὐτὸν ὅλον, ὡς ὑφ' ὧν τὸ δεηθῆναι τοῦ ἀνοίγοντος ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ· καὶ οἶμαί γε, ὑφ' οὗτοι οἱ τυφλοὶ, ὧν σύμβολον ἦσαν οἱ ἐν τῇ βυσσηλείᾳ τυφλοὶ, πᾶς ὅλος ἀπολωλέκασιν, ἐπεὶ σὺν τὸν λόγον μὴ τηρήσαντες ὃν θάνατον ἐθεωρήσαν· εἶπον αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, νῦν ἐγνώκαμεν ὅτι δαιμόνιον ἔχεις· οἱ μὲν πολλοὶ καὶ τῶν σοφῶν παρὰ πολὺ ἀμύητοι-
C μοι, ἢ οὐκ εἰδὲ ὅτι ἡ ὃ ἐν λόγῳ ἀμύητος, οὐκ ἀλλοθεν ἢ ἀπὸ κεκμώτων μεμηνέναι· οἱ δὲ τοῖς ἁγίαις γραφαῖς, ὡς θείαις πίστις δυκόσι, προσλαμβάνοντες περὶ τῶν ἀνθρώπων πραττόμενον, ὡς ὑ χωρὶς δαιμονίου, ἢ ὁποιωνδήποτε δυνάμεων ἀντικειμένων πρὸς τὰ τῶν ὑπεναντίων· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τοίνυν * δαιμόνιόν ἐνεργεῖν· * χ. τοῦ
ὑπειλήφασιν εἰρηκέναι τὸν Ἰησοῦν τό· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ τοῦτο παρὸν ἦμεν, μήτε τὸν λόγον τηρήσαντες, μήτε τὴν λεχθησόμενον πρὸ δυνάμιν θεωρήσαντες· ὁ μὲν γὰρ θάνατόν τινα ἐχθρὸν τῷ λόγῳ ὑπεσάλμος, ὃν ἀποθνήσκουσιν οἱ ἁμαρτάνοντες, ἵνα * ἐφάσκομεν μὴ θεωρεῖσθαι εἰς τὸν αἰῶνα ὑ- * χ. ἵνα
πὸ τὸν λόγον αὐτὸν τηρήσαντος· οἱ δὲ κατὰ τὴν κοινοτέραν θανάτου τομὴν ὑπὸ εἶναι λεγόμενον τεθνάναι τὸν λόγοντα, ἀποθανόντος ἀβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν, μὴ ἀποθανεῖσθαι εἰς τὸν αἰῶνα πάντα τὸν τηρήσαντα αὐτοῦ
D τὸν λόγον· ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσηται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα· μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀβραάμ, ὅστις ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον; τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; * εἰ καὶ πῶς ἀπλούστερον ἐκδε- * χ. εἰ καὶ
E χόμενοι, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀποδεδώκαμεν, δοκεῖ εἶναι σαφὲς ὃ τῆς ὑποπλήξεως πρὸς Ἰουδαίων ἀπε- *om.*

κεκμηκότων πρὸς τὸν τοῦ σωτῆρος λόγον περὶ τοῦ ἀβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἀποτ-

θνήσκοντι,

θανόντων, οὐδὲν ἧττον οὐκ ἀποδοκιμαστέον τὴν
ἐξέτασιν μὴ συγκείσεως τῆς πρὸς ἕτερα παρ-
απλησίας ἑαυτοῖς· ἀρα γὰρ ᾠήθησαν * σέβεσθαι
τὴν τὸν σωτῆρα εἰρηκέναι τό· ἐάν τις τὸν ἐμὸν
λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν
αἰῶνα, ἢ διὰ τοῦτο σαφές τι περὶ τὸν λόγον
αὐτοῦ ἀπεκρίναντο; ἢ * ἐνοήσαμεν ἐπὶ τοῦ
κοινοτέρου θανάτου αὐτῶν λελαληκέναι, ἃ λογι-
σαμενοι περὶ ἀβραὰμ, καὶ τῶν προφη-
τῶν, ὡς καὶ αὐτῶν ἐν τοῖς χείροσι θανάτῳ νε-
νεκρωμένων ποτὲ, τὸν λόγον αὐτοῦ μὴ προσδε-
ξάμενοι, μηδὲ ὑποπαμβάλοντες αὐτὸν εἶ-
ναι τηλικοῦτον, ὁποῖον ἐπηγγείλατο ὁ λέγων· φασί-
νων ἐγνώκαμεν ὅτι δαιμόνιον ἔχεις; ὃ δ' ὅμοιον
καὶ ἐπ' ἄλλων αὐτοῦ λόγων καὶ πρὸς αὐτοὺς
ἀποκρίσεων ὅτι πλέονων ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐξε-
τάσαμεν. εἰ ὅτι τῆς σαμαρείτιδος, ὅτι εἶπεν
αὐτῇ ὁ ἰησοῦς * ποιὸν, μεθ' ἕτερα προσέθηκε
τοιαῦτα· εἰ ἤδεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ, καὶ τίς
ἐστιν ὁ λέγων σοι, δὸς μοι πιεῖν, σὺ ἂν ἤτησας
αὐτὸν, καὶ * ἔδωκε σοι ὕδωρ ζῶν· καὶ λέγει
αὐτῷ ἡ γυνὴ, κύριε ἔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ
φρέαρ ἐστὶ βαθύ· πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ
ζῶν; καὶ πάλιν· κύριε δὸς μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ τὸ
ζῶν, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ διέρχωμαι ἐνθάδε
ἀντλεῖν· ἢ γὰρ πιθανὸν ἦν τῇ ἀδοντὶ ὕδα-
τος ἀποκρίνεσθαι αὐτῷ πρὸς σαμαρίτην, καὶ ἡ-
τηκέναι αὐτὸν σωματικὸν ὕδωρ ὅπως μηκέτι
διψήσας, μηδὲ διέρχεσθαι ἀντλεῖν ἀπὸ τῆς τοῦ
ἰακὼβ αἰσθητῆς πηγῆς· ἀλλὰ καὶ εἰπόντος τοῦ
κυρίου· ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σάρξ μού ἐστιν
ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, ὅτε ἐμάχοντο πρὸς
ἀλλήλους οἱ ἰουδαῖοι λέγοντες, πῶς δύναται ἡ-
μῖν οὗτος δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν; ἀποδείκνυ-
μεν ὅτι οὐκ αἰ τοσοῦτον ἀσόφοι ἦσαν οἱ ἀκού-
οντες, ὡς ὑπολαμβάνειν ὅτι παρεκαλεῖτο ὁ λέγων
ἢ ἀκεραίως εἰς ὃ προσῄει, ὡς ἐμφαγεῖν τὴν
σαρκῶν αὐτοῦ· ᾗ εἰκὸς γε ὅτι ἔλεγον οἱ ἰουδαῖοι
ὅτι τὴν νῦν ἡμῖν ἐξηγουμένων ῥητὴν, τὸ· ἀ-
βραὰμ ἀπέθανε καὶ οἱ προφῆται, μεμνη-
κότες τίνα τρόπον διὰ ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς
τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ
θάνατος. καὶ ὅτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ
θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον· ἔλε-
γον δὲ καὶ ὅτι ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ὅτι τοὺς
ἁμαρτήσαντας ὅτι ὡς ὁμοιώματι τῆς παραβά-
σεως ἀδὰμ, καὶ διὰ ταῦτα ὁ λόγος πρὸς ἃ δεῖ τὸν
ἁμαρτίαν θανάτῳ εἰς πάντας ἀνθρώ-
πους διεληλυθότος ὅτι τῷ πάντας ἡμαρτηκέ-
ναι· πρὸς τούτοις δὲ μεμνημένοι τῷ εἰρῆ-
σθαι, ὅτι μὴ παραδεξάμενοι τοὺς ἰησοῦ λόγους,

A mortui fuissent, nihilominus non si-
nenda est disputatio inexplorata, cum
collatione ostendente superiora similia.
Vtrum existimabant Servatorem cum
nulla ratione dixisse: *Si quis sermonem
meum servaverit, mortem non videbit in
aternum*, & hanc ob causam manife-
stum quiddam ad ipsius sermonem res-
ponderunt? an potius sicut considera-
vimus, non de communi morte ipsum
loquutum fuisse opinabantur, & ani-
mo cogitantes Abraham, & Prophetas
aliquando spiritualiter mortuos fuisse,
B sermone illius spreto (ut qui ne eum
quidem talem esse, qualem loquens se
promittebat, existimarent) inquiunt:
Nunc cognovimus quod Dæmonium habes?
Simile vero etiam in alijs ipsius sermo-
nibus pluribus verbis in superioribus
exquisivimus: veluti in Samaritide;
quando cum dixisset ei Iesus: *Da mi-
hi quod bibam*, post alia talia addidit:
Si scires donum Dei, & quis sit qui dicit Ioh. 4. 7,
tibi, Da mihi quod bibam, tu utique pe- 10, 11, 15.
tijsses ab eo, & dedisset tibi aquam vi-
C *vam. Et dicit illi mulier; Domine, neque
hausterium habes, & puteus profundus est,
unde ergo habes illam aquam vivam? &
rursus: Domine da mihi istam aquam vi-
vam, ut non sitiam, neque veniam huc
ad hauriendum.* Haud enim probabile
est Samaritidem illi respondere de aqua
sub sensum cadente, vel ab ipso pete-
re corporalem aquam, ne in posterum
sitiret, vel ne veniret ad hauriendum
ex fonte Iacob sub sensum cadente.
Quinetiam dicente Domino: *Panis* Ioh. 6. 51,
quem ego dabo, caro mea est pro mundi 52.
D *vita*, quando *Pugnabant inter se Iudæi
dicentes: quomodo potest hic nobis carnem
suam dare ad manducandum?* ostendimus
non adeo stupidos fuisse, qui audiebant,
ut opinarentur Iesum hæc loquentem
invitare auditores ut accederent come-
sturi carnem ipsius. Consentaneumque
certe est Iudæos dixisse in præsenti con-
textu quem nunc examinamus, hæc
verba: *Abraham mortuus est, & Pro-
phetæ*, quoniam didicissent quomodo Per Rom. 5. 12.
*unum hominem peccatum intravit in mun-
dum, & per peccatum mors, & ita in*
E *omnes homines pervasit, eo quod omnes
peccaverunt.* Consentaneum vero etiam
est eos vidisse mortem regnasse in eos
qui peccaverunt ad similitudinem trans-
gressionis Adæ, habuisseque sermonem
de morte quæ per peccatum in omnes
homines pervasit, eo quod omnes pec-
caverunt. De his autem edocti, Iesu
sermones non noverunt, quia quæ se-

quuntur non admiserunt: nimirum quod
Rom. 5. 15. *Non sicut delictum, ita & donum.* Sed
ne ratiocinari quidem poterant, quod
Si unius delicto multi periere, multo magis
gratia Dei, & donum per gratiam quæ fuit
unius hominis Iesu Christi in multos exu-
beravit. Non intellexerunt etiam, quo-
modo donum non est simile morti quæ
fuit per unum qui peccavit: neque enim
eruditi fuerant aliquando *Donum ex mul-*
Rom. 5. 16. *tis delictis* fuisse *ad iustificationem.* Sed ne
viderant quidem etiam quod exuberan-
tiam gratiæ, & doni accipientes per
vitam, regnabunt auctore uno Iesu Chri-
sto. Atque Abrahæ quidem, & Pro-
phetarum mortem versabant animo, au-
dientes quod etiam Samuel, quasi per
mortem sub terra existens, à Pytho-
nissa excitatus fuisset: quæ Deos cum
existimaret inferne sub terram esse, di-
1. Reg. 28. cebat: *Ego vidi Deos ascendentes è terra.*
13. At vero vitam Abrahæ, & Prophetarum non apprehenderunt, ac ne appre-
henderunt quidem Deum Abrahæ, &
Isaac, & Iacob, Deum non esse ipsorum
mortuorum, sed viventium: ac veluti sus-
picantes mortuos esse Prophetas, fabri-
cabantur illorum sepulchra; hanc etiam
ob causam miseri habiti. Etiam igitur
Ioh. 8. 56. si Abraham mortuus fuerit, revixit in
posterum non visurus mortem: ab eo
enim tempore, quo vidit Iesu diem,
exultavit, & gavisus est. Atque etiam
ob hanc causam arbitror Servatorem do-
centem Abraham vivere, cum dixisset:
Ioh. 8. 56. *Abraham mortuus est*, mox intulisse:
Abraham pater vester exultavit, ut vide-
ret diem meum, & vidit, & gavisus est.
Quod si nolit aliquis res Abrahæ sic se
habere, dicat nobis utrum qui vidit ali-
quando Servatoris nostri diem, & hanc
ob causam exultavit, & gavisus est,
Hæc supplenimus è Periomis. [etiam mortem videat: an qui Servato-
ris nostri diem vidit, & exultavit, atque
gavisus est] dignatus tali visione, tan-
quam ipsa dignus, postea privatus fuit
ea re quam viderat. Nam si utrumque
horum absurdum est, cum Abraham
vidit Iesu diem, cum ipso pariter vide-
re audivit etiam sermonem ipsius, & ser-
vavit, nec amplius mortem videt; nec
recte Iudæi dicebant: *Abraham mortuus*
est, perinde quasi mors Abrahæ in cau-
sa esset, ut etiam Christus moreretur:
Simile etiam de Prophetis dices: nam si
Deus non est mortuorum, sed viven-
tium, & ut est Abraham, Isaac, & Iacob
Deus, sic etiam est cæterorum Prophe-
tarum Deus, vivunt etiam Prophetæ:
ut qui servaverunt etiam sermonem filij
Dei, quando sermo factus est ad Oseam,
vel sermo factus est ad Hieremiam, vel

οὐκ ἠδέσθη, ϗ ὅτι μ᾽ χ ὡς ὃ πολλ᾽πλασ, ὅπως
μ᾽ ὃ χάρισμα· ἀλλ᾽ οὐδὲ συλλογίζεσθαί πως
ἐδύναντο, ὅτι εἰ τῷ ἑνὸς παραπτώματι οἱ
πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις ϗ ἡ θεοῦ ϗ
ἡ δωρεὰ, ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἰησοῦ
χριστοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσεν· ὃ συμβεβη-
κὸς ϗ πῶς οὐκ ἦν ὃ δώρημα ὅμοιον ἦν δι᾽
ἑνὸς ἁμαρτήσαντος θανάτῳ. οὐδὲ γὰρ ἐπαι-
δεύοντο πως, ὅτι ὃ χάρισμα οὐκ πολλῶν πα-
ραπτωμάτων ἐγγύεται εἰς δικαίωμα. ἀλλ᾽ οὐδὲ
ἔβλεπον ὅτι οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος, καὶ
τῆς δωρεᾶς λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσου-
σιν διὰ τοῦ ἑνὸς ἰησοῦ χριστοῦ· καὶ θνητὸν μὲν ὃν
θάνατον ἀβραὰμ καὶ τοὺς προφήτας, ἀκούοντες
ὅτι καὶ σαμουὴλ, ὡς ἐκ τὸν θάνατον ἀνα γλῶ
ὢν, *ἀνα γαγὼν μάντου ἀνήγειρε, θεοὺς οἰομένους * Κ. ἐ
κατω πᾶ εἶ τῆς γῆς, ϗ λεγέσης· θεοὺς ἑωρ ἑώρακα μεν
εἶδον ἀναβαίνοντας ἀπὸ τῆς γῆς· τὸν δ᾽ ζῶντα
τὸν ἀβραὰμ, καὶ τοὺς προφήτας ὑ καθλκφα-
σιν, ὡδ᾽ ὅτι ὁ θεὸς ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ
ἰακὼβ θεὸς ἐστὶν, ὑ νεκρῶν ἀπαν, ἀλλὰ ζώντων.
καὶ ὡς ἀναλαμβανοντές τε νεκροὺς εἶ τοὺς
προφήτας, οἰκοδόμων αὐτῶν τοὺς τάφους, καὶ
διὰ τοῦτο παλαιζόμενοι· εἰ καὶ ἀπέθανεν ὁ
ἀβραὰμ, ἀλλ᾽ ἔζησε, καὶ οὐκέτ ὃν θάνατον
ἐθεώρει, ἀφ᾽ οὗ ἰδὼν τὴ ἰησοῦ ἡμέραν ἠγαλλιάσατο,
καὶ ἐχάρη· οἶμαι δ καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ὃ, ἀ-
βραὰμ ἀπέθανεν, εἰρῆσθαι ἀνα τὸ σωτῆρος
διδάσκοντος ὅτι ἀβραὰμ ἔζη, τὸ· ἀβραὰμ ὁ πα-
τὴρ ἡμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν
τὴ ἐμὴν, ϗ εἶδε, ϗ ἐχάρη· εἰ μὴ θέλεταί τις ἅτας
ἔχειν τὰ περὶ τοῦ ἀβραὰμ, λεγέτω ἡμῖν πρό-
τερον πότε ὁ ἰδὼν τὴ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραν, ϗ
ὅτι τότε ἠγαλλιάσατο, ϗ χαρεὶς, ἢ πε θεω-
ρᾷ ὃν θάνατον. ἢ ὁ ἰδὼν τὴν ἡμέραν τοῦ σω-
τῆρος, ϗ ἀγαλλιασάμενος, ϗ χαρεὶς, ἀξιω-
θεὶς τοιαύτης ὄψεως, ὡς ἄξιος αὐτῆς, ὕστερον
ἐστέρηται ἃ ἐθεώρησεν· εἰ γὰρ ἑκάτερον τούτων
ἄτοπόν ἐστιν, ἰδὼν τὴν ἡμέραν ἰησοῦ ἀβραὰμ,
ἅμα τῷ ἰδεῖν ἤκουσε καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ, ϗ ἐ-
τήρησε, ϗ οὐκ ἔτι θάνατον θεωρᾷ· ϗ ὀχ ὑ-
γιῶς ἔλεγον, ὡσπερεὶ ἔπ ἐν θανάτῳ τυγχάνο-
τος αὐτοῦ οἱ ἰουδαῖοι, τό· ἀβραὰμ ἀπέθανε·
ὃ δ᾽ ὅμοιον ἐρεῖς ϗ περὶ τῶν προφητῶν. εἰ γὰρ
ὁ θεὸς οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, ϗ ἔστι
ὥσπερ τοῦ ἀβραὰμ, ϗ τοῦ ἰσαὰκ, ϗ τοῦ ἰα-
κὼβ, οὕτως ϗ τῶν λοιπῶν προφητῶν θεὸς, ζῶ-
σι ϗ οἱ προφῆται, ϗ γὰρ ἐτήρησαν ὁ λόγον
τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὅτε λόγος κυρίου ἐγένετο πρὸς
ὡσηέ, ἢ λόγος ἐγένετο πρὸς ἱερεμίαν, ἢ λό-

ηος ἐλήλυθε πρὸς ἡσαΐαν. ἡ γὰρ ἄλλος λόγος ἐλήλυθε πρός τινα τῶν, ἀλλ' ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν υἱὸς αὐτοῦ θεὸς λόγος. καὶ τοῦτο εἰ καί τις ἄλλος, καὶ οἱ προφῆται τετηρήκασι, ἐξ ὧν εἰλήφασι τὸν λόγον, θάνατον οὐκ ἔτι ἐθεώρησαν· ὁμοίως τοίνυν φεύδος τοῦ, νῦν ἐγνώκαμεν ὅτι δαιμόνιον ἔχεις, τὸ Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, εἰρημένον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. ὅτε γὰρ ἔγνωσέ δαιμόνιον ἔχειν τὸν ὄχλον δαιμονίοις. οὐδεὶς γὰρ γινώσκει ὃ μὴ ὑπάρχει, ὅτε Ἀβραὰμ, καὶ οἱ προφῆται ἐν θανάτῳ ἦσαν, ὅτε ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι τό· Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται· μετὰ τοῦτο ζητῶμεν πάλιν τὸν σωτῆρος εἰρηκότος πρὸς πάντας τοὺς τηρήσοντας αὐτοῦ τὸν λόγον, ὅτι θάνατον οὐ θεωρήσει εἰς τὸν αἰῶνα, οἱ Ἰουδαῖοι μὴ τὰ προεξεταζόντα, δέον αὖθις καλλίνους ἴδ. θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, εἰρηκέναι· ἀλλὰ σὺ λέγεις ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. οἱ μὲν οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τὸν εἰρημένον ὑπὸ τοῦ σωτῆρός φασιν· οὐ γὰρ εἶπεν· ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θανάτου οὐ μὴ γεύσηται εἰς τὸν αἰῶνα, ὅσῳ ὅτι προφέρει ὡς ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν εἰρημένον· καὶ ὅρα εἰ μὴ *διαφορὰν τοῦ μὴ θεωρεῖν θάνατον, καὶ τοῦ μὴ γεύεσθαι θανάτου, ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἅμα εὐαγγελιστῶν εἰρῆσθαι περὶ τοῦ μὴ γεύεσθαι θανάτου τοὺς ἑστῶτας τοῦ ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ ἑαυτοῦ, τὸ μὲν Ματθαῖον· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ ἑαυτοῦ. τὸ δὲ Μάρκου· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ἑστηκότων ὧδε, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει. τὸ δὲ Λουκᾶ· ἀληθῶς εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, οἵτινες οὐ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ· ὥσπερ γὰρ ἔστι τοῦ σώματος διάφοροι αἰσθήσεις εἰσὶ γεύσεις, καὶ ὄψεσις, ἵνα τὰς λεγομένας ὑπὸ τοῦ σολομῶντος θείας αἰσθήσεις, ἄλλη μέν τις αὐτῶν ὀπτικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις, καὶ θεωρητική. ἄλλη δὲ ἡ γευστικὴ καὶ ἀπολαυστικὴ τῆς ποιότητος τῶν νοητῶν ἐδεσμάτων· καὶ ἐπὶ ὁ κύριος, καθ' ὃ μὲν σοφός ἐστι ζωὴ ἐκ δὲ ὕψους καταβάς, γλυκύς ἐστι, δίψιμος ὢν τῇ ψυχῇ, καθ' ὃ δὲ σοφία ἐστίν, ὁρατός ἐστιν, ἧς τὸ κάλλος ἐφάσκης ὁμολογεῖσθαι ὁ λέγων· ἐφάσκες ἐγὼ μὲν τὸ κάλλος αὐτῆς. καὶ προφάσει ἡμῖν τὸ.

A sermo factus est ad Esaiam: nec enim alius sermo ad aliquem horum factus est, præterquam Sermo ille qui erat in principio apud Deum, Filius ipsius Dei Sermo: quem, si quis alius, Prophetæ in primis servaverunt, qui etiam, ex quo acceperunt sermonem, mortem amplius non viderunt. Similiter igitur falsum est quod dixerunt Iudæi: *Nunc cognovimus quod Dæmonium habes, & Abraham mortuus est, & Prophetæ.* Neque enim agnoverant Dæmonium habere eum, qui imperabat Dæmonijs; nullus enim cognoscit, quod non est, neque B Abraham, & Prophetæ in morte amplius erant, quando dicebant Iudæi: *Abraham mortuus est, & Prophetæ.* Deinde quærimus cur tandem, cum dixisset Servator de quocunque qui sermonem ipsius seruat, *Mortem non videbit in æternum*, idque exigeret, uti Iudæi post illa verba quæ antea examinavimus, consequenter his verbis: *Mortem non videbit in æternum*, dicerent: *Et tu dicis, Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*, illi non hoc faciant, sed resC pondeant quod Servator non dixerit. Neque enim dixerat Servator: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in æternum*, quod isti proferunt tanquam à Domino nostro dictum. Et vide an quia differentia sit inter videre mortem, & gustare mortem, à cæteris pariter Evangelistis dictum fuerit, eos qui prope Iesu essent non gustaturos mortem, quoad usque vidissent Filium hominis venientem in regno suo. Matthæus quidem sic habet: *Amen dico* Matth. 16. *vobis; sunt quidam hic stantes, qui non* 28. D *gustabunt mortem, donec viderint Filium hominis venientem in regno suo.* Marcus vero: *Amen dico vobis; sunt quidam* Marc. 9.1. *inter eos qui hic stant, qui non gustabunt mortem, donec viderint regnum Dei venisse cum potentia.* At Lucas sic: *Vere* Luc. 9.27. *sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis in gloria sua.* Vt enim in corpore diversi sunt sensus, gustus, & visus; sic iuxta sensus qui à Solomone divini dicuntur, alia erit animæ potentia, quæ vim videndi habet, & contemplandi; alia quæ E gustandi, & adipiscendi qualitatem eorum ciborum, qui animo percipiuntur. Et quoniam quatenus Dominus panis est vivus qui è cœlo descendit, sub gustum cadit, nutriens animam, cadens etiam sub visum, quatenus sapientia est, cujus pulchritudinis amatorem se esse fatetur ille, qui dicit: *Amator factus sum* Sap. 8.2. *illius pulchritudinis*; nobis etiam illud

Prou. 4. 6. præcipiens: *Amabis eam, & servabit te*; hanc ob causam in Psalmis dictum est: Psalm. 33. 9 *Gustate, & videte, quod suavis est Dominus.* Et ut Dominus sub gustum, & sub visum cadit, sic etiam adversaria eius mors sub gustum, & sub visum cadit. Mortem sub gustum cadere illud docet: Matth. 16. 28. *Sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem*, & quæ sequuntur. Quod vero sub visum etiam cadat, illud: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Proinde gustat mortem, nec solum gustat, verum etiam morte, veluti cibo, expletur, qui contraria verbis vitæ æternæ profert. Promissio etiam est neminem stantem in loco qui mente cernitur, quem demonstrat Iesus, gustaturum mortem. Observa enim tres Evangelistas dixisse pariter: *Sunt quidam hic stantes*; vel *Sunt quidam qui hic steterunt*: de quibus etiam scripserunt quod gustaturi non essent mortem, donec vidissent Filium hominis venientem in regno suo, vel in gloria sua, vel donec vidissent regnum Dei advenisse cum potentia. Et quoniam quasi fieri possit, ut qui stat cadat, 1. Cor. 10. 11. dictum est: *Qui stare se existimat, videat ne cadat.* Hanc ob causam observa non de omnibus, sed de quibusdam Matth. 16. 28. scriptum fuisse: *Amen dico vobis, sunt quidam hic stantes.* Atque stans quidem aliquis non gustat mortem, nimirum servans illud stare: qui vero sermonem pererperit, & servat, mortem non videbit. Quamobrem si differentia quædam est gustandi mortem, & videndi mortem, Iudæi veluti auditores parum intelligentes, confundentesque Domini sermonem, pro eo quod est, *Non videbit mortem*, dixerunt, *Non gustabit mortem*, verbo delapsi in sensum deteriorem. Quæres etiam nunquid quemadmodum dicimus videre mortem, & gustare, ita etiam sit in cæteris sensibus, vel audire mortem, vel odorare mortem, vel tangere mortem: & si manus Apostolorum contrectaverunt de verbo vitæ, nunquid manus Pseudoapostolorum, & operariorum dolosorum, qui transfigurantur in Angelos iustitiæ, contrectaverint de verbo mortis: & si oves Christi audiunt vocem eius, nunquid etiam quæ non sunt eius oves, ad quos Ioh. 10. 26. dicitur: *Vos non estis ex ovibus meis*, audiant vocem mortis. Proinde vide ne forte etiam sit odor mortis in his vibicibus, quæ ex peccato proveniunt, de Psal. 37. 6. quibus dictum est: *Fœtuerunt, & corruptæ sunt vibices meæ*: & odor mortis in Lazaro, antequam à mortuis resurgeret: quem nolentes odorare Apostoli

A ἐφύλαξεν αὐτῆς, & τηρήσει σε. διὸ ἔστι ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον τὸ· γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος· ὥσπερ οὖν ὁ κύριος γευστὸς & ὁρατός, ἵνα καὶ ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ θάνατος γευστὸς ἔστι & ὁρατός· καὶ ὅτι μὲν γευστὸν αὐτὸν παρίστησι τὸ· εἰσί τινες τῶδε ἑστώτων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅτι δὲ ὁρατόν, τὸ· ἐὰν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· γεύεται μὲν οὖν θανάτου, καὶ οὐ γεύεται μόνον, ἀλλὰ & ἐμφορεῖται· ὡς γὰρ ἡ ζωὴ ὁ θάνατος ὁ παραφερόμενος τοῖς ἐναντίοις τοῖς B ῥήμασι τῆς αἰωνίου ζωῆς· καὶ ἐπαγγελία ἐστὶ μὴ γεύσασθαι θανάτου τινὰ τῶν ἑστώτων ἐν τῷ διανοουμένῳ τόπῳ τῷ ἐποπτευομένῳ· δηλοῖ γὰρ ὅτι οἱ ζῆς τὸ· εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, ἢ, εἰσί τινες τῶν ἑστηκότων ὧδε, ἅμα εἰρήκασι, τοῦτ' ἔστι τὸν ἀνέγκλητον ὅτι οὐ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἢ, ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἢ, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει· καὶ ἐπεὶ ὡς δυνατὸν ἦν τοῦτον ἑστηκότα πιστὸν, εἴρηκεν· ὁ δοκῶν C ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· ἀφ' οὗτο οὐ πάντων τῶν ἑστηκότων, ἀλλά τινων αἰνιγμαδῶς τὸ· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων· ἑστὼς μὲν οὖν τις & γεύεται θανάτου, τηρῶν τὸ ἑστηκέναι. ὃν δὲ λόγον παρέλαβεν, & τηρεῖ, θάνατον οὐ θεωρήσει· ἔστω οὖν διαφορά τις τοῦ γεύσασθαι θανάτου, καὶ τοῦ θεωρῆσαι τὸν θάνατον, ὡς οὐ συνετοὶ ἀκροαταὶ οἱ ἰουδαῖοι συνχέοντες τὸν τοῦ κυρίου λόγον, ἀντὶ τοῦ, θάνατον οὐ θεωρήσει, εἰρήκασιν, οὐ μὴ γεύσηται θανάτου, D ὀλισθήσαντες ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐπὶ τὸ χεῖρον τοῦ λόγου· ζητήσεις δὲ εἰ ὥσπερ ἔστι θεωρῆσαι θάνατον, καὶ γεύσασθαι θανάτου, οὕτως καὶ τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια, ἤτοι ἀκοῦσαι θανάτου, ἢ ὀσφραίνεσθαι θανάτου, ἢ ἅπτεσθαι θανάτου· εἰ γὰρ αἱ χεῖρες τῶν ἀποστόλων ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, μήτι αἱ χεῖρες τῶν ψευδαποστόλων καὶ ἐργατῶν δολίων, μεταχηματιζομένων εἰς ἀγγέλους δικαιοσύνης, ψηλαφῶσι περὶ τοῦ λόγου τοῦ θανάτου. & εἰ τὰ προβατα χριστοῦ ἀκούει τῆς φωνῆς αὐτοῦ, μήποτε τὰ μὴ αὐτοῦ προβατα φωνὴν ὃς λέγει αὐτοῖς οὐκ ἔστε ὑμεῖς ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, ἀκούει τῆς φωνῆς τοῦ θανάτου· ὅρα εἰ μὴ ὀσμὴ θανάτου ἐστὶν ἐν τοῖς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μώλωψι περὶ ὧν εἴρηται· προσέξετε, καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου. καὶ ὀσμὴ θανάτου ἐν τῷ λαζάρῳ πρὶν ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, ἧς μὴ ἐν λόγῳ ὀσφραίνεσθαι οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον τοῦ

σωτῆρι τὸ · κύριε ἤδη ὄζει , τετραήμερος γάρ A dicebant Servatori : *Domine iam fœtet ; quatriduanus enim est.* Ioan. 11. 39.
ἐστιν · Εἰς ὃ τὸ περὶ τῆς νοητῆς ὀσμῆς θανάτου, ἢ ὀσμῆς ζωῆς προσήκοντος δεήσει δ' ἀποστολικὸν ἔπος ἔχον · χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ ἐν πᾶσι τοῖς σῳζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις , οἷς μὲν ὀσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον , οἷς δὲ ὀσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωήν . εὐωδία μὲν γὰρ χριστοῦ εἶσι , καὶ ἀδιαφόρως δυσωδία ἐν πᾶσι τόποις οἱ ἐν χριστῷ ἀνάπαυσοι · ἀλλ' ἐπεὶ ὥσπερ ἡ σωματικὴ εὐωδία τινὰ τῶν ζώων λέγω) ἀναιρεῖ , ἕτως δηλ. τῷ προ- B ηγουμένῳ κακίαν καὶ ἡ χριστοῦ εὐωδία ἠρέμα μὲν πως τοῖς ἐκ θανάτου εἰς θάνατον αὐτῶν , τοῖς * ἐκ ix
* εἰς ζωῆς ἀποβαίνῃ ἡ ζωή · ταῦτα προκείμενα ἡμῖν ἔδοξεν εἶναι τῇ ἐξετάσει τοῦ γεύεσθαι θανάτου , ἢ τοῦ θεωρεῖν , ἢ μὴ θεωρεῖν τὸν θάνατον · μὴ ταῦτα μὴ θεωρεῖν τοσοῦτον ὑπερέχει χριστὸς τῶν πατριαρχῶν , καὶ τῶν προφητῶν , ἀλλὰ μηδὲ πιστεύοντες χριστὸν εἶναι τὸν τηλικοῦτον διδάσκοντα ἐπαπορῶσι λέγοντες · μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ , ὅστις ἀ- C πέθανεν ; οὐχ ὁρῶσι ὅτι οὐ μόνον τὸν ἀβραάμ , ἀλλὰ καὶ πάντας ἐν γυνιτοῖς γυναικὸς ὁ ἐκ τῆς παρθένου γεννηθεὶς , καὶ τῶν προφητῶν πάντων ὁ προφητευόμενος ὑπ' αὐτῶν , καὶ τῶν ἀποθανόντων ὁ ζωοποιήσας αὐτὸς , οὐχ ἑαυτὸν ποιήσας τοιοῦτον , ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πατρὸς λαβών · ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ , οὕτω καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔδωκεν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ , οὐ δυναμένῳ ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲ ἕν . καὶ ζητοῦμεν δὲ θέλημα , οὐ δ' D ἑαυτοῦ , ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτόν . καὶ τό · τίνα σεαυτὸν ποιεῖς ; μὴ τεθεωρηκότων αὐτοῦ φωνὴν , ὅτι οὐκ ἑαυτὸν ὁ ἰησοῦς πεποίηκεν ὅταν ἦν , τὸ δ' ἀφ' οὗ καὶ πρὸς τοῦτο δοκεῖ μοι ἀποκεῖνεσθαι διδάσκων τὴς αὐτῶν ἀπόνοιαν ὅταν ἦν , τὸ · ἐὰν ἐγὼ δοξάσω ἐμαυτόν , ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν . ἔστιν ὁ πατὴρ ὁ δοξάζων με · καὶ ταῦτα δὲ αὐτάρκη ἀφορμὴν εἰληφότος τοῦ εἰσαγωγικοῦ πρὸς τὸ κατ' ἰωάννην εὐαγγέλιον ἐξηγητικοῦ τόμου , τοῦ περιγραφὴν ἐνταῦθα εἰληφότα . ἵνα δὲ ἀπολείποντος ἡμῖν τὰ ἑξῆς , θεωρήσωμεν ἐν τῷ μετὰ ταῦτα , ἀπὸ τῶν , ἀπεκρίθη ἰησοῦς , ἐὰν ἐγὼ δοξάσω ἐμαυτόν , ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν.

dicebant Servatori : *Domine iam fœtet ; quatriduanus enim est.* At vero quod ad mortis odorem attinet, qui mente cernitur, & ad odorem vitæ, Apostolicum illud observemus necesse est : *Christi bonus odor sumus in omni loco , in his qui servantur, & in his qui pereunt : istis quidem odor mortis , in mortem , illis vero odor vitæ, in vitam :* bonus enim odor Christi sunt, & haudquaquam malus odor, homines sunt in Christo. Verum enimvero quoniam, ut corporalis bonus odor animalia quædam perimere dicitur, sic etiam propter præcedens vitium, bonus Christi odor his qui sunt ex morte, fit in mortem ipsorum, cum interim his qui sunt ex vita, fiat in vitam. Hæc nobis visa sunt esse adjacentia disputationi de gustando mortem, vel de videndo mortem. Post hæc non videntes quantum præstaret & Patriarchis, & Prophetis, ac ne Messiam quidem esse credentes, talia, tantaque docentem, addubitant dicentes : *Num tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est.* Non vident autem, quod qui genitus est ex Virgine, non solum Abrahamo ipso, verum etiam quocunque ex mulieribus genito sit major ; itemque omnibus Prophetis, prophetatus ab ipsis ; atque omnibus, qui mortui fuerint, quia ipsos vivificaverit : nec hoc, quia seipsum talem fecerit, sed quia illuc à Patre acceperit. Vt enim Pater vitam habet in semetipso, sic dedit etiam Filio, ut vitam habeat in semetipso : Filio non valente à seipso facere quicquam, nec quærente voluntatem suam facere, sed eius qui misit illum. Dicunt etiam : *Quem tu teipsum facis ?* quippe qui non viderant vocem eius ; quoniam non seipsum fecerat Iesus, quod est : quam ob causam etiam videtur mihi ad hoc respondere docens, quis ipsum fecisset id quod erat : *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nulla est ; est Pater, qui me glorificat.* Sed hæc hoc in loco finem sumant, cum tomus septimus, & vigesimus explanationum in Evangelium à Ioanne traditum circumscriptionem sufficientem acceperit, ut, Deo nobis revelante, quæ restant, consideremus in sequenti tomo, prosequentes ab illis verbis : *Respondit Iesus ; si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.* Ioan. 8. 54. Ioan. 8. 55. Ioan. 8. 54.

αὐτοκοιν οἱ τόμοι εἰκοσεὺς πρῶτος , ὃ εἰκοσὶς δεύτερος , καὶ εἰκοσὶς τρίτος , καὶ εἰκοσὶς τέταρτος , ὃ εἰκοσὶς πέμπτος , καὶ εἰκοσὸς ἕκτος , ὃ εἰκοσὸς ἕβδομος .

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM TOMVS VIGESIMVS OCTAVVS.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΤΟΜΟΣ κή.

QVi naturas numerorum inveſtigarunt, primum quidem ſenarium definiverunt perfectum, cum ex ſuis ipſius conſtet partibus, ex compoſitione duplati ab unitate, unius & duorum, quod eſt tria, numerus primus, & in quem ex ijs duplicatio, dico autem duo; multiplicatus enim duo in tria, fecit ipſum ſex; ſecundum autem perfectum dicunt eſſe viginti & octo, conſtantem ex compoſito duplicatorum ab unitate, donec fiat primus numerus ex eo in quem terminavit duplicatio, nam quatuor eſt ille, qui ab unitate eſt duplicatus, in eo, quod eſt, unum, duo, quatuor, [ſeptem facta concretione. Primuſque idem eſt numerus, quem monas ſola partitur. Ductus autem quaternio numerus ſeptem, octo & viginti numerum efficit, qui etiam ipſe par eſt ſuis partibus.] Hanc ob cauſam Moſen reor in omni ſcientia, & diſciplina Ægyptiorum eruditum, diſponere facilius extructionem tabernaculi Domini: cubitorum enim octo, & viginti longitudine ſunt aulæ. Oportebatque ſane, ut Tabernaculum teſtimonij, quod in Domini gloriam conſtruebatur, cum præcipuis numeris haberet etiam vigeſimum octavum: ad quem, ſacer Ambroſi, quia pervenimus (erit hic etiam tomus explanationum in Evangelium à Iohanne traditum, Deo largiente, vigeſimus octavus) Deum in primis invocantes perfectum, ac perfectionem ſuppeditantem, auctore ſummo ſacerdote noſtro (nempe Ieſu Chriſto) ut nobis det inveniendi intelligentiam, veritatemque rerum exquirendarum, diſpoſitionemque earum, ſic pergemus ad ea quæ ſequuntur. *Dicit Ieſus tollite lapidem.* Quoniam hoc in loco ſuperimpoſitum ſpeluncæ lapidem non ipſe Ieſus tollit, ſed dicit: *Tollite lapidem*, in Geneſi vero, ubi *lapis erat ingens ſuper ore putei, & ubi congregabantur omnes greges, & revol-*

Hæc ſupplenimus è Periamio.

Ioh. 11. 39.

Gen. 29. 2, 3.

Οἱ φύσεις ἀριθμῶν ἐρευνήσαντες, τέλειον μὲν τὸν ἑξ εἰρήκασι, τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ἰσάριθμον, ὅτι τε τῆς συνθέσεως τῶν ἀπὸ μονάδος διπλασιαζομένων ἑνὸς καὶ δύο, ἔστι τρία, ἀριθμὸς πρῶτος, καὶ ἐφ' ὃν ἔφθασεν ὁ διπλασιασμός, λέγω τὸ δύο. γινόμενος γὰρ ὁ δύο ἐπὶ τὸν τρία πεποίηκε τὸν ἕξ. δεύτερον τὸ τέλειόν φασιν εἶναι εἴκοσι καὶ ὀκτώ, συνιστάμενον ἐκ τε τῆς συνθέσεως τῶν ἀπὸ μονάδος διπλασιαζομένων, ἕως γένηται πρῶτος ἀριθμός, καὶ τοῦ ἐφ' ὃν ἔφθασεν ὁ διπλασιασμός. τέσσαρα μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἀπὸ μονάδος διπλασιαζόμενος ἐν τῷ, ἕν, δύο, τέσσαρα. ἑπτὰ δὲ τέτταρα συνθέσεις, ἢ ἀπὸς πρῶτος ἀριθμὸς ὑπὸ μονάδος μόνης μεριζόμενος· γινόμενος τὸ τέσσαρα ἐπὶ τὰ ἑπτὰ, πεποίηκε τὸν εἴκοσι καὶ ὀκτώ, καὶ αὐτὸν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ἴσον. Ἀφ' τούτου δ' οἶμαι ῥᾴδιον ἀφορμᾶσθαι τὸν ἀπὸ τοῦ παιδευθέντος * πάσῃ σοφίᾳ καὶ αἰγυπτίων μωσέως εἰς τὴν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καταρτισμὸν. αἱ γὰρ αὐλαὶ αἱ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ πηχῶν τὸ μῆκός εἰσι· καὶ ἐχρῆν γε τὴν εἰς δόξαν θεοῦ καταρτιζομένην σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, μὴ τὸν ὁπωσοῦν ἀριθμὸν ἔχειν ἀλλὰ τὸν εἴκοσι καὶ ὀκτώ. ἐφ' ὃν, ἱερὲ ἀδελφὲ ἀμβρόσιε, φθάσαντες ἢ εἰς τὸ κύριον ἰησοῦν ἐξηγηλικόν. ἔσται γὰρ ἔσχατον, θεοῦ χαριζομένου, εἰκοστὸς ὄγδοος εἰς τὸ εὐαγγέλιον τόμος. ὀπτηκλεισάμενοι τὸν τέλειον καὶ τελειότητος χορηγὸν θεὸν, διὰ τοῦ τελείου ἀρχιερέως ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ἵν' ἡμῖν τὸν νοῦν διὰ θύρᾳ τῶν τοῦ θεοῦ τῶν ἐξεταζομένων ἀληθείαν, καὶ καταπετάσωμεν αὐτὴν, καὶ ἵνα ὁδεύσωμεν καὶ ὅπου τὰ ἐξῆς· λέγει ὁ ἰησοῦς· ἄρατε τὸν λίθον· ἐπειδὴ ἐνταῦθα μὲν τὸν ὑπακείμενον τῷ στηλαίῳ λίθον, οὐκ αὐτὸς ὁ ἰησοῦς αἴρει, ἀλλὰ λέγει· ἄρατε τὸν λίθον. ἐν δὲ τῇ γλυφῇ, ἦν λίθος ὡς μέγας ἐπὶ τοῦ στόματος φρέατος, καὶ συνήγοντο οὗ πάντα τὰ ποι-

* Vid. Not.

μια, ἢ ἀπεκύλιον λίθον ἀπὸ τ στόματος τ φρέατος, ἢ στωμύλλω, ἢ ἐποτίζον τὰ πρόβατα, ἢ ἀποκαθίστων τὸν λίθον ὅπου τὸ στόμα τ φρέατος εἰς τὸν τόπον αὐτ· καὶ τῷ μηδέπω τὸ γενόσθαι, ὅμως τὸ μὴ στωμύλλεσθαι τὸ κτήνη, ὁ Ιακὼβ ἰδὼν ῥαχὴλ τὴν θυγατέρα λάβαν τ ἀδελφ τῆς μητρὸς αὐτ, καὶ τὰ πρόβατα λάβαν τ ἀδελφ τ μητρὸς αὐτ, προσελθὼν ἀνῴξε ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τ στόματος τ φρέατος, ἐπότισε τὰ πρόβατα λάβαν τ ἀδελφὸν τῆς μητρὸς αὐτ· ἐκλόμεθα ἀμφοτέρους τοὺς λίθους ἀλλήλοις στωμύλλεσθαι, ἵνα τὸ εὔλογον κατανοήσωμεν τ ἐνθάδε μὴ μὴ αὐτὸν τὸν ἰησοῦν ἠρκέναι τὸν λίθον ἀπὸ τ σπηλαίου, ἀλλ' ἐξηρκέναι· ἄρατε τὸν λίθον· ἐν δὲ τῇ ὑμέτρᾳ αὐτὸν τὸν ἰακὼβ ἀποκεκυλικέναι τὸν λίθον ἀπὸ τ στόματος τ φρέατος· ἢ φθόλος εἰ δυνάμεθα λέγειν, ὅτι τ μὴ ὅτι τῷ σπηλαίῳ λίθῳ, ἐπεὶ τὸ σπήλαιον μνημεῖον ἦν, οὐκ ἐχρῆν αὐτὸν ἅψασθαι τὸν ἰησοῦν, ἀλλὰ προσπάξαι μόνον τοῖς ὑπηρετικοῖς προσ τὸ ἔργον ἆραι τὸν λίθον· ἢ δὲ ὑπεκειμένη τῷ στόματι τ φρέατος, ἢ ἐμποδίζοντος τὸν πίνειν τὰ πρόβατα, * ἀφ' ὧν ἔμελλεν νεύεσθαι τὰ ὑπόσημα, ἢ ἦ μερὶς τ ἰακὼβ αὐτός ὅτι ληφθῆναι τὸν ἰακὼβ, καὶ προσχθῆναι ᾧ λίθῳ ἀποκυλίσαι αὐτὸν ἀπὸ τ στόματος τ φρέατος, ἵνα ποτισθῇ τὰ πρόβατα λάβαν τ ἀδελφὸν τῆς μητρὸς αὐτ· ἐπεὶ δὲ ἦν γε ὅτι μὴ τ φρέατος αὐτὸν προσχθῆν τὸν ἰακὼβ, ἔξω δὲ σπηλαίου εἶναι τὸν ἰησοῦν· * εἰ δὲ δυνάσαι ὑπισῆσαι πόθεν ποτε ὅτι μὴ τ σπηλαίου ἡ κεκύλισται ὁ ὑπεκείμενος αὐτῷ λίθος, ἀλλὰ αἴρεται. ὅτι γ τ φρέατος, ἡ πρωτέλως αἴρεται, ἀλλὰ μόνον ἀποκυλίεται· ἐχρῆν πρώτη μὲν ἀρθῆναι τὸν ἀπὸ τὸ μνημείου λίθον, ἢ μὲ πάλιν κυλισθῆναι. τὸν δὲ ὅτι τ φρέατος ἀποκυλισθῆναι μόνον· προείρηται γὰρ ὅπ ἄπε

* * * *

δόξαν θεῦ νοήσαντες τὸ μέγεθος τ σῆς δικαιοσυνῆς λογιζομένης πίστεως πιστεύσωμεν· εἰ δέ τις ἐν τ δόξαν θεῦ τ οἰομένων πεπιστευκέναι, * μανθανέτω ὅπι ἐλίηχθαι, δι' ὧν οὐδέπω εἶδε τὴν δόξαν τ θεῦ, μὴ πεπιστευκώς· ἀψοφεῖ γὰρ ὁ μὴ μόθα μόνη, ἀλλὰ ἢ πρωτί τῳ λέγων τό· ἰδὼ πιστεύσης, ὄψῃ τὴν δόξαν τ θεῦ· ἤδαν οὖν τὸν λίθον· ἡ βραδυτὴς τ ὀρύσσειν τὸν ὑπεκείμενον τῷ σπηλαίῳ λίθον ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς τ τετελευτηκότος γεγόνεται· οἱονεὶ γὰρ ἐνεπόδιζον οἷς προσέταξεν ὁ ἰησοῦς εἰπών· ἄρατε τὸν λίθον, φήσασα· ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ὅτι· καὶ εἰ μὴ ἐκεκώλυσέ γε ἡ τῆς μαθητρίας ἀπιστία, εἰπόντος αὐτῆ τ

A vebant lapidem ab ore putei, & collecti potum præbebant ovibus, & rursum restituebant lapidem super ore putei in locum suum, & ubi (quia nondum hoc factum fuisset, propterea quod nondum congregata fuissent iumenta) Iacob intuitus Rachelem Filiam Laban fratris matris suæ, & oves Laban fratris matris suæ, cum accessisset ipse, revolvit lapidem ab ore putei, & potum præbuit ovibus Laban fratris matris suæ, volumus utrosque lapides inter se conferre, ut quod consentaneum est rationi consideremus: nempe quare hoc in loco non ipse Iesus sustulerit à spelunca lapidem, sed dixerit: *Tollite hunc lapidem*: in Genesi vero ipse Iacob revolverit lapidem ab ore putei. Et animum adhibe an dicere possimus non oportuisse ut Iesus tangeret lapidem spelunca superimpositum, quoniam spelunca monumentum erat, sed præcipere tantum his qui muneri obeundo præerant, ut tollerent lapidem: iustum vero esse, ut ipse Iacob hunc superpositum ori putei, & B obstantem quominus oves biberent (à quibus futurum erat, ut adiuvarentur nobilia, & pars Iacob) acciperet; cumque ad hunc lapidem accessisset, revolveret eum ab ore putei, ut potum daret ovibus Laban fratris matris suæ. Ac profecto opus erat, ut ad puteum ipse accederet Iacob; extra speluncam vero staret Iesus. Vide vero, an inspicere possis, quamobrem superpositus speluncæ lapis non revolvatur, sed tollatur; à puteo autem non omnino tollatur, sed revolvatur. Oportebat quidem omnino à monumento lapidem tolli, nec rursum volvi, alterum vero revolvi tantum à puteo: superius enim dictum est quod * * * C D

* * *

gloriam Dei, & considerantes magnitudinem eius fidei, quæ est ad iustitiam, credamus. Quod si aliquis ex eorum numero qui se credidisse existimant, nondum gloriam Dei vidit, is discat se argui non credidisse, eo quod nondum vidit gloriam Dei: mentiri etenim ille non novit, qui non solum uni Marthæ, verum etiam cuicunque dicit: *Si crediderís, videbis gloriam Dei. Sustulerunt ergo lapidem.* Ut lapis speluncæ impositus tardius tolleretur, soror defuncti fecit: quæ veluti his quibus iusserat Iesus dicens: *Tollite lapidem*, obstitit, cum dixisset: *Iam fœtet; quatriduanus enim est*: & sane in coërcita fuisset Marthæ infidelitas, di- E Ioh. 11. 40, 41.

* Vid. Not.

* Χ. ἐξω δὲ σπηλαίου εἶναι τὸν ἰησοῦν. Fort. ἐξω δὲ ἦν δὲ δυνάσαι

* Χ. οἰδε. οὐδέπω * εἰν τ δόξαν θεῦ τ οἰομένων πεπιστευκέναι, * μανθανέτω ὅπι ἐλίηχθαι, δι' ὧν οὐδέπω εἶδε τὴν δόξαν τ θεῦ, μὴ πεπιστευκώς Fort.

* Χ. μανθανέτω Fort.

cente illi Iesu : *Nonne dixi tibi, quod si credideris, videbis gloriam Dei*, haudquaquam qui audierant, *Tollite lapidem*, sustulissent lapidem. Age enim ponatur, cum diceret Iesus, *Tollite lapidem*, defuncti sororem nec respondisse, nec dixisse : *Iam fœtet, quatriduanus enim est*, quid sequuturum fuerat, quia scriptum fuisset : *Dicit Iesus, Tollite lapidem*, nisi, *Sustulerunt igitur lapidem?* Nunc autem quæ dicuntur à sorore defuncti, inter hoc dictum, *Tollite lapidem*, & inter illud : *Sustulerunt igitur lapidem*, impedimento fuere quominus tolleretur lapis. Ac ne principio quidem, etiam si sero sublatus fuisset, nisi respondens Iesus ad illius incredulitatem dixisset : *Nonne dixi tibi, quod si credideris, videbis gloriam Dei?* Quamobrem bonum est, si cum quid cuique iusserit Dominus, is nihil interposuerit inter eius iussionem, & operis impletionem : opinorque sane convenire ut tale dicatur, ut imitator Christi fiat. Vt enim Christo *Dixit Deus, & facta sunt ; mandavit, & creata sunt* : sic fideli cum dixit Christus, fidelis fecit ; cum Christus mandat, ille mandatum implevit, nihil moræ interponens : vel sibi damnificus erit inobedientia, quia intercedat tempus inter imperium, & imperij expletionem. Existimare enim debemus tempus illud, quod interponunt aliqui, postea mandata facientes, tempus esse inobedientiæ præcepti, Hanc etiam ob causam qui iubetur à patre in Euangelij parabola proficisci in agrum, & operari, quia non confestim fecit, sed quando pœnitentia motus abijt, non fecit voluntatem patris per id tempus, quod interceſſit, antequam pœnitentia moveretur. Quocirca memores simus necesse est illius dicti : *Ne punctéris reverti ad Dominum, neque differas de die in diem* : & illius : *Ne dixeris rediens redi, & cras dabo tibi, cum possis beneficium conferre.* Itaque necessario nobis existimandum est, accusationem esse Marthæ, quod tardius scriptum fuerit : *Sustulerunt igitur lapidem* : cum alioquin res postularet, ut cum dixisset Iesus, *Tollite lapidem*, deinceps sequeretur, *tulerunt ergo lapidem. At Iesus sustulit oculos sursum, & dixit* quæ scripta sunt. De oculis Iesu, deque eorum habitu erga quosdam, diligens observatio inquisitioque est adhibenda. Verbi gratia in Evangelio Lucæ dicturus beatitudines, hisque conjunctam doctrinam, elevatis oculis in Discipulos suos dicebat : nunce autem cum sustulisset oculos suos sursum, dixit : à primo nanque dicto monemur Discipulos suos inferne non

Psalm. 32. 9.

Matth. 21.

Eccl. 5. 8.

Prou. 3. 28.

ἰησοῦ· οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ; οὐκ αὐτοὶ ἀκηκόασιν. λέγετε τὸν λίθον, ἦραν τὸν λίθον· φέρε γὰρ καθ' ὑποθέσιν εἰπόντος τοῦ ἰησοῦ· λέγετε τὸν λίθον, μὴ ἀποκρίνασθαι τὴν ἀδελφὴν τοῦ τελευτήσαντος, μηδὲ εἰρηκέναι· ἤδη ὄζει, τετραήμερος γάρ ἐστι, τί οὖν ἠκολούθησεν ἂν τοῦτο γεγράφθαι, ἢ τοῦτο· λέγει ὁ ἰησοῦς· ἄρατε τὸν λίθον, ἦραν οὖν τὸν λίθον ; νυνὶ δὲ μεταξὺ τοῦ· ἄρατε τὸν λίθον, καὶ τοῦ· ἦραν οὖν τὸν λίθον, τὰ εἰρημένα ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ τετελευτηκότος ἐνεπόδισε τὸ ἄρθῆναι τὸν λίθον· καὶ οὐκ ἂν ὀφθὲν τὸν ἄρτι, καὶ βραδίον, ἦρθη, εἰ μὴ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς πρὸς τὴν ἐκείνης ἀπιστίαν εἰρήκει τό· οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ; καλὸν οὖν τὸ μηδὲν χρονίσαι μεταξὺ τῆς ἰησοῦ προστάξεως, καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς προσταυμένων ὧν ἰησοῦς ἐκέλευσεν * ἔργων· καὶ * χ. ἔργα οἱμαί γε ἁρμόσει τῷ ποιοῦντι τὸ εἰρημένον ὅτι μιμητὴς γίνονται χριστοῦ· ὡς γὰρ τούτῳ εἶπεν ὁ θεὸς, καὶ ἐγένετο· ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν· οὕτως τῷ πιστῷ εἰπόντι μὲν χριστὸς, πεποίηκε δὲ θεὸς· καὶ ἐνετείλατο * ὅτος τοῦ θεοῦ, οὗτος ὁ * χ. οὗτος ἐντολὴν πεπλήρωκε, μηδὲν ὑποβεβλημένος, μηδὲ ζημιώσας ἑαυτὸν ἀπειθείᾳ τοῦ μεταξὺ τῆς προστάξεως, καὶ τοῦ ἔργου χρόνου· νομιστέον γὰρ τοὺς ὕστερον ποιοῦντα ὁ προστεταγμένον ἀπειθείας χρόνον εἶναι τῆς ἐντολῆς, ὃν τῆς ἀναβολῆς· λέγω δὲ τοῦτο διὰ τὸν ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ εὐαγγελίου προστεταχθέντα ὑπὸ τοῦ πατρὸς πορευθῆναι εἰς τὸν ἀγρὸν, καὶ ἐργάσασθαι, μὴ παραχρῆμα ποιήσαντα, ἀλλ' ὕστερον μεταμεληθέντα ἀπῆλθεν, οὐκ ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς οὐ πρὸ τῆς μεταμελείας χρόνῳ· δεῖ μνημονεύτεον δὲ μὴ * ἀναμένειν ἐπιστρέψαι * χ. ἐπιστρέφειν πρὸς κύριον, μηδὲ ὑποβάλλειν ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, καὶ τοῦ· μὴ εἴπῃς ἐπαναστὰς ἐπόμνυε, καὶ αὔριον δώσω, δυνατὸν σοι ὄντος δοῦ ποιῆν· χρὴ πάντως κατηγορίαν νομίζειν εἶναι τῆς μάρθας βραδύτερον γεγραμμένον τὸ· ἦραν οὖν τὸν λίθον, δέον ἐξῆς αὐτὸ εἰρῆσθαι πρό· λέγει ὁ ἰησοῦς, ἄρατε τὸν λίθον· ὁ δὲ ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε τὰ γεγραμμένα· περὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἰησοῦ, καὶ τῆς ἀρσεως αὐτῶν πρός τινας διαμελῶς τηρητέον, καὶ ἐξεταστέον οἷς ἐν μέρει πρὸς κύριον λεκτέον, ὅτε ἔμιμνε λέγειν τοὺς μακαρισμούς, ἢ τὴν ἐξῆς αὐτοῖς διδασκαλίαν, ἐπαίρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἔλεγε· νυνὶ δὲ ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἄνω, καὶ εἶπε· διδασκόμεθα γὰρ ἀπὸ μέρους πρὸ τέλους ὅτι μὴ

κάτω

κάτω εἶπεν οἱ δὲ ἱποδ μαθηταί. διὸ καὶ ἐπαί- A esse, quam ob causam elevantur magistri
ρουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ διδασκάλου εἰς αὐ- oculi in eos, in quos dignum erat, ut
τοὺς, οἷς ἄξιον ἦν ἐπᾶραι αὐτὸν τοὺς ἑαυ- suos ipse oculos attolleret. Hoc autem,
τοῦ ὀφθαλμούς. Ἀφ' ὧν δὲ νῦν ἀξιεπιζητοῦμεν quod nunc tractamus, edocemur Iesum
ὅτι με τέθεικεν ἑαυτῷ ὁ ἀγχινοητικὸν ἀπὸ τῆς intelligentiam humanam transtulisse à
συνηθείας τῶν κάτω ὁμιλίας, καὶ ἀπήγαγε, καὶ ὕ- consuetudine, quam habebat cum his
ψωσε προσάγων αὐτὸν τῇ πρὸς τὸν ὑπεράνω qui inferne degebant, eamque in su-
πάντων πατέρα εὐχῇ· ἀλλὰ καὶ εἴποι μιμητὴς blime elevasse, & exaltasse; evehens
χριστοῦ ὅτι παῦλος, καὶ οἱ τοιοῦτοι πιστοὶ αὐτοῦ, eam per precationem ad Patrem, su-
ἀναγκὴ τὸν κατὰ ζῆλον καὶ μίμησιν τοῦ per omnia existentem. Quinetiam Pau-
χριστοῦ εὐχόμενον, ἄραντα τοὺς ὀφθαλ- B lus cum sui similibus (quandoquidem
μοὺς τῆς ψυχῆς ἄνω, καὶ ἀφαιρεῖσθαι αὐτοὺς imitator Christi est) exemplo, & imi-
ἀπὸ τῶν τῇδε πραγμάτων, καὶ μνήμης, καὶ tatione precationis Christi precaturus,
ἐννοιῶν, καὶ λογισμῶν, ἅπερ εἴποι τῷ θεῷ τοὺς necessario attollere debet oculos animæ
λόγους τῆς εὐχῆς τοὺς περὶ μεγάλων, καὶ ἐπου- sursum, eosque abducere à rebus præ-
ρανίων, μεγάλοις, καὶ ἐπουρανίοις· εἰ δέ τις πρὸς sentibus, nempe à memoria, à consi-
ἕωθεν ἀνθρώπου τὸν μηδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐ- derationibus, atque cogitationibus,
πᾶραι θελήσοντα τελώνου, καὶ τύψαντα ἑαυ- sicque Deo dicere precationis verba ma-
τοῦ τὸ στῆθος, καὶ εἰπόντα· ὁ θεὸς ἱλάσθητί μοι gna, eaque cœlestia, de rebus magnis,
τῷ ἁμαρτωλῷ, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι ὡσ- deque supercœlestibus. Verum si quis
περ ὁ πᾶσιν, οὕτω καὶ πρόθυμον τοῦ κα- C oppositerit Publicanum, qui ne oculos
τὰ θεὸν λύπην, μετανοοῦσιν εἰς σωτηρίαν * ἀ- quidem attollere voluerit, quique per-
μέλη τὸν ἐργαζόμενον, ἀλλ' ἢ μόνῳ, καὶ πάν- cussierit pectus suum dicens: *Deus pro-*
τι ᾧ ἄξια τοιαύτης λύπης ποιήσαντι, καὶ μέ- *pitius esto mihi peccatori*, huic est res-
γα γινώσκοντι ἐπ' αὐτοῖς· καὶ πρόθυμον γε pondendum; quemadmodum neque
* ἢ ἀνε- ἐπὶ αὐτῷ * ἀμέτρως καὶ μὴ περίσσα, ἵνα μὴ τῇ omnibus, neque semper assumendus
βλήτων Pars. περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ κατὰ τοῦ σατα- est dolor, qui est secundum Deum,
νᾶ. ὅπως μήποτε ἁπάντι καθήκῃ μηδὲ τοὺς ὀ- quique operatur pœnitentiam ad salu-
φθαλμοὺς ἐπᾶραι θέλειν, ὡς ἐνθένδε ἑσπέρας μα- tem haud pœnitendam, sed ei soli,
κρόθεν· ἕκαστος δὲ ἑαυτὸν πρὸς τὴν παρὰ πάντων κρι- & omni, qui dignum aliquid tali dolo-
νέτω, καὶ δοκιμαζέτω ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕ- re commiserit, ob eumque dolorem
τως ἀπὸ μόνου ἂν τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἂν D resipuerit (isque sane assumendus est
ποτηρίου πινέτω, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπα- cum mensura, & non exuberans, ne
ράτω, καὶ αἰρέτω αὐτοὺς ἄνω κατὰ τῆς ὑβρεως, exuberantiori dolore absorbeatur à Sa- 2. Cor. 2.
ὑποπτάσσων ἑαυτὸν θεῷ, καὶ ταπεινῶν ἑαυτὸν tana) ita fortassis non convenire, ut
ἐκείνῳ λεγέτω· εἰ τολμίζοιμι τῷ ὁπωσποτοῦν velint omnes semper attollere oculos,
εἶδοντι καθήκειν ὁμοίως ᾧ τελώνῃ μηδὲ τοὺς ὀφ- ut etiam non convenit semper stare
θαλμοὺς ἐπᾶραι θέλειν, ὥστε λέγειν ὁμοίως ᾧ procul. Cæterum unusquisque seipsum 1. Cor. 11.
μὴ ἐπᾶραι θέλειν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἀπὸ μα- de rebus huiusmodi iudicet, probet- 28.
κρόθεν ἕστηκεν ἱεροῦ ἑστάναι δεῖν. ἱεροῦ δὲ ποῖον δὴ εἶπ- que homo, & sic non solum ex illo pane
ἢ ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος θεοῦ, ἥτις καὶ οἶκος θεοῦ πρέπει comedat, & ex calice bibat, verum
ᾧ παύλῳ ὁμολογεῖ λέγοντι· ἐὰν δὲ βραδύνω, E etiam oculos elevet, superne eos attol-
ἵνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις lens, precemque fundat subijciens se-
ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος, στῦλος, καὶ ἑδραίωμα ipsum Deo, humilianque illi. Quod si
τῆς ἀληθείας· ὥσπερ ἁπάντι καθήκει μὴ λαμβά- existimamus quomodocunque viventi li-
νειν ᾧ ἄρτου, καὶ μὴ πίνειν ἐκ τοῦ ποτηρίου, καὶ μὴ πόρρω cere, perinde ac Publicano, nolle ocu-
εἶναι τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, καὶ τῆς ἐκκλησίας· ὅπως οὕτω los ad cœlum levare, commode dice-
πάντι καθήκει τὸ μὴ θέλειν ἐπᾶραι τοὺς ὀφθαλ- mus volenti levare oculos suos, itidem
μούς· ἁμαρτάνοι δ' ἂν τις καθήκοντος αὐτὸν ἐπαίρων ei standum esse procul à templo, quod
τοὺς ὀφθαλμούς, μὴ ἐπαίρων. καὶ εἴ τις καθήκον- quale aliud erit, nisi Ecclesia Dei vi-
ventis? quæ etiam à Paulo dicitur do-
mus Dei, dum dicit: *Quod si tardius* 1. Tim. 3.
venero, ut noris quomodo oporteat te in 15.
domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei
viventis, columna, & basis veritatis. Vt
igitur non decet omnem uti illo pane,
& bibere ex illo calice, & esse procul
à domo Dei, & ab Ecclesia, sic non
decet omnem nolle elevare oculos. Pec-
cat autem aliquis, si, cum deceat eum
levare oculos, non levat eos. Rursum-
que itidem peccat, si cum eum dede-

ceat levare oculos, eos levat. Atque Publicanus quidem in Evangelio nec oculos levare volebat, decenter faciens, quos iure levaret Discipulus Iesu assistens, cui etiam mandatum datur dicens: *Attollite oculos vestros, & contemplamini regiones, quoniam albæ iam sunt ad messem.* Quin Propheta quoque inquit: *Leuate in altum oculos vestros*: & in Psalmo cxxii, qui Graduum est cantus quartus, tanquam qui decenter levaverit oculos suos ad Deum inquit Propheta: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cœlo. Ecce sicut oculi servorum ad manus dominorum suorum; & sicut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Quod si apertius etiam docere opus est, quem quidem deceat imitari Iesum superne oculos attollentem, dum etiam ipse attollit oculos suos; rursus quem dedeceat non solum instar Publicani procul à templo stare, verum etiam nolle oculos attollere, in medium adducemus ex Daniele, quæ scripta sunt de iniquis Senibus amatoribus Susannæ, hunc in modum se habentia: *Et averterunt mentem suam, & declinarunt oculos suos, ne in cœlum suspicerent, neque memores essent iudiciorum iustorum.* Adducemus etiam in medium quæ de Susanna scribuntur hoc modo dicta: *At illa flens suspexit in cœlum, quoniam cor eius fidebat Domino.* Observa enim in istis, quod qui averterant mentem suam, declinarunt oculos suos, ne in cœlum suspicerent; ea vero quæ Domino fidebat, consequenter fiduciæ quam habebat in Domino, suspexerit in cœlum. Decebat enim precaturam, ob fiduciam temperantiæ suspicere in cœlum, superneque oculos attollere; Seniores vero decebat nolle oculos levare, atque etiam procul perinde ac Publicanus stare, verberareque pectora sua, & dicere: *Deus propitius esto nobis peccatoribus*; si supponatur, postquam averterant mentem suam, declinaverantque oculos suos, ne suspicerent in cœlum, neque recordarentur iustorum iudiciorum, eos resipuisse: atque post dolum intentatum mulieri, impotes facti factos precari. Cæterum erigentis oculos sursum, eosque decenter erigentis in cœlum officium quoque erit sustollere manus sanctas, præsertim quando absque ira, & disceptationibus emittit precem. Sic enim nostris etiam

Ioh. 4. 35.
Is. 40. 26.
Psal. 122. 1, 2, 3.
Dan. 13. 9.
Dan. 13. 35

A τος μὴ ἐπαίρειν, ἐπαίρει· ὁ μὲν οὖν, καὶ τὸ εὐαγγέλιον, τελώνης οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπάραι, καθηκόντως ποιῶν. ἐπάραι δ' ἂν αὐτοὺς εὐλόγως ὁ παρὼν τῷ ἰησοῦ μαθητὴς, πρὸς ὃν καὶ ἐντολὴ δίδοται ἡ λέγουσα· ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· καὶ ὁ προφήτης δέ φησιν· ἐπάρατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκατοστῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ, ὅντι ᾠδῇ τῶν ἀναβαθμῶν τε-

B τάρτῃ, ὡς καθηκόντως ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς θεὸν φησὶν ὁ προφήτης· πρός σε ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου ὃν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς κύριον ὃν θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς· εἰ δὲ καὶ σαφέστερον χρὴ παραστῆσαι τίνι μὲν ἤδη καθήκει μιμεῖσθαι ὃν ἰησοῦν ἄραντι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸν ἐπαίρειν ἑαυτοῦ τοὺς

C ὀφθαλμούς, καὶ τίνι τοῦτο μὲν οὐ καθήκει, ὁμοίως δὲ τῷ τελώνῃ οὐ μόνον μακρόθεν ἑστάναι τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ μὴ θέλειν ἐπάραι τοὺς ὀφθαλμούς, παραθησόμεθα ἐκ τοῦ δανιὴλ τὰ περὶ τῶν ἐρασθέντων τῆς σουσάννας ἀνόμων πρεσβυτέρων, οὕτως ἔχοντα· καὶ διέστρεψαν ὃν ἑαυτῶν νοῦν, καὶ ἐξέκλιναν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς ὃν οὐρανὸν, μηδὲ μνημονεύειν κριμάτων δικαίων· καὶ τὰ περὶ τῆς σουσάννας τοῦτον εἰρημένα ὃν τρόπον· ἡ δὲ κλαίουσα ἀνέβλεψεν εἰς τὸν

D οὐρανὸν ὅτι ἦν ἡ καρδία αὐτῆς πεποιθυῖα ἐπὶ κυρίῳ· παρατηρεῖ γὰρ ἐν τούτοις ὅτι οἱ μὲν διαστρέψαντες ὃν ἑαυτῶν νοῦν, ἐξέκλιναν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν εἰς ὃν οὐρανόν. ἡ δὲ πεποιθυῖα ἐπὶ τῷ κυρίῳ ἀκολούθως τῷ πεποιθέναι ἐπὶ τῷ κυρίῳ, ἀνέβλεψεν εἰς ὃν οὐρανόν· ἔπρεπε τοίνυν τῇ μὲν ἐπὶ τῇ περὶ τῆς σωφροσύνης παρρησίᾳ μελλούσῃ εὔχεσθαι, ἀναβλέπειν εἰς ὃν οὐρανὸν, καὶ αἴρειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω. τοῖς δὲ πρεσβυτέροις, εἰ καθ' ὑπόθεσιν

E μετὰ τὸ διαστρέψαι τὸν ἑαυτῶν νοῦν, καὶ ἐκκλίναι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἑαυτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς ὃν οὐρανὸν, μηδὲ μνημονεύειν κριμάτων δικαίων, μετενόουν, πεῖραν μὲν προσαγαγόντες τῇ γυναικὶ, μὴ τυχόντες δὲ τοῦ ἐπιθυμουμένου καὶ μετὰ τοῦτο ἤυχοντο, καὶ μὴ θέλειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπάραι, ἢ καὶ πόῤῥωθεν ὁμοίως τῷ τελώνῃ ἑστηκέναι, καὶ τύπτειν ἑαυτῶν τὰ στήθη, καὶ λέγειν· ὁ θεὸς ἱλασθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ· τοῦ δὲ αἴροντος τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ ἐπαίροντος αὐτοὺς καθηκόντως εἰς οὐρανὸν εἴη καθῆκον καὶ τὸ ἐπαίρειν ὁσίους χεῖρας, μάλιστα ὅτε χωρὶς ὀργῆς, καὶ διὰ λογισμοῦ ἀναπέμπει τὴν εὐχήν· οὕτω γὰρ

τὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀναπεμπόντων ἄνω, ἀπὸ τῆς ἐννοίας, καὶ τῆς διανοίας, καὶ τῶν χειρῶν ἐπαναπεμπόντων ἐν περιλήψεσιν ἐπαιρόντας, καὶ ὑψοῦντας τῷ ψυχῷ, ὡς ἐπῆρε μετρίως τὰς χεῖρας, ὥστ' ἂν εἰπεῖν· ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή, ἀμαληκίζουσι μὲν καὶ πάντες οἱ ἀόρατοι ἐγχρηστὴν ἔτι θησαυρίζουσι, οἱ δὲ ἡμῖν δὲ ἰσραηλίζουσι, λογισμοὶ νικῶσι· τοσαῦτα καὶ εἰς τὸ· ὁ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε, καὶ τί τοῦτο φανέντα ἡμῖν ἀκόλουθα· πάτερ, εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου. ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις. ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας· εἴπερ τοῖς ἀξίοις τοῦ ἐν σαρκὶ ζώντων, καὶ μὴ καὶ σάρκα στρατευομένων εὐχομένοις, τοιαῦτα τις λέγεται ὑπὸ θεοῦ περὶ τῆς αὐτῶν ἐπαγγελίας· καὶ ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· ἰδοὺ πάρειμι, πῶς γὰρ νομίζειν ὅτι δεῖ σωτῆρος καὶ κυρίου; ἢ πρὶν λαλῆσαί σε, ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι; ἅμα γὰρ ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε· τί δὲ εἶπεν; εἰ οἷόν τε ὡς ἐν τοιούτοις σχολάζεσθαι, ἀκολούθως τῷ· πρὶν λαλῆσαί σε, ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι, *ἀναπλεῖόν ἢ πρὸς τὸν σωτῆρα λεγόμενον τοῦτό ἐστιν ἐν τῇ πρὸς τὰς δικαίας ἐπαγγελίᾳ γεγραμμένον· ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι· τί οὖν εἶπε; προῃρεῖτο μὲν εἰπεῖν εὐχόμενος. προλαβόντος δὲ τοῦ εὐχομένου αὐτὸν τὰ εἰκότως αὐτῷ· πρὶν λαλῆσαί σε ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι, ὡσὰν τῆς καὶ προθέσεως αὐτοῦ λεγούσης εὐχῆς, λέγει τοῦτο τῷ προλαβόντι τοῦ εὐχομένου εὐχαριστίαν. καὶ ὡς ἐπακουσθεὶς ἐφ' οἷς ἐνενόησε μόνον, καὶ προσήνεγκε δὲ ἐν τῷ εὔχεσθαι, φησί· πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου· ἔμελλεν οὖν εὔχεσθαι περὶ τῆς λαζάρου ἀναστάσεως, καὶ προλαβὼν αὐτοῦ τοῦτο ὁ μόνος ἀγαθὸς θεὸς καὶ πατὴρ, ἤκουσε τῶν μελλόντων λέγεσθαι ἐν τῇ εὐχῇ· ἐφ' οἷς ἐν ἐπηκόῳ τοῦ περιεστῶτος αὐτὸν ὄχλου ἀναπέμπει αὐτὴ εὐχῆς εὐχαριστίαν ὁ σωτὴρ, δύο ἅμα πιστὸν, καὶ εὐχαριστῶν ἐφ' οἷς ἔτυχε περὶ τῆς λαζάρου, καὶ πιστούμενος τὸν περιεστηκότα αὐτὸν ὄχλον· ἐβούλετο γὰρ αὐτὸς παραδέξασθαι ὡς ἥρα ἀπὸ θεοῦ ἀπεσταλμένος ᾧ διὰ ὑπεδέδεκτο· ἔγνω δὲ ἐπακουσθείς, ἐπὶ τῷ πνεύματι εἶδεν ὅτι ἀπεκατέστη ἡ τῆς λαζάρου ψυχὴ ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀναπεμφθεῖσα ἀπὸ τοῦ χωρίου τῶν ψυχῶν· οὐ γὰρ νομιστέον ὅτι ἡ ψυχὴ τῆς λαζάρου πρὸ τοῦ σώματος τοῦ ἔξοδον, καὶ ὡς πρόσω παγέως ἤκουσε κράξαντος ἰησοῦ, καὶ εἰπόντος· λάζαρε δεῦρο ἔξω.

A oculis sursum per cogitationem, & contemplationem erectis, atque etiam manibus ipsis erectis per actiones sustollentes, atque exaltãtes animam, Moseos more, ita sustollentis manus, ut etiam diceret: *Elevatio manuum tuarum sacrificium vespertinum*; Amalecitæ, & omnes invisibiles inimici vincentur; Israëlitæ vero, nempe cogitationes nostræ vincent. Hactenus de eo, quod est: *Sustulit oculos Iesus sursum, & dixit*, in quem locum diximus quæ nobis sunt visa conducere. *Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me: Ego autem sciebam, quod semper me audis, sed propter turbam, quæ circumstat, dixi, ut credant quod tu me miseris.* Si orantibus viris probis, & in carne viventibus, nec secundum carnem militantibus tale quiddam promisit Deus, pro eorum prece: *Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum*, quid censendum est de Servatore, & Domino? nonne hoc, Antequam loquaris tu, ego dicam, adsum? simul enim sustulit oculos sursum, & dixit. Quid dixit? si fieri potest, ut conjectemus in talibus, consequenter huic dicto: *Antequam loquaris tu, ego dicam, Ecce adsum*, ut maius sit quod dicitur ad Servatorem, quam quod scriptum fuerit in promissione, quæ est ad sanctos, nempe: *Adhuc te loquente, ego dicam, Adsum.* Quid, inquam, dixit? Proposuerat Servator precari, sed præoccupante illius precationem illo qui ei dixerat, *Antequam loquaris tu, ego dicam, Adsum*, pro precatione, quam animo conceptam dicturus erat Patri, qui præoccuparat preces, gratias agit: & (perinde quasi exauditus fuisset) propter ea, quæ animo tantum conceperat, non tamen protulerat, precando inquit: *Pater gratias ago tibi, quod audisti me.* Precaturus ergo erat pro Lazari resurrectione, & præoccupans illius precationem solus ille bonus Deus, & Pater audivit quæ dicenda erant in precatione, pro quibus in frequenti auditorio circumstantis ipsum turbæ, precum vice remittit gratiarum actionem Servator: duo pariter faciens, & gratias agens pro his quæ de Lazaro assequutus fuerat, & circumstantem sibi turbam confirmans. Volebat enim Iesus, ut hi admitterent se à Deo missum, ad hanc vitam advenisse. Agnovit autem se exauditum, quoniam spiritu norat Lazari animam remissam ab animarum loco, corpori eius restitutam. Nec enim censendum est quod Lazari anima adesset corpori post suum excessum, & quod quasi celeriter præ-

* Χ ἴσως ἀπλοῦν ἢ τὸ προς

sens, cum clamasset Iesus, dixissetque: *Lazare prodi foras*, conjuncta corpori

Iob. 11 43. uerit. Alioquin si quis hoc de Lazari anima suspicatur, absurditatemque admittat de anima à corpore liberata, perinde quasi mortuo assideat, dicat quomodo auditus fuerit Iesus à Patre, manente adhuc mortuo Lazari corpore, & anima quidem separata (ut aliquis eorum, qui hoc asserunt, diceret) assidente autem corpori. Vt enim hoc concedatur, haudquaquam dicturi essemus, Iesum exauditum fuisse, auditurum quod anima habitabat in corpore. Simile opinor factum fuisse, quando Archisynagogi suscitavit filiam, precibus etiam pro hoc habitis. Petijt enim, ut rediret anima, inhabitaretque corpus rursũ. Cæterum an simile sit, necne, quod attinet ad viduæ filium, qui efferebatur, inquires tu ipse, ut invenias consequentiam locorum omnium: nec enim alioquin tales digressiones decet nos facere. Fortasse vero cognovit etiam Iesus, talis, tantusque, Lazari animam ipsam, vel adductam ab his quibus hoc opus obeundum præceptum fuit, vel ab ipsa paterna voluntate, quæ Iesum exaudierat: qui cum vidisset ipsam ingredientem per locum, vnde ablatus erat lapis, dixit: *Pater, gratias ago tibi, quod audisti me.* Sed quoniam antehac alia etiam innumera fuerat consequutus, hanc ob causam non propter Lazarum modo, sed etiam propter alia priora gratias agit dicens, propter Lazarum quidem: *Pater, gratias ago tibi, quod audisti me*; propter priora vero: *Ego autem noram, quod semper me audis: id quod torum dixi*, inquit, *turbæ circumstantis causa, ut credant quod tu me miseris.* Sed de hoc contextu ac Lazari resurrectione hactenus quidem. Cæterum sensus huius loci anagogicus, ex his quæ explicuimus, haud est difficilis. Petijt enim Iesus, ut qui peccaverat post amicitiam, quam erga se habuerat, mortuus factus Deo, divina virtute rediret denuo ad vitam; votique compos factus est, viditque in hujusce modi homine vitales motus: quibus gratias agit Patri. Circa huiusce modi autem mortuum stabat turba nondum credentium Iesum à Deo missum fuisse, nec Sermonem hunc divinitus ad homines accessisse. Atque utinam hæc turba circumstans miretur, quod aliquis adeo fœtidus factus ob peccata ad mortem, mortuusque virtuti, denuo ad vitam redierit; cumque mirata fuerit, credat sermoni ipsam aliquando vivificaturo, quod divinitus ad homines advenerit.

TOMVS VIGESIMVS NONVS.

Hæc cum dixisset Iesus, voce magna clamauit, Lazare, prodi foras.

A ἢ εἴποι τις τοῦτο περὶ τῆς λαζάρου ψυχῆς ὑπολαμβάνει, καὶ περιείσεται ὁ περὶ τῆς ἀπαλλαγείσης ψυχῆς σώματος ἄτοπον, ὡς προσκαθεζομένης τῷ νεκρῷ, λεγέτω πῶς ἠκούσθη ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ πατρὸς, μένοντος ἔτι νεκροῦ τοῦ Λαζάρου σώματος, καὶ τῆς ψυχῆς κεχωρισμένης μέν, ὡς οἰηθείη αὖ τις τῶν τοῦτο λεγόντων, προσκαθεζομένης δὲ τῷ σώματι· ἵνα γὰρ τοῦτο συγχωρηθῇ, οὐκ ἂν ἠκούσθαι εἰποιμεν ἂν ὅτι Ἰησοῦν μαθόντα ἀκούεσθαι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνοικίζετο B τῷ σώματι· ὃ προσπλήσιον δ' οἶμαι γεγονέναι, καὶ ὅτε τὸν τοῦ ἀρχισυναγώγου ἀνίστητε θυγατέρα, περὶ τότε εὐξάμενος· ἤτησε γὰρ ἐπανελθεῖν τὸν ψυχὸν, καὶ ἐνοικισθῆναι πάλιν τῷ σώματι· εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς ἐκκομιζομένης ὑπὸ τῆς χήρας τὸ ὅμοιόν ἐστιν, ἢ μή, καὶ αὖθις ζητήσεις, ἵν' εὕρῃς ὃ ἀχθησόμενον τοῖς ἐπὶ τοὺς τόπους ὅλως. ἡμῖν γὰρ ἃ καθήκει τηλικαύτας ποιεῖσθαι παρεκβάσεις· πάντα δὲ καὶ εἶδεν * ὅτι τηλικοῦτος Ἰησοῦς, ἢ τὸν ψυχὸν αὐτῶν * Ν. ἰχθ. λικοῦς C τοῦ Λαζάρου, ἤτοι ἀγομένην ὑπὸ τῶν τεταγμένων ὅτι τύποις, ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατρικοῦ βουλήματος ἐπακούσθη τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν εἰσιοῦσαν διὰ τοῦ τόπου, ὅθεν ἦρτο ὁ λίθος, εἶπε· πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου· ἀλλ' ἐπεὶ περὶ τούτου καὶ περὶ ἄλλων μειζόνων ἤτησε, καὶ ἔτυχε, διὰ τοῦτο μὲν οὖν ὅτι τοῦ Λαζάρου, ἀλλὰ καὶ ὅτι τοῖς περιεστηκόσιν εὐχαριστεῖ φάσκων ὅτι μοῦ τοῦ Λαζάρου· πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. ὅτι δὲ D τοῖς περιεστηκόσιν· ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, καὶ τοῦτο πάλιν, φησὶν, εἶπον διὰ τὸν περιεστῶτα ὄχλον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας· ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν καὶ τὸν μάλιστα τοῦ Λαζάρου ἀποδεδόσθω· ἡ δὲ κατὰ τὸν τόπον ἀναγωγὴ οὐκ ἐκ τῶν προδεδομένων ἐστὶ δυσχερής· ἤτησε γὰρ τὸν μετὰ τοῦ θεοῦ φίλιαν ἡμαρτηκότα, καὶ νεκρὸν γεγονότα τῷ θεῷ, διυάμει θείᾳ παλινδρομῆσαι ὅτι τῷ ζωῇ, καὶ ἔτυχε, καὶ εἶδεν ἐν τῷ ἰδίῳ ζωικὰ κινήματα, ἐφ' οἷς εὐχαριστεῖ τῷ πατρί· περιέστηκε δὲ ὄχλος τὸν ἴδιον νεκρὸν μηδέπω πιστεύοντων ὅτι Ἰησοῦν ἀπέσταλκεν ὁ θεὸς, καὶ ὅτι ὁ λόγος ἐστὶ θεόθεν αὐθεφτοις ὑπιδεδεγμένος· καὶ περιεστὼς γε * ὅπως ὄχλος * Ν. κῖθ θαυμάσοι * ὅτε δυσώδης ἀπὸ τῶν θεὸς θά- * Ν. τῖι νατον ἁμαρτημάτων τις γεγονὼς, καὶ ἀποθανὼν τῇ ἀρετῇ ἐπαλινδρόμησεν ἐπ' αὐτὸν, καὶ θαυμάσας πιστεύσαι ἂν ποτε ὅτι ζωοποιήσαι

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

γασι, λάζαρε δεῦρο ἔξω· ἐξῆλθεν ὁ τεθνη- A
κὼς δεδεμένος τὰς πόδας, καὶ τὰς χεῖρας χει-
ρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ σεσυνδέδετο·
λέγει ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς· λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε
αὐτὸν ὑπάγειν· Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω,
ὡς ἐπὶ μέλλων εὔχεσθαι ἐπικεῖσθαι, καὶ αὐτὴ εὐ-
χῆς εὐχαρίστησε, καταπονήσας τῷ λαζάρῳ ψυ-
χικῷ εἰσελθεῖσθαι εἰς τὸ σῶμα, καὶ δεομένου τῆς
ἀπὸ προσταξεως Ἰησοῦ ἐνισχυμένης αὐτῷ εὐτονίας
φωνὴν ὁ ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ μνημείου· εἰς μὴ ἦ
φωνὴν ὃν παρεῖχε εὐχερείαν, μεγάλη ἐχρήσα- B
το φωνῇ δυνάμει ἐνεργείαν τοῦ λαζάρου, μεγά-
λης χρῄζουσι, ὡς οὐδέπω ἐνσωμάτῳ ὀξυηκόῳ
τῆς προσκαλουμένης αὐτὸν ἔξω τοῦ μνημείου κραυ-
γῆς· καὶ τοῦτο δὲ νομιστέον ἄξιον εἶναι τὸ Ἰησοῦ ἔρ-
γον, τὸ μὴ μόνον εὔχεσθαι ἵνα ζήσῃ ὁ νεκρὸς,
ἀλλὰ καὶ ἐμβοῆσαι αὐτῷ, καὶ καλέσαι ὃν ἐνδον
τῇ ἀπωλείᾳ, καὶ τῷ μνημείῳ ὅπου τὰ ἔξω αὐτοῦ.
χρὴ δὲ εἰδέναι ὅτι εἰσί τινες καὶ νῦν λαζαρῳ μὴ
τῷ φιλίᾳ Ἰησοῦ ἀσθενήσαντες, καὶ ἀποθανόντες,
καὶ ἐν μνημείῳ ὡς νεκροῦ χώρᾳ μείναντες με- C
τὰ νεκρῶν νεκροί· καὶ μὴ τοῦτο τῇ εὐχῇ ὁ Ἰησοῦ
ζωοποιηθέντες, ὡς ἀπὸ τοῦ μνημείου ὅτι τὰ ἔξω
αὐτοῦ· τῷ Ἰησοῦ τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ φωνῇ καλύ-
μμοι. ᾧ ὁ πτόημος, ἐξέρχεται τὰς ἀξίους τῆς
νεκρότητος δεσμὰς ἐκ τῆς προτέρων ἁμαρτη-
μάτων περιεκείμενος, καὶ τῷ ὄψει περιδεδεμένος
* κ μήτε ἔτι, καὶ μήτε βλέπων, * μήποτε πορεύηται δυ-
νάμενος, μήτέ τι ἐνεργῆσαι ἕως τοῦ τῆς νε-
κρότητος δεσμοὺς, ἕως Ἰησοῦς λελύσῃ τοῖς λύ-
σασιν αὐτὸν, δυναμένοις καὶ ἀφιέναι αὐτὸν ἀπε- D
ναι· καὶ πέφασται γε πᾶς ὁ δυνάμενος λέγειν·
ἡ δυνάμει ζητεῖτε τὸ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χρι-
στοῦ; τοιοῦτος γενέσθαι, ἵνα μὴ αὐτῷ χρεισὸς
φωνῇ μεγάλῃ εἴπῃ κραυγάσας τῷ μὴ ὃ ἀ-
ποθανὼν * χρήσιμος μοὶ, σὲν ὀξέως δὲ, καὶ
* Sept. Αἰῶνι ἕως τοῦτο δεομένῳ τῆς Ἰησοῦ κραυγῆς, τό· λάζα-
ρε, δεῦρο ἔξω· ὡς νόμισεν εἶναι ἐν ἅδῃ μὴ
τῇ σκιᾷ, καὶ τῇ νεκρῶν, καὶ ἐν χώρᾳ νεκρῶν,
ἢ μνημείοις, ὃν μὴ ὁ λαβὼν ὑπέγνωσιν ἀλη-
θείας, καὶ φωτισθέντα, γευσάμενόν τε τῆς δω-
ρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μέτοχον γενόμενον πνεύ- E
ματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσάμενον θεοῦ ῥῆμα,
δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, ἀποστατήσαντα
* κ. τῶν ἰδικῶν τῆς ζωῆς τοῦ, καὶ ὅπου * πρὸς ἐπικεῖσθαι παλινδρομή-
σουσα εἶδον· ἐπεὶ οὖν πρὸς τῆς τοιούτου ἐλθὼν
αὐτοῦ εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ ἔξω αὐτοῦ γὰς ὁ Ἰησοῦς
* κ. ἐκα- κέκραξε, καὶ * ἐπακούσῃ, αἰτήσας ἐγγυᾶσθαι
δυνάμει τῇ φωνῇ, καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, φωνῇ
μεγάλῃ κεκραγέναι ὅπου ἔξω τοῦ τῇ ἐπικλῆ

mavit, Lazare veni foras: & prodijt, Ioh. 11. 43,
qui mortuus fuerat, manus, & pedes 44.
habens revinctos fasciis funereis: & facies illius sudario erat obvincta. Dicit ei Iesus: Solvite eum, & sinite abire.

PRecaturus Iesus cum sustulisset oculos, exauditus fuit, & precum loco gratias egit, quia diligenter perspexisset Lazari animam corpus ingressam fuisse; egentem superventura sibi (ob jussionem Iesu) strenuitate, & vigore ad exeundum è monumento. Quocirca postquam Patri gratias egisset, voce magna clamavit, robur impositura in Lazaro, magna voce opus habente, quia nondum acumine præditus esset audiendi clamorem invitantem se extra monumentum. Atque hoc sane opus dignum Iesu esse dicendum est, ut non solum pro mortui vita oret, verum etiam si in illo insonet, vocetque illum in monumento existentem, & in spelunca ad prodeundum foras. Sed notemus necesse est aliquos etiamnum Lazaros esse, qui post contractam cum Iesu amicitiam infirmati sunt, & periere: qui etiam in monumento, & in mortuorum loco manserunt cum mortuis mortui, & postea oratione Iesu, qui illos è monumento ad prodeundum foras voce sua magna vocavit, vivificati: cui qui paret, egreditur, vinculis mortificatione dignis ob priora peccata circumdatus; & faciem etiamnū obvinctam habens, neque videns, neque ambulare valens; neque aliquid operari propter mortificationis vincula, donec, Iesus iusserit solventibus eum: penes quos etiam facultas esset sinendi eum abire. Et sane quisquis dicere valet: *An experimentum quæritis in me laquentis Christi?* 2. Cor. 13. 3. is tentet talis fieri ut sibi Christus voce magna cum clamaverit, dicat: *Lazare prodi foras*: sibi, inquam, qui postquam mortuus fuit, invocavit quidem; sed non acute, & idcirco etiam opus habebat Iesu clamore. Proinde cogita eum qui à Christo recessit, ad gentilem relapsus vitam, post acceptam veritatis cognitionem, & postquam illuminatus fuerit, gustaveritque donum supercœleste, particeps factus Spiritus sancti, Hebr. 6. 4, 5. atque gustaverit bonū Dei verbum, virtutesque futuri sæculi; cogita, inquam talem in inferno esse cum umbris, & mortuis, in loco, ac regione mortuorum, & monumentis. Simul atque igitur pervenerit Iesus ad huiuscemodi hominis monumentum & extra illud stans pro tali oraverit, & exauditus fuerit, postulans illius voci, illius sermonibus innasci robur, voce magna clamat il-

lum quem sic adamabat, ad ea quæ procul absunt à Gentilium vita, & à monumento, atque spelunca eorum vocans: quãdo Iesu sectatori licet agnoscere, quonam pacto talis propter Iesu quidem vocem prodeat, sed adhuc suorum peccatorum spiris ligatus, & strictus, atque ob pœnitentiam quidem, atque quia audierit Iesus vocem, vivens; sed nec pedibus (quia nondum liberatus sit peccati vinculis) liberis ingredi, nec res eximias libere operari valens, manus, & pedes revinctos habens vinculis mortuorum sepulchralibus. Ac talis profecto propter in se existentem mortificationem, præter vincula etiam manuum, & pedum, faciem quoque ignorantia coopertam, & obvinctam habet. Deinde quoniam non tantum voluit Iesus hunc vivere, nec amplius in monumento manere, extra monumentum cum venisset Lazarus ligatam (ut superius dictum est) faciem habens, atque impeditus, quatenus ligatus erat, è monumento prodire, dicit illis qui huic muneri obeundo idonei erant Iesus: *Solvite eum, & sinite abire*; existimo quod non approbans rationem conversionis, postquam peccaverat; nec adhuc valens iuxta illam vivere, quod detinerentur animæ illius potentiæ (nempe eundi, operandi, & contemplandi) talis prodijt è monumento: adhuc manus, & pedes revinctos habens fascijs sepulchralibus, faciemque suam sudario obvinctam. Sed postquam dicente Iesu Christo tanquam Domino: *Solvite eum, & sinite abire*, his, qui solvere illum poterant, ob iussionem Iesu solutus fuit, pedibus, & manibus, ac deposuit quod impositum faciei suæ operimentum fuerat, instituit iter tale, ut etiam ipse eo perveniat, ut sit unus ex accumbentibus cum Iesu. Iam propter illud: *Prodijt qui mortuus fuerat, vinctos habens pedes, & manus fascijs funereis*, dicendum est differentiam esse inter eos qui vinctos habent pedes, & manus: nec idem esse cœpisse ligari ob mortificationem (nunc nanque κείριαι vincula mortuorum significant) & ligatum fuisse judicio Domini, qui ingressus, ut videret accumbentes, cum vidisset non habentem vestem nuptialem de eo dixit:

Matth. 22. 13. *Ligatis illius pedibus, & manibus, eijcite eum in tenebras exteriores.* Insuper hoc in loco est nonnihil quod egeat inquisitione: nempe dum dicitur Lazari faciem sudario obvinctam fuisse, & ve-

A βίου, καὶ τοῦ μνημείου αὐτῶν, καὶ τοῦ σπηλαίου, καλῶς γενόμενον οὕτω φίλον. ὅτε ἐστὶν ἰδεῖν τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ἰησοῦ, τίνα τρόπον ὁ τοιοῦτος ἐξέρχεται μὲν διὰ τὴν ἰησοῦ φωνῆν, ἔτι δὲ σειραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων δεδεμένος καὶ ἐσφιγμένος, διὰ μὲν τὴν μετάνοιαν, καὶ τὸ ἀκηκοέναι τῆς ἰησοῦ φωνῆς ζῶν, διὰ δὲ τὸ μηδέπω ἀπολελύσθαι τῶν τῆς ἁμαρτίας δεσμῶν, μηδὲ ἤδη δύνασθαι ἐλευθέροις ἐπιβαίνειν τοῖς ποσὶν, ἀλλὰ μηδὲ ἐνεργεῖν ἀπολελυμένως τὰ διαφέροντα, δεδεμένος τοὺς B πόδας, καὶ τὰς χεῖρας δεσμοῖς νεκρῶν κειρίαις· καὶ ὁ τοιοῦτός γε διὰ τὴν ἐγγενομένην αὐτῷ νεκρότητα, πρὸς τοῖς ἔτι τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν δεσμοῖς, καὶ τὴν ὄψιν τῇ ἀγνοίᾳ κεκάλυπται, καὶ περιδέδεται· εἶτ' ἐπεὶ μὴ μόνον ζῆσαι αὐτὸν βεβούληται ὁ ἰησοῦς, καὶ ἐν τῷ μνημείῳ * μένειν, ἐπὶ τὰ ἔξω τοῦ μνημείου εὐθὺς ἐλθὼν δέδεται, καθὼς προείρηται, * τῆς ζωῆς, καὶ τοῦ ἐξεληλυθέναι ἀπὸ τοῦ μνημείου μὴ δύνασθαι, ὅσον δέδεται, λέγει τοῖς δυναμένοις ὑπηρετήσασθαι C αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν, νομίζω ὅτι μὴ συγκαταθέμενος μὲν τῷ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς μετὰ τὸ ἡμαρτηκέναι λόγῳ. ἔτι δὲ ἀτονῶν κατ' αὐτὸν βιοῦν, τῷ κατέχεσθαι αὐτοῦ τὰς τῆς ψυχῆς πορευτικὰς, καὶ δραστικὰς, καὶ θεωρητικὰς δυνάμεις, ὁ τοιοῦτος ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ μνημείου· καὶ ἔτι ἐστὶ δεδεμένος τοὺς πόδας, καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιδέδεται· ἀλλ' ἐπεὶ εἰπόντος ἰησοῦ τοῖς λύσαι αὐτὸν δυναμένοις, διὰ τὴν προσέταξιν ὡς δεσπότου τοῦ χριστοῦ, τό· λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν, λυθῇ τοὺς D πόδας, καὶ τὰς χεῖρας, καὶ ἀποθῆται τὸ ἐπικείμενον αὐτοῦ τῇ ὄψει κάλυμμα ἀφαιρεθὲν, πορεύεται τοιαύτην πορείαν, ὥστε φθάσαι αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἕνα καὶ αὐτὸν γενέσθαι τῶν συνανακειμένων τῷ ἰησοῦ· μετὰ τοῦτο, διὰ τό· ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς, δεδεμένος τοὺς πόδας, καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, λεκτέον ὅτι διαφορά ἐστι καὶ τῶν δεδεμένων τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, * ταυτόν ἐστι τὴν ἀρχὴν τοῦ δεδέσθαι ἐκ τοῦ νενε- E κρῶσθαι εἰληφέναι, ὥστε καὶ τοὺς δεσμοὺς ἐπιφέρεσθαι τὸ ὄνομα τῆς νεκρότητος, νῦν γὰρ αἱ κειρίαι νεκρῶν εἰσι δεσμοὶ, ὧν * δεδέσθαι κρίσει κυρίου γενέσθαι, τοῦ εἰσηθόντος θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους, καὶ εἰδόντος τὸν μὴ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου, καὶ περὶ αὐτοῦ εἰπόντος· δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἔστι δέ τι ἐν τῷ * τὸ δεόμενον διακρίσεως, ἐν τῷ· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο, καὶ ἐν ᾧ

* Κ. μὴ μένειν

* ἐν. τῶν ὄψιν

* Κ. καὶ οὐ τοῦτο ἐστι

* Κ. δεδεμένον

* Κ. τόπον δεδ-

κάλυμμα ἐπικεῖσθαι τῷ προσώπῳ Μωσέως, ἵνα μὴ τελείως τὸν λαὸν ὁ Μωσῆς ἐλαφρὸν τοῦ λαοῦ. Ὃ μὲν γὰρ ὑπεκείμενον τῇ ὄψει τὸ λαζάρου σουδάριον ἐκάλυπτεν αὐτοῦ νεκρωθείσας τὰς ὄψεις. Ὁ δὲ Μωσέως κάλυμμα κατ' οἰκονομίαν τὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὸ προκείμενον ἦν τοὺς μὴ χαρεισθέντας ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐνορᾶν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ζητήσεις δὲ τὸ * ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου, περὶ οὗ εἴρηται). Δήσαντες αὐτὸν ποδῶν καὶ χειρῶν, ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· περὶ οὗ μὴ διδεδομένος ἐν τοῖς ἐξωτέρῳ σκότει· ὃ γὰρ προσκείμενον, B εἰς τὸν αἰῶνα, ἢ, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἢ λυθήσεται ποτε· ὃ γὰρ ἐμφαίνει οὐκ ἐκ τοῦ περὶ αὐτοῦ λέγειν τὸ περὶ ἀπολύσεως ἐσομένης γεγραμμένον περὶ αὐτοῦ· ἐδοκεῖ δέ μοι ἀσφαλὲς εἶναι μὴ καταλαβόντα ὑποπτεῦσαι, μᾶλλον δὲ μὴ γεγράφθαι περὶ αὐτοῦ, ἀποφήνασθαι· ζητήσεις δὲ ἐξ οὗ τὸ· λέγει Ἰησοῦς αὐτοῖς, ὑπὲρ αὐτοῦ, πᾶσιν, ἀλλ' οὐ τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις· ἢ ὅτι μαθηταῖς ἐκεχειρίσατο, δῆλον ὅτι τῷ περιεστῶτι ὄχλῳ, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι τοῖς μετὰ Μαρίας ἦσι ἀδελφοῖς, καὶ συνδεδεμένοις αὐτῷ· ἐνοποιοῦσα δ' αὖ τις ἐξ οὗ τὸ· ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ, καὶ ἐξ οὗ τὸν κύριον ἔθηκε τόπον ἀναγωγικὸν, ὅτι μήποτε καὶ ἐκείνοις δυνάσθαι εἰρῆσθαι τὸ· λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν· ἔτι ζητῶ εἰ πεπλήρωκεν ὁ Ἰησοῦς τὸ ὑποφερόμενον τῷ· λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν· ἐφίσημι δὲ μήποτε ἐν τῇ εἰρηκέναι αὐτὸν φωνῇ μεγάλῃ κραυγάσαντα· λάζαρε δεῦρο ἔξω· ἡ γὰρ μεγάλη φωνὴ καὶ ἡ κραυγὴ οὐκ ἂν ἀπῆκτο D λόγῳ ἐξυπνίσειαι αὐτόν. καὶ εἰ δὴ δύναιτο ἀποφαίνασθαι ἐν τούτῳ μᾶλλον πεπληρῶσθαι τὸ· πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτὸν, ἅτε ἐν τῷ τὴν ψυχὴν ἀνακάμπτειν τοῦ πατέρα πεποικέναι τῷ λαζάρου ψυχῷ ἐπιθυμοῦντι ἐλθεῖν ὃ ἐν τῷ μνημείῳ ἀποκείμενον αὐτοῦ σῶμα· εἶπεν γὰρ ἄν τις ὅτι ὁ μὲν ἀκούσας βαρέως τὸ ἐὸ πατὴρ ὂν νεκρῶν ὃν λάζαρον ἀνέστησεν. ὁ δὲ εἰπὼν φωνῇ μεγάλῃ, καὶ κραυγάσας· λάζαρε δεῦρο ἔξω, ἐπλήρωσεν ὃ προεπηγείλατο· ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν· καὶ ὁ τοῦτο γε καθικνούμενος διάνοιαν διδοὺς τὸ· λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἐπὶ τῷ· λάζαρος ἀπέθανεν, ἐρεῖ ὅτι ἀφ' οὗ μὲν τὸ· κεκοίμηται, ἐπηγείλατο εἰπών· ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν· ἀφ' οὗ δὲ ὁ, ἀπέθανεν, οὐκ ἀποδέδωκε ὅ, πορεύομαι, ἵνα ἀναστήσω αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· ἀλλὰ ὁ λύων τὸν ἐν τούτοις δοκοῦντα εἶ-

A lamen impositum faciei Mosis, cum populum alloqueretur. Impositum nanque Lazari faciei sudarium tegebat illius mortificatas visiones; at vero Mosis velamen per œconomiam faciei illius impositum erat, ob illos ex populo, qui gloriam vultus eius intueri non poterant. Sed quæres de eo qui non indutus erat veste nuptiali, de quo dictum est: *Ligatis illius manibus, & pedibus, ejicite eum in tenebras exteriores*, utrum perpetuo maneat vinctus, & in tenebris exterioribus (non enim additur vocabulum illud; *In seculum*, vel, *In secula*) an aliquando solvendus sit: non enim apparet ex his quæ de ipso dicuntur, scriptum fuisse de futura eius liberatione: nec mihi tutum esse videtur de aliquo pronunciare, quod assequutus non fueris: præsertim cum literis non sit id expressum. Quæres præterea, eo quod dicat Iesus ipsis, *Solvite eum*, quinam sint hi ipsi quibus dixit: neque enim Discipulis, neque circumstanti turbæ, ac ne Iudæis quidem, qui cum Maria erant, quique eam consolabantur, scriptum est eum dixisse: sed fortasse aliquis propter contextum illum: *Accesserunt Angeli, & ministrabant ei*, & propter sensum anagogicum huius loci suspicabitur illis etiam dictum videri posse: *Solvite eum, & sinite abire.* Adhuc quæro an impleverit Iesus hoc dictum: *Sed vado ut suscitem eum*, quod illi subjungitur: *Lazarus amicus noster dormit*: itaque inspicio an forte expletum fuerit hoc dictum: *Ego vado, ut à somno excitem eum*, cum Iesus voce magna clamans dixit: *Lazare prodi foras*; nam vox magna, & clamor, non absurde dicetur excitasse eum. Inspicio etiam an possis enunciare in hoc magis impletum fuisse illud: *Ego vado, ut à somno excitem eum*, quam cum Pater audita Iesu precatione, Lazari animam fecit ad corpus eius redire, quod in monumento repositum erat. Dicturus est aliquis Patrem, cum audisset ovantem Filium, Lazari animam ex mortuis excitasse, Iesum vero voce magna cum clamasset, ac dixisset, *Lazare prodi foras*, id quod antea promiserat implesse: *Sed vado, ut suscitem eum.* Atque hoc quidem qui astruit, differre dicens hoc dictum: *Lazarus amicus noster dormit*, ab hoc, Lazarus mortuus est, dicet ad vocabulum, *dormit*, Iesum promisisse: [*Sed vado, ut à somno suscitem eum*: & ad verbum hoc, *Mortuus est*, non respondisse illud:] *Vado, ut suscitem eum ex mortuis.* At vero qui solvit, apparentem

Matt. 4. 11.

Ioan. 11. 11.

Hæc suspicionis è Petrino.

esse in his differentiam ; & dans Lazari ex mortuis resurrectionem commune opus fuisse , tum Filij precantis , tum Patris exaudientis , vtetur testimonio Domini ad Martham dicentis : *Ego sum resurrectio , & vita :* addetque illud etiam : *Vt enim Pater suscitat mortuos , & vivificat ; sic etiam Filius , quos vult , vivificat.* Multi igitur ex Iudæis qui venerant ad Mariam , cum vidissent quæ fecisset Iesus , crediderunt in eum. Quemnam eorum qui demersi admodum fuere vitio , tanquam mortificatione , & fœtore , quique summa mutatione facta deposuerunt (imperio , & cooperatione Filij Dei) non solum multum fœtorem ex peccato contractum , verum etiam vincula vites animæ detinentia , nempe vites eundi , & operandi , atque etiam præterea vim contemplandi : quemnam , inquam , non moverunt hæc ad credendum , atque etiam ad vere credendum prædicationi Iesu ? Perculsi enim qui gloriabantur se multa diligentia adhibita exerceri in verbo Dei , plenitudinem vero eius non perceperant , crediderunt : præsertimque crediturі erant , quod propter mortuum , & omnino desperatum , quem & ipsi deploratum habebant , ad Mariam venerant officij gratia , plorantem ob fratris casum ; quorum etiam causa potius , quam eius qui mortuus fuerat , cum venissent ad defuncti speluncam , *Sustulit oculos sursum , & dixit : Pater , gratias ago tibi , quod audisti me : Ego autem noveram , quod semper me audis.* Quod enim horum gratia magis , quam Lazari , huiuscemodi gratiarum actionem reddiderit , perspicuum est ex his verbis : [*Sed propter populum qui circumstat , dixi , ut credant quia tu me misisti.* Lazarus ergo ei curæ fuit] nempe propter circumstantem turbam ; ut multi Iudæorum qui ad Mariam venerant , quique viderunt quæ fecisset Iesus , in ipsum crederent. Sed audi etiam de his , verum non tantum corporaliter. *Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos , & dixerunt illis quæ fecisset Iesus.* Non nihil ambigui habet hic contextus. Vtrum qui inde ad Pharisæos concesserant , dixerantque ipsis quæ fecisset Iesus , essent ex ea Iudæorum multitudine , qui crediderant in eum , conspectis his quæ fecisset , hoc agentes , ut etiam eos flecterent , qui hostili animo erga Iesum erant affecti , nunciantes quæ Lazaro eveniſſent ; an alij , præter illos multos

Ioan. 11. 25.

Ioh. 5. 21.

Ioan. 11. 41, 42.

Hæc supplenimus è Perionio.

Ioh. 11. 42.

Ioh. 11. 46.

ἀμφοτέρων , ἢ διὰ τὸ τῆς λαζάρου ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν κοινὸν ἔργον γεγονέναι , ὑπὸ τοῦ δεσμώτου , καὶ παρὰ τοῦ ἐπικύσαντος , χρήσασθαι καὶ τῷ εἰρημένῳ ὑπὸ τοῦ κυρίου πρὸς τὴν μάρθαν λέγοντος · ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις , καὶ ἡ ζωή . παραθήσεται καὶ τὸ · ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιῖ , οὕτως καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιῖ · πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν μαρίαμ , καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν , ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν · καί τινα γε οὐκ ἀνῆκεν πρὸς τὸ πιστεῦσαι τῇ τοῦ ἰησοῦ κηρύγματι , καὶ ἀληθῶς , ὡσανεὶ ἐκ νεκρότητος , καὶ δυσωδίας , τῆς πάνυ ἐπὶ τοῖς κακίαις καθεστηκυίας , ἀκρατεῖ μεταβολῇ ἀποσεσαμένων , τῇ προσταξάσῃ καὶ συνεργείᾳ τοῦ λόγου , οὐ μόνον τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας πολλὴν δυσωδίαν , ἀλλὰ καὶ τοὺς κατέχοντας δεσμοὺς τῆς πορευτικῆς , καὶ τῆς δραστικῆς τῆς ψυχῆς δυνάμεως , ἵνα δὲ χωρὶς τούτων καὶ τῆς θεωρητικῆς ; καταπλαγέντες γὰρ οἱ ἰδόντες τὸν ἰησοῦν ἐν τοῖς τοιούτοις τοσοῦτον δεδυνημένον , οἱ ἀνεχωροῦντες μὴ περὶ λόγου ἀσχολεῖσθαι θεοῦ , ὃ πλήρωμα δὲ ἕξ λόγου μηδέπω παραδεξάμενοι , καὶ πιστεύσαντες μᾶλλον ὅσοι ἐληλύθασιν ὡς ὅτι νεκρῷ , καὶ πάλαι ἀπεγνωσμένῳ , καὶ αὖθις ἀπεγνώσται ὃν τοιοῦτον , παρεμυθήσαντο τὸν ὅτι τῇ ἀκαιρίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ ὀδυνωμένῳ · δι' ὃς τάχα πλέον , ἢ ἀφ' ὧν τοῦτο παθόντα , ἐλθὼν ὅτι τὸ σπήλαιον ἦν νεκρᾷ , ἦρε τὸς ὀφθαλμὸς ἄνω , καὶ εἶπε · πάτερ , εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου , ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις · ὅτι γὰρ δι' τούτους μᾶλλον , ἢ τὸν λάζαρον ἐβούλετο ἀνεφθέξατο πρὸς τὸν πατέρα τὸν εὐχαριστίαν , δῆλον ἐκ τοῦ · ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον , ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας · ἐτραγματεύσατο οὖν περὶ τοῦ λαζάρου , διὰ τὸν περιεστῶτα ὄχλον , ἵν' οἱ πολλοὶ τῶν ἰουδαίων ἐλθόντες πρὸς τὴν μαριὰμ , καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησε , πιστεύσωσιν εἰς αὐτόν · ἀλλὰ ἄκουε καὶ περὶ τούτων , μὴ μόνον σωματικώτερον · τινὲς γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς φαρισαίους , καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς · ἔχει μέν τι ἡ λέξις ἀμφίβολον . πότερον , οἱ ἀπελθόντες πρὸς τοὺς φαρισαίους , καὶ εἰπόντες αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς , ἀπὸ τῆς πολλῶν ἰουδαίων ἦσαν τῆς θεασαμένων ἃ ἐποίησε , καὶ πιστευσάντων εἰς αὐτὸν , θελόντων καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀφικέσθαι πρὸς αὐτὸν διαθεσπέσαι , ἀφ' ὧν τοὺς περὶ τοῦ λαζάρου ἐπαγγελίας . ἢ οἱ λοιποὶ παρὰ τοὺς πολλοὺς , καὶ πιστεύσαντες , ὡς μὴ κινηθέντες

θέντες ἐκ τῶν γλωμβρῶν εἰς τὸν περὶ Ἰησοῦ πί- A qui crediderant, ceu edito miraculo
στιν, ὅπερ ὃ ὄντως ἐφ' ἑαυτοῖς καὶ πρὸς κατ' αὐτὸ non moti ad credendum in Iesum; im-
τοὺς φαρισαίους ὂν ἐν αὐτοῖς πονηρὸν ζῆλον ἐ- mo potius, quantum in seipsis erat, Pha-
γείροντες, ἀφ' τῆς περὶ τοῦ λαζάρου ἐπαγ- risæos, atque zelum malum in seipsis
γελίας. καὶ δοκεῖ μοι τοῦτο μᾶλλον ἐβλεθαι existentem excitantes contra Iesum,
σημαίνειν ὁ εὐαγγελιστής· διὸ καὶ ὑπολέρεται τὸ per ea quæ de Lazaro nunciabant: id
στενάζαγον αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι, quod videtur magis mihi significare vo-
καὶ τὰ ἑξῆς· πολλοὺς μὲν οὖν εἶπε, τοὺς ἀφ' luisse Evangelista. Quocirca subjungitur: *Collegerunt igitur Pharisæi*, & quæ *Ioh. 11. 47.*
ὧν θεάσασθαι τὰ περὶ τὸν λάζαρον πεποιῆ- sequuntur. Multos igitur dicens; intel-
κότας. ὡσπερεὶ δὲ ὀλιγωτέρους ἔφησεν εἶ) τοὺς lexit eos, qui conspectis his quæ circa
μὴ τοιούτους, εἰπών· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλ- B Lazarum egerat, crediderant, quemad-
θον, καὶ τὰ ἑξῆς· φέρεις δὲ καὶ τοῖς λεχθη- modum pauciores dixit esse, qui huius-
σομένοις εἰ δυνάτον ἡμᾶς κινῆσαι πρὸς συγ- modi non essent; dicens: *Quidam ex*
κατάθεσιν, ἐπεὶ μὴ εἴρηκεν μόνον, πολλοὶ οὖν ἐκ *ipsis abierunt*: & quæ sequuntur. Adhi-
τῶν ἰουδαίων τῶν ἐλθόντων πρὸς τὴν μαρίαν, καὶ be vero animum his quæ dicturus sum:
θεασαμένων ἃ ἐποίησεν, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, nempe an ad huius approbationem mo-
γέγραπται δέ· πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν ἰουδαίων οἱ vere nos possit, quod dictum non fue-
ἐλθόντες πρὸς τὴν μαριὰμ, καὶ θεασάμενοι ἃ rit: Multi igitur ex Iudæis, nempe hi qui *Ioh. 11. 45*
ἐποίησεν, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· καὶ μάλιστα venerant ad Mariam, & viderant quæ
δοκῶ τὴν ἀναγωγὴν κινῆσαι, μήποτε πάντες fecisset Iesus, crediderunt in eum; sed
οἱ θεασάμενοι, τουτέστι θεωρήσαντες καὶ * συ- C scriptum sit: *Multi igitur ex illis Iudæis,*
νέντες ἃ ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· *qui venerant ad Mariam, & viderant*
οἱ μέντοι ἀπελθόντες πρὸς τοὺς φαρισαίους, *quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum.*
καὶ εἰπόντες αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, ἐπεὶ μὴ Moveor præsertim ob anagogen, num
μεμαρτύρηται ὅτι ἐθεάσατο, μήποτε τὸ ἐν ἐ- forte omnes [οἱ θεασάμενοι, τουτέστι θεωρή-
παίνῳ λεγόμενον περὶ τῆς πιστευσάντων οὐκ σαντες, καὶ συνιέντες, hoc est] qui vide-
ἔχον, τό· ἐθεάσατο· ἐδύνατο γὰρ, εἴπερ καὶ rant, & contemplati fuerant, & in-
ἔστι ἐθεάσατο, γεγράφθαι ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν tellexerant quæ fecisset Iesus, credi-
ἀπῆλθον πρὸς τοὺς φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐ- derint in eum; cum contra de his qui
τοῖς ἃ ἐθεάσατο πεποικότα ὃν ἰησοῦν, ἢ, ἃ abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis
ἐθεάσατο καὶ ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς· νυνὶ δὲ ὃ, ἐ- quæ fecisset Iesus non dicatur quod
θεάσατο, ὅτι τῶν μὲν ἰδαμῶς εἴρηται. videriut, & contemplati fuerint. Et
ὅτι δὴ τὴν πιστευσάντων, οἵτινες καὶ ἐλθόντες fortasse quia laudi datur his qui credi-
ἦσαν πρὸς τὴν μαριὰμ, καὶ θεασάμενοι ἃ derunt, vocabulum videndi, seu con-
ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς· διὰ ὃ οἶμαι καὶ * εἰ περὶ τό- templandi, hi qui abierunt ad Phari-
ὃ, εἰκεῖν τὸ Ἀλλὰ ἀφ' ὃν ὄχλον ὃν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα sæos, non habent vocabulum videndi,
πιστεύσωσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας· ἅμα δὲ καὶ seu contemplandi. Quandoquidem si
περὶ τούτου φέρεις εἰ δυνάσαι τοὺς ἐλθόντας D etiam hi qui in eum crediderunt, con-
πρὸς τὴν μαριὰμ, καὶ θεασαμένους ἃ ἐποίησεν templati fuissent, scriptum esse quos-
ὁ ἰησοῦς, καὶ πιστεύσαντας εἰς αὐτὸν, μόνους λέ- dam ex his ad Pharisæos concessisse,
γειν, ἅτε καὶ πολλοὺς ὄντας, ὅτι ἦσαν ὁ περι- dixisseque ipsis, quæ contemplati fuis-
εστὼς τὸν ἰησοῦν ὄχλος, διὸν εἶπε τό· πατὴρ, sent, fecisse Iesum; vel se contempla-
εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. ἐγὼ δὲ ἤδειν tos fuisse quod fecisset Iesus: nunc
ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις· εἰ γὰρ ἕνεκα ἀφ' τοῦ autem vocabulum contemplandi haud-
ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπεν, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι quaquam dictum est de hisce, sed de
ὁ πατήρ αὐτὸν ἀπέστειλε, καὶ λέγων ἀφ' τοῦτο his qui crediderant, & venerant etiam
εἶπεν, ἵνα ὁ περιεστὼς ὄχλος πιστεύσῃ. οὐκ ἂν ad Mariam, & viderant quæ fecisset
ὢν μὴ πιστεύοντός τινος ἐξ αὐτῶν, τῷ πατρὶ ἔλε- Iesus: propter quos etiam opinor eum
dixisse: *Sed propter circumstantem turbam*
E *dixi ut credant quod tu me miseris.* Pariter
etiam huc mentem adhibe, num possis eos
solos qui ad Mariam venerint, quique
contemplati fuerint quæ fecisset Iesus,
quique in ipsum crediderint, dicere (quia
multi essent) fuisse turbam, circum
Iesum stantem; cuius causa dixit illud:
Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me; *Ioh. 11. 41,*
ego autem sciebam, quod semper me audis. *42.*
Nam si hæc dixit turbæ circumstantis
causa, ut crederent quod Pater illum misisset, & propter hoc loquens dixit,
ut turba circumstans credat, haudquaquam ad Patrem loquuturus fuerat,

perinde atque aliquis homo futurorum ignarus, si futurum erat ut aliquis ex ipsis non crederet: *Propter turbam circumstantem dixi, ut credant quod tu me misisti.* Proinde vide, ne forte qui venerant ad Mariam, & contemplati fuerant quæ fecerat, & crediderant in eum, soli sint turba circumstans Iesum; neque contemplatos fuisse quæ fecerat Iesus, neque circa eum stetisse. *Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisæi concilium, ac dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa edit? Si permiserimus eum sic, omnes credent in eum, venientque Romani, & tollent, tum locum nostrum, tum gentem.* Quod attinet ad contextum, Pharisæi, & Pontifices videbant facillimum factu esse, ut ob magnitudinem prodigiorum, ac virtutum quas fecisset Iesus, totus Iudæorum populus traduceretur ad credendum in eum; & traductus despiceret cultum illius loci corporalem, tum Leviticum, tum sacerdotalem: adeo ut res huiusmodi, prætextus fieret, quia non foverent Iudæi locum, ut Romani haberent, causa Servatoris, tum locum dictum, quod ab illis plurimi fiebat, tum gentem Iudæorum totam, nolentium omnino servare confessionem, quod essent Iudæi ipsi. Deinde quoniam cultum divinum, & locum, & gentis multitudinem omnibus præferebant, quæ præ his majoris esse momenti censebantur; hanc ob causam consilium agitant contra Iesum, ne sinant eum vivere. Arbitrorque eos simili modo dixisse: *Hic homo*: tanquam ad destruendam gloriam eius: nec enim credebant his quæ superius dixerat (nempe quod esset ipse Deus) cum lapidare eum voluerunt, tanquam pro blasphemia; dicentes illi: *Tu homo cum sis, facis teipsum Deum*: quando etiam sua benignitate respondit docens, omnem, ad quem sermo Dei factus est, dici Deum à Deo; cum non valeat solvi, vel dissolvi Scriptura Prophetica, quæ hoc enunciat. Licet etiam ex his quæ Pharisæi, & Pontifices dixerunt, considerare illorum apertam malitiam, & cæcam: apertam quidem, quoniam attestabantur illi eum multa fecisse signa, possequе huic qui tot signa egerat, insidias strui; perinde quasi sui causa nihil posset contra factas sibi insidias: id quod ipsum etiam nihilominus cæcitatis erat, cum eiusdem esset qui multa fecisset miracula, insidias etiam superare nolentium eum sic dimittere. Nisi forte credebant eum facere miracula, & item suspicaban-

Ioh. 11. 47, 48.

Ioh. 10. 33, 35.

γεν, ὡς εἴ τις ἦν * τὸ μέλλον τὸ * οὐ τῶν αὐ- * χ τὸ μεταξὺ
θρώπων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας· μήποτε οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Μαριάμ, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησε, καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, μόνοι ἦσαν ὁ περιεστὼς τὸν Ἰησοῦν ὄχλος. οἱ δὲ λοιποὶ ὅτε ἐθεάσαντο ἃ ἐποίησεν, ὅτι περιέστηκε αὐτὸν· στενάξαντες οὖν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον, τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθνος· εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν Καϊάφας, ὢν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς· ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδέν· οὐδὲ διαλογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. τοῦτο δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ εἶπεν, ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου ἐπροφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν. ἀπὸ οὖν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐβουλεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ἰησοῦς οὖν οὐκέτι παρρησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς Ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. ἐζήτουν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἑστηκότες ἐν τῷ ἱερῷ· τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; δεδώκεισαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολὴν ἵνα ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστιν, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν. Ἰησοῦς οὖν πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκὼς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν Ἰησοῦς. ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει, ὁ δὲ Λάζαρος εἷς ἦν ἐκ τῶν ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ. ἡ οὖν Μαριὰμ λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡ δὲ οἰκία ἐπλήσθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου. λέγει οὖν εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι· διὰ τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; εἶπε δὲ τοῦτο οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον ἔχων τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς· ἄφες αὐτὴν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό· τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν Ἰουδαίων ὅτι ἐκεῖ ἐστιν, καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν. τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον· ὡσαννά· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. εὑρὼν δὲ Ἰησοῦς ὀνάριον ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό, καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον· μὴ φοβοῦ θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. ταῦτα οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον· ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη Ἰησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ ὅτε τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσαν τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον. οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς· θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ· οὗτοι οὖν προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτὸν λέγοντες· κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν. ἔρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς λέγων· ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. ἐὰν ἐμοί τις διακονῇ, ἐμοὶ ἀκολουθείτω· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται· ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ πατήρ. νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης; ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα. ἦλθε οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς καὶ ἀκούσας ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι· ἄλλοι ἔλεγον· ἄγγελος αὐτῷ λελάληκε. ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπε· οὐ δι' ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. τοῦτο δὲ ἔλεγε σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν. ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ ὄχλος· ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου ὅτι ὁ χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς ἐν ὑμῖν ἐστιν. περιπατεῖτε ὡς τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ· καὶ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ οὐκ οἶδεν ποῦ ὑπάγει. ὡς τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. ταῦτα ἐλάλησεν Ἰησοῦς, καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ ὃν εἶπε· κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας· τετύφλωκε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν καὶ πεπώρωκε τὴν καρδίαν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς. ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τοὺς φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται· ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Ἰησοῦς δὲ ἔκραξε καὶ εἶπε· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. ὁ ἀθετῶν ἐμὲ καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. ἃ οὖν ἐγὼ λαλῶ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ πατήρ, οὕτω λαλῶ. πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς. καὶ δείπνου γινομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἵνα παραδῷ αὐτὸν Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης, εἰδὼς ὅτι πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν. εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος. ἔρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον· λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος· κύριε, σὺ μου νίπτεις τοὺς πόδας; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ· ὃ ἐγὼ ποιῶ σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. λέγει αὐτῷ Πέτρος· οὐ μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα. ἀπεκρίθη αὐτῷ Ἰησοῦς· ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν. λέγει αὐτῷ Ἰησοῦς· ὁ λελουμένος οὐκ ἔχει χρείαν εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. ἤδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν· οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε. μετὰ οὖν τὸ νίψαι αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ λαβεῖν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς· γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά. οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ· ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐπῆρε τὴν πτέρναν αὐτοῦ ἐπ' ἐμέ. ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσητε ὅταν γένηται ὅτι ἐγώ εἰμι. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων λαμβάνει τὸν πέμψαντά με. ταῦτα εἰπὼν Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησε καὶ εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει. ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. ἀναπεσὼν οὖν ἐκεῖνος οὕτως ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ λέγει αὐτῷ· κύριε, τίς ἐστιν; ἀποκρίνεται Ἰησοῦς· ἐκεῖνός ἐστιν ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον δώσω. καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον δίδωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ. καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς. λέγει οὖν αὐτῷ Ἰησοῦς· ὃ ποιεῖς ποίησον τάχιον. τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ· τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ Ἰησοῦς· ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν· ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ. λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος εὐθέως ἐξῆλθε· ἦν δὲ νύξ. ὅτε οὖν ἐξῆλθεν, λέγει Ἰησοῦς· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ· εἰ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι· ζητήσετέ με, καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι ὅπου ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, ποῦ ὑπάγεις; ἀπεκρίθη αὐτῷ Ἰησοῦς· ὅπου ὑπάγω οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. λέγει αὐτῷ Πέτρος· διὰ τί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. ἀποκρίνεται Ἰησοῦς· τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν· εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν ὅτι πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν; καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήμψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε τὴν ὁδόν. λέγει αὐτῷ Θωμᾶς· κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις· πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι; λέγει αὐτῷ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. εἰ ἐγνώκειτέ με καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν καὶ ἑωράκατε αὐτόν. λέγει αὐτῷ Φίλιππος· κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. λέγει αὐτῷ Ἰησοῦς· τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· πῶς σὺ λέγεις δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ. πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι. καὶ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. ἐάν τι αἰτήσητέ με ἐν τῷ ὀνόματί μου ἐγὼ ποιήσω. ἐὰν ἀγαπᾶτέ με τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσετε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει· ὑμεῖς γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἔτι μικρὸν καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ καὶ ὑμεῖς ζήσετε. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὑμεῖς γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν ὑμῖν. ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου, κἀγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης· κύριε, τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐάν τις ἀγαπᾷ με τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. ὁ μὴ ἀγαπῶν με τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε οὐκ ἔστιν ἐμὸς ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός. ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν ἐγώ. εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία μηδὲ δειλιάτω. ἠκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· ὑπάγω καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. εἰ ἠγαπᾶτέ με ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον· πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν. καὶ νῦν εἰρηκα ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται πιστεύσητε. οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν· ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν· ἀλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ οὕτω ποιῶ. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν· μείνατε ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν ὑμῖν. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐὰν μὴ μένῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μένητε. ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν αὐτῷ οὗτος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. ἐάν τις ἐν ἐμοὶ μὴ μένῃ ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα καὶ ἐξηράνθη, καὶ συνάγουσιν αὐτὰ καὶ εἰς τὸ πῦρ βάλλουσι καὶ καίεται. ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοὶ καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσασθε καὶ γενήσεται ὑμῖν. ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου ἵ

μὴ ἀπὸ θείας γίνεσθαι δυνάμεως. ὥστε οὐχ
τοῦτο μὴ πεῖσαι αὐτὸν δυνηθῆναι, μηδὲ
* χ. ἐκεί- αὐτὸν ῥύσασθαι ἀπὸ τῆς * ἐξ ἐκείνων
νων ἐπιβουλῆς· ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἐσκόπουν μὴ ἀ-
φιέναι αὐτὸν, οἰόμενοι διὰ τοῦτο ἐμποδί-
σειν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν καὶ ῥωμαίοις
μέλλουσιν αἴρειν αὐτῶν τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθνος·
ἀλλ' ἐπεὶ κύριος διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν, καὶ
ἀθετεῖ λογισμοὺς λαῶν, οὐδὲν ἧττον καὶ οὐκ ἀ-
φῆκεν αὐτὸν, καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ἀνέστησε, καὶ ἀφῆ-
κε, καὶ πεῖσαι τὰ ἔθνη ἐβούλευσε αὐτὸν, καὶ ἐλ- B
θόντες οἱ ῥωμαῖοι ἦραν αὐτῶν τὸν τόπον· πῶς
γὰρ ὃ φασιν ἐκεῖνοι ἁγίασμα; ἦραν δὲ καὶ τὸ
ἔθνος, ἐκβάλλοντες αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ
μόλις ὑπερέθεντο αὐτοῖς εἶναι ὅπου βούλεσθαι καὶ
ἐν τῇ διασπορᾷ· εἰ δὲ χεὴ θαυμάσαι καὶ εἰς
ἀναγκαῖόν τι τῶν κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, φήσο-
μεν ὅτι τὸν τόπον τῶν ἐκ πίστεως ἔλαβον καὶ
ἔθνη. τοῦ γὰρ ἐκείνων πταίσματι σωτηρία
γέγονε τοῖς ἔθνεσιν, εἰς ὃ παραζηλωθῆναι αὐ-
τούς. εἰς ἃ τὰ ἔθνη ῥωμαῖοι πεπολίτευνται, ἀπὸ C
τῆς βασιλευόντων οἱ βασιλεύεσθαι νομισθέντες.
καὶ τὸ ἔθνος ἦν ὑπὸ τῶν ἐξ ἐθνῶν ἤρθη. γέγονε γὰρ
ὁ λαὸς ὁ λαός, καὶ οἱ ἐξ ἰσραὴλ οὐκέτι εἰσὶν ἰσ-
ραὴλ, καὶ τὸ σπέρμα οὐκ ἔφθασεν ὅπως τὸ ἡμίσεια
τέκνα. καὶ τούτων αἴτιον τὰ πολλὰ τῆς ἰησοῦ σημ-
μεῖα, καὶ ὅτι ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πατὴρ κρείττο-
να ἡμεῖσθαι τῶν τῶν ἀρχιερέων, καὶ φαρισαίων
συνεδρευσάντων κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς· ἀρχιε-
ρεῖς δὲ, καὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ ἐν ἰουδαίοις λα-
τρεία, φαρισαῖοί τε, καὶ πᾶσα ἡ χριστοῦ τοῦ γράμ- D
μα τοῦ νόμου διδασκαλία ὑπεβούλευε ἰησοῦ, τῇ
ἀληθείᾳ, καὶ βούλεται ὁ τύπος ἵνα ὑφεστήκῃ
ἐμποδίζων τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας· καὶ ὥ-
σπερ ἡ σὰρξ καὶ χριστοῦ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύ-
ματος, ἀλλ' ἰσχυρότερον ὂν τὸ ἐπιθυμοῦν κατὰ
τῆς σαρκὸς πνεύματος, καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ σωτῆρος
ἡμῶν ἀρχιερωσύνη, καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ
* χ. βε- διδασκαλία, διελύετο τῶν κατ' αὐτοῦ * βουλευ-
βουλευ- μάτων ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων συνεδρίου·
μένων ταῦτα δὲ πλεονεκτικώτερον καὶ νῦν γίνεσθαι, ὅταν E
ὅτιν ἰδίαν ἐντολὴν τῆς τοῦ σωτῆρος τοῦ ἰου-
δαϊσμοῦ συστάσεως καὶ καταλύειν ἐθέλωσι πνεῦ-
ματικὸν χριστοῦ διδασκαλίαν· εἷς δέ τις
ὢν αὐτῶν καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ
ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς· ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδέν,
οὐδὲ λογίζεσθε ὅτι συμφέρει ὑμῖν ἵνα εἷς ἄν-
θρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅ-
λον τὸ ἔθνος ἀπόληται· τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ
εἶπεν, ἀλλ' ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου,

tur ea non fieri virtute divina, ita ut hanc ob causam omnia ipse non posset; neque se eripere ex illorum insidijs. Atque illi quidem cogitabant non dimittere eum, existimantes futurum, ut hanc ob causam impedimento essent credentibus in eum, & Romanis, qui ablaturi erant ab eis tum locum, tum gentem. Verum quia *Dominus dissipat consilia Gentium, & reprobat cogitationes populorum*, nihilominus etiam si non dimiserunt eum, & omnes gentes servierunt ei, & Romani venientes tulerunt illorum locum. Alioquin ubi divinum, quod illi vocant, Templum? Atque etiam tulere gentem, ablatis illis è loco; vix concedentes illis stare, ubi vellent, & in dispersione. Quod si audere necesse est in sensum anagogicum horum verborum, dicemus horum qui ex circumcisione sunt locum Gentes accepisse, quia *Illorum lapsu salus venerit Gentibus, quo ipsis* Iudæi *æmularentur*, & pro Gentibus Romanos fuisse dictum: hoc est pro subditis, eos qui rerum potiebantur: proinde gens à gentibus ablata fuit; qui enim populus non erat, factus est populus; & qui ex Israël erant, non amplius sunt Israëlis; quique semen erant, eo non pervenerunt, ut filij fierent. Quarum rerum causa multa fuere Iesu miracula; & quia dimisit illum Pater superiorem factum Pontificum, & Pharisæorum, qui concilium adversus eum collegerant, consilio. At vero Pontifices, & totus Iudæorum corporalis cultus, Pharisæique, & tota Legis doctrina, iuxta literam insidias molitur veritati Iesu, vultque figuram subsistere, veritatis manifestationem impediens; & non secus ac caro, etiam hanc ob causam concupiscit adversus spiritum. Sed fortior cum sit spiritus concupiscens adversus carnem, & verus Servator nostri principatus sacerdotij, spiritualisque illius doctrina Pontificum, Pharisæorumque concilium adversus eum insidias struentium dissolvit. Hæc autem etiamnum fieri censendum est, ut est cernere in his qui spiritualem Christi doctrinam per conspirationem Iudaicam dissolvere volunt.

Psalm. 32. 10.

Rom. 11. 11.

TOMVS TRIGESIMVS.

Vnus autem quispiam ex eis, nomine Caiphas, cum esset Pontifex anni illius, &c. Ioh. 11. 49, & seq.

dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec perpenditis expedire nobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit; sed, cum esset Pontifex anni illius,

vaticinatus est Iesum moriturum esse pro gente : & non tantum pro gente , sed ut etiam filios Dei , qui erant dispersi , congregavet in unum.

προεφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους , καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν .

Hæc supplevimus è Petronio.

NOn si quis ut ita dicam Propheta, Propheta est.] Caiaphas igitur Pontifex cum esset anni illius, *Prophetavit* quidem *Iesum moriturum pro gente ; & non pro gente tantum , sed ut filios Dei , qui erant dispersi , congregavet in unum* , haud tamen Propheta erat . Quod si Balaam Prophetavit quæ in Numerorum libro sunt scripta , dicens:

Num. 22. 38. *Verbum quod immiserit Deus in os meum, hoc loquar* , & quæ sunt ab eo loco :

Num. 23. 7. *Ex Mesopotamia accersivit me* , & sequuntur , perspicuum est quod Propheta non erat ; augurem enim fuisse scriptum est. Atque si aliquis quidem Propheta est , prophetat ; sin vero quis prophetat , non continuo etiam est Propheta. Tanquam si de re alia quapiam meliore dicerem : si quis est justus , ius etiam persequitur ; at si quis jus persequitur , non tamen statim justus est : id quod intelliges notans dictum illud:

Deut. 16. 20. *Iuste , quod justum est , persequeris.* Quandoquidem hæc vocula , *iuste* , non frustra præposita fuerit illis voculis : *quod iustum est , persequeris.* Facillimum enim factu esse reor , ut jus quis persequatur , sed non iuste. Etenim qui faciunt opus aliquod ex se bonum , ut ab hominibus glorificentur , verbi gratia in pauperes benefici , rem quidem iustam fecerunt , haud tamen ex habitu iustitiæ , sed ob vanam gloriam. Ac mea quidem sententia iuxta comparationem dicti hujus : *Iuste ius persequeris* , dicetur etiam hoc : modeste id quod modestum est persequeris : & viriliter id quod virile est persequeris: & sapienter id quod sapiens est persequeris: ac deinde similiter in cæteris virtutibus. Hæc autem diximus ut conferremus cum Propheta augurem , qui similis illi cum sit , non tamen est Propheta. Hanc etiam ob causam continenter in Prophetijs à Prophetis dici arbitror : *Dicit Hieremias Propheta* , & si quid his est simile. Porro qui nominum vim tenent , inquiunt non continuo si quis quid fecerit quod ad medicinam spectet , vel rem quampiam quæ ad sanitatem conducat , illum medicum esse ; neque si quis quid fecerit quod ad artem ædificandi pertineat , domorum fabricatorem esse. Insuper ex his quæ de Caiapha scripta sunt , qui de Servatore prophetavit , dicere possumus animam quoque pravam suscipere prophetandi munus. Accusatur enim ab Evangelistis Caiaphæ pravitas , qui erat

Νῦν δὲ εἴ τις ὡς οὕτως εἴπω προφήτης ὑπάρχει , προφήτης ἐστίν . ὁ μὲν οὖν ἀρχιερεὺς οὗτος ἐνιαυτοῦ ὄντος ἐκείνου προεφήτευσε μὲν ὅτι ἔμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους , καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν , ὁ μὲν οὖν προφήτης ἦν . εἰ δὲ καὶ Βαλαὰμ προεφήτευσε τὰ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς γεγραμμένα , φάσκων . τὸ ῥῆμα ὃ ἐὰν ἐμβάλῃ ὁ θεὸς εἰς ὃ στόμα μου , τοῦτο λαλήσω . καὶ εἶπεν τὰ ἀπ' ἐκ μεσοποταμίας μετεπέμψατό με , καὶ τὰ ἑξῆς , σαφὲς ὅτι προφήτης οὐκ ἦν . μαντὶς γὰρ ἦν ἀναγεγραπται . εἰ μὲν οὖν τις ὡς οὕτως ἐστὶ , πάντως προφητεύει . ἐὰν δέ τις προφητεύῃ , οὐ πάντως ἐστὶ προφήτης . οὕτω καὶ ὅτι ἑτέρου τινὸς τῶν χρειττόνων ζητοῦντος ἔλεγον . εἰ μὲν ὡς ὅτι δίκαιος ὁ δίκαιον διώκει . ὁ μὲν εἰ τις ὁ δίκαιον διώκει , δικαιός ἐστιν . ἐκεῖνο , ὅταν σπουδὴν ἐπιζητήσας τοῦ δικαίως τὸ δίκαιον διώξῃ , εἰ δὲ μὴ μάτην ὁ , δικαίως ; προσπεφάνται τοῦ . ὁ δίκαιον διώξῃ . δυνατὸν γὰρ οἶμαι ὁ δίκαιον διώκειν , ἀλλ' οὐ δικαίως . καὶ γὰρ οἱ ποιοῦντες πρὸς ὃ δοξασθῆναι ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπων ἔργον καθ' αὑτὸ καθῆκον , φέρε εἰπεῖν , εἰς πένητας , δίκαιον μέν τι πεποιήκασι , οὐ μέντοι ἀπὸ ἕξεως δικαιοσύνης , ἀλλ' ἀπὸ κενοδοξίας . οἶμαι δ' ὅτι ἀναλογοντος . δικαίως ὁ δίκαιον διώξῃ , λέγοιτ' ἄν , σωφρόνως ὁ σῶφρον διώξῃ , ἀνδρείως ὁ ἀνδρεῖον διώξῃ , ὁ σοφὸς ὁ σοφὸν διώξῃ , καὶ τἆλλα ὅτι τοῦ λοιπῶν ἀρετῶν . ταῦτα δ' εἰρήσθω ἕνεκα τοῦ παραβαλεῖν ὅμοιόν τι τῷ προφητεύοντι μὲν τινα , οὐ μέντοι προφήτην ὄντα . λέγω δὲ τοῦτο δ' οἶμαι συνεχῶς ἐν ταῖς προφητείαις καὶ τὸν προφήτην λέγεσθαι τό . εἶπεν ἱερεμίας ὁ προφήτης , καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιον . οἱ δὲ περὶ τὰ ὀνόματα δυνατοί φασιν ὅτι οὐκ εἴ τις ἰατρικόν τι ἐποίησεν ἢ τῶν πρὸς ὑγείαν συμβαλλομένων ἐν , ἰατρός ἐστιν ὁπωσοῦν . οὐδὲ εἴ τις οἰκοδομικόν τι πεποίηκεν , οἰκοδόμος ἐστὶν ὁπωσοῦν . οὐ γὰρ περὶ τὸν καϊάφαν ἀναγεγραμμένων , προφητεύσαντα περὶ τοῦ σωτῆρος , ἔστιν ὅτε καὶ μοχθηρὰ ψυχὴ ὑποδέχεται ποτε τὸ προφητεύειν . καταγράφεται γὰρ ἡ τοῦ καϊάφα μοχθηρία , ὡς ὑπ' ἀρχιερεὺς

* Al. ἀρα τέθεικεν

τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ, ὅτι ὁ σωτὴρ ἡμῶν τῷ ὄντι ἐν A Pontifex anni illius, quando Servator
τῷ πάχει τοῦ ἀνθρώπου ὑπὲρ οἰκονο- noster, dum pro hominibus pateretur,
μίαν, τοῦτο ἦν διαπελισθῆν. ματθαῖος μὲν perficit œconomiam. Matthæus etenim
γάρ φησι· τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, λε- inquit: *Tunc profectus unus de Duodecim,* Matth. 26.
γόμενος ἰούδας ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς *qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad Principes* 14, & seq.
εἶπε· τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παρα- *Sacerdotum dixit: Quid vultis mihi dare,*
δώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. *& ego vobis illum tradam? at illi con-*
ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ. *stituerunt ei triginta argenteos:* & paulo
post inquit: *Iudas unus ex Duodecim* Matth. 26.
venit, & cum eo turba multa cum gla- 47.
dijs, & fustibus à Pontificibus, & Se-
nioribus populi. Atque in his quidem
Pontificibus intelligimus etiam ineſſe
B Caiapham, quod de illo teſtatum ſit
eum Pontificem eſſe anni illius. Aperte
autem poſt hæc Matthæus inquit: *At* Matth. 26.
illi comprehenſum Ieſum abduxerunt ad Ca- 57.
iapham Pontificem, ubi Scribæ, & Se-
niores convenerant: poſt pauca etiam in-
fert: *Pontifices autem, & Concilium quæ-* Matth. 26.
rebant falſum teſtimonium contra Ieſum, 59, & seq.
ut morti eum traderent, & non inveniebant, etiam cum multi falſi teſtes acceſſiſſent: poſtremo autem adven runt duo falſi teſtes, & dixerunt: Hic dixit, Poſſum de-
C *ſtruere Templum Dei, & in triduo ædifi-*
care illud. Et ſurgens Princeps Sacerdotum ait illi: Nihil reſpondes? Cur iſti adverſum te teſtificantur? Ieſus autem tacebat. Et reſpondens Princeps Sacerdotum dixit illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, an tu ſis Chriſtus filius Dei. Dicit illi Ieſus: Tu dixiſti. Veruntamen dico vobis, iam hinc videbitis Filium hominis ſedentem à dextra potentiæ, & venientem in nubibus cœli. Tunc Princeps Sacerdotum diſrupit veſtimenta ſua, dicens:
D *Proloquutus eſt blaſphemiam: quid inſuper egemus teſtibus? Ecce nunc audiſtis blaſphemiam eius; quid vobis videtur? At illi reſpondentes dixerunt: Reus eſt mortis.*
Deinde rurſum poſt alia: *Et cum accu-* Matth. 27.
ſaretur à Principibus Sacerdotum, & Se- 12.
nioribus, nihil reſpondit. Rurſumque poſt
pauca: *Principes autem Sacerdotum, &* Matth. 27.
Seniores perſuaſerunt multitudini, ut pete- 20.
rent Barrabam, Ieſum vero perderent. Poſtea poſt reſurrectionem Servatoris,
abeuntibus Maria Magdalena, & alte-
ra Maria, *Ecce quidam ex cuſtodia ve-* Matth. 28.
E *nerunt in civitatem, ac nunciarunt Prin-* 11, & seq.
cipibus Sacerdotum omnia quæ acciderant: & congregati cum Senioribus, conſilio capto, pecuniam numeroſam dederunt militibus dicentes: Dicite, Diſcipuli eius nocte venerunt, & furati ſunt eum, nobis dormientibus: & ſi hoc auditum fuerit ſub Præſide, nos perſuadebimus ei, & ſecuros vos faciemus. At Lucas ſcri-

ὁ ἀρχιερεὺς ἐκεῖνος, ὄντος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐν τῷ πάθει ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ὑπομένοντος οἰκονομίαν, τοῦτο γὰρ ἐστὶν διαπελισθῆναι. ματθαῖος μὲν γάρ φησι· τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, λεγόμενος ἰούδας ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. καὶ ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ. καὶ μετὰ ὀλίγα· ἰδοὺ ἰούδας, φησὶν, εἷς τῶν δώδεκα ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν, καὶ ξύλων, παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ· ἐν τούτοις μὲν οὖν καὶ ἐπὶ μεμαρτύρηται ἀρχιερεὺς ὢν τὸ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ· σαφῶς ὁ μὲν εἶπε ὁ ματθαῖός φησιν· οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς τὸν καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν· καὶ μετ' ὀλίγα ὑποφέρει· * ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὅλον συνέδριον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν. καὶ οὐκ ἦσαν πολλοὶ προσελθόντες ψευδομάρτυρες· ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο εἶπον· οὗτος ἔφη, δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι· καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, οὐδὲν ἀποκρίνῃ, τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ἰησοῦς ἐσιώπα. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ· τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων· ἐβλασφήμησε. τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἰδοὺ νῦν ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ. τί ὑμῖν δοκεῖ; οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· ἔνοχος θανάτου ἐστὶν· εἶπε πάλιν μεθ' ἕτερα· καὶ ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, καὶ πρεσβυτέρων, οὐδὲν ἀπεκρίνετο· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσωνται τὸν βαραββᾶν, τὸν δὲ ἰησοῦν ἀπολέσωσιν· εἶπε μὲν τὴν ἀπάτησιν τῶν σωτῆρος πορευομένων μετὰ τῆς μαγδαληνῆς, καὶ τῆς ἄλλης μαρίας, ἰδού τινες τῆς κυφωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσι πάντα τὰ γεγονότα, καὶ συναθροίσαντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις λέγοντες· εἴπατε ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐλθόντες νυκτὸς ἔκλεψαν αὐτὸν, ἡμῶν κοιμωμένων. καὶ ἀκουσθῇ ἔτι ὅτι ἐγὼ πείσομεν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν· λαυκᾶς

* χ. ii ἡ ἀρχιερεὺς

Luc. 22. 3. 4. psit quod *Ingressus fuerit Sathanas in Iudam, cui cognomen erat Iscariotes, qui erat ex numero Duodecim, abijtque, & loquutus est cum Principibus Sacerdotum, ac magistratibus, quomodo eum traderet illis.* Deinde post pauca : *Dixit*, inquit,

Luc. 22. 52. *Iesus ijs, qui venerant ad se Principibus Sacerdotum, ac magistratibus Templi, & Senioribus. Quasi ad latronem existis cum gladijs, & fustibus.* Et post pauca :

Luc. 22. 54. *Comprehensum autem eum duxerunt, & induxerunt in domum Principis Sacerdotum :*

Luc. 23. 10. & adhuc post pauca : *Stabant autem Principes Sacerdotum, & Scribæ accusantes eum :* rursumque post pauca : *Vt*

Luc. 22. 66. *illuxit, convenerunt seniores populi, Principes Sacerdotum, & Scribæ, duxeruntque illum in concilium suum.* Porro Marcus

Marc. 14. 10, 11. inquit : *Iudas unus ex numero Duodecim accessit ad summos Sacerdotes, ut proderet eum illis : hoc autem illi audito gavisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se daturos :* &

Marc. 14. 43. post pauca : *Adhuc loquente Iesu accedit Iudas, qui erat unus è Duodecim, & cum illo turba multa cum gladijs, & fustibus, à summis Sacerdotibus, & Scribis, & Se-*

Marc. 14. 53. *nioribus* : & post pauca : *Abduxerunt Iesum ad summum Sacerdotem Caiapham, & conveniunt ad illum omnes summi Sacerdotes, & Seniores, & Scribæ* : deinde

Marc. 14. 60, & seq. rursum post pauca : *Et surgens summus Sacerdos interrogavit Iesum dicens : Non respondes quicquam ? quid isti adversum te testificantur ? At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus Sacerdos interrogabat eum dicens : Es tu ille Christus filius illius benedicti ? At Iesus respondens dicit illi : Tu dixisti ; ego sum : & videbitis Filium hominis sedentem à dextra potentiæ, & venientem cum nubibus cœli. At summus Sacerdos dilaceratis vestibus suis* [*dicit : Quid præterea opus habemus testibus ?*] Deinde post pauca :

Marc. 15. 1. *Et diluculo consilio inito summi Sacerdotes cum Senioribus, & Scribis, ac toto consessu vinctum Iesum abduxerunt in aulam, tradideruntque Pilato.* Deinde post pau-

Marc. 15. 3. ca : *Accusabant eum summi Sacerdotes de multis : ipse vero nihil respondit.* Iohan-

Ioh. 18. 28. nes etiam inquit : *Ducunt à Caiapha in Prætorium.* Hæc autem diutius exposuimus, ut multis omnium Evangelistarum testimonijs ostenderemus dissolutionem vitiositatis Caiaphæ ; & quod adversum Iesum contendens nihilominus prophetarit. Atque quod prophetarit, manifeste docuit nos Iohannes. Sed quæres

A δὲ διέγραψεν ὅτι εἰσῆλθε σατανᾶς εἰς ἰούδαν ἐπικαλούμενον ἰσκαριώθ, ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, καὶ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ στρατηγοῖς, ὅπως αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς· εἶτα μετ' ὀλίγα, εἶπε, φησὶν, ὁ ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ, καὶ πρεσβυτέρους, ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν, καὶ ξύλων· καὶ μετ' ὀλίγα· συλλαβόντες αὐτὸν ἦγον, καὶ εἰσήγαγον εἰς τὸν οἶκον

B τοῦ ἀρχιερέως· καὶ ἔτι μετ' ὀλίγα· εἰστήκεισαν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς θεώμενοι κατηγοροῦντες αὐτοῦ· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· ὡς ἡμέρα ἐλύετο συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ, ἀρχιερεῖς τε, καὶ γραμματεῖς, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. ὁ δὲ μάρκος φησὶν ὅτι ἰούδας ἰσκαριώτης εἷς τῶν δώδεκα

C προσῆλθε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτόν· οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν, καὶ * ἐπηγγείλατο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι· καὶ μετ' ὀλίγα· ἔπι τοῦ ἰησοῦ λαλοῦντος παρεγένετο ἰούδας ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, παρὰ τῶν γραμματέων, καὶ τῶν φαρισαίων, καὶ πρεσβυτέρων· καὶ μετ' ὀλίγα· ἀπήγαγον τὸν ἰησοῦν πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, καὶ συνέρχονται πάντες οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ γραμματεῖς, καὶ πρεσβύτεροι· εἶτα πάλιν μετ' ὀλίγα· ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς

D ἐπηρώτησε τὸν ἰησοῦν λέγων· οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; τί ἅτινά σε καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ἐσιώπα, καὶ οὐδὲν ἀπεκρίνατο· πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁμοίως, λέγων· σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ; ὁ δὲ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ· σὺ εἶπας ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ· ὁ δὲ ἀρχιερεὺς διαῤῥήξας εὐθέως τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ * εἶπε μετ' ὀλίγα· τοῦτοι συμβούλιον ἐποίησαν οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν γραμματέων, καὶ ὅλον τὸ συνέδριον, καὶ * λαλήσαντες τὸν ἰησοῦν ἀπήγαγον εἰς τὸν αὐλὸν, καὶ παρέδωκαν πιλάτῳ· εἶτα μετ' ὀλίγα· κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πολλὰ, αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ὁ δὲ ἰωάννης φησὶν ὅτι, ἄγουσι τὸν ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· ἔοικε δὲ ὅτι πλέον ἐξετέθημεν ὑπὲρ τοῦ λόγου πολλῶν ἀπόντων τῶν διαγελιστῶν μαρτυριῶν

παραστῆσαι τὸν * λόγον τῆς τοῦ καϊάφα κακίας, καὶ ὅτι κατὰ τοῦ ἰησοῦ ἀγωνιζόμενος οὐδὲν ἧττον προεφήτευσεν· ὅτι μὲν οὖν προεφήτευσε, σαφῶς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ ἰωάννης· ζητή-

* Vid. Not. ad Luc. 22. 4.

* Vid. Not. ad Luc. 22. 66.

* Forte λύσαντες

σὺς ἢ εἰ πάντως, εἴ τις προφητεύει, ἐκ πνεύ- A
ματος ἁγίου προφητεύει, κἂν δοκῇ φαίνεσθαι μη-
δεμίας ζητήσεως ἔχεσθαι ὁ λεγόμενον· πῶς
* Χ. ἐξιοῖ ἢ δ' ζητήσεως * ἄξιος ἔστιν, εἰ γε Δαβὶδ μὴ τὸ
ὑπὲρ τῆς θείας ἁμαρτίαν βλασθήμους ἀφαιρεθῆ-
ναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα φησι· τὸ πνεῦ-
μα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀπανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ; εἰ δέ
τις προσίεται καὶ τὸ· ἅγιον πνεῦμα παιδείας
φεύξεται δόλον, καὶ ἀπομαχήσεται ἀπὸ λογι-
σμῶν ἀσυνέτων, σαφῶς δόξει πεπίστασθαι ὅτι
φεύξεται ἀπὸ τοῦ διεφθαρμένης ψυχῆς, κἂν προ- B
πεσὸν τύχῃ ποτὲ δόλου καὶ ἁμαρτίας γεγονὸς ἐ-
κεῖ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ὅπου ἢ ζητήσεως ἄξιόν
ἐστι τὸ καὶ τῷ ἁγίου πνεύματος εἶ δυνάσθαι εἶ-
ναι καὶ ἐν ἁμαρτωλῷ ψυχῇ, ὥστ' ἀμφοῖν ἔστω
ὅτι εἴρηται· οὐδεὶς δυνάται εἰπεῖν, κύριος ἰησοῦς,
εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, πολλοὶ ἢ δὲ περὶ ἁμαρ-
τωλῶν ἀμφίβολον ποιοῦσιν ἰησοῦν, ὡς ποιοῦς
κύριον, καὶ ἐν αὐτοῖς δὴ εἶη τὸ ἅγιον πνεῦμα·
καὶ πάλιν ἐπεὶ οἱ μὴ τὸ τυχὸν αὐτοῦ ἁμαρτά-
νοντες, οὐκ ἀφεθήσεται ἀφέσεως, ἀφ' οὗτο C
λέγεται περὶ ἧς ποιοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος τινι
ἁμαρτημάτων, τὸ· πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφη-
μία ἀφεθήσεται, τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων·
ποιοῦ δὲ τῷ μὴ τὸ τυχὸν ἁγίου πνεύματος ἐ-
* Χ. γὸ· ὁ πλημμελήσαντων * τὸ ἢ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφη-
μήσας, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἤτοι ἐν τούτῳ τῷ αἰῶ-
νι, ἤτοι ἐν τῷ μέλλοντι· βλασφημεῖ γὸ ἔργοις
καὶ λόγοις ἁμαρτίας εἰς τὸ πρὸν πνεῦμα ἅγιον, ὃ
καὶ πρόσεστι αὐτοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἁμαρτάνων· ὅπου
δέ τις φήσει εἰρῆσθαι καὶ τὸ ἐν τῇ ποτὲ ἑβραίοις
τῶν ἀναγεγραμμένον ὃν τύπον· ἀδύνατον D
γὸ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς
δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας
πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ
ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ πα-
σαπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν,
ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παρ-
δειγματίζοντας· ποιοῦς γὸ ἐν τούτοις τὸ· με-
τόχους γενομένους πνεύματος ἁγίου· εἰς δὲ τὸ
ἐναντίον ὡς εἰ καὶ προσεφήτευσεν ὁ καϊάφας, ὑ-
δὲν ἧττον οὐκ ἦν πνεῦμα ἅγιον ἐν αὐτῷ, λε- E
γεῖν τὸ· ὅπω γὸ ἦν πνεῦμα, ὅτι ἰησοῦς
* Χ. εἰ- ὅπω ἐδοξάσθη· καὶ * ὥσθ' οὐκ ἦν πνεῦμα ἐ-
τις
δὲ ἐν τοῖς ἀποστόλοις ποτὲ τοῦ ἰησοῦ δοξα-
σθῆναι, πόσῳ πλέον οὐκ ἦν ἐν τῷ καϊάφα; ἀνασὰς ἢ ὁ σωτὴρ ἐνεφύσησε τοῖς μα-
θηταῖς, καὶ λέγει αὐτοῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον,
καὶ τὰ ἑξῆς· ὁλοσχερῶς μὲν οὖν πως πεπλα-
σθαι τὰ λεγόμενα ποιοῦς τὸ μὴ ἀπὸ ἁγίου πνεύματος προφητεύειν τὸν καϊάφαν.

an qui Prophetat, is omnino è Spiritu sancto prophetet, etiam si aliquibus non videatur hoc dictum quæstionem postulare. Verum quomodo non est hoc quæsitu dignum, si David post peccatum in Vriam commissum, timens ne ab se auferretur Spiritus sanctus inquit: *Spiritum sanctum tuum ne auferas à me?* Quod si quis etiam admittat illud: *Spiritus disciplinæ effugiet dolosum, & recedet à pravis consilijs*, aperte videbitur ostendere Spiritum sanctum animam fugere, etiam si in ea ante dolus & peccatum habitaverit. Sic autem quæsitu dignum est illud de Spiritu sancto, an in peccatrice quoque anima esse possit, ut aliquis dicturus sit in ipsis quoque peccatoribus esse Spiritum sanctum: quandoquidem *Nemine valente dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto*, multi tamen peccatores affecti inveniantur erga Iesum, tanquam erga Dominum. Ac forte, quoniam qui peccant, postquam ipsum acceperint, non assequuturi sunt remissionem, hanc ob causam dicitur cuidam lapso in Spiritum sanctum: *Omne peccatum, & blasphemia remittetur filijs hominum*: at vero de his, qui post acceptum Spiritum sanctum peccaverint, illud: *Qui vero in Spiritum sanctum blasphemiam dixerit, non habet remissionem neque in hoc seculo, neque in futuro.* Blasphemat enim operibus, & sermonibus peccati in præsens, in Spiritum sanctum, qui peccat Spiritu sancto præsente in eius anima. Sic enim dicet aliquis dictum illud fuisse, quod in Epistola ad Hebræos hunc in modum scriptum est: *Difficile factu est, ut qui semel illuminati fuerunt, gustaveruntque donum supercœleste, participesque facti fuerint Spiritus sancti, & bonum Dei verbum degustarint, potentiasque futuri seculi, prolapsique fuerint, ab integro renovari ad pœnitentiam, crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & infamantes.* Attende enim his verbis: *Participes facti Spiritus sancti.* Ex adverso, quod Caiaphas, etiam si prophetarit, nihilominus non habuerit in se Spiritum sanctum, dici posset illud: *Nondum erat Spiritus, quod nondum esset Iesus glorificatus.* Quod si ne in Apostolis quidem erat Spiritus, antequam glorificaretur Iesus, quanto magis non erat in Caiapha? Proinde cum surrexisset Servator insufflavit Discipulis, & *dicit illis: Accipite Spiritum sanctum*, & quæ sequuntur. Atque audacter quidem addet aliquis ad illud, quod ex Spiritu sancto prophetaverit Caiaphas,

Psalm. 50. 13.

Sap. 1. 5.

1. Cor. 12. 3.

Matth. 12. 31, 32.

Heb. 6. 4. 5. 6.

Ioh. 7. 39.

Ioh. 20. 22.

quæ dicenda sunt. Similiter igitur dicet iste malos etiam spiritus posse testimonium præbere Iesu, & prophetare de eo non secus atque ille qui dixit: *Novi te quis sis, nempe ille sanctus Dei*: & ut illi qui rogabant eum, ne præciperet illis in abyssum abire, & dicentes: *Venisti ad perdendum nos.* Quin in Apostolorum quoque Actis hæc scripta sunt: *Contigit ut euntibus nobis ad precationem puella quædam spiritum Pythonis habens nobis occurreret, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando: hæc subsequuta Paulum, & nos clamabat dicens: Isti homines servi Dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis viam salutis.* Proinde qui his testimonijs utitur, dicet nihil distare à prophetia orationem spiritus divinatoris, testimonium præbens Apostolis, & admonens audientes ut viam salutis, quæ annunciabatur, crederent. Quoniam autem in medium adduximus quæ dixit Balaam, adhibe mentem an de illo quoque dici possit, divinitus eum non fuisse loquutum, sed ab Angelo: *Stetit enim*, inquit, *Angelus Dei in via, dum transiret ipse, ascenditque Balaam super asinam suam, & duo sui pueri secum. Vidensque asina Angelum Domini stantem è regione in via, gladiumque districtum in manu eius, declinavit asina de via, & ivit in campum. At Balaam verberavit asinam virga, ut rediret in viam: stetit autem Angelus in angusta semita vinearum, eratque ex utraque parte maceria.* Deinde post pauca: *Videns asina Angelum Dei, succubuit sub Balaam.* Deinde post pauca: *Et dixit Angelus Dei illi: Cur iam ter verberasti asinam tuam: En ego egressus sum, ut te impedirem; aberrat enim via tua coram me: & videns me asina declinavit iam ter; [quæ si non declinasset coram me], te interfecto ipsam incolumem servassem: & dixit Balaam Angelo: Domine peccavi, quoniam non novi quod tu adversum me in via stares: quod si tibi displicet, revertar: aitque Angelus Domini ad Balaam: Vade cum viris illis, & verbum, quod loquutus fuero ad te, loqueris.* Observa enim quod Angelus sit, qui dicit: *Verbum quod loquutus fuero ad te, loqueris.* Verum dices paulo post Deum ipsi Balaam apparuisse, dixisseque illi Balaam: *Septem aras paravi, & imposui in unaquaque vitulum, & arietem, & quod Dominus sermonem indi-*

Marc. 1. 24.

Act. 16. 16, 17.

Num. 22. 22, 23, 24.

Num. 22. 27.

Num. 22. 31.

Num. 23. 4, 5.

A * ὑμᾶς δ' ἴσως ἐρεῖ ὅτι δυνάμεως καὶ ποιητὰ * Fort. ὁμοίας πνεύματα μάρτυρα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ προφητεύειν περὶ αὐτοῦ, ἢ μάρτυρα αὐτῷ, ὥσπερ ὁ λέγων, οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ· καὶ τὰ παραιτούμενα αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὸ ἄβυσσον ἀπελθεῖν, καὶ λέγοντα· ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; Ἐν τοῖς προκειμένοις δὲ τῶν ἀποστόλων γέγραπται ταῦτα· ἐγένετο πορευομένων ἡμῶν εἰς τὸ προσευχὴν παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνα ὑπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντευομένη· αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε λέγουσα· ὅτι οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας· φησὶ δῆλα ὁ τοιοῦτος συγχεόμενος, ὅτι οὐδὲν ἀποδεῖ προφητείας ὁ τοῦ πύθωνος λόγος, μαρτυρῶν τοῖς ἀποστόλοις, καὶ προτρέπων ὡς ὅτι ὁδὸν σωτηρίας καταγγελλομένην πιστεύειν τοὺς ἀκούοντας· ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ τοῦ Βαλαὰμ παρειλήμμεθα, σκόπει εἰ δυνάμεως καὶ περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι, ὅτι οὐ θεόθεν ἐλάλησεν, ἀλλ' ἀπὸ ἀγγέλου· ἔστι γάρ, φησὶν, ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ὁδῷ ἐναντία λέγων αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ὑπιδεικνὺς ὅτι τοῖς ὄντως αὐτοῦ, καὶ οἱ δύο παῖδες αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· καὶ ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ θεοῦ ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὸν ῥομφαίαν αὐτοῦ ἐσπασμένον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ἐξέκλινεν ἡ ὄνος ἐκ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐπορεύετο εἰς τὸ πεδίον· καὶ ἐπάταξε Βαλαὰμ τὴν ὄνον ἐν τῇ ῥάβδῳ τοῦ βῆσαι αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ· καὶ ἔστη ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ ἐν τοῖς ἀμπέλοις, φραγμὸς ἐντεῦθεν, καὶ φραγμὸς ἐντεῦθεν· εἶπε μετ' ὀλίγα· ἰδοῦσα ἡ ὄνος ὃν ἄγγελον τοῦ θεοῦ συνεκόπτειν ἑαυτὴν καὶ τὸν Βαλαάμ· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ, Διατί ἐπάταξας τὴν ὄνον σου τοῦτο τρίτον; ἰδοὺ ἐγὼ ἐξῆλθον εἰς διαβολήν σε, ὅτι σκληρὰ ἡ ὁδός σου ἐναντίον μου· καὶ ἰδοῦσά με ἡ ὄνος ἐξέκλινεν ἀπ' ἐμοῦ· * νυνὶ σε μὲν οὐκ ἀπέκτεινα, σκεῖνον δ' ἂν ἐποιησάμην· καὶ εἶπε Βαλαὰμ τῷ * θύσας. ἁμαρτίαν λίσσομαι· κύριε ἠμάρτηκα, καὶ γὰρ ἠπιστάμην ὅτι σὺ ἀνθέστηκάς μοι ἐν τῇ ὁδῷ· καὶ νυνὶ εἰ μή σοι ἀρέσκει, ἀποστραφήσομαι· καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ πρὸς Βαλαάμ· συμπορεύου τοῖς μετὰ σοῦ ἀνθρώποις· πλὴν τὸ ῥῆμα ὃ ἂν εἴπω πρός σε, τοῦτο φυλάξῃ λαλῆσαι· παραπλησίως γὰρ ὅτι ἄγγελός ἐστιν ὁ λέγων τὸ ῥῆμα· ὃ ἐὰν εἴπω πρός σε, τοῦτο φυλάξῃ λαλῆσαι· ἀλλὰ φησὶν ὅτι μετ' ὀλίγα ἐφάνη ὁ θεὸς τῷ Βαλαάμ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Βαλαάμ· τοὺς ἑπτὰ βωμοὺς ἡτοίμασα, καὶ ἀνεβίβασα μόσχον καὶ κριὸν ἐπὶ τὸν βωμόν· καὶ ἐνέβαλεν ὁ θεὸς ῥῆμα εἰς τὸ στό-

μα

* Κ μετὰ Βαλαὰμ, καὶ εἶπεν· ὑπόστρεψον πρὸς * Βαλαάμ, ὅτι λαλήσεις· καὶ σὺ πρόσεχε πῶς ἀμφότερα ἀληθῆ ἐστι, καὶ ὃ λέγεται τὸ ἄγγελον λεχθήσεσθαι ἐν τῷ· ὃ ἐάν εἴπω πρός σε, τοῦτο φυλάξῃ λαλῆσαι. καὶ ὃ λέγεται τῆς γραφῆς ἀπαγγέλλομεν, ὅτι ἐνέβαλεν ὁ θεὸς ῥῆμα εἰς Β τὸ στόμα Βαλαὰμ καὶ εἶπε· τόδε· ἐλθέτω πνεῦμα θεοῦ ἐπ' αὐτόν, ὡς ἐλέσαμεν, μήτε αὐτὸ, μήτε τῶν ἐμπλησάντων τι αὐτὸ ὑφάντων ἐν τοῖς λοιποῖς ἐκδόσεσι· πάλιν τε αὖ μετ' ὀλίγα, συνιώτησε, φησὶν, ὁ θεὸς τῷ Βαλαὰμ, καὶ ἐνέβαλε ῥῆμα εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· * Κ μετὰ ἀποστράφητι πρὸς * Βαλαὰμ, καὶ τάδε λαλήσεις· εἰς τοῦτο δὲ πέμπτα ὁ ἀποτολμῶν φήσει ὅτι καὶ ὅτε τῷ σαὺλ εἴρηται· πνεῦμα θεοῦ πονηρὸν ἔπνιγεν αὐτόν· ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ψευδὲς ἔβλυσεν γέγονεν ἐν στόματι πάντων τῶν προφητῶν τοῦ * Κ Ἀχαὰβ φήσει τῷ * ἀχαὰμ, εἰπόντος κυρίου· τίς ἀπατήσει τὸν * Κ Ἀχαὰβ; καὶ ἐξελθόντος πνεύματος ψευδοῦς καὶ εἰπόντος, ἐγὼ ἀπατήσω· τοῦτα μὲν οὖν εἰς τοὺς τόπους ἐζητήσθω, δυναμένων τινὸς C ἀφ' ἑαυτῷ τὰ ἀκόλουθα τοῖς ἐκτεθεῖσι ῥητοῖς σκοπεῖσθαι καὶ τὸ, πῶς προεφήτευσεν ὁ Καϊάφας· μήποτε δὲ καὶ τοῦτα εἰς τὸ προφητεῦσαι αὐτὸν λεκτέον, ὅτι ἐπεὶ μὴ ἅγιος ἦν, εἰ καὶ προεφήτευσεν * ὥσπερ δὲ ζητήσεως ἄξιόν ἐστι πῶς * προεφήτευσεν οἱ ἀγγελοι τῷ σαὺλ· γέγραπται γὰρ ἐλθόντες ὅτι τὸν δαυὶδ εἰς αὐὼθ ἐν ῥαμά· καὶ ἀπέστειλε σαὺλ ἀγγέλους λαβεῖν τὸν δαυὶδ, καὶ εἰδότερον τὸν συναγωγὴν τῶν προφητῶν, καὶ σαμουὴλ εἱστήκει κεκραγηκὼς ἐπ' αὐτοῖς. D καὶ ἐλθόντι ἐστὶ τοὺς ἀγγέλους σαὺλ πνεῦμα κυρίου, καὶ προεφήτευσεν καὶ αὐτοί. καὶ ἀπηγγέλη τῷ σαὺλ, καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους ἑτέρους, καὶ προεφήτευσεν καὶ αὐτοί· καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ σαὺλ, καὶ ἐπορεύθη εἰς Ἁρμαθαΐμ, καὶ ἦρχετο ἕως τοῦ φρέατος τοῦ μεγάλου καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐς σωφὶ, καὶ ἐπηρώτησε, καὶ εἶπε· ποῦ σαμουὴλ, * Κ εἶπαν δὲ δαυίδ; καὶ * εἶπεν, ἰδοὺ εἰς αὐὼθ ἐν ῥαμά· καὶ ἐλθόντι ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα θεοῦ, καὶ ἐπορεύετο πορευόμενος, καὶ προεφήτευεν, ἕως ἐλθὼν εἰς E αὐὼθ ἐν ῥαμά· καὶ ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ προεφήτευσεν ἐνώπιον σαμουὴλ, καὶ ἔπεσε γυμνὸς ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ὅλην τὴν νύκτα· Διὰ τοῦτο ἔλεγον, Εἰ καὶ σαὺλ ἐν προφήταις; ἀναγκαίως δὲ νομίζω καὶ ταῦτα προσκατεσκευάσθαι ὑπὲρ τοῦ φανῆναι πῶς ἀμαρτωλοὶ προεφήτευσαν, καὶ πότερον ἐξ ἁγίου πνεύματος, ἢ ἀπὸ ἄλλης δυνάμεως, ὅσον γε ὀφείλει τῷ μάρτυρι τῆς ἀληθείας, μὴ ψευδομένης· πά-

A dit ori Balaam, & dixit: Reversus ad Balaam sic loqueris. At vero tu attende quomodo utraque vera sunt, & quod ab Angelo dicitur, nempe: *Quod ego ad te dixero, loqueris*; & quod Scriptura pronunciat: *Indidit Deus sermonem ori Balaam, & dixit.* Cæterum vero transfiximus hæc verba: *Factus est spiritus Dei in ipso*; quod neque ea, neque his simile quicquam in cæterorum Editionibus invenerimus. Rursumque è diverso post pauca: *Occurrit*, inquit, *Deus Balaam, & indidit sermonem in ore eius, & dixit: Revertere ad Balaam, & hæc loqueris.* In hæc autem omnia audens aliquis, dicet de Saule etiam dictum fuisse: *Spiritus malus suffocabat eum.* Quinetiam cum exisset Spiritus mendax factus est in ore omnium Prophetarum Achab, dicente Domino: *Quis decipiet Achab?* & exeunte Spiritu mendaci, & dicente: *Ego decipiam eum.* Atque hæc quidem his in locis examinata sunt, cum alioquin valeat unusquisque à semetipso consequenter his testimonijs, quæ in medium protulimus considerare quomodo prophetaverit Caiaphas. Vide vero an forte hæc etiam dicenda sint de prophetia eius, quoniam non sanctus erat, etiam si prophetarit, [non tamen ex afflatu Spiritus sancti prophetasse Caiapham.] Vt autem quæsitu dignum est, quomodo [prophetaverit Caiaphas, sic etiam in primo Regum quæres, quomodo] prophetarint nuncij Saulis missi ad Davidem, & post ipsos Saul. Scriptum est enim: *Et nunciatum est Sauli hisce verbis: Ecce Dauid est in Navoth in Rama*; & *misit Saul nuncios, qui adducerent Davidem, & viderunt cuneum Prophetarum, & Samuelem stantem antistitem super eos; factusque est spiritus Dei super nuncios Saulis, ut & ipsi prophetarent. Nunciatumque est Sauli, & misit alios nuncios, qui etiam ipsi prophetarunt: Et excanduit ira Saul, concesitque etiam ipse in Rama, & venit usque ad puteum magnum, & ad viam quæ est in Sophem: & interrogans ait: Vbi est Samuel, & Dauid? & dixerunt, ecce in Navoth Rama: & concedunt illinc in Navoth Rama: factusque est spiritus Domini super eum, & eundo ibat, atque prophetabat, donec cum venisset in Navoth in Rama, exutis vestimentis suis prophetavit coram Samuele, & procidit nudus tota illa die, & tota nocte. Hinc dicitur, Num & Saul inter Prophetas?* Hæc vero necessario apposita fuisse reor, ut clareret peccatores quoque prophetare: & utrum ex Spiritu sancto, an ex alia potentia non mentiente (quantum ad testificandum veritati attinet) hi prophetent,

Num. 22. 35.
Num. 23. 5.
Num. 23. 6.
Num. 23. 16.
1. Reg. 16. 14.
3. Reg. 22. 2. Par. 22. 2.
1. Sam. 19. & seq.

1. Reg. 6. Rursumque in primo Regum inveniuntur idolorum vates, ostendentes de Arca, denunciantesque Palæstinis, quod si buculæ lactentes in viam ambulaverint Iesu Bethsamuæ, sciant sibi à Deo factam fuisse plagam. Ac ne illud quidem de muliere habente spiritum Pythonis, deque Samuele in his locis reticendum est: ex quibus didicit Saul futurum, ut postero die cum filijs interficeretur: quorum locorum accuratam intelligentiam is visurus est, qui differere potest de diversis potentijs, tum bonis, tum malis, atque de his etiam, quæ inter has mediæ sunt, si quæ sunt. Rursus qui velit Caiapham prophetasse vi potentiæ malæ, dicturus est nil mirum esse, si mala potentia hæc d xerit, quandoquidem inveniatur Diabolus non omnino ignorare Iesum dictum fuisse in his quæ ab Evangelistis sunt scripta, Filium Dei esse, eum ipse loquereturque ad Dominum. Dicet etiam malitiam quandam innatam esse prophetandi de Servatore in potentia hæc operante: quippe cui scopus esset non fideles facere auditores, sed summos Sacerdotes, Pharisæosque, qui convenerant in concilium adversus Iesum, irritare, ut ipsum interficerent: quæ operatio non erat ex Spiritu sancto. Vide vero, an non concitare velit auditores sive Caiaphas, sive is qui illi vim prophetandi suppeditabat, ad in-
Joh. 11. 49, 50. terficiendum Iesum hisce verbis: *Vos nescitis, neque cogitatis quicquam, quia expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat.* Vtrum qui dicit, *Expedit nobis*, quæ verba sunt prophetiæ ipsius pars, vera narrat, an mentitur? si vera narrat, servatur Caiaphas, cum his qui in concilio adversus Iesum contendunt, quia mortuus est Iesus pro populo, consequunturque omnes hi utilitatem: si vero absurdum est dicere Caiapham, eosque qui concilio aderant adversus Iesum servari, assequutosque eos fuisse utilitatem, quia mortuus fuerit Iesus, perspicuum est non dici Spiritum sanctum talia operatum fuisse: Spiritus enim sanctus non mentitur. Qui vero velit Caiapham, atque potentiam in ipso operantem vera
Heb. 2. 9. narrare dicendo: *Expedit nobis, ut unus homo moriatur pro populo*, profundius intelliget hoc dictum: *Expedit nobis*, propter rationem finis, uteturque eo testimonio: *Vt per gratiam Dei*, vel, *sine Deo, pro omni gustaret mortem*: & notabit illud, *pro omni*: & illud, *sine Deo, pro omni*.
1. Tim. 4. 10. Vtetur pariter etiam illo: *Qui est Ser-*

A λιν τὸ ἀῦ ἐν τῇ προφητῇ τῶν Βασιλέων θυείσων-
τες οἱ τῶν εἰδώλων μάντεις, ἀποδεικνύοντες τὰ
περὶ τῆς κιβωτοῦ, ἢ ὅτι ἐπὰν βόες πρωτοτοκοῦ-
σαι πίωσι ὁδὸν ἰησοῦ τῆς βεθσαμυσαίας πορεύσω-
σι, σημαίνουσιν ἀπὸ θεοῦ γεγονέναι τὴν πληγὴν
τοῖς φιλισταίοις· οὐδὲ τὰ περὶ τῆς ἐγγαστρίμυθου,
B ἢ τὸν σαμουὴλ ἐν τοῖς τόποις τούτοις ἀναβαίνο-
ντα, ἀφ' ὧν ἔμαθεν ὁ σαοὺλ, ὅτι τῇ ἐξῆς
ἔμελλεν ἅμα τοῖς υἱοῖς αἱρεθήσεσθαι ἡμέρᾳ·
ὃ γ' ἀκριβὲς ἐν τοῖς τόποις ὁρᾶται ὁ δυνάμε-
νος διαγινώσκειν περὶ διαφορᾶς δυνάμεων, χρη-
σθῶν ἢ χρηστῶν, εἰ ὁ ἢ εἰσί τινες μεταξὺ
ἢ περὶ τούτων· πάλιν τε αὖ ὁ ἐναντίωμος ἀπὸ
χείρονος δυνάμεως προφητευκέναι ὃν κατά-
φαμεν, φησὶν ὅτι οὐδὲν παράδοξόν ἐστι ποιοῦν
δυνάμιν ταύτην εἰρηκέναι, ὅτε γε καὶ πάντα ἀ-
γνοῶν ἢ ὁ διάβολος οἶδεν τὸν υἱὸν ὄντα
θεοῦ ἐν τοῖς ἀναγεγραμμένοις ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν
εἰρῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν κύριον· φήσει δὲ
ὅτι ἡ πονηρία τὸν ἐνεργοῦντα τὴν ἐνεργοῦσαν δυνά-
C μει ταῦτα προφητεύεσθαι περὶ τοῦ σωτῆρος.
σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτῇ ὁ πιστοποιῆσαι τοὺς ἀ-
κροωμένους, ἀλλ' ἐρεθίσαι τοὺς ἐν τῇ συνε-
δρίῳ ἀρχιερεῖς καὶ φαρισαίους κατὰ τοῦ ἰησοῦ, ἵνα
αὐτὸν ἀποκτείνωσιν, ὅπερ οὐκ ἦν καλὸν
πρᾶγμα ἐνεργῆσαι· ὅρα γὰρ εἰ μὴ προέχωσιν
βούλεσθαι τοὺς ἀκροωμένους, εἴτε ὁ καϊάφας, εἴτε
ὁ ἐνεργῶν αὐτὸν προφητεύειν, περὶ ὃ ἀπο-
κτείναι τὸν ἰησοῦν, λέγε· ὑμεῖς οὐκ οἴδατε,
οὐδὲ λογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἄν-
θρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον
D τὸ ἔθνος ἀπόληται· ὁρᾷ γὰρ ὁ λέγων, συμφέ-
ρει ἡμῖν, ὅταν μέρος ᾖ τῆς προφητείας αὐ-
τοῦ, ἀληθεύει, ἢ ψεύδεται; εἰ μὲν γὰρ ἀληθεύει,
σώζεται ὁ καϊάφας, καὶ οἱ ἐν τῇ συνεδρίῳ καὶ
τοῦ ἰησοῦ ἀγωνιζόμενοι, ἀποθανόντος τοῦ ἰησοῦ
ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ τυγχάνοντι τοῦ συμφέροντος·
εἰ δὲ ἄτοπον φάσκειν ὃν καϊάφαν, καὶ τοὺς ἐν αὐ-
τῷ τοῦ ἰησοῦ συνεδρίῳ σώζεσθαι, καὶ τοῦ συμ-
φέροντος τετυχηκέναι ἀποθανόντος τοῦ ἰησοῦ, δῆ-
λον ὡς ἄλλο πνεῦμα ἦν ὃ ταῦτα ἐνεργῆσαν
E λέγεσθαι. ἄλλο γὰρ πνεῦμα ἁγιον ψεύδεται· ὁ δὲ
εὐαγγέλιος ἀληθεύων ἐν τούτῳ ὃ ἐνεργοῦν
ὃν καϊάφαν, λέγω δὴ τὸν φάσκοντα· συμφέρει
ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ,
βαθύτερον ἐξακούεται τοῦ, συμφέρει ἡμῖν, ὅτε
τὸν περὶ τέλους λόγον, καὶ συγχύσεως τοῦ, ὅ-
πως χάριτι, ἢ χωρὶς θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύ-
σηται θανάτου. καὶ ὑπερόψεται τοῦ· ὑπὲρ παν-
τὸς, καὶ τοῦ, χωρὶς θεοῦ ὑπὲρ παντός· συγχεόμενα δὲ ἐν ᾧ· ὃς ἐστὶ σωτὴρ παντὸς ἀν-

θεσπων, μαλιστα πιστων, ὅτι ὁ, ὃ τίς ἐστιν ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἰδίως ἀκούων τὸ αἴρεσθαι τὴν ἁμαρτίαν ἐκ κόσμου, καὶ οὐκ ἀπὸ μέρους αὐτοῦ· ὁ δὲ λέγων ἀληθὲς εἰ τὸ· συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, φησὶ καὶ ὅλα τὰ κατὰ τὸν τόπον προφητεῦσαι εἰ ἀληθῆ, προχωρήσαντα ἐπὶ τέλος· ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐδὲν οἶδε ἡδέως οἱ δὴ τὸν Ἰησοῦν μὴ γινώσκοντες Φαρισαῖοι, καὶ ἀρχιερεῖς ὅτι ἀλήθειαν, καὶ σοφίαν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ εἰρήνην· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· ἀλλὰ δὲ οὐκ ἐλογίζοντο ὅτι οἱ μηδὲν εἰδότες, ὑπὲρ ὅλου στρέφεται δὲ αὐτοῖς, ἵνα ὁ εἷς ζήσῃ, καθ' ὃ ἄνθρωπός ἐστιν, ἀποθανὼν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ· ἄνθρωπος γάρ ἐστιν ἀποθανὼν Ἰησοῦς· ζῇ καὶ αὐτὸς φησι· νῦν δὲ ζητεῖτε με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα· καὶ ἐπεὶ οὐ θεσπος μὲν ἐστιν ὁ ἀποθανών, οὐκ ἦν δὲ ἄνθρωπος ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εἰρήνη, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ὅλως ὃ λέγεται, θεὸς ἦν ὁ λόγος, οὐκ ἀπέθανεν ὁ θεὸς λόγος, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δικαιοσύνη· ἀνεπίδεκτος γὰρ ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὁ θεότυπος πάσης κτίσεως, θανάτου· ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἀπέθανεν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὁ πάντων ζώων καθαρώτερον, ὅστις τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἦρε, καὶ ταῖς ἀσθενείαις, ἅτε δυνάμενος πᾶσαν πλὴν ὅλου τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαβεῖν λύσαι, καὶ ἐξαναλῶσαι, καὶ ἐξαφανίσαι, ἐπεὶ μὴ ἁμαρτίαν ἐποίησε, μηδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· οὐδὲ ἴσχυε ἁμαρτίαν· καὶ ἔστι δ' οἶμαι καὶ ὃν παῦλον εἰρηκέναι ὅτε· τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ, ἁμαρτίαν γὰρ αὐτὸν ἐποίησε μὴ γνόντα ἁμαρτίαν· τῷ μηδὲν αὐτὸν ἡμαρτηκότα τὰς πάντων ἁμαρτίας ἀναληφέναι, καὶ εἰ δεῖ τολμήσαντα εἰπεῖν, πολλῷ μᾶλλον τῶν ἀποστόλων αὐτὸν περικάθαρμα αὐτὸν δὲ κόσμου γεγονέναι, καὶ πάντων περίψημα τῶν εἰπόντων· ὡς περικαθάρματα δὲ κόσμου ἐγκαταλειφθῆναι, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι· καὶ ὁ δὲ πολλάκις ὑπὸ πεσόντων τινῶν χαλεπῶν ἐν τῇ τῆς ἀνθρώπων γένει, οἷς λοιμῷ, ἢ ὑπὸ ἑλκῶν νοσημάτων, ἢ λιμῷ λύεσθαι τὰ τοιαῦτα, οἷονεὶ καταργούμενα δὲ ἐνεργούντος αὐτὰ πονηροῦ πνεύματος, ὡς ὅ ἑαυτὸν τινα γάρ δὲ καινὰ διδόναι πολλαὶ φέρουσι ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἱστορίαι, καὶ οὐδὲ δὲ τούτου οὐνεκα οὐκ ἀποπεμπόντων, οὐδὲ ἀποδοκιμαζόντων· πότερον μὲν οὖν ἀληθῆ ὅτι τὰ τοιαῦτα, ἢ μὴ, ἃ δὲ πρόντος ὅτι χαρὰ μετ' ἐξετάσεως ἀφιλαβοῦν· πλὴν ὁ δυνάμενος γάρ ὅλον κόσμον,

A *vator omnium hominum, præsertim fidelium;* & illo : *Hic est ille agnus Dei, qui aufert* Ioh. 1. 30. *peccatum mundi*, proprie intelligens auferri peccatum mundi, non partis eius. Cæterum qui verum esse dicit : *Expedit* Ioan. 11. *nobis, ut unus homo moriatur*, dicet totum præsentem locum veram prophetiam esse, incipientem ab illo : *Vos nescitis quicquam.* Nihil enim norant summi Sacerdotes, & Pharisæi nescientes Iesum veritatem esse, sapientiam, iustitiam, & pacem : *Ipse enim est pax* Eph. 2. 14. *nostra.* Quinetiam non cogitabant hi nihil scientes, quonam pacto conduceret illis, ut unus homo moreretur pro populo. Iesus enim, qui mortuus est, homo est : quocirca ipse etiam inquit : *Nunc autem quæritis me interficere homi-* Ioh. 8. 40. *nem qui loquutus sum veritatem.* Et quoniam homo ille, qui mortuus est; non erat autem homo veritas, sapientia, pax, & iustitia, & de quo scriptum est : *Deus erat sermo*; non mortuus est ille Deus sermo, & veritas, & sapientia, & iustitia. Si quidem imago invisibilis Dei primogenitus omnis creaturæ incapax est mortis. Pro populo autem moritur hic homo omnibus animantibus purior, qui peccata nostra tulit, & infirmitates, quia posset universum totius mundi peccatum in se receptum solvere, & consumere, & delere, quoniam *Peccatum non fecit, neque inven-* 1. Petr. 2. *tus est in ore eius dolus*, neque agnovit 22. peccatum. Hanc etiam ob causam opinor Paulum dixisse : Deus *fecit eum peccatum,* 2. Cor. 5. 21. *qui non novit peccatum; ut nos efficeremur iustitia Dei per illum* : peccatum enim, dixit, ipsum fecit, qui peccatum non novit, quia cum ipse nihil peccati commisisset, omnium in se peccata recepit; & si audacius loqui audendum est, magis quam cæteri sui Apostoli, purgamentum mundi factus fuerit, rejectamentaque omnium dicentium : *Quasi* 1. Cor. 4. 13. *purgamenta mundi facti sumus; omnium rejectamenta usque nunc.* Quod autem frequenter invalescentibus rebus quibusdam asperis, veluti peste, vel fame, vel nocuis ventorum agitationibus, in hominum genere, solvantur hæc; abolito, verbi gratia, spiritu illo malo, qui hæc operabatur, eo quod aliquis seipsum pro communi salute dederit, multorum auctorum narrant historiæ, tum Græcorum, tum Barbarorum, hanc nostram intelligentiam, neque respuertium, neque reprobantium : quæ veræ sint, nec-ne, non est præsentis temporis accurate exquirere. Veruntamen

nullibi gentium, nullis historijs aliquando mandatum est, ac ne mandari quidem potest, fuisse aliquem, qui se reciperet pro toto mundo mortem obiturum, ut totus mundus purgaretur illius sanctitate; alioquin perdendus, ni pro eo servando mortem oppeteret: quippe quod solius sit Iesu posse omnium peccati onus in se recipere per crucem pro omnibus sine Deo, atque ingentibus suis viribus illud portare. Calluit enim hic solus ferre languorem, ut inquit
Esa. 53. 3. Esaias propheta dicens: *Homo in plaga existens, & sciens ferre languorem.* Atque hic sane peccata nostra accepit, & ægre affectus est propter iniquitates nostras, in seque facta est punitio, quæ nobis debebatur, ut pacem recipiamus, dum erudimur castigati. Isto nanque modo
Esa. 53. 5. hoc intelligo: *Eruditio pacis super eum.* Fortasse autem quia *Livore eius sanati sumus*, livore ex cruce illi obveniente
Gal. 6. 14. sanati dicemus: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Traditus est à Patre propter peccata nostra hic Iesus: qui etiam pro-
Esa. 53. 7. pterea *ad occisionem ductus est, ut agnus coram tondente mutus.* Huius in humili-
Phil. 2. 8. tate, qua *Humilem præbuit seipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*, iudicium sublatum est: sic
Esa. 53. 8. enim hoc intelligo: *In humilitate iudicium eius sublatum est*: perinde ac diceret, In humilitate eius iudicium sublatum est: & fuit hic propter iniquitates populi Dei, ductus ad mortem. Mortuus est igitur hic homo pro populo, & propter hunc non tota gens periit. Ac vide num populi nomen referre possis ad eos qui sunt ex circumcisione: gentis vero ad cæteros. Mortuus etenim est hic homo, non tantum pro populo, sed etiam ne tota gens pereat: tanquam si dixisset, ne qui vocantur gens inter Iudæos, & omnes Gentiles pereant. His proximum
Ioh. 11. 51. est: *Hoc à semetipso non dixit.* Hoc dicto nos discere opinor, quædam nos homines à nobismetipsis proferre, nullo spiritu nos ad id impellente: alia vero veluti insonante, ac suggerente nobis spiritu quopiam, quæ dicamus, etiam si omnino à nobis non alienemur, & inconsequenter affecti erga ipsa quæ dicimus, videamur illa assequi. Contingit autem, ut assequentes ea, quæ dicimus, non assequamur voluntatem, & consilium eorum, quæ dicuntur: quemadmodum nunc Caiaphas Pontifex, qui nec à semetipso loquutus est, nec sensum loquutus est, ut prophe-

A ἵνα πᾶς ὁ κόσμος καθαρθῇ, καὶ ἀδέξαστον ὅτι καθαρσίῳ αὐτοῦ, ἀπολωλὼς ἂν, εἰ μὴ ἀνεδέξατο τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν, ὅτε ἰσόρροπόν πώποτε, ὅτε ἰσορροπῆναι δυνάμενον, μόνῳ ἰησοῦ ὃ πεφύκεν τὰς ἁμαρτίας φορτίον ἐν τῷ ὑπὲρ πάντων ὅλων χωρεῖν θεῷ σωτῆρι διαλαβεῖν εἰς ἑαυτὸν, καὶ βαστάσαι τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ ἰσχύϊ δεδυνημένῳ. καὶ γὰρ ἔστι μόνος ὑπισχνούμενος ἐπὶ τὸ φέρειν μαλακίαν, ὡς φησιν ὁ προφήτης ἡσαΐας λέγων· ἀνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· καὶ ὅτι γε τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ μεμαλάκισται ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ ἡ ὀφλομένη ἡμῖν εἰς τὸ παιδευθῆναι καὶ εἰρήνην διαλαβεῖν κόλασις ἐπ' αὐτὸν γεγένηται· ὅτε γὰρ ἀκούω τούτων· παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τάχα δὲ καὶ ἐπεὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, εἴποιμεν ἂν οἱ ἰαθέντες ἐκ τοῦ σωτῆρος ἐλθόντος ἀπὸ τοῦ μώλωπος, τὸ· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σωτῆρι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, B κἀγὼ κόσμῳ· τοῦτον δὲ ἰησοῦν παρέδωκεν ὁ πατὴρ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ δι' αὐτὰς ὡς θεράπων ἐπὶ σφαγὴν ἦγεν, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐνώπιον τοῦ κείροντος ἄφωνος· τάττει ἐν τῇ ταπεινώσει, ἵνα ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ἡ κρίσις ἦρθη. ὅτε γὰρ ἀκούω τοῦ· ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. ὡς εἰ τὰ ἑξῆς, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις ἦρθη· ὅπως δὲ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ ἦκεν εἰς θάνατον· C ὀκνῶν ἀπέθανεν ὁ ἄνθρωπος ἵνα μὴ τοῦ λαοῦ, καὶ ἀφ' ὅλον τὸν ἐκ ὅλου ὃ ἔθνος ἀπόληται· καὶ ἐπίσησον εἰ δυνάσῃ τὸ μὴ ὄνομα τοῦ λαοῦ λαβεῖν εἰς τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὃ ἐστὶ τῶν ἐθνῶν εἰς τοὺς λοιποὺς· ἀπέθανε γὰρ οὐ μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἵνα καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται, ὡς εἰ ἔλεγεν· ἵνα μὴ ὅλα τὰ ἔθνη ἀπόληται· καὶ οἱ πάντες οἱ ἐθνικοὶ ἀπόλωνται· ἐξῆς τοῦτο δέ τό· τοῦτο ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν· D ἀλλὰ μαντεύσῃ οἷμαι ἡμᾶς, ὅτι πολλοὶ οἱ ἀφ' ἁ

τὴ οὐκ ἐδίηγετο· καὶ ὥσπερ παύλῳ ἦ νομοδιδάσκαλοί τινές εἰσι μὴ νοοῦντες, μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται· ἀλλ' οὐχ ὁ σοφὸς ἰώνιτος περὶ ὃ φησιν ἐν προοιμίοις ὁ σολομών· σοφὸς νοήσει τὰ λεγόμενα ἰδίῳ στόματος, ἐπὶ δὲ χείλεσι φρόνησις ἐπιγνωμοσυνθήσεται· δοκεῖ δέ μοι ὅτι καὶ καϊάφας αὐτὰ ποτὲ ἦν τοῦτο προφητεύσας, ὥσπερ καὶ ναθὰν ὁ προφήτης· καϊάφα, ὃ εἶ ἀλλ' οὐ προφητεία ἦν ἐκείνη· ἐκεῖνο *ἐμίμνησεν ὁ ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἵνα μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται· ὅτων γὰρ καὶ ἄλλων ἀρχιερέων, ὡς δῆλον ἐξ ὧν προεθέμεθα, οὐδεὶς προφητεύσας, ἢ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ᾧ ἔμελλε πάσχειν ὁ ἰησοῦς ἀρχιερεύς· καθείσασα ἡ προφητεία πεποίηκε καὶ τοῦ σαοὺλ ἀγγέλους πεμφθέντας ἐπὶ τὸν δαβὶδ, καὶ αὐτὸν τὸν σαοὺλ. οἱονεὶ γὰρ ὃ ζητεῖν αὐτοὺς ἐν δαβὶδ ἄτοπον γέγονε προφητείας, ἀλλὰ τοιαύτης, ὁποία ἀναγέγραπται· ἀλλὰ καὶ βαλαὰμ, οὐκ ἂν ἀναλαβὼν τὴν παραβολὴν αὐτοῦ εἶπε τό· ἐκ μεσοποταμίας μετεπέμψατό με, καὶ τὰ ἑξῆς, μὴ ἰδὼν ὃν ἰσραὴλ ἑστρατοπεδευκότα, καὶ αὖθις ἄλλο μέρος στρατοπέδου βλέπων ἀπὸ τῆς καινότητος τὸ βλεπόμενον ἐκείνοις πρὸς ὃ λέγειν περὶ ὃ ἰσραήλ· ἐμίμνησε δήπου ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, οὐκ ἄλλου τινὸς ἢ τῶν διεσκορπισμένων τέκνων θεοῦ, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ· ἰησοῦς ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν· τίνα δὲ τὰ πρὸς τὸ ἔθνος διεσκορπισμένα τέκνα θεοῦ, νῦν καιρὸς ἤδη ζητεῖν· περὶ τούτων δὲ, οἱ μὲν τὰς φύσεις εἰσάγοντες, τὰς κατ' αὐτοὺς πνευματικὰς φύσεσιν εἶναι τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, πνευματικῶς οὐκ ἀδιακρίτως πάντας· ὅτο γὰρ ἀκολουθεῖ λέγειν τοὺς φύσεις εἶναι οἰομένους, καὶ κτλ ὃ τοῦ ἀποστόλου βέλτιον ἐνοῆσαι τοὺς πνευματικοὺς διδάσκοντος, ὅτι ὁ πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα, καὶ αὐτὸς ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται· τότε γὰρ ἀληθὲς ἂν μὴ διακρίνοντα πάντα μὴ εἶναι πνευματικὸν, ἢ μηδέπω εἶναι πνευματικόν· ἀλλὰ καὶ εἴ τις ὑπό τινος ἀνακρίνεται, ἐπεὶ ὁ πνευματικὸς ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, οὐκ ἔστι πνευματικὸς, ἢ οὐκ ἔστι πω πνευματικός· μήποτ' οὖν βέλτιον λέγειν ὅτι γίνεταί τις πνευματικὸς, ὃ πρότερον ὢν, ὅστις ἤδη καὶ κυρίως ἐστὶν υἱὸς θεοῦ· τίνα οὖν ἐστὶ τὰ λεγόμενα νῦν τέκνα θεοῦ, εἰ μή εἰσι κατὰ τὰς εἰσαγούσας τὰς φύσεις πνευματικοὶ, ὥρα σκοπεῖν· εἰ δ' ὥρα εἰ τέκνα ἦν διεσκορπισμένα ἕτερα παρὰ τὸ ἔθνος διώσασι νοῦν τοὺς ἤδη, ὅτε οὕτω ἐλέγετο, διι-

A tiam, quia prophetiam eorum quæ loquebatur non intellexit. Quin apud Paulum etiam sunt quidam Legis doctores, neque intelligentes quæ dicunt, neque de quibus affirmant. At vero sapiens non est huiusmodi, de quo loquitur in Proverbijs Solomon ille: *Sapiens intelliget quæ ex ore suo prodibunt, & in labijs suis portabit agnitionem.* Ac meum profecto est iudicium, casum aliquoties in causa esse prophetandi: ut nunc Caiaphæ in causa fuit, quod Pontifex esset anni illius, quo moriturus erat Iesus, non tantum pro populo, sed ne tota gens pereat. Cum enim alij quoque Pontifices essent, ut perspicuum est ex his, quæ in medium protulimus, nullus prophetat, nisi Pontifex anni illius, quo passurus erat Iesus, summus Pontifex. Itidem casus fecit nuncios Saülis ad Davidem missos, ipsumque Saülem, prophetare: fere enim quia quæsierunt David, obvenit ut prophetarent, sed eo modo quo scriptum est. Quin & Balaam ni recepissit dilationem, dixisset: *Ex Mesopotamia accersivit me*, & quæ sequuntur, ni vidisset Israëlem castrametatum fuisse: & semper aliam partem exercitus videns ex novitate rei conspectæ movebatur ad dicendum pro Israële. Moriturus ergo erat Iesus pro gente, quæ diversa erat à filijs Dei dispersis, ut perspicuum est hoc dicto: *Futurum erat, ut Iesus moreretur non tantum pro gente, sed etiam ut filios Dei, qui dispersi erant, congregaret in unum.* Quinam vero alij, præter gentes, filij Dei dispersi essent, nunc tempus est quærere: de quibus, qui naturas introducunt, dicturi sunt illos, qui iudicio eorum sunt spirituales, filios esse Dei, spiritualiter non dijudicantes omnia. Hoc enim dicere consequens est eos qui naturas esse existimant, intelligentes hoc vocabulum *Spirituale*, præter voluntatem Apostoli dicentis: *Spiritualis omnia dijudicat, & ipse à nullo dijudicatur:* quibus verbis efficitur, ut qui omnia non dijudicet, vel non sit spiritualis, vel nondum sit spiritualis. Quin si quis dijudicatur ab aliquo, quoniam spiritualis à nullo dijudicatur, vel non est spiritualis, vel nondum spiritualis. Vide vero, an non melius dicendum sit effici aliquem spiritualem, qui antea non esset, qui proprie iam filius etiam Dei est. Quinam igitur sint, qui dicuntur filij, si non sunt hi qui spirituales sunt iudicio eorum, qui naturas introducunt, tempus est considerare: & vide an filios Dei dispersos, alios à gentibus, intelligere possis eos esse, qui iam iusti erant

Joan. 11. 51.

Num. 23. 7.

1. Cor. 2. 15.

in Deo, cum hæc tum dicerentur: sive Patriarchas qui iam antea è vita excesserant, vel Prophetas, vel quosdam alios Dei electos, sive etiam eos, qui per id temporis sani erant: quasi enim aliqui
Matth. 9. 12. sani essent non ægrotantes, inquit: *Non opus habent, qui sani sunt, medico, sed*
Marc. 2. 17. *ægre affecti*: & quasi essent etiam aliqui
Matth. 9. 13. iusti, dicit: *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Moriturus itaque Iesus erat pro gente, ut non periret; pro filijs vero Dei, qui in dispersione erant, ut congregarentur in unum sermonem: fierentque unus grex, unus pastor: quandò, mea sententia, Ser-
Ioh. 17. 21. vatoris precatio implebitur dicentis: *Vt ego, & tu unum sumus, ut & ipsi unum sint.* Sin vero de Israëlis non natura, sed genere altius aliquid dicendum sit; de quo cum in dispersione esset, scri-
Exod. 4. 22. ptum est: *Primogenitus meus filius Israël*, notabis: quasi hi sint filij Dei dispersi, pro quibus moriturus sit Iesus, ut eos in unum congregaret.

TOMVS TRIGESIMVS PRIMVS.

Ab illo ergo die consultarunt una, ut in-
Ioh. 11. 53. *terficerent eum.*

POntifices & Pharisæi qui concilium collegerant, & consideraverant quid facere deberent (cum Caiaphas Pontifex, quæ superius exposuimus dixisset, & huius sermonibus fuissent incitati) consultarunt una, ut interficerent Dominum. Quocirca quæres quo spiritu prophetarit Iesum moriturum pro gente; & utrum sanctus Spiritus hac etiam in re operatus sit, auctorque fuerit concilij adversus Iesum; an ille quidem non fuerit, sed alius spiritus, valens in impio etiam loqui, sibique similes adversum Iesum movere. Nihilominus vide etiam tu in Iesum, ut pro viribus superius exquisivimus. Atque omnino qui respondere voluerit Spiritum sanctum auctorem videri fuisse, ut Pontifices, & Pharisæi moti ex sermonibus Caiaphæ vna consultarent interficere Iesum, dicet non alienum esse tale opus à sanctitate, quoniam ne Iesus quidem rem se indignam fecerit in ruinam, & resurrectionem multarum gentium quæ erant in Israël, veniens,
Ioh. 9. 39. & dicens: *Ego in iudicium in hunc mundum veni, ut non videntes videant, & videntes cæci fiant.* Vt enim opus habemus sermone sapientiæ, quo defendamus quomodo tem se indignam ille non fecerit, qui se huic mundo accessisse in iudicium fatetur; sic etiam in

A κατὰς ἐν θεῷ, εἴτε προκεκοιμημένους πατριάρχας, ἢ προφήτας, ἢ τινας ἄλλους ἐκλεκτοὺς θεοῦ, εἴτε καὶ τοὺς ἤδη τότε ὑγιάζοντας· ὡς γὰρ ὑπ' ἀρχόντων τῶν ὑγιαινόντων, καὶ μηδὲ νοσούντων, φησὶν· ὃ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· καὶ ὡς ὅτων δικαίων λέγει· οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν· ἔμελλεν οὖν ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ μὲν τοῦ ἔθνους, ἵνα μὴ ἀπόληται· ὑπὲρ δὲ τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ ὅτων ἐν διασ-
B κορπισμῷ, ἵνα συναχθῶσιν εἰς ἕνα λόγον, *ἓν γένωνται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. ὅτε καὶ οἶμαι πληρωθῆναι τὸν τοῦ σωτῆρος βυχὸν λέγοντος· ἵνα *ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ὦμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ· ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν· εἰ δέ τι καθυστερεῖ τοῦ κατὰ ἰσραὴλ ὃ φύσιως, ἀλλὰ γένους εἵνεκεν, κατὰ δὲ γενεαλογίαν· υἱὸς πρωτότοκός μου ἰσραὴλ ὅτι, γενόμενον ἐν διασκορπισμῷ, καὶ αὖθις ἐπισήσας, ὡς εἰ) τούτους τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα ὑπὲρ ὧν ἔμελλεν ἀποθνήσκειν ἰησοῦς, ἵνα αὐτὰ συναγάγῃ εἰς ἕν· ἀπ' ἐκείνης
C οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλεύσατο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν· οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι, συναγαγόντες συνέδριον, καὶ σκεψάμενοι περὶ δ σωτῆρος ἡμῶν τί ἐποῦ ποιητέον αὐτοῖς καίφα τὰ προεκτεθειμένα αὐτοῦ τῶν λόγων αὐτὸ προξενήσαντες, συνεβουλεύσατο ἵνα ἀποκτείνωσι τὸν κύριον· διόπερ ζητοῦσι ἀπὸ ποίᾳ πνεύματος προσφέρεσθαι, ὅτι ἔμελλεν ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ πότερον
D τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἐν τούτῳ ἐνήργησε, καὶ ἅγιον γεγόνασι τοῦ χυ τοῦ ἰησοῦ συμβουλῆς, ἢ οὐκ οἶδεν μὲν ἐγώ, ἀλλ' ὁ δὲ ὁ δυνάμενος καὶ ἐν τῷ ἀσεβῆ λαλῆσαι, καὶ τοὺς ὁμοίους ἐκείνῳ χυ τοῦ ἰησοῦ κινῆσαι. εἰδὲν ἦδον καὶ *ἐώρακά τι εἰς τὸν ἰησοῦν, ὡς χυ δυνάμει προεξηρτάσθαι· ὁ μήτοι ἐγκόλπιος ἀπολογήσαιτο περὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος δεκτικὸς αὐτὸν γεγονέναι; ἵνα συμβουλεύσωνται ἀποκτεῖναι τὸν ἰησοῦν, οὐκ τῶν λόγων κινηθέντες τοῦ καίφα οἱ
E ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι, φησὶν ὅτι οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοιοῦτο ἔργον τῆς ἁγιότητος, ἐπεὶ μηδὲ ἰησοῦς ἀνάξιον ἑαυτοῦ πεποίηκεν εἰς πτῶσιν, καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐθνῶν τῶν ἐν τῷ ἰσραὴλ, καὶ φάσκων· εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσιν, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται· ὡς γὰρ δεόμεθα λόγῳ σοφίας εἰς ὃ *ἀπολογήσασθαι πῶς ὁ ὁμολογῶν εἰς κρῖμα τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐπιδεδημηκέναι, οὐκ ἀνάξιον ἑαυτοῦ πεποίηκεν,

*Vid. Not.

*Forte ἐσχε

*Forte λογήσαιτο

ὅπως καὶ εἰς ὃ ἐκ τῆς δίκης τῆς καϊάφα λόγων ἕν ἀλλὰ πνεύματος συμβεβουλεῦσθαι τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς φαρισαίους, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸν Ἰησοῦν· τοῦτο μὲν οὖν τὸ, εἰς κρίμα εἰς ὃν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ὅσα διεδιωκήμεθα ἐν τοῖς εἰς τὸν τόπον ἐξηγητικοῖς εἰρήκαμεν· τοῦτο δὲ νῦν προσκυμβύω, τοιαῦτα αὐ λέγοιτο, ὅτι ὡσαύτως ὃν ἱερὸν νῦν τὴν γραφὴν, ὅτι ὠφελείας λεγόμενον τῆς ζητούντων ἀπ' αὐτὴν ὠφελήσεως, οἱ ὅτι ὃ χεῖρον προκατειλήφασι, ἅτε καὶ ἀφορμὴν ἔχειν δοκῶν τοῖς κατασκευὴν ἀσεβοῦς διδασκαλείας τῆς ἀδικίας εἰς τὸ ὕψος λαλήσαντας, συνεφαπτόμενον. Ὅπως τοίνυν τε ὁ σωτὴρ ἡμῶν ὑπὲρ τῆς καϊάφα ἠνομοθέτει προφητεύσαι ἀληθεύειν, ὑπὲρ τοῦ συμφέρειν ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται, οὐχ ὑγιῶς ἀκούσαντες οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ ἄλλον νῦν νομίσαντες εἶναι ἐκ βουλῆς τῆς τοῦ καϊάφα βουλῆς, ἀπ' ἐκείνης οὖν ἐβουλεύσαντο τοῦ ἡμέρας, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸν Ἰησοῦν· τοιοῦτα δέ φημι καὶ ὃ ἀκόλουθον τῇ τοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὃ ἀφ' ἑαυτοῦ καϊάφα προφητεύσαι ἐκδεχῇ, ἑαυτοῦ τοῦτο ἔστω ἔχειν, ἀλλὰ καταλείπων καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσι κρίνειν ὁπότερον χρὴ προσδέχεσθαι τοῦ καϊάφα, καὶ ὡς ὑποπτοῦσι τοῦ πνεύματος κεκινημένῳ· ὁ ἐν Ἰησοῦς οὐκέτι παρρησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν εἰς τὴν χώραν, ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς Ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, καὶ ἐκεῖ ἔμεινε μετὰ τῶν μαθητῶν· τοιοῦτα καὶ τὰ τέκνα προσπαλαίσαντα δυναγράφειν νομίζω, βουλομένου τοῦ λόγου ὑπερέχειν ἡμῶν ἀπὸ τοῦ θερμότερον καὶ ἀληθεστέρων ἐπιπηδᾶν * ὧν ἐν τῷ ἕως θανάτου ἀγωνίζεσθαι περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ μαρτυρεῖν· καλὸν μὲν γὰρ ἐμπεσόντα ὃν περὶ τοῦ ὁμολογεῖν τὸν Ἰησοῦν ἀγῶνα, μὴ ἀναδύεσθαι αὐτὸν ὁμολογίαν, μηδὲ μέλλειν περὶ τοῦ ὑπεκφυγεῖν τῆς ἀληθείας· οὐκ ἔλαττον δὲ τοῦτο καλὸν, τὸ μὴ διδόναι ἀφορμὴν ὡς πλείστῳ πλείονα, ἀλλὰ πάντη ἧττον ἀπολέσθαι αὐτὸν, ἢ μόνον ἀφ' ἑαυτοῦ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ σκιᾶσεως * μὴ ἄδηλον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἵνα * ἡμεῖς προφασιζώμεθα τὸ ἁμαρτωλοτέρους γενέσθαι, καὶ ἀσεβεστέρους τοῖς οὐκ ἀπὸ μόνου τοῦ ἔργου τὸ ἡμᾶς ἐκκεχύσθαι τὸ αἷμα γνωρίμους ἐνόχοις, εἰ τὰ περὶ ἑαυτοὺς ποιοῦντες ἐκκλίνομεν τὸν μέγαν θάνατον ἡμῶν ὑποβαλλόντες, ἐσωμένους δὲ ἐν πλείονι, καὶ βαρυτέρᾳ κολάσει περὶ ἡμᾶς, εἰ φιλαυτοῦντες, καὶ μὴ ὑπὲρ ἐκείνων σχετοῦντες ὑποδιδώκειν αὐτὸν ὧν αἰκίσασθαι, καὶ τῆς αἰσχίστης εἰς τοῦτο καταγνώσεως· εἴ γὰρ γὰρ

A hoc, ut oſtendamus Pontifices, & Phariſæos ex Caiaphæ verbis una conſultaſſe ut interficerent Ieſum. Atque de eo quidem, quod eſt: *In iudicium ego in hunc mundum veni*, in explanationibus illius loci pro viribus diſſeruimus; nunc vero, quod attinet ad id quo de agitur, hæc dicentur: nempe quod quemadmodum ſacram Scripturarum intelligentiam, ob eorum utilitatem dictam, qui ex ea iuvari quærunt, calumniantur hi, qui eam in deteriorem B partem intelligunt, quo anſam habere videantur impiam confirmandi doctrinam eorum, qui loquuntur in altitudinem iniuſtitiam; ſic Pontifices etiam, & Phariſæi non recte intelligentes factam à Caiapha de Servatore noſtro veram prophetiam; nempe quod expediret nobis, ut unus homo moreretur pro populo, & tota gens non periret; ſed aliam intelligentiam eſſe rati in voluntate conſilij Caiaphæ, ab illo die una conſultarunt, ut Ieſum interficerent. Hæc autem dico ſequens hanc intelligentiam, ut Spiritus ſanctus ſit ille, C qui prophetarit in Caiapha: non omnino confirmans hoc ita ſe habere; ſed lectoribus iudicium relinquens, utrum admitti oporteat de Caiapha, quod quaſi repente Spiritu ſancto ſit motus. *Ieſus ergo iam non propalam ambulabat* Ioh. 11. 54. *inter Iudæos, ſed abiit illinc in regionem deſerto vicinam, in civitatem, quæ dicitur Ephraim, ibique verſabatur cum Diſcipulis ſuis.* Hæc & his ſimilia ſcripta fuiſſe cenſeo, volente Ieſu nos advertere, ne iracundius, ac inconſideratius D inſiliamus in certamen mortis, pro veritate teſtimonium præbituri. Etenim honeſtum quidem eſt, ſi inciderit certamen pro confitendo Ieſum, confeſſionem non differre, neque tardare mortem pro veritate oppetere: at non minus quam hoc honeſtum eſt, tali, tantæque tentationi occaſionem non dare, ſed omnimodo vitare eam, non ſolum quia tantæ rei exitus incertus ſit nobis, verum etiam ne nos occaſio ſimus, ut magis peccatores, magiſque impii evadant illi, qui nondum ſanguinem noſtrum quidem re ipſa effudiſſe E rei ſunt facti; ſi quæ in nobis ſunt facientes, declinaverimus eos qui inſidias nobis, vel ad mortem uſque moliuntur; ſed puniendi alioquin majori, gravioriſque pœna noſtri cauſa, ſi noſtri amantes, rebus illorum poſthabitis, expoſuerimus nos ipſos interficiendo,

* χ. ἕως

* χ. μὴ ἡμῖς

nulla nos necessitate urgente. Nam si etiam qui alicui occasio peccati factus fuerit, is pœnas dabit ob ea quæ sui causa peccaverint aliqui homines; quomodo non etiam pœnas daturus est, qui cum declinandi facultatem habeat, ne proditor ille Christiani sit hominis, & insidiator cultus divini erga Iesum, non declinaverit? immo potius concitaverit? etiam si quod ad promptitudinem attinet, fortitudinemque, hac in re honore, ac laude sit dignus apud Deum, quem pie colit, apudque Servatorem, quem confessus fuerit? Porro quod nostri causa hæc scripta fuerint, quo Iesum haberemus exemplar, cuius in huiuscemodi rebus imitatores essemus, docet Scriptura dicens: *Quærebant igitur eum comprehendere, & nullus in eum conjecit manum, quod nondum venisset hora eius.* Vt enim iuxta hunc textum nullus in eum conjecit manum, præsentem, & non fugientem, quia nondum venisset hora eius; sic etiam si non secessit ad tempus, quod nondum instaret hora, eum haudquaquam detenturi fuerant. Attamen nullus in eum conjecit manum. Quocirca intelligendum est non tantum illud: *Si persequuti vos fuerint in una civitate, fugite ad aliam*, & ea quæ sequuntur; sed etiam hoc, quod quando una consultaverunt Pontifices, & Pharisæi ut Iesum interficerent, id quod rationi erat maxime consentaneum, Servator non amplius propalam ambulabat inter Iudæos: sed neque in urbem secessit turbis plenam, sed in quandam urbem seorsum positam. Scriptum est enim: Iesus igitur non propalam ambulabat inter Iudæos: sed abijt illinc in locum deserto proximum; nempe in civitatem, quæ dicitur Ephrem. Nec sane solus eo concessit, verum ne ullam occasionem se quærentibus daret, Discipulos etiam secum assumpsit; illicque versabatur cum Discipulis. Tale quiddam est quod in Evangelio à Matthæo tradito scriptum est; quando *audiens Iohannem traditum esse, secessit in Galilæam, relictaque Nazareth profectus habitavit Capharnaum civitatem maritimam, in montibus Zabulon, & Nephtalim:* & cum tempus appeteret, ut comprehenderetur, observavit ne ultra illud pateretur; neque in Hierosolymis inveniretur, vel in Templo, ubi frequenter docuit, neque in ullo alio simili loco: *Exivit* enim *cum Discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem intravit ipse, & Discipuli eius.* Sic autem secessit per id temporis, & in

καὶ ὁ προφασίς τινι ἡμάρτιας, τῷ αὐτὸς ὅτι τούτῳ κεκινηκέναι ἂν ἁμαρτάνοντα, πόσῳ δίκας ὅτι τοῖς δι' αὐτὸν ἀνθρώπων τινὲς ἁμαρτημάτοις, πῶς ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸν ἐκκλίναι, ἵνα μὴ ὁ δεινὰ προδότης χριστιανὸς γένηται, καὶ ὑπέβλησε τῆς τοῦ ἂν ἰησοῦν θεοσεβείας, μὴ ἐκκλίνας μᾶλλ', καὶ προπροξυώσας ᾖ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐκείνῳ ἁμαρτίας δῶσι λόγον, κἂν ὅσον ὅτι τῇ εἰς ὁμαρτυρῆν προθυμίᾳ, καὶ τῇ εἰς τοῦτο ἀνδρία τιμῆς καὶ ἀποδοχῆς ἄξιος ἡ παρὰ τῷ θεοσεβουμένῳ θεῷ, καὶ ὁμολογουμένῳ ὑπ' αὐτοῦ σωτῆρι; ὅτι δὲ ἡμῖν ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα γέγραπται, ἵν' ἡμεῖς παράδειγμα ἔχοντες τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις αὐτοῦ μιμηταὶ γιγώμεθα, παρατηρῶ ἡ λέγωτε γραφή· ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθη ἡ ὥρα αὐτοῦ· ὡς γὰρ κἂν ὁ ῥηθὲν τοῦτο· ἀλλὰ τοῦτο οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, προνοῦντο, καὶ μὴ φοβούμενοι, ἐπεὶ μήπω ἐληλύθη ἡ ὥρα αὐτοῦ. ὅτως ἡ χρεὼν τὸ ἀναχωρῆν ἐν ᾧ καιρῷ τὸ μηδέπω αὐτὸ ἐφεστηκέναι τὰς ὥρας, κατέχητο μὴ αἱ * ἡμεῖς δίωξιν ἀκυρῶσιν ἡ μόνον τὸ· ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν, καὶ τὰ ἑξῆς, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡνίκα συνεβουλεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσι τὸν ἰησοῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι, ὃ βουλόμενον πρῶν οὐκέτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς ἰουδαίοις, ἀλλ' ὥδε εἰς ἄλλην πόλιν ἀνεχώρησεν ὄχλων πεπληρωμένην, ἀλλά τινα ἀνακεχωρηκυῖαν· γέγραπται γάρ· ὁ οὖν ἰησοῦς οὐκέτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ὀκείθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν· καὶ ὁ μόνος γε οὐκ ἀπελήλυθεν, ἀλλὰ μηδεμίαν ἀφορμὴν δίδους τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν, καὶ τοὺς μαθητὰς μεθ' ἑαυτοῦ παρείληφε, καὶ ἐκεῖ ἔμενε μετὰ τῶν μαθητῶν· τοιοῦτόν ὅστι καὶ ὃ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον γεγραμμένον, ὅτε ἀκούσας ὅτι ἰωάννης παρεδόθη ἀνεχώρησεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, καὶ καταλιπὼν τὴν ναζαρὲθ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καφαρναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις ζαβουλὼν καὶ νεφθαλείμ· καὶ ὅτι ὃν καιρὸν ᾔ φθάσας ἵ συλλημφθῆναι, ἐτήρησεν ὑπῶ ἵ μὴ πρὸ ἑαυτὸν ἵτο παθῆν, μήτε ἐν ἱεροσολύμοις εὑρεθῆναι, μήτε ἐν τῷ ἱερῷ ἔνθα ἐδίδασκε πολλάκις, μήτε ἐν ἄλλῳ τοιούτῳ τόπῳ· ἐξῆλθε γὰρ σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν ἵ χειμάῤῥου τοῦ κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· ὅπου ᾗ ἀνεχώρει κατ' ὀκεῖνο καιρὸν, ἡ

* Vid. Not.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

οὐκ ἐδημοσίευεν, ὡς δεῖ θαι τοὺς ἀρχιερεῖς, A
καὶ τοὺς φαρισαίους βουλομένους αὐτὸν συλλαβεῖν,
τοῦ ἰούδα, διὰ τὸ μεμαθητεῦσθαι αὐτῷ περιερ-
γαζομένου καὶ τοὺς τόπους τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ·
διὸ τότε ἰούδας λαβὼν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρ-
χιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ
μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων· κατὰ τοῦτον
δὲ τὸν τόπον τοῦ εὐαγγελίου δηλοῦται, ὅτι εἰ μὲν ἐ-
βούλετο μὴ ἁλῶναι, οὐκ ἂν κατεσχέθη. κατε-
σχέθη δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν, καὶ γενόμενος ὑπή-
κοος τοῖς κατέχουσι, καὶ μέχρι τοῦ σταυροῦ· ὁπότ' B
οὖν ἐξῆλθε καὶ λέγει τοῖς ἐλθοῦσιν εἰς τὸν κῆπον,
τίνα ζητεῖτε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, ἰησοῦν τὸν να-
ζωραῖον· καὶ ὁ μὲν εἶπεν αὐτοῖς· ἐγώ εἰμι, δυ-
νάμεως ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χα-
μαί· εἶτα μετὰ τοῦτο ὅτι ἐβουλήθη ἀναδέξασθαι
τὴν ἐν τῷ πάθει οἰκονομίαν, πάλιν ἠρώτησεν
αὐτοὺς, τίνα ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπον, ἰησοῦν τὸν
ναζωραῖον· καὶ μετ' ὀλίγα· ἡ σπεῖρα, καὶ ὁ χι-
λίαρχος, καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν ἰουδαίων συνέ-
λαβον τὸν ἰησοῦν ἑκόντα, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, παρέ- C
χοντα ἑαυτὸν τοῖς δεσμοῖς· εἰ γὰρ μὴ ἐβούλετο
παθεῖν, εἶπεν ἂν πάλιν· ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπῆλ-
θον ἂν οἱ τοσοῦτοι εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ πάντες ἔπε-
σον ἂν χαμαί· ὥσπερ δὲ διὰ τῶν τοιούτων διδά-
σκει ἡμᾶς ἐν διωγμοῖς, καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπι-
βουλαῖς ἀναχωρεῖν, ὅτως ἐν ἄλλοις εὕροις ἂν καὶ
ἀπὸ τῶν νομιζομένων εἶναι ἐν κόσμῳ καλῶν ἀνα-
χωροῦντα, ἵνα καὶ διὰ τούτων διδάξῃ φεύγειν
τὰ ἐν κόσμῳ ἀξιώματα, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ ὑπε-
ροχάς· ἰησοῦς γάρ ποτε γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἔρχε- D
σθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσι βασι-
λέα, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ὄρος, ἀλλ' οὐ μετὰ τῶν
μαθητῶν, ἀλλὰ μόνος, μὴ παρέχων μηδὲ τού-
τοις ἀφορμὴν, φιλοῦσιν αὐτὸν, καὶ βουληθεῖσιν
*κ. ἀν * ἃ μετὰ τῶν θελόντων ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα,
ἵν' ἤδη γένηται καὶ κοσμικῶς αὐτῶν βασιλεύς·
ταῦτα μὲν εἰς τὸ ῥητὸν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ εὐαγγε-
λικοῦ γράμματος περὶ ἀναχωρήσεως διδασκά-
λειαν· εἰς δὲ τὴν ἀναγωγὴν λεχθείη ἂν τοιαῦ-
τα, ὅτι ἰησοῦς πάλαι μὲν παρρησίᾳ τοῖς ἰουδαίοις
περιεπάτει, ὅτε ὁ λόγος τοῦ θεοῦ διὰ προφη- E
τῶν αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο· ἰησοῦ γὰρ ἦν παρρη-
σία, ἡ· τάδε λέγει κύριος. ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι
παρρησίᾳ ἐν τοῖς ἰουδαίοις ἰησοῦς περιπατεῖ, ἀλ-
λὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ οὐκ ἔστι θεοῦ λόγος
ἐν ἰουδαίοις, καὶ ἀπελθὼν ἐκεῖθεν, λέγω δὲ
ἀπὸ τῶν ἰουδαίων εἰς τὴν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου ἦλθε
χώραν, περὶ ἧς λέγεται· πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, καὶ πρὸς ἣν εἴρηται· εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτου·

A publico non ambulabat, ut Pontifices, & Pharisæi volentes illum comprehendere egerent Iuda: propterea quod Discipulus ipsius cum esset, probe sciret loca secessus illius. *Quocirca tunc Iudas cum accepisset cohortem, & ex principibus Sacerdotum, ac Pharisæis ministros, illuc venit cum laternis, & facibus, & armis.* Cæterum hoc loco Evangelij declaratur, quod siquidem noluisset capi, haudquaquam detentus fuisset: detentus autem fuit, cum humilem præbuit seipsum, factus obediens detinentibus eum, vel usque ad crucem. Quando igitur exivit, & dicit his, qui ad hortum venerant, Quem quæritis? & responderunt ipsi, Iesum illum Nazarenum, cum illis dixisset, Ego sum, virtute sua divina abiere retro, humique ceciderunt. Deinde post hoc cum voluisset recipere dispensationem, atque œconomiam per passionem, rursum interrogavit eos, Quem quæritis? at illi dixerunt, Iesum Nazarenum. Et post pauca cohors, & tribunus militum, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum volentem, & ligaverunt ipsum se præbentem vinculis. Nam si pati noluisset, rursum dixisset, Ego sum, & abijssent hi, tot cum essent, retro, omnesque humi prostrati fuissent. Vt autem talibus rebus docet nos secedere in persequutionibus, & in insidijs, quæ adversum nos struuntur, sic etiam alibi reperias eum secedere ab his quæ bona mundus ducit, ut hanc ob causam doceat nos mundi dignitates fugere, excellentiasque in ipso existentes. Iesus enim cum aliquando cognovisset futurum ut venirent, & raperent eum, ut illum Regem facerent, secessit in montem, sed non cum Discipulis, sed solus, ne his occasionem quidem præbens, tanquam ipsum amantibus, & volentibus cum cæteris ipsum facere Regem, ut iam mundane ipsorum etiam Rex esset. Hæc quidem in textum, & in doctrinam, quæ est ex Evangelica litera, de secessu. At vero in anagogen talia dicuntur: Iesum olim propalam inter Iudæos obambulasse, quando sermo Dei per Prophetas inter eos versabatur: Iesu enim erat propalam vox illa: *Hæc dicit Dominus*, sed nunc non amplius Iesus inter Iudæos propalam obambulat, sed inde abijt, nec est Dei sermo inter Iudæos: indeque digressus nempe à Iudæis, venit in locum deserto vicinum, de quo dicitur: *Multi filij desertæ, magis quã eius quæ virum habet*: & ad quam dicitur: *Læ-*

Ioh. 18.

Ioh. 18. 4 & seq.

Ioh. 18. 12.

Ioh. 6. 15.

Gal. 4. 27.

tare sterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis. Est autem deserto vicina civitas Ephraim, ad quam venit Iesus, non amplius propalam obambulans inter Iudæos. Sonat autem Ephraim, si interpreteris, Fertilitas: fuitque Ephraim frater Manasse, hoc est populi natu grandioris, maximeque oblivioni traditi. Simulatque enim derelictus est populus oblivioni traditus, orta est ex Gentibus fertilitas: nempe cum *flumina* quidem, quæ sunt in Israële, *vertit in desertum*; & *venas aquarum* illic existentium, *in loca siticulosa*; & *terram* eorum *frugiferam, in sterile solum, propter incolarum vitiositatem*: Gentium vero *desertum vertit in stagna aquarum, terramque* eorum *siticulosam, in venas aquarum*: *ibi collocavit famelicos, & extruxerunt urbem celebrem*, nempe Ecclesiam, ubi *seminavit agros* juxta semen, quod cecidit in terram bonam facientem fructum centesimum; & *plantavit vineas*, cuius palmites erant Discipuli Domini, qui etiam *fecerunt fructum copiosum, & benedixit eis, & multiplicati sunt valde*. Quinetiam ne hos quidem, qui à ratione alieniores erant, parvos esse cogitavit ille, qui homines, & jumenta servat; scriptum est enim: *Et iumenta eorum non minuit*. Ac Iudæi quidem *imminuti sunt, & afflicti fuere propter tribulationem, & propter mala, & propter dolorem; effunditque Deus contemptum in principes* propter Abraham; *& errare fecit eos per vastitatem in viam, & non in via*. Deus igitur post Iudæos, populum gentilem *pauperem exemit ex mendicitate, tractavitque familias velut oves, quos videbunt* mox Angeli, *& lætabuntur, & omnis iniquitas obturabit os suum*. His in psalmo sexto supra centesimū prophetatis subjungitur: *Quisquis igitur sapit, custodiet hæc, & intelliget*: beneficio enim existente Domino in Gentileis, sapiens hæc custodiet, intelligens beneficia Domini. Iesus igitur non amplius in publico obambulabat inter Iudæos, sed inde abijt in locum totius orbis, Ecclesiæ deserto vicinum; nempe in urbem Ephraim, quæ dicitur frugifera civitas; illicque versabatur cum Discipulis: estque ad hunc usque diem Iesus cum Discipulis in urbe, quam vocant Ephraim deserto vicinam: nam adest fertilitati: & in ortu sane huius Ephraim dicet illius genitor Dominus noster frumenti erogator, qui seipsum humilem præbuit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: *Auxit me Deus in terra afflictionis meæ. Instabat autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi*

Psal. 106. 33.

Psalm. 106. 38, & seq.

Gen. 41. 52. Ioh. 11. 55, 56.

σα. ῥῆξον, καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολὺ μᾶλλον τῆς ἐρήμου πόλις ἐφραὶμ, εἰς ἣν ἦλθεν ἰησοῦς, οὐκέτι παῤῥησίᾳ περιπατῶν ἐν τοῖς ἰουδαίοις· ἐρημωθέντα ἐφραὶμ, καρποφορία, ἀδελφὸς ὢν μανασσῆ πρεσβυτέρου τοῦ ἀπὸ λήθης λαοῦ· μὴ γὰρ τὸν ἀπὸ λήθης λαὸν καταλιφθέντα, γεγόνασιν ἡ οἷς ἐδόθη καρποφορία. ὅτε πολεμικὰς μὲν τὰς ἐν τῷ ἰορδάνῃ ἔθετο ὁ θεὸς εἰς ἔρημον, καὶ διεξόδους τοῦ ὕδατος εἰς ξηρὰν, καὶ γῆν αὐτῶν καρποφόρον εἰς ἅλμην, ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ· ἀπὸ δὲ τῆς ἐθνῶν ἐρήμου ἔθετο εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ γῆν αὐτῶν ἄυδρον αὐτῶν * γῆν εἰς διεξόδους ὑδάτων, * ἀδίλ. καὶ κατοίκησιν οὐκ πεπονημένας, καὶ σπορεσόμενον πόλιν κατοικείας, τὴν ἐκκλησίαν· ἵνα ἔσπειρεν ἀγροὺς κατὰ τὸν πεσόντα σπόρον ὅπερ τὴν καλὴν, καὶ ἀγαθὴν γῆν, καὶ ποιεῖ ἑκατονταπλασίονα, ἐφ' ἑαυτὴν ἀμπελῶνας· κλήματα γάρ εἰσιν οἱ κυρίου μαθηταὶ, οἵτινες καὶ ἐποίησε καρπὸν γλυκύμαλος, καὶ βλαστησεν αὐξῆσαι, καὶ ἐπληθύνθη. ἡ σφόδρα· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἐν τοῖς ἀλογωτέροις μικροὺς εἶναι ἐλογίσατο ὁδὲ ἀνθρώπους καὶ κτηνῶν σώζων κύριος. λέγραπται γάρ· καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐσμίκρυνε· καὶ οἱ μὲν ἰουδαῖοι ὀλιγώθησαν, καὶ συνεκακώθησαν, καὶ ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδυνῶν, καὶ ὀλιγωρίᾳ ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας τὸν ἀβραὰμ πλανῶντας, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ, καὶ οὐκ ἐν ὁδῷ· μετὰ ἐκείνους δὲ ὁ θεὸς ἐβοήθησε τῷ ἀπὸ τῆς ἐθνῶν πένητι λαῷ ἐκ σωτηρίας, καὶ ἐθέτο ὡς ποίμνια πατεινὰ, ὃς ὄψονται * βιβλία ἄγγελοι, καὶ * Sym. εὐφρανθήσονται, καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς· τούτοις δὲ μυστικῶς προφητευομένοις ἐν ἑκατοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ ὑπερφέρεται· τῆς σοφὸς, καὶ φυλάξει ταῦτα, καὶ συνήσει τὰ ἐλέη τοῦ κυρίου; ἐλευθέρος γὰρ τοῦ κυρίου τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ὁ σοφὸς ταῦτα φυλάξει, συνιεὶς τὰ ἐλέη τοῦ κυρίου· οὐκοῦν ἰησοῦς οὐκ ἔτι παῤῥησίᾳ περιπατῶν τοῖς ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὸν χώραν τοῦ ὅλου κόσμου, ἐχούσης τὴν ἐρήμου ἐκκλησίας εἰς ἐφραὶμ τὴν καρποφορᾶς λεγομένην πόλιν, κἀκεῖ ἐμένε μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἔστι μέχρι τοῦ δεῦρο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἰησοῦς ἐχούσης τὴν ἐρήμου, εἰς ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν. πάρεστι γὰρ τῇ καρποφορίᾳ, καὶ ὅπερ τῇ γνήσῃ γε τοῦ ἐφραὶμ τάχα εἴποι ἂν ὁ γεννήσας αὐτὸν σιτομέτρης ἡμῶν κύριος, ὁ πτωχεύσας ἑαυτὸν, καὶ γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ἤυξησέ με ὁ θεὸς ἐν τῇ γῇ τῆς ταπεινώσεώς μου· ἦν δὲ ἐχθὲς ὁ πάσχα τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ τῶν ἰουδαίων εἰς

ἱερο-σόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα A
ἁγνίσωσιν ἑαυτούς · ἐζήτουν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔ-
λεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες, τί
*χ. ΐΓι ὑμῖν δοκεῖ, * ὅτι οὐκ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; καὶ ὁ
μι
αὐτὸ νομιστέον ἐστὶ πάσχα τοῦ κυρίου, καὶ πάσχα
τῶν Ἰουδαίων. ὁ μὲν γὰρ κατὰ τὸν νόμον πάσχα,
ὅστι τοῦ κυρίου. ὁ δὲ τῶν παραδόσιμον, πάσχα τῶν
Ἰουδαίων · διὸ παραπρητέον ποτὲ λέγεται κυ-
ρίου ὁ πάσχα, καὶ ἄλλοτε ἡμέρας, καὶ ποτὲ δὲ τοῦ
κυρίου, ἀλλὰ τῶν ἐλεγχομένων ὅτι ἁμαρτίας.
εἰ ἐν μὲν τῇ ἐξόδῳ γέγραπται μεθ' ἕτερα κατὰ B
τὸν παρόντα τρόπον πάσχα ἐστὶ κυρίῳ. καὶ ἔσεσθε
αὐτῷ μετὰ σπουδῆς, πάσχα ἐστὶ κυρίῳ. καὶ κατ'
ὀλίγον · ἐὰν λέγωσι πρὸς ὑμᾶς οἱ υἱοὶ ὑμῶν,
τίς ἡ λατρεία αὕτη ὑμῖν; καὶ ἐρεῖτε, θυσία ὁ
πάσχα τοῦ κυρίου, ὡς ἐσκέπασε τοὺς οἴκους τῶν
υἱῶν Ισραὴλ ἐν αἰγύπτῳ · ἐν δὲ τῷ τοῦ ἡσαΐα, οὐχ
ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῶν ἁμαρτανόντων φησὶν εἶναι ὁ κύ-
ριος τὰς νουμηνίας, καὶ τὰ σάββατα, καὶ νηστείας,
καὶ ἀργείας καὶ ἑορτάς · εἰ δὲ τὰς ἑορτάς, δῆλον
ὅτι καὶ τὸ πάσχα, μία γὰρ αὐτῶν τῶν ἑορτῶν C
ἐστὶ · γέγραπται δὲ ὅτως · τὰς νουμηνίας ὑμῶν,
καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ
ἀνέχομαι. ταχέως, ἢ καὶ ἀργείας, καὶ νουμηνίας
ὑμῶν, καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου ·
καὶ ἵν' που δὲ τῶν δώδεκα γέγραπται · μεμίσηκα,
ἀπώσομαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν · καὶ τοῦτο σκολι-
μοῦσι τίνων λέξιν, ὃ πάσχα καὶ τοῦ κυρίου. ἀλλὰ
τῶν Ἰουδαίων ἐστί. ὁ γὰρ σωτὴρ ἡμῶν ἐν αὐτῷ ἐπι-
βεβλήκατο, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῷ οἰκεῖα ὁ πάσχα
εἰρῆσθαι αὐτοῖς προφητικῶς, τὸ · μεμίσηκα,
ἀπώσομαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν. ἔργον γὰρ οὐχ ἑορ- D
τῆς θεοῦ, ἀλλ' ἐναγὲς ἐν αὐτῷ πεποιήκασι τὸν
Ἰησοῦν ἀποκτείναντες · πολλοὶ οὖν πρὸ τοῦ πάσχα
τῶν Ἰουδαίων τότε, πολλοὶ ἀνέβησαν εἰς Ἱεροσό-
λυμα ἐκ τῆς χώρας, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς ·
προειληφὼς δ' αὐτοὺς εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἐνόουν οἱ πολλοὶ
πῶς αὐ ἁγνίσαιεν ἑαυτούς. διὸ καὶ δοκοῦντες
ἑαυτοῖς πάσχα λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ,
πόρρω ἐδιέστησαν τοῦ ἁγνίσαι ἑαυτούς, ὥστε ἐνα- E
γέστεροι γενέσθαι ἢ πρὶν ἐναγεῖς πρὶν ἁγνί-
σωσιν ἑαυτούς. εἶπον γὰρ ὦ πιλᾶτε οἱ
παραδιδόντες αὐτὸν Ἰησοῦν Ἰουδαῖοι, ἡμῖν οὐκ
ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, διὸ ὃς ἔλεγε ὦ σω-
τὴρ · μὴ ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; ὃ σὸν ἔθνος, καὶ οἱ
ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί · καὶ οἱ λέγοντες γε
ἀναβεβηκέναι ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς, ἐκραύγαζον
λέγοντες ὦ πιλᾶτε · μὴ τοῦτον ἀπόλυσῃ, ἀλλὰ
τὸν Βαραββοῦν · ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς λῃστής. πά-
λιν ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι · ἡμεῖς νόμον ἔ-

Pars II.

Hierosolymam è regione ante Paſcha, ut purificarent ſe. Quærebant ergo Ieſum, & colloquebantur inter ſe in Templo ſtantes: Quid videtur vobis, quod non venerit ad diem feſtum. Non idem cenſendum eſt eſſe Paſcha Domini, & Paſcha Iudæorum. Nam Paſcha ſecundum Legem, ad Dominum pertinet; ad eos vero qui ſunt exleges, Paſcha Iudæorum. Quocirca animadvertendum eſt quando dicitur Paſcha Domini, & alij dies, & quando non Domini, ſed eorum qui redarguuntur ob peccata. Verbi gratia in Exodo poſt alia ſcriptum eſt de Paſchate in primo præcepto: *Et comedetis illud feſtinanter; Paſcha eſt enim Domini*: & in ſecundo: *Si dixerint ad vos filij veſtri, Quinam cultus eſt vobis iſte? reſpondete, Victima eſt Paſcha Domini, quoniam protexit domus filiorum Iſrael in Ægypto.* In Eſaia vero non ſic ipſius, ſed peccatorum inquit Dominus eſſe novilunia, & ſabbata, & ieiunium, & ferias, & feſtivitates: quod ſi feſtivitates, liquet etiam quod Paſcha, cum hæc una ſit inter feſtivitates. Scriptum eſt autem hunc in modum: *Novilunia veſtra, & ſabbata veſtra, & diem magnum non tolero: ieiunium, & ferias, & novilunia veſtra, & feſtivitates veſtras odit anima mea.* Quin in uno ex duodecim Prophetis ſcriptum eſt: *Odi, ac deteſtor feſtivitates veſtras*: & iuxta expoſitam eloquutionem, Paſcha non Domini, ſed Iudæorum erat: dictumque eſt Iudæorum Paſcha, quod in ipſo inſidias molirentur Servatori noſtro. Opinor etiam illis prophetice dictum fuiſſe: *Odi, atque abominatus ſum feſtivitates veſtras*: opus enim non congruens feſtivitati Dei, ſed ſceleſtum in ipſo Paſchate fecerunt, interfecto Ieſu. Veruntamen ante hoc Paſcha Iudæorum, multi aſcenderunt ex regione, ut ſe purificarent. Præoccupans autem dicerem multos non conſideraſſe, quomodo purificarent ſeipſos, propterea quod exiſtimantes ſuum ipſorum Paſcha cultum præſtare Deo, tantum abfuit ut ſe purificarent, ut etiam ſceleſtiores fierent quam erant, antequam ſanctificarent ipſos. Dixerunt enim Pilato qui Ieſum illi tradiderunt Iudæi: *Nobis non licet interficere quenquam*: propter quos ille dixit Servatori: *Nunquid ego Iudæus ſum? Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi.* Ac ſane qui dicebant ſe aſcendiſſe ut purificarentur, clamaverunt dicentes Pilato: *Hunc ne dimiſeris, ſed Barabam*: *erat autem Barabas latro*: & rurſum *reſponderunt Iudæi*: *Nos*

Exod. 12. 11.
Exod. 12. 26, 27.
Eſa. 1. 13. 14.
Amo. 5. 21.
Ioh. 18. 31.
Ioh. 18. 35.
Ioh. 18. 40
Ioh. 19. 7.

legem habemus, & secundum legem debet A *mori, quia filium Dei se fecit.* Et rursus *Iudæi clamaverunt* ad Pilatum *dicentes:*

Ioh. 19. 12. *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsari; nam quisquis se Regem facit, contradicit Cæsari.* Ac rursus *clamaverunt* Iudæi

Ioh. 19, 15. *Tolle, tolle, crucifige eum.* Ac sane qui ascenderant ante Pascha seipsos purificaturi* dicant in eodem Paschate: *Non*

* leg. dicebant. *habemus Regem, nisi Cæsarem.* Cæterum quod Discipulis Servator dixerat Prophetans, ac dicens: *Venit hora cum*

Ioh. 16. 2. *quisquis vos interfecerit, videatur cultum* B *præstare Deo*, in seipso cum incepisset, impletum est. Qui nanque dignum esse censuerunt ut moreretur, quique ascenderant Hierosolymam ante Pascha, ut se purificarent, videbantur cultum præstare Deo. At vero purificatio vera non ante Pascha, sed in ipso Paschate erat; tum scilicet, quando Iesus mortuus est pro his qui purificabantur, velut agnus ille Dei: & tulit peccatum mundi. Ac profecto Iesum quærebant hi Iudæi, non ut adiuvarentur, sed ut eum interficerent: quibus dixerat: C

Ioh. 8. 40. *Nunc vero quæritis interficere me hominem, qui veritatem loquutus sum vobis, quam audivi à Deo.* Et sane in Templo ipso stantes colloquebantur inter se de Iesu: *Quid videtur vobis, quod non venerit ad diem festum?* At non ubi hi stabant, diem festum agebat Iesus, sed in cœnaculo magno scopis purgato, & mundato, ubi desiderio desideravelut

Luc. 22. 12, 15. rat pascha manducare cum Discipulis, antequam pateretur. Dices igitur eos etiamnum in Templo stare quærentes Iesum, innixos veluti sacris Scripturis; D sed quia quærentes ignorent eum qui venit, huic quidem maledicere, diversum vero ab hoc confiteri Christum. Adhibe vero mentem, an dicere possis alios quoque Iudæos esse, qui ascendant Hierosolymam, veniantque ad urbem Dei ex regione quæ est extra Hierosolymam, veniantque ut purificati diem festum

1. Cor. 5. 8. tum agere possint, cum Pascha immolatus fuerit Christus: non fermento veteri, neque fermento malitiæ, & versutiæ; sed in panibus fermento carentibus, hoc est, synceritate, & veritate. Huiusmodique sane E quærent Iesum in templo Scripturarum, stantes, & inter se dubitantes, an venturus sit Iesus ad diem festum.

Ioh. 11. 57. *Dederant autem Pharisæi, & Pontifices mandatum, ut si quis cognovisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderunt eum.* Vide ut dictus est secessisse: quo nos etiam discamus in tempore idem facere. Ac

χρωμ, ἐς κῇ τὸν νόμον ὀφείλῃ ἀποθανεῖν, ὅτι γὸν θεῦ ἑαυτὸν ἐποίησε· καὶ πάλιν οἱ ἰουδαῖοι ἐκεκράζοσον λέγοντες πρὸς ὃν πιλᾶτον, ἐὰν τῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τῦ καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγῃ τῷ καίσαρι· καὶ πάλιν ἐκεκράξασθε οἱ ἰουδαῖοι· ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν· καὶ οἱ ἀναβεβηκότες γε πρὸς τὸ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτῦς, ἔλεγον ἐν αὐτῷ τῷ πάσχα· οὐκ ἔχριμψε βασιλέα, εἰ μὴ καίσαρα· ὅταν δὲ πρὸς τὰς μαθητὰς εἶπε προφητεύων ὁ σωτὴρ καὶ λέγων· ἔρχεται ὥρα, ὅτε πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ, τῦτο ἀπ' αὐτῦ ἤρξατο μᾶλλον πεπλήρωται· οἱ γὰρ ἀξιώσαντες αὐτὸν ἀποθανεῖν, ἐδόκουν λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ, ἐς ἀναβεβηκότες εἰς ἱερουσόλυμα πρὸ τῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτύς· ὁ δὲ ἀληθὴς ἁγνισμὸς ἦν πρὸ τῦ πάσχα, ἀλλ' ἐν τῷ πάσχα, ὅτε ἠσῦς ἀπεθανεν ὑπὲρ τῶν ἁγνιζομένων, ὃς ἦρε τὰς ἁμαρτίας τῦ κόσμυ τῷ ἀμνὸς θεῦ, καὶ ἦρε τὸ κόσμυ τῷ ἁμαρτίαν· καὶ ἐζήτυν γε δῆτοι οἱ ἰουδαῖοι τὸν ἠσῦν, ἵνα ὠφεληθῶσιν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀποκτείνωσι, πρὸς ὃς εἶπεν αὖ· νῦν δὲ ζητᾶτέ με ἀποκτεῖναι, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκυσα παρὰ τῦ θεῦ· καὶ ἐν αὐτῷ γε τῷ ἱερῷ ἑστῶτες ἔλεγον πρὸς ἀλλήλυς περὶ τῦ ἠσῦ· τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι ὁ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; ἀλλ' οὐχ ὅπυ ἦτοι ἑστήκεισαν, ἐβρόχιζεν ἠσῦς, ἀλλ' εἰς τὸ μέγα * ἀναλαμβάνον τὸ στεγαρωμένον, καὶ κεκοσμημένον, ὅπυ ὠπτημία ἐπιθύμησε τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν φαγεῖν, πρὸ τῦ παθεῖν· εἰποις δ' ἂν ὅτι ἐς νῦν ἑστήκασιν ἐν τῷ ἱερῷ ζητῦντες τὸν ἠσῦν, ἐπερειδόμενοι μὲν ὡς ἱεραῖς ταῖς γραφαῖς. σκόπει δὲ ἐν ᾧ ἀγνοοῦν ἦν ἐλαλυθέναι, ζητῦντες τῦτον μὲν κακολογεῖν· ἕτερον δὲ τῦτο χρεῖττον ὁμολογεῖν· πρόσχες δὲ εἰ δύνασαι καὶ ἄλλυς ἰουδαίυς λέγειν, ἀναβαίνοντας εἰς ἱερουσόλυμα, καὶ ἐρχομένυς εἰς τὴν πόλιν τῦ θεῦ, ἀπὸ τῆς ἔξω ἱερουσολύμων χώρας, καὶ ἐρχομένυς ἵνα ἁγνίσθητε ἑαυτὸς δυνηθῶσιν, νίκης ἀὶ τὸ πάσχα τυθῇ χρειτὸς, ἑορτάζωμεν μὴ ζύμῃ παλαιᾷ, μὴ ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας· καὶ οἱ ζητῦντές γε ζητῦσι τὸν ἠσῦν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες τῷ γραφῶν, καὶ ἐπαπορῦσι πρὸς ἀλλήλυς, εἰ ἐλεύσεται εἰς τὴν ἑορτὴν ἠσῦς· δεδώκασι δὲ οἱ ἀρχιερῆς, καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολὰς, ἵνα ἐάν τις γνῷ * ἑαυτὸν τῦ ὅτι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν· ὅρα πῶς μεμαρτύρηται ἀσκεχωρηκέναι, ἵνα καὶ ἡμᾶς γινώσκωμεν ἐν καιρῷ τὸ

* χ. ἀπέρχεσθαι

* χ. ἑαυτῦ

τοῦτο ποιῶν· ἅ παράγει γε ὅτι οὐκ ἠδέσθη ὁ- A profecto attende neque Pontifices, ne-
που ἐστίν, ἢ τε οἱ ἀρχιερεῖς, ἢ τε οἱ Φαρισαῖοι, que Phariſæos noſſe ubi ſit Ieſus: &
ἃ μὴ εἰδότες διδόασιν ἐντολάς, ἵνα ἐάν τις γνῷ quod neſcientes dent mandatum, ut ſi
που ἐστί, μηνύσῃ αὐτοῖς, καὶ συλλάβωσιν αὐτόν· quis agnoverit ubi ſit, indicet illis, ut
καὶ ἄλλως δ' φήσεις ὅτι ἐπιβουλεύοντες τῷ Ἰησοῦ comprehendant eum. Atque etiam ali-
οὐκ οἴδασι ποῦ ἐστι· διὰ δὲ διδόασιν ἕτεραι παρὰ ter dices, quod qui Ieſu inſidias mo-
τὰς τοῦ θεοῦ ἐντολὰς, διδάσκοντες διδασκαλίας liuntur, neſciunt ubi ſit; quam ob cau-
ἐντάλματα ἀνθρώπων· καί εἰσιν αὐτῶν αἱ ἐν- ſam alia dant mandata à mandatis
τολαὶ αἷς διδόασι Φαρισαῖοι καὶ ἀρχιερεῖς τῷ Dei, docentes doctrinas, hominum-
σωματικῶς τυγχάνοντες ἐνδῶσιν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ· que mandata. Et ſunt ipſorum man-
βούλονται γάρ τινας μηνύσαι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, B data quæ Phariſæi præbent, & Pon-
ἵνα αὐτὸν ἐπαγγείλαντες παραδῶσι. καὶ tifices corporalium Iudæorum, adverſus Ie-
φησὶς πάντα τὸν περιεργαζόμενον τὰ περὶ τὸν ſum: Volunt enim quoſdam indicare ſibi
χριστιανισμὸν, ὅτι τοῦ αὐτὸν ἀναιρεθῆναι, καὶ Ieſum, ut illum mancipium acceptum
κατηγορῆσαι, φαρισαῖον εἶναι, καὶ οὐκ ἀγαθὸν ἀρ- prodant; & dices omnem curioſe per-
χιερέα, ἄλλων λόγων διδόντα ἐνόχους, οἷς ſerutantem Chriſtianiſmum, quo ſub-
οἴεται διδάξειν αὐτὸν τὰ περὶ τὸν Ἰησοῦν, ἵνα vertat illud, & accuſet, Phariſæum
μηνυθῇ τὰ αὐτῷ πάσῃ, καὶ ὑβρίσας ἀποκτείνῃ· quendam eſſe, & non bonum Ponti-
ἀλλὰ γὰρ αὐταρκῆ περιγραφὴν εἰληφότες καὶ τῇ ficem, rerum ratione carentium dan-
ἑβδόμῃ καὶ εἰκοστῇ πρὸς εἰς ὃ τοῦ κατὰ Ἰωάν- tem mandata, quibus exiſtimat ſe do-
νην βιβλίου ἐξηγητικὸν τόμον, αὐτοῦ κατα- cere Ieſum, ut ipſum ſibi indicatum
παυσώμεθα τὸν λόγον, ἐν τῇ ἑνάτῃ, καὶ εἰκοστῷ comprehendat, & contumelijs affectum
θεοῦ διδόντος, ἀρξόμενοι τῆς ἑξῆς. C occidat. Verum cum ſatis inſcriptionis
acceperit primus & trigeſimus Tomus
explanationum in Evangelium à Iohan-
ne traditum, hoc in loco finiemus ora-
tionem: in ſecundo & trigeſimo
quæ ſequuntur, proſequuturi, Deo
dante.

λείπουσιν οἱ τόμοι ἕνα τοῦ καὶ εἰκοσιὰ, τριακοστὸς, καὶ πρῶτος καὶ τριακοστός.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΤΟΜΟΣ ΛΒ'.

ORIGENIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM TOMVS TRIGESIMVS SECVNDVS.

* Παρὰ τοῦ μεθ' ἡμῶν Θεοῦ ἐρχόμεθα.

ΑΠὸ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδόντος D * ἐρχόμεθα τῷ μεγάλῃ τῇ βιαίῃ ὁδὸν, καὶ ζῶσάν ἡμῖν, εἰ καὶ γνωσθείη, καὶ ὁδοῦσθαι ὑφ' ἡμῶν, φθάσαι αὐτῆς καὶ ὅτι τὸ τέλος· νῦν μὲν γὰρ οἱονεὶ δευτέρας καὶ τριακοστῆς πρεμβολῆς ἐν τοῖς λεγομένοις ὑπερβῆναι παρόμεθα· καὶ πρεῖπε γε ἡμῖν ὁ φύλαξ τῆς φωτεινῆς νεφέλης Ἰησοῦς, προάγων ἡμᾶς ὅτε δεῖ, καὶ ἴσταις ὅτε χρὴ, ἕως ὅλον καὶ τὴν ὑπαγωγὴν τῷ εἰς τὸ βιαίῃλιον, ἵνα ἀδελφὲ ὦ Ἀμβρόσιε ἀμβρόσιε, διεξέλθωμεν τὸ βιαίῃλιον μὴ ἐκ- E κακοῦντες ἀπὸ τοῦ μακρᾶς τῆς ὁδοποιίας, μηδὲ ἀποκάμνοντες δι' τὸν ἡμετέρων ἀσθένειαν;

DEo nobis per Ieſum Chriſtum iter ex animi ſententia largiente, gradimur per Evangelij ſancti viam magnam, eamque viventem, ut ad ipſius etiam finem perveniamus, ſi per eam à nobis agnitam ambulaverimus. Atque utinam cum nunc veluti ſecundam, & trigeſimam ſtationem, in his quæ dicentur, ingredi conemur, nobis adſit columna illa lucidæ nubis Ieſu, quæ nos præcedat, cum opus erit, rurſuſque ſtet, cum oportebit; donec, ô Ambroſi homo ſacer, idemque frater, totum copioſis commentationibus explanaverimus Evangelium; non ſuccumbentes ob longitudinem viæ prolixæ

neque defatigati ob noſtram infirmitatem, ſed conantes incedere per veſtigia columnæ veritatis. Verum autem velit Deus mentem noſtram iter perficere Scripturæ totius Evangelij à Iohanne traditi explanationibus, an non, ipſe novit. Tantum domi exiſtentes in corpore, & ab ipſo peregrinantes, ut præſentes adiimus apud Dominum, extra Evangelium non eamus, ut operibus, ſermonibuſque beatitudines ferentibus, in Paradiſo deliciarum Dei fruamur. *Et*

2. Cor. 5. 6.

Ioh. 13. 2. & ſeq. *cœna facta, cum Diabolus iam immiſiſſet in cor Iudæ Simonis Iſcariotæ, ut proderet eum, ſciens Ieſus omnia dediſſe ſibi Patrem in manus, ſeque à Deo exiſſe, & ad Deum abire, ſurgit à cœna, & ponit veſtimenta; cumque accepiſſet linteum recinxit ſe, deinde miſit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes Diſcipulorum, & extergere linteo, quo præcinctus erat.* In Homilijs, quas in Lucam edidimus, parabolis inter ſe collatis, inquiſivimus quid in divinis Scripturis ſignificaret prandium, quidque rurſus in his ſignificet cœna. Dicatur ergo etiam nunc quod prandium ſit ille primus cibus, qui ijs qui introducuntur convenit, atque etiam antequam finiatur dies ſpiritualis, qui in hac vita obtingit; cœnam vero eſſe ultimum illum cibum qui rationabiliter apponitur his qui plus profeceruntNiſi dicat etiam aliquis prandium eſſe intelligentiam literarum antiquarum, cœnam vero myſteria, quæ in Novo Teſtamento ſunt recondita. Hæc autem in proœmio dicta mihi fuere exquirenti quomodo facta cœna ſurgit Ieſus, & miſſa aqua in pelvim cœpit lavare pedes Diſcipulorum. Arbitror enim ego eos qui cum Ieſu cœnant, cibum cum ipſo percipientes in ultimo hujus vitæ die, purificatione quidem aliqua opus habere; cum tamen non opus habeant, ut primæ partes corporis animæ (ut ita loquar) illorum laventur; ſed, ut aliquis diceret, illa illis tantum lavanda ſint quæ ſunt ultima & extrema, & quæ in terra neceſſario verſantur, hancque purificationem primum quidem à nullo præterquam à ſolo Ieſu fieri poſſe; deinde vero etiam

Ioh. 13. 14. 15. à Diſcipulis ſuis, quibus dixit: *Debetis & vos mutuo lavare pedes; exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ſic & vos faciatis*, Quin Evangeliſta etiam videtur mihi, excitans mentem noſtram ad intelligentiam ſpiritualem præſentis loci, non obſeruaſſe

A ἀλλ' ἐκβιαζόμενοι κατ' ἴχνη βαίνειν τὰ τῆς ἀληθείας· πότερον ὁ θέλει ὁ θεὸς τὸν ἡμῶν νοῦν τελείως ἀφ' ἧς ἐπαναρρώσεων τῶν ὀδοιπορίων τῆς ὅλης καὶ τῶν ἰωαννείου διαγγελίου γραφῆς, εἰ μή, αὐτὸς ἂν εἰδείη ὁ θεός· μόνον γὰρ ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, καὶ ἐκδημοῦντες αὐτοῦ, ὅτι ἐν-
δημοῦσι πρὸς τὸν κύριον, ἐξω τῆς διαγγελίας μὴ βαίνοιμεν, ἵνα ἐκ τῶν τοῦ μακαρισμοὺς φερόντων ἔργων, καὶ λόγων ἐν τῇ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς τοῦ θεοῦ ἀπολαύσωμεν· καὶ δείπνου γενο-
B μένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης, εἰδὼς ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια. καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν· εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος· ἐν τούτοις εἰς τὸ κατὰ λουκᾶν ὁμιλίας
C συνεκρίναμεν * ἀλλήλαις τὰς παραβολάς, καὶ * Κ. ἐπι-
ἐζητήσαμεν τί μὲν σημαίνει ὁ κύριος τὰς θείας λους
γραφὰς ἄριστον· τί δὲ πρόκρισιν ὁ κατ' αὐτὰς δεῖπνον· καὶ νῦν τοίνυν λελέχθω ὅτι ἄριστόν μέν ἐστιν ἡ παροῦσα, καὶ πρὸ τῆς συντελείας τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἡμέρας πνευματικῆς τοῖς εἰσαγομένοις ἁρμόζουσα ἔοικεν. δεῖπνον δὲ ἡ τελευταία * * φάσι
παραπεμπομένη κατὰ λόγον· καὶ ἄλλως δὲ
* ἄριστον μὲν οὖν) τὸν νοῦν τῶν παλαιῶν
D γραμμάτων. δεῖπνον δὲ τὰ ἀναπεκαλυμμένα τῇ καινῇ διαθήκῃ μυστήρια· ταῦτα δὲ καὶ ἐν παροιμίᾳ λέλεκται ἀζεταζόντι πῶς γινομένῳ δείπνῳ ἐγείρεται ὁ ἰησοῦς ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα ἀρξάμενος τῶν μαθητῶν νίπτειν πόδας· οἶμαι γὰρ ὅτι οἱ μὴ τοῦ ἰησοῦ δεόμενοι, καὶ ἐν τῇ ὁσῇ τέλει τοῦ βίου τούτου ἡμέρᾳ μεταλαμβάνοντες σὺν αὐτῷ σωφρῶς, δέονται μὲν καθαρσίου τινός. ἐπεὶ μέντοι περί τι τῶν ἐσχάτων τοῦ τῆς ψυχῆς, ἵν' ὅπως ὀνομάσω, σώματος, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις χρήσιμον ἀποπλυνάσθαι τὰ τελευταῖα καὶ τὰ ἔσχατα, καὶ τῇ γῇ αἰσχίστως ὁμιλοῦντα· καὶ τοῦτο τὸ καθάρσιον πρῶτον μὲν ὑπὸ σωθέντος ἢ τοῦ ἰησοῦ μόνου ᾠήθημεν δυνάσθαι, δεύτερον δὲ καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πρὸς οὓς εἶπε, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε τοὺς πόδας ἀλλήλων νίπτειν· ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑ-

μῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε· καὶ ὁ διαγγελιστὴς γε ἐν τούτοις μοι δοκεῖ διηγείρων ἡμῶν τὸν νοῦν ὅτι * ὃν νοητὸν τῶν τόπον, μὴ πεπηρκέναι μᾶλλον * Vid. Not. * χ. τὸ

σωματικὸν περὶ τοῦ νίπτεσθαι τῶν ἀγνεύ-
*χ. ὅτι ὄντων, * ὅτι περὶ μὲν δείπνου καὶ τῶν ἤδη
ὄντων ἀναγκαίως οἱ δεόμενοι τοῦ νίπτε-
σθαι τοὺς πόδας νιπτέσθωσαν· ὑφηγεῖται δὲ τὸν
κύριον ἐκ τοῦ λόγου ἤδη ἀνακλιθέντα ὅτι
ἦσαν ὅτε ὁ δεῖπνον ἐγηγερκέναι ἐκ τοῦ δείπνου,
ἵνα δεῖπνηθέντων ἄρξηται νίπτειν τοὺς πόδας τῶν
*χ. κα- μαθητῶν ὁ διδάσκαλος * ἀλλ' ὁ κύριος· περὶ μὲν
θ'. γὰρ τοῦ δείπνου ἅπαντες λελουμένοι, καὶ ἡμέρας
ὅλης καθαροὶ, καὶ τὸ λέπεσθαι, καθαροὶ ἦσαν,
ἀφέλεπτοι τῆς πονηρίας ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑμῶν κα- B
τέναντι τῆς ὀφθαλμῶν ὑμῶν, ἐκ τῶν ἐξῆς· μὴ
γὰρ ὁ λουτρὸν ἐκεῖνο ἐδεήθησαν δευτέρου ὕδατος,
εἰς μόνους τοὺς πόδας, τοιοῦτοι τῶν καθαρῶν τοῦ
σώματος· ἀδύνατον γὰρ οἶμαι μηδὲν ῥυπαρὸν
ἔχειν τῆς ψυχῆς, μηδὲ τῶν τελευταίων, καὶ τῶν
κατωτάτω αὐτῆς. κἂν ὡς ἐν ἀνθρώποις τέ-
λειός τις εἶναι δοκῇ· οἱ μὲν οὖν πολλοὶ καὶ μὴ
ὁ λουτρὸν κοσμοῦσι τὴν ἀμυρτιῶν πλησμο-
νὴν, καὶ τὴν κεφαλὴν ἢ τὰ ὀλίγα τούτων κα-
τωτέρω. οἱ δὲ γνησίως τοῦ ἰησοῦ μαθητεύοντες, C
ὡς φθάσαι καὶ ὄντι ὁ σεσωδηκὼς αὐτὸ μόνους
τοὺς πόδας δεομένους ἔχουσι τὸν ἀπὸ τοῦ λόγου
νίψασθαι· ἐστὶν δὲ ἁμαρτιῶν, καὶ καθαρῶν τῶν, ὡς ἐν ἀνθρώ-
*χ. ὑμῖν. ὁ * ἐρωτώμενον τοῦ λόγου, ἁμαρτήματα, περὶ
μόνων * ὧν εἶπεν * μίσμα εἶναι ἁμαρ-
τήματα, ὅλη τίνα ἐστὶν; ἐφ' οἷς δέονται οἱ
πόδες τοῦ νίψασθαι ἀπὸ τοῦ ἰησοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ
τοιοῦτοι ὄντι τῶν ἐν τοῖς πόδας μολύνομεν, ἢ
ποιήσωμεν οἱ μηδέποτε ὄντι τὸ μὴ τοῦ ἰησοῦ D
δεῖπνον ἐφάπτεσθαι, μηδὲ τοὺς πόδας μόνους
μεμολυσμένους; λίγοντος ἰησοῦ τοῦ μὴ εἰδότι
ὅτι πέτρε, ἀλλὰ γνωσομένῳ μετὰ ταῦτα τὸ
μυστήριον τοῦ νίψεως τοῦ κατὰ ἰησοῦ καθαι-
ζομένων ποδῶν τό· ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔ-
χεις μέρος μετ' ἐμοῦ, ὅσα ζητήσεις τί δηλοῖ,
πότερον ὅτι οὐδ' ὅλως ἔχεις μέρος, ἐὰν μὴ νί-
ψω σε ἀγαθόν, ἢ ὃ μετ' ἐμοῦ ἰδοὺ τοῦ διδα-
σκάλου καὶ κυρίου, μὴ τοῦ ἐλαττόνων δὲ μοι, ἐν
οἷς εἶσιν οἱ μὴ τὸ λέπεσθαι μόνον δεόμενοι E
ὄντες ὃ μετ' ἐμοῦ δεῖπνον, μόνον νενιμμένοι ὄντα
ἐμοῦ τοὺς πόδας, ἢ δεδειπνήσαντες μοῦ, ὃ νενί-
μθαι δὲ· ἐγὼ ἐφίστημι ἐπὶ τὸ· ἰδοὺ ἐγὼ ἕστη-
κα ὄντι τοῦ θύρου, καὶ κρούω· ἐάν τις ἀνοίξῃ
μοι τοῦ θύρου, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ
δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ, μή-
ποτε ὁ ἰησοῦς ὅτε ἀρίστα μετά τινος, ὃ γὰρ δεῖ-
πνον εἰσαγωγῆς, καὶ προφάσεως μαθημάτων, ὅτε
ἀρίστα τις μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ μετ' αὐτοῦ ἐσθίων

A hoc in loco corporalem lavandi consequentiam, & ordinem; quandoquidem qui opus habent lavari ante cœnam, anteque cœnæ accubitum, pedes lavent; sed id temporis cum sermone consumpsisset, scripsisse Iesum, qui iam accubuerat cœnandi causa, à cœna surrexisse, ut Discipulorum, qui iam cœnarant magister, & Dominus inciperet pedes lavare: nanque ante cœnam loti erant, & facti mundi toti, propter illud: *Lavamini, mundi estote,* Esa. 1. 16.
auferte vitia ab animabus vestris, coram oculis vestris, & quæ sequuntur; post quod lavacrum secunda etiam aqua egebant ad solos pedes, hoc est ad eas solas partes quæ infimæ sunt. Nam alioquin facile factu non est, ut anima nihil sordium contrahat, ne in extremis quidem partibus, & quæ infimæ sunt; etiam si quoad homines perfectus quis esse videatur, atque multi quidem etiam post baptismum peccatorum pulvere caput replent, vel ea quæ hoc sunt paulo inferiora; qui vero germane ipsius Iesu discipuli fuerint, adeo ut eo perveniant, ut etiam cum eo ipso cœnent, solos pedes habent, qui egeant lavari ἀπὸ τοῦ λόγου; [hoc est à filio Dei, & ratione] Et certe qui videt diversitates peccatorum, quique peccata considerat, quantum ad accuratam, & constantem rationem, quæ nec peccata existimantur esse apud multos, is visurus est quænam sint illa, ob quæ opus habeant pedes lavari à Iesu. Sin vero talia sunt pedum inquinamenta, quid facturi sumus nos qui nunquam ad cœnandum cum Iesu perveniemus, quique non pedes tantum habemus inquinatos? dicente Iesu Petro tum nescienti, sed agnituro postea mysterium lavationis pedum qui à Iesu mundantur: *Nisi lavero te, non habebis partem mecum:* quod quem sensum habeat inquires, utrumne hunc: nisi lavero te, nullam omnino bonam partem habiturus es; an illum: ne mecum quidem præceptore, ac Domino habiturus es partem, nisi te lavero, sed cum me inferioribus, inter quos sunt ij, qui post baptismum nec cœnarunt mecum, nec pedes habuerunt à me lotos; vel si cœnarunt, à me tamen loti non fuerunt. Illud autem noto: *Ego sto ad ostium, & pulso,* Apoc. 3. 20.
si quis mihi aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum; ne forte Iesus cum ullo non prandeat: neque enim eget introductione, & primis disciplinis, neque prandet aliquis cum eo, sed qui cum illo comedit,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Matth. 12. 42. Luc 11.31. 3. Reg. 4. 22.

tantum cœnat : *Pluſquam enim Solomon*, inquit, *hoc in loco*, de quo ſcriptum eſt. *Et erat prandium Solomonis hoc*, quod in Regum tertio recenſitum eſt. Auſim etiam hoc dicere tanquam conſequens huic dicto : *Niſi lavero te, non habebis partem mecum*, Ieſum Iuda pedes non laviſſe : nimirum quod illi iam Diabolus immiſiſſet in cor, ut Ieſum traderet præceptorem, & Dominum, cum inveniſſet eum non indutum omnem Dei armaturam, nec habentem fidei ſcutum, quo valet quis omnes mali illius ſagittas ignitas extinguere ; intelligo enim jaculo petitum, ſicut Scriptura hac de re in ſeptimo Pſalmo docet, feriente Diabolo, qui veluti ſagittarius ſagittas ignitas confecit ijs qui omni cuſtodia cor ſuum non ſeruant.

Pſal. 7. 12. 13, 14.

Eſt autem Pſalmi contextus talis : *Niſi converſi fueritis, gladium ſuum vibrabit, arcum ſuum tetendit, & paravit illum, & in eo paravit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentes effecit. Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit laborem, & peperit iniquitatem*, Atque omnis quidem fatebitur, *Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit laborem, & peperit iniquitatem*, referri poſſe Diabolum : ad quorum etiam verborum ſimilitudinem non exiſtimare dictum fuiſſe illud : *Niſi converſi fueritis, gladium ſuum vibrabit, arcum ſuum tetendit, & paravit illum, & in eo paravit vaſa mortis*, abſurdum eſt. Nam vaſa mortis nemo alius arcu ſuo quem tetendit, paravit, niſi ille cuius invidia mors intravit in orbem. Ex ijs igitur ſagittis, quas ardentes confecerat Diabolus, immiſit in cor Iudæ Simonis Iſcariotis, iam ſic in cœna ſaucij, ut etiam illi placeret celeriter convivatorem prodere : quoniam cœnæ huius cibus, vinumque, quod in ipſa erat, cor non poterat (Diaboli enim erat ſagitta ſaucium) penetrare. Nec aperte in his apparet, quis eſſet ille, à quo cœna fiebat, ut in ſuperioribus :

Iohan. 12. 2.

Fecerunt illic, inquit, *cœnam illi, & Martha miniſtrabat, eratque Lazarus unus ex recumbentibus cum ipſo* ; atque de Iuda quidem ſcriptum eſt : *Cum iam Diabolus immiſiſſet in cor Iudæ Simonis Iſcariotæ, ut proderet eum* ; ſed huic conſequenter dices de ſingulis cor à Diabolo ſaucium habentibus ; cum iam miſiſſet Diabolus in cor illius ut formicaretur ; & in cor illius ut fraudaret ; & ut perditæ opinionis admittat ido-

Ioh. 13. 2.

A δηνᾶ μόνον. πλέον γὰρ, φησὶ, σολομῶντος ὧδε, τοῦτ' ἔστι γέγραπται. Ἐν ᾧ γὰρ ὁ Χριστὸς σολομῶν τόδε, ὃ κατείλεκται ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν· ἡ τοῦτο δὲ δεῖπνος ἐστὶ σολομῶντος ἐστὶ, οἶμαι μὲν, ὡς ἀκόλουθον τοῦ· ἐὰν μὴ νίψωσι, σὺκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ, ὅτι σὺκ ἔνιψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰούδα. ἤδη εἰς τὴν καρδίαν βεβλήκει ὁ Διάβολος, ἵνα τὸν διδάσκαλον ἡ κύριον παραδῷ, ὁρῶν αὐτὸν σὺκ ἐνδεδυμένον τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ, ἢ σὺκ ἔχοντα ὃν τῆς πίστεως θυρεὸν, ᾧ δύναται πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ κατὰ πεπυρωμένα σβέσαι· γεγραμμένα γὰρ τοῦ, τοῦ Διαβόλου ἤδη βεβληκότος, ἀκούω, ὡς ἐν ἑβδόμῳ ψαλμῷ τῆς γραφῆς περὶ τούτου διδασκούσης, ὡς τοξότου, καὶ βέλη πεπυρωμένα ὀξυκαλοῦντος τοῖς μὴ πάσῃ φυλακῇ τηροῦσι τὴν ἑαυτῶν καρδίαν· ἔχει δ' ὅτως ἡ τοῦ ψαλμοῦ λέξις· ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ σιλώσει, τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε καὶ ἡτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ ἡτοίμασε σκεύη θανάτου, τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο. ἐδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν· πᾶς μὲν οὖν ὁμολογήσει τὸ· ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν, δυνάσθαι δύ' ἀφέρεσθαι ὅτι τὸν Διάβολον· ἄτοπον δ' μὲν ὁμοίως τοῦτο καὶ αὐτὸ νομίζειν λέγεσθαι, ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ σιλώσει, τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε, καὶ ἡτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ ἡτοίμασε σκεύη θανάτου· σκεύη γὰρ θανάτου ἄλλος οὐδεὶς ἐν ᾧ τόξῳ ἑαυτοῦ ᾧ ἐνέτεινεν ἡτοίμασεν, ἢ ὃ ᾧ φθόνῳ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· ἀπὸ τούτου τοῦ βελῶν ἃ τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο ὁ Διάβολος, ἐνέβαλεν εἰς τὴν καρδίαν * ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώτου, ἵν' ἤδη βεβλημένον ᾧ δεῖπνα μὴ ὡς τε ὁ ἐσθίεσθαι αὐτοῦ, ἐπεὶ ᾧ τὸ δεῖπνον τοῦτο ζωῆς, καὶ ὁ οἶνος ὁ ἐν αὐτῷ, σὺκ ἐδύνατο βλάπτειν ἐν καρδίᾳ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου βεβλημένῃ βέλη πρὸς τοῦτο ἡτοιμασμένην ὑπ' ἐκείνου· ἐπεὶ μὴ σαφῶς ἐν ἰούτοις φαίνεται τίς ἰὼ, ὑφ' ᾧ ὃ δεῖπνον ἐγίνετο, ὡς ἐν τοῖς πρὸ τούτων, ἐποίησεν, φησὶν, αὐτῷ δεῖπνον σὺκ, καὶ ἡ μάρθα διηκόνει, καὶ ὁ λάζαρος εἷς ἰὼ σὺν τοῖς ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ· ὅτι μὲν οὖν τοῦ ἰούδα γέγραπται τὸ· τοῦ Διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης· ἰούτου δ' ἀκολούθως λέγοις ἂν περὶ ἑκάστου τῶν ὑπὸ τοῦ Διαβόλου εἰς τὴν καρδίαν τετρωμένων, ᾧ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα πορνεύσῃ ᾧ δῆνα, ᾧ ἵνα ἀποστερήσῃ ᾧ δῆνα, ᾧ ἵνα δοξομανῶν εἰδωλο-

εἰδωλολατρείαν ἀπαδέξηται τινὸς τῶν δοκούντων
τῆς ἐν ἀξιώματός τῷ δοκεῖν, καὶ ὅπως ὅτι τῶν
λοιπῶν ἁμαρτημάτων, ἃ σὺν ὁ Διάβολος βάλλῃ εἰς τὸν γυμνὸν τῆς γνησίας τῆς πίστεως καρδίας. ἐν ᾧ γνησίᾳ πίστεως δικαίας τις οὐκ ἔν σοὶ δύο, ἀλλὰ πάντα τὰ βέλη πονηρᾶ πεπυρωμένα σβέσαι· ἐγγίζοντος τοίνυν τῆς κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίας, ἐφ' ᾧ ἔμβυσεν αὐτὸν παραδιδόναι ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης πεισμένος ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, δείπνου ἤδη γενομένου, εἰδὼς, φησὶν, ὁ ἰησοῦς ὅτι πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου· οὐκοῦν τὰ μὲν πρότερον ὄντα ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἰησοῦ δίδοται ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ἃ τινα μοῦ, πνεῦ δ' ὅ, ἀλλὰ πάντα· ὅταν πνεύματι ᾖ ὁ δαυὶδ ἐλέγων φησὶ τό· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἓ γὰρ οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἰησοῦ μέρος τι τῶν πάντων ἦσαν, ὃς ἤδει ὅσον ὅτι τῇ προεγνώσει δεδόσθαι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· ἵνα ᾖ σαφέστερον θεωρήσωμεν ἡ ὅτι τό· πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, προεχώρησε· ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ἀδὰμ πάντες ἀπεθνήσκομεν, ὅτι ἐν ᾧ κυρίῳ πάντες ζωοποιηθήσονται· ἀλλ' εἰ καὶ πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, ἀ ἐν ᾧ χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται, ἃ συνήκεν ἡ δικαιοσύνη τοῦ θεοῦ, ἃ κατ' ἀξίαν ἕκαστον οἰκονομεῖσθαι. ὅταν δηλῶμεν ὑποτεσσόμενα ᾧ· ὅτι ἐν ᾧ χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται, ἕ. ἕκαστος ἐν ᾧ ἰδίῳ τάγματι· πάλιν τε αὖ ἀφορᾶς νοήσεις τάγματα τὰ ἐν χριστῷ ζωοποιηθησομένων, ὅτε πληροῦται τὸ· πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, ὑποτάσσεται τῷ· ἀπαρχὴ χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, εἶτα τὸ τέλος, ὅταν τέλος μὴ ᾖ χριστὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἐνίστῃ, ὅτε παραδιδοῖ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί. προέτερον καταργήσας πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν· ὥστε δ' οἶμαι ὅτι ποῦς ἂν ἡ πάλη, ἵνα μηκέτι ᾖ ἀρχὴ, καὶ ἐξουσία, καὶ δύναμις, ποῦς ἂν ἡ πάλη, καὶ ἀφ' τοῦτο μηκέτι ὑπάρχῃ πάλη, καταργηθείσης πάσης ἀρχῆς τε, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως· κινῆ δὲ μοι εἰς τὸ πρὸ καταργουμένου πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν εἶναι τὰ ποῦς ἂν ἡ πάλη, τὸ ὑποτεσσόμενον δηλῶ ᾧ παύλῳ τύποις τό· δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. εἶτα

A Idolatriam alicuius ex his qui videntur esse in dignitate: & isto modo in cæteris peccatis etiam dices, quæ Diabolus mittit in cor, quod non habet fidei scutum, quo fidei scuto non unam, aut duas, sed omnes mali sagittas extinguere quis potest. Appropinquante igitur œconomia passionis, in qua proditurus erat Iudas Simonis Iscariotes à Diabolo saucius est factus; *Cœna iam facta, sciens Iesus omnia sibi* Ioh. 13. 3. 4.
B *dedisse Patrem in manus, seque à Deo exiisse, & ad Deum abire, surgit à cœna.* Igitur quæ antea non erant in manibus Iesu, non dantur à Patre in manu illius, nec aliqua quidem, & aliqua non, sed omnia; quæ spiritualiter David videns inquit: *Dixit Dominus Domino meo, sede ad dex-* Psal. 109. 1.
C *teram meam, donec inimicos tuos subdam scabellum pedibus tuis.* Etenim inimici Iesu pars quædam omnium erant quos noverat Iesus, quantum ad præscientiam, sibi datos fuisse à Patre. Vt autem videamus apertius quod scit omnia sibi dedisse Patrem in manus, inspiciamus hoc dictum: *Quemadmodum omnes* 1. Cor. 15.
D *in Adam moriuntur, sic etiam in Christo* 22. *omnes vivificabuntur*: nam quamvis dederit illi omnia Pater in manus, atque in Christo sint omnes vivificandi, non confunditur tamen iustitia Dei, quin distributio fiat ex dignitate uniuscuiusque: quod declaratur ex his quæ mox huic dicto, *Sic in Christo omnes vivifi-* 1. Cor. 15.
cabuntur, subjunguntur, nempe: *Vnus-* 23. *quisque autem in suo ordine.* Rursusque varie ipsos considerabis ordines eorum qui in Christo sunt vivificandi, quando impletur illud: *Omnia dedit ei Pater in manus*, illud notans: *Primitiæ Christus: Deinde hi qui sunt Christi, in ad-* 1. Cor. 15.
E *ventu eius: deinde finis*; qui finis cum 23, 24. Christo in adventu eius instabit, *Cum tradiderit regnum Deo, & Patri*; *prius omni principatu, & potestate, ac virtute abolitis.* [Hæc autem sunt, ut arbitror, cum quibus lucta est, ut iam non sit Principatus, non Potestas, non etiam Virtus, cum quibus est lucta & colluctatio: ob eamque causam iam luctæ nullus erit relictus locus, omni Principatu, Potestate, & Virtute deletis.] Movet autem me ut credam Principatum omnem, & Potestatem omnem, & Virtutem omnem quæ destruuntur, ea esse adversus quæ nobis sit pugna, eo quod his quæ Paulus dixit mox subiungatur: *Oportet* 1. Cor. 15.
enim eum regnare, donec posuerit om- 25, 26. *nes inimicos sub pedes suos: deinde no-*

Hæc supplemus è Perionio.

vissimus hostis aboleatur mors : quod profecto cum hoc dicto : *Omnia dedit illi Pater in manus eius*, convenit : id quod
1.Cor.15.27 apertius exponens Paulus inquit : *Cum dicat omnia illi subjecta esse, palam est excipiendum eum qui subjecit illi omnia.* Sin vero omnia subiecta fuere præter eum qui subjecit illi omnia, perspicuum est quod & is de quo scriptum
Esa. 15. 25. est : *Coram Domino omnipotente collum fregit*, erit ex his qui subduntur illi ; victus ut cedat Sermoni Filio Dei, & ut subdatur imagini Dei, & sit subsellium Christi pedum. Oeconomiam igitur aspiciens ad bonum finem iam tendentem, propter illud : *Cum iam immisisset Diabolus in cor Iudæ Simonis Iscariotis, ut eum proderet, noverat omnia sibi Patrem dedisse*, dedisseque in manus omnia capientes, ut omnia essent illi mancipia : vel omnia dedisse sibi Patrem in manus noverat ; hoc est, in actiones suas, & recte facta, nam
Ioh. 5. 17. *Pater*, inquit, *meus ad hoc usque tempori operatur, & ego operor.* Cæterum propter illa quæ à Deo exierant facta extra Deum, & extra eum qui voluisset principaliter exire à Patre, exivit à Deo Iesus, ut quæ exierant, venirent in manus via, & ordine Iesu, & disponerentur ad Deum ire sequentia Iesum ; & quia sequerentur Iesum futura apud
Iohan. 13. 36. Deum, ex quo dictum est Petro : *Quo ego vado, non potes me nunc sequi, sequeris autem postea*, adhuc enim habebat Petrus, quod non permitteret illum sequi λόγον, [& Filium Dei.] An vero simile sit, an potius iuxta quandam iustam analogiam, & rationem illud quod dicendum est singulis illis omnibus, quæ Pater Filio dedit in ipsius manus (singulis enim omnibus dicetur illud : *Sequeris autem me postea*) considerare te oportet : verum si simul non sequantur, cum dicitur : *Sequeris autem me postea*, vox, *postea*, singulis qui sequuti fuerint conveniens, non ad idem tempus refertur : id quod etiam mihi, considera de his quæ destruuntur, sive cum destruxerit omnem Principatum, sive omnem Potestatem, sive omnem Virtutem, & generatim *Donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos, atque ultimus hostis abolebitur mors. Sciens* igitur *Iesus omnia dedisse sibi Patrem in manus, seque à Deo exisse, & ad Patrem abire*, & sciens valde, ob quæ moti sumus, ut exposuerimus in medium adducentes opinionem nostram in hoc dictum : *A Deo exivit, & ad Deum va-*

A ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· καὶ σεσω-
δὲ γε τῷ· πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς
χεῖρας αὐτοῦ· ὅταν σαφέστερον ἐκπεδεμένος φησὶν ὁ
Ἀπόστολος, ὅτῳ γὰρ εἴρηται ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆ-
λον ὅτι ὁ μὴ τοῦτο δὲ ὑποτεταγμένος αὐτῷ τὰ πάντα·
εἰ γὰρ ἀπολείπεται ὑποτέτακται, ἐκ τούτου δῆλον ὅτι ὑπο-
τέτακται πάντα ἐκεῖνος τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ
πάντα, καὶ ὅσα περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἐνώπιον κυρίου
παντοκράτορος ἐτσακκλίασε, τῷ ὑποταγο-
μένῳ αὐτῷ ἔστω, νικηθεὶς ὅτι τῷ εἴξαι τῷ
B λόγῳ, καὶ ὑποταγῆναι τῇ εἰκόνι τοῦ θεοῦ, καὶ
ὑποπόδιον τῶν ποδῶν τοῦ χριστοῦ γένηται· τὴν
τούτου οἰκονομίαν ἐπιβλέπων ὅτι ὁ χριστὸς τέλος
ὀδόντα ἤδη, ἀφ' οὗ ὁ διάβολος ἐβεβλη-
κότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν Ἰού-
δας σίμωνος ἰσκαριώτης, ἤδει ὅτι πάντα ἔδω-
κεν αὐτῷ ὁ πατὴρ, καὶ ἔδωκεν εἰς τὰς χαρὰς
τὰ πάντα χεῖρας, ἵνα ᾖ τὰ πάντα αὐτοῦ ὑπο-
χείρια, ἢ πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς
χεῖρας, τουτέστιν εἰς τὰς παραδόξεις αὐτοῦ, καὶ τὰ
C αὐθαιρεσιάσματα· ὁ πατὴρ μου ἕως, φησὶν, ἕως
ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· ἀφ' τὰ
ἐξελθόντα δὲ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, * Fer.
ἔξω * ἡμέλλων τῷ θεῷ, καὶ τῷ μὴ ἐθελήσουτος γενέσθαι.
παρεγνωμένως ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ παθεῖν * ἐλθη γενέσθαι.
τὰ ἐξελθόντα εἰς τὰς χεῖρας ὁδῷ καὶ τάξει τοῦ ἐλθεῖν
ἰησοῦ, καὶ * πρὸς τὸν θεὸν ὑ-
πάγειν ἀκολουθοῦντα αὐτῷ, ἀφ' ὃ ἀκολουθεῖν
αὐτῷ ἐσόμενα πρὸς τὸν θεόν· πέφυκε μὲν εἰρη-
ται ποτε· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί * με
D νῦν, ἀκολουθῆσαι δὲ ὕστερον· ἔτι γὰρ εἶχεν ὁ ἀκολουθεῖ.
πεῖσις ὃ μὴ ὑπερβάτον αὐτῷ ἀκολουθεῖν ᾧ λό. εἰς
γῳ ἤδη ποτε· ὃ δ' ὅμοιον εἶ νοῆσαι σε δεῖ, ἀλ-
λὰ κατά τινα δικαίαν ἀναλογίαν λεχθησόμενον
πρὸς ἕκαστον τῶν πάντων ὧν ἔδωκε τῷ υἱῷ ὁ πατὴρ
εἰς τὰς χεῖρας· ἑκάστῳ μὲν γὰρ τῶν πάντων λεχθή-
σεται τό· ἀκολουθήσεις δέ μοι ὕστερον· ἀλλ' εἰ μὴ
ἅμα ἀκολουθήσουσιν, οὐκ ὅτι τὸν αὐτὸν ἀναφέρε
καιρὸν ὃ ἑκάστῳ τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ
ἀριθμόζον ὃ, ὕστερον, ἐν τῷ, ἀκολουθήσεις ἢ
ὕστερον· καὶ τοῦτό μοι νόει καὶ περὶ πάντων τῶν
καταργουμένων, εἴτε ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν
ἀρχὴν, εἴτε πᾶσαν ἐξουσίαν, εἴτε πᾶσαν δύ-
ναμιν, καὶ ἁπλῶς ἄρχεις ἢ θῇ πάντας
τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἔ-
σχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· εἰδὼς οὖν
ὁ ἰησοῦς ὅτι πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς
χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν
θεὸν ὑπάγει, καὶ εἰδὼς ὅσων ἐφ' οἷς κεκινήμεθα,

ὡς διηγησάμεθα * παρεισάντες τὸ φαινὸν ἡμῖν εἰς τό· ἀπὸ δὲ θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ εἰς τό· πρὸς τὸν θεὸν ὑ- * χ. σχέσεις

πάλιν, ἐγείρεται, φησὶν, ἐκ τοῦ δεί- A *dit, surgit*, inquit, *à cœna*, quod pariπνου, ὅσῳ κ τοῦτο καταναοήσωμεν μετὰ τῶν ἑ- ter considerabimus cum sequentibus : ξῆς· καὶ ὅρα εἰ δυνάσαι ἐν τούτοις λέγειν ὅτι & vide an possis in his dicere, summopere quidem illum oblectatum fuisse ἀναπεσάτως μὲν αὐτὸν ἔφαγε τὸ μετὰ τῶν μα- cœnando cum Discipulis suis, afflictim θητῶν δεῖπνον. ἀνεστακῶς ὁ καὶ ἀναλήμψως δέ- vero, & necessario, propter Discipuτας τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τοῦ δείπνου ἐγείρεται, καὶ ἐ- los, à cœna surgere, eatenusque à cœπὶ πόσον τοῦ δείπνου παύονται. ἕως τοῦ τῶν nando cum cessare, quatenus pedes μαθητῶν καθαείσῃ πόδας, ὁ δυναμένων ἔχειν mundet Discipulorum non valentium μέρος μετ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ αὐτὸς νίψῃ· τί ἂν habere partem secum, nisi ipse illorum λέγωμεν μετὰ τὸ· ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, κα- pedes laverit. Sed consideremus diliταναοήσωμεν. πῶποτ, φησὶ, τὰ ἱμάτια, καὶ λα- B genter quid dicatur post hæc verba : *Surgit à cœna : ponit vestimenta, cumque* Ioh. 13. 4. βὼν λέντιον διεζώσατο· καὶ ἐν τούτοις δὲ εἰποι- *accepisset linteum, præcinxit se.* Dicamus μὲν αὐ τοῖς μὴ ἐκβαλομένοις ἀπὸ τῆς ῥητῆς ἀνα- etiam in hoc contextu ad eos qui nobαίνειν, καὶ νοητοὺς νοῆσαι τὰ ψυχοτρόφα ἐν lunt à verbis ascendere, & mente conτούτοις τῆς ψυχῆς βρώματα· τί γὰρ ἐλύπει ἐν- siderare animæ cibos in his verbis posδεδυμένον αὐτὸν νίψαι τοὺς πόδας τῶν μα- sitos. Quid obstabat quominus indutus ipse Discipulorum pedes lavaret ? θητῶν; ἀλλὰ μή πως ἐὰν ἴδωμεν ἀξίως τὰ Ἰησοῦ An vero nisi aliquo modo viderimus, τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἃ περίκειτο διατάσσων, καὶ ut dignum est, ipsius Iesu vestimenta ὑφαινόμενος μετὰ τῶν μαθητῶν, ἐννοήσωμεν πίνα quibus circumdabatur cœnans cum Disκόσμον περίκειται ὁ γηγενὴς ἐμοὶ λόγος· τί- cipulis, se exhilarans, considerabimus τῶν ἢ ἐν τινι ὑφάσματι λέξεων πρὸς λέξεις, καὶ C quod ornamentum circa se habebat caφωνὰς πρὸς φωνὰς συμπεπλόκται ἀποτάσσεται, ro factus Filius Dei Sermo, hoc autem καὶ γυμνότερος μετὰ δηλικοῦ σήματος, ὅσῳ formatum in quadam textura, & tela δηλοῦται ἀφ' τοῦ· λαβὼν λέντιον διεζώσατο, dictionum ad dictiones, & vocum ad ἵνα καὶ μὴ πάντη γυμνὸς, καὶ μετὰ τὸ νί- voces deponit, sitque nudior cum figψαι οἰκειωτέρῳ ὑφάσματι ἀποκρύψῃ τὰς τῶν ra seruili, quod declaratur per illud : μαθητῶν πόδας· καὶ ὅρα ἐν τούτοις πῶς ἑαυτὸν *Cum accepisset linteum præcinxit se*, ut & non omnino nudus esset, & cum la* χ. ἐκκε- * κρυφὴ ὁ μέγας καὶ δεδοξασμένος visset, tela ad id accommodatiore Disκρυφὴ λόγος ἡγεμόνος σαρξ, ἵνα νίψῃ τὰς πόδας τῶν cipulorum abstergeret pedes. Et vide μαθητῶν, βάλλει γὰρ, φησὶν, ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆ- in his, quomodo magnus & glorificaρα· ἀφεκάμε μὲν οὖν νίψας ἀναβλέψας τοῖς ὀφ- tus Sermo factus caro seipsum minuat, ut lavet pedes Discipulorum, *Mittit* enim, inquit, *aquam in peluim.* Atque Ioh. 13. 5. Abraham equidem *cum respexisset oculis* Gen. 18. 2. D *suis vidit, & ecce tres viri steterunt* 3. * χ. ἰδὼ γαλμοῖς αὐτῷ εἶδε· καὶ * ἰδοὺ ἄνδρες ἑστήκεισ *iuxta eum, quos cum vidisset occurrit eis* ἐπάνω αὐτοῦ. καὶ ἰδὼν προσέδραμε εἰς συ- *de ostio tabernaculi, & incurvavit se* * χ. οἱκες ναντὴν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς * τῆς σκηνῆς· *versus terram, & dixit : Amabo Do*καὶ προσεκύνησεν ὅτι τῷ γῷ, καὶ εἶπε· κύριε *mine si hanc gratiam à te impetrare pos*εἰ ἔρα δυσὶ χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς *sum, ne quæso prætereas servum tuum.* τὸν παῖδά σου· οὐκ αὐτὸς λαμβάνει ὕδωρ, ἀ- Non ipse accipit aquam, non promittit δὲ ἐπαγγέλλεται νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μα- se pedes eorum, qui veluti hospites adθητῶν, ὡς ξένων ἐληλυθότων πρὸς αὐτόν. ἀλλά φη- venerant, lavare, sed inquit : *Sumatur* Gen. 18. 4. σι· ληφθήτω δὴ ὕδωρ, καὶ νιψάτωσαν τοὺς πό- *quæso aqua, & laventur pedes vestri.* δας ὑμῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἰωσὴφ ἤνεγκεν ὕδωρ νί- Sed ne Ioseph quidem aquam attulit ut ψαι τοὺς πόδας τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ὁ ὅπερ τῷ E lavaret undecim fratrum pedes, sed homοἰκῳ ἰωσὴφ ἀνθρωπος εἰσήγαγε πρὸς αὐτὸς τὸν mo de domo Ioseph *Eduxit ad eos Sy-* Gen. 43. 23. συμεὼν, καὶ ἤνεγκεν ὕδωρ νιψαι τοὺς πόδας *meon, & tulit aquam, ut lavaret pedes* 24. αὐτῶν· ὁ δὲ εἰπών· ἦλθον, οὐχ ὡς ἀναπείμε- *suos.* At vero ille, qui dixit : *Ego ve-* Luc. 22. νος, ἀλλ' ὡς ὁ διακονῶν, καὶ δικαίως λέ- *ni, non tanquam qui recumbit, sed tan-* 27. γων τε· μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραΰς εἰμι, *quam qui ministrat*, quique dicebat iuκαὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, αὐτὸς βάλλει ὕδωρ *ste : Discite à me, quia mitis sum,* & Matth. 11. εἰς τὸν νιπτῆρα· ἤδη γὰρ ὅπου ἐδύνατο δυνάμει *humilis corde*, ipse mittit aquam in pel- 29. νίψαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὡς διὰ τὸ νίπτεσθαι ἔχειν αὐτὸς τινὰ μέρος μετ' αὐτοῦ, *vim* : norat enim neminem sic posse lavare pedes Discipulorum, [ut quod *Hæc à Ver-* abluerentur, ipsi cum eo partem haberent, *vario præ-* *termissa à* *Perionianâ* *interpret.*

tionē supplemus.

quemadmodū ipse posset. Aqua autē mea quidem sententia, tale verbū erat, abluens Discipulorum pedes] qui venerant ad pelvim appositā sibi à Iesu. Deinde quæro cur tandem non scriptum sit, Lavit pedes Discipulorum, sed dictum fuerit: *Cœpit lavare pedes Discipulorum*; sed fortasse consuetudo talis est Scripturarum, iuxta quā non iure, cōparatione consuetudinis multorum, præponi videtur illud: *Cœpit quidem lavare pedes Discipulorum Iesus*, haud tamen cessavit, cum tum lavisset illorum pedes, lavans etiam postea, atque complens ipsum lavare, quoniam inquinati fuerant, iuxta illud: *Omnes vos offendemini causa mea nocte hac*, & iuxta illud, quod Petro est dictum: *Non cantabit gallus, donec ter abnegaris me.* Cum enim hæc peccata commissa fuerunt, tunc opus habuerunt Discipulorum pedes inquinati, ut rursum lavarentur: quos lavare cœpit quando surgit à cœna, ac lavare complevit, cum eos mundasset non amplius inquinandos. Hunc etiam in modum cœpit extergere pedes Discipulorum; illos complens abstergere, cum complevit etiam lavare. *Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei ille: Domine tu mihi lavas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Nequaquam laveris pedes meos in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lavero te, non habes partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine non tantum pedes meos, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, nihil opus habet, præterquam pedes lavare, sed est mundus totus, & vos mundi estis, sed non omnes: sciebat enim, quisnam esset proditor ipsius: [propterea dixit: Non estis mundi omnes.]* His quæ nunc à Petro sunt dicta, opportune utemur, exempli causa, sicubi opus fuerit, propterea quod facile factu sit, ut aliquis propter imprudentiam optimo proposito dicat quæ sibi minime sint utilia. Nam si Petro utile erat ad habendam partem cum Iesu, ut sui pedes lavarentur ab ipso, & Petrus nesciens utile hoc esse, prius quidem illud, veluti addubitans, dixit verecunde: *Domine tu mihi lavas pedes?* ac denuo: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, & quæ Petrus dicebat, prohibebant Iesum eo eum evehere, ut haberet partem secum, perspicuum est, etiam si sano proposito, & venerando ad præceptorem hoc dixerit, nocenter sibi dixisse. Itaque hæc specie peccatorum vita eo-

Matth. 26. 31.

Ioh. 13. 39.

Ioh. 13. 6. & seq.

Hæc è Petrum.

ὡς αὐτός· Ὃ δὲ ὕδωρ κατ' ἐμὲ τοιόσδε λόγος ἦν, νίπτων τὰς πόδας τῶν μαθητῶν ἐλθόντας ὅτι ὃν εἶπε τῷ Ἰησοῦ πεπλυμένον οὐδὲν νίπτεσθαι. Εἶτα ζητῶ τί δήποτε ὁ γράψας μόνον τό· ἤνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν· λέλεκται δὲ τό· ἠρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν· ἆρα γὰρ σωτήριά ἐστι τοιαύτη τῷ γραφῇ, καθ' ἣν δοκεῖ μὴ ἀλόγως, ὡς πρὸς τὸν τῶν πολλῶν σωτῆρα, προπαρασκευάζειν ὅ, ἤρξατο, ἢ ὅ μόνον· ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ὁ Ἰησοῦς, ἀ μέντοι ἐπαύσατο ποτὲ νίπτας αὐτῶν τοὺς πόδας, ὕστερον γὰρ ἔνιψε, καὶ ἐτέλεσε τὸ νίπτειν, ἐπεὶ ἐμολυνθησάν, καὶ τό· πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, καὶ τὸ πρὸς πέτρον λεγόμενον τό· ἀ μὴ φωνήσῃ ἀλέκτωρ, ἕως ἂν ἀρνήσῃ με τρίς· τούτων γὰρ γεγενημένων τῶν ἁμαρτημάτων, νίψεως πάλιν ἐδέοντο οἱ πολυνθέντες τῶν μαθητῶν πόδες, ὡς ἤρξατο νίπτειν, νίψας ἐφεξῆς ἐκ τοῦ δείπνου, συνετέλεσε τὸ νίπτειν καθαρίσας αὐτοὺς οὐκ ἔτι πολυνθησομένους· ἔστιν ὃ καὶ τὸ μόνον ἤρξατο ἐκμάσσειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, συνετέλεσε δὲ ἐκμάσσων, ὅτε συνετέλεσε καὶ νίπτων· ἔρχεται οὖν πρὸς σίμωνα πέτρον. λέγει αὐτῷ, κύριε σύ μου νίπτεις πόδας; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. λέγει αὐτῷ ὁ πέτρος· οὐ μὴ νίψεις τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. ἀπεκρίθη Ἰησοῦς αὐτῷ· ἐὰν μὴ νίψω σε οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. λέγει αὐτῷ σίμων πέτρος· κύριε μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλήν· λέγει αὐτῷ Ἰησοῦς· ὁ λελουμένος οὐκ ἔχει χρείαν εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. ᾔδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν. διὰ τοῦτο εἶπεν· οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε· τοῖς νῦν μὲν τῷ πρὸς λεγομένοις ἐν καιρῷ χρησώμεθα παραδείγματος ἕνεκεν, εἴ πῃ δέοι, ὅτι ὁσῳοῦν δυνατόν τινα καὶ προθύμως ἐξηγήσασθαι λέγειν διὰ τὸ αἰσχίστου δὲ μηδαμῶς ἑαυτῷ συμφέροντα· εἰ γὰρ συμφέρον μὲν ἦν τῷ πέτρῳ τὸ μέρος μετὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸ νίψασθαι τοὺς πόδας μόνον αὐτοῦ· πέτρος δὲ μὴ ἐπισταμένος ὅτι συμφέρον τοῦτο ἦν τῷ προτέρῳ μὲν εἶπεν, ἀόνως ἐπαπορῶν δυσωπηκῶς τό· κύριε σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; δεύτερον δὲ τό· ἀ μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ λεγόμενα κωλυτικὰ ἦν ἐρ-

γα τοῦ φέροντος αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔχειν μετὰ τοῦ σωτῆρος τὸ μέρος, δῆλον ὅτι εἰ καὶ προθύμως, καὶ σεβασμίως πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῦτο ἔλεγεν, ὑπεβλακεύσας ἑαυτῷ ἔλεγε· τοῦτο δὲ τοιοῦτόν εἶδος

τῆς ἁμαρτημάτων ὁ βίος πεπλήρωται τῆς ἐν τῷ A rum repleta est, qui dum ad fidem ve-
πίστεως, περιστρεμμένων μὲν τὰ πρέποντα. Ἀφ' niunt, res quidem proponunt sibi præ-
ὧν ἄγνοιαν τὰ ὅτι ὃ ἐναντίον φέρουσι λεγόντων, stantes: propter ignorantiam tamen,
ἢ καὶ πραττόντων· καὶ τοιοῦτοί γέ εἰσιν οἱ Θ, μὴ quæ in contrarium ducunt dicunt, vel
ἅψῃ, μὴ γεύσῃ, μὴ θίγῃς, φάσκοντες, περὶ etiam faciunt. Atque huiusmodi profe-
πάντων τῶν εἰς φθορὰν, καὶ ἀποχρήσει τῆς ἀν- cto sunt qui dicunt: *Ne tetigeris, neque* Col. 2. 21.
θρώπων, κατά τινα πολὺ τῆς θείας ὑποβεβηκυῖαν *gustaveris, neque contrectaveris, de omni-*
τῆς ὡς αὐθρώπου ἀποδόσεως διδασκαλίαν. * τί δὲ *bus quæ sunt in corruptionem, & abusum*
omnium, iuxta quandam doctrinam, ut-
* Χ. Τί δεῖ, ἢ, τί δὲ δεῖ τῆς ἐν τοῖς αἱρέσεσι κλυδωνιζομένων καὶ περι- pote humanam, divina longe inferio-
φερομένων πάντῃ ἀνέμῳ ὑπὸ τοῦ κυδείου τῶν ἀν- rem. Quid autem dicere oportet de Eph. 4. 14.
θρώπων λέγειν * Ἀφαλῶντα σωτήρια τὰ ὀ- B his qui in hæresibus fluctuant, quique
* Χ. βλα- λέθρια, καὶ ὡς ὑπὸ σεβασμοῦ τοῦ εἰσὼ τὰ ψεύ- omni vento circumferuntur per versu-
στων δη τοῦ αὐτοῦ δοξαζόντων; πολλάκις δὲ ὃν πέ- tiam hominum divulgantium salutaria
ρον τοιοῦτον ἢ γεγραφὴ ἐσημειώσατο θερμότερον εἰς esse, quæ perniciem afferunt, ac tan-
ὃ ἐπαγγέλλεσθαι τὰ φαινόμενα αὐτῷ χρείττονα· quam in honorem Iesu falsa de ipso opi-
καθάπερ καὶ ἐν τῷ ἀνεξετάστως εἰρημένῳ nantium? Petrum itaque sæpenumero
καὶ ἀθετητικῶς τῆς εἰσὼ περὶ τοῦ μαθητοῦ προ- Scriptura talem notavit fervent iorem ad
φητείας εἰπόντος· πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθή- promittendum quæ sibi videbantur me-
σεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, καὶ τὸν αἴτιον liora; quemadmodum etiam in eo quod
* Χ. σφ- * περιστάντος ἐν τῷ· γέγραπται γάρ, πατάξω τὸν dixit absque ulla examinatione, ac ve- *Matth. 26.*
ταῦθ ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς C luti spernens prophetiam Iesu de Dis- *31.*
ποίμνης· ἀνεξετάστως γὰρ πρὸς τοῦτο, καὶ ἀθετη- cipulis dicentis: *Omnes vos offendemini*
τικῶς τῆς εἰσὼ ἀποφάσεως εἶπε τό· εἰ καὶ πάν- *mea causa nocte hac*, & causam osten- *Matth. 26.*
* Χ. σκαν- τες * σκανδαλισθήσεσθαι ἐν ἐμοὶ, ἐγὼ δ' σκαν- dentis in eo quod ait: *Scriptum est enim:* *31.*
δαλισθήσομαι· καὶ τοῦτο ἔτι τότε περιστὰς ὃν ἐν *Percutiam pastorem, & dispergentur oves*
τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἅτιον ἢ καὶ γέγονε τῷ ὕστερον τὸ *gregis*, absque ulla enim examinatione,
μέσον τούτων λοιπὸν σκανδαλισμὸν ἡμάρτηκέναι & quasi spernens enunciationem Iesu,
αὐτὸν, ὀρθοποδήσαντα ἐν εἰσὼ τοῖς πρὶν ἀλεκ- dixit ad hoc: *Etiam si omnes offendantur* *Matth. 26.*
τοφωνίας· διόπερ ὑπεισῆλθε ταύτῃ περιτέρα- *tua causa, ego tamen nunquam offendar*; *33.*
* Χ. ἀφι- ἑαυτὸν περιπέτεια * ὠφελησθῆναι τὰ μέγιστα, id quod tum temporis temerarium exi-
κόμε. Pet. ὡς γεγένηται σιβαρώτατος καὶ μακροθυμοπα- stens in animo ipsius, etiam in causa
θὴς· ὅθεν δηλοῦται παντὸς μὲν εἰπόντος αὐτῷ ἔμ- D fuit ut graviore præ cæteris lapsu pec-
προσθεν πάντων· εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, carit ipse, Iesum ter negando ante gal-
ἐθνικῶς καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς ζῇς, πῶς τὰ ἔθνη li cantum. Hanc ob causam talem sui
ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; ὃ δὲ ἔξης, τῶδε μὴ ipsius temeritatem priorem diligentius
σθένος σωφρόνως, περὶ ὃ ἐν τῇ πρὸς γαλά- cum perspexisset, postea factus est for-
ταις οἰκειότερόν τις ἀφηγήσεται· καὶ ἐν ταῖς tissimus, atque ad quidquid accidisset
προέδροις δὲ τῶν ἀποστόλων ὁ καθηγητὴς αὐτὸν æquanimiter ferendum paratissimus:
* Χ. εἰς * τῷ αὐτῷ εἰκόνα μεταμορφωθέντος τοῖς ἐκά- quod declaratur ex eo quod Paulo di-
τῷ ἐαυτῷ στῳ ἐφίστασι, καὶ προσέχουσι φανήσεται· ὁ δὲ ἐνθά- E cente illi coram omnibus: *Si tu Iudæus* *Gal. 2. 14.*
δε τόπου ἐγκρυβέντι τῷ εἰσοῦ ὁκ τῷ δείπνῳ, *cum sis Gentiliter vivis, & non Iudaice,*
καὶ ἤντι τὰ ἱμάτια, ὁ ἀφοσιωσάμενος ὁ εἰλη- *quomodo Gētes cogis Iudæorum more vivere?*
φὼς λέντιον, ὁ βάλλουτι ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, & quæ sequuntur, hic cum fortitudine
καὶ ἤρξατο τοὺς πόδας νίπτειν τῶν μαθητῶν, tacuit, [& patientissime, quod illo in
ὁ ὁκ ἀνεμάξατο τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος, loco cum ratione factum fuerat non do-
πάντες μὲν ἀπῆλθον τοὺς πόδας ἀνάλυτον τῇ cuit,] qua de re accommodatius quis
εἰσὼ δ' ἰησοῦ περιελήφθη, γνωρίσαντες ὅτι οὐκ αὖ in epistola ad Galatas disputabit. Quin
ὁ τηλικοῦτος ἀλόγως, ὁ ὡς αὖ οἱ πολλοὶ λέγοι- in Apostolorum quoque Actis constan-
εν ἕκαστον τοὺς μαθητὰς θέλων, νίπτοι αὐτῶν τοὺς tia ipsius ad eandem imaginem transfor-
mati patebit singula observantibus, &
mentem adhibentibus. Igitur hoc etiam
in loco Iesu, qui à cœna surrexerat,
& posuerat vestimenta, quique præcin-
xerat se eo linteo quod acceperat, qui-
que posuerat aquam in pelvim, atque
inceperat lavare pedes Discipulorum, &
abstergere linteo quo erat præcinctus,
cum omnes exhibuissent pedes, conse-
quenter opinioni quam iam ante de Iesu
conceperant, videntes quod talis non
sine causa, nec ut multi dicerent, gravare volens Discipulos, lavat ipsorum pe-

des ; sed utile aliquid perficiens , quod expectabant in posterum cognoscendum : considerantes ne forte hæc agerentur symbolum existens alicuius rei , solus Petrus id quod in promptu erat & apertum intuitus , nullo alio consilio adhibito , veluti honorans Iesum , non præbuit illi suos pedes lavandos , sed primum quidem tentavit illum pudore perfundere dicens : *Domine tu mihi lavas pedes ?* Deinde cum debuisset parere dicenti : *Quod ego facio , tu nescis nunc ; scies autem postea* , inquit : *Non mihi lavabis pedes in æternum* : alioquin etiam cum cæteri Discipuli commisissent seipsos Iesu fidei , de re nulla illi contradicentes , hic ex his quæ dicit , etiam si recte se verba facere putabat , non solum Iesum incusat , tanquam qui sine causa Discipulorum pedes lavare inceperit , verum etiam condiscipulos. Nam si ipse , opinione sua , dum prohibere vellet , officiosum se præbuit , illis idipsum non considerantibus , etiam illos accusavit qui præter officium pedes suos lavandos Iesu præbuissent. Atque equidem si cogitasset , rei , quæ cum ratione efficitur , non contradicendum , cogitassetque rationabile esse id quod fiebat , dum lavarentur Discipulorum pedes à Iesu , haudquaquam repugnasset facto. Quamobrem apparet sine iudicio eum cogitasse voluntatem Iesu de lavandis pedibus Discipulorum rationi consentaneam non fuisse : quod si opus est Scripturam persecutari usque ad ea quæ minima esse putantur , quæret aliquis cur tandem cum in numerandis Apostolis primum locum obtineat Petrus (fortassis quia cæteris honorabilior , quoniam etiam vere omnium ultimus Iudas ob malum affectum in ultimum locum projectus jacet) cum Iesus incepisset lavare pedes Discipulorum , & abstergere linteo , quo erat præcinctus , non à Petro inceperit , [sed ab illo ?] Ad quod respondendum est : Vt medicus plurimis infirmis subministrans iuxta artem medicinæ , initium medendi facit ab his qui urgentur , quique peius affecti sunt ; sic Discipulorum sordidos pedes lavantem , incepisse à magis sordidis ; atque equidem fortassis ad Petrum postremo venit , quia minus cæteris indigeret , ut sibi lavarentur pedes : fortassis etiam status pedum suorum , qui proxime accedebat ad munditiem , effecit ut contradicere cogitaret. Porro si examinemus quod dixit Iesus , nempe : *Qui lotus est , nihil opus habet præterquam pedes lavare , sed est mundus totus , & vos mundi*

Ioh. 13. 6. 7.

Ioh. 13. 10.

πόδας , ἀλλά τι χρήσιμον ἐπιτελοῦν ὃ προσδέχονται γνώσεσθαι ὕστερον , ἐννοοῦντες μήποτε σύμβολόν τινος τοῦτο προφέρῃ , μόνος ὢν ὁ πέτρος τῷ προχειροτέρῳ ἐνιδών , καὶ ἁπλῶς μόνος ὢν ὁ πέτρος τῷ προχειροτέρῳ ἐνιδών , καὶ οὐδένα ἕτερον λογισμὸν σκείνῳ προσθεὶς , ὡς σέβων ὃν ἰησοῦν , ἁπλῶς αὐτῷ εἰς ὃ νίπτεσθαι τοὺς πόδας , ἀλλὰ πρότερον μὲν δυσωπῶν αὐτὸν ἐπῆρεν ἐν τῷ · κύριε σύ μου νίπτῃς τοὺς πόδας ; μὴ δὲ τοῦτο δίον αὐτὸν πεισθῆναι τὸ · ὃ ἐγὼ ποιῶ , σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι , γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα , φησὶ τό . οὐ μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα. ἄλλως γ' ἂν λοιπὸν μαθητὴν ἐμπεφυσημένον ἑαυτὸν τῷ ἰησοῦ , καὶ μηδενὸς ἀπειλοῦντος αὐτῷ , * ὅτως δ' ἂν λέγει , εἰ μὴ * Corr. νίπτῃ ὑγιῶς ἔδοξε προσπίπτειν , οὐ μόνον τῷ ἰησοῦ κατηγορῆ , ὡς ἀλόγως ὀργιζομένῳ νίπτειν τοὺς τῶν μαθητῶν πόδας , ἀλλὰ καὶ τῷ συμφοιτητῇ · εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν , ὡς ᾠήθη , ὃ καθῆκον ἐν τῷ κωλύειν ἐβλαβῆ ἐποίησεν , ἐκεῖνοι γε μὴ ὁρῶντων αὐτὸ , κατηγόρησεν ἐκείνων προδήλως ὃ καθῆκον ἑαυτῶν τοὺς πόδας ἐμπεφορημένων τῷ ἰησοῦ , καὶ εἰ φοηθεὶς τῷ βλάπτειν μὴ δῷ αὐτὸ πλύνειν , καὶ βλάπτον ἐνόμιζεν εἶ) ὃ γινόμενον ἐν τῷ νίπτεσθαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ , οὐκ ἀντέλεγε τῷ γινομένῳ · φαίνεται οὖν ἀκρίτως μὴ βλάπτον νενομικέναι εἶ) ὃ καὶ τοῦ νίπτεσθαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν τὸ ἰησοῦ βούλημα · εἰ δὲ χρὴ μέχρι τῶν ἐλαχίστων εἶ) νομιζομένων ἐρεύνᾶν τινὰ γραφὴν , ζητήσαι τις ἂν ἡ δι' ὅτι ποτὲ * πρὸ τοῦ καταλεγομένου τοῦ πέ- * Κ. πέτρου εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα , πάντα ὡς τῶν λοιπῶν τιμιώτερος , ἐπεὶ καὶ ὁ ἀληθῶς πονηρὸς ἔσχατος ἰούδας * τῶν ὑστὸ τοῦ μεμφθέντος ὅτι τὰ πλούτεια * ἀπὸ τὰ παρόντα μένος , ὁ ἰησοῦς ἀρξάμενος νίπτειν τοὺς πόδας μόνου τῶν μαθητῶν , καὶ σκυμάσιν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος , οὐκ ἀπὸ πέτρου ἤρξατο · καὶ λεκτέον πρὸς τοῦτο ὅτι ὥσπερ ἰατρὸς πλείοσιν ἀρρώστοις καὶ πολὺ ἰατρικὸν μεμαγκυλωμένος , ἀπὸ τῶν κατεπειγόντων καὶ χείρονα πεποιθότων τὸν ἀρχὴν ποιεῖται τῆς θεραπείας , ὅτως ὁ ἐρρυπωμένους τοὺς πόδας νίπτων τῶν μαθητῶν , ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ μᾶλλον ἐρρυπωμένου , καὶ πάντα ὅτι πλουτιῶν ἦλθε τὸν πέτρον , ὡς ἔλαττον πάντων δεόμενον τῆς νίψεως τῶν ποδῶν . πάντα γ' ἂν εἰς ὃ δοκεῖ αὐτὸς ἁπλέστερον ἡ ἐγγὺς καθαρότητος κάθαρσις τῶν ποδῶν αὐτῷ συνεβάλλετο · βασταζόμενον γ' ὃ οὐκ ἦν ὁ ἰησοῦ ἐρημίδιον τοῦ · ὁ λελουμένος ὅλος οὐκ ἔχει χρείαν νίψασθαι , ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος , καὶ ὑμεῖς καθαροί

ἐστι, ἀλλ' οὐχὶ πάντες, τάχα ὑποβάλλῃ νοῦν τοιοῦτον, A *est*ù, *sed non omnes*, fortasse talem suggerit
ὡς ἤδη νενιμμένων τοὺς πόδας ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τῶν intelligentiam, perinde quasi Discipuli
μαθητῶν, οὐ προσῆκε δὲ λελοῦσθαι τὸν ἐπὶ ἐχόν- lotos haberent pedes à Iesu, & quod
των χρείαν νίψασθαι. ἔτι γὰρ καὶ αὐτοῦ τοῦ πέ- non amplius opus haberent præter il-
δου ἤδη ὄντος καθαροῦ, καὶ πρὶν νίψη τοὺς πό- lam lavationem, ut lavarentur illorum
δας αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς· ἐὰν δέ τις πρὸς τοῦτο ζη- pedes: quodque Petrus etiam mundus
τῇ τί δήποτ' ἂν εἴποι· ὁ λελουμένος οὐκ ἔχει existeret, antequam illius pedes lavaret
χρείαν νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος, μὴ Iesus. Quod si contra hæc quærat ali-
χρείαν ἐχόντων νίψασθαι τῶν μαθητῶν νίπτῃ quis; cur cum dixisset: *Qui lotus est, non opus habet, ut lavetur, sed est mundus totus*, lavet tamen Iesus pedes Dis-
τοὺς πόδας αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς· λεκτέον αὐτῷ τό· cipulorum, qui alioquin opus non ha-
πάντα δὲ ἔχοντα δοθήσεσθαι καὶ προστεθήσεσθαι B bebant sibi eos lavari; huic illud di-
ἐπὶ τούτῳ εἶχον καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ εἰ καθαροί, cendum est: *Omni habenti dabitur*, & *Matth.* 25.
προσπίπτουσιν Ἰησοῦ τῷ καθαρίσαντι αὐτοὺς καὶ ὃ adijcietur; unde habentibus Discipulis 29.
νίπτῃν αὐτῶν τοὺς πόδας. ὅτι τοὺς μὴ λελουμέ- munditiem, Iesum, ut adijceret mun-
νους νίψων αὐτὸς, οὐ τοὺς μὴ ὅλως καθαρούς· ditiei illorum, illorum pedes etiam la-
ἀλλ' ὅτως ὡς τὰ αὐτὰ εἰπεῖν ὡδὶ νῦν ὅτως καθα- vare; illos alioqui non lavaturus, ni
ροὺς, καὶ γὰρ τις ἢ τέλειος ἐν ὑμῖν ἀνθρώπων, loti fuissent, atque omnino mundi: ita
τῆς * ἀπὸ σοῦ, ἵν' ὅτως ὀνομάσω, καθαρότη- * *Sept.* tamen ut dicamus neminem ex his qui
τος ἀπούσης, εἰς καθαρὸν οὐ λογισθήσεται· καὶ *Iudæi* isto modo sunt mundi, etiam si per-
τοῦτο ὑστερον ἐκτίθεμαι παροπτόντα μοι Β fectus sit inter homines, absente mun-
παραγορευθῆναι τὰ προτερα, σωζόντων ἡμῶν C ditia (ut ita loquar) Iesu mundum repu-
καὶ τὴν τάξιν τῶν παρεληλυθότων νῦν, ὡς προ- tandum esse. Et hæc quidem ultimo ex-
τερον μὲν ὀλίγην ῥυπωθείσας τὰς πόδας τῶν pono, quæ succurrerunt post priora supe-
μαθητῶν δεδεῆσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ νίψεως, rius dicta; servantibus nobis ordinem eo-
νυνὶ δ' ὅτι ἀφ' ὅλου ἔνιψε τὰς πόδας; rum quæ in mentem venerunt, & in-
ἐπὶ ἧσσον ὡς ἐν ἀνθρώποις καθαροὶ, ἀλλ' telligentiam: verbi gratia, cum prius
οὐχὶ ὡδὶ θεῷ· χωρὶς γὰρ Ἰησοῦ οὐδεὶς πῶποτε consperexerimus sordidatos pedes Dis-
* Χ καὶ θεῷ καθαρὸς γίνεται, * ἐν τῷ αὐτοῦ νομισθῇ cipulorum eguisse, ut à Iesu lavarentur;
ἀφ' ὅτου ὑπερηλείας αὐτὸν καθαρὸν πεποιηκέ- nunc idcirco illum illorum pedes laviſſe
ναι· τοῖς δ' ὡς ἐν ἀνθρώποις καθαροῖς ἤδη γε- dicimus, quia essent comparatione ho-
νημένοις, καὶ λουσαμένοις ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ βαπτίσματι, D minum mundi, sed non etiam apud
ἐν νενιμμένοις ἀπ' αὐτοῦ τοὺς πόδας, ἐνοικεῖν Deum; nec enim sine Iesu aliquis fit
καὶ τὸ ἅγιον δυνάτον πνεῦμα, ἐν ᾧ ὡς ἔνδυμα apud Deum mundus, etiam si coram se
ὅλῳ ὑφὸς δυνάμεως· ὁ μὲν οὖν πέτρος μὴ θεω- existimetur aliquis aliqua diligentia sei-
ρῶν τὸν λόγον τῆς βουλήματος Ἰησοῦ ἀρξαμένου psum mundum fecisse. Iam in his qui
νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ἐν ἐκμάσσειν hominum comparatione mundi sunt
τῷ λεντίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος, λέγει αὐτῷ· facti, quique loti sunt Iesu baptismo,
κύριε σύ μου νίπτῃς τοὺς πόδας; ἐπαπορητι- D quique etiam ab ipso lotos pedes
κῶς ἐν δυσπιστικῶς τοῦτο φάσκων. ὁ δὲ Ἰησοῦς habent, inhabitare potest etiam Spiritus
ἀπεκρίθη, ἐν εἶπεν αὐτῷ, διδάσκων ὅτι μυστή- sanctus, virtusque ex alto, ceu vesti-
ριον τοῦτο ἦν, τὸ· ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας mentum. Atque Petrus quidem non
ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα· τί δὲ ἦν ὃ ἐποίει E considerans rationem voluntatis Iesu,
νίπτων τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ὁ Ἰησοῦς; ἢ qui inceperat lavare pedes Discipulo-
εἰργάζετο ἀφ' τοῦ νίπτειν αὐτῶν τοὺς πόδας, rum, & abstergere linteo, quo erat
καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος, præcinctus, dicit illi: *Domine tu mihi lavas pedes?* dubitative, & veluti pu-
ὡσαύτως αὐτὸς, μιμούμενον αὐτὸν διαγελίσασθαι dore illum afficere volens, hoc dicens:
τὸ ἀγαθὸν; ὅτε γὰρ ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μα- *At vero Iesus respondit, & dixit illi:* *Ioh.* 13. 7.
θητῶν ὁ Ἰησοῦς, τότε οἶμαι πεπλήρωται ὃ περὶ *Quod ego facio, tu nunc nescis, scies au-*
τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ προφητικῶς εἰρημένον· *tem postea*; docens mysterium hoc esse.
ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν διαγελιζομένων τὰ Sed quid erat illud, quod faciebat Ie-
sus lavando pedes Discipulorum? An
operabatur lavando ipsorum pedes, &
abstergendo linteo, quo erat præcinctus, ipsos specioſos, cum futurum
esset, ut Apostoli bona evangelizarent?
Nam quando lavit pedes Discipulorum
Iesus, tunc opinor illud prophetice
dictum de Apostolis suis completum
fuisse: *Quam speciosi sunt pedes evangeli-* *Esa.* 52. 7.

zantium bona : quod si pedes Discipulorum lavans, pulchros eos facit ; quod dicturi sumus ingenerari à vera pulchritudine, his qui toti sunt baptizati à Iesu Spiritu sancto, & igni ? Proinde pedes evangelizantium bona pulchri facti fuerant, ut loti, & mundati, & absterſi Christi manibus, incedere possent per sanctam viam, atque iter facere per illum, qui dixit : *Ego sum via.* Solus enim, & omnis, cuius pedes laverit Iesus, viam perambulat hanc viventem, & ad Patrem ducentem. Nec capit hæc via pedes inquinatos, & pedes qui nondum sint mundi. Atque Moses quidem opus habebat solvere calceamentum ex pedibus suis, quoniam is locus ad quem pervenerat, & in quo stabat, terra sancta erat ; similiter Iesus Nave filius. At vero Iesu Discipuli, ut per hanc viventem, animatamque viam perambulent, tantum sunt contenti non habere calceos in via, quia hoc illis præcepit Iesus. Sed enim ad hanc ipsam viam conficiendam opus habebant lavari à Iesu, qui deposuit vestimenta : fortassis ut mundos illorum pedes existentes, mundiores faceret. Fortassis etiam, ut immunditiam, quam in pedibus suis habebant Discipuli, in suum ipsius reciperet corpus, mediante linteo eo quo solo præcinctus erat : fert ipse namque infirmitates nostras. Vide igitur quod lavaturus pedes Discipulorum nullum aliud tempus elegerit, nisi quando iam Diabolus immisisset in cor Simonis Iudæ Iscariotis, ut proderet eum, & quando facienda erat pro hominibus œconomia : ante hanc etenim non opportunum erat Discipulos habere pedes à Iesu lotos : quis enim loturus fuerat pedum illorum sordes intra hoc tempus usque ad passionem ? Sed ne tempore quidem passionis : neque enim alius erat Iesus, qui illorum lavaret pedes. Ac ne post œconomiam quidem : iam enim aderat hora Spiritus sancti ad Discipulos venturi iam factos mundos, & lotos habentes pedes, eosque promptos, & pulchros ad evangelizandum in Spiritu sancto bona. Tale igitur illud est : *Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea.* Quod ego lavem pedes vestros, nota est quod animarum vestrarum purificentur gressus, ut sint pulchri, evangelizaturis vobis bona, & mundis pedibus ingressuris in hominum animas. Hoc autem mysterium tu nunc nescis, quia nondum percipis

Ioh. 46. 6.

Matth. 10. 10.

A ἀγαθά · εἰ δὲ πόδας μαθητῶν νίπτων ὡραίους αὐτοὺς ποιεῖ, τί φήσομεν ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους ἐγίνεσθαι τοῖς ὑπὸ ἰησοῦ βαπτισαμένοις ὅλοις ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί ; ὡραῖοι δὴ οἱ πόδες ἐγένοντο τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά, ἵνα νιψάμενοι, καὶ καθηράμενοι, καὶ ἐκμαξάμενοι ἀπὸ τῶν χριστοῦ χειρῶν ἐπιβῆναι δυνηθῶσι τῆς ἁγίας ὁδοῦ, καὶ ὁδεύειν τὸν εἰπόντα τό · ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός · μόνος γὰρ καὶ πᾶς ὁ νιψάμενος τοὺς πόδας ἀπὸ τοῦ ἰησοῦ ὁδεύει τὴν

B ὁδὸν ταύτην τὴν ζῶσαν, καὶ φέρουσαν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ οὐ χωρεῖ ἡ ὁδὸς αὕτη πόδας μεμολυσμένους, καὶ τοὺς ἔτι μὴ καθαρούς · μωσῆς μὲν δὴν ἔδειτο ὑπολύσασθαι τὸ ὑπόδημα ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ἐπείπερ ἐφ' ὃν ἐφθάκει τόπον ἐν ᾧ εἱστήκει, γῆ ἁγία ἦν. ὁμοίως δὲ ὁ τοῦ ναυῆ ἰησοῦς · οἱ δὲ μαθηταὶ τοῦ ἰησοῦ ἵνα ὁδεύσωσι τὴν ζῶσαν καὶ ἔμψυχον ὁδὸν, οὐ μόνον ἀρκοῦνται τῷ μὴ ἔχειν ὑποδήματα κατὰ τὴν ὁδὸν, τοῦτο τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ ἐντειλαμένου τοῦ

C ἰησοῦ · ἀλλὰ γὰρ ἔδει πρὸς τὸ ὁδεῦσαι τὴν ὁδὸν ταύτην αὐτοῖς καὶ τὸ νίψασθαι ἀπὸ τοῦ ἰησοῦ ἀποθεμένου τὰ ἱμάτια, τάχα μὲν ἵνα καθαρούς * αὐτοὺς τοὺς πόδας ποιήσῃ καθαρωτέρους, τάχα δὲ ἵνα τὸν ἐν τοῖς ποσὶ τῶν μαθητῶν ῥύπον ἀναλάβῃ εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα διὰ τοῦ λεντίου, ᾧ μόνῳ περιεζωσμένος ἦν. αὐτὸς γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν φέρει · ὅρα γὰρ ὅτι μεγίων νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, οὐκ ἄλλον καιρὸν ἐπελέξατο, ἢ ὅτε ὁ διάβολος ἤδη βεβλήκει εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης, καὶ ἡ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔμεγε γίνεσθαι οἰκονομία · πρὸ γὰρ τούτου οὐκαιρὸν οὐκ ἦν νίψασθαι τοὺς πόδας ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ τοὺς μαθητάς. τίς γὰρ ἂν ὂν ἐν ᾧ μεταξὺ ἕως τοῦ πάθους ῥύπον τῶν ποδῶν αὐτῶν ἀπένιψεν ἄν · ἀλλ' οὐδὲ ἐν ᾧ καιρῷ τοῦ πάθους, ἄλλος γὰρ ἰησοῦς οὐκ ἦν ὁ νίπτων αὐτῶν τοὺς πόδας · ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν οἰκονομίαν · ἤδη γὰρ ὥρα τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιδημήσαντος τοῖς μαθηταῖς ἦν γενομένοις καθαροῖς καὶ νιψαμένοις τοὺς πόδας, καὶ

E ἤδη ἔχουσιν ἑτοίμους αὐτοὺς, καὶ ὡραίους πρὸς τὸ ἐν τῷ πνεύματι εὐαγγελίζεσθαι τὰ ἀγαθά · τοιοῦτον οὖν ἐστι τό · ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα, σύμβολόν ἐστι τὸ νίψασθαι ὑμῶν τοὺς πόδας ὑπ' ἐμοῦ, τοῦ καθαρθῆναι τὰς βάσεις τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἵνα γένωνται ὡραῖοι, μεγίστων ὑμῶν εὐαγγελίζεσθαι τὰ ἀγαθά, καὶ καθαροῖς τοῖς ποσὶν ἐπιβαίνειν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς · τοῦτο δὲ τὸ μυστήριον σὺ νῦν μὲν οὐκ οἶδας, ἅτε μηδέπω

* κ. ἐκτῶν

μηδέπω χωρὰν τὴν γνῶσιν αὐτῦ ὑγιεμονέστερον
ἐσομένην ἔν σοι, ἐπὰν νίψῃ τὼς πόδας ἀπ'
ἐμοῦ· μὴ ὃ τοῦτο γνώσῃ ἐν τῷ τότε σεμνύ-
νων, φωτιζόμενος τῇ καρδίᾳ σὺκ ὑγιαφερόντως
καὶ ἐσχάτος πάντων γνώσῃ· ταῦτα δὲ λέγοντος
τῦ πέτρου τῦ ἰησοῦ, ὁ μαθητὴς ἀποκρίνεται
σὺκ ὑπισημονικὴν ἀπόκρισιν, πλὴν φαντα-
σίαν ἐξαποστέλλοντα τῷ περὶ τὸν ἰησοῦν τιμη-
τικῶ καὶ σεβασμίᾳ, φαντασίαν διευθυσμένην·
ὅτι δίκαιον ἐπεὶ μὴ συμφέρουσα ἦν ὧ πέτρῳ ἡ
ἀπόκρισις αὐτῦ, σὺκ εἰᾶ αὐτὸν γνόντα ἀλη- B
θῆ ὁ ἦν ἐλάσσων ἀληθεύσαντα τῇ τῦ λέ-
γοντος περιπόντος ἑαυτῦ τῇ χρησότητι καλύων.
ὁ μὲν γὰρ πέτρος φησίν· ἐὰν μὴ νίψῃς μου τὼς
πόδας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἀπεφήνατο κρίνωνος
τῷ ἰησοῦ νίπτειν αὐτῦ τὼς πόδας τὸ μὴ νιφθῆσ-
θαι ὑπ' αὐτῦ, καὶ μὴ νιφθῆσθαι εἰς ὃν
ἀπαντῶν αἰῶνα· ὁ ὃ βλέπων λυσιτελέστερον
ἦν) ὃ ἐν τούτῳ φύσασθαι τὸν πέτρον ὃ ἀλη-
θεύσας αὖθις, ὑποδείκνυσι ὃ ἐν ᾧ μὴ δεῖν
ἀληθεύειν τοῦτο εἰρηκότα λυσιτελὲς φήσας· ἐὰν
μὴ νίψω σε σὺκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ· εἰ γὰρ C
οὕτω ὁ πέτρος ἔμαθεν, ἀπροφυτάλμως μὴν πάν-
μὴ νίψῃς μου τὼς πόδας εἰς ὃν αἰῶνα, ἢ ἀλη-
θεύων ἐν τούτῳ, μὴ ἔξεστί μοι τῷ ἰησοῦ μέρος,
ἔμαθε ὃ ἔχει μέρος μὴ ἀληθεύων, ἐφ' ᾧ φθά-
σας εἶπε περιττῶς, τί ἄλλο περιπλέκειν ἔχω,
ἢ μὴ ἀληθεύειν; ἵνα σὺκ τῷ ἀληθεύειν, ὃν
ποιήσας αὐτὸν μὴ ἔχειν μοι ὃ ἰησοῦ μέρος ψεύ-
στην αὐτὸν ἀποδείξαιμι, ἐν τῷ νίπτεσθαι
τὼς πόδας αὐτῦ. γέγραπται γάρ· πᾶς ἄν-
θρωπος ψεύστης· ὑγιαίνοντες δὲ ποτε χρησόμεθα D
τῷ ῥητῷ ὅτι ὃν περιττέτερον καὶ ἀκρίτως εἰ- Vide Not.
πόντων ποίησον, ὥσπερ αὖθις μὴ λυσιτελῆ ἐμ-
μένωσι τῷ κακῶς κεκριμένῳ· ὑποδεικνύοντες
γὰρ αὖθις ὅτι σὺκ ἔξεστι μοι μοι τῦ ἰησοῦ μέρος,
τὴν περιττὴν ἐν ἐπαγγελίᾳ τηρήσοντος φωνὴν,
διωκόντων δὲ ἀθετηθέντος τῦ περιφρονῆσαι ἐλ-
πίδα ἔχειν ἀγαθὴν, ἀποκόσμου αὖθις τῦ
ἐμμένειν τοῖς κακῶς κεκριμένοις, κἂν μὴ ὅρ-
κῳ ἀλλὰ πολλὴν περιττείαν ὃ τοιοῦτον ποτε
ἔχει· καὶ φήσομεν ὅτι ὥσπερ ὁ εἰπὼν πέτρος, E
ἐὰν μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς ὃν αἰῶνα, κω-
λύεται ἐμμένειν τῇ τῦ λεγομένου ὁμολογίᾳ, ἵνα
ἔχῃ μοι ὃ ἰησοῦ μέρος. ὕτως καὶ σὺ ὁ δῆτα
ἁμάρτων τὴν περιττέταν, καὶ ἀκρίτως ἐπαγ-
γειλάμενος πάλιν, βέλτιον αὖ * ποιήσας μετα-
νόησον ὅτι ὃ πάλιν περίξαι βλαβερώτερον ἀπὸ
τῦ ἐμμένειν τῷ κακῶς κρίνειν· ὑπισήσαντες
ὃ τῷ τε· ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ σὺκ οἶδας ἄρτι,

A cognitionem eius opportunius in te futuram, simulatque ego lavero pedes tuos; postea cognosces, dum hoc intelliges, illuminatus cognitione non parva, neque facile contemnenda. Cæterum hæc loquente Iesu Petro, Discipulis respondet responsum non peritum, sed sententiam proficiscentem quidem ab affectu, & erga Iesum honoris, & reverentiæ plenam, sed tamen quæ falleretur. Quocirca quoniam utilis Petro non erat eius responsio, non sinit eam ille veram esse, qui nocua utilitati dicentis, & vere eventura prohibet, pro sua bonitate. Atque Petrus quidem inquit: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, enunciavitque, cum Iesus illius pedes lavare decrevisset, nunquam futurum ut lavaretur ab ipso, ac ne hoc quidem ullo unquam seculo futurum; sed ille qui videbat Petro conducibilius esse, ut hac in re mentiretur, quam ut vera diceret, utilitatem ostendit in eo, quod non opus erat, ut qui hoc dixisset, vera loqueretur; dicens: *Nisi lavero te, non habebis partem mecum.* Atque equidem si Petrus, qui enunciarat: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, vera dicens hac in re non habiturus erat cum Iesu partem (alioqui habiturus mentiens) eo quod temerarie præveniens locutus fuisset, quid aliud agere opus erat, nisi mentiri? ne hoc, quod verum Petrus diceret, impedimento ipsi Petro esset, quominus haberet partem cum Iesu, qui ostendit illum mendacem lavando pedes eius: scriptum est enim: *Omnis homo mendax.* Oppor- *Psalm. 115.* tune autem utemur hoc dicto ad eos qui 11.
audacius, ac sine delectu id se facturos dicunt, quod minime illis conducat, præsertim si desistere nolint ab eo quod male promiserint; ostendentes enim illis qui nullatenus habituri sint partem cum Iesu, si vocem temerariam in promittendo servaverint, futurum vero ut bonam spem habere possint, si quod prius dixerant spreverint, abducemus eos à persistendo in his quæ male iudicassent, etiam si aliquando cum iuramento tale fiat, propter multam temeritatem. Dicemusque, ut prohibetur Petrus, qui dixit: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, persistere in eo quod dixerat, ut habeat partem cum Iesu, sic tu qui peccasti propter temeritatem, atque etiam promisisti, nullo delectu melius facturus sis, si desistens à permanendo in hoc quod male iudicasti, ad hoc agendum quod magis est consentaneum transeas. Qui autem hoc dictum observaverint: *Quod ego facio, tu nunc nescis,* *Iohan. 1.*

ſcies autem poſtea, & illud: *Niſi lavero te, non habes partem mecum*, nolentes illud, huicque ſimilia ad mores referre, pudefacti admittant talem Evangelicarum diſputationum formam, vel nolentes oſtendant, qui conſentaneum eſſet, ſi propter venerationem (ut iſti dicturi ſunt) qua Ieſum proſequebatur Petrus, dicebat: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, Petrum à magiſtro audire, ſic non habiturum ſe partem cum Filio Dei, perinde ac maximo peccato obnoxium, quod ſui pedes ab ipſo loti non fuiſſent. Nam dicere, ſi hoc delictum commiſeris, non habebis partem mecum, locum habet, id quod dicitur de peccatis apertis. At vero dicere: *Niſi lavero te, non habes partem mecum*, haudquaquam eſt conſentaneum, ſi (quod nefas eſt dictu) magiſter videtur reſpondiſſe, quod eſt abſurdiſſimum, Diſcipulo Petro ipſum honoranti, præbere nolenti pedes ſuos lavandos ab eo qui ſtatuerat lavare pedes ipſius manſuetiſſime. Hanc ob cauſam præbeamus pedes noſtros Ieſu etiamdum ſurgenti à cœna, & ponenti veſtimenta, & linteum accipienti, & præcingenti ſe, & mittenti aquam in pelvim, & incipienti lavare pedes noſtros, non ſecus atque ſi eſſemus ſui Diſcipuli, & extergere linteo, quo præcingitur noſtri cauſa, factus in medio noſtri, tanquam qui miniſtrat. Nam niſi hoc fecerimus, non habebimus partem cum eo, neque erunt pulchri pedes noſtri: præſertim cum æmulemur charismata meliora, volentes inter eos annumerari, qui bona evangelizant. Cæterum quando liberior eſt Petrus in loquendo importune rogatus pedes ſuos præbere Ieſu, cum audiſſet: *Niſi lavero te, non habes partem mecum*, menſuras petitionis eius vult ſuperare, non tantum ſolos pedes à Ieſu lavandos exhibens, verum etiam manus, quas non amplius Ieſus lavari volebat, cum panem comederent, deſpiciens eos qui dicerent: *Diſcipuli tui non abluunt manus, cum panem edunt.* Exhibuit etiam, præter manus, caput, quod non amplius volebat Ieſus lavari; quippe quia in eo imago, & gloria Dei jam eſſet: ſufficit enim nobis, ſi eo pervenerimus, ut occaſionem habeamus æque ac Diſcipuli, præbendi illi pedes, quos ſolos lavat, & abſtergit: quod qui lotus ſit, non opus habeat lavari, ſed ſit mundus totus: quod ſi quis non eſt mundus totus, is ſe non lavit. Sed quærat aliquis, ſi lotus non opus habet lavari, ſed eſt mundus

Mat. 15. 2.

γνώσῃ ὕ μετ' ταῦτα, ἐν τῷ· ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ, οἱ μὴ βουλόμενοι τοῦτο, καὶ τὰ τοιαῦτα τοιαύτα πλήσια ξυνολογῆσαι, ἀδεεῖς τοιαύτα δεξάσθωσαν ὃ ποιῶν εἶδος τῆς εὐαγγελικῆς ἐξετάσεως, ἢ μὴ βουλόμενοι δηκνύτωσαν πῶς εὔλογόν ἐστι ὃν, ὡς δὴ εἰκὸς λέγοιεν, ἀφ' σεβασμὸν τοῦ ἰησοῦ εἰπόντα· ὐ μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα, τοῦ διδασκάλου ἀκοῦσαι, ὡς ὁρᾶ ὐκ ἔξει μέρος μετ' ἐμοῦ ὑὸ τοῦ θεοῦ, ὡς ἀφ' μέγιστον ἁμάρτημα, ὃ μὴ νενίφθαι τοὺς πόδας ὑπ' αὐτοῦ· ὃ μὲν γὰρ· ἐὰν τοῦτο τὸ παράπτωμα ποιήσῃς, ὐκ ἔξεις μέρος μετ' ἐμοῦ, χώραν εἶχε λεγόμενον περὶ τῶν φανερῶς ἁμαρτημάτων· ὃ δέ· ἐὰν μὴ νίψω σε, ὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ, ἀδαμῶς ἔχει ὃ εὔλογον κεῖ ἐστιν ἐν ᾧ τοὺς σωματικοὺς πόδας μὴ ἠθεληκέναι νίπτεσθαι ὃν πάθος * νίπτειν· τοὺς αὐτοῦ τοὺς πόδας ἠμερώτατα, ἃ, ὅταν ἐγὼ ὑμῖν λέγω, ὁ διδάσκαλος δόξῃ ἀποκεκρίσθαι τῷ ἡμῶν αὐτοῦ μαθητῇ, ὅταν ὅστις ἀποπτώματον· ἀφ' τοῦτο παρέχωμεν τῷ ἰησοῦ τοὺς πόδας ἡμῶν καὶ νῦν ἐγειρομένῳ ὐκ ἐν δείπνῳ, ἐ πήνη τὰ ἱμάτια, καὶ λαμβάνοντι λέντιον, καὶ ἀφ' ζωννύντι ἑαυτὸν, καὶ βάλλοντι ὕδωρ εἰς ὃν νιπτῆρα, καὶ ἀρχομένῳ νίπτειν τοὺς πόδας ἡμῶν ὡς μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ, ᾧ δὲ ἡμῶν γυμνούμενος ἐν μέσῳ ἡμῶν ὡς ἀφ' κονᾶν ἀφ' ζώννυται· ἐὰν γὰρ μὴ ποιήσωμεν ὅτο, ὐκ ἐξόμεν μετ' αὐτοῦ μέρος, οὐδὲ ὡραῖοι ἐσόμεθα οἱ πόδες ἡμῶν, καὶ μάλιστα ὅτε ζηλοῦντες τὰ μείζονα χαρίσματα θέλομεν ἐγκαταριθμεῖσθαι τοῖς εὐαγγελιζομένοις τὰ ἀγαθά· πλὴν ὅτε θρασύτερός ἐστι πέτρος ἀκούσας τό· ἐὰν μὴ νίψω σε, ὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ, αἰτούμενος ἐν ᾧ ἐπιδράττεσθαι τοὺς πόδας τοῦ ἰησοῦ, ὑπερβάλλει ἐθελῆσαι τὰ μέτρα τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ, ἐ παρέχει νιφθησομένους ὑπ' αὐτοῦ ὐκ τοὺς πόδας μόνους, ἀλλ' ἤδη καὶ τὰς χεῖρας, ἃς ὐκ ἔτι νίπτεσθαι ὁ ἰησοῦς ἤθελεν, ὅτε ἄρτον ἐσθίουσι, καταφρονῶν τῶν λεγομένων, ὅτι οἱ μαθηταί σου ἃ νίπτονται τὰς χεῖρας, ὅταν ἄρτον ἐσθίωσι· καὶ τοίνυν τὰς χεῖρας τοῦ κεφαλοῦ, ὧν οὐδὲ καταλύπτεσθαι ἐπὶ ἰησοῦς ἐθέλετο, ἐφ' ᾗς ἡ εἰκὼν ἐ ἡ δόξα ἤδη ἐν τῷ θεῷ· ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν, ἐπὰν ἔλθωμεν εἰς τοῦτο, τοῖς ὑ ἰησοῦ μαθηταῖς χαρᾶ, ἃ τοὺς πόδας αὐτοῦ παρέχειν νίπτοντι, ἐ ἐκμάσσοντι μόνους. ὁ γὰρ λελουμένος ὐκ ἔχει χρείαν νίπτεσθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. εἰ δέ τις μή ὅστιν ὅλος καθαρὸς, ὐκ ἐλύσατο· ζητήσαι δέ τις ἂν εἰ ὁ λελουμένος ὐκ ἔχει χρείαν νίπτεσθαι, ἀλλ' ἔτι

καθαρὸς, ἀλλ' οὐχὶ πάντες· ἦν γὰρ καὶ ὁ Ἰούδας ἐν αὐτοῖς. Ἐπεὶ οὖν ἐλελουμένοι ἦσαν οἱ μαθηταὶ καθαροὶ, ὡς λελουμένοι, πῶς βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ὁ Ἰησοῦς; εἰς τοῦτο δὲ καὶ παρελάβομεν μὲν ὀλίγα μέρη εἰρήκαμεν, καὶ νῦν ἐκείνοις τοῦτο προσθήσομεν, ὅτι χρείαν ἔχομεν, ὅτι τῶν ἀναγκαίων, ὧν ἄνευ ἀδύνατόν τινας ἢ δυνατὸν), πεπείκαμεν, ὡς τὰ ἐν σωματικοῖς εἰπεῖν χρείαν ἔχειν ὃν ἄνθρωπον ὑπὸ πλειόνων, ἀλλὰ τούτων μόνων περὶ ὧν φησιν ὁ παῦλος· ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. τὰ δὲ εἰς πλοῦτον, καὶ τρυφὴν συμβαλλόμενα οὐ περιουσίας τῆς εὐπορηκόσι περιεῖναι, ἀλλ' ὡς χρείαν, καὶ οὐκ * ἄνευ, ἀλλ' ὡς περισσά· ὅτι τοίνυν καὶ ὅτι τῶν ἡμετέρων χρεία μὲν ἡμῖν τῆς εἰσαγόντων εἰς ζωὴν, καὶ ποιούντων ἐν τῷ λέγειν· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή· τὰ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, περὶ ὧν λέγομεν· καταψύχουσιν τὸ κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου, καὶ ὅσα τοιαῦτα καὶ ὅτι τοῦ μὲν δεῖσθαι τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ πλοῦτον, τὸ δὲ δόξαν, τὰ ἐν τῇ ἀριστερᾷ τῆς σοφίας, καὶ τὸν εἰπόντα· μῆκος γὰρ βίου, ἐν τῇ ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς. ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος, καὶ δόξα, ὑπὲρ τοῦ χρείαν ἔχει λεχθέν αὖ· καὶ μήποτε τοιοῦτόν ἐστι τὸ, μὴ δύνασθαι, νίπτασθαι τοὺς πόδας ὑπὸ τοῦ τελικοῦ διδασκάλου καὶ σωτῆρος. τὸ γὰρ χάρισμα τοῦ θεοῦ ὑπερπαίει πολὺ χρείαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἐν δόξῃ ἡλίου, ἢ σελήνης, ἢ ἀστέρων ἐν τῇ ἱερᾷ τῆς νεκρῶν ἀναστάσῃ· οὐκ ἔχει μὲν χρείαν ὁ καθαρὸς, ὁ λουσάμενος, νίπτασθαι. νίπτεται δὲ καὶ τὸ πεποδεδεμένον, ἐπεὶ τῆς ἔχοντι πόθεν προσπέπτωκεν, καὶ ὡς ὁ ἰωάννης φησι· ὁ ὁ καθαρὸς καθαρισθήτω ἔτι, καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω· ὃ δὲ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἁ, ᾧ ὑπεφέρε) τὸ· ἀλλὰ πάντες, πλὴν τοῦ ἰσκαριώτου, ἤδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτὸν, ἤδη ὄντα ὁ καθαρὸν· προσῆκον μὲν ὂν περὶ τὸ πλοῦτον οὐκ ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅπου κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον ἔχων τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. ὕστερον δὲ ἐπεὶ δεῖπνον γινομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν Ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης, οὐκ ἀπώσατο ὁ ἐβεβλημένον· διὸ καὶ οἱ μὲν λελουμένοι καθαροὶ ἔνδικα, ἐπ' ἐγένοντο καθαρώτεροι, νιπτόμενοι τοὺς πόδας ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ. ὁ δὲ ἤδη μὴ καθαρὸς ἰούδας, ὁ ῥυπρὸς γὰρ, φησὶ, ῥυπωθήτω ἔτι, γέγονε ῥυπρώτερος, καὶ ἀκάθαρτος, ὅτε μετὰ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν ὁ σατανᾶς· ὅτε οὖν ἔνιψε

dus, & erant Discipuli Iesu mundi, tanquam loti, quomodo mittit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes Discipulorum Iesu? Cæterum hac de re cum supra disseruerimus ex parte anticipantes, nunc etiam hæc illis addemus, nimirum hæc verba, Opus habemus, posita esse de rebus necessarijs, sine quibus aliquis vivere non potest; ut si dicamus in rebus corporalibus hominem non pluribus opus habere, sed his solum quæ dicit Apostolus: *Habentes* 1. Tim. 6. 8.
cibum, & operimentum, his contenti sumus: quæ vero ad divitias, & delitias conferunt, ex abundanti mollibus, & delicatis superesse, non tanquam necessaria, & sine quibus non possint vivere, sed tanquam superflua. Sic igitur & divinioribus opus quidem nobis est introducentibus ad vitam, hisque quæ faciunt in eo nos esse qui dicit: *Ego sum vita*; quæ vero sunt supra hæc Ioh. 11. 25.
de quibus dicitur: *Delitiare in Domino,* Psalm. 36.
& dabit tibi petitiones cordis tui, & quæcunque considerantur propter paradisum delitiarum, & propter divitias, & propter gloriam, quæ sunt in sinistra sapientiæ, juxta dicentem: *Longitudo* Prov. 3. 16
vitæ, & anni vitæ in dextera eius: & in sinistra eius divitiæ, & gloria, supra necessitatem esse dicentur. Ac fortasse tale est, cum alicuius, qui lotus fuerit, lavantur pedes à tali magistro, ac Servatore: nam donum Dei excellit necessitatem, quemadmodum etiam esse in gloria Solis, vel Lunæ, vel astrorum, in sacra mortuorum resurrectione; atque qui mundus est quidem, & lotus, opus non habet, ut lavetur, sed lavatur propter illud, quod superius assignavimus: nimirum quod *Omni* Matth. 25.
habenti dabitur, & adijcietur; ut etiam 29.
inquit Iohannes: *Mundus mundetur ad-* Apoc. 22.
huc, & sanctus sanctificetur adhuc. Cæ- 11.
terum illud: *Vos mundi estis*, refertur ad undecim, cui subjungitur illud: *Non omnes*, propter Iscarioten; noverat enim eum, à quo tradebatur, non esse mundum, primum quidem, quod pauperes illi non essent cnæ, fur cum esset, & quod marsupium habens, quæ immittebantur auferret; deinde quod cœna facta eum iam Diabolus immisisset in cor ipsius Iudæ Simonis Iscariotæ, ut proderet Iesum, non *reputet * Scr. f. repellentem. Quocirca loti undecim etiam mundiores facti fuere, cum illorum pedes laviſſet Iesus: & Iudas non mundus (*Sordidus* enim inquit *sordescat adhuc*) factus est sordidior, & immundior, quando post bucellam intavit in illum Satanas. *Postquam ergo* Ioh. 13. 12.
& seq.

lavit pedes eorum, receptisque vestibus suis iterum accubuit, dixit eis: [Scitis quid fecerim vobis?] Vos vocatis me magistrum, ac Dominum, & bene dicitis, sum etenim; si ergo lavi pedes vestros Dominus, & magister, vos quoque debetis invicem alij aliorum lavare pedes: exemplum enim præbui vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, vos quoque faciatis. Probabile est eos qui considerassent magnitudinem potentiæ Iesu, quique intellexissent quid factum fuisset à Iesu, qui lavavit pedes Discipulorum, ut ultimas, ac viles ipsorum partes, ac corpora humi versantia, quorum nota erant illa corpora, mundaret, admiratos opus è lavatione proveniens, haudquaquam ausuros fuisse rem talem etiam ipsos facere, tenuiores se esse existimantes, quam qui possent lavare pedes interiores, & occulti hominis, vel eorum qui hæc amplectuntur Dei dogmata, nisi Iesus per ea quæ expositа sunt, ad hoc adhortatus fuisset eos, figura cœnantis reassumpta, quando docturus erat, ea quæ dicuntur ad eos qui iam cœnarant. Atque summa quidem austeritate, orationeque ad admonendum maxime accommodata (quo agnoscerent quod actum fuerat) dictum est: *Scitis quid fecerim vobis? Scitis*, autem verbum per interrogationem legendum est, ut ostendat rei gestæ magnitudinem; vel imperantis modo, *Cognoscite*, ad excitandum illorum intelligentiam, qua illum cognoscerent perpendentes quid gestum fuisset. Summa autem magistri auctoritate, summaque animi intentione persuadendi illos, dictum est: *Vos vocatis me magistrum, ac Dominum, & bene dicitis, sum etenim; si ergo ego lavi pedes vestros magister, & Dominus, & vos debetis alij aliorum lavare pedes.* Lavit quidem Iesus Discipulorum pedes, quatenus eorum magister; pedesque servorum, quatenus Dominus erat. Doctrina enim purgatur pulvis qui ex terra, rebusque mundanis contractus non ad aliud pertingit, quam ad extremas, infimasque partes Discipulorum. Dominatione vero principatum, & potestatem habentis, abijciuntur ea quæ pedes inquinant eorum qui adhuc vel vulgare, ac qualecunque inquinamentum suscipiunt, quia etiam non habeant spiritum servitutis. Nec ullus cordatus dicturus est Iesum, quatenus ostium, vel quatenus pastor, vel quatenus medicus est, Discipulorum, & servorum, lavare pedes. Ego vero arbitror, quoniam Discipulorum pedes necessitatem recipiunt, ut à magistro la-

Hæc à Ferrario præmissa supplenda.

τὰς πόδας αὐτῶν, καὶ λαβὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀναπεσὼν, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς· γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; φωνεῖτε με, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. εἰ οὖν ἔγω ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε· εἰκὸς τὴν νοήσαντας ὁ μέγεθος τῆς ἰησοῦ δυνάμεως, καὶ συνέντας τί πεποίηκε, νίψας τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ἵνα καὶ τὰ τελευταῖα, καὶ τὰ τυχόντα αὐτῶν καθάρῃ ἀποπλύσας, καὶ τὰ τῇ γῇ ὁμιλοῦντα σώματα, ὧν ἰῶ τὰ σώματα ἐκεῖνα σύμβολον, θαυμάσοντας ὁ ἐν τῇ νίψει ἔργον, οὐκ ἂν τολμῆσαι καὶ αὐτοὺς ὁ τηλικοῦτο ποιῆσαι, μικροτέρους εἶναι νομίζοντας ἑαυτοὺς τοῦ νίπτειν τοὺς πόδας τοῦ ἔσω, καὶ ἐν κρυπτῷ ἀνθρώπου, ἢ τῶν τὰ αὐτὰ ἀποδεχομένων τοῖς θείοις δόγμασιν, εἰ μὴ ὁ ἰησοῦς ἅψῃ τῶν κειμένων ὅπῃ τοῦτο αὐτοῖς ποιητέον ἔκρινε, ὁ σχῆμα τῆς ὑπηρέτου, ὅτε διδάσκειν αὐτοὺς ἤμελλε δειπνήσαντας τὰ λεγόμενα, φιλαλήθων· δυσωπητικώτατα μὲν γὰρ, καὶ ὅτι τῷ γνῶναι τῶν γινομένων ποιητικώτατα λέλεκται τό· γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; ἐφ' ὅτοι ἐρωτηματικῶς ἀναγνωστέον, ἵν' ἐμφαίνηται τοῦ γινομένου ὁ μέγεθος. ἢ ποιητικῶς, ἵνα αὐτῶν διεγείρῃ τὸν νοῦν εἰς ὃ ἅψῃ τῆς ὑπερεχούσης τῷ ἔργῳ λαβεῖν αὐτοὺς τῷ γνῶσιν· διδασκαλικώτατα δὲ μᾶλλον τῆς δυσωπητικῆς λέλεκται τό· ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· ὁ μὲν ἰησοῦς ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ἢ διδάσκαλος ἀπὸν, καὶ τοὺς πόδας τῶν δούλων, ἢ κύριος ὢν· διδασκαλία γὰρ ὁ ἀπὸ γῆς καὶ τῶν κοσμικῶν περιμάτων κονιορτὸς, φθάνων οὐκ ὅπῃ ἄλλοτι, ἢ ὅπῃ τὰ τελευταῖα, καὶ τὰ κάτω τῶν μαθητῶν, ἀπικνεῖται, ἀλλὰ καὶ τῇ κυριότητι τῶν ἐχόντων ἐξουσιάζοντος τῶν, ἅψῃ ὁ ἐπιέζων ὁ τῆς δουλείας πνεῦμα, καὶ τὸν τυχόντα μολυσμὸν ἐπιδεχομένων, τὰ μολυνόντα τοὺς πόδας ἀποβάλλεται· καὶ οὐκ αὖ τις βυθρωνᾶν λέγῃ, ἢ ῥύπα ᾖδῃ, τὸν ἰησοῦν, ἢ ἢ πεμμὺν, ἢ ἢ ἰάσεις, νίπτοντα τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ δούλων· ἐγὼ δ' ἡγοῦμαι ὅτι ἐπαναδέχονται ὁ δεῖσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ διδασκάλου νίψεως οἱ πόδες τῶν μαθητῶν.

ἐπαναδέχονται] ἐπιδέχονται

τῶν, ὅσον οὐδέπω εἰλήφασι τὸ ἀρκετὸν, ἀλλ' ἔτι λείπουσιν εἰς τὸ· ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ· καὶ τοῦτο τέλος ὄντι τοῦ θεοῦ τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ ἢ διδάσκαλον, ποιῆσαι τὸν μαθητὴν ὡς ἑαυτὸν, ἵνα μηκέτι δέηται τοῦ διδασκάλου ἢ διδάσκαλος, εἰ μὴ ἄλλως αὐτοῦ δεήσεται· ὡς γὰρ τέλος τοῦ ἰατροῦ, ὃ χρήζουσι μὲν οἱ κακῶς ἔχοντες, ἀχρείῳ δὲ ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, τὸ παῦσαι τοὺς κακῶς ἐχοντας ἀπὸ τοῦ κακῶς ἔχειν, ἵνα μηκέτι αὐτοῦ χρήζωσιν, οὕτω τέλος διδασκάλου τοιοῦτον τῷ μαθητῇ τὸ λεγόμενον ἀρκετὸν ἐν τῷ· ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ· ἀεὶ γὰρ σωτῆρος ὄντος κυρίου, ἀπόδειν πλεῖόν ἐστιν ἰδεῖν παρὰ τοὺς ἄλλους κυρίους, μὴ βουλομένους ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος, ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ· τοιοῦτος δὲ ὁ τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος, καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ υἱός· κύριος γὰρ ὤν, ἐνηρμάζετο τοῖς δούλοις δουλεύσαι ὡς ὁ κύριος αὐτῶν, ὅτε οὐκέτι ἔζησι τὸ πνεῦμα τῆς δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλὰ λήψονται τὸ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας ἐν ᾧ κράζουσιν, ἀββᾶ ὁ πατήρ· πρὶν οὖν γένωνται ὡς ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος, δέοντας τοῦ νίπτειν τοὺς πόδας, ὡς ἐνδεῆ τοῦ μαθητοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῆς δουλείας ἔχοντες εἰς φόβον· ἐπεὶ δέ τις αὐτῶν καὶ ὁ ἀρκετὸν ᾖ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ, γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ, τότε μιμήσασθαι δυνήσεται τὸν νίψαντα τοὺς πόδας τοῦ μαθητοῦ, καὶ νίψαι τοὺς πόδας τοῦ μαθητοῦ ὡς ὁ διδάσκαλος, ὃν ὁ θεὸς ἔταξεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τοὺς προφήτους χώραν ἐν αὐτῇ ἐπιλαχόντας ἀποστόλους, καὶ δευτέρους προφήτας· εἰ δὲ τὸ· σὺ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις, φθάνῳ δυνάσθαι ὑπὲρ τοὺς ὑστερεστέρους, καὶ τὸ· γένου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, ὑπὲρ τοὺς ὡς ὁ ἰακὼβ κρείττονας, δῆλον ὅτι γλυκύμυθος ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος νίπτῃ τοὺς πόδας τοῦ δουλεύοντος τῇ παρ' αὐτῷ διδασκαλίᾳ· ἐπεὶ τὸ· ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ· οὐκ ἀξιῶ μηδὲν ἔχειν βαθύτερον, καὶ ὑπὲρ τὸ ὑπὸ τῶν πολλῶν νενομισμένον. οὐ πᾶσι γὰρ τοῖς λέγουσι, κύριε, κύριε, λεχθήσεται ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ τὸ· ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· οὐ καλῶς οὖν λέγουσι, κύριε, οἱ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ φήσοντες, κύριε, κύριε, οὐκ ἐν τῷ ὀνόματί σου

ventur, nondum percepisse quod illis esset satis: sed etiamnum procul abesse ab illo dicto: *Sufficit Discipulo, si sit similis præceptori ipsius.* Atque hic profecto finis est magistri erga Discipulum (quatenus magister est) facere Discipulum sui similem, ne in posterum egeat magistro: sed ut etiam ipse sit magister, quo alius egeat. Vt enim finis medici (quo egent qui male habent, non qui validi sunt) est sanare male habentes ab ægritudine sua, ne in posterum opera eius egeant; sic finis magistri est Discipulo acquirere illud quod ἀρκετόν, [hoc est sufficiens] dicitur, ut cum Discipulus id habuerit quod sibi sufficit, sit similis præceptori ipsius. At vero quod ad Seruatorem nostrum attinet existentem Dominum, cernere est eum ex se longe plus existere, quam alij Domini; nolentes Discipulos esse sicut magistros suos, vel seruos sicut dominos. Talis igitur est ille filius paternæ bonitatis, & caritatis eius. Dominus enim cum sit, operatus est, ut sint serui sicut eorum Dominus; quando scilicet non amplius habebunt spiritum seruitutis iterum in timore, sed accipient spiritum adoptionis, per quem clamabunt Abba pater. Attamen, antequam fiant sicut magister, & Dominus, opus habent perinde ac Discipuli indigi, ut sui laventur pedes, & quasi adhuc seruitutis spiritum in timorem habentes. At vero simulatque aliquis ex his habens quæ Discipulo sufficiant, ut sit sicut magister eius, & seruus sicut Dominus, eo peruenerit, ut sit sicut magister suus, & Dominus suus, tunc imitari poterit eum qui lauit pedes Discipulorum; Discipulorumque pedes lauare, sicut magister quem Deus in Ecclesia ordinauerit post Apostolos, qui in ea primum sortiti sunt locum, ac post Prophetas, qui secundum. Sin vero dictum hoc: *Fratri tuo seruies*, referri potest ad eos quibus magis deest & illud: *Esto Dominus fratris tui*, ad eos qui Iacob instar sunt præstantiores, perspicuum est seruum qui factus fuerit sicut Dominus, lauare pedes eorum qui seruiunt doctrinæ, quam penes se habet. Quoniam non existimo dictum hoc: *Vos vocatis me magistrum, & Dominum, & bene dicitis, sum etenim*, nihil omnino habere profundum, ac supra multorum intelligentiam, quandoquidem non omnibus qui dicunt, Domine, Domine, dictum fuerit à Iesu: *Vos vocatis me Dominum, ac magistrum, & bene dicitis.* Neque enim bene dicunt illi, qui in die illa

Matth. 10. 25.

Matth. 9. 12.

Rom. 8. 15.

Gen. 27. 40. Gen. 27. 29.

Ioh. 13. 13.

dicturi sunt; Domine, nonne nomine tuo

Matth. 7. 22; 25. Luc. 13. 26. 27. edimus? & nomine tuo bibimus? & nomine tuo dæmonia ejecimus? & virtutes multas fecimus? proinde dicet Iesus. Discedite à me; nunquam vos novi, quia operarij estis iniquitatis. Quæ verba, nempe, Discedite à me, non illis dixit qui bene dicunt, Domine Domine. Quinetiam hoc dictum: *Nõ quisquis mihi dicit, Domine, Domine, intrabit regnum cœlorum*, palam docet non omnem dicentem, Domine, Domine, testimonium habiturum ab ipso, sicut nunc Apostoli, quibus dixit: *Bene dicitis; sum etenim.* Vere enim vitium non amplius eis dominabatur, sed λόγος [id est ratio:] & ut generatim dicam, Dominus, hoc est uniuersa animata, & vivens virtus. Quinetiam si

1. Cor. 12. 3. *Nullus potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto*, & consideremus quid sit dicere hoc in loco, Dominus Iesus; qui dicit, Dominus Iesus in Spiritu sancto, bene dicit. An vero qui bene dicit, is omnino dicat etiam in Spiritu sancto, tu quæres, propter illud: *Et bene dicitis*, quod nunc examinatur

Ioh. 7. 39. cum illo dicto: *Nondum erat Spiritus datus, quia nondum esset Iesus glorificatus*; illius itaque qui sincere, & ex animo servit filio Dei, officium est bene dicere, Dominus Iesus, cum ad Discipulum æque pertineat huius instar dicere, magister, ad quem ipse respondeat, Sum etenim id, quod alioquin dicturus non fuerat Iesus servienti peccato, & Discipulo mendaciorum. Contingit attamen sanctum quoque opus habere, ut sibi laventur pedes: quoniam requiritur etiam à vidua, quæ connumeratur in honorem Ecclesiasticum, an inter alia, sanctorum quoque pedes laverit. Nam ridiculum existimo affigi literæ, viduamque hæc omnia (ut ita dicam) habentem, quæ sanctam delineent viduam, hacque una re carentem, non conjungi honori Ecclesiastico, cum ipsa frequenter mediantibus ancillis, & vernis prudenter egerit tempore quo abundabat, habebatque opportuna, quibus beneficium conferret hospitibus, atque etiam his, ut generatim dicam, qui opus habebant, ut ab ea perciperent aliquid officij humani. Nec mireris si tibi exponendum

1. Tim. 5. 19. sit anagogico sensu hoc dictum: *Si sanctorum pedes lavit*, cum anus jubeantur pari ratione cum Presbyteris honesta docere. Vide vero an non etiam operosum sit cuilibet Discipulo volenti implere mandatum dicens: *Et vos debetis alij aliorum lavare pedes*, si velit corporales, ac sensibiles fratrum pedes lavare, ceu opus debitum, ut fi-

A ἐφάγομεν; καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐπίομεν; & ἐν τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ δυνάμεις πεποιήκαμεν; Φήσει γοιῦν ἀδῆις ὁ ἰησοῦς, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς, ὅτι ἐργάται ἔστε ἀδικίας· οὐκ ἀν δὲ λέγοιεν ἀδῆις καλῶς ὃ, κύριε, κύριε, εἶπε τό· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ πᾶς ὁ λέγων μοι, κύριε, κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, πρίσπιον ὅτι ὁ πᾶς ὁ λέγων, κύριε, κύριε, μαρτυρηθείη ἂν ὑπ' αὐτῶν, ὡς νῦν οἱ ἀπόστολοι πρὸς ἃς εἶπε, καλῶς B λέγετε, εἰμὶ γάρ· καὶ οὐ ἀληθῶς κακία μᾶλλον αὐτῶν οὐκ ἔτι κυρία ἦν, ὁ λόγος δέ· καὶ ἁπαξαπλῶς κύριος ἡ πᾶσα ἔμψυχος, & ῥίζα ἀρετή· ἀλλὰ ἢ εἴπωμεν οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριος ἰησοῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, & νοῶμεν ἐν τούτῳ τί ὅτι ὃ εἰπεῖν, κύριος ἰησοῦς, ὁ ἐν πνεύματι ἁγίῳ λέγων, κύριος ἰησοῦς, καλῶς λέγει· εἰ ἦ καὶ ὁ καλῶς λέγων, πιστὸς ἐν πνεύματι ἁγίῳ λέγει, ζητήσεις ἴσως ὃ νῦν· C καὶ καλῶς λέγετε, σωιεξεταζόμενον ὦ· ὅπου γὰρ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἰησοῦς ἅπω ἐδεδόξαστο· γνησίως οὖν δουλεύοντος τῷ λόγῳ ἔργον ἐστὶ τὸ καλῶς εἰπεῖν, κύριος ἰησοῦς, καὶ τὸν αὐτάλογον τούτῳ μαθητὴν ὃ καλῶς εἰπεῖν τῷ σωτῆρι τό· ὁ διδάσκαλος· περὶ οὗ λέγοιτ' ἂν ὅ, εἰμὶ γάρ, οὐκ ἂν λεχθησόμενον ὑπὸ τοῦ λόγου τῷ δουλεύοντι τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ τῷ μαθητευομένῳ τοῖς ψεύδεσι· πλὴν καὶ ἄμοιρον ὄντα ἐνδείχεται διὰ τῆς νίψεως τῶν ποδῶν· ἐπεὶ & ἡ καταλεγομένη D εἰς ἐκκλησιαστικὸν τιμὴν χήρα ἐξετάζεσθαι μὴ τῶν ἄλλων καλῶν καὶ ἐν τῷ, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψε· γέλοιον γὰρ οἶμαι τυγχάνειν ὅ φησι ὅτι τὰ ῥητὰ, καὶ φέρε εἰπεῖν τὴν ἔγγυσθαι πρώτα τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν ἁγίαν χήραν, καὶ τούτῳ μόνῃ λήγεσθαι, μὴ καταστέλλεσθαι εἰς ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν, πολλάκις ἂν παιδίσκων καὶ οἰκετῶν φιλοφρονησαμένην, ἐν ᾧ καιρῷ * ὕπερθε, καὶ εἶχε τὰ ὑπάρχοντα, τοὺς ξένους, ἢ * χ. ἐν τοῖς τοὺς ἁπαξαπλῶς δεομένους τῆς φιλανθρωπίας τι ἔργον· ἀπ' αὐτῆς παθεῖν· καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ αἰσχύνει σε ἐφ' τό· εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, ὅπως κελεύων * ἀνάλογον τοῖς πρεσβυτέ- * χ. κατ' ἐξοχὴν ροις, πρεσβυτέραις ἦ), καὶ καλοδιδάσκαλοι· ἔσται ἃ ὅ εἰ μὴ καὶ ἐργαῶδές ἐστι ὃ πνεῦμα ὑπηνέκ μαθητευόμενον τῷ χριστῷ, θέλοντα πληρῶν τὸν λέγοντα ἐντολήν· καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας, ὡς ὀφειλόμενον ἔργον ἐπέλθῃ ποιεῖν ὃ νίπτων τοὺς σωματικοὺς καὶ αἰσθητοὺς πόδας τῶν ἀδελφῶν, ὥστε τοὺς ἐν

ποιᾳ ποτ᾽ οὖν ἀναγκάσῃ εἶναι τυγχάνοντας πιστὸς A
τοῦτο ποιῆν, εἴτε ἐν ἐκκλησιαστικῇ δυνάμεσι εἶ-
ναι καθοχῇ ὑπισχνούμενος καὶ πρεσβυτέροις, εἴ-
τε ἐν ἄλλοις κοσμικοῖς ἁπασιν ἀξιώμασιν. ὥσ-
τε καὶ τοῦτο καὶ τὸν δεσπότην ἥκειν ἐπὶ τὸ νί-
πτειν τοὺς πιστεύοντας * δούλων, καὶ τοὺς γονέας τῶν
υἱῶν πόδας
ὑμῶν. * ὅπερ ἔθος ἦν ἢ ἔστι νῦν εἰς ἀναβολὴν
ἀπατεώτατα, καὶ σφόδρα τοῖς πάνυ ἁπλουστέροις,
καὶ ἀγροικοτέροις ὄντα. μνημονευτέον δ᾽ εἰς παρό-
ντα καὶ τῶν εἰρημένων εἰς τό· ἐὰν μὴ νίψω σε,
οὐκ ἔχεις μέρος μετ᾽ ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν· γι- B
νώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; τὸ γὰρ πρέπον ὑ-
πόδειγμα ἡμῖν ἐκεῖνο δεδωκέναι τὸ νίπτειν πό-
δας, ἀπάλληλον τοῖς ἐμφατικῶς ἀπὸ τῆς νύμ-
φης ἐν τῷ ᾄσματι τῶν ᾀσμάτων εἰρημένοις ἐν ᾧ·
ἐνυφάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς;
φησὶν δὲ τῷ· ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν,
καὶ ὑμεῖς ποιῆτε σπουδάζων ἀεὶ τῷ· ἐὰν μὴ
νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ᾽ ἐμοῦ· ἐὰν δέ
τις πρὸς ταῦτα λέγῃ, ὅτι κἂν ἀλληγορῆται, ἐ-
δεῖν ἦθος γεγονέναι καὶ τὸ ῥητὸν, ἀκουέτω μοι C
τῶν ἐμφατικῶν καὶ τῆς φασκούσης λέξεως· εἰ οὖν ἔνι-
ψα τοὺς πόδας ὑμῶν, ὁ κύριος καὶ ὁ διδά-
σκαλος, καὶ ὑμᾶς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς
πόδας. ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα κα-
θὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε, λε-
κτέον πρὸς ὃν ποιοῦμεν, ἀφ᾽ οὗπερ καὶ τὸ ῥητὸν
γέγονε τὸ εἰρημένον πρὸς τὸν εἰπόντα πέδιλον· ἐ
μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα, τό·
ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ᾽ ἐμοῦ,
καὶ ἡμᾶς καὶ τὸ ῥητὸν τοῖς κατ᾽ βλάβεσθαι μὴ ἐμ- D
πρέχουσιν ἑαυτῶν τοὺς πόδας ἡμῖν; ἵνα αὐ-
τοὺς νίψωμεν, φήσομεν καὶ παρρησιασόμεθα εἰπεῖν
τοῖς τοιούτοις τό· ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέ-
ρος μετ᾽ ἐμοῦ· εἰ δὲ ἐνταῦθα ὁ δυσωπῶν τὸν ὃν
εἶπον, ὑπόσχεσίν τί σε χρὴ λέγειν πρὸς τὸν
τοῦτο τῷ εἰ χρὴ καὶ τὸν λέξιν πάντως τηρεῖν
ἐπαπόρησιν· ὅτι μὲν οὖν ποτε καθῆκε, τῷ μὲν
νίψαι τοὺς πόδας τῷ δύνα μαθητὰ ἑαυτοῦ, τῷ
δὲ ἐμπροσθεμβαλεῖν αὐτοὺς νιφησομένους ὑπ᾽ αὐ-
τῶν, ὡς ἀπὸ ἀγάπης καὶ φιλοφρονήσεως τὸν μὲν
ποιῆσαι, τὸν δὲ προσδεχθῆναι, καὶ αὖθις αὖ ὁμολο- E
γήσαιμι· εἰ δὲ φήσομεν ἕκαστον * τῶν μὴ σεσω-
δότων ἑαυτῷ τοῦτο πεποιηκέναι, καὶ ἀγέλαον ὕστε-
ρον τοὺς πόδας νενιφέναι, ὀφλησομεν πρὸ ἐντολῆς
μὴ ἀποδεδωκέναι τῷ· ὀφείλετε ἀλλήλων νί-
πτειν τοὺς πόδας, * ὅπερ πᾶς λέγων ἐγώς πᾶς
πάντως ὀφλέτης ἂν τῆς ἐντολῆς ταύτης· ἀ-
μὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μεί-
ζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων

deles in quovis vitæ genere existentes hoc faciant, sive qui videntur esse in sublimitate Ecclesiastica Episcopi, & Presbyteri, sive in quibusdam alijs mundanis dignitatibus: adeo ut hanc ob causam Dominus quoque veniat ad lavandos servi credentis pedes, & parentes filij. Qui mos quidem erat, sed nunc non fit, nisi supra modum tarissime, & apud admodum simplices, rusticioresque. Præter hæc autem meminisse debemus eorum, quæ differuimus in hoc contextu: *Nisi lavero te, non habes partem mecum*, atque etiam illud: *Scitis quid fecerim vobis?* Decet enim Iesum dedisse nobis exemplum de lavandis pedibus principalibus, quod respondet his quæ tropice dicta fuerunt à Sponsa in Cantico Canticorum, dum dicit: *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Attende autem huic dicto: *Vt quemadmodum ego feci, ita vos etiam faciatis*, cum hoc pariter examinans: *Nisi lavero te, non habes partem mecum.* Verum si quispiam contra hæc dicat, quamvis per allegoriam dicantur, nihilominus juxta contextum facta fuisse, moraliterque etiam intelligenda esse hæc verba: *Si igitur ego lavi pedes vestros Magister, & Dominus, & vos debetis alij aliorum lavare pedes; exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis*: ad hujusmodi respondendum est: ergo quoniam iuxta textum factum est, quod Petro dicenti: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, dictum fuit, nempe: *Nisi lavero te, non habes partem mecum*, etiam nos, ob reverentiam pedes suos lauandos non præbentibus, dicemus, audebimusque talibus dicere: *Nisi lavero te, non habes partem mecum.* Quod si hoc in loco tibi non persuadet, quod dixi, perpende quid dicere te oporteat contra dubitationem, an omnino iuxta textum hæc sint servanda. Atque quod huic quidem aliquando conveniat lavare pedes illius Discipuli Iesu, aliquando suos ab ipso lavandos præbere, ut ille ob charitatem, & comitatē beneficium conferat, hic se exhibeat, etiam ipse fateor. Sin vero dicemus unumquemque non conscium sibi hoc feciſſe, sanctorumque isto modo pedes non laviſſe, debitum quoddam mandatum non persolviſſe, nempe: *Debetis alij aliorum lavare pedes*, tempus est dicendi omnes aliquo modo huius mandati debitores esse. *Amen amen dico vobis, non est servus major Domino suo, neque legatus* &c. Ioh. 13. 16. *& seq.*

Iohan. 13. 8, 12.

Cant. 5. 3.

Ioh. 13. 15.

major est eo qui legavit ipsum : si hæc noveritis ; beati estis si feceritis ea : non de omnibus vobis loquor. Ego scio quos elegerim, sed ut impleretur Scriptura. Qui edit mecum panem, sustulit adversum me calcaneum suum. Adhuc & hæc cohærere mihi videntur, ut sciamus ad mores reducere, quæ dicuntur de lavatione pedum. Hæc enim verba : *Si hæc noveritis beati estis, si feceritis ea*, cum nihil antea præscriptum sit quod agere debeamus, præterquam de lotione pedum, ad illa habent relationem. Cæterum præsentis loci doctrinas, nempe quomodo Discipulorum, qui jam laverant, pedes inquinentur, & quonam pacto laventur, vere opus est virorum beatorum : hoc enim tale, tantumque nomen, nempe, beatum, consentaneum non est dicere adesse quibusdam vulgaribus : adeo ut vel servo lavanti pedes Domini videatur hanc ob causam beati nomen obtingere, etiam si adulator, & hypocrita fuerit : cum, ut nos explicavimus, lavare pedes Discipulorum Iesu magni cujusdam sit, & Iesum in se habentis, & omnino beati : sed sciamus necesse est similia textui inesse in Evangelio à Matthæo tradito : sic enim habet : *Non est Discipulus supra præceptorem, neque servus supra Dominum suum; sufficit Discipulo ut sit similis præceptoris ipsius, & ut servus similis Domini ipsius.* Lucas vero sic habet : *Non est Discipulus supra præceptorem suum : perfectus autem omnis erit similis præceptoris ipsius.* Huic proximum est, ut quæramus ad quem referemus id quod in fine dicitur : *Non de omnibus vobis dico.* Atque aliquis quidem dicet dictum hoc referri ad illud : *Beati estis, si feceritis ea*, neque enim beatus Iudas. At ego non existimo recte hoc dictum eo referri ad illud dictum : *Beati estis, si feceritis ea.* Hoc enim totum, & de Iuda, & de quovis, quamvis pravissimus sit, verum est : Beatus es, quisquis hæc feceris, tanquam si dicerem intemperanti (etiam si non auditurus sit quæ dicuntur, neque temperantia usurus) Beatus es, si temperate vixeris : & sapientiam spernenti, etiam si ingrediatur hoc propositum, Beatus es tu, si sapientiam, & disciplinam susceperis. Proinde vide ne forte hæc verba : *Non de omnibus vobis dico*, referenda sint ad illud : *Non est servus major Domino suo.* Quoniam enim quisquis peccatum committit, servus est peccati, committebat autem peccatum Iudas, & maxime cum Diabolus immisisset in cor ejus, ut Servatorem proderet, servus erat Iudas peccati.

Matth. 10. 24, 25.

Luc 6.40.

τῆς πέμψαντος αὐτόν. εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά· οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην. ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ· ὁ τρώγων * μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πτέρναν αὐτοῦ· ἔτι καὶ ταῦτα ἔχεταί μοι δοκεῖ τοῦ ἰδεῖν τὰ περὶ τῶν ποδῶν νίψεως ἐκπολεμεῖν. Ὁ γὰρ· εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά, οὐδενὸς ποιητέου παρεγκειμένου ἢ περὶ τῆς νίψεως τῶν ποδῶν, ἐπ' ἐκείνῳ τῷ διαφορὰν ἔχει· τὸ δὲ ὃν τρόπον μαθήματα, πῶς τε πόδες μαθητῶν μολύνονται, ἤδη λελαμμένων, καὶ πίνα τρόπον πλυνόμενα, εἰδέναι ὡς ὁ λόγος βούλεται, καὶ ποίαν ὡς ἦλθε ὁ ἰησοῦς, ἀληθῶς μακαρίου ἐστὶν ἔργον· οὐ γὰρ ὃ τυχὸν ὄνομα τὸ, μακάριος, βούλεται ὅτι τοῖς τυχοῦσι φῆσαι πρέπειν ποτε, ἐφ' ᾧ ἂν οἰκέτης αὖ πλύνων τοὺς πόδας τοῦ δεσπότου, μακάριος δὴ κατ' αὐτὸ τοῦτο δόξαι τυγχάνοι, καὶ κόλαξ, καὶ ὑποκριτής. ὁ γὰρ ἡμᾶς ἀποδιδόμεν, νίπτειν τοὺς πόδας μαθητὰς ἰησοῦ, μεγάλου τινός ἐστι, καὶ ἰησοῦν ἐν ἑαυτῷ ἔχοντος, καὶ ἁπλαπλῶς μακαρίου· χρὴ δ' εἰδέναι τοῦτο, ὅτι παραπλήσιον τῷ ῥητῷ τούτῳ ὅμοια, ἐν μὲν τῷ κατὰ ματθαῖον, τό· οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ. ἐν δὲ τῷ κατὰ λουκᾶν τό· οὐχ ὑπὲρ μαθητὴς γὰρ τὸν διδάσκαλον, κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ· ἐξῆς * δὲ· τὸ ὅτι ζητῆσαι τό· ὃ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ὅτι τὸ λελεγμένον ἀποίσομεν· ὁ μὲν ἴσως τις * φησὶ ὅτι τό· μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά, ὃ γὰρ μακάριος ἰούδας· ὃ νομίζω δὲ ὑγιῶς ὅτι οὐδὲ διαφέρεται τὸ λεγόμενον· τοῦτο γὰρ ὅλον καὶ περὶ ἰούδα καὶ παντὸς ὁτουοῦν, κἂν φαυλότατος ᾖ, ἀληθὲς τό· μακάριος εἶ ὁ φρὰ, ἐὰν ποιήσῃς τόδε. ὡς εἰ λέγοιμι καὶ τῷ ἀκολάστῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκούσεται ὧν λεγομένων, μηδὲ σωφρονήσῃ, μακάριος εἶ ἐὰν σωφρονήσῃς, καὶ περὶ σοφίας ἐξανδενεῦντι, εἰ καὶ ὑπεραίρῃ τῇ προαιρέσει σαυτῇ, μακάριος εἶ, ἐὰν σοφίας καὶ παιδείας ἀντιλάβῃ· μήποτε δὲν τό· ὃ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἀποίσομεν εἰς τὸ εἰρημένον τό· οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ἐπεὶ γὰρ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας, ἐποίει δὲ τὴν ἁμαρτίαν ὁ ἰούδας, καὶ μάλιστα δὲ βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα προδῷ τὸν σωτῆρα, δοῦλος ἦν ἰούδας

τῆς

τῆς ἁμαρτίας · δοῦλος ἦ ἂν τῆς ἁμαρτίας, οὐκ ἦν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ δοῦλος. οὕτω δὲ οὐδὲ ἀπόστολος τοῦ ἰησοῦ ἔτι ἦν. ἤδη γὰρ τοῦ διαβόλου ἐγεγόνει, ἐβεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἵνα παραδῷ τὸν σωτῆρα· διὸ ἀρτίως ἔλεγον ἐξ ὑμῶν εἷς δοῦλον ἑαυτοῦ ὁ σωτὴρ καὶ ἀπόστολον, εἶπε καὶ τὸ· οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀπόστολος μείζων ἦ πέμψαντος αὐτόν, * τὸ δὲ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· μὴ τοῦτο εἰδωλῶν τό· ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην, ὅταν ἁπλοῦστερον μὲν ἴσως τοῦτο ᾖ, τίς ἐστιν ἕκαστος ὧν ἐξελεξάμην οἶδα. οἶδα δὲ ἂν ᾖ τις ὅτι ὁ ἰούδας, ἐξ ὑπολαμβάνῃ με, ἦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰ καθ' ἡμᾶς· ἔχει τοιοῦτόν τι ἔθος νῦν διὰ πολλῶν τῆς γραφῆς περὶ τοῦ, οἶδα, σωτῆρα, καὶ πᾶν ὁμοίων τῇ λέξει ταύτῃ. ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ, ἔγνων. φησὶ που ὁ σωτὴρ ἐρῶν τοῖς λέγουσι· πῶς ὀνόματί σου ἐπροφητεύσαμεν, καὶ δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς, καὶ τὸ· οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ· ὅταν ἐπὶ ἀπλούστερον νοηθῇ, ἴσως τὸ ἀξίωμα δόξουσι τῆς σωτῆρος καταλαμβάνειν· ἀλλὰ μήποτε, ἐπεὶ ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, τοὺς μὴ ὄντας αὐτοῦ οὐκ ἔγνω, ὡς ὅταν φησὶ ποιῶν τό· ἐδίωκον ἔγνων ὑμᾶς, ὥστε εἰπεῖν αὐτὸν τὸν περὶ τοῦ ἰούδα, * εἰ μὴν οὔπω * οὐδέποτε ἔγνων σε· εἰ δὲ ὁμολογοῦσι μετανοήσαντι λεχθεῖν αὐτῷ ὑπὸ σωτῆρος, οὐκ οἶδά σε πόθεν εἶ· καὶ νῦν οὕτω τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰ κατὰ τοῦ ἰησοῦ, οὐκ οἶδεν αὐτὸν ὁ ἰησοῦς· διὸ οὐκ εἶπε· νῦν ἐγὼ οἶδα πάντας τοὺς παρόντας, ἀλλ', ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην, ὡς εἰ ἔλεγε, τοὺς ἐκλεκτούς μου· ἃ περὶ πάντων δὲ οὐ πρόδηλον ποιεῖ τό· ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην, καὶ ἵνα ὃ γεγένηται ἐξ ὑμῶν παραδόντος με, ἵνα πληρωθῇ ἡ λέγουσα γραφή· ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ· παραπέφρασται ἦ τὸ ῥητὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ ἀναιρεθέντος ὑπὸ ἐχθρῶν· καὶ γὰρ ὁ ἀληθινὸς ἦν εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν· οὐκ οἶδα ὁ σωτὴρ ὃ ῥητὸν τοῦτο περὶ τοῦ ἰούδα καὶ ἑαυτοῦ φησιν εἰρῆσθαι· ἐν ᾧ ζητήσῃς πῶς ἀληθινὸς εἰρήνης ἰούδας ἦν, καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁ σωτὴρ ἤλπισε· δυνάσθαι οἶμαι ἀφ' ἑνὸς νομίζω ὅτι γνησίως ποτὲ ἐπιστεύκει· ἃ γὰρ μηδέποτε ἦν εἰρήνης ἠγνόησεν ὅτι ἀληθινὸς αὐτὸν ἀποστέλλων μὴ ἀφ' ἑνὸς ἀπόστελλε, ἔλεγε καὶ αὐτοῖς τοῖς δώδεκα ἀναγράπτως εἰρηκέναι τό· εἶπατε, ὅτι

A Seruus autem peccati cum esset, non erat Dei servus: istoque modo, ne Iesu quidem amplius Apostolus erat, iam enim factus erat Diaboli, qui in cor ejus immiserat ut Servatorem proderet. Idcirco negans Servator eum esse servum suum, & Apostolum, cum dixisset: *Non est servus major Domino suo, neque Apostolus major eo qui misit ipsum*, addidit: *Non de omnibus vobis dico.* Post hoc videamus hoc dictum: *Ego scio quos elegerim*, quod simplicius tale est, Scio qualis sit unusquisque eorum quos elegi: quamobrem scio etiam qualis sit Iudas, nec me clam est quæ Diabolus iam immiserit in cor eius adversum me. Atque talem habet intelligentiam propter quandam consuetudinem Scripturæ, cum utitur vocabulo, Scio, atque illi similibus: cujusmodi etiam est, Agnovi, Servatore alicubi dicente futurum ut dicat dicturis: *Domine nonne nomine tuo prophetavimus, & nomine tuo dæmonia ejecimus? Nunquam novi vos*: & illud: *Nescio, unde sitis*: quod simplicius si intelligatur, videbimur infra dignitatem Salvatoris cogitare. Proinde vide ne forte, quoniam cognovit Dominus qui sunt eius, non agnoscat etiam qui non sint eius; & quomodo de quibusdam inquit: *Nunquam novi vos*, sic dicat etiam de Iuda, si non est ipsius, Nunquam agnovi te. Quod si cum esset Iesu Iudas, & postea lapsus fuit, dicturus certe est illi Iesus: Non novi te, unde sis. Vnde etiamnum, quia immiserit Diabolus in cor eius hæc adversus Iesum, nescit illum Iesus: quamobrem non dixit, Nunc ego scio omnes præsentes, sed: *Ego scio quos elegerim*: tanquam diceret, electos meos. Non de omnibus autem præsentibus inquam: *Ego scio quos elegerim*: utque hoc eveniat, quod evenit, unus ex vobis est causa, qui me est proditurus: ut impleatur Scriptura dicens: *Qui manducat panem meum, sustulit contra me calcaneum suum.* Translatum autem est παραφραστικῶς dictum hoc, à psalmo quadragesimo, sic habens: *Homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit adversum me supplantationem*; quod dictum Servator de Iuda, ac seipso dictum fuisse inquit. In quo quæres quomodo homo pacis Iudas fuerit, & quomodo Servator in eum speraverit. His verbis ergo declarari arbitror Iudam aliquando sincere credidisse: neque enim, ni aliquando fuisset filius pacis, misisset eum Dominus cum cæteris Apostolis; eique dixisset (nam Duodecim scriptum est eum

Matth. 7. 22, 23. Luc. 13. 27. Psalm. 40. 10.

Luc. 10. 5. 6. dixisse) *Dicite pax huic domui, & si illic fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra; sin minus, ad vos revertetur pax vestra.* Proinde vide post quanta Diabolus immiserit hæc in cor eius adversum Servatorem, & quia dictus est paulo ante fur esse, non, opinor, quod marsupium ei concreditum fuisset, si à principio fur fuisset, sed dignus cum esset cui illud crederetur, (etiam si eum præscisset lapsurum Iesus) illius illi cura credita fuit: fuitque tantus homo pacis Christi, ut in eo velut bono Apostolo bonam spem habuerit aliquando Iesus; considera enim illud: *In quem speravi.* Proinde meum est judicium sermones eum occultos, & firmissimos, ac maxime nutrientes, quos à Iesu accepisset, Apostolis communicasse, de quibus dixit: *Qui edebat panes meos.* Cæterum pro: *Magnificavit adversum me supplantationem*, fecit Evangelista: *Sustulit adversum me calcaneum suum*, ut idem valeat, *Magnificavit*, quod, *Sustulit.* Quod si contextus hic: *Sustulit adversum me calcaneum suum*, & *Magnificavit adversum me supplantationem suam*, necessario nobis explanandus sit, dicemus hoc fieri à calce intendente plagas alicui cujusmodi etiam erat Iudas Dei Filium decipiens, manducansque cum Iesu eius panem, cum immersam bucellam, (accipiente Iesu, ac Iudæ Simoni Iscariotæ porrigente) sustulit Iudas adversus præceptorem calcaneum suum, quando post bucellam intravit Satanas in Iudam.

Psalm. 48. 6. An vero illud: *Iniquitas calcanei mei circundabit me*; una examinatum cum eo: *Sustalit contra me calcaneum suum*, referri ad Iudam possit, qui fuit in parte habitus, possessio eius, & Apostolus, dictus vero calcaneum tropice, quod ipse ultimum proditor fuerit, tu ipse etiam considerabis. *Nunc dico vobis, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.* Relationem habent verba ad id quod superius est dictum: *Non de omnibus vobis dico: Scio quos elegerim, sed ut impleatur Scriptura, Qui manducat panem meum, sustulit adversum me calcaneum suum*: hoc enim futurum, ut Scriptura impleretur de eo qui sustulit adversum me calcaneum suum, qui est ille, qui manducat panem meum. Nunc dico vobis, & dico antequam fiat, ut cum factum fuerit, quod prophetatum in Scriptura futurum est ut impleatur, credatis me esse eum de quo hæc prophetata sunt: propter eum qui cum manducaret panem meum, sustulit adversum me calcaneum suum. Sed quæ-

Ioh. 13. 19.

A ρώμη τῷ οἴκῳ τούτῳ· καὶ ἐὰν ἐκεῖ ᾖ υἱὸς εἰρήνης, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτὸν ἀναπαήσεται· εἰ δὲ μήγε, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει· ᾗ δὲ ἔφη μεθ' ὅσα ὁ Διάβολος ἔβαλεν αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν τὰ κατὰ τοῦ σωτῆρος, ἴσως ὀλίγῳ κλέπτης ἦν μεμαρτύρηται· οὐκ ἂν δ' οἶμαι ἀρχῆθεν κλέπτης ὢν, ὅτῳ διὰ τὸ γλωσσόκομον ἄξιος ὢν τῆς πιστευθείσης * παρεγενόμην μεταπιεσθείς, ὅτῳ δύνῃ· καὶ τηλικοῦτος ὢν ἀνδρωπος εἰρήνης χριστοῦ, ὡς ἐλπίδας ἀγαθὰς ποτε τὸν ἰησοῦν ἐπ' αὐτῷ ὡς καλῷ ἀποστόλῳ ἐσχηκέναι· * ἀκούω γὰρ τοῦ, ἐφ' ὃν ἤλπισα· * Fort. ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ λόγων ἀπορρήτων ἐνθυμημάτων κεκοινώνηκε τοῖς ἀποστόλοις ὑπὸ ἰησοῦ λαβών, ἐφ' οἷς εἶπεν· ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πέρναν αὐτοῦ, μεταπέφρασται εἰς τὸ· ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ πέρναν αὐτοῦ, ὡς αὐτὸν ἔχει ὃ ἐμεγάλυνε, ᾧ, ἐπῆρε· καὶ εἰ χρὴ τῷ· ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πέρναν αὐτοῦ, ᾧ, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περισμὸν αὐτοῦ, σαφηνίσαι λέξιν, φήσομεν ὅτι τοῦτο ποιεῖ ὁ λακτίζοντί B C νων τινι, πιστὸς ᾧ καὶ ἰδίας ἰδίᾳ, τὸν ἄρτον τοῦ θεοῦ καταπατῶν, καὶ βρώσιν ἰδίᾳ μὴ τοῦ ἰησοῦ ὄντα ἄρτον αὐτοῦ, ὅτε ἔλαβε ὁ ἰησοῦς τὸ ψωμίον λαμβάνει, καὶ δίδωσιν ἰούδᾳ σίμωνος ἰσκαριώτῃ, ἐπῆρεν ἰούδας ὅτι τὸν διδάσκαλον τῶν πέρνας αὐτοῦ, ὅτι μὴ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν ὁ σατανᾶς εἰς τὸν ἰούδαν· εἰ δὲ διώλθῃ καὶ τὸ· ἡ ἀνομία τῆς πέρνης μου κυκλώσει με, σωτηριαζόμενον πω· ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πέρναν αὐτοῦ, ἀναφέρεσθαι ὅτι τὸν ἰούδαν γνώμονα ἐν D τῇ μερίδι τοῦ ἰησοῦ, καὶ κτῆμα χρηματίσαντα αὐτοῦ, καὶ ἀπόστολον, πέρναν ᾗ Διάβολος τὸν πολυτελῆ αὐτὸν γενόμενον ἐρωτικῶς λεγόμενον, ᾗ ἕως σωτηριασθῇ· ἀπόρρητα λέγω ὑμῖν περὶ τοῦ γνώσεσθαι, ἵνα πιστεύσητε ὅταν γνῶτε, ὅτι ἐγώ εἰμι· τίνα διαφορὰν ἡ λέξις αὕτη ἔχει ἐπὶ τὸ προγεγραμμένον τό· οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, ὁ βρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πέρναν αὐτοῦ· τοῦτο E γὰρ ὃ ἐσόμενον, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ περὶ τοῦ ἐπαίροντος ἐπ' ἐμὲ τὴν πέρναν αὐτοῦ, ὡς ὄντι βρώγοντος μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον· ἀπόρρητα λέγω ὑμῖν, καὶ λέγω πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ἐπὰν γένηται τὸ πληρωθησόμενον τῶν προφητευθέντων ἐν τῇ γραφῇ, πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι περὶ ἃ τάδε προφήτευται, ὁ τοῦ βρώγοντος μετ' αὐτοῦ τὸν ἄρτον, ἐπαίροντος τὴν ἑαυτοῦ πέρναν κατ' αὐτοῦ· ζητητὸς δ' ἐν

ὡς πῶς εἴρηκεν τοῖς μαθηταῖς, ὧν ἔνιψεν τὰς A rat aliquis quomodo dictum sit Discipulis, quorum laverat pedes Iesus, perinde quasi nondum credidissent ipsum esse Christum: *Nunc dico vobis antequam fiat, ut cum factum fuerit credatis me esse* Christum prophetatum. At vide num possimus caventes accusare tales, tantosque Iesu Discipulos, quasi qui nondum credidissent, consilium etiam servare dicentis: *Vt credatis quia ego sum.* Qui recipit sapientiæ theoremata, interdum per priora, quibus iam sapiens est, percipit posteriora, in quibus antea non erat sapiens, sapientiorque erit: quemadmodum illud etiam dicitur: *Sapiens* qui hæc audierit, *sapientior erit.* Vt igitur si sapienti dicerentur quædam, & subjungeretur, hæc faciunt sapientem, non omnino sapientem consideraremus ex non sapiente, sed ex sapiente sapientiorem, tanquam profectu succedente, & tendente ad perfectionem; sic mihi considera credentem posse magis credentem fieri: Apostoli enim cum aliquando ad Dominum accessissent, non seipsos incusantes tanquam non credentes, dixerunt illi: *Domine adauge nobis fidem*: siquidem in vocabulo, Adauge, aperte ostenditur fidem habuisse Apostolos capientem additamentum. Quamobrem si hæc intelleximus, mihi considera additamenta rerum fidem facientium, post quædam quæ antea fidem fecerant, addidisse fidei; adeo ut Discipuli præter ea quæ habebant fidem facientia, etiam hoc assumpserint, ut viderent Scripturam dicentem: *Qui manducat panem meum, sustulit contra me calcaneum suum*, impletam, ob oculos ponente eo qui prophetabatur se esse, de quo talia prædicta fuerant: videque ut intelligas hoc vocabulum, Vt credatis, perinde ac sit, ut operemini, permanentes in credulitate, nullam causam habentes qua mutemini. Ac certe nisi magnitudine magna fides esset, aut multitudine multa, haudquaquam dixisset Paulus: *Etiam si habuero omnem fidem.* Vt enim perfectus, & omnes habens virtutes, cum singulatim unamquamque virtutem perfectam perceperit, perfectam habet sapientiam, & perfectam modestiam, atque etiam sic pietatem, & cæteras; sic aliquis diceret perfectum in virtute credendi, eum omnem habere fidem. Hæc autem dico, tanquam sapientia, modestia, pietas, cæteræque virtutes imperfectæ non possint à nobis proprie nominari, sed abusive; cum etiam perfectus qui efficitur in unaquaque virtute, nominetur æquivoce cum eo qui est virtute per-

Iob. 13. 19.

Prou. 1. 5.

Luc. 17. 5.

1. Cor. 13. 2.

τοῦ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ τελείου, ὃς ἔχει τὴν ἀρετὴν ὅλην, καὶ τὰς ἀρετάς, τελείαν ἐκάστην ἀκριβῶς, τελείαν ἔχει τὴν σοφίαν, καὶ τελείαν τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν λοιπῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, καὶ τὴν ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ τελείαν ὀνομαζομένων τῇ τελείᾳ ὁμωνύμως τῇ

fecta. Nam hunc in modum sapiens A dicitur, qui in quibusdam quidem offendit, ut obiurgatione egeat, haud tamen odit obiurgantes, imo vero di-
Prov. 9. 8. ligit, iuxta quod scriptum est: *Argue sapientem, & diliget te*: hunc etiam in modum sapiens dicitur ille, qui capax cum sit aliorum speculationum sapientiæ, nondum quæ restant habet, iuxta
Prov. 9. 9. quod dicitur illud etiam: *Da sapienti occasionem, & sapientior erit.* Atenim huc devenimus ostendentes contingere, ut qui iam credit, discat aliqua rursum crediturus, & additamentum eo- B rum quæ didicerit, addere fidei. Sin vero videre volumus quisnam sit qui omnem habeat fidem, sumamus, exempli gratia, breviter quæ credentem servant, dum creduntur: sintque, ut ita loquar, numero centum, & dicamus eum quidem qui hæc centum, quæ prædiximus, sine ulla hæsitatione accipit, singulis ipsis constanter credens, omnem habere fidem; deficientem vero in aliquo numero rerum earum quæ servant, dum creduntur, vel minus firmum existentem erga ea quæ creduntur, eo magis abesse ab habendo omnem fidem, quo plures numeri sibi credenti defuerint: quoque magis abfuerit à firmitate eorum quæ creduntur, sive omnium, sive aliquorum (ut interim demus aliquem aliquibus constanter credere posse, aliquibus vero credere, sed non constanter) attamen omnium consensu dederis difficillimum demonstratu esse, ut cui unus defuerit numerus, nihil habeat firmitatis: eo quod non æquali distantia distet à firmitate erga ea quæ creduntur unusquisque eorum qui sunt (ut ita loquar iuxta Scripturam) exigua fide præditi, & qui nondum receperunt firmitatem erga ea quæ creduntur. His vero consequens
Matth. 9. 29. est, propter illud: *Iuxta fidem tuam*
Matth. 3. 22. *fiat tibi*, & illud: *Fides tua te servavit*,
Marc. 10. 52. unumquemque habere retributionem quæ est in iusto iudicio Dei, iuxta proportionem talis, & talis fidei, & salutis: quandoquidem in hac est eorum qui servantur differentia: adeo
Matth. 7. 2. ut illud: *Qua mensura metiemini, eadem*
Marc. 4. 24. *mensura dabitur & vobis*, pertingat etiam ad mensuras fidei, & ad mensuras retributionis, & salutis quæ est à Deo. Hanc rationem qui considerarit diligenter, videbit quomodo merito dicatur omnibus iudicare non valenti-
Matth. 7. 1. bus: *Nolite iudicare, ne iudicemini*, &
1. Cor. 4. 5. illud: *Ne iudicetis quidquam ante tempus, donec venerit Dominus.* Rursus in hæc, quoniam dixi exempli gratia, centum numero existentibus his quæ servant dum creduntur, his centum firmiter cre-

ζομένων· ὅτω γὰρ σοφὸς λέγεται ὁ ἀμέμπτως μὲν πνα, ὡς ἐλέγχου δεῖσθαι, ἀμέμπτως δὲ τοὺς ἐλέγχοντας, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀγαπῶν, καθὸ λέγεται· ἔλεγξε σοφὸν, καὶ ἀγαπήσῃ σε· ὅτω δὲ καὶ σοφὸς λέγεται, ὅτι δεκτικὸς ὢν ἑτέρων θεωρημάτων σοφίας, καὶ μηδέπω ἔχων τὰ δεύτερα, καθὸ λέγεται καὶ τὸ· δίδου σοφῷ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται· ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τοῦτο ἐληλύθαμεν, δείκνυντες ὅτι ἐνδέχεται τὸν ἤδη πιστεύοντα μαθήσεί τινα, ἵνα πάλιν πιστεύσῃ, καὶ ἀφ' ἧς προσδοκᾶται τὴν μαθημάτων προσθήκην τῇ πίστει· εἰ δὲ βουλόμεθα εἰδέναι τίς ἐστιν ὁ πάσαν ἔχων τὴν πίστιν, λάβωμεν ἐπὶ παραδείγματος, κεφαλαιωδῶς τὰ ἐν ᾧ πιστεύεσθαι σώζοντα τὸν πιστεύοντα, φέρε εἰπεῖν, ὄντα τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν, καὶ λέγωμεν ὅτι ὁ μὲν τὰ προφερόμενα ἑκατὸν ἀδιστάκτως παραδεξάμενος, καὶ ἑκάστῳ αὐτῶν βεβαίως πιστεύων, πᾶσαν ἔχει τὴν πίστιν· ὁ δὲ λείπων ἔν τινι ἀριθμῷ τῶν ἐν ᾧ πιστεύεσθαι σωζόντων, ἢ τῇ περὶ τὰ πιστευόμενα βεβαιότητι, τοῦτον λείπει τὴν πᾶσαν ἔχειν τὴν πίστιν, ὅσοις ἀριθμοῖς πιστεύων ἐνδεής, ἢ ὅσον ἀφέστηκε τῆς περὶ τὴν πιστευόντων βεβαιότητος, εἴτε πάντων, εἴτε τινῶν. ἵν' ὅτι τὰ πρόντος δοθῇ τισι μὴ δύνασθαι βεβαίως πιστεύειν τινά. τισὶ δὲ πιστεύειν μὴ, βεβαίως δὲ· πλὴν ὁμολογῶμεν ὡς δοθέντος ἀμέτρου ἀποδοχῆς, τὸν * ἐνατέλη, περὶ μηδὲν ἔχειν βε- * Vil. Nil.
βαιότητα, ἔτι δὲ τὸ ἴσον ἀπέχειν ἀπὸ τοῦ περὶ τὰ πιστευόμενα βεβαιότητος ἀπέχειν ἕκαστον τῶν, ὧν ὅτως ὀνομάσω, καὶ τῷ χαρίεν ὀλιγοπιστῶν, καὶ τῷ περὶ τὰ πιστευόμενα βεβαιότητι ὑστέρειν ἀειλιφότων· τούτοις δ' ἕπεται δῆλον τὸ· καὶ ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, καὶ ἀφ' οὗ τὸ· ἡ πίστις * σέ- * Κ. σε
σωκέ σε, ἑκάστῳ ἀπονεμηθῆναι καὶ τῷ ἐν τῇ διημᾶ κρίσει τὸ θεῖον ἀμοιβεῖν, ἀναλόγως τοιάδε, καὶ τοιάδε πίστει, καὶ * σωτηρίαν· εἰ γε ὄντι τις * Κ. σωτ. Rec. Fort.
καὶ ἐν ταύτῃ σωζομένων ἀφορᾷ, ὡς τὸ ᾧ μέτρῳ μετρᾶτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν, φθάνῃ καὶ ὅτι τὰ μέτρα τῆς πίστεως, καὶ τὰ μέτρα τῆς ἀπὸ θεοῦ ἀμοιβῆς, καὶ σωτηρίας· ὁ δὲ τὸν τρόπον καταλαβὼν λόγου θεωρήσει πῶς θυλόγως ὡς μὴ δυναμένοις κρίνειν τοῖς ἀνθρώποις λέγεται· μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, καὶ τὸ· μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος· πάλιν τοῦτο * ἐπὶ λόγου ὡς ὄντι παραδείγματος, ἑκατὸν ὄντων τῶν σωζόντων ἐν ᾧ πιστεύεσθαι, τὸν μὲν τοῖς ἑκατὸν βεβαίως πιστεύον- * Per. Vat. λόγου Rec. γον,

τα παῦσθ ἔχῃν τὴν πίστιν : ὁν δὲ λείποντα τῆ
τοὺς τινα τὴν ἑκατὸν πίστ, τῆ τοὺς τὰ πι-
στευόμενα βεβαιότητι διαφόρως , μὴ πᾶσθ
ἔχῃν τὴν πίστιν , ἐκθησόμεθα σαφηνίας ἕνεκεν
τοιαῦτα . * πρῶτον τοιγαρῦν πιστεῦσον ὅτι εἷς ἐστιν
ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα κτίσας , καὶ καταρτίσας , καὶ
ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάν-
τα . χρὴ δὲ καὶ πιστεύειν ὅτι κύριος ἰησοῦς χριστὸς ,
καὶ πάσῃ τῇ περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν θεότητα , καὶ
τὴν ἀνθρωπότητα ἀληθείᾳ . δεῖ δὲ καὶ εἰς τὸ
ἅγιον πιστεύειν πνεῦμα . καὶ ὅτι αὐτεξούσιοι ὄντες
κολαζόμεθα μὲν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνομεν , τιμώ-
μεθα δ' ἐφ' οἷς εὖ πράττομεν . φέρε οὖν καθ'
ὑπόθεσιν , εἴ τις δοκῶν πιστεύειν εἰς τὸν ἰησοῦν ,
μὴ * πιστεύειν ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς ὁ νόμου , καὶ
βασιλεὺς , ᾧ τὴν δόξαν ἀγγελοι , ὡς ὑπ' αὐτοῦ
γεγονότες διηγοῦνται , τὸ στερέωμα αἰσ-
θητὸν τῶν ποιήσεων τῶν χειρῶν αὐτοῦ , ὡς ἔργον τυγ-
χάνον αὐτοῦ , ὅτος * *
λοιπὸν . ἢ πάλιν εἴ τις πιστεύων ὅτι ὑπὸ ποντίου πι-
λάτου σταυρωθεὶς * ἕτερόν τι χρῆμα , καὶ σωτήριον
τῷ κόσμῳ ὑπεδέδεκτο . ἀλλ' οὐκ ἐκ παρθέ-
νου τῆς μαρίας , καὶ ἁγίου πνεύματος τὸν ἰησοῦν
ἀνείληφεν , ἀλλ' ἐξ ἰωσὴφ καὶ μαρίας , καὶ τού-
τῳ αὖ λείποι εἰς τὸ πᾶσθ ἔχῃν τὴν πίστιν τὰ ἀ-
ναγκαιότατα . πάλιν τὸ αὖ εἰ τὸν μὲν θεότητά
τις αὐτοῦ παραδέχοιτο , τὴν δ' ἀνθρωπότητα
περισκοπῶν μηδὲν ἀνθρώπινον περὶ αὐτὸν
πιστεύοι γεγονέναι , ἢ ὑπόστασιν εἰληφέναι .
καὶ τούτῳ αὖ λείποι πρὸς πᾶσθ τὴν πίστιν τὰ
τυχόντα . ἢ εἰ αὖ πάλιν τὰ μὲν περὶ αὐ-
τὸν ἀνθρώπινα πεισοίτο . τὸν δ' ὑπόστασιν
τοῦ μονογενοῦς , καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως
ἀθετοῖ . καὶ ὅτως αὖ ἡ διαφορὰ λέγειν πᾶσθ ἔ-
χειν τὴν πίστιν . καὶ ὅπως καθεξῆς μοι τούτ , ἵνα
θεωρήσωμεν ὁπηλίκην ὅστ ἡ ἀπλανῶς καὶ βεβαίως
πᾶσ τὴν πίστιν ἔχουσ , ποσοῦτον διαμένῃ ὅτε πᾶσά
ὅστιν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ , ὥστε ἄπερ ποτ' ὄστ τὰ
ὄρη , μεθιστάνειν αὐτὰ δύνασθ . πόσων μὲν τὴν ἀλη-
θῶν διαμενόντων μεθιστάνειν τὸ δηκνύμενον
ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ ὄρος , καὶ τὰ δηκνύμενα αὐτοῦ . εἰ δὲ
λείποι τινὰ τῆ πάσῃ πίστ , λείπειν τῆ διαμένῃ
μεταπίπτειν ὄρη . καὶ χρήσομαί γε καὶ τούτῳ εἰς
τοῦτο παραδείγματι . ὥσπερ καθέλκουσιν οἱ ναῦται
διὰ δὲ διύναμιν ἔχοντες , πρῶτος εἰς θάλασσαν
τὴν ναῦν . εἰ δὲ λείποιεν ὅτι κἂν ἑνὶ τῶν συνεργῶν ,
ἢ τῇ διυνάμει τινὸς , οὐκ ἂν καθέλκοιτο ἡ ναῦς . ὅτως
οἱονεὶ πολλοὶ μεταπίπτοντες εἰσὶ τὰ ὄρη ἡ πᾶσα πί-
στις . ποσοῦτον ὁ λείπ τῇ διυνάμει τὴν τῶν ὀρῶν μετα-
πίπτεως , ὅσον λείπ πρὸς τὸ πᾶσ τὴν πίστιν ἔχῃν ἐν ἑτι

dentem , omnem habere fidem ; non habentem vero fidem erga aliqua eorum centum , vel varie affectum firmitate erga ea quæ creduntur , non habere omnem fidem , explanationis gratia exponemus talia : Ante omnia credito unum esse Deum , qui omnia condidit , & perfecit : quique omnia fecit ut essent , ex re non existente : quinetiam credamus necesse est Iesum Christum esse Dominum , & omni veritati , quæ de ipso dicitur , tum iuxta illius divinitatem , tum iuxta illius humanitatem : in Spiritum etiam sanctum credendi necessitatem habemus : & quod liberi arbitrij cum simus , punimur ob ea quæ peccamus , honoremur vero ob recte facta. Age igitur ponamus , si quis se credere in Iesum putans , non credat unum esse Deum Legis , & Evangelij , cuius gloriam cœli , tanquam ab ipso facti , enarrant , & Firmamentum annunciat opera manuum suarum , tanquam earum opus ; huic profecto maximum deerit fidei caput. Vel rursus si quis credat Iesum sub Pontio Pilato præside cruci affixum , sacram rem quandam , & salutarem mundo attulisse ; non item credens eum ex Virgine , & sancto Spiritu ortum assumpsisse ; sed ex Ioseph , & Maria : huic etiam deerunt maxime necessaria ad habendam omnem fidem ; rursus è regione siquis divinitatem illius admittat , humanitateque eius offensus nihil humani circa eum factum fuisse credat, vel hypostasin sumpsisse , huic quoque non vulgaria deerunt ad omnem fidem. E contrario denuo si quis humanas de eo res admittat , spreta hypostasi Vnigeniti , & primogeniti omnis creaturæ ; haudquaquam is dicere poterit omnem se habere fidem. Sicque mihi per ordinem considera ; ut videamus quanta res sit absque ullo defectu , & constanter habere fidem adeo potentem , quando est in hominis anima , ut vel montes (qualescunque sint illi) transferre possit : cum omnes quidem homines loco dimovere valeant montem , vel montes quos Iesus ostenderit ; sin vero quædam defuerint perfectæ fidei , desit etiam potentia transferendi montes. Ac profecto tali in huiusmodi rebus utar exemplo ; ut enim tales , totque habentes vires , primum nauim deducunt in mare ; sin vero vel unus cooperarius , vel vires alicuius rei his defuerint , non deducitur navis ; sic , verbi gratia , sunt multi transferentes montes , omnis fides , in qua

qui fuerit imperfectus, quo minus habue-
rit omnem fidem, aberit à potentia trans-
ferendi montes. Proinde vide an non
utiliter hæc indagata fuerint propter
Discipulos, ad quos (cum lavisset Ie-
sus eorum pedes) ut suspicari posset
negligens lector, quasi ad nondum
Iohan. 13. 19. credentes, dixit: *Nunc dico vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.* Pariter vero e-
tiam explicata oratio, quanta res sit
virtus omnem continens fidem osten-
dit, & quod raro inveniatur: osten-
dit præterea quam procul absit quivis
nostrum, ut habeat illam omnem fi-
dem, qua montes transferat. Cæterum
non contemnenda res est quæ nos ad
credendum inducit, iuxta ea quæ nunc
sunt proposita, quod Prophetæ vaticinati antea fuerint quæ ad Iesum per-
tinent, & quod iuxta sermonem illo-
rum Servatori responderint, quæ ab
Ioh. 13. 20. ipsis prædicta fuerunt. *Amen amen dico vobis, qui recipit quemcumque misero, me recipit; qui autem me recipit, recipit eum, qui misit me.* Mittit Iesus non solum
Sanctos; verum etiam & Sanctos, &
Angelos: nominanturque hi quos mit-
tit, eo quod ab ipso mittantur, Apo-
stoli, [hoc est missi.] Iam vero ho-
rum Apostolorum alij sunt homines;
alij virtute præstantiores: nec enim
à vero abertauimus Apostoli nomen
his Angelis etiam ponentes, de qui-
Hebr. 1. 14. bus scriptum est, quod *Omnes sint administratorij spiritus, qui in ministerium emittuntur, propter eos qui hæredes erunt salutis*: Nam si διὰ τὸ ἀποστέλλεσθαι ἀπόστολοι [hoc est à mittendo, missi]
Heb. 1. 7. omnesque ab eo *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammam,* in ministerium mittuntur administrato-
rij spiritus, hi etiam Apostoli, [hoc
est missi] dicentur eius à quo mittun-
tur: Atque unusquisque profecto qui
mittitur ab aliquo, Apostolus, [hoc
est missus, est illius qui misit: juxta
quod in superioribus est dictum post ea
Ioh. 13. 16. verba: *Non est servus maior Domino suo, neque Apostolus maior eo, qui misit ipsum.* Hanc ob causam non aberrabit à
vero, qui Iohannem etiam dixerit Dei
Iohan. 1. 6. Apostolum propter illud: *Erat homo missus à Deo, cui nomen erat Iohannes.* Quin
Esaias quoque Apostolus erit, propter
Esa. 6. 8. illud. *Quem mittam, & quis ibit ad hunc populum?* quando respondit dicens: *En ego sum, mitte me.* Sed quid de hisce dico,
quando & in Epistola ad Hebræos talis,
tantusque Servator noster dictus sit Apo-
Hebr. 3. 1. stolus à Patre? scriptum est enim:
4. 14. *Habentes igitur Pontificem magnum, & Apostolum Iesum Christum.* Quamobrem si Serva-

κατ' αὐτὸν ἀπολῇς· ἢ ὅρα εἰ μὴ χρησίμως ὑ-
πὲρ ταῦτα ἐξήτασται διὰ τὸ τοὺς μαθητὰς ὧν ἔνι-
ψεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς πόδας, παρὸ ὡς εἰπὼν, ὡς
δὴ ἀπολέσθοι ὁ μὴ ἐξετάσας, ὡς μηδέπω
πεπιστευκόσι, τό· ἀπάρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ
γενέσθαι, ἵνα πιστεύητε ὅταν γένηται, ὅτι ἐγώ
εἰμι· ἅμα δὲ ἡ ἀναπυστόμενος ὁ λόγος δεί-
κνυσι πηλίκη μὲν ἔστιν ἡ διὰ τῶν πάντων πί-
στις ἀρετὴ, καὶ ὅτι σπανίως εὑρισκομένη·
πόσῳ δ' ἕκαστος ἡμῶν ἀπολείπεται τοῦ τὴν
πᾶσαν ἔχειν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν·
πλὴν οὐκ ὀλιγαφεύκτων ἐστὶν ὁ περὶ
πίστεως ἔστι δὲ καὶ τοῦ νῦν προκείμενα, ὅ
τε τὰς προφήτας μὴ προπαρασκευὰ τὰ περὶ
τοῦ Ἰησοῦ. καὶ ὃ τὸν λόγον αὐτῶν ἀπλω-
τικέναι τῷ σωτῆρι ἃ προῃρημένα· ἀμὴν,
ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ἄν τινα
πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει. ὁ δὲ ἐμὲ λαμ-
βάνων; λαμβάνει τὸν πέμψαντά με·
ὁ Ἰησοῦς πέμπει ἀ μόνον ἁγίους, ἀλλ' ἃ
καὶ ἁγίους, καὶ ἀγγέλους· καὶ πέμπει μὲν τοὺς
ἀφ' ὧν ἀποστέλλεσθαι λέγει αὐτοὺς ἀπόστολος
ὀνομαζομένους· ἤδη δὲ τούτων, οἱ μὲν ἀνθρω-
ποί εἰσιν· οἱ δὲ δυνάμεις κρείττους· ἐ γὰρ ἀ-
μάρτησόμεθα τὸ, ἀπόστολος, ὄνομα βάλλοντες
ἐπὶ τοῖδε τούτων ὧν γέγραπται· πέμπεις εἰ-
σὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀπο-
στελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σω-
τηρίαν· εἰ γὰρ * ὃ ἀποστέλλεσθαι ἀπόστολοι, πάν- * κ. οἱ
τως δέ εἰσιν ὑπὸ θ' παίδιος τοὺς ἀγγέλους αὐτῶν τὰ
πνεύματα, ἃ τοὺς λειτουργοὺς αὐτῶν πυρὸς φλόγα,
εἰς * διακονίας ἀποστελλόμενοι ὄντες λειτουργι- * κ. ἅμα
κὰ πνεύματα, ἃ ἅτοι αὐ εἶεν ἀπόστολοι τῶν
ἀποστέλλοντος αὐτούς· ἃ ἕκαστός γε τῶν πεμπε-
μένων ἀπό τινος, ἀπόστολός ἐστι τοῦ πέμψαντος.
καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται μὴ τό· οὐκ
ἔστι δοῦλος μείζων θ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστο-
λος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν· τί ἔστι ὁ
μὴ ἁμαρτήσας ἃ τὸν ἰωάννην ἀπόστολον λέγων
θεὸν διὰ τό· ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος
παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ ἰωάννης. καὶ τὸν Ἡ-
σαΐαν διὰ τό· τίνα ἀποστέλλω; καὶ πῶς πο-
ρευθέντα πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; ὅτε ἀποκρινάμε-
νον· ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με· τί δὲ
περὶ τούτων λέγω, ὅτε καὶ ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους
ὁ τηλικοῦτος ἡμῶν σωτὴρ ἀπόστολος εἴρηται τοῦ
πατρός; γέγραπται γάρ· ἔχοντες οὖν ἀρχιε-
ρέα μέγαν, ἃ ἀπόστολον Ἰησοῦν χριστόν· ἃ νῦν

οὖν ὃν ἐὰν ἀποστείλῃ ὁ σωτὴρ διάκονος τοῦ
μόνου τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ὁ ἀποστελλόμενος ἀπό-
στολός ἐστιν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ὁ ἀπόστολος, ὥσ-
περ τὸ ἀποστείλαντός ἐστιν ἀπόστολος, ἅπαξ τι-
νὶ τοὺς ἀποστέλλεται μόνους ἐστὶν ἀπόστολος·
ὅθεν καὶ Παῦλος ἔλεγεν· εἰ καὶ ἄλλοις οὐκ
εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι. ἡ γὰρ σφρα-
γὶς μου τῆς ἀποστολῆς ἐμοῦ ἐστε ἐν κυρίῳ· ἔξε-
στιν οὖν τινα εἶναι ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἑνὶ μό-
νῳ ὀφθέντα, εἰ ἑνὶ μόνῳ, θεοῦ προνοίᾳ,
τὸν λόγον διακονήσασθαι· καὶ ταῦτά φαμεν ἵνα
πάλιν βλέπωμεν τοὺς τῶν ἀποστόλων ὑποδόχους· δεξιὰς γὰρ,
φησὶν, ἔδωκαν ἐμοὶ, καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας,
ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περι-
τομήν· οὐκοῦν Παῦλος ἔθνεσι μόνοις ἀπόστολος
ἦν· ἡ πέτρος ὅλη τῇ περιτομῇ· ἡμῖν δὲ καὶ
ἀξιωθῇ τις, ὡς πρέπειν ὁ ἀπόστολος, τῷ γε-
νέσθαι ἑνί που, ἢ ὀλίγῳ πλείοσιν, ἀπόστολος
ἦν· κἂν γένηται δὲ, μὴ ἐπαιρέσθω, μεμνη-
μένος τοῦ· ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονό-
μοις, ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ· ἡ γὰρ πίστις εἰ
ζητεῖται, τὸ ζητούμενον εὐείσκεται· ταῦτα δέ-
τοι· ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω· ὅσους ἐὰν
δέχεται πέμψασθαι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ κἂν μὴ, ὡς
εἰρήκαμεν, ὀνομάζῃ ἀποστόλους, οἷόπερ ὥσπερ,
καὶ ὅτι ἐνδέχεται καὶ τῆς αὐθεντῶν φύσεως
κρείττονα ὄντα πέμπεσθαι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ· ὁ οὖν
λαμβάνων ὃν πέμψῃ ὁ Ἰησοῦς, ἂν ἐπὶ τοῦ ἀπο-
σταλέντα Ἰησοῦν λαμβάνει. ὁ δὲ λαμβάνων ὃν Ἰη-
σοῦν, πατέρα λαμβάνει· ὁ ἄρα λαμβάνων ὃν
ἂν πέμψῃ ὁ Ἰησοῦς, λαμβάνει τὸν πεμφθέν-
τα Ἰησοῦν πατέρα· δυνάσθω δὲ καὶ οὕτως ὁ λό-
γος εἶναι, ὁ μὲν λαμβάνων οὐκ ἐμὲ ἀλλ' ἐμοὶ πέμ-
ψαντα, ἐμὲ λαμβάνει, καὶ μέχρι τοῦ ἐμὲ πα-
εκδέξασθαι φθάνει. ὁ δὲ μὴ διά τινος ἐμοῦ ἀ-
ποστόλου ἐμὲ λαμβάνων, ἀλλὰ χωρὶς ἐμοῦ οὐκ
ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων διακονούμε-
νον, ἀλλ' ὑποδεχόμενα τοῖς τῶν ἐπιτηδευμένων
ἑαυτοὺς πρὸς τὴν ἐμὴν παρουσίαν ψυχαῖς,
τὸν πέμψαντά με λαμβάνει πατέρα, ὡς μὴ
μόνον ἐμὲ ὃν χριστὸν εἶναι ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ
τὸν πατέρα. ἔστι δὲ οὐκ τάτων καὶ τὰ κατέναντι
ὅτι τὰ νοούμενα. ὁ γὰρ λαμβάνων οὐκ ἐμὸν πέμ-
ψαντα ὁ υἱὸς τοῦ πονηροῦ, σκῆνος τὸν ἀντίχριστον
λαμβάνει· ὁ δὲ λαμβάνων ὃν υἱὸν τοῦ πονηροῦ,
καὶ παραδεξάμενος ὃν ἀντίχριστον λόγον, ὑποκρι-
νόμενον εἶναι ἀλήθειαν, καὶ ψευδῶς ἐπαγγελλόμενον
εἶναι δικαιοσύνην, ὅτως αὐτὸν λαμβάνει τὸν πονη-
ρόν· διὸ προσέχωμεν, ἵν' ὡς καλοὶ βαπτῖται δο-

A tor aliquem miserit qui aliquorum salutem administrarit, is qui mittitur, Apostolus est Iesu Christi. Verum ut Apostolus, Apostolus est eius qui misit; sic quibusdam solis ad quos mittitur, est Apostolus: Hanc rem considerans Paulus dicebat: *Etiam si alijs non sim* 1. Cor. 9. 2.
Apostolus, vobis sum tamen; nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino; proinde licet alicui esse Apostolo Iesu Christi ad unum solum missо; si, Dei providentia, uni soli sermonem is administraverit. Quæ quidem diximus, B ut rursus videamus eorum, qui Iesu Christi Apostoli fuerunt habiti, excellentiam: *Dexteras enim societatis mihi, &* Gal. 2. 9.
Barnabæ, inquit, *dederunt, ut nos in Gentes, ipsi vero in Circumcisionem.* Igitur Paulus Gentibus solis erat Apostolus; Petrus toti Circumcisioni. Quod si ex nobis habitus fuerit aliquis dignus, ut ostendit Apostolus, eundi ad aliquem, vel ad paulo plures, Apostolus is efficitur. Nec extollatur factus Apostolus, illius dicti memor: *Quod* 1. Cor. 4. 2.
C *supereſt autem, illud requiritur in dispensationibus, ut fidus aliquis inveniatur.* Non enim si quæritur aliquid, illud omnino invenitur. Cæterum propter hoc dictum: *Qui recipit, si quem misero*, diximus quoscunque contigerit à Iesu mitti, hos esse Apostolos, etiam si non nominentur Apostoli, ut consuevimus. Diximus etiam contingere, ut aliqua præstantiora, quam natura sit hominum, mittantur à Iesu. Præterea, qui recipit, quæ miserit Iesus, Iesum in misso recipit; qui autem Iesum recipit, Patrem recipit: igitur qui recipit, quem Iesus miserit, Iesu Patrem recipit, qui misit ipsum. Potest etiam hæc oratio talis esse; qui recipit, quem ego misero, me recipit, eo usque pertingens, ut me recipiat: qui vero me non recipit per aliquem meum Apostolum, sed me recipit, non ab hominibus, neque per homines administratum, sed ad animas advenientem eorum qui se ipsos diligenter præparaverunt ad mei receptionem; hi Patrem qui me misit, recipiunt; ita ut non so-
E lus ego Christus futurus sim in ipso, sed ipse quoque Pater. Possumus autem ex his repugnantia etiam considerare: qui nanque recipit quem miserit filius Mali, ille Antichristum recipit; qui recipit filium Mali, & admittit sermonem Christo contrarium, fingentem se esse veritatem, falsoque promittentem se esse iustitiam, is ipsum recipit Malum. Quamobrem attendamus, ut tanquam boni bulimularij, eorum quidem

quæ vera sunt, ministrum probemus, falsa vero administrantem reprobemus.

Ioh. 12. 45. Atque hoc quidem in loco, *Qui recipit*, inquit, *si quem misero, me recipit; qui autem me recipit, recipit eum qui me misit; Et qui videt me, videt eum qui misit me.* At vero non dictum est, qui credit in vos, credit in me; neque qui videt vos, videt me: ut enim recipiamus suos ipsius Apostolos vult quidem ille, non tamen ut in illos credamus: quamobrem recipiamus eos qui à Sermone mittuntur, ipsumque Dei Sermonem; haudquaquam tamen recipiamus Apostolum Antichristi, sermo-

Ioh. 13. 21. nemque falsum. *Cum hæc dixisset Iesus turbatus est spiritu, & testificatus est, & dixit: Amen, amen dico vobis, quod unus ex vobis me proditurus est.* Super-

Ioh. 12. 27. rius dixerat: *Nunc anima mea turbata est*; nunc vero *Hæc cum dixisset Iesus, turbatus est spiritu*; & quæro hunc in locum talia; curnam scilicet dictum non fuerit, Spiritus Iesu turbatus est, perinde atque, *Nunc anima mea turbata est*, vel cur hoc dictum: *Nunc anima mea turbata est*, ad similitudinem illius dicti: *Turbatus est spiritu*, pronunciatum non fuerit. Quæ quærere ausus sum, quod mediocriter per totam Scripturam diligenter observaverim spiritus, & animæ differentiam, mediumque quiddam vid rim esse animam, capacemque virtutis, & vitij; spiritum vero hominis qui in ipso est, mala recipere minime posse; quippe cum res optimæ, fructus dicantur esse spiritus, & spiritus hominis, non Spiritus sancti: ut arbitraretur aliquis. Nam ad distinctionem huius spiritus hominis, opera carnis nuncupantur; ea omnia quæ sunt vituperabilia; quoniam nullum est carnis opus laudabile. Hactenus autem semel inveni spiritum hominis mali dictum à Deo. Hunc enim in modum scriptum

Deut. 2. 30. est in Deuteronomio: *Noluit Sion rex pie agens præterire per ipsum, quod induraverat Dominus Deus spiritum eius; & occupavit cor eius, ut traderetur in manus tuas, ut in die hac*; quæ quidem accommodatius in Deuteronomio examinabuntur. Nunc propositum est nobis dicere, quomodo, quæ superius diximus, loquutus Iesus turbatus fuerit; & cur turbatus non fuerit in anima, neque propter animam, neque à spiritu, sed spiritu. Ne igitur quod observavimus de spiritu prætereat; dicendum est, ubi nunc dicitur: *Anima mea turbata est*, illam turbationis affectionem fuisse animæ; ubi vero dicitur: Iesus turbatus est spiritu, affectionem huma-

A χωμένους μὴ ὂν τ ἀληθῶν διήκονον, ἀποδοκιμάζωμεν ὃ ὂν τ ψευδῶν· εὐθὺς δὲ μὴ οὖν ὁ λαμβάνων, φησὶν, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει ὃν πέμψαντά με· καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· ὅτε ὃ εἴρηται, ὁ πιστεύων εἰς ὑμᾶς, πιστεύει εἰς ἐμέ· ὅτε, ὁ θεωρῶν ὑμᾶς, θεωρεῖ ἐμέ· λαμβάνειν μὲν γὰρ ὑμᾶς βούλεται τοὺς ἀποστόλους ἑαυτοῦ, ἐμοὶ καὶ πιστεύειν εἰς αὐτούς. λαμβάνωμεν οὖν τοὺς ἀπὸ τοῦ λόγου ἡμῖν ἀποστελλομένους,

B καὶ αὐτὸν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· μηδέποτε δὲ παραδεξώμεθα ἀπόστολον αὐτιχρίστου, καὶ λόγον ψευδῆ· ταῦτα εἰπὼν ὁ ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με· αἰωτέρω εἶπε· νυνὶ ἡ ψυχή μου τετάραγται. νυνὶ δὲ λέγεται ὅτι ταῦτα εἰπὼν ὁ ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι· καὶ ζητῶ ποιαῦτα εἰς

C τὸν τόπον τί δήποτε οὐκ εἴρηται ἀπλῶς τοῦ· νυνὶ ἡ ψυχή μου τετάραγται, τὸ· τὸ πνεῦμα τοῦ ἰησοῦ τετάραχται. ἢ ἀπλῶς τοῦ· ἐταράχθη τῷ πνεύματι, τὸ· νυνὶ ἡ ψυχή μου τετάραγται· ὃ ταῦτα ζητῆσαι ἐτόλμησα, μετρίως πεπειραμένος ἐν πάσῃ τῇ γραφῇ διαφορᾶς ψυχῆς, καὶ πνεύματος, καὶ μέσον μέν τι θεωρεῖν εἶναι τὴν ψυχὴν, ὃ δυνάμενον δέχεσθαι τὸ κακίαν· ἀνεπίδεκτον ὃ τοῦ χείρονος τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· τὰ γὰρ κάλλιστα καρποὶ λέγονται εἶναι τοῦ πνεύματος, οὐχ ὡς αἰσθητόν τι

D τῶν ἁγίων, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου· ἐπεὶ αἰσθησιολογοῦσι γὰρ τάχα φαίνεται λέγειν εἶναί τι ἔργα τῆς σαρκὸς, πάντα φαῦλα τυγχάνοντα, ἐπεὶ μηδὲν ἔργον σαρκὸς ἐπαινετόν· ἅπαξ δὲ μέχρι τοῦ δοῦναι θεὸν πνεῦμα φαῦλα σκληρὸν ἐθαυμασμένον· ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ γεγράφθαι γὰρ ἔπος ἐν τῇ δευτερονομίῳ· ἠθέλησε * σιὼν βασιλεὺς * διοδεῦσαι προελθὼν ἡμᾶς * διὰ αὐτὰ, ὅτι ἐσκλήρωσε κύριος ὁ θεὸς ὃ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ κατίσχυσε καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖράς σου, ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· ἀλλὰ τάχα μὲν τότε, οἰκειότερον ἐν τοῖς εἰς τὸ δευτερονόμιον ἐξεταθήσεται αὖ· νυνὶ ὃ

E προκείται λέγειν πῶς τὰ προειρημένα εἶπεν ὁ ἰησοῦς ἐταράχθη, ἀ τοῦ ψυχοῦ, οὐδὲ τῆ ψυχῆ, ἀλλ' οὐδὲ τῷ πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ πνεύματι· ἵν' οὖν τὸ ταῦτα τοῦ πνεύματος παραπέμψω μὴ ἀφανίσῃ, λεκτέον ὅτι ἐν μὲν ᾧ· νυνὶ ἡ ψυχή μου τετάραγται, τὸ τῆς παραχθείσης πάθος ψυχῆς λυ. ἐν ᾧ δὲ· ἐταράχθη τῷ πνεύματι ὁ ἰησοῦς, ὡσὰν ὄντι τοῦ ἀνθρώπινον τὸ

πάθος

παθος ἰῶ ἐρχόμενον τῇ ὑπακοῇ τὸ πνεῦ-
ματος · ὡς γὰρ ὁ ἅγιος ζῇ πνεύματι προσκα-
ρτερῶν τῷ ἐν τῷ ζῆν, ἐν πάσῃ προσέξεως,
καὶ δοξῆς, καὶ τοῦ πρὸς θεὸν ὕμνου . ὅπως πρῶ-
τόν τι ποτ' ἂν ποιῇ, ποιῇ πνεύματι, ἀλλὰ κἂν
πάσχῃ, πάσχῃ πνεύματι · εἰ δὲ ὁ ἅγιος, πόσῳ
μᾶλλον ταῦτα λεκτέον περὶ τοῦ τοῦ ἁγίων ἀρ-
χηγοῦ Ἰησοῦ, ᾧ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ
ἀνελήφθη ἀνὼν ὅλον ἀνθρωπον, ὃ ἐν αὐτῷ διέ-
σεισε τὰ λοιπὰ ἐν αὐτῷ ἀνθρώπινα ; καὶ ὅπως
ἐταράχθη τῷ πνεύματι, ἵνα μαρτυρήσῃ, καὶ B
ἵνα εἴπῃ μετὰ τοῦ θείου οἰονεὶ ὅρκου, τοῦ, ἀμὴν,
τὸ λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.
τοῦ γὰρ πνεύματος, οἶμαι, θεωρήσαντος ὃ ἦδη ἀπὸ
τοῦ διαβόλου βεβλημένον εἰς τὴν καρδίαν Ἰού-
δα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα ὃν διδάσκαλον
παραδῷ, * φωνηθεῖσα ὃ ἐσώθησον ἐταράχθη, a Vid Not.
καὶ ἐπεὶ ἡ ταραχὴ ἀπὸ τῆς ἐν πνεύματι γνώσεως
γεγένηται, ὃ καὶ ἐν ταραχῇ ἐγένετο, ἰησοῦς, εἰ-
ρηται, ἐταράχθη τῷ πνεύματι · πάλιν ὅτι καὶ
τῇ μίαν ἐκδοχὴν τὴν, ἡ σὰρξ ἀσθενὴς, καὶ C
ἡ σὰρξ πεπαίσκεται . ταῦτα δ' ἴσως περὶ
ὧν ὑπὸ τοῦ γαβριὴλ πρὸς τὴν μαρίαν εἴ-
ρηται τό · καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ κα-
λέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἰησοῦν, οὗτος ἔσται μέγας,
καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται · σημειώσῃ δ' πίνα ἔσ-
πον ἐν τοῖς ἐξεταζομένοις τὸ, ἐμαρτύρησεν, ἀνα-
φέρεται * τό · εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με · καὶ a χ. τῷ ἁ, ἀπὸ τοῦ.
τοῦτο μὲν λεγόμενον, καὶ προφητευόμενον τῶν
μαθητῶν περὶ τοῦ ἰούδα τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, μαρ-
τυρία ἐμοὶ ὁμώνυμος, οἶμαι, τοῦ περὶ τοῦ μαρτυ-
ρῆσαι, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ θεοσεβείας σημαινομένου · D
ἃ γὰρ ταῦτα νομίζω σημαίνεσθαι ἐν τοῦ, ἐμαρτύρη-
σεν, ὅτε δηλοῖ ὃ ῥῆμα περὶ οὗ μάρτυς ἐσημάνθη
ὃ θεῷ, καὶ τῇ χριστῷ αὐτοῦ, ἐν νῦν ὅτε ἀναφέρε-
ται * τό · εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με · ἔτι δυνά- * χ. τῷ ἁ, καὶ τοῦ.
μενον ἐγὼ ἐφίστημι καὶ τοῦ · εἷς ἐξ ὑμῶν, ἀναφερο-
μένῳ ὅτι τὸν ἰούδαν, μήποτε ἐμφανὴς ὃ ἀπὸ
τάξεως ἀποστολικῆς, ἐν ᾗ αὐτὸς * ὑψοῦ, τοῦ * χ. ὑψοῦ. καὶ τοῦ ἁγίου
ἁγιασθῆναι ποτε παραπλησίαν τοῖς λοιποῖς ἀπο-
στόλοις ἔχῃ αὐτὸν, ἀπεπεπωκέναι · ὅπως γὰρ ἐ-
γὼ ἤκουσα καὶ τὸ · ἰδοὺ ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς E
ἐξ ὑμῶν, ἐπεὶ μηδὲ ἐκεῖ εἴρηται, ὡς ἡμεῖς,
ἢ, ὡς ἐγὼ · ἀλλὰ διὰ τὸν ἕνα ἐκπεσόντα τῆς
μακαριότητος, τό · ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, ὡς εἷς,
στενάξῃ μοι δοκῇ καὶ μὴ * τό · ὑμεῖς δ' ὡς a χ. τῷ
ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόν-
των πίπτετε · πλέονων γὰρ ἀρχόντων ἡμοιμένων
ὁ εἷς πεπτωκεν, ὧν ἁπλοῦς μιμούμενοι
τὴν ἐκείνου πῶσιν πίπτουσιν οἱ ἁμαρτάνοντες ·

A nam fuisse venientem ad Dominum spiritus. Vt enim sanctus viuit, spiritu auspicante in vita actionem omnem, & votum, & laudem ad Deum; sic quicquid fecerit, id facit spiritu; atque etiam si patitur, spiritu patitur. Quod si sanctus sic se habet, quanto magis dicenda sunt hæc de Iesu sanctorum principe cuius spiritus hominis qui in eo est, dum ipsum totum hominem assumeret, concussit cætera in ipso humana? huncque in modum turbatus est spiritu, ut testaretur, & diceret cum divino quasi juramento illud: *Amen dico vobis, quod unus ex vobis me prodituras est*; cum enim spiritus vidisset id quod immissum fuerat à Diabolo in cor Iudæ Simonis Iscariotæ, nimirum ut præceptorem proderet, futurum prævidens, turbatus est; & quoniam perturbatio illa ex cognitione est orta quæ erat per spiritum, qui etiam spiritus perturbabatur, dictus est Iesus turbatus fuisse spiritu; fortasse vero iuxta unam intelligentiam, nempe illam quæ dicit, Caro est infirma, caro etiam perturbata est; hæc autem caro erat Iesus, iuxta illud quod à Gabriele Mariæ dictum est: *Ecce concipies in utero, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur.* Cæterum notabis in his, quæ indagavimus, quo vox, *Testatus est*, referatur ad ea verba: *Vnus ex vobis me prodituras est.* Hoc etenim dictum Discipulis, & prophetatum de Iuda qui unus erat ex eis, testimonium erat æquivoce, opinor, cum illa significatione quæ à testando, & moriendo pro Dei cultu deducitur. Nec enim eandem significationem fuisse reor per vocem, *Testatus est*, quando declaratur verbum illud, à quo ὁ μάρτυς, [hoc est testis] Dei, & Christi sui figuratus est, & nunc quando refertur ad hæc verba: *Vnus ex vobis me prodituras est.* Adhuc pro viribus observo, *Vnus ex vobis me prodituras est*, quod refertur ad Iudam, ne forte hoc ostendat eum ab ordine Apostolico decidisse, in quo fuit & ipse sublimatus, quod aliquando æque affectus fuerit, atque alij Apostoli. Sic enim ego intelligo & illud: *En Adam factus est quasi unus ex nobis*; quoniam Gen. 3.
ne illic quidem dictum fuerit, quasi nos, vel quasi ego; sed propter unum qui cecidit à beatitudine, quasi unus ex nobis, quoniam unus cecidit; concinere videtur cum his versibus illud: *Vos autem quasi homines moriemini*; & illud: *Quasi unus de principibus cadetis.* Plures enim cum essent principes, unus ruit, cuius ruinam fere imitantes peccatores, illius ruinam

ruunt. Vt enim ille in divinitate exi-
stens ruit, sic, & quibus sermo ille
Psalm. 81. inquit: *Ego dixi, Dij estis, & filij Excelsi omnes.* Cum autem ceciderint à beatitudine, cum principaliter non essent homines, moriuntur quasi homines, & quasi unus ex principibus cadunt. Existimo vero etiam cum admiratione dicta fuisse hæc verba tali sensu; Qui me prodituras est, non est alienus à Discipulis meis, ac ne unus quidem ex multis, & vulgaribus Discipulis; sed unus ex illorum Apostolorum numero, quos ego mihi honorando delegeram. Atque multi quidem qui Iesum condemnarunt, dicunt: *Crucifige, crucifige eum, & tolle hunc è terra;* at eum tradere opus illius fuit qui vidit, & cognouit eum; talium enim, tantarumque Disciplinarum, quas seorsim cum Apostolis audierat, cum sciret eum præceptorem, ac Dominum cum agnouisset, prodens eum, magnitudinem illius, quam norat, prodidit, cum nullus qui magnitudinem illius non vidisset, acturus fuisset hoc. Nam prodens proderet ille quidem magnum; at non in quantum est magnus, cum Iesum non nosset in quantum magnum. At vero hic qui didicerat, quomodo sit magnus, auditor factus magnitudinis sapientiæ quæ est in eo, & rationis, & gratiæ, & prodidit eum, & prodidit totam, quam novit, magnitudinem. Hanc ob causam conducebat illi natum non fuisse, sive regenerationis ortu, ut profundius quis intelligeret; sive hoc communiori ortu, de quo ortu molestijs se eximere quis volens, cum inquisierit etiam, quod quicquid utile est, utile sit ei, qui est, & considerans quod ei qui non sit nihil conferat, & utile sit, ad secundam expositionem cum devenerit, illam magis
Ioh. 13. 22. suscipiet. *Aspiciebant sese mutuo Discipuli dubitantes de quonam diceret.* Equidem si aperta fuisset Iudæ malitia Iesu Discipulis, agnitus etiam fuisset ille qui magistrum proditurus esset dicente Seruatore: *Vnus vestrum me proditurus est:* at nunc intuentur sese mutuo Discipuli, dubitantes de quo diceret. Iudas etenim ex his quæ antea recte egerat, persuaserat Apostolis, ut nihil de illo suspicarentur mali. Fortasse vero nondum Iudas Simon Iscariotes prorsus à malitia dependebat, etiam si Diabolus immisisset in cor illius, ut proderet Iesum, reliquis etiamnum existentibus in ipso boni propositi, quibus cum perspexisset Iesum condemnatum, quando ligatum eum abduxerunt,

ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἐν θεότητι τυγχάνων πέπτωκεν, ὅταν καὶ πρὸς ὃς ὁ λόγος φησὶ τό· ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες, ἀποπεσόντες τῆς μακαριότητος ὄντες ὡσεὶ ἄνθρωποι, ἀποθνήσκουσι, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτουσι· νομίζω δὲ καὶ θαυμαστικῶς εἰρῆσθαι τοιούτῳ ὄντι τῷ λεγομένῳ, ὁ παραδώσων με οὐκ ἀλλότριος τῶν ἐμῶν μαθητῶν ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲ εἷς τῶν πολλῶν μαθητῶν, ἀλλὰ εἷς τῶν ἐν ἐκλογῇ μοι τετιμημένων ἀποστόλων· πολλοὶ μὲν οὖν καταψηφιζόμενοι τοῦ Ἰησοῦ φασι· σταύρου, σταύρου αὐτόν, καὶ ἆρον ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· τὸ δὲ παραδοῦναι αὐτὸν ἔργον ἴσως ἑωρακότος καὶ γινωσκόντος αὐτὸν· διδάσκαλον γὰρ αὐτὸν ὑπειλήφασι τηλικουτωνδὲ, καὶ τοσῶνδε μαθημάτων, ἃ καθ' ἰδίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων ἤκουσε, καὶ κύριον αὐτὸν εἰδὼς, παραδιδοὺς αὐτὸν, ὃ ἐγὼ μέγαθος αὐτοῦ παρέδωκεν, οὐκ ἂν ποιήσαντος τοῦτό τινος τὸ μέγεθος αὐτοῦ μὴ πεφωρακότος· ὃν μὲν γὰρ μέγαν παρεδίδωκεν, ὃ καθὸ μέγας ἐστὶν, εἰπεῖ μὴ εἶδε καθὸ μέγας ἐστίν· ὁ δὲ καὶ μᾶλλον πῶς μέγας ἦν, ἢ ἀκροατὴς γεγενημένος τοῦ μεγέθους τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας, καὶ λόγου, καὶ χάριτος, καὶ παραδοὺς αὐτὸν παρέδωκεν * ὁ λαμπρὸς εἶδε μέγεθος· ἀφ' οὗ τὸ συμφέρειν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη, εἴτε πρὸ τῆς παλιγγενεσίας γένεσιν, ὡς μὴ βαθύτερον * εἴτε καὶ τὴν κοινοτέραν νοήσωμεν γένεσιν, ἵνα τῶν πραγμάτων ἑαυτὸν ἀπαλλάττῃ θέλων, καὶ ζητήσας ὅπῃ συμφέρῃ, ἔστι συμφέρει, καὶ ἐπινοήσας ὅτι οὐκ ἂν μὴ ὄντος αὐτῷ συμφέρειν, ὅταν πρὸς δυνάμεως διάγνωσιν, ἐκείνῳ μᾶλλον παραδιδῷ ἑαυτὸν· ἔλεγον δὲ εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ, ἀπορούμενοι περί τίνος λέγῃ· εἰ μὴ προφανὴς ἦν τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς ἡ τοῦ Ἰούδα κακία καὶ ἔγνωσαν, εἰ πόνος τῷ σωτῆρι ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, πῶς ἂν ὁ παραδώσων τὸν διδάσκαλον· νυνὶ δὲ βλέπουσιν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ ἀπορούμενοι περί τίνος λέγῃ. καὶ γὰρ Ἰούδας πάλαι ἴσως οὐκ ἀφτιον χειροτέρων ἐδυσώπει τοὺς ἀποστόλους πρὸς τὸ μηδὲν ὑπονοῆσαι περὶ αὐτοῦ φαῦλον· πάλαι δὲ καὶ τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν Ἰούδας ὁ μισθὸς ἰσκαριώτης, οὐκ ἂν ἔτι τῆς πονηρίας * ἐξέλων· λείμμα- * Vid. Not.
τος γὰρ προαιρέσεως ἀγαθῆς ὑπαρχοντος ἐν αὐτῷ ἰδὼν ὅτι κατακρίθη, ἡνίκα δύσεται αὐτὸν

ἀπήγαγον, καὶ παρέδωκαν Πιλάτῳ τῷ ἡγε-
μόνι, μεταμεληθεὶς ἔγραφε τὰ τριάκοντα ἀρ-
γύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ πρεσβυτέροις λέγων,
ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῷον, ὁ δὲ εἶπόντων
αὐτῷ, τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψῃ· ῥίψας ὁ φι-
λάργυρος ἰούδας τὰ ἀργύρια, ἀπελθὼν ἀπήγ-
ξατο, μηδὲ παρεμείνας ἰδεῖν ἢ τοῦ ἕνεκεν ὁ ἰησοῦς
παρὰ τοῦ Πιλάτου κρίματος τὸ τέλος, καὶ γέ-
γονεν αὐτῷ ὥστε καθαρὰ ἀπὸ ἁμαρτίας μεταβο-
ναι, ὥστε ἄκρατος πρὸς τι χρηστέρων ἢ πονη-
ρία· εἰ μὲν γὰρ καθαρῶς μετενόησε, καὶ ὡς ὁ B
λῃστὴς εἶπεν· μνήσθητί μου ἰησοῦ, ὅταν ἔλθῃς
ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, προσῆλθεν τοῦ σωτῆρι
ἐπιστρέψαι τὸν πρὸς αὐτόν, πρὸς τὸ ἐξιλάσασθαι αὐ-
τὸν ὅτι τῇ φθασάσῃ γενομένῃ προδοσί· εἰ δὲ
πρώτην τὴν τοῦ καλοῦ διάνοιαν ἐξηλλακὼς ἐν ἑ
ἑαυτοῦ ψυχῇ, ὅτε οὐ μετεμελήθη ἰδὼν ὅτι κα-
τεκρίθη ὁ ἰησοῦς. ἀλλὰ καὶ προσεπῆλθε λόγος
κατηγορῶν αὐτοῦ συλλήψεως τῇ προδοσίᾳ. ἀλλὰ
καὶ ἀπολαύων οὐ ὡς φιλάργυρος ὧν ἔλαβε
τριάκοντα ἀργυρίων, πρὸ μικροῦ δὲ τιμη- C
μάτων, ὅτε οὐκ ἐβουλεύσατο ἀποσώσασθαι τὰ ἀργύ-
ρια, ὅτε οὐκ ἔγραψεν αὐτὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ
πρεσβυτέροις, ὅτε δὲ ἐπ' αὐτὸν ἐαυτὸν ὠθούμε-
νον ὡμολογήσατο, αὐτὸς μὲν κατηγορῶν, τὸν διδά-
σκαλον καὶ ἐγκωμιάζων ὡς τοῦ· ἥμαρτον πα-
ραδοὺς αἷμα δίκαιον· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπάγξασθαι
αὐτὸν, οὐδεὶς ἄλλος ἐποίησεν, ἢ ὁ βεβλημένος
αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ τὸν ἰησοῦν·
ὃ τόπον γε κατ' ἀμφότερα ἔδωκε τοῦ διαβό-
λου· ταῦτα ὃ καθ' δύναμιν ἐπεξεργασά- D
μενος, ἅμα μὲν πρὸς τοὺς οἰομένους αὐτὸν
φῶς γενόμενον ἀνεπίδεκτον σωτηρίας, ὅπου γε τοι-
οῦτος ἦν. ἅμα δὲ διηγούμενος ὅτι δικαίως οἱ
μαθηταὶ ὅτι τῷ τοῦ κυρίου λόγῳ ἔβλεπον εἰς
ἀλλήλους ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγῃ. ὀκνῶ δὲ
παραθέσθαι τὸ προφητικὸν λέξιν ἀπὸ τοῦ τεσ-
σαρακοστοῦ ψαλμοῦ, πρίσασθαι ὅτι ἅγιος ὢν
μεταπεποίηκεν, ἐπεὶ, τὸ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς
εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ἐσθίων ἄρτους μου
ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν· ἀλλὰ καὶ τὸ· E
εἰ ἐχθρὸς ὠνείδισέ με, ἂν ἠνεγκα ἄν, ἐπ' αὐ-
τὸν ἀμαφερόμενον δηλοῖ ὅτι οὐκ ἀρχὴν ἐ-
χθρὸς ἦν· ἀλλὰ καὶ τὸ· εἰ ὁ μισῶν με ἐπ' ἐμὲ
ἐμεγαλορρημόνησεν, ἐκρύβομαι ἂν ἀπ' αὐτοῦ,
πρίσηται ὅτι καὶ ἠγάπα ποτὲ τὸν ἰησοῦν, φθάσας
ὅτι τὸ τὸ ἰσόψυχος αὐτῷ τυγχάνῃ, ἐπεὶ γέγρα-
πται· σὺ δὲ ἄνθρωπε ἰσόψυχε ὁ ἡγεμών μου, καὶ
γνωστέ μου· καὶ ἄλλα δ' ἂν εὕροις μυρία ἐξ ὧν συ-
νήσεις ὅτι εἰκότως οἱ μαθηταὶ ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους,

& tradiderunt Pilato Præsidi, *pœnitu-* Matth. 27.
dine ductus retulit triginta argenteos Prin- 3. & seq.
cipibus Sacerdotum, & Senioribus dicens:
Peccaui tradens sanguinem innocentem,
quando & dicentibus illis: Quid ad nos?
tu videris, projectis argenteis, argenti ipse
cupidus abiens laqueo se suspendit, ne vi-
dere quidem expectans judicij finem
de Iesu apud Pontium Pilatum, ne-
que hic sincere à peccato resipuit, ne-
que fuit huius malitia ad aliquid boni
impos: siquidem enim sincere resipuis-
set, atque perinde ac latro ille, qui
dixit: *Memento mei Domine, dum ve-* Luc. 23. 42.
neris in regnum tuum, feciſſet quæ ad
ipsum pertinebant, ut Iesum placatum
redderet ob proditionem quæ iam præ-
cesserat. Quod si omnino expulisset ab
anima sua boni notionem, haudqua-
quam resipuisset videns Iesum condem-
natum; immo illum accusans addidis-
set sermones similes proditioni; quin-
etiam fruens, ceu argenti cupidus,
argenteis triginta, quos acceperat pre-
cium appreciati, neque voluisset argen-
teos proijcere; neque retulisset eos
Principibus Sacerdotum, & Seniori-
bus; neque coram illis ipsis peccatum
suum fassus fuisset seipsum accusans,
& magistrum laudans dicendo: *Pecca-* Matth. 27.
vi tradens sanguinem iustum. Quinetiam 4.
præfocare seipsum laqueo nemo alius
feciſſet, præter illum qui in cor suum
misisset, ut proderet Servatorem. Ac
profecto in utrisque dedit Iudas locum
Diabolo. Cæterum hæc pro viribus ac-
curate inquisivi; simul ostendens his
qui Iudam existimabant salutis non ca-
pacem esse natura, talem non esse;
simul etiam exponens, quomodo me-
rito intuerentur sese mutuo Apostoli
ob Domini sermonem, dubitantes de
quonam diceret: sed sufficiat ad osten-
dendum eum corruisse, cum sanctus esset,
afferre in medium lectionem prophetica
ex Psalmo quadragesimo sic ha-
bentem: *Homo pacis meæ, in quo speva-* Psal. 40.
vi, qui edebat panes meos mecum, ma- 10.
gnificavit super me supplantationem. Quin-
etiam illud: *Si inimicus meus convitijs*
me incessisset, sustinuissem utique, decla-
rat eum à principio inimicum non fuis-
se. Illud etiam: *Si is qui me oderat*, Psal. 54.
adversum me mala locutus fuisset, absco- 13.
disssem me forsitan ab eo, palam osten-
dit hunc aliquando dilexisse Iesum; eo
usque etiam amando pervenientem ut
esset Iesu unanimis, iuxta illud: *Tu* Psal. 54.
autem homo unanimis, dux meus, & ne- 14.
cessarius meus. Alioqui sexcenta alia
invenias, ex quibus intelliges merito
Discipulos sese mutuo respexisse, du-

bitantes de quonam diceret. Porro Lucas scripsit, cum dixisset Iesus : *Verumtamen en manus me tradentis est mecum in mensa, & Filius quidem hominis vadit iuxta id, quod sibi definitum fuit ; veruntamen væ homini illi, per quem traditur*, Discipulos cœpisse inter se quærere quisnam esset hoc facturus. Quærebant enim inter se de quo diceret. Iam vero secundum Lucam non apparet unumquenque se suspectum habere, perinde atque apud Matthæum, & Marcum, qui palam hoc ostendunt. Inquit enim Matthæus : *Et valde mœsti cœperunt dicere : Nunquid ego sum Domine ?* At Marcus : *Cœperunt mœsti esse, & dicere illi singulatim, Nunquid ego ? & alius, Nunquid ego ?* Secum enim repetebant, opinor, se homines esse, & propositum adhuc proficientium mutabile esse, capaxque volendi repugnantia his quæ antea proposuisset : fortassis etiam edocti contra quæ sit nobis lucta, propter incertum rerum humanarum exitum, verentur ne quandoque victi admittant proditionem de Magistro ; namque Petrus propositum quidem habebat, cum confirmatus diceba : *Etiam si omnes offendantur tua causa, ego tamen nunquam offendar*, non negandi Iesum ; at victus propter timorem spiritus, ante galli cantum ter eum negavit. Istiusmodi igitur rationibus edocemur, ut *Qui existimat se stare, videat ne cadat*, atque etiam *Ne glorieris de die crastino, quando nescis quid superuentura pariat dies*. Fortasse vero etiam illud : *Intuebantur sese mutuo Discipuli*, præter id quod simpliciter intelligitur, tale quiddam declarat, quod unusquisque iuxta vires humanæ naturæ in propositum alterius intueretur, addubitans an possit anima quæ talia peregerit, & sic affecta erga veracem magistrum, qui vere testatus fuerit dicendo : *Amen amen dico vobis, quod unus ex vobis me prodituras est*, in tantum immutari, & obliviscI doctrinarum magistri, ut ad Deum tradendum pervenirent : emphasin enim habet dictio de Discipulo dicens : *Dubitantes de quo diceret*, non enim habebant copiam cogitandi cui competeret quod prædictum fuerat ; sed de hoc dubitabant, nihil apertum vel cogitare, vel dicere invenientes. *Erat autem unus ex Discipulis Iesu recumbens in sinu ipsius, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut scisciteretur, quis esset de quo loqueretur. Itaque cum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei, Domine quis est ? Respondit Iesus ; Ille*

Luc. 22. 21, 22.

Matth. 26. 22.

Marc. 14. 19.

Matth. 26. 33.

1. Cor. 10. 12.

Prou. 27. 1.

Ioh. 13. 22.

Ioh. 13. 23. & seq.

A ἀπορεῖσθαι περὶ τίνος λέγει · ὁ δὲ Λουκᾶς ἀνέγραψεν ὅτι εἰπόντος τοῦ σωτῆρος · πλὴν ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης · ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ ὡρισμένον αὐτῷ πορεύεται, πλὴν ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' ὃν παραδίδοται, οὐαί μαθηταὶ ἤρξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς, τίς ἄρα εἴη ὃς αὐτῶν ὁ μέλλων τοῦτο πράττειν · συνεζήτουν γὰρ ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει. ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν λαὸν οὐκ ἐμφαίνεται ὅτι ἕκαστος B ἐν ἑαυτῷ * νοεῖ · κατὰ δὲ τὸν ματθαῖον, καὶ τὸν μάρκον, καὶ τοῦτο προῖσταται. ὁ μὲν γὰρ ματθαῖός φησι · καὶ λυπούμενοι σφόδρα ἤρξαντο λέγειν, μήτι ἐγώ εἰμι, κύριε; ὁ δὲ μάρκος · ὅτι ἤρξαντο λυπεῖσθαι, καὶ λέγειν αὐτῷ εἷς καθ' εἷς, μήτι ἐγώ; καὶ ἄλλος, μήτι ἐγώ; ἐμέμνητο γάρ, οἶμαι, ἀνθρωποι ὄντες ὅτι φύσει ἐστὶν ἡ προαίρεσις τῶν ἐπὶ πρόσκαιρον, καὶ ὑποδεχομένη τὰ ἐναντία θέλειν * εἰς τὸ ὕστερον προσίοιτο · τάχα δὲ καὶ * Pro. al. μαθόντες πρὸς ἡμᾶς ἐστὶν ἡ πάλη, βούλεται- C το μὲν τὸ ἐν ἀνθρώποις ἄδηλον, μήποτε πιεσθέντες παραδέξωνται δι' ἀπιστίαν τοῦ διδασκάλου προδοσίαν, δι' ὃ ὁ πέτρος πεποίθησι μὲν εἶχεν, ὅτε ἀμφιβαλλόμενος ἔλεγεν, εἰ καὶ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοι, ἐγὼ οὐ σκανδαλισθήσομαι, μὴ ἀρνήσασθαι τὸν ἰησοῦν · ἐνικήθη δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς δειλίας πνεύματος πρὸς ἀλεκτοροφωνίας πρὸς αὐτὸν ἠρνήσατο · ἐκ τοῦ πιστεῦσαι δὲ λόγων διδασκόμεθα · * ὁρῶν βλέπετε μὴ πε- * Ἀ ἐν σοφίαν ση, καὶ μὴ * ἃ γὰρ οἴδας τι πέρασμα * Ἀ. συν- ἢ ὑπέστα · τάχα δὲ καὶ τὸ · ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους D οἱ μαθηταί, πρὸς τὸ ἁπλούστερον νοούμενον καὶ πιστεῦσαι ὅτι ἕκαστος καὶ ὁ δυνατὸν θνητῆς φύσει ἐνεώσα εἰς τὸ προαίρεσιν τοῦ ἑτέρου, ἐπαπορῶν εἰ δυνάσται ἡ ψυχὴ πράξασα ψυχή, καὶ ὅτω πρὸς τὸν ἀψευδῆ διδάσκαλον ἀμφιβάσα ἀληθῶς μαρτυρήσαντα ἐν τῇ εἰρηκέναι · ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, ὅτι ποσὸν τραπῆναι καὶ ὑπολαβεῖσθαι τοῦ τοῦ διδασκάλου μαθημάτων, ὡς καὶ ὅτι τὸ προδοσίαν αὐτοῦ φύσαι · ἐμφατικὴ γὰρ ἡ τοῦ μαθητοῦ λέξις ἡ, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει. ἃ γὰρ ὑπέρεσχον ἐνοῆσαι περὶ τίνος ὁ προειρημένον ἦν, ἀλλ' ἢ περὶ τούτου ἀπορούμενοι, καὶ οὐδὲν ὅτε νοῆσαι, ὅτε λέγειν σαφὲς θεώρησαντες · ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ ἰησοῦς · ἦν δὲ οὗτος πύστιν σίμων πέτρος, καὶ λέγει αὐτῷ · εἰπὲ τίς ἐστι περὶ οὗ λέγει. ἀναπεσὼν ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ ἰησοῦ λέγει αὐτῷ · κύριε τίς ἐστιν; ἀπεκρίθη

οὖν ὁ ἰησοῦς, ἐκεῖνός ἐστιν ᾧ ἐγὼ βάψω τὸ ψωμίον. βάψας οὖν τὸ ψωμίον λαμβάνει, καὶ δίδωσιν ἰούδᾳ σίμωνος ἰσκαριώτου. καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς· λέγει οὖν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον· τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ· τινὲς γὰρ ἐδόκουν ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ἰησοῦς· ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τί δῷ· ὁ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰησοῦ ἀνακείμενος εἷς τῶν μαθητῶν, ὃν ἠγάπα ὁ ἰησοῦς, ἔοικεν ὁ γράψας τὸ εὐαγγέλιον εἶναι ἰωάννης. ἐπὶ γὰρ τῷ τέλει τοῦ εὐαγγελίου γέγραπται ὡς ἐπιστραφεὶς ὁ πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε, κύριε τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; τοῦτον οὖν ἰδὼν ὁ πέτρος λέγει τῷ ἰησοῦ, κύριε ἔστι δέ τι; λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; σύ μοι ἀκολούθει· ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει· οὐκ εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; ὅτι δὲ ὁ μαθητὴς ἐστὶν ὁ γράψας τὸ εὐαγγέλιον ἰωάννης ἐστιν, δῆλον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων, οὕτως ἐχόντων, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ καὶ μαρτυρῶν περὶ τούτων, ὁ γράψας ταῦτα· παρατήρει δὲ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς τόποις τοῦ εὐαγγελίου τίνα τρόπον ὁ πέτρος ὡς ἐπὶ πλεῖον αὐτῷ θαρρῶν, καὶ * προσκεκλειμένος ὅπου μὲν νεύει αὐτῷ, καὶ λέγει· εἰπὲ τίς ἐστι περὶ οὗ ὁ ἰησοῦς προδώσοντός φησιν· ὅπου δὲ ἰδὼν αὐτὸν ἀκολουθοῦντα, ὡς φροντίζων αὐτοῦ μᾶλλον παρὰ τοὺς λοιπούς, λέγει τῷ ἰησοῦ περὶ αὐτοῦ, κύριε ἔστι δέ τι; βουλόμενος μαθεῖν καὶ τὸ κατὰ τὸν ἰωάννην τέλος· ὁμοίως τῷ ἐγνωκέναι τὰ περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὅταν γηράσῃ * ἐκτείνει τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ἄλλος αὐτὸν ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλει· εἴπερ δὲ ἃ ἐλάλει ῥήματα ὁ ἰησοῦς, πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐ γράμμα, διόλων ζωή ἐστι, καὶ οὐδαμῶς θάνατος, καὶ μιμούμενος αὐτὸν ὁ μαθητὴς ὃν ἠγάπα, πνεῦμα καὶ ζωὴν ἀναγράφει, ἀκουστέον τοῦ· ἦν ἀνακείμενος εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰησοῦ, ἀξίως τιμῆς ἧς πρέπει διδόναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ λαμβάνειν τὸν ἀγαπώμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ νομίζω ὅτι εἰ καὶ συμβολικῶς τότε ἀνακείμενος ἰωάννης ἦν ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰησοῦ τοῦ γέρως τούτου ἀξιωθεὶς, ὡς ἐξαιρέτου ἀγάπης κριθεὶς ἄξιος τῆς ἀπὸ τοῦ διδασκάλου, τὸ συμβολικὸν τοῦτο παρίστησιν, ὅτι ἰωάννης ἀνακείμενος τῷ λόγῳ, καὶ τοῖς μυστικω-

A *est, cui ego intinctam offulam porrexero; & cum intinxisset offulam, dedit illam Simoni Iscariotæ: & post offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus: Quod facis, fac ocyus. Hoc autem nemo discumbentium intelligebat ad quid ei dixisset: quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum: Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum; aut egenis ut aliquid daret.* Ille qui in sinu Iesu erat recumbens, unus ex Discipulis, quem diligebat Iesus, videtur esse Iohannes qui Evangelium B scripsit; quod in fine Evangelij scriptum sit hunc in modum: *Conversus Petrus videt illum Discipulum quem diligebat Iesus sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine quis est ille tui proditor? Hunc cum vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum velim manere, donec veniam, quid tua? Tu me sequere; exijt ergo sermo ille inter fratres, quod Discipulus ille non moreretur; & non dixerat ei Iesus, Non moritur, sed si velim* C *eum manere, donec veniam, quid tua?* Quod autem Discipulus iste qui scripsit Evangelium, sit Iohannes, liquet ex his quæ subiunguntur: *Hic est Discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc.* Observa autem in utrisque Evangelij locis, quonam pacto Petrus quamplurimum sibi fidens, interdum accumbens annuat Iohanni dicens: *Quis est, de quo prodituro Iesus loquitur?* aliquando vero eum intuitus sequentem, veluti illius plusquam cæterorum curam habens, dicat Iesu de eo: D *Domine hic autem quid?* finem Iohannis discere volens, perinde atque suum agnoverat; nempe quod cum senuisset, futurum erat ut manus suas extenderet, & alius eum cingeret, & duceret quo non vellet. Et si verba quæ locutus est Iesus, spiritus sunt, & non litera, in quibus omnibus vita est, & nusquam mors; & Discipulus, quem diligebat Iesus, ipsum imitans, vitam etiam scribit; intelligendum est illud: Erat recumbens unus ex Discipulis eius in sinu Iesu pro dignitate honoris, E quem conveniens est Filio Dei dare, & ei, quem ipse dilexerit, accipere; & existimo quod quamvis symbolice recumberet tum temporis Iohannes in sinu Iesu hoc munere dignatus, ceu præcipuo amore magistri habitus dignus, hoc symbolicum denotare Iohannem, addictum in Sermonem Filium

Ioh. 21. 20, & seq.

Ioh. 21. 24.

Ioh. 21. 18.

Dei, propensum, & illi multum saventem, in rebusque secretioribus acquiescentem, recubuisse in sinibus Sermonis filij Dei, perinde atque ipse Dei Sermo est in sinibus Patris, iuxta illud: *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis enarravit.* Quin nisi abiectius intelligamus hoc dictum: *Evenit autem, ut moreretur mendicus Lazarus, & deduceretur ab Angelis in sinum Abrahæ*; tale quiddam de sinu Abraham etiam considerabimus; quod hunc in modum enarrabimus, nos defendentes contra dubitationem ex ignorantia Scripturæ ductam ab eo qui spernere voluit enarrationem de divite, & paupere. Nam si recumbebat (inquit) Lazarus in sinu Abrahæ, & ante illum alius, etiam alio iusto ex vita decedente mendicus assurget. Sed qui de hisce dubitat, non vidit sinum Abrahæ; nec facillime factu esse vidit, ut innumeri in sinu Abrahæ una con-
* *Leg. forte* quiescant, participes rerum illius * recreatarum. Sin vero locum alium pro Sinus nomenclatura in medium proferre opus fuerit ex Scriptura, age examinemus quonam pacto dixerit Dominus
Exod. 4. 6, 7. Mosi: *Rursus infer manum in sinum tuum; & intulit manum suam in sinum suum; cumque exeruisset eam è sinu suo, erat manus eius leprosa, velut nix. Et dixit Infere manum tuam in sinum tuum, & inseruit manum suam in sinum suum, & cum exeruisset eam è sinu suo, rursum restituta est in colorem carnis suæ.* Atque difficile quidem est, ac supra captum nostrum videre, cuius rei nota possit esse hoc signum. Quoniam non oportet ut quærentes dolore afficiamur, quod nobis succurrit tradentes ad iudicandum lecturo, dicemus manum plerunque operationum notam esse; Sinum vero Mosis duas potentias habere; priorem quidem facientem iuxtà literæ sensa operantis actionem, leprosam veluti nix, quantum ad Hebræorum vocem; posteriorem vero ostendentem institutum vitæ sincerum, iuxta spiritualem legem, restitutam ad voluntatem naturæ, & rationis. Et ob-
Exod. 4. 8. serva, quod his subjungatur: *Nisi crediderint tibi, neque exaudierint vocem primi signi, credent tamen voci posterioris signi.* Nam qui nō crediderit interpretationi literæ, is ob animi præstantiam credit spirituali Legis enarrationi: quod si quis his duobus signis non crediderit, nimirum priori, quia leprosam facit actionem; se-

Ioh. 1. 18.

Luc. 16. 22.

τέρεις ἐναπεώμμος ἀπ' κεῖτο ἐν τοῖς κόλποις τῦ λόγυ. λυάλογον τοί ἡ ἀῶν εἶ ἐν τοῖς κόλποις τῦ παῖδος, ἀλ' ὁ μονογενὴς θεὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τῦ παῖδος, ἐκῆνος ἐξηγήσατο, εἰ μὴ τις πιθανότερον δὲ ἀκουσόμεθα ἡ τὸ · ἐγένετο ἢ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν, ἡ ἀπενεχθῆναι ἀῶν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ, εἰσέτι τι καὶ περὶ τῦ κόλπυ Ἀβραὰμ νοήσωμεν. ὅσοι ἐὰν ὦμεν * ἐσόμεθα, ἀπολογησάμενοι * Ἰω. ἐν γνῶσιν πρὸς τὸ κατ' ἄγνοιαν περὶ τῆς γραφῆς ἐπαπόρησιν, λαχθεῖσι δ' ὑπὸ τῦ εὐκολοέντος ἀθετῆσαι τὸ περὶ τὸν πλούσιον καὶ τὸν πένητα διήγησιν· εἰ γὰρ ἀνέκειτο, φησὶν, εἷς ὢν κόλπον τῦ Ἀβραὰμ ὁ Λάζαρος ἕτερος, πρὸ τῦ ὃν ἐξεβλήθη ἐν βίοι ὢν ἐν ᾧ κόλπῳ τῦ Ἀβραὰμ, ἢ πρὸ ἐκείνυ ἄλλος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλυ, φησὶ, δικαίυ ἐξελθόντος ὁ πτωχὸς ἀναστήσεται, ὁ γὰρ μὴ ὢν ἐν κόλπον τῦ Ἀβραὰμ ὁ περὶ τούτου ἀπορῶν, καὶ ὅτι δυνατόν ἐστι μείζους ἐν ᾧ κόλπῳ τῦ Ἀβραὰμ ἅμα ἀναπαύσεσθαι κοινωνοῦντας τῆ ἀποκαλυφθέντων αὐτῷ· εἰ δ' ἄλλον τινὰ περὶ τ τῦ κόλπυ ὀνομασίας ἀπὸ τ γραφῆς, φέρε ἐξετάσωμεν τίνα ἔχυσιν εἰπεῖν κύριος τῷ Μωϋσῇ· πάλιν εἰσένεγκον τ χεῖρά συ εἰς ὃν κόλπον συ, καὶ εἰσήνεγκε τ χεῖρα αὐτῦ εἰς ὃν κόλπον αὐτῦ, καὶ ἐξήνεγκεν αὐτὴν ὡς ἂν ὁ κόλπος αὐτῦ, καὶ ἐγένετο ἡ χεὶρ αὐτῦ * λεπρὰ ὡσεὶ * χ. λεπρὰ χιών· καὶ εἶπεν· εἰσένεγκε τ χεῖρά συ εἰς τὸν κόλπον συ, καὶ εἰσήνεγκε τ χεῖρα αὐτῦ εἰς τὸν κόλπον αὐτῦ, καὶ ἐξήνεγκεν αὐτὴν ὡς ἂν ὁ κόλπος αὐτῦ, καὶ πάλιν ἀπεκατεστάθη εἰς τ χρόαν τ σαρκὸς αὐτῦ· χαλεπὸν μὲν ὦν ἰδεῖν, καὶ ὡσεὶ ἡμᾶς τί * σημαῖνον ἦν, ἐπεὶ δὲ χρὴ καὶ ἡμᾶς μὴ * ἀπὸ τ ζητεῖν ὅ ὡσεὶ * στι πεῖσαι δέναι * τῶν ἐναντιουμένων φήσομεν ὅτι ἡ χεὶρ πρόξεων πολλαχοῦ σύμβολόν ἐστιν. ὁ δ' κόλπος μυστέως δύο δυνάμεις ἔχει, τ μὲν πρώτην καὶ τὰ τ γράμματος νοήματα πιθανὸν τ πρώτην ἢ πρώτης ὁμοίως ὡσεὶ χιὼν, ὅσον ὅπω τῇ ἐβραίων φωνῇ, ἡ καὶ λεπρώσαν· τὴν δευτέραν καὶ κατ' τὸν πνευματικὸν τόμον καθαρὰν, ἀποδεκνύουσ τὴν πολιτείαν, καὶ ἀποκαθισταμένην εἰς ὃ ἔθνημα τῆς φύσεως τῦ λόγυ· γε ὅτι διαφέρειν τούτοις φ· ἐὰν μὴ πιστεύσωσί σοι μηδὲ εἰσακούσωσι τῆς φωνῆς τ σημείυ τ πρώτυ, πιστεύσωσί σοι τῆς φωνῆς τ σημείυ τ δευτέρου· ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας τῇ ἀκοῇ τ γεγεννημένου ἀφ' μεγαλόνοιαν πιστεύσῃ τῷ πνευματικῷ τ νόμυ διηγήσῃ. ἐὰν δέ τις μὴ πιστεύσῃ τοῖς δυσὶ σημείοις τούτοις, ἢ μὲν πρώτη, ὅτι λεπρὰν ποιεῖ τὴν πρόξιν· τὴ δ' δευτέρα

ὅτι ἀποκαλύψιν αὐτῷ εἰς ὃ ἐγήγερται, ὃ ὕ- A cundo, quia eam restituit in natu-
δωρ τοῦτο αἷμα γένηται, γέγραπται γάρ· καὶ ἔσται ram suam, aqua huic efficitur san-
ἐὰν μὴ πιστεύσωσί σοι τοῖς δυσὶ σημείοις τού- guis; scriptum est enim: *Et erit, si*
τοις μηδὲ εἰσακούσωσι τῆς φωνῆς σου, λήψῃ *non duobus his signis crediderint, neque* Exod. 4. 9
ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐκχεῖς ἐπὶ τὸ *audierint vocem tuam; accipies de a-*
ξηρόν, καὶ ἔσται τὸ ὕδωρ ὃ ἐὰν λάβῃς ἀπὸ τοῦ πο- *quis fluminis, & effundes in siccam hu-*
ταμοῦ αἷμα ἐπὶ τὸ ξηρόν· καὶ σκόπει ὅτι οὐκ *mum; eritque aqua illa quam de flu-*
ἐπὶ τούτοις τοῖς σημείοις εἶπεν ἐὰν λέγηται τῷ, ἢ πι- *mine acceperis, sanguis in siccam hu-*
στεύσωσί σοι, ἢ, ὃ πιστεύσωσι· δηλοῖ γὰρ ὅτι *mum.* Et mentem adhibe, quod in hoc
τῷ μὴ πιστεύσαντι τοῖς δυσὶ σημείοις τὸ λαμ- signo non amplius dicatur, Si credent,
βανόμενον ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ὕδωρ αἷμα γίνεται, διὰ B vel, Si non credent tibi. Innuitur
πιστίαν ποτίμου ἀπολαύειν δυναμένῳ λόγου. enim, quod non credenti duobus si-
Ἀλλὰ γὰρ ἐπιμελητέον, πλείονα τοῦ δέοντος ἡμᾶς gnis, aqua de flumine sumpta fiat
ὂν κόλπον τοῦ Ἰησοῦ περιλαβόντες εἰς ὃν τόπον sanguis, nequeunti propter infidelita-
ὅτι τὸ παρακείμενον, καὶ μαθόντες ὅτι οὐκ ἀπὸ πα- tem frui ratione potabili. Sed redea-
ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, mus unde aberrarat oratio, cum plu-
πάντα παρέπαιδεν περὶ ὃ ἐγκρίθειεν τῇ ἐξαι- ra, quam præsens locus postulet, de
ρέτῳ αὐτοῦ ἀγάπῃ· ὅπερ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀνακεί- sinu Iesu assumpserimus. Cumque di-
μεθα ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ· νοῦν δὲ ὃ ἀγα- dicerimus eum quem amat Iesus, re-
πωμένῳ μαθητῇ σίμων πέτρος, καὶ μὴ ἀρκέ- cumbere in sinu Iesu, nihil non aga-
σθαι τῷ νεύματι φησιν αὐτῷ· εἰπέ τίς ἐστι περὶ mus, quo præcipuo ipsius amore digni
οὗ λέγει· ἐπεὶ οὖν ὁ νοῦς ἐν τῇ προοιμίᾳ C judicemur: hunc enim in modum re-
εἰς ἀφανισμὸν λαμβάνεται. ὁ γὰρ φαῦλος ὀν- cumbemus etiam ipsi in sinu Iesu. At
νοῦς μὲν ὀφθαλμῷ, σημαίνει δὲ πολλά, διδάσκει annuit dilecto Discipulo Simon Petrus,
δὲ νεύμασι δακτύλων, καὶ διεσταλμένη καρδία nec annuisse contentus inquit illi:
* χ. τεκ- * πεκτενεῖ κακά. καὶ· ὁ ἐννεύων ὀφθαλμοῖς μὴ *Scisitare, quisnam sit ille, de quo lo-*
τήνει δόλῳ, στυγάνῃ ἀνδράσι λύπας, λεκτέον ὅτι φαῦ- *quitur.* Quamobrem quoniam annuere
λον δὲ τὸ νεύειν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ νεύειν ὀφθαλμῷ, τυ- in Prouerbijs assumitur in calumniam,
τίσι, πλαγιάζειν δὲ ὀφθαλμόν, καὶ μὴ ὀρθὰ βλέ- nam malus *Annuit oculo, annuit &* Prou. 6. 13,
πειν, καὶ τὸ νεύειν μὴ δόλῳ ἐστὶ τὸ φαῦλον· νεύειν δὲ *pede, docetque nutibus digitorum corde* 14.
φιλομαθῶς, πέτρου ἔργον ἦν, καὶ ἀκολούθως τῷ *peruerso mala machinans*; & *: Qui annuit* Prou. 10.
τοιούτῳ νεύματι λέγειν τῷ συμφοιτητῇ ὡς παρ- *oculis, cum dolo aggregat viris mœrores,* 10.
ρησίαν πλείονα ἔχοντι πρὸς τὸν διδάσκαλον, dicendum est malum non esse annue-
εἰπεῖν τίς ἐστι περὶ οὗ λέγει· ἐβούλετο γὰρ Ἴσως ὁ re, sed oculo annuere; hoc est, o-
τῷ τὸν παραδόσθαι μὲν παραδιδόντα Ἰούδαν τὸν culo transversa tueri, & non recte vi-
Ἰησοῦν μυστήριον ἰδεῖν, ὅπερ ἵνα μάθῃ ὁ πέτρος, dere; & annuere cum dolo, vituperabile etiam est ei: at amanter annue-
ἰωάννης πρότερον ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ re, Petri officium esse, & huic con-
Ἰησοῦ ἐπανεπαύσατο, καὶ αὐτὸν ὅτι ὁ φίλος· καὶ sequenter nutui dicere condiscipulo,
πάλιν μὴ ἀναπεσόντι ὅτι ὁ φίλος, ἀλλὰ μεί- D tanquam majorem erga magistrum li-
ναντι ὅτι τοῦ ἀνακεῖσθαι ἐν τῷ κόλπῳ, οὐκ bertatem habenti, ut scisitaretur, de
ἀπέδωκεν ὃν ἐποθεῖ μαθητὴν ἰωάννης, ὃ quo loqueretur. Volebat enim fortas-
πέτρος λόγον· εἰ δὲ ἀνακείμενος οὗτος πρότερον sis mysterium, quod erat in proditio-
μὲν ἦν ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὕστερον δὲ ἀνέπεσεν ne qua Iesum Iudas prodit, nosse,
ὅτι ὁ φίλος τοῦ Ἰησοῦ, ἀφ' οὗ δευτέρου ἐν τοῖς quod ut discat Petrus, Iohannes qui
τελευταίοις τῶν εὐαγγελίων χαρακτηρίζεται, ὡς prius recubuerat in sinu Iesu, superas-
μείζονος καὶ ἀφορήτου, ὁ τοῦ Ἰησοῦ γνήσιος cendit, & recubuit super pectus; &
μαθητὴς· γέγραπται γὰρ ὅτι ὑπερφυὴς ὁ πέ- fortassis non recumbenti super pectus,
τρος ἐλέγχει τὸν μαθητὴν οὗ ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς sed perseveranti in sinu recumbere
ἀκολουθοῦντα, ὃς δὲ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ὅτι E haudquaquam reddidisset Iesus, quem
ὁ φίλος αὐτοῦ, δεῖπνόν τίς ἐστιν ὁ παρα- Petrus, & Iohannes desiderabant, ser-
monem. Quamvis igitur antea recum-
beret in Sinu Iesu, deinde vero recu-
buerit supra pectus Iesu, notatur ta-
men germanus Iesu Discipulus Evan-
gelij, non quia in Sinu, sed quia su-
pra pectus recubuerit, quasi hoc ulti-
mum excellentius sit, ac præstantius;
scriptum est enim: *Conversus Petrus vi-* Ioh. 21. 20.
dit Discipulum, quem diligebat Iesus, se-
quentem, qui & recubuit in cœna super
pectus eius, & dixit, Domine quis est,

qui tradit te ? non enim scriptum est : *Qui recubuit in sinu Iesu.* [Quid vero etiam respondens Dominus dixerit, videamus] *Ille*, inquit, *est, cui ego offulam intinctam porrexero. Dixit igitur hoc Iesus ; cumque intinxisset offulam, eam sumit, & porrigit Iudæ Simoni Iscariotæ. Statim etiam post offulam intravit in illum Satanas*, qui neque antea valuerat intrare, neque etiam mox cum misisset in illius cor, ut eum proderet. Necesse enim erat, opinor, ob dationem offulæ, ut Iesus reacciperet donum ab indigno, quod se habere credebat ; quandoquidem ab eo qui non habet, & id quod videtur habere, auferetur ab eo. Privatus ergo Iudas veluti indignus ab excellentiori qui precatus fuerat pacem, recepit ingressum Satanæ in se. Exempli autem gratia, ut intelligatur quomodo Iudæ quidem dederit Dominus offulam, ille autem tunc illud à se repulit quod in se eximium habebat, & fortasse pacem revertentem ab eo qui audivit, & non admisit, dicentem : *Si manserit illic filius pacis, pax vestra super illum requiescet ; sin minus pax vestra ad vos revertetur*, in medium adducemus quæ in secundam ad Corinthios epistolam hunc in modum sunt scripta : *Vestra copia illorum inopiæ succurrat, ut & illorum copia vestræ inopiæ.* Si enim consideraveris retributionem in hisce rebus rerum terrenarum ad spiritualia, scire poteris quomodo ei qui indignus erat pane, distribuerit offulam, ut per eam à Iuda auferret pacem, tanquam indignó qui amplius audiret : *Etenim homo pacis meæ ;* nam *Sordidus sordescat adhuc ;* qua ablata ille qui observabat occasionem ingrediendi in animam illius, & in dantem sibi ingrediendi locum, in Iudam ingressus est. Pariter observa Satanam antea non ingressum fuisse in Iudam, sed tantum misisse in cor eius, ut magistrum proderet ; iuxta ea vero quæ nunc accurate exquisivimus, post offulam introijsse in eum. Quamobrem caveamus & nos, ne quando Diabolus in cor nostrum jaciat qualemcunque sagittam sui ipsius ignitam ; nam si iecerit, mox etiam observat tempus ingrediendi. Sed quærat aliquis quare scriptum non fuerit ; Ille est, cui ego offulam dedero, sed cum adjectione hac, *Intingam : Intingam enim*, inquit, *& porrigam offulam ; & cum intinxisset bucellam, sumit, & dat Iudæ Simoni Iscariotæ.* In similibus autem locis mentem adhibe, an possis di-

Hæc à Ferrario præmissa è Perionio supplenimus.

Ioh. 13. 26, 27.

Matth. 13. 12. *Marc.* 4. 25.

Luc. 10. 6.

2. *Cor.* 8. 14.

Apoc. 22. 11.

διδάς σε · ὁ γὰρ γέγραπται, ὃς ἐπὶ τῶ ἀναπείμενος ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ * τί οὖν ἀποκρινόμενος ὁ κύριος, θεωρήσωμεν. ὀφὸν, φησὶν, ἐστὶν ᾧ ἐγὼ βάψω τὸ ψωμίον, καὶ δώσω αὐτῷ · εἶπεν οὖν ὅτε ὁ Ἰησοῦς, καὶ βάψας τὸ ψωμίον λαμβάνει καὶ δίδωσιν Ἰούδᾳ σίμωνος Ἰσκαριώτῃ, καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ὀφὸν ὁ σατανᾶς, ὁ δυνηθεὶς πρότερον εἰσελθεῖν, διὰ δόλου ἄμα τῷ βεβληκέναι εἰς τὴν καρδίαν ἵνα προδῷ αὐτὸν Ἰούδας σίμωνος Ἰσκαριώτης · χαλῶν γὰρ, οἶμαι, ἀφ' ὧν * δόσις ἔμελλε ψωμίου αἰτήσειν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ αἰτεῖν ἔχει ὃ κρεῖττον ὁ ἐδόκει ἔχειν · ἀπὸ γὰρ οὗ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτοῦ · ἀφαιρεθεὶς οὖν ὁ Ἰούδας, ὡς ἀνάξιος τοῦ κρείττονος οὗ εἰπόντος * κεχώρηκε τοῦ εἰς αὐτὸν οὗ σατανᾶ εἴσοδον · προβεβλήματος ὃ ἔνεκεν ἵνα νοηθῇ πῶς ψωμίον μὲν ἔδωκεν ὁ κύριος τῷ Ἰούδᾳ, ὀφὸς δὲ τότε ἀπέθετο κρεῖττόν τι ἐνυπάρχον ἐν αὐτῷ, καὶ τάχα τοῦ εἰρήνου ἐπαναστρέψαντος ἀπὸ τοῦ ἀκούσαντος, ᾧ μὴ παραδεξαμένου ὅτι ὃν εἰπόντα, οὗ * ὃν λεγόμενον ὅτι ἐὰν μὲν ᾖ ὀφὸς * υἱὸς εἰρήνης, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτὸν ἀναπαύσεται · ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ὀφὸς υἱὸς εἰρήνης, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει, προβησόμεθα ἀπὸ τῆς περὶ τούτων δευτέρας ἐπιστολῆς ταῦτα ἅπερ γεγράμμεθα · τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα · καταμανήσας γὰρ τις ἐν τούτοις ἀνθρώπων πρὸς πνευματικὰ, δυνήσῃ ἰδεῖν πῶς τῷ μὴ ἀξίῳ ἄρτου ψωμίον ὁπὸ δίδοσθαι, ἵνα ἀφ' οὗ τὸ ψωμίον ἀφελῇ αὐτὸν, ὃς ἀνάξιος ἦν ἀκούειν, καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, τοῦ εἰρηνεύοντος, ὁ ῥυπαρὸς γὰρ ῥυπανθήτω ἔτι, ἧς ἀφαιρεθείσης ὁ ὀπίσω ῥοῦς εἰς τὸν ψυχὴν εἰσόδου αὐτῷ, καὶ ὃν δίδοντα αὐτῷ τόπον εἰσελθεῖν εἰς ὃν Ἰούδαν · ἅμα δὲ προσπάρεστιν ὅτι πρότερον μὲν οὐκ εἰσῆλθεν ὁ σατανᾶς εἰς ὃν Ἰούδαν, ἀλλὰ βεβληκὼς μόνον εἰς τὴν καρδίαν ἵνα προδῷ Ἰούδας σίμωνος Ἰσκαριώτης ὃν διδάσκαλον · νῦν δὲ τὰ τοῦ ὄφεως βεβούλευται μετὰ τὸ ψωμίον εἰσελθεῖν εἰς οὐκ ὀφὸν · διόπερ καὶ ἡμᾶς φυλακτέον μήποτε ὁ ἀφ' ὑψηλοῦ βάλῃ εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν ὀπότων τὴν πεπυρωμένων αὐτοῦ βέλων · ἐὰν γὰρ βάλῃ, ὀφείλει μετὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς εἰσελθεῖν · ζητήσει δ' ἴσως τις διὰ τί ὁ γέγραπται, οὐκ ὀφὸς ἐστὶν ᾧ ἐγὼ δώσω τὸ ψωμίον, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τοῦ βάψω, βάψω γὰρ, φησὶ, τὸ ψωμίον, καὶ δώσω · καὶ βάψας τὸ ψωμίον λαμβάνει, καὶ δίδωσιν Ἰούδᾳ σίμωνος Ἰσκαριώτῃ · ὡς ἐν τισὶν δὴ τόποις σκεπτέον εἰ δυνατὸν ἐστὶ

Vide Not.

ὃν εἰλικρινῆ ἄρτον ἀζαφῆ φάσκειν εἶναι, ἢ καθ' αὑτὸν ἔψιμον· ὃ δὲ τῷ Ἰούδᾳ ἐπεδίδοτο μόμον καὶ οὐκ ἄζυμος ὅλως ὁ ψωμίον, ἢ δ' ψωμίον ἀζαφές, ἀλλὰ βεβαμμένον τῷ ὑγρῷ ἀπέσπασέ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸν ἀπὸ τοῦ λόγου ὁλκὸν ἐλαττούμενον βαφῇ, ἵνα μὴ ὁ ψωμίον εἰσέλθῃ εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς· ἐγὼ δὲ ζητήσαιμι ἂν ὡς πρὸς τοῦτο συλλήβδην ὁ ἀπὸ τοῦ ματθαίου· ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ πυελίῳ, οὗτός με παραδώσει, καὶ ὁ ἀπὸ δὲ τοῦ μάρκου· ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς ὃ πυελίον, καὶ ὁ ἀπὸ δὲ τοῦ λουκᾶ εἰ καὶ μὴ ὀνομάζει τό· ἐμβάψας, ἀλλ' ἢ φησί γε· πλὴν ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης· ὁ μὲν οὖν ὡς τότε ἀληθὴς λόγος παρὰ τοῖς ἐμοῦ θεραπεῖν ἀν πολλῷ σοφωτέρεσιν· ἐγὼ δὲ τοιαζόμην μήποτε καὶ ὁ αἰσχύνης δὲ ἰούδα ἐν τούτῳ ἐμφανείται μὴ τιμῶντος ὃν διδάσκαλον ἐν ᾧ συνεδεῖν, μηδὲ παραχαρίζηται αὐτῷ τῆς εἰς ὃ πυελίον ἐμβάψεως, ὡς προεχώρουν οἱ λοιποί· δι' ὧν ἐκείνων μὲν οὐδεὶς ἐνέβαπτε τὸ χεῖρα εἰς ὃ πυελίον μετ' αὐτοῦ· ἔδει δὲ οὐκ ἀξιῶν μετ' αὐτοῦ ἐμβάπτειν με μετ' αὐτοῦ ἐνέβαπτε, τὸ ἰσότιμα θέλων ἔχειν πρὸς αὐτὸν, δέον αὐτῷ παραχωρεῖν τῆς ὑποροχῆς· τάχα οὖν τοῦ αὐτοῦ ἕνεκεν καὶ τό· πλὴν ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ὅτι τῆς τραπέζης καὶ συμπεριζόμενος δέ ποτε εἰς πρεσβυτέρων νέοις παρὰ τοῖς ἐν ἑστιάσει τιμῆς τῷ πρεσβυτέρων * ᾧ ῥηθῶ, ἵνα μὴ συνθλίβωσι τῷ χεῖρι τῷ πρεσβυτέρων· γέγραπται γὰρ καὶ ὅτι· μὴ συνθλίβε μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ψυελίῳ· οὐκ ἀγνοοῦντες δὲ ὀξὺν παρεργάζηται ζητήσεως, καὶ πεῖραν μὴ δυναμένης τὸν ἀκροατὴν ἀπολογίας ἀποφέρεσθαι παρὰ τοῖς τάχιον ἀκούσασι, παῦσαι ἐπολμήσαμεν, χρεῖττον εἶναι νομίζοντες ὃ πάντα βασανίζειν, ἢ παρῆχθαι τι ἀβασάνιστον τῶν γεγραμμένων· εἰσιόντος μέντοι σατανᾶ εἰς τὸν ἰούδαν * λέγει, φησὶν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ὃ ποιεῖς, ποίει τάχιον· τίνι δ', αὐτῷ, ἀμφίβολον, ἐπεὶ δυνάσθαι * τοι τῷ ἰούδᾳ, ἢ τῷ σατανᾷ εἰρηκέναι ὁ κύριος, ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον, παρακαλέσαι δὲ αἰτιασαίμεθ' ὅτι πάλιν, ἢ δὲ παραδοτέον ὅτι ὃ δεσμευθῆναι τῇ σωτηρίᾳ κόσμῳ ἐσομένῃ οἰκονομίᾳ, ὡς οὐκ ἔτι μέλλει, οὐδὲ θεραπεύειν, * ἀλλ' ἤδη ἡ δύναμις ἰσχύνει ἤδελεν, ἃ δηλοῖ, ὡς οἴονταί τινες τῷ μὴ νοησάντων τίνα τρόπον εἶπε· πατὴρ, εἰ δυνατὸν παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἀλλὰ γενέσθω τὸ ὃ θέλω ἐγὼ καὶ ὃ θέλεις σύ· ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπεύξατο τοῦτο, ἐὰν μὴ ἐπιτελεσθῆναι ἐβούλετο· ἢ ὅτι ἐπεὶ ἐπεύξατο τοῦτο, ἐπιτελεσθῆναι ἐβούλετο· ἢ ὅτι ἐπεὶ ἐπεύξατο τοῦτο, ἐπιτελεσθῆναι ἐβούλετο· ἢ ὅτι ἐπεὶ ἐπεύξατο τοῦτο, ἐπιτελεσθῆναι ἐβούλετο· ἢ ὅτι ἐπεὶ ἐπεύξατο τοῦτο, ἐπιτελεσθῆναι ἐβούλετο·

A cere ſincerum panem non eſſe tinctum, ſed ex ſe eſſe ἔψιμον, [hoc eſt nutriens;] illud vero quod Iudæ dabatur, non fuiſſe, panem, ſed offulam; & non offulam abſque immerſione, ſed tinctam, & immerſam ab eo qui poterat ab anima ipſius avellere omnem tincturam à ratione aliquantulum infuſam, ut poſt offulam ingrederetur in illum Satanas. At ego adhuc quærerem quod in Matthæo ſcribitur huic loco affine, ſic habens: *Qui intinxit mecum manum in catino, hic me proditurus eſt*; item illud, quod ſcribit Marcus: *Intingens mecum in catino*; rurſus etiam quod Lucas: etiam ſi non dicat, Intinxit, ſed tantum: *Veruntamen en manus me prodentis eſt mecum in menſa*. Atque verus quidem hiſce de rebus ſermo inveniatur apud eos qui me longe ſapientia præſtant; ego autem conjector ne forte impudenita Iudæ appareat hac quoque in re, non honorantis magiſtrum in convivio, dum una comederet; neque deferentis illi, dum in catino immergeret, ut cæteri deferebant. Hanc ob cauſam cum nemo illorum immergeret cum Ieſu, ipſe æqualitatem volens cum illo habere, cum ipſo immergebat, cum cedere debuiſſet excellentiæ ipſius. Quamobrem huic fortaſſe proximum eſt illud: *Veruntamen en manus me prodentis mecum eſt in menſa*. Ac profecto quiſquis urbane aliquando iuvenes admonuerit, ut ſenioribus in convivijs deferant, hoc dicto utetur, ne manum comprimant duorum ſeniorum. Scriptum eſt enim & hoc quoque: *Ne comprimas cum eo in catino*. Cæterum non ignorantes propter opinionem curioſæ quæſtionis, & perſuadere auditori non valentis, à defenſione procul eſſe apud eos qui hæc audiunt, hæc auſi ſumus, melius eſſe rati omnia explorare, quam aliquid quod ſcriptum ſit præterire intactum. *Cum vero ingreſſus fuiſſet Satanas in Iudam, dicit illi Ieſus*: *Quod facis, fac ocyus*; ſed cui dicat dubium eſt; nam vel Iudæ, vel Satanæ poteſt dixiſſe Dominus: *Quod facis, fac ocyus*, invitans vel antagoniſtam ad pugnam; vel proditorem ad ſubminiſtrandum diſpenſationi quæ toti orbi ſalutifera futura erat; quam non amplius retardare, ſed pro viribus accelerare volebat; non metuens, ut quidem exiſtimant, male intelligentes, quomodo dixerit Dominus: *Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte*, ſed confidentiſſime ad certamen (ut ita loquar) exutus.

Matth. 26. Marc. 14. 18. Luc. 22. 21. Eccleſiaſtic. 31. 17. Gr. 14. Ioh. 13. 27.

Proinde arbitror vigesimum sextum etiam Psalmum ex persona Servatoris prophetatum in tempore passionis, Diabolo totis viribus adversus eum contendente : quos intuitus adversum se armatos, atque ad pugnam paratos, quando *Astiterunt Reges terræ, & principes una convenerunt adversus Dominum, & adversus Christum eius*, inquit : *Dominus lux mea, & salus mea, à quonam metuam ? Dominus obtento scuto protegit vitam meam, à quo expavescam ? dum appropinquant super me, ut devorent carnes meas : tribulantes me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt ; si aciem struant adversum me, castra non timebit cor meum ; si insurgat adversum me prælium, hac re nitar.* Veruntamen quod dixit Iesus, sive Iudæ, sive Satanæ : *Quod facis, fac ocyus*, nemo agnovit discumbentium ad quid dixerit ; quidam enim putabant, quod instaret Paschatis dies festus, Iesum dixisse habenti marsupium expensarum, & eorum quæ dabantur in usum pauperum, ut emeret ea quibus opus haberent ad diem festum ; vel ut ex his quæ collecta fuerant, daret pauperibus. At Iesus non hoc dixerat ; sed videns & Satanam ingressum, & Iudam admittentem eum, omnesque adversus se insidias, ad certamen veluti exutus, & ad strenue se gerendum pro salute hominum adversum Malum, & Diabolum, hoc dixit : *Quod facis, fac ocyus.* *Cum accepisset ergo ille offulam, exivit continuo, eratque nox.* Dixerat quidem Servator Iudæ : *Quod facis, fac ocyus* ; at proditor hac una in re magistro nunc paret, sumpta nanque offula non moratur, sed ut scriptum est, Exivit continuo, ut faceret ocyus proditionis opus iuxta jussionem Iesu ; & vere exivit, nec enim tantum iuxta simpliciorem sensum exivit ex domo in qua cœna fiebat, sed etiam exivit à Iesu ; non secus atque illud : *Exierunt à nobis.* Arbitrorque Satanam in Iudam ingressum post offulam ferre non potuisse, ut esset in eodem loco cum Iesu ; neque enim ulla convenientia est Christo ad Belial. Quæro insuper, nisi id curiosum est, quare tandem huic voci : *Cum accepisset offulam*, non addatur, Et comedisset ? sed inspicies etiam tu ipse ; huic enim verbo, accipiendi, comedendi verbum addunt Evangelistæ, cum volunt ; veluti in panis benedictione scriptum est, dixisse Iesum Discipulis : *Accipite, & comedite.* An igitur acceptam offulam non comederit Iudas, etiam si quæ dicta sunt, ut ea quæ de Agni esu scripta sunt, *Manducate*, dicta sunt, *Nihil crudum ex eo comedetis, neque coctum aqua, sed tantum assum igni*, ita & hæc, *Manducate panem non fermentatum*, dicta sunt, ut nihil ex eo crudum comedatur, neque coctum, neque fermentatum, sed tantum assum igni ? Quod si quis hæc ita dicta non putet, ut ea quæ de Agni esu scripta sunt, is ne quæso ea quæ de offula dicta sunt, ita dicta putet, ut ea quæ de Agni esu scripta sunt.

A * ἀποδυόμενος · νομίζω ὃ καὶ ὃν κς' ψαλ- * κ. ἕτερ. μὸν ὁμοίως τοῦ σωτῆρος προφητεύεσθαι τὸν ἐν τῷ πάθει τοῦ κυρίου, καὶ τὸν πονηρὸν στρατεύειν ἀγωνιζομένων κατ' αὐτόν, ὡς * νας. ἰδὼν ὁπλιζομένους κατ' αὐτόν, καὶ κινουμένους, ἵνα προέσησιν οἱ βασιλῆς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, * κ. συνή- κύριος φωτισμός μου, καὶ σωτήρ μου κύριος, τίνα φοβηθήσομαι ; κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου ἀπὸ τίνος δειλιάσω ; ἐν ᾧ ἐγγίζειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦργος, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου . οἱ θλίβοντές με, καὶ οἱ ἐχθροί μου αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν· ἐὰν παρεμβληθῇ ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου . ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν τούτῳ ἐγὼ ἐλπίζω · πλὴν τὸ λεγόμενον εἴτε τοῦ σατανᾶ, εἴτε τοῦ ἰούδα παρὰ τοῦ ἰησοῦ, τό · ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον, οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων πρὸς τί εἴρηται · οἱ μὲν γὰρ ἔδοξαν τὸ ὑπεκφθαι τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἅπαντα λέγειν αὐτὸν τῷ ἔχοντι τὸ γλωσσόκομον τῶν ἀναλωμάτων, καὶ τοῖς εἰς τὴν χρείαν τῶν πτωχῶν διδομένων, ὅτι ὀψώνησον ἅπερ ὧν χρήζομεν εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ, ἐκ τῶν συναχθέντων δός τοῖς πτωχοῖς · ὁ γὰρ ἰησοῦς οὐ τοῦτο ἔλεγεν, ἀλλὰ βλέπων καὶ τὸν εἰσερχόμενον, καὶ τὸν παρακαθήμενον αὐτόν, καὶ πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν ἐπιβουλήν, ὅτι τὸν ἀγῶνα ἀποδυόμενος, καὶ ὅτι ὁ χρὴ ὡς σωτηρίας ἀνθεψόντων χριστὸν ποιεῖν, εἶπε τό · ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον · λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, ἐξῆλθεν εὐθύς · ὢ δὲ νύξ. ὁ μὲν σωτὴρ ἔλεγεν, ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον, ᾧ ἰούδας. ὁ δὲ προδότης ἐν τούτῳ μόνῳ ὅτι τῶν διδασκάλῳ πείθεται, λαβὼν γὰρ τὸ ψωμίον οὐκ ἐμέλησεν, οὐδὲ ἐθεράπευεν, ἀλλ' ὡς γέγραπται, ἐξῆλθεν εὐθὺς ποιῆσαι τάχιον τὴν προδοσίαν τοῦ ἰησοῦ ὁ τῆς προδοσίας ἔργον · ἐξ ἀληθῶς ἐξῆλθεν . ὁ γὰρ μόνον τὸ ἁπλούστερον ἐξῆλθεν ὃν οἶκον, ἐν ᾧ τὸ δεῖπνον ἐγίνετο, ἀλλὰ καὶ τέλεον ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἰησοῦ, φεύγων αὐτόν · ἐξῆλθον ἐξ ἡμῶν : ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι οὐδὲ ὁ εἰσελθὼν μετὰ τὸ ψωμίον εἰς ὃν ἰούδαν σατανᾶς ἐχώρει φέρειν τὸ ἦν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ μετὰ τοῦ ἰησοῦ, οὐδαμοῦ γὰρ συμφώνησις χριστοῦ πρὸς βελιάρ ἐστιν · εἰ δὲ μὴ περίεργος ζητῶ, τί δήποτε ὁ προσκύψας τῷ · λαβὼν τὸ ψωμίον, τὸ, καὶ φάγων, ἐκ αὐτὸς ὑπισχνεῖτο · ὅπερ γὰρ ἐβούλετο, προεσπάσει καὶ τὸ φαγεῖν ὁ λόγος ὡς λαβέτε, φάγετε · ἀρ' οὖν λαβὼν τὸ ψωμίον οὐκ ἔφαγεν ὁ ἰούδας ; φέρε οὖν, εἰ δὲ μὴ σωμά-

δὲν πρὸ δόξης τ λεχθησομένων τοῖς προφερομένοις, γυμνάσωμεν τὰ κ τὸν τόπον, κρίνοντος τ ἐντυγχανομένου ὁπότερα χρὴ προσδέχεσθαι τῶν λεγομένων· βάψας, φησὶ, τὸ ψωμίον ἐπίδωκε, καὶ δῆλον ὅτι ἔδωκε αὐτῷ ἐν τῷ βυκλίῳ λαμβάνει· ἵνα τοῦτο νοήσῃς τό· βάψας δῶ τὸ ψωμίον, ἵνα μὴ προέλῃ τὸ, λαβὼν· εἶτα λέγεται ὅτι δίδωσιν Ἰούδᾳ σίμωνος ἰσκαριώτου, καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς· μετὰ τὸ ψωμίον δῶ τάχα μὴ ἐρωτᾷν παρὰ τοῦ Ἰούδα, προλαβόντος τὸ εἰσελθόντος εἰς τὸν Ἰούδαν σατανᾶ τῷ χρῆσιν τοῦ ψωμίου, ἵνα μὴ ὄκνῃ ὁ Ἰούδας τῆς παρὰ τοῦ Ἰησοῦ δόσεως τοῦ ψωμίου· ὃ μὲν γὰρ εἶχε δύναμιν ἀφελητικὴν τοῦ χρησομένου· ὁ δὲ ἅπαξ βαλὼν αὐτὸ εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα προλάβῃ τὸν διδάσκαλον, φοβούμενος μὴ ὃ ἐβεβλημένον ἐκπέσῃ τοῦ βληθέντος ἀφ' τῆς τοῦ ψωμίου χρήσεως, προλαβὼν ἅμα ᾧ λαβὲν ὁ Ἰούδας τὸ ψωμίον, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν, ὅτε κ εἰρημένον τό· ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον, λαβὼν ὁ ψωμίον Ἰούδας ἐξῆλθεν εὐθύς· καὶ ἦτις δ' ἀν οὖσα ἀπιθάνως εἰς τὸν τόπον λέγοιτο, ὥσπερ ὁ ἀναξίως ἐσθίων τὸν ἄρτον τ κυρίου, ἢ πίνων αὐτοῦ τὸ ποτήριον, εἰς κρίμα ἐαυτῷ κ πίνῃ, τῆς μιᾶς ἐν ᾧ ἄρτῳ χρείττονος δυνάμεως, κ ἐν τῷ ποτηρίῳ, ὑποκειμένῃ μὲν ἁμαρτίᾳ χρείττονι ἐνεργαζομένης τὸ βέλτιον, χείρονι δὲ ἐμποιούσης τὸ κρίμα. ἔστω τοῦ ἀπὸ τ Ἰησοῦ ψωμίον ἐμποιῆσαι αὖ τῷ δεδεκτῷ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἐν ᾧ· λάβετε, φάγετε, ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εἰς σωτηρίαν, ᾧ δὲ Ἰούδᾳ εἰς κρίμα, ὡς μὴ τὸ ψωμίον εἰσελθεῖν εἰς αὐτὸν τὸν σατανᾶν· νοείσθω ἢ ὁ ἄρτος, ἐ ὁ ποτήριον τοῖς μὲν ἁπλουστέροις κ τὴν κοινοτέραν ἐκεῖ τ θεραπείας ἐκδοχήν· τοῖς δ' βαθύτερον ἀκηκοόσι, κ τὴν θειοτέραν καὶ ἐκεῖ τ προφορὰν τῆς ἀληθείας λόγου ἐπαγγελίαν, * ὡς ἐν ὑποδείγματι ἔλεγον ὅτι καὶ ὁ κ τὸ σωματικὸν δοφιμώτατος ἄρτος πυρετῶν μὲν ὑποκείμενον αὐξῇ, εἰς ὑγείαν δ καὶ εὐεξίαν ἀνάγει· οὕτω πολλάκις λόγος ἀληθὴς ψυχῇ νοσούσῃ μὲ δεομένῃ τοιούτης δοφῆς δεδόμενος ὀπτεύεται αὐτῷ, καὶ προσφάσεις αὐτῇ χείρονας δέ· καὶ ὅπως κ τὰ ἀληθῆ λέγειν κινδυνώδες ἐστί· ταῦτα δέ μοι εἴρηται * ψωμίῳ, ὃ ἐμβάψας δίδωσιν Ἰούδᾳ σίμωνος ἰσκαριώτῃ, κ κεκινήκαμεν λόγον τὸν εἰς ἐκάτερα, εἴτε χρὴ λέγειν αὐτὸν βιβρωκέναι λαβόντα, εἴτε κεκωλύσθαι ἀπὸ τ εἰσελθόντος εἰς τὸν Ἰούδαν σατανᾶ·

* ὡς εἰ

Pars II.

cturi sumus, convenire non videantur A
cum superioribus, explanabimus in præsenti loco, iudicante lectore, utrum oporteat admittere quæ dicuntur. *Cum intinxisset*, inquit, Iesus *offulam*, & dimisisset eam, scilicet in catino, ne vacet vox, accipit; deinde dicitur: *Dat Iudæ Simoni Iscariotæ, & post offulam, tunc ingressus est in illum Satanas.* Post offulam igitur fortasse à Iuda non comestam, anticipante Satana, qui ingressus fuerat in Iudam, offulæ usum, ne Iudas adjumentum perciperet ex data à Iesu offula, (habebat enim hæc quidem vim adjuvandi ea usurum, sed acceperat iam semel in suum cor Iudas, ut magistrum proderet) timens ne telum in Iudam emissum aberraret, si Iudas usus offula fuisset, anticipans, mox atque Iudas sumit offulam, ingressus est in illum; tum scilicet, cum dixisset illi Servator: *Quod facis, facito cito*, accepissetque off lam Iudas, egressus est statim. Proinde haud absurdum in præsenti loco diceretur, quod ut qui panem Domini comedit, vel calicem C
eius indigne bibit, in iudicium manducat, & bibit, in una virtute præstantiori operante bonum, in bono affectu suppositio, panem, & calicem; in affectu vero malo operante condemnationem; sic offulam à Iesu datam eiusdem generis fuisse cum ea, quam Iesus dedit cæteris Apostolis; dum diceret: *Accipite, & comedite*, sed illis quidem ad salutem, Iudæ vero ad condemnationem; ita ut post offulam ingrederetur in illum Satanas. Cæte- D
rum consideretur hic panis, & hoc poculum à simplicioribus iuxta communiorem intelligentiam de gratiarum actione: at qui altius hæc intelligere didicerint, considerent hoc dictum fuisse iuxta diviniorem promissionem etiam de λόγῳ, & Verbo veritatis alimentum uberius præstante: tanquam si exemplo dicerem panem, quod ad corpus attinet, alimentum uberrimum præstantem febrim subjectam augere, cum contra bonam corporis habitudinem ad sanitatem reducat. Quam ob causam ple- E
runque sermo verus ægrotanti animæ, & non indigenti tali cibo datus illam conteret, illi ut pejus se habeat, causa existens. Atque etiam sic sequitur, ut vera dicere periculosum sit. Hoc autem mihi dictum est propter offulam, quam intinctam dedit Iudæ Iesus Simoni Iscariotæ. Movimusque rationem in utramque partem; sive necesse sit dicere Iudam acceptam offulam comedisse; sive à Satana, qui in ipsum ingressus fuerat; prohibitum fuisse. Sin

vero perpendere etiam illud oportet : *Erat autem nox*, tanquam non temere assignatum ab Evangelista, dicendum est symbolice tunc noctem fuisse sub sensum cadentem, quæ imago existeret noctis factæ in anima Iudæ ; quando quæ ferebantur super abyssum, illæ tenebræ (nempe Satanas) ingressæ sunt in eum ; vocauit enim Deus tenebras, noctem ; quare noctis, inquit Paulus, non sumus filij, neque tenebrarum, dicens : *Ergo fratres non sumus noctis, neque tenebrarum filij*, & illud : *Nos qui diei filij sumus, sobrij simus.* Quamobrem nox non erat his quorum pedes laverat Iesus ; sed dies, eaque splendidissima, ut qui iam mundati essent, abiecissentque sordes quas in pedibus animæ suæ habebant : excellentiori etiam modo nox non erat recumbenti in sinu Iesu, quod Iesus amore quo illum prosequebatur cunctas solvisset tenebras. Ac ne Petro quidem nox erat confitenti id, quod sibi cœlestis ille Pater revelarat, nempe : *Tu es ille Christus, ille Filius Dei viventis* ; cui tamen neganti nox confestim fuit. Etiam nunc igitur cum egressus est Iudas sumpta offula, mox sibi egresso nox fuit : nec enim illic ille vir aderat, cui nomen est Oriens ; scilicet reliquerat, dum egrederetur, iustitiæ Solem. Ac Iesum quidem persequebatur Iudas tenebrarum plenus ; sed tenebræ, & qui ipsas receperat, non apprehenderunt eos qui persequebantur lucem. Quocirca cum dixisset tanquam justitiæ sermonem : *Peccavi tradens sanguinem iustum*, profectus laqueo se præfocavit ; Satana nimirum qui in ipso erat, eum usque ad laqueum adducente, & in hoc ipsum præfocante ; quando & animam eius Diabolus attigit ; quippe qui talis non esset ut de eo diceretur à Domino, quod de Iob est dictum ad Diabolum : *At illius animam ne attingas. Cum ergo exisset, Iesus dicit : Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est per eum, & Deus glorificabit eum per se ; & continuo glorificabit eum.* Tunc glorificari cœpit Filius hominis post gloriam quæ ob signa, & prodigia contigerat, & post gloriam Transfigurationis, cum Iudas cum Satana in ipsum ingresso, à loco ubi erat Iesus exivit. Quocirca dixit Dominus : *Nunc glorificatus est Filius hominis.* Præterea illud etiam : *Si ego exaltatus à terra fuero, omnia traham ad meipsum*, dictum est à Servatore significante quali morte glorificatus esset Deum.

1. Thes. 5. 5.
1. Thes. 5. 8.
Matth. 16. 15.
Zach. 6. 12.
Matth. 27. 4.
Iob. 1. 12. & 2. 6.
Ioh. 13. 31, 32.
Ioh. 12. 32.

εἰ δὲ χρὴ ὡς μὴ εἰκῇ προῤῥιμμένον νῦν τὸ * διαζηλίᾳ ἐξετάσαι ⸗ ὅ, ὅτι ἦ νὺξ, λεκτέον ὅτι συμβολικῶς ὅτε ἡ ἀλήθεια νὺξ ἦν, οἰκὼν τυγχάνουσα τῆς γνομένης ἐν τῇ ψυχῇ ἰούδα νυκτὸς, ἡνίκα ὃ ὑπεφερόμενον σκότος ἐπῆλθε τῇ ἀβύσσῳ ὁ σατανᾶς εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν· ἐκάλεσε γὰρ ὁ θεὸς τὸ σκότος νύκτα. ὥστε νυκτὸς, φησὶν ὁ παῦλος, οὐκ ἐσμὲν τέκνα, οὐδὲ σκότους, λέγων· ἄρ' οὖν, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους, καὶ τό· ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν· οὐκ ἦν οὖν νὺξ τοῖς νιπτομένοις τὰς πόδας ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ, ἀλλ' ἡμέρα λαμπροτάτη, καθαιρομένοις, καὶ ἀπορριπτομένοις τὰς ἐν ποσὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ῥύπους, ⸗ κατ' ἐξοχὴν οὐκ ἦν νὺξ τῷ ἀνακλινομένῳ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰησοῦ, ἠγάπα γὰρ αὐτὸν ὁ ἰησοῦς, καὶ τῇ ἀγάπῃ ἔλυε πᾶν ὃ σκότος· ἀλλ' οὐδὲ πέτρῳ ὁμολογοῦντι τό· σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡ παῦσις, νὺξ ἦν, ἀλλὰ νὺξ ἅμα τῷ καὶ ὄρθρος λευῖ· καὶ νῦν πάντων ὅτι λαβὼν ὁ ψωμίον ὁ ἰούδας καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς, τότε ἐζοφώθη αὐτῷ νὺξ ἦν. ἦ γὰρ πρὸς αὐτῷ ὁ ἀνὴρ ᾧ ὄνομα, ἀνατολὴ, καταλιπὼν ἐν ᾧ ἐξεληλυθέναι τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον. καὶ ἐδίωκε μὲν τὸν ἰησοῦν ὁ ἰούδας τῆς σκοτίας πεπληρωμένος. ἀλλ' ἡ σκοτία, καὶ ὁ ἀντλήφας αὐτὸν ⸗ κατέλιπε ⸗ διωκόμενον φῶς· ὅτε δὲ εἶπεν ὡς δικαιοσύνης λόγον τό· ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα δίκαιον, ἀπελθὼν ἀπήγξατο, τῷ ἐν αὐτῷ σατανᾷ μέχρι τῆς ἀγχόνης αὐτὸν κατασπάσαντος, ⸗ ὅτε ἔσωτεν αὐτὸν ἁρπάσαντος, ὅτε καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁ διάβολος ἥψατο· ⸗ ἦ γὰρ οὐ τοιοῦτος ὡς λεχθῆναι περὶ αὐτοῦ ὑπὸ κυρίου, ὅσα εἴρηται περὶ τοῦ ἰὼβ πρὸς τὸν διάβολον· ἀλλὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἅψῃ· ὅτε οὖν ἐξῆλθεν ὁ ἰησοῦς λέγει· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ· εἰ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν αὐτῷ, ⸗ εὐθὺς * δοξάζει αὐτόν· ἀρχὴ τοῦ δεδοξάσθαι ὃν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὰς ὑπὲρ τοῖς σημείοις καὶ τέρασι δόξας, καὶ ἐπὶ τῇ μεταμορφώσει, ὅ ἐξελευσόμενον ἰούδου, μετὰ τοῦ εἰσῆλθόντος εἰς αὐτὸν σατανᾶ, ἀπὸ τοῦ τόπου ἔνθα ἦν ὁ ἰησοῦς· ἦ εἶπεν ὁ κύριος τό· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἔτι γὰρ καὶ τό· ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν, εἰρηται κατὰ τὸν σωτῆρος σημαίνοντος ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν θεόν· ἐδόξασε γὰρ καὶ ἐν τῷ ἀποθανεῖν τὸν θεόν· ἀφὰ τοῦ-

* Χ ἐναγγελιστὴν

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

τὸ ὅτε ἡ ἀρχὴ τ οἰκονομίας ἔμελλεν ἀποθνήσκειν A Hanc ob causam, quoniam initium dispensationis morituri Iesu perficiebatur; egresso post offulam Iuda, ut contra Iesum negotiaretur, dictum est: *Nunc glorificatus est Filius hominis*; deinde quoniam non liceat glorificari Christum, non glorificato per ipsum Patre, propterea his verbis: *Nunc glorificatus est Filius hominis*, adduntur hæc: *Et Deus glorificatus est per ipsum.* Veruntamen gloria contingens ob mortem pro hominibus non pertinebat ad vnigenitum, qui natura mori aptus non erat, neque ad sapientiam, & pietatem, & quæcunque alia esse dicuntur in Iesu diviniora; sed ad hominem, qui erat etiam Filius hominis genitus, ex semine David secundum carnem. Quocirca superius quidem dixit: [*Nunc quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum*: in ijs autem quæ nunc consideramus & tractamus, hæc ait:] *Nunc glorificatus est Filius hominis.* Nunc etiam, opinor, Deus exaltavit, factum obedientem usque ad mortem, mortem autem crucis. Nam illud verbum quod erat in principio apud Deum, Deus, non recipit exaltari. Cæterum exaltatio Filij hominis sibi facta glorificanti Deum per suam ipsius mortem, hæc fuit, ut non amplius ipse aliud esset à Verbo, sed idem cum ipso. Nam si qui adhæret Domino, unus est spiritus, ut de hoc, & de spiritu non amplius dicatur quod duo sint; quomodo non magis diceremus id quod de Iesu est humanum factum fuisse unum cum Verbo, exaltato quidem illo qui *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem* Deo, sed Verbo manente in sua altitudine, vel etiam restituto ad id, ubi erat prius, apud Deum, Deus Verbum existens, & homo? Altera vero glorificatio Iesu, Deum per mortem suam glorificantis tunc fuit, cum *Exposliatos principatus, ac potestates ostentavit palam triumphans de illis per lignum, pacificatis per sanguinem crucis eius, sive quæ in terra sunt, sive quæ in cœlis.* In his enim omnibus glorificatus est Filius hominis, Deo etiam glorificato. Cæterum quoniam qui glorificatur, ab aliquo glorificatur; quæres in his verbis: *Glorificatus est Filius hominis*, à quo glorificatus fuerit: similiter etiam in his facies: *Deus glorificatus est per eum.* Pro quorum verborũ explanatione diligenter adhibeamus animum ad primum dictum, scilicet: *Nunc glorificatus est Filius hominis*; item ad secundum: *Et Deus glorificatus est per eum*; & ad tertium: *Glorificabit eum per se*; demũ ad quartum: *Et continuo glorificabit eum.*

Hæc à Ferrario prætermissa è Perionio supplemus. Ioh. 8. 40.

Philip. 2. 6

Col. 2. 15. Col. 1. 20

ὅτι ἐν ἀρχῇ τ οἰκονομίας τ μελλήσαντος B Ὃν ἰησοῦν ἐπιγράφειν, ἐξελθόντος μὲν τ Ἰαμίου τ ἰούδα ἵνα πραγματεύσηται κατὰ τ ἰησοῦ, εἰρηται τό· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου· εἶτα ἐπεὶ οὐκ ἔστι δοξασθῆναι τὸν χριστὸν μὴ ὑπὸ δοξαζομένου αὐτοῦ τὸν πατέρα, διὰ τοῦτο προσκεῖται τῷ· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου τό· καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ· πλὴν ἡ διὰ τὸν διὰ ἄνθρωπον θάνατον δόξα ἡ τῷ μὴ πεφυκότος ἀποθνήσκειν ἰδίῳ μονογενοῦς λόγῳ, καὶ σοφίας, καὶ ἀληθείας, καὶ ὅσα ἄλλα εἴη λέγεσθαι B τὴν ἐν τῷ ἰησοῦ θειοτέρων, ἀλλὰ τ ἀνθρώπου, ὃς ἰδίῳ καὶ υἱὸς τ ἀνθρώπου, γεγένηται ἐκ σπέρματος δαυὶδ τ κατὰ σάρκα· διόπερ αἰωτέρω μοὶ εἶπε· νῦν ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα· ἐν τοῖς ἑξεταζομένοις δὲ λέγει τό· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου. τέτον δ' οἶμαι τ ὁ θεὸς ὑψώσει, γεγένηται ἐγγύς ἐστι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· ὁ γὰρ λόγος ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν ὁ θεὸς λόγος, οὐκ ὑπεδέξατο τὸ ὑψωθῆναι· C ἡ δὲ ὑψώσις τ υἱοῦ τ ἀνθρώπου γενομένη αὐτῷ δοξάσθητι τὸν θεὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ θανάτῳ, αὕτη ἰδίῳ τὸ μηκέτι ἕτερον αὐτὸν εἶναι τῷ λόγῳ, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν αὐτῷ· εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι, ὡς καὶ ὅτι τάττει καὶ τὸ πνεύματος μηκέτι αὖ λέγεσθαι τό· δύο ἔσονται, πῶς ἔτι μᾶλλον τὸ ἀνθρώπινον τοῦ ἰησοῦ μὴ τῷ λόγῳ λέγεσθαι γεγονέναι ἕν, ὑψουμένου μὲν τοῦ μὴ ἁρπαγμὸν ἡγησαμένου τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, μένοντος δ' ἐν τῷ ἰδίῳ * Fort. ὕψει, * εἰ καὶ ἀποκατασταθέντος ἐπ' αὐτὸ τ λόγῳ, ὅτε D πάλιν ἰδίῳ πρὸς τὸν θεὸν θεὸς λόγος ὢν ἄνθρωπος· εἰ δ' τῷ θανάτῳ τῷ ἰησοῦ δοξασθέντος ὁ υἱὸς, τότε ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ θριαμβεύσας ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ τό· εἰρηνοποιήσας διὰ τ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἐν τούτοις γὰρ πᾶσιν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου, καὶ τ θεοῦ δοξασθέντος ἐν αὐτῷ· ἐπεὶ δὲ ὁ δοξαζόμενος ὑπό τινος δοξάζεται, ζητήσῃς ἐν τῷ· ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου, ὃ, ὑπό τινος; ὁμοίως δὴ καὶ ἐν τῷ· ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ· ὑπὲρ τῆς περὶ ῥητῶν σαφηνείας ὀλιγωλῶ προσθεὶς προσθήσω μόνα λεγόμενα τῷ· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου, δευτέρᾳ δὴ τῷ· καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, τρίτῃ δὴ τούτων συνημμένῳ· εἰ ὁ * Ν. δοθεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς * δοξάσει αὐτὸν ἐν αὐτῷ, τετάρτῳ δέ· καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐ-

Nisi forte quis dicat recipere cōjunctionē conjuncti in finiente, ut conjunctum incipiat ab illis verbis: *Et Deus glorificatus est per eum*, & desinat in ea: *Et continuo glorificabit eum.* Verum attendamus necesse est gloriæ vocabulo, quod apud nonnullos Gentiles de re media ponitur, ex quo definiunt, gloriam esse laudem à multis proficiscentem. Perspicuum vero est alia de re hoc nomen etiam poni, ex eo quod hunc in modum in Exodo dictum sit: *Et gloria*
Exod. 40. 32, 33. *Domini repletum est tentorium; Nec poterat Moses ingredi in tentorium testimonij, quod obumbrasset illud nubes; & gloria Domini plenum fuit tentorium.* In tertio etiam regnum hunc in modum est scri-
3. Reg. 8. 10, 11. ptum: *Evenit, cum egrederentur Sacerdotes è sanctuario, ut nubes repleret domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare coram nube ad ministrandum, quod replesset gloria Domini domum.* Quin de Mosis gloria scripta etiam sunt talia in Exodo:
Exod. 34. 29, 30. *Vt autem descendit Moses de monte, duæque tabulæ testamenti in manibus erant Mosis: cumque è monte descenderet Moses, non norat glorificatum fuisse aspectum cutis vultus sui, dum Deus sibi loqueretur. Viditque Aaron, & omnes Filij Israël Mosen, & erat glorificatus aspectus cutis vultus sui, & timuerunt ei appropinquare:* hæc gloriæ significatio in Evangelio etiam Lucæ
Luc. 9. 29, & seq. his verbis declaratur: *Et facta est, dum oraret, species vultus eius alia: & vestitus eius candidus, ac refulgens. Et ecce duo viri loquebantur cum eo, qui erant Moses, & Helias: qui visi in majestate narrabant excessum eius, quem completurus erat Hierosolymis.* Vide vero in quibus etiam Paulus nomen gloriæ assumat;
2. Cor. 3. 7, & seq. alicubi enim dicit: *Si administratio mortis in literis deformata in saxis fuit in gloria, adeo ut non possent intendere filij Israël in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ aboletur, cur non potius administratio spiritus erit in gloria? Nam si administratio condemnationis gloria est; multo magis excellit administratio justitiæ in gloria: quandoquidem ne glorificatum quidem est in hac parte propter eminentem gloriam: si enim quod aboletur, in gloria fuit; multo magis id quod manet est in glo-*
2. Cor. 3. 18. *ria.* Alibi vero: *At nos omnes retecta facie gloriam Domini in speculo repræsentantes, ad eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam: tanquam à Do-*

A τόν· ἐὰν μὴ ἄρα τοῦτο φάσκῃ τις ἀναλαβεῖν εἰς συμπλοκὴν τὴν ἐν τῷ λήγοντι τοῦ συνημμένου, ἵνα ἄρχηται μὲν τὸ συνημμένον ἀπὸ τοῦ· ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, λήγῃ δὲ εἰς τό· καὶ ὁ θεὸς δοξάσῃ αὐτὸν ἐν αὐτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν· ἀναγκαίως δὲ προσχῶμεν τῷ τῆς δόξης ὀνόματι, οὐ κειμένῳ ἐπὶ τοῦ παρά τισι τῶν ἑλλήνων μέσου πράγματος, καθὸ ὁρίζονται εἶναι δόξαν ὡς ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐπαίνων· δῆλον ὅτι ἐπ' ἄλλου παρὰ τοῦτο κεῖται ὄνομα ἐκ τοῦ ἐν τῇ
B ἐξόδῳ οὕτω εἰρημένου· καὶ δόξης κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνὴ, καὶ οὐκ ἠδυνάσθη μωϋσῆς εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ὅτι ἐπεσκίαζεν ἐπ' αὐτὴν ἡ νεφέλη, καὶ δόξης κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή· καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν τοῦτο ἀναγεγραμμένον οὗτον τὸν τρόπον, καὶ ἐγένετο ὡς ἐξῆλθον οἱ ἱερεῖς ἐκ τοῦ ἁγίου, καὶ ἡ νεφέλη ἔπλησε τὸν οἶκον κυρίου, καὶ οὐκ ἐδύναντο οἱ ἱερεῖς στῆναι λειτουργίαν ἐνώπιον τῆς νεφέλης, ὅτι ἔπλησε δόξα κυρίου τὸν οἶκον· καὶ περὶ τῆς μωϋσέως
C δόξης ἐν τῇ ἐξόδῳ τοιαῦτα λέλεκται· ὡς δὲ κατέβαινε μωϋσῆς ἐκ τοῦ ὄρους, καὶ αἱ δύο πλάκες τῆς διαθήκης ἐπὶ τῶν χειρῶν μωϋσῆ· καταβαίνοντος δὲ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὄρους, καὶ μωϋσῆς οὐκ ᾔδει ὅτι δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν αὐτῷ· καὶ εἶδεν ἀαρὼν, καὶ πάντες οἱ υἱοὶ ἰσραὴλ τὸν μωϋσῆν, καὶ ἦν δεδοξασμένη ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐφοβήθησαν ἐγγίσαι αὐτῷ· τοῦτο δὲ περὶ τῆς δόξης σημαινόμενον καὶ ἐν ᾧ κατὰ
D λουκᾶν εὐαγγελίῳ διὰ τούτων δηλοῦται· καὶ ἐγένετο ἐν ᾧ προσεύχεσθαι αὐτὸν, ἡ ἰδέα τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἑτέρα, καὶ ἠλλοιώθη ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο λευκὸς, ἐξαστράπτων· καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν μωϋσῆς, καὶ ἠλίας, οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν ἱερουσαλήμ· καὶ ὁ παῦλος δὲ ὅρα ἐπί τισι τὸ ὄνομα τῆς δόξης παραλαμβάνει· ὅπου μὲν γὰρ λέγει· εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη λίθοις, ἐγενήθη ἐν
E δόξῃ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης δόξῃ· καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης· εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ· ὅπου δέ· ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθά-

ὡς ἀπὸ κυρίου πνεύματος· ἢ πάλιν μετ' ὀλίγα· εἰ δέ ἐστι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγασαι τὸν φωτισμὸν τῆς εὐαγγελίας τῆς δόξης τοῦ χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· ὅτι ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἐν προσώπῳ ἰησοῦ χριστοῦ· ἕκαστον δὴ τούτων ἀκριβῶς νυνὶ διηγήσασθαι σὺκ ἀπαιτῆς ἡ προκειμένη τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως διήγησις· πλὴν ὡς ἐφ' βραχέων ποιεῖσθαι λεκτέον· ὅσον μὲν οὖν τὸ σωματικὸν θειότερα τῆς γενομένης ὑπεφάνθη ἐν τῇ σκιᾷ καὶ ἐν τῷ ναῷ συντελεσθεῖσι, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ μωϋσέως τῇ θείᾳ φύσει ὁμιλήσαντος· ὅσον δὲ κατὰ τὸν ἀναγωγικὸν τὰ πρὸς θεὸν ἀκριβῶς γινωσκόμενα, καὶ τῷ ὑπερβολῇ καθαρότητος νῷ θεωρήματα, δόξα ἂν λεγοιτο εἶναι θεοῦ ὀφθῆσα· ἐπεὶ ὁ κεκαθαρμένος, καὶ ὑπεραναβὰς πάντα ὑλικὰ νοῦς, ἵνα ἀκριβώσῃ τὸν θεωρίαν τοῦ θεοῦ, ἐν οἷς θεωρᾷ, θεοποιεῖται· λεκτέον ποιῶν ἔσῃ τὸ δεδοξάσθαι τὸ πρόσωπον τοῦ θεωρήσαντος θεὸν καὶ ὁμιλήσαντος αὐτῷ, καὶ συνδιατρίψαντος οἰκείως ἑαυτῷ ἅτε, ὡς τοῦτο ἔσῃ ἐμφατικῶς τὸ δεδοξασμένον πρόσωπον μωϋσέως, θεοπνευσθέντος αὐτοῦ τοῦ νοῦ· χριστὸς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος ἔλεγε τό· ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα· ὥσπερ γὰρ ἡ τοῦ νυκτερινοῦ φωτὸς λαμπρότης ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου ἀμαυροῦται, οὕτω ἡ ἀπὸ μωϋσέως δόξα ὑπὸ τῆς ἐν χριστῷ ὑπερεβάλλετο· σύγκρισιν γὰρ οὐκ εἶχεν ἡ ἐν χριστῷ ὑπερογὴ * ὧν γινώσκων τὸν πατέρα ἐδοξάσθη μᾶλλον αὐτὸς πρὸς τὰ ὑπὲρ μωϋσέως γνωσθέντα, καὶ δοξάσματα ὁ προσώπου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· διὸ καθαρωτέρου εἴρηται ἡ ὅτι μωϋσέως δόξα ἀπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης ἐν χριστῷ δόξης· τούτων δὲ ἡμῖν ἐν βραχέσιν, εἰς ἃ προεθέμεθα, λελεγμένων, ἐπανέλθωμεν ὅθεν τό· νυνὶ ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ· γινώσκει δῆλον τὸν πατέρα ὁ υἱός, αὐτὸς τὸν γινώσκειν αὖθις ὅτι μείζονι ἀγαθῷ, καὶ ὁποίῳ δὴ οἷ ὄντι πάλαι γνῶσιν, ἵνα γινώσκει ὁ υἱὸς ὢν πατέρα, ἐδοξάσθη· οἶμαι ὅτι καὶ ἑαυτὸν γινώσκων, ὅσῳ καὶ αὖθις ἡ μακρὰν ἀποδῇ τοῦ πρώτου, ἐδοξάσθη ἐκ τοῦ αὐτὸν ἐγνωκέναι· εἰ δὲ

mini spiritu. Rursumque post pauca: *Si adhuc velatum est Evangelium nostrum: in his velatum est qui pereunt: in quibus Deus huius seculi excæcavit sensus incredulorum; ne illucesceret illis Evangelium gloriæ Christi, qui est imago Dei*; & iterum post pauca: *Deus est qui jussit è tenebris lucem illucescere: qui luxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.* Quorum singula quamvis accurate non postulet proposita enarratio textus Evangelici, tamen paucis hæc dicenda sunt. Quantum ad sensum humilem, & corporalem attinet, divinior quædam manifestatio in tentorio, & in templo completo facta fuit, & in facie Mosis, qui cum divinâ natura conversatus fuerat. Quantum vero ad anagogen, & altiorem intelligentiam ea quæ de Deo accurate agnoscuntur, quæque acie mentis dispiciuntur, apte propter excellentiam puritatis dicentur esse gloria Dei conspecta. Quoniam mens mundificata, & quæ materialia cuncta transcenderit, ut accurate intueatur visionem Dei, ob ea quæ intuetur, deificatur. Dicendum est etiam eiusmodi esse glorificari faciem eius qui Deum intuitus fuerit, & cum ipso conversatus, quique cum huiusmodi visione consuetudinem habuerit, ut tropice glorificata fuisse Mosis facies intelligatur, quia mens illius deificata fuerit. In hanc sententiam Paulus quoque dicebat: *Nos autem revelata facie gloriam Domini in speculo repræsentantes, ad eandem imaginem transformamur.* Vt autem nocturnæ lucis splendor exoriente Sole offuscatur, sic Mosis gloriæ tenebras offundit gloria quæ est in Christo: cum alioqui excellentia quæ est in Christo comparationem non habeat, qua agnoscens Patrem Christus, longe magis glorificatus fuit, quam fuerit Moses ex his quæ à se cognita fuere, & quæ glorificaverunt faciem animæ eius. Idcirco gloria in Mose existens dicta est destrui à supereminenti gloria quæ est in Christo. Verum enimvero cum hæc pro virili paucis disseruerimus in his quæ in medium protulimus, redeamus ad illud: *Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est per ipsum.* Agnoscens Patrem Filius glorificatus est ipsa Patris agnitione, quæ est maximum bonum, & tale, ut Filius glorificetur in perfecta cognitione existens, qua agnoscit Patrem. Arbitror vero etiam quo seipsum agnoscens (quæ ipsa res non procul à priori abest,) glorificatus sit, eo quod seipsum agnoverit. An vero etiam

2. Cor. 4. 4.

1. Cor. 4. 6.

2. Cor. 3. 18.

* Χ. ς. ν. λ. ν. ν.

universorum cognitio magnitudinem A gloriæ ipsius compleat, quæ sunt occulta, quæque aperta cognoscentis, quæres; & vide ne forte hanc glorificationem Filius hominis habeat, quia unitus sit Sapientiæ, cum ipse sit αὐτοσοφία, vel ut vocant αὐτοσοφός [hoc est Sapientia ipsa, vel Filius ipse.] Hac autem gloria, qua glorificatus est Filius hominis, à Patre, qui hoc illi donavit, glorificatus fuit. Multaque cum sint gloriam omnem hominis quæ compleant, his omnibus præstans est Deus, qui non B simpliciter à Filio, dum cognoscitur, glorificatur; sed per Filium glorificatur. Iuxta quod, audax quidem facinus, suprāque captum nostrum nosmetipsos permittere horum inquisitioni, sed tamen audendum est suggerere, quod hoc in loco in quæstionem addūci possit. Quæro autem an liceat glorificari Deum, præterquam glorificari per Filium, ut assignavimus. Et dicendum est necessario eum, quando in sua est specula, propter suam ipsius cognitionem, ac suam ipsius con- C templationem, majorem contemplatione illa, quæ est in Filio, ut opus est talia de Deo cogitare, oblectari indicibili quadam hilaritate, & jocunditate, & gaudio, in seipso libenter acquiescentem, & gaudentem. Quibus vocabulis ego quidem utor non tanquam proprie convenientibus Deo, sed indigus indicibilium (ut ita loquar) verborum, quæ solus ipse Vnigenitus Filius eius cum ipso propria locutione effari potest, vel cogitare de eo. Cæterum quoniam in hunc locum devenimus, ubi Deus per Chri- D stum glorificatur, apposite quæremus, quomodo etiam per Spiritum sanctum glorificetur, & per omnes à quibus conspecta fuerit, vel conspiciatur gloria Domini. Atque arbitror ego quidem totius gloriæ Dei splendorem esse Filium; ut à Paulo traditum est, di-
Ebr. 1. 3. cente: *Qui cum sit splendor gloriæ*; pervenire tamen particulares splendores ab hoc splendore totius gloriæ ad reliquam naturam rationis capacem. Alioqui non arbitror percipere aliquem posse omnem splendorem totius gloriæ Dei, nisi Filium E
Hæc à Ferrario prætermissa è Perionio supplevimus. Dei. [Si eo addas etiam ejus Spiritum, optime tu quidem certe & absolutissime de Deo & dices & senties.] Nunc autem quando œconomia, & mysterium passionis Filij hominis pro omnibus fit non sine
Philip. 2. 9. Deo, (*Quam ob causam Deus illum superexaltauit*) *glorificatus est*, inquit, *Filius hominis*, non solus; *Deus* enim *per ipsum etiam*
Luc. 10. 22. *glorificatus est*. Ad huius loci similitudinem
Matth. 16. 17. exponere quis poterit illud: *Nemo agnovit Filium, nisi Pater*, & illud: *Beatus*

ἡ πᾶσι τῶν ὅλων * γνῶσιν συμπληροῖ ὁ μέ- * χ γνω-
γεθος τῆς δόξης αὐτοῦ, ὅσα ὄντι κρυπτὰ καὶ ἐμ- ους
φανῆ γινώσκοντος ζητήσεις, καὶ μήποτε ὅτι ὄντι
ὁ υἱὸς] αὐτῷ σοφία ἢ τῷ λεγομένῳ * αὐτο- * Ferr. αὐ-
σοφίᾳ ὑφ' οὗ ἀνθρώπου, ὁ δεδοξάσθαι ὑπ' οὗ ἐγνώσθη τοῦ
τῇ σοφίᾳ. Τοιούτῳ δὴ πάσῃ πλῆ δόξῃ, ἐπὶ
ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, διαφερομένῃ δ' παῖς ἐδοξάσθη· πολλῶν δ' ὄντων τῇ συμπλη-
ρόντων πλῆ δόξαν πᾶσαν τοῦ ἀνθρώπου τὸ
κατ' ἐξοχὴν τούτων ἁπάντων ὁ θεός ὄστι, ὃς
τῷ γινώσκεσθαι ἀπὸ τοῦ υἱοῦ, οὐχ ἁπλῶς ὄστι
δοξαζόμενος, ἀλλ' ἐν υἱῷ δοξαζόμενος· καθὸ τὸ
τολμηρὸν μὴν, τὸ μέζον ἢ καθ' ἡμᾶς ὄστι τοῦ
εἰς ἔξετασιν ἑαυτὸν ὑποβάλλειν τηλικούτου λόγου·
ὅμως δὴ τολμητέον ὑποβάλλειν τὸ ἐν τῷ τόπῳ
ζητούμενον διαπόρημα· ζητητὸν δὴ εἰ ἔνεστι δοξα-
σθῆναι ὃν θεὸν, καθὸ δὲ δοξάζεσθαι ἐν υἱῷ,
ὡς ἀποδεδόκαμεν,* μείζων ὡς αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ· * χ. μη-
δοξαζόμενον, ὅτε ἐν τῇ ἑαυτοῦ γινόμενος καθ' ὅλου
πῃ, ὅτι τῇ ἑαυτοῦ γνώσῃ, καὶ τῇ ἑαυτοῦ θεω-
ρίᾳ ὅση μείζονι * ἐν υἱῷ θεωρίας, ὡς ὅτι θεῖ· * χ. τῶ
χρὴ νοεῖν τὰ τοιαῦτα, ὃς λέγειν ὅτι διαφέρεται
ἀφατόν τινα διαρρήσιν, καὶ διαφοσιοῦσθαι, καὶ
χαρᾷ, ἐφ' ἑαυτῷ διαρρηγνύμενος, καὶ χαίρων·
χρώμεθα δ' τούτοις τοῖς ὀνόμασιν, οὐχ ὡς κυρίως
αὐ λεγομένοις ὅτι θεῷ, ἀλλὰ ἀπορίᾳ τῆς,
ἵν' ὅπως ὀνομάσω, ἀῤῥήτων ῥημάτων, ἃ μό-
νος αὐτὸς διδάσκει, καὶ * μετ' αὐτὸν ὁ μετὰ * Ferr.
γλώσσης αὐτοῦ ἐν κυρίᾳ λέξει λέγων, ἢ φερομέ- μετ' αὐτὸν
νοις αὐτοῦ· ἐπεὶ δ' ἐν τῷ τόπῳ ἠρξάμεθα
ὃν θεὸν δοξάζεσθαι ἐν χριστῷ, διακρινόμε-
νοι ζητήσαμεν πῶς δοξάζοιτο καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ
πνεύματι, καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ὤφθη δόξα κυρίου,
ἢ ὀφθήσεται· ὅλης μὲν οὖν εἰμὶ τῆς δόξης τοῦ
θεοῦ αὐτὸ ἀπαύγασμα ἐστὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸν εἰ-
πόντα παῦλον, ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης.
φθάνειν μέντοιγε ἀπὸ τοῦ ἀπαυγάσματος τούτου
τῆς ὅλης δόξης μεμηκέ ἀπαυγάσματα ὅτι τῶ
λοιπῶν λογικῶν κτίσιν· οὐκ οἶμαι γάρ τινα
τὸν πρὸς δυνάσθαι χωρῆσαι τῆς ὅλης δόξης τοῦ
θεοῦ ἀπαύγασμα, ἢ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· εἰ μὴ προ-
σέθης καὶ τὸ πνεῦμα τὸ αὐτοῦ, ἵνα σοι αὖ ἐ-
θεολογήσω, καὶ τελειώσω· νυνὶ δὲ ὅτι ἡ οἰκο-
νομία δ' ὑπὲρ πάντων παθόντος τοῦ υἱοῦ δ'
ἀνθρώπου ἧς δ' χρείας θεοῦ, δῆ ὁ θεὸς αὐτὸν
ὑπερύψωσεν, ἐδοξάσθη, φησὶν, ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου δ' μόνος, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐ-
τῷ. καὶ ὅτως δ' αὖ τὰ τοῦ τόπου τε διε-
γήσατο. μεγαλεῖα· οὐθεὶς ἔγνω τὸν υἱὸν,
εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ εἴρηται· Ὁ μακάριος

εἰ

Ἐ σίμων βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ A es Simon Bariona, quia caro, & sanguis non revelavit tibi; sed Pater meus qui
ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος· in cœlis est. Quatenus enim Filius non
ὅσον οὖν οὐκ ἔγνωσαν ὁ υἱὸς τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ κόσ- erat mundo agnitus (*In mundo* enim *erat,*
μῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ *& mundus per ipsum factus est, & mun-*
κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, οὐδέπω ἐν κόσ- *dus eum non cognovit*) nondum glori-
μῳ ἐδεδόξαστο, καὶ ὢν ἡ ζημία τοῦ μὴ δεδο- ficatus erat per mundum, etiam si, quod
ξάσθαι αὐτὸν ἐν τῷ κόσμῳ, ὃ δὲ μὴ δεδόξα- per mundum glorificatus non esset, damnum non erat Christi non glorificati,
σμένῳ, ἀλλὰ τοῦ μὴ δοξάζοντος αὐτὸν κόσμου· sed mundi Christum non glorificantis.
ὅτε δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ οὐράνιος πατὴρ οἷς ἀπε- Cum vero Pater cœlestis revelavit his
κάλυψεν ἀπὸ τοῦ κόσμου ὅσοι πάντες τοῦ ἰησοῦ γνῶ- qui è mundo erant Iesu cognitionem,
σιν, τότε ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τοῖς B tunc glorificatus est Filius hominis per
ἐγνωκόσιν αὐτόν· οἱ γὰρ ἀνακεκαλυμμένῳ προ- illos, qui eum cognoverunt. [Et per
σώπῳ τῷ δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν eandem gloriam, qua glorificatus fuit
αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦνται· ὅθεν ἡ πόθεν ἀ- inter eos, qui eum cognoverunt, ac-
πὸ δόξης φησὶ, καὶ εἰς δόξαν. ἀπὸ δόξης quisivit gloriam cognoscentibus ipsum.]
τῆς τοῦ δοξαζομένου. εἰς δόξαν τὴν τοῦ δοξα- Qui enim retecta facie gloriam Domi- 2. Cor. 3. 18.
ζόντων· πάντα οὖν ἤθελεν ὅτι τὴν οἰκονομίαν, ni repræsentant, ad illius imaginem
ἀφ' ἧς ἐμήνυεν ἀπαγγέλλων τῷ κόσμῳ, καὶ γι- transformantur. Vide vero, unde à
νωσκόμενος δοξάζεσθαι ὅτι δόξῃ τῇ δοξάζον- gloria dicat, & ubi ad gloriam; ni-
των αὐτὸν, εἶπε τό· νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ mirum à gloria glorificati, ad gloriam
ἀνθρώπου· καὶ ἐπεὶ οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα, C glorificantium. Cum igitur venit ad
εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ, ἤ- œconomiam, à qua & mundo illucescere, atque etiam cognitus glorificari
μελλε δ' ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀποκαλύπτειν τὸν πα- debebat, propter gloriam glorifican-
τέρα ὁ υἱὸς, λέγει τοῦτο καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν tium eum, nunc dixit: *Glorificatus est*
αὐτῷ· ἢ τό· καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, συνει- *Filius hominis*: & quoniam nemo cognovit Patrem, nisi Filius, & cui Filius revelaverit, revelaturusque erat
ξεπάρχει ᾧ· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πα- Patrem Filius ex œconomia; hanc ob
τέρα τὸν πέμψαντά με· θεωρεῖται γὰρ ἐν τῷ causam etiam Pater per Filium glori-
λόγῳ ὄντι θεῷ, καὶ εἰκόνι τοῦ θεοῦ ἀοράτου ὁ ficatus est. Vel illud: *Et Deus glorifica-* Ioh. 12. 45.
ἀγένητος αὐτὸν πατὴρ, τῷ ἐκδύντος τὴν εἰκόνα *tus est per ipsum*, examinabis simul cum
τοῦ ἀοράτου θεοῦ βούλεως ἐνοραῖν δυναμένῳ καὶ illo dicto: *Qui vidit me, vidit Patrem,*
τῷ προφητεύοντι τὴς εἰκόνος ᾧ πατεί· ἔτι ὃ D *qui misit me*. Videtur enim in Sermone existenti Deo, & imagine invisibilis
καὶ ὅπως σαφέστερον δὴ τὰ κῦ τὸν τόπον λαμ- Dei Pater qui ipsum genuit: cum is,
βάνοιτο. ὡς δέ πνας ὄνομα τοῦ θεοῦ βλα- qui inspexerit in imagine invisibilis
σφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἅπερ δηλοῖ τοὺς ἀγῶνας, Dei, statim inspicere etiam possit in
ἂν βλέπωμεν τὰ καλὰ ἔργα λαμπρότερα ἔμ- Patre qui est primum exemplar. Adhæc
προσθεν τῶν ἀνθρώπων, δοξάζεται ὄνομα hunc in modum apertius etiam interpretari potest hic locus; cum enim
πατρὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν τίνι οὖν ἐδο- per sanctos, quorum videntur bona o-
ξάσθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῷ ἰησοῦ, ἐπεὶ ἁμάρτιαν pera splendidissima coram hominibus,
οὐκ ἐποίησε, μηδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στό- glorificetur nomen Patris in cœlis, quemadmodum etiam nomen Dei per quos- Rom. 2. 24.
dam blasphematur inter Gentes, in quo-
nam perinde glorificatus est Pater, atque
in Iesu, quandoquidem *Peccatum non fe-* 1. Petr. 2.
cit, nec inventus fuit dolus in ore eius, neque 22.
cognovit peccatum? Talis igitur cum esset
Filius, glorificatus est: & Deus glorificatus per ipsum est. Quod si Deus glorificatus est per ipsum, Deus illi vicissim donat,
quod majus est re illa, quam fecit Filius
hominis. Majus est quod Filius hominis
glorificatus fuerit per Deum, inferior per
præstantiorem, quam quod inferior glorificaverit Deum præstantiorem; iuxta illud: Ioh. 14. 28.
Pater qui misit me, major me est. Atque profecto longe excellentior gloria est in Filio, quando glorificat ipsum Pater, quam sit in

μου ὁ πατὴρ ὁ πέμψας * μείζων μου ἐστὶ, * ὁ πατὴρ ὁ πέμψας
ὃ δοξασθῆναι ὑπ' υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου * τὸν ἐλάττο- * τὸν ἐλάττονα
να ἐν τῷ κρείττονι· καὶ πολλῷ γε διαφέρουσα ἡ
δόξα ἐν τῷ υἱῷ ἐστιν, ὅτε δοξάζει αὐτὸν ὁ πατὴρ, ἢ

Patre, quando glorificatus fuerit per Filium. Decebatque profecto, ut major viciſſim rependens gloriam, qua glorificarat eum Filius, gratificaretur Filio glorificando eum in ſe Patre. Deinde quoniam hæc jam futura erant; dico autem glorificari Filium hominis per Deum; idcirco ſubjungit: *Et continuo glorificabit eum.* Nec vero ignoramus hæc longe inferiora eſſe his quæ præſens requirat locus, quem nunc examinamus revelante Deo, & præſente exiſtente Verbo ſuo ad dæmonſtrandum gloriam Dei: [cuique Pater dare poſſet, ut omnis Dei gloria cognoſceretur.] Quare veluti parvi, & longe abjectiores quam dignitas ſermonum exigat, gratias Deo agamus pro his quæ expoſuimus: quæ longe ſunt majora noſtra dignitate. *Filioli adhuc pauliſper vobiſcum ſum. Quæretis me, & ſicut dixi Iudæis, quo abeo, vos non poteſtis venire, & vobis dico nunc.* Cum collegeris voces ex Evangelijs, quæ dicuntur à Servatore noſtro, tanquam à Patre ad Filios, confidito dicere Servatorem eſſe aliquorum Patrem. Inquit enim Paralytico: *Confide fili, remittuntur tibi peccata.* Fœminæ vero fluxu ſanguinis laboranti: *Filia, fides tua te ſalvam fecit.* Nunc etiam Diſcipulis inquit: *Filioli*; oſtendente, opinor, Ieſu nonnullum blandientis affectum: ſimulque docente Apoſtolos etiam tum animo puſillos eſſe. Sin vero quærat aliquis, Paralyticus dictus, Filius, honorabilior ſit illis, quibus Filius Dei dixit, Filioli; is ſciat eum qui ſit Filiolus, eſſe etiam omnino Filium, propter quod nec Paralyticus dictus prohibitus eſt eſſe etiam Filiolus: quemadmodum etiam neceſſe non eſt, ut Paralyticus nuncupatus Filius honorabilior ſit his quos Filius Dei dixit Filiolos. Proinde ſciamus neceſſe eſt, non ut in hominibus evenit, ut qui Filius alicuius fuerit, is illius poſtea eſſe frater non poſſit, ita evenire in Ieſu ut aliquis ex Filio immutari non poſſit, ut ſit illius frater. Quamobrem hi quibus dixit, Filioli, poſt Servatoris reſurrectionem (tanquam immutato Ieſu ex reſurrectione) fratres illius efficiuntur, qui antea illis dixerat Filioli: unde & ſcriptum eſt: *Vade ad fratres meos, & dic illis: Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum; Deum meum, & Deum veſtrum.* Et fortaſſe quemadmodum licet etiam ex ſervo Ieſu immutari; nam ſervi erant etiam Diſcipuli, antequam fierent filij, ut ex hoc dicto perſpicuum eſt: *Vos vocatis me magiſtrum, & Do-*

Hæc ſupplevimus è Perionio.

Matth. 9. 2.

Matth. 9. 22.

Ioh. 20. 17.

Ioh. 13. 13.

ἐν τῷ πατρὶ, ὅτε ἐδοξάσθη ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ· καὶ ἔτι γε τὸν μείζονα ἀμοιβόμενον τὴν δόξαν, ὡς ἐδόξασεν αὐτὸν ὁ υἱὸς, χαριζόμενος τῷ υἱῷ δοξάσας αὐτὸν ἐν αὐτῷ, ἵνα ὁ υἱὸς ᾖ ἐν τῷ θεῷ δοξαζόμενος· εἶτ' ἐπεὶ ὅσον οὐδέπω τοῦτο γίνεσθαι ἤμελλε, λέγων ὅτι δοξάζεσθαι τὸν υἱὸν ἐν τῷ θεῷ, ἀφ' οὗτο ὑπιφέρει· καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν· τοῦτο δ' οὐκ ἀγνοοῦμεν πολλῷ εἰ ἐλάττονα ὄντα χωρὶς ὁ τόπος δέεται ζόμενος, ἀποκαλύπτοντος τοῦ θεοῦ, καὶ ὑποδημένης τοῦ λόγου αὐτοῦ εἰς τὸ δοξασῆσαι τὸν δεσπότην θεὸν, καὶ ᾧ δικαίως δωρήσατο ὁ πατὴρ δωρούμενος γνωσθῆναι τὸν παῖδα δόξαν τοῦ θεοῦ· ὅθεν ὡς ἔσχατός καὶ πολλῷ πεφυκότεσι τῆς ἀξίας τοῦ λόγου, καὶ ὅτι πῶς ἂν τοσοῦτον χάριτας ὁμολογοῦμεν τῷ θεῷ ὅσα πολλῷ μεῖζον τῆς ἡμετέρας ἀξίας· τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι· ζητήσετέ με, καθὼς εἶπον τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι ὅπου ἐγὼ εἰμι, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι· πάντων ἐκ τοῦ διδασκαλίων τὰς, ὡς πρὸς παραλελυμένῳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τέκνα, φωνὰς, θαῤῥεῖ λέγει ὅτι πᾶσιν ὁ σωτὴρ πατήρ ἐστιν· τῷ μὲν γὰρ παραλυτικῷ φησι· θάρσει τέκνον, ἀφίενταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· τῇ δ' αἱμορροούσῃ· θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· ἐγὼ τοῖς μαθηταῖς λέγει νῦν· τεκνία, ἐμμαίνεσθε, εἰ μή τι καὶ τῇ παρακλησικῇ, καὶ διδάσκοντος τὸν ἔτι ἐσχηκότα τῆς τοῦ ἀποστόλων ψυχῆς τότε· ἐὰν δέ τις ζητῇ, ἀφ' οὗ ὁ παραλυτικὸς ἀκάκων, τέκνον, ἐτελέσθησ τὸ θεοῦ ὃς ὁ λόγος φησὶ, τεκνία, ἀκούσῃ ὅτι εἰ τις μὴ ἔστι τεκνίον, πάντως ἔστι τέκνον· δεῖ δ' κακῶ παῖ ὃν παραλυτικὸν λεγόμενον τέκνον, εἰ καὶ τεκνίον· ὥστε οὐκ ἀνάγκη ὃν ὀνομαζόμενα τέκνον ὃν παραλυτικὸν, εἰ ἐντελέσθησον τοῦ θεοῦ ὃς ὁ λόγος εἶπε τὰ τεκνία· χρὴ δ' εἰδέναι ὅτι οὐχ ὥσπερ ὅτι τοῦ αὐθεντῶν ὁ διδάσκαλος τὸ τέκνον ἡγέσθαι ὑστέρου ἀδελφὸς ὃ ἔβρασεν εἰ τέκνον, ὅτως ἀδιάφορον μεταβαλεῖν ἐκ τέκνα ἐπὶ θεοῦ ὃ ἡγέσθαι αὐτὸ ἀδελφόν· ὅτοι γοῦν θεοῦ ὃς εἶπε, τεκνία, μετὰ τὸν τοῦ σωτῆρος ἀνάστασιν, ὡσπερεὶ μεταποιηθέντες ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως ἐσθ', γίνονται τοῦ θεοῦ τέκνου εἰπόντος, τεκνία, ἀδελφοί· δεῖ γάρ παῖ· πορεύου πρὸς τοὺς ἀδελφούς, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν. καὶ θεόν μου, καὶ θεὸν ὑμῶν· καὶ πάλα ὥσπερ ὅτι μεταβαλὼν ἐκ δούλου ἰησοῦ, δοῦλοι δ' ἦσθε οἱ μαθηταὶ θεοῦ τοῦ εἰ τεκνία, ὡς δοῦλον ἐκ τοῦ· ὑμεῖς φωνεῖτέ

μαι, ὁ διδάσκαλος, καὶ, ὁ κύριος, καὶ καλῶς A minum, & bene dicitis, sum etenim; & ex illo: *Non est servus major Domino suo*, quod scriptum est ante hæc verba: *Filioli adhuc pauliſper vobiſcum sum*; Ioh. 13. 16. Ioh. 13. 33.
λέγετε, εἰμὶ γάρ· καὶ τό· Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀναγεγραμμένον ἐστὶ θ· τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι· ἐπιγνοὺς δὲ εἰ ὁ δοῦλος ἐστὶ μαθητὴς τοῦ, εἶτα τεκνίον, εἶτα ἀδελφὸς Ἰησοῦ, καὶ υἱὸς τοῦ θυ· Τὸ δέ· ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, τῷ μὴ τὸ ἁπλούστερον, ὡς ἐστὶ τὸ ῥηθὲν, σαφὲς ὄντων, ἐπεὶ ὅσον οὐδέπω ἔμελλε μηκέτι ἔσεσθαι μετ' αὐτῶν μαθητῶν. ἐστέρηται μὲν συλληφθεὶς ὑπὸ τῆς στρατιᾶς, καὶ τοῦ χιλιάρχου, καὶ τῶν ἰουδαίων ὑπηρετῶν, οἵτινες δήσαντες αὐτὸν ἀπήγαγον πρὸς Ἄννα πρῶτον· μετὰ τοῦτο δὲ πιλάτῳ παραδοθείς, καὶ ἐξ ἧς τὴν ὕστατον σταυρῷ καταδικασθείς. εἶτα πεμπόμενος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς νύκτας· τῷ δὲ βαθύτερον ζητήσεις μήποτε μετὰ τοῦ μικρὸν οὐκ ἔτι ὧν μετ' αὐτῶν. ἃ δὲ μὴ πρέπει αὐτοῖς τῷ σάρκα, ἃ δὲ πρὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἰς ᾅδου καταβεβηκέναι· τοῦτο γὰρ ἔφασκεν * ἐκωλύετο εἶ) καὶ μετὰ τῶν μαθητῶν ὁ εἰπών· ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, καὶ ἐγώ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ· ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ ὦ, πληρωθέντος τοῦ· πρὸ τοῦ ὑμᾶς σκανδαλισθῆσαι ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ· γέγραπται γάρ· πατάξω τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται οἱ πρόβατα τῆς ποίμνης, μηκέτι εἶ) μετ' αὐτῶν ὄν μὴ πᾶσι ἀξίων μόνων τυγχάνοντα· πρὸς τοῦτο δ' ἂν τις αἰσθοπρεπῶς * χ. ἐκκλ. τό· μέσος ὑμῶν * ἕστηκε ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, λέγων αὐτὸν εἶ) ὃ μὴ πᾶσι μὴ γινωσκόντων αὐτόν· ὅθεν ὁ μήποτε ἑαυτὸν ὄντι ὃ εἶ) αὐτὸν μέλλοντινος, ὅταν ἐν ἐπαγγελίᾳ ὡς ἀξίους δίδοται, ὦ ἐσκηνέναι αὐτὸν ὃ μὴ γινωσκόμενον ἐν μέσῳ πᾶσι μὴ γινωσκόντων· ἐν ἐπαγγελίᾳ μὲν γὰρ τό· ὅπου δύο, ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, κἀγώ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. ἐν δὲ τό· ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ὃ τοιοῦτόν δέ τό· μέσος ὑμῶν ἕστηκε, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· ὃ ἐν τῷ προκειμένῳ τόπῳ ὁ εἰπών· ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, φησὶ τό· ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι· ὃ ᾧ λέγων· ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, οὐκ ἀπρόντι ἀμαθητῷ τῷ ἰούδᾳ, τῷ διαβόλῳ ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα παραδῷ τὸν σωτῆρα, εἶπεν δὴ αὐτῷ τό· * μετ' αὐτοῦ εἰμι. οὐκ ἔτι γὰρ ἦν μετ' αὐτοῦ, ἐδ' ὅτε ἔβαλε τὸ ψωμίον ἐδίδου αὐτῷ· ἀλλ' ὅτε μὴ τὸ

* χ. ἐκ ἐκκλ. Forr.

* Forr. μετέσχε

sum: non amplius enim erat cum ipso, cum intinctam offulam ipsi porrigeret.

Quando vero post offulam ingressus est in ludam Satanas, multo minus erat cum illo Iesus, abducente procul seipsum
2.Cor.6.15. à Servatore: *Quæ enim convenientia Christi cum Beliar?* Quamvis attamen paulisper cum Filiolis futurus esset Iesus, ipsorum Pater, sciamus oportet illud, *paulisper*, magnum esse. Nam etiam si cum illis non erat Iesus, nihilominus quæsituri erant Iesum: quemadmodum Petrus post negationem amare flevit, quærens (opinor) Iesum. Nunc igitur illud: *Filioli adhuc paulisper vobiscum sum* [dictum est: paulo autem post ait:] *Pusillum, & non videbitis me, & iterum pusillum, & videbitis me*: quando dicentibus Discipulis:
Hæc à Ferrario prætermissa è Perionio supplevimus.
Ioh.16.16, 18, & seq. *Quid est hoc, quod dicit, Pusillum: nescimus quid loquatur. Cum intellexisset ergo Iesus qui vellent eum interrogare, dixit illis: De hoc quæritis inter vos, quod dixi: Pusillum, & non videbitis me; & iterum pusillum, & videbitis me: Amen, amen dico vobis, plorabitis, & lamentabimini vos; mundus autem gaudebit; vos autem mœrore afficiemini, sed mœror vester vertetur in gaudium.* Illo enim pusillo tempore, quo non videbant eum, quærebant Iesum. Quocirca plorabant, & lamentabantur, sed mœrore commutato illis in gaudium, implebatur tunc illud: *Rursus pusillum, & videbitis me.* In quibus perscrutaberis, an non videns eum paulisper, & visurus eum post hoc pusillum tempus, postea visurus sit ipsum omnino non multum; considerantibus nobis illud: *Rursum pusillum, & non videbitis me.* Cæterum quærere Iesum, est quærere sermonem, sapientiam, & potentiam Dei, quæ omnia est Christus. Quærunt vero quidam eum his qui signa viderunt, quique cum ipso videre sumpserunt ab eo panem, & comedunt: habentibus illis quærendi causam, eo quod nutriti fuerint à λόγῳ, & Filio Dei: *Quæritis*
Iohan. 6. 26. *enim me*, inquit, *non quia signa videritis, sed quia comederitis ex panibus, & saturati fitis.* Deinde quoniam antea ludæis dixerat:
Ioh. 8. 21. *Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Et quo ego vado, vos non potestis venire*; ad illud referens id, de quo agimus, inquit: *Et sicut dixi Iudæis, Quo ego abeo, vos non potestis venire, ita etiam vobis dico nunc.* Vt enim illis, inquit, hoc dixi, sic etiam vobis. Sed vobis etiam hoc dico non de multo tempore. Sic enim ego intelligo illud: *Etiam vobis dico nunc*, quæ non idem sonant, ac si dixisset, Et vobis dico, absque additione vocabuli, Nunc. Iudæi enim, quos præviderat morituros in peccato

λαμίον, ὅτι ἦλθεν εἰς ὀκφνον ὁ σατανᾶς, πολλῷ πλέον οὐκ ἦν μετὰ χριστοῦ μὴ βραχύ τι ἀφεθὲν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· πῶς γὰρ συμφώνησις χριστοῦ πρὸς βελιάρ; εἰ δὲ μικρόν τι ὅτι μὴ τῶν τεκνίων ἐμέλλεν εἶναι ὁ πατὴρ αὐτῶν ἰησοῦς, χρὴ εἰδέναι τὸ μέγα τὸ μικρὸν ὀκφνο, εἰ καὶ μὴ ἦν μετ' αὐτῶν, οὐδὲν ἧττον ὀκφνοι ζητοῦντες ἐμέλλον τὸν ἰησοῦν, ὡς ὁ πέτρος μὴ τὸ ἀρνήσασθαι πικρῶς ἔκλαυσεν, οἶμαι, ζητῶν τὸν ἰησοῦν· νυνὶ μὲν οὖν τὸ· ὅτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέλεκται· ὀλίγῳ ὕστερον, μικρὸν, φησὶ, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν ὄψεσθέ με· ὅτε λεγόντων τῶν μαθητῶν τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει, μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ· γνοὺς ὁ ἰησοῦς καὶ ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν, εἶπεν αὐτοῖς· περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον, μικρόν, καὶ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρόν, καὶ ὄψεσθέ με· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ * κόσμος χαρήσει), ὑμεῖς δὲ * Χ. δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται· τὸ γὰρ, μικρὸν οὐκέτι, ἐν ᾧ οὐκ ἐθεώρουν αὐτὸν, ἐζήτουν ἰησοῦν, δηλ ἔκλαιον, καὶ ἐθρήνουν, τῆς λύπης αὐτῶν εἰς χαρὰν μεταβαλλούσης ὅτε ἐπλήρουτο τὸ· καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με· ἐν οἷς ἐξετάσεις εἰ ὁ μὴ μικρὸν μὴ θεωρῶν αὐτὸν, εἰ μέλλῃ μὴ τοῦτο ὄψεσθαι αὐτὸν, μετὰ πολὺ πάνυ τινὰ ὄψεται αὐτὸν, οὐδὲν τῶν ἡμῶν τὸ· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· τὸ δὲ ζητεῖν ὃν ἰησοῦν, ζητεῖν ὅτι λόγον, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, ἅπερ πάντα ὅστιν ὁ χριστός· τινὲς γὰρ ζητοῦσιν αὐτὸν τῶν ἑωρακότων σημεῖα, καὶ σιτοῦ ὧν ἐωρακέναι λαβόντων ἀπ' αὐτοῦ ἄρτον, καὶ φαγόντων, αἵτινες ζητοῦσιν αὐτοῦ ἐμφορούμενοι τοῦ τεθραμμένου ἀπὸ τοῦ λόγου· ζητεῖτε γάρ με, φησὶν, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε· * εἴτε ἐπεὶ δεύτερον, τοῖς ἰου- * Vat. δαίοις εἰρηκὼς· ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δυνᾶσθε ἐλθεῖν, ἐπὶ ὀκφνο φέρων ὃ προκείμενόν φησι. καθὼς εἶπον τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι· ἀσὶ δὲ ἐκείνοις, φησὶ, διότι εἶπον, ὅτι καὶ ὑμῖν· ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ὅτι λέγω, οὐ πόρρω πλείονος χρόνου, ὅτε γὰρ ἀκμάζω· καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι, ὅτε οὐκ ἔστι χωρὶς προσθήκης τῆς, ἄρτι. ἰουδαίοις γὰρ ὡς προεῖδεν ἐν τῇ

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ἑαυτῶν ἁμαρτίᾳ ἀποθανούμενος, οὐκ ὅπου ἐφαμιλλώμενον χρόνον οὐκ ἐδύναντο ἥκειν, ὅπου ὑπῆγεν ὁ Ἰησοῦς · οἱ δὲ μαθηταὶ, μεθ' ὧν ἔμελλε μικρὸν χρόνον μηκέτι ἔσεσθαι μετ' αὐτῶν, διὰ τὰ προειρημένα, οὐκ ἐδύναντο ἕπεσθαι τῷ λόγῳ ἀπίοντι ὅπου τὰς ἑαυτῶν οἰκονομίας · καὶ εἰ μὴ μὴ * προεστέτακτο τῷ · ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, τό · καθὼς * εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ ἀπλούστερον ἐδόκουν μὴ ταῦτα εἰρῆσθαι, ἀναφερόμενα ὅπου τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον τῆς ἐμοῦ ψυχῆς νῦν · εἰ δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεθανοῦντο ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν * καταβαίνουσιν εἰς ᾅδου, πῶς ὅπου ὁ Ἰησοῦς ὑπῆγεν, οὐκ ἦδυνατο ἀπελθεῖν; ἀλλ' ἐρεῖ τις, ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ ἔμελλε γίνεσθαι τὰ θεῖα, ἔνθα οἱ μὲν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν ἀποθανούμενοι γίνεσθαι οὐκ ἔμελλον, οἱ δὲ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί τότε μὲν οὔπω οὐκ ἐδύναντο οὐκ ἀκολουθεῖν, ὕστερον δὲ μετὰ τοῦτο ἔσεσθαι μὲν τοὺς ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῶν ἀποθανουμένους Ἰουδαίους λέλεκται τό · ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν · ἔσεσθαι δὲ τοὺς μαθητὰς, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν ἄρτι : ὃ δὲ ἐξῆς τῆς λέξεώς ἐστι νοῆσαι · καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, οὕτω καὶ ὑμῖν λέγω, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν ἄρτι · οὐ ἔστω δὲ, οὐκ ἀλλήλων ἔχῃ ζήτησιν ὁ τόπος, ἀφ' οὗ τό · ὁ γὰρ τὸν θεὸν πεποιθὼς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ποιήσῃ ἡμέρας, καὶ τρεῖς νύκτας · πῶς γὰρ ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ποιήσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἅμα τῇ ὁδῷ ἐν τῷ παραδείσῳ * ἐλθεῖν ἔσεσθαι δὲ θεῖ, κατὰ τό · σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ · ὅτου δὲ ἐπαχθέστερον πᾶσας ὡς ἀσύμφωνον ὃ εἰρημένον, ὥστε πολλοὺς ἀλλους ὑπονοῆσαι προστεθῆναι τῷ εὐαγγελίῳ ἀπό τινων ῥαδιουργῶν αὐτό · σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ · ἡμῖν δὲ φαίνῳ ἁπλούστερον μὲν, ὅτι τάχα πρὶν ἀπελθεῖν εἰς τὸν λεγομένου καρδίαν τῆς γῆς ἀπεκατέστησεν εἰς ὃν παραδέδωσι τὸ θεῖον εἰποῦσα αὐτῷ · μνήσθητί μου, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. βαθύτερον δ' ὅμως πλάσσει τὸ, σήμερον, ἐν τῇ γραφῇ καὶ ὅπου ὅλον παράδεισον τὸν ἐνεστηκότα αἰῶνα, ὥσπερ ἡ καὶ ἐν τῷ · ἐφημέσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἔστι · πατὴρ μωλεσθῶν μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, καὶ · σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, καὶ μὴ σκληρύνητε τὸν τὸν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐπαγγέλλεσθαι αὐτῷ ἀξιώσαντι μαθητὴν αὐτὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ ὃ ἐν τῷ ἐνεστηκότι αἰῶνι παρὰ τὸ μέλλοντος πιστεῦσαι αὐτῷ ἡγεῖσθαι * αὐτὸν ἐν τῇ βα-

A suo, ire non poterant, nec ad breve tempus, quo abibat Iesus: at vero Discipuli post illud pusillum tempus, in quo non amplius futurus erat cum eis, propter ea quæ superius diximus, poterant sequi Sermonem abeuntem ad suas ipsius dispensationes. Et nisi his verbis: *Quo ego vado, vos non potestis venire*, præposita fuissent hæc, sicut dixi Iudæis, simplicius existimassemus hæc etiam dicta fuisse, referentes verbum, nunc, ad id temporis, quo anima Iesu è vita decedebat. Cæterum si Iudæi perituri erant, & Iesus perituri, descensurusque ad inferos; quomodo ire non poterant, quo Iesus abibat? Sed dicet aliquis, quod in Paradiso Dei etiam futurus erat Iesus, ad quem, qui in peccatis suis moriebantur, proficisci non poterant; Discipulos vero Iesu cum tunc ire non possent, postea potuisse; idcirco Iudæis in peccato suo morientibus dictum fuisse: *Quo ego abeo, vos non potestis venire*; Discipulis vero: *Quo ego abeo, vos non potestis venire nunc.* Elocutionis enim talis est ordo: Sicut dixi Iudæis, etiam vobis dico: Quo ego vadam, vos non potestis venire nunc. Quanquam sic etiam non parum quæstionis habet hic locus, propter hoc: *Filius hominis aget in corde terræ tres dies, & tres noctes.* Nam quomodo tres dies, & tres noctes egit in corde terræ, qui simulatque cum decessisset è vita, futurus erat in Paradiso Dei, juxta illud: *Hodie mecum eris in Paradiso?* Sic autem perturbavit hoc dictum nonnullos, ceu absonum, ut suspicari ausi fuerint hæc verba: *Hodie mecum eris in Paradiso Dei*, addita fuisse Evangelio ab aliquibus illud adulterantibus. At vero nos juxta simpliciorem quidem sensum intelligimus, eum fortasse, antequam abiret in cor terræ, ut vocant, restituisse in Paradiso Dei dicentem sibi: *Domine memento mei, dum veneris in regnum tuum:* iuxta vero profundiorem sensum dicimus plerunque vocabulum, hodie, in Scriptura extendere præsens tempus in totum seculum: ut in illud: *Divulgatum est hoc verbum apud Iudæos usque hodie*; & *Hic est pater Moabitarum usque in hodiernum diem*; & *Hodie si vocem eius audieritis, ne recedatis à Domino.* Itaque oranti latroni ut sui memoria habeatur in regno Dei, promittit Christus in vocabulo, hodie, se facturum, ut latro ipse secum sit in regno Dei in præsenti

Luc. 23. 43. Matth. 12. 40. Luc 23. 42. Matth. 27. 25. Gen. 19. 37. Psalm. 94. 8.

Vid. Not.

seculo ante futurum. Sed hoc per interA vallum sit dictum in id quo de agimus. At vero Discipulis volentibus sequi Iesum, non ut simpliciores rentur corporaliter, sed ut significat illud : *Qui*
Matt. 10. 38. *non tulerit crucem suam, & me subsequutus fuerit, non est dignus meus esse Discipulus*, inquit nunc Dominus : *Quo ego abeo, vos non potestis nunc sequi.* Nam etiam si sequi volebant Verbum Dei Filium, & confiteri eum non offensi causa ipsius, nondum poterant tamen hoc facere :
Ioh. 7. 39. *Nondum enim erat Spiritus, quod nondum*
1. Cor. 12. 3. B *esset Iesus glorificatus* ; *Et nullus potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.* Cæterum abit λόγος [ideſt, Filius Dei] pergens ad sua itinera, quem quidem sequitur qui λόγον, [hoc est rationem] sequitur : non potest vero sequi, qui seipsum non præparaverit pro dignitate illius ad suum ipsius Patrem, adducentis eos qui nihil non agunt, ut possint illum sequi : & sequuntur eum, donec,
Psalm. 62. 9. ut Christo dignum est, dicant : *Adhæsit anima mea post te.* Verum cum secundus & trigesimus tomus Explanationum in Evangelium à Iohanne traditum
C sufficientem scriptionem acceperit, illius sermonem hic finiemus.

Α σιλεία τῦ θεῦ · ἀλλὰ τῦτο μὲν ἀφ' μέσου ἐν πρεκβάσει εἰς ὃ προῆρημένον εἰρήσθω · τῖς δὲ μαθηταῖς ἀκολυθῆν βελομένοις τῦ Ἰησῦ, ὐχ ὡς αἱ οἱ ἁπλέστεροι νενοήκασιν σωματικῶς ἀλλ' ὡς δηλοῖ τὸ · ὃς οὐ μὴ λάβῃ τὸν σταυρὸν αὐτῦ, καὶ ἀκολυθήσῃ ὀπίσω μυ, οὐκ ἔστι μυ ἄξιος ἒ μαθητὴς, φησὶ νῦν ὁ κύριος ὅπ, ὅπυ ἐγὼ ὑπάγω, ὑμᾶς ὐ δύνασθε ἐλθεῖν ἄρτι · εἰ γὰρ ἐβάλοντο ἀκολυθεῖν τῷ λόγῳ, καὶ ὁμολογῆν αὐτὸν μὴ σκανδαλιζόμενοι ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἐκ ἐδύναντό πω τῦτο ποιῆν · ὕπω γὰρ ἦν πνεῦμα, ὅτι Ἰησῦς ὕπω ἐδοξάσθη, καὶ Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν, κύριος Ἰησῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ · ἄπεισι γὰρ ὁ λόγος τὰς ἑαυτῦ πορείας, καὶ ἀκολυθῆ μὲν αὐτῷ ὁ λόγῳ ἑπόμενος · ὐ δύναται δὲ ἀκολυθῆν ὁ μὴ εὐτρεπισμένος, ὡστ' εὐπόνως κατ' ἰχνη βαίνειν τῦ λόγυ ἑδηγέντος πρὸς Ὃν ἑαυτῦ πατέρα τὰς πάντα προκόπτοντας, ἵνα καὶ δύνωνται αὐτῷ ἕπεσθαι, καὶ ἀκολυθῶσιν αὐτῷ, ἕως εἴπωσι τῷ χριστῷ · κολλήθη ὀπίσω συ ἡ ψυχή μυ · αὐτάρκη γὰ προειρηκὼς εἰληφότος τὸ λε' τῦ εἰς Ὃ κζ' ἰωαννου εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν, αὐτῦ πῦ καταπαύσομεν τὸν λόγον.

Ambrosius idem lectori. S.

Lector amice, Scito me in hoc libro vertendo summa usum esse fide, ac diligentia, ut nihil prorsus sit immutatum ab eo, quod scribit Author. Scito præterea me nihil inveniſſe in hoc libro, quod videatur decretis sanctæ matris Ecclesiæ adversaris; nam si inveniſſem, aut librum non vertiſſem, aut locum signaſſem suſpectum. Tamen omnia iudicio subjecta esse velim sanctiſſimæ matris Ecclesiæ, & quilibet caute, & cum iudicio legat.

EX ORIGENIS COMMENTARIIS IN ACTA APOSTOLORVM.

E quarta Homilia in Acta Apostolorum.

ΕΚ ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ἈΠΟΣΤΟΛΩΝ :

Ἐκ τῆς εἰς τὰς πράξεις ὁμιλίας δ'.

Interprete IOHANNE TARINO.

Act. 1. 16. OPortebat impleri quod prædixerat Spi-D ritus sanctus per os David de Iuda. In quo Psalmo de Iudâ scriptum est. Dixerit fortasse quispiam Spiritum sanctum non loqui, Servatoris enim sermo est : *Deus*
Psal. 108. 2. *laudem meam ne reticueris, quia os peccatoris*

ΔΕῖ πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ περὶ Ἰούδα · ἐν ᾧ ψαλμῷ τὰ περὶ τῦ Ἰούδα γέγραπται · εἴποι τις ἂν ὅτι ὐ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαλεῖ · σαφῶς γὰρ ἔ σωτῆρός * ἐστιν οἱ

λόγοι λέγοντος· ὁ θεὸς τὴν ἀίνεσίν μου μὴ παρασιωπήσῃς. ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου, ἐπ' ἐμὲ ἠνοίχθη, καὶ τὰ ἑξῆς, ἕως· καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος· πῶς οὖν εἰ ὁ σωτὴρ ἐστὶν ὁ ταῦτα λέγων, φησὶν ὁ πέτρος· ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος δαβίδ; μήποτε οὖν ὃ διδασκόμεθα ἐνταῦθα, τοιοῦτον ἐστί; προσωποποιεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προφήταις, καὶ ἐὰν προσωποποιήσῃ τὸν θεὸν, οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς ὁ λαλῶν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λαλεῖ· καὶ ἐὰν προσωποποιήσῃ τὸν *χριστὸν, οὐκ ἔστιν ὁ χριστὸς ὁ λαλῶν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ χριστοῦ λαλεῖ· οὕτω κἂν προσωποποιήσῃ τὸν προφήτην, ἢ τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ἢ τὸν λαὸν τοῦτον, ἢ ὅ, τι δήποτε προσωποποιεῖ, τὸ ἅγιον *πνεῦμα ἐστὶ τὸ πάντα προσωποποιοῦν·

A *& os fraudulenti in me apertum est*: & quæ deinceps usque ad ea verba: *& Episcopatum eius accipiat alter.* Quomodo igitur si Servator est qui hæc dicit, ait Petrus: *Oportebat impleri scripturam, quam prædixerat spiritus per os David?* Num igitur, quod hic docemur tale est? personas fingit Spiritus sanctus in Prophetis: & si personam induxerit Dei, non est Deus qui loquitur, sed spiritus sanctus ex persona Dei loquitur. Si Christum induxerit, non est Christus qui loquitur, sed Spiritus sanctus ex persona Christi loquitur. Ita & si personam Prophetæ exhibuerit, vel huius aut illius populi, quamcumque tandem personam introducit, Spiritus sanctus est, qui omnes illas personas fingit. Psalm. 10. 8.

* Χ. ἐκεῖν

* Χ. πνεῦμα τὸ

ΕΚ ΤΩΝ

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ἐπιστολήν·

Ἐκ τοῦ ἁ τόμου τῶν εἰς τὴν πρὸς ῥωμαίους ἐξηγητικῶν. εἰς τό· ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ·

EX

ORIGENIS

COMMENTARIIS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

Ex libro primo commentariorum in Epistolam ad Romanos, ad ea verba: Segregatus in Evangelium Dei.

Eodem interprete.

ΤΡίτον ἐστὶν ἰδεῖν τό· ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ· καὶ ἐν τῇ πρὸς γαλάτας ὁ ἀπόστολος περὶ αὐτοῦ τοιαῦτά φησιν· ὅτε δὲ *ἠυδόκησεν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί· ἐπιλαμβάνονται δὲ τῶν τοιούτων λέξεων οἱ μὴ συνιέντες *τὸ ἐκ προγνώσεως θεοῦ προορισμὸν, αἴτιον τυγχάνοντα τοῦ γίνεσθαι τὰ προγινωσκόμενα· καὶ οἴονται διὰ τούτων εἰσάγειν τοὺς ἐκ κατασκευῆς καὶ φύσεως σωζομένους· τινὲς δὲ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῶν τοιούτων ἀναιροῦσι ῥητῶν, συγχρώμενοι καὶ τῷ· ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, ἐν ψαλμοῖς εἰρημένῳ· πρὸς μὲν οὖν τοῦτο ἐστὶν ἀπαντῆσαι ἐρωτῶντας περὶ τῆς ἑξῆς λέξεως· γέγραπται γὰρ, ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας· ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς, ἐλάλησαν ψευδῆ· θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως· καὶ πευσόμεθά γε τῶν ὡς *σαφεῖ τῇ λέξει ἐπιβαινόντων· εἰ οἱ ἀπαλλοτριωθέντες ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, ἅμα ᾧ ἐξελθεῖν ἀπὸ γαστρὸς τῆς μητρὸς αὐτῶν, ἐπλανήθησαν, καὶ τῆς σωζούσης ὁδοῦ ἐσφάλησαν, αὐτοὶ εἰς τοῦτο ἐνεργήσαντες· πῶς δὲ οἱ ἀπαλλοτριωθέντες ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ

C TERTIO loco examinandum est illud: *Segregatus in Evangelium Dei*: & in ea ad Galatas hæc de se prædicat Apostolus: *Cum vero placuit ei, qui me segregavit ab utero matris meæ, ut declararetur Filius in me.* Quæ verba, qui prænotionem non intelligunt, sic interpretantur, quasi præfinitio caussa sit, cur eveniant, quæ prænota sunt; ob eamque rem quosdam ex natura & conditione sua salvos introducunt. Nonnulli ex illis verbis libertatem nobis arbitrij adimunt, quibus id ex Psalmis addunt: *Abalienati sunt peccatores ab utero matris*: cui cum interrogatione occurrere licet, scriptum enim est: *Abalienati sunt peccatores ab utero, deerraverunt à ventre matris, falsa locuti sunt, animus ipsis ad similitudinem serpentis.* Et quæremus ab ijs, qui verba illa tanquam aperta accipiunt, an qui abalienati sunt ab utero peccatores, simulac materno utero egressi sunt, deerraverint, & à via salutis suo aliquo facto abducti sint. Quomodo vero abalienati ab utero pec-

Rom. 1. 1.

Gal. 1. 15, 16

Psal. 57. 4.

Psalm. 57. 4, 5.

* Χ. ἠυδόκησεν ὁ θεὸς

* Χ. τὸν αἰτ. τῷ ἐκ προγνώσεως θεοῦ προορισμένῳ

* Χ. ἐξ φεῖ

catores, à ventre matris aberrarunt, & falsa locuti sunt? certum enim eos simulac nati sunt, veram & plenam vocem, falsum quid proferentes, non emisisse. Si vero ea respiciamus, quæ de præfinitione, in hac quam explicamus Epistola dicuntur, poterimus, destructis ijs quæ simpliciores in eius sententiam pertrahunt, qui divinam doctrinam injustitiæ accusat, de eo respondere, qui ab utero matris destinat, quique servum Iesu Christi vocatum Apostolum Paulum in Evangelium Dei segregat. Verba hæc sunt: *Scimus quod amantibus Deum omnia cooperantur in bonum, ijs qui secundum propositum ipsius vocati sunt: quia quos prænovit, eos & prædestinavit conformes imagini Filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos & vocavit: quos vocavit, hos & justificavit: quos vero justificavit, hos & glorificavit.* Dictorum seriem attendamus. Iustificat Deus quos prius vocavit: non autem iustificavit, quos non vocavit: vocat autem ante vocationem prædestinatos, quos non vocasset nisi prædestinasset: neque ipsi iustificationis & vocationis principium est prædestinatio. Si enim hæc, principium esset eorum quæ sequuntur, haud dubie vincerent, qui absurdam naturæ rationem comminiscuntur: sed ante prædestinationem prænotio est: *Quos enim*, inquit, *prænovit, hos & prædestinavit conformes imagini Filij sui.* Deus igitur qui futurorum seriem prospexit, & libertatis nostræ propensionem cognovit, & aliquorum ad pietatem impetum affectumque post hanc propensionem; quodque ij se totos virtuti daturi sint, ipsos prænovit: cognoscens quidem præsentia, præsciens vero futura, & quos ita prænovit, futuros conformes imaginis Filij sui, prædestinavit. Est igitur Dei Filius, imago Dei invisibilis, & hujus imago, ea quæ Filij Dei imago dicitur, quam arbitramur eam quam Dei Filius assumpsit humanam animam, per virtutem imaginis Dei imaginem factam. Huius vero, quam imaginis Filij Dei imaginem esse putamus, conformes fieri prædestinavit Deus, quos per suam de ipsis prænotionem, prædestinavit. Non est igitur existimāda futurorum caussa esse prænotio: sed quia futurum erat secundum proprios impetus & affectus faciētis, propterea prænovit, qui novit omnia ante ortum eorum; aliquos prænovit & prædestinavit imagini Filij sui fore conformes, alios

Rom. 8. 28, & seq.

μήτρας, ἀπὸ γαστρὸς ἐπλανήθησάν τε καὶ ἐλάλησαν ψευδῆ; ἀ γὰρ δὲ δείξασιν ὅτι ἅμα τῇ γενέσει, ἐναρθρον φωνὴν προήκαμεν ψευδῆ τινα προφερόμενοι· ἀλλ' εἰ προσέχομεν τοῖς προτεταμένοις τῇ προοισμῷ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ ἐπιστολῇ λεγομένοις, διωκόμεθα τὰ παρειλημμένα τοὺς ἁπλουστέρους πρὸς ἀποδοχὴν τῆς ἀδικίας κατηγορήσαντες τοῦ θεοῦ δόγματος καθελόντες, ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ὀκτὼ χιλίας μηδὲς ἀφορίζοντος, ἢ εἰς βιαστήριον θεοῦ ἀφορίζοντος ὃν δοῦλον ἐποίησε χριστοῦ, κλητὸν ἀπόστολον παύλου· ἅπερ ἔχει τὰ ῥητά· οἴδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν, ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε. καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε. οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε· προεγνωμένου οὖν τῆς τάξεως τῶν λεγομένων· δικαιοῖ δὲ ὁ θεὸς, καλέσας πρότερον, οὐκ ἀν δικαιώσας οὓς μὴ ἐκάλεσε· καλεῖ δὲ πρὸ τῆς κλήσεως προορίσας, οὐκ ἂν καλέσας, οὓς μὴ προώρισε· καὶ ἔστιν * αὕτη ἀρχὴ τῆς κλήσεως καὶ τῆς δικαιώσεως ἡ προορισμός· ὅτως γὰρ εἰ ἐν ἀρχῇ τῆς ἕξεως, κἂν πιθανώτατα συλλογίσωνται οἱ προσαγορεύοντες τὸν θεὸν φύσεως * ἀπόπως λόγον· ἀνωτέρω δὲ ἐστὶ τὸ προορισμὸν ἡ προγνωσις· οὓς γὰρ προέγνω, φησὶ, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· * προεναπύσας οὖν ὁ θεὸς ἐν ἑαυτῷ τῇ ἐσομένῳ, καὶ καταθυμησάμενος ῥοπὴν ἐφ' ἡμῖν τῇ δὲ πνεῦ ὅπῃ βούλεται, καὶ ὁρμὴν ὅπῃ ἑαυτὸν μετὰ τὴν ῥοπὴν, ὡς ὅλοι ἑαυτοὺς ὑποδώσουσι τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν, προέγνω αὐτούς· γινώσκων μὲν τὰ ἐνεστῶτα, προγινώσκων δὲ τὰ μέλλοντα· ὧν οὓς ἅπερ προέγνω, * προώρισε συμμόρφους ἐσομένους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ἔστιν οὖν * ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, * εἰκὼν τυγχάνων ὢν θεοῦ ὁ ἀοράτου, καὶ τύπος εἰκόνων, ἡ λεγομένη εἰκὼν υἱὸς ὢν θεοῦ· ἵνα * νομίζω εἶναι, ἵνα αἰσθάνεσθαι ψυχὴν ὁ υἱὸς ὢν θεοῦ ἀνθρώπινον· γενομένην διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς εἰκόνος ὢν θεοῦ εἰκόνα· τοιούτης ἡ ἡμῖν ὁμοιότητος εἰκόνος εἰκόνα εἶναι ὢν υἱὸς ὢν θεοῦ, συμμόρφους προώρισεν γενέσθαι ὁ θεὸς, οὓς διὰ τὴν θεοῦ αὐτὸν προγνωσιν προώρισεν· ἡ νομιστὸν τίνων αἰτίαν τῆς ἐσομένων * τὴν προγνωσιν εἶναι· ἀλλ' ἐπεὶ ἄλλους μὲν ἔφυσε * γίνεσθαι κατ' ἰδίας ὁρμὰς ὢν ποιητὴς, διὰ ὅτι προέγνω· εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, τοὺς δὲ μὴ πνας προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους ἐσομένους τῆς εἰκόνος ὢν υἱοῦ αὐτοῦ· ἄλλους δὲ

A

B

C

D

E

* κ. ἀπλουστέρους

* κ. ἀποδοχλῶ

* κ. ἐπλανήθησαν

* κ. ἐπλανώμεθα

* κ. ἐπλανήθημεν

* κ. ἐπλανήθημεν

* κ. ἐπλανήθημεν

δὲ εἶδεν ἀπηλλοτριωμένους· ἐὰν δέ τις ἀμφιπο-
φέρῃ πρὸς ταῦτα, εἰ δυνατόν ἐστι μὴ γνῶναι
ἃ παιδεύει ἡμᾶς προεγνωκὼς ὁ θεὸς τὰ
φήσομεν ὅτι ἀδυνάτου ὄντος μὴ γνῶσθαι, οὐχὶ δ'
εἰ ἀδυνάτου μὴ γνῶσθαι, ἀνάγκη μὴ γνῶσθαι,
ἃ γνῶσθαι· καὶ γὰρ ἃ πρόπεσι οὐκ ἀνάγκης, ἀλ-
λὰ δυνατοῦ ὄντος καὶ τὰ αὐτὰ μὴ γνῶσθαι· ἢ
δὲ λογικῆς ἐγκειται ἐπιτεχνίας τε καὶ σοφίας, ὁ
πρὸς δυνατὸν τόπος, ἵνα ὁ σκήψας ἑαυτῷ τὸ
ἔμπυρα τῆς ψυχῆς δυνηθῇ τῇ λεπτότητι τῶν ἀπο-
δείξεων ἀφελκυσθῆναι, καταγνῶναι πῶς μέ-
λει τὴν τυχόντων οὐκ ἐμποδίζεσθαι τὸ εἶναί τι
εἰς πολλὰ δυνατόν, ἑνὸς ὄντος τοῦ πολλῶν ὄντων τὸ
ἐσόμενον· προεγνωσμένου τοῦ πρόσει, ὅτι ἔσται
μὲν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἢ ἔσται· ἀλλ' ἐνδεχομένου
τυγχάνοντος δὲ μὴ γνῶσθαι, ἔσται δὲ ἢ συγκατι-
κῶς εἰρημένον, ἀλλ' ἀληθῶς προεγνωσμένον·
μὴ νομιζέτω δέ τις ἡμᾶς, ὃ, κατ' πρόθεσιν,
σισωπηκέναι ὡς θλίβον ἡμῶν τὸν λόγον· ἐπεὶ
φησὶν ὁ παῦλος· οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι
τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατ'
* κ. προ-
κλητοῖς οὖσιν· ἀλλ' * προσεχέτω ὅτι τοῖς
κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι) κλητοῖς, τοῦ αἰτίου καὶ ὁ ἀπο-
στόλου ἀποδέδωκεν αὐτοῦ, εἰπὼν ὅτι οὓς προ-
έγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ τίνα γε ἄλλον ἐχρῆν ἐκκλεχθῆ-
ναι εἰς τὸ δικαιοῦσθαι κλῆσιν τὴν προθέσει
τοῦ θεοῦ, ἢ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν; πάντα δὴ τοῦ
ὄντα τῆς προγνώσεως, τὸ· οἴδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶ-
σι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν· ἀρ-
κοῦν γὰρ εἶπεν ὅτι πάντα τὰ συνεργοῦντα εἰς τὸ
ἀγαθὸν λέγει τοῦτο συνεργεῖ, ἐπεὶ ἄξιοί εἰσι συ-
νεργήσεως οἱ ἀγαπῶντες τὸν θεόν· ἅμα δὲ καὶ
ἐρωτήσωμεν τοὺς τὰ ἐναντία λέγοντας, καὶ
* κ. ἀπο- * ἀπολογησάτωσαν ἡμῖν προὸς ταῦτα· ἔστω
κριθέντα-
σαν
καθ' ὑποθέσιν εἰ) πια ἐφ' ἡμῖν, ἐν τούτῳ ἐρω-
μὲν αὐτοῖς διαιρεῖσθαι τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἕως αὖ * ὅτι
* κ. ἐκ τῆς ὑποθέσεως ἐλεγχθῇ πάλιν ὁ λόγος ἀχύρινος
ὤν. ὄντος δὴ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ἆρα ὁ θεὸς ὁπο-
ταδήποτε ἐθέλει ἐρεῖ ἐσομένων προγνώσεται τὰ
παρεξηρτημένα ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ἐκάστῳ τῷ
ἔχοντι τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἢ ἃ προγνώσεται; τὸ μὲν
πρῶτον λέγειν, ἃ προγνώσεται, ἀγνοίᾳ τῆς ὅτι τὸν
ὅλα πάσι νοῦν, καὶ μεγαλωσυνίαν τοῦ θεοῦ· εἰ
δὲ δώσουσιν ὅτι προγνώσεται, πάλιν ἐρωτήσωμεν
αὐτοὺς, ἆρα τὸ ἐγνωκέναι αὐτὸν ἔστι τι ἔσται-
σθαι τὰ ἐσόμενα, διδομένου τινὸς τοῦ ἐφ' ἡμῖν.
ἢ ἐπεὶ ἔσται προέγνω, τῷ ἐσομένων ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν
τὴν προγνωσιν, τῷ ἐσομένων ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν

A vidit abalienatos. Ad hæc autem si quis
obijciat, fierine possit ut non sint quæ
talia fore prænovit Deus: respondebi-
mus fieri non posse ut non eveniant,
sed non ideo, quia fieri non potest, ut
non eveniant, necesse est non evenire
vel evenire. Fiunt enim haudquaquam
ex necessitate, sed fieri quoque potest
ut non fiant. Sed rationis ac intelligen-
di acumen & perspicientiam desiderat
locus hic de ijs quæ fieri possunt, ut qui
mentis suæ oculum absterserit, demon-
strationum subtilitatem assecutus, intel-
ligere possit, quomodo in minimis e-
tiam rebus non impediatur, quominus
sit aliquid, quod ad multa esse possit,
cum unum sit è multis id quod futu-
rum est; & ita prænotum sit fore qui-
dem, sed non necessario fore. Sed cum
fieri possit ut non sit, erit non conjectu-
ra dictum, sed vere prænotum. Neque
vero quis putet nos illud: *Secundum pro-
positum*, reticuisse, quasi sententiam no-
stram urgeat. Ait enim Paulus: *Sci-* Rom. 8. 28.
*mus quia amantibus Deum omnia adjumen-
to sunt in bonum, ijs qui secundum propo-
situm vocati sunt.* Sed consideret, illius
secundum propositum vocationis caus-
sam Apostolum statim reddidisse, cum
dicit: *Quos prænovit, eos & prædesti-* Rom. 8. 29.
navit conformes imagini Filij sui. Et quem
alium oportebat in justificantem voca-
tionem proposito Dei secerni ac segre-
gari, præter eos qui ipsum diligunt?
Huius vero propositi & prænotionis caus-
sam in nostra libertate esse satis decla-
rat id: *Scimus quia diligentibus Deum omnia
conducunt ad bonum.* Perinde quasi dixis-
set, omnia quæ ad bonum conducunt,
ideo conducere, quia auxilio digni sunt
qui diligunt Deum. Sed interrogandi
sunt, qui contrarium tuentur, ad hæc
nobis respondeant; ponamus in con-
ditione, aliqua in nostra esse potestate:
idque adversus eos, qui libertatem vo-
luntatis tollunt, donec ex conditione
eorum sententia falsa convincatur. Sit
ergo in nobis libera voluntas: an igitur
Deus futurorum seriem intuitus, præ-
noscet ea quæ ex libertate unusquis-
que nostrum libertatis compos acturus
sit? an non prænoscet? Qui respon-
deat non prænoturum, ignoret illè
mentem infinitam & magnitudinem
Dei. Si prænoturum agnoscant, rur-
sus quæremus ex ipsis, an eius scien-
tia caussa sit cur eventura sint futu-
ra, cum concedatur aliquid in no-
stra esse potestate; an quia futurum
est prænovit, neque ullo modo præ-
notio caussa est eorum quæ unicuiq-
que nostrum ex libertate arbitrij futura

sunt. Fieri ergo poterat, ut aliquibus occurrentibus impedimentis non hoc sed illud faceret, qui liber creatus est. Hæc igitur & similia si dicantur, id quoque servatur: *Bene habet, serve bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui*: tum & laus omnis, quæ bonis tribuitur: ac demum ostenditur jure dici: *Serve nequam & ignave, oportebat te committere pecuniam meam trapezitæ*. Sic etiam stabunt, quæ juste dicuntur ijs, qui ad dextram adsistent: *Venite ad me, benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum à constitutione mundi, quia esurivi, & dedistis mihi quod ederem*, & quæ sequuntur. Ijs autem qui à sinistris: *Discedite à me, execrabiles, in ignem æternum, præparatum Diabolo & Angelis eius; quia esurivi, & non dedistis mihi quod ederem*, & cætera. Atque adeo si illud: *Destinatus in Evangelium Dei*: & *Qui destinavit me ab utero matris meæ*, necessitatem aliquam continerent, an recte diceret Paulus: *Suggillo corpus meum, & in servitutem redigo, ne, cum alijs prædicavero, ipse reprobus fiam*: & illud: *Væ mihi, nisi Evangelium enunciavero*. His enim aperte declarat, nisi suggillaret corpus suum & in servitutem redigeret, posse se, postquam alijs prædicasset, reprobum fieri, & ipsi esse væ, nisi Evangelium enunciasset. An non igitur Deus eum destinavit ex utero matris, & segregavit in Evangelium Dei, caussam videns iustæ segregationis, quod castigaturus esset corpus suum & in servitutem redactu rus, veritus ne postquam alijs prædicasset ipse reprobus fieret; quodque sciens sibi fore væ, nisi Evangelium prædicasset, metuens ne sibi apud Deum væ esset, non siluit, sed Evangelium prædicavit? Atque hæc videbat qui eum destinavit in Evangelium suum, fore eum in ærumnis abundantius, in carceribus supra modum, in plagis plus justo, in mortibus frequenter, à Iudæis quinquies quadragies una minus accepturum, ter virgis cæsum iri, semel lapidatum iri, & alia eiusmodi perpessurum: glorians in angustijs, & sciens tribulationem patientiam efficere, & sustinens quæ futura Deus prænoverat, destinatus ex utero matris, & segregabatur in Evangelium Dei: dignus autem erat qui segregaretur in Evangelium Dei, non propter excellentem aliquam naturam, & quæ ita esset comparata, ut eos qui tales non sunt,

Matth. 25. 21. 23.

Matth. 25. 27.

Matth. 25. 34. 35.

Matth. 25. 41, 42.

1. Cor. 9. 27.

1. Cor. 9. 16.

2. Cor. 11. 23. & seq.

ἐκάστῳ· δυνατὸν οὖν ἐν τῷδε πυλῶνι ἀποστραφέντα, μὴ τόδε, ἀλλὰ τόδε ἐνεργῆσαι ὃν δημιουργηθέντα αὐτεξούσιον εἶ· τύπων οὖν καὶ τοιούτων ἀνὰ λεχθησομένων, σώζεται καὶ τό· εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ὅτι ὀλίγα ἦς πιστὸς, ὅτι πολλῶν σε καταστήσω. εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου, καὶ πᾶς ἔπαινος. σώζεται δὲ καὶ ὁ βλητὸν τὸ· πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου εἰς τράπεζαν· ἵνα δὲ σωθήσῃ μόνως τὰ δικαίως λεγόμενα πρὸς μὲν τοὺς οὐ δεξιοὺς· δεῦτε πρός με οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ὅτι ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· πρὸς δὲ τοὺς ἐξ εὐωνύμων· πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. ὅτι ἐπείνασα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἀλλὰ δὴ καὶ τό· ἀφορισμὸς εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ, καὶ τό· ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ εὐδόκησε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι, οἷόν τε αὖθις ἄλλοις κηρύξαι ἀδόκιμος γενόμενος, καὶ τό· καὶ γὰρ μοί ἐστιν ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. σαφῶς γὰρ ἐκ τούτων δηλοῖται, ὅτι εἰ μὴ ὑποπιάζοι αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγοῖ, οἷόν τε αὖθις ἄλλοις κηρύξαι ἀδόκιμος γενέσθαι, καὶ ὅτι δυνατὸν ἦν αὐτὸν καὶ γενέσθαι, εἰ μὴ εὐηγγελίζετο· μή ποτε οὖν σὺν πύτοις ἀφώρισεν αὖθις ὁ θεὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς, καὶ ἀφώρισεν αὐτὸν εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ σὺν τῷ ἐφορακέναι τὴν αἰτίαν τοῦ δικαίου ἀφορισμοῦ, ὅτι ὑποπιάσῃ τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγήσῃ, φοβούμενος μήπως ἄλλοις κηρύξας αὖθις ἀδόκιμος γένηται. καὶ ὅτι εἰδὼς αὐτὸν καὶ ἔσεσθαι, ἐὰν μὴ εὐαγγελίσηται, φόβῳ τῷ πρὸς τὸν θεὸν πρὸς δὲ μὴ γένοιτο * ἐν τῷ καὶ, οὐκ ἐσιώπα, * Χ. εἰπὼν ἀλλ' εὐηγγελίζετο· καὶ ταῦτα δὴ ἐώρα ὁ ἀφορίζων αὖθις εἰς ἑαυτὸν εὐαγγέλιον ὅτι ἐν κόποις ἔσται περισσοτέρως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις παραβάντα τοῦ μίαν λήψῃ, τρὶς ῥαβδισθήσεται, ἅπαξ λιθασθήσεται, καὶ παθὼν πολλὰ πείσεται, καυχώμενος ἐν τῇ θλίψει, καὶ εἰδὼς ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, καὶ ὑπομονὴ δοκιμὴν ἕξεται, καὶ ἀφορίζόμενος ἐκ κοιλίας μητρὸς, καὶ ἀφορίζετο εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ· ἀφ' ὧν ταῦτα ἦν ἄξιον αὐτὸν ἀφορισθῆναι εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ,

ἢ ἀφ' τινὸ φύσιν ἔχοντός τι ἐξαίρετον, καὶ ὅσον ὅτι τῇ κατασκευῇ, ὑπὲρ ὃς τὴν μὴ τοιαύ-

τῶν φύσις, ἀλλὰ διὰ τὰς προεγνωσμένας μὲν A longe superaret: sed ob præscitas prius
πρότερον πράξεις, ὕστερον δὲ γνωμένας ἐκ- actiones, quæ postea factæ sunt ex Apo-
στολica quadam institutione. Neque iam
* χ. δεῖ ται * οὐκ τῆς προκαθέσεως ἢ τῆς προφητείας Psalmi dictum interpretari tempestivum
τῆς ἀποστολικῆς· νυνὶ δὲ ἀποδιδόναι εἰς τὸ αὐτὸ fuit; erat enim extra propositum: quare
τῷ ψαλμῷ ῥητὸν, οὐκ ἐν τούτῳ ὄντα, πρόκειται proprio loco Deo dante explicabitur, cum Psalmum edisseremus. Sed
γὰρ ἐμοὶ· ἀφ' οὗ εἰς τὸν οἰκεῖον τάξιν θεοῦ δι- hæc copiosius in illud, *Segregatus*, &
δόντος ἀποδοθήσεται, ὅταν τὸν ψαλμὸν διηγησώ- cætera disputata sufficiant.
μεθα· ἀρκέσει δὲ ἐν τούτοις πεπληροφορημένα εἰς
ὃ, ἀφωρισμένος.

Ἐκ τῶν εἰς τὸν πρὸς ῥωμαίους τόμων θ', εἰς τὸ· * ἡ οὖν ὁ νόμος ἁμαρτία;

E parte nona in epistolam ad Romanos: ad illud: Quid igitur lex peccati? Rom. 7. 7.

* χ. ἦ οὖν ὁ νόμος ἁμαρτία

Eodem interprete.

OΥΧ ὥσπερ ὄνομα ἓν ἐστὶ νόμος, ὅπου B NON quomodo lex unum nomen
δὲ εἷς ὁ θεῖος νόμος πανταχοῦ τῆς γραφῆς λόγος· est, sic unus est ubique de lege
διὸ καθ' ἕκαστον χρὴ τόπον αὐτὰς Scripturæ sermo. Quare in singulis lo-
ὑπομόνως ὑπιχνιάσματα θεωρῆσαι, νυνὶ μὲν τί cis opus est eam accurate persequi ac
* χ. νόμων σημαινόμενον ἐκ τῆς * νόμος φωνῆς, νυνὶ δὲ τί contemplari, & nunc quid significetur
χρὴ ὃ ἴδιον ἐνοφῆ· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν legis nomine, nunc vero quid illud sit
πλόκων, ἐμφύεται γὰρ ἐπὶ ἄλλων εἶναι καὶ τῷ perpendere. Sed & in alijs compluribus
γραφικῷ φωνάς· αἵ τινες συγχέοντες νομίζοντας, vocibus id tenendum est. Sunt enim in
ὅτι ὡς ὄνομα ἓν ἐστιν, οὕτω καὶ ὃ σημαινόμενον ἓν, Scriptura, alijs significandis rebus eandem sortitæ appellationem voces, quæ
ὅπου ἂν τοῦτο ὀνομασθῇ· ὅτι μὲν ἡ νόμος, φωνὴ ἐκ confundunt eos qui existimant, quem-
ἐστὶ δὲ αὐτὸ, ἀλλ' ὅτι πλόκων τέτακται, τὰ admodum una vox est, ita unum esse
C πολλὰ παραλιπόντες καὶ θεώρημα κατασκευῆς, significatum, ubicumque nomen id lo-
ἵνα τὰ ἀνυπεφόρων λύσεως διορθῶσαι, οὐκ ἀνα- cum habuerit. Quod autem legis vox
δεξόμεθα τὰ πολὺ ὀπίσω δυσπαθῆσαι διεξόδους, non eidem significando, sed pluribus
ὡς τῆς νόμος, φανῆς χειμῶνος ὅτι πλόκων, οἷς ponatur, multis prætermissis, quæ ad
ἐπὶ ὧν τῇ πρὸς γαλάτας λέγομεν· ὅσοι γὰρ ἐξ impeditos sensus quos continent solvendos, operam tum & studium efflagitent, exponemus ea, quæ sedare
ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. γέγραπται γὰρ· ὑπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει quemlibet possunt, ut Legis voce plu-
* χ. ὑπὸ τοῦτο πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νό- ribus [significandis] posita: veluti
μου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. σαφὲς ὅτι νόμος ὁ καὶ ὁ cum in Epistola ad Galatas dicitur: Gal. 3. 10.
γράμμα δηλοῦσθαι μωσέως ὁ προστακτικὸν *Quicumque ex operibus Legis sunt, sub maledictione sunt: scriptum est enim: Execrabilis qui non adhæret omnibus, quæ scripta*
μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν ἢ ὧν μὴ ποιη- D *sunt in libro Legis, ut faciat ea*; planum
* χ. ὡδὶ τέον τοῖς αὐτῷ ὑποκειμένοις· ὁ δ' * αὐτῷ est his verbis significari Mosis Legem,
δηλοῦσθαι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, καὶ ἐν τῷ· ὁ quæ imperat facienda ijs qui ipsi subjacent. Hoc autem ijs verbis declaratur
νόμος γὰρ τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἄχρις in eadem Epistola, & his: *Lex enim* Gal. 3. 19.
* χ. ᾧ ἔλθῃ τὸ σπέρμα * ᾧ ἐπήγγελται; διαται- *propter transgressiones posita est, donec venerit semen, cui promissum est, ordinata*
γεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. καὶ ἐν *per angelos in manu mediatoris*: & in his: *adeo ut Lex noster pædagogus fuerit in Chri-* Gal. 3. 24,
τῷ· ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέ- *stum, ut ex fide justificemur*: *at ubi venit* & seq.
γονεν εἰς χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως οὐκέτι ὑπὸ *fides, non iam sub pædagogo sumus*; *Omnes enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu.*
παιδαγωγόν ἐσμεν. πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστε Legis etiam nomine significatur historia
διὰ τῆς πίστεως ἐν χριστῷ ἰησοῦ· σημαίνεται καὶ ἡ διὰ μωσέως ἀναγεγραμμένη ἱστο- E apud Mosem descripta, quemadmodum
ex ea ipsa Epistola discimus his verbis:
ρία ἀπὸ τῆς, νόμος, φωνῆς, ὡς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς ἔστι λαβεῖν, ὅτε· λέ-

Gal. 4. 21, & seq. *Dicite mihi, qui sub Lege vultis esse, Legi non auscultatis: scriptum est enim, Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla & unum ex libera; sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est, qui autem ex libera, per promissionem.* Scio & Psalmos Legem appellari, ut planum est ex ijs:
Ioan. 15. 25. *Vt impleatur sermo, qui in Lege ipsorum*
Psal. 34. 19. *scriptus est, Quia oderunt me gratis.* Sed & Esaiæ vaticinium, Lex vocatur ab
1. Cor. 14. 21. Apostolo dicente: *In Lege scriptum est, & in alijs linguis & labijs alijs loquar po-*
Esa. 28. 11. *pulo huic, & neque sic audient me, dicit Dominus.* Inveni enim in Aquilæ interpretatione, quæ huic dicto ex æquo responderent. Dicitur & Lex, abstrusior & divinior Legis intelligentia, sicuti
Rom. 7. 14. in hoc loco: *Scimus & Legem esse spiritus.* Ad hæc, Lex dicitur, quæ secundum communem sensum, animæ insita est, &, ut loquitur Scriptura, inscripta cordi, imperans quæ facienda, & vetans quæ non facienda, quod & his
Rom. 2. 14, 15. verbis declaratur: *Cum enim gentes quæ Legem non habent, natura, quæ Legis sunt, faciant: hi qui Legem non habent, sibi ipsi sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium perhibente ipsorum conscientia.* Quæ enim in cordibus scripta est lex, & in Gentibus natura quæ Lex jubet facientibus, non alia est ab ea, quæ secundum communem sensum natura inscripta est principi parti nostræ, & quæ quotidie cum rationis perfectione ac consummatione adultior fit & solidior. Hic erat Legis
Rom. 5. 13. significatus: & hoc loco: *Peccatum non imputatur cum non est Lex:* & in hoc:
Rom. 7. 7. *Peccatum non cognovi nisi per Legem:* ante Legem enim Mosis imputatum est peccatum, & Cain, & qui diluvio absorpti sunt, & Sodomitis, & alijs innumeris. Et multi ante Legem Mosis peccatum cognoverunt. Nec mireris quod duæ Legis significationes vocis huius in eodem loco accipiuntur. Hunc enim morem & in alijs Scripturis inveniemus;
Ioan. 4. 35. quemadmodum: *Nonne dicitis quatuor menses superesse & messis venit? Attollite oculos & videte regiones, quia iam albæ sunt ad messem.* Bis enim messis nominatur; prius quidem ad corpoream messem refertur, posterius ad messem spiritus. Simile autem invenies in cœco ab ipso natu, curato, cui
Ioan. 9. 39. hæc loquitur corpore cœcutienti: *Ego ad iudicium in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, & qui vident, cæci*

A γετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; γέγραπται γὰρ ὅτι ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγένηται. ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας· οἶδα καὶ τοὺς ψαλμοὺς ὀνομαζομένους νόμον, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ· ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν γεγραμμένος, ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν· ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἡσαΐου προφητεία νόμος παρὰ τῷ ἀποστόλῳ λέγεται
B φάσκοντι· ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει κύριος· εὗρον γὰρ τὰ ἰσοδυναμοῦντα τῇ λέξει ταύτῃ ἐν τῇ τοῦ ἀκύλου ἑρμηνείᾳ κείμενα· λέγεται νόμος καὶ ἡ μυστικωτέρα καὶ θειοτέρα τοῦ νόμου ἐκδοχή· ὡς ἐν τῷ· οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· παρὰ δὲ ταῦτα πάντα λέγεται νόμος, ὁ κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐνεσπαρμένος τῇ ψυχῇ, καὶ ὡς ὀνομάζει ἡ γραφὴ,
C ἐγγεγραμμένος τῇ καρδίᾳ λόγος, προστακτικὸς μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ, ὧν οὐ ποιητέον. καὶ τοῦτο δὲ δηλοῦται ἐν τῷ· ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες * ἑαυτῶν εἰσὶ νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. ὁ γὰρ γραπτὸς ἐν ταῖς καρδίαις νόμος, καὶ ἐν ἐθνικοῖς φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιοῦσιν, οὐκ ἄλλος ἐστὶ τοῦ κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας φύσει
D ἐγγεγραμμένου τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν, καὶ τρανωτέρου μετὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ λόγου ὁσημέραι γενομένου· τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἦν τοῦ νόμου καὶ ἐν τῷ· ἁμαρτία οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. καὶ ἐν τῷ· τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου. πρὸ γὰρ τοῦ κατὰ μωσέα νόμου ἐλλελόγηται ἁμαρτία καὶ τῷ κάϊν, καὶ τοῖς τὸν κατακλυσμὸν παθοῦσιν, ἔτι δὲ καὶ καὶ σοδομίταις, καὶ ἄλλοις μυρίοις· πολλοί τε ἔγνωσαν τὴν ἁμαρτίαν καὶ πρὸ τοῦ μωσέως νόμου· καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ δύο σημαινόμενα τοῦ ἑνὸς ὀνόματος τοῦ
E νόμου ἐν τῷ αὐτῷ παρείληπται τόπῳ. εὑρήσομεν γὰρ ταύτην τὴν συνήθειαν καὶ ἐν ἄλλαις γραφαῖς. οἷον· οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· δὶς γὰρ ὁ θερισμὸς ὀνομασθεὶς κατὰ μὲν * τὸν πρότερον ἐπὶ τὸν σωματικὸν ἀναφέρεται. κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, ἐπὶ τὸν πνευματικόν· τὸ δὲ ὅμοιον εὑρήσεις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ γενετῆς τυφλοῦ θεραπευθέντος· ᾧ ἐπιφέρει σωματικῶς γενομένῳ, * τό· εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται

* Κ. ἑαυτῶν

* Κ. τὸ

* ἐν. τυφλῷ τό

ὅτω καὶ · νυνὶ χωρὶς μὲν νόμου τῆς τῆς φύσεως, A *fiant.* Sic & : *Nunc sine Lege naturæ in-* Rom. 3. 21.
δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ *ſtitia Dei apparuit, teſtimonio Legis Moſis*
τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν · εἰπὼν δὲ *& Prophetarum prænunciata.* Dixerim
δ' ὡς πρὸς τοὺς ἐπ ὀκνοῦντας διαβεβαιώσασθαι ὅ vero ijs qui dubitant duplicem Legis
διπλοῦν σημαινόμενον τοῦ νόμου, ὅτι εἷς ὁ αὐτὸς significatum recipere, ſi Lex eadem ac-
νόμος προείληπται ἔν τε τῷ · νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου cipitur, & in hoc loco : *Sine Lege iuſti-*
δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται, ὑπὸ ἐν ᾧ · μαρτυρου- *tia Dei illuxit*, & in illo : *A Lege &*
μένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, εἰ μὲν *Prophetis prænunciata*, ſi abſque Lege ap-
χωρὶς νόμου πεφανέρωται, οὐχ ὑπὸ νόμου μαρ- paruit, non à Legis teſtimonio prænun-
τυρουμένη. εἰ δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου μαρτυρουμένη, ciatur : ſi vero Legis teſtimonio compro-
οὐ χωρὶς νόμου πεφανέρωται) · τῇ τοίνυν δικαιοσύνῃ τοῦ B batur, non ſine Lege declarata eſt. Iu-
θεοῦ φανερουμένῃ ὑπὸ ἰησοῦ χριστοῦ μαρτυρου- ſtitiam itaque Dei, quæ à Ieſu Chriſto
μένῃ ἁδιαφόρως ὁ τῆς φύσεως νόμος. μικρότερος declarata eſt, nequaquam ſuo teſtimo-
γὰρ ἐστιν αὐτῆς · ὁ γὰρ μωσέως νόμος, οὐ τὸ γράμ- nio comprobat naturæ Lex, minor e-
μα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ᾧ οἱ αἰδαλόγον τῷ πνεύ- nim eſt ipſa : Lex autem Moſis, non
* χ. οἱ ὡσεὶ πνευματικὸς λόγος. μᾶλλον δὲ νόμος προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- litera, ſed ſpiritus, & ſpiritui Legis
πνευματικοὶ λόγοι μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- reſpondentes Prophetæ : & qui in ipſis
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- eſt ſermo ſpiritus. Quare diligenter ob-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ſervare oportet eum qui divinas Scri-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- pturas pervolutat, non eas ſemper iſ-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- dem vocibus, non iiſdem rebus uti :
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- quod interdum faciũt per cognominatio-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- nem, quandoque per figuratam ratio-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- nem, aliquando propter elocutionis
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- contextum, qui exigit ut aliter in ali-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- quibus dictio uſurpetur, quam ut in alijs
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- poſita eſt : quod ſi attente obſervemus,
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- multos lapſus evitabimus & ſiniſtras in-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- terpretationes. Sciendum eſt itaque
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- non eodem ſemper ſignificatu poni, *Vidit*,
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ſed aliquando in viſu corporis ; idem in-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- terdum eſſe quod intelligere. Id enim
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- univerſe ſciendum eſt, quod cum decre-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- tum ſit ſpiritui, qui in Prophetis * le- * l. ſ. lo-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- gitur, abſcondere, neque palam expo- quitur
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- nere ſenſa veritatis ; quemadmodum
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- Chriſti verbo, in Apoſtolis ; ſæpe &
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ſub locutione permiſcetur, neque quaſi
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- D ſub unam ſeriem orationis contexitur,
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ne videlicet indigni, ad animæ ſuæ iu-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- dicium inveniant, quæ utiliter illis ab-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ſcondita ſunt. Quæ ut plurimum cauſ-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ſa eſt, cur videantur Scripturæ, non ſa-
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- tis apta compoſitione & conſecutione
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- cohærere, maxime vero, uti ſuperius
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- diximus, Prophetica & Apoſtolica,
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- Epiſtola præſertim ad Romanos, in qua
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- quæ de Lege dicuntur, diverſis modis
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- dicuntur, & diverſis rebus imponuntur,
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- ut videatur Paulus in illa Epiſtola rem
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ- propoſitam non exequi.
μα πρὸς τὸ νόμα προφῆται. ᾧ * ὁ ἐν αὐτοῖς πνεῦ-

EX HOMILIIS IN EPISTOLAM AD EBRÆOS.

Interprete HENRICO VALESIO.

STilus Epistolæ, quæ inscribitur ad Ebræos, cavet illa sermonis rusticitate, quæ propria est Apostoli, quippe qui rudem atque imperitum sese confitetur in sermone, idest in forma ac ratione dicendi. Verum Epistola illa & in verborum compositione majorem præfert græci sermonis elegantiam, ut fatebitur quisquis de stili differentia perite judicare potest. Et præterea sententias continet admirabiles, nec scriptis Apostolice ullatemus inferiores. Atque id verissimum esse assentientur, quicunque Apostolorum scripta attente perlegerint.

2.Cor.11.6.

Paucis deinde interjectis hæc subjungit.

Ego vero ita censeo, sententias quidem ipsas Apostoli esse; dictionem autem & compositionem verborum esse alterius cujusdam qui dicta Apostoli commemorare & quasi in commentarios redigere voluerit ea quæ à magistro audiverat. Proinde siquæ Ecclesia hanc Epistolam pro Paulina habet, eo nomine laudetur. Neque enim temere majores eam Pauli esse tradiderunt. Quis autem revera illam scripserit, soli Deo notum esse opinor. Sed scriptores quorum monumenta ad nos usque pervenerunt, partim Clementi Romanæ urbis Episcopo eam adscribunt; partim Lucæ, qui Evangelium & Actus Apostolorum literis prodidit.

A Ὁ Καρακτὴρ τῆς λέξεως τῆς πρὸς ἑβραίους ἐπιγεγραμμένης ἐπιστολῆς οὐκ ἔχει τὸ ἐν λόγῳ ἰδιωτικὸν τοῦ ἀποστόλου, ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἰδιώτην εἶναι τῷ λόγῳ, τουτέστι, τῇ φράσει.* Ἀλλὰ ἐστὶν ἡ ἐπιστολὴ συνθέσει τῆς λέξεως ἑλληνικωτέρα, πᾶς ὁ ἐπιστάμενος κρίνειν φράσεων διαφορὰς, ὁμολογήσαι ἄν· πάλιν τε αὖ ὅτι τὰ νοήματα τῆς ἐπιστολῆς θαυμάσιά ἐστι, καὶ οὐ δεύτερα τῶν ἀποστολικῶν ὁμολογουμένων γραμμάτων, καὶ τοῦτο ἂν συμφήσαι εἶναι ἀληθὲς πᾶς B ὁ προσέχων τῇ ἀναγνώσει τῇ ἀποστολικῇ·

* ἐν. ἀλλ' ἔτι ἐστὶν

Τούτοις μετὰ ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

Ἐγὼ δὲ ἀποφαινόμενος εἴποιμ' ἄν, ὅτι τὰ μὲν νοήματα τοῦ ἀποστόλου ἐστίν. ἡ δὲ φράσις, καὶ ἡ σύνθεσις, ἀπομνημονεύσαντός τινος τὰ ἀποστολικὰ, καὶ ὡσπερεὶ σχολιογραφήσαντος τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου· Εἴ τις οὖν ἐκ- C κλησία ἔχει ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὡς παύλου, αὕτη εὐδοκιμείτω καὶ ἐπὶ τούτῳ. οὐ γὰρ εἰκῇ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ὡς παύλου αὐτὴν παραδεδώκασι· τίς δὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, τὸ μὲν ἀληθὲς θεὸς οἶδεν· ἡ δὲ εἰς ἡμᾶς φθάσασα ἱστορία, ὑπό τινων μὲν λεγόντων, ὅτι κλήμης ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος ῥωμαίων ἔγραψε τὴν ἐπιστολήν. ὑπό τινων δὲ, ὅτι λουκᾶς ὁ γράψας τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τὰς πράξεις·

FINIS SECVNDÆ PARTIS.

INDEX

INDEX

LOCORVM SCRIPTVRÆ SACRÆ; quæ in his Origenis Commentarijs citantur, explicantur, illustrantur.

Primus numerus libri Scripturæ caput, secundus versum, tertius horum Origenis Commentariorum partem, quartus paginam, litera demum subjuncta paginæ locum significat.

LOCA VETERIS Testamenti.

GENESIS.

Cap. 1. §. 1. 2. 16. d
1. 2. 1. 2. d
1. 3, 7. 2. 18. e
1. 5. 2. 215. d
1. 11. 1. 227. b
1. 16. 1. 311. a.
1. 20. 1. 214. d. 2. 234. e
1. 21. 1. 214. d
1. 24. 2. 235. a
1. 26. 1. 59. b. 65. b. 266. c. 356. b. 2. 69. b. 220. d. 243. b
2. 4. 1. 347. a
2. 7. 1, 59. c
2. 16, 17. 1, 202. a
2. 23. 2. 264. e
2. 24. 1. 356. b
3. 1. 1. 159. e
3. 3. 1. 403. a
3. 8. 1. 153. c
3. 9. 1. 218. b
3. 13. 1, 188. b
3. 15. 1. 193. c. 360. b
3. 16. 1. 356. d
3. 19. 1. 97. b
3. 22. 2. 401. e
3. 23. 2, 75. d
3. 24. 1. 36. b
4. 1. 2. 264. e
4. 9. 1. 218. b
4. 14, 15. 2. 279. d
4. 16. 1. 153. d
4. 23. 1. 141. b
4. 25. 2. 105. d
4. 25, 26. 2. 287. e
6. 2. 1. 488. e
6. 9. 2. 288. a
7. 4. 2. 104. e
8. 21. 1. 403. a
9. 26. 2. 288. a
11. 4. 1. 120. c
11. 7. 2. 243. c
11. 7, 9. 1. 120. c
12. 1. 1. 55. b. 2. 245. d. 295. b. 302. d
12. 4, & seq. 2. 295. d. e
15. 6. 1. 312. e
15. 15. 1. 258. c. 394. d. 499. a. 2. 297. a
16. 17. 1. 131. c
17. 1. 1. 104. c
17. 4, 5. 2. 294. a
17. 10, 11. 2. 259. d
18. 2, 3. 2. 379. c. d
18. 4. 2. 379. d
18. 6, 7. 1. 403. a
19. 12, 1. 53. d
19. 31. 1. 29. b
19. 37. 2. 421. e
20. 7. 1. 55. b
21. 8. 1. 192. b
24. 45, 46. 2. 222. b
26. 13. 1. 320. b. c. 385. b
27. 29. 2. 389. d
27. 40. 2. 389. d
29. 2, 3. 2. 342. d
29. 10. 2. 343. a
31. 27. 1. 337. b
35. 29. 1. 499. a
37. 9. 1. 393. c
38. 8. 1. 230. a
40. 1. 1. 371. b
40. 20. 1. 230. c
41. 52. 2. 370. e
43. 23, 24. 2. 379. d
48. 16. 1. 331. d
49. 8. 1, 102. d
49. 8, 9. 2. 22. d
49. 8, 10. 2. 218. e
49. 10. 1. 229. c
49. 11. 2. 145. a
49. 16. 2. 115. a

EXODI,

1. 13, 14. 1. 316. b
1. 16, & seq. 1. 15. c
3. 2. 1. 152. c. 2. 32. d
3. 6. 1. 104. d. 152. d. 491. e
3. 14, 15. 1. 499. c. d. 2. 60. b
4. 6, 7. 2. 406. c
4. 8. 2. 406. e
4. 9. 2. 407. a
4. 11. 1. 10. e. 312. b
4. 22, 23. 1. 25. b. 2. 366. b
6. 24. 1. 338. c
7. 1. 2. 110. c
7. 16. 1. 499. e
8. 2. 1. 25. d. 256. d
8. 21, & seq. 2. 161. e
9. 29, 30. 1. 25. d
10. 3. 1. 25. d
10. 4. 1. 256. d
10. 27. 1. 17. c
12. 1, 2, & seq. 2. 160. d
12. 8, & seq. 1. 143. d. 2. 163. e
12. 11. 2. 371. b
12. 26, 27. 2. 161. a. 371. b
12. 38. 1. 20. d
12. 43. 2. 161. a
12. 46. 1. 231. c
14. 11. 2. 134. c
14. 15. 2. 111. c
14. 24. 1. 36. b
15. 17. 1. 168. c. 252. b
15. 24, 25. 2. 200. a
15. 26. 1. 44. a
16. 1, & seq. 2. 199. d
16. 23, 25. 2. 161. c
20. 12. 1. 244. d
21. 17. 1. 244. e
23. 17. 1. 174. d
24. 12. 1. 164. c
25. 39. 1. 347. e
28. 36. 1. 37. c
29. 38, & seq. 2. 141. b
29. 45. 1. 104. c
32. 7. 2. 162. a
32. 32. 2. 90. d
32. 34. 1. 331. b
33. 14, 15. 1. 331. b
33. 20. 1. 302. c
33. 21. 2. 318. d
33. 22. 1. 152. a
33. 23. 1. 152. b
34. 1. 81. a
34. 29, 30. 2. 414. b
37. 24. 1. 347. e
40. 32, 33. 2. 414. a

LEVITICI,

12. 14. 1. 360. d

14 1. 63. a
18. 16. 1. 230. b
19. 23, 24. 2. 120. d
19. 27. 1. 369. d
21. 15. 1. 245. a
23. 2. 2. 162. b
24. 14. 1. 182. d
26. 3, & seq. 1. 44. c. d
26. 10. 1. 221. c
26. 12. 1. 221. d
26. 16. 1. 44. c
26. 21. 1. 92. a. 93. b
26. 23. 1. 92. a
29. 9. 1. 244. c. 245. a

NVMERORVM,

1. 3. 1. 236. d
3. 47. 1. 318. b
9. 12. 1. 231. c
14. 28. 2. 64. b. 65. b
22. 22, & seq. 2. 360. b. c
22. 27. 2. 360. c
22. 32. 2. 360. c
22. 35. 2. 361. a
22. 38. 2. 356. b
23 4. 5. 2. 360. c. 361. a
23. 6. 2. 361. a
23. 7. 2. 356. b. 365. c
23. 16. 2. 361. a
23. 19. 1. 169. d. 475. b
24. 7, & seq. 2. 219. a
24. 17, & seq. 2. 219. b
25. 8. 2. 108. b
28. 1, & seq. 2. 161. d
33. 6. 2. 132. a

DEVTERONOMII,

1. 31. 1. 459. d. 475. a
2. 30. 2. 400. d
4. 19. 1. 325. c. 2. 48. d
4. 24. 1. 155. a. 476. d
4. 32. 1. 499. b
5. 16. 1. 244. c
5. 31. 1. 292. d
6. 4. 1. 378. a
8. 2, 3. 1. 23. d
8. 5. 1. 169. d
9. 9. 2. 165. a
10. 10. 1. 292. d
12. 1. 359. b
14. 1. 359. b
16. 1. 359. b
16. 20. 2. 356. c
16. 21. 1. 72. c
18. 15. 1. 60. c. 470. a. 2. 249. d
18. 18. 2. 101. b. 109. c
18. 19. 1. 470. a. 2. 101. b
21. 11, & seq. 1. 497. d
22. 25 1. 272. c
23. 1. 1. 369. c
24. 1. 1. 358. a. 364. b
24. 3. 1. 360. b. 361. d 497. c
24. 4. 1. 358. a. 360. c
25. 5, & seq. 1. 230. a. 487. d
25. 7. 1. 489. b. 490. b. 491. a. d
25. 9. 1. 492. b
25. 11, 12. 1. 369. d
27. 11, & seq. 2. 208. a
28. 1, & seq. 1. 44. d
28. 16, & seq. 1. 45. a
28. 58, & seq. 1. 44. b
28. 66, 67. 1. 293. d. 392. c
30. 14. 2. 63. d
30. 15. 1. 293. c. 392. c
32. 1. 1. 98. a
32. 7. 1. 401. b
32. 8, 9. 1. 243. d. 256. d
32. 21. 1. 104. a
32. 24. 1. 44. c
32. 32, 33. 1. 118. a. 290. a
32. 39. 1. 63. c. 155. c. 378. b
33. 7. 2. 219. c

IOSVE,

3. 5. 2. 134. d
3. 8, & seq. 2. 135. a
4. 19. 2. 135. a
5. 2. 135. b
5. 14. 2. 69. e
5. 16. 1. 491. e
6. 25. 1. 269. a

IVDICVM,

1. 1. 1. 332. a
11. 35, 36. 2. 142. d
15. 1. 26. c
15. 19. 1. 435. d

RVTH,

1. 22. 2. 236. a
4. 5. 1. 230. a

1. REG.

1. 1. 30. a
1. 23. 1. 292. c
2. 12. 2. 263. c
2. 18. 1. 30. a
3. 4. 1. 30. a
6. 2. 362. a
7. 6. 1. 30. a
12. 3. 1. 30. a
12. 7. 1. 30. a
15. 11. 1. 169. d. 184. c
15. 28. 1. 31. e
16. 14. 2. 361. b
19. 19, & seq. 2. 361. c
25. 1. 28. c
26. 1. 28. c
26. 12. 1. 28. c
27. 1. 28. c
28. 2. 362. a
28. 2. 1. 28. d
28. d 1. 28. d
28. 11. 1. 29. c. 30. d
28. 12, 13. 1. 31. a. 33. c. 338. b
28. 14. 1. 31. b
28. 16, 17. 1. 31. c
28. 18. 1. 31. d
28. 19. 1. 32. a

2. REGVM,

6. 4, 5. 1. 337. c
7. 2. 2. 188. b
18. 21. 1. 286. a

3. REGVM.

2. 6. 1. 19. b
4. 22. 2. 376. a
4. 32, 33. 2. 89. b
6. 1, 2, & seq. 2. 187. e
6. 8. 2. 191. e
6. 21. 2. 192. a
7. 13, 14. 2. 192. c
8. 10, 11. 1. 444. b. 2. 414. b
8. 39. 1. 271. c
12. 3, & seq. 1. 5. d
13. 2. 2. 115. a
15. 17. 2. 187. e
18. 1. 97. e. 116. d
19. 11, 12. 2. 217. b
19. 14. 1. 143. b
19. 18. 1. 78. c
22. 2. 1. 465. b
22. 19, & seq. 1. 412. e. 2. 320. e
22. 20, & seq. 2. 361. b

4. REGVM,

1. 8. 2. 107. e
2. 9. 2. 136. b
2. 11. 1. 307. a
2. 14. 1. 500. a. 2. 136. b
2. 15. 1. 306. e. 2. 105. b
4. 40. 2. 225. e
5. 9, & seq. 2. 136. e. 137. a. b
17. 2. 329. b

1. PARALIPOMENON,

16. 22. 2. 100. d
22. 8, 9. 2. 93. b
22. 14. 1. 347. e
28. 3. 2. 93. b
29. 1, & seq. 2. 188. c

1. PARALIPOMENON,

5.14. 1.444.b
18.18, & seq. 1.413.a.2.321.a
24.20, & seq. 1.465.c

2. ESDRÆ,

1.11. 1.371.b
2.1,6. 1.371.b

IVDITH,

9.2. 2.69.a

ESTHER,

14.2. 1.325.e
14.11. 2.60.a

IOB,

1.12. 1.313.c.2.412.d
1.15, & seq. 1.314.a
1.16.17. 1.265.d.314.a
1.19. 1.314.b
2.6. 2.412.d
2.10. 1.49.c
3.18. 2.16.e.17.a
5.18. 1.378.b, c
10.18. 2.243.b
11.25. 1.378.e
13.27. 1.314.b
14.4,5. 1.391.d.2.330.a. 331.a
14.6. 1.378.e
15.25. 2.378.a
19.25,26. 1.487.b
25.5. 2.39.a
26.7. 1.95.b
38.7. 1.396.c
40.3. 1.46.d
40.8. 1.23.e
40.19. 2.16.e.17.a

PSALMORVM,

1.2. 1.220.c
2.2. 1.111.d. 265.a. 315.d. 410.a
2.3. 1.315.c
2.6. 2.129.c
2.6,7. 2.253.a
2.7. 2.31.a
2.7,8. 2.199.b
3.23. 2.100.a
4.1,4. 2.24.a
4.6. 1.42.d
4.7. 1.81.d.89.a.112.a
6.2. 1.22.c
6.6. 2.67.c.283.a
6.7. 1.192.a
7.10. 2.257.b
7.12, & seq. 2.376.b
7.16. 1.251.d
8.1. 1.147.d
8.3. 1.259.a. 372.b
9.15. 1.277.d
9.30. 1.87.d
10.2. 1.434.e
10.8. 2.100.b. 112.a
11.7. 1.375.d
12. 1.39.d
12.4. 2.215.e
13.3. 2.116.c
14.1, & seq. 1.155.d
14.5. 1.47.a
15.10. 1.32.d.422.d
15.16. 2.126.a
17.11. 2.74.d
17.26. 1.33.c
17.43. 1.63.a
18.9. 2.72.a
18.10,11. 2.311.c
19.8. 2.42.b
21.1. 2.73.b
21.11. 1.332.a
21.13, & seq. 1.32.e
21.15. 2.185.c.292.a
21.16. 2.316.d.335.e
21.23. 1.102.e.2.266.b
21.30. 2.227.b.282.e
22.1,2. 2.226.a
22.5. 1.118.a.c.418.b
23.7. 1.438.b
26.1. 2.71.a.216.a
26.1, & seq. 2.410.a
26.3. 1.220.b
29.10. 1.136.b.147.e. 441.a
30.19. 1.312.b
30.20. 1.378.d
31.10. 1.21.b
32.6. 2.43.c
32.9. 2.61.e.344.b
32.10. 2.355.a
32.10,11. 2.173.e
32.15. 2.220.d
32.17. 2.42.b
33.8. 1.331.c
33.9. 2.340.a
33.13,14,15. 1.376.d
33.17. 1.83.a
33.20. 1.46.c
34.16. 1.207.a
34.19. 2.428.a
35.6. 1.97.d
35.7. 2.29.b
35.10. 2.70.e
36.4. 2.387.b
37.2. 1.22.c
37.6. 2.340.e
38.8. 2.285.a
39.3. 1.152.a.414.a
39.8. 2.90.b
40.10. 2.393.e.403.d
41.1. 1.338.d
41.2. 1.173.c
41.2,3. 2.201.b
41.4. 1.192.a
43.1. 1.338.d
43.16. 1.80.d
43.18. 1.174.c
43.20. 2.316.d
44.1. 2.42.b
44.1,2,3. 2.43.a
44.8. 2.29.b
44.11. 1.106.a
45.5. 2.132.e
45.10. 2.263.e
46.9. 1.413.b
47.4. 1.394.e
47.14. 1.394.e
48.6. 2.394.e
48.13. 1.180.b
48.13,21. 2.20.b
49.1. 2.32.a. 47.a.b
49.16,18. 1.380.b
50.6. 1.146.d
50.7. 1.391.d
50.12. 1.95.d
50.13. 1.35.a. 95.d. 2. 359.a
50.14. 1.95.d.307.b
51.10. 1.435.e
54.6. 1.442.a
54.13. 2.403.e
54.14. 2.403.e
54.16. 1.295.c
57.4. 2.423.d
57.4,5. 2.423.d
62.4. 2.100.c
62.9. 2.422.b
67.12. 1.64.b
67.32. 1.78.e
68.6. 2.73.b
68.10.22. 2.183.b
68.11. 2.10.d
68.11,12. 2.10.b
68.29. 2.90.d
70.6. 1.332.a
71.1,2. 2.29.d
72.2. 2.318.d
72.8,9, 1.311.b
72.23. 1.434.a
73.9. 1.359.c
73.13. 2.181.c
73.14. 1.447.c
74.9. 1.118.d.119.b
76.2. 2.111.d
76.7. 1.401.b
76.17. 1.111.b
77.2 1.398.c.489.d
77.12. 2.260.b
77.47. 1.118.b.2.295.b

78. 8. 1. 82. a
70. 12. 1. 335. c
79. 2. 1. 413. b
79. 9. 1. 147. c
80. 7. 1. 236. a
81. 1. 1. 477. d
81. 5. 2. 72. d
81. 6. 1. 149. d. 2. 402. a
81. 6, 7. 1. 451. b. 476. c. 2. 319. a
81. 7. 1. 491. b. 2. 401. c
81. 8. 1. 491. b
82. 3. 1. 394. c
83. 6. 2. 198. b
86. 1. 1. 126. c
87. 5. 1. 230. d. 422. b
87. 6. 1. 267. b. 2. 32. c. 277. a
87. 7. 2. 282. c
88. 31. 1. 21. b
88. 49. 1. 295. c. 335. d
90. 15. 1. 331. d
93. 10. 1. 107. a
93. 11. 2. 257. b
94. 8. 2. 421. c
95. 4. 1. 170. a
98. 6. 1. 29. c
101. 27. 1. 304. c
102. 1. 1. 27. c
103. 2. 1. 97. a
103. 15. 2. 31. b. 226. a
103. 20. 1. 87. d
103. 24. 2. 19. c. 37. a. 59. b. 128. b. 283. c
103. 25, 26, 27. 1. 447. c
103. 26. 1. 322. d
103. 29, 30. 2. 216. d
104. 6. 2. 289. c
106. 33. 2. 370. b
106. 38, & seq. 2. 370. c
108. 2. 2. 422. d
108. 7. 1. 174 d
108. 8. 2. 423. a
108. 12, 16, 17, 18. 1. 9. a
109. 1. 1. 413. b. 2. 377. b
109. 1, 2. 1. 392. b. 2. 146. a
109. 4. 2. 3. d
113. 17, 18. 2. 274. c
114. 6. 2. 329. b
114. 9. 2. 64. d
115. 1. 1. 424. a
115. 11. 2. 321. d. 385. c
115. 13. 1. 119. d
115. 13, 14, 15. 1. 416. a
117. 17. 2. 315. a
117. 19, 20. 1. 278. b
117. 20. 1. 277. c. 493. b
117. 22, & seq. 1. 467. d. 2. 23. c
117. 25, 26. 1. 438. c
118. 73. 2. 243. a. b
118. 165. 1. 286. c. 327. a. 333. d
119. 7. 2. 190. b. 332. d
120. 4. 2. 329. b
121. 3, 4. 2. 171. b
122. 1, 2, 3. 2. 346. a. b
124. 2. 2. 271. b
125. 5, 6. 2. 236. a
125. 6. 2. 288. c. 289. a. b
126. 1. 1. 48. b
128. 5. 1. 79. c
128. 6, 7, 8. 2. 289. b
129. 8. 1. 290. a
134. 7. 1. 97. c. 98. d. 99. b
135. 2. 2. 32. a
136. 1. 2. 137. c
136. 4. 1. 94. d
140. 2. 1. 174. c. 2. 347. a
142. 2. 1. 377. d. 2. 52. d 64. b
144. 3. 1. 169. e
144. 14. 1. 286. c
145. 8. 1. 286. c
148. 2. 1. 170. a
148. 5. 2. 18. e

PROVERBIORVM,

1. 5. 2. 395. b
1. 14. 2. 89. b
1. 24. 1. 97. a
1. 28. 2. 192. b
3. 6. 2. 387. c
3. 19. 1. 96. c
3. 28. 2. 344. d
4. 6. 1. 493 e. 2. 340. a
4. 27. 2. 112. a
5. 22. 1. 105. c. 279. d 436. c
6. 13, 14. 2. 407. c
8. 9. 2. 235. b
8. 22. 2. 11. b. 17. d. 18. e. 33. b. 36. c. 335. c
8. 22, 23. 1. 470. b
9. 5. 1. 118. a. e
9. 8. 2. 396. a
9. 9. 2. 396. a
10. 3. 2. 227. b
10. 10. 2. 407. c
10. 19. 2. 89. a
13. 8. 1. 47. b. 385. e
13. 31. 2. 297. a
16. 5. 2. 16. a
16. 23. 2. 301. d. 2. 96. c. 365. a
18. 12. 1. 124. d. 420. e
19. 14. 2. 337. d
19. 25. 1. 122. e
20. 6. 1. 347. e
20. 20. 1. 244. e
20. 30. 2. 195. e
25. 20. 1. 220. a
26. 9. 2. 146. b
27. 1. 1. 409. b. 404. c
30. 6. 2. 61. a
30. 19. 1. 276. b. 2. 28. c

ECCLESIASTÆ,

7. 14. 1. 100. b
7. 20. 1. 96. a
7. 21. 2. 331. b
9. 8. 1. 480. d
12. 11. 1. 140. e. 204. b
12. 12. 2. 87. a

CANTICI CANTICORVM.

1. 4. 2. 116. d
1. 15. 2. 177. a
2. 5. 2. 34. d
2. 8. 2. 200. e
3. 2, 3, 4. 1. 469. b
3. 4. 1. 485. b
5. 3. 2. 391. b
7. 8. 1. 469. c
8. 5. 1. 116. d

SAPIENTIÆ,

1. 5. 2. 359. a
1. 13. 1. 64. d
2. 21, 22. 1. 411. c
2. 24. 1. 65. a
3. 11. 1. 96. a
4. 9. 2. 297. a
7. 9. 2. 270. c
7. 25. 2. 218. d
7. 26. 1. 377. a
8. 1. 1. 411. d
8. 2. 1. 493. c. 2. 339. a
9. 6. 1. 227. b
10. 3, 4. 2. 289. e
10. 7. 2. 290. a
12. 11. 2. 290. d
17. 1. 2. 142. c

ECCLESIASTICI,

3. 10. 2. 202. c
3. 20. 1. 420. d
4. 33. 1. 481. d
5. 8. 2. 344. d
8. 6. 1. 155. d
16. 22. 1. 127. b
18. 7. 2. 127. c
18. 30. 1. 286. a
21. 15. 2. 241. b
23. 2. 1. 89. c
27. 12. 1. 310. b
27. 28. 1. 410. c
31. 17. 2. 409. c

ISAIÆ,

1. 2. 1. 98. b. 2. 256. c

1. 6. 1. 47. c
1. 6, 7. 1. 66. b
1. 7. 2. 178. d
1. 8. 1. 359. e
1. 9. 1. 410. d
1. 13, 14. 2. 371. c
1. 16. 2. 375. a
1. 21. 1. 269. a
1. 38. 1. 380. a
2. 2. 1. 411. d
3. 1. 1. 110. a. 140. a
3. 1, 2, 3. 1. 359. c
3. 11. 1. 335. d
4. 1. 1. 494. c
4. 4. 1. 66. c
5. 1. 1. 118. b. 461. a
5. 2. 1. 461. c
5. 4, 7. 1. 462. b
5. 5, 6, 7. 1. 461. d
5. 6. 1. 97. d. 98. b
5. 7. 1. 462. b. 482. a
5. 18. 1. 280. a. 323. c
6. 1. 1. 413. a
6. 2. 1. 160. c. d
6. 5. 1. 61. d. 134. e
6. 6, 9. 2. 75. e
6. 8. 2. 75. d. 398. e
6. 9. 1. 423. e
6. 18. 1. 186. a
7. 12. 1. 265. e
7. 14. 1. 57. c
7. 16. 1. 57. c. d
8. 18. 1. 372. b
9. 2. 2. 73. d. 215. d
9. 6. 2. 32. c. 42. a
10. 12, 13. 1. 160. a
11. 1. 1. 66. d
11. 1 2, 3. 2. 23. b
11. 2. 1. 307. b
11. 7. 2. 226. a
14. 11, 12. 1. 397. c
14. 12. 1. 49. a. 2. 14. b
19. 14. 1. 188. c
22. 22. 2. 91. a
25. 8. 1. 295. c
26. 20. 1. 125. b. c
28. 11. 2. 428. a
29. 1. 1. 248. e
29. 8. 1. 233. d
29. 9, & seq. 1. 247. e
29. 11, 12. 1. 38. 9. 2. 90. d. 240. c
29. 13. 1. 247. d
29. 14. 1. 249. a
29. 15. 1. 249. a
30. 6. 2. 181. d
32. 14. 1. 359. d
34. 4. 1. 12. d
35. 6. 1. 260. b. 261. b
39. 7. 1. 371. c
40. 2. 1. 335. e
40. 3. 2. 124. b
40. 6. 1. 185. b. 237. a. 263. d. 2. 111. c
40. 9. 1. 178. b. 2. 12. c
40. 10. 2. 237. d
40. 26. 2. 234. b. 346. a
42. 1, 2, 3, 4. 2. 23. a
42. 6. 2. 70. e
42. 18. 1. 261. c
42. 18, 19. 1. 411. b
43. 3, 4. 1. 289. e
43. 10. 2. 81. d
43. 18, 19. 1. 495. d
45. 1, & seq. 1. 6. a
47. 13. 1. 15. c
48. 16. 1. 323. e. 2. 57. c
49. 1, & seq. 2. 21. d
49, 2, 3. 2. 34. b
49. 3. 6. 2. 34. e
49. 5. 6. 2. 35. a
49. 6. 2. 25. a
49. 22, 23. 1. 331. a
50. 1. 1. 357. c
50. 6. 1. 176. d
51. 2. 2. 253. b
52. 5. 1. 442. e. 2. 333. a
52. 6, 7. 2. 12. b
52. 7. 2. 383. e
53. 1, & seq. 1. 137. d
53. 2, 3, 4. 1. 290. b. 292. e
53. 3. 2. 364. a
53. 5. 2. 364. b
53. 7. 1. 107. c. 2. 10. d. 142. a. 364. c
53. 8. 2. 364. c
54. 1. 1. 232. b
54. 11, & seq. 2. 193. d
54. 15. 2. 194. b
56. 3, 5. 1. 371. c
56. 7. 1. 440. b
58. 6. 1. 105. c
58. 9. 2. 347. b
60. 13, & seq. 2. 193. d
61. 1. 2. 129. c
63. 1. 1. 438. b. 2. 144. d
63. 2, 3. 2. 145. a
64. 13. 2. 227. a
65. 1. 2. 129. c
66. 1. 2. 130. b
66. 22. 1. 495. c
66. 24. 1. 189. a

IEREMIÆ,

1. 1. 1. 53. a. 190. c
1. 5. 1. 55. b. 59. b. 2. 243. a
1. 6. 1. 56. a. 60. d
1. 7. 2. 77. b
1. 7, 8. 1. 55. d
1. 8. 1. 61. b
1. 8, 9. 1. 61. c
1. 9, 10. 1. 55. d. 61. e
1. 10. 1. 62. a
1. 10, 11. 1. 273. d
2. 13. 1. 161. c. 274. a
2. 18. 2. 137. c. d
2. 21. 1. 147. c. 462. b
2. 21, 22. 1. 64. c
2. 31. 1. 67. b
3. 6. 1. 68. c
3. 6, 7, 8. 1. 69. b
3. 9. 1. 69. c
3. 9, 10. 1. 69. d
3. 11. 1. 68. c. 70. a
3. 12. 1. 70. a
3. 19. 1. 75. a. b
3. 21. 1. 75. b
3. 22. 1. 74. c. 76. b
3. 23. 1. 77. b
3. 25. 1. 80. c. 82. a. 2. 324. a
4. 1. 1. 82. c
4. 1, 2. 1. 75. e
4. 3. 1. 84. a
4. 4. 1. 85. e. 86. d
4. 4, 5. 1. 86. e. 87. a
4. 6. 1. 87. b
4. 7. 1. 87. c. e
4. 7, 8. 1. 88. a
4. 8. 1. 74. c
4. 22. 1. 442. c
5. 3. 1. 88. c. 89. b 90. c
5. 3, 4. 1. 91. a
5. 14. 2. 165. c
5. 18, 19. 1. 92. a
5. 19. 1. 93. c
6. 16. 2. 112. b
9. 23. 1. 162. b. 227. c
9. 23, 24. 1. 114. d
10. 2. 1. 12. e
10. 12. 1. 95. a.
10. 14. 1. 99. e
11. 1. 1. 101. c
11. 2, 3. 1. 103. b
11. 3. 1. 105. a
11. 4. 1. 103. d. 104. a. e
11. 6. 1. 105. a
11. 7, 8. 1. 105. c
11. 10. 1. 101. c. 105. d
11. 18. 1. 107. a
11. 19. 1. 107. b. c. 108. a. d. 2. 22. a. 2. 142. a
11. 20. 1. 108. a
11. 21, 22, 23. 1. 108. a
11. 23. 1. 110. b
12. 1. 1. 110. b
12. 2. 1. 110. c
12. 3. 1. 110. c
12. 4. 1. 110. d. 111. d
12. 7. 1. 111. c
12. 8. 1. 112. a
12. 9. 1. 107. a. 112. a

12 1'. 1. 112. c
12. 13. 1. 113. c. e. 114. c
12. 16. 1. 124. d
13. 1. 1. 112. c
13. 1, 2, 3, 4. 1. 115. b
13. 11. 1. 115. c
13. 12. 1. 117. a. 120. a
13. 13, 14. 1. 120. b
13. 15, 16, 17. 1. 123. a
13. 14. 1. 121. c
13. 16. 1. 126. a. c. e
13. 17. 1. 117. a. 127. b. 128. c
15. 1. 1. 29. c. 30. c
15. 5, & seq. 1. 129. a
15. 6. 1. 131. a
15. 10. 1. 132. a. 134. d. 137. d. 145. b
15. 11. 1. 138. d
15. 12. 1. 139. b
15. 13. 1. 139. b
15. 14. 1. 140. b
15. 15. 1. 140. c
15. 16. 1. 141. a
15. 17. 1. 142. d
15. 18, 19. 1. 144. d
15. 19. 1. 132. a
16. 2. 1. 194. a
16. 16. 1. 150. a. 151. c
16. 17. 1. 153. c
16. 18. 1. 154. a
16. 19. 1. 156. b
16. 20. 1. 157. a
17. 1. 1. 157. b
17. 5. 1. 145. b
17. 11. 1. 158. b. 159. d. e
17. 12, & seq. 1. 158. c
17. 12, 13. 1. 160. c
17. 13. 1. 160. e
17. 14, 15, 16. 1. 161. d
17. 15, 16. 1. 162. c
18. 1. 1. 163. b. 164. c
18. 3. 1. 166. a
18. 5. 1. 166. b
18. 6. & seq. 1. 167. a
18. 8. 1. 55. a.
18. 11. 1. 171. e. 172. a
18. 12. 1. 172. b
18. 13. 1. 172. e
18. 13. & seq. 1. 173. a. b
18. 14. 1. 174. b
18. 15. 1. 174. c
18. 16. 1. 163. b
20. 1. 1. 175. a. b
20. 3. 1. 175. a. 178. c. d
20. 4. 1. 175. c. d. 178. d. 179. a
20. 4, 5. 1. 179. b
20. 5. 1. 175. d
20. 6. 1. 175. e. 180. c
20. 7. 1. 141. a. 181. a. b. 183. c. 184. e. 197. a. 225. a
20. 9. 1. 133. c. 195. d. 225. a. 2. 165. d
20. 9, 10. 1. 196. d
20. 10. 1. 196. e. 197. a
20. 11. 1. 197. b
20. 12. 1. 183. c. 197. d
23. 21. 2. 307. b
23. 23. 1. 174. a
23. 24. 2. 130. c. 257. b
25. 15. 1. 118. c. 185. d
26. 2. 1. 171. b
26. 3. 1. 10. a
31. 29. 1. 464. c
31. 30. 1. 481. a
31. 31, 32. 1. 425. d
44. 22. 1. 198. c

THRENORVM,

1. 8. 1. 130. a
3. 38. 1. 311. d
4. 20. 1. 379. a. 2. 52. c

BARVCH,

3. 9. 1. 94. b.

EZECHIELIS,

1. 26. 1. 413. a
1. 27. 1. 115. c
c. 3. 2. 77. b
2. 9. 2. 91. a
9. 6. 1. 347. b
14. 13. 1. 21. c
18. 4, 18. 1. 315. a
18. 8. 1. 47. a
18. 20. 2. 274. c
18. 21, 23. 1. 215. a
18. 21, 22, 24. 1. 291. b
18. 24. 1. 180. a. 215. b
22. 17, 18. 1. 218. a
28. 15. 1. 48. e
28. 19. 2. 309. a
29. 3, & seq. 2. 137. d
34. 17, & seq. 1. 200. a
34. 23. 2. 23. b
37. 1, & seq. 2. 185. a
37. 11. 2. 185. b

DANIELIS,

3. 86. 1. 306. d
7. 9. 1. 413. a
7. 10. 1. 346. b
8. 5, & seq. 1. 6. c
8. 27. 2. 240. c
9. 5. 1. 82. a
12. 3. 1. 207. c
13. 9. 2. 346. c
13. 35. 2. 346. c
13. 42. 1. 5. c. 2. 257. c
13. 56. 2. 290. d

OSEÆ,

1. 2. 1. 360. d
4. 26. 1. 20. a. 21. c
5. 14. 1. 476. c
7. 4. 1. 310. a
9. 5. 2. 162. c
10. 12. 1. 418. a. 2. 72. a. 215. d
10. 13. 2. 120. a
12. 3. 2. 78. b
12. 4. 1. 201. d
13. 8. 1. 476. d
14. 10. 2. 142. c

IOËLIS.

2. 28. 1. 225. e

AMOS,

3. 2. 1. 187. e
5. 10. 1. 278. c
5. 18. 1. 125. b. 162. d
5. 21. 2. 371. c
8. 11. 1. 108. d

IONÆ,

3. 4. 1. 53. b. 182. a

MICHÆÆ,

1. 2, 3, 4. 2. 306. b
1. 12. 1. 49. c
2. 9. 1. 442. c
7. 1. 1. 136. a. 147. a
7. 1, 2. 1. 441. b
7. 2. 1. 136. c. 147. a. d

SOPHONIÆ,

3. 9. 1. 78. d

ZACHARIÆ,

2. 3. 1. 33. d. 152. c
3. 4. 2. 73. b
5. 7, 8. 1. 347. d
6. 12. 1. 411. c. 2. 412. c
9. 9. 1. 410. d. 431. d. 2. 170. d. 174. d. 175. b. 181. a
9. 10, 11. 12. 1. 431. c. 2. 181. c

MALACHIÆ,

1. 3. 2. 69. c
1. 6. 2. 30. d
3. 1. 2. 77. c. 117. c. 124. b

4.2. 1.411.c
4.5. 1.307.d.2.114.e
4.5,6. 2.104.b

2. MACHABÆORVM,

6.12, & seq. 1.19.a.
7.28. 2.17.d
15.14. 2.253.d

LOCA NOVI Testamenti.

MATTHÆI,

1.1. 2.5.d
1.18. 1.281.e
2.1. 1.459.e
2.8,9,10. 1.374.d
2.19. 1.374.e
2.20. 1.374.e
2.23. 1.122.c.438.c
3.2. 1.219.c.279.b
3.3. 1.456.c
3.5,6. 2.121.b
3.7,8. 2.115.d
3.9. 2.115.e.116.a. 253.b.291.c
3.10. 1.168.d.2.116.a
3.11. 1.392.a.2,123.b.d. 133.c
3.12. 1.189.a
3.12,30. 1.63.a
3.13. 2.140.a
3.14. 2.140.b
3.15. 2.140.c
3.17. 1.213.a
4.9. 1.285.e.315.b
4.11. 1.216.372.e. 422.a.2.351.c
4.11, & seq. 2.150.a
4.12. 1.256.a
4.12,13. 2.368.d
4.16. 1.315.d.379.a
4.17. 1.219.c.279.b. 2.158.b
4.18. 1.150.b
4.19. 1.285.e.2.155.d
4.19,20. 1.389.c
4.21. 1.150.c
5. 1.151.d.191.b
5.1. 1.212.c.251.e
5.1,2.3. 1.238.a
5.3. 1.343.d
5.3, & seq. 1.433.d.464.d
5.4. 1.105.a
5.6. 2.201.b
5.8. 2.264.a
5.9. 1.204.a
5.11. 1.61.c.194.b
5.13. 2.147.d
5.14. 2.72.d.147.a
5.14.16. 2.25.c
5.16. 1.207.c.2.65.a
5.17. 1.216.c
5.18. 1.39.e
5.19. 1.320.a
5.22. 1.182.d
5.26. 1.345.e
5.27,28. 2.305.e
5.28. 2.311.e
5.32. 1.364.a
5.33. 1.353.d
5.33,34. 2.305.e
5.34. 1.83.c.
5.34,35. 2.130.b
5.39. 1.435.e
5.43, & seq. 2.300.c.305.a
5.44. 2.325.b
5.45. 1.67.d.450.c. 2.12.d
6.1,2. 1.255.a
6.4. 2.238.a
6.10. 1.161.c
6.20. 1.220.a
6.21. 1.220.a.2.285.b
6.24. 1.193.c
6.25. 1.128.b
7.1. 1.335.b.2.396.e
7.2. 1.161.b.335.d.2. 396.e
7.6. 1.212.b
7.7. 1.212.d.366.a
7.7,8. 2.199.b
7.8. 1.212.d.366.a.2. 272.e
7.13,14. 1.481.c
7.14. 1.143.c.276.e. 338.b
7.18. 1.189.d
7.21. 2.390.a
7.22. 1.58.a
7.22,23. 2.390.a.393.b
7.23. 1.59.d
7.24. 1.276.c
7.28. 1.354.c
8.2,3. 2.137.a
8.4. 2.82.a
8.6,3. 2.159.c
8.8,13. 2.258.d
8.10. 2.291.c
8.11. 2.197.a.239.c
8.12. 1.128.b.191.e. 206.e.256.c
8.14. 1.389.d
8.16. 2.259.a
8.20. 1.446.c
8.29. 1.242.d.257.b
9.2. 1.154.c.2.418.c
9.9. 1.354.d
9.12. 1.36.a.161.e.2. 366.a.389.a
9.13. 2.366.a
9.14. 1.373.d
9.18. 1.257.d
9.20. 1.243.a
9.22. 1.243.b.2.396.d. 418.c
9.29. 2.396.d
9.34. 1.265.c
9.37,38. 2.235.d
9.38. 1.379.b
10.4. 1.409.c
10.5. 1.280.b.409.d 2.245.b
10.6. 1.258.a.434.d
10.10. 2.112.d.384.b
10.14. 1.374.c.d
10.16. 1.442.a
10.21. 1.282.a
10.23. 1.231.d.408.d.e 368.c
10.24,25. 2.392.c
10.25. 2.389.a
10.26. 1.157.e.346.b
10.27. 1.282.a.2.75.a
10.32. 1.282.a.416.d
10.32,33. 1.287.d
10.34. 1.113.b.2.34.c
10.37. 1.329.e
10.38. 1.286.a.2.422.a
10.39. 1.284.c
10.40. 1.397.c
10.42. 1.346.a
11.1. 1.354.c
11.2,3. 1.229.b
11.3. 1.34.a.35.a. 2.7.b.102.e
11.4,5. 1.266.d.2. 103.a
11.9. 2.109.a
11.10. 2.111.a
11.11. 1.34.a.230.d. 320.b.2.289.d
11.14. 1.228.d.274. c.2.76.d.104.a
11.14,15. 2.84.d
11.17. 1.230.c
11.18. 2.121.c
11.19. 1.123.d.2.23.b. 45.c
11.21,22. 1.25.a
11.22. 1.327.d
11.25,26. 1.445.e
11.27. 2.264.a
11.28. 1.162.d.405.e
11.29. 1.375.a.421.a.2. 379.e
12.5. 1.238.a.360.d
12.24. 1.265.c
12.27. 2.276.a
12.30. 1.470.d.e
12.31,32. 2.359.c
12.32. 2.56.d
12.36. 1.346.a
12.37. 1.82.c

12. 39. 1. 266. e
12. 40. 2. 421, c
12. 42. 1. 222. c 240. b. 2. 240. b. 376. a
12. 46, 47, 49. 1. 238. a
13. 1. 400. d
13. 2. 1. 238. b
13. 3, 4, 5. 1. 448. b
13. 10. 1. 238. c
13. 11. 1. 208. b. 222. a
13. 12. 1. 226. c. 2. 408. b
13. 14. 1. 139. e
13. 16. 1. 403. b
13. 16, 17. 2. 195. c
13. 17. 2. 98. a. 240. e
13. 25. 1. 62. c
15. 31. 1. 310. e
13. 34. 1. 208. b
13. 35. 1. 398. c
13. 36. 1. 205. b. 238. c
13. 36, 39. 2. 235. d
13. 37. 1. 206 2. b. 240. b
13. 39. 1. 206. d. 304. c
13. 41, 42. 1. 206. e. 217. a
13. 43. 1. 207. a
13. 44. 1. 208. a
13. 45. 1. 210. b
13. 45. 46. 1. 479. b
13. 47. 1. 214. a
13. 48. 1. 214. e
13. 49, 50. 1. 216. e. 217. a
13. 51. 1. 218 a. c.
13. 52. 1. 218. d. 220. b
13. 53. 1. 354. c
13. 53, 54. 1. 221. d
13. 54. 1. 222. d
13. 55. 1. 223. a
13. 55, 56. 1. 223. a. d. 2. 107. d. 250. a
13. 57. 1. 222. c. 224 a. b
13. 58. 1. 226. b
14. 1. 227. c
14. 2. 1. 229. b. 273. c
14. 3. 1. 229. b. d
14. 3, 4. 1. 229. e
14. 4. 1. 230. a
14. 12. 1. 231. c
14. 13. 1, 231. c
14. 13, 14. 1. 238. d
14. 14. 1. 233. a. 263. b
14. 14, 15. 1. 262. c
14. 15. 1. 233. e
14. 16. 1. 235. a
14. 17. 1. 235. a. c
14. 19. 1. 262. e
14. 19, 20. 1. 236. e
14. 21. 1. 236. c
14. 22. 1. 237. d
14. 23. 1. 239. d
14. 29. 1. 240. e
14. 31. 1, 226. d
14. 33. 1. 257. c
14. 34. 1. 241. a. 256. a
14. 35. 1. 242. d
15. 1. 1. 243. c
15. 2. 2. 386. d
15. 4. 2. 331. d
15. 7, 8. 2. 113. a
15. 9. 1. 248. e
15. 10. 1. 249. e
15. 11. 1. 249. c
15. 13. 1. 62. b. 251. c
15. 14. 1. 245. a. 251. d
15. 15. 1. 253. a
15. 21. 1. 255. e
15. 22. 1. 256. c
15. 23. 1. 263. e
15. 24. 1. 258. a. 2. 194. b 291. c
15. 27. 1. 260. a
15. 29. 1. 260. c
15. 31. 1. 261. c
15. 32. 1. 261. c. 262. b. 263. d. 271. b
15. 36. 1. 262. e
16. 1. 1. 264. c
16. 5. 1. 269. c
16. 6. 1. 269. d
16. 7. 1. 270. c
16. 11. 1. 270. e
16. 13. 1. 34. c. 273. b
16. 14. 1. 266. c. 2. 307. c
16. 15. 2. 412. b
16. 16. 1. 274. a. 300. d. 319. c
16. 17. 2. 416. e
16. 17, 18. 1. 390. d
16. 18. 1. 275. a. 293. a. 2. 155. e
16. 19. 1. 275. c. 336. d
16. 20. 1. 280. a. 303. c
16. 20, 21. 1. 410. a
16. 21. 1. 313. b. 2. 279. c
16. 22. 1. 34. d
16. 22, 23. 1. 285. a. 2. 279. d
16. 23. 1. 299. c
16. 24. 1. 162. c. 287. b
16. 25. 1. 288. c
16. 26. 1. 289. b. c. 2. 274. d
16. 28. 1. 291. d. 294. c. 2. 339. c. 340. a. c
17. 1, 2. 1. 296. d
17. 3. 1. 291. e. 298. c
17. 4. 1. 299. a
17. 5. 1. 301. e. 302. b
17. 6. 1. 302. d
17. 9. 1. 303. b
17. 10. 1. 303. d
17. 12. 1. 304. a. b. 307. c
17. 13. 1. 307. c
17. 14, 15. 1. 308. e
17. 17. 1. 312. c
17. 18, 19. 1. 226. c
17. 19. 1. 126. d
17. 20. 1. 226. e. 310. e
17. 21. 1. 308. a. 313. a
17. 22. 1. 313. b
17. 22, 23. 2. 279. c
17. 23. 1. 315. d
17. 24. 1. 316. a
17. 25, 26. 1. 317. a
17. 27. 1. 290. a. 317. b
18. 1. 1. 318. c
18. 2. 1. 320. d
18. 5. 1. 322. a
18. 6. 1. 322. d. 333. c
18. 7. 1. 325. d. 327. d. 328. b
18. 8. 1. 329. a
18. 10. 1. 330. b
18. 14. 1. 333. c. 335. c
18. 15. 1. 333. c. 334. e
18. 16. 1. 57. b. 335. a
18. 17. 1. 335. a
18. 18. 1. 336. b. d
18. 19. 1. 337. a
18. 20. 1. 319. d. 2. 419. c
18. 21. 1. 141. a
18. 23. 1. 142. b
18. 24. 1. 338. a. 347. a
18. 25. 1. 348. a
18. 28. 1. 142. e
18. 32. 1. 352. 3
18. 34. 1. 353. a
18. 35. 1. 353. b
19. 1. 1. 353. c
19. 2. 1. 354. d
19. 3. 1. 355. a
19. 3, 4. 1. 355. c
19. 5. 1. 356. a
19. 6. 1. 356. a
19. 7. 1. 358. a
19. 8. 1. 363. c
19. 10. 1. 365. d
19. 11. 1. 365. e
19. 12. 1. 366. c
19. 13. 1. 372. a
19. 16. 1. 376. c
19. 16, 17. 2. 38. c
19. 17. 1. 378. e. 2. 60. b. 228. d
19. 20. 1. 254. d. 380. d
19. 22. 1. 386. e
19. 23. 1. 387. c. e
19. 27. 1. 389. d
19. 28. 1. 237. c. 354. c. 391. a. 413. c
19. 29. 1. 391. b. 393. e. 395. a
19. 30. 1. 376. c
20. 1. 1. 209. e
20. 1, 16. 1. 398. a
20. 4. 1. 398. c
20. 6. 1. 399. b

20. 7. 1. 399. a
20. 8. 1. 37. b. 399. b 460. a
20. 10. 1. 480. c
20 12. 1. 397. c. 399. d
20 13, 14. 1. 400. a
20. 15, 16 1. 407. c
20. 16. 1. 71. c. 276. e
20. 17. 1. 408. a
20. 17, & seq. 1. 418. c. 2. 279. b
20. 18. 1. 409. b
20. 19. 1. 408. a
20. 21. 1. 292. a
20. 22, 23. 1. 415. b. c
20. 23. 1. 412. d
20. 25, & seq. 1. 418. d
20. 28. 1. 422. a
20. 29, 30. 1. 423. c
20. 30. 1. 257. b. 423. c. 424. e. 425. a
20. 32. 1. 423. d. 426. a
20. 33. 1. 426. b
21. 2. 344. c
21. 1. 1. 424. e
21. 1, & seq. 1. 431. a. 2. 168. e
21. 3. 1. 433. b
21. 3, 36. 1. 461. e
21. 5. 1. 432. b. 2, 174. d
21. 6, & seq. 1. 436. d
21. 9. 1. 437. e
21. 10. 1. 438. a. 446. e
21. 10, & seq. 2. 168. a
21. 11. 1. 438. c
21. 11, & seq. 2. 175. a
21. 12. 1. 439. d
21. 13. 1. 444. c
21. 14, & seq. 1. 444. e
21. 15. 1. 445. a
21. 16. 1. 445. a. d
21. 17. & seq. 1. 446. a
21. 18, 19. 1. 446. c
21. 21. 1. 447. a
21. 23. 1. 459. b. 485. d. e
21. 23, & seq. 1. 452. a
21. 23, 24, 25. 2. 121. d
21. 24. 1. 228. b
21. 27. 1. 455. e
21. 28. 1. 460. b
21. 28, & seq. 1. 456. c
21. 30. 1. 457. a
21. 31. 1. 457. d
21. 32. 1. 457. d
21. 33. 1. 461. b
21. 33, & seq. 1. 458. b
21. 40. 1. 462. a. 467. b
21. 41. 1. 459. b. 467. b
21. 42. 1. 467. c
21. 42, 44. 2. 23. c
21. 43. 1. 108. c. 139. c. 209. e. 232. b. 406. c. 459. c. 460. d. 462. d. e. 468. e
21. 44. 2. 318. d
21. 45, 46. 1. 468. d
21. 46. 1. 469. e
22. 1, & seq. 1. 472. b. 2. 226. e
22. 2. 1. 460. a. 477. b. 496. a
22. 5. 1. 472. e
22. 7, 8. 1. 473. a
22. 8. 1. 466. d. 480. a
22. 12. 1. 473. e
22. 13. 1. 206. c. 2. 350. e
22. 14. 1. 276. c. 474. c. 481. b
22. 15. 1. 485. c
22. 15, & seq. 1. 481. d
22. 16. 1. 466. d. 483. a
22. 17. 1. 355. d
22. 18. 1. 483. d
22. 19, 20. 1. 483. d
22. 21. 1. 484. b
22. 22. 1. 485. a
22. 23, & seq. 1. 485. b. 487. d
22. 24. 1. 230. a
22. 29, 30. 1. 496. c
22. 30. 1. 496. a
22. 31, 32. 1. 499. b. 2. 315. e
22. 32. 2. 299. a
22. 33. 1. 500. c
22. 36. 1. 486. a
23. 8. 1. 107. a
23. 8, 9. 2. 5. b
23. 13. 1. 219. a
23. 14. 1. 146. c
23. 15. 2. 326. b
23. 35. 1. 225. c
23. 37. 1. 93. a. 129. c. 136. a
22. 38. 1. 93. a. 108. a
24. 12. 1. 71. a. 128. d
24. 17. 1. 177. d
24. 24. 1. 71. a
24. 35. 1. 304. c
24. 37. 38. 1. 305. b
24. 41. 1. 322. e
24. 47. 1. 346. c
25. 1. 1. 496. a
25. 2. 1. 43. a
25. 14, 15. 1. 350. c
25. 15. 1. 344. e
25. 21. 1. 346. c
25. 21, 23. 2. 426. a
25. 27. 2. 426. a
25. 29. 1. 499. c. 2. 383. b. 387. d
25. 34, 35. 2. 426. b
25. 36. 1. 137. a
25. 40. 2. 13. a
25. 41, 42. 2. 426. b
25. 42. 1. 287. a
26. 9. 1. 246. c
26. 13. 2. 13. a
26. 14, & seq. 2. 357. a
26. 22. 2. 404. b
26. 23. 2. 409. a
26. 26. 2. 410. e
26. 27. 1. 119. a. 417. e
26. 28. 1. 119. a
26. 31. 2. 380. b. 381. b. 419. c
26. 33. 2. 381. c. 404. c
26. 38. 1. 147. a
26. 39. 2, 230. c
26. 41. 1. 206. c
26. 47. 2. 357. a
26. 57. 2. 357. b
26. 59, & seq. 2. 357. b
26. 61. 2. 187. c
26. 62. 2. 187. d
26. 64. 1. 413. c
27. 3, & seq. 2. 403. a
27. 4. 2. 403. c. 412. c.
27. 12. 2. 357. d
27. 20. 2. 357. d
27. 21, 22. 1. 444. c
27. 25. 1. 359. d
27. 32. 1. 288. a
27. 50. 2. 277. b
27. 51, & seq. 2. 277. c
27. 52, 53. 1. 303. b
28. 11, & seq. 2. 357. d. e
28. 15. 2. 421. d
28. 19. 1. 225. d
28. 20. 1. 102. b. 271. a. 294. c. 2. 157. a. 246. b. 419. c

MARCI.

1. 1. 2. 14. b
1. 1, 2, 3. 2. 14. c. 117. c. d
1. 3. 1. 456. c
1. 5. 2. 121. c
1. 7. 1. 492. a
1. 7, 8. 2. 125. c
1. 8. 2. 123. b
1. 9. 2. 140. a
1. 13, & seq. 2. 150. a
1. 24. 2. 360. a
1. 24, & seq. 2. 158. c
2. 17. 2. 366. a
3. 17. 1. 293. b
3. 29. 2. 275. a
4. 24. 2. 396. e
4. 25. 2. 408. b
4. 28. 1. 85. a
4. 30. 1. 208. c
6. 1. 1. 222. b
6. 4. 1. 61. a
6. 5. 1. 226. c. 227. a
6. 14. 1. 227. d
6. 15. 1. 228. e
6. 16. 2. 107. c
6. 18. 1. 230. b
6. 38. 1. 235. c
6. 39. 1. 262. d

6. 39, 40. 1. 237. b
6. 41. 1. 262. e
6. 45. 1. 240. b
7. 3, 4. 1. 249. b
7. 19. 1. 249. d
7. 24. 1. 256. a
8. 6. 1. 262. e
8. 30. 1. 280. c
9. 1. 1. 291. e. 295. b. c. 2. 339. d
9. 3. 1. 298. d
9. 6. 1. 295. a
9. 34. 1. 98. c. 324. c
9. 35. 1. 324. c. 395. e
9. 36, 37. 1. 324. d
10. 2. 1. 355. a
10. 3. 1. 372. d
10. 9. 1. 267. e
10. 13. 1. 373. a
10. 18. 1. 377. a
10. 21. 1. 381. a
10. 32. 1. 418. e
10. 32, & seq. 1. 408. a
10. 35. 1. 412. a
10. 38. 1. 415. d
10. 46, & seq. 1. 427. a
10. 48. 1. 428. c
10. 49. 50. 1. 428. d. 429. a
10. 52. 2. 396. d
11. 1, & seq. 1. 431. a. 2. 169. b
11. 2. 2. 181. c. 436. c
11. 3. 1. 433. c
11. 4, & seq. 1. 436. d
11. 13. 1. 451. c
11. 13, 14. 1. 450. b
11. 18. 1. 472. a
11. 20, 21. 1. 451. c
11. 24, 25. 1. 366. b
11. 51, 52. 1. 429. b
12. 1. 1. 460. e
12. 19. 1. 230. a
12. 24, 25. 1. 497. a
12. 26. 2. 316. a
12. 26, 27. 2. 64. a. 95. e
12. 41, & seq. 2. 268. b
13. 15, & seq. 2. 168. b
13. 16. 1. 131. c
13. 22. 1. 453. a
14. 10, 11. 2. 358. b
14. 12. 1. 178. a
14. 18. 2. 409. b
14. 19. 2. 404. b
14. 36. 1. 416. a
14. 38. 1. 206. c
14. 43. 2. 358. b
14. 53. 2. 358. c
14. 58, 60, 61. 2. 187. c
14. 60, & seq. 2. 358. c
14. 62. 1. 413. d
15. 1. 2. 358. d
15. 3. 2. 358. d
15. 21. 1. 288. a

LVCÆ,

1. 2. 2. 292. b
1, 13. 1. 306. a
1. 15, 16. 1. 307. b
1. 15, 32. 1. 331. a
1. 16, 17. 1. 306. c
1. 17. 1. 229. a
1. 18. 2. 110. d
1. 20. 2. 110. d
1. 31, 32. 2. 401. c
1. 35. 1. 57. e. 223. b. 2. 105. b
1. 41, 42. 2. 138. d. 139. a
1. 44. 1. 34. b. 2. 76. b
1. 59, & seq. 2. 79. c
1. 63. 1. 306. a
1. 63, 64. 2. 110. d
1. 65. 2. 106. b
1. 70. 1. 477. a
1. 76. 2. 109. a
2. 10, 11. 2. 13. e
2. 29, 30. 2. 195. d
2. 32. 1. 57. c
2. 52. 1. 138. c. 330. d
3. 1. 1. 229. e
3. 2, & seq. 2. 119. a
3. 3. 1. 416. e
3. 4, 5. 2. 110. c
3. 8. 1. 72. d
3. 16. 1. 66. d. 491. e. 2. 123. c
3. 21. 2. 140. b
4. 13, & seq. 2. 150. b
4. 18, 20, 21. 2. 12. d
4. 24. 2. 249. d
4. 31. 2. 150. d
4. 31, & seq. 2. 158. d
5. 8. 1. 390. d
5. 31. 1. 132. c
6. 20. 1. 98. e
6. 21. 1. 191. b
6. 21, 25. 2. 289. c
6. 23. 1. 226. a
6. 25. 1. 191. d. 474. b
6. 29. 1. 176. e
6. 40. 2. 392. c
6. 45. 1. 377. a
6. 46. 1. 43. b
7. 11. 1. 257. d
7. 19, 20. 1. 229. b
7. 26. 1. 230. d
7. 27. 1. 456. c
7. 28. 1. 333. b
7. 32. 1. 230. c
7. 37, & seq. 1. 269. b
7. 41. 1. 148. d
8. 2. 131. c
8. 43. 1. 162. a
8. 46. 1. 259. c
8. 48. 1. 226. d
8. 61. 1. 389. e
9. 7. 1. 227. d
9. 8. 1. 228. d
9. 13. 1. 235. c
9. 14. 1. 237. b. 262. d
9. 16. 1. 262. e
9. 21. 1. 280. c
9. 22. 1. 34. d
9. 27. 1. 295. c. 2. 339. d
9. 28. 1. 291. d
9. 29. 1. 299. a
9. 29, & seq. 2. 414. c
9. 30, 31. 1. 298. c
9. 31. 1. 301. b
9. 32. 1. 299. e
9. 33. 1. 299. b
9. 46, 47, 48. 1. 324. e
9. 48. 1. 325. b. 333. c. 2. 251. d
9. 62. 1. 84. d. 131. c
10. 2. 328. d
10. 4. 1. 368. c
10. 5. 6. 2. 394. a
10. 6. 1. 386. b. 2. 408. c
10. 11. 1. 219. c
10. 18. 1. 397. b
10. 20. 1. 161. a
10. 22. 1. 403. b. 2. 292. b. 416. e
10. 27, 29. 1. 420. e
10. 30. 1. 424. b
11. 8, 9. 1. 366. b
11. 11. 1. 366. c
11. 31. 2. 376. a
11. 43. 1. 443. b
11. 44. 1. 219. a
11. 52. 1. 38. b
12. 8, 9. 1. 287. d
12. 20. 1. 153. a. 2. 273. d. 276. d
12. 34. 1. 220. b
12. 42. 1. 114. b. 2. 287. b
12. 45, 46. 1. 114. b
12. 47. 1. 156. a
12. 49. 1. 22. d. 195. d
12. 50. 2. 133. d. 145. a
12. 58, 59. 1. 346. b
12. 59. 1. 345. e
13. 7. 1. 169. a. 448. e
13. 8. 1. 213. c
13. 12. 1. 263. d
13. 24. 1. 276. e. 481. c
13. 26, 27. 2. 390. a
13. 27. 1. 59. a. 2. 393. c
13. 33. 1. 284. c
13. 34. 1. 119. c. 432. c
14. 11. 1. 375. c
14. 16. 1. 460. c. 2. 226. c
14. 18, 19. 1. 76. c
14. 26. 1. 162. c
14. 28, 29. 1. 463. c. 2. 93. d
15. 7. 1. 148. a

15. 20. 1. 174. a
15. 24, 32. 1. 337. b
15. 25. 1. 337. b
16. 2. 1. 36. c
16. 5. 1. 345. d
16. 6, 7. 1. 345. c
16. 8. 1. 345. c
16. 12. 1. 94. b
16. 14. 1. 246. b
16. 22. 2. 406. a
17. 1. 1. 328. b
17. 2. 1. 219. d
17. 5. 2. 395. c
17. 10. 1. 377. c
17. 21. 1. 165. c. 279. b. 296. c. 2. 273. c
18. 1, 2. 1. 366. b
18. 8. 1. 71. a. 128. d. 305. a. 2. 147. c
18. 10, 11. 2. 116. b
18. 11. 1. 72. a
18. 14. 1. 123. d. 2. 116. b
18. 15. 1. 373. a
18. 17. 1. 325. c. 376. b
18. 19. 1. 377. a
18. 22. 1. 381. a
18. 31. 1. 34. d
18. 31, & seq. 1. 408. a
18. 35, & seq. 1. 427. d. 429. b
18. 36. 1. 429. e
18. 39, 40, 41. 1. 430. b. c
19. 12, & seq. 1. 350. d
19. 17, 19. 1. 346. c. 397. a
19. 27. 1. 353. b
19. 28, & seq. 1. 431. a
19. 29, & seq. 2. 169. e
19. 31. 1. 433. c
19. 32, & seq. 1. 436. e
19. 33. 1. 433. b. 436. b
19. 41. 1. 441. b
19. 41, & seq. 2. 168. c
19. 42. 1. 430. c
19. 43. 1. 430. d
19. 47, 48. 1. 471. b
20. 9. 1. 460. b
20. 28. 1. 230. a
20. 34, 35, 36. 1. 252. c
20. 37, 38. 2. 316. a
20. 38. 1. 104. d. 500. b
21. 1, & seq. 2. 268. b
21. 20. 1. 7. a. 410. c
22. 3, 4. 2. 358. a
22. 9. 1. 178. a
22. 12. 1. 118. e
22. 12, 15. 2. 372. c
22. 15. 2. 311. e
22. 21. 2. 409. b
22. 21, 22. 2. 404. a
22. 24, 25. 1. 419. a
22. 27. 2. 379. e
22. 30. 1. 237. c
22. 35, 36. 1. 368. a
22. 40, 46. 1. 206. c
22. 52. 2. 358. a
22. 54. 2. 358. a
22. 66. 2. 358. b
22. 69. 1. 413. d
23. 10. 2. 358. a
23. 12. 1. 364. d
23. 26. 1. 288. a
23. 42. 2. 403. b
23. 42. 2. 421. d
23. 43. 2. 421. d
23. 46. 1. 422. d
24. 18, 19, & seq. 2. 7. c
24. 32. 1. 195. d. 2. 10. c. 165. d
24. 42. 1. 235. b

IOHANNIS.

1. 1. 1. 102. a. 206. c. 308. a. 2. 15, & seq. 44. d
1. 2. 2. 54. d
1. 3. 2. 55. d. 59. c. 128. b. 213. d
1. 3, 4. 2. 63. c
1. 5. 2. 71. d
1. 6. 2. 75. b. 398. e
1. 7. 2. 76. a. 79. a
1. 9. 1. 138. b
1. 9, 10. 1. 326. b
1. 10. 1. 325. d
1. 12. 2. 324. e
1. 14. 1. 34. b. 101. d. 254. c. 290. d. 357. d
1. 15. 1. 34. a. 2. 99. b. 111. b
1. 15, & seq. 2. 82. b. 94. e, 98. e
1. 17. 2. 99. d
1. 18. 2. 406. a
1. 19. 2. 94. d
1. 19, 20. 2. 102. d
1. 20, 21. 2. 100. e
1. 21. 2. 108. e
1. 21, 22. 2. 102. a. 110. a
1. 23. 2. 78. e. 82. d. 110. a
1. 24. 2. 115. a. b
1. 25. 2. 21. a. 102. b. 121. a
1. 26. 2. 419. d
1. 27, 28. 2. 82. d. 101. d. 122. a.
1. 28. 1. 491. e
1. 29. 2. 22. b. 35. c. 130. d. 164. c
1. 30. 1. 16. d. 313. d. 2. 4. e. 5. c. 22. b. 138. b. 140. c. 363. a
1. 30, & seq. 2. 83. a
1. 31. 1. 34. c
1. 32, 33. 2. 83. a.
1. 33. 1. 34. c. 2. 58. c. 76. a. 133. a. 253. e
1. 35. 1. 205. c
1. 36, & seq. 2. 83. b
1. 38. 1. 286. b. 2. 83. c
1. 40. 1. 205. d
1. 41. 2. 7. d
1. 42. 2. 155. c
1. 43, 45. 2. 197. a. b
1. 45. 2. 7. d
2. 1. 2. 160. b
2. 12. 2. 149. d
2. 12, & seq. 2. 148. e
2. 13. 2. 160. c
2. 13, & seq. 2. 167. e
2. 14. 1. 439. e
2. 14, & seq. 2. 250. d
2. 16. 2. 176. d
2. 18, 19. 2. 183. e
2. 20. 2. 187. d
2. 21, 22. 2. 189. b
2. 22. 2. 194. d
2. 23. 2. 251. b
2. 23, & seq. 2. 196. a
2. 25. 1. 218. a
2. 43. 2. 257. e
3. 2. 2. 251. b
3. 18. 2. 196. c
3. 20. 2. 332. e
3. 22, 23. 2. 151. a. b
3. 25, 26. 2. 151. b
3. 31, 32. 2. 280. e
4. 1. 166. c
4. 6. 1. 431. c
4. 7, 10, 11, 15. 2. 337. b. c
4. 9. 2. 267. a
4. 10. 2. 199. a. 203. c
4. 11. 2. 227. c
4. 11, 12. 2. 203. b
4. 12. 2. 209. d
4. 13, 14. 1. 272. e. 2. 198. d
4. 15. 2. 198. a. 203. b
4. 16. 2. 201. d
4. 16, 17. 2. 203. e
4. 18, 19. 2. 259. b
4. 20. 2. 209. d
4. 21. 2. 209. c. 210. b
4. 22. 2. 210. b
4. 23. 2. 212. b
4. 24. 2. 214. a
4. 25. 2. 7. c. 218. d. 219. d
4. 25, 26. 2. 21. a
4. 26, 27. 2. 220. b
4. 28. 2. 223. c
4. 28, 29. 2. 221. c
4. 29. 2. 259. b
4. 29, 30. 2. 220. e
4. 30. 2. 223. a
4. 31. 2. 223. e
4. 32. 2. 225. a. 226. c
4. 33. 2. 227. c
4. 34. 1. 417. c. 2. 227. d
4. 35. 1. 85. a. 2. 230. c. 232. a. 346. a. 428. d

4. 35, 36. 2. 237. c
4. 36. 2. 235. c. 239. e. 241. a
4. 37. 2. 241. d
4. 37, 38. 2. 233. e
4. 38. 2. 239. c. 242. c
4. 39. 2. 244. c
4. 39, 40. 2. 223. a
4. 40, 41. 2. 245. a
4. 42. 2. 222. c. 246. c
4. 43, 44. 2. 248. b. c
4. 45. 2. 250. c
4. 46. 1. 251. e. 257. d
4. 46, 53. 2. 252. c
4. 48. 1. 257. e. 2. 255. a 257. e. 259. c
4. 49. 2. 255. d
4. 50. 2. 231. e
4. 53. 2. 257. c
5. 17. 2. 95. e. 378. b
5. 19, 20. 2. 228. c
5. 21. 2. 352. a
5. 22. 2. 333. b. 334. b
5. 23. 1. 81. a
5. 27. 2. 334. b
5. 30. 2. 333. b
5. 39. 2. 90. a
5. 39, 46. 2. 113. a
5. 44. 1. 392. d
5. 45. 2. 334. a
5. 46. 1. 33. a. 103. c. 224. e. 231. b. 2. 219. d
6. 9. 1. 235. c
6. 13. 1. 263. b
6. 15. 2. 369. d
6. 26. 2. 420. d
6. 33, 35, 41. 2. 21. c
6. 44. 1. 354. b
6. 45. 2. 293. a
6. 48, 50, 51. 2. 164. e
6. 49, 51. 2. 135. c. d
6. 51. 1. 254. c. 269. e. 2. 165. a
6. 51, 52. 2. 337. c. d
6. 53, & seq. 2. 164. e
6. 55. 1. 417. d
6. 68. 1. 161. d
7. 2. 2. 232. a
7. 15. 1. 224. a
7. 25, & seq. 2. 262. b
7. 26, 27. 2. 261. a
7. 27. 1. 406. c
7. 28. 1. 466. c. 2. 261. a
7. 28, 29. 2. 261. b
7. 30. 2. 272. d. 368. b
7. 37. 1. 173. e. 2. 110. b. 111. b. 129. a
7. 39. 1. 299. b. 2. 359. d. 390. c. 422. a
7. 40, & seq. 2. 277. e
7. 46, & seq. 2. 278. a
8. 11. 1. 154. c
8. 12. 1. 125. a. 2. 5. e. 21. a. 70. c. 270. c. 332. e
8. 12. & seq. 2. 278. b
8. 13. 2. 261. b
8. 13. & seq. 2. 262. c
8. 19. 2. 261. a. 278. d
8. 20. 2. 267. e. 271. d
8. 21. 2. 271. d. 272. c. 420. d
8. 23. 2. 275. c
8. 24. 2. 280. e
8. 25. 2. 284. b
8. 28. 2. 272. b
8. 30. 2. 272. c
8. 31. 2. 321. e. 322. d
8. 32. 1. 424. a
8. 31, 32. 1. 280. e. 317. b. 2. 264. d. 303. e
8. 33, 53. 2. 253. b
8. 34. 1. 317. b
8. 37. 2. 272. e. 286. a 293. c
8. 38. 2. 292. b. e
8. 39. 1. 72. d. 2. 96. c. 286. b. 293. c. 294. d
8. 40. 2. 262. a. 272. e 297. a. 298. b. 363. b. 372. c. 413. b
8. 41. 2. 303. b
8. 42. 2. 294. d. 304. b. 306. b. 307. b
8. 43. 2. 307. c
8. 44. 1. 105. e. 300. c. 2. 299. d. 308. b. d. e. 311. c. 315. c. 318. a. 319. a. 320. c
8. 44, 45. 2. 322. e
8. 46. 2. 323. d
8. 47. 2. 324. c
8. 48. 2. 327. d
8. 49, 50. 2. 329. c
8. 51. 2. 334. c
8. 52. 2. 336. b
8. 52, 53. 2. 336. d. e
8. 53. 2. 341. b. d
8. 54. 2. 341. d. e
8. 56. 2. 298. b. 338. c.
9. 4. 1. 125. a
9. 4, 5. 2. 25. c
9. 39. 1. 395. e. 411. b. 2. 366. e. 428. e
10. 3. 2. 325. d
10. 7, 9. 1. 277. c. 2. 5. e
10. 8. 1. 220. b. 2. 41.
10. 9. 1. 36. c. 2. 21. a
10. 11. 2. 21. a
10. 16. 1. 74. c
10. 18. 2. 142. b. 276. d. 277. a
10. 26. 2. 293. d. 340. e
10. 27. 1. 79. d. 159. c
10. 28, 29. 2. 265. b
10. 29. 1. 166. b
10. 33, 35. 2. 354. d
10. 36. 2. 21. b
10. 41. 1. 228. d
11. 4. 2. 274. b
11. 11. 2. 351. c
11. 25. 1. 104. d. 293. b. 315. a. 2. 5. e. 10. b. 96. b. 334. d. 352. a. 387. b
11. 39. 1. 266. c. 2. 341. a. 342. d
11. 40, 41. 2. 343. e
11. 41, 42. 2. 352. c. d. 353. e
11. 43. 2. 348. a
11. 43, 44. 2. 349. a
11. 45. 2. 353. b
11. 46. 2. 352. d
11. 47. 2. 353. a
11. 47, 48. 2. 354. a
11. 49, & seq. 2. 355. e. 362. c
11. 50. 2. 363. a
11. 50, 51. 1. 467. b
11. 51. 2. 364. d
11. 52. 2. 365. c
11. 53. 2. 366. c
11. 54. 2. 367. c. 368. d
11. 55, 56. 2. 370. e
11. 57. 2. 372. e
12. 2. 1. 422. a. 2. 376. d
12. 6. 1. 246. c
12. 12. 1. 439. c
12. 12, & seq. 2. 170. c
12. 15. 2. 181. a
12. 15, 16. 1. 432. b
12. 24. 1. 108. d. 109. a
12. 26. 2. 26. e
12. 27. 1. 147. a. 2. 400. b
12. 31, 32. 1. 283. d
12. 32. 2. 412. e
12. 45. 2. 218. d. 400. a. 417. c
12. 48. 2. 62. e
13. 2. 1. 418. c. 2. 376. e
13. 2, & seq. 2. 374. b
13. 3, 4. 2. 377. a
13. 4. 2. 379. a. b
13. 5. 2. 379. c
13. 6, & seq. 2. 380. c. 382. a
13. 7. 2. 383. d. 385. e
13. 8. 2. 375. d
13. 8, 12. 2. 391. b
13. 10. 2. 382. e
13. 12, & seq. 2. 387. e
13. 13. 1. 421. d. 2. 21. a. 30. d. 389. e. 418. e
13. 14, 15. 2. 374. e
13. 15. 2. 391. b
13. 16. 2. 398. d. 419. a.
13. 16, & seq. 2. 391. e
13. 19. 2. 394. d. 395. a. 398. a
13. 20. 2. 398. b
13. 21. 2. 400. b
13. 22. 2. 402. d. 404. d

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

13. 23, & seq. 2. 404. e
13. 26, 27. 2. 409. d
13. 30. 2. 410. c
13. 31, 32. 2. 412. d
13. 33. 2. 418. b. 419. a
13. 36. 2. 274. d. 378. c
13. 39. 2. 380. b
14. 2, 6. 1. 400. b
14. 6. 1. 36. c. 274. a. 315. a. 2. 5. c. 19. b. 21. a. 99. d. 100. c. 384. a
14. 16. 1. 293. b. 300. c
14. 23. 1. 95. c
14. 27. 2. 93. a
14. 28. 1. 377. b. 2. 417. c
14. 30. 2. 323. c. 330. c
15. 1. 1. 251. c
15. 1, 5. 2. 21. c
15. 5. 2. 380. a
15. 15. 2. 30. d
15. 19. 2. 282. a
15. 22. 2. 41. a. 62. b
15. 25. 2. 428. a
16. 2. 2. 372. a
16. 11. 1. 252. c
16. 12. 1. 283. d
16. 14, 15. 2. 66. b. 321. c
16. 16, 18, & seq. 2. 420. b
17. 1. 2. 21. b
17. 3. 2. 47. a
17. 5. 1. 326. c. 392. d
17. 6, 9. 1. 326. c
17. 11. 1. 326. c
17. 11, 21. 1. 202. e
17. 13. 1. 326. d
17. 16. 1. 326. d
17. 21. 2. 26. c. 366. b
18. 1. 2. 368. e
18. 3. 2. 271. d. 369. a
18. 4, & seq. 2. 369. b
18. 12. 2. 369. b
18. 28. 2. 358. e
18. 31. 2. 371. e
18. 33, 36. 2. 21. b
18. 35. 2. 371. e
18. 36. 1. 144. b
18. 40. 2. 371. e
19. 6. 1. 168. b
19. 7. 2. 371. e
19. 12. 2. 372. a
19. 15. 1. 357. c. 359. d. 2. 372. a
19. 16, 17, 18. 1. 287. e
19. 26. 2. 6. a
19. 32, & seq. 2. 164. a
19. 36. 1. 231. c
20. 17. 1. 500. b. 2. 144. d. 186. d. 265. d. 331. e. 418. e
20. 17, 27. 2. 222. c
20. 22. 1. 275. c. 2. 359. e
20. 22, 23. 1. 432. e
20. 29. 2. 195. b
21. 18. 2. 405. d
21. 20. 2. 407. e
21. 20, & seq. 2. 405. b
21. 24. 2. 405. c
21. 25. 2. 12. a. 201. e. 326. e

ACTORVM APOSTOLORVM.

1. 8. 1. 225. d. 2. 82. a
1. 13. 1. 177. d
1. 16. 2. 422. d
2. 31. 1. 32. d
2. 44. 1. 382. d
4. 4. 1. 104. b
4. 11. 2. 23. d
4. 13. 1. 218. c
4. 32. 1. 338. e
4. 32, 37. 1. 382. e
5. 7, 8, & seq. 1. 383. b
5. 30. 2. 183. a
5. 36, 37. 2. 103. e
7. 2, & seq. 2. 266. b
7. 42. 2. 212. a
7. 52. 1. 61. b. 224. d 2. 249. c
8. 32, 35. 2. 15. a
9. 4. 2. 304. c
9. 4, 5. 2. 13. c
9. 36. 1. 178. a
10. 9. 1. 177. e
12. 1, & seq. 1. 332. e
13. 10, 11. 1. 22. e
13. 22. 1. 184. e
13. 46. 1. 70. a. 74. d. 435. b. 473. a
16. 3. 1. 244. b
16. 16, 17. 2. 360. a
17. 23. 2. 155. b
17. 28. 2. 155. b
18. 18. 1. 244. b
18. 46. 1. 447. a
20. 9, 20. 2. 89. c
21. 11. 1. 408. b
21. 13. 1. 408. c
23. 2. 1. 176. b
23. 3. 1. 176. c

PAVLI EPISTOLÆ ad Romanos.

1. 1. 2. 423. c
1. 1, & seq. 2. 55. e. 266. c
1. 3. 2. 153. e
1. 4. 1. 257. c. 2. 153. e
1. 8. 1. 326. e
1. 14. 1. 374. a
1. 20. 2. 30. c
2. 4, 5. 1. 378. d
2. 5, 6. 1. 24. b
2. 6. 1. 250. a
2. 14, 15. 1. 473. c. 2. 428. b
2. 15. 1. 158. a. 255. a. 379. c
2. 16. 2. 6. c. 14. b. 91. c
2. 23. 1. 81. a. 126. b. 2. 331. a
2. 24. 2. 417. d
2. 29. 2. 1. a
3. 2. 1. 209. e. 462. e 465. a
3. 19. 2. 263. e
3. 21. 2. 429. a
3. 25. 1. 285. b. 2. 19. d. 36. b
3. 25, 26. 2. 22. c
3. 29. 1. 261. d
3. 29, 30, 31. 2. 212. b
4. 1. 189. a
4. 3. 2. 264. a. 294. d
4. 17. 2. 60. a
5. 3, 4, 5. 2. 27. a. 334. d
5. 12. 2. 337. d
5. 13. 2. 62. b. 428. e
5. 15. 2. 338. a
5. 16. 2. 338. a
6. 4. 1. 63. d. 180. c. 315. d. 392. a. 2. 28. a. 184. e
6. 9. 1. 268. d
6. 9, 10. 2. 204. d
6. 10. 1. 417. a. 2. 11. d
6. 12. 1. 56. d. 140. a. 257. b. 296. c
6. 25, 26. 2. 239. a
7. 1, 2. 1. 268. a. 494. a. 2. 204. a
7. 2. 1. 268. d
7. 3. 1. 268. d. 364. a. 365. a
7. 4. 2. 204. b. c
7. 7. 2. 427. a. 428. e
7. 8, 9. 2. 62. b
7. 12, 14. 1. 253. b
7. 14. 2. 428. b
7. 14, 15. 2. 154. e
7. 28. 1. 267. d. 268. e
7. 24. 1. 192. d. 379. a. 396. e. 2. 316. d. 335. e
8. 3. 1. 344. a. 2. 73. a
8. 6. 1. 237. a
8. 8, 9. 2. 247. c
8. 9. 1. 308. b
8. 11. 1. 140. b. 487. c
8. 13. 1. 481. c
8. 15. 1. 252. c. 331. b. 2. 30. d. 389. c
8. 16. 1. 307. a
8. 20. 2. 17. b. 27. b
8. 22. 2. 17. b
8. 28. 1. 46. d. 2. 312. d
8. 28, & seq. 2. 424. b
8. 29. 1. 290. c. 331. e
8. 32. 1. 313. d. 315. c
8. 35. 1. 333. d. 357. e

9.11, & seq. 2.78.b
9.12. 1.24.c
9.16. 1.49.a
9.18,19. 1.22.a
9.33. 1.199.a
10.2. 1.369.d
10.6. 1.165.d
10.6,7,8. 2.40.c. 63.b. 273.b.c
10.10. 1.287.c
10.13. 1.192.b
10.15. 2.10.d
11.4. 1.78.c
11.5. 1.78.c.258.c. 410.c
11.11. 1.70.b.130.b.2. 249.d.355.b
11.17. 1.395.d
11.20. 1.197.d
11.24. 1.128.c.395.e
11.25. 1.74.c.76.a. 397.c.410.c
11.25,26. 1.360.c
11.33. 2.45.c
12.1. 2.217.e
12.2. 1.481.b
12.5. 1.202.d
12.6. 1.254.b
12.16. 1.395.d
13.7. 1.134.a
13.9. 1.38e.c.381.a
13.12. 1.297.e
14.2. 1.292.b
14.9. 2.126.c.317.a
14.23. 1.250.d.253.d
15.16. 2.334.e
16.25,26. 1.50.e.2.97.a

PRIMÆ AD CORINTHIOS.

1. 2.86.b
1.1. 1.338.b
1.2. 2.147.c
1.10. 1.338.e
1.12. 1.338.e.339.a
1.13. 1.241.a
1.14. 1.498.b
1.21. 1.259.a. 290.e
1.23. 1.222.c
1.24. 2.22.c.332.c
1.25. 1.100.c.d.101.b
1.26,27,28. 1.374.b
1.27,28. 1.258.e
1.30. 2.11.e. 22.c. 37.c.e
2.2. 1.283.a
2.2,3. 2.272.b
2.4. 1.354.b.2.10.c. 86.a
2.6. 1.290.c.2.141.a. 229.d
2.7. 1.127.b.298.c. 453.c.2.270.d
2.7,8. 1.50.e.314.c.2. 189.e
2.8. 1.467.a.2.141.a
2.9. 1.182.e.496.b
2.10. 1.495.e
2.11. 1.143.b.307.a
2.12,16. 2.6.c.202.d
2.13. 1.353.e
2.14. 1.117.b
2.14,15. 2.68.b
2.15. 1.469.d.2.154.d 248.a.365.d
2.16. 1.400.b.469.e. 2.177.a.192.e
3.1. 1.236.d.372.c
3.1,2. 1.376.b
3.2. 1.292.a.372.c. 225.d
3.3. 1.451.b.476.c
3.9. 1.62.d
3.9,10. 1.213.b
3.10. 1.110.a.492.d
3.13. 1.37.a
3.15. 1.37.a.156.a. 413.e.2.274.d
3.17. 1.219.d
3.18. 1.160.b.2.86.a
4.1. 1.114.a
4.2. 2.399.b
4.5. 1.254.e.335.c.2. 396.e
4.6. 2.415.a
4.7. 2.86.b
4.9. 1.98.c.d.2.26.b
4.10. 1.149.d.2.34.a
4.11. 2.200.a
4.13. 2.363.d
4.19,20. 2.10.c
5.4. 1.179.b
5.5. 1.54.d.421.b. 470.e
5.7. 1.127.c.2.162.b
5.8. 1.143.d.270.a.2. 165.c.372.d
5.11. 1.334.b
5.17. 1.495.d
6.2. 1.393.b
6.3. 1.217.c.396.d. 488.d
6.9. 1.187.b
6.12. 2.202.a
6.16,17. 2.265.a.304.b
6.17. 1.356.d.393.a
6.20. 1.289.d
7.2,3. 1.363.d
7.5. 1.337.d.338.a
7.7. 1.336.e
7.10. 1.387.b
7.12,17. 2.4.c
7.17. 1.344.a.423.b
7.23. 1.289.d.422.c
7.31. 1.304.c
7.39. 1.363.c.364.a
7.39,40. 1.358.c
7.40. 2.247.d
8.6. 1.433.b
8.8. 1.250.c.254.a
8.11,12. 1.328.a
8.15. 2.32.a
9.1. 2.247.a
9.2. 2.399.a
9.16. 2.426.c
9.19. 1.301.c
9.20. 1.244.b.268.b
9.20, & seq. 2.155.a
9.22. 1.374.d
9.27. 2.426.b
10.1, & seq. 2.134.a
10.3,4. 1.414.a
10.4. 1.152.a.173.c. 275.a
10.11. 1.120.a.2.8.b. 2.238.e
10.12. 2.340.c.404.c
10.17. 1.202.d
10.31. 1.250.d
11.1. 1.408.b.2.323.b
11.2. 1.202.d
11.23. 1.141.d
11.24. 1.119.a
11.28. 1.234.a.2.345.c
11.29. 1.495.c
11.30. 1.233.a.254.a
12.3. 2.359.b.390.b. 422.b
12.4,5,6. 2.57.b
12.8. 1.99.c.343.c. 407.d
12.8,9. 2.264.c
12.9. 1.124.d.2.324.b. 247.a
12.13. 1.39.c
12.18. 1.339.c
12.21. 1.328.e.329.a
12.24, & seq. 2.185.e
12.25,26. 1.339.c
12.27. 1.357.d.2. 184.c
12.28. 1.255.c
12.31. 1.363.c.2.71.d
13.2. 1.310.d.312.c.2. 395.d
13.5. 1.301.b
13.7,8. 1.286.c
13.9. 1.35.d.2.209.e
13.9,10,11. 2.196.a.327.a
13.10. 1.271.d
13.11. 1.236.b.c.330. 376.b.587.a
13.12. 1.391.e
13.13. 1.88.d
13.21. 1.91.a
14.4. 1.35.d
14.14. 1.27.c.35.d

14. 21. 2. 428. a
14. 32. 1. 306. d. 2. 105. b
15. 12. 1. 486. c
15. 15. 2. 186. d
15. 19. 1. 486. d
15. 20. 1. 284. c
15. 22. 2. 316. b. 377. c
15. 22, & seq. 2. 186. c
15. 23. 1. 99. d. 2. 377. c
15. 23, 24. 2. 377. d
15. 24. 1. 103. a
15. 24, 28. 2. 292. d
15. 25, 26. 1. 392. b. 2. 16. b 377. e
15. 26. 1. 293. c. 314. d. 360. e. 2. 146. a. 283. a. 334. d
15. 28. 2. 146. a
15. 29, 30. 1. 487. a
15. 32. 1. 487. a
15. 41. 1. 207. c
15. 45. 2. 18. c. 33. e. 255. d
15. 47. 2. 281. b
15. 49. 1. 137. d
15. 52. 2. 317. b

SECVNDÆ AD CORINTHIOS.

1. 1. 1. 338. b
1. 3. 1. 500. a
2. 2. 1. 191. c
2. 7. 2. 345. c
2. 15, 16. 2. 341. a
3. 6. 1. 367. e. 432. e
3. 7. 1. 253. b
3. 7, & seq. 2. 414. d
3. 10. 1. 187. d. 213. a
3. 16. 1. 219. d
3. 16, 17. 1. 253. c
3. 18. 1. 80. d. 151. a. 275. d. 2. 414. c. 415. c. 417. b
4. 4. 1. 252. b. 2. 415. a
4. 4, 6. 1 252. d
4. 5. 1. 158. a
4. 10. 1. 113. b. 2. 28. a
4. 16. 1. 221. a
4. 18. 1. 286. e. 296. e. 304. c. 326. d
5. 4. 1. 327. b
5. 5, & seq. 2. 247. b
5. 6. 2. 374. a
5. 7. 2. 246. e. 247. a
5. 10. 1. 291. b. 335. c. 346. a
5. 16. 1. 149. c. 2. 49. e
5. 19. 1. 17. a. 2. 5. e
5. 21. 1. 107. d. 2. 363. e
5. 41. 1. 327. b
6. 2. 1. 361. a
6. 14. 1. 64. a
6. 15. 2. 410. d. 420. a
6. 16. 1. 221. d
6. 18. 2. 4. c
7. 17. 1. 344. a
8. 14. 1. 384. c. 2. 408. c
9. 6. 2. 237. c
10. 3. 1. 440. e
10. 5. 1. 126. d
11. 1. 1. 221. b
11. 2. 1. 236. e. 394. d
11. 6. 2. 430. a
11. 7. 1. 421. a
11. 14. 1. 31. a
11. 23, & seq. 1. 115. a. 2. 426. d
11. 27. 1. 144. a
11. 29. 1. 286. d. 2. 155. b
12. 4. 1. 453. c. 496. b. 2. 202. a. 241. a
12. 7. 1. 124. c
12. 9. 1. 115. a
12. 10. 1. 142. b
12. 15. 2. 154. e
13. 1. 2. 113. a
13. 3. 1. 159. c. 2. 100. d. 157. c
13. 4. 1. 149. a. 230. e
13. 13. 2. 349. d

AD GALATAS.

1. 15. 1. 332. a
1. 15, 16. 2. 423. c
1. 19. 1. 223. c
2. 9. 1. 436. a. 2. 399. b
2. 9, 10. 1. 420. d
2. 14. 2. 381. d
2. 19. 1. 288. c. 2. 299. a
2. 20. 1. 288. b. 2. 240. c 299. a
3. 3. 1. 407. b
3. 10. 2. 427. c
3. 13. 1. 244. a
3. 19. 1. 129. d. 454. d. 2. 427. d
3. 24, & seq. 2. 427. d
4. 2. 1. 331. d. 405. b. 2. 135. d
4. 9. 2. 265. b
4. 16. 1. 144. a
4. 21, & seq. 2. 428. a
4 22, 23. 1. 497. b
4. 24. 1. 219. a. 497. c
4. 26. 1. 84. a. 258. b. 352. a. 432. d
4. 27. 1. 68. b. 104. b. 232. b. 2. 369. e
5. 15. 1. 339. a
5. 17. 1. 140. a
5. 22. 1. 434. c
6. 2. 1. 355. e
6. 7. 1. 187. b
6. 7, 8. 2. 235. e
6. 8. 1. 113. c
6. 14. 1. 114. e. 165. c. 184. d. 288. c. 289. a. 2. 282. d. 364. b

AD EPHESIOS.

1. 17. 1. 274. e
1. 21. 1. 373. e. 2. 32. b
2. 2. 1. 314. a
2. 3. 1. 86. a. 2. 315. b. 325. b
2. 6. 1. 220. b
2. 7. 1. 402. a. 2. 246. c
2. 12. 1. 22 . d
2. 14. 2. 30. a. 332. e. 363. a
2. 20. 2. 184. b
3. 5. 2. 97. c
3. 5, 6. 2. 240. b
3. 8. 1. 333. c
3. 10. 2. 283. d
3. 18. 1. 165. b
4. 5, 6. 1. 202. d
4. 9, 10. 2. 282. e
4. 10. 1. 165. d
4. 11. 2. 4. e. 5. b
4. 13. 1. 330. d. 394. d. 2. 185. d
4. 14. 2. 381. a
4. 19. 1. 79. b
4. 22. 1. 84. d
5. 2. 2. 279. e
5. 5. 1. 77. a
5. 8. 2. 67. c
5. 25. 1. 357. a
5. 27. 1. 276. d
5. 31. 1. 497. c
5. 32. 2. 264. e
6. 12. 1. 219. a. 278. a. 309. e. 454. a. b. 2. 178. d
6. 17. 1. 370. d

AD PHILIPPENSES,

1. 23. 1. 187. c. d. 2. 17. c
1. 29. 2. 324. b
2. 6. 1. 357. c. d. 374. d. 2. 413. c
2. 6, 8. 2. 34. e
2. 7. 1. 138. a. 259. b. 290. c. 316. b. 2. 145. d
2. 8. 1. 421. e. 2. 364. c
2. 9. 2. 416. e
2. 9, 10, 11. 2. 134. e
2. 10. 1. 35. b. 164. d
2. 13. 2. 312. c
3. 3. 1. 267. c
3. 8. 1. 212. e
3. 13. 1. 131. b
3. 19. 1. 77. a. 115. a. 252. c
3. 20. 1. 220. b. 397. b. 2. 51. e

3.21. 1.290.c.327.b 392.a.393.a.488.b.2.316.d
4.3. 2.143.a
4.15. 2.36.c.196.d

AD COLOSSENSES.

1.15. 1.58.d.344.a. 377.a.477.c.2.17.c
1.15,16,17. 1.422.c.453.d. 470.b
1.16. 2.61.c
1.18. 1.149.d
1.20. 2.413.d
2.3. 1.99.d.209.b. 398.b.453.c
2.9. 1.56.b
2.12. 1.63.d
2.14. 1.159.c
2,14,15. 2.144.b
2.15. 1.283.c.288.c. 299.c.2.413.d
2.16,17. 1.251.a.2.162.d
2.17. 1.251.b.270.b
2.20. 2.6.b
2.21. 2.381.a
2.21,22. 1.251.c
3.1,2. 1.251.c
3.3. 2.334.c
3.3,4. 1.293.b.379.a. 2.85.a.100.c
3.5. 1.149.d
3.10. 1.357.c
3.12. 1.473.d
4.1. 1.420.c

PRIMÆ AD Thessalonicenses.

1.1. 1.338.c
2.7. 1.372.c.375.a. 421.a
2.14,15. 1.224.d
2.16. 1.472.c.479.d
4.12. 1.297.c
4.15, & seq. 2.317.c
5.5. 1.297.c.2.412.a
5.8. 2.412.a
5.14,15. 1.421.c
5.16. 1.451.a
5.17. 1.442.d
5.21,22. 1.489.c.2.268.c
5.23. 1.140.c.306.c

SECVNDÆ AD Thessalonicenses.

2.4. 1.242.a.347.d
2.7. 1.333.c
2.8. 2.53.b.297.d
2.9. 1.265.d
2.9, 10. 1.266.a.453.a
2.11,12. 2.76.c
2.15. 2.240.d
3.4. 1.453.a
3.15. 1.421.c

PRIMÆ AD Timotheum.

1.7. 1.301.d
1.20. 1.54.c.179.b
2.8. 1.81.d
2.15. 1.489.c
3.1. 1.255.c
3.1,2,3. 1.362.b
3.6. 1.280.a
3.11. 2.4.d
3.15. 2.345.c
4.1,2. 1.357.a.400.c
4.3. 1.370.d
4.5. 1.253.c
4.10. 2.144.b.148.b. 362.c
5.9. 1.362.c
5.10. 2.390.c
5.20. 1.421.b
6.4. 1.280.a
6.5. 1.246.c
6.8. 2.387.a
6.10. 1.246.d
6.16. 2.65.c
6.20. 1.277.d

SECVNDÆ AD Timotheum.

2.2. 2.240.d
2.15. 1.402.d
2.19. 2.265.b
3.16. 2.4.c
4.7. 2.229.d

AD TITVM,

1.5. 1.362.c
1.15. 1.250.b
3.3. 1.75.d
3.3,4,5. 1.397.c
3.5. 1.391.d

AD PHILEMONEM,

14. 1.185.c

AD EBRÆOS,

1.2. 2.56.a
1.3. 2.416.d
1.4,5. 1.58.c
1.7. 2.398.d
1.14. 1.33.d.278.a.2. 179.a.398.c
2.2. 1.454.d
2.9. 2.38.d.58.a. 65.c.362.c
2.11. 1.160.d
2.13. 1.170.c.372.b
2.14. 1.316.a
2.14,15. 1.314.c
3.1. 2.398.c
4.12. 1.66.a.367.c. 370.d.379.c.2.34.b.116.b
4.14. 2.3.c.22.d.398.c
4.15. 2.37.d.38.d. 323.a
5.12. 1.464.c.2.18.b
5.14. 2.229.c.324.c
6.1. 1.104.d
6.4. 1.131.a
6.4,5, & seq. 2.298.c.349.c. 359.d
8.5. 1.165.a.2.140.c
8.8,9. 1.425.d
9.10. 1.361.a
9.23. 2.140.c
9.26. 1.402.a
10.1. 1.251.b.270.b. 497.b
10.12,13. 2.204.d
10.26,27. 1.156.a
10.29. 1.130.d
11.36. 2.64.c
11.37. 1.141.d.146.b. 225.c.d
11.39,40. 1.405.c
12.6. 1.63.c.110.d
12.7,11. 1.378.b
12.22. 1.432.c
12.22,23. 2.162.d
12.29. 1.66.c.155.a.2. 214.b

EPISTOLÆ IACOBI,

2.20. 2.284.d.294.c

PRIMÆ PETRI,

1.8,12. 1.217.b.488.d
1.18,19. 1.289.c.422.c
1.20. 2.239.a
2.2. 1.292.a.331.c. 2.225.d.445.d
2.5. 2.184.b
2.22. 1.148.c.2.363.c. 417.d
3.7. 1.355.c
3.18,19,20. 2.126.a
5.6. 1.421.b
5.8. 1.87.d
5.13. 1.203.a.b

PRIMÆ IOHANNIS,

1.5. 1.66.c.476.c.2. 70.a.214.b.215.b

LOCORVM SCRIPTVRÆ SACRÆ

1. 6. 2. 72. b
2. 1. 2. 36. b
2. 1, 2. 2. 22. b. 144. a. 148. a
2. 2. 1. 128. a. 138. c. 2. 36. b
2. 9, 11. 2. 72. c
2. 18. 1. 234. b. 402. a.
2. 22, 23. 2. 261. c
3. 2. 1. 476. e
3. 6. 2. 301. a
3. 8. 1. 106. b. 2. 320. c 296. e
3. 8, 9, 10. 2. 299. e
3. 16. 1. 334. c
3. 21. 1. 153. c
4. 17, 18. 2. 205. a
4. 18. 1. 331. c
4. 19, 20. 2. 207. d
5. 1. 2. 284. d. 323. e.
5. 8. 2. 133. d
5. 16, 17. 2. 274. c
5. 18. 2. 302. c. 331. c
5. 19. 1. 16. d

IVDÆ.

6. 1. 396. e. 397. b. 488. c. 2. 229. d

APOCALYPSIS.

1. 8. 2. 5. e
1. 17, 18. 2. 21. d. 33. e
1. 91. 1. 417. b
3. 7. 1. 37. c
3. 12. 2. 194. b
3. 20. 2. 375. e
5. 2. 90. c
5. 1, & seq. 1. 37. d
5. 6. 2. 142. b
6. 8. 1. 295. c
7. 2, & seq. 2. 1. b
10. 3. 2. 202. a
10. 9, 10. 2. 91. b
14. 1, & seq. 2. 1. c
14. 6, 7. 2. 14. e
19. 11. 2. 42. a
19. 11, & seq. 2. 51. a
21. 2. 1. 352. b
22. 11. 2. 387. d. 408. d
22. 13. 2. 5. e. 19. d. 21. d

INDEX
RERVM MEMORABILIVM,
QVÆ IN HIS ORIGENIS COMMENTARIIS CONTINENTVR.

PRIOR NVMERVS HORVM COMMENTARIORVM partem, posterior paginam, litera subjuncta paginæ locum significat.

A

Aaronis ordo, 2.3. c. d
Abiasaph quid significet, 1.38. d
Abijciens seipsum extollitur, 1.325. c
Abominationes de ore nostro sunt auferendæ. 1.81. d
Abrahami filij, filij sunt actionum & scientiæ Abrahami, 2.96. b. c
Acarnania gignit margaritas in ostreorum pinnis prouenientes, 1.211. e
Accipere à Deo, quid, 1.366. b
Accipit tantum qui petit, 1.451. d
Actionem cibus significat, 1.417. d
Acus foramini cur Regnum cœlorũ comparetur, 1.388. a
Adam perfectus creatus est, 2.229. b
Ædificatio Dei, 1.62. d
Ædificatio Diaboli, 1.62. d
Ægyptij incantatores signa quædam veritatis imitari sunt, 1.266. a
Ægyptiorum primogeniti pretium fuerunt permutationis pro primogenitis Israël, 1.289. e
Ægyptij in plagis & in mari interempti pretium fuerunt permutationis pro Israël, 1.290. a
Ægyptij Sacerdotes idolis circumciduntur, 1.85. b. c
Æones Valentinianorum, 1.496. c. 2.71. a. 207. b. 213. b
Ætas præsens, dies est, 1.401. a
Afflicti propter Christum, gaudere debent, 1.226. a. b
Agnoscere Deum, & illi credere, differunt, 2.264. a. b. c. 272. a
Agnoscere potest aliquis Deum, & Patrem non agnoscere, 2.265. c
Agnoscere, quid, 2.264. c, & seq.
Agnus symbolice quid significet, 2.141. c
Allegoriam meram continent quædam Scripturæ loca, 1.368. b. c. d
Allegorias Legis Moses, Iosue, & Prophetæ intelligebant, 2.96. d. e. 97. a. b
Allegorias, quæ destruunt literam, improbat Origenes, 2.308. a
Allegorice Scripturam explicari nolebat Marcion, 1.370. b
Ambrosius Origenis amicus, 2.3. a. 44. d. 342. c. 373. d
Ambrosius Origenis ἐργοδιώκτης, 1.38. c. 2.87. a 93. c. d
Ambrosius Origenis opera ab hæresi ad fidem conuersus, 2.92. a. b
Amor erga mundum, & amor erga Christum simul esse nequeunt, 2.282. d
Ananias, Azarias, & Misaël Eunuchi, 1.371. c
Ananias, Azarias, & Misaël Prophetæ, 1.458. c. f
Ananiæ & Sapphiræ peccatum & pœna, 1.382. c. 383. a
Ananias pudore & dolore interiit, non à Petro interfectus est, 1.383. a. b
Anathoth quid significet, 1.109. c
Angæ quid significet, 2.294. a
Angeli sunt Apostoli, 2.398. c, d
Angeli custodes, 1.310. c. 331. a, & seq. 361. a. b
Angeli custodes paruulos regunt, majores regit ipse Christus, 1.331. d
Angeli custodes quo tempore paruulorum custodiæ præficiantur, 1.331. d e. 332. a. b
Angeli custodes progressus eosdem in pietate faciunt, ac homines suæ curæ commissi, 1.332. b c
Angeli rebus omnibus præsident, 1.111. a. b
Angeli sunt Euangelistæ, 2.13. c
Angeli ex Astrorum conuersione ac situ futura præscunt, 1.7. b. c. d. e
Angeli hominibus sunt natura præstantiores, 1.396. c. 477. d. etiam sanctis, 1.217. b
Angeli multi hominibus posteriores euaserunt. 1.396. c & seq.
Angelis quibusdam superiores homines sancti, 1.217. b. c
Angeli an homines aliquando fuerint, 1.488. c. d
Angeli & homines ejusdem naturæ, 2.69. e
Angeli & hominis vocabula in Scripturis confunduntur, 2.69. b
Angeli ministri pœnarum & præmiorum, 1.216. d. e. 217. a. 479. e
Angelorum ministerio homines in judicium ducuntur, 1.351. d
Angeli in Beatorum ministerium missi, 2.178. a
Angelorum ministerio pueri Iesu offerebantur, 1.372. c. 373. a
Angelorũ ministerio Deus in vtero fœtus fingit, 2.243. b 244. a
Angelorum ministerio scandala colligentur ex regno Dei, & in ignem coniicientur, 1.206. d. e
Angeli ψυχαγωγοὶ, 2.276. c. d. & seq.
Angelus qui pœnitentiæ curam gerit, Michaële superior est, 1.361. a
Angeli sic vocati propter officium, 2.69. c
Angelis, μῆνι, & Lunæ Iudæi seruiunt, 2.212. a
Angelicis ordinibus tributa nomina, non naturarum animalium sunt nomina, sed ordinum, 2.69. d
Angeli Verba effecti sunt in Prophetis, Christum imitantes, 1.291. a. 2.77. d
Angelorum vita, 1.401. a
Angeli vitam immaterialem & incorpoream in beatitudine degunt, 2.216. c. 17. a
Angelorum vita quam cum hominibus agunt, an mutationi sit obnoxia, 1.361. e
Anima Angeli tutelam promerita, fœditatibus suis ea potest excidere, & alteri rectori committi, 1.361. b
Anima capax virtutis & vitii, 2.400. c
Animæ castratio, 1.370. d. e. 371. a
Animam suam Christus tradidit, non Deo, sed Malo, 1.422. b
Animæ corporibus exemtæ, otiosæ non sunt, 1.404. e
Animæ eximentur corporibus à quibusdam ad hoc destinatis, 2.276. c. d, & seq.
Animam suam excolere debet vnusquisque, 1.84. c
Animæ filij, cogitationes; filiæ, opera, 1.80. b
Anima ad imaginem Dei facta, 1.65. b 484. a
Animæ immortalitatem probat Origenes, 2.156. d. e
Animæ immortalitatem in dubium reuocat Heracleon Valentinianus, 2.156. d
Anima Lazari corpori mortuo non adsistebat, 2.347. e. 348. a

Anima.

Animarum diuersi ordines, 1.478.a
Animarum προϋπαρξις, 1.543.a.b.404.b d.433.d.2.76.d 78.c.236.d
Animæ Christi προϋπαρξις, 2.307.c
Animæ Iohannis προϋπαρξις, 2.75.d.76.c.d
Anima rationalis naturaliter est templum Dei, 1.444.b.2.172.d
Animæ ex traduce non propagantur, 1.404.c.2.76.d
Anima Solis corporea, 2.17.b
Anima & spiritus quid differant, 2.105.a.b.400.c
Animæ nuptiæ cum Verbo, 1.478.b
Anima nupta Legi, 1.267.c.268.a.b.c.489 d,& seq.
Animam suam perdere,quid, 1.288.c.d.e
Animam suam seruare, quid, 1.288.d.e.289.a.b
Animi infirmitas, 1.233.b.c
Animi morbi,peccata, 1.232.c
Animi somnus, 1.233.c
Animis seminales quædam rationes insitæ sunt, 2.886.d. & seq.191.a
Animalia quinque offeruntur super altare, 2.140.c
Anken a Ebraice mulierem significat, 1.356.c
Arma,quid, 1.292.c
Αρχη totius Scripturæ est Euangelium, 4.b.5.b.c
Αρχαλαιστης Origenis, 2.35.d
Apocryphi libri Iudæorum, 2.276.b
Apocryphi libri apertam beatæ vitæ mentionem continent, 1.498.c
Apostoli idiotæ locutione,non intellectu, 2.86.a
Apostoli in superioribus contignationibus versantur, 1.177.d.e.178.a.b
Apostolis quæ manifestata sunt, Prophetæ intellexerũt, 2.97.b
Qui ab Apostolis mari liberatus est, eum in collibus habitare decet, 1.151.b
Apostoli messores, Prophetæ satores, 2.238.e
Apostoli perfecti nondum erant antequam Christus pateretur, 1.299.d
Apostoli sapientiores non fuerunt quam Prophetæ, 2.97.c.98.a.b.c.d
Apostoli vt Iudæis se accommodarent, legis præcepta quædam seruarunt, 1.244.b
Apostoli scribæ dicuntur,& quatenus, 1.218.d,& seq.
Apostolica scripta sunt Euangelium, 2.4.c.5.a.b
Apostolica scripta reliquæ Scripturæ auctoritate paria non sunt, 2.4.c
Arrogantia deprimenda, 1.593.b
Artes liberales ad intelligendam scripturam necessariæ, 1.16.a.b
Ascendendum in sublime, 1.178.b.
Aser quid significet, 1.338.c
Asina qua vehitur Christus, tropice quid significet, 2.177.b.178.a
Asina quam conscendit Christus, ejusque pullus quid significent, 1.432.d
Asinis Iudæi ad gravia onera tollenda vtuntur, 2.177.c.178.a
Assentatio non admittenda, 1.421.a.b
Astericorum, in emendatione septuaginta Interpretum,vsus quis, 1.381.d.e
Astra futurorum signa sunt,non causæ, 1.7.d
Astra necessitatem rebus humanis non inferunt, 1.2.e, & seq.
Astra non sunt lux vera, 2.25.a.b
Astra peccato obnoxia, 2.38.c.39.a
Astra posita sunt in signa rerum futurarum, 1.7.b.c
Astrologiam homines ab Angelis didicerunt, 1.7.c
Astrologia reprobatur, 1.311.c.d.e
Auari,pisces sunt statere in ore habentes, 1.317.c.318.a
Auaritia malorum omnium radix, 1.246.d
Auctor Operis de lapidibus, 1.211.c
Auctores qui de gemmis scripserunt, 1.210.c. 211.e
Audire, & auribus percipere quid differant, 1.123.b
Auditus quarta vocatione operariorum conductorum ad vineam exprimitur, 1.403.a
Post Auersiones suas ire,quid, 1.252.d.e
Azarias Iojadæ sacerdotis filius,lapidibus obtritus, 1.465.c
Azyma Iudæj aliquando faciunt ex nouo frumento, 2.230.d
Azyma quomodo celebranda, 1.143.d.c.144.a

B

Balaam propheta non erat, sed augur, 2.356.b
Balnea Gadarena, 2.131.d
Baptismus aquæ symbolum ablutionis animæ, 2.124.e
Baptismus quo baptizatur Christus,quid,1.415.d.& seq.
Baptismus Iohannis inferior erat baptismo Iesu, 2.125.a.b
Baptismus sanguinis, 2.133.d
Baptismus sordes generationis eluit, 1.391.d.e
Baptizantur alij baptismo ignis, alij baptismo Spiritus sancti, 1.66.d
Barabbas tropice Diabolum significat, 1.360.a
Basilides hæreticus, 1.110.c.159.b.277.d.287.c
Beati qui propter iustitiam vexantur, 1.61.c
Beeri quid significet, 2.45.b
Bethabara vbi sita, 2.131.a
Bethabara,quid significent, 2.131.a
Bethania quid significet, 1.435.d.446.b.447.d.2.131.a
Bethaniæ situs, 2.130.e
Bethania Ecclesiam tropice significat, 1.446.b
Bethphage quid significet, 2.179.c
Boanerges cur dicti Zebedæj filij, 1.414.c.415.a
Bona quæ, 1.385.c
Bona quæ euangelizantur ab iis quorum pedes sunt pulchri,ea sunt Iesus, 2.10.d.e
Bona vera non nascuntur in maledicta terra, sed in cœlo, 1.153.b
De Bonorum & malorum natura variæ opiniones, 1.42.d.e.43, & seq.
Bonitas nostra ex Deo,peccata ex nobis, 1.65.a.b
Bonitatis gradus inter Deum Patrem,Filium, & homines perperam Origenes constituit, 1.377.b
Bonum quid significet, 1.377.a
Bonum Deo proprie tribuitur, aliis rebus κατ' χρησιν, 1.375.d.e.378.a
Bonum est esse in superioribus cõtignationibus,1.177.d
Bonum est ire post Christum, 1.285.c.286.a
Bonum nihil est respectu Dei, 1.377.d.e
Boni quicquam facere homines non possunt, 1.377.c
Bosphorus circa Scythiam margaritas gignit, quæ tertium locum à præstantissimis habent, 1.216.c
Bosporanæ margaritæ descriptio, 1.211.d
Britannicæ margaritæ descriptio, 1.211.d
Bruta quædam laude digna, quædam digna vituperio, 1.79.c.d
Pro Buthan Ebraice habetur Æman, 2.132.a
Byssina indumenta quid significent, 2.54.d

C

Cæsar tropologice quis, 1.483.c.484.c
Calceamenta Iesu, ipsorumque corrigia, quid, 2.125.d.e.126.a,& seq.
Calceamentorum Iesu corrigiam soluere, quid, 2.125.d,& seq.
Calceo soluto infamia notatur qui semen fratri suo suo suscitare recusat, 1.491.d.e
Calceum soluere,& discalceare quid differant, 1.492.a
Calix quem bibit Christus,quid, 1.415.d,& seq.
Calix supplicii,& calix benedictionis, 1.118.d.e.119.a
Camelo cur diues comparetur, 1.387.c.388.a
Cana quid significet, 2.238.a
Capharnaum quid significet, 1.317.d.2.156.b.159.254.b
In Capharnao incipit Dominus prædicare quod instet regnum cœlorum, 2.159.c
Caro domanda, 1.237.a
Castitas perfecta,donum Dei, 1.369.d
Castitatem à Deo qui petit,impetrat, 1.366.a

Castrarunt sese nonnulli præ Dei timore, sed inconsulto ac temere, 1.367.a
Castratio animæ, 1.370.d.e.371.a
Castratio voluntaria propter Deum, damnatur, 1.367.a.b.369 a,& seq.
Castrationi voluntariæ nonnullorum causſam dederunt Scriptores quidam, 1.368.d
Catarrhacta Benjamitica vbi fuerit, 1.175.b
Catarracta quæ erat in porta Benjamin,quid significet, 1.177.b.c
Catechumeni, 1.261.a
Cauernæ petrarum,quid, 1.152.b.c
Centenarius numerus sacer, 1.237.b
Cereæ effigies, 1.214.b
Cerinthi hæresis perstringitur, 2.322.a.397.c
Ceruus serpentum inimicus, 1.173.c.261.b
Ceruus serpentum veneno lædi non potest, 1.261.b
Chananææ filia quid significet, 1.258.b
Christi aduentus duplex in vrbem Canam geminum ipsius super terram aduentum notat, 2.258.b
Christi bonitatem propius ad bonitatem Patris accedere,quam bonitatem hominum ad bonitatem Filij decernit Origenes, 1.377.b
Christi corpus figura Ecclesiæ, 2.184.b
Christi discipuli grauiter ferrenō debēt,si tētētur, 1.335 b
Non Christi diuinitas,sed anima fuit redemptionis nostræ pretium, 1.412.a,& seq.
Christi excellentia in eo præcipue continebatur,quod sapientia esset, 1.470.b
Christi fratres, Iosephi ex priore conjuge filios fuisse affirmant nonnulli, 1.223.a
Christi imitatores,petræ sunt, 1.152.b
Christi nuptiæ cum Ecclesia, 1.473.c
Christi ortus & acta, Astrorum conuersionibus obnoxia non fuerunt, 1.3.c
Christi patria, Nazareth, an Bethleem, 1.222.c
Christi,quatenus est ratio,homines omnes sunt participes, 2.40.d,& seq.
Christi sensum non comprehenderunt, qui confutare illum sibi proposuerunt, 1.469.d.e
Christi soli erat ventis imperare & mare sedare,1.265.c
Christi verbū nullū vulgariter intelligendū est,2.329.d
Christus, Vide, Iesus.
Christus α & ω, 2.21.d. quatenus, 2.31.d,& seq.
Christus accepta sibi refert,quæ in suos Discipulos collata sunt, 2.13.a.b
Christus, Adam, 2.18.c
Christus cum aduenit, aduentus ipsius à Iudæis expectabatur, 1.103.d.e
Christus cum aduenit,mortificata est terra,& quomodo 1.117.a.b
Christus aduocatus noster,2.22.d. quatenus, 2.36.c.d
Christus agnus,2.22.a.b.quatenus, 2.35.b,& seq.140.c
Christus agro comparatur, 1.209.b.c
Christus Angelis Angelus factus est,& quomodo,2.32.d
Christus Apostolus Dei Patris, 2.398.e
Christus αὐτεκγυισμός, 1.160.d.e
Christus αὐτοαλήθεια, 2.160.d.e.2.99.d.e
Christus αὐτοδικαιοσύνη, 1.160.d e
Christus αὐτοδύναμις, 2.36.c
Christus αὐτοσοφία, 2.416.a
Christus αὐτοτιμός, 2.416.a
Christus αὐτοῶτομολία, 1.160.d.e
Christus cur baptizetur à Iohanne, 2.79.b
Christus cibis intelligibilibus indiget, 2.226.d
Christus cōdemnatur vbique atque discernitur,1.137.b
Christus creator,& quatenus, 2.18.e.213.d
Christus Dauid appellatur,2.23.b.quatenus, 2.39.c
Christus deficit in maledicentibus, proficit in benedicentibus, 1.138.c.d
Christus Dei virtus, 1.498.a.b
Christus depressit seipse,& valde abiecit, 1.421.c.422.a
Christus descēdit ad eos qui ad se ascendere non possūt, 1.309.a
Christus descēdit quoque ad Sanctos,antequam corpus assumeret, 1.101.d.102.a.b
Christus descendit εἰς ἅδου, vt illic inclusos Sanctos liberaret, 1.32.c.d.c.33.a.b.c.34.a.35.a.b
Christus descendit in inferiores partes terræ, 2.282.a
Christi Discipulorūpedes lotur, à Petro incepit,2.382.d
Christus Discipulos suos vult tentari, 1.240.a
Christus Dominus & magister,2.21,a.quatenus.2.30.d
Christus quamdiu est nobiscum,alimentis indigere non possumus, 1.271.a
Christus Ecclesiæ vxoris suæ causſa, Patrem suum & matrem reliquit, 1.357.d
Christus euacuauit semetipsū,vt mūdū repleret,1.100.b.c
Quæ Christus facit aliquando, eorum Symbola sunt, quæ semper facit, 1.257.c.258.a
Christum filium Dauid nonnulli appellant, aliqui filiū Dei,quidam vere filium Dei, 1.257.b.c
Extra Christi fidem nemo viuit, 2.64.a
Christus Filiū hominis quare se ipse appellet,1.477.b.c
Christus flagellatur quotidie, 1.176.d.e.177.a
Christus Hierosolyma ingrediens tropice qui significet, 2.177.b.
Christus est homo ille nobilis, in longinquā regionem, iuxta Parabolā profectus,vt acciperet sibi regnū,1.351.b
Christus an homine diuinius aliquid fuerit, 1.223.c
Christi humano more interrogat,licet nō nesci,1.218.b
Christus flos,2.23.b. quatenus, 2.39.d.e
Christus & Iohannes Baptista, forma similes, 2.138.c
Christus, Israël & Iacob aliquando appellatur, 2.23.a quatenus, 2.39.b
Christus Iudas appellatur, 2.39.a
Christus iustitia, 2.22.d. quatenus, 2.36.c.37.a
Christus iuuenis & senex,& quatenus, 1.58.d.e
Christus lapis, 2.23.c. quatenus, 2.28.c.40.a
Christus loqui nescit,& quatenus, 1.58.c.d
Christus cum loquitur,insidiis non appetitur;cum silet, tenetur, 2.271.b.c
Christus ludibrio habitus, 1.190.c
Christus lux Gentium, 2.21.d
Christus lux hominum, 2.20.a.24.c,& seq.
Christū maledictis qui proscindūt,capitis dānāt,1.411.a.b
Christus medicus, 1.161.c.162.a
Christum vtrum miserit Spiritus sanctus, 1.323.c
Christus mittit semper piscatores hominum, 1.150.c.d
Christum mittunt Pater & Spiritus sanctus, 2.57.e
Christus missus ad Prophetas, 2.45.a
Christus moriens animam suam tradidit, non Deo, sed Malo,1.422.b.Spiritum vero Patri, 1.422.d
Christus moriens pro impiis, Patris voluntatem magis faciebat quam suam, 2.145.d.e
Christus postquam mortuus est,Iudęorum scelera Deus amplius non tolerauit, 1.140 d
Christus mortuus pro Astris, 2.38.e.39.a
Christus nascitur semper, 1.106.c
Christum natum ex stupro Iudæi videntur credidisse, 2.303.b,& seq. 1.58.a
Christus nescit quædam, 1.235.d
Christus panes multiplicaturus, oculorum suorum radiis velut vim ad id de cœlo deduxit, 1.231.c
Christus panis vitæ, 2.21.c. quatenus, 2.30.b.39.b
Christus pastor,& quatenus. 1.221.a
Christus pater familias est,proferens de thesauro suo vetera & noua, 1.316.d
Christus Patrem reuelat in quantum Sermo est, 2.42.a
Christus tropice piscis, 2.36.c.d
Christus potentia Dei, 2.22.c. quatenus, 1.223.b
Christus primitiæ castitatis virorum, 2.18.a
Christus principium est eorum qui facti sunt ad imaginem Dei, 2.33.b
Christus principium est quatenus sapientia, non quatenus Verbum, 2.19.d
Christus principium rerum, 1.60.c.d.470.a
Christus Propheta, 1.230.e
Christus Prophetiæ omnis vertex, 1.375.a
Christus puer factus est, 2.273.a
Christū quęrentes rectę,soli inuenerunt pacem,2.273.a
Christus reconciliator noster,2.22.e.quatenus, 2.36.c
Christus redemptio,22.2.c.quatenus, 2.37,b.& seq.

Christus non redemit nos de maledicto Legis, antequam pateretur, 1.244.a
Ad Christum referri possunt, quæ Iudæ dixit Iacob moriens, 2.22.d.39.b
Christus est regnum cœlorum, 1.343.d
Christum in regnum restitui, quid, 1.414.d
Christus reliquit pro nobis omnia sua, 1.111.c.d
Christum relinquit, quisquis peccat, 1.160.e
Christus rex, 2.21.b.29.b, & seq.
Christus sacerdos magnus, 2.22.d. & quatenus, 2.38.d
Christus sacerdos secundum ordinē Melchisedec, 2.5.d
Christus sagitta electa, 2.21.d. quatenus, 2.34.b
Christus Samariam quo tēpore adiuerit, 2.22.e, & seq.
Christus sanctificatio, 2.22.c. quatenus, 2.37.b, & seq.
Christus sapientia Dei, 2.22.c. quatenus, 2.36.d. & seq.
Christum sequi possumus absque labore, 1.162.c.d
Christus est Sermo, Iohannes vox, 2.138.e
Christus sermones suos solus consummauit, 1.355.c
Christus seruus Dei, 2.21.d.e. quatenus, 2.34.d.e.35.a
Christus sol iustitiæ, Prophetæ lucernæ erant, 1.411.c
Christus Synagogam priorem suam conjugem repudiat, 1.357.b.359.b
Christus Synagogas non improbat, 1.222.a
Christus Testamēta duo in vnū conjunxit, 1.467.e.468.a
Christus thesaurus thesaurorum, 1.99.d
Christ⁹ traditus est, non à Patre solū, sed à seipso, 1.313.d
Christus traditus est à Deo Principi sæculi istius, à Principe isto in manus hominum, 1.313.d.314.b
Christus versatur in superiori contignatione, 1.178.a.b
Christus Vir veniens post Iohannem ante ipsum factus, 2.22.b. quatenus, 2.35.d, & seq.
Christus virga, 2.23.b. quatenus, 2.39.e
Christus vitis vera, 2.21.c. quatenus, 2.31.b, & seq.
Christus viuit in perfectis, 2.6.b
Christiani esse debemus spiritu & corpore, 2.9.d
Christiani cur in Scripturis Iudæi dicuntur, 1.70.d. 102.d.103.a
Christiani in terra aliena Deum à terra alienū adorant, cū Israëlitæ in terra Sancta alienos adorauerint, 1.94.c
Christianorum pietas multum refrixit, 1.71.b.c
Christianus non est peccator, 1.334.a.b
Cibi immundi qui, 1.250.c.d.e
Cibus actionem significat, 1.417.d
Nō Cibus, sed comedētis cōsciētia ipsū inquinat, 1.253.d
Cilicium furorem Dei auertit, 1.88.b
Cinctorium Ieremiæ quid significet, 1.115.c.d, & seq.
Circumciduntur petra acutissima Israëlitæ in Galgalis, 2.135.b
Circumcisio quid significauerit in Veteri Lege, 1.267.c
Circumcisio spiritualis, 1.85.c.d
Claues regni cœlorum qui habeant, 1.279.e
Clementi Romano nonnulli adscribunt Epistolam ad Ebræos, 2.430.e
Clericatus vtilitas in quo sita sit, 1.111.e
Cœci Hierichuntini, quid significent, 1.426.e
In Cœcorum Hierichuntinorum historia Euangelia conciliantur, 1.427.b, & seq.
Cœlibatus matrimonio melior, 1.365.d
Cogitationes malæ bona corrumpunt, 1.255.a.d
Cogitationes malæ sunt peccatorum omnium fons & principium, 1.254.c.255.d
Colligatio quid, 1.105.c
Collyba, 2.178.e
Colūbarū vēditores in Tēplo, quid significent, 1.432.a.b
Conchæ Indicæ margaritiferæ turmatim in mari pascuntur, vna præunte, 1.210.d
Concharum margaritiferarum Dux Regi apum similis, 1.110.d
Concordia accumulat, 1.339.a
Concordia in quibus existat, 1.339.a.b
Concupiscentias mundanas vitare debet, qui vult intrare in regnum cœlorum, 1.313.d
Conjugum castitas, & ex mutuo consensu mundities Deo grata, 1.339.d.e
Consensus piorum Deo gratus, 1.338.a, & seq.
Conspuitur ejus facies qui fratri suo semen suscitare non vult, 1.492.a
Consummare sermones, quid, 1.353.c.d.e
Consummatio sæculi, 1.106.d
Contemplatio Dei Patris major est contemplatione illa quæ est in Filio, 2.416.c
Contemplationem potus significat, 1.417.d
Contumaces & refractarii ægre corriguntur, 1.91.a
Conuersio qualis esse debeat, 1.174.b
Cor caute seruandum, 1.254.e
Corban, quid, 1.245.c
Corinthii quidam, Pauli temporibus resurrectionem negabant, 1.486.c.d
Corpori debita soluenda sunt, 1.484.b.c
Corporum nostrorum proceritas vel brevitas à seminis ratione pender, 1.330.c
Corpus Symbolicum & typicum, 1.254.c
Crates Thebanus facultates suas omnes populo erogauit, 1.382.c
Creatio ex nihilo, 2.17.e.
Credendi viæ multæ, 2.146.d
Credere in Iesum, & credere in nomine Iesu differunt, 2.196.b, & seq.
Credere quis dicendus sit, 2.284.c.d
Culpa sua cadit quod cadit, 1.166.a.b

D

DAbir, quid, 2.192.a
Dæmones an sint vltimum rationale, an homines, 2.32.e
Dæmones animæ humanæ insidias struunt, 1.373.b
Dæmonium signa facere non potest, quæ faciebat Christus, 2.328.c
Daniel Eunuchus, 1.371.d
Dauid, quid significet, 1.204.c
Debitor talentorum ad Regem deductus, quis, 1.349.a.b
Debitores omnes sumus, 1.148.c
Decades respondent vnitatibus, 1.341.d
Deceptio Dei, 1.185.a, & seq. 188.a
Deceptio serpentis, 1.188.b
Denarius salutem significat, 403.d.406.b 407.c
Denarius numerus laudatur, 2.149.d
Denarius numerus sanctus, 2.83.d
Deprimere seipsum debet, qui vult intrare in regnum cœlorum, 1.323.c.d
Dei dispensatio omnis circa Iudæos & Gentiles versatur, 1.167.d.c.168.a, & seq.
Dei sessio, 1.412.d, & seq.
Dei voluntati non coacte, nec ex necessitate, sed libere obtemperatur, 1.185.b.c
A Deo homines deficiunt, non ille ab hominibus, 1.173.c.174.a
Deo humana forma & humana membra allegorice tribuuntur, 2.215.b
Deo prænotionem futurorum abstulerunt Græcorum plerique, 1.7.e
Deorum & Heroum differentia, 1.77.c.d
Deus acculandus temere non est, 1.40.b
Deus adest iis qui sui caussa iniurias patiūtur, 1.197.b.c
Deus [illegible] quo sensu inducitur, 170.a, & seq. 182.d, & seq. 473.c, & seq.
Deus ad benefaciēdum promtus, ad puniendum tardus, 1.37.a
Deus benignitatem severitate temperat, 171.d.168.c
Deus benignus & severus, 1.71.d.e
Deus cœlum & terram quomodo impleat, 2.130.c.d
Deum corporeum quidam finxerunt, 2.214.a
Deus sive decipiat, sive non, semper juvat, 1.189.c.d
Deus, Deus est Deorum, 2.32.a
Deus, Deus non est impiorum, 2.64.c
Deus prudentia extendit cœlum, 1.96.c
Deus fecit entia ex non entibus, 2.17.e
Deus fundauit terram fortitudine, 1.95.b
Deus fundauit terram sapientia, 1.96.c
Deus hominum quatenus similis vel dissimilis, 1.169.e
Deus homini similem se gerit, 1.475.a

Deus homini dissimilis, 1.475.a
Deus cum hominibus, sic tamquam cum pueris agit, 1.170.c.181.d.
Deus hominum mores sustinet, 1.171.d.c
Deus hominum moribus se accommodat, 1.169.c. 170.a b. 118.a.b
Deus hominum solus corda nouit, 1.271.c
Deus ignis, 2.214.b. quatenus, 2.216.a
Deus ignis consumens, 1.155.a 476.d.e
Deus quo sensu ignis & lumen appelletur, 1.66.c.67.a
Deus immortalis solus est, 2.64.d.e.65.c.d
Deus impressit imaginem suam animæ nostræ, deinde Diabolus suam per peccatum, 1.65.b
Deus inchoat à tristibus, in lætis desinit, 1.63.d.e.64.a
Deus incorporeus, 2.214.d.307.a
Deus incorporeus, 2.214.d
Deus materia carens, 2.214.d
Deus quomodo induratum dicatur cor Pharaonis, 1.17.c, & seq. vsque ad 25.& 52.c.d.
Deus Israëli aliquando est solitudo, aliquando non est, 1.67.c,& seq. 68.a.b
Deus justus solus, 2.64.d.e.65.d.e
Deus loquitur per Angelum, 1.152.c.d
Deus lux, 2.214.b. quatenus, 2.215.b,& seq.
Deus nihil odit eorum quæ fecit, 2.305.d
Deus non est omnium, 1.104.c
Deus pastor quomodo, 2.65.e
Deus Pater αὐτόθεος, 2.46.c.47.d
Deus Pater fons diuinitatis;Filius fons rationis, 2.47.e
Deus percutit primum,deinde sanat, 1.155.c.d
Deus præceptor sacrorum Scriptorum, 1.107.a
Deus principium rerum omnium, 2.17.d
Deus in puniendo lentus, 1.54.b.92.a
Deus rescidit pacta serpentis cum Eua, 1.193.b
Deus sæculi hujus, 1.252.c
Deus Scrutator cordium, 1.197.c.198.a
Deus Spiritus, 2.214.b
Deum Verbum alios Deos superare,ipsumà Deo Patre superari pronuntiat Origenes, 2.49.c
Deus neque vesperam,neque mane habet, 2.31.a
Deum videre nemo potest,non habens ducem Verbum, 2.267.b
Deus solus viuens, 2.64.d.e.65.c.d
Deus vnum quid & simplex, 2.19.d
Qui Deificat quippiam,seruit Diis alienis, 1.93.e
Dij multi facti sunt participatione Dei, 2.47.c
Dij, ordo quidam Angelicus, 2.32.a.c
Diabolus auctor deceptionis, 2.319.b
Diabolus corporeorum omnium primus factus est à Deo, 2.16,c.17.a
Diabolus obtinet mortis imperium, 1.314.c.315.a
Diabolum opificium esse Dei quidam negabant, 2.60.c
Diaconi dispensatores pecuniarum Ecclesiæ, 1.442.a
Diademata in capite Sermonis seu Verbi quod vidit Iohannes,quid significent, 2.53.d.e
Didrachmum duplex,sanctum & profanum, 1.318.b
Dies hominis,& dies Dei, 1.162.d
Dies est præsens ætas, 1.401.a
Differentia pœnitentis & obdurati, 1.196.a.b
Digami ab Ecclesiasticis dignitatibus arcentur, & quare, 1.462.b,& seq.
Diligere proximum suum sicut seipsum,operosa res est, 1.380.c
Discalceare & calceum soluere quid differant, 1.492.a
Quomodo Discendum, 1.84.c.d.85.a.b
Discipuli Christi non sunt, qui scandalum patiuntur, 1.227.e
Discipuli Christi turbis meliores, 1.257.d.e
Discipuli Christi à turbis quid differant, 1.258.c
Discipulis Christi collata, Christus à se accepta refert. 2.13.a.b
Discipuli duo asinam soluentes tropice quid significent, 2.177.b
Discipuli quos ad asinam & pullum adducendum misit Christus,quid significent, 1.436.a.b
Discordia dissipat, 1.339.a
Dives camelo cur comparetur, 1.387.e.388.a
Dives cur difficulter intret in regnum cœlorum, 1.386.e
Dives typus improbi, 1.385.c
Quomodo Docendum, 1.84.b.c
Qui docet,descendit;qui discit, ascendit, 1.165.a.b
Doctrina Christi,Filium Dei auctorem suum esse ostendit, 1.266.d
Domus discalceati, 1.491.b.492.c
In Donatione spectatur voluntas donantis, 1.389.a
Dormientes, infirmi, & imbecilles quid differant, 1.233.a,& seq.
Dositheus Samaritanus Messiam se esse fingebat,2.219.e
Dosithei libri, 2.219.e
Dositheini, 2.219.e

E.

EBionitæ notantur, 1.428.a.c.2.154.b.322.a.397.c.d
Ebionitæ parum à Iudæis discrepant, 1.249.c
Ebionitæ Paulum verbis contumeliosis lancinãt,1.176.c
Ebraei,hoc est,Traiectitii, 1.239.d
Ebraicum contextum Origenes citat, 1.438.e.439.a
Ecclesia ædificata est super omnes Apostolos & Sanctos,non super Petrum solum, 1.275.b
Ecclesia Christi corpus, 1.337.d.e
Ecclesia Christi sponsa, 1.357.b
Ecclesia Dei, monti comparatur, 1.260.c
Ecclesia Dei,orationi solum destinata, 1.441.d
Ecclesia est ciuitas muris septa, 1.87.b
Ecclesia est vera Hierosolyma, 2.209.a
Ecclesia lux mundi, 2.23.c.d
Ecclesiæ mundus, 2.9.c
Aduersus Ecclesiam portæ Inferi non prævalent, 1.276.b.c.d
Ecclesiæ princeps pro Ecclesia reddet rationem, 1.114.a
Ecclesia tropice Luna dicitur, 2.144.c
Edere olera cum pace melius est, quam vitulum cum inimicitia, 2.225.e
Electrum auro pretiosius, 1.115.d.e
Elias & Moses visi cum Christo in Transfiguratione, quid significent, 1.298.c
Eliæ Spiritus an Spiritus Dei, 1.306.e
Eliam esse Phinees Ebræi ex Apocryphis persuasum habent, 2.108.a.b
Eliæ typus Iohannes, 1.304.a.b. quatenus, 1.306.c
Eliæ spiritus & virtus in Iohanne, 1.218.d
Elias aut Iohannes præcedent secundum Christi aduentum, 1.307.d.2.85.c
Elias Verbum erat, inferius Verbo quod erat in principio apud Deum, 1.307.e.308.a
ἐλπὶς,quid, 1.330.d
Elizabeth,quid significet, 2.79.d
Enochi liber, 2.132.c
Ἐνσωμάτωσις & μετενσωμάτωσις quid differant, 2.108.d
Ephraim quid significet, 2.370.a
Ἐπιδημία duplex, 2.311.a
Episcopatus nec gloriæ, nec assentationis, nec quæstus caussa ambiendus, 1.255.c
Episcopis & Presbyteris priores populi sedes attributæ sunt, 1.443.b
Episcoporum,Presbyterorum,& Diaconorum sui temporis auaritiam Origenes perstringit, 1.441.c.442.b
Episcoporum sui temporis arrogantiam Origenes arguit, 1.420.c.d
Episcopos sui temporis Origenes incessit, 1.434.b.c.d
Episcopi quæstum ab iis occipere non debent, qui fidem amplectuntur, 1.255.c.
Episcopi seruire debent, 1.421.a
Episcopi quidam mulieri permiserunt viuente viro nubere, 1.363.e
Episcopus Scripturæ locum oratori in Ecclesia ad disserendum proponebat, 1.29.a
Episcopus appellari debet Princeps, 1.420.a
Episcopus qualis esse debeat, vt non frustra liget & soluat, 1.279.d.e.280.a

Epistolæ ad Ebræos Auctor incertus, 2.430.c
Epistolæ ad Ebræos sententiæ sunt Apostoli, dictio alterius, 2.430.b
Epistolæ ad Ebræos stilus compositus, sententiæ admirabiles, 2.430.a
Equi albi quibus vehitur Sermo, seu Verbum, quid significent, 2.54.c
Essa Ebraice mulierem sonat, 1.356.b
Ethnici doctiores in oppugnando Christo consentiunt, 1.264.c
Euangelia solum quatuor sunt in Ecclesia Dei, 1.203.a
Euangelia quatuor, sunt velut quatuor elementa fidei Ecclesiæ, 2.5.c
Euangelia quatuor vnum sunt Euangelium, 2.91.c
Euangeliorum dissonantia soluitur per anagogen, 2.150.c.153.a,& seq.180.c
Euangelia habent nonnulla, quæ juxta literam stare non possunt, 2.150.c.153.a,& seq.
Euangelia conciliantur in historia de Cœcis Hierichūtinis, 1.427.b,& seq.
Euangelia conciliantur in historia de Asina & pullo, 1.435.c,& seq.
Euangelia à librariis corrupta, 1.439.a
Euangeliorum exemplaria mendosa, 2.131.b
Euangelium quid, 2.6.c.7.a,& seq.
Euangelium est Iesu Christi, 2.14.b
Euangelii initium est Vetus Testamentum,2.14.c.15.a.b
Euangelium non est Vetus Testamentum, 2.4.d
Euangelium est omne Nouum Testamentū,2.4.d.6.c.d
Euangelium vmbram docet mysteriorum Christi,2.9.a
Euangelium sempiternum, 2.9.a
Euangelium prædicandum in cœlo, 2.15.c
Euangelium corporale, 2.9.d
Euangelium sensibile, 2.9.c
Euangelium intelligibile, 2.9.e
Euangelium non compositione verborum, sed diuinæ virtute persuadetur, 2.10.b.c
Euangelium primitiæ sunt Scripturarum, 2.2.c
Euangelium est ἀνακεφαλαίωσις totius Scripturæ, 2.4.b.5.b.c
Euangelium Lucæ in gratiam Gentilium scriptum, 1.203.b
Euangelium Iohannis, primitiæ sunt quatuor Euangeliorum, 2.5.c.c.6.a
Euangelii à Ioh anne traditi sensum quis percipere possit, 2.6.a
Eunuchi, tropice qui, 1.370.c
Eunuchi cur imberbes, 1.370.a
Eunuchismi incommoda, 1.369.c.370.a

F.

FAcere hominem, & plasmare hominem differunt, 1.59.b.c
Fames Iudæorum, quæ, 1.109.d.e
Fatuitas à scientia, 1.99.c.100.a
Fatuum Dei, sapientius est hominibus, 1.100.c
Fermentum, tropice quid, 1.271.c
Fides Christi beneficium & gratiam iuuat, 1.226.c.d
Fides absq; cognitione, minor est quā cognitio, 1.280.e
Fides absque operibus, ficus est sine fructibus, 1.449.d.e
A fide nostra habemus vt intelligamus, 1.424.b
Quomodo Filii nequam adjumento debito parentes fraudarent apud Iudæos, 1.245.d.e
Filiorum Dei descensus ad filias hominum quid significet, iuxta quosdam, 2.132.d
Filiū Patre inferiorē finxit Origenes, 2.218. 1.417.c.418.a
Filius splendor est totius gloriæ Dei, 2.416.d
Filius solus percipere potest omnem splendorem gloriæ Dei, 2.416.d
Filius Patris tenebrarum, 1.241.c.242.a
Firmamentum quare sic dictum, 2.42.d
Flagella Dei, 1.89.b.c
Flagella Dei qui non sentiūt, curari non possunt, 1.89.b
Flagitia propter quæ dimitti potest vxor, quæ, 1.364.c.d
Fœditas propter quam libellus repudii mulieri tradebatur in Lege Moysis, quæ, 1.364.b
Fœneratores quomodo à Debitoribus exigerent debitum apud Iudæos, 1.245.c.d
Fons Iacob allegorice Scripturam significat, 2.102.b
Fons Maxillæ, 1.435.d
Fontes tres aquarum, quas desiderant Iusti, 1.273.c
Frater non est peccator, 1.334.a.b
Fructus à nobis postulat Deus. 1.448.d.c.449.a
Fructus spiritus quo tempore ferendi, 1.450.c,& seq.
Fructuum tempora aduentare, quid, 1.463.d
Fulgura ex nubium collisione generantur, 1.98.d.e
Fures plurimi inter Christianos, 1.380.a

G.

GAdara ciuitas Iudææ, 2.131.c
Gadarena Balnea, 2.131.d
Garizim, quid significet, 2.208.c.d
Garizim mons pro facto habitus à Samaritanis, 2.208.a
Gazophylacium, quid, 2.168.d
In Generatione cur nemo mundus à sordibus, 1.391.d
Generationem malam & adulteram cur Pharisæos appellet Seruator, 1.168.d
Generationes decem à Noë ad Abrahamum, 1.403.c
Generationes viginti ab Adamo ad Abrahamū, 2.287.d
Genesaret, quid significet, ignorare se profitetur Origenes, 1.241.a
Genitum esse ex Deo, melius est quā esse ex Deo, 2.302.a
Gentes quæ postremæ erant, primæ factæ sunt, 1.395.c.d
c.396.a. sed non omnes, 1.396.b
Gerasa vrbs Arabiæ, 2.131.c
Gergesa vrbs antiqua ad mare Tiberiadis, 2.131.d
Gergesa quid significet, 2.131.d.1.60.a
Gerion in multis exēplaribus scribitur Geson, 2.132.a
Gloriæ caussa nihil agendum, 1.255.b
Gloria Deo quomodo danda, 1.126.a
Gloriari quibus de rebus deceat, 1.114.c.d.e.115.a.b.123.e 124.a.b.
Quod Gloriatione dignum est, nostrum non est, sed donum Dei, 1.226.c
Græci & Barbari Iesu infensi, 1.471.c
Gratiam Dei non agnoscit Origenes, 1.214.d.e
Gratia & veritas per Iesum data & facta, 2.99.d
Gratiarum materia Sanctis suppeditatur per Spiritum sanctum, 2.57.a
Gratiarum materiam operatur Pater, ministrat Filius, existere facit Spiritus sanctus, 2.57.a
Gustus tertia vocatione operariorum conductorum ad vineam exprimitur, 1.403.a

H.

HÆretici sunt lignum frondosum & sterile, 1.72.b.c
Hæretici oratores sermonis elegantiæ, non auditorum emendationi studentes, 1.72.b.c
Hæretici portarum Inferi architecti, 1.277.c.d
Harmonia quid, 1.537.d
Hebræi, vide, Ebræi.
Hecatontades respondent vnitatibus, 1.341.d
Helcana quid significet, 1.338.d
Helcesaitarum hæresis, 1.51.b.c
Helias, vide Elias.
Heracleon Valentinianus refellitur, 2.60.c.68.2.94.c.112 c.113.d.c.117.a.122.b.129.a.c.c.148.b.168.a,& seq 167. c.d.181.c,& seq.187.b,& seq. 189.c.205.d,& seq. 209. d,& seq. 211.d.213.b,& seq. 217.d.220.a.221.b.223.b 224.d.227.c.230.a.233.c.236.d.c.238.a.242.a,& seq. 244.c.245.a.246.a.248.b.255.b,& seq. 275.b.280.c. 293.c.308.a.312.c.314.d.320.a.333.c
Heri benigne seruos adhibere debent, 1.420.c
Herodes Iacobū Zebedæi filiū gladio interemit, 1.417.b
Herodes Ioannem clam interfecit, 1.231.b
Herodes Iohanne interfecto potestate plectendi reos excidit, 1.229.c
Herodes cur Iesum non damnauit, 1.219.c
Herodes Iesum credebat esse Christum, 1.446.d.e

Herodes quo sensu dixerit Iesum esse Iohannem Baptistam, 1.227.c,& seq.
Herodes Iesu morti videtur consensisse, 1.508.d
Herodes Pharaone iniquior, 1.230.d
Herodes Philippi viuentis vxorem abstulit, 1.230.a
Herodes & Pilatus amici fiunt, vt Iesum trucident, 1.264.c.d
Herodes Sermonem iniustum significat, 1.230.c
Herodiani qui, 1.482.c.d.
Herodiani tributũ Cæsari pẽdi à Iudæis volebãt, 1.481.d
Herodias, 1.230.a
Herodiadis saltatio, 1.230.c
Herodias malam doctrinam significat, 1.230.b
Hexaplorum mentionem facit Origenes, 2.131.c
Hodie, in Scriptura præsens tempus extendit in totum sæculum, 2.421.d
Homo Rex, qui nuptias faciebat filio suo, tropice quis, 1.471.c. 474.c.d.
Homo an sit vitimum rationale, an Dæmones, 2.32.c
Homini Deus similem se gerit, 1.475.a
Homini Deus dissimilis, 1.475.a
Hominis & Angeli vocabula in Scriptura confunduntur, 2.169.b
Homines & Angeli ejusdem naturæ, 2.69.c
Homines fiunt Angeli, 2.69.c
Homines resurgentes in Angelorum ordinem migrant, 1.488.c
Homines multi Angelis superiores euaserũt, 1.396.c&seq
Homines sancti Angelis quibusdam superiores, 1.217.b.c
Homines Angelis natura sua inferiores, 1.477.d
Hominibus quibusdã etiã sãctis superiores Angeli, 1.27 b
Homines Dei, qui, 2.76.c
Homines à Deo missi, qui, 2.77.a
Homines ad imaginem Dei factos ab iis distinguit Origenes qui de limo terræ facti sunt, 1.356.b
Homines à Iesu edoctos aliis hominibus præstantiores esse quidam opinantur, 2.26.c
Homines peccato non obnoxii, 1.268.b.c.286.c.
Homines omnes scribuntur, sancti in cœlo, impii super terram, 1.161.a
Honor parentibus exhibendus, 1.245.b
Humanę appellationes quomodo Deo cõueniũt, 2.42.c.d
Hyæna, 1.112.a
Hypostases tres in Trinitate, 2.56.d

I

Iacobi liber, 1.223.b
Iacobi fratris Domini justitia, 1.223.c.d
Iacobum Zebedei filiũ gladio interemit Herodes, 1.417.b
Iared quid significet, 2.132.c
Ἰαὼ quid significet, 2.45.d.
Ieremias ab vtero sanctus, 2.60.a
Ieremias à cunabulis Propheta, 1.135.a
Ieremias Propheta eximius, 1.55.b.c
Ieremias quo tempore prophetauerit, 1.54.a.b
Ieremias figura Christi, 1.56.a.135.d.e.136.a
Pleraque ad Ieremiã dicta Christo conueniunt, 1.36.b.c
Ieremiæ vexationes, 1.225.a.b
Ieremiam Paschor percussit, 1.175.a.b.176.b
Differentia Ieremiam inter & Isaiam, 1.61.d
Ieremias humani quid piam passus, 1.194.d.e
Iericho Mundum significat, 1.424.c
Ierusalem anagogice quid significet, 1.432.c
Ierusalem superna Christi mater, 1.357.d
Ierusalem mater Pauli, ipsiusque similium, sponsa Christi, 1.352.b
Ierusalem liberi, 1.352.b
Ierusalem subuersa & post Christi mortem, 1.410.b
Ierusalem à Deo & Angelis deserta, 1.129.d.130.a
Iesus, vide Christus.
Iesus αὐτοκυρίας μὸς, 2.11.d
Iesus αὐτοκατάλυ ξεως, 2.11.d
Iesus αὐτοδικαιοσύνη, 2.11.d.100.b
Iesu quatenus Christi appellatio cõueniat, 2.29.b,&seq.
Iesus est lux, 2.11.a
Iesus Mariæ filius vnicus, 2.6.a
Iesus est ostium, 2.11.b. quatenus, 2.29.a
Iesus est potentia Dei, 2.11.c.
Iesus est resurrectio, 2.11.a. quatenus. 2.27.d
Iesus Sacerdos magnus, 2.3.c.
Iesus est Sapientia, 2.11.b
Iesus est Verbum. 2.11.c
Iesus est veritas, 2.11.a. quatenus, 2.28.c.d.e
Iesus est via, 2.11.a.112.b.c.d. quatenus, 2.28.b
Iesus est vita, 2.10.c.112.b.c.d. quatenus, 2.28.c.29.a
Iesum qui cognoscunt, non omnes eodem modo cognoscunt, 1.280.c.281.a,& seq.
Sine Iesu nemo fit apud Deum mundus, 2.383.c
Ignem Spiritalem Christus accendit, 1.195.d
Ignis cor adurens à Christo accensus, 1.195.d
Imaginem cœlestis gerit anima nostra ex creatione & per pœnitentiam, imaginem vero terrestris per peccatum, 1.65.b
Imagines planæ, 1.214.a
Imaginum tres species, 1.214.a.b
Imbecilles, infirmi, & dormientes quid differant, 1.233.a, & seq.
Immortalis nemo præter Deum, 2.65.d.
Impii se abscondunt à facie Dei, 1.153.c
Impii seminant triticum, & metunt spinas, 1.113.c
Impiorum res prosperæ in hac vita, 1.110.b
Incredulitas Christi beneficiis obstat, 1.226.c
Incredulitas tempore Christi non erat peccatum ad mortem, 2.273.c
India sola margaritas terrestres profert, 1.210.c
Indicæ margaritæ descriptio, 1.211.c
Indicæ margaritæ gignuntur in Conchis quæ buccinis grandibus similes sunt, 1.110.d
Indicæ margaritæ rore gignuntur, 1.211.a
Indicarum margaritarum generatio, 1.211.a
Indicarum margaritarum piscatio, 1.110.d.e
Inferi portæ quæ, 1.276.c.d.277.c.278.a
Inferi portę non pręualẽt aduersus Ecclesiã, 1.276.b.c.d
Inferi portæ aduersus quem prævalent, 1.279.c
Infinita cognosci non possunt, 1.305.c
Infirmi, imbecilles & dormientes quid differant, 1.233.a, & seq.
Injuriæ condonandæ, 1.342.b.c
Insidiæ & vexationes fugiendæ, 1.231.d
Interpretes Scripturæ citat Origenes, 1.339.d
Iob à Diabolo principibus suis traditus, 1.313.c
Iohannes quid significet, 2.79.c
Iohannes Baptista Angelus, 2.77.c
Iohannes Baptista Apostolus, 2.398.c
Iohannes Baptista an Propheta, 2.109.a,& seq.
Iohannes Baptista typus Eliæ, 1.304.a.b.quaten⁹, 1.306.c
Iohannes Baptista est figura Veteris Testamenti, 2.14.b.c.15.a
Iohannes Baptista vnde missus, 2.75.c.d
Iohannes Baptista cur Christo antiquior, 2.79.a
Iohannis Baptistæ exultatio in vtero testimonium fuit de Christo, 2.84.c
Iohannes Baptista vox, Christus Sermo, seu Verbum, 2.78.d.138.e
Iohannes Baptista sermonem Propheticum significat, 1.229.d.230.b.d.231.c.232.a
Iohanne Baptista alligato Sermo Propheticus alligatus est, 1.229.d
Iohannes Baptista forma Christo similis, 2.138.c
Iohannes cur Christum baptizet, 279 b
Iohannem Baptistam clam interficit Herodes, 1.231.b
Iohãnes Baptista Inferis Christi descẽsũ prędixit, 1.24.a
Post Iohãnẽ à Iudęis recessit Prophetica gratia, 1.229 b
Iohannes Baptista aut Elias præcedent secundum Christi aduentum, 2.85.c
Iohanni Baptistæ æquales Prophetæ multi, 2.114.d
Iohannes Euangelista, idiotes, 1.218.d
Iohannes Euangelista is erat qui recubuit in sinu Domini, 2.403.a.b.c.d
Iohannis Euangelium primitiæ sunt quatuor Euangeliorum, 2.5.c
Iohannes Euangelistarum omnium de Christi diuinitate apertissime disseruit, 2.5.c

Iohannis Euangelii sensum quis percipere possit, 2.6.a
Iohannis postremæ duæ Epistolæ ἀντιλεγόμεναι, 2.88.c.d
Iohannem Zebedæj filium in Patmon insulam relegauit Romanorum imperator. 1.417.b
Iohanni Zebedæj filio in Insula videtur esse reuelata Apocalypsis, 1.417.b.c
Iohannes Euangelista auctor Apocalypseos, 2.88.c
Ionæ post triduum è ventre ceti exitus signum erat resurrectionis Christi, 1.267.c
Iordanes quid significet, 2.132.c
Iordanes allegorice quid exprimat, 2.133.c.134.a
Iosephi manus in cophino seruierunt, 1.236.a
Iosephum priorem vxorem ante Mariam duxisse, ex eaque fratres Iesu sustulisse affirmant quidam, 1.223.a.
Fl. Iosephus laudatur. 1.223.c
Iosue figura Christi, 1.134.c
Ira Dei bona, 2.378.c
Is Ebraice quid, 1.356.c
Isaias serra dissectus, 1.225.b
Isaias apocryphus, 1.225.b
Isaiæ Prophetia Lex appellatur, 2.428.a
Isaias & Ieremias quid differant, 1.61.d.e
Israël tropice quid, 1.458.a
Israël peccauit primum, deinde Iuda, 1.68.c
Israël Ieuius peccauit quam Iuda, 1.69.a
Israelitæ in terra sancta alienos adorarunt, Christiani in terra aliena Deum à terra alienum adorant, 1.94.c
Israël penitus à Deo repudiatur, 1.70.c
Israël & Iudæj ante Christum cæci, 1.425.a
Israëli datus est libellus repudii, 1.70.c.d
Israelitę qui primi erant, postremi facti sunt, 1.395.c.d.e 396.a. sed non omnes, 1.396.b
Israëlis repudium Iudam non emendauit, 1.69.c
Israelitæ pauci credunt. 2.2.d
Israëlis reliquiæ seruandæ. 1.78.c.d
Israël vniuersus saluus fiet, quum plenitudo Gentium aduenerit, 1.458.a
Iuda peccauit post Israëlem. 1.68.c
Iuda grauius peccauit quam Israël, 1.69.a
Iuda penitus à Deo repudiatur, 1.70.c
Iudæ fratris Domini Epistola, 1.223.d
Iudæ Epistola Origeni dubiæ est auctoritatis, 1.488.d
Iudas Galilæus, 2.104.a
Iudas Galilæus ad defectionē Iudæos impulit, 1.481.b
Iudæ auaritia. 1.246.d
Iudas, postquam in cor ejus immisit Diabolus vt Christum proderet, Apostolus esse desit, 2.393.a
Iudæi gens Deo consecrata, 1.481.b
Iudæi Mosaicæ Legis retinentissimi, 1.481.d
Iudæi montem Sion diuinum esse rentur, 2.108.b
Iudæi Prophetias clam respuunt, 1.231.b
Iudæi secundum Traditiones multa occultas loquebantur, 2.275.d
Iudæi immundas eorum esse putabant manus, qui non lauissent, antequam panem ederent, 1.244.c
Iudæorum cordi velum prætentum, 1.273.e
Iudæi Angelis seruiunt, 2.112.a
Iudæi seruiunt μῆνι, 2.112.a
Iudæi cum Samaritanis commercium habuisse videntur tempore Christi, 2.205.c
Iudæi incerti vtrum tributum penderent Romanis, 1.482.b.c
Iudæi Romanis Cæsaris statuam Templo inferre volentibus palam obsistunt, 1.481.c
Iudæi valde pericliati sunt Pilati temporibus, 1.481.d
Iudæi imaginem gerunt orthodoxorum, 2.208.c
Iudæi & Israël ante Christum cæci, 1.425.a
Iudæi vniuersi in Christo spem habebant. 2.7.b
Iudæi Iesu intensi, 1.471.c.d
Iudæis consummatio adfuit in aduentu Christi, 1.92.c
Qui sunt in occulto Iudæi, non à Iuda, sed à Christo, qui est Iudas, nomen habent, 2.39.a.b
Iudęis repudiatis Christianos Deus assūpsit, 1.116.c.117.a
Iudaismus occultus & manifestus, 1.26.a
Iudicium postremum, 1.346.b, & seq.
Iudicium postremum in puncto temporis fiet, 1.346.d.e.347.a
Iudicium postremum initium ducet à domo Dei, 1.347.b
Iudith pie & sancte præuaricata est, 1.193.b
Quomodo jurandum, 1.83.b.c.d
Iusti lumen Mundi, 1.207.b
Iusti natalitia celebrasse nusquam reperiuntur, 1.230.d
Iustus nemo est coram Deo, 2.64.d.e
Iusti anima mutationi obnoxia, 1.333.d.e

K

Κατηχούμενοι, quid, 1.25.d.e.16 a.b
Κυρίακη, quid, 2.359.d

L

Lacrymæ vtiles ad salutem, 1.191.d.e.192.a
Lazarus mortuus, & à mortuis suscitatus, quid significet, 2.349.b.c.& seq.
Leo allegorice Diabolum significat, 1.87.c.d.e.88 a.b
Leuitæ & Sacerdotes Deo decimas & primitias offerunt per Pontificem, 2.3.b
Leuitica tribus reliquis tribus præstabat, 2.1.a
Lex varia significat, 2.427.c.d, & seq.
Lex Mosis, Lex simpliciter appellatur, 2.427.d
Lex data per Moysen, non à Moyse, 2.99.c
Lex Moysis ad infirmitatem Iudæorum accommodata, 1.363.c
Lex appellantur Psalmi, 2.428.a
Lex appellatur Prophetia Isaiæ, 2.428.a
Lex appellatur abstrusior Legis intellectus, 2.428.b
Legis & Prophetarum intellectus est institutio ad intelligendum Euangelium, 1.213.c.214.a
Lex repudii qualis, 1.70.c
Lex dicitur, id quod appellatur vulgo dictamen naturæ, 2.428.b
Lex, vir animę humanę 1.267.e.268.a.b.c.d.489.d.& seq.
Lex membrorum, & lex mentis, 1.267.d.e
Lex est spiritualis, & vmbram continet futurorum bonorum, 1.270.b
Per Legis transgressionem Deo dedecus infertur, 1.215.a
Legem occulte audire, quid, 1.127 b.c.d
Libanus, 1.174.a.b
Libellus repudii propter quam fœditatem traderetur mulieri in Lege Mosis, 1.364.b
Libertas humani arbitrii, 1.161.b.171.b.c.214.c.328.d.e. 423.c.425.d
Libertas arbitrii cum prætotione Dei conciliatur, 1.7.d, & seq.
Libros multos Sancti non composuerunt, 2.87.c.d.88.a
Libros multos conscribi quo sensu vetuerit Salomon, 2.87.a.b.c
Ligat super terram qui rer arguit, 1.336.b
Lignum in panem mittere, quid, 1.108.b.c
Λόγος, & ὁ λόγος quid differant, 2.45.d
Logica ars ad intelligēdas Scripturas necessaria, 1.15.b.c
Luceæ adscribunt nonnulli Epistolam ad Ebræos, 2.430.e
Luci in Templo ne plantantor, 1.72.c
Ludentes, propter peccati periculū fugiēdi, 1.142.c.143.a
Lumen, candidorum omnium lucidissimum & purissimum, 1.298.b
Luna tropice Ecclesiam significat, 2.144.c
Lunæ seruiunt Iudæi, 2.212.a
Lunaticus morbus, qui, 1.309.d.311.a.b
De Lunatico morbo Medicorum sententia, 1.311.b
Lunaticus morbus Epilepsia, 1.309.d.310.c
Lunaticus tropologice, quid, 1.309. c, & seq.
Lux mundi, & lux hominum differunt, 2.26.a.b
Lux sunt Dei mandata, 2.72.a

M

Machabęorū libri Ebraice Sarbet Sarbaneel, 1.41.e
Magister incassum docet, si discipulus dictata non accipit, 1.90.d
Magnesio lapidi ad ferrū naturalis inest attractio, 1.226.d
Magnitudo quomodo acquiratur, 1.330.c
Maledictus qui non audit verba Dei, 1.105.a.b
Malitia quid, 1.267.d
Malos ab inuicem separari vtile, etiam ipsis, 1.121.b.c.d

Malorum vituperium, laus est apud Deum, 1.196.c
Malus nemo verbum potest edere. 1.254.c
Malum ob peccata non dolere, 1.89.d
Manna, panis profectus & augmenti, 2.135.d
Manus, actionis Symbolum, 2.406.d
Marcum Petrus filium suum appellat, 1.203.a
Marci Euangelium à Marco in lucem relatum est, prout ej exposuerat Petrus, 1.203.a
Marci locus qui est cap. 1. vers. 2. 3. defenditur & illustratur, 2.117.d
Marcion Hæreticus, 1.110.c.159.b.277.d.287.c
Marcion allegorice explicari Scripturã nolebat, 1.370.b
Marcion multa ex Euangeliis recidit, 2.154.a
Marcion Christum ex Maria ortum negabat, 2.154.a
Marcionistæ Euangelium improbant, 2.91.b.c
Margaritarũ alię terrestres, maritimę nõnullæ, 1.210.c
Margaritæ terrestres apud Indos tantum nascuntur, 1.210.c
E Margaritis terrestribus figilla fiunt, palæ annulorum, & monilia, 1.210.c
Margaritarum maritimarum præstantissimæ in Rubro mari nascuntur, 1.210.c
Margaritæ Indicæ descriptio, 1.211.c
Margaritarum Indicarum generatio qualis, 1.211.a
Margaritæ Indicæ rore gignuntur, 1.211.a
Margaritæ Indicæ in conchis generantur, quæ grandibus buccinis similes sunt, 1.210.c
Margaritarum Indicarum piscatio qualis, 1.210.d.e
Margaritarum dux Christus, 1.212.b
Margaritæ Britannicæ secundum locum tenent, 1.210.c
Margaritæ Britannicæ descriptio, 1.211.d
Margaritæ Bosporanæ tertium locum tenent, 1.210.c
Margaritæ Bosporanæ descriptio, 1.211.d
Maria, primitiæ castitatis mulierum, 1.223.b
Mariæ vnicus filius Iesus, 2.b.a
Martyres, qui, 2.81.a,& seq.
Martyres fuerunt mundi purgamenta, 2.144.a
Martyrium calix, 1.416 b
Martyrium baptisma, 1.46.c
Materiam ingenitam esse quidam arbitrantur, 2.17.e
Materiam æternam Origenes reijcit, 1.1.a, & seq.
Matrimonio melior cœlibatus, 1.365.d
Matthæus Euangelium suum scripsit Ebræis, 25.d
Matthæus primus traditur Euangelium scripsisse Ebræis qui Christi fidem fuerant amplexi, 2.123.d
Matthæus Parabolæ de operariis ad vineam conductis mysteria intelligebat, 1.400.d
Melchisedeci ordo, 2.3.c.d
Membra nostra, quæ vitando scandalo præcidere jubet Christus, quænam sint, 1.329.a,& seq.
Μὴν serviunt Iudæi, quod Interpres perperam expossuit Mensi, 2.112.a
Mens videns Deum deificatur, 2.415.b.c
Messias, quid significet, 2.83.c.219.d
Messis variæ significationes, 2.235.c.d.c.236.a
Messis in Iudæa fieri incipit circa mensem Nisã, 2.230.d
Metempsychosis refellitur, 1.259.d.304.c,& seq.
Μέθοδοι μαθήσεις, 2.104.c.d,& seq.108.d
Μετενσωμάτωσις & ἐνσωμάτωσις quid differant, 2.108.d
Michaëli subiiciuntur, qui fidem recens amplexi sunt, 1.361.d
Ministrare omnibus debet, qui fratribus suis præstantior esse vult, 1.419.d.e
Miseriam inuocare, quid, 1.194.e
Molæ humanæ, & asinariæ, 1.322.c
Mola asinaria, quid significet, 1.322.c.323.a
Montes tenebrosi, & lucidi, qui, 1.126.d,& seq.
Montes in quibus se loquentem affuturum dicit Iesus, qui, 2.12.c
Montes generosas animas tropice significant, 2.101.a
Mons spiritum malum significat, 1.312.c.447.b.2.210.c
Mors duplex, 2.334.d
Mors media, 1.315.a
Mors vitæ contraria, quæ est Christus, 1.315.a
Mors aduersus Christum, & qui cum iequuntur, inualida, 1.422.b
Mortem multi pro communi suorum salute obierunt, pro toto mundo solus Christus, 2.363.c.364.a
Mors pro veritate temere non obeunda. 2.367.c,& seq.
Mortis imperium obtinet diabolus, 1.314.c.315.a
Mortem gustare, quid, 1.293.b.c.d.e
Mortem videre, mortem gustare, mortem sequi aliquem, mortem superuenire alicui, apprehendi à morte, absorberi à morte, differunt, 1.295.d.e.2.339.c
Mortuũ jam fœtidũ suscitare, solius erat Christi, 1.266.c
Moyses quinque solum libros reliquit, 2.88.a
Moysis Lex est προδιάταγμα Scripturæ, 2.4.a
Moyses velatus, symbolum erat populi ad Dominum non conuersi, 1.81.b
Moyses ad Deum reuertens faciem non velabat, 1.81.c
Moysem & Prophetas non agnouisse Dei Patrem statuit Origenes, 2.265.d.e
Moyses & Prophetæ ignorauerunt quæ intellexerunt Apostoli, 2.240.b,& seq.
Moyses & Elias visi cum Christo in Transfiguratione, quid significent, 1.298.c
Multiloquium, quid, 2.89.c.d.e
Mundus, quid, 2.26.b.c
Mundus, & eius variæ significationes, 1.16.c.d.e.17.a
Mundus multa significat, 1.325.d & seq.
Mundus aliud quam homines, 2.26.b
Mundus duplex aspectabilis & intelligibilis, 2.283.c.d
Mundi creatio cur vocatur καταβολὴ, 2.284.a.b
Mundum ex materia ortu carente Deus non condidit, 1.1.a, & seq.
Mundus absque artificis manu talis constructus non est, 1.2.c.
Mundum aliquando interiturum probat Origenes, 1.305.d.e
Mundus, quid tropice significet, 2.147.a
Mundus Hierichunte significatur, 1.424.c
Mundus ager est, in quo bona & mala semina sparsa sũt, 1.206.d
Mundus Ecclesiæ, 2.5.c
Mundis omnia munda, immundis omnia immunda, 1.250.a.b.253.d.e.
Mutatio nulla post mortem, 1.163.a
Myes, 1.211.d
Myes pascuntur in palustribus locis, 1.211.d
Mysterium abscondendum, 1.187.c
Mysteria τελικὰ, 1.388.e

N.

NAbuchodosor cum Pharaone hoste ad oppugnandum populum Dei consentit. 1.264.a
Naphthæ naturalis ineft ad ignem procliuitas, 1.226.d
Natalis dies Pharaonis, 1.230.c
Natalis dies à Iustis non celebratur, 1.230.d
Naturæ Valentinianorum, 2.207.c.218.a.257.a
Necesse, quid significet, 1.328.b
Nequitia, ignis materia, 1.86.e
A Noë ad Abrahamum generationes decem, 1.403.c
Noëtiani notantur, 1.470.d.2.46.e
Nomina sacrę Scripturę omni carmine potentiora sunt, 1.27.b
Nosse peccatum, & nosse justitiam, quid, 1.107.d.108.a
Noui Testamenti exemplariũ magna differẽtia, 1.381.d
In Nouum Testamentum intrusa esse quædam suspicatur Origenes, 1.380.c.& seq.
In Nouo Testamento Ebraica nomina, Græcanica forma expressa sunt, 2.79.d
Nubere permiserunt mulieri Episcopi quidam, viuente viro, 1.363.e
Nubes allegorice sanctos significant, 1.97.98.99
Nubes lucida Iustos obumbrans, quæ, 1.302.a.b
Nubes est vnusquisque sanctus, 1.98.a
Numerorum liber Ebræis Hammisphecodim, 1.41.c
Numismata Gazophylacii tropologice quid significent, 2.268.d
Nuptiæ Christi cum Ecclesia, 1.473.c
Nuptialia vestimenta, quæ, 1.473.d

Absque

Absque nuptiali veste homo discumbens, quis, 1.473.c

O

OBeli Origenis, 2.361.a
Obelorum in emendandis septuaginta Interpretibus, quis vsus, 1.381.d.e
Oceanus Britannicus margaritas gignit, quę à præstantissimis secundo loco censentur, 1.210.c
Vox ὠχαδὸν, in bonam partem non sumitur, 2.117.d
Oculi Domini ad fidem & reliquas virtutes, 1.88.e
Oculos in cœlũ attollens Iesus, quid significet, 2.344.e, & seq.
Oculos in cœlum tollere quem deceat, 2.345. e, & seq.
Oderatus secunda vocatione operariorum conductorum ad vineam exprimitur, 1.403.a
Offula Iudæ à Christo data, ejusdem generis fuit ac eæ quas reliquis Apostolis Christus dedit, cum dixit, Accipite & manducate, 2.411.c
Omnis, de multitudine dicitur, 2.279.d
Onan, quid significet, 2.132.a
Onan à Græcis Aunan appellatur, 2.132.a
Opera animarum, hanc vitam præcedentia, 2.78.c
Operandum dum dies est, 1.125.a
Opificem mundi Christo inferiorem esse censebat Heracleon Marcionista, 2.150.a
Opificia Dei aspectabilia, à sinistris Christi sunt, 1.414.e
Opificia Dei non aspectabilia, sunt à dextris Christi, 1.414.e
Ordo Aaronis, 2.3.c.d
Ordo Melchisedec, 2.3.c.d
Origenis castratio voluntaria obscure significatur, 1.368.e
Origenes Alexandriæ procellis jactatus, 2.94.a
Origenes Presbyter, 1.113.d
Origenes multorum odio & invidia laborabat, 1.100.c
Origenes se pro erudito haberi agnoscit, 1.101.a
Origenes Iesu, Discipulorumque eius, & Prophetarum vestigia perlustrat, 2.130.e
Origenes Ambrosio hortante Scripturas interpretatur, 1.38.c
Origeni exponit Ebræus quidam obscurum Euangelii locum, 1.245.c
Origenes in explicandis Scripturis multa literis tradere non ausus est, 1.350.b
Origenes τοχυγεάφος ad dictata excipienda vtebatur, 2.94.b
Origenes Veteris Testamenti exemplaria emendauit, 1.381.d.e
Origenes Ebraicum contextum citat, 1.438.e.439.a
Origenes Auctores quosdam citat, 1.368.d
Origenes Commentarium suum in Psalmum xxi. citat, 1.32.d
Origenes Homilias suas in Lucam prius ediderat, quam Commentarios in Iohannem, 2.374.b
Origenes ab Ambrosio seiunctus erat, cum Commentarios scriberet in Iohannem, 2.7.e
Origenis Commentarius in Iohannem, 1.439.c.e
Origenes initium Tomi sexti Commentariorum in Iohannem bis orditur, 2.94.c.d
Origenis Commentarius in Epistolam ad Romanos, 1.494.b
Oseas, quid significet, 2.45.b
Oὐκαῖος, 1.450.d.e

P

PAcifici qui 1.204.a, & seq.
Pacta quando rescindenda, 1.197.a.b
Panis abusiue dicitur omnis cibus, 2.165.a
Panis in Terra sancta ab Israëlitis demessus vitalior erat Manna, 2.135.d
Patres quinque turbis distributi, sensiles Scripturarum sermones significant, 1.234.b
Qui Panibus septem nutriti sunt, præstantiores erant iis qui quinque, 1.263.a.b
Panis per verbum Domini & orationem consecratus, 1.254.a.b
Panis per verbum Domini & orationem consecratus, secundum illud quod materia constat, in ventrem abit & in secessum eiicitur, 1.254.b
Panis sanctificatus non ex se vtentem sanctificat, 1.253.e
Panis Domini tum vtilis est, cum pura mente sumitur, 1.254.a
Panem Domini siue sumimus, siue non sumimus, ex hoc esu vel abstinentia, neque iuuamur, neque bono priuamur, 1.254.a
Non materia panis Domini, sed super eum prolata oratio comedentem iuuat, 1.254.b.c
Panem & calicem Domini temere sumentes, 1.234.a
Parabola & similitudo differunt, 1.208.a, & seq.
Parabolarum duo genera, earum quæ dicuntur turbis, & quæ Discipulis pronuntiantur, 1.221.e.222.a.b
Parabolas omnes priuatim Christus Discipulis suis exponebat, 1.349.d
Parabola Figuli apud Ieremiam, quomodo intelligenda, 1.167.b
Parabolæ, de operariis ad vineam conductis, mysteria intelligebat Matthæus, 1.400.d
Paradoxa, 2.63.c.d.e
Paradoxon nullum est in Scriptura, quid non sit signum alterius rei, 2.258.e
Parentes omnibus rebus à liberis iuuari sancit Deus, 1.244.b
Partem petere cum Christo, cum Prophetis, cum Apostolis, quid, 1.141.b.c.d
Pascha Domini, & Pascha Iudæorum differunt, 2.371.a, & seq.
Pascha Iudæorum, & Pascha diuinum quid differant, 2.160.c, & seq.
Paschor quis, 1.175.a.b
Paschor à nigredine oris sic dictus, 1.178.e
Paschor Ieremiam percussit, & in catarractam misit, 1.175.a.b.176.b.
Paschor ob percussum Ieremiã punitur, 1.175.c.d.178.d.e
Paschor captiuus Babylonem deducitur, 1.175.e
Paschoris amici, qui, 1.178.e
Pastoris liber apocryphus, 1.202.e.361.d.2.17.e
Pater solus ἀγένητος, 2.36.e
Patrem Filio maiorem esse statuit Origenes, 2.70.e
Pater, Filius, & Spiritus sanctus, sunt tres Spiritus, 1.95.d.96.a
Patres nostri duplices, 1.106.a.b
Pater tenebrarum, 2.241.e
Patientia Dei aduersum Israëlitas, 1.168.b
Patriarchæ Deo viuunt, 1.500.c
Paulus Tarsi cur non prædicauerit, 1.225.d
Paulus percutitur Ananiæ iussu, 1.176.e
Paulus ab Ebionitis verbis contumeliosis pungitur, 1.176.c
Paupertatem amplecti, magnum est ad virtutem compendium, 1.385.a.b
Qui peccat, Dei oblitus est, 1.174.c
Qui peccat, ex Diabolo natus est, 1.106.b
Qui peccat, tradetur Regi Babylonis, 1.179.a
Qui peccat, in Babylone moritur; qui non peccat, in Babylone non moritur, 1.180.e
Peccator nec frater est, nec Christianus, 1.334.a.b
Peccatores, arbores aridæ sunt, 1.449.a.b
Peccatores à Deo separantur & disperguntur, 1.120.c
Peccatores prophetant, 2.359.a, & seq.
Peccatores quatenus dicuntur non existentes, 2.60.a
Peccata nihil esse docent quidam, 2.59.e, & seq.
Peccata nostra animis nostris inscripta, 1.137.c.d.e
Peccata nostra ex nobis, bonitas nostra ex Deo, 1.65.a.b
Peccata mortifera, 1.334.c

Peccatorum omnium fons sunt malæ cogitationes, 1.154.a.255.d
Peccata in Spiritum sanctum cur non remittantur, 2.57.d
Peccata diuersa diuersis remediis curanda, 1.66.a.b
Peccata quædam sanantur poa & nitro, quædam spiritu combustionis & pœna, 1.66.b.c
Peccata sua duplicia recipiunt quidam, quidam simplicia, 1.156.a
Peccato imaginem Dei amittimus, 2.310.c.317.a
Peccatum imperium obtinet in animum improborum, 1.740.a
Non omne Peccatum est morbus animi, 1.232.c.233.a
Peccato admisso certamina & labores pereunt, 1.179.c 180.a
A Peccato suo detinentur quidam in præsenti sæculo, & in futuro, 2.275.a
Pedes, iuxta Christi monitum, lauare mos erat ante Origenem, qui ipsius temporibus fere exoleuerat, 2.391.a
Peierandum potius, quam juramento standum cum flagitio, 230.c.231.a.b
Perdix, animal callidum, 1.158.d
Perdix, animal falax & impurum, 1.159.a
Perdix, symbolum Diaboli, 1.159.b
Perdix, pullos suos astu seruat, 1.158.d.159.a
Perfecti, 1.340.a.b
Perfectus quomodo euadat, qui bona sua pauperibus distribuit, 1.385.c, & seq.
Pericula neque semper deuitanda sunt, neque semper adeunda, 1.408.c.409.a
Petere à Deo, quid, 1.366.a.b
Petenda à Deo, quæ, 1.451.d
Petrus vnde dictus, 2.84.a
Petrus idiotes, 1.218.d
Quæ Petrus Christi causa reliquit, perexigua erant, & nullius pretii, 1.389.b.c
Petrum liberos habuisse conijci potest, 1.389.d
Petrus inter Apostolos primum locum tenet, 2.382.d
Petrus cæteris Apostolis honorabilior, 2.382.d
Petrus minus sordidus quam reliqui Apostoli, 2.381.e
Quæ Petrus ligat super terram, ligata sunt, non in vno cœlo, sed in omnibus cœlis, 1.336.e
Petri prærogatiuæ multæ, 1.316.d.e
Petrus Satanas cur sit appellatus, 1.285.c.d
Petrus feruentior ad promittendum, 2.381.b.c
Petrus ad patiendum fortissimus, 2.381.c.d
A Petro Ananias & Sapphira interfecti non sunt, sed pudore & dolore interierunt, 1.383.a.b.c
Petri secunda Epistola ἀντιλεγομένη, 2.88.b
Petri Euangelium, 1.223.a
Non Petro soli, sed Sanctis omnibus dantur claues regni cœlorum, 1.275.c
Fimus id quod Petrus, cum Petri confessionem imitamur, 1.274.d.e.275.a
Petri Christiani omnes à Petra dicti, quæ est Christus, 1.276.a
Petra est omnis discipulus Christi, 1.275.a.e.276.a
Petræ quid sint, 1.152.b
Phantasiastarum hæresis confoditur, 2.397.c
Pharao cum Nabuchodonosore hoste ad oppugnandum populum Dei consentit, 1.264.a
Pharaonis natalis dies, 1.230.c
Pharisæi, 1.227.d.264.c
Pharisæorum nomen quid significet, 2.115.b.c.248.c
Pharisæi, plantatio non erant Patris qui in cœlis est, 1.251.d.quare, 1.253.b.c
Pharisæi auari, 1.246.b
Pharisæi Deum, quatenus Deus, & quatenus Pater Iesu, non cognoscebant, 2.266.c
Pharisæi Iudaicis traditionibus docendis idonei, 1.484.c
Pharisæi Romanis vectigal à Iudæis solui nolebant, 1.482.d
Pharisæi & Scribæ in nuda litera Prophetiam positam esse putabant, 2.248.b
Philippus Tetrarcha, 1.229.c
Philippi viuentis vxorem Herodes abstulit, 1.230.a
Philonem citat Origenes, 1.368.b.475.a
Phinees esse Eliam Ebræi ex Apocryphis persuasum habent, 2.108.a.b.
Phinees immortalitatem esse promissam in libro Numerorum Ebræi ex Apocryphis existimant, 2.108.a.b
Physemata, 1.211.b
Pilatus & Herodes amici fiunt, vt Iesum trucident, 1.264.c.d
Pilatus primus violauit Templum Dei, 1.482.a
Pilati temporibus valde periclitati sunt Iudæi, 1.481.e
Pinna, 1.211.d
Piscatio piscium, & piscatio hominum, quid differant, 1.150.c.d.
Pisces duo, turbis distributi, sermonem προφορικὸν, & ἐνδιάθετον significant, 1.234.b
Piscis Christus, 1.316.d
Plagarum parem numerum non omnes recipiunt, 1.93.b.c
Plantationes peccatorum, 1.62.b.c
Plasmare hominem, & facere hominem differunt, 1.59.b.c
Pleroma Valentinianorum, 2.206.c.213.c
Poa, 1.65.d
Pœnæ Legis nouæ, grauiores pœnis Legis antiquæ, 1.182.c
Pœnitentia post peccatum vtilis, 1.300.a.b.336.a
Porci præcipitati à Christo in regione Gerasenorum, 2.131.c
Portæ mortis, quæ, 1.277.d.278.b
Portæ Sion, quæ, 1.277.d
Portarum Inferi architecti, qui, 1.277.b.c.d
Potestates duæ generales, altera Dei, altera Diaboli, 1.452.c.453.c.d
Potestates contrariæ Deo, 1.454.a
Potestates in Christo creatæ, 1.455.c
Potus contemplationem significat, 1.417.d
Prædicandi munus periculosum, 1.61.a
Prædicatio Petri, 2.211.c
Prænotionem futurorum, Deo abstulerunt Græcorum plerique, 1.7.c
Prænotio Dei, 1.171.b. probatur, 1.5.c, & seq.
Prænotio Dei, non est causa rerum, 1.4.c, & seq. 8.d. 2 413.c.424.c
Prænotio Dei necessitatem non imponit rebus futuris, 1.8.c.1.424.c.425.a
Prænotio Dei cum libertate arbitrii conciliatur, 1.7.d, & seq.
Præputium cordis deponendum, 1.85.c.86.a.b.c
Prandium & cœna allegorice quid significent, 2.374.c
Precatio Ioseph, 2.77.d.c
Pretium quo Christus redemit nos, quod, 1.422.a, & seq.
Primi & extremi terræ, qui, 1.156.c
Primitiæ & πρόσλημματα differunt, 2.4.a
Primitiæ dedicantur post omnes fructus, 2.4.a
Primitias & Decimas Deo offerunt per Pontificem Sacerdotes & Leuitæ, 2.3.b
Princeps appellari debet Episcopus, 1.420.a
Principes Sacerdotum esse desierunt in Iudæis post Christi necem, 1.410.b
Principium multa significat, 2.15.c, & seq.
Principium rerum omnium Deus, 2.17.d
Principatus & Potestates sunt Inferorum portæ, 1.278.a.b
Prodigia in Nouo Testamento sola non nominantur, sed cum signis: signa vero sine prodigiis nominantur, 2.258.c
Propheta erat Christus, 1.470.a
Propheta non est, quisquis vaticinatur, 2.356.a
Propheta quomodo dicatur non esse sine honore, nisi in patria sua, 1.223.b.c.
In Prophetis Angeli Verba facti sunt, 1.291.a

Prophetæ proportionem habent cum Verbo, 1.190.c. 191.a
Prophetæ ex plenitudine Christi donum ceperunt, 2.95.c
In Prophetis personas fingit Spiritus sanctus, 2.423. a.b.
Prophetarum Verba Lex dicuntur, 2.163.c
Prophetæ non minus sapientes fuerunt, quam Apostoli, 2.58.d
Prophetæ intellexerunt, quæ Apostolis manifestata fuere, 2.97.b
Prophetæ lucernæ erant, Christus Sol justitiæ, 1.411.c
Prophetæ, margaritæ, 1.212.a
Prophetæ medici animorum, 1.132.b.c
Prophetæ satores, Apostoli messores, 2.238.c
Prophetæ per seruos Patris familias significantur, 1.465.b
Prophetæ nihil non efficax protulerunt, 1.199.a
Prophetæ peccata sua candide fatentur, 1.194.b.c
Prophetæ in superioribus contignationibus hospitio excipiuntur, 1.177.c
Prophetæ vexationibus obnoxij, 1. 61.a.146.b.190. c. 191.a
Prophetæ omnibus periculis obnoxij, 1.61.a.b
Prophetarum ignominiæ, 1.213.c
Qui Prophetarum felicitatem assequi studeant, vitam ipsorum imitantor, 1.145.b.c.d.
Non omnes Prophetæ desiderarunt videre quæ viderunt Apostoli, 2.95.d
Prophetans an à Spiritu sancto prophetet, 2.359.a, & seq.
Prophetiæ omnis vertex Christus, 1.230.c
Propheriæ clam à Iudæis respuuntur, 1.231.b
Prophetica gratia post Iohannem recessit à Iudæis, 1.229.b.
Qui Propheticam vitam imitatur, à mundo & peccatoribus eum dedecore affici oportet, 1.225.b
Πρωτογένεια, quid, 1.15.d.c.16.a.b
Πρωτογενήματα dedicantur ante omnes fructus, 2.4.a
Πρωτογένημα Scripturæ est Lex Mosis, 2.4.a
Psalmi Lex appellantur. 2.428.a
Pudicus, & purus differunt, 1.272.c
Pueri tropice qui, 1.372.b.c
Pueri fieri debemus, 1.375.b.c
Puerorum similes euadere quomodo possimus, 1.320.d, & seq.
Pullus asinæ qua vehitur Christus, tropice quid significet, 2.177.c.178 b
Purus, & pudicus differunt, 1.272.c
Pusilli quos contemni vetat Christus, qui, 1. 331.c. 333.b
Pythonissæ historiam quidam falsam esse dicebant, 1.29.c.30.a.b.c. refelluntur, 1.30.c.d.c.31, & seq.

Q

QVaternarius numerus juxta Heracleonem, 2.189.a
Quinquagenarius numerus remissionem continet, 1.237.b
Verum in Quinque millibus hominum, quos quinque panibus & duobus piscibus aluit Iesus, fuerint pueri & fœminæ, 1.236.c.d

R

RAtionalia omnia Christum participant, 2.57.d
Regnum cœlorum Christus est, 1.343.d
Regnum cœlorum cur sagenæ variæ texturæ assimilatur, 1.215.c 216.a.b.c
Regnum cœlorum cur acus foramini comparatur, 1.388.a
Regna peccatorum, 1.62.a.b
Regulus Capharnaita allegorice quid significet, 2.253.c, & seq.
Regum potestas ad interficiendos reos in Iudæis ad Iohannem vsque perseuerauit, in eiusque morte desiit, 1.229.c
Relinquere domum, fratres, & parentes Christi causa, quid, 1.393.c, & seq.
Remissio peccatorum quibus concedatur, 1.341.c.
Remissio peccatorum, quæ in futuro sæculo non conceditur, conceditur in superuenturis sæculis, 2.275.b
Restitutio omnium, 1.145.a
Resurgentium corpora Angelicis corporibus similia erunt, 1.488.b.c
Resurgentium corpora genitalibus carebunt, 1.495.a
Resurrectio probatur, 1.486.d, & seq.
Resurrectio est regeneratio, 1.391.c
Resurrectionis nostræ auctor Deus, 1.166.c.167.a
Resurrectio in puncto temporis fiet, 1.347.a
Resurrectionis compotes fore malos, simpliciores quidam è Fidelibus negant, 1.42.a
Post Resurrectionem nulla secundum carnem cognatio, 1.495.d
Resurrectionem impugnat Origenes, 1.42.a.b.c
Resurrectionis vox vsurpata pro natiuitate, 2.105.d
Retro non ambulandum, 1.151.b
Reuerentia à facie Dei, 1.83.a
Risus bonus & malus, 1.191.b.c
Rubrum mare margaritarum maritimarum præstantissimas gignit, 1.210.c

S

SAbaoth, ordo quidam Angelicus, 2.32.b
Sabbathi dominus est Christus, Sabbathi seruus populus, 1.360.c.361.a
Sadducæi, 1.227.d.264.c
Sadducæj resurrectionem tollebant, 1.485.d.486.b. 487.d.e.
Sadducæj animæ non modo immmortalitatem, sed omnem etiam perseuerantiam tollebant, 1.486.b
Sadducæj solam Mosis Scripturam admittebant, 1.499.b
Sagena variæ texturæ, quæ regnum cælorum repræsentat, per Christum & Apostolos completa est, 1.216.c.
Sal terræ, quid, 2.147.d
Salomon quid significet, 2.93.c.150.a
Salomon Christi figura, 2.190.a
Salomon multa scripsit, 2.89.a.b
Saltatio Herodiadis, 1.230.c
Saltatio sancta, 1.230.c
Samaritanorum nomen vnde ductum, 2.329.a.b
Samaritani, figura sunt Hæreticorum, 2.208.c.245.c
Samaritani cum Iudæis commercium non habent, 2.327.c
Samaritani cum Iudæis commercium habuisse videntur tempore Christi, 2.205.c
Samaritanires Iudaicas adulterantes, 2.327.c
Samaritani Pentateuchum solum admittunt, 2.218.d.e
Samaritani gloriantur de Patriarcha Ioseph, 2.219.c.
Samaritani Sadducæis de resurrectione consentiunt, 1.486.b.c.
Samaritani futurum sæculum, & animæ permanentiam non admittunt, 2.327.c.328.a
Samaritani Garizim montem sanctum existimabant, 2.208.a
Samaritis mulier, Hæreticorum figura, 2.199.b.
Samaritis mulier, Samaritarum Apostola, 2.220.c
Sancti qui post Christum fuere, à Moyse, & Prophetis non differunt, 2.299.a
Sancti à Deo congregantur, 1.120.c
Sancti scribuntur in cœlo, 1.161.a
Sancti vexationibus obnoxij, 1.61.b.c

Sanctis quibuſque ineſt Eccleſia Dei, 1. 275.a.b
Sancti non ſe abſcondunt à facie Dei, 1.153.c
Sancti debitores non ſunt, ſed ſuum tribunt vnicuique, 1.134.b.c
Sancti multos libros non compoſuerunt, 2.87.c.d 88.a
Sancti æqualiter fulgebunt in regno Dei, 1.207.a.d
Sanctus à Deo gignitur, 1.106.d
Sanctus amaritudine plenus, 1.144.c
Sanctus vnuſquiſque nubes eſt, 1.98.a
Sanctuarium Iudæorum dejectum eſt poſt Chriſti mortem, 1.410.b
Sapientia Dei, 1.453.b
Sapientia antiquior omnibus nominibus Chriſti, 2.19.d
Sapientia vna, 2.30.d
Sapientia, mundi ſtultitia eſt apud Deum, 1.100.c.d.e
Σαρκικὸν juxta Valentinianos, 1.18.c
Satanas, quid, 1.285.c
Scandala, quid, 1.327.d
Scandala, quinam appellari poſſint, 1.286.c.287.a
Scandalum cur à Chriſto dictus eſt Petrus, 1.286.c.d
Scandala ad eos non pertinent, qui de mundo non ſunt, 1.327.c
Scandalum qui patitur, Diſcipulus Chriſti non eſt, 1.327.c
Scribæ qui ſint, 1.218.d.e
Scribæ tropice qui, 1.471.c
Scriptura vnum perfectum Dei inſtrumentum, 1.204.d.205.a
Scripturæ libri omnes, vnus eſt liber, 2.90.a, & ſeq.
Scriptura conſtat ex corpore, anima, & ſpiritu, 1.26.b.c
Scripturæ ſolœciſmi, 1.201.c, & ſeq.
Scripturæ dictio humilis, 2.86.a, & ſeq.
Scripturæ exemplarium errata circa nomina, 2.131.c, & ſeq.
Scripturarum primitiæ Euangelium, 2.3.e
Scriptura nihil habet ſupernacaneum, 1.199.c.d.200.b.c
In Scriptura nihil reijciendum, 1.200.c.d.201.a.b.c.
In Scriptura nihil mutandum, 1.201.d.
In Scriptura nihil ſit nobis offenſioni, 1.198.c.199.a.201.a
Scriptura ſtudioſe euoluenda, & conducenda, 1.120.c
Scripturarum obſcuritas, 1.40.c 50.d.52.a
Scripturæ clauſæ ſunt, 1.37.c.d.e.38.a.b.39.b.c
Scripturæ ſententias omnes quominus peruſtigemus, impedimento nobis eſt imbecillitas noſtra, 1.199.d.e
Scripturæ lectione anima noſtra, eiuſque facultates juuantur, 1.27.b.c.d.e.28.a.b
In Scripturis diſtinguendæ ſunt perſonæ loquentes ab iis ad quas ſermo fit, 1.51.d.52.a
Scriptura agro comparatur, 1.209.a
Scriptura quibuſdam ſons, quibuſdam puteus, 1.165.c
Quis ſedeat ſolus, 1.143.a.b.c
Senarius numerus perfectus, 2.190.d.342.a
Senarius numerus laborioſus & operoſus, 1.341.c
Senarius numerus, iuxta Heracleonem, quid ſignificet, 2.189.a
Sennacherib cum Tharatha hoſte ad oppugnandum populum Dei conſentit, 1.165.a
Septenarius numerus requiem continet, 1.341.c.2.254.b
Septuaginta Senum Interpretationem Origenes ex aliis Editionibus emendauit, 1.81.d.e
Sermo, ſeu Verbum vnum, 2.50.c
Sermo, qui factus eſſe dicitur ad Prophetas, eſt Sermo Filius Dei, 2.349.a
Sermo προφορικὸς, 1.234.b.
Sermo ἐνδιάθετος, 1.234.b
Sermones ſuos quis conſummet, 1.351.c
Serpens, ſiue decipiat, ſiue non, ſemper nocet, 1.89.c
In Seruos heri benigni eſſe debent, 1.420.c
Sexti Sententias laudat Origenes, 1.368.a.b
Sidon quid ſignificet, 1.256.b
Signa de cœlo & de terra edit Deus, 1.265.c.d.e
Signa omnia in Veteri Teſtamento ſcripta rem aliquam deinde completam exprimunt, 1.267.c
Signorum Chriſti veſtigia fiebant in Eccleſiis, tempore Origenis, 2.328.c
Signa veritatis, & ſigna mendacij, quid differant, 1.78.a
Signa, & prodigia, quid differant, 2.259.c.260.a
Signum impreſſum fronti ſignatorum ex tribubus Iſraël, quod, 2.2.c
Similitudo, & Parabola differunt, 1.208.a.b.c.d
Simon Magus ſeipſum prædicans eſſe Dei potentiam, 2.36.c.d
Sinus duplex ſignificatio, 2.406.d
Sion quid ſignificet, 1.432.d
Sion anagogice quid ſignificet, 1.432.c
Soluitur ſuper terram, qui ſemel correptus conuertitur, 1.336.c
Semei quid ſignificet, 2.329.b
Spiritus ſanctus ἁγιωτὸς, 2.56.c
Spiritus ſanctus γενητὸς, 2.57.b
Spiritus ſanctus quare non dicatur eſſe Filius, 2.56.c
Spiritum ſanctum Verbo inferiorem dixit Origenes, 2.58.d
Spiritum ſanctum humanum genus redimere non poſſe dixit Origenes, 2.58.a.b
Verum Spiritus ſanctus miſerit Chriſtum, 1.323.c
Spiritus ſanctus quomodo Chriſti mater eſſe poſſit, 2.58.d.
Spiritus ſanctus pro hominum ſalute ſeipſe depreſſit & abjecit, 1.323.d
Spiritus ſanctus quando ad operandam hominum ſalutem miſſus ſit, 2.58.b
Per Spiritum ſanctum materia gratiarum ſanctis ſuppeditatur, 2.57.a
Spiritus ſanctus perſonas fingit in Prophetis, 2.423.a.b
In Spiritum ſanctum peccata cur non remittantur, 2.57.d
Spiritus Spiritui ſancto contrarius, 1.241.a
Spiritus in nobis duplex, 1.306.c.
Spiritus boni & mali in eodem plures eſſe poſſunt, 1.307.b
Spiritus hominis malorum capax non eſt, 2.400.c
Spiritus, & anima differunt, 2.105.a.b
Spiritus Prophetarum ſunt ipſorum mancipia, 2.105.b
Stare à dextris & ſiniſtris Dei, quid, 1.414.b
Qui Stant apud Ieſum, non omnes æqualiter ſtant, 1.292.d
Statuæ, 1.214.a.b
Staturæ ſpiritualis proceritas quomodo acquiratur, 1.330.c
Stellam, quæ Magis apparuit, aliis fuiſſe præſtantiorem quidem opinantur, 2.27.a
Supplicia ſanctitatem pariunt, 1.110.d
Supplicia Iudæorum ſunt vmbræ futurorum, 1.92.d.e
Supplicia impiorum aliis proſunt, 1.121.c.122.a
Suprema contignatio ſublimem Scripturæ ſenſum ſignificat, 1.177.c
Symbolica Iudæorum ſacrificia, quid, 410.d
Symbolice recumbebat Iohannes in ſinu Chriſti, 2.405.c.406.a
Symbolice nox erat, cum Chriſtum proditurus Iudas exiit, 2.412.a
Symbolice vnius vxoris vir eſſe debet Epiſcopus, nec non & Presbyter, & Diaconus, 1.367.a
Symbolicum corpus, 1.254.c
Symbolicus Iudæorum ſacerdos, quid, 1.410.d
Symphonia, quid, 1.337.a.b.c.d
Synagoga Iudæorum ſterilis, 1.446.d
Synagoga antiqua peccatis alligata, 1.412.d
Synagoga priſtina poteſtate excidit, 1.359.b
Synagoga coram Chriſto gratiam non reperit, 1.359.c
Synagoga prior Chriſti vxor, ab ipſo repudiata eſt, 1.357.b
Synagogas Chriſtus non improbabat, 1.222.d

T.

T.

TActus prima vocatione operariorum conductorum ad vineam exprimitur, 1.405.a
Ταξεῖς, quid, 1.353.e,& seq.
Ταξιάρχαι, 1.354.a
Templum Hierosolymitanum quid significet, 1.440.e. 444.b. 2. 184.b.345.d
Templum primus violauit Pilatus, 1.482.a
Templo vendentes & ementes dejicere, non minoris erat potentiæ,quam curare ægros, 2.251.a
Templum quomodo quadraginta sex annis extructum à Iudæis dicatur, 2.187 c, & seq.
Ad Templi structuram vndecim annorum tempus non completur, 2.188.a
Templum dirutum fuisse scribit Iosephus, propter ea quæ aduersus Iosephum fratrem Domini Iudæi perpetrauerant,idque Iudæos ipsos existimasse, 1.223.c
Tenebræ multæ, 2.72.d
Tenebræ sunt circa Deum,& quomodo, 2.74.d
Tenebræ sunt praua opera,& falsa scientia, 2.72.a
Tenebræ lucem persequuntur, 2.73.e
Tenebræ cur lucem non apprehendunt, 2.74.b
Tentatio,cum licet,fugiendæ cum fugere non licet, sustinenda, 1.231.e
Tentationibus obsistendum, 1.408.c
Tentationum fluctus qui non sustinuerit,ad vlteriorem ripam non perueniet, 1.241.c.d
Θεὸς, & θεὸς quid differant, 2.43.c, & seq.
Terra quatenus exterminata sit, 1.113.a
Testamentum. Vide Nouum Testamentum,& Vetus Testamentum.
Testamenti Veteris libri 22 enumerantur, 1. 41. c, & seq.
Testamentum Vetus libris 22 constare traditur, pro numero elementorum Ebraicorum, 1.41.a
Tharatha & Sennacherib ad oppugnandum populum Dei consentiunt, 1.265.a
Thesauri Dei varij, 1.99.d
Thesauri in agro absconditi,quid, 1.209.a.b
Thesaurus recondendus in cœlo, 1.219.c.220.a
Theudas, 2.103.c
Timæus Τῆς ἰλιάδος cognominis, 1.418.b
Timæus tropice quid significet, 1.418.b
Traditio quædam de Ieremia, 1.185.d
Traditiones occultæ Iudæorum, 2.275.d
Traditiones Iudæorum reprehendit Christus, 1.247.d
Ex Traditione didicit Origenes quatuor solum esse Euangelia in Ecclesia Dei, 1.203.a
Trinitatis personæ tres sitiendæ, 1.173.b.c.d
Tristitia,vermis cordis, 1.226.a
Tuba tropologice significat sermonem sublimem, quo auditor ad virtutem excitatur, 1.87.a
Turbæ quæ Christum ingredientem Hierosolyma præcedunt & sequuntur,tropice quid significent,2.177.c. 178.b
Turbas foris, Discipulos suos domi Iesus erudit, 1. 205.b.c
Typhone mutabilior, 1.386.a
Tyrii quid significent, 2.192.d
Tyrus quid significet, 1.256.b

V

In VAcuum adolere,quid, 1.174.c.d
Valentiniani notantur, 1.50.d.63.d.102.c.110.c 200.c.204.c.252.a.261.d. 317.c.353.a.378.a.b.470. d 475.b,& seq. 493.d.2.14.d
Valentinianorum de Deo Christi Patre, & mundi Opifice dogma notatur,1.3.c.4.a.16.c.17.c.18,19, & seq. vsque ad 26.a.40.c.d.238.b,& seq. 74. c.79.c. 212.c 213.d.263.a,& seq.266.b,& seq.292.c.322.b.397.b
Valentiniani Christum paternam esse prolationem sentiebant, 2.24.a.
Valentinianorum Æones, 1.496.c.1.71.a
Valentiniani diuersas hominum naturas esse fingebant, 1.214.c.215.b.c.d.220.d. 2.267.d.293.c.300.b.c.304.c 307.c.323.c.365.d.403.c.d.413.c.426.c
Valentiniani materiam ingenitam esse fingebant,2 17.e
Valentinus hæreticus, 1.110.c.159.b.177.b.287.c
Vas luteum,vas testaceum, 1.163.b.c
Velamen incumbit faciei eorum qui non conuertuntur ad Dominum, 1.80 c.d.e
Venditores à Christo Templo dejecti,qui, 2.178.d.e
Venerea omnia purgatione indigent, 1.115.d
Venereis vtentes, polluti quodam modo & immundi sunt, 1.498.e
Ventorum & spirituum thesauri, 1.99.b
Verbi appellationem non magis Christo conuenire, quam alias plerasque,perperam Origenes censuit, 2.30 e.23.d.e.27.d.40.b
Verbi appellatio Christo indita explicatur, 2.24.a, & seq.40.c,& seq.
Verbi appellatio Christo tributa,allegorice explicanda est, 2.27.d
Verbi variæ formæ, 1.297.b
Verbum quo sensu dicatur esse in principio, 2.17.d
Verbi cum homine ἕνωσις in Christo, 1.392.e
Verbi cum anima nuptiæ, 1.478.b
Verbi dispensatores, 1.445.c
Verbum antiquius esse Spiritu sancto sibi fingit Origenes, 2.56 c
Verbum,pastor est vnicus rationalium, 1.204.b
Verbum Dei intra nos, 1.165.e
Verbum Dei destruit & ædificat, 1.63.b.c
Per Verbum facta omnia, non à Verbo, docet Origenes, 2. 56 b
Verbum qui capit, appropinquat illi regnum cœlorum, 1.219 c
Verecundia, bonorum principium, 1.79.c
Veritas vna, 2.50.d
Veritatem quis cognoscat, 1.424.a
In Veritate stare,quid, 2.318.a.b
Vestimenta Iesu,quæ, 1.298.a
Vestis sanguine tincta, qua Sermonem, seu Verbum indutum vidit Iohannes, quid significet, 2.54.a.
Vetus Testamentum est initium Euangelij,2.14.c.15.a.b
Vetus Testamentum non est Euangelium, 2.4.d
Vetus Testamentum Sabbatismi extremitas, 2.79.d
Veteris Testamenti figura est Iohannes, 2.14.c.15.a
Veteris Testamenti exemplaria Origenes emendauit, 1.381.d.e.
Viæ multæ credendi, 2.146.d
Vicus vbi alligata erat asinus & pullus, quid significet, 2.179.b
Videre, duplici modo dicitur, 2.429.c
Viginti octo, secundus numerus perfectus, 2.342.a
Vincula quibus alligata erant asina & pullus, tropice quid significent, 2.179.d.e
Vinea ad quam conducuntur operarij, allegorice quid significet, 1.406.b.407.a
Vinea plantata & agricolis tradita, quid, 1.458.b.c. 460.c,& seq.
Vinum sanctorum, 1.119.c.d
Vinum impiorum, 1.119.c.d
Vir majorem vxori suæ, quam par est, licentiam concedens,causas illi præbet adulterandi, 1.365.a.b
Vir mœchandi caussam vxori præbet, cum ipsi debitum non reddit, 1.365.b.c.
Virorum simplicitas vxores in peccata sæpe inducit, 1.365.b.
Vir Samaritidis allegorice Legem significat, 2.203.e
Virtus vitio antiquior, 1.65.b
Virtus diuina in fide & in incredulitate valet, sed non æqualiter, 1.226.e.227.e
Virtus diuina non operatur sine fide, neque fides sine diuina virtute, 1.227.b
Visus quinta vocatione operariorum conductorum ad

vineam exprimitur, 1.403.a
Vita Angelorum, 1.401.a
Vita duplex, 2.334.c
Vita piorum & impiorum in Deo est abscondita, 1.375.a
In Vitam ingredi, quid, 1.378.c,& seq.
Extra Vitam esse,quid, 1.378.c,& seq.
In vmbra Vitæ sunt, qui super terram degunt, non in ipsa vita, 1.379.a
Vita hæc in melius vel in pejus mutari potest, 1.163.c
Viuere debemus Deo soli in Christo, 1.500.c
Viuit nemo præter Deum, 2.65.c
Quod viuificauit Deus,ab ipso, aut ab alio occidi non potest, 1.63.d
Vnitatibus respondent decades & hecatontades,1.341.d
Vniuersalia nihil sunt, 2.59.c
Vocationes quinque operariorum conductorum ad vineam, ad quinque sensus referuntur, 1.403.a
Vocatio prima operariorum conductorum ad vineam, refertur ad Adamum,& Euam, 1.402.c
Vocatio secunda operariorum conductorum ad vineam,refertur ad Noachum, 1.402.c
Vocatio tertia operariorum conductorum ad vineam, refertur ad Abrahamum, 1.402.c.d
Vocatio quarta operariorumconductorum ad vineam, refertur ad Moysem, 1.402.d
Vocatio quinta operiorum conductorum ad vineam, refertur ad Christum. 1.402.d
Voluntatis habetur ratio, non temporis, per quod in fide perseueramus, 1.406.e
Voluptas,quid, 1.384.d
Vocabulum idem in eodem Scripturæ loco sæpe dupliceem habet intellectum, 2.428.d.e
Vsque,quomodo intelligendum in Scriptura, 2.157.b
Vter omnis implebitur vino,& quatenus, 1.117.c.d.
Vita acerba,tropice quid, 1.481.a
Vxor propter quæ flagitia dimitti potest, 1.364.c.d

Z

ZAchar Ebraice quid significet, 1.356.c.
Zacharias quid significet, 2.79.d
Zacharias inter Templum & altare occisus, 1.225.c. 265.c
Zacharias cur vocem amittit, 2.79.a
Zizania,quæ, 1.206.c

FINIS.

PETRI DANIELIS HVETII AD ORIGENIS COMMENTARIA OBSERVATIONES ET NOTÆ.

AD COMMENTARIA IN GENESIM.

P. 1. Ἡ Λιὼ ἀδιδάξατο τὸν Θεὸν, &c.] Idem hoc argumentum persequitur Origenes lib. 2. De princip. cap. 1. Basilius autem Hom. 2. in Hexaëmeron, & Ambrosius in Opere cognomini eandem, quam tractamus, Origenis disputationem prolixe referunt. Anaxagoræ porro, Pythagoreorum, Platonicorum, Stoicorum, aliorumque ea sententia fuit, mundum ex æterna materia Deum condidisse. Videndus Timæus Locrus περὶ ψυχᾶς κόσμου, Plato in Timæo, Cicero in Academ. Quæst. Seneca Epist. 65. Plutarchus lib. 1. De placit Philos. Laërtius in Platone, & Zenone, Epiphanius Hær. 5. alij; sed imprimis Auctor τῶν φιλοσοφουμένων nondum editorum: πλάτων ἀρχὰς ἔφη τὸ ποιητὸς θεὸν, καὶ ὕλλω, καὶ παράδειγμα: *Plato principia esse rerum omnium Deum, & materiam, & exemplar*: tum: ὧν (ὕλλω) καὶ δεξαμβρίω, καὶ τιθαιὼν καλεῖ, ἐξ ἧς διακοσμηθείσης γενέσθαι τὰ πάντα στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνέστηκεν ὁ κόσμος: *Quam* (materiam) *& receptricem, & nutricem appellat, ex qua digesta extitisse quatuor elementa, ex quibus constatus est mundus.* Hoc idem habet in Anaxagora. Ipsum hunc errorem castigat Tertullianus in Hermogene Apostata, qui *à Christianis conversus ad Philosophos, de Ecclesia in Academiam, & Porticum, inde sumsit à Stoicis materiam cum Domino ponere, quæ ipsa semper fuerit, neque nata, neque facta, nec initium habens omnino, nec finem, ex qua Dominus omnia postea fecerit*: idem castigat & in Marcione; *Dehinc*, inquit, *si & ille mundum ex aliqua materia subjacente molitus est, innata, & infecta, & contemporali Deo, quemadmodum & de Creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad majestatem loci, qui & Deum, & Materiam, duos Deos cluxit*: castigat & Theodoretus in utroque, Hæretic. Fabul. lib. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. 5. & Philastrius in Seleuco & Hermia Galatis, Hær. 55. Manichæi quoque materiam ἀγέννητον esse scisscebant. Rationem reddit Droserius Marcionista in Dialogo De orthodoxa fide, cur id figmentum propugnare instituerit Valentinus: nempe ne

Tertullian. adu. Hermog. cap. 1.

Tertullian. adu. Marc. cap. 15.

malorum cauſſam in Deum tranſſcribere cogeretur, eam ad materiam referebat. Mundum quidem è materia à Deo conflatum crediderunt Philo, Tatianus, Lactantius, aliique; ſed è materia à Deo primum creata, non æterna, tum deinde in ordinem digeſta. Adi omnino Euſebium l. 7. Evang. Præpar. & Philocaliam cap. 23. At noſter Origenes non principij quidem expertem materiam, & ἀγέννητον, ſed à Deo ab omni retro ævo procreatam admittebat, ut pluribus in Origenianis noſtris oſtendimus.

P. 3. εἰ μὴ ἄρα ἡ χειρὸς κατὰ τοὺς, &c.] Appoſite ad id Auguſtinus Tract. 8. in Iohann. *Non ſub fato eſt conditor ſiderum, quia etſi erat fatum de ſideribus, non poterat eſſe ſub neceſſitate conditor ſiderum:* & Tract. 31. *Quid eſt enim, Nondum venerat hora ejus? non enim Dominus ſub fato natus eſt. Hoc nec de te credendum eſt: quanto minus de illo, per quem factus es? ſi tua hora voluntas eſt illius; illius hora quæ eſt niſi voluntas ſua?* Aliquos porro ante Origenem extitiſſe omnino diceres, qui idem iam attentaſſent, quod poſterioribus hiſce ſæculis auſi ſunt quidam, nativitatis Chriſti thema conſtituere: non quidem neceſſitate, & aſtrorum vi coactum fuiſſe fingentes Chriſtum, quod ij fingebant, quos inſectantur Origenes & Auguſtinus; ſed aſſerentes ſolum motibus ſuis & poſitionibus mirabilem conceptum & ortum Chriſti aſtra ſignificaſſe, & naturali modo rem naturæ vires ſuperantem portendiſſe, ac ſtupendo huic myſterio ſiderum ſitum conſenſiſſe. In his Albertus Magnus, ſive quiſquis eſt auctor Speculi Aſtronomiæ, poſtquam Chriſtum aſcendente Virginis ſigno natum eſſe dixit, addit demum: *Non quod ſubjaceret Stellarum motui, aut earum judicio natorum deſideratiſſimus, qui creaverat ipſas Stellas: ſed quia cum extenderet cœlum ſicut pellem, formans librum univerſitatis, & dedignaretur opus incompletum, noluit literis eiuſdem deeſſe, ex eis quæ ſecundum providentiam ſuam in libro cæleſtis majeſtatis ſunt ſcripta, & iſtud elongatiſſimum à natura, quod de Virgine naſceretur: ut profecto per hoc inveniretur homo naturalis & verus, qui non naturaliter naſcebatur. Non quod figura cœli eſſet cauſa quare naſceretur, ſed potius ſignificaretur per cœlum.* Poſterior illo Petrus de Aliaco quæſt. in Gen. 30. & libr. De legib. & ſectis, Stellarum poſituram deſcripſit, quæ naſcente Chriſto obtinebat. Denique Hieronymus Cardanus libr. 2. Commentar. in Ptolemæi Tetrabibl. thema eiuſdem genituræ propoſuit. Sed omiſſis cæteris argumentis, vel uno hoc vanitas eorum coarguitur. Contulerunt natalem Chriſti ad VIII. Calendas Ianuar. ad eumque diem nativitatem eius accommodarunt: pro certo habentes eo die exiiſſe ipſum in lucem, quod dubium in veteri Eccleſia & controverſum fuit. Plurimæ Græcorum Eccleſiæ natalem & baptiſmum Chriſti uni eidemque diei adſcripſerunt, qui dies erat VI. Ianuarij. Vigebat eadem ſententia apud Syros & Ægyptios Chriſtianos, ut teſtantur Epiphanius & Caſſianus. Vetus aliorum opinio fuit natum eſſe Chriſtum VI. Id. Nov. de quibus itidem alicubi Epiphanius. Quidam circa æquinoctium autumnale contigiſſe id opinati ſunt. Romana vero Eccleſia ad VIII. Cal. Ian. celebrabat natalem Chriſti, atque hanc conſuetudinem reliquæ Eccleſiæ tractu temporis inde ſumſerunt. Demonſtrent ergo primum ſupra memorati Genethlialogi, quo die natus ſit Chriſtus, tum poſtea viderimus de genituris, quas parum inter ſe conſentientes poſuerunt. Nam Libram in Horoſcopo conſtituit Cardanus; Albertus vero, & Aliacus Virginem. Hos fefellit Albumaſar vetus Aſtrologus Arabs, qui imagines recenſens, quæ cum Virgine aſcendunt (juxta Perſarum, Indorum, & Ægyptiorum doctrinam, qui cum ſingulis Signorum Decanis imagines quaſdam aſcendere fingebant) in primo Virginis Decano Virginis imaginem collocat, formoſæ, puerum geſtantis & lactantis. *Nutrit puerum*, inquit, *dans ei ad comedendum in loco qui dicitur Abrye, & vocat ipſum puerum quædam gens Ieſum, cuius interpretatio eſt Arabice, Eice, & aſcendit cum ea ſtella Virginis æterna.* Tum ſubjungit Albertus: *Et iam ſcimus quod ſub aſcendente parte eiuſdem ſigni, ſcilicet Virginis, natus fuit Dominus noſter Ieſus Chriſtus.* Quaſi iſta Albumaſaris pertineant ad natalem Ieſu, quæ ad unam hanc Virginem ſpectant. Aptius ad mentem auctoris Rogerus Baconus, homo ſua ætate doctiſſimus: *Intentio eſt, quod beata Virgo habet figuram & imaginem intra decem primos gradus Virginis, & quod nata fuit quando Sol eſt in Virgine, & ita habetur ſignatum in Calendario, & quod nutriet filium ſuum Chriſtum Ieſum in terra Hebræorum.*

ἐκεῖ δέ τινες ἀυτῆς, &c.] Simoniani, Valentiniani, Cerdoniani, alijque complures Hæretici duo principia, ſeu Deos duos ſtatuebant; alterum malum, ſed juſtum, mundi conditorem, Legis opificem; bonum alterum, Chriſti patrem, & Novi Teſtamenti auctorem. Tertullianus, & Irenæus adverſus hanc doctrinam non ſegniter velitati ſunt: Origenes vero paſſim. Hæc à Magis ortum duxit væſania, quos duo itidem principia, bonum unum, malum alterum poſuiſſe prodidit Ariſtoteles, uti diſcimus ex Laërtio in Proœm. ἀριστοτέλης δ' ἐν ἑκτῳ περὶ φιλοσοφίας, καὶ πρεσβυτέρους τῶν τῆδε μαγικῶν [μόγους] ἓ δύο

κατ' ἀυτὸν ἓν ἀρχὰς, ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ κακὸν δαίμονα· Aristoteles autem in primo De Philosophia, & antiquiores esse Ægyptijs (Magos) & duo iuxta illos esse principia, bonum Dæmonem, & malum Dæmonem. Auctor quoque φιλοσοφουμένων, quæ Origeni vulgo tribuuntur, scribit Zaratam Chaldæum docuisse, δύο δαίμονας εἶναι, τὸν μὲν ἀγαθὸν εἶναι, τὸν δὲ χθόνιον. Καὶ τὸν μὲν χθόνιον ἀπὸ τῶν γιγάντων ἐκ τῆς γῆς, εἶναι δὲ ὕδωρ. τὸν δὲ ἀγαθὸν, πῦρ, μετὰ τοῦ αἰῶρος, θερμὸν, καὶ ψυχρόν. Porro bonum Dæmonem Persæ appellabant Oromasden, malum Arimanin, ut docent Plutarchus in Iside & Themistocle, Laërtius in Proœmio, & Agathias libr. 7. Qui Manichæos isto Origenis loco significari credidit, meminisset Origenis ætate posteriores eos fuisse.

P. 4. τινὰ γινώσκειν] Hæc παρέλκειν conjectabat Vigerus, quæ tamen extant in Philocalia, neque sententiam labefactant.

P. 4. & 5 ἐντυχὼν φερομένῃ βίβλῳ, &c.] Vel Psalmum 40, aut 54, aut 103 intelligit, qui Iudæ perfidiam vaticinantur; vel quod verisimilius est, id ait ex hypothesi, fingens Propheticum aliquem librum Iudæ proditionem complexum extitisse, qui fortasse nullus fuit.

P. 5. ἄνευ τοῦ ὑπὲρ αἰτίαν] Ita plerique Philocaliæ Codices: nonnulli tamen habent, κακίας.

τοὺς τύπους τῶν λόγων] Libri aliquot Philocaliæ sic habent: aliqui, τῶν τυπων.

P. 6. γνωμῶν καὶ τὰς χρονικὰς ἕδρας] Lege, γνωμονῶν, id quod recte vidit Vigerus, & Philocalia confirmat.

μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω] Alias, συγκλάσω.

τῷ ὀνόματί μου] Legendum omnino, ὀνόματί σου. Ita aliqui Philocaliæ Codices; ita optimæ τῶν Editiones, & Codex Marchali, & οἱ ἑβδομήκοντα Theodoreto sæpe laudati: ita Syrus quoque & Arabs.

τοὺς τέσσαρας διαδόχους, &c.] Quinque enim præcipui numerantur Alexandri successores, Ptolemæus, Antigonus, Seleucus, Cassander, & Lysimachus: quorum illustriores priores quatuor. Iosephus l. 12. Antiq. c. 1. μεταπεσούσης δὲ εἰς πολλοὺς τὰς ἀρχὰς (Alexandri) αὐτὴν μὲν τῆς ἀσίας κρατεῖ Σέλευκος ὁ Βαβυλῶνος, καὶ τῶν ἐφεξῆς ἐθνῶν. Λυσίμαχος ὁ τὸν ἑλλήσποντον σχὼν πλείω τούτου ἦρχε κατὰ Μακεδονίαν εἶχε κασσανδρος. πτολεμαῖος ὁ λάγου τοῦ ἀγχίστου εἰλήφει. Cum ad plures imperium (Alexandri) recidisset, Antigonus quidem Asiam obtinet; Seleucus vero Babylonem, & vicinas gentes; Lysimachus autem Hellespontum rexit; at Macedoniam habuit Cassander; Ptolemæus vero Lagi filius Ægypto potitus est.

P. 7. ἢ καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀγγέλων, &c.] Tertullianus De idolol. cap. 9. *Unum propono, Angelos esse illos desertores Dei, amatores feminarum, proditores etiam huius curiositatis, (Astrologiæ) propterea quoq; damnatos à Deo. O divina sententia, vsque ad terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt! Expelluntur Mathematici, sicut Angeli eorum: Vrbs & Italia interdicitur Mathematicis, sicut cœlum Angelis eorum: eadem pœna est exilij discipulis & magistris:* & libr. De habitu muliebri, c. 2. *Nam & illi qui ea constituerunt, damnati in pœnam mortis deputantur: illi scilicet Angeli, qui ad filias hominum de cœlo ruerunt, vt hæc quoque ignominia feminæ accedat. Nam cum & materias quasdam bene occultas, & artes pleraſque non bene reuelatas seculo multo magis imperito prodidissent (siquidem & metallorum operta nudauerant, & herbarum ingenia traduxerant, & incantationum vires promulgauerant, & omnem curiositatem vsque ad stellarum interpretationem designauerant,)* &c. Lactantius quoq; lib. 2. De orig. err. cap. 17. Astrologiam Dæmonum inventum esse tradit.

P. 8. ὡς ἂς λεκτέον ὅτι, &c.] Boëthius lib. 5. De Consolat. Prof. 1. *Concurrere vero, atque confluere causas facit ordo ille inevitabili connexione procedens, qui de providentiæ fonte descendens, cuncta suis locis temporibusque disponit.* Atque illud est quod Fatum Stoici appellabant, è quorum Scholis multa depromsit Origenes; connexionem nempe rerum, quam ex illis nonnulli prænotioni Dei subjectam esse, alij contra sentiebant. Vide Ciceronem De fato, & 1. De divinat. Plutarchum De fato, & De placit. Philosoph. lib. 1. cap. 27. 28. Laërtium in Zenone, Chrysippum apud Gellium lib. 6. cap. 2. Plotinum Ennead. 3. lib. 1. & Augustinum lib. De Civit. Dei, cap. 8.

ἀ τῷ προγνώσει αἰτίαν, &c.] Origenes Tom. 1. in Epist. ad Rom. & Philocal. c. 24. ἀ νομιστέον εἶναι αἰτίαν τῆς ἐσομένων τῷ προγνώσειν εἶναι. ἀλλ' ἐπεὶ ἔμελλε γίνεσθαι κατ' ἰδίας ὁρμὰς τὰ πιστευτὰ, διὰ τοῦτο προέγνω. *Minime ergo existimandum causam futurorum prænotionem esse: sed quia futura erant iuxta proprios affectus facientis, propterea prænovit:* & lib. 2. contra Cels. ὁ μὲν κέλσος οἴεται διὰ τοῦτο γίνεσθαι τὸ γενόμενον προγνώσεως θεσπισθεῖν, ἐπεὶ ἐθεσπίσθη. ἡμεῖς δὲ τοῦτο ἀ διδόντες, φαμὲν μὴ τὸν θεσπίσαντα αἴτιον εἶναι τοῦ ἐσομένου, ἐπεὶ προεῖπεν αὐτὸ γενησόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον, ἐσόμενον αὖ, εἰ μὴ θεσπισθεῖν, τῷ αἰτίαν τοῦ προγινώσκοντι παρεσχηκέναι τοῦ αὐτὸ προειπεῖν. *Celsus putat quod aliquis præscius prædixit, ideo fieri, quia prædictum est: nos vero hoc non concedentes aimus non prædictorem causam esse futuri, sed futurum illud, quod omnino eventurum erat, etiam nemine prædicente, præcognitori causam prædicendi præbuisse.* Idem repetit inferius libro eodem, & libr. 7. Commentar. in Epist. ad Rom. Quæ ratiocinatio deinde trita est & pervulgata ab iis Patribus, quorum loca colligit Tarinus in Philocaliam p. 706. & à Procopio Gazæo in eundem hunc

quem tractamus Geneseos locum. At eam tamen non probat Boëthius lib. 5. De consolat. Pros. 3. *Neque enim*, inquit, *illam probo rationem, qua se quidam credunt hunc quæstionis nodum posse dissolvere. Aiunt enim non ideo quid esse eventorum, quoniam id providentia futurum esse prospexerit; sed è contrario potius, quoniam quid futurum est, id divinam providentiam latere non posse.* Et Augustinus lib. 15. de Trinit. cap. 13. *Universas creaturas suas, tam spirituales quam corporales, non quia sunt, ideo novit, sed ideo sunt, quia novit.* Quod non repugnat tamen usitato illi Patrum dogmati, quo res ideo prænosci dicuntur à Deo, quia futuræ sunt; nam ita prænosci dicuntur notione, seu scientia quam visionis appellant: Augustinus autem ideo res esse dixit, quia novit Deus, notione videlicet simplicis intelligentiæ, ut vocant. Quo recidit solutio illa quam adhibet S. Thomas, p. 1. q. 14. a. 8. respondens loco Origenis ex Epistol. ad Rom. objecto: *Origenes*, inquit, *locutus est attendens rationem scientiæ, cui non competit ratio causalitatis, nisi adjuncta voluntate. Sed quod dicit ideo præscire Deum aliqua, quia sunt futura, intelligendum est secundum causam consequentia, non secundum causam essendi. Sequitur enim, si aliqua sunt futura, quod Deus ea præscierit; non tamen res futuræ sunt causa quod Deus sciat.*

ἃ γὰρ ἐσῦμδν, &c.] Quæ sequuntur, iisdem fere verbis in Commentarium suum transtulit Procopius Gazæus.

P. 10. πρὸς οἷς δὲ ἔχομδν, &c.] Perturbata hæc erant in Philocalia, quæ proxime à vero ita restituebat Tarinus: καὶ δὲ πρὸς οἷς ἔχομδν, προδρόπτω, &c.

P. 11. εἰ δέ τις ζητεῖ] Hoc est, *pertendit, verum quærendo objicit.*

Φέρε ἴδ, ἀγωνιστώμεθα καὶ, &c.] Sydera, rerumne humanarum τοιητικὰ seu δοποτελεσικὰ sint; an σημαντικὰ solum, dubitabat Plato, dubitabat & Seneca. Posteriorem sententiam amplexi sunt Origenes, ejusque æqualis Plotinus Enn. 2. lib. 3. cap. 1. & 7. & Enn. 3. lib. 1. cap. 6. & ex Plotino Macrobius lib. 1. in Somn. Scip. cap. 19. & Auctor posterioris Commentarij in Iob, à Perionio Latine redditi, & Origeni vulgo adscripti, in Iob. 38. 7. Hanc autem doctrinam impugnat Augustinus lib. 5. De Civ. Dei, cap. 1. *Quod si dicuntur*, inquit, *stellæ significare potius istæ, quam facere, ut quasi locutio quædam sit ista positio, prædicens futura, non agens (non enim mediocriter doctorum hominum fuit ista sententia) non quidem ita solent loqui Mathematici, ut verbi gratia, dicant, Mars ita positus homicidam significat, sed homicidam facit*, &c. Fusius autem & acrius eandem confutat Procopius in Gen. 1. 14.

τὰ παρελκυδόζα δ' ἔτεροι, &c.] Editio Vigeri, δ' ἕτεροι καὶ, alius eiusdem Codex, ὡς ἕτεροι, quod ipse secutus est. Hæc non improbo; sed tamen Stephani lectio ferri potest, emendes modo, καὶ ὡς ἕτεροι.

τὴν ὥραν λαβόντες τὴν δ' αὐτὴν.] *Natalem horam* videlicet, uti appellatur Horatio; seu, *fati horam*, uti à Iuvenale: idem dixit: *hora Sumitur ex libro*; & Persius: *nata fidelibus hora*; & inde ὡροσκοπῶν.

καὶ κάθετον, ἢ] Lego: καὶ κάθετον ἦ. res clara est, nec eget probatione.

καὶ τὰ ἀναβολικοῦ, &c.] Quatuor genituræ cardines enumerat, ἀναπλῶ, δύσιν, μεσουράνημα, quod corrupte apud Firmicum lib. 2. cap. 18. μεσυρανία appellatur, & ὑπόγειον, seu ἀντιμεσουράνημα. Horum figlis vocem ἀδὰμ formari nonnulli subinde cum observassent, mirabiles inde allegorias excogitarunt.

ὡς παῖδος πέρατος, &c.] Plotinus lib. 1. cap. 5. Enn. 3. καὶ μὴν ἐν γονέων τύχας ἀπὸ τῶν παίδων τῆς γλίσεως, καὶ παίδων διαθέσεις. οἷαι ἔσονται, ἐν ὁποίαις συμέσουν τύχαις, ἀπὸ τῶν πατέρων ὡς τῶν ἔπω γεγονότων λέγωσι. ἐν δὲ ἀδελφῶν, ἀδελφῶν θανάτους, ἐν ἐκ γυναικῶν τὰ ὡς τοὺς ἀνδρας. ἀναπάλιν τε ἐκ τούτων ἐκεῖνα· πῶς ἂν οὖν ἡ ἑκάστου χρῖσις ὅτι τῶν ἄστρων ποιεῖ, ἃ ἤδη ἐκ πατέρων ἅπως ἔξειν λέγει; ἢ δὲ ἐκεῖνα τὰ ὡρῶντα ἔσται τὰ ποιοῦντα, ἢ εἰ μὴ ἐκεῖνα ποιεῖ, δῆλον ποῦτο· *Quippe etiam parentum fortunas à filiorum generatione; filiorum conditiones cujusmodi erunt, & quos incurrent casus ab ipsis parentibus, de iis qui nondum sunt nati prædicunt. A fratrum quoque genituris sæpe fratrum mortes: & ex mulieribus quæ ad viros pertinent, & vicissim ex his illa conjectant. Quomodo igitur unius cuiusque habitus ad sydera facit ea, quæ iam ex patribus habiturus esse dicitur? Aut enim priora illa efficiendi vim habebunt; aut si illa non habent, neque ista.* Eadem hæc Origenis repetunt Procopius in Gen. 1. 14. & Philoponus lib. 4. ὡς κοσμοποιίας, cap. 18.

καθ' ὃ δήπου] Malim, καθ' ὃ δήπ, quam quod proponebat Vigerus, καθ' ὅ, π δή. P. 12.

ἀλλα ὥδε πλησίως ἐβλίων, &c.] Crederes locum hunc respexisse Plotinum cum ait lib. 3. Enn. 2. cap. 7. ἔστω τοίνυν ὥσπερ γράμματα ἐν ἐραιᾷ γραφομένα, ἀεὶ, εἰ γεγραμμένα καὶ κινούμενα, πιστεύσαμεν δὴ τι ἔργον καὶ ἄλλο ἐπακολουθεῖν τῷ τάδε ἢ παρ' αὐτῶν σημαίνειν, &c. *Sint igitur velut literæ in cælo, quæ scribantur, vel si iam scriptæ sunt, moveantur perpetuo, & hoc aliudque opus efficiant. Unde sequatur significatio quæ ab ipsis portenditur.* & Enn. 3. lib. 1. cap. 6. de astris loquens: παρέχει δὴ καὶ ἄλλην χρείαν τοῖς τὰ εἰς αὐτὰ, ὥσπερ γράμματα, βλέπουσιν, τοῖς τοιαύτην γραμματικὴν εἰδόσιν, ἀναγινώσκειν τὰ μέλλοντα, ἐκ τῶν γραμμάτων καὶ τὸ ἀνάλογον μεθοδεύουσιν τὸ σημαινόμενον· *Alteri quoque usui sunt, quod nempe qui eiusmodi literaturæ periti sunt, ea tanquam literas aspicientes legant futura, ex figuris servata analogia significationem rimantes.* Ori-

genem autem hic fere ἀωζλεξει sequitur Procopius in Geneſim.

ὁσπερ ἐν τῇ ψευδογρ τῇ ἰωσηφ. &c.] Liber apocryphus, cuiuſmodi libros ſæpe laudat Origenes. Laudatur & Tom. 5. in Iohann. & ab Athanaſio, ſive quiſquis eſt Auctor Synopſeos, & à Procopio in Geneſ.

P. 13. ὡς ὀκταήμερον αὐτὸς &c.] Philip. 3. 5.

ἢ ἐν ἰσμαηλίταις, &c.] Nec ij tantum, ſed Ægyptij etiam, appetente decimoquarto anno circumcidebantur: teſtis Ambroſius lib. 2. de Abrah. cap. 11. *Ægyptij quartodecimo anno circumcidunt mares, & fœminas eodem anno circumcidi ferunt, quod ab eo videlicet anno incipiat flagrare paſſio virilis, & fœminarum menſtrua ſumant exordia:* & Strabo libr. 17. καὶ τοῦτο ἢ μάλιστα παρ' αὐτοῖς, τὸ ταῦτα ξέφειν τὰ γυνώμβυα παιδία. καὶ τὸ ἀκρωτηριάζειν, καὶ τὰ θήλεα ἐκτέμνειν. *Id quoque maxime ſtudent, ut genitos quoſque infantes alant; eoſdem etiam circumcidant, fœminas vero excidant.* De Ægyptiis loquitur: at fallitur, cum ſubiicit idem Iudeis fuiſſe in uſu. Origenes Homil. 5. in Ierem. ἀκρωτήριον, καὶ τὸ αἰδοῖον λέγω, ὃ μόνον οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ τὸν μωσέως νόμον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί. μάλιστα Αἰγύπτιοι εἰδώλοις οἱ ἱερεῖς ἀκρωτηριάζουσι. *Circumciduntur, ſecundum id quod ſenſibile eſt inquam, non ſolum hi qui ex circumciſione ſunt ſecundum legem Moyſis, verum etiam alij multi. Ægyptiorum idolis ſacerdotes circumciduntur.* In quem locum nonnihil infra commentabimur. Nunc quoniam de muliebri circumciſione mentionem injecerunt Strabo, & Ambroſius, ritum ipſius aperiemus. Ea fit reſectione τῆς νύμφης, quæ pars in Auſtralium præſertim regionum mulieribus ita excreſcit, ut ferro ſit coërcenda. Id tradunt Medici inſignes Paulus Ægineta libr. 6. cap. 70. & Aëtius Tetrabl. 4. Serm. 4. cap. 103. Quorum hic ita pergit: *Quapropter Ægyptijs viſum eſt, ut antequam exuberet* (pars illa corporis) *amputetur, tunc præcipue cum nubiles virgines ſunt elocande.* Rem tangit Origenes cum ait Hom. 6. in Ezech. *Adverſum maſculos virtus eius in lumbis eſt; adverſum feminas virtus eius in umbilico ventris eſt. Et vide quomodo honeſte viri mulierisque genitalia obtectis nominibus Scriptura nuncupaverit, ne per ea vocabula quæ in promtu ſunt, turpitudinem ſignificaret. Si intellectum eſt exemplum quod protulimus de Iob, intellige mihi quia ut in viro præputium circumciditur, ſic in femina umbilicus amputatur.* Quod igitur neceſſitate primum invectum eſt, religione poſtmodum uſurpatum fuit, quod & aliqui de virili circumciſione opinati ſunt, ut poſtea dicemus. Porro hanc conſuetudinem circumcidendarum mulierum hodieque retinere Ægyptios ferunt ij qui regiones illas luſtrarunt, ignemque ad compeſcendam partis hujus luxuriem adhiberi. Scribit Bellonius libr. 3. Obſerv. cap. 28. morem hunc ſervare feminas in Perſia, & Cophtas etiam in Æthiopia, Chriſti licet nomen profeſſas. Leo Africanus libr. 8. narrat Muhammedi lege id præſcribi, quamvis in Ægypto tantū & Syria obtineat, munuſque id obire vetulas quaſdam, per vicos Cairi miniſterium ſuum venditantes. Porro hæc Origenis dum repræſentat Procopius, aliqua ex parte mutavit, ſi modo Latinæ interpretationi quam ad manum habeo, fides eſt.

πῶς οὖν ταῦτα ποιοῦσιν, &c.] Trita illa & pervulgata adverſus Genethliacos argumenta ſibi objicit Firmicus cap. 1. lib. 1. quæ deinde cap. 3. diſſolvit.

καὶ τὴν ἀστρονομικήν. σκέπτου ἢ τὴν. &c.] Recta videtur & ſana hæc lectio: ἀστρονομικὴ enim eadem eſt quæ & μετεωρολογική. μετεώρων enim nomine ſydera quoque continentur. At γραμματολογικὴ ea eſt, quæ & ἀπτελεσματικὴ, ſeu προγνωστικὴ, ſeu ποιητική, quam & ἀστρολογίαν appellant. Prior illa circa ſtellarum motus & χρηματισμοὺς verſatur, quibus futura hominibus à Dijs ſignificari & portendi Ethnici crediderunt: nam Solis puta, Lunæque defectus Deorum iram nuntiare ſibi perſuaſerunt. Ipſi quoq; Chriſtiani ſigna judicij poſtremi, non cauſſam, in Sole, Luna, & Stellis futura ſciunt, multaque ab his portendi, non effici. Vide omnino Baſilium Hom. 6. in Hexaëm. Ambroſium in opere cognomini lib. 4. cap. 4. ſed præſertim Procopium in Geneſ. 1. 14. Genethliacorum autem doctrina humanarum rerum, ſive caſu contigentium, ſive ſponte geſtarum ſignificationem & cauſſam ſyderibus tribuit. At quoniam veteribus fere Aſtronomis ſolenne fuit, non ἀστρονομικὴν tantum, & γραμματολογικὴν excolere, ſed priorem etiam poſterioris cauſa; aſtrorumque ſcientiam ad futurorum prænotionem convertere, inde factum eſt ut utraque ad futuri ſcientiam pertinere dicta ſit. Ptolemæus Proœm. Tetrabibl. *Rerum in quibus eſt prognoſticabilis ſcientiæ ſtellarum cognitio, magnas & præcipuas duas eſſe deprehendimus. Quarum altera quæ præcedit, & eſt fortior, eſt ſcientia Solis & Lunæ, necnon quinque ſtellarum erraticarum figuras demonſtrans, quas ſuorum motuum cauſa, & unius ad aliam, eorumque ad terram collatione contingere manifeſtum eſt. Altera vero eſt ſcientia qua explanantur & mutationes & opera quæ accidunt, & complentur propter figuras circuitus earum naturales eis in rebus quas circumdant:* & ante Ptolemæum Manilius lib. 1. Aſtron.

Iuvat ire per ipſum
Æthera, & immenſo ſpatiantem vivere cælo,
Signaque, & adverſos ſtellarum noſcere curſus.
Quod ſolum noviſſe parum eſt: impenſius ipſa
Scire juvat magni penitus præcordia mundi.

Cæterum eandem hanc Origenis ratioci-

nationem perſequuntur & exponunt Baſilius Hom. 6. in Hex. Ambroſius lib. 4. cap. 4. Hex. Philoponus lib. 4. περὶ τῆς κοσμ. cap. 18.

τι μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἑτέρου, &c.] Plotinus Enn. 3. lib. 1. cap. 5. εἰ δ' ὅτι εἰς τὴν τῶν ἄστρων ἕξιν ὁρῶντες περὶ ἑκάστων λέγουσι, τὰ γιγνόμενα παρ' ἐκείνων ποιεῖσθαι τεκμαίρονται, ὁμοίως ἂν καὶ οἱ ὄρνιθες ποιητικοὶ ὧν σημαίνουσιν εἶεν, καὶ πάντα εἰς ἃ βλέποντες οἱ μάντεις προλέγουσιν. *Sin autem ex eo quod habitudinem ſtellarum ſuſpicientes ſingulis futura prænuntiant, ab illis fieri quoque opinentur: perinde id ſe habebit, ac ſi aves eorum quæ ſignificant cauſæ forent: ſimiliterque ſi omnia, quorum inſpectione vates præſagiunt, facere etiam quæ ſignificant, dicerentur.*

P. 14. ὃ μόνον τὸ καθ' ὅσου, &c.] Procopius Gaz. in Geneſ. hunc locum exſcripſit.

φέρεται δὴ θεώρημα, &c.] Motus hic eſt, qui Præceſſionis æquinoctiorum ab Aſtronomis vulgo appellatur, quo ſtellæ fixæ ab æquinoctij & ſolſtitij cardinibus digreſſæ, ſuper polis zodiaci, εἰς τὰ ἑπόμενα paulatim verti compertæ ſunt. Hunc autem motum, ex Timocharidis, Hipparchi, ſuiſque adeo obſervationibus, centum annorum ſpatio gradum unum abſolvere Ptolemæus ſtatuit lib. 7. Magn. Conſtruct. cap. 2. ὡς ἐκ πάντων τῶν τῆς μιᾶς μοίρας εἰς τὰ ἑπόμενα διαχώρησιν ἐν ἑκατὸν ἔλασσι ἔτεσι γεγονυμένην δῆλος, καθάπερ καὶ ὁ Ἵππαρχος ὑπονενοηκὼς φαίνεται. *Vt ex ijs unius gradus in conſequentia progreſſio intra centum propemodum annos confici deprehenſa ſit, quemadmodum & Hipparchus ſuſpicatus eſſe videtur.* Ex quo efficitur 36000 annorum decurſu totum circulum Fixas evolvere, qui annus Platonicus, ſeu annus magnus dicitur à nonnullis. Tardiorem vero hunc motum faciunt Tabulæ Alphonſinæ, ita ut totis 49000 annis periodum hanc abſolvi Rex Alphonſus crediderit. At brevioribus eam ſpatijs determinavit Albategnius, nec pluſquam 23760 annos ei tribuit, quippe quam 66 quoque anno gradum unum explere deprehenderit: quam ſententiam obſervationibus ſuis longe accuratiſſimis ad verum proxime accedere confirmavit Tycho, nam intra 67 annorum ſpatium gradu uno Fixas εἰς τὰ ἑπόμενα progredi, totumque illud curriculum 24120 annis peragrare comperit. Iam vero ut ad Origenem redeamus, motum à Ptolemæo conſtitutum reſpexiſſe eum liquet: huius verba male ab Interpretibus accepta ſic rectius converteris: *Fertur ſane Theorema, oſtendens Zodiacum circulum, perinde ut Planetas, deferri ab occaſu in ortum, intra centum annos, gradu uno.*

ἀλλ' ἐκ τῶν νοητῶν, &c.] Loci huius hiatum oratio pendula arguit. Hunc ſic explebat Vigerus: ὡσαύτως μορφώματος, ὃ μὴ λαμβανόμενα τῶν ἀληθοῦς ἐκ τῶν μορφώματος, ἀλλ' ἐκ τῶν νοητῶν, &c.

ἔστω ὃ ἐν τῷ συγκεχωρημένον, &c.] Vide in hunc locum Salmaſium De annis Climactericis, p. 619.

καὶ ὁ ἀκύλας γὰρ τὸ ἀνάλογον, &c.] Locum P. 15. integrum profert Philoponus περὶ κοσμοπ. lib. 4. cap. 17. qui talis eſt: καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, σὺν τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, καὶ σὺν τὸν φωστῆρα μικρὸν εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός. *Et fecit Deus duo luminaria magna; ſimul luminare magnum in poteſtatem diei, & ſimul luminare parvum in poteſtatem noctis.*

συζυγίαν θεσπιρεσίων & κατηορημένων, &c.] Vide Laërtium in Zenone, & in eum Obſervationes Ægidij Menagij, viri omni urbanitatis, doctrinæ, & humanitatis genere florentiſſimi.

καὶ ὧδε τῷ θεσπεσίῳ γενόμενος.] Ita habet P. 16. Tarini editio, & ita legebat quoque Genebrardus: vitioſe, ſi modo mendoſam ſcripturam integra ſcimus ſeponere. Quod ſi conjecturæ locus eſt, ita legendum eſſe ſuſpicari poſſis: καὶ ὧδε τῷ τὰ θεῖα χάριτι γενόμενος.

ὁ κυριώτατος ἑρμωδιός, &c.] Sic ipſe in Epiſtola ad Africanum: ſic ſæpe Hieronymus. Non fruſtra ergo ſummam Aquilæ in interpretando fidem prædicavimus in libris noſtris De interpretatione.

οὐκ ἄλλο πεποίηκε] Male recentior Interpres, *aliud nihil fecerit*; rectè Genebrardus, *non aliud poſuit*: ποιεῖν enim ſæpe ſonat, *ponere, ſcribere*, ut docent Grammaticorum filij. Clemens Alex. Strom. 6. ὀρφέως πάντα ποιήσαντος, &, Δευκαλίων πατὴρ ποίησεν, &, σόλωνος ὁ ποιήσαντος, initio libri; & ita ſæpiſſime Origenes.

ἐκπεπλώκασιν ὅτι τὸ] Valentiniani videlicet, Marcioniſtæ, alijque eorum corporati.

ὀρθογνωμονοῦντες μὴ θεσπίσαι.] Hoc eſt, *qui rectè ſentiunt*, non ut Interpres, *cordati & ſinceri.*

IN EXODVM.

ὡς ἔτυχε καὶ ἀποκλήρωσιν] Interpres, *autori-* P. 17. *tate ſua*; melius Genebrardus, *ſortito*: verte, *fortuito, temere.* Vide Nos infra ad Tom. 15. Origen. in Matth. 20. 1, 16. ad p. 398. & ad Tom. 17. in Matth. 22. 1, & ſeq. ad p. 476.

ἓν ὃ τῷ ἀποκεκρυμμένων, &c.] Lego: αὐτὸς τῆς γραφῆς, & verto: *unum autem ex reconditis eſſe, ſinceram ſuper illo Scripturæ loco interpretationem.*

μήτε τυλωῦντες τὸ ὅτι, &c.] Scribit enim P. 18. Epiphanius Hær. 42. cap. 3. 6. 7. 13. præter duo illa Principia, Opificem nempe judi-

cem, & justum; & Bonum Deum; tertium à Marcione fuisse inductum, Malum nempe, qui & Diabolus. Trium ergo suorum principiorum hoc bonum, justum illud, tertium malum esse fingebat. Auctor Dialogi De orthodoxa fide quosdam scribit è Marcionis schola tria hæc ponere principia; ita ut principium bonum justum non sit; justum item non sit bonum; malum nec justum sit, nec bonum: alios vero ex eadem schola duo tantum, ut mox ostendimus, statuere principia, bonum, & malum. Christum autem Opifice natum quidam è Marcionistis; alij ex illis Malo progenitum eũ statuebant. Id commentum Syrino cuidam, non Marcioni, Eusebium adscripsisse testatur Auctor Prædestinati à Sirmondo editi libr. 1. Hær. 21. At Tertullianus libr. 1. adv. Marcionem, cap. 6. duo duntaxat posuisse illum principia asserit: *Alioquin*, inquit, *certi Marcionem dispares Deos constituere; alterum judicem, ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, & tantummodo bonum atque optimum.*

ἐπεὶ ὃ εἰς τὸν περὶ φύσεως τόπον, &c.] Valentiniani, eorumque consectanei, cum triplex hominum genus statuerent, πνευματικῶν, ψυχικῶν, & ὑλικῶν, seu χοϊκῶν, postremos illos ad interitum factos à Deo, boni quicquam agere non posse decernebant. Vide Nos ad Comm. in Matth. 17. 24. p. 317. & in Ioh. 4. 46. Tom. 18. & in Iohann. 8. 41. Tom. 22. Videndus quoque Origenes Philoc. cap. 20. ex Tom. 3. de Princip. ubi quecunque fere hic disserit, continentur: & cap. 24. & 26. ejusdem Philocaliæ: & Homil. 6. in Exod. & Homil. 2. in Ierem. ubi Manem Origenis ætate posteriorem perstringi falso Genebrardus existimavit; & libr. 1. περὶ ἀρχῶν, cap. 5, & 8. & libr. 2. cap. 9. & Tract 35. in Math. & libr. 5. contr. Celsum. Videndus item Irenæus libr. 1. cap. 1. & Tertullianus adv. Valentin. & Epiphanius Hær. 31. cap. 7. Porro in eam videntur inducti sententiam Valentiniani ex 1. Ioh. 3. 9, 10. & 1. Ioh. 5. 4, 18. & Iudæ 19. Præluserant ipsis Stoici simile quid propugnantes; quos eleganter confutat Cicero in libro De fato.

P. 19. καὶ ἡ κατάξεις, &c.] Verissimum est quod à Genebrardo, & deinde à Tarino observatum est, legisse Origenem: κὴ κατάξις, id enim omnino ratiocinatio eius postulat. Et ab Ebraico quoque contextu negandi particulam abfuisse Origenes ipse testificatur. At universæ quæ hodie circumferuntur, tum Ebræi exemplaris, tum LXX Senum Editiones habent ורא-תורד, κὴ ἡ κατάξις, cui scripturæ omnes omnino Interpretes consentiunt.

P. 20. ἀφιεμένας ψυχὰς τῷ σωματικῷ, &c.] Ita legebat Tarinus, unde Interpretationem, quam nobis proponit, quomodo excusepere potuerit non video. Legendum, ἐφιεμένας, & mox, παρ' ἑαυτῶν, id quod vidit Genebrardus.

αἵτ' ὢν ἐναθέσεσά τε &c.] Hæc ex Ezech. 24. 13. petita sunt, ut ex Ebræis, & Vulgata, & reliquis interpretationibus satis constat. At vulgatæ τῷ ὁ Editiones multum inde recedunt. P. 21.

κὴ εἴτε ὃ ἐκάη.] Ita Homilia 5. in Ezech. quam vertit Hieronymus, conceptus est iste Lucæ locus: *Ignem veni mittere super terram, & utinam iam ardeat.* Hinc confirmatur prolata ab Hugone Grotio loci hujus Lucę interpretatio, qui in antiquis Codicibus ita scriptus extat: κὴ τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη; Hunc autem ita distinguit Grotius: καὶ τί θέλω; εἰ ἤδη ἀνήφθη. & sic exponit: *Quid autem est quod opto? Vtinam jamjam accendatur.* εἰ enim cum indicativo, *Vtinam*, apud Hellenistas significare erudite confirmat. Huic expositioni adstipulantur non Syrus modo, sed Arabs etiam, & Persa; & multo magis ipse, ut liquet, Origenes, quem non ita in Luca legisse crediderim, uti hoc loco scriptum est; sed quum locum ex memoria recitaret, sententiam eandem aliis verbis retulisse verisimile est. P. 22.

ἐν ταῖς ἀνταῖς εἰς τὸ ἔξοδον σημειώσεσιν.] Quid sint σημειώσεις diximus in Origenianis libr. 3. cap. 2. Hac appellatione scripta ea continentur quæ ad aliud scriptum adjiciuntur. Itaque plena Commentaria, quos Tomos inscripsit Origenes, & Scholia vocabulo isto significata reperias; nam utraque ad contextum adiiciebantur, cujus gratia fuerant elaborata. Hoc autem loco Tomi notantur. P. 24.

IN LEVITICVM.

εἰ ὑπὸ τῷ ἀθεωτάτου, &c.] Marcionistas, aliosque eorum συμμύστας lacessit. P. 26.

IN IOSVE.

ὑπὸ τῷ τινάτων ἀναγνωσμάτων] Et mox: ἐκλόμεθα φιλομυθήσαντές τινες ἀκούοντας μὴ ἐνοχλεῖν ὅτι ταῖς ἀναγνώσεσι· τίς οὖν ἡ φιλομυθία ὑπὲρ τὸ μὴ ἐνοχλεῖν τὸν ἀκούοντα τῷ ζητοῦντι ἀναγνωσμάτων λεκτέον· & sæpe lectionis Scripturæ mentionem facit hoc capite: priscæ enim Ecclesiæ ea consuetudo fuit, ut populo ad sacra coacto partes quasdem Scripturæ prælegi, & à concionatore exponi Episcopus curaret.

P. 27. εἴ ποτέ τις ἡμῖν ἐνώχλησεν, &c.] Plinius lib. 8. cap. 16. & lib. 28. cap. 2.

IN LIBR. REGVM.

P. 28. τὰ ἀναγνωσθέντα πλείονα ὄζει, &c.] Id moris erat apud Veteres, uti mox adnotabamus, ut quum ad sacra coiissent, certa quædam Scripturę capita populo prælegerentur, quę fusa postmodum oratione, ad arbitrium Episcopi, & ad præfinitum tempus, præsentibus etiam Catechumenis concionator explanaret. Origenes paulo inferius: πεσσαρων ὑστὸν βεκοπῶν, ὧν ἐκάστη βεγμαΐα οὐκ ὀλίγα ἔχει, ἀλλὰ & τῆς δυναμένοις ἐξετάζειν δυνάμενα ἀχολήσαι ὥρας ὑμιαῖ σωτάξεως, ἀλλὰ & πλειόνων, ὁ ποτὲ θέλει ὁ διδάσκων & βεβτεῦσαι τὴν τεσσαρων, ἵνα βεῖ τὸ ἀχολήθωμεν· τὰ βεῖ τῆς ἐγκαρτερήσεως, φησὶν, ἐξεταζέσθω· & lib. 3. contr. Cels. τί ζῦπις ὠφελήσιον βεσκτῶμεν, οἱ κὴ δι' ἀναγνωσμάτων, κὴ ὅτε τὴν εἰς τὰ ἀναγνώσματα σπουδὴν βεσφέροντες μὴ ὅτι τῶν εἰς θεὸν τὴν ὅλων δόσεβειαν; & Homil. 12. in Exod. & Hom. 7. in Levit. & Homil. 6. & 15. in Num. Morem hunc eleganter describit Iustinus Apologet. 2. Nec viris solum Deo consecratis, sed Laicis etiam id muneris aliquando Episcopi demandabant. Quod in Origene nondum Presbytero factum ab Alexandro Hierosolymitano, & Theoctisto Cęsarienśi Episcopis cum Demetrius Alexandrię Episcopus reprehenderet, ipsi auctores facti aliorum multorum exemplo excusarunt, ut est apud Eusebium. Concionem demum excipiebat precatio: quod discere licet ex Homilia 36. Origenis in Lucam. Hæc consuetudo è Synagogis Iudæorum in Ecclesias Christi transiit: ibi enim erant ἀναγνῶσται, & ad suos usus Scripturam in sectiones populo prælegendas distribuebant; & quæ prælecta fuerant, exponebantur. Quod si extraneus aliquis dignitate, meritisve præstans adesset, copiam ei legendi, & differendi faciebant. Fidem his faciunt quę narrat Lucas cap. 4. v. 16, 17. & seq. & Act. 13. 14, 15, 27. Eundem igitur dividendę in βεικοπὰς Scripturæ, & ad populum prælegendæ, & exponendę morem usurparunt Christiani. Quoniam autem aliquando βεικοπὴ longior, aliquando brevior, quęque versiculum duntaxat unum contineret, populo prælegebatur, inde factum ut ἀνάγνωσμα idem sit aliquando ac βεικοπὴ, aliquando idē ac versiculus. ἀναγνῶσις seu ἀναγνώσματα Græci Patres, Latini Lectiones appellant, unde hodieque in Liturgia Missę, *Lectio Epistolæ*: inde etiam Lectores: inde & Lectionaria.

Eusob lib 6. Histor. cap. 19.

Vide nos infra in Ioh. 2. 12 & seq.

τεσσάρων ὑστὸν βεικοπῶν, &c.] βεικοπὰς P. 29. hic appellat, quę in usitata Bibliorum distinctione Capita censentur. Quanquam alia tunc erat sacrorum Librorum divisio atque nunc est: suos enim Versus, sua Capitula, suos Titulos habebant à nostris plane diversos. Id veterum Scripturę Interpretum Commentarij satis probant, qui suis distincti sunt Capitibus, à nostris omnino alienis. Vulgata ista, quam usurpamus, distinctio recentior est; nec Scripturæ solum, sed exoticorum quorundam auctorum, qui olim uno contextu & serie descripti, suis nunc ornati Capitibus, & Titulis videntur. Id ante annos circiter mille in Aristotele, & aliis compluribus studiosorum hominum cura attentavit; quorum industriam æmulati hujus ætatis Critici, Auctores hodieque divellunt. Non negamus tamen Scriptores aliquos, Agellium puta, Librorum suorum capitibus titulos præfixisse. Sed hæc suo loco differenda sunt.

Ταῦτα μὲν ἐρεῖ ὁ μὴ βελόμενος &c.] Verte: P. 30. *Talia quidem dicet, qui Samuelem revera eductum esse pertendere, ac propugnare non vult.*

μὴ ἀφαρτήσας] Omnino legendum: μὴ P. 35. ἁμαρτήσας. infra: ὅπερ ἐφοβεῖτό ποτε καὶ μὴ τὸν ἁμαρτίαν ὁ Δαυίδ.

ὥσπερ ἰορδάνην οὐκ ἦν ἑνὸς ἀβλεπὸς, &c.] Redde: P. 36. *Quemadmodum neminis erat Iordanem pedibus trajicere præterquam Iosuæ; (veri Dei figura erat ille Iosue) ita, &c.*

IN PSALMOS.

κεκλεῖδς κὴ, &c.] Hilarius Pictavienśis P. 37. hæc omnia in Prologum suæ Psalmorum Explanationi præfixum transtulit.

ἱερὲ ἀμβρόσιε] De Ambrosio illo, primum P. 38. Marcionista, vel, ut alij, Valentiniano, vel, *Phot. Tom.* ut quidam, Sabelliano, deinde ab Origene *121.* ad saniorem mentem traducto, Alexandrinæ Ecclesiæ Diacono, & in Sanctorum demum album relato, vide Eusebium lib. 6. Hist. cap. 18. & 23. Epiphanium Hær. 64. cap. 3. Hieronymum De Scriptor. Eccles. & Epist. ad Marcell. aliosque complures, quos nimium esset singulos recensere. Ambrosius ille Origeni assiduus ἐξομολογήσεις instabat, eique sumtus & notarios suppeditabat. Id ad Hippolytum perperam retulit Photius, ex male intellectis Hieronymi à Sophronio, Sophronij à Photio verbis, quemadmodum Origenianorum libro primo, capite secundo demonstramus.

ἀξιῶμέν τινων, ἐπεὶ, &c.] Videtur aliquid in hac Pericopa ad explendam sententiam desiderari.

P.39. ὑπὸ τῶ ἐβραίω] Eadem hæc habet Hilarius Prolog. in Explan. in Pſalm. non quidem ab Ebræo illo deſumta, ut dubitat Tarinus: ſed ab Origene potius, à quo plurima eum tranſtuliſſe cum in hunc Prologum, tum etiam alibi, à Nobis in Origenianis obſervatum eſt.

P. 40. τὸ κτίσαντος τὸν κόσμον, &c.] Vide Nos ſupra ad p. 3. in Geneſ.

πρὸς ὧν νῦν διαβολὰς ἐπεσκήψαμεν.] Verte: *ad quæ mentem nunc pie advertimus.*

διὸ σπεύσας τὸ κτίσαντος, &c.] A σημειοφόρῳ ad Chriſti patrem.

ἢ καταχρήσατο] καταχράομαι, pro χράομαι, Græci uſurpant. Origenes Tom. 5. in Ioh. τῇ διαθέσει σοι συνέσῃ καταχρησάμενος εἰς δέον & in Epiſtola ad Gregorium, cap. 13. Philocal. ἀλλ' ἐγὼ τῇ πάσῃ τῆς ὀφρύος ἀνάδεσι συ ἐβουλόμην καταχρήσασθαί σε· ut *abutor*, pro *utor* apud Ciceronem aliquando, & ſæpe apud Hieronymum. Id propterea notatur à me, quod aliquibus fraudi fuiſſe ſciam.

P.41. οὐκ ἀγνοητέον ὅ, &c.] Loci huius pars reperitur apud Euſebium lib. 6. Hiſt. cap. 25. & Nicephorum lib. 5. cap. 16. & Suidam in voce ὠριγένης. Apud eos legitur: τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους, quamvis in Philocaliæ Codice Thuanæo, & in antiquo altero quo in Suecia uſus ſum, legatur: Ταῖς ἐν διαθήκῃ βίβλοις. ἐνδιάθηκος λόγος Heſychio eſt, παρ' ἑρμηνεῖ, quæ ſignificatio locum hic habere non poteſt, cum de libris agatur. Recte Interpretes uno conſenſu verterunt: *Veteris Teſtamenti libros.*

οἷς ὁ ἴσος ἀριθμὸς] Lege ex Euſebio, & Suida: ὅσος ὁ ἀριθμός.

εἰσὶ δὲ αἱ εἴκοσι, &c.] Hæc ad verbum fere repetit Hilarius in Prolog. in Explanat. Pſalm.

ἀριθμοὶ, ἀμμεσφεκωδίμ] Sic optimi codices. Nicephorus lib. 5. c. 16. ἀμεσφεκωδιμ. at Rob. Stephanus edidit: ἀμμαπαειμ, ἢ πακωδιμ, hoc eſt: המספרים ופקודים, *Numeri & Præcepta*; quo nomine qui hunc librum appellet, non quemquam extare puto.

σαμουὴλ, ὁ θεόκλητος] 1. Reg. 1. 20.

ἀλλ' ἢ μελὲχ δαβιδ, ὅπερ ἐστὶ, βασιλεία δαβίδ.] Imo, hoc eſt: *Et Rex David*, à quibus verbis initium ducit liber ille.

ἐζρὰ, ὅ ἐστι βοηθός] A עזר, *adjuvit.*

οἱ δ' ἀσιελίμ] Sequi debebat Liber XII Prophetarum, ut XXII Librorum numerus impleretur: hunc autem per librariorum incuriam veriſimile eſt excidiſſe. Hilarius quippe qui locum hunc Origenis in Prologo ſuo in Pſalmos repræſentavit, XII Prophetas decimo ſexto loco collocavit, uti erudite obſervatum eſt à doctiſſimo Valeſio, quem conſule.

ἅπερ ἐθηγήσαπαι, σαρβὶθ σαρβανὲλ] Hoc eſt שרביט סרבני אל, *ſceptrum*, ſeu *virga rebellium Dei*: vel, ut exponit vir ſummus Samuel Bochartus: שרביט שר בני אל, *Sceptrum Principis Filiorum Dei.*

ἐντεῦθεν οἱ ἀπλούστεροι, &c.] De Origenis ſuper reſurrectione mortuorum ſententia diſputamus in Origenianis. P. 42.

μὴ πύξαθος] Lege, πύξεθος, ex Methodio, cuius fragmentum profert Epiphanius, poſt Origenianum illud quod tractamus. Quod Methodij fragmentum quoniam alterum iſtud Origenis in Epitomen contractum refert, ab Origenianæ doctrinæ ſtudioſis diligenter verſari velim.

ἐπὶ οὐκ ἂν πιθανώσαιτο, τινὲς, &c.] Paribus propemodum cavillis reſurrectionem ab Ethnicis impugnari, & irrideri refert Auguſtinus libr. 22. De Civit. Dei, cap. 12. atque ita concludit: *Sed inter hæc omnia quæſtio difficillima illa proponitur, in cujus carnem reditura ſit caro, qua corpus alterius veſcentis humana viſcera fame compellente nutritur. In carnem quippe converſa eſt ejus, qui talibus vixit alimentis: & ea quæ macies oſtenderat detrimenta, ſupplevit. Utrum ergo illi redeat homini, cujus caro prius fuit, an illi potius, cujus poſtea facta eſt, ad hoc percunctantur ut fidem reſurrectionis illudant; ac ſic animæ humanæ aut alternantes, ſicut Plato, veras infelicitates, falſaſque promittant beatitudines; aut poſt multas iisdem per diverſa corpora revolutiones, aliquando tamen eam, ſicut Porphyrius, finire miſerias, & ad eas numquam redire fateantur: non tamen corpus habendo immortale, ſed corpus omne fugiendo.* A quibus non multum Origenes receſſit. Hieronymus quoque Epiſt. 27. ad Euſtoch. cap. 11. eadem ab Origeniſta quodam Paulæ obiici ſolita ſeſe exſufflaſſe ſcribit.

ἐκεῖνοι γὰρ οἶον] , &c.] Vide Ioh. Tarini Obſervationem ad hunc locum, cui quid addam non habeo. P. 43.

ἐκ τῆς κατὰ τὸ ῥητὸν ἐκδοχῆς] Interpres: *ex hujus expoſitione dicti*: verte: *ex interpretatione ſecundum Scripturam.* P. 44.

καὶ πᾶσαν μαλακίαν] Male Interpres: *& omnem mollitiem* recte Vulgata *& omnes languores.* Deuter. 28. 61.

ἐπαπίμψω ὑμῖν πυρετὸν, &c.] Videtur locus ille è duobus conflatus, qui habentur Deuter. 28. 22, & 63. ab Origene, vel aliis exemplaribus uſo, vel memoriæ nimium confiſo.

πολλῶν ἐθνῶν ἐμπίζας καὶ πόλιν ἀοίκητα] Hujuſmodi autem fœneratores complures Alexandriæ fuiſſe veriſimile eſt, quod celeberrimum erat tum temporis Mediterranei maris emporium. Illic autem Commentarios eos, quos in manibus habemus, ſcripſiſſe Origenem docet nos Euſebius lib. 6. Hiſt. cap. 24. P. 46.

ἐπὶ μὲν κύριος οἰκοδομήσει, &c.] In conſimili argumento eoſdem fere uſurpat Scri- P. 48.

pturæ locos libr. 3. περὶ ἀρχῶν, cap. 1. & libr. 7. in Epistol. ad Rom. sed sententia dissimili; illic enim ad boni operis susceptionem sufficere sibi liberum voluntatis arbitrium, ad ejusdem perfectionem divinæ gratiæ auxilium requiri statuit; qui fuit error Semipelagianorum: hic vero ad comparandam virtutem, eandemque retinendam gratiæ subsidio utrobiq; opus esse docet. Vnde adducor ad suspicandum has Origenis disputationes à Rufino interprete fuisse Pelagianismi aura afflatas, quo ipse fuerat infectus. Quanquam non negamus nimis strictim gratiæ vires ab ipso quoque Origene fuisse resectas, imo fuse id ostendimus in Orìgenianis.

P. 49. καὶ ἐν τῷ ἱερεμίᾳ] Vel Origenem librariorum oscitantia corrupit, vel sua fefellit memoria; cum Ieremiam pro Michæa nobis exhibuit.

P. 50. τῶν ἑτεροδόξων ψυχὰς] Verte: *Hæreticorum animos*, nam significationem vocabuli hujus, ἑτεροδόξων, non satis exprimit illud, *dissentientium.*

P. 51. ἐλκασαΐτῶν] Epiphanius Hær. 19. cap. 1. & Hær. 30. cap. 3. Augustinus de Hæres. Theodoretus, alij.

φησὶ γὰρ ὅτι τὸ ἀρνήσασθαι, &c.] Epiphanius Hær. 19. cap. 1. ὑποκεῖται γὰρ αὐτῇ διδασκειν, φήσας μὴ δεῖν ἁμαρτάνειν, εἰ καὶ δυνατὸν εἴδωλα προσκυνῆσαι καιροῦ ἐνεστῶτος διωγμοῦ, ἐὰν μόνον ἐν τῇ συνειδήσει μὴ προσκυνήσῃ, καὶ εἰ τις δι' ἀνάγκην ὁμολογήσῃ ἐν στόματι, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ μὴ· *Quos etiam simulatores esse docuit; cum nullum negaret esse crimen, si quis persecutionis tempore Idola veneretur, dummodo minime id ex animo faciat; aut si quid ore tenus, non item animo profiteatur.* Eadem fuit Basilidis doctrina, ut est apud Origenem Homil. 3. in Ezech. & Tract. 28. ac 29. in Matth. Idem sciscebant Priscillianistæ, uti scriptum reliquit Augustinus, lib. De Hæresib. & alibi, eosque S. Petri exemplo confutavit, qui quamvis Christum ore tenus, non etiam corde negasset, grauiter tamen peccavit, peccatumque amara pœnitentia emendavit.

καὶ βίβλον τινὰ φέρουσιν, &c.] Qui tamen is fortasse erat quem ab Elxæo ipso Elcesaitarum antesignano lucubratum fuisse tradit Epiphanius Hær. 19. cap. 1. his verbis: συνεγράψατο ὁ αὐτὸς βιβλίον δῆθεν καὶ προφητείαν, ἢ ὡς καὶ ἔνθεον σοφίαν· *Librum quendam velut Prophetico spiritu afflatus edidit, divina scilicet sapientia plenum.*

IN CANT. CANTICORVM.

P. 52. ἐκ τοῦ ϛ' τόμου, &c.] Sequens fragmentum aliquantisper deformatum reperias in Homilia secunda ex illis quatuor, quæ cum Prologo in Editione Latina Origenis reperiuntur.

ὑλικὸς γάρ τις] ὑλικὸς apud Christianos auctores eum significat, cujus animus curis terrenis implicatus, & humi afflictus ad cœlestia numquam se erigit.

πηλοῦ φιλοτυχίαν] *Amica luto sus.* Horat.

IN IEREMIAM.

προλέγει αὐτοῦ τὸ προκείμενον] Verte: *prædicit ei quod sibi propositum est.* P. 53.

ἐπτὰ ἡμέρας καὶ, &c.] Ita LXX. & Arabs: at Ebræa, & Ionathan, & Syrus, & Vulgata habent, *quadraginta*, quæ secutus est Hieronymus in suis ad Ionam Commentarijs.

εἶτα ὁ ἐντυχάνων, ἐὰν μὴ προσέχῃ τῇ ἀναγνώσει, μηδὲ ἐξετάζῃ τὸ ῥήτημα] Negativam particulam non agnoscit Hieronymus, & sic legit: ἐὰν προσέχῃ τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐξετάζῃ. optime, sic enim in fine periochæ hujus: ἐὰν προσέχωμεν τῇ ἀναγνώσει. Legendum quoque in Hieronymo: *dicere potest*, non, *discere.*

ἀβεκὰμ προφήτης, &c.] Quin & Adamo ipsi locum inter Prophetas tribuit Origenes Commentar. in Cantic. *Inter Prophetas autem numeratur & Adam, quia magnum mysterium prophetavit in Christo & in Ecclesia, dicens: Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt ambo in carne una. Evidenter enim de his dictus eius dicit Apostolus, quia mysterium hoc magnum sit; ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* P. 55.

καὶ τὰ φαῦλα τὰ ἐν ταῖς ψυχαῖς,] Hieronymum: *per varia delicta*: legerat: καὶ τὰ φαῦλα. καὶ ἀ παχυράφοις contractum vel Corderio, vel librario fraudi fuit. P. 56.

γινώσκω γὰρ τὰ διαφέροντα καὶ κρείττονα] Hic lapsus est Hieronymus: *Scit enim ab his differentias, scit meliora, scit Dominus eos qui ejus sunt.* Verte: *Novit enim præstantiora & meliora.* P. 58.

θέλῃς με λαλεῖν ἀνθρώπους, &c.] Hic valde luxata erat Hieronymi scriptura: *Scio quædam ipsto sermone mortali vix eloqui terrestribus*, &c. quæ restituimus. In sequentibus: ἐγὼ διάλεκτόν σε τῷ θεῷ, λέγω εἰμί σου τῷ θεῷ, eradendum videtur duplex illud τῷ θεῷ. ut pote peregrinum, quodque Hieronymus non agnoscit.

πῶς λέγει τό· σὺκ ἐπίσταμαι λαλεῖν;] Et Hieronymus, & sententia ipsa reclamant huic lectioni; lege: ἐπίσταμαί σε. P. 59.

Ὃ εἶπα, ὁ ὤν, &c.] Hieronymum. *Et dixi: Qui es.* At in sua Ieremiæ interpretatione: *Et dixi, A, a, a, Domine Deus.* Hic nempe LXX, istic Ebraica secutus est. Corderius autem: *Et dixi, O on.* Ita quidem vertere de- P. 60.

buisset, si legisset ὁ ὤν. quemadmodum antiquissimæ τῷ ὁ editiones habent; at cum legerit, ὁ ὤν, ita ut Theodoretus & Complutenses legunt, & revera legendum est. ut ex Exod. 3. 14. constat; vertere debuit, *Qui es.*

P. 61. κὴ σεφὶω ἱμνημονεύομεν] Legebat Hieronymus: ἃ κὴ σεφὶω ἱμνημονεύομεν. quod verum est. Non absurde crediderit aliquis Commentaria Origenis in Matthæum hic significari, in quorum XI. Tomo locus hic, qui habetur Matth. 13. 57. prolixe explanatur. Quamvis enim in Matthæum Tomos elucubrare jam sexagenario major Origenes inceperit; non prius tamen Homilias illas ad populum habuit; nam ex eo Homiliarum genere sunt, quas cum ex tempore funderet, post sexagesimum annum à Notariis in literas referri permisit, quod ante semper vetuerat. Vide Eusebium lib. 6. Hist. cap. 36. Fidem quoque huic conjecturæ facit vocula, σεφὶω, quæ non, *pridem*, ut à Corderio, sed, *nuper*, vertenda est, ita ut vertit Hieronymus: circa idem quippe tempus in Matthæum scripsit, & Homilias suas ex ore concionantis excipi passus est.

τὸ ἓν τῷ σεφὶμ.] Hieronymus: *neque unum ex Seraphim*: legebat, μηδὲ, quod verum est, & ex Isaiæ 6. 6. satis extat.

τίς ἐστὶ μακάριός ἐστιν, ὃς, &c.] Lege: τίς ὕπως μακάριός ἐστιν, ὡς τὰς βασιλείας ..... ἐκείνοις τοῖς ἠδυμένοις ὑπὸ τὸ θεὸ λόγοις Hieronymus autem sic videtur legisse: ὅστις ὕπως μακάριός ἐστιν, ὡς, &c. absque interrogatione, & aliquid præterea supplebat, quod responderet πῶς, *opus habet.*

P. 62. οἱ λόγοι ζῶνται τὸ θεὸ] Hæc ex Hieronymi interpretatione temporis diuturnitas erasit.

P. 63. τίνα ἔστιν τενῶ, &c.] Hinc longe recedit Hieronymus. Quod autem habet, *Impossibile esse quod semel vivificavit Deus, aut ab eo ipso, aut ab alio occidi*, sic interpretator, eum qui vitæ æternæ particeps à Deo factus est, tam firmis à Deo foveri auxiliis, ut eam nequaquam possit amittere. Interpretationem nostram sequentia confirmant, in quibus ad resurrectionem mortuorum ista referuntur. Quomodo autem in futura vita Beati à lapsu contineantur, sic tradit ipse Origenes libr. 5. in Epist. ad Rom. *Quid autem sit quod in futuris saculis teneat arbitrij libertatem, ne rursum corruat in peccatum, brevi nos sermone Apostolus docet dicens: Charitas numquam cadit. Idcirco enim & fide, & spe major charitas dicitur, quia sola erit per quam delinqui ultra non poterit. Si enim in id anima perfectionis ascenderit ut ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex totis viribus suis diligat Deum, & proximum suum tamquam seipsam, ubi erit peccati locus?* Et paulo post: *Et ideo merito charitas, quæ sola omnium maxima est, omnem creaturam continebit à lapsu, tunc cum erit Deus omnia in omnibus.*

ταῦτα εἰ ἠτοὐκεισαν οἱ παλαίπωρι &c.] Basilidianos, Valentinianos, Cerdonianos, Marcionistas, aliosque eius farinæ Hæreticos suggillat. Origenes in Matth. 19. Ζητήσεις ἴ πῶς τῆς ἀγαθότητ. ἀυτὸ πνεῖ κὴ τὰ μὴ νομίζυα ὑπὸ τῷ ὄσυν ἐφ' ἑαυτοῖς συκοφαντοῦντων τὸν τὸ νόμου θεὸν, κὴ καταγελωντων αὐτὸ, ἃ ἐδὲ ἐπὶ ἀνθρώπα τάχα λέγειν εὔκολόν ἐστι· πείθομαι γὰ θεῦ ἀγαθότητ. πνεῖν ἓ τὸ· ἐγὼ ἀποκτενῶ, οὐκ ἐλατοῖ τὸ· κὴ ζῶ ποιήσω ὁμοίως ἴ καὶ τὸ· παταίξω, οὐκ ἤτοῖ τὸ· κἀγὼ ἰάσομαι· *Quæres autem quomodo bonitatem illius ea etiam spirent, quæ ab iis minime intelliguntur, qui Deum Legis, quantum in se est, calumniantur; eumque hoc criminantur nomine, quo ne hominem quidem reprehendere promtum foret. Sic enim animum meum induco non minus id Dei bonitatem significare: Ego occidam, atque illud: Et ego vivere faciam: item & hoc: Percutiam, haud secus ac: Et ego sanabo.* Idem Homil. 17. in Luc. *Aiunt enim* (Valentiniani) *Ecce Deus Legis & Prophetarum, videte qualis sit. Ego, inquit, occidam, vivere faciam: percutiam, & ego sanabo; & non est qui eruat de manibus meis. Audiunt, Occidam, & non audiunt, Vivificabo: audiunt, Percutiam, & audire contemnunt, Et ego sanabo. Ejusmodi occasionibus Creatorem calumniantur.*

πλὴν ἡ ἕλισις γένοιτο κὰτ' εἰκόνα τῆ ἐπιθεανίη] P. 65. Ista posteriore hac parte mutilanda sunt: κατ' εἰκόνα τῆ ἐπιθεανίη; videtur quippe adulterina; πλὴν, autem in, καθ' ὃ, recoquendum.

κὴ πληθύνης σεαυτῆπόαν] Hieronymus: *& multiplicaveris tibi herbam poam:* & tota hac Homilia, πόαν, non aliter vertit, quam, *poam:* at Ebræa habent Ierem. 2. 22. בורית, ubi id LXX. reddiderunt, πόαν, Hieronymus, *herbam borith.* Ita Malach. 3. 2. בורית מכבסים, vertunt LXX. πόα πλυνόντων, Hieronym. *herba fullonum.* Quid sit בורית, multifariam disputatur: alij smegma esse volunt, & quidquid detergendi facultate pollet, à ברר, *expurgare*; Syrus exponit, *sulphur*; alij saponem; alij, σμῆγμα, herbam à Latinis lanariam dictam, sive radiculam; alij herbam eam quæ Saponaria appellatur, quaque expurgandis, & detergendis pannis utuntur fullones. Verisimillima hæc est postrema sententia, quam tuetur Hieronymus in Ierem. 2. 22. *Pro herba* בורית, inquit, *quam nos ut in Ebræo posita est, veritus, LXX transtulerunt, πόαν, ut significarent herbam fullonum, quæ juxta ritum provinciæ Palæstinæ in virentibus & humectis nascitur locis, & ad lavandas sordes eandem vim habet, quam & nitrum.* Matthæus Sylvaticus in Pandectis, voce, *Fullones: Saponaria vocatur herba fullonum, quod ea lavant, & abstergunt pannos fullones, borith,*

barith · ita & in *Borich*, & in *Guaisdo*; ita & R. Iona. Vnde dubitandum minime est, quin cum πόαν, *herbam*, reddiderunt LXX. Saponariam herbam intellexerint; quam cum propria voce appellare non possent, generali, πόαν, nuncuparunt; ut pote cuius in detergendis vestibus tritissimus esset & notissimus usus, dubioque locum non reliqueret. Theodoretus in hunc locum: πόαν, τὰ ἀπὸ γῆς φυόμενα ῥύμματα ὀνομάζει. *Herbam appellat, quæ detergendi vi prædita è terra proveniunt.* Porro ex πόα factum est Rabbinicũ, פואה, quod Rubiam tinctorum significat. Vsurparunt quoque Arabes: Græci reddunt, ἐρυθρόδανον. Hinc Philo in libro, τὶς ὁ τῶν θείων κληρονόμος: φουα ἢ ἐρυθρὸν ἑρμωδιέ). Origenes Homil. 2. in Exod. *Phua, quæ apud nos Rubens vel Verecunda dici potest.* Hieronymus De Nom. Ebr. in Exod. *Fua, rubrum.*

P. 66. τάχα νῦν εἶπεν τὸν λόγον, ἐν πνεύματι ἁγίῳ & πυρὶ] Post hæc verba, ista per Typographorum incuriam omissa sunt: οὐχ ὅτι τὸν ἀυτὸν ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, sine quibus sensus constare non potest. Contrarium porro docet Origenes Homil. 24. in Luc. eos nimirum duntaxat igneo flumine à Christo baptizatum iri, qui aqua & spiritu fuerint baptizati, & purgatione eguerint. At Homil. 6. in Exod. & Homil. 25. in Num. & Hom. 3. in Psal. 36. unumquemque igne purgandum pronuntiat, ut à nobis fusius in Origenianis explicatur.

P. 67. εἰ γὰρ πᾶσιν ἀεὶ σὺν ἔρημός ἐστι, καὶ πᾶσιν ἀεὶ ἔστιν ὁ γῆ κεχερσωμένη] Verba hæc in Editione Ghislerij per incuriam prætermissa sunt.

P. 70. τὸν ἀπὸ τὸ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν ἀπὸ τὸ Ἰούδα] Hieronymus: *Si intellexisti duos populos, Israël, & Gentium:* sententiam retulit, à verbis discessit. Origenes paulo inferius: εἶτα ὑμεῖς Ἰούδα, Ἰούδα ἢ ἀπὸ τὸν σωτῆρα ἐξ Ἰούδα φυλῆς ἀναπίλαστα· & Homil. 9. ἄνδρες Ἰούδα ἡμεῖς ἐσμὲν ἀπὸ τὸν χριστόν. προέφηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ κύριος ἡμῶν· & Homil. 16. ἀλλ' ἀν' ἴδῃς. ὡς πολλάκις ἐδείξαμεν. Ἰούδα ζητικῶς λεγόμενον τὸν χριστὸν, μήποτε ἀμβρότα Ἰούδα ἡμῶν ἐστι, τῶν πιστευόντων ὅτι τὸν χριστὸν τὸν ἀπὸ φυλῆς Ἰούδα.

P. 72. τοὺς σκληρὸν καὶ λιθίνους] Ita emendo, vel sic, τοὺς λιθίνους, cum præ se ferat editio Corderiana, τοὺς σκληθίνους.

P. 75. ὅτι ἀ μετ' ἀ πολλὰ] Ita & Cod. Vaticanus. Lege: ὅτι ἀ μετὰ πολλὰ.

P. 76. ἰδοὺ δοῦλοι ἡμεῖς, &c.] Ghislerius legit: οἱ Ἰούδα ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι· ita & Complutenses, & Syrus. Sixtina Editio habet: ἰδοὺ δοῦλοι ἡμεῖς, quod secutus est Arabs.

P. 77. ὧδε πνων ὧδε τεσσαρὸν ἦσαν] Codex Vaticanus habet: ὧδε πνων ἦσαν. legendum conjicit Ghislerius: ὧδε πνων, ὅτι σταθοὶ ἦσαν.

ὑπολαμβάνουσιν οἱ ἐντὶ λαζόμενοι] Frustra hunc locum sollicitat Ghislerius, & legendum putat: ὑπολαμβάνοντες αὐτὰ θεὸν λαζόμενον· τες, locus enim sanus est & integer.

ὀσονὰκ αἰχύνον)] Verte: *nedum pudore affi-* P. 79. *ciuntur.*

Ταῦτα τὰ ἀλλόξια ποτε, &c.] Ita & Vatic. Cod. Legendum coniicit Ghisler. ὥστε ταῦτα τὰ ἀλλόξια. Malim: ταῦτα τὰ ἀλλόξια πῶς τυγχάνοντα αὐτὰ, ἴδια γνώμῃ) αὐτά.

ἡμᾶς ἢ ἀπεῖπον ποιεῖν, &c.] Cod. Vatic. ἡμᾶς P. 80. ἢ εἶπ ποιεῖν. ibi Ghislerius: *μὴ supplendum patet ex reipsa; & habetur in fragmento hujus Homiliæ, quod est in Catena Græca Vaticana.*

καὶ οὐχ οἷον ὁ θεὸς] Ita Cod. Vat. At Ghisle- P. 81. rius legit: καὶ ὐχὶ ὁ θεὸς.

ὡς ἦν ἀπιστιαν, &c.] Ita Vatic. Cod. P. 83. Ghisler. ὡς τὼ ἀπιστιαν.

ἀμφότιμι ἂν;] Videntur hæc legenda citra interrogationem.

μέμνημαι τῶν ἔμπροσθεν, &c.] Homilia nem- P. 84. pe quarta: εἶπα ὑμεῖς Ἰούδα, Ἰούδα ἢ ἀπὸ τὸν σωτῆρα ἐξ Ἰούδα φυλῆς ἀνατέλλαντα·

ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν αἰγυπτίων] Hæc P. 85. cum sequentibus in Vaticano Cod. cohærebant; quæ ita distinguebat Ghislerius: ὡς οἱ τῶν αἰγυπτίων εἰδώλοις ἱερεῖς, &c. Lego: ἀλλὰ & ἄλλοι πολλοὶ τῶν αἰγυπτίων εἰδώλοις οἱ ἱερεῖς ἐχρῶντο)· Præter Iudæos multis circumcisio in usu fuit, Ægyptiis nimirum, Colchis, Æthiopibus, Phœnicibus, Syris, Arabibus, & Troglodytis, uti scribunt Herodotus, Diodorus, Ambrosius, Hieronymus, & alij. Americanos quoque nonnullos Iucatanæ provinciæ præputium ponere memoriæ prodidit Petrus Martyr, Dec. 4. cap. 1. De Ægyptiis, finitimisque Gentibus insignis est apud hunc ipsum Ieremiam locus cap. 9. v. 25, 26. Item apud Origenem nostrum, lib. 1. & 5. contra Cels. De ipsorum vero Sacerdotibus apertius idem testificatus est lib. 2. in Epist. ad Rom. *Nam apud Ægyptios qui in superstitionibus vestris & vetustissimi habentur, & eruditissimi, à quibus prope omnes reliqui ritum sacrorum & cæremonias mutuati sunt; apud hos, inquam, nullus aut Geometriæ studebat, aut Astronomiæ, quæ apud illos præcipua ducitur. illius certe Astrologiæ & Geneseos, qua nihil divinius putant, secreta rimabatur, nisi circumcisione suscepta. Sacerdos apud eos, Aruspex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel, ut illi appellant, Propheta omnis circumcisus est. Literas quoque sacerdotales veterum Ægyptiorum, quas Hieroglyphicas appellant, nemo discebat, nisi circumcisus. Omnis Hierophantes, omnis vates, omnis cæli, ut putant, infernique mystes, & conscius apud eos esse non creditur, nisi fuerit circumcisus.* Horus Apollo de Cynocephalo: γινώσκει δὲ περιτετμημένον, ἣν καὶ οἱ ἱερεῖς ὀλίγοι δεύσι περιτομῶν· *Nascitur autem circumcisus, quam circumcisionem studiose observant Sacerdotes.* Sed legibus demum, solis Iudæis circumcisionis facultas concessa est, reliquis adempta, l. 11. ff. 1. Ad legem Corneliam De sicariis

& veneficis. Qui hunc morem ab Abrahamo Ebræos, à Deo Abrahamum accepisse vel nesciebant, vel non credebant, varia de eo fabulati sunt. Horatij Scholiastes à Moyse propagatam hanc consuetudinem scripsit: *Pellicula*, inquit, *immunti sunt, quia Moses Rex Iudæorum, cujus legibus reguntur, negligentia medicinalis* (lego, *medicinalis*) *effectus, & ne solus esset notabilis, omnes circumcidi voluit.* Herodotus Colchos, Ægyptios, & Æthiopes hanc secandi præputij consuetudinem ἀπ' ἀρχῆς servasse scribit, eamque ex Ægypto in Phœniciam & Syriam vel ipsis Phœnicibus & Syris fatentibus profluxisse: indidemque Abrahamum eam in suos transtulisse nonnulli crediderunt. Strabo quoq; Iudæos Ægyptiis & originem suam & circumcisionis ritum debere prodit libr. 17. idemque hoc scripsisse Celsum tradit Origenes. Alij circumcisionem tot gentium usu celebratam, civili ritu ac politico primum introductam putant, ad præcavendam scilicet lepræ luem, quæ è sordibus sub præputio succrescentibus oriri soleret; at à Deo nihilominus Abrahamo traditam, ut quod aliis morbi antidotum, illi, ipsiusque posteris morbi antidotum simul, & divini fœderis signum esset: ita non circumcisionem solum, sed pleraque Moysis præcepta sanitatis præscriptis accommodata esse. Ego vero circumcisionis mandatum à Deo primum Abrahamum, ab Abrahamo, ipsiusque nepotibus reliquas gentes accepisse opinor: & ab Ismaële quidem, & Ceturæ filiis Arabes, vicinosque populos; inde Troglodytas, Arabicam gentem; ab Arabibus quoque, vel ipsis etiam Israëlitis Ægyptios & Æthiopes; ab Ægyptiis Colchos, quos circumcisionem suam tanquam Ægyptiacæ originis argumentum proferre tradit Diodorus lib. 1. Ab ipso Moyse circumcisionem accepisse Æthiopes testatur Artapanus. Sed Chusitas apud quos uxorem duxit, habuit pro Æthiopibus, cum essent Arabes Madianitæ. Colchos tum ritu hoc imbutos fuisse videtur existimasse Scaliger, cum Israëlitas Salmanasar Samaria depulsos in alias regiones deportavit; propterea quod Cytæam Colchidis urbem eos transtulerit, inde Cuthæos dictos fuisse vult quos in eorum locum circa Samariam collocavit. Quæ, si vera loqui fas est, tanto viro parum digna sunt: sic enim habetur 4. Reg. 17. *Transtulitque est Israël de terra sua in Assyrios, usque in diem hanc. Adduxit autem Rex Assyriorum de Babylone, & de Cutha, & de Avath, & de Emath, & de Sepharvaim: & collocavit eos in civitatibus Samariæ pro filiis Israël.* Vides alio traductos Israëlitas; in Assyriam nimirum; Cuthæos aliunde accersitos, nempe è Babylonia, & è Cutha. Præterea ut Cutham deportatos fateremur Israëlitas; quid Cuthæ commune, cum Cytæa Colchidis urbe? Iosephus Cutham esse scribit Persidis regionem. Eadem nempe illa est ac Susis, seu Cissia, quæ שוש in Sacris Literis dicitur: Chaldæi נוכא appellant. Vanæ ergo illæ sunt Scaligeri conjecturæ, neque ex hac Israëlitarum deportatione ad Colchos manavit circumcisionis ritus, quem ab Ægyptiis Colchos, ut diximus, hausisse Diodorus prodidit.

In Horat. Serm. lib. 1. Sat. 9.

Herodot. lib. 2. cap. 36. & 104.

Orig. lib. 1. contr. Cels.

Strab. apud Eusib. lib. 9. cap. 27. de prap. Evang.

Ioseph. Scal. in Propert. l. 1. Eleg. 1.

Ioseph. lib. 9. cap. 14 Antiq.

εἰ γὰρ καρδία ἔστιν ἡ φρονοῦσα, &c.] Origenes P. 86. in Iohann. Tom. 2. καὶ ὑπονοήσαι εἶναί τι ἐν μέσῳ τοῦ παχέος τούτου καὶ σαρκικοῦ καρδίαν, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ τὸ ἡγεμονικόν, καὶ τὸ ἐν ἐκείνῃ λογικόν. Hoc vero Peripateticorum est dogma, quod amplexos quoque fuisse Stoicos discimus ex Laërtio in Zenone.

εἰπόμεν ἂν ὧδε τὸ τοιοῦτον τοῦ δι' Ἰασπάλου] Legebat Corderius: τὸ δι' Ἰασπάλου. P. 90.

ὅπου μήποτε ἴσως καὶ μὴ τὸ ἐξοδον, &c.] Sensus est: Quemadmodum populus Israëliticus nondum peccandi finem fecit, sed aliquando tandem faciet; ita nec eius supplicio ac pœnis modum mors imponet, sed tempus illud quo Gentium plenitudo adveniet. Sic enim sentiebat Origenes, ut sexcentis locis demonstrare est. P. 92.

ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ἀλλόφια ἐν τῇ γῇ τῇ ἁγίᾳ, ἀλλοφίοις, &c.] Consentit Codex Vaticanus. Ghisserius παρέλκειν putat τὰ ἀλλόφια. Corderius videtur legisse: ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ἀλλόφια ἐν τῇ γῇ ἁγίᾳ ἐποίησαν, ἀλλοφίοις προσεκύνησαν. vertit enim: *nam illi quidem aliena in terra sancta fecerunt, alienos adorarunt.* Existimet Lector utra potior sit emendatio. P. 94.

ἀλλόφιον δ' αὖ εἶπεν, &c.] Basilidem, Valentinum, & Marcionem notat.

ἐπόρισε ἑαυτῷ ἐν πολλοῖς πτύλοις] Ita legit Hieronymus; at Corderius, ἐσήρισε. eius editio habebat, ἐσήρισε. P. 98.

τὸ γὰρ ὄφις ὁ λόγος ὁ ἡμόμβρου, &c.] Origenes Tom. 2. in Iohann. χρήσιμον πάλιν συναγαγεῖν εἰς τὸν λόγον ἀναγεγραμμένον γεγονέναι πρὸς πᾶσαν, οἵαν λόγου κυρίαν, ὃς ἐγένετο πρὸς ὠφέλειαν καὶ τὸ ὄφεως, καὶ ὁ λόγος ὁ ἡμόμβρου πρὸς ἴασιν ἰὸν ἡμῶν, &c. P. 102.

ἴσως δ') οἱ δρακόντειοι τοῦτο τὸ στόμα, &c.] Marcionistas hic quoque attingit Origenes, cum quibus semper ad prœliandum compositus est.

ὃ λέγει πρὸς ἐκεῖνον] ὃ illud in Hieronymo non comparet, & plane adulterinum est.

ἐπιστρέψαι δεῖ τοὺς ἀδικίας, &c.] Hieronymiana, quam hic damus, reliquæ Homiliæ interpretatio, ad finem Homiliæ 9. Origenis in Esaiam adjunctam reperies; ubi legitimam Origenianæ ipsius in Esaiam Homiliæ interpretationem loco suo deturbavit, & cur intercideret causæ fuit. Ea P. 105.

nempe ad nonam in Ieremiam Homiliam adjicere se putans incautus & parum attentus librarius, ad nonam in Esaiam Homiliam attexuit. Atque hinc etiam suspicari possumus, verum esse & genuinum Homiliarum in Ieremiam ordinem, quem tenuimus. Hic ipse porro error geminum Bibliothecæ Regiæ Codicem occupavit.

P. 109. ἑρμωθὲ) γρ. ἀναθωθ, ὑπακουσμὸς τῷ θεῷ] Verior hæc esset interpretatio vocis Anathot-ia, quæ extat 1. Paralip. 8. 24. quam Anathoth. Ita porro sensit Origenes, vir in Ebraicis non valde versatus, propterea quod ענתי, inter alias significationes, ὑπακοὴν etiam sonat. Hieronymus De nomin. Ebr. *Anathoth, responsio sive respondens, signum, vel obedientia.*

P. 110. καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεντηκόνταρχον] Hieronymus: *Et seniorem quinquagenarium*: ideſt, ut habet idem Hieronymus in Vulgata: *principem super quinquaginta*: Gallice diceremus, *cinquantenier.*

πάντες οἱ ἀθετοῦντες ἀθετήματα] Hieronymus: *omnes qui spreverunt contemnentes*, cujus interpretationis rationem comminisci neutiquam possum. Recte Corderius: *omnes qui prævaricantur prævaricationes.*

ὡσπερεὶ ἐμψύχου τῆς γῆς, &c.] Cum terram inanimam esse definiat hoc loco Origenes; animatam autem non aliter dici posse quam per Angelum, tanquam formam adsistentem, non informantem; satis inde evincitur non huic eum penitus adhæsisse errori, quem ei objiciunt Hieronymus in Epistolis ad Avitum, & Pammachium, & Iustinianus in Epistola ad Menam, astra videlicet non animata solum esse, sed peccare etiam posse, ac salutem expectare. Sed hæc in Origenianis accuratius versamus.

P. 111. τεταγμένον τινὰ ἄγγελον ὅλῃ τῇ γῇ, &c.] Origenes lib. 8. contra Cels. καὶ ἡμεῖς μὲν γὰρ φαμὲν ὑπὸ χεῖρας θεοσταίας ἀοράτων, ἵν' ἕτως ὀνομάσω, γεωργῶν, καὶ ἄλλων οἰκονόμων, ὑπὸ μόνον τὸν ὅλον γῆς φυομένων, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ μικρὰ καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ γῆν φέρειν τὰ ὑπὸ φύσεως λεγόμενα δοκοῦντα, &c. & paulo post: ὁ θεὸς διαμένων ἐν ἑνὶ καὶ τῷ εἰς τὰς βιωτικὰς χρείας λαμβάνομεν, μάλιστα οἱ δεόντως αὐτοῖς χρῆσθαι μεμαθηκότες· ἐδὲ σωφρονῶν) δαίμονιν οἱ σῖτον, καὶ οἶνον, καὶ ἀκρόδρυα, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος μεταλαμβάνοντες, ἀλλὰ μᾶλλον θείοις ἀγγέλοις τοῖς ὅλῃ τῷ κόσμῳ τεταγμένοις.

καταθεματίζειν θέλοντες ἢ ἐπαίειν] Frustra ergo vocem hanc repudiat Stephanus, quam attulit Erasmus in Annotationibus in Matth. 26. 74. quamque plurima exemplaria repræsentant, & hic usurpat Origenes: quum præsertim καταθεματίζειν & καταθεματισμὸς. tum in Apocalypsi, tum apud Iustinum occurrant.

Steph. Thes. 3. c. 1483. 1484.

ἡ κληρονομία μου; σκεφτέον] His insertum erat in Scorialensi Codice, quidquid Homilia sequenti post hæc verba: καὶ διδάσκειν δικαίως, ad illa usque: σκεπασμὸν τοῦ χειμαδίου continentur; ea nos Hieronymi vestigia secuti, suo loco restituimus. P. 112.

ὁ δὲ ἢ πάντων ἡμῶν ἐγκεχειρισμένος ἀρχήν, &c] Hieronymus: *Qui vero totius Ecclesiæ arcem obtinet, pro omni Ecclesia reddet rationem.* Loci quidem illius, in quo perorabat, Episcopum vel Metropolitam Origenes videtur significasse. Has autem Homilias Cæsareæ Palæstinæ fuisse recitatas verisimile est. Ita vel Theoctistum Episcopum Cæsariensem, vel certe Babylam Antiochenum Patriarcham designarit. Quamquam Tyrumne iam tum concesserit, certum non habeo. Id vero Hieronymum convertisse verisimile est ad Romanum Pontificem, (ut eius verba indicant) quem summum Sacerdotem appellat Præfat. in Evangel. ad Damasum, & de cuius potestate multis disserit in Epistol. ad eundem: *Quanquam igitur*, inquit, *tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas, à pastore præsidium ovis flagito. Facessat invidia: Romani culminis recedat ambitio: cum successore Piscatoris, & discipulo Crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, Beatitudini tuæ, ideſt cathedræ Petri communione consocior. Super illam Petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicunque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Arca Noë non fuerit, peribit regnante Diluvio.* Similia habet Ambrosiaster in cap. 3. Epist 1. ad Tim. *Ut cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicatur, cuius hodie rector est Damasus.* Romanum itidem Pontificem à Rufino designari probabile est, cum ait in interpretatione Homiliæ 17. Origenis in Genes. *Non deficiet princeps ex Iuda, ideſt hic qui post resurrectionem eius* (Christi) *Ecclesiarum princeps ordinatur.*

ἐξ ὕδατι καὶ πνεύματι] Hieronymus: *Et per aquam non transibis.* LXX. καὶ διήλθετε). Vulgat. *& in aquam non inferes illud*, quod Ebræis consonat. Hæc eodem recidunt, nam si cinctu revinctus aquam subeat, subire quoque cinctum ipsum necesse est. P. 115.

ἀλλ' ἀξίως τῆς ποτηρίας τῆς καινῆς διαθήκης] Omnino legendum, ἀναξίως, ut innuit Hieronymus, & sensus postulat; tres enim calices proponit, meracum, mixtum, & Novi Testamenti; & priorem quidem impiis, postremum sanctis, mixtum iis qui in via virtutis titubant, & incerto passu progrediuntur. P. 119.

ὁ ἀπὸ τῆ ποτηρίας τῆς ὀργῆς ποστὸς] Plane mendosa illa sunt, neque his Hieronymi consonant: *aut obtundatur iræ divinæ aculeus, aut exacuatur.* Corderius autem ad corruptam lectionem interpretationem suam

accommodare ſtuduit: *obtunditur aliquo modo, aut non obtunditur id quod eſt calicis træ, unicuique ſecundum menſuram peccatorum irrogatæ.* Nos vero donec melior nobis Codex ſuccurrat, legamus πάντ@· pro ποσᾶς, quod mihi tamen non ſatis placet.

P.120. ὡς πάλιν εὐλογίαν τινὲς εἰσιν ἐξαπηλ, θεὸ ὤν, &c.] Hieronymus: *de quibus, Deo tribuente, poſt iſtius loci expoſitionem, cum ad Numerorum librum ventum fuerit, diſputabimus.* Ergo poſtquam Ieremiam populo expoſuit, conciones in Numeros habuit, quæ non omnes ſane, vel non integræ ad nos pervenerunt; benedictiones quippe illæ ſacerdotales capite Numerorum ſexto continentur, in quod nulla Origenis Homilia extat.

P.121. οἱ κατὰ τὴν αἵρεσιν λέγοντες, &c.] Valentinus nimirum, Baſilides, Cerdon, & Marcion.

ἐὰν ᾖ λάβω φάγεσθαι, &c.] Hæc alio ordine retulerat Hieronymus, quem nos ad Scorialenſem Codicem accommodavimus, cum præſertim illud, *Accipiam ergo exemplum judicis boni*, orationem inchoare; at iſtud, *accipiam & medicum*, perficere videatur.

P.122. ἐὰν γε σωτηρίας ἄξιοι γενώμεθα δι' ἄλλων κολαζομένων] Hoc eſt: *ſi modo per aliorum punitionem digni ſalute efficimur:* male Hieronymus: *ſi tamen digni ſumus ſalute.*

P.123. φοιτάσῃ ἡμῖν] Ita correximus, cum habeat Corderiana editio, φοιτᾶσ@, & legerit ipſe Corderius, φοιτᾷσ@.

P.126. καὶ τὰ περὶ φρονίας ζητεῖ), &c.] Hæc ex Hieronymo ita reſtituenda ſunt: κ) τὰ περὶ φρονίας ζητεῖ), ὡς τινας δύνασθαι εἶναι φρονία, δι' ἄλλο ἄλλο ὡς ὄφι τῶ κακίαν. ἀνθ' τῶ κακίαν, κ) ὁ φρενοπλήξ τῆ φρονία αὖ@ ἐ κάπω· οἱ φρενοπλήττοντες, &c.

ὁ βλέπολ@· ὁρ@· σκοτεινὸν, &c.] Origenes in Matth. 17. p. 312. ὁρᾶ ἐν τύπῳ οἶμαι λέγεσθ τὰς ἐν κακίᾳ κεχυμένη, κ) μεγάλη ἐγκυμοσύνας ἀπεκειμένας δωδώμασις, &c.

ἀλλ' ὅτι ὅρον σκοτεινά· ὅταν, &c.] Perperam hæc ſcripta & interpuncta ſunt, quæ ſic corrigas: ἀλλ' ὅτι ὁρᾶ σκοτεινὰ, ὅταν γένων), μὴ τῶ βλέπολ@, κ) τῆ ἀληθείαν ἀπὸ τῆ σκοτεινῶν ὀρέων· καὶ ἀναμενεῖτε.

P.127. ὁ δὲ πολὺς ἐκεῖ ἰουδαῖ@·] Hieronymus: *At vero miſerabilis Iudæus:* quid ſi legamus, πολύοικ@·?

ἐντολῆς ὅσοι ἐν ἡμῖν, &c.] Hæc auctore Hieronymo ſic diſtinguenda ſunt: ἐντολῆς· ὅσοι ἐν ἡμῖν. ἐγὼ γὰρ ὅτι τι, πάντα ἀζυμα ἀγαπᾶτε·

P.130. τὸν ἰσραὴλ ἀνέκτισαν] Lege, τὸν ἰησοῦ.

καὶ λέγε) θεὸς αὐτῷ ἐκεῖνον θεῶτον, &c.] Hieronymus: *& dicitur ad eam; Nos non contriſtamur ſuper Ieruſalem, & calamitatibus ejus, & omnis populi illius.* Hæc ergo in Hieronymianæ interpretationis exemplaribus deſiderantur: τὶς φείσε) ὅτι σε ἱερουσαλήμ; καὶ τὶς συνθρηνήσῃ ὅλη σοι;

ἰεβὲς, φασὶν ἑβραίων παῖδες, &c.] A בום, *conculcavit:* Ieruſalem vero à ראה, *vidit*; & שלום, *pax.* Vid. Ioſ. 18. 28.

ὡς τίνα με ἔτηκες, &c.] Hieronymus: P.137. *Quaſi quem me genuiſti*, &c. Græca ſecutus eſt κ) πόδα.

καὶ ἔτι κ) ἄτες νοήσεις πῶς δικάζε), ἐ βδελύτε) ἐν πάσῃ τῇ γῇ] Hæc Scorialenſis codex infra poſt illa, τὶς τῶ ἰδιωτῶ; tranſpoſita exhibebat, quæ Hieronymum ſecutus ſuo ordine collocavi.

πιστεύεις εἰς ἀυτὸν] Hieronymus: *Credis in eum, veſcetur tecum*; poſtrema hæc deſiderantur in codice Scorialenſi; ἀπιθῆσα quippe ſunt, ἐαὶ μὴ καθαδικάζε), θᾶλλον γίνεται· αἰσίαις αὐτῶ τὰς θυείδας, εἰσέρχε) θεὸς σε· πιστεύεις εἰς ἀυτον, deeſt ἀπίθητον, nempe, *veſcetur tecum.*

εἰς ἀγαθὰ θεὸς τὸν ἐχθρὸν] Hieronymus: *in* P.139. *tempore tribulationis eorum excusat inimicus*, legebat fortaſſe, ἐξαιτᾶται τὸν ἐχθρὸν·

τίνας θησαύρους κῶ &c.] Vſque ad πότερον ποτε· Hæc in interpretatione Hieronymi deſiderantur.

κατὰ πάντα καθ' ἑκάστου ἕξις, &c.] Origenes P.140. libr. 4. contr. Celſ. παραράκονθα δὲ ἔτι καὶ δύο οἶμαι, ἀφ' ὧ ἐσαύρωσαν τὸν ἰησοῦν, γενόμενοι ὅτι τῶ ἱεροσολύμων καθαίρεσιν· In eo præceptorem ſuum Clementem Alexandrinum ſecutus eſt, qui Stromat. lib. 1. ſic habet: ἀφ' ὧ ἢ ἔπαθον [κύρι@·] ἕως τῆς καθαιρέσεως ἱερουσαλὴμ, γίνον) ἔτη μϐ', μιᾶς γ'· Hæc nimirum fuit eorum ratio, qui Chriſtum anno Tiberij XV paſſum crediderunt, & anno circiter uno prædicaſſe. Origenes libr. 4. περὶ ἀρχῶν, cap. 1. Chriſtum ait *anno & aliquot menſibus docuiſſe*: & Homil. 32. in Luc. *Iuxta ſimplicem intelligentiam aiunt uno anno Salvatorem in Iudæa Evangelium prædicaſſe, & hoc eſſe quod dicitur: Prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.* At in annum XVIII Tiberij mortem eius confert Euſebius, quum poſt annos XL exciſa docet Hieroſolyma, Hiſtor. lib. 3. cap. 7. Vtraque opinio magnis ſeſe auctoribus tuetur. Minime autem ſtare poteſt Phlegontis Tralliani ſententia, quem in Olympiadibus, ſive Chronicis ſcripſiſſe refert Origenes à XV Tiberij anno ad Hieroſolymitanam ἅλωσιν, quadraginta annos interceſſiſſe. *Orig. Tract. 29. in Matt.*

ὅτι ἡ ἑορτὴ σου μὴ πικεῖδων γίνε)] Exod. 12. P.143. 8. LXX reddiderunt, μὴ πικεῖδων, quod Ebraice eſt: על מרורים: Ionathan: על חטבה ועולשין, *cum parthenio & intybis*: Hieronymus: *cum lactucis agreſtibus*: Cyprianus: *cum picridibus:* Ambroſius, *cum amaritudine*, quemadmodum & plerique Interpretes: Rufinus Homiliam Origenis uigeſimam tertiam in Numeros interpretans: *Manducabitis enim*

azyma cum amaritudine sive picris. מרורים generale nomen est, quo amara omnia, & si esus mentio fit, amara omnia edulia continentur: id autem his locis ad certam speciem LXX Interpretes revocarũt, πικρίδας nempe, quod deterius est lactucae genus. LXX autem Hieronymus secutus est.

P. 145. καὶ δὲ γέγονε κῦ ἁμάρτωλον ἡγούμθ.] Verte: *peccatore quippe regnante vivebat*, Sedecia nimirum. Vid. 2. Paral. 36. Origenes Homil. 19. in Ierem. ἱερεμίας γέγονε κῦ χρόνους ἁμαρτωλοτάτους· ὑπ' αὐτ' γοὖν γέγονεν ἡ αἰχμαλωσία· *Ieremias extitit temporibus maximorum peccatorum: sub ipso igitur contigit captivitas.*

P. 148. εἰ δέ τις ἑβραΐζειν] τ· ἀρ' ἡ, &c.] Depromta hæc sunt ex Evangelio Ebræorum, ut ex Origene Tom. 2. in Iohann. p. 58. discere licet.

ἕγνωμθ γραφικὸν εἶν ἁμάρτημα] Hieronymus Præfat. in Paralip. ad Chromatium: *Si LXX Interpretum pura, & ut ab eis in Graecum versa est, editio permaneret, superflue me, Chromati, Episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres ut Ebraea tibi volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverat, & nascentis Ecclesiae roboraverat fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobari. Nunc vero cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, & germana illa, antiquaque translatio corrupta sit, atque violata,* &c.

P. 149. ὅτι οὐκ ἔστι θεὸς ὁ μονόχρως, &c.] Nefandam hanc doctrinam propugnabat Theodotus quidam Byzantius. Epiphanius Hær. 54. cap. 1. Philastrius Hær. 50. & ante Theodotum Cerinthiani, Ebionæi, Carpocrasij, & Alogi. Eam post Origenis ætatem Arius exsuscitavit.

P. 150. κὴ εἴ τις γε καταγόησε τοὺς ἔχοντας ἀπὸ θεῦ, &c.] Origenes in Matth. 13. p. 215. σκηνὴ ἡ πλοκὴ ποικίλη ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, κὴ τῶν παλαιῶν διαθηκῶν κὴ ποικίλων νοημάτων παλαιᾶς & καινῆς γραφῆς·

P. 151. ὡς περὶ ἐδώνων καθ' ὑπόθεσιν, &c.] Hæc ita interpunxisse videtur Hieronymus: ὡσπερὶ ἐδώνων καθ' ὑπόθεσιν νοήσωμεν τῶν τῷ ἰχθυϊκῷ ψυχῶν μεταβαλλόντων μὴ τὸ ὄζελθεῖν ἀπὸ τῦ σώματος τῷ ἰχθυϊκῷ, καὶ νομίζῃ τι κρεῖττον παρ' ἰχθυϊ, παραδείγμα ἔλαβον· μὴ ἀφορμάς τις, &c.

P. 152. ἐὰν ἔλθῃ ὅπ τὸν γοερὸν, &c.] Vide Nos infra ad hæc Origenis in Matth. 16. p. 275. πῶς γὰρ παῖς ὁ χριστῦ μαθητὴς, ἀφ' ἑνὸς ἐπίστ οἰ ἐν πνεύματικῇ ἀπολαύσεως πῶς, κὴ ὅπ πᾶσαν τὴν διαύτῳ πῶν οἰκοδομεῖ ὁ ἐκκλησιαστικὸς παῖς λόγος, κὴ ἡ κατ' αὐτὸν πολιτία. ἐν ἑκάστῳ γὰρ τῷ τελείων ἐχόντων τὸ ἄθεσιμα τῷ συμπληρόντων τὰ μακαριότητα λόγων, & ἔργων, κὴ νοημάτων ἐστὶν ἡ ὑπὸ τῦ θεῦ οἰκοδομημθὴ ἐκκλησία·

ὅτα ἡ ἡσυχία τῶν θεσπεσίων αὐτ'] Hieronymi editi codices habebant: *Esaiam per Prophetam*, &, *per Esaiam Prophetam*: correximus: *per Esaiam, prophetiam.*

κὴ τὸ εἰρημθὸν ἐν τῷ διαγελίῳ· ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί] Habentur hæc Zachar. 2. 3. in Evangelio autem neutiquam comparent, sed μνημονικὰ eiusmodi ἁμαρτήματα Origeni solennia sunt.

εἴτε & οἰκονομήσαντες ἑξήκοντα] P. 154. Hieronymus: *Sive Septuaginta Interpretes, sicut & cetera, secundum dispensationem suam auferre voluerunt.* Hic, ut alibi passim, se Interpretibus LXX parum æquum præbet Hieronymus; quodque mireris, quum eos ad libitum omnia & temere detruncare conqueritur, Origeni ipse aliena, & spuria affinxit, voces illas nimirum: *Sicut & cetera.*

ἔστω γὰρ σε ὠκοδομημένα, &c.] Similia habes libr. 4. & 6. contra Cels. Homil. 2. in Cantic. Homil. 1. in Ezech. libr. 1. De princip. cap. 1. At libr. 2. Operis eiusdem cap. 11. ipsum sibi impium succendere ignem docet, cum admissorum criminum memoria torquetur, & conscientiæ stimulis agitatur. Vnde non recedit Augustinus libr. 21. De Civit. Dei, cap. 26. Hæc vero perpendimus in Origenianis, ubi De pœnis & præmiis disputatur.

πρῶτον γὰ τὰ τῆς ἀδικίας, εἶτα, &c.] Non P. 155. hoc solum loco, sed sexcentis aliis Purgatorium statuit Origenes, at suo modo, ita nempe ut non alius ignis, non aliæ pœnæ, quam Purgatorij, & temporariæ animas torqueant.

ὅπ τὸ δυχερέστερον ἑαυτὸν, &c.] Hęc misera- P. 157. biliter accepta sunt, quæ sic emendari possunt ex Hieronymo: ἐπεὶ δυχερέστερον ἑαυτὸν ἐπιδῶναι, κὴ εἰπεῖν ὅτι πρὸ τῦ ἰουδαίων πιστὰ γέγραπται, ἢ ἁμάρτια αὐτῶν γέγραπται. Hanc porro infidelitatem LXX Seniorum Interpretationis, quæ capitis XVII Ieremię priores versus quatuor prætermittit, Iudæorum posteriorum temeritati ac perfidiæ tribuit Origenes, ab eisque plurima LXX Interpretum exemplaria fuisse corrupta queritur, quemadmodum & Iustinus Dialog. cum Tryph. At Hieronymus τοῖς ὁ semper insensus hanc in eos culpam confert in suis ad hunc Ieremiæ locum Commentariis.

λέγε] δὴ τὸ ζῶον εἶν κακοπαθέσαν, &c.] Ori- P. 158. genes in Catena Græca quam Ghisserius suis in Ieremiam Commentariis attexuit: ἐν τῇ περὶ ζώων ἱστορίᾳ λέγε] κακοπάθειαν εἶν ὁ πέρδιξ· περὶ τοὺς πόδας γὰρ τρεφόμθ· τὸ θηρεύοντ·, κὴ τὸ ἀλεωῦ ἐλπίδα δίδοὺς ἀποπατᾷ τῆς καλιᾶς ἑαυτὸν, κὴ ὅταν τοὺ νεοττοὺς] πτοῦντας τοὺς νεοττοὺς, κὴ αὐτὸς ἀφιδίως ἀφίπταται· ἔστ δὲ καὶ ἀκάθαρτον (γρ. ἀκάθυρτ·) ὥστε τοὺς θηροῦντας (γρ. χηροῦντας) μονομαχεῖν ἀλλήλοις περὶ τῆς μίξεως, & ἄρρενα μὴ τίκτειν ὑπαίθριον τὸ ἄρρεν· *In historia animalium fertur vaferrima esse perdix: circum pedes enim venatoris voluta, & sui capiendæ spem dans, se nido subducit & removet; & cum pullos aufugisse conjicit, ipsa quoque repente*

pente evolat. Impura quoque & illa est, adeo ut quæ conjuge sua viduatæ sunt, singulari certamine invicem pro concubitu decertent, & mas post victoriam marem ineat. Quem locum ex eane quam tractamus Origenis Homilia depromserit Catenæ concinnator, & pro ejusmodi consarcinatorum more recoxerit, an aliunde integrum transtulerit, incertum est. Id autem ex Aristotele petitum est libr. 9. Histor. Animal. cap. 8. ὅταν δέ τις ὀρνίθων περιπατοῦν τὴν νεοττίαν, προκυλινδεῖται ἡ πέρδιξ τῷ ὀρνιθοθήρᾳ, ὡς δὴ λαβεῖν αὐτόν, ἕως ἂν ἐξαπατήσασα τὸν νεοττὸν ἕκαστον, καὶ ἡ ταῦτα ἀναπεπαυκυῖα αὐτὴ, ἀνακαλεῖται πάλιν. & mox: ὥσπερ ἡ εἰρηκυῖα, κακόποδες τὸ ὄρνεόν ἐστι, καὶ πανοῦργον· *Cum aliquis venando in nidum inciderit, provoluit sese perdix ante venatorem, quasi jamjam capienda sit, & sic hominem ad se, sui capiendæ spe allicit, donec singuli pulli profugerint: interea avolat ipsa, & pullos rursum revocat.* & mox: *Quemadmodum autem dictum est, vafra est hæc avis, & astuta.* Eadem hauserunt indidem Plinius lib. 10. cap. 33. & ex Plinio Solinus cap. 7. Ælianus lib. 3. De animal. cap. 16. Athenæus lib. 9. Commentarius in Hexaëm. Eustathio tributus, Phile in Iambis, & Aristophanis Scholiastes in Avib.

P.159. ἔστι δὲ τὸ ζῷον πανοῦ ἀκάθαρτον, &c.] Auctor quoque Aristoteles loco laudato: ὅταν δὲ ἀποδράσα ἐπιφάνῃ, οἱ ἄρρενες κακέχυσαν, καὶ μάχονται σωιόντες. καλοῦσι δὲ τοὺς χήρους· ὁ δὲ ἡττηθεὶς μονόμαχος ἀκολουθεῖ τῷ νικήσαντι, ὑπὸ πάντων ὀχλούμενος μόνος· ἐὰν δὲ κρατηθῇ τις ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ἢ ὑποπεσῶν, οὐδεὶς λαβρὸς ὀχεύει ὑπὸ κεκπευσθείσης· *Cum autem effugit, ut ovis incubet, clamitant mares, & inter se decertant. Hos viduatos vocant. Qui vero fuerit in certamine inferior, victorem sequitur, ab eoque solo initur. Quod si à secundo etiam, vel alio quovis vincatur aliquis; ab eo quoque victore clam subigitur.* & lib. 6. cap. 8. ἐν τοῖς νεοττοῖς, ὅταν πρῶτον ἐξάγῃ, ὀχεύει ἀμφοτέρους ὁ ἄρρην· *Pullos etiam, cum primum foras educit, mas init.* Antigonus Caristius in Paradoxis, cap. 110. De perdicibus: καὶ τοῖς νεοττοῖς ὅταν πρῶτον ἐξαγάγωσιν, ὀχεύῃ αὐτοὺς, πρὸς ἀλλήλους μάχεσθαι· *& pullos, cum primum educunt, subigere ipsos; simulque decertare.* Quem locum non intellexit Xylander. Eadem hæc habent Plinius, Solinus, Ælianus, Athenæus, & Phile locis proxime laudatis, & ex Origene Hieronymus in eundem hunc Ieremiæ locum, & præter eos Isidorus lib. 12. Orig. cap. 7. At non perdices solum, sed galli etiam fœdam hanc inter se libidinem exercent, nam qui victoriam reportavit, non victi solum conjuges, sed ipsum etiam gallum subigit.

ἄλλον ὅτι ταῦτα ὅτι νοσιτζον· ἀυτο, &c.] Epiphanius tamen in Physiologo cap. 9. hominem pium perdici comparavit.

ἀκάν ἡ τὰ ἴδια κλίσματα, &c.] Pertinet id ad aliam perdicis proprietatem ab Origene hoc loco neutiquam commemoratam. Ferunt siquidem aliena eam ova furari, & incubare, ac fovere. Ita Hippolytus Martyr in Catena in Ierem. Epiphanius in Physiol. cap. 9. Ambrosius lib. 6. Hexaëm. cap. 3. & Epistol. 48. Philastrius Præfat. in libr. de Hær. Phile in Iambis, Hieronymus in hunc Ieremiæ locum, Augustinus contra Faust. lib. 13. cap. 12. Isidorus lib. 12. Orig. cap. 7. & Rupertus Abbas lib. 1. in Deuter. cap. 14. Ita & Chaldæus Paraphrastes, Ierem. 17. 11. Quæ cum apud Auctores ὅτι ἐξωθεν, qui Physica tractarunt, non compareant, verisimile est ex hoc Ieremiæ loco profluxisse, ubi קורא perdicem reddiderunt LXX, ex ipsque reliqui: quia cum vocem nullam haberent qua avem illam Europæis ignotam appellarent, quam simillimæ, & specie proximæ avis nomen subsidio asciverunt, perdicis videlicet, eiusque non proprie dictæ, sed quæ Rustica, seu Rusticula, & ἀγρία, & ab Aristotele σκολόπαξ nuncupatur. קורא enim illam prælongum rostrum gerere, brevibus esse pedibus, colore viridi, edulem, montanam, infra columbæ magnitudinem, pluviæ prænuntiam Ebræi & Arabes scribunt, locupletes Auctores, quorum in regionibus ea avis frequens est. Atque hæc omnia fere utrique communia sunt. In eo præterea utrique convenit, quod à rostri longitudine nomen traxerunt; nam quemadmodum, ἀπὸ τοῦ σκόλοπος dicitur σκολόπαξ: quod pali simile rostrum gerat; ita Ebraice קרדה est σκολοψ, unde קרא. At non coloris solum viriditate ea à rustica perdice discrepat, sed eo etiam quod aliena ova foveat, id quod de rusticula nemo prodidit. Hoc porro, aliaque permulta eximię eruditionis laude cumulatissimo viro Samueli Bocharto debere me profiteor. Id ipse argumentum in luculentissimo De Scripturę animalibus opere fusius pertractat. Ad hęc nos illud quoque adjiciemus, quæcunq; de קורא Ebræi & Arabes tradunt, universa fere Pico quem ὑδροσκοπεῖν appellant, convenire; nam & longiusculum gerit rostrū, & est eximij roboris, ut pote quo arbores tundit, & excavat; brevibus est pedibus; viridi colore est; corporis mole columbam non æquat; montanus est; edulis est; pluviamque inter reliquas aues præcipue prænuntiat. Quodque animadversione dignissimum est, vel à קור, *fodit, effodit*; vel à קרה, *trabs, stipes, truncus, lignum*, Picum קורא dictum non inepte quis argutari possit, cum rostro truncos perfodiat; unde & ὑδροσκόπος Græcis dicitur. Quod si alienorum ovorum curam, & incubitum Pico tribuisset Auctor aliquis, voce קורא eum signi-

cari non dubitarem.

P. 159. διὰ παντων τῶν ἑτεροδόξων] Pessime id interpretatus est Hieronymus: *per omnes qui alienæ a Deo gloriæ cupiditate rapti sunt.* ἑτεροδοξῶ apud Ecclesiasticos Auctores opponitur ὀρθοδοξῶ, & vertere debuit: *per omnes qui perversis opinionibus adhærescunt.*

P. 160. Principium vero capituli secundi istud lectum est] Et paulo infra: ἐνθάδε ἔληξε ἡ δευτέρα ἀνάγνωσις, quod ita reddidit Hieronymus: *sic finita est etiam secundi capituli circumscriptio:* & Homilia in Ieremiam, juxta Latinam dispositionem, tertia: *Deinde exordium alterius capituli: Aperuit Dominus thesaurum suum, &c.* idem in Isaiæ 32. 2. *Ebræi capitulum superius, in quo legitur: Væ qui prædaris: nonne & ipse prædaberis, & reliqua usque ad finem, &c.* Quod capitulum dixit Hieronymus, aliquando comma unum est, sive versus unus recentioris illius, quam hodie sequimur, divisionis; aliquando plures: hic certe Origenem interpretans, quod ἀνάγνωσιν dixit Origenes, ipse capitulum reddidit, quo versus 13. & 14. capitis 17. Ieremiæ continentur. Observatum est à nobis ad Homil. in 1. Reg. ἀναγνώσεις illic appellasse Origenem, quæ in hodierna & recepta distinctione pro capitibus habentur: & Homil. 18. in Ierem. μίαν ἀνάγνωσιν appellat, quidquid habetur à septimo versu ad duodecimum. Sed hæc quo clariora fiant, rem altius repetemus. Biblia sacra non ita olim fuisse secta ac distincta, quemadmodum nunc sunt, notum est eruditis; sive Iudaica exemplaria intelligas, sive τὸ ὁ, sive Vulgatæ Editionis. Ac primum de Iudaicis. Scribit Elias Levita universam Legem versum unum olim fuisse. Hieronymus Præfat. in Iosue, & Paralip. & Isaiam, interpretationes suas novo scribendi genere sese distinxisse testatur: unde proclivis conjectura est ab Ebraicis codicibus ejusmodi partitionem abfuisse: hanc vero ab Hieronymo per cola & commata divisionem, vitandæ confusioni, & sensuum barbariei, adhibitam fuisse, testis ipse est. In Synagogarum autem usum distributi sunt libri Mosis, idque non uno modo. Cum enim quotis quibusque sabbathis pars aliqua Legis ac Prophetarum populo prælegenda esset, juxta sabbathorum numerum Lex in Lectiones distributa est, quæ פרשיות appellantur, & ad Mosem à nonnullis, ab aliis ad Esdram referuntur. Talis videtur fuisse quam ἀνάγνωσιν τῆς γραφῆς appellat Luc. Act. 8. 32. Distinctiones ad hæc invexerunt quasdam, quas Apertas, & Clausas dixere, פתוחות & סתומות; indeque librorum suorum oram his literis ס & פ insigniunt. Ac demum in פסוקים, sive versus, iam inde ab antiquis temporibus Lex divisa est, ab ipso Mose juxta nonnullos, ab Esdra juxta alios, à Masorethis juxta reliquos; eorumque versuum Thalmudistæ meminerunt. Horum omnium, sed & singularum etiam literarum collectum numerum in fine describebant, hodieque describunt. Quem in se laborem פוארים recipiebant. Prophetæ quoque in הפטורות & versus iam olim secti fuere. Haphtararum inventionem ad Antiochi Epiphanis tempora; versuum etiam ad antiquiorem Christo ætatem, sed levibus argumentis referunt. Addendum id quoque, quod ex Origene refert Eusebius lib. 6. Histor. cap. 25. librum Regum primum & secundum unicum apud Ebræos volumen constituere; ac unum item, tertium & quartum; & unum quoque Paralipomenon utrumque; unum etiam, Esdræ primum & secundum; Ieremiæ item Prophetiam cum Lamentationibus & Epistola, unum. Quod ad LXX Senum Interpretationem pertinet, cum in Synagogis Iudæorum Hellenistarum prælegeretur, probabile est hos eam in usus suos distribuisse, sed ita tamen ut in Synagogis solum divisiones illæ obtinerent. Exemplaria duo antiquissima LXX Interpretum Editionis, quorum alterum Romæ habetur; alterum ab Hesychio, ut videtur, emendatum, Alexandria Constantinopolim à Cyrillo Lucare Patriarcha Constantinopolitano translatum, ad Carolū deinde Britanniæ Regem transmissum in Anglia servatur, utrumque ante annos mille supra ducentos exaratum, nullam capitum, aut versuum, imo ne verborum quidem distinctionem præ se fert; exceptis solum libris στιχηρῶς, quosque per versus primum ab ipsis Auctoribus compositos fuisse credibile est; Iob dico, Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten, & Canticum. Cum hac autem Interpretatione maxima Patrum Græcorum pars, dum Scripturam sacram Commentariis illustraret, uteretur, unusquisque contextum sacrum, quem ἑδαφος appellabant, pro arbitrio & captu distinxit; unde nullam tum fuisse distinctionem præ cæteris probatam, ac vulgo receptam apparet. Neque in capita solum, sed in versus etiam, pro captu suo, vetusti illi Patres Scripturā distribuebant. Origenes Hexapla sua in cola discreverat, ut est apud Euseb. libr. 6. Histor. cap. 16. Id in duodecim Prophetis fecisse se testatur Hesychius presbyter Hierosolymitanus, eumque morem ab antiquis ductum temporibus tenuisse. Videtur tamen Origenes Prolog. in Cantic. aliquam in ipso Cantici titulo distinctionem iam receptam, & inolitam observasse; sed vereor ne de suo Rufinus, Interpres fluxæ fidei, id adjecerit. Quod si genuinus est locus, ve-

Hesych. in Hagg. & Zach. apud Hieron.

tusto aliquo Codice, suis distinctionibus instructo, è Symmachi fortasse Bibliotheca depromto, usum Origenem fuisse dicendum est. Ordo ille quo dispositos habemus Psalmos, LXX Senum diligentiæ debetur, si Hilarium Pictaviensem audimus. Scribit enim ille Psalmos primum dispersos & inordinatos, ab Esdra deinde in unum volumen fuisse collectos & à Septuaginta demum Interpretibus in numerum & ordinem fuisse redactos. Hoc si sit, post Esdræ tempora in quinque libros partitum fuerit Psalterium ab Ebræis, quemadmodum factum refert Epiphanius libr. De ponder. & mens. cap. 5. Id commentum refellit Hieronymus in Præfat. in Psalmos juxta Ebraicam veritatem, ad Sophronium: *Nos*, inquit, *Hebræorum auctoritatem secuti, & maxime Apostolorum, qui semper in Novo Testamento Psalmorum librum nominant, unum asserimus Psalmorum volumen.* Conciliabitur uterque, si in quibusdam Ebræorum codicibus hanc obtinuisse distinctionem dicamus, secus in aliis. Nec quicquam evincit Hieronymus hoc argumento, unicum esse Psalmorum volumen: fatebitur quippe Epiphanius unicum esse volumen, at in libros quinque distributum. Quandam in Psalterio Latino divisionem obtinuisse sua ætate satis indicat Hieronymus initio Epistolæ 24. ad Marcellam; ea vero cuiusmodi fuerit, incertum est. Notandum istud Hieronymi ex Proœmio Commentariorum ipsius in Psalmos: *Psalmi* inquit, *qui prætitulati esse non videntur, apud Hebræos pro uno Psalmo habentur.* Præter quintuplicem istam Psalterij divisionem, in viginti partes sectum illud exhibent veteres Græcorum Liturgiæ & Euchologia. Partes illæ καθίσματα appellantur, quasi dicas *Sessiones*. Nec Latina Veteris Testamenti editio certam habuit divisionem. Ea quæ nunc usurpatur per versus distinctio recentissima est, & hodie vel heri nata: antiquior distinctio per capita. Prior illa in Latinos primum inducta libros, Ebræos, Græcosque pervasit; posterior hæc à Latinisne, an à Græcis profecta sit, non liquet. Ex antiquis Patribus nullus plane Scripturæ loca depromens, versuum vel capitum hodie receptorum numerum notavit. Augustinus quidem ita Bibliorum versus videtur distinxisse, ut sex dictiones unusquisque versus contineret; sed id Augustiniano codici videtur fuisse peculiare, non omnibus commune. Libros Scripturæ plerosque, & fortasse omnes per versus distinxit Hieronymus, sed hodiernæ distinctionis nulla apud eum extant vestigia. Quod si recentis per capita divisionis, quæ tota insedit Biblia, ætatem quæras, ante sexcentos annos repertam eam responderim. Eam certe tenuit Theophylactus, qui ante undecimi sæculi finem floruit, uti declarant ἐκθέσεις, quas Evangeliis præfixit; & illam etiam hac ætate vetusti præferunt Manuscripti. Hieronymo tamen recentiorem putamus. Eandem fere ac Ebræi in dividendo Veteri Testamento rationem servarunt Syri, Samaritani, & Coptitæ, sed peculiarem suam sibi distinctionem habent. Genesim in 1534 versus distribuunt Ebræi; Syri in 4509; Samaritanorum, & Coptitarum divisionem notavit Kircherus in Prodromo Copto. Dixi de veteri Testamento, accedamus ad Novum. Vetustissimam Novi Testamenti Græci divisionem eam esse reperio, quæ est per Titulos, qui & ὑπογραφαί, & λήμματα. Tituli dividebantur in κεφάλαια seu ἀφικοπάς, ἀφικοπαι in στίχους, seu Commata, seu Cola, quæ & Incisa, & Cæsa. στίχοι autem seu versus sensu fere definiebantur, ita ut breviores essent nonnulli, alij longiores; & summa demum στίχων in fine libri collecta, quemadmodum & ἔκθεσις τῶν λημμάτων initio, adnotabatur. Quod in variis autem Codicibus στιχομετρία variant, ex eo evenit, quod pro captu suo librarij sententias ultro, citrove definirent, & interductu distinguerent. Titulus integrum aliquod argumentum complectebatur; κεφαλαιον certam aliquam argumenti hujus partem; στίχος periodum ab alia distinctam, determinatamve sententiam. Falluntur multi, qui quotiescunque ἀφικοπην aliquam designant Patres, ad divisionem tum temporis vulgo receptam eos respexisse putant: sæpissime enim tmemata à reliquo contextu, ad libitum ac pro tempore divulsa hac voce nuncupabant. In vulgatis codicibus certi erant Tituli in aliquot capita distributi, quæ capita versuum numerum determinatum exhiberent. Rem exemplum illustrabit. Matthæi liber divisus est in Titulos LXVIII. Hi Tituli κεφάλαια quoque ab Euthymio, & Oecumenio, aliisque appellantur, & in manuscriptis, & excusis quibusdam libris suo ordine editi extant. Primus est ἀφὶ τῆς μογων, alter ἀφὶ τῆς ἀναρεθέντων παιδίων & reliqui deinceps. κεφάλαια autem habuit CCCLV, juxta Ammonium, Eusebium, & Tatianum. Suidas, ματθαῖος· ἔχει κεφάλαια τιη· στίχων autem varium numerum varij repræsentant codices; alij ,ϛφ, alij ,ϛφξ. Neutiquam ergo audiendus Casaubonus, qui Veteribus idem fere κεφάλαιον fuisse docet, ac nobis hodie versiculum. Quamvis enim κεφάλαιον, & Capitulum aliquando pro versu uno sumatur, vel si proprie loqui decet versum unum complectatur, ejusmodi tamen κεφάλαια hic non intelligit Casaubonus, sed illa in quæ Novi Testamenti Ti-

Hilar. Prolog. in Expian. Psal.

Vid Liturg. Ἁγιοπαφιτῶν Tom. 2. Bib. Græcolat. Patr.

tuli distributi sunt: nostrorum autem versiculorum numerus antiquorum κεφαλαίων numerum triplo circiter superat. At Veterum στίχοι hodiernis breviores erant. Eustathius Antiochenus libro De Engastrimytho à Iohann. 8. 59. ad 10. 31. στίχους numerat 135, cum recentior partitio 72 solum habeat. Origenes apud Eusebium scribit posteriores duas Iohannis Epistolas centum versiculos vix absolvere, cum partitio hodierna 29. tantum versus complectatur. At Novi Fœderis στιχομετρίαι secundæ Epistolæ triginta, tertiæ quatuor & triginta tribuunt. Recentior vero divisio è Latinis codicibus profecta Græcos demum occupavit. Sane tota hæc distinguendi ratio ex Auctorum, Librariorumque arbitrio pependit. Libri quidam peculiarem nobis repræsentant Evangeliorum distinctionem. Lucæ Evangelium in 83. capita distribuit Euthymius; Ammonius in capita 343. distinctio Latina vetus in capita 107. hodierna in 24. Ambrosius in Titulos 164. Beda in capita 193. Receptissima tamen & vetustissima distinctio ea fuit quam invexit Ammonius, quæque apud Suidam expressa est; eam quippe Cæsarius Nazianzeni frater, & Epiphanius agnoscunt. Eadem quoque in reliquorum Novi Testamenti librorum distinctione varietas reperitur. Latina porro Novi Fœderis distinctio Veteris distinctioni coæva videtur. Id vero Latinis moris fuit, ut longiora Novi Testamenti capita in septem partes, breviora in quatuor distribuerent, easque partes literis Alphabeticis signarent: id quod in excusis etiam Novi Fœderis libris sæpe servatur. Dixi στιχομετρίαν librorum Novi Testamenti colligi fuisse solitam & adscribi. Hoc in Veteri quoque Testamento à Syris, Samaritanis, Iudæis, Græcis, & Latinis factum est. Nec in Sacris solum Libris, sed in exoticis etiam Græcis & Latinis usurpatum. Id erudite probat Salmasius in Prolegom. ad Solin. id quoque declarant lemmata præfixa Asconij Pediani commentationibus in Cornelianam, aliasque Tullij orationes: declarant & Præfationes Digestorum Iustiniani. Aristotelis, Zenonis, Chrysippi, aliorumque libros per versus fuisse distinctos ex Laërtio notum est. Traditam sibi à Iudæis dividendorum versuum, & colligẽdorum rationem Arabes quoque retinuerunt. Alcoranus per capita & versus divisus est; versuum & literarum numerus in fine collectus & adscriptus: sed prior ille variat, nec eumdem semper codices præ se ferunt. Quamquam id fere ab illis observatum videas, ut in ὁμοιόπτωτα singuli versus desinant, nulla æqualitatis illorum ratione habita. Hic autem magno Salmasio neutiquam assentiri possum, qui post Henricum Stephanum, & Casaubonum, Ebræos & Arabes versus suos sensu determinasse, & ejusmodi versuum numerum in fine subduxisse scribit; Latinos autem & Græcos sententiam unam in plures, paucioresve lineas pro codicis angustia dispescuisse; στίχους vero, seu versus appellasse, non totam illam sententiam, sed singulas lineas; proindeque nescire se addit quid emolumenti Græci, Latinique ex hac linearum collectione ceperint, cum pro angustiis codicis variaverit. Mirandum profecto foret illud, si ita esset; quod certe non est: nam ut versum lineam aliquando significare fatear, summæ certe illæ versuum, non lineas singulas, seu ductus, seu sulcos librorum, sed totas sententias complectebantur: id quod ipse agnovit tandem Salmasius in Epistola ad Sarravium, sive mutata priore sententia, sive oblivioni data: *Interdum quippe*, inquit, *duas, interdum tres, aut plures lineas singuli versus occupabant. Græci στίχους appellant. Opera autem ipsa numerabantur per versus, quorum summa in fine libri subducta notabatur. Inde* πολύστιχον βιβλίον, &c. Hæc non eo commemoro, quo de Viri supra fidem eruditi, ac de me olim optime meriti laude quicquam deminutum velim, nam

ἄλλοισιν ἐσθλοῖς τόνδ' ἀπωθεῖται ψόγον·

Vna ergo fere fuit Ebræorum, Arabum, Græcorum & Latinorum, cum in sacris, tum in exoticis libris, versuum subducendorum, & notandorum ratio. Quod quum omnes tamen non facerent, imo libros suos una serie nonnumquam scriberent, ij postmodum in capita ab indoctis librariis distracti sunt; unde immanes sæpe optimis Auctoribus errores, spissæque tenebræ affusæ sunt. Quin & eo audaciæ sunt progressi, ut ineptissima lemmata capitibus affingerent. Atque hæc labes maximam bonorum Scriptorum partem pervagata est. Sed hæc sunt alterius loci. Nunc redeamus ad propositum. Patet ex supradictis frustra in hodierna Scripturæ divisione rationem quæri περικοπῶν Origenis, & Capitulorum Hieronymi. περικοπὴν dixit Adamantius certum aliquod Scripturæ membrum ad libitum determinatum & circumscriptum. Capitulum eodem sensu usurpavit Hieronymus; nempe pro eo quod Gallice dicimus, *un passage*. Ita sexcentis locis accipitur apud Rufinum: velut cum ait in interpretatione Apologiæ Pamphili: *In tuis præcipue* (libris) *in quibus plures unius Capituli interpretationes exponit*: & mox: *Ponemus exemplum quod illi superiori conveniat ex eo libro quem in Epistolam Pauli Apostoli ad Titum scripsit, de eo Capitulo in quo dicit Apostolus: Hæreticum hominem post trinam correptionem devita, sciens*

Euseb. Histor. Eccles. lib. 6. c. 25.

quia perversus est, & peccat, qui est à semetipso damnatus. Nec aliter Philastrius Hær. 45. *Quæ autem quasi de homine dicunt Scripturæ, ea accipit capitula*: & Hær. 50. *Isti ututuntur Capitulis Scripturarum, quæ de Christo, velut de homine edocent.*

P.162. ἀρκέμβῳ μιᾷ καυχήσῃ] Vertit Hieronymus: *qui contemta vana gloria*: quod ipsum habet unus Regiæ Biblioth. Codex. Alter habet: *qui contemnens vanam gloriam.* Quid si legamus: *qui contentus una gloria?* Sane id oratio Græca postulat, & facile inde Vulgata lectio detorta est.

P.163. Δύο εἰσὶν ἐξῆς ὁράσεις αἱ ἀναγραφόμεναι ἱερεμίᾳ.] Redde: *Duæ sequuntur Ieremiæ visiones, quæ tectæ sunt.* Vide Nos supra ad Homil. in Libr. Reg.

θεὸς τῷ ὀσμακίνῃ κίκοις] Codex Vatic. prætermisit postremam vocem. Certe κίκοις vox est nihili: lego ϛικῷ. Vide LXX Ierem. 19. 1.

ῥᾳθυμῆς αὖ ὁπόπτε αὖ γινώμεθα] Illud ῥᾳθυμῆς, videtur παρέλκειν.

P.164. χρήσομαι δὲ καὶ δείγματι ἐκ τῶν γραφῶν, &c.] Verte: *Utar quoque exemplo è Scriptura petito, & præter exemplum illud, explicationem convenienti interpretationi idoneam proponam.*

P.166. τὸ δὲ αὐτεξούσιον ἐλεύθερόν ἔϛι] Hoc est: *voluntatis quippe arbitrium liberum est.*

P.167. λέγει γὰρ ἀρξάμενος μέλλει λέγειν θεὸς ἐθνῶν] Supple ὅπω: quemadmodum infra: ὅπω λέγω καὶ ἐν ταῖς βασιλείαις εἴρηϰ), &c. & p.175. εἰπάφησι τῇ ἐπαύριον ὁ παχὼρ ὀζήναζε τὸν ἱερεμίαν ἐκ τῆς καταφάϛεως: & Homil. 19. p. 188. νομίζω πάντας ὑμᾶς συνοσευῶ ϐλέπειν τὸ ἀκόλουθον ὄϛιν εἰπεῖν, &c.

P.169. ὡς υἱὸς ἀνθρώπε ἀπιλησθίωαι] Vertit Corderius: *sicut filius hominis oblivisci*: legebat ὅπιλησθίωαι, sed τὸ ἀπιλησθῆναι confirmatur ex Iudith. 8. 16.

P.173. πολέμιος τῷ τῶν ὅλων θεῷ] Vide Origen. in Matth. 15. p. 261. & quæ ad hunc locum observavimus.

P.176. τὰς ϐελομήρας τῶν μωϋσέως ζηλαλεῖν] Hoc est: *Mosis virgæ invidiam conflare volentes.*

καὶ μὴ ἤθους θεόϛκει)] Ita Cod. Vat. Ghislerius legit: μὴ θεῖος. sic enim scribendum; non, ut editum est, θεῖος.

ὑπὸ θεοδώρου ἀρχιερέως λεγομένης τεϛαρασμοῦσι ἐϐιωναῖοι, &c.] Epiphanius Hær. 30. cap. 25. θεὸς ὁ τὸ ἁγίου παύλου, ὡς ϐλασφημοῦντες αὐτὸν λέγουσι, πόσα ἔχει λέγειν; πρῶτον μὲν λέγουσιν αὐτὸν ἕλληνά τε, καὶ ἐξ ἐθνῶν ὑπάρχειν, πρεσϐεύσαι ὁ γαμαήνας ὕϛερον. *Quod vero ad beatum Paulum attinet, in quem illi maledicta conijciunt, multa à me commemorari possunt. Imprimis Græcum illum fuisse, atque ex Gentilibus oriundum prædicant; postea vero Proselytum esse factum.* In eadem fuerunt hæresi Helcesaitæ.

P.178. τινες οὖν οἱ φίλοι τὸ παχὼρ τὸ ἐπωνύμε τῆς μελανίας τὸ ϛρυμόν;] παχὼρ est פשחור: id derivat Origenes à פה *os*, & שחר, *nigrum*. Ita & Hieronymus: *Fesor, os nigredinis.* *Hieron. De nomin. Ebr. in Ieremia.*

λέγων θεὸς φιγέλλᾳ, καὶ ἑρμογένῃ, &c.] Memoria lapsus est Origenes: ibi enim, nempe 1. Tim. 1. 20. Hymenæum à se & Alexandrum Satanæ traditos scribit Paulus; at 2. Tim. 1. 15. Phygellum illum & Hermogenem sese fuisse aversatos. P. 179.

διαφορὰς εἶπεῖν ὅτι θεοφιλεῖς), &c.] Ita & paulo inferius: redde: *Proclive est dicere vaticinari illum.*

ἠρωΐθησαν ϛρόβρα] Corderius: *confortati sunt valde*, legebat, ἰρωΐθησαν: ita & infra p. 197. P. 181.

εἰ γὰρ δύωαμαι δι' ἀπάτης, &c.] Corrupta hæc sunt, quæ iis sananda relinquimus quibus κεφικωτέραν δίνα largitus est Deus. Quid si legamus: ἃ γὰρ δύωαται δι' ἀπάτης αὐτὸ παραλογεῖϑαι.

ἡ γέεννα τῶν ἀκυσίων] Errorem suum iterat Origenes de pœnis Damnatorum temporariis. P. 182.

ἅπως ἠθέλησε τοῖς ἀποϛόλοις] Cum sequentibus voces illæ non cohærent.

καὶ παρὰ τὸ ἑπεῖ, ὅπ τῶν αἰωνίων] Hoc est: *juxta Anagogen, per Anagogen.* Hæc autem ipso Paschę die ad populum peroravit Origenes: supra p. 178. ἀλλὰ δὲ ἱκανοῖς ϛύτων τῶν ἑορτῶν, ἧς τὸ σύμϐολον πεπόμϕαμεν τὸ πάσχα, &c. P. 183.

ὁμώνυμα γὰρ ὄϛιν ὧν ὄνομα, &c.] Videntur hæc ex ora in contextum irrepsisse. P. 184.

ὅτι μετέχει μὲν σωτηρίας τινὸς, &c.] Origenes Hom. 17. in Luc. *De cœtu primitivorum, immaculatorumque Ecclesiæ, quæ non habet maculam neque rugam, ejicietur digamus, non quo in æternum mittatur incendium, sed quo partem non habeat in regno Dei.* Et paulo post: *Puto enim monogamum, & virginem, & eum qui in castimonia perseverat esse de Ecclesia Dei; eum vero qui sit digamus, licet bonam habeat conversationem, & cæteris virtutibus polleat, tamen non esse de Ecclesia, & de eo numero qui non habet rugam aut maculam, aut aliquid istiusmodi, sed esse de secundo gradu, & de his qui invocant nomen Domini, & qui salvantur quidem in nomine Iesu Christi, nequaquam tamen coronantur ab eo.* Et Tom. 20. in Iohann. secundas Abrahami nuptias, & congressum cum ancilla in exemplum trahi non vult. Qua de re agitur in Origenianis. P. 188.

θέλω δὲ δύναϑαί δύσαι ὑπὸ τῶν γραφῶν &c.] Librum Iudith vides ab Origene Scripturam appellari; id quod à Nicæna quoque postmodum Synodo factum legimus apud Hieronymum. P. 193. *Hieron. Præfat. in Iudith.*

ἐν οἷς πάσομεν καὶ ἐπαίσαμεν] Legebat Corderius: ἐπαίσαμεν, καὶ ἐπαίσαμεν. P. 194.

μὴ τὸ πῶμα] Legendum πῶμα. Ita in Holmiensi Codice Comment. Origenis in Matth. cap. 16. legebatur: εἰς τὸ τῆ ϐάβολε πῶμα, pro, πῶμα. P. 196.

P.197. οἷον] ἠδικημένοι οἱ ἐλεγχθέντες] Ideſt: *ſe injuria affectos putant, qui reprehenſi ſunt.* Ita reddendum quoque quod mox ſequitur: καὶ διὰ τοῦτο οἰηθέντες ἠδικῆσθαι.

καὶ ἔστιν, ἵνα ἄντικρυς ὀνομάσω, ζαπηζίτης, &c.] Alludit ad dictum illud: δόκιμοι ζαπηζίται γίνεσθε, quod Chriſto à Patribus antiquis tribuitur, nec in Novo tamen Teſtamento reperitur. De eo agemus alibi fuſius.

IN EZECHIELEM.

P. 220. ἐν τῷ κ' τόμῳ] Scripſit ad hæc Interpres: *Quatuordecim modo ſuperſunt.* Homilias cum Tomis confudit: Homiliæ enim Origenis in Ezechielem 14. ſuperſunt, Tomi nulli. Tomos autem & Homilias in hunc Prophetam lucubratus fuerat Origenes.

καὶ παῦε τὸ καθεψηκὸς ὕδωρ] Ebr. ומשקע-מים, id ſonat, Sedimentum aquarum, vel aquas quietas, & tranquillas, quarum fæx omnis & cœnum in fundo ſubſidit: optime LXX. καθεψηκὸς ὕδωρ. Ita Ezech. 32.14. idem verbum שקע eadem pollet ſignificatione: ואשקיע מימיהם. LXX. τότε ἡσυχάσει τὰ ὕδατα αὐτῆς. Male ergo Philocaliæ Interpres vertit: *aquam appoſitam*: rectius dixiſſet, *compoſitam.*

οἵ τε τῷ μὲν κανόνι ἐπιπλέοντες, &c.] Marcioniſtæ, aliique eiuſdem farinæ Hæretici. Epiphanius Hær. 42. cap. 4.

καὶ οἱ τῇ παλαιᾷ γραμμάτων, &c.] Vetus Teſtamentum Opifici, Novum Chriſti Patri vulgo tribuebant Cerdo, ejuſque aſſeclæ. Qui autem Vetus Teſtamentum duobus Auctoribus adſcripſerunt, ij fuiſſe videntur è Marcionis auditoribus aliqui: hi quippe in varias ſectas diſſipati ſunt, Epiphanio teſte Hær. 42. cap. 13. & Auctore Dialogi De orthodoxa fide, qui Origeni adſcribitur. Partim autem Opificem, partim Malum, Veteris Teſtamenti auctores ſibi videntur finxiſſe.

IN OSEE.

P. 201. αἰσχυνάμενος κ' ἐνθυμῆ, &c.] Hæc ad periodum ſupra inchoatam pertinent, eamque claudunt, nec ab Interprete disjungi debebat. Quod ſequitur: ὅσον κ' (non ut male editum eſt, κ') τὸν λέξιν ὧδε τὰ προειμένα ῥητὰ, diſtinctione carere non debuit: nam poſt λέξιν addenda ὑποστιγμὴ, vel virgula, ut id quod ſequitur, ὧδε τὰ, &c. ad id referatur quod præcedit, ἐμπεσοῦσθαι.

ἐν τῷ οἴκῳ ὧν εὗρόν με] Interpres: *Domi cum eſſem, invenerunt me.* ita & pag. ſeq. quam lectionem ne Grammatica quidem ferre poteſt. Ebraice habetur בית-אל *in Bethel*, quod ſecuti ſunt Aquila, Theodotion, & Symmachus; item Ionathan, Syrus, & Vulgatus. LXX. ἐν τῷ οἴκῳ ὧν. Theodoretus, ὅν. Sive ergo hæc Oſeæ ad Gen. 28. pertineant; ſive, ut alij, ad Gen. 35. Bethel hic ſignificatur, quæ prius Luza dicta fuit, & poſtquam vitulum aureum populo adorandum in ea propoſuit impius Ieroboam, Bethaven appellata eſt, ideſt, *Domus idoli.* Inde Oſeæ 10.5. *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ*: ubi LXX. περὶ μόχλῳ τῷ οἴκου ὧν παῳκήσασιν οἱ κατοικοῦντες σαμαρίαν. Videndi Theodoretus, & Cyrillus in Oſ. 12.4. & ille præterea in Oſeę 4.16. Bethaven porro illa diverſa fuit ab altera nominis ejuſdē de qua Ioſ. 7.2. *Aven* autem, און, juxta aliam διάστιξιν LXX legerunt ſemper *On*, & *Bethaven* reddiderunt vel, βαιθών, vel, οἶκος ὧν. Vnde facile emendaveris quod eorum optimas editiones occupavit mendum, 1. Reg. 13.5. ἐξ ἐναντίας βαιθωρὼν κ' νότου. legendum ſiquidem, βαιθὲν, cum juxta Interpretum omnium conſenſum Ebraice habeatur, *Bethaven*; ipſaque adeo Complutenſis editio habeat: κ' νωτου (l. νότου) βαιθὲν. Item 1. Reg. 14.23. pro eo quod eſt: ὁ πόλεμος διῆλθε τὸν βαιμών, ſcribe, τὸν βαιθήν. Ebraice quippe conſentientibus Interpretibus ſic habetur. Confirmat emendationem noſtram Codex Alexandrinus, qui habet, βηθαυὼ, & Complutenſis Editio, βηθαὶεν. Ex hac quoque variatione διαστίξεως in voce און factum eſt, ut Ægyptiam urbem hujus nominis, in qua ſacerdotium gerebat Putiphar, *Aven* appellaverit Hieronymus 11. Comment. in Ezechiel. cum vulgo *On* nuncupetur. Eam in Hieronymo lectionem fruſtra ſollicitat Druſius 10. Obſervat. cap. 15. Nec id prætermittendum Dionyſium Alexandr. Epiſtol. contra Paulum Samoſatenum Reſponſ. 8. Cyrillum, Arabem Interpretem, & Barberinianum codicem τῷ ο, hoc Oſeæ loco legere, ἐν τῷ οἴκῳ μου.

ἐκεῖ ἐλαλήθη πρὸς αὐτόν] Ita Mſ. Alexandrinus, & Syrus Interpres, & Arabs; ita Cyrillus. At Romana editio, & Complutenſis habent, ἀυτοῖς.

IN MATTHÆVM.

γράμμασιν ἑβραϊκοῖς σωτηριωδέστερον] De eo argumento actum eſt à Nobis, libro De claris Interpretibus. P. 203.

ἐν τῇ καθολικῇ δευτερᾷ] Priore ſcilicet; nam poſterior dubij erat auctoris, & auctoritatis. Vid. Nos inf. ad Tom. 5. Orig. in Ioh.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

καὶ βέβαιον τὸ κῦ λεκαῦ τὸ ὑπὸ, &c.] Legendum, τὸν ὑπὸ, si quid sapio: Lucam enim sæpe laudat Paulus, ut Col. 4. 14. 2. Tim. 4. 11. Philem. 24. Evangelium autem secundum Lucam nusquam commendat.

P. 204. ἡ διαζηλικῶν πρὸς ἀποστολικαὶ, ἢ, &c.] Vetus codex Holmiensis Philocaliæ: ἡ διαζηλικῶν πρὸς διαζηλικαὶ, ἢ διαζηλικῶν πρὸς ἀποστολικάς, ἢ ἀποστολικῶν πρὸς διαζηλικάς. Alter recentior, quem Holmiæ itidem consuluimus, quique fuerat Bibliothecæ Petavianæ: ἡ διαζηλικῶν πρὸς διαζηλικαὶ, ἢ διαζηλικῶν πρὸς ἀποστολικαὶ, ἢ ἀποστολικῶν πρὸς ἀποστολικάς. Tarinus alia edidit, alia vertit.

Δαβὶδ, ὃς ἑρμηνεύεται) ἱκανὸς χειρὶ] Hieronymus De nomin. Ebr. *David fortis manu, desiderabilis*; & in Psalm. 33. juxta observationem Tarini, exponit: *Dilectus, desiderabilis, fortis, vel idoneus manu.* Prius etymon verum est, nomen enim David fit à, דוד, *amor*: ineptum posterius, & fit à, די, &, ד. די est, *sufficere*; unde שדי, unum è Dei cognomentis derivant quidam, quod LXX. & Symmachus exponunt, ἱκανὸς, alij, παντάρκης, Aquila, ἀλκιμος. Sed, ut id obiter dicam, שדי verius à שדד deduxeris, quod apud Arabes idem sonat ac, *confortavit, roboravit*; id quod confirmat daghes in ד vocis, שדי. Nec absone fortasse conjicimus à דבא, quod est, *fortitudo, robur*, & יד, nomen David formari ab iis qui posterius etymon tuentur: ב autem ibi mutatur in ו; quemadmodum in אורה & אברך.

P. 205. τῷ εἰς τὸ κῦ ματθαῖον] Codex Holmiensis habebat: ἐκ τῷ εἰς τὸ, perperam, nam hæc Excerpta non sunt, qualia habentur in Philocalia, quibus ejusmodi præfiguntur tituli; sed pleni & continui Tomi. Certe simile aliquid habet Catalogus Græcus, codicum Origenis Bibliothecæ Vaticanæ, quem concinnavit Allatius, & mecum communicavit clarissimus Bigotius: ἐκ τῷ εἰς τὸ κῦ μαῖθαῖον διαζήλιον ἐξηγητικῶν τόμοι ι'. ια'. ιβ'. ιγ'. Id evenit ex insciti Librariorum.

τόμ. ι'.] Ita habebat Codex Holmiensis; sed cum hunc excipiat τόμ. ιβ', deinde etiam τόμ. ιγ' legendum omnino, τόμ. ια'. Erasmus in Epistola, quam Origeniano in Matthæum fragmento à se edito præfixit, & ex Erasmo Sixtus Senensis, scribunt decem priores Tomos expositionum in Matthæum desiderari, undecimum cum sequentibus superesse. Quinetiam Origenis MS. liber Bibliothecæ Ducis Bavariæ, ab undecimo auspicatur. Verumtamen Catalogus Origenianorum Codicum Bibliothecæ Vaticanæ Tomos in Matthæum decimum, & undecimum recenset. Narrant quoque qui Gesnerianam Bibliothecam in Epitomen contraxerunt Venetiis fuisse apud Diegum Hurtadum horum commentariorum Tomum I. XI. XII. ubi legendum procul dubio, X. XI. Commemorant iidem in Bibliotheca quadam Italica servari decimum Tomum operis ejusdem. Qui quidem decimus Tomus aliusne sit ac noster hic undecimus, an secus, viderint, penes quos ille est. Constet modo illud, hunc primum nostrum esse undecimum, quippe cui duodecimus, & decimus tertius continua serie subjecti sint.

καὶ ἡμεῖς οὖν, εἴπερ βελόμεθα, &c.] Origenes lib. 3. contr. Cels. ὧν (φιλοσόφων) τοῖς ἔξω λελάληκεν ὁ ἰησοῦς, πρὸς αὐτὸν τὸν σαφηνίσαι τοῖς ἐναβεβηκόσι τὰς ἐξωτερικὰς ἀκοὰς, & κατ' ἰδίαν αἰτησαμένοις ἐν τῇ οἰκίᾳ προσερχομένοις. Quæ non semel repetit hoc libro. Vide item ejusdem Hom. 1. in Genes.

ἀξιώσωμεν θεὸν φανέντα] Suspicari quis possit legendum: ἀξιωθῶμεν θεοφανείας. Sed editæ lectioni omnino adhærendum est. P. 206.

ἀποκριθεὶς εἶπεν ἀπὸ τῦ] Ita C. Holm. ita & Erasmus legit, ut apparet ex ipsius interpretatione: quod quia sensu caret, ipsa Matthæi vox reponenda est: ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς.

πρὸς τὸν * λόγου * γενήματα] Recentiori manu adscriptum erat ad oram: πρὸς τὸν θεὸν λόγε υἱὸς γενήματα. Legendum fortasse: πρὸς τὸν θεὸν λόγον γεγονημένα ἐστὶ, γενήματα, &c. vel quid simile. Vertit Erasmus: *Hæc à Verbo quod in principio erat apud Deum condita sunt, quum sint germina regni Dei.*

κῦ ἐντολῶ τῦ ἰῦ] Ita Mss. H. pro ἰῦ, hoc est ἰησοῦ, quod verum est.

ὃς καλεῖ)] Lege ὃ, referri enim debet ad τέλος, non ad θεισμόν.

οὐκέτι διαφόρως, ὡς κῦ τὰς ἀρχὰς, &c.] Cum enim eo plus gloriæ & lucis adepturi simus, quo minus terrenarum sordium nobis adhæreſcet, existimavit Origenes colluviem illam post certa temporum curricula expurgatum iri, & universos homines, non sanctos solum, sed impios etiam & damnatos eandem gloriæ mensuram consecuturos. P. 207.

ἔοικεν ὁ δανιὴλ, &c.] Vide initium lib. 1. Commentar. in Iob, quæ Origeni falso adscribi solent.

ζητήσαι οὖν τις τῶς, &c.] Quæstionem eandem proponit, & solvit sub finem cap. 3. libr. 3. De princip. respondetque ad hunc statum perventuram naturam corpoream, cum sanctis disciplinis institutas animas Deo Patri Christus subjecerit.

ἐκ καταναλωθῇ τὰ χαίροντα, &c.] Hic & alibi sæpe Damnatorum pœnis finem tam diserte statuere videtur Origenes, eoque nomine toties reprehensus, atque exagitatus est, ut qui id negare audeat, nimium Ori-

genem amare, ac præter æquum videatur. Sed quoniam iam supra in Origenianis satis à nobis discussa ea quæstio est, frustra hic actum ageremus.

πνεῦμα λάβωμεν, ἢ, &c.] Pugnare id videtur cum superioribus; nam si nullum erit inter omnes claritatis discrimen, omnesq; ex æquo nequitiæ igne absumtæ erunt, quinam erunt superiores, quinam inferiores? Verum meminerimus sensisse Origenem, quemcumque locum beatitatis teneant Sancti, peccatis eos semper futuros obnoxios, & è summo illo felicitatis apice depellendos quicunque nouis criminibus sese alligaverint. His ergo ad summa rursum emitentibus lumen suum superiores fœnerabunt. Atque hæc in Origenianis disputantur.

ὅτι τὸ πλάτος τῆς καρδίας.] Æschylus Prometh. ἔδρακε τὸ μὴ μόσαι φίλους φρενῶν. Pindarus Olymp. πόθι φρενὸς ἐμᾶς γέγραπται. Terentius Andria: *Etiamnum mihi scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis.* Locus Origenis petitus est è Proverb. 3. 3. & 7. 3. & Ierem. 17. 1. & 31. 33. & Rom. 2. 15. & Ebr. 10. 16. Vertimus: *super latitudinem cordis*; ita verterat Erasmus. Sic habet quoque Vulgata Ierem. 17. 1. *Exaratum super latitudinem cordis eorum*: & Hieronymus hoc eodem Ieremiæ loco: *Exaratum super latitudinem cordis eorum*: & in Habacuc cap. 2. versum Prov. 3. 3. à se laudatum ita vertit: *Describe eam super latitudinem cordis tui.* Hippolytus de Antichristo, quem nuper Græce edidit Vir eruditus Marquardus Gudius: ἐγκάραξον τῷ πλάτει τῆς καρδίας. Ebraica tamen sic se habent: על לוח לבבך, *super tabulam cordis eorum*: quod Chaldæus, Syrus, & Arabs secuti sunt. Ad hæc alludit Paulus 2. Cor. 3. 3. ἐν πλαξὶ καρδίας. Metaphora videtur sumta à *tabulis lapideis testimony scriptis digito Dei*: Exod. 31. 18. & 32. 15. & 3. Reg. 8. 9. & 2. Paralip. 5. 10. LXX Interpretes, uti verisimile est, verterant his Proverbiorum locis, & apud Ieremiam: ὅτι πλοῦτος τῆς καρδίας σου. Ita Complutensis Ebitio Prov. 3. 3. ita & Aldina: quæ verba in nonnullis Editionibus desiderantur, quæque Interpres Arabs non agnoscit. Eadem Complutensis Ierem. 17. 1. γεγράμμενον ὅτι πλοῦτος τῆς καρδίας αὐτῶν. Quæ verba cum sequentibus tribus versibus in aliis plerisque τῶν editionibus pariter prætermissa sunt, quamvis apud reliquos Interpretes compareant. Proverb. vero 7. 3. ὅτι τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου. cum tamen legatos in Ebraico contextu: על לוח לבך, *super tabulam cordis tui.* Id factum videtur Librariorum oscitantia, qui pro πλατος scripserunt πλουτος. Ergo Vulgatæ Auctor recte habet eo loco: *in tabulis cordis tui*; non ita recte Ierem. 17. 1. *Super latitudinem cordis eorum*: quod miror secutum fuisse Hieronymum, qui interpretationem suam ad Ebraicum exemplar finxit. Aliud est autem quod habet Vulgata 3. Reg. 4. 20. *Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, & prudentiam multam nimis, & latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris.* Nam Ebraice legitur ורחב לב. LXX. ἡ καρδία αὐτοῦ. Quo sensu ait Apostolus 2. Cor. 6. 11. ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Vnde Origenes Homilia unica in librum Regum: *Vt possimus cum Apostolo dicere: Cor meum dilatatum est ad vos, ô Corinthi: ex latitudine enim cordis abundantia ori sapienti ministratur.*

καὶ γάρεις οὐδεμίαν βολὴν οὐκ ἐλάλησεν αὐτοῖς] Eras- P. 208.
mus prætermisit vocem οὐκ.

δοκεῖ δή μοι καὶ ἕτερα, &c.] Hieronymus P. 209.
in hunc Matth. locum.

ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὡς ἄλλον, &c.] Ita habebat Regiæ Bibliothecæ Codex, quæ lectio verissima est; alioqui sensus non constat. At Erasmus, & Codex à me ex Holmiensi descriptus hæc verba prætermittunt: ὡς ἄλλον τινὰ εἶναι τῆς βασιλείας τὸν ἀγρόν. ἢ ὅλως οὕτω ὁμοιωθῆναι θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ex postremarum scilicet harumce vocum iteratione prætermissio illa contigit; quod peccatum iis frequens est, qui MSS. Codices exscribunt.

διὸ μᾶλλον οὖν χρὴ τοῖς περὶ λίθων θεσπιευσαμένοις, &c.] Et paulo inferius: καθὼς ὁ ἀναγράψας ἔλεγε περὶ λίθων. item: οὕτω καὶ ὁ σωσαγαὼν ἐν τοῖς περὶ λίθων θεσπιάσας. A prophanis Auctoribus laudandis fere abstinebant Patres, & noster præsertim Origenes, nisi id forte flagitaret necessitas, velut in libris contra Celsum. Huiusmodi autem fuisse videtur is quem περὶ λίθων scripsisse significat Iubam hunc esse Regem conjicit vir literis juvandis & promovendis natus Isaacus Vossius, ex eodemque arripuisse *In Melam.* Ælianum, quæ lib. 15. De animal. cap. 8. de *lib. 3. cap. 6.* margaritis disseruit. Plinius certe in componendo libro 37. quo gemmarum origo continetur, Iuba auctore usum se scribit, eundemque nominatim laudat lib. 9. cap. 35. ubi fuse de margaritis commentatus est. Vtut est, ex eodem sane fonte hæc Plinium hausisse constat, unde sua depromserunt Origenes, & Ælianus; eadem quippe, atque iisdem fere verbis tres isti retulerunt. Ego quidem non Megasthenem minus, aliosve, quam Iubam, Auctores istos fuisse secutos crediderim. Plinium autem Solinus, Solinum Ammianus affectatus est.

τὸν μαργαρίτην οἱ μὲν χερσαῖοι, &c.] Ælia- *lib. 15. c. 8.*
nus: ὁ δὲ ἐν ἰνδικῇ χερσαῖος μαργαρὸς οὐ λίαν φύσιν ἔχειν ἰδίαν, ἀλλὰ ἀποβίωμα εἶναι κρυστάλλου, οὐ τὸ ἐν τῇ παραλίᾳ συνιστάμενον, ἀλλὰ τὸ ὀρυκτόν. *Margarita autem terrestris in India proveniens non fertur naturam habere propriam, sed futuram esse*

esse crystalli, non gelu concrescentis, sed fossity. Quod si recte conjicimus, terrestrem quoque margaritam agnoverit Arrianus, Megasthene auctore, à quo idem quoq; Ælianus & Origenes acceperint. Sic enim Arrianus in Indicis: ἡ δὲ (λέγ' μεγασθένης) πυρ' ἰνδοῖσι τὸν μαργαρίτην ξυσσιον καὶ τιμιον ὥσπερ χρυσίον τὸ ἄπεφθον, καὶ τοῦτο ἐν τῇ ἰνδῶν γῇ ὀρυσσόμενον. Levissima mutatione lego: καὶ τὸν ἐν τῇ, &c. quamvis quæ de Indico traduntur auro non ignorem: *Et esse* (inquit Megasthenes) *apud Indos margaritam, quæ triplo plus quam obryzum aurum æstimetur; atque eam quidem effossam in Indorum terra.* Huc etiam facit quod margaritam marinam speciatim ibidem designet; quod certe ineptum esset, si marinæ omnes essent: καὶ ἑλλήνων γ', inquit, παλαι, καὶ ῥωμαίων νυν ὅστι πολυκτίανοι, καὶ εὐδαίμονες, μείζονι ἐπ' ἀποδιῇ ὠνοῦνται τὸν μαργαρίτην ἢ τὸν θαλάσσιον, ὅτῳ τῇ ἰνδῶν γλώσσῃ καλεόμενον. *Sed & quotquot apud Græcos olim, & nunc apud Romanos ditiores sunt, majore adhuc studio emunt margaritam marinam, ita Indorum lingua dictam.*

ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ γινόμενοι] Plinius lib. 9. cap. 35. Indicas laudans margaritas, earumque varia genera recensens, *Præcipue autem*, inquit, *laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris Rubri*: item, *Clarior in Rubro mari repertus Indicus.* Mare quippe illud meridianum, australem oram ambiens, in Indicum & Æthiopicum dividebatur. Indicas tamen margaritas ab Erythræis distinguit Ælianus.

δευτερεῦσι γ' ὡς ἐν μαργαρίταις, &c.] Ita Codices Holm. & Reg. Legendum fortasse δ' πως. Indicis proximæ sunt, magno quamvis intervallo, Britannicæ margaritæ: idipsum extat ex Æliani, Plinij, & Ammiani verbis. Nobis certe quotidie margaritas deformes & exiguas dant ostrea in Britannico hoc mari deprehensa: cujusmodi quoque fert tota Borealis ora.

ἐν κόγχοις γίνε), &c.] Eadem hæc habet Ælianus.

θεωπῆσι τῶν χρόαν & τὸ μέγεθος] Vertit Erasmus: *exploratore qui referat, qualis sit & quanta regio:* videtur legisse: θεωροῦμεν τῶν χρόαν, & τὸ μέγεθ', sed Codicum Holm. & Reg. lectionem asserunt hæc Æliani: ἀκούω γ' ἔγ' καὶ τῶν διαφερόντων καὶ τῶν χρόαν, καὶ τὸ μέγεθος· ὥστε ἀναλογίαν αὐτῶν ἔχειν, &c.] Ita Ælianus, & Plinius, quæ ipsi ex Megasthene descripserunt. Locus insignis est apud Arrianum in Indicis: & λέγ' μεγασθένης παρειέναι τῶν κόγχων αὐτὰ δικτύοισι, νέμεσθαι δ' ἐν τῇ θαλάσσῃ κατ' αὐτῶν πολλὰς κόγχας, καθάπερ τὰς μελίσσας. καὶ ἔστι γὰρ καὶ βασιλέα, ἢ βασίλισσαν, ὡς τῆσι μελίσσῃσι· καὶ ὅσις μὲν ἐκεῖνον κατ' ὀπτυχίαν συλλάβοι, τοῦτον ἢ ὅλην πεῖν ἀπολλύναι καὶ τὸ ἄλλο σμῆνος· τὴν μαργαρίτην. εἰ ἢ διαφύγοι σφᾶς ὁ βασιλεύς, τότε ἢ σκιέδη σπεύδουσι ἔτι τοῖς ἄλλοις. τοὺς ἁλόντας ἢ θεραπεύειν καθάπερ καὶ τὴν σφῶν τῶν σώματα, τὸν ἢ ὀστέων εἰς κόσμον χρῆσθαι. *Et ait Megasthenes concham hujus (margaritæ) retibus capi, versari autem in mari circa eam multas conchas, veluti apes: Regem quippe suum aut Reginam margaritas habere, ut apes: ac si quis forte Regem capiat, reliquum etiam margaritarum agmen statim ipsum circumsistere: si vero Rex ipsos effugiat, hunc iam amplius reliquas conchas capere non posse: qui autem eas ceperint, ipsarum carnes putrescere sinere; esse autem ad ornatum uti.*

θελαμβαίοντες οἱ ὀπιχώριοι, &c.] Scripsit Megasthenes conchas margaritiferas retibus capi: Plinius, Ælianus, & Origenes, urinantium cura, & retibus; quæ duo piscationis diversa genera in unum confuderunt. Exolevit propemodum ista piscandi ratio, quæ fit retium ope, præterquam in quibusdam Novi Orbis regionibus. Penitus vero in desuetudinem abiit illa, quam describit Philostratus lib. 3. de Vit. Apoll. cap. 16. quæ fortasse an fabulosa est, qualia fere sunt quæcunque hoc libro proposuit otiosus Sophista. Sola fere illa in usu est, quæ fit per urinatores.

ἀνοίγα') ὁ κόγχος χάσμη ὥραπλασίως, &c.] P. 211. Hæc ἀυθολεξεὶ fere apud Plinium reperies: sed inepta sunt & falsa, margaritæ enim ex eadem concrescunt materia, ex qua pinnæ interior testa coalescit, ut docet Boëtius; nempe ex humore quem animal ipsũ generat, & ad testæ nutritionem profundit, qualis iste est quem ad ossium suorum nutrimentum terrestrium animalium corpora suppeditant; qualis & ille est, quem ad nuclei alimentum arbor ipsa submittit. Quapropter interiori testæ concolores margaritas reperias, albis albas, nigris nigras, cujusmodi ipse vidi.

ὑπὸ ἀγρυπνίας, μύει, & ὠτρεῖ τὸν ὄλισθον, &c.] Plinius: *Si fulguret, comprimi conchas; si vero & tonuerit, pauidas ac repente compressas quæ vocant Physemata efficere, specie modo inani inflatas sine corpore; hos esse concharum abortus:* sic enim legendum est, non ut vulgo, *speciem modo inani inflatam.* Adsonat Plinio Solinus, Sol. cap. 56. Solino Ammianus lib. 23. *Concussæ vero sæpissime metu fulgurum inanescunt, aut debilia pariunt, aut certe vitiis defluunt abortivi.* Idem de ovis prodit Aristoteles Histor. Anim. lib. 6. cap. 2. ἐὰν ἢ θερμήσῃ ἐπωαζόμενος (ἀλεκτρυὼν δ') διαφθείρει) τὰ ὠά. *Quod si incubante* (Gallina) *tonuerit, corrumpuntur ova.* Contrarium tamen de margaritis docet Isidorus Characenus apud Athenæum lib. 3. cap. 14. φασὶ δ' ὅταν βρονταὶ συνεχεῖς ὦσι, & ὄμβροι ἐκχύσεις, τότε μᾶλλον τὰς πίννας κύειν, καὶ πλείσην γίνεσθαι μαργαρίτην, & ὠμεγέθη. *Dicunt autem, cum tonitrua crebra sunt, & imbrium effu-*

siones, tunc potissimum pinnam concipere, & plurimas gigni margaritas, & insignis magnitudinis. Idem habet Theophylactus in Matth. 13. 45. ὥσπερ ὅν ὁ μαργαρίτης ἱστορεῖ] γαυρᾶται ἐν ὄστρεῳ, ὥταν μέλλωσι τὰς μυχὰς ἐκπετάσαι ἀστραπὴ, εἶτα πάλιν συλλείουσι· ἐκ τούτου, ὅτι τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς δρόσου συλλαμβάνει] ὁ μαργαρίτης, διὰ τοῦτο λευκότατός ἐστι· *Quemadmodum ergo margarita fertur generari in ostreo: quo aperiente testas, ingruit fulgur. deinde rursum claudente eas, ex fulgure & rore concipitur margarita, propterea-que candidissima est.*

ἀργύρῳ διαφανεῖ παραπλησίως] διαφανὴς non semper pro *translucido*, sed nonnunquam etiam pro *splendido* ponitur. Hesychius: διαφανὴς, ὑπτιανὴς, ὕπτιος· Item: διαφανὲς, λαμπρὸν, διάτυπον· Glossæ Cyrilli: διαφανὴς, *limpidus, lucidus, specularis.* Theophrastus De lapid. τῶν ἀποδιαζομένων ὁ λίθων ἐστὶ καὶ ὁ μαργαρίτης καλούμενος, διαφανὴς μὲν τῇ φύσει· *Lapidum vero qui studiose requiruntur unus est is qui Margarita appellatur, natura quidem lucidus.* Temere itaque locum hunc sollicitat Vir magnus, reponique vult: ἡ διαφανὴς μὲν τῇ φύσει. *Cl. Salmas. in Solin. p. 1113.* cum præsertim hæc verba absque negandi particula repetat Athenæus, eoque alludat Clemens Alexandrinus in Pædagogo libr. 2. cap. 12. Christum appellans, μαργαρίτου ἁπαγῆ, καὶ λόγου διαφανῆ· Cæterum Indicas margaritas argento similes esse scribit Origenes: Androsthenes autem apud Athenæum, Indicarum alias auro, alias argento similes, nonnullas candidas, & piscium oculis pares esse docet. *Athen. lib. 3 cap. 13.*

ἀγελῶ τε ὑποχλωαίζουσαν, &c.] Ita Codd. Holm. & Reg. sed legendum: ἀγελῶ τε ὑποχλωαίζουσαν ἠρέμα διαλάμπει. vel: ὥστε ἀγελῶ ὑποχλωαίζουσαν ἠρέμα διαλάμπειν, quemadmodum legisse videtur Erasmus qui vertit: *sic ut splendor subviridis paulum subluceat.* At quis unquam virere margaritas vel fando accepit? vertimus nos, *subpallidus* quod margaritarum colori mirifice convenit. Sic adamas pallidus ab Hesiodo dictus est, χλωρός, deinde etiam à Plinio: sic aurum pallidum à LXX. Psalm. 67. 14. ubi, ἐν χλωρότητι χρυσοῦ, recte vertit Italica vetus interpretatio, *in pallore auri*; male Hilarius, & Augustinus, *in viriditate.* Male & Hieronymus in interpretatione Homiliæ 27. Origenis in Lucam, *in virore auri.* At in interpretatione Homiliæ 2. in Cantic. *In viriditate auri, ut quidam legunt, vel, ut alij scriptum habent, in pallore auri.* Catullus: *inaurata pallidior statua*: & in Argonauticis: *Hesiod. Scut. Here. Plin. lib. 37. cap. 4.*

Quantum sæpe magis lurore expalluit auri?

Martialis libr. 9. Epigr. 62.

Vellera nativo pallent ubi flava metallo.

At libr. 12. Epigr. 15.

Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Iuppiter.

Virens fortasse dixit propter smaragdos.

ὁ δὴ καὶ Βρεττανίων, &c.] Ælianus de margarito Britannico: γίνε] δὴ καὶ τὸν ἐσσεδιον ὠκεανὸν, ἔνθα ἡ Βρεττανικὴ νῆσός ἐστι. δοκεῖ δέ πως χρυσοῦ ὑπότερον ἔδη. Corrige ex Origene: χρυσοποτερον, quod recte conjecerat Gesnerus. Idem hoc Indicæ etiam margaritæ tribuit Androsthenes: καὶ ἔστι, inquit, ἡ μὲν χρυσοειδὴς σφόδρα, ὥστε μὴ ῥᾳδίως διαγινώσκειν, ὅταν ἐκβαπτισθῇ ἐκ τοῦ χρυσίου· De margaritis Britannicis plura habes apud Plinium, Tacitum, Solinum, & Ammianum.

ἐκ τῶν πίννας.] Pinna genus est ὀστρακοδέρμου, villos promissos gerens, fundo maris affixum, pinnophylace, seu pinnotere pisce non semper comitatum, ut credide-runt Antiqui, sed aliquando, ut à Recen-tioribus observatum est. Aristoteles, Plinius, Belonius, alij. Reperiuntur pinnæ in Acarnania margaritam ferentes; Plinius: *Ælian. De animal. lib. 2* *At in Acarnania quæ vocatur pinna margaritam gignit.* Propter similitudinem id etiam no-minis adeptæ sunt conchæ Indicæ margari-tiferæ; Isidorus enim Characenus con-cham Indicam margaritiferam, Pinnam appellat; Procopius vero, πίνα. non quod concha Indica margaritam ferens vel pin-na sit, vel pecten; sed quod pinnæ, vel pe-ctini, vel etiam buccino, πόμβῳ. ut volunt Ælianus, & Origenes, similis sit. Theophra-stus libro De lapidibus: γίνε] δὴ (ὁ μαργαρίτης) ἐν ὀστρέῳ τινὶ ἐκβαπτισθῇ ταῖς πίναις· φέρῃ δ' ἐνδικὴ χώρα καὶ νῆσοί τινες τῆς ἐρυθρᾶς· *Nascitur vero (margarita) in ostreo quodam, quod simile est pinnis. Hoc autem fert Indica re-gio, & insulæ quædam ex ijs quæ sunt in mari Ru-bro.* Androsthenes apud Athenæum: ἔστι δὲ ἡ μὲν τῶν ὀστρέων ὄψις ἐκβαπτισθεῖσα τῆς πίνης· *Athen. lib. 3 cap. 14. Proc. 1. Persic.* *Est au-tem ostrei aspectus similis pectini.* Plinius: *Iuba tradit Arabicis concham esse similem pectini insec-to*: de margaritifera concha loquuntur. Pectini similem esse dicunt, sed nullus pe-ctinem præter Procopium appellavit, & reapse pecten non est: sed nec esse pinnam vel ex eo patet quod Aristoteles pinnas semper fundo maris hærere, indeq; si avel-lantur, emori confestim doceat: Isidorus autem scribit conchas Indicas margariti-feras, quas pinnas appellat, per mare libe-ras vagari: τὰ δὲ χειμῶνος εἰς ταῖς ἐμβυθίους θαλάσσας δυῆν εἰσθασιν αἱ πίνναι, θέρεος δὲ ταῖς μὲν νύκτας κατίνασι διαγινόμεναι, ἡμέρας δὲ μύουσιν· *Hyeme autem in profunda maria immergi solent pinnæ; æstate autem noctu dehiscunt natantes, in-terdiu vero claudantur.* Ælianus scribit extra-cta è mari Rubro concha, avulsoque è con-cha lapide, liberam illam in mare demitti, novosque in ea renasci uniones; quod cer-te non contingeret, si extracta protinus moreretur; moreretur autem si pinna es-set. Præterea pinnæ auribus carent, quas

duplices habent pectines : conchis autem margaritiferis Indicis unam tantum esse auctor est Androsthenes. Quidquid sit à pinna ; πινικὸν factum est, quo nomine margaritas Indicas potissimum donatas esse scribit Arrianus in Peripl. maris Erythr. Vocis huius affinis vox : פנינים, qua margaritæ significantur.

ἀλλ' ἐν τοῖς περιζαρρυνθρίοις μυσὶ] μυῒς alio nomine μύαξ, & μύτλος : Latine *Mytilus*, & *Mytulus*. & *Musculus* : inde Gallicum, *Moule*. Ita dictum volunt ἀπὸ τοῦ μώσσω, quod claudatur & aperiatur rursus : non credo ; nam omnes feræ conchæ & ostrea ita deberent appellari. An potius quod colore & figura muri similis sit ? Porro non circa Bosphorum tantum, sed in toto hoc etiam Boreali tractu margaritas ferunt ostrea ; ferunt & mytuli, non marini duntaxat, sed & fluviatiles, ac nigras quandoque, & sibi concolores, & vægrandes margaritas. Archangelus Lambertus in Descriptione Mengreliæ, narrat in ora Colchica Ponti Euxini repertos à se uniones rufos in ostreis nigris, hoc est, in mytilis, & penitus eorum similes quos circa Bosphorum Thracium deprehendi tradit Plinius. Scribit Leo Africanus in Garetana provincia Fessani regni, ad portum Melelensem, ostrea olim margaritas tulisse. Alia pleraque tum maritima, tum mediterranea loca recenset Arnoldus Bootius, margaritarum feracia.

Leo lib. 3.

Arnold. Boot de lap. & gemm. li. 2. cap. 37.

P. 212. ὁ ἢ ἀγελαρχῶν τῷ μύρμηκι] Margaritas pro conchis margaritiferis posuit. Sic Tacitus in vita I. Agricolæ : *Fert Britannia aurum, & argentum, & alia metalla, pretium victoriæ. Gignit & Oceanus margaritam, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur ; nam in Rubro mari viva ac spirantia saxis avelli ; in Britannia, prout expulsa sint, colligi. Ego facilius crediderim naturam margaritis deesse, quam nobis avaritiam.*

ὁ πολυτίμητος μαργαρίτης &c.] Hæc repræsentat Hieronymus in eundem hunc Matthæi locum.

P. 213. περὶς τελείωσιν τοὺμβολον, &c.] Ita MSS. Holm. & Reg. sed sine sensu. Scribendum videtur, τελείως. Erasmus delet vocem, τελείωσιν, vertit enim : *ad intelligendum Evangelium.*

P. 214. ἀλλ' ἡ μὲν ἐν ἑνὶ ὅλη πάλῃ, &c.] Tres hic imaginum formandarum rationes recenset : prima cum ceris pingitur ; altera cum statuæ, tertia cum cerea simulacra effinguntur. Prima colores sine prominentiis ; secunda prominentias sine coloribus ; tertia prominentias & colores continet. Qui artem ceris pingendi exercebant, dicebantur κηρογράφοι, qui fingebant statuas, ἀνδριαντοπλάσται, qui cereas effigies, κηροπλάσται.

οὐχ ὡς οἴονταί τινες, &c.] Valentiniani, qui tres hominum naturas adstruebant, πνευματικῶν, ψυχικῶν, & ὑλικῶν. Epiphan. Hær. 31. cap. 7, & 19, & seq.

διὸ καὶ ἐν τῷ ἰεζεκιὴλ] Et sequentia, usque ad hæc : ζῶα τα, ἐν ᾗ πνεῦ, desiderabantur in nostro Codice, nec in Erasmi interpretatione comparent : ea per librariorum negligentiam exciderunt, quæ nos è R. C. supplevimus. P. 215.

πῶς μεταβαλεῖ δῆτι, &c.] Et quæ sequuntur, usque ad id : πῶς ἀσεβίας φύσεως, à nostro Codice & Erasmi interpretatione aberant. Ea nos C. R. debemus.

σαγήνη ἡ, πλοκὴ ποικίλη, &c.] Vide Origenem Homil. 16. in Ierem. p. 150. P. 216.

βέβληται δὲ ἡ σαγήνη αὕτη &c.] Hæc arripuerunt Hieronymus & Theophylactus.

δυὰς] δι χωεις, &c.] Vide Homiliam 7. Origenis in Levit. circa finem, ubi mare vitæ huic, pisces hominibus, retia fidei comparantur.

τὰ ἔξω τῶ βίω πραγματα] Male Erasmus : *extra vitæ negotia* : id enim esset : ἔξω τῆς τῶ βίω πραγμάτων. illud autem est : τὰ πράγματα τὰ ἔξω τῶ βίω, *negotia quæ sunt extra vitam.* Ita Origenes in Iohann. 11. 43, 44. τὰ ἔξω τῶ τῆς ἐνθνικῶν βίου.

τύχοις ἢ οὐκ ἀκολουθεῖ, &c.] Origenes Homil. 11. in Num. *Quod si ita est, erit ergo etiam inter Angelos & homines judicium Dei, & fortasis judicabuntur aliqui cum Paulo, & conferentur laboribus ejus, & fructibus qui ex multitudine credentium veniunt : & forte invenietur in laboribus superior etiam aliquibus Angelis ; & ideo nimirum dicebat : Aut nescitis quia Angelos judicabimus ? non quod ipse Paulus judicet Angelos, sed quod opus Pauli, quod egit in Evangelio, & erga animas credentium, judicabit Angelos ; non enim omnes, sed aliquos Angelorum.* Sed hæc fuse in Origenianis Libr. 2. cap. 2. Quæst. 8. P. 217.

ὅπερ οἴονταί τινες, &c.] Vide Thomam Aquin. p. 1. q. 108. a. 8. & q. 63. a. 9. & 1. 2. q. 4. a. 5.

γραμματεὺς πᾶς ὁ μεμαθητευμένος, &c.] Origenes Tract. 24. in Matth. *Qui ergo non recedunt à litera Legis, Scribæ dicuntur.* P. 218.

ἢ ὡσπερ τὸν νόμον ἀναγωγικῶς, &c.] Vides hic allegoricum sensum Veteri Legi, anagogicum Novæ ab Origene tribui : quam distinctionem amplexus est Thomas p. 1. q. 1. a. 10. cum mysticum sensum trifariam dividi docet, in allegoricum, tropologicum, & anagogicum ; quorum prior ad eas Veteris Legis partes pertineat, quibus ea quæ sunt Novæ Legis significentur ; secundus Novæ Legis historiam ad mores informandos conferat ; & tertius demum futuræ vitæ adumbrationem in Novæ Legis involucris occultam revelet. Consulendus omnino super ea re Sixtus Senensis Biblioth. P. 219.

Sanct. lib. 3. Hanc tamen ab Origene distinctionem negligi aliquando obſervavimus.

εἰ δὲ μὴ διανοίᾳ] Eraſm. *quod ſi in re nullum eſt diſcrimen, atque etiam ſenſu*: videtur legiſſe, εἰ καὶ διανοίᾳ.

διὰ τὸ λέγειν γραμματείας μεμαθηκότας, &c.] γραμματεία fit à γραμματεύς. γραμματεὺς autem etſi reddimus, *Scriba*, ut vulgatam nempe interpretationem retineremus; eum tamen hic intelligimus cum Origene, qui interioris ſenſus & ſpiritualis vel nondum capax, vel negligens, literæ duntaxat adhæret. γραμματεία igitur erit adhæſio illa literæ, ſeu tractatio literæ, ut optime convertit Eraſmus, quem nos ſecuti ſumus. A tractatione autem literæ auſpicari debet is qui ad reconditiorem Scripturæ ſenſum penetrare vult.

P. 220. ὁ μόνον τὰ καινὰ τῆς διαγελίων, &c.] Hieronymus in hunc Matth. locum, Chryſoſtomus Homil. 47. in Matth. Auguſtinus Quæſt. in Matth. Cyrillus lib. 8. De adorat. in ſpirit. & verit. Theophylactus in Matth. 13. 52.

ἐκ τῆς διαναλύσεως αὐτῆς] Enumerat ſingulas Novi Teſtamenti partes; Evangelia ſcilicet, Apoſtolorum Acta, & Epiſtolas, eorumque, Iohannis ſcilicet, Apocalypſin. Male ergo Eraſmus hunc locum ita vertit: *Nova Evangeliorum oracula, & Apoſtolorum, & horum explanationes.*

τὸν Θεότηκα διαιρεμίτας] Marcioniſtas.

Ἰωνάθαις μείζως ἐποίει τῆς, &c.] Hæc proferre videtur tamquam è Novo Teſtamento, quæ in eo tamen non reperiuntur.

P. 223. ὡς τὸ ὃν αὐτὴν ἔχῃ, &c.] Quam opinionem amplexi ſunt Ebionitæ, Vxores duas duxiſſe Ioſephum; priorem Eſcham, è qua nati ſunt Iacobus, Ioſeph, Simon, & Iudas; & filiæ duæ, Eſther, & Thamar; vel, ut alij, Maria, & Salome: alteram Mariam matrem Domini, ex apocryphis iis Libris quos laudat Origenes derivata traditione, complures Græci, Latinique Patres crediderunt. Primus eam opinionem confutavit Hieronymus adverſus Helvidium diſputans, & in Matth. 12. perpetuamque coluiſſe virginitatem Ioſephum docuit. At pervulgatis variorum ſuper ea re opinionibus, eam addequam proponit Theophylactus: ἀδελφὰς δὲ, inquit, ἢ ἀληθρὰς εἶχεν ὁ κύριος τοὺς τὰ ἰωσὴφ παῖδας, ὡς ἔτεκεν ἐκ τῆς τὰ ἀδελφὰ αὐτοῦ κλοπᾶ γυναικός. τὰ γὰρ κλοπᾶ ἄπαιδ Θ. τελευτήσαντος, ὁ ἰωσὴφ ἔλαβε καὶ τὸν νόμον τὰ γυναῖκα αὐτοῦ, & ἐπαιδοποίησεν ἐξ ἰωσῆς παῖδας ἕξ, τέσσαρας ἄρρενας, & δύο θηλείας, τὰ μρίαν, ἣ ἐλέγετο τὰ κλοπᾶ θυγάτηρ καὶ τὸν νόμον, & τὰ σαλώμην. *Fratres & ſorores habuit Dominus Ioſephi liberos, quos ſuſcepit ex fratris ſui Clopæ conjuge. Quum enim improlis obiiſſet Clopas, uxorem eius Ioſeph juxta Legem aſſumſit, ex eaque liberos ſex procreavit, quatuor maſculos, feminas duas. Mariam, quæ Clopæ filia dicebatur juxta Legem, & Salomen.*

Hippolyt. apud Niceph. l. 2. c. 3

Epiphan. Hær. 78. quæ eſt Antidicomarianitarum cap. 8.

Theophylact in Matth. 13. 56.

τὸ διαγραμμένου καὶ πέτρου διαγελίου, &c.] Hoc eſt Evangelium Petri, & Iacobi Protevangelium, quod hodieque extat: neutrum autem vel Iacobi, vel Petri, ſed Leucij cujuſdam opus eſſe docet Innocentius Papa Epiſt. 3. ad Exuper. cap. 7. *Cetera autem*, inquit, *quæ vel ſub nomine Matthiæ, ſive Iacobi Minoris, vel ſub nomine Petri, & Iohannis, quæ à quodam Leucio ſcripta ſunt, &c. noveris eſſe damnanda.* De Evangelio Petri librum ſcripſerat Serapion, ad ipſum de piorum manibus excutiendum. Fragmentum eius inſeruit Euſebius in Hiſtor. Eccleſ. libr. 6. cap. 12. unde diſcimus fœtum fuiſſe τῆς δοκητῆς iſtud opus. Vide item Hieronymum lib. De Script. Eccleſ. in Petro, Iacobo, & Serapione.

τὸν ἰησοῦν ἡμῶν ὁ καταδεξάμενος, &c.] Eadem hæc ipſe repetit lib. 1. contr. Celſ. unde repudiandi nobilis illius & luculenti de Chriſto teſtimonij, quod extat apud Ioſephum lib. 18. Antiq. cap. 4. argumentum ſumſerunt nonnulli, & illuc pia quidem fraude, ſed fraude tamen fuiſſe intruſum contenderunt. De eo nos alias, favente Deo, diſputabimus.

ὑπὸ παντὸς τὰ ἀτιμωθέντος ἐν τῇ παρέδρᾳ ἀτιμωθέντος.] Hæc prætermiſit Eraſmus. P. 224.

καὶ ἡσαΐας δὲ προφήτης &c.] Origenes Homil. 2. in Iſaiam: *Cur non dicamus in præſenti traditionem quamdam Iudæorum, veriſimilem quidem, nec tamen veram, & ſolutionem eius quare non inveniamus? Aiunt ideo Eſaiam eſſe ſectum à populo, quaſi Legem prævaricantem, & extra Scripturas annuntiantem ..... Et propter hoc eum ſecuerunt, & condemnaverunt eum ut impium.* Iſaiam à Manaſſe ſerra lignea diſſectum fuiſſe conſtans eſt Ebræorum traditio: id præter Origenem docet Hieronymus in Iſaiam non uno loco, & in Iudæorum libris hodieque reperitur. P. 225.

διὰ τὸ ἐν τοῖς ἀποκρύφοις ἡσαΐαν αὐτὸν φέρεσθαι] Eundem hunc librum deſignare videtur Origenes in cap. 23. Matth. *Fertur ergo in Scripturis non manifeſtis (ἀποκρύφοις) ſerratum eſſe Eſaiam, & Zachariam occiſum, & Ezechielem.* Et paulo poſt: *Sed pone aliquem abdicare Epiſtolam ad Ebræos, quaſi non Pauli, necnon & Secretum abijcere Eſaiæ.* Et in Epiſtol. ad Iulium African. *Eſt manifeſtum quod dicunt traditiones ſectum eſſe Eſaiam Prophetam, & hoc habetur in quodam Apocrypho.* Hunc autem librum eum eſſe puto, cui ἀναβατικὸς ἡσαΐου titulus fuit: huius meminit Epiphanius Hær. 40. quæ eſt Archonticorum, cap. 2. λαμβάνουσι δὲ λαβὰς ἀπὸ τὸ ἀναβατικοῦ ἡσαΐου, ἔτι δὲ καὶ ἄλλων τινῶν ἀποκρύφων. *Aſſumunt autem argumenta ex Anabatico Eſaiæ, & ab alijs*

præterea quibusdam apocryphis. & Hær. 67. quæ est Hieracitarum, cap. 3. Βάλλει) ἢ τὸν τελείων αὐτὴ σύσασιν πειείδε δαο τὸ ἀναβατικοῦ ἡσαΐου. *Id autem præcipue ex Anabatico Esaiæ confirmare vult.* Meminit item Hieronymus in Isaiæ 64. *Ascensio Esaiæ, & Apocalypsis Eliæ hoc habent testimonium. Et per hanc occasionem, multaque hujusmodi, Hispaniarum & Lusitaniæ deceptæ sunt mulierculæ oneratæ peccatis.*

P. 227. ὁποίας ἐφοήτην οἱ σαδδυκαῖοι, &c.] Act. 23. 8. Iosephus passim, & alij. Hugo Grotius vir excellentis ingenij & doctrinæ, in Matth. 22. 29. scribit nihil admisisse Sadducæos quam quod in libris Mosis ἀυτοῖς τοῖς λέξεσι continetur; allegorias autem & tropologias respuisse: contrarium tamen hic aperte docet Origenes, quæ nempe in Lege de Angelis dicta sunt, quoad verba repudiasse Sadducæos, quoad tropologiam recepisse. Idem Grotius in Matth. 22. 27. quærit quomodo Angelos esse negarent Sadducæi, qui Mosis scripta admittebant, in quibus tam frequens est Angelorum mentio: respondet Origenes hæc ipsos ad tropologiam retulisse; at Grotius Angelos ab iis pro Dei ἀτυπώσεις & ἀχωρίστους δυνάμεσι habitos fuisse censet.

ἐπέρας δὲ, &c.] Act. 23. 6, 8.

P. 228. εἶνος δὲ ὅτι ὁ λαὸς, &c.] Mira est hic Erasmi indiligentia; sic enim locum integrum convertit: *Verisimile est autem quod populus existimans Iohannem esse verum Prophetam, cuius tanta fuit multitudo, ut Pharisæi metuerint; & quoniam videbatur id placere populo, flagitarunt à Iohanne responsum, baptismus ipsius utrum è cælo esset, an ex hominibus, non ignoraverit eum esse filium Zachariæ.* At meminisset non à Iohanne Pharisæos, sed ab ipsis Pharisæis Christum quæsivisse, *Vtrum baptismus Iohannis è cælo esset, an ex hominibus*: nec præ timore populi ausos fuisse quæstioni respondere. Vide Matth. 21. 24.

ἐν τῷ ναῷ] C. H. ἐν τῷ λαῷ perperam. Vid. Luc. 1. 22.

πόιαν δὴ ἔτι ἐχῇ πιθανότητα, &c.] Infeliciter quoque in huius loci explicatione versatus est Erasmus. Sic ille: *Proinde probabile est vel Herodem, vel quempiam è plebe sic errasse, ut arbitraretur non duos fuisse Iohannem, & Iesum; sed unum & eundem Iohannem, posteaquam surrexerat ex mortuis, post decollationem vocatum fuisse Iesum.* Facile perspiciet attentus Lector non id necesse habuisse Origenem ex præcedentibus concludere, quod diserte scripserunt Matthæus, Marcus, & Lucas. Præterea unde id concluderet Origenes, cum præcedentia contrarium adstruant?

τίνες μετεμψυχοπάτους ψιλοδοξίας [Quid his opponent, qui Origenem in absurda illa μετεμψυχώσεως sententia fuisse credunt, quam hic, & infra in Matth. 15. p. 259. & diserte Tom. 13. in Matth. 17. p. 304. tacite Marcionem hoc errore imbutum perstringens, falsitatis insimulat? Sed nos hæc copiose in Origenianis nostris ventilamus.

ὅτι φοφήτης ὡς εἷς, &c.] Vbi alij Codices legunt: ὅτι φοφήτης ἐστὶν ὡς εἷς τῶν φοφητῶν. alij: ὅτι φοφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν φοφητῶν.

ἅπας ἡ τῶν Ἰουδαίων, &c.] Cum P. 229. Iudæorum Regis hoc loco meminit Origenes, non Iudæos proprie dictos intellexit, sed Galilæos, qui Iudææ late sumtæ pars erant. Nonnunquam enim Iudææ nomine veniunt tribus duodecim; nonnunquam solæ tribus Iudæ & Benjamin. Ita Ptolemæus libro Geograph. 5. cap. 16. Iudæam describens, Galilæam in ea, Samariam, Iudæam proprie dictam, & Idumæam comprehendit. Hoc sensu intelligendus Davidis locus: *Notus in Iudæa Deus*; & ille: *Facta est Iudæa sanctificatio eius.* Mirandum porro est censuisse Origenem nullam amplius Herodi, ejusque successoribus fuisse potestatem animadvertendi in reos; nam ad Herodem Iesum misit Pilatus, qui capitis causam coram eo diceret, postquam hunc Galilæum esse, ad ejusque ditionem pertinere intellexit, ut est apud Luc. 23. 7. Et ab eo damnando ideo se tantum abstinuit Herodes, & ad Pilatum remisit, vel quo par eius comitati referret, vel quod insontem Christum reperiret. Agrippa etiam Herodis Antipæ successor, ejusque fratris filius, Iacobum Zebedæi filium capite plexuit, ut docet idem Luc. Act. 12. 2. Integra igitur fuit illis, & plane regia post Iohannis mortem reos puniendi potestas. Nihilo magis verum est, quod libr. 4. περὶ ἀρχῶν, cap. 1. differit Adamantius: *Manifestissime enim ex ipsa historia apparet ex his quæ hodie pervidentur, quia ex temporibus Christi ultra Reges apud Iudæos non extiterant.* Nam Agrippa regnum Herodis in partes sectum ex asse possedit. Quo mortuo Syriæ adjecta est Iudæa. Quod autem habet libr. 6. in Epist. ad Rom. *Annon jure dicitur in hac parte mortuus sermo Legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotium, nulla Levitici ordinis deferuntur ministeria? Homicidam punire non potest, nec adulterum lapidare: hæc enim sibi vendicat Romanorum potestas: Et dubitas adhuc si mortua sit literæ lex?* Id pertinet ad Origenis ætatem, quæ iam regia potestas, ejusq; potestatis imago in Romanos transierat. Quo tempore quidquid Iudæorum Ethnarchæ poterant, Cæsare gratificante impetrabant, vel ipso dissimulante attentabant. Origenes ad Africanum: νυῦ γοῦ ῥωμαίων βασιλεύοντων, καὶ ἰουδαίων τὸ δίδραχμα αὐτοῖς τελοῦντων, ὅσα συγχωρεῖται καίσαρι ὁ ἰουδαΐζων παρ' αὐτοῖς σωϊὰς, ὡς μηδὲν διαφέρειν βασιλεύοντος τὸ ἔθνους, ἴσμεν οἱ πεπιεσμένοι γένει δὲ καὶ κεφαλὴ

λελυθότας καὶ τὸν νόμον, καὶ καταδικάζονταί τινες τοῦ ὑπὸ θανάτου. οὔτε μὴν τῆς παρ' ἑκάστοις εἰς τὸ παρρησίας, ὅτε μὴ τὸ λαληθὲν τὸν βασιλεύοντα· καὶ τοῦτο ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἔθνους πολλοὺς διαβεβλῆφαντες χρόνον μεμενθηκέναι, καὶ πεπληροφορῆσθαι.

μὴ τῆς τοῦ ἀρχιερέως, &c.] Licet Synedrij poteſtatem valde infirmaſſet Herodes Magnus, aliqua tamen priſtinę illius autoritatis & dignitatis imago ſupererat: propterea tanti nominis reum Hieroſolymæ, hoc eſt in ipſius Synedrij ditione non damnaſſet Herodes, illius injuſſu, vel certe illo adverſante, cui tantum tribuebat ipſe Pilatus, ut Chriſti cauſſam ipſi diſputandam relinqueret. Iohann. 18. 31.

καὶ τότε οἶμαι πεπλήρωτο, &c.] Aliter ſenſit ipſe Origenes Homil. 17. in Gen. & cum Origene Euſebius, plurimique alij, pertinere nempe prædictionem hanc ad Herodis Magni tempora, qui cum juxta plurimorum ſententiam alienigena eſſet, & Iudæorum regnum dolo malo invaſiſſet, & regiæ ſtirpis Iuda reliquias ſuſtuliſſet, tunc ortus eſt Chriſtus Dominus. Nunc vero prędictionis ſenſum alio detorquet ἀλληγορικῶς pro more ſuo, vultque ſignificari Reges Iudęorum poteſtate regia fruituros ad Chriſti uſque ętatem; tuncque ipſos ea privatum iri, propter nefarie interemtum Iohannem. Non hic eorum ſententiam refero quos eo adduxit Herodes vir vaferrimus, ut ipſum crederent vaticinatione hac deſignari, verumque eſſe Meſſiam. Vide Tertullianum De præſcript. Hęret. Epiphanium Hær. 20. Hieronymum dialog. in Lucifer. & in Matth. 22. 16. & Nos infra ad Comment. in Matth. 22. 15, & ſeq. p. 482.

Ioſeph Orig. lib. 14. & 15

ἕως οὗ ἐλθὴ ὁ ἀπόκειται] Origenes in Ioh. 4. 25. lib. 1. contr. Celſ. & Philoc. cap. 1. legit: ἕως οὗ ἐλθὴ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. At lib. 4. ἕως ἀρχῶν, ἕως οὗ ἐλθὴ ᾧ ἀπόκειται). & Homil. 17. in Gen. utramque hanc lectionem agnoſcit, quemadmodum & Epiphanius Hær. 20. Athanaſius, Auguſtinus, alijque; & ante hos omnes Iuſtinus dial. cum Tryphone. Ebraice habetur: עד כי-בא שילה At שילה vel ſignificat, *filius eius*, vel, *pacificus*, quod Meſſiæ tribuitur Eſaiæ 9. 6, 7. & Hebr. 7. 2. Quidam Samaritani Codicis auctoritate freti legunt שלוה, & exponunt: *Donec veniat cui* ſupple, *repoſitum eſt regnum*: ſed præter obſcuritatem ſenſus, repugnat ה pro ו, & ש pro אשר; cuius contractionis ante Davidem exempla nulla extant.

ἀφῃρέθησαν τὴν ἐξουσίαν ταύτην Ἰουδαῖοι] Non Iudæos proprie dictos intelligit, quib. jam olim jus vitę & necis à Romanis fuerat ablatum; ſuffectis videlicet Archelao in exilium acto Præſidibus; ſic enim Iudæi Iohann. 18. 30. *Nobis non licet interficere quemquam*: (licet in reos deinceps animadverti ſſe aliquando ipſorum Ethnarchæ reperiantur, vel ſuum illis jus remittentibus Romanis, vel diſſimulantibus;) ſed ipſum Regem Galilæorum, qui & ipſi, uti ſupra docuimus, dicebantur Iudæi.

καὶ καλεῖσαι λόγον τὸν θεοφθικὸν, &c.] Hilarius: *Ob hanc itaque aſperæ admonitionis veritatem Iohannes tanquam Lex in carcere continebatur.* Hilar. in Matth. 14.

ὃν ἔχε ὁ φίλιππος τὴν γυναῖκα, &c.] Ioſephus Antiquit. lib. 18. cap. 7. Herodem cum fuiſſe vult, Antipæ illius fratrem, non ὁμωνύμιον, ſed Mariamne Simonis Pontificis filia natum, cuius uxorem Herodiadem abſtulerit Antipas; eumque à Philippo Trachonitidis Tetrarcha, cujus capite ſuperiore mentionem fecerat, manifeſto diſtinguit. Hugo Grotius, cujus auctoritati, cum in aliis omnibus, tum in hoc loco multum tribuo, ut Evangeliſtas, qui Philippum appellant hunc Herodiadis maritum, cum Ioſepho conciliet, duplicem Philippum dat, utrumque Herodis Aſcalonitæ filium; quorum alter Trachonitidi præfuerit, alter cum Philippi nomine, Herodis etiam agnomen habuerit, uti Antipas ille noſter, qui Herodes itidem dictus fuit, quo ab alio Antipatro Herodis itidem magni filio diſcerneretur.

τὸν νόμον τὸν γάμον ἐν ἀπαιδίᾳ συγχωροῦντος.] Supple, μόνον. *Lege eiuſmodi nuptias tunc ſolum permittente, cum liberi non ſupereſſent*: ſupererat autem ſaltatrix illa. Ita Chryſoſtomus: ἐπεὶ οὖν ὁ ἡρῴδης παῖδιον ἔχουσαν τὸν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἔγημε, ὅσα τοῦτο ἐκάλεῖ ὁ ἰωάννης· *Quoniam ergo Herodes filiam habentem fratris uxorem duxit; propterea accuſat Iohannes.* Et mox: τέταρτον, ἡ κόρη, δι' ἣν ὠδύνομον ἰω ὁ γάμος· *Quartum, puella, propter quam illegitimæ erant nuptiæ.* Ita etiam Theophylactus: ἐλάλησε δὲ ὁ ἰωάννης τὸν ἡρῴδην, ὡς ἀνόμως ἔχοντα τὰ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τὸν γυναῖκα· ὁ γὰρ νόμος ἐκέλευε τὸν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα τότε λαμβάνειν τὸν ἀδελφὸν, ὅτε ἄπαις τελευτήσοι ἐκεῖνος· ἐνταῦθα δὲ ὁ φίλιππος οὐκ ἄπαις ἐτελεύτησεν, ἦν γὰρ αὐτοῦ παῖς ἡ ὀρχησαμένη· *Reprehendebat autem Iohannes Herodem, ut qui contra legem haberet fratris ſui uxorem. Lex enim jubebat fratris uxorem tunc aſſumere fratrem, quando abſque liberis ille deceſſiſſet. Hic autem Philippus abſque liberis non obyit; ei enim ſaltatrix illa filia erat. At non ſine liberis, cui vel unus filius, unave filia eſt*, ut ait Caius Iuriſconſultus: nam etiamſi filia nomen paternum non repræſentaret, hæreditatem tamen adibat, & nepotem de ſe fortaſſe datura erat, qui in avi familiam inſeri poſſet. Sunt qui doceant Legem hanc qua frater fratri abſque liberis mortuo ſemen ſuſcitare tenebatur, ad eum etiam pertinuiſſe, cuius frater feminei tantum ſexus prole relicta obiiſſet, propterea ſancita ea lege, ne

Chryſ. Hom. 48 in Matt.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

familiarum nomina interirent ; interitura autem fuisse, si filiæ solum superfuissent, quæ in aliud nomen familiamque nubendo
Deuter. 25. 5. transirent : idque ex hoc Deuteronomij loco patere volunt : *Quando habitaverint fratres simul, & unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus, & suscitabit semen fratris sui, & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel.* Ij autem quorum hic mentionem facit Origenes, non videntur sensisse Herodem Herodiadem Philippi uxorem per fas duxisse, cum liberi, masculi videlicet, non superessent : cur enim succensuisse dicerent Herodi Iohannem? cur mox scripsisset Origenes Herodem majus admisisse flagitium, quam ij putent, si contra Legem non peccasse putarent?

ἡμεῖς ὃ μηδαμὴ σαφῶς ἐιπόντες &c.] Quî pote reperisset mortuum fuisse Philippum ante Herodiadis conjugis discessionẽ, quem anno imperij Tiberij vigesimo
Antiq. lib. 18. cap. 6 perisse tradit Iosephus, hoc est, aliquanto tempore post Christi mortem, ampliore etiam à Iohannis interitu? Scribit Hieronymus in hunc Matthæi locum Aretam regem, Herodiadis patrem, *ex ortis quibusdam contra generum simultatibus tulisse filiam suam, & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici ejus nuptijs copulasse.* Basilius Seleucienſis Orat. 18. Herodem ἀδῆφεπῶς ζῶντος τοιχωρύχον ; ejusque cum Herodiade nuptias μοιχείαν appellat : deinde sic ait : ζῶντος ἐν τῷ ἀδῆφῷ τῷ γαμετῷ στερείζε), συμφράττει τῆς ἀκολασίας τὴ βασιλεία χειρμῷ &c. *Vivente ergo fratre uxorem eius abducit, & usurpat ; regno utens libidinis administro.* Theophylactus: τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι ζῶντος ἔτι τοῦ φιλίππου ἀφείλετο ὁ ἡρῴδης & τὴν γυναῖκα, & τὴν ἀρχήν. *Quidam vero dicunt vivente etiamnum Philippo, abstulisse Herodem & uxorem & regnum.* Euthymius Zigabenus in hunc Matth. locum : *Duabus vero de causis eum increpabat* (Iohannes ;) *primum quidem quod vivente fratre suo abstulerat violenter & illius uxorem, & tetrarchiam : deinde quod etiam quum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam, quorum utrumque contra Legem erat. Iubebat enim Lex fratris uxorem ducere, non tamen adhuc viventis, neque eam quæ ab illo prolem suscepisset.*

P. 230. πονηρά τις ὅστα δέξα, &c.] Herodiadem appellat πονηρὰν δόξαν, & μοχθηρὰν διδασκαλίαν, quemadmodum Herodem, θεάτρου λόγον & μοχθηρὸν λόγον, uti mox observabimus : & infr. Tom. 12. in Matth. 16. 1. reges, ἐνεργείας : eo modo quo Pharaonem, τὸν τῆς θεοσεβείας σκεδαστὴν δεινὸν ῥόπον appellat Philo ; Afranius, *dedecus*, hominem infamem ; Lucilius, *carcerem* &, *ergastulum* hominem carcere dignum ; & Terentius, *sceIus* hominem scelestum ; & Catullus, *stuporem*, hominem stupidum, &, *lutum, lupanar*, meretricem ; & Seneca, *Hectoris conjugia*, conjugem ; & Iuvenalis *vitia* homines vitiis inquinatos ; & Martialis vitiosum appellari vetat Zoilum, sed vitium dici jubet. Ita senex decrepitus, σαρκῶν Aristophani, & Machoni apud Athenæum, *silicernium* Latinis nominatur. Hanc translationis formam attingit Crassus apud Cicer. 3. de Orat. *Quo item in genere* (translationum) *& virtutes, & vitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur : Luxuries quam in domum irrupit, &, Quo avaritia penetravit, aut, Fides valuit, Iustitia confecit.*

ἐπίστατ μὲν ἄν τις τὴν πρὸ ἡμῶν. &c.] Is est, fortasse, Philo Iudæus. Inde porro, & ex altero, quem supra profert Origenes in Matth. 13. 55. Iosephi testimonio existimet Lector, verene scripserit nuper Vir eruditus, quem honoris causâ non nomino, Auctores laudare Origenem non solere.

ἐπ' ἀδήμιας γεφῆς ἑορτὴν, &c.] Origenes Homil. 8. in Levitic. *Nemo ex omnibus sanctis invenitur diem festum, vel convivium magnum egisse in die natalis sui,* &c. ubi prolixe docet non modo à sanctis natalitia celebrata non fuisse, sed illos etiam diem suum natalem fuisse execratos. Hieronym. *Nullum alium invenimus observasse diem natalis sui, nisi Herodem, & Pharaonem, ut quorum erat par impietas, esset & una solennitas.* Quid fiet ergo Agrippa Rege, quid Antiocho, quid tot aliis quos diem suum natalem celebrasse tradunt historiæ?

ὅρα τὸν λόγον, &c.] Vertit Erasmus : *vide rationem juxta quam purorum & impurorum ciborum discrimen expenditur : despicitur autem,* &c. satis commodo sensu, id enim vult : Mirare illud, maximam à Iudæis haberi rationem ciborum mundorum & immundorum, juxta Legis præceptum ; despici autem Prophetiam, &c. Ego tamen aliter sentio, hunc videlicet λόγοι eum esse de quo supra : & ἐν ἡμεθλίοις δὲ τοῦτόμε βασιλεύοντος ἀυτῷ λόγου ἀρχῶν), ὡς ἀρέσκειν τῷ λόγῳ τὰς κινήσεις ἀυτῷ. *Et in die natali injusti Sermonis in eos regnum tenentis saltant, ita ut Sermoni motus eorum placeant.* Et infra : σωκαλέκειν) & σωεθιῶν) λόγῳ μοχθηρῷ ἰκδαίων βασιλεύοντι οἱ ὅλη τῇ ἡμέρᾳ ἀυτῷ ἀφεσιομένοι. *Discumbunt, & epulantur cum malo Sermone in Iudæos regnum tenente, qui in die eius natali oblectantur.* Et iterum : & ὃ μὴ παῤῥησίας ἀρνεῖ) ὁ τῶν ἰκδαίων λόγος τὰς προφητείας. *Nec enim confidenter vaticiniis fidem detrectat, qui nunc Iudæorum Sermo est.* Ita Origenes homines perditos & nequam, μοχθηρὸς λόγους appellat in Matth. 13. 36, & seq. p. 206. τὰ ζιζάνια, ἅπερ εἰσὶν οἱ μοχθηροὶ λόγοι, οἱ ὑπὸ κακίας υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. ita Iohannem supra προφητικὸν λόγον ; ita Herodiadem πονηρὰν δόξαν, καὶ μοχθη-

ραὶ διδυσκαλίας.

P. 231. ἐφ' οἷς μᾶλλον ὑπορκεῖν ἢ ἐπιορκεῖν ἔδει] Adi Origenem Hom. 3. in Levit. Consule præterea in hunc Matthæi locum Hieronymum, Theophylactum, & Euthymium. Denique de promissis non servandis quid moralis Ethnicorum Philosophia præcipiat, disce ex Cicerone libr. 1. & 3. De offic.

δυναμει δὲ] *revera*, ita Erasmus, quem secuti sumus, licet aliquid aliud sonare videatur vox Græca, sed Latina verba quæ respondeant non habeo.

ἀνεχώρησεν εἰς ἔρημον τόπον, τὰ ἔθνη] Infra: ἀναχωρεῖ δὲ εἰς ἔρημον θεὸν ἀλλὰ τοῖς ἐθνεσι τόπον. Item: καὶ οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὄχλοι ἀκούσαντες, &c. Locus ille erat prope Bethsaidam, Luc. 9. 10. Bethsaidam vero Galilææ urbem fuisse nemo nescit. Hæc autem loca Gentibus habitari scribit Origenes, quod magnam Galilææ partem iam inde à Salomonis temporibus Gentes occuparent. Quum enim ligna cedrina & abiegna, ingentemq; auri copiam ad constructionem Templi suppeditasset Hiram rex Tyri; viginti illi oppida in terra Galilææ concessit Salomon 3. Reg. 9. 11. Inde Galilæam Gentium dictam Isaiæ 9. 1. & Matth. 4. 15. docet senior pars Interpretum.

τὸ μὲν ῥητὸν διδάσκει, &c.] Origenes Homil. 9. in Iudic. *Licet tamen etiam hoc in militia Christi, ut si forte aliquando inferiorem te viribus senseris in persecutionibus, & non æquum tibi adversum crudelitatem tyranni per fragilitatem corporis videris esse certamen, dare locum iræ, & fugere de loco ad locum, nec tibi in hoc adscribitur militare commissum. Designatur hoc etiam in legibus Christi dicentis: Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam. Summa namque rei est, Iesum quem semel confessus es, non negare. Certum est enim quod Christum confitetur ille, qui propterea fugit, ne neget.* Et in Iohann. 11. 54. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διδασκόντα ἀναχωρεῖν νομίζω διελομένους τὸ λογικὸν ὑπηρετῆσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θερμοτέρου, καὶ ἀλογιστοτέρου ὑπαπόδατος τοῦ ἐν τῷ ἕως θανάτου ἀγωνίζεσθαι περὶ ἀληθείας καὶ μάρτυρεῖν, &c. Idem habent Hieronymus, & Theophylactus.

P. 232. ἀναχωρεῖ δὲ εἰς τὸν ἔρημον θεὸν, &c.] Origenes Homil. 9. in Levit. *Finis sortis ipsius eremus est, ideſt, locus desertus, desertus virtutibus, desertus Deo, desertus justitia, desertus Christo, desertus omni bono.* Theophylactus: ἀναχωρεῖ λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς εἰς ἔρημον τόπον, εἰς τὰ ἔθνη τὰ ἔρημα τοῦ θεοῦ. *Recedit post modum Iesus in desertum locum, Gentes nempe Deo vacuas.*

ἀναιρέσεως τοῦ σταυροῦ] Legebat Erasmus, τῆς σωτηρίας.

ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἰδίων πόλεων, &c.] Hieronymus.

ἠκολουθηκότες τῇ εἰκόνι τοῦ θεοῦ] 2. Cor. 4. 4. Colossi. 1. 15. Hebr. 1. 3. quo referenda sunt quæ leguntur Sap. 7. 26. Origen. fuse super ea re lib. 1. περὶ ἀρχῶν, & lib. 4. in fine.

ζῶις οὖν τῷ σωτῆρι] Hæc prætermisit Erasmus. P. 233.

ἐπεστράτευσαν ἐν Ἱερουσαλήμ] MS. Alexandrinus: ἐπὶ Ἱερουσαλημ, καὶ ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών· quod secutus est Arabs. Reliquæ Editiones: *contra montem Sion.*

λογικὸν γάλα] 1. Petr. 2. 2. λογικὸν γάλα: Vulg. *rationabile lac.* P. 234.

ἕκαστον αὐτῶν, λόγοι] Ambrosius lib. 9. in Luc. 6. *At vero hic panis quem frangit Iesus, mystice quidem Dei verbum est, & sermo de Christo, qui cum dividitur augetur.* P. 235.

καὶ διὰ τοῦτο ἰσαρίθμοις ταῖς πάντα αἰσθήσεσι] Origenes Homil. 3. in Levit. *Quinque numerus frequenter, imo pene semper pro quinque sensibus accipitur.*

ἤτοι τὸν σοφοεικὸν, &c.] Erasmus reddit, *propheticum*, legebat nempe σοφητικὸν. perperam. Plane legendum σοφοεικὸν, qui opponitur ἐνδιαθέτῳ. Quid sit sermo σοφοεικὸς, quid ἐνδιαθέτῳ, notum est. Hermogenes libr. 2. De form. orat. cap. 7. ἐνδιάθετον sermonem, ἀλήθη, καὶ οἷον ἐμψυχον appellat: unde fortasse emendari possit Horatij Interpres in Serm. 1. Sat. 4. *Sermones*, inquit, *duo sunt*, ὕπνος, καὶ σοφοεικός. ὕπνος *quo utimur cogitantes*: σοφοεικος *vero, cui lingua suppeditat.* Annon legendum, ἐμψυχῳ καὶ σοφοεικός;

εἰκὸς ἦν ὅτι οἱ μᾶλλον, &c.] Sic ego locum hunc explico. Dixit supra quinque panibus significari sensiles Scripturæ sermones; & duobus piscibus, sermonem σοφοεικὸν, & ἐνδιάθετον, qui sunt veluti Scripturæ condimenta. Nunc ait eos longe felicius hunc locum explanaturos, qui magis potuerint apud se quinque panes, & duos pisces colligere; hoc est, qui majorem Scripturæ intelligentiam fuerint adepti.

τοῖς ἀκροις τῶν ὀφθαλμῶν, &c.] Quasi vim ad multiplicandos panes ac pisces penes se non haberet. Nempe adjungi potest & ille locus iis, quibus Christi divinitatem visus est labefactasse, quique à nobis in Origenianis collecti sunt.

τότε διήρκεσαν οἱ ἄρτοι] Ita Cod. Holm. & Catena in Luc. 9. quæ MS. habetur in Bibliotheca Mazariniana. Videtur aliter habuisse Erasmi codex; sic enim ipse vertit: *tunc suscipiebant illi panes.*

οἱ μὲν αὐτίκα ἄξιοι, &c.] Hæc fideliter retulit Hieronymus. P. 236.

οἱ δὲ μὴ ἄξιοι τηλικούτου, &c.] Notum Pythiæ responsum Megarensibus datum:

ὑμεῖς δ' ὦ μεγαρεῖς, οὔτ' ἐν λόγῳ, οὔτ' ἐν ἀριθμῷ·

quod retulit Dinias: cui allusit Theocritus Idyll. 14.

ἄμμες δ', ἅτε λόγῳ ἄξιοι, ἅτ' ἀριθμῷ δυσσανεῖς μεγαρῆες·

& Calli-

& Callimachus Epigramm. de Callignoto:

τὸς ἡ Καλλίννις
νύμφης, ὡς μεζαρίων, ὁ λόγ⊖, ἀτ' ἀεὶθμός·

Hæc respexit procul dubio Origenes.

ἀλλ' ὡς σαρκίνοις] Ita Origenes infr. in Matth. 19. p. 372. 376. Ita & MS. Alexand. Reliqui Codices, σαρκικοῖς.

ὅτι τὸ χόρτῳ] Vulgo: ὅτι τοῖς χόρτοις.

P. 237. νομίζω δὲ ὅτι τοῖς ὄχλοις, &c.] Ambrosius lib. 9. in Luc. 9. Hieronym. in Matth. 14. 19.

διὰ τοῦτο οἶμαι τὸν μὲν μέρκον πεποιηκέναι] Erasmus: *Propterea, ni fallor, Marcus dixit Dominum hoc fecisse.* Verte: *Propterea existimo Marcum quidem posuisse.* ποιῶ enim pro τίθημι frequenter usurpari sciunt Grammatici, & sæpissime apud Origenem observare licet.

ἕκαστον, ἐκεῖ ἀριθμὸς ἑ, &c.] Origenes infr. in Matth. 18. 21. p. 341. ἐπὶ δὲ αἱ κ' ταὶ μοναδὰς δεκάδος, ἢ ἑκατοντάδος λόγον μέν πινα ἀναλογίας ἔχουσι πρὸς τὸν ἐν μονάσιν ἀριθμόν, &c. Ab unitate ad decadem, à decade ad hecatondadem, ab illa ad chiliadem naturalis est numerorum progressio: ita ut quum ad decadem, vel ad hecatontadem numerando ventum est, videatur ratiocinator ad unitatem revolvi, novumque calculum ponere; unitatem enim illæ proportione servata repræsentant. Ovid. 3. Fast.

Seu quod ad usq; decē numero crescente venitur
Principium spatijs sumitur inde novis.

Phil. mel' ἐνὸς ἑ τὸ θεῖον σεμνοποιούμενος. Clem. Alex. Strom. 5. Synes. Hymn. 3. & 3. Theo Sm. Math. c. 40. Mich. Psell. in Quadriv. Instit. Cab. ad Gr. Orig. in φιλοζ. in Pythag. Orig. Hom. 2. in cap. 6. Genes.

Cum ergo unitas adeo propria Dei sit, ut à Philone & Clemente Alexandr. unitati Deus comparetur, & à Synesio prima omnium unitatum unitas Deus appelletur, doceatque Theo Smyrnæus in unitate Deum manere, & Psellus unitatem in se Dei imaginem continere, & à Pythagoricis unitas, θεὸς appelletur; centenarius profecto numerus qui unitati respondet, eamq; refert, Deo sacer esse debuit. Ita de illo alibi Origenes: *Centenarius autem numerus plenus in omnibus & perfectus ostenditur.* & mox: *Hic ergo centenarius totius creaturæ rationalis numerus, quoniam non ex semetipso subsistit, sed ex Trinitate descendit*, &c. Ambrosius De fide resurr. *In centesimis quoque & in millesimis sacri observatio numeri minime præteritur.* Hieronymus: *Tunc per quinquagenarij numeri pœnitentiam ad perfectum centesimi numeri culmen ascendant.* Cyrillus lib. 12. in Iohann. τὸ μὲν ἑκατὸν, ὡς γέ μοι φαίνε) ἢ δοκεῖ καλῶς ἔχειν, τὸ πλήρωμα τῆς ἐθνῶν σημαίνοντος. πληρισ[illegible]⊖ γὰρ ὁ ἑκατὸν ἀεὶθμὸς, ἐκ δεκάδων δέκα συγκείμεν⊖· *Centenario numero, ut mihi quidem optime se habere videtur, plenitudinem Gentium significante: plenissimus quippe centenarius numerus, decem decadibus constans.* At Origenes Homil. 16. in Levitic. in malam itidem ut in bonam partem centenarium numerum sumi posse scribit. *Quinquenus numerus & in laudabilibus ponitur, & in culpabilibus .... Sic ergo & centenarius numerus ad utramq; partem accipi potest.*

πεντηκονθὰ, ἀεὶθμῷ ἔοικεν τῷ ἄφεσιν] Levit. 25. 10. Origenes Homil. 2. in Gen. cap. 6. & Hom. l. 5. & 25. in Num. Hieronymus loco proxime laudato.

τῆς κ' τῶν πεντηκοστὴν ἑορτῆς] Illud est Hebdomadarum festum, de quo Levit. 23. 15. & Deuter. 16. 9. Pentecoste appellatum 2. Mac. 12. 32. & apud Ioseph. lib. 2. De bell. Iud. cap. 2.

ἐ, διὰ τί ἐν ἀλληλολαῖς ἡμῖν λαλεῖς;] In Holm. C. ἐ insertum erat manu recentiori: optime, nam & sensus id postulat, & Erasmus expressit. P. 238.

ἃ δὲ ἕνεκεν ταύτας παρελήφαμεν] Erasmus: *Cæterum cuius gratia has annotationes obiter adjunxerimus.* An aliquam vocem supplendam reliquit Origenes, ut διασαφήσοις, ὀζητήσοις, θεωρήσοις, vel quid simile? An nos in exscribendo nimium præcipites vocem aliquam prætermisimus? An pro, ταύτας, legendum, ταῦτα? Viderit Lector. P. 239.

ἑβραῖοι, οἵ τινες ἑρμηνεύονται, περατικοί.] Origenes in Num. cap. 24. Homil. 19. *Iste ergo populus etiam Hebræus dicitur, quia transijt de Ægypto ad terram repromissionis.* Id cum Origene senserunt viri graves quamplurimi; sed, ne hic operam meam ludam, vide Briani VValtoni Prolegom. 3. ad Bibl. Polyglotta, & eruditissimum Geographiæ Sacræ opus lib. 2. cap. 14. Part. 1. Interim animadverte vocem, περατικοὶ, c m alibi fere dicantur, περᾶ).

ἓ δ' ὅτεως ἠναίγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτῷ, &c. usque ad, πάλα ἔν] Inde liquet legendum Matth. 14. 22. ἢ δ' ὅτεως ἠνάλκασεν ὁ ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον. non ut omnes Editiones Græcæ, τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. & omnes, præter Vulgatam, & Persicam, Interpretationes. P. 240.

ἀεισμῷον πλεῖόν τι ἐμφαίνοντος, &c.] Erasmus: *certam navim significantis per additum articulum*: legerat, πλοῖον, putabatque in eo verti disputationem hanc Origenis, quod vocabulo, πλοῖον, præfixus esset articulus, τὸ, apud Marcum, nam & sic ille supra: *Marcus paulum immutatis verbis sic posuit, Et confestim compulit discipulos suos ingredi, εἰς τὸ πλοῖον, id est, in navim.* Quasi non etiam præfixum sit, τὸ apud Matthæum. Deinde quomodo cohærerent cum illis sequentia hæc: ἃ γὰρ ἑαυτὸν ἐμφαίνε) λαὸ τε· δ' ὅτεως ἠνάλκασε τοὺς μαθητὰς, ἔχει δέ τι πλεῖον τὸ. τοῖς μαθηταῖς αὐτῶ, ἀλλὰ τοῦ μέρκω γεγραμμένον, ἀλλὰ τὸ ἁπλῶς· τοῖς μαθηταῖς· Omnino Erasmum fugit ibi ratio, legendum enim: ἀεισμῷον πλεῖόν τι ἐμφαίνοντ⊖· Vult enim Origenes amplius quidpiam habere Marcum qui scripsit, τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ quam Matthæum qui, τοῖς μαθηταῖς, simpliciter. Nec quem-

quam movere debet vocabulum, ἄρθρου, quasi, τὸ, sit ἄρθρον, αὐτὸ non sit; non enim stricte ἄρθρον sumsit, sed laxius paulum, & ad usque pronomina significationem ipsius extendit: magnam quippe esse pronomen inter & articulum affinitatem perhibent Grammatici, ut mirum non sit utrumque ἄρθρον appellari.

τάχα ἵνα ἵνα καὶ τῇ λέξει προσῇδωμεν] Erasmus vult horum cum præcedentibus unam esse seriem, vertitque: *Fortasse ut etiam dictionis modo immoraremur.* At ea pertinere existimo ad sequentia, & ante, τάχα, adscribendam τελείαν σιγμὴν, non post, προσῇδωμεν.

οἱ μὲν μαθηταὶ συναπαστῶς ἔχοντες τὸ ἰησοῦ.] Adi Hieronymum, Chrysostomum, & Euthymium.

ὅτις καὶ τὰς ἀρχὰς, &c.] Erasmus: *Quin Petrus primum dicente ipsi Iesu, Veni*, &c. vel de suo adjecit Erasmus, quod supplendum credidit, uel certe aliter habebat ipsius codex ac noster, à quo nos ne latum quidem unguem, quoadeius fieri potest, recedimus.

P.241. εἰς τὸν γὴν γωνσαρὲτ, ἧς, &c.] γωνσαρὲτ, γωνσὰρ, Gennesara, & Gennassar, regio & lacus regioni vicinus. Nulla plane extat vocis huius mentio in Veteris Testamenti Ebraico contextu; in Novi Syriaca editione sic scribitur גנוסר: cuius dictionis originem referre spissum est negotium. Hieronymus Libro De Nom. Ebraic. *Genesar, Ortus, principium.* Id emendat Santes Pagninus, & legit: *Hortus principum,* גן שרים Interpretatur præterea Pagninus: *Protectio principis,* à גנן *protexit.* Sed legendum omnino in Hieronymo: *Ortus principum*; Hesychius: γωνσαρὲτ. παῖδες ἀρχόντων, à Chaldæo גנס & שרים. Derivant alij à גיא-נצר, quod interpretantur, *vallis florida*: mallem, *vallis consita*, נצר quippe furculum significat: feracem enim esse regionem hanc ad prodigium usque testificatur Iosephus lib. 3. De bell. Iud. cap. 18. & Iosephi perpetuus imitator Hegesippus lib. 3. Excid. Hieros. cap. 26. A גנורת factum conjectant quidam גנוסר, mutato à Chaldæis Caph in Gimel, & inserto Samech: quod verum est. Itaque passim in Veteri Testamento regionem Cinnereth à Chaldæis Paraphrastis Gennesar & Gennesareth appellatam nanciscaris. In ea autem appellatione placuerunt sibi, quod sua, ut dixi Dialecto significaret: *Ortum principum*; & ex tribu Nephthali, quæ ibi sita est, mille principes profecti Davidem convenissent 1. Par. 12. 34. Longe vero ineptissima est sive etymologia, sive allusio, quam loco laudato affert Hegesippus: *Genesar*, inquit, *dicitur Græco vocabulo, quasi generans sibi amam aqua dulcis, & ad potandum habilis.* Cum igitur vocis hujus obscura sit origo, minime mirum inscitiam suam hic aperte Origenem profiteri. Hieronymus vero tam stricte Origeni adhæret, ut ipsa etiam verba quibus ignorantiam suam hic testatur, ille repræsentaverit: sic enim habet: *Si sciremus quid in nostra lingua resonaret Genesareth, intelligeremus quomodo Iesus per typum Apostolorum, & navis, Ecclesiam de persecutione & naufragio liberatam transducat ad littus, & tranquillissimo portu faciat requiescere.*

τὸν πατέρα τὸν σκόπτις, &c.] Nota hic Patrem peccati, ipsius Filium, & Spiritum malum opponi Deo Patri, Filio, & Spiritui sancto. Origenes in Matth. 16. 21. p. 284. P. 242. ἵνα ῥυσώμεθα (χριστὸς) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὸ ψεῦδος ἰδῶ, καὶ ἡ ἀσέλγεια, καὶ ὁ πόλεμος, καὶ πάντα τὰ ἐναντία οἷς ὄζειν ὁ χριστός. ἔτι δὲ τοῦ μεταχριματιζομένου εἰς ἄγιον πνεῦμα βελίαλ πνεύματος, ἀπεπιόντι τοῖς ῥυθμίσι βαπτίζεσθαι τὸ πνεῦμα, καὶ τῷ ψυχῷ, καὶ τὸ σῶμα, εἰς ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Porro Diabolum appellat πατέρα τῶν σκόπτις. Sic Paulus Ephes. 6. 12. πρὸς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου· Origenes Homil. 8. in Exod. cap. 20. *Vt quoniam Patres, idest Diabolus, & Angeli eius, caterique principes mundi huius, & rectores tenebrarum harum, & ipsi enim efficiuntur Patres peccati, sicut & Diabolus; quoniam, inquam, patres isti, &c.*

καὶ τῆς κακίας, &c.] Matth. 13. 38. Ioh. 8. 44. Act. 13. 10. & 1. Iohann. 3. 8, 9, 10. Origenes Homil. 8. in Exod. cap. 20. *Cum à Diabolo ad peccatum suademur, semen eius efficimur: cum vero etiam implemus quod suaserit, tunc iam & genuit nos, nascimur enim ei filij per peccatum.* Et mox: *Et ut ad ea quæ scripta sunt veniamus, Dominus majestatis Iesus Christus Salvator noster crucifixus est; hujus piaculi auctor & pater sceleris sine dubio Diabolus est, sic enim scriptum est: Cum autem introÿsset Diabolus in cor Iudæ Iscariotis, vt traderet eum. Pater ergo peccati Diabolus est*, &c. Et in Matth. 13. 43. p. 207. οἱ προσδεξάμενοι τοὺς υἱοὺς τοῦ πονηροῦ λόγους· *Qui sermones Mali filios admiserant*: sed præcipue in Iohann. 8. 44.

τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀντικείμενον, &c.] 2. Thess. 2. 3, 4. ἀντικείμενος καὶ ὑπερεμένος, &c. est proprie שטן, *adversarius, inimicus*, Diaboli cognomentum. Satanas autem Dei filij potissimum adversarium significat. Origenes lib. 6. contr. Cels. ὁ δ' ἐβραίων διαλεκτῷ σατὰν, καὶ ἑλληνικώτερον ὑπό τινων ὀνομαζόμενος σατανᾶς, μεταλαμβανόμενος εἰς ἑλλάδα φωνὴν, ἔστιν ἀντικείμενος· πᾶς γὰρ ὁ τὴν κακίαν ἑλόμενος, καὶ τὸν κατ' αὐτὴν βίον, ὡς τὰ ἐναντία φρονῶν τῇ ἀρετῇ, σαίνας ὄζει, τουτέστιν ἀντικείμενος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ ὄντι δικαιοσύνη, καὶ ἀληθείᾳ, καὶ σοφίᾳ· Diabolum Diaboli filium appellat Origenes, quemadmodum & Iohann. 8. 44. ὑμεῖς δὲ ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν, ἐκεῖνος ἀν-

θροποκτόνος. ἐν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo. Quum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & Pater eius.* Scio ambiguum esse locum hunc, eiusque ambiguitatem ab Origene proponi, in Iohann. 8. 44. & eum ita plerosque exponere, quasi, αὐτοῦ, referendum sit ad, ψεύδος. Hieronymus in 14. Is. *Legimus in Evangelio quod Diabolus ab initio mendax sit, & Pater eius: id est, mendatij, quod multi non intelligentes, Patrem Diaboli volunt esse Draconem qui regnet in mari, quem Ebrei appellant* יתין. Nonnus vero ad Diabolum refert:

ὅτι λοίσιον ἦθος ἀέξων
ψεύστης αὐτὸς ἔφυ, ψεῦδος δημιος ἐν γενετῆρι·
quia pernicioſis moribus præditus
Mendax ipse est, mendace ex Patre.

Et revera articulus præfixus τοῦ, πατρὸς, id videtur confirmare. Alioquin hunc locum roborandis dogmatis suis, quibus natos, & natorum natos Diabolis tribuebant, proferre non potuissent Cainani & Archontici: qui, ut refert Epiphanius, hunc ita conceptum legebant: ὑμεῖς μόνοι ἐστὲ τὸ παῖδος ὑμῶν τοῦ ἀγαθόλου, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἦν. Cyrillus præterea Alexandrinus lib. 6. Comment. in Iohann. nonnullos refert existimare Diabolum, postquam è cœlo deturbatus est, in infernum fuisse detrusum & alligatum; alium vero Evam & Adamum in fraudem illexisse, eumque superioris illius filium à Christo hic appellari: quod commentum merito Cyrillus explodit. Id certe constat τὸ, πατὴρ, ad Diabolum, non ad mendacium ipsos retulisse.

τὸ ἐναντίον τοῦ ἁγίου πνεύματι πνεῦμα] πνεῦμα intellige τὸ πονηρὸν, de quo Luc. 7. 11. & 8. 2. & πνεῦμα ἀκάθαρτον, de quo Matth. 12. 43. & passim, πνεῦμα ἄλαλον καὶ κωφὸν, de quo Marc. 9. 25. quæ in Spiritu sancto spiritibus malis adverso ejiciebat Christus. Intellige & Spiritum illum mendacij, de quo 3. Reg. 22. 22, 23. adversarium Spiritus veritatis de quo Ioh. 14. 17, & alibi. Tertullianus De monogamia: *Ergo, inquis, hac argumentatione quiàvis novum oneroſum Paracleto adscribi poterit, etsi ab adversario Spiritu fuerit. Non utique. Adversarius enim Spiritus ex diversitate prædicationis apparet.* & Origenes Tom. 12. in Matth. p. 299. ἐπαπορήσαμεν ἂν τισὶ τάχα, ἆρα ἔστιν ἀρνήσασθαι τὸν Ἰησοῦν, μὴ σωίοντος τοῦ ἀργυρίου πνεύματος ἐκθέσθαι τῷ διδομένῳ πνεύματι καὶ σοφίᾳ τοῖς θεοῖς τὸ ὁμολογεῖν καθά τινα ἀξίαν αὐτῷ ὑπὸ τῶν βουλομένων.

ὅτι τετάρτης ἐνεστηκυίας, &c.] Aliquantisper ab horum sententia recedit Erasmus.

ὡς ἐξὼν τὸ πιεσασμοῦ, &c.] Erasmus: *quasi jam positus extra tentationem illius navis in qua jactabatur.* An habuit Erasmi codex: ἐκείνης πλοίου, ut eius interpretatio videtur postulare? an id supplendum credidit?

ἐκ τῶν σεσωσμένων.] C. H. habebat ἐσωμένων. sed ad oram recentiori manu notatum erat, πεσωμένων. Lege, πεσωσμένων. Erasmus: *de his qui servati sunt.*

εἰ δὲ ἔστι τις διαφορὰ, &c.] Fugit Erasmum loci huius sententia; sic enim interpretatur: *Porro num qua differentia sit huius verbi: Salvi facti sunt, quod de his dictum est, quantum ad salutem datam; nam profluvio sanguinis laboranti fœminæ dictum est: Fides tua se salvam fecit, ipse etiam per te dispicies.* P. 243.

ἐκ ὑσίαν καθά τινα, &c.] Nempe cum caput rasit Cenchræis, juxta votum prius à se conceptum, Act. 18. 18. vel cum quatuor illos viros votum habentes super se radi curavit, oblationemque pro unoquoque eorum offerri, Act. 21. 24, 26. Legale votum appellat, quod juxta Legem factum fuerat. Lex autem ea habetur diserte Num. toto cap. 6. ὑσίαν dicit; quum enim casariem deponebant Nazaræi, agno, ove, & ariete faciebat Sacerdos, panes azymos, aliaque nonnulla offerebat, capillosque detonsos comburebat. Num. cap. 6. P. 244.

καθαίρειν πιεσόμεθα &c.] Hieronymus iisdem pene verbis: *Manus, ideſt opera, non corporis vtique, sed animæ lavandæ sunt, ut fiat in illis verbum Dei.* Origenes infra in Matth. 15. 19, 20. p. 255. τὸ ᾗ αἱσχίοις χερσὶ φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰ δεῖ βλασφημίαις εἰπεῖν, κοινοῖ τὸ αἰσχίω καρδία ὅτι ποτὲ φαγεῖν, ὃ πέφυκε τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν ἐσθίειν.

ταύτης τῆς θεσπεσίας τιμῆς, &c.] Eadem hæc habet Hieronymus. P. 245.

κορβᾶν ἔστιν ὃ ὀφείλῃς μοι, τοῦτέστι, δῶρον] קרבן *Oblatio, donum, sacrificium.* Theophylactus in Matth. 15. 5. κορβᾶς ἔστιν ὃ ὀφείλῃς μοι, τοῦτέστι δῶρον τῷ θεῷ αἰ ἀτε θυμιῶν· ὁ ἂν χρεώσης ὡς τῷ θεῷ ἐκεῖνο ὀφείλων, καὶ ἄκων καταβάλλει.

ὅπερ ἂν ὁ δανειστὴς ἐποίει, &c.] Fœnerator ut pecuniam creditam reciperet, hanc Deo consecrabat, atque ita eam suo nomine in gazophylacium inferre creditorem cogebat, quod erat eam aliquomodo recipere. Filij autem ne pecuniam parentibus debitam darent, eam Deo pariter consecrabant. Igitur etiamsi diversis de causis, idem tamen filij illi nequam faciebant ac creditores; utrique enim Corban caussabantur, illi ut mutuum reciperent, illi ne quid parentibus darent.

ὃ αὖ ὀξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, &c.] Loci obscuri, varieque ab Interpretibus accepti, clara hæc est, & dilucida expositio: *Qua re à me adjutus fuisses, ô Pater, ea res jam Deo consecrata est: sive, munus est id quo à me juvareris.* Ori-

genes in Matth. 14. 36. ex Catena MS. Biblioth. Reg. ἐπαῖδευσαν τοὺς υἱοὺς δυσεβείας χρήματι καταφρονεῖν τῶν γονέων· οἷον εἶπε τῷ ἰδίῳ υἱῷ, δός μοι τὸ πρόβατον τοῦτο ὃ ἔχεις· ἢ τὸν μόσχον, ἢ ἄλλο τι ζῷόν· ἐλεγε πρὸς τὸν πατέρα, δῶρόν ἐστι τοῦτο τῷ θεῷ, ὃ θέλεις ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῆναι, καὶ οὐ δύνασαι λαβεῖν· *Iuvenes docuerunt pietatis obtentu parentes contemnere. Verbi gratia, dixit filio suo, Da mihi ovem hanc quam habes, vel vitulum, vel aliud quid simile; dixit patri, Donum illud est Deo, quo à me adjuvari vis, nec accipere potes.* Hanc expositionem retinuit Chrysostomus: *Quod à me in utilitatem tuam petis, Pater, jam dono Deo dicatum est, nec illud sumere potes:* & post Chrysostomum Theophylactus: δῶρον ἐστιν, ὦ πάτερ, ὃ ζητεῖς ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῆναι· *Donum est, ô Pater, id quod à me in commodum tuum petis.* Quo magis miror veniſſe in mentem tot magnis viris quos laudat Thomas in Caten. ut tam male locum hunc torquerent, quibus præsertim facem prætulerat Origenes. Cauſſam difficultatis fuiſſe puto voculam ἐὰν, quæ pro ἂν hic & alibi ſæpiſſime uſurpatur.

Chryſſt. in ſubr. v. Enar. in Matt. 15

τοῦ θεοῦ αἰακεψίαν πενήτων] Pſalm. 9. 33, 35. Iſaiæ 49. 13. Iac. 2. 5. Menander:

ἀεὶ νομίζουσ' οἱ πένητες τῶν θεῶν·
Semper exiſtimantur pauperes Deorum eſſe.

P. 246. ἵνα τῇ προφάσει τῶν πενήτων, &c.] Vt in ea quæ in pauperes fuerant erogata, involarent homines rapaciſſimi, & gazophylacium expilarent. Theophylactus: ἐδίδασκον γὰρ τοὺς παῖδας μηδὲν δίδοναι τῆς γονεῦσιν, ἀλλὰ αἰωτιθέναι ὅσα ἔχουσι τῷ γαζοφυλακίῳ τοῦ ἱεροῦ· *Liberos enim docebant nihil parentibus dare, ſed facultates ſuas omnes in Templi Gazophylacium inferre.* Non *facultates ſuas omnes*, ſed tantum ὃ ἔλαθον οἱ γεννήσαντες, *quod parentes ipſorum acciperiſſent*, ut vult Origenes; quemadmodum & ipſe Theophylactus eorum quæ paulo ſuperius docuerat parum memor: καὶ πάντες ἐμέριζον ἀυτοὶ μὴ τῶν παίδων τὰ χρήματα, καὶ οἱ γονεῖς καταλιμπανόμενοι ἀγήρωκόμενοι· *Et ſic cum liberis bona dividebant, & parentes relinquebantur in ſenectute abſque ullo ſubſidio.* Quî pote partiti fuiſſent opes eas cum liberis Phariſæi & Scribæ, ſi univerſas eas abſtuliſſent?

εἴ τις ἦν τῶν λεγομένων, &c.] Preſbyterorum intererat quamplurimas pauperibus oblationes erogari, ut pote quarum pars ad ſe pertineret. Id colligitur ex Vrbani Papæ Decretali Epiſtola. Huius etiam ſatagebant Principes reipublicæ cauſa, ne quis fame & inopia interiret, dum alij luxurie diffluerent. Phariſæorum igitur fratres eos appellat Origenes qui conſanguineorum & affinium inopum cura neglecta pauperibus conferendam eſſe ſtipem contendebant. Sancitum certe eſt, in Apoſtolicis Canonibus ut ipſi Eccleſiæ Antiſtites conſanguineis egentibus opem ferant.

ὁ σφόδρα γε ἀποβεπτικὸς, &c.] Videtur Epiſcoporum avaritiam perſtringere, qui cum bonorum Eccleſiæ erciſcundorum arbitri eſſent, univerſa in proprios uſus convertebant, & aliorum qui ea largiti erant, pietatem in lucro deputabant. Origenes infr. in Matth. 15. 20. p. 255. τὸ δ' ὅμοιον ἐρεῖς καὶ ἐπὶ ὀρεχομένου ἐπισκοπῆς, ἀφ' ἣν ἀνθρώπους δόξαν, ἢ τὴν ἀπὸ ἀνθρώπων κολακείαν, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων κολακείαν, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν προσιόντων πρὸς λόγῳ περισμὸν, ὑπολαμβάνων εὐσεβείας· ὁ γοῦν τοιοῦτος ἐπίσκοπος οὐ καλῶς ἔρχου ἐπιθυμεῖ·

καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν] Vulgata editio, Syriaca, Arabica, Perſica, Eraſmiana, Pagniniana, omneſque fere Interpretes reddunt: *ea quæ mittebantur portabat.* Sed num ſatis hæc cohærent: *loculos habebat, & ea quæ mittebantur portabat?* quaſi qui in loculos miſſa portabat, non etiam loculos portaverit. Deinde cum ait Origenes: εἴ τις τὸ τῆς ἐκκλησίας ἔχων γλωσσόκομον, λέγῃ μὲν, ὡς καὶ ἐκεῖνος, ὑπὲρ πενήτων, τὰ δὲ βαλλόμενα βαστάζει, &c. manifeſto opponit τὸ, τὰ βαλλόμενα βαστάζειν, τῷ, ὑπὲρ πενήτων λέγῃ. Præterea inquit: εἴ τις τὸ τῆς ἐκκλησίας ἔχων γλωσσόκομον, λέγῃ μὲν ὑπὲρ πενήτων, τὰ δὲ βαλλόμενα βαστάζῃ, μετὰ ταῦτα ἑωυτῷ τιθεὶς μὴ τοῦ ἐκείνου· Quodnam ergo ſcelus illud eſt pauperum cauſam agere, & in loculos miſſa portare? Ne Lectorem diutius teneam, dico ego, βαστάζῃ, non ſignificare duntaxat, *ferre*, ſed &, *auferre, ſubripere, furari.* Suidas: βαστάξειν, ἁρπάσειν, κλαπεῖν· ὁ δὲ λακύδης σφραγισάμενος ἄφ' ἧς τῆς ὀπῆς τὸν δακτύλιον ἐρρίπτει, ὡς μηδέποτε αὐτὸ ἀφελωρεῖσθαι, καί τι βαστάξειν τῶν ἀποκειμένων· βαστάξειν, *ablatum fuerit, furto ſurreptum fuerit. Lacydes autem, impreſſo ſigillo, annulum per foramen jaciebat, ut nihil è rebus ipſius ſubriperetur, nec quicquam eorum quæ recondita erant auferretur.* Quem locum Suidas è Laërtio tranſtulit; ſic ille: ἐπῄδων γάρ τι φερίλοι τῷ ζωμίῳ, σφραγισάμενος· πάλιν, εἶσω τὸν δακτύλιον ἄφ' ἧς τῆς ὀπῆς ἐρρίπτει, ὡς μηδέποτε αὖτε ἀφελωρεῖσθαι, καί τι βαστάξειν τῶν ἀποκειμένων· μαθοῦσα δὲ ταῦτα ἡ θεράπαινα ἀπεσφράγισε, ὅσα ἐβούλετο ἐβάστασεν· *Poſtquam enim aliquid è penu depromſiſſet, rurſum eo obſignato, annulum intro per foramen jaciebat, ne quid è rebus ipſius tolleretur, & ex iis quæ recondita erant auferretur. Quod quum intellexiſſent ſervuli, ſigillum reſignabant, & quæcunque volebant, ſubripiebant.* Idem eſt vocis huius intellectus apud eumdem Evangeliſtam, cap. 20. verſ. 15. κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπὲ μοι πῦ αὐτὸν ἔθηκας· *Domine, ſi tu abſtuliſti eum, dic mihi ubi eum poſuiſti.* Cum igitur non una ſit verbi, βαστάζω, ſignificatio, poſteriore illo ſenſu accipi debet hoc Iohannis loco: ἃ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν· *Et ea quæ mittebantur ſubripiebat.* Nec aliter intellexit Æthiopicæ Interpretationis au-

Laërt. lib. 4. in Lacyde. Euſeb. lib. 14 Præp. Evang.

ctor, nec aliter Nonnus:

ἔνθα δὲ κίστῃ
τῇ ἐνι χαλκὸς ἔκειτο, καὶ ὁππόσα θάλπεν, ἑηλοῦ
ὠτὸς ἀνήρπαζε φύλαξ κακός.
habebat autem ciſtam
In qua pecunia jacebat, & quæcumque volebat, loculo
Ipſe auferebat cuſtos malus.

Vbi notandum obiter κίστη appellari, quam Evangeliſta γλωσσόκομον appellat: Perſa Interpres vertit, *capſam nummorum*. Ita 2. Par. 24. 8. ארון, *arcam*, LXX vertunt, γλωσσόκομον, quam à Græcis vocem mutuati ſunt Ionathan & Hieroſolymitanus Interpres, Gen. 56. 26. & Syrus, Ioh. 12. 6. & Ebræi Magiſtri aliqui. Heſychius: γλωσσοκομεῖον· σορὸς ξυλίνη ἢ λευκαίων. Sed ad rem. ἀνήρπαζε, haud ſecus ac ἐβάσταζε, utrumque ſignificat, *ferebat, auferebat*: quod utrumque ſive caſu, ſive conſilio expreſſit Auguſtinus: *miniſterio portabat, furto exportabat*. Eadem eſt apud Græcos ſignificatio vocis φέρω. Inde φῶρ. Paulus l. 1 D. De furt. *Graeci* ἀπὸ τῆ φορᾶ, *hoc eſt, ferendo, φῶρας dixerunt*. Etymologus: φῶρ ἀπὸ τοῦ φέρω, φὴρ καὶ φῶρ. Ita apud Latinos, *fero* pro *aufero*. Virgilius:

Augustin. in Iohann. Tract. 50.

Omnia fert ætas, animum quoque.

Item:

Poſtquam te fata tulerunt.

εἴ τις ἂν μὴ τιμῶ τὸ τῆς ἐκκλησίας, &c.] Epiſcopos deſignat, quorum munus erat, ut ſupra diximus, bona Eccleſiaſtica, cenſus puta, decimas, & oblationes ſervare, eaque ſibi, clericis, & egenis diſtribuere.

δι' ἃ, ὡς γάγγραιναν, νομιῶ ἐγγικέτα] Eraſmus: *Ob quæ veluti gangrenam habenti*: videtur legiſſe, δι' ἃ ὡς γάγγραιναν μοι ἐγγικότα.

τὸ παχυρρυπὸν ἀπὸ τούτου βέλτιον] Alludit ad Epheſ. 6. 16.

ἀπὸ τῆς δεκαλόγου ἀπὸ τῆς ἐξόδου] Per me non ſtat quin poſtremum illud, ἀπὸ, deleatur. C. R. habet, δεκαλογίας. δεκάλογον. autem fœmineum ſibi genus non raro vindicat apud Clement. Alexandr. ipſum Origenem, & alios pleroſque.

Clem. Alex. Strom. 6. Orig. contr. Celſ. lib. 2.

P. 247. εἰς τιμὴν παῖδες ἢ μέτρος] Eraſmus, *in ſubſidium, in honorem*, cuius honoris pars erat ſubſidium parentibus ferre, ut docetur ſupra p. 245. Hinc 1. Tim. 5. 17. *Qui bene præſunt Presbyteri, διπλῆς τιμῆς, duplici honore digni habeantur*: hoc eſt, duplici ſtipendio. Eodem ſenſu Prov. 3. 9. *Honora Dominum de tua ſubſtantia*; ideſt, largire. Elegantiſſime Cicero dixit: *Curio miſi, ut medico honos haberetur*: hoc eſt operæ pretium redderetur. Inde, *Honorarium*.

ἰουδαῖοι ἢ ὑμᾶς, &c.] Ita C. C. Holm. & Reg. Videtur legiſſe Eraſmus: ἰουδαῖοι δὲ ὑμᾶς, &c. vertit enim: *Iudei igitur filios*; quæ lectio veriſſima eſt.

ἀπὸ τῆ φορτικῆ, &c.] Ita C. H. at R. ἀπὸ τῆ φορτικῶν. &c. Sic ergo locus hic concipiendus eſt: ἀπὸ τῆ φορτικῶν βαλέμβολα ἀλλάξαν λόγων, &c.

πνεύματι κατανύξεως] Ebr. רוח תרדמה: optime Vulgata, *ſpiritum ſoporis*; & Aquila, κατανοήσεως, *gravißimi torporis*; quod idem habet Syrus; Ionathan, *ſpiritum deceptionis*; Arabs, *ſpiritum abjectionis*; Theodotion, ἐκστάσεως, vel potius, ἐκτάσεως. Ab hac ſignificatione cum multum recedere videatur, πνεῦμα κατανύξεως, Leo Caſtrius legendum cenſet apud LXX, καταυτάσεως ſed fallitur, nam Paulus hunc locum repetens, legit: πνεύματι κατανύξεως, Rom. 11. 8. & hic conſtanter Origenes. Helleniſtæ dixerunt, κατανύσσω, pro, κατανυστάζω. Ita Pſalm. 29. 13. *Vt cantet tibi gloria mea, & non compungar.* LXX. καὶ οὐ μὴ κατανυγῶ. Ebr. ולא ידם. non ut vulgo legitur: ולא ידם, quam lectionem tamen ſequitur Thargum. Et Dan. 10. 9. *Et audiens jacebam conſternatus ſuper faciem meam.* LXX. ἤμην κατανενυγμένος· ואני הייתי נרדם. Vtrobique רדם reddiderunt per verbum, κατανύσσω: quemadmodum תרדמה quod ex רדם factum eſt, per nomen, κατάνυξις. Vereor præterea ut, κατανύσσω, ullibi unquam legerit Caſtrius. Cæterum Cod. Holm. habebat πνεῦμα, reſcripſimus πνεύματι, nam infra legitur: πεπλήσμεθα πνεύματι κατανύξεως, & LXX. πεπότικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανύξεως.

βιβλίῳ τῆ ἐσφραγισμένῃ] Ita Ebraica, & P. 248. Vulgata, & reliquæ interpretationes. LXX & Epiphanius Hær. 64. βιβλίῳ τῆ ἐσφραγισμένῃ τύπῳ, quaſi de ſuo libro locutus fuerit Iſaias.

μόνῳ τῆ στόματι ἐγγίζειν τὸν λαὸν, &c.] Impuras & illotas manus ori admovere piaculum erat Phariſæis, ne ſcilicet labia & os polluerent. Inſtitutum illud exagitans Chriſtus, Iſaiæ verba appoſite in illos contorſit: Purus eſt populus iſte labiis & ore tenus; corde autem contaminatiſſimus.

σκέπτει γὰρ διδάσκειν, &c.] τῆ ὁ editioni conſentiunt Matthæus, & Marcus; & illis Origenes: μάτην δὲ σέβονταί με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ διδασκαλίας. Aliter Vulgata: *Et timuerunt me mandato hominum & doctrinis*, & quotquot Ebraico contextui inſiſtunt, cujus variam fuiſſe hoc loco lectionem, ex hac interpretationum varietate conjiciunt quidam. Ego aliter judico, nam præterquam quod nulla ejuſmodi notatur variatio in Keri & Ketib, neque in Varijs Lectionibus Orientalium & Occidentalium, neque in illis Ben Aſcher, & Ben Nepthali; ſi rem propius ſpectes, etiamſi verba recedant pauliſper, ſententiæ tamen in idem recidunt, cum præſertim, διδάσκειν, hic ſignificationem non docendi, ſed diſcendi obtinere videatur,

ut infra quoque notabimus.

P. 249. καὶ οἱ ὁλίσθ. ἐξαφέσεως αὐτῷ ἐβιωναῖοι] Quam proxime ad Iudæos accederent Ebionæi docent Irenæus, Epiphanius, & Theodoretus. Non ab impuris autem cibis solummodo, sed & ab animatis omnibus eos abstinuisse, ac pro impuris habuisse, eundemque errorem Petro affinxisse testis est idem Epiphanius. Nec Ebionæorum duntaxat error ille fuit, quæ animata fuissent respuenda censere, sed & Nazaræorum, & Dositheanorum, & Valesiorum, & quorundam è Saturnilianis, & Marcionistis, &, si Philastrio fides est, Aërianorum, & Encratitarum, & Manichæorum, & qui ex illis orti sunt, Priscillianistarum, & Apotacticorum, seu Apostolicorum. Quam insaniam damnavit Synodus Gangr. Can. 2. aliaque subinde Concilia.

Epiph. Hær. 30.

P. 250. ἐν εἰδωλίοις, &c.] Ita C. C. H. & R. εἰδώλιον autem tradunt Grammatici esse idoli similitudinem; quam significationem hoc loco tueri non possunt. Malim igitur, ἐν εἰδωλείοις, hoc est in idolorum templis. Erasmus, *in sacrificijs idolorum*. Cæterum vid. Act. 15. 20. & 21. 25.

P. 251. ἐν ἀδιαφόροις ἐνδιαφορεῖν, &c.] Erasmus: *contemta superstitione in rebus, ut opinor, indifferentibus*: legebat: ἐν ἀδιαφόροις. Pro ἐνδιαφορεῖν autem legendum existimo ἀδιαφορεῖν, vel ἐναδιαφορεῖν. ἐνδιαφορεῖν autem insolens est.

P. 252. ὑπὸ τῶν φασκόντων ἐκ τοῦ, &c.] Valentinianorum, Marcionistarum, aliorumque.

ἡμᾶς ἀληθῶς ἔχῃ] Ita C. C. H. & R. Priorem illam vocem prætermisit Erasmus. Legendum ἡμῖν.

υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου] Vides hic duos αἰῶνας, & oppositum αἰῶνα ἐκεῖνον, αἰῶνι τούτῳ, ut revera duo sunt. Horum alter idem est qui αἰὼν ἐρχόμενος, Marc. 10. 30. Luc. 18. 30. αἰὼν μέλλων. Matth. 12. 32. Hebr. 6. 5. αἰὼν τοῦ αἰῶνος, Hebr. 1. 8. αἰῶνις τῶν αἰώνων, & sæpe αἰὼν simpliciter, vel αἰῶνες. Alter vero αἰὼν τοῦ κοσμου τούτου, Eph. 2. 2. ἐνεστὼς αἰὼν πονηρὸς Gal. 1. 4. ὁ νυν αἰὼν, Tit. 2. 12. & αἰὼν οὗτος passim. Vtrumque optime distinxit Lucas 20. 34, 35. Vnde & hunc locum expressit Origenes: οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι, καὶ ἐκγαμίσκονται· οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται· Sic apud Ebræos duo sunt sæcula, עולם הזה *sæculum hoc*, & עולם הבא *sæculum futurum*, quo vel dies Messiæ intelligunt, vel tempus quod mortem statim sequitur, vel quod sequetur corporum resurrectionem.

P. 253. εἰποι δ' ἄν τις, &c.] Hoc loco multum se jactant Heterodoxi. Inde certe Petrus Martyr, Philippus Mornæus, aliique nobiles illarum partium consecranei rem sibi confectam putant. Sixtus Senensis locum ab Hæreticis, Perronius Cardinalis & Genebrardus ab Erasmo depravatum & adulteratum suspicantur. Quem tamen integrum esse fidem faciunt calamo scripta Græca exemplaria. Neque vero cur ad ejusmodi responsionem decurratur, ratio ulla est; cum omnis inde illis arcessendi caussæ suæ patrocinij ansa facile præcidatur. Quamvis autem Adamantij de Eucharistia opinio, satis jam in Origenianis ventilata sit, accuratius tamen locum hunc enucleabimus.

Sixt. Sen. Bibl. lib. 6. Ann. 66.

ὁ τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἁγιάζει τὸν προκείμενον, &c.] Cum quis corporis Christi sit particeps, non sufficit sola participatio hæc, ut sanctitatem consequatur: at necesse est præterea ut nullius sibi sceleris conscius, sed pura mente ad sacramentum accedat, alioquin *judicium sibi manducat & bibit*. Duo igitur requiruntur, ut qui particeps fuerit corporis Christi, sanctior evadat; primum ut particeps fiat, tum ut pura ejus sit mens & integra conscientia. Defuerit postremum hoc, seipsum sancti sacramenti fructu fraudaverit. *Non* igitur *ex se*, vel *suapte natura*, ut reddit Erasmus, solum, nec simpliciter & absolute utentem sanctum efficit corpus Christi; alioquin etiam indigne utentem sanctum: sed adhibita pura conscientia, & certa fide utentem sanctum facit, eique fit utilis.

1. Cor. 11. 29.

ὅπου δὲ ὅτε ἐκ τοῦ μὴ φαγεῖν, &c.] Mox docuit Origenes nisi ad hunc corporis Christi esum, integer præterea & intaminatus animus accesserit, futurum ut nullus inde ad nos fructus redundet; nunc subjungit nec simpliciter ex abstinentia ab hoc sacramento quicquam nos detrimenti capturos, vel bono aliquo privatum iri; cum illo abstinere debeat homo sibi nondum satis probatus; vel si impedimentum aliquod occurrerit, aut ad legitimam ætatem nondum pervenerit; sed tum potius cum insinceri pectoris sordes eluere negligentes hoc esu sponte abstinemus: τὸ γὰρ αἴτιον τῆς ὑστερήσεως ἡ κακία ἐστὶ καὶ τὰ ἁμαρτήματα. καὶ τὸ αἴτιον τῆς περιουσίας, ἡ δικαιοσύνη ἐστὶ, καὶ τὰ κατορθώματα.

P. 254. *1. Cor. 11. 28.*

κατ' αὐτὸ μὲν τὸ ὑλικὸν, &c.] Hoc est accidentia materiæ panis prius inhærentia, ejusque propria; quæ postquam in stomachum demissa, ab eoque corrupta sunt, in novam convertuntur substantiam, & partim humani corporis formam induunt, partim ejiciuntur in secessum, juxta doctrinam S. Thomæ, p. 3. q. 77. a. 5, & 6.

κατὰ δὲ τὸν ὑπερφυᾶ λόγον αὐτοῦ ἁγιάζει, &c.] Vt supra ἔντευξιν, sic nunc ἁγιάζει appellat sacrosanctum illum sermonem quo panis consecratur. Ita Iustinus Martyr Apolog. 2. ad Anton. Imp. ἀλλ' ὃν τρόπον διὰ λόγου θεοῦ

σαρκοποιηθὲις Ἰησοῦς χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα. καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν· ὅπως καὶ τὸν ἀπ' αὐτοῦ λόγου τῆ θεᾶ παρ' αὐτοῦ δύναμει πιστεύσαντα ζωοποιῇ, ὡς ἂν αἷμα καὶ σάρκες καὶ μεταβολὴν ζέφοι ἡμῶν, ἐκείνῳ τὸ σαρκοποιηθὲν τοῦ Ἰησοῦ καὶ σαρκὸς καὶ αἵματος ἐδιδαχθημεν εἶναι. *Sed quemadmodum per verbum Dei caro factus Iesus Christus servator noster, carnem & sanguinem pro salute nostra habuit: ita cibum per precem verbi Dei ab ipso benedictum, quo sanguis & carnes nostræ mutatione facta nutriuntur, illius incarnati Iesu & carnem & sanguinem esse edocti sumus.* Theophilus Alexandrinus in prima Epistola Paschali: *Quod adserens non recogitat aquas in baptismate mysticas adventu sancti Spiritus consecrari, panemque Dominicum, quo Salvatoris corpus ostenditur, & quem frangimus in sanctificationem nostri; & sacrum calicem; quæ in mensa Ecclesiæ collocantur, & utique inanima sunt, per invocationem & adventum sancti Spiritus sanctificari.* Augustinus lib. 3. de Trinit. cap. 4. *Nec linguam quippe ejus, nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua editos, nec signa literarum conscripta pelliculis, corpus Christi & sanguinem dicimus; sed illud tantum quod ex frugibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum rite sumimus ad salutem spiritualem, in memoriam pro nobis Dominicæ Passionis.* Precem appellat mystica verba à sacerdote prolata, quod iis precatio contineatur, ut ostendimus in Origenianis. Hoc igitur sermone utilis fit comedenti ille cibus pro pietatis illius & fidei modo; accidentia autem, materiæ panis prius adhærentia, in ventrem abeunt, postquam in novam substantiam conversa sunt.

καὶ τῆς τοῦ νῦ αἴτιον διαβλέψεως] Hic est enim verus ille fructus *de quo in quocunque die comederimus, aperientur oculi nostri, & erimus scientes bonum & malum*: hic est verus ille panis, in cujus fractione aperientur oculi nostri, & Deum cognoscemus.

καὶ ἡ ὕλη τοῦ ἄρτου, &c.] Hoc est τὸ ὑλικὸν, de quo supra, accidentia scilicet quæ fuerunt materiæ panis. Ea autem nihil ad sanctitatem comedenti conferunt, sed sermo super pane prolatus; cum enim vi ac virtute illius fiat mira illa panis in corpus Christi conversio, quam placuit Ecclesiæ Transsubstantiationem appellari, & corpus Christi comedentem plurimum ad sanctitatem consequendam juvet, si puro pectore exceptum sit, beneficium hoc sermoni illi mirifico super pane prolato acceptum quodammodo referre possumus.

καὶ τοῦτο ἰδιον ἐστὶ τοῦ τυπικοῦ κι. &c.] Corpus Christi sub typo & symbolo panis occultum & involutum, cum accidentibus panis quæ corpus Christi tegunt, typicum & symbolicum corpus dici potest; sive quod specie, & similitudine, hoc est typo, & symbolo panis sit, corpus Christi revera sit; sive, ut vult Bellarminus, quod *Eucharistia sit sacramentum, hoc est signum, seu symbolum rei sacræ, nempe corporis Christi sub illo symbolo delitescentis*: sive, ut idem docet, quod *ipsum verum corpus Christi, ut est in Eucharistia, sit typus ac symbolum sui ipsius, ut fuit in cruce, & ut est nunc in cælo*: sive quod corpus & sanguis Christi sint *resurrectionis nostræ symbola*, ut sciscit Nicænum Concilium; vel, ut Concilium Tridentinum, *quod Sacramentum Eucharistiæ sit pignus futuræ nostræ gloriæ, & perpetuæ felicitatis, adeoque symbolum unius illius corporis, cujus ipse (Salvator) caput existit, cujusque nos, tanquam membra, arctissimo fidei, spei, & charitatis connexione adstrictos esse voluit*: sive tandem quod corpus Christi & sanguis sint fidei & promissionis symbolum & typus, juxta Clementis Alexandr. sententiam, lib. 1. Pædag. ἀλλαχοῦ δὲ, inquit, ὁ κύριος ἐν τῷ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίῳ, ἑτέρως σημαίνει δι' ἐμφανῶν συμβόλων· φάγεσθέ μου τὰς σάρκας, εἰπὼν, καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα, ἐναργῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πόσιμον ἀλληγορῶν· *Alibi autem & Dominus in Evangelio secundum Iohannem, aliter per symbola significavit: Edite meas carnes, inquiens, & bibite meum sanguinem, manifesto fidei & promissionis potulentum allegorice designans.* Præclare Maximus martyr in Scholiis ad Dionysium: ὁμοίως ἀυτὸς τοῖς θείοις ἐντυγχάνομεν παραδόσεσιν, ἀλλὰ δι' ἐμφανῶν συμβόλων τελούμεθα, οἷον τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, &c. Non nudum scilicet corpus Christi contingimus, sed sub symbolis delitescens. Igitur symbolicum corpus idem est, quod mysticum corpus, quod est proprie *sacramentale*.

πολλὰ δ' ἂν κ. περὶ &c.] Videtur alius esus corporis Christi significari, atque ille de quo mox egit; ut revera duplex est, Sacramentalis alter, quum videlicet corpus Christi ore recipimus, alter quum fide Verbum carnem factum comedimus. Vterque esus diserte explicatur capite Iohann. 6. & posterior quidem à v. 31. ad hæc verba v. 51. καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω. prior vero ab his verbis ad v. 59. Id docent Catholici Interpretes fere omnes. Sacramentalem esum supra proposuit Origenes, de alio hic agitur. Id si caute animadvertisset Vincentius Bellovacensis, hæc profecto non scripsisset: *Sed in Commentario ejus (Origenis) super Matthæum cavendum est quod dicit panem illum quem dedit Dominus Discipulis, non fuisse verum corpus ejus, exponens illud mystice de pane Dei verbi.*

οὐκ ἔχει τέλος, &c.] *Non habet mercedem*, hoc est, ζωὴν αἰώνιον quæ recte factorum finis est & merces, ut mors peccati.

ἀνελευθερία γίνῃ] Videtur legisse Erasmus, ἀνελευθέρως, vertit enim: *si in verbo per illiberalem adulationem, aut lucri causa fiat.*

ἡ γὰρ κατὰ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ λόγου, &c.] Sen-

Lib. 2. De Sacrament. Euch. c. 2.

Ibid.

Conc. Trid. sess. 22. cap. 1. & 2.

Maxim. ad cap. 1. libr. De Eccles. Hierarch.

Vinc. Bell. Specul. doctrinal. lib. 18. cap. 43.

P. 255.

sus est: *vel emolumentum ab ys capiendum, qui recens ad Christi fidem conversi, pietatis causa dona offerunt.* Quod alibi, λόγ. βασιλείας, λόγος σταθμείας, λόγ. δωρεᾶς, λόγ. σωτηρίου, λόγ. καταλλαγῆς, λόγ. ἀληθείας, λόγος ζωῆς, λόγ. πίστεως, λόγ. δικαιοσύνης, & sæpissime, λόγ. θεοῦ illud hoc loco λόγος appellatur: quemadmodum apud Marc. 14. 4. & 4. 33. & Act. 8. 4. & passim. Igitur προσιέναι τῷ λόγῳ, idem est ac προσιέναι τῷ λόγῳ πίστεως, sive τῷ λόγῳ δωρεᾶς, hoc est, ad Evangelij partes transire, & fidem amplecti, προσέρχεσθαι τῷ λόγῳ χριστοῦ, ut 1. Tim. 6. 3. & προσέρχεσθαι τῷ θείῳ λόγῳ, ut Origenes in Matth. 19. 29. Familiaris est autem utraque locutio Origeni; qui & nonnunquam προσέρχεσθαι & προσιέναι simpliciter usurpat. Inde dicti προσήλυτοι qui relictis Gentilium superstitionibus circumcidebantur. Eorum autem qui recens verbum Dei receperant in nascentis illis Ecclesiæ primordiis insignis erat zelus, & profusissima in Ecclesiam
Act. 4. 34, 35. largitas, adeo ut *quotquot possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferrent pretia eorum quæ vendebant, & ponerent ante pedes Apostolorum: dividerentur autem prout cuique opus erat.* Incrementum deinde capiente in dies Christiana republica, cum ex eiusmodi venditionibus nonnisi incerti fructus ad Sacerdotum, & pauperum alimoniam caperentur, nec constans bonorum Ecclesiæ æstimatio fieri posset, placuit domos ipsas & prædia Ecclesiis attribui, è quibus certi reditus quotannis provenirent. Id docet Vrbanus Papa in Epistola Decretali. Præterea mos ille in veteri Ecclesia obtinuit, hodieque fere in usu est, ut Christiani ad templa accedentes, vel in concham, ut colligi potest ex Eliberitani Concilij Can. 48. vel certe in arcam ad id paratam, pro libitu & pietate stipem demitterent. Id à Paulo λογία, 1. Cor. 16. 1, 2. & δλογία, 2. Cor. 9. 5, 6. appellatur; hoc est συλλογή, proprie *Collecta.* Insignis est Iustini locus Apolog. 2. pro Christ. οἱ δυνατοῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τῷ ἑαυτῷ, ὁ βούλεται, δίδωσι, καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τοῦ προεστῶτος ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς ὀρφανοῖς τε, καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσον, ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὖσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις ἀπὸ ξένοις, καὶ ἁπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρείᾳ ὄντοις κηδεμὼν γίνεται· *Qui divites sunt & volunt, ad libitum unusquisque suum, quod vult, largitur: & quod colligitur, apud Præsidem deponitur: ipse autem opem fert orphanis & viduis, ysque qui vel propter morbum, vel alia de causa egestate premuntur, & qui sunt in vinculis, & hospitibus peregre advenientibus; & ut semel absolvam omnium inopum curam gerit:* quæ ὠφελεξεὶ fere retulit Tertullianus in Apologetico cap. 39. *Coimus*, inquit, *ad literarum divinarum commercium*, &c. & mox: *Etiamsi quod arcæ genus est, non dehonoraria summa quasi redemtæ religionis congregatur. Modicam unusquisque stipem menstrua die, & si modo velit & si modo possit apponit: nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi depositæ pietatis sunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis, humandisque, & pueris ac puellis, re, ac parentibus destitutis, iamque domesticis senibus, item naufragis, & si qui in metallis, & si qui in insulis, vel in custodijs, duntaxat ex causa Dei sectæ, alumni confessionis suæ fiunt.* Plurima alia fuerunt donorum genera vel testamento relicta, vel alia quavis occasione erogata, quæ omnia Oblationum nomine censebantur. Ad Episcopi autem curam pertinebat, clericis eas, egenis, cæterisque dividere, necnon & illarum partem sibi servare, ut liquet ex Apostol. Can. 39. & 41. & Vrbani Epist. Decret. iam laudata & Concil. Gangr. Can. 7. & 8. Cum ergo amplas opes Episcopus pro arbitrio dispensaret, Episcopatum ambibant multi, ut eas invaderent, pauxillum vero egenis impertirent, & *existimabant* 1 Tim. 6. 6. *quæstum esse* aliorum *pietatem.*

P. 256. ὡδέ πως προσέρχεσθαι, &c.] Sic H. C. hæc autem R. C. prætermittit: ὡδέ πως προσέρχεται, καὶ ἐξαπορήσαντες ἤλθον εἰς τὸν χθὲν γεγραμμένον; σὺρ, ἥτις ἑρμηνεύεται συνοχή. σιδὼν ὃ ἄτας καὶ παρ' ἑβραίοις ὀνομαζομένη μεθαλαμβάνεται.] Hæc omissa erant in nostro Codice, & in interpretatione Erasmi: causam præbuerat eiusdem vocis iteratio, ut alias sæpe fit. Ea nos è C. R. supplevimus. Origenes in Ioh. 2. 21, 22. τυχοι γὰρ ἑρμηνεύον συνέχοντες. & Homil. 14. in Iosue, de Sidone agens: *Sed si*, inquit, *ad interpretationem nominis redeam, quod significat, Venatricem, vel, Venatores:* & Homil. 16. sequenti: *Sidonij dicuntur autem, sicut ante iam diximus, Venatores:* & Homil. 13. in Ezech. *Comminatio est in Sidonem, quæ interpretatur, Venatores.* Hieronymus De nomin. Ebr. *Tyrus, quæ Ebraice dicitur Zor, & interpretatur, tribulatio, sive angustia, vel fortitudo.* Idem, ibidem: *Sidon, venatio tristitiæ.* Tyrus à צור, *adstrinxit, coarctavit.* Inde nomen צור *rupes*; unde Tyro nomen, quod rupi imposita sit. Sidon à צוד *venatus est.*

Δαίμονες εἰσιν αἱ πονηραὶ δυνάμεις] Hoc est, Dæmones: ita Theophylactus.

ἔστησε κατὰ ἀριθμὸν υἱῶν ἰσραήλ.] Ita se habent Hebraica, Deut. 32. 8. למספר בני ישראל *juxta numerum filiorum Israël:* quemadmodum Interpretes omnes. Soli LXX: κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ. Legerant fortasse, למספר בני האל, *juxta numerum filiorum Dei*, quod alibi quoque Septuaginta reddiderunt, ἀγγέλοι Gen. 6. 2. Iob. 1. 6. Ab antiquissimis temporibus in Interpretibus sacris varietas hæc inolevit, ut quæ in vetustissimorum Patrum libris appareat. Origenes Homil. 28. in Num. *Quia sicut cum dispergeres*

dispergeret Deus filios Adam, statuit fines Gentium secundum numerum Angelorum Dei, vel (ut in aliis exemplaribus legimus) secundum numerum filiorum Israel, &c. & Homil. 13. in Ezech. *Secundum numerum Angelorum Dei, sive ut melius habet, secundum numerum filiorum Israel.*

P. 257. ἡτοιμασμένη ταπεινώσει] A כנע, unde Niphal, נכנע *incurvatus, depressus*, & per metaphoram, *humiliatus*. Ex hoc loco Theophylactus: χαιναίας δὲ, ἡτοιμασμένη τῇ ταπεινώσει· ἡτοιμασμένοι εἰσὶν ἐν βασιλείᾳ τῇ οὐρανῶν, &c.] Alludit ad Matth. 25. 34. Legendũ videtur: ἡτοιμασμένοι εἰσὶ βασιλείᾳ, &c. ut ἡτοιμασμένοι ταπεινώσει, οὐ φύσει· Theophylactus ex hoc loco: οἱ γὰρ δίκαιοι τῆς οὐ φύσει τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ἡτοιμάσθησαν·

θεάζεων, ἑτοιμαζόντων] Ita scriptum erat in C. C. H. & R. Sed quis non videt corrigendum esse ἑτοιμαζόντων?

οἱ ἐν ἱεριχοῖ τυφλοὶ] Et alij item cæci duo, de quibus Matth. 9. 27.

P. 258. μηδὲ τοιαῦτα δὲ ψυχῆς] Hieronymus. τὸν δὲ ἰσραὴλ μηδὲ διαφανῆ] Erasmus: *videlicet eum qui non erat Israel, neque perspicax.* Videtur legisse, τὸν μηδὲ ἰσραὴλ·

ἢ κ' ἄλλως αὖτε, εὖ εἰρασμένον] Sic habebãt C. C. H. & R. Correxerat autem aliquis ad oram libri H. ἄρτον εὖ εἰρασμένον, quam lectionem secutus est Erasmus: sic enim reddit: *quoniam cum adesset ea mensura panum, ut non possent simul & filij comedere panes, & catelli familiæ, aut alij præterea panem bene confectum:* indigesto & perturbato sensu, id enim plane sibi vult Origenes: Quum ea esset panum mensura, ut non possent filij simul & canes domus panem comedere, nisi forte alium à pane elaborato panem canes comederent.

μέτρον δυνάμεως, καθ' ὃ ἐχώρει &c.] Sic hæc benigne possumus interpretari, humanam Christi naturam, ut pote creatam, vis infinitæ neutiquam fuisse capacem; sed à Verbo tanquam instrumentum mensuram aliquam potestatis accepisse.

ὡς πίνων γεγραπται &c.] Exod. 22. 31.

ἄλλοι μὲν ὅτι ὑπολαμβάνουσιν, &c.] Iam supra doctrinam hanc, quæ μετεμψύχωσιν asserit, ab Origene confutatam vidimus. Hieronymus tamen Epistol. 59. ad Avitum, hujus erroris reum ipsum peragit. Quo jure, disputamus in Origenianis. Hic autem Simonianorum, Basilidianorum, Marcionistarum, aliorumque cum quibus semper ad prœliandum compositus est, stolidam opinionem notat, qua Metempsychosin statuebant. Origenes in Epist. ad Rom. lib. 5. cap. 5. *Sed hæc Basilides non advertens de lege naturali debere intelligi, ad inceptas & impias fabulas sermonem Apostolicum traxit in Pythagoricum dogma, ideſt quod animæ in alia atque alia corpora transfundantur, ex hoc Apostoli dicto conatur adstruere.* Vide Irenæum lib. 1. cap. 20. Epiphanium Hær. 42. cap. 4. & 11. ubi errorem hunc Valentino, Colarbaso, Gnosticis omnibus & Manichæis, præter Marcionem, tribuit.

ὡδὲ τὸ τοῦ λόγου ἠμελημένου] Sententia postulat ut τοῦ ἠμελημένου negandi particula præfigatur.

καὶ τὸ λυσσῶδες] Erasmus reddit: *multaque graveolentia*; legebat nempe, καὶ τὸ δυσῶδες. P. 260.

χρηματίσαι καὶ τὸν τῆς γραφῆς &c.] 2. Reg. 16. 9. Psalm. 21. 17. Eccles. 13. 22. & alibi.

καὶ λόγον εἰρᾶζεσθαι] Erasmus: *juxta rationem ingredi*, legerat proculdubio, εἰσέρχεσθαι, vel ἔρχεσθαι quod valde mihi probatur; nam & id sensus desiderat, & confirmatur ex Theophylacto: κἂν χαλὸς, inquit, βλέπῃ μὲν τὸ καλὸν, ἀδυναμῶν δὲ εἰς ἀυτὸ ἐλθεῖν. Codices tamen H. & R. habent, εἰρᾶζεσθαι.

οἱ φρόνιμοι κωφοὶ ὑπάρχουσιν λαλοῦσι &c.] Origenes lib. 2. contr. Celsum pari sententia: *aei* P. 261. γὰρ αἰσίονος) ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τοῦ ψυχοῦ, καὶ ὦτα τοῦ ἐκπεπωφημένων τοῖς λόγοις ἀρετῆς, ἀπούειν προθύμως οὐδὲ θεὸς, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ (f. αὐτῷ) μακαριας ζωῆς· πολλοὶ γὰρ καλοὶ τὰς βασὶς τοῦ (ὡς ἐγραφὴ ὠνόμασεν) ἕσω αὐθρώπου, τοῦ τοῦ λόγου ἰασαμβύε ἀυπιὲς, καὶ ἁπλῶς ἄλλου), ἀλλ' ὡς ἐλαφοῦ·

καὶ ξυνὴ ἔσται γὰ λᾶσται μοχλάλευ· κἀκεῖ γὰ εἰ μὴ ἀποκληρωτικῶς εἴρηται πρὸς ἔλαφον ἀλεῖ) ὁ χωλός] Hæc desiderabantur in nostro Codice, & in interpretatione Erasmi. Ea nos è C. R. supplevimus.

ἐλάφῳ καθαρῷ ζώῳ] Deuter. 12. 15. & 14. 5. & 15. 22.

ἐν πολέμῳ τῷ ὄφεων] Origenes Hom. 27. in Num. Homil. 2. in Cant. Cant. & Homil. 18. in Ierem. & lib. 2. contr. Celsum. Cervos cum serpentibus perpetuas exercere inimicitias, eosque persequi & profligare res est pridem decantata. Fallitur profecto Horus Apollo cum cervos vipera visa in fugam se dare scribit; hãc enim è contrario eorum præsentia & odore fugari, sæpe & ab illis deglutiri docent Theophrastus lib. 4. De caus. Plant. & Basilius in Hexaëm. imo & serpentium omne genus, quo pabulo ætatis dispendium reparetur, denuoque juvenescant cervi. Tertullianus De pall. cap. 3. Isidorus lib. 2. Orig. cap. 1. Nec illud verisimile est quod eleganter descripsit Oppianus lib. 2. Cyneg. cervos in Libyæ arenis projectos à serpentibus manu facta invadi; nam nec cervos in Africa ullos esse notum est, nec credi potest ad illud animal angues hostili animo viam affectare, cuius vel odorem solum reformidant. Quamquã scribit Michaël Boymus in Flora Sinensi ingens quoddã serpentis genus apud Sinas reperiri, tam vastæ molis ut totos cervos deglutiat: nomen illi Gento. Cervum an-

helitu suo serpentes è latebris excitare & prodeuntes devorare scribit præter alios complures Ælianus lib. 2. De anim. cap. 9. cujus verba ita interpretatus est Vir doctissimus, quasi spiritus cervini amore serpentes produci vellet Ælianus: perperam, sic enim ille: καὶ ἕλκει, ὡς ἴυγι, τοῦ πνεύματος, καὶ ἄκοντα φορᾷ. Quod ita reddas: *Et trahit spiritu, tanquam illecebra, & invitum producit.* ἴυγξ autem non semper amoris illecebram sonat, sed & quidquid attrahendi & illiciendi vim habet. Nota præterea quod ut semper, ἴυγξ, amoris illecebram significaret, cervi spiritum ἴυγα non appellat, sed ἴυγι comparat, quod nempe utrumque attrahendi vim habeat; illud volentem, illud etiam renitentem, ut liquet ex sequentibus verbis: ἢ ἄκοντα φορᾷ. Addit Ælianus id fieri maxime hyeme; Symeon autem Sethi, æstate, atque ita cervis à natura comparatum esse, ut devoratis serpentibus, ante coctionem potu abstineant, urgente licet ardente siti; id sibi lethale videlicet futurum præscientes: cum tamen doceat Epiphanius in Physiologo cervum serpentibus halitu suo excitis pastum, nisi intra trihorium sitim aqua restinxerit, moriturum, propterea que scriptum esse Psalm. 41. 1. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum*; & Epiphanio consonet Hieronymus, alijque plurimi. At cervinorum cornuum ad saxa attritu, eorumque ἀναθυμιάσει serpentes è latebris agi produnt alij. Sane Plutarchus in libro περὶ τῶν ζώων, serpentes à cervis attrahi pronuntiat, rationem attrahendi silentio prætermittit: id autem nos non silebimus huic Plutarchi loco Æliani lib. 8. De animalibus sextum caput ne mutatis quidem verbis ita simile esse, ut ex eo expressum videatur. Etymologici vero magni auctor & respiratione, & cornuum attritu & suffitu serpentes à cervis trahi docet. Certe cornu cervini odorem venena depellere, & serpentes fugare tradunt Theophrastus, Dioscorides, & alij: sinistrum præcipue cornu efficax esse, & utile ait Aristoteles libr. 9. De hist. anim. propterea que cervum invidiosum animal id in terram defodere, ne quod inde homines emolumentum capiant. Quod autem ille sinistro cornu, dextro illud tribuunt Theophrastus, & Plinius; ipse vero Aristoteles Epirotici tantum cervi cornu dextro. Nec cervi duntaxat cornu hac vi pollere, sed & illius sanguinem, & medullam, & genitalia, & centipellionem, & dentes, & hinnulei coagulum scribunt Dioscorides, & Symeon Sethi, & Plinius, & Serenus Sammonicus. Ab ea autem serpentium vel agitandorum, vel devorandorum facultate dictos Græcis ἐλάφους crediderim: ita Athanasius lib. De definit. Epiphanius in Physiol. Eustathius in Iliad. δ. & Etymologicum magnum: non ἀπὸ τῆς ἕλξεως τοῦ ὄφεως, ut vult Plutarchus, vel ἀπὸ τῆς ἐλαφρότητος, ut proponit Etymologus, cum τὸ ἐλαφρὸν, quasi ἐλαφηρὸς, ab ἐλαφρὸν dictum potius existimet Eustathius in Iliad. ε.

Hier. in Psalm. 41.

μηδὲν ἐλαφηδὲς ὑπὸ ἰοῦ, &c.] Basilius in Hexaëm. ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἔλαφος τοιαύτης ἔτυχε τῆς κατασκευῆς, ὡς κρείττων εἶναι τῆς ἐκ τοῦ ὄφεως ἐρπετοῦ ἕλκης, ἀλλὰ καὶ καθαρτήριον αὐτῇ ὄζειν, ὡς φασὶν οἱ τὰ ζῳϊκὰ τετηρηκότες, τὸ τῆς ἐχίδνης δῆγμα. *Quoniam ergo ita cervo à natura comparatum est, ut omni serpentium injuria superior sit, imo & viperæ esus remedium ipsi sit, ut aiunt qui res ejusmodi observarunt.* Serpentium quorumvis vulneribus obnoxios esse cervos sed phalangiorum præcipue; caneris autem comesis, & hedera sylvestri sanari proditum est ab Aristotele, Oppiano, & Ælia- no. Quanquam autem, ut supra dixi, non id facile credam, quod scribit Oppianus serpentes cervis insidiari, cujus præsentiam & odorem refugiunt & exhorrescunt; fieri tamen posse existimo, ut à cervo deprehensus & exagitatus serpens vim vi repellat, & mortem sibi jamjam inferendam ulciscatur. Id vero metuens cervus, ubi ad bellum anguibus inferendum se accingit, elaphoboscо pascitur, eoque munitus serpentibus resistit. Discorides lib. 3. cap. 80. Plinius lib. 22. cap. 22. P. 265.

ὅτι ὁ αὐτὸς θεὸς πατὴρ, &c.] Marcionistas, alioscque Hæreticos perstringit.

ἀκωτέρω μὲν ὅτι τῆς ὁμοίας ταύτης, &c.] Inde Chrysostomus in eundem Matthæi locum: καὶ ἀκωτέρω τὸ σημεῖον τοῦτο μᾶλλον ποιεῖν, φησὶν ἐθεράπευσε περὶ τὸ σῶμα πεπηρωμένος. Hilarius porro & Hieronymus hanc Origenis expositionem maxima ex parte suos in Commentarios transtulerunt. P. 262.

καὶ ἐκεῖ μὲν οἱ μαθηταὶ φασὶ πρὸς, &c.] Chrysostomus, Hieronymus.

ἐνταῦθα δὲ ἃ κελεύει, ἀλλὰ συμβιάζεται] παραγγέλλει quidem apud Marcum, 8. 16. sed κελεύει apud Matth. 15. 35.

ἅτοι μὲν ἐν ὄρει ἔφασαν), &c.] Et illi in deserto erant: Matth. 15. 33. *Vnde ergo nobis in deserto panes tantos?* P. 263.

καὶ τάχα δεῖ μὲν ὑπερβάντας, &c.] Theophylactus.

οἱ πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦντες, &c.] Et hæc quoque Theophylactus. P. 264.

μὴ εἰς χάος] Erasmus prætermisit μή.

ἀξιῶν αὐτὸν αἱρεθῆναι] Sic habet C. R. & id sensus postulat. C. H. ἀξιοῦντες αἱρεθῆναι.

ὥσπερ τὲ μὴ αὖ αὐτὸν καταδεδικάσθαι] Si hæc ita legis, videtur aliquid ad sensum explendum desiderari; hæc puta quæ exhibet Erasmus: *illum fortasse non condemnasset*: sin autem: ὥσπερ τοῦτο, μὴ αὖ αὐτὸν καταδεδικάσθαι.

nihil deerit, & sic interpretaberis : *Pilatus autem aliquatenus ad id inclinans, eum non condemnasset.*

πρὸς τὸ καὶ τοῦ ἰησοῦ ἀξιοῦσιν, &c.] At in Luca nulla hujus extat postulationis mentio : imo contrarium diserte docetur. Vide Luc. 23. 14, 15. Nec quicquam facit quod habetur, Act. 4. 27. *Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & populis Israël :* nec enim inde probatur Herodem à Pilato Iesu mortem posposcisse.

P. 265. ἐνεργῶν ὁλοφωνίαν] Vide Nos supra ad p. 230. Comment. in Matth.

ὡς φαραὼ πρὸς ναβυχοδονόσορ] 4. Reg. 24. 7.

Σαρδὰ βασιλέως αἰθιόπων, &c.] תרהקה Ebraice dicitur ; Σαρακὰ ab Interpretibus LXX ; Θαρσίκης à Iosepho ; Tirhac à Sulpitio Severo ; & hunc nonnulli eum esse putant qui à Strabone παρκὼ appellatur. Sennacheribum produnt sacri Codices post vastatam Iudææ partem Rabsacen ad oppugnandam Hierosolymam misisse, ipsum Lachis obsedisse, atque inde cum in Lobnam civitatem impetum convertisset, Rabsacen Hierosolymæ obsidionem solvisse, & ad Sennacheribum Lobnam contendisse : cum vero Tharacam Regem Chus adversum se exercitum ducere accepissent, ad Hierosolymæ expugnationem rediisse. Nam quod 4. Reg. 19. 9. legitur : *Cumque audisset de Tharaca rege Æthiopiæ dicentes, Ecce egressus est ut pugnet adversum te, & iret contra eum, misit nuntios ad Ezechiam,* Ebræis non consonat ; illud nimirum : *& iret contra eum,* ex Ebræo, ושוב, *& reversus est* ; melius LXX, καὶ ἀπέστρεψεν, & Ionathan, ותב, *& rediit.* Quæ autem tradit Iosephus Antiq. lib. 10. cap. 1. circa Pelusij obsidionem impeditum Sennacheribum à Tharaca, vel juxta Herodotum à muribus procedente obviam Sethone Rege, discedere fuisse coactum, Scripturæ sacræ non repugnant, nam Lobna Pelusium contendere potuit Sennacheribus, priusquam de Tharaca inaudisset quidquam, ejusque adventu ad se perlato regredi. Pelusiaca hac autem obsidione maxime commotus videtur fuisse Tharaca, ut Ægyptiis suppetias ferret. Quod vero subiicit ex Herodoto de muribus, simile eius est quod Cretensibus Amaxitum obsidentibus contigisse refert Ælianus libr. 12. De Animal. cap. 5. & alij. Vnde vero acceperit Sulpitius Severus Tharacam Assyriorum regnum invasisse, dicat Hariolus.

ἐ σκοπεῖται ὅτι ὑπνοῦν, &c.] Vide Theophylactum.

καὶ ἐν ᾧ λῷ ἀυτὸν εἰδέναι, &c.] Hæc item refert Theophylactus.

καὶ οἱ ποιήσαντες θεῖς ἀρχὰς ἱππέων] Iob. 1. 17. *Chaldæi posuerunt,* שלשׁה ראשים ; vertit Pagninus, *tres duces* : LXX. Complut. Edit. & MS. Alexandr. καὶ χαλδαῖοι ἐπέστησαν θεῖς ἀρχὰς ראשים hoc loco, *cuneos militum, turmas, agmina* significat, ita dicta quod unaquæque suum caput, sive suum ducem habeant. Eandem obtinet significationem Iud. 7. 16. & 1. Sam. 13. 17. & alibi. Optime itaque Thargum : *Chaldæi constituerunt* תלתא אובלוסין *tres turmas,* voce Græca, ὄχλος, servata ; & Aquila : τάξματα θεῖα & Vulgata : *Chaldæi fecerunt tres turmas.*

οἶμαι δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἁγιαίᾳ, &c.] Cave hoc loco Erasmi interpretationi fidem adhibeas.

τὰ σημεῖα μιμήσασθαι] C. R. μιμῆσθαι· Scribendum fortasse, μιμεῖσθαι· Sed tamen Origeni frequens est aoristum primum pro futuro, vel præsenti usurpare : ut pluribus probabimus infra ad p. 118. Comm. in Ioh. P. 266.

ἔπ ἦ καὶ ἡ, &c.] Erasmus : *Est autem,* &c. legerat, ἔστ, sed perperam.

ζητεῖ δὲ καὶ σὺ παῦτο &c.] Erasmus : *Quin tum etiam quære signum :* legerat : ζητεῖ δὲ καὶ σὺ πέμπτον· P. 267.

τῦτο ἐν τῇ καινῇ γραμματὸς ἔξει·] Ita C. H. cuius ad oram attextum erat aliena manu, γραφῇ. Lege : τῦτο ἐν τῇ καινῇ γραφῇ ἔξει· supple, σημεῖον· ut supra : τὸ σημεῖον ἰωνᾶ, τῆς τε σωτῆρος ἡμῶν ἰῦ ἀναστάσεως· Hanc lectionem secutus est Erasmus : *cujus signum sit in Novo Testamento.*

σαφῶς ἐν τῇ πρὸς ῥωμαίους, &c.] Origenes in hunc Pauli locum, capite nempe 7. lib. 6. doctrinam hanc fuse persequitur & asserit. P. 268.

πόλις πιστὴ σιών] Alludit ad Is. 1. 21. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis plena judicij?* In Ebræo non apparet vox, *Sion*, neque in Ionathane, neque in Syro. At LXX, quos fere sequuntur Arabs, & Origenes : πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ σιὼν πλήρης κρίσεως Vocem hanc, σιὼν, à LXX. perspicuitatis gratia insertam putat Hieronymus. At versu 26. capitis huius vox eadem, σιων, apud πις ὁ reperitur, quæ ad versum sequentem pertinebat, ut Ebraica fidem faciunt. P. 269.

μὴ τῦτο μυκέτι πορεύσασα, ἀλλ', &c.] Vetus & rancida controversia est, multorumque tum recentiorum Scripturæ sanctæ Interpretum, tum antiquiorum disputationibus agitata, eademne mulier, Maria videlicet Magdalene septem dæmoniis liberata fuerit ; & apud Simonem Pharisæum, quemadmodum retulit Lucas ; & multo post in Bethania, ministrante Martha, & accumbente Lazaro, ut scripsit Iohannes ; apud Simonem Leprosum, ut proditum est à Matthæo, & à Marco, Christum unxerit. Certe operæpretium non est cramben hanc recoquere, cum ad unum Origenem meam

hanc omnem opellam pertinere intelligam. Illud obiter dixerim, verisimillimam mihi videri Grotij sententiam, qua non unam tantum, eandemque mulierem fuisse statuit, quæ Christum apud Simonem Pharisæum, & apud Simonem Leprosum unxerit; sed & Simonem eundem, idemque factum. Quod autem dubitat eademne hæc fuerit quæ Maria Magdalene, de nihilo est; ut enim fatear verba Christi de pollinctura Mariæ, Marc. 14. 8. Iohann. 12. 7. præsens officium, non futurum respexisse; certe quod bis Christum viventem unxerit Lazari soror; mortuumque item unguentis perfuderit Magdalene; eandem hanc Magdalenen fuisse, ac sororem Lazari, aliquam scilicet unguentariam mulierem non præter rationem conjici potest. Addit Magdalenen videri Galilæam, ex Matth. 27. 56. & Marc. 15. 40: at è Galilæa Christum secutam fuisse Magdalenen fatemur, Galilæam fuisse negamus: subjungit dæmoniis liberatam fuisse Magdalenen, Lazari sororem non item; ego non peccatis solum, ut Luc 7. 47, 48. habetur, sed & dæmoniis liberari potuisse Mariam respondeo: pergit Lucam post narrationem de femina unctrice, subnicere mentionem Magdalenæ addentem ei notam ab ejectis dæmoniis, & non ab unctione; & merito quidem, longe magis enim mirum est dæmoniis ipsam fuisse liberatam, quam Christum unxisse; & Christi, cujus historiam scribit Lucas, virtuti testificandæ longe aptius illud est: tum Clementis Constitutionum demum auctoritate se tuetur, quam ego rejicio. Sed redeamus ad Origenem: illius profecto valde incerta & desultoria super hac quæstione videtur esse sententia; hoc enim quem tractamus loco, mulierem eam notat, de qua agitur Luc. 7. ut ex eo intelligere est, quod scortatricem appellat, quodque Iesu pedes lacrymis & unguentis rigantem inducit: cum autem Simonem cujus in domo hæc contigerunt, quique à Luca Pharisæus dicitur, leprosum nuncupet, ita ut à Matthæo, & à Marco dictus est, unum & eundem Simonem esse, & ut multis argumentis vinci potest, unam consequenter, eandemque Mariam videtur credidisse. Homilia certe decima In diversos, quæ Origeni falso adscribitur, hæc legas: *Olim te diligebat, olim à Pharisæo te defendebat, & à sorore tua diligenter excusabat, olim laudabat te, quando unguento pedes ipsius ungebas, lacrymis rigabas, & capillis tergebas, dolorem tuum mulcebat, peccata dimittebat. Olim quærebat te cum non adesses, vocabat te cum abesses, mandabat tibi per sororem tuam, ut ad se venires, Magister adest & vocat te.* At Homilia 1, & 2. in Cantic. duas ipse agnoscit, aliam sanctam, aliam scortatricem: *Loquitur Evangelium*, inquit, *quia venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi, non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice; Matthæum vero, & Iohannem, & Marcum non de peccatrice dixisse. Venit ergo non peccatrix illa, sed sancta, cujus nomen quoque Iohannes inseruit.* In Matthæi autem cap. 26. aliam rursum profitetur sententiam: *Ego autem*, inquit, *magis consentio vere fuisse, & unam quidem de qua conscripserunt Matthæus & Marcus, nullam differentiam expositionis suæ facientes in uno capitulo: alteram autem fuisse, de qua scripsit Lucas; aliam autem de qua scripsit Iohannes.* Lege totum caput, unde intelligas cur ita senserit. Victor Antiochenus in Marc. 14. ex interpretatione Theod. Peltani: *Origenes vero aliam illam esse dicit quæ apud Matthæum & Marcum in domo Simonis leprosi unguentum super caput Iesu effudit; aliam rursus eam quæ cum in civitate peccatrix esset, in domum Pharisæi ingressa, pedes illius lacrymis abluit, & unguento perfudit:* addit Victoris Codex MS. Gr. Origenis nomine falso inscriptus: ἡ ἄλλη ὡσαύτως τῆς Ἰωαννη ἀδελφῆς τῆ Λαζαρου· *& aliam apud Iohannem Lazari sororem.*

Grot. in Matt. 26. 6.

ποιησας αὐτοὺς] Erasmus: *Quos fecerat novam & spiritualem conversionē*: legerat, αὐτούς·

ἡ γραωδὸς λέγοντες] Erasmus: *Non quidem fatentes quod acciderat*, legerat: ἡ γραῶδες λέγοντες. sed veteres libri reclamitant, atque adeo ipse sensus. πραωδὸς, vel quod idem est, γραωδὸν, apud Hesychium, est ἐξάκουστον· Opponit itaque, γραωδὸς λιγὺ, τὸ ἐν τῇ παρεία λιγὺ: hoc est περιφερόμενον λόγον, λοιδωρίαν· P. 270.

καίτοι μηδὲ γυναῖσαι τῷ· ἀυτὸ, &c.] Chrysostomus: καίτοι ἀυτὸ τοῦτο μὴ ἐρμηνεύσαι τῷ· ita & Brev. Enarrat.

ὅσον μὴν ἦν ἐχρῆν, &c.] Alludit ad Matth. 9. 15. Marc. 2. 19, 20. Luc. 5. 34, 35. P. 271.

ἀπηγορεύμενον ἐν μόνῃ τῇ καρδίᾳ τῆς πορνίδος· ὡς ἂν ὁ μοιχεύσας ἐν τῇ καρδίᾳ ἀνάλογον τῇ τοιαύτῃ μοιχείᾳ κολασθήσεται, ἅτις καὶ ὁ τῆδε] Verba hæc debemus Codici Reg. ea siquidem neque in nostro Codice, neque in Erasmi interpretatione comparebant. P. 272.

ἀλλὰ τῆς ζύμης αὐτὸ μόνον ὠφελεῖ, &c.] Erasmus aliter hunc locum legerat; sic enim vertit, *Sed fermentum modo quoddam doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.* P. 273.

τότε δὲ ὅτε ἀποκριθεὶς, &c.] Epiphanius in Ancorat. cap. 2. ἐπ' ἀληθείας γὰρ καὶ εἰδότες συνῳδά τε, καὶ συμφωνα (sic enim lego, non ut vulgo, συνοίδατε) λιγὺ πρὸ μακαριώτατῳ πέτρῳ, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, σαφῶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου μακαρισθήσονται), καθὼς καὶ ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐμακαρίσθη, &c. *Revera enim qui beatissimo Petro consona ac consentanea dicere potuerint, nempe, Tu es Christus Filius Dei vivi,* P. 274.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

manifeste ab ipso Domino beati prædicandi sunt: quemadmodum & sanctus Petrus beatus dictus est, &c. Ambrosius Comm. in Luc. 9. *Crede igitur sic quemadmodum Petrus credidit, ut & tu beatus sis.*

P. 275. πέτρα δὲ πᾶς ὁ χριστοῦ μαθητής. &c.] Theophylactus: ἐστι δὲ ἑκάστου ἡμῶν ἐκκλησία, οἶκος θεοῦ γινόμενος. *Est autem & unusquisque nostrum Ecclesia, effectus domus Dei.* Ex hoc Origenis loco contendit Erasmus Christianos omnes Petræ nomine à Christo designari: sed exploditur à Bellarmino lib. 1. De Rom. Pontif. cap. 10. Cuius etiam argumentis refellendus est Nilus Thessalonicensis Archiepiscopus, cum Papæ primatum his verbis abrogare studet: ἀλλ' ᾠκοδόμησε μὲν τὴν ἐκκλησίαν ὁ χριστός, ᾠκοδόμησε δὲ ὡτιοῦν ὅλη τῇ θεολογίᾳ τὸ πέτρα, καὶ ὅλη πᾶσιν οἱ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας φύλακες ἴσονται. *Sed ædificavit quidem Ecclesiam Christus; ædificavit autem eam super sermone quem de Deo Petrus habuerat, & super omnibus qui ejusmodi confessionis custodes erunt*: hæc enim Nilus non ut allegorice dicta, quemadmodum Origenes locis laudatis, & mox à nobis laudandis (ita ut illic demonstrabimus) sed stricte, & ad verbum vult accipi. Iisdem quoque rationibus confutandus Græculus alter à Salmasio editus: σωὶ πυτω ℭ τὸν τὸ στῶμεν ὧδε ἐπεῖνον [πέτρον] ἐπαγγελίαν καθολικῶς ὠδὲ παντων τῶν πιστευσάντων καὶ πιστευόντων τοῖς θείοις ἐρμιωδομβρίω παῤῥάπιτ, ςενοχωρεῖν ὑμεῖς εἰς μόνων τὸν ῥώμιλον καὶ παρερμιωδεῖν ὠδομβιάζεσθε. *Præterea Servatoris ei [Petro] factam promissionem universe de omnibus qui crediderunt, vel credunt à sanctis Patribus expositam, vos ad unam Romam restringere, & perperam interpretari conamini.* Hæc porro atque itidem sequentia in Origenianis nostris satis pensitamus.

Comment. in Luc. 9. ἐν ἑκάστῳ γὰρ τῶν τελείων, &c.] Ambrosius: *Qui enim carnem vicerit, Ecclesiæ fundamentum est, & si æquari Petro non potest, imitari potest.*

εἰ δὲ δεῖ τὸν ἕνα ἐκεῖνον πέτρον, &c.] Origenes Homil. 16. in Ierem. ἐὰν ἀλθω δεῖ τὸν χορὸν, εἴτε τῶν ἀποστόλων, εἴτε καὶ ἑπαναβεβηκότων ἀγίων ἀγγέλων, λέγω ὅτι πάντες χριστοῦ μιμηταί. ὡς ἐκεῖνος πέτρα ἐστί, πέτρα γίνου. Super universos Apostolos Ecclesiam à Deo fuisse constitutam & fundatam fatendum est, sed præcipuo quodam modo super Petrum. Audiendus Tertullianus lib. De pudicit. *De tua nunc sententia quæro unde hoc ius Ecclesiæ usurpes. Si quia dixerit Petro Dominus, Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, Tibi dedi claves regni cœlestis, vel, Quæcunque alligaveris, vel solveris in terra, erunt alligata, vel soluta in cœlis, idcirco præsumis & ad te derivasse solvendi & alligandi potestatem, ideſt, ad omnem Ecclesiam Petri propinquam; qualis es evertens atque communans manifestam Domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem? Super te, inquit, ædificabo Ecclesiam meam, &, Dabo tibi claves, non Ecclesiæ, &, Quæcunque solveris vel alligaveris, non, quæ solverint, vel alligaverint.* Epiphanius Hær. 51. ὕστερον πάλιν ὅτε ἡ τελεία αὐτοῖς διατάξις γεγονεν), ἀπὸ τῆς πέτρας ἡ συναγωγὴ γεγονεν). ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ἀφηγεῖτο τὸν ἀδελφὸν, ℭ ὅτι δὲ καὶ τοῦτο ὅτι θεὸς ἔζτιν εἰδεὼς τὰς κλήσεις (als. κλίσεις) τῶν καρδιῶν, ℭ γινώσκων τὰς ἐν ἀφώτοις ἀξιῶν τάττεσθαι, ἐξελέξατο τὸν πέτρον ἀρχηγὸν ἐῆ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν. *Postea vero quum absoluta illa susceptæ est omnium rerum abdicatio, initium est à Petro factum. Tunc enim & ipse fratri suo præivit. Accedit quod Deus humanorum cordium nutus ac propensiones animadvertit, ac qui sit primo loco dignus intelligit: quare Petrum Discipulorum suorum principem elegit.* Hieronymus lib. 1. contra Iovin. *Licet super omnes Apostolos ex æquo Ecclesiæ fortitudo solidetur: tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis tolleretur occasio.* Optatus Milevitanus, libr. 7. *Stant toti innocentes, & peccator accipit claves, ut unitatis negotium formaretur. Provisum est ut peccator aperiret innocentibus, ne innocentes clauderent contra peccatores, & quæ necessaria est unitas esse non posset.* Euthymius: *Atqui donum hoc cæterorum etiam fuit Apostolorum, sed primum huic datum est, quia primus hic Filium Dei legitimum esse Christum fassus est.* Hinc in Epistol. 1. ad Iacobum Clementi vulgo attributa Petrus Ecclesiæ fundamentum esse dicitur, κατ' ἐξοχὴν. *Notum tibi facio, Domine, quia Simon Petrus veræ fidei merito, & integræ prædicationis obtentu, fundamentum esse Ecclesiæ definitus est:* & Philippus Romanæ Ecclesiæ Presbyter, & in Ephesina Synodo legatus: ὁ ἁγιώτατος καὶ μακαριώτατος πάπας, ὁ ἔξαρχος, ὁ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων, ὁ κίων τῆς πίστεως, ὁ θεμέλιος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. *Sanctus & beatissimus Petrus, princeps, caput Apostolorum, columna fidei, fundamentum Ecclesiæ Catholicæ.* Barlaamus autem Monachus, ut pote Græcanici in Romanum Pontificem odij labe infectus, nimis stricte & invidiose Petri primatum attondet & resecat, sed magna tamen ex parte agnoscit, lib. de princip. Papæ cap. 2. λέγομεν, inquit, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἐκκλησίαν ἰσότιμοι πάντες (ἀπόστολοι) ἐτύγχανον· τῆς δὲ ἱερᾶς αὐτῶν διδασκαλίας ἡγεῖτο ὁ μακάριος πέτρος ἐξηρχεν, τοῦτο πλέον τῶν ἄλλων ἔχων, τῶν ἄλλων πάντων αὐτὸς τῆς διδασκαλίας ἡγεῖτο καὶ πρωτοκαθεδρίας ἴσως ἀξιωθείς. *Dicimus in rebus Ecclesiasticis pari omnes (Apostolos) dignitate & auctoritate fuisse: at sacræ ipsorum Dodecadis beatum Petrum principem fuisse, hoc præ cæteris habentem, ut præsentibus alijs doctrinæ præesse, & priori loco sedere fortasse dignus habitus sit.* Supervacaneum esset Patrum loca hic proferre à quibus Petrus, τὸ χορεῦσαι τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος, ἀποστόλων κορυφαιότατος, πρωτόθρονος, ἀρχηγὸς,

Erasm. in hunc Matt. locum.

Nil. lib. 2. de prim. Papæ.

Comment. in Luc. 9.

θεσέδρου, ἔξαρχος, θεσπέσιος, κεφαλὴ, princeps, & Rex appellatur, quæ Petrum autoritate, jure, & dignitate reliquis Apostolis antecelluisse satis vincunt.

ἐὰν δὲ τοῦ πέτρου μόνου, &c.] Quomodo superiorem Origenis locum explicandum esse diximus, ita hunc exponi debere pronuntiamus, traditas nempe fuisse claves regni cœlorum omnibus Apostolis, sed non jure eodem, & pari conditione qua Petro traditæ sunt. Idem Origenes infra in Matth. 18. 18. p. 336. πλὴν τὰ ἐν τοῖς αὐτοῦ πρόσωπα ἔοικε δηλοῦσθαι δεδωκέναι πᾶσι τοῖς τὰς ἴσας ποιουμένοις τοῖς ἡμέτεροις, ἵνα ἐὰν μὴ ἀκουσθῶσι, δήσωσιν ὅτι γῆς τὸν κεῖσθαι τὸ δεσμὸν ὡς ἐθνικὸν, & τελώνιον, ὡς δεδεμένον τὸ ζυγὸν ἐν τῷ οὐρανῷ. ἀλλ' ἐπὶ ἐκείνῳ, εἰ καὶ κοινόν τι ὅτι τὸ πέτρα, καὶ τῷ ναθὴ πισαὶ πον εἰς τοὺς ἀδελφοὺς λέλεκται, ἀξαίρετον ἔχειν τὸν πέτρον ὧδε τοὺς εἰς ναθὴ πίσωσις, ἰδίᾳ τοῦτο θεσπίζει ὅτι τοῦ πέτρα τὸ. δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, & cætera, quibus cum εἰς ναθὴ πίσας in uno duntaxat cœlo, Petrum autem in omnibus ligare & solvere posse doceat, pleniorem & ampliorem potestatem Petro tribuit, quam reliquis quibuscunque. Barlaamum autem ἑλληνικὴν ζύμην corrupit, cùm sic ait lib. 2. De primat. Papæ: ἐγὼ δὲ ὅτι μὲν ὁ μακάριος πάντως καθολικὸς ποιμὴν τε, καὶ διδάσκαλος ἁπάσης τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας κατέστη, πάνυ γε ἀληθὲς φημί. ὁ μὲν αὐτὸς γε μόνος, ἀλλ' ἰσοτίμως ὥσπερ καὶ τῷ δώδεκα ἕκαστος ἔχει δὲ ὅπως, τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῷ οὐρανῶν δώσειν πέτρῳ ὑπέρκειται, καὶ παύσας ἐξ τὸ τοῦ δεσμεῖν τε καὶ λύειν ἐξουσίας, ἃ ἐν ἐπιγαίῳ, ἐδήλωσεν. ἀλλὰ μὴν πανταῦ γε καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις δεδωκὼς φαίνεται. ὁ γὰρ ἂν δήσητε, φησὶν, ὅτι τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον & ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἂν λύσητε ὅτι τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ πάλιν λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφέωνται αὐτοῖς. ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται. *Ego quidem B. Petrum universalem Pastorem, & magistrum totius Dei Ecclesiæ constitutum esse, verum id quidem esse fateor: at non illum solum, sed pari cum ipso dignitate unumquemque è Duodecim. Sic enim se res habet; claves regni Cœlorum daturum se Petro promisit; & ipsas esse ligandi & solvendi potestatem, per ea quæ subjunxit, ostendit; sed ipsam quoque reliquis etiam Apostolis videtur dedisse; Quodcunque enim, inquit, alligaveritis super terram, erit ligatum & in cœlo; & quodcunque solveritis super terram, erit solutum & in cœlo: & rursum: Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; & quorum retinueritis, retenta sunt.*

ὡς μὲν τὸ γράμμα τοῦ εὐαγγελίου, &c.] Ergo quæcunque hoc loco dicit, allegorice dicit: id quod vel maxime inde apparet, quod portas inferi, peccata, hæreses, Dæmones; regna cœlorum, virtutes esse dicat.

παροιμιῶν τὸ πέτρας, &c.] Origenes Hom. 16. in Ierem. ἐὰν ἔλθῃ ὅτι τὸν λόγον, εἴτε τῷ προφητῷ, εἴτε τῷ ἀποστόλων, εἴτε καὶ ἐπανάβεβηκότων ἀγίων ἀγγέλων, λέγω ὅτι πάντες χριστοῦ μιμηταί· ὡς ἐκεῖνος πέτρα ἐστὶν, πέτρα γίνου. & in Matth. 27. 51. *Probamus autem scissas tunc petras esse Prophetas, primum quidem ex eo quod Christus dicitur petra spiritalis; & rationis est omnes imitatores Christi dici similiter petras esse, sicut & lux mundi dicuntur, ex eo quod ipse Dominus eorum lux est mundi: deinde etiam ex eo quod ipse Petrus à Domino Petra est appellatus, cum dicitur ei, Tu es Petrus*, &c. Gregorius Exposit. in VII. Psal. pœnit. *Ipse* (Christus) *est enim petra, à qua Petrus nomen accepit, & super quam se ædificaturum Ecclesiam dixit.* Eucherius Lugd. Homil. in Natali S. Petri: *Si Petrum non intelligis, petram respice: petra autem erat Christus. Sic igitur à petra Petrus, sicut à Christo Christianus.*

χριστὸς τῆς πνευματικῆς, &c.] Psalm. 117. P. 275.
22. Isaiæ 28. 16. Matth. 21. 42. 1. Cor. 10. 4. 276.

φησὶν τοὺς δικαίους παροινύμους, &c.] Sic ille infra in eandem sententiam, p. 287. ἀλλ' εἴπερ χριστός ἐστιν ἡ δικαιοσύνη, οὕτω δικαιοσύνῃ ἀνέληφεν, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ χριστὸν ὁμολογεῖ. Deus quidem justitiæ omnis fons est; justitia autem qua homo justus appellatur, & nomen & originem habet à justitia Dei: non quod huic imputetur Christi justitia, quemadmodum volunt hujus temporis Heterodoxi; sed quia ut justus efficiatur homo, *unica formalis causa est justitia Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit, qua videlicet ab eo donati, renovamur spiritu mentis nostræ; & non modo reputamur, sed vere justi nominamur & sumus, justitiam in nobis recipientes, unusquisque secundum mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult, & secundum propriam cujusque dispositionem & cooperationem.* Verba sunt Tridentini Concilij Sess. 6. cap. 7.

δι' ὧν χριστὸς ἐν ᾅδου ἠλθεν] Ita C. H. & Erasmus, qui vertit: *Ob quæ Christus iturus erat ad Inferos*: at vetus Interpres: *Per quod descendit ad Inferos*, cui respondet C. R. δι' ὧν ἐστιν εἰς ᾅδου ἠλθεν, quæ genuina lectio est.

δυσωπεῖν ὑμᾶς θέλει] Ita C. H. & vetus Interpres: Erasmus autem & C. R. ἡμᾶς.

καὶ ὧδε τὸν λόγον εἶεν τοις] Hoc est, λόγον P. 277.
πίστεως. Vide Observat. nostras ad p. 255.

καὶ ὅπως ἕκαστος μὴν, &c.] Varia erat loci hujus scriptura in C. H. & in contextu quidem sic se habebat: καὶ ὅπως ἕκαστος μὴν τῷ πατέρων μοχθησᾶς γνώμης, ἀρχαιότατον γέγονε πύλης πνὸς ᾅδου· ita & C. R. Ad oram autem H. adscriptum erat ab eadem manu: ἐστι τῆς πατὴρ μοχθησᾶς γνώμης. Erasmus: *atque ita quisque qui pater est verè sententiæ*: unde sic eum legisse conjectare possumus: καὶ ὅπως ἕκαστος μὴν ὃς ἔδει τις πατὴρ· Priorem tamen lectionem retinuimus, vel ob hæc verba quæ jacent paulo inferius: ἤδη δὲ καὶ ἕκαστος τῷ ἐπεσδόξων, καὶ γνησαίτων φιλόνυμον τινα

ἡρῶσιν, φκοδόμησεν ἄδου πύλω.

ἤδη δὲ καὶ ἔκας ☉ τῷ ἐπεροδέξαι, &c.] Epiphanius in Ancorat. c. 9. Theophylactus: Gregorius Magn. Expoſit. in Pſalm. pœn. Euthymius.

ἐν δὲ τοῖς ἁλμοῖς ὁ θεσφίτης, &c.] Ambroſius lib. De bono mortis, cap. 12. & Comment. in Luc. 9. Theophylactus.

P. 278. λέγει ἐκείνων ἐξουσίαν, &c.] Gregorius M. Expoſ. in 7. Pſalm. pœn.

ὑπὲρ πάσας δὲ ταύτας] Vetus Interpr. & Eraſmus: *Super omnes autem*, &c. videntur legiſſe ὑπέρ. C. C. H. & R. ὑπὸ, quod reſpondet his: μὴ τὰς πύλας, μίαν ὑπὸ autem hic ordinem, non principatum deſignat.

καὶ παρεισχεῖν γε ἐφ' ἑκάστης ἀνδρίας, &c.] Hieronymus libr. 8. in Iſaiam: *Et quomodo portas mortis reor eſſe peccata, de quibus ad Petrum dicitur: Portæ Inferi non prævalebunt adverſum te; ſic portas juſtitiæ omnia opera virtutum, quas qui fuerit ingreſſus, unam inveniet portam, de qua dicitur: Hæc porta Domini, juſti intrabunt in eam.*

P. 279. τάχα δὲ καὶ ἑκάστη ἀρετὴ ἀφανὴς ἔστι βασιλεία, καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν οὐρανῶν, &c.] Sic H. C. Eraſmus: *Et fortaſſis unaquæque virtus eſt regnum cœlorum*: hæc vero prætermiſit: καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν οὐρανῶν· C. R. habet: τάχα δὲ καὶ ἑκάστη ἀρετὴ οὐρανῶν ἔστι βασιλεία, καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν οὐρανῶν. σὺν δὴ χρόνῳ ἀναφρίσας· quæ poſtrema verba loco ſuo mota ſunt, & poſt aliquot verſus reiicienda. Vetus Interpres: *Forſitan autem & unaquæque virtus regnum eſt cœlorum, & omnes ſimul ſunt regnum cœlorum.* Cæterum adi Theophylactum.

ἐπεὶ ἦ οἱ τὸν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς, &c.] Litem movet Origeni Sixtus Senenſis libr. 6. Bibl. Ann. 7. quod hoc loco eccleſiaſticam poteſtatem ex Miniſtrorum integritate ac virtute pendere voluerit; eumque merito reprehendit. Quamquam in commodum ſenſum illud trahi poſſit; Epiſcopum nempe po eſtate abutentem ſua, & temere vel ligantem inſontes, vel noxios ſolventem, fruſtra ligare & ſolvere; quamvis Epiſcopi ſententia, vel injuſta formidanda ſit. Sed hæc pertinent ad Origeniana.

P. 280. εἰς τὸ τὴ διαβόλη πτῶμα] H. C. habet πῶμα. vitioſe. Locus petitus eſt ex 1. Tim. 3. 6. ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τὴ διαβόλη· Vetus Origenis Interpres Novi Teſtamenti verbis inſiſtit: *Et inflatus incidit in judicium Diaboli*: at Eraſmus: *Et tumefactus incidit in Diaboli ruinam.*

P. 282. εἰ γὰρ οἱ ἀεὶ ἁμαρτάνοντες, &c.] Hieronymus, Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius.

P. 283. θεραμβῶσαι ἐν παῤῥησίᾳ ἐν ξύλῳ, &c.] Origenes infra in Matth. 16. 24. p. 288. & in Matth. 17. p. 299. Homil. 4. in Exod. Homil. 17. in Num. Hom. 8. in Ieſu Nave, Tractat. 35. in Matth. & in Iohann. 1. 30. p. 144. legit ἐν ξύλῳ: ita & Arabica interpretatio, & Commentar. in Marcum Origeni tributus in cap. 8. v. 34. Vnde liquet aliqua N. T. exemplaria antiquiſſimis temporibus id habuiſſe, quamvis in nullis Editionibus hodie reperiatur. Id confirmant verba Rufini in Hom. 8. Origenis in Ioſue: *Libere triumphans eas in ligno crucis, licet in alijs exemplaribus habeatur, triumphans in ſemetipſo, ſed apud Græcos habetur, in ligno.* Ac proinde à viri magni huius ætatis caſtigatione vindicandus Rufinus, qui vel ſtoliditatis vel negligentiæ inſimulatur, quod nulla id hodie præferant exemplaria: in eo certe graviter reprehendendus, quod pericopen illam ad Origenis contextum de ſuo aſſuerit. Chryſoſtomus vero, Theodoretus, Theophylactus, & Editiones Novi Teſtamenti pene omnes legunt, ἐν αὐτῷ, nempe, σταυρῷ: at Syriaca Editio, & ipſe quoque Origenes Homil. 9. in Geneſ. & ſæpe alibi, & Vulgata, eamque ſecutus Primaſius, & deinde Eraſmus, & Pagninus, cum reddiderint: *in ſemetipſo*, & *per ſemetipſum* videntur legiſſe, ἐν αὐτῷ, vel certe, ἐν αὐτῷ, eo ſenſu acceperunt quo, pro ἑμαυτῷ, σεαυτῷ, &, ἑαυτῷ uſurpari tradunt Grammaticorum filij. Laërtius in Hipparchia: ἀλλὰ μὴ κακῶς σοι δοκῷ ἐξελεῦσθαι σὲ αὐτῆς, pro, ἐμαυτῆς. Plane id confirmat Hieronymus in Epheſ. 2. 16. δι' οὗ πάντας τὸν ἔχθραν ἐν αὐτῷ, ubi ſimilis occurrit exemplarium, interpretationumque varietas, cum alij, ἐν αὐτῷ ſcilicet, σταυρῷ, alij, ἐν ἑαυτῷ legi velint. Sic autem ille: *Scriptum eſt enim ut reconciliaret utrumque in uno corpore Deo, interficiens inimicitiam in ea: non ut in Latinis codicibus habetur, in ſemetipſo, propter Græci pronominis ambiguitatem: ἐν αὐτῷ enim, & in ſemetipſo, & in ea, ideſt cruce, intelligi poteſt; quia crux, ideſt, σταυρὸς, juxta Græcos generis maſculini eſt.*

δι' ἃ χρειῶν σταυρουμένῳ τῷ κόσμῳ πιστεύσητε] Origenes infra in Matth. 20. 28. p. 422. ἐπαδήμησε γὰρ τῷ ὄχλῳ τῷ ἀνθρώπων (ὁ υἱὸς τὴ ἀνθρώπη) ἵνα διακονήσῃ, καὶ δῶ τοσοῦτον ὁδεύσῃ διακονῶν ἑαυτῷ τὴ σωτηρίαν, ὡς δῶναι τὴν ἑαυτὴ ψυχὴν λύτρον ἀντὶ πολλῶν τῷ πιστευσάντων εἰς αὐτόν· καὶ εἰ, καθ' ὑπόθεσιν, πάντες ἐπίστευον εἰς αὐτόν, δεδώκει ἂν τὴν ψυχὴν αὐτὴ λύτρον ἀντὶ πάντων· Qui Origenē Hæreſeos à Pelagio deinde inſtauratæ ac propagatæ auctorem fuiſſe volunt, agnoſcant eum his ſaltem locis à Pelagij doctrina recedere, cum ad id Prædeſtinatorum dogma valde ab illa diſſonum verbo tenus accedat, quo Chriſtum pro aliquibus duntaxat hominibus, non pro omnibus & ſingulis ſanguinem fudiſſe

Voſſius Hiſt. Pelag. lib. 1. cap. 3. Iani.

sciscebant. Dixi verbo tenus accedere, revera enim Catholicam verba hæc, probamque sententiam continent, eoque sunt explicanda modo quo hæc Iohannis 3. 16. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternã.* Huic autẽ Ioh. loco lucẽ affert alter ille Pauli, 1. Tim. 4. 10. *Quia speravimus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium.* Quæ quo sensu usurpanda sint, præclare & luculenter exponit Prosper, seu quisquis autor est operis De vocat. Gent. cap. 31. *Gratia*, inquit, *Dei omnibus hominibus adfuit providentia quidem pari, & bonitate generali, sed multimodo opere, diversaque mensura. Quoniam sive occulte, sive manifeste, ipse est, ut Apostolus ait, Salvator omnium hominum, maxime fidelium. Quæ sententia subtilissimæ brevitatis, & validissimi roboris, si tranquillo consideretur intuitu, totam hanc de qua egimus controversiam dirimit: dicendo enim, Qui est Salvator omnium hominum, confirmavit bonitatem Dei super universos homines esse generalem: adyciendo autem, maxime fidelium, ostendit esse partem generis humani quæ merito fidei divinitus inspiratæ, ad summam atque æternam salutem specialibus beneficiis provehatur.* Bonitatem autem & amorem Dei erga se, non ortu tantum & occasu Solis, non temporum mutatione, non aëris & elementorum usu universum genus humanum experitur, ut vult Estius: alioqui non *Salvator omnium hominum* duntaxat, sed etiam Salvator omnium olerum & pecudum Deus iure dici queat. Quod cum ineptum sit & perridiculum, eo recurrendum est ut fateamur Deum omnibus omnino hominibus, sed præsertim, & præcipuo quodam modo fidelibus salutem æternam optare, deque ea his conferenda sollicitum esse, quemadmodum optime docet Chrysostomus: ὃς ὄζι, φησι, σώτηρ πάντων, μάλιστα πιστῶν, τυτέστι, πλείονα ἀποδείκνυ τὴν περὶ τοὺς πιστοὺς ἐπιμέλειαν. *Qui est, inquit, Servator omnium, maxime fidelium, hoc est, majorem circa fideles sollicitudinem ostendit.* Cum ergo Christum mundo credenti & fideli crucifixum esse dixit Origenes, hunc effusi sanguinis sui beneficio paucos nonnullos, eosque credentes speciatim demereri voluisse intelligito; sed ita tamen ut reliquis etiam quibuscunque morte sua generatim consultum esse voluerit; qui si in perfidia sua perseverantes gratiam hanc pessundant, ac pro ludibrio habent, si *Verbum crucis* ipsis *pereuntibus stultitia est*, crimine suo Christi crucem fructu suo & effectu cassam reddunt, atque ita illis *Evacuatur crux Christi*: propterea que damnantur, non quod Christus pro ipsis non obierit, sed quod non crediderint; *Qui enim non credit jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti filij Dei.* Iohann. 3. 18. Hac doctrina imbutus Origenes ita scripsit lib. 7. in Epistol. ad Rom. *Tamen quod & ille pro impijs mortuus est; sic enim & ipse Paulus ostendit cum dicit: Adhuc enim Christus cum infirmi essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est: sanctus enim Spiritus non pro impijs jam interpellat, sed pro sanctis.* Quod ait de suffragatione sancti Spiritus itidem accipienda est, ut quod de Filij morte scripsit. Sed vereor ne hæc è Rufini Interpretis officina prodierint. Cave ergo ex his Origenis locis subsidium arcessi posse existimes sententiæ huic quæ Christum pro prædestinatorum tantummodo, vel certe credentium salute mortuum esse pronuntiat.

Estius in Paul. 1. Tim. 4. 10.

Chrysost. in 1. Tim. 4. 10.

1. Cor. 1. 18.

3. Cor. 1. 17.

καὶ οὐχ ὕπως οἶμαι, &c.] Origeni adscriptus Commentarius in Marc. 8. 31. οὐ γὰρ ἁπλῶς διδάσκει, ἀλλ' οἷονεὶ δείκνυσι λογικὴν δεῖξιν, τότε μὲν ἀρχομένοις, χωρητικοῖς δὲ ἤδη μειζόνων τελειωτέρων. *Neque enim simpliciter docet, sed quasi rationalem monstrationem monstrat, tunc quidem incipientibus, sed effectis tamen capacibus eorum quæ perfecta sunt.* P. 284.

ὧν νεκρῶν ἀνέστη] Ita C.H. & Vetus Interpr. Ordo tamen & sensus videbantur desiderare ἀναστῇ, post δοξασθῇ, Ἀποκαλυφθῇ, Βασιλεύσῃ.

ἀπὸ τῆ πονηρᾶ, καὶ τῆ ἰδίᾳ αὐτοῦ, &c.] Ioh. 8. 44. Vide quæ supra ad p. 242. à nobis observata sunt. P. 285.

ὑμῖς τὸ φῶτος. *** ἐπεὶ δὲ] Hoc loco hiabat noster Codex, quod non dubito ex nimia nostra properantia contigisse: neque subsidio fuit C. R. in quo fragmentum ingens hic desiderabatur. Sed è Veteri Interprete illud explevimus.

ἐπεὶ δὲ ἀναξία τὰ, &c.] Origenes in Matth. 17. 4. p. 300. Δύσφημον θεώρησε τὸ ἀνάξιον τῆ ἰησοῦ τὸ ὑποδέξασθαι Ἀποκαλυφθῆναι τὸν ὑὸν τῆ θεοῦ τῆ ζῶντος τὸν χριστὸν, ὃν ἤδη Ἀποκαλύψας αὐτῷ ὁ πατήρ. Origeni tributus in Marc. Commentarius, 8. 32. σὺ μὲν γὰρ νομίζῃς ὅτι ἀξιόν μοί ὄζι τὸ παθεῖν· ἐγὼ δέ σοι λέγω, ὅτι μᾶλλον τὸ μὴ παθεῖν. *Tu enim existimas me indignam esse rem, pati: ego vero tibi dico longe indigniorem, non pati.* Videndus item Euthymius.

ὁ γὰρ Ἀποκεκάλυπτο, &c.] Auctor eiusdem Cõmentarij in Marcum ad c. 8. v. 32. φαμὲν ὡδὲν θαυμαστὸν, ὁ δεξάμενον ἐν τούτοις Ἀποκάλυψιν τῆ παθεῖν θεῖ τῆτο σφαλερᾶς, ἢ ἀγνοεῖν. *Dicimus nihil mirum esse, eum qui in hisce rebus Passionis revelationem non acceperit, circa illud errare, vel ignarum esse.*

ὁ τὰ μὲν θεοθεσιν Ἀποδεξάμενος, &c.] Idem Commentarius Marc. 8. 32. τάχα δὲ δεῖ μὲν τὰ θεοθεσιν αὐτὸ τὸ ὕπαγε ὀπίσω μου, σατᾶ:

εἶπε. διὰ δὲ τὸν ἀντικείμενον ἄγνοιαν τὸ σατανᾶ, ὅ ἐστιν, ἀντικείμενε. *Fortasse propter consilium illius dixit: Vade post me: sed propter contrariam ignorantiam, Satana, quod est, Adversarie.*

P. 286. ὡς δεδιδαγμένοις τοῦ λέγουσαν ἐντολάς, &c.] Extat mandatum illud Ecclesiast. 18. 30. è quo depromta documenta cum mandatorum vim habere censeat Origenes, videtur librum hunc pro Canonico admisisse. Idem ipse in Matth. 22. 15. & seq. p. 481. ἰουδαῖοι δὲ τὴν ἰδίαν ἔχοντες τὴν κατὰ τὸν μωσέως νόμον διδασκαλίαν, καὶ πολιτείαν ἀπεξενωμένοις τῆς θείων ἀγωγῆς, καὶ δόγμα ἔχοντες τὸ λέγον. ἕως θανάτου ἀγώνισαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ κύριος πολεμήσῃ ὑπὲρ σου. Locus hic habetur Ecclesiastic. 4. 33. Idem

Chrysost. in Matth. 13. 30, 31. esto de Chrysostomo judicium, cum Scripturam eum appellet: ἄκουσον, inquit, τῆς γραφῆς λεγούσης· ὡς ὁ θανατῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐμπροσθεν τοῦ πατρός· *Audi Scripturam dicentem: Quasi qui occiderit filium coram patre:* is enim locus ex Ecclesiastic. 34. 24. petitus est. Augustinus vero in Speculo Sapientiam & Ecclesiasticum à Servatoris Ecclesia, non à Iudæis receptos fuisse docet, quamvis Ecclesiasticum à Iudæis quoque admissum testetur Origenes.

ἀρνεῖται δὲ ἑαυτὸν ὁ τὸν ἑαυτῆ, &c.] Quæ in eundem Matthæi locum scripsit Hieronymus ea ex his Origenis & sequentibus ad verbum omnia expressit. Vid. item Gregorium in Ezech. & Homil. 32. in Evang. & Theophylactum.

P. 288. διὸ ἐρεῖ σοι τό. &c.] Vide supra laudatum à nobis Commentarium in Marc. 8. 34.

ἀμφίβολος ἡ φωνὴ λέξις, &c.] Habetur item illud in eodem Comment. in Marc. 8. 35.

ἔστι δὲ ἀπὸ τοῦ θέλειν, &c.] Origenes in Luc. 9. 23.

τῷ ὄρει τῆς μαρεώτου] C. R. τῷ ὄρει τῷ τῆς μακαρ. lege: τῷ ὄρει τῷ τῆς μακ.

P. 289. τὸ δὲ, ἢ τί δώσει ἄνθρωπος, &c.] Commentarius in Marc. 8. 37.

δύναται δηλῶν καὶ τὸ, &c.] Hos confutat Origenes qui ex illis Lucæ verbis, cap. 11. *Date eleemosynam, & omnia munda sunt vobis*; & ex illis Iacobi 2. 13. *Iudicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam*, existimare poterant ad eluendas quorumlibet peccatorum sordes id unum esse satis, quammulta in pauperes erogare, quemadmodum Augustinus auctor est sua id ætate à nonnullis fuisse creditum: sic enim ille lib. 2. De Civit. Dei, cap. 22. *Comperi etiam quosdam putare eos tantummodo arsuros illius æternitate supplicij, qui pro peccatis suis facere dignas eleemosynas negligunt, juxta illud Iacobi: Iudicium autem sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Qui ergo fecerit, inquiunt, quamvis mores in melius non mutaverit, sed inter ipsas suas eleemosynas nefarie ac nequiter vixerit; judicium illi cum misericordia futurum est, ut aut nulla damnatione plectatur, aut post aliquod tempus, sive parvum, sive prolixum, ab illa damnatione liberetur.* Audirent illi Apostolum 1. Cor. 13. *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.*

καὶ ἐν ἠσαΐᾳ λέλεκται, &c.] Hieronymus.

ἔδωκά σου ἀντάλλαγμα, &c.] LXX. ἐποίησα ἄλλαγμά σου αἰγυπτον, καὶ αἰθιοπίαν, καὶ σοήνην ὑπὲρ σου· Ebraice: *Chus & Saba.* Hieronymus vero in Isaiæ 43. 3. *Pro cuncto reliqui Interpretes posuerunt* שבא: *unde fuit Regina Austri quæ venit sapientiam audire Salomonis*; & Procopius: σάβα δὲ αὐτὴ σύνηγγυς ἐξέδωκαν οἱ λοιποί· *Sabam autem pro Syene reddiderunt reliqui:* & mox: σάβα ἔθνος αἰθιόπων, ὃ ἡ βασίλισσα πρὸς σολομῶνα παρεγένετο· *Saba autem Æthiopum gens est, cuius Regina Salomonem adiit.* Idem in 1. Reg. de Sabæis: ἔθνος ἐστὶν αἰθιοπικόν· ἐντεῦθεν δὲ κεῖσθαί φασιν αὐτοὺς τῆς θαλάσσης τῆς ἰνδικῆς· ὀνομάζεσι δὲ αὐτοὺς ὁμήρους, κατ' αὐτικρὺ δὲ εἶναι τῆς αὐξωμειτῶν· μέση δὲ τούτων κἀκείνων ἡ θάλασσα· *Gens est Æthiopica: mare illos Indicum ferunt accolere; Homeritas autem eos appellant; Auxumitis oppositi sunt; medium mare inter illos jacet.* Beneficium à se in Iudæos collatum Deus hoc Isaiæ loco commemorat, cum Sennacheribo in eos irruenti, Ægyptios, & Regem Chus Tharacam objecit. Cum autem Chus Æthiopiam nunquamnon reddant Interpretes LXX. hic Sabam cum Chus conjunctam reperientes, aliquem locum Æthiopiæ vicinum, Syenen puta, Sabam esse crediderunt. Chus falso Æthiopiam existimari, & Sabam Arabiæ felicis metropolim esse, quæ & Mariaba appellatur, viris magnis persuasum esse scio: quod ut aliquando verum esse facile concedo, ita aliter nonnumquam se habere jure credere posse videor. Argumentum unum aut alterum de multis proferam. Esther 1. 1. *In diebus Assueri, qui regnavit ab India usque Æthiopiam super centum viginti septem provincias.* Idem repetitur Esth. 8. 9. & 9. 30. & 13. 1. & 16. 1. Quis fuerit Assuerus ille varie ab eruditis disputatum est; eorumque primariæ super ea quæstione sententiæ videntur fuisse quatuor; reliquæ enim absurdæ, nec memoria quidem dignæ sunt. Ac primo quidem Assuerum, eum fuisse Darium qui Hystaspe patre natus est, scripsit Iohannes Carrio in Chronico. Altera Iosephi Scaligeri sententia est lib. 5. De emend. temp. quæ Assuerum Xerxem esse statuit. Eusebius vero in Chronico, eumque secutus Sulpitius Severus lib. 2. & alij, Artaxerxem Mnemonem eum esse contendunt. Iosephus

Procop. Gaz. in Esaiam 43. 3.

4. Reg. 19. 9. Is. 20. 3, 4. & 37. 9. Herodot. in Euterp.

demum lib. 11. Antiq. cap. 6. Artaxerxem Longimanum fuisse docet; quam opinionem maxima doctiorum hominum pars tuetur. Vtcunque se res habeat, certum est his libri Esther locis Chus non aliter explicari posse, quam quo modo in Vulgata interpretatione explicatum est, Æthiopiam videlicet. Persarum enim imperio parebant Ægyptus, & Æthiopiæ pars Ægypto finitima, iam inde à Cambysæ temporibus, qui eas vi armorum occupaverat, ut auctores sunt Herodotus lib. 3. cap. 7. & 97. & Iosephus lib. 11. Ant. cap. 3. Cum ergo Assuerus ab India ad Chus centum viginti septem provincijs imperasse dicitur, uterque imperij Persarum, quæ maxime in longitudinem patet, terminus assignatur. Quod quis de ea Arabiæ parte, quæ Chus est, dictum putet? An ea provincia Persicæ ditionis limes dici potest, ultra quam nobilissima jacet regio, quæ Persici imperij pars sit non contemnenda? Xenophon Cyrop. lib. 8. Ægyptum à Cyro subactam fuisse tradit; mox ditionis Cyri limites describens, ad usque Æthiopiam pertinuisse dicit, eandem nempe regionem, quam Chus sacræ Literæ appellant: nam si Persicæ ditionis versus eam partem terminus est Æthiopia, juxta Xenophontem; Chus, juxta Codices sacros: Chus igitur & Æthiopia idem sunt. Scio adversus Persas non semel rebellasse Ægyptum, & inde id argumentum peti posse; perduellionis fortasse alicujus Ægyptiorum tempore Estheræ, Mardochæi, & Amanis casus contigisse, unde cum centum viginti septem provinciarum ab India ad Chus rex fuisse dicitur Assuerus, frustra in his Ægyptum comprehendi, quæ Persarum imperium iam detrectasset. At id facile retunditur, cum quatuor prædictas de Assuero sententias ex æquo impugnet, nec cum ulla stare possit. Nam si Assuerum esse dicas Darium Hystaspis filium; sive tertio Darij anno quo Vasthi repudiata est, Esth. 1. 3. sive duodecimo, quo Iudæorum excidionem Aman impetravit, Esth. 3. 7. ab India ad Chus eum regnasse liquet ex Esth. 1. 1. & 8. 9. Nondum autem Persicum imperium repudiaverat Ægyptus; id enim biennio ante Darij mortem contigisse prodit Herodotus lib. 7. c. 4. Hoc est anno trigesimo quarto Darij, juxta rationem summi viri, & cujus memoriæ plurimum debeo Dionysij Petavij lib. 13. De doctr. temp. ad ann. periodi Iulianæ 4193. & 4227. Sin Scaligeri doctrinam sequare, quæ Assuerum Xerxem esse sancit, eosdem te in casses indues; quæ enim biennio ante Darij mortem Ægyptus defecerat, eam altero à morte Darij anno recuperavit Xerxes, & toto vitæ decursu legibus suis audientem habuit. Anno Artaxerxis Longimani tertio arma in eum capessivit Ægyptus; at illam intra septem annos domitam Persæ receperunt. Duodecimo ergo regni sui anno ab India ad Æthiopiam usque regnavit Artaxerxes Longimanus. Ad Artaxerxem Mnemonem quod attinet, etiamsi eius legibus nunquam paruerit Ægyptus, non eam propterea è provinciarum suarum albo expunxit, nec minus ea cum centum viginti septem provinciis à nobis censeri debet: Darium enim Hystaspis filium anno regni sui primo Ægyptum tenuisse scimus, at eum ab India ad Æthiopiam super centum viginti septem provincias regnasse scribit Iosephus Antiq. lib. 2. cap. 4. Cum ergo Darius ille quo tempore præter reliquam ditionem Persicam Ægypto quoque potitus est, centum viginti septem provincijs imperarit, & ejus in eodem imperio successor Artaxerxes Mnemon parem provinciarum numerum tenuisse dicatur, dubium non est quin ei Ægyptus quoque annumeranda sit, quamvis jam à multis annis rebellaret; quia videlicet Princeps, ut à suo imperio descivit provincia aliqua, pro aliena eam ditione non habet, sed jus suum verbo saltem & titulo tenus tuetur. Adde futilem esse ac nullius momenti sententiam, quæ Assuerum eundem esse scribit ac Artaxerxem Mnemonem; librum quippe Esther in Canone Ebræorum contineri certum est ex Hieronymo in Prologo Galeato: at libros omnes viginti duos, è quibus Canon ille constat ante Artaxerxis Longimani obitum scriptos esse tradit Iosephus testis locupletissimus libr. 1. contr. Appionem. Artaxerxem ergo Mnemonem, ipsiusque adeo Longimani mortem præcessit Esther, ejusque nomine dictus liber. Atque hæc argumenta eos quoque petunt qui Ochum Mnemonis successorem Estheram duxisse volunt. Huc facit quod Tearco Rex Æthiopum Straboni memoratus viris aliquot eruditus creditus est esse Tharaca Rex Chus: subtilitæ quippe & leves rationes eæ sunt quibus Tharaca Arabibus imperasse probatur. Chus igitur, ne longior sim, pro Æthiopia in sacris voluminibus aliquando usurpari constat. Quod si ita est, ut certe est, hoc sane Isaiæ quem tractamus loco eamdem fortasse significationem obtinere non temere augurari quispiam poterit: id enim præter Interpretes LXX, diserte docet Iosephus. Saba vero non sine causa in Æthiopia à quibusdam ponitur, nam & portum Saba, & os Sabaïticum, & Sapæos populos in Æthiopia describunt Strabo & Ptolemæus. At Reginam illam πολυθρύλ-

Herodot. lib. 7. cap. 7.

Ioseph. Antiq. lib. 10. c. 3.

Strab. l. 16. Ptolem. l. 4. cap. 7. & 8.

λησὸν quæ Salomonem adiit, Arabicæ Sabæ, non Æthiopicæ huius imperium obtinuisse antiquorum auctoritate & ratione viris eruditis accurate demonstratum est. Probabile certe est Arabes illos Rubri maris accolas primum Chus fuisse dictos, & missos inde colonos trajecto mari alteram deinde insedisse ripam, & in Æthiopiam quoq; penetrasse, ibiq; fixis sedibus nomen priscum Chus retinuisse. Hinc utrimque Sabæi. Hinc locorum nonnullorum appellationes utrimque eædem. Hinc utrumque maris Rubri littus Arabiæ, Troglodytæ Æthiopibus finitimi Arabibus contribuuntur. Hinc ad Sabæos Arabes, & Ifricum Felicis Arabiæ Regem Africanorum originem nonnulli retulerunt.

P. 290. ὑπὲρ τῶν φοβουμένων, ἐπέκεινα, &c.] Gentes intelligit ad Christi fidem conversas.

ἐλήλυθεν ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ] Vet. Interpretatio: *Nunc quidem Filius hominis venit, sed non in gloria sua*; & id sensus desiderat. Scribendum ergo: ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ.

P. 291. ὅτιος ἀγγέλοι γινόμενοι οἱ ἐν τῇς θεοφιλείας λόγοι] Viros sanctitate, & illustrioribus à Deo donis ornatos, Angelos esse credidit Origenes: Sic ille Tom. 5. in Ioh. 1. 6. p. 77. ἡ, ἐπεὶ ἀπαξαπλῶς ἐν τοῖς περὶ τὸ ἰωαννου ἐσμὲν λόγω ζητοῦντες αὐτὸ τίνι ἀποστόλῳ, οὐκ ἀκριβείας ὑπόνοιαν ἡμάρτεμεν, ἵνα περὶ αὐτοῦ ἐρωμὲν θεοπνεύσμον· ἐπεὶ γὰρ ἀνέγνωμεν περὶ αὐτοῦ θεοφανείαν· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου θεὸ θεσπρόπου σου, ὃς κατασκευάσῃ τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σε, ἀφίσεμεν μήποτε εἰς τῦφ ἀγίων ἀγγέλων τυχάνων δόξῃ λατρευρίας καταπεπτωκέναι τὸ σωτῆρ· ἡμῶν προσέρομεν· ἡ μηδὲν θαυμαστὸν τὸ θεοτοκὸν παῖς χίσεως ἐνσωματουμένη ἡ φιλανθρωπίαν ζηλωτὰς πνας ἡ μιμητὰς γενέσθαι χρειοῦ, ἀγαπήσαντας τὸ ὅμοιόν τὸ σώματ· ὑπηρετῆσαι τῇ εἰς ἀνθρώπους ὠφελείᾳ χρειστοπ. Hieronymus in procem. in Malachiam: *Scripsit in hunc librum Origenes tria volumina ..... sed Angelum putans fuisse qui scripsit*: & in cap. 1. Aggæi, tacito Origenis nomine: *Quidam putant & Iohannem Baptistam, & Malachiam, qui interpretatur, Angelus Domini, & Aggæum, quem nunc habemus in manibus, fuisse Angelos, & ob dispensationem & jussionem Dei assumsisse humana corpora, & inter homines conversatos.* Item in Epistol. ad Evagrium: *In fronte Geneseos, in prima Homiliarum Origenis reperi scriptum de Melchisedec, in qua multiplici sermone disputans, illuc devolutus est, ut eum Angelum diceret.* Quin & omnes hominum animas Angelos fuisse, & rursus fieri scribit Epiphanius Origenem docuisse, eamque postmodum opinionem ex Methodio confutat. Certe Prophetas Angelorum nomen etiam in Sacris Literis obtinere observatum est. Sed hæc pertinent ad nostra Origeniana.

Epiphan. Hær. 64. cap. 4. & 33.

τὰ ὄσσα τὸ σώματ·] Ita Tertullianus adv. Marcion. lib. 5. *Vt recipiat unusquisque quæ per corpus admisit, sive bonum, sive malum*: & De resurrectione: *Vti unusquisque reportet, quæ per corpus secundum quæ gessit, bonum seu malum*: ita & Chrysostomus, & Theodoretus, & Oecumenius: item vulgo adscriptus Ambrosio Commentarius: *Facta corporis*; & Augustinus: *secundum ea quæ per corpus gessit*; & Primasius: *Quid est secundum ea quæ per corpus gessit, nisi secundum ea quæ gessit eo tempore quo in corpore fuit?* ita etiam Erasmus, & Pagninus, & pleræque Nov. Test. editiones. Nonnullæ tamen habent: τὰ ὄσσα τὸ σώματος· quam lectionem secutus est Vulgatus Interpres: *Vt referat unusquisque propria corporis*; & Faustus Reiensis Part. 3. Tom. 5. Bibl. Patr. Syriaca autem Editio, בגופיה, *in corpore suo*, quemadmodum Arabica, & Æthiopica, hoc est, ὄσσα τὸ σώμ[ατος], prætermisso articulo τὰ.

Christ. Theodor. Oecumen. in 2. Cor. 5. 10. Augustin. Conc. ad Cathumen. adv. Iudæos. Primas. in 2. Cor. 5. 10.

ἐν τῇ βασιλεία αὐτῶ &c.] Ita & pag. 296. Quidam Novi Testam. Codices habent: ἐν τῇ βασιλεία αὐτῶ, alij: ἐν τῇ δόξῃ αὐτῦ. utramque lectionem Origenes complexus est.

ἀῦτα λῶ, ἵνα ἐρμῶσθε) χρεις] Aתן. P. 292.

ἀξιωθέντι ἡ τῶ] Quid hic dandi casum postulet non video: cum enim hæc præcedant: συζητῆς τῇ περὶ ἧς εἶπε μωσῆς τασῖ, plane dici debuit, ἀξιωθείς. Lectionem tamen MSS. retinuimus. Ita infra p. 317. χαλεπῶτες δ' ἂν ποτε χρήσαιτο τῇ ῥητοῦ ὅτι φιλαργύρω, μηδὲν ἀλλ' σομα ἔχοντ[ος], ἢ τὰ περὶ αργυρεια· ἔχοντος pro ἔχοντι.

ἵνα πρὸ[ς], ἐ πύλαι ἅδου, &c.] Similiter P. 293. pag. seq. ἀκόλουθον λῶ τοῖ πρὸ[ς] ἃ πύλαι ἅδου οὐ κατισχύουσιν, &c. Inde est quod Ebraicus Interpres vertit על־ך *adversum te*, quamvis Græce habeatur, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆ[ς]. ad πέτρα, quæ erat Petrus referens, quod ad ἐκκλησίαν ab aliis refertur.

φανερωθῆ ἡ ζωὴ ὑμῶ] Vulgata: *vita vestra.*

ὥσπερ ἐν ἡ ζωὴ, &c.] Ambrosius lib. 7. in Luc. 9.

περὶ τὸν συντέλειαν τὸ αἰῶν[ος]] Vetus Interpr. *Vt melius esset Discipulis hoc tempus quod est ante consummationem sæculi, quam illud futurum.* Legendum fortasse: τῶ μὴ τὸν συντέλειαν τὸ αἰῶν[ος]. Codicis tamen nostri lectionem interpolare religio fuit. P. 294.

ὅτιπερ ἀπολύ[ε] ὑμᾶ[ς], &c.] Loci illius subobscuri sententia hæc est, Quoniam vocem hanc, *donec*, ad verbum ita exigendam esse contendis, pari ego jure contendam reliqua itidem stricte & presse esse explicanda. Cum ergo scriptum sit Christum omnibus diebus futurum cum Discipulis; à Discipulis occidente Sole, cum videlicet finitur dies, abiturum eum concludam (*ut ille qui*, quemadmodum à Cicerone lib. 1. de Offic. scriptum est, *cum triginta dierum essent*

cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod aierum essent pactæ, non noctium induciæ.) Hac autem suspicione exolvere nos Christus voluit.

P. 295. καπίπιεν ὁ θανάτ@ ἰσχύσας] Isaiæ 25. 8. בלע נצח המות. LXX. καπίπιεν ὁ θανάτ@ ἰσχύσας. Vulgata: *Præcipitabit mortem in sempiternum.* Ex variis vocum significationibus duplex illa prodiit interpretatio. בלע proprie est, *voravit, absorpsit.* Quia autem omnia absorbet mare, inde בלע, καταποντίζειν sæpe reddiderunt Interpretes LXX. necnon Aquila, Theodotion, & Symmachus. At καταποντίζειν Hieronymus non semel exposuit, *præcipitare.* Item נצח, *robur* sonat, & consequenter *æternitatem*, qua nihil validius.

P. 296. ἀλλὰ πᾶ * * θεόθι πιύων] Lacunam MS. H. bona fide repræsentamus. E veteri interpretatione quæ hoc loco deficit nulla nos prosecuta sunt auxilia. Quod si quæ conjecturæ fides est, dum veteres libri desunt, auctor sum legendi: ἀ θεὶ πάντων ἀυτῷ, ἀλλὰ θεὶ πνεῦ μόνον θεόθητύων.

ἢ ἀνάγ ἀυτοις] Ita habent exemplaria nonnulla. Vulgo legitur: ἀναγέ.

ἐπὶ γὰ ἐν ἐξ ἡμέραις, &c.] Ambrosius lib. 7. in Luc. 9. Theophylactus.

ἤδη δὲ τὰ μὲν βλεπόμενα, &c.] Locus petitus est ex 2. Cor. 4. 18. μὴ σκοπόντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα θεόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια· Vetus Interpres Comment. Origen. in Matth. *Considerans iam non quæ videntur, temporalia enim sunt; sed quæ non videntur, quoniam sunt æterna.* Mendosa itaque est MS. H. lectio, quæ sic fortasse emendanda est: ἤδη δὲ μόνα τὰ μὴ βλεπόμενα ὄντα τὸ ἐῆ, &c.

P. 298. ὡς τὸ φῶς] Ita Syriaca editio, ita & Arabica, & Æthiopica, & Persica, & omnia fere Græca exemplaria. Quædam autem, ὡς χιὼν, quibus adhæsit Vulgata. Marc. 9. 3. ὡς χιών.

ἰμάπα δὲ τῷ ἡσοῦ αἱ λίξ] Ambrosius lib. 7. in Luc. 9. Theophylactus, Euthymius.

δηλοῖ τὰ] Lege: δηλοῖ α τὰ.

ἐπαὶ δὲ ἴδης τινα, ἢ μόνον, &c.] Theophylactus.

μωσῆς ὁ νόμ@, &c.] Origenes lib. 6. contra Celf. ἐδείξε ἡμῖν τὴν ἐνδοξον μορφὴν ἑαυτῦ, ἢ τὴν λαμθεῖσαν τῷ ἐνδυμάτων αὐτῦ· καὶ ἐχ ἑαυτῦ γε μόνα, ἀλλὰ ἅ τε πνεύματα τε νόμου, ὡς ὄζιν ἐν δόξῃ ὀφθεὶς μετ' ἰησοῦ μωσῆς· ἐδείξε δ' ἡμῖν καὶ πᾶσαν θεόρητειαν, ὡς δὲ μὴ τὸ ἐναιθεοπτῆσαι τὴν ὑποστάσκασαν, ἀλλ' ἀναλαμβανομένοις εἰς ἔρανὸν, ἧς εὐαγγελιστὴς ἠλίας λέ· Et Homil. 6. in Levit. *Docet te Evangelium, quia cum transformatus esset in gloriam Iesus, etiam Moyses & Elias simul cum ipso apparuerunt in gloria, ut scias quia Lex, & Prophetæ, & Evangelia in unum semper conveniunt.* Quod iteratur libr. 1. in Epist. ad Rom. Vide item Hieron. & Theophyl.

εἶτα ἐπεὶ κ' τὸν μῆκον, &c.] C. H. habebat: εἰ τε ἐπεί. Hæc non sunt Marci, neque item Lucæ; sed partim Marci, partim Lucæ. Sic Luc. 9. 29. Ⓒ ἐγένετο ἐν τῷ θεόθαι ἀυτὸν, τὸ εἶδος, &c. Marcus autem: κ' αἰαφέρει ἀυτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνας, κ' μετεμορφώθη ἔμπροσθεν ἀυτῶ.

ἅπαγδὲ λῶ πνεῦμα, ὅτι] Legitur apud Ioh. P. 299. ἅπαγδὲ λῶ πνεῦμα ἅγιον. Postremam hanc vocem neque Vulgatus Interpres, neque Syrus, neque Persa, neque Origenes agnoscunt.

ὁ υἱὸς τῦ θεῦ τῦ ζῶντος] Codex noster: ὁ μὸς τῦ ζῶντ@.

ἐξαγορεάσαι τ@] Quod quî pote congruat cum ὠνησαμένῳ, quod sequitur? Lege: ἐξαγορέασθ@. Sed fortasse Aoristo usus est Origenes pro Futuro, quod alias ipsi usuvenire observavimus.

θεόφασις τῶν ζιῶν σκεήτων.] Ita Codex noster. Lege: τῶν ζιῶν σκιῶν. Vet. Interp. *trium tabernaculorum obtentu.* P. 300.

διὸ καθέβηκεν ἀπὸ τῦ ὄρους, &c.] Origenes supr. in Matth. 13. 36. p. 205. καὶ πῶς φιλανθρωπίας ἀυτὸ ἦρχον ὄζι καλιπεῖν τὰ ὀκίδας κ' ἀπελθεῖν θεὸς ἃ μὴ δυναμένους ἥκειν θεὸς ἀυτόν· P. 301.

μὴ τεανῶντες τὰ φύσιν τῶν λεγομένων] Vox, ξαίνω, si quid conjicio, *expono, manifestum facio*, huc sonare non videtur, vulgarem licet significationem reti nueri mus sed, *fare & perpicue intelligo.* Id confirmat locus alter Origenis in Matth. 21. 46. p. 470. ἃ φθάνοντες, ἀδὲ δῆλα τὰ ἐν μέσῃ γνῶσιν· τῶν ἐν μέσῃ ἀυτὸν γνωσκόντων, Ⓒ ἀδὲν ξαίνοντες θεὶ ἀυτὸ, ubi eadem videtur significatione pollere.

ποιήσωμεν ὧδε ξῆς σκιὰς * * ἀφ' ἑαυτῦ μίαν, &c.] Ita Codex uterque, H. & R. Locus manifesto lacunosus, nec subsidio est Vet. Interpretatio, quæ & ipsa ibi manca est. P. 302.

ἐδελήθησαν γὰ οἱ ἀκούοντες, &c.] C. R. ἐδελά βησαν γὰρ ἀκόντες· Lege: αὐ οἱ ἀκόντες. Vide Theophylactum. P. 303.

ἀδιδάχ τῶν γραμματέων· θεὸς, &c.] Ita C. C. H. & R. At nonnulla supplet Vetus Interpres: *Ideo falsam existimantes traditionem Scribarum propter hujusmodi visionem de Elia, dixerunt: Quid ergo dicunt Scribæ, quoniam oportet Eliam venire primum? Tu enim nobis manifestatus es ante Eliam, & priusquam ille ad hanc vitam humanam veniste. Ad hoc respondit Iesus, &c.* P. 304.

ἐν τύτοις ἠλίας, &c.] Hæc repræsentat Pamphilus in Apolog. pro Orig. iisque & aliis ex Origene depromtis testimoniis utitur ad depellendam ab Origene calumniam, qua μετεμψυχώσεων adstruere dictus est. Qua de re videnda sunt quæ supra à nobis ad pag. 228. & 258. observata sunt. Consulenda ad hæc quæ scripsit Origenes Tom. 6. in Iohann. 1. 19, 20. idem prose-

quens argumentum, eorum quæ nunc habemus in manibus consimilia. Origeniana vero potissimum libro huic præfixa, quibus copiose hæc disputantur à nobis, adiri velim.

ἢ δι' ἀμέρτιαν] Ita MSS. H. & R. Vet. Interpr. legit: εἰ δι' ἀμέρτιαν. quemadmodum & Pamphilus: quod secuti sumus.

ἢ τὴ κόσμου φορεᾶ] Ita Codex uterque, sed legendum fortasse, φθορᾶ, pag. seq. ἐν τῇ χρόνῳ τῆς τὴ κοσμου φθορᾶς.

P. 305. εἰ γὰρ ἐν ἁμάρτανοντες, &c.] Notanda hic & castiganda Rufini Interpretis perfidia, qui hæc ita reddidit in Apologia Pamphili: *Non enim ad peccandum locus erit.*

ἅπειρα γὰ τῇ φύσῃ, &c.] Omnes, verbi gratia, homines, qui à Deo creari possunt, vel omnes Angelorum aut beatorum cogitationes per totam æternitatem futuræ, infinitæ sunt, & tamen cognoscuntur à Deo; sed tales illæ cognoscuntur, quales sunt; non sunt autem infinitæ collective, ut Scholæ verbis utar, sive, ut loquitur Aristoteles, ὡς κατὰ τι sed distributive, sive ὡς ἕτερον ἕτερον. Quod ait ergo Origenes res infinitas non posse cognosci à Deo, quia cognitione hac finirentur, sic intelligito; non posse eas cognosci ut hoc aliquid, quia hac cognitione circumscriberentur; sed ut aliud, & aliud, quod rebus cognitis finem nullum statuit.

Aristot. Nat. Auscult. lib. 3. cap. 8.

P. 306. σαφῶς δὲ οὐδὲν ἡ χρατὴ διαφορὰ, &c.] Origenes in Iohann. 13. 21.

κὴ πνεύματα δὲ θεοπνεῦ, &c.] Vide Origenem Tom. 7. in Ioh. 1. 19, 20. p. 105.

P. 307. κὴ πατάξω τὴν γῆν ἀρᾶτ] Malach. 4. 6. Vulgat. *Percutiam terram anathemate.* Hieronymus in hunc Mat. locum: *Igitur antequam veniat dies judicij, & percutiat Dominus terram anathemate, sive omnino, vel subito, ut LXX transtulerunt, hoc enim significat ἀρᾶτ.*

προδιέστησε ὁ ἠλίας τῇ ἐνδόξῳ, &c.] Origenes in Iohann. 1. Tom. 5. p. 85. εἰκὸς μὲν οὖν καὶ πρὸ τῆς δευτέρας, κὴ θειοτέρας χριστοῦ ἐπιδημίας ἐλεύσεσθαι μαρτυρήσοντα τὸν Ἰωάννην, ἢ ἠλίαν περὶ ζωῆς, καὶ ὀλίγου τὸν χριστὸν φανερωθησόμενος τῷ ζωῷ κόσμῳ. *Proinde probabile est futurum ut ante secundum & diviniorem Christi adventum veniat Iohannes, aut Elias ad testificandum de vita, paulo antequam Christus manifestandus sit vita nostra.* Vter venturus sit, dubitat: sed venturum alterutrum affirmat. Priorem Christi adventum præcessisse typicum Eliam, hoc est Iohannem; alterum præcessurum, verum ipsum Eliam, constans est Patrum, omniumque consensu probatissima & receptissima Ecclesiæ opinio: ut satis mirari non possim, qui Calvino, atque adeo Catholicis nonnullis succurrerit in mentem veniisse iam Eliam, Iohannem scilicet, nec ullum deinde venturum Eliam affirmare. Sic enim habetur Malach. 4. 5. *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis:* at quis unquam primum Christi adventum, diem magnum & horribilem dixit? quis posteriorem ita non appellavit? & Matth. 17. 11, 12. *Elias quidem venturus est primum & restituet omnia; Dico autem vobis quia Elias jam venit.* An de eodem dici potuit, Elias venturus est, Elias venit? an apertius significari potuit venisse Eliam, typicum scilicet, ante priorem adventum; venturum alterum, verum scilicet Eliam Thesbiten ante adventum postremum? Hæc eruditedisputantem audi Tertullianum De anima cap. 35. *Spero hujusmodi hæreticos, Heliæ quoque invadere exemplum, tanquam in Iohanne repræsentati, ut metempsychosi patrocinentur, prænuncio Domini: Elias jam venit, & non cognoverunt eum. Et alibi: Et si vultis audire, hic est Helias qui venturus est. Nunquid ergo & Iudæi ex opinione Pythagorica consulebant Iohannem, Tu es Helias? & non ex prædicatione divina, Et ecce mittam vobis Heliam Thesbiten? Sedenim metempsychosis illorum revocatio est animæ jampridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. Helias autem non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus est; nec corpori restituendus, de quo non est exemtus; sed mundo reddendus de quo est translatus; non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ; idem & ipse & sui nominis, & sui hominis. Sed quomodo Helias Iohannes? Habes Angeli vocem, Et ipse, inquit, præcedet coram populo in virtute & spiritu Heliæ, non in anima ejus nec in carne. Hæ enim substantiæ sui cujusque sunt hominis. Spiritus vero & virtus extrinsecus conferuntur ex Dei gratia, ita & transferri in alterum possunt ex Dei voluntate, ut factum est retro de Mosis spiritu:* & De resurrect. carn. cap. 22.

Calvin. in Matth. 11. 14. & 17. 11.

ἃ ἀποκατασᾶ] Ita MSS. H. & R. ideſt: *ijs qui restituti fuerint:* ita infr. in Matth. 19. 29. p. 392. εἰ δὲ δυνάμει νοῆσαι τὸν λόγον ἀποκαταστάσεως μὴ μόνῃ τὸ γεγονέναι αὐτὸν σαρκα, καὶ ἀποκατασταθέντα, ἵνα γένηται ὁποῖος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. hoc est, *restitutum* Quod idcirco à me notatur, quia activam solum verbo huic significationem Lexicographi tribuunt.

ἀπαρχὴ προσγωνισμα] Videtur positum pro, προσγωνισής. P. 308.

καὶ ἵνα τὶς γνῶ ὅτι, ἀλλὰ ζητῶ ἀφορμὰς τινὰς, &c.] Cum hæc in Novi Testam. libris non habeantur, ex apocrypho aliquo Evangelio depromta esse judicamus, qualia multa circumferebantur olim, ut ex Gelasij Decreto discere est, Decr. Part. 1. Distinct. 15. vel è Novi Testam. exemplaribus excidisse, quod alias etiam contigisse infra observabimus.

εἰ μὴ ἄρα ὅτι οὐκ ἐβάπτισεν αὐτὸν] Ita exemplar aliquod habuisse scimus, Matth. 17. 11. Vulgo legitur: κὴ οὐκ ἐπίγνωσαν αὐτόν.

ἢ ὅτι, ὡς κὴ αὐτὸς ἐν πρώτῳ, σωφρόνων, &c. & infr. ead. pag. κὴ γὰρ ἔοικε συμφορᾷ γεγονέναι, &c.] Hieronymus.

εἰ μὲν τὸ πρότερον ὀφθὲν τοῖς &c.] Sic C. R. at H. εἰ μὲν τὸ πρότερον ὀφθὲν τοῦ γραμματέως· εἰ δὲ τὸ δεύτερον ὅτι τὸν Ἡρῴδην. &c. Locus mendosus, è quo nihil idoneum queas extundere: aliquid hic nobis in Veteri Interpretatione præsidij fuit, licet & ipsa sæpe fallacissima sit. Sic illa se habet: *Propter hoc autem quod sequitur, Sic & Filius hominis patietur ab eis, consequenter dicitur, Si primum ad Scribas pertinet, & hoc ad Scribas: Si autem primum ad Herodem, & Herodiadem, & filiam eius, & secundum ad ipsos.* Itaque sic legendum conjicio: εἰ μὲν ἓν τὸ πρότερον, ὅτι τοῖς γραμματεῖς. εἰ δὲ τὸ πρότερον, &c.

P. 309. Ἵν' οἱ μὴ δυνάμενοι ἀναβαίνειν &c.] Origenes Homil. 20. in Luc. *Porro quia non valebant hi qui variis ægrotationibus laborabant, in montem conscendere, idcirco descendit, & venit ad eos qui deorsum erant.*

ἔστι γὰρ τὸ πάσχειν τοῦτο, &c.] Quoscunque morbos in hominum corporibus gignere viribus suis Luna creditur, σεληνιάσασι & qui iis laborant, σεληνιακοί, dici possunt; sed furiosi fere, dæmoniaci, & epileptici ita appellantur. Vettius Valens, quem, si Deus annuerit, olim è tenebris in lucem proferemus, libro Anthologiarum 4. τὸ δὲ ὅμοιον κἂν τῷ σωματοῦν ἡ παρσελήνου καθυπερτερήσωσιν, ἢ ἀφαιρεθήσωσιν ἢ κῦ μοιρας τῷ σελλίῳ. ἡ σελλὶς γάρ ἐστι πηγὴ λύσεως καὶ πτώσεως, μανιώδεις, ὀκταποιοὺς, πτωματικὰς, ἀποφθοριδίους ἀπεργάζονται. Deinde ubi id exemplo probare vult, hominis genituram profert qui ἐξαίρετος ἐστι γενέσθαι. Præcipue autem σελληπίας, seu, ut posterior ætas locuta est, caducos, vel cadivos, hoc est, πτωματικούς, appellari σεληνιακοὺς usuvenit. Artemidorus: ἐσσεῖται ἢ καὶ ἀπὸ πελάσματος νόσου ὡς ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν ἱερῶν καλουμένων ἀνάπτει· γὰρ τῇ σελήνῃ· φασὶ δὲ τὴν νόσον ταύτην οἱ παλαιοὶ ἀνακεῖσθαι τῇ σελήνῃ· *Efficientia vero siderali morbum quoque, qui sacer, ut plurimum appellatur, attribuit: Lunæ enim acceptus refertur. Dicunt autem Veteres morbum hunc Lunæ tribuendum.* Isidorus lib. 10. Orig. cap. 1. *Caducus, à cadendo dictus, ideſt Lunaticus, eo quod certo Lunæ tempore patiatur.* δοκεῖ γὰρ εἶναι ἐς τὴν σελήνην ἀλιβόησιν ἀτιμιεῖσθαι ὁ νάσος· τύνεκεν ἱερὴν κικλήσκουσι τὴν πάθην, ait Aretæus lib. 1. cap. 4 vel quod τῷ σελληπίῳ πυρὶ περιεσθιόμενος (σελήνη) ὅσῳ ὧν ἥλιος πλέον, ἢ ἔλαττον μεταλαμβάνει, ut inquit Galenus lib. 3. De dieb. decretor. *eorum qui comitiali morbo laborant servat periodos (Luna) prout plus minusve Solis participat:* vel etiam quod

Ipſe Deus memorat dubia per tempora Lunæ
Conceptum, talis quem ſæpe ruina profudit.

Sed Sanum cap. 58. ut auctor est Serenus. Hoc porro Matthæi loco. & cap. 4. v. 24. Lunaticus, דבר אגרא Syriace dicitur, hoc est ut exponit Fullerus Miscellan. libr. 2. cap. 17. ad verbum, *qui extra tecta*, supple, *egit* quod intra domum continere se non posset, propter δαιμονασμὸν quo agitabatur, Epilepsiæ permistum. Ita furiosus ille, de quo Luc. 8. 27. ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἐμένεν. At Ludovicus de Dieu vir Ebraice peritus in Commentar. in Evang. ad Matth. 4. 24. sententiam hanc confutat, probatque אגרא בר Syriace non sonare, *extra tecta*, quod diceretur, לבר מן אגרא, sed rectius exponendum esse, *Filium tecti*: ita autem Lunaticos appellari, quod domorum tecta furore agitati conscendant. Optimo sensu reddit Arabs ὀξυφρασικῶς, Matth. 17. 15. *Cum Dæmone est, & vexatur valde in principijs pleniluniorum.*

P. 312.

τάχα ἂν οὐκ ἂν ἀλλοῖτο, &c.] Hieronymus, Theophylactus, Euthymius.

ποτὲ μὲν πάσχοντας ἐς, &c.] Euthymius. P. 310.
ἀφεὶς ἡ τῆς ὑποδεδομένων. ὁ] ἄφεσιν &c.] Theophylactus.

P. 313.

ἴσως ἂν πάλιν μειούμενον] Ita C. H: at R. μειουμένων Vet. Interpr. *vides autem eos minui iterum*, &c. lege: μειουμένου.

εἶτα πᾶσαν λεκτέον ἀνθρωπίνην, &c.] Origenes infr. in Matth. 18. 10. p. 331.

ἐπεὶ ἐξαθενεῖ) μὲν ἡ πίστις, &c.] Theophylactus.

ἴσως δὲ ἂν συνολοφύρασαι, &c.] Euthy- P. 311.
mius in Matth. 4. 24. *Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim Luna cum ad plenum lumen devenerit, naturam habet per splendorem suum attractivam humorum qui in corporibus sunt, fit ut hi tunc turbentur. Frequens etenim ac pravus vapor ab ipsis elevatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet; quumque hæc à Luna patiantur, Lunatici appellantur.* Morbum ad solam naturam refert Euthymius. Medicos eos qui nimium hic naturæ tribuunt, nec quicquam Dæmonis ope, sed omnia solius naturæ viribus administrari contendunt, incessit Origenes; reprehendendus & ipse qui in alteram partem longius recedendo à recta via aberravit; omnia enim Dæmoni, nihil naturæ permisit. Sic autem existimo Lunaticum hunc σεληνίαζεσθαι simul & δαιμονισμῷ laborasse. Id usque adeo inauditum non est, ut σεληνιαζόμενοι sæpe cum δαιμονιζομένοις, & καταχωμένοις confundantur. Hesych. σεληνιάζει, ὑπαγει, δαιμονιζομένῳ·

P. 314.

τὸ ἀκάθαρτον τοῦτο πνεῦμα σπαίρει, &c.] Hieronymus in Matth. 4. 24. & 17. 15. Chrysostomus, Brevis Enarrat. Theophylactus, Euthymius.

καὶ ἀδικίαν γε εἰς τὸ ὕψος &c.] Origenes Tom. 3. in Gen. & Hom. 3. in Ierem. & passim Astrologiam insectatur; quem morem tenent Patres universi. Sed de his alibi.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ἐκ τόμαζος κυείᾳ, &c.] Thren. 3. 38. Septuaginta Sixtinæ Editionis, & Manuscriptus Alexandrinus: ἐκ τοῦ τοῦ ὑψίστου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακὰ καὶ τὸ ἀγαθόν. Complutensis Editio: οὐκ ἐξελεύσεται κακὰ, καὶ τὸ ἄριστον. Pro κακὰ legit Origenes χαλὰ, & negandi particulam sustulit.

διά τινας αἰτίας δαιμονιδιδύμου, &c.] Hieronymus: *Quia propter peccata sua à Dæmone fuerat oppressus.*

P. 312. εἰδὲ ὁ ζιᾶπες ἐρεῖ πρὸ ὀρεῖ τούτῳ, &c.] Origenes in Ierem. Hom. 12. ποῖα ἢ ὄρη σποτειναί; οἱ τὰ ὑψώματα ἐπαίροντες καὶ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ· ὁ ἀμάθολος ὄρος σποτεινόν ἐστιν· οἱ ἀρχοντες τῶν αἰώνων οἱ καθαιρούμενοι, ὄρη εἰσὶ σποτειναί· καὶ τὸ δαιμόνιον ὁ σελωαισμὸς ὄρος ἰωὼ, ὅθεν ὁ ἐλεγμὸς ὁ σωτῆρος ἐρεῖτε πρὸς ὄρη τούτῳ, &c. & Homil. 22. in Luc. & in Iohann. 4. 12. Hilarius Can. 17. & 21. Hieronymus in Matth. 17. 20. & in 21. 21. & in Zach. 4. 2. Opus imperf. Euthymius in Matth. 17. 20. & 21. 21.

P. 313. ἀνωτέρω μὲν οὐκ εἴρηται] Ita C. R. at C. H. τὸ οὐκ prætermittit: sed perperam, supra enim traditionis illius mentio nulla facta est.

ὑπὲρ ἀνθρώπων πεποιῆσθαι. ἢ καὶ ὅλης κόσμου] Hic opinionem suam de morte à Christo non pro hominibus duntaxat, sed & pro aliis rebus creatis obit aprodit Origenes: non enim postremum hoc illi ab adversariis objectum crimen est. Contraria est autem Tertulliani doctrina cap. 14. De carn. Christi, *Nullam mandatum*, inquit, *de salute Angelorum suscepit Christus à Patre. Quod Pater neque repromisit, neque mandavit, Christus administrare non potuit.* Id dogma ex duobus Apostoli locis ortum videtur accepisse; altero ad Ephesios, 1. 10. ubi omnia dicuntur instaurari in Christo, quæ in cœlo, & quæ in terra sunt; & altero ad Colossenses 1. 20. quo omnia in Christo reconciliata fuisse scribit Apostolus, ipsumque pacificasse per sanguinem crucis suæ, sive quæ in terris, sive quæ in cœlo sunt. Quorum veriorem sensum erudite declarat Augustinus in Enchirid. ad Laurent. cap. 61. & Hieronymus in Epistol. ad Ephes. cap. 1. Hieronymum quidem Origeniani hujus erroris insimulat Rufinus Invect. 1. sed crimen illud pro virili contra diluit Hieronymus. Hæc à nobis affatim in Origenianis tractantur.

P. 314. καὶ τῆς ἀχμαλωτεύσει] Ita Sixtina Editio & MS. Alexandrinus: at Ebraica, & Complutensis editio, & Vulgata: *& irruit Saba.* Thargum: *& irruit Litith regina Zmargad.* Zmargad locus est in Sabæis, quibus mulieres imperabat. Ex hoc loco Smaragdos nomen sumsisse verisimile est, quorum magnus fuit in Sabæis proventus, ut tradit Plinius.

καὶ τοῖς ἀπειθοῦσι] Sic editio Sixtina & MS. Alexandrinus: at Complutensis editio, & reliqui Interpretes: *Chaldæi fecerunt tres turmas.*

σοφίαν τὴν ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένῃ] Hæc ita fere distinguit Origenes: aliter Novi Testam. Codices, 1. Cor. 2. 7. σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην Vulgat. *Sapientiam in mysterio, quæ abscondita est:* quemadmodum Interpretes reliqui.

ἡ τὸ μέσον καὶ ἀδιάφορον] Ita C. C. H. & R. P. 315. Lege: ἀδιάφορον· μέσα & ἀδιάφορα, ea Stoici appellabant, quæ neque bona ex se, neque mala sunt; neque honesta, neque turpia; sed quæ ut Censorinus scribit, *bonorum malorumque media censentur, & quæ, ut Comicus ait,*

— perinde sunt, ut illius est animus qui ea possidet:

Qui uti scit, ei bona; illi qui non utitur recte, mala.

Hæc fuse persequitur Cato apud Ciceronem 3. de finib. & Gellius lib. 2. cap. 7. & Laërtius sæpe. & Origenes libr. 4. in Epist. ad Rom. cap. 5. vers. 3. Mortem autem in indifferentibus & mediis esse ponendam, ipsamque nec bonum esse, nec malum decernit Origenes in Iohann. 8. 44. ἐν οἷς ἅτε ὁ μέσος θάνατος σημαίνει, καὶ τό· ἐν πρὸ ἀδὰμ ἀποθνήσκουσι, ἅτε ἡ ἀδιάφορος ζωὴ, καὶ μήτε ἀγαθὸν ὂσα καθ' αὑτὰ, ἅτε κακόν· & in Ioh. 8. 51. ὡσαύτως ἐστὶ τῆς ζωῆς ἀδιάφορος, ἡ μήτε ἀγαθὸν, μήτε κακὸν τυγχάνουσα, καθ' ἣν λέγομεν ζῶσι καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ τὰ ἄλογα ζῶα. καὶ ἑτέρα μὴ ἀδιάφορος, ἀλλ' ἀγαθὸν ..... ὅπως τὸν μὲν ἐναντίον τῇ διαφόρῳ (scr. ἀδιαφόρῳ) ζωῇ θάνατον, ἀδιάφορον ἐρεῖς· & libr. 8. contr. Celsum. Ταῖς δὲ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον θάνατον φερούσαις ὁδοῖς· & libr. 5. in Epist. ad Rom. *Potest quis compendiosius dicere in his, quia hic mortem communem hanc dicit & mediam?* & mox: *Sed & quod alibi idem Apostolus corpus mortis nominavit, is qui hæc asserit huius media mortis intelligendum dicit.* & libr. 6. *Mors quidem in Scripturis unum quidem nomen est, sed multa significat. Etenim separatio corporis ab anima mors nominatur. Sed hæc neque bona dici potest: est enim media, quæ dicitur indifferens, idest communis.* Idem habet Cicero loco laudato, & Seneca Epist. 82. & Laërtius in Thalete, & Aristippo.

ὃν καὶ αὐτὸν οἶμαι διεργεύμενον] Vetus Interpres: *Quem ipsum piscem arbitror adjuratum:* pro, διεργατόμενον, legerat, ὁρκιζόμενον. P. 316.

ἐν ᾧ ἦν ὁ ἔσπικῶς λεγόμενος ἰχθύς] Vetus Interpres: *in quibus erat*, &c. C. C. H. & R. ἐν ᾧ. Si legis, ἐν ὧ, referetur ad piscem: si, ἐν οἷς, referetur ad homines. ἰχθὺς autem ille Christus est, ita ab antiquis Patribus appellatus, quod vocum illarum, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτὴρ, sigla, ἰχθὺς, efficiant. Tertullianus De baptismo, Optatus Milevitanus lib. 3. contr. Parmen. Augustinus lib. 18. De Civit. Dei, cap. 23. Prosper De prædict. part. 2. cap. 39. Ψευδώνυμα Sibyllarum Oracula libr. 8.

P. 317. τὴν χαλκηδόνιον τῆς θείας φύσεως μυδαρσίαν] Valentinianorum triplicem hominum naturam fingentium. Vide Nos supra ad Comment. in Exod. 10. 27. p. 18.

ὡσὰν τὸ, εἰ δύνον᾽) , σωθῆναι] Cum pro omnibus mortem ita obierit Christus, ut neminem sanguinis sui fructu carere velit, eumque omnibus consequendum proposuerit; nos profecto capere illum possumus, si velimus. Et quemadmodum infra hæc Matthæi verba explicans Origenes: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est*, continentiam iis à Deo dari docet, quicunque illam ex animo postulaverint; idem potiori jure de æterna salute putandum est. Quod autem ex Augustini libr. 4. contr. Iulian. cap. 8. objiciunt, qui aliter sentiunt, falsum esse Deum omnes homines salvos fieri velle, si & ipsi velint; adverterent hæc adversus Iulianum pronuntiari, qui ea voluntate salutem æternam ab hominibus exoptari posse putabat, quæ Dei gratiam præveniret, ipsiusque auxilio minime indigeret; cum præsertim idem Augustin. Retract. libr. 1. cap. 10. verum esse agnoscat omnes homines salvos esse posse, si velint.

κὰ ὡς ἐν χωρίῳ τῆς θαβαλίσεως, &c.] Hieronymus lib. De nom. Ebr. *Capharnaum, ager vel villa consolationis.*

χαλεύπας δ᾽ αὖ πάλε, &c.] Hesychius: σίκλος βαρβαρικὸς, σιλάργυρος; alio sensu, sed non abs re tamen. Vide Theophylactum.

ἔδει σιλαργύρῳ μηδὲν ἄτα τόμα ἔχοντος] Legendum fortasse: ἔδει φιλαργύρου, vel, ἔδει φιλαργύρῳ μηδὲν ἀνὰ τόμα ἔχοντι. Quanquam, ne quid dissimulem, Origenem rebus intentum, verborum negligentiorem, & Grammaticæ legi minus audientem fuisse arbitror. Vide supra p. 292. συζυγίας τὴ θείας ἧς εἶπε μωσῆς τάσσ᾽..... ἀξιωθέντι κ᾽ τᾶ, &c.

P. 318. ὑσὰρ μὲν τὸ ἥμισυ, &c.] Duplex statuere didrachmum videtur Origenes, sanctum alterum, alterum profanum; quemadmodum duplicem siclum, sanctum, & profanum statuerunt Recentiores: שקל autem, hoc est sielum, δίδραχμοι sæpenumero reddunt LXX, ut pro eodem ab iis habita videantur: at cum alij reclament contra, unũ duntaxat fuisse sickum, eamq; sielorum divisioné tanquã recens inventũ, & Veteribus, Iosepho puta, ac Hieronymo, rem inauditam exagitent, inde contrariæ duæ profluxerunt sententiæ, quarum altera duplicem agnoscit siclum; sanctum alterum, sive sanctuarij alterum vulgarem, sive profanum, sive regium: alia vero uno tantum usos siclo Ebræos decernit. Qui priorem tuentur sententiam, inter quos familiam ducit R. Selomo Iarchi, sibi non constant, nam de utriusq; sicli pretio & pondere incerti sunt: vulgatissima tamen opinio ea est, quamque amplexi sunt Georg. Agricola, Rob. Cenalis, Mich. Neander, Casp. VVaserus, Petr. Gassendus, alijque complures, siclum sanctuarij quatuor drachmis Atticis, sive semuncia appensum fuisse; profanum duabus drachmis: ac sanctum quidem siclum τετράδραγμον, cum ex Exod. 30. 13. Num 3. 47. aliisque sexcentis Scripturæ locis adstruunt, tum vero testimoniis uti possunt; Iosephi Antiq. lib. 4. cap. 10. ὁ δὲ σίκλος, νομισμα ἑβραίων ὢν, ἀττικας δίχα δράχμας τέσσαρας· Philonis lib. 1. De spec. Leg. Hieronymi in Ezech. 4. 10. *Siclus, id est stater habet quatuor drachmas Atticas.* Hesychij: σίκλος, τετράδραχμον ἀττικόν· prophanum vero δίδραχμον eliciunt ex 2. Reg. 14. 26. & 1. Mach. 10. 42. *Et super hæc quinque millia sicli argenti, quæ accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos:* quod sic à Iosepho redditur: πας δὲ μυρίας δράχμας, αἳ ἐλαμβανον ὲκ τῶ ἱεροῦ οἱ βασιλεῖς· tum etiam ex Epiphanio lib. De ponder. & mens. σικλος ὁ λεγο᾽ καὶ κοδράντης, τέταρτον μὲν ὄζι τῆς ἑλκίας ἥμισυ δὲ τῶ σταῆρος, δύο δράχμας ἔχον· *Siclus qui & quadrans appellatur quarta unciæ pars est, dimidium vero stateris, duas drachmas valens.* Hesychio: δυὼα᾽) δὲ ὁ σικλος· δύο δράχμας ἀττικὰς· *Valet autem Siclus duas drachmas Atticas.* & Isidoro Origin. lib. 16. cap. 24. *Sicel, qui Latino sermone Siclus corrupte appellatur, Ebræum nomen est, habens apud eos unciæ pondus: apud Latinos autem & Græcos quarta pars unciæ est, & stateris medietas, dragmas appendens duas. Vnde cum in divinis Literis legitur, siclus, uncia est: cum vero in Gentilium libris, quarta pars unciæ est.* At eam prolixè confutat doctrinam Iohann. Bapt. Villalpandus, nec nos in referendis varijs, multiplicibusque argumentis, quibus tum ab eo, tum etiam ab aliis impugnari solet, tempus conteremus. Id tamen Lectorem monitum velim, in eo peccare Villalpandum, quod adversus Grsepsium disputans, qui Epiphanij laudatum locum protulerat, ut duplicem probaret sielũ, in Epiphanio & Isidoro vocibus σικλος, & *sicius*, substituendum putat, *sicilicus*: non enim de Romanorum nummaria re, sed de Ebræorum sicló his locis agunt Epiphanius & Isidorus. Peccat item Villalpandus cum scribit LXX Interpretes *pro Ebraico nummo alium Græcum substituere voluisse, qui illi in eo tantum esset similis, quod magis in ore, & manibus omnium Græcorum didrachmum tunc versaretur, haud secus quam tetradrachmus siclus in oculis ac manibus olim Ebræorum*: tantine enim LXX Senioribus fuit usitatum, notioremque nummum proponere, ut à vero propterea dimidia tota parte recesserint? Quasi vero pro tetradrachmo à quo refugiebant, duo didrachma reddere non potuerint. Longe doctius,

G. Agric. De præs. Metall. lib. 2. & 3. Rob. Cenal. De pond. & mens. Mich. Neand. in Synops. De pond. & mens. Casp. VVaser. De anc. mens. Ebr. lib. 1. cap. 6. fol. 6. & 7. Petr. Gass. lib. de pond. & mens. Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 5.

doctius, acutiusque super ea re disseruit Dion. Petavius in Animadv. ad Epiphan. De ponderib. & mens. Scribit ille unius duntaxat generis siclum fuisse, τετράδραχμον videlicet; at inde alterum præterea excogitatum fuisse à nonnullis, quod cum δίδραχμον apud Interpretes LXX pro siclo legerent, & ab accuratissimis aliis Auctoribus siclum quatuor constare drachmis accepissent, duos siclos, δίδραχμον & τετράδραχμον admittendos censuerint; LXX autem Seniores propterea δίδραχμον pro siclo retulisse, quod Alexandriæ & in Alexandrinorum gratiam scriberent, apud quos cum talentum, tum drachma duplam habuere ad Atticum talentum & drachmam rationem, ut ex Herone & Festo probat: cum ergo siclus τετράδραχμον Atticum pendeat, didrachmum solummodo Alexandrinum exæquasse. Hæc Petavius, quæ ex iam laudato Ed. Brerevvoodij De ponder. & pret. veterum numm. libro depromta solerter confirmavit. Cum dixerit ergo Suidas δίδραχμον viginti pendere obolos ex Exod. 30. 13. didrachmum Alexandrinum intellige, licet Atticum ille forsan in animo habuerit, erraveritque. Cæterum existimo δίδραχμον illum siclum τὸν ὁ ansam Hesychio, Epiphanio, & Isidoro dedisse, cur siclum duabus drachmis æstimaverint; at novam illam sicli divisionem in sanctum & profanum à recentioribus excogitatam, partim è variis Scripturæ locis profluxisse, quorum nonnulla siclum sanctum, siclum profanum alia inducere ostendimus, & præsertim ex 2. Reg. 14. 26. ibi enim cum pro ducentis siclis regij ponderis, LXX centum siclos reddiderint (prout habetur in Editione Complut. in Editione enim Sixtina legitur ἡμισυσίκλους σίκλους) centum sanctuarij siclos intellexisse creduntur; partim etiam è variis Iosephi, Epiphanij, aliorumque supra prolatis testimoniis, quorum nonnulli siclum τετράδραχμον, δίδραχμον alij fuisse adstruunt. Sed jam redeamus ad Origenem. Non didrachmum ille simpliciter pro sanctis, sed didrachmum sanctum dari scribit, & didrachma sancta à prophanis distinguit: an τὸν ὁ, quibus se addixit, interpretatione, & locis Scripturæ supra laudatis adductus, duo siclorum genera sibi finxit, ita ut à recentioribus deinde factum est? an lusit duntaxat in verbo, & allegoriæ occasionem pro more suo arripuit? pro sanctis, inquit, juxta legem Dei didrachmum sanctum datur; primogenitos Israël intellige, pro quibus quinque sicli conferebantur Num. 3. 47. non quod didrachmum sanctum quinque siclos pendere velit, sed quod sicli illi κατὰ τὸ δίδραχμον ἅγιον, vel, ut Vulgata, *ad mensuram sanctuarij* fuerint pensati. Præterea didrachmum sanctum pro singulis filiis Israël solutum fuisse docet Origenes, ex Exod. 30. 13. nempe dimidium sicli, qui τετράδραχμος erat; LXX autem: τὸ ἥμισυ τοῦ διδράχμου, ὅ ἐστι κατὰ τὸ δίδραχμον τὸ ἅγιον, hoc est, dimidium didrachmi Alexandrini, quod siclo appendebatur.

Cap. 1. p. 13.

Brerevv. De pond. & pret. vet. numm. lib. 1. cap. 1. p. 3.

δοκεῖ ἔν μοι ὅτι, &c.] Brevis Enarratio Chrysostomo tributa, Theophylactus, Euthymius. P. 319.

ὀπάδαπος δὲ ὁ μείζων] Ita C. C. H. & R. at legitur pagina sequente: λιπὼν ὁ ποτάπος τῇ πίστει μείζων· ὀπάδαπος ergo & ὁποτάπος confundit. Ita Hesychius ποτάπον & ποδαπὸν idem esse prodit: ποδαπὸν, inquit, ποτα-πὸν, ὁποῖον. At ποδαπὸς & ποτάπος usurpantur pro ὁποδαπὸς, & ὁποτάπος, ut ὁπόσος pro πόσος. ποτάπος sæpe occurrit in Nov. Testam. necnon apud castissimos Græcæ facundiæ magistros; nihilominus tamen à Phrynicho in Ecloga rejicitur: quem locum quoniam à viris eruditis Henr. Stephano, & Iohanne Nunnesio male acceptum & intellectum video, hic exponere non pigebit. Sic ergo Phrynichus: ποτάπος ἀφ' ἑτέρου ἐστὶν ἔπος, ἀδόκιμον γάρ. ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ δι' λίγων, ὅτι ἤθους δήλωσις· ποδαπός ἐστι; Σκύθης, ἢ Ἀθηναῖος· ἐστὶ γὰρ εἶδος, οὐ τὸν ἀπάδοντα· τὸ ποτάπος δέ ἐστι, ποτάπος τὸν ἔξωθεν φρυνίχου; σφετερισμός, ὑπεικῶς χρὴ ἔν ὅτῳ ἐρωτᾶν, ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; Hæc ἀσύστατα esse vult Stephanus, & in exsculpendo sensu mire se torquet: Nunnesius autem ita à Phrynicho improbari vult, si aliter quam significandis moribus adhibeatur. Fallitur uterque; id enim sibi vult Phrynichus: ποτάπος vox est reijcula, ἀπάδαπος non item, modo ad cognoscendum genus eo utare. At ποτάπος etiamsi vox adulterina est, nec probæ notæ, si tamen ea uti velis, utere ad mores significandos, ut ποτάπος τὸν ἔξωθεν φρυνίχου; σφετερισμός· quamvis melius & tutius sit ita interrogare: ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; Ita intellexit Thomas Magister: καλλιον ἔν, inquit, ἐπὶ ἔξωθεν ὅτῳ ἐρωτᾶν, ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; ἢ, ποτάπος. *Melius igitur est de moribus sic interrogare, ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; quam, ποτάπος.* Thom. Mag. in Eclog.

τίς ἦ ὁ παίτων μείζων οὐκ ἐγίνωσκον] Ita C. C. H. & R. & ita postulat sententia. Vitiose vero Interpretatio vetus: *Et quis maior esset sciebant.* P. 320.

μείζων ἐγίνετο στόδρα στόδρα] Infra eadem hac pag. μέγας ἐγίνετο οὐχ ἁπλῶς, ἀλλα μὴ προσῶπικης τῆς, στόδρα, δηλονότι καταπεπλησμένης· & in Matth. 19. p. 385. πρεσβύτων δὲ ὡς ἰσταὰκ..... μείζων ἔσται, ἕως ἂν ἀυξηθέν μέγας ἡβήσῃ στόδρα, στόδρα. Ita legit Origenes: sic autem hodie habent LXX Seniorum exemplaria: καὶ πρεσβυτέρων μείζων ἐγίνετο, ἕως ἂν μέγας ἐφύτο σφόδρα.

εἶπον δ' αὖ ὁ κατὰ τὸ, &c.] Iohannes Chry-

sostomus in eundem hunc Matthæi locum, & in cap. 19. v. 13, 14. &c. Brevis Enarrat. Basilius Seleuc. orat. 28. Theophylactus in Marc. 10. 15. Euthymius, Hilarius, & Hieronymus.

καὶ ὁ σωτὴρ γε προσέθηκε, &c.] Vocem illam σωτὴρ contraxerat librarius Codicis Holmiensis in σὴρ, quemadmodum & ille Regii Codicis, qui tamen Codex pro ὁ σὴρ habebat ad oram ὧν, quod verissimum est. Sic ergo totum illud comma emendandum est: καὶ οὖν γε προσέθηκε τῇ τοῦ παιδίου ἀφῇ τὴν τοιούτων κινημάτων κατάσασιν, τοσούτῳ μᾶλλον τοῦ ἁπάντων, καὶ ὅτι τοσοῦτον οὐκ ἐλληνικόπων σωφροσύνης μείζων ὄζιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. His consentit Vetus Interpres qui sic habet: *Et quanto amplius appropinquaverit puer is, recedens ab huiusmodi motibus, tanto amplius cæteris continentibus, & ad perfectum continentiæ ascendere non valentibus major habetur.*

P. 321. τοῖς διαδιδομένοις νοήσειν] Ita C.C. H. & R. leg. fort. νοηθεῖεν.

ἐὰν δὲ ὁ περὶ τοῦ ἡλικίαν, &c.] Veterem interpretationem hoc loco quoadejus fieri potuit, secuti sumus, nec à Codic. tamen Mss. descivimus: inde factum, ut cum scripserimus: *Si ergo discipulus Iesu ratione adductus*, &c. subjunxerimus tamen: *Ij potissimum in nomine Iesu*, &c. Nam si mendosa non est ea quam retinuimus lectio dicendum est το, *discipulus*, hic τῷ συλλήψει usurpari pro, *discipuli*: at, ὃ, post, μᾶλιστα, vim non habere adversativam, ut loquuntur τοξόται, sed pro, δή, positum esse, vel παρελκειν, ut nonnunquam factum ab antiquis indicat Budæus in Commentarijs. Observavimus præterea à grammaticis regulis discedere Origeni esse proclive.

P. 322. πᾶς ὁ τοῦ ἰησοῦ ὡς, &c.] Ita C. C. H. & R. Vet. Interpres: *Omnis qui Iesu quasi filio Dei credit.* legebat πᾶς.

ἅπερ δὲ πάντες τοῦ αὐτάρκους, &c.] Vide Nos supra ad Orig. Comment. in Matth. 13. 43. p. 207. & in Origenianis.

εἰσὶ γὰρ καὶ μύλωνες διάφοροι, &c.] μύλον ἀνθρωπικὸν appellat eum de quo Exod. 11. 5. Trusatiles dicebantur eiusmodi molæ, quod hominum, servorum puta, ancillarumve manibus truderentur. Manuales Hieronymus appellat. Asinariæ autem molæ, seu versatiles, eæ erant quæ asellis & iumentis agebantur ac vertebantur. Ovidius 6. Fast.

Et quæ pumiceas versat asella molas.

ἀλήθουσαι ἐν τοῖς μύλοις] Ita habent Codices nonnulli Matth. 24. 41. & Vulgata: *Duæ molentes in mola*, & Arabs, & Persa. At pleraque exemplaria, ἐν τῷ μύλωνι, quod habent & Syrus, & Æthiops.

P. 323. ὅπερ ἀναλήψει] ἐν τῇ ἀναστάσει, &c.] Satis luculenter hinc apparet credidisse Origenem ipsos etiam impios fore resurrectionis fore compotes; quod planum quoque fecit Pamphilus in Apologia. Vide Nos infra ad p. 494. Comment. in Matth. 22. maxime vero in Origenianis.

ἐπαν ἢ σκανδαλίσωσι, &c.] Animas nempe quas ante corpora conditas fingebant, pro recte maleve gestis varios dignitatis vel ignominiæ gradus consequi censebat Origenes, corporibusve humanis, vel etiam ferinis, si ita fuissent promeritæ, supplicij causa illigari: ut satis demonstravimus in Origenianis, libr. 2. cap. 2. quæst. 8. & 9. Hic ergo docet adversarias illas potestates, si offensionis causam parvulis in Christo præbuerint, in corpus humanum depressum iri, ac pœnas sibi debitas exolutum. Hinc apparet pro eo, τὸ φθαρτὸν σῶμα τὸ βαρύνον ψυχὴν ἀναλήψει), πρίν μόνον ἐν τῷ καθελκομένῳ αὐτὸν ὅτι τὰ τῆδε πράγματα ζημίου: legendum, ἀναλήψονται), &, καθελκομένου αὐτοῦ: & paulo post, ἐν τῷ συμφέροντι αὐτοῖς, quod sive per incuriam librarij contigit, sive per Origenis ipsius properantiam.

ὅσα ἢ εἰ δύνασαι, &c.] Hieronymus.

ἴσθι νῦν ὅτι ἀμφίβολόν, &c.] Origenes contr. Celsi. lib. 1. ὦ οὗτος, τίς ὄζιν ὁ ἐν τῷ ἐσοπτρίζεσθαι λόγος· καὶ τίνι κύριον ἀπέσταλκε μετὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. ἐν ᾧ ἀμφιβόλου ὄντος τοῦ ῥητοῦ, πότερον ὁ πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀπέστειλαν τὸν ἰησοῦν, ἢ ὁ πατὴρ ἀπέστειλε τὸν τοῦ χριστοῦ, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ δεύτερόν ὄζιν ἀληθές. Si Veterem Interpretationem cum ipso Origenis contextu hoc loco contendas, parum fidam esse comperies. At dum Auctoris huius corrumpendi & adulterandi licentiam sibi tribuunt Interpretes, in iisque præcipue Rufinus, eumque ad mentem suam accommodare satagunt, vel hunc Patribus, eorumve Concilijs damnandum, vel Criticis mutilandum propinarunt. Cujus insigne nobis dat exemplum hicce locus. Sic habet Vet. Interpres ad hæc verba: ἴσθι νῦν ὅτι, &c. *Quoniam autem in Græco Spiritus sanctus neutri generis est, & non masculini, quemadmodum apud nos, & tres casus habet similes, nominativum, accusativum, & vocativum, propterea transferentes in Latinum sermonem*, &c. Quæ cum legisset vir alioqui sagax, & critica nare pollens Bellarminus, totum opus Latini Auctoris esse conjecit: sed inani conjectura, ut probamus in Origenianis. *Rob Bellar. De Script. Eccles. in Origene*

ἀλλὰ ἴδῃ καὶ ἐπανακόπτει τὸ ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον.] Locum hunc Lucæ sollicitat Theodorus Beza, legendumq; conjicit: τοῦτο τὸ παιδίον. cui adstipulari videntur Syrus & Arabs: sed Origeni adsonant Vulgata, Persa, & Æthiops, & editiones Novi Testam. universæ: item Ambrosius: *Quicunque receperit puerum istum.* Euthymius: P. 325. *Beza in Annot. mai. in Luc 9. 48.* *Ambr. Euthym. Theophyl. in Luc. 9. 48.*

Qui susceperit puerum hunc. Theophylactus: ὃς ἐὰν δέξηται τὸ τοιοῦτο παιδίον· at deinde tamen sic ille: ὃς ὢν, φησὶ, δέξηται τοιοῦτο παιδίον·

ὅτι ὑμεῖς μέγας, ἀνέγνωμεν, &c.] Origenes infra p. 333. ὅτι ὑμεῖς μέγας. Is se in aliquibus exemplaribus legisse profitetur, ἐστι. At omnes hodie omnino Codices & Interpretationes sic habent, præter Vulgatam & Arabicam, quæ præsens tempus agnoscunt.

ἐν τῇ, ἵν' ὦμεν ὁμοῦσε, πνευματικῇ ἡλικίᾳ ὑπιδικνυμένους.] C.R. ὑπιδικνυμένῳ. Lege: ὑπιδεικνυμένους.

ἀφειλομένη σκάνδαλα τὸν κόσμον ὠυτῆς.] Hæc non aliunde depromta puto quam ex Esth. 14. 2. ἐξ ἀφειλόμην τὰ ἱμάτια τῆς δόξης αὐτῆς·

P. 326. ἄτοπον γὰρ λέγειν τὸ ἐξ ἀρχῆς, &c.] Syderibus non animam solummodo & sensum, sed & Dei cognitionem hoc loco tribuit Origenes. Quod argumentum supra iam exhausimus in Origenianis.

ὥστε οὐ σωτῆρος ἐρωτᾷ τὸν πατέρα μόνον &c.] Euthymius in Iohann. 17. 9. *Non pro mundo universo precor, sed pro his qui credunt in me, nam qui in me non credunt, nolunt ut pro eis orem.* Non easdem pro universo mundo preces ad Deum fundit Christus Dominus quas pro Prædestinatis: pro his enim ita Patrem orat, ut votis suis potiri omnino velit; secus autem pro illo: salutem quippe illius à Patre postulat, modo & dignum se illa præstet. Quod de oratione Christi, id ipsum de lumine eius omnium mentibus affuso diserte habet Origenes Homil. 1. in Genes. *Ita tamen illuminamur, si non simus mentibus cæci. Nam sicut Sol & Luna corporalibus oculis cæcos quamvis illustrent, illi tamen recipere lumen non possunt; ita & Christus lucem suam præstat mentibus nostris: sed ita demum nos illuminabit, si nequaquam cæcitas mentis impediat.* Præclare vero distinctionem nostram confirmat Homil. 9. in Levit. *Stamus enim nos*, inquit, *pro foribus, operientes Pontificem nostrum commorantem intra Sancta sanctorum, idest apud Patrem, & exorantem pro peccatis eorum qui se expectant, non pro omnium peccatis exorantem. Non enim exorat pro his qui in sortem veniunt ejus hirci, qui emittitur in desertum. Pro illis exorat tantum qui sunt sors Domini, qui eum pro foribus expectant.* Dixit pro sanctis exorari Patrem, sed pro sanctis & impiis orari intellige. Id ex S. Thomæ sententia confirmatur: *Dicendum*, inquit, *quod Christus quantum est de se, pro omnibus oravit; quia oratio sua, quantum est de se, efficax est, ut valeat toti mundo: sed tamen non in omnibus sortitur effectum, nisi in sanctis & electis Dei; & hoc propter impedimentum mundanorum.* Quod ne inaniter & gratis dici putent qui pro quisquiliis, sutelis ac tricis habent quidquid profert Schola, audiant Christum pro reprobis etiam orantem: *Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.* Nam quamvis Act. 2. 23, 36, 37. quosdam ex iis qui Christum crucifixerant ad fidem converterit Petrus, non quotcunque tamen sceleris huius fuerunt participes, ad Christi doctrinam traduxisse verisimile est.

S. Thom. in Iohann.

Luc. 23. 34.

ὅτε μεταχηματίσῃ] C.H. ὅτε μεταχηματίζῃ. P. 327. C.R. ὅτι μεταχηματίσῃ·

συμμορφον τῆς δόξης τῆ χριστοῦ] Vetus Interpr. *ut fiat conforme corpori gloriæ Christi.* Phil. 3. 21. σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης τῆ χριστοῦ·

P. 328. ἓν ἀναίκη ἐστὶ ταῦτα ἐλθεῖν, οὐκ ἀνάγκη ἡ δι' ἣν τοῦτο γίνεται.] Paul. 1. Cor. 11. 9. Hieronymus: *Cum necesse sit in isto mundo fieri scandala, unusquisque suo vitio scandalis patet.* Item: *Necesse est quidem venire scandala; væ tamen ei est homini, qui quod necesse est ut fiat in mundo, vitio suo facit ut per se fiat.* Vide animadversionem sequentem.

μὴ τομίσῃς ἢ φύσει τινὰ, ἓν κατασκευῇ τὰ σκάνδαλα εἶναι ἀνθρώποις ζητοῦντα] Vetus Interpr. *Ne putes in natura aliqua, vel in substantia esse scandala, quæ homines quærunt per quos operentur.* Legebat τινα, quod pertinet ad σκάνδαλα, & vera lectio est. Sin legis τινας, quod minus mihi probatur, Valentinianorum utique, aliorumque eiusdem sectæ hominum hæresim Origenes tetigerit, qui χοϊκοὺς homines, ad exitium conditos à Deo, & destinatos esse persuasum habebant. At vide quæ in hunc quem tractamus Matthæi locum eleganter sane & facunde peroravit Chrysostomus. Vide item Brevem Enarrationem, Euthymium & Theophyl. sed ante omnes Ambrosium in Luc. 9. lib. 6. *Non potes dicere quia escam non dedit, quia dat omnibus. Non potes dicere quia noluit te bonum facere, ante quem posuit bonum & malum, ut non ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Multum enim refert inter eum qui ex necessitate invitus aliquid agit; & inter eum qui ex voluntate quod bonum est eligit. Si enim invitus hoc ago, dispensatio mihi credita est: si volens, mercedem habeo.* Et tamen propositionem hanc: *Quidquid fit a nobis sive boni sive mali, mera necessitate fit*, approbare studet Theodor. Beza in lib. Quæst. Christian. & in Annot. major. in Novum Testamentum, quam à VViclefo, & Luthero traditam, & à Calvino propagatam hausit. At eam damnavit Concilium Tridentinum Sess. 6. Can. 6. *Si quis dixerit non esse in potestate hominis vias suas malas facere ..... Anathema sit.*

εἰ δέ τις ἐν τῷ ὅλῳ σώματι τῆς συναγωγῆς, &c.] Origenes Homil. 2. in Cantic. *Per hæc ergo edocemur quomodo sponsa Christi quæ est Ecclesia, etiam sit corpus eius & membra. Si ergo audias Sponsi membra nominari, Ecclesiæ membra dici intellige. In quibus sicut sunt aliqui qui dicuntur oculi, pro intelligentiæ sine dubio ac scientiæ lumine; & alij aures, pro audiendo verbo doctrinæ; alij manus, pro bonis operibus, religiosisque minis-*

rijs, ita sunt alij & qui genæ eius appellentur. Vide item Hieronymum, & Iohannem Chrysostomum Homil. 18. in Matth.

P. 329. δυνατ'] γὰρ ἡ τὸ ἁμαρτητικῶς μὲν &c.] Vetus Interpr. *Potest tamen & sic intelligi, ut actus animæ peccans, manus intelligatur; & incessus animæ peccans, pes; & visus animæ peccans, oculus.* ὁ σκανδαλίζων ὀφθαλμος respondet τῷ διὸ ἐγειρικῷ πᾶς, τῷ προδυκαὶ χεὶς vero nihil habet ad quod referri possit: supra tamen id legitur: ἀπὸ τῆς χειρὸς χειμαπίσας ὅλα τὸ σκανδαλικον. Itaque sic locum hunc concinnare queas: δυνατ' γὰρ καὶ τὸ ἁμαρτητικῶς μὲν, ἵν' ὅπως ὀπτικοῦ, σκανδαλικὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἁμαρτητικῶς προδυτικὸν τῆς ψυχῆς, &c.

ὁκτὼ ψωμὺ γὰρ αὐ' ἑωυτῷ ὡς χεῖσα. &c.] Theophilus Antioch. Hilarius in Matth. 5. 29. Pacianus Epistol. 3. ad Sympronian. contra Novatian. Hieronymus in Matth. 5. 29. & 18. 8. Chrysostomus in Matth. 5. 29. & 18. 8. Brevis Enarratio, Anastasius Nicen. Quæst. 60. Theophylactus, & Euthymius in Matth. 5. 29.

P. 330. τὴν, ἵν' ὅπως εἴπω, μεγαλήπτα] Ita C. R. Holm. τὴν ὅπως μεγαλόπτα, vitiose.

προκόπτειν τῇ ἡλικίᾳ. &c.] Male reddidit Erasmus post Vulgatam, Luc. 2. 52. *Crescebat ætate & sapientia*, pro, *crescebat statura & sapientia*, quamvis reliquæ Interpretationes antiquæ ἡλικίαν expositerint, *staturam*. Similiter emendanda Vulgata Ephes. 4. 13. At Matth. 6. 27. & Luc. 19. 3. suam illa significationē tribuit voci ἡλικία, quā superioribus quoq; locis obtinebat. In ea exponenda idem sæpe peccari deprehendas. Cebes in Tabula τὴν παιδὸς ἀι describens eam esse fingit, μέση καὶ κακοειδῆ νέᾳ ἡλικία. Perperam Interpres reddidit *ætate*, quodque stolidius est κεκεμμένην etiam corrumpere tentavit in κεκλιμένην, ut significaretur ætas ad senium vergens; cum notetur statura media, stata, & certum statum adepta. Hesychius: κεκεμμένη, τεταλμένη. Pollux κέκμον κεκεμμένον appellat ventum constantem & certum. A κέκμω factum, *cerno*: ut ab illo κεκεμμένῳ sic ab hoc *certus*. Eadem utriusque vocis origo, idem intellectus. Boëthius in descriptione Philosophiæ, eius staturam esse ait, *discretionis ambiguæ*, ἀ ὀξυκεκεμμένη ἡλικία.

ἓ γὰ ὡδὶ ὑπὲ ὁ σωτὴρ εἶπε] Ita C. C. H. & R. Vetus Interpr. *Et ipse Dominus Iesus de quo Gabriel protestatur*: & revera id à Gabriele dictum est Luc 1. 15, 32.

P. 331. εἰρηκέναι πρὸς τὸν ὁ ἄγγελος, &c.] Non ad hæc verba quæ habentur Exod. 32. 34. id responsi dedit Moyses, sed ad illa: ἰδοὺ πρὸ σοῦ πορεύσομαί σου, καὶ καταπαύσω σε, Exod. 33. 14.

ἕκαστος δὲ τῶν τοῦτο &c.] Vniuscuiusque hominis custodiæ Angelum tribui ex sacris literis universi Patres tradiderunt. Nihilominus tamen sententiam hanc pro insana traducere Magdeburgensibus Centuriatoribus nulla religio fuit, neque Calvino ipsi, qui in eam multis invehitur locis, quamvis in Institutione rem incertam relinquat. Non unum autem Angelum, bonum nempe & custodem, sed & alterum, malum & insidiatorem nobis esse præfectum non semel pronunciat Origenes noster, præsertim vero Homil. 20. in Num. & Homil. 23. in Iesu Nave, & in Matth. 17. & 19. & Homil. 13. & 23. & 35. in Luc. & lib. 1. περὶ ἀρχῶν, cap. 8. & lib. 3. ubi doctrinam hanc se ab Hermæ Pastore, & Barnabæ Epistola accepisse profitetur. Huius opinionis prisci Iudæi fuere auctores, quæ ab iis ad Empedoclem, Euclidem Megarensem, Platonicos, Stoicos, & recentiores Iudæos manavit. ἐ γὰ, inquit Plutarchus, ὡς ὁ μῦθος φησὶ, πᾶσι δαίμων αὐδὲ συμφύεται οὐδὲ γλυκύθυμος τὸ ἦθος ἀγαθός. Cognatus. De die Nat. cap. 3. Plutarch. lib. περὶ συμπ.

ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς ἐμπεδοκλῆς, διττάς τινες ἕκαστον ἡμῶν ὑφορμοῦν δαίμονας καὶ κατέρχονται μοῖραι καὶ δαίμονες,

ἔνθ' ἦσαν χθονίη τε, καὶ ἠλιόπη παναωρὶς,
δῆριες θ' αἱματόεσσα, καὶ ἁρμονίη ἰμερόεσσα,
καλλιστώ τ', αἰχμή τε, θοωσάτη, ὀφθαλμή τε,
νημερτής τ' ἰθύεσσα, μελαγκαρπός τ' ἀσάφη.

Non enim verum est quod dicit Menander:

Vnicuique in lucem cum primo editur
Genius bonus vitæ magister totius
Adsistit.

Sed Empedoclis potius probanda est sententia, qui unumquemque nostrum, postquam est natus, arripi gubernarique à duplicibus fatis Geniisque docet:

Hic inerant Chthonia, & cernens procul Heliopea,
Et grato Harmonie vultu, Derisque cruenta,
Callistoque, Æschreque, Thoosaq; Dinæque,
Nemertes & amæna, nigro fructuque Asaphea.

Hæc vero accurate in Origenianis à nobis disputantur.

ὑπαχθείσας πύπους, &c.] Voces illas Vetus Interpres non agnoscit, nec sane quo regantur verbo dicere possis. Fortasse legendum: ὑπαπόπους πύποις, ἃς καὶ πρείγω, vel, ὑπαχθέντας πύδας πρείγω.

αὐπλάβετό μου ἐκ κοιλίας] Psalm. 138. 13. αὐπλάβῃ με ἐκ γαστρὸς μητρός μου.

ἐν θεῷ πᾶσι ἁγαπημένοις] Ita habent Codd. nonnulli Iudæ 1. 1. & Syrus, & Vulgat. at alia exemplaria, & Arabs Interpres, ἡγιασμένοις præferunt.

τῆς ἐπ νακία** πὶ καιρὸν τῆς ἀπιστίας] Cum ex Veteri Interpretatione, tum ex oratione pendula, & imperfecta huius loci sententia, hiatum quem designavimus, deprehendere licet: quamvis Holm. Codex Regio consentiat.

ὅτε κ) τὸν ἐπιτιμίου, &c.] Origenes in Num. Hom. 20. *In quo etiam ſtupendi myſterij admiratione permoveor, quod in tantum Deo cura de nobis ſit, ut etiam Angelos ſuos culpari pro nobis & confutari patiatur.* & Homil. 35. in Luc. *Quam ob cauſam Angeli pro nobis ſolliciti ſunt, ſcientes quod ſi nos bene gubernaverint, & ad ſalutem uſque perduxerint, habent etiam ipſi fiduciam videndi faciem Patris. Quomodo enim ſi per curam eorum & induſtriam ſalus hominibus comparatur, faciem Patris ſemper attendant: ſic ſi per negligentiam eorum homo corruerit, etiam ſui periculi rem eſſe non neſciunt.* Quis huic errori color oblini poteſt, non video; pateremur, ſi hominum peccata Angelos pudore ſuffundere dixiſſet Origenes, quemadmodum Theophylactus; φασὶ δὲ οὐ τοῦτο ὅτι εἰ καὶ πάντες ἄγγελοι ἐχρῆν, ἀλλ' οἱ τῆς ἀμέμπτου λαχόντες ἀγγελοι, ὥσπερ αἰσχυνόμενοι ὑπὲρ τὸ ἡμῶν ἀπρόπτωτον, διὰ τοῦτο ἔχουσι παῤῥησίαν ὁρᾶν τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ, κ) διὰ τοῦτο τάχα ὑπὲρ ἡμῶν. *Inde autem apparet, quod & ſi Angelos habeamus omnes, Angeli tamen reorum, quaſi propter noſtram timiditatem pudore ſuffuſi, ij ſi quoque non audent videre faciem Dei, nec pro nobis forſitan orare.* Hæc vero diſputantur in Origenianis.

P. 333. τὸν τῆς ῥόδης λόγον] Quamnam Rhodes orationem hic ſignificet, non video: nam Act. 12. non aliud ipſa dixit, quam *ſtare Petrum ante januam: Illi autem dicebant, Angelus eius eſt.*

ἔμφοβον τὸ πρόσωπόν μου] Vulgo legitur apud Matth. πτοεῖσθε ὑμῶν.

τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ] Vulgo legitur: τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου. & ita ipſe Origenes ſupr. p. 327. Cur autem in referendis è Scriptura locis tam ſæpe ab exemplari recedat, hæ cauſæ ſunt; quod inconſultis libris feſtinatione impeditus, & confiſus memoriæ ea recitaret; tum quod ipſa exemplaria variis ſubinde modis interpolata & mutata ſint.

ἔχεις εἰς τὰς κθ' λουκᾶν ὁμιλίας] Quorum nulla extant in iis quas in Lucam habemus Homiliis veſtigia. Vnde aliquas intercidiſſe certum eſt.

P. 334. τῷ εἰς ὑπερβολὴν χρῆσθαι βλασφήμοις] βλασφήμοις, ſi modo locus ſanus eſt, uſurpatum puto pro βλασφημίαις, quanquam nullo auctore. Qui meliora proferet magnam à me inibit gratiam.

P. 335. σαθήσεται] παῦ ῥῆμα] σαθῆ παῦ ῥῆμα. Matth. 18. 16.

ἵνα μὴ κρίνητε, ἕως ἂν ἔλθῃ, &c.] Vetus Interpres: *Nolite judicare, ut non judicemini: Item, Nolite ante tempus quid judicare, donec veniat Dominus.* Legendum fortaſſe: κατὰ τὸ μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. κ) τὸ· ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος, &c.

P. 336. δικαίως γὰρ ἔδησεν ὁ τὰς νυμφὰς, &c.] Auguſtinus De verbo Domini, Homil. 15. Anaſtaſius Nicæn. Quæſt. 61. & alij Origenem ſecuti, ligandi & ſolvendi poteſtatem Chriſti diſcipulis tributam ad eos omnes pertinere volunt, quicunque fraterna peccata reprehendunt: quemadmodum ſupra horum Chriſti verborum ad Petrum: *Tu es Petrus*, &c. omnes Chriſti diſcipulos facit participes. De his actum eſt à nobis in Origenianis, & ſupra ad pag. 275. Comment. in Matth.

τῶν δεδηκότας αὐτόν] C. H. δεδηκόζς. R. δεδοκότας.

ἡ γὰρ ὀλίγη διαφορὰ τὸν πέζον, &c.] Ludit quoque in eadem diſtinctione Homil. 1. in Ezech. 1. 1. *Aperti ſunt cœli: Non ſufficit unum cælum aperiri; aperiuntur plurimi, ut deſcendant non ab uno, ſed a plurimis cœlis Angeli ad eos qui ſalvandi ſunt.* Minime vero diſtinctionem hanc patitur Syriaca lingua, qua Chriſtus utebatur. Inde tamen diſcere licet, maxima præ cæteris Petrum auctoritate fuiſſe præditum ac dignitate.

ἀδελφοὶ ἀμιαδαβ &c.] Editio Complut. P. 337. ἀδιναδαβ, & ita ſcribendum erat, ſed quod β affinem olim τῷ μ figuram obtineret, propterea ſæpe invicem permutantur. Editio Compl. 2. Reg. 6. 4. prætermittit τὸ, ἐν ἰχυΐ, quod exhibet Sixtina; in quem locum videndus Nobilius. Vniverſæ Editiones habent ἐπορεύοντο, non ἐμπορεύοντο.

ἀσὴρ, ὃς ἑρμηνεύεται, παιδεία] Vetus Inter- P. 338. pres: *Qui interpretatur, eruditio.* Lege ergo, παιδεία. Origenes libr. 9. in Epiſt. ad Rom. *Aſir, qui interpretatur, eruditio.* Hieronymus de nomin. Ebr. *Aſer, beatitudo* hoc eſt, אשר. Idem ibid. *Aſir, vinctus* hoc eſt, אסיר ab אסר *ligavit.* At Origenes Ebraicæ linguæ parum conſultus אסר cum יסר *ligavit*, quod eſt ejuſdem ſignificationis, ac ejuſdem fere ſoni, confudit: יסר autem præter communem hanc ſignificationem, ſonat etiam, *erudijt, inſtituit*, quem poſtremum ſenſum ſecutus eſt Origenes.

ἐλκανὰ ὃς μεταλαμβάνεται εἰς τὸ χρῆσθαι κτίσις] Origenes libr. 9. in Epiſt. ad Rom. *Helcana qui in lingua noſtra dicitur, Poſſeſſio Dei.* Hieronymus de nominib. Ebr. *Elcana, Dei poſſeſſio.* Vetus Interpres: *Quod intelligitur Dei creatura*; legebat: ὅτι κτίσις. C. C. H. & R. habent χρῆσθαι pro θεοῦ.

λίγνιτ ἀν πέζῳ συναγωγὴν] Ita C. C. H. & R. Lege: πέζος. Origenes libr. 9. in Epiſt. ad Rom. *Abiaſaph, qui in Latino ſermone indicat Congregationem patris.* Hieronymus de nom. Ebr. *Abiaſar, patris mei collectio.* lege, *Abiaſaph.*

περὶ τοῦ ψαλτηρίου ψαλλόντων] Pſalterium apud LXX aliquando voci כנור, ut Pſalm. 48. 5. nonnumquam & מזמרה, ut 2. Reg. 12. 13. Ierem. 52. 18. ſæpiſſime vero נבל reſpondet; id eſt, *nablium*, ναβλα, ſeu

ναῦλα. נבל autem duæ fuerunt formæ, altera quæ נבל proprie dicta fuit, altera עשור נבל, sive עשור, ideſt, *nablium decachordum*. Id liquet ex Pſalm. 91. 4. עלי-עשור ועלי-נבל, hoc eſt, ut reddit Hieronymus: *In decachordo & Pſalterio*. Quod hic עשור *decachordum* ſimpliciter appellat, נבל עשור dicitur Pſalm. 32. 2. & 143. 9. ideſt, *nablium decachordum*. עשור dictum eſt ab עשר *decem*, quod decem chordis conſtaret. נבל etiam ſimpliciter uſurpatum quandoque נבל עשור ſignificat, ſi modo Hieronymum audimus. *Pſalterium quoque*, inquit, *Hebraice Nablon, Græce autem Pſalterium, Latine Laudatorium dicitur, de quo in Pſalmo quinquageſimo quarto* (lege LVI. pro LIV.) *dicitur: Exurge Pſalterium cum cithara. Eſt autem cum chordis decem, ſicut ſcriptum eſt: In Pſalterio decem chordarum pſallam tibi, forma quadrata*. Hariolatur Druſius, quum hoc Pſalmi 32. 2. loco ασυμφανον neſcio quod comminiſcitur, nulla fretus auctoritate, ſed Interpretum omnium auctoritatem peſſundans: Ebræos enim quibus ſe tuetur, male intellexit. Vniverſi autem Interpretes, Syrus, Arabs, Chaldæus, & Æthiops, tum & ipſi LXX ασυμφανον illud neque Pſalm. 32. 2. neque Pſalm. 143. 9. agnoſcunt. De priore hac, quam diximus, nablij forma Ioſephus lib. 7. Antiq. cap. 12. ἡ μὲν κινύρα δέκα χόρδαις ἐκπεμφθεῖσα, τυπτεῖται πλήκτρῳ. ἡ δὲ νάβλα, δώδεκα φθόγγους ἔχουσα, ταῖς δακτύλοις κρούεται. *Cinnyra decem chordis intenditur, & plectro pulſatur: nabla duodecim ſonos continet, ſed digitis carpitur*. עשור confundit Chaldæus Interpres cum כנור ad Pſal. 91. 4. *In decachordo & Pſalterio* על פום כנרא דעשרתי ניטין על פום נבלא עשורי *Super os citharæ decem chordarum, ſuper os nabli, & in exultatione citharæ*. Athanaſ. Kircherus in Muſurgia Tom. 1. lib. 2. cap. 4 par. 1. Decachordi, Nablij, & Cinnyræ figuras proponit ex antiquo Codice Vaticano.

P. 340. οἶδα δὲ κ, ἄλλως δηλοῦσι, &c.] Hieronymus, Theophylactus.

χαίειν δὲ κ, τὸ τῆς συμφωνίας, &c.] Theophylactus.

μηδὲ τὸ τὰ ἀδιάφορα ἐᾶσαι. &c.] Euthymius.

P. 341. καθεζόμενόν τινα ἀεὶ δημόν] Ita C. H. Optime C. R. καθεζόμενον τινα ἀεὶ δημὸν quam lectionem in interpretatione ſecuti ſumus.

μήποτ' ἂν κ τοῦτο ἔχῃ, &c.] Theophilus Antioch. Tertullianus De oratione, cap. 7. Hilarius.

τὸ τέλος ἀυτῆς εἶναι] Ita C. C. H. & R. lege: ἀυτοῦ ita Vetus Interpr. *Finem ei peccatorum eſſe*.

ἤδει δὲ βαπτεινόμενόν τινα] Ita C. R. & Vetus Interpr. Mendoſe ergo Codex noſter: ἤδη δὲ βαπτεινόμενον.

P. 342. ἡ ἰδὶ ποίουσα τῆς ἀδικαίας, &c.] Theophylactus hæc retulit fere ad verbum.

ἐκκαθαίρεις ἡμῶν ἂν κ μὴ τὰ ἀφέσιν] Ezech. 18. 24. & 26. & cap. 33. v. 12. Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius.

κατόδ. εἰ τ ὀφείλῃς] Ita & pag. 348. nec aliter antiqua Novi Teſtamenti exemplaria Matth. 18. 28. nec Vulgat. nec Æthiops. At recentiora: κατάδος μοι ὅ, τι ὀφείλῃς, quem admodum Syrus, & Perſa, & Arabs.

ὧν τῷ δήμῳ, &c.] Hæc Theophylactus fere ἀυτολέξει. P. 343.

κ, ὥσπερ ἀυτός ἐστιν ἡ ἀυτοσοφία, &c.] Origenes lib. 6. contr. Celſ. τῆς μᾶλλον τῆς Ἰησοῦ ψυχῆς, ἢ καὶ ἀθροπλησίως κεκολλημένης κυρίῳ, τῷ ἀυτολόγῳ, κ ἀυτοσοφίᾳ, κ ἀυτοαληθείᾳ, κ ἀυτοδικαιοσύνῃ; vide & Euthymium.

τάχα ἂν ἐνόησαι πᾶς ἐκάστη, &c.] Homi- P. 345.
num omnium animas ante ipſa corpora fuiſſe conditas; at illas Prophetarum, virorumque ſanctitate nobilium ipſos eſſe Angelos cenſuit Origenes. Poſtremum hoc ad pag. 291. jam ante obſervavimus; nunc vero prius illud animadvertere licet; ſed & apertius infra ad cap. 20. p. 404. ἐ δύναται οὖν μήποτε ἡ χώρα τῆς θεοῦ τὰ σώματα τῶν ψυχῶν ἐστιν ὁ ἐξω τοῦ ἀμπελῶνος τόπος· ἀμπελὼν δὲ ἡ μόνον τὰ τῆδε, ἀλλὰ κ τὰ ἐξω τοῦ σώματος. Item lib. 1. περὶ ἀρχῶν, cap. 7. & lib. 2. cap. 9. & lib. 4. cap. 2. & in Iohann. 4. 38. ubi Angelorum miniſterio & ope animas hominum corporibus immitti docet; & in Ioh. 8. 38. & ſexcentis locis; præcipue vero lib. 1. contr. Celſ. ubi Pythagoram, Empedoclem, & Platonem doctrinæ huius auctores agnoſcit. Videndus Laërtius in Pythagora & Empedocle; & Plato in Phædone, & 10. De legib. & in Epinom. & 10. De republ. & in Tim. & aliis pleriſque locis. Hanc Plato ſententiam à præceptore ſuo Socrate, hic ab Italicis Philoſophis, hi à Pythagora acceperunt. At eam paſſim in Origene obterit Hieronymus, maxime Epiſtol. ad Avitum. Sed & aliquando diſſimulato Origenis nomine; in Epiſtol. puta ad Demetriad. & in Ierem. 28. Sed de his ſupra ſatis actum eſt in Origenianis.

δεῦλοι δὲ μόνοι οἱ τῶ νόμου οἰκόνομοι] Malim: οἱ τὸ λογικὸν οἰκόνομοι: cui ſuffragantur Vetus Interpr. *Qui diſpenſatores verbi habentur*; & C. R. P. 356

ἑκατὸν βάδους ἐλαίου] Luc. 16. 6. alij legunt, κάδους. Vulgat. *centum cados olei*; alij βάτους, vel βάθους. Origenes & Ioſephus Antiquit. lib. 8. cap. 2. βάδους. Ebraice בת. A βαδ proclivis mutatio fuit in καδ. Certe βάδος & κάδος nomine diverſa, re & capacitate unum ſunt; bathus enim metretam, hoc eſt cadum, ſive κεράμιον, ſive amphoram Atticam, ſive hydriam Romanam capit. κάμος quidem legitur apud Epiphanium, ſed vitioſe. Epiph. De pond. & menſ. c. 24.

δῶρα τῶ κρείττω κ τῶ ὑπερέχοντι] Qui à Matth. 18. P. 346.

34. βασανιστὴς, & à Luca, πρακτὼρ, is Matth. 5. 25. ὑπηρέτης nuncupatur. Tria hæc unum sonant; publicum nempe satellitem, qui immineret litibus; Executorem litium, seu Viatorem Romani appellabant, Græci ἐκβίβαστην. Is sive cruciatibus, sive longo ac diuturno carcere debitores macerabat, donec omnia persolvissent.

ὅθεν ὑδέπω γεγόνασι] C. H. ὅτας.

P. 347. ὅτι πάντα θεὸν, ἢ σέβασμα] 2. Thess. 2. 4. ὅτι πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασμα. Vulgat. *Supra omne quod dicitur Deus*: legebat, ὅτι παν το λεγόμενον θεὸν, id quod plerique codices exhibent.

ἤτοι χρυσὴν, ὁποία ἡ λυχνία ἦν ἢ ταλαντιαία ἦν χρυσοῦ] Sic concepta erant verba hæc in MSS. H. & R. Lege: ἤτοι χρυσοῦ, ὁποία ἡ λυχνία ἦν ἢ ταλαντιαία ἡ χρυσοῦ. Favet Vetus Interpr. *Et honorabile quasi talentum dignum sive aureum, qualis fuit lucerna illa talenti aurei, sive argenteum talentum*, &c.

P. 348. ἑαυτοῖς ὅτι τοῖς πολλοῖς] Malim, ἑαυτοὺς ὅτι.

P. 349. ἀναχωρῆναι τῇ χειρὶ αὐ] Ita C. C. H. & R. Lege: τῆ χειρὶ αὖ.

P. 353. τοὺς ὑπὸ τῆ αἱρέσεων χωμένους &c.] Marcionistas, alios que, Opificem iracundum & ferocem fingentes.

ἢ τὸν θεὸν τῆ φερομένῃ εἰρημένων] Lege: εἰρημένον.

P. 354. οὐκ ἐν πειθοῖ σοφίας λόγοις] Ita C. C. R. & H. at 1. Cor. 2. 4. sic habetur: καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πιθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως.

P. 355. ὧδε τῆ περιεχόντων, &c.] Hæc extra contextum ad oram Cod. H. eadem manu adjecta erant, sed imperfecta, & è Codice, ut apparet, lacero, vel obsoleto detracta; quæ nec in C. R. nec in Veteri Interpr. comparent.

ὄφεις τί τὸ ὧδε τῆ περιεχόντων αὐτὸν, &c.] Verba hæc: τὸ ὧδε τῆ περιεχόντων αὐτὸν, videntur spuria. Detraxeris illa, constabit sensus.

ὁ κτίσας ἀπ' ἀρχῆς] Ita & infra pagina seq. cum vulgo legatur Matth. 19. 4. ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς.

P. 356. ἐγὼ ἢ οἶμαι ὅτι ἐδὲ ὧδε τῆ αὐτῆ, &c.] Si conditus ad imaginem Dei homo, Gen. 1. 26, 27. alius fuit ac qui de limo terræ formatus est, Gen. 2. 7. causam certe obtinuit, qui nuper Præadamitas orbi dedit. Verum id commentum iam satis explosum puto, cum qui primus illud excogitaverat, idem ipse repudiarit; minime sibi dedecori futurum existimans, quod non satis caute protulerat, ingenue recantare, & tritam à Patribus, & tota Ecclesia viam, relicta priore insistere. Quod autem ad Origenem spectat, distinctionem hanc hominem inter ad imaginem Dei conditum, & hominem de limo confictum allegorico sensu excogitavit, hominemque spiritalium rerum curis deditum & à terrenis alienum, eum esse voluit qui ad imaginem Dei procreatus est: qui vero corporalibus rebus capitur & trahitur, eum de limo terræ fuisse conflatum. Adeunda vero super his nostra Origeniana.

ἀνὴρ μὲν γὰρ δηλοῖ, &c.] אדם, נקבה, אשה, זכר.

ὁ μὲν ἦν σωτὴρ ἐνεπίλαπτο, &c.] Opus imperfect. P. 357.

πνεύμασι πλάνης] Ita Origenes infr. p. 400. Ita & pleraque habent exemplaria, 1. Timoth. 4. 1. & Vulgata: *spiritibus erroris*. Alias legitur, πλάνοις, quod sequuntur Syrus, Arabs, & Æthiops.

κωλυόντων ἢ πορνεῖαν μόνον, &c.] Saturnilianos, & Apostolicos intelligit, qui nuptias damnandas pronuntiabant. De his Epiphanius Hær. 23. & 62. Eandem quoque hæresim post Origenem amplexi sunt Hieracitæ. Quam ab Eustathio monacho propugnatam confodit Gangrensis Synodus Can. 1.

αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν σινῶν] Ita & pag. 359. σαυτοῦ, σαυτοῦ αὐτὸν, καὶ αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοῦτον. at Iohann. 19. 15. ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν.

καὶ καθελέλοιπέ γε δῆθεν τὴν ἐκκλησίαν, &c.] Eadem hæc habet Remigius.

τῇ ἐνεῦθεν καταπονουσῃ γυναικαὶ αὐτὴν.] Nam hominum animas pro meritis de cælo deturbatas, & humanis corporibus immissas censebat.

ἐπεὶ τῇ γυναικὶ λέγεται τό &c.] Vide Theophylactum, qui hæc omnia in suos usus transtulit.

ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους] Vulgata, *membra de membro*: ita & Ambrosiaster in 1. Cor. 12. 27. legebant: μέλη ἐκ μέλους.

ὕτως κ. μωσεῖ δῆθεν τὴν δοθεῖσαν, &c.] Vide Ambrosium lib. 8. in Luc. 16. Ptolemæus apud Epiphanium Hæresi 33. quæ est Ptolemaïtarum cap. 4. Legem Mosis trifariam distribuit, ut una pars Deum, alia Mosem, tertia demum Seniores populi auctores habeat. Præceptum autem illud de libello repudij, Mosi acceptum referri vult, ab eoque contra mandatum Dei fuisse editum. Id graviter ab Epiphanio reprehenditur, & merito quidem, Mosem enim Legis conditorem ita fuisse volebat Ptolemæus, ut eius condendæ auctorem Deum fuisse nollet. At alia est Origenis ratio; à Deo enim legum ferendarum potestatem in Mosem profluxisse his verbis aperte testatur: δῆθεν τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἔξουσίαν.

μὴ τὲ κλινθέντος ὑπ' ἐκείνων ἁγιάσματος] P. 359.
ἁγίασμα, מקדש *sanctuarium*, vel, *sanctificatio*,

quæ confudit Vulgatus Interpr. Pſalm. 95. 6. *ſanctimonia, & magnificentia* במקדשו, LXX. ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ. Vulgat. *in ſanctificatione eius*; perperam: optime Hieronymus: *in ſanctuario eius*, & Thargum בקדשה, *in ſanctuario eius*. & Syrus quoque, & Arabs. Suidas: ἁγίασμα· ὁ θεῖος ναός. ψαλμός· ἐγνωσθη ἰουδαία ἁγίασμα αὐτοῦ, ἡ ἁγιασία, ἡ ἁγιωσύνη.

ἐν αὐτῷ πεπιστευμένοι· γεγονέναι σεμνῶν] σεμνὰ, τὰ ἄῤῥητα, ἡ ἀνεξήγητα μυστήρια. Heſychius.

χθιζὸς μὲν δυναμένου] Ita C. C. H. & R. Lege: δυναμένῳ.

ἀφεῖλε γὰρ, φησὶ κύριος] LXX. Eſai. 3. 1. ἀφῃρεῖται.

γίγαντα καταχύσεως] LXX. Eſai. 3. 2. καὶ ἰσχυρὸν.

ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ] Alias, ἐν σικυηράτῳ.

ἐξαλείψας τὸ χειρόγραφον] Coloſſ. 2. 14. τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον.

P. 360. ἀπὸ τῶν ἰθνῶν * * * περιῄλυθεν] Ita C. C. H. & R. Locus tamen videtur hiulcus, ideoque aſteriſcos addidimus.

ἡ λήψεται γυναῖκα· δέ τις] Leg. fort. ἡ λήψεται γυναῖκα· ἀλλ' ὁ δέ τις, vel quid ſimile. C. C. H. & R. conſentiebant, nos aſteriſcum inſerſimus.

P. 361. χρειῶδ ἂν ποτε, &c.] Origenes libr. 2. περὶ ἀρχῶν, cap. 11. *Poteſt autem & tertio ſenſu illud intelligi de diviſione iſta, ut quoniam unicuique fidelium, etiamſi minimus ſit, in Eccleſia adeſſe Angelus dicitur, qui etiam ſemper videre faciem Dei Patris à Salvatore perhibetur. Et hic qui utique unum erat cum eo cui præerat, ſi is per inobedientiam efficiatur indignus, auferri ab eo Angelus dicitur: & tunc pars eius, ideſt humanæ naturæ pars avulſa à Dei parte cum infidelibus deputatur, quoniam commonitio appoſiti ſibi à Deo Angeli non fideliter eum cuſtodivit.* Eadem propemodum reperias Homil. in Ierem. juxta Hieronymum ſecunda.

P. 362. ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι ὅτι σὺν αἴσιον τὸ ἵνα πᾶσι ὀνομάσῃ, λημψόμενοι ἄγγελοι, &c.] Ita C. C. H. & R. A loci huius manifeſto mendoſi correctione manum abſtinuimus: eum tamen non infeliciter ſic emendes: ἐγὼ δ ἡγοῦμαι ὅτι σὺν αἴσιον τὸ τὸν, ἵν' ἅπασι ὀνομάσῃ, λημψόμενοι ἄγγελον πρὸς τὸν ἡμέτεραν ψυχὴν γάμον. recte enim dici, γάμον τινὸς λαμβάνειν, docent Grammaticorum filij.

ἁδέα γὰρ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, &c.] Origenes Homil. 17. in Luc. idem prolixe docet. Nullus autem, opinor, dubitat, quin ab Eccleſiæ magiſtratibus depulſos eos hic ſignificet, non ſolum qui duas uxores ſimul, ſed & qui ordine duxerint, idque juxta Apoſtolicum præſcriptum, τὰ ἀποστολικὰ νομοθετήματα διγάμους ἀρχειν τῆς ἐκκλησίας, ἢ σεσυνδεδεμένους πρὸς τετιμωμένῃ ἐν αὐτῇ, ut ait pag. 363. Hanc conſuetudinem iam inde ab incunabulis retinuit Eccleſia, & in explicando Paulo 1. Tim. 3. 2. de Epiſcopis, & Tit. 1. 6. de Presbyteris, & 1. Tim. 3. 12. de Diaconis, & 1. Timot. 5. 9. de Viduis, Origeni conſentiunt univerſi Patres, ſi unum fortaſſe Theodoretum, alterumne excipias. Quod autem in 1. Timot. 5. 9. à contraria parte ſtans Beza Patrum omnium, dum eos ſibi adverſari ſentit, auctoritatem floccifacit; & Chryſoſtomi tamen, quem ſibi favere putat, patrocinio gaudet, parum æquus certe eſt. *in Annot. Mai in Novum T. β.*

ὡς ἐν συμβόλοις] An ordinationum ſacerdotalium morem his temporibus uſurpatum fortaſſe intelligit; quæ collatis Eccleſiæ ſuffragiis fiebant, ut ipſe indicat ad finem libr. 8. contr. Celſ. & Cyprianus Epiſt. 68? An ipſam ordinationem Symboli nomine afficit, quemadmodum Baptiſmum, quem τὸ σύμβολον τῆς ἀποκηρύξεως appellat libr. 3. contr. Celſ? & quo nomine afficitur Euchariſtia, ut ſupra oſtendimus ad pag. 253. & Sacramenta omnia? Alia ſane mens eſt Origenis, quam pagina ſequenti aperit his verbis: ἐπεὶ σύμβολόν ἐστι καὶ ὁ ἀπόστολος, καὶ ὁ ἀρίστου τρόπος, καὶ ὁ βέλτιον ἀλλαχοῦ καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα μεταμάττων, &c.

χήρα, φησὶν, ἔστω μὴ ἐλάττων] 1. Timot. 5. 9. χήρα, καταλεγέσθω·

ὁ ἀνὴρ τῇ ὀφειλὴν ἀποδιδότω] Hanc lectionem ſequitur Vulgata, 1. Cor. 7. 2, 3. *Vxori vir debitum reddat*, & Æthiops, & eandem quoque exhibet unus Bibliothecæ Reg. codex; & Alexandrinus, & Clem. 3. Strom. Alias ſemper legitur, τῇ ὀφειλομένῃ εὐνοίᾳ· P. 363.

γυνὴ δεδε) ἐφ' ὅσον χρόνον] Ita & pag. ſeq. ubi mendoſe habebat Holm. γυνὴ δὲ ἐφ' ὅσον χρόνον. Ita & MS. Alexandr. & Æthiops Interpres, 1. Cor. 7. 39. At Codd. omnes ſic habent: γυνὴ δεδε) νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον· Sic vulgatus Interpr. & Syrus, & Arabs.

ὃς ἂν ἀπολύσῃ τῇ, &c.] Hunc locum qui apud Matthæum extat cap. 5. v. 32. confundit cum eo altero Matth. 19. 9. de quo agendum erat: ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, ποιεῖ μοιχᾶσθαι· P. 364.

εἰτ' ἐπεί τινες συκοφαντοῦσι τὸ, &c.] Origenes infr. p. 371. μεγάλη γὰρ δύναμις τὸ χωρῆσαι τὸν ἀπὸ λόγου τῆς ψυχῆς ἀνακλασμὸν, ὃν οὐ πάντες χωροῦσιν, ἀλλ' οἷς δέδοται. δέδοται δὲ πᾶσι τοῖς αἰτήσασιν ἀπὸ θεοῦ τῷ λογικῷ μαχαίρᾳ, καὶ δέουσι αὐτῇ χρησαμένοις, ἵν' ἀνακλάσωσιν ἑαυτοὺς ἀφ' ἑαυτῶν τῶν ἀλόγων βασιλέως. Inſignis apud eundem locus extat Hom. 3 in Geneſ. *Verum*, inquit, *Eccleſia Chriſti, gratia eius qui pro ſe crucifixus eſt, roborata, non ſolum ab illicitis, nefandiſque cubilibus, verum etiam à conceſſis & licitis temperat: tanquam iam virgo ſponſa Chriſti, caſtis & pudicis virginibus floret, quibus vera circumciſio carnis præputij facta eſt, & vere teſtamentum Dei, & teſtamentum æternum in æternum in eorum* P. 365.

tum circumcisa carne servatur. Obviam it nonnullis Origenes, qui quod ex his Matthæi verbis ansam arripere aliquos repudiandi cœlibatus viderent, ea reprehendebant. Sic ergo disputat: continentia, & perpetua castitas vires humanas superant quidem, sed gratia Dei destitutas; quibus si illa accesserit, iam perfectæ castitatis compos homo fiet: gratiam autem suam postulantibus Deus benigne largitur. Ita omnem præcidit damnandi cœlibatus causam. Tale illud est 2.Cor. 12. 7, 8, 9. *Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Satanæ, ut me colaphizet, Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur:* & apud Tertullianum De monogam. cap. 14. ubi agit de infirmitate carnis: *Quis potest capere, capiat, inquit, ideò, qui non potest discedat..... Ecce, inquit, posui ante te bonum & malum, elige quod bonum est; si non potes, quia non vis; posse enim te, si velis, ostendit, quia tuo arbitrio utrumque proposuit:* Videndus Hieronymus lib. 1. in Iovinian. & in Matth. 19. 11. & Chrysostomus, & Theophylactus, & Opus imperf. Hom. 32. & Brevis enarratio, & Euthymius, & Tridentinum Concil. Sess. 24. Can. 9.

ἐκεῖθεν δῆλόν ἐστιν χεῖρον] C. H. ἔσον quod reperitur in aliquo exemplari Luc. 11. 8.

τὶς ὑμῶν τὸν πατέρα] Luc. 11. 11. τίνα δὲ ὑμῶν

P. 367. παρὰ τὸ] C.R. vocē παρὰ non agnoscit.

ἢ τῷ φαντασίᾳ φόβῳ θεοῦ] Leg. fort. ἐν φαντασίᾳ.

P. 368. καὶ τὸν σκεπόμενον ξόπον] Ita C.C. H. & R. Legendum fortasse τόπον.

εἰ δέ τινες &c.] Non sine causa hæc exempla quæ sequuntur profert Origenes; quemadmodum enim hoc Christi effato quod habetur Matth. 19. 12. ad voluntariam sui ipsius castrationem fuerat impulsus; ita cum etiam tum adolescens esset, ex ijs quæ subiicit è Lucæ 22. 35, 36. petitis, unam sibi servaverat tunicam, abjectis calceamentis pedibus nudis incesserat, neque in crastinum prospexerat.

Euseb. Hist. lib. 6. cap. 8. Epiph. lib. 2. Hær. 64. Niceph. lib. 5. Hist. c. 8.

ἄλλοι μὲν ἐν τῇ σφετέρᾳ, &c.] Cum luculento Eusebij, Epiphanij, Nicephori, aliorumque testimonio constet seipsum execuisse Origenem; inde spontaneam sui exectionem hoc loco tot argumentis ipse improbet, adducor ad credendum inconsulti sui & temerarij facti, ex immoderato Dei zelo, ac insano castitatis amore, necnon & juvenilis ætatis fervore perpetrati, eum re deinde maturius pensitata, auditis amicorū reprehensionibus, magistrorumve castigationibus, & deferveſcente ætate pœnituisse; aliosque ne in idem offendiculum impingerent, absterruisse. Hæc perspicua sunt ex iis quæ sequuntur: ἡμεῖς δὲ χρεῖσσον τὸν λόγον τὸ θεῖον, καὶ σαρκὰ ἅμα καὶ τὸ χράμμα ποτὲ νοήσαντες, τοῦ σκέπτου γινώσκοντες οὐκ ἀδοκοῦμεν, &c. se olim literæ sensum secutum, nunc mystico hærere profitetur. Idem sensisse additamenti huc intrusi, quod mox indicabimus, auctorem verisimile est. Quanquam ex Eusebio discimus maximam adhibuisse curam Origenem, quo Discipulis suis faci- *Euseb. ibid.*
nus illud ignorabile esset: πῶς πολλὰς τῆς ἀμφ' αὐτὸν γνωρίμων ἀλαλήθως φερομένας coque fortasse spontaneam hoc loco castrationem damnat. Quos autem hic significat scriptis suis occasionem nonnullis dedisse seipsos execandi, ij videntur fuisse Valesij Hæretici, qui ex perperam detorto Matthæi quem tractamus loco, virilia sibi amputabant. Vid. Epiphan. Hær. 58. cap. 1.

οἶμαι αἰνίττεσθαι αὐτὸν, &c. usque ad, δηλοῦσθαι] Nulli non liquere puto id esse additamentum quod in contextum ex ora irrepsit: eo R. C. deformatus non erat. Vna itaque serie legendum est: ἕτις σφετέρας φύσιν ἡμάς ἦ, &c. pro, σωφρονοῦσης ἔφατο, legebatur, ἔχρον. Supra pag. 367. σωφρονοῦσης ἀμέλγω ἔφατο.

Σέξτος ἐν ταῖς γνώμαις] Is est Sextus Py- P. 369.
thagoreus qui Sententiarum Enchiridion scripsit, à Rufino latine conversum, & ab ipso, necnon & ab Augustino, Sixto, sive Xysto Papæ & Martyri falso tributum. Hunc errorem confutat Hieronymus lib. 4. in Ierem. cap. 32. & alibi.

ἐμποδιζόντων τῇ, ὡς ἰατροῖς, &c.] Docuerunt Veteres à capite maximam educi seminis partem, quod aures, maxillas, mentum, ac dorsi spinam permeans, ad genitalia loca profluat; & dum circa mentum moram facit, rarescere summam cuticulam, pilosque enasci; ac proinde exectis Eunuchis hanc scaturiginem sisti putant, necnon & infœcundos evadere qui secundum aures sectionem passi sint. Hippocrates De natura pueri: ἅμα δὲ ἡ ὁδὸς φέρεται) ἐς τοῖσι καταμηνίοισι, ἐς τῇ γονῇ τῇσι παρ' ἄνδρασι· καὶ ξυνίσταται) ἡ ἥβη τῶν παιδίων, καὶ τῶν παρθένων, ἀραιοῦται τῆς ἐπιδερμίδος γινομένης· καὶ ἅμα ἡ θρὶξ ἐκμάσσεται μᾶλλον εἰς τὸ ἔσω ἔχει, καὶ σὰρξ ἐλάσσων· ὅτῳ δὲ καὶ ἡ ὀπὴ τῆς ῥινὸς τῆς αἰδοίης ἔχει. αἷμα γὰρ ῥίνει) ἡ ἐπιδερμὶς, χωρεούσης ἐς αὐτὸ τῆς ἐκμάδος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς· ὅμα μὲν γὰρ καὶ ἐν τῇ λαγνείῃ, ἅμα δ' ὅταν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἡ θρὶξ μᾶλλον ἔχει τὸ ἐκμάσσειν εἰς τὸ σῶμα, τότε μάλιστα, ὁκόταν ὁ χεὼν ἰσχύῃ) τῷ ὑγρῷ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταβαίνοντι ἐν τῇ λαγνείῃ, ἀπέχων τῆς ἐπιθυμίης, ὅτι τὸ ἡδύ. *Simul autem via fit tum menstruis, tum genitura in virginibus; & pilis vestitur pubes pueri, & puellæ, rarescente extima cuticula: simulque pilis humor modicus alimentum subministrat. Idem & pilis qui in viri mento succrescunt, contingit; rarescit enim summa cutis; abscedente in eam humore è capite. Tum enim in seminis effusione, tum*

in tempore interjecto, pili humore moderato nutriuntur; tum maxime cum moram facit humor à capite in mentum prorues, dum genitura excernitur, à pectore distans: & lib. De genitura: ὁκόσοι ἢ παρ' ὦς πᾶμηλφοι εἰσὶν, ἔδοι λαγνώδεα μὴ, ἢ ἀφαυρὸν, ὀλίγοι ἢ ἢ ἀσθενὲς ἢ ἄγονον· χωρὶς ἢ τὸ πλεῖστον τὸ γόνος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἔρρει τὰ ἔσω εἰς τὸν νωταῖον μυελὸν· αὖτη ἢ ἡ ὁδὸς, ἀπὸ τῆς τομῆς ἁλῆς ῥυομένης στρεβλὸν γάρεται· *Quicunque vero secundum aures fecti sunt; hi semen quidem excernunt, sed exiguum, & imbecille, & infœcundum: profluit enim maxima pars genituræ à capite, secundum aures, in dorsi medullam. At ipse transitus, facta per sectionem cicatrice, solidatur*: & libr. De aëre, locis, & aquis: εἰσὶ γὰρ ἔνθα τὰ ὦτα φλέβες, αἷς ἐκεῖ τῆς ὀπτάμυη, ἄγονοι γίνονται οἱ ὀπτομενθέντες· *Sunt enim prope aures venæ, quas si quis secuerit, infœcundi evadunt, qui fecti sunt.*

P. 370. Φάσκων μὴ δεῖν ἀλληγορεῖν] Origenes lib. 2. in Epist. ad Rom. *Marcion sane cui per allegoriam placet nihil intelligi; quomodo, &c.*

τοὺς τόπους τύπους ἠθέλησεν] Lege: ἠθέτησεν.

Σὺν ὑμῖν ἔσομαι ὑμῶν οἱ ἀρχοὶ, &c.] Hieronymus, Theophylactus.

πάσης τῆς περὶ τὸν τόπον ἀκολασίας] τύπον, illud est quod Varro *muliebres locos* appellat, & Cicero simpliciter *locos*; & hoc sensu usurpatur ab Aristotele lib. 7. Histor. Anim. cap. 3.

P. 371. καὶ ἐγὼ ἤμην οἰνοχόος τῷ βασιλεῖ] 2. Esdr. 1. 11. משקה למלך. LXX. οἰνοχόος τῷ βασιλεῖ. Iosephus Antiq. 11. cap. 5. οἰνόχοος τῷ βασιλέως· Origenes Ebræis inconsultis pro, οἰνόχοος, legit, οἰνοχόος apud LXX.

αὐταδέρθαι βασιλεῖ] 2. Esdr. 2. 1. אשתשחרו, LXX. ἀρθωσιάδαι·

ἀρχηγὸς τὲ ἀνοικοδομῆναι, &c.] Reficiendo Templo neutiquam præfectus fuit Nehemias, at illud reparavit Zorobabel; cultum Dei Esdras in eo restituit; urbem tantum & muros Nehemias restauravit.

Φασὶ ἢ ἑβραῖων παῖδες, &c.] Origenes Homil. 4. in Ezech. *Daniel qui traditus est Eunuchorum principi cum Anania, Azaria, Misaële, eunuchus fuit, & est in præsenti dictum: Noë, & Daniel, & Iob filios & filias non liberabunt, & reliqua. Fingam quippe filios habuerit Noë, quomodo filij Danielis docebuntur, quem Eunuchum fuisse Iudæi tradunt?* & paulo inferius: *Quid respondebis mihi de Daniele? Et hic ante captivitatem in patria floruit nobilitate, & deinceps in Babylonem transfugus Eunuchus effectus est, ut manifeste ex libro ipsius intelligi potest.* Hieronymus lib. 1. in Iovinian. *Superfluum autem est de Daniele dicere, cum Ebræi usque hodie autument & illum & tres pueros fuisse Eunuchos, ex illa Dei sententia, quam Esaias loquitur ad Ezechiam: Et de filijs his qui nascentur ex te, tollent & facient Eunuchos in domo Regis. Rursusque in Daniele legimus: Et dixit Rex Asphanez principi Eunuchorum ut introduceret de filijs captivitatis Israël, & de semine regio, & de Phortommim pueros, in quibus non esset macula, pulcros facie & intelligentes sapientia: Et argumentantur; si de semine regio electi sunt Daniel & tres pueri; de semine autem regio Eunuchos fore Scriptura prædixit, hos esse qui Eunuchi facti sunt.* Idem in Dan. 1. 3. *Vnde & arbitrantur Ebræi Danielem, & Ananiam, & Azariam fuisse Eunuchos; impleta illa Prophetia quæ ad Ezechiam per Isaiam Prophetam dicitur: Et de semine tuo tollent, & facient Eunuchos in domo Regis.* Eadem esse videtur Theodoreti sententia, quum enim ad Nabuchodonosoro ministrādum assumti sunt pueri tres una cum Daniele, tunc completum fuisse dicit illud Esaiæ vaticinium. Item R. Eliezer in Pirke, cap. 52. *Isti autem fuerunt Daniel, Chanania, Michael, & Azaria, qui facti sunt Eunuchi in Palatio Regis Babel, neque generarunt filios.* At Epiphanius ob morum castitatem, & integritatem pro Eunucho habitum fuisse Danielem existimat, Eunuchum revera non fuisse: ἀλλ' οὐκ, inquit, ὡς ἔνιοι τῶν Ἰουδαίων ἐξεδόντο· *Et erat vir castus, ut Iudei spadonem eum esse crederent.* Quæ verbo tenus refert Chronicon Alexandrinum. Ita & Pseudodorotheus, qui nihil aliud esse videtur, quam operis Epiphanij De vitis Prophetarum interpolator: *Et vir castus, inquit, ita ut videretur Iudæis spado.* Iosephus autem rem videtur in medio reliquisse: ὁ δὲ, inquit, τῶν βασιλέων Βαβυλωνίων βασιλεὺς ναβουχοδονόσορ τῶν αἰχμαλώτων λαβὼν τῶν Ἰουδαίων παῖδας, καὶ τῶν σεδεκίου τοῦ βασιλέως αὐτῶν συγγενῶν, οὐ κατ' ἄκμας τῆς ἡλικίας τῶν σωμάτων, καὶ τὰς δόμορφίας τῶν ὄψεων ὄντας ἐπιβλεπτοι, παιδαγωγοῖς καὶ τῇ δι' αὐτῶν θεραπεία ἐπιδεδωκε, ποιήσας τινὰς αὐτῶν εὐνούχους· *Caterum Nabuchodonosorus selectis nobilissimis Iudæorum pueris, & Sedeciæ Regis cognatis, qui & flore ætatis & decore formæ fuere conspicui, pædagogos eorum curæ assignavit, exectis quibusdam ex eo numero.* Basilius in Asceticis, Serm. De abdicatione rerum, ita de Daniele loquitur, quasi liberos genuerit; at optimi Bibl. Reg. Codices hoc Basilij loco pro δαλ, hoc est δανιὴλ, habent δδ, hoc est δανιὴδ.

Ὑπὸ τὸ σπέρματος σου] Aldina editio, Complut. & MS. Alexandr. Esai. 39. 7. ὑπὸ τῶν τέκνων σου ὧν ἐγέννησας λήψον). Editio Sixt. ὧν γεννήσῃς.

Θεοκτίμφ κυρίῳ, ἀφορεῖ με] Editio Complut. & Aldina Esai. 56. 3. θεοκτίμφος θεὸς κύριον λέγων, ἀφορισμὸς ἀφορεῖ με· Editio Sixt. θεοκτίμφ· θεὸς κύριον ἀφορεῖ με·

ἢ θεοφόρε?) παιδία [τῷ ψυχῷ] παίσασι] P. 372. Quamvis id habeant C. C. H. & R. nihilominus quin ea vox, τῷ ψυχῷ, è limbo in contextum irrepserit, nullus dubito. Vetus Interpr. *Sciendum quoniam non est quando non offeruntur pueri Iesu.* Infra pag. 372. τὰ τοιαῦτα δὴ παιδία θεοφιλούχθη τοτὲ, καὶ οὐ θεοφόρητ πρὸ ἰησοῦ·

ἢ ὡς ὁ μᾶρκος· προσέφερον αὐτῷ καὶ βρέφη.] Verba Marco tribuit, quæ Lucæ sũt 18.15. ea tamen infra accurate distinguit: καὶ ἦ τὸν μᾶρκον· ἵνα ἅψῃ) αὐτὸν, καὶ δὲ τὸν εἰπόντα βρέφη αὐτὰ ἐπὶ λουκᾶ· ἵνα αὐτῷ ἅπτῃ). Lacunosum magis locum crediderim, qui sic fortasse resarciendus est: ἢ ὡς ὁ μᾶρκος· προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἢ ὡς ὁ λουκᾶς· προσέφερον αὐτῷ καὶ βρέφη·

P. 373. ὅπ ἦχ οἷόν τε ἰῶ ἀλαμβίῳ, &c.] Nempe illa est ἀπαθεία & ἀναμαρτησία qua roboratos homines perfectos nullis peccatorum illecebris percelli posse Origenes censebat. Hoc ipsi objicit Hieronymus in Epistol. ad Ctesiph. cap. 2. & aliis locis, qui in Origenianis nostris excutiuntur.

ὐχ ἁπλῶς τι καὶ ἀκέραιον] Legendum fortasse: ὐχ ἁπλοῦν τι.

μάθηταί τινες ἐξαίρετοι νοεῖν] C.H. τοεῖν τὸ

P. 374. ἐξελέξατο ὁ θεὸς καὶ τὰ μὴ ὄντα] Ita fortasse legendum est, quomodo habetur 1. Cor. 1. 26, 27. ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεὸς, ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ. καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά· καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα· cum præsertim hunc Origenis locum id proxime sequatur: προσφέρονται τὰ μωρὰ τῷ κόσμῳ, καὶ τὰ ἔτι δὲ νωπὰ, καὶ τὰ ἀγενῆ, & sic habeat vetus Interpr. *Elegit Deus, & quæ infirma, & quæ ignobilia, & quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.*

εἶτα προσῆκεν] C.C. H. & R. προσῆκον.

εἶδον τὸ παιδίον] Ita antiqua omnia exemplaria Matth. 2. 11. ita Euthymius, & Interpres Syrus, & Arabs, & Persa, & Æthiops: at vulgo editur, εὗρον, quod sequitur Vulgata.

ἀφέλαβε τὸ παιδίον, & τῷ μητρὶ αὐτοῦ] C. H. τῷ μήτρᾳ, καὶ τὸ παιδίον αὐτοῦ·

P. 375. ἐχθὲς νηπιο.] 1. Thess. 2. 7. ἀλλ' ἐχθὲς ἐπιθυμοῦντες ἤπιοι. ita Syrus, & Arabs: aliqua tamen exemplaria exhibent ἐχθὲς ἐπιθυμοῦντες νήπιοι, perperam duplicato ν. Sic legunt Æthiops Interpres, & Vulgatus.

εἶδεν γάρ τι δίκαιος νοεῖος] Ita C. C. H. & R. Leg. δικαίως.

P. 376. ὅλη γοῦν ἡ σύμφρασις] Postrema ea vox in C. C. H. & R. deformata erat: eam asseruimus ipsius Origenis auctoritate nixi, qui ea utitur Tom. 19. in Iohann. 8. ὅπως δὲ καὶ δεῖ τὸ παιδίον ἡμῶν ζητουμένων ἐκ τῆς συμφράσεως καταγνῶναι τέον·

τί με ἐρωτᾷς περὶ ἀγαθοῦ; εἷς ἐστιν ὁ ἀγαθός.] Ita habent antiqua pleraque exemplaria Matth. 19. 17. Ita Vulgat. Interpr. *Quid me interrogas de bono? unus est bonus, Deus.* Ita Æthiops, & Hieronymus, & Theophylactus, & Euthymius. Sic autem vulgo editur: τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ θεός· quemadmodum habent Marcus & Lucas, unde posteriorem hanc lectionem in Matthæum transiisse, & inde antiquiorem exegisse verisimile est. Quanquam & minime recens est, ut pote quam Syrus, & Arabs, & Persa repræsentent. Origenes vero utramque lectionem sequitur, sed priorem, tanquam è Matthæo; posteriorem, tanquam è Marco, Lucave petitum: ὁ μὲν ὧν ματθαῖος, inquit, ὡς περὶ ἀγαθοῦ ἔργου ἐρωτηθέντος τὸ σωτῆρος ἐν τῷ· τί ἀγαθὸν ποιήσω; εἴρηκεν· ὁ δὲ μᾶρκος, καὶ λουκᾶς φασι τὸν σωτῆρα εἰρηκέναι· τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ θεός· Augustinus De conc. Evangel. libr. 2. cap. 63. *Potest autem videri distare aliquid, quod hic secundum Matthæum dicitur: Quid me interrogas de bono? secundum alios autem: Quid me dicis bonum? Nam Quid me interrogas de bono? ad illud magis referri potest quod ait ille quærens, Quid boni faciam? Ibi enim & bonum nominavit, & interrogatio est. Magister autem bone, nondum est interrogatio. Commodissime ergo intelligitur utrumque dictum, Quid me dicis bonum, & Interrogas me de bono?*

τὸν πεπωδυμον & εἰπόντα] Sic habent C. C. H. & R. perperam: lege, πυθόμενον. infra pag. 377. γινώσκων ὁ σωτὴρ τοῦ τὸ πυθανόμενον ἔξω. Item: εἶπεν αὐτῷ πυθανομένῳ· & pag. 378. πυθάνῃ, τί ἀγαθὸν ποιήσας, &c. & deinde: τῷ πυθανομένῳ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ·

καὶ ὁ σωτὴρ δὲ ὡς ὄζιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τὸ ἀρχέτυ, P. 377. πος, &c.] Origenes lib. 1. περὶ ἀρχῶν, cap. 2. *Superest quid sit imago bonitatis eius inquirere: in quo etiam, ut opinor, intelligi convenit ea quæ superius de imagine ea quæ per speculum deformatur, expressimus. Principalis namque bonitas sine dubio ex qua Filius natus, qui per omnia imago est Patris, procul dubio etiam bonitatis eius convenienter imago dicetur. Non enim alia aliqua secunda bonitas existit in Filium, præter eam quæ est à Patre. Vnde & recte ipse Salvator in Evangelio dicit: Quoniam nemo bonus nisi unus Deus Pater: quo scilicet per hoc intelligatur Filius non esse alterius bonitatis, sed illius solius quæ in Patre est; cuius recte imago appellatur, quia neque aliunde est, nisi ex ipsa principali bonitate; ne altera bonitas, quam in Patre, esse videatur in Filio; neque aliqua dissimilitudo, aut distantia bonitatis in Filio est. Propter quod non debet velut blasphemiæ aliquod genus putari in eo quod dictum est: Nemo bonus nisi unus Deus Pater; ut propterea putetur vel Christus, vel Spiritus sanctus negari quod bonus sit: sed, ut superius diximus, principalis bonitas in Deo sentienda est Patre, ex quo & Filius natus, & Spiritus sanctus procedens, sine dubio bonitatis ejus naturam retinent, quæ est in eo fonte de quo vel natus est Filius, vel procedens Spiritus sanctus. Iam vero si qua bona alia in Scripturis dicuntur, vel Angelus, vel homo, vel thesaurus, vel cor bonum, vel arbor bona, hæc omnia abusive dicuntur, accidentalem, non substantialem in se continentia bonitatem.* Atque hæc ad purgandum Origenem valerent, si non Librorum illorum περὶ ἀρχῶν interpres Rufinus in præfixa illis Præfa-

tione Lectorem monuisset, ea se vel prætermisisse vel mutasse quibus S. Trinitatis majestas lædi videbatur. Hic ergo Origeniana nostra consuli velim.

ὀφείλετε λέγειν, &c.] Luc. 17. 10. λέγετε.

πᾶς ὁ ἀφείς, &c.] Ita ad oram habebat H. MS. at in contextu, πᾶς ὁ. quemadmodum & R.

P. 378. κύριός ἐστι] Deuter. 6. 4. LXX habent: κύριος εἷς ἐστι, & editiones universæ.

συνόρασι ζωύσιον τον τῶν Ἰουδαίων θεόν] Simonianorum videlicet, Saturnilianorum, aliorumque.

ἔνθα δὲ ἀφεσιεχῶς ἔστι κοῖται] C. R. ἔνθα δὲ ζητῶ ἀφεσιεχῶς ἔστι οὖσαι Sed τὸ, ζητῶ, parelkei. Vel legendum, ζητοῦντι.

P. 339. ζητήσεις δὲ, σκύβαλα πόθεν] C. C. H. & R. πόθεν παρεξυπνοῦσι habent, quod interrogationem notat. Sed si ἀρυόμενοι sit, non male cum sequentibus cohærebit.

καὶ ζῶις μέσους τέχνας] ὠέσας τέχνας dici existimo quæ ἀγροικότεροι, βαύσιοι & vulgares appellantur, quæque in quæstu faciendo, & comparando victu occupantur.

χρήσιμον ζοῖς δόξη τῷ ἀφεσιεχῶν εἰσαχθέντων εἰς αὐτούς] Iurare ausim sic scripsisse Origenem: ζοῖς δόξη τῷ ἀφεσιεχῶν εἰσαχθεῖσιν εἰς αὐτῶν Vetus Interpr. *Opus autem est omnibus qui per mandata præcedentia inducuntur, quasi maius & utilius.* ἀφεσιεχῶν subaudi, ἐντολῶν· ἐντολῶν subaudi, ζωῶν. C.C. tamen H. & R. habent εἰσαχθέντων.

μήποτε τὸ· ἀγαπήσεις, &c.] Gravissimam hic Origeni dicam impingit Beza, quasi Scripturæ manus temere intulerit: at notasset id ab Origene dubitando, & conjectando proponi, non asseri: μήποτε inquit, τὸ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν πλεονασμὸς δοκεῖ· ὡς ἄν, &c. Tum vero quasi veritus ne id sibi quis vitio verteret, factum excusat: καὶ εἰ μὴ καὶ ἄλλοι ἄφωνα εἰρήκασιν ἀφεσιεχῶς ἀλλήλοις τὸ αὐτὸ πεπραγόσιν..... καὶ ἀσεβὲς τις ἔδοξεν εἶναι ὁ τοιοῦτος, &c. Postremo aliam subjungit explicationem, ut qui priorem non probaverit, posteriorem retineat.

P. 381. εἰρήκει ὁ Ἰησοῦς τοῦ ἐπιζητηθέντος] Locum hunc intactum reliquimus, quem tamen insigni trajectione deformatum esse, ex veteris Interpretationis, & ex sententiæ obscuritate liquet: quanquam hic, ut in aliis fere omnibus, consentiant Codices nostri, ut ex eodem fonte utrumque profluxisse non vana suspicio sit. Hunc ergo locum sic sanaveris: εἰρήκει ὁ Ἰησοῦς τοῦ ἐπιζητηθέντος πλησιονέκται τὸν πλησίον σοῦ ὡς σεαυτὸν, ἐνδέλεια, μάλιστα εἰ καὶ τοῖς ἀποστόλοις τὸ φονεύσεις, ᾧ εἴ τις ἔτερα ἐνδέλει, ἐν τῷ λόγῳ ζούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, τὸ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ τοῦ μέρους ἐμβλέψας τοῦ πλησίον ζούτῳ εἰπόντος· πάντα ζοῦτα ἐφύλαξα ἐκ νεότητός μου, ἠγάπησεν αὐτὸν, ἔοικε συγκατατεθεῖσθαι τῷ πεποιηκέναι ἃ ἐπιζήλαζε πεπληροφορηκέναι· ἐναπισας δὲ, &c. Vetus Interpr. *Dixisset Dominus..... ei qui professus est se implevisse mandatum quod ait: Diliges proximum tuum sicut teipsum, maxime si secundum Apostolum, quod dicitur: Non occides, & cætera, & si quod aliud est mandatum, in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Nam secundum Marcum sic dicit: Intendens in eum qui dixerat, Omnia servavi a iuventute mea, dilexit eum, vel osculatus est eum. Videtur enim affirmasse professionem eius qui dixit se omnia ea implevisse. Intendens enim*, &c.

καὶ εἰ μὴ καὶ ἄλλων πολλῶν ἄφωνα, &c.] Et mox: νυνὶ δὲ δηλονότι πολλὴ γέγονεν, &c. P. 385

τῷ γὰρ ἀμφιβαλλομένῳ, &c.] Origenes in Epist. ad African. καὶ ταῦτα δὲ φημι καὶ ὅσων τε ἐρωτᾷ καὶ τὰς καὶ Ἑβραίων γραφὰς, καὶ πάσας τὰς ἡμετέρας τὰς ἐκείνων συλλείψεις, καὶ ὁρᾶν τὰς ἐν αὐταῖς διαφορὰς· εἰ μὲν φορτικὸν γοῦν εἰπεῖν, ὅτι πολὺ τοῦτο ὅτι δυνάμεις πεποιήκαμεν γυμνάζοντες αὐτῷ τὸν νοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι καὶ ταῖς διαφοραῖς αὐτῷ. μὴ τὰ ποσὰ μᾶλλον ἀσκεῖν τὴν ἐρώμενον ἕξιν. Verum ergo est quod scripsimus in libro De optimo genere interpretandi, jam ipsis Origenis temporibus multum variasse LXX Interpretum editiones, ut nemo mirari debeat unde tantæ hodieque exemplarium existant differentiæ, cum novas etiam Hexaplis illis suis & Tetraplis Origenes invexerit. Ea porro hic significari verisimile est: ut in Origenianis libro 3. demonstramus. P. 382.

ἐν οἷς δέ τῶν παρ' Ἕλλησι σοφίαν, &c.] Hieronymus.

καπηλεῖα γὰρ τὸν θεῖον, &c.] Origenes lib. 2. contr. Cels. Philostratus lib. 1. cap. 10. de vit. Apoll. Diogenes Laërt. lib. 6. Plutarchus, ὡς τὸ μὴ δανείζειν, & præsertim Suidas: αὐτὸς inquit, καταλιπὼν τὴν οὐσίαν μηλόβοτον, ἀφῆκε δὴ τὴν ἐωμοῦ εἶπεν. ἐλεύθεροι καὶ πᾶσα Θηβαίων κώμη. *Cum enim ipse agros suos incultos deserviisset, edito loco consenso, dixit: Cratetem Thebanum Crates libertate donat.*

ὡδὶ τὸ αὐτὸ ἄμωμα δυνατὸν ἦν τὸ πιθὸν] Vetus Interpr. *Si autem & de divinis Scripturis placari quis vult, quoniam possibile est quod præcepit Christus.* Pro, αὐτὸ ἄμωμα legendum foret, φάγημα, vel χρῆμα, vel aliquid ejusmodi.

πάντες δὲ οἱ πιστεύσαντες, &c.] Act. 2. 44. πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά.

ἤγαγε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους] Act. 4. 37. ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε ἐπὶ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

ἡδονὴ ἄλογος ἐστὶ ἔπαρσις τῆς ψυχῆς] Philo. P. 384. 2. Allegor. ὅθεν, ἡ ἡδονὴ, ἔπαρσις ἄλογος ψυχῆς· *Serpens voluptas, sublatio animi sine ratione.* Laërtius lib. 7. ἡδονὴ δέ ἐστιν ἄλογος ἔπαρσις, ἐφ' αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν· *Voluptas vero est su-*

blatio sine ratione, propter rem quæ videtur expetenda. Laërtij verba refert Suidas. Cicero lib. 2. de finib. *Sed hoc interest quod voluptas etiam dicitur in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui.* & Tuscul. 3. *Bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt: nam duæ sunt ex opinione boni, quarum altera voluptas gestiens, ideſt præter modum elata lætitia opinione præsentis magni alicuius boni.*

ἥδι ἡδυπαθὲς ὃ οὐκ εὐλιθ@·] Verba hæc in contextum irrepsisse probat Regius Codex, qui ea non agnoscit.

ὅπως ἀπαντᾷ] Leg. fort. ἀταλᾷν.

P. 385. ἢ ὀλίγῳ ὑποδιεστεῳς ὡτῷ] Ita C. H. at R. ὑποδιεστῳς. fort. leg. ὑποδιεστῳς. Vetus Interpr. *Qui tamen similes sunt Apostolis, aut paulo inferiores* · videtur legisse ὑποδιεστῳσι

ἐνταῦθα ὃν φησι, &c] Leg. φησὶ. supra, ἀναβὰσα) καὶ ἐρεῖ· Cæterum vide Hieronymum & Theophylactum.

P. 386. τῶ λεγομένῳ ἐν ταῖς πορνείαις πνεύμασι πορνείας] Osee 4. 12. & 5. 4.

τύφων@· πολυπλοκώτερος] Plato in Phædro: εἴτε τι θηρίον ὢν τυγχάνω τυφῶν@· πολυπλοκώτερον, & μᾶλλον ἔτι πυρφωδέστερον· quem locum repetit Plutarch. adv. Colot. Sextus Empir. lib. 7. adv Logicos, cap. de hom. Suidas, Apostolius, Gregorius Cypr.

P. 387. τὶς γὰρ ἀγαπᾷ, &c.] Vetus Interpr. *Erat enim habens possessiones multas quas diligebat.* Legebat, ὧ γαρ.

τὸν δὲ δυσολίαν εἰσόδου τῶ πλουσίω ἑκατέρας νομίζω] Vetus Interpr. *Difficultatem autem introitus utriusque divitis*, &c. sententia valde congrua, unde corruptam Codicum nostrorum scripturam emendare non piguit. Talis illa erat in C. R. τὸν δὲ δυσολίαν τῆς εἰσόδου ἑκατέρας νομίζω· & in C. H. infr. p. 388. τὸν θλιμμένῳ τὸν εἰς τὴν βασιλείαν εἴσοδον τῆ ἑκατέρῳ πλουσίῳ·

P. 388. ὁ δῆλα τὸ ἀκάθαρτον τὸ, &c.] παροιμιῶδες illud Sospitatoris dictum à trito inter Ebræos adagio de camelo, vel elephante, & acus foramine profluxisse volunt plerique: atque inde factum ut Origenes hoc loco, & lib. 6. contr. Celsi. Hilarius, Hieronymus, Chrysostomus, Syrus Interpres, & Arabs tortum illud & gibberum animal hic intellexerint At camelus etiam funem nauticum crassiorem significat; atque id docet Aristophanis Scholiastes: κάμηλος ἡ τὸ παχὺ σχοινίον διὰ τὸ ι, quod non Auctoris nullius idonei sententia firmatum est, ut pronuntiat Beza, & adstruit Drusius, sed Glossarum veterum: *Camelus, funiculus*; Suidæ in κάμηλ@· κάμυλ@· ἡ inquit, τὸ παχὺ σχοινίον, & Theophylacti in hunc Matth. locum: τινὲς δὲ κάμηλον, οὐ τὸ ζῶον φασιν, ἀλλὰ τὸ παχὺ σχοινίον, ᾧ χρῶνται οἱ ναῦται πρὸς τὸ βαστάζειν τὰς ἀγκύρας *Quidam vero camelum, non animal dicunt, sed crassum funem, quo utuntur nautæ ad proiiciendas anchoras*: ut & in Marc. 10. 25. & Luc. 18. 5. & Euthymij; & ipsius verilóquij: nam גמל Syriace & Arabice utrumque significat, camelum pecudem, & funem. Inde Latinum *Camelus*. Hispanicum, *Gumena*. Italicum, *Gomena*, & Gallicum, *Gomene*. Vocabulum autem *Cable*, quo ad rudentem signandum utuntur Galli, & Belgæ, fit ad Ebraico חבל, ejusdem significationis; quæ vox in linguas omnes Ebraicæ affines, Syriacam, Chaldaicam, Arabicam, & Æthiopicam propagata est. Liquet ex supradictis merito dubitari posse, an pecudem hoc loco camelus significet, quum præsertim cum funiculis tenuioribus, filisve quæ acubus inseruntur, comparationem videatur instituisse Servator noster, non cum deformi hac pecude, cui cum acu nulla omnino res est. Favet huic opinioni Alcoranus, in cujus Suratta De limbis profertur hic Evangelij locus, in eoque non funis, sed pecus intelligitur.

ἀλλα κ, τὸν ὅλον αὐτὸ σκολιότ@] Origenes Tract. 25. in Matth. p. 79. *Quomodo autem non exiſtimentur cæci, quos latet magnitudo & tortuositas camelorum, ideſt actuum perversorum?*

κ, παρίσησι πλικὰ τινα μυστήρια] μυστήρια πλικὰ quid sint ipse exponit Origenes, ὅτι πέλ@· ἀρετά. Ita ἀγαθὰ πλικὰ Stoici appellabant, bona ad finem ultimum pertinentia. Laërtius lib. 7. in Zenon. ἐν τῷ ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶ πλικά, τὰ δὲ πτωτικά quæ cujusmodi sint ipse deinceps explicat: & Cicero lib. 3. De finib. *Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia; sic enim appello quæ πλικὰ dicuntur.* Origenes in Psalm. 4. 6. κἂν ὡς ἐν ἰατρικοῖς δὲ ὁσιθήμασι ζῶόν λέγοιτο ἀγαθὸ, ἀλλ' οὐκ ἔστι πλικὰ ἰατρικῆς ἀγαθὰ, ἀλλὰ πτωτικά· πλικὸν δὲ κ, τὴν ἰατρικὴν ἀγαθὸν, ἡ τῦ σωματ@· ὑγίεια·

εἰ κ, μικρὰ ἦν ἐ δίπλη, &c.] Augustinus P. 389. in Psalm. 103. Conc. 3. Gregorius Homil. 5. in Evang. Brevis Enarratio Chrysostomo tributa, Euthymius.

τῶ ἀδῆτα ἀντὶ ἀδρία] Leg. fort. ἀυτῆ·

ἀλλὰ ἐ εἶχον, κ, γυναῖκα] Vel uxorem igitur non retinuit, vel si eam circumduxit, ut ex 1. Cor. 9. 5. concludunt nonnulli, non ut uxorem, sed tanquam sororem, seu συνείσακτον, seu ἀγαπητὴν, (sic enim mulieres illæ appellabantur) abdicato omni conjugali officio, retinuit. Id præclare adstruit Clemens Alex. lib. 3. Strom. & Hieronymus lib. 1. in Iovinian.

κ, πάντα ἀυτὴν κατελοιπότα] Petronillam ergo ignorabat Origenes, de qua Augustinus contr. Adimantum, cap. 17. ex libro quodam apocrypho, qui fortassean Epistola est Pseudo-marcelli; Martyrologium Ro-

Aristoph. in Vesp.

Bez. Annot. in Matth. 19. 24.

Drus. Observ. lib. 1. cap. 11.

man. Vsuardus, & alij.

P. 391. ἐκείνης δὲ τῆς παλιγγενεσίας, &c.] Origenes Homil. 8. & 12. in Leviticum. Hilarius can. 20. in Matth.

ταῦτα δὲ καὶ κατὰ μὲν τὴν ἡμέραν, &c.] Origenes Hom. 8. & 12. in Levit.

P. 392. ἐκεῖ ἔσται πρὸ προσώπου αὐτοῦ συγκομιῶν θάνατος.] Alludit ad Habac. 3. 5. *Ante faciem eius ibit* דבר. Symmachus, & Hieronymus vertunt, *Mors*: Aquila, *pestis*, Ionathan, *Angelus mortis*; LXX. autem: πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος, quemadmodum & Theodotion, & Arabs. דבר nempe pro punctorum varietate, *mortem*, &, *verbum* significat.

θεὸς καὶ λόγος ἦν] Sic H. C. at R. θεὸς λόγος ἦν, cui consentit vetus Interpr. *Deus enim erat verbum in gloria sua.*

καὶ οὐκ ἕτερον τὸν υἱόν, &c.] C.R. καὶ οὐκ ἕτερον αὐτὸν τὸν υἱόν, &c. id quod vetus Interpr. habet: *quando non alium ab eo intellexeris Filium hominis.*

P. 394. κληρονομήσει αὐτήν] Nempe ζωήν. At vetus Interpr. *recipiet ea*, nempe πολλαπλασίονα.

καὶ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, &c.] Iustinus martyr, vel quisquis est auctor Quæstionum, & Responsionum ad Orthod. Responsione 110. Theophylactus, Euthymius.

ζαφεὶς ἐν ἡμέρᾳ κακῇ] Ita infr. p. 499. ita & LXX Gen. 15. 15. ita Ambrosius, & Augustinus. At in editione Aldina, ζαφεὶς, desideratur. Complut. ζαφεὶς, quemadmodum & Onkelos, & Syrus, & Arabs, quod verum est: Ebraicus enim contextus habet, חכבר.

P. 395. τοσούτοις ἔχοντας κληρονόμους] Sensum inde aliquis idoneum extundat, & erit mihi magnus Apollo. Leg. fort. ζοσοῦτο ἔχοντας κληρονόμους vel πολλοῖς ἔχοντας ἀρχὰς κληρονόμους, vel aliquid eiusmodi.

διὰ τὸ λόγου τῆς πατέρων πίστιν] Rom. 11. 17.

P. 396. καὶ γὰρ οἱ ὑπὲρ διὰ τῆς εἰδώλων, πεφαλὴ, &c.] Hieronymus, Remigius.

θεῶτον, ὡς τίμιον λέγων εἶναι τὸ, &c.] Vetus Interpr. *si potes dicere*, &c. leg. λέγῃς.

πολλοὶ μὲν ἁμαρτάνουσιν, οἱ θεοῦ τοι ἦσαν ἀναμάρτητοι, &c.] Peccare posse Angelos, & Christi mortis beneficio gaudere, & iudicium in eos olim statuendum esse Origenis sententia fuit; ut apparet ex Homil. 1. in Levit. Homil. 20. & 25. in Num. Homil. 4. in Ezech. Homil. 13. in Luc. & Tom. 1. in Iohann. & sæpe alibi. Hoc excusare conatur Genebrardus in Collectaneis Origeni præfixis cap. 6. Angelis sane omnibus primam gratiam morte sua promeruisse Christum; & ijs qui in integritate perseverarunt, beneficium illud sanguine suo impetrasse, per Ecclesiam credere licet. Id quidem Cyrillus lib. 9. De adorat. Augustinus lib. 1. De consensu Evangel. cap. 35. alijque Patres videntur censuisse. Ac facilius saneveniam Origeni condonabit benignus Lector, si ad ea attenderit, quæ scripsit Hom. 2. in Levit. *Vide ergo ne forte Iesus, quem Paulus dicit pacificasse per sanguinem suum non solum quæ in terris, sed & quæ in cœlis sunt, idem ipse sit vitulus, qui in cœlis quidē non pro peccato, sed pro munere oblatus est; in terris autem ubi ab Adam usque ad Moysem regnavit peccatum, oblatus sit pro peccato, & hoc est passum esse extra castra.* Verum hæc in Origenianis expenduntur.

P. 40

ἀναλαβὼν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς] Legendum videtur, τῆς πρὸ ταύτης ἐπιστολῆς. Scripserat librarius πρώ, quod cum syllaba priore sequentis vocabuli propter soni similitudinem facile coaluit.

P. 40

προσαχθήσῃ ὡς ὑμῶς εἰρημένων τῷ λόγῳ] Ita C. H. At Reg. habet προσαχθήσῃ. Lege προσαχθήσῃ ὡς ὑμῶς εἰρημένῳ τῷ λόγῳ. Confirmatur hæc lectio ex eo Origenis loco contr. Cels. lib. 6. προσαχθήσῃ δὲ τῷ λεγομένῳ ἀπὸ τῆς ἐν ἀρχῇ.

P. 40

ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλοις κεινᾶσθαι;] Ad Angelos apostatas referri vult Augustinus, & alij: ad ipsos vero cœlestes Angelos Origenes, & Tertullianus lib. De fug. in persec. cap. 10. *Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab Angelis; siquidem Angelos iudicaturus es; quem timeri oportet a Dæmoniis, siquidem & in Dæmonas accepisti potestatem.* *Augustin. in Psalm. 86. Tom. 8.*

P. 40

λαμβάνοντες ἢ ἐν ἀρχῇ] Ita codex uterque R. & H. lego: λαμβάνοντες τὴν ἀρχήν. Vet. Interpr. *accipientes principatum.* P. 397.

ὅτι μὴ ἀξίως τῆς τοιαύτης τῶν σωθησομένων τάξεως ἢ κολάσεως] Vetus Interpr. *Qui non sunt digni tali ordine salvatorum, sed pœna.* Lege: ἀλλὰ κολάσεως, nam & sensus id postulat.

P. 40

καὶ τῷ ἐγκαταλιφθῆναι, ἵνα, ἕως τὸ πλήρωμα, &c.] Pœnis damnatorum finem imponit. Vide Nos in Origenianis.

καὶ ὅτι ἡ καθολικὴ ἀποκατάστασις ὁ οἰκοδεσπότης] Infra p. 398. p. 402. πῶς ἡ καθολικὴ ἀποκατάστασις ὁ οἰκοδεσπότης πάντα τάγματα ἐργατῶν ἐξαπέστειλε τὰ ἔργα τῆς ἀμπελῶνος; & lib. 5. contr. Cels. καὶ μὴ κατὰ καθολικὴν ἀποκατάστασιν σεσῴσθαι οἴεσθε, ἢ αἵρεσις θεία. καθολικὴν ἀποκατάστασιν his idem est ac καθολικῶς, hoc est, *fortuito, casu.* Cæterum de significatione vocis illius, καθολικὴ ἀποκατάστασις, vid. infr. ad pag. 476.

ὡς πολλῶν ὄντων τῶν μισθωσαμένων αὐ, &c.] Leg. fortass. μεμισθωσομένων. μισθοῦμαι enim passive etiam usurpatur. Vet. Interpr. *Quasi plurimi essent qui conducerentur, non autem & qui conducerent.* P. 399.

καὶ ὅρα εἰ δυνάμεθα τὸν ὅλον, &c.] Theophylactus. P. 401.

ἐπὶ αἰῶνα ἐμνήσθην, καὶ ἐμελέτησα νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας, &c.] LXX. Psalm. 76. 6. ἐπὶ αἰῶνα ἐμνήσθην, καὶ ἐμελέτησα· νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν. At Vulgatæ τὰ μὲν abiiciunt, quæ sequitur vocem, ἐμελέτησα.

ὅλον τὸν ἑβδομαικὸν ἐνιαυτὸν] Ita C. C. H. & R.

ἐν καιρῷ τὴν γεωργουμένην] Leg. fort. γεωργουμένης, nempe, γῆς.

P. 402. εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας καὶ λέγει] Ita Vulgatus Interpres: *Invenit alios stantes & dicit*, & Æthiops. At Editiones Græcæ omnes: εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας αὐτοὺς, καὶ λέγει. ut & Syrus, & Arabs, & Persa.

καὶ ὅρα εἰ δύνασαι θεωρῆσαι μὴ τύπῳ &c.] Theophilus Antioch. Hilarius, Hieronymus, Gregorius Hom. 19. in Evang. Opus imperf. Theophylactus.

πλὴν αὐθεντικῶς εἰς οἰκοδεσπότης, &c.] Hilarius.

τοῖς ἐργαζομένοις αὐτοῦ ἔργα] Vetus Interpr. *operaturos opera eius*. Leg. ἐργασομένοις.

εἰς γὰρ χριστὸς ὁ ἀνθρωπος, &c.] Vetus Interpr. *Si enim Christus*: legebat, εἰ γάρ.

P. 403. αἱ δέκα ἀπὸ τῶν ὡρῶν, &c.] Vide Origenem Tom. 20. in Iohann. 8. 39. & Nos in hunc locum.

δίωβολον· τοῦτο δ' ὁλμαί ὅτι, &c.] Theophilus, Fulgentius Epist. 7. cap. 10. Euthymius.

P. 404. καὶ δυνατὸν γὰρ ἔργον ἐν τῷ ἀμπελῶνι] Vetus Interpr. *Poterant autem æquale opus facere in vinea eis*, &c. Leg. fort. καὶ δύνασθαι γὰρ ἴσον ἔργον.

ἐγὼ δὲ ὑποιῶ τὸν θεὸν, &c.] Nonnullas enim animas pro peccatis sursum admissis in corpora dimitti censuit, alias autem decretis Dei exequendis operam suam sponte navare, ut ostendimus in Origenianis.

καὶ σαμουὴλ γοῦν ἔξω σώματος ἱεραπτο θεοφιπτεύων] Vide Origenem in 1. Reg. cap. 28.

καὶ ἱερεμίας δηλονότι ὑπὲρ τὸ λαῷ] 2. Macch. 15. 14.

P. 406. ἀλλ' ὁ οἰκοδεσπότης ἐνὶ αὐτῶν εἶπε, τέκνα τοῦ ἀδάμ &c.] Hieronymus: *Legi in cuiusdam libro amicum istum qui increpatur à patrefamilias, primæ horæ operarium, Protoplastum intelligi, & eos qui illo tempore crediderunt.*

ἐκεῖ δηπάσιον σωσεφώνησά σοι;] Ita Arabs, Persa, & Æthiops. At Græca omnia exemplaria, uno excepto, habent: σωσεφώνησά μοι, quod sequuntur Vulgatus, & Syrus.

ἔδειξέ τινα κατ' ὀχλὴν ἕνα] Vetus Interpr. *Ostendit aliquem secundum exitum unum*. Legerat, κατ' ἔξοδον, sed inepte.

ποιῆσαι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ] Ita C. C. H. & R. Vulgo legitur Matth. 21. 43. τοὺς καρποὺς αὐτῆς, nempe, βασιλείας. at hic, αὐτοῦ, nempe, θεοῦ.

ὡς θεσκέλλωσι τὴν δευτέραν, &c.] Vetus Interpr. *qui proficiunt*; legebat, θεσκέλλουσι.

φησὶ γοῦν τις τῶν πάντα τὸν ἀνθρωπον, &c.] Chrysostomus, Brevis enarrat. Euthymius, Hieronymus, Fulgentius Epist. 7. cap. 10. Gregorius Homil. 19. in Evang.

τοῖς ἐξ ἑκάστου, τοῦ δηνδάλλοντος, &c.] Iovinianus hæreticus omnes virtutes, omniaque peccata æqualia esse; ac proinde æqualibus omnes pœnis, vel mercede pari remuneratum iri statuit. Hunc libro secundo confutans Hieronymus unumquemque pro suis virtutibus ac meritis ornatum iri docet, ex Iohann. 14. 12. & 1. Cor. 15. 14. & 3. 8. Idem decernit Augustinus libr. De sancta virginit. cap. 26. & Theodoretus lib. 5. Hær. Fab. cap. 12. & Thomas, 1. part. q. 12. art. 6. Quin sanam autem sententiam amplexus fuerit noster Origenes, hæc minime dubitari sinunt, quæ habentur inferius pag. 407. ἐφάσαν μὲν γὰρ ὅλῃ τῷ μετανοίᾳ, καὶ τῷ καταλαμβανέσθαι ἐν ὑπερβαλλούσῃ βίῳ κρείττονα τῆς καθαλαμβανομένων ἐν ταῖς ἀμαρτίαις, ἃ μὲν χεὴ ὑπολαμβάνειν ὡς αὐτῆς, ὅτι ὁμοιοί εἰσι τοῖς ὅλῳ τῷ τὸ ἐμπρόσθιον ἐν τῇ νεότητι, ὅλῳ τῷ μηδὲ τὸν ἀρχὴν τῆς πίστεως μεμαθηκέναι. Quod autem contrarium hic videtur sentire, cum omnes æquali mercede, salute videlicet remunerandos esse dicit, sic habeto; mercedem quidem parem, salutem videlicet omnes adipisci; at diversa mensura, pro variis scilicet gestorum suorum meritis. Atque hæc fusius in Origenianis.

ἀμπελῶν ᾗ καὶ πρότερον τὴν δήλωσιν εἶπ αὐτ ἐκκλησία, &c.] Gregorius Homil. 19. in Evang. P. 407.

ἐκ τῆς πόλεως ταύτης] Ita exemplaria quædam. Id retinere videntur Arabs, & Persa: reliqua habent, ἐν τῇ πόλῃ ταύτῃ. P. 408.

ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτου, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν] Vulgo legitur Matth. 10. 4. ἰούδας ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδούς αὐτόν. P. 409.

καὶ πάντες ἐκεῖνοι καταχείναντες τὸν ἰησοῦν, &c.] P. 410. Origenes lib. 8. contr. Cels.

ζητῆσαι νῦν εἰκὸς δικαιοφανῆναι, &c.] Vetus Interpr. *Quærere sensum non contemtibilem, sed vere dignum Evangelio Christi.* Legendum fortasse: ζητῆσαι νῦν εἰκὸς δικαιοφανῆναι καὶ ἀληθῶς καλῶς ἁρμόττοντα ἰησοῦ χριστοῦ paulo infra: ὁ αὐτόθεν ἰμφαινόμενος βαθύς ἐστι. P. 412.

νῶς βαθὺς ἐστι, &c.] Vetus Interpr. *profundior & spiritalis ostenditur intellectus.* Legendum suspicor, νῶς ὁ βαθύς.

ὅτι θερίσει δέξεις αὐτοῦ, &c.] Vulgo legitur 2. Paral. 18. 18. ὅτι θεσπίσει αὐτοῦ· ἐστὶν habet Editio Complut. reliquæ παρεστήκει. P. 413.

ὑφαίνω τὸ στερεώματος τὸ ὑφ', &c.] Hinc confirmatur Aldinæ Editionis, MS. Alexandrini, & Theodoreti scriptura, quæ sic habet: καὶ ἰδοὺ φωνὴ ὑφαίνω τὸ στερεώμαζος τὸ ὄντος ὑφ' τῆς κεφαλῆς αὐτῶν· ἐν τῷ ἑστάναι αὐτὰ ἀείσῃ αἱ πτέρυγας αὐτῶν· καὶ ὑφαίνω τὸ στερεώμαζος τὸ ὑφ' κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὅρασις. &c. juxta Ebraicum exemplar, cui consonat Ionathanis Paraphrasis. At aliæ τῶν ὁ Editiones: καὶ ἰδοὺ φωνὴ ὑφαίνων τὸ στερεώματος τοῦ ὄντ ὑφ' κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὅρασις. quod idem habet Syrus, neque multo aliter Arabs. Hoc ex iterata vocum illarum, ὑφαίνω τὸ στερεώματος, repetitione contigit, qua factum est ut cum ad postremam oculos appelleret li-

braeius, primam legisse ratus, quæ interjacebant prætermiserit. Id frequens esse sciunt, qui in hoc exscribendi labore desudarunt.

ἀκόλουθον ταῖς τῶ παύλου, &c.] C. R. pro, διαγελικῶν, habet, διαγελίων· Voci, ταῖς, supplendum fortassis, ἐκδοχαῖς. Hoc si non placet, mendosum locum pro ingenio suo Lector eruditus resarciet.

P. 414. ὃς ἐκάλεσε βοανηργες ὁ σωτὴρ, ὅ ἐστι, &c.] בני רגש, Marc. 3. 17. à רגש, *tumultuatus est*, quæ vox Arabice sonat: *valide tonuit*: producta nempe ad speciem generis appellatione. Origenes Homil. 1. in Genes. scripsit *Banerges*, quod magis ad originem accedit; sed fortasse Galilæa dialectus rectam pronuntiationem corrupit. Aliam profitetur sententiam Hieronymus in Dan. 1. 7. *Filij Zebedæi*, inquit, *appellati sunt filij tonitrui, quod non ut plerique putant Boanerges, sed emendatius legitur Beneraham*: idest, בני רעם. Idem repetit libro De nominibus Ebraicis.

P. 415. ὡς χωρήσαντας τὸ μεγαλοφωνίαν] Parum probabiliter dixisse Nazianzenum ait Beza ita vocatos Zebedæi filios, διὰ τὸ μεγαλοφωνον. At neque de rebus divinis sublimius disseruit quisquam quam Iohannes; neque apertius, majorive animo Christi causam egisse Apostolorum quempiam, verisimile est quam Iacobum, qui primus inter Apostolos Christianæ religionis fundamenta sanguine suo firmavit.

Annotat. mss. in Marc. 3. 17.

κ, εἰς μὲν τὸ δηλοῦσθαι, &c.] Hilarius, Hieronymus Opus imperf. Theophylactus, Euthymius.

P. 416. πάτερ, εἰ δυνατόν, παρένεγκε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο] Prior huius loci pars è Matth. 26. 39. posterior è Marci 14. 36. petita est.

ἐν τοῦτοις ὅτι τὸ ποτήριον * ἐστιν] Nos hic asteriscum infersimus, contra fidem MSS. H. & R. legendum enim: ὅτι τὸ ποτήριον μάρτυριόν ἐστι· Vetus Interpr. *Manifeste autem ostendit in his, quoniam calix martyrium est.*

ὅτι δὲ ἄφεσις ἁμαρτημάτων γίνεται] &c.] Tertullianus in Apologet. cap. 50. Cyprianus Epist. 73. Prosper lib. sentent. in 149. Augustinus libr. 13. De Civit. Dei, cap. 7. & Serm. 13. De verbis Apostol. & Thomas 3. q. 87. a. 1. ad 2.

P. 417. ὁ δὲ ῥωμαίων βασιλεὺς, ὡς ἡ παράδοσις, &c.] Postquam in ferventis olei labrum demersus Iohannes, integer inde exiliit & incolumis, ut auctor est Tertullianus De præscript. Hær. cap. 36. & ex Tertulliano Hieronymus lib. 1. in Iovinian. cap. 14. & lib. 3. in Matth. 20. in insulam Patmon postea deportatus est, quemadmodum ipse de se affirmat Iohannes testis locupletissimus. Id Domitiano imperante factum docent Irenæus Hær. 5. Eusebius lib. 3. Eccles. Histor. cap. 18. Hieronymus lib. De Scriptor. Eccles. in Iohanne, Nicephorus lib. 3. cap. 9. & Pseudoprochorus in opere næniis & fabulis confecto, cap. 8. & 9. & Scriptores denique Ecclesiastici Græci & Latini fere omnes: ut audiendus minime sit Dorotheus ille supposititius in Iohannis vita, & Theophylactus in Matth. 20. qui ad Trajani imperium id referunt: (sic enim Theophylactus: ἰάκωβον μὲν γὰρ ἡρῴδης ἀπέκτεινεν, ἰωάννην δὲ ζαῖος κατεδίκασε μαρτυρεῖσθαι τὸν λόγω τῆς ἀληθείας, quod de Iohannis exilio accipiendum est, non de ipsius obitu, ut existimavit Maldonatus in Iohann. cap. 21.) multo etiam minus Aretas Cæsariensis, qui Neronis ætate id contigisse docet, *Ex eo*, *putat*, inquit Baronius, *deceptus, quod una simul Tertullianus martyrium Petri, Pauli, atque Iohannis in nuper citato loco recenseat.* Quod autem Claudio Cæsari id tribuit Epiphanius Hær. 51. c. 12. cum nonagenario tamen majorem tunc Iohannem fuisse dicat, mirum quantum fugerit eum ratio; nam cum sexto & quinquagesimo ab ortu Christi anno excesserit Claudius; triginta, ut minimum, ac quatuor annis Christo majorem fuisse Iohannem, juxta ipsius rationem necesse est; proindeque septimum supra sexagesimum egisse annum, quum sanguinem suum Dominus noster profudit: quod omnem superat fidem. *Baron. ad ann. 92.*

τὸ καὶ πίνειν τὸ βάπτισμα, &c.] Manca hic esse videtur C. C. nostrorum scriptura.

ὡς ἀξιωσάντων σωφρονισθῆναι τὸν λοιπόν. πα- P. 418.
ρακαίρει δ' ὅτι &c.] Hæc ita videntur restituenda: ὡς ἀξιωσάντων σωφρονισθῆναι τῶν λοιπῶν· καὶ ἀνήρηται τοῦτο καὶ ὁ μέρκων· ὡραῖον δ' ὅτι καὶ ἰούδας ἐν τοῖς ἀγαναικτοῦσιν ἦν. εἰ ἢ ἐν τοῖς, &c.

καὶ παρέλαβε τοὺς] Confodiendum fortasse illud, καί.

καὶ κατακυριεύουσιν αὐτῶν.] κ, videtur παρέλκειν κατακυριεύειν, &, κατεξουσιάζειν, aliquid addunt significationi τῶ κυριεύειν, & τοῦ, ἐξουσιάζειν, ut κυριεύειν, ἐξουσιάζειν, dominationem, potestatem; κατακυριεύειν, κατεξουσιάζειν, violentam, & acerbam dominationem significent. Id adeo liquet ex tota hac Origenis commentatione, sed & ex Act. 19. 16. & 1. Petr. 5. 3. Hesychius: καθακυριεῦσαι, καθαρπάσαι· κατακράτησαι autem est νικῆσαι ex eodem Hesychio, *vi subigere, domare.* Hæc eo fusius probo; quo nulli non constet, quã immerito Erasmus, qui ab hac stat sententia, à Beza carpatur. Quo nempe legitimam Hierarchiam convelleret, omnem hic in Ecclesia dominationem à Christo respui ac damnari approbare studuit; *Vitiur enim*, inquit, *Lucas simplicibus verbis non compositis, & hos dicit vocari Euergetas, quod tyrannis non convenit.* At commodam nobis exceptionem suggerit Origenes: sic ille de hoc Lucæ loco: ὑποζήπτων τὸν βουλόμενον ἐν

Τοῖς

τοῖς ἀδελφοῖς μείζονα, μιμεῖσθαι τὸν βασιλικὸν ἐξουσίαν, ἢ τὸν ὑπὸ ἐξουσιάζοντα τῆς κολακείας ἐπιθυμίαν. *Eum deterrens qui vult inter fratres maior esse, ne regiam potestatem, vel imperantium adulationis appetitum imitetur.* Non rem ipsam, sed rei modum damnat Christus; non dominatum, sed fastosum & impotentem.

μηδὲ οἱ ἀρχὴν τινὰ ἐκκλησιαστικὴν τ[illegible] τ· μ· καὶ δεῖ ἔχειν νενομισμένον] C. H. habebat θεῶν. Lege me auctore: ἐὰν δεῖ ἔχειν νενομισμένον. Vetus Interpr. *Ne forte qui videntur habere aliquem in Ecclesia principatum.*

P.420. ὁ δὲ ἡγούμενος, ἔστω ἡ οἶμαι, &c. ὡς ὁ τῶν ὑπηρετουμένων διάκονος] Hæc postrema verba significatione activa gaudere interdum docet Budæus. Igitur ὁ τῶν ὑπηρετουμένων διάκονος, is est *Servus servorum*, quemadmodum pie appellari gaudet qui Ecclesiæ præest.

P.422. καὶ πάλιν σημαίνεται ὑπὸ τῆς μίξεως, &c.] Euthymius.

ὡς δοῦναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, &c.] Genuinam & Catholicam horum sententiam supra exposuimus ad pag. 283. in Matth. Vide item quæ ad pag. 326. adnotavimus, quæ ne pluries repetere cogamur, id impræsentia dixisse sufficiat; si Christi voluntatem spectes, pro omnibus omnino hominibus, nullo excepto, ipsum obiisse; μηδένα, ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἄφυκτον καταλιπόντα τῶν ἰδίων μυστηρίων, inquit Origenes libr. 7. contr. Cels. si mortis huius fructum, ad paucos eum duntaxat, eosque credentes perveniisse. Præterea, *multos*, aliquando *omnes*, non *aliquos* tantum significare ex multis Scripturæ locis probare facile est. Verissimum ergo est quod in hunc, quem in manibus habemus; Matthæi locum scribit Theophylactus: ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν δοῦναι λύτρον ἀντὶ πολλῶν, ζητεῖται πάντων· οἱ γὰρ πάντες, πολλοί· & quod Euthymius: *Multis autem dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim Scriptura multos dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam; omnesque redemit: quanquam multi sua sponte in servitute remanserint:* id quod & ipse fatetur Calvinus. Nec minus verum est, quod habet Origenes, & quod Hieronymus: *Non dixit animam suam redemptionem dare pro omnibus, sed pro multis, idest pro his qui credere voluerint*: hi enim mortis Christi fructum, illi Christi voluntatem respiciunt.

Calv. in Harm. in hūc locum.

τίνι ἢ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ; &c.] Euthymius.

εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου] Ita Vulgata Luc. 23. 46. & reliquæ Interpretationes antiquæ, ac Græca pleraque exemplaria. Alia habent, παρατίθημι, quod postremum præfert C. R. hoc loco. Nonnulla, παρατίθεμαι, quemadmodum & Psalm. 30. 6. unde verba hæc sibi sumsit Christus Dominus; quanquam hoc ipso Psalmi loco legunt Augustinus, & Vulgatus, & Arabs, παρατίθημι. Syrus præteritum tempus expressit.

συγχωρῶν τὰ αὐτὰ τῇ παραπτώσει, &c.] Hanc hæresim perstringit Philastrius Hæres. 91. Eam autem multis post Origenem annis instauravit Apollinaris, de qua fuse Theodoretus Dial. 3.

μεμνημένος τῶν ὑμῖν ὑπαρξάντων, &c.] P.424. Origenes Homil. 34. in Luc.

μήποτε καὶ ἐκεῖνα ἰεριχὼ, &c.] Origenes Homil. 6. in Iosue: *In figura mundi poni Hiericho in Scripturis frequenter invenimus. Nam & in Evangelio quod dicitur homo de Hierusalem in Hiericho descendisse, & in latrones incurrisse, forma sine dubio erat illius Ade, qui de Paradiso in eius mundi exilium trusus est. Sed & cæci qui erant in Hiericho, ad quos venit Iesus, ut faceret eos videre, formam gerebant eorum, qui in hoc mundo cæcitate ignorantiæ premebantur, ad quos venit Filius Dei. Hæc ergo Hiericho, ideſt mundus hic, casurus est.*

ἐμπορεύεσθω] Vt legamus, ἐμπορεύεσθω, suadent quæ sequuntur, & Matth. 20. 9. & Vetus Interpres: *Et egressus est mercatus multos in ea fideles, & volentes eum sequi.*

φήσομεν ὅτι Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδαῖοι, &c.] Hieron. P. 425.

συμπλέκεται ὅτι τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήσομαι] Legendum fortasse: διὰ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην, &c. Ita Ierem. 31. 31. & Hebr. 8. 8.

τὸν παραβολικῶς μυθικὸν] Mundum scilicet; eandem enim allegoriam persequitur.

ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηγῆς ἕστως] C. R. ἀπὸ τῆς γῆς.

καὶ σωματοειδῶς] C. H. σωματικῶς. C. R. σωματοειδῶς.

ἐπεὶ ὁ μὲν Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς κατὰ ἕνας ἑκάτ, &c.] P.427. Triplicem agnoscit cæcorum curationem Euthymius cap. 44. in Matth. aliam à Matthæo, à Marco alteram, alteram à Luca commemoratam. Augustinus lib. 2. De consens. Evangel. cap. 65. unam eandemque à Matthæo & Marco, sed alteram à Luca narrari docet. Theophylactus autem, recentiores quoque pene omnes, tria hæc unum idemque esse statuunt. Sane priori huic sententiæ adhæsisse videtur Origenes; sed quæ re diversa credidit, sensu ac significatione eodē recidere existimavit: ita & Ambrosius diversis iis miraculis idem contineri mysterium arbitratus est.

Ambros. lib. 8. in Luc. 18.

ἐκ τῆς ὁμοίας ἀξιώσεως] C. C. H. & R. ὁμοίως.

καὶ ἐπαύξησις περὶ Χριστιανῶν, &c.] Ebionæos intelligit, Hæreticos Iudaicæ originis, sed diversæ inter se fidei; alij enim Christum è Mariæ & Iosephi concubitu; alij Spiritus sancti afflatu è Maria virgine conceptum, sed Verbum æternum non esse credebant. Vtrique autem Iudaicæ Legis observationem sibi ad salutem necessa-

riam arbitrabantur. Origenes lib. 5. contr. Celf. ἔστασαν δέ τινες ἐκ τῶν ἰησοῦ λεπτότερόν πως, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦτο χρισθεὶς ἐξ αὐχμείωτος. ἔτι δὲ καὶ τῷ τὸν ἰουδαίων νόμον, ὡς τὰ ἰουδαίων πλήθη βιῶν ἐθέλοντες. ἔτι δ' εἰσὶν οἱ λεπτοί ἐβιωναῖοι, ἤτοι ἐκ παρθένου ὁμολογοῦντες ὁμοίως ἡμῖν τὸν ἰησοῦν, ἢ οὐκ ἔτι γεγεννῆσθαι, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τοῖς λοιποῖς εὐσεβοῦντες. & paulo poſt, ὥσπερ ἐβιωναῖοι ἀμφότεροι. Euſebius quoque Eccleſ. Hiſt. lib. 13. cap. 27. duplex Ebionæorum genus agnoſcit, quorum priores, quos & Majores Nicephorus appellat, Chriſtum Maria & Ioſepho prognatum aſſerebant, & Iudaicam Legem tuebantur; alij ex Spiritu ſancto & Virgine matre genitum quidem eum fatebantur, ἀμελεῖ δὲ ὁμοίως καὶ ὅτι προϋπάρχειν αὐτὸν θεὸν λόγον ὄντα καὶ σοφίαν ὁμολογοῦντες τῇ τοῦ προτέρου ἀσεβείᾳ συνεβάλοντο μάλιστα ὅτε καὶ τῷ σωματικῷ περὶ τὸν νόμον λατρείαν ὁμοίως ἐκείνοις προσέχειν ἐπιτήδευον. *Sed idem nihilominus cum Chriſtum, ut pote Deum Verbum, ac Sapientiam Patris ante omnia ſubſtitiſſe minime fateantur, in eandem cum prioribus impietatem delapſi ſunt: cum præſertim corporis Legis Moſaicæ ceremonias, perinde ac illi, accurate cuſtodiant.* Idem habet Nicephorus lib. 3. Eccleſ. Hiſt. cap. 13. Epiphanius autem diſſenſionis ejuſmodi primum inter Ebionæos auctorem Elxæum fuiſſe ſuſpicatur. Hugo Grotius Annotat. in Matth. pag. 8. conjectat minores illos Ebionæos qui Chriſtum Spiritus ſancti virtute in utero Mariæ conceptum fuiſſe credebant, eoſdem, fuiſſe ac Nazaræos, quod ſubinde arripuit Voſſius cap. 2. De genere Chriſti, & alij poſtmodum viri eruditi. Nos vero aliter judicamus; quamvis enim male de Chriſto ſenſiſſe Nazaræos, eandemque propugnaſſe ſententiam ac Cerinthianos ſcribat Epiphanius Hær. 29. cap. 1. & ab Oſſæis & Nazaræis ſua dogmata expreſſiſſe Ebionæos; & ex eodem loco, Baſanitidis nempe pago Cocabe, Hæreticos utroſque exortos capita ſimul contuliſſe doceat Hæreſ. 29. cap. 7. & Hær. 30. c. 3. quidquid tamen de Nazaræorum hæreſi prodidit, id parum certus, & dubitando propoſuit; ſic enim ille Hær. 29. cap. 7. περὶ χριστοῦ δὲ οὐκ οἶδα εἰπεῖν, εἰ καὶ αὐτοὶ τῇ τοῦ προτέρου πλάνῃ ἐπλανήθησαν, καὶ μᾶλλον ὅτι μοχθηρίᾳ αἱρέσεως ψιλὸν ἄνθρωπον νομίζουσιν. ἢ καθὼς ἡ ἀλήθεια ἔχει, ἐξ ἁγίου πνεύματος ἀλλὰ μὴ σωμικῶς ὅτι μαρίας ἐμβεβαπτίσθαι. *De Chriſto vero certo illud affirmare nequeo, utrum Cerinthi vel Merinthi impietate illa decepi, ſimplicem illum hominem aſſeverent; an, uti ſeſe res habet, per Spiritum ſanctum de Maria Virgine genitum eſſe fateantur.* Nec me movet Theodoretus, qui lib. Hær. Fab. 2. cap. 2. Nazaræos Chriſtum tanquam hominem juſtum honoraſſe ſcribit. Potior videtur Irenæi ſententia, qui inter hæreſes, Nazaræorum dogmata non recenſet; & Philaſtrij, qui nullum iis ſuper generatione Chriſti crimen objicit; & Auguſtini, qui cap. 9. De hæreſ. & Iohannis Damaſceni, qui in libro eiuſdem argumenti Nazaræos Chriſtum Dei eſſe filium fuiſſe confeſſos ſcribunt. Neque certe quicquam illis vulgo præter Iudaicæ Legis obſervationem objicitur. Quæ cum ita ſint, plane à minoribus illos Ebionæis differre neceſſe eſt, qui Chriſtum Deum Patris Verbum æternum & Sapientiam eſſe minime fatebantur; ſed creatum, Angelis præſtantiorem, & rerum omnium dominatum tenentem. Hinc etiam corrigendus huius ætatis vir ingenij & doctrinæ fama illuſtris, quum eoſdem Ebionæos de Chriſti divinitate recte ſenſiſſe exiſtimat.

Nicoph. Eccl. Hiſt. lib 13. cap.

Epiph. Hær. 30. cap. 3.

ζητοῦμεν τὸ τῆς τιμῆς ἐπώνυμον τιμαῖος] Plerasque iam vocabula à Græcis ad Ebræos migraverant, è quibus fuit τὸ, τιμαῖος à τιμὴ derivatum. Timæi autem filium Bartimæum facile crediderim, quemadmodum Ptolemæi filium Bartolomæum. Nec eſt cur corruptum locum ſuſpicemur cum Hieronymo, qui pro, *Bartimæus* legendum coniicit, *Barſamæus*, hoc eſt בר סמא *filius cæcus*; nec cur alias Pagnini interpretationes ſequamur. P. 428.

τῷ ἐβιωναίῳ καὶ πλωχοδόκῃ περὶ τὸν εἰς ἰησοῦν πίστιν] Hebion, hoc eſt, אביון, *egenum* ſignificat. Cum autem cæci hi mendicantes Chriſtum filium David, non Dei appellarent; quod ipſius dignitati detrahere videntur, Hebioni illos comparat, qui mendicus & ipſe nomine erat, & Chriſtum quoque è Davidis ſemine ortum ſciſcebat. P. 43

ἀναπηδήσας ἦλθε πρὸς τὸν ἰησοῦ] Ita Codices nonnulli Marc. 10. 50. & Vulgata editio, *exiliens*. At vulgo legitur, ἀναστὰς, quod ſequuntur Syrus, Arabs, & Æthiops. Paulo poteſt tamen Origenes, ἀνεπήδησε καὶ ἀνέστη.

ἐπικαλύμματα οἷς περιεβάλετο] C. R. ἐπικαλύμματα καὶ περιβόλαια βιβλίῳ.

εἴτε λαβόντες εἴδωλον] Ita uterque codex. Hiare tamen videtur ille locus.

ἐξίζουσιν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ εἰς βηθανίαν] Ita Vulg. Interpr. Marc. 11. 1. ita & Luc. 19. 29. Sic autem Græci codices habent: καὶ ὅτε ἐξίζουσιν εἰς ἱερουσαλὴμ, εἰς βηθφαγὴ, καὶ βηθανίαν· deeſt, βηθαγὴ, in quibuſdã. At Beza in hunc Marci locum, *Vetus autem Interpres*, inquit, *ut & Syrus, ſolam Bethaniam commemorat, meo vetuſtiſſimo codice adſtipulante*: cum Syrus tamen Bethphage & Bethaniam commemoret, conſentientibus Æthiope, & Perſa. P. 431.

κήρυσσε θυγάτηρ ἱερουσαλήμ] Vulgata: *Iubila filia Ieruſalem*. Ebræum enim רוע utrumque ſignificat.

αὐτὸς πρεσβύς] Symmachus, & 5. Editio, πλωχός. Iuſtinus utrumque habet, πρεσβύς, & πλωχός. Ebr. עני, quod, *pauperem*, ſonat:

LXX. autem legerunt, ענו, quod est, *manſuetus*, quemadmodum & Ionathan. Theodotion, ἐπακούων, à ענה, *exaudivit*.

ἐξολοθρεύσει] τόξον πολεμικὸν, καὶ πλῆθος, καὶ εἰρήνη ἐξιδιάν] Ita Editio Zachar. 9. 10. & Vulgata: *Et diſſipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus.* MS. Alexandrinus: ἐξολοθρεύσῃ. Complutenſis editio: ἐξολοθρεύσῃ τόξον πολεμιστῶν. Hieronymus: *Diſperdet arcus pugnantium.* Ebr. וכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים. *Et confringetur arcus belli, & loquetur pacem Gentibus.* Pro ודבר שלום videntur legiſſe LXX. ורב ושלום, *Et multitudinem & pacem.* Mox ſequitur apud LXX: καὶ κατάρξει ὑδάτων ἕως θαλάσσης, καὶ ποταμοῦ διεκβολῆς γῆς, nullo ſenſu: optime C. H. δι' ἐκβολῆς γῆς, ut & p. 435. Ita quoque legitur in Iohann. 2. p. 175. ut late imperaturum eum ſignificet; dominabitur, inquit, aquis ad mare; & fluminibus ad ea uſque loca quibus remotiſſima ſunt, ad oſtia ſcilicet. Dixit autem ἐκβολὰς γῆς, pro, ἐκβολὰς ποταμοῦ, καθ' ὑπαλλαγήν. Aliter legitur Tom. II. in Iohann. 2. p. 181. ſed ita tamen ut inde etiam ſententia noſtra confirmetur: ἕως τοῦ διεκβολῶν πάντων τοῦ ὅπη γῆς ποταμοῦ·

P. 432. παιδικίας σου] Editio Sixtina, & Complutenſis, παιδικεσίας. Ebr. מגור. Vulgata, *annuntians*, ita Ionathan. At legerunt LXX. מגור, *habitatio*, ut & Arabs.

ἀλλὰ μὴ τὸ, ἰδοὺ] Legendum fortaſſe: ἀλλὰ τὰ μὴ τό.

ἔτι δὲ αἰτία τοῦ καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπ' ὄνον, &c.] Locus mendi ſuſpectus, quem, dum medicus accedat, ſic exponimus. *Pro eo, καὶ ὅτι ἐπιβεβηκὼς ἐπ' ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, quod ſcripſit Matthæus*, (quem laudat præcedenti verſu) *ſic habetur Zach. 9. 9. καὶ πῶλον νέον, vel ut quidam ſcribunt, πῶλον ὑποζυγίου.* quamvis in quinque Editionibus, quas infra ſe conſuluiſſe dicit, neutiquam id ſe reperiſſe ſignificet.

ἰδὼν τὴν ἱερουσαλὴμ ἔκλαυσεν, ἢ ἀποκτείνασα, &c.] Vetus Interpr. *Flevit ſuper eam dicens, Ieruſalem, Ieruſalem, quæ*, &c. Sic fortaſſe legendum: ἔκλαυσε λέγων· ἱερουσαλὴμ, ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα, &c. Hic autem duos in unum locos pro more ſuo memoria lapſus confudit Origenes; alium qui extat Luc. 19. 41. alterum qui Luc. 13. 34.

μήποτε γὰρ συμβολὰ ὄρη, &c.] Origenes Homil. 17. in Geneſ. & Homil. 13. in Num. & Homil. 15. in Ioſue, & Tom. II. in Ioh. p. 178. Auctor Commentarij in Marc. Origeni adſcripti ad cap. 10. Hilarius Can. 21. in Matth. Ambroſius lib. 9. in Luc. Hieronymus, Iuſtinus mart. dialog. cum Tryph. Chryſoſtomus, Opus imperf. Theophylactus, Euthymius cap. 45. in Matth. Rabanus, & Gloſſa.

P. 435. ἐνθρεχθῆ μὴν, οἶκον σκαφέων] Origenes Homil. 37. in Luc. *Bethania interpretatur, Domus obedientiæ; Bethphage vero, Domus maxillarum, ſacerdotalis quidam locus: maxillæ enim ſacerdotibus dabantur, ſicut in Lege præcipitur*: & in Iohann. 2. 13. & ſeq. Tom. II. pag. 179. ἀπὸ ἐνθρεχθῆ δὲ ὁ μαθητὰς φησὶν ἀπεστελλεν εἰς τὴν κωμὴν τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ τὸν πῶλον, ἥτις τύπος ἦν ἱερατικὸς, οἷς σιαγόνων ἐμερίζοντο. Hieronymus: *Cumque appropinquaret Hieroſolymam, & veniſſet Bethphage ad domum maxillarum, qui Sacerdotum viculus erat, ſitus in monte Oliveti.* A בית *domus*, & Syriaco פגא, ſive פגא, *gena, maxilla.* Alij derivant à בית, *Domus*, פרי, *os*, & גיא, *vallis*: quam poſtremam expoſitionem ſequitur Pagninus. Hieronymus De nominibus Ebraic. *Bethphage, Domus oris vallium, vel domus buccæ. Syrum eſt, non Ebraum. Quidam putant Domum maxillarum vocari.* Veri tamen ſimilius id nominis derivari à בית & פגר, hoc eſt Syriace, ὄλωθρα. Adeo ut ab hoc fructu ſic dictus ſit iſte vicus, quemadmodum Olynthus urbs Macedoniæ.

ἥτις ἦν ἱερέων ἓν μέρος] Vetus Interpr. *Quoniam maxilla propria erat pars Sacerdotum ex Lege.* Legerat, ὅτι ἦν ἱερέων ἓν μέρος. Hieronymus in epitaphio Paulæ: *Bethphage villam ſacerdotalium maxillarum.* Theophylact. in Luc. 19. ἐνθαυία μὲν οἶκος ὑπακοῆς ἑρμηνεύεται, ἐνθφαγὴ δὲ οἶκος σιαγόνων, ἱερατικὸς ὢν τόπος· καὶ γὰρ σιαγόνες τοῖς ἱερεῦσιν ἐδίδοντο, ὡς ἐν τῷ νόμῳ ἀπαγορεύεται. *Bethania quidem Domus obedientiæ, interpretatur: Bethphage vero Domus maxillarum, qui locus eſt ſacerdotalis. Maxillæ enim Sacerdotibus dabantur, ſicut in Lege ſcriptum eſt.* quæ ἀπολείπει ex Origenis Hom. 37. in Luc. tranſlata ſunt. Locus habetur Deuter. 18. 3. ubi Hieronymus, *& maxillas*, prætermiſit, quum Ebraica, והלחיים; LXX. καὶ σιαγονια, Onkelos, ולועא, exhibeant.

βηθανία δὲ οἶκος ὑπακοῆς] Origenes Tractat. 35. in Matth. *Oportebat autem hæc in Bethania fieri, quæ interpretatur, Domus obedientiæ.* A בית & ענה. Hieronymus De nomin. Ebr. *Domus afflictionis eius, vel Domus obedientiæ.*

ἔτι δ' ἐπανάγων τὸν λόγον πῶς δύο μαθητὰς; P. 436. &c.] Hieronymus, Theophylactus.

χρεία δὲ αὐτῷ ἔχει ἐνθαῦτα, &c.] Ambroſius lib. 9. in Luc. Theophylactus, Euthymius, Remigius, Gloſſa.

εἰρήνη ἐν τοῖς ὑψίστοις] Vniverſa Marci exemplaria habent: ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, quod ſequuntur Interpretationes univerſæ. Origenes autem pro, ὡσαννὰ, ſuppoſuit, εἰρήνη, memoria fortaſſe lapſus, & cum Marci verbis confundens hæc Lucæ 19. 38. εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. Marc. II. 10

εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς ἑστῶτα τὸν πῶλον] Ita Codd. quidam, & Vulgata editio Luc. 19. 32. *Invenerunt ſicut dixit illis ſtantem pullum*: at Libri reliqui, & Interpretationes, ἑστῶτα

τον πῶλον, prætermittunt.

P. 437. καὶ ἵνα κεκοσμημένοις τῇ ὄνῳ, καὶ τοῦ πώλου ταῖς ἐνδύμασι τῶν διδαξάντων μαθητῶν] Item paulopost: ἀλλὰ τοῖς μὲν οὐ τῶν διδαξάντων ἱματίοις ὅτι πεθεῖσι τῇ ὄνῳ καὶ τοῦ πώλου, &c. τῶν διδαξάντων, id est, eorum, qui præceptis asinam & pullum, Circumcisionem nimirum, & Gentes, sive quoslibet Christi vectores erudierunt. Origenes Homil. 37. in Luc. *Solutus à Discipulis asinus & portans Iesum incedit super vestimenta Apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur & vitam.* Hieronymus: *Vestis autem Apostolica, vel doctrina virtutum, vel ediserta Scripturarum intelligi potest; sive Ecclesiasticorum dogmatum varietates, quibus nisi anima instructa fuerit, & ornata, sessorem habere Dominum non meretur.* At vetus Origenis Interpres τῶν διδαξάντων significationem discendi, non docendi videtur tribuisse; sic enim ille locis supra laudatis: *ut super ornatos vestibus Discipulorum Christi*, &c. Item: *Quoniam unumquemque discipulorum decebat aliquid Christo conferre.* Adstipulatur Origenes, eandem hanc historiam edisserens Tom. 11. in Ioh. p. 178. οἶδα δέ τινας τὴν μὲν διεσπαρμένον ὄχλον ἐξηλφότας τοὺς οὐ πεπεισμένους πιστεύοντας, πολλῶν δεσμῶν ὑπὸ τῆς γνησίως τοῦ λόγου πνεύματικῶς μεμαθητευμένων λελυμένους. τὸν δὲ πῶλον τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, &c. Idem Homil. 2. in Cantic. *Beatæ sunt illæ animæ quæ dorsum suum curvaverunt, ut suscipiant sessorem Verbum Dei super se, & frena eius patiuntur, ut quocunque ipse voluerit, flectat eas, & agat habenis præceptorum suorum.* Certe à, διδάσκω, vocabulum, *disco* profluxisse verisimile est: sed ἐπίσχω.

καὶ στοιβάζοντας μὲν φησὶς, &c.] Hieronymus, Opus imperf. Hom. 37. Pseudochrysostomus Homil. 12. in Marc. Theophylactus.

P. 438. μὴ ζοῦτα ἐξετάσωμεν καὶ τὰ, &c.] Totam hanc Origenis dissertationem expressit Hieronymus in insigni ad Damasum Epistola, & in hunc Matthæi locum. Abuterer otio meo, si ea omnia colligerem, quæ in hanc quæstionem congeri possunt: consulat qui volet Interpretes, ego sententiam meam paucis profero. Fateor ramis arborum decerptis, principibus viris gratulari, & lætitiam suam testari solitos fuisse Iudæos, ut erudite probat Baronius ad ann. Christi 34. Quin & ramis illis inde Hosanna nomen fuisse, id etiam agnosco. Quum autem Christo adventanti Hosanna acclamarent, id sibi voluisse, Ramos decerpite in honorem filij David, quemadmodum idem statuit Baronius, illud vero persuaderi non possum; sed in Origenis potius, Hieronymi, & Theophylacti discedo sententiam, qui Hosanna hoc loco nihil aliud sibi velle putant, quam quod LXX, Aquila, Symmachus, & alij in 117. Psalm. σῶσον δή, reddiderunt. Ad id vero quod objectant τὸ σῶσον δή, cum, υἱῷ Δαυὶδ, parum cohærere; alij alia respondent; ego vero sic existimo, in voce, ὡσαννὰ, non tam literæ significationem attendendam, quam populi vociferantis animum, qui vocem illam è 117. Psalmo; (qui in Synagogis Iudæorum creberrime legebatur, ut auctor est Hieronymus in Epist. ad Damas.) depromtam, & lætitiæ, gratulationi, ac triumpho destinatam, quod Psalmus ille de Christo vaticinetur, advenienti Iesu gratificaturus conclamabat. Igitur, *Hosanna filio David*, idem est quod; Hosanna, honoris Iesu causa, vociferemur. Ita Græci solemnem hymnum, ἐν πάῃ, non in Deorum solum gratiam, sed quotiescunque res ex animo successerant, intensa voce canebant. Par erat quoque olim apud nos plebis, puerorumque consuetudo, quæ etiamnum in aliquibus Galliæ locis perseverat, ut triumphantibus acclamatent, *Noël, Noël*; à die quo natus est Christus, & quo exultant Christiani omnes; traducto more ad publicas alias omnes, solenneisque pompas: id quod erudite, ut alia omnia explicat clarissimus Menagius in Origin. Gall. ling. Vt ergo vocis illius, *Noël*, sensus ad Principis, uerbi gratia, triumphum nihil pertinet, sed populi tamen exultantis lætitiam mirifice significat; quasi diceret, Voeem hanc honoris tui causa, ô Princeps, sucinimus: ita, *Hosanna*, etiamsi, *Filio David*, minus ex se conveniret; ex populi tamen tripudiantis consilio apte omnino congruebat.

λειρομύρῳ ἐν τοῖν αὐτηρέτοις ῥιζ] In exemplaribus nempe τῶν ο΄: cum in Ebraico archetypo Psalmus ille CXVIII. numero censeatur: quod nempe Psalmum IX. bifariam secent Ebræi, quem uno tenore describunt Græci. At vice versa Psalmus qui Ebræis est CXLVII, Græcis CXLVI. ab Ebræis cum sequente continuatur; à Græcis autem ab eo disjungitur.

ἀννὰ ἀδωναὶ] Hæc Ebraice sic habentur: אנא יהוה הצליחה נא ברון הבא בשם יהוה.

πλὴν ἐν τοῖς τῶν ο΄ εἰς τὸ κγ΄. &c.] Qui locus in Regio Origenis Commentariorum in Iohannem libro non comparet. P. 439.

ἔνθα καταπαύζομεν οὐκ ἐλαίθλοια τῶν ᾠδαδέξων, &c.] Origenes Tom. 11. in Iohann. pag. 174. Hieronymus, Pseudochrysostomus Hom. 13. in Marc.

καὶ τὸ κατὰ τὸν, ὡς οἶμαι, ὠσηὲ, &c.] Osee cum Michææ memoriæ falsus confudit. Idem alibi peccat sæpenumero, quemadmodum viro Scripturæ quidem callentissimo, sed eius loca inconsultis libris memoriter recitanti, & ad alia properanti usuvenire debuit. P. 441.

οὐκ ὄντος τάχυ Θ΄.] Vulgatæ τῶν ο΄ Editiones habent: οὐχ ὑπαρχόντος ταχὺ Θ΄. Ita Syrus, &

Arabs. Ebr. משורר. Item: ἀπόλαλεν ὀλαβὲς, ita Editio Complutensis, & Aldina. Hieronymus, *reverens*: at Sixtina, ὀστεὲς, cui consentit Arabs; Ionathan, *misericordes*; Syrus, *integer*. Eundem hunc locum Hom. 14. in Ierem. proferens Origenes, σάγχω, & ὁλαβὲς, constanter legit.

ἀλλ' εἶδεν εἰσῆθεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆ παῖδος, τὴν ἐκκλησίαν.] Origenes infra pag. 444. εἰσῆθεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆ θεῆ ὅλον, τὴν πᾶσαν ἐκκλησίαν. & Tom. 11. in Iohann. p. 171. & Tom. 12. pag. 184. Hilarius Can. 21. in Matth.

P. 442. κ) εἰς πολλὰ ὀβελὴ, κ) ὑδενὸς λόγε ἄξια, &c.] Collybus vilis erat numuli genus: auctor Aristophanes:

Aristoph. in Pace.

ὡς περὶ τῆ
ὑδενὸς ἐωρίατ' ἂν ἡμέπαυτον, ὑδὲ κολλύβε·
ut antea
Nullus emisset falcem, ne collybo quidem.

Scholiastes: ὑδὲ κολλύβε] εἶδος ὀβελοῖς νομίσματος, ἀντὶ τε, ὑδὲ ὀβόλου. Quum autem pretiosa numismata vilioribus, vel vilia pretiosis permutent numularij; propterea ipsa trapezitica ars, quam *Cambium* posterior ætas appellavit, κόλλυβον, & trapezitæ, κολλυβισταὶ dicti fuerunt. Consulendus Auctor commentarij in Marc. qui Origeni falso tribuitur, ad cap. 11. sed præcipue Pollux lib. 3. cap. 9. & lib. 7. cap. 33. Pro permutationis autem pretio certam de capite mercedem mensarius execabat. Vir quidam doctus suis in Ciceronis Frumentariam Commentarijs collybum, livorem esse ineptissime scribit, ex ærugine nummorum digitis computantium adhærescentem, hoc Cassij Parmensis deceptus loco, quem profert Suetonius in Augusto cap. 4. *Hanc finxit manibus collybo decoratis Nerulonensis mensarius*; hoc est, manibus ex frequenti æris, argentive tractatione inquinatis. Cum ergo pro permutationis pretio fieret de vivo deductio, Numularij illi qui in Templo trapeziticam exercebant, præter certam permutationis mercedem, quam in suum emolumentum de capite deducebant; pretiosa etiam numismata adulteratis numulis commutabant. Id enim sibi volunt hæc Origenis verba: ἵνα ἐλάφωσι μὴ ἐκείνης οἷς κολλυβίζωσι· & in Iohann. Tom. 11. p. 178. ὅτι γάρ εἰσιν οἱ τὸν ὠράνιον τῆ παῖδος οἶκον, τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ, τὸν οἶκον τῆς προσδοχῆς μολιύνοντες, κ) ἀπήλαιον λιτῶν ποιήσαντες, σὸκ ἄλλων ἢ ἑαυτῶν, ἀργύριον ἔχοντες ἀδόκιμον, κ) διδόντες ὀβόλους, κ) κόλλυβα τοῖς προσιοῦσιν ὀβελὴ κ) ὀναξαφέντα νομίσματα. Aliam propugnat sententiam Hieronymus nec hos collybistas numis numos vult commutasse, sed pecuniam fœneri dantes, pro usuris quæ Lege prohibebantur, collyba, hoc est, tragemata, & vilia munuscula, verbi gratia, fricti ciceris, vuarumque passarum, & poma diversi generis exegisse. Huic favet Hesychius: κόλλυβα, ξωγάλια. Sed in priore sententia sisto.

καὶ ὁ ἀβλεπομένους τινα, ὡς παχεῖαν ἀβλεπείαν, ὑσαντες.] Hieronymus.

εἰ ἢ δὴ τὰ εἰδη ἔια τυγχανοι, &c.] Hieronymus.

οἱ ἢ μὴ καλῶς διάκονοι διοικῦντες, &c.] Cum ad Episcoum bonorum Ecclesiæ dispensatio pertineret, id ipse non per se, sed nonnumquam per Presbyteros, sæpissime per Diaconos administrabat. Act. 6. 1, 2, & seq. Inde Diaconos præceptis informans Apostolus 1. Tim. 3. 8. turpibus lucris potissimum ipsis interdicit. P. 443.

οἱ δὴ τὰς πρωτοκαθεδρίας πεπιευιδρύοι τῆ λαῆ ὀπίσκοποι, κ) πρεσβύτεροι &c.] Origenes Homil. 2. in Cantic. Cantic. *Vidit & sedem puerorum eius: Ecclesiasticum puto ordinem dicit, qui in Episcopatus vel Presbyterij sedibus habetur. Vidit & ordinationes, sive stationes ministrorum eius; Diaconorum, ut mihi videtur, ordinem memorat astantium divino ministerio.* & Homil. 10. in Ezech. *Dedecus est in Ecclesia surgere de confessu Presbyterij, profici de Diaconatus gradu.* & Tractatu 24. in Matth. *Qui tales Diaconi fieri volunt, consequenter visibiles primas cathedras eorum qui dicuntur Presbyteri præripere ambiunt.* In conventibus Ecclesiasticis sedisse Presbyteros, itidem ut Episcopos, stantibus Diaconis quis ignorat? Eo amplius Ignatius Apostolorum ipsos gerere typum docet; sic enim in Epistol. ad Trall. ἀναγκαῖον ὧν ἐστιν, ὅσαπερ ποιεῖτε, ἄνευ τε ὀπισκόπου μηδὲν πράσσειν ὑμᾶς. ἀλλ' ὑποτάσσεσθε, κ) τῶ πρεσβυτερίω, ὡς ἀποστόλοις ἰησῦ χριστῦ· *Proinde necesse est, quacunque agitis, nihil vos sine Episcopo agere, sed subjectos esse & Presbyteris, tanquam Apostolis Iesu Christi*: & in Epist. ad Smyrnæos: πάντες τῶ ὀπισκόπω ἀκολουθεῖτε, ὡς ὁ χριστὸς ἰησῦς τῶ πατρί. καὶ τῶ πρεσβυτερίω δὲ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις· *Omnes sequimini Episcopum, quemadmodum Christus Iesus Patrem; & Presbyteros, tanquam Apostolos.* At quamvis inter Episcopos & Presbyteros non considerent Diaconi, rerum tamen Ecclesiasticarum, itidem ut illi, judices erant. Origenes libr. 2. in Epist. ad Rom. *Ecclesiarum rectoribus & principibus loquitur, his videlicet qui judicant eos qui intus sunt, id est Episcopis, vel Presbyteris, & Diaconis.*

τῶτο δὴ τὸ σῦ σῶ ἱερὸν τῆ θεῆ, &c.] Origenes Tom. 11. in Iohann. p. 172. P. 444.

ὡς ἀκουόντων πᾶσαν τάξιν πρεσβύτων] Ita uterque Codex. Non congruit tamen sententia. Vetus Interpr. *Et quasi ad non audientem, neque servantem omnem ordinem dicunt.* Quid si legamus: κ) ὡς μὴ ἀκουόντων τῶν πᾶσαν τάξιν, &c? P. 445.

ἦλθεν εἰς ἐπαυλίαν, τὸν τῆς ὑπακοῆς, &c.] Hilarius Can. 21. in Matth. P. 446.

δι' ὃ τῶτο ἀκαρπός ἐστιν ἡ ἰουδαίων συναγωγή] Hilarius Can. 21. in Matth. Ambrosius l. 7.

in Luc. cap. 23. Opus imperf. Homil. 39. Brevis Enarratio, Theophylactus in eundem hunc Matth. locum, & in Marc. 10. Gloſſa.

P.448. πάντας καταλείπει πεὶ φερτέρους] Lege: οὐ πάντας. Ita legendum eſſe ex loci ſententia liquet. Vetus Interpr. ſic habet: *Non omnes reliquit priores*, &c. videtur legiſſe, ἃ πάντας.

ὅσον μὴν ἂν σὺκ ἐρεῖ), &c.] Hinc argùere licet falli eos qui patronum aſciſcunt Origenem ſententiæ eius quæ fidem ſine operibus juſtum hominem efficere decernit. Id fuſius oſtendimus in Origenianis.

P.449. ἐν τῷ ſιωπᾶν δηλοῦσθαί τινι] Ita C. R. at H. δηλοῦσθαι. β & μ in MSS. Codd. ſæpe confunduntur, propter ſimilitudinem τῦ μ, cum priſca figura τῦ β.

ὅπου δὲ τὸ μὴ ἐχοῦν Θ', καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν ἀφῄρεῖ) ἀπ' αὐτοῦ] Ita Vulgata Editio: *quod videtur habere*, & optimi Codd. antiqui: ac congruo certe ſenſu: qui enim non habet, videri poteſt habere; habere revera non poteſt: adeoque genuina eſt hæc explicatio, ut illud Matthæi 13. 12. & Marc. 4. 25. vix aliter intelligi poſſit, quam ſi, καὶ ὃ ἔχει, ita exponamus, ἓ ὃ δοκεῖ ἔχειν, commiſſum enim ſervo ceſſatori ac pigro talentum ablatum iri dicit Servator, quod quamvis illud ab hero acceperit, ac propterea habere videatur, eo tamen non utitur, ſed in terram defodit, ac perinde eſt, ut ſi non habeat. Fruſtra ergo Beza, & Grotius illud: ἓ ὃ δοκεῖ ἔχειν, pro, ὃ ἔχει, ex Luc. 8. 18. huc intruſum fuiſſe conjectant, nec huius parabolæ ſcopo convenire aſſerunt. Eorum tamen conjecturæ favet Interpres Æthiops, qui apud Matthæum & Lucam conſtanter vertit: *quod datum fuit ei.*

ἢ ἀπαΘῶπ τῇ νομιζομένῃ ζωῇ] Emenda: ἢ ἀπαΘίᾳ ἔπ τῇ, vel, ἀπαΘίᾳν τῇ. Vetus Interpr. *quam ut furetur*, &c.

P.450. μηδὲν ἄλλο αἰτῶντες] C. H. ἄλλῳ. R. μηδὲν αἰτοῦντες.

ὡς τοῦτο ἢ λελέξεν) ὅτι, &c.] Idem habet Auctor Comment. in Marcum Origeni adſcripti, quem aliquando favente Deo, edemus.

ἃ μὲν ἐν ἠκαιοῖς, ἵν' ὦσιν ὀνόματα] Eiuſmodi nomina fingere Græcis familiare eſt: Dio dixit, ἀπωθείαν. Xenophon Oeconom. ἀχρήματα, Thucydides, ἀσκεψίαν. quod auſi ſunt etiam imitari Latini nonnulli.

P. 453. ἄλλο τι ἀπεκρίνατο] C. C. H. & R. ἀλλ' ὅτι.

P. 454. σὺκ οἶδα δίλογος, ἢ ἀναλόγως κινεῖσθαι] Lege: ἢ ἀλόγως. Vetus Interpr. *Vtrum autem rationabiliter, an irrationabiliter.*

P. 455. ἓ πελωῖλω φάραγγα ἐλώμ Ioſ. 10. 12. LXX. habent: καὶ σελωῖλω καὶ φάραγγα αἰλών. Complutenſis editio: καὶ φάραγγας ἐαλών. Oxonienſis MS. καὶ φάραγγα ἰλώμ, ἕως ἂν ἐκπολεμήσω τὸν λαὸν τοῦτον.

παιδιᾶς αὐτῆς τὸ ἐξαίρετον] C. R. ὠζῆς. malim, ἀυτῆς. P. 456.

τὸν ΘεὸΝ τὸ ἀπιΘήσαντος ἰσραὴλ τῷ Θεῷ λόγον, καὶ τὸν, &c.] Theophilus Antioch. libr. 1. Comment. in Evang. Hilarius Can. 21. in Matth. Hieronymus, Chryſoſtomus, Opus imperf. Theophylactus, Euthymius, Gloſſa.

τῷ μὲν ὑπαλεῖον ὑασανίζοντι] Lege: τῷ μή. Vetus interpr. *Qui non abundantius diſcutiunt parabolam hanc*: & id poſtulat ſenſus; niſi malis: τῷ μὴ ὑπολαίως. P. 458.

ὁ ΘεὸΝ ἡμῶν λαὸς, καὶ μεῖς, &c.] Theophilus Antioch. Hilarius Can. 22. in Matth. Ambroſius libr. 9. in Luc. Hieronymus, Commentar. in Marcum Origeni adſcriptus in cap. 12. 1. & ſeq. Opus imperf. Hom. 40. Brevis Enarratio, Theophylactus, Euthymius, Gloſſa.

τῷ Θεβιωκέναι κατ' ἀὐτόν] Vetus Interpr. legebat, τὸ.

δοῦλοι δὲ οἱ ΘεὸΣ τοὺς γεωργοὺς πεμΦθέντες, &c.] Hilarius can. 22. in Matth. Auctor comment. MS. in Marc. 12. 2. Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius.

πελΔταῖοι δὲ τὸν υἱὸν ἑαυτῦ, &c.] Lege: πελΔζαῖον. Matth. 21. 37. ὕστερον. Hilarius can. 22. Theophylactus.

ἄλλοις δὲ γεωργοῖς, τοῖς ἀποστόλοις] Theophylactus. P. 459.

ἐν δὲ τῇ ΘΕΙ τῦ δείπνυ ΦΩΔωλῇ] Quod ἄριστον Matth. 22. 4. illud idem δεῖπνον appellat Origenes, quemadmodum & Luc. 14. 16. δεῖπνον quippe cum ἀρίστῳ confundi docent Grammatici, Heſychius, Suidas, Etymologus. P. 460.

ᾄσω δὲ τῷ ἠγαπημένῳ ᾆσμα τῦ ἀγαπητῦ τῷ ἀμπελῶνί μου] Ita Cyrillus, & MS. Alexandr. Sixtina editio: τῦ ἠγαπητῦ μου. Complutenſis: ᾄσω ἡ τῷ ἠγαπημένῳ μου ᾆσμα τῦ ἀγαπητῦ τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ. Vulgata: *canticum patruelis mei*, quod idem habere Aquilam teſtatur Hieronymus. Ebr. שירת דודי; at דוד *patruum*, & *patruelem*, & *dilectum* ſignificat; quam poſtremam vocabuli huius notationem ſequuntur Ionathan, & Syrus, & Arabs. Item pro לכרמו *vineæ eius*, quod ſequitur Vulgata & Complutenſis, & Ionathan, & Syrus, & Arabs; legerunt alij לכרמי, *vineæ meæ*, cui conſentit Sixtina, & reliquæ ΨΨ editiones. P. 461.

ἀμπελῶν σωρήκ] Ita LXX. At Symmachus, Baſilius, Ionathan, & Hieronymus, *vineam electam*. Vox שרק non vino ſolum ita dicto, ſed rebus aliis in Scriptura tribuitur, & quoddam coloris genus ſignificat rebus iis commune. Ex hac vite dicta eſt vallis Sorec, in qua habitabat Dalila. Iudic. 16. 4. *Poſt hæc amavit mulierem, quæ habitabat* בנחל שרק. *In valle Sorec.* LXX. ἐν αὐλωρήκ. lege: ἐν ναὰλ σωρήκ. Hieron. *Sorec, nomen torrentis, de quo loco fuit Dalila illa Sampſonis; ſed & uſque hodie ad Septentrionalem plagam Eleu-* Hieronym. De locis Ebr.

theropoleos vicus ostenditur, nomine Caphar sorec juxta villam Sarae, unde fuit Samson. Huic autem loco contermina erat Vallis Botri, unde eximia illa uva allata est ab exploratoribus. Num. 13. 24.

P. 462. ἀλλὰ μήποτε ὁ κῦ τὸ ἀλωήλιον, &c.] Theophylactus, Glossa.

P. 463. τὴν μὲν κῦ τῶν θείων γραφῶν φυσιολογίαν] φυσιολογίαν appellat ζοπολογίαν. at τὸν ὡρεῖ θεοῦ λόγον, de quo paulo post, τὴν ἀναγωγήν. Sic itaque locum hunc interpretor: *Sermonem qui ad naturam humanam regendam, & idoneis informandam præceptis, æque Scriptura petitis pertinet.*

εἰ γὰρ σφάντλω οὐκ ἐποικοδομήσῃς, πατείται ης, &c.] σφάντλη est turris, seu muri quoddam supercilium, seu lorica, quæ in superiori margine circumcurrantes à lapsu defendit, & telis ad perpendiculum demittendis, & à pariete rejiciendis stillis utilis est. Hanc & Latine, *coronam*, post Vitruvium, & Curtium appellavimus. Origenes in Iohann. 1. ἀρχὴ δικίας ὁ θεμέλιος, ἡ τέλος ἡ σφάντλη & Tom. 8. p. 93. φάσκομεν δεῖ δεῖ τὴν σφάντλαν τοῦ οἰκοδομήματος, κολύσαν πιπτειν τὸν ἀνελκυσθέντα δεῖ τὸ δῶμα τῶ λόγω, δεῖ μόνων ἡμῶν ἐστηριγμένων τῆς σφάντης πιπτόντων ἡμῶν πιπτόντων.

ἀπεθύμησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν] Eiusmodi enim turres in agris fere extruebantur, in quibus homines agricultioni dediti habitabant. 2. Par. 26. 10. *Extruxit etiam turres in solitudine, & effodit cisternas plurimas, eo quod haberet multa pecora, tam in campestribus, quam in eremi vastitate: vineas quoque habuit, & vinitores in montibus, & in Carmelo: erat quippe homo agriculture deditus.* Eiusmodi turres ὀπωροφυλάκια appellantur. Hieronymus in Epistol. ad Sun. & Fretell. *De septuagesimo octavo, Posuerunt Hierusalem in pomorum custodiam, quod in Græco, εἰς ὀπωροφυλάκιον, dicitur: nec potest aliter verti, quam à nobis translatum est; significat enim ὀπωροφυλάκιον, speculam, quam custodes satorum & pomorum habere consueverunt.* Ad cœlum autem alludit Origenes, è quo tanquam è specula Deus omnia prospicere ac perlustrare fingitur.

ὅτε κυοφορίζῃ τα δειχθέντα] Et pag. seq. ἀμπελῶν δίγυμαία φέρῃ μᾶλλον τῶν βοτρύων κυοφορίζοντων. item: ἀκμήσας δὲ κυοφορίζοντας (καρπὸς) ἡ, σὺκ ἐν καιρῷ ὀμφακίζοντας· κυοφορίζειν, pro, ἀνθεῖν, de vite loquentes LXX dixerunt non semel in Cant. Cant. &, κυοφορισμὸς, pro, ἄνθησις. Hieronymus Homil. 2. in Cantic. *Initium Cypri, ideſt floritionis in verbo: unde ait: Botrus Cypri, ideſt floritionis.* Hesychius: κυοφορίσαι, ἀνθῆσαι, quemadmodum & apud Suidam legendum est pro, κυοφορίζουσι· κυοφορίζῃ autem dicuntur vites, cum hunc statum flos ipsarum assecutus est, quo flos est cypri, hoc est, βοτρύδης, βοτρύδης, quam esse cypri florem scripsit Dioscorides lib. 1. cap. 125. Atque hinc etiam Cyprus appellatur uva florens, si Hieronymo credimus; sic enim ille Homilia 2. in Cantic. *Vva florens Cyprus appellatur; & species quædam extrinsecus virgulti est, quæ Cyprus dicitur, ferens etiam ipsa floridum quemdam fructum in modum florentis uvæ prolatum.* Vt autem à cypro vitis metaphorica κυοφορίζειν dicitur, ita cypri flos à vitis similitudine βότρυς appellatur Cant. 1. 14. אשכול כופר, βότρυς τῆς κυπρ. κύπρος porro id esse quod Arabibus אלחנא (alij scribunt אלחינא) nuncupatur, unde Hispanum, Alheña, seu Alfeña, constat ex R. David Kimchi, Avicenna, Serapione, Matthæo Sylvatico, & aliis; inficiatur Belonius, scrutator naturæ accuratus ac diligens, cyprumque folia hyeme ponere, Alchannam retinere scribit: at cyprum ipse idem esse vultac ligustrum; quod iam ante asseravit Plinius lib. 12. cap. 24. & lib. 24. cap. 10. ab alijs vero negatur. Iure-ne, an secus, hic non disputo. *Belon. Observator. lib. 1. cap. 44.*

ὅτι κακία μὲν ἐστι, &c.] Vetus Interpr. P. 464. *Quando malitia, &c.* legebat, ὅτε, quod mihi non displicet. Nequitiam hanc inter, quam sponte suscipimus, & hominum animis post Adami peccatum instinctam ad vitium propensionem distinguit: quæ postrema homines universos naturaliter afficit, & neminem sui immunem esse sinit.

ὃν μὲν ἐδιεζεν; ὡς τὸν μιχαίαν, &c.] Theophylactus. P. 465.

ὡς τὸν ἀζαρίαν υἱὸν τὸν ἰωδαέ] Quæ verba in Catena quoque MS. Bibliothecæ Reg. ita concepta sunt. Sic habent etiam omnes τῷ ὁ editiones 2. Par. 24. 20. præter Complutensem, in qua legitur ζαχαρίαν; ut & Iosephus libro 9. Origin. cap. 8. & Theodoretus, & Ebraicum exemplar, & Syrus, & Arabs. Perplacet mihi sententia Hieronymi, qui Zachariam Barachiæ filium, de quo Matth. 23. 35. eundem esse scisit, qui Zacharias Ioiadæ filius; ad id Ebraico Nazaræorum Codice adductus, in quo pro Barachiæ nomine, Ioiadæ nomen reperitur: salva tamen vetustissimorum Patrum reverentia, qui Zachariam Baptistæ patrem hic à Matthæo significari putant. Nunc id adnotare sufficiat, varietatem illam lectionis, quæ 2. Par. 24. 20. occurrit, ubi Azarias pro Zacharia legitur, antiquissimam esse, & Origene ipso vetustiorem.

ὁ μὲν ἄν τις εἰς ταῦτα φήσῃ, &c.] Theophylactus, Euthymius cap. 50. in Matth. P. 466.

ἀπεγνωκότων αὐτῷ ὅτι εἶη ὁ υἱός] Loci huius sententia postulat, ut πῶ, ἀπεγνωκότων eandem tribuamus significationem, quam πῶ, ἐγνωκότων, qualem obtinere illud observavimus apud Græcos aliquos recentiores. Achilles Ta-

tius lib. 7. ὡς ἂν ἀποχωρὲς ἐγὼ μηκέτι ζῶσαν ἐπὶ τὴν ἐφεμβόλω. *Vt postquam eam è vivis excessisse intellexissem, quem amabam.* Origenes paulo infra; ὑμεῖς δὲ) οἱ ἀποκτείναντες τὸν σωτῆρα ἐγνωκότες ὅτι υἱὸς εἶη, ἀδίκως ἠτιῶτο ὑπὸ βασιλικῆς αὐτῷ· Vides, μὲν, &c. ἀποχωρῶν, promiscue ab ipso usurpari.

τὸν τεχθέντα τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων] Lego, τετόχθαι. Matth. 2. 2. ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;

οὐκ ἂν δὲ πάντα ἀπιστῶν, &c.] Parum procedit Origenis argumentatio; nam infantes ideo fortasse occidit Herodes, non quòd Christum ex iis unum esse crederet, sed ut id credendi occasionem alijs præcideret.

P. 467. νομίζοντας εἶ καὶ οἰκοδόμους, &c.] Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

P. 468. οὐκ εἶπεν) ἦν, &c.] Hæc subtiliter quidem ab Origene dicta, at non perinde vera esse arbitratur Maldonatus: *Nam neque Iudæi* inquit, *magis quam Gentes, ut illis vinea locaretur, meruerunt; neque Gentibus minus quam Iudæis, si bene vineam coluerint, merces promissa est.* Origenis mentem parum videtur affecutus vir eruditus; nam hoc loco Iudæorum, Gentiumve merita neutiquâ attendit Adamantius: id solum vult non æquo jure vineam, quæ est regnũ Dei, Gentes, Iudæosve possedisse; sed his quasi mancipibus ad certum tempus locatam, demum fuisse ablatam; Gentibus autem ita esse traditam, ut propria ipsarum fieret.

Maldonat. in hunc Matth. locum.

τὸ, ἀφῆσεν) ἀφ' ἡμῶν] Deest, εἶπε aut quid simile ante, τὸ.

P. 469. καὶ κυκλώσας αὐτὸν ἐν τῇ πέλῃ, καὶ βοῦσα ἐκφάτησεν] τὸ, ἐμὸν, videtur loco suo motum, & post, ἐκφάτησεν, rejiciendum.

ὁ καὶ τὸ εὐαγγέλιον σοφὸς, ὡς πνευματικὸς, &c.] Locus habetur 1. Cor. 2. 15. Quamobrem autem Pauli Epistolas Evangelij nomine donet, rationes ipse affert Origenes Præf. in Ioh. p. 4. ἐπ σὺ εἶ ὁ θεὸς ὁ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀποστόλοις, καὶ προφήταις, καὶ εὐαγγελισταῖς, ποιμέσι τε, καὶ διδασκάλοις, ἐπαν ὀφείλωμεν τί τὸ ἔργον τῶ εὐαγγελιστοῦ, ὅτι καὶ πάντες ὁμηγήσασθε τίνα τρόπον ὁ σωτὴρ τυφλὸν ὑπὸ γενετῆς ἰάσατο, ὀδωδότα νεκρὸν ἀνέστησεν, ἢ τὴν τῆς προδόσεως παρῆκεν, οὐκ ὀκνήσομεν χαρακτηρίζομένου τῶ εὐαγγελιστῶ, καὶ ἐν προφητικῇ λόγῳ τῶ εἰς πίστοποίησιν τῆς τοῦ ἰησοῦ εὐαγγελίου πᾶς ἐπιτὸν τὸ τοῦ τῆς ἀποστόλων γραμμάτα· & deinde p. 6. ἔτι δὲ προσαχθῆναι ὑπὸ τῆς τοῦ παύλου λεγομένων τοῦ τὸ πᾶσαν τὴν κρίσιν εἶ τὰ εὐαγγέλια, ὅταν που γράφῃ, καὶ τὸ εὐαγγέλιόν μου. ἐν γράμμασι γὰρ παύλου οὐκ ἐγομεν εὐαγγέλιον συνήθως καλούμενον· ἀλλὰ παῦ ὁ σωτὴρ ἐλεγε, τὸ εὐαγγέλιον μου. ἃ δὲ ἐκήρυσε, καὶ ἔλεγε, ταῦτα καὶ ἔγραφε. καὶ ἃ ἔγραφε, ἐκεῖνα εὐαγγέλιον ἦν, εἰ δὲ τὰ παύλου εὐαγγέλιον ἦν, ἀκολουθὸν λέγειν ὅτι καὶ τὰ πέτρου εὐαγγέλιον ἦν, καὶ ἁπαξαπλῶς τὰ συνιστάντα τὴν χριστοῦ ὑπόθημίαν, καὶ καθασκευάζοντα τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, &c. Eadem hæc paulopost repetit, necnon & Legem ac Prophetas Evangelij partem esse probat. Pauli quoque Epistolas Evangelium appellat Clemens priore ad Corinth. ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τῦ μακαρίου παύλου τοῦ ἀποστόλου· τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν; ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ τε, καὶ κηφᾶ, καὶ ἀπόλλω, &c. Locus habetur 1. Cor. 1. 12. Gregorius item Nyssenus Iohannis Epistolam Evangelij nomine insignit: καθὼς φησι τὸ εὐαγγέλιον, ὅλην τότε κόσμον ἐν τῇ πονηρᾷ κεῖσθαι· Sed quamvis ad omnes Apostolorum lucubrationes Evangelij nomen prorogaretur; proprie tamen ad quatuor ipsa, uti nunc appellantur à nobis, Evangelia restringebatur iam inde ab Irenæi ætate qui Evangelium idcirco τετράμορφον nuncupat.

ὁ θεὸς ἐκτήσατό με] Ita Ebr. יהוה קנני Ita P. 470. Aquila, Theodotion & Symmachus. Hieronymus quoque: *Dominus possedit me*, quam lectionem firmat & defendit Epist. 139. ad Cyprianum. LXX autem: κύριος ἔκτισε με· Thargum: יהוה ברא, *Dominus creavit me.* Ita Syrus quoque, & Arabs, & Ambrosius. Ita & Sirachides Ecclesiastic. 1. 8. κύριος αὐτὸς ἔκτισεν αὐτὴν, nempe Sapientiam: & cap. 24. v. 10. ἐμὲ τὸν αἰῶνα ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με· Eodem hæc recidunt, nam קנה significat *possidere*, & *generare.* Ea enim optimo possidemus jure, quæ genuimus. Sic Genes. 4. 1. *Peperit Eva Cainum, & dixit,* קניתי, *Possedi hominem à Domino*: ideest, peperi, genui. Generatio autem creatio quædam est, unde liberos procreare parentes dicuntur. Virgilius Æn. libr. 10.

Ambrosius. 3. De fide cap. 4.

Sulmone creatos
Quatuor hic iuvenes.

ideest, genitos. Cicero libr. 1. De republ. *Quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quam is qui, ut aiunt, creaverit.* Similis occurrit permutatio in Psalm. 103. vers. 24. Theodoretus: ἐπλήρωσεν ἡ γῆ τῆς κτίσεως σου· οἱ δὲ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ, κτίσεως, τῆς δημιουργίας·

οἱ ποῖοί εἰσιν οἱ συνιόντες πατρὸς καὶ υἱῦ ἕννοιαν, &c.] Noëtianos designat de quibus Epiphan. Hær. 57. Hi Patrem ita cum Filio confundebant, ut cum Filius pateretur, passum quoque Patrem asseverarent; nec quicquam inter S. Trinitatis Personas discriminis statuebant. Cum autem Noëti castris meruisset Sabellius, eandem tuebatur sententiam, adeo ut dicti ab eo Sabelliani Hæretici, Patripassiani quoque nuncuparentur, ut perhibet Philastrius Hær. 54. & Augustinus Tract. 36, & 37. in Iohann. & Rufinus in Symboli Apostol. explicatione, ad Artic. *Credo in Deum Patrem*, & Ferrandus Diacon.

Diacon. in Epist. ad Sever. Tom. 3. Bibl. quo nomine Noëtianos quoque antea insignitos fuisse prodit Isidorus Origin. lib. 8. cap. 5. Praxeani quoque, & Hermogeniani id nominis errore suo meriti sunt. Eandem opinionem Apollinaristis, & Priscillianistis tribuunt Athanasius in Epist. ad Epictet. & Leo Papa Epist. 93. ad Turibium, cap. 1. Hoc igitur inductus dogmate Sabellius unam, eandemque Patris, & Filij, & Spiritus sancti hypostasin esse pronuntiavit, δοξαπάζει γὰρ εἶναι, inquit Epiphanius Hær. 62. ἢ οἱ ἀπ' αὐτοῦ σαβελλιανοὶ, τὸν αὐτὸν εἶ πατέρα, τὸν αὐτὸν υἱὸν, τὸν αὐτὸν εἶ ἅγιον πνεῦμα, ὡς εἶ ἐν μιᾷ ὑποστάσει θεὸς ὁμοιαζόμενος, ἢ ὡς ἐν ἀνθρώπῳ σῶμα, ἢ ψυχὴ, ἢ πνεῦμα· *Hic enim statuit, quique ab eo dicti sunt Sabelliani, eundem esse Patrem, eundem Filium, eundem Spiritum sanctum; ut sint in eadem hypostasi tres appellationes, vel quemadmodum in homine, corpus, & anima, & spiritus.* Notandum præterea veterem huius in Matthæum Commentarij Interpretem, ὑπόστασιν, *substantiam*, pro, *subsistentiam*, hoc loco perperam reddidisse; ut à clarissimo viro Henrico Valesio, in luculento Annotationum ad Eusebium opere observatum est. Quanquam μίαν ὑπόστασιν dixisse Synodos aliquas, & ὑσίαν cum ὑποστάσει veterum Patrum nonnullos confudisse constat. At Gregorius Nyssenus librum de earum differentia conscripsit. Sed hæc fusius in Origenianis expendimus. *in lib. 6. cap. 33.*

καὶ κακῶς λέγοντες τὸν δημιουργόν] Cerdoniani, Marcionistæ, Valentiniani, alij.

P. 471. οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν θεσπεσιόμοι ἀθανόμως λόγων] Vetus interpres: *Qui præsunt inique Iudaicis turbis*: legebat, ὄχλων, quod placet.

P. 472. αὐθρωπος μὴ βασιλεὺς, &c.] Hieronymus, Opus imperf. Hom. 41.

οἱ δὲ γαμοὶ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως, &c.] Augustinus Quæst. Evangel. lib. 1. quæst. 31. Gregorius Hom. 38. in Evang. Theophylactus, Euthymius cap. 51. in Matth. Glossa.

οἱ δὲ δοῦλοι δοῦλοι καλοῦσι, &c.] Hieronymus, Chrysostomus, Opus imperf. Hom. 41. Gregorius Homil. 38. in Evang. Theophylactus, Glossa.

τὸ δὲ ἡτοιμασιδρον ἄριστον, &c.] Euthymius Homil. 51. in Matth. Remigius.

P. 473. εἶτ' ἐπεὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, &c.] Theophylactus.

P. 474. καὶ δὲ τὸν βασιλεύοντα τοῦ βασιλέως, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ] Vetus Interpr. *Secundum autem eum qui conregnat filio Regis.* Legendum fortasse: συμβασιλεύοντα τοῦ βασ. vel, βασιλεύοντα ἅμα τοῦ βασιλέως, vel quid simile, nec aliter sensus stare potest.

P. 475. τοῦ μὴ θεοῦ ἡμῶν ποιήσας, &c.]Philo Iudæus.

οὐχ ὡς αὐθρωπος ὁ θεὸς διαρτηθῆναι] Ita LXX. Complutensis editio habet: οὐχ ὡς αὐθρωπος ὁ θεὸς διαψεύσεται. Ebr. וכזב, *ut mentiatur*, neque aliter Onkelos, nec Syrus, nec Arabs; & Philo Iudæus lib. 1. De vit. Mos. οὐχ ὡς αὐθρωπος διαψεύσηται δυνατὸς· Ita legisse videtur Rufinus Origenis Interpres Hom. 16. in Num. *Non sicut Deus homo frustratur*, hoc est, fallit, decipit. Item ibid. *Non ergo Deus sicut homo, qui frustra loquatur.* διαρτηθῆναι tamen non absone; qui enim mentitur, sermo ipsius dividitur, ut ψευδοεικὸς τοῦ ἐνδιαθέτου non respondeat; vel, ut Scholiastes ille quem laudat Nobilius: διαρτηθῆναι, τουτέστι, συλλογισθῆναι· τὰ γὰρ κρεμόμενα συλλέγουσι· Judith 8. 16. legitur διαρτηθῆναι, *judicari*, quod ibi secutus est Syrus. Id tamen videtur detortum ex corrupta lectione τὸν, διαρτηθῆναι. Vide Orig. Hom. 18. in Ier. Idem Hom. 3. in Gen. *Foris positi* (hoc est, οἱ ἔξωθεν, *Ethnici*, quod non intellexit Rufinus) *arroganter nos circumstrepunt, dicentes excelso illi atque incorporeo Deo non convenire, ut humanis utatur affectibus.* & Hom. 6. in Ezech. *Pater quoque ipse & Deus universitatis, longanimis & multum misericors, & miserator nonne quodammodo patitur? An ignoras quia quando humana dispensat, passionem patitur humanam? Supportavit enim mores tuos Dominus Deus tuus, quomodo si quis supportet homo filium suum. Igitur mores nostros supportat Deus sicut passiones nostras portat Filius Dei. Ipse Pater non est impassibilis. Si rogetur, misereatur & condolet; patitur aliquid charitatis, & fit in eis in quibus juxta magnitudinem naturæ suæ non potest esse, & propter nos humanas sustinet passiones.* Item lib. 2. περὶ ἀρχῶν, cap. 4. *Si vero propter illa quæ dicuntur in Veteri Testamento, quod iratscitur Deus vel pœnitet, vel si qua alia humani affectus passio designatur, materiam sibi ad confutandos nos præberi putant, affirmantes penitus impassibilem Deum, atque his omnibus carentem affectibus sentiendi; ostendendum est eis etiam in Evangelicis parabolis haberi similia, &c.*

καὶ φησομὲν γε πρὸς τὰς ἐπερωτήσεις] De quibus supra sæpe à Nobis actum est.

τίς ἡ διαιρέσεως, &c.] Vertimus: *Quæ nam hæc partitio est?* vides enim partitionem quandam & distributionem induci; nempe inter τὸ, μὴ φεύγειν τὸν ἐν τῇ διαλεκτικῇ, &c. & τὸ, ἐν τῷ νόμῳ ζητεῖν ἀναπαύσιν ἑτέρου, &c. Cicero 2. De divinat. *Quæ est tandem ista distinctio?* Græce dixisset: τίς ἡ διαιρέσεως; Eodem modo interpretanda est vox, διαιρέσεως, quotiescunque oppositio aliqua significatur, ut lib. 1. contr. Celsum. τίς ἡ διαιρέσεως πιστευόντων μὲν μωϋσέα ὡς ἀληθεύοντα, ... ἀπιστούντων δὲ ἀπιστεῖν; & alibi eodem libro: τίς δὲ ἡ διαιρέσεως, κυριολεκτεῖσθαι μὲν τὸν θεὸν, οὐχὶ δὲ τὸν πατέρα μὲν αὐτοῦ; &c. Item in illo loco Gregorij: τίς ἡ διαιρέσεως, τὸ μὲν σωφρονεῖν, καὶ τὸ κοσμιάζειν ἐν τῇ διαλέκτῳ μόνης. τ' ἄλλα δὲ ἀπηρίσθαι εἰς κυνοσαργες; &c. ubi Scholiastes: τίς διαιρέσεως, αὐτὴ τὲ, τίς οἰκειότης, καὶ χρῆσις τῶν φράτρων· ; εἰρηνῆ δὲ P. 476. Greg. Naz. orat. 1. adv. Iulian.

κατὰ τὴν πλήρωσιν, ἢ τῆς κληρονομίας, ἢ τοῦ μέρους τῆς γῆς· ἐν ἀμφοτέρῃσις γὰρ χρῆσις ὅτι καὶ οἰκειότης κληρουχῶ· Eodem recidit hæc explicatio, nam propterea inter res distinctio fit & partitio, quod peculiares unaquæque habeat proprietates, nec inter se penitus conveniant. Malim tamen exponere, *partitio*, quam, *proprietas*. Eadem etiam ratione exponenda est vox illa locis à Ioh. Croio laudatis, cap. 32. Observ. in Novum Testamentum, & aliis fere omnibus, ubi per interrogationem usurpatur. Nec erat sane, cur vocabuli huius quam damus expositionem in Billio damnaret Croius, & pro, *partitione*, *absurditatem* significare vellet τὸ, ἀποκλήρωσις. Attendat Lector, & pronuntiet. Vnus me movet Philoponi locus, quem profert, in cap. 9. lib. 1. Meteorol. ἅπαντα ἢ πολλὰ πρὸς λόγῳ, καὶ ἀδυνάτα συμβαίνει, ἢ ἀποκλήρωσιν ἔχοντα μόνῳ· Sed vox illa citra interrogationem illic usurpatur, & nobis codex non est ad manum, quem consulamus. Ab hoc itaque loco abstineo; in aliis, ἀποκλήρωσις, *partitionem* sonat: me vide.

καὶ ἄλλον ζητεῖν] Vel lege: καὶ μὴ ἄλλον ζητεῖν, vel τὸ μὴ, quod φεύγειν superius præcedit, hic repetitum subaudi.

ὅσον ἐν αἰθρόοις ἐσμὲν, ἢ συμπέρει, &c.] Origenes infra in Matth. p. 477. παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς αἰθρόοις ὠφελεῖται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βασιλεῖ· ἀποδοῦναι δὲ τοῖς καὶ τὰς γραφὰς λεπομερῶς θεοῖς, ὧν ἐν σωτηρίᾳ ἔστι ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν δικαίων, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐστιν ὁμοία θεῷ βασιλεῖ· Theophylactus.

ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, ἐπίπαν, &c.] Ita C. R. at H. ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ ὅτι καταναλίσκον ἐκεῖνα, ἐπὰν δὲ, &c. Consentit Vetus Interpr. *Deus noster ignis consumens est, consumens ea.* Codicem Reg. hoc loco magis probamus, quem & in interpretatione secuti sumus. Hunc luxatum tamen & mancum sic fortasse restituas: ἐπείπερ ὅσον μὲν ὅτι τὰ τῶ καταναλίσκεσθαι ἄξια, ὅτι ποσῶς, &c.

P.477. νῦν μὲν γὰρ κἂν ἀξιωθῶμεν ἐλέους, &c.] Theophylactus.

ἀνωνόμεθα καὶ τὴν αἰτίαν εἰρεῖν, &c.] Quemadmodum Homines in libris sacris *Filij hominum* sæpissime appellantur; ita Christus appellatur, *Filius hominis*, pro eo quod est, *Homo*, κατ' ἐξοχήν. Origenes Homil. 1. in Ezech. *Per omnem prophetiam Ezechieli dicitur, Filii hominis. Quis autem Filius hominis ut Dominus meus Iesus Christus?* Hanc locutionem Græcis Ebræi, Romanis Græci communicarunt.

P.478. ἐν πτωχικοῖς λογικοῖς ζοφῆς] Vetus Interpr. videtur legisse, λογίοις, habet enim, *eloquiorum*.

P.480. καὶ ἔστιν ἰδεῖν κατὰ πάσης ὁδοῦ ἰδιωτικῆς, &c.] Augustinus Quæst. Evangel. lib. 1. Quæst. 31. Theophylactus.

ἕνα δὲ οὐδὲ τὸν σὺν ἐνδιαβόλου, &c.] Col. 3. 9, 10. Tertullianus De resurrect. carn. cap. 27. Ambrosius lib. 9. in Luc. Hieronymus, Gregorius Homil. 38. in Evangel. Chrysostomus, Opus imperf. Hom. 37. & 41. Brevis Enarratio, Euthymius cap. 51. in Matth.

ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά μου λαμπρά] Legendum: ἱματιά σου. ita LXX. Ecclef. 9. 8. & Vulgata: *vestimenta tua*. Ebr. בגדיך. Vetus Interpr. Origenis hoc loco, *vestimenta tua*.

ἄλλοις ἢ δὴ τὰ αὖ στρατεύματα] Verti etiam ita hæc poterant: *alijs ab exercitibus cælestibus*; At cum exercitus de quibus supra egit, hi sint exercitus cœlestes, nostra interpretatio utramque comprehendit.

ἵνα δήσαντες αὐτῶν πόδας καὶ χεῖρας, &c.] Origenes Homil. 10. in Exod. *Manus est animæ virtus, quia tenere aliquid & constringere potest; velut si dicamus actus eius & fortitudo; & pes quo incedit ad bona vel mala.* Idem reperias Hom. 8. in Levit. Vide item Hieronymum Gregorium Hom. 38. in Evangel. Theophylactum, Euthymium cap. 5. in Matth. Glossam.

καὶ ἀνακλιθέντας ἐκεῖ ὡς ὀλίγους] Lego, ἀνακλιθέντας. C. R. expungit τὸ, ὡς. P.481.

Διεφθάρη δὲ ἐπὶ τῶν καὶ τὸν χρόνον, &c.] Hæc ex Iosepho Antiq. lib. 18. cap. 4. & lib. 2. De bell. Iud. cap. 8. petita sunt.

τὸ δὲ ὅμοιον ἀναγέγραπται γεγονέναι, &c.] Vide Iosephum Antiq. lib. 18. cap. 11. & De bell. Iud. lib. 2. cap. 9. P.482.

τὸ δοκοῦν δὲ αὐτὸς φεύγειν, &c.] Iosephus Antiq. lib. 18. cap. 4. καὶ δῆλα τῶν οἱ φεύγειν ἠναγκάσθησαν ἐπὶ μὲν τοιούτοις κόσμοις σημαίνεις ἐπιέζοντο εἰσόδου τῇ πόλει· φεύγειν δὲ πλάτος ἀγνοίᾳ τῶν αἰθρόων δῆλα τὸ νύκτωρ ἡμῖν τὴν εἴσοδον ἱδρύειν τὰς εἰκόνας φέρον εἰς τὰ ἱερὰ συλλαμβάνειν· *Et ideo qui ante hunc fuere Præsides, cum signis aliter insignitis solebant urbem ingredi. Primus Pilatus ignaris omnibus noctu illatas effigies Hierosolymis statuit.*

καὶ ἱστορεῖν ὅτι ἰούδας ὁ γαλιλαῖος, &c.] Act. 5. 37. Iosephus lib. 18. Antiq. cap. 1, & 2.

ὁ δὲ καὶ τὸν καιρὸν αὐτὸν τεθαρρηκὼς, &c.] Post Archelai, qui fuit Herodis Ascalonitæ filius, exilium, redacta in provinciæ formulam, & Syriæ attributa Iudæa, in eamque misso Quirinio, qui Iudæorum facultates censeret, rebellasse Iudam Gaulaniten, plurimosque ad defectionem sollicitasse narrat Iosephus lib. 18. Antiq. cap. 1. Duo ergo tum supererant Tetrarchæ, Herodes Antipas, & Philippus; hic Trachonitidis & Gaulanitidis, iste Galilææ: quorũ uterque omnibus obsequiis favorem Cæsaris demereri studebat. Testis idem Iosephus lib. 18. Antiq. cap. 3. Et verisimile est utrumque subditos sibi populos, ipsosque adeo Iudæos, cervicosam gentem, refractariam, & Cæsaris mandata facile respuentem, tributa vero

ægre pensitantem pro virili compescuisse. Hoc autem loco alterutrum designat Origenes; vel Philippum, è cuius ditione, Gamala videlicet, Gaulanitidis regionis oppido, ortum duxerat Iudas, vt est apud Iosephum lib. 18. Orig. cap. 1. vel Herodem, in cuius Tetrarchia, Galilæa nimirum, conflata fuerat hæc Galilæorum factio. Hinc autem satis liquet eorum stare non posse

Baron. ad ann Christ. 1. c. 57.

sententiam, qui seditionem à Iuda concitatam in annum primum Christi conferunt: nullus quippe tum Tetrarcha; solus rerum potiebatur Herodes magnus. Nec minus inde perspicuum est quantum Bezam ratio fugerit, qui eos ab Herode defen-

Annot. in Matth. 22. 16.

sos fuisse coniicit, qui tributum Cæsari dandum non esse propugnabant.

εἰκὸς γὰρ ὅτι ἐν τῷ λαῷ τότε, &c.] Supra diximus Herodem Antipam tributis Cæsari pendendis operam suam contulisse, cui rei pater itidem ipsius Herodes magnus præfuerat: pergit Origenes, eosque qui hanc Herodis adjuvarent voluntatem, ab aliis qui tributorum coactioni resisterent, Herodianos dictos fuisse vult. Eandem tuetur sententiam Hieronymus in hunc Matthæi locum: *Erat*, inquit, *in populo magna seditio, dicentibus alijs pro securitate & quiete, qua Romani pro omnibus militarent, debere tributa persolvi: Pharisæis vero, qui sibi applaudebant de justitia, è contrario docentibus non debere populum Dei, qui decimas solveret, & primitiva daret, & cætera quæ in Lege scripta sunt faceret, humanis legibus subjacere. Cæsar Augustus Herodem filium Antipatri alienigenam & proselytum regem Iudæis constituerat, qui tributis præesset, & Romano pareret imperio. Mittunt igitur Pharisæi discipulos suos cum Herodianis, ideſt, militibus Herodis, seu quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa solvebant, Herodianos vocabant, & non divino cultui deditos. Quidam Latinorum ridicule Herodianos putant, qui Herodem Christum esse credebant, quod nusquam omnino legimus.* Quæ postrema, (ut id obiter dicam) immerito carpere videtur magnus Scaliger in Eusebianis Ani-

pag. 130. prior. Edit.

madversionibus, his verbis: *In quo fugit eum* (Hieronymum) *ratio. Non enim Latini id prodiderunt, sed ex veteribus Græcis Epiphanius, Græcus & ipse scriptor id retulit.* Meminisset hæc haberi apud Tertullianum De præscript. adv. Hæret. cap. 45. *Cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt*; & illa quoque apud Philastrium, qui paulo ante Hieronymum vixit, Hær. 28. *Herodem autem Regem Iudæorum percussum ab Angelo, ipsum ut Christum sperantes expectant.* Rectius Hieronymum insimulasset Scaliger hoc nomine, quod cum supra adducto loco ridicule existimari à quibusdam Latinorum dicat, Herodianos esse qui Herodem Christum esse censebant; idem tamen in Dialogo contra Luciferianos, cap. 8. ita scribat: *Herodiani Herodem regem susceperе pro Christo.* Ex Origenis igitur, & Hieronymi, & Cyrilli

Cyrill. lib. 1. in Esai. cap. 11.

præterea Alexandrini sententia, Herodiani appellabantur, qui vectigalia Romanis esse solvenda prædicabant. Quæ si legisset Beza, id sane non adnotasset ad Matth. 22. 16. *Alij igitur existimant Herodianos appellari, qui censerent tributa Cæsari solvenda, quibus videlicet colligendis Rex Herodes Antipatri filius ab Augusto esset constitutus. At ego fateor me nusquam hoc legisse.* De Herodianis multi multa prodidere; alij eos fuisse volunt, qui Herodem magnum; nonnulli qui Antipam; aliqui

Philastr. Hær. 28.

etiam qui Agrippam Messiam esse crederent: alij, qui vectigalium coactoribus faverent; quidam Herodianos milites; nonnulli domesticos. Ego vero sic sentio, extitisse quosdam Herodis magni temporibus, qui Messiam ipsum esse opinarentur: cum tributis autem præesset Herodes, iisque per vim exigendis milites promtos haberet, & expeditos, ipsius quoque cultores & asseclas, quo Messiæ suo per omnia assentirentur, pendenda tributa prædicasse: Iudæos vero, & ex iis potissimum Pharisæos, Herodianorum nomine, tum milites, tum exactores, tum Herodis tanquam Messiæ cultores insignivisse; ut pote qui omnes Herodi faverent: mortuo autem Herode magno, & Viennam deinde relegato Archelao, cum Iudæa provinciæ formam accepisset, superfuisse etiamnum qui Herodem defunctum pro Messia haberent, quique præcepta illius, leges, & placita pertinaciter tuerentur & propugnarent, in quibus præcipuum illud erat, Cæsari pensitanda esse tributa. Nullos autem hoc nomine milites Hierosolymæ tum fuisse, cum Herodis Antipæ potestati neutiquam esset permissa; sed precibus solum, auctoritate, ac consilio, non per vim tributorum coactionem ipsum promovisse perspicuum est.

οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἐλευθεροῖς, &c.] Quemadmodum ita consentiebant Sadducæi & Herodiani, ut Sadducæorum pars esse crediti sint Herodiani; ita è Pharisæorum exedris exiisse Galilæos verisimile est, nam & βασιλεῦσι δυσὶν] μάλιστα ἀπροσκόπτως, καὶ τῷ θεσπίσαι εἰς τὸ πολεμεῖν τε καὶ ἐλπίδι ἐπαίρειν] *Regibus obsistere possunt, & ad eis bellum & damnum inferendum aperte insurgunt*: ut ait Iosephus libr. 17. Antiq. cap. 3. & defectionem suam exorsurus Iudas Galilæus Sadducū Pharisæum sibi adjunxit, quemadmodum ex eodem Iosepho lib. 18. Antiq. cap. 1. discere licet; & utrique ne Cæsari fidem suam jurejurando obligarent, extrema omnia constanter pertulerunt. Iosephus libr. 17. Orig. cap. 3. & lib. 7. De bell. Iud. cap. 27. Id autē videtur hoc loco innuere Origenes.

P. 483. κωλύοντος μὴ αὐτὸ διδόναι, &c.] Hieronymus, Chrysostomus, Brevis Enarratio, Theophylactus.

εἶδον περικαλουῦ) ἀυτὸν δεῖ, &c.] Theophylactus.

αυιεσὶ καμψν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, &c.] Theophylactus in hunc Matth. locum, & in Marc. 12.

P. 484. ὁ Κύριος ἀρνούμενος τὸ αἰῶνα τοῦτον, &c.] Origenes Homil. 39. in Luc. *Duæ sunt imagines hominis: una quam accepit à Deo factus in principio, sicut in Genesi scriptum est: Iuxta imaginem & similitudinem Dei; altera Choici, id est terreni, postquam propter inobedientiam atque peccatum ejectus de paradiso assumsit eam, principis sæculi huius suasus illecebris. Sicut enim numnus atque denarius habet imaginem Imperatorum mundi; sic qui facit opera rectoris tenebrarum istarum, portat imaginem eius cuius habet opera.* Theophylactus, Euthymius, cap. 52. in Matth.

δυώδεκα) δὲ οἱ μὲν Φαρισαῖοι λαμβάνοις εἰς, &c.] Pharisæos in omnibus consensisse Scribis, Scribas autem Traditionibus fuisse addictissimos testificatur Epiphanius. Traditiones istæ Iudaicæ, quæ meræ nugæ, & fabulæ aniles fere erant, *Epiphan. Hær. 15. & Hær. 16. c. 1. 2.* δευτερώσεις, & earum Doctores, δευτεροῦται appellabantur, cuiusmodi erant Pharisæi, ut hic Origenes tradit, & Hieronymus in Epistol. ad Algasiam, & in Matth. 22. Talium δευτερώσεων exemplum insigne habes, de manuum lavatione, Matth. 15. 1, 2. A Doctoribus tradebantur pueris una cum Scriptura, atque earum observationi deditum se fuisse profitetur Paulus Gal. 1. 14. Ex iis ortæ Masora & Cabala: verisimile enim est huiusmodi Traditionum, quæ circa Legis literam potissimum versabantur, affectatione Masoræ initium Pharisæos dedisse; quam artem in aliquibus utilem, vanam in multis & futilem alij subinde excoluere, & in immensum auxere. δευτερώσεων quidem primos auctores facit Hieronymus R. Sammai, & R. Hillel, qui aliquot annis Christi ortum præcesserе: earum postmodum patrocinium suscepit R. Akiba, aliique deinde Ebræorum magistri; à quibus demum in Thalmud relatæ & digestæ sunt. *Hieronym. in 4 Esai. in Epist. ad Tit. & E. ad Algas. q. 10*

οἱ δὲ ἡγεμόνες εἰς τὸν νομιζόμενον ὑδρὰ τοῖς παλαιοῖς βασιλικὸν ἰουδαϊσμὸν τῆς ὅλης ἁπλούστερον λεγομένων λόγων] Ita habebat C. H. at R. vocem, ἁπλούστερον, expungit, quam nos retinendam, & pro, λόγων, legendum, λόγον, existimamus.

P. 485. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ποία;] Opus imperf.

καὶ τὰ ἐπαγγελλόμενα μὴ, μὴ ἐργασαμένα δὲ] Lego, ἢ τὰ μὴ ἐπαγγελλόμενα μὴ, ἐργασαμένα δὲ.

P. 486. οἱ σαδδουκαῖοι ἰδιωτικὸν λόγον τὸν μὴ εἶναι ἀνάστασιν, &c.] Origenes Homil. 39. in Luc. Iosephus Antiq. lib. 18. cap. 2. & De bell. Iud. lib. 2. cap. 7. Tertullianus De resurrect. cap. 2. Philastrius Hær. 5. Hieronymus in Matth. & adv. Lucif. cap. 8. Isidorus Origin. lib. 8. cap. 4. Iohannes Damascen. de Hæresib. Theophylactus in hunc Matth. locum. ἐν ταῦτα δὲ ὁ κύριος τοὺς αἱρεσιν τῶν σαδδουκαίων ἐνιστάμενος, δόγματιζόντων μὴ εἶναι τὸν ψυχὴν ἀθάνατον, ἀλλὰ παντὶ διαφθείρεσθαι, &c. *Hic autem Dominus Hæresim refellens Sadducæorum, qui animam immortalem non esse sciscebant, sed penitus interire.* Et in Marc. 12. ἔπειτα ὅτι οἱ σαδδουκαῖοι περὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως ἀμφέβαλλον, ὥστε καὶ ὁ κύριος περὶ τῶν σωμάτων ἔφησεν ὅτι ζῶσι παρὰ τῷ θεῷ, καὶ περὶ τῶν ψυχῶν τοῦτο γὰρ ἤδη ὡμολόγητο καὶ παρὰ τοῖς σαρκικοῖς σαδδουκαίοις· *Præterea quia Sadducæi de resurrectione corporum dubitabant: ita ut Dominus de corporibus dixerit vivere illa apud Deum, non de animis. Hoc enim iam in confesso erat etiam apud carnales Sadducæos.* Nec desunt qui existiment hanc etiam de interitu animarum opinionem iis à Luca attribui Act. 23. 8. cum neque resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum ipsos admittere scribit; spiritum nempe à morte superstitem.

τὴν τῆς ψυχῆς οὐ μόνον ἀθανασίαν, ἀλλὰ καὶ διαμονὴν] Iosephus lib. 2. De bell. Iud. cap. 7. ψυχῆς τε τὴν διαμονὴν καὶ τὰς κατ' ᾅδου τιμωρίας, καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι (σαδδουκαῖοι) *Animæ perseverantiam, & pœnas in inferno, & præmia tollunt (Sadducæi.)* Alij quippe animam nunquam intermorituram; alij ad multa sæcula perseveraturam, alij statim post obitum perituram affirmabant. Male ergo quidam τὴν ἀθανασίαν, & τὴν διαμονὴν confundunt. Origenes lib. 2. contr. Cels. καὶ οὐ μάτην πεπίστευκε περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἢ κατὰ τῆς διαμονῆς· & libr. 3. πρὸς τὰ παρ' Ἕλλησι καὶ βαρβάροις εἰς δικαίαν φερόμενα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἢ τῆς διαμονῆς αὐτῆς, ἢ τῆς τοῦ ἀθανασίας· Animæ autem perseverantiam admittebant Stoici, immortalitatem negabant, μὴ θάνατον διαμένειν ψυχὴν, φθαρτὴν δὲ ὑπάρχειν· Laërtius in Zenone: κλεάνθης μὲν οὖν πάσας διαμένειν μέχρι τῆς ἐκπυρώσεως (ψυχὰς) χρύσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνας· *Cleanthes quidem ad conflagrationem usque omnes perseveraturas (animas) Chrysippus vero solorum sapientum.* Idem Aristoteli tribuunt φιλοσοφούμενα Origeni adscripta, à nobis olim σὺν θεῷ edenda: καὶ σχέδον τὰ πλεῖστα τοῦ πλάτωνι σύμφωνος ὄζει, πλὴν τῶν περὶ ψυχῆς δογμάτων· ὁ μὲν γὰρ πλάτων ἀθάνατον, ὁ δὲ ἀριστοτέλης διαμένειν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐναφανίζεσθαι τὸ πέμπτον σῶμα· *Et in omnibus fere Platoni consentit, præterquam circa dogma de anima: eam quippe Plato immortalem esse vult; Aristoteles autem perseverare, tum deinde in quinto corpore evanescere.* Huc facere videtur illud Irenæi libr. 2. cap. 64. *Quemadmodum enim cælum quod est super nos, Firmamentum & Sol, & Luna, & reliqua*

stellæ, & omnia ornamenta ipsorum, cum ante non essent, facta sunt, & multa tempora perseverant secundum voluntatem Dei: sic & de animabus, & de spiritibus, & omnino de omnibus his quæ facta sunt cogitans quis minime peccavit; quando omnia quæ facta sunt initium quidem factura suæ habeant, perseverant autem quoadusque ea Deus & esse & perseverare voluerit. Testatur pro his sententiis etiam Propheticus spiritus dicens: Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse mandavit, & creata sunt: statuit ea in sæculum sæculi. Et iterum de salvando homine sic ait: Vitam petiit à te, & tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi: tanquam Patre omnium donante & in sæculum sæculi perseverantiam his qui salvi fiunt. Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est; sed secundum gratiam Dei datur: & ideo qui servaverit datum vitæ, & gratias egerit ei qui præstitit, accipiet & in sæculum sæculi longitudinem dierum. qui autem abjecerit eam, & ingratus extiterit factori ob hoc quod factus est, & non cognoverit eum qui præstat, ipse se privat in sæculum sæculi perseverantia. ideſt ἀθανασίαν. Immortalitatem etiam τὸν ἐς ἀεὶ βίωσιν Athenagoras appellat, libr. de resurrect. qua voce sæpe vtitur toto hoc libro.

τὸ δὲ ὠυτὸ τοῖς σαδδουκαίοις δέλτα φρονοῦσι παμβρεῖς] Hieronymus Dialog. adv. Lucifer. cap. 8. *Quod Dositheus Samaritanorum princeps Prophetas repudiavit. Quod Sadducæi ex illius radice nascentes etiam resurrectionem carnis negaverunt.* Origenes in Iohann. 8. 48. Tom. 26. ἄξιον δὲ ὅτι ζητῆσαι πῶς σαμβρεῖ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἀγνεμόριον, ἐ μηδὲ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν ἀγνεμόριον, τὸν σωτῆρα ἐτόλμησαι ἐπιπλεῖν (σαμβρεῖτιν) ὡς ἀναστάσεως, καὶ κρίσεως πλείστα ὅσα διδάξαντα· & Hom. 25. in Num. Vide item Epiphanium Hær. 11. quæ est Samaritanorum, cap. 2. & 3. Philastrium Hær. 7. & Iohannem Damascenum De Hæresib.

τὴν ἐκ τῆ ἐκκλησία πεπεδιμβρίλιν ἀνάστασιν] Ita C. R. Legebatur autem vitiose in nostro Codice: τὴν ἐκκλησίαν πεπεδιμβρίλιν.

τοῦ δὲ χριστὸν συνομαχήσαι τὴν οἰκονομικὴν κατ' ἀξίαν] Etiamsi his consonent MSS. H. & R. hiulcum tamen esse locum manifestum est.

τοῦ ἐν ἡσαΐᾳ γεγραμμένου, &c.] Id extat Luc. 3. 6. Sic autem se habet Esaiæ locus 52. 10. καὶ ὄψεται) πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

τὸ δίημα μὴ τὸ ἀναλῶσαι τοῦτο] Ita Complutensis editio Iob 19. 26. Sixtina: ἀναστρωσαι, quod malim; alioqui scribendum esset, ἀναλῶναι.

ἄνδρα πάλιν ἴσεσθαι ἀναστάντα ἄῤῥενα μόρια ἔχοντα. &c.] Falso & inepte credi putat Origenes hominum corpora pudendis fore instructa, cum resurgent; alij futurum existimant, ut viri omnes ac fœminæ masculum sexum obtineant, hoc Pauli loco inducti, qui habetur Ephes. 4. 13. His dogmatis hesisse videntur præter Origenem, Hilarius Can. 23. in Matth. Athanasius Serm. 3. contr. Arrianos, Basilius in Psalm. 114. & Theodoretus: ταύτης γὰρ τῆς διαφορᾶς ἐνδεὴς τὸ ἐκεῖ τοῦ θανάτου τελευτῆσαν γένος: & mox: τοῖς δὲ γε ἀθανάτοις ταραπλησίοις τοῖς ἄγγελοις τὸ θῆλυ γένος. παντάπασι περιττόν. *Huius quippe distinctionis indigens est eorum natura, qui sunt sub mortis imperio:* tum: *His autem qui immortales facti sunt plane inutile est muliebris sexus.* Sed hæc pleniùs tractamus in Origenianis. *Theodoret. Serm. 5. de Angelis, Dia. Dæmonibus.*

ἀλλὰ ἐ κῦ τὰ μεταγματοζώματα, &c.] P. 488. Corporeos esse Angelos Patribus antiquis, ipsique adeo toti fere antiquitati persuasum fuit. Videnda omnino Actio 5. secundi Nicæni Concilij, vbi hanc esse Ecclesiæ Catholicæ sententiam ex Basilio, Athanasio, Methodio, aliisque; contrariam autem Gentilium, docet Iohannes Thessalonicensis. Videndus quoq; Tertullianus De carne Chr. cap. 6. *Constat Angelos carnem non propriam gestasse, ut pote naturas substantiæ spiritalis & si corporis alicuius, sui tamen generis.* Idem docet lib. 2. contr. Marcion. cap. 8. Epitomæ è Theodoto: καὶ οἱ ἄγγελοι σωματα εἶναι ὁρῶν) φασιν. Athanasius, sive quisquis auctor est libri De communi essentia definit Angelum, ζῶον λογικὸν, ἄυλον, &c. quæ videntur sibi repugnare, nam si animal, ergo corporeum; si corporeum, ergo non expers materiæ. Attamen non repugnant, nam, ἄυλον. &, ἀσώματον differunt. Quintum elementum, seu ætherem ἄυλον esse dicebant Peripatetici; Deum autem ἀσώματον atque item animam. Angelus ergo, juxta Athanasium, eiusdem fuerit substantiæ ac æther, corpore, non materia constans; atque item juxta Cæsarium qui Dial. 1. Interr. 48. Angelos quidem ἀύλους esse dicit, sed non ἀσωμάτους. Corporeum ergo magis accedit ad spiritale, quam materiale, contra opinionem eruditissimi cuiusdam Theologi. Augustinus Epist. 115. ad Nebrid. & in 2. De ordine, & libr. 3. De Genes. ad liter. cap. 10. aëreos & æthereos animantes Angelos & Dæmones esse dicit; quamquam idem libr. 21. De Civit. Dei, cap. 10. unicuique suum de ea re judicium permittit. Gregorius Papa Hom. 10 in Evangelia Angelum qui nascente Christo Pastoribus apparuit, *animal rationale* appellat. Legendus idem libr. 2. Moral. cap. 2. & Comment. in 1. Reg. Apuleius libr. de Dæmone Socratis decernit *Dæmones esse genere animalia, animo passiva, mente rationalia, corpore aërea, tempore æterna.* Et novissime Cajetanus in cap. 4. Genes. & in cap. 2. Epistol. ad Ephes. ubi Dæmones corpore constare definivit. Atque hæc in Origenianis excutiuntur.

ὁποῖά ἐστι τὰ τῶν ἀγγέλων σώματα ἀληθεια καὶ αἰωνοφόρις φῶς] Origen. lib. 1. περὶ ἀρχῶν. cap. 6. *Alius fortasse dicet quoniam in illo fine omnis substantia corporalis ita pura erit atque purgata, ut ætheris in modum & cælestis cuiusdam puritatis atque sinceritatis possit intelligi. Certius tamen qualiter se habitura sit res scit solus Deus, & si qui eius per Christum & Spiritum sanctum amici sunt.*

ὄντας καὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ μεσιτεύοντος ἀγγέλοι, ἀνθρωποί ποτε ὄντες, &c.] Hæc omnia ab Origene proponi, non asseri ex sequentibus satis liquet. Supra autem ad pag. 291. & 345. in Matth. observavimus Angelos, juxta Origenis doctrinam, hominum qui sancti olim futuri sint, corporibus innecti, & de cœlo reliquorum hominum animas depromi. Huic sententiæ consectarium illud est, Angelorum naturam induere posse homines, qui anteactæ vitæ recte factis, & virtutibus patrio succedere cœlo, & sublimiorē statum consequi meruerint. Aliquos autem solum Angelos, nō omnes, fuisse homines intellexisse Origenem putandum est, si modo eum non stupidum prorsus, furorumque ipsius dogmatum parum memorem fuisse censemus. Cæterum hanc doctrinam apud Epiphanium Hær. 64. cap. 33. & seq. & Hieronymum Epist. ad Avit. cap. 1. & Apolog. 1. adv. Rufin. cap. 6. non perfunctorie castigatam reperies. Eam nihilominus Hæretici quidam subinde amplexi sunt, illosque propterea Psychopneumones fuisse dictos testatur Auctor Prædestinati quem edidit Sirmondus, Hær. 78.

ἀθετήσας ὅλως τὸν προφήτην] C. R. περιαθετήσας.

εἰ δὲ καὶ τὸν Ἰούδα προσοιτό τις ἐπιστολήν] Iacobi, Iudæ, Petri secundam, & Iohannis postremas duas Epistolas, è Canone fuisse expunctas docet Eusebius Histor. Eccl. lib. 3. cap. 25. τῶν ὑ ἀναπεμπομένων, γνωρίμων δ' ὅμως τοῖς πολλοῖς, ἡ λεγομένη Ἰακώβου φέρεται, καὶ ἡ Ἰούδα, ἥτε πρὸς Δευτέραν ἐπιστολὴ, καὶ ἡ ὀνομαζομένη Δευτέρα καθ' ἡμᾶς Ἰωάννου. Item lib. 6. cap. 14. & Hieronymus lib. De Scriptor. Eccles. in Iuda: *Iudas frater Iacobi parvam quidem quæ de septem Catholicis est, Epistolam reliquit, Et quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur; tamen auctoritatem vetustate iam & usu meruit, & inter S. Scripturas computari, & sacrosanctam auctoritatem habere.* Eam admittit ipse Origenes Hom. 13. in Gen. *Pueri sunt Isaac, Matthæus, Marcus, Lucas, Iohannes: pueri eius sunt Petrus, Iacobus, Iudas: puer eius est & Apostolus Paulus, qui omnes Novi Testamenti puteos fodiunt.* & Hom. 7. in Ios. *Sacerdotali tuba primus in Evangelio suo Matthæus increpuit. Marcus quoque, Lucas, & Iohannes, suis singulis tubis sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus Epistolarum suarum personat tubis. Iacobus quoque, & Iudas.* Item in Matth. 13. p. 223. καὶ Ἰούδας ἔγραψεν ὀλιγόστιχον μὲν, πεπλησμένων δὲ τῶν τῆς ἀσεβείας χαρίτων ἐρρωμένων λόγων.

ὅτε Θωμᾶς ἔλεγε) λόγον αὐτὸν ἐξιζοντα, &c.] Secuti sumus C. R. Sic autem H. ὅτε Θωμᾶς ἔλεγε) λόγον αὐτὸν ἐξιζοντα τῇ ἐκδοχῇ τὸ γράμματος ἐπλάσθη, ubi non dubito quin aliqua fuerint prætermissa. Legendum fortasse: ὅτε Θωμᾶς ἔλεγε) λόγον αὐτὸν μὴ ἐξιζοντα τῇ ἐκδοχῇ τὸ γράμματος, ἀλλὰ παντὶ ἀλλοτρίῳ, *** καὶ ἡ ἐκδοχὴ τὸ καὶ νόμον γράμματος ἐπλάσθη, καὶ ἐθεμελιώθησαν πᾶσαι, &c. Atque hanc lectionem in interpretatione nostra expressimus. Vetus Interpr. *Quando suscipit verbum, quod non appropinquat omnino Legi priori, nec est secundum sensum eius, sed omnino habetur extraneum.* p. 490.

κατὰ τὸν λόγον φάσκοντος θεὸς αὐτὸν] C. R. κατὰ τὸν νόμον. p. 491.

ὅτι δεύτερον ὁ ὡς ἄνθρωπος νόμασται] Vocula, ὁ, hic παρέλκει, & expungenda est. p. 492.

εἰς τὸν ἐκκείμενον νόμον] C. R. τόπον.

ὡς οἶον) οἱ ἀπὸ τῆς αἱρέσεων] Infra: τίς δὲ μὴ ζητῶν ὁ μὴ ἐκλόμενον ἀνθρωπον λαβεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ, ἢ ὁ ὲ ταῖς αἱρέσεσι λόγος μὴ ἐκλόμενον τὴν τιμήσασαν ψυχὴν τὸν θεοπρεπῆ ἄνδρα, καὶ τὸν μνήμιον τοῦ θεοπρεπῆ ἀνδρὸς Θωμᾶ δέξασθαι; & paulopost: παῖς ἂν ὁ ἐν αἱρέσεσι, μάλιστα ταῖς βλασφημούσαις τὴν θεότητα, καὶ τὸν νόμον ἀπὸ τοῦ διαγελᾶν χωρίζουσις, &c. Simonianos autem, Saturnilianos, Cerdonianos, ac potissimum Marcionistas perstringit, qui Deum malum, Creatorem, Legis auctorem; bonum autem Christi patrem esse definiebant; ideoque Legem ac Prophetas repudiabant.

καὶ τὸ πεῖθεν ἐκ τὸ ὀνόματος] C. H. Πεῖθεν. quemadmodum supra p. 466. πεπεῖθαι positum observavimus pro, πεπεῖθαι. p. 493.

τὸ χωρίον τοῦ τῶς, &c.] Legendum: τὸ χωρίον τοῦτο τῶς, &c. p. 494.

τῆς βλασφημίας αὐτῶν ἡδύτητος] Ita C. R. at H. ἡδυπάθειας. Malim, ἡδυπάθειας, & paulo quoque superius: βλασφημοῦσιν παῖδον ἡδυπαθῆ, & mox: ἡδυπαθοῦς δὲ ἔργον ἦν, & iterum inferius: ὧν ἐνταῦθα βλασφημοῦσιν χρεία ἦν, & aliquanto post: Θωμᾶ τὰ ἐν ἡδυπαθῆ πράγματα. Sed fortasse ἡδύσιν, & ἡδύπνοιν confuderit Origenes.

καὶ ἀδεὶς τῶν μὴ ἀγωνισαμένων ἐνταῦθα καταξιῶ) τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως] Duplex erit resurrectionis forma: alia ἀνάστασις τῶν δικαίων, Luc. 14. 14. quæ & ἀνάστασις ζωῆς, & ἀνάστασις πρώτη, Apoc. 20. 5. alia, ἀνάστασις κρίσεως, Iohann. 5. 29. quæ & δεύτερος θάνατος, Apoc. 20. 14. & ἀνάστασις ἀδίκων, Act. 24. 15. Vtramque resurrectionem expressit Daniel, cap. 12. 2. *Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere evigilabunt, alij in vitam æternam, & alij in opprobrium, ut videant semper.* Origenes libr. 28. in Isaiam: *Licet ergo omnes resurgant, & unusquisque in suo ordine resurgat, considerandum est tamen propter illum sermonem*

Iohannis, quem in Revelatione sua dicit: Beatus qui partem habet in resurrectione prima; in hoc secunda mors non habet potestatem; ne forte dividi omnis resurrectionis ratio in duas partes posset, ideſt in eos qui salvandi sunt justos, & in eos qui cruciandi sunt peccatores: ut sit una quidem bonorum, quæ dicitur prima; illa vero quæ est miserorum, secunda dicatur; & illam quidem in omnibus puram, hilarem, totius plenam latitiæ; illam vero alteram totam tristem, totam mœroris plenam. Repræsentat hunc locum Pamphilus in sua Apologia. Quinetiam discimus ex Gennadio existimasse nonnullos duplex futurum resurgendi tempus; ac priore loco suscitatum iri justos, secundo peccatores. *Erit*, inquit, *resurrectio mortuorum omnium hominum, sed una, & insimul, & semel. Non prima justorum, & secunda peccatorum, ut fabula est somniatorum; sed una omnium* Duplicem quoque resurrectionem commemorat Augustinus libr. 20. De Civit. Dei, cap. 6. aliam quæ nunc est, animarum videlicet, quæ à peccatis per pœnitentiam resurgunt, atque illam esse ἀνάστασιν πρώτην, de qua Apoc. 20. 5. aliam quæ futura est, corporum nimirum, quæ in postremo iudicio à mortuis resurgent. At cap. 21. libri eiusdem resurrectionem justorum ab impiorum resurrectione secernit. Sed & ἀνάστασις morti æternæ ac damnationi nonnumquam opponitur. Fidem faciunt hæc Isidori Pelusiotæ verba: ἐγὼ δέ φημί σοι, ὅτι ἡ μὲν διώσασα ἀρετῆς ψυχὴ, εἰς ἀνάστασιν ἀλεύσεται ζωῆς. ἡ δὲ ζήσασα κακῶς, εἰς αἰώνιον πορεύσεται πῦρ. *Ego vero dico tibi animam quæ bene vixerit, in resurrectionem ituram vitæ; quæ vero male vixerit, in ignem æternum abituram*: & illa Lactantij lib. 7. Divin. Instit. cap. 21. *Tunc quorum fuerit probata iustitia, hi præmium immortalitatis accipient: quorum autem peccata & scelera detecta fuerint, non resurgent; sed cum impiis recondentur in easdem tenebras, ad certa supplicia destinati.* ἀνάστασιν itaque simpliciter eo sensu verisimile est ab Origene hoc loco usurpatam, quatenus morti æternæ opponitur: futurum enim ut impij quoque resurgant ipse agnoscit supra in Matth. 18. p. 323. εἰπέ μοι δ' αὖ τις, σὺκ οἶδα πότερον ὑγιῶς, ἢ ἰσφαλμένως λέγων, ὀνικὸν εἶναι τὸ ἔαρυ τῷ φαύλου σῶμα ἢ καταφερὲς, ὅπερ ἀναλήψεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἵνα καταπονηθῇ ἐν τῇ ἀδύσσῳ, &c. & libro 2. De resurrectione: *Sane qualis fuerit uniuscuiusque præparatio in hac vita, talis erit & resurrectio eius. Qui beatus hic vixerit, corpus eius in resurrectione diviniore splendore fulgebit, & apta ei mansio beatorum tribuetur locorum. Huic vero qui in malitia consumpserit tempus sibi vitæ præsentis indultum, tale dabitur corpus quod sufficere & perdurare possit in pœnis*, &c. Idem quoque fusius declarat libro 5. contra Celsum, & eamdem hanc ipsi sententiam asserit Pamphilus in Apologia; cum enim in quæstione de futura mortuorum resurrectione iam inde à vetustis temporibus multa peccasse dictus sit Origenes, & in nefarias ac à communi Orthodoxorum sensu discrepantes sententias incidisse; ab hac ipsum suspicione prohibere conatus est Pamphilus. Epiphanius autem Hær. 64. cap. 10. quamvis Origenem inducat resurrectionem impugnantem; cum iis tamen eum committit, qui ex his Psalm. 1. verbis, *Propterea non resurgent impij in iudicio*, resurrectionem malis abjudicabant. Cæterum hæc in Origenianis expendimus.

Gennad. De dogmat. cap. 6.

Isidor. Ep. 267.

ἀλλὰ ἀνάλογον τῷ κ, τὸν σωτῆρα ὑὸν ἔφη τοῦ θεοῦ, &c.] Hæc dura sunt; quæ tamen emolliri, & commodius explicari queant, si ad vocem, ἀνάλογον, attenderimus Non enim divinæ huic generationi parem ullam esse vult Origenes; sed affinitates illas & agnationes quæ in cœlo obtinebunt, sacrosanctæ Verbi generationi in eo similes esse dicit, quod utræque sine ulla genitalium membrorum ope administrentur; quas alioqui dispares usquequaque agnoscit. Sententiam hanc suam lib. 1. De princip. cap. 2. diserte explicat, *Infandum autem est*, inquit, *& illicitum, Deum Patrem in generatione unigeniti Filij sui, atque in substantia sua exæquare alicui vel hominum, vel aliorum animantium generanti; sed necesse est aliquid exceptum esse, Deoque dignum, cui nulla prorsus comparatio, non in rebus solum, sed ne in cogitatione solum, vel sensu inveniri potest, ut humana cogitatio possit apprehendere quomodo ingenitus Deus efficitur Pater unigeniti Filij*: & lib. 1. in Matthæum, apud Pamphilum in Apolog. *Dubium non est quod nativitas eius non est talis, ut quasi qui ante non fuerit, esse cœperit, sicut de nativitate hominum putatur*: & libr. 5. in Iohann. ex eadem Pamphili Apolog. *Qui licet non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt; non tamen ea nativitate sunt, qua natus est unigenitus Filius.*

πρὸς τὸ τὸν θεὸν τῶν αἰώνων, &c.] Valenti- P. 496.
num suggillat.

πρὸς τόπον ζητήσῃ τις διαβολὰς, &c.] Origenes Homil. 39. in Luc. eandem proponit quæstionem, quam alia responsione dissolvit: tu locum consule.

ἀπὸ τῶν ἀναγεγραμμένων τοῖς ὁσιωτάτοις ἀγγέλοις] Deest aliquid: fortasse, ὁμοιωθησομένων, vel, ὁμοίων ἐσομένων, vel aliquid eiusmodi. Vetus Interpres: *hominibus videlicet factis in similitudinem Angelorum.*

ἀναφέρῃ ἐφ' ἑαυτὸν τὸν σωτῆρα] Vel lege: P. 498.
ἐπ' αὐτὸν, vel quod malim, quodque Veteri Interpretationi consonat: δυνατὸν δέ τις λέγειν τὸ μηδὲ τῷ υἱῷ δυνάμιν τοῦ θεοῦ εἰδέναι λέγεσθαι ὡς συμβεβηκότως ἀναφέρῃ ἐφ' ἑαυτὸν τὸν σωτῆρα.

κ, ὥσπερ πολιτῶν] οἱ ἁγιοι, &c.] Cerinthianos intellige de quibus Eusebius, & Epi-

phanius. Vel intellige Chiliastas, sive Chilionetitas qui ortum à Papia S. Iohannis discipulo traxerunt. Hi sanctos post resurrectionem cum Christo mille annis regnaturos, & corporeis voluptatibus fruituros credebant, hoc Iohannis decepti loco qui habetur Apocal. 20. 4, 5, 6. Vide Philastrium Hær. 59. Origenes quidem pari futuros impios cum sanctis conditione censuit, postquam diuturnis pœnis fuerint exerciti, & Gentium plenitudo advenerit; sed neque certum tempus præfixit ullum, neque corporeas illas post hanc vitam delicias agnoscit; ideoque inter Chiliastas immerito à nonnullis refertur.

σωτῆρας ἡμᾶς καὶ ὅτι χρήσιμος] C. H. χρήσασθαι. R. χρῆσθαι.

P. 499. καὶ εἰς τοῦτο ἡ φήσομεν ὅτι μύρια δυνάμθω, &c.] Hilarius Can. 22. in Matth. Hieronymus.

IN IOHANNEM.

P. 3. οἱ μὲν πλεῖστοι τὰ πολλὰ τοῦ βίου σχολάζοντες] Male Perionius huius libri Interpres: *Plurimi quidem qui vitam in otio degunt:* melius Ambrosius Ferrarius: *Complures maiori ex parte in vita tuenda occupati*: hoc est, ad mortalis huius vitæ negotia attenti, ἐμπεπλεγμένοι ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ut loquitur Apostolus 2. Tim. 2. 4. ὁ δὲ non vitam solum significat, sed ea etiam quibus vita tolleratur.

καὶ ἐν βραχεῖ τὸ θεραπευτικὸν τοῦ θεοῦ ἔτι φέροντες] Perionius vertit: *divinumque cultum exiguo tempore teneant*, inepte: optime Ferrarius: *& paucis cultores Dei nutriunt*; hoc est, pauca ad alendos Dei ministros conferunt: ex iis enim quæ Deo populus offerebat, alebantur Levitæ.

ἀφ' ἧς καὶ ἡμεῖς λαβόντες φαμέν] Fugit captum Ferrarij, & Perionij vocis huius, λαβόντες, significatio. Verte: *inde arrepta occasione dicimus*: λαμβάνειν enim hoc loco est, ἀφορμὴν λαμβάνειν. Vnde, λαβή, ἀφορμή. Hesych.

ἀπωκίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἁγίου, &c.] Nimirum postquam Antiochia rediit, quo à Mammæa Alexandri Severi matre fuerat accersitus. Tunc enim Commentariis illustrare Scripturam exorsus est. Id vero munus Achaico itinere intermissum resumsit Alexandriam denuo reversus: ut fusius in Origenianis ostendimus.

P. 4. χρὴ δὲ ἡμᾶς εἰδέναι ὅ τι τοῦτο ἔστι, &c.] Quæ προσφωνήματα Origenes, & LXX Interpretes appellant, dicuntur Ebræis בכורים, eaque è frugibus integris, necdum elaboratis Deo offerenda excipiebantur, neque magna copia, neque certa. Offerebantur autem festo primitiarum tempore, τοῦ πάντων καρπῶν, iuxta præceptum Exod. 23. 16, 19. Eorum vero offerendorum ritus traditur Levit. 2. 14. At ἀπαρχαὶ Iudæis sunt תרומת, quæ ex universis frugibus iam elaboratis sepositæ, Sacerdotibus tradebantur ea copia, quæ amplior esset sexagesima parte, minor quadragesima. Vt ex omnibus igitur frugibus excernerentur Therumoth, fruges universas iam ante collectas esse oportuit, quod contingebat in festo Pentecostes, ut est Levit. 23. 15. Num. 28. 26. Deuter. 16. 9, 10. Sunt qui primitias novorum fructuum oblatas volunt mense Tisri, festo Scenopegiæ. Nam tum universos fructus fuisse collectos intelligitur ex Exod. 23. 16. & Levit. 23. 39. Atqui de fructibus quoque dabantur Therumoth: Num. 18. 13. Deuteron. 18. 4. & 26. 2. Igitur datæ illæ sunt post collectionem fructuum, hoc est mense Tisri, in festo Tabernaculorum. Atque hanc primitiarum oblationem videtur respexisse Origenes, cum ait, μὴ πᾶς πάντας καρποὺς ἀνεφέροντο αἱ ἀπαρχαί. nam ante Scenopegiam universi fructus, uuæ puta, & oleæ, neutiquam potuerunt esse collectæ.

λεκτέον ἄρα ἐστὶν ἐν σοφῶν, ἐν χρισθέν, &c.] Pessime hæc à Perionio accepta sunt, neque satis bene à Ferrario. Verte: *Dicendum sane est eorum qui sapientes, & in Christo auxilium nacti sunt, & in his prædictis Epistolis, quo fidem mereantur, indigent testimoniis quæ in Legalibus & Propheticis scriptis continentur, hanc esse mentem, ut sapientiæ quidem plena, & credibilia, & vehementer sancita Apostolica esse dicant, sed iis neutiquam consimilia: Hæc dicit Dominus omnipotens.*

καὶ οὕτω φθασάτω] Ita C. R. & Ferrarius. Perionius tamen legit, τοῦτο, cui nos assentimur.

ἀλλὰ καὶ προκηρύσσεται] Retinendum illud, καὶ, quod prætermiserunt Ferrarius, & Perionius.

πᾶσα δὲ ἡ καινὴ, τὸ διαθήκιόν ἐστι] Adnotavimus supra Pauli Epistolas Evangelij nomine affici.

μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς] Locus P. habetur Matth. 23. 8. ubi pro, καθηγητὴς, exemplaria quædam habent, διδάσκαλος. Hunc autem versum cum sequenti confudit Origenes.

P. 6. καὶ τοὺς υἱοὺς φθεῖραι αὐτοὺς διδάξοντας] Origenes Tom. 11. in Matth. p. 223. & Homil. 7. in Luc. *Debemus in hoc loco ne simplices quique decipiantur, ea quæ solent Hæretici opponere confutare: in tantum quippe nescio quis prorupit insaniam, ut asseteret negatam fuisse Mariam à Salvatore, eo quod post nativitatem illius iuncta fuerit Ioseph:* & paulo post: *Porro quod asserunt eam nupsisse post partum, unde approbent non habent: hi enim filij qui Ioseph dicebantur, non erant orti de Maria, neque est ulla Scriptura, quæ ista commemoret.*

moret. Addit ad oram Genebrardus: *Helvidius post Origenem hanc hæresim tenuit*; quo nomine eum carpit eximius temporum nostrorum Theologus, quasi priorem huius Hæreseos assertorem Origenem, posteriorem Helvidium crediderit. Quod non ita est; id enim sibi voluit doctus Genebrardus, post Origenis ætatem exortum Helvidium, qui hoc dogma propugnavit. In eo certe errore fuisse Tertullianus creditur, eumque duobus locis prodidisse, libro De monogamia, cap. 8. & lib. De carne Christi, cap. 7. sed obscurè, neque satis aperte. At clare eum cum aliis professus est Apollinarius, teste Epiphanio, qui Antidicomarianitas eos appellat. Post Apollinarium eadem væsania laborarunt Eunomius, Helvidius, Iovinianus, & Bonosus. Sed hanc Hæresim luculento adversus Helvidium opere contrivit Hieronymus.

Epiphan. Hær. 77. cap. 26. & Hær. 78. cap. 1.

διαγγέλιόν ἐστι κ.τ.λ.] Ferrarius: *est Evangelium quamvis ex*, &c. legebat, κἂν ἐκ μέρους.

P. 7. ἕκαστον γὰρ διαγγέλιον, &c.] Hæc asteriscò illustranda esse sine causa credidit Perionius, nihil enim deest. Sic autem fuerant convertenda: *Quum enim unumquodq; Evangelium sit coacervatio nuntiorum utilium ei qui fidem adjungit, neque præter germanam sententiam intelligit, & emolumentum adferat, iure merito lætitiam parit.* Vocem hanc, παρεκδεξαιδίως, neque Ferrarius, neque Perionius assecuti sunt: ea usus est Origen. in Matth. 19. & voce item, παρεκδοχή.

κ) τὸ εὔλογον ἅμα τὸ ὠφελεῖν εὐφραίνοντα] Turpiter hic se dant Perionius, & Ferrarius. Redde: *quæ quod utilia sint, merito delectabilia sunt.*

P. 8. ἐν τῷ πρὸ σαμβρειτῶν ἀφηγητικῷ] Deest, ὁρῶ.

κ) τοῖς τεθραιδίοις] Ita legimus, secuti Regij Cod. apices, & Ferrarij ac Perionij interpretationem.

κ) μηδέπω δεῖν τὸ πλήθομαι] Hæc ita emendavimus, vestigiis hærentes Codicis Reg. qui habebat, μὴ δυνία, & interpretationi Ferrarij, & Perionij.

P. 9. κατ' οἰκονομίαν] Ferrar. *propter ædificationem*: legebat, οἰκοδομίαν.

φάσκοντα μηδὲν ἔξ) τοῖς σαρκίνοις, &c.] Ferrarius legisse videtur: μηδὲν εἰδέναι. Vertit Perionius: *dicendo nihil esse carnalibus propositum, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum, hoc facere debemus.*

καπηρισμένοι τῷ πνεύματι] Ferrarius, *elevati*: legebat, καπηρμένοι.

P. 10. κ) αὐτὴν πῶς ἂν ἐπιτύχῃ] Ita C. R. quem secutus est Perionius. Ferrarius autem videtur legisse, πῶς ἂν ἐπιτύχῃ, & recte quidem, mea sententia.

κ) πρὸ ὑπὸ τῶν σωτῆρος ἡμῶν] Videtur legisse Ferrarius: κ) πρὸ ὑπὸ τῶν σωτῆρος ὑμῶν. At Codex R. habet, κ) τὸ ὑπὸ τῶ, quod secutus est Perionius.

καμοιβὴν ἰῶ ἐν τῇ ὁδῷ] C. R. καμοιβὴν ἰῶ ἐν ἡμῖν τῇ ὁδῷ. Lege: καμοιβὴν ἰῶ ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ. Luc. 24. 32.

τὸ ὠφέλιον κ) ἐν καιρῷ γινόμενον, &c.] Favet illud eorum conjecturæ, qui Rom. 10. 15. ὡραίους πόδας exponunt, *maturos, tempestivos*; commodo sane sensu, sed cui repugnat vox, נאוו, Esai. 53. 7. quæ, *decoros*, &, *speciosos*, significat: repugnat & Syri, & Arabis; & Ionathanis expositio: repugnat & ipse Origenes infra, & libr. 8. in Epist. ad Rom. ubi ad pulchritudinem refert.

ὁδεύοντων τὴν εἰπόντα· ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδός] Hic parum vidit Ferrarius; plane autem cæcutivit Perionius. Verte: *in eo iter facientium qui dixit, Ego sum via*: cum recte enim dicatur: ὁδεύει τὴν ὁδὸν, hic dixit: ὁδεύει τὸν χριστὸν, quia Christus est ὁδός. Origen. infr. in Ioh. 13. 7. ὑπόθεσιν δυνηθῶσι τῆς ἁγίας ἑαυτῶν, καὶ ὁδεύειν τὸν εἰπόντα τό· ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδός.

μὴ τὸν πατέρα πρὸ ὅλων θεόν] Ferrarius: *cum Patre*; perperam. Verte, *secundum Patrem, post Patrem*. Vnde locum hunc conciliare poteris cum illo altero Tomi octavi contra Celsum: ἴστω δέ τινας, ὡς ἐκ πίστεως πιστοῦντας, & ἀγχομένους ἀβασφωνίας, ἀλλὰ τὴν εὐσεβείαν ὑποτιθεμένους τὸν σωτῆρα ἕνα τὸν θεὸν πάσι θεόν· ἀλλ' ἅπερ ἡμεῖς τοιοῦτον, οἱ πανταχόθεν αὐτὸν λέγοντες· ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστι· Supremum universorum Deum Filium non esse affirmat, sed Patrem: Filium vero universorum quidem Deum esse, sed post Patrem. Quæ quamvis male sonent, excusari tamen possunt, si omnia Filium à Patre accepisse meminerimus, ac proinde se esse universorum Deum Patri acceptum referre. Primo ergo & per se universorum Deus est Pater, quia à se Deus est: Filius secundo & per alium est universorum Deus, quia habet à Patre sic tanquam ab origine & principio ut sit Deus: est enim Deus de Deo, ut habet Symbolum. Sed hæc alibi. P. 11.

παρέσται δὲ ἀπὸ τύπων, &c.] Locum hunc sanaveris, si legeris: κ) ἀπὸ τῶν δυσεξαριθμήτων γεγραμμένων, quemadmodum videtur legisse Perionius, cuius interpretationem Ferrarianæ hoc loco prætulerim: sic enim se habet: *Ex his ergo licebit intelligere ea quæ de eo scripta sunt, & vix enumerari possunt, probando Iesum bonorum esse multitudinem: atque ex his quæ ægre enumerari possunt, & scripta sunt, coniecturam capere de iis quæ in ipso quidem insunt.*

ὑπὸ γεγραμμένων κεχωρημένων] C. R. κεχωρημένων. P. 12.

τινα γὰρ τὰ ὄρη ἐφ' ὧν, &c.] Hæc male reddita sunt à Ferrario. Rectius Perionius: *Qui enim montes sunt, in quibus ipse qui loquitur, inesse se fatetur?*

ἑαυτὸν γὰρ διαγγελίζεσθαι, &c.] ἢ δι' ἄλλων

prætermisit Ferrarius ; quod tamen retinendum erat. Pro, δυναμβίοις, habebat C. R. δωτικοις. Aliam interpunctionem secutus est Perionius, quæ nobis minime probatur.

P. 13. ὅτι πᾶς ὁ τῦ ἰησοῦ φοιτήτης ἦν, &c.] Legendum fortasse : ὁ τῷ μαθητῇ τῦ ἰησοῦ φοιτήτης : quemadmodum Ferrarij, & Perionij interpretatio, & ipsa sententia postulant.

P. 14. πλὴν ἡ ἀρχὴ τῆς διαγελίας, &c.] Origenes lib. 2. contr. Cels. τὸ δὲ ἄτοπον, τὸ ἀρχὴν τῶν ἡμετέρων δόγματος, ζητεῖσι τῆς διαγελίας, ἦν τόμων ; &c.

ὅθεν θαυμάζειν μοι ἔπεισι, &c.] Hæc sunt è Basilidianorum, Valentinianorum, Cerdonianorum, Marcionistarum, aliorumque huiusmodi Hæreticorum Theologia. Quod supra sæpe notavimus.

ἀλλὰ γὰρ ὅτι τέλος μετάνοιας, &c.] Hic suam de pœnis Damnatorum sententiam non obscure declarat Origenes, de qua superius à nobis non semel actum est.

φησὶν ἓν ἐν τῇ ἀποκαλύψει ὁ τῦ ζεβεδαίου ἰωάννης] Vides Apocalypsim Iohanni Apostolo tribui, contra Marcionistarum opinionem. Ita supra in Matth. 20.

P. 15. καὶ φυλακὴν, καὶ ὅλωσαν] Perionius : & præsidio. Lege, τυλὴν, quemadmodum habent universa Apocalypseos exemplaria.

καὶ ἐκ τούτων τὴν μὲν αἰσθησιν δυναμβίων, &c.] Aqua hic hæret Ferrario, & Perionio. εὐφυὴς quid sit, notum ; soleres ingenio & acutus : αἰσθησις, è contrario, bardus & stipes. Verte ergo : *Cum hæc autem iam satis dicta sint, atque inde similia ex Scripturis colligere possint qui minime stolidi sunt & rudes.*

P. 16. ἐν τῇ λεγομένῃ ἀποκαταστάσει, &c.] Vocem hanc, ἀποκατάστασις, existimavit Ferrarius Scripturæ sacræ peculiarem esse ; sed alicubi etiam apud Scriptores τῆς ἔξωθεν reperiri observatum est. Hic quoque suam Origenes de futura Damnatorum salute opinionem prodit. Porro quam hic in Dei cognitione, & contemplatione beatitatem ponit, eandem alias in Dei similitudine collocat, nonnumquam & in eo sitam esse vult, unum cum Deo effici, quemadmodum demonstramus in Origenianis, ubi De pœnis & præmiis differimus.

κἂν φοβήτης ἦ, τὸν πατέρα] Ita legerunt Ferrarius & Perionius. C. R. habet, κἂν φοβῆται, ἦ τὸν πατέρα.

εἶτ᾽ οὖν δὴ, ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, &c.] Alia proponit Origenes Hom. 1. in Genes. *Cum enim ea quæ factura erat Deus, ex spiritu constarent & corpore ; ista de causa in principio & ante omnia cœlum dicitur factum, id est, omnis spiritalis substantia, super quam velut in Throno quodam, & sede Deus requiescit.* Nec satis liquido tempus quo creati sunt Angeli cognoscere se profitetur Procem. libr. de Princip. *Est etiam illud*, inquit, *in Ecclesiastica prædicatione esse Angelos Dei quosdam & virtutes bonas quæ ei ministrent ad salutem hominum consummandum : sed quando isti creati sunt, & quomodo sint, non satis manifesto distinguitur.*

καὶ ἀναίσχυντον δοκήσουσι εἶναι, &c.] Hic operam suam Ferrarius abutitur. Probe Perionius: *Sciendumque est necessario, cum sancti vitam omnis materiæ corporisque expertem in beatitudine traducerent, num is qui Draco appellatur, postea quam à vita pura excidit, dignus fuit qui ante omnia in materia & corpore ligaretur.* Notandum hic porro Angelis corpus & materiam detrahi ab Origene, quam iis in Matth. 22. circumposuit : sed hæc proponit, non asserit.

καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ τῦ ἡλίου ἐν σώματι] Syderibus P. 17. vitam non uno loco tribuere Origenem, idemque olim multis fuisse persuasum è Pamphilo supra docuimus ad Origen. Comment. in Matth. 18. Vertit Ferrar. *Eliæ*, sed nullo sensu.

ὡδὲ τοῖς ἀγροικοτέρων ἐαυτὴν δοκοῦσι μύοις] Marcionistis.

ἢ ἀπὸ τῦ μεγέθους] Corrupta hæc Cod. Re- P. 18. gij scriptura Perionio fraudi fuit, ut totum hunc locum pro more suo corrumperet. Lege, μὴ ἀπὸ, ita ut legit quoque Ferrarius.

δημιεργὸς δὲ ὁ χριστὸς ὡς ἀρχὴ, &c.] Hic Origenem castigat Petavius lib. 1. de Trinit. cap. 4. n. 4. & lib. 6. cap. 3. n. 6.

τῷ λόγου λαμβανομένῳ] Alludit ad alteram P. 19. λόγου notationem, qua, *ratio*, significatur.

καὶ λεκτέον ὅτι πάντας, &c.] Locum integrum sic restituo : καὶ λεκτέον ὅτι εἴπας, ἵν᾽ ὦσιν εἷπω, ἔμψυχον σοφίαν ὁ θεὸς, ἐαυτῇ ἐπέφερεν ἀπὸ τῦ ἐν ἐαυτῇ. Consentit Ferrarij interpretatio. Misere autem hic se jactat Perionius ; sic enim legit : καὶ λεκτέον ὅτι εἶπας ἵν [ideſt ἰησοῦ] ὦσιν, εἴπερ ἔμψυχον σοφίαν, &c. Vide quæ ad hunc locum notata sunt ab eruditissimo Petavio, lib. 1. de Trinit. cap. 4. n. 4. & lib. 6. cap. 3. n. 9.

ἀπὸ πάσας τὰς διανοίας] Ferrarius legebat ἐπανυμίας.

ὁ θεὸς μὲν ἓν παντελῶς ἐστι, &c.] Hæc quoque lib. 1. de Trinit. cap. 4. n. 4. confutat Petavius, quasi divinæ Verbi naturæ multiplices proprietates affingat Origenes ; in quo sane magni Viri iudicium non sequor ; nam hæc Christo, ut Deus simul & homo est, universa Origenes attribuit ; & ut ad divinam Verbi naturam seorsum pertinere voluisset, verisimilius est hæc pro variis potius considerandi Verbi modis, quam pro divinæ ipsi naturæ insitis qualitatibus habenda credidisse.

ἀπὸ ἡ ἁλδυθεοῦδος δυναμβίη πᾶσα κτίσις] P. 20. Legisse videtur Ferrarius : ἡ ἁλδυθεοῦδος δυναμβίη πᾶσα κτίσις.

ἃ πάντα ἀπὸ διηγερόμενον, &c.] Legebat

Ferrarius, ὁποῖαι, sed parum hæc intellexit: ἡρῴδμεν τὰ τοσαῦτα. Verte: *quæ tales ac tantæ non fuissent, si in beatitate sancti incepissent, & perseverassent.*

ὃ δὲ φημι θαυμάζειν τὰ τῷ πολλῶν] Ferrarius: *Iam in quo me mirari dicam multorum ruditatem*: postremam hanc vocem de suo videtur largitus, asteriscō enim locum ad oram illustrauit.

P. 22. ὁ μὲν Ἰακὼβ ἐν τῇ πρὸς τοὺς υἱοὺς εὐλογίᾳ, ἰούδαν] Supple, ἄυτον καλεῖ. Perperam ergo hæc intellexit Ferrarius; rectè Perionius: *Iacob quidem in ea benedictione, qua in liberos usus est, Iudam*; supple, eum appellat.

P. 23. καὶ ἔστιν ἄξιον ὀνείδισαι τοὺς, &c.] Valentinianos, Marcosios, & Colarbasios suggillat. Vide Irenæum lib. 1. cap. 10. Epiphanium Hær. 34. quæ est Marcosiorum, cap. 4. & Hilarium lib. 10. de Trinit. Quam impiorum Hæreticorum nefariam doctrinam post Origenis tempora renovavit Paulus Samosatenus. Philastrius Hær. 64. Hic vero Origenis locus iis adjungendus est quos collegit Pamphilus in Apologia, ut eorum confutaret calumniam, qui perverso huic Valentini dogmati Origenem hæsisse jactabant. Ad hæc autem eius verba cum non satis attendisset præstantissimus ætatis nostræ Theologus, eadem in illo reprehendit, quæ in Valentinianis ipse carpebat; quasi suam non illorum sententiam protulisset.

ὀπεκείμενον μὲν ὀλίγοις] Legendum fortasse, ἐπ' ἐκείνων μὲν quod opponetur huic, ὅτι ὁ τύπος quod proxime sequitur: quod ipsum forsitan & ita emendandum, ὅτι οὐ δύο.

ὁ δὲ σωτὴρ ἁπλῶς πᾶσι τοῖς λογικοῖς] Persuasum fuit Origeni Patris vim ad res omnes creatas, Filij ad res rationis compotes, Spiritus sancti ad sanctos dumtaxat pertinere. Verba ipsius è libr. 1. περὶ ἀρχῶν profert Iustinianus in calce Epistolæ ad Menam. Quamobrem acriter à Theophilo castigatus est in Paschali 1. Nos vero id in Origenianis accurate perpendimus.

P. 26. κἀνθένδε αἰῶνιόν ὄντος ἁγιασμοῦ] Hæc ex adolescentiori Academia depromta sunt. Vid. Cicer. Academ. 4.

ἀλλ' ἐπεὶ ἐστὶ καὶ ἀληθινὸν τὸ αἰώνιον, &c.] ἀληθινὸν quippe, & οὐκ ἀληθινὸν opponuntur ἀπαφατικῶς. ἀληθινὸν autem & ψευδὲς, ἐναντίως. Eorum vero quæ ἀπαφατικῶς opponuntur alterutrum verum est; quæ ἐναντίως, non item.

οἱ μὲν φύσει πνευματικοὺς ἀφθαρσίᾳ, &c.] Ea erat Valentinianorum doctrina, qui tres diversas hominum naturas fingebant.

οὐκ ἀεὶ τῷ ἐν ἀρχῇ, &c.] Vide Nos ad pag. 17. in Iohann.

τὸ ἀνυπέρθετον τῆς ἐπαγγελίας] Male Ferrarius, *supervenientiam promissionis*: vix tamen Latine reddere possis: illud enim est quo promissa habent, ut minime differri possint.

κοσμικὰ παραγγελίας] Ita legebat Perionius. Ferrarius vero: ἐπαγγελίας.

ἢ ἀφωσίωσιν ὅπη ἀχεῖ, &c.] Hæc desiderantur in Ferrarij interpretatione, quæ ex Perionio ita supplebis: *etiam addent, non si liberatur iam etiam participem esse filiorum Dei gloriæ.*

ὁ δὲ μὴ βλάψῃ τὰ πλινθεῖα τοῦ, &c.] Locum hunc in Reg. Codice luxatum ita fortasse sanaveris: τοῦ αἰθέρος κατακεχαρίζεται ἄλλοσε, &c. τοῦ ἀφελόμενα, quod sequitur fit ex λῆμμα, cuius & significationem retinet; sed tamen vox insolens est. P. 27.

καὶ ἀφελκύσει τοὺς χωρεῖς. &c.] Locus hiulcus, & corruptus, cui absque meliori codice medicinam facere velle temerarium est.

τὰ ἡγεμονικὰ τῆς αἰθέρος] Ferrarius: *hominum partes quas principales vocamus.* Perionius: *ea quæ in hominibus principatum obtinent.* Vertissent: *hominum mentes*: ἡγεμονικὸν enim quid sit nemo nescit.

καὶ ἀφελκυσικὴ τῆς σελομβρίων ἐν ἀπὸ χαιρδίᾳ] Vel hæc aliter legit, vel male intellexit Ferrarius. Probe Perionius: *quodque vim habet efficiendi eos, qui per eam salutem adipiscuntur.* P. 28.

ἐὰν δέ τις ζητῇ, &c.] Valere hæc possunt adversus Origeni intentari solitam criminationem, quod Patris cognitionem maiorem esse cognitione Filii statuerit. Quam quoniam in Origenianis excutimus, plura non addam.

Ἓ ἐπεὶ ἐν τοῦ παῤῥ ἐκείνῃ ἡρίδος ἡ, &c.] Perionius legebat, ἡ. nos correximus ἦ, quo sententia continetur. C. R. habebat ἡ. P. 29.

καὶ ὅτι τὸν παῤῥικὸν μακαριότητα] Prætermisit Ferrarius, μακαριότητα.

τὰ χρίσιν ἂν ὑπάρχουσαν] Legisse videtur Perion. ἐνυπάρχουσαν. Scribe, συνυπάρχουσαν.

καὶ μὴ ἔλεπόμενα ἔξω πάντως αἰῶνιτε] Postrema hæc à Perionio omissa sunt. P. 30.

ἐκείνων ἡμῶν τὰς ἐν τοῦ στεῖρε, &c.] Ita legit Perionius: at Ferrarius, ἐκείνοντων, quod rectum est.

σεσθητέον ταῖς εἰρημέναις, &c.] Aliter notionem istam vitis Christo aptat Origenes Homil. 17. in Genes. *Vitis ergo Christus ex ea parte dicitur, quæ naturam suscepit humanam, ad quam Deus Verbum pullum suum alligat; ideoque populum suum conjungit & sociat ei conversationi quam ipse exegit in carne: ut imitatione ipsius pullus qui ad ipsam alligatus est, efficiatur cum illo & Filius Dei, & cohæres Christi.* P. 31.

ὁ πρωτότοκος ὅτι λόγος] Ferrarius reddit, *ratio*: Perionius, *Verbum*, rectè: malim tamen, *Sermo*.

καταβυσσῶσι τὸ νυσίν ἐκπνόμενα] Ita Cod. Reg. at Ferrarius videtur legisse, ἐγκόμενα. Perionius antiquum hic obtinet, totumque locum misere deformat.

P. 32. ἢ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἃ πάνυ, &c.] Origenes lib. 1. περὶ ἀρχῶν, cap. 5. eundem hunc Pauli locum exponens, *Ex quo videlicet*, inquit, *ostendit esse quædam præter hæc quæ commemoravit, quæ nominantur quidem in hoc sæculo, non tamen ab ipso enumerata fuerint, forte nec ab alio aliquo intellecta: esse vero alia quæ in hoc sæculo quidē non nominentur tamen nominabuntur.* Nec unus id sibi persuasit Origenes præter eos Angelorum ordines qui nominantur in Scriptura, alios esse numero infinitos, & hominibus ignotos: scripsit siquidem Chrysostomus Hom. 4. de Incompr. εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ καὶ ἕτεραι δυνάμεις, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ἴσμεν· *Sunt enim, sunt & aliæ virtutes, quarum ne nomina quidem scimus.* Quod paulo post ex supra memorato Pauli ad Ephesios loco colligere se profitetur. Atque idipsum iterat Orat. 5. contr. Anomæos, & Homil. 3. in Epist. ad Ephes. Assentiuntur Chrysostomo Theodoretus in eundem eiusdem Epistolæ locum, & Oecumenius, & Theophylactus.

ἐπάλξ σαβαὶ ἑδραῖον, παρὸ, &c.] צבא & צבאות quid sint notum est.

καὶ σαφῶς μήνυσεν ἀνθρώποις ἄνθρωπος, καὶ ἀγγέλοις ἄγγελος] Origenes lib. 1. in Epist. ad Rom. *Hoc quod apparuit Angelis, non eis absque Evangelio apparuit, sicut nec nobis quidem hominibus, ad quos missum se dicit, evangelizare pauperibus, dimittere captivos in remissionem, & annunciare annum Domini acceptum, Si ergo cum apparuit nobis omnibus hominibus non sine Evangelio apparuit, consequentia videtur ostendere, quod etiam Angelico ordini non sine Evangelio apparuerit, illo fortassis quod æternum Evangelium à Iohanne memoratum supra edocuimus. Si vero etiam in reliquis cœlestibus ordinibus tale aliquid gestum esse ab eo suspicandum sit, in ea qua singuli quique sunt forma apparuit eis, annuncians pacem, quoniam quidem per sanguinem crucis suæ pacificavit non solum quæ in terra, sed quæ in cœlis sunt, etiam tu apud temetipsum discutito.* Hunc errorem, iam ante Origenem, in aliquibus castigaverat Tertullianus libr. De carn. Christi, cap. 14. & in ipso demum Origene damnatus est quarto è novem anathematismis Iustiniani Epistolæ ad Menam subjectis. Sed de his pluribus disputamus in Origenianis.

περὶ δὲ τῶν ἀγγέλων, &c.] Infra Tom. 2. p. 45. μήποτε δὲ ὡς φαμὲν τοῦδέ τινα πρὸς τόνδε γινεσθαι, ἅπας ὁ νεῦ θεολογούμενος· ὁ λόγος ἐληλύθη πρὸς ὠτὰ ἀποστόλου ἀπὸ τοῦ παρόντος πρὸς αὐτόν· Nempe ei quoque adhæsit opinioni Origenes, quam magna Patrum pars amplexa est, Filium ipsum Dei Patriarchis & Prophetis apparuisse. Vide Sixtum Senens. libr. 5. Annot. 102.

ὥσπερ πλέον ἔχων πρὸς ἀνθρώπους, &c.] Triplex rerum ratione pollentium genus statuit, Angelorum, hominum, & τῶν καταχθονίων, inter quæ Dæmones recenset. Cum autem omnia omnibus ratione prædita factum dicat Sospitatorem; hominibus hominem, cum carnem assumsit; Angelis Angelum, cum Patriarchis & Prophetis visus est; tertium divisionis membrū executus est, & Christum ad lucrifacienda τὰ καταχθόνια, fese iis similem fecisse docet, quando *factus est inter mortuos liber.* Nam cum duplici genere constent καταχθόνια, Dæmonum, & defunctorum hominum, cumque horum iam antea formam sumsisset Christus quando homo factus est, illorum sumere debuit. Ferrarius male reddidit, πρὸς ἀνθρώπους, *in hominibus*: verte, *præ hominibus.*

καὶ ὀξελάσασθαι τὸν ἐν ἑκάστῳ, &c.] Cod. Reg. habet, ὀξελάσαι, nos legimus, ὀξελάσασθαι, supple, πεπίπκε, quod præcedit. Quam lectionem secutus sit Ferrarius ex ipsius interpretatione vix liquet: Perionium enim non moror. P. 35.

ἵνα διδαχθῶμεν καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν ἡμῶν, &c.] Animas omnes corporibus antiquiores credidit Origenes, quod dogma ad ipsam quoque Christi animam pertinere voluit. Hanc autem Verbo conjunctam fuisse, antequam corpori adjungeretur, ipse quoque docuit lib. 2. De princip. cap. 6. *Illa anima*, inquit, *de qua dixit Iesus, quia nemo auferet à me animam meam, ab initio creaturæ, & deinceps, inseparabiliter ei, atque indissociabiliter inhærens, ut pote Sapientiæ & Verbo Dei, & veritati, ac luci veræ, & tota totum recipiens, atque in eius lucem, splendoremque ipsa cedens, facta est cum ipso principaliter unus spiritus.* Sed hæc disputantur in Origenianis. P.

καὶ γὰρ εἰ ἤδει αὐτὸν, &c.] Iterata hæc vocum illarum, ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, repetitio causæ fuit cur à Ferrario, vel in eius codice totum comma omitteretur, quemadmodum librariis usuvenire solet. P. 36.

πλὴν ἀνδρὸς αὐτὸν τυγχάνοντα, καὶ προφήτου οὐκ ἤδει ἰωάννης] οὐκ illud non agnoscit Ferrarius, quod Perionius post Reg. Codicem repræsentat. P.

χρεῖττον δὲ ὁμολογοῦντας ἀληθῶς, &c.] Legebat Ferrarius, ὁμολογοῦντας, sed proba est Cod. Regij scriptura, quam sic vertas: *Nos vero Christum vere Dei potentiam esse fatentes, quæcunque res vi pollent, ipsius esse participes persuasum habemus.*

ὡδὶ τῷ ἀποστόλῳ] Leg. πρὸς. P. 37.

καὶ εἰ μὴ ἐν ἄλλοις, &c.] Codex Reg. habebat, αἰ εἰ μὴ ἐν ἄλλοις· Deesse hic aliqua existimavit Perionius: nos ita locum refartum iri credimus, si legatur: καὶ εἰ μὴ, &c. supra enim legitur: βλέπομεν δὲ εἰ μὴ μάτην, &c. καὶ εἰ μὴ ἐν ἄλλοις. plane hæc est genuina lectio. P.

τὸ δὲ ὁ ὦν ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως, &c.] Legendum fortasse, τὸ δὲ κτίσας τοὺς, & mox, P. 38.

δωὰς] λέγεδς. Marcioniſtas porro hic, eorumque gregales intellige.

μείζονα δὲ πύτου τὸν πατέρα] Vide Iohann. 14. 28. Ita Origenes infr. p. 56. in Iohann. ὅτε τοίνυν καὶ ἐνθάδε οἱ πάντα ὅσα τῷ λόγῳ ἐγχωρεῖ, οὐκ ἀπὸ τοῦ λόγου ἐγχώρει, ἀλλ' ἀπὸ κρείττονος καὶ μείζονος· ἄλλα τὸν λόγον· τὶς δ' ἂν ἄλλο ἄξιόν τυγχάνῃ, ἢ ὁ πατήρ; & Tom. 13. p. 201. in Iohann. πάντα δὲ ὅσα πιθανὸν μὴ τῶν αἰώνιον ζωὴν εἰς τὸν ὑὸν τὴν αἰώνιον ζωὴν πατέρα· χριστὸς γὰρ ἡ ζωὴ, ὁ δὲ μείζων τοῦ χριστοῦ μείζων τῆς ζωῆς· Sed hæc alibi.

ὅπερ ἔν τισι κεῖ), &c.] Lege, ἢ ὅπερ. Origenes infra Tom. 28. in Iohann. 11. 49, 50. καὶ συλλήψεται πῶ ὅπως χάειτι, ἢ, χωρεῖς θεῶ, ὑὸν πάντος ψεύδεται θανάτου· Posteriorem quoque hanc lectionem ſequitur Ambroſius lib. 2. De fide, ad Gratianum, cap. 4. Immerito igitur Neſtorianis loci huius depravationem tribuit Græcus ille Scholiaſtes, quem laudat Beza, ut pote quæ iam longe ante Neſtorium extaret.

P. 39. οἷον ὑὸν ἄστρων, &c.] Et in his Obſervationibus, & in Origenianis quæſtionem de morte à Chriſto pro ſideribus obita ventilavimus.

ἐπεὶ δὲ ἐδιδαλμβαίνῃ τὴν βασιλείαν, &c.] Senſus eſt: *Quoniam autem accipit regnum à Rege, quem ſibi præfecerant filij Iſraël, cuique imperium Deo neutiquam annuente tradiderant, neque Deo conciliaverant; & quoniam bella Domini gerens, filio ſuo, populo nimirum, pacem comparat, &c.*

εἰ μὴ ἄρα ἐπεί ὄζιν, &c.] Verte: *niſi fortaſſe, quod flos ſit perfectior flore, ipſaque florum emiſſione, quæ de ijs dicitur qui fructus perfectos nondum tulerunt, perfecti id quod ſupra florem Chriſti eſt, capiant.*

P. 40. ἢ ἦ ῥάβδος αὐτοῦ πεπιεσμένοι] Perionius: *qui autem eius virga tentati & probati ſunt*: ita & Ferrarius. Videntur legiſſe: οἱ δὲ ῥάβδῳ αὐτοῦ πεπιεσμένοι· malim ego: οἱ δὲ ῥάβδου αὐτοῦ πεπιεσμένοι·

τελευτῖον πρὸ τοῦ λόγου, &c.] Male Ferrarius: peſſime Perionius: *extrema prima diſputatione.* Verte: *Denique antequam ad vocis, λόγος, examen accedamus.*

ἴσαν) ὅτι μόνης τῆς λόγος ὀνομασίας] Valentinianos intellige, qui Filium per prolationem genitum eſſe arbitrabantur.

διόπερ ζητεῖδς σὸν ἔξω, &c.] Ad verbum Perionius: *Itaque eum quæri non extra eos qui quærunt, ab iis qui eum invenire conſtituant, nos docet Apoſtolus.*

P. 43. πῶς γὰρ οἱ ὁ πατὴρ ζωῦζ ἔλεγλο, &c.] Hæc præterita ſunt à Ferrario, quem feſellit geminum illud: ὁν χείλεσί σου.

P. 45. ὁ μὴν ἂν πολύς] Pro, οἱ πολλοί, quod notandum.

ὡσπὲ γὰρ ἐρμωλεῖ), σοζόμδρ, &c.] A ישע *ſervavit*, fit ישוע Oſee, quod ſignificationem activam poſtulat potius quam paſſivam. Beeri vero eſt, בארי, à באר, *puteus.* ἀναβλυσταίνης, quod ſequitur, rectum eſt. Heſych. ἀναβλυσαίνῃ & ἀναβλύσει. quam Heſychij vocem immerito ſuſpectam habet Stephanus.

ἐρμωλεῖ) γὰρ, μεταφερισμὸς ἰαὼ] Hæc proclivia ſunt, & Ferrarij tamen ac Perionij captum fugerunt. Ieremias eſt ירמיהו, à, רום, *extolli*, & יהוה, quod Samaritæ per ιαβαὶ, Euſebius per ἰαὼ, Theodoretus per αἴὰ, Græci veteres per ιαὼ exprimebant. Notum illud Apollinis Clarij apud Macrobium: *Macrob. 1. Saturn.*

φράζεο τῷ πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ἰαώ·

πίθηκι μὲν γὰρ τὸ ἀρθρον, ὅτε, &c.] Diſtinctio hæc nonnullorum convitia in Origenem concitavit. Eam quidem Chryſoſtomus diſſimulato auctoris nomine explodit. Attendiſſent quomodo in ſequentibus explicata ſit: Pater, inquit, quod ex ſe Deus ſit, hoc eſt, αὐτόθεος, ὁ θεὸς appellatur: Filius, quod ſit Deus à Patre, Deus de Deo, ut loquitur Nicænum Concilium, θεὸς dicendus eſt. P. 46. *Chryſoſt. Hom. 3. in Iohann.*

δυοῖν γὰρ ὄντοιν, &c.] Sententia hæc eſt totius huius diſputationis. Quemadmodum à Patre qui eſt αὐτόθεος habet Filius ut ſit Deus, & cæteri qui Dij appellantur, quia principium totius divinitatis Pater eſt: ita à Filio qui eſt, ὁ λόγος *ratio*, & fons totius rationis, habent ij qui ratione utuntur ut ſint rationis participes. Igitur ut divinitatem ſuã Filio communicat Pater; ita rationem iis qui rationis participes ſunt communicat Filius. Pater principium eſt divinitatis Filij; Filius principium eſt rationis eorum, qui rationis capaces ſunt. Atque eo ſenſu ut ſe habet Pater ad Filium, ita Filius ad ea quæ ratione pollent. Comparatio ergo hæc eſt, atque ea imperfecta & in multis claudicans. Pater autem quia principium eſt & fons divinitatis totius, inde eum ἁπλῶς θεὸν appellavit; reliqui autem θεοὶ τῇ μεθέξει τοῦ θεοῦ γινόμδροι: Filius nimirum, & qui Dij dicuntur. At divinitatem à Patre non uno modo recipiunt; Filius enim ita Deus eſt à Patre, ut una eademque divinitate Pater & Filius polleant: reliqui autem Dij, diverſa, diſpari, & inæquali divinitate præditi ſint. Ne quemquam igitur moveat vox γινόμδροι: quæ iis omnibus convenit qui ab alio habent ut ſint, ſive per generationem, ſive per proceſſionem, ſive per creationem; ut paulo infra demõſtrabimus. Nonnunquam vero ſimpliciter, *exiſtere*, *eſſe*, ſignificat. Atque hæc quidem poſterior notatio huic ipſi loco videtur tribuenda. His ita explicatis, facile viri cuiuſdam eruditiſſimi refelluntur criminationes, qui ex hoc loco violatæ Filij dignitatis reum Origenem peragit: li-

cet alias sæpe in eodem argumento lapsus sit.

ἤτοι ἀριθμὸς ἰδιότητα, &c.] Ea fuit Noëti Hæresis circa Origenis ætatem exorta, nec multo post à Sabellio amplificata.

ἢ ἀριθμὸς τὴν θεότητα, &c.] Origen. lib. 7. in Epist. ad Roman. cap. 9. *Et miror quomodo quidam legentes quod idem Apostolus in aliis dicit: Unus Deus Pater ex quo omnia, & unus Dominus Iesus Christus per quem omnia, negent Filium Dei Deum debere profiteri, ne duos Deos dicere videantur.*

P. 47. ἀλλὰ θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοι τό] Lege, λέγοιτο, plana omnia fient, & hiatus ille explebitur, quem hic inesse sine causa credidit Perionius.

ἀλλ' ἐπεὶ εἰκὸς προσκόψειν τισὶ, &c.] Audiendus in hunc locum Dionys. Petavius lib. 1. de Trinit. cap. 4. n. 5. Mihi tamen id dolet, iniquum adeo in Origenem se gessisse virum magnum, ut quæ minus sana in eo deprehenduntur, germana esse, neque ab Arianis inserta, contra Rufini testimonium pertenderit: quæ vero orthodoxæ sunt fidei, amica manu adtexta fuisse contra Athanasij auctoritatem crediderit.

Rufin. in calce Apolog.

Athanas. lib. De decretis Nic. Syn.

ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ὧν ὁ θεὸς λόγος] Perionius & Ferrarius recte legebant, ὧν, sed à superioribus virgula sejugabant: nos conjungenda censemus, & ita vertenda: *quod apud Deum est Deus Verbum.*

ἢ τοιαύτῳ ὑλομβρῷ σαρκὶ, &c.] Lege, ἥτις ἀυτῷ. Alludit ad 2. Cor. 5. 16.

P. 48. τῆς ἐκλογῆς ὅτι θεός] ἐκλογὴ, idest, *Electi*: Ita Rom. 11. 7. ubi & quidam vocem hanc, unde huc traducta est, ita verterunt.

ἥλιον δὲ καὶ σελήνην, &c.] Clementem hic designat cuius hæc verba sunt Strom. 6. ἐπειδὴ γὰρ ἤδει θεὸς, ἅτε προγνώστης ὤν, μὴ πιστεύσοντα τινὰ, κἂν ἥπτον ὅπως τὴν γε καθ' ἑαυτὸν ἀναδέξηται τελείωσιν, ἔδωκε μὲν φιλοσοφίαν αὐτῷ, ἀλλὰ πρὸ τῆς πίστεως, ἔδωκε δὲ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τὰ ἄστρα εἰς θρησκείαν. ἀεὶ ποιήσειν ὁ θεὸς τοῖς ἔθνεσι, φησὶν ὁ νόμος, ἵνα μὴ πλέον ἄθεοι γλυμμάτων τελίως καὶ ἀφαφθαρῶσιν· οἱ γὰρ κἂν ταύτην γλυμμάτων τῇ ἐντολῇ ἀγωνιῶντες, γλυπτοῖς προσεφυκότες ἀγάλμασι, κἂν μὴ μεθαρμόσωσι, κείτονται· οἷμαι ὅτι συνιδόντες, ὅτι οὐδέλησαν πιστεῦσαι τῷ θεῷ. οἱ μὲν ὅτι καὶ θελήσαντες οὐκ ἐξεπόνησαν φιλοσοφεῖν περοί. ναὶ μὴν κἀκεῖνοι οἱ διὰ τῆς τῶν ἄστρων σεβάσεως μὴ ἐπαναβαίνοντες ὅθεν τὸν τύπον ποιηθήν. ὁδὸς γὰρ ἦν αὕτη δοθεῖσα τοῖς ἔθνεσιν ἀνακύψαι πρὸς θεὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρων θρησκείας· *Quia enim noverat Deus, ut pote præscius, hunc non creditурum, nihilominus tamen ut perfectionem reciperet cuius capax erat, dedit ei quidem philosophiam, sed ante fidem: dedit autem Solem, & Lunam, & Astra ad religionem: quæ Gentibus fecit Deus, inquit Lex, ne funditus Athei effecti, funditus pereant. At illi in hoc præcepto inconsiderati, in sculptiles defixi statuas, nisi pœnitentiam agant, iudicantur: hi quidem, quia cum possent, noluerunt Deo credere; illi vero qui etiam si vellent, non conati sunt tamen fideles evadere; & qui etiam qui ab Astrorum cultu, ad eorum conditorem non recurrerunt. Hæc enim via erat Gentibus data, ad Deum per Astrorum cultum assurgere.*

τέθρυπται δὲ ὧδε πύθοις, &c.] Epicurei. P. 49.

ὧν τὸ κρεῖττον καὶ παίγματος, &c.] Totus ille locus, usque ad, ἕως ἂν ἐπ' ἀρχῆς, &c. in Ferrariana interpretatione desiderabatur, quē nos è Perioniana, mutatis duntaxat nonnullis, supplevimus. Idem quoque in toto hoc opere à nobis factum est, quotiescunque Ferrariana interpretatio deficiebat, quod nonnunquam contingere observavimus, quum error aliquis occurrit: velut in iis quæ sequuntur. Nempe Filium patri inferiorem posuit, pro more suo, ut in Origenianis probavimus. Quæ subiicit autem de Verborum differentiis, futilia sane sunt, ne quid peius dicam.

ἄτοπον δὲ πλείονας θάπτειν, &c.] Hæc per- P. 50.
peram à Ferrario & Perionio interpretata sunt. Verte: *Absurdum est autem dicere plures vocis huius, Sermo, compotes fieri; & huius, Sapientia; & illius, Iustitia.* Legimus quippe, καὶ τῆς, σοφία, (supple θεοσεβείας) καὶ τῆς, δικαιοσύνη.

ἀφορμὰς δὲ εἰχομεν τὰ ὧδε δίξασθαι, &c.] P. 51.
Nullo sensu hæc reddiderunt Ferrarius & Perionius. Legas, παρεκδίξασθαι proclivis erit interpretatio. παρεκδίξασθαι autem est, præter germanam sententiam intelligere & explicare. Vide Nos supra ad p. 7. in Ioh.

λόγος δὲ ἀπολύτως, οὐκ εἴρηται κἂν] Sic interpunge: λόγος δὲ ἀπολύτως οὐκ εἴρηται, κἂν.

ἐν πολλοῖς κυρίοις, &c.] Ita legebat Ferrarius: at in Cod. Regio vox, μάτην, aliena manu inserta fuerat, ut ita legeretur, μάτην ἐν πολλοῖς, &c. Hanc lectionem secutus est Perionius, & nos ita probamus, ut illam Ferrarij plane repudiemus.

τῇ τῶν ἐπαρνίων εἰκόνι] Inepta lectio; quam tamen secutus est Perionius: *Et iis qui agni imagine ornati sunt.* Lege, ἐπουρανίου. alludit enim ad 1. Cor. 15. 49. Id à ταχυγράφοις ita contrahi solet, ἐπωνίου, unde imperitus librarius ἐπαρνίου illud excudit.

καὶ αὐτὸ τὸ δίκαιον καλέμβριον ἐξιστωθῆναι πάν- P. 52.
τη τῇ δικαιοσύνῃ] Hic operam suam ludunt Ferrarius, & Perionius. Verte: *ut hoc eius quod appellatur justum, justitiæ omnino exæquetur.*

καὶ ἡ ἑαυτὸν τὸν ἀδιαφθόρως ἀλήθειαν· οὐκ P. 53.
ἀλήθεια, &c.] Hæc habebat Cod. R. quem secutus est Perionius per summam ἀκεισίαν. Lege, καὶ ἡ ἑαυτὸν ἀδιαφθόρως ἀλήθειαν· At illam pericopen, οὐκ ἀλήθεια, &c. ad oram Cod. Regij manus recentior attexuerat. Eam comprobant Ferrarius, & Perionius, & plane genuina est.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

τυγχάνον δὲ ἐν τάττων, οὐ ὁ θεὸς δράσας]. &c.] Hæc miſere à Ferrario diſtorta ſunt. Inſcite quoque Perionius: *Sed tamen unum eſt horum, quæ Deus faciet in eorum aſſutia.* Legebat: δράσει]. Verte: *unum vero eſt ex illis quæ comprehendit Deus.* Reſpexit Origenes ad Iob. 5. 13. & 1. Cor. 3. 19.

P. 54. ἴσως τὰ μὲν εἰς ἐκείνες, &c.] Sic C. R. legendum tamen, ἴσασι. ita Ferrarius & Perionius, & id quoque ratio poſtulat.

ἐπεὶπερ ἴχνη ποιεῖται] ὁ, &c.] Ferrarius: *veſtigijs ingredi cœpit.* Perionius: *quandoquidem veſtigia imprimuntur.* Verte: *quoniam veſtigijs & notis circumdatus eſt.*

ἧ ὥσπερ ἀπέδρα ὁδοῦσιν, &c.] Finem quoq; hic Damnatorum pœnis ſtatuit.

P. 55. ἀλλὰ, πότε, ἢ ἐν τίνι, &c.] Videtur aliter legiſſe Ferrarius. Recte Perionius: *Sed quando, vel in quo apud Deum? Hoc enim, inquit, erat in principio apud Deum.*

P. 56. ὅτι οὖν καὶ ἐσκόλιε εἰ πανίζα, &c.] Imperite hic lapſus eſt Origenes cum à Patre omnia condita ſtatuit, non etiam à Verbo, ut demonſtramus in Origenianis.

περισσότερον παρ' αὐτὸ τὸ λόγου τυγχάνοντος] Hæc videtur ex eius perſona dicere, cuius ſententiam exponit, non ex ſua.

ἔστ] τὸ ἀγέννητον αὐτὸ λέγῃ τ] Si per ἀγέννητον, *non creatum*, vel, *non genitum* intelligas, Spiritui ſancto conveniet: ſi pro eo quod principio caret uſurpetur, non item. Hinc eſt, cur eam appellationem à Spiritu ſancto veteres Patres removeri velint. Baſilius quidem Hom. 17. contr. Sabell. idcirco Spiritum ſanctum ab hoc vocabulo prohibet, quod hæc captum humanæ mentis ſuperent: Theodoretus autem Dialog. 3. quod vox eiuſmodi in Scripturis ſacris Spiritui ſancto minime tribuatur.

ἔσται δέ τις ἓ εἶπες, &c.] Hæc cum ſequentibus, ad id uſque, ἔτι εἰς τὸ, πάντα, &c. in Ferrariana interpretatione non comparent: obſervavimus quippe loca Origenis aliqua perverſæ doctrinæ labe fœdata, ſive in ipſius Auctoris, ſive in Lectorum gratiam à Ferrario fuiſſe reciſa. Nos hic aſcivimus Perionianam, quam & locis aliquibus correximus.

δογματίζων μηδὲ ὑσίαν πνὰ, &c.] Vnam tantum Patris & Filij perſonam credidit Noëtus, cuius errorem deinde amplexus Sabellius Patrem cum Filio, & Spiritu ſancto confudit. Poſt Nicænam Synodum emergens iterum hæc Hæreſis ab Antiochena Synodo damnata eſt, uti refert Hilarius in libro de Synodis.

τὸν πατέρα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα] Inſere, καὶ υἱόν, quod à Typographo prætermiſſum eſt.

ἓ ἀγέννητον μονωθὲν τὸ πολεῖς ἓᾗ πιστεύοντας] Origenes lib. 1. de Princip. cap. 2. *Ita ergo & ab eo* (Patre) *Filij ſubſiſtentia generatur: quod neceſſe eſt imprimis ſuſcipi ab his qui nihil ingenitum, ideſt innatum, præter ſolum Deum Patrem fatentur.* quem locum repetit Pamphilus in Apolog. Hieronymus Ep. 59. ad Avitum, de Origene loquens: *De quo* (Spiritu ſancto) inquit, *cum ignorare ſe dicat, utrum factus ſit, an infectus; in poſterioribus quid de eo ſentiret, expreſſit, nihil abſque ſolo Patre infectum eſſe confirmans.* Vocem ἀγέννητον, quam *ingenitum* vertit Rufinus, Latini quidam Patres, *infectum*, & *inoperatum*, & *originis expers* expoſuerunt. Veteres quoque Græci Scriptores quos laudat Athanaſius, dicebant: ἓν τὸ ἀγέννητον ὁ πατήρ. *Vna res eſt infecta, Pater.* Multiplex quippe eſt vocis, ἀγέννητος, ſignificatio, qua abuſi Ariani & Anomœi diu ſimpliciores homines ludificati ſunt. At audiendus Athanaſius qui ſic ſcribit: οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ ὅτι καὶ οἱ εἰρηκότες ἓν τὸ ἀγέννητον, τὸν πατέρα λέγουσιν, οὐχ ὡς ἠγνοηκότες ἓ ποίημα τυγχάνει τὸν υἱὸν τοῦ λόγου ὅπως ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχῃ τὸν αἴτιον. *Non ignoramus autem eos qui dixerunt unam rem eſſe infectam, Patrem nimirum, non ita ſcripſiſſe quaſi Verbum factum & conditum ſit, ſed quia* (Pater) *cauſam & auctorem non habet.* *Athanaſ. de Syn. Arim. & Seleuc. & Orat. 2. cont. Arian.*

προσιμεθα τὸ πάντων δι' ἓ τὸ λόγου ἠνωμένον, &c.] Hæc quantumvis dura, facile excuſabimus, ſi dicamus proceſſionem Spiritus ſancti hic ſignificari, & eo quidem modo quo ipſam antiqui Eccleſiæ Patres explicarunt, dicentes à Patre per Filium procedere Spiritum ſanctum. Cyrillus libr. De recta fide; ad Theod. Spiritū ſanctū ſcribit eſſe ἐξ υἱῦ, ἓ δι' υἱῦ, & l. 1. De adorat. ἐκ πατρὸς δι' υἱῦ προχέμενον πνεῦμα. quod idē repetit in Epiſtol ad Reginas, & variis locis. Damaſcenus libr. 1. De fid. orthod. cap. 18. καὶ ἡμεῖς δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ, ὂν τῷ πατρὶ ἐκπορευόμενον. *Et Filij Spiritus, non quaſi ex ipſo, ſed quaſi per ipſum à Patre procedens.* Tertullianus cap. 4. adv. Praxeam: *Spiritum non aliunde putem quam à Patre per Filium.* Hilarius libr 12. de Trinit. *Conſerva hanc, oro, fidei meæ religionem, ut ſemper obtineam Patrem ſcilicet te, & Filium tuum una tecum adorem, & Spiritum ſanctum tuum, qui eſt per Vnigenitum tuum, promereor.* Vide item Florentinum Concilium, & Thomam 1. q. 36. a. 3. Ait quidem Paulus 1. Cor. 8. 6. *Nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & unus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum*, & Col. 1. 16. *Omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt.* Quibus verbis inductus Aëtius Anomœorum anteſignanus Patrem inter & Filium diſcrimen ineſſe credidit, ut primaria cauſa eſſet Pater, inſtrumentum vero Filius. Hanc autem veſaniam caſtigat Baſilius libro de Spiritu ſancto, accurateq; demonſtrat, voces illas, ἐξ ὧν, &, δι' ὧν in Scripturis promiſcue uſurpari; hic autem Patri & Filio fuiſſe ſeorſum attributas, ut

hypostases discernerentur : cum ea cæteroquin quæ fiunt à Patre, à Filio quoque fiant. Audiendus imprimis Cyrillus cap. 5. in hunc Iohannis locum, ubi idem multis probat. γεννητὸν autem Origenis vox est generalis, ea complectens universa, quæ quoquomodo sunt, sed ad Spiritum sanctum, ac res creatas diversa ratione pertinens ; nam quod ait, verbi gratia, Hilarius Spiritum sanctum per Vnigenitum esse, id dixerit Origenes, διὰ μονογενοῦς ἅγιον πνεῦμα γίνεσθαι. Cum igitur Spiritus sanctus γεννητὸς esse dicitur, hoc est, *qui habet ab alio ut sit* : cum eum autem, ἀ ποιητὸν, ἀ κτιστὸν, ἀδὲ γεννητὸν, ἀλλ' ἀπαράδοτον scisci Athanasius in Symbolo, & Epiphanius in Ancorato, cap. 7. hoc est, *non genitum*. Notandum præterea hic esse γεννητὸν, illic γεννητὸν, quæ diversam postulant interpretationem : hoc enim fit à, γεννάω, *gigno* ; illud à, γίγνομαι, *fum, existo*. Ita olim Filius ἀγέννητος à Catholicis dicebatur, ἀγένητος non item. At, ἀγένητος, illud quod de Filio dicebatur, *increatum*, significat : γεννητὸς, quod de Spiritu sancto dixit Origenes, significationem habet à, γίνομαι, *fum*, & idem sonat ac *existens*. Quod vero vocem γεννητὸν pessimo sensu ab Origene usurpatam conjectat Epiphanius, in eo sane ipsius æquitatem requiro. Nec ego tamen recte usquequaque de Spiritu sancto Adamantium nostrum sensisse contra Epiphanium & Basilium dura fronte pertenderim, ut fidem faciunt Origeniana nostra.

Epiph Hær. 64. c. 8.

Basil. lib. de Spir. sanct. cap. 29.

Basil Ep. 43 Greg. Nyss. lib 1. contr. Eunom. Epiphan in Ancor. Aug. li. 15 de Trinit. c. 26. & li. 4 contr. Maximin cap. 14.

καὶ τάχα αὖτη ὀξὺν ἡ αἰτία, &c.] Similis fere est Basilij, Gregorij Nysseni, Epiphanij, Augustini, aliorumque ratiocinatio, cum Filium idcirco Filium dici & esse volunt, quod ex uno oriatur; Spiritum sanctum nec dici Filium, nec esse, quod procedat ex duobus.

P. 57. ἔχει δὲ ἐπιπόρησιν διά τε, &c.] Vid. S. Thomam p. 1. q. 43. a 8.

P. 58. ἢ τάχα ὅτι καὶ τοῦτο ἴσασιν, &c.] Mortis quippe Christi beneficium ad creatas res omnes pertinere voluit, ut in Origenianis demonstramus.

ἵνα τὸ ὑποδεέστερον ἡ ἀνθρώπινον &c.] Humani generis redemtio filium quidem potius quam Spiritum sanctum decebat, ut docet Thomas p. 3. q. 3 a. 8. uterque autem id muneris pariter exequi poterat.

ἐν τῷ πάντων τυγχάνον ὑποδιέστεραν, &c.] Manifesto hæc mendosa sunt, nam quid sibi vellet Origenes, si Spiritum sanctum unum è rebus omnibus quæ à Patre & Filio habent ut sint, minorem eo esse scripsisset à quo est? Lege ergo : ἐν τῷ πάντων τυγχάνον ὑποδιέστερον, &c. Spiritus sanctus una est ex iis rebus quæ eo inferiores sunt per quod sunt. Quod autem Spiritum sanctum Verbo minorem statuit, consentientem habet Athanasium Orat. 2. adv. Arrian. τοιαῦτα μὲν ὃν τοῖς ἰουδαίοις ὡς ἀνθρώπος ἔλεγεν ὁ κύριος. τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα, καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τῶν πνευμάτων, ἀλλὰ μείζονα, ὢν ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγε· λάβετε τὸ πνεῦμα ἅγιον, καὶ· ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω. κἀκεῖνος· ἐμὲ δοξάσει. *Hæc quidem Iudæis tanquam homo dicebat Dominus. Discipulis vero divinitatem & magnitudinem suam ostendens ; non iam amplius minorem se Spiritu, sed maiorem esse & æqualem significans, dabat quidem Spiritum & dicebat : Accipite Spiritum sanctum, &c : Ego illum mitto, & ipse me glorificabit.* Maiorem, propter dignitatem & auctoritatem originis ; æqualem, essentia & natura.

τὸ λεκτέον ὡδὲ τῆς ὑποστάσεως, &c.] Ita C. P. 59. R. ubi emendaverat aliquis, ὑποστάσεως. Ferrarius legit. ὑφεστώσης.

ὀξήλθασιν ἄν τινες, &c.] Augustinus Soliloq. cap. 5.

ἢ τῶν ἃ τινων τὰ γὰρ, &c.] Hoc est iuxta doctrinam Peripateticorum, rerum quæ non sunt hoc aliquid, sive, τόδε τι : ea sunt autem τὰ καθόλου, vel, iuxta Platonicos, Ideæ universales.

καθ' ἡμᾶς ὁ τοὺς δύο, &c.] Marcio- P. 60. nistas suggillat, οἰηθέντας δίκαιον μὲν εἶναι τὸν δημιουργὸν, ἀγαθὸν δὲ τὸν τοῦ χριστοῦ πατέρα. ut idem habet Origenes supra Tom. 1. in Ioh. p. 38.

καὶ τάχα τοῦτο ἔσπευδε ζωὴ εἰπόντας, &c.] Vocabulum, ἔσπευδε, non intellexit Perionius, hoc est, *commovit*. Origenes in Matth. 20. μὴ σαινέτω δὲ ἡμᾶς εἰ ὁ σωτὴρ, &c. infra Tom. 6. in Iohann. p. 103. ὅτι ὁ καιρὸς τῆς χριστοῦ οἰκονομίας ἴσασιν τὸν λαόν. Cæterum loco huic adsonat alter ille Epiphanij Hær. 64. cap. 19. πόθεν ὁ φθόνος, ὁ αἰτιλέγων ἐρεῖ· εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ διὰ τί διάβολος ἐγένετο ; εἰ ἐγένετο, καὶ ὁ πείσας αὐτὸν ὄζειν αἴτιος τοῦ εἶναι κακόν· ἀλλ' αὐτὸς πάντα κακὸν ὄζειν ὁ θεὸς, ἀγένητος ἄρα ὁ διάβολος· *Vndenam invidia profecta sit, Adversarius quærit. Nam si à Diabolo respondeas, cur omnino Diabolus extitit, si productus est aliquando? Ac profecto qui illum condidit, auctor mali debet videri. Atqui malorum causa Deus esse non potest; quare ab nullo productus est Diabolus.* Marcionistas porro, & alios eorum Symmystas hic designat Origenes, qui tria Principia statuebant, quorum Deus alter esset bonus, ignotus, Christi Pater ; alter Creator, & cognitus ; & tertius inter utrumque Diabolus. Legendus Epiphan. Hær. 42. cap. 3. & Nos supra in Exod. p. 18.

εἰκὸς δὲ οἶμαι καὶ χωρὶς μύθευε, &c.] Hæc perverterunt Ferrarius & Perionius. Verte, Existimo autem Heracleonem qui Valentini discipulus esse fertur, cum hæc ediffereret, Omnia per ipsum facta sunt, coacte, &

sine

sine testimonio mundum universum, quæque in eo sunt excepisse: excludentem, quantum ipsius fert Hypothesis, ex omnibus præstantissima quæque mundi, & eorum quæ ipso continentur. De Heracleone, eiusque dogmatis est apud Irenæum lib. 2. cap. 4. Tertullianum De præscript. adv. Hæret. cap. 49. & cap. 4. adv. Valent. Epiphanium Hær. 36. & alios.

Ἓ ὥσθ᾽ τὴν ἐπερχθεῖσαν ἐπαγγελλόμενα] Legit Ferrarius, ἐπαρχθεῖσαν.

ὡδὶ γὰρ ἐν τῇ συνηθείᾳ φάσιν] Ita C. R. & Perionius. At Ferrarius legit, φασίν.

ἐκεῖνος δὲ ὡσεὶς τὸ μὲν * ὥδημα &c.] Lege, παραμεμυθῆσθαι. super. pag. αὖθ᾽ ὥδημυθίας τῆς ἀπὸ τῆς γραφῆς. infra p. 69. κ, ἐπὶ μᾶλλον ὥδημυθήσεσθαι, &c. Videtur legisse Perionius, ὥδημεμῦσθαι. Legimus item linea sequente: τὸν καθ᾽ ἑαυτὸν νοῦν.

P. 62. ἀκριβάσοι κρίσεως ἀσμάτων] Indiligentes hic sunt Ferrarius, & Perionius. Verte: *Quum attentos nos præbemus ad judicandis cantionibus.*

P. 63. τόπον ἀπολογίας καταλιπόμενον ἔχοντας ἀδιαμῶς] Videtur legisse Ferrarius, ἀπὸ λόγου. Sequere Perionium: *qui nullum defensionis relictum habetis locum.*

ὁ γίγονεν * ἀπὸ ζωὴ λῶ] Hinc Tomum tertium auspicatur Ferrarius, nescio cuius fraude deceptus, qui Librum quo usus ipse est, è XXXII Tomis quos in Iohannem scripserat Origenes, novem duntaxat continentem, in Tomos XXXII dispescuerat: nos Cod. Regij divisionem, quæ vera & genuina est, in Græco contextu repræsentavimus. Hæc vero tractantur accuratius in Origenianis.

P. 65. οἱ ὥδὲ τοῖς ἀνθρώποις ποιμένες] Male Ferrario hæc intellecta sunt: recte Perionius: *qui apud homines pastores sunt.*

P. 67. ἅπας ὅστις ποτ᾽ ἀὶ] Ferrarius legebat, ἀεί.

P. 68. ἤδη κατακέκλεισται κ᾽ ἑτέρων, &c.] Locus æger quem sic fortasse non infeliciter curaveris: κ᾽ ἑτέρων ὥδὲ τοῖς ἀνθρώποις κρεττόνων, ἢ ἀνθρώποις ὁμοίων ἢ ὡς φῶς· ut sit sensus: *Dicentes, propterea quod dicatur, Lux hominum, non iam ideo excludi, aliorum quoque hominibus præstantiorum, vel hominibus similium, veluti lucem esse:* Angelorum nempe, qui in 1. Petr. 1. 12. Christum, & Christi mysteria desiderant prospicere.

P. 69. ἐπὶ δὲ γε κ᾽ ἡλίῳ θεός] Ferrarius, & Perionius reddunt, *Solis*: verte, *Dei Eliæ*. At contra p. 17. in Iohann. pro ἡλίου, *Solis*, vertebat Ferrarius, *Eliæ*.

ἅπερ ὥδὲ τοῖς ὁμολογουμένοις, &c.] Observavimus supra ad Origenis Tom. 12. in Matth. unum hoc fuisse ex eius dogmatibus, homines sanctos Angelos esse.

θεόν· δὲ οὐκ ἐλπὶ· ζώα, &c.] Et hoc loco, & præcedentibus, Angelis & hominibus unam eandemque naturam videtur Origenes tribuere. Huius super ea re doctrinam fuse in Origenianis expendimus.

ὁ μή πε οἴει ;), &c.] Hinc ansam calumniandi Origenis arripi minime posse monet Ferrarius; non enim Patrem eiusdem esse substantiæ ac Filium negare hic Adamantium, quod multis ipse alioqui locis aperte docet; sed inficiari ex hoc loco id colligi posse. At lucem tamen quæ lucet in tenebris, Christum nempe qui in mundum venit, & naturam humanam induit, à luce illa, quæ non in tenebris lucet, Patre videlicet separat, & inferiorem statuit; ait enim: ᾧ δὲ λόγῳ ὁ πατὴρ τῆς ἀληθείας θεὸς πλείων ἐστὶ κ᾽ μείζων ἀλήθεια, Ἓ ὁ πατὴρ ὢν σοφίας κρείττων ἐστὶ κ᾽ ἀμείνων, ἢ σοφία, τοῦτο ὑπερέχει τὸ εἶ φῶς ἀληθινόν. Vide & quæ sequuntur. Sed de his iam supra in Origenianis. P. 70.

ᾧ δὲ λόγῳ ὁ πατὴρ, &c.] Verte: *Qua portione autem Deus Veritatis Pater, amplior est & maior Veritas, & cum sit pater Sapientiæ, melior est & præstantior, qua est Sapientia; eadem portione superat, lucem esse veram.* Hæc paulo aliter legit Ferrarius; ineptit autem pro more suo Perionius.

ὡσεὶς ἢ ἐπὶ τὰ τῶν ὡδὲ αἰώνων, &c.] Valentinianos, eorumque consecraneos intellige, qui hæc Æonum πεπτώματα è Platonicis Ideis, & poëtarum Græcorum Theologia confinxerunt. P. 71.

τὸ ἐναντίον καλυμμένῳ σκοτίας· αὖ δὲ, &c.] Plane corrupta hæc sunt, quæ sic restituas: τὸ ἐναντίον καλυμμένῳ σκοτίας ἀπὸ ἀληθείας· ἢ ἀνθρώπων, &c. Atque hæc ita legi velim ad oram, ubi perperam vocem ἀνθρώπων, voci σκοτίας Typographus subjecit. Præivit huic emendationi Ferrarius, quem sic legisse ex ipsius interpretatione coniicere est.

ἐστι γὰρ τὸν τὸ φῶς ἢ ἀνθρώπων, &c.] Redde: *Contingit enim, ut qui lucem hominum possederit, & splendorum eius particeps fuerit, opera lucis perficiat, & illustratus scientiæ lucem cognoscat: idem pari ratione ex contrariis existimandum est, pravis videlicet actionibus & scientia, quæ opinione quidem sit, revera non sit, rationem habentibus tenebrarum.*

ὅπερ οἱ ἑτερόδοξοι, &c.] Valentiniani nimirum, Cerdoniani, & Marcionistæ. P. 74.

ἀπαγγέλλειν παντὶ γινομένῳ φωτὶ] Recte Perionius: *Omnibus qui lux fuerint, nuntiare.* P. 73.

ὅτε κ᾽ ὁ ἰωάννης ἀπεστάλη, &c.] Hominum enim animas de cœlo peti credidit Origenes; at illas hominum sanctitate nobilium ipsos esse Angelos; ut alias sæpe nobis observatum est.

ὅτός ὅστιν ὁ λόγος ὁ μέλλων ἔρχεσθαι] Matth. 11. 14. ἀυτός ὅστιν ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. quem- P. 76.

admodum habent omnes omnino editiones, & Ferrarius, cui nos assentimur. At Perionius Cod. Regium secutus est.

P. 77. ἐδίσαμεν μήποτε εἷς ἦν, &c.] Iam ante Origenem, & vetustiora Origene tempora multis persuasum fuisse scribit Cyrillus non hominem fuisse Iohannem Baptistam, sed Angelum. Huic autem Origenis loco consentaneum alterum vidimus Tom. 12. in Matth. Homilia quoque prima in Ezech. Angelos tradit Adamantius Christum imitantes ad opem hominibus ferendam de cœlo descendere.

Cyr. in Ioh. l. 6.

p. 78. ὃ καταξεχόπον ὂν ἡμῖν, &c.] Origenes lib. 3. περὶ ἀρχῶν, cap. 1. *Quod si justa hæc videtur assertio, sicut est certe justa, & cum omni pietate concordans, uti ex præcedentibus causis unumquodque vas, vel ad honorem Deo, vel ad contumeliam præparetur: non videtur absurdum eodem ordine atque consequentia discutientes, nos antiquiores causas, eadem etiam de animarum satione sentire, & hoc esse in causa quod Iacob dilectus est etiam dum adhuc in ventre matris haberetur:* & cap. eiusdem libri tertio: *Non aliter poterit responderi, ita ut absque omni injustitiæ culpa providentia demonstretur, nisi priores quædam fuisse eis causæ dicantur, quibus antequam in corpore nascerentur animæ, aliquid contraxerint culpæ in sensibus vel motibus suis.* Hunc in Origene errorem damnat Epiphanius Hær. 64. cap. 9. & alij: de eoque agimus in Origenianis.

κατὰ τὴν τῆ Ἡσαΐᾳ φωνὴν] Iuxta Marc. 1. 2. quasi locus iste qui Malachiæ est: ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, ad Esaiam à Marco referatur, non sequens ille: φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

P. 79. ξενιζόμενοι ὅτι παρὰ βάλεδζ τὸν ἐλισάβετ.] Ferrarius: *dissentientes*; Perionius: *alienati*. Verte: *rei novitate turbati*.

εὑρομεν ζίνυν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ παρ' ὀνομάτων] Librum hoc titulo scripserat Philo. Quod autem in Veteri Testamento ipse egerat, idem in Novo factitavit Origenes, suumq; librum libro Philonis adjunxit. Atque huius Operis hic videtur meminisse.

τὸ ἰωα, χωεὶς τὲ, νς, μετὰ λαμβδοειδῶν, &c.] Non nunc primum Origenis in Ebraicis imperitiam deprehendimus. Iohannes, quod est יוחנן fit à יחן. Plerique ex יהוה præfixo formatum putant, ut alia pleraque per, *Io*, incepta vocabula: in quo sane falluntur; sunt enim serviles, & nominis formatrices literæ. Quod vero hic, *Iohannes*, idem esse scribit Origenes ac *Ioa*, idest יהוה, sine *es*, addidisset saltem, sine חנן, tolerabilius esset, quamuis æque à vero alienum; id enim dixerunt alij, item docti: Hieronymus puta, De nominib. Ebr. & in Matth. Cum subjungit quoque, ζαχαείας μὴν ἓξ λέγεται. addere debebat, ὄνομα. Quæ tamen ab aliis accepta infra rectius exposuit: ἀπὸ τοῦ δὲ ζαχαείας, inquit, (idest Iohannes) ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ μνήμης (idest Zacharias) καὶ τὸν τῆς θεοῦ ἡμῶν ὅρκον (idest Elisabeth) &c.

τῶν ἑπτὰ δεξιῶν πνευμάτων] Valentiniani.

ἤδη καὶ μύθους εἶναι ὑπονοηθείσας] Legendum, P. 80. ὑπονοηθείσαν, nam id postulat Grammaticæ ratio, quam tamen negligit aliquando Origenes. Redde: *cum ea quoque iam pro fabulis pene habeantur.*

ἀλλὰ καὶ πῶς ἐν τοσούτοις ἐκείνων ἡμῶν, P. 81. &c.] Recte Perionius: *sed eos etiam qui superioribus saculis?*

καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην] Ebr. & Chald. ועבדי, *& servus meus.* Male Ferrarius, *& Filius.*

πᾶς δὲ ὁ μάρτυρῶν, &c.] Hac notatione vocabulum, Martyr, à Tertulliano & Cypriano frequenter usurpatur. Donatistæ vero violentam mortem ac voluntariam Martyrium appellabant; & postquam saginati vel sibi latus ense peregerant, vel laqueo gulam fregerant, vel se ex alto deorsum præcipitaverant, tum vero sibi coronam Martyrij impositum iri arbitrabantur. Auctor est Theodoretus lib. 4. Hær. Fab. cap. 6.

ἀλλ' ἤδη κυρίως τὸ τῆς ἀδελφότητος ἐθος, &c.] Cæcutiunt hic Ferrarius & Perionius, & sensum inepta interpretatione pervertunt. Redde ergo: *sed iam proprie apud fratres eorum affectu perculsos, qui ad mortem usque pro veritate & fortitudine decertarunt, consuetudo invaluit, ut solos eos Martyres appellarent, qui sanguinis sui effusione pietatis mysterio testimonium perhiberent.* Idem habet infra Origenes in Iohann. 13. 21.

τὸν θεσπεσιωμένου ἀπὸ ὑπόστασιν, &c.] Hæc P. 82. quo sensu sumenda sint, tradimus in Origenianis libr. 2.

ἐν ᾗ τῇ καρδίᾳ τὸ ἡγεμονικὸν] Hæc è Stoica schola arripuit Origenes. Laërtius in Zenone: ἡγεμονικὸν δὲ εἶναί φασι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι, καὶ αἱ ὁρμαὶ γίνονται, καὶ ὅθεν ὁ λόγος ἀναπέμπεται, ὅπερ ἐστὶ ἐν καρδίᾳ. *Principatum autem esse dicunt præcipuam animæ partem, in qua imaginationes, & appetitus formantur, & unde ratio proficiscitur; eumque esse in corde.*

εἰκὸς μυστηρίῳ θεοῦ τῆς δυτέρας, &c.] Vide P. 85. quæ supra ad Comment. in Matth. 17. super hoc argumento observavimus.

ἐπεὶ καὶ ἀκουσθῶ, &c.] In Petaviano P. 87. Philocaliæ Codice, quem Holmiæ vidimus, eadem hæc ad oram adtexta erant, quæ in Reg. MS. deprehendit Tarinus, ea scilicet: τὸν ἀμβρόσιον αἰνίττεται, θεὸς ὃν πάντα τὰ ἐξηγηματικὰ χρίσθαι αὐτοῦ πεποίηται.

ἐπὶ πάντας τοὺς πολλά σοι, &c.] Alexandria enim tunc temporis aberat Ambrosius,

quum hæc scriberet Origenes : sic enim ipse supra p. 3. in Ioh. affatur Ambrosium : πολλὰ ἐχρῆν ἐξ μὴ τὸ κῦ τὸ σῶμα περιεῖδεν ἡμᾶς ἀλλήλων διαφέρεσθαι (ἀπαρχῶ) ἢ τὴν πρὸς ἀλληλέους ἔξεστιν ;

ἵνα μου φύλαξαι τῶ &c.] Aliter locus hic interpungitur in Vulgatis τῷ ὁ editionibus.

P. 88. πλείονος μισθὸς ὀφείλεται , &c.] Hoc etiam argumento , præter alia , probare possumus alterutrum è Commentariis in Iob Origeni vulgo tributis suppositititium esse , cum posterius à Perionio interpretatum Mosem librum Iobi scripsisse; prius vero Ebraice convertisse doceat.

ἔστω ἡ κῆ διωτέαν, &c.] Eam admittit Origenes Hom. 7. in Iosue : *Petrus etiam duabus Epistolarum suarum personat tubis.* Eusebius lib. 3. Hist. cap. 3. τὴν δὲ φερομένην αὐτῶ (πέτρου) διωτέαν , οἶδα ἐνδιάθηκον μὲν ἧ παραλήφαμεν· ὅμως δὲ πολλοῖς χρήσιμος φανεῖσα , μετὰ τῶν ἄλλων ἐσπουδάσθη γραφῶν· *Quæ vero secunda appellatur, eam quidem inter sacros Novi Testamenti libros positam non esse à maioribus accepimus. Sed tamen cum utilis esse videretur quam plurimis , una cum reliquis sacra Scriptura libris studiose lectitata est* : & cap. 25. τῶν ἡ ἀναπλεγομένων , γνωρίμων δ' ὧν ὅμως τοῖς πολλοῖς , ἡ λεγομένη ἰακώβου φέρεται , καὶ ἡ ἰούδα. ἥτε πέμπτη διωτέρα ἐπιστολὴ , καὶ ἡ ὀνομαζομένη διωτέρα κῆ ἑξῆς ἰωάννου· *Ex iis vero quæ in dubium revocantur , à multis tamen commemorari videmus , est Epistola quæ dicitur Iacobi, & quæ Iudæ , & secunda Petri ; Iohannis item altera & tertia.*

ἐπεὶ ὁ πάντες σαὶ γνησίως ἦ] Origenes Homil. 7. in Ios. *Addit nihilominus adhuc & Iohannes tuba canere per Epistolas suas* : & Eusebius loco proxime laudato.

P. 89. ὀξύτονον λόγοις] Id secuti sunt Syrus & Arabs. Reliqui Interpretes legerunt , χεῖρά μου , quod ad idem recidit , nam qui verba facturi erant , manu sibi audientiam faciebant, ut recte Tarinus adnotavit ; cuius observationi hoc adde , significationem illam erectis primoribus digitis tribus , pollice, indice , & medio ; conclusis medico, & auriculari fieri solitam. Hoc gestu cum populum alloquerentur Episcopi , eodem ipsi benedicebant è Salutatorio , qui mos ad hæc tempora deductus est.

ὡς τεθνηκώς] Verte , *ut pote mortuus.*

ὁ πᾶς δὴ τῶ θεῶ λόγος , &c.] Eadem habebat Petavianus ille Codex Holmiensis,quæ repræsentavit Tarinus , ea nimirum : λόγον ἐνταῦθα τὸ θεῖον οὐ (γρ. ὃ quod in Petaviano desiderabatur) τὸν ἐσταὼν νοήσῃς , ἀμερῆς γὰρ ὀνεῖν ⊙· ἡ θεός. ἀλλὰ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον ἐκ ποικίλων θεωρημάτων συγκείμενον , ὃ ⊄ ὡτὸς τοῦ πρώτου ὁμωνύμως (Pet. ὁμώνυμος) ἐν ἀρχῆ πρὸς τὸν θεὸν λ γε ⊙· Eadem quoque ad oram suæ Interpretationis Genebrardus exhibuit Latine ita conversa : *Verbum hic Dei essentiale ne intelligas (expers enim passium est , tanquam Deus) sed Verbum quod de ipso exiit è variis contemplationibus compositum , quod etiam cum priore illo nomine communicans , in principio apud Deum fuisse dicitur.*

ἀδιάφωτον τὰ διαγέλια] Non omnia, sed Matthæi , Marci , & Iohannis. Lucæ autem Evangelium admittebant quidem , sed ita ut à Dictatore suo Marcione interpolatum fuerat. Epiphanius Hær. 42. cap. 9, 10. P. 91.

αὐτὸς γοῦν ἀπορεῖ τῶν &c.] Ambrosium alloquitur , qui cum Valentiniana hæresi esset infectus , virus illud Origenis cura evomuit, & saniorem doctrinam amplexus est. P. 92.

ἐν ὑδρᾳ ⊄ γαληνίᾳ ὑποδύσει] Ideſt, *sereno tempore & tranquillo.* Male Ferrarius , & Perionius.

κῆ κῦ τοὺς * ἀδὶ χρόνους , &c.] Legit Ferrarius : τοὺς ἑσδρα χρόνους. Petita hæc sunt ex Apocrypho Esdræ libro tertio, cap. 3. & Iosepho Antiq. lib. 11. cap. 14. P. 93.

ἵνα μὴ ἐμποδιζώμεθα ὑπὸ τῶ θεωρεμένων] Lege, ἐμπαιζώμεθα. Vid. Luc. 14. 29.

κῆ μέχρι γε τῶ πέμπτου τόμου &c.] Meminit loci huius Eusebius lib. Histor. 6. cap. 24. unde discas quinque priores Origenis in Iohannem Tomos Alexandro imperante fuisse lucubratos Quod autem sex Tomos in Iohannem Alexandriæ tum scriptos fuisse prodit Nicephorus, sic intelligito , quinque priores tomos absolutos fuisse, sextum inchoatum ; quem denuo exordiri necesse habuit,quod priorem scriptionem Alexandria discedens secum non asportasset. Id ipse de se scribit Origenes paulo inferius. *Niceph lib. 5. cap. 15.*

εἰ κῆ ὁ κῦ τὸν ἀλεξανδρέων χειμῶν , &c.] Nimirum postquam Cæsarea & ex Achaia redux, Presbyterij gradum iam assecutus,Demetrium multis de causis infensum expertus est, uti diximus in Origenianis. Fallitur sane Ferrarius, qui Maximini in Christianos διωγμὸν hic significari pertendit ; deceptus nimirum loco Eusebij altero , qui est lib. 6. cap. 28. ubi Tomo 22. Origenis in Iohannem Maximini persecutionem commemorari tradit Eusebius : ex quibus palam extat operis illius partem Alexandri temporibus; reliquam Maximini, Successorumve fuisse lucubratam. P. 94.

ἐκ τοῦδε ὀλιγωρούντος σεσιλλυδόπος , &c.] Cum enim gravissima in eum iracundia exarsisset Demetrius Alexandrinus Episcopus, Alexandria migravit , Cæsareæ sedem posuit.

ἔπειτα τῶ ἐχθροῦ πικρόζηλα , &c.] Demetrium intellige , qui Episcoporum Ægypti Synodum adversus Origenem collegit, eumque literis passim disseminatis traducere conatus est.

διὰ τὸ τὰ περὶ παρθενίας ἡμῖν &c.] Hinc

apparet reliquam hanc Commentariorum in Iohannem partem tum scriptam fuisse, quum Alexandria Origenes discessisset. Sed hæc in Origenianis disputata sunt.

P. 95. ὑ γὰρ νυῦ περῶν ἐξικήσατο, &c.] Hæc mendis obsita sunt: videtur legisse Ferrarius: ὁ γὰρ νυῦ περῶν τὸ παρὸς, ὡς ὑδὲν ὃ. ὃπιπιδείου φερτερον χελωνιδιον λαβεῖν ἃ ὃις ὃποσολοις διηκήσατο.

μόνυ τὰ ὦῶα πλη πιδία, &c.] Redde: *quum is solus qui aures habet, sermones Iesu audire paratus sit.*

P. 97. εἰ ὅπως οἷον αὐθυπενεχθησομδιλω, &c.] Locus videtur hiulcus. Legendum fortasse: εἰ ὅπως δ' αὐθυπενεχθησομδιλω.

P. 98. ἕτερον δὲ πνα ὑ μόνον, &c.] Ferrarius: *rursus sunto alij duo*: videtur aliter legisse. Paulo inferius adde, ὑ, ante, ἠκειδωκότα, & postmodum, ὃτι οἱ δὲ δύο ἐπεθύμησεν, lege, ἃ ἐπεθύμησεν.

P. 104. πίνας τῷ ἰωδαίων, &c.] Origenes in Matth. 14. λέγοι δ' αὖ πς τὴν τῆς μετενσωματώσεως ψδοδοξίαν γεγονέναι ἐν τῇ ἡφόδῳ καὶ πσι τῷ ὰπὸ τῶ λαῶ, ἀφ' ἧς φοντο τὸν ποτε ἰωάνδιν ἐν ηλίᾳ ηλιέᾳ, ᾧ ἐκ νεκρῶν ἐληλυθέναι εἰς τὸν ἕιον, ὡς ἰησοῦ. Vide locum integrum.

πᾶσαν τὴν ἐξαὶάσιν] Vulgo legitur apud ζὶς ἐ. πᾶ τὸ αὐάσημα. Vide Flamin. Nobilium.

ἕτερος δὲ πς ὲκκλησιαστικὸς τὸν περὶ τῆς μετενσωματώσεως, &c.] Origenes in Matth. 15. ἄλλοι μὲν ἂν ὑπολαμδάνεσαν ξένοι τῶ ὲκκλησιαστικοῦ λόγυ μεταδαίνειν τὰς ψυχὰς ὰπὸ σωμάτων εἰς σώματα, ὅτι στόμα κυρίᾳ κ' τὴν ὀφθαλμὸν καλαν, &c. & in Matth. 17. ἠλίας ἂν ὁ ἰωάνης ὲ δι' τὴν ψυχὴν λελεῖπται, ἀλλὰ δι' τὸ πνεῦμα κ' τὴν δύναμιν, ᾧ πνα ὑδὲν λυπεῖ τὸν ὲκκλησιαστικὸν λόγον.

P. 105. αὐτεδήσατ] δὲ δεῖ τῶ παρόντ, &c.] Hæc sinistre accepit Ferrarius, vel aliter certe legit: audiendus Perionius, qui sic vertit: *Satis magnam vim habebit nunc ad persuadendum quidem Virtutem differre à Spiritu, illud: Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.*

P. 107. ἐκδάσαι ὁ τῶ, &c.] Ferrarius legebat: ἐκδάσαι ὁ τῶ φερτέρου λογος· Perionius autem: ἐφελκύσαι τὸ τῶ φερτέρου λόγου· inter quæ Lector arbiter sedeat.

ὰποδαλὼν, δι' τὸ, &c.] Videtur hic aliquid desiderari, quod respondeat his Ferrarij verbis, *facile erat.*

P. 108. καὶ εἰ ὰκολουθῶ τῷ λέγοντι, &c.] Origenes Homil. 2. in Cantic. *Sed & illud requiritur, utrum semel tantum corpore induatur (anima) & id postmodum depositum ultra non quærat; an cum semel susceptum deposuerit, iterum assumat; & si secundo sumptum semper habeat, an aliquando iterum abjiciat. Et si quidem secundum auctoritatem Scripturarum consummatio immineat mundi, & corruptibilis status hic incorruptibilem mutabitur, ambiguum non videri quòd in præsentis vitæ statum secundo aut tertio in corpus venire non possit. Nam si recipitur hoc, necessario sequitur ut huiusmodi successionibus consequentibus finem nesciat mundus.* Consuli quoque velim quæ ab eodem Tom. 13. in Matth. 17. 10. scripta sunt: maxime vero nostra Origeniana, in quibus id argumentum luculenter persequimur.

ὡς ἄρ' εἰ ἰωάνης, &c.] Legendum, ὡς ἄρα ἰωάνης. P. 109.

διόπερ κ' ἐπιπλήσετ δ ἅμα ζὶς ὁμοίοις, &c.] Lege, δὴ πλήσετ) cum C. R. & utroque Interprete. Id pervertit Typographus. Cæterumhic ineptit Ferrarius: Recte Perionius: *Itaque cum similibus huiusmodi vir objurgatur.* P. 111.

μὴ ὲκκλίνῃς μήτε ἀειστερά] Ita mendose Cod. Reg. & Perionius. Locus petitus est è Prov. 4. 27. μὴ ὲκκλίνῃς εἰς τὰ δεξιὰ, μήτε εἰς τὰ ἀριστερά. P. 112.

θέλων πς ὠδασῶσι, &c.] Luxata hæc sunt in Cod. Regio. pro, θελων habet, θελο: pro, λδί), habet, λδίας. Deinde pro, λέγοι, habet, λεγον. Ferrarius videtur legisse, θέλοντις, & λέγοιεν, vel quid simile. P. 114.

οἵε) δὲ τὸ καζαπλαζέως, &c.] Hæc non cohærent, & hiulca sunt, id quod ex Ferrarij interpretatione recte intelligas. Perionius vero qui verba aliquando, sententiam vix unquam assequitur, luxata pro sanis habet, neque veris falsa seponit.

οἱ δὲ φαεισαῖοι, ἅπ, &c.] Origenes Tract. 24. in Matth. *Qui autem majus aliquid profitentes dividunt seipsos quasi meliores à multis, secundum hoc Pharisæi dicuntur, qui interpretantur, Divisi & segregati.* & Tract. 26. *Quales fuerunt & Pharisæi, qui recte Pharisæi sunt appellati, idest Præcisi, qui spiritalia Prophetarum à corporali historia præciderunt.* Hieronymus adverf. Lucifer. cap. 8. *Pharisæi à Iudeis divisi propter quasdam observationes superfluas, nomen quoque à dissidio susceperunt.* A פרש, *separavit.* De seditioso & pervicaci eorum ingenio vide Ioseph. Antiq. lib. 17. cap. 3. P. 115.

παρίσητε δὲ τὸ τῶ φαρισαίων περὶ αὐτολόγων] Codicis Reg. sphalmata integra proferimus, sed quæ facili negotio ita emendaveris: παρίσητε ἢ τὸν τῶ φαεισαίων περὶ αὐτῶ λόγον. P. 116.

ἐπὶ δὲ αἰαγκαῖοι, &c.] Hieronym. in Malach. 3. P. 117.

ὅπερ παρέθετο ὁ μᾶρκος] Ita Cod. Reg. quem affectatur Perionius: at Ferrarius, *quod citavit Iohannes:* recte, nam Iohannes habet 1. 23. δυνάτε, Marcus autem 1. 3. ἑτοιμάσατε, ut ea quæ sequuntur apud Origenem, id evincunt. Videtur tamen Ferrarius emendasse Origenem; quem Marcum pro Iohanne laudasse crediderim; quemadmodum infra p. 121. Lucam pro Marco laudavit.

εἰς ἓν συναγων παντηκε, καθὼς, &c.] Ferra-

rius,& Perionius: *in unum colligens fecit.* Perperam: redde, *posuit, adscripsit.* Vim huius verbi supra explicavimus. Similis est utriusque error in sequentibus: ὅταν ᾖ ἐπὶνεκρον ὁ ἰωαννης, vertendum est, *quod autem scripsit Iohannes*: & his locis paginæ 119. πεποιηκέναι πλουσιώτερον, &, ἐπὶνεκρα· καὶ ζακχαῖα.

P.118. ὅτι τοῦ βαπτίσαι] Aoristo primo significationem præsentis temporis vel futuri tribuere Origeni familiare est: velut hoc loco ubi βαπτίσαι idem valet quod βαπτίζειν· & p.121. οἱ φαρισαῖοι ὡβαπτίσαντο) βαπτισάμενοι, pro βαπτισόμενοι: & p.122. τῷ ὡβῷ τοῦ ἰωαννη βαπτίσαι ὀφθῶσι, pro, βαπτιζόμενοι: & p. 156. ἐλπιζόντων τὸν σωτῆρα ὡβακαλέσαται, pro eo quod est, ὡβακαλέσουται. & p.266. in Matth. τὰ σημεῖα μιμήσαι, pro, μιμήσεται· & pag. 299. ὅλαροεφάνη ⊙., pro, ὅλαροεφάνη ⊙. & p. 498. pro eo quod perperam edidit Typographus: καὶ οἱομένοι συνηθείας ἡμᾶς καὶ τοῦ ῥᾳθῆναι, Codex Holm. habet ῥᾳθυμεῖν. Nisi

P. 119. malis id ad librarij incuriam referre.

εἰρὴ) ἐνικῶς, καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας] Id præferebant Codices omnes quibus usus est Rob. Stephanus, & Vulgata,& Arabica, & Æthiopica, & Persica. At Syriaca numerum pluralem servat. Quod ait autem Ferrarius Origeni consentire Chrysostomum; & Theophylactum; id nusquam reperio.

P. 121. ἢ ὡς ὁ λουκᾶς φησιν, &c.] Hæc habentur Marc. 1. 5. altum apud Lucam de iis silentium. Vel memoria igitur lapsus est Origenes, ut sæpe; vel manu παρῳράφου., ut sæpissime.

P.123. ὃς καὶ ὡβαπτίσθη) πρῶτος, &c.] Eusebius Hist. lib.3. cap.24. & lib. 6. cap. 25. Chrysostomus Hom. 1. in Matth.

καὶ θεοπρεπὲς ῥητοῦδιον ὧν ἦσαν] Ita Cod. Reg & Perion.nullo sensu. Legit Ferrarius, ὧνησαν, & recte quidem.

ὕστις καὶ τὸ ἁγίω τῷ ὕδατι, &c.] Locum hunc profert Basilius libro de sancto Spiritu, cap. 29. Qui locus quoniam aliter paulo apud ipsum conceptus est, hic à nobis recitabitur: ὃς γὲ (ὡσπερῶν) κῦ τὸ ἔκτον οἶμαι τῆς εἰς τὸ κῦ ἰωαννου διαλήλιον ἐξηγητικῶν, καὶ σωσκευῶν ἀυτὸ (σωνοῦμεν ἄγιον) φανερῶς ἀναφήνατο, ἐπισοι γράφων κῦ λέξιν· ὅτι τὸ τῷ ὕδατι ⊙ λουσθον, σύμβολον τυγχάνῃ καθαρσίου ψυχῆς, παῦλα ῥύπου τῶν ἀπὸ κακίας ἀποπλυναμένης. οὐδὲν δὲ ἧττον κ καθ' ἑαυτὸ, τῆ ἐμπαρέχουτη ἑαυτὸν τῇ θεότητι τῆς σωσκευαστικῆς ἐιδέας ἀφ' ἧς ἀνάμεως ἔβαπτίσθησαν χαρισμάτων ἀρχὼ ἔχει καὶ πηγὴ·

ὅστις ποτέ ἐστιν ὁ ἅδης;] Varie quippe vete- P. 126.
rum Patrum disputationibus agitata fuit ea quæstio. Origenes lib. 2. περὶ ἀρχων. cap. 12. Infernum in aliquo terræ loco statuit, ubi diuturnis exercitationib. purgati homines cœlo succedere mereantur. Tertullianus lib. De anima, cap. 55. & alibi sæpe, sanctos itidem & impios sub terram in diversa Inferorum loca diem judicij expectaturos detrudi docet; & superiori quidem Inferorum contignationi Paradisum assignat inferiori Gehennam. Nec mutavit sententiã,cũ lib De resurr. c. 43. hæc ait: *Paradiso scilicet, non Inferis deversurus* quasi Paradisus, & Inferi non idem sint: Inferos quippe usitato modo & recepto pro Gehenna hoc loco usurpavit; licet alias, ex ipsius sententia, ad Paradisum & Gehennam peræq; pertineat. His consentit Ebræorum doctrina, qui Paradisum illum appellant גן עדן, & *Paradisum inferiorem*; ut à Paradiso superiore, cœlo nimirum distinguant; eamque sedem assignant animis justorum corpore exutis. Vnde Iosephus præmia sub terra itidem ut pœnas servari docet. Intra terræ viscera Inferos quoque collocarunt reliqui ferme Patres Græci, & Latini, Ignatius, Irenæus, Gregorius Nyssenus, Theodoretus, Hieronymus, Victorinus martyr, & alij. At multum hic æstuat Augustinus: duplicem siquidem Infernum, superiorem, & inferiorem statuit; animas autem diem judicij expectantes secretis iis latibulis contineri, & piorum quidem in superiore loco; impiorum in inferiore: quibus vix stare deinde potest. Cum autem de Inferorum loco non constiterit apud Veteres, ita neque de Christi ad Inferos descensu certa sententia fuit: at quamvis de Inferorum sede inter ipsos non conveniret, neque certo constaret utram Inferorum partem Christus adiisset; nemo tamen ad Inferos Christum descendisse negabat. Clara est sententia Origenis, libr. 2. contr. Cels. ubi ait de Christo: γυμνῆ σώματος ψυχῆ γυμνὰς σωμάτων ὁμιλῇ ψυχαῖς· & Hom. 15. in Gen. ipsum scribit *pro salute mundi usque ad Inferna descendisse, & inde Protoplastum revocasse*: & Hom. 6. in Exod. *Sed & nos puto aliquando terra devoratos in Inferni penetralibus retinebat, & propterea Dominus noster descendit non solum usque ad terras, sed usque ad inferiora terræ.* & libr. 6. in Epist. ad Rom. *Sed & Inferni locus, in quo animæ detinebantur à morte, etiam ipsa mors appellatur.* Sed hæ fluctuationes Ecclesiæ Catholicæ definitionibus sopitæ demum ac compositæ sunt; à qua qui dissentiunt, miris expositionibus descensus Christi ad In-

Iechiad. Dan. 8 14. & in sin. libr.

feros gratiam hodieque elevant.

ὅτι τὸν ἄνθρωπον ὑπεδήσατο] Legit Ferrarius, ὑπεδύσατο vertit enim, *subinduit*; male, nam alluditur ad ὑποδήματα.

P. 130. καὶ ἀεὶ τὸ φερόπτερον τοῦτο, &c.] Ita Cod. Reg. à quo non receſſit Perionius: aliter tamen legendum eſſe ſuadet ipſe orationis contextus, & Ferrarij interpretatio. Quid ſi ita emendemus: καὶ ἀεὶ τὸ ἀνωμερῆ τῶν κόσμου, τὸ φερόπτερον τοῦτο, διὰ τὸ ἰσαίνειν κυμβίων· ἀεὶ καὶ μὴν ὁ ἀγαθὸς, καὶ μείζων τῶν πτερυγίζος] Iohann. 14. 28. πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα. ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι. Adi Origeniana.

ταῦτα ἐν Ἐνθαεᾶ] Infra ſcriptum aliquando reperias, ἐνθαεαβᾶ, aliquando Ἐνθαβαεᾶ, quæ vera lectio eſt, & quam ſecutum eſſe Origenem certum eſt, iuxta Codicum Græcorum fidem Iohann. 1. 29. Hanc enim vocem vertit: οἶκος καταπαύσεως, à, בית, &, ערא, quod aliquando redditur, καθαιρούμενος, ut Iſaiæ 40. 28. בורא קצות ארץ LXX. verterunt: ὁ καθαιρῶν τὰ ἄκρα τῆς γῆς. Ita & Iſaiæ 43. 7. Quod ſi ſcripſiſſet ἐνθαεαβᾶ, expoſuiſſet, *Domus humilis*, vel, *Domus veſperæ*, quemadmodum exponit Hieronymus in libro De locis Hebraicis. Vertit utrobique Ferrarius, Bethabara, adeo ut ſic ipſius habuiſſe codicem dubium non ſit.

Ἐνυμφοι ἐν τοῖς τόποις, &c.] Id tum primum videtur contigiſſe, cum Alexandria pulſus Cæſareæ domicilium ſtatuit

P. 131. ἡ δὲ Ἐνθαυία, &c.] De eo Nos iam ſupra.

ἐν αὐτῇ θαλάσσα·] Adde Gadara civitatem fuiſſe Iudæorum, quibus ut vetitum erat porcos edere, ita ſuperfluum fuiſſet alere.

ἑρμωδιὸς] ἢ ἡ γέργεσα, &c.] Infra Tom. 10. in Iohann. p. 160. ὥσπερ τὴν γέργεσα, ἐν᾽ ἃ παρεκάλεσαν αὐτὸν μεταβῆναι ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν οἱ τῶν χοίρων πολῖ) ἑρμωδιὸς], παροικία ἐκβεβληκότων· Quaſi ex hac Ieſu expulſione id nominis tum primum ſortita fuerit. Vocabulum illud derivat Origenes à גור, unde מגור, *habitatio* & גרש, *expulit*: unde fieri debuit, *Gergeſa*, non, *Gergeſa*. At Matth. 8. 28. τὴν χώραν τῶν γεργεσηνῶν reperio; *Gergeſa* autem nuſquam reperio.

οἱ τῶν χοίρων πολῖ)] Ita Cod. R. & Perionius; & infra Tom. 10. in Iohann. p. 160. οἱ τῶν χοίρων πολῖ)· Ferrarius utrobique, χοιρίων, quod malim.

ὑπὸ τῶν μηδέπω διαπαφθέντων, &c.] Obſervet Lector iam fuiſſe inquinatas Origenis temporibus Aquilæ, Theodotionis, & Symmachi Editiones. Obſervet quoque Symmacho Theodotionem ut ætate vetuſtiorē anteponi. Ita Hieron. in Proœmio Comm. Dan. Hoc adverſus Virum magnum notamus, qui quod ab aliquibus Symmachi nomen nomini Theodotionis antepoſitum ſit, hunc illo ætate poſteriorem fuiſſe ex eo conjectabat. Atque hæc quoque in Origenianis diſquiruntur.

διὰ τὴν παροικίαν, &c.] A גר *peregrinus*, & P. 132. שם *ibi*. Exod. 2. 22. *Quæ peperit ei Filium, quem vocavit Gerſam, dicens, Advena fui in terra aliena*. Hieronymus De nomin. Ebraic. *Gerſon, ejectio eorum, ſive advena ibi, aut advena pupillæ.*

ὠναὶ ὅτι πόνῳ αὐτῶν] Ab און, cum affixo plurali fœminino. Hieronymus De nomin. Ebraic. *Onan, mœror eorum.*

παρενέβαλον εἰς Ἐνθάν· τὸ δὲ, &c.] Hic hariolatus eſt Perionius pro, Ἐνθάν, ſcribendum, αἰθάν. ſed omnino retinendum, βουθάν, quod Editiones omnes τῷ ο præferunt, Num. 33. 6. ex Ebraico באתם, *in Etham*. Itaque pro, αἰμάν, quod ſequitur apud Origenem, legendum videtur, αἰθάμ, id enim Ebraici Codices perpetuo cōſenſu habent.

ἐγγὺς που τοῦ τὸν λαὸν] Poſtremam hanc vocem non reddit Ferrarius, ſive quod ex ipſius abfuerit Codice, ſive quod vocem nihili quomodo redderet non habuerit. Quid ſi legamus: τοῦ τὸν σαλὰ vel, τοῦ τὸν δαδί, contracte pro δαβιδ. Senſus erit: Suſpecta debent eſſe loca, ubi compluria nomina recenſentur: velut in Ieſu Nave, & in Primo Paralipomenon, ab initio libri ad eum circiter locum ubi res Saulis, vel res Davidis commemorantur: hoc eſt ad caput uſque decimum; ab hoc enim loco infrequentiores ſunt prolixæ illæ nominum propriorum enumerationes.

ἰορδάνης μὲν ἐρμωδιὸς], &c.] A ירד *deſcendit*. Hieronymus De nominib. Ebraic. *Iarden, deſcenſio eorum*, vel, *vide judicium*. Alij dictum putant Iordanem, à duobus fontibus Ior & Dan, unde hic amnis profluit; quo modo nomina ſua adepti ſunt Dordona, & Tameſis.

ὡς ἐν τῷ ἐνὼχ γέγραπται, &c.] Locus habetur libro primo Enochi, ὃν τῷ ἐχρησάμην, è quo fragmentum profert Scaliger ad Euſeb. En verba: ἐγένετο, ὅτε ἐπληθύνθησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐγεννήθησαν αὐτοῖς θυγατέρες ὡραῖαι, καὶ ἐπεθύμησαν αὐτὰς οἱ ἐγρήγορες..... ἦσαν δὲ ποτε σὺν οἱ καταβάντες ἐν ταῖς ἡμέραις ἰάρεδ· Hunc librum Græce ſcriptum habuit Scaliger, aliaque eiuſdem Auctoris falſa & ſuppoſita: quemadmodum diſcimus ex Scaligerianis nuper editis.

ὅτι περὶ τὸν ἔθνει λαβόντα τὸ φεσβαπν, &c.] Paſcha intelligit. Ioſ. 5. 10.

καὶ τῇ ἀκεστόμῳ πέτρᾳ] Et Ioſ. 5. 2. & Exod. 4. 25. habetur צר, quæ vox & petram, & gladium ſonat. Quem autem intellectum hic habeat, Grammatici certant. Varius quidem hodie eſt circumciſionis ritus apud Iudæos, ſed ferro fere utuntur. At ſilicem tamen olim adhibuiſſe negare non auſim.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

P. 136. πῦ ὁ θεὸς ἡλιὰ ἀφρώ;] Non assecuti sunt hæc contextus Ebraici verba LXX Senes, אה אנ *Etiam ipse*. Ita Deus Levit. 26. 16, 24, 41. de se ipse dicit: אה אנכי *Etiam ego*.

ἔστιν ὃν τις ἡ ἀγαπώντων πλανᾶν, &c.] Tota illa pericopa usque ad, ἡμῖν σαφωνιζομένων, mendis videtur deformata.

P. 137. εἰς ὑποψιαν ἡ τοῦτον ἔρχον] Ita legit Ferrarius; recte. Perionius, ex perversa Cod. Regij scriptura, πιθεν.

ἢ, ὡς τὸ εὐθαπὸν ἔχει, τὸ πιεῖν ὕδωρ σιών] Varietas hæc lectionis pertinet ad illud: τὸ πιεῖν ὕδωρ γηών, non ad hoc, τὸ πεῖν ὕδωρ ποταμῶν. Cod. Reg. & Perionius habent σιὼν, ita ut nos edidimus: at Ferrarius, *bibere aquam Seor*, recte, Ebraice enim est שחור, unde σῖρις, quo nomine Nilus appellatur, ab aquarum nigrore, unde à Græcis quibusdam μέλας proprio nomine dictus est: LXX reddiderunt γηών, ex vetusto errore, iam inde ab antiquis deducto remporibus, quo Phison & Gehon Ganges esse & Nilus existimabantur. At accuratioribus recentiorum hominum studiis compertum est quatuor capita fluvij Paradisum irrigantis ea fuisse Tigrim, & Euphratem, tum alveos illos duos per quos Euphrates Tigridi permistus in sinum Persicum erumpit. Adi Iosephi Scaligeri De emendat. Temp. librum quintum, & Epistol. 441. qui Calvinum sententiæ huius auctorem & inventorem laudat. Vulgata: *Ut bibas aquam turbidam?* quod factum videtur ex Græco ἦ ὁ, apud quos pro ὕδωρ γηών perperam fortasse lectum est, ὕδωρ γήϊον.

ἐκ τοῦ ἐζεκιὴλ δῆλα φανερὰ, &c.] Desiderantur hic paucula quædam.

τοῖς γὰρ σωματικὸς δράκων, &c.] Origenes lib. 4. contr. Cels. τὶς δ' ἀναγιγνώσκων δράκοντα ἐν τῷ αἰγυπτίῳ πολεμεῖ ζῶντα, ἡ τοὺς ἰχθύας ἐμφωλεύοντας αὐτῇ ταῖς φολίσιν, ἢ ἀπὸ τῆς ἐφεξῆς μεμνημένων τῶ φαραὼ πλησιάζοντα τὰ αἰγυπτία ὄρη, ἢ ἐφεξῆς] ἰοῦδεν ἐφεξῆς τὸ ζητῆσαι, τὶς ὁ ξηρὸς δυσωδῶν ἐφεξῆς μένων αὐτῇ πλησίον τὰ αἰγυπτίων ὄρη, ἡ τίνα τὰ τῆδε αἰγυπτίων ὄρη, ἡ τίνες οἱ ἐν αἰγύπτῳ ποταμοὶ, ἐφεξῆς ὧν αὐχῶν λέγει ὁ ἐφεξῆς μένος φαραὼ· ἐμοὶ εἰσὶν οἱ ποταμοὶ, ἡ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς, ἡ τὶς ὁ ἀνάλογον τοῖς ἀποδιηρθρωμένοις ἀπὸ τῆς ἐρυθρείας ποταμοῖς δράκων, ἡ τίνες οἱ ἐν ταῖς φολίσιν αὐτῆ ἰχθύες, ἡ τί μᾶλλον δῆλα πλείονα κατασοφιζόμενα τὰ μὴ δεόντα κατασοφίσης ἐφ' οἷς λέγεται πῶς τὶς σοφὸς, καὶ συνήσει ξένα, ἢ σωτὸς ἐπηγώσηται αὐτά: Ezech. 29. 3. & 32. 2. pro eo quod LXX. reddunt, δράκων, Ebraice habetur התנים, quod non Dracones solum, sed Cete etiam, grandiores pisces, & serpentes significat. In his recensetur Crocodilus, quem hoc loco designavit Ezechiel. Hac autem bellua Ægypti Regem expressit, quemadmodum eadem Ægyptiaci regni postmodum typus fuit & symbolum. Certe post adjectam Romano imperio Ægyptum, nummis suis Crocodilum Augustus appingi voluit. Quid quod *Pharaonem* Ægyptiace Crocodilum significare conijci ex eo potest, quod פרעה apud Arabes, qui multa ab Ægyptiis cum ipsa significatione vocabula mutuati sunt, Crocodilum sonet. Nam quod scribit Iosephus, *Pharaonem*, apud Ægyptios Regem significare, vix cuiquam probet, qui animadverterit, quam sæpe *Rex Pharao* in sacris Libris legatur. Nec simile est *Abba pater*, quod extat Marc. 14. 36. Rom. 7. 15. & Gal. 4. 6. id enim geminarunt Ebræi Græca utentes loquela, ut majorem affectus vim ea voce declararent, quam pueri patrem appellantes usurpant. Verius non est quod dant nominis illius etymon Philo, Origenes, & Hieronymus, ab Ebræo nempe פרע, quum, *Pharao*, reddunt, σεισμὸς, *exterminator, dissipans*: huius enim vocis veriloquium ab Ægyptiis petendum est, non ab Ebræis. Addit Ezechiel: הרבץ בתוך יאריו *cubans in medio fluminum suorum*: in undis enim fere quietem capere solitus est Crocodilus; Ammianus lib. 22. *Noctibus quiescens per undas, diebus humi vescitur.*

Ioseph. Antiq. lib. 8. cap. 2.

Phil. Alleg. 2. Orig. Hom. 6. in Gen. Hieron. De nomin. Ebr.

ἀλλὰ μήποτε χωεῖον ἔξι, &c.] Origenes Homil. 5. in Isaiam: *Vivit Rex malignus in pectore nostro, quamdiu vivit Pharao Zabulus.* P. 138.

ὡς ἀπὸ τῆς γῆς, &c.] Ferrarius legendum conijciebat, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μοίρας, vel, ἀπὸ τῆς ἀυχῆς, vel, ἀπὸ τῆς κεφαυχῆς, vel, ἀπὸ τῆς ἀκοῆς. Ego quidem ἐπέχω.

* γὰρ μεγάλη φωνὴ] Supplendum fortasse, P. 139.
ἡ ante γὰρ.

ἡ μόνον γινωσκόμενος] Aliter legit Ferrarius: vertit enim, *non tantum ignotus.*

τῇδε ἀπὸ τετάρτης, ἡ τῆς, &c.] Ferrarius: *Die vero tertia post quartam*: legebat, τῇ δὲ ἀπὸ τετάρτης ἕξιτη, ἥτις.

τῷ τετάρτῳ τὸ εἰν οἶνον, &c.] Scribe, τῷ τε- P. 141.
ταρτῳ τὸ εἰν· ἡ, ἀποδὴν τὸ τέταρτον τὸ εἰν οἶνον, &c. propter geminationem vocabuli εἰν, quæ interjacebant, in Codd. Ferrarij & Perionij extrita sunt.

ἐν οἷς γνωθήσομαι ἐν δόξῃ μου ἡ ἁγιασμῷ] Videtur legisse Ferrarius, ἡ ἁγιασμὰ ἁγιάσω. At totus ille locus mancus ab eo, & à Perionio repræsentatur, auctore forsitan ipso Origene, cui loca Scripturæ citando pervertere solenne est. Sic autem se habet iste locus: ἐν οἷς γνωθήσομαί σοι ἐκεῖθεν, ὥστε λαλῆσαί σοι· ἡ ἕξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς ἰσραὴλ, ἡ ἁγιασθήσομαι ἐν δεξιμίου, καὶ ἁγιάσω τὸν σκηνῶμου.

ἀπαλλαγὶς ἐναπίσαι] Lege: ἀπαλλαγεὶς P. 143.
τε ἐναπίσαι. Vocalem τε prætermisit Typographus. Cod. Reg. ἀπαλλαγὴσῃ ἐναπίσαι.

σὺκ ὀλίγων, ἀλλ' ὅλου τοῦ κόσμου] Operæ- P. 144.

pretium fuerit ea repetere quæ supra ad Comment. in Matth. 16. 20. p. 283. adnotavimus. Atque ea sane cur prætermiserit Ferrarius, Lector existimet.

ὡς ὑπῆρχε βοηθός] Ita Cod. Reg. At Perionius, & Ferrarius: *cui nullus erat adjutor*, hoc est: ᾧ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. alludit ad Esai. 63. 5.

P. 146. ὅσον πόνον ἐνεργάσαν] His τελείαν σημειῶ prætigunt Ferrarius & Perionius, quos si audimus, corruet loci huius sententia. Sufficiet ergo ὑπαγμὸν.

ἥδει κ, λέγειν] Ita Cod. Reg. & Perionius. Legendum fortasse, ἥδυ, vel, ἔδει. Ferrarius habet: *dicere difficillimum est*: legebat fortasse δύσκολον λέγειν.

P. 148. τῷ σῶμα τὸ ἱερτυρῆσαι] Ita Cod. Reg. Legendum cum Ferrario, τῷ στόματι μαρτυρῆσαι.

ὥσπερ μόλις ἐχώρησεν ὁ κόσμος] Ita legit Ferrarius: Perionius vero pro μόλις, legebat, μόνῳ, contractos Cod. Regij apices non assecutus.

P. 149. ἐν ἀυτοῖς ἀναγεγραμμένοι ἀριθμοί] Locus manifeste mendosus. Ita videtur legisse Ferrarius: ἐν αὐτῇ ἀριθμῷ βίβλῳ ἀναγεγραμμένοι ἀειθμοί.

P. 150. τὴν περὶ πύστεων ἀλήθειαν, &c.] Hic & sæpe alibi literæ fidem detrahit Origenes, quam anagogicis suis expositionibus conciliare nititur: sed hanc præcipue sententiam propugnat lib. 4. περὶ ἀρχῶν, cap. 2. quam pro virili excusare conatus est Pamphilus in Apolog. Id vero pertinet ad Origeniana.

P. 152. περιττὸν ὄντα] Codicis Reg. integram exhibemus scripturam. Videtur legisse Ferrarius, περὶς τὰ ὄντα. vertit enim, *ad res veras*: at Perionius, περιθετὸν ὄντα, vel, περιθετὰ ὄντα: sic enim interpretatus est: *quæ proprie speciei historicæ appendices sint*: nullo penitus sensu. Ego vero legerim, περὶς τὰ τοιαῦτα. sententia erit aperta, nec multum à veteri Scriptura recesseri mus.

P. 153. ἀυτοὺς πεποιηκέναι] Ita Cod. Reg. cuius mendum retinuit Perionius. Lege, πεποιηκέναι, quod supra pro, *scripsisse*, *posuisse*, sæpe usurpari observavimus.

P. 154. ἐγὼ δ' οἶμαι κ, τὸν μύρον ἰῶτα, &c.] Væsanam hanc de Christo opinionem ex inquinatis Cerdonianorum lacunis hauserat Marcio. Vide quæ de eo, & eius opera corruptis Scripturæ locis adnotavit Epiphanius Hær. 41. cap. 1. Hær. 42. cap. 8. 9. 11. & alibi passim.

οὔτε ζώσης ἐνάντιοι, &c.] Vide Nos supra ad Hom. 15. in Ierem.

ἡ δυναμένη δὲ ἐκείνη τοῦ ἓξ] Legebat Ferrarius, δυναμένη, absque negativa particula. Cod. Reg. ἡ δυναμένης.

P. 156. κ' ἐμφανίσῃς τὸν περικείμενον τύπον] Ita locum emendavimus, Cod. Regij vestigia secuti, qui sic habet, κὴ α μφ πιγι. Aliter Ferrarius, unde in sententiam intricatissimam se induit. Vertendum est: *Ac convenienter quidem præsenti loco existimamus sexto die Servatorem, quando factum est negotium illud nuptiarum in Cana Galilææ, descendisse Capharnaum, quod interpretatur, Ager consolationis, cum matre, & fratribus, & discipulis.*

καφαρναούμ, ὅπερ ἑρμηνεύεται, &c.] Hieronymus De nomin. Ebr. *Capharnaum, Ager, vel villa consolationis.* Homilia 5. è decem In diversos, quæ falso Origeni adscribuntur: *Capernaum namque interpretatur, Ager, vel villa consolationis.* A כפר *pagus*, & נחם *consolatus est.*

οἱ καλούμενοι καφαρναούμ] Ferrarius: *habitatores in Capharnao*: Perionius, *ij qui invitantur Capharnaum.* Verte: *qui appellantur Capharnaum*, hoc est, quibus vocabulum illud, Capharnaum, allegorice tribui potest.

ὡσαυτεὶ ὁ τόπος] Videtur legisse Ferrarius: P. 157.
ὡσαυτὶ εἰ εἶπε τόπος. Lego ego: ὡσαυτεὶ δὲ τοῦτο ἔπεος, &c.

κὴ τὰ παιδία χωρεῖα τῆς σωματογώσεως] Ori- P. 159.
genes infra p. 166. καὶ τούτων δὲ πλείων, κὴ πειστέον, παρ' ὃ ἀπῄτει τὸ ἀναγνωσμα, εἰρημένων ἡμῖν· & pag. 193. in Iohann. 2. 21, 22. ἄλλως ὁ κὴ ὁ κὴ τὸ παρὸν ὄζιν ἀναγνωσμα ἕκαστον τούτων ἀναπλώσας. Item Homil. 1. in Ierem. ἵνα ἐλθωμὴ κ, ὅτι τὸν σποπὸν τῆ περικειμένων ἀναγνωσμάτων· & deinde: εἶτα ὁ ἐυτυχαίων ἐὰν μὴ περσίχῃ τῇ ἀναγνώσῃ, μηδὲ ἐξετάζῃ τὸ βέλημα τῆ γεγραμμένων ἀναγνωσμάτων· & sæpe alibi. Adnotavimus supra ad Commentar. in 1. Reg. p. 28. quædam Scripturæ capita populo ad sacra coëunti pro Episcopi arbitrio prælegi solita fuisse. Id ut facilius esset factu, in certas sectiones, quæ & Lectiones dicebantur, totam Scripturam distribuebant. Has Lectiones, σωματογώσεις, & ἀναγνώσματα Origenes hic appellat.

ὅμῃ δὲ τὰ τῆς ἀνθρώπους συμβεβηκότα περιστα- P. 160.
τικόν] Hic Ferrarius & Perionius multum æstuant, neque tamen se extricant. Lego περίστατικά, ἢ ὅπως κὴ τὴν θεραπείαν, quæ sic interpretor: *at propter calamitates quæ hominibus ingruunt, non tam per curationem Verbo pulchritudinem suam ostentante, dum ægros curat; quam dum sobria potione eos exhilarat, quibus per valetudinem convivio interesse licet.*

ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἀυτῆ, εἴ τις ποτὲ ὄζι, μισύμε- P. 161.
να] Hæc Origeni gratificans Ferrarius videtur consulto prætermisisse, quemadmodum alias ab eo factum adnotavimus. Errasse quippe eum credidit, cum aliquane esset Dei anima dubitavit; quod certe non est, Deum quippe anima præditum esse non credidit, sed illud dixisse ἀνθρωποπαθῶς.

ἑόρτας γὰρ ἐοῦσαι ὠνόμασε, &c.] Verte: *quæ enim expositæ sunt in Scriptura festivitates, suas, non eorum quibus Lex traditur, appellavit; & dona sua, suaque munera.* A calle recedunt Ferrarius & Perionius.

κὴ ὅτι

P. 164. ἢ ὅτε ἐν τῷ νόμῳ κελεύουσι] Ferrarius: *quando sine Lege jubentur*: videtur legisse, ἀδίκως τοῦ νόμου.

P. 165. λόγου μεταλαμβάνοντες θηρίων ἀπηρτισμένων] Hæc habet Cod. R. vertit Perionius: *rationis participes ferarum bestiarum*: Ferrarius videtur legisse: ἄλογον μεταβάλλοντας θηρίων ἀπηρτισμένων, quod magis placet.

ἡμεῖς ἢ τοῦ ζεστοῦ *] Asteriscum inseruimus; deest enim τὸ, πνεύματι, quod exhibet Ferrarius. Alludit ad Act. 18. 25. & Rom. 12. 11.

ὥστε τοῖς μεταλαμβάνουσι, &c.] Hæc non assecutus est Ferrarius: optime Perionius: *Ita ut qui eas capiemus, Christo in nobis loquente, dicamus: Nonne cor nostrum ardens erat in via, dum aperiret nobis Scripturas?*

πυρὶ ὀπτῆσαι ἢ ψῆξαι] Ita Cod. Reg. Perionius: *Vt autem hoc ipsum velimus, igni assare Agni carnes.* Ferrarius: *Quod si ad hanc rem opus erit nos quærere, ut assemus Agni carnes igne.* Lege: εἰς ἢ τὸ ὅλον τοῦ ἡμᾶς ζητῆσαι, εἰ πυρὶ ὀπτῆσαι ἢ ἕψησαι τὰ τοῦ ἀμνοῦ κρία hoc est, *ut autem hoc ipsum quæramus, si igni assare opus sit Agni carnes.*

P. 166. ἀναβλῦσαι τὸν λόγον, &c.] Prava interpunctio Ferrario hic fraudi fuit: recte Perionius: *rationem autem nostram etiam ad tertium paschа, quod in innumerabilium Angelorum frequentia & multitudine, in perfectissimo, beatissimoque exitu perficiendum est, venire nunc non est necesse.*

P. 167. ἐνδοξοτέρα πλησίον τυγχάνῃ, &c.] Mancus fuisse videtur hoc loco Ferrarij Codex: recte Perionius: *Commoratio illa, cum Iudæorum Pascha instaret, paulo melior hoc ipso facta fuit, eoque præstantior.*

P. 171. οὕτε γὰρ ἐν τῷ ἱερῷ, &c.] Origenes infra Tom. 12. in Iohann. p. 184. & supra in Matth. 21. p. 441.

ἢ τὸν ὕλιν τὸ κοσμικοῖς, &c.] Apposite Perionius: *ouibus, quæ ipsi: materiam se ornandi præbent.* ὡδὲν ὑγιὲς apud Ferrarium.

P. 172. ὡς μὴ ἄξια τῶν σωιζομένων] Ita emendavimus, freti consensu Ferrarij, & Perionijs quamvis habeat Reg. Codex: ὡς μὴ ἄξια τὰ νοούμενα τῶν σωιζομένων.

ἢ οἷον τε ὄντα τὰ νομίσματα, &c.] Mirifice hic deformatus erat Codex Reg. Nos ex Perionij lectione & conversione locum restituere conati sumus: talis illa est: *fierique poterat, ut numi qui legum corpora erant, & quæ Dei figuram non haberent, figuræ erant, effunderentur.* Aliter legit Ferrarius; pro eo quod scripsimus, νόμων, legisse videtur, αἰθρώπων.

P. 173. καὶ πλινεῦντα δύο μόσχους ἑξαμήνους] Ita videtur legisse Ferrarius, & recte quidem; quanquam sensum videtur non cepisse. Perionius legit: ἢ πλησοῦντα ἑξαμήνους δύο μόσχους. at boves illos sex mensium confinxit. Codex Reg. habet: καὶ πλικοῦντα ἑξαμήνους δύο μόσχους. Verte: *& boves dictionibus, quique ejusmodi rebus gloriantur, venum proponendos*, vel, *quique res tanti pretij postulant.*

εἰς ἢ τὸν καφαρναὺμ καταβεβηκέναι] Aliter legisse videtur Ferrarius; ita scilicet: εἰς ἢ τὰ ἱεροσόλυμα ἀναβεβηκέναι, sed nulla sententia. P. 174.

ἰμπόδια μᾶλλον δόξαι ἂν ἦ, &c.] Hæc ita restituimus, cum Codex Reg. haberet, ἰμπόδια λαμβάδοξαι ἂν εἶναι. P. 176.

τὸ μὲν οὖν ἰδεῖν ἔχῃ, ἢ ἔχει ταῦτα] Ita Cod. Regius; Perionius legisse videtur: ἔχει ἢ μὴ ἔχει ταῦτα, vertit enim: *Ac scire quidem habeatne, annon habeat:* Ferrarius vero, ἰδεῖν πῶς ἔχει ταῦτα, vel aliquid simile.

τὸν ἱερὸν ὄντα καθεβηκότα] Ita Cod. Regius, & Perionius; quod sensu caret: legebat Ferrarius, ἱερισθέντα, quod rectum est. P. 177.

ἓ τάχα ἡ ἄνω ἱερουσαλὴμ, εἰς ἣν, &c.] Hic plane cæcutiunt Perionius, & Ferrarius, qui pro eo quod est, λέγει) τινῶν. videntur legisse, ὡς λέγει) τινῶν. Totam pericopen sic interpretator: *Et fortasse superna Ierusalem ad quam ascendit Dominus, auriga instar ducens eos qui ex Circumcisione, & ex Gentibus credunt; præcedentibus eum, & sequentibus, vel Prophetis & Apostolis, vel ministrantibus ipsi Angelis (possunt quippe ita exponi ex iis qui ipsum præcedunt, & sequuntur) superna inquam Ierusalem nunc dici potest, quæ ante ipsius ascensum ea continebat, quæ dicuntur spiritualia nequitiæ in cœlestibus, nimirum vel Chananæos, &c.* P. 178.

οἷος σαμόνων ἐμπιλοδόμος] Vide nostras Observationes in Matth. 21. p. 435. P. 179.

πᾶς ἂν ὁ δεξάμενος αὐτὸν σκεπ φοβηθῆ), &c.] Sic videtur legisse Ferrarius: πας γεινῶ ὁ δεξάμενος αὐτὴν σκεπ φοβηθῆ) τους τῶν ἑτεροδόξων ὡπλισμένους τοῖς πιθανοῖς λόγοις, αἱμματα ἐφεστῶτα λεγόμενα, ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐξολοθρεύομενα, ἢ πολλοὺς τῶν ἐν ἱερουσαλὴμ οἰκεῖν θελόντων, καὶ τῷ ὑγιεῖ λόγῳ φερόντων, βλάπτοντα, καὶ τὸν ψυχὴν ὅπασον εἰς σωτηρίαν, θλυμαῖν δὲ θυμίαν τοῖς αἰσθητοῖς οἰκειομένους. P. 181.

ἓ ἰκανὰ ἀπίδων πεζευόντων] Ita LXX. Isaiæ 30. 6. Corruptissimus est hoc loco C. Reg. ἐκεῖ ἀπίδων πτῆμα ὡς, quæ stolide sequi conatus est Perionius.

τῆ ἐξω τῶν πληρώματος ψυχικῶν] De Valentinianorum Pleromate, & iis quæ sunt extra Pleroma disserit Epiphanius ex Irenæo, Hær. 31. cap. 16. Tertullianus Vniversitatem appellat, adv. Valentin. deque ea agit cum hoc quem dico, libro, tum etiam lib. De præscript. adv. Hæret. & lib. De anim. Humanum autem genus in tres ordines Valentiniani distribuebant, πνευματικῆς, in quorum numerum se ipsi ac Gnosticos referebant; ψυχικοὺς, de quibus hic Heracleon; & σαρκικῆς. Consule Epiphanium Hær. 31. cap. 7. & 19. & seq. P. 182.

θεαγμασιν ὑπ' αὐτῆ θρεμπομένοις] Ferrarius legisse videtur, ὑπ' αὐτοῦ. malim: ὑπ' P. 184.

αὐτῷ μὴ θέλει πομφόλυξ.

ἀλλ' ἔτι σε ἕκαστον τοῦτο, ὅτι ζῶντα, &c.] Luxata hæc sunt, nos ab ulcere unguem abstinuimus: unum tamen affirmaverim, loci sensum non cepisse Ferrarium, qui talis est: Quamvis sexcenta alia signa ostendere poterat Christus, attamen ad illud, Quia hæc facis? ea quæ ad Templum pertinebant convenienter respondit, pro aliis signis quæ Templum minime spectabant. Inde liquet negandi particulam, quam admisit Perionius, sententiam labefactare; sic enim ille: *Etsi enim innumerabilia etiam alia signa ostendere poterat, non tamen ad illud, Quia hæc facis? ea quæ ad Templum pertinebant honeste pro aliis signis, præter ea quæ ad Templum referebantur, respondisset.* Non absurde igitur pro, ἀλλ' ἔτι σε, quæ totam periodum conturbant, legas, ἀλλὰ μὴ ποιῇ, vel quid simile.

P. 186. ἐκ τοῦ οὐκακεῖ εἰς τὸν ὅλον, &c.] Perionius legit, οὐκ ἐκεῖ. Ferrarius, οὐκ ἀρκεῖ, quod probo.

οἷον τὸ ὃν ζῶντων] Ferrarius legit, οἱονεί. Perionius, ὡσὸν τὸ.

ἀλλ' ἓν, ἀμήνων ὑσία, ἀλλὰ καὶ, &c.] Ita Cod Reg. & Perionius, neque aliam lectionem ratio patitur. Male ergo legebat Ferrarius: ἀλλ ἑκατὸν ὑσία.

P. 187. ἐοικε μὴ ζῆτω τὰ &c.] Distorta hæc sunt, quæ sic digerenda erant: ἐοικε μὴ ζῆτω τὰ ἐν τῷ κῷ μαθητεῖον, καὶ μῆκος ἀναγεγραμμένα ἀλαγγλίῳ θεὲ τῷ ψευδομάτυρων, &c.

P. 188. ἐν μ'ὼ νεισάν] Lege, ζίῶ. Hoc est Ebraice ιι, veteris mensis Ebraici nomen, qui Ijar Iudaico respondet. Vide Ioseph. Antiq. lib. 8. cap. 2. n. 3.

P. 189. καὶ τὸν ς' ἀριθμὸν, εἰς τὸν, &c.] Perperam accepit hunc locum Ferrarius, quem melius interpretantem Perionium audiamus: *ac sex numerum ad materiam, ideſt ad effectionem refert; quadraginta autem numerum, qui est quaternio, qui, ut ait, copulari, connectique non potest, ad inflationem, semenque inflationi.* Vox autem ἐμφύσημα quam neuter intellexit, locũ habet in re medica, ubi agitur de formatione fœtus, quemadmodum & φύσημα.

ἐν ζοῖς ἀγωνισμῶνοις εἰς τὸν ναὸν, &c.] Ita Cod. Reg. quem secutus est Perionius, ubi scribendum, ἠγωνισμῶνοις. Verior tamen Ferrarij lectio: ἐν ζοῖς γωνίαις, vel, γεγωνιωμῶνοις.

εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἰῦ, &c.] Ita Cod. R. mendose. Perionius legit, εἰ τὸ σῶμα, quod per mihi placet: videtur legisse Ferrarius: εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἰῦ ναὸν αὐτὸ εἰρηκέ, &c. quod non displicet.

ἀκατέρφι δὲ τὸ σῶμα] Cod. Reg. ἀπερέ.

πλὼ ἐν ζοῖς τειλίοις, &c.] Totam hanc pericopen, satis quidem intricatam, interpretationibus suis fœdarunt Perionius & Ferrarius: cuius hæc mihi videtur esse sententia: *Caterum in huiusmodi rebus persuasum habentes ad Dei sapientiam pertinere proprietates explicare divinitus inspiratæ Scripturæ, quæ sapientiam docet in mysterio reconditam, quam nullus Principum sæculi huius cognovit; cum id præsertim naturæ humanæ captum superet.* Vocem παρεσάσης expungebat Perionius, sed malim interpretationem ad libri scripturam accommodare, quam temere receptam veterum Codicum lectionem convellere.

ὅταν εἰρωὴν πλήρωθη μῆ ἔτι, &c.] Ab Exitu filiorum Israël, ad initia constitutionis Templi annos effluxisse octoginta supra quadringentos diserte scriptum est 3. Reg. 6. 1. nedum quadringentos & triginta, uti hic habetur. Iosuam præterea res in Ægypto administrasse ullas quis unquam prodidit? Quid hoc denique monstri est, triginta annos à Testamento Dei ab Abrahamo susceptо, ad Legem Moysi traditam intercessisse; cum annorum triginta & quadringentorum spatium Paulus interponat, Gal. 3. 17. ex eo quod habetur Exod. 10. 40? Si huic igitur loco medicinam facere velimus, ita subducendæ sunt rationes, ut duplex annorum summa, eorum scilicet qui à Testamento tradito ad Exitum filiorum Israël, seu Legem positam (eodem quippe hæc anno contigerunt) quique ab Exitu ad extructionem Templi præterierunt, duplicem numerum Sabbaticum det, septingentorum videlicet, & septuaginta annorum. Ac posteriorem quidem, ab Exitu ad extructionem Templi, quadringentorum & octoginta annorum esse proditur 3. Reg. 6. 1. juxta Ebraicum exemplar, quod reliqui fere Interpretes secuti sunt; unis exceptis LXX Senibus, quos assectatus est Origenes: at illi sic habent: καὶ ἐχρύσθη ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ καὶ τριακοστοστῷ ἔτει τῆς ὀξόδου, &c. Complut. editio, ἑξδηκοστῷ. Certe Melchior Canus lib. XI. De locis Theol. numerum illum à librariis, ut fere fit, esse corruptum multis probat: & revera, si numeros accurate ponere volueris, ex aliis Scripturæ locis facile comperies lectionem illam stare non posse. Verisimile igitur mihi fit legisse Origenem: ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ καὶ ζιακοστοστῷ, & inde loco hoc quem tractamus, scripsisse: ζιακόσια καὶ τεσσαράκοντα. Quæ sequuntur apud eum: καὶ τῷ κῷ τὴν αἰγυπτίου οἰκονομηθέντων μῆ ἰησοῦ ᾧ λ ἔτη τῆς, &c. manifesto sunt vitiosa. Ea sic reparari possunt. Cod. Regius habet, μῆ ἰῦ. ita legerunt Perionius, & Ferrarius, & ita scripserat indoctus librarius, ἰῦ pro ἰησοῦ positum existimans, more ταχυγράφων, quibus id nominis ita contrahere solitum est. At plane scripsit Origenes: μεῖα ὑ καὶ λ' ἔτη, hoc est quod habetur Gal. 3. 17. μῆ ἔτι τριακόσια ὃ ζιάκοντα. Atqui hæ duæ summæ in unum compositæ duplicem nu-

merum sabbaticum dabunt, septingentorum nempe annorum & septuaginta. Hic mentem Origenis & scripturam perserutamur, quæ rectane sit, & Chronologicis computationibus consona, huius artis magistris disquirendum permitto. Vnum Iosephi locum, unde de eo existimari possit, proferam ex lib. 8. Antiq. cap. 2. n. 3. τὸν δ' οἰκοδομίας τοῦ ναοῦ σολομὼν ἤρξατο, τέτταρτον ἤδη τῆς βασιλείας ἔτος ἄγων μῆνι δευτέρῳ, ὃν μακεδόνες μὲν ἀρτεμίσιον καλοῦσιν, ἑβραῖοι δ' ἴαρ, μὴν ἔτη περιῳκόσια καὶ ἐνενήκοντα καὶ δύο τῆς ἀπ' αἰγύπτου τοῦ ἰσραηλιτῶν ἐξόδου. μὴν δὲ χίλια καὶ εἴκοσι ἔτη τῆς ἀβράμου εἰς τὴν χαναναίαν ἐκ τῆς μεσοποταμίας ἀφίξεως. *Exorsusque est Solomon fabricam hanc anno regni sui quarto, secundo mense, quem Macedones Artemisium vocant, Iar vero Hebræi, annis quingentis nonaginta duobus postquam Israëlitæ Ægypto excesserant: mille & viginti annis post Abrahami ex Mesopotamena regione in Chananæam migrationem.*

P. 191. ὀγδόῳ μὲν δὴ ἔτει τῆς σωτηλεῖ), &c.] Vndecimo anno ab auspicato Salomonis regno, octavo à jactis Templi fundamentis: septennio quippe ingens illa ædificij moles absoluta est. Ioseph. lib. 8. Antiq. cap. 2. n. 4. & 5.

ἅσα γὰρ οἱ τῶν βασιλέων υἱοὶ, &c.] LXX scripserunt: καὶ ἐπλήκησαν οἱ υἱοὶ σαλωμὼν, καὶ οἱ υἱοὶ χεφὰμ. Fefellit eos vox, נכה, quæ habetur 3. Reg. 5. 18. unde locus ille τῆ ὁ depromtus est; vocabulum quippe illud pro punctorum varietate vel, *filios*, vel, *ædificatores*, significat.

P. 192. τυεῖοι γὰρ ἱρμωδίου), συμίχοντις] Vide Nos supra ad Origenis Comment. in Matth. 15. 21. p. 256.

P. 193. χραωδῶς, καὶ ἰεδαϊκῶς] Ferrarius pro, χραωδῶς, legebat, ζαμικῶς.

ὡς σεσωμβίας ἀεὶ τὸν, &c.] Perionius legit, σεσωσμβίας, sed omnino legendum, ὡς ἰσομβίας.

P. 194. ἐν θεαχείᾳ ἀθεινοίᾳ] Ita restituendos judicavimus perversos Codicis Reg. apices.

P. 195. παρεκδεξάμβροι τὸ ἐν τῷ, &c.] Recte Perionius: *qui perperam acceperunt illud quod*, &c. Male Ferrarius.

ἃ δὲ μακαειωτέρως ἔδη, &c.] Supplendum φησὶ, quod fortasse supplendum reliquit Origenes, vel librarius prætermisit.

ἰδεῖν δὲ τῷ τά] Legendum fortasse, ἰδεῖν δὲ δεῖ τῷ τά. Alioqui non constabit sensus.

P. 197. λαμβαιόμβρον δὲ παντὸς] Ferrarius legit λαμβαίομβρ, quod mihi probatur. Quod sequitur: τὸ ἀεὶ ἀδήποτε τῷ λογικῶν, mendi mihi valde suspectum est.

P. 198. ἴσως μὲν ἀνέδειξε σοι] Ita Cod. Reg. Correxit Perionius, ἀνεδείξαμβρ. sed ad veram lectionem digitum intendit Ferrarius: ἴσως μὲν ἂν ἔδοξε σοι.

P. 199. ἐπτακαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ] Exod. 16. 1. Ebraicum exemplar, & Interpretationes omnes habent, πεντεκαιδεκάτῃ.

ὅσον ἐποι λόγοι] Ita Cod. Reg. cuius vitium sarcire Oedipi est. P. 200.

ὁ μεταλαμβαίων ἃ φησι βάθος] Particulam negandi agnovit Perionius ex auctoritate Codicis Reg. totoque hoc loco turpiter sedat. Ferrarius repudiat τὸ, ἃ. in quo eum sequimur. Nec absurde fortasse scripseris: ὁ μεταλαμβαίων ἂν, φησὶ, βάθος.

ὡδὲ τοῦτον ὅσοις ἐπαναπαύσατο τεσσαρσὶν, &c.] Hunc locum ita restituimus: ὡδὲ τοῦτον ὅσοις ἐπαναπαυσατο, καὶ ξαυλω ἐντυπῶν ὡδὲ τῷ ζηπυμβρῶν καταλαψιν, &c.

τάχα δὲ καὶ πρὸ τῆς τῶν αἰώνιον &c.] Hunc locum cum aliis excutimus alibi, ut Origenis de Filij dignitate sententiam exploremus. P. 201.

καὶ τάχα ἐπεὶ πειῆσαι καὶ δίψῆσαι δὲ τῆς εἰς δικαιοσυνῶν, &c.] Legendum fortasse: καὶ τάχα ἐπεὶ πειῆσαι καὶ δίψῆσαι δεῖ ἡμᾶς τὴν δικαιοσυνῶν. Quam vero lectionem secutus est Ferrarius, perversa erat, ut ex inepta interpretatione conjicimus.

καὶ τὰ ἂν ἤδη τῷ σημαινομβρῶν, &c.] Videtur legisse Ferrarius: καὶ πνα ἂν θεῖα τῷ σημαινομβρῶν. at ne sic quidem sensus constat. Ego quidem comma istud libenter induxerim.

ἀπλήστεροι καὶ ἀκρίστεροι] Notent Grammatici postremam hanc vocem, quasi ab ἀκρης. nisi fortasse locus corruptus sit, & legendum sit fortasse, ἀκρεκιόστεροι, vel, ἀκρεκφνέστεροι. P. 203.

ὡς τὸν κῦ τῶτο πολλὰ ἐνδυνα, &c.] Hæc nobis repræsentat Cod. Reg. quem fere sequitur Perionius, & ita vertit: *ita ut hoc ipso multa pericula eveniant plerisque qui plurimum, ut qui in hauriendo aqua ex fonte Iacob exercitati sint*: pro, ὡ: τον, legit, ὥστε, & post, ἐνδυνα, supplet, συμβλῶαι, vel legit, τοις πολλοις περιγένεται ὡς ἐπιπόλαιον ἐξεγυμνασμένοις. vel quid simile. At aliam penitus lectionem sequebatur Ferrarius, quam conjectura assequi promtum non est.

εἶτ' ἀθεως φησὶ] Hæc ita concepta erant in Cod. Reg. εἰπυθέτεως. Vertit Perionius: *cum statim dicat*: at in Ferrarij interpretatione non comparent. Lego, εἶτ' ἀθέως φησί. P. 204.

τὸ λεγομβρῶ ζῶντος ὕδατος] Ita Cod. Reg. & Perionius; sed sensus repugnat. Legit Ferrarius, λεγομβρῶ ἰακὰβ φρέατος, quod verum est. P. 206.

τὸ πλήρωμα ἐβ' αὐτῆς, &c.] Et paulo post, ἰδ' γὰρ αὐτὸς αἰὴρ ἐν τῷ αἰῶνι. De Pleromate supra diximus ad pag. 182. Comment. in Iohann. De Æone Irenæus, Tertullianus, & Epiphanius passim.

ἀπελεγχθὲν αὐτῆς] Lege, ἀπελεγχθεῖσα αὐτὴ, ut is sit loci sensus: *Mulier illa Servatorem agnoscere non valens, & pro Propheta ipsum habens, postquam ab eo convicta est adulterij, per-* P. 207.

versas eorum exprimit opiniones, & hæreses, qui in Scripturis versantur. Qui ad superiora attenderit, expositionem hanc facile admittet. Paulo post pro, κατηλφθέντας, lege, καθαληφθέντας.

P. 208. ὅπερ ἑρμωνδεῖ?), διαβολή, &c.] Hieronymus De nom. Ebr. *Garizim, divisio sive advena.* A גרז, *succidere, scindere.*

ὃς καὶ αὐτὸς ἑρμωνδεῖ?) δικασμὸς λαοῦ] Hieronymus De nom. Ebr. *Ieroboam, dijudicans populum, vel, dijudicans super nos.*

σιὼν, ὅπερ ὅζι σκοπευτήριον] Hieronymus De nom. Ebr. *Sion, specula, vel speculator.* ציון, *monumentum, titulus, specula.*

P. 210. οὐ πάνυ ὀρθῶς μὴν τὸν διάβολον λέγεσθαι] Vide Nos ad Commentar. in Matth. 17. p. 312.

ἢ τὸν κόσμον αὐτόν] Diabolum quippe κοσμοκράτορα & constituunt Valentiniani & appellant. Irenæus lib. 1. cap. 2. Epiphanius Hær. 31. cap. 19.

P. 211. πολὺ δὲ ὅζι νεῦν, &c.] Ita Cod. Reg. quem sequitur Perionius his verbis: *Nunc quidem multa verba Heracleonis proferre possum.* Malim: *Nimium quidem nunc esset Heracleonis verba recitare.* Ferrarius videtur legisse: πολὺ δὲ κρεῖττόν ἐζι, &c. sed Cod. Regij lectionem anteponimus; sequitur enim διόπερ ἐκόντες ὑφηθήσεσθε, &c.

τὸ ἀπογραμμένον πέρα κηρύγματος] De apocrypho hoc libro vide Lactantium lib. 4. cap. 20. & Hieronymum De scriptor. Eccleſiast. & ἀναγὰς ὁπ τῶν θεοφιλῶν Clementis Alexandr. Editioni subjectas. & Eusebium lib. 3. Hist. cap. 3.

Clem. Alex. Edit. Comel. p. 350. 35.

πότερον ποτε γνήσιόν ἐζιν, &c.] Duplex librorum qui pro sacris proponerentur, ordo fuit; τῶν γνησίων, cuiusmodi erant quos in Canonem suum Ebræi retulerant, quique erant intra arcam; & τῶν ἀποκρύφων. Rursus τῶν ἀποκρύφων duplex ordo fuit, τῶν ἀπλεγομένων, seu μικτῶν qui admitterentur ab aliquibus, ab aliis repudiarentur, & dubiæ essent auctoritatis; cuiusmodi erant Machabæorum libri, Sapientia Sirach, & Salomonis, alijque, quos quamvis in Catalogum suum non contulissent Iudæi, plurimi tamen recipiebant: alter ordo erat τῶν νόθων, quique ab omnibus plane pro confictis & suppositiis habebantur. Priorem divisionem confirmat Hieronymus in Prologo Galeato, & Athanasius, seu quisquis est auctor Indiculi librorum Scripturæ: hi enim quidquid præter γνησίως est, inter ἀποκρύφως recensent. At triplicem illum ordinem, τῶν γνησίων, τῶν ἀπλεγομένων, & τῶν μικτῶν sequitur Eusebius Histor. lib. 3. cap. 25. & 31.

μὴ δεῖν καθελεῖν αὐ προσκυνεῖν] Perionius ex Cod. Reg. *non oportere diruere adorandas res*, &c. quæ legitimo sensu carent: optime Ferrarius legit: κατ' ἐθικὰς προσκυνεῖν, nam & paulo post, καὶ ἰουδαίους σέβεζθαι τὸ θεῖον, & paulo superius Iudæorum, & Gentilium frequens est mentio.

λαβόντες αἰγύπτιοι, καὶ μιὼν, καὶ σελήνη] P. 212. Quoniam in Veteri Lege Dei mandata objisse sepe legitur Angelus, & quasi ex persona Dei sæpe esse locutus, hinc varie disputatum est inter Iudæos, Deusne ille esset, an Angelus. Angelos nullos admittebant Sadducæi, ut est Actor. 23. 8. Eos agnoscebant Pharisæi, religionis inter ipsos principes, & arbitri. Cum autem superstitionibus valde dediti essent huius sectæ homines, facile eo delapsi sunt, ut damnosum & vetitum Angelis cultum exhiberēt. Atque hæc hæresis apud Phrygas florebat Pauli temporibus, ut intelligitur ex ipsius Epistola ad Colossenses. Sed & multo post *Col 2. 18.* in Laodicena Synodo damnata est. Quonam vero cultu Lunam, & μῆνας venerati sint Iudæi, dictu facile non est. Isaias cap. 65. v. 11. sic ipsos alloquitur: *Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis mensam* לגד *Gad, & impletis* למני *Meni libamen.* Gad est ἀγαθὴ τύχη, ut recte intellexit Hieronymus. Ita sumitur Gen. 30. 11. Sortes autem rerum omnium vetustissimi Chaldæi, & Ægyptij Astrologi Syderibus deputabant: & Fortunæ quidem sortem tribuebant Lunæ, ut Dæmonis sortem Soli; & huic res ad animum pertinentes, illi res corporeas curæ esse putabant. Vettius Valens lib. 4. Anthologiarum, cap. 5. quod est ὡδὲ χρόνων διαιρέσεως ἀπὸ πλήθους τύχης καὶ δαίμονος, docet sortem Fortunæ, & Dæmonis significare Solem, & Lunam, Lunam quippe esse Fortunam, in potestate habentem corpus & spiritum; Solem vero esse Mentem & Dæmonem, animas ad res gerendas excitantem, & moventem. Idipsum aliis præterea testimoniis, tum ex Macrobio, tum ex eodem Valente depromtis demonstrat Seldenus Libro De Dis Syris Synt. 1. cap. 1. Quod ait ergo Isaias Iudæos adorare Gad, idest Fortunam, id exponit Lunam Auctor libri quem citat Origenes, quæ Fortuna quoque dicitur. Sequitur apud Isaiam: *Et impletis Meni libamen.* Illud est quod apud Origenem exponitur, λαβόντες μιὼν. Multum hic æstuant Interpretes; sed in eo plurimi consentiunt, vocabulo *Meni* vel Planetas omnes, vel unum ex Planetis signari, quem Mercurium quidam esse conjectant. Mihi autem verisimile fit Solem, qui Mens est, & Dæmon, seu Genius voce Meni significari, ex origine מנה, quod est *numerare*, quia Sol temporibus numerandis & dividendis præest. Indidem profluxit dictio μιὼν, Luna, eadem de causa. In Solis autem & Lunæ adorationem proclives fuerunt Iudæi, iam

inde ab antiquis temporibus, ut colligitur ex Deuter. 4. 19. *Ne forte elevatis oculis ad cælum videas Solem, & Lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus adores ea:* & Iob. 31. 26, 27. *Si vidi Solem cum fulgeret, & Lunam incedentem clare. Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.* Atque ea ad Iosiam usque propagata est idololatria, de quo id scriptum est 4. Reg. 23. 11. *Abstulit quoque equos quos dederant reges Iuda Soli, in introitu templi Domini, juxta exhedram Nathanelec eunuchi, qui erat in Pharurim: currus autem Solis combussit igni.* Ezechielis 8. 16. queritur Dominus viginti quinque Israëlitas *dorsa habuisse contra templum Domini, & facies ad Orientem, & adorasse ad ortum Solis.* Ex his efficitur probabile non esse Isaiam Fortunæ, hoc est Lunę cultum Iudæis obiicientem, Solis religionem, cui multo magis dediti erant, siluisse. Præterea eius verba sic exposuerunt Senes Septuaginta: ἑτοιμάζοντες τῇ τύχῃ ξάπεζαν, καὶ πληροῦντες τῷ δαιμονίῳ κέρασμα. Hieronymus quippe in Isaiæ 65. 11. sic ipsos ait reddidisse: *Paratis Fortunæ mensam, & impletis Dæmoni poculum:* & mox: *Quodque Septuaginta transtulerunt τῷ δαιμονίῳ, ideſt Dæmoni; in Hebraico habet* מני. Vnde manifestum est corruptam esse vulgatam loci huius lectionem: ἑτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ ξάπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέρασμα. Meni igitur iuxta τοὺς ὁ ἐστὶ δαιμόνιον. Atqui sors Dæmonis, seu Genij, *cuius in tutela ut quisque natus est, vivit*, ut ait Censorinus, & *natale comes qui temperat astrum*, ut loquitur Horatius, tribuebatur Soli ab antiquis astronomicæ disciplinæ magistris, ut dixi: & Sol ipse Dæmon appellabatur. Macrobius libr. 1. Saturn. cap. 19. *Argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quæ genesis appellatur, Ægyptij protendunt, Deos præsidere homini nascenti quatuor adesse memorantes, δαίμονα, τύχην, ἥρωα, ἀνάγκην, & duo priores Solem, & Lunam intelligi volunt; quod Sol auctor spiritus, caloris, ac luminis, humanæ vitæ genitor & custos est, & ideo nascentis Dæmon, ideſt, Deus creditur: Luna τύχη, quia corporum præsul est, quæ fortuitorum varietate jactantur.* Firmicus libr. 4. cap. 11. *Locum Dæmonis ista ratione colligimus, quam ideo huic libro adjecimus, quia Solis eum esse locum Abraam simili ratione monstravit.* Quemadmodum autem pro Luna, sortem ipsi tributam, Fortunam nimirum Propheta expressit; ita ad significandum Solem, sortem Soli deputatam, Dæmonem scilicet, seu Meni notavit. Ex Meni Ebraico prodiit Græcum μὴν, Dæmon, seu Genius, qui & Sol. Vnde μῆνες, Æolice μῶνες, hinc Latinum *Manes*, qui & Genij. Servius in 6. Æn. v. 743. *Ergo Manes Genios dicit, quos cum vita sortimur.* Non autem sic vocantur à *Manis*, quod est *bonus*, quod idem scribit Servius 3. in Æn. Ex μὴν fit μηνόδωρος, & contracte, μηνᾶς. Id nomen fuit Patriarchæ Constantinopolitano, ad quem extat celebris Iustiniani Epistola, non ut vulgo scribitur, Mennas. Sic Ἀπολλᾶς contracte, pro Ἀπολλόδωρος. sic ἑρμᾶς, pro ἑρμόδωρος. sic Θευδᾶς apud Iosephum, pro Θεόδωρος. sic ὁλυμπᾶς Rom. 15. pro ὁλυμπόδωρος. Hinc dicti & μῆνες Menses, quos curriculis suis Sol determinat, quasi sint varij Soles, & Sol puta Ianuarij alius sit à Sole Iunij. Conjecturam nostram penitus firmat Strabo libr. 12. cum ait Cabiris quæ urbs caput est Armeniæ, esse τὸ ἱερὸν μηνὸς φαρνάκου καλούμενον. *Templum quod Menis Pharnacis appellatur*: tam religiose cultum, ὥστε τὸν βασιλικὸν καλούμενον ὅρκον τὸν ἀπὸ τύχης βασιλίσσης, καὶ μηνὸς φαρνάκου. *Vt pro iuramento, quod regium appellatur, haberi voluerint Fortunam Regis, & Menæ Pharnacis.* Atqui id Templum Lunæ quoq; consecratum erat: ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης τὸ ἱερὸν, καθάπερ τὸ ἐν ἀλβανοῖς, καὶ τὸ ἐν φρυγίᾳ, τόδε τὸ μηνὸς ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τόπῳ, καὶ τὸ τὸ αὐκαθηνὸν τὸ πρὸς τῇ αὐτοχείᾳ τῇ πρὸς πισιδίαν, καὶ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτοχίων. *Est autem hoc quoque Templum Lunæ, quemadmodum & illud quod est in Albanis, & quod in Phrygia, & illud Menis, quod est in loco cognomine: & illud Ascæi apud Antiochiam quæ est ad Pisidiam, & illud quod est in regione Antiochenorum.* De templo illo quod est in Albanis differit Straho libr. 11. In calce vero libri 12 sic ille de templo Phrygio Menis: μεταξὺ δὲ τῆς λαοδικείας, καὶ τῆς κατούδων ἱερόν ἐστι μηνὸς κάρου καλούμενον. *Inter Laodiceam & Caruta templum est, quod Menis Cari appellatur.* Athenæus libr. 12. pagum quemdam Phrygiæ μηνὸς κώμην appellat, *Pagum Menis*, ubi nempe templum Menis, si quid conjectura valeo. De templo vero Ascæi hæc Strabo libro eodem 12. ἐν δὲ ἐνταῦθα καὶ ἱεροσυλοῦσι τῆς μηνὸς ἀσκαίου. *Erat autem illic sacerdotium Menis Ascæi.* Nihil his locis intellexerunt Interpretes. Vides templum illud quod erat Cabiris, consecratum fuisse Meni, & Lunæ. Atqui petita ex eo juris jurandi formula exprimit τύχην βασιλίσσης, *Fortunam Regis*, cuius sors Lunæ adscribebatur; & μῆνα φαρνάκου, ideſt, si recte intelligo, Genium, seu Dæmonem Pharnacis, cuius sors ad Solem pertinebat. Templum itidem illud Albanorum, & illud Ascæi, & aliud Phrygium, non Meni solum, sed & Lunæ fuerunt dicata: nec aliter enim accipi possunt ista Strabonis: ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης τὸ ἱερὸν, καθάπερ τὸ ἐν ἀλβανοῖς, καὶ τὸ ἐν φρυγίᾳ, τί τε τὸ μηνὸς ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τόπῳ, καὶ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτοχίων. De Albanis sic Strabo libr. 11. θεὸς δὲ παρ᾽αὐτοῖς, ἥλιος, καὶ σελήνη. διαφέρονται δὲ σελήνῃ· ἔστι δ᾽ αὐτῆς τὸ ἱερὸν τῆς ἰβηρίας πλησίον. *Deos autem colunt, So-*

Censor. c. 3.

Horat. lib. 2 Epist. 2.

lem, & Iovem, & Lunam; maxime vero Lunam. Est autem eius templum Iberiæ proximum. Solem ait illos & Lunam venerari, quos templum Meni, & Lunæ posuisse alibi significat. Nempe Sol is est Men. Templum igitur illud apud Armenos Genio, & Fortunæ Pharnacis consecratum erat. Ita Romanis Genium Principis adjurare solitum erat, necnon & eiusdem Fortunam, quæ ipsa quoque Dæmon esse censebatur: Origenes libr. 8. contr. Celf. εἴτε ἡ, ὡς ποτὲ ἔδοξεν εἰπεῖν τοῖς ῥωμαίων βασιλέως τὸν δαίμονα ὀμνῦσιν οἱ τὴν τύχην αὐτῆ ὀμνύοντες. δαιμόνιόν ἐστιν ἡ ὀνομαζομένη τύχη τοῦ βασιλέως. Sed Dæmonis nomine Genius frequentius compellabatur. De Genio, & Fortuna eleganter Cebes in Tabula. Eos autem sæpe simul cultos, atque iisdem religionibus placatos reperias. Plurima apud Gruterum Marmora videre est in honorem utriusque erecta & incisa. Consecratum itidem Soli, & Lunæ dici poterat Armeniacum illud Templum, non absolute, sed quatenus Genio, & Fortunæ Pharnacis Sol, & Luna præerant. Porro lingua & moribus multum habuisse cum Syris cognationis Armenos idem Strabo libro primo prodidit. Quid si ab eodem Mene nomen dicamus Armeniam traxisse? Ieremias cap. 21. v. 57. hæc scribit: *Annuntiate contra illam* (Babylonem) *regibus Ararat, Menni, & Aschenez.* LXX Sixtinæ Editionis: ἀναγγείλατε ἐπ' αὐτὴν βασιλεῖς ἀσχατιᾶς παρ' ἐμοῦ, καὶ τοῖς ἀγαναζοῖς. Lege: βασιλεῖς ἀσχατιᾶς παρ' ἐμοῦ, καὶ τοῖς ἀγαναζοῖς. ubi Ebraicum מני redditum est παρ' ἐμοῦ, quasi id non sit nomen proprium. Idem peccavit Arabs. At Paraphrastes Chaldæus Menni reddit מורמיני, quæ vox alias scribitur, מרמיני: utrobique vitiose: scribendum siquidem הר-מיני *Mons Meni*, uti habent Baal Aruch, Iarchi, Kimchi, alijque Ebræi proceres, qui & *Armeniam* exponunt. Ex Menni ergo nomen ipsam traxisse erudite sane, & luculenter ostendit vir præstantissimus Samuel Bochartus in Phaleg lib. 3. cap. 3. Equidem non aliud esse censuerim הר-מני, *Montem Meni*, quam montem consecratum Deo illi, qui ab Isaia מני appellatur, ut ὦ à Strabone, & Auctore Prædicationis Petri, quam laudat Origenes. His amplius gallum album comedi vetabat Pythagoras, quod esset Meni sacer, hoc est Soli, ut exponunt Pythagorici. Iamblichus lib. 1. de vita Pythagoræ, postquam censuisse illum dixit gallum album Meni consecratum esse; altero libri eiusdem loco subjungit: ἱερὸν νομίζει εἶναι τὸν ἀλέκτορα ἡλίῳ. *Sacrum existimat esse gallum Soli.* Laërtius in vita eiusdem inter ipsius effata hoc posuit: ἀλεκτρυόνα μὴ ἅπτεσθαι λευκοῦ, ὅτι ἱερὸς τῆς μηνὸς ἐστὶ· σημαίνει γὰρ τὰς ὥρας. *Gallum album penitus non attingere, quod sacer sit Meni & supplex; quippe qui horas significet.* Id exponit Suidas in πυθαγόρας. ὡς ἱερὸς τῷ ἡλίῳ, *ut Soli sacer.* Existimari quoque potest ex supradictis Meneth Deum quemdam ab Arabibus cultum, cuius mentio habetur in Alcorano Sur. 63. hunc ipsum esse *Meni*. Sane Solis & Lunæ cultum pleræque Asiæ gentes videntur à Persis accepisse. Auctor est Strabo in Hyrcania ipsos, & Cappadocia templa posuisse τῆς αὐανάδος καὶ ἀμανοῦ, qui & ὁμανὸς & ἀμανὸς dicitur. Hunc esse Solem, illam Lunam viri eruditi existimant. Certe in voce ἀμανὸς vestigia vocis μλω agnoscas. Narrat Herodotus Persis morem fuisse convivia Diis ponere. Idem Fortunæ factum à Iudæis Isaias exprobrat. Quin & ab Herodoto proditum est natalem diem solennibus epulis celebrasse Persas. Nempe ita fortasse Solem seu Genium venerabantur ortus hominum omnium præsulem. *Strab. libr. 11. & 15.* *Herod. libr. 1. c. 132.* *Is. 65. 11.* *Herod. libr. 1. c. 133.*

Ταῦτ' ἐπαπορήσαντες] Ineptit Ferrarius; redde: *hactenus disputasse contenti.* p. 214.

τέλειον, ἀλλ' οἷον τὸ ἀφιερωμένον] Negandi particulam videtur inseruisse Ferrarius: ἀλλ' οὐχ οἷον τὸ ἀφιερωμένον. Secus Cod. Reg. & Perionius.

οἱ θέλοντες εἶναι σῶμα τὸν θεόν] Eadē Origenes ratiocinatione utitur libr. 2. περὶ ἀρχῶν, c. 4. *Si corpus esse pronuntietur Deus, quoniam omne corpus ex materia est, invenietur & Deus esse ex materia: quod si ex materia sit, materia autem sine dubio corruptibilis est, erit ergo iam secundum illos corruptibilis Deus.* A Deo quoque corpus abjudicat Homil. 1. & 3. in Genes. & Comment. in Cantic. Homil. (uti inscribitur) 3. & libr. 6. contr. Celf. Sed apertissime lib. 1. De princip. cap. 1. & 6. & libr. 2. cap. 2. 3, & 4. & libr. 3. cap. 2. & libr. 4. cap. 2. & in Anacephal. In hoc errore fuerunt Seleucus & Hermias Galatæ, de quibus memoravit Philastrius cap. 5. & juxta nonnullos, Valentinus quoque, & Audius postmodum Audianorū, & Anthropomorphitarum pater, de quo Epiphanius Hær. 70. Scriptum quoque reperimus apud Socratem, Theophilo Alexandrinam Ecclesiam regente, hanc quæstionem iis in locis multorum disputationibus fuisse vexatam, Deusne corpus esset, humanam figuram gerens, an incorporeus; quam postremam sententiam quum amplexus fuisset Theophilus, Monachos Ægyptios adversus eum coiisse, & manu facta hominem invadentes mortem intentasse, ni placitam de Deo opinionem ejuraret, & Origenis libros, unde incorporeum Deum propugnabant nonnulli, damnaret; quod cum facturum se recepisset, tum demum Monachos discessisse. Quid quod ita scribere ausus est Tertullianus adversus Praxeam, cap. 7. *Quis enim negabit* *Socrat. l. 6. Hist. Eccles. cap. 7.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & invisibilia illa, quæcunque sunt, habent apud Deum & suum corpus & suam formam, per quæ soli Deo visibilia sunt; quanto magis quod ex ipsius substantia missum est, sine substantia non erit? Quæ pluribus locis repetit, & sæpe carpit Augustinus. Hinc illum cum Melitone vaſaniæ huius reum peragit Gennadius de Dogmat. cap. 2. Deos quidem animantes esse statuit Velleius Epicureus apud Ciceronem 1. de nat. Deor. Atque id non Epicurum duntaxat, sed & Vulgus, & Poëtas, & præstantissimorum hominum catervam attestari scribit Sextus Empir. 1. adv. Phys. Idem quippe Platoni, Aristoteli, & Porphyrio persuasum fuit. At à Deo tamen omnem coagmentationem, unde oritur interitus, Epicurus abdicabat; unde ait apud Ciceronem Velleius *Deorum esse non corpus, sed quasi corpus; non sanguinem, sed quasi sanguinem.* Stoici autem Deum corporeum esse definiebant, ut præter alios auctor est Origenes lib. 1. & 3. & 4. & 6. contr. Cels. Ab Epicureis autem, & Stoicis profectum hoc commentum Christianorum deinceps Hæreticorum aliquot mentes occupavit. At Christianæ Religionis dogmata cum satis perspecta non haberet Celsus Epicureus, quæ paucorum fuit Heterodoxorum sententia, Christianorum omnium esse censuit. Sed hanc eius imperitiam egregie confutat Adamantius noster lib. 7. contr. Cels. Consulantur porro in hanc rem nostra Origeniana.

Augustin. lib. 10. de Genes. ad. lit. cap ult. & Hær 86. ad Quodvultd. & alibi.

τὴν πεμπτὴν λεγόντων εἶναι φύσιν σωμάτων] Naturam quintam Aristotelis significat; de qua sic differit libr. 3. περὶ οὐρ. cap. 6. *Non enim secundum Græcorum Philosophos præter hoc corpus quod ex quatuor elementis est, aliud quintum corpus quod per omnia aliud sit, & diversum ab hoc nostro corpore, fides necessario recipit, quoniam neque ex Scripturis sanctis vel suspicionem aliquam proferre de his potest, neque ipsa rerum consequentia hoc recipi patitur.* At quamvis ab Aristotele inducta esse vulgo feratur ista natura, quam Onomacritus ἄθεσον στοιχεῖον vocat, eam tamen Plato, & Platonici agnoscunt. Testis Proclus in Timæum, eamque appellari docet, πέμπτον στοιχεῖον, & πέμπτον κόσμον, & σῶμα πεμπτόν. Testis item Simplicius. Essentiam nihilominus illam quintam Platoni fuisse cognitam diserte negavit Atticus Platonicus Philosophus apud Eusebium lib. 15. Præpar. Evangel. cap. 7. Huic porro Peripateticorum quintæ essentiæ à Xenarcho impugnatæ Alexander Aphrodisæus patrocinatus est.

P. 216. ὀπαδοῦντες τῷ θεῷ ἡμᾶς πνεύματος, &c.] Locus hic curatione indiget, quam nonnisi ex meliori Codice sibi quisquam spondere possit. Pro, ὀπαδοῦντες, Ferrarius legit, ὑφέντες. Sic autem interpretatus est Perionius: *Quoniam enim cum in medium, & in eam quæ sapius vita appellatur. Spiritus qui nos ambit, intrat, eo Spiritu vitæ qui crassior dicitur, vivi efficimur à Spiritu.* P. 217.

τίνα δὲ ἑπόμενα λέγει ἡμῖν τῷ θεῷ, ὅσις ἔζιν, ἢ τὸν υἱόν;] Sensus apertus est. Ferrarius autem cū legeret, ἢ τὸν υἱὸν, omnia perturbavit.

ἀλλ' ἃ γεγράπται, &c.] Videntur hæc una serie sic describenda: ἀλλ' ἃ γεγράπται ὅτι πάντες ἐν τῷ υἱῷ ἀνῆμεν ἀκτικόν. Deinde inter τὸ ἀκτικὸν, & εἰ δὲ ἰδιζαῖς inserendi asterisci. Quum enim dixisset Heracleon eiusdem esse substantiæ cultores Dei ac Deum ipsum, hanc doctrinam impugnat Origenes, & ait fornicatam fuisse consequenter ingenitam naturam, cum cultores Dei juxta Heracleonem fornicati sint: at sibi ipse respondet; eiusdem sunt substantiæ, sed non eorundem capacis; cui responsioni instare debuit, & ibi Codex deficit. Tum addit; Quod si fatetur Heracleon, ut fateri debet, fornicatam esse naturam spiritalem, quæ ejusdem sit substantiæ ac divina, impia, &c. P. 218.

μετ' ἐπιπλήξεως. ὡσεὶ ὄν, &c.] Ferrarius: *cum increpatione illius.* Perionius: *cum eius qui ..... objurgatione.* Nos aliter locum hunc explicamus: addita enim, post ἐπιπλήξεως, τελεία στιγμῇ, referimus τὸ, ὡσεὶ ὄν, ad, σαμβᾶ, quod subest. Hæc autem & sequentia, in quibus Filius substantia, dignitate, potestate, divinitate, & sapientia Patri neutiquam æquiparandus statuitur, expenduntur à nobis in Origenianis. Hic sane excusatum velle Origenem cum parum sinceri animi, tum non satis orthodoxi hominis esse censeo. Hoc aperte profiteri satius esse duximus, quam locos vitiosæ doctrinæ labe fœdatos rescindere, Origenemque truncum & lacerum proponere; id quod à Ferrario factum aliquando verisimile est; puta supra p. 49. & 56. in Iohann. & hoc loco. Hoc si sit, candorē in eo valde desideramus, qui interpretationem suam eiusmodi denuntiatione claudere ausus est, qua nihil prorsus in hoc Origenis libro immutatum declarat.

ὁ συγκείνε?) κατ' ἀδὲν τοῦ πατρός] Novatianus seu quisquis auctor est libri de Trinitate, qui Operibus Tertulliani adjungi solet, cap. 17. *Quamvis enim se ex Deo Patre Deum esse meminisset, nunquam se Deo Patri aut comparavit aut contulit, memor se esse ex suo Patre, & hoc ipsum quod est, habere se quia Pater dedisset.*

ἢ ἀτιμὶς ὁ τοῦ πατρός] Perionius legit, ἀεῖς, sed ex Sap. 7. 25. omnino retinendum, ἀτμίς.

ὑπὸ συμβρίων δωσιθέας, &c.] Origenes lib. 1. contr. Cels. & lib. 6. & Tract. 27. in P. 219.

Matth. Tertullianus De præscr. adv. Hæret. cap. 45. Epiphanius Hær. 13. Philastrius cap. 4. & alij plerique.

οἱ Δωσιθεινοι] *Dosithæi* appellantur ab Origene libr. 6. contr. Cels. & *Dositheani*, Tractat. 27. in Matth. veteris Interpretationis: *Dosithæi*, ab Epiphanio, Theodoreto, & Damasceno.

P. 222. δι' ὧν ἤκουε] Cod. R. habet, ἤκουσε. vertit Perionius: *nisi particeps facta esset aquæ perpetuo salutaris*, legebat ὁλωτικῶς. At Ferrarius; *nisi particeps facta fuisset aquæ salutaris per ea verba quæ audierat?* legebat procul dubio, δι' ὧν ἤκουε, quod propius Regij Cod. vestigia accedit, & rectum videtur.

ἀναβάσῃ τε ἀυτῇ, &c.] Lege, καταβάσῃ ex Gen. 24. 45. quod si locum hunc Geneseos consuluisset Ferrarius, παῖδα τῦ Ἀβραάμ, Abrahæ filium ineptissime non reddidisset, sed, *Abrahæ puerum*.

P. 224. ἡ μὴν ἂν σαλεύεῖς &c.] Quoniam luxata hæc sunt, Ferrarianæ interpretationi Perionianam adjungimus, quo sensum Lector facilius expiscetur: *Samaritana quidem rogata, ut potum daret, dubitationibus suis & interrogationibus, quasi propter eum qui petebat; neque enim Iesu dare poterat dignam eo potionem; & si ille cum ea quæ rogaretur cuperet, volebat illam bonis afficere* ✳.

P. 225. Ὑπόλυσιν δὲ τὸ εἶῃ διάδηλον &c.] Librariorum incuriam expertus est ille locus: vertit Perionius: *Dissolutio vero est, esse talia, quod non eiusmodi alantur diversæ, dissimilisque naturæ corpora*. Nos unicuique iudicium suum relinquimus.

P. 226. ἀλλὰ καὶ τὸν χριστὸν τῦ θεῦ] Huc quoque pertinere debent ea quæ in Origenianis de sententia Adamantij super Trinitate & Christo Iesu disseruimus.

P. 227. καὶ πρέπον γε μᾶλλον. &c.] Rectissime hæc interpretatus est Perionius: *Decetque magis ita nos intelligere paternæ voluntati morem gerere Filium, à qua voluntate ea etiam quæ extra cum sunt qui vult, præclare facta sunt; quam curiosius ea quæ ad voluntatem pertinent spectantes, facere voluntatem ejus qui misit, in faciendis quibusdam quæ externa sunt, positum existimare.*

P. 229. καὶ μᾶ ταῦτα ἐξανέτιλεν] Ridiculus est hic Ferrarius: audi Perionium, *atque postea orta essent.*

P. 230. τὸν καλούμενον παρ' αὐτοῖς εἰ γάρ] Ignorabant Ferrarius, & Perionius alterum anni mensem, qui Nisan sequitur, ab Ebræis Ijar appellari: inde tam male locum hunc acceperunt. Scriptum hic fuit ab indocto librario εἰγδ pro eo quod est εἰαρ, seu verius ἰαρ. Hæc ergo sic interpretabere: *sed esto non illo mense esse messem, at faerit certe sequente altero mense, qui appellatur apud illos Ijar; atque ita tempus hoc mense quatuor mensibus prius, est hyems adulta.*

ὁ θεὸς τὸν θερισμὸν καμεῖς, &c.] His negandi particulam adjungit Ferrarius, quam licet neque Cod. R. neque Perionius agnoscant, videtur tamen sensus postulare. Quod sequitur, ἤτοι ἀκμάζοντα, ex conjectura supplevimus, cum obliterata Codicis Reg. vestigia tale quid præferrent, ἀκμακόντα. Suum tamen unicuique esto judicium.

τὸν θερισμὸν τὸν συγκειόν &c.] Aqua hic P. 232. hæret Ferrario. Recte Perionius: *messem quæ quod aliorum diffidentiam attinebat, messi quæ à Iesu fuisset ostensa, conjuncta & similis esset.*

καὶ γὰρ ἀδιανόητον, &c.] Pervertit hæc Fer- P. 233. rarius. Pro eo quod est, θεὸς ἐνὸς, videtur legisse, θεὸς νῦ.

εἰς δόξαν, ὀφθαλμῶν] Videtur legisse Fer- P. 234. rarius: εἰς δόξαν, ὁμοίωσιν ὀφθαλμῶν. Certe, nisi quid eiusmodi suppleveris, minime stare poterit sententia.

ὁ λόγος ὁ θεὸς ἐκάστου, &c.] Legendum for- P. 235. tasse: εἰ μὴ ἄρα ὁ λόγος ὁ θεὸς ἐκάστου.

πάντα γὰρ ἐνώπιον τῖς νοῦσι, &c.] Sic habent Editiones omnes τῷ ὁ: πάντα ἐνώπια ζοῖς συμῶσι, καὶ ὁρᾶτα τῖς ἀειστικοῖ γνῶσιν, quibus consonant Ebraica, & Editiones universæ.

θεὸς τῖς καθόδου τῶν ἀγγελικῶν ψυχῶν, &c.] P. 236. Vide Nos supra ad Comment. in Matth. p. 291. & in Origenianis.

λογικοὶ ὁ ασέρμασι] Ita Cod. Reg. Legit P. 238. Ferrarius, & quidem recte, λογικοῖς ασέρμασι. Perionius, λόγου ασέρμασι.

εἰ καματέρα ἔζιν ἡ τῶν ἀγγέλων φύσις, &c.] P. 242. Alibi docuit Origenes animas à Deo corporibus immitti; id nunc Angelorum ministerio & opera perfici declarat. Clemens Alex. Eclog. ἔλεγε φερεσθύτης ζῶον εἶῃ τὸ κατὰ χαιρὸς· εἰσιόσαν γὰρ τὴν ψυχὴν εἰς τὴν μίξαν ἀπὸ τῆς καθάρσεως ὑγρεπισκόμως εἰς σύλληψιν, καὶ εἰσκεκριῦσαν ὑπό τινων τῶν τῇ ὑλικῇ φορικωτάτων ἀγγέλων, ἐπιμελεῖσθαι τὸν καμεῖν τῆς συλλήψεως, κινεῖν φερὸς συμπάσαν τὴν γυναῖκα, &c. tum paulo post: ὁπηνίκα δὲ διαγελίζονται οἱ ἄγγελοι τὰς τεκούσας, εἶτ' ἐπερεισκείνοις τῆς συλλήψεως τὰς ψυχὰς· ψυχοπομπεῖ eiusmodi Angelos non minus apte appellaveris, quam Dæmones illos Ethnicorum, qui animas ad Inferos deducebant. Vnde & Mercurius πομπεὺς, & ἑρμίας τῶν ψυχῶν appellabatur. Iisdem autem Angelis animarum sationem, earundemque dum corpori illigatæ sunt, curam hoc loco Origenes attribuit. Atque hæc omnia enucleate à nobis in Origenianis ventilantur.

ἐν δὲ τῷ σωτῆρος ὁμοδημία, &c.] Origenes P. 243. Homil. 9. in Genes. *Quomodo hereditates cepit Christus civitates adversariorum? Per hoc sine dubio quod in omnem terram exyt sonus Apostolorum, & in orbem terræ verba eorum. Cum enim divideret Excelsus Gentes secundum numerum Angelorum*

Angelorum Dei, tunc pars eius facta est Iacob, & funiculus hæreditatis eius Israel. Christus enim ad quem dixerat Pater: Pete à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ, depellens ipsos Angelos potestate & dominatione quam habebant in nationibus provocavit eos ad iracundiam. Et idcirco dicti quia adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversum Dominum, & adversum Christum eius. Et ideo adversantur etiam nobis, atque agones contra nos, & certamina concitant. Eusebius quoque demonstrat. Evangel. libr. 4. cap. 9, & 10. scribit à Dæmonibus oppugnatos fuisse sive Angelos, sive Angelorum custodiæ traditos homines, magnaque ex parte expugnatos, donec fatiscentibus & oppressis auxilium Christus & opem tulit.

P.244. ἢ ἐξῃθόντες ἰωτῆς ὑπομένοντας πιστεύειν] Videtur legisse Ferrarius: ἢ ἐξῃθόντες ἰωτῆς εἰς κενὸν, πῶς πιστεύσει, vertit enim: *egressi ex ea in vacuum, aliquo modo credunt.* Sed omnino retinenda est Codicis Reg. scriptura.

P.245. ὡς πολλῶν ὄντων ψυχικῶν. τῶ δὲ, &c.] Tria hominum genera à Valentino constituta supra observavimus. Hæc ἐκλογῆς φύσις ἀφθάρτου, μητοφδὴς, ἢ ἐνικὴ, ipsa est πνευματικῶν hominum natura, quos & σπέρματα ἐκλογῆς à Valentinianis appellari scribit Irenæus apud Epiphan. Hær. 31. cap. 21.

ἢ οἱ μαθηταὶ αὐτὸ συνεισελήλυθεισαν αὐτῷ] Negandi particulam apponit Ferrarius, & merito. Secus Codex Reg. & Perionius.

ὁ ἰωάννης ἀ πεποίηκε τό] Ferrarius: *Iohannem non fecisse.* Verte: *Iohannem non posuisse.*

P.247. ὁ μὲν δυνατὸς χωρεῖν] Ita videtur legisse Perionius qui vertit: *is qui vivificantem spiritum, & quod est spiritale in Scriptura capere non potest.* Codex Reg. habet: ὁ μὴ δυνάτε χωρῶν. Ferrarium vero legisse verisimile est: ὁ μηδέπω χωρῶν.

P.248. κατακούῃ ἢ ἑαυτῶ ὁ διδασκαλικὸς] Ita Cod. Reg. & Perionius. Ferrarius legisse videtur: κατακόπει ἑαυτόν.

P.249. πεπίωκεν ἢ ἐν τῆ ἰδιᾳ πατρίδι, &c.] Hæc ἀποστάτας ait Origenes: quum enim supra dixisset Prophetarum patriam esse Iudæam, in eaque contumeliis illos fuisse prosciscos, subjungit in patria sua, Alexandria nimirum, & Ægypto, non Prophetas solum, sed Christum etiam ipsum honore affici: nec leve enim iam tum in illis partibus incrementum res Christiana ceperat. Quæ cum genuina sit loci huius sententia, quam vitiosa interpretatione fœdavit Perionius, manifestum est supervacaneam esse negandi particulam in his verbis: ἀ πᾶσις γὰρ αὐτὸ, &c. quam à Ferrario prætermissam Codex Reg. & Perionius repræsentant. At si quis eam pertinaciter retineri velit, patiemur quidem, modo ne citra interrogationem.

P. 251. πλὴν ἔξεστι γελᾶσαι, &c.] Ludit hic operam Ferrarius: audiendus Perionius: *Verumtamen licebat ei qui Galilæus erat, diem festum agere, cum fuisset Hierosolymis ubi Dei templum erat,* &c.

ἐκεῖνο πάντως ὅπως ποτε] Ita Cod. R. vertit Perionius: *Roget igitur utcunque habeat historia*; videtur legisse, ἐκτυύπτε. At Ferrarius legit, ἐχέτω, quod rectius est. P. 252.

φαίνεται ἢ μέλλῃ τοῖς, &c.] Hunc locum reliquis adjunge, quos profert Bellarminus lib. 1. De Sanctorum beatit. cap. 19. P. 253.

οἱονεὶ τὸ παρ' αὐτοῖς ἐκλογῆς] Valentiniano-rum voces hic usurpare Origenem, ut spiritales homines appellet, conjectat Ferrarius. At Electos tamen, ἐκλογὴν ante Valentinum appellavit Paul. Rom. 11. 7. Vide Nos supra ad pag. 54. in Iohann. P. 254.

οἶμαι γὰρ ἓ τῶν ἀρχόντων, &c.] Nempe hic quoque, ut alibi sæpe, resipiscere posse & pœnitentia duci Dæmones tradit. Quo nomine castigatum sæpe à Patribus, & convitiis proscissum illum alibi notavimus. Adi Sixtum Senens. libr. 5. Biblioth. Annot. 131. P. 255.

ἀλλ' ἀ πάντος καταβεβηκέναι δῆ] Probatur mihi Ferrarij lectio, quam ad oram attexuimus.

ἔοικε ἢ βασιλικὸν ὁ ἡρακλέων λέγειν, &c.] Hæc è Saturnili, Cerdonis, & Marcionis officina comparaverat Heracleon. Hi enim Creatoris imperium à Christo abrogatum censebant. Scribit Epiphanius Hær. 23. c. 2. existimasse Saturnilum τὸ σωτῆρα ἀπεσταλθαι ὑπὸ πατρὸς ἢ γνώμῃ τῆ συνάμεων ὅπῃ καταλύσῃ τῆ θεῶ τῶν ἰουδαίων. *Salvatorem à Patre missum de communi Virtutum sententia, ut Iudæorum Deum subigeret.* & Hær. 41. cap. 1. credidisse Cerdonem docet ἐλπιλυθέναι τὸ χρεῖον ὑπὸ τὸ ἀνωθεν ἐκ τῶ ἀγνώστω πατρὸς, εἰς ἀθέτησιν τῆ τῶ κοσμοποιῶ, ἢ δημιουργοῦ ἐντεῦθα, φησὶ, αἰχῆς ἢ τυραννίδος. *Christum de superioribus ab ignoto Patre descendisse, ut hic mundi Conditoris atque Opificis imperium ac tyrannidem everteret.* Vide & Irenæum lib. 1. cap. 29.

τὸ ἐν τῶ ὑποδεεστέρῳ μέρει, &c.] Hæc Heracleoni Valentini Schola suppeditavit. Irenæus libr. 1. cap. 2. c. 37. Epiphanius Hær. 31. cap. 18, & 19. docent quid sit μεσότης, quid ὕλη.

οὐκ οἶδα ἢ ὅπως εἰς τὸ, ἤμελλεν, &c.] Corporum resurrectionem negabant Saturnilus, Basilides, Cerdo, & Marcio. Irenæus lib. 1. cap. 29. Epiphanius Hær. 41. cap. 1. & Hær. 42. cap. 3. Theodoretus Hær. Fab. lib. 1. cap. 4. Valentinus autem qui triplicem hominum naturam finxerat, τῶ πνευματικῶν, τῶ ψυχικῶν, & τῶ ὑλικῶν, τοῖς πνευματικοῖς animæ immortalitatem cum corporum resurrectione pollicebatur; ψυχικοῖς solius animæ perennitatem spondebat; corporis vero corruptionem minitabatur; at ὑλικοῖς animæ & corporis interitum denuntiabat.

Vide Epiphanium Hær. 31. cap. 7. & noſtras Obſervationes ad Comment. in Exod. 10. 27.

δι' ἔργων φύσιν ἔχον, καὶ δι' ἀκοῆς] Origenes infra pag. 257. in Iohann. ἐπ ἐπείπερ ἡ γυναικὸς φύσιν ἐκφεύγει δι ἔργων, καὶ δι' ἀκοῆς πείθεται, καὶ λόγων. Vtrobique legendum putat Ferrarius, διὰ πίστεως. Irenæo auctore, qui lib. 1. cap. 2. & lib. 2. habet, *per opera & fidem.* Iudicet Lector.

ἐπεὶ οὐκ εἶπε, ζητῶ] Hoc eſt, *vivat*, quod fugit Ferrarium, qui fortaſſe legebat ζητῶ, vel ζηλῶ, vel θέλω, vertit enim: *quoniam non dixerit, Volo.*

P. 256. ὅτι ὅπως καὶ ὁ δημιουργός ἐστι.] δημιουργὸν quippe ſtolidum & indoctum fingebat Valentinus. Irenæus lib. 1. cap. 2. c. 40.

P. 258. κατὰ ὠνομάσθη] A קנה, *poſſedit.*

P. 259. ὑπὸ γὰρ μόνων τῶν ἑαυτῶν, &c.] Hiulcus erat hoc loco Ferrarij Codex: ſic autem Perionius: *Ejuſmodi enim ſolis obſervationibus & probationibus invenies brevi fructus laborum eſſe benedictionem, quæ in Pſalmis dicit: Labores manuum tuarum.* Verte: *Sub talium enim ſolum obſervationum & diſquiſitionum examine, brevi laborum fructus reperies, benedictionem nimirum in Pſalmis memoratam, quæ ſic habet: Fructus laborum tuorum comedes.*

ἦγον ὡς ἐπὶ τὸ σημεῖον] Ita C. R. & Perionius; *velut de ſigno à Domino*, &c. Ferrar. legit ἦλθεν περ.

διαθήκην ἢ μόνα τὰ τέσσαρα ὠνομάσθη] Novum duntaxat Teſtamentum hac obſervatione comprehendit, in quo τέσσαρα & σημεῖα ſemper conjuncta reperies. Secus in Veteri; vide enim Exod. 4. 21. & 15. 11. & Pſalm. 45. 8. & Eſai. 24. 16. & 28. 29. & Ezech. 12. 11. & Ioël 2. 30.

P. 261. ὁ μὲν θεὸς τοὺς αὐτοὺς ὁ λόγος ὧν &c.] Ita C. R. & Perionius, ſed nullo plane ſenſu. Lege ex Ferrario: εἰ μὲν θεὸς τὸς αὐτὸς ὁ λόγος ἦν ὁ λέγων· καὶμὲ οἶδατε πόθεν εἰμὶ, καὶ ὁ φάσκων, &c.

P. 263. ἐν μήτοιγε εἰδέναι ὅτι οἱ ἑτερόδοξοι, &c.] Cerdoniani, Marcioniſtæ, Valentiniani, alijque eiuſdem ζυμης Hæretici.

ἑτέρου ὄντος γινώσκειν τὸν θεὸν, &c.] Origenes infr. in Iohann. 8. 21. p. 272. πολλοὶ μὲν οὐδ' ὅλως ἔδοξαν εἰς αὐτὸν, ἃ πολλοὶ ἢ ἔγνωσαν αὐτὸν, &c.

τὰς θεοφάτους, ὧν τὰ ῥήματα, &c.] Vide Nos infra ad Comment. Origen. in Epiſtol. ad Rom.

P. 265. ὡς ἀνθρώπου κυρίου] Ita Cod. R. & Perionius: *de homine Domini.* Lege ὡς ἀνθρώπου κ, κυρίου. Sic habuit Codex Ferrarij, & id poſtulat ſententia.

καὶ ἔτι γε τοῖς ἑτεροδόξοις] Cerdoniani, & Marcioniſtæ, quos hic laceſſit, δημιουργὸν cognitum, Chriſti Patrem ignotum opinabantur. Epiphanius Hær. 41. cap. 1. & 42. cap. 2.

ὅπερ ταχα οὐκ ἔστιν ἀληθὲς &c.] Negandi particulam prætermiſit Ferrarius, & quæ proxime ſequuntur aliter legit. Perionius autem priorem illam pericopes partem neglexit. Verte: *Quod fortaſſe verum non eſt, propterea quod omnino qui Patrem non novit, neque Filium novit*, &c. τὸ οὐκ, retinuimus, ita volente ſenſu. Loci autem totius hæc eſt ſententia: Ac Heterodoxis quidem gratificantes concedere poſſumus Moyſen & Prophetas Patrem non cognoviſſe, (quod tamen fortaſſe verum non eſt; nam ſi Patrem non agnoviſſe daremus, dandum eſſet utique nec Filium cognoviſſe, cum cognitum ab ipſis Filium & vaticiniis celebratum fuiſſe conſtet) Filius quippe Patrem cognoſcit, famulus herum. Quemadmodum autem dicere licet Filium non cognoſcere herum; nam quatenus Filius eſt, Patris quatenus herus eſt imperium non experitur: ita dicere poſſumus nec famulos cognoſcere Patrem; nam quatenus famuli ſunt, herum quatenus Pater eſt non cognoſcunt.

εἰ τὸ ἱερὸν ἀναγομὲν, &c.] Perionius: *Si Templum Dei anagogice accipiamus, & intelligatur ſpiritale verbum.* Ferrarius autem ſic videtur legiſſe: εἴτε τὸ ἱερὸν ἀναγομὲν τὸ θεῦ, καὶ τὰ κῦ ἢ ναὸν, εἴτε ἢ πνευματικὸν λόγον. Legendum fortaſſe: καὶ κῦ ἢ ναὸν εἰ ἢ πνευματικὸν λόγον, vel, καὶ τὰ κῦ ἢ ναὸν εἰς ἢ πνευματικὸν λόγον. P. 268.

ἢ ἐνθαλῶ ἰησοῦ λέγουσαν, &c.] Ad hoc effatum alludit Origenes Hom. 19. in Ierem. ὁ κύριος δοκιμάζει μὲν δίκαια. Ὅτι δοκιμάζει ἢ ἄδικα, καὶ ἔστιν, ἵνα ἅπας ὀνομάζω, τραπεζίτης δικαίων καὶ ἀδίκων. & Tom. 12. in Matth. p. 269. μὴ δόκιμοι ζαπεζίται). & in Matth. 22. p. 489. ὁ κῦ ἢ ζραφὴν ὀνομάζομεν δόκιμον ζαπεζίτην. & Tract. 27. in eumdem Evangeliſtam: *Vere enim qui implet illud mandatum, quod ait: Eſtote prudentes nummularij*, &c. Pamphilus in Apologetico: *Ab his vero qui Origenis libros legunt, iſtud penitus excluſum eſſe putant mandatum, quo probabiles effici jubentur trapezitæ.* Idem proferunt iiſdem verbis Clemens Alexandr. Epiphanius, & Hieronymus; quod fruſtra tamen in Evangeliis, Novoque adeo Teſtamento quæſiveris. Exiſtimat Croius verba hæc non ἀφελεῖ à Patribus Chriſto tribui, ſed è Parabola de talentis, quæ habetur Matth. cap. 25. & Luc. cap. 19. ſententiam fuiſſe collectam à Patribus & conflatam. Ego ſecus ſentio: nam ſi ſententiam ſolum Patres excepiſſent, quomodo in eadem plane verba Chriſto tribuenda conſpiraſſent? Veriſimilius ergo mihi fit excepta hæc fuiſſe ex Evangelio ſecundum Ebræos, in quod plurima inſeruerunt Nazaræi, quæ ſibi ab Apoſtolis, eorumve ſucceſſoribus ore tradita fuerant. Multa certe ex hoc Evangelio depromta fragmenta Hieronymus nobis

Clem. Alex. l. 1. Strom. Epiph. Hær. 44. cap. 2. Hier. Epiſt. ad Min. & Alex. l. Croius Obſerv. in Nov. Teſt. cap. 28.

sparsim in libris suis repræsentavit, qui Evangelij huius exscribendi facultatem à Nazaræis Beroeam habitantibus impetraverat. Sexcenta antiqui Patres Christi, Apostolorumve dicta vel facta memoriæ prodiderūt, quæ in Novi Testamenti libris non comparent; quæq; ex eo secundum Ebræos Evangelio propagata, vel ex Traditionibus profecta sunt. Nos quidem plurima hujusmodi in Origene deprehendimus. Quot putas facinora edidisse Christum, vel dicta protulisse, quæ scriptis tradita non sunt: quæ si quis singula voluisset persequi literis, ne mundus quidem, ut ait Iohannes 21. 25. tot libros capere universus potuisset? Quid quod innumera veterum Prophetarum apophthegmata, memoriæ non literis mandata; Scriptores sacri Prophetis illis recentiores usurparunt. Nec minus verisimile est aliqua in Evangeliis Canonicis olim fuisse habita, quæ demum interciderint: non ejusmodi sane, quibus fides dogmata continerentur; eorum quippe *iota unum, aut unus apex non* Matth. 5. 18. *præteribit.* Ad reliqua quòd attinet, quidni aliqua excidisse credamus, cum è Novi Testamenti Diversis lectionibus appareat multa inde sive temporis diuturnitatem, sive librariorum negligentiam expunxisse?

P.269. ὧν ὁ δίκαιος ὠφὸς ἄλλο] Ita C. R. Perionius legit: ὡς ὁ δίκαιος ὠφεστάλη, vertit enim: *ut vir justus præscribat*: lege cum Ferrario, ὠφέλῃ.

P. 270. τῷ ἀγαθῶν λογίων] Supple, ἐκ ὄψει, quod præcedit: id vidit Ferrarius.

P. 272. ἓ εἰ μὴ ἀλήθεια ἐλεύθερῃ, &c.] Cod. noster habet: ἢ εἰ ἀλήθεια ἐλεύθερει, ἐλεύθερος ἂ γένοιτ'. Legit Perionius: ἢ εἰ μὴ ἀλήθεια ἐλεύθερῃ, &c. vertit enim: *ac nisi veritas eos liberet, non sunt liberi.* Ferrarius vero legisse videtur: ἓ ἀληθείᾳ ἐλεύθεροι ἂ γένοιτ'; quod cum sequentibus magis congruit.

P. 273. ἵν' ἐν καιρῷ ζητήσεις * ἢ] Ita C. R. Perionius legit: ἢ ἐν καιρῷ ζητήσεις, ἢ, &c. vertit enim: *& quæsitum in tempore, atque iis.* Ferrarius autem: ἵν' ἐν καιρῷ ζητήσεις δέεσκε'), ἢ, &c.

ἓ ζητήσῃς πῶς εἰ μὴ, &c.] Ita Cod. Reg. & Perion. qui vertit: *Quæ res etiam quomodo, nisi quod credideranr se vivere, cum aliquando moriturі essent.* Aliter vero legebat Ferrarius, & rectius.

P. 274. ὅσα τῷ ἓν αὐτῷ ἓν δύναδς] Legendum fortasse: ἓ ἢ ἰαδῆναι δύναδς, vel, ἰαπον ἓν), vel quid simile.

νυὶ μὴ μὴ παρεπιδάδς] Negandi particula in Ferrario non comparet; quam genuinam tamen ratio, & Cod. R. & Perionius clamant.

εἰκὸς δὲ ὃ ἢ ἓξα τὰ, &c.] Ex apicibus Codicis R. qui hoc loco valde distorti erant, & Perionij sagacitatem præterierunt, & ex Ferrarij interpretatione hæc ita restituimus. Cæterùm totum hunc locum ineptissime acceperunt Ferrarius & Perionius, quem sic melius exposueris: *Credibile est autem, propter ea quæ à nobis de fine intellecta sunt, aliquem animum ad id adiversum* "Ὅπου ego vado, vos non potestis venire; *ad idque dictarum, fieri quidem posse ut nunc non possint, imposterum autem possint; & siquidem aliquod est sæculum præsens, aliud vero futurum, cui quibus dicitur: Non potestis venire; hoc sæculo præsenti (multum autem ad ejus consummationem temporis supereſt) venire non posse ubi est Iesus, hoc est, ubi est veritas, & sapientia; & sermo; hoc enim significat, ubi est Iesus: at quosdam novi, non in hoc solum sæculo,* &c.

ἀμήτωρ εἰ μὴ ἐν τῷ μέλλοντι, &c.] Agnoscis hic semina Origeniani erroris, qui Damnatorum pœnis finem imponebat? P. 275.

ἓ ὄδηλον ἐν θεῷζεβοὺλ] Sic habet Reg. C. sic Perionius qui vertit: *Eos vero remota verba, & non trita dixisse ex hoc loco perspici licet, Ita Beelzebul*, &c. Sed hæc ridicula sunt. Lego cum Ferrario: ἓ ἄδηλον.

καὶ μάρτυς ἀ τὸ σωτῆρος ἀ ψεύδει, &c.] Locus mendi valde suspectus. Vertit Perionius: *Servatorisque de Beelzebul testimonium hoc non est falsum.* P. 276.

μὴ διεσκόμβρα ἄλλοις διέμασι] Hæc habent Reg. C. & Perion. Lege, διείσκομβρ.

ἀπαπιώπην πνῶν ἀυτὰς, &c.] Origenes infra Tom. 28. in Ioh. p. 348. πέρα δὲ ἓ εἶδεν ὁ πλάσας ἰησοῦς ἓ ἓ ψυχὼ ἀυτῶν τῷ λαζαρῳ, ὅτι ἀχρώμῳ ὑπὸ ἓξ τεταμβρωι δεῖ ζώντες, ἢ, &c. Supra scripsit Origenes Tom. 6. in Iohann. p. 242, Angelorum ministerio animas hominum corporibus illigari: cui doctrinæ consequens erat eas quoque eorundem ministrorum ope ab hominum corporibus dissolvi. Philastrius Hær. 120. *Ignorantes quod anima hominis cum exierit de sæculo, sive bona, sive mala, ideſt pia atque impia, ab Angelo ducitur in locum statutum, ut in futurum percipiat juxta quod gessit in hoc sæculo constituta.* Idem quoque Ethnicis creditum fuisse video: ministros illos animarum ductores, ψυχοπομπους appellat Plutarchus. Eosdem autem animarum in statuta loca deducendarum negotium suscipere Dæmones, qui earum, dum corpori conjunctæ essent, curam gesserint, scribit Plato in Phædone: λέγει) ὅτας, ὡς ἄρα τελευτήσαντι ἕκαστον ὁ ἐκάστου δαίμων, ὅσπερ ζῶσῃ εἵλήχει, ἄγειν ἐπιχειρεῖ εἰς δή τινα τόπον, οἷ δεῖ τὰς συλλεχθέντας δικασαμένους, εἰς ᾅδου πορεύεσθαι μετ' ἡγεμόνος ἐκείνου ᾧ δὴ ἐφεστάτακ) τὰς ἐνθένδε ἐκεῖσε πορεύσαι. *Ita autem circumfertur: Unumquemque mortuorum ab eo Dæmone qui viventem sortitus fuerit, in quemdam locum duci, ubi oporteat omnes manes congregatos ex rati constitutique judicij formula ad inferos proficisci, cum duce illo cui mandatum est*

eos illinc istuc traducere. Idem habet Plotinus Enn. 3. libr. 4. Animarum autem vel & εἰς ἅιδος δῶ deducendarum, vel inde evocandarum munus & officium vetusti Fabulatores assignarunt Mercurio, qui inde πομπαῖ Θ·, νεκροπομπὸς, & ψυχαγωγὸς appellatus est.

νοήσωμεν γὰρ τίνας τε ἐκλεξ῀, &c.] Hæc est nostri Cod. scriptura. Mendose. Legebat Perionius: γάρ τινας, ὅτε ἐκλεξ῀, quod mihi valde probatur.

P.277. μὴ ἀποδύσασθαι τὰ ἀφεῖναι, &c.] Ita Cod. Reg. quem insciteſecutus est Perionius. Lege omnino, ἀποδύσασθαι, ita ut habuit Codex Ferrarij.

P.278. εἰκὸς γὰρ ἦ τοὺς παραγινόμενος &c.] Nihil hic vidit Ferrarius. Verte: *verisimile quippe est eos qui illi ita e vita migranti aderunt, ipsum quæsituros: idcirco autem quod in peccatis suis moriantur, neque post illa omnia pudore ita suffundantur, ut non dubitanter dicant; Numquid interfecturus est seipsum? quo i, se vadit, eos abire non posse.*

P.279. πῶς τὸ βίου ἐξελήλυθε] Ita Tom. 32. p. 406. ἀφ' ὧν τὸν ἐξ ὑδάτος τὸ ἔθνος, ἵν' ἐν τοῖς κολάσεως τῶν ἀδικημάτων. Et in eodem Tomo, paulo inferius: ἐκ γὰρ μόνου τοῦ πλουτεῖν ἐξήλυθε τὸν οἶκον.

P.280. ὁ πρὸ ἦν * πλείστον] Literas quasdam, ad summum duas, nobis ignorabiles hic exhibebat Cod. Reg. quasi legendum foret, ὑπλίστου, vel, ἐπιλίστου, vel, ἀπιλίστου. quæ tamen voces insolentes sunt.

P.282. ποιεῖν τὸ ἐν τῷ κόπῳ] Ita legunt Ferrarius & Perionius, quorum lectionem retinuimus. Luxatus erat hoc loco Cod. Reg.

ὁ ἔχων τὸ ἀγαπᾶν τὸν θεὸν, ἀκίνδυνος ἦ, &c.] Ita Ferrarius: at Perionius videtur legisse: ὁ ἔχων τὸ ἀγαπᾶν τὸν θεὸν, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κοσμῳ τούτῳ. ἀκίνδυνος ἦ, &c. quod mihi valde placeret, si Codicum fide niteretur. Hæc in Iohanne quidem non apparent, sed consona his videntur quæ extant 1. Ioh. 2. 15.

P.283. ἢ οὐχ ἁπλῶς σύρησις διαφορὰν ὑπαπλείων νοητῶν καταβαινόντων νοήσεις] Sic interpungebat & legebat Ferrarius: ἢ οὐχ ἁπλῶς σύρησις διαφοράν. ὑπαπλείων γὰρ νοητῶν καταβαινόντων νοήσεις· quod per grammaticas leges non licet. Ego vocem, νοήσεις, expunxerim; vel ita certe legerim: ἢ οὐχ ἁπλῶς σύρησις, ἢ διαφοράν ὑπαπλείων νοητῶν καταβαινόντων νοήσεις.

P. 284. ἢ κἄλλως καταβολή ἐστιν·] In hæc voce, καταβολὴ patrocinium quæsivit Origenes opinioni suæ, qua mundum conditum fingebat ex mentium diversitate, quæ huc dejici meritæ sunt. Vide librum 3. περὶ ἀρχῶν cap. 5. & Origeniana nostra, ubi de mundo disserimus.

P.285. ν. ἵν' ἔτως εἴπω, κατὰ] Ita legendum, nec dissentit Ferrarius. Vocem autem, κατὰ, cum non assequeretur qui Codicem Reg. descripsit, neque deinde Perionius, vocabuli postremam tantum partem esse crediderunt, quæ vox integra erat; & priori parti, quæ minime desiderabatur, supplendæ spatium inane reliquerunt.

διαφθορὰ γινώμεθα] Multa post hæc verba deesse conjectat Ferrarius. At nullum hiatum agnoscit Codex Regius. P. 286.

μήποτε διά τινων ἀνθρωπικῶν, &c.] Hæc ab Origene non καταφατικῶς, sed διαπορητικῶς proponi notandum est. Multum autem à mente Origenis aberraverit, qui ex hoc loco propugnasse eum dixerit sententiam illam, quæ animas ex traduce propagari scisicit, quam sexcentis ipse locis obtrivit. Hic quippe rationes quasdam seminates, mysticas, νοητὰς, & πνευματικὰς agnoscit, animis inditas propter caussas quæ connexionem ipsarum cum corporibus præcesserunt; quæ rationes si rationum seminalium Abrahami, vel viri alterius justi animæ adhærentium similes sint, & excolantur, filios Abrahami, vel justi alterius viri eos efficient, quorum animis insitæ erunt; nequaquam vero intelligendæ sunt rationes seminales paterno semini conjunctæ. Hanc esse mentem Origenis apertissime evincitur ex iis quæ supra scripsit Tom. 13. in Iohann. p. 236. Hæc nos in Origenianis diligenter tractamus.

ἢ δύναται ἄλλα τινὰ τοιαῦτα, &c.] Placet mihi lectio Perionij: ἢ ἐπὶ ταραξίᾳ, &c. placet & ejusdem interpretatio: *Quoniamque hæc talia quempiam conturbare possunt, qui illa quidem ponat, sed non explorate: periculo nos ipsi objicimus, quod de rebus ejusmodi hoc loco dicere & explicare periculosum sit, etiam si vera sint.*

ἐλαττοῦσας τὰ ἀκούοντα] Ita Cod. Reg. legit Perionius, ἐλαττόντων, nempe, δοξαζόντων, quod sententiæ repugnat. Melius Ferrarius: μὴ ἐλαττόντα, οἰκονομεῖν videlicet, vel potius, κρατεῖν. P. 287.

ἢ τὸ μέτρον θεωρεῖν, &c.] Verte: *& modum observare, vel cius quod deficit, vel quod superat; & si ratio temporis habeatur, quod præter rectam rationem sit.*

ἀλλὰ τὰ ἔχοντα τοὺς λόγους, &c.] Hæc omnia dubitanter proponi ab Origene supra notabamus. Animas quidem ejusdem esse naturæ, & ad salutem consequendam æque habiles; certas autem qualitates cum corporibus illaberentur accepisse censuit, propter caussas quasdam antiquiores conjunctione ipsarum cum corpore; quæ qualitates si diligenter excolantur, homines virtutibus instructos & ornatos dabunt. Nec mihi probatur quod addit, non omnes in Abrahami filios evadere posse, quod qualitates illas animis suis insitas non habeant, quæ excultæ ipsos Abrahami filios possent efficere: nonne enim *potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ?* Nihilo magis mihi placet quod

subiicit, culpa vacare reum, si neque Abrahami filius fuerit, neque iusti ullius; quia cauſſæ bene agendi neutiquam illi inſitæ, ad eumque tranſmiſſæ fuerint: nam tollit peccatum originis; & ad qualitates illas refert, quod ad gratiam erat referendum. Id tamen illum non fugit; ſcribit enim paulo inferius: ἀλλ' κἂν ἐλήλυθε τις κακὸς σπερμάτων ἐξ ἀγίων σπερμάτων· εἰ μὴ ἄμα συκοφάντης τις ἡμᾶς, μὴ εἰς τοῦτο ἄμα ἀξιοπίστους ἢ διὰ τοῦτο ἐσόμεθα, ὅτι ἀπολογούμεθα ἐκ τῆς γραφῆς, μὴ χωρὶς ἀρίστων σπερμάτων εἰσῆλθόν τινες εἰς τὸν βίον, μὴ συκοφάντης διὰ τοῦτο συνᾖ ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

ἀβραὰμ εἰκοστὸς γεγονώς, &c.] Origenes Homil. 4. in Num. *Viginti & duo rurſus à protoplaſto Adam, uſque ad Iacob, ex cuius ſemine initium duodecim tribus ſumunt, Patres fuiſſe memorantur.* & Tom. 15. in Matth. 20. pag. 403. εἶτα αἱ δέκα ἀπὸ τοῦ νῶε ἕως τοῦ ἀβραὰμ γενεαὶ καταλήγουσιν εἰς τὸν ἀβραὰμ, ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ ὑπάλληλον κλήσεως. Vides extrinſecum Cainanem illum ὑποβολιμαῖον, & Chronologorum diſputationibus celebrem, Arphaxadi filium, Salæ patrem. Ita à Theophilo Antiocheno, Euſebio, Africano, & Epiphanio repudiatur, qui τῷ ὄντι tamen ἀπολογισμοὺς ſecuti ſunt: nec eum agnoſcit Philo, nec Ioſephus, nec in Codicibus Samaritanorum, vel Iudæorum, vel Syrorum, vel Arabum, vel Chaldæorum, vel Perſarum uſquam comparet. Vnde LXX Interpretum Codices per incuriam inſediſſe, & ad exemplar prioris illius Cainani, Enoſi filij, in antediluviana Patriarcharum ſerie quæſti, ab incauto librario confictum; & exinde Lucæ Codices aliquos, non omnes, occupaſſe credibile eſt. Ac à vetuſtis quidem temporibus hic in τοῖς ὁ error inolevit; eum quippe Origeni aguitum, ab eoque Cainanem hunc obelo jugulatum fuiſſe teſtatur Procopius Gazæus.

Theoph. l. 3. ad Autol. Epiphan. Hær. 55. & lib. De pond. & menſ. cap. 22, & 24.

δέκα δὲ γενεαὶ ἀπὸ ἀδὰμ, &c.] Quæritur quomodo ab Adamo ad Noachum decem; à Noacho ad Abrahamum decem item γενεαὶ interſint; cum novemdecim tantum intereſſe videantur. Ac poſterior quidem quæſtio facile ſolvetur, ſi Cainanem prætermittamus: in Semo quippe prior numerabitur γενεὰ, in Arphaxado ſecunda, in Sala tertia, in Hebero quarta, & ita ad Abrahamum, in quo decima γενεὰ conſtituetur; unde Abrahamum Semi abnepotem decimi gradus Hieronymus appellat. Major ineſt difficultas in γενεαῖς antediluvianis: nam ſi in Setho prima figatur γενεὰ, ſecunda in Enoſo, tertia in Cainane, quarta in Malaleele, quinta in Iaredo, ſexta in Enocho, ſeptima in Mathuſala, octava in Lamecho, in Noacho nona numerabitur, non decima. Id viros eruditos ita commovit, ut Origenem aperte damnarent, & novemdecim γενεὰς ab Adamo ad Abrahamum, non viginti interceſſiſſe affirmarent, niſi Cainan inanitatem illam ſarciret. At dimiſſo illo Cainane Origenem facile vindicabimus, ſi vocem γενεὰ non pro duarum generationum intervallo hoc loco uſurpatam, (quod aliquando tamen fieri non diffiteor) ſed pro generatione, vel, juxta eruditi Grotij ſententiam, pro generata qualibet perſona, contendamus. Has quidem ſignificationes optimorum Grammaticorum patrocinio poſſumus confirmare. Ita autem prima in Adamo γενεὰ conſtituetur; qui quamvis genitus non ſit, ſed à Deo ex luto confictus, improprie tamen genitus dici poteſt. Ita Luc. 3. 38. τοῦ ἐνὼς, τοῦ σὴθ, τοῦ ἀδὰμ, τοῦ θεοῦ· *Enos ſitq; Seth, filij Adam, filij Dei.* Præclare Hieronymus in Epheſ. 3. 15. *Solus pater* (Deus) *quia creator eſt omnium, & univerſorum cauſſa ſubſtantiæ, præſtat cæteris ut patres eſſe dicantur. De terrenis cœleſtia contemplemur; Adam, quem primum plaſmavit Deus, & creator ipſius, & pater fuit; certe Deo patri ſcit ſe debere quod ſubſtitit. Rurſum hi qui geniti ſunt ex Adam, patrem illum intelligunt, ex quo orti ſunt. Vnde & in Evangelio ſecundum Lucam, cum paulatim à Chriſto, David, & Abraham retrorſum eſſet generatio ſuppputata, ad extremum Scriptura ait: Filij Seth, filij Adam, filij Dei, ut paternitatis in terra vocabulum à Deo primum ortum eſſe monſtraret.* Quod ſi in Adamo prior numeretur γενεὰ, decima in Noachum cadet.

Hier. Epiſt. 136. ad Evagr.

οἵτινες ζητοῦσιν ὅτι τῷ, &c.] Ipſo contextu obſcuriorem interpretationem dedit Ferrarius. Perionius: *ut ſi quærantur etiam per Adam, in quibus ipſe numerandus ſit.* Ego vero non aliter explicare id queam, quam ſi legerim, ἐν οἷς, pro, ἐν ποίοις. tum vero id ita reddendum cenſuerim: *erant autem tres ibi ſemen juſtorum, ſi modo ij etiam quærantur qui ad Adami tempora pertinent, in quibus ipſe* (Adamus videlicet) *numerandus eſt.*

ἐπὶ δισκόπια] Sequitur LXX Interpretes, quos priorum Patriarcharum annos enumerantes, annis qui παιδογονίας præcedunt centum annos addidiſſe, ab iis qui ſubſequuntur detraxiſſe tralatitium eſt: quod cur ita ſit magna ineſt apud Chronologos concertatio. Eos cui libet adire, per me licet.

ἀγωνιῶντας ἀεὶ ὦν, &c.] Cod. R. habet: ἀγωνιῶντας ἀεὶ ὦντας ἀεὶ ὦν. Perionius emẽdavit ἀγωνιῶντας ἀεὶ ὄντας ἀεὶ ὦν. at Ferrarius legit, ἀγωνιῶντας ἀεὶ ὦν &c. quæ germana lectio eſt; nam ἀεὶ ὄντας ex poſtrema ſyllaba præcedentis vocabuli, & tribus ſequentibus videtur per librarij feſtinationem coaluiſſe. P. 289.

ὁ συλομῶν ἐξαφανισμὸς καὶ ἡ τῆς ἀνῴᾳ.] Legę: ὁ σοδόμων ἐξαφανισμός. Paulo inferius: P. 290.

ἐ ἀγαθοῦ γε θεῦ ἔργον ἦν σοδόμων ἐξαφανίσαι γῆν. Ferrarij interpretationem non moror.

P. 291. ἃ κῦ τὸ σωματικὸν] Negationem non agnoscit Ferrarius, quam exhibent tamen R. C. & Perionius, & quam sensus requirit.

P. 292. ὅτε δ' σωπᾶσα ἀπ' αὐτῶν λέξομεν, &c.] Nec desunt tamen qui Origenem dixisse contendant Filium non videre Patrem. Iurene an secus disputamus in Origenianis.

οἷς αὖ θεὸς πᾶσι ἀποκαλύψῃ] Elementa Regij Codicis sic erant contracta: οἷς αὖς ἀποκαλύψῃ. Videtur legisse Perionius: οἷς αὖθεώπις. sed rectissime Ferrarius: οἷς αὖ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.

οὐκέτι δι' μεσίτου κ' ὑπηρέτου] Filium Patri ministrare tradidit non uno loco Origenes, Veterum aliquot suffragio adjutus; ut in Origenianis disputamus.

οὐκ ἀλλ' ὅτι τῶν ἀγόμων, &c.] Marcionistas, Cerdonianos, eorumque gregales pungit.

P. 293. εἰσί τινες τῶν ἐκκοπέντων ψυχῶν, περὶ οὐ εἰς γῆν, &c.] Supra iam sæpe huic Origenem dogmati adhærere deprehendimus. Hieronymus in Epist. ad Ephes. l. 17. hæc habet: *Quod vero ait, in agnitione eius, ideest,* ἐπιγνώσει *autem, quidam sic intelligunt, ut inter* γνῶσιν & ἐπίγνωσιν, *hoc est, inter notionem, & agnitionem, illud interfit; quod notio eorum sit quæ ante non scivimus, & ea postea scire cœpimus: agnitio vero eorum quæ prius scientes deinceps scire desivimus, eorumque postea recordamur, & priorem quandam vitam in cœlestibus suspicantur, postquam in corpora ista dejecti, & obliti Dei Patris, nunc eum per revelationem cognovimus, secundum illud: Reminiscentur & convertentur ad Dominum omnes fines terræ, & cætera his similia replicantes.* Quam sententiam quamvis aliis tribuat Hieronymus, ita tamen eam proponit, ut ab ea parum recedere videatur, quemadmodum ei à Rufino objectum est. Ac de his alibi.

P. 294. αὖ ἵνα τῶν μὴ τῶν ἀβραάμ] Ita C. R. videtur legisse Perionius, μηδὲ τῶν, &c. vel quid simile: vertit enim, *neque eorum qui Abraham secuti sunt*: at longe diversam lectionem secutus est Ferrarius, quam divinare meum non est.

P. 295. μήτε μὴ τῶν πλειόνων, &c.] Secundas nuptias non omnino probasse Origenem supra iam docuimus in Origenianis.

P. 296. ἐρυθριᾷ δὲ αἰγιάλει, ἐορτᾶι] In Codicibus τῶν legitur aliquando, αἰγεὶ, seu αἰγὰι, seu αἰγιὰ ut Gen. 12. 8. aliquando ἐαὶ, ut Ios. 7. 2, & sæpe hoc libro; aliquando ὑιὰ ut 1. Esdr. 2. 28. aliquando, αἱ. ut 2. Esdr. 7. 32. & aliquando γαῖ, ut Ierem. 49. 3. Id derivat Origenes à, ραπ, *feristus est*, quod non patitur Ebraica scriptura, עת, cui consentiunt Onkelos, & Ionathan; Tavvasius, & Syrus Interpres; Codex Samaritanus, & Samaritarum interpretatio, quæ habet *Haîna*; & Arabum, quæ *Alay*.

κῦ τοῦτο δὲ οἶομαι, &c.] Ita Cod. Reg. & Perionius; at Ferrarius legisse videtur, κῦ τοῦτο ἢ ἀδύνατον οἶομαι, &c. quod consentit Pauli verbis Ebr. 6. 4. ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, &c. ex quibus ansam arripuerunt Veteres quidam rejiciendæ huius Epistolæ, quasi quæ Novatianis faveret: sed eos refellit Bellarminus libr. 1. De verbo Dei, cap. 17. P. 298.

ἐν τῇ παύλου πράξει] Existimat Perionius legendum, πέτρου, & hæc verba Petro tribui ab Hegesippo asserit. Certe Petri Acta ab Hieronymo commemorantur libro De Script. Eccles. Sed tamen nihil muto, nam Actorum Pauli mentio fit apud nostrum Origenem libr. 1. περὶ ἀρχῶν, cap. 2.

τοῦ χριστοῦ συναρέσησαν] Ita Cod. Reg. & Perionius. Lege cum Ferrario, συναρέσησαι. P. 299.

ἃ δὴ καταπολλοὺς, &c.] Iactum hoc contra Valentinianos. P. 300.

ὅτι δὴ τὸ ἐν πύτῳ φυτευθὲν ὄζει, &c.] Non legit Ferrarius ἐρχεται, sed πίπτει, juxta 1. Ioh. 3. 10. quod rectum videtur.

μὴ τὰ ὁμοια πρεσβευσαμένῳ] Ita C. R. & Perionius, & ita desiderat sententia: at Ferrarius, κῦ τὰ ὅμοια. ἐπεπόνθει autem, quod sequitur paulopost, vitiose redditum est à Ferrario & Perionio, *fecisset*: supra enim notavimus id sæpe sonare *, posuisset, scripsisset.* P. 301.

ζοὺς νομίζοντας ἐκ τοῦδεν παιδίσκας, &c.] Ij erant Valentiniani, qui ζοὺς υἱικοὺς Diabolo prognatos fingebant, ad omne bonum ineptos, ad malum propensos, ad peccata natos & ad interitum; cui doctrinæ par illa fuit Gallorum quorundam, qui ex male intellectis aliquibus Augustini in libro De prædestinatione sanctorum locis, liberi arbitrij ita infringebant vires, & gratiæ subsidium tam paucis largiebantur, ut quos Deus perditum iri præsciverit, eos etiam ad perditionem prædestinasse; quosque ad supplicium, eos etiam ad peccatum prædestinasse vellent. P. 303.

ζοὺς μὴ γεγραμμένους] Negandi particula Ferrarium fugit, sed omnino retrahenda est. P. 304.

οἱ τὰς φύσεις εἰσάγοντες] Valentiniani, quos tam sæpe vexat, quique aliquos Dei filios ita nasci fingebant, ut filij Diaboli fieri non possent, & è contrario; quique homines quosdam ab ortu esse πνευματικοὺς, alios ψυχικοὺς, alios ὑλικοὺς docebant, ut jam sæpe diximus.

ἀλλὰ κ' εἰ ἐπιτάρρει, &c.] Hoc est, non parum apud auditores offendisset Christus, si verba illa: *ut sitis filij Patris vestri qui in cœlis est*, illis subjunxisset: *Dictum est antiquis, Non peierabis, sed persolves*, &c. Ratio est, quia P. 305.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ea verba similitudinem continent Patris & filiorum; Dei & hominum; at ea ex parte similes esse non possunt, quia Deus pejerare non potest; homines autem possunt, & sæpe faciunt.

P.307. ὁ μὲν τὸ ἰδ. ψυχὴ, &c.] Sæpe animadvertimus Origenem animas ante corpora conditas credidisse: huic doctrinæ consectarium est animam Christi ante corpus illius conditam quoque fuisse. Hoc dogmate inductum fuisse Eutychem suspicari se dicit Leo Papa, ut duas in Christo, περὶ τῆς ἑνώσεως, naturas statueret, quasi animam Christi extitisse, priusquam carni illigaretur, persuasum habuerit. Animam autem Christi tunc in sua perfectione fuisse dicit Origenes, idcirco quod arctissimo amoris vinculo ita Deo tunc adhærebat, ut unus cum eo spiritus efficeretur; quemadmodum fusius ipse declarat lib. 2. de Princip. cap. 6. & Nos in Origenianis.

Leo P. Ep. 11. ad Iulianum Cœnsem.

τὸ περὶ φύσεως λόγον] Legendum fortasse, φύσεων: supra p. 304. in Iohann. οἱ τὰς φύσεις εἰςάγοντες. & ita Ferrar. At Origenes tamen in Epist. ad Rom. cap. 24. Philoc. κἂν πιθανώτατα ἐπιχειρήσωσιν οἱ παρεισάγοντες τὸ περὶ φύσεως ἄζηπον λόγον.

P.308. φαιεροῦν αὐτοῖς λοιπὸν, &c.] Ferrar. legit φαιεροῦν, quod rectum est: at legebat Perionius, φαιεροῦν αὐτοῖς λιπὼν, quæ eodem recidunt.

παρ' ἃς καλοῦσι ψυχικοὺς, &c.] De ijs sæpe nos supra.

ἀμφίβολος ἡ λέξις ἐστὶ, &c.] Ambigua sunt Græca, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστε, hoc est, à patre Diabolo estis, vel, à patre Diaboli estis. Latina autem nullam habent ambiguitatem.

ὁ συναγορεύων πρὸ εἶναί τινα. &c.] Vide quæ ad Origenis Comment. in Matth. 14. 34. p. 242. adnotavimus.

P.309. φεύγων γὰρ τὴς] Ita C. R. & Perion. At Ferrar. legit: μὴ φεύγων ἐστὶν τὴς quod appositum est ad loci hujus sententiam.

P. 310. τὴν εἰκόνα * * ἡ, τὸ λεγόμενον] Hæc uno ductu descripta jacebant in R. C. quem secutus est Perionius. At ex ipsa loci sententia, & Ferrarij interpretatione, post, τὴν εἰκόνα, nonnulla desiderari perspicuum est.

P. 311. βούλησιν ὀνομάσαι, ἣν, &c.] Laërtius in Zenone de Stoicis loquens: τὴν δὲ ἐπιθυμίαν ἐναντίαν φασὶν εἶναι τῇ βουλήσει, ἅτινα τυγχάνει ὀρεξιν· *Cupiditati autem contrariam esse dicunt voluntatem, quæ est appetitio rationi consentanea.*

ἐπιθυμίαν ἣν φασιν, &c.] Cicero 3. Tusc. *Altera cupiditas, quæ recte vel libido dici potest, quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans.* Laërtius in Zenone: ἐπιθυμία δέ ἐστιν ἄλογος ὄρεξις· *Cupiditas autem est appetitio rationi non consentiens.*

τὰ μὲν ἀσώματος, &c.] Sic habet C. R. Ferrar. videtur legisse ἀσώματον. Perion. ἀσώματα. Vtrolibet modo legas, scaber erit loci sensus.

ὡς τινα τῶν ἀσωμάτων ἔχειν, &c.] Hodie universi τῶν. Codices habent ἐπιθυμητὰ, & Interpretationes omnes; una excepta Arabica, quæ cum altera hac lectione consentit.

ὡς ἑτέρας εἶπε τῶν διαβόλου οὐσίας, &c.] P. 312. Ejusdem οὐσίας esse opinatus est Origenes, quæcunque prædita essent ratione. Corporis solum discrimen aliquod Angelos inter & Dæmones constituit; ut in Origenianis demonstramus. Cum ergo libr. 3. contr. Cels. hæc scripta reliquerit: εἰ γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἅγιον ἀγγέλοις ἄλλης εἶναι φύσεως, καὶ ἀσωμάτου ἀνάγκη τοὺς ὅπως γῆς πάντας δαίμονας, videtur φύσιν distinxisse ab οὐσία.

καὶ ὃν λέγουσιν εἶδος κοῖλον] Quem & ὑλικὸν appellabant, & σαρκικὸν, & γήϊνον. P. 313.

ὅπου ἐν χρυσῷ ὁ τύπος &c.] Hæc intricata P. 314. sunt, quæ sic legisse videtur Ferrarius: ὅπου ὁ ἐν χρυσῷ τύπος; τὸ ἐν αἰγύπτῳ, ἢ μὴ τύπος, ἀλλὰ πλάσις διάνοιαν), &c. quæ mihi tamen non satisfaciunt. Nos locum hunc, dum succurrat Oedipus, non tangemus.

ἀλλὰ τάξεως ἐσφαλμένης τὸ γοῦν.] Supple P. 315. ὑποπτεύειν, vel quid simile, quod in Cod. R. prætermissum fuit.

ἐν οἷς ἔστιν ὁ μέσος θάνατος, &c.] Vide Nos P. 316. supra ad Comment. in Matth. 17. 22. p. 315.

ἃ δέ τινα ἕτερα ἰδίως ποιόν] Perionius ineptissime hic legit, ποιῶν.

οἷον δύο ὑπομνήσω, &c.] Repræsentamus P. 318. bona fide Regij Codicis apices, quos tamen esse luxatos satis ostendit Ferrariana Interpretatio. Sic paulo inferius in istis: ἄλογος ἂν ἐσπείναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ νομίζοιτο, negandi particula manifesto desideratur.

εἰ γὰρ τίς ἐστιν ὁ ψύσης ἐστι] Ita Cod. R. & Perion. Lege cum Ferrario: ἃ ψύσης ἐστὶ.

ἄλλο δέ τι ἕτερον σώματος] Diximus in P. 320. Origenianis corpus Angelis aliquando detrahere visum esse Origenem, quod tam tenui ac subtili constare ipsos censuerit substantia; ut crassiorum ratione corporum penitus esse videantur incorporei. Cum ait ergo ejusmodi præditos esse ipsos corpore, quod sit diversum quid à corpore, id sibi vult, corpus ipsorum tante esse tenuitatis, ut præ terrenis corporibus spiritus meri corpore carentes dici possint.

ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν] Ita constanter scriptum habet Cod. Reg. hic & infra, propter frequentem in Mss. libris τὸ β cum μ permutationem.

εἶπεν ἅπας ἔστι] Editiones omnes habent ἅπας ἅπας, καὶ ἅπας ἅπας. Cod. Alexandrinus semel tantum, ἅπας ἅπας. Ebraica habent ורח בנורח ἅπας ἅπας. At legisse videtur Origenes, vel Interpres ille quem Origenes

secutus est, זה בך, οὗτος ἐν σοί.

P. 321. Ἵνα πᾶσαν δυνάμει τὸ εἶ ἀνθρωποι] Adde, φιλόμυδρι vel quid simile, nam & id desiderat loci sensus, & habet Ferrarius, *at quoad fieri potest, fugiamus esse homines.*

μετέχωμεν ἡμεῖς, καὶ τὸ αὐτὸ ὀνόμα] Stolidissime Ferrarius: *participare nos unum & nomen eius.* recte Perion. *nos unius & eiusdem nominis fieri participes.*

P. 322. οἱ πιστεύοντες μὲν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο πονηρὸν πλάσμα, &c.] Eam perstringit Sectam, quam infra Tom. 32. in Ioh. p. 397. his verbis suggillat: ἢ πάλιν εἴ τις πιστεύων ὅτι ὄνομα πονηρὸν πλάσμα τοῦ σωτῆρος, ἴσως τι χρῆμα, καὶ σωτήριον τῷ κόσμῳ ὑπεδείκνυεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ παρθένου ἡ μήτρας, καὶ ἀγίου πνεύματος ἦν ἡμῶν ὁ κύριος, ἀλλ' ὅλως ἰωσὴφ καὶ μήτρας &c. Ab ipsis autem Religionis Christianæ primordiis deducta est hæc Hæresis, eamque sæpe Ignatius carpit. Hujus artifices memorantur multi, in quibus præcipuum est Carpocratis nomen, Ebionis, Cerinthi, Pauli Samosateni, Sabellij, aliarumque Christianismi vibicum. Vide Theodoretum Hær. Fabul. lib. 2 At ibidem cap. 1, & 3. & lib. 5. cap. 11. discrimen aliquod Cerinthi inter & Ebionis Hæresim inesse docet his verbis: ὁ δὲ ἀπὸ κήρινθος τὸν μὲν ἰησοῦν οὐκ ἐκ παρθένου ἔφησε γεγενῆσθαι καὶ τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων νόμον, ἀλώβητον δὲ τὸν ἰησοῦν· ἰδιωταῖοι δὲ, καὶ θεοδοτιανοὶ, καὶ ἀρτεμωνιανοὶ, καὶ φωτεινιανοὶ, φασὶν ἀνθρωπον εἰρηκασιν ἐκ τῆς παρθένου τὸν χριστὸν γεγεννῆσθαι· *Cerinthus vero Iesum quidem ex Ioseph & Maria communi hominum lege genitum dixit, Christum autem è superis in Iesum descendisse. Ebionæi rursus, & Theodotiani, & Artemoniani, Photiniani, nudum hominem dixerunt ex Virgine natum esse.* Eandem hanc Cerinthi de Christo sententiam Ophitæ postmodum, qui & Sethiani, amplexi sunt. Vide Theodoretum libr. 1. Hær. Fab. cap. 14. Quid quod Ebionitis Valentinianos consensisse prodit Pamphilus in Apologia: *Sive secundum eos,* inquit, *qui dicunt eum ex Ioseph & Maria natum, sicut sunt Ebionitæ, & Valentiniani.* Id si verum est, ad Valentinianos, si fortè, nonnullos, non ad ipsum Valentinum pertineat, quem demonstravimus in Origenianis, corpus spiritale Christo, de cœlo delapsum, per Virginem tanquam per fistulam in terras digressum tribuisse.

I. met. 2. ad Trall. & 3. ad Philad.

καὶ πάλιν οἱ πιστεύοντες μὲν εἰς τὸν ποιήσαντα, &c.] Inter eos qui Christum, merum hominem, non Dei filium, sed virtute divinitus illapsa pollentem crediderunt, principes fuere Carpocrates, & Cerinthus. His successerunt Ebionitæ, alijq; complures, quos loco proxime laudato commemorat Theodoretus, sed præcipue Paulus Samosatenus, qui cum Christi divinitatem labefactare conatus esset, Antiochenæ Synodi anathematis percelli meritus est.

πάλιν τε αὖ οἱ πιστεύοντες μὲν εἰς τὸν πατέρα ἰησοῦ χριστοῦ, &c.] Ij erant Simoniani, Saturniliani, Cerdoniani, & Marcionistæ, Christi Patrem, bonum Deum; at mundi Opificem, ferum, & damnorum auctorem statuentes.

ἀλλὰ καὶ οἱ πιστεύοντες μὲν εἰς τὸν ποιητὴν, &c.] Qui Christum prodigiosorum facinorum auctorem hominem, at non Dei Filium agnoscebant, cujusmodi erant Carpocrates, & alij supra nominati; iidem Deum cœli & terræ conditorem venerabantur, at pro Christi Patre non habebant. Horum opinionem de Christo supra attigit: eorum nunc de Deo mundi Opifice doctrinam declarat.

οἱ δὲ περὶ διαφόρων φύσεων, &c.] Valentiniani scilicet. P. 324.

καὶ οἱ ψυχικοὶ, &c.] Secundus hominum ordo juxta Valentinum. P. 325.

ὅσα ἢ εἰ δύναι) ἀκολούθως, &c.] Vel legendum δυνατὸν, vel paulo post, εἰπεῖν αὖ τὸ πιῦ- P. 327.
σι.

καὶ πάλιν ὅταν ἔλθῃ, &c.] Verte: *Et rursus cum advenerit quod perfectum est, & quod ex parte est evacuatum fuerit; & perfectissime ratio qua quis esse potest Filius Dei adveniet, evacuans id quo quis ex parte Filius Dei est.*

καὶ μηδὲ τὴν ψυχὴν ὑπισχνουμένου περιεμφύειν] Origenes in Matth. 22. p. 486. οἱ σαδδουκαῖοι μύθοις λέγοντες μὴ εἶ ἀνάστασιν, ὑπὲρ ἐν τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν ἁπλουστέραν ὀνομαζομένην ἀνάστασιν σαρκὸς ἠθέτουν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνάγειν τὴν ψυχὴν οὐ μόνον ἀθανασίαν, ἀλλὰ καὶ ὑπισχνουμένου, οἰόμενοι μυθαμοῦ ἐν τοῖς μασέως γράμμασι σημαίνεσθαι τὴν ψυχὴν μὴ ζῆν τὰ ζῶα· τὸ δὲ αὐτὸ τοῖς σαδδουκαίοις δόγμα περὶ τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς φρονῶν μέχρι τοῦ δεῦρο σαμαρεῖς· In quem locum consule nostras Observationes.

ὅτε ἢ καὶ τοὺς σαμαρεῖς φησὶν ὠνομάσθαι, &c.] Origenes Homil. 9. in Ezech. *Samaria magis post captivitatem decem tribuum crevit, quando Custodes ab Assyriis ad Israëlis terram missi sunt, qui vocantur Samaritani: Somer enim Custos interpretatur lingua Ebræorum.* Eusebius ab Hieronymo conversus Chronic. libr. 2. Olymp. 8. *Sennacherib Rex Chaldæorum ad custodiendam regionem Iudæam accolas misit Assyrios, qui æmulatores legis Iudææ facti Samaritæ nuncupati sunt; quod Latina lingua exprimitur, Custodes.* Sed Origenem & Eusebium ipsisque etiam consentientes Epiphanium, Sulpitium Severum, & Eucherium coarguunt Sacræ literæ 3. Reg. 16. 24. *Emitque* (Amri Rex Israël) *montem Samariæ à Somer duobus talentis argenti, & ædificavit eum, & vocavit nomen civitatis quam extruxerat, nomine Somer Domini montis, Samariam.* Vtramque notationem profert Epiphanius Hær. 9. cap. 1. Græci μυθοπλάσαι σαμάρειαν, quasi σῶμα αἴσως P. 329.

dictam

dictam putant, ut in Eusebij laudatum locum observat Scaliger.

P. 331. ὁ μηδὲ τὴν ἀρχὴν τὸ πνεῦμα τῆ͂ς υἱοθεσίας λαβών;] Inepte Ferrarius: *qui ne à principio quidem spiritum adoptionis perceperit?* Verte: *qui spiritum adoptionis nullo prorsus modo acceperit.* Idem alibi peccat, velut infra p. 344. μὴ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς, κἂν ὄψιμον, ὑρᾶν. Vertit: *Ac ne principio quidem, etiamsi sero, sublatum fuisset.* cum reddi debeat: *Ac prorsus non fuissi sublatus, ne sero quidem.*

P. 332. δίον τοῦ τὴν πιλὸν ἀπὸ διδόναι] Ita C. R. Perionius legit, τῷ παῖ. Ferrarius, ἀυτῷ, quod probamus.

P. 334. ὥσπερ ὅτι τῆς ζωῆς &c.] Vide Nos supra ad Comment. in Matth. p. 315.

ἓ ἑτέρα διαφορᾶς, ἀλλ' ἀγαθόν] Ita C. R. & Perionius qui vertit: *& alia differens, sed bonum.* At videtur legisse Ferrarius: μὴ ἑτέρα μὲν διαφορᾶν, ἀ κακὸν, ἀλλ' ἀγαθόν.

P. 336. οἱ μὲν πολλοὶ μὴ τῶν συφῶν, &c.] Plato lib. 9. De legib. Plotinus Enn. 1. lib. 1. At non ex perversis solum judiciis, sed ex malo etiam recte judicatorum usu peccata oriuntur. Cicero Parad. 3. *Cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis.* Clemens Alexandr. Strom. lib. 7. μυείων γ' ὄντων κατ' ἀριθμὸν, ἃ προέφασιν αἱ θεῶπαι, χεῖδον δύο εἰσὶν ἀρχαὶ πάσης ἁμαρτίας, ἄγοια καὶ ἀσθένεια. ἀμφω δ' ἐφ' ἡμῖν, τῶν μήτε ἐθελόντων μανθάνειν, μήτε αὖ τῆς ὀξυθυμίας κρατεῖν· πύτων δ', ὅτ' ἦν μὴ, ἃ καλῶς κείνται. ὅτ' ἦν δ' οὐκ ἰσχύουσι τοῖς ὀρθῶς κειθεῖσιν· ὅτε γὰρ ἀπειθὴς τις τῷ γνώμιμω, δύναται αὖ εὐπροσπλῆν, καὶ πάνυ δυνατὸς ἦ τὰ γνωσθέντα ποιεῖν. ὅτε καὶ κείνειν τὸ δίον ἰσχύων, ἀμεμπτον ἑαυτὸν παρέχοιτ' αὖ ἐν τοῖς ἐρχοις ἕκαστοτε. *Cum igitur infinita sint numero quæ agunt homines, duæ fere sunt omnium peccatorum causæ, ignorantia, & imbecillitas: utraque autem in nostra potestate est; vel cum discere nolumus, vel rursum cupiditatem moderari. Harum autem rerum alia efficit ut male judicemus; alia ut recte judicatis recte uti non valeamus. Nec enim falsus aliquis animi, recte agere valeat, etiam si quæ animo decrevit omnino agere queat: nec qui judicare potest quid facto opus sit, inculpatum se præstet, si in agendo fuerit imbecillus.*

P. 338. ὥσπερει ἤ τι ἐν θυνάτῳ, &c.] Ita legit Perionius; vertit enim: *Nec recte Judæi illud dixerunt: Abraham mortuus est, quasi ipse etiam tum in morte esset.* Optime. Cod. Reg. μὴ οὐκ ὑμῶς ἔλεγθ', ὥσπερει ἤτιον θα ἀτῶ τυγχάνοντος ἀυτοῦ· At legisse videtur Ferrarius: ὥσπερει αὐτὸν θυνάτῳ τυγχάνοντος ἀυτοῦ.

P. 340. ἓ πρῆσς τε] Ferrar. *& servabis*, legebat, μὴ πρήσῃς, sed inepte.

P. 340. 341. Ἀπόστολοι ἔλεγον τοῦ σωτῆρος, &c.] Apostolis tribuit Marthæ dictum Ioh. 11. 39.

P. 341. ὑᾶρίχῃ χειρὶ] Cod. R. habet χῇ. Perionius legit, χειρὸς. quod probamus, quanquam Ferrarij lectio non displicet: ὑᾶρίχει καὶ τῆ͂ πατριαρχῶν·

οἱ φύσις ἀειμνῆσ, &c.] Antequam ad ulteriora progrediamur, huc referendus est Eustathij Antiocheni locus, in quo profert depromtum ex Origenis in Iohannem Commentariis fragmentum, iisque adeo, qui hic desiderantur, Tomis. Sic ille libro de Engastrimytho: οὐκ ἐλαθέτω δὲ μὴ τὸ τῆ͂ς λιθολίας δρᾶμα θεωρῶν, ἐπειδὴ μὴ πᾶς πιεῖν ἕτοιμος ἦσαν, τὰ διαγελικοῦ καταφθῆ γράμματος. ὁ πάνυ τι, λέγων, ἀνεκμῦσ ζητήσαντες ἐν οἷς ποῦ τύπ. ὅτι ἐβάσταζαν οἱ Ἰουδαῖοι λίθους ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν· εἶτα μετ' ὀλίγα φησίν· εἰ δὲ πάλιν ἐβάσταζαν, ποῦ περὶ ἐβάσταζαν. ἀλλ' ὅτι μὴ κάτω θέλει) κατασκάζαν, μὴ ποιηλοῖς καὶ ἄλλως ὁμῶσ ἐνδοιχῶ, ἵνα συτάσῃ ὅτι λόγκς, ἀλλ' ἠχὶ λίθους ἐβάσταζαν ἀμελῶν κατ' αὐτό. Quorum hanc dedit interpretationem Leo Allatius: *Neque minus his dum lapidationis factum speculatur, illud etiam ac si per tropos factum in aliam sententiam educere obnitens, in Evangelicis verbis mire mentitur. Licet, inquit, multum perscrutati fuerimus, nondum invenimus in his quæ scripta sunt, Iudæos arripuisse lapides, ut in illum injicerent. Et paucis additis: Nam si iterum assumserunt: vult autem tum in superioribus, tum in inferioribus, nil tale præcessisse, ut probet verba, sed non lapides assumsisse perperam in illum.* Cæterum de numero senario qui perfectus hic esse dicitur, sic Origenes ad Psalm. 66. 2. in Catena Corderiana: ἐν ξς' πεπλεῖαι ἀειθμοῖ, τελείω τυγχάνοιτι ἓ ἐν μονάσι καὶ ἐν δυάσι· De Psalmo sexagesimo sexto loquitur. Et ad Matth. 10. 1. in Catena Possiniana: πλῆθ. γάρ ἐστιν ὁ ἓξ ἀειθμός·

ἓια, ἀειθμὸς τελῆ͂ος] Psellus Compend. de Arithmet. *Primi* (numeri) *sunt quos sola metitur unitas: id genus sunt, tria, quinque, septem* (sola quippe unitate metiri eos possumus) *eorumque absimiles.* Ita Origenes paulopost: ἐπεὶ δὲ τούτων συμβαίνει. μὴ ἁπλῆς τελῆ͂ς ἀειθμὸς ὑπὸ μονάδος μεθυμθρ.

πάσῃ σοφίᾳ καὶ αἰγυπτίων] Lege, πάσῃ σοφίᾳ αἰγυπτίων. ita enim Act. 7. 22. vel, πάσῃ σοφίᾳ κ. πάσῃ γνώσῃ αἰγυπτίων, quemadmodum legisse videntur Ferrarius & Perionius.

ἀφ' ὧν ἤμελλεν νήνασθ, &c.] Ita C. R. quæ sic fortasse non infeliciter restituas: ἀφ' ὧν ἤμελλεν οἰήνασθ τὸ δῶρημα καὶ ἡμεῖς τὸ ἰακὼβ, ἀυτὸν ὄζι λαβίδζ τὸ ἰακώβ. nec inde recedit Ferrarius.

P. 343.

τελείρη) γδ ὅτι ἀπὸ * *] Hæc verba excipiebat in Regio Cod. lacuna ingens paginas fere duas complexa, quam in Codice itidem suo reperit Ferrarius: unde librum quo ipse usus est, & Regium ex uno fonte profectos fuisse perspicuum est.

P. 344.

καὶ ἐπιλαβζ ὅπως τὸ θεῦ] Lege: ὁ υἱὸς τῦ θεῦ·

P. 345.

ἓ τοπείνων ἑαυτὸν ἐκείνῳ λιγόντω] Pendula oratio, quæ hiulcum locum prodit.

P. 346. κ᾽ τίνι τοῦτο μὴν ἐ κα θῆκεν, &c.] Hæc vitiose reddita sunt à Ferrario: recte à Perionio: *Et quisnam hoc facere non debeat, sed Publicani imitatione, non solum procul à Templo stare, verumetiam non velle oculos attollere.*

P. 348. ὡς μὴ οἰηθῇ τις αὖ τις, &c.] Theophylactus in eundem hunc Iohannis locum: μέγα δὲ ἔκραξεν ὁ κύριος, ἵνα τοῦτο, ἵνα τὰ τῶν ἑλλήνων ἐμφράξῃ στόματα, τῶν μυθολογημάτων ἐν τῷ μνήματι ὄντα τοῦ τυχόντος. *Valide autem exclamavit Dominus, idcirco ut Græcorum obturaret ora, qui animam in sepulchro esse fabulantur.* Stephanus Gobarus Tritheita apud Photium Cod. 232. inter quæstiones utrimque disputatas, quæ fere Origenianis constant dogmatis, illam ponit: ὅτι μετὰ θάνατον ἡ ψυχὴ ἔτε τοῦ σώματος, ἔτε τοῦ τάφου χωρίζεται· κ᾽ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μήν, ὅτι ἡ ἁμαρτία τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, ἔτε τοῦ τάφου. *Animam à morte neque corpore, neque sepulchro excedere. Et è contrario animam neque corpori assidere, neque sepulchro.* Animos, si corporibus puri exierint, ad superiora loca evadere; sin polluti & contaminati, circa corpora in monumentis versari tradit Plato in Phædone: ἐμβριθὲς δέ γε, ὦ φίλε, τοῦτο οἴεσθαι χρὴ εἶναι, καὶ βαρύ, καὶ γεώδες, καὶ ὁρατόν. ὃ δὴ καὶ ἔχουσα ἡ τοιαύτη ψυχὴ, βαρυνομένη τε καὶ ἕλκεται πάλιν εἰς τὸ ὁρατὸν τόπον, φόβῳ τοῦ ἀϊδοῦς τε καὶ ἅιδου, ὥσπερ λέγεται, περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους καλινδουμένη. περὶ ἃ δὴ καὶ ὤφθη ἄττα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσματα, οἷα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχαὶ εἴδωλα, αἱ μὴ καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὁρατοῦ μετέχουσαι. διὸ καὶ ὁρῶνται. εἰκὸς γε, ὦ σώκρατες. εἰκὸς μέντοι, ὦ κέβης. καὶ ἔτε γε τὰς τῶν ἀγαθῶν τούτας ἔστι, ἀλλὰ τὰς τῶν φαύλων, αἳ ἀναγκαῖον τοιούτους πλανᾶσθαι, δίκην τίνουσαι τῶν προτέρας τρόπης, κακῆς οὔσης. *Hoc nimirum esse existimandum est ponderosum, grave, terrenum, conspicabile: quo quum circumvolutus sit animus eiusmodi, gravatur & trahitur ad conspicabilem locum, inconspicabilis illius metu: & quemadmodum dicitur, circa monumenta & sepulcra oberrat: ad quæ & conspectæ sunt quædam tenebrosæ animarum imagines: quales species repræsentant huiusmodi animæ, quæ non pure solutæ sunt, sed conspicabilis illius crassi aliquid adhuc retinent; ideo & conspiciuntur. Verisimile est, Socrates. Verisimile nimirum est, Cebes: nec vero illas bonorum hominum animas esse, sed improborum, quæ circa illa loca coguntur obversari, pœnas pendentes priorис educationis: quispe male.* Hinc Origenes libr. 7. contr. Celf. ἀλλὰ καὶ εἴπερ πεπίστευκε τοῖς ἁγίοις μόνοις, ἀλλὰ καὶ παρ᾽ ἄλλοις πολλοῖς ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ὅτι ζῇ καὶ ὑπάρχει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος χωρισμὸν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή..... ἡ δὲ φαύλη καὶ ὑπὸ τῶν ἀμαρτιῶν καβυκομένη ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ μετ᾽ ἀναπνεῦσαι δυναμένη, τῇδε φέρεται καὶ καλινδεῖται, ἡ μήτις ἐπὶ τὰ μνήματα, ἔνθα καὶ ὤφθη σκιοειδῶν ψυχῶν φαντάσματα, &c. At hominum omnium tum bonorum, tum malorum animas corpora post mortem comitari veteres Poëtæ crediderunt. Virgilius 4. Æneid.

Id cinerem & Manes credis curare sepultos.

Item.

Nec patris Anchisæ cineres Manesq; revelli.

& Ovidius 3. Fastor.

Terque vale dixit, cineres ter ad ora relatos
Pressit, & est illis visa subesse soror.

& Propertius lib. 4. El. 5.

Nec sedeant cineri Manes, & Cerberus ultor
Turpia jejuno terreat ossa sono.

Lucanus libr. 8.

Cur obicis tumulum Magno, Manesq; vagantes
Includis?

& libr. 9.

cineresque in litore fusos
Colligite, atque unam sparsis date Manibus urnam.

Servius ad illud Æneid. 3. *Animamque sepulchro Condimus* scribit tamdiu corpori obnoxiam perseverare animam, quamdiu durat & corpus: & peritos sapientiæ Ægyptios ideo condita diutius reservare corpora, ne anima cito ad alia transeat.

ἐκεῖσε μέλλοντα ἀκούειν] Hic cespitat Ferrarius: rectius Perionius: *Nam ut hoc detur, non tamen Iesum auditum esse dicere possumus, si audiendus erat, quod animus in corpore versaretur.*

ἀχλυώδη ὑπὸ τοῦ τοιούτου βάρους τοιοῦτος] Vide Nos supra in Observat. & in Origenianis.

P. 349. χρὴ δὲ εἰδέναι ὅτι εἰσί τινες, &c.] Eustathius Antiochenus de Engastrimytho: ὧδε δὲ τὸ λαζάρου ῥᾴθων (nempe Origenes, sic enim legendum, non ut Allatius, ῥᾴφω) ἀντὶ τοῦ δοξάσαι τὸν χριστοῦ μεγαλουργίαν, καὶ ὅτι οὗτος ἀποδείξαι σαφῶς, ὅτι θεός ἐστιν ὁ τὸν ὀδωδότα νεκρὸν ἐκ τοῦ μνημάτων ἐξουσίᾳ μεταποιήσας, καὶ τῇ τοῦ ῥήματος· ἀφεὶς τὰ διαδηκόσα σώματα ψυχάσας, ἁδὴν μὴν ἕνεκα τάπτυλίζῃ, λάζαρον δὲ τὸν κυρίου φίλον, ὃν σὺν ἀπλήκτοις ἠγάπα δι᾽ ἀρετὴν, εἰς τὸν ἀσθενοῦντα καὶ τεθνεῶτα τῇ ἁμαρτίαις αὐτηχθῆ· ἁδεῖς δὲ κατὰ τοῦ δικαίου τοῦτο εἶπεν, ἀτ᾽ ἐγεγαφέν. ἃ γὰρ οὐ πᾶς ἀκείπας ἔσεσθαι ὁ κύριος ἐῶν, εἰ μὴ θεαρεσίας ἐξήπτο πολιτείας· *De Lazaro autem scribens, cum debuisset Christi ingens opus magnificare, illoque palam demonstrare Deum esse, qui mortuum iam fœtentem è monumento auctoritate evocaverat, & verbi emissione corpora tumefacta animaverat; his omnibus silentio involutis, Lazarum amicum Domini, quem non abs re propter virtutem diligebat, in peccatis laborantem & mortuum transtulit. Quæ nemo de justo aut dixit, aut dicta scriptis mandavit. Neque enim eum tam valido amore Dominus prosecutus fuisset, nisi vitæ ratio quam profitebatur, divina fuisset.* In quo sane, ut sæpe in aliis Origenem immerito carpit Eustathius; nam quamvis Lazaro

hominem peccatis laborantem significari docuerit, non ideo Lazarum peccatis laborasse voluit : quemadmodum qui serpentem æneum in solitudine à Mose Israëlitis propositum, dixerit Christi typum fuisse, non idcirco serpentem æneum Christum fuisse dixerit. Atque hæc in Origenianis expenduntur.

κιρίσαντι μοί] Sic habet R. C. Perionius vertit : *Cum post mortem factus sepulturæ victus.* Finxit sibi verbum Perionius à κεῖσθαι, quod nusquam fuit. Ferrarius videtur legisse : κληθέντι μοί.

P. 350. δέδε῎), κἀθὼς προῄρηται τὸ ζῆν, &c.] Ita Cod. Reg. quem secutus est Perionius, qui sic habet : *Deinde quoniam cum Iesus vivere voluit, nec in sepulchro manere, cum ad ea quæ extra sepulchrum sunt prodyit, vinctus est, ut ante diximus, à vita, nec prodire potest è sepulchro, quamdiu est ligatus : tum præcipit,* &c. Hæc partim è vitiosa lectione profecta esse, partim male conversa mihi certissimum est. Ferrarius videtur legisse : δέδεται, καθὼς προῄρηται, τὸ ὕδωρ.

P. 351. πότερον οἱ ἀεὶ μοῦ, &c.] Videtur hoc loco Origenes aliquantisper recedere à pervulgata sua & absona sententia, quæ Damnatorum pœnis finem aliquando impositum iri decernit. Id ex instituto disputamus in Origenianis.

P. 353. ὅτι τὸ ὅσον ἐν ἑαυτοῖς, &c.] Persuadet Ferrarij Interpretatio ut sic legamus : ὅτι τὸ ὅσον ἐφ᾽ ἑαυτοῖς κατ᾽ αὐτὴ τοὺς φαρισαίους καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς πονηρὸν ζῆλον ἐχείρωτες· Malim tamen, ἐν ἑαυτοῖς.

P. 356. μάντις γὰρ ἦν ἀναγέγραπται] Ios. 13. 22. ex Ebræo הקסם. At Num. 22. 6. Βαλαὰμ υἱὸν βεὼρ φασουρά, ex Ebræo פתורה hoc est, *de Pethor*, ut recte vertunt Onkelos, Tavvasius Persa, Samaritanus, & Arabs. Vulgata autem reddit, *ariolum*; Syrus, *somniorum interpretem*, quasi legerint פתר. Ionathan utramque notationem comprehendit, vultq; à Balaamo, qui erat פתר patriam eius פתור nomen traxisse.

P. 357. ὁ ἢ ἀρχιερεὺς καὶ τὸ συνέδριον] Sic habet C. R. & id sequitur Perionius. At Ferrarius, & editiones Novi Testamenti omnes : οἱ ἢ ἀρχιερεῖς. Codex Cantabrigensis prætermittit, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, quemadmodum & hic Origenes.

P. 358. καὶ πάλιν μετ᾽ ὀλίγα, ὡς ἡμέρα, &c.] Imo locus ille, præcedentem debet præcedere, hic enim habetur Luc. 22. 66. ille Luc. 23. 10.

κατῆραν ἑαυτῷ·] Post hæc verba videtur legisse Ferrarius : λέγει, τί ὅτι χρεία ἐχόμην μαρτύρων ; At Perionius : ἀκούσατε τῆς βλασφημίας.

τὸ χύσιν τῆς κακίας] Ita legendum, non ut Ferrarius, λύσιν. χύσις est, *cumulus*, vel etiam exponi potest hoc loco, *effusio*, eo sensu quo aliquem in omne vitium effusum dicimus. Vox Origeni, aliisque Græcis Patribus familiaris.

ἓ λιχοντα, ἦλθες, &c.] Verba hæc non hominis hujus sunt, in monumentis versantis, & Legione Dæmonum vexati, de quo Luc. 8. 27. & seq. ut hic scribit Origenes; sed hominis illius qui immundo Spiritui erat obnoxius, de quo Marc. 1. 23. & Luc. 4. 33, 34. P. 360.

τόδε ἐχρῄσθη πνεῦμα θεῷ, &c.] Reperiuntur verba hæc in Alexandrino Codice, & Sixtina Editione : desiderantur in Complutensi, ut & in Ebraico archetypo, reliquisque interpretationibus plane omnibus. P. 361.

ὥσπερ ὁ ζητήσεως &c.] Ita R. C. & Perionius : quæ tamen mirifice interturbata & truncata sunt. Sic autem videtur legisse Ferrarius : ὥσπερ ὁ ζητήσεως ἄξιον ἔχει πῶς προεφήτευσεν ὁ καϊάφας, ὅτας ἐν τῇ προφητείᾳ τοῦ βασιλέως ζητήσεως πῶς προεφητόυσαν οἱ ἄγγελοι τοῦ σαοὺλ σαλέντες ἐπὶ τὸ δαυὶδ, ἓ μετ᾽ ἰωζὶς ὁ σαοὺλ ἐπεχαίρει γάρ· ἡ ἀπιγέλη τοῦ σαοὺλ λέγοντες, ἰδοὺ δαυὶδ εἰς ἀνωθ ἐν ῥαμά·

εἰς ἀνωθ ἐν ῥαμᾷ] Sic habet C. R. sic habebat & ille Ferrarij qui vertit, *in Avoth*, &, *in Navoth*. Editio Compl. habet ἀβαθ, Sixtina, ναναθ. Alexandrinus Mss. ναϊὼθ. Ebr. in Ketib est בנות & בנות, in Keri בנית. Vulgata vertit, *in Najoth* : ita & Arabs. Najoth autem Hieronymus vult esse locum in Rama. Arias Montanus vertit, *in habitaculis*, & sequitur Ketib, à נות. Syrus, *in Ionath.* *Hieron. De loc. Ebr.*

ἡ ἐρχὴ) ἕως τῶ φρέατ῾ Θ· τῶ μεγάλω καὶ ἐν τῇ ὁδῷ᾽ εἰς σοφίν] Cod. Alexandr. τῶ φρέατος τῶ μεγάλω ᾽ ἐν σοχὼ· Sixtina Edit. τῶ φρέατος ᾽ ἄλω ᾽ ἐν τῇ σωφί· Syrus : *ad cisternam magnam quæ est in Sopha.* Editio Complutensis : τῶ φρέατ῾Θ· ᾽ ἄλω ᾽ ἐν σοχί. Arabs : *ad cisternam magnam quæ est in Rama.* Ebr. עד בור הגדול אשר בשכו *Vsque ad cisternam magnam quæ est in Secu.* Pro הגדול videntur legisse LXX. הגרן, proclive enim illis est גרן reddere ἅλως, ut Genes. 50. 10, 11. Num. 15. 18. & 18. 27, 30. Deuter. 16. 13. & alibi sæpe.

χαῖρε, ἡ χωμὲς θεῦ] Vide Nos supra ad pag. 38, Comment. in Iohann. P. 362.

οἱ μὲν τὰς φύσεις εἰσάγοντες, &c.] Valentiniani, de quibus supra. P. 365.

τῶ δὲ ἀκολουθεῖ, &c.] Lectorem scriptura Regij Cod. non fraudabimus. Sic ille habet : τῶτο δὲ ἀκολουθεῖν λέγει τοῖς φύσεις ἓξ) σωμφίοις, καὶ τὸ τῆ Δικτόλα ἐβλημα τ ἐννοεῖν τοὺς πνευματικοὺς διδασκοῖ Θ· Inde lectionem à nobis in contextu propositam extudimus; præeunte Perionio qui sic habet : *Hoc autem consentaneum est dicere eos, qui naturas esse sentiunt, & Apostoli sententiam intelligere, qui spiritales ita docet,* &c. Aliter legebat Ferr.

P. 366. τί αὐτῷ ποιητέον, ἀυτοῖς, &c.] Sic C.R. & Perionius, quæ tamen corrupta sunt. Legendum fortasse: τί αὐτῷ ποιητέον, εἰπόντος αὐτοῖς καίαφα ἡ ἀρχιερέως τὰ φερόμενα ἀθυμήματα, καὶ ὑπὸ τῆς λόγων, &c.

P. 367. ζοῦτα ἐ τὰ τυ τοις ὄζοις πλήσια, &c.] Vide supra Comment. in Matth. 14. 13. p. 231.

P. 368. κατέχῃτο μὴν αὖ] Negandi particulam hinc excidisse ostendit Ferrariana Interpretatio.

ἡμεῖς δὲ ὅπερ ἀκουτέον, &c.] Ita Cod. R. Perionius legisse videtur: δὲ ὅπερ ἡμῖν ἀκουτέον Aliter Ferrarius, quem si sequimur, aliquid exciderit ex eo loco quem tenet vox, ἡμεῖς. nempe istud: *Attamen nullus in eum conjecit manum.* Vocem autem ἡμεῖς Ferrarius non agnoscit.

P. 369. δυνάμεως ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω] Ferrarius: *virtute sua divina abire retro.* Manifestum est aliquid in contextu Græco desiderari.

P. 379. ἐφ' ὑμῶν δὲ) ὃ ἑρμηνεύεται, &c.] Hieronymus de nomin. Ebr. *Ephraim, fragifer sive crescens.* A פרה *fructum dedit.* Gen. 41. 52.

τὸ κατὰ λήθης λαβὼν] Manasse enim dictus est à נשה *oblitus fuit.* Gen. 41. 51. Ita Manasse Regis Iuda nomen à Dei oblivione dictum volunt Thalmudici. Hieronymus De nom. Ebr. *Manasse, oblitus, sine necessitas.*

P. 372. τὸ μέγα ἀναγκαῖον] Sic habet C. R. quem secutus est Perionius. Lege, ἀνάγαιον. nam ita habet Cod. Alexandrinus, Marc. 14. 15. & Luc. 22. 12. ut & alia quoque Novi Testamenti exemplaria. Ibidem Cantabrigensis Codex habet, ἀναγαιον οἶκον, quæ vox extat apud Hesychium, & Etymologum. Memini notare me vocem ἀναγαιον apud Xenophontem eadem notatione. At pro, ἀνώγεων, sive, ἀνώγεον, quod habebat Callisthenes, ἀναγκαῖον dixisse Isæum & Xenophontem, pro eo quod est, δεσμωτήριον. produnt Harpocration & Suidas. Id confirmat Hesychius: ἀναγκαῖον τὸ δεσμωτήριον. Pro, ἀναγκαῖον, Bœoti dicebant, ἀναγκαῖον, ut ex Etymologico discimus. Non absurde ergo dici potest, quemadmodum pro, ἀναγκαῖος, quod habuit Isæus, ἀνώγαιον dicebat Callisthenes; ita Origenem hoc loco pro ἀνώγαιον scripsisse ἀναγκαῖον. quanquam ἀνάγαιον magis placet, & Novi Testamenti Codicibus consonum est.

P. 337. ἀφορίσμοι τῆς ἐξῆς] Tres deinceps desiderantur Tomi, de quorum aliquo hæc intelligenda sunt, quæ habet Origenes in Matth. 21. pag. 489. πλὴν ἴσμεν τινὰ τῆς εἰς τὸ κατ' ἰωάννην διαγγέλιον ὄντα τοῦτον ἐ ταῦτα ἐξηπατήκαμεν· ὅτι φερόμενος διηγήσατο τὸν τῆ ἐπαύριον οὐδ' ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, καὶ τὰ ἑξῆς.

P. 374. ἐν ζυσμοῖ δοκεῖ] Ita conjectura ad emendandum ducti sumus, cum haberet Cod. Reg. ἐν ζυσμοῖ δοκεῖ.

καὶ ἦν τὸ ἄριστον σαλομὼν τόδε] Complutensis Editio: καὶ τὸ ἄριστον τῆς σολομῶντος· Aliter Sixtina: καὶ ζοῦτα τὰ δίονζα τῆς σαλωμεών· P. 376.

ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώτου, ἃ ἤδη βεβλημένα, &c.] Codicem Regium integrum exhibemus. Sic autem interpretatus est hunc locum Perionius: *Ab his ergo telis, quæ ardentibus effecit Diabolus, in cor Iudæ Simonis filium Iscariotem infudit, quo iam immisso in cœna Iesu placere, & gratus esse non potuit: quandoquidem cœnæ huius & cibus & vinum in corde locum habere non poterant, in quod à Diabolo immissa erant tela de prodendo eo qui cœnam dabat.* Ego sic legendum censeo: ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώτου ἤδη βεβλημένα εἰς τῆς δείπνου, οὐχ ὥστε δὲ ἀρέσκειν αὐτῷ, ἐπείπερ ..... βεβλημένη βέλη ἔχει τὸ φερόθηναι ταχὰ ἐ ἐσιάτορα· Hoc est: *Iudæ Simonis Iscariotæ in cœna iam vulnerati, adeo ut ea minime ipsi placere posset: quoniam cœnæ illius cibus, & quod in ea erat vinum, non poterant penetrare in cor à Diabolo vulneratum telo, ad id ut prederet cito convivatorem.*

ἐξῆ τὰ ἐξηθόντα ὑ ὄντι, &c.] Ita Cod. R. Perionius reddit: *Eorum autem causa quæ à Deo profecta sunt, à Deo exivit, cum extra Deum factus esset, neque voluisset, à Patre exire, pervenerunt ea quæ exierunt in Iesu manus, via & ordine.* Aliter Ferrarius, & si quid in me judicij est, longe melius: legebat autem: ἐξῶ ἡρώμην. Perionius: ἡρώμην· Item Ferrarius legebat: ἵνα ἐλθῇ τὰ ἐξηθότα· P. 378.

ἀλλὰ μή πως ἐαν ἰδωμεν, &c.] Perionij interpretationem Ferrarianæ hic prætulerim; quanquam aliqua etiam in ea desidero. Talis autem illa est: *Sed si minus pro Iesu dignitate vestes vidimus quibus amictus cum Discipulis lætus cœnavit; certe animis nostris cernamus quo ornatu Verbum quod caro factum est, indutum erat. Hunc qui ex textura quadam verborum cum verbis, & vocum cum vocibus constabat, detrahit, mudiorque fit cum servili habitu; quemadmodum ex illo perspicitur,* &c. Videntur legisse Ferrarius & Perionius: ἐ γυμότερον γινεται μὴ, &c. Habitus autem ille verbis constans, litera Scripturæ est; alter autem, Anagoge. P. 379.

ἦλθον οὐχ ὡς ἀναπείμενον, &c.] Hæc autem Iesum dixisse nullus Evangelistarum scripsit, sed verborum securus, in sententia, quæ Luc. 22. 27. extat, acquievit Origenes, ut non illi solum, sed Patribus etiam fere omnibus usuvenire solet.

ἄσα γὰρ συνήθεια ἔχει, &c.] Mendosa hæc P. 380. erant in Cod. Ferrarij. Optime C.R. quem sic recte interpretatus est Perionius: *Utrum enim est hæc consuendo Scriptorum* (legebat γραφέων) *ex qua non videtur recte, quod ad multorum morem attinet, præponi illud, Cœpit: an cœpit ille quidem tum abluere Discipulorum pedes, non tamen tum eorum pedes abluere destitit?*

τῆς ὡς ἀνθρωπ· ὑποθήκη διδασκαλίας] P. 381. Ferrarius: *juxta quandam doctrinam, ut pote*

humanam, divina longe inferiorem. Ego sic intelligo : *juxta quandam divina longe inferiorem doctrinam, quæ res monstrat, per quas homo interit.*

ἐ ἢ αὐτὸς παρεισάγῃς ἐν τῷ, &c.] Vaticinium ergo illud, sive prænotionem caussam esse vult cur peccaverint Apostoli: cum tamen ita scribat Tom. 1. in Epist. ad Rom. ὑ νομισεῖ τοίνυν αἰτίαν τῆ ἰουδίμων ἢ ἀσεβησαι ἐῆ· ἀλλ' ἐπεὶ ἐμέλλε γινεθ κατ' ἰδίας ὁρμὰς τὸ πονηρὸς, ἔδει τὸν ἀσεβῆσαι· Sed hæc ita conciliantur: Prænotio, sive scientia simplicis intelligentiæ (scholastico more loquor) adjuncto voluntatis decreto, caussa est rerum: at res quæ sunt, vel fuerunt, vel erunt, caussa sunt scientiæ visionis. Sed hæc alibi.

P. 382. τί δήποτε ἀφ' τὸ καπιλεγομδν, &c.] Et contextus orationis, & Ferrarij ac Perionij interpretationes omnino postulant vt legamus, ἀφῶτο· Quod sequitur paulopost: τὸν ὑπὸ τ μαθητᾶς ἐξαθέσεως δτι τὰ πλδτεῖαι ἀν τὰ περίμεμδν, emendandum suspicabamur: τὸν ὑπὸ τ. μ. δ. i. τ. ἀνατερίμεμδν· quam postremam vocem etsi alibi non facile reperiri putem; & ratione tamen, & analogia hic se tueri potest; nam Iudæ locum loco Petri opponit, quorum hic priorem tenebat; ille in postremum è contrario rejectus est; id quod omnino significat, ἀνατερίμεμδν· ἦν· Cæterum ut crederet Origenes à Petro lavandi initium minime factum, ex eo inductus est, quod postquam dixit Iohannes: ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, subdit: ἤρξατο) ἦν ἀφὸς σίμωνα πέτρον· At quanto verisimilius est lavationem pedum primo generaliter, ut fit, enuntiasse Evangelistam, quam deinde singulatim descripsit? Id videtur insinuare illud: ἤρξατο ἦν· Dixit autem: ἤρξατο νίπτειν, pro, ἐνίψε ut Lucas 3. 8. ἐ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, πατέρα ἔχομδν τ ἀβραάμ, & sæpe alias, ut supra agnoscit ipse Origenes. Idem est sæpenumero vocabuli, *incipio*, usus apud Latinos Auctores, & præsertim apud Poëtas. Horatius lib. 1. Epist. 5.

potare & spargere flores
Incipiam, patiarque vel inconsultus haberi.

Propertius lib. 2. Eleg. 12.

Fluminaq; ad caput incipient revocare liquores.

& Iuvenalis Sat. 10.

Eloquium aut famam Demosthenis, aut Ciceronis
Incipit optare.

Christum itaque verisimile est à Petro lavationem fuisse auspicatum. Ita sentit Augustinus in hunc locum Iohann. cujus verba referre operæpretium est: *Quamvis itaque magnæ fuisset audaciæ contradicere servum Domino, hominem Deo: tamen hoc Petrus facere maluit, quam perpeti ut sibi pedes lavarentur à Domino & Deo. Nec putare debemus hoc Petrum inter cæteros formidasse atque recusasse, cum id alij ante ipsum libenter vel æquanimiter sibi fieri permisissent. Facilius quippe sic accipiuntur ista verba Evangelij, quia cum dictum esset: Cœpit lavare pedes Discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus: deinde subjunctum est: Venit ergo ad Simonem Petrum, quasi aliquibus jam lavisset, & post eos venisset ad Petrum. Quis enim nesciebat primum Apostolorum esse beatissimum Petrum? sed non ita intelligendum est, quod post aliquos ad illum venerit, sed quod ab illo cœperit. Quando ergo pedes Discipulorum lavare cœpit, venit ad eum à quo cœpit, id est ad Petrum.* Ferrarius Origenem hoc loco interpretatur, quasi à Iuda incepisse Christum scripserit. Hoc si verum est, quod in Codice tamen Regio non comparet, consentientes habuerit Origenes Chrysostomum, & Theophylactum.

ὁδιύῃ τὸν εἰπόντα] Origenes supra Præfat. P. 384. in Iohann. p. 10. τ ὠφελίον ἡ ἐν καιρᾶ γινομένον τῶν ἀποστόλων ὁδευόντων ἢ εἰπόντα· ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, κήρυγμα ποιᾶσας·

ἡ μόνον ἀρκῶν) τὸ μὴ ἔχειν ὑποδήματα. &c.] Recte Perionius: *Non solum satis est in via calceos non habere, cum hoc Iesus Discipulis suis in præceptis reliquerit, sed ut via hac ingrediantur, ablui etiam à Iesu debuerat*, &c.

δτι τῶν φαρισαίων, &c.] Cod. Regium P. 385. accurate executus est Perionius, quem tamen immaniter esse deformatum attento patet. Hunc recte sic emendaveris, Ferrario consentiente: δτι τ φαρισαίων ἡ ἀκείνας εἰπόντων πεῖσον, ὅπερ ἀυτῆς, &c.

ἡ ὧν οὐκ αὐδ', ἀλλ' ὡς φείσασ'] Perionius P. 387. ex Regio Codice: *& quibus non sine aliis abundent.* At Ferrarius: *& sine quibus non possint vivere, sed tanquam superflua*: videtur legisse: ἡ ὧν αὐδ' οὐκ ἂν δύναιντο δῆζειν, ἀλλ' ὡς φείσασ'·

ἡ ἡ καταλεχομδν εἰς ἐκλησιασμὸν, &c.] P. 390. Locus habetur 1. Tim. 5. 9, 10. Viduæ autem illæ ad Ecclesiasticum honorem adscitæ, eæ erant quæ Diaconissæ dictæ sunt; cujusmodi erat Phœbe illa Cenchreënsis Ecclesiæ Diaconissa.

ὅπερ ἔθος ἦν ἡ γίνε), &c.] Talis est loci hu- P. 391. jus in Cod. Regio corruptela, quam agnovit Perionius; sic enim habet; *quod quidem in more positum erat * quæ etiam apud paulo simpliciores, agrestioresque servantur.* Hæc è Ferrario sic emendare queas: ὅπερ ἔθος ἦν, τοῦτο ἦ γίνε), εἰ μὴ εἰς τὰ Ἑλλήνων ἀναιῶτατα, καὶ ἄλλα, &c. Hinc etiam discimus ab optimatibus ad simpliciores & rusticos hunc morem fuisse traductum: at ab illis rursum ad Ecclesiæ primum Rectores, deinde etiam ad Principes transiit; quibus hodieque solenne est Feria quinta, in Cœna Domini pauperum pedes abluere. Hanc consuetudinem priscis temporibus arripuisse Medjo-

lanensem Ecclesiam, & retinuisse; indeque ad alias plerasque fuisse propagatam docent veteres memoriæ. Morem hunc inter Ecclesiæ primores inusitatum fuisse Origenis temporibus intelligitur etiam ex ipsius Homil. 6. in Isaiam: *Nemo quibuscunque venientibus assumens linteum Diaconus, vel Presbyter, sive Episcopus lavat pedes. Sed si intelligas ea quæ scripta sunt, qui vere beati sunt Episcopi servientes Ecclesiæ mittunt aquam de Scripturis in pelvem animæ, quod est secundum Scripturas, & tentant pedum Discipulorum sordes lavare, & eluere, & proïcere. Et sic custodiunt Episcopi mandatum imitantes Iesum: sic & Presbyteri.*

P. 395. Ταῦτα ἐπεθεώρησο] Vel ἐθεώρησε, nam C.R. habebat ΠΘΕΩΡΗΣΕΙΟ.

ὅπως ἂν τις εἴποι τῇ τὸ πιστεύειν ἀρετῇ τελείως πρὸ, &c.] Ita Cod. Reg. Perionius: *Sic etiam dici potest virtute credendi perfecte omnem habere virtutem.* Legendum fortasse: ὅπως ἂν τις εἴποι τῇ τὸ πιστεύειν ἀρετῇ τελείαν κ᾽ πᾶσαν, &c. vel, πλὴν θετικὰ πᾶσαν, &c.

P. 396. πλὴν ὁμολογοῦμεν ὡς δοθεῖσαν ἀμήχανον ἀποδείκνυσθαι) ἢ ἐνάπτειν, &c.] Sic habet R.C. Perionius vertit: *Verumtamen fatemur ut datum & concessum demonstratum est, fieri non posse, eum qui in inchoata, minusque perfecta fide sit, in nullo habere firmitatem,* &c. Videtur legisse: ὡς δοθὲν ἀποδείκνυται (vel ἀποδείκνυσθαι) ἀμήχανον, ἢ ἐν ἀτελεῖ, &c. Ferrarius autem sic legebat: πλὴν ὁμολογουμένως δοῖης ἂν ἀμήχανον ἀποδείκνυσθαι (vel ἀποδείκνυσθ᾽) ἢ ἐν ἀτελῆ, quæ lectio ad verum accedit propius & magis placet.

P. 397. μὴ πιστεύῃ ὅτι, &c.] Quemadmodum Valentiniani, eorumque consecranei.

ἢ πάλιν εἴ τις πιστεύων ὅτι, &c.] Supra ad pag. 322. in Iohann. hanc Hæresim ad Carpocratianos, Ebionitas, Cerinthianos, aliaque Christiani nominis propudia pertinere diximus.

πάλιν τε αὖ οἱ ἢ ἀδὴ, &c.] In ipsis Ecclesiæ incunabulis succrevit hæc Hæresis, eamq; jugulat Iohannes 1. Epist. 4. 3. πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ ἢ ἰησοῦν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ θεοῦ οὐκ ἔστι. Hæc erat ἢ φαντασιαστῶν, & δοκητῶν opinio, quæ in varias sectas dissipata est. His Simon Magus, Saturnilus, Basilides, Valentinus, Cerdon, Marcion, Apelles, aliique de se nomina fecerunt. Vide Theodoretum Hæret. Fab. lib. 5. cap. 11, & 14. Sed de his prolixe in Origenianis.

ἢ οἱ ἀπὸ παλιν τὴ μὴ, &c.] Hujusmodi sunt ij de quibus Origenes supra p. 322. in Ioh. κ᾽ πάλιν οἱ πιστεύοντες μὴ εἰς ἢ ποιήσαντα ἐν τῇ ἰουδαίᾳ τὰ ἀναγεγραμμένα τέρατα κ᾽ σημεῖα ἰησοῦν. μὴ πιστεύοντες ὃ εἰς τὸν ἰησοῦν ὑὸν τὸ ποιήσαντος ἢ ὑφανὸν κ᾽ ἢ γῆν. Ad quem locum vide nostram Observationem.

P. 398. ἔροντες ἦν ἀρχαίαν μέαν, &c.] Duos locos in unum memoria lapsus, ut contingere festinantibus solet, confudit; alterum Hebr. 3. 1. & 4. 14. alterum.

μεξίως πρήσας ἐν πάσῃ, &c.] Origenes Tom. 13. in Matth. 17. p. 306. P. 400.

φωτισθεῖσα τὸ ἐσόμενον] Sic habet Reg. Cod. Perionius vertit, *illustratus ad id quod futurum erat*, videtur legisse, φωτισθεὶς εἰς τὸ ἐσόμενον. Eodem redit Ferrarij interpretatio, *futurum prævidens*, quem tamen ita legisse non asseverarim. P. 401.

προέδωκεν αὐτὸν περίδωκεν ὁ λευκᾶς εἶδε μέγεθος] Ita R. C. Perionius: *eum prodidit cuius etiam noverat magnitudinem*: videtur legisse, ὃ κ᾽ εἶδε μέγεθος. At Ferrarius ita legebat: προέδωκεν ὅλον ὃ κ᾽ εἶδε μέγεθος. P. 402.

οὐκ ἦν ἢ πονηρίας ὀξόλων] Posterior illa vox ita descripta erat in Reg. Codice ὀξολων. Videtur legisse Perionius, ὀξολων, vertit enim; *perditæ comploratæque improbitatis non erat*. Ferrarius vero legebat, ni fallor, ὀξ ὅλων. Neutrum mihi satis placet.

ἀλλὰ κ᾽ τὸ ἀπόγεσθαι αὐτὸν, &c.] αὐτὸν & αὐτῆς εἰς ἢ καρδίαν habet C. R. & Perionius: at Ferrarius legit, αὐτὸν, &, αὐτῆς. sed vera est lectio Reg. Codicis. P. 403.

τοῖς οἰομένοις αὐτὸν φύσει γεγονέναι, &c.] Valentinianis.

ὅτι γὰρ τῷ πλῇ] vel, ὅτι γὰρ τὸ πλῆ, utrumque enim exsculpi potest ex his Codicis Reg. corruptis apicibus, ιπτι γαρ τῳ πλῆ. P. 405.

λεσφσία ὡσεὶ χιὼν] Videtur legendum, λέσφσα. ita infra hac pag. ἢ κ᾽ λεσφῶσαι, à, λεσφόω. Id confirmat Aldina Editio, quæ ita scriptum habet Exod. 4. 6. P. 406.

διὰ τὸ δευτέρου ἐν τοῖς, &c.] Verte: *per secundum illud, ut pote majus & excellentius, germanus Iesu discipulus in postremis Evangelij designatur.* P. 407.

ὁ ὀπισθοῦν κ᾽ βόδρης, &c.] Locum hunc tanquam deploratum Perionius prætermisit, quem è Codicis Reg. vestigiis, & Ferrarij interpretatione ita fortasse restituere queas: ὁ ὀπισθοῦν κμιβὴν ἢ εἰς ἢ ψυχὴν εἰσόδου αὐτὸ κ᾽ ἢ διδοῦσα αὐτὸ πᾶσαν εἰσῆλθεν, εἰς ἢ ἰουδαίαν εἰσέλθῃ. P. 408.

ὅτι ἢ πόλιν] Optime Perionius legendum conjiciebat, παλὼ, quod agnoscit quoque Ferrarius. P. 409.

ὁμοῦνις ἰῶ τῷ δοθέντ, &c.] In eo erant utraque ὁμοῦνιν, quod comedenti pro sanctitate sua vel impietate, salubria esse poterant vel noxia. In aliis discrepabant, & erant ἑτεροῦνιν, ac in eo præsertim quod offula Iudæ porrecta merus erat panis; offulæ vero datæ Apostolis specie tantum panis erant, revera Christi corpus erant: contra quam ex hoc loco ratiocinando concluserit Edmundus Albertinus in Opere De sacramento Eucharistiæ libr. 2. in Examine testimoniorum Origenis, cap. 2. P. 411.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

εἰρῆ) * ψωμίω] Lege, ἕτερα ψωμίου, vel, ἄλλο τι ψωμίω, vel quid simile.

P. 412. ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μὴ ἄψῃ] Duo loca confudit pro more suo Origenes, Iob. 1. 12. & 2. 6.

P. 414. ὅτι τοῖς Στωϊκοῖς περὶ ἑλλείψεων μέσου προήγμενός] Ij erant Stoici. Locus est insignis apud Laërtium in Zenone: τῶν δ' ὄντων φασὶ τὰ μέν, ἀγαθὰ εἶναι· τὰ δὲ, κακά· τὰ δ' ἀδιάφορα· ἀγαθὰ μὲν, τὰς τε ἀρετὰς, φρόνησιν, δικαιοσύνην, ἀνδρείαν, σωφροσύνην, καὶ τὰ λοιπά· κακὰ δὲ, τὰ ἐναντία, ἀφροσύνην, ἀδικίαν, καὶ τὰ λοιπά· ἀδιάφορα δ', ὅσα μήτε ὠφελεῖ, μήτε βλάπτει· οἷον ζωὴν, ὑγίειαν, εὐδοξίαν, κάλλος, ἰσχύν, πλοῦτον, δόξαν, εὐγλωττίαν, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία, &c. *Eorum autem quæ sunt, aiunt alia bona, mala alia, alia neutra. Bona quidem virtutes esse, prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam, & cætera id genus; mala vero his opposita, vitia, imprudentiam, injustitiam, & cætera: neutra vero, quæ neque prosunt, neque obsunt, ut est vita, sanitas, pulchritudo, voluptas, vires, opes, gloria, nobilitas; & quæ eis opposita sunt,* &c.

καθὸ ὁρίζονται εἶναι δόξαν, &c.] Cicero 2. Tuscul. *Gloria est solida quædam res, & expressa, ea est consentiens laus bonorum; incorrupta vox bene judicantium de excellenti virtute.* Seneca Epist. 102. *Gloriam quoque latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit.* Item: *Gloria multorum judicijs constat, claritas bonorum.* Quintilianus: *Consentiens laus bonorum, gloria appellatur.*

P. 415. γινώσκων τὸν πατέρα, &c.] Adi Observationes nostras supra ad p. 392. in Iohann.

ὅπερ καὶ αὐτὸ μάχεται δοκεῖ, &c.] Anonymus apud Photium Cod. 117. hoc nomine accusatum scribit Origenem, quod Filium dixerit, non noscere Patrem ut seipsum. Quod ipsum hic videtur significare. Nos rem expendimus in Origenianis.

P. 416. ζητῶ δὲ εἰ ἔνεστι, &c.] Locus ab Interpretibus miris modis vexatus. Hunc sic expono: *Quæro autem an possit gloria affici Deus, præter gloriam quam habet in Filio, ita ut tradidimus; majori in seipso gloria affectus, cum in sua ipsius est specula, propter sui cognitionem, & sui contemplationem, quæ major est contemplatione quæ est in Filio; ut de Deo talia intelligere par est: dicendum est perfundi eum ineffabili quadam delectatione, & lætitia, & gaudio, in seipso sibi placens, & gaudens.*

ὅση μείζονι τῇ ἐν υἱῷ θεωρίᾳ] Hæc tractamus in Origenianis: cave interim à falso dogmate.

P. 420. ἐν οἷς ἐξετάσεις εἰ ὁ μὴ, &c.] Pessime hæc Interpretes reddidere. Sensus est: *In quibus disquires, an is qui post pusillum ipsum visurus non est, siquidem postea illum visurus est post tempus non longum ipsum omnino visurus sit.*

P. 421. κἂν ἁπλούστερον ἐδόκουν μοι, &c.] Videtur legisse Ferrarius: κἂν ἁπλούστερον ἐδοκοῦμεν ταῦτα εἰρῆσθαι, ἀναφερόμενοι, &c. quæ lectio ferri non potest.

κἀμὲ μὴ δοκοῦντα δοκεῖν τὸν ἐν τῇ, &c.] Legebat Ferrarius: ἐμὲ μὴ δοκοῦντα δοκεῖν τὸν ἐν τῇ, &c. Perionius autem: κἀμὲ μὴ δοκοῦντα. δοκεῖ δὲ ἐν τῇ, &c. Pro, αὐτοῦ ἀξιώματι, legendum suspicor, αὐτὸ τὸ ἀξιώσαντι.

Quæ Libri hujus Interpretationem clau- P. 422.
dit Ferrarij denuntiatio, qua se nihil prorsus immutasse profitetur, non usquequaque veram esse deprehendimus; uti observatum est à Nobis, ad p. 218. in Iohann.

IN ACTA APOSTOLORVM.

ἐν ᾧ ψαλμῷ τὰ ὅμοια γέγραπται] Neque in hoc solum Psalmo, sed in XL etiam, & LIV Iudæ nequitia, & crimina produntur.

IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

Τρίτον ἔχειν ἰδίαν τὸ, &c.] Fragmentum illud P. 423.
à Rufino Latinitate donatum, cum reliquis Origenis in Epistolam ad Romanos Commentariis, in Latinis editionibus reperies, at tam deformatum, & archetypo suo tam dissimile, ut vix agnosci queat. Ea scilicet fuit Rufiniana interpretandi ratio, quemadmodum alibi notavimus; quamque vel ex eo spectare possis, quod hos viginti Origenis in Epistolam ad Romanos Commentariorum libros in decem contraxerit. Hujus autem interpretationis artificem esse Rufinum, non ut vulgo existimatur, Hieronymum, alibi satis à me probatum est.

βλαμβάνον) ὃ τῷ, &c.] Hic & infra hac pagina Valentinianos pungit his verbis: κἀν πιθανώσασι ἐπεξάγειν οἱ παράγοντες τὸν περὶ φύσεως ἄλογον λόγον·

οὐκ αὐ καλέσας, ὃς μὴ προώρισε] Verte, *iis non vocatis, quos non prædestinavit.* Ferrarius videtur legisse: εἰ μὴ προώρισε.

ἀνομοίως ζῶντων, &c.] Origenes supra in Genes. pag. 8. ἀλλὰ δοξάζοντες, ἀληθὲς ὂν ἑαυτῷ μὴ ὁμοίως τὸν ὅμοιον αὐτὸν τῷ ποιήσαντι εἶναι τὸν προεγνωσμένον. ὁ δὲ, ἐπεὶ ἔγνωσε, γνῶναι. ἀλλ' ἐπεὶ μέλλει ἔμελλεν, ἔγνωσε· Vide Observationes nostras in hunc locum.

φήσομεν ὅτι ἀδύνατον, &c.] Quæ Deus præ- P. 425.
novit; certo, sed non necessario effectum suum consequuntur, nec arbitrij libertatem imminuunt, eorumque sunt quæ Contingentia Dialectici appellant. Qui ergo prædestinatus est à Deo; ex hac hypothesi, & quod ad Deum pertinet, cujus voluntas constans est, neqs mutationi obnoxia, beatitate fraudari non potest: quod ad ipsum autem prædestinatum spectat cum libertate arbitrij sui polleat, mori potest peccati reus,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

& prædestinationis effectum amittere. Cum ait ergo Origenes: φήσομεν ὅτι ἀδύνατον μὲν μὴ γενέσθαι, Deum respicit, cujus voluntas mutari non potest: cum subjungit deinde: ἀλλὰ δυνατοῦ ὄντος καὶ τοῦ αὐτὰ μὴ γενέσθαι, hominis rationem habuit, qui cum liber sit, transgredi potest mandata Dei, vel non transgredi; facere mala, vel non facere.

πάνυ δὲ τὴν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν, &c.] Sententiam hanc tuebantur è Patribus antiquis quamplurimi, ita ut Galli contrariam Augustini doctrinam repudiantes jactabant, quemadmodum refert Prosper in Epist. ad August. Quamvis autem ab adversa, ut dixi, parte steterit S. Augustinus, & postquam accuratioribus super eo argumento disputationibus locum dederunt Pelagij errores, Augustinum secuta sit bona Doctorum Catholicorum pars; nonnulli tamen, quos commemorat Leonardus Lessius, in Disputatione de Prædestinatione, in alienam ab Augustino sententiam discesserunt, hodieque discedunt; copiam unicuique faciente Ecclesia, & Pontificibus Romanis utram velit sectam persequi.

P. 428. οἶδα καὶ τοὺς ψαλμοὺς, &c.] Origenes in Ioh. 8. 19. p. 263. ὡς δῆλον ἐκ τοῦ· ὅσα ὁ νόμος λαλεῖ τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ αὐτό· ᾗ δῆλον ὅτι καὶ τοὺς προφήτας, ὧν τὰ ῥήματα, ὡς ἐν ἄλλοις ἐπεδείξαμεν, νόμος λέγεται· Addendi porro hi loci aliis plerisque quos erudite corrasit Brianus VValtonus Bibliorum Polyglottωn diligentissimus editor, Prolegom. 9. c. 11. quibus eos confutat qui ex Aristea & Iosepho, Legem à LXX Interpretibus conversam fuisse testfiicantibus, Pentateuchum solum, non etiam Prophetas, & reliquam Scripturam interpretatam fuisse pertendunt.

λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ·] Ebræa habent ידבר *loquetur*. Tertiam numeri pluralis personam retinent universi Interpretes, præter Syrum, qui ad Paulum, & Aquilæ interpretationem propius accedit.

ἐγγεγραμμένος τῇ καρδίᾳ λόγος·] Prov. 3. 3. & 7. 3. & 2. Cor. 3. 3.

σωματικῶς γενομένῳ] Supple, τυφλῷ, quod fortasse excidit è contextu; id quod suadet & Genebrardi interpretatio: *cui Dominus corporaliter cæcitate affecto inquit.*

καὶ μάλιστα, ὡς προείπομεν, &c.] Vetus Codex Ms. Philocaliæ: καὶ μάλιστα τῆς ἀποστολικῆς, ὡς προείπομεν, τὴν προφητικὴν καὶ τὴν ἀποστολικὴν, τὴν πρὸς ῥωμαίους· Sed nihil mutandum in Tarini editione, quam sequimur. P. 429.

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

ὅτι κλήμης ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος, &c.] A Clemente Romano Pontifice scriptam non esse, vel ex eo liquet, quod in Epistola sua ad Corinthios plurima ex ea ἀνελεξεὶ depromat, teste ipso Eusebio, libr. 3. Hist. cap. 38. Satius fuerit dicere à Paulo Ebraice primum fuisse scriptam; à Luca, vel à Clemente fuisse interpretatam, ut multos existimasse tradit ibidem Eusebius. P. 430.

OBSERVATIONVM ET NOTARVM FINIS.

ADDENDA

ADDENDA
NOTIS ET OBSERVATIONIBVS.

Pag. 19. col. 1. vers. 3. 4. usum Origenem fuisse dicendum est. ADD. In vetusto Codice Renati Marchali, quem habent Claromontani Patres Societatis Iesu, & quo Prophetæ sacri omnes continentur, cum ubique fere adscripti sunt capitum & versuum numeri, tum maxime ad prophetiam Ezechielis, quæ in capita 56, versus sexcentos supra mille discreta est: sive ex vetustiore exemplari, unde istud descriptum est, divisionem hanc transtulerit librarius, sive ingenio suopte commentus sit.

Pag. 19. col. 1. vers. 27. 28. at in libros quinque distributum. ADD. Quod ait autem Hilarius Psalmos à LXX Senibus in numerum & ordinem fuisse redactos, de Psalterio Græco intelligito: nullis siquidem numerorum notis Psalmos fuisse ab Ebræis sua ætate distinctos Origenes prodidit. Memorabilis hic ipsius locus ex Catena Regia ad Psalm. 2. 7. ὑιός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, ἐχθὲς εἶπε τὸ ἁγιον ψαλμῳδεῖον, φησὶν, ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ· ὑιός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· τὰ ἑλληνικὰ μέντοι ἀντίγραφα, δεύτερον εἶπεν τὸν μακάριος καὶ τοῦτον ἡγοῦμαι τὸν ἀκριβῆ, ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ· ὑιός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· quam lectionem hodieque præfert Vetus Codex Græcolatinus Evangeliorum & Actorum Apostolicorum, quem Academiæ Cantabrigiensi donavit Theodorus Beza.

Pag. 21. col. 1. vers. 23. videtur παρέλιπεν. ADDE. Pag. 164. ἀδιόρθωτος] νωθρὸν καὶ κατακεκλιμένον βήματος.] Et tamen alias sæpissime docet animas, quocunque loco sint, sive antequam corpora subeant, sive dum insunt corporibus, sive postquam iis exierunt, reparari posse in melius per virtutem & recte facta, vel delabi in pejus per noxas & vitia. Id ex instituto tractamus in Origenianis.

Pag. 23. col. 1. vers. 14. Tarinus alia edidit, alia vertit. ADDE. εἰς ἓν πιπτειν τὴν λογικὴν οὐσίαν.] Ostendimus in Origenianis accusatum fuisse Adamantium hoc nomine, quod dixerit rebus omnibus præesse Patrem, rebus ratione præditis Filium, Sanctis duntaxat Spiritum sanctum.

Pag. 28. col. 1. vers. 37. ὡσανεὶ ἓν αὐτὸν εἶναι, &c.] Origenes in Catena Corderiana in Iohannem, ad cap. 2. vers. 12. ζητεῖ] ἀλλὰ πολλοῖς ὠὲι τὴν ἀδελφὴν ἰησοῦ πῶς εἶπε τοῦτο, ἡ μαρίαν μήτηρ τῶν ἀδελφῶν ἰησοῦ ἀειπαρθένος· ἀδέλφους μὲν οὐκ εἶχε φύσει, ἵνα τὴν παρθένον τεκοῦσαν ἕτερον ἀδελφὸν ἐκ τοῦ ἰωσὴφ τυγχάνων. νόμῳ τοιγαροῦν ἐλεγομένων αὐτῆ ἀδελφοὶ, υἱοὶ ἰωσὴφ ὄντες ἐκ προτέρας γυναικός· καὶ ἐπεὶ κατ' ὁμολογίας γυνὴ αὐτῆ ἡ μέριμνα ἐχρημάτισε. τῶν γὰρ ὁ μωϋσέως διδάσκει νόμος, μοιχείας τιμωρίαν ἐπιφέρων καὶ τὸ ἐπιβουλεύοντι μοιχεύθαι παραπλησίως ὑπερφέρει· γέρα τοίνυν ὧν ἐτιμήσατο τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ. τὴν καταζηλώσασα αὐτῆ παρθένον, γυναῖκα λέγων· ἀκολούθως τῇ τοιαύτῃ δέκτῃ ἀδελφοὶ τοῦ ἰησοῦ εἴρηνται· οἱ ἐκ τοῦ ἰωσὴφ, εἰ καὶ μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας.

Pag. 31. col. 2. vers. 18. diem suum natalem fuisse execratos. ADDE. Origenes in Genes. 40. 20. ex Catena Romana: τῷ γὰρ ὄντι θεομισῆ ἐπρασσέ τις, ὅτι φαυλὸς ὄζει τὰ γλύσεως τιμῶν θεάγματα, καὶ τὴν ἡμέραν τὴν γλύσεως αὐτὸ δευτερολογῶν. ἐπεὶς δὲ βεβαιοῦσθαι τὴν δίκην καὶ ὅλη τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ὠφέλιμον ἀξόντες, ὅτε ἡ συγκάτοικος ἐκινδύνευσε· ὠρχήσατο, καὶ ἀπέτμησε τὴν τοῦ ἰωάννου κεφαλήν· καὶ ἐδάμησε δίκην· φαίης] γλυκὺ λίαν ἡμέραν.

Pag. 38. col. 2. vers. 24. 25. seipsum sancti Sacramenti fructu fraudaverit. ADDE. Id sibi velle videtur Origenes, vel Chrysostomus, vel quisquis ad Matth. 14. 36. id scripsit in Catena Origeniana à P. Combefisio collecta, & nondum edita: τὸ φαγεῖν μὴ πίστεως, ἀλλὰ τοῦ λαβεῖν ἐστὶ μόνον τὸ θεοκείμενον, ἀλλὰ καὶ μὴ τὰς θείας ἐξουσίας ἄξιοι ὦμεν, τὸ ἅπαξ δέξασθαι, ὡς αὐτῷ φαγόντας τοῦ χριστοῦ.

Pag. 39. col. 1. vers. 20. 21. sancti Spiritus sanctificari. ADDE. Ambrosius De fide libr. 4. cap. 5. *Nos quoties cunque Sacramenta sumimus, quæ per sacra orationis mysterium in carnem transfigurantur & sanguinem, mortem Domini annuntiamus.*

Pag. 41. col. 2. vers. 57. 58. Quamquam scribit. ADDE. Megasthenes apud Plinium libr. 8. cap. 14. *in India serpentes in tantam magnitudinem adolescere, ut solidos hauriant tauros, cervosque.* Id confirmatur ex eo quod refert.

Pag. 43. col. 2. vers. 35. 36. doctrinam hanc fuse persequitur & asserit. ADDE. ὁ ἐν αἱρέσεσι &c.] Damnosam ἀπωθίου & αἱρέσεσι doctrinam hic proponit Origenes, & aliis quoque locis, qui in nostris Origenianis notati sunt, libr. 2. cap. 2. quæst. 7. paragr. 18.

Pag. 45. col. 1. vers. 51. 52. sed præipuo quodam modo super Petrum. ADDE. *Viae*

inquit Origenes Homil. 5. in Exod. *magno illi Ecclesiæ fundamento, & petræ solidissimæ, super quam Christus fundavit Ecclesiam, q id dicatur à Domino.* Hinc eum Apostolorum principem appellat Homil. 17. in Luc.

Pag. 46. col. 1. vers. 25. 26. ampliorem potestatem Petro tribuit, quam reliquis quibuscunque ADDE. Augustinus Serm. 26. de Divers. *Numquid istas claves Petrus accepit, & Paulus non accepit? Petrus accepit, & Iohannes, & Iacobus non accepit, & cæteri Apostoli? Aut non sunt istæ in Ecclesia claves, ubi peccata quotidie dimittuntur? Sed quoniam in significatione personam Petrus gestabat Ecclesiæ, quod illi uni datum est, Ecclesiæ datum est. Ergo Petrus figuram gestabat Ecclesiæ; Ecclesia corpus Christi est.* & Tract. 118. in Iohann. *Sicut in Apostolis cum esset etiam ipse numerus duodenarius, idest quadripartitus in ternos, & omnes essent interrogati, solus Petrus respondit: Tu es Christus Filius Dei vivi; & ei dicitur: Tibi dabo claves regni cælorum; tamquam ligandi & solvendi solus acceperit potestatem, cum & illud unus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tamquam personam gerens ipsius unitatis acceperit. Ideo unus pro omnibus, quæ unitas est in omnibus.*

Pag. 46. col. 2. v. 11. 12. Tu es Petrus, &c. ADDE. & in Catena Corderiana in Iohann. ad cap. 1. v. 42. πέτρον δὲ αὐτὸν κληθησεσθαι εἶπεν, παρονομασθέντα ἀπὸ τῆς πέτρας, ἥτις ἐστὶν ὁ χριστός· διὰ ὥσπερ ἐκ σοφίας σοφὸς, καὶ ἅγιος ἐξ ἁγιωσύνης, οὕτω καὶ ἐκ πέτρας πέτρος.

Pag. 47. col. 2. vers. 52. 53. λύτρον αὐτὴ παίτων· ADDE. & libr. 1. contr. Celsi. ἆρα γὲ ἄλλοτε ἢ ποσαυτακὶς τῶν ἡμῶν τὴν αὐθεντικὸν ἐλευθέρωσαντα, ἵνα τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῇ πάντες ἕλληνες καὶ βάρβαροι κείσιν θείας προσδοκήσαντες, ἀποστῶσι μὲν τῆς ὅλων κακίας, πάντα δὲ προτίωσιν ἀφεικότες τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν, ἀναδέξωσι μὲν ἐγκράτειαν ἡδονῶν, πασῶν δὲ ἡδονῶν ἀπαραμυθητοτάτων καὶ αἰσχίστων.

Pag. 55. col. 1. v. 21. Euthymius in Matth. 17. 20. & 21. 21. ADDE. Alias tamen aliter Montes interpretatur: velut in Catena Origeniana Combefisij nondum edita, ad Psalm. 120. 1. Montes exponit Angelos: & in Ierem. 51. 25, Montem exponit Babylonem, & deinde Diabolum: & in Ezech. 6. 2, optimates & eruditos homines, quod emineant præ cæteris, Montes appellari censet.

Pag. 62. col. 1 vers. 52. 53. Tertullianus De oratione, cap. 7. Hilarius. ADDE. Origenes ex Catena Bibliothecæ Regiæ in Prophetas ad Ezech. 4. 10. καὶ ὁ ἐξ ἀριθμὸς, ἀεὶ πάσσει συμβολον καὶ κακώσεως. τὰ σωτήρια τῇ ἑβδομάδι πεποιθότες, καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ ἰωαὴν, τὸ ὀνόμα τοῦ θεοῦ ἑξ ἑπτὰ ἀριθμόν.

Pag. 66. col. 1. vers. 20. 21. cui per allegoriam placet nihil intelligi, quomodo, &c. ADDE. Idem in Luc. 11. 3. ex Catena Mazariniana: ἐπεὶ ὁ οἶκος μύρκιον ἔχει τὸ λίξιν οὗτος· τὸν ἄρτον σου τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν, ἐπαπορήσωμεν αὐτοῖς, ἀλληγορίας ἐκ αἰσχυνάς φαίνουσι, τίς ἐστιν ὁ ἄρτος τοῦ θεοῦ.

Pag. 66. col 1. vers. 27. & Cicero simpliciter *locos*; ADDE. & Lucretius *loca*.

Pag. 66. col. 1. vers. 52. 53. ut manifeste ex libro ipsius intelligi potest. ADDE. & in Catena Regia in Prophetas, ad Ezechielis 14. 16. οὗτος ἔχει ὁ Δανιὴλ καὶ τὸ αὐτίκα πνευματικὴν ἡδονὴν, ἣν ἐχαρίσατο ἡ σοφιτία αὐτῷ. οὗτος δὲ σαρκικοῖς οὐκ ἔχρην. οὐνεχῶς γὰρ ἐῶ, ὡς φασι, καὶ δῆλον, ὑπ' αὐτοῦ γὰρ παρεδόθη τῷ ἀρχεδωνόσορ.

Pag. 78. col. 2. vers. 50. Origenes ADDE. in Catena Corderiana in Iohann. ad Ioh. 2. 15. μηδεὶς νομίζετω τὸ σεσηρὸν τὸ ὑπὸ τοῦ ἰησοῦ ἰλατὸν εἶναι τῇ γενέσει ἐχέφρων, ἢ τυφλοῖς ὄμμα σωφρονοῦν· οὐκ αὐτὸ γὰρ θεϊκῆς ἐνεργείας οἷόν τε ἐῶ ἕνα αἰθέρα τοσοῦτον πλῆθος ἐκβαλλόντων καὶ μάλιστα ἐξηλειωμένων καὶ φωνούντων κατ' αὐτοῦ.

Pag. 82. col. 1. vers. 54. 55. Romanis Græci communicarunt. ADDE. Origenes in Psalm. 43. ex Catenis Regiis: ὁ μὲν τῆς οἰήσεως ἀθεφεγγικῶς εἰρηκὼς, ὡς καὶ ἕλλησιν ἔθος, τῷ τοιούτῳ χρήσασθαι χρηματισμῷ λέγουσι· ἰδὲς ἀγαλίσω, καὶ τὰ ὕμνια· πολλὰ δὲ διαῦτα φέρει καὶ ἐν τῇ γραφῇ. ὧν ἐστι καὶ τὸ βέστος ἡμῶν γυναικός. καὶ τὸ· ἐν ἡμῶν γυναικῶν ἀδὲς ἰωαὴν μείζων. καὶ αὖ γὰρ αἱ λίξεις αὐτῆ τοῦ, αἴθεσποι, εἴρηνται.

Pag. 85. col. 2. vers. 33. Attamen non repugnant, nam. ADDE. & *Deos Plato existimat naturas incorporales, animales*, ut scribit Apuleius in libello De Deo Socratis: animalia quippe aliter definiebat ac Aristoteles, &c.

Pag. 94. col. 1. vers. 5. à Sabellio amplificata. ADDE. Male autem ἰδιότητα vertit Ferrarius, *proprietatem*, quod *personam* significat.

Pag. 98. col. 2. vers. 49. 50. *cumque esse in corde.* ADDE. Pag. 83. ἐπεὶ ὁ δίκαιος ἀεὶ μὲς τέτριγε ὡς ἄγιος.] Infra Tom. 10. p. 149. ταῦτα δέ μοι ἐν ἀρχῇ τὸ δικαίου τιμᾶ λόγος ἕως σε, πολλακοῦ ὁρῶντα τὴν γραφὴν διατεθρύπτουσαν φρονιμίαν τυπτόντα τὸν δίκαιον ἀεὶ θυμόν. Item in Catena Ghisleriana in Ierem. ad cap. 32. vers. 17, denarium numerum Origenes τέλειον καὶ θεῷ οἰκεῖον esse dicit. Et in alia Regiæ Bibliothecæ Catena in Prophetas, ad Ezech. 4. 10. οὐκ ἐχρῆν γὰρ τὸν ὕτως ἀκάθαρτον βορὸν ἐσθίοντα ἄρτον ἐν ἄγίῳ ἀναλαμβάνειν ἀειθυμῆ. ὁποῖόν φησι τὸ δεκάδος, καὶ ἑβδομάδος, καὶ ὀγδοάδος, καί τινες τῶν ὁμοίων ἀριθμῶν.

Pag. 101. col. 2. vers. 2. 3. *χαλεσμάτων ἀρχὴν ἔχει καὶ πηγήν.* ADDE. Pag. 125. λῦσαι ἔφασαν τὸν ἀδὲ τὸ μυστικὸν τὸ ἐκστοματώσεως ἀσαφῶν.] Eodem modo corrigiam calceamenti interpretatur Origenes in Catena Corderiana in Iohannem, ad cap. 1. v. 27.

Pag. 102. col. 1. vers. 15. ταῦτα ἐν βιβλοῖς] ADDE. Origenes in Catena quadam Regia in Ioh. 1. 28. ἴσως ὁ μαθητὴς ὅτι τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀπογράφων ἐνθάδε ἀφείκει· ἡ γὰρ ἐνθάδια καὶ πέραν ἐστὶν ἰορδάνου, ἀλλ' ἴσως τι τῶν ἱεροσολύμων ἐστίν.

Pag. 104. col. 1. vers. 26. ἐν αὐτῇ ἀριθμῷ βίβλῳ ἀναγεγραμμένοι ἀριθμοί· ADDE. Ταῦτα δὲ

μοι ἐν ἀρχῇ ἡ δικάπου τόμε λέγε) ὡς ὅτε, &c.] Pessime hæc accepit Ferrarius. Verte : *Hæc autem ad te initio decimi Tomi dicuntur à me sæpe in Scriptura denarium numerum eximia prærogativa imperitum observante.*

Pag. 109. col. 1. vers. penult. & ultim. & seq. totam pericopen sic emenda : Non autem sic vocantur à *Manis*, hoc est *bonus*, quod idem scribit Servius in 3. Æneid. Ex μὰν fit μανιωτης, atque item μὰν ὁ ἥρ. & contracte μανιατ. Id nomen fuit Patriarchæ Constantinopolitani, ad quem extat celebris Iustiniani Epistola; non ut vulgo scribitur, Mennas. Sic ἀπολλῶς contracte, pro ἀπολλόδωρ. sic ἀρτεμᾶς, pro ἀρτεμίδωρ. sic ἑρμᾶς pro ἑρμόδωρ. sic Συντὶς Act. 5. 36. & apud Iosephum, pro Θεοδοσιος· sic ὁλυμπᾶς Rom. 16. 15. pro ὁλυμπόδωρ.

Pag. 111 col. 2. vers. 9. omnia perturbavit. ADDE. ὁμοίσιον τῇ ἀληθινῷ φύσει] Ferrarius, & loci hujus sententia postulant ὁμοουσίῳ.

Pag. 21. col. 2 vers 35. ὁ ἐξ ἀδελφῶν. ADDE. Et Tomo 10. Comment. in Ioh. p. 190. c. οἱ δὲ ὅλη πάλ) ἑξαπόσιοι τυγχάνοντες τῶν ἐξ ὅλου ἀριθμῶν οἱονεὶ ἐφ' ἑαυτὸν πολυπλασιαζόμενον συναπτοῦ).

ADDENDA
ORIGENIANIS.

Pag. 46. vers. 4. & 5. & libro 4. cap. 2. ADD. Vnde Antipater Bostrenus Episcopus in Disputationibus adversus Origenem : ἐπεὶ μήτοι τῶν χερουβὶμ, ἢ τῶν σεραφὶμ οὐδὲν δυνάμεθα λέγειν, ἐξ ὧν τὸ μαθεῖν ἡ συγγραφεὺς ἔδοξε τὸ ἑβραῖον, ὅτι καὶ ἔστιν ὁ παρ' αὐτοῦ σημαινόμενος ἑβραῖος, ὅτι ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἅγιον ζωὴς σεμνῶς). (lege σεμνύεται) *Itaque de Cherubinis & Seraphimis nihil possumus dicere, quod didicerit Scriptor* (Origenes) *ab Ebræo, qui quidem ipse est designatus ab eo Ebræus, Filium & Spiritum sanctum per eos significari* Habentur autem illæ Antipatri Disputationes in Eclogis Iohannis Damasceni, quæ nondum editæ in Bibliotheca Claromontana Societatis Iesu servantur.

Pag. 46. v. 44. Ex hoc dogmate aptum est. ADDE. illud è Tom. 2. Comment. in Matth. p. 204. b. εἷς ἡ πιστὸς τῶν λογικῶν ὁ λόγος· & istud è Tom. 11. p. 259. d. πάντα ἡ κῆ τῶν λόγων ἰησοῦ εἰσὶ πίστεις ἄρτοι, ὃς τοῖς λογικωτέροις, ὡς πᾶσιν, ἔξεστι διδόναι μέτοι.' & quod docet Tom. 6. in Ioh. p. 99. c, Christum esse ἀναλλοίωτον ἡ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἡ σοφὸν ἡ ἐν ἡ λογικῆς ψυχαῖς ἀληθείας· & id quoque è Tom. 32. p. 416. d. ὅλως μὲν ἐν οἶμαι τὸ δεξιὸν τοῦ θεοῦ αὐτὸ ἀπαύγασμα ἔξ) ἡ υἱὸν, κῆ ἡ εἰκόνα παύλου, ὃς ὢν ἀπαύγασμα ἡ δεξιὸς. φθάνει μὲν γὰρ τὸ ἀπαυγάσματος· οὕτω ἡ ὅλως δόξης μεμεικὰ ἀπαυγάσματα ὅλη ἡ λοιπὴ λογικὴ κλίσις· &c.

Pag. 117. v. 44. postulare possimus. ADDE. Præclarum hoc quoque è Tom. 32. in Iohann. p. 383. c. χωρὶς τοῦ ἰησοῦ οὐδὲν ὧδε θεῖ καθαρὸς γένε), κἂν θεὸν αὐτὸν νομιζῇ δέξ τὶν ὅλην ἐλείας αὐτὸν καθαρὸν πεποιηκέναι.

Pag. 118. v. 17. *instaurare conatus est.* ADDE. Instauravit & ante annos propemodum quadringentos Bogonatus Hæreticus, Begardorum & Beghinarum parens.

Pag. 118. vers 52. ad summam perfectionem crepsissent. ADDE. Id confirmat alter ille locus è Tom. 32. in Iohannem, p. 404. b. ἐμέμνωτο γάρ, οἶμαι, αὐθρωποι ὄντες. ὅτι ἔστιν ἡ θεραίρεσις τῆς ἐπ' ἀγαθοῖσιν, κῆ ὑπερβαλλόντων τὰ ἐναντία διήλθ ὡς ὠφέλιμον θεωρεῖσθαι· Mutabilem esse ait eorum voluntatem qui proficiunt, non qui perfecti sunt.

Pag. 118. lin. antepen. scandalum huic præbere. ADDE. Damnosum vero penitus istud quod habetur eodem Tomo, pag. 268. c. ὁ ἐν ἀναμφιβόλῳ, ἢ μικτὸν ὁλομβρος τῶν νομικῶν θυσιῶν, ὑπερβιβάσας τελειοῦσι τάχα ἢ τὸ ἀνάθεμα τὸν νόμου, ἢ χάριτος ἐν τῷ ὑπὲρ αὐτὸν νόμῳ.

Pag. 158. lin 9. pollui ultra non licet. ADDE. Et Homil. 18. in Ierem. emendationem post mortem neutiquam suscipere homines decernit, p. 163. d. & 164. a. ἐπὰν ὁ μὴ ἡ ἐπιστῶσι πάντα ἡκομεν ὡς τὸ τέλει ὀλόμβροι τὸ ζωὴς, ἔπειτα πυρωθέντες, ἤπι ὑπὸ τὸ πυρὸς τῶν πεπυρωμένων τὸ ποτηρίου βεβαπτισμένος ὁ πρωτὸν γεύσεται. ἡ ὑπὸ τὸ θείᾳ πυρὸς, ἐπεὶ κῆ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ κατανάλισκον ὄζει, ἐαν ἡμάρτεθα, φησὶ, ὑπὸ τοιῶδε, ἢ τοιῶδε πυρὸς, ὁ πρωτ' αὖ ἡμόμεθα ἐαὶ συβιβάζομεν, εἶτε ὑπὸ τὸ καλὸ σοῦν γεγονέναι εἰς σωτηρίαν, εἶτε ὑπὸ τὸ μοχθηρὸ σοῦν γεγονέναι εἰς ἀπώλειαν· ὡς αἰωνίζομεθα, ὧδὲ βαπτίζε) ἡμῶν ἡ κατασκὼν ἐβῆσιν.

Pag. 169. d. *sed peccatores in pœnitentiam* ADD. Tomo quoque 20. in Ioh. p. 310. Dei nos similitudinem assumere ait, cum mandatis ipsius obsequimur : Diaboli, cum ad vitia inclinamur : tum subjicit : κῆ ἡμῶν ἡ ἡ θεοποιουμένη ὑποστασις ἐστιν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα τὸ κτίσαντος. ἡ ἡ ἐξ αἰτίας ἐν τῷ ληφθέντι ὑπὸ τὸ χοῦ ἡ γῆς πλάσματι. ἢ εἰ μὲν ὥσπερ ὅπλα θέμενοι ἡ ἐν ἡμῖν κρεῖττον ἡ ἀσίας, ὑποταξόμεθα ἑαυτοὺς τῷ ὑπὸ τὸ χῶ πλάσματι, καὶ τὸ κρεῖττον ἡ εἰκόνα, ἢ τὸ ληφθὲν ὑπὸ ἡ χῶ ἡ γῆς, ὅλοι θεοποιούμεθα ὅπῃ τοῦτον, ὃ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν, ἐσόμεθα κῆ καθ' ὁμοίωσιν θεῖ, πᾶσαν ἡ ἀφὲς ὕλην καὶ σάρκα θεοπάθειαν ἢ ἡ θεὸς τινα τῶν καθ' ὁμοίωσιν ὑπολείψαντες· & p. 317. a. ὅσον μὲν ὧν ζῇ ὁ ἄνθρωπος, ἡ φορεῖ ἡ τὸ χοϊκοῦ εἰκόνα. ὑπὸ τὸ ἐνόκων ἦ, κῆ αἰωνεύρηται· ὑπὸ τὸ ἀνθρωποκτόνου, ἅμα τι συνίχει ἡ τὸ θεῖ εἰκόνα, κῆ ἀναλαμβάνει ἡ τὸν χοϊκὸν καὶ νεκροῦ. νεκρὸς γὰρ ὁ χοϊκὸς, ὥσπερ ζῶν ὁ ἐπουράνιος.

INDEX AVCTORVM

QVI IN ORIGENIANIS ET NOTIS CITANTVR, LAVDANTVR, EMENDANTVR, EXPLICANTVR, ET NOTANTVR.

Litera O Origeniana, numerus sequens Origenianorum paginam, Litera subjuncta paginæ locum; N. Notas, numerus sequens Notarum paginam, C. paginæ columnam significat.

A

Abælardus notatur, O. 29. c.
Abammon Ægyptius, O. 150. a.
Achilles Tatius, N. 79. c. 2.
Acta Apostolorum, O. 249. d. N. 8. c. 1. 18. c. 1. 28. c. 1. 29. c. 1. & 2. 34. c. 2. 35. c. 2. *bis*. 38. c. 1. 40. c. 1. *bis*. 43. c. 1. 61. c. 1. 59. c. 2. 68. c. 2. *bis*. 72. c. 2. 77. c. 2. 84. c. 2. 86. c. 2. 108. c. 2. 121. c. 2. 129. c. 1.
Acta Pauli, O. 61. c.
Ado Viennensis, O. 235. a.
Ælianus, N. 17. c. 1. *bis*. 24. c. 2. *bis*. 25. c. 1. *sexies*. c. 2. 26. c. 2. *ter*. 42. c. 1. *ter*. c. 2. 43. c. 1.
Æschylus, N. 24. c. 1.
Æthiops Interpres Novi Testamenti, N. 36. c. 2. 51. c. 2. 52. c. 1. 58. c. 1. & 2. 62. c. 1. & 2. 63. c. 2. 64. c. 2. *bis*. 67. c. 1. *ter*. 71. c. 1. *bis*. 78. c. 1. 101. c. 1.
Aetius, N. 5. c. 1.
Afranius, N. 31. c. 1.
Agathias, N. 3. c. 1.
Georgius Agricola, N. 56. c. 2.
Albategnius, N. 6. c. 1.
Edmundus Albertinus, O. 179. f. 180. a. *refellitur*, O. 178. c. d. 180. b. f. 181. c. 182. a. 273. c. N. 126. c. 2.
Albertus Magnus, O. 58. c.
Albumasar, N. 2. c. 2.
Alcinous, O. 155. b.
Alcoranus, N. 69. c. 2. 110. c. 2.
Aldina Editio Septuaginta Interpretum. Vide Editio.
Alexander Aphrodisæus, O. 129. c. N. 111. c. 1.
Alexander Papa VI. O. 230. d.
Petrus de Aliaco, N. 2. c. 1.
Leo Allatius, O. 184. e. 229. c. 240. f. N. 23. c. 2. 121. c. 2.
Alphonsinæ Tabulæ, N. 6. c. 1.
Ambrosius, O. 65. f. 66. a. 76. f. 89. b. 99. e. 106. b. 112. b. 128. f. 142. f. 143. c. 159. c. 166. a. 167. f. 177. b. 236. f. 239. c. N. 1. c. 1. 5. c. 1. & 2. 6. c. 1. 12. c. 2. 15. c. 2. 17. c. 2. 20. c. 1. 32. c. 2. 33. c. 1. *bis*. 45. c. 1. *bis*. 47. c. 1. 51. c. 2. 52. c. 1. *bis*. 58. c. 2. 59. c. 2. 63. c. 2. 70. c. 1. 73. c. 2. 75. c. 1. & 2. 77. c. 2. 78. c. 2. 80. c. 2. 82. c. 2. 93. c. 1. 129. c. 2.
Ambrosiaster, O. 159. c. N. 14. c. 2. 63. c. 2.
Bruno Amerbachius, O. 249. f.
Ammianus Marcellinus, N. 24. c. 2. *bis*. 25. c. 2. 26. c. 2. 103. c. 2.
Ammonius, N. 19. c. 2. 20. c. 1.
Amphilochius, O. 66. c.
Anastasius Bibliothecarius, O. 156. d. 198. b. 225. c. 226. c. 229. c. f. *notatur*, O. 21. f. 22. a. 36. d.
Anastasius Nicænus, O. 177. d. N. 60. c. 1. 61. c. 2.
Anastasius Papa, O. 193. a. 206. f.
Anastasius Sinaita, O. 132. b. 167. c. f. 168. c. 171. a. 180. e. 184. e. 228. a.
Androsthenes, N. 26. c. 1, & 2. *bis*. 27. c. 1.
Anselmus, O. 48. f.
Antigonus Carystius, N. 17. c. 1.
Antipater Bostrenus, O. 87. e. 96. a. 135. e. 229. b. N. 131. c. 1.
Antoninus refellitur, O. 277. e.
Apocalypsis Iohannis, O. 80. a. 83. c. 90. c. 136. b. 148. d.
Apostolius, N. 69. c. 1.
Apostolorum Canones, O. 8. d. 13. f. N. 36. c. 1. 40. c. 2. 86. c. 2. *bis*. 88. c. 1.
Apuleius, O. 85. f. 166. b. N. 85. c. 2. 130. c. 2.
Aquila, O. 42. f. N. 22. c. 2. 23. c. 1. 37. c. 2. 43. c. 2. 52. c. 1. 70. c. 1. 76. c. 1. 78. c. 2. 80. c. 2. 128. c. 2.
Arabs Interpres Veteris Testamenti Iayanæ Editionis, qui videtur esse Saadias Gaon, O. 42. f. N. 3. c. 1. 10. c. 2. 12. c. 1. 22. c. 2. *bis*. 24. c. 1. *bis*. 32. c. 2. 37. c. 2. 43. c. 2. 62. c. 1. 64. c. 1. 70. c. 1. *bis*. 71. c. 2. 73. c. 2. 78. c. 2. *bis*. 79. c. 2. 80. c. 2. 81. c. 2. 89. c. 2. 99. c. 1. 123. c. 1. & 2. *bis*. *notatur*, N. 110. c. 1.
Arabica Interpretatio Novi Testamenti ejusdem Editionis, N. 7. c. 2. 36. c. 2. 47. c. 2. 51. c. 2. 52. c. 1. 54. c. 2. 58. c. 2. *bis*. 59. c. 1. 60. c. 2. 62. c. 2. 63. c. 2. 64. c. 2. 67. c. 1. *bis*, & c. 2. 69. c. 1. 71. c. 1. *bis*, & c. 2. *bis*. 74. c. 2. *bis*. 75. c. 1. 101. c. 1.
Arabs Interpres Novi Testamenti Erpenianæ editionis, O. 64. c
Aretas notatur, N. 72. c. 2.
Aretæus, N. 54. c. 1.
Aristeas, N. 128. c. 1.
Aristophanes, N. 31. c. 2. 77. c. 1.
Aristoteles, O. 129. c. 161. a. 166. a. N. 2. c. 2. 17. c. 1. *ter*. 17. c. 2. 25. c. 2. 26. c. 2. *ter*. 42. c. 1. *bis*, & c. 2.

53. c. 1. 66. c. 1. 111. c. 1. 130. c. 2.
Arnobius, O. 102. a. 133. a. 158. d.
Arrianus, N. 25. c. 1. ter. 27. c. 1.
Artapanus, N. 13. c. 1.
Artemidorus, N. 54. c. 1.
Asconius Pedianus, N. 20. c. 1.
Athanasius, O. 32. c. 33. f. 36. e. 37. a. 38. f. 40. b. 43. c. 44. c. 45. d. 46. d. 47. c. 53. b. 56. c. 65. f. 135. d. 151. d. 185. a. 187. a. 192. f. 197. c. 198. f. 199. a. 246. c. 255. a. 257. e. f. N. 30. c. 1. 42. c. 1, & 2. 81. c. 1. 85. c. 2. bis. 94. c. 1. 95. c. 2. 96. c. 1. & 2.
Athenæus, N. 17. c. 1. bis. 25. c. 2. 26. c. 1. bis, & 2. 31. c. 2. 109. c. 2.
Athenagoras notatur, O. 45. c.
Atticus Platonicus, N. 111. c. 1.
Auctor Apologiæ pro Origene, quæ habetur apud Photium Cod. 117. O. 37. b. 39. a. c. 40. b. 41. a. 47. f. 63. c. 73. f. 82. a. 90. f. 97. d. 102. d. 129. f. 156. d. 187. d. N. 127. c. 1.
Auctor Brevis Enarrationis in Matthæum, quæ Chrysostomo tribuitur. Vide, Brevis Enarratio.
Auctor Catalogi Scriptorum Ecclesiasticorum ad Desiderium, O. 187. f. 219. c.
Auctor Commentarij in Hexaëmeron, qui Eustathio tribuitur, N. 17. c. 1.
Auctor prioris Commentarij in Iob, ex iis qui Origeni adscribuntur, N. 23. c. 2.
Auctor posterioris Commentarij in Iob, ex iis qui Origeni adscribuntur, O. 69. a. N. 4. c. 1.
Auctor Commentarij in Marcum, qui Origeni tribuitur, N. 75. c. 1. 77. c. 1. 78. c. 1. & 2. bis.
Auctor Commentarij in Psalmos, qui Hieronymo tribuitur, O. 241. c.
Auctor Dialogi De orthodoxa fide, qui Origeni tribuitur, O. 54. f. 137. d. 168. f. N. 1. c. 2. 7. c. 1. 22. c. 1.
Auctor Dialogorum, qui Cæsario Nazianzeni fratri tribuuntur, O. 156. a. 168. c. 199. d.
Auctor Homiliæ primæ ex iis quæ inscribuntur, In diversos Scripturæ locos, & Origeni tribuuntur, O. 56. c.
Auctor libri De communi essentia, qui Athanasio tribuitur, O. 156. a. N. 85. c. 2.
Auctor libri De Deitate, & Incarnatione Verbi, ad Ianuarium, qui habetur Tomo 4. Augustini, O. 38. a. 39. a. 41. c. 42. d. 44. e. 45. d. 47. c. 51. e. 97. f.
Auctor libri De primatu Papæ, quem edidit Salmasius, notatur, N. 45. c. 1.
Auctor libri Quæstionum ad Antiochum, qui habetur inter opera Athanasij, O. 151. e.
Auctor libri Quæstionum & Responsionum ad Orthodoxos, qui Iustino tribuitur, O. 168. e. 265. d. N. 70. c. 1.
Auctor libri Quæstionum Veteris & Novi Testamenti, qui Augustino tribuitur, O. 66. e.
Auctor libelli prioris De Synodis, qui habetur in Bibliotheca Iuris Canonici, O. 131. e. 225. f.
Auctor libelli posterioris De Synodis qui habetur in eadem Bibliotheca, O. 225. f.
Auctor libri De Trinitate, qui habetur inter opera Tertulliani, & Novatiano adscribitur, O. 32. e. 151. d. N. 111. c. 2.
Auctor libri De vocatione gentium, qui vulgo Prosperi adscribitur, N. 48. c. 1.
Auctor Operis imperfecti in Matthæum, quod Chrysostomo tribuitur. Vide, Opus imperfectum.
Auctor φιλοσοφουμένων, quæ tribuuntur Origeni, N. 3. c. 1.
Auctor Prædestinati quem edidit Sirmondus, O. 157. b. 187. f. 190. e. 220. b. N. 7. c. 1. 86. c. 1.
Auctor Prædicationis Petri, N. 110. c. 1.
Auctor Speculi Astronomiæ, quod Alberto Magno tribuitur, N. 2. c. 1.
notatur, N. 2. c. 2.
Auctor Synodici, quod nuper recusum est in Bibliotheca Iuris Canonici, O. 222. e.
Auctor Synopseos Scripturæ, quæ Athanasio tribuitur, O. 257. f. N. 5. c. 1. 108. c. 1.
Auctor vitæ Iohannis Chrysostomi, O. 218. a. 219. a.
notatur, O. 210. f.
Auctor alter vitæ Iohannis Chrysostomi, O. 212. c.
notatur, O. 211. b.
Auctor vitæ S. Mechthildis, O. 230. b.
Auctor vitæ S. Pachomij, O. 14. c. 192. e.
Augustinus, O. 13. c. 31. d 34. c. 39. e. 42. c. 45. c. 47. e. 48. a. b. 53. a. 56. f. 61. c. f. 62. c. 63. d. 68. c. 71. c. d. e. 73. b. 74. a. 78. a 86. c. 88. d. 93. b. 95. f. 96. f. 97. e 98. e. f. 99. a. f. 101. a. f. 106. b. c. 108. c. d. 109. b. c. f. 110. a. b. 112. c. 116. a. e. 117. b. 118. e. 119. d. 121. a. 124. c. 125. e. 126. b. 128. a. 129. a. d. 131. b. 134. f. 136. f. 137. d. 142. d. 143. d. e. 144. b. 148. c. 151. a. e. 155. f. 156. a. 160. a. 164. c. 166. f. 169. b. 171. a. 177. c. d. 183. a. 184. f. 185. a. 199. f. 200. f. 203. f. 205. 207. f. 208. a. c. 229. b. 268. e. N. 2. c. 1. 3. c. 2. 4. c. 1. bis. 9. c. 2. 10. c. 1. bis. 16. c. 2. 17. c. 2. 19. c. 1. 26. c. 1. 28. c. 1. 30. c. 1. 37. c. 1. 49. c. 1. bis. 51. c. 2. 55. c. 1, & 2. 56. c. 1. bis. 61. c. 1. 65. c. 2. 67. c. 2. 69. c. 2. bis. 70. c. 1. bis, & 2. 71. c. 2. 72. c. 1. 73. c. 2. bis. 74. c. 2. 80. c. 2. 81. c. 1. bis. 85. c. 2. 87 c. 1. 96. c. 1, & 2. 101. c. 2. 111. c. 1. 125. c. 1. 130. c. 1.
notatur, O. 5. c. 162. b. c. d.
Avicenna, N. 79. c. 2.

B

Baal Aruch, N. 110. c. 1.
Iodocus Badius Ascensius notatur, O. 2. d.
Rogerus Baconus, N. 2. c. 2.
Balæus, O. 229. f.
D. de la Barde ad Helvetios Legatus laudatur. O. 267. c.
D. de la Barde Canonicus Parisiensis laudatur, O. 267. c.
Barlaamus Monachus notatur, N. 45. c. 2. 46. c. 1.
Barnabas, O. 85. b. N. 60. c. 2.
Cæsar Baronius, O. 8. c. d. 13. f. 19. a. f. 37. d. 192. f. 194. f. 207. e. 211. b. 214. e. 226. d. 231. f. 270. f. 277. e. N. 76. c. 1.
laudatur, O. 5 e. 23. c.
notatur, O. 4. e. 5. b. 6. f. 7. a. b. c. d. 9. b. c. 10. b. 12. b. c. 14. b. 19. b. c. 20. a. e. 22. d. 189. a. 192. a. 197. b. c. 200. d. 201. a. 213. b. c. d. e. 216. b. 217. c. 218. c. d. 233. c. 239. c. 266. d. 278. a.
Basilius, O. 35. d. 36. d. f. 42. f. 45. e. 65. f. 71. b. 72. c.

77. c. 86. e. 128. b. 135. d. 151. d. 171. a. 187. a. 189. d. 198. f. 199. a. 223. c. 253. d. 276. e. N. 1. c. 1. 5. c. 2. 41. c. 2. 42. c. 2. 78. c. 2. 85. c. 2. 95. c. 1. & 2. 96. c. 1. 101. c. 1.
emendatur, N. 66. c. 2.
notatur, O. 277. a.
Basilius Seleuciensis, N. 31. c. 1. 58. c. 1.
Venerabilis Beda, O. 16. f. 156. c. 186. d. 229. c. f. 235. a. N. 20. c. 1.
notatur, O. 16. a.
Robertus Bellarminus, O. 22. c. 81. c. 87. a. 153. c. 173. c. 182. d. 184. e. 232. a. 245. c. 277. f. N. 39. c. 2. 45. c. 1. 58. c. 2. 113. c. 2. 118. c. 2.
notatur, O. 36. c. 251. d. c. 260. a.
Petrus Belonius, N. 5. c. 1. 26. c. 2. 79. c. 2.
Benedictus, O. 222. a.
Bernardus, O. 58. b. 63. b. 71. a. c. 229. f.
Theodorus Beza, O. 105. a. 231. d. N. 58. c. 2. 59. c. 2. 74. c. 2. 93. c. 1.
notatur, N. 64. c. 2. 68. c. 1. 69. c. 1. 72. c. 1. & 2. 78. c. 1. 83. c. 2.
Bigoty fratres laudantur. O. 207. d.
Emericus Bigotius, N. 23. c. 1.
laudatur, O. 267. f.
Stephanus Binetus, O. 62. d.
laudatur, O. 232. b.
David Blondellus notatur, O. 19. d.
Samuel Bochartus, N. 9. c. 2.
laudatur, N. 17. c. 2. 33. c. 2. 110. c. 1.
Hermannus Bodius notatur, O. 179. c.
Boëthius, O. 166. b. N. 3. c. 1. 4. c. 1. 60. c. 1.
Arnoldus Bootius, N. 27. c. 1.
Michaël Boymus, N. 41. c. 2.
Eduardus Brerewodius, N. 57. c. 1.
Gulielmus Budæus, O. 257. d. N. 58. c. 2. 73. c. 1.
Iulius Cæsar Bulengerus, O. 182. a. b. 253. b. d.
notatur, O. 251. b. c.

C

Iulius Cæsar, O. 104. c.
Cæsarius, O. 71. c. 95. c. 161 f. N. 20. c. 1. 85. c. 2.
Caietanus, N. 85. c. 2.
Cajus Iurisconsultus, N. 30. c. 2.
Callimachus, N. 33. c. 1.
Callisthenes, N. 124. c. 1.
Iohannes Calvinus, N. 53. c. 1. 59. c. 2. 73. c. 1. 103. c. 1.
notatur, N. 60. c. 2.
Angelus Cantnius notatur, O. 2. c.
Canticum Canticorum N. 79. c. 2.
Melchior Canus, N. 106. c. 2.
Hieronymus Cardanus, N. 2. c. 1.
notatur, O. 104. c.
Iohannes Carrio, N. 49. c. 2.
Isaacus Casaubonus, N. 20. c. 2.
notatur, O. 16. a. 19. c. 2.
Iohannes Cassianus, O. 71. c. 81. d. 87. a. 99. c. 184. f. 209. c. 222. a. bis. N. 2. c. 2.
Cassiodorus, O. 193. d. 194. c. 227. f. 240. d. f. 242. b. 243. c. 252. f.
Cassius Parmensis, N. 77. c. 1.
Leo Castrius notatur, N. 37. c. 2.
Catalogus Bibliothecæ Ducis Bavariæ, O. 251. c. 253. c. N. 23. c. 1.
Catalogus Bibliothecæ Principis Marmoretæ, O. 229. b.
Catalogus Origenianorum Codicum Bibliothecæ Vaticanæ, N. 23. c. 2.
Catenæ in Genesim, O. 172. b. N. 129. c. 2.
in Exodum, O. 80. f.
in Leviticum, O. 65. b.
in Deuteronomium, O. 268. b.
in Psalmos, O. 75. d. 114. f. 124. a. N. 129. c. 1. 130. c. 2.
Catena in Psalmos à Corderio edita, O. 56. b. 101. c. 132. c. 145. c. N. 121. c. 2.
Catena in Prophetas, N. 130. c. 1, & 2. bis.
Catena in Ieremiam à Ghisterio edita, N. 16. c. 2. 130. c. 2.
Catena in Evangelia, O. 17. e.
Catena in Matthæum, N. 36. c. 1.
Catena in Matthæum à Possino edita, N. 121. c. 2.
Catenæ in Lucam, O. 241. d. 248. a. N. 32. c. 2. 130. c. 1.
Catena in Iohannem à Corderio edita, O. 154. b. N. 129. c. 1, & 2. 130. c. 1, & 2.
Catena alia in Iohannem, N. 130. c. 2.
Catena Origeniana Combefisij, nondum edita, O. 41. e. N. 129. c. 2. 130. c. 1. ter. & 2. bis.
Cato, N. 55. c. 2.
Catullus, N. 26. c. 1. 31. c. 2.
Cebes, N. 110. c. 1.
explicatur, N. 60. c. 1.
Georgius Cedrenus, O. 22. a. 40. b. 63. c. 73. f. 76. b. 95. d. 96. a. 99. a. 131. d. e. 133. d. 156. b. d. 157. b. 167. e. 168. c. 226. a. 227. d. e. 229. d. e. 234. e. 239. f. 265. b. 268. b.
notatur, O. 11. a. 225. b.
Censorinus, O. 2. f. 86. a. 161. a. 166. b. N. 55. c. 2. 109. c. 1.
Chaldæi Paraphrastæ Veteris Testamenti. Vide Thargum.
Chronicon Alexandrinum, O. 2. b. 20. c. 225. f. N. 66. c. 2.
Chrysippus, N. 3. c. 2.
Iohannes Chrysostomus, O. 20. c. 51. a. 56. e. 66. e. 78. e. 79. b. 86. d. e. 112. b. 117. b. 125. e. f. 126. c. 144. a. 151. a. 160. a. 168. c. 171. a. 184. f. 185. f. 216. c. 217. f. N. 28. c. 1. 30. c. 2. 34. c. 1. 36. c. 1. 42. c. 2. bis. 44. c. 2. 47. c. 1. 47. c. 2. bis. 49. c. 1. 51. c. 2. 54. c. 2. 57. c. 2. 59. c. & 60. c. 1. bis. 62. c. 2. 64. c. 2. 65. c. 1. 69. c. 1. 71. c. 1. 75. c. 1. 78. c. 2. bis. 80. c. 1. 81. c. 1. 82. c. 2. 84. c. 1. 93. c. 2. 101. c. 1. bis. 125. c. 2. 129. c. 2.
Chrysostomus spurius in Marcum, N. 76. c. 1, & 2.
Cicero. O. 2. c. 29. d. 43. a. 92. f. 100. f. 135. f. 155. b. 161. b. N. 1. c. 1. 3. c. 2. 7. c. 1. 9. c. 1. 31. c. 2. 32. c. 1. 37. c. 1. 51. c. 2. 55. c. 2. bis. 66. c. 1. 69. c. 1, & 2. 80. c. 2. 91. c. 1. 111. c. 1. bis. 119. c. 1. 121. c. 1. 127. c. 1.
Claudianus Mamertus, O. 71. d. 99. f.
Claudianus poëta, O. 43. a.

Clemens Alexandrinus, O. 36. e. 44. c. 71. a. 85. f. 88. e. 96. c. 97. b. 104. b. 119. f. 129. c. 150. a. 151. c. 167. f. 168. c. 178. e. 276. b. N. 6. c. 2. 15. c. 2. 26. c. 1. 33. c. 1. 37. c. 1. 39. c. 2. 64. c. 2. 69. c. 2. 94. c. 1. 112. c. 2. 114. c. 2. 121. c. 1.

Clemens Romanus, O. 36. c. 129. b. N. 80. c. 2. 128. c. 2.

Clementi Romano adscripta Epistola ad Iacobum, N. 45. c. 2.

Iohannes Scholasticus, cognomento Climacus, O. 156. d. 228. a.

Robertus Cocus, O. 247. c.
notatur, O. 249. f. 273. e.

Codex Alexandrinus Scripturæ sacræ, N. 22. c. 2. *bis.* 32. c. 2. 33. c. 1. 43. c. 2. 55. c. 1. *ter.* 64. c. 2. *bis.* 66. c. 2. 71. c. 2. 78. c. 2. 119. c. 2. 123. c. 2. *ter.* 124. c. 1.

Codex Barberinianus Septuaginta Interpretum, O. 256. 2. N. 22. c. 2.

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habetur Novum Testamentum, N. 64. c. 2.

Codex Bibliothecæ Regiæ Philocaliam complexus, N. 98. c. 2.

Codex Bibliothecæ Regiæ, varia Augustini opuscula complexus, O. 275. d.

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habetur Hieronymiana interpretatio Homiliarum Origenis in Ieremiam, N. 14. c. 1. *bis.* 21. c. 1.

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habentur Origenis Commentaria in Matthæum & Iohannem, O. 251. c. 253. c. *& passim in Notis.*

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habetur liber De singularitate Clericorum, O. 277. d.

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habentur Commentaria in Marcum Origeni adscripta, O. 274. d. N. 44. c. 2. 47. c. 2. 48. c. 2. *quater.* 49. c. 1. *bis.*

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habentur eadem Commentaria in Marcum, Cyrillo adscripta, O. 274. f.

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habentur eadem Commentaria in Marcum, Victori Antiocheno adscripta, O. 274. f.

Codex Bibliothecæ Regiæ, in quo habetur Lamentum Origenis, O. 278. d.

Codex Cantabrigiensis Græco-Latinus Evangeliorum & Actorum, N. 123. c. 1. 124. c. 1. 129. c. 1.

Codex Holmiensis Commentariorum Origenis in Matthæum, O. 251. c. *& passim in Notis.*

Codex Holmiensis vetus Philocaliæ, N. 23. c. 1.

Codex Holmiensis recentior Philocaliæ, N. 23. c. 1.

Codex Ladenburgensis Commentariorum Origenis in Matthæum, O. 251. c.

Codex Origeniani Protreptici ad Martyrium, O. 264. e.

Codex Oxoniensis τῷ ὁ, N. 78. c. 1.

Codex Petavianus Philocaliæ, N. 98. c. 2. 99. c. 1.

Codex qui fuit Renati Marchali, Prophetas omnes Interpretationis τῷ ὁ complexus, O. 237. f. 238. a. 242. a. c. 261. d. 262. a. N. 3. c. 1. 129. c. 1.

Codex Scorialensis Homiliarum Origenis in Ieremiam, quo usus est Corderius, & quem Corderij ipsius, & Corderianæ editionis nomine passim significamus, N. 14. c. 2. 15. c. 1, *& 2. bis.*

Codex Vaticanus Homiliarum Origenis in Ieremiam, O. 250. e. N. 12. c. 1. *bis.* c. 2. *quinquies.* 13. c. 2. c. 1. *bis.*

Codex Vaticanus Origenis Commentariorum in Matthæum, O. 251. d.

Codex Venetus Commentariorum Origenis in Matthæum, O. 251. d.

Codex Venetus Commentariorum Origenis in Iohannem, O. 251. c.

Codices antiqui Novi Testamenti, N. 67. c. 1. *ter.* 71. c. 1. 75. c. 2.

Georgius Codinus, O. 17. e.

Pauli ad Colossenses Epistola, O. 60. c. N. 23. c. 1. 32. c. 1. 61. c. 64. c. 1. 82. c. 2. 95. c. 2. 108. c. 2.

Landulfus à Columna notatur, O. 277. d.

Franciscus Combefisius, O. 251. c.

Complutensis Editio Septuaginta Interpretum. Vide, Editio.

Conciliabulum Antiochenum, O. 32. c.

Conciliabuli ad Quercum Acta, O. 216. e. 217. a. *horum veritas defenditur*, O. 217. c.

Conciliabulum Quinisextum, O. 65. c. 96. a. 131. c. 226. c.

Concilij Alexandrini Synodica Epistola, O. 211. a.

Concilium Antiochenum, O. 194. a.

Concilium Arausicanum, O. 106. b.

Concilium Arelatense secundum, O. 8. d.

Concilium Eliberitanum, N. 40. c. 1.

Concilium Florentinum, N. 95. c. 2.

Concilium Gangrense, N. 38. c. 1. 40. c. 2. 63. c. 2.

Concilium Laodicenum, N. 108. c. 2.

Concilium Lateranense sub Martino Papa celebratum, O. 194. c. 228. f.

Concilium Lateranense sub Innocentio III. celebratum, O. 71. f.

Concilium Neocæsariense, O. 183. d.

Concilium Nicænum, O. 8. d. 32. b. 178. d. 195. a. N. 21. c. 2. 39. c. 2. 93. c. 2.

Concilium Nicænum secundum, N. 85. c. 2.

Concilium Quintum, O. 99. b. 128. d. 131. e. 156. b. 194. a. b.

Concilium Romanum sub Gelasio habitum, O. 116. f. 219. *Vide*, Gelasius.

Concilium Sardicense, O. 32. b.

Concilium Sextum, O. 100. c. 194. b. 226. c. e. 228. d.

Concilium Septimum, O. 71. a. 224. a. 226. b. c.

Concilium Tridentinum, O. 66. c. 106. b. 108. a. 122. f. 126. d. 176. e. 178. e. N. 39. c. 2. 46. c. 2. 59. c. 2. 65. c. 1.

Constantinus Pogonatus Imperator, O. 194. c. 226. c. 228. d. f.

Pauli ad Corinthios Epistola prior, O. 55. a. 64. b. 70. a. 80. a. 108. e. 133. d. 148. d. 154. e. *bis.* 175. a. N. 24. c. 1. 38. c. 2. 40. c. 1. 46. c. 2. 48. c. 1. *bis.* 49. c. 2. 52. c. 1. 55. c. 2. 59. c. 2. 63. c. 1. 65. c. 1. 67. c. 1. 69. c. 2. 80. c. 1, & 2. 94. c. 1. *bis.* 95. c. 1, & 2.

Pauli ad Corinthios Epistola posterior, O. 108. e. N. 24. c. 2. 32. c. 1. 40. c. 1. 128. c. 2.

Corderiana Editio Homiliarum Origenis in Ieremiam. Vide Editio.

Balthasar Corderius, O. 242. d. & passim in Notis.
notatur, O. 250. c. & sæpe in Notis.
Gabriel Cossartius laudatur, O. 87. f. 237. f.
Iohannes Croius notatur, N. 82. c. 1. 114. c. 2.
Robertus Cursonus, O. 222. f.
Iohannes Curterius, O. 260. e.
Q. Curtius; N. 79. c. 1.
Nicolaus de Cusa, O. 219. f.
Cyprianus, O. 151. d. N. 15. c. 2. 64. c. 2. 72. c. 1. 98. c. 2.
Cyriacus, O. 38. d. 55. f. 131. e. 135. d.
Cyrillus Alexandrinus, O. 37. e. 38. f. 61. f. 66. f. 71. b. 82. a. 95. f. 96. c. 131. d. 180. d. N. 22. c. 2. ter. 28. c. 1. 33. c. 1. 35. c. 1. 70. c. 1. 78. c. 2. 83. c. 2. 95. c. 2. 96. c. 1. 98. c. 1.
Cyrillus Hierosolymitanus, O. 64. b. 151. d.
Cyrillus Monachus, O. 219. e. 220. f. 221. f. 223. e. 226. a. f.

D

Iohannes Damascenus, O. 51. d. 56. e. 58. d. 63. e. 71. c. 72. b. 76. f. 77. f. 96. a. 131. e. 144. a. 156. e. 160. f. 167. e. 168. c. 218. f. 219. a. N. 74. c. 2. 84. c. 2. 85. c. 1. 95. c. 2. 112. c. 1.
notatur, O. 5. d.
Iohannis Damasceni Eclogæ manuscriptæ, O. 87. f. 135. e
Daniel, O. 72. c. 83. a. N. 37. c. 2. 86. c. 2.
Decretum Facultatis Theologicæ Parisiensis anni 1656, O. 120. f.
Deuteronomium, O. 82. e. 161. c. N. 9. c. 2. bis. 31. c. 1. 33. c. 2. 40. c. 2. 41. c. 2. ter. 68. c. 1. 88. c. 2. ter. 109. c. 1. 123. c. 2.
Dialogus suppositititius sub Hieronymi & Augustini nomine, O. 97. f.
Didymus, O. 194. d. 233. b. 266. e.
laudatur, O. 42. c.
notatur, O. 62. a.
Ludovicus de Dieu, N. 54. c. 2.
Dinias, N. 32. c. 2.
Dio, N. 78. c. 1.
Diodorus, O. 41. e.
explicatur, O. 44. a.
Diodorus Siculus. N. 12. c. 2. 13. c. 1, & 2.
Diogenes Laertius. Vide, *Laertius*.
Dionysius Areopagita, O. 72. a.
Dionysius Alexandrinus, O. 13. f. 36. c. 197. e. N. 22. c. 2.
notatur, O. 45. e.
Dionysius Exiguus, O. 183. e.
Dioscorides, O. 8. b. 42. c. 1. bis, & c. 2. 79. c. 2.
Domitianus Ancyranus, O. 97. c. 225. d.
Dorotheus spurius, N. 66. c. 2. 82. c. 2.
Iohannes Drusius, N. 22. c. 2. 62. c. 1. 69. c. 1.
Durandus à sancto Porciano, O. 65. e.

E

Exemplar Hebraicum Scripturæ, N. 7. c. 2. 11. c. 2. 14. c. 2. 15. c. 2. 22. c. 1, & 2. ter. 24. c. 1, & 2. 30. c. 1. 34. c. 1. ter. 40. c. 2. 43. c. 1. bis, & 2. bis. 49. c. 2. 51. c. 2. 52. c. 1. 62. c. 1. 66. c. 1. bis. 70. c. 1. 71. c. 2. 74. c. 2. bis. 75. c. 1. & 2. 76. c. 2. bis. 77. c. 1. 78. c. 2. 79. c. 2. 80. c. 2. 81. c. 1. 82. c. 2. 102. c. 1, & 2. 103. c. 1. bis. 112. c. 2. 119. c. 2. 123. c. 1, & 2. ter. 128. c. 2.
emendatur, N. 37. c. 2.
Ecclesiasticus, N. 41. c. 2. 49. c. 1. bis. 80. c. 2. bis.
Eclogæ ex variis Scripturis, N. 108. c. 1.
Editio Aldina Septuaginta Interpretum, N. 24. c. 1. 66. c. 2. bis. 70. c. 1. 71. c. 2. 77. c. 1. 126. c. 2.
Editio Complutensis Septuaginta Interpretum, N. 11. c. 1. 12. c. 1. 22. c. 2. ter. 24. c. 1. bis. 43. c. 2. 55. c. 1. bis. 57. c. 1. 61. c. 2. 66. c. 2. bis. 70. c. 1. 71. c. 2. 75. c. 1. bis. 77. c. 1. 78. c. 1, & c. 2. bis. 81. c. 1. 106. c. 2. 123. c. 2. ter. 124. c. 2.
Editio Corderiana Homiliarum Origenis in Ieremiam, N. 12. c. 1. 15. c. 1.
Editio Ghisleriana Homiliarum Origenis in Ieremiam, N. 12. c. 1.
Editio Italica Scripturæ, N. 26. c. 1.
Editio Graca Novi Testamenti a Roberto Stephano concinnata, N. 101. c. 1.
Editio Quinta Scripturæ, N. 74. c. 2.
Editio Sixtina Septuaginta Interpretum, N. 12. c. 1. 22. c. 2. 55. c. 1. ter. 61. c. 2. 66 c. 2. bis. 75. c. 1. 78. c. 2. bis. 85. c. 1. 110. c. 1. 123. c. 2. ter. 124. c. 2.
Editio Vulgata, O. 43. a. 252. d. N. 7. c. 2. 9. c. 2. 10. c. 2. 14. c. 1. & 2. 22. c. 2. 24. c. 1. ter. 24. c. 2. 33. c. 2. 36. c. 2. 37. c. 2. ter. 43. c. 2. 47. c. 1. 51. c. 2. bis. 52. c. 1, & 2. 53. c. 1. 55. c. 1, & 2. 57. c. 1. 58. c. 2. bis. 59. c. 1. 60. c. 1. quater & 2. 62. c. 2. 63. c. 1, & 2. 64. c. 1. bis, & 2. ter. 67. c. 1. ter. 71. c. 1. bis. 73. c. 1, & 2. 74. c. 2. ter. 75. c. 1. bis. & 2. 76. c. 2. 78. c. 1, & 2. bis. 82. c. 2. 101. c. 1. 103. c. 1. 123. c. 1, & 2.
Elias Cretensis, O. 95. c.
Elias Levita, N. 18. c. 1.
R. Eliezer, N. 66. c. 2.
Eligius Noviomensis, O. 66. b.
Empedocles, O. 96. b.
Brevis Enarratio in Matthæum, Chrysostomo tributa, N. 44. c. 2. 54. c. 2. 57. c. 2. 58. c. 1. 59. c. 2. 60. c. 1. 69. c. 2. 71. c. 1. 78. c. 1, & 2. 82. c. 2. 84. c. 1.
Enochi liber apocryphus, O. 85. d. N. 102. c. 2.
Pauli ad Ephesios Epistola, O. 61. c. 78. d. N. 34. c. 2. 37. c. 1. 85. c. 2.
Epiphanius, O. 3. c. 5. c. 6. e. 8. a. 11. b. 12. c. 13. d. e. 17. c. 22. a. 31. d. 33. e. 35. d. 39. f. 41. e. 42. a. 43. f. 44. b. 53. e. f. 55. b. 63. d. 72. c. 73. e. 95. c. d. e. 96. c. 101. d. 130. d. 131. a. 132. a. b. 133. a. f. 136. e. 137. e. 150. f. 151. d. 155. c. 156. f. 167. c. d. 168. c. f. 169. a. 171. a. 182. f. 185. a. 188. a. 194. e. 197. b. 198. b. 200. d. f. 201. c. f. 202. a. c. 203. c. 211. f. 212. e. 229. b. f. 233. a. 234. a. e. 237. d. 238. f. 239. f. 241. b. d. 244. c. 247. f. 255. a. b. f. 256. a. b. d. e. 257. e. 258. b. c. d. 259. a. d. 260. d. f. 261. b. 269. f. 270. a. b. 273. c. d. 274. b. N. 1. c. 1. 2. c. 2. 6. c. 2.

6. c. 2. 7. c. 1. 8. c. 2. 9. c. 2. 10. c. 1. ter. 16. c. 1. 17. c. 1, & 2. 19. c. 1. 20. c. 1. 21. c. 1. 22. c. 1. bis. 27. c. 2. 28. c. 1, & 2. 29. c. 1. 30. c. 1. bis. 35. c. 1. 37. c. 2. 38. c. 1. ter. 41. c. 2. 42. c. 1, & 2. 45. c. 2. 47. c. 1. 51. c. 1. 56. c. 2. bis. 57. c. 1. bis 63. c. 2. bis. 65. c. 1, & 2. 66. c. 2. 7 . c. 2. 74. c. 1. bis. 80. c. 2. 81. c. 1. 85. c. 1. 86. c. 1, & 2. 87. c. 2. 89. c. 1. 91. c. 1. 96. c. 1. ter, & 2. bis. 97. c. 1. 98. c. 1. 99. c. 2. 104. c. 1. 105. c. 2. bis. 107. c. 2. 108. c. 1. 110. c. 2. 112. c. 1. bis. 113. c. 1, & 2. quater. 114. c. 1. ter, & 2. 117. c. 1. 120. c. 2. bis.
emendatur, N. 44. c. 2. 62. c. 2.
explicatur, O. 76. a.
notatur, O. 14. c. 15. c.

Epiphanius Scholasticus, O. 172. c. 209. d. 252. e.

Epiſcoporum Ægypti Synodica Epiſtola, O. 13. a.
notatur, O. 14. e.

Epiſcoporum Paläſtinorum Decretalis Epiſtola, O. 39. e.

Epiſcoporum ſex Antiochenæ Synodi Epiſtola, O. 38. f. 51. b.

Deſiderius Eraſmus, O. 235. b. 237. d. 241. c. 243. a. d. 244. f. 249. f. 250. a. b. f. 251. d. 253. f. 272. b. 276. d. 277. f. N. 14. c. 1. 23. c. 1, & 2. bis. 24. c. 1, & 2. bis. 25. c. 1. 27. c. 1, & 2. bis. 28. c. 2. 31. c. 2. 32. c. 2. bis. 33. c. 2. bis. 34. c. 1. 36. c. 2. 37. c. 1. bis. 38. c. 1. ter. 39. c. 2. 40. c. 2. 41. c. 1. bis. 41. c. 2. ter. 42. c. 2. bis. 43. c. 2. quater. 44. c. 2. ter. 46. c. 2. bis. 47. c. 1. quater. 51. c. 2. 72. c. 2.
laudatur, O. 233. c.
notatur, O. 2. c. 3. c. 18. b. 231. c. 233. a. 238. c. 246. d. e. 247. a. b. c. d. 249. d. 253. a. b. 254. b. 258. c. 273. d. e. f. N. 20. c. 1. 27. c. 2. 28. c. 1. ter. 29. c. 1. bis 33. c. 1, & 2. 34. c. 1. 35. c. 2. 44. c. 2. 45. c. 1. 60. c. 1.

Eſdræ liber primus, N. 118. c. 1.

Eſdræ liber ſecundus, O. 20. c. N. 66. c. 1. bis. 118. c. 1.

Eſdræ liber tertius apocryphus, N. 99. c. 2.

Claudius Eſpenæus laudatur, O. 232. a.

Eſther, N. 49. c. 2. quinquies. 50. c. 1. quater. 59. c. 1.

Gulielmus Eſtius notatur, N. 48. c. 1.

Etymologicum magnum, O. 3. b. 161. a. 162. c. N. 37. c. 1. 42. c. 1, & 2. bis. 78. c. 2. 124. c. 1. bis.

Evagrius, O. 77. f. 145. d. 188. a. 194. a. 225. a. b. f. 227. a. c.

Eucherius Lugdunenſis, O. 170. b. N. 46. c. 2.

Eulogius, O. 168. a.

Eunapius, O. 5. a.

Euſebius, O. 2. b. 4. c. e. 7. a. d. 8. c. d. 9. c. 10. d. f. 11. a. c. 14. b. d. f. 15. f. 16. a. b. 17. b. 18. d. f. 19. e. f. 20. c. 23. f. 27. d. 36. d. 81. e 86. b. 129. d. 156. f. 173. c. d. e. 190. a. 191. e. 197. b. 229. b. e 233. c. 235. c. 241. c. 242. a. b. e. f 243. c. 244. b. e. f 247. f. 248. a. 251. b. 253. d. 254. c. 255. a. 257. f. 258. a b. 259. a. b. 260. c. 264. a. b. d. e. 265. a. b. 267. d. 268. b. 269. b. c. d. e. f. 270. a. b. c f. 271. a. d. 276. b. f. N. 2. c. 1. 7. c. 1. 8. c. 2. 9. c 1, & 2. 11. c. 1. 15. c. 2. 18. c. 2. bis. 19. c. 2. 20. c. 1. 28. c 2. 30. c. 1. 49. c. 2. 65. c. 1, & 2. 72. c. 1. 74. c. 1. 86. c. 1, & 2. 93. c. 2. 99. c. 1. bis. & 2. bis. 101. c. 1. 108. c 1. bis. 111. c. 1. 113. c. 1. 117 c. 1. 120. c. 2. 128. c. 2.
explicatur, O 19. a. 238. e. f. 257. a. c. f. 258. a.
emendatur, O. 239. f. 240. a.
notatur, O. 133. a.

Euſtathius Antiochenus, O. 134. b. 167. c. 171. a. 184. d. 233. a. 234. d 240. f. 247. a. N. 20. c. 1. 42. c. 2. 121. c. 2 122. c. 2.
notatur, O. 175. d, & ſeq.

Euthymius, O. 36. f. N. 19. c. 2. 20. c. 1. 31. c. 1. 32. c. 1 34. c. 1. 45. c. 2. 47. c. 1. bis. 48. c. 2. 52. c. 1. 54. c. 2. quater. 55. c. 1. 57. c. 2. 58. c. 1, & 2. 59. c. 1, & 2. 60. c. 1. 62. c. 1, & 2. bis. 65. c. 1. 67. c. 1. bis. 69. c. 2. bis. 70. c. 1. 71. c. 1. bis. 72. c. 1. 73. c. 1. ter. 73. c. 2. 75. c. 1, & 2. 78. c. 2. ter 79. c. 2. 80. c. 1. 81. c. 1. ter. 82. c. 2. bis. 84. c. 1.

Exodus, N. 15. c. 2. 24. c. 1. bis. 56. c. 2. 57. c. 1, & 2. 60. c. 1. bis. 88. c 2. 102. c. 2. bis. 104. c. 2. 107. c. 1. 114. c. 1. bis.

Ezechiel, O. 65 f. N. 7. c. 2. 22. c. 1. 41. c. 1. 62. c. 1. 62. c. 2. 83. a 103. c. 1. bis. 109. c. 1. 114. c. 1.

F

Facundus Hermianenſis, O 28. d. 96. a. 97. e. 160. d. 194. c. 218. b. 225. d. e f. 226. d. 227. c.

Fauſtus Reienſis, O. 71. d. 99. f. N. 51. c. 2.

Ferrandus Diaconus, N. 80. c. 2.

Ambroſius Ferrarius, O. 31. f, & *in Notis paſſim.*
notatur, O. 34. e. 231. e, & *in Notis paſſim.*

Feſtus, N. 57. c. 1.

Iulius Firmicus, O. 91 b. c. N. 4. c. 2. 5. c. 2. 109. c. 1.

Freculphus Lexovienſis, O. 16. f. 156. d 229. f. 255. b.

Conradus Friſius, O. 247. f. 251 d. 252. a. 278. c. N. 23. c. 1, & 2.
notatur, O. 243. a.

Fulgentius, O. 31. e. 53. f 71. d 110. b. N. 71. c. 1. bis.

Iohannes Fullerus, N 54. c. 2.

G

Pauli ad Galatas Epiſtola, O. 63. c. 175. a. N. 38. c. 1. 84. c. 1. 103. c. 2. 104. c 2. 106. c. 2.

Galenus, N 54. c. 1.

Petrus Gaſſendus, N. 56. c 2.

Paganinus Gaudentius, O. 52. e. 72. d. 104. b.
notatur, O. 40. f.

Gelaſius Papa, O. 13. f. 193. e. 194. a. 276. d. N. 53. c. 2. *Vide*, *Concilium Romanum.*

Aul. Gellius, N. 3. c. 2. 55. c. 2.

Geneſis, O. 43. a. 72. a. 99. a 209. e. N. 63. c. 1. bis. 80. c. 2. 112. c. 1. 118. c. 1. 123. c. 2. 124. c. 1. bis.

Gilbertus Genebrardus, O. 37. a. 42. a. c. 62. d. f. 65. f. 80. b 127. d 133. f. 147. f. 235. b. 243. d. 245. a. 247. d. 249. f. 250. b. N. 6. c. 2. ter. 7. c. 1. bis, & 2. 38. c. 2. 70. c. 1. 89. c. 1. 99. c. 1.
explicatur, O. 250. b.
notatur, O. 57 c. 63. b 82. d. 139. f 165. c. 179. b. 232. a 236. e. 268. f.

Gennadius Maſſilienſis, O. 38. c. 53. d. 71. a. 95. f. 133. f 136. c. 156. d. 187. a. 218. f. 252. b. N. 87. c. 1. 111. c 1.
emendatur, O 40. c.

S

notatur, O. 14. d. 193. a.
Franciscus Georgius, O 102. a.
Georgius Alexandrinus, O. 104. e. 211. a. 212. d. 216. e. 217. d. 218. a. d. 235. c. d.
notatur, O. 211. b.
Georgius Syncellus, O 96. a. 225. f 229. d.
notatur, O, 20. f.
Germanus Constantinopolitanus, O. 159. b. 229. a.
Conradus Gesnerus, N. 26 c 2
Ghisleriana Editio Homiliarum Origenis in Ieremiam. Vide, *Editio*.
Michaël Ghislerius, O. 250. e. 276 b. N. 12. c 1, & 2. *quater* 13 c. 2. 16. c 2. 21. c. 1.
notatur, N. 12. c. 1, & 2
Glossæ veteres, N. 26. c. 1. 69. c 1.
Glossa ordinaria, N 75. c. 1, & 2. 78. c 1, & 2. *bis*. 79. c. 1. 81. c 1. *bis* 82. c. 2.
Michaël Glycas, O. 11. 1 22. b 131. e 133. d. 151. a 156. d. 168. c. 171. a. 226. a. 229. d. 234. e.
Stephanus Gobarus, O. 92. e. 100. e. 156. c. e. 168. c. 198. f. 219. f. 228. f. N. 122. c. 1.
Gratianus, O. 194 b.
emendatur, O. 183. d.
notatur, O. 246. b.
Gregorius Cyprius, N. 69. c. 1.
Gregorius Magnus, O 71. c. 72. a. 156. b. 228. a. b 276. a. N. 46. c. 2. 47. c 1. *bis*. 49. c. 1. 69. c. 2. 71. c. 1. *bis*. 71. c. 2. 81. c. 1. *bis*. 82. c 2. *bis*. 85. c 2. 99. a.
Gregorius Nazianzenus, O. 77. e 106. b 158. c. 167 f. 168. d 187. c 198. f. 268. d. f. 276. e. N. 81. c. 2.
notatur, O 277. a.
Gregorius Nyssenus, O. 16. a. 18. d. 42. f. 56. e 72. f. 78. e 87. a. 95. e. 102. b 103. e. 143. f 151. d. 159. a b 167. f 168 c. 177. b. 184. d. 229. a. 241. d. N. 80. c. 2. 81. c. 1. 96. c. 1. 101. c 2.
Gregorius Thaumaturgus, O. 16. a b. 27. c. 36. c.
notatur, O. 45. e.
Hugo Grotius, N 7. c. 2. 44. c. 1. 74. c. 1. 117. c. 2.
laudatur, N. 29. c. 1 30. c. 2.
notatur, N. 78. c. 1.
Iacobus Gretserus laudatur, O. 232. b.
Iani Grateri Inscriptiones, N. 110. c. 1.
Marquardus Gudius laudatur, N. 24. c. 1.
Bernardus Guido, O 230. b.
Guido Carmelita, O. 5. d. 39. e 44 f. 63. f. 96 a. 156. d 228. e. 235. a
notatur, O 52. e. 211. f. 276. d.
Gulielmus Parisiensis, O. 189. d 229 f.
notatur, O. 29. c.

H

Habacuc, N. 70. c. 1.
Hadriani Isagoge, N. 18. c. 2.
Petrus Halloxius, O. 8. d. 15. d. 18. c. 19. c. 20. b. 22. d. 40 e. 189. c. 204. c. 232. c.
notatur, O 4. c. 5. b. 10 b. d. 15 f. 22. e. 29. b. 64. a. 155. f. 160. e f. 199. e 200. f. 203. c. 225. e. f. 226. e. f.
Hammon Hadrianopolitanus, O. 130. d.
Constantinus Harmenopulus, O. 96. c. 131. e. 156. d.
Harpocration, N. 124. c. 1.
Haymo Alberstatensis, O. 46. c. 187. f. 229. c.
Epistola ad Hebræos, O. 60. e. 108. e. 119. f. 120. a. N. 24. c. 1. 30. c. 1. 32. c. 1. 38. c. 1. *bis*. 73. c. 2. 118. c. 2. 126. c. 2. *bis*.
Hegesippus, N. 34. c. 1. 118. c. 2.
notatur, N. 34. c. 1.
Heinsius notatur, O. 259. c.
Helladius Besantinous, O 2. f.
Hermæ Pastor, O 85. b. N. 60. c. 2.
Hermannus Contractus, O. 2. c. 229. f. 235. a.
Hermogenes, N. 32. c. 2.
Herodianus, O. 10. f.
Herodotus, N. 12. c. 2. 13. c. 1. 43. c. 1. 50. c. 1. *bis*. 110. c. 2.
Heron, N. 57. c. 1.
Hesychius Ægyptius monachus, N. 18. c. 2.
Hesychius Hierosolymitanus, N. 18. c. 2.
Hesychius Lexicographus, O. 160. f. 222. c. N. 9. c. 1. 26. c. 1. *bis*. 34. c. 1. 37. c. 1. 44. c. 2. 54. c. 2. 56. c. 1, & 2. *bis*. 57. c. 1, & 2. 60. c. 1. 64. c. 1. 72. c. 2. 77. c. 2. 78. c. 2. 79. c. 1. 88. c. 1. 93. c. 2. 124. c. 1. *bis*.
Hesiodus, N. 26. c. 1.
Hieronymus, O. 3. a. e. 7. f. 8. b. 9. e. 12. b. 13. a. b. 14. f. 16. a. 17. b. 18. b. c. 24. f. 26. b. 28. b. 29. e. f. 30. c. 31. d. 32. b. 35. c. d. 37. b. 38. f. 39. e. 40. a. f. 41. a. f. 42. a. f. 43. f. 46. a. b. d. 51. a. 57. a. f. 58. a. 59. f. 61. d. 62. f. 63. f. 66. a. 72. a. c 73. e. 74. c. 76. a. 77. a. 78. b f. 82. a. d. 87. b. 89. b. 92. c. f. 93. a. c. 95 e. 96. b. d. 97. b. d. 98. d. 100. b. c. 102. d. 103. d. 105. a. 109. a. b. 110. b. c. 112. c. 117. f. 118. a. b. f. 120. b. 121. c. 124. c. 128. a. 123. a. b 130. c. 131. b. c. f. 133. a. 134. d. 135. a. b. c. f. 136. a. 137. a. b. 140. b. 142. b c. e. 143. a. c. 145. a. 148. d. 150. e. f. 154. c f. 155. c. d. e. 157. b. 158. b 160. a. c. 161. d. 163 f. 164. b. c. d. 165. b. 166. d. e. 167. b. d. 168. a. c. f. 171. a. 175. a. 176. f 182. e. f. 183. e. 184. d. f. 187. a. 190. c. e. f. 191. a. b. c. 192. f. 193. c. e. 194. d. 195. d. e. 197. a. b. 198. a. b. c. 199. b. c. e. 200. b. c. d. 201. a. b. c. d. e. 202. b. c. e. f. 203 c. d. 204. d f. 205. a. b. c. d. e. 206. c. e. 207. a. c. e. f. 209. c. 211. b. 212. a. b. c. d. e. 213. b. 214. c. 215. a. 218. b. d. 219. c. 222. a. c. 229. e. 234. d. f. 235. a. e. f. 237. b. e. 238. a. d. 239. f. 240. a. b. c. d. e. 241. a. b. c. e. f. 242. b. e. f. 243. f. 244. a 246. a. b. 247. e. 249. a. b. f. 250. a. b. c. e. f. 251. a. f. 252. a. d. 253. a. b. 254. c. 256. b. c. f. 257. f. 258. e. 259. f. 200. d. f. 261. a. c. e. f. 262. c. d. e. f. 263. a. b. c. d. 264. b. c. d. f. 265. b. c. f. 266. b. 267. c. 270. f. 271. b. e. 272. b. 276. a. N. 6. c. 2. 7. c. 2. 8. c. 2. 9. c. 1, & 2. 10. c. 2. *quinquies*. 11. c. 1. *quater*, & 2. *ter*. 12. c. 2. *bis*. 13. c. 2. *bis*. 14. c. 1. *quinquies*. & 2. *sexies*. 15. c. 1. *sexies*. & 2. *quinquies*. 16. c. 1. *quater*. & 2. *ter*. 17. c. 1, & 2. 18. c. 1. *quater*. 19. c. 1. *quater*. 21. c. 1, & 2. *bis*. 22. c. 2. 23. c. 1. 24. c. 1, & 2. *bis*. 27. c. 1, & 2. 28. c. 1. *bis*, & 2. *bis*. 29. c. 1. 30. c. 1. 31. c. 1, & 2. 32. c. 1. *ter*. 32. c. 2. 33. c. 1. *bis*, & 2. 34. c. 1, & 2. 35. c. 1, & 2. *bis*. 40. c. 2. 41. c. 1. *bis*. 42. c. 1, & 2. *bis*. 43. c. 2. 45. c. 2. 47. c. 1. *bis*. 47. c. 1. 49. c. 1, & 2. *bis*. 50. c. 1. 51. c. 1. 52. c. 1. *bis*. 53. c. 1. 54. c. 1, &

2. *bis.* 55. *c.* 1. *ter.* 56. *c.* 1. *bis*, & 2. 58. *c.* 1. *bis*, & 2. 59, *c.* 2. 60. *c.* 1. *bis.* 61. *c.* 2. *ter.* 62. *c.* 1. *ter.* & 2. 64. *c.* 1. *bis.* 65. *c.* 1. 65. *c.* 2. 66. *c.* 1. *bis.* 67. *c.* 1. *bis.* 68. *c.* 2. 69. *c.* 1. *bis.* & 2. 70. *c.* 1. *bis.* 71. *c.* 1. *ter.* & 2. 72. *c.* 1. *quater.* 73. *c.* 1, & 2. 74. *c.* 2. 75. *c.* 1. *bis*, & 2. 76. *c.* 1. *quater.* & 2. *bis.* 77. *c.* 1. *bis*, & 2. *bis.* 78. *c.* 2. *ter.* 79. *c.* 1. *bis.* & 2. *ter.* 79. *c.* 2. 80. *c.* 2. 81. *c.* 1. *bis.* 82. *c.* 2. *bis.* 83. *c.* 1. 84. *c.* 1. *ter.* & 2. 85. *c.* 1. 86. *c.* 1. *bis.* 88. *c.* 1. 89. *c.* 1. 95. *c.* 2. 98. *c.* 1. 100. *c.* 2. *bis.* 101. *c.* 2. 102. *c.* 1. *bis.* & 2. *ter.* 103. *c.* 2. 104. *c.* 2. 108. *c.* 1. *quinquies.* 109. *c.* 1. 114. *c.* 2. *bis.* 117. *c.* 1. & 2. 118. *c.* 1, & 2. 123. *c.* 2. 124. *c.* 1. *bis.*

emendatur, *O.* 243. *a. c.* 264. *e. N.* 10. *c.* 2. 34. *c.* 1.

explicatur, *O.* 75. *f.* 76. *b. c.* 238. *c.* 259. *b. N.* 11. *c.* 1.

notatur, *O.* 11. *b.* 15. *f.* 119. *b. c. d.* 159. *c. d. e. f.* 188. *b. c. d. e. f.* 189. *a.* 191. *f.* 192. *a.* 235. *d.* 237. *e.* 264. *e.* 268. *a. N.* 10. *c.* 2. 15. *c.* 1. 18. *c.* 1. 26. *c.* 1. 83. *c.* 1.

Hierosolymitanus Paraphrastes, *N.* 37. *c.* 1.

Hilarius Arelatensis, *O.* 125. *d.*

Hilarius Pictaviensis, *O.* 32. *c.* 59. *e.* 106. *b* 135. *d.* 142. *f.* 185. *a.* 252. *d. N.* 8. *c.* 2. 9. *c.* 1. *bis.* 10. *c.* 1. 26. *c.* 1. 30. *c.* 2. 42. *c.* 2. 55. *c.* 1. 58. *c.* 1. 60. *c.* 1. 62. *c.* 1. 69. *c.* 1. 70. *c.* 1. 71. *c.* 1. *bis.* 72. *c.* 1. 75. *c.* 1. 77. *c.* 1, & 2. *bis.* 78. *c.* 2. *quinquies.* 83. *c.* 2. 88. *c.* 1. 91. *c.* 1. 95. *c.* 1, & 2. 96. *c.* 1. 129. *c.* 1.

Hincmarus, *O.* 57. *f.*

Hippocrates, *N.* 65. *c.* 2. 66. *c.* 1.

Hippolytus, *N.* 17. *c.* 2. 24. *c.* 1. 28. *c.* 1.

David Hoeschelius notatur, *O.* 2. *c.* 3. *d.* 34. *f.*

Honorius Augustodunensis, *O.* 40. *b.* 164. *d.* 229. *f.* 234. *e.* 259. *b.*

Horatius, *O.* 161. *a. c. d. N.* 4. *c.* 2. 10. *c.* 2. 13. *c.* 1. 109. *c.* 1. 125. *c.* 1.

Horus Apollo, *N.* 12. *c.* 2. 41. *c.* 2.

notatur, *O.* 2. *f.*

Humbertus Cardinalis, *O.* 222. *a. c.*

Laurentius Humfridus, *O.* 273. *d.*

I

Iachiades, *N.* 101. *c.* 2.

Iacobi Epistola Catholica, *N.* 36. *c.* 1.

Iamblichus, *O.* 102. *c. N.* 110. *c.* 1.

Cornelius Iansenius Iprensis, *O.* 105. *a.* 109. *c. d. e. f.* 110. *e. f.* 113. *c.* 119. *a.* 124. *c.* 125. *c.* 126. *a. b.* 169. *f.*

laudatur, *O.* 119. *b.*

notatur, *O.* 105. *f.* 106. *a*, & *seq.* 112. *a. b.* 116. *d. e.* 117. *a.* 122. *c*, & *seq.* 123. *a*, & *seq.*

R. Selomo Iarchi, *N.* 56. *c.* 1. 110. *c.* 1.

Ibno Cabar, *O.* 2. *f.*

Icremias, *O.* 88. *a.* 90. *f.* 160. *c. N.* 24. *c.* 1. *bis.* 73. *c.* 2. 110. *c.* 1. 118. *c.* 1.

Ignatius martyr, *N.* 77. *c.* 2. 101. *c.* 2.

Innocentius Papa I, *O.* 218. *a.*

Innocentius Papa III. N. 28 *c.* 2.

Innocentius Papa VIII. O. 230. *d.*

Interpres Græcus libri Hieronymi De Scriptoribus Ecclesiasticis notatur, *O.* 11. *c. d. e. f.* 264. *e.*

Interpres vetus Commentariorum Origenis in Matthæum, *passim in Notis.*

Interpretes anonymi tres Isaiæ à Theodoreto laudati, *N.* 3. *c.* 1.

Iob, *O.* 3. *b.* 64. *c. N.* 43. *c.* 1, & 2. 95. *c.* 1. 109. *c.* 1. 127. *c.* 1. *bis.*

Ioël, *N.* 114. *c.* 1.

Iohannes Damascenus. Vide, *Damascenus.*

Iohannes Evangelista, *O.* 2. *d* 96. *d e.* 99. *a.* 154. *e.* 178. *e. N.* 30. *c.* 1. *bis.* 34. *c.* 2. 35. *c.* 1, & 2. 44. *c.* 1. 48. *c.* 1, & 2. *bis.* 52. *c.* 2. 63. *c.* 2. 86. *c.* 2. 100. *c.* 2. 102. *c.* 1. *bis.* 115. *c.* 1.

Iohannis Epistola prima, *N.* 34. *c.* 2. 116. *c.* 1. 118. *c.* 2. 126. *c.* 1.

Iohannes Thessalonicensis, *N.* 85. *c.* 2.

Ionas, *O.* 72. *a.*

R. Iona, *N.* 12. *c.* 1.

Ionathan ben Vziel, *N.* 10. *c.* 2. 15. *c.* 2. 17. *c.* 2. 22. *c.* 2. 37. *c.* 1, & 2. 43. *c.* 1. 70. *c.* 1. 71. *c.* 2. 75. *c.* 1. *bis.* 77. *c.* 1. 78. *c.* 2. *ter.* 89. *c.* 2. 118. *c.* 1. 123. *c.* 1.

emendatur, *N.* 110. *c.* 1.

Iosephus, *N.* 3. *c.* 1. 13. *c.* 2. 28. *c.* 2. 29. *c.* 1. 30. *c.* 1, & 2. 31. *c.* 1. 33. *c.* 2. 34. *c.* 1. 43. *c.* 1. *bis.* 49. *c.* 2. 50. *c.* 1, & 2. *ter.* 56. *c.* 1. & 2. *bis.* 57. *c.* 1. 62. *c.* 1, & 2. 66. *c.* 1, & 2. 79. *c.* 2. 82. *c.* 2. *sexies.* 83. *c.* 1, & 2. *bis.* 84. *c.* 1, & 2. 99. *c.* 2. 100. *c.* 2. 101. *c.* 2. 103. *c.* 2. 106. *c.* 1. 107. *c.* 1. *bis.* 117. *c.* 1. 128. *c.* 2.

Iosephi Precatio, *liber apocryphus*, *O.* 81. *f.*

Iosue, *N.* 15. *c.* 2. 22. *c.* 2. 78. *c.* 1. 102. *c.* 2. *bis.* 118. *c.* 1. 123. *c.* 1.

Irenæus, *O.* 38. *e.* 54. *b.* 80. *c.* 2. 91. *c.* 1. 125. *c.* 157. *d.* 167. *f.* 168. *b.* 177. *b. N.* 2. *c.* 2. 7. *c.* 1. 38. *c.* 1. 41. *c.* 2. 55. *b.* 72. *c.* 1. 74. *c.* 1. 84. *c.* 2. 97. *c.* 1. 101. *c.* 2. 104. *c.* 2. 107. *c.* 2. 108. *c.* 1. 113. *c.* 1, & 2. *ter.* 114. *c.* 1. *bis.*

Isæus, *N.* 124. *c.* 1.

Isaias, *O.* 3. *b.* 57. *b.* 148. *d.* 154. *e f. N.* 30. *c* 1. 31. *c.* 1. 36. *c.* 1. 43. *c.* 2. 46. *c.* 2. 85. *c.* 1. 89. *c.* 2. 102. *c.* 1. *bis.* 108. *c* 2. 114. *c.* 1. *bis.*

Isidorus Characenus, *N.* 25. *c.* 2. 26. *c.* 2. *bis.*

Isidorus Diaconus, *O* 218. *f.*

Isidorus Hispalensis, *O.* 40. *b.* 72. *c.* 73. *b.* 78. *a. b.* 86. *d.* 161. *a.* 164. *d.* 222. *b.* 228. *e.* 235. *a.* 260. *e N.* 17. *c* 1, & 2. 41. *c.* 2. 54. *c.* 1. 56. *c.* 2. *bis.* 81. *c.* 1. 84. *c.* 2. 96. *a.*

Isidorus Pelusiota, *O.* 81. *c* 86. *d* 218. *b. N.* 87. *c.* 1.

Italica Editio Scripturæ. Vide, *Editio.*

Iudæ Epistola, *O.* 80. 1 *c. N.* 60. *c.* 2.

Iudices, *N.* 43 *c* 2. 78. *c* 2.

Iudith, *N.* 21. *c.* 1. 81. *c.* 2.

Iulius Africanus, *N.* 117. *c.* 1.

Iulius Capitolinus, *O.* 18. *a.*

Ivo Carnotensis, *O.* 222. *a.*

Ius Græco-Romanum à Leunclavio editum, *O* 217. *a.*

Henricus Iustellus laudatur, *O.* 222. *c* 225. *f*

Iustinianus, *O.* 14. *c.* 22. *f* 27. *c* 29. 1 31 *d.* 35. *c. d.* 38. *d* 39. *a.* 40. *b. f.* 41. *e.* 42. *b. f.* 46. *a d* 52. *c f* 58. *c* 59. *e.* 63. *e.* 72. *c* 73. *f.* 75. *b.* 76. *b.* 92. *d* 93. *c.* 94. *d* 95. *c d* 96. *c* 102. *b. d. e.* 103. *e* 127. *e.* 128. *b c.* 129. *b. f.* 131. *c d.* 135. *c.* 154. *b.* 156. *a b.* 157. *b.* 164. *a.* 166. *e. f.* 193. *a* 195. *a.* 197. *d.* 206. *c* 211. *a.* 223. *a. b* 227. *b c* 267. *a. N.* 14. *c.* 1. 20. *c.* 1. 91. *c.* 1. 92. *c.* 1. 109. *c.* 2.

notatur, *O.* 60. *a.* 99. *a.* 223. *c. d.*

Iustinus Martyr, O 36. b. 38. e. 71. b. 91. b. 157. c. 184. e. N. 8. c. 1. 14. c. 1. 16. c. 2. 30. c. 1. 38. c. 2. 40. c. 1. 74. c. 2.
notatur, O. 45. e.
Iuvenalis, N. 4. c. 2. 31. c. 2. 125. c. 1.

K

Keri & Ketib, N. 37. c. 2. 123. c. 2.
R. David Kimchi, N. 79. c. 2. 110. c. 1.
Athanasius Kircherus, O. 2. f. N. 19. c. 2. 62. c. 1.

L

Lactantius, O. 36. c. 136. d. 142. f. 156. f. 167. b. N. 2. c. 1. 3. c. 1. 87. c. 1.
notatur, O. 45. c.
Laertius, O. 72. b. 104. b. 135. f. 150. a. c. 199. a. N. 1. c. 1. 2. c. 2. 3. c. 1. 3. c. 2. 6. c. 2. 13. c. 2. 20. c. 1. 36. c. 2. 47. c. 1. 55. c. 2. *bis*. 62. c. 2. 68. c. 2. *bis*. 69. c. 2. 84. c. 2. 98. c. 2. 107. c. 1. 110. c. 1. 116. c. 1. *bis*. 127. c. 1.
Archangelus Lambertus, N. 27. c. 1.
Lampridius, O. 10. f.
Laziardus Cœlestinus notatur, O. 277. d.
Lectionaria MSS. Bibliothecæ Regiæ, O. 275. c. d. e.
Lectiones variæ Scripturæ, *Ben Ascher*, & *Ben Nephthali*, N. 37. c. 2.
Lectiones variæ Scripturæ, *Orientalium & Occidentalium*, N. 37. c. 2.
Leo Africanus, N. 5. c. 2. 27. c. 1.
Leo Papa I. O. 52. f. 95. f. 219. e. N. 81. c. 1. 119. c. 1.
Leo Papa II. O. 194. c. 226. c. 228. d.
Leo Papa III. O. 195. b.
Leontius Antiochenus, O. 20. c.
Leontius Byzantius, O. 22. e. 34. f. 68. e. 73. e. 95. f. 156. d. 161. f. 188. a. 228. c.
Leontius Episcopus Neapoleos Cypri, O. 224. f.
Leo Sextus Imperator, O. 17. e. 215. d. 216. c. d. f.
Leonardus Lessius, N. 128. c. 1.
Leviticus, N. 33. c. 2. 88. c. 2. *ter*. 103. c. 1.
Lex Cornelia De sicariis & veneficiis, N. 12. c. 2.
Liberatus Diaconus, O. 223. a. 225. c.
Conradus à Lichthenavv, *Abbas Vrspergensis*, O. 235. a.
Aloysius Lipomanus notatur, O. 158. f.
Liturgia Catholica Missæ, N. 8. c. 1.
Liturgia τῶν ἀφυγιασμένων, N. 19. c. 1.
Petrus Lombardus notatur, O. 249. d.
Longinus, O. 4. f. 5. a.
Lucanus, N. 122. c. 2.
Lucas Evangelista, O. 2. d. 161. d. N. 8. c. 1. 29. c. 2. 35. c. 1. *bis*. 38. c. 1. *bis*. 43. c. 1. 44. c. 1, & 2. 52. c. 2. 54. c. 2. *bis*. 59. c. 1. 60. c. 1. 62. c. 2. 65. c. 1. *ter*. 67. c. 1. 68. c. 1. 75. c. 1. *bis*, & 2. 78. c. 1, & 2. 85. c. 1. 86. c. 2. 89. c. 2. 99. c. 2. 117. c. 2. 123. c. 1. *bis*, & 2. *bis*. 124. c. 2. 125. c. 1.
Lucilius, N. 31. c. 1.
Lucretius, N. 130. c. 2.
Martinus Lutherus, O. 231. c. N. 59. c. 2.

M

Iohannes Mabropoda, O. 229. b.
Macarius, O. 71. b.
Macarius Antiochenus, O. 194. b.
Machabæorum liber prior, N. 56. c. 2.
Machabæorum liber posterior, N. 33. c. 2. 71. c. 1.
Machon, N. 31. c. 2.
Macrobius, O. 32. a. 129. f. 166. b. N. 4. c. 1. 93. c. 2. 108. c. 2. 109. c. 1.
Magdeburgenses, O. 116. d. 119. a. 121. f. 124. c. *bis*. *notantur*, O. 4. d. 9. f. 18. c. 122. b. 231. d. 234. e. 246. d. 247. c. 249. d. 258. c. 260. b. N. 60. c. 2.
Thomas Magister, O. 2. f. N. 57. c. 2.
Malachias, O. 160. b. N. 53. c. 1, & 2.
Iohannes Maldonatus, N. 80. c. 1.
notatur, N. 72. c. 2.
Manilius, N. 5. c. 2.
Marcellus spurius, N. 69. c. 2.
Marcus Evangelista, N. 35. c. 1. 37. c. 2. 38. c. 1. 40. c. 1. 42. c. 2. 44. c. 1. *bis*. 44. c. 2. 52. c. 2. 72. c. 1. *bis*. 74. c. 2. 78. c. 1. 97. c. 1. 100. c. 2. 101. c. 1. 103. c. 2. 123. c. 2.
Marianus Scotus, O. 2. c. 16. f. 229. f. 235. a.
notatur, O. 19. d.
Marius Victorinus, O. 273. d.
Martialis, N. 26. c. 1. 31. c. 2.
Martinus Polonus, O. 235. a.
notatur, O. 233. d.
Petrus Martyr Vermilius, N. 12. c. 2. 38. c. 1.
notatur, O. 179. b. c. d
Martyrologia Græcorum, O. 207. f.
Martyrologium Romanorum, N. 69. c. 2.
Andreas Masius, O. 260. e.
Matthæus Evangelista, O. 80. e. 108. e. 154. e. N. 32. c. 1. 34. c. 2. 35. c. 1. 37. c. 1, & 2. 38. c. 1. N. 41. c. 1. *bis*. 42. c. 2. *bis*. 44. c. 1, & 2. 46. c. 2. 53. c. 2. *bis*. 54. c. 2. 61. c. 1. 62. c. 2. 63. c. 1. *bis*. 64. c. 2. *bis*. 65. c. 1. 67. c. 1. *bis*. 71. c. 1, & 2. 72. c. 1. 73. c. 2. 78. c. 1, & 2. 79. c. 2. 80. c. 1. 84. c. 1. 97. c. 2.
emendatur, N. 33. c. 2.
Maximus martyr, O. 74. a. 75. b. 77. c. 78. a. 156. b. 219. b. N. 39. c. 2.
Megasthenes, N. 25. c. 1. *ter*, & 25. c. 2. 129. c. 2.
Ægidius Menagius laudatur, N. 6. c. 2. 76. c. 2.
Menander, N. 36. c. 1.
Menologia Græca, O. 200. e.
Iacobus Merlinus, O. 230. e. f 231. a. b. 243. d. 248, e. 250. b. 251. a. 253. b. 275. b. f.
notatur, O. 244. f. 276. d.
Methodius, O. 29. b. 71. a. 73. c. 95. d. 99. f. 101. c. 130. d. 131. f. 132. a. 133. f. 134. a. f. 137. e. 165. c. 166. d. 167. c. d. 168. c. 169. f. 170. c. 184. d. 241. d. N. 9. c. 2. 51. c. 1.
explicatur, O. 100. f. 101. a. b. c.
notatur, O. 132. f. 137. b. c. d.
Michæas, O. 154. f.
Minutius Felix, O. 71. e.
Arias Montanus, N. 123. c. 2.
Federicus Morellus, O. 276 c.
Iohannes Baptista Morinus laudatur, O. 261. e.
Philippus Mornæus, N. 38. c. 1.
Moschus Exiratus, O. 223. f.
Moses bar Cepha, O. 168. a.
R. Moses ben Maimon, O. 129. b.

N

Iohannes Nauclerus, O. 230. e.
Michaël Neander, N. 56. c. 2.
Nemesius, O. 22. e. 73. e. 77. e. 97. b. 99. a. 108. f. 103. e.
Nicephorus Callisti, O. 4. e. 5. f. 7. f. 11. c. 14. b. 20. f. 25. a. 55. f. 58. c. 96. a. 128. d. 135. e. 156. b. d. 159. c. 190. e. 214. d. 216. c. 225. b. 226. a. 229. d. 238. f. 265. e. 274. b. N. 9. c. 1. bis. 28. c. 1. 65. c. 1. 72. c. 2. 74. f. 1. 99. c. 2.
notatur, O. 6. c. 16. b. 19. a. 21. e. f. 24. a. f. 166. f. 227. d. 257. e.
Nicetas Choniates, O. 12. c. 13. d. 14. a. 40. b. 42. c. 72. e. 96. a. c. 134. b. 142. d. 144. a. 156. d. 168. c. 169. a. 170. b. 171. a. 200. a. 229. e. 233. a. 258. e.
notatur, O. 254. c.
Nilus Rhodius, O. 225. f.
Nilus Theſſalonicenſis, O. 229. d. N. 45. c. 1.
Flaminius Nobilius, O. 260. a. N. 61. c. 2. 81. c. 2. 100. c. 1.
Nonnus, O. 3. b. N. 35. c. 1. 37. c. 1.
Novatianus. Vide, Auctor libri De Trinitate.
Numeri, O. 72. a. N. 35. c. 2. 56. c. 2. 57. c. 1. 79. c. 1. 88. c. 2. bis. 102. c. 2. 123. c. 1, & 2. bis.
Iohannes Nunneſius notatur, N. 57. c. 2.

O

Odo Cluniacenſis, O. 222. b.
OEcumenius, O. 125. c. 126. a. N. 19. c. 2. 51. c. 2. 92. c. 1.
Onkelos, N. 70. c. 1. 75. c. 2. 81. c. 2. 118. c. 1. 123. c. 1.
Onomacritus, N. 111. c. 1.
Oppianus, N. 42. c. 2. bis.
Optatus Milevitanus, N. 45. c. 2. 55. c. 2.
Opus imperfectum in Matthæum, quod Chryſoſtomo tribuitur, O. 183. b. e. N. 41. c. 2. 55. c. 1. 65. c. 1. 71. c. 1. 72. c. 1. 75. c. 1. 76. c. 1. 78. c. 1, & 2. bis. 81. c. 1. bis. 82. c. 2. 84. c. 1.
Origenes, paſſim.
Paulus Oroſius, O. 16. f. 58. a. 62. d. 95. f. 128. a. 142. c. 156. a. 162. b. 164. c. 166. f. 208. b.
Orpheus, O. 96. c.
Abrahamus Ortelius, O. 17. d.
Oſee, O. 26. c. 154. f. N. 22. c. 2. 69. c. 1. bis.
Ovidius, O. 161. c. N. 33. c. 1. 58. c. 1. 122. c. 2.

P

Pacianus, N. 60. c. 1.
Santes Pagninus, N. 34. c. 1. 36. c. 2. 47. c. 1. 5. c. 2. 74. c. 2.
Palæologus, O. 17. e.
Palladius, O. 3. a. f. 6. f. 17. a. 118. a. b. 200. c. d. 201. e. 203. f. 210. e. 211. a. 212. d. 213. b. c. 214. a. 215. a. 216. d. e. f.
Iacobus Pamelius, O. 50. d.
notatur, O. 66. f. 277. e. f. 278. a.
Pamphilus, O. 28. b. 31. d. 34. a. 37. c. 38. a. 39. a. 40. e. 43. e. 50. e. 54. b. 55. a. e. f. 56. a. 62. e. 92. a. 95. d. 97. b. 98. b. c. d. 102. f. 103. b. d. 113. c. 128. e. f. 131. a. 132. a. e. 133. c. 134. b. 136. b. 141. d. 142. b. 170. f. 185. f. 189. d. e. f. 192. e. 198. c. d. e. 199. e. 233. d. f. 241. d. 244. a. b. f. 247. f. 248. a. 250. a. 251. b. 253. d. 254. b. c. d. 265. d. 266. d. f. N. 20. c. 1. 52. c. 2. 53. c. 1. 58. c. 2. 87. c. 1. bis, & 2. 91. c. 1. 95. c. 2. 104. c. 1. 114. c. 2.
Pantænus, O. 167. f.
Papias, O. 167. f.
Paralipomenon liber prior, N. 34. c. 1.
Paralipomenon liber poſterior, N. 16. c. 1. 24. c. 1. 37. c. 1. 71. c. 2. 79. c. 1, & 2.
Paraphraſtes Hieroſolymitanus. Vide, Hieroſolymitanus.
Paſchaſius Diaconus, O. 47. d.
Paulinus, O. 151 d. 207. f.
Paulus Ægineta, N. 5. c. 1.
Paulus Apoſtolus, O. 2. d. 249. d.
Paulus Iuriſconſultus, N. 37. c. 1.
Pauſanias, O. 2. f.
Pelagius Hereſiarcha, O. 118. e. 120. b. 208. a.
Pelagius Papa II. 194. c. 205. f. 228. a.
Paulus Peliſſonus laudatur, O. 168. c.
Theodorus Peltanus, O. 274. f. 275. a.
Perſa Interpres Veteris Teſtamenti. Vide, Iacobus Tavvaſius.
Perſa Interpres Novi Teſtamenti, O. 64. e. N. 7. c. 2. 33. c. 2. 36. c. 2. 37. c. 1. 52. c. 1, & 2. 58. c. 1, & 2. 62. c. 2. 67. c. 1, & 2. 71. c. 1. bis. & 2. 74. c. 2. 101. c. 1.
Ioachimus Perionius paſſim in Notis ad Commentaria in Iohannem.
Gulielmus Perkinſus, O. 249. f. 254. c.
notatur, O. 246. e. 247. d.
Iacobus Perronius Cardinalis, N. 38. c. 2.
notatur, O. 179. b.
Perſius, N. 4. c. 2.
Dionyſius Petavius, O. 12. c. 14. b. c. 15. d. 22. d. 106. f. 107. a. 269. d. N. 50. c. 2. ter. 92. c. 1.
laudatur, N. 30. c. 1. 57. c. 1.
Petri Epiſtola prior, O. 47. a. N. 32. c. 2. 72. c. 2.
Petri Epiſtola poſterior, O. 80. a. e. 148. d.
Petrus Alexandrinus, O. 14. e. 194. e.
Petrus Laodicenſis, 9. 276. c.
Phlegon Trallianus notatur, N. 15. c. 2.
Philaſtrius, O. 53. e. 62. c. 97. d. 103. d. 220. a. N. 1. c. 2. 16. c. 1. 17. c. 2. 21. c. 1. bis. 38. c. 1. 73. c. 2. 74. c. 1. 80. c. 2. 83. c. 1. 84. c. 2. 85. c. 1. 88. c. 1. 91. c. 1. 110. c. 2. 112. c. 1. 115. c. 2.
notatur, O. 259. e.
Phile, N. 17. c. 1. bis.
Pauli ad Philemonem Epiſtola. N. 23. c. 1.
Pauli ad Philippenſes Epiſtola, O. 96. d. 112. f. N. 5. c. 1. 59. c. 2.
Philippus Eccleſiæ Romanæ Presbyter. N. 45. c. 2.
Philo, O. 129. c. 130. a. 143. f. 167. b. f. 170. b. 175. f. 265. c. N. 2. c. 1. 12. c. 1. 17. c. 2. 31. c. 1. 33. c. 1. 56. c. 2. 68. c. 2. 81. c. 1, & 2. 103. c. 2. 117. c. 1.
Philolaus, O. 96. c.
Iohannes Philoponus, O. 144. b. 166. a. 259. d. N. 4. c. 2. 6. c. 1, & 2. 82. c. 1.
Φιλοσοφούμενα Origeni adſcripta, N. 84. c. 2.
Philoſtratus, N. 25. c. 2. 68. c. 2.

Photius, O. 5. d. 10. d. 14. f. 29. b. 37. b. 42. b. 45. f. 46. c. 69. c. 71. a. 73. f. 82. a. 86. d. f. 92. e. 95. d. 97. b. d. 99. f. 100. e. f. 101. c. 102. d. 129. f. 130. d. 131. e. 132. a. 133. a. 156. b. 159. b. 165. c. 166. d. 167. c. 170. c. 173. d. 186. b. c. 187. d. 191. d. 197. b. e. 198. b. 199. a. c. 212. f. 216. f. 217. a. b. c. 225. f. 228. f. 229. a. d. 241. d. 268. f. 276. b. N. 122. c. 1. 127. c. 1.
notatur, O. 11. d. e. f. 13. b. N. 8. c. 2.
Phrynichus, O. 2. f.
explicatur, N. 57. c. 2.
Iohannes Picus Mirandulanus, O. 189. d. 190. d. 230. c.
notatur, O. 190. d.
Pierius Alexandrinus, O. 36. c. 97. b.
Pindarus, N. 24. c. 1.
Bartolomæus Platina, O. 230. b.
Plato, O. 72. b. 85. f. 86. f. 88. c. 89. a. 96. b. c. 100. e. 101. d. f. 104. a. b. 129. b. 130. c. 135. f. 136. e. f. 141. e. 150. a. c. 154. f. 155. a. b. 166. a. 167. a. N. 1. c. 1. 4. c. 1. 62. c. 2. 69. c. 1. 111. c. 1. bis. 115. c. 2. 121. c. 1. 122. c. 1.
Plinius, O. 8. b. 17. e. 233. c. N. 8. c. 1. 17. c. 1. bis. 24. c. 2. 25. c. 1. ter. & 2. ter. 26. c. 1, & 2. ter. 27. c. 1. 42. c. 1. bis. & 2. 55. c. 1. 79. c. 2. 129. c. 2.
Plotinus, O. 29. c. 85. f. 88. d. 89. b. 101. f. 129. f. 160. b. 161. a. N. 3. c. 2. 4. c. 1, & 2. bis. 6. c. 1. 1. 6. c. 1. 121. c. 1.
Plutarchus, O. 129. c. N. 1. c. 1. 3. c. 1, & 2. 42. c. 1, & 2. 60. c. 2. 68. c. 2. 69. c. 1.
Iulius Pollux, N. 60. c. 1. 77. c. 1.
Polybius Rhinocoruorum Episcopus, O. 210. b. 215. f.
Pomponius Lætus notatur, O. 20. c.
Pontianus, O. 195. a.
Porphyrius, O. 4. e. f. 5. a. b. 12. d. 27. c. 137. d. 166. b. 173. c. 266. c. N. 111. c. 1.
Antonius Possevinus, O. 229. c. 247. e. 273. f. 274. e. 278. c.
laudatur, O. 232. b.
notatur, O. 5. b.
Posthumianus, O. 58. b. 211. c. 214. e.
Prædestinatus Sirmondi notatur, O. 5. c. d.
Primasius, N. 47. c. 1. 51. c. 2.
Prochorus spurius, N. 72. c. 2.
Proclus, O. 161. a. 166. b. N. 111. c. 1.
Procopius Cæsariensis, N. 26. c. 2. bis.
Procopius Gazæus, N. 3. c. 2. 4. c. 1. bis, & 2. 5. c. 1, & 2. 6. c. 1. 49. c. 2. 117. c. 1. 129. e.
Propertius, O. 175. f. N. 122. c. 2. 125. c. 1.
Prosper, O. 125. d. 208. a. N. 55. c. 2. 72. c. 1. 128. c. 1.
Proverbia, O. 42. f. N. 24. c. 1. bis. 37. c. 1. 128. c. 2. bis.
Psalmi, O. 26. c. 62. c. 71. f. 72. c. 84. a. 87. f. 89. a. 96. c. d. 148. d. 154. f. N. 26. c. 1. 29. c. 1, & 2. 36. c. 1. 33. c. 2. 41. c. 2. 42. c. 1. 46. c. 2. 60. c. 2. 62. c. 1. bis. 73. c. 1. 80. c. 2. 114. c. 1. 127. c. 2. bis.
Michaël Psellus, N. 33. c. 1. 123. c. 2.
Ptolemæus, O. 17. e. N. 5. c. 2. 6. c. 1. 29. c. 2. 50. c. 2.
Ptolemæus Hæreticus, N. 63. c. 2.
Pythagoras, O. 96. b. 102. c. 104. a. b. 129. c. 150. c.

Q

Quinta Editio. Vide, Editio.
Quintilianus, N. 127. c. 1.

R

Rabanus Maurus, O. 242. b. N. 75. c. 1.
Theophilus Raynaudus, O. 22. d.
Rhegino, O. 229. f.
Regum liber primus, O. 175. d. N. 9. c. 1. 22. c. 2. bis. 43. c. 2.
Regum liber secundus, N. 41. c. 2. 56. c. 2. 57. c. 1.
Regum liber tertius, N. 24. c. 1. 31. c. 1. 35. c. 1. 104. c. 2. 107. c. 1. 120. c. 2.
Regum liber quartus, N. 13. c. 1. 43. c. 1. bis. 109. c. 1.
Remigius, O. 128. b. N. 63. c. 2. 70. c. 1. 75. c. 2. 81. c. 1.
Beatus Rhenanus notatur, O. 236. d.
Andreas Rivetus notatur, O. 277. f.
notatur, O. 245. f. 246. f. 267. b.
Pauli ad Romanos Epistola, O. 47. a. 63. c. 96. d. e. 112. b. 154. e. f. N. 24. c. 1. 37. c. 2. 70. c. 1. 89. c. 2. 94. c. 1. 103. c. 2. 109. c. 2. 113. c. 2.
Heribertus Rosweydus laudatur, O. 200. e.
Rufinus, O. 12. b. 28. c. 31. d. 33. f. 40. c. 41. c. 42. c. 61. f. 77. b. 82. d. 97. d. 102. d. 110. e. 114. a. 129. b. 133. a. 135. a. b. 137. a. 138. a. 140. a. 159. e. f. 164. c. 169. c. 186. f. 187. d. f. 188. c. e. f. 190. e. 204. a, & seq. 205. d. 206. d. 207. c. d. 234. e. 237. c. 238. d. 240. b. c. d. 241. b. 243. b. d. e. 245. a, & seq. 246. a. f. 247. a. b. 250. f. 256. b. 258. d. 264. c. f. 265. a. b. 266. a. e. 267. f. 272. c. N. 15. c. 2. 20. c. 2. 47. c. 2. 55. c. 1. 67. c. 2. 80. c. 2. 81. c. 2. 94. c. 1. 95. c. 2. 118. c. 1.
emendatur, O. 243. a. e.
notatur, O. 24. f. 100. c. 115. e. 116. f. 118. e. 132. e. 145. a. b. 192. c. 237. e. 238. a. 246. c. 251. e. 253. f. 254. a. b. 266. e. f. 267. a. b. N. 10. c. 1. 18. c. 2. 53. c. 1. 65. c. 2. 81. c. 2.
Rufinus Palæstinus, O. 29. b. 128. c. 129. e.
Rupertus Tuitiensis, O. 168. c. 218. e. N. 17. c. 2.
notatur, O. 45. f.

S

Claudius Salmasius, O. 2. f. N. 6. c. 2. 20. c. 1, & 2.
notatur, O. 259. f. 260. a. N. 20. c. 1, & 2. 26. c. 1.
Samaritanus Pentateuchi contextus, N. 30. c. 1. 118. c. 1.
Samaritanus Pentateuchi Interpres, N. 118. c. 1, & 2. 123. c. 1.
Sapientia, N. 32. c. 2. 111. c. 2.
Iosephus Scaliger, N. 49. c. 1. 102. c. 2. 103. c. 1. 121. c. 1.
notatur, O. 3. b. 19. a. b. 26. f. 259. c. N. 13. c. 1. 82. c. 1.
Scaligeriana, O. 259. c. N. 102. c. 2.
Scholia Romana in τὸ ὁ, O. 258. b. 260. f.
Scholiastes Aristophanis, N. 17. c. 1. 69. c. 1. 77. c. 1.
Scholiastes Græcus in Epistolam ad Hebræos, N. 93. c. 1.
Scholiastes Gregorii Nazianzeni, N. 81. c. 2.
Scholiastes Horatii emendatur, N. 32. c. 2.
Scholiastes libri Numerorum, Editionis τῆ ὁ, N. 81. c. 2.

Andreas Schottus, O. 82. a. 197. f.
notatur, O 2. c.
Abrahamus Scultetus, O. 232. b. 267. b.
notatur, O. 14. c.
Sedulius, O. 126. c.
Iohannes Seldenus, N. 108. c. 2.
Seneca, N. 1. c. 1. 4. c. 1. 31. c. 2. 55. c. 2. 127. c. 1.
Septuaginta Interpretes, O. 26. c. 43. a 82. e. N. 3. c. 1. 7. c. 1, & 2. 10. c. 2. 11. c. 2. 12. c. 1. 14. c. 2. 15. c. 2. 16. c. 1. 17. c. 2. 22. c. 1. & 2. bis. 23. c. 1. 24. c. 1, & 2. 26. c. 1. 37. c. 1, & 2. quater. 40. c. 2. 43. c. 1, & 2. bis. 49. c. 2. 50. c. 2. 52. c. 1. bis. 54. c. 1. 57. c. 1, & 2. 61. c. 2. 62. c. 1. 64. c. 1. bis. 66. c. 1. bis. 70. c. 1. bis, & 2. 71. c. 2. 75. c. 1. ter. & 2. 76. c. 1 78. c. 1, & 2. bis. 79. c. 1. 80. c. 2. 81. c. 1. 82. c. 2. 88. c. 1. 102. c. 1, & 2. 103. c. 1. 105. c. 2. 106. c. 2. 107. c. 1. 112. c. 2. 117. c. 1. 123. c. 2.
emendantur, N. 109. c. 1.
notantur, N. 16. c. 2. 103. c. 1. bis. 110. c. 1.
Serapion, N. 79. c. 2.
Serapion Thmueos Episcopus, cognomento Scholasticus, O. 62. c. N. 28. c. 2.
Serenus Sammonicus, N. 42. c. 1.
Servius, O. 104. a. b. 161. a. N. 109. c. 1, & 2. 122. c. 2.
Severianus Gabalitanus, O. 72. a. b. 168. a.
Severus Antiochenus, O. 17. c.
Sextus Empiricus, N. 69. c. 1. 111. c. 1.
Sibyllina oracula, O. 143. a. N. 55. c. 2.
Sidonius Apollinaris, O. 220. b. 229. f.
Iosias Simlerus, O. 243. a. 247. f. 251. d. 252. a. 278. c. N. 23. c. 1, & 2.
Simplicius, O. 166. b. N. 111. c. 1.
Sixtina Editio Septuaginta Interpretum. Vide, Editio.
Sixtus Senensis, O. 50. d 57. a. 62. d. f. 65. a. 67. a. 120. b. 144. a. 151. d. 168. a. 176. c. 185. a. 236. c. 237. a. d. 241. c d. 242. d. 243. d. 244. f. 249. d. N. 23. c. 1. 27. c. 2. 38. c. 2. 47. c. 1. 92. c. 1. 113. c. 2.
laudatur, O. 231. f.
notatur, O. 63. c. 82. d. 127. d. 139. f. 146. b. 159. f. 179. b. 233. d. 239. a. 243. a. 245. b. c. 260. b. 271. c.
Socrates historicus, O. 15. c. 37. a. 43. c. 44. c. 166. a. 172. b. 190. c. 192. f. 193. c. 197. b. 199. a. 209. d. 212. d. 214. c. 216. c. 217. c. 218. d. 219. b. 220. a. N. 110. c. 2.
Solinus, N. 17. c. 1. bis. 24. c. 2. 25. c. 2. bis. 26. c. 2.
Sophronius Hieronymi interpres, N. 8. c. 2.
Sophronius Hierosolymitanus, O. 63. c. 69. f. 72. c. 73. f. 96. a. 100. c. 131. c. 156. d. 167. c. 168. c. 194. b. 226. b. 228. c.
notatur, O. 5. d.
Sozomenus, O. 42. c. 192. f. 210. e. f. 212. d. 213. b. 214. d. e. 215. d. 216. b. 217. e. 218. c. 220. b.
Stanislaus Pannonius, O. 159. f.
Henricus Stephanus, N. 14. c. 1. 20. c. 2. 57. c. 2. 93. c. 2.
Strabo, N. 5. c. 1. 13. c. 1. 43. c. 1 50. c. 2. bis. 110. c. 1, & 2.
explicatur, N. 109. c. 2.
Franciscus Suarez, O. 153. d.
Suetonius, O. 12. d. 77. c. 1.
Suidas, O. 2. c. 3. c. 4. c. 9. c. 22. a. 25. f. 40. b. 42. c. 96. a. 222. c. 229. d. 234. c. 235. d. 239. f. 240. a. 265. b. 268. b. N. 9. c. 1. 19. c. 2. 20. c. 1. 36. c. 2. 57. c. 1. 64. c. 1. 65. c. 1. 78. c. 2. 110. c. 2. 124. c. 1.
emendatur, N. 79. c. 1.
notatur, O. 9. f 11. a. 17. c. 18. b.
Sulpitius Severus, O. 58. b. 184. c. 192. f. 193. a. 211. c. 214. c. N. 43. c. 1. bis. 49. c. 2. 120. c. 2.
Matthaus Sylvaticus, N. 11. c. 2. 79. c. 2.
Symeon Metaphrastes, O. 55. f. 96. a. 131. f. 135. d. 158. e. 210. f. 211. a. b. 212. c. 215. d. 216. c. e. 218. d. 221. c.
Symeon Sethi, N. 42. c. 1. bis.
Symmachus Scripturæ Interpres, N. 22. c. 2. 23. c. 1. 52. c. 1. 70. c. 1. 74. c. 2. 76. c. 1. 78. c. 2. 80. c. 2.
Synesius, O. 129 f. 160. b. 218. c. N. 33. c. 1.
Syrus Interpres Scripturæ, O. 42. f. 64. c. N. 3. c. 1. 7. c. 2. 10. c. 2. 12. c. 1. 22. c. 2. 24. c. 1. 34. c. 1. 36. c. 2. 37. c. 1. 43. c. 2. 47. c. 2. 51. c. 2. 53. c. 1, & 2. 58. c. 1, & 2. 60. c. 2. 62. c. 1, & 2. 63. c. 2. 64. c. 1, & 2. 67. c. 1. bis, & 2. 69. c. 1. 70. c. 1. 71. c. 1. bis & 2. 74. c. 2. bis. 76. c. 2. 77. c. 1. 78. c. 2. bis. 79. c. 2. 80. c. 2. 81. c. 2. bis. 89. c. 2. 99. c. 1. 101. c. 1. 118. c. 1. 123. c. 1, & 2. bis. 128. c. 2.

T

C. TAcitus, N. 26. c. 2. 27. c. 1.
Tarasius Constantinopolitanus, O. 226. c.
Iohannes Tarinus, N. 3. c. 2. 4. c. 1. 6. c. 2. 7. c. 1, & 2. 9. c. 2. 23. c. 1. 98. c. 2. 99. c. 1. bis.
notatur; O. 2. d. N. 6. c. 2. 9. c. 1, & 2. 22. c. 1. 23. c. 1. 268. f.
Tatianus, O. 36. b. 45. c. 167. b. 173. c. N 2. c. 1. 19. c. 2.
Tautus, O. 166. b.
Iacobus Tavvasius, N. 118. c. 1. 123. c. 1.
Tertullianus, O. 2. c. 30. d. 36. c. 45. b. & seq. 53. c. 54. b. 56. a. 61. d. 62. a. 64. f. 65. b. d. 66. f. 71. d. 72. a. 74. a. 78. a. 80. b. 93. c. 99. c. 100. f. 101. f. 136. f. 150. d. 156. f. 165. f. 168. b. 177. b. 192. c. N. 1. c 2. 2. c. 2. 3. c. 1. 7. c. 1. bis. 24. c. 1. 30. c. 1. 31. c. 1. 35. c. 1. 40. c. 1. 41. c. 2. 45. c. 1. 51. c. 2. 53. c. 1. 55. c. 1, & 2. 62. c. 1. 65. c. 1. 70. c. 2 72. c. 1. bis. 82. c. 2. 83. c. 1. 84. c. 2. 85. c. 2. 89. c. 1. 92. c. 1. 95. c. 2. 97. c. 1. 98. c. 2. 101. c. 2. 104. c. 2. 107. c. 2. 110. c. 2. 112. c. 1.
Thales, O. 129. c.
Thalmudici, N. 124. c. 1.
Thargum, O. 42. f. N. 24. c. 1. 34. c. 1. 37. c. 2. 43. c. 2. 55. c. 1. 62. c. 1. bis. 64. c. 1. 80. c. 2.
Theo Smyrnæus, N. 33. c. 1.
Theocritus, N. 32. c. 2.
Theodoretus, O. 5. f. 20. f. 30. b. 45. d. 53. a. e. f. 62. c. f. 86. c. f. 125 c. 126. a. 135. c. 168. d. 220. a. 265. e. N. 1. c. 2. 10. c. 1. 11. c. 1. 12. c. 1. 22. c. 2. bis. 38. c. 1. 47. c. 2. 51. c. 2. 64. c. 2. 66. c. 2.

71. c. 2. bis. 73. c. 2. 74. c. 1. 79. c. 2. bis. 80. c. 2. 85. c. 2. 92. c. 1. 93. c. 2. 95. c. 1. 98. c. 2. 101. c. 2. 112. c. 1. 113. c. 2. 120. c. 1. quater. 126. c. 1.
Theodorus Ascidas, O. 145. d.
Theodorus Hierosolymitanus, O. 226. c.
Theodotion. N. 22. c. 2. 37. c. 2. 52. c. 1. 70. c. 1. 75. c. 1. 80. c. 2.
Epitome è Theodoto, O. 99. e. N. 85. c. 2.
Theognostus Alexandrinus, O. 46. d.
notatur, O. 45. f.
Theophanes, O. 225. f. 229. d.
Theophanes Cerameus, O. 2. c. 132. b 156. b.
Theophilus Alexandrinus, O. 27. d. 29. a. f. 35. d. 46. d. 53. a. 57. f. 60. c. 63. d. 73. e. 128. a. 131. c. 150. f. 155. c. 164. b. 170. f 183. a. 193. c. e. 194. a. 206. c. 209. d. 211. e. 212. a. c. 213. a. b. c. d. 233. a. 234. d. N. 39. c. 1. 91. c. 1.
notatur, O. 48. a. 51. d. e.
Theophilus Antiochenus, O. 36. c. 38. d. N. 60. c. 1. 62. c. 1. 71. c. 1. bis. 78. c. 2. bis. 117. c. 1.
notatur, O. 45. e.
Theophrastus, O. 166. a. N. 26. c. 1, & 2. 41. c. 2. 42. c. 1. bis.
Theophylactus, O. 54. b. 66. e. 125. e. 126. a. 144. a. 156. d. 177. d. 229. d. N. 19. c. 2. 26. c. 1. 27. c. 2. 28. c. 1. ter. 30. c. 2. 31. c. 1. 32. c. 1. ter. 35. c. 2. 36. c. 1. bis. 40. c. 2. 41. c. 1 bis, & 2. 42. c. 2. bis. 43. c. 1. bis. 45. c. 1. 47. c. 1. ter. 47. c. 2. 49. c. 1. 52. c. 1. quater, & 2. 54. c. 2. quater. 56. c. 1. 57. c. 2. 58. c. 1. 59. c. 1, & 2. 60. c. 1. 61. c. 1. 62. c. 1. ter, & 2. bis. 63. c. 2. 65. c. 1. 66. c. 1. 67. c. 1. 69. c. 1. bis. 70. c. 1, & 2. bis. 72. c. 1. 73. c. 1, & 2. 75. c. 1, & 2. ter. 76. c. 1. bis. 78. c. 1, & 2. 79. c. 1, & 2. bis. 80. c. 1. 81. c. 1. ter. 82. c. 1. ter, & 2. 84. c. 1. quater, & 2. 92. c. 1. 101. c. 1. 122. c. 1. 125. c. 2.
notatur, N. 72. c. 2.
Theotimus Tomitanus, O 24. a. 194. d.
Pauli ad Thessalonicenses Epistola prior, O. 108. e. N. 67. c. 1.
Pauli ad Thessalonicenses Epistola posterior, O. 47. a. N. 34. c. 2. 63. c. 1.
Thomas Aquinas, O 31. e. 48. f. 66. a. b. 69. a. 71. f. 74. a. 78. b. 86. d 110. e. 112. b. d. e. 113. c. 129. b. 144. a. 164. d. 194. f. 229. f. 252. c. N. 4. c. 1. 27. c. 2. bis. 36. c. 1. 38. c. 2. 59. c. 1. 71. c. 2. 72. c. 1. 95. c. 2. 96. c. 1.
notatur, O. 80 b. 249. d.
Supplementum Summæ Thomæ Aquinatis, O. 183. a.
Threni Ieremiæ, N. 55. c. 1.
Thucydides. N. 78. c. 1.
Timæus Locrus, N. 1. c. 1.
Pauli ad Timotheum Epistola prior, N. 21. c. 2. 37. c. 1. 40. c. 1. 47. c. 1. 48. c. 1 63 c. 2. 64. c. 2. quater. 77. c. 2.
Pauli ad Timotheum Epistola posterior, N. 21. c. 2. 23. c. 1. 88. c. 1.
Pauli ad Titum Epistola, N. 38. c. 1. 64. c. 2.
Titus Bostrenus, O. 66. e.
Iohannes Trittemius, O. 230. e. 241. b.
notatur, O. 9. e.
Tycho Brahe, N. 6. c. 1.

V

Varro, O. 101. f. N. 66. c. 1.
Henricus Valesius, O. 11. c. 22. d. N. 9. c. 1.
laudatur, O. 4 f. N. 81. c. 1.
Antonius Verderius, O. 229. c. 247. e. 253. e.
Vettius Valens MS. N. 54. c. 1. 108. c. 2.
Georgius Vicelius, O. 232. a.
Victor Antiochenus, N. 44. c. 2.
Victor Tununensis, O. 225. f. 226. d.
Hugo à sancto Victore, O. 102. a.
Victorinus Petabionensis, O. 156. f. 170. a. N. 101. c. 2.
Marianus Victorius, O. 191. d. 200. b. 275. f.
Franciscus Vigerus, N. 3. c. 1. 4. c. 1, & 2. 6. c. 1.
notatur, 3. c. 1.
Vigilius Papa, O. 53. c. 194. f. 226. f.
Iohannes Baptista Villalpandus, N. 56. c. 2.
notatur, N. 56. c. 2. bis.
Vincentius Bellovacensis, O. 96. a 132. b. 156. d. 229. f. 248. f. 251. f. 266. b. 276. e.
notatur, O. 177. f. 243. a. 277. e. N. 39. c. 2.
Vincentius Lirinensis, O. 19. a. 25. a. 187. f. 193. a. 208. c. d. 219. e. 234. d.
Virgilius, O. 2. c. 43. a. 92. e. f. 104. a. N. 37. c. 1. 80. c. 2. 122. c. 2.
Vitruvius, N. 79. c. 1.
Gerardus Iohannes Vossius, O. 90. e. N. 74. c. 1.
Isaacus Vossius laudatur, N. 24. c. 2.
Vrbani Papæ Decretalis Epistola, N. 36. c. 1. 40. c. 1, & 2.
Iacobus Usserius notatur, O. 260. a.
Vsuardus, N. 70. c. 1.
Brianus VValtonus, O. 256. e. N. 33. c. 2. 128. c. 1.
Gaspar VVaserus, N. 56. c. 2.
VVernerus VVestphalus, O. 4. c. 24. e. 230. a.
Iohannes VVicleſus, N. 59. c. 2.
Vulgata Editio Scripturæ. Vide, Editio.

X

Xenophanes, O 135. f.
Xenophon, N. 50. c. 1. 78. c. 1. 124. c. 1. bis.
Iohannes Xiphilinus, O. 10. f.
Guliehmus Xylander notatur, N. 17. c. 1.

Z

Zacharias, O. 46. b 96. e. N. 16. c. 2.
Zacharias Mitylenæus, O. 166. a.
Iohannes Zonaras, O. 40. b. 42. c. 54. c. 63. e. 156. d. 226. a 229. d. 257. e. 258. a. b. 259. a. 270. c.
notatur, O. 21. f. 22. a.
Zosimus, O. 10. f.

FINIS.

INDEX

INDEX

RERVM MEMORABILIVM, *quæ in his Origenianis & Notis continentur.*

O. Origeniana, numerus sequens Origenianorum paginam, subjecta litera paginæ locum; N. Notas, numerus sequens Notarum paginam, c. paginæ columnam significat.

A

A Bælardus Deum censuit id solum facere posse, quod facit, O. 29. c
Abstinentes animatis, à Gangrensi Concilio, aliisque Synodis damnantur, N. 38. c. 1.
Abstinentiam ab esu corporis Christi bono aliquo nos non priuare quatenus Origenes dixerit, O. 177. c. f. 178. a, & seq. N. 38. c. 2.
Abutor, pro, vtor, à Latinis vsurpatur, N. 9. c. 1.
Acacius Beroensis Chrysostomo infensus, O. 216. c
Actorum Conuenticuli ad Quercum, quæ habentur apud Photium, fides exploratur, O. 217. c
Vox Ἄδυτον quatuor suis figlis quatuor Mundi cardines designat, N. 4. c. 2.
Ab Adamo ad Abrahamum quomodo intersint ἡμέραι viginti, N. 117. c. 1.
Adamum per peccatum imaginem Dei amisisse docuit Augustinus, O. 169. b. quod tamē emolliuit. O. 169. b
Adamus à Deo genitus, N. 117. c. 2.
Adamus prophera, N. 10. c. 2.
Adamantius, Origenes vnde dictus, O. 3. c
Adjurandorum Dæmonum ratio duplex, O. 184. c. d
Ægyptii appetente decimo quarto anno circumciduntur, N. 5. c. 1.
Ægyptii cur corpora condire soliti sint, N. 122. c. 2.
Ægyptii hodieque fœminas circumcidunt, N. 3. c. 1.
Ægyptii Metempsychoseos auctores, O. 104. b
Ægyptii monachi plerique Anthropomorphitæ, O. 209. d N. 110. c. 2.
Ægyptii monachi Athanasium antistitem suum probris fixerunt, O. 201. b
Ægyptii monachi in varias Hæreses inciderūt, O. 201. b
Ægyptiorum monachorum triplex genus, O. 222. a
Ægyptii Mundum esse incorruptibilem, sed Astris ad eamdem stationem reversis eadem eventura omnia censebant, O. 166. c
Ægyptii Sacerdotes adrasi, O. 6. f.
Ægyptii Sacerdotes circumciduntur, N. 12. c. 2.
Ægyptiis Sacerdotibus sacra obeuntibus palmarum rami præbebantur, O. 6. f.
Æon Valentinianorum, N. 107. c. 2.
Æones è Platonici Idcis, & Græcorum Theologia Valentiniani confinxerunt, N. 97. c. 2.
Æquinoctiorum præcessio, N. 6. c. 1.
Aëtiana hæresis ex Ægypti Monasteriis prodiit, O. 201. b
Aëtiani ab animatis abstinebant, N. 38. c. 1.
Ætas, quid, O. 161. b
Æternum, & Æternitas, quid, O. 161. b
Aëtius primariam causam esse Patrem, instrumentum Filium credidit, N. 95. c. 2.
Ævum, quid, O. 161. a. b
Africanorum originem ad Sabæos Arabes, & Ifricum Felicis Arabiæ Regem nonnulli referunt, N. 51. c. 1.
Vox. ἀγγαὶ vnde facta, N 118. c. 1.
Ἀγέννητος, & ἀγένητος, quid, O. 43. b, & seq. N. 95. c. 2. 96. c. 1.
Ἀγέννητος quatenus Spiritus sanctus dici possit, N. 95. c. 1.
Αἰών, quid, O. 160. f. 161. a, & seq.
Vox, αἰὼν, vnde facta. O. 161. a
Αἰὼν ἀπέιρος, & αἰὼν ἄπειρος differunt, N. 38. c. 1.
Αἰώνιος, quid, O. 192. a, & seq.
Alcorani sectæ, N. 20. c. 1.
Alexander Hierosolymitanus Episcopus, O. 10. d. 12. f. 13. a.
Alexandri Magni successores quinque, N. 3. c. 1.
Alexandriæ fœneratores erant complures, N. 9. c. 2.
Alexandrina Dialectus. Vide, Dialectus.
Alexandrini exoticarum linguarum notitiam spernebant, O. 9. f.
Alexandrinum talentum & drachma duplam habuere rationem ad Atticum talentum & drachmam, N. 57. cap. 1.
Alexandro Seuero imperante Christianos vexabant Provinciarum rectores, O. 22. c.
Alfena, & Alhena, quid, N. 79. c. 2.
Allegorias, quibus Iudæi & Christiani in explicanda Scriptura vtebantur, Celsus culpabat, O. 174. a
Allegoricarum interpretationū origo aperitur, O. 173. c, & seq.
Allegoricis Scripturæ interpretationibus nimium tribuit Origenes, N. 104. c. 1.
Alypius Tagastensis Episcopus, O. 203. e.
Ἀμμὼς. Sol, N. 110. c. 1.
Vox, ἀμμὼς, facta videtur ex Ebraico חמה. N. 110. c. 2.
Ambrosius Mediolanenſis, & Ambrosiaster, Damnatos aliquando, Diabolum vero nunquam supplicijs exemtum iri docent, O. 159. c
Ambrosius Origenis amicus & ἐξομολογητής, O. 9. f. 10. a. b. N. 8. c. 2.
Ambrosium ab hæresi Valentiniana revocat Origenes, N. 99. c. 2.
Ambrosius in Maximini Persecutione comprehenditur, O. 17. c. & vinculis elabitur, O. 18. a
Ambrosij rogatu Scripturam sacram Origenes interpretatur, O. 236. d
Ambrosius secreto ab Origene edita in publicum profert, O. 10. c. 189. a. 196. f
Ambrosij mors, O. 18. a
Americani nonnulli Metempsychoseos doctrinam tuentur, O. 104. b
Ἀριθμοὶ ἐκκλησιαστικοὶ. Numerorum liber, N. 9. c. 1.
Ammoniana distinctio Noui Testamenti, N. 20. c. 1.
Ammonium Origenistam defunctum laudat Theophilus, O. 217. d
Ampullianus hæresiarcha librorum Origenis corruptor, O. 187. f
Ἀναβλυσμοὶ, N. 93. c. 2.
Ἀνάγαιον, N. 124. c. 1.
Ἀναγκαῖον, N. 124. c. 1.
Ἀναγκασμὸς, quid, N. 8. c. 1. 104. c. 2.
Ἀναγράφειν apud Iudæos, qui, N. 8. c. 1.
Ἀναπὴς, Luna, N. 110. c. 2.
Ἀναγκαῖον Bœotice, pro, ἀναγκαῖον N. 124. c. 1.
Ἀναμαρτησία est impeccabilitas, non impeccantia, O. 119. d
Ἀνεκλάλητον, quid, O. 119. c
Ἀνάστασις morti æternæ opponitur, N. 87. c. 1.
Anastasius Bibliothecarius Origenii infensus, O. 229. c. f
Anastasius Papa Origenis erroribus hæreseos notam inurit, O. 205. b
Anastasius Sinaita erga Origenē male affectus. O. 228
Anathematis an defuncti subijci possint, O. 194. a.

Index

Anathoth, N. 14. c. 1.
Ἀνθρωποπάθειαι, N. 27. c. 1.
Ἀντιτεχνος, quid, N. 90. c. 1.
Angeli cur sic dicti, O. 89. a.
Angeli custodes pro hominibus curæ suæ commissis rationem reddunt juxta Origenem, N. 61. c. 1.
Angeli evadere possunt homines virtute & recte factis, N. 86. c. 1.
Angeli quando creati sint non satis liquido cognoscere se Origenes profitetur, N. 90. c. 1.
Angeli ψυχικοὶ, O. 88. e. 175. d. N. 112. c. 2. 115. c. 2.
Angelis corpora Origenes affinxit, N. 119. c. 2.
Angelis corpus & materiam aliquando detrahit Origenes, N. 90. c. 2.
Angelis damnosum cultum exhibentium hæresis florebat apud Phrygas Pauli temporibus, & à Synodo Laodicena damnata est, N. 108. c. 2.
Angelis tutelaribus varia pro meritis officia imponi Isidorus Hispalensis censuit, O. 86. d.
Angelorum invocationem probat Origenes, O. 89. b. c, & seq.
Angelorum invocationem probant ex Heterodoxis nonnulli, O. 90. e
Angelorum ministerio animas corporibus inseri Origenes existimavit, N. 62. c. 2. 112. c. 2.
Angelorum natura Origenis ætate parum explorata, O. 68. a. b
Angelos corpore carere Ecclesiæ decretum est, licet non expresse definitum, O. 72. a
Angelos corporeos esse plurimi è vetustis Patribus senserunt, O. 69. b. & seq. 85. c. 2.
Angelos inter & Dæmones corporis discrimen aliquod Origenes constituit, N. 119. c. 2.
Angelos damni pœna statim post peccatum esse affectos, non pœna sensus, Patres plerique senserunt, O. 81. b. c, & seq.
Angelos duos, bonum vnum, malum alterum singulis hominibus adsistere Origenes censuit, N. 60. c. 2.
Angelos duos, bonum vnum, malum alterum singulis hominibus adsistere Patres aliquot senserunt, O. 87. a.
Angelos ejusdem esse inter se naturæ magno consensu Patres affirmant, O. 76. f
Angelos & homines ejusdem esse inter se naturæ Origenes credidit, N. 97. c. 1. & 2.
Angelos & homines ejusdem esse naturæ dixit Iohannes Damascenus, O. 76. f.
Angelos inanimarum rerum curam gerere censuit Chrysostomus, O. 86. e. f
Angelos infinitos esse, prærer eos qui in Scriptura nominantur, Origenes, alijque censuerunt, N 92. c. 1.
Angelos inter se præsiari Patres quidam censuerunt, O. 86. c.
Angelos judicatum iri Hieronymus credidit, O. 87 b
Angelos multis ante Mundum sæculis creatos Hieronymus censuit, O. 167. b
Angelos pleraque Dei mysteria per Ecclesiam didicisse antiqui Patres Ecclesiæ senserunt, O. 78. e, & seq.
Angelos perduelles sacrificiorum nidore pasci docuerunt Iustinus martyr & Firmicus, O. 91. b. c
Angelos Sadducæi non admittebant, N. 108. c. 2.
Angelos sive bonos sive malos peccare posse, mortis Christi beneficio gaudere, & judicatum iri Origenes credidit, N. 70. c. 1.
Augelos sive bonos, sive malos senserunt multi bene vel male agere posse, O. 76. f. 77. a, & seq.
Angelos sublimiores gradus bene agendo conscendere posse decrevit Hieronymus, O. 77. a. b. c.
Angelum eum, cui terræ commissa fuerat cura, peccasse & in Tartarum detrusum fuisse sensit Ioh. Damascenus, O. 77. f
Angelus, qui in Veteri Lege sæpe ex persona Dei loquitur, Deusne sit an Angelus, dubitabant Iudæi, N. 108. c. 2.
Anima an semel tantùm corpore induatur, N. 100. c. 1. & 2.
Anima sola constare hominem Hæretici quidam post Platonem credederunt, O. 101. f
Animæ ab Angelis corporibus ligantur & solvuntur, N. 115. c. 2.
Animæ immortalitas, cum ejusdem perseverantia perperam confunditur, N. 84. c. 2. 85. c. 1.
Animæ omnium hominum de cœlo depromuntur, juxta Origenis doctrinam, N. 86. c. 1.
De Animæ origine ac sorte nihil fuerat Origenis ætate definitum, O. 97. f. 98. a, & seq.
Animæ perseverantiam Samaritani tollebant, N. 120. c. 2.
Animæ propter recte ante vitam gesta, variis variisque corporibus immitti meritæ sunt, N. 98. c. 1.
Animam Christi Verbo fuisse conjunctam, antequam corpori adjungeretur, Origenes censuit, N. 92. c. 2.
Animam Christi, vt & reliquas animas, ante corpora conditam Origenes censuit, N. 119. c. 1.
Animam corpori post mortem adsidere plerique crediderunt, N. 122. c. 1.
Animam cum corpore extingui, & cum eo itidem excitatum iri Arabes quidam Hæretici docebant, O. 20. e
Animam in corpore puniri dixit Orpheus, O. 96. b.
Animam in diversa corpora remeabilem Platonici finxerunt, O. 136. e. f
Animam rebus vniversis Thales tribuebat, O. 129. e
Animarum μετάπαυξιν è Pythagoricorum & Platonicorum Scholis transtulit Origenes, O. 227. d. e
Animarum μετάπαυξιν Hæretici dicti de Barulo defendunt, O. 230. a
Animarum μετάπαυξιν inter Origeniana dogmata præcipue defendebant Origenistæ, O. 223. c. 227. e
Animarum μετάπαυξιν Patres plerique defenderunt, O. 97. b, & seq.
Animarum μετάπαυξις, Origenismi characteristicon, O. 219. e
Animarum sors post mortem, juxta Platonem, O. 150. a. b. c. 154. f. 155. a. b
Animas Angelorum ministerio corporibus inseri Origenes censuit, N. 62. c. 2. 112. c. 2.
Animas corpora subire pro male ante vitam gestis Hieronymus videtur credidisse, N. 118. c. 1.
Animas corporeas esse Origenes censuit, O. 99. b, & seq.
Animas corporeas esse magna Patrum pars credidit, O. 99. d. e. f
Animas corpore carere Plato credidit, O. 100. e
Animas corporibus antiquiores, in eaque pro meritis demissas Origenes censuit, O. 96 b. N. 58. c. 2. 62. c. 1. 63. c. 2.
Animas hominum de cœlo peti Origenes credidit, N. 97. c. 2.
Animas hominum divinæ auræ particula constare Pythagorici, alijque censuerunt, O 92. e. f
Animas hominum nequam post mortem in Dæmones iri conversum Tertullianus existimavit, O. 78. a
Animas in statuta loca, juxta Platonis sententiam, Dæmones deduxunt, N. 115. c. 2.
Animas mortales esse senserunt Irenæus & Arnobius, O. 158. d
Animas mortuorum, si ante annum à morte præteritum evocentur, videri ab Engastrimytho, abeo qui oracula scitatur audiri, ab alijs nec audiri nec videri antiquissimi Rabbini docuerunt, O. 184. e. f
Animas omnes hominum Angelos fuisse & rursus fieri censuisse fertur Origenes, N. 51. c. 1.
Animas Prophetarum, hominumque sanctorum, Angelos esse Origenes censuit, N. 62. c. 2. 86. c. 1.
Animas quasdam pro peccatis sursum admissis in

corpora dimitti, alias decretis Dei exequendis operam suam nauare Origenes credidit, N.71.c.1
Animis plenum esse aërem docebat Pythagoras, O. 150.c
Animis rationes seminales insitæ, iuxta Origenem, quid, N.116.c.2
Animos puros ad superiora euadere, impuros circa monumenta versari credidit Plato, N.122.c.1
Animos puros & impuros corpora post mortem comitari Poëtæ veteres crediderunt, N.122.c.2
Anomœi Filium Dei creatum esse censebant, O.41.d
Anomœorum pater Origenes dictus, O.187.c
Anselmus non aliam Trinitatis personam carnem humanam susciperepotuisse credidit, quam Filium, O. 48.f.49.a
Anthropomorphitæ Ægyptii Deum corporeum esse censebant, O.50.e
Anthropomorphitæ ex Ægypti monasteriis prodierunt, O.201.b
Anthropomorphitæ monachi Ægyptii, N.110.c.2
Antidicomarianitæ B. Mariam, postquam Christum enixa est, Iosepho junctam fuisse censebant, N.89.c.1
Antiochus Ptolemaidis Episcopus Chrysostomo infensus, O.216.c
Antipater Bostrenus male in Origenem animatus, O. 229.b
Antipatri Bostreni ætas incerta, O.229.b
Ἀοίδιμοι, ἀοίδιμοι, & ἀοίδιμος, N.124.c.1
Aoristo primo significationem præsentis temporis, vel futuri sæpe tribuit Origenes, N.101.c.1
Ἀπαθεία perfectorum, iuxta Origenem, N.67.c.1
Ἀπάθεια doctrina, O.117.f.118.a, & seq.
Ἀπαρχαὶ, N.88.c.1
Apelles Christum carnem de cœlo attulisse censebat, O.52.f
Apelles Christum in carne venisse docebat,
Apelles corpus sidereum Christo tribuit, O.53.f 54.a
Apelles φανταστὴς accenseri potest, O 54.a
Apelles resurrectionem nonnisi in phantasmate futuram arbitrabatur, O.132.a
Apellitæ Scripturam sacram corruperunt, O.187.c
Apellitas Origenes coërcuit, O.20.f.53.f
Apellitas perpetuo carpit Origenes, O.189.c
Apion μάχθος, O.5.f
Apion scripsit in Hexaëmeron, O.236.f
Ἀπό, quid significet, O.123.d
Ἀπορέω idem aliquando significat ac ἀγνοέω, N.79. c. 2
Vox, ἀποστατούσης, non apud sacros solum Scriptores, sed & apud Φῶς ξένων reperitur. N.90.c.1
Ἀποκάρωσις, quid, N.81.c.2.82.c.1
Apollinaristæ Cyrilli libros peruerterunt, O.88.a
Apollinaristæ dicti sunt Patripassiani, N.81.c.1
Apollinarius an Chiliasta, O.156.f
Apollinarius B. Mariam post partum Iosepho junctam fuisse censebat, N.89 c.1
Apollinarius Origeni palam detrahit, O.199 d
Apollinarius Origenis aduersarius, O.193.e
Apollinarius φανταστικὸς accenseri potest, O.54.a
Apollinarius sidereum corpus Christo tribuit, O. 54.a
Apollinarii hæresis, O.56.d
Apollinarii libros plerosque Gregorio Thaumaturgo & Athanasio Nestoriani & Eutychiani adscripserunt, O.188.a
Apostolica scripta Euangelii nomine afficiuntur, N. 80.c.1, & 2
Apostatici nuptias damnabant, N.63.c.2
Apotactici animatis abstinebant, N.38.c.1
Ἀποτασσόμενοι, N.5.c.2
Ἀρά, 4. Reg. 2. 14. quid, N.103.c.1
Apronianus Rufini fautor, O.247.a
Aquas ἐπουρανίους Synagogas Gentium significare Ebræi magistri senserunt, O.72.f.73.a
Aquila Interpres Ebraico contextui addictissimus, O. 256.f
Aquila Interpres fidissimus, N.6.c.2
Aquilæ interpretatio Origenis temporibus jam inquinata, N.102.c.2
Aquilæ interpretationes cur in medio aliarum interpretationum nunquam fuisse positas scripserit Philastrius, O.159.e
Arabia advtrumque Rubri maris litus pertinet, N. 51. c.1
Arabum hæresis, O.20.e
Archelaus Comes Epiphanium & Iohannem Hierosolymitanum in gratiam reducere studet, O.201.c.d
Verbi, ἔμψυχος, visus notatur, N.125.c.1
Ariana sententia super Trinitate ab Origeniana quid differat, O.45.c
Arianam hæresim ex Origenis decretis conflatam esse queritur Iustinianus. O.223.c
Ariani ab Origene hæresim suam sumserunt, O.74.c
Ariani Filium Dei creatum esse censebant, O.41.d
Ariani Filium Dei in creatione rerum instrumenti vice functum esse, vnde ad dicendum inducti sunt, O. 38.f
Ariani in Trinitate naturas ac substantias tres fingebant, O.51.e
Ariani Lucianistæ, O.273.c.d.274.b
Ariani ποιητὸν Christum quo sensu dixerunt, O.51.c
Ariani Origenis auctoritatem ambiunt, O.197.f
Ariani Origenis libros corruperunt, O.197.f.233.f
Ariani Triusiani, O.31.e
Arianorum pater Origenes dictus, O.187.c
Arimanis malus Dæmon, iuxta Persas, N.3.c.1
Aristobulus Iudæus allegorias Commentariis suis in Pentateuchum inseruerat, O.173.e
Κεῖσθαι & δεῖσθαι confundunt Grammatici, N.78.c.2
Aristoteles animæ perseuerantiam admittebat, immortalitatem negabat, N.84.c.2
Aristoteles Deos animantes esse putabat, N.111.c.1
Arius Filium non cognoscere Patrem cur diceret, ab Origene occasionem habuit, O.40.b.c
Armeni cum Syris multum lingua & moribus habuerunt cognationis, N.110.c.1
Armenia a Meni nomen traxit, N.110.c.1
Arnobius animas tormentorum sæuitia extinctum iri sensit, O.158.d.e
Arnobius de resurrectione non recte sensit, O.133.a
Ἀρχαῖος, quis, O.109.a
Asser, quid significet, N.61.c.2
Ἀσάμβαιοι, & αὐλοὶ differunt, N.85.c.2
Assuerus, quis, N.49.c.2.50.c.1, & 2
Ἀσωματοποιοὶ, N.5.c.2
Astra an animata sint, in veteri Ecclesia dubium fuit, O. 128.f.129.a.b
Astra animata esse Origenes, aliique censuerunt, N.90. c.1
Astra animata esse quo sensu Ecclesiæ Doctores dicant, O.128.f
Astra animata esse, Aristoteles, Stoici, aliique censuerunt, O.129.c
Astra Deos esse censebat Pythagoras, O.129.c
Astra mentes esse purissimas dixit Philo, O. 129.c
Astra ἀντίψυχα appellantur, N.5.c.2
Astra rerum multarum σημαντικὰ, N.5.c.2
Astra rerum an sint σημαντικὰ solum, an & ἀποτελεστικὰ, N. 4.c.1.5.c.2.6.c.1
Astra sunt veluti literæ in cœlo, N.4.c.2
Astris futurorum inesse significationem, non causam post Platonicos Origenes existimauit, O.129. d. e
Astris rerum omnium sortes vetustissimi Chaldæi & Ægyptii Astrologi deputabant, N.108.c.2
Astrologiam Dæmonis inuentum esse opinantur quidam, N.3.c.1, & 2
Astrologiam Origenes insectatur, N.54.c.2

Astronomiam Veteres Astrologiæ causſa excolebant, N.5.c.2

Athanasius librorum Origenis auctoritate aduersus Hæreticos pugnat, O.192.f

Athanasius Origenem recte de Trinitate sensisse tradit, O.37.a

Athanasius Origenis fautor, O.86.b

Athanasius probris fixus ab Ægyptiis monachis, O.201.b

Athanasius Spiritum sanctum Filio minorem dixit, O.36.e

Athanasii libros Hæretici corruperunt, O.187.e

Athanasio Apollinarii libros plerosque Nestoriani, & Eutychiani adscripserunt, O.188.a

Athenagoras Deum dixit, cum Mundum creaturus esset, Verbum suum protulisse, quo ministro in rebus creandis vteretur, O.45.e

Athenagoras de Trinitate falsa commentus est, O.187.a

Athenodorus Gregorii Thaumaturgi frater, Origenis auditor, O.15.e.f.24.e

Auctor Catalogi Scriptorum Ecclesiasticorum ad Desiderium Hæreticis non valde infensus, O.219.e

Auctorum plerorumque antiquorum libri in capita ab indoctis distincti sunt, N.10.c.2

Audiani Deum corporeum esse censebant, O.30.e

Audius Deo corpus affingebat, N.110.c.2

Augustinus conjugum congressus illicitos esse vult, præterquam qui sobolis quærendæ gratia fiunt, O.182.a

Augustinus corporeos Angelos esse scribit, O.71.d.f

Augustinus Damnatorum pœnas viuorum precibus mitigari sensit, O.160.a

Augustinus Origenistarum rebus non multum se interposuit, O.203.f

Augustini de tutelaribus Angelis sententia, O.86.c

Auiti duo Hispani Origenana lue infecti, O.208.b

Αὔλων & κεφάλαιον differunt, N.85.c.2

B.

BAbylas Episcopus Antiochenus, O.19.f

Βαρ & κορ idem, N.62.c.2

Baptismus Christi, N.2.c.2

Baptismus Symbolum purgationis, N.64.c.2

Quosnam Baptizandos igne censuerit Origenes, N.12.c.1

Barbara, virgo Nicomediensis, O.24.f

Cæsar Baronius Cardinalis, Origeni infensissimus, O.231.f

Bartimæus vnde dictus, N.74.c.2

De Barulo dicti Hæretici animarum μεσοπαῤῥησίαν defendunt, O.230.a

Basilides Christum non in carne venisse docebat, N.126.c.1.

Basilides corporum resurrectionem negabat, N.113.c.2

Basilides Idola ore venerari licere docebat, dummodo id ex animo non fieret, N.10.c.1

Basilides φανταστικὸς, O.54.a

Basilidiani duorum Testamentorum duos esse Deos asserunt, N.90.c.1

Basilidiani metempsychosin defendunt, O.104.c

Basilidianos perpetuo carpit Origenes, O.189.e

Basilius Angelis corpora tribuit nonnumquam, nonnumquam detrahit, O.71.c

Basilius Angelos peccare posse docet, O.77.c

Basilius auctoritate Origenis aduersus Arianos pugnat, O.37.a.b

Βαπτίζω, quid significet, N.36.c.2.37.c.1

Beatitatem in Dei contemplatione, alias in Dei similitudine, nonnumquam & in intima junctione cum Deo ponit Origenes, N.90.c.1

Beatitatem in similitudine Dei ponit Clemens Alexandrinus. O.151.c

De Beatitatis Sanctorum modo ac loco nihil certi fuit à veteri Ecclesia præscriptum, O.151.c.d

Beda Origeni fauet, O.229.c.f

בכורים, N.88.c.1

Vox, Beeri, vnde facta, N.93.c.2

Begardi & Beghinæ, N.131.c.1

Robertus Bellarminus Origeni infensus, O.231.f.232.a

Bellator Presbyter aliquot Origenianorum operum interpres, O.221.e

Bellator Presbyter, malus Interpres, O.252.f

Vox, בגי, 3. Reg. 5. 18. ὃς ὁ fefellit, N.107.c.1

Bernardus corporeos Angelos esse sensit, O.71.b

Bernardus Origenem circumspecte legendum esse monet, O.229.f

Beryllus Bostrenus Episcopus in hæresim labitur, O.18.d

Beryllus Origenis cura ab hæresi ad saniorem doctrinam traductus est, O.18.e.37.c

Beryti vigebat olim studium Legum, O.15.e

Vox, Bethabara, vnde facta, N.101.c.1

Vox, Bethsania, vnde facta, N.75.c.2

Bethel, Luza deinde dicta, & postmodum Bethauen, N.22.c.2

Bethphage villa sacerdotalis, N.75.c.2

Vox, Bethphage, vnde facta, N.75.c.2.105.c.2.

Theodorus Beza Origeni infensus, O.231.c.d

Stephani Bineti de Origene iudicium, O.232.b

Βιός, quid, N.88.c.1

Boanerges dicti Zebedæi filii ὑφ' τῆ μεγαλοφωνίᾳ, N.72.c.1

Vox, Boanerges, vnde facta, N.71.c.1

Bogonatus Hæreticus, N.131.c.1

Boni nomen ad Deum peculiariter pertinere dicebat Plato, O.39.d

Bonosus B. Mariam postquam Christum enixa est, Iosepho iunctam fuisse censebat, N.89.c.1

Borith herba, quæ, N.11.c.2.12.c.1

Βούλησις, quid, N.119.c.1

C.

CAdini, seu, Caduci, ἀπόλεκτοι, N.54.c.1

Cæcos an ter Christus curauerit, N.73.c.2

Cælestius à Rufino inductus traducem peccati non esse credidit, O.124.c

Cælestius hæreseos suæ Rufinum auctorem agnoscit, O.208.a

Cæsario Nazianzeni fratri adscriptorum Dialogorum Auctor Origenem carpit, O.199.d

Cæsario Nazianzeni fratri adscripti Dialogi, suspecti sunt, O.156.2.199.d

Cæsarius corporeos Angelos esse docet, O.71.c.d

Cainan ὑποδιαιμαῖος, vnde confictus, N.117.c.1

Cambium, N.77.c.1

Camelus, cui diuitem comparat Christus, quid, N.69.c.1, & 2

Vox, Canaan, vnde facta, N.41.c.1

Candidus scripsit in Hexaëmeron, O.236.f

Vox, Capharnaum, vnde facta, N.104.c.2

Capitula Noui Testamenti, N.19.c.2.

Capitulum, quid, N.18.c.1

Hieronymus Cardanus ἀδιαγλωσίαν quamdam admittebat, O.104.c

Carpocratis hæresis, N.120.c.1, & 2.126.c.1

Cassianus Angelos duos, bonum vnum, malum alterum, singulis hominibus adsistere censuit, O. 87.a
Cassianus corporeos Angelos esse scribit, O.71.d
Cassianus Semipelagianam hæresim Origenis auctoritate defendit, O.208.c.d
Cassianus vnicuique vitio præsidem esse attributum credidit, O.87.a
Cassiodori regula in legendis Origenis scriptis seruanda, O.195.d
Castitas vires humanas superat gratia Dei destitutas, N.65.c.1
Castrationis duplex genus, O.7.f.8.a
Castratio Origenis, O. 7. f. 8. a, & sequent. 7. a.b
Castratio spontanea legibus Ecclesiasticis vetita est, O.8.d
Qui Castratur jam vesticeps, ej barba non defluit, O.8.a
Cathari Hæretici, O.274.b
Georgius Cedrenus Origeni infensus, O.229.d
Celsi Epicurei ἀλαζονεία, O.267.e
Centenarius numerus cur Deo sacer, N.35.c.1
Cephisidorus, pro, Cephisodorus, O.2.e
Cerdo animas nostras diuinæ auræ particulam esse censebat, O.92.f
Cerdo corporum resurrectionem negabat, N.113.c.2
Cerdo Christum non in carne venisse docebat, O 53.d. 54.a. N.126.c.2
Cerdo Christum Opificis imperium abrogasse censebat, N 113.c.2
Cerdo Vetus Testamentum Opifici, nouum Christi Patri tribuebat, N.22.c.1
Cerdoniani Christum ex Maria natum negabant, N. 104.c.1
Cerdoniani Opificem cognitum, Christi Patrem ignotum esse fingebant, N.114.c.1
Cerdoniani Opificem conuitiis proscindbant, N.97. c.2
Cerdoniani Opificem malum, Christi Patrem bonum esse definiebant, N.86.c.2.114.c.1.120.c.2
Cerdonianorum principia duo, N.2.c.2
Cerinthus Christum merum hominem esse censuit, N. 120.c.1
Cerinthus, juxta quosdam, Chiliastarum parens, O. 156.f
Cerinthi de Christo hæresim Ophitæ amplexi sunt, N. 120.c.1
Cerinthi hæresis, N.120.c.1.126.c.1
Cerinthi hæresis ab Ebionis hæresis discrepabat. N. 120.c.1
Cerinthiani corporeos cibos post resurrectionem esuros homines censebant, N.87.c.2
Cerui deuoratis serpentibus ante coctionem potu abstinebant, N.42.c.1
Cerui in Africa nulli, N 41.c.2
Ceruini cornu odor venena depellit, N.42.c.1
Cerui quomodo serpentes attrahant, N 42.c.1
Cerui serpentum esu juuenescunt, N.41.c.2
Cerui serpentum inimici, N.41.c.2
Cerui serpentum vulneribus obnoxii, N.42.c.2
Cerui serpentum vulnera quomodo sanent, N.42. c.2
Ceruus elaphoboseo pastus serpentibus resistit, N.42. c.2
Ceruus inuidiosum animal cornu in terram defodit, N.42.c.1
Chalcenterus Origenes vnde dictus, O.3.e
קרא, quid, N.17.c.2
קבה, quid, O.43.a. N.80.c.2
Chiliastarum hæresis, N.88.c.1
Chiliastarum hæresis damnata à Damaso Papa, O.156.f
Chiliastarum hæresim amplexi sunt viri eruditi, O. 156.f
Chiliastarum proprie dictorum hæresis, quæ, O. 156.c.f
Χλιαστὴς, quid, N.26.c.1
Christi diuinitatem lædit Origenes, N.32.c.2
Christi nomen, & Propheta, temporibus Origenis, in Ægypto & Alexandriæ honore officiebantur, N. 113.c.1
Christi sanguinis fructum capere possumus, si velimus, N.56.c.1
Christos duos fingebat Marcio, alterum jam ortum Tiberianis temporibus, alterum futurum in Iudaici status restitutionem, O.56.1
Christum ad Inferos descendisse Antiqui non negabant, N.101.c.2
Christum ex Maria natum negabat Marcio, N. 104.c.1
Christum hominibus hominem, Angelis Angelum factum Origenes, aliique censuerunt, N.92.c.1
Christum κτίσμα quo sensu dixerunt Ariani, O.51.e
Christum Opificis imperium abrogasse censebant Saturnilus, Cerdo, & Marcio, N.113.c.1
Christum non pro hominibus solum, sed pro rebus omnibus creatis passum Origenes credidit, N. 55.c.1
Christum pro Astris obiisse Origenes censuit, N. 93.c.1
Christum pro rebus omnibus esse passum Origenes existimauit, N.96.c.1
Christus est petra, N.46.c.2
Christus non ita pro Mundo rogat, vt pro Prædestinatis, N.59.c.1
Christus piscis, & quare sic dictus, N.55.c.2
Christus pro omnibus passus. N.47.c.2.48.c.1
Christus pro omnibus passus est, licet fructum mortis ipsius pauci capiant, N.73.c.1
Christus quatenus omnia omnibus factus sit, juxta Origenis sententiam, N 92.c.2
Christus quatenus vitis dictus sit, N.91.c.1
Christus quo sensu seipsum exinaniisse dicatur, O.52. b.c
Christus quoto Tiberii anno passus sit, N.15.c.2
Chrysostomus Angelos inter se præliari censuit, O. 86.d
Chrysostomus Damnatorum pœnas vinorum precibus mitigari sensit, O.160.a
Chrysostomus in suspicionem venit Origenismi, O. 187.b
Chrysostomus Origenianorum librorum studiosus, O. 214.d
Chus Æthiopiam nonnumquam significat, sæpius Arabiæ Felicis partem, quæ Rubro mari adjacet, N.49. c.2.50.c.1, & 2
Chusitæ Arabes vtramque Rubri maris oram occuparunt, N.51.c.1
Chusitæ, qui, N.13.c.1
Cicero jam grandis natu ad Antiochum Philosophum, & Demetrium Rhetorem, aliosque discendi caussa se contulit, O.12.d
Cicuta genitalibus admota libidinem sedat, O.8. a.b
Cinnereth regionem Chaldæi Paraphrastæ Genesaret appellant, N.34.c.1
Circumcisio gladio an petra facta fuerit, N.102. c.2
Circumcisio multis, præter Iudæos, in vsu fuit, N.12.c. 2.13.c.1
Circumcisionem ab Ægyptiis Iudæos accepisse scripserunt nonnulli, N.13.c.1
Circumcisionis fœminarum origo, N 5.c.1
Circumcisionis fœminarum ritus aperitur, N.5.c.1, & 2
Circumcisionis origo, N.13 c.1

Circumcisio solis Iudæis legibus permissa est. N.12. c. 2.
Claudianus Mamertus corpore & anima constare Angelos sensit, O.71.e
Claues vniuersis Apostolis traditæ, sed non pari jure, quo Petro, N.46.c.1
Clemens Alexandrinus Angelos corporeos esse sensit, O.69.b
Clemens Alexandrinus Angelos ψιλαγωγὲς admittit, O.88.c
Clemens Alexandrinus de Trinitate male locutus est, O.36.c
Clementis Alexandrini libros Hæretici corruperunt, O.187.e
Clemens Romanus Epistolæ ad Ebræos auctor non est, N.128.c.2
Clementis Romani libros Hæretici corruperunt, O.187.e
Clemens spurius de Trinitate non satis caute locutus est, O.36.c.187.a
Clitipho, pro, Clitophon, O.2.e
E Cocabe, pago Basanitidis, orti sunt Ebionæi & Nazaræi, N.74.c.1
Cœli animam rationis compotem esse dixit Plato, O.129.b.c
Colarbasii Filium Dei paternam esse prolationem in syllabis positam, ideoque hypostasim propriam non habere censebant, N.91.c.1
Collybus, non est liuor digitis computantium è nummorum ærugine adhærescens, N.77.c.1
Collybus, quid, N.77.c.1
Coluthiani Ariani, O.273.d
Coluthus Arii socius, O.273.d
Comedere secundum literam, quid, O.178.c.d
Commaticum genus interpretationis, O. 237. c. 238.b
Conciliabulum ad Quercum aduersus Chrysostomum cogit Theophilus, O.216.e
Concilium aduersus Arabes, O.20.e
Concilium Alexandriæ aduersus Origenistas cogit Theophilus, O.211.a.213.a
Concilium Antiochenum Ephræmii Origenistas damnat, O.222.e
Concilium Bostrenum, O.18.d
Concilium Cypriorum Episcoporum aduersus Origenistas cogit Epiphanius, O.192.f.214.e
Concilium geminum aduersus Origenem in Ægypto coactum, O.13.b.14.c
Concilium Lateranense primum damnat Origenem, O.228.f
Concilium Neocæsarienſe secundas nuptias parum probat, O.183.d.e.f
Concilium Nicænum vetuit ne absente eo cujus causa agitur, sententia feratur, O.195.a
Concilium Quintum inter legitima & œcumenica admittit Romana Ecclesia, O.225.c
Concilium Quintum Origenem damnat, O.227.c
Quæ Concilium Quintum de Theodoro, Theodoreto, & Iba decreuit, temporis tractu auctoritatem amiserunt, O.194.f
Concilii Quinti cogendi causa, O.225.b
Concilii Quinti exemplaria vitiata, O.226.e
Concilii Romani de Origene decretum, O.219.f
Concilii Romani regula in legendis Origenis scriptis, O.193.c
Concilium Septimum corpus Angelis videtur tribuisse, O.71.c
Conjugum congressus, præterquam qui sobolis quærendæ gratia fiunt, illicitos esse velle videntur Patres quidam, O.182.e.f.183.a.b
Constantini Imperatoris Edictum, O.228.d
Constantini Imperatoris Typus, O.228.f
Constitutum Vigilii Papæ, O.225.b.c
Cophthæ feminas circumcidunt, N.5.c.2
Corban, N.35.c.2
Corpus Christi duplici modo editur, sacramentaliter & fide, O.177.f.179.b, c.181.c.d.e.f.182.c.d.N.39.c.2
Corporis Christi participatio sola sanctum non efficit, O.177.e.f.178.a, & seq. N.38.c.2
Corpus Christi quatenus typicum & symbolicum dici possit, O.178.b, & seq. N.39.c.1, & 2
Corpus Christi quatenus verbum animarum nutritorium dicatur ab Origene, O.179.c.d
Corpus Christi quo sensu ἀντίτυποι διακονικὰ σώματα dici possit, O.182.c
Corrumpere libros Hæretici solent, O.188.a
Corruptores Scripturæ & Patrum Hæretici, O.187.e, 188.a.f
Creare, quid, O.43.a
In Creatione rerum sex veros dies à Mose expressos negat Philo, O.130.a
Cretenses Amaxiti obsidionem soluere à muribus coacti sunt, N.43.c.1
Criticorum immoderata licentia castigatur, O.23.c.d
Crocodilus Ægypti Regem & Regnum Symbolice exprimit, N.103.c.1
Crocodilus Augusti nummis appictus, N.103.c.2
Crocodilus in aquis quietem capere solet, N.103.c.2
Cupiditas, N.119.c.1
Robertus Cursonus librum scribit, *De saluatione Origenis*, O.229.f
Cutha, N.13.c.2
Cuthæi, à Cutha Persidis regione, non à Cytæa Colchidis vrbe dicti, N.13.c.1, & 2
Cypriani libros Hæretici corruperunt, O.187.e
Cyprus, quid, N.79.c.2
Cyriacus Origenistis resistit, O.221.c
Cyrillus Alexandrinus Chrysostomi defuncti famam lancinat, O.219.a
Cyrillus corporeos Angelos esse sensit, O.71.b
Cyrilli libros Apollinaristæ peruerterunt, O.178.a
Cyrillus monachus, à quo S. Sabæ vita conscripta est, O.221.d.226.a

D.

Dæmones ab errore reuocari posse per Ecclesiam Ambrosius censuit, O.76.f.77.a
Dæmones animarum tutores Plato agnouit, O.85.f
Dæmones inter Deos & homines, ac vtrorumque interpretes statuit Plato, O.89.a
Dæmones, iuxta Platonem, animas in statuta loca deducunt, O.88.c.d.N.115.c.2
Dæmones non omnes in Tartarum fuisse detrusos, sed aliquos ad exercendos homines in terris moram fecisse sensit Eusebius, O.81.b
A Dæmonibus oppressos homines Christus iuuit, N.113.c.1
Dæmones victos pugna excedere, cum ea expugnantur vitia, quibus ipsi præsunt, Origenes censuit, O.81.d
Dæmones rebus omnibus præfectos esse Celsus Epicureus arbitrabatur, O.84.f.179.e.f
Dæmones resipiscere posse, & pœnitentia duci Origenes existimauit, N.113.c.2
Dæmonis sortem Soli tribuebant veteres Astrologi, Chaldæi & Ægyptii, N.108.c.2
Damascenus Angelos & homines eiusdem esse naturæ dixit, O.76.f
Damascenus Angelum eum, cui terræ commissa fuerat cura, peccasse, & in Tartarum detrusum fuisse sensit, O.77.f

Damascenus corporeos Angelos esse sensit, O. 71. d. 72. c
Damascenus Origenistis infensus, O. 229. a. b
Damnatorum pœnas finitum iri nonnulli Ecclesiæ Patres senserunt, O. 158. c, & seq.
Damnatorum pœnas vivorum precibus mitigari Patres aliqui senserunt, O. 160. a. b
Damnatorum pœnis finem statuit Origenes, N. 23. c. 2. 70. c. 2. 90. c. 1. 115. c. 2.
Damnatorum pœnis finem non semper statuit Origenes, N. 123. c. 1.
De Damnatorum pœnis, ipsarumque diuturnitate nihil fuit à Veteri Ecclesia circumscriptum, O. 158. f. 160. c. d
Daniel an fuerit Eunuchus, N. 66. c. 1, & 2.
David vnde dictus, N. 23. c. 1.
Defuncti an Anathematis subjici possint, O. 227. a
Δεῖνον & δεινὸν confundunt Grammatici, N. 78. c. 2.
Δεκάδαρχος fœminei generis, N. 37. c. 1.
Demetrius Alexandrinus Episcopus Synodum Episcoporum Ægypti adversus Origenem cogit, eumque scriptis literis traducit, N. 99. c. 1.
Demetrij Alexandrini Episcopi obitus, O. 14. d.
Demipho, pro Demophoon, O. 2. e
Deificasse naturam humanam an Christus dici possit, O. 56. d
Deo corpus affingebat Tertullianus, N. 110. c. 2. 111. c. 1.
Deos animantes esse fingebant Epicurei, & alij plerique, N. 111. c. 1.
Deos præstites quatuor nascentibus hominibus adesse Ægyptij commemorant, δαίμονα, τύχην, ἕρωτα, ἀδράστειαν, N. 109. c. 1.
Deum corpore carere Origenes agnoscit, N. 110. c. 2.
Deum corpore carere Plato & Aristoteles censuerunt, O. 30. b.
Deum corporeum esse dicebant Seleucus & Hermias Galatæ, N. 110. c. 2.
Deum corporeum esse dicebant Stoici, N. 111. c. 1.
Deum corporeum esse dicebat Tertullianus, & alij, O. 30. d
Deum globosa forma præditum esse fingebant Plato & Xenophanes, O. 134. f
Deum Patrem τὸν τοῦ creasse Plato docebat, O. 31. f. 32. a.
Deus, juxta Platonem, est animus Mundi, O. 29. d
Deus παντοκράτωρ, juxta Origenem, non παντεπόπτης, O. 29. a
Διδασκάλους, N. 84. c. 1.
Διδασκάλους vna cum Scriptura pueris tradebant Doctores Ebræi, N. 84. c. 1.
Διδασκάλων Auctores, N. 84. c. 1.
Διδασκάλων observationi addictus Paulus, N. 84. c. 1.
Διδασκαλεῖ, N. 84. c. 1.
Diabolis filios, & filiorum filios tribuebant Cajani & Archontici, N. 35. c. 1.
Diabolum κοσμοκράτορα appellant Valentiniani, N. 108. c. 1.
Diabolum, qui Evam & Adamum decepit, Diaboli ejus qui de cœlo deturbatus est, filium esse quidam opinati sunt, N. 35. c. 1.
Diabolum se æternis ignibus damnatum nescisse, antequam id ex ore Christi audisset, Patres plerique senserunt, O. 81. e
Diabolus Diaboli filius, N. 34. c. 2. 35. c. 1.
Diaconi Ecclesiastica bona, jussu Episcopi dispensare solebant, N. 77. c. 2.
Diaconi rerum Ecclesiasticarum judices, N. 77. c. 2.
Diaconi stabant in conventibus Ecclesiasticis, N. 77. c. 2.
Diaconissæ, N. 125. c. 2.
Dialectus Alexandrina corruptissima, O. 2. e. f.
Dialectus Macedonica extra Græcarum censum numerata, O. 2. e.
Dialectus Macedonica variarum gentium commercio inquinata, O. 2. e
Διαθῆκαι, quid, N. 126. c. 1.
Διδάσκειν, aliquando significat, *discere*, N. 37. c. 2.
Didymus Chalcenterus dictus, O. 3. e
Didymus an Apologiam, quæ Pamphili nomen præfert, interpolaverit, O. 191. a. b
Didymus Origenis libros εἰς τὰς ἀρχὰς brevibus Commentariolis illustravit, O. 266. e
Didymus pro Origene Apologeticum scripsit, O. 186. b
Didymus sectator Origenis, O. 199. b
Digamos, eos nempe qui duas vxores ordine duxissent, ab Ecclesiæ magistratibus depelli jubet Origenes, N. 64. c. 1.
Diogenes defensor ἀναισθησίας, O. 119. a
Dionysipolitæ, pro, Dionysopolitæ, O. 2. e
Dionysius Alexandrinus, Anomœorum parens à Basilio dictus, Arianismi fons à Gennadio, O. 187. a
Dionysius Alexandrinus, Arianismi suspectus, O. 198. e
Dionysius Alexandrinus Catechistes, & deinde Episcopus, an & quando Origenem audiverit, O. 16. b. c
Dionysius Alexandrinus de Trinitate non satis caute locutus est, O. 36. e
Dionysius Alexandrinus Filium Dei dixit πάσης ἀληθείας ἴδιον τὸν, O. 45. e
Dionysius Alexandrinus Origeni faucet, O. 19. e
Dionysius Alexandrinus Origenis discipulus, O. 24. e
Dionysius Alexandrinus quo tempore Episcopus creatus sit, O. 18. f. 19. a. b
Dionysij Alexandrini liber de martyrio, O. 21. e
Dionysij Alexandrini libros Hæretici corruperunt, O. 187. e
Dionysij Areopagitæ opera ætas Origenis non vidit, O. 275. c. d
Dioscorus Hermopoleos Episcopus constituitur, O. 209. f. 210. b
Distinctio vetus & recens Scripturæ, N. 8. c. 2.
Distinctio veterum Auctorum plerorumque, inventum est Criticorum, N. 8. c. 2.
Distinctio vulgata Scripturæ recentior est, N. 8. c. 2.
Qui ex Diverso sunt, ἐτεροδόξοι, O. 55. a
Divinandi facultas, juxta Origenem, vnde existat, O. 84. f
Δοκητῶν hæresis, N. 126. c. 1.
Dominatum in Ecclesia non damnat Christus, sed fastosum & impotentem, N. 72. c. 2. 73. c. 1.
Domitianus Ancyranus Episcopus Origenista, O. 221. e
Donatistæ è Sacerdotum sanctitate Ecclesiæ potestatem suspendebant, O. 176. e
Donatistæ gradus in Trinitate, ab Origene inducti, finxerunt, O. 34. c
Donatistæ, quem pro Martyre haberent, N. 98. c. 2.
Dositheani, N. 112. c. 1.
Dositheani ab animatis omnibus abstinebant, N. 38. c. 1.
Durandus à Sancto Porciano veteri Virginei nascente Christo amplificatos meatus censebat, O. 65. f

E

VOx, Ebion, vnde facta, N. 74. c. 2.
Ebionis hæresis, N. 28. c. 2. 120. c. 1. 126. c. 1.

Ebionis hæresis ab hæresi Corinthi discrepabat, N.120. c. 1.
Ebionitæ ab animatis omnibus abstinebant, N.38.c.1.
Ebionitæ ad Iudæorum dogmata proxime accedebant, N. 38. c. 2.
Ebionitæ duplicis generis, N.73.c.2.74.c.1.
Ebionitæ & Valentiniani quidam de Christi ortu idem sentiebant, N. 120. c. 1.
Ebionitæ majores & minores, N. 74. c.1.
Ebionitæ minores an iidem ac Nazaræi, N. 74. c. 1. & 2.
Ebionitas sua dogmata ab Ossæis & Nazaræis expressisse docet Epiphanius, N.74.c.1.
Ad Ebræos Epistola à quo scripta, N.128.c.2.
Ad Ebræos Epistolæ Clemens Romanus auctor non est, N. 128. c. 2.
Ebraicæ linguæ imperiti erant Græci, O.26.b
Ebraicæ linguæ studet Origenes, O.9. e
Ecclesia super vniversos Apostolos constituta, sed præcipuo modo super Petrum, N.45.c.1, & 2.46.c.1.
Ecclesiæ assensum necessario non adhiberi in iis quæ ad fidei substantiam non pertinent, docet Thomas, O.194. f
Ecclesiastica potestas ex Ministrorum integritate non pendet, N.47. c. 1.
Ecclesiasticorum bonorum administratio, N.40.c.1.
Ecclesiasticum Origenes pro Canonico libro admisit, N.49. c. 1.
Ecclesiasticum Servatoris Ecclesia recipit, N.49.c.1.
Eclipses quid Ethnici portendere censuerint, N.5.c.2.
Εκλογὴ quid, N.94.c.1.113.c.2.
Εσφ Scripturæ, N. 18.c.2.
Edictum Iustiniani, O. 224. c
Editio Eusebiana ϰϐ', O. 261. c. 262.f
Editio Hesychiana ϰϐ', O. 262. e
Editio Hesychiana ϰϐ' videtur asteriscis & obelis fuisse distincta, O. 263. a. b.
Editio κοινὴ ϰϐ', O. 262. a, & seq.
Editio κοινὴ in Hexaplis non habebatur, O.260.a
Editio Lucianea ϰϐ', O.257.f.262.e
Editio Lucianea ϰϐ' videtur asteriscis & obelis fuisse distincta, O. 263. a. b
Editiones Latinæ quædam Scripturæ asteriscis & obelis fuerunt distinctæ, O.263.c
Editio Nicopolitana Scripturæ quando reperta, O. 12. b. e
Editionis Palæstinæ luculentum extat monumentum in codice Renati Marchali, O. 262.a
Editio Palæstina, O.261. e. f. 262.a
Editio Quinta, quæ & Hierichuntina, quando reperta, O. 255. a. 257. e
Editio Quinta vniversos Scripturæ libros non complectebatur, O. 258.e
Editio Septima, O. 257. f
Editio Septima vnico Psalterio constabat, O.258.f. 259. a
Edit o Sexta, quæ & Nicopolitana, quando reperta, O. 255. a. b
Editio Sexta vniversos Scripturæ libros non complectebatur, O. 258. e
Ηγεμονικὸν, quid, O. 248. c
Ηγεμονικὸν in corde, O. 98. c. 2.
Ελκω vnde dictus, N. 42. c. 1. & 2.
Elcesaitæ Hæretici, O. 20. f
Elcesaitæ Idola ore venerari licere docebant, dummodo id ex animo non fieret, N. 10. c. 1.
Elcesaitas perpetuo suggillat Origenes, O. 189. e
Eleemosynæ peccatis eluendis non sufficiunt, N. 49. c. 1.
Elias secundum Christi adventum præcedet, juxta Ecclesiæ & Patrum opinionem, N. 53. c.1.
Ηλικία τελειότης, quid, N. 60. c. 1.
Elizabet, quid significet, N. 98. c. 2.
Εμλωες, qui, O. 249. d. e
Elxæus Elcesaitarum antesignanus, N.10. c.1.
Elxæus primus dissensionis inter Ebionæos auctor N. 74. c. 1.
Empedocles animas corporibus antiquiores, in eaque pro meritis demissas censuit, O. 96. b
Empedocles Dæmones ἀλλοφύλους agnoscebat, N.62.c.2
Εμφυσημα, quid, N.106. c. 1.
Encratitæ animatis abstinebant, N.38. c.1.
Ενθουσιασμὸς βλάσφημος, quid, N. 9. c. 1.
Enochi liber apocryphus, N. 102. c. 2.
Επ' ἐσχάτου, quid, O. 257. d. e
Vox, Ephraim, vnde facta, N. 124. c. 1.
Epicurei Deos animantes esse fingebant, N. 111. c.1.
Epicurei perstringuntur, N.94.c.2.
Epicurus omnem coagmentationem à Deo abjudicabat, N. 111. c. 1.
Επιμιξις, quid, O. 257. d. e
Epiphanius Anthropomorphitarum hæreseos Theophilo suspectus, O. 209. c
Epiphanius conjugum congressus illicitos esse vult, præterquam qui sobolis quærendæ gratia fiunt, O.182.a
Epiphanius Origenis scripta reprobat, O. 192. f
Epiphanij κεφάλαια Origenianorum operum, O.193.b
Epiphanii obitus, O. 215. f. 216. b
Epiphanio Anthropomorphitarum hæresim objicit Iohannes Hierosolymitanus, O.201.e.f
Epiphanius Scholasticus, malus Interpres, O 252.e
Episcopi bonorum Ecclesiæ erciscundorum arbitri, N. 36. c. 2. 77. c. 2.
Episcopi Cyprii in monasteriis, licet extra suam ditionem positis, Ordines administrabant, O. 202.a
Episcopi sententia vel injusta formidanda est, N.47.c.1.
Episcoporum mos populo benedicendi erectis tribus primoribus digitis, vnde profluxerit, N.99.c.1.
Episcopus Ecclesiastica bona nonnumquam per Presbyteros, sæpissime per Diaconos dispensabat, N.77. c. 1.
Epistolam ad Ebræos reijciebant Veteres quidam, quod Novatianis favere videretur, N. 118. c. 2.
Epistolarum conficientissimus Origenes fuit, O.265.a
Desiderius Erasmus fautor Origenis, O.186. c
Desiderii Erasmi de Origene judicium, O.231.c
Desiderij Erasmi in dijudicandis veterum scriptis temeritas, O. 253. b. 273. f
Escha, N. 28. c. 1.
Esdræ libri duo vnicum volumen apud Iudæos constituebant, N. 18. c. 2.
Claudius Espencæus fautor Origenis, O.186. c
Claudius Espencæus summa æquitate agit cum Origene, O.232.a
Evagrius Ponticus conversiones fieri Angelorum, hominum, & Dæmonum existimavit, O.77.f.78.a
Evagrius librum edidit περὶ ἀποκαταστάσεως, O 119.b.201.d
Evagrius Origenismo inficitur, O.201. c.d
Evangelia multa apocrypha olim circumferebantur, N. 53. c. 2.
Evangelii nomine afficiuntur scripta Apostolica, N.80. c. 1, & 2.
Ex Evangeliis aliqua, ad fidem quidem minime pertinentia interciderunt, N. 115. c. 1.
Evangelium secundum Ebræos, O. 253. f
Evangelij secundum Ebræos exscribendi facultatem à Iudæis Beræam habitantibus Hieronymus impetraverat, N. 114. c. 2. 115. c. 1.
Evangelio secundum Ebræos multa Nazaræi inseruerunt, quæ ex Traditione didicerant, N.114.c.2.
Ευλογία, quid, N.40. c.1.
Εὐχὴ appellantur verba, quibus panis efficitur corpus Christi, O. 178. b. N. 38. c. 2. 39. c. 1.
Eunomianorum pater Origenes dictus, O. 187. c
Eunomius B. Mariam, postquam Christum enixa est, Iosepho junctam fuisse censebat, N. 89. c. 1.
Eunuchi cur imberbes, N. 65. c. 2. 66. c. 1.
Eusebij de tutelaribus Angelis sententia, O. 86. b. c.
Eusebius & Pamphilus partes Origenis tutati sunt, O. 186. b.

Eusebius & Pamphilus septuaginta Senum interpretationem, quæ habebatur in Hexaplis, primi descripserunt, O.261.c
Eusebius grandem pro Origene Apologiam scripsit, O.14.a
Eusebius libro suo de vita Pamphili librorum Origenis indicem inserserat, O.269.b
Eusebius resurrectionem mortuorum negauit, O.133.a
Eusebius vnde ad laudandum Origenem inductus, O.197.a
Eustathiana hæresis ex Ægypti monasteriis prodiit, O.201.b
Eustathius nuptias damnabat, N.63.c.2
Eustarhius Sabellianismi ab Arianis insimulatus, O.198.c
Eustochius Hierosolymitanus præsul Origenistas, Noua Laura exturbat, O.225.a.b
Eutyches ex libris Origenis ad hæresim instructus, O.220.b
Eutyches verum habuisse corpus Christum negauit, O.53.f
Eutyches vnde adductus vt duas in Deo naturas σὺν ἕνωσιν statueret, N.119.c.1
Eutychiana hæresis vnde conflata, O.51.f
Eutychiani Patrum lucubrationes sæpe deprauarunt, O.188.a
Eutychianorum secta quædam humanam Christi naturam in diuinam, post ejus mortem, transisse decernebat, O.56.d
Eutychius Episcopo Amaseno primum fuit à responsis, & deinde Episcopus Constantinopolitanus creatur, O.194.a.b.226.d.c.227.a.b.
Eutychius Episcopus Constantinopolitanus errorem circa resurrectionem admissum moriens reuocat, O.228.b.c
Eutychii Episcopi Constantinopolitani librum flammis dignum judicat Tiberius Imperator, O.128.c
Euzoius corruptam Origenis & Pamphili Bibliothecam instaurat, O.199.b
Excerpta, quid, O.237.d.c.238.b

F.

FAtum, quid, N.3.c.2
Faustinus Origenianarum lucubrationum vsum vetat, O.192.f
Ambrosius Ferrarius Origenianæ famæ studiosus, O.231.c
Fidem in nobis duplicem Origenes constituit, humanam aliam, aliam diuinam, O.115.a
Qui Filiam tantum habebat, improlem eum fuisse censent quidam, N.30.c.2.31.c.1
Filium Dei creatum esse Ariani & Anomæi censebant, O.41.d
Filium Dei creatum qui ex Antiquis dixerunt, O.45.c.f
Filium Dei in creatione rerum instrumenti vice functum esse vnde Ariani ad dicendum inducti sunt, O.38.f.
Filium Dei in creatione rerum ministri vice functum esse vetusti quidam Patres dixerunt, O.38.d.e.f
Filium Dei magis quam Spiritum sanctum decebat humani generis redemtio: vterque tamen eam pariter poterat administrare, N.96.c.1
Filium Dei mediatorem esse Dei & hominum, antequam homo fieret, Hieronymus, aliique existimarunt, O.51.a.b
Filium Dei non cognoscere Patrem cur diceret Arius, ab Origene occasionem habuit, O.40.b.c
Filium Dei non videre Patrem Origenes dixisse fertur, N.117.c.1
Filium Dei Patre inferiorem Origenes posuit, N.93.c.1 94.c.2.97.c.2.111.c.2
Filium Dei Patri ministrare Origenes censuit, N.118.c.1
Filium Dei rebus ratione præditis præesse Origenes credidit, N.131.c.1
Filium Dei, sub Dei, Angeli, & Domini persona, Patriarchis & Prophetis apparuisse Origenes, plurimique è Patribus opinati sunt, O.50.d.92.c.1
Filius Dei cur Filius sit & dicatur, N.96.c.1
Filius Dei quatenus vniuersorum Deus post Patrem ab Origene dictus sit, N.89.c.2
Filius Dei totius rationis fons, N.93.c.2
Filius hominis cur Christus dictus, N.82.c.1
Finem ἐξομοίωσιν τῷ θεῷ ponebant Plato & Stoici, O.134.f.150.a
Firmilianus ad Origenem venit in Palæstinam, O.18.c d.24.c
Firmilianus Cæsareæ Cappadociæ Episcopus, O.17.a
Firmilianus Origenis discipulus, O.18.c.d
Fortuna Dæmon esse ab antiquis dicebatur, N.110.c.1
Fortunæ conuiuia ponebant Iudæi, N.110.c.2
Fortunæ & Mentis templa varia apud Strabonem, N.110.c.1
Fortunæ sortem tribuebant Lunæ veteres Astrologi Chaldæi & Ægyptii, N.108.c.2
Fortunam & Genium Principis adjurabant Romani, N.110.c.1
Freculphus Lexouiensis Origeni fauet, O.229.f
Fulgentius Angelos corpore & anima constare scribit, O.71.e
Furor poëticus, iuxta Origenem, vnde existat, O.84.f

G.

GAbrieli bellorum administrationem commissam esse Origenes censuit, O.84.e
Gad, quid, N.108.c.2
Galilæa Iudææ late sumtæ pars, N.29.c.2
Galilæa Gentium cur dicta, N.32.c.2
Galilæorum factio è Pharisæorum exhedris exiit, N.83.c.2
Galilæorum factio vbi & quando conflata, N.83.c.1
Galli quidam, Augustini temporibus, homines aliquos à Deo ad peccatum & supplicium prædestinatos censebant, N.118.c.2
Galli veteres Metempsychoseos doctrinam defendebant, O.104.c
Vox, Garizim, vnde facta, N.108.c.1
γηγενὴς & γηγενὲς, quid, N.44.c.2
Gehon, quid, N.103.c.1
Gelasiani Decreti pars quædam suppositicia, O.219.f
γενεά, quid, N.117.c.2
Gilbertus Genebrardus Origeni impense fauet, O.186, c.232.a
γενθλιαλογικὴ, N.5.c.2
Generatio est creatio quædam, N.80.c.2
Vox, Genesaret, in Veteri Testamento non inuenitur, N.34.c.1
Vox, Genesaret, vnde facta, N.34.c.1.& 2
γεννητὸς & γέννητὸς, quid, O.43.b.c.& seq. N.96.c.1
γεννητὸς Spiritus sanctus quatenus dici possit, N.96.c.1
Genii ex ordinibus Deorum de plebe, O.85.f
Geniorum stipationem Veteres è sacris Voluminibus translatam deformarunt, O.86.a.b
Genios summa religione Antiqui colebant, O.86.a
Genium & Fortunam Principis adiurabant Romani, N.110.c.1
Genitura vniuscuiusque, etiam fortunas propinquorum significat, N.4.c.2
Gennadius corporeos Angelos esse sensit, O.71.b
Gento serpens apud Sinas cetuos totos deglutit, N.41.c.2
Georgius Syncellus Origeni infensus, O.229.d
Vox, Gergesa, vnde facta, N.102.c.1
Germanus Constantinopolitanus Episcopus ἀποκατάστασιν scribit in gratiam Gregorii Nysseni, O.229.a
Germanus Constantinopolitanus Episcopus Damnatorum pœnis finem à Gregorio Nysseno impositum fuisse negat, O.159.b.c
Germania, quid, O.17.d.& seq.

Germanicia, O.17.e
Germanicopolis, O.17.e
Germanopolis, O.17.e
Germia, O.17.e.f
Vox, Gerſon, vnde facta, N.102.c.2
γίναξ, quid, N.93.c.2.96.c.1
Gladius, qui B. Mariæ animam pertranſiuit, quid, juxta Origenem, alioſque complures, O.66.f
Michaël Glycas Origeni infenſus, O.229.d
γλωσσόκομον, quid, N.37.c.1
Gnoſtici ἀπαθείας doctrinam ab Origene ſumſerunt, O.119.b
Gnoſtici Metempſychoſin defendunt, O.104.c
Stephanus Gobarus Tritheita fauet Origeni, O.228.f
Græci Ebraicæ linguæ imperiti, O.26.b
Græci omnes exoticarum linguarum notitiam ſpernebant, O.9.f
Græci Origeni infenſiores, quam Latini, O.250.a
Græculi pene omnes Origenem peſſime exceperunt, O.229.d.e
γραμματική, quid, N.28.c.1
γραμματικὸς, quid, N.28.c.1
Gratiam diuinam peſſum dat Origenes, N.117.c.1
Iacobi Gretſeri de Origene judicium, O.232.b
Gregorius Naziãzenus Angelos peccare poſſe cenſuit, O.77.e
Gregorius Nazianzenus auctoritate Origenis pugnat aduerſus Arianos, O.37.a.b
Gregorius Nazianzenus dubitat vtrum ſempiternæ damnatorum pœnæ futuræ ſint, O.158.e
Gregorius Nazianzenus Origenis fautor, O.186.b
Gregorius Nyſſenus Angelos duos, bonũ vnum, malum alterum, ſingulis hominibus adſiſtere cenſuit, O.87.a
Gregorius Nyſſenus Damnatorum pœnas finitum iri docuit, O.159.a,& ſeq.
Gregorius Nyſſenus Origenem aperte ſectatur, O.199.c
Gregorius Nyſſenus Origenis fautor, O.186.b
Gregorius S. R. E. Diaconus & Apocriſiarius, ac deinde Papa Gregorius Magnus dictus, Eutychium Conſtantinopolitanum Epiſcopum ab errore reuocat, O.228.b.c
Gregorius Magnus corporeos Angelos eſſe ſcribit, O.71.d
Gregorio Thaumaturgo Apollinarii libros pleroſque Neſtoriani & Eutychiani adſcripſerunt, O.188.a
Gregorius Thaumaturgus de Trinitate falſa commentus eſt, O.187.a
Gregorius Thaumaturgus & Athenodorus an Origenis opera ad Chriſti fidem conuerſi ſint, O.15.f
Gregorius Thaumaturgus & Athenodorus patriam repetunt, O.16.f
Gregorius Thaumaturgus Filium Dei creatum & factum dixit, O.45.e
Gregorius Thaumaturgus non ſatis caute de Trinitate locutus eſt, O.36.c.d
Gregorius Thaumaturgus Origenis auditor, O.15.e.f 24.e
Bernardus Guido Origenianos errores recenſet, O.130.b
Gulielmus Pariſienſis Origeni fauet, O.229.f

H

Hæreſeon omnium fons Origenes dictus, O.187.c
Hæretici appellatio duplici notione ſumitur, O.195.c
Hæretici libros corrumpere ſolent, O.188.a
Hæretici Syriæ pene totius ἀποκαταστάσεως doctrinam ab Origene ſumſerunt, O.119.b
Petrus Halloxius fautor & vindex Origenis, O.186.c 232.c
Hammon Hadrianopolitanus ſcripſit de reſurrectione aduerſus Origenem, O.130.d
Hammonis Hadrianopolitani ætas incerta, O.219.b
Haphtharæ, N.18.c.2
חפטרה, quid, N.103.c.1
Haymo Alberſtatenſis Origenem crimine abſoluere conatur, O.229.c.d
Helceſaitæ. Vide, Elceſaitæ.
Helleniſtæ Ebraicæ linguæ fere imperiti, O.26.d
Heraclas Catechiſtes Alexandrinus, O.9.d.24.e
Heraclas Epiſcopus Alexandrinus creatur, O.14.d
Heraclas Origeni infenſus, O.19.c
Heracleon ejuſdem eſſe ac Deum eſſentiæ fingebat, quicunque ipſum ſpiritu adorarent, O.93.b
Heracleon Iohannis Euangelium interpretatus eſt, O.237.a
Heracleon Valentini diſcipulus, N.96.c.2
Heraclides Ponticus Homericarum allegoriarum ſcriptor, O.173.f
Hermannus Contractus Origeni fauet, O.219.f
Hermias Sozomenus. Vide, Sozomenus.
Hermogenes Chriſtum in Sole corpus ſuum reliquiſſe fingebat, N.62.c
Hermogenes materiam æternam poſuit, N.1.c.2
Hermogenes materiam Deo coæternam quomodo defenderit, O.165.a
Hermogenem confutauit Origenes, O.62.f
Hermogeniani dicti ſunt Patripaſſiani, N.81.c.1
Herodes Antipas Iudæos Cæſari tributa non penſitantes neutiquam defendit, N.83.c.1
Herodes Antipas tributis Cæſari penſitandis operam ſuam conferebat, N.83.c.1
Herodes Magnus cur infantes occiderit, N.80.c.1
Herodes Magnus pro Meſſia ab aliquibus habitus eſt, N.30.c.1
Herodes Magnus tributis Cæſari penſitandis præerat, N.83.c.1
Herodiani, qui, N.83.c.1,&.2
Herodiani Sadducæis conſentiebant, N.83.c.2
Heſychius Duodecim Prophetas in cola diſcreuerat, N.18.c.2
Heſychius monachus Ægyptius Editionem κοινὴν &c emendauit, O.161.e
Hexapla contexit Origenes, O.17.b.c
Hexapla & Octapla vnum fuerunt & idem opus, O.259.b
Hexapla & Tetrapla quando concinnauerit Origenes, O.269.f.270.a.b
Hexapla ſua in cola diſtinxit Origenes, N.18.c.2
Hexapla vnde dicta, O.258.b.c.d
Hexaplorum ἀνάγραφον in Cæſarienſi Bibliotheca ſeruabatur, O.261.f
Hieracitæ nuptias damnabant, N.63.c.2
Hieronymus Angelos ad ſublimiores gradus bene agendo peruenire poſſe decreuit, O.77.a.b.c
Hieronymus Angelos judicatum iri cenſuit, O.87.b
Hieronymus bili ſuæ facile morigerabatur, O.205.f
Hieronymus codices Samaritanos verſauerat, O.26.d
Hieronymus conjugum congreſſus illicitos eſſe velle videtur, præterquam qui ſobolis quærendæ gratia fiunt, O.182.f
Hieronymus Euangelium ſecundum Ebræos exſcripſerat, N.114.c.2.115.c.2
Hieronymus in explicandis nominibus Ebraicis Noui Teſtamenti Origenem imitatus eſt, O.265.e
Hieronymus librum Philonis De interpretatione Ebraicorum nominum Veteris Teſtamenti Latine reddidit, O.265.e
Hieronymus nuptias ſecundas parum probat, O.183.e
Hieronymus Origeniana multa ſcriptis ſuis aſperſerat, O.68.e
Hieronymus Origeniſtes aliquando fuit, O.199.c.d. 204.c.205.b,& ſeq.
Hieronymus Septuaginta Interpretibus infenſus, N.116.c.2
Hieronymus ſuas Scripturę interpretationes nouo ſcribendi genere diſtinxit, N.18.c.1
Hieronymus verba Origenis in peſſimum ſenſum trahere amabat, O.45.f
Hieronymi de Damnatorum pœnis, ipſarumque diuturnitate ſententia, O.159.e,& ſeq.
Hieronymi & Rufini diſſidium, O.202.e

Hieronymi & Iohannis Hierosolymitani dissidium, O.202.b
Hieronymum ab Ecclesiæ communione segregat Iohannes Hierosolymitanus, O.202.b
Hilarius Pictauiensis, Origenis sectator, O.199.b
Hilarius plurima ex Origene transtulit, N.5.c.1
Hilarii libros Hæretici corruperunt, O.187.e
Hippolytus martyr, O.10.b
Hippolytus Origenis προδιάκονος perperam existimatus, N.8.c.2
Hippolytus Origeni sumtus suppeditasse falso creditus, O.11.f
Historiarum nomine fabulæ quoque intelliguntur, O.175.f.
Hominem ad imaginem Dei conditum, ab eo qui de limo formatus est, allegorice distinguit Origenes, N.63.c.1
Hominem in Dei nomine & materia expressum censuit Tertullianus, O.93.d
Honorius Augustodunensis Origeni fauet, O.229.f
Hora, pro natali hora, N.4.c.2
Horæ, & ὧραι vnde nomen habuerint, O.2.f
Horoscopum Christi constituerunt Veteres & recentiores quidam, N.2.c.1 confutantur, N.2.c.1, & 2
Hosanna, quid, N.76.c.1, & 2
Huillus Origenis præceptor non fuit, O.4.d
Humaniformiani, O.109.d
Hypolemniscus, quid, O.260.d.e.f
Hypostasis & ὑπόστασις promiscue olim vsurpabantur, O.32.b

I.

IAcobi Epistola olim è Canone fuit expuncta, N.89.c.1
Iacobi Proteuangelium, N.18.c.2
Iacobus Zebedæi filius primus inter Apostolos martyrium passus est, N.72.c.1
Nemo majore animo Christi causam egit quam Iacobus, N.71.c.1
Ibæ Edesseni Epistola, O.224.c
Ideæ vniuersales non sunt πάνπαι, N.96.c.2
Idololatræ Christiani, post pœnitentiam benigne olim ab Ecclesia excipiebantur, O.13.f
Idololatræ Sacerdotio & Ecclesia Apostolicis Canonibus abdicantur. O.13.f
ἴαπετος varie à variis pronuntiabatur, N.93.c.2
Ieremiæ Prophetia cum Threnis & Epistola, vnicum apud Iudæos volumen constituebat, N.18.c.2
Vox, Ieremias, vnde facta, N.93.c.2
Vox, Ieroboam, vnde facta, N.108.c.1
An Iesus indutus Filio Dei dici possit, O.56.b
Igne iustos & impios in fine rerum lustratum iri plerique Patres senserunt, O.142.f.143.a.b
De Igne, quo Damnati torquebuntur, diuersa senserunt Patres plerique, O.143.c, & seq.
Ignem, quo torquebuntur Damnati, in conscientiæ facibus ponit Ambrosius, O.143.c
Ignis impiorum, iuxta Origenem, quis, N.16.c.2
De Ignis Inferni loco & natura nullum adhuc editum est peculiare decretum, O.144.b
Imaginem à similitudine distinguunt Origenes & alii, O.169.c, & seq.170.a
Imaginum formandarum rationes tres, N.27.c.1
Impium ab iniquo distinguit Hieronymus, O.150.d
Verbi, Incipio, vsus notatur, N.125.c.1
Indi plerique Metempsychoseos doctrinam defendunt, O.104.b
Infernus superior & inferior iuxta Augustinum, N.101.c.2
De Inferorum loco diuersa Patres senserunt, O.144.a.b N.101.c.2
Infernum quo loco Origenes, aliique Patres statuerint, N.101.c.2
Infinitum quomodo cognoscatur à Deo, N.53.c.1
Interpretatio Græca libri Hieronymi De scriptoribus Ecclesiasticis, nuperum opus non est, vt quidam existimant, O.11.e.f
Iob liber à quo scriptus, O.274.a
Vox, Iohannes, vnde facta, N.98.c.1
Iohannem Baptistam Angelum esse multi crediderunt, O.82.a. N.98.c.1
Iohannes Baptista, typicus Elias, N.53.c.1
Iohannes Cassianus. Vide, Cassianus.
Iohannes Chrysostomus. Vide, Chrysostomus.
Iohannes Damascenus. Vide, Damascenus.
Iohannes Euangelista sublimius, quam reliqui Apostoli, de rebus diuinis disserit, N.72.c.1
Iohannes imperante Dominitiano in Patmon deportatus est, N.71.c.1
Iohannis postremæ duæ Epistolæ olim è Canone fuerunt expunctæ, N.86.c.1.99.c.1
Iohannis postremas duas Epistolas non omnes admittunt, N.99.c.1
Iohannes Hierosolymitanus Arianismo, & Macedonianismo primum, deinde Origenismo infectus est, O.201.e
Iohannes Hierosolymitanus in Pelagianam hæresim delabitur, O.119.d
Iohannes Hierosolymitanus Origenis fautor, O.186.b
Iohannes Hierosolymitanus pro caussa sua Apologiam ad Theophilum scribit, O.202.f
Iohannes Philoponus. Vide, Philoponus.
Iohannes Scholasticus, cognomento Climacus, erga Origenem male affectus, O.228.a
Iohannes Silentiarius, Episcopus, O.221.d
Iohannes Strongylus, O.221.f
Iordanis nomen vnde factum, N.102.c.1
Iosephi precatio, N.5.c.2
Iosephum duas vxores duxisse Patres plurimi crediderunt, N.28.c.1
Iosephus Historicus, Ebraicę linguę non valde peritus, O.26.e
Iosephus Ebraice nonnulla scripsit, O.26.e
Iosephi testimonium de Christo Origenes non agnoscit, N.28.c.2
Iouiniana Hæresis ex Ægypti monasteriis prodiit, O.201.b
Iouinianus æquales esse virtutes, peccata, pœnas & mercedem existimabat, N.71.c.1
Iouinianus ἀπαθείας doctrinam ab Origene sumsit, O.119.b
Iouinianns B. Mariam, postquam Christum enixa est, Iosepho iunctam fuisse censebat, N.89.c.1
Iouinianus virtutes ac peccata æqualia, & æqualem proinde mercedem ac pœnam fore arbitrabatur, O.148.c
Iouinianus verum virgineum nascenti Christo reseratum fuisse censebat, O.69.f
Irenæus animas extinctum iri sensit, O.158.d
Isaiæ ἀναβατικὸς, N.28.c.2.29.c.1
Isaiæ liber Apocryphus, quis, N.28.c.2
Isaias serra lignea à Manasse dissectus, N.28.c.2
Isidorus Alexandrinus, Origenista, O.202.d.e
Isidorus Hispalensis Angelis tutelaribus officia pro meritis imponi censuit, O.86.d
Isidorus Hispalensis Origenistas appellat Hæreticos, O.228.c
Isidorus Pelusiota Angelos inter se præliari censuit, O.86.c
Ismaëlitę appetente decimo quarto anno circumcidun-tur, N.5.c.1
Italici Philosophi Dæmones ψυχαγωγὸς agnoscebant, N.62.c.2
Iudæ Epistola olim fuit è Canone expuncta, N.86.c.1
A Iuda Iauationem pedum inchoasse Christum nonnulli asserunt, N.125.c.2
Iudas Gaulanites, N.82.c.2
Iudæa Prophetarum patria, N.113.c.1
Iudæa Syriæ adiecta est post Agrippæ mortem, N. 39.c.2

Iudæj, ceruicosa gens & refractaria, N.82.c.2.
Iudæj in Solis & Lunæ adorationem procliues fuerunt, N.108.c.2.109.c.1
Iudæj plurima Septuaginta Interpretum exemplaria corruperunt, N.16.c.2
Iudæis Romani jus vitæ & necis abstulerunt, N.30.c.1
Iudæj veteres Angelos duos, vnum bonum, malum alterum singulis hominibus adsistere putauerunt, N.60.c.2
Iudæorum Reges, post Iohannis mortem, potestate animaduertendi in reos non esse vsos falso Origenes credidit, N.29.c.2
Iudicatum Vigilii Papæ, O.224.e
Iudith liber, inter Scripturæ libros ab Origene & Nicæna Synodo recensetur, N.21.c.2
Apud Iulianam quando Origenes latuerit, O.6.f.7.a, & seq.17.a.6.f.
Iuramentum Regium Cabiris in Armenia, Fortuna Regis & Men Pharnacis, N.109.c.2
Iurejurando penitus interdicunt Patres vetusti complures, O.184.f.185.a
Iusti efficimur iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit, N.46.c.2
Iustinus Martyr Angelos corporeos esse sensit, O.69.b
Iustinus Martyr Angelos sacrificiorum nidore pasci docuit, O.91.b.c
Iustinus Martyr decreuisse videtur Damnatorum pœnas per mortem animarum esse finiendas, O.158.c
Iustinus Martyr de Trinitate non sana opinatus est, O.36.b.187.a
Iustinus Martyr Deum dixit, cum Mundum creaturus esset, Verbum suum protulisse, quo ministro in rebus creandis vteretur, O.45.e
Iustinianus ad Menam scribit aduersus Origenistas, O.222.f.223.a, & seq.
Iustinianus in hæresim prolabitur, O.228.a
Ἰχθύς, quid, N.42.c.1

K.

Κατάβολὴ mentium, iuxta Origenem, quid, N.116.c.1
Κατάνυξις, quid, N.37.c.2
Κατανύσσω, pro, κατανυγίζω Hellenistæ dixerunt, N.37.c.2
Κατασκήπτειν, N.14.c.1
Καθεκαιεῖσθαι, quid, N.72.c.2
Καθέζομαι, pro, κάθομαι à Græcis vsurpatur, N.9.c.1
Κατεξουσιάζειν, quid, N.72.c.2
Κερασπάκαι, N.27.c.1
Κερατάκαι, N.27.c.1
Κοινὴ Editio Septuaginta Interpretum. Vide, Editio.
Κτίσις, iuxta Origenem, quid, O.61.6
Κυφίζειν, quid, N.79.c.1

L.

Lactantius Chiliasta, O.136.f
Lactantius de Trinitate male sensit, O.36.c
Lactantius Deum dixit, cum Mundum creare vellet, Verbum suum protulisse, quo ministro in rerum creatione vteretur, O.45.e
Lactantius Filium Dei per prolationem insubstantiam venisse censebat, O.34.b
Λαμβάνειν, quid, N.88.c.1
Lauandi pauperum pedes in Cœna Domini mos vnde traductus, N.125.c.2
Lectio Origenianorum operum quatenus probanda, O.227.f
Lectio Scripturæ, quid, N.7.c.2.104.c.2
Lectionaria, N.8.c.1
Lectionem apud veteres Christianos ad sacra cœuntes concio, concionem precatio excipiebat, N.81.c.1
Lectores, qui, N.8.c.1
Lemniscus, quid, O.260.d.e.f
Leo Papa II. Origenem hæreticum appellat, O.228.d
Leo Papa III. Lectiones ex Origenianis libris petitas Breuiario Romano inseruit, O.195.b
Leonides quando Martyrium passus, O.2.b.6.b
Leontius Byzantinus, vel, vt aliis placet, Byzacenus, O.221.a
Leontius Byzantius alter, O.228.c
Leontius Neapoleos Cypri antistes, O.224.f
Lex à Iudæis in Synagogarum vsum in Lectiones diuisa, N.18.c.1
Lex appellantur Psalmi & Prophetæ, N.128.c.1, & 2.
Lex vniuersa apud Iudæos olim versus vnus fuit, N.18.c.1
Per Legem quomodo incrementum accepisse peccatum tradant nonnulli, O.112.b.& seq.
De Libertate arbitrii, ante Pelagii tempora, leuiter actum erat, O.116.f
Librorum sacrorum triplex ordo, τὸ γνήσιον, τὸ ἀντιλεγόμενον seu μικτὸν, & τὸ ἀπεκφόρων, N.108.c.1
Ligandi & soluendi potestas, quorum sit, O.177.a, & seq.
Ligandi & soluendi potestatem iis omnibus tributam esse volunt Origenes & alii, quicunque fraterna peccata reprehendunt, O.177.a, & seq. N.46.c.1.61.c.2
Loci, quid, N.66.c.1
Λογία, quid, N.40.c.1
Λόγος, quid, N.39.c.2.40.c.1
Longi fratres, O.209.f.210.b
Longinus librum scripsit περὶ ὑψους, O.266.d.e
Lucianea Editio. Vide, Editio.
Lucianus Antiochiæ Editionem κοινὴν Septuaginta Interpretum emendat, O.262.e
Lucianus Marcionista, O.273.d
Lucianus Martyr, O.273.c
Lucianus de Trinitate falsa commentus est, O.187.a
Lucianistæ Ariani, O.273.c.d.274.b
Lucianistarum duplex genus, O.273.d
Luna est Fortuna, N.108.c.2
Luna in potestate habet corpus & spiritum, N.108.c.2
Lunæ res ad corpus pertinentes curæ esse putabant veteres Astrologi Chaldæi & Ægyptii, N.108.c.2
Lunæ fors Fortunæ tribuebatur ab antiquis Astrologis, N.108.c.2
Lunaticus, de quo Matth.17. ἁπλῶς simul & διαμανικῶς laborabat, N.54.c.2
Lunatici, Vide, Σεληνιακοί.
Martinus Lutherus Origenem diris deuouet, O.231.c

M.

Iohannis Mabropodæ ætas incerta, O.229.b
Macarius Senior Angelos corporeos esse sensit, O.71.b
Macarius Hierosolymitanus Patriarcha Origenem damnat, O.225.a
Macedonica Dialectus. Vide, Dialectus.
Machabæorum libri cur σαρβὰ σαρβαὶ ἐλ appellantur, N.9.c.1,& 2
Magdeburgensium de Origene judicium, O.231.a
Magia duplex, O.184.
Magia, iuxta Origenem, vnde exstitit, O.84.f
Magi duo principia ponebant, N.2.c.2
Magi vnde dicti, O.84.a.b
Mammæa rerum Iudaicarum & Christianarum non imperita Origenem accersit, O.10.e
Vox, Manasse, vnde facta, N.124.c.1

Manes, vnde dicti, N.109.c.1
Manichæi ab Hermogene adducti sunt vt crederent Christum in Sole corpus suum reliquisse, O.62.c
Manichæi animas nostras diuinæ auræ particulam esse censebant, O.92.f
Manichæi animatis abstinebant, N.38.c.1
Manichæi Christum in Sole & Luna bipertitum habitare fingebant, O.62.b.c
Manichæi materiam ἀγέννητον esse sciscebant, N.1.c.2
Manichæi metempsychosin defendunt, O.104.c
Manichæorum deliriis addictum fuisse Origenem queritur Iustinianus, O.223.c.227.b.c
Manichæorum pater Origenes dictus, O.187.c
Manichæus ἀνωτάτω doctrinam ab Origene sumsit, O.119.b
Manichæus resurrectionem nonnisi in phantasmate futuram arbitrabatur, O.132.a
Manichæus φαντασιαστής, O.54.a
Manis, bonus, N.109.c.1
Manu sibi olim audientiam faciebant, qui verba facturi erant, & quomodo, N.99.c.1
Marcella Ambrosij conjux, O.18.a
Marcella Romana Rufinum Romæ Origenismum spargentem reprimit, O.204.f
Marcellinus Papa an idololatriæ crimen admiserit, O.53.e
Marcellus Ancyranus futurum credebat, vt carnem & regnum post resurrectionem Christus abijceret, O.62.a. f
Marcellus Ancyranus vnde in istam hæresim impulsus sit, O.64.b
Renati Marchali Codex vetustissimus Græcus Prophetas omnes complexus, O.237.f
Marcio allegorias Scripturæ penitus respuebat, O.174.b
Marcio animas nostras diuinæ auræ particulam esse consebat, O.92.f
Marcio carnem de cœlo Christum attulisse neutiquam censuit, O.51.d.e
Marcio Christum ex Maria natum negabat, N.104.c.1
Marcio Christum non in carne venisse docebat, N.26.c.1
Marcio Christum Opificis imperium abrogasse censebat, N.113.c.2
Marcio corporum resurrectionem negabat, N.113.c.2
Marcio duos Christos fingebat, alterum jam ortum Tiberianis temporibus, futurum alterum in Iudaici status restitutionem, O.56.a
Marcionis & Valentini hæreses affines, O.10.a
Marcionis principia tria, N.7.c.1
Marcio Lucæ Euangelium interpolauerat, N.99.c.2
Marcio materiam æternam posuit, N.1.c.2
Marcio non veram induisse carnem Christum, sed apparentem censuit, O.53.d.54.a
Marcio resurrectionem nonnisi in phantasmate futuram arbitrabatur, O.132.a.133.a
Marcionistæ ἀγέννητον esse materiam pugnabant, O.165.f 166.a
Marcionistæ ad geminum confingendum Deum ex peruersis interpretationibus Scripturæ compulsi sunt, O.172.c
Marcionistæ Christi Patrem, bonum & ignotum, Opificem malorum auctorem cognitum, & iustum fingebant, O.35.f.36.a.N.86.c.2.90.c.1.93.c.1.114.c.1.120.c.2
Marcionistæ Euangelia Matthæi, Marci, & Iohannis repudiabant, Euangelium Lucæ admittebant, N.99.c.2
Marcionistæ fatum, & aptam ex sideribus necessitatem defendebant, O.106.f
Marcionistæ Metempsychosin admittebant, O.104.c
Marcionistæ Opificem Mundi conuitiis proscindunt, N.97.c.2
Marcionistæ quidam duo tantum principia ponebant, N.7.c.1.
Marcionistæ quidam Vetus Testamentum duobus Auctoribus tribuebant, N.12.c.1
Marcionistæ tria principia statuebant, Deum bonum, qui Christi Pater, Creatorem, & & Diabolum, N.90.c.2
E Marcionistis nonnulli ab animatis omnibus abstinebant, N.38.c.1
Marcionistas perpetuo carpit Origenes, O.189.c
Marcosii Filium Dei paternam esse prolationem in syllabis positam, ideoque hypostasin propriam non habere censebant, N.91.c.1
Marcosii Filium Dei prolatitium esse Verbum censebant, O.34.a
Margaritæ Britannicæ, N.25.c.1
Margaritæ Erythrææ, N.25.c.1
Margaritæ Indicæ, N.25.c.1
Margaritæ nigræ & rufæ, N.27.c.1
Margaritæ conchas margaritiferas nonnumquam significant, N.27.c.1
Margaritæ terrestres, N.25.c.1
Margaritæ vnde gignantur, N.25.c.2
Margaritas ferunt ostrea, & mytili marini ac fluuiatiles, N.17.c.1
Margaritiferæ conchæ capiendæ ratio, N.25.c.2
Maria Magdalene, Galilæa non fuit, N.44.c.1
Maria Magdalene septem Dæmoniis liberata est, & Christum bis vnxit, N.43.c.2.44.c.1, & 2
B. Mariæ exiguæ fidei culpam affingit Tertullianus, O.67.a
B. Mariæ partum impurum fuisse Tertullianus censuit, O.64.f
B. Mariæ vterum in partu reseratum fuisse asserunt plerique, O.66.a
B. Mariam more reliquorum hominum peccasse censent Lutherani & Caluinistæ, O.67.c
Marianus Scotus Origeni fauet, O.229.f
Martinus Polonus Origenem laudat, O.229.f
Martyr, iuxta Donatistas, quis, N.98.c.2
Martyr, quis, N.98.c.2
Masoræ origo, N.84.c.1
Masora in aliquibus vtilis, vana in multis, N.84.c.1
Massilienses ex Origenis scriptis hæresim suam hausisse dicti sunt, O.105.a
Materia, & Materiale in Sacramento corporis Christi, quid, O.178.a.N.38.c.2.39.c.1
Materiam ἀγέννητον Philosophi quidam & Marcionistæ defendebant, O.161.f
Materiam à Deo ab omni retro æuo procreatam Origenes admittebat, N.2.c.1
Materiam æternam cur Valentinus finxerit, N.1.c.2, & 2.c.1
Materiam æternam qui crediderint, N.1.c.1, & 2
Materiam ante Mundum creatam, Mundumque ex eâ à Deo fabrefactum senserunt multi, O.167.b
Matrimonium mercedem ipso vtentibus non præstare docet Auctor Operis imperfecti, O.184.b.c
Maximinus ob vnum præcipue Origenem Ecclesiam vexat, O.16.f
Maximus Angelos inferiorum ordinum posse peccare, Angelos vero superiorum, non gratiæ diuinæ beneficio, sed affectu & habitu neutiquam peccare censuit, O.77.d
Mechthildis, O.230.b
Mediæ res, quæ, N.55.c.2
In Mediolanensi Ecclesia, priscis temporibus, pauperum pedes lauari solebant in Cœna Domini, N.125.c.2.126.c.1
Meliana iunior, O.205.f
Melania Senior, inter Sanctos relata, O.100.b.105.f
Melania Senior Origenismo inficitur, O.201.c
Melania Senior Romam reuertitur, O.203.f.204.a
Melania Senior obit, O.207.c
Melito Asianus Deũ corpore cõstare putabat, N.111.c.1
Melito Asianus librum scripsit de Apocalypsi, O.236.c

Μὴν, Dæmon, seu Genius, N.109.c.1
Μὴν factum ex Ebraico, מנה, N.109.c.1
Μῆνες, Menses, cur sic dicti, N.109.c.2
Μὴν est Sol, N.110.c.1 & 2
Μὴν Pharnacis apud Strabonem, quid, N.109.c.2
Vox, Μὴν, Luna, vnde facta, N.108.c.2
Meni, est Dæmonium, N.109.c.1
Meni, est Sol, N.108.c.2
Meni gallum album Pythagoras sacrum esse consebat, N.110.c.1
Vox, Meni, vnde facta, N.108.c.2
Menis & Fortunæ templa varia apud Strabonem, N.109.c.2
Menis pagus in Phrygia, N.109.c.2
Meneth Deus Arabibus cultus videtur esse Meni, N.110.c.2
Vox, Menas, vnde facta, N.109.c.2
Mens, iuxta Platonem, quid, O.31.f.32.a
Mentem Mundum hunc creasse Pythagorici censebant, O.32.a
Mentiri nonnumquam licere, post Platonem docuerunt Hieronymus, & alij, dissentiente Augustino, O. 184.f
מרורים, quid, N.16.c.1
Mercurius πομπαῖος, ἀγοραῖος, νεκροπομπός, ψυχαγωγός, N.116.c.1
Iacobus Merlinus fautor Origenis, O.186.c
Iacobus Merlinus primus Origenis opera in lucem edit, O.230.c
Iacobus Merlinus pro Origene Apologiam scribit, O.230.c, & seq.
Μίσυ τόμοι, quæ, N.68.c.1
Μισῶν Valentinianorum, N.113.c.2
Metempsychoseos doctrinam ab Ægyptiis Pythagoras & Plato acceperunt, O.104.b
Metempsychoseos doctrinam defendunt Americani nonnulli, Sinenses, & Indi plerique, O.104.b
Metempsychoseos Pythagoricæ & Platonicæ discrimen, O.104.a.b
Metempsychosin repudiat Origenes, N.41.c.1.100.c.1
Metempsychosis duplex, O.102.b
Metempsychosis Platonica, quæ, O.103.c.f.104.a.b
Μετενσωμάτωσιν Origenes repudiat, N.29.c.1.30.c.2.52.c.2.53.c.1
Μετέωρα appellantur Astra, N.5.c.2
Μετεωρολογικὴ, N.5.c.2
Methodius Tyrius Angelos corporeos esse sensit, O.71.b
Methodius Tyrius de Engastrimytho scripsit aduersus Origenem, O.184.d.e
Methodius Tyrius de resurrectione non recte sensit, O.132.f
Methodius Tyrius de Trinitate falsa commentus est, O.187.a
Methodius Tyrius doctrinam Origenis impugnat, O. 186.b.197.a
Methodius Tyrius doctrinam Origenis miratur, O. 186.b.197.b.c
Metrodorus Lampsacenus totum Homerum allegorice exposuerat, O.173.e
Michaëli orationum Deo offerendarum munus esse commissum Origenes censuit, O.84.e
Minutius Felix Angelos corporeos esse sensit, O.71.f
Molæ asinariæ seu versatiles, N.58.c.1
Molæ trusatiles, seu manuales, N.58.c.1
Monachi Ægyptii. Vide, Ægyptii.
Monobiblia, quid, O.166.a
Montanistæ nuptias secundas damnabant, O.183.d
Mors indifferens & media, N.55.c.2
Moschi Enirati Pratum spirituale, O.222.f.224.a
Vox, Multi, aliquando, Omnes, non Aliquos significat, N.73.c.1
Mundum conflagraturum, aliumque ipsi in omnibus similem oriturum esse Stoici docebant, O.166.b
Mundum è materia conditum censuerunt Philo, & Christiani nonnulli, N.2.c.1
Mundum ex æterna materia conditum qui censuerint, N.1.c.1, & 2
Mundum ex æterna materia in tempore conditum affirmabat post Socratem Plato, quamuis alia dixisse ipsum Platonici pertendant, O.166.a.b
Mundum incorruptibilem, sed Astris ad eamdem stationem reuersis eadem euentura omnia Pythagorici & Platonici ab Ægyptiis instructi censebant, O. 166.c
Μῦθος, quid, O.175.f
Μύς, μυὸς, μύτιλος, vnde dictus, N.27.c.1

N.

NAblium, N.61.c.2.
Nablia duplicis generis, N.62.c.1
Najoth, N.123.c.2
Narcissus Hierosolymitanus Episcopus Origenis præceptor non fuit, O.4.c
Natalem diem epulis celebrabant Persæ, sic forte solem ortus omnium præsulem venerantes, N.110.c.2
Natalis Christi dies incertus, N.1.c.2
Natalis & Baptismus Christi eidem diei adscribuntur à plurimis Græcorum, aliorumque Ecclesiis, N.2.c.2
Post diem Natiuitatis Christi similam olim coquebant nonnulli, & sibi inuicem impertiebant, obtentu Secundinarum intaminatæ Virginis, O.65.d
Ex Naturæ vi aliquod boni genus oriri posse Patres plerique senserunt, O.109.f
Naturas hominum diuersas cur Valentiniani, aliique Hæretici finxerint, O.112.f.113.a.115.f
Iohannes Nauclerus Origenis laudator, O.230.c
Nazaræj ab animatis omnibus abstinebant, N.58.c.1
Nazaræj an Hæretici, N.74.c.1, & 2
Nazaræj cæsariem deponentes sacrificium offerebant, N.35.c.2
Nazaræj & Ebionitæ è Cocabe pago Basanitidis orti, N. 74.c.1
Nazaræj multa inseruerunt Euangelio secundum Ebræos, quæ ex traditione didicerant, N.114.c.2
Nazaræos idem sensisse de Christo ac Cerinthianos scribit Epiphanius, N.74.c.1
Neophytorum olim insignis erat liberalitas in Ecclesiam, N.40.c.2
Nestoriani Patrum lucubrationes olim deprauarunt, O.188.a
Nestorianos falsi immerito accusat Græcus quidam Scholiastes, N.93.c.1
Nestorii hæresis vnde conflata, O.52.f
Nestorius duos Christos induxisse creditus est, O.56.a
Nicephorus Callisti leuissimus & futilis Græculus, O. 227.d
Nicephorus Callisti Origeni infensus, O.229.d
Nilus cur dictus, Μῦλος, N.103.c.1
Nilus cur dictus Siris, N.103.c.1
Nilus שיחור Ebraice dictus ab aquarum nigrore, N.103. c.1
Nilus Thessalonicensis Origenem à fide defeciisse scribit, O.229.d
Noël cur triumphantibus plebs Gallica occinat, N. 76.c.2
Noëtus æqualis Origenis, O.37.c
Noëtus personam Filii cum persona Patris confundebat, N.94.c.1.95.c.1
Noëtus veteris hæreseos interpolator, O.37.c
Noëtiana hæresis cum Sabelliana confunditur, O.37.c
Noëtiani appellabantur Patripassiani, N.81.c.1
Noëtiani Sabelliani dicuntur, O.10.a
Noëtianorum hæresis, N.80.c.2
Nomina ab Ethnicorum Diis deriuata liberis suis Christiani nonnumquam imponebant, O.2.d
Nomina ab Ethnicorum Diis deriuata non abiiciebant, qui Christi fidem amplectebantur, O.2.d
Nonnus Palæstinus hæresibus infectus, O.221.a
Noua Laura extruitur, O.200.f

Nouatiani nuptias secundas damnabant, O.183.d
Nouatianis fauere videtur Epistola Pauli ad Ebræos, N.118.c.2
Nouatianus cur remissionem peccatorum lapsis concedi negauerit, O.47.f
Nouatus vnde in hæresim inductus, O.120.a
Numenius Pythagoricus Mosis, Prophetarumque scripta allegorice sæpe exposuit, O.174.b
Qui Nuptias damnabant, à Gangrensi Concilio damnati sunt, N.63.c.2
Nuptias damnabant Saturniani, Apostolici, Hieracitæ, & Eustathius, N.63.c.2
Nuptias secundas damnabant Montanistæ, inter quos Tertullianus; damnabant & Nouatiani, & Orthodoxi quidam, O.183.d, & seq.
Nuptias secundas honestam fornicationem appellat Auctor Operis imperfecti, O.183.e
Nuptias secundas non omnino probauit Origenes, N.118.c.1

O.

Oblationes, N.46.c.2
עולה, quid, O.161.c
Vox, עולה, vnde facta, O.16..c
Olympias Diaconissa, O.113.f
Ομοιος, siue ὁμοιος, Sol, N.110.c.2
Vox, Onan, vnde facta, N.102.c.2
Ophitæ Cerinthi de Christo opinionem amplexi sunt, N.120.c.1
Opificem stolidum & indoctum fingebat Valentinus, N.114.c.1
Οπαδὸς, & ὀπαδὸς, confunduntur, N.57.c.2
Οπωροφυλάκιον, quid, N.79.c.1
Or, Ægyptiace, quid, O.3.a
Or, vnde dictus, O.3.b
Ορεσιμανδις, quid, N.89.c.2
Origenes alter Ecclesiarum post Apostolos magister, O.194.d
Origenes Arianorum, Anomœorum, & Manichæorum pater appellatur, O.31.d
Origenes Ebraicæ linguæ parum consultus, O.26.a, & seq. N.61.c.2.98.c.1
Origenes Ebraica nomina Noui Testamenti peculiari libro interpretatus est, O.26.d.265.c.N.98.c.1
Origenes gratiæ diuinæ vires resecuit, N.10.c.1
Origenes Homilias suas à Notariis excipi ante sexagesimum ætatis suæ annum non permisit, N.11.c.1
Origenes materiam ab omni retro æuo à Deo procreatam esse putabat, N.2.c.1
Origenes memoriæ nimium confisus Scripturæ loca parum fideliter referebat, N.7.c.2.9.c.2.10.c.1.16.c.2.21.c.2.61.c.1.76.c.2.100.c.2.121.c.1.123.c.2.126.c.1, & 2.127.c.1
Origenes Paganorum erroribus adhæsisse dicitur, O.27.c
Origenes Poramonicus fuit, O.27.c
Origenes Presbyter factus, Demetrium Alexandrinum Episcopum infensum habuit, N.99.c.2
Origenes Pythagoricorũ scriptis addictus fuit, O.27.c
Origenes rebus intentus, verborum negligens, N.56.c.1
Origenes Samaritanam linguam ignorauit, O.26.c.f
Origenes se ipse execuit, N.65.c.1
Origenes semipelagianissat, nonnumquam etiam pelagianissat, O.117.a.c.f
Origenes sexagenario major in Matthæum scripsit, N.11.c.1.
Origenes Stoicorum scriptis addictus fuit, O.27.c
Origenis defendendi triplex ratio, O.18.a, & seq.
Origenis libros qui probarint, O.193.b
Origenis libros qui reprobarint, O.192.f.193.a
Origenis opera describere Ecclesiasticis legibus apud Græcos vetitum esse ferunt, O.217.f.234.d
Origenis scripta, quotquot supersunt, violata esse verisimile est, O.233.f
Origeni hæretici nota quando inuri cœpta, O.193.c
Origenem castrationis suæ pœnituit, N.65.c.1, & 2
Origenem hydram hæreseon, & erroris magistrum nominat Theophilus, O.194.a
Origenem omni labe purgare perperam nonnulli tentarunt, O.27.f.28.a
Origeniana doctrina ab Ariana quid differat, O.45.c
Origenistæ an duplices fuerint, O.5.b, & seq.
Origenistæ corpus Christi, dum viueret, nulli corruptioni obnoxium fuisse docent, O.228.a
Origenistæ fœdi, O.5.b.c
Origenistæ hæresim suam dissimulant, O.212.d
Origenistæ heterodoxi non omnes hæretici fuerunt, O.200.b
Origenistæ heterodoxi recensentur, O.200.a
Origenistæ nonnulli inter Sanctos relati, O.200.c
Origenistæ orthodoxi & heterodoxi, O.200.a.c.f.212.f
Origenistæ orthodoxi recensentur, O.200.a
Ωριγενους ερωτησεων αφος πρωτη, scriptio incertæ ætatis, O.229.c
Ad Origenem & Origenistas quæcunque præter superiora pertinent, in Lemmatis quæ Origenianorum libris, capitibus, quæstionibus, & sectionibus præfixa sunt, Lector requirat.
Vox, Orion, vnde facta, O.3.c.
Oromasdes bonus Dæmon, iuxta Persas, N.3.c.1
Orpheus animam in corpore puniri dixit, O.96.b
Orus est Apollo & Sol, O.2.f
Orus vnde dictus, O.2.f.3.a
Vox, Osee, vnde facta, N.93.c.1.& 2
Ουκωρὸς, quid, N.78.c.1

P.

Pachomius Abbas monachos suos à lectione lucubrationum Origenis deterruit, O.192.c.198.e
Πανηγυρεις quamdam introduxit Hieronymus Cardanus, O.104.c
Palladium Helenopolitanum Episcopum scriptorem esse vitæ Chrysostomi non constat, O.210.e
Palladius Helenopolitanus Episcopus in ἀποκαταστασις doctrina versatus est, O.118.a.b
Palladius Helenopolitanus Origenismo imbuitur, O.201.d
Palladius Helenopolitanus Origenistas monachos peculiari libro laudare, instituit, O.200.b
Pamphilo adscripta Apologia pro Origene, cujus sit, O.190.c, & seq.
Pamphilum proprii operis nihil condidisse asserit Hieronymus, O.192.a
Panis qui Iudæ porrectus est, & qui Apostolis, in quo erant διαφοραι, in quo ἑτεροτητες, O.180.a, & seq. N.126.c.2
Pantænus Origenis præceptor non fuit, O.4.c
Paphnutius Abbas, O.209.c
Papias Achaiæ Presbyter Elcesaitarum hæresim expugnat, O.20.f
Papias Chiliastarum parens, O.156.f
Paradisum superiorem & inferiorem fingunt Iudæi, N.101.c.2
Paradisum superiori Inferorum contignationi assignat Tertullianus, N.101.c.2
Paradisi terrestris descriptionem ad mysticam expositionem deflexerunt Patres plerique, O.167.f
De Paradiso terrestri multorum sententiæ proferuntur, O.197.f.168.a
Paradisum terrestrem in tertio cœlo collocat Ambrosius, O.167.f
Paralipomenon libri duo, vnicum apud Iudæos volumen constituebant, O.18.c.2
Παρακλησις, quid, N.94.c.2
פוטי Arabice Crocodilum significat, N.103.c.2
Paschor, O.22.c.1, & 2
Pater quatenus ὁ πατὴρ, Filius πατὴρ ab Origene dicti

sint, N.93.c.2
Pater totius Diuinitatis fons, N.93.c.2
Patrem rerum conditorem, non Verbum, inepte Origenes credidit, N.95.c.1
Patris cognitionem majorem esse cognitione Filij quatenus Origenes dixerit, N.91.c.2
Patris vim ad res omnes creatas, Filij ad res rationis compotes, Spiritus sancti ad Sanctos pertinere Origenes credidit, N.91.c.1
Patres antiqui profanis Auctoribus laudandis fere abstinebant, N.24.c.1
Patripassiani appellabantur Noëtiani, Sabelliani, Praxeani, & Hermogeniani, N.80.c.2, & 81.c.2
Patrum qui ante Nicænam Synodum floruerunt, plerique de Trinitate parum caute locuti sunt, O.36.b
Paulæ Romanæ Origenismum propinat Palladius, O.201.e
Pauli Acta, N.118.c.1
Paulinianum inuitum, extra ditionem suam Epiphanius ad Diaconatus & Presbyterij dignitatem promouet, O.201.f
Paulus Antiochenus hæreticus, O.6.b
Paulo Antiocheno in precationibus adsistere noluit Origenes, O.6.c.189.f.190.a
Paulus Orosius, O.108.b.c
Pauli Samosateni hæresis, N.91.c.1.120.c.1
Paulus Samosatenus Filium Dei prolatitium esse Verbum censebat, O.34.b
Paulus Samosatenus ob labefactatam Christi diuinitatem anathematis Synodi Antiochenæ perculsus est, N.110.c.1, & 2
Peccata ex peruersis judiciis, vel malo recte judicatorum vsu oriuntur, N.121.c.1
Peccatum originis tollit Origenes, N.117.c.1
Pecten, quid, N.26.c.2.27.c.2
Pelagiani doctrinam Origenis de anima Christi arripuerunt, O.51.e
Pelagiani in generale transcribebant auxilium, quæ peculiari Dei auxilio debebantur, O.110.c
Pelagiani statum naturæ integræ à statu naturæ lapsæ non distinguebant, O.107.d
Pelagianismus Origenismi tradux, O.105.a.219.d
Pelagianorum amasius Origenes, O.105.a.124.d
Pelagianorum magister Origenes, O.105.a
Pelagianorum pater Origenes dictus, O.187.c
Pelagius ἀναθεμάτισε doctrinam ab Origene sumsit, O.119.b
Pelagius Origenis dogmata quædam à Rufino exculta renouat, O.207.f
Pelagius Papa II. Origenem hæresiarcham appellat, O.228.a.b
Pelusiotæ cur dicti Catholici ab Origenistis, O.201.a.b
פנינים, N.27.c.1
Perdix an aliena ova furetur & foueat, N.17.c.2
Perdix, astutum animal, N.16.c.2.17.c.1
Perdix, salax animal, N.17.c.1
Peregrinatio Hierosolymitana Origenis, O.15.b
περικοπὴ, quid, N.8.c.1.18.c.1.20.c.2
Persæ conuiuia Diis ponere solebant, N.110.c.2
Persæ fœminas circumcidunt, N.5.c.2
Persæ natalem diem epulis celebrabant, sic fortasse Solem ortus omnium præsulem venerantes, N.110.c.1
A Persis pleræque Asiæ gentes Solis & Lunæ cultum videntur accepisse, N.110.c.2
Pethor Balaami patria, vnde dicta, N.123.c.1
Petræ nomine Christianos omnes à Christo affici perperam contendit Erasmus & alij, N.45.c.1
Petronilla, N.69.c.2
Petrus Alexandrinæ Ecclesiæ Archipresbyter, O.110.d
Petrus Alexandrinus, Origenis aduersarius, O.197.d
Petri Acta, N.118.c.2
Petri Euangelium, N.28.c.1
Petri Prædicatio, N.108.c.1
Petri secunda Epistola olim è Canone fuit expuncta, N.86.c.1.99.c.1
Petri secundam Epistolam admittit Origenes, N.99.c.1
A Petro lauandi initium fecit Christus, N.125.c.1
A Petro lauandi initium minime factum Origenes credidit, N.125.c.1
Petrus in omnibus cœlis soluit & ligat, alij non item, N.46.c.1
Petrus præ cæteris Apostolis maxima auctoritate præditus, O.177.b.N.61.c.2
Petrus quomodo derelictus fuisse dici possit, O.120.d, & seq.
Petrus vel vxorem non retinuit; vel si retinuit, vt sororem habuit, N.69.c.2
Phantasiastarum hæresis, O.54.a.N.126.c.1
Pharao, Ægyptiace Crocodilum videtur significare, N.103.c.2
Pharaonem Ægyptiace Regem significare falso Iosephus asserit, N.103.c.2
Pharaonis etymologia ab Ægyptiis, non ab Ebræis petenda est, N.103.c.2
Pharisæi Angelos agnoscebant, N.108.c.2
Pharisæi damnosum cultum Angelis videntur exhibuisse, N.108.c.2
Pharisæi δευτερωται, N.84.c.1
Pharisæis illotas manus ori admouere piaculum erat, N.37.c.2
Pharisæi in omnibus consentiebant Scribis, N.84.c.1
Pharisæi vnde dicti, N.100.c.2
Philippum Augustum in Ecclesiam admittit Babylas Antiochenus, O.19.f.20.b.c
Philippus Augustus cum Seuera conjuge occulte Christi fidem professus est, O.19.d.e.f.20.a.b.c
Philippus Augustus perperam cum Philippo Augustali confunditur, O.20.a
Philippus Herodiadis maritus, quis, N.30.c.d
Philo Ebraicæ linguæ parum consultus, O.26.c
Philo Ebraica nomina Veteris Testamenti peculiari libro interpretatus est, O.26.d.265.c.N.98.c.1
Philonis exemplum in Platonicam Philosophiam Origenem perpulit, O.27.b
Philo quatenus dici possit Vetus Testamentum allegorice exposuisse, O.173.d.e
Philo vnde Scripturæ factæ allegorice interpretandæ morem acceperit, O.173.e
Philocalia Origenis, O.268.d.e
Philocaliam contexunt Basilius & Gregorius Nazianzenus, O.198.f
Philoponus Tritheitarum parens, O.124.b
Philoponus in Interpretationibus quatuor Græcis disponendis, cur ordinem, quem secuat, tenuerit, O.259.d.e
Phison, quid, N.103.c.2
Phœbigena, pro, Phœbogena, O.2.e
Φοῖβος, à φέφω, N.37.c.1
Photinus humanitatem & regnum à Christo depositum iri censebat, O.63.f
Photinus vnde in istam hæresim impulsus sit, O.64.b
Photius Constantinopolitanus Patriarcha Adamantium sæuissime proscidit, O.229.d
Pierius Alexandrinus de Trinitate non satis caute locutus est, O.36.c
Pierius Alexandrinus, junior Origenes dictus, O.197.d
Πυκτάλις, quid, N.16.c.1
Picus φυσιολάτρης, N.17.c.2
Iohannes Picus Mirandulanus defensor Origenis, O.186.c.230.c, & seq.
Pinianus Melaniæ junioris maritus, O.207.d.e
Pinna, quid, N.26.c.2.27.c.2
πιννοὶ, N.27.c.1
Pinnophylax, N.26.c.2
Bartholomæus Platina Origeni fauet, O.230.b.c
Plato anima sola constare hominem credidit, O.101.f
Plato animos corpore carere censuit, O.100.e
Plato animas corporibus antiquiores, in eaque pro meritis demissas censuit, O.96.b
Plato animos puros ad superiora euadere, impuros circa monumenta versari credidit, N.122.c.1

Plato

Plato Boni nomen ad Deum peculiariter pertinere docebat, O.39.d
Plato cœli animam rationis compotem esse credebat, O.129.b.c
Plato Dæmones Deorum & hominum internuntios esse docebat, O.89.a
Plato Dæmones quosdam ψυχαγωγοὺς agnoscebat, O.88.c.d. N.61.c.2
Plato Deos animantes esse putabat, N.111.c.1
Plato Deos igneos esse decernebat, O.72.c
Plato & Platonici Quintam essentiam agnoscebant, N.111.c.1
Plato geminum Angelum, bonum, & malum, hominibus adsistere censebat, O.86.f
Plato Mundum ex æterna materia in tempore conditum affirmabat, O.166.a
E Platonis schola suam de Angelis tutelaribus opinionem Origenes transtulit, O.85.f
Platonica Philosophia fons hæreseon aduersus Trinitatem, O.37.f
Platonica Philosophia Hæreticorum omnium condimentarium, O.192.c
Platonica Philosophia laruam quamdam Trinitatis effingebat, O.37.e
Platonicæ Philosophiæ nimis addictus Origenes, O.4.b.c.27.b.192.c
Platonicæ Philosophiæ vetusti Patres addictissimi, O.192.c
Platonici animas nostras diuinæ auræ particula constare censebant, O.92.f
Platonici Astris futurorum significationem non caussam tribuebant, O.129.d.e
Platonici Mundum esse incorruptibilem, sed Astris ad eamdem stationem reuersis eadem euentura omnia censebant, O.166.c
Platonici Platonem legentes, loca insignia duplici χ signabant, O.158.f.199.a
Platonici recentiores Platonem dixisse contendebant, Mundum factum ab æterno, O.166.a.b
Platonicorum de resurrectione opinio, O.134.c
Pleroma Valentinianorum, N.165.c.2.107.c.2
Pneumatomachi, O.36.d
Ποῦ, quid, N.11.c.2.12.c.1
Ποῦ, pro, τάχα, vsurpatur, N.6.c.2.33.c.1.101.c.1
Polybius Epiphanii discipulus, O.210.b
Pontifex Romanus Ecclesiæ totius arcē tenet, N.14.c.2
Porphyrius Deos animantes esse putabat, N.111.c.
Antonii Posseuini de Origene iudicium, O.232.b
Possibilitas, O.106.a
Possibilitatem prisci Philosophi, & Patres plerique defenderunt, O.106.a.b
Possibilitatis doctrina ex Augustino defenditur, O.106.a.b.c.116.c
Possidere, quid, O.43.a
Posthumianus venit in Palæstinam, O.211.c
Potamiæna virgo & martyr, O.24.f.
Potamonicus fuit Origenes, O.27.c
Ποτικὸς, & ψυχικὸς confunduntur, N.57.c.2
Prædestinatio an præuisa merita præcedat, vel sequatur, perfunctorie quæsitum est à Patribus Pelagio vetustioribus, O.125.d
Prædestinationem ante vel post præuisa merita admittere vnicuique per Ecclesiam licet, O.125.c.N.128.c.1
Prædestinationem ex præuisis meritis quinam Patres suspenderint, O.125.c.N.128.c.1
Prædestinati Auctor Origeni fauet, O.120.b
Prænotio Dei an & quomodo sit caussa rerum, N.3.c.2.4.c.1.125.c.1
Prænotio Dei cum libertate conciliatur, N.127.c.2
Praxeani dicti sunt Patri passiani, N.81.c.1
Precum vsum cum Hæreticis consociare Ecclesiæ leges vetant, O.6.c
Presbyteri Apostolorum typum gerunt, iuxta Ignatium, N.77.c.2
Presbyteri nonnumquam bona Ecclesiastica Episcopi iussu dispensabant, N.77.c.1
Presbyteri sedebant in conuentibus Ecclesiasticis, N.77.c.2
Ad Presbyteros pertinebat pars oblationum quæ pauperibus erogabantur, N.36.c.1
Presbyter ordinatur per saltum Origenes, ab Episcopo non suo, sub testimonio epistolæ Ecclesiasticæ, O.12.f.13.a
Primitiæ quando offerrentur, N.88.c.2
Principia duo Simoniani, Valentiniani, & Cerdoniani ponebant, N.2.c.2
Principia tria Marcionis, N.6.c.2.7.c.1
Prisscillianistæ animatis abstinebant, N.38.c.1
Prisscillianistæ dicti sunt Patripassiani, N.81.c.1
Prisscillianistæ Idola ore venerari licere docebant, dummodo id ex animo non fieret, N.10.c.1
Prisscillianus ἀποστόλου doctrinam ab Origene sumsit, O.119.b
Προγνωστὰ ars, in differens est & media, O.184.b
Prophetæ in Synagogarum vsum à Iudæis in Lectiones diuisi sunt, N.18.c.2
Prophetæ in Scriptura Angeli appellantur, N.51.c.1
Prophetæ Lex appellantur, N.128.c.1
Prophetarum patria Iudæa, N.113.c.1
Protoctetus Cæsariensis Presbyter in Maximini persecutione comprehenditur, O.17.c.d
Protoctetum cum Theoctisto perperam confundit Hieronymus, O.264.e
Πρωθυστερήματα, N.88.c.1
Πρῶτόν τι γεγραφὲ, quid, O.257.c
Psalmi à quo in ordinem redacti, N.18.c.1
Psalmi Lex appellantur, N.128.c.1
Psalterium Dauidicum Græcum in viginti κεφάλαια sectum, N.19.c.1
Psalterium Dauidicum in quinque libros distributum ab Ebræis, N.19.c.1
In Psalterio Dauidico Latino diuisio quædam obtinebat tempore Hieronymi, N.19.c.1
Psalterium, musicum instrumentum, N.61.c.2, & 62.c.1
Psathyriani Hæretici Ario prognati, O.43.d
Ψυχὲς vnde dictas Origenes censuerit, O.93.b, & seq.
Ψυχὴ, iuxta Origenem, vnde dicta, O.52.e
Psychopneumones Hæretici, N.86.c.1
Puellis ad lucubrationes suas nitidius exarandas Origenes vtebatur, O.11.f.235.c.1
Purgatorium statuit Origenes, N.16.c.2
Pyrrho defensor, ἀποστόλου, O.119.a
Pythagoras animas corporibus antiquiores, in eaque pro meritis demissas censuit, O.96.b
Pythagoras Astra deos esse censebat, O.129.c
Pythagoras Dæmones ψυχαγωγὲς agnoscebat, N.61.c.2
Pythagoras Inferos, Inferorumque pœnas non sustulit, O.104.b
Pythagorici auctores ἀποστόλου, O.119.a
Pythagorici diuinæ auræ particula animas nostras constare censebant, O.19.c.f
Pythagorici Mundum esse incorruptibilem, sed Astris ad eamdem stationem reuersis eadem euentura omnia docebant, O.166.c
Pythagoricorū scriptis addictus fuit Origenes, O.27.c
Pythonissam senserunt plerique Patres non Samuelem, sed Dæmonem, vel phasma à Dæmone confictum euocasse, O.184.c.f

Q.

Quinta Editio. Vide, Editio.
Quinta essentia Aristotelis, N.111.c.1
Quintæ essentiæ à Xenarcho impugnatæ Alexander Aphrodisæus patrocinatus est, N.111.c.1
Quintam essentiam Plato & Platonici agnoscunt, N.111.c.1
Quintam essentiam Platoni cognitam fuisse negat Atticus, N.111.c.1

R.

RAphaëli medicinæ ſtudium à Deo fuiſſe commiſſum Origenes cenſuit, O.84.e
ראשים, quid, N.43.c.2
Ratione prædita omnia eiuſdem eſſe naturæ Origeni perſuaſum fuit, N.119.c.1
Regina, quæ Salomonem adiit, Sabæ Arabicæ, non Æthiopicæ obtinuit imperium, N.51.c.1
Regino Origeni fauet, O.229.f
Regum libri quatuor, duo apud Iudæos volumina conſtituebant, N.18.c.2
Rehiuitæ, qui, O.222.b
Rehoboth, qui, O.222.b
Pέμβ, quid, O.222.a
Remoboth, qui, O.222.a
Remoboth, vnde dicti, O.222.a
Renuitæ, qui, O.222.b.c
De Repudii libello præceptum à Moſe contra mandatum Dei editum fuiſſe Ptolemæus cenſebat, N.63.c.2
Reſurgentia hominum corpora pudendis fore inſtructa negant Origenes, & alii plerique, O.134.c.d.N.85.c.2
Reſurrectionem corporum negabant Saturnilus, Baſilides, Cerdo, & Marcio, N.113.c.2
In Reſurrectione interitura corpora, & ſexus abolendos videtur ſenſiſſe Hieronymus, O.134.b.c
Reſurrectionem mortuorum cauillis Ethnici impugnabant, N.9.c.2
Reſurrectionem nonniſi in phantaſmate futuram arbitrabatur Valentinus, Marcio, aliique Hæretici, O.132.a
Reſurrectionis compotes fore impios Origenes credidit, N.58.c.2
Reſurrectionis doctrina, adoleſcente Chriſtianiſmo, fuit obſcura, O.132.f.133.b
Reſurrectionis duplex forma, N.87.c.2.87.c.1
Reſurrectionis duplex tẽpus, iuxta nonnullos, N.87.c.1
Rhodon ſcripſit in Hexaëmeron, O.236.e
Rufinus de libertate arbitrii male ſenſit, O.116.f
Rufinus de peccato originis praue ſenſit, O.124.c
Rufinus Diaboli pœnas ſempiternas, Damnatorum vero temporarias eſſe ſenſit, O.159.f.160.a
Rufinus interpres Origeniani Commentarii in Epiſtolam ad Romanos, non Hieronymus, N.127.c.2
Rufinus Origeni addictiſſimus, O.186.c
Rufinus Origeniſmo inficitur, O.201.c
Rufinus Origeniſmum Romæ diſſeminat, O.204.a
Rufinus Origenis ſcripta interpretando fœdauit, O.233.a
Rufinus Origeniſtas monachos peculiari libro laudare inſtituerat, O.200.b
Rufinus Pelagianæ hæreſeos auctor, O.107.f.108.a
Rufinus Pelagianiſmo infectus, N.10.c.1
Rufinus peſſimus Interpres, O.33.a.d.35.e.36.a.39.a.f.41.c.42.e.f.47.c.52.c.59.e.110 e.114.a.115 e.116.f.124.c.135.a.145.a.157.f.186.c.245.d.253.f.266.c.f.267.a.N.127.c.2
Rufini vafrities, O.204.d.253.f
Rufini & Hieronymi diſſidium, O.202.c
Rufini obitus, O.207.e

S.

SAba Æthiopiæ, N.50.c.2
Sabæ Aſceteria, O.220.f
Sabæ obitus, O.221.f
Sabæis mulieres imperabant, N.55.c.1
Sabaiticum os in Æthiopia, N.50.c.2
Sabelliana hæreſis ab Antiochena Synodo damnata eſt, N.95 c.1
Sabelliani appellabantur Patripaſſiani, N.80.c.2
Sabellianorum pater Origenes dictus, O.187.c
Sabellii Hæreſis, N.81.c.1.120.c.1
Sabellii impugnaſſe hæreſim quo ſenſu dictus ſit Origenes, O.37.d
Sabellius Berylli Hæreſim inſtaurauit, O.18.d
Sabellius in Noëti caſtris meruerat, N.80.c.2
Sabellius Noëti præceptoris ſui Hæreſim refinxit, O.37.c
Sabellius perſonas Trinitatis cõfũdebat, N.93.c.7.95.c.1
Sacerdotes eſſe quo ſenſu Laici dicantur à plerisque, O.177.b.c.d
Sacramentaliter comedere, quid, O.178.c
שדי cognomen Dei, vnde factum, N.23.c.1
Sadducæi an allegorias & tropologias reſpuerint, N.19.c.1
Sadducæi nihil admittebant, quam quod αὐτολέξει in Lege continebatur, N.29.c.1
Sadducæi reſurrectionem, & animarum immortalitatem ac perſeuerantiam negabant, N.84.c.2
Sadducæorum pars eſſe creditî ſunt Herodiani, N.23.c.2
Sadducus Phariſæus Iudæ Gaulanitæ ſocius, N.83.c.2
Vox, *Salus*, hoc eſt, *Inſanus*, vnde facta, O.224.f
Samaria vnde dicta, N.121.c.2
Samaritanam loquelam ignorabat Origenes, O.26.e.f
Samaritani animæ perſeuerantiam tollebant, N.120.c.2
Samaritani exemplaris Græca interpretatione Veteres Patres vtebantur, O.257.c
Samaritani per Palæſtinam graſſantur, O.221.b
Samaritani Sadducæis conſentiunt, N.85.c.1
Samaritanos Codices verſauerat Hieronymus, O.26.f
Samaritanum Thau ad Crucis formam aliquando depingebatur, O.26 f.27.a
Sapæi populi Æthiopiæ, N.50.c.2
Sapientiæ librum Eccleſia Seruatoris recipit, N.49.c.1
Sarabaitæ, qui, O.222.a.b.c
Sarabaitæ vnde dicti, O.222.a
Σαραβ quid, O.222.c
Satanas Chriſti potiſſimum aduerſarius, N.54.c.2
Saturniliani Chriſti Patrem, bonum Deum; Opificem malorum auctorem fingebant, N.86.c.2.120.c.2
Saturniliani nuptias damnabant, N.63.c.2
Saturnilianorum nonnulli ab animatis omnibus abſtinebant, N.38.c.1
Saturnilus Chriſtum non in carne veniſſe docebat, N.126.c.1
Saturnilus Chriſtum Opificis imperium abrogaſſe cenſebat, N.113.c.2
Saturnilus corporum reſurrectionẽ negabat, N.113.c.2
Scetini monachi, ſeu Nitrienſes, vnde dicti, O.210.d
Schiſmaticus appellatur Origenes, O.194.a. quo ſenſu, O.194.e
Schola, quid, O.237.d
Scholas olim viri grandes natu frequentabant, O.4.e
Scholia, quid, O.237.c.d
Scholiaſtes anonymus Origenis, incertę ętatis, O.219.c
Scribæ Traditionibus addictiſſimi, N.84.c.1
Scribis in omnibus conſentiebant Phariſæi, N.84.c.1
Scriptura aliquando allegoricam tantum expoſitionem, aliquando hiſtoricam ſolam, aliquando vtramque admittit, O.175.a.b
Scripturæ exemplaria aliquibus locis interpolata, N.61.c.1
Scripturæ hodierna diſtinctio per capita ante ſexcentos annos inuenta, N.19.c.1,& 2
Scripturæ libri στιχηδὸν per verſus primum ab ipſis auctoribus compoſiti ſunt, N.18.c.2
Scripturæ αὐτόγραφα, N.8.c.1
Scripturæ Vulgatæ Editionis diſtinctio per verſus, quæ hodie vſurpatur, recentiſſima eſt, N.19.c.1
Scripturam Iudæi in ſectiones populo prælegendas diſtribuebant, N.8.c.1.104.c.2
Scripturam partim à Deo, partim à Moſe, partim à populi Senioribus compoſitam fuiſſe cenſebat Ptolemæus Hæreticus, N.63.c.1
Scripturam per verſus diſtinxit Hieronymus, N.91.c
Scriptura populo ad ſacra coëunti prælegi & exponi ſolebat à priſcis Chriſtianis, N.8.c.1.104.c.1
vnde traductus hic mos, ibid.
Scripturam populo exponere Laici quoque olim ſole-

bant, N.8.c.1
Scripturam publice in Ecclesia Origenem Laicum præsentibus Episcopis exponere ægre fert Demetrius, O.10.c
Scriptura sacra à Marcionistis & Appellitis corrupta, O.187.c
Abrahami Sculteti de Origene judicium, O.232.b
Σελευκιανοὶ, qui, N.54.c.1
Σελευκιανισταὶ, N.54.c.1
Seleucus & Hermias Christum in Sole corpus suum posuisse fingebant, O.62.c
Seleucus & Hermias Deum corpore constare putabant, O.30.N.110.c.2
Σιὰλ, quid, O.256.d
Σημειοῦσθαι, quid, O.238.c.238.a
Σημειώσεις, quid, O.238.d.e.f.258.a.N.7.c.2
Seminales rationes animis insitæ, iuxta Origenem, quid, N.116.c.2
Vox, Sempiternus, vnde facta, O.161.b
Senarius numerus perfectus, N.121.c.2
Sennacheribus Pelusii obsidionem soluere à muribus coactus est, N.43.c.1
Sensus Scripturæ allegoricus, tropologicus, & anagogicus, N.27.c.2
Septima Editio. Vide, Editio.
Septuaginta Interpretes totam Scripturam, non Pentateuchum duntaxat interpretati sunt, N.128.c.1, & 2
Septuaginta Interpretum Editio cur tertio loco in Tetraplis posita sit, O.255.b
Septuaginta Interpretum Editio Hexaplis inserta, asteriscis, obelis, lemniscis & hypolemniscis distincta erat, O.260.f.261.a.b.c
Septuaginta Interpretum Editio in Synagogis Iudæorum Hellenistarum prælegebatur, N.18.c.2
Septuaginta Interpretum Editio propter additamenta è Theodotione, corrupta est, O.261.c
Septuaginta Interpretum Editionem, quæ habebatur in Hexaplis, primi descripserunt, & seorsum ediderunt Eusebius & Pamphilus, O.261.c
Septuaginta Interpretum Editiones corruptæ, O.260.c.d.N.68.c.2
Septuaginta Interpretum Editiones hodiernæ omnes prodiisse videntur ex Eusebiana, vel Hesychiana, vel Lucianea Editione, O.263.c
Septuaginta Interpretum Editiones recentiores omnes inquinatæ sunt & vitiatæ, O.263.c
Septuaginta Interpretum Editioni Hexaplis insertæ quæ deerant, non ex Theodotione solum, sed & ex aliis Editionibus Origenes inspersit, O.261.b
Septuaginta Interpretum Editioni Tetraplis insertæ Scholia adiecerat Origenes, O.261.d
Septuaginta Interpretum Editionis antiquissima duo, quæ quidem extent, exemplaria omni distinctione carent, N.18.c.2
Septuaginta Interpretum Editionis exemplar in Serapeo seruabatur, O.260.d
שרפים, quid, O.72.c
Serapion librum scripsit de Euangelio Petri, N.18.c.2
Seuerianus Gabalitanus Chrysostomo infensus, O.216.c
Sexta Editio. Vide, Editio.
Sextus Pythagoreus Sententiarum Enchiridion scripsit, N.65.c.2
Siclum qui duplicem faciunt, siclum Sanctuarii πρὸς δίδραχμον, profanum δίδραχμον faciunt, N.56.c.2
Siclus cur à Septuaginta Interpretibus δίδραχμος sit appellatus, N.57.c.1
Siclus vnde duplex excogitatus fuerit, N.57.c.1
Siclus vnius generis fuit, N.56.c.1, & 2.57.c.1
Sidon vnde dicta, N.40.c.2
Sidonius Appollinaris Origeni fauet, O.220.b.229.f
שילה, quid, N.30.c.1
Simon Magus Christum non in carne venisse docebat, N.126.c.1
Simon Phantasiastarum signifer, O.54.a
Simoniani duo principia ponebãt, N.2.c.2.86.c.2.129.c.2
Simoniani Metempsychoseos doctrinam defendunt, O.104.c
Sinenses Metempsychoseos doctrinam defendunt, O.104.b
Vox, Sion, vnde facta, N.108.c.1
Siris cur dictus Nilus, N.103.c.1
Sixto Papæ Sexti Pythagorei Enchiridion perperam tribuunt Augustinus & Rufinus, N.65.c.2
Sixtus Sententiæ Origenis laudator, O.186.c.231.c.f
Smaragdi vnde dicti, N.55.c.1
Socrates Dæmones δοξαστοὺς agnoscebat, N.62.c.2
Socrates Mundum ex materia æterna in tempore conditum affirmabat, O.166.a
Socrates Historicus, Origenista, O.220.a
Sol animas ad res gerendas excitat & mouet, N.108.c.2
Sol Dæmon appellatur, M.109.c.1
Sol est mens, & Dæmon, seu Genius, N.108.c.2
Sol & Luna iis ad colendum proposita sunt à Deo, qui digni non sunt, quorum Deus esse dicatur Deus Deorum, iuxta Clementem Alexandrinum, N.94.c.1
Soli Dæmonis sortem tribuebant veteres Astrologi Chaldæi & Ægyptii, N.108.c.2.109.c.1
Soli res ad animum pertinentes curæ esse putabant veteres Astrologi Chaldæi & Ægyptii, N.108.c.2
In solis & Lunæ adorationem procliues fuerunt Iudæi, N.108.c.2.109.c.1
Solis & Lunæ cultum pleræque Asiæ gentes videntur à Persis accepisse, N.110.c.2
Σῶμα, quasi σῆμα dictum existimabat Plato, O.96.b
Sopharonius Episcopus Hierosolymitanus Origenis errores damnat, O.228.c
Sorec, quid, N.78.c.2
Sorec vallis, N.78.c.2.79.c.1
Sozomenus Origenista, O.220.a
Spiritum sanctum à Patre per Filium procedere antiqui Ecclesiæ Patres dixerunt, N.95.c.1
Spiritum sanctum Filio minorem dixit Athanasius, O.36.c.f
Spiritus sancti diuinitatem, Basilii temporibus ac recentioribus etiam, Catholici aperte profiteri non audebant, O.36.d
Spiritus sanctus cur Filius nec sit, nec dicatur, N.96.c.1
Spiritus sanctus quatenus Verbo minor dictus sit à nonnullis, N.96.c.1, & 2
Στηρίξις, quid, N.79.c.1
Stoici animæ perseuerantiam admittebant, immortalitatem negabant, N.84.c.2
Stoici animas nostras diuinæ auræ particula constare censebant, N.91.f
Stoici defensores ἀποκαταστάσεως, O.119.a
Stoici Deum corporeum esse definiebant, N.111.c.1
Stoici docebant Mundum esse conflagraturum, aliumque ipsi in omnibus similem oriturum, O.166.b
Stoici ἡγεμονικὸν in corde statuebant, N.98.c.2
Stoici triplex hominum genus fingebant. N.7.c.1
Stoici virtutes ac peccata æqualia, & æqualem proinde mercedem ac pœnam fore arbitrabantur, O.148.c
Stoicorum scriptis addictus fuit Origenes, O.27.c
Substantiæ ratio, iuxta Origenem, quid, O.133.c
Suidæ de Origene judicium, O.229.d.e
Symbola appellantur Sacramenta omnia, N.64.c.2
Symbolicas Origenes res eas appellat, non quæ sunt tantum per symbola, reipsa non sunt: sed quæ cum reipsa sint, aliarum rerum symbola sunt, O.178.e.f.179.a.b
Symeon Salus, O.224.f.225.a
Symmachi Bibliotheca ad Iulianam hæreditario iure peruenit, O.7.c.17.b
Symmachi Bibliothecæ copiam Origeni fecit Iuliana, O.7.c
Symmachi Editio Scripturæ, O.7.a
Symmachi Editio Origenis temporibus iam inquinata, N.101.c.1
Symmachus Commentarios scripsit in Euangelium Matthæi, O.7.a

Symmachus in sua Scripturæ interpretatione sententiarum retinentior fuit, quam verborum, O.256.f
Synedrium, regnante Herode Magno, aliquam pristinæ dignitatis imaginem seruabat, N.30.c.1
Synesii de Damnatorum pœnis sententia, O.160.b
Synesius Origenistam se profitetur, O.218.c
Synodus Antiochena Ephræmii Origenistas damnat, O.222.e
Syntactes, & Syntacticus Origenes vnde dictus, O.3.e
Syrinus Hæreticus, N.7.c.1

T.

TAtianus de Trinitate non satis recte sensit, O.36.b
Tatianus Deum dixit, cum Mundum creare vellet, Verbum suum protulisse, quo ministro in rerum creatione vteretur, O.45.e
Τελικὰ mysteria, quæ, N.69.c.2
Ternarius numerus, numerorum primus, N.121.c.2
Terram animatam quo sensu Origenes dixerit, N.14.c.1
Tertullianus animas hominum nequam post mortem in Dæmones iri conuersum censuit, O.78.a
Tertullianus B. Mariæ Virginis partum impurum fuisse credidit, O.64.f
Tertullianus B. Mariam post partum Iosepho junctam fuisse opinatus est, N.89.c.1
Tertullianus censuit productum à Deo Filium, quando dixit, Fiat lux, O.45.f
Tertullianus Chiliasta, O.156.f
Tertullianus corporeos Angelos esse sensit, O.71.d.72.b
Tertullianus Deo corpus affingebat, N.110.c.2.111.c.2
Tertullianus de Trinitate male sensit, O.36.c.45.e
Tertullianus Deum corporalem esse finxit, O.30.d
Tertullianus Deum dixit, cum Mundum creare vellet, Verbum suum protulisse, quo ministro in rerum creatione vteretur, O.45.e
Tertullianus exiguæ fidei culpam B. Mariæ affingit, O.67.a
Tertullianus Filium Dei per prolationem in substantiam venisse censebat, O.34.b
Tertullianus hominem in Dei nomine & materia expressum esse dixit, O.93.d
Tertullianus secundas nuptias damnabat, O.183.d
תרומות, N.88.c.2
Veteris Testamenti distinctio apud Syros, Samaritanos, & Coptitas, quæ, N.19.c.2
Noui Testamenti distinctio vetustissima, quæ, N.19.c.2
Noui Testamenti variæ lectiones, O.235.f
Tetrapla Origenis, Scholiis erant succincta, O.237.f
Thales rebus vniuersis animam tribuebat, O.125.c
Tharacam Assyriorum regnum inuasisse docet Sulpitius Seuerus, N.43.c.1
Tharaca rex Chus à quibusdam creditus est esse Tearco rex Æthiopum, N.50.c.2
Theoctistus Cæsareæ Palæstinæ Episcopus, O.10.d.11.f
Theoctistus Cæsariensis Episcopus ad Presbyterii ordinem Origenem promouet, O.12.f.13.a
Theoctistus Cæsariensis Episcopus Origenem exulem suscipit, O.14.c
Theodoretus Angelos inter se præliari censuit, O.86.c
Theodoreti castigationes aduersus duodecim Capitula Cyrilli, O.214.c
Theodoretus Origeni fauere videtur. O.220.a
Theodorus Ascidas, Cæsareæ Cappadociæ Episcopus, Origenista, O.145.d.221.e.222.f.224.b.225.b.226.d.227.a.d
Theodori Mopsuesteni Hæresis, vnde conflata, O.52.f
Theodorus Mopsuestenus Origeni infensus, O.224.b
Theodorus Mopsuestenus scriptis Origenem oppugnat, O.199.d
Theodosius Cœnobiarcha, O.222.e
Theodotion Symmacho vetustior, O.256.c
Theodotionem, vt ætate vetustiorem, Symmacho anteponit Origenes, N.101.c.1
Theodotionis Editio Origenis temporibus jam inquinata, N.101.c.1
Theognosti Alexandrini ab Arianis corrupti libri, O.197.f
Theognostus Alexandrinus ex mente Origenis exilia corpora Angelis & Dæmonibus circũposuit, O.69.e
Teognostus Alexandrinus Filium creatum esse dixit, O.45.e
Theognostus Alexandrinus Filium ratione præditis rebus præesse dixit, O.46.d
Theognostus Alexandrinus Origenis doctrinam sectatur, O.197.e
Theologicæ quæstiones pleræque, Origenis ætate, nondum fuerant per Ecclesiam definitæ, O.190.b
Theophanes Nestorianus, O.223.f
Theophanes Historicus Origeni infensus, O.229.d
Theophilus Alexandrinus Origenianarum lucubrationum lectionem non improbat, O.193.c.d
Theophilus libros Origenis à se damnatos lectitat, O.218.d.e
De Theophilo Alexandrino, passim in Origenianis.
Theophilus Antiochenus de Trinitate non satis caute locutus est, O.36.c.187.a
Theophilus Antiochenus Deum dixit cum Mundum creare vellet, Verbum suum protulisse, quo ministro in rebus creandis vteretur, O.45.e
Theophylactus Origeni infensus, O.229.d
Theopolis, Antiochia, O.223.f
Theotimus Episcopus Tomitanus, O.215.b
Therapeutæ O.173.c
Thomas Aquinas Origenem, vt Arianorum parentem incessit, O.229.f
Thomas Aquinas docet quomodo Angeli inter se discordare possint, O.86.d
Tituli Noui Testamenti, N.19.c.2
Titus Bostrenus sectator Origenis, O.186.b.199.b
Τόπος, quid, N.66.c.1
Traditiones Ebraicæ, meræ nugæ, N.84.c.1
Trapezitæ prudentes estote: Christi mandatum, vnde Patres habuerint, N.114.c.2.115.c.1
De Trinitate falsa commenti sunt Patres plerique, & nulla tamen hæreseos suspicione aspersi, O.187.a
Tritheitæ à Iohanne Philopono orti, O.224.b
Iohannis Trittemii de Origene sententia, O.230.c
Triusiani Ariani, O.31.c
Troglodytæ Arabibus contribuuntur, N.51.c.1
Tryphon Origenis discipulus, O.24.c
Tunicas scorteas Adami & Euæ, corpus hoc terrenum significare, iam ante Origenem, quibusdam fuerat persuasum, O.168.b.c
De Tunicis scorteis Adami & Euæ non eadem Patres senserunt, O.168.c.d
Turres in agris ad agricultionem extruebant Iudæi, N.79.c.1
Τύφων ὁ πολυπλοκώτερος, N.69.c.1
Typus Constantini Imperatoris, O.228.f
Tyrii, vnde dicti, N.107.c.1
Tyrus, vnde dicta, N.40.c.2

V.

VAdiani perperam dicuntur, qui Audiani dicendi sunt, O.30.e
Valdenses Sacerdotum potestatem ex morum integritate pendere docebant, O.150.a
Valentinianorum Æon, N.107.c.2
Valentiniani Æones è Græcorum Theologia & Platonicis ideis confinxerunt, N.97.c.2
Valentiniani Christi aduentum à Prophetis prænuntiatum fuisse negant, N.98.c.2
Valentiniani Christum asserebant non σωματικὸν solum, sed ψυχικὸν etiam naturam assumsisse, O.55.b
Valentiniani Deum corporeum, & humanis membris & habitu constare fingebant, O.40.c
Valentiniani Deum Legis à Deo Euangelii distinguebant, N.126.c.1

Valentiniani Diabolum κοσμοκράτορα appellant, N.108.c.1
Valentiniani fatum, & aptam ex sideribus necessitatem propugnabant, O.106.f
Valentiniani Filium Dei paternam esse prolationem in syllabis positam, ideoque hypostasin propriam non habere censebant, N.91.c.1.93.c.1
Valentiniani Filium Dei per prolationem in substantiam venisse censebant, O.34.a
Valentiniani Metempsychosin defendebant, O.104.c
Valentiniani principia duo ponebant, Opificem, & Christi Patrem, N.2.c.2.90.c.1.97.c.2.114.c.1.118.c.1
Valentinianos peruersæ quædam Scripturæ interpretationes ad confingenda principia duo compulerunt, O.172.c
Valentiniani quidam & Ebionitæ de Christi ortu idem sentiebant, N.120.c.1
Valentiniani triplex hominum genus fingebant, πνευματικὸν, ψυχικὸν, & ὑλικὸν, siue χοϊκὸν, quorum priores peccare & perire non possint, postremi ad exitium conditi sint, medii pro recte vel male gestis consequi salutem, vel exitium promereri possint, O. 55. b. 119. c. N. 7.c.1.59. c. 2.91.c.1.105.c.2.113.c.1. 118. c. 2. 120.c.2.123.c.2
Valentiniani vnde ad fingendum triplex hominum genus inducti sint, N.7.c.1
Valentinianorum Pleroma, N.105.c.2.107.c.2
Valentinianos perpetuo insectatur Origenes, O.189.e
Valentini Presbyteri opera Barbaram Virginem ad Christi fidem traducit Origenes, O.24.f
Valentinus Hæresiarcha Christum non in carne venisse docebat, N.126.c.1
Valentinus corpus sidereum Christo tribuebat, O.54.a
Valentinus Deo corpus affingebat, N.110.c.2
Valentinus Deum corporalem esse credebat, O.30.c
Valentinus Opificem Mundi stolidum & indoctum fingebat, N.114.c.1
Valentinus φανταστὴς, O.54.a
Valentinus resurrectionem nonnisi in phantasmate futuram arbitrabatur, O.132.a
Valentini de animæ immortalitate & corporis resurrectione sententia, N.113.c.2
Valentini & Marcionis Hæreses affines, O.10.a
Valesii ab animatis omnibus abstinebant, N.58.c
Valesii se ipsi castrabant, O. 8. b. c. ex male intellectis Matthæi verbis, N.65.c.2
Verbum à Patre prolatum esse, quo ministro in rerum creatione vteretur, dixerunt vetusti Patres nonnulli Nicæna Synodo antiquiores, O.45.c
Versus librorum sacrorum & profanorum numerabantur, & ad calcem numerus adscribebatur, N.20.c.1, & 2.
Versus Noui Testamenti, N.19.c.2.20.c.1
Georgius Vicelius Origenis fautor, O.232.a
Victorinus Petabionensis Chiliasta, O.136.f
Victoris Antiocheni ætas, O.274.a
Viduæ ad Ecclesiasticum honorem ascitæ, N.125.c.2
Vigilii Papæ Constitutum, O.225.b.c
Vigilii Papæ Iudicatum, O.223.c
Vigilius Papa in custodiam à Iustiniano agitur, O. 225.b.c
Vigilius Papa tria Capitula à se damnata, defendenda suscipit, O.225.b
Vigilius Papa in Sicilia obit, O.225.c
Vincentius Bellouacensis de Origene summa cum æquitate pronuntiat, O.229.f.230.a
Vincentius Lirinensis Origenis nomen traducit, O. 208. c.d
Vincentius Presbyter, N.202.c.212.a
Vineam, quæ est Regnum Dei, non æquo iure Gentes ac Iudæi possederunt, N.80.c.1
Vinum, quod Veteris Legis Sacerdotes bibebant, & vinum quod Apostolis in vltima cœna præbuit Christus, in quo erant ὑμαχῆται, in quo ἔντεχνα, O.180.e.f. 181.a.b
Virginis imago in primo Virginis Decano, iuxta Persarum, Indorum, & Ægyptiorum doctrinam, N. 2. c.2
Vnitas Dei propria, N.33.c.1
Vniuersalia non sunt πρᾶγμα, N 96.c.2
Vocationem secundum propositum hominis defendebant Pelagiani, O.125.f
Vocationem secundum propositum hominis Patres quidam defenderunt, O.125.f.126.a
Vocationis duplex genus, iuxta Origenem, O.123.b
Voluptatis definitio, N. 68.c.2.69.c.1
Wernerus Westphalus Origenis laudator, O.230.a

Y.

Ὑλικὸς Valentinianorum, N.113.c.2
Ὑλικὸς, apud Christianos quid significet, N.10.c.2
Ὑπερίους idem quod Καθαιρέσεις & φακτῶς, N.63.c.1
Ὑπόστασις & οὐσία à Veteribus confundebantur, N.81.c.1

Z.

Zacharias Barachiæ filius, idem qui Zacharias Iodiadæ filius, N.79.c.2
Zachariæ cur mors illata, ex Traditione quadam, O.66.d
Vox, Zacharias, quid significet, N.98.c.2
Zaratas Chaldæus, N.5.c.1
Zmargad, locus in Sabæis, N 55.c.1
Iohannes Zonaras Origeni infensus, O.229.d

FINIS.

COMMISSA QVÆDAM OMISSA.

In Origenianis.

PAg. 1. verſ. penult. ab Philippi. Lege, ad Philippi. pag. 4. v. 5. φοτοῦκ&. leg. φωτὸς&. pag. 5. verſ. 27. Auguſtini. leg. Auguſtini. v. 39. Anguſtinus. leg. Auguſtinus. p. 9. v. 50. ſenectuis. Lege, ſenectutis. p. 14. v. 46. Herclæ. leg. Heraclæ. pag. 29. v. 14 poteſtarem, lege, poteſtatem. p. 34. v. 22. aſt. leg. eſt. p. 37. v. 57. impendiſſe operam. leg. impendiſſe vult operam. v. vlt. Parc. leg. Patre. p. 40. v. 18. iu. leg. in. verſ. 24. Fiius. leg. Filius. p. 46. v. 57. ἀγιασκὴν. leg. ἁγιασκὴν. pag. 71. v. 58. illio. lege, illo. pag. 84. v. 54. reperit. leg. repetit. pag. 86. v. 54. *conſtituit.* leg. *conſtituit.* p. 102. v. 47. qubiuſdam. leg. quibuſdam. pag. 114. v. 4. Deus. leg. Deo. pag. 124. v. 10. ſubteſtam. leg. ſubleſtam. p. 152. v. 54. inferioribus ſuis. Dele, ſuis. pag. 156. v. 15. Anomymo. leg. Anonymo. v. 56. nobilis, lege nobiles. p. 159. v. 2. fabricationes. leg. fabricari Æones. v. 32. ſecundum. lege, ſecundi. p. 167. v. 54. Ierenæus. leg. Irenæus. p. 174. v. 16. βοπλοῦδῶ&. leg. βοπολοῦδῶ&. pag. 181. v. 39. duplex ejus. leg. duplex eſus. p. 215. v. 57. Polybius ipſius diſcipulus. leg. Polybius Epiphanii diſcipulus. p. 222. v. 47. Euphræmio. leg. Ephræmio. p. 248. v. 45. ſſiomilias. leg. Homilias. p. 252. v. 4. ἐπαύγασμα. leg. ἀπαύγασμα. p. 263. v. 7. hiuc. leg. hinc.

In Commentariorum Origenis parte prima.

PAg. 9. columna 1. verſ. 2. πρὸ πάντ&. lege, πρεσβύτερ&. v. 3. ὕτ. leg. ὑπ. v. 5. ἐξηδεσ&. lege, πρεσβυτέρ&. v. 48, ἀντιCλειστ. leg. ἀντιCλείστ. v. vlt. τυγχαν. lege, τυγχάν. p. 10. col. 2. v. 10. κὰ εἰστ. leg. δὴ εἰστ. p. 11. c. 1. v. 45. κατωθησαμέν. leg. καθελκύσειεν. v. 54. ipſa. lege, ipſe. p. 12. c. 1. completo. leg. completa. c. 2. v. 16. μάλλοντ&. leg. μᾶλλον τ&. p. 13. c. 1. v. 20. ἕν&. lege, ἓν&. v. 38. πν&. lege, ἓν&. c. 2. v. 19. generationis, lege, generationi. v. 43. reſeretur. lege, reſecetur. pag. 14. c. 2. v. 1. πν&. lege, ἓν&. v. 8. ἕν&. lege, ἓν&. pag. 15. c. 1. v. 3. τυκαιότητ. lege, τυχαιότητ. v. 22. ἕν&. lege, ἓν&. pag. 16. c. 2. v. 35. τ ὁμώνυμοι. lege, τὰ ὁμώνυμοι. p. 18. c. 2. v. 33. ἕν&. lege, ἓν&. p. 26. c. 1. v. 46. dele, *cap.* 15. v. 47. ad oram adde, *Ioſ.* 15. col. 2. v. 41. dele. κεφ. 11. pag. 29. c. 1. v. 14. μέτρ&. lege, μέτρ&. v. 38. ὦ&. lege, ὦκ. pag. 32. ad oram. *Pſalm.* 21. 19. 13. lege, Pſalm. 13, 14, 15. pag. 35. c. 1. v. vlt. ἐφοβεῖτ&. lege, ἐφοβεῖτο. pag. 38. c. 1. v. 12. vaticina. lege, vaticinia. p. 35. c. 1. v. 32. ἀβραάμ. lege, ἀβραὰμ. c. 2. v. 10. beneficiendum. lege, benefaciendum. v. 29. dices. leg. dies. pag. 66. c. 2. v. 43. πνεύματι ἁγίῳ ἐ πυρί. adde, ὑκ ὅτι τῷ αὐτὸν ἐ πνεύματι ἁγίῳ ἐ πυρί, ἀλλὰ. pag. 69. c. 2. v. 46. fecerunt. lege, fecerunt. pag. 73. c. 1. v. 29. ἰφαὴλ, lege, ἰσραὴλ. pag. 83. c. 1. v. 42. ἡγουμένλω. lege, ἡγουμένῳ. pag. 95. c. 2. v. penult. ἁγίκς. lege, ἁγίκς. pag. 107. c. 1. v. 3. γνώριστ. lege, γνώριστον. v. 5. κεφαγέται. lege, κεφαλαῖαι. col. 2. v. 17. Fater. lege, Pater. p. 110. c. 2. v. 44 ὦ&. lege, ὦ&. pag. 111. c. 1. v. penult. ἰσσωῶ. lege, ἰησοῦ. p. 112. c. 1. v. 11. Quis eſt iſte dicit. lege, Quis eſt iſte qui dicit. c. 2. v. 34. αἰῶνα. lege, αἰῶνα. p. 113. c. 1. v. penult. καθίσαζ. lege, καθίζ&. pag. 137. c. 2. v. 23. vtique. leg, vbique. p. 151. c. 1. v. 22. dele totum verſum. pag. 159. c. 1. v. 13. ζυνάσει. lege, ζωὴ ἐ. pag. 160. c. 1. v. 5. *ſapientia Æ intellectus.* lege, *ſapientia intellectus.* v. 48. noſtra. E Chriſtus. Lege, noſtra. Chriſtus. c. 2. v. 5. σοφίᾳ *** Æ. dele, Æ p. 165. c. 1. v. 19. Dᵀ&. lege, Δᵀ&. pag. 178. ad oram. Marc. 141. 2. lege, Marc. 14. 12. p. 201. c. 1. v. 39. κ&. lege, κ&. pag. 204. ad oram. Eccleſ. 12. lege, Eccleſ. 12. 11. p. 205 c. 1. v. 17. τότε ἀρξὶς ὄχλ&. lege, τὸν ὄχλον. pag. 219. c. 1. v. antep. μεμαθητεῦτ&. lege, μεμαθητεῦκ&. p. 231. c. 1. v. 31. λείψαν. lege, λείψανον. pag. 241. col. 2. v. 46. σωσμένων. lege, σωσμένων. p. 243. col. 2. v. 46. creditori. leg. debitori. p. 246. c. 2. v. 44. πατρομένων. leg. πατρομένων. ad oram, λυκόλυ, ἐας. lege, λυκολυμᾶς. p. 247. c. 2. v. 30. tranſgrediuntes. leg. tranſgredientes. pag. 276. c. 2. v. 3. τίβας. leg. πίβας. p. 359. c. 1. v. 5 φετοῖαν. lege, φερτέραν. p. 361. c. 1. v. 36. πᾶς, lege, πᾶν. p. 382. v. 26. diuti. lege, diuiti. p. 392. ad oram, Matth. 6 4. lege, Rom. 6. 4. col. 2. v. 47.* διὸς. Adde ad oram, * C. R. διὸς λέγε. p. 394. c. 2. v. 15. αἰωνῳ. lege, αἰωνίῳ. pag. 401. c. 1. v. 32. ἄβυσσοι, lege, ἄβυσσοι. p. 406. c. 1. v. pen. ſerunt. lege, ferunt. p. 407. c. 1. v. 28. ἔτι. leg. ὅτι.

In Commentariorum Origenis parte ſecunda.

PAg. 5. ad oram, Matth. 23. 899. lege, Matth. 23. 89. pag. 7. c. 1. v. 3. ἀφάλιμοι. leg. ὠφέλιμοι. p. 11. c. 1. v. 46. δικαειδμ&. lege, δικαιοσύμ&. p. 13. c. 1. v. 23.* εἰμὶ ἐκῶς ὃν σοι δόκει. lege, εἰμὶ ἐκῶς ὃν * σοι δόκει. p. 17. c. 1. v. 12. ἓκ. lege, ἐκ. p. 35. c. 1. v. 31. αφῆτῆ. lege, ἀφῆσῆ. p. 40 c. 2. v. 39. μετ χριτ πᾶς. lege, μετ χρυσὶ πᾶς. p. 50. c. 1. v. 18. apertius. lege, antiquius. p. 56. c. 2. v. 41. τ παπέρα, ᾗ τ ἅγιόν πνεῦμα. lege, τ πατέρα ᾗ υἱόν, ᾗ τ ἅγιον πνεῦμα. p. 61. c. 1. v. 43 ἀπὸ δεκτύου. lege, ἀπὸ δεκτύου. pag. 73. c. 2. v. 4. dici non non poſſe. lege, dici non poſſe. p. 81. v. 10. ἠγελιάπ&. lege, ἠγγελιάπ&. p. 96. v. 7. infideli, lege, in fideli. p. 107 ad oram. Luc. 5. 1. lege, 3. 2. p. 118. c. 2. v. penult. πεφακεπεμένων. lege, πεφακελισμένων. pag. 132. c. 1. v. 38. admittere. lege, admittere. p. 141. c. 1. v. 27. σκλώω. lege, σκλώω. p. 143, v. 23. habetantibus. lege, hebetantibus. pag. 148. ad oram, γὰρ ὦ πιτ lege, γε. ὦπιτ. p. 154. c. 2. v. 34. πανυμρει. lege, πανηγύρει. p. 200. c. 2. v. 30. λύπτεσ. lege. λύπτεσι. p. 203. c. 1. v. 45. ἐπεχομαπμένους. legē, ἐγκεχυμαπμένους. c. p. 217. v. vlt. ad oram, adde, * χ. ὁμολογῶ.

ſeq. p. 236. c. 2. v. 37. ἐπυδχειδῶν. lege, ἐπαυδχειδῶν. p. 317. c. 2. v. 40. Chriſto. lege, Chriſto, v. 42. Chriſto. lege, Chriſto. p. 343. c. 2. v. penult. in, lege, ni. p. 409. v. 21. impudenita. lege, impudentia. p. 430. c. 1. v. 2. cauet. lege, caret.

In Notis & Obſeruationibus.

PAg. 5. col. 2. poſt verſum 11. Adde: ἠπάλιν τῶν δὲ πιων ἀρχ ἐν αἰθίοψι, &c. Himantopodes Æthiopes hos eſſe cenſebat amicus meus ſummus & populariſ Stephanus Monachus, magnum rei literariæ columen. Erant apud Æthiopes quidam, Himantopodes dicti, hoc eſt loripedes, quod cruribus lori inſtar flexis & fluxis, ſerpere potius quam ingredi viderentur. De his Mela & Solinus ita videntur differere, quaſi id vitium tota aliqua gens ab ortu retulerit. Bene vero eſt quod ex Origene diſcimus tales arte factos fuiſſe, non natura; nec totam gentem, ſed quoſdam tantum genuum patella fuiſſe multatos; eos fortaſſe quos domi deſidere vellem, non ad bella exire, quoſque domeſticis officiis & priuatis, non campeſtribus vel publicis deſtinarent. Pag. 24. c. 1. v. 46. Ebitio. lege, Editio. v. 56. legatos, leg. legatur. pag. 25. c. 2. v. 32, 33. Boëtius. leg. Bootius. v. 42. ἀχαπῆς. leg. ἀχαπῆτ. pag. 27. c. 2. v. 41. 8. leg. 5. pag. 38. c. 2. v. 29. ſanctum: ſed. leg. ſanctum efficeret: ſed. pag. 45. c. 1. v. vlt. *communans manieſtam.* leg. *commutans manieſtam.* pag. 55. c. 1. v. 55. Litith. leg. Lilith. pag. 58. c. 2. v. 14. quæſt. 8. & 9. leg. quæſt. 5. & 6. p. 61. c. 1. v. 39. Muſugra. leg. Muſurgia. pag. 63. c. 1. v. 1. a Luca κεφάκτῳ. leg. a Luca 12. 58. κεφάκτῳ. pag. 74. c. 2. v. 21. acclamatent. leg. acclamarent. pag. 75. c. 1. v. 5. Ita Editio Zachar. leg. Ita Editio Sixtina Zachar. pag. 77. c. 2. v. 8. Epiſcoum. leg. Epiſcopum. pag. 79. c. 2. v. 11. אשבוע leg. אשבוע. c. 2. v. 50. ſufficiat. leg. ſufficiat. v. 53. eſec. leg. eſſe. pag. 94. c. 2. v. 18. Patri. leg. Patre. pag. 101. c. 2. v. 51. Protoplaſtrum. leg. Protoplaſtum. pag. 103. c. 1. v. 1. ἡλὶς. leg. ἡλὶς pag. 109. c. 2. v. 32. Straho. leg. Strabo. pag. 116. c. 2. v. 15. ſeminates. leg. ſeminales. v. 28. poſt hæc verba, diligenter tractamus. Adde: Porro ſeminales illas rationes è Stoicorum ſcholis Origenes tranſtulit. Vide Laërtium in Zenone. p. 110. c. 1. v. 26. Hæreſim. leg. Hæreſes.

Alia pleraque Typographorum ſphalmata, quæ me fere abſente ſunt admiſſa, obſeruabit attentus Lector, & per ſe emendabit. Hæc à me aliud agente obiter deprehenſa ſunt.

APPROBATIO

APPROBATIO THEOLOGORVM.

NOs infra scripti sacræ Theologiæ Doctores in Vniuersitate Cadomensi, testamur accurate legisse & euoluisse Notas & Obseruationes in Græca Origenis Opera Latine reddita, à Viro Nobili D. PETRO DANIELE HVET elucubratas, vna cum ejusdem Origenianis; nec in iis quicquam reperisse ab Ecclesiæ Catholicæ decretis absonum, sed sanam & integram vbique doctrinam, solidæ pietatis studio, & rara eruditione conjunctam elucere. Quod hocce testimonio manu nostra subscripto notum omnibus esse volumus. Datum Cadomi, anno millesimo sexcentesimo sexagesimo quarto, die vero Martii vndecima.

R. VEREL
S. Theologiæ Doctor.

F. HYACINTHVS CHALVET
Doctor S. Theologiæ, & Professor Regius.

PRIVILEGE.

LOVYS PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE; A Nos amez & feaux Conseillers les Gens tenans nos Cours de Parlement, Baillifs, Seneschaux, Preuosts, leurs Lieutenans, & tous autres nos Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra; SALVT. Nostre cher & bien-amé PIERRE DANIEL HVET Escuyer, nous a fait remonstrer qu'il a traduit & commenté LES OEVVRES GRECQVES D'ORIGENE, lesquelles il desireroit faire imprimer s'il nous plaisoit luy en accorder la permission, requerant nos Lettres sur ce necessaires; A ces causes desirans fauorablement traitter ledit exposant, Nous luy auons permis & permettons par ces presentes de faire imprimer, vendre & debiter par tous les lieux de nostre Royaume, Pays, Terres & Seigneuries de nostre obeïssance ledit Liure & Oeuures, durant le temps de quinze années, à compter du iour que lesdites Oeuures seront acheuées d'imprimer pour la premiere fois. Pendant lequel temps, Nous faisons tres-expresses inhibitions & deffences à toutes personnes de quelque qualité & condition qu'elles soient d'imprimer ou faire imprimer, vendre ny debiter lesdites Oeuures, sans le consentement de l'exposant, ou de ceux qui auront droit de luy en consequence du present Priuilege, à peine de quinze cens liures d'amende, payable sans deport par chacun des contreuenans, applicable vn tiers à Nous, vn tiers à l'Hospital general, & l'autre tiers à l'exposant, confiscations de tous les exemplaires contrefaits, & de tous depens, dommages & interests. A la charge par ledit exposant de mettre deux exemplaires desdites Oeuures en nostre Bibliotheque publicque, vn en celle du cabinet de nos liures en nostre Chasteau du Louure, & vn en celle de nostre tres-cher & feal le Sieur Seguier, Cheualier, Chancelier de France, auant que de les exposer en vente à peine de nullité des presentes. Si vous mandons & enjoignons faire registrer ces presentes, du contenu en icelles faire jouïr & vser ledit exposant pleinement & paisiblement, cessant & faisant cesser tous troubles & empeschemens, au contraire voulons que mettant au commencement ou à la fin de chacun desdits Liures extraict des presentes, elles soient tenuës pour deuëment signifiées à tous ceux qu'il appartiendra, Commandons au premier nostre Huissier ou Sergeant sur ce requis faire pour l'execution des presentes tous exploits requis & necessaires sans pour ce demander autre permission, Car tel est nostre plaisir. Donné à S. Germain en Laye le seiziesme jour de May, l'an de grace mil six cens soixante six, & de nostre regne le vingt quatriesme.

PAR LE ROY EN SON CONSEIL.

Signé, SALMON.
Et seellé grand du Seau de cire jaune.

Et ledit Sieur HVET a cedé & transporté le susdit Priuilege, à Iean Berthelin, Marchand Libraire à Roüen, suiuant l'accord fait entr'eux.

Acheué d'imprimer le dernier iour de l'an, mil six cens soixante & sept.
Les Exemplaires ont esté fournis.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

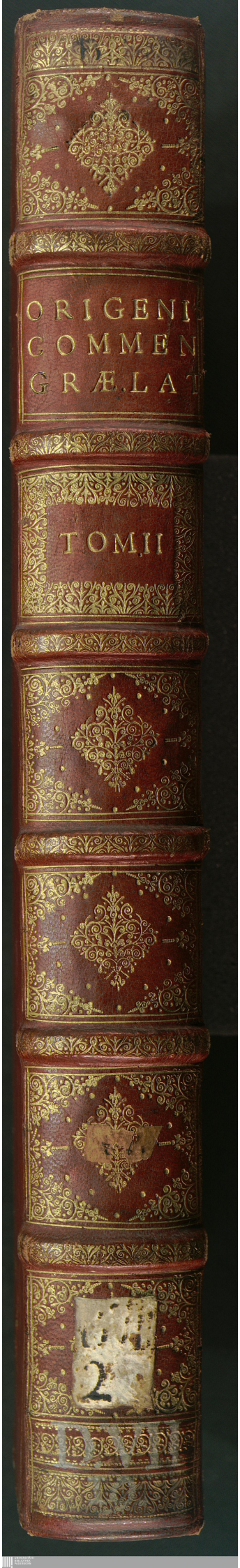
ORIGENI
COMMEN
GRÆ.LAT
TOMII
2

Herte, Herr Prof. Sie
sah ich hier fürwahr noch nie.
Umso größer ist die Freude
daß Sie mir die Ehre heute
Ihres Besuches gerne geben
Wenn als Nonnenklerikus
auch Sie
Arbeit haben spät u. früh.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Alle, die ich hier nicht finde,
Auf der Erde blieben sie!
Als die Fahrt zum Mond ging schnelle
Haben sie verpaßt den Anschluß
Ob sie Dogma nun studieren
Oder an der Ilme angeln
Laß sie laufen, laß in Ruh
Sieht ich ihnen auch nichts tu.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN